E!. 11.

Digitized by Google

Digitized by Google

Presenti 15 to: f t (di cui 4 rip. cpat.) C[illegible] 1:11

Digitized by Google

THESAVRVS ANTIQVITATVM ET HISTORIARVM ITALIAE, ETRVRIAE, VMBRIAE, SABINORVM ET LATII.

TOMI OCTAVI PARS TERTIA.

Google

Digitized by Google

THESAVRVS ANTIQVITATVM ET HISTORIARVM ITALIAE,

Quo continentur

Optimi quique Scriptores,

Qui

ETRVRIAE, VMBRIAE, SABINORVM, LATII,

Confiniumque Populorum ac Civitatium Res Antiquas, aliasque vario tempore geſtas, memoriae prodiderunt:

Digeri olim coeptus Cura & Studio

JOANNIS GEORGII GRAEVII.

Acceſſerunt

Variae & accuratae Tabulae, tam Geographicae quam, aliae, ut & Indices ad ſingulos Libros locupletiſſimi:

CVM PRAEFATIONIBVS

PETRI BVRMANNI,

J.U.D. Hiſtoriarum, Graecae Linguae, Eloquentiae & Hiſtoriae foederati Belgii, in Academia Lugduno-Batava Profeſſoris.

TOMI OCTAVI PARS TERTIA.

LVGDVNI BATAVORVM,

Excudit PETRVS VANDER Aa,

Bibliopola, Civitatis atque Academiae Typographus, MDCCXXIII.

Cum ſpeciali Privilegio Illuſtr. ac Praepotent. Ordinum Hollandiae & Weſt-Friſiae.

Digitized by Google

F. HENRICI NORIS,

Veronenſis, S. R. E. Preſbyteri Cardinalis Ordin. Eremitarum S. Auguſtini, ejuſdemque S. R. E. Bibliothecarii,

DISSERTATIONES IV, CENOTAPHIA PISANA CAJI ET LUCII CÆSARUM ILLUSTRANTES.

Coloniæ Obſequentis Juliæ Piſanæ origo, vetuſti Magiſtratus, & Sacerdotum Collegia: Cæſaris utriuſque Vita, geſta, & annuæ eorundem inferiæ exponuntur: ac aurea utriuſque Cenotaphii Latinitas demonſtratur.

PARERGON

De Annis regni Herodis: de Præſidibus Syriæ, ac Romanis in Aſia Provinciis.

Editio Noviſſima, Nitidior & Auctior.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER Aa,
Bibliopolæ, & Typographi Academiæ atque Civitatis.

Digitized by Google

Digitized by Google

EXCELLENTISSIMO DOCTISSIMO AC CELEBERRIMO

VIRO

D. D. APOSTOLO ZENO

SACRÆ CÆSAREÆ ET CATHOLICÆ MAJESTATIS
HISTORIOGRAPHO ET POETÆ
NOSTRO TEMPORE ERUDITIONIS MEMORANDÆ

HÆC

CAJI ET LUCII CÆSARUM

CENOTAPHIA PISANA

UT ET

PARERGON

DE ANNIS REGNI HERODIS

DE PRÆSIDIBUS SYRIÆ

AC

ROMANIS IN ASIA PROVINCIIS

AUCTORE

F. HENRICO NORISIO

AD GRATUM TESTIFICANDUM ANIMUM

DE

VARIIS MSS. ET RARISSIMIS TYPIS DESCRIPTIS TRACTATIBUS

IN

MAGNUM THESAURI ITALICI ORNAMENTUM

PRODUCTIS

SUMMA CUM OBSERVANTIA

DEDICAT AC DICAT

PETRUS VANDER Aa.

Digitized by Google

Digitized by Google

NOVÆ HUJUS EDITIONIS
LECTORI S.

NEmo non, qui haſce Diſſertationes à Viro, toto literario orbe ſummis præconiis jure ac merito celebrato, HENRICO NORISIO *elucubratas leget, eum Cenotaphiorum Piſanorum Interpretem eſſe ſolertiſſimum, & veterum Codicum Cenſorem diligentiſſimum, perſentiſcet. His de cauſis, & quoniam vires noſtræ Viri, abditarum rerum cognitione apprime inſtructi, elucubrationes laudibus ex merito celebrare, non ſufficiant, eas dimittimus, & ea ſolummodo paucis attingemus, quibus opus hoc à nobis ſit exornatum. Præmiſimus primum operi ipſi Urbis* Piſanæ *Delineationem, cujus origo cap.* 1. *exponitur. Deinde etiam Auctoris Effigiem, ab exemplari,* Roma *ad nos miſſo, ſumptam appoſuimus. Poſtea Auctoris, omni laude præſtantioris, Vitam ex Nova Bibliotheca Auctorum Eccleſiaſticorum* El. Du Pin, *aliiſque Clariſſ. Viris excerptam Dedicationi Sereniſſimo Principi COSMO III.* Etruriæ *Duci, inſcriptæ ſubjecimus. Porro Lectoribus inſerviendi gratia Conſpectum Capitum Commentariis hiſce antepoſuimus. Denique quoque, ut Editio hæc ultima eſſet uſui majori, paginas Editionis* Venetæ, *Anno MDCLXXXI. apud* Paulum Balleonium *exornatæ, ad marginem noſtræ rejecimus: quo noſtro labore fruaris & valeas, ex animo precamur.*

SERENISSIMO PRINCIPI
COSMO III.
MAGNO ETRURIÆ DUCI.

PIſana Cæſarum fratrum Cenotaphia *Ancyranis* tabulis antiquiora, atque ob præclaram parentalium victoris geotum populi notitiam, inſcriptis toto *Romano* Orbe marmoribus ſuperiora, MEDICEI palatii atrio ſiſtere, eorumque mihi tentatæ interpretationi tuum toto Orbe celebratum, ac *Etruſcis* gentibus adoratum nomen circumponere auſus ſum, Magne Dux COSME, Principum optime, & quem à Majoribus acceptum titulum quam maxime auges, literatiſſime. Nemo ignorat quantum reconditam vetuſtioris ætatis eruditionem veſtræ gentis Heroes promoverint, dum ſuperfuſis *Græciæ* barbaris, fugientes in *Etruriam* Muſas, immo ipſas pene *Athenas* in ſuummet ſinum excipientes, innumera *Græcorum* volumina ab interitu vindicarunt. Inſignium ſane ſcriptorum nuda nomina in invidiam longior ætas ac hoſtium furor reliquiſſet, eorumque doctæ cedroque dignæ elucubrationes ſupremo *Græciæ* fato oppreſſæ jacuiſſent, niſi eaſdem captarum urbium rogis ſubtractas, *Mediceorum* manus in *Laurentiano* Prytanæo ſartas tectas ſervaſſent. Hos quidem auguſtæ familiæ Heroas etiamnum Princeps Juventutis æmulatus, quo propior cum literatis verſareris, Bibliothecam numero, præſtantia, nitore voluminum inſtructiſſimam eamdemque pulcherrimam, imperantium primus, intra Palatium dedicaſti. Tum docti quique, erumpente lætitia, ſæculo ac *Etruriæ* gratulari eum cælitus Principem deſtinatum, qui antè libros quam ſceptrum regia manu tractaret, ac prius ad pluteos ſuamet *Pallade* erudiendus ſtaret, quam thronum majeſtate verendus, inſideret. Interim tuo Genitore ſua inter ſidera recepto, ſub ipſis auguſtæ dominationis auſpiciis, non armamentaria, non claſſem, non urbium mœnia, ſed *Laurentianam* Bibliothecam avitam illam *Latiæ* ac *Græcæ* ſapientiæ arcem, reparandam juſſiſti, ac in tanta accepti recens imperii mole, primam ad veterum ſcriptorum codices illuſtrandos, curam ſtudiumque contuliſti. Illud tamen tuam Celſitudinem ultra omnia præconia effert, quod cum ornatiſſimam Bibliothecam intra palatinas ædes dudum dedicaſſes, alteram nuper uni tibi adeundam, in ipſis penetralibus ac ſecretiori cubiculo extruxiſti, in quam, profanis quibuſque Scriptoribus excluſis, ſacros tantum vetuſtioris Eccleſiæ Patrum codices admiſiſti, ut eos in oculis ac in complexu unice haberes. Hoc tuum eſt ſanctius lararium, in quo pietati litas: hi tui ſacri Tripodes, quorum oraculis inſtructus, æquitatem, clementiam, reliquaſque imperandi artes, addiſcis:

Digitized by Google

hoc ſacrum Divorum Conſiſtorium eſt, cum quo conſilia communicas, quorum reſponſa poſcis, ut pium æque ac doctum Principem referas. Hæc quæ tibi in remotioribus Palatii adytis aguntur, latere non poſſunt, ſed foras erumpunt, ſuaque ſe luce produnt; & quamvis non modo vulgi oculis, verum etiam ſecretius tibi inſervientium conſpectui ſubducta, in ore famæ ac publica gentium commendatione verſantur. Ceterum ab hoc tam ſublimi ſtudio, quod te Divis quam maxime proximum tenet, ad rem antiquariam promovendam, quod non curtæ ſupellectilis ac privatos homines, ſed magnos tantum Principes opus decet, non ſemel animum curamque traducis. Hinc pictis tabulis, numero cum pretio certante, ſuperiores Palatii ædes adornaſti; eximii operis ſtatuas, hoc eſt, vetuſta *Græcorum* artificum miracula ex *Romanis Mediceorum* ædibus, Urbe dolentene, an invidente dicam? *Florentiam* advectas, regii operis Muſeo intuliſti, ac nuper inſigni veterum Numiſmatum gaza ex remotiori *Hiſpania* tranſmiſſa, avita *Mediceorum* cimelia grandi cum pretii, tum etiam ſplendoris incremento locupletaſti. Hoc tuum, Domine, erga eruditas vetuſtioris ætatis reliquias ſtudium Sereniſſimus Princeps Ferdinandus Heroum ſuboles, ac Magni Genitoris æmulator, & nutrit, & fovet. Nam memini me ante triennium ab eodem in regium *Piſanæ* Urbis ſepulchretum, immo Mauſoleum deductum, ut *Caji* ac *Lucii* Cenotaphia atque alia potentiſſimæ quondam urbis monumenta tum primum ſibi ſpectata, rudis licet interpres, exponerem. Tum mirificæ indolis ac præcocis ſapientiæ Princeps vetuſtis ac paribus æternitati literis intelligendis aures accommodabat, ſuo poſtea ſæculo patrocinium, avorum, ac tuo præſertim exemplo, literatis commodaturus. Hinc, ut ingenue fatear, utriuſque celeberrimæ inſcriptionis editis commentariis, illuſtrandæ conſilium cepi, quod cum tuæ etiam Celſitudini aperuiſſem, non modo adprobaſti, verum etiam annuas mihi ferias indulſiſti, ut ſecuriori otio meditatum opus exequerer. Hinc meæ quantulæcumque elucubrationes tuis auſpiciis natæ, tuaque liberali ope auctæ, uni tibi debentur, quas ut deberem, ac poſſem, unus mihi feliciſſime præſtitiſti.

Sereniſſimæ Celſitudinis Veſtræ

Humillimus & addictiſſimus Servus
F. Henricus Noris Auguſtinianus.

VITA AUCTORIS,

Ex Nouvelle Bibliotheque des Auteurs Eccleſiaſtiques M. Du Pin; & autres.

NORIS (Henri) *Cardinal, & l'un des plus grands ornemens de l'Ordre des Hermites de S. Auguſtin, dans le XVII. ſiecle, nâquit à Verone le* 29. *d'Août de l'an* 1631. *Sa famille eſt originaire d'*Irlande, *où il y en a encore de ce nom, auſſi bien qu'en* Angleterre. *Il deſcend d'un* Jacques Noris, *établi dans l'Iſle de* Chypre, *lequel après avoir defendu la principale ville de cette Iſle, ſe retira à* Verone *quand les* Turcs *ſous* Selim *II. ſe furent rendus maîtres de l'Iſle de* Chypre *l'an* 1570. *Son pere s'appelloit* Alexandre: *il a été connu par ſes Ecrits, & principalement par ſon* Hiſtoire d'Allemagne. *Son fils,* Henri Noris *fit paroître dès ſon enfance beaucoup d'eſprit, de vivacité, & de facilité pour apprendre. Son pere lui donna les premieres inſtructions, & choiſit un habile Profeſſeur de* Verone, *nommé* Maſſoleni *pour Precepteur. A l'âge de* 15. *ans il fut mis Penſionnaire dans le College des Jeſuites de* Rimini, *& y étudia la Philoſophie. Ce fut là où il commença à lire les Ouvrages des Peres, & principalement ceux de S. Auguſtin. Il prit l'habit dans le Convent des Auguſtins de* Rimini, *& ſe fit en peu de tems diſtinguer par ſon érudition. Au ſortir de ſon Noviciat, le Général des Auguſtins le fit venir à* Rome, *afin qu'il pût vaquer à des études plus ſolides. Il s'y donna tout entier, & paſſoit les jours & les nuits à lire les Livres de la Bibliotheque Angelique des Auguſtins. Il étudioit d'ordinaire quatorze heures par jour, & a continué ce travail juſqu'à ce qu'il ait été élû Cardinal. Et ainſi nous n'avons point de Cardinal depuis* Baronius *plus recommendable pour ſon érudition dans l'ancienne Hiſtoire Eccleſiaſtique, que le Cardinal* Noris. *Il eſt vrai qu'il a fait la plûpart de ſes excellens Ouvrages n'étant encore que ſimple Religieux Auguſtin Bibliothequaire du Grand Duc de* Toſcane. *Mais le Pape* Innocent *XII. aiant connu ſon merite le fit venir à* Rome, *lui donna en* 1692. *la charge de ſon Bibliothequaire du Vatican, & le fit Cardinal le* 12. *Septembre* 1695. *Tous ſes Ouvrages d'Hiſtoire Eccleſiaſtique ont été imprimés enſemble à* Louvain *en* 1702. *Le premier eſt ſon* Hiſtoire Pelagienne *imprimée pour la premiere fois à* Padoue *en* 1673. *avec la defenſe de ſaint* Auguſtin. *Cet Ouvrage acquit une grande reputation à ſon Auteur, excita la jalouſie de ſes envieux, & la haine de ſes ennemis, que l'on vit paroître incontinent après par un Libelle ſous le nom emprunté d'Humbert Religieux de l'Ordre des Chartreux intitulé :* Germanitates Cornelii Janſenii & Henrici Noris. *On répondit à ce libelle par un écrit intitulé :* Gerræ Germanitatum Cornelii Janſenii, & Henrici Noris. *Cette querelle née en* Italie *fut portée au Tribunal de l'Inquiſition de Rome.* L'Hiſtoire de l'Heretie Pelagienne *y fut examinée, & n'y fut flêtrie d'aucune cenſure. Elle fut enſuite reimprimée par deux fois, lue & eſtimée par un grand nombre de* Sçavans de toute l'Europe, *& l'Auteur honoré par* Clement *X. du Titre de Qualificateur du ſaint Office. Cependant cet Ouvrage fut encore déféré au Tribunal de l'Inquiſition de* Rome *par des perſonnes, dit l'Auteur, qu'il ſeroit inutile pour l'exemple de faire connoître, & que l'honnêteté demande qu'on ne nomme pas.* Quorum nomina appellare exemplo nihil, ſilere humanitatis

tatis

Digitized by Google

tatis plurimorum refert. Ayant été examiné tout de nouveau en 1676. on n'y trouva rien qui méritât d'être cenſuré. L'Auteur continua paiſiblement d'enſeigner l'Hiſtoire Eccleſiaſtique dans l'Univerſité de Piſe, juſqu'à ce qu'étant nommé en 1692. Bibliothequaire du Vatican par Innocent XII. ſes ennemis renouvellerent leurs accuſations contre ſon Livre & publierent des libelles dans leſquels ils lui reprochoient d'avoir ſoûtenu la Doctrine condamnée de Janſenius. Le Pape donna encore ſon Ouvrage à examiner à des Theologiens qui jugerent qu'il n'y avoit rien qui pût être cenſuré. Peu de temps après l'Auteur fut mis au nombre des Conſulteurs de l'Inquiſition, & enfin fait Cardinal.

L'Hiſtoire Pelagienne du Pere Noris eſt exacte, bien écrite & fort étenduë. Il fait Origene le premier Auteur de l'Hereſie Pelagienne. Il croit qu'il a ſoutenu les trois principales erreurs de cette Secte. Sçavoir, 1. que la grace eſt donnée ſelon nos mérites. 2. Que l'homme peut vivre ſans peché. 3. Qu'il n'y a point de peché Originel. Rufin d'Aquilée fut le premier qui enſeigna ces erreurs en Occident. Il étoit né, non à Aquilée, mais dans une Bourgade du Territoire de Veniſe. Il fut élevé dans l'Egliſe d'Aquilée, & y reçut l'habit de Moine. Il alla en Orient en 371. avec Melanie, & y fut Diſciple de Didyme l'un des principaux Origeniſtes, & de Theodore de Mopſueſte. Il revint en Occident avec Melanie en 390. demeura près de deux ans à Rome, & y traduiſit les Livres des Principes d'Origene, qui contiennent les principaux points de l'hereſie Pelagienne. Rufin ajoûta aux erreurs d'Origene celles-ci; qu'Adam avoit été créé mortel; que les enfans ne contractent point de peché Originel. Pelage & Celeſtius qui étoient alors à Rome, & qui écoutoient aſſiduement Rufin, furent imbus de ſes erreurs. Rufin aiant demeuré deux ans à Rome, en ſortit avec des Lettres de Communion du Pape Siriee, & ſe retira à Aquilée. Nous ne nous arrêterons point à décrire les diſputes qu'il eut avec ſaint Jerôme, pour nous attacher uniquement à ce qui regarde l'Hiſtoire Pelagienne.

Pelage étoit un Moine Anglois Abbé de Bancor proche de Chicheſter. Il paſſa en Terre ferme, & fit un long ſejour à Rome, où il publia des Commentaires ſur les Epîtres de ſaint Paul dans leſquels il enſeignoit ſes erreurs. Il y eut pour principal Diſciple Celeſtius qui étoit d'Ecoſſe. Ces deux Hereſiarques quitterent Rome l'an 410 après la priſe de cette Ville par Alaric. Aiant demeuré quelque temps à Siracuſe, ils paſſerent en Afrique en l'année 411. Pelage partit bien tôt après pour la Paleſtine laiſſant Celeſtius à Carthage. Celui-ci y aiant découvert ſes erreurs fut condamné par Aurele dans un Synode tenu à Charthage en 412. Il ſe retira auſſi-tôt à Epheſe où il fut ordonné Prêtre. S. Jerôme & S. Auguſtin combattirent enſuite par leurs écrits les erreurs de Pelage & de Celeſtius. Pelage accuſé en Paleſtine par Oroſe, ſe defendit dans une Conference tenuë en preſence de Jean de Jeruſalem, qui fut plus favorable à Pelage qu'à Oroſe; mais peu de temps après l'hereſie de Pelage fut condamnée à l'inſtigation de Heros & de Lazare Evêques Gaulois, retirés en Paleſtine, dans un Concile tenu à Dioſpole ſur la fin de l'an 415. Pelage évita la condamnation de ſa perſonne en faiſant ſemblant d'acquieſcer au jugement du Synode. Oroſe étant de retour en Afrique y rapporta ce qui s'étoit paſſé dans la Paleſtine contre l'hereſie de Pelage. L'affaire y étant deferée au Synode de Carthage de l'an 416. les dogmes de Pelage & de Celeſtius y furent condamnés par 68. Evêques de la Province Proconſulaire; & peu de temps après par les Evêques de Numidie dans un Synode tenu à Mileve compoſé de 61. Evêques. Ces deux Conciles écrivirent des Lettres Synodiques au Pape Innocent I. qui ſe joignit aux Evêques d'Afrique en condamnant la Doctrine de Pelage & de Celeſtius. Ce Pape étant mort l'onziéme de Mars 417. les Pelagiens qui étoient en aſſez grand nombre dans la Campanie, commencerent à ſe répandre. Pelage & Celeſtius entreprirent de ſe défendre auprès du Pape Zozime ſucceſſeur d'Innocent. Pelage le fit par écrit. Celeſtius ſe rendit à Rome, & preſenta une confeſſion de foi à Zozime. Ce Pape s'étant laiſſé ſurprendre par les artifices de ces Heretiques, écrivit en leur faveur aux Africains, témoignant qu'il deſaprouvoit ce qui s'étoit fait contr'eux. Les Prelats d'Afrique aſſemblés à Carthage au commencement de l'an 418. ſoutinrent & confirmerent ce qui avoit été fait contre Pelage & Celeſtius, en écrivirent au Pape, qui aïant découvert la tromperie de Celeſtius, le fit citer. Celui-ci n'aiant oſé comparoître & s'étant enfui de Rome, le Pape declara Pelage & Celeſtius Herétiques, & condamna leur Doctrine. Les Evêques d'Afrique s'étant encore aſſemblés à Carthage, dreſſerent huit Canons contre les erreurs de Pelage. L'Empereur Honorius condamna les Pelagiens par un Reſcrit du 9. de Juin de l'an 419. Julien Evêque d'Eclane dans la Poüille, ſe mit ſur les rangs pour la défenſe de la cauſe de Pelage. Le Cardinal Noris rapporte les particularitez de la vie de cet Evêque. Il fait auſſi connoître qui étoit cet Anien qui fut le défenſeur de la même cauſe, & que Baronius, Voſſius & Janſenius ont peu connu. Il parle d'un Faſtidius Evêque d'Angleterre qui avoit encore ſuivi les ſentimens de Pelage. Il traite amplement de la conteſtation des Moines d'Adrumet, & finit le premier Livre de l'hiſtoire Pelagienne en parlant des derniers Ouvrages de ſaint Auguſtin.

Le ſecond commence par l'origine des Semipelagiens. Le Cardinal Noris conſidere Caſſien Abbé de Marſeille comme leur Chef, il le croit de Provence, & refute pluſieurs choſes que Guiſnay a dites de cet Auteur. Les Moines de Lerins aiant lû ſes Conferences où il combat le ſentiment de ſaint Auguſtin, ſuivirent ſes opinions. Le Cardinal Noris fait voir que ſaint Hilaire d'Arles les embraſſa.

A l'occaſion du Monaſtere de Lerins le Cardinal Noris traite des Monaſteres des Gaules. Il fait voir qu'ils avoient differentes Regles, que ce n'étoit ni celle de ſaint Auguſtin, ni celle de ſaint Benoit ſuivant leſquelles ils ſe gouvernoient. Revenant enſuite à l'hiſtoire des Pelagiens, il rapporte la mort de Theodore de Mopſueſte arrivée l'an 427. la condamnation de Pelage par Theodore d'Antioche, & la maniere dont il fut chaſſé de Jeruſalem par Praile Evêque de cette Ville. Si les Pelagiens perdirent un appui en perdant Theodore de Mopſueſte, ils en trouverent de plus conſiderables en la perſonne de Neſtorius, & de ſes Sectateurs.

Le nombre des adverſaires de la Doctrine de ſaint Auguſtin croiſſant dans les Gaules, ſaint Auguſtin averti par Hilaire écrivit pour ſe defendre contr'eux le Livre de la Perſeverance: & Proſper entreprit auſſi la défenſe de ce Docteur de l'Egliſe. L'un & l'autre écrivirent avec beaucoup d'honnêteté. Les Gaulois qui n'étoient pas moins ennemis de Pelage que ſaint Auguſtin, puis qu'Hilaire d'Arles & les autres Prélats des Gaules qui n'étoient pas de l'avis de ce Pere, aſſemblés en un Concile, envoierent S. Germain Evêque d'Auxerre & Loup de Troïes en Angleterre pour combattre les Pelagiens qui s'y étoient multipliés. Julien & les autres Evêques Pelagiens d'Occident retirez en Orient, preſenterent une Requête à l'Empereur Theodoſe & implorerent la protection du Clergé de Conſtantinople. Ce fut alors que Marius Mercator qui ſe trouva à

Conſtantinople, *donna un memoire contr'eux:* Neſtorius *au contraire les ſoûtiut & écrivit pour eux au Pape* Celeſtin; *mais malgré ſon credit ils furent chaſſez de* Conſtantinople. *Le Concile General* d'Epheſe *acheva de proſcrire la Secte des Pelagiens.*

Quoique l'hereſie Pelagienne fût condamnée dans toute l'Egliſe, il y avoit toûjours des gens dans les Gaules *qui ne goûtoient pas la doctrine de S.* Auguſtin. *De ce nombre fut* Fauſte *Abbé de* Lerins, *depuis Evêque de* Riez, Vincent *Moine de* Lerins *&* Gennade *Prêtre de* Marſeille. Fauſte *le principal des adverſaires de ſaint* Auguſtin *ne fut pas ſeulement attaqué par ſaint* Fulgence *diſciple de ce Pere & par les autres Evêques* d'Afrique; *il le fut encore à* Conſtantinople *par les autres Moines de* Scythie *qui furent accuſez d'Eutychianiſme, parce qu'ils diſoient qu'une perſonne de la Trinité avoit ſouffert. Le Cardinal* Noris *prouve qu'ils n'étoient pas* Eutychiens, *quoiqu'il ne les excuſe pas d'obſtination. La doctrine des Semipelagiens combattue dans les* Gaules *par* Ceſaire d'Arles, *fut enfin condamnée dans le Concile d'Orange tenu l'an* 529.

Le Cardinal Noris *aiant repreſenté dans ſon hiſtoire Pelagienne* Origene & Theodore *de* Mopſueſte *comme deux des principaux chefs de cette Hereſie, a cru devoir juſtifier dans une Diſſertation particuliere la condamnation de ces deux hommes. C'eſt le ſecond Ouvrage contenu dans ce Recueil. Les Moines défenſeurs* d'Origene *exciterent des troubles parmi les Moines d'Orient vers l'an* 540. *Ceux qu'ils perſecutoient, s'étant adreſſez à l'Empereur* Juſtinien, *au Pape* Vigile *& à* Mennas *Patriarche de* Conſtantinople *firent condamner* Origene. *Cette condamnation fut confirmée par les autres Patriarches, &* Juſtinien *la publia dans tout l'Empire* Romain *par une Lettre Circulaire. Les Origeniſtes pour ſe vanger de la condamnation* d'Origene *propoſerent les trois Chapitres, & firent condamner par un Edit de* Juſtinien *donné l'an* 443. Theodore *de* Mopſueſte *& les écrits de* Theodoret *faits contre S.* Cyrille, *& la Lettre* d'Ibas *Diacre* d'Edeſſe. *On ſçait le bruit que cauſa cette condamnation, comme le Pape* Vigile *y reſiſta, & que ſe fut principalement pour ce ſujet que* Juſtinien *aſſembla le cinquiéme Concile Oecumenique. Le Cardinal* Noris *ſoûtient* qu'Origene *fut encore condamné dans ce Concile, auſſi-bien* qu'Evagre & Didyme *ſes Diſciples. Le cinquiéme Concile fut enfin approuvé par* Vigile *& par ſes ſucceſſeurs; mais les Evêques* d'Italie, *qui étoient ſous la domination des* Lombards, *ſoutinrent les trois Chapitres & ſe ſeparerent de la Communion de ceux qui approuvoient la condamnation qui en avoit été faite dans le cinquiéme Concile. Ils tinrent même un Synode à Grado le* 3. *Novembre* 579. *où ils jurerent qu'ils ne recevroient point le cinquiéme Concile. Ce Schiſme dura juſqu'au temps de ſaint* Gregoire *le Grand, que les Evêques des Provinces* d'Iſtrie *& de* Veniſe *ſe réunirent à l'Egliſe* Romaine. *Le Cardinal* Noris *traite à l'occaſion de ce ſchiſme, du Patriarchat* d'Aquilée, *& des Primaties de* Milan *& de* Ravenne, *& en dit des choſes fort curieuſes. Il attaque dans preſque tous les Chapitres de cette Diſſertation le Pere* Alloix *défenſeur* d'Origene, d'Euſebe *de* Ceſarée, *de* Rufin, *& des trois Chapitres. Il réfute dans une appendice ceux qui ont tâché de juſtifier* Julien, Caſſien, *&* Fauſte. *Après avoir ainſi condamné les adverſaires de ſaint* Auguſtin, *il a cru devoir vanger la memoire de ce grand Saint contre les cenſures de quelques Auteurs modernes. C'eſt ce qu'il execute dans l'Ouvrage intitulé:* Défenſes Auguſtiniennes. *Il attaque principalement trois Auteurs Jeſuites, le Pere* Adam, *le Pere* Jean Martinon *déguiſé ſous le nom* d'Antoine Moraines, *& le Pere* Annat: *Ces trois Auteurs ayant attaqué S..* Auguſtin, *& tâché d'affoiblir ſon autorité par divers endroits; le Cardinal* Noris *leur déclare la guerre & prend en main la défenſe de ſaint* Auguſtin. *Il ſoûtient que ſa Doctrine de la Prédeſtination n'a d'obſcurité & de difficulté, que celle qui eſt neceſſairement attachée à la hauteur de ce Myſtere, & que ce Pere explique ſes ſentimens d'une maniere nette & préciſe; enſorte que quoi qu'il ſoit difficile d'entendre la choſe, il eſt très-aiſé de comprendre quel eſt ſon ſentiment. Il prouve que ſaint* Auguſtin *ne s'eſt point contredit ſur les matieres de la grace depuis qu'il fut revenu de l'erreur où il étoit, que le commencement de la foi vient de l'homme. Il remarque que ce Saint n'a rien retracté dans les Livres de ſes Retractations, de ce qu'il avoit écrit touchant la Grace & la Prédeſtination contre les Pelagiens. Il réfute ceux qui ont dit que ce Pere étoit tombé dans des excès contraires aux erreurs des Pelagiens, en combattant ces Heretiques. Cela lui donne occaſion de traiter pluſieurs points de la Doctrine de ſaint* Auguſtin, *touchant la Concupiſcence, le peché Originel, les actions des Infidéles, la damnation des enfans morts ſans Baptême, la Loi ancienne, la Prédeſtination à la Gloire, & l'uſage du legitime mariage. Il prend le parti d'expliquer ſur ces points les ſentimens de ſaint* Auguſtin, *par les paſſages mêmes de ce Pere, & de prouver qu'ils ſont conformes à la Doctrine des Peres & des Conciles. Il s'étend particulierement ſur l'état des enfans qui meurent ſans Baptême, & emploie pluſieurs articles à prouver le ſentiment de ſaint* Auguſtin, *qu'ils ne ſeront pas ſeulement privez du bonheur éternel, mais qu'ils ſouffriront auſſi la peine du feu d'enfer. Il examine pluſieurs autres erreurs que l'on reproche à S.* Auguſtin, *& fait voir que ſes ſentimens ſont des ſentimens qui étoient ſoutenables de ſon temps, & dont il a parlé douteuſement; comme quand il a dit que les Anges pouvoient avoir des corps, quand il a douté de l'Origine de l'ame; ou que ce ſont des ſentimens qu'on lui attribue mal à propos, comme d'avoir cru que la perception actuelle de l'Euchariſtie eſt neceſſaire aux enfans pour être ſauvez; ou que ce ſont des ſentimens veritables & approuvez, que l'on veut faire paſſer pour des erreurs; ou que ce ſont des opinions qu'il a retractées. Il examine les témoignages de* 35. *Auteurs que l'on allegue contre l'autorité de ſaint* Auguſtin, *& il prétend qu'ils ſont mal alleguez, ou que l'on ne doit pas ajouter foi à ce que ces Auteurs diſent. Il réplique aux réponſes que ceux qu'il combat ſont aux témoignages que des Papes ont donnés en faveur de la Doctrine de ſaint* Auguſtin, *& ſoûtient qu'ils l'ont établie pour regle de la Doctrine qu'on doit ſuivre dans l'Egliſe touchant la Grace. Enfin il rapporte cent trente-cinq paſſages d'Auteurs Modernes deſavantageux à S.* Auguſtin, *& leur oppoſe autant de paſſages de ce Pere & de ſes défenſeurs qui ſervent de réponſe à leur cenſure.*

Ces gros Ouvrages ſont ſuivis de cinq Diſſertations. La premiere contient une hiſtoire exacte de la Conteſtation ſur cette queſtion; ſçavoir ſi l'on doit dire, un de la Trinité a ſouffert. *Comme le Cardinal* Noris *dans ſon traité du cinquiéme Synode Oecumenique avoit accuſé d'hereſie les Moines de* Scythie *qui avoient ſoûtenu opiniâtrement cette expreſſion, & que pluſieurs perſonnes avoient trouvé à redire à cette opinion, il s'eſt cru obligé de traiter cette matiere dans une Diſſertation particuliere. Il remarque que le premier qui s'eſt ſervi de cette expreſſion eſt* Procle *Patriarche de* Conſtantinople. *Il fait voir que l'on n'a point de preuve que le Concile de* Chalcedoine *l'ait ni approuvée, ni condamnée.* Pierre *le* Foulon *donna un ſens* Eutychien *à cette propoſition. Le Pape* Felix *lui écrivant avoue que* Jeſus-Chriſt *eſt un de la Trinité, & qu'on peut dire qu'il a ſouffert*

en

Digitized by Google

en ajoûtant dans ſa chair, comme avoit fait Procle. S. Euthyme & ſaint Sabas n'ont point fait de difficulté de parler de même. On inſera dans l'Henoticon de l'Empereur Zenon que Jeſus Chriſt étoit un de la Trinité qui s'étoit incarné. L'Henoticon aiant été rejetté en Occident, cette expreſſion y devint ſuſpecte : Elle le fut encore davantage quand l'Empereur Anaſtaſe Eutychien l'approuva dans un Synode, & voulut que l'on ajoûtât au Triſagion ces mots, Qui êtes crucifié pour nous. Cependant elle fut encore approuvée par les Catholiques d'Orient dans la confeſſion de foi qu'ils preſenterent à l'Empereur Juſtin. Ce fut ſous cet Empereur que commença la conteſtation par quelques Moines de Scythie, qui ſoûtinrent à Conſtantinople en preſence des Legats du Pape Hormiſdas, qu'il la falloit ajoûter dans l'expoſition de foi. Les Legats aiant témoigné qu'ils n'approuvoient pas cette addition, Maxence qui étoit à la tête de ces Moines fit des écrits pour la défendre. La querelle s'échauffa, & les Moines n'aiant pu faire changer de ſentiment aux Legats, prirent la reſolution de s'adreſſer au Pape même, & allerent à Rome. La propoſition a deux parties : l'une que Jeſus-Chriſt eſt un de la Trinité, l'autre que cet un de la Trinité a ſouffert dans ſa chair. La principale difficulté étoit touchant la premiere partie, comme le Cardinal Noris le fait voir par les témoignages des Auteurs qui ont agité cette Controverſe. Les Moines de Scythie tenoient encore que Jeſus Chriſt après ſon Incarnation étoit un composé, expreſſion dont le Cardinal Noris ſe ſert pour les juſtifier de l'Eutychianiſme. Les Legats du Pape ne condamnerent pas la Doctrine des Moines de Scythie, comme heretique ; mais ils ne vouloient pas approuver leurs expreſſions à cauſe de leur nouveauté. Ces Moines chagrins ſe ſeparerent de leur Communion, & traiterent leurs adverſaires d'Heretiques. Juſtinien n'étant pas encore Empereur, écrivit d'abord à Rome contre les Moines, & enſuite leur étant devenu plus favorable, manda au Pape qu'il ne prenoit point de parti, & qu'il le prioit de décider cette queſtion. Cependant ces Moines arrivez à Rome avoient preſenté une Requête au Pape Hormiſdas, dans laquelle ils ſe plaignoient fort de ſon Legat Dioſcore. Le Pape voiant que la queſtion étoit difficile, ne ſe preſſa pas de la décider, il voulut attendre le retour de Dioſcore, & retint les Moines de Scythie à Rome. D'un côté Denis le Petit fit une traduction de l'Epître de Procle aux Armeniens, pour oppoſer l'opinion de ces Moines : d'autre côté un Prêtre nommé Triſolius les combattit. Juſtinien étoit perſuadé que toute cette conteſtation n'étoit qu'une diſpute de mots. Ces Catholiques d'Orient ne faiſoient point de difficulté d'appeller Jeſus-Chriſt un de la Trinité, & les Evêques d'Afrique, conſultez par les Moines de Scythie, leur répondirent que l'on pouvoit dire qu'une perſonne de la Trinité a ſouffert. Les Moines de Scythie impatiens d'être retenus à Rome, ſe ſauverent après avoir affiché une proteſtation. Le Pape fâché de cette fuite écrivit une Lettre contr'eux, où il les accuſe d'obſtination & d'emportement. Maxime y fit une Replique pleine d'aigreur. Juſtinien écrivit pluſieurs Lettres pour demander au Pape la déciſion de ce point, & envoïa auprès un Ambaſſadeur à Rome pour ce ſujet. Cependant Hormiſdas aiant entendu Dioſcore, perſiſta dans la reſolution de ne rien ajoûter à ce qui avoit été décidé dans les Conciles précedens. Mais Jean II. ſollicité par l'Empereur Juſtinien qui avoit donné un Edit en faveur de la propoſition des Moines de Scythie, approuva cette propoſition. Les Papes Agapet & Vigile confirmerent ce jugement, & le cinquiéme Concile Oecumenique tranſcrivit ce ſentiment dans ſes Canons. La maniere favorable dont le Cardinal Noris parle dans ſes écrits des Moines de Scythie, & la contradiction apparente qu'il ſemble admettre entre le jugement du Pape Hormiſdas & le decret de Jean II. a donné lieu à un Anonyme de l'accuſer d'avoir fourni un argument contre l'Infaillibilité du Pape. Cette accuſation eſt ſenſible à un Theologien de la Cour de Rome, Bibliothequaire du Pape, qui a depuis été revêtu de la Pourpre Romaine. Auſſi le Cardinal Noris l'a-t-il vivement repouſſé dans la ſeconde Diſſertation, où il tâche de faire voir qu'il n'y a point eu de contrarieté de ſentimens entre les Papes Hormiſdas & Jean II. parce que l'un a rejetté la propoſition dans un ſens, & l'autre l'a approuvée dans un autre. Il rapporte ce qu'il appelle les ſcrupules de l'anonyme, parce que l'écrit auquel il répond eſt intitulé : De his quæ ſpectant ad Catholicam fidem Auctore Anonymo ſcrupuloſo, & y ſatisfait.

Mais comme cet Anonyme lui reprochoit dans la ſeconde partie d'avoir accuſé à tort Vincent de Lerins & les Evêques des Gaules d'avoir été favorables au Semipelagianiſme, il ſe defend dans une troiſiéme Diſſertation contre ce reproche. Il montre qu'il n'eſt pas le ſeul Auteur Moderne qui ſoit de cet avis, que ce ſentiment eſt bien fondé, & que l'erreur de Vincent de Lerins & des Evêques de Gaule, ne porte aucun préjudice à leur autorité & à leur ſainteté, parce que la queſtion n'étoit pas encore décidée. C'eſt ce qu'il confirme dans la 4. Diſſertation qui eſt une Réponſe à l'Appendice de l'Anonyme. La 5. Diſſertation du Cardinal Noris eſt ſur un reproche encore plus odieux qui lui avoit été fait, non ſeulement dans les ſcrupules de l'Anonyme, mais encore dans un Ecrit Latin intitulé : Information ſur le Livre du Pere Noris par un Theologien de Paris, & dans une Lettre Italienne intitulée : Lettere d'un' Cavaliere dimorante in Parigi ad' un ſuo amico in Italia. Il croit que ces écrits partent d'une même main, & que quoique celui qui a fait les deux premiers ſe diſe Docteur de Sorbonne, il eſt d'une ſocieté qui n'a point d'entrée dans ce Corps. Le reproche que cet Auteur lui fait eſt l'accuſation de Janſeniſme. Il a cru le trouver dans deux propoſitions des écrits du Pere Noris. Ce Cardinal ſenſiblement touché de ce reproche s'en juſtifie en faiſant voir qu'il n'eſt pas d'accord avec Janſenius, & qu'il n'a rien enſeigné touchant la Grace qui ne ſoit conforme à la Doctrine des Theologiens approuvez.

Le dernier Ouvrage du Recueil des Oeuvres du Cardinal Noris eſt intitulé, Songes de François Macedo dans ſon itineraire de ſaint Auguſtin, diſſipés avec facilité par Fulgence Foſſeus Auguſtin, Profeſſeur en Theologie, adreſſez au R. P. Mabillon. Voici le ſujet de cet Ecrit. François Macedo Portugais, autrefois Jeſuite, depuis de l'Ordre des FF. Mineurs Auteur très-fécond, a donné un Tome de l'Incarnation qu'il appelle ſingulier. Nom, dit Noris (car c'eſt lui qui eſt caché ſous le nom de Foſſeus) qu'il ne merite pas pour ſa Doctrine ſinguliere, mais parce qu'il eſt ſeul. Cet Auteur s'eſt aviſé de mettre à la fin de cet Ouvrage une Diſſertation contre le Monachiſme de ſaint Auguſtin, & un Itineraire de S. Auguſtin. Comme il dit qu'il aime à ſe ſouvenir & à parler de ſaint Auguſtin, & que ſon plaiſir eſt même à ſonger de lui ; cela a donné lieu au Cardinal Noris de recueillir & de refuter ſous le nom de Songes, les fauſſetez qu'il a remarquées dans cet Itineraire. Il en cotte juſqu'à 51. qui lui donnent matiere de ſe bien divertir aux dépens du pauvre Pere Macedo. On jugera des autres par celle-ci. Macedo declare qu'à l'avenir l'année indubitable de la naiſſance du Baptême, & de la mort de ſaint Auguſtin ſera, pour la naiſſance 355. pour le Baptême 388. & pour la Mort 431. Vous êtes bien imperieux, lui dit Noris,

de

de faire ainſi des Loix en ſongeant, mais vous ne ſerez obéi que par des rêveurs. Vôtre année de la naiſſance de ſaint Auguſtin *eſt un ſonge, car il eſt né le* 13. *Novembre* 354. *Celle du Baptême ne l'eſt pas moins, car il a été baptiſé le* 24. *Avril* 387. *& enfin celle de la mort eſt encore une rêverie, puiſqu'il eſt mort le* 28. *de Septembre de l'année* 430. *Pluſieurs autres bévûes de cette nature donnent lieu au Cardinal* Noris *de conclure ce Livre, en diſant que comme le Pape* Gelaſe *a mis au rang des Livres Apocryphes l'Itineraire de ſaint Pierre:* Itinerarium Petri Apoſtoli, Apocryphum; *il eſpere que ceux qui ſçauront les rêveries de l'Itineraire du Pere* Macedo, *lui appliqueront la même cenſure:* Itinerarium Auguſtini poſt Baptiſmum, Mediolano Romam, Apocryphum. *On devoit encore inſerer dans cette édition la cenſure des Notes du Pere* Garnier *ſur les inſcriptions ſynodales des Lettres* 90. *&* 92. *de ſaint* Auguſtin.

S'il y a beaucoup d'érudition Eccleſiaſtique dans ces Ouvrages, il en paroît encore davantage pour la profane dans le Traité du Pere Noris *intitulé,* L'année & les Epoques des Syromacedoniens éclaircies par les Médailles des villes de Syrie, & principalement par celles qui ſe trouvent dans le Cabinet du Grand Duc, avec des Faſtes Conſulaires d'un Anonyme, plus parfaits que tous les autres, tirés d'un Manuſcrit de la Bibliotheque de l'Empereur. *Il commence par l'explication de l'année des Macedoniens que ces Peuples vainqueurs de* l'Aſie *y firent recevoir: Cette année étoit lunaire, comme celles de preſque tous les Peuples dans les premiers temps. Elle étoit compoſée de* 12. *mois, dont chacun avoit* 30. *jours, & commençoit à l'Equinoxe d'Automne. L'Epoque des Seleucides eſt le ſujet de la ſeconde Diſſertation. Pour en fixer le commencement, il faut obſerver qu'après la mort d'*Alexandre, Seleucus *n'eut point de part dans la diſtribution des Provinces, & qu'il fut ſeulement chargé du commandement de la Cavalerie étrangere. Trois ans après il eut la ville de* Babylone *& le pais d'alentour, d'où il fut contraint de s'enfuir en* Egypte *par la crainte de la puiſſance d'*Antigonus: *mais il s'y rétablit en la premiere année de la* CXVII. *Olympiade, la* 442. *de la fondation de* Rome, *& la* 312. *avant la naiſſance de* Jeſus-Chriſt, *& il y jetta les fondemens d'un puiſſant Empire. Onze ans après* Antigonus *aiant été tué,* Seleucus *demeura maître de toute la Haute* Syrie, *& commença à compter les années de ſon regne, du temps auquel il avoit été maître de* Babylone. *C'eſt-là la celebre Epoque marquée ſur les Médailles frappées en* Syrie *dans les Livres des* Maccabées; *& dans le premier Concile tenu à* Nicée, *qui eſt datée l'an* 636. *depuis* Alexandre *& de l'Empire des* Macedoniens. *Dans la ſuite la* Syrie *aiant paſſé ſous la domination des* Romains *quelques villes conſerverent l'Epoque des* Seleucides, *& d'autres en formerent de nouvelles, en comptant du jour qu'elles avoient été miſes en liberté, & ſous leurs propres loix. Ce ſont ces Epoques que le Pere* Noris *recherche par les Medailles de ces Villes, où les années ſont marquées. Il y en a quelques unes dont l'Epoque n'eſt pas fixée, comme celle d'Edeſſe, mais au défaut de cette preuve le Pere* Noris *a recours à* Euſebe, *qui dit que les Habitans de cette Ville comptoient le temps de la premiere année de la* CXVII. *Olympiade, qui eſt juſtement l'Epoque des* Seleucides. *Le Pere* Noris *emploie trois Diſſertations ſur la fondation & ſur les Epoques des Villes de* Syrie. *Ce qu'il dit de celle de* Tyr *eſt auſſi utile que curieux.* Tyr *fut bâtie* 240. *ans avant le Temple de* Salomon, *dont les fondemens furent jettez* 1012. *ans avant* Jeſus-Chriſt. *Leur premiere Ville fut bâtie en terre-ferme, & la ſeconde dans une Iſle. Elle fut priſe & ruinée par* Alexandre, *& reparée bien-tôt après. Elle tomba ſous la puiſſance d'*Antiochus *en la* 536. *année de la fondation de* Rome, *& commença alors à ſe ſervir de l'Epoque des* Seleucides *qu'elle changea en la* 628. *année de la fondation de* Rome, *en laquelle elle obtint ſa liberté d'*Alexandre *II. Roy de* Syrie, *comme il eſt prouvé par les Medailles.* Suidas *prétend que cette Ville ne devint Metropole que ſous l'Empereur* Adrien. *Cependant* Strabon, *qui écrivoit ſous* Tibere, *dit que cet honneur étoit en conteſtation entre* Tyr *&* Sidon, Tyr *l'emporta.* Beryte *fut auſſi érigée Metropole par* Theodoſe *le Jeune, mais ſon Evêque ne put obtenir dans le Concile de* Chalcedoine *de conſerver la dignité de Metropolitain. L'Epoque des Tyriens ſert à juſtifier la date du Concile tenu à* Tyr, *ſur l'affaire d'*Ibas *Diacre d'*Edeſſe. Baronius *& le Pere* Petau *ont placé ce Concile en l'an* 448. *Le P.* Noris *le renvoie à l'an* 449. *de* Jeſus-Chriſt, *parce que l'an* 574. *de l'Epoque des* Tyriens, *poſitivement marqué dans le Concile de* Chalcedoine *ſe rapporte à cette année de l'Ere chrêtienne.* Baronius *a obſervé une circonſtance qui contredit le calcul du Pere* Noris: *C'eſt qu'au mois de Septembre de la même année où fut tenue l'aſſemblée de* Tyr, *il y en eut une autre à* Beryte *où il fut abſous. Or le faux Concile* d'Epheſe *aiant été tenu conſtamment au mois d'Août* 449. *&* Ibas *aiant été dépoſé par cette aſſemblée tumultueuſe, il eſt évident que l'on ne peut pas avoir agité une ſeconde fois cette affaire à* Beryte *en* 449. *puiſqu'elle venoit d'être jugée à* Epheſe. *L'Auteur pour ajuſter l'Hiſtoire à ſa Chronologie prétend que l'aſſemblée pour juger* Ibas *aiant été convoquée à* Tyr, *ſes accuſateurs remplirent la Ville de ce blaſphême prononcé par Ibas:* Je n'envie point à Jeſus-Chriſt l'avantage d'avoir été fait Dieu, puiſqu'en la maniere qu'il l'a été fait je le puis auſſi être. *Que* Photius *Evêque de* Tyr *choqué du ſcandale que cauſoient parmi le peuple ces paroles qu'*Ibas *nioit être ſorties de ſa bouche, tranſporta l'aſſemblée à* Beryte *où* Ibas *fut abſous. Que tout cela ſe paſſa vers le mois de Fevrier* 449. *& que le mois de Septembre, mis dans le Concile de* Chalcedoine, *eſt une faute, qui étant corrigée, leve toute la difficulté, car il n'eſt plus impoſſible que tout ce qui eſt arrivé à* Tyr, *enſuite à* Beryte, *& en dernier lieu à* Epheſe, *ne puiſſe être arrangé la même année. La ville de* Dor *eſt ſi ancienne, que le Roi qui la gouvernoit eſt nommé parmi ceux qui furent défaits par* Joſué. *Pompée la délivra de la domination des* Juifs, *& la mit en liberté la* 691. *année de la fondation de* Rome, *à laquelle commence ſa nouvelle Epoque. Saint* Jerôme *aſſure qu'elle étoit deſerte en ſon temps, ce qui eſt peut-être cauſe que les noms de ſes Evêques ne paroiſſent dans aucun ancien Concile. Le Pere* Noris *remarque que dans celui de Latran en* 649. *Etienne Evêque de* Dor *preſenta au Pape* Martin *un écrit contre les Monothelites. Le Pere* Hardouin *cite un exemplaire plus ancien de Baroque Evêque de* Dor *qui ſigna, ſelon lui, dans le cinquiéme Concile de* Conſtantinople; *mais le Pere* Noris *y trouve deux choſes à redire, l'une que* Baroque *ne ſigna pas dans le* 5. *Concile, mais ſeulement dans une Lettre du Synode de* Jeruſalem *celebre en* 518. *rapportée dans l'action* 5. *du Concile tenu à* Conſtantinople *ſous Mennas en* 536. *l'autre que le Pere* Hardouin *ſemble confondre le Concile de* Conſtantinople *tenu en* 553. *qui eſt le* 5. *General, avec le Synode celebré ſous Mennas.*

Le Pere Noris *examinant ainſi pluſieurs points de Chronologie, d'Hiſtoire & de Medailles; & rencontrant ſouvent en ſon chemin le Pere* Hardoüin, *ne le ménage point du tout. Il l'accuſe même de ſe faire honneur du travail d'autrui, de prendre les penſées & les paroles des plus habiles gens de ce* Siecle, *& de ſupprimer leur nom.*

Les

Les Faſtes Conſulaires paſſent pour les plus exacts que nous aions. Ils ſont tirez d'un Manuſcrit de la Bibliotheque de l'Empereur qui avoit autrefois appartenu à Cuſpinien : c'eſt Monſieur Toinard qui l'avoit indiqué au Pere Noris.

La Lettre du Pere Noris au Pere Pagi eſt ſur une Medaille d'Herode Antipas, dont Monſieur Rigord s'étoit ſervi dans une Diſſertation pour fixer l'Epoque de la mort de Jeſus-Chriſt. Cette Medaille nous apprend que l'année 48. du regne d'Herode Antipas tombe dans l'une des années de Caligula qui répondent aux années Juliennes 82. 83. 84. 85. & au commencement de 86. Ce ne peut être ni 85. ni 86. parce qu'il eſt conſtant qu'Agrippa étoit pour lors inveſti du Tetrarchat d'Antipas. Pour montrer que c'eſt l'an 84. il emploie les années du regne du Grand Herode & d'Antipas, le premier regna 37. ans & ce dernier 43. la 6. année Julienne eſt ſelon Joſephe, & Dion, la premiere du regne d'Herode le Grand. Antipas fut degradé ſur la fin de l'année 83. Julienne, or ces deux nombres d'années 37. & 43. ne ſçauroient ſe trouver dans cet intervalle que la 37. d'Herode le Grand ne réponde à la 42. Julienne, & la 43. d'Antipas à l'année Julienne 83. Cela eſt confirmé par l'exil d'Archelaus fils du Grand Herode, & frere d'Herode Antipas qui arriva la 10. année de ſon regne ſelon Joſeph, & ſous le Conſulat de Marcus Æmilius Lepidus, & de Lucius Aruntius Nepos l'an 759. de Rome, celle-ci étoit la 10. de ſon regne, il faut qu'Herode le Grand ſoit mort l'an 750. de Rome qui eſt la 42. Julienne, dans laquelle les Aſtronomes trouvent une Eclipſe de Lune arrivée le 13. de Mars à trois heures après minuit, que Joſephe remarque être arrivée à la mort d'Herode le Grand. Le Pere Noris ne convient pas de la verité de cette Medaille, & il ne croit pas que l'on puiſſe trouver place de 42. ans de regne à Herode Antipas.

Cet Ouvrage du Pere Noris étant venu en France, de ſçavans Antiquaires entre leſquels il nomme Monſieur Oudinet, Garde des Medailles de Sa Majeſté, Monſieur l'Abbé Nicaiſe, Monſieur Toinard, & Monſieur Vaillant lui aiant envoié pluſieurs Medailles ſur leſquelles ſe voit l'Epoque de differentes Villes de Syrie; il les a fait mettre à la fin de ſon 5. Livre, & y a joint de nouvelle obſervations. Il y attaque encore de nouveau le Pere Hardouin, en relevant quelques fautes qu'il prétend qu'il a faites, comme en aſſurant qu'une Medaille eſt frappée à Orteſiade Ville de Carie, qui l'a été à Orteſiade ville de Phenicie, en rapportant la legende & le type d'une Medaille de Caracalla autrement qu'elle n'eſt gravée, quoiqu'il diſe l'avoir vue dans le Cabinet du Roi: de s'être trompé de dix ans au ſujet d'une Medaille de l'Empereur Claude en mettant 146. au lieu de 156. & en aiant cru voir dans le revers d'une Medaille de l'Empereur Severe une Pallas qui tient une Chouette, au lieu que c'eſt une Venus qui tient un Pigeon. Il approuve la correction que Monſieur Toinard fait ſur l'explication de ces deux Lettres B. Γ. gravées ſur le champ d'une Medaille de l'Empereur Maximin. Il avoit cru qu'elles ſignifioient Βυλῆς γράμματι, au lieu que Monſieur Toinard lui fait remarquer qu'elles ſignifioient plutôt Βυλῆς γνώμη, paroles qui ſe trouvent dans l'Oraiſon de Demoſthène, pro corona. Il reconnoit qu'il eſt auſſi redevable à Monſieur Toinard de la découverte, que l'Epoque de la ville d'Antioche eſt liée avec les années de l'Empire de Neron. A l'occaſion d'une Medaille du Cabinet de Monſieur Dron frappée à Palte, il traite dans la p. 492. de la ſituation de cette Ville & de pluſieurs de ſes Evêques dont les noms ſe trouvent dans d'anciens Conciles, & dans l'Hiſtoire de l'Egliſe. Outre ces nouvelles obſervations, il a augmenté ce Volume de deux Diſſertations, dont la premiere ſert de commentaire au Cycle Paſchal des Latins, qui contient 84. ans, & qui eſt dans les Faſtes conſulaires de la Bibliotheque de l'Empereur, qu'il prétend être le Cycle qui étoit en uſage dans l'Egliſe Latine depuis le Concile de Nicée; qui ſe partageoit en ſix autres dont chacun étoit de quatorze ans. Et la ſeconde enferme un autre Cycle Paſchal qui ſe trouve ſur un marbre antique de Ravenne, qui eſt celui de Denis le Petit; il s'en ſert pour faire voir que l'Ere vulgaire de Jeſus-Chriſt eſt anterieure d'un an à celle de Denis le Petit, contre ce qui en avoit été cru juſqu'ici.

Quelque-temps après que ce Livre du Pere Noris fut publié, on vit paroître une feuille volante ſous ce Titre: Pro Eumenio Pacato ad Noriſium; qui n'eſt qu'une Satire écrite en bon Latin. On a cru qu'elle venoit du Pere Hardouin, & en effet on voit bien que c'eſt lui qu'on veut défendre; mais on ne le juſtifie point en particulier des fautes que le Pere Noris a relevées; l'Auteur ſe contente de lui donner des louanges qu'il merite, & de faire au Pere Noris des reproches d'ignorance & de mauvaiſe foi qu'il ne merite pas.

Il n'eſt pas neceſſaire de relever l'exactitude & l'érudition du Cardinal Noris, non plus que la netteté de ſes expreſſions & l'élegance de ſon ſtile: tous les ſçavans ont reconnu & honoré ſon merite, & l'on peut dire que quelque grande que ſoit la dignité de Cardinal, le Pape ne s'eſt pas fait moins d'honneur en l'élevant à cette dignité, qu'elle a fait d'honneur au Pere Noris. C'eſt avec raiſon qu'un Prêtre de Dijon a dit de ſes Ouvrages en s'adreſſant au Mont-Liban;

Quis neget hunc cedris ſcribere digna tuis.

On ne peut pas dire de cette expreſſion: Nimis Poeticè dictum; car s'il y a des Ouvrages dignes d'être immortels, ce ſont ceux de ce grand Homme. Il eſt fâcheux que les continuelles occupations qu'il avoit à la Cour de Rome aient interrompu le cours de ſes grands travaux & que la mort l'aiant enlevé au mois de Fevrier 1704. nous n'aions plus rien à eſperer de lui, ſi ce n'eſt quelque Ouvrage poſthume. Les Ouvrages du Cardinal Noris ſont, Hiſtoriæ Pelagianæ, Libri duo; Cenotaphia Piſana Caji ac Lucii, Cæſarum, Diſſertationibus IV. illuſtrata. Diſſertatio Hiſtorica de Synodo quinta Oecumenica; Vindiciæ Auguſtinianæ; Diſſertatio de uno ex Trinitate paſſo; Apologia Monachorum Syriæ ab Anonymi ſcrupulis vindicata; Anonymi ſcrupuli circa Veteres Semi-Pelagianorum Sectatores, evulſi ac eradicati; Reſponſio ad Appendicem Auctoris ſcrupulorum; Janſeniani Erroris calumnia ſublata; Somnia Franciſci Macedo. Epochæ Syro-Macedonum; Paræneſis ad Joannem Harduinum; Thraſo, ſeu Miles Macedonicus, Plautino ſale perfrictus. Le Pere Noris a été un des Hommes du dernier ſiecle qui a eu le plus d'érudition. Ses Ouvrages ſont très-ſçavans & très-élegans, & dignes d'être immortels.

EPITAPHIUM H. NORISII.

FR. HENRICO NORIS VERONENSI
ORDINIS AC TITULI S. AUGUSTINI
PRESBYTERO CARDINALI S. R. E. BIBLIOTHECARIO
AUGUSTINIANA EREMITARUM FAMILIA
THEOLOGO CHRONOLOGO HISTORICO
B. M. P.

Henrico monumentum ingens ſeſe explicat orbis,
Phœnicum ad littus, littore ab Heſperio.
Inſcribunt tumulo quidquid aevere perenni
Ære, argento, auro Secula & Hiſtoria.
Noriſio minor eſt titulus. Tu grandior eſſe,
Auguſtine, potes par tumulo titulus.
Obiit VII. *Kal. Martii, Anno Æra Chriſti* MDCCIV.
Ætatis LXXIII. *ex A. D. Kal. Septembris.*

APPROBATIO THEOLOGORUM.

NOs infra ſcripti juſſu Reverendiſſimi P. Magiſtri Dominici *Valvaſorii* totius Ordinis Eremitarum S. P. Auguſtini ſupremi Moderatoris, legimus librum, cui titulus: *Cenotaphia Piſana &c. Auctore F. Henrico Noris Veronenſi*, ac nihil in eodem adnotavimus, quod ab editione illum excluderet. Quamvis enim ibidem funebres Gentilium ritus juxta ſuſcepti operis rationem exponat, eos tamen ita recitat, ut illos & improbet, & irrideat. Hinc idem volumen *Romanæ* hiſtoriæ ſtudioſis perutile publicis typis imprimi poſſe cenſemus. Quod judicium noſtra manu ſubſignavimus *Venetiis* die 16. Julii A. 1680.

Fr. Joſeph Ritii Venetus S. T. Mag. & Prior S. Stephani Venetiarum.

Magiſter Jacobus Florellus Venetus.

Magiſter F. Dominicus Valvaſorius Mediolanenſis totius Ord. FF. Eremitarum S. P. N. Auguſtini Prior Generalis.

CUm opus P. Magiſtri F. *Henrici Noris Veronenſis*, cui titulus: *Cenotaphia Piſana Caji ac Lucii Cæſarum Auguſti FF. diſſertationibus illuſtrata*, duo noſtri Sac. Theologiæ Profeſſores, quibus id à Nobis injunctum fuerat, recognoverint, ac in lucem edi poſſe probaverint, facultatem concedimus, ut ſervatis ſervandis, typis mandetur. In quorum fidem has litteras manu noſtra ſubſcriptas, ac ſigillo noſtro munitas, dedimus *Romæ* in Cœnobio S. P. N. Auguſtini die 27. Julii 1680.

F. Dominicus Valvaſorius Mediolanenſis Generalis licet indignus Ord. Erem. S. P. N. Auguſtini.

Noſtri muneris affixo ſigillo.

Mag. Carolus Maria Perugia Mediolanenſis Secr. Ord.

Reg. lib. II.

Noi Riformatori dello Studio di Padova.

HAvendo veduto per Fede del Padre Inquiſitore nel Libro intitolato *Cenotaphia Piſana, Auctore F. Henrico Noris Veronenſi Auguſtiniano*, non eſſervi coſa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per atteſtato del Secretario noſtro, niente contro Prencipi, e buoni coſtumi, concediamo licenza al Baglioni di poterlo ſtampare, oſſervando gl' ordini, &c.

Dat. li 19. Settembre 1680.

(*Nicolò Venier Proc. Riſ.*
(*Silveſtro Valier Cav. Proc. Riſ.*

Glo. Battiſta Nicoloſi Segr.

INDEX

Digitized by Google

INDEX CAPITUM.

DISSERTATIONIS PRIMÆ

CAP. I. **P**Iſæ *in* Etruria *à* Peloponneſiis *conditæ.* Plinii *textus emendatus.* Cluverii *de* Teutonibus Piſarum *conditoribus opinio refellitur. Inſigne* M. Catonis *de ejuſdem Urbis antiquitate teſtimonium.* Piſæ Romano *imperio additæ. Varia* Romanorum *cum* Liguribus *in agro* Piſano *prælia recitata. Conſules* Piſis *hiemantes. Eadem Urbs num fuerit Præfectura? Colonia* Latina Piſas *deducta. Cives in* Tribum Galeriam *relati.* pag. 1.

— II. *Coloniæ militares à* Sylla *primum deductæ.* Piſæ *colonia militaris conſtituta à* Cæſare, *vel ab* Auguſto, Julia Opſequens *nuncupatur. Vetuſtæ* Piſarum *familiæ ex utroque Cæſarum Cenotaphio, aliiſque vetuſtis epitaphiis producuntur.* 18.

— III. *Piſanæ coloniæ Magiſtratus ex vetuſtis inſcriptionibus producti. Duumviri juri dicundo* Piſis *creati. Magiſtratus colonici poteſtas ex* Polybio *ac* Cicerone *declaratur. Duumvirorum inſignia. Quo menſe magiſtratum inirent. Annui* Piſanæ *coloniæ reditus à Proquæſtoribus adminiſtrati. Quæſtor* Etruriæ Piſis *reſidebat. Ædiles* Piſani. *Vetus inſcriptio* Piſana *apud* Gruterum *mutila ac depravata reſtituitur. Curatores Kalendarii, ac* Decemprimi Piſerum. *Conſul* Piſanus *in nuper eruto ſaxo inſcriptus, expenditur. Triplex Ordo civium in Coloniis. Num plebs in creandis magiſtratibus ſuffragium ferret? Ineunte A. V. 757.* Piſis *ob contentionem candidatorum nulli magiſtratus creati.* 30.

— IV. *Sacerdotes* Piſanæ *Coloniæ. Flamen Auguſtalis* Piſis *creatus.* Antonius *Flamen viventis adhuc* Cæſaris *deſignatus, ſed non inauguratus.* Plutarchi & Appiani *interpretes notati.* Auguſtus *ante obitum divinis honoribus in* Italia *cultus. AUGUSTEUM eidem* Piſis *ſacratum.* Romæ *S. C. & in Coloniis Decurionum decreto in templis facta.* Auguſtus *à poëtis paſſim Deus ante obitum nuncupatus. Flamines cum Auguſtalibus à V. C. perperam confuſi. Flamines Provinciæ contra* Valeſium *ac* Gothofredum *aſſerti. Iidem à decurionibus creati, à magiſtratu proditi, ab Auguribus etiam inaugurati contra* Grubium. 47.

— V. T Statulenus Juncus Piſis *Pontifex minor. De Pontificum majorum ac minorum diſtinctione* Panvinii *ac* Gutherii *opiniones ex* Cicerone *rejiciuntur. Pontifex Min. unus erat è collegio majorum Pontificum contra* Sigonium. *Pontifices minores ſpeciale collegium conſtituebant. Pontifices à* Cicerone *in oratione de domo ſua nominati illuſtrantur, ac de eiſdem* Gutherii *ſententia confutatur.* Sigonii *ac* Panvinii *faſti corriguntur. Lectio vulgata* Suetonii *contra* Caſaubonum *ex* Cicerone *ac* Dione *probata. Plures errores* Glandorpii *notantur.* Gutherii *erratum de Flamine Diali, ejuſque juris dicendi poteſtate. Dii municipales* Italiæ *ex* Tertulliano *producti.* Juvenalis *locus illuſtratur. Pontifices modo perpetui: modo temporarii extra Urbem creati. Quinquennales in vetuſtis ſaxis nominates, non fuiſſe ſacerdotes.* 54.

— VI. *Augures in Coloniis. Auguſtalis* Piſanus *ex vetuſta inſcriptione producitur. Auguſtalium origo deducta. Eorum ſacerdotium contra* Velſerum *probatur. Ejuſdem &* Marcæ *V. C. de numero Auguſtalium opinio rejecta. Seviri Auguſtales iidem Magiſtri nuncupati. Auguſtales ſacerdotes in ſeniorum ac juniorum collegia diſtributi. Creabantur à Decurionibus. Jus ſacrum dicebant. Plures de iiſdem* Reineſii *errores refelluntur. Liberti inter Auguſtales referri poterant. Eorum dignitas ſupra plebem ut infra Decuriones. Quidam perpetui Auguſtales creati.* 69.

DISSERTATIONIS SECUNDÆ

CAP. I. **M.** Vipſanius Agrippa *ac* Julia Cæſaris Auguſti *filia,* Caji *ac* Lucii *parentes.* Auguſti *cum* Agrippa *amicitiæ initium ex* Nicolao Damaſceno *exponitur.* Agrippæ *geſta laudantur.* Auguſtus Cajum & Lucium *adoptat. Quid de iiſdem adoptatis dixerit* Porcius Latro. *Nummi à Coloniis in honorem utriuſque Cæſaris percuſſi. Coloniæ* Juliæ Traductæ *numiſma è Cimeliarchio CHRISTINÆ Auguſtæ exhibetur, & illuſtratur.* Julia Traducta *ulterioris* Hiſpaniæ *urbs non à* Julio *Cæſare, ſed ab* Auguſto *deducta. De eadem colonia inſignium ſcriptorum errores emendati.* Pomponii Melæ *lectio vulgo ſolicitata, retinetur. Duo alii* Juliæ Traductæ *nummi* Caji *ac* Lucii *imagine obſignati, producuntur. Alterum ſingulare numiſma ex Cimeliis ejuſdem Maximæ reginarum, exponitur.* Cajus *Cæſar* Trojam *ludit. Idem ludis votivis pro reditu* Auguſti *in puerili prætexta præſedit.* Verrius Flaccus *Grammaticus magiſter Cæſarum commendatur.* Avilius Flaccus *Cæſarum condiſcipulus. Eoſdem ipſemet* Auguſtus *pleraque docet.* 73.

— II. Agrippa Caji *ac* Lucii *pater moritur.* Julia Cæſarum *mater* Tiberio *deſponſatur.* Cajus *ad bellum* Germanicum *cum* Tiberio *vitrico mittitur.* Dionis *locus emendatus.* Cajus *ludos votivos* Romæ *edit. Idem una cum fratre in toga pulla ludos gladiatorios ſpectat.* Lucius Cajo *conſulatum petit. Simulata* Auguſti *indignatio.* Cajus *conſul deſignatur. Quædam deſignatorum Conſulum munia recenſentur.* 89.

— III. Cajus Cæſar *Princeps juventutis ab Equitibus appellatur. Ordo equeſtris cur* Juventutis *nomine à* Romanis *nuncupatus. Seviri turmarum Equitum* Romanorum. *Cuneus Equitum juniorum ex* Tacito. *Candidati imperii Principes juventutis dicti.* Dio Tacito *conciliatur.* Tiberius *Tribuniciam poteſtatem accipit. Idem* Caji *ac* Lucii Cæſarum *cauſa,* Rhodum *tranſmittit. De anno receſſus ejuſdem diſputatur.* 96.

— IV. Cajus Cæſar *togam virilem induit. Die virilis togæ adoleſcentes in forum ducti. Eorundem ſacrificia.* Salianus *diem XVII. Martii ſumendæ togæ puræ definitam ex* Ovidio *perperam deducit. Toga virilis ineunte anno XVI. dabatur.* Suetonius *minus recte ab* H. Valeſio *erroris notatus.* Nicolai Damaſceni *de anno datæ* Auguſto *togæ liberæ prochroniſmus confutatur. Eu in re ab Imperatoribus variatum. Quædam* Caſauboni *ac* Salmaſii *correctio rejicitur.* Cajus Cæſar *Præfectus Tribus deſignatur. Congiarium die virilis togæ* Caji *ab* Auguſto *datum. Ejuſdem ſumma ex tabulis Ancyranis deducta.* 102.

— V. Cajus Cæſar *in Pontificum collegium cooptatus. Numiſma* Caji *ac* Lucii Cæſarum *explicatur. Togæ prætextæ uſus in ſacris. Triplex veſtis Pontificum à* Gutherio *invecta rejicitur.* Romani *capite cooperto ſacris operabantur. Inſignia Pontificum & Augurum expoſita. De iiſdem* Sigonii *error notatus. Sacerdotes ſupra numerum in collegium ab Imperatoribus cooptati. Vetus numiſma perperam* Gutherio *expoſitum. Collegium VII. Virum Epulonum unum è quatuor præcipuis contra eundem oſtenditur.* Cajus Cæſar *Kalatis comitiis Pontifex creatus. Vetus inſcriptio ſuppletur, & explicatur. Pontifex Maximus tributis comitiis ſemper creatus.* Dionis *ea in re error correctus. Plures* Gutherii *lapſus* ad-

notantur. Pontifices tributis comitiis creatos, nunquam centuriatis confirmatos contra eundem demonſtratur. Sacerdotia antiquitus adoleſcentibus non collata. Num Julius Cæſar *adoleſcens Flamen Dialis factus?* Suetonii *error de anno delati* Cæſari *flaminii.* Caſaubonus *minus recte* Plutarchum *cum* Suetonio *committit. Flaminium* Cæſaris *nuſquam in nummis obſignatum. Celebris recentium Scriptorum ſententia de anno Natali Chriſti Domini proponitur.* 108.

— VI. Herodes *Rex* Judæorum *certam talentorum ſummam* Cajo & Lucio Cæſaribus *teſtamento legat.* Cajus Cæſar *inter judices in cauſa ſucceſſionis regni ejuſdem. Herodiani regni chronologia ſtabilitur. Interpretum* Joſephi *errores correcti. Ludi Apollinares pluribus diebus continuati. Ex iiſdem ludis inter* Cæſarem *inter &* Antonium *Triumviros pacis, ac regni* Herodi *delati tempus eximio charactere demonſtratur. Annus captæ ab* Herode Hieroſolymæ *oſtenditur, ac* Joſephi *metachroniſmus notatur.* Riccioli *hallucinationes contra* Dionem. *Chronologia trium navigationum* Herodis *in* Italiam *proponitur, ac* Saliani *de iiſdem anachroniſmi confutantur. Inſignis character anni obitus* Herodis *ex hiſtoria* Caji Cæſaris *producitur.* 120.

— VII. Lucius Cæſar *togam virilem induit. Idem conſul deſignatus, ac Princeps Juventutis, inter Augures cooptatus. Augurum magna apud* Romanos *auctoritas.* Cicero *eorundem diſciplinam vanam fatetur. Idem tamen ambitione auguratus dictus. Affines poterant ſimul eſſe in collegio Augurum, ſed non ex eadem familia. Plures ex eadem gente unà ſimul fuiſſe in collegio Pontificum contra* Panvinium *ac* Gutherium *ex* Cicerone *ac* Livio *oſtenditur.* Julius Cæſar, *dein* Auguſtus *vetuſtam de ſacerdotiis legem mutarunt. Plures Imperatores ſequiori ætate ſimul Pontifices Maximi contra* Gutherium. Balbinum *ac* Pupienum *collegas Auguſtos omnium primos ſimul fuiſſe Pontifices Maximos, ex Capitolino ac nummis Mediceis oſtenditur. Congiarium ob honores* Lucii *ab* Auguſto *datum.* Lucius Cæſar *Patronus coloniæ* Juliæ Piſanæ Opſequentis. *Formula rogati, ac ſuſcepti Patrocinii.* 150.

— VIII. *Quinam* Romanorum Patres Patriæ *nuncupati?* Auguſtus *eum titulum ſero obtinuit. Annus perperam ab aliis ſtatutus, ex* Præneſtina *inſcriptione indagatur. Ejuſdem explicatio. Quædam inſcriptiones lapidum ac nummorum expoſitæ. Templi Martis Ultoris dedicatio. Naumachia* Auguſti. *Ejuſdem ſpectacula nomine* Caji *ac* Lucii Cæſarum *edita.* Julia *eorundem* Cæſarum *mater ob adulteria in exilium deportatur. Quid* Tacitus *ac* Seneca *de* Auguſti *ſeveritate ſenſerint. Faſti conſulares ſuppleti.* Cajus Cæſar *ad legionum caſtra circa* Iſtrum *dimiſſus.* Saliani *falſum de* Dione *judicium.* 161.

— IX. Armeniæ & Arabiæ *tumultus.* Tigranes, *ejuſdemque filii, ac nepotes* Armeniæ *Reges.* Auguſtus *ſemel, iterum, ac tertio exercitus in* Armeniam *miſit.* Parthi Armeniis *ſuppetias ferunt.* Arabes Parthorum *contra* Romanos *fœderati.* Cajus Cæſar *ad bellum* Parthicum *Dux deſtinatur.* Ovidius *eleganti carmine* Cajo *victoriam auguratur.* Cajus Cæſar Liviam Druſi *filiam uxorem ducit.* Uſſerii *ea de re hallucinatio. Imperium proconſulare* Cajo *defertur. Quædam de eodem imperio adnotata.* Salmaſius *perperam* Capitolinum *notans, ex* Tacito *confutatur. Nulli imperium proconſulare intra Urbem conceſſum.* Auguſtus *ſemel tantum illo uſus intra Urbem ad cenſum faciendum.* Nero *omnium primus imperium proconſulare perpetuum à* Claudio *accepit.* Marcus Lollius Caji *juventæ rector impoſitus. Quidam expeditionis* Caji *comites recenſentur.* Dionyſius *inſignis Geographus. Ejuſdem verſus de* Cajo *ac* Lucio *Cæſaribus: Idem à* Scaligero, Barthio, *ac* Voſſio *de aliis* Romanis *Principibus perperam explicatur.* 169.

— X. Auguſtus *templum* Jani *ter clauſit. Variæ lectiones* Suetonii *è MSS. Mediceis producuntur.* Voſſii *opinio rejicitur. Vetus inſcriptio apud* Gruterum *depravata,* Lipſio *minus recte explicatur.* Oroſii *ac* Caſauboni *de tempore* Jani *ab* Auguſto *tertium clauſi ſententia fuſius refellitur.* Keplerus *negans pacem, naſcente* Chriſto, *in Orbe* Romano, *ex Patribus confutatur. Anno primo Epochæ Dionyſianæ bellum à* Cajo Cæſare *in Oriente geſtum ex* Piſano *Cenotaphio demonſtratur.* Ovidii *locus exponitur. Quando idem poeta natus, & in exilium miſſus,* Scaligeri *ea in re metachroniſmus.* Cajus Cæſar *in* Aſiam *tranſmittit.* Tiberius *ad eundem ſe confert. Quo anno utriuſque congreſſus contigerit.* 179.

— XI. Romanæ *in Oriente provinciæ deſcribuntur. Diviſio provinciarum ab* Auguſto *inſtituta.* Aſia, *ac* Bithynia *cum* Paphlagonia *provinciæ* Populi Romani *à Proconſulibus annuis adminiſtratæ. Item* Cyprus, *ac* Creta *cum* Cyrenis. Galatia, Lycaonia, *ac* Piſidia *in formam provinciæ,* Amynta *rege mortuo, redactæ, Legatum proprætorem ab* Auguſto *accipiunt.* Pamphylia *initio libera: ſub* Auguſto *proprio Rectori ſubdita.* Cilicia *quando à* Romanis *occupata, fuſius diſputatur. Communis ea de re ſententia expenditur. De tribus diœceſibus ab eadem abſtractis* Sigonii *opinio examinatur.* Ciliciam *non ſpectaſſe ad juriſdictionem præſidis* Syriæ *contra* Baronium *oſtenditur.* Syriæ *Legatus proprætor conſularis ab* Auguſto *impoſitus cum legionibus. Reges Orientis ſocii & amici P.R.* Archelaus Cappadociæ *Rex. Quot illi provinciæ ſubditæ.* Polemo *ac* Pythodoris Ponti & Trapezuntis. Tarcondimotus Ciliciæ *ſuperioris circa* Amanum. Antiochus Commagenus. Archelaus *Ethnarcha* Judæorum *cum viciniis Tetrarchis.* Jamblicus Emeſenus Aretas Nabatæus. *Reges* Armeniæ *majoris. Plura de ſingulis adnotantur.* 188.

— XII. Caji Cæſaris *in* Arabiam *expeditio.* Jubæ *regis* Mauritaniæ *libri geographici de* Arabia *ad* Cajum *ſcripti.* Jubæ *pater rex* Mauritaniæ *vulgo perperam appellatus.* Cleopatra Jubæ *uxor amita* Liviæ Caji Cæſaris *uxoris.* Joſephi *Hebræi ac cum eo* Saliani *error de anno mortis* Jubæ *regis. Aſſignatur tempus quo* Strabo *de Geographia ſcribebat.* Cajus Cæſar Arabiam *inviſit. Ex* Ægypto *in* Palæſtinam *deſcendens, apud* Hieroſolymam *non ſupplicat, contra patris* Agrippæ *exemplum.* Auguſti *ac* Liviæ *erga Templum Hieroſolymitanum munificentia.* Saliani *de* Caji Cæſaris *expeditionibus anachroniſmi confutati.* Archelai *regis* Cappadociæ *erga* Cajum *officia, exitio eidem poſtea fuere ſub* Tiberio. Marci Lollii Caji *juventæ moderatoris rapinæ ex veſte ejuſdem neptis à* Plinio *indicatæ.* 216.

— XIII. Cajus Cæſar *in* Syria *conſulatum init. Præpoſterum ea de re* Saliani *judicium.* Baronius *conſulatum* Caji *inficiatur: at ex* Piſano *Cenotaphio aliiſque vetuſtis monumentis probatur.* Auguſtus *conſul XIV. pro* Cajo *perperam fingitur. Error indicis conſularis apud* Dionem Xilandro *à* Mureto *falſo affricatur. Tredecim tantum* Auguſti *conſulatus demonſtrati.* Lucius Æmilius Paullus Caji *in conſulatu collega. Idem maritus* Juliæ Caji *ac* Lucii Cæſarum *ſororis. Ejuſdem genealogia vitioſe à* Glandorpio *digeſta, è vetuſtis inſcriptionibus recte contexitur.* Ciceronis *dictum in dubium ab eodem per errorem vocatur. Infelix exitus* L. Æmilii *ac* Juliæ *recenſitur.*

ſetur. Auguſti *epiſtola ad* Cajum *de enacto ſibi anno Clymacterico.* Cajus Cæſar Parthorum *fines irrumpit.* Virgilii *carmina de* Auguſto, *à* Triſtano *de* Cajo *falſo intellecta.* Phraates REGIS REGUM *titulum in literis ad* Auguſtum *inſcribit.* 223.

— XIV. Artavaſdis Armeniæ *regis obitus.* Tigranes *pro ſucceſſione ſcribens ad* Auguſtum, Cajum *adire jubetur.* Tiberii *apud* Rhodum *anxietas* Caji Cæſaris *cum filio regis* Parthorum *colloquium. Pax inter* Romanos *ac* Parthos *convenit.* Lollius Caji *rector, ejuſdem gratia exclusus.* Tiberius Romam, Cajo *permittente, revertitur.* M. Lollii *mors. Ejuſdem domi foriſque dignitates recenſitæ.* Horatii *epiſtolæ ad* Lollium, *ad* Marci *filium ſcriptæ contra* Glandorpium. Saliani *de* Lollio *judicium rejicitur. Annus quo* Tiberius Romam *redit, demonſtratur.* Lucius Cæſar *in* Hiſpaniam *mittitur.* Caſauboni *interpretatio correcta. Idem perperam* Strabonis *locum emendat.* Æmilia Lepida Lucio Cæſari *ſponſa deſtinata. Pater* Lepidæ Glandorpio *ignoratus, oſtenditur.* Reineſius *ac* Lipſius *epitaphium ab* Attejo *Philologo poſitum, minus feliciter explicant.* Uſſerii *prochroniſmus refellitur.* 231.

— XV. Lucius Cæſar Maſſiliæ *moritur. De anno ejuſdem obitus variæ ſcriptorum ſententiæ.* Salianus *affirmans eundem diuturniori morbo confectum, refellitur. Annus ex ſolo Cenotaphio* Piſano *intelligitur. Anni Tribuniciæ poteſtatis* Auguſti *in* Piſanis *tabulis ſignati, exponuntur.* Sigonius Tacitum *à Faſtis Capitolinis diſcordem perperam putat. Annos Tribuniciæ poteſtatis non eſſe incboandos à Kalendis Januariis, ex nummis MEDICEIS contra* Petavium *oſtenditur. Inſignis inſcriptio* Ariminenſis *apud* Gruterum *depravata, recte exſcripta producitur. Idem ex* Piſanis *Cenotaphiis ac* Narbonenſi *tabula demonſtratur. Annales* Dionis *ex veteri inſcriptione confirmati. Menſis ac dies initæ ab* Auguſto *Tribuniciæ poteſtatis. Ejuſdem in Faſtis Capitolinis anni minus recte* Sigonio *ac* Pighio *numerati. Annus, menſis, dies obitus* Lucii *ex* Piſano *Cenotaphio exhibentur. Carmen lyricum* Tiberii *in obitu* Lucii Cæſaris. Caji *conſtantia in morte* Lucii *fratris,* Senecæ *laudata.* Piſani *annuas inferias* Lucii Cæſaris *Manibus in Colonia mittendas decernunt.* 238.

— XVI. P. Sulpicius Quirinius Cajo Cæſari *tirocinium ab* Auguſto *Rector imponitur.* Baronii *ac* Saliani *ea de re ſententia expenditur. Præſides* Syriæ *ab anno Urbis DCCVII. atque ad annum DCCCXXII. enumerantur.* Caſauboni *ac* Montacutii *errores in eorundem catalogo contexendo, paſſim notantur.* 245.

§. 1. Sex. Julius Cæſar *A. V.* 707. Syriæ *impoſitus.* Caſaubonus *diuturniorem ejuſdem præfecturam putans, refellitur.* 247.

§. 2. Q. Cæcilius Baſſus Syriam *occupat A. V.* 708. Q. Cornificius *à* Cæſare *contra* Baſſum *deſtinatur. Eruditiſſimi* Grævii *ſententia de anno proconſulatus* Cornificii *in* Africa *expenditur. Quo anno ſcriptus à* Cicerone *liber de Oratore ad* Brutum. Antiſtius Vetus *Quæſtor bellum in* Syria *contra* Baſſum *gerit.* 247.

§. 3. L. Statius Murcus *A. V.* 710. *in* Syriam *venit, ac una cum* Q. Marcio Criſpo *bellum contra* Cæcilium Baſſum *continuatur.* Caſauboni *ac* Montacutii *error.* Appiani *interpres perperam à* Montacutio *corrigitur. Legio* Appiano τέλ☉- *nuncupata. Apud* Strabonem τάγματα *itidem legionem ſignificat, ac* Caſauboni *interpretatio rejicitur. De numero legionum* Caſſii Longini *in* Syria. *Error* Uſſerii *de anno quo* Tullius Cimber Bithyniam *adminiſtravit.* 251.

§. 4. P. Cornelius Dolabella *conſul A. V.* 710. Syriam *provinciam obtinet.* C. Caſſius Longinus *ineunte A. V.* 711. Syriam *præoccupat.* Appiani *dictum ex* Cicerone *refellitur.* Dolabella Trebonium Aſiæ *proconſulem trucidat.* Velleji Paterculi *error.* Dolabellæ *mors.* Uſſerii *hallucinatio ex* Cicerone *correcta.* Scaliger *verba* Tullii *pro S. C. perperam obtrudit.* Syria Caſſio *à Senatu decernitur. Triumvirorum conſpiratio.* L. Caſſius *nepos proconſulis in* Syria *legatus. Uterque A. V.* 712. *interficitur.* 254.

§. 5. L. Decidius Saxa *A. V.* 713. *legatus* Syriæ *ab* Antonio *Triumviro imponitur. Ejuſdem patria ac ſub* Cæſare *ſtipendia.* Cicero Saxæ *infenſus. Idem prælio à* Labieno *victus, occiditur. Card.* Baronius *à* Caſauboni *ac* Montacutii *cenſuris vindicatur.* P. Ventidius *ab* Antonio *in* Syriam *A. V.* 714. *mittitur. Duo de eodem* Montacutii *errores confutantur.* C. Soſius *tertius* Antonii *in* Syria *legatus A. V.* 715. Dionis *de* Soſio *antilogia notatur.* 258.

§. 6. L. Munatius Plancus *A. V.* 719. L. Calpurnius Bibulus *A. V.* 723 Syriæ *legati. Utrumque* Caſaubonus *ac* Montacutius *omittunt.* 261.

§. 7. Q. Didius *A. V.* 724. Cæſaris Octaviani *in* Syria *legatus.* Caſaubonus *eundem cum* Decidio Saxa *perperam confundit.* M. Valerius Meſſalla Corvinus *eidem ſucceſſor à* Caſaubono *ac* Montacutio *datur. Confutantur ex faſtis Capitolinis.* Meſſallæ *de* Aquitanis *triumphus* Tibullo *celebratur.* 263.

§. 8. Varro *A. V.* 729. Syriam *regit. Interpres falſas* Joſephi Baronio *ac* Saliano *imponit.* Montacutius *perperam contendit* Varronem *fuiſſe procuratorem* Cæſaris *in* Syria. Joſephi *locus exponitur.* Marcus Agrippa *A. V.* 731. Syriæ *præficitur.* Auguſtus *A. V.* 734. *in* Syriam *venit.* Velleji *adulatio ac errores notati.* Virgilius *rediens in* Italiam Auguſto, *in* Græcia *occurrens, morbo contracto, paullo poſt diem ſuum obit.* Baronii *ſententia expenditur.* M. Tullius *Oratoris filius* Syriæ *rector in* Appiano Caſaubono *ac* Montacutio *non obſervatus.* Agrippa *in Orientem iterum venit. Ludi quinquennales Actiaci anno quinto non exacto, ſed ineunte exhibebantur. Quatuor ſumma Sacerdotum collegia iiſdem per vices præſidebant. Eo in munere VII. Viri Epulones Quindecimviros præcedebant.* Dionis *cum* Joſepho *conſenſus.* Agrippæ *imperium in provinciis Orientis Populi* Romani. *Id non exercuit jure Tribuniciæ poteſtatis contra* Caſaubonum. *Alter ejuſdem error notatus.* Joſephus *immerito à* Saliano *vapulat. Plurimi errores* Montacutii *in hiſtoria, chronologia, ac geographia refelluntur.* Auguſto *in provincias advenienste, ordinarii earundem rectores magiſtratum continuabant.* 265.

§. 9. M. Titius Syriæ *præſes A. V.* 742. *Plura de eodem adnotantur. Lapis ac nummus ejuſdem nomine inſcripti producuntur. Idem ex catalogo præſidum* Syriæ *imperite à* Montacutio *expungitur.* Rufini *in* Joſepho *lectio è* Græco *codice MEDICEO contra* Gelenium *ac* Montacutium *adſtruitur.* 275.

§. 10. C. Sentius Saturninus *A. V.* 746. *legatus in* Syriam *miſſus. Ejuſdem magiſtratus ac ſacerdotium. Bini proconſules urgente bello, quandoque uni provinciæ impoſiti.* Volumnius *fuit procurator, non autem legatus* Saturnini *collega. Cenſus in* Judæa *actus,* Syriam *regente* Saturnino; *ex* Tertulliano. *Subtilis* Baronii *ratiocinatio expenditur. Cenſum ac tributum deferre diverſa. Ex Evangelio* Lucæ *minus recte V. C. contendit*

Judæos Herode *regnante*, *tributum* Cæſari *ſol-viſſe.* 279.

§. 11. P. Quinctilius Varus *A. V.* 750. Syriæ *rector imponitur.* *C. CÆSAR* à Baronio *inter ordinarios* Syriæ *præſides numeratus.* *Hæc ſententia non adprobatur.* *Item nec opinio ejuſdem de annis præfecturæ* Quinctilii. Salianus *literas* Auguſti *ad eundem* de Judæa Romanis *provinciis adjicienda, comminiſcitur.* 285.

§. 12. P. Sulpicius Quirinius *quando in* Syriam *legatus* Auguſti *venerit.* *Ejuſdem genus ac magiſtratus.* *Inſignis* Montacutii *hallucinatio.* Joſephi *hiſtoria adverſus V. C. defenditur.* *Num* Quirinius *pluries in* Syria *cum imperio fuerit?* *Idem conſularis* Homonadenſium *caſtella fame expugnat.* *Ubinam regio* Homonadenſium *ſita.* *Non eo aut finitimis* Ciliciæ à Romano *magiſtratu adminiſtratæ: ſed* Ciliciæ *aſperæ, quæ* Archelao Cappadoci *parebat, ac provinciæ Proprætoris* Galatiæ. Uſſerius Quirinium Ciliciæ *proconſulem perperam exiſtimavit.* Strabonis *locus è MS. Mediceo reſtituitur, ac* Caſauboni *interpretatio rejicitur.* *Quando* Quirinius Tiberium *apud* Rhodum *adierit.* Salianus *C. CÆSAREM indicti in* Syria *cenſus auctorem fingit.* *Cur deſcriptio à* Quirinio *in* Judæa *facta, ab Evangeliſta* prima *dicatur?* *Quo anno* Tiberius *æquum cum* Auguſto *imperium in provinciis obtinuerit.* Uſſerii *ſententia rejicitur.* Taciti *locus recte* Lipſio *emendatus.* *Veterum Patrum de anno mortis Chriſti Domini ſententia.* *Docti Recentiores quatuor Paſchata Servatori poſt baptiſmum celebrata, minus conſequenter putant* 288.

§. 13. Q. Cæcilius Silanus Creticus Syriam *adminiſtrat.* Glandorpius *falſo eundem è Junia gente putavit.* *Anni in duobus* Silani *nummis rariſſimis gazæ MEDICEÆ minus V. C. noti, explicantur.* Cn. Calpurnius Piſo Syriam *provinciam obtinet.* Montacutius *neutrum apud Joſephum obſervavit.* Cn Sentius Saturninus *Prolegatus* Syriæ. Montacutii *error de eodem.* L. Pomponius Flaccus *legatus in* Syriam *mittitur.* *Idem recte* Tacito proprætor *appellatus contra* Pighium *ac* Montacutium. Syria *ſub* Tiberio *aliquandiu à Legato non conſulari adminiſtrata.* *Eadem provincia* L. Vitellio *demandatur.* *Huic* P. Petronius *ſucceſſor datus.* *Iaane de eodem* Montacutii *dubium.* Baronius *tres* Petronios *in unum* Syriæ *præſidem confundit.* Vibius Marſus Syriam *regit.* Joſephi à Tacito *diſſenſus.* C. Caſſius Longinus I. C. Syriæ *præſes.* Pomponii *I. C error corrigitur.* T. Numidius Quadratus Syriam *cum imperio tenet.* Baronii *contra* Joſephum *objectio ſolvitur.* *Duo* Quadrati *numiſmata proferuntur.* Domitius Corbulo Quadrato *demortuo ſuccedit: huic* Cineius. *Utrumque præſidem* Montacutius *omittit.* C. Ceſtius *memoratam provinciam obtinet.* Suetonii *textus à* Lipſio *ac* Montacutio *fruſtra emendatur.* *Defuncto* Ceſtio, P. Licinius Mucianus *ſucceſſor in* Syriam *miſſus.* Titus Hieroſolymam *expugnat.* 300.

— XVII. Cajus Cæſar Armeniam *cum exercitu ingreditur.* Tigrane *ejecto*, Ariobarzanem Armeniis *regem imponit* *Barbaræ nationes à* Cæſare *devictæ* *Num* Cajus *ob victoriam ſalutatus Imperator?* *Quando is titulus Victori datus.* *De Imperatoris titulo* Auguſto *multipliciato, Scriptorum, numiſmatum, ac lapidum diſcrepantia.* Artageræ *rebellio.* Cajus Cæſar *eam urbem obſidens, à Præfecto per inſidias vulneratur.* Artageræ *excidium.* *Peſſima* Cæſaris *valetudo.* *Ejuſdem miniſtrorum rapinæ.* Cajus *in* Italiam *revertens, in* Lycia *moritur.* *Vetus illa ſcribendi formula:* Ante diem VIIII. Kalend. *exponitur.* *Textus* L. Anniculus D. de verb. ſignif. *Accurſio, Alciato, aliiſque depravatus, ex autographo Pandectarum* Florentinarum *reſtituitur.* *Eruditiſſimi* Stephani Baluzii *opinio expeditur.* Scaligeri *ſententia confutatur.* *Dies & annus obitus* Caji Cæſaris *ex Cenotaphio* Piſano *demonſtrantur.* 308.

— XVIII. Auguſtus *domeſticis infortuniis conſtictatus* *Luctus ejuſdem in morte* Caji. Aſinius Pollio *quod eo luctu inſtante, cum amicis cœnaſſet, ab* Auguſto *reprehenſus.* *Idem* Tiberium Neronem *ac* Agrippam Poſthumum Cæſarum *fratrem adoptat.* *Baſilica* Caji *ac* Lucii *ab Auguſto, porticus à* Livia *in honorem eorundem extructa.* Caji Cæſaris *oſſa ac cineres* Romam *deferuntur.* Auguſtus *nemus ſub nomine* Cæſarum *conſerit.* 321.

DISSERTATIONIS TERTIÆ

CAP. I. V*Eſtes in calamitate ac luctu mutatæ.* *Qualis Senatorum & Equitum habitus in luctu publico.* *Sententia V. C de ſagis à plebe in luctu ſumptis expenditur.* *Plebs in funere atrata.* *Magiſtratus nomine duumviri in Coloniis deſignati.* *Duumviri* Piſani *togis pullis amicti, annua parentalia peragere juſſi.* *Toga pulla in epulo funebri vetita.* *Mulieres, ſtante Republica, in luctu atratæ.* *Sub Imperatoribus ea in re variatum.* *Inſigne* Lactantii *teſtimonium.* Gutherius *funebre juſtitium in obitu* Auguſti *primitus* Romæ *actum ſcribens, ex* Piſano *Cenotaphio ac veterum teſtimoniis confutatur.* *In funere indictivo nulla veſtium publica mutatio fiebat.* 323.

— II. *Juſtitium coloniæ* Piſanæ *in morte* Caji Cæſaris *ex ejuſdem Cenotaphio deſcribitur.* *Templa Deorum occluſa.* *Hujuſce ritus cauſæ producuntur* *Ludis ac votis publicis inſtantibus, juſtitium exutum.* *Ædes* Cereri Piſis *Actes* Neronis *libertæ nomine dicata.* *Balneæ quoque publicæ eodem in luctu clauſæ.* *De* Thermis *vetuſtis* Piſarum. *Earundem hypocauſton adhuc ſuperſtes deſcribitur.* *De illius feneſtris* Robortelli *opinio refellitur.* *Vera de iiſdem doctiſſimi Equitis* Fr. Marinæ Ceſſinii *ſententia* Senecæ, Statii, *ac* Martialis *teſtimoniis confirmatur.* *Balneæ antiquiorum obſcuræ:* Cæſarum *ætate feneſtris ac ſpecularibus illuſtratæ.* *Tabernæ, durante juſtitio, clauſæ* *Plura ea de re exempla ex* Livio *denſata.* *Convictus in colonia inhibiti.* *Matronæ juſſæ ſublugere.* *Quædam de earundem luctu notata.* *Quid* elugere, prolugere, & ſublugere *ſignificent.* *Finis juſtitio* Piſano *quando ſtatutus?* *Oſſa* Caji Cæſaris Romam *relata ac condita.* Gutherius *negans mortuos cum imperio in provinciis potuiſſe in Urbem deferri, confutatur.* *Quædam* Valerii Maximi à Tacito *diſcrepantia indicuntur.* 331.

— III. *Dies obitus* Caji Piſis Allienſis *deteritur.* *De diebus atris apud* Romanos *Plurimi etiam Chriſtiani eorundem ſuperſtitione olim tenebantur.* *Dies cladis* Allienſis *ſemper infauſti omnis habitus.* Plutarchus *vanam atrorum dierum religionem demonſtrat.* *Quædam de diebus* Ægyptiacis *adnotata: ac vetus Kalendarium explicatum.* *Sacrificia ac ſupplicationes atro die vetabantur.* *Quidam nec eo die parentalia licere arbitrati* *Cur Janum in ſacrificiis præfabantur.* *Sponſalia eo die* Piſis *inhibita.* Scaliger Feſtum *perperam corrigit.* *Sponſalia in luctu domeſtico permiſſa.* *Convivia funeſto die prohibita.* Ludi Circenſes ac Scænici *eo quoque die* Piſis *vetiti.* *Plura de* Circenſibus *in coloniis editis colliguntur.* *Ludi ſcænici Diis placandis ſtulte inventi* 342.

— IV. *Locus annuis inferiis Cæſarum deſtinatus, à privatis emptus.* *Rogi extra urbes incenſi.*

Va-

Variæ veterum de Diis Manibus opiniones recitantur. Pluto *Summanus, hoc eſt, ſummus Manium, nuncupatus. Manes ex Leg. XII. tabul. Deos habitos.* Symmachus *id negans* à Prudentio *falſi convictus. Ara ſupra tumulos erectæ. Inſcriptio* Piſana *militaris. Aræ procul etiam à ſepulcris Diis Manibus excitatæ.* Gutherius Lucani *verſum perperam corrigit. Cadavera plebejorum in arca in regum delata. Omnes aræ Deorum Manium ſacræ contra* Gutherium. *Idem* Dionem & Appianum *falſi accuſans, refellitur. Ara ſtatim poſt necem Cæſaris, in foro eidem extructa.* Suetonii *dictum corrigitur.* 348.

— V. *Inferiæ Diis Manibus* Caji *ac* Lucii Cæſarum *quotannis mittendæ, ex* Piſana *tabula deſcribuntur. Ex ſacrificiis victimarum, & libationibus conſtabant. Bos & ovis atri immolati. Diis inferis furvæ victimæ ſemper mactatæ. Eædem cæruleis vittis ornatæ. Cæruleus color pro nigro antiquis uſurpatus. Non ipſis defunctis, ſed Diis Manibus eorum ſacrificia facta.* Accæ Larentinæ *parentalia. Non fuit Dea apud* Romanos. *Adolere victimas, idem ac comburere.* Gutherius *oppoſitum ſcribens, ex Latinis Scriptoribus confutatur. Diis inferis integræ hoſtiæ immolatæ. In ſacrificiis Diis ſuperis factis, ſola exta in aris cremata. Libationes mellis, lactis, olei in* Piſano *Cenotaphio memoratæ, plurimis veterum teſtimoniis illuſtrantur. Cur nulla vini vel thuris mentio. Thus in ſacris* Etruriæ *antiquitus non adhibitum. Quantum thuris in funeribus conſumptum. Differentia inter* fundere & vergere *à* Gyraldo & Gotherio *adducta, ex* Piſana *tabula ac vetuſtis Scriptoribus refellitur.* 355.

— VI. *Sacra Diis inferis noctu fieri ſolita. Ludis ſæcularibus ſacrificia Diis ſtygiis hora noctis ſecunda fiebant. Parentalia, aliave ſacra inferorum poſt mediam noctem peracta. Num atro die parentare nefas?* Kirchmanni *ac* Gyraldi *ſententia negans, ex Cenotaphio Piſano confutatur.* Fabii Maximi Serviliani *ea de re opinio explicatur.* Janum *ac* Jovem *die atro præfari licitum. Inferias Manibus* Cæſarum *mittere privatis permiſſam. Unum tantum cereum, facem, coronamve deferre datum. Cerei ac faces in funeribus ac parentalibus. Coronæ ſupra tumulos ac cenotaphia in annuis inferiis poſitæ.* 365.

— VII. *Sacris operantes cinctu* Gabino *ritu. Hujuſce ritus origo expoſita. Sacra privata eodem cinctu* Gabino *peracta. Idem ritus in ſupplicationibus, in deducendis coloniis, in devotionibus, ac hoſtium ſpoliis cremandis ſervatus. Magiſtratus* Piſanæ *coloniæ poſt ſacrificia Diis Manibus* Cæſarum *facta, ſtruem lignorum juſſus ſuccendere.* Servius *pyræ à rogo diverſitatem inconſtanter aſſignat. Nobiliores virorum inſignium rogis faces ſubdebant. De area parentalibus* Cæſarum *peragendis deſtinata. Pedes XL. quoquo verſus extenſa. Eadem ſtipitibus ſæpta. De tutela fundi, ac maceria ſepulcrorum.* 370.

— VIII. *Columnæ, dein Arcus ducibus poſt victoriam erecti. Arcus ſtante Republica nunquam mortuis decreti. Sub* Auguſto Druſo, *ac poſtea* Piſis Cajo Cæſari *demortuis extructi. Arcus* Caji *devictarum gentium ſpoliis ornatus. Statua pedeſtris triumphalis* Cajo, *ac binæ equeſtres inauratæ eidem, ac* Lucio *fratri poſitæ. Statuæ equeſtres raro* Romæ *dicatæ.* Velleji *de ſtatua* Cæſari Octaviano *decreta, error refellitur.* Piſanæ *Coloniæ ad* Auguſtum *legatio.* 376.

— IX. Sex. Ælius Catus *ac* C. Sentius Saturninus *in Cenotaphio* Cajano *nominati, illuſtrantur.* Ælii *antea* Allii & Ailii *nuncupati. Qui* CATI *agnomen eam in familiam primus intulerit?* Sex. Ælius Catus *Conſul* Straboni *laudatus.* Caſaubonus *eundem in* Lucinium Craſſum *perperam mutat.* Sentia *gens plebeja* Romam *ex* Atinate *præfectura tranſmigrarat. Proavus ac pater* C. Sentii Saturnini *Conſulis commendantur. Hic ſemel conſul fuit.* Baronius *ac* Pamelius Saturninum *filium cum* Sentio *patre confundunt. Conſul uterque in* Piſano *lapide nominati legem* ÆLIAM SENTIAM *promulgarunt.* Alciati *ea de re error corrigitur. Lex* ÆLIA SENTIA *in Topicis* Ciceronis *falſo nominatur, ac germana lectio reſtituitur. Conſules laudati, fuerant Triumviri Monetales. Utriuſque numiſmata producuntur.* 381.

DISSERTATIONIS QUARTÆ

CAP. I. V*Iri doctiſſimi de arte Grammatica ſcripſerunt. Puritas linguæ Latinæ extra Urbem deficiens. Quid* Liviu *Patavinitas.* Aſinius Pollio *laudatur. Lapides antiquitus inſcripti, variatæ Latinitatis teſtes.* Piſanæ *tabulæ apud* Pichenam & Ughellum *mendoſiſſimæ.* 387.

— II. *Aurea utriuſque Cenotaphii* Piſani *Latinitas à viri doctiſſimi cenſura vindicatur.* 391.

§. 1. *Codex* Virgilii *MEDICEUS omnium vetuſtiſſimus, quo ſæculo ſcriptus.* Turcius Rufius Apronianus Aſterius *eundem codicem in ſuo conſulatu emendavit. Inſignes hujus* Aſterii *Magiſtratus ex ejuſdem chirographo recitantur.* Aſteriorum *familia* Romæ *ſub Cæſaribus nobiliſſima.* Sirmondus *ac* Wilthemius *putant* Turcium Aſterium *fuiſſe conſulem A. Domini* 449. *Pluribus confutantur.* Aſterii Diptychum *Leodienſe explicatur. Magiſtri militum Comiti Domeſticorum Protectorum ac Comiti S. L. prælati.* Aſterius *fuit conſul A.* 494. *Ejuſdem de ſuomet conſulatu epigramma in eodem Mediceo codice exhibetur. Poſt conſulatum poema Paſchale* Sedulii *collegit, ac publicavit. Decretum de libris canonicis & apocryphis quo anno, & à quo Pontifice conditum?* Turcius Aſterius *ſitne auctor elegiæ* de collatione veteris & novi teſtamenti. Sirmondi *ſententia de ætate* Sedulii *expenditur.* 391.

§. 2. *Vetuſtiores Latini litera X non uſi. Eadem pro CS & GS inducta. Hoc alterum perperam à* Voſſio *negatur.* Romani *prius X quam G adhibuerunt, ſecus ac* Diomedi *ſcriptum. MAXSUMI cum S poſt X antiquo charactere in* Piſanis *tabulis ſculptum.* Valerius Probus *refellitur. Num litera S in compoſitis ex præpoſitione EX retinenda.* Priſcianus *à* Dauſquio *inconſtantiæ falſo accuſatur. Varia* Virgiliani *codicis Medicei orthographia* Aldo Manutio *diſſimulata. CETEROS ſine diphthongo in priori ſyllaba ſcribendum. In* Piſanis *Cenotaphiis citra reprehenſionem legi QUOD ANNIS & ADQUE.* Dauſquius *iterum confutatur.* 407.

§. 3. *Recte in* Cajano *lapide legi PRAERUNT. Item IMPERI. Similes genitivi caſus non ſolum apud Poëtas, verum etiam in ſoluta oratione per unam I elatos, contra* Priſcianum *& alios ex vetuſtis inſcriptionibus demonſtratur. Veteres ibidem non ſemper I longam ſcripſere contra* Voſſium. 414.

— III. *Optime in* Cajano *lapide ſculptum:* Ultra *FINIS EXTREMAS. Accuſativos tertiæ declinationis in EIS, in ES, & IS Latinis antiquitus terminatos, ex columna Duiliana aliiſque inſcriptionibus ante Cæſarum imperium ſculptis, oſtenditur. Eoſdem caſus,* Auguſto *imperante, non per* eis, *ſed per ES & IS ſcriptos. Lapidum ac nummorum inſcriptiones recitantur. Id ipſum ex vetuſtiſſimo omnium* Virgilii *codice MEDICEO, aliiſque à* Pierio Valeriano, *ipſoque idiographo*

grapho Virgilii à Valerio Probo *laudatis*, *demonſtratur*. Ciceronem, Salluſtium, *ac* Livium *eoſdem accuſativos per IS extuliſſe ex Mſs. MEDICEIS*. *Idem apud* Gellium *ac Pandectas* Florentinas *obſervatum*. Pomponius Secundus, Cornelius Fronto, *ac* Terentianus Maurus *eam quarti caſus pluralium tertiæ declinationis terminationem non admittentes*, *refelluntur*. *Accuſativi iidem ætate* Soſipatri Charſii *in IS terminari deſierant*. *Plurium Grammaticorum canon de accuſativis in IS exeuntibus*, *a* Plinio *ac* Probo *rejectus*. Priſciani *de iiſdem regulas deficere*. *Comparativa nomina genitivum multitudinis non in IVM*, *ſed in VM*, *accuſativos vero in IS mittere ex* Julii Modelli *Auguſteæ ætatis ſcriptoris ſententia*. Euphoniæ *in his rationem habendam* Publius Conſentius *tradidit*. Finis *feminino etiam genere à* Romanis *ſcriptoribus elata*. *Plura ad hoc probandum è* Virgilii *codice Mediceo carmina recitantur*. Comminianus *in* Virgilii *carmine ſolæciſmum perperam notat*. Finis certa *apud* Lucretium *ſæpius legitur*. Finis *in codicibus MSS.* Livii *feminini generis*. 415.

— IV. *Recte in Cajano lapide* Devictcis *ſcalptum*. *Veteres diphthongo EI pro I longa uſi*. *Duæ vocales VV in eadem ſyllaba antiquitus nunquam poſitæ*, *ſed loco alterius O*, *quæ tamen per V pronuntiabatur*. *Hinc* Volneribus *in eodem Cenotaphio ſcriptum*. *Digamma à Claudio inventum*. *Penultima ſyllaba ſuperlativi nominis cum vocalibus I aut V pro libito elata*. Obit *unica I ſine errore ibidem legi*. *Compoſita à* jacio *cum ſimplici I leguntur in vetuſtis ſaxis ac codicibus*; *ſecus tamen* Quintilianus *ac* Gellius *docuerunt*. 427.

— V. *NI pro* ne *in antiquis inſcriptionibus ac ſcriptoribus legi*. *Diphthongus AE olim à Latinis*, *more Græcorum*, *per AI ſcripta*. *Nam* Spoleis *in* Piſano *lapide perperam ſcalptum ſit*. *Prænomina* Caji *ac* Cnei *per C pronuntiata*: *at per C vel G ad libitum ſcripta*. *Antiqui* Cabino *pro* Gabino *ſcribebant*. *Recte in Cajano Cenotaphio ALI pro* alii, *ac* perpetuom *legi*. *Quidam errores orthographici in* Piſanis *Tabulis à ſculptoribus admiſſi*, *indicantur*. 432.

— VI. *Aurei Latinitatis ſæculi Orthographia ex* Piſanis *Cenotaphiis demonſtratur*. Nuntius, *ac* Nuntio *non per C*, *ſed per T ſcribenda*. Dauſquii *dictum confutatum*. Felix *ſine diphthongo OE*. *Piſana inſcriptio producitur*. Mæſtus *ac* Mæror *cum diphthongis AE & OE antiquitus ſcripta*. Nondum *ſejunctim exarandum*. Allienſi *cum unica L ſcribendum* Manutius, Sigonius, *aliique perperam dixere*. Servii *error notatur*. In præſentia *phraſis aurei eloquii*. *Vox* impræſentiarum *ante* Ciceronis *tempora uſurpata*, *ſecus ac* Scioppius *cenſuit*. *Scæna cum diphthongo AE in inſcriptis ſaxis ſæpius occurrere*, *aliter ac* Scaligero *judicatum*. Auctor *cum CT*, *non cum TH in vetuſtis elogiis legi*. Aſpicio *cum D ſcribendum* Dauſquius *falſo putavit*. Bedam *cum duplici SS* aſſpicio *ſcribens*, *rejicitur*. Virgilius *ſolæciſmi inepte à* Comminiano *ac* Donato *incuſatur*. *Nomina ſingularia collectiva eleganter verbo plurali juncta*. *Plura* Virgilii *ac* Livii *teſtimonia producta*. Sæpio *cum diphthongo AE in vetuſtis ſaxis ac codicibus legi*. *Varia orthographia in voce* ſolemnis. In *Præpoſitio in compoſitis non mutatu*. *Vox* Magiſtratus *in quas ſyllabas*, *ſecus ac Grammaticis viſum*, *antiquitus diviſa*. *Accentus in* Piſanis *Tabulis ſignati*, *exponuntur*, *ac veterum Grammaticorum canones de iiſdem recitantur*. 436.

F. HEN-

Digitized by Google

FR. HENRICUS NORIS.
Veronenſis.
Ord. Eremitarum S. Augustini.
S R E Presbyter Cardinalis.
ac Bibliothecarius.
Creatus die XII. Decembris M DC . XCV
Obiit die XXIII Febr. M DCC IV.

Digitized by Google

Cenotaphium Lucii Cæsaris Augusti F.

XIIII.K.OCTOBR.PISIS.IN.FORO.IN.AVGVSTEO. SCRIB.ADFVER
Q.PETILIVS. Q.F.P. RASINIVS.L.F. BASSVS.M. PVPPIVS.M.F
Q.SERTORIVS. Q.F.PICA.CN. OCTAVIVS. CN.F. RVFVS. A. ALBIVS
A.F.GVTTA

QVOD C CANIVS C.F. SATVRNINVS. IIVIR. V.F. DE. AVGENDIS. HONORIBVS
L.CAESARIS. AVGVSTI. CAESARIS. PATRIS. PATRIAE. PONTIFICIS. MAXSVMI
TRIBVNICIAE POTESTATIS. XXV. FILI. AVGVRIS. CONSVLIS. DESIGNATI. PRINCIPIS
IVVENTVTIS. PATRONI. COLONIAE. NOSTRAE. Q.D.E.R.F.P.D.E.R.I.C.
CVM SENATVS. POPVLI. ROMANI. INTER CETEROS. PLVRIMOS. AC. MAXSIMOS
HONORES. L. CAESARIS. AVGVSTI. CAESARIS. PATRIS. PATRIAE. PONTIFICIS. MAXIMI. TRIBV
NICIAE POTESTATIS. XXV. FILIO. AVGVRI. CONSVLI. DESIGNATO. PER
CONSESVM. OMNIVM. ORDINVM

TETVR DATA. CVRA. C. CANIO. SATVRNINO. IIVIRO. ET. DECEM. PRIMIS. ELIGENDI
ASPICIENDIQVE. VTER. EORVM. LOCVS. MAGIS. IDONEVS. VIDEATVR. EMENDVS
PVBLICA. PECVNIA. A. PRIVATIS. EIVS LOCI QVEM MAGIS PROBAVERINT. VTIQVE
APVD. EAM. ARAM. QVOD. ANNIS. A.D.XIII.K.SEPT.PVBLICE. MANIBVS. EIVS. PER. MAGIS
TRATVS. EOSQVE. QVI. IBI. IVRI. DICENDO. PRAEERVNT. TOGIS. PVLLIS. AMICTOS
QVIBVS. EORVM. IVS. FASQVE. ERIT. EO. DIE. EIVS. VESTIS. HABENDAE. INFERIAE. MIT
TANTVR. BOSQVE. ET. OVIS. ATRI. INFVLIS. CAERVLIS. INFVLATI. DIIS. MANIBVS. EIVS
MACTENTVR EAEQVE. HOSTIAE. EO. LOCO. ADOLEANTVR. SVPER. QVE. EAS
SINGVLAE. VRNAE. LACTIS. MELLIS. OLEI. FVNDANTVR. AC. TVM. DEMVM. FACTAM
CETERIS POTESTATEM. SI. QVI. PRIVATIM. VELINT. MANIBVS. EIVS. INFERIAS. MITTERE
NIVE. QVIS AMPLIVS. VNO. CEREO. VNAVE. FACE. CORONAVE. MITTAT. DVM. II. QVI. IM
MOLAVERINT. CINCTI. CABINO. RITV. STRVEM. LIGNORVM. SVCCENDANT. ADQVE
EXINDE. HABEANT
VTI. LOCVS. ANTE. EAM. ARAM. QVO. EA. STRVES. CONGERANTVR. COMPONANTVR. PATEAT
QVOQVE. VERSVS. PEDES. XL. STIPITIBVSQVE. ROBVSTIS. SAEPIATVR. LIGNORVMQVE
ACERVOS. EIVS. REI. GRATIA. QVOD. ANNIS. IBI. CONSTITVATVR. CIPPOQVE. GRANDI
SECVNDVM. ARAM. DEFIXSO. HOC. DECRETVM. CVM. SVPERIORIBVS. DECRETIS. AD. EIVS
HONORES. PERTINENTIBVS. INCIDATVR. INSCVLPATVRVE. NAM. QVOD. AD. CETERA
SOLEMNIA. QVAE. EODEM. ILLO. DIE. VITARE. CAVERIQVE. PLACVISSENT. PLACERENT
QVE. ID. SEQVENDVM. QVOD. DE. IIS. SENATVS. P.R. CENSVISSET. VTIQVE. PRIMO
QVOQVE. TEMPORE. LEGATI. EX. NOSTRO. ORDINE. IMPER. CAESARE. AVGVSTVM
PATREM. PATRIAE. PONTIFICEM. MAXIMVM. TRIBVNICIAE. POTESTATIS. XXV
ADEANT. PETANTQVE. AB. EO. VTI. COLONIS. IVLIENSIBVS. COLONIAE. OPSEQVENTI
IVLIAE. PISANAE. EX. HOC. DECRETO. EA. OMIA. FACERE. EXSEQVIQVE. PERMITTAT

Digitized by Google

CENOTAPHIUM CAI CÆSARIS AUGUSTI F.

Desunt dies et mensis PISIS. IN. FORO. IN. AVGVSTEO. SCRIB. AD
FVER. Q. SERTORIVS. Q. F. ATILIVS. TACITVS. P. RASINIVS. L. F. BASSVS. L. LAPPIVS
P. F. THALLVS. Q. SERTORIVS. Q. F. ALPIVS. PICA. C. VETTIVS. L. F. VIRCVLA. M. HERIVS
M. F. PRISCVS. A. ALBIVS. A. F. GVTTA. TI. PETRONIVS. TI. F. POLLIO. L. FABIVS. L. F. BASSVS
SEX. APONIVS. SEX. F. CRETICVS. C. CANIVS. C. F. SATVRNINVS. L. OTACILIVS. Q. F. PANTHERA

QVOD. ADSVNT. CVM. IN. COLONIA. NOSTRA. PROPTER. CONTENTIONES. CANDIDATO
RVM. MAGISTRATVS. NON. ESSENT. ET. EA. ACTA. ESSENT. QVAE. INFRA. SCRIPTA. SVNT
CVM. AD. IIII. NONAS. APRILES. ALLATVS. ESSET. NVNTIVS. CAIVM. CAESAREM. AVGVSTI. PATRIS. PATRI
AE. PONTIF. MAXSVMI. CVSTODIS. IMPERI. ROMANI. TOTIVSQVE. ORBIS. TERRARVM. PRAE
SIDIS. FILIVM. DIVI. NEPOTEM. POST. CONSVLATVM. QVEM. VLTRA. FINIS. EXTREMAS. POPV
LI. ROMANI. BELLVM. GERENS. FELICITER. PEREGERAT. BENE. GESTA. RE. PVBLICA. DEVICTEIS. AVT
IN. FIDEM. RECEPTIS. BELLICOSISSIMIS. AC. MAXSIMIS. GENTIBVS. IPSVM. VOLNERIBVS. PRO. RE
PVBLICA. EXCEPTIS. EX. EO. CASV. CRVDELIBVS. FATIS. EREPTVM. POPVLO. ROMANO. IAM. DESIGNA
TVM. IVSTISSVMVM. AC. SIMILLVMVM. PARENTIS. SVI. VIRTVTIBVS, PRINCIPEM. COLONIAEQVE
NOSTRAE. VNICVM. PRAESIDIVM. EAQVE. RES. NON. DVM. QVIETO. LVCTV. QVEM. EX. DECES
SV. L. CAESARIS. FRATRIS. EIVS. CONSVLIS. DESIGNATI. AVGVRIS. PRONI. NOSTRI. PRINCI
PIS. IVVENTVTIS. COLONIA. VNIVERSA. SVSCEPERAT. RENOVASSET. MVLTIPLICASSETQVE
MOERORFM. OMNIVM. SINGVLORVM. VNIVERSORVMQVE. OB. EAS. RES. VNIVERSI. DECV
RIONES. COLONIQVE. QVANDO. EO. CASV. IN. COLONIA. NEQVE. IIVIR. NEQVE. PRAEFECTI
ERANT. NEQVE. QVISQVAM. IVRE. DICVNDO. PRAERAT. INTER. SESE. CONSENSERVNT. PRO
MAGNITVDINE. TANTAE. AC. TAM. INPROVISAE. CALAMITATIS. OPORTERE. EX. EA. DIE
QVA. EIVS. DECESVS. NVNTIATVS. ESSET. VSQVI. AD. EAM. DIEM. QVA. OSSA. RELATA. ATQVE
CONDITA. IVSTAQVE. EIVS. MANIBVS. PERFECTA. ESSENT. CVNCTOS. VESTE. MVTATA. TEMPLIS
QVE. DEORVM. IMMORTALIVM. BALNEISQVE. PVBLICIS. ET. TABERNIS. OMNIBVS. CLAVSIS
CONVICTIBVS. SESE. APSTINERE. MATRONAS. QVAE. IN. COLONIA. NOSTRA. SVNT. SVBLVGERE
DIEMQVE. EVM. QVO. DIE. C. CAESAR. OBIT. QVI. DIES. EST. A. D. VIIII. K. MARTIAS. PRO. ALLIENSI
LVGVBREM. MEMORIAE. PRODI. NOTARIQVE. IN. PRAESENTIA. OMNIVM. IVSSV. AC
VOLVNTATE. CAVERIQVE. NEQVOD. SACRIFICIVM. PVBLICVM. NEVE. QVAE. SVPPLI
CATIONES. NIVE. SPONSALIA. NIVE. CONVIVIA. PVBLICA. POSTEA. IN. EVM. DIEM
EOVE. DIE. QVI. DIES. ERIT. A. D. VIIII. K. MART. FIANT. CONCIPIANTVR. INDICAN
TVRVE. NIVE. QVI. LVDI. SCAENICI. CIRCIENSESVE. EO. DIE. FIANT. SPECTENTVRVE
VTIQVE. EO. DIE. QVOD. ANNIS. PVBLICE. MANIBVS. EIVS. PER. MAGISTRATVS. EOSVE
QVI. PISIS. IVRE. DICVNDO. PRAERVNT. EODEM. LOCO. EODEMQVE. MODO. QVO
L. CAESARI. PARENTARI. INSTITVTVM. EST. PARENTETVR
VTIQVE. ARCVS. CELEBERRIMO. COLONIAE. NOSTRAE. LOCO. CONSTITVATVR. ORNA
TVS. SPOLEIS. DEVICTARVM. AVT. IN. FIDEM. RECEPTARVM. AB. EO. GENTIVM. SVPER
EVM. STATVA. PEDESTRIS. IPSIVS. TRIVMPHALI. ORNATV. CIRCAQVE. EAM. DVAE
EQVESTRES. INAVRATAE. GAI. ET. LVCI. CAESARVM. STATVAE. PONANTVR
VTIQVE. CVM. PRIMVM. PER. LEGEM. COLONIAE. DVO. VIROS. CREARE. ET. HABERE. PO
TVERIMVS. II. DVO. VIRI. QVI. PRIMI. CREATI. ERVNT. HOC. QVOD. DECVRIONIBVS
ET. VNIVERSIS. COLONIS. PLACVIT. AD. DECVRIONES. REFERANT. EORVM. PV
BLICA. AVCTORITATE. ADHIBITA. LEGITVME. ID. CAVEATVR. AVCTORIBVSQVE
IIS. IN. TABVLAS. PVBLICAS. REFERATVR. INTEREA. T. STATVLENVS. IVNCVS
FLAMEN. AVGVSTALIS. PONTIF. MINOR. PVBLICORVM. P. R. SACRORVM. ROGARE
TVR. VT. CVM. LEGATIS. EXCVSATA. PRAESENTI. COLONIAE. NECESSITATE. HOC
OFFICIVM. PVBLICVM. ET. VOLVNTATEM. VNIVERSORVM. LIBELLO. REDDITO
IMP. CAESARI. AVGVSTO. PATRI. PATRIAE. PONTIF. MAXSIMO. TRIBVNICIAE
POTEST. XXVI. INDICET
IDQVE. T. STATVLENVS. IVNCVS. PRINCEPS. COLONIAE. NOSTRAE. FLAMEN. AVGVST
PONTIF. MINOR. PVBLICORVM. P. R. SACRORVM. LIBELLO. ITA. VTI. SVPRA. SCRIPTVM
EST. IMPERATORI. CAESARI. AVGVSTO. PONTIFICI. MAXIMO. TRIBVN. POTEST. XXVI. PATRI
PATRIAE. REDDITO. FECERIT. PLACERE. CONSCRIPTIS. QVAE. AD. IIII. NONAS. APRILES
QVAE. SEX. AELIO. CATO. C. SENTIO. SATVRNINO. COS. FVERVNT. FACTA. ACTA. CON
STITVTA. SVNT. PER. CONSENSVM. OMNIVM. ORDINVM. EA. OMNIA. ITA. FIERI. AGI. HA
BERI. OPSERVARIQVE. AB. L. TITIO. A. F. ET. T. ALLIO. T. F. RVFO. IIVIRIS. ET. AB. EIS. QVICVM
QVE. POSTEA. IN. COLONIA. NOSTRA. IIVIR. PRAEFECTI. SIVE. QVI. ALI. MAGISTRATVS
ERVNT. OMNIA. IN. PERPETVOM. ITA. FIERI. AGI. HABERI. OBSERVARIQVE. VTIQVE. L. TITIVS
A. F. T. ALLIVS. T. F. RVFVS. IIVIRI. EA. OMNIA. QVAE. SVPRASCRIPTA. SVNT. EX. DECRETO
NOSTRO. CORAM. PRO. QVAESTORIBVS. PRIMO. QVOQVE. TEMPORE. PER. SCRIBAM. PV
BLICVM. IN. TABVLAS. PVBLICAS. REFERENDA. CVRENT

CENSVERE

Digitized by Google

F. HENRICI NORIS
CENOTAPHIA PISANA
CAJI ET LUCII CÆSARUM
DISSERTATIONIBUS ILLUSTRATA.

DISSERTATIO I.
DE PISANÆ COLONIÆ ANTIQUITATE, EJUSQUE veteſtis Magiſtratibus, ac Sacerdotum collegiis

CAPUT I.

Piſæ *in* Etruria à Peloponneſiis *conditæ*. Plinii *textus emendatus*. Cluverii *de* Teutonibus Piſarum *conditoribus opinio refellitur*. *Inſigne* M. Catonis *de ejuſdem Urbis antiquitate teſtimonium*. Piſæ Romano *imperio additæ*. *Varia* Romanorum *cum* Liguribus *in agro* Piſano *prælia recitata*. *Conſules* Piſis *hiemantes*. *Eadem Urbs num fuerit Præfectura? Colonia* Latina Piſas *deducta*. *Cives in* Tribum Galeriam *relati*.

QUICUMQUE gentium ac urbium natales altius repetunt, uſurpato magnis Scriptoribus jure, pleraque ſine auctore vulgo prodentes, ſplendida mendacia adornant, ac poëticis propiora fabulis, quam incorruptis antiquioris ætatis monumentis tradita, in literas mittunt, ut laudatis gentibus eo nobilior quo antiquior origo aſſeratur. Hinc factum eſt, ut non una gens ex fumantis *Trojæ* cineribus originem jactet. Victoris ac principis terrarum Populi *Romani* natales à *Teucris* per tela ac gladios *Achivorum* elapſis, derivaſſe veterum tum hiſtoriæ, tum fabulæ conteſtantur. Eoſdem per *Antenorem* majores *Venetorum* Reſpublica belli paciſque artibus inclyta, veneratur. *Paullus Æmilius* conterraneus meus, *Francorum* res, opere tricenum in annum cuſo, ſeris poſteris commendaturus, bellicoſiſſimam nationem à *Trojanis* ortam autumavit. Quid quod ipſi *Turci*, vetuſta origine, *Teucri* quibuſdam putantur, unica tantum litera in ardentis *Ilii* rogo deperdita: Equidem ii ſuorum natalium primordia, per me licet, quocunque auctore, ad *Trojanos* referant. *Piſæ* vetuſtiſſima *Etruriæ* urbs vel *Ilii* excidio antiquiores, vel certe non modo *Teucris* æquales conditores, verum etiam rerum fortiter feliciterque geſtarum gloria iiſdem longe ſuperiores ſortita eſt. Etenim cum everſæ *Trojæ* reliquiæ *medias acies*,
3 *medioſque per ignes* elapſæ, atque adverſis fatis luctatæ, longiorem terra marique fugam conſciſcerent, *Græci Teucrorum* ſpoliis onuſti, ac victrici claſſe in *Etruriæ* littora delati, prima *Piſanæ* urbis fundamenta poſuerunt. Haud animum induxi rei denſa tot ſæculorum caligine perobſcuræ majus lumen inferre, quam quod vetuſtiſſima *Romanorum* Scriptorum monumenta ſuppeditant; præſertim cum inter eoſdem de *Piſanæ* urbis origine non una ſententia eſſe videatur. *Piſas* à *Piſæis* antiqua *Peloponneſi* gente, ac ludis Olympicis apud ipſam celebratis notiſſima, oriundos ſcribit Virgilius x. *Æn.* v. 179.

Hos parere jubent Alpheæ ab origine Piſæ,
Urbs Etruſca ſolo.

A *Alpheus* enim prope *Aſeam* Megapolitidis in *Peloponneſo* vicum fontem ſortitus, *Piſæorum* agrum interfluit. *Rutilius Numatianus* in Itinerario *Piſas* deſcribens, ait:

Ante diu quam Trojugenas fortuna penates
Laurentinorum regibus insereret:
Elide deductas ſuſcepit Etruria Piſas,
Nominis indicio teſtificata genus.

Certum eſt *Eleos* ac *Piſatas* diverſos populos fuiſſe, qui non ſemel ſecum invicem acerrime decertarint; unde apud Homerum *Iliad.* XI. *Neſtor Pyliorum* ac *Piſatarum* Rex reportatas abs ſe de *Eleis* victorias ampulloſa oratione exaggerat. At cum poſt Olympiadem quadrageſimam octavam
B *Piſæi*, Rege *Pyrrho Pantaleontis* filio ipſis imperante, bellum *Eleis* ultro intuliſſent, ultima internecione deleti ſunt, teſte Pauſania *lib.* VI. Hinc *Olympiade quinquageſima Duumviris ex ipſa Eleorum civitate ſorte ductis, Olympiorum cura mandata eſt*. Hæc idem Pauſanias *lib.* v. Strabo *lib.* VIII. *pag.* 245. ſcribit: *Spartani eo uſque Eleos juverunt, ut omnis quæ ad Meſſenen uſque eſt ditio, Elea appellata fuerit; idque nomen hodieque obtineat, cum Piſæorum, Cauconum, ac Triphyliorum ne nomina quidem ſuperſint.* Itaque *Piſatæ* una cum imperio nomen amiſere, *Elei* vulgo appellati ſunt. Arethuſa apud Ovidium v. *Met.* v. 494 ait:

C *Piſa mihi patria eſt, & ab Elide ducimus ortus.*

Laudatus etiam *Rutilius Piſas Etruſcas* ab *Elide* deductas dixit, cum tamen à *Piſæis* reapſe conditæ fuerint. Virgilius de equo Olympicis certaminibus deſtinato *Georg.* III. v. 202. canit:

Hic vel ad Elei metas, & maxima campi
Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas.

Athenæus quoque *lib.* XIII. ſcribit celebrari *Athenis Panathæa*, *in Elide Olympia*; cum ludi Olympici non quidem in *Elide*, ſed in agro *Piſæo* agerentur. Hinc *Jovem* Olympicum, ante cujus ſtatuam ludi edebantur, *Piſæum* Tonantem Statius vocavit *lib.* I. *Theb.* v. 421.

Non aliter quam Piſæo ſua luſtra Tonanti
D *Cum redeunt.*

Ovidius quoque poſtrema *elegia lib.* IV. *Triſt.* ſcribens ſe anno ætatis quinquageſimo exacto, in exilium deportatum, ait:

Poſtque meos ortus Piſæa vinctus oliva,
Abſtulerat decies præmia victor equus.

Ubi tamen *Piſæorum* quadriennes Olympiades cum *Romanis* luſtris confundit; nam certum eſt 3 natum *Ovidium* A. V. 711. *Hirtio* ac *Panſa* Conſſ. miſſum vero in exilium A. V. 761. ipſomet poëta initio invectivæ contra *Ibin* dicente:

Tempus ad hoc luſtris mihi jam bis quinque peractis.

Placidus Lactantius, ſeu quicunque fuerit vetu-

ſtus *Statii* interpres ad laudatum proxime carmen ait: *Piſæ civitas Elidis, ubi Olympica corona eſt; id eſt agon in honorem Olympici Jovis celebratur, finito quinquennio.* Inepte. Etenim Olympias ineunte, non vero finito quinquennio celebrabatur. *Piſam* nuſpiam in *Peloponneſo* urbem fuiſſe quidam apud *Strabonem* contendunt, *ſed Piſæam regionem, in qua octo urbes fuerant. Lib.* VIII. *pag* 245. Verum *Piſam* in *Peloponneſo* urbem antiquitus extitiſſe auctor eſt locupletiſſimus *Virgilius* ſuperius mihi laudatus, ubi ait *Piſas Etruriæ* urbem ab *Alphea Piſa* originem trahere; Statius quoque *Thebaid.* IV. ſcribit.

—— anget reſupina maniplos
Elis, depreſſæ populus ſubit incola Piſæ.

Pauſanias, qui *Elidem* cæteraſque *Græciæ* regiones exactiſſime *lib.* VI. ait: *Murorum nulla extant amplius reliquiæ, ſed undique vitibus conſitus eſt locus, ubi olim Piſa incolebatur.* Ejus urbis conditorem nominant *Piſum Perieris* filium, *Æoli* nepotem. Ita magnis urbibus ſuprema dies incumbit, ipſæ earundem ruinæ pereunt, ac laborat annalium fides, ut quandoque extitiſſe credantur; dum ne ulla quidem in loco, ubi antea fuere, veſtigia ſuperſunt. Interim patet *Piſas* à *Piſo Æoli* nepote nominatas.

Quamvis *Strabo* ac *Plinius Piſas* à *Peloponneſiis* in *Etruria* conditas conteſtentur, non eundem tamen illius conditorem affirmant. Etenim Strabo *lib.* v. *pag* 154. ait: *Piſæ à Piſæis Peloponneſiis conditæ ſunt, qui cum Neſtore ad Trojam profecti, in reditu navigantes, ejecti ſunt alii ad Metapontum, alii ad agrum Piſanum, cum univerſi Pylii dicerentur. Neſtor Nelei* filius cum nonaginta navium claſſe ex *Peloponneſo*, bello *Trojano* exorto, in *Aſiam* tranſmiſit, ac non ſemel *Homero* memoratur. At Plinius *lib.* III. *cap.* 5. ſcribit: *Colonia Luca, propiorque Piſæ, inter amnem Auſurem & Arnum, ortæ à Pelope, Piſiſque ſive Atiatanis Græca gente. Pelops Tantali Phrygum* Regis filius ex *Aſia* in *Græciam* navigavit, atque *Oenomao Piſæorum* rege interfecto, ejus filiam *Hippodamiam* uxorem duxit, ac vicinis gentibus bello feliciter ſubactis, univerſam regionem, quæ inter *Ionium* ac *Ægeum* extenditur, de ſuo nomine *Peloponneſum*, quaſi *Pelopis* inſulam, quod ea provincia brevi iſthmo *Helladi* jungitur, nuncupavit. Noſtra ætate *Morea* appellatur. *Pelops* vero regnabat ante *Ilii* excidium, teſte *Euſebio* in Chronicis. Itaque *Plinius* diu ante *Trojanum* bellum *Piſas* conditas affirmavit, ad cujus opinionem *Rutilius* acceſſit, cujus ſuperius recitata carmina haud vacat repetere. At ſi dicamus *Piſas* à *Pelope* ortas, quod eandem urbem *Neſtor Pelopis* altero ſæculo ſucceſſor per ſocios *Trojani* belli in *Etruriæ* littora delatos, excitaverit, *Plinium Straboni* ſatis commode conciliabimus. Interea *Plinii* lectio reſtituenda eſt, ac *Cluverii* ſententia refellenda, qui primos *Piſarum* conditores ex *Germania* accerſit. In vulgato *Plinii* codice legimus *Piſas* ortas *à Pelope, Piſiſque, ſive Atintanis Græca gente.* Imprimis legendum puto *Piſæiſque*, nuſquam enim *Piſi* dicti ſunt. In quibuſdam MSS. Mediceis ſcribitur *ſive à Teutanis*, in aliis *Teutanis*; in omnium optimo Chiffletii *à Teutbanis*; Cluverius *lib.* II. *Italiæ*
4 *antiquæ cap.* I. *pag.* 494. ſcribit *Teutbanos* non *Græcam* aliquam, ſed *Liguſticam* gentem fuiſſe ex *Germania* oriundam; ex quibus infert: *Ergo primi Piſarum conditores fuerant jam inde multis ante bellum Trojanum annis Ligures, Celtica gens.* In hanc vir eruditiſſimus opinionem deſcendit, quod *Germani* veteres Deum *Theuth* ipſis appellatum, adorabant, unde & iidem ab ipſorum Deo *Theutiſci* nuncupati. Verum cum *Plinius Teutba-*

A *nos Græcam* gentem diſerte dixerit, in *Græcia*, non vero in *Germania* iidem nobis inquirendi ſunt. Pauſanias *lib.* VIII. ait: *Thiſoa regiuncula eſt, cui finitimus pagus Teuthis oppidum olim fuit, ac Trojano quidem bello ducem hinc miſſum narrant, cui nomen Teuthis.* Ex quibus colligo *Teutbanos* recte *Plinio Græcam* in *Peloponneſo* gentem appellatos, ac fruſtra *Cluverium* eoſdem ex *Germania* evocare. Immo nonnulli apud *Catonem*, cujus proxime verba adducam, *Piſas* antiquitus de conditorum nomine *Teutham* nuncupatas ſcripſerunt. Itaque *Plinius* in medio relinquit, fueritne *Piſæ* in *Etruria* à *Piſæis*, an à *Teutbanis*, utraque
B *Peloponneſia* gente, conſtructæ. Nec mirum nihil ea de re certi a *Plinio* affirmari potuiſſe, cum *Cato* Cenſorius diverſas tantum de conditoribus *Piſarum* opiniones recitaverit, quamvis tertio ante *Plinium* ſæculo floruerit. *Servius* à. *P. Daniele* editus in commentario verſus Virgilii x. *Æneid. Alphea ab origine Piſæ*, cum prænotaſſet *Piſas* juxta quorundam opinionem excitatas à *Peloponneſiis*, qui cum *Pelope Lyde* venerunt; juxta alios vero à *Piſo Celtarum* rege *Apollinis* Hyperborei filio, hæc ſubdit: *Cato* in lib. *Originum, qui Piſas tenuerant ante adventum Etruſcorum negat ſibi compertum; ſed inveniri Thraconem Tyrrhe-*
C *no oriundum, poſtquam eorundem regionem ceperit, Piſas condidiſſe, cum ante regionem eandem Teuthones quidem Græce loquentes poſſederint. Alii ubi modo Piſæ ſunt, Focida oppidum fuiſſe ajunt, quod nobis indicio eſt ex Peloponneſo originem id oppidum trahere. Alii incolas ejus oppidi Teuthas fuiſſe, & oppidum ipſum Teutham nominatum, quod poſtea Piſas Lydi ſua lingua ſingularem portum ſignificare dixerunt; quare huic urbi à portu Lunæ nomen impoſitum. Alii ab Epeo Trojani equi fabricatore conditum tradunt, qui cum aliis Græcis in hanc regionem rejectus eſt. Cato* libros Originum ſenex conſcripſit, uti *Cornelius Nepos* ac *Plutarchus* teſtan-
D tur; quamvis hic eoſdem expreſſo nomine non appellet. Cicero etiam in Bruto ait: *Summa ſenectute, ut antea dixi, M. Cato legem ſuadens, in Galbam multa dixit, quam orationem in Origines ſuas retulit, paucis ante, quam mortuus eſt diebus, an menſibus?* Obiit vero *Cato* ex eodem *Cicerone* ibidem *L. Marcio Cenſorino* & *M. Manlio Nepote* Coſs. A. V. 605. ex quibus obiter infero ſatis probabiliter pleroſque ſenſiſſe fictas à *Livio* plurimas orationes, quas ſuis libris inſeruit. Nam *lib.* XXXIV. *cap.* 5. recitans orationem *L. Valerii* Trib. plebis adverſus *Catonem* tum Conſulem de abroganda lege Oppia, hæc illum *Catoni* obje-
E ciſſe refert: *Tuas adverſus te Origines revolvam*; ubi pleraque exempla ex libris Originum appellat. Equidem, ſi *Cato* libros Originum ætate ſeneſcente exaravit, haud illos laudare potuit *Valerius* A. V. 559. quo anno orationem illam habuit, cum *Cato* id temporis annum ageret 37. ac annos inſuper vixerit 46. His adde eundem Livium *lib.* XLV. *cap.* 23. narrare *Catonem* A. V. 587. *Rhodiorum* cauſam adjuviſſe, ac ſtatim hæc ſubjicere: *Ipſius oratio ſcripta extat Originum quinto libro incluſa.* Igitur nondum id temporis Originum libros exaraverat, quod certe *Livio* notandum erat. Utut hæc ſint, ex laudato *Cato-* 5
F *nis* fragmento *Piſanæ* urbis antiquitas patet, cum vel ante ſæculum undeviceſimum ſcriptor eximiæ doctrinæ, ac omnium veterum monumentorum diligentiſſimus ſcrutator, *ut nullus*, ut inquit *Cicero* in *Bruto*, *ſcriptum extet dignum quidem lectione quod ſit antiquius*, certos *Piſarum* conditores ſingulari ſtudio ſibi inquiſitos, non potuerit invenire. Dionyſius Halicarnaſſenſis *lib.* I. ait: *Porcus Cato diligentiſſime ſcripſit de conditoribus Italicarum urbium.* Ibidem vero ſcribit *Pelaſgos* quo-

Digitized by Google

quorum natale ſolum *Peloponneſus* ante *Pelopis* adventum *Pelaſgia* nuncupata, icto cum *Aboriginibus* fœdere, maritimæ *Etruriæ* oppida inhabitaſſe, partim ab ipſis condita, partim ab hoſtibus antea habitata, *ex quibus*, inquit, *ſunt Caere dictum Agylla eo ſæculo, Piſa, Saturnia, Alſium, & quædam alia, quæ poſtea à Tyrrhenis occupata ſunt.* Quo auctore diu ante *Trojanum* bellum *Piſæ* ſtabant. Scio *Annium Viterbienſem* quædam fragmenta librorum Originum *Catonis* evulgaſſe, in quibus legitur *Piſa condita à Piſis Alpheis Pelaſgis.* Verum hujus ſcriptoris fabulas non moror, viris eruditis dudum exploſas, ac nuperrime à *Franciſco Sparaverio* populari meo, generis nobilitate ac eruditionis fama conſpicuo, juſto vulumine confutatas. Etenim ex *Servio* vetuſtiſſimo Grammatico conſtat, quid de *Piſarum* conditoribus *Cato* ſcripſerit; ſiquidem negavit ſibi compertum eſſe qui *Piſas* tenuerint ante adventum *Etruſcorum*, ac variis ea de re upiniunibus recitatis, nihil certi ipſe affirmavit. At *Pelaſgos* ante adventum *Etruſcorum Piſas* poſſediſſe, aut fortecondidiſſe, *Halicarnaſſenſis* ſententia fuit, quam *Annius Catoni* adſcripſit.

Res *Piſanis* geſtæ, antequam in *Romanorum* poteſtatem venerint, in obſcuro latent. Strabo *lib.* v. *pag.* 154. ſcribit: *Videtur ea urbs quondam floruiſſe, ac ne nunc quidem ignobilis eſt ob fertilitatem & lapidicinas, & navalem materiam, qua olim uſi ſunt ad maritima prœlia.* Livius *lib.* v. *Tuſcorum*, inquit, *ante Romanum imperium late terra marique opes patuere.* Nomina utriuſque maris, quo *Italia* fere cingitur, argumento ſunt; inferum enim *Latinis Tuſcum*, *Græcis Tyrrhenum* dictum; ſuperum vero ab *Adria Etruſcorum* colonia, *Adriaticum* vulgo appellatum. Auctor eſt Diodorus Siculus *lib.* xi. *C. Nautio Rutilo* & *L. Minucio* Coſſ. A. V. C. 296. *Syracuſanos* ſexaginta triremium claſſem, duce *Apelle*, contra *Tyrrhenos* miſiſſe, qui *Corſicam*, *illa tempeſtate Etruſcis ſubjectum*, pervaſtavit. *Piſanos* vero maximam maritimi *Etruſcorum* imperii partem fuiſſe nullus inficias ibit, cum illorum *maritima prœlia Strabo* laudaverit, antequam in *Romanorum* poteſtatem venirent. Nonnulli inter duodecim *Etruriæ* populos qui totidem trans *Apenninum* colonias condiderunt, laudatos Livio *lib.* iv. *initio* v. & *lib.* vii. *Piſanos* numerant; ſed illorum errorem oſtendit Cluverius *lib.* II. *cit. cap.* 1. nam illi fuere *Cærites*, *Turquinienſes*, *Ruſellenſes*, *Vetuloni*, *Volaterrani*, *Arretini*, *Cortonenſes*, *Peruſini*, *Cluſini*, *Volſinii*, *Falerii*, ac *Vejentes*. Vetus enim *Etruria Arno* terminabatur; *Piſæ* vero ultra *Arnum Liguriæ* accenſebantur. Vel forte *Piſani* rem tantum maritimam navantes, cum reliquis *Etruriæ* populis neutiquam conſilia miſcebant. Annus quo *Piſani Romanorum* imperio additi ſunt, ignoratur, altera *T. Livii* decade deperdita. Illi quidem *Vejentibus* decennali bello à *Romano* populo expugnatis, aliiſque vicinioribus *Latio* oppidis ſubactis, cum reliquis *Etruriæ*
6 gentibus, icto cum *Samnitibus*, cum *Tarentinis*, ac *Gallis* fœdere, diuturniori bello fata *Italiæ* atque Orbis imperium *Romanis* deſtinantia, remorati ſunt. Annu V. 460. *Etruria* grave à *Romanis* vulnus accepit, cum *L. Poſthumio Megello* iterum *M. Attilio* Conſulibus, uti ſcribit Livius *lib.* x. *tres validiſſimæ Etruriæ urbes, Etruriæ capita, Volſinii, Peruſia, Arretium pacem petiere*, quam à Senatu impetrarunt, *mulcta quingentum millium æris in ſingulas civitates impoſita.* In faſtis Capitolinis Conſulis triumphus ſignatur.

L. POSTVMIVS. L. F. SP. N. MEGELL. AN. CDLIX.
COS. II. DE. SAMNITIBVS. ET. ETRVSCEIS. VI. K. APR.

Bello poſtea in *Etruria* exortu, novas iterum clades provincia accepit. Nam vetuſti imperii ac libertatis memor, percuſſo cum *Bojis Gallis* fœdere contra *Romanos* conſpiravit. Poſitis ad lacum Vadimonis caſtris, cum *P. Cornelio Dolabella* pugnam commiſerunt, loco plane *Etruſcis* fatali; oam ante paucos annos ibidem à *Q. Fabio Maximo* Proconſule initu prœlio, abundantes *Etruſcorum* opes primum fractæ. Pugnæ cum Dolabella exitum paucis deſcribit Polybius *lib.* II. *Cæſi ſunt*, inquit, *plerique omnes Etruſci, Bojorum oppido pauci evaſere.* Addit id contigiſſe trienniu priuſquam *Pyrrhus* in *Italiam* trajiceret, nempe A. V. 371. *Quintus Marcius Philippus* A. V.
B 453. ex Faſtis Capitolinis, re bene in *Etruria* geſta, triumphum egit. Cum vero A. V. 476. *Pyrrhus Epirotarum* Rex cum validiſſimis copiis *Tarentum* tranſmiſiſſet, *Etruſci* quod ſperabant *Romanos* in extrema *Italia* ad mare ſuperum bello difficili diſtentos, minus virium in *Etruria* habituros, arma contra eoſdem ſumpſerunt. At *Romani P. Valerio Levino* conſule contra *Pyrrhum* miſſu, *Tiberium Coruncanium* ejuſdem collegam contra *Etruſcos* deſtinarunt. Hoc poſtremum cum *Romanis* bellum *Etruſci* geſſerunt; nam acie victi, fœdus cum iiſdem inire coacti ſunt. Horum auctor eſt *Dio* apud *Zonaram*, qui ſcribit
C *Pyrrhum* deſtinaſſe iter per *Etruriam* facere, ut ea ſibi gente juncta, infeſtis ſtatim ſignis *Romam* peteret. Verum *ubi eos cum Romanis fœdus percuſſiſſe didicit, ac Tiberium ſibi obviam venire*, *Levinum* vero reparato exercitu, à tergo inſtare, ne in hoſtili regione ab utroque conſule cingeretur, in *Campaniam* copias reduxit. *Polybius* narratu *Pyrrhi* in *Italiam* adventu, ſtatim hæc ſubjicit: *Romani Etruſcis & Samnitibus dominationi ſuæ adjectis, multiſque jam de Gallis, qui Italiam incolebant, partis victoriis, tunc primum ad reliqua Italiæ ſunt progreſſi:* Hoc igitur tempore *Piſæ* univerſæ *Etruriæ* fatum ſecutæ, *Romanis* primum
D paruere; cum interim *Carthaginienſes*, teſte Polybio *lib.* 1. *inſulis Sardoi Etruſcique maris omnibus* imperarent, quas poſtea bello primo *Punico* à *L. Cornelio Scipione* victi, amiſerunt. *Piſæ* centum prope annos *Romani* imperii clauſtra fuere, valida militum manu præſidio urbi impoſita, ut *Ligurum* irruptiones reprimerent. Anno V. 529. cum *Gallici* belli rumor populum *Romanum* ac ſocios *Latini* nominis ad arma exciviſſet, *Sabini ac Etruſci equitum quatuor millia, peditum ultra quinquaginta millia armarunt, quos pro finibus Etruriæ hoſti objicerent*, ex Polybio *lib.* II. *Cajus Atilius Regulus* conſul cum claſſe *Piſas* venit, ut
E provinciam contra barbarotum impetum tutaretur. Scribit ibidem *Polybius: alter conſul Æmilius legiones Piſas appuliſſe non ignorans*, adverſus *Gallos*, qui *Etruriam*, Prætore prope *Feſulas* acie victo, cædibus ac rapinis vaſtaverant, cum 7
legionibus *Arimino* per Apenniuum venit. Cum barbari pone mare iter facerent, *Atilius* prope *Telamonem* eoſdem aſſecutus, pugnam cum hoſtibus inivit, ac ſub ipſum prœlii initium collega adveniente, *Gallorum* copias cæcidit, XL. millibus occiſis, captis vero X. millibus. Auctor eſt idem *Polybius C. Atilium* in eodem prœlio ceccidiſſe; & ſane in faſtis Capitolinis unius *Æmilii*
F triumphus recitatur.

L. AIMILIVS. Q. F. CN. N. PAPVS. COS. AN. DXXIIX
DE. GALLEIS. III. NONAS. MART

Hæc prima *Piſarum* ſub *Romano* imperio mentio iu *Polybio* occurrit, quam tamen *Livium* etiam iu altera decade nominaſſe non dubito, cum bello primo *Punico Romani* inſulas *Etruſci* maris, *Corſicam*, ac *Sardiniam Carthaginienſibus* eripuerunt. Anno urbis 536. qui prior belli ſecundi *Punici* fuit, cum *P. Scipio* conſul accepiſſet *Hannibalem*,

Alpibus ſuperatis, in *Italiam* deſcendiſſe, *cum*
paucis Piſas navigavit, inquit Polybius *lib.* III.
ac copiis à Prætoribus acceptis, caſtra ad *Padum*
poſuit, ingenti poſtea clade ab *Hannibale* ſupe-
ratus. Anno inſequenti *Punici* belli fragor in *E-*
truria detonuit; etenim Dux *Carthaginienſium*
duplici victoria ad *Ticinum* ac *Trebiam* tumidus,
Romam recta contendens, *Apennini jugis*, ut ait
Plutarchus, *ſuperatis*, *per Ligures eu via*, *qua ad*
paludes ac planitiem fluminis Arni eſt iter, *in Etru-*
riam deſcendit. Ex quibus patet errare, qui pu-
tant *Hannibalem* ex Apennino in agrum *Piſanum*
deſcendiſſe, cum ſupra *Feſulas* in terreſtrem *E-*
truriam irruperit. *Piſæ* id temporis valido præ-
ſidio munitæ, nullam à *Pœnis* cladem accepere.
Nam *Hannibal Romanis* legionibus cum *Flaminio*
conſule cæſis, ex *Etruria* per *Umbrorum* ac *Pi-*
centum regiones tranſiens, prope mare ſuperum
caſtra poſuit, unde *Carthaginem* nuntios miſit,
qi rerum abs ſe in *Italia* geſtarum ſeriem expone-
rent; *nam ante illum diem, ex quo Italiam erat in-*
greſſus, ad mare numquam acceſſerat. Quæ *Po-*
lybii laudati verba ſunt. Itaque nunquam agrum
Piſarum, quæ mari proxima civitas eſt, attige-
rat. Cum bellum *Punicum* in *Bruttiis*, *Campa-*
nia, *Apulia*, ac vicinis regionibus deſæviret, *Ro-*
mani Prætores, Proprætores, aut Proconſules in
Etruriam cum binis legionibus mittebant; tum
ne hoſtes maritima provinciæ prædatoriis claſſi-
bus infeſtarent; tum etiam ut ſocias Urbes *Etru-*
riæ, tot paſſim populis poſt *Cannenſem* cladem ad
Pœnos deficientibus, in fide continerent, ſimul-
que *Liguribus* terrorem injicerent, ne & ipſi no-
vi contra *Etruriam* belli conſilia agitarent. Li-
vius *lib.* XXVI. A. V. 543. ſcribit: *Prætoribus*
prioris anni M. Junio in Etruria, *P. Sempronio in*
Gallia cum binis legionibus, *quas habuerant*, *pro-*
rogatum eſt imperium. Dein *C. Calpurnius*, *Cn.*
Sempronius Blæſus, *Q. Fabius* annis quiſque ſe-
quentibus cum eodem militum numero, *Etru-*
riam provinciam tenuere. At A. V. 546. qui
undecimus belli *Punici* erat, teſte Livio *lib.* XXVII.
Comitiorum ipſorum diebus ſollicita civitas de Etru-
riæ defectione fuit. Principium ejus rei ab Arre-
tinis fieri C. Calpurnius ſcripſerat, *qui eam provin-*
ciam proprætor obtinebat. Verum illi *M. Marcel-*
li conſulis deſignati adventu perculſi quievere; ac
ne novos poſtea tumultus cierent, obſides dare
juſſi, CXX. Senatorum liberos tradidere. Interim
C. Hoſtilium proprætorem *cum cetero exercitu pla-*
cuit totam provinciam peragrare, *ne qua occaſio no-*
8 *vare cupientibus res*, *daretur*. Anno inſequenti
ab V. C. 547. *Aſdrubal Hannibalis* frater cum
altero exercitu *Italiam* ingreſſus, nova belli mole
Romanos oppreſſurus, *Etruriæ* atque *Umbriæ* po-
pulos per nuntios ad defectionem ſollicitavit. E-
quidem *Romanis* in remotiori *Italia* adverſus *Han-*
nibalem occupatis, proximus hoſtis adeo *Etru-*
ſcorum animos repentino terrore concuſſerat, ut
quidam ad *Pœnorum* partes inclinarent. Cæte-
rum *Aſdrubale* cum univerſis copiis à *Claudio Ne-*
rone ac *Livio Salinatore* ad *Metaurum* cæſo A. V.
548. *M. Livius* proconſul in *Etruriam* provinciam
ex S. C. eſt profectus *ad quæſtiones habendas*, *qui*
Etruſcorum Umbrorumque populi defectionis ab Ro-
manis ad Aſdrubalem ſub adventum ejus conſilia a-
gitaſſent. Livius *lib.* XXVIII. Num *Piſani* cum
provincialibus ea in re conſilia miſcuerint, haud
auſim affirmare. Etenim urbs, quod hoſtium
claſſibus expoſita, ac *Liguribus* contermina erat,
valido præſidio tenebatur, ut vix quicquam ſibi
ab *Aſdrubale* timere poſſet. Poſt biennium *E-*
truriæ rurſus fides apud *Romanos* in dubium venit.
Nam cum *Mago Pœnus* claſſis imperator *Genuam*
occupaſſet, ac *Ligures* adverſus *Romanos* ſollici-

A taret, ingens pavor *Piſanos*, alioſque *Etruriæ*
populos inceſſit, adeo ut fere univerſi ad ſpem
novandi res verterentur; repentinus tamen *M.*
Cornelii Cethegi conſulis adventus eoſdem in fide
continuit, quem *non tam armis*, *quam judiciorum*
terrore uſum teſtatur Livius *lib.* XXIX. Bello *Pu-*
nico anno XIV. in *Italia* ſeneſcente, novi belli
moles à *Liguribus* imminebat. Hinc cum conſu-
les provincias ſortirentur, uni bellum contra *Han-*
nibalem, alteri *Etruria* obveniebat, hæc ſcriben-
te Livio *lib.* XXIX. *M. Cornelio P. Sempronio con-*
ſulibus (*quintusdecimus is annus Punici belli erat*)
provinciæ, *Cornelio Etruria cum vetere exercitu*,
B *Sempronio Brutis*, *ut novas ſcriberet legiones*, *de-*
cretæ. Idem inſequenti A. V. 551. ait: *Cæpio-*
ni Brutii, *Servilio Gemino Etruria evenit*. Ho-
rum conſulatum *Hannibalis* ex *Brutiis*, *Mago-*
nis ex *Liguria* exercitus in *Africam* à *Carthagi-*
nienſibus revocati, Senatui ac Pop. *Rom.* memo-
rabilem fecerunt.

Romani Carthaginienſibus victis, totius *Italiæ*
imperio inhiantes, bellum adverſus *Ligures*, *Gal-*
los Ciſalpinos, atque *Inſubres* decreverunt, quod
hæ gentes paullo ante cum *Annibale Italiam*
invadente, arma ſociaſſent. Itaque A. V. 559.
L. Valerius Flaccus conſul *Italiam* provinciam
C ſortitus, bellum *Bojis Gallis* inferre juſſus eſt.
Inter prætores vero ejus anni, obtinuit, ut ait
Livius *lib.* XXXIII. *cap.* 43. *P. Porcius Læca*
Piſas, *ut ab tergo Liguribus eſſet*, & ſtatim: *P.*
Porcio Læcæ ad Etruriam circa Piſas duo millia pe-
ditum & quingenti equites ex Gallico exercitu decre-
ti. *Pighius* ad A. V. Capitolinum 558. putat *Li-*
vii teſtimonium corrigendum, nempe ut lega-
tur: *ut ab tergo Lebuis Liguribus eſſet*. At cer-
tum eſt *Pighium* erraſſe. Nam, uti proxime ex
pluribus *Livii* locis patebit, *Apuani Ligures* erant
Piſano agro contermini, non autem *Lebui*, ſeu
Libui, quorum ſedes procul ab *Etruria* fuiſſe in
D *Italia* Tranſpadana ex *Plinio*, ac *Livio* nuperri-
me oſtendit in priori epiſtola geographica *Jaco-*
bus Gronovius, qui eximia eruditione, doctiſſimo
parenti intervallo haud longo proximus, brevi
ejuſdem quoque famam æquabit. Ceterum eo
anno urbis 559. quietæ res in *Etruria* fuerunt,
nihil hoſtile *Apuanis* tentantibus. Anno inſequen-
ti bellum cum *Bojis* ac *Inſubribus* geſtum eſt, nec
quicquam memorabile contra *Ligures* patratum.
Verum *Apuani Ligures* quorum oppida prærup-
tis ac ſylveſtribus jugis inter *Auſerem* ac *Macram*
impoſita erant, ſociorum cladibus ad arma exciti
A. V. 561. in finitimos *Piſanorum* agros ir- 9
E ruperunt. Hoc bellum in plures annos pro-
tractum, uti initio ingentia *Piſanis* damna in-
tulit, ita ſumma poſtea felicitate profligatum,
perpetuam eiſdem ſecuritatem peperit. Ex u-
nius *Livii* libris, quando cetera per ea tempo-
ra rerum geſtarum monumenta intercidere, ea
tantum exſcribam, in quibus *Piſarum* mentio
occurrit. *Lucio Cornelio Merula* ac *Q. Minutio*
Thermo Coſſ. *litteræ M. Cincii* (*præfectus is Pi-*
ſis erat) *allatæ*. *Ligurum XX. millia armato-*
rum, *conjuratione per omnia conciliabula univer-*
ſæ gentis facta, *Lunenſem primum agros depopu-*
latos, *Piſanum deinde finem tranſgreſſos*, *omnem*
F *oram maris peragraſſe*. *Lib.* XXXV. Itaque *Q. Mi-*
nucius, cui *Ligures* provincia evenerat, edixit,
ut legiones duæ urbanæ poſt decimum diem *Ar-*
retii adeſſent, ſociis ac *Latini* nominis magi-
ſtratibus XV. millia peditum, & quingentos
equites imperavit. Adjecit Senatus, ut qui mili-
tes ſociorum à *P. Scipione Africano* ac *Tito Sem-*
pronio Longo ſuperioris anni conſulibus dimiſſi fuiſ-
ſent, ad quem diem *Minucius*, & ad quem *Etru-*
riæ locum edixiſſet, convenirent. Nec ſegnius
bel-

bellum *Ligures* urgebant, nam quotidie affluente ad ſpem prædæ multitudine, *Piſas jam quadraginta millibus hominum circumſedebant. Minucius* collectis apud *Arretium* copiis, *inde quadrato agmine ad Piſas duxit, & cum hoſtes mille paſſuum ab oppido trans fluvium moviſſent caſtra, conſul urbem haud dubie ſervatam adventu ſuo, eſt ingreſſus. Poſtero die & ipſe trans fluvium quingentos fere paſſus ab hoſte poſuit caſtra.* Id temporis *Arnum* inter & *Auſurem* urbs ſita erat, qui eandem ab utroque latere cingentes, uno poſtea alveo *Tyrrheno* miſcebantur, uti diſerte tradit Strabo *lib.* V. *pag.* 154 Ughellus *tom.* III. *Italiæ ſacræ* perperam *Strabonem* redarguit, quod *Auſur* millibus paſſibus XII. ſupra *Arni* oſtia in mare devolvitur, qua in re etiam *Volaterranus* ceſpitavit. Nam *Strabo Piſas* inviſerat, ut ibidem patet, & *lib.* II. *pag.* 80. ait: *Ipſi obivimus verſus occaſum ab Armenia uſque ad Etruriæ loca Sardiniæ oppoſita.* Cum vero *Etruriam* luſtraret, ſcribit *lib.* V. *pag.* 155. ſe, *Populonio* conſcenſo, *Sardiniam*, *Corſicam*, atque *Æthaliam* conſpexiſſe. Accedit alter oculatus teſtis *Rutilius Numatianus*, qui ſuum *Piſas* adventum in Itinerario deſcribens, ait:

Alpheæ veterem contemplor originis urbem,
Quam cingunt geminis Arnus & Auſur aquis,
Conum pyramidis coeuntia flumina ducunt;
Intratur modica frons patefacta ſolo.
Sed proprium retinet communi in gurgite nomen,
Et pontum ſolus ſcilicet Arnus adit.

Scripſit illud opuſculum *Rutilius* A. V. 1169. Epochæ vulgaris 415. ſi Varronianam chronologiam ſecutus eſt, dum ibidem *Romam* alloquens, ait:

Quamvis ſedecies denis & mille peractis,
Annus præterea jam tibi nonus erat.

Itaque quinto etiam ſæculo ſub ipſis *Piſarum* mœnibus *Auſur Arno* miſcebatur. Adhuc incompertum eſt, quo primum tempore illa flumina diſtinctis alveis in mare defluxerint. Ex his patet *Ligures* ac *Romanos*, caſtra infra urbem muniviſſe, qua *Arnus* alterius fluminis aquis auctus, decurrebat. *Ligures* multitudine freti, in aciem exibant, parati de ſumma rerum decernere; paſſim etiam prædatum per extrema finium diſcurrebant, abactamque prædam, addito præſidio, ſua in caſtella referebant. *Minucius* levibus tantum
10 prœliis ſociorum agrum tutabatur, neque e re publica ducebat novum militem ac ex multis generibus hominum collectum, ferocienti hoſti, inſtructa acie, opponere. Immo cum comitiorum tempus inſtaret, *Minucius* ſcripſit ad Senatum, non poſſe ſe à caſtris ſine ſociorum pernicie & Reip. damno diſcedere. Oppugnata, atque ægre defenſa conſulis caſtra ſcribit *Livius*. Anno inſequenti V. C. 562. *Q. Minucius*, prorogato imperio, bellum contra *Ligures* juſſus urgere, novem millia peditum, equites quadringentos in ſupplementum accepit. Hinc novis ſuppetiis firmatus *in agro Piſano cum Liguribus ſignis collatis, pugnavit: novem millia hoſtium occidit: ceteros fuſos, fugatoſque in caſtra compulit.* Eadem intempeſta nocte ab hoſtibus deſerta, prima luce invadit, inceditque. Deinde *ex agro Piſano in Ligures profectus, caſtella vicoſque eorum igni ferroque pervaſtavit. lib.* XXXV. Interea hiems alterum *Liguſtini* ad *Piſas* belli annum clauſit, ac *Q. Minucius* in caſtra rediit. Anno V. 563. *Man. Acilio Glabrione P. Cornelio Scipione Naſica* Coſſ. *Ligures lege ſacrata coacto exercitu, nocte improviſo caſtra Q. Minucii proconſulis aggreſſi ſunt.* Livius *lib.* XXXVI. Proconſul militem intra vallum uſque ad lucem continuit, barbarorum aggreſſionem ſuſtinens, at prima luce è caſtris erumpens, poſt acre certamen, hoſtes in fugam compulit, cæſis IV. millibus, minus CCC. ſuorum amiſſis. *Publius Scipio Bojis* in *Gallia* Tranſpadana devictis, *Romam* triumphum petiturus venerat. Interceſſit *P. Sempronius Blæſus* Tr. plebis, *Si ipſe*, inquiens, *cum victore exercitu in agrum Ligurum tranſiſſet, aut partem copiarum Q. Minucio miſiſſet, qui jam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuiſſe.* At Senatus triumphum decrevit, juſſitque Tribuno pl. interceſſionem remittere. A. V. 564. *L. Cornelio Scipione, C. Lælio* Coſſ. *Exercitum ex Liguribus Q. Minucius (jam enim confectam provinciam ſcripſerat, & Ligurum omne nomen in deditionem veniſſe) traducere in Bojos, & P. Cornelio procoſ. tradere juſſus. P. Junius Brutus* in *Etruriam* prætor mittitur, legio una *Romana*, X. millia ſocium *Latini* nominis, ac CCCC. equites eidem decernuntur. *Minucius Romam* reverſus, triumphum ex *Liguribus* petens, repulſam tulit. Livius *lib.* XXXVII. Anno inſequenti 565. prorogatum imperium. *P. Junio proprætori in Etruria cum eo exercitu, qui in provincia eſſet.* Ibidem. *Ligures* non una clade contuſi, biennio pacem ſervaverunt; at cum A. V. 566. vulgaretur eoſdem graviori apparatu bellum renovaturos, *M. Valerio Meſſalla* & *C. Livio Salinatore* conſulatum idibus Martiis ineuntibus, *alteri Piſæ cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta eſt.* Juſſi binas legiones, quinadena peditum millia ſocium *Latini* nominis, & mille ducentos equites in provincias ducere. Livius *lib.* XXXVIII. *M. Valerius*, cui *Piſæ* provincia obvenerat, *nulla memorabili in provincia re geſta*, ſub exitum anni *Romam* ad magiſtratus ſubrogandos rediit. Equidem mixtus indignationi pudor *Romanos* ſubibat, quod una montana *Ligurum* gens hinc *Etruriam* conterminam ipſi Urbi provinciam, illinc deductas circa *Padum* colonias diuturniori bello infeſtaret, ac victricia toto pene Orbe arma *Romana* in media *Italia* tot annos eluderet. Jam *Hannibale* victo, *Carthago* per centum ac viginti annos de Orbis imperio Urbis æmula, leges à *Romanis* acceperat, ac ab ipſo *Liguſtino* bello incepto, *Philippus* Rex *Macedoniæ*, ingenti clade accepta, amiſſa *Græcia*, ac magna vi pecuniæ multatus, pacem ſervabat. *Antiochus* potentiſſimus *Aſiæ* Rex, *Græcia* ejectus, exercitu amiſ- 11
ſo, ac caſtris exutus, ultra *Taurum* regnare juſſus, pecunia, frumento, atque obſidibus traditis, amicitiam P. R. colebat. Soli *Ligures* novem annos reſiſtebant, *Piſanos*, alioſque *Latini* nominis ſocios, ac *Romanas* colonias vel illato bello, vel quod bello proximum eſt, frequentibus latrociniis infeſtantes. Itaque A. V. 567. peractis comitiis, creantur conſules *M. Æmilius Lepidus* & *C. Flaminius*, ac utrique *Liguſtinum* bellum decernitur, nequicquam reclamante *Lepido* conſule: *indignum eſſe conſules ambos in valles Ligurum includi*, teſte Livio *lib.* XXXVIII. *Flaminius Friniates Ligures* aggreſſus, pluribus ſecundis prœliis eoſdem ad deditionem compulit, & cum iterum rebellarent, trans Apenninum victi, armis traditis, imperata fecerunt. *Tranſlatum inde ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Piſanum, Bononienſemque ita incurſaverant, ut coli non poſſet. His quoque perdomitis, conſul pacem dedit finitimis.* Horum auctor eſt Livius *libro* eodem. Verum *Apuanos* paucos tantum menſes pactis ſtetiſſe ſequentis anni 568. *Q. Marcii Philippi* expeditio oſtendit, eidem Livio *lib.* XXXIX. memorata. *Q. Marcius in Ligures Apuanos eſt profectus.* Ille vero in præoccupatis anguſtiis, loco iniquo hoſtes aggreſſus, quatuor millia militum amiſit, legionis ſecundæ tria ſigna, ac undecim vexilla ſociorum Latini nominis: *Saltus, unde eum Apua-*

A *ni fugaverant*, *Marcius eſt appellatus.* Anno 569.
Liguſtino bello gliſcente, novi conſules *Appius*
Claudius, & *M. Sempronius* legiones contra *Liga-*
res ducere jubentur. Hæc ſcribit laudatus toties
hiſtoricus: *Sempronius à Piſis profectus in Apua-*
nos Ligures, *vaſtando agros*, *urendoque vicos & ca-*
ſtella eorum, *aperuit ſaltum uſque ad fluvium Ma-*
cram & Lunæ portum. Hoſtes montem antiquum
ſedem majorum ſuorum ceperant, *& inde*, *ſuperata*
locorum iniquitate, *dejecti ſunt.* *Appius Claudius*
collegæ felicitatem in *Liguribus Ingaunis* aliquot
ſecundis prœliis æquavit. *Ligures* tot cladibus fa-
tigati, pacem per Legatos petiere. Verum no-
B ta non uno exemplo hoſtium caliditate, qui repa-
randarum tantum virium ſpatium & pacem quæ-
rerent, A. V. 570. utrique conſuli *Ligures* pro-
vincia decreta fuit. Cum hoſtes hoc anno quie-
verint, nihil memorabile à conſulibus in provin-
cia geſtum. Anno urbis 571. conſulatum iniere
M. Claudius Marcellus, & *Q. Fabius Labeo. Con-*
ſulibus, inquit Livius, *cum iiſdem exercitibus*, *quos*
P. Claudius & M. Porcius ſuperioris anni conſu-
les *habuerant*, *provincia decreta eſt.* Addit in fi-
ne *lib.* XXXIX. *Nec in Liguribus memorabile quic-*
quam à Q. Fabio conſule geſtum. Sub exitum an-
ni *Q. Fabius* ex *Liguribus* ſcripſerat: *Apuanos ad*
C *rebellionem ſpectare*, *periculumque eſſe*, *ne impetum*
in agrum Piſanum facerent. Idem initio *lib.* XL.
Annus V. 572. conſules habuit *Cn. Bebium Tam-*
philum & *L. Æmilium Paullum*, de quibus eo-
dem *libro* Livius: *Conſules ambo in Ligures*, *quæ*
tum una conſularis provincia erat, *proficiſcuntur*,
& quia proſpere ibi res geſſerunt, *ſupplicatio in*
unum diem decreta eſt. Haud tamen bellum pro-
fligatum; nam *Apuani* in devios paſſim ſaltus re-
cedentes, dimiſſo exercitu, ſuos in vicos ac ca-
ſtella dilapſi ſunt; nec *Romani* montium ac ſyl-
varum aſperitate impediti, ſuis in ſedibus hoſtes
expugnare potuerunt. Cum vero conſules de
D dimittendis exercitibus ad Senatum ſcripſiſſent,
ex Livio *lib.* XL. Patres *alterum ex his*, *dimiſſo*
exercitu, *ad magiſtratus in annum creandos*, *Ro-*
mam venire juſſerunt, *alterum cum legionibus ſuis*
Piſis hiemare, ne per abſentiam legionum, *Apua-*
ni prædatoria iterum agmina colligerent, ac *Pi-*
12 *ſanum* agrum cædibus ac rapinis fœdarent. *Lu-*
cius Æmilius Piſis ſubſtitit, *Cn. Bebio Romam*
profecto, quod *Marcus* frater conſulatum pete-
bat, quem A. 573. indeptus eſt, collega *P. Cor-*
nelio, quibus *Ligures* provincia evenit. Decretæ
quatuor legiones quæ quina millia ducenos pedites,
trecenos haberent equites, *& XV. millia ſocium ac*
E *Latini nominis*, *octingenos equites.* Hunc legiona-
riorum militum numerum bello *Gallico* conſcri-
ptum ſcribit Polybius *lib.* II. *Exiere*, inquiens,
cum conſulibus legiones Romanæ quatuor; *ſunt au-*
tem in unaquaque legione Romanorum peditum V.
millia, *& ducenti*, *equites trecenti.* Quod vero
Conſules militum delectus diutius *Romæ* occupa-
turus credebatur, *Cn. Bebius* ac *L. Æmilius*, pro-
rogato imperio, juſſi ſunt exercitibus imperare.
Ineunte vere *M. Pinarius* prætor, cui *Sardinia*
provincia obvenerat, adverſus quædam oppida
quæ defecerant, cum claſſe mittitur, juſſus *quod*
deerat militum ſumere à Cn. Bebio proconſule, *qui*
F *Piſis hibernabat.* Is enim peractis comitiis, *Pi-*
ſas ad legiones ſtatim redierat. Interim *L. Æ-*
milius copias adverſus *Ingaunos* eduxit. At illi
colloquia de pace miſcere, ſpemque deditionis
facere, quo colligendi militis ſpatium naniſce-
rentur, qui ubi magno numero in caſtra venit,
Romanorum vallum ingenti impetu adoriuntur, æ-
greque repulſi, obſidium inchoarunt. Æmilius
duos equites ad Cn. Bebium proconſulem *cum literis*
Piſas mittit, *ut obſeſſo ſibi per inducias quam pri-*

A *mum ſubſidio veniret.* In editis codicibus Livianis
perperam legitur *ad M. Bebium*; etenim id tem-
poris *Cn. Bebius* proconſul *Piſis* aderat; ejus ve-
ro frater *Marcus* conſul *Romæ* detinebatur. At
ubi *Romæ* caſtrorum obſidio intellecta fuit, *una*,
inquit Livius, *& ipſa tardior*, *quam tempus poſtu-*
labat, *ſubſidii ſpes erat*, *ſi conſules maturaſſent in*
provinciam ire. Poſtea: *Conſules*, *niſi confecto de-*
lectu, *negare ſe ituros.* Itaque *M. Bebius Romæ*
militum delectum habebat. Ceterum legionum
obſidium tantam *Romanis* trepidationem injecit,
ut conſules non potuerint ſuſtinere conſenſum
Senatus, *quin paludati exirent*, *& militibus quos*
B *conſcriptos haberent*, *diem edicerent*, *quo Piſas con-*
venirent; *permiſſum ut qua irent*, *protinus ſubita-*
rios milites ſcriberent, *ducerentque ſecum.* Et Præ-
tori *Q. Petilio* injunctum, ut duas legiones ci-
vium *Romanorum* tumultuarias ſcriberet, omni-
bus minoribus quinquaginta annis ſacramento ro-
gatis. Alter prætor *Fabius* juſſus ſociis *Latini* no-
minis XV. millia peditum, equites octingentos
imperare. Duum viri navales creati, qui primo
quoque tempore *Ligurum* oram infeſtis claſſibus
aggrederentur. Inter tantos belli apparatus, *Æ-*
milius brevi oratione militibus animatis, ſigno è
caſtris erumpendi dato, tanto impetu in hoſtes
C inordinatos ac diſperſos, quod *Romanos* extra val-
lum ſigna non elaturos credebant, invectus eſt,
ut XV. millia *Ligurum* ea die occiderit, duobus
millibus captis, ac quingentis. Triduo poſt *In-*
gaunorum gens univerſa, datis obſidibus, in dedi-
tionem venit. Hac victoria *Romæ* intellecta,
omnis belli apparatus dimiſſus, ac *L. Æmilio*
triumphus decretus. Pace *Ingaunis* data, *otioſam*
provinciam conſules habuerunt. Anno V. 574. con-
ſules creantur *A. Poſthumius Albinus Luſcus*, &
C. Calpurnius Piſo. Cum *Apuani Ligures Piſanis*
ſemper infeſti, arma deponere recuſarent, con-
ſulibus decernuntur *binæ legiones Romanæ cum ſuo*
D *equitatu*, *& ſocium Latini nominis quantus ſemper*
numerus, XV. *millia peditum*, *&* DCCC. *equi-*
tes; *cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum*
inferrent, *mandatum eſt.* Livius *lib.* XL. Dum
conſules novorum militum delectus *Romæ* mora-
tur, mors deinde *C. Piſonis*, ac comitia pro al-
tero ſubrogando, omnia tardiora facerent, *P.* 13
Cornelius ac *M. Bebius* hoſtem imparatum aggreſ-
ſuri, legiones contra *Apuanos* ducunt, qui nul-
lum ſibi in præſentia, utroque conſule abſente,
bellum imminere arbitrati, neque milites ſub ſi-
gna collegerant, nec quicquam propulſando bel-
lo comparaverant. Itaque hoſte undique irruen-
E te, improviſo malo conſternati, ſe ſuaque omnia
Romanis dedidere. Pax ea conditione data, ut
è ſuis montibus deſcendentes, alio tranſmigra-
rent. At illi arma, obſides quoſcumque victo-
res peterent, offerre, modo ne cogerentur Deos
indigetes, avitas ſedes, ac majorum ſepulchra
deſerere. At conſules, quod locorum aſperitati
magis quam armis *Apuanos* fidere norant, indi-
ctam conditionem remittere recuſarunt. Cum
nullæ ad reſiſtendum vires eſſent, edicto parue-
runt. *Traducta ſunt publico ſumptu ad* XL. *millia*
liberorum capitum cum feminis puerisque. Uterque
proconſul additis quinque viris, *Apuanos* in *Sa-*
F *mnitum* agros, qui ob bellum cum *Hannibale* ea in
provincia geſtum, inculti remanſerant, deduxe-
runt. Hinc Plinio *lib.* III. *cap.* II. in *Hirpinis*
nominantur *Ligures qui cognominantur Corneliani*,
& qui Bebiani, à nomine utriuſque proconſulis
à quo ea in loca traducti fuerant. Iidem poſtea
proconſoles de *Apuanis* triumphum egerunt, quem
deſcribens hiſtoriæ *Romanæ* conditor ait: *Tan-*
tum hoſtes ducti ante currum: quia nec quid ferre-
tur, *nec quid duceretur captum*, *nec quid militibus*
dare-

Digitized by Google

daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat. Cicero in *Bruto* actos de *Liguribus* triumphos ob exilitatem manubiarum ac prædæ irridens, ait: *Malim mihi L. Craſſi unam pro M. Curio dictionem, quam caſtellanos triumphos duos*, quod plus Urbi dignitatis dicendo ille attulit, *quam illi qui Liguram caſtella expugnaverunt, ex quibus multi ſunt, ut ſcitis, triumphi.* Hæc ille ſcripſit, qui tamen ob *Pindeniſſas*, barbaram *Amani* montis gentem, ne quidem *Romæ* cognitam, immo nec ſemel nominatam, expugnatos triumphum immodica cupiditate ſperabat; unde illius peragendi ſpe diuturniori lactatus, ſub initium belli civilis cum laureatis faſcibus, ac imperatorio titulo tumidus & timidus huc illuc extra urbem curſitabat. Plus certe rei publicæ *Piſanæ* interfuit *Apuanorum* caſtella capi, quam unius *Curii* cauſam ornate atque eleganter defendi. Equidem tanta lætitia *Piſanos* univerſos inceſſit, ubi *Apuanis* in longinqua deportatis, perpetuo ac ferociſſimo hoſte ſe liberatos ſenſere, ut eodem anno Urbis 574. miſſa *Romam* legatione, non modo Senatui gratias egerint, verum etiam enixe poſtulaverint, ut *Piſas* Latina Colonia deduceretur. *Piſanis*, inquit Livius *lib.* XL. *agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab Senatu actæ. Triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, Marcus & Publius Lenates.* Libeat hic eximiam *Piſanæ* gentis munificentiam mirari, qui ſuos ipſorum penates, ac partem aviti agri *Romanis* incolendam ultronea liberalitate obtulerunt. Rari id plane exempli fuit; nam coloniæ à populo *Romano* deducebantur, *hoſtes devictos agris mulctando, non totis, ſed parte tantum, in quam emeritos deducerent, quibus ſi armis quæſitus ager non ſufficeret, addebatur aliquid de publico, aut parato pecunia publica*, uti loquitur *Brutus* apud Appianum *lib.* II. *de bel. civ. pag.* 516. Hinc cum coloniæ deducerentur, aderant miſſi *Roma* Trium viri militari præſidio terribiles, agrarias leges à tribunali indicentes; cives vero mæſti novos ſuæ urbis nomine tenus inquilinos, reapſe vero rerum ſuarum fures recipere cogebantur, quippe qui vel illata vi, veteri agrorum poſſeſſione detruſi, vel diviſorum arbitrio
14 pecuniam recipientes, ingentem aviti patrimonii jacturam faciebant. Hinc perpetuæ veteres inter ac recens ſuperinductos colonos contentiones, rixæ, litigia. At *Piſani* nec vi illata, nec accepta pecunia, juſſi parte agri cedere; ſpontanea liberalitate agrum ac domicilia victori gentium populo tradiderunt. Cum miſſi ab Senatu Triumviri cum novis ſub vexillo colonis *Piſas* advenere, effuſi in occurſum cives, junctæ dexteræ, data oſcula, in penates atque agros feſtivis acclamationibus deducti. Hoc facto pares *Romanis* vices *Piſani* retulere. *Romani Apuano* hoſte in longinquas terras abire juſſo, *Piſanis* pacem ac ſecuritatem præſtiterant; at *Piſani* defenſi ab *Romanis* agri partem iiſdem donarunt.

Igitur A. V. 574. *Piſas*, ipſis civibus poſtulantibus, Latina colonia deducta eſt. Duum quidem generum coloniæ erant, Latinæ aliæ, civium aliæ *Romanorum*. De earundem diverſa conſtitutione locupletiſſime diſputarunt Sigonius *lib.* II. *de antiquo jure Ital. cap.* 3. & Panvinius de *Imperio Rom. a pag.* 686. At bello ſociali *Italico*, cum *Etruria* ad defectionem cum ceteris inclinaret, Senatus jus civium *Romanorum* univerſæ *Etruriæ* dedit, & decretum id dimiſit circa *Etruriæ* populos excipientes avidiſſime. Id contigit A. V. 664. nonageſimo vero à colonia *Piſas* deducta. Quæri poſſit num *Piſæ* ante deductam coloniam præfectura eſſet, vel libera civitas fœderata ac ſocia Pop. *Romani*. Ignobilior ſane erat præfecturarum conditio, quo nomine veniebant urbes, quæ neque ſuis legibus, neque creatis abs ſe magiſtratibus regebantur, ſed à præfecto *Roma* quotannis vel ab urbano prætore, vel à Populo miſſo, unde & ipſa oppida vulgo præfecturæ appellata. Earum mentio ſæpius in *Romanis* ſcriptoribus occurrit. Cicero in *Seſtiana num.* 26. *Nullum*, inquit, *erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ ſocietas vectigalium &c.* Vellejus *libro* II. ſcribit *Capuam* à *Cæſare* conſule coloniam deductam *poſt annos circiter* 152. *quam bello Punico ab Romanis in formam præfecturæ redacta erat*; nempe, ut auctor eſt Livius *lib.* XXVI. cum quod ad *Hannibalem* defeciſſet, Senatui *habitari tantum tanquam urbem, Capuam, frequentarique placuit, corpus nullum civitatis, nec Senatus, nec plebis concilium, nec magiſtratus eſſe, ſine publico conſilio, ſine imperio multitudinem nullius rei inter ſe ſociam, ad conſenſum inhabilem fore, præfectum ad jura reddenda quotannis miſſuros.* Apud eundem Livium *lib.* XXXV. legimus: *Literæ M. Cincii (præfectus is Piſis erat) allatæ*, ex quibus *Piſæ* præfectura forte fuiſſe videntur, cum *Roma* in eandem civitatem præfectus mitteretur. Verum præfectum tantum rei militaris *Cincium* exiſtimo, qui *Piſas* præſidio eſſet adverſus *Apuanos* agrum continuis incurſionibus infeſtantes. Idem Livius *lib.* XXIII. de *Hannibale* loquens ait: *Poſtquam Neapolim à præfecto Romano teneri accepit, M. Junius Silanus erat ab ipſis Neapolitanis accitus. Neapolis* erat ſocia ac fœderata civitas, non vero præfectura, à qua tamen præfectus *Romanus* cum præſidio adverſus *Pœnos* accitus fuit. *Arretium* in *Etruria* erat ſocia ac fœderata civitas *Romanorum*, uti patet ex Livio *lib.* XXVII. ubi ait anno undecimo belli *Punici Arretinos* in ſuſpicionem veniſſe defectionis ad *Hannibalem*, ac *C. Hoſtilium Tubulum Etruriæ* proprætorem juſſum obſides à Senatoribus *Arretinis* petere, & cum *ſeptem principes Senatus* cum liberis per noctem urbe evaſiſſent, *a ceteris Senatoribus* CXX. *obſides ipſorum liberos acceptos.* Deinde ſcribit *C. Terentium* cum legione adveniſſe, *qui claves portarum cum magiſtratus popoſciſſet, negantibus iis comparere, fraude* 15
amotas magis ratus, quam negligentia intercidiſſe, ipſe alias claves omnibus portis impoſuit. Itaque *Arretium* erat civitas fœderata, ſuoſque illi Senatus erat, qui civibus jura dabat, ac urbis cuſtodiam tenebat; quod etiam de *Piſanis* dicendum puto. Hi quidem ſocii Populi *Romani*, diſerte vocantur apud Livium *lib.* XXXV. Nam *Minucius* conſul qui *Piſis* cum legionibus hiemabat, ſcripſit ad Senatum non poſſe ſe ad comitia *ſine pernicie ſociorum* & damno Reip. venire, & antea de eodem caſtra ad *Piſas* tenente, ait: *levibus præliis à populationibus agrum ſociorum tutabatur*, *Piſanus* etiam magiſtratus colonos ſuam in urbem per legatos à Senatu deduci poſtulavit, ex quibus eoſdem ſocios ac fœderatos P. R. fuiſſe non obſcure colligitur. Livius *lib.* XXVIII. narrat ſocios *Etruriæ* populos *Scipioni* bellum in *Africa* contra *Carthaginem* adornanti, pro ſuis quoſque facultatibus arma ac commeatus pollicitos. Eos inter recenſet *Cærites, Populonienſes, Tarquinienſes, Volaterranos, Arretinos, Peruſinos, Cluſinos, Roſellanos*, nulla tamen *Piſanorum* mentione facta. *Arretinorum* certe militaris apparatus ibidem celebratur; ii enim obtulere, triginta millia clypeorum, galeas totidem, pila, gæſa, haſtas longas, millium quinquaginta ſummam pari cujuſque generis numero, navalia armamenta quantum in XL. longas naves opus eſſet. *Piſani* in eam *Africanam* expeditionem nihil contulere, non quod non eſſent, uti laudati *Etruriæ* populi, ſocii ac fœderati, ſed quod bellum internecinum eum

cum *Apuanis* ſibi ipſis gerendum foret; unde nullas *Scipioni* contra *Carthaginem* ſuppetias offerre poterant, cum ægre patriam agrumque ab *Apuanorum* incurſionibus tutarentur. Hæc apud Livium *lib.* III. legimus: *Cum quæſitam ab Hernicis & Latinis eſſet, cur per eos annos militem ex inſtituto non dediſſent, reſponſum datum, terrorem aſſiduum à Volſcis cauſam attuliſſe.* Ita *Piſani* à vicino ac præpotente hoſte vexati, ceterarum *Etruriæ* gentium in adjuvando *Scipione* promptitudinem imitari neutiquam potuere; hoc interim ſibi gloriæ dantes, quod *Etruriæ* clauſtra adverſus *Ligurum* irruptiones validiſſime defendentes, eam ceteris *Etruſcis* ſecuritatem præſtarent, ut longa pace florentes, tantam armorum ac commeatuum copiam tranſmiſſuro in *Africam Scipioni* ſuppeditarent.

Piſæ in *Romanam* coloniam ita evaſere, ut & municipium eſſent. *Aſconius* in *Piſonianam* plane hæſit, cum *Placentiam*, quæ colonia erat, à *Tullio* municipium appellatam legit. Feſtus V. *municipium*, cum notaſſet trium generum municipia eſſe; primo atque altero explicato, ait: *Tertio: cum id genus hominum diſinitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, uti municipia eſſent ſua cujuſque civitatis & coloniæ, ut Tiburtes, Præneſtini, PISANI, Arpinates, Nolani, Bononienſes, Placentini &c.* Id vero contingebat, cum in coloniarum deductione veteres cives à Triumviris ſuis legibus ac ſacris uti permittebantur. Livius *lib.* VIII. ſcribit: *Antium nova colonia miſſa cum eo, ut Antiatibus permitteretur, ſi & ipſi adſcribi vellent.* Coloni *Roma Antium* deducti *Romanis* ſacris ac legibus utebantur; veteres vero *Antiates* ſuas peculiares leges, ac propria ſacra ſervabant. Feſtus ibidem ait: *Municipalia ſacra vocantur, quæ ab initio habuerant ante civitatem Romanam acceptam, quæ obſervare eos voluerunt Pontifices, & eo modo facere, quo fecerunt antiquitus.* Sigonius *lib.* I. *de ant. jur. Ital. cap* 8. ſcribit *Romanos* in coloniam deductos, *Romana* ſacra deſeruiſſe, ac ea ſervaſſe, quæ in urbibus, in quas perrexerant, colebantur; ſed doctiſſimi viri
16 errorem *cap* 4. refellam. Ita in *Etruria Sutrini Nortiam, Vulſinii Nurſiam* adorabant, ignorata *Romanis* numina teſte Tertulliano *cap.* 24. *Apologetici.* Ex his conſtat veteres *Piſarum* cives ſuis legibus ac ſacris vivere permiſſos, cum novos *Roma* colonos accepere, unde *Piſæ* inter municipia à *Feſto* recitantur. Qui civitatem *Romanam* indepti erant, poterant *Romæ* magiſtratus petere, ac ſuffragium ferre in comitiis, poſt legem Juliam A. V. 664. promulgatam; cum antea civitas daretur etiam ſine ſuffragio; unde Vellejus *lib.* I. ait: *Sabinis ſine ſuffragio data civitas.* Et poſtea: *ſuffragii ferendi jus Sabinis datum.* Cum vero *Romæ* quinque ac triginta Tribus ferrent ſuffragia, cives urbium, quibus cum latione ſuffragii civitas dabatur, in aliquam tribum ex illis XXXV. referebantur. Livius *lib.* XXXVIII. *Rogatio perlata eſt, ut in Æmilia Tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent; atque in his tribubus tum primum ex Valerii plebiſcito cenſi ſunt.* Legatur Cicero in *Planciana. Piſanos* in Galeria Tribu cenſos fuiſſe docent vetuſtæ inſcriptiones. Apud Gruterum *pag.* 558. 10. hæc militaris legitur.

P. RAMFANIVS
P. F. GAL
CYRINICVS
PISIS
VIXIT. AN. XXIII
MIL. ANN. V. IN COH
VIIII. PR. 7. SALVI
BASSI. H. S. E

Piſis in atrio elegantiſſimarum ædium *Roncionorum* propter *Arnum* plura *Piſanæ* antiquitatis monumenta ſervantur, quorum ex uno ac altero Galeria Tribus civibus antiquitus aſſignata dignoſcitur.

V. F.
Q. ANQVIRINIVS. SEC
VNDVS. OCCIA. AGILE
VXOR. Q. ANQVIRINIO
GAL. SEVERO. F. M. D. S. F

Nempe parentes Q. Anquirinio *Galeria*, quæ Tribus illis notis GAL. ſignatur, acerbo fato defuncto *filio monumentum de ſuo fecerunt.* Rurſus in alia inſcriptione ibidem.

D. M.
Q. LARGENNIO
Q. F. GAL. SEVERO
AEDILI. PISAS &c.

Integram inferius exhibebo. Fragmentum alterius epitaphii producit Chimentellius *cap.* III. *de honore Biſellii.*

CONIVGI. SVO C... 17
GAL. PISIS. Q. V...

Aliam inſcriptionem *M. Nævii Piſani* itidem è Tribu *Galeria*, capite inſequenti producam, quæ V. C. *Chimentellium* fugit. Hic laudato *cap.* 3. ſcribit: *carere Tribu aut ſervile, aut peregrinum habebatur;* quod ſane falſum eſt. Nam civis Latinus nec ſervus erat, nec peregrinus, in nulla tamen Tribu cenſebatur, quod cives Latini ſuffragio carebant. Id proxime ex *Livio* indicabam, cujus etiam verba ad hoc ipſum confirmandum exſcribo. Hæc *lib.* XXXVIII. ait: *De Formianis Fundaniſque municipibus & Arpinatibus C. Valerius Trib. pl. promulgavit, ut iis ſuffragii latio (nam ante ſine ſuffragio habuerant civitatem) eſſet. Huic rogationi quatuor Tribuni pl. quia non ex auctoritate Senatus ferretur, cum intercederent: edocti populi eſſe, non Senatus jus, ſuffragium, quibus velit, impertiri, deſtiterunt incœpto. Rogatio perlata eſt, ut in Æmilia Tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent; atque in his Tribubus tum primum ex Valerii plebiſcito cenſi ſunt.* Ex his intelligimus civitatem cum jure ſuffragii dare, ac in Tribum referre non ad Senatum, ſed ad populum ſpectaſſe. Hinc idem *lib.* VIII. ſcribit: *Romani Acerrani facti, lege ab L. Papyrio prætore lata, quia civitas ſine ſuffragio data.* Solius enim populi jus erat dare civitatem cum ſuffragio. Ibidem etiam narrat *Livius* A. V. 416. *Fundanis, ac Formianis civitatem ſine ſuffragio datam; Arpinates* vero A. V. 451. eodem modo civitate donatos *lib.* IX. teſtatur. Illi vero populi anno Urbis 565. *M. Valerio Meſſalla* ac *C. Livio Salinatore* jus ſuffragii obtinuerunt, quo demum anno in *Æmiliam Tribum Formiani* & *Fundani*, in *Corneliam* vero *Arpinates* primum relati ſunt. Igitur longo annorum ſpatio fuerant non ſervi, non peregrini, ſed cives ſine ſuffragio ac Tribu. *Cærites* omnium primi municipes ſine jure ſuffragii facti ſunt à *Romanis*, uti ſcite notat Gellius *lib.* XVI. *cap.* 13. Itaque quamvis *Piſæ* A. V. 574. Latina colonia evaſerint, non inde fit conſequens, ut eo anno in *Galeriam* tribum coloni relati fuerint; ſed id temporis, cum jus civium *Romanorum* cum ſuffragio *Piſanis* datum fuit. Num vero id privilegii *Piſani* A. V. 665. conſecuti fuerint,

rint, cum ob metum belli ſocialis lege *Julia* univerſæ *Etruriæ* jus civium *Romanorum* datum eſt, an antea id obtinuerint, incompertum habeo. Primum illud probabilius dicitur; alterum affirmare, plane divinare ſit; quamvis veriſimili conjecturæ inniti forte videatur. Etenim cum *Etruſcis* atque *Umbris*, ne cum ceteris *Italicis* gentibus, conſpirarent, civitas *Romana* data fuiſſet, novos cives non in XXXV. tribus, quot tunc numerabantur, ſed in VIII. recens tum additas, *Romanus* Senatus diſtribuit, in quibus hi omnium poſtremi ſupervacua plerumque ſuffragia ferrent, antiquis tribubus numero prævalentibus, quæ & priores ad ſuffragia vocabantur. Quod *Romanorum* conſilium cum ſibi fraudi eſſe Latini ſocii poſtea cognoviſſent, novos poſt biennium tumultus excitarunt conflatore ac duce *L. Cornelio Cinna* Conſule A. V. 667. qui novos cives vetuſtis tribubus miſcere pollicitus, ne dum in ſuffragando poſtremi eſſent, nihil in Republica poſſent, ingentes Urbi tumultus dedit, *Octavio* collega antiquarum tribuum auctoritatem defendente. Hæc ſcribunt Appianus *lib.* 1. *bel. civ.* & Vellejus *libro* itidem *primo*. Quare ſi *Piſani* in *Galeriam* Tribum adſcripti fuerunt, quæ antiquarum una Tribuum erat, ante bellum *Italicum* ſociale,
18 jus civium *Romanorum* indepti videri poſſint. Hoc tamen eſt puris putis conjecturis indulgere; nam in tribubus numerandis hærent, ut ajunt, ad aquas. Sigonius *lib.* 1. *de antiquo jure civ. Rom. cap.* 3. & Panvinius *de civit. Rom. pag.* 539. nec vacat rem difficilem hic in examen adducere, cum ex laudatis inſcriptionibus aperte colligamus *Piſanos* colonos tribubus *Galeriis* accenſitos, quamvis annus, quo eam in Tribum relati fuerint, ignoretur.

Poſtquam A. V. 574. *Romanorum* colonia *Piſas* deducta fuit, eadem urbs totius veluti provinciæ Metropolis evaſit, ut qui antea *Romani* magiſtratus *Etruriam* ſortiri dicebantur, *Piſas* deinceps provinciam obtinerent. Sigonius *lib.* 1. *de antiquo jur. Ital. cap.* 23. ſcribit *Liguriam Piſarum* nomine à *Romanis* id temporis deſignatam, uti apud *Livium* legimus *lib.* XXVIII. *Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio obtigit*; cum tamen *Ariminum* non eſſet urbs *Gallica*, ſed *Galliæ* Ciſalpinæ contermina, ac prima *Italiæ* urbium ex *Gallia* venientibus occurreret, *Rubicone* ſupra *Ariminum Italiam* à *Gallia* dividente; unde ſcribit Lucanus *lib.* 1. de eodem:

—— & Gallica certas
Limes ab Auſoniis diſterminat arva colonis.

Hæc quidem recte aſſeruntur; nam & ante conditam *Piſis* coloniam, *Piſarum* provincia *Livio* locis ſuperius laudatis memoratur, quod nempe ea urbs regioni hoſtium, contra quos bellum *Romanis* gerendum erat, adjacebat. Et exemplum de *Arimini* provincia hoc ipſum locupletiſſime probat. Bello ſecundo *Punico Etruriam* proprætores ac prætores ſortiebantur; at *Liguſtino* poſtea bello ſuccedente, non *Etruriam*, ſed *Piſas Romani* magiſtratus ſortiri dicebantur. Livius *lib.* XXXIII. Sortitus eſt *P. Porcius Læca Piſas, ut ab tergo Liguribus eſſet*. Idem tamen non ſemel *Piſas* à *Liguribus* ſeparatim nominat. *Lib* XXXIII. *Conſulibus alteri Piſæ cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta eſt*. Item *lib.* XLI. ait: *De provinciis deinde conſultus Senatus Piſas, & Ligures Conſulibus decrevit.* Dein: *Piſæ Cn. Cornelio, Ligures Petilio obvenere*, A. V. 578. quarto à deducta *Piſas* colonia. Et A. 576. Ibidem: *Semel*, inquit Livius, *decretum eſt, ut T. Claudius prætor militibus legionis* IV. *& ſocium Latini nominis quinque millibus, equitum* CCL. *Piſas ut convenirent ediceret, eamque provinciam, dum conſul inde abeſſet, tutaretur.* Et poſtea: *Nero paludatus Piſas in provinciam eſt profectus.* Sigonius *in notis Livianis* recte tradit *Claudium Neronem Etruriam provinciam* ſortitum, ut plane conſtet id temporis non tantum *Ligures*, ſed ipſam *Etruriam Piſarum* nomine appellatam. Cum vero *Liguſtina* bella per annos circiter LXXX. duraverint, *Piſis* hiemabant Prætores, Conſules, Proconſules, ac legiones, uti ex laudatis *Livii* teſtimoniis patuit, quibus ex *lib.* XLII. adde: *Legionibus Piſas in hibernacula miſſis &c.* Hinc ingens urbi decus accedebat, cum toties magiſtratuum faſces, ac legionum aquilæ, formidata Orbi *Romanorum* inſignia, intra *Piſana* mœnia cernerentur. *Liguribus* tandem domitis, *M. Æmilius Scaurus*, qui conſulatum geſſit A. V. 639. *viam Æmiliam ſtravit, quæ per Piſas & Lunam uſque Sabbatios, indeque Dertbonam venit*; quæ *Strabonis* verba ſunt *lib.* V. Cum luſtro LXVII. à Cenſoribus *P. Licinio Craſſo*, & *L. Julio Cæſare* A. V. 665. univerſæ *Etruriæ* civitas *Romana* cum jure ſuffragii data fuerit, nulli deinceps in *Etruriam Romani* magiſtratus miſſi ſunt, ac *Piſæ* erant finitimæ provinciæ *Galliæ Ciſalpinæ*, quo nomine *Liguria* etiam
veniebat; *Luca* enim decem tantum millisriis *Pi-* 19
ſis diſtans, erat ſub juriſdictione proconſulis *Galliæ Ciſalpinæ*. Suetonius de *Cæſare Galliæ* proconſule *cap.* 24. ſcribit: *Craſſum Pompejumque in urbem provinciæ ſuæ Lucam extractos, compulit, ut detrudendi Domitii cauſa, conſulatum alterum peterent.* *Ciceroni* tamen major fides habenda, qui de *Pompejo* ſcribit ad *P. Lentulum lib.* 1. *fam. ep.* 9. *eoque itinere Lucam ad Cæſarem venit: ubi multa de mea ſententia queſtus eſt Cæſar, quippe qui etiam Ravennæ Craſſum ante vidiſſet.* *Ravenna* altera erat *Galliæ Ciſalpinæ* urbs in provinciæ finibus ſita verſus *Ariminum*, ubi *Craſſus Cæſarem* convenit, uti poſtea eundem *Lucæ Pompejus* adivit.

CAP. II.

Coloniæ militares à Sylla *primum deductæ. Piſæ colonia militaris conſtituta à* Cæſare, *vel ab* Auguſto, Julia Opſequens *nuncupatur. Vetuſtæ* Piſarum *familiæ ex utroque Cæſarum Cenotaphio, aliiſque vetuſtis epitaphiis producuntur.*

Cum *Romana* plebs adeo excreſceret, ut urbano agro ali non poſſet, urbes vero in ditionem populi *Romani* redactæ, diuturnioribus bellorum calamitatibus afflictæ, civium infrequentia laborarent, è re viſum fuit ex urbe atque agro *Romano* colonos in devicta oppida deſtinare. Hinc *Rullus* tanta contentione agrariam legem promovebat, *ut ſentina urbis exhauriretur, & Italiæ ſolitudo frequentaretur*, teſte *Cicerone* orat. in eundem, qui in altera ad populum habita notat colonias ſic *idoneis in locis à Romanis collocatas, ut eſſe non oppida Italiæ, ſed propugnacula imperii viderentur.* Etenim recentes coloni, tum urbes in officio continebant, tum etiam finitimorum hoſtium incurſiones reprimebant. Hæ civium *Romanorum* coloniæ nuncupatæ. *Sylla* dictator militum etiam colonias invexit, in quas non plebem urbanam, ſed ſuos milites deduxit. Is enim cum ingenti civium edita ſtrage, plus unus quam univerſa Reſpublica poſſet, partam ſibi armis poteſtatem, armis pariter ſervandam ducens, milites quorum opera ad tantæ potentiæ faſtigium evaſerat, colonos varias in urbes deduxit, ut *opportunis in locis diſpoſiti in ipſius poteſtate Italiam continerent, tranſlatis ad eos veterum poſſeſſorum prædiis.* Appiani verba ſunt *lib.* 1. *bel. civ. pag.* 410. Horum pleroſque in *Etruriam* miſit, quos poſtea *Catilina* ſuas in partes pellexit, eoſdemque hiſce Cicero *in Catil.* 2. deſcribit: *Hi ſunt homines ex*

bis coloniis, quos Feſulis Sylla conſtituit, quos ego univerſos cives eſſe optimos & fortiſſimos ſcio; ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis, repentiniſque pecuniis ſumptuoſius inſolentiaſque jactarunt: hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, uti, ſi ſalvi eſſe velint, Sylla ſit iis ab inferis excitandus. Sane centum ac viginti hominum millia eo latrocinio agros, excluſis antiquis poſſeſſoribus, obtinuere. Nunquam exempla ibi conſiſtunt, unde cœperunt; nec quiſquam ſibi turpe ducit quod alteri utile fuit. Hinc cum *Julius Cæſar* orbis *Romani* imperium occupare ambitioſa mente agitaret,
20 *Sylla* exemplis inſiſtens, militum benevolentiam profuſis largitionibus ſibi conciliavit. Ille legionibus ſtipendium in perpetuum duplicavit ex Suetonio *cap.* 26. idem bello civili exorto, effractis ærarii poſtibus, publicam pecuniam in milites erogavit, ac inſtante maximo prœlio ad *Pharſalum*, ingentibus promiſſis ſuorum animos implevit, quæ cum poſtea victor non ſolveret, miles tumultuari cœpit, miſſionem petere, palamque conqueri pollicita ad *Pharſalum* necdum exſoluta. *Cæſar*, concione militum advocata, *miſſionem*, inquit, *vobis do; redditurus tamen & promiſſa ſimul ac reverſus fuero ex Africa; dabo & agros omnibus finito bello, non ut Sylla exeptos aliis, & colonos miſcendo ſpoliatis, ad alendam æternamque ſimultatem perpetuam; ſed agrum publicum, & meas privatas poſſeſſiones dividam: & ſi non ſuffecerint, emam meis pecuniis.* Hac agrorum ſpe lactati milites, in *Africam* primum contra *Scipionis* ac *Catonis* exercitum, dein in *Hiſpaniam* contra *Pompei* filios ſe duci paſſi ſunt. *Cæſar* toto *Romano* Orbe bellis civilibus, magna felicitate, profligatis, anno Urbis 709. *Romam* reverſus, cum quatuor, variante pompa, triumphos egiſſet, milites agris donatos in colonias paſſim per *Italiam* deduxit. Ceterum in hiſce militaribus coloniis condendis, neutiquam obligatam fidem implevit; nam cum nec ager publicus ſufficeret, nec tantum pecuniæ *Cæſar* poſſideret, qua agros à privatis dominis redimeret, Proprætores deducendis coloniis impoſuit, qui vetuſtis poſſeſſoribus per ſummam injuriam ejectis, in eorundem agros veteranos inducerent. Horum auctor eſt *Brutus* in concione, quam occiſo *Cæſare*, recitavit: *In ipſa*, inquit, *Italia nihil commerita, non jure belli, ſed more latrocinii, veteribus poſſeſſoribus ademerunt agros, domos, ſacra, fana, quæ ne exteris quidem ademimus, contenti decimis fructuum. At iſti diviſerunt vobis agros veſtrorum popularium, auſpiciis ipſius Cæſaris, ſociorum expeditionis Gallicæ, qui vos votis pro victoria veſtra nuncupatis, proſecuti, & parum ſecuros ab illis, qui coacti ſunt agris cedere.* Appianus *lib* II. *bel. civil. pag.* 516. Suetonius *cap.* 38. ſecus ſcribere videtur, de Cæſare inquiens: *Veteranis legionibus agros aſſignavit, ſed non continuos, ne quis poſſeſſorum expelleretur.* Verum hæc intelligenda ſunt de priori agrorum deſignatione, quam anno V. 707. ante bellum Africanum *Cæſar* peregit, uti diſerte teſtatur Dio *lib.* XLII. *Univerſis*, inquit, *agros partim publicos, partim ſuos aſſignavit, aliis alio collocatis, longiſſimeque à ſe invicem diſtractis, ne ſi unum locum occupaſſent, vel finitimis terrori, vel ad novas denuo res conandas parati eſſe poſſent.* Hæc ſtatim geſta teſtatur eo anno, quo jam deſinente *Calenus* & *Vatinius* conſulum nomen habuere, nempe A. U. 707. Ex his patet id temporis à *Cæſare* nullam militarem coloniam deductam, cum milites ſub vexillo unum in oppidum haud deducti ſint, ſed in disjunctos agros partim publicos, partim à *Cæſare* antea poſſeſſos, ſparſi fuerint. Itaque poſt biennium mi-

A litum coloniæ in *Italia* à *Cæſare* deductæ ſunt, de quibus *Bruti* querelas audivimus. De hac agrorum diviſione loquitur Cicero *lib.* IX. *fam. epiſt.* 17. ad *Pætum*, ſcribens: *Vejentem quidem agrum & Capenatem metiuntur*; cum *Pætus* ab ipſo per literas petiiſſet, *quid de iſtis municipiis & agris futurum putaret.* *Gravius* V. C. qui nuper eruditiſſimis notis *Ciceronis* volumina ſumma cum laude iluſtravit, putat memoratam epiſtolam ſcriptam fuiſſe A. V. 708. cum *Cæſar* ex *Africa Romam* victor reverſus eſſet. Verum *Dio* ac *Appianus* nullos eo anno agros militibus diviſos ſcribunt, ſed A. V. 709. poſtquam idem *Cæſar Pompei* li- 21
B beris in *Hiſpania* profligatis, in urbem rediit. *Cicero* in eadem epiſtola ait: *Primum quia de lucro prope jam quadriennium vivimus, ſi aut hoc lucrum eſt, aut hæc vita, ſuperſtitem Reipublicæ vivere.* At prœlio *Pharſalico* A. V. 706. res publica interiit, ad unum *Cæſarem* delata. Itaque data eſt ea ad *Pætum* epiſtola A. V. 709. quarto jam inito poſt cladem *Pharſalicam*. Et quidem in *Etruria* agros diviſos eo anno 709. conſtat ex literis Ciceronis *lib.* XIII. ad *Valerium Orcam*, quarum mox verba proferam; in iis enim *C. Curtii* agros *Valerio* commendat, ne militibus tradantur, quod *hoc*, inquit, *tempore cum Cæſar in*
C *Senatum legit.* At Dio *lib.* XLIII. ad A. V. 709. cetera inter geſta *Cæſari*, poſtquam menſe Octobri *Romam* poſt victoriam *Hiſpanicam* reverſus fuiſſet, ait: *Adſcripſit etiam complures in Senatum, nullo in diſcrimine ponens ſive quis miles eſſet, ſive libertinus, adeo ut ſumma Senatorum DCCC. fuerit.* Hinc recte idem vir doctiſſimus eam ad *Valerium* epiſtolam A. V. 709. ſcriptam affirmavit. At hoc pariter anno data eſt altera ad *Pætum*; etenim ne ad annum 707. quo prior agrorum diviſio juſſu *Cæſaris* peracta eſt, retrahatur, vetat quadriennium ab everſa Republica ibidem à *Cicerone* memoratum.

D Cæterum notandum venit in hiſce coloniis condendis callidum *Cæſaris* conſilium, qui eaſdem ita per *Italiam* diſtribuit, ut vel in vicinia fundatæ, ſubitario ſibi præſidio eſſent, ſi quæ contra ipſum ſeditio *Romæ* excitaretur; vel iis in locis collocatæ, per quæ *Romam* iter erat, ne Senatus ab iis, qui extra *Italiam* in *Romanis* provinciis magiſtratus gerebant, auxiliares ſuppetias pro libertate reſtituenda, ſperare poſſet. Has vero colonias vulgo *Julias* de nomine conditoris appellatas indicat *Vellejus*, coloniarum *militarium*, inquiens, *& cauſa, & auctores, & ipſarum præfulgent nomina*; & Joſephus contra Appionem, o-
E *mnes*, ait, *qui in colonias vocati ſunt, licet multum genere differant, à conditoribus ſortiti nomen.* *Antonius* in oratione funebri de laudibus *Cæſaris*, cum dixiſſet *Æneæ* poſteros *Lavinii* atque *Albæ* regnaſſe, *Cæſarem*, inquit, *colonias etiam majores his urbibus, quarum illi reges fuerant, deduxiſſe.* Ex Dione *lib.* XLIV. Ex vetuſtis inſcriptionibus aliquot coloniæ *Italiæ* innoteſcunt. *Fanum Fortunæ* Gruteri *pag.* 416. 8. COL. JUL. FANESTRIS & *pag.* 475. 7. *Julius Titulenus* dicitur *oriundus* COLONIA. JULIA. FANO. FORTUNÆ. Hæc urbs eſt maritima prope *Metaurum*, ac viæ inſidet, qua per anguſtias mon-
F tium iter *Romam* aperitur. *pag.* 351. 1. COL. JUL. HISPELLI. Jacebat hæc urbs loco muniтiſſimo inter *Peruſiam* & *Fulgineum*, partemque *Etruriæ* atque *Umbriæ* in officio erga *Cæſarem* continebat. *Sutrium* civitas antiquiſſima prope Urbem *Caſſiæ* viæ impoſita, *pag.* 303. appellatur COLONIA CONJUNC. JULIA. Præterea *Julia Dertbona*, ubi *Æmilia* via deſinebat, atque in *Ligures* & *Etruriam* ducebat, ab eodem colonia deducta fuit. Plures etiam milites colonos

aliis

A aliis urbibus adſcripſit, nempe *Caſilino*, *Calatiæ*, *Æſerniæ*, *Lanuvio*, *Sinueſſæ*, quæ *pag.* 109. 8. COLONIA JULIA FELIX nuncupatur, quod cognomen *Capua*, quam *Cæſar* in ſuo conſulatu coloniam civium *Romanorum* condiderat, antea obtinuerat.

Piſas militum coloniam ab eodem Imperatore deductam cenotaphium *Lucii Cæſaris* hoc demum ſæculo indicavit, cum id hactenus incompertum fuerit. Etenim in calce ejuſdem jubentur *Piſani* legati Auguſtum adire petituri ab eo, ut COLONIS JULIENSIBUS COLONIÆ OPSEQUENTI JULIÆ PISANÆ inferias *Lucii* Manibus perpetuas juxta Coloniæ decretum, facere permittat.
B Auctor eſt *Cicero Q. Valerium*
22 *Orcam* proprætorem in *Etruriam* à *Cæſare* miſſum, ut veteranos in agrum *Volaterranum* deduceret; nam *lib.* XIII. *fam. epiſt.* 4. ad eundem *Valerium* ait: *abs te peto, ut ita de Volaterranis merere, ut exiſtiment eum quaſi divino conſilio iſti negotio præpoſitum eſſe.* In epiſtola ſequenti commendat *Valerio* agros *C. Curtii* Senatoris Romani: *is enim*, ait, *habet in Volaterrana poſſeſſionem, cum in eam tanquam è naufragio reliquias contuliſſet. Hoc tamen tempore cum Cæſar in Senatum legit, quem ordinem ille, iſta poſſeſſione amiſſa, tueri vix*
C *poteſt.* Et poſtea: *Minimeque convenit ex eo agro, qui Cæſaris juſſu dividitur, eum moveri; qui Cæſaris beneficio Senator ſit.* Quare ſi ipſis Senatoribus in agris militibus diſtribuendis detrimentum inferebatur, conſequens fit, ut municipales viri ingentem avitorum prædiorum jacturam ſubieriot, qualem in laudata concione *Brutus* expoſuit. *Arretium* quoque militarem coloniam à *Cæſare* deductam exiſtimo; nam Plinio *lib.* III. *cap.* 5. memorantur *Arretini veteres*, *Arretini Fidentes*, *Arretini Julienſes*, ut eadem urbs dicta fuerit *colonia Fidens Julia*, quemadmodum Piſæ *colonia Opſequens Julia*; quarum civitatum agros
D non Triumviri, veteri Reip. inſtituto, ſed unus *Valerius* à Cæſare *rem magnam atque difficilem*, ut idem ait *Tullius*, juſſus perficere, veteranis diviſit. Equidem *Etruria* haud tanta ſibi à *Cæſare* mala timebat, quod ſub initium belli civilis in ejuſdem partes tranſierat, teſte Cicerone *lib.* VI. *fam. ep.* 6. *ad A. Cæcinam* de *Cæſare* hæc ſcribente: *Præterea cedit multorum juſtis & officio incenſis, non inanibus aut ambitioſis voluntatibus; in quo vehementer eum conſentiens Etruria movebit.* Plinius *lib.* VII. *cap.* 53. ſcribit: *Nullis evidentibus cauſis obiere, dum calceantur matutino, duo Cæ-*
E *ſares; prætor, & prætura perfunctus Dictatoris pater: hic Piſis exanimatus, ille Romæ.* Hinc forte *Cæſar* Dictator *Piſas Caji* patris funere nobilitatas, honoris gratia, in *Juliam* coloniam erexit; quamvis, ut ego quidem arbitror, *Piſanam* coloniam non ob paterni obitus locum nobilitandum, ſed ad veteranorum cupiditates ſatiandas, ille condiderit; nihil enim *Cæſar* à defuncto olim genitore commodi, at plurimum ſibi præſidii à ſuperſtite milite ſperabat.

Ceterum hæc non tam certa mihi videntur, quin colonia *Julia Piſana* æque ac commode ab *Auguſto* deducta, atque ab eodem nomen ſortita
F dici poſſit. Nam cum ille A. V. 710. teſtamento *Cæſaris* adoptatus, in familiam *Juliam* tranſierit, *Cajus Julius Cæſar Octavianus* dictus fuit; unde & coloniæ pleræque ab ipſo deductæ, *Juliæ* nuncupatæ ſunt. Plinius *lib.* V. *cap.* 1. ait: *Colonia Auguſti Julia Conſtantia*, & ſtatim: *Altera Auguſti colonia eſt Baba, Julia Campeſtris appellata.* Ita etiam *Agrippa*, cum comitium in campo Martio tabulis lapideis ac picturis exornaſſet, *Septa Julia ab Auguſto cognominavit*; ex Dione *lib.* LIII. Equidem *Julium* cognomen quibuſdam coloniis impoſitum, viros eruditos in errorem induxit. Nam doctiſſimus Spanhemius *diſp.* 9. *de præſt. & uſu numiſ. Tingim Mauritaniæ* urbem deductam à *Julio Cæſare* coloniam ſcripſit, quod in rariſſimo CHRISTINÆ Auguſtæ numiſmate legitur: JUL. TRA. nempe *Julia Traducta*. At lapſum inſignis antiquarii inferius *diſſert.* 2. *cap.* 1. oſtendam. Patinus V. C. in *notis ad cap.* 42. *Suetonii in Julio*, quod nummus cum epigraphe COL. JUL. BER. legitur ſcalptus, ſcribit *Berytum Phœniciæ* urbem unam fuiſſe coloniarum tranſmarinarum, in quas *Julius Cæſar* colonos miſit. Verum hanc urbem non *Julii*, ſed *Auguſti* coloniam fuiſſe tradit Ulpianus *de cenſibus*, hæc de *Beryto* ſcribens: *Auguſti beneficiis gratioſa, & ut Divus Hadrianus* 23 *in quadam oratione* ait, Auguſtana colonia, *quæ jus Italicum habet.* Euſebius in Chronico anno tertio Olympiadis 191. V. C. 740. ait: *Coloniæ Berytum & Patras deductæ.* In Ancyrano lapide dicuntur militares coloniæ ab Auguſto conditæ *M. Craſſo & Cn. Cornelio Lentulo Coſſ.* qui A. V. 740. magiſtratum geſſerunt. Strabo *lib.* XVI. *pag.* 520. ſcribit: *Berytus à Triphone diruta, nunc vero à Romanis inſtaurata, duabus legionibus ibi ab Agrippa collocatis.* Et ſane eo A. V. 740. *Agrippa Aſiæ* ac *Syriæ* præerat, quo etiam anno colonos *Auguſti* juſſu, *Berytum* miſit. Denique in Cimeliis Mediceis ſervantur duo rara numiſmata *Elagabali*, & *Gordiani* Imperatorum cum epigraphe in poſtica: COL. JUL. AUG. FEL. BER. *Colonia Julia Auguſta Felix Berytus.* Plinius *lib.* V. *cap.* 20. ait: *Berytus colonia quæ* Felix Julia *appellatur.* Hunc quoque lapidem offendit *Spanhemius* ſcribens *diſſert.* IX. *pag.* 768. *Uticam* municipium à *Julio Cæſare* in *Africa* conſtitutum ex nummo regio inſcripto: MUNICIP. JUL. UTICEN. DD. P. Verum Dio *lib.* XLIX. ad A. V. 717. de *Auguſto* ſcribit: *Uticenſibus civitatem dedit.* Cum vero *Romana* civitas daretur, ut cives jure coloniæ, vel municipii uterentur, ex laudato nummo conſtat *Uticenſibus* cum jure municipii *Romanam* civitatem ab *Auguſto* datam, non vero à *Julio Cæſare*, uti vir eruditus opinabatur. Plinius *lib.* V. *cap.* 4. ait: *Utica civium Romanorum*, nempe municipium, non autem colonia. *Fanum Fortunæ* prope *Metaurum Juliam* coloniam nuncupatum vetuſtæ inſcriptiones docent. Panvinius in *libro de imp. Rom.* ubi colonias recenſet, de eadem ait: *Hanc ab Auguſto deductam nomen declarat.* At Sigonius *lib.* III. *de antiq. jur. Ital. cap.* 4. putat à *Cæſare* Dictatore *Fanum ac reliquas etiam, quæ Julio nomine ſunt affectæ, ab eodem eſſe deductas.* Ex his conſtat *Julium* cognomen coloniis impoſitum tum eas deſignare, in quas *Julius Cæſar* colonos adſcripſit, tum etiam alias, quas *Auguſtus* deduxit. Chimentellius *cap.* 7. *de honore Biſellii*, *Piſani*, inquit, *ab Auguſto & ejus domo, aut (quod multæ tunc fecerunt coloniæ) ad ſplendorem & opinionem dignitatis aucupandam, nomen Juliæ & Julienſis coloniæ affectaverunt. Cum enim in gentem Juliam tranſierit Auguſtus, in hanc ipſam appellationem migraverunt coloniæ addictiores.* Hæc ille, nec quidem de *Julio* Dictatore *Piſanæ* coloniæ militaris deductore ſuſpicatus. At ſecus ea ætate contigiſſe auctor eſt Dio *lib.* LIV. ad A. V. 739. *cognomina*, inquit, *etiam urbium honoris cauſa Senatus eis impoſuit, & non, quod nunc fit, ipſæ ſibi nomina quotquot vellent, delegerunt.* Verum *lib.* XLVII. *de Tarſenſibus*, quorum urbs erat metropolis Ciliciæ, ſcribit: *Adeo Cæſari priori, ac ejus gratia etiam poſteriori favebant, ut urbem ſuam pro Tarſo Juliopolim vocaverint.* *Auguſtus* in triumviratu, ante pugnam *Philippenſem*, præter

alia victoriæ præmia, militibus octodecim colonias promiſit *Italicarum urbium tam opibus quam agri bonitate ac ædificiorum pulchritudine præcellentium:* ex Appiano *lib.* IV. *bel. civ. pag.* 591. quas inter numerat *Capuam*, *Rhegium*, *Venuſiam*, *Beneventum*, *Nuceriam*, *Ariminum*, *Vibonem*. Centum ac ſeptuaginta militum millia in agros deducenda erant ex eodem *lib.* V. *pag.* 674. nempe legiones XXVIII. cum ſuis appendicibus. Parta tamen victoria, legionibus XXXIV. agros in *Italia Auguſtus* diviſit. Idem *pag.* 684. Hæ tamen militum coloniæ non Auguſtæ, ſed Triumvirales dictæ ſunt, quarum pleraſque *Frontinus* recenſet, ac eas inter *Florentiam*, qua in urbe *Italicarum* pulcherrima, hæc ipſa in literas
24 mitto. Cum vero *Auguſtus Lepido* in ordinem redacto, ac poſtea victo apud *Actium Antonio*, totius Romani Orbis imperium occupaſſet, plures in *Italia* colonias militares erexit. Dio *lib.* LI. ad A. V. 724. ſcribit *Auguſtum* poſt victoriam Actiacam *Brundiſium* reverſum, militibus *qui omnibus ſecum bellis fuiſſent, agrum diviſiſſe. Nam eos conventus Italiæ, qui Antonii rebus ſtuduiſſent, extorres egerat, militibuſque agros eorum donaverat, extorribus autem plerique Dyrrachium, Philippos, & alia oppida habitanda conceſſit: reliquis pecuniam pro agro, aut numeravit, aut numeraturum promiſit.* Hæc ipſa mirifice firmat marmor Ancyranum, in quo Gruteri *pag.* 231. hæc *Auguſti* verba leguntur.

EA. MILLIA. HOMINVM. PAVLLO. PLVRA. QVAM. DVCENTA. FVERVNT. AGRIS. QVOS. IN. CONSVLATV. MEO. QVARTO. ET. POSTEA. CONSVLIBVS. MARCO. ET. CN. LENTVLO. AVGVRE. ADSIGNAVI. MILITIBVS. SOLVI. MVNICIPIIS.

Anno Urbis 724. *Auguſtus* quartum conſulatum geſſit, quo quidem anno militum colonias in *Italia* deduxit. Alias poſtea erexit A. V. 740. *M. Licinio Craſſo* & *Cn. Lentulo* Augure Coſſ. Præterea colonias etiam fundavit *Claudio Nerone* iterum & *Piſone* Coſſ. A. U. 747. & quoſdam anno ſequenti; ac denique *L. Caninio Gallo* ac *Q. Fabricio* ſuffectis conſulibus A. V. 752. quæ omnia in eadem inſcriptione Ancyrana afferuntur. Suetonius in Auguſto *cap* 46. ait: *Italiam duodetriginta coloniarum numero deductarum abs ſe, frequentavit, operibuſque ac vectigalibus publicis plurifariam inſtruxit: etiam jure ac dignatione Urbi quodammodo pro parte aliqua adæquavit: excogitato genere ſuffragiorum, quæ de magiſtratibus urbicis decuriones colonici in ſua quiſque colonia ferrent, & ſub diem comitiorum obſignata, Romam mitterent.* Quænam vero octo iſtæ ac viginti coloniæ ab *Auguſto* deductæ in *Italia* fuerint, nondum pleno numero accepimus. Frontinus in *libello de coloniis*, XII. deſignavit. Sigonius *Capuam*, & *Auguſtam Taurinorum* addit. Ex opere Gruteriano habemus *pag.* 492. 5. *Coloniam Auguſtam Ariminum. pag.* 164. 7. *Auguſta Peruſia* legitur. *pag.* 1085. 14. *Colonia Felix Nolana. pag.* 492. 5. *Colonia Julia Auguſta Parma. pag.* 484. 3. *Colonia Auguſta Laurentum.* In arcu etiam *Veronæ*, quæ mihi patria eſt, legitur: COLONIA AUGUSTA VERONA; quæ inſcriptio dicata eſt *Valeriano* II. & *Lucillo* Coſſ. *Gallieno* imperante. Hiſce autem militum coloniis Auguſtanis *Piſæ* forte adjungi poſſint, cujus tamen rei præter coloniæ *Juliæ* cognomen *Piſanæ* urbi impoſitum, teſtem appellare non poſſumus. In utroque Ce-

A notaphio *Piſano* jubentur legati decurionum decretum ab *Auguſto* ratum habendum, *Romam* deferre. In *Cajano* quidem rogatur T. Statulenus Junctus, *ut cum legatis excuſata præſenti Coloniæ neceſſitate, hoc officium publicum & voluntatem, libello reddito Imp. Cæſari Auguſto &c. indicet.* Quam legem conditis abs ſe coloniis *Auguſtus* impoſuerat, uti ex *Suetonio* proxime adnotabam.

Doctiſſimus *Chimentellius* ſuperius laudatus, ait non putare ſe *iterum Piſas ſub Auguſto ſcriptos fuiſſe Colonos, nec enim ſinerent hiſtoriæ id à nobis ignorari.* Vir inſignis tunc de militaribus colonis haud cogitabat, quarum tamen *auctores &*
B *ipſarum præfulgent nomina*, ut inquit Vellejus *lib.* I. Itaque cognomen *Julium Piſanæ* coloniæ ſuperadditum, eandem vel à *Julio*, vel ab Augu- 25
ſto novis colonis auctam indicat. Porro quot coloniæ ab alterutro conditæ ex ſolis nummorum, aut lapidum inſcriptionibus intelliguntur, quarum tamen nulla apud Scriptores memoria reperitur, cum Auguſteæ ætatis hiſtoriæ latine ſcriptæ perierint? Quinam hiſtorici *Parmam*, *Peruſiam*, *Veronam* deductas ab eodem Imperatore colonias teſtantur? *Suetonius* ſcribit a *Julio Cæſare* LXXX. millia civium in tranſmarinas colonias miſſos, quarum tamen numerus apud ſcriptores
C deficit, ac ex numiſmatum tantum epigraphis aliqua ſaltem parte ſuppleri poteſt. Equidem civibus coloniarum bello vel peſtilentia ad paucos redactis, in eaſdem urbes à Triumviris novi iterum coloni deducebantur. Livius *lib.* II. ait: *Eodem anno Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, ſuppleto numero colonorum, iterum deducta eſt.* Ex *lib.* XXXVII. *Cum legati Placentinorum & Cremonenſium dicerent colonos paſſim belli caſibus, alios morbis abſumptos, alios accolarum Gallorum tædio deſeciſſe, L. Lælius conſul ſex millia familiarum ſcripſit, qui per Triumviros in colonias deducerentur.* At quot millia civium tota paſſim
D *Italia* bella civilia ab A. V. 706. uſque ad annum 724. abſumpſerint, ex *Cæſaris* Dictatoris cenſu *Romæ* peracto, abunde intelligimus. Nam in cenſu A. V. 708. qui tertius erat belli civilis, *centum & quinquaginta hominum millia reperta ſunt, cum antea* CCCXX. *millia fuiſſent. Tam magnam cladem, tantaſque populi ſtrages inteſtina mala peperunt præter reliquas Italiæ ac provinciarum vaſtitates.* Ita Plutarchus in *Cæſare*, Livius *lib.* CXV. Appianus *lib.* II. *bel. civil. pag.* 492. Itaque cum coloniæ *Italiæ* tot delectibus per bella civilia exhauſtæ eſſent, *Auguſtus*, pace demum parta, militibus in eaſdem miſſis, frequentandas curavit; quo
E quidem facto & militum cupiditati, ac coloniarum infrequentiæ conſuluit. Cum *M. Antonius* conſul ad *Ciceronem* ſcripſiſſet, num coloniam iterum *Capuam* deducere poſſet, Cicero, *negavi*, inquit, *in eam coloniam, quæ eſſet auſpicato deducta, dum eſſet incolumis, coloniam novam jure deduci; colonos novos adſcribi poſſe reſcripſi.* Hæc ille in *Philip.* II. ubi in *Antonium* invectus ait: *Tu autem inſolentia elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis ante annis deducta, ut vexillum videres, & aratrum circumduceres, cujus quidem vomere portam Capuæ pene perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territo-
F rium minueretur.* De Auguſto ſcribit Dio in fine *lib.* LII. *Carthaginem quoque denuo coloniam deduxit, quia Lepidus partem ejus cum habitatoribus orbaſſet, videbatur jus coloniæ diſſolviſſe.* Profecto in iterata *Carthaginienſis* coloniæ deductione ſolitas cæremonias peractas, teſtatur Tertullianus *cap.* I. *de pallio* ſcribens: *Ubi mœnia Statilius Taurus impoſuit, ſolemnia Sentius Saturninus enarravit.* Cum *Antonius* Triumvir milites *Bononiam* colones deduxiſſet, Auguſtus *Bononiam iterum coloniam*

*loniam militibus conſtituit, ut à ſe id beneficium ha-
bere videretur.* Dio *lib.* L. Immo intra paucos an-
nos *Capuam* ter coloniam deductam accipimus.
In eam *Cæſar* in ſuo conſulatu A. V. 695. cives
Romanos miſit. Eandem Triumviri militum co-
loniam iterum fecere ex Appiano *lib.* IV *pag.* 591.
Denique etiam *Auguſtus*, hæc Plinio ſcribente
lib. XVIII. *cap.* 11. *Extat D. Auguſti decretum,
quo annua vicena millia Neapolitanis numerari juſſit
à fiſco ſuo, coloniam deducens Capuam.* Dio etiam
lib. XLIX. auctor eſt, *Auguſtum* poſt *Sextum Pom-
pejum* claſſe ac terreſtribus copiis exutum, agros
militibus paullo poſt diviſiſſe; & cum ager pu-
26 blicus non ſufficeret, *alios*, inquit, *etiam coemit,
multos verò à Campanis iis qui Capuam colebant,
quorum urbs colonis multis indigebat*; quamvis *Cæ-
ſar* in *Stellatem* ac *Campanum* agrum XX. millia
civium, quibus terni pluresve liberi eſſent, co-
lonos miſiſſet. Tantam *Campaniæ* cladem civile
bellum intulerat. Hanc quoque colonici agri ſo-
litudinem, ſeu infrequentiam auxerat militum in
eoſdem agros deductorum avaritia. Nam *Cæſar*
Dictator militum colonias deducens, inter cetera
legis agrariæ capita novis colonis indixerat, ne
ante vigeſimum annum portiones ſuas venderent,
teſte Appiano *lib.* III. *bel. civ. pag.* 539. At poſt
Cæſaris cædem, bellis civilibus in *Italia* primum,
dein per Romanum Orbem ſævientibus, milites
nuper in agros deducti, pecuniæ largitione em-
pti, ac prædarum ſpe allecti, venditis agris, in-
genti numero militiam repetebant. Et quidem
A. V. 713. *L. Antonio* conſule à juniore *Cæſare*
intra *Peruſiæ* mœnia obſeſſo, tota paſſim *Italia*
veterani ex agris ad caſtra ingentium præmiorum
pollicitatione evocabantur. Hinc *Cæſare* ipſo,
M. Agrippa, ac *Salvidieno* ejuſdem legatis; illinc
vero *Aſinio Pollione*, *P. Ventidio*, ac *Munatio
Planco*, qui *Antonii* partes fovebant, tota paſſim
Italia militum delectus habentibus, coloniarum
agri pene deſerti relinquebantur. Novo poſtea
bello contra *Sex. Pompejum* exorto, cum *Menas
Pompejanæ* claſſis præfectus in maritimam *Etru-
riam* impetum feciſſet, teſte Dione *lib.* XLVIII.
Piſanum agrum non levi clade affecit, *Corſica*
præſertim proxima eidem inſula, ac *Sardinia* in
Pompeji ditionem redactis. Cum vero proditione
Menodori, utramque inſulam *Auguſtus* recuperaſ-
ſet, maritimam claſſem eidem *Menodoro* ac *Cal-
viſio Sabino* in *Etruria* adornandam injunxit, ex
Appiano *lib* V. *pag.* 718. & hanc quidem in *Pi-
ſano* portu inſtructam nullus inficias ibit, cum ea
in urbe navalia antiquitus extructa extarent, *Clau-
diano* poſtea etiam laudata de bello *Gildonico* ca-
nenti:

— *nec Alphea capiunt navalia Piſæ.*

Hinc colonorum plurimi inter claſſiarios relati,
ſervi vero remigio deputati ſunt; magna interim
agri *Piſani* parte colonis orbata, quorum ſane
pauci ad patrios lares redierunt; nam paullo poſt
eadem claſſis è *Piſano* portu ſolvens, partim ſini-
ſtris prœliis, partim improviſis tempeſtatibus peſ-
ſum ivit, uti fuſius deſcribunt Appianus *lib.* V &
Dio *lib.* XLVIII. Ex his ſatis probabiliter dedu-
ci poteſt, iterum ab *Auguſto*, ſopitis bellis civi-
libus, militum coloniam *Piſis* conſtitutam, quod
magnam veterum colonorum partem civilia bella
abſumpſerant, urbe tum infrequenti, ac parte
agri inculta. Ita in tanta antiquorum ſcriptorum
inopia conjecturis indulgere liceat, cum plane in-
certum ſit, num *Cæſar*, vel *Auguſtus* militum co-
loniam *Piſas* miſerit, idque *Julium* cognomen
eidem urbi impoſitum ſub dubio, uti oſtendi, re-
linquat. Quod autem navalium *Piſarum* mentio
proxime incidit, haud omittendam duxi inſignem
eorundem memoriam, quæ in vetuſtis inſcriptio-
A nibus occurrit apud Gruterum *pag.* CIↃXXXI. 5.

M. NÆVIVS. M. F
GAL. RESTITVTVS
MIL. COH. X. PR. H. AQ
QVI. RELIQ. TESTAM. COLL
FABR. NAVAL. PIS STATIONI
VETVSTISS. ET. PIS. H-S. IIII
N. EX. CVI. REDITV. PA 27
RENTAL. ET. ROSAR. QVOT
ANN. AT. SEPVLCHRVM
B SVVM CELEBRARENT. QVOT
SI. FACTVM. AB. EIS. NON
ESSET. TVNC. EA. IPSA. CON
DICTIONE. FABR. TIG. PIS
ACCEPT. PRO. POENA. A
FABR. NAV. H-S. IIII. N. IPSI
CELEBRARE. DEBEBVNT

M. Nævius Reſtitutus è Galeria tribu *Piſana*, *mi-
les cohortis decimæ Prætoriæ*, teſtamento reliquiſ-
ſe dicitur *collegio Fabrum navalium PISANÆ
C STATIONIS VETUSTISSIMÆ IV. millia ſe-
ſtertia nummum*, nempe ſcutatos *Romanæ* mone-
tæ centum, cum eo, ut quotannis ad ipſius ſe-
pulcrum parentalia & roſarium celebrarent, hoc
eſt, annuas inferias ſibi mittentes, roſis tumulum
conſpergerent; quæ ſacra funebria ſi iidem omi-
ſiſſent, tunc collegium *Fabrum Tignariorum* PI-
SARUM eadem perageret, quatuor millibus
H-S. mulctæ nomine a Fabris Navalibus acce-
ptis. Illæ literæ tertii verſus H. AQ. ſignificant:
HIC AQUIESCIT, uti ex altero *Piſano* epita-
phio, aliiſque *cap.* 3. monſtrabo. Ex hoc autem
militari epitaphio conſtat *Næviorum* familiam
D *Piſis* fuiſſe, quæ iis, quas eadem in colonia ex-
titiſſe proxime dicam, accenſenda eſt. Rurſus
patet *Piſanos* fuiſſe è tribu *Galeria*, quod ex plu-
ribus aliis inſcriptis antiquitus ſaxis ſuperius oſten-
di. At ex eodem epitaphio antiquitas navalium
Piſanorum præſertim colligitur; ſiquidem *Piſa-
na Statio vetuſtiſſima* ibidem nuncupatur, ubi erat
collegium *Fabrum Navalium*, qui naves ibidem
fabricabant. Fabri Tignarii memorantur *L.* 2.
de excuſat. art. Cod. T. ac paſſim occurrunt in ve-
tuſtis inſcriptionibus, in quibus etiam *pag.* 168.
6. dicuntur *Tignuarii*. Vide *pag.* 99. 9. 194. 2.
235. 7. & alibi in theſauro Gruteriano.

E Quædam Coloniæ à *Julio Cæſare* deductæ, ut
ab Auguſtæis diſcernerentur, Juliæ Paternæ nun-
cupatæ ſunt. Gruteri *pag.* 229. COL. JUL.
PATER. NARB. MART. *Colonia Julia Pa-
terna Narbo Martia*. *Narbonem* primam in *Gal-
lia Romanorum* coloniam deduxerat A. V. 636.
Q. Marcius Rex, cum eo anno conſul *Galliam*
provinciam obtineret, ex Eutropio *lib.* IV. &
Velleio *lib.* I. *Cajus Cæſar* confecto bello *Alexan-
drino*, decimæ legionis milites *Narbonem* colonos
miſit, deductore *Ti. Nerone Tiberii* Imp. patre,
teſte *Suetonio* in *Tiberio cap.* 4. ubi de illo ait: *Ad
deducendas in Gallia colonias, in queis Narbona &
F Arelate erant, miſſus eſt.* Quare *Arelatenſis* etiam
colonia nuncupatur in vetuſtis ſaxis Gruteri *pag.*
448. 5. COL. JUL. PAT. AR. quod à *Julio*
patre milites *Arelatum* coloni miſſi fuerant. Ali-
quæ vero coloniæ à nomine ſimul ac agnomine
Auguſti dictæ ſunt, uti *Parma pag.* 492. 5. COL.
JUL. AUG. PARM. & *pag.* 429. COL. F. I.
A. P. BARCIN. hoc eſt: *Colonia Flavia Julia
Auguſta Paterna Barcino*, quod iterum colonos
Flavius Veſpaſianus miſit; unde ibidem *num.* 5.

inſcribitur COL. FLAV. P. BARC. nulla vetuſtioris deductoris mentione inſerta. Ex nummorum etiam epigraphis quaſdam colonias *Julias Auguſtas* exhibet Spanhemius *differt. 9. pag. 767. differt. 4. pag. 376. differt. 2. pag. 57* & alibi.
28 Cum plures coloniæ à nomine *Juliæ* familiæ, vel agnomine Auguſti nuncupationem ſortitæ eſſent, quo invicem diſcernerentur, agnomen quæque diverſum ſibi addiderunt. Ita Capua *Julia Felix*; Sutrium *Julia Conjuncta*; Tarraco *Julia Victrix*; Arretium *Julia Fidens* dictæ ſunt. Ita *Auguſta Emerita*, *Auguſta Prætoria* leguntur apud Dionem *lib.* LIII. In *Lucii* cenotaphio *Piſarum* urbs nuncupatur COLONIA OPSEQUENS JULIA PISANA. Porro obſequens ille dicitur, qui alterius imperata facit. Terentius *Heaut. II. 3. 18 Propter quam in ſumma infamia ſum, & meo patri minus ſum obſequens* Plaut. *Cap. VI. 56 Qui imperare inſueram, nunc alterius imperio obſequor.* Hinc agnomen *opſequens* à *Piſanis* colonis aſſumptum, promptum eorundem animum ad *Cæſaris* mandata facienda deſignat, in novis præſertim colonis admittendis; cum pleræque urbes ſummis contentionibus reluctarentur, quod ægre ferebant partem aviti agri militibus cedere. Quod ſi milites ipſi *Piſas* recens ab *Auguſto* deducti, id cognomen urbi indiderunt, perpetuum eorundem erga ſuum imperatorem obſequium exprimere voluerunt, utque etiam ſe ad omnia juſſa facienda faciles ac promptos tam ſpecioſo vocabulo conteſtarentur.

Plures *Romanæ* gentis familiæ in *Piſanam* ſeu civium, ſeu militum coloniam deductæ, ex titulis utriuſque Cenotaphii Cæſarum indicantur, nempe *Petilia*, *Raſinia*, *Pupia*, *Sertoria*, *Octavia*, *Albia*, *Lappia*, *Vettia*, *Petronia*, *Fabia*, *Apeaia*, *Cania*, *Otacilia*. Et in *Cajana* inſcriptione nominantur *Allia*, & *Titia*. Ita quindecim *Piſanæ* coloniæ familiæ *Romanæ* intelliguntur. Vetuſta *Albiorum* ac *Faniorum* epitaphia etiamnum *Piſis* extant in ædibus *Tortorum*.

D. M
FANIÆ. C. F. CHARIS
VIXIT. ANNIS. XXX
MENSIBVS. III. DIEB. IIII

D. M
ALBIÆ. IONICIÆ. ALBIVS. ATHICIVS
CONIVGI. BENEMERENTI. FECIT. ET SIBI

Præterea in titulo *Cajani* cenotaphii *M. Herius* nominatur, cujus familiæ aliquot tum viros, tum mulieres laudat Gruteri *index cap. 23.* In vetuſtis inſcriptionibus, quæ *Piſis* in atrio elegantiſſimarum ædium familiæ *Roncioniorum* pone *Arnum* viſuntur, *Octavii*, *Martii*, *Pompeji*, *Anquinanii*, aliique nominantur, quas quidem familias non auſim *Piſanas* omnes adſtruere, cum inſcripti illi lapides ſepulchrales aliunde *Piſas* forte delati fuerint. In *Caji* cenotaphio *T. Statulenus Juncus* Princeps coloniæ ac Flamen Auguſtalis appellatur, cujus familiæ neminem uſpiam laudatum legi. Porro quindecim familiarum Decuriones, eorumdem prænomine, nomine, ac cognomine deſignato, dicuntur adfuiſſe ſcribendo utrique decreto coloniæ de inferiis quotannis *Caio* ac *Lucio* Cæſaribus inſtaurandis. Initio cenotaphii *Lucii* legitur. SCRIB. ADFUER. & in *Cajano*, priori verſu detonſo, initio alterius legimus FUER. nempe: *Scribundo adfuerunt.* Hac plane formula Senatus conſulta, ac decreta municipalia deſcribi ſolita ex aliis vetuſtis monumentis intelligimus. In fragmento S. C. de ludis ſæcularibus
29 apud Gruterum *pag.* 328. legitur: SCRIBUNDO ADFVER. *M. Junius M. F. &c.* Pag. 409. SCR. ADF. A. *Manlius &c.* & pag. 503. EN

A ΚΟΜΙΤΙΩΙ ΓΡΑΦΟΜΕΝΩΙ ΠΑΡΗΣΑΝ ΛΕΥΚΙΟΣ ΦΑΒΕΡΙΟΣ. nempe: *In comitio* SCRIBENDO ADFUERUNT *Lucius Faberius &c.* In eadem etiam verba initio concepta leguntur decreta municipalia pag. 355. I. *K. Jun. in curia Auguſt. Aanian.* SCRIBUND. ADFUER. *T. Oppius Severus &c.* & pag. 456. *S. C. Ferentin. in curia Aedis Mercurii* SCRIBUNDO ADFUERUNT *Q. Segiarnus &c.* Eadem formula paſſim à *Cicerone* laudatur. In oratione poſt reditum ad Senatum, ait: *Cum præclarum caput recitaretur, ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne diſputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne ſcribendo adeſſet.* In
B oratione de provinciis conſularibus: *Non decrevi ſolum*, inquit, *ſed etiam ut vos decerneretis, laboravi, multa diſſentientibus reſpondi, ſcribendo adfui.* Lib. IV. ad Atticum epiſt. ult. *duo conſulares, qui ſe dicerent in ornandis provinciis conſularibus ſcribendo adfuiſſe &c.* Et lib. VII. epiſt. I. *Cato autem & ſcribendo adfuit, & ad me de ſententia ſua jucundiſſimas literas miſit.* In oratione pro Flacco, ait: *Decreto ſcribendo primum video adfuiſſe Lyſaniam.* M. Cœlius *lib.* VIII. *famil epiſt.* 8. narrat *Ciceroni* decretum a Senatu factum de provinciis conſularibus, ſcribens: *S. C. quod tibi miſi, factum eſt, auctoritateſque perſcriptæ. S. C.*
C *auctoritas. Pridie Kal. Octobris in æde Apollinis ſcribendo adfuerunt L. Domitius Cn. F. Abenobarbus Q. Cæcilius Q. F. Metellus Scipio*, alioſque ſex Senatores nominat. Doctiſſimus *Grævius* è vetuſto ſuo codice legit: *S. C. auctoritates*, uti olim legendum judicabat *Manutius*. Sane, ut iidem adnotarunt, Cicero initio fere *lib.* III. de *Oratore* de *L. Craſſo* ſcribit: *eundem quod in auctoritatibus perſcriptis extat, ſcribendo affuiſſe.* Ego *adfuerunt* non *affuerunt* ſcribendum cenſeo, ita enim in vetuſtis omnibus inſcriptionibus legitur, quarum princeps *Piſana*, ac altera de ludis ſæcularibus, utpote ætate aurea Latini eloquii exa-
D ratæ. Idem autem *Manutius* è codice vetuſto in notis ad *epiſt.* 2. *lib.* V *familiarum* reponit: *in auctoritatibus præſcriptis*: unde & in epiſtola laudata *Cœlii* legit: *auctoritateſque præſcriptæ.* Nobiliſſimi Senatores, ſeu decuriones in S. C. ſeu decretis municipalibus initio ſtatim ſcribebantur, qui teſtes iiſdem decretis deſcribendis adfuiſſent. Auctor eſt Lampridius *cap. 4. de vita Elagabali*, ab eodem matrem, ubi primum ſenatum habuit, in conſeſſum accitam: *quæ*, inquit, *quum veniſſet vocata ad conſulum ſubſellia, ſcribendo adfuit, id eſt, ſenatus conſulti conficiendi teſtis.* Itaque quod illi teſtes aderant S. C. deſcriptioni, eidem
E auctoritatem dabant; unde eorundem nomina in iiſdem præſcripta vulgo, uti ex *Cicerone* ac *Cœlio* patet, *auctoritates præſcriptæ* dicebantur. Extat in *Codice Theod.* lex 151. *de decurionibus*, ab Honorio lata: *Municipalia geſta non aliter fieri volumus, quam trium principalium præſentia, excepto magiſtratu, & exceptore publico.* Ita ſequiori ætate tres principales decuriones, ſeu tres è decem primis cuilibet decreto municipali teſtes adeſſe & præſcribi juſſi ſunt. Cum A. V. 709. à *Cæſare* Senatus conſulta ad Orientis reges ſpectantia conderentur, *Ciceronis* nomen, quaſi adfuiſſet ſcribendo, præſcribatur, cum tamen ille abfuiſſet,
F quo ob viri dignitatem, famamque in *Aſia* percelebrem majoris auctoritatis pondus iiſdem adjiceretur, ut idem *lib.* IX. *famil. epiſt.* 15. *ad Pætum* ſcribit. In tabula *Lucii* præſcribuntur auctoritates ſex decurionum, qui ſcribundo decreto adfuerunt; in altera vero *Caji* tredecim ſcribendo adfuiſſe dicuntur. Ex quibus colligo certum eo- 30
rundem numerum non fuiſſe, cum modo plures, modo pauciores teſtes adfuerint; quod ipſum conſtat ex inſcriptionibus ex *Grutero* adductis. Qui

vero

vero in *Piſanis* tabulis nominantur, erant id temporis inter decuriones præcipui, quamvis non omnes è decem primis, cum in *Cajano* cenotaphio tredecim teſtium auctoritates præſcribantur.

CAP. III.

Piſanæ coloniæ Magiſtratus ex vetuſtis inſcriptionibus producti. Duumviri juri dicundo Piſis *creati. Magiſtratus colonici poteſtas ex* Polybio *ac* Cicerone *declaratur. Duumvirorum inſignia. Quo menſe magiſtratum inirent. Annus* Piſanæ *coloniæ reditus à Proquæſtoribus adminiſtrati. Quæſtor* Etruriæ Piſis *reſidebat. Ædilis* Piſani. *Vetus inſcriptio* Piſana *apud* Gruterum *mutila ac depravata reſtituitur. Curatores Kalendarii, ac* Decemprimi Piſarum. *Conſul* Piſanus *in nuper eruto ſaxo inſcriptus, expenditur. Triplex Ordo civium in Coloniis. Num plebs in creandis magiſtratibus ſuffragium ferret? Ineunte A. V. 757.* Piſis *ob contentionem candidatorum nulli magiſtratus creati.*

CUm *Romani* optime intelligerent ea quæ ſimilia ſunt, facile una ſimul coire, ac ſeſe invicem ſovere, nihil antiquius duxere, quam in abs ſe deductis coloniis magiſtratus Urbanis perſimiles inſtituere. Quare uti *Romæ* florente Republica, ſumma penes binos conſules poteſtas erat, ita in coloniis Duumviri eligebantur, qui annuam in iiſdem juriſdictionem exercerent. *Cicero* in altera agraria *Capuanorum* ſuperbiam perſtringens, ait: *Cum ceteri in coloniis Duumviri appellentur, hi ſe pratores appellari volebant.* Verum poſtquam *Julius Cæſar* coloniam civium *Romanorum Capuam* deduxit, Duoviri pariter ibidem creati ſunt. *Lucius Piſo* conſulatus, quem ſpe jam certa conceperat, imaginem formaturus, *Capuæ* duumviratum geſſit, teſte Cicerone in *Seſtiana num.* 14. Idem in oratione contra eundem Piſonem *num.* 18. ait: *Denique ſi vidiſſent duumvirum veſtri illi unguentarii, citius agnoviſſent.* Tanti erat duumviratus coloniarum apud *Romanos*, ut à nobiliſſimis Senatoribus acciperetur. Hinc *Pompejus* jam Magnus ac triumphalis, poſt Orientem debellatum, cum *Juliæ* ſponſæ amore captus, foro ac *Roma* relictis, *Campaniæ* hortos frequentaret, duumviratum *Capuæ* geſſit, ut eo magiſtratu conditam à ſocero *Cæſare* coloniam decoraret; etenim idem *Cicero* in oratione poſt reditum ad Senatum *num.* 26. teſtatur Pompejum *in colonia nuper inſtituta geſſiſſe magiſtratum.* In municipiis etiam Duumviros fuiſſe colligitur ex *lib.* 1. *bel. civ. Cæſaris cap.* 30. *Duumviris*, inquit, *municipiorum omnium imperat, ut naves conquirant, Brunduſiumque deducendas curent.* Et *cap.* 23. IIviros *Corfinienſes* laudat. In quibuſdam tamen urbibus Dictatores, vel Ædiles jus dicebant, quod olim eruditi obſervarunt, quorum teſtimonia exſcribit Chimentellius *cap.* 4. *de Biſellio*. Hinc
31 de *Hadriano* Imperatore ſcribit *cap.* 19. Spartianus: *Per Latina oppida* dictator, & ædilis, & Duumvir fuit. De Duumviris *Hiſpanorum* civitatum lege canonem 56. Concilii Eliberitani; de *Africanis* vero geſta purgationis *Felicis* Epiſcopi *Aptungenſis*. *Piſis* Duumviros præcipuum magiſtratum geſſiſſe ex utroque noſtro lapide intelligimus; etenim in cenotaphio *Lucii* laudatur C. CANIUS C. F. SATURNINUS IIVIR, & in altero *Caji* nominantur L. TITIUS A. F. ET T. ALLIUS T. F. RUFUS IIVIRI. Ex rurſus ibidem: *Cum primum per legem coloniæ duumviros creare & habere potuerimus, ii duo viri, qui primi creati erunt, hoc, quod decurionibus & univerſis colonis placuit, ad decuriones referant &c.* Nempe quemadmodum *Romæ* conſulibus incumbebat referre ad Senatum de iis, quæ deliberanda erant, unde *Cicero* conſul in *Catil.* 2. ait: *Rem omnem ad Patres conſcriptos retuli*; ita in coloniis ad Duumviros pertinebat ad decuriones referre, eorumque ſententias rogare. Quare in cenotaphio *Lucii* legimus: *Quod C. Canius IIvir V. F.* (verba fecit) *de augendis honoribus L. Cajuris &c.* Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. quæ familiares Romanis notæ explicantur: *Quod de ea re fieri placuit, de ea re ita cenſuere.* M. Coelius *lib.* VIII. *fam. epiſt.* 8. Senatus conſultum recitans, ait: *Quod M. Marcellus Coſ. V. F. de provinciis conſularibus, D. E. R. I. C.* & in *Philip.* 8. ait Tullius: *Quod Lucius Opimius conſul verba fecit de republica, de ea re ita cenſuerunt.* Eædem omnino notæ in decreto municipali leguntur apud Gruterum *pag.* 227. 408. 456. & in S. C. de ludis ſæcularibus pag. 328. 1. & alibi; ſæpius etiam occurrunt apud Frontinum in *lib.* II. *de aquæductibus*. In aliis pleriſque *Italiæ* urbibus Quatuor viri magiſtratum gerebant. Cicero in *Cluentiana num.* 18. *Quatuor viros, quos municipes Larinates fecerant, ſuſtulit; ſe à Sylla & alios tres factos eſſe dixit* lib. x. ad Atticum epiſt. 13. de Antonio ſcribit: *IIIIviri venerunt ad villam ejus mane*; & lib. XIII. fam. circa finem ſcribit epiſtolam *IIIIviris & decurionibus Fregellarum.* In eadem urbe modo Duumviri, modo Quatuorviri laudantur in antiquis inſcriptionibus. *Patavii* IIviri exhibentur à Grutero *pag.* 96. 1. & 445. 2. At IIIIviri ibidem nominantur *pag.* 472. 7. 466. 4. & 555. 2. *Comi* etiam quæ *Ciſalpinæ Galliæ* colonia erat, Duumviri laudantur *pag.* 423. 2. & 449. 2. Quatuor viri autem *pag.* 478. 7. *Veronæ* Quatuorviros habemus *pag.* 410. 5. 411. 5. & 438. 8. Velſerus *lib.* v. *rerum Auguſtæ Vindelicorum* ſcribit Duumviros principe loco, Quatuorviros autem inferiori loco una ſimul eiſdem urbibus præfuiſſe. Rectius tamen dicemus initio quidem IIviros creatos; at poſtea, quo civium ambitioni ſatisfieret, IIIIviros electos, ut ea ratione ad plures ſummus coloniarum, ſeu municipiorum magiſtratus perveniret. Nuſquam tamen IIIIviri *Piſarum* occurrunt.

Duumviros jus in coloniis dixiſſe mihi plane compertum eſt; nam in vetuſtis ſaxis apud Gruterum legitur *pag.* 373. 8. & 375. 2. II. VIR JURIS DICUNDI. *pag.* 109. 39. IIVIR. PRÆF. JUR. DIC. vel DUUMVIR I. D. *pag.* 435. 8. Ibidem etiam IIIIviri I. D. paſſim leguntur. Gentilis *lib.* II. *de juriſd. cap.* 6. de Duumviris ait: *Tribunal tamen non habuerunt, nec unquam dicuntur tribunali præeſſe, nec juri dicundo, quod eſt majorum & legitimorum P. R. magiſtratuum proprium*; nec diſſentit Reineſius *epiſt.* 31. Horum tamen errorem laudatæ inſcriptiones redarguunt; & in noſtra Piſana Caji palam dicitur. *Neque Duumviri, neque præfecti erant, neque quiſquam jure dicundo præerat*; & in altera Lucii: *Per magiſtratus, eoſque qui ibi juri dicendo præerant.* Ubi plane de magiſtratibus municipalibus ſermo 32
eſt. His addatur teſtimonium Suetonii *cap.* 6. *de claris Rhetoribus*: *Cajus*, inquit, *Albutius Silus Novarienſis, quum ædilitate in patria fungeretur, quum forte jus diceret, ab iis, contra quos pronuntiabat, pedibus è tribunali tractus eſt.* Itaque magiſtratus municipalis jus è tribunali dicebat. Cum *D. Paulus Philippis* accuſaretur, quod novam religionem doceret, quam cives admittere ſe non poſſe dicebant, quod *eſſent Romani*, plebe adverſus Apoſtolum concitata, magiſtratus juſſerunt Paulum ac Silam *virgis cædi, & cum multas plagas eis impoſuiſſent, miſerunt eos in carcerem. Act.* 16: 23. *Philippi* colonia *Romana* erat in *Macedonia*, ut ibidem dicitur *verſ.* 12. quod etiam patet ex nummo *Gazæ Mediceæ* inſcripto: IMP.

CÆS.

CÆS. VESPASIANUS AUG. & in poſtica
parte: COL. JUL. AUG PHILIP. Hinc
patet *Philippos* ab *Auguſto* coloniam deductam, &
forte A. V. 724 quando idem ex Dione *lib.* LI.
*eos conventus Italiæ, qui Antonii rebus ſtuduiſſent,
extorres egerat, militibuſque agros eorum donave-
rat, extorrium autem pleriſque Dyrrachium, Phi-
lippos, & alia oppida habitanda conceſſit.* Ita ci-
vibus *Romanis* poſt Actiacam pugnam decreto
Auguſti Philippos tranſmigrare juſſis, eadem urbs
coloniæ jus primum obtinuit; ubi cum poſtea
juſſu magiſtratus colonici Apoſtoli virgis cæſi
fuerint, ejuſdem juriſdictio intelligitur. Gravio-
ra quidem crimina, quæ in coloniis ac municipiis
Italiæ patrabantur, ad *Romani* Senatus cognitio-
nem ſpectabant. Horum auctor venit Polybius
lib. VI. ubi ait: *Similiter & delicta in Italia ad-
miſſa, quæ animadverſione publica opus habent, pu-
ta proditio, conjuratio, veneficium, aut cædes dolo
malo patrata, ad cognitionem Senatus ſpectant. Hoc
amplius, ſi quis privatus, aut ſi qua urbs in Italia
aliquid controverſiæ dirimendum habuerit, aut ob-
jurgatione dignum facinus admiſerit, aut ope, aut
præſidio indiguerit, omnia hæc Senatui ſunt curæ.*
Hoc ipſum diſerte tradit Cicero in *Cluentiana* ſcri-
bens *Saſſiam* matrem *A. Cluentii*, filio veneficii
ac cædis dolo malo patratæ apud municipium
Larinatum, accuſationem *Romæ* inſtruxiſſe. De
ejuſdem verba *num.* 152. *Atque his*, inquit, *re-
bus cum inſtructum accuſatorem filio ſuo Romam ipſa
miſiſſet, paulisper conquirendorum & conducendorum
teſtium cauſa, Larini commorata eſt; poſtea autem
cum appropinquare hujus judicium ei nuntiatum eſt,
confeſtim huc advolavit.* At capitalem quæſtionem
in ſervos à municipali magiſtratu habitam, eoſ-
que criminum convictos, morte ejuſdem magi-
ſtratus ſententia mulctatos ibidem *Cicero* affirmat
num. 151. *Ab eodem ſcelere*, inquiens, *illæ trien-
nio poſt habitæ Larini quæſtiones, ejuſdem amentiæ
falſæ conſcriptiones quæſtionum; ex eodem furore
etiam illa conſcelerata exectio linguæ.* Nam cum
Strato ſervus furtum & homicidium in municipio
Larinate feciſſet: *Strato in vincula conjectus eſt;
conſtituitur quæſtio de furto.* Item: *Stratonem
quidem, judices, in crucem actum eſſe execta ſcitote
lingua, quod nemo eſt Larinatium qui neſciat.* *Num.*
148. Ceterum cum ſequiori ætate *Hadrianus* qua-
tuor proconſules *Italiæ* provinciis impoſuiſſet, in
quorum poſtea locum Præſides ac Correctores ſuc-
ceſſere, municipalium magiſtratuum juriſdictio
plurimum eſt imminuta; quæ plerique non ani-
madvertentes ex iis quæ Digeſtorum *lib.* L. ex
poſterioris ævi Imperatorum legibus de munici-
pali juriſdictione recitantur, eandem coloniarum
ac municipiorum poteſtatem priori etiam ætate
fuiſſe perperam exiſtimarunt. *Auguſtus* uti ur-
bani Senatus ac P. R. poteſtatem imminuit, ita
etiam coloniarum veterum juriſdictionem decur-
tavit. Hoc aperte teſtatur Suetonius *cap.* 46. de
vita ejuſdem, ſcribens duodetriginta in *Italia* co-
33 lonias ab illo deductas, *excogitato genere ſuffragio-
rum, quæ de magiſtratibus urbicis decuriones coloni-
ci, in ſua quiſque colonia, ferrent, & ſub diem co-
mitiorum obſignata, Romam mitterent*; cum tamen
ſtante Republica, ſuos ſibi magiſtratus coloni eli-
gerent, nec eorundem confirmationem à *Roma-
no* Senatu poſtularent. Præterea graviores ex-
penſas ante impetratam ab *Auguſto* facultatem, fa-
cere nequibant. Hinc cum annuæ inferiæ, ar-
cus, ſtatuæ, aliaque à *Piſanis* colonis ad augen-
dos defunctorum Cæſarum honores, decreta fuiſ-
ſent, legatos *Romam* ad *Auguſtum* miſerunt, ut
ab eo peterent, *uti colonis Julienſibus, Coloniæ ob-
ſequentis Juliæ Piſanæ ea omnia facere, exſequique
permitteret*, quæ in cenotaphio *Lucii* verba le-
guntur; & in *Cajano T. Statulenus Juncus* legatus
à *Piſanis* colonis dicitur *Auguſtum* adiiſſe, ut ei-
dem *officium publicum & voluntatem univerſorum,
libello reddito, indicaret.* De juriſdictione colo-
nici magiſtratus conſule Cujacium *tom.* 4. *ad l.* 1.
de offic. ejus cui mand. eſt juriſdictio, & Gothofre-
dum, ad *l.* 4. *de damno infecto*, ubi plura de ea-
dem juriſdictione adducunt.

Quidam Duumviris duos cum faſcibus lictores
concedunt, quod *leg.* 174. *de decurionibus Cod.
Theod.* dicatur: *Duumvirum impune non liceat ex-
tollere poteſtatem faſcium extra metam territorii.*
Hanc legem Chimentellius *cap.* 5. ſcribit latam
ab *Arcadio* & collegis. Verum ex hac ejuſdem
ſubſcriptione: *Dat. VI. Id. Mart. Ravennæ Ho-
norio Aug. IX. & Theod. V. Coſſ.* patet eandem
latam anno æræ vulgaris Dionyſianæ 412. ab *Ho-
norio*, *Arcadio* ejus fratre ante quadriennium vita
functo. Apulejus *lib.* X. ſcribit: *Gradatim per-
menſis honoribus, quinquennali magiſtratui fuerat de-
ſtinatus; & ut ſplendori capeſſendarum reſponderet
faſcium, munus gladiatorum triduanis ſpectaculis
pollicitus, latius munificentiam ſuam porrigebat.* *El-
menhorſtius*, qui *Apulejum* notis illuſtravit, ſcri-
bit ſibi incompertum eſſe tempus, quo *Apulejus*
floruit; at illum vixiſſe imperante *Antonino Pio*,
qui obiit anno Dionyſiano 161. colligo ex his
ejuſdem verbis in apologia *pag.* 101. *edit. Ca-
ſauboni: Apud has Imperatoris Pii ſtatuas, filius
matri ſuæ pudenda exprobat ſtupra, & amores obje-
ctet.* Cum *Pium* non appellet Divum, patet eo-
dem imperante, cauſam apud Proconſulem *Afri-
cæ* dixiſſe. Ibidem *pag.* 112. *Lollianum* Avitum
proconſulem laudat; is autem conſulatum geſſit
A. 144. æræ Chriſtianæ, *Antonino Pio* impera-
tore. Recte tamen *Gothofredus* in notis ad lauda-
tam legem 174. *de decur.* ſcribit veteri jure, nem-
pe florente Republica, & priori ſæculo Impera-
torum, negatos faſces Duumviris. Nam Cicero
in agraria 2. *Capuanorum* ſuperbiam perſtringens
ait: *Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, ſed
ut hic prætoribus anteeunt, cum faſcibus duobus.* Hinc
Cicero ex *Cilicia* triumphum petiturus, *Romam* re-
verſus, bello civili jam a *Cæſare* conflato, juſſit
lictores faſces deponere, eoſque *cum bacillis in tur-
bam conjecit ad oppidum accedens*, ne cum ſummo
imperio advenire videretur ex *lib.* XI. *ad Atticum
epiſt.* 6. Id ipſum mihi ex *lib.* II. Taciti proba-
tur, de Germanico ſcribentis: *Hinc ventum Athe-
nas, fœderique ſociæ & vetuſtæ urbis datum, ut uno
lictore uteretur.* Itaque *Tiberio* imperante, non-
dum faſcium uſus *Romani* imperii urbibus per-
mittebatur. Illos vero lictores habuiſſe certum
eſt ex *cap* 16. *Act. Apoſt.* ubi legimus: *Et cum
dies factus eſſet miſerunt magiſtratus lictores.* Græce
ῥαβδοῦχοι ſcribitur, à voce *ῥάβδος*, quæ bacil-
lum ſeu virgam ſignificat, quod lictores *Philip-
porum* bacillis utebantur.

Duumviri togæ prætextæ uſus concedebatur, 34
quod eruditi ex *lib.* XXXIV. Livii dudum præno-
tarunt: *Magiſtratibus in coloniis, municipiiſque:
hic Romæ infimo generi magiſtris vicorum togæ præ-
textæ jus permittemus.* Conſule eruditiſſimum
eundemque amiciſſimum Ferrarium *lib.* II. *de Re
veſtiaria cap.* 3. Annuum fuiſſe duumviratum pa-
tet ex *leg.* 1. *quemad. mun. civ.* & *leg.* 16. *de de-
cur. C. Theod.* De *Africæ* duumviris legimus in
geſtis de purgatione *Felicis* Epiſcopi *tom.* 1. *Con-
cil. Labbei pag.* 1451. *Magiſtratus, ſuppleto anno,
omnes actus ſuos domum ſuam tulit.* De *Hiſpanis*
vero in Synodo *Eliberitana can.* 56. *Magiſtratum
uno anno, quo agit duumviratum, prohibendum pla-
cuit, ut ſe ab Eccleſia cohibeat.* Id moris erat quar-
to ſeculo Æræ Chriſtianæ. Ceterum obſervo
ex inſcriptione *Capuana* apud *Pighium tom.* 3. *An-
nal.*

nal. Rom. ad A. V. C. 719. initio imperii *Auguſti* nondum colonici magiſtratus tempus fixum ac certum fuiſſe; nam ibidem nominantur Duumviri creati modo EX K. SEPT. AD. K. FEBR. & EX. K. FEBR. AD. K. JUL. Poſtea: EX. K. JAN. AD. K. JAN. Denique: EX. K. JAN. AD. K. JUL. ut duumviratus quinquemeſtris, ſemeſtris, ac etiam annuus gereretur. Num *Auguſtus* in coloniis XXVIII. abs ſe in *Italia* deductis, juſſerit annuum eſſe duumviratum nuſquam obſervavi. Ex *Cajana* noſtra tabula habemus A. V. 756. uſque ad palilia, IV. Non. Apriles nondum Duumviros *Piſis* ob contentiones candidatorum creatos fuiſſe; ubi etiam poſtea ſcribitur: *Cum primum per legem Coloniæ Duoviros creare & habere potuerimus, ii Duoviri qui primi creati erunt &c.* Nominantur poſtea electi eo anno *L. Titius* & *T. Allius*; nihil tamen additur, ex quo ſciri poſſit, quantum magiſtratus illorum duraverit. Id temporis, quo ob contentiones candidatorum Duumviri *Piſis* creari non potuere, num penes prioris anni Duumviros, vel quoſpiam alios juriſdictio eſſet, haud ſatis liquet. Exponam paucis quæ mihi ea de re ſententia ex *Cajano* lapide deduci videatur. Cum *Romæ* propter civium diſſenſiones conſules creari non poſſent, interrex eligebatur, qui quinto ſtatim die ſucceſſorem accipiebat. At in coloniis ac municipiis, cum Duumviri creari ob decurionum diſſidia non poſſent, Præfectos nominatos puto, penes quos juriſdictio eſſet, quouſque Duumviri nominarentur. In laudato fragmento *Capuano* in conſulatu *Cn. Domitii* ac *C. Soſii* A. V. 722. quo bellum inter *Auguſtum* & *Antonium* erupit, hæc recitantur.

EX. K. IVL. AD. K. SEPT. PRÆFECTI
. T. LICINIVS. L. CORNELIVS
EX. K. SEPT. AD. K. FEBR
C. PLOTIVS. C. ANNÆVS. II. VIR

Anno vero ſuperiori *Auguſto* iterum conſule collega *L. Volcatio*, nempe V. C. 721. ex Kal. Juliis ad Kal. Julias dicuntur facti Duumviri *C. Æmilius* ac *Q. Pollienus*, qui cum anno inſequenti 722. pridie Kal. Julias duumviratu abiiſſent, nec ſucceſſores Duumviri ob candidatorum contentiones, vel aliam ob cauſam creari potuiſſent, Præfecti bimeſtres *T. Licinius* & *L. Cornelius* loco Duumvirorum juriſdictionem in Colonia acceperunt. Hinc in Cajano lapide dicitur: *Quicunque poſtea in Colonia noſtra Duumviri, præfecti, ſive qui alii magiſtratus erunt*; nempe præfecti, cum nulli
35 Duumviri in Colonia erant. *Chimentellius* putat præfectos ærario ibidem deſignari, de quibus jam dicam.

Hic ſcriptor *cap. 7. de Biſellio* ait in colonia *Piſana* creari etiam ſolitos Præfectos ærario, quod in Cajano lapide legitur: *Quando eo caſu in Colonia, neque* IIVIR. NEQUE PRÆFECTI ER.. *O, neque quiſquam jure dicundo præerat.* At PRAERAT legitur, de quo *diſſert.* 4. Sed hoc omiſſo, adverti in cenotaphio ibidem diſſecto, haberi: *neque Præfecti* ER..... NEQUE *quiſquam &c.* Quare illud O præter lapidis fidem à *Chimentellio* fingitur, ut præfectos ærario *Piſis* oſtentet. Rectius *Pichena* repoſuit: *Neque Præfecti* ERANT, cum præſertim ſummus apex lineæ ſuperioris literæ T in eodem lapide appareat. Cum Duumviri in colonia non eſſent, penes Præfectos erat coloniæ magiſtratus, ut modo prænotabam. Porro *Chimentellium* defectum illum literarum perperam ſuppleviſſe patet; tum quia ærarium per diphthongum Æ ſcribitur, quod cuilibet id temporis notum erat vel ex nummis Triumvirorum Monetalium inſcriptis A. A. A. F. F. nempe *Auri, Argenti, Aeris flandi feriundi*; tum quia tunc in Colonia *Piſana* creabantur Proquæſtores, qui in eodem lapide nominantur. At horum munus erat publicam pecuniam, ac tabulas publicas cuſtodire, ut plane conſtet nullum locum id temporis fuiſſe in colonia *Piſana* Præfectis ærarii. De quibuſdam *Aſiæ* urbibus *Cicero* in oratione pro Flacco ait: *In ærario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus, duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut verſura, aut tributo.* At coloniæ & municipia civium *Romanorum* ſua vectigalia, ſuumque ærarium poſſidebant, quibus aliquos civium annuatim præficiebant. Suetonius *cap.* 46. ſcribit *Auguſtum* colonias abs ſe in *Italia* conditas, *operibus ac vectigalibus publicis plurifariam inſtruxiſſe.* *Veſpaſianus* Imperator in reſcripto ad *Saborenſes* in *Hiſpania* Gruteri *pag.* 164. 1. ait: VECTIGALIA. QUÆ. AB. DIVO. AUGUSTO. ACCEPISSE. DICITIS. CUSTODIO. Cicero *lib.* XIII. *fam. epiſt.* 11. ad *Brutum* ſcribit omnes reditus ſui municipii *Arpinatis* conſiſtere in iis vectigalibus, quæ habebant in provincia *Gallia Ciſalpina*. In inſigni ſaxo *Tergeſte* inſcripto legitur: *Sine ullo ærari noſtri impendio*; & inferius: *Et ærarium noſtrum jam ditatum implevit:* apud Gruterum *pag.* 408. *Eumenes* Rhetor in panegyri ait: *Salarium me liberaliſſimi principes ex hujus Reipubl. viribus in ſexcentis millibus nummum accipere juſſerunt.* Tam grandi pretio unus Rhetor annuas voces pueris venditabat. Sane reditus ac vectigalia propria urbium paſſim occurrunt, quorum etiam mentio fit *lib.* XXVI. *de oper. publ. C. Theod.* Hæc vero pecunia in municipali ærario reponebatur, cui unus vel plures præficiebantur, qui imperante *Auguſto*, alicubi quæſtores, ſeu pro quæſtoribus, alibi præfecti ærario dicebantur. Equidem *Auguſtus* eos, qui publicæ pecuniæ, quæ *Romæ* ſervabatur, curam gerebant, præfectos ærario nuncupavit, cum antea ejuſdem cuſtodia ad quæſtores pertineret, teſte Tacito *lib.* XIII. *Annalium*, ubi ait *Claudium* Imp. ærario *quæſtores rurſum impoſuiſſe.* In inſcriptione Cæritum *pag* 214. Gruteri legitur: *C. Sartonio Claudiano Aedile jure dicundo præf. ærari.* Emiſſum eſt illud decretum *Trajano* imperante anno Dionyſiano 113. Ita in municipio *Cæritum* Præfectus ærario publicos reditus cuſtodiebat. At in colonia *Piſana* non unus, ſed plures pro Quæſtoribus in ſingulos annos ærarii curam gerebant. De *Doryleuſibus* ſcribit *Cicero* in oratione pro *Flacco num.* 34. *Nummus commoveri nullus poteſt ſine quinque prætoribus,* 36
quæſtoribus, quatuor menſariis, qui apud illos à populo creantur. Bini forte colonicæ pecuniæ ſervandæ *Piſis* præficiebantur, qui apud *Doryleum Phrygiæ* urbem quæſtores à *Tullio* appellantur. *Capuæ* etiam quæſtores dicebantur, quibus publicæ pecuniæ cura injungebatur ex laudato ſuperius fragmento apud *Pighium*. Spanhemius *diſſert.* 6. *pag.* 552. ſcribit in *Piſano* noſtro lapide de annuis inferiis *Caji* nominari *quæſtorem ad ærarium*; ſed nuſquam ea nomina ibidem leguntur, ſed in altera inſcriptione *Lucenſi*, quam laudat *Chimentellius cap* 7. nuſquam tamen à me *Lucæ* repertam, licet per amicos diligentiſſime perquiſitam. In calce quidem Cajanæ inſcriptionis Duumviri jubentur, ut omnia de annuis inferiis decreta, *coram* PRO QUÆSTORIBUS *primo quoque tempore per ſcribam publicum in tabulas publicas referenda curent.* *Chimentellius* ibidem legit: *coram provinciæ quæſtoribus:* Scio florente Republica *Romana*, quæſtores provinciis *Italiæ*, juſſu Senatus, impoſitos; cum nulli majores magiſtratus in eaſdem id temporis mitterentur, uno tantum Proconſule *Galliam Ciſalpinam* provin-

ciam obtinente. Illorum munus erat vectigalia, portoria, tributa, decimas fructuum, frugumque, omnes denique publicos reditus P. R. curare, collectam inde pecuniam in oſus Reipublicæ expendere, & quod ejuſdem ſupererat, in ærarium *Romam* deferre. Tacitus *lib. annal.* XI. ſcribit quæſtores, Regibus *Romæ* imperantibus, inſtitutos; dein *gliſcentibus*, inquit, *negotiis*, *duo additi qui Romæ curarent. Mox duplicatus numerus ſtipendiaria jam Italia, & accedentibus provinciarum vectigalibus. Poſt lege Syllæ viginti creati &c. Lucium Appulejum Saturninum* quæſtorem *Oſtienſem*. leg tpus apud Ciceronem in *Seſtiana num.* 31 Alterum apud Tacitum habemus *lib.* IV. *annal. Et erat*, inquit, *iiſdem regionibus Curtius Lupus quæſtor*, *cui provincia vetere ex more Coles evenerat.* Cicero in *Vatinium num.* 8. ait eundem creatum *Calenum* quæſtorem in *Campania*, abs ſe conſule *Puteolos* miſſum, ut inde aurum argentumque exportari prohiberet. Dio *lib.* LV. ad A. V. 718. *Quæſtores etiam*, inquit de Auguſto, *in ora maritima prope urbem & aliis Italiæ locis*, *ut præeſſent*, *conſtituit*, *idque pluribus annis fecit.* Ex hu colligo quæſtorem etiam in *Etruriam* miſſum, qui *Piſis* degeret, quod ea urbs maritima erat, ac portum prope haberet *Romanorum* navibus frequentatum; neque hujuſce rei primus auctor venio; nam *Pighius* vir in *Romana* hiſtoria verſatiſſimus, inter annuos P. R. magiſtratus *Piſanum* quæſtorem in *Etruria* ſæpe commemorat. Ceterum illis notis PRO. QUÆSTORIBUS, *Etruriæ* quæſtorem non arbitror deſignatum; nam cum nulla ibidem verba punctis intercisa, ſeu abbreviata legantur, diſerte *PROVINCIÆ* ſculptor expreſſiſſet, nec priorem tantum ſyllabam ſculpſiſſet. Itaque coloniæ Proquæſtores in noſtro lapide appellatos puto, cum præſertim provinciæ unus tantum quæſtor præeſſet; at plures ibidem nominantur: *Coram pro quæſtoribus primo quoque tempore per ſcribam publicum in tabulas publicas referenda curent*; quæ ſi *Chimentellius* obſervaſſet, plane intellexiſſet colonicos proquæſtores, non provinciæ quæſtorem deſignari. Nemo vero ignorat in vetuſtis inſcriptionibus proconſules ac proquæſtores, puncto poſt præpoſitionem poſito, deſcribi, nempe PRO. COS PRO. Q. Cicero in *Verrem III. num.* 64 ait: Occiſo *C. Malleolo* quæſtore, C. Verres à *Cn. Dolabella ſtatim pro quæſtore juſſus eſt eſſe*; & ſuperius *num.* 29. *quem Cn. Dolabella poſtea*, *C. Malleolo occiſo*, *pro quæſtore habuit*. Itaque in Co-
37 lonia *Julia Piſana* Proquæſtores creabantur, qui præter pecuniam publicas etiam tabulas cuſtodiebant, in quibus reditus ac expenſæ coloniæ deſcribebantur. In horum poſtea locum poſteriori ætate Curatores Kalendarii ſucceſſere. Extat Inſignis de illis titulus *lib.* XII. *Cod. Theodoſiani*; & in Gruterianis inſcriptionibus *pag.* 444. 5. laudatur *C. Octavius Modeſtus honoratus ad curam Kalendari Reip. Canuſinorum à Divo Trajano.* pag. 446. 7. *Curator Kalendari R. P. Aeclanenſium electus à D. Pio. Piſis* in area ædium *Roncionorum* grandius ſaxum ſervatur, cujus inſcriptionem apud Gruterum *pag.* 444. mutilam & depravatam, integram ac correctam exhibeo.

D M
SIEITSA. IANVARIA. HIC. ADQ. CON
E. M.
QVINTVS. OBSQVENTIVS. SEVESINVS
AVG. PISIS. CVR. KAL. FLORENTINORVM
SIBI. POSTERISQ. SVIS

Prior verſus in *Grutero* deeſt, quem etiam omiſit *Chimentellius cap.* 7. poſtea legitur CUR. I. ALAE. *Florentinorum*, ubi luſcitioſi exſcriptores

A K in I commutarunt, inſertis poſtea literis AE, quibus nullus eo in lapide locus eſt. Ratiocinium pecuniæ fœnebris Kalendarium dicebatur, quod egregie junior Gothofredus in *notis ad leg.* I. *de Curat. Kalend. Codicis laudati* probat ex panegyri *Æduorum Flavienſium* nomine *Conſtantino* recitata: *Ob hæc igitur merita & priſca pater. tuus civitatem Aeduorum voluit jacentem erigere*, *perditamque recreare*, *non ſolum pecuniis ad Kalendaria largiendis &c.* nempe fœnori dandas, ex qua annuos quæſtus facerent. Tabulæ publicæ, in quibus ſcribebantur nomina eorum, qui fœnebrem pecuniam à civitatibus accipiebant, Kalendarium
B dicebantur; hinc in eadem lege ait *Conſtantinus* Imperator: *Itaque quoties minus idoneum deprehenditur ejus patrimonium*, *cujus nomen Kalendario civitatis alicujus invenitur obnoxium &c.* Nomen Kalendarii hiſce tabulis inditum eſt, quod debitores, quorum nomina ibidem ſignabantur, vertentibus menſtruis Kalendis, fœnus ſolvebant; unde Horatius *Serm.* I. *Sat:* 3. ait:

Odiſti & fugis, *ut Druſonem debitor æris*,
Qui niſi, *cum triſtes miſero venere Kalendæ*,
. *Mercedem aut nummos undeunde extricat*.....

Seneca *lib.* I. *de benef cap.* 2. *Nemo*, inquit, *beneficia in Kalendario ſcribit: nec avarus exactor ad ho-
C ram & diem appellat.* Vide *l. lecta* 40. ff. *ſi cert. pet.* ac Pancirolum *de magiſtratibus municip. cap.* 14. ubi fuſius agit de Curatoribus Kalendarii, de quibus hactenus. Redeo ad Proquæſtores coloniæ *Piſanæ*, qui in noſtro Cenotaphio jubentur adeſſe, cum Duumviri decreta de inferiis *Cajo* quotannis mittendis, *per ſcribam publicum in tabulas referenda* curabant. Singulis magiſtratibus ſcribæ inſerviebant, qui eorundem decreta in tabulas publicas referebant. Scriba hic nominatus, erat ſcriba proquæſtorius; ita *Cicero* in Cluentiana *ſcribam ædilitium* appellat, qui ædilium decreta publicis tabulis conſignabat. *Scriba ad æ-
D rarium* recitatur *Ciceroni* in *Piſoniana num.* 49. I- 38
dem pro *Archia poeta num.* 6. *Hic tu*, inquit, *tabulas deſideras Heraclienſium publicas*, *quas bello Italico incenſo tabulario*, *interiiſſe ſcimus omnes.* Locus in quo publicæ tabulæ ſervabantur, *tabularium* dicebatur.

Nulli in neutro Cenotaphio Ædiles *Piſani* occurrunt; at in inſcriptione apud *Roncionos*, quæ patricia & equeſtris *Piſis* familia eſt, *Piſani* ædilis mentio fit.

D. M
Q. LARGENNIo
E Q. F. GAL. SEVERo
ÆDILI PISAS
Q. LARGENNIVs
CHRESIMVS. PA$^{T}_{R}$
QVI. OB. HONORs
BISELLI. H--S. L. Nv.
REI. P. PISANOR
DEDIT

Hanc inſcriptionem juſto volumine, cui titulus:
F *Marmor Piſanum de honore Biſellii*, illuſtravit *Valerius Chimentellius* in *Piſano Lyceo* eloquentiæ profeſſor inſignis, cujus modo ibidem veſtigia implet V. C. *Averanus* nitore Latini ſermonis, ac Græcarum literarum peritia univerſæ Academiæ commendatus, ac brevi exteris, poſteriſque noſcendus. Incompertum plane eſt, quando hic *Q. Largennius Piſis* ædilitatem geſſerit, uti etiam quot collegas eo in magiſtratu habuerit; nam *Arpini* tres Ædiles fuiſſe ſcribit Cicero *lib.* XIII. *fam. epiſt.* 11. *ad Brutum.* Velſerus *lib.* V. *rerum Augu-*

Auguſtan. putat, ubi in vetuſtis ſaxis legitur: AEDIL. IIVIR. AEDIL. IIIVMVIR vel IIIIVIR, binos, ternos, vel quaternos in coloniis Ædiles indicari. Verum nullus dubito diverſos ibidem honorum gradus exprimi, nempe quum quis primo Ædilis, dein II. Vir, Triumvir, vel IIIIVIR fuerit. Id patet ex inſcriptione Gruteriana *pag.* 461. in qua *A. Quinctilius* in eodem municipio dicitur IIIIVIR. AED. POTEST. IIIIVIR. JURE DIC. quæ pariter leguntur *Ocriculi* in altera inſcriptione *pag.* 422. 8. Non poſſum hic omittere decretum *Tergeſtinorum* relatum *pag.* 408. in quo *Hiſpanius Lentulus Nepos Duumvir juri dicundo* verba fecit de honoribus deferendis *Fabio Severo* ob præclara ejoſdem erga *Tergeſtem* patriam beneficia, inter quæ recenſetur eundem ab *Antonino Pio* impetraſſe, ut *Carni, Catalique adtributi à D. Auguſto Pio Reip. noſtræ, prout qui meruiſſent talia, abſque cenſu per ædilitatis gradum in curiam noſtram admitterentur, ac per hoc civitatem Romanam adipiſcerentur.* Itaque in eadem urbe præter Duumviros, qui ſupremum magiſtratum gerebant, creabantur etiam Ædiles. In actis etiam purgationis *Felicis* ſuperius laudatis *Cæcilianus* Duumvir municipii *Aptungenſis* in *Africa* teſtatur ſe ibidem cum *Augentio* ædilitatem adminiſtraſſe. Perſius in priori *ſatyra verſ.* 129. ait:

39 *Seſe aliquem credens, Italo quod honore ſupinus*
Fregerit heminas Ereti ædilis iniquos.

Ædilatum *Italum honorem* appellavit, quod in vilioribus etiam oppidis, ne dum in coloniis ac municipiis inſignioribus *Italiæ*, ædiles paſſim creabantur. Quidam quibus adhæſit *Farnabius*, legunt *Areti*, quæ antiqua eſt *Tuſciæ* urbs. Verum *Ereti*, ignobilis in *Sabinis* oppidi, legendum eſſe puto; tum quia poëta ibi irridet faſtum cujuſpiam, qui ob infimum ædilitatis munus in vili oppido habitum, vultu elato atque inflatus procedebat. *Arretium* vero nobiliſſima erat colonia, diuque cum *Romanis Etruriæ* inhiantibus, vario Marte conflixerat; tum quia *Arretium* priorem ſyllabam longam effert ob geminatam conſonantem Silius *lib.* v.

— Pœnus nunc occupet altos
Arreti muros?

In vetuſtis inſcriptionibus Grut. *pag.* 520. 3. *domo* ARRETIO. *pag.* 372. 12. MVNICIP. ARRETIN. & *pag.* 1022. 2. ORDO ARRETINORVM. Porro nulla in noſtris lapidibus Ædilis mentio occurrit, quod neutiquam ad eorum magiſtratum ſpectabat decretum de inferiis quotannis inſtaurandis, ſed ad Duumviros, ac Proquæſtores ob publicam pecuniam impendendam. Hic mihi liceat unum & alterum ſubnotare ad memoratam inſcriptionem explicandam. Honorem BISELLI ibi recitatum pluribus indagat *Chimentellius*; at ipſe duumviralia ornamenta deſignata exiſtimo. Varro *lib.* IV. LL. ait: *Quod non plane erat ſella, ſubſellium dictum; ubi in ejuſmodi duo, biſellium dictum.* *Romani* magiſtratus inſigne erat ſella curulis, quæ paſſim viſitur in denariis gentium *Romanarum* ad deſignandos Dictatores, conſules, prætores, alioſque curules magiſtratus. Ita in coloniis Duumviri in eadem ſella jus dicebant, quæ inde biſellium dicta, quod duo in eadem ſedebant. Dio *lib.* XLIV. ceteros inter honores Cæſaris poſt devictos juvenes *Pompejos*, hunc recitat: *Ut ſemper curuli ſella ſederet, exceptis ludis: tum etiam ſeſſio ei in tribunicio ſubſellio cum iis qui quoque tempore tribunatum plebis gererent, concedebatur.* Tacitus *lib.* I. *hiſt.* ait: *Legati legionum conſularibus ornamentis donantur*; inter quæ ſella curulis numerabatur. Ita cum quempiam de colonia benemeritum decuriones publico honore decorare volebant, eundem duumviralibus ornamentis, hoc eſt, biſellio donabant. Apud Grut. *pag.* 347. 3.

P. AELIO. P. F. PHILOLOGO
AVG. DECVRIONI. CAPVAE
ORNAT. ORNAM. IIVIRAL
AELIA. APHRODISIA
MATER. ET. SIBI. FECIT

Ruſus in eadem inſcriptione legitur: AEDILI. PISAS. Ne errorem marmorario impingamus, facit altera inſcriptio apud Gruterum *pag.* 301. poſita *Torquato* & *Attico* Coſ. æræ vulgaris Chriſti 143. *Antonino Pio* imperante; ibi nomina ac patriæ plurium exhibentur, quos inter quarto ſtatim loco: CLEMENS PISAS. Ceterorum patriæ ablativo caſu efferuntur, nempe *Bononia, Tiburi, Fano Fortunæ, Formis, Volceis &c. Piſæ* tantum accuſativo caſu inſcribuntur. Chimentellius *cap.* 7. ſcribit *Piſam* ſingulari caſu non ſe- 40
mel apud veteres, Græcos præſertim pronuntiari; quare uti a Latinis dicitur *paterfamilias*, non *vero paterfamiliæ*, ita *Aedilis Piſas* pro *Piſis* ſcalptum fuit. Sed poſterior inſcriptio, quam ille non obſervavit, palam oſtendit accuſativum pro ablativo, non autem pro genitivo uſurpatum. Extat Gruteri *pag.* 359. 1. epitaphium, quod uxori poſuit

M. APISTIVS. M. F. PAL. SABINVS. DVVMVIR
VEIOS. IIII. VIR. NEPETE

Hic quoque *Vejos* pro *Vejis* ſculptum eſt. Præterea *pag.* 14. 9. ejuſdem theſauri Gruteriani legitur.

I. O. M.
L. PETRONIVS
FLORENTINVS
DOMO. SALDAS

Saldæ erant in *Mauritania*, ac ea urbs colonia erat *Romanorum*. Eſt militis inſcriptio; cujus patria ablativo caſu latinis efferri ſolebat, voce *domo* ſæpe præpoſita; *Florentinus* enim ejuſdem cognomen fuit. Ita miles *domo Arretio* laudatur *pag.* 530. 3. *domo Brixia* 534. 1. *domo Philippis* 546. 2. *domo Placentia* 554. 6. quæ dicendi phraſis paſſim in militaribus epitaphiis occurrit, in quibus ablativus caſus gentilitius legitur. Vide indicem *Gruteri*, in quo ſub titulo *caſus mutatio*; *Piſas* pro *Piſis* per antiptoſin ſcriptum dicitur. Extat tamen *pag.* 558. 10. militaris inſcriptio, in qua *Piſis* juxta tritas Grammaticorum regulas ſculptum eſt.

P. RANFANIVS
P. F. GAL
CYRINICVS
PISIS
VIX. ANN. XVIII
MIL. ANN. V. IN COH
VIIII. PR. 7. SALVI
BASSI. H. S. E.

In cenotaphio *Lucii* Cæſaris datur cura *C. Canio Saturnino* IIVIRO & DECEM PRIMIS eligendi & emendi à privatis loci, in quo annuæ Cæſari Auguſti F. inferiæ mittantur. Decem decuriones, qui in ordine Curiæ primi cenſebantur, *decem primi* vulgo appellabantur, eorumque non rara apud antiquos ſcriptores mentio habetur. Cicero pro *Roſcio Amerino num.* 14. *Itaque*, ait, *decurionum Amerinorum decretum ſtatim fit, ut decem primi proficiſcantur ad Sullam.* Idem in quarta

Verrina narrat *L. Metellum* prætorem *Siciliæ* ob
depoſitas à *Centuripinis C. Verris* ſtatuas *evocaſſe*
ad ſe Centuripinum magiſtratum, & decem primos.
In *codice Theod. l.* 39. *de Epiſcopis, & l.* 54. *de*
41 *Heret.* nominantur *decem primi curiales.* Gratia-
nus Imper. ibidem *l.* 2. *de quæſt.* decernens pœ-
nam plumbatarum infligi poſſe decurionibus, ad-
dit: *Decem primos tantum Ordinis curiales ab im-*
manitate hujuſmodi verberum ſegregamus. In editis
codicibus *immunitate* perperam legi ſcite in notis
Gothofredus obſervavit. Idem vero principalium
curiæ numerus non ubique fuit; nam Cæſar *lib.*
1. *bel. civ. cap.* 35. evocavit ad ſe *Maſſilienſium*
XV. primos. Tullius *lib.* III. *de nat. Deor.* lau-
dat chirographum *ſex primorum*, & in Novella
Majorani ad Baſilium Pr. Prætorio nominatur
quinque primorum curiæ ſubſcriptio. Apud Gru-
terum *pag.* 348. 7. hocce epitaphium legitur.

FILI FECERVNT
D. M.
P. AEMILI. NICOMEDI. IVN
QVI. VIXIT. ANNIS. XLII. M. VI. DIB. XX
DOMINO. D. III. INTER. DECEM
PRIMOS
PATRI. BENE. MERENTI
DVLCISSIMO &c.

Item pag. 49.

DEO. CAVTE
FLAVIVS. ANTISTIANVS
V. E. DE. DECEM. PRIMIS
PATER. PATRVM

Hermogenianus antiquus J. C. ait: *Decem primi*
tributorum exactioni ita præerant, ut ſi quid detri-
menti fiſcus mortuorum cauſa contraheret, ipſi ſuis
ſumptibus reſarcirent. Eorundem etiam meminit
Firmicus *libro* III. *Mathes. cap.* 2. & 12. & plura
de iiſdem notat Reineſius *epiſt.* 31. ſcribens in ſin-
gulis ordinibus, corporibus, ac ſcholis decem
primos fuiſſe. Sane *decem primi* ſcholæ Domeſti-
corum laudantur *leg.* 7. 8. *&* 9. *de domeſt. & protect.*
C. T. & *pag.* Grut. 202. 2. nominantur X. PRI-
MI, qui pertinebant ad domum Auguſtorum,
non vero ad curiam, ſeu Ordinem coloniæ.

Antequam inſtitutum de antiquis *Piſanæ* colo-
niæ magiſtratibus ſermonem abſolvam, inventa
nuper *Piſis* inſcriptio producenda mihi eſt. Il-
lam mihi oſtendit *Jo. Baptiſta Ricciardus* in *Piſa-*
no Lyceo Philoſophiæ moralis profeſſor, quem
virum ob ſingularem eruditionem ac non vulga-
rem in omni literarum genere peritiam, unice
obſervo, iſque me viciſſim eximia benevolentia
complectitur.

D. M. S
FELIX. HERCVLEO
EQ. P. AED. II. COS. I
PONT. PERP.
REIP. PIS

42 Extat hocce ſaxum in horto, in quo ceræ deal-
bantur, literis affabre inſculptis, optimeque ſer-
vatis. Equidem ut à nomine incipiam, *Felix* flo-
rente Republica, ac priori Imperatorum ætate,
cognominis loco erat, nec uſpiam nomen viri
fuit; unde poſteriori Auguſtorum ætate ea in-
ſcriptio dicata eſt. Hinc ſub horum imperio lau-
dantur *Felix Publicius Pal. Furianus* pag. 303. 3.
operis Gruteriani; *Flavius Herculeo Pont.* pag.
313. 3. & *M. Herculius Feſtus* pag. 1077. Illis
vero notis, EQ. P. nempe EQVO PVBLICO,
idem *Felix* equo publico donatus indicatur, ac
proinde vir erat ordinis equeſtris. Cicero in *Phi-*
lippica ſexta loquens de ſtatuis *C. Antonio* Trium-
viri fratri erectis ait: *Altera equitibus Romanis,*

A *equo publico, qui item aſcribunt:* PATRONO.
Etenim licet quis eſſet ex ordine equeſtri, equo
etiam publico honoris gratia donabatur. Ovidius
familia antiquitus equeſtri ſe ortum teſtatur. *lib.*
IV. *de Ponto eleg.* 8.

Seu genus excutias, equites ab origine prima,
Uſque per innumeros inveniemur avos.

Idem tamen ſcribit *lib.* II. *Triſt.* ſe equo publico
ab Auguſto honoratum.

At memini: vitamque meam, moreſque probabas
Illo quem dederas, prætereuntis equo.

Nempe cum, teſte Suetonio *cap.* 38. *de vita Au-*
guſti, equitum turmas recognoſceret, reducto
B poſt longam intercapedinem more tranſvectionis.
Hinc apud Gruterum *pag.* 480. 5. & 484. 2. le-
guntur hæ notæ dignitatis equeſtris, EQ. R.
EQ. P. ſcilicet: *Equiti Romano, equo publico.*
pag. 486. 1. inſcribitur epitaphium.

T. VETTIDIO
POTENTI FIL
EQVO PVBLICO
ANNOR. XX. M. IIII. D. V

Pag. 468. 4.

SERVILIO POPILIAN
EQVO PVB
C DECVRIONI &c.

Pag. 347. 6.

L. AELIANO. L. F
AN. PROVINCIALI
EQVO. PVBLICO. ORNATO &c.

Pag. 404. 2.

L. EGNATIO INVENTO
PATRI. L. EGNATI. POLLIONIS
RVFI. HONORATI. EQVO. P &c.

Poſtea *Felix Herculeo* equo publico ab Imperatore
ornatus, iterum ædilitatem geſſiſſe dicitur, de
quo colonico magiſtratu ſuperius dictum eſt. At
D quod idem inſcribitur COS. I. hoc eſt: *conſul ſe-*
mel non levem mihi difficultatem ingerit, cui vix 43
ſolvendæ ſim. Doctiſſimus Chimentellius *cap.* 5.
de honore Biſellii ſcribit duumviros in ambitioſa
quapiam colonia potuiſſe nuncupari conſules, cum
iidem *Romanorum* conſulum imaginem ſuis in ur-
bibus præ ſe ferrent; qui quidem ſcriptor ſi epi-
gramma quod nondum è ruderibus erutum pedi-
bus forte *Piſis* calcavit, vidiſſet, in eodem ſuæ-
met opinioni triumphum ceciniſſet. *Cicero* in al-
tera agraria *Capuanorum* ſuperbiam exaggerans,
qui ſuæ urbis magiſtratum non duumviros, uti
ceteræ coloniæ, ſed prætores nuncupaſſent, ait:
E *Nonne arbitramini paucis annis fuiſſe nomen conſulis*
appetituros? Equidem *Auſonius* ſe *Burdigalæ* con-
ſulem vocat.

Diligo Burdigalam; Romam colo; civis in hac
ſum,
Conſul in ambabus.

Quæ carmina Velſerus *lib.* V. pro arbitrio inver-
tit præter omnium vetuſtorum codicum fidem.
Reineſius vero *epiſt.* 31. putat *Auſonium* poetarum
more locutum, ac metri cauſa pro duumviro *con-*
ſulem poſuiſſe; quod etiam repetit *lib.* III. *va-*
riar. cap. 16. ſcribens *pag.* 603. *Conſules ſola Ro-*
ma habebat incommunicabiles municipiis & coloniis.
F Verum, uti ſcite notat *Chimentellius*, ſi quædam
municipia Dictatorem juri dicendo præficiebant,
quod de *Lanuvio* teſtatur *Cicero* in *Miloniana*, &
de *Cærete* inſcriptio Gruteriana *pag.* 214. aliæ
quædam urbes ſuos magiſtratus nomine conſulum
per ambitionem appellarunt. Major certa Dicta-
torum, quam Conſulum dignitas atque imperium
erat, quod *Syllæ* ac dein *Cæſaris* exemplo conſtat.
Auguſtus decimum tertium conſulatum accepit;
idem vero dictatoris nomen ac poteſtatem ſibi po-
pulo

A pulo offerente: *veſtem ſuam diſcidit, recte invidiam atque odium ejus nominis vitans*, ex Dione *lib.* LIV. & Suet. *cap.* 52. *de vita ejuſdem*. Nullus ignorat Auguſtorum ſequioris præſertim ætatis imperio conſulum poteſtatem viluiſſe, ac penes nomen tantum & faſces ſtetiſſe. Ita pluribus conſularia ornamenta donata; ſub *Commodo* enim vigintiquinque unico tantum anno conſulatum geſſere. Quare vel Principum privilegio, vel coloniæ *Piſanæ* ambitione, poſteriori ætate, pro Duumviris conſules creati videri poſſint. Laudata inſcriptio *COS. I.* poſteriora tempora aperte indicat; B nam antiquitus is qui ſemel conſulatum geſſerat, *conſul* inſcribebatur, numeralibus notis tunc tantum additis, cum alterum, vel plures conſulatus obtinuiſſet. Vereor tamen ne illa nota I. præter morem addita, apud eruditos memoratæ inſcriptioni fidem elevet, cum nuſquam unico conſulatui ſubjecta legatur. Caſaubonus in *notis ad pag.* 112. *apologiæ Apuleji* ex Philoſtrato de *vitis Sophiſtarum* municipales conſules producit, quos etiam admiſit Scipio Gentilis *lib.* II. *de juriſdict. cap.* 5. Ipſe ad hunc Conſulem non ſecus ac ad aquas, ut ajunt, hæreo.

Hactenus de vetuſtis coloniæ *Juliæ Piſanæ opſequentis* magiſtratibus diſſerui. Quod vero in *Cajano* cenotaphio nulli dicuntur ineunte anno C magiſtratus *propter contentiones candidatorum Piſis* electi, hujus diſſidii origo exponenda eſt. Quemadmodum *Romæ* cives partim patricii, partim plebeji erant, ita etiam cives coloniarum in decuriones ac plebejos dividebantur. Decurionum numerum in unaquaque colonia à Triumviris qui eandem deducebant, conſtitutum colligo ex Cicerone *in agraria.* 2 dicente lege *Rulli* de deducenda colonia *Capua*, *centum decuriones* ibidem decretos. Poſtea decurionibus accenſebantur illi, quibus centum millium nummum, nempe duorum millium ac quingentorum ſcutatorum fa-

44 D cultates erant. Plinius *lib.* 1. *epiſt.* 19. *Eſſe autem*, inquit, *tibi centum millium cenſum ſatis indicat*, *quod apud nos*, videlicet Comi, *decurio es.* Qui ultra 25. jugera poſſidebat, inter decuriones cenſebatur. *L.* 33. *de decur. C. Theod.* curialibus provinciæ Myſiæ conceditur, *ut quos è plebe idoneos habent*, *ad decurionatus munia devocent*, hoc eſt, eos è plebe cives, *quos ad decurionum ſubeunda munera ſplendidior fortuna ſubvexit.* Ibidem *leg.* 53. Cum poſt fugatum *Sex. Pompejum*, ac exauctoratum *Lepidum*, milites miſſionem ab *Auguſto* in *Sicilia* peterent, hic quo eos ſub ſignis in caſtris contineret, pollicitus eſt unicuique ſuis in E patriis *Senatoriam*, ſeu *decurionis dignitatem* ex Appiano *lib.* V. *bel. civ. pag.* 744. Plinius *lib.* X. *epiſt.* 117. Græcam vocem Latio donans, ait: *Solent totam bulem atque etiam è plebe non exiguum numerum vocare.* Decuriones in coloniis id erant ac *Romæ* Senatores, unde non ſemel Senatores nuncupati. Tacitus *lib.* XIII. ait: *iiſdem conſulibus auditæ Puteolanorum legationes, quas diverſas Senatorius Ordo plebſque ad Senatum miſerant.* Pacatus in panegyrico de laudibus *Theodoſii* laudat apud Hemonam *conſpicuos veſte nivea Senatores.* Theodoſius Imp. *l.* 85. *de decur.* vetat *decurionem* (*& ſi ſic dici oportet*) *Curiæ Senatorem plumbatarum ictibus ſubdi.* Majoranus Auguſtus Novella F 1. curialium *cœtum*, inquit, *recte appellavit antiquitas minorem Senatum.* Hinc in vetuſtis inſcriptionibus legitur *pag.* 457. 6. SENATUS. P. Q. TIBURS. *pag.* 463. 3. P Q. NOLAN. At *pag.* 1086. 3. 4. ORDO. POPULUSQUE. NOLANUS. Quo ſane nomine municipalis ſenatus vulgo nuncupabatur, ut ex reſcriptis Principum in utroque Codice patet. Apud Gruterum *pag.* 19.

PRO. SALVTE. COLONIAE
ET. ORDINIS. DECVRIONVM
ET. POPVLI. TVDERTIS &c.

Pag. 393. 5. ORDO SANCTISSIMUS DECUR. *pag.* 275. 2. 481. 9. & 1095. SPLENDIDISSIMUS. *pag.* 421. 7. 347. 1. 481. 9. & 484. 6 AMPL. nempe *Ampliſſimus.* Qui aderant *Romæ* in Senatu ac decreta condebant, *Patres conſcripti* dicebantur: At decuriones coloniarum, qui in curia ſententiam dicebant, non *Patres*, ſed tantum *conſcripti* appellabantur, licet quidam Patres Patrum in allata ſuperius inſcriptione nuncupetur. Hinc *pag.* 355. Gruteri legitur: *Placere huic* ORDINI, nempe decurionibus; *pagina* vero 443. *Placere univerſis* CONSCRIPTIS; & *pag.* 456. *Placere* CONSCRIPTIS. Et in noſtro Cajano cenotaphio: *Placere* CONSCRIPTIS *quæ ad IIII. Nonas Apriles &c. ita fieri agi, haberi, opſervarique &c.* Ex quibus eam antiquitus formulam in condendis colonicis decretis uſurpatam intelligimus. Uti vero Senatus ac plebs *Romæ* diſcernebantur, ita & in coloniis ac municipiis ſeparatim nominantur. Extant inſcriptiones apud Panvinium in *lib. de imperio Rom.* ubi de Coloniis agit, *pag.* 747.

DECVRIONES ET PLEBS
COLONIÆ ANCONITANORVM

Item *pag.* 748. 45

DECVRIONES ET PLEBS
COLONIÆ ASCVLANORVM

Ex quibus infertur in coloniis decurionum decretis plebis ſcita adjuncta, ita ut & ipſa plebs ſententiam rogaretur. Hoc ipſum oſtendit celebris inſcriptio Narbonenſis *pag.* 229. in qua *Auguſto Narbone* PLEBS NARBONENSIUM *aram in foro poſuiſſe* dicitur, ac TRES EQVITES ROMANI A PLEBE & tres libertini annua ſacra facere jubentur in honorem Auguſti, quod JUDICIA PLEBIS DECURIONIBUS CONJUNXIT; ſive quia Decuriones conarentur plebejos à judiciis excludere, ſive quia diſcrepantes utrorumque ſententias idem Princeps compoſuerit. *Auguſtus* ſane jus comitiorum plebi *Romanæ* ſervavit ex Suetonio *cap.* 40. nam *Fabianis & Scapticoſibus tribulibus ſuis die comitiorum, ne quid à quoquam candidatorum deſiderarent, ſingula millia nummum à ſe dividebat.* Idem tamen in coloniis abs ſe in *Italia* deductis, jus comitiorum penes ſolos decuriones colonicos eſſe voluit, *excogitato*, ut ait Suetonius *cap.* 46. *genere ſuffragiorum quæ de magiſtratibus urbicis decuriones colonici in ſua quiſque colonia ferrent, & ſub diem comitiorum obſignata Romam mitterent.* In noſtro cenotaphio Caji hæc leguntur: *Duoviri qui primi creati erunt, hoc quod decurionibus & univerſis colonis placuit, ad decuriones referant, eorum publica auctoritate adhibita, legitume id caveatur, auctoribuſque iis in tabulas publicas referatur.* Itaque tota auctoritas condendi decreti penes decuriones erat. Ceterum etiam plebem ſententiam rogatam colligo ex iis quæ in eodem lapide leguntur: *Ob eas res univerſi decuriones,* COLONIQVE &c. *inter ſeſe conſenſerunt.* Deinde inferius: *Hoc quod decurionibus, &* UNIVERSIS COLONIS *placuit.* Ubi *colonorum* nomine plebs deſignatur, cum ſejunctim à decurionibus nominetur. Ita apud Gruterum *pag.* 387. 1. legitur: ORDO NARNIENSIVM UNA CVM CIVIBVS. Vide inſcriptionem *Mundæ* in *Hiſpania*, quam *cap.* 4. exhibeo. *pag.* 484. 2.

ORDO VOCONTIORVM EX CONSENSV ET POS TVLATIONE POPVLI &c.

Quæ poſtulatio populi exprimitur etiam *pag.* 423. 6. & *pag.* 431. 1. *Sextus Ligurius dicitur*: IIVIR DESIGNATVS EX POSTVL. POPVLI; qui tamen ibidem inſcribitur *ornamentis quinquevirallbus* SVFFRAG. SANCT. ORDNIS *honoratus*. Immo cum plebs cuipiam ob accepta beneficia ſtatuam, vel inſcriptionem dedicabat, locus publico monumento ornandus à decurionibus concedebatur. Ita *pag* 392. in ſaxo *Urbini* legitur: LOCVS PLEBEI DATVS DECRET. DECVR. & paſſim hæ notæ L. D. D. D. in Gruteriano opere occurrunt, nempe: *Locus datus decreto Decurionum*; ubi vero inſcribuntur literæ D. D. ſignificatur: *decreto Decurionum*, uti *Romani* Senatus conſulta illis literis S. C. exprimebantur, ut plane conſtet integram condendorum decretorum auctoritatem ſolos decuriones habuiſſe. Libro Digeſtorum 50. recenſetur titulus *de decretis ab Ordine faciendis*. Extat in *codice Theod. lex.* 1. *quemad. mun. civ.* in
46 qua *Conſtantinus* Imperator ait nominationem Duumvirorum *populi quoque ſuffragiis in Africa ex conſuetudine celebrari*; cujus primum inductæ conſuetudinis origo tempuſque ignorantur; quæ tamen poſtea abolita fuit ex lege 84. & 142. *de decur.* quibus ſtatuitur nominationes à duabus tertiis Ordinis in *Africa* faciendas. In decreto noſtro de inferiis *Caji* laudantur *acta*, *facta*, *conſtituta per conſenſum* OMNIVM ORDINVM, quibus poſtremis verbis decretum Decurionum, ac conſenſus plebis exprimuntur, quæ decretum illud gratanter accepit. Ciceroni in *epiſt.* 3. *ad Brutum omnium Ordinum conſenſus* recitatur; nempe Senatus, equitum, ac plebis, qui triplex erat ordo civium *Romanorum*. In coloniis ac municipiis equites fuiſſe certum eſt, quorum cenſus erat CCCC. millium nummum. Ovidius ſe equeſtri familia apud *Sulmonem* natum ſcribit *lib.* IV. *Triſt. eleg.* 10.

Si quid id eſt, uſque à proavis vetus ordinis hæres,
Non modo fortunæ munere factus eques.

Cicero apud *Arpini* municipium equeſtri familia natus erat; unde & à Juvenali *Sat.* 8. *Ver.* 237. dicitur

Hic novus Arpinas ignobilis, & modo Romæ
Municipalis eques.

Cæſar *lib.* III. *bel civ. cap.* 71. ſcribit eodem die duplici prœlio deſideratos equites *Romanos* notos *C. Fulginatem Placentia*, *A. Gravium Puteolis*, *M. Sacrativum Capua*. Cicero in *Planciana num.* 18. cum quædam municipia nominaſſet, ait: *iiſdem nunc à municipiis adſunt equites Romani publice, cum legationis teſtimonio.* Et num 26. *Sed cum ſit Cn. Plancius is eques Romanus ea primum vetuſtate Equeſtris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes Equites Romani fuerint, ſummum in præfectura* Atinati *florentiſſima gradum tenuerint &c.* *Piſis* etiam plures equeſtris ordinis viros fuiſſe nullus inficias ibit; & illi quidem vocibus *omnium Ordinum* in Cajano marmore exprimuntur. Ordo equitum R. in coloniis dignior erat, quam ordo decurionum. Nam Plinius *lib.* 1. *epiſt.* 19. ad *Firmum Novocomenſem* ſcribens, ait: *Magnæ & graves cauſæ, cur ſuſcipere, & augere dignitatem tuam debeam. Eſſe autem tibi centum millium cenſum ſatis indicat, quod apud nos decurio es. Igitur ut te non decurione ſolum, verum etiam equite Romano perfruamur, offero tibi ad implendas equeſtres facultates CCC. millia nummum.* Juxta illud Horatii:

Si quadringentis ſex, ſeptem millia deſunt;
Plebs eris;

A *Romæ* videlicet; in coloniis enim centum millium cenſus decuriones à plebe diſtinguebat. Strabo *Gaditanæ* urbis ſplendorem deſcribens *lib.* III. *pag.* 116. ait quingentos ibidem equites *Romanos* cenſos fuiſſe, *quot nullius vel Italicæ urbis cenſi fuerant, præter Patavinam.* Scribit de Auguſto Suetonius *cap.* 46. *Ac nec ubi aut honeſtorum deficeret copia, aut multitudinis ſoboles, equeſtrem militiam petentes, etiam ex commendatione publica cujuſque oppidi ordinabat.* Præterea *L. Munatius Plancus Lugdunum* militum coloniam deduxit ex veteri epigrammate apud *Panvinium* & *Gruterum*; illorum quidam Equites fuere, quorum mentio
B habetur apud Gruterum *pag.* 431. 1. Sigonius *lib.* II. *de antiquo jure civ. Rom. cap.* 2. recte notat Equites alios equo publico meruiſſe, alios privato; illos autem in Vrbe diverſum à Senatoribus ordinem conſtituiſſe; hos vero in exercitu ordinem à peditibus diſtinctum conſtituiſſe. Ci- 47
cero in prima *Philippica num.* 14. reprehendens legem *M. Antonii*, qua centuriones in tertiam judicum decuriam conjiciebat: *Cenſus præſtinebatur*, inquit, *non centurioni ſolum, ſed equiti etiam Romano. Itaque viri fortiſſimi atque honeſtiſſimi, qui ordines duxerunt, res & judicant & judicaverunt. Non quæro*, inquit, *iſtos: quicumque ordi-*
C *nes duxit, judicet. At qui ſi ferretis, quicunque equo meruiſſet, quod eſt laudatius, nemini probaretis; in judice enim ſpectari & fortuna debet & dignitas.* Certum eſt legere Aurelia lata à *L. Aurelio Cotta*, *Cn. Pompejo* & *M. Craſſo* Coſſ. A. V. 684. equeſtri ordini judicandi poteſtatem reſtitutam, quam poſtea *Julius Cæſar* confirmavit, excluſis tribunis ærariis. Suetonius in *Julio cap.* 41. *Judicia ad duo genera judicum redegit, equeſtris ordinis, ac ſenatoris: tribunos ærarios, quod erat tertium, ſuſtulit.* Hinc cum *Cicero* ait, nemini probari potuiſſe legem, qua judicia concederentur iis omnibus, *qui equo meruiſſent*, plane infertur,
D non omnes qui equo merebant, ad equeſtrem ordinem Senatorio oppoſitum, pertinuiſſe; ob defectum videlicet cenſus, & dignitatis. Hujus generis equites fuere qui in memorata inſcriptione *Lugdunenſi* poſt decuriones nominantur, quorum fortunæ ac dignitas infra decuriones erant. Illis etiam verbis *per conſenſum omnium Ordinum* intelligi poſſunt decuriones, & varia collegia, ſeu corpora artificum, Fabrorum, Naviculariorum &c. Ita Gruteri *pag.* 391. 1. legitur: *ex decreto* ORDINIS *corporis Piſcatorum & Urinatorum totius alvei Tiberis.* Verum cum Ordo cœtum decurionum poſtea ſignificaret, plebejorum artifi-
E cum cœtus ſeu ſocietates paſſim *collegia*, ac *corpora* nuncupata ſunt, uti ex innumeris inſcriptionibus & ex titulo de navicolariis *lib.* XIII. *C. Theod.* ac de pluribus collegiis *lib.* XIV. per totum colligitur.

Anno urbis 756. deſinente IV. Nonas Apriles ob contentiones candidatorum nulli *Piſis* magiſtratus novi creati fuerant, ex initio decreti de inferiis *Caji*. Extat *lex* 28. *de decurionibus C. T.* lata à *Conſtante*, ſeu *Conſtantio*, uti contendit *Gothofredus*, anno æræ Chriſtianæ 339. *Conſtitutionibus perſpicue definitum eſt, Kalendis Martiis nominationes fieri, ut ſplendidorum honorum mune-*
F *rumque principiis primo tempore procurentur.* In tabula municipali apud *Pighium* ad A. V. C. 719. non eodem tempore novi magiſtratus unoquoque anno creati leguntur. Puto tamen imperante *Auguſto*, in coloniis, quas idem *jure ac dignatione Urbi quodammodo pro parte aliqua adæquavit* ex Suet. *cap.* 46. novos magiſtratus Kalendis Januariis munus primum obiviſſe; cujus tamen rei in tanta veterum monumentorum inopia nullum teſtem appello. Profecto in laudata tabula Duumviri

viri poſt bellum *Alexandrinum* creati, Kalendis Januariis magiſtratum iniſſe dicuntur. Utut de hoc ſit, ineunte Aprili ejus anni, quo *Cajus Cæſar* obiit, nulli *Piſis* magiſtratus creati fuerant, *propter contentiones candidatorum.* Non ſemel *Romæ* ob candidatorum ambitionem nullis conſulibus deſignatis, interrex creabatur. Ita anno V. 701. *ſeptimo demum menſe* conſules creatos ſcribit Dio *lib.* XL. Cicero *epiſt.* 8. *lib.* III. *ad Q. fratrem* ait: *Res prolatæ: ad interregnum comitia adducta.* Anno etiam inſequenti 702. invaleſcentibus ſeditionum procellis, quas conſularis ambitus excitarat, candidati conſulatus per vim ac cædes magiſtratum invaſuri, tribus veluti caſtris *Romam* occupaverant, ita ut unus tantum conſul *Pompejus* V. Kal. Martias deſignatus fuerit. Hic idem ambitus *Piſanos* decuriones in partes diſtraxit, ne
48 ſtato tempore, novi illius anni magiſtratus in colonia eligerentur. Alia tamen ex cauſa nulli plerumque in coloniis magiſtratus inibant. Nam cum Dumviris, atque aliis recenter creatis magiſtratibus munerum editio incumberet, nonnulli, ut graviores expenſas declinarent, omni contentione curabant, ne quipiam ſibi magiſtratus deferretur; & delato, non ſemel aufugiebant, ex *L.* 16. & 29. *de decur.* Præterea *Magiſtratuum & Sacerdotiorum editiones* memorantur *L.* 1. *de ſpect.* Apulejus *lib.* X. ait: *Quinquennali magiſtratui fuerat deſtinatus, & ut ſplendori capeſſendorum reſponderet faſcium, munus gladiatorium triduani ſpectaculis pollicitus, latius munificentiam ſuam porrigebat.* Plinius *lib.* X. *epiſt.* 117. ſcribit ineuntes magiſtratum in *Bithynia* univerſis decurionibus, ac non exiguo è plebe numero binos denarios, vel ſingulos dare. Extat inſcriptio *pag.* 409. 3.

L. FADIO. PIERO. II. VIRO
MVNIFICENTISSIMO. CIVI
QVI. OB. HONOREM. DECVR
EODEM. ANNO. QVO. FACTVS. EST
GLAD. PARIA. XXX. ET VENATION
BESTIARVM. AFRICANAR. ET. POST
PAVCOS. MENSES. DVVMVIRATV
SVO. ACCEPTIS A. REP. H-S XIIIX. N. VENAT
PLENAS. ET. GLADIATORVM. PARIA. XX
EDIDIT. ITEM. POST. ANNVM. LVDOS
SCAENICOS. F. S. F. AVGVSTALES
L. D. D. D.

Coloniæ Duumviris, ne in edendis ludis patrimonia decoquerent, pecunias quandoque donabant, expenſas munerum ex parte ſuppleturæ. Item *pag.* 452. 1

T. ANCHARIO. T. F. PAL. PRISCO
AED. QVAEST. II. VIR. QVAEST. ALIMENT.
HVIC. PRIMO II. VIR. BIGA. POSITA. OB. EXIMIAS. LIBERALITATES. ET. ABVNDANTISSIMAS. SINE. EXEMPLO. LARGITIONES. ET. QVOD. EX. INDVLGENTIA. AVG. OCTIES. SPECTACVLVM. GLADIATOR. EDIDERIT. AMPLIVS. LVDOS. FLORALES &c.

Ex munerum à novis magiſtratibus edendorum conſuetudo *Romæ* in colonias ac municipia derivaverat. Plinius *lib.* XXXVI. *cap.* 15. munus ædilitium *M. Scauri*, ac *M. Agrippæ* ludos in ædilitate undeſexaginta diebus factos recitat; quod enim ædilitas magiſtratum petentibus, primum
49 obveniret, immanibus munerum expenſis populi *Romani* favorem ſibi conciliare conabantur. Cicero pro *Murena num.* 38. ait: *Trinos ludos ædilis feceram*; & *lib.* II. de officiis: *Nam pro amplitudine honorum, quos cunctis ſuffragiis adepti ſumus noſtro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modo nominavi, ſane exiguus ſumptus ædilitatis fuit.* Plurium ædilium munera ibidem
A commemorat, additque: *Vitanda tamen eſt ſuſpicio avaritiæ; nam Mamerco homini ditiſſimo, prætermiſſio ædilitatis conſulatus repulſam attulit:* Et in laudata oratione pro Muræna ait: *Sunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare ſi populo ludorum magnificentia voluptati eſt, non eſt mirandum eam L. Murenæ apud populum profuiſſe.* De novorum conſulum muneribus dixi *differt.* 1. de duobus nummis *Diocletiani* ac *Licinii cap.* 5. Vopiſcus in *Aureliano cap.* 15. *Furii Placidi* conſulis Anno vulgari Chriſti 273. largitionibus narratis, ait: *Factum eſt enim ut jam divitiarum ſit, non hominum conſulatus: quia utique ſi virtutibus defer-*
B *tur, editorem ſpoliare non debet. Perierunt caſta illa tempora, & magis ambitione populari peritura ſunt.* Eadem largitionum peſtis colonias afflavit. Hinc cum *Sex. Ligurius* in colonia *Lugdunenſi* ob perpetuum Pontificatum ſibi collatum, plura millia nummum colonis donaſſet, dicitur: II. VIR DESIGNATUS EX POSTUL. POPULI. Ex Grutero *pag.* 431. 1. Quare cum populus magnificentiora munera ab uno potius quam ab altero expectaret, novorum magiſtratuum comitia per ſeditionem plerumque turbabat, quamvis electio penes decuriones eſſet, plebe nullum in coloniis ſuffragium dante. Ceterum memora-
C tæ in *Piſana* colonia contentiones candidatorum ambitioni potius deputandas arbitror, quam eorundem in declinandis ob ſpectaculorum expenſas magiſtratibus; nam qui munus refugit, neutiquam pro eodem obtinendo candidatus contendiſſe dici poteſt. Cum *Romæ* defuncto Rege, ac poſtea comitiis conſularibus, morbo conſulum, bello, aut ſeditione impeditis, novi magiſtratus creari non poſſent, interrex patricia è gente prodebatur, qui ad quintum diem cum imperio in Urbe eſſet, qui poſtea ſucceſſorem in quinque alios dies excipiebat, quouſque comitia conſularia haberentur. In quibuſdam coloniis, quod nul-
D li novi magiſtratus creari poſſent, penes interregem juriſdictionem fuiſſe indicat inſcriptio Narbonenſis apud Gruterum *pag.* 394. 5.

T. COMINIVS. C. F. PO
DVVMVIR. ÆDILIS
INTERREX

Pagina etiam 491. 10 ponitur inſcriptio cuidam, imperante *Tiberio*, *Formiis* dicata.

AED. III. AVGVRI. INTERREGI &c.

Verum *Piſis* nullos id temporis interreges creatos diſerte monſtrat tabula Cajana, in qua legimus: *Univerſi decuriones, colonique, quando eo ca-*
E *ſu in colonia neque IIvir, neque Præfecti erant, neque quiſquam jure dicundo præerat, inter ſeſe conſenſerunt &c.* At interrex juri dicundo præerat, Senatum cogebat, aliaque præſtabat, quæ Reges, ſeu Conſules ſummo cum imperio *Romæ* exequebantur. In illo tamen interregno coloniæ decuriones ac ceteri cives *Piſani* annuas inferias *Cajo* 50
decreverunt, legatos ad *Auguſtum* deſtinarunt, aliaque edixere, quæ in eadem inſcriptione referuntur. Quo vero menſe ejus anni Urbis 757. Duumviri *L. Titius A. F. & T. Allius T. F. Rufus*, qui in calce ejuſdem decreti nominantur, magiſtratum capeſſiverint, ignoratur, priori ver-
F ſu cenotaphii, quo dies, menſis, ac locus exprimebantur, neſcio cujus imperitia detonſo. Hoc tamen compertum habeo ante V. Kal. Julias Duumviros *Piſis* electos fuiſſe; nam ibidem *Auguſtus* ſæpius dicitur Tribunitiæ poteſtatis XXVI. quæ deſinebat die 27. Junii, tunc Tribunitiam poteſtatem XXVII. eodem auſpicante, ut *differt.* 2. *cap.* 15. fuſius oſtendam.

Digitized by Google

CAPUT IV.

Sacerdotes Piſanæ *Coloniæ. Flamen Auguſtalis* Piſis *creatus.* Antonius *Flamen viventis adhuc* Cæſaris *deſignatus, ſed non inauguratus.* Plutarchi & Appiani *interpretes notati.* Auguſtus *ante obitum divinis honoribus in* Italia *cultus. AUGUSTEUM eidem* Piſis *ſacratum.* Romæ *S. C. & in Coloniis Decurionum decreto in templis facta.* Auguſtus *à poetis paſſim Deus ante obitum nuncupatus. Flamines cum Auguſtalibus à V. C. perperam confuſi. Flamines Provinciæ contra* Valeſium *ac* Gothofredum *aſſerti. Iidem à decurionibus creati, à magiſtratu proditi, ab Auguribus etiam inaugurati contra Gruchium.*

AD antiquos Coloniæ *Juliæ Piſanæ* opſequentis Sacerdotes gradum facio, ut Cajanam inſcriptionem, aliaſque *Piſis* ſervatas, exponam; qua occaſione inſignem *Ciceronis* locum hactenus vel depravatum, vel perperam explicatum illuſtrabo. Et quidem in cenotaphio *Caji* nominatur *T. Statuleuus Juncus Princeps Coloniæ*, FLAMEN AUGUSTALIS, PONTIF. MINOR PUBLICORUM P. R. SACRORUM. *Numa* tres tantum Flamines *Romæ* inſtituerat, *Jovis*, *Martis*, ac *Quirini*, quorum ſinguli ſui tantum Dei ſacris operarentur. Poſtea aliis Diis flamines conſecrati ſunt; unde Tullius *lib.* II. *de legibus*, ait: *Diviſque aliis alii ſacerdotes, omnibus Pontifices, ſingulis flamines ſunto.* Varro *lib.* IV. *L. L.* à filo dictos putat, nam, cum intecto capite procedere non poſſent, nec apicem (galerus erat pilei rotundi formam habens) per æſtatem ob æſtum ferre poſſent, capillos filo nectebant; unde flamines quaſi filamines nuncupati. Religioſos vero flaminum ritus in indicem cogit A. Gellius *lib.* X. *cap.* 15. Inter ceteros honorum titulos, quos Dictatori Cæſari poſt bella civilia profligata, Senatus detulit, *Jovis ipſi*, inquit Dio lib. XLIV. *cognomentum palam impoſuerunt, templumque ei Clementiæ dedicari juſſerunt, Sacerdotioque ejus Antonium quaſi Flaminem Dialem aliquem præfecerunt.* Quod *Jupiter* Græcis Διὸς dicitur, ejuſdem Flamen Dialis appellatus. Cicero in *ſecunda Philippica num.* 106. hunc *Cæſaris* Flaminem execratus, ait: *Eſt ergo Flamen ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, ſic Divo Julio M. Antonius . . . Deteſtabilem hominem, ſive quod tyranni ſacerdos eſt, ſive quod mortui.* At *Cæſare*
51 ſuperſtite eodemque forte vetante, non fuiſſe *Antonium* inauguratum colligitur ex eodem Oratore ibidem dicente: *Quid ergo ceſſas? cur non inaugurare? Sume diem. Vide qui te inauguret; collegæ ſumus; nemo negabit.* Erant ambo in augurum collegium cooptati. Ceterum *Antonius* quamvis Flamen *Cæſaris* deſtinatus, eodem occiſo, invidiæ forte metu, ſeu quod ſtultitiæ proximum ducebat trucidati hominis Flaminem eſſe, inaugurationem omiſit. Hujus teſtis eſt idem Cicero in *Philippica* 13. hiſce *Antonium* perſtringens: *Deceptum autem patrem à me Cæſarem affirmare audes? Tu, tu, inquam, illum occidiſti Lupercalibus, cujus homo ingratiſſimus flaminium cur reliquiſti?* Verum Plutarchus in *Antonio*, narrata pace inter hunc ac *Cæſarem* & *Sex. Pompejum* A. V. 714. factam, ait αὐτὸς δὲ Καίσαρι χαριζόμενος ἱερεὺς ἀπεδείχθη τοῦ προτέρου Καίσαρος. Qua Latine reddit Leonardus Arretinus: *Effetque augur in locum prioris Cæſaris, junioris gratia, conſtitutus.* At falſo. Nam uti ex *Cicerone* oſtenſum eſt, jam *Antonius* vivente *Cæſare* fuerat inter augures adſcriptus. Cum *Parthica Appiani* ex *Plutarcho* confarcinata ſint; eadem verba *pag.* 156. interpres *Gelenius* Latine vertit: *Ipſe in amicorum gratiam, creatus eſt flamen divi Cæſaris.* Sed neque hæc melior eſt interpretatio. In primis participium χαριζόμενος voci Καίσαρι uniendum eſt, quod ſane nomen *Cæſaris* perperam exſcriptor *Plutarchi* omiſit. Præterea falſum eſt *Antonium* eo A. V. 714. creatum fuiſſe flaminem *prioris Cæſaris*; ſiquidem adhuc ſuperſtite *Cæſare* A. V. 709. ex Dione *lib.* XLIV. proxime laudato, *Antonius* ejuſdem *Cæſaris* flamen fuerat deſignatus. Vox ἱερεὺς, qua *Plutarchus* utitur *ſacerdotem* ſignificat, non autem ſpeciale quoddam genus ſacerdotii, flaminium nempe, aut auguratum. Hinc cum *Cæſar Octavianus Julio* patri divinos honores decreviſſet, *Antonius*, inquit Plutarchus, *in gratiam Cæſaris* Octaviani, *prioris Cæſaris ſacerdos factus eſt.* Ex his patet *Auguſtum* primum inter principes *Romanos*, cum adhuc in vivis eſſet, ſuomet nomini tanquam numini conſecratos Flamines habuiſſe. *Antonius* enim Flamen *Julii Cæſaris* adhuc ſuperſtitis deſignatus, non fuit inauguratus, ſeu ut vulgo dicitur, conſecratus; illo vero mortuo, *flaminium reliquit*, teſte *Tullio*; quamvis poſtea ejuſdem ſacerdos in gratiam *Auguſti*, creatus fuerit, ſi vera narrat *Plutarchus*.

Cum *Auguſtus* A. V. 718. *Sex. Pompejum* maritimis ac terreſtribus copiis exutum, ex *Sicilia* fugaſſet, ac *Lepidum* in Triumviratu hactenus collegam, à militibus deſertum, in ordinem redegiſſet, ſummis & humano faſtigio majoribus honorum titulis ab *Italiæ* oppidis exceptus fuit, quod ſublatis bellis civilibus, quæ *Italiam* tot annos infandis calamitatibus ac miſerandis cladibus oppreſſerant, pacem ejuſdem provinciis intuliſſet. Hinc teſte Appiano *lib.* V. *bel. civ. pag.* 746. *oppidatim inter Deos tutelares conſecratus eſt.* Hæc prima divini cultus *Auguſto* delati mentio in hiſtoriis occurrit. Cum vero ſuperato *Antonio*, *Romanum* orbem occupaſſet, *Aſiatici* templa eidem uti Deo dicarunt apud *Pergamum*, *Ancyram*, aliiſque in Urbibus, quamvis ille ad declinandam, invidiam, petentibus Urbium legatis, ut ipſis templa *Auguſto* conſecrare permitteret, ſub *Romæ* & *Auguſti* nomine eadem dicari voluerit ex Tacito *lib.* IV. *Annal.* Gruteri *pag.* 105.

ROMAE. ET. AVGVSTO 52
CAESARI. DIVI. F
COLON. AVXVRN
A. AEMILIVS. EX. PECVNIA
SVA. F

In vetuſtis iiſdem inſcriptionibus non ſemel legitur: *Sacerdos Romæ & Auguſti.* Philo de *legatione ad Cajum*, ait: *Totus orbis cæleſtes Auguſto honores decrevit, templa, fana, lucos, porticus, ut his nulla pulcriora viſantur in urbibus, vel vetera, vel nova.* Addit autem Auguſtum accepiſſe hujuſmodi honores à cæcis aſſentatoribus, *non quod probaret, ſed quia videbatur hoc poſtulare amplitudo imperii, cui veneratio quædam his artibus parabatur; ipſum vero nunquam inflatum talibus obſequiis hinc certo colligitur, quod nunquam ſuſtinuit ſe appellari Deum, vel Dominum, averſatus hanc adulationem.* Suetonius *cap.* 2. *de vita Claudii*, ſcribit ipſum natum Kalendis Auguſti Lugduni, *eo ipſo die quo primum ara ibi Auguſto dedicata eſt.* Anno Urbis 744. Apud Gruterum *pag.* 229. recitantur ſacrificia ſtatis anni diebus *Numini Auguſto* facienda *Narbone* ex plebiſcito colonico, in cujus titulo legitur.

NVMINI. AVGVSTI. VOTVM
SVSCEPTVM. A. PLEBE. NARBO
NENSIVM. IN PERPETVOM

Hæc

Hæc ara *Auguſto* dicata fuit X. Kal. Octobris, *T. Statilio Tauro. L. Caſſio Longino* Coſſ. V. C. 764. Hinc *Piſani*, ne in deſerendis *Auguſto* honoribus ceteris cedere viderentur, ſacrarium eidem in foro dicarunt, quod de Imperatoris agnomine *Auguſteum* nuncuparunt. Initio decreti de inferiis *Lucis* dicitur; PISIS. IN. FORO. IN AVGVSTEO *ſcribendo adfuere &c.* Chimentellius *cap. 7. de Biſellio ſcribit* Auguſteum exponi poſſe forum, quod ab Auguſto ſic dictum tradit Suidas in V. *Auguſtus.* Recte tamen obſervat hanc explicationem *Piſanæ* inſcriptioni non congruere. Nam ſi forum dixerant, cur *Auguſteum* repeterent? Duo igitur ibidem deſignantur, forum & Auguſteum. Secundo exponit Auguſteum pro prætorio, ſeu publica domo, in quam de more Decuriones conveniebant ad conſultandum, ac decreta facienda. *Tertio*, inquit, (*& puto verius*) *à cultu Auguſti ſic dictum, ut Serapeum, Heracleum, & multa ad genus.* Vir inſignis duo diverſa loca putavit, quæ apud *Romanam* gentem unus idemque locus priſca religione erant. Nam ædes publica, in quam *Romæ* Senatus, & in coloniis ſeu municipiis decuriones ad conſultandum conveniebant, erat templum alicui Deo dicatum; nefas enim erat in loca non ſacra, ſed profana Senatum convenire. Gellius *lib.* XIV. *cap.* 7. ait: *Varro docuit, confirmavitque niſi in loco per augures conſtituto, quod templum appellaretur, Senatus conſultum factum eſſet, juſtum id non fuiſſe; propterea & in curia Hoſtilia, & in Pompeja, & poſt in Julia, cum profana ea loca fuiſſent, templa eſſe* 53 *per augures conſtituta, ut in eis Senatus conſulta more majorum juſta fieri poſſent.* Lampridius in *Alexandro Severo cap.* 6. *Quum Senatus frequens in curiam, hoc eſt, in ædem Concordiæ, templum inauguratum, convenisſet.* Equidem Senatus coacti in templis mentio paſſim in Romanis ſcriptoribus occurrit. Livius. *lib.* 1. *Templumque*, inquit, *ordini ab ſe aucto curiam fecit, quæ Hoſtilia uſque ad patrum noſtrorum ætatem appellata eſt.* Lib. XXXVII. *Eumeni Senatus datus eſt.* Dein: *Eumenes templo exceſſit*, ut de iis quæ Rex poſtulaverat, Patres conſultarent; quo peracto: *Reductus is præterea in templum Rex, & dicere juſſus.* De templo Caſtoris Cicero ait Verrina 3. num. 92. *Quo ſæpe numero Senatus convocatur, quo maximarum rerum frequentiſſimæ advocationes fiunt.* Salluſtius in Catilinaria: *Conſul in ædem Concordiæ venire jubet, eo Senatum advocat.* Audiendus iterum Cicero in Philippica 2. num. 43. *In hac cella Concordiæ, ò Dii immortales, in qua, me conſule, ſalutares ſententiæ dictæ ſunt.* Et in Philip. 5. num. 176 *In cella Concordiæ collocari armatos latrones, ſicarios; è templo carcerem fieri: opertis valvis Concordiæ, cum inter ſubſellia Senatus verſarentur latrones, Patres conſcriptos ſententias dicere.* Idem habet in *Seſtiana num.* 20. *Lib.* II. *epiſt. ad Q. fratrem* ait: *Senatus ad Apollinis fuit.* Et M. Cœlius *lib.* VIII. *fam. epiſt.* 4. idem tradit; epiſtola etiam 8. ait: *In æde Apollinis ſcribendo adfuerunt*; recitatque S. C. de prætoriis provinciis. Appianus *lib.* II. *civ. bel. pag.* 507. edicto Antonii conſulis *Senatus in ædem Telluris convocatus eſt.* Quod ipſum teſtatur *Plutarchus* in *Bruto.* Vetuſtum hunc Latinorum morem, ante *Æneæ* in *Italiam* adventum laudans Virgilius *Æneid.* VII. V. 174. ait:

— *hoc illis curia templum.*

Auguſtus quo Patres conſcripti *& religioſius & minore moleſtia ſenatorium munus fungerentur, ſanxit, ut prius quam conſideret, quiſque thure ac mero ſupplicaret apud aram ejus Dei, in cujus templo coiretur.* Hæc Suetonius *cap.* 35. Sequiori quoque Auguſtorum ætate, Senatum in templum convocari ſolitum teſtantur Capitolinus in *Maximo & Balbino cap.* 1. & in *Maximinis cap.* 16. Trebellius in *Valeriano cap.* 1. in *Claudio cap.* 4. Vopiſcus in *Probo cap.* 10. Lampridius in *Alexandro cap.* 6. Uti vero *Romæ* Senatores in templa coire ſolebant, ita pariter in coloniis decuriones in ſacras ædes decreta facturi conveniebant: nempe in loca per augures conſtituta, ut decreta juſta fieri poſſent. Auſonius in *panegyri ad Gratianum* ait: *Nou forum, non baſilica olim negotiis plena, nunc votis, votiſque pro tua ſalute ſuſceptis &c.* Forum quodlibet ex area & baſilica conſtituebatur. *Piſis* in foro ædes ſacra *Auguſto* dicata *Auguſteum* dicebatur, in quam decuriones *Juliæ Piſanæ Opſequentis* conſultaturi coibant. Apud Gruterum in titulo inſcriptionis *Neapoli* legitur *pag.* 355. 1. ut omittam allatam *pag.* 444. 2. K. JUN. IN. CURIA BASILICAE AVG. ANNIAN. SCRIBUN. ADFUER. Qui locus Neapoli *Curia Baſilica Auguſtæ* Piſis *Auguſteum* dicebatur. Philo de *legatione ad Cajum* laudat dicatum *Auguſto* templum, quod nuncupabatur Σεβάςιον, quod Latine redditur *Auguſteum. Chimentellius* ideo veretur Auguſteum pro domo publica accipere, in quam de more convenirent Decuriones ad conſulta facienda, quia Auguſteum *vix digna vox eo ſæculo Auguſteo.* At extat vetus inſcriptio *pag.* 227. 3. 54

P. VEIDIVS. P. F. POLLIO
CAESAREVM. IMP. CAESARI
AVGVSTO
ET. COLONIAI. BENEVENTANAI

P. Veidius Pollio Eques *Romanus*, ex *Auguſti* amicis, qui murænarum vivariis damnatos ſervos immergebat, quive obiens A. V. 738. *Auguſto* magnam hæreditatis partem, & Pauſilypum villam prope *Neapolim* eidem legavit ex Dione *lib.* LIV. curiam Auguſti honori, ac coloniæ *Beneventanæ* ornamento æque ac commodo extructam, *Romano* quidem, ſed novo nomine, *Cæſareum* nuncupavit. Equidem decuriones, uti dicebam, in ædes ſacras ad conſulta facienda coveniſſe, docet etiam inſcriptio Ferentinatum *pag.* 456. 1.

M. ACILIVS. PLACIDVS. L. PETRONIVS.
FRONTO IIII. VIR. I. D. S C. FERENTIN.
IN. CVRIA. AEDIS. MERCVRI. SCRIBVNDO.
ADFVERVNT Q. SEGIARNVS MAECIANVS.
T. MVNNIVS NOMANLINVS

Utrumque vero decretum, nempe *pag.* 355. & 456. eadem plane formula, qua noſtra *Piſana*, expreſſum apparet. Item *pag* 1001. legitur decretum municipii *Regienſis* factum IN TEMPLO COLLEGI FABRUM. Hujus vero moris cauſam aſſignabant, ut Numinis *ſacramento unuſquiſque conventus, conſuleret in medium*, teſte D. *Ambroſio* in epiſtola contra *Symmachum* Præfectum Urbi, qui aram *Victoriæ* dicatam in curia *Romana* reponendam dicebat, hæc ad Imperatorem ſcribens: *Illa ara concordiam tenet omnium, illa ara fidem convenit ſingulorum; neque aliud magis auctoritatem facit ſententiis noſtris, quam quod omnia juratus noſter Ordo decernit.* Victoriæ imaginem Auguſtus A. V. 725. ibidem poſuit, *cum curiam Juliam in honorem patris ſui factam dedicavit.* Dio *lib.* LI. ubi antea dixerat eundem Principem *Aſiaticis* permiſiſſe, ut ſibi templum *Pergami*, ac *Nicomediæ* extruerent. *Nam*, inquit, *Romæ & in Italia nemo unquam alicujus pretii homo id facere auſus eſt; quanquam defunctis Imperatoribus, qui imperio recte uſi ſunt, cum alii divini honores dantur, tum ſacraria tribuuntur.* Aliter tamen *Sextus Aurelius Victor* de eodem Principe ſcribit: *Hincque uti Deo*, inquiens, *Romæ*

provinciiſque omnibus, per urbes celeberrimas, vivo, mortuoque templa, Sacerdotes, & collegia ſacravere: Suetonio tamen plenam fidem habeo, qui *cap.* 52 ait: *In urbe quidem pertinaciſſime abſtinuit hoc honore*; ſubindicans in aliis *Italiæ* urbibus haud vetaſſe, ne divinus ſibi cultus deferretur. *Dionem* certe redarguit *Piſanus* lapis, in quo *T. Statulenus Juncus* Flamen Auguſtalis *Piſis* fuiſſe dicitur, itemque Augſteum, ſcilicet ædes ſacrata *Auguſto*, in quam colonici decuriones publice deliberaturi conveniebant. Tacitus *lib.* 1. *An.* cetera inter, quæ mortuo ſtatim *Auguſto* vitio dabantur, hoc refert: *Nihil Deorum honoribus relictum, cum ſe templis & effigie numinum per Fla-*
55 *mines & ſacerdotes coli vellet.* Unus tantum Flamen *Auguſti* adhuc ſuperſtitis à *Piſano* marmore exhibetur, eoque *Taciti* dictum mirifice illuſtratur. Et quidem poetæ, quibus cuncta pro arbitrio fingere licuit, non ſemel *Auguſtum* Dei nomine appellabant. Manilius *lib.* 1. *Aſtronomicon* ſub initium ait:

Nunc mihi tu, Cæſar, patriæ princepſque paterque,
Qui regis auguſtis parentem legibus Orbem,
Conceſſumque patri mundum Deus ipſe mereris.

Pedo Albinovanus in *elegia de conſolatione ad Liviam Auguſti* uxorem, *Druſum* extinctum ita fantem indueit:

Denique laudari ſacrato Cæſaris ore
Et merui, lacrymas elicuique Deo.

Cui ſimilia antea cecinerat Propertius *lib.* IV. *eleg. ult. de Auguſto* itidem loquens:

Ille ſua gnata dignam vixiſſe ſororem
Increpat, & lacrymas vidimus ire Deo.

Ovidius *lib.* 1. *Triſt. eleg.* 3. Deos, ut ſibi *Auguſtum* placatum redderent, precatus, ait:

Cæleſtique viro, quis me deceperit error,
Dicite; pro culpa ne ſcelus eſſe putet.
Ut quæ ſentitis, pœnæ quoque ſentiat auctor;
Placato poſſim non minor eſſe Deo

Et *lib.* IV. *eleg.* 4. cum Jovem ac Auguſtum nominaſſet, addit:

Cauſa tua exemplo ſuperorum tuta duorum eſt,
Quorum hic aſpicitur, creditur ille Deus.

Et *lib.* II. ad Auguſtum:

Per mare, per terras, per tertia Numina juro,
Per te præſentem conſpicuumque Deum.

Horatius *lib.* II *epiſt.* 1. ad Auguſtum.

Præſenti tibi maturos largimur honores,
Jurandaſque tuum per nomen ponimus aras.

Et hi quidem Deum *Auguſtum* fictis carminibus canebant, quem tamen ut reapſe Numen *Piſani* coloni per Flaminem divinis honoribus proſequebantur, quod ipſum nobiliores *Italiæ* colonias & & municipia feciſſe nullus inficias ibit. Defuncti poſtea *Auguſti Germanicus* Flamen inauguratus eſt, quod præter nummos prodit lapis *pag.* 236. 4. eidem Cæſari inſcriptus:

AVGVRI. FLAM. AVG
COS. II. IMP. II

Illo vero in Syria acerbo fato ſublato, Senatus decrevit, teſte Tacito *Annal.* 2 *ne quis Flamen, aut augur in locum Germanici, niſi gentis Juliæ crearetur.* Hic *Petri de Marca* Archiepiſcopi *Pariſienſis* ſententia refellenda eſt, qui in *diſſertatione de primatu Eccleſiæ Lugdunenſis num.* 58. ait: *Auguſtales iſti ſodales in unum corpus coibant, unde* Seviri Auguſtales *dicti, quibus ille qui præerat, flamen primus dicebatur, id eſt, primus collegii & corporis Auguſtalium.* Eadem inferius repetit *num.* 103. *Sacerdotes*, inquiens, *iſti nuncupati ſunt tandem* ſodales Auguſtales, *ex inſtituto Tiberii, apud*
56 *Tacitum lib.* 1. *annal. qui Lugduni, quemadmodum in Bætica, & aliis provinciis erant, ſeu numero.*

A *Unde in inſcriptionibus mentio* IIIIII. *Aug. id eſt Sevirorum Auguſtalium, qui dicti quoque flamines Auguſtales. Servabant inter ſe ordinem &c.* Eruditio virum inſignem defecit, dum flamines Auguſtales cum ſodalibus Auguſtalibus perperam confudit. Unius Dei unus tantum erat Flamen, Jovis flamen Dialis, Martis Martialis &c. ita Auguſti tum viventis in coloniis, tum mortui etiam *Romæ* unus tantum erat Flamen Auguſtalis; neque hic erat è corpore ſodalium Auguſtalium; qui quidem ſodales Auguſtales neque erant ſex tantum, neque uſpiam dicti ſunt flamines Auguſtales. Capitolinus de *Antonino Pio cap.* 13. *Me-*
B *ruit*, inquit, *& flaminem, & Circenſes, & templum, & ſodales Antoninianos.* Spartianus ſcribit Helvium Pertinacem à Severo Imperatore in ſuperos relatum, *addito flamine, & ſodalibus Helvianis. Cap.* 7. *de vita Severi.* Et Capitolinus *cap.* 15. *de Pertinace* ait: *Filius Pertinacis patris flamen eſt factus, Marciani ſodales, qui Divi Marci ſacra curabant, Helviani ſunt dicti propter Helvium Pertinacem.* Ita unus ubique Flamen, plures vero ejuſdem conſecrati Principis ſodales laudantur. Spartianus in *Hadriano cap.* 27. ſcribit eidem vita functo decretos ab *Antonino Pio & flamines & ſodales*; nempe ut per ſingulos flamines de more
C in quocunque oppido coleretur, non vero ut *Romæ*, vel alicubi uno eodemque loco plures flamines ſua ſacra curantes haberet. Ita etiam *Pacatus* in panegyri ad *Theodoſium* laudat apud *Hemonam* urbem *reverendos municipali purpura flamines*, quod ibidem plures flamines eſſent, quorum ſinguli ſui cujuſque Dei ſacris operabantur. Extat inſcriptio apud Gruterum *pag.* 237. 1. à Seviris Auguſtalibus *Neroni* Germanici F. dicata.

NERONI. CAESARI
GERMANICI. F
TI. AVGVSTI. N. DIVI. AVG.
D PRON. FLAMINI. AVGVSTALI
SODALI. AVGVSTALI

Palam uti diſtincta ſacerdotia recenſentur flaminium, ac ſodalitium Auguſtale. Tacitus *lib.* 1. *An.* ait: *Idem annus*, quo mortuus eſt Auguſtus V. C. 767. *novas cæremonias accepit, addito ſodalium Auguſtalium ſacerdotio, ut quondam T. Tatius retinendis Sabinorum ſacris, ſodales Titios inſtituerat. Sorte ducti è primoribus civitatis unus & viginti. Tiberius, Druſuſque, & Claudius, & Germanicus adjiciuntur.* Igitur illud collegium ſodalium ex viginti quinque ſacerdotibus componebatur, ut plane demiror doctiſſimum *Marcam* ſoda-
E les Auguſtales ad ſeviros tantum reſtrinxiſſe, de quo mox plura dicentur. Porro illud ſodalitium *novam cæremoniam* hiſtoricus appellavit, quod ante nulli extiterant ſodales Auguſtales, cum tamen A. V. 757. *Piſis T. Statulenus* fuerit flamen Auguſtalis, aliique etiam in ceteris *Romani* Orbis coloniis, ita ut de utriuſque ſacerdotii diſcrimine dubitare nemo poſſit. De ſeviris Auguſtalibus proxime fuſius diſſeram, ac *Marcæ* opinionem iterum confutabo. Hic quidem *num.* 58. ex Grutero *pag.* 29. 12. inſcriptionem adducit, in qua memoratur *Tauropolium provinciæ Narbonenſis fa-*
F *ctum per C. Batonium* PRIMUM FLAMINEM
AUG. ut plures flamines collegium conflaſſe videantur, in quo primus idem *Batonius* fuerit. Valeſius in *notis ad lib.* XXVIII. *Ammiani Marcellini*, & in *commentariis ad cap.* 34. *lib.* VIII. *Euſebianæ Hiſtoriæ*, & Gothofredus ad *L.* 2. *quemadmodum mun. civ. C. Theod.* ſcribunt eos qui provinciæ ſacra curabant, appellatos Sacerdotes, eos vero qui in municipiis Dei cujuſpiam ſacris præerant, flamines nuncupatos. Sane *Martianus* 57

Imp.

Imp. in Novella quarta laudat *Conſtantini* Auguſti legem, qua vetat *Flamini municipali*, *Sacerdoti provinciæ* uxorem ancillam ducere. Hos tamen refellunt inſcripta antiquitus ſaxa. Nam *pag.* 322. 9. laudatur *Sex. Attius Vieunenſis* FLAM. PROV. NARB. *Flamen provinciæ Narbonenſis.* *pag.* 324. 8. *Tarracone* dicatur inſcriptio *C. Mario Verro Gerundenſi* FLAMINI. PROVINCIAE. HISP. CITER. ubi plures ejuſdem provinciæ *Hiſpaniæ* citerioris Flamines nominantur. Item *pag.* 1096. *Mæcius Mæcianus* dicitur FUNCTUS. FLAMINATV. PROVINCIAE. HISPANIAE. CITERIORIS. *Cajus Batonius primus Flamen Auguſtorum* appellatur, quod inter eos, qui erant Flamines provinciæ *Narbonenſis*, primus erat, nempe ante eoſdem creatus. Uti coloniæ diverſos Flamines diverſis *Numinibus* deputabant, quorum primus is dicebatur, qui ante ceteros Flaminio ornatus fuerat: ita etiam provinciæ, habito publico provincialium conventu, Flamines diſtinctis Numinibus, videlicet ſingulis ſingulos aſſignatos creabant, quorum primus, qui flaminium prior acceperat, dicebatur. *Narbonenſes* igitur de provincia benemeritis Auguſtis Flamines creabant, quorum prior flaminio juſſus eſt pro ſalute *Septimii Severi* & *M. Aurelii* ſacrificium facere. Aliam interpretationem mox afferam, & forte magis probabilem.

Flamines *Romæ* fuere perpetui, quod paſſim conſtat ex libris *T. Livii*, in quibus nuſquam novus flamen, niſi in demortui locum creatus recitatur. Poſtea idem ſacerdotium in coloniis ac municipiis pro certo quodam tempore delatum fuiſſe patet ex *L.* 21. *de decur.* qua ſtatuit Conſtantinus Curiales *poſt Flaminii honorem, & magiſtratus, vel ſacerdotii decurſa inſignia*, non poſſe cogi fieri præpoſitos manſionum. In antiquis ſaxis legitur: *Flamini* II. *Flamini iterum pag.* 489. 10. & *pag.* 321. 10.

C. SEMPRONIO. SPERATO. FLAMINI. DIVORVM AVGG. PROVINCIAE. BAETICAE

IMP. NERVA. TRAIANO. CAES. AVG. GERM. III. VICERIO. ALARIANO. ET. L. MARTIO. POSTVMO. COSS. HIC. PROVINCIAE. BAETICAE. CONSENSV. FLAMINIC. MVNVS. EST. CONSEQVVT. PERACTO. HONORE. FLAMINI. &c.

Habetur hic alter Flamen provinciæ Divorum Auguſtorum, à provincialibus pro certo tantum tempore nominatus. Cum ante *Trajanum* Imperatorem plures Auguſti in Deos relati fuiſſent, ne flaminum provincialium numerus plus forte juſto excreſceret, quidam flamines creabantur, qui conſecratorum Principum ſacra peragerent, quos inter qui primo loco inaugurabatur, primus provinciæ flamen dicebatur; nuſquam tamen fla-
58 minum collegium legitur, ſecus ac *Marca* putavit. Alii Flamines erant perpetui, quorum aliquot nobis exhibent vetuſtæ inſcriptiones *pag.* 426. 7. 446. 7. 479. 7. 480. 5. 488. 3. 494. 4. & alibi. Conſtantinus *L.* 2. *quemad. mun. civ.* ſtatuit *Flamines perpetuos* eſſe immunes ab annonarum præpoſituris; & in actis de purgatione *Felicis* Epiſcopi *Aptungenſis tom.* 1. *Concil edit.* Labbei nominatur *Felix F. PP. curator coloniæ Cirtenſium*; nempe *Flamen perpetuus*. Num *T. Statalenus* in noſtro lapide nominatus, fuerit Flamen perpetuus Auguſtalis, vel tantum ad tempus creatus, incompertum mihi eſt; puto tamen perpetuum fuiſſe, uti erant *Romæ* ceteri flamines; temporarii enim flamines ſequiori ætate videntur inducti.

Flamines municipales erant ex Ordine decurionum, nec prius ſacerdotio ornari poterant, quam municipalia munera obiviſſent. *L.* 77. *de decur. C. Theod.* Hinc Flamen Auguſtalis *Piſanus* in cenotaphio nuncupatur PRINCEPS COLONIAE NOSTRAE, nempe primos inter colonos. Cicero *lib.* III. *fam. epiſt.* 11. Brutum appellat *principem jam pridem juventatis, celeriter, ut ſpero, civitatis*. In oratione pro domo ſua *Pompejum* principem civitatis nuncupat. Cenſorinus *cap.* 4. *de* die *Natali Q. Cærelium* commendans, ait: *Tu tamen officiis municipalibus functus, honore ſacerdotii in principibus tuæ civitatis conſpicuus &c.* quibus plane honorum titulis noſter municipalis Flamen inſignitur. Ad augendum honorem Cæſaris *Auguſti*, ejuſdem ſacris fas erat operari virum coloniæ *Piſanæ* principem, uti ejuſdem Imperatoris demortui flaminium *Romæ* ſuſcepit Germanicus Cæſar, dein ejuſdem filius *Nero*. Creabantur Flamines in municipiis à decurionibus; unde in ſaxo *Comenſi pag.* 438. 7. laudatur *L. Minucius* Exoratus

FLAMEN. DIVI. TITI. AVG
VESPASIANI
CONSENSV DECVRION

Nominatos à decurionibus, magiſtratus prodebat. Cicero in *Miloniana num.* 10. narrat *Milonem* profectum *Lanuvium ad Flaminem prodendam, quod erat Dictator Lanuvii Milo.* Flamines à Pontificibus inauguratos fuiſſe tradit Gruchius *lib.* 1. *de comitiis pag.* 10. Verum ab auguribus eoſdem etiam inauguratos ait Macrobius *lib.* III. *Satur. cap.* 13 ubi inter commenſales in cœna *L. Lentuli* Flaminis Martialis numeratur *L. Julius Cæſar augur, qui eum inauguravit.* Idem docet Cicero in *Philippica* 2. ubi de *Antonio* Flamine *Julii* nondum inaugurato verba facit.

CAPUT V.

T. Statulenus Juncus Piſis *Pontifex minor. De Pontificum majorum ac minorum diſtinctione* Panvinii ac Gutherii *opiniones ex* Cicerone *rejiciuntur. Pontifex Max. unus erat è collegio majorum Pontificum contra* Sigonium. *Pontifices minores ſpeciale collegium conſtituebant. Pontifices à* Cicerone *in oratione de domo ſua nominati illuſtrantur, ac de eiſdem* Gutherii *ſententia confu-* 59
tatur. Sigonii *ac* Panvinii *faſti corriguntur. Lectio vulgata* Suetonii *contra* Caſaubonum *ex* Cicerone *ac* Dione *probata. Plures errores* Glandorpii *notantur.* Gutherii *erratum de Flamine Diali, ejuſque juris dicendi poteſtate. Dii municipales* Italiæ *ex* Tertulliano *producti.* Juvenalis *locus illuſtratur. Pontifices modo perpetui: modo temporarii extra Urbem creati. Quinquennales in vetuſtis ſaxis nominatos, non fuiſſe ſacerdotes.*

IDem *T. Statulenus Juncus* princeps Coloniæ *Juliæ Piſanæ*, & Flamen Auguſtalis, dicitur etiam in eodem Cenotaphio Cajano PONTIF. MINOR PUBLICORUM P. R. SACRORUM. Livio *lib.* XXII. memoratur *L. Cantilius ſcriba Pontificum, quos nunc Pontifices minores appellant.* Quæ verba exſcribens Capitolinus *capite* 7. *de vita Macrini*, ait: hunc Imperatorem ac Pontificem Maximum electum, *quum ſcriba Pontificum eſſet, quos hodie Pontifices minores vocant.* Macrobius *lib.* 1. *Satur. cap.* 15. ſcribit. *Pontifici minori hæc provincia delegabatur, ut novæ Lunæ primum obſervaret aſpectum, viſamque*

A *regi ſacrificulo nuntiaret.* In vetuſtis inſcriptionibus *pag.* 426. 5. dicatur elogium *C. Junio Flaviano* PONTIF. MINORI: *Cicero* initio fere orationis de Haruſpicum reſponſis, *Romanos* Pontifices, qui de reſtituenda ſibi domo judicarunt, recenſens, eos inter tres minores Pontifices nominavit. Integrum textum inſeram, ut inſignium ſcriptorum in eodem exponendo errores clarius oſtendam. *At vero*, inquit, *domum meam P. Cornelius Lentulus conſul & Pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, Man. Glabrio, M. Meſſalla, L. Lentulus Flamen Martialis, P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L.* B *Clodius Rex ſacrorum, M. Craſſus, M. Scaurus, C. Curio, Sextus Cæſar Flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, Pontifices minores, cognita cauſa, duobus locis dicta, maxima frequentia ampliſſimorum ac ſapientiſſimorum civium aſtante, omnes religione, una mente, omnes liberaverunt.* Hoſce judices habuit *Cicero* A. V. 697. pridie Kal. Octobris ex *lib.* IV. *ad Atticum epiſt.* 2. Eos inter nominantur Pontifices ſedecim, duo *Flamines*, ac inſuper rex ſacrorum; tres vero pontifices poſtremo loco poſt flaminem Quirinalem nominatos, *minores* appellat. Viri eruditi ex hoc *Ciceronis* textu Pontifices in majores & minores C dividunt; quamvis in eiſdem diſtinguendis diverſas in ſententias abeant. *Symmacho* Urbis præfecto, PONTIFICI MAJORI, *Quindecim viro S. F.* dicatur inſcriptio *pag.* 370. 3. Altera *pag.* 361. 1. *L. Aradio* Auguri, PONTIFICI MAJORI. Panvinius *de civitate Romana pag.* 417. ſcribit collegium Pontificum *Romæ* uſque ad *Syllam* ex octo tantum ſacerdotibus conflatum, quibus cum *Sylla* Dictator A. V. 673. alios ſeptem addiderit ex Liviana epitome *lib.* LXXXIX. plenum eorundem collegium XV. ſacerdotum evaſiſſe. Addit majores Pontifices nuncupatos illos octo, qui lege Ogulnia ante *Syllam* collegium compo- D nebant; majores vero dictos, qui *Sullana* lege ſuperadditi ſunt, in quorum locum qui poſtea ſuffecti ſunt, minores pariter ſunt appellati. Hæc tamen opinio laudato ſuperius *Livii* teſtimonio refellitur; narrat enim *L. Cantilium* A. V. 538.
60 fuiſſe *ſcribam Pontificum, quos nunc Pontifices minores vocant.* Itaque Pontifices minores ii poſtea dicti ſunt, qui diu ante *Syllam Romæ* erant, non vero ii quos nova lege Dictator ſuperinduxit. Rupertus in *Enchirid. Pomponii lib.* III. *cap.* 4. ait in collegio XV. Pontificum primo loco fuiſſe Pontificem Maximum, reliquos XIV. fuiſſe Pontifices minores. Hoc quoque falſum eſſe conſtat E ex *Cicerone* qui tres tantum poſtremos vocavit Pontifices minores, ut plane appareat ceteros fuiſſe Pontifices majores, qua ratione *Panvinii* iterum opinio redarguitur. Præterea *L. Aradius* conſul æræ vulgaris anno 340. in memorata inſcriptione dicitur Pontifex major, itemque *Symmachus*, cum tamen id temporis Gentiles Pontificis Maximi titulum Imperatori tantum deferrent. Gutherius *lib.* 1. *de vet. jur. Pont. cap.* 17. opinatur Pontifices patricia è gente appellatos majores, plebejos vero minores dictos; nam lege *Ogulnia* ſacerdotiis plebi communicatis, collegia Pontificum & *Augurum* partim ex plebejis, partim ex F patriciis componebantur. Hanc quoque opinionem cum ſuperius allatis, laudato *Ciceronis* teſtimonio erroris manifeſte convincitur. Orator ibidem ſedecim Pontifices recenſet, quorum poſtremos nuncupat minores; iſti igitur neutiquam pertinebant ad collegium XV. Pontificum. Hoc ſecum tacite reputans *Gutherius lib.* I. *cap.* 31. *Ciceronis* textum mutilavit, quo ultra XV. collegium Pontificum non excreſceret; nam referens verba *Ciceronis* poſt Flaminem Quirinalem ait: *Q.*

A *Cornelius, Q. Terentius Pontifices minores, cauſa cognita &c.* cum tamen apud *Ciceronem* legatur: *Q. Cornelius, P. Albinovanus. Q. Terentius, Pontifices minores &c.* Sciens, ac volens *P. Albinovanum* è collegio eraſit, ne uno ſupra numerum XV. intruſo, collegium Pontificum ex ſedecim ſacerdotibus conflaretur. *Macrobius lib.* I. *Satur. cap.* 13. referens cœnam datam ſacerdotibus in inauguratione *P. Lentuli* Flaminis Martialis, ait: *Duobus tricliniis Pontifices cubuerunt: Q. Catulus, Man. Æmilius Lepidus, D. Syllanus, C. Cæſar rex ſacrorum, P. Scævola Sextus, Q. Cornelius, P. Volumnius, P. Albinovanus, & L. Ju-* B *lius Cæſar augur, qui eum inauguravit.* Ex his paret *P. Albinovanum* ac *Q. Cornelium*, quos *Cicero* in oratione habita A. V. 697. minores Pontifices appellat, fuiſſe Pontifices ante annum Urbis 691. quo mortuus eſt *Metellus Pius* Pont. Max. ex cujus libris ſe ea exſcripſiſſe *Macrobius* teſtatur, *Cæſare* in *Metelli* poſtea locum creato, ex Dione *lib.* XXXVII.

Ceterum duos alios Pontifices habemus eo anno 697. quo *Cicero* apud Pontifices, orationem pro domo ſua recitavit; qui tamen judicio non interfuerunt. Et quidem primo loco *Julium Cæſarem* Pontificem Maximum, quem ſupremo li- C cet ſacerdotio conſpicuum, laudati ſcriptores non obſervarunt. Eo vero anno *Cæſar* bellum in *Galliis* adminiſtrabat, quam in provinciam anno 699. ineunte Aprili profectus fuerat. At Pontifex Maximus unus erat è collegio XV. Pontificum, quod locupletiſſimis *Livii* teſtimoniis oſtenditur. Etenim mortuo Pontifice Maximo, prius creabatur alius Pontifex, ut integrum ac plenum eſſet collegium; dein ex eorum numero unus fiebat Pontifex Maximus. Livius *lib.* XXXIX. *cap.* 46. A. V. 571. *M. Claudio Marcello, Q. Fabio Labeone* Coſſ. ait: *Hujus principio anni P. Licinius Craſſus Pont. Max. mortuus eſt; in ejus locum M.* D *Sempronius Tuditanus Pontifex eſt cooptatus. Pontifex Maximus eſt creatus C. Servilius Geminus*, qui A. V. 545. Pontifex ſuffectus fuerat in locum *T. Otacilii Craſſi* ex eodem Livio *lib.* XXVII. *cap.* 6. Idem *lib.* XXV, *cap.* 2. *Mortuo*, inquit, *L. Cornelio Lentulo Pont. Max. in ejus locum ſuffectus M.* 61
Cornelius Cethegus: Et paulo poſt: *Comitia inde Pontifici Maximo creando ſunt habita*; additque electum *P. Licinium Craſſum*, competitoribus *Q. Fulvio Flacco* & *L. Manlio Torquato*, qui ambo erant Pontifices, ex eodem Livio qui *lib.* XXIII. *cap.* 21. ait *Q. Fulvium Flaccum* cooptatum fuiſſe Pontificem in locum *Q. Ælii Pæti* in pugna *Can-* E *nenſi* occiſi. Libro vero XXX. *cap.* 39. ad A. V. 552. ait: *L. Manlius Torquatus Pontifex eo anno mortuus.* Cum *Cæſar* prætura functus Pontificatum Maximum peteret, competitores habuit nobiliſſimos conſulares viros *Q. Catulum* ac *P. Servilium*, ex Plutarcho in *Cæſare*, & Salluſtio in *Catilinaria*: quos *potentiſſimos duos competitores* vocat Suetonius *cap.* 13. Uterque vero erat Pontifex. *Q. Catulus* inter Pontifices in cœna à *Macrobio* memorata recenſetur; *P. Servilius* dicitur Pontifex a *Cicerone* in *orat. de haruſpicum reſponſis, & pro domo*; Cæſar vero ex Vellejo *lib.* II. *abſens Pontifex factus erat*, cum in *Aſia* privata ſti- F pendia juvenis faceret. Denique ipſe Cæſar *lib.* III. *bel. civ. cap.* 83. in caſtris Pharſalibus *jam de Cæſaris*, inquit, *ſacerdotio Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus quotidianis contentionibus ad graviſſimas verborum contumelias palam deſcenderant*; ſinguli enim victoriam, occiſo Cæſare, ſperantes ejuſdem Pontificatui maximo certatim inhiabant, *Pompeji*, in cujus caſtris militabant, operam ad illum obtinendum inani ſibi voto pollicentes. Tres iſti præcoces Pontificatus candidati

ti erant è collegio XV. Pontificum. *P. Cornelius Lentulus Spinther* conſul & *Pontifex* dicitur Ciceroni in *orat. citata*, ubi *num.* 19. addit: *Te appello, Lentule, tui ſacerdotii ſunt thenſæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum &c.* *Domitius* paulo poſt occiſus fuit in pugna Pharſalica, in cujus locum Pontifex factus eſt *C. Octavius*, qui poſtea imperium *Romanum* occupavit, teſte Nicolao Damaſceno in libello de *educatione Auguſti*, cujus verba eaſcribam *diſſert.* 2. *cap.* 4. *Q. Scipio* à *Cicerone* inter judices Pontifices ibidem recitatur, quo mortuo, in ejus locum Pontifex creatus fuit *Tiberius Tiberii* Imperatoris pater ex Suetonio *cap* 4. *in Tiberio*. Ex his conſtat Pontificem maximum è collegio Pontificum ſemper electum, ac primum in eodem fuiſſe. Hæc *Sigonius*, quamvis in Romana hiſtoria verſatiſſimus, ignorans ſcripſit *pag.* 423. *not.* in *lib.* XXV. Livii: *L. Lentulus duobus ſacerdotiis præditus fuit: Pontificatu, & pontificatu maximo. In ejus mortui locum M. Cornelius Cethegus Pontifex factus eſt, P. vero Craſſus Pontifex Maximus*; non animadvertens Pontificem maximum ex integro Pontificum collegio creari ſolitum; quæ tamen ejuſdem antagoniſta *Grucchius* acute obſervavit. In eundem lapidem offendit Kippingus *lib.* 11. *Antiq. Rom. cap.* 12 ſcribens Pontifici maximo adfuiſſe *Pontifices minoris authoritatis primo quatuor, tum quinque, demum quindecim.* Erant enim tantum quatuordecim.

Alterum etiam, præter Cæſarem, è Collegio XV. Pontificum eodem anno V. C. 697. indicat *Cicero* in oratione pro domo ſua, ubi irridens Pontificem qui inſtigante *P. Clodio*, *Tullianæ* domus aream, erecto ibidem Deæ Libertatis ſimulacro, conſecraverat, vocat eundem *num.* 104. *novum Pontificem, primam hanc poſt ſacerdotium initum, religionem inſtituentem.* Dein num. 91. *Si autem ſcientia eſt quæſitu, quis erat minus peritus, quam is qui paucis illis diebus, quibus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obſtrictus beneficio recenti, cum ſe fratrem uxoris tuæ fratri ſuo germano antelatum videbat.* Et antea num. 90.
62 *Pontifex*, inquit, *adfuit. Non te pudet, cum apud Pontifices res agatur, Pontificem dicere, non collegium Pontificum adfuiſſe? præſertim cum Tribunus plebis vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Eſto collegium non adhibuiſti; quid? de collegis quis tandem adfuit &c. Frater*, inquit, *uxoris meæ.* Poſtea addit: *Hunc tu dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus P. R. ornatum Pontificem, non denique adoleſcentem quemquam, cum haberes in collegio familiariſſimos, adhibere potuiſti? Adfuit is, ſi modo adfuit, quem tu impuliſti, quem ſoror rogavit, mater coegit.* Pontifex igitur, qui aream domus *Ciceronis* conſecraverat, frater erat uxoris *Clodii*. Hæc erat *Fulvia*, quæ *Clodio* occiſo, *C. Curioni* nupſit, quam tandem *M. Antonius*, *Curione* bello civili in *Africa* interempto, uxorem duxit; unde peſſimum eidem fatum imprecans Cicero in *Philippica ſecunda*, ait: *Cujus* Clodii *te fatum ſicuti Curionem, manet; quoniam id domi tuæ eſt, quod fuit illorum utrique fatale.* Conſule Dionem in fine *lib.* XLVI. & Suetonium in *Auguſto cap* 62. Aſconius in argumento Milonianæ, ait: *Ultimæ teſtimonium dixerunt Sempronia Tuditani filia, ſocrus P. Clodii, & uxor Fulvia, & fletu ſuo magnopere eos qui aſtabant, commoverunt.* Ex his colligimus Pontificem *Ciceroni* tacito nomine irriſum, fuiſſe *Fulvium* filium Semproniæ, ac fratrem *Fulviæ Clodii* uxoris. Ejuſdem prænomen ac cognomen *Glandorpius* in Onomaſtico ex collatis duobus *Ciceronis* teſtimoniis erudite indagavit. Cicero in *orat. pro domo num.* 103. de eodem Pontifice, ait: *Viderat ille Murænam vi-*

A *tricum ſuum conſulem deſignatum, ad me conſulem cum Allobrogibus communis exitii indicia offerri.* In oratione vero *pro Muræna num.* 67. ait: *Non igitur ſi L. Natta, ſummo loco adoleſcens, qui & quo animo jam ſit, & qualis vir futurus ſit, videmus; in equitum centuriis voluit eſſe, & ad hoc officium neceſſitudinis, & ad reliquum tempus gratioſus, id erit ejus vitrico*, nempe Murænæ, *fraudi, aut crimini.* Pontifex igitur ſuppreſſo nomine *Tullio* memoratus, fuit *L. Fulvius Natta*, cujus vitricum *L. Murænam Cicero* defendit; *Sempronia* enim, mortuo conjuge, *Murænæ* juncta fuerat. Ex hucuſque diſputatis colligo A. V. 697. pridie
B Kal. Octobris, cum *Cicero* orationem pro domo ſua apud Pontificum collegium recitavit, decem & octo Pootifices *Romanos* nomine nobis cognitos, ſacris Deorum præfuiſſe, quorum ſedecim *Tullius* recenſuit; duos vero ex illius temporis ſcriptoribus addidimus, nempe *C. Julium Cæſarem* Pont. Max. & *L. Fulvium Nattam novum Pontificem, qui paucis* ante *diebus in collegium venerat.* Neuter illorum judicio adfuit. Nam *Cæſar* in *Gallia* bellum gerebat; *Fulvius* vero, pudore vetante, ad tribunal non acceſſit, cum plenis collegarum ſuffragiis domum *Ciceroni* reſtituendam certo intelligeret; domi ergo procul à judi-
C cio ea die ſe continuit. *Cicero* loco laudato, ante *Sex.* Cæſarem Flaminem Quirinalem, tredecim Pontifices nominat, quibus ſi addantur *Julius* Cæſar Pont. Max ac *Fulvius Natta*, qui *Tullianam* aream dedicavit, integrum collegium XV. Pontificum componetur. Hinc recte *Tullius* poſt recenſitum Flaminem Quirinalem, addit: *Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, Pontifices minores*, ut plane intelligamus tres hoſce poſtremos ad collegium XV. majorum Pontificum non ſpectaſſe. Pontifices minores alterum collegium inferiorum ſacerdotum componebant; quod non obſcure indicat Feſtus *V. Pontifices minores*, ſcri-
D bens: *Minorum Pontificum maximus dicitur qui primus in id collegium venit; Item minimus qui noviſſimus.* Non dicit *in collegium*, ſed *in id collegium* 63
nempe Minorum Pontificum, quod erat diverſum à collegio Majorum Pontificum, illique adminiſtrare ſolitum. Lucanus *lib.* 1. deſcribens amburbium *Romæ* peractum, fingit maximum natu vatum *Etruriæ* juſſiſſe Urbem

Ambiri: & feſto purgantes mœnia luſtro,
Longa per extremos pomæria cingere fines
Pontifices, ſacri quibus eſt commiſſa poteſtas.
Turba minor ſequitur ritu ſuccincta Gabino.
Veſtalemque chorum ducit vittata ſacerdos.

E Addit Quindecim viros, quibus Sibyllinos libros conſulere datum; Augures poſtea, dein VII. viros Epulones, &c. Poſt collegium XV. majorum Pontificum, memoratur poetæ *turba minor* Gabino ritu ſuccincta, videlicet Minores Pontifices, quos immediate locat poſt Pontifices Majores ante Veſtales, XV. viros S. F. alioſque ſacerdotes. Quædam Pontificum minorum munera recitat Macrobius *lib.* 1. *Saturn. cap.* 15. Quot vero fuerint Pontifices minores in ſuo collegio, incompertum mihi eſt, nec ſum hariolus qui poſſim divinare. Exiſtimo tamen omnes fuiſſe plebejos, quales plane fuere tres illi à *Cicerone* memorati,
F nempe *Q. Cornelius, P. Albinovanus*, & *Q. Terentius.* Cicero *Q. Cornelii* meminit *lib.* V. *fam. epiſt.* 6. ad *P. Seſtium* ſcribens: *Sed poſteaquam & Cornelia tua Terentiam convenit, & ego cum Q. Cornelio locutus ſum &c.* Hic *Q. Cornelius* cognatus erat *P. Seſtii*, nec ullus Corneliorum patriciorum *Quinti* prænomen tulit. *P. Albinovanus* an is ſit, quem *Cicero* in Vatinianâ ait inſtructum à *Vatinio* ad accuſandum *P. Seſtium*, in medio relinquo. *Publium* quemdam *Albinovanum* Sena-

torem à *Sylla* proſcriptum ſcribit Appianus *lib.* I. *bel. civ. pag.* 386. cujus *Albinovanus* Pontifex filius videri poſſit. *Q. Terentius Culleo* Trib. pl. adſtruitur A. V. 697. à *Pighio*; gens vero *Terentia Culleorum* erat plebeja, & aliquot ejus familiæ viri tribunatum plebis geſſerunt.

Gutherius *lib.* I. laudato ſcribit: *Ex quindecim Pontificibus octo fuerunt patricii, ſeptem plebei*; addens patricios appellatos Pontifices majores; plebejos vero minores. Hoc poſterius evidenti ratiocinio confutatum eſt. Primum vero in examen vocandum eſt, ac recitati à *Tullio* Pontifices illuſtrandi; quædam enim in adverſariis adnotavi, quæ bona Lectoris venia, non hiſtoriam, ſed philologicos commentarios ſcribenti, huc advocare liceat; quæ præfari libuit, ne in interpretando *Ciceronis* textu, extra chorum ſaltare videar. Primus nominatur *P. Lentulus conſul & Pontifex.* Is eſt *P. Cornelius Lentulus Spinther* Coſ. A. V. 697. è gente patricia. *Ciliciam* proconſul obtinuit, ac re ibi feliciter bello geſta, triumphum egit ex Cicerone *lib.* v. *ad Atticum epiſt.* ultima. Bello civili partes *Pompeji* ſecutus, à *Cæſare* apud *Corfinium* obſeſſus, colloquium impetrans, inquit Cæſar *lib.* I. *bel civ. cap.* 22. *Cæſaris in ſe beneficia exponit, quæ erant maxima; quod per eum in collegium Pontificum venerat &c.* Fugiens ex acie Pharſalica, *Rhodum* appulit; at ab oppidanis excluſus aliò fugam intendit, ac brevi incerta morte extinctus eſt; nam *Cicero* in *Bruto* eundem recenſet eum iis *qui eodem bello occiderunt*, ubi inſigne eidem elogium attribuit. Sæpius ſuis in orationibus *Cicero* plenis velis in *Lentuli* encomia fertur, quod eodem conſule, ab exilio revocatus fuit. Illa plane emphatica in orat. *poſt red. in Sen. Princeps P. Lentulus, parens ac Deus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis &c.* Se-
64 cundo inter judices loco ponit *P. Servilium Vatiam* Cos. A. V. 675. à debellatis in proconſulatu *Cilicum* prædonum oppidis, *Iſauricum* appellatum. Extrema ſenectute diem clauſit A. V. 710. quo *Cæſar* occiſus fuit. Cicero in *Philip.* 2. quam anno V. 711. recitavit, *proxime mortuum* teſtatur. Et hic quoque patricia gente natus erat. Tertius nominatur *M. Lucullus* è plebeja *Liciniorum* gente, qui conſulatum geſſit A. V. 681. in *Terentiam* gentem adoptatus à *M. Terentio Varrone*, frater *L. Licinii Luculli* rebus adverſus *Mithridatem* geſtis celeberrimi. Provinciam *Macedoniam* ſortitus, ob victorias de *Thracibus* aliiſque barbaris reportatas, triumphavit ex Livio *lib.* XCVII. ac Cicerone in *Piſoniana*. Cum A. V. 697. Kal. Octobris Senatus haberetur, ſcribit Cicero *lib.* IV. *ad Atticum epiſt.* 2. *adhibentur omnes Pontifices, qui erant Senatores*, à quibus cum *Marcellinus* quæſiviſſet, quidnam pridie judicio collegii Pontificum de domo *Ciceronis* ſtatuiſſent. *tum M. Lucullus de omnium collegarum ſententia reſpondit: religionis judices Pontifices fuiſſe, legis Senatum; ſe & collegas ſuos de religione ſtatuiſſe &c.*

His quartum addit Pontificem *Q. Metellum*. *Pedianus* in argumento Cornelianæ notat florente *Cicerone*, plures fuiſſe *Quintos Cæcilios Metellos* gentis plebejæ. *Q. Metellus* Pont. Max. ante ſexennium obierat. *Q. Cæcilius Metellus Celer* A. V. 694. conſulatu functus eſt, ejuſque in eo magiſtratu geſta laudantur Dioni *lib.* XXXVII. ubi eundem Augurem fuiſſe ſcribit. Hic *Claudiæ* uxoris fraude extinctus fuit, ejuſque infelicem exitum deplorat Cicero in *orat. pro Cælio num.* 46. Veneno ſublatus eſt A. V. 695. nam *Vatinius* eo anno Tribunus plebis *augur fieri in Q. Metelli locum contendebat*, ex Cicerone in *Vatiniana num.* 14. Ambo igitur iſti *Quinti Metelli* obierant, antequam *Cicero* cauſam de domo ſua apud Pontifices dice-

A ret. Duo vero *Metelli* ſolo agnomine diſtincti, id temporis apud ſcriptores *Romanos* celebrantur, *Q. Cæcilius Metellus* Nepos Coſ. A. V. 697. & *Q. Cæcilius Metellus Creticus* Coſ. A. V. 685. collega *Q. Hortenſii* oratoris. Horum quinam fuerit Pontifex inquirendum. Cicero *pro domo ſua num.* 94. ait: *C. Atinius patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex Senatu cenſor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, & tui, P. Servili, & proavi tui, P. Scipio, conſecravit, foculo poſito, adhibitoque tibicine.* Plinius *lib.* VII. *cap.* 44. fuſius deſcribit furorem ejus Tribuni plebis: *Macedonicus*, inquiens, *in ipſo tamen flore dignationis ſuæ ab C.*
B *Atinio* (in editis libris perperam *Catinio* legitur) *Labeone, cui cognomen fuit Macerioni, Tribuno plebis &c.* *Q. Cæcilius Metellus Macedonicus* fuit conſul A. V. 611. cenſor vero A. 623. *Aſconius Pedianus* loco ſuperius laudato, ſcribit *Q. Metellum* Nepotem conſulem A. 697. filium fuiſſe *Q. Metelli* Nepotis, qui cum *T. Didio* conſulatu functus eſt A. V. 656. ac nepotem *Q. Metelli* Balearici; filii *Q. Metelli* Macedonici. Quare *Q. Metellus* Macedonicus fuit proavus *Q. Metelli* Nepotis Coſ. A. 697. quo *Cicero* ab exilio *Romam* revocatus, orationem pro recuperanda domo recitavit. Ex his infero *Q. Cæcilium Metellum* Cre-
C ticum fuiſſe Pontificem quarto loco à *Cicerone* recenſitum. Nam ſi is fuiſſet *Q. Metellus* Nepos, noſter Orator non dixiſſet: *Avi tui, Q. Metelle*; ſed: *proavi tui*, uti ſtatim dixit: *proavi tui, P. Scipio.* Erravit *Glandorpius* in tabulis *Cæciliorum*, dum *Q. Metellum* Creticum non ab avo *Q. Metello* Macedonico, ſed ab ignoto quodam *Q. Metello* avo ortum fingit, ignotiorem eidem etiam *L. Metellum* patrem pro arbitrio aſſignans. In vulgatis Plinii codicibus *lib.* VII. *cap.* 44. hæc *Q. Metelli* Macedonici, ultimo fato ur- 65
geretur, poſtrema verba recitantur: *Ite, filii, celebrate exequias; numquam civis majoris funus*
D *videbitis. Et hoc dicebat Balearicis, & Creticis, & Diadematis, jam Macedonicus ipſe.* Vellejus Paterculus *lib.* I. cum *Q. Metelli* Macedonici felicitatem deſcriberet, ait: *Mortui ejus lectum pro roſtris ſuſtulerunt quatuor filii, unus conſularis & cenſor, alter conſularis, tertius conſul, quartus candidatus conſulatus, quem honorem adeptus eſt.* Obiit igitur *Q. Macedonicus* A. V. 639. quo *Q. Metellus* ejuſdem filius cum *M. Scauro* conſul fuit, & annum poſt alterum *C. Cæcilius Metellus* Caprarius quartus ejus filius geſſit conſulatum, collega *Cn. Papirio Carbone.* Profecto A. V. 639. quo
E *Q. Metellus* Macedonicus obiit, cognomen *Cretici* nondum cuipiam *Metellorum* delatum fuerat. Hoc cognomen primum obtinuit *Q. Cæcilius Metellus Creta* A. V. 685. quadrageſimo ſexto ab avi Macedonici morte, in P. R. poteſtatem redacta, ex Dione initio *lib.* XXXVI. *Cretenſibus*, inquit ibidem, *ſervitutis jugum impoſitum eſt, cognomentumque Cretici Metello dederunt.* Florus lib. III. cap. 7. *Nec quicquam*, inquit, *amplius tamen de tam famoſa victoria, quam cognomen Creticum reportavit.* Ciceroni in Planciana, quam habuit A. V. 699. Plancius dicitur *miles in Creta Metello hoc imperatore.* Ex his patet *Pliniani* codicis erratum. In tribus Mſſ. Mediceis in pluteo Laurentiano
F LXXXII. recte legitur: *Et hoc dicebat jam Balearicis, & Diadematis, jam Macedonicus ipſe.* Cognomine *Creticis* omiſſo, quod primus *Cæciliæ* genti intulit *Q. Metellus*, qui Pontifex ſedit in cauſa de domo *Tulliana.* *Q. Metellus* Creticus æmulorum invidia, ſub initium *Catilinariæ* conſpirationis A. V. 691. nondum ex *Creta* triumphaverat, ex Salluſtio *in Catilinaria*, qui tamen teſte Eutropio *lib.* VI. D. *Junio Syllano* & *L. Muræna* Coſſ. *de Creta triumphavit* V. C. A. 692. Kal.

Ju-

Juniis. Is A. V. 699. adbuc erat ſuperſtes, quod colligitur ex allatis verbis *Ciceronis* pro *Plancio*, de quo ibidem *num.* 22. ait: *Fuit in Creta poſtea contubernalis Saturnini propinqui tui, miles hujus Q. Metelli, quibus cum fuerit probatiſſimus, hodieque ſit, omnibus eſſe ſe probatum debet ſperare.* Obiit paullo poſt cum Hortenſio Oratore *ante initium bellorum civilium*, teſte Vellejo *lib.* II. nempe ante A. V. 704. *Sigonius* ac *Panvinius* in faſtis ſcribunt *Q. Metellum* Creticum fuiſſe filium *L. Metelli* Delmatici. Idem vero *Panvinius* ad A. V. 637. ſtatuit conſulem *L. Cæcilium Metellum* Delmaticum filium ſecundum *Q. Macedonici.* Quæ ſententia *Sigonio* pariter placuit. Utrumque tamen inſignem ſcriptorem erroris convincunt fragmenta triumphalia Capitolina apud Gruterum *pag.* 298. 3. ubi legitur.

L. CAECILIVS. L. F. Q. N. METELLVS. ANN. DCX…
DELMATIC. PRO. COS. DE DELMATEIS. III. NO….

Lucius Cæcilius Delmaticus ex hujus tabulæ fragmento deſignatur filius *L. Cæcilii Metelli Calvi*; quare errarunt laudati ſcriptores, ad quos etiam acceſſit *Glandorpius*, dum ejuſdem patrem ſtatuunt, *Q. Metellum* Macedonicum, fratrem *L. Metelli Calvi.* Hoc ipſum ex *Cicerone* colligitur. Nam in Seſtiana num 88. M. Scaurum alloquens, ait: *Aut qualis Q. Metellus patruus matris tuæ, qui cum florentem hominem in populari ratione L. Saturninum cenſor notaſſet &c.* Is fuit *Q. Cæcilius*
66 *Metellus* Numidicus ex Auctore vitarum Vir. illuſtrium, *Cæcilia* mater *Scauri* erat filia *L. Metelli Delmatici* Pontificis Max. quod diſerte tradit *Pedianus* in Scaurianam. Itaque *Q. Metellus* Numidicus, ac *L. Metellus* Delmaticus fuere fratres germani, filii *L. Metelli Calvi. Marci* vero *Scauri* patruus recte à *Tullio* appellatur *Q. Metellus* Numidicus. Præterea *Sigonius* ac *Panvinius* perperam *L. Metellum Delmaticum* ex faſcia, qua ulcus frontis obligabat, Diadematum nuncupatum putarunt. Etenim *L. Metellus* Diadematus erat filius *Q. Metelli* Macedonici, teſte *Plinio* laudato; *Lucius* vero *Delmaticus* ex faſtis Capitolinis fuit *L. Calvi* F. Amiſſis indicibus conſulum qui initio *lib.* XXXVI. Dionis deſcripti erant, ac *Q. Metellum* Creticum A. V. 785. ejuſque fratrem *L. Metellum* anno inſequenti conſules deſignabant, prænomine patris de more addito, incompertum habeo, quemnam ex quatuor *Q. Metelli* Macedonici filiis *Q. Metello* Cretico patrem aſſignem.

Quintus in judicio Pontificali ſtatuitur *Manius Glabrio* plebeja *Aciliorum* familia genitus, cujus pater *Acilius Glabrio*, Trib. pl. legem *Aciliam* de repetundis tulit, ex Cicerone in *Verrina tertia.* Geſſit conſulatum A. V. 787. ac Pontum cum *Bithynia* lege *Gabinia* ſortitus, in *Aſiam* tranſmittens, partas à *Lucullo* contra *Mithridatem* victorias corrupit. Sextus ponitur *M. Valerius Meſſalla* patricius, qui A. V. 693. conſulatu functus fuerat. De eodem hæc ſcribit Cicero in *Bruto*: *M. Meſſalla minor natu quam nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere verborum, prudens, acutus, minime incautus patronus in cauſis cognoſcendis, componendiſque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque cauſarum.* Hiſce ſex Pontificibus, viris conſularibus addit *L. Lentulum* Flaminem Martialem, cujus nummi proſtant apud antiquarios; ejuſque cœnam inauguralem Macrobius *lib.* III. *Sat. cap* 13. deſcribit, ut pene ſalivam moveat. Ejuſdem meminit Cicero *lib.* II. *ad Att. epiſt.* 24. & *lib* XII. *epiſt.* 6. & in *Vatiniana num.* 19. ait: *L. Lentulum hunc judicem noſtrum Flaminem Martialem, quod erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejuſdem Vettii indicio opprimere voluiſti.* Patinus vir eruditiſſimus in *notis ad cap.* 17. *Suetonii in Julio*, ubi dicitur Cæſar inter ſocios *Catilinæ* nominatus *apud Novium Nigrum quæſtorem à L. Vettio indice*, reponit cum Caſaubono *L. Vettio judice*; quod extat nummus inſcriptus: VETTIUS JUDEX; & in altera parte: SABINUS. S. C. Verum vulgarem lectionem retinendam eſſe patet ex Dione *lib.* XXXVII. ubi narrans conjurationem *Catilinæ*, ait: *Alii autem qui nondum deprehenſi erant, indicio L. Vettii equitis, qui conſors eorum conjurationis, propoſita impunitate, indicium profeſſus erat, convicti atque ſupplicio affecti ſunt.* Addit eundem alios poſtea mala fide indicaſſe, fraudemque Senatui innotuiſſe. Idem Cicero in Vatiniana: *Fregeriſne in carcere cervices ipſi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicii extaret*; Vettius ſemel A. V. 691. *Cæſarem* alioſque uti *Catilinæ* ſocios detulit. Rurſus A. V. 695. paris fraudulentiæ operam *C. Cæſari* pollicitus, *expoſuit manum fuiſſe juventutis duce Curione, in qua Paullus initio fuiſſet, & Cn. Cæpio hic Brutus, & Lentulus Flaminis filius conſcio patre &c.* ut *Pompejum* de medio tollerent. *Vettius* tamen falſi indicii convictus, ne *Cæſar*, aliique auctores fraudis publicarentur, in carcerem conjectus, laqueo extinctus eſt. Sane *Cicero* rem narrans Attico *lib.* II. *epiſt. penultima*, ſcribit: *Vettius, ille, ille noſter index, Cæſari ut perſpicimus, pollicitus eſt &c.* quo dicendi modo deſignat *Vettium* ſibi conſuli fuiſſe indicem conſpirationis *Catilinariæ.* At 67
Vettius, qui in nummo deſignatur, diverſus plane eſt à *Vettio* indice. Sane *T. Vettius* cognomine *Judex*, Prætor quæſtionem de repetundis A. V. 695. ſortitus eſt, & ex prætura *Africam* obtinuit, uti ex *Cicerone* in oratione pro *Flacco* oſtendit *Pighius* ad eundem annum. Capitolino in *Maximo & Balbino cap.* 2. memoratur *Vettius Sabinus ex familia Ulpiorum*; unde cognomen *Sabinus* in *Vettiorum* gente ſequiori etiam ætate auditum eſt. In vetuſtis inſcriptionibus ponitur epitaphium P. VETTIO P. F. CAM. SABINO. Apud Gruterum *pag.* 486. 7.

Septimo inter Judices loco appellat *P. Galbam* è patricia *Sulpiciorum* gente in Pontificum collegium adſcitum. Hic A. V. 684. Prætor fuit in quæſtione de repetundis, quem tamen *C. Verres* hoc anno accuſatus, *judicem rejecit*, ex *Verrina* 3. *num* 12. *Pedianus* in argumento *orat. de toga candida*, eundem vocat *fobrium ac ſanctum virum.* A. V. 690. cum *Cicerone, Catilina, L. Caſſio* aliiſque ex *epiſt.* I. *ad Atticum* conſulatum petens, repulſum tulit. Idem Orator pro *Muræna num.* 15. ait: *Mihi ipſi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbiſſimo atque audaciſſimo, altero modeſtiſſimo atque optimo viro peterem; ſuperavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam.* Hunc ampliſſima ex familia hominem, ſed ſine nervis fuiſſe ſcribebat *Quintus Cicero* de petitione conſulatus. *Octavus* ibi Pontifex recitatur *Q. Scipio* è patricia *Corneliorum* gente. Hic filius fuit *P. Cornelii Scipionis Naſicæ* & *Liciniæ L. Craſſi* oratoris filiæ, ejuſque avos ac proavos laudat *Cicero* in *Bruto.* Idem tamen à *Q. Cæcilio Metello Pio* Pontifice Max. adoptatus ante A. V. 691. dictus poſtea fuit *Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius Scipio*, uti nominatur a *Cœlio* apud Ciceronem *lib.* VIII. *epiſt fam. epiſt.* 8. Edidit munus funebre gladiatorum in honorem *Q. Metelli Pii* ex *Tullio* in Seſtiana *nu.* 107. *Glandorpius* memoratam adoptionem non advertens, duos ex uno *Scipiones* fecit in *Onomaſtico pag.* 261. Illam tamen diſerte Dio *lib.* XL. A. V. 792. recenſuerat: *Is, inquiens, Scipio, cum Naſi-*

Naſicæ eſſet filius, teſtamento in genus hæreditatemque Metelli Pii adoptatus, atque hinc cognomentum Metelli ferens, filiam Pompejo in matrimonium dederat, ab eo contra conſulatum, ac ne cauſam diceret, acceperat. Hinc generi partes ſecutus, bello civili acie in *Africa* victus, ac navi fugiens, manus ſibi intulit, ne vivus in *Cæſaris* poteſtatem veniret. Itaque ex patricia *Corneliorum Naſicorum* familia ad plebejam *Cæciliorum Metellorum* gentem tranſierat. Ejuſdem Pontificatus meminit Cicero in *Bruto*, eum *Brutum* ita loquentem induens: *Hic Scipio collega meus*; quod *Brutus* eo A. V. 707. erat e collegio Pontificum, ut patet ex *lib. epiſt. ad M. Brutum* 10. in qua Cicero: *cujus vos, Pontifices, ad aram in Velabro ſacrificium facere ſoletis.* *Suetonius* etiam ſcribit patrem *Tiberii* Imperatoris *Pontificem in locum P. Scipionis ſubſtitutum.* In *Tiberio cap.* 4

Nonum in eodem Pontificali judicio locum tenuit *C. Fannius* ſtirpis plebejæ; plures autem ejus gentis Tribuni pl. in Republ. floruerunt. Partes *Pompeji* bello civili ſecutus, milites cum imperio habuit, ex Cicerone *lib* VIII. *ad Attic. epiſt. ante penult* *Nam aut cum imperio*, inquit, *ſunt, ut Pompejus, Setenas, Fannius, Voconius, Seſtius, ipſi conſules.* *Siciliæ* provincia eidem deſtinata fuerat; nam *lib.* VII. *ad Atticum epiſt* 13. Cicero ſcribit: *Fannius cum imperio in Siciliam præmittitur*; quamvis *Cato* illuc poſtea miſſus fuerit ex Cæſare *lib.* 1. *bel. civ. cap.* 22. Idem Cicero *lib.* XI. *epiſt.* 6. *Pompeji* miſerando exitu deplora-
68 to, ait: *De Fannio conſoler te? perniciosa loquebatur de manſione tua*; ex quibus colligitur eodem infelici fato A. V. 706. periiſſe. Decimus Pontifex appellatur *Manius Æmilius Lepidus*, quem pariter in cœna Flaminis *Lentuli Macrobius* inter Pontifices recenſet. Geſſit conſulatum A. V. 688. Cum ob contentiones candidatorum A. V. 702. conſularia comitia peragi non poſſent, *Manius Lepidus* fuit interrex ex *Pediano* in *Milonianum*.

Hiſce Pontificibus inſeritur à *Cicerone L. Claudius* rex ſacrorum. Erat patricia *Claudiorum* gente natus, quem compellans *Cicero* pro domo ſua ait: *Et tu, Rex, diſce à gentili homine tuo*; nempe *P. Clodio*, quem ibidem inſequitur. Hæc verba *Tullii* perperam intelligens *Glandorpius* in Marciis *pag.* 583 putavit ibidem deſignari *Q. Marcium* Regem Coſ. A. V. 686. quem gentilem *P. Clodii* dicit, quod *Claudiam* illius ſororem in matrimonio habebat. Verum eo in loco vocem *Rex* non *Marciorum* cognomen, ſed ſacerdotem regem ſacrificulum ſignificare ex oratoris contextu palam deducitur. Cum ante paucos annos in cœna augurali à *Macrobio* dicatur *C. Cæſar rex ſacrorum* cum Pontificibus ſediſſe, & hic alter rex ſacrorum à *Tullio* nominetur, vel quiſpiam *C. Cæſar Glandorpii* Onomaſtico addendus eſt; vel dicendus eſt *C. Cæſar* poſtea Dictator, id temporis fuiſſe rex ſacrorum, quo ſacerdotio abdicavit, cum provinciam *Hiſpaniam* ulteriorem cum militari imperio accepit poſt præturam, quam A. V. 692. geſſit. Etenim *Romani*, ejectis regibus, quod inſignia eorundem in rempublicam beneficia fuerant, volentes regium nomen in Urbe remanere, ſacerdotem deſignarunt, teſte Dionyſio *lib.* v. *qui ſacris tantum præeſſet, immunis à militia, vocareturque Rex ſacrificulus.* Cum *L. Cornelius Dolabella*, qui Duumvir navalis claſſi præerat, creatus eſſet Rex ſacrorum, *C. Servilius* Pontifex Max. juſſit eidem militari magiſtratu abiret, antequam inauguraretur, quod & Tribus etiam juſſere ex Livio *lib* XL. Hinc *C. Cæſar* cum bellicam gloriam affectaret, antequam in provinciam abiret, ſacerdotio regis ſacrorum abdicavit, in ejuſdem loco *L. Claudio* ſuffecto, de quo nihil compertum

A mihi eſt, cum *Tullius* cognomen reticuerit.

Undecimus Pontifex eſt *M. Craſſus Liciniæ* familiæ plebejæ, duplici conſulatu *Pompejo* collega, ſed infelici apud *Parthos* exitu magis notus. Ejus vitam *Plutarchus* deſcripſit; avaritiam vero Urbs, *Palæſtina*, ac Orientales *Romanorum* provinciæ expertæ ſunt. *M. Scaurus* patricia *Æmiliorum* gente ortus duodecimum inter judices locum tenuit. Hujus avus ex Auctore de viris illuſt. *quamvis patricius, ob paupertatem carbonarium negotium exercuit*; pater vero multis in Republica honoribus floruit, Conſul, ac poſtea Cenſor, quo in magiſtratu viam *Æmiliam* ſtravit, *quæ per Pi-*
B *ſas & Lunam uſque Sabatios indeque Derthonam ducit*, ex Strabone *lib.* v. *pag* 150. Glandorpius *pag.* 35. ſcribit uxorem habuiſſe *Cæciliam Q. Metelli* Pont. Max. filiam, ex qua *M. Scaurum* Pontificem ſuſcepit. Errat; etenim *Cæcilia* uxor patris *Scauri*, erat filia *L. Cæcilii Metelli* Delmatici Pont. Max. uti ex *Pediano* in *Scaurianam* prænotavi, quæ marito mortuo, *Syllæ* dictatori nupſit, ex Plutarcho in *Sylla*. Munus ædilitium *M. Scauri* Pontificis in cauſa *Ciceroniana*, deſcribit Plinius *lib* XXXVI. *cap.* 15. Vocat *opus maximum omnium, quæ unquam fuere humana manu facta.* Quæſtor antea *Pompeji* in Oriente *Palæſti-*
C *nam* rexit ex *Appiano* in *Syriacis*, & *Joſepho lib.* XIV. *antiq. Jud. cap* 8. Idem poſtea ex judice *Ciceronis* cliens, ob *Sardiniam* avare adminiſtratam, reus repetundarum à *Cicerone* defenſus fuit, eujus ora- 69
tionis fragmenta *Pedianus* poſteritati ſervavit. Cum in A. V. 701 conſulatum peteret, repulſam paſſus, ac largitionum convictus, in exilium miſſus fuit A. V. 702 Lege Appianum *lib.* II. *bel civ. pag.* 442. *Pedianum* in *Scaurianam*, Ciceronem *lib.* IV. *epiſt. ad Atticum*, & *lib.* III. *ad Q. Fratrem.* Majorum Pontificum collegium enmplet *C. Curio*, qui decimo tertio loco à *Ci-*
D *cerone* nominatur; nam Flaminem Martialem ac regem ſacrorum extra numerum Pontificum repono. *Curio è Scriboniis* plebejis fuit; quem ſane non *C. Curionem*, qui bello civilium maximo omnium primus facem ſubjecit, ſed ejuſdem patrem fuiſſe ex *Cicerone* probatur. *C. Scribonius Curio* functus conſulatu A. V. 678. *Macedoniam* provinciam ſortitus, *Dardanos & Mœſiacos ſubegit, & primus Romanorum ducum ad Danubium uſque pervenit*; ex *Sex. Rufo* in Breviario. Ejuſdem ex *Macedonia* triumphi meminit Cicero *in Piſonem*, & Eutropius *lib.* VI. Hic tertius ſuæ ætatis orator eſt habitus, uno tantum, ut inquit Cicero *in Bruto*, *verborum ſplendore* commendatus.
E Teſtatur tamen ibidem neminem, qui in oratorum numero fuere, abs ſe cognitum *in omni genere honeſtarum artium tam indoctum tam rudem* Præterea oſtendit vel in ſcribendo turpes illum memoriæ defectus paſſum eſſe; nam in dialogo, quem cum Curione filio, *Cæſare* conſule, habere fingit, *cum ſermo eſſet inſtitutus, ſenatu miſſo, quem ſenatum Cæſar conſul habuiſſet, reprehendit eas res, quas idem Cæſar anno poſt, & deinceps reliquis annis adminiſtraviſſet in Gallia.* *Cæſar* A. V. 695. conſulatu functus eſt; quare ſi *Curio* reprehendit ea quæ anno ſequenti, & deinceps reliquis *Cæſar* in *Gallia* geſſit, *Curio* vivebat A. V. 697. quo
F judicium Pontificale de domo *Ciceronis* habitum fuit. Eundem A. V. 700. vel inſequenti mortuum eſſe colligo ex ejuſdem *Ciceronis* epiſtolis. Nam *lib.* II. *fam. epiſt* 2. *C. Curionem* filium ob mortem patris conſolatur, ſcribens *C. Curionem* patrem omnium fortunam ſuperaturum fuiſſe, *ſi ei contigiſſet, ut te ante videret, quam è vita diſcederes.* *Curio* filius id temporis erat in *Aſia* quæſtor *C. Clodii* proprætoris, qui A. V. 700. *Aſiam* provinciam obtinebat, ex *epiſt.* 14. *lib.* IV. ad *Atticum*.

Cum

A Cum *M. Antonius* dictitaret ſe petitionem auguratus *Ciceroni* conceſſiſſe, mendacem ejuſdem jactantiam confutans in *Philip.* 2. ſub initium ait: *Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non eſſet? aut tum cum es factus, unam tribum, ſine Curione, ferre potuiſſes?* At Cicero factus eſt augur in locum *P. Licinii Craſſi* A. V. 701. cum *M. Craſſo* patre à *Parthis* cæſi, teſte Plutarcho in *vita Ciceronis*. Præterea *lib.* II. *cit. epiſt.* 6. ſcribit Curioni: *Nondum erat auditum te ad Italiam adventare, cum Sex. Julium Milonis mihi familiarem cum his ad te literis miſi: ſed tamen cum adventare tuus adventus putaretur, & te jam ex Aſia Romam verſus profectum eſſe conſtaret.* B Narrat ibidem *Milonem* petere conſulatum, cui ſe omnem operam debere teſtatur; ipſumque *Curionem* etiam atque etiam rogat, ut *Milonis* petitioni adjumento eſſe velit. *Milo* A. V. 701 erat candidatus conſulatus, competitoribus *Plautio Hypſæo*, *Metello Scipione*, *C. Memmio*, aliiſque ex Appiano *lib.* II. *bel. civ. pag.* 442. Itaque etiam A. V. 701. *Curio* filius aberat *Roma*, ac proinde intra A. V. 700. & 701. ejuſdem pater è vita migravit. Scio Dionem *lib.* XL. A. V. 704. ſcribere *Curionem* Trib. pl. petiiſſe, ut ad ferendas leges, alter menſis intercalaretur, cum nulla eſſet intercalationis neceſſitas, C *quod Curionem ipſum; quippe Pontificem, minime fugiebat.* Verum novum id temporis Pontificem fuiſſe *Curionem* col-
70 ligo ex *lib.* II. *laudato epiſt.* 7. cujus legitur inſcriptio: *Cicero procos. C. Curioni Trib. plebis*; ubi gratulatus *Curioni* tribunatum, ait: *De ſacerdotio tuo quantam curam adhibuerim, quanquam difficili in re atque cauſa cognoſces ex iis literis, quas Thraſoni liberto tuo dedi.* Rogat poſtea *Curionem*, ne ſibi imperium prorogetur. Hæc epiſtola ſcripta eſt A. V. 703. quo *Cicero* proconſul *Ciliciam* adminiſtravit, ac *Curio* in annum inſequentem Tribunus deſignatus fuit, quo tempore *Curio* ſacer- D dotio in Pontificum collegio ornatus fuit, ut *Curio* Pontifex in cauſa de domo *Ciceronis* A. V. 697. non filius, ſed pater omnino cenſendus ſit. Hactenus de Pontificibus majoribus; qui de domo *Tulliana* judicarunt, ex quibus conſtat erraſſe *Gutherium*, dum illorum octo patricios, ſeptem vero plebejos ſtatuit. Nam eo anno erant in collegio Pontificum ſeptem patricii, *C. Julius Cæſar*, *P. Lentulus Spinther*, *P. Servilius Iſauricus*, *M. Valerius Meſſalla*, *P. Sulpicius Galba*, *Mam. Æmilius Lepidus*, *M. Æmilius Scaurus*; octo vero plebeji, nempe: *M. Licinius Lucullus*, *Q. Cæcilius Metellus Creticus*, *Man. Acilius Glabrio*, *Q.* E *Metellus Pius Scipio*, *C. Fannius*, *M. Licinius Craſſus*, *C. Scribonius Curio*, *L. Fulvius Natta*. *Quibus Cicero* inſerit *L. Cornelium Lentulum Flaminem Martialem*, *L. Claudium* regem ſacrorum, ac *Ser. Julium Cæſarem* Flaminem Quirinalem, quæ ſacerdotia patriciis tantum gentibus conferebantur ex Cicerone in *orat. pro domo num.* 30. neque unquam uti auguratus ac Pontificatus, plebi communicata ſunt.

Idem Gutherius *lib* 1. *de vet. jure Pont cap.* 32. cum inter judices Pontifices, qui de domo *Ciceroniana* ſententiam tulere, Flamen Dialis neutiquam ab Oratore recenſeatur, putavit Flaminem Dialem juris dicendi poteſtate caruiſſe, quod ex F *Fabio Pictore* quotidie feriatus erat; addidique ex indice Judicum in cauſa de domo ſua à *Cicerone* memoratorum conſtare, Dialem non fuiſſe è collegio Pontificum, in quo tamen cenſebantur Flamen Martialis ac Quirinalis cum rege ſacrorum, quoties de ſacris apud collegium agebatur. Vir eruditus rem plane ignoravit. Etenim cum A. U. 697. agitabatur cauſa *Ciceroniana*, nemo erat id temporis flamen Dialis. Anno urbis 667. *L.* A *Cornelius Merula* Flamen Dialis conſul ſuffectus in locum *Cinnæ*, qui conſulatu, urbeque ejectus fuerat, eodem anno *Cinna* cum victore exercitu in urbem ingreſſo, *ſibimet ipſe venas ſecuit, ſcripta prius tabella, teſtatus ſe id feciſſe*, depoſito apice; flaminem enim apicatum mori nefas habebatur. Vellejus vero *lib.* II. ait: *Quos ſæpe pro ſalute Reipublicæ flamen Dialis precatus erat Deos, eos in execrationem Cinnæ partiumque ejus tum precatus, optime de re publica meritum ſpiritum reddidit.* At certum eſt poſt *Merulam* neminem flaminem Dialem fuiſſe inauguratum ad annum uſque A. U. 744. Tacitus *lib.* III. *An.* ſcribit: *Duobus & ſeptuaginta* B *annis, poſt Cornelii Merulæ cædem, neminem ſuffectum*, Dio vero *lib.* LIV. *Tum quoque primum poſt Merulam, Flamen Dialis creatus eſt.* Quæ verba perperam de Auguſto dicta Pighius *tom.* 3. *An.* accepit ſcribens ad annum Capitolinum 743. *Auguſtus flamen Dialis creatus eſt.* Nam inauguratus fuit *Cornelius Lentulus Maluginenſis*, cujus conſulatus ſuffectus una cum flaminio Diali, imperante *Auguſto* A. U. 763. ita in faſtis Capitolinis deſignatur: EX. K. JUL. SER. CORNELIUS. CN. F. CN. N. LENTUL. MALUGIN. FLAM. DIAL. Tacitus *lib.* III. *An. Servius Maluginenſis flamen Dialis, ut Aſiam* C *ſorte haberet, poſtulavit.* Suetonius de *Auguſto cap.* 31. ait: *Nonnulla etiam ex antiquis cæremoniis paullatim abolita reſtituit: ut ſalutis augurium, Diale flaminium &c.* 71 Hinc Flamen Dialis ſuos inter judices Pontifices à *Cicerone* non recitatur, quia nullus per ea tempora erat flamen Dialis. Equidem alterum etiam *Gutherius* peccat ſcribens Diales magiſtratus *Romæ* non cepiſſe, quod quotidianis feriis impediti, jus dicere non poſſent. Nam Servius Maluginenſis *lib.* III. Taciti teſtatus eſt, *Sæpe Pontifices Dialia ſacra feciſſe, ſi Flamen valetudine, aut munere publico impediretur.* Itaque & Diales munere publico fungebantur. Livius D *lib.* XXXIX. ſcribit A. U. 571. *Prætores ita ſortiri juſſi, ut flamini Diali utique altera juriſdicendi Romæ provincia eſſet. Is fuit C. Valerius* Flamen Dialis, eo anno prætor electus. Idem antea fuerat Ædilis curulis ex eodem *Livio*; ædiles vero circa ea quæ ad ipſorum magiſtratum attinebant, juriſdictione pollebant. Hinc Auctor de viris illuſtr. in *M. Scauro* ait: *Ædilis, juri reddendo magis, quam muneri edendo ſtuduit.* Denique *Merula* ac *Maluginenſis* aliique conſules, quos *A. Gellius* tacito nomine recitat, conſulatum geſſere, ut plane omnis de Dialium juriſdictione dubitatio evaneſcat.

Hiſce pro inſigni *Ciceronis* teſtimonio de majo- E ribus ac minoribus Pontificibus, prolixius diſputatis, ad *Piſanæ* coloniæ Pontificem minorem, à quo longius excurrere libuit, revertor. Is in noſtro lapide inſcribitur *Pontifex Minor* SACRORUM PUBLICORUM P. R. *Italiæ* urbes, antequam in eaſdem *Romani* coloni deducerentur, particularia quædam Numina colebant, eorumque ſacris proprii Pontifices operabantur. *Tertullianus* quorundam *Italiæ* populorum Deos recenſet in Apologetico *cap.* 24. ſcribens: *Romanas, ut opinor, provincias edidi; nec tamen Romanos Deos earum, quia Romæ non magis coluntur, quam qui per ipſam quoque Italiam municipali con-* F *ſecratione cenſentur: Cruſtuminienſium Delventinus, Narnienſium Viridianus, Aſculanorum Ancharia, Volſinienſium Nurſia, Ocriculanorum Valentia, Sutrinorum Nortia, Faliſcorum in honore eſt pater Curis, unde accepit cognomen Juno.* Juvenalis *Sat.* 10. *v.* 74. ait:

— idem populus, ſi Nurſcia Thuſco
Faviſſet, ſi oppreſſa foret ſecura ſenectus
Principis, ac ipſa Sejanum diceret hora
Auguſtum.

F. H. Noris. E *Stya-*

Sejanus Tacito initio *lib.* IV. *Annalium genitus Vulſiniis* dicitur; at *Vulſinenſium* Dea erat ex *Tertulliano Nurſia*, quæ tamen in quibuſdam codicibus perperam *Nerſia* appellatur. At *Farnabius* proximo *Tertulliani* loco ignorato, putavit *Nurſiam Thuſcorum* omnium Numen fuiſſe, quam tantum *Vulſinienſes* è duodecim *Etruriæ* populis adorabant. *Antiates* Fortunæ Equeſtri templum dicaverant; Romæ *nullum tamen tali cognomento erat*. Tacitus *lib.* III. hæc prodit, additque *Romanos* decreviſſe, *cunctas cæremonias Italicas in oppidis, templaque, & Numinum effigies, juris atque imperii Romani eſſe*. Lepide Tertullianus: *Satis etiam video Deos decuriones, curiaſque municipii, quibus honor intra muros ſuos determinatur*. Hinc Cicero *pro Flacco num* 54. *Sua cuique*, inquit, *civitatis religio eſt; noſtra nobis*. Antiqua ſuorum Arpinatium ſacra laudat initio *lib.* II. *de legibus*: *Hic ſacra, hic genus, hic majorum multa veſtigia*. Hæc particularia urbium ſacra vulgo municipalia dicebantur. Extat inſcriptio *pag.* 66. 3. quam dicavit *L. Calpurnius*.

72 II. VIR. BIS. FLAM
SACR. PVB. MVNICIPAL

Feſtus ait: *Municipalia ſacra vocantur, quæ ab initio habuerunt, ante civitatem Romanam acceptam: quæ obſervare eos voluerunt Pontifices, & eo more facere, quo feciſſent antiquitus*. Sigonius *lib.* I. *de ant. jure Italiæ cap.* 4. ſcribit cives *Romæ* in colonias deductos, earum urbium, in quibus collocati eſſent, ſacra ſecutos fuiſſe, *Romanis* ſacris deſertis, quod *Cicero* in agraria ſecunda adhortans plebem *Romanam*, ne ſineret ſe lege *Rulli* in colonias mitti, hæc pro concione dixit: *Vos vero, Quirites, retinete iſtam poſſeſſionem gratiæ, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, ceterorum omnium commodorum*. Quare ſi coloni non agebant feſtos dies, quos *Romæ* celebrabant, *Romana* ſacra amittebant. Hanc tamen opinionem ſaxum *Piſanum* elidit, in quo *T. Statulenus* inſcribitur *Pontifex minor ſacrorum publicorum Populi Romani*. Itaque *Piſana* in colonia ſervabantur ſacra publica victoris gentium populi. *pag.* 1011. 1. Julius Zoſimus dicitur: CUR. SAC. PUB. P. R. *Curator ſacrorum publicorum populi Romani*. Eſt tamen *Romana* inſcriptio. Profecto *Cicero* ibidem ait *num.* 92. *Huc iſti decem viri, cum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint, centum decuriones, decem augures, ſeu Pontifices conſtituent*. Itane electi ex numero civium Pontifices, ad nova ſacra tranſire debebant? immo una cum collegiis quæ *Romæ* ſummo in honore erant, *Romanorum* etiam Deorum cultum in colonias deferebant. Cum Paulus *Act.* 16. una cum *Sila Philippenſibus* Chriſtianam religionem traderet, utrumque ad tribunal traxerunt, dicentes: *Annuntiant morem, quem non licet nobis ſuſcipere, neque facere, cum ſimus Romani*. *Philippi*, ut ibidem dicitur, erat *prima partis Macedoniæ civitas colonia*, quod & nummus indicat inſcriptus: COL. AUG. JUL. PHILIP. apud Spanhemium *diſſert.* 2. *pag.* 57. Illos vero apud *Philippopolim Romanorum* Deorum cultum ſecutos, ex laudatis eorundem verbis apparet. Nec oppoſitum *Cicero* adſtruit in oratione contra *Rullum*. Nam quo plebem à mutando patrio ſolo revocaret, univerſa *Romanæ* urbis commoda, majeſtatem magiſtratuum, fori frequentiam, ludorum voluptates, tot feſtorum dierum ſolemnitates ob oculos ponit, ac ſtatim addit: *Niſi forte mavultis, relictis his rebus atque hac luce Reipublicæ, in Sipontina ſiccitate, aut in Salpinorum peſtilentiæ finibus, Rullo duce, collocari*. Equidem Circenſes in coloniis celebratos ex noſtro lapide Cajano *diſſert.* 3. oſtendam. Tertullianus *cap.* 7. *de ſpect.* ait: *Ea ſi minore cura per provincias pro minoribus viribus adminiſtrantur; tamen omnes ubique Circenſes illuc deputandi, unde & petuntur, unde inquinantur, unde ſumuntur*. In iis vero ludis ſacrificia more *Romano* ubique fiebant, uti idem ſcriptor affirmat. Præterea forum habebant in coloniis, ſua comitia, & alia, quæ quod ob exilitatem umbra tantum eſſent eorum, quæ *Romæ* diſcedentes in colonias, amiſſuri erant, ideo Orator plebem monebat, ne legem *Rulli* ratam haberet.

Pontifices *Romæ* perpetuos fuiſſe, niſi ultro ſacerdotio abirent, vel eodem privarentur, ex Livianis monumentis ſuperius notavi, quod initio in coloniis etiam obſervatum puto. Verum ad certum tempus poſtea creari cœperunt: In marmore *Piſano* nuper effoſſo laudatur *Felix Herculeo* 73
PONT. PERP. REIP. PIS. *Pontifex perpetuus Reipublicæ Piſanæ*.

Ex quo conſtat poſteriori ætate *Piſis* Pontifices temporarios inaugurari ſolitos; alias nullus augendi honoris cauſa, dictus fuiſſet perpetuus, ſi nemo ad pontificatum ſtato tempore finiendum, promotus fuiſſet. In vetuſtis ſaxis *Pontifices perpetuos* deſignatos vide *cap.* 3. indicis Gruteriani. Cicero in *Verrina* 4. annuum Pontificem *Syracuſis* creari ſolitum teſtatur: *Syracuſis lex eſt de religione, quæ in annos ſingulos Jovis ſacerdotem ſortito capi jubet*. Et inferius: *Cephaledi menſis eſt certus, quo menſe ſacerdotem maximum creari oporteat*. Num vero in coloniis annui Pontifices deſignati fuerint, mihi plane incompertum eſt. Quod quidam in antiquis monumentis dicantur *Pontifices quinquennales pag.* 437. 5. putarunt viri eruditi Pontifices ad quinquennium creatos. Verum duas ibidem dignitates expreſſas cenſeo, ut quinquennales fuerint in coloniis, qui *Romæ* cenſores dicebantur, de quibus Cicero *lib.* III. *de legibus*, XII. tabularum ſanctionem refert: *Magiſtratum quinquennium habento*; unde ſingulis luſtris creabantur. Cicero *in Verrina* IV. à *num.* 91. de cenſoribus *Siciliæ* plura narrat; præſertim: *cenſores binos* in ſingulis civitatibus creatos, & *propter magnitudinem poteſtatis hunc magiſtratum à populo ſumma ambitione contendi*; denique *quinto quoque anno Siciliam* totam cenſeri. *pag* 366. Gruteriani theſauri inſcriptio ſecunda legitur.

S. P. Q. NEAPOLITANVS
D. D. L. ARRVNTIO. L. F
GAL. BAEBIO. CENSORI
REIP. NEAP

Cenſores colonici vulgo quinquennales dicebantur, quod quinto quoque anno crearentur. Eos vero à Pontificibus diſtinctos probat inſcriptio *pag.* 479. 8.

D. M.
C. VALERI
PETRONIANI
DECVR. PONTIF. SACERD
IVVEN. MED. CAVSIDIC. QVINQ

In qua cum dicatur *Pontifex*, *Sacerdos juvenum Mediolanenſium*, *Cauſidicus*, & denique *Quinquennalis*, palam indicat Pontificatum ac quinquennalitatem diverſos coloniarum honores deſignare; non vero Pontificem in quinquennium creatum. *pag.* 394. 7. *Cominius* quidem inſcribitur PONTIF. ET. QQ. *Pontifex & quinquennalis*. Igitur erant munera diverſa. Plura id genus epigrammata addenſat junior Gothofredus ad *leg.* 7. *de Piſtoribus C. Theod.* In inſcriptione Piſaurenſi

ſaurenſi *pag.* 322. 8. legitur: Huic ANNO QUINQUENNAL. *Petinii Priſci mariti ejus plebs urbana ob merita eorum* . . . . Hinc tamen non infertur quinquennalitatem fuiſſe annuum magiſtratum; nam ibidem honor à plebe uxori *Petinii* delatus indicatur anno, hoc eſt, ut vulgo dicimus, *in un anno* quinquennalitatis mariti.
74 *Apulejus lib.* x. ait: *Gradatim permenſis honoribus, quinquennali magiſtratui fuerat deſtinatus*; quemadmodum *Romæ* cenſores eligebantur, qui aliis magiſtratibus antea perfuncti fuerant. *Hadrianus* Imperator *Adriæ quinquennalis* creatus dicitur *Spartiano cap.* 19. ſed de his hactenus.

CAP. VI.

Augures in Coloniis. Auguſtàlis Piſanus *ex vetaſta inſcriptione producitur. Auguſtalium origo deducta. Eorum ſacerdotium contra* Velſerum *probatur. Ejuſdem & Marcæ V. C. de numero Auguſtaliam opinio rejecta. Seviri Auguſtales iidem Magiſtri nuncupati. Auguſtales ſacerdotes in ſenioram ac juniorum collegia diſtributi. Creabantur à Decurionibus. Jus ſacrum dicebant. Plures de iiſdem* Reineſii *errores refelluntur. Liberti inter Auguſtales referri poterant. Eoram dignitas ſupra plebem at infra Decuriones. Quidam perpetui Auguſtales creati.*

Præter Pontifices erant etiam in coloniis Augures com ad templs dedicanda, comitia decurionum habenda, aliave more *Romano*; præmiſſis auſpiciis, facienda, augures in colonia lege Triumvirali conſtituebantur. Hinc *Rullus*, cum coloniam *Capuam* vellet deducere, *decem augures, ſex Pontifices* eo mittendos eſſe dicebat apud Ciceronem *in agraria. Sex Voluſias* AUGUR *Spoleti* memoratus *pag.* 171. 1. Altera inſcriptio *pag.* 444. 3. dicatur *L. Octavio* AUGURI EX D. D. (*Decurionum decreto*) CREATO. Similia habentur *pag.* 172. 13. Extat *Piſis* apud *Roncionios*, uti ſuperius retuli, prægrande ſaxum, in quo uxori *Meitiæ Januariæ* epitaphium ſculpendum curavit *Q. Obſequentius Severinus*

AVG. PISIS. CVR. KAL. FLORENTINORVM

Si quis contenderet ibidem AUGUREM coloniæ *Piſanæ* deſignari, nullum cum eodem contentionis funem ducerem. Ipſe tamen arbitror Auguſtalem illis notis AUG. exprimi, quorum ſane Auguſtalium mentio iiſdem omnino literis expreſſa in innumeris inſcriptionibus toto *Romano* Orbe dicatis, occurrit. Horum originem recitat *Tacitus* ſub initium principatus *Tiberii*, ante exitum anni Juliani 59. V. C. 767. quo Auguſtus & Imperandi & vivendi finem fecerat; *Idem annus*, inquit, *novas cæremonids accepit, addito ſodalium Auguſtalium ſacerdotio, ut quondam T. Tatius retinendis Sabinorum ſacris, ſodales Titios inſtituerat. Sorte ducti è primoribus civitatis unus & viginti. Tiberius Druſuſque & Claudius & Germanicus adjiciuntur.* Anno vero inſequenti fit *Falanio* equiti *Romano* crimen ab accuſatore prætentatum, *quod inter cultores Auguſti, qui per omnes domos in modum collegiorum habebantur, ut Caſſium quendam mimum, corpore infamem adſciviſſet.* Uti *Piſani*, honoris cauſa, adhuc ſuperſtitis Auguſti ſacerdotem, quem Flaminem Auguſtalem dixere, in colonia *Julia obſequenti* creaverant, ita *Tiberius*, ejuſque exemplo plerique in Urbe Auguſtales ſodales inſtituerunt, qui conſecrati poſt mortem *Auguſti* tanquam Numinis ſacra curarent. Tum *Romani* orbis coloniæ aliaque oppida Auguſtalium collegia inſtituerunt, ut inſigni erga demortuum principem officio, ſucceſſoris ſibi benevolentiam

A conciliarent. Viri doctiſſimi in Auguſtalibus de- 75
ſcribendis, minus feliciter ſtylum exercuerunt; quamvis ex vetuſtis ſaxorum elogiis plenam eorundem cognitionem aſſequi potuiſſent. Velſerus *lib.* v. *rerum Auguſtæ Vindelicorum pag.* 103. ſcribit ex laudato *Taciti* libro Auguſtales dicendos eſſe ſacerdotes; at inquit *vetare lapides, in quibus ſodalium nomen numquam additum, & à flamine Auguſtali unus plane diſtinguit*: FLAMINI DIVI AUG. VI. VIRO AUGUSTALI; *nec enim unus aliquis ejuſdem Numinis flamen & ſodalis.* Hujus poſtremi dicti falſitas patet ex inſcriptione *Neronis Cæſaris Germanici* F. ſuperius allata,
B in qua idem dicitur *Flamen Auguſtalis, ſodalis Auguſtalis.* Ejuſdem etiam pater *Germanicus pag.* 236. 4. inſcribitur FLAM. AUG. quod idem tradit *Tacitus*, cujus verba ibidem adduxi; qui tamen diſerte affirmat *Germanicum* adjectum ſupra numerum ſodalibus Auguſtalibus una cum *Claudio*, de quo Suetonius in *ſexto cap. vitæ ejuſdem* ait: *Senatus quoque, ut ad numerum ſodalium Auguſtalium ſorte ductorum, extra ordinem adjiceretur, cenſuit.* Tacitus diſerte Auguſtales vocat ſacerdotes *lib.* 1. ubi referens honores mortuo *Germanico* decretos, ait: *Ut nomen ejus Saliari carmine caneretur, ſedes curules ſacerdotum Auguſta-*
C *lium locis, ſuperque eas querceæ coronæ ſtatuerentur.* Nec vetant lapides, cum in iis ſæpe Auguſtalibus addatur vox *ſodaliam*, ſecus ac *Velſero* viſum fuit. *pag.* 381. 1. inſcribitur elogium *C. Cæſonio Mucro* SODALI AUGUSTALI. *pag.* 453. epigramma dicatur *Tiberio Plautio Silvano* SODAL. AUG. Item *pag.* 465. 5. *C. Sàllio Ariſtæneto* ſeptemviro epulonum, SODALI AUGUSTALI &c. Auguſtalium ſacerdotum mentio non ſemel fit in iiſdem inſcriptis antiquitus ſaxis. *pag.* 372. 7.

L. AVRELIO. L. L
VICTORI
D DOMO. EQVO. AVG. ET
SENIAE. SACER. PRIM
CORP. AVGVSTALIVM
ORNAT. ORNAM
DECVRIONALIB
PLEB. SENIENSIVM
AERE. COLLATO

Pag. 1100. 7. *Sextus Apuſias Bæbius* VI. Vir Auguſtalis appellatur TABULARIS SACR. AUGUSTAL. Minus etiam recte idem Velſerus *pag.* 104. ſcribit Auguſtales ſex in unoquoque
E corpore fuiſſe, quod paſſim in antiquis lapidibus legitur: *VI. Vir Auguſtalis*, in qua opinione fuit etiam doctiſſimus *Marca* in diſſert. de *primatu Eccleſiæ Lugdunenſis num.* 103. *tomo* X. *Concil. edit. Labbeanæ pag.* 557. In collegium Auguſtalium *Romæ* à *Tiberio* primitus inſtitutum è primoribus civitatis unus & viginti ſortito adſciti fuerunt, quibus quatuor ſupra numerum adjecti ſunt, teſte *Tacito*, cujus verba ſemel atque iterum recitavi; tantuſque eorundem numerus ſtatim *Romæ* excrevit, Auguſti ſacri plurimis ſeſe certatim initiantibus, ut eodem auctore, *per omnes domos in* 76
F *modum collegiorum haberentur.* Coloniæ partim adulandi calliditate, partim ambitonis ſenſu, collegia, ſeu corpora Auguſtalium ſacerdotum, imperantis Urbis exemplo, inſtituerunt, in quibus ſex primum nominati, Seviri Auguſtales dicebantur, uti in ordine Decurionum decem primos *cap.* 3. produxi. Illi vero Magiſtri quoque Auguſtales noncupati ſunt. Cum eorum numerus in coloniis ac municipiis excreviſſet, in plura collegia partiti ſunt, nempe Juvenum, ac Seniorum quibus, diſtincti VI. Viri præerant. Hæc ex

vetuſtis elogiis lapidum nobis conſtant, cum hac de re ſcriptores ne verbum quidem fecerint. *pag.* 414. 2. *Reate.*

T. FVNDILIO. GEMINO. VI. AVG. MAG
IVV. AVGVSTALES. PATRONO. ET. QVINQ.
PERPETVO. &c.

Pag. 397. 1. dicatur eloginm *Brixiæ L. Cornelio Proſodico.*

VI. VIRO. AVG. BRIXIAE. ET
VERON. SACERD. COLLEG
IVVENVM. BRIXIAN
PRIMVM INSTITVTI

Non unum vero tantum fuiſſe *Brixiæ* collegium juvenum Auguſtalium patet ex *pag* 366. 6 ubi laudantur COLLEGIA JUVENUM BRIXIAN. In agro *Veronæ* patriæ *pag.* 444. 6.

Q. OCTAVIO
Q. L. POP. PRIMO
VI. VIRO. AVG
SAC. IVVEN

Nempe *VI. Viro Auguſtali ſacerdotum juvenum. pag.* 49. 2. VI. VIR. JUN. DECUR. *pag.* 43 8. VI. VIR. JUN. DEC. Videlicet: *Sevir juniorum decuriæ.* Item *pag* 1088. 12. Profecto ſi juniores erant in decurias diſtincti, ſenarium numerum excedebant. *Mediolani* Seviri juniores nominantur *pag* 488. 11. & 490 8. Ibidem etiam laudantur *Seviri ſeniores pag.* 384. 5. 416. 3. Auguſtales colonici, uti Pontifices & augures, à decurionibus creabantur. Extat epitaphium, quod *pag.* 409. ponit.

FAVSTVS
VI. VIR. ET. AVGVST
QVI. INTER. PRIMOS
AVGVSTALES
A. DECVRIONIBVS
AVGVSTALIS. FACTVS. EST

77 In hac inſcriptione cum dicitur *Sevir & Auguſtalis*, idem ſignificatur quod in aliis lapidibus ſculptum legitur: *Sevir Auguſtalis.* Ceterum conjunctio ET paſſim inſerta habetur in eiſdem inſcriptionibus *pag.* 68. 3. 472. 8. 475. 6. Item: *Sevir ſenior & Auguſtalis pag.* 43. 8. 481. 3. & in *Comenſi* lapide *pag.* 477. plures eodem modo inſcriptos videmus; quo quidem charactere tum Auguſtalitas, tum etiam peculiaris in eodem collegio dignitas Seviratus exprimitur. Verum probabilius dicentur Seviri in memoratis elogiis ſex primi inter Corpora artificum deſignari. Uti in ordine equeſtri plures erant turmæ, in quarum ſingulis ſequiori ætate VI. Viri principe loco numerabantur, quod patet ex Capitolino *cap.* 6. *de vita M. Aurelii*, ac vetuſtis inſcriptionibus: ita in collegiis ſeu corporibus artificum ſeviri primo loco cenſebantur, à Corporatis creati, qui eiſdem Corporibus præſidebant. Extat inſcriptio *pag.* 445. 6. *Narbone*, in qua Decuriones & Seviri Auguſtales ſtatuam decernunt *P. Olitio Apollonio* IIIIII. VIRO AUG. ET NAVIC. hoc eſt: *Seviro Auguſtali & Naviculariorum.* Cum leguntur Seviri & Auguſtales, ii deſignantur, qui præter Auguſtalitatem, ſeviratum in aliquo Corpore, ſeu collegio geſſerunt.

Reineſius in vetuſtis *Romanæ* gentis monumentis ſumma cum laude verſatus, in *epiſt.* 31. plura de Auguſtalibus congeſſit, quorum tamen minus perfectam notitiam aſſequutus eſt; ſiquidem, ut cetera omittam, tradit *Auguſtales fuiſſe magiſtratus municipales; ex eiſdem Duumviros eligi ſolitos; ipſos*

A *à præſidibus etiam provinciæ Auguſtalitate decoratos; unde Auguſtalium appellatio, tanquam Auguſtorum juſſione in colonia nominati, quia genere, meritis, & patrimonii amplitudine potiores.* Hæc omnia procul à vero abeunt. Nam Auguſtales non erant magiſtratus, ſed ſacerdotes, uti ex *Tacito* & vetuſtis elogiis probatum eſt. Opponit inſcriptionem *Alcantarenſem pag.* 421. 7. in qua *C. Julius Capito* dicitur AUG. I. D. CUR. ANNON. nempe: *Auguſtalis juri dicundo, curator annonæ.* Porro juriſdictio ad magiſtratus pertinet. Nec diſſimulabo ſimilem dicendi phraſim legi in altera prolixiori inſcriptione *pag.* 215.
B 2. cujus fragmentum ſubjicio. *M. Megonius pecuniam ac fundum teſtamento legat Reip. Petilinorum, jubens ex uſuris comparari Auguſtalium nomine inſtrumentum duorum tricliniorum*, quod inquit, *eis, me vivo, tradidi, candelabra, & lucernas bilycnes arbitrio Auguſtalium, quo facilius ſtrati JUS PUBLICUM OBIRE poſſint, quod ipſum ad utilitatem Reipublicæ noſtræ pertinere exiſtimavi, facilius ſubituris onus Auguſtalitatis; dum hoc commodum ante oculos habent &c.* Hæc tamen juriſdictionem tantum in rebus ſacris probant, non vero in civilibus; unde nec Auguſtales magiſtratus dici poſſunt. Collegium Pontificum *Romæ*
C juriſdictione in ſacris utebatur, quod prolixe æque ac erudite probat Gutherius toto *lib.* II. *de veteri jure Pontificio.* In coloniis aliiſque urbibus, in quibus erant Auguſtales, penes ipſos erat judicare de iis ſacris, quæ ad ipſorum collegium attinebant; non vero ipſorum erat civilibus cauſis præeſſe. Itaque jus ſacrum obibant, ac proinde non erant magiſtratus. *Alcantarenſis* ſaxi notas perperam exſcriptas probant innumeræ aliæ inſcriptiones, in quibus nuſquam Auguſtales juri dicundo præfuiſſe dicuntur, ſed tantum Duumviri, Quatuorviri, aliique civiles magiſtratus. Arbitror tamen ſubintelligi PR. *præ-*
D *fectus* ante illas notas I. D. Præterea eadem *Reineſii* opinio ſolide confutatur, quod Duumviri ex decurionibus tantum aſſumebantur. In *Cod. Theod. l.* 8. *de decur. Decuriones ad magiſtratum* 78
ante tres menſes vel amplius nominari debent. Paulus J. C. in *l. honorem* 7. §. *is qui. D. de decur.* ſcribit: *Is qui non ſit decurio, duumvirata vel aliis honoribus fungi non poteſt.* Auguſtales ut plurimum non erant decuriones. Id evincunt inſcripti lapides, in quibus legitur *Auguſtalis & decurio pag.* 344. 1. 447 3. 479. 8. 1100. 7. & alibi; cur vero *decurio* adderetur, ſi omnes Auguſtales fuiſſent decuriones? Rurſus ſuperius ex *pag.* 372. ſeptimam inſcriptionem recitavi, in qua *L. Aurelius*
E *Lucii* libertus *Victor* dicitur: SACER. PRIM. CORP. AUGUSTALIUM. ORNAT. ORNAM. DECURIONALIB. quæ eadem de aliis Auguſtalibus leguntur *pag.* 81. 7. 409. 7. 469. 4. 1099. 2. Quemadmodum *Romanis* ducibus, re feliciter geſta, ornamenta conſularia ab Imperatoribus dabantur; ita in coloniis civibus plebejis optime de patria meritis ornamenta decurionum conferebantur; nempe uti dicitur *pag.* 495. 3. in lapide *Sinueſſano*, ut *commodis publicis ac ſi decurio frueretur.* Qui ornamenta conſularia obtinebat; non dicebatur conſul[illegible] nec is etiam in coloniis
F nuncupabatur decuri[illegible] qui ornamenta decurionalia ferebat. Hinc [illegible] eodem lapide *Sinueſſano* additur: *Titio Chreſimo filio ejus ob merita patris honorem Decurionatus gratuitam decrevit Ordo Decurionum, & Auguſtalium, & plebs univerſa.* Si Auguſtalibus ſummo honori deputatur ornamentis decurionalibus decorari, non omnes erant Ordinis decurionum. His addatur plurimos Auguſtales fuiſſe libertos, ut nihil frequentius in antiquis monumentis occurrat *pag.* 150. 1. Tredecim

ſeviri

Digitized by Google

ſeviri Auguſtales recitantur, quorum undecim ſunt liberti. *pag.* 489. 1. Quinque VI. Viri Auguſtales liberti nominantur. Vide *pag.* 19. 6. 456. 3. 468. 2. 378. 1. 372. 7. & paſſim in univerſo *Gruteriano* opere. Liberti decurionum in coloniis, quamvis prænomen ac familiam patroni conſequerentur, non tamen evadebant decuriones, ſi patronus erat decurio. Extat *tit.* 32. *lib.* 2. *Cod. ſi ſervus aut libertas ad decurionatum aſpiraverit.* Item *lib.* 12. *ad l. Viſelliam*, reſcribunt Impp. *Lex Viſellia libertinæ condicionis homines perſequitur, ſi ea quæ ingenuorum ſunt, contra dignitates auſi fuerint attentare, vel decurionatum arripere, niſi jure aureorum anulorum à principe ſuſtententur.* Ad imperium uſque *Diocletiani* liberti curia excluſi erant, nec ad decurionatum adrepere poterant. Hinc lege Viſellia citata libertus in curiam ſeſe immiſcens *damno cum infamia afficitur.* Itaque non omnes Auguſtales erant decuriones, cum plerique illorum eſſent liberti. Hic unum epigramma Auguſtalium ſubjicio ex *pag.* 237. 1. in quo è Seviris Auguſtalibus quatuor dicuntur liberti.

NERONI. CAESARI
GERMANICI. F
TI. AVGVSTI. N. DIVI. AVG
PRON. FLAMINI. AVGVSTALI
SODALI. AVGVSTALI
Q. NOVANNIVS. Q. L. SALVIVS
C. CVLMINIVS. Q. F. FVSCVS
79 L. FVLVIVS. L. F. DOCIMVS.
L. FVLVIVS. L. L. RECTVS
L. POPILIVS. L. L. APOLLONIVS
L. FVRIVS. L. L. GEMELLVS
VI. VIR. AVGVST

Eſt vetuſtiſſimum Auguſtalium ſacerdotum monumentum, quippe ſcalptum *Tiberio* imperante, à quo Auguſtales Juliæ genti primum ſacrati fuerant. Audiatur iterum Tacitus *lib.* II. *Hiſt.* ubi narrans inferias *Neronis* à *Vitellio* factas, ait: *Faces Auguſtales ſubdidere: quod ſacerdotium, ut Romulus Titio regi, ita Cæſar Tiberius Juliæ genti ſacravèrat.* Hic quidem *è primoribus civitatis* Auguſtalium collegium compoſuit; at in municipiis liberti quoque inter ſeviros Auguſtales relati ſunt. Chimentellius *cap.* 40. *de honore Biſellii* erudite obſervavit in ſaxis antiquitus inſcriptis, Auguſtales medium inter decuriones ac plebem ordinem conſtaſſe, honeſtum quidem, ſed infra decurionum amplitudinem, at ſupra plebis tenuitatem. Ita *pag.* 475. 3. legitur: ORDO. DECURIONUM. ET. AUGUSTALIUM. ET. PLEBS. UNIVERSA. *pag.* 344. 3. 6. DEC. VI. VIR. PLEBS. URB. quod etiam legimus *pag.* 68. 3. 355. 3. 395. 1. 328. 6. 434. 1. & alibi. Ex his recte refellit *Reineſium* putantem Auguſtales fuiſſe inter decuriones genere, meritis, & patrimonii amplitudine potiores. Verum minus recte idem *Chimentellius* addit illorum trium ordinum reſpectu in *Piſano* decreto de obitu C. Cæſaris: *Per conſenſum omnium ordinum* ſcriptum fuiſſe; etenim nondum anno, quo *Cajus* deceſſit, Auguſtalium collegia in *Italia* inceperant, ſed illa in honorem gentis Juliæ *Tiberius* A. V. 767. poſt conſecrationem Auguſti, primum inſtituit. Alii quoque Imperatores poſt deceſſores inter Divos relatos, ſodalitia de illorum nomine appellata, invexerunt, uti ſuperius obſervabam, præeunte *Panvinio*, qui è vetuſtis ſaxis eadem ſingulari diligentia congeſſit. *pag.* 96. 10. apud Gruterum *L. Ceſias* inſcribitur VI. VIR FLAVIALIS inter ſodales *Veſpaſiano* dicatos. Idem tamen poterat in plura collegia referri. *pag.* 19. 6. *L. Cancrius* libertus nuncupatur.

SEX. VIR. II. AVGVSTALIS. ET. FLAVIALIS
PRIMVS. OMNIVM. HIS HONORIBVS
AB. ORDINE. DONATVS

Lege *Panvinium* in *libro de civitate Romana pag.* 361. 364. & indicem Gruteri *cap.* 3. Auguſtalitas erat temporarium ſacerdotium, unde *Cancrius* nuncupatur in proxime recitato elogio *iterum Auguſtalis*; quidam tamen perpetui deſignabantur, uti ex iiſdem vetuſtis inſcriptionibus intelligimus.

80

DISSERTATIO II.

DE CAJO ET LUCIO CÆSARIBUS AUG. FF.

CAPUT I.

M. Vipſanius Agrippa *ac* Julia Cæſaris Auguſti *filia*, Caji *ac* Lucii *parentes.* Auguſti *cum* Agrippa *amicitiæ initium ex* Nicolao Damaſceno *exponitur.* Agrippæ *geſta laudantur.* Auguſtus Cajum, & Lucium *adoptat.* *Quid de iiſdem adoptatis dixerit* Porcius Latro. *Nummi à Coloniis in honorem utriuſque Cæſaris percuſſi.* *Coloniæ* Juliæ Traductæ *numiſma è Cimeliarchio CHRISTINÆ Auguſtæ exhibetur, & illuſtratur.* Julia Traducta *alterioris* Hiſpaniæ *urbs non à* Julio *Cæſare, ſed ab* Auguſto *deducta.* *De eadem colonia inſignium ſcriptorum errores emendati.* Pomponii Melæ *lectio vulgo ſolicitata, retinetur.* *Duo alii* Juliæ Traductæ *nummi* Caji *ac* Lucii *imagine obſignati, producuntur.* *Alterum ſingulare numiſma ex Cimeliis ejuſdem Maximæ reginarum, exponitur.* Cajus *Cæſar* Trojam *ludit.* *Idem ludis votivis pro reditu* Auguſti *in puerili prætexta præſedit.* Verrius Flaccus *Grammaticus magiſter Cæſarum commendatur.* Avilius Flaccus *Cæſarum condiſcipulus.* *Eoſdem ipſemet* Auguſtus *pleraque docet.*

Nullæ majorum imagines *Caji ac Lucii* Cæſarum natales illuſtrant. *M. Vipſanium Agrippam* novum plane hominem patrem habuere: matrem vero *Juliam Auguſti* filiam, cujus avus *Octavius* ſedem curulem ſuam in familiam primus intulit, quæ antea in equeſtri gradu conſtiterat. Et ſane tantus *Vipſaniæ* familiæ pudor *M. Agrippam* ſubiit, ut eandem ægre à quoquam ſe coram nominari pateretur. Auctor eſt M. Seneca *in controver.* 12. *Agrippa* reum quendam defendente, accuſatorem dixiſſe: *M. Agrippam, & quod in medium eſt*; nempe, vellet, nollet, *Vipſanium*, priori tantum ſyllaba lepide inſerta, indicavit. Hinc in inſcriptionibus ædium ampliſſimarum, quas ſecundum poſt *Auguſtum Romano* in Orbe gradum tenens, regiis plane impenſis extruxit, ſe *Lucii F.* appellavit. 81
In frontiſpicio Panthei *Romani* legitur: M. AGRIPPA. L. F. COS. TERTIUM FECIT. In faſtis etiam Capitolinis, cum aliorum conſulum patres, &

avi memorentur, *Agrippa* pater ſolo prænomine expreſſus, apparet, quem Seneca *lib.* III. *de beneſ. cap* 32. *ne poſt Agrippam quidem notum* dicit. *Cajus Caligula*, qui quartus à *Julio Cæſare* Imperavit, teſte Suetonio *cap* 23. *Agrippæ ſe nepotem neque credi, neque dici ob ignobilitatem ejus volebat. Herodes* tamen Rex *Judæorum*, cui *Agrippæ* cognomen fuit, haud veritus fuit in literis ad *Cajum* datis, ſcribere: *M. Agrippa avus tuus maternus*; natus enim erat ex *Agrippina Agrippæ* filia. Plinius *lib.* VII. *cap.* 8. obſervat eos qui in pedes naſcebantur, *Agrippas* à *Romanis* nuncupatos; *qualiter*, inquit, *M. Agrippam ferunt genitum, unico prope felicitatis exemplo omnibus ad hunc modum genitis.* Verum amicitia *Auguſti*, cum *miſeram juventutem* eodem teſte, antea vixiſſet, eo felicitatis evaſit, ut ſecundum maximi poſt hominum memoriam imperii locum occupaverit. Nicolaus Damaſcenus in *libello de educatione Auguſti* ab *Henrico Valeſio* V.C. in lucem edito, *Agrippam* inter & *Auguſtum* amicitiæ initia, huc uſque nobis ignorata, prodidit: *Erat*, inquiens, *Agrippa ſingulari amicitia ac præcipua quadam ſodalitate cum Octavio conjunctiſſimus, quippe qui à puero ſimul educatus fuiſſet.* Cum *Cæſar* profligatis bellis civilibus, in *Parthos* expeditionem adornaret, C. *Octavium*, cujus erat major avunculus, *Apolloniam* A. V. 709. præmiſit, quo liberalibus ante diſciplinis eruditum, maximi poſtea belli commilitonem haberet. *Octavius* longinquæ peregrinationis ac ſtudiorum comitem *Agrippam* ſecum ducens, *Apolloniam* tranſmiſit; ubi cum uterque in *Theogenis* mathematici pergulam aſcendiſſet, ingens cupido juvenes inceſſit, conſulendi quæ ſe fata manerent. Auctor horum eſt Suetonius *cap* 94. *de vita Auguſti*: *Cum Agrippæ*, inquit, *qui prior conſulebat, magna & pene incredibilia prædicerentur, reticere ipſe genituram ſuam, nec velle edere perſeverabat, metu ac pudore, ne minor inveniretur. Qua tamen poſt multas adhortationes vix & cunctanter edita, exiluit Theogenes, adoravitque eum.* Cum ſextum *Apolloniæ* menſem agerent, interfecti *Cæſaris* nuntium *Roma* accepere. Tum *Octavius* non modo hæſitare, verum etiam pavere, dubius quid conſilii caperet, præſertim quod ignorabat, num decreto Senatus, vel paucorum conſpiratione avunculi cædes perpetrata fuiſſet. *Agrippa* legiones, quæ in *Macedonia* hiemabant, adeundas dicebat, militari ſacramento *Cæſari* obligatas, ipſum ducem ad avunculi necem vindicandam ſecuturas. Interim cum ſpe ac metu varias in partes *Octavius* traheretur, literis à matre ac *Philippo* vitrico acceptis, conſpirationis in *Cæſarem* ſeriem intellexit, Senatorum præcipuos, auctoribus *Cicerone* ac *Bruto*, de re publica in priſtinam iterum libertatem aſſerenda, concionari; nondum *Cæſaris* teſtamentum lectum; nihil ſibi audacius tentandum; ſuadebantque Urbem cum amicorum cohorte, privatus repeteret. His ille permotus, una cum *Agrippa* aliiſque amicorum præcipuis, iter in *Italiam* maturavit, ac in proximum *Brunduſio* oppidum, cui *Lupiæ* nomen, tranſmiſit; ubi primum intellexit ſe ab avunculo in familiam *Juliam* nomenque *Cæſaris* adoptatum, ac hæredem ex dodrante nominatum. *Neapolim* venit die 18. Aprilis, ab avunculi cæde 35. ac poſtridie in *Cumanum*, quo *Cicero* ſeceſſerat, ſe contulit. Cicero *lib.* XIV. *epiſt.* 12. *ad Atticum* ait: *Nobiſcum hic perhonorifice & amice Octavius; quem quidem ſui Cæſarem ſalutabant, Philippus non; itaque ne nos*
82 *quidem.* Etenim, teſte Vellejo *lib.* II. *Non placebat Atiæ matri Philippoque vitrico, adiri nomen invidioſæ fortunæ Cæſaris.* Verum ille *Agrippæ* conſilia ſecutus, adiit hæreditatem, ac veteranorum, qui à *Cæſare* in coloniis *Campaniæ* deducti fuerant, fide operaque implorata, altero ſtatim anno avunculi interfectoribus partim occiſis, partim *Italia* ejectis, *Romani* Orbis imperium, collegis *Lepido* ac *Antonio*, Triumvir occupavit. Ceterum omnium bellorum, quæ plurima ac periculoſa poſtea geſſit, adminiſtrationem uni *Agrippæ* commiſit, uti *Dio*, *Appianus*, aliique teſtantur, ut quandoque *Antonius* timiditatem *Auguſto* exprobrans, dixerit ipſum non prius in conſpectum militum veniſſe, *quam à M. Agrippa fugatæ ſint hoſtium naves*; ex Suetonio *cap.* 16. Profecto bello *Siculo Auguſtus* non una clade accepta, adverſa ſibi fata expertus, claſſe *Agrippæ* tradita, *Sex. Pompejum* terra marique profligatum, è *Sicilia* fugavit. Hinc *inſigne coronæ claſſicæ, quo nemo unquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa ſingulari virtute meruit.* Vellejus *lib.* II. *cap.* 81. Idem bello Actiaco, in quo de totius *Romani* Orbis imperio certabatur, *Antonianis* ducibus duplici navali prœlio victis, maximi diſcriminis die, quo totis claſſibus confligendum erat, *omne claſſici certaminis arbitrium accepit*, ac pernicioſa forte victoriæ *Auguſti* conſilia reſpuens, *Antonianas* naves ingenti virtute ſuperavit. Contigit pugna hæc navalis apud *Actium* IV. Nonas Septembris A. V. 723 qua die *Cæſari Auguſto* univerſus *Romani* imperii principatus ceſſit, quem deinde annos XLIV. tenuit; quamvis *Agrippa* ingenti Reipublicæ reſtituendæ deſiderio, prolixiori oratione *Auguſtum* hortatus fuiſſet, ut è ſupremo faſtigio ad privatam tamque ſecuriorem vitam deſcenderet, quod quamvis eidem neutiquam perſuaſerit, effecit tamen, ut in decennium tantum imperium ſibi adminiſtrandum acciperet. Virgilius Actiacam pugnam deſcribens, *lib.* VIII. *Æneid.* V. 632. ait:

Parte alta ventis, & Dis Agrippa ſecundis
Arduus agmen agens: cui belli inſigne ſuperbum
Tempora navali fulgent roſtrata corona.

Auguſtus Ægypto in provinciæ formam redacta, quo *Agrippæ* fidem tot ſibi exemplis probatam, majoribus beneficiis atque honorum titulis obligaret, eundem A. V. 726. conſulem iterum creavit, cum ipſe ſextum conſul proceſſiſſet; faſces vero cum eodem more majorum partitus eſt. Ludis quos pro Actiaca victoria edidit, una cum *Agrippa* præſedit, ac eundem in cenſu faciendo, condendoque luſtro, collegam adſcivit. Hæc ſcribit Dio initio *lib.* LIII. In marmore vero Ancyrano hæc leguntur. *In conſulatu ſexto cenſum populi, collega M. Agrippa, egi. Luſtrum poſt annum alterum & quadrageſimum feci, legi. Cenſita ſunt capita quadragiens centum millia & ſexaginta tria.* Luſtrum ab *Agrippa* conditum memorato anno V. 726. fuit LXXI. nam ex Cenſorino *cap.* 6 *de die natali*, à primo luſtro, quod *Servius Tullius* Rex condiderat, LXXV. luſtra *Romæ* condita ſunt. *Auguſtus* tria luſtra condidit ex eodem lapide Ancyrano, cui ſimiliter loquitur Suetonius *cap.* 27. *Claudius* Imperator poſt *Auguſtum* ſemel luſtrum fecit, collega *L. Vitellio*, quod præter Tacitum *lib.* XI. *Annal.* Suetonium *cap.* 16. ac Plinium *lib.* X. *cap.* 2. lapidum ac nummorum inſcriptiones oſtendunt. Poſtremum omnium luſtrum LXXV. *Veſpaſianus* V. ac *Titus* III. Coſſ. unaque cenſores peregerunt A. V. 827. *Panvinius*, *Goltzius* ac *Pighius* duo tantum luſtra ab *Auguſto* condita ſcripſerunt, nempe 83
cum *Agrippa* A. V. 726. ac iterum cum *Tiberio* A. V. 767. Verum in tabulis Ancyranis legitur: *Nuper luſtrum ſolus feci, legi Cenſorino & Aſinio Coſſ. quo luſtro cenſa ſunt civium Romanorum quadragiens centum millia & ducenta triginta tria* . . . . A. V. 746. Itaque *Agrippa* cenſu peracto, condidit Luſtrum LXXI. Interim hac occaſione Faſti *Sigonii*, *Panvinii*, ac *Pighii* (minorum gentium exſcriptores non moror) corrigendi ſunt, in qui-

quibus inter A. V. 784. quo *L. Gellius* ac *Cn. Lentulus* cenſores luſtrum condiderunt, & annum V. 726. plura collegia cenſorum luſtra feciſſe dicuntur. Nam *poſt annum alterum & quadrageſimum* intermiſſum à cenſoribus luſtrum, *Auguſtus* ac *Agrippa* peregerunt. Equidem cenſores intermedio tempore creatos *Romani* ſcriptores produnt; ſed ob diſſenſiones inter ipſum cenſum erumpentes, nullum luſtrum, finito cenſu, de more facere potuerunt. Hinc Cicero *lib.* IV. *ad Atticum epiſt. penult.* ſcribebat: *Non enim te puto de luſtro, quod jam deſperatum eſt, aut de judiciis quæ lege Plotia fiant, quærere.* Ex in *fragmento Colotiano* apud Gruterum *pag.* 298. ad A. V. 712. *L. Munatio* ac *M. Æmilio Lepido* Coſſ.

.. ANTONIVS. P. SVLPICIVS. CENS. LVSTR. N. F.

nempe: *L. Antonius P. Sulpicius cenſores luſtrum non fecerunt.* Luſtrum anno Urbis 684. *Pompejo* ac *Craſſo* Coſſ. factum, *Sigonio* eſt LXX. Hæc pro reparandis faſtis libuit inſerere. *Dio* proxime laudatus, præter alterum conſulatum *Agrippæ* ab *Auguſto* delatum, *eidem*, inquit, *etiam ſororis ſuæ filiam in matrimonium locavit: & ſi quando ſimul in bellum proficiſcerentur, tabernaculum ſui ſimile dedit, juſſitque ut ſignum militare ab utroque acciperetur.* *Agrippa* cum poſt *Philippenſe* prœlium *Romam* rediiſſet, *Pomponiam T. Pomponii Attici*, ad quem ſunt epiſtolæ *Ciceronis*, filiam, uxorem duxit, *atque harum nuptiarum conciliator fuit M. Antonius Triumvir Reip.* teſte *Cornelio Nepote* in libello *de vita Attici*. Filiam ex *Pomponia* ſuſcepit *Agrippinam*, quæ *Tiberio*, qui rerum poſt *Auguſtum* potitus eſt, nupta, *Drusum* peperit. Hanc *Tacitus Vipſaniam* vocat. *Auguſtus* quo veterem cum *Agrippa* amicitiam affinitate firmaret, *Marcellam* ex ſorore *Octavia* neptem matrimonio eidem junxit; ex qua ille liberos ſuſtulit, quorum tamen nomina ignorantur. Cum A. V. 731. *Auguſtus* gravi adeo morbo decubuiſſet, ut nulla ſpes ſalutis reliqua videretur, veluti jam vita deceſſurus, *Agrippæ* annulum tradidit, quaſi ſucceſſorem eundem deſtinans, cum *Marcello* nepoti adhuc adoleſcentulo non ſatis fideret; unde *Agrippam* inter ac *Marcellum*, cum jam *Auguſtus* convaluiſſet, ſimultates exortæ, quas ut *Agrippa* declinaret, in *Syriam* cum imperio ſeceſſit. Verum *Marcello* extrema ejuſdem anni parte, ſive morbo, ſive *Liviæ* dolo, immaturo fato ſubiato, *Agrippa* paulo poſt ex *Aſia* hac occaſione revocatur. Cum *Auguſtus Romanas* provincias luſtraret, conſularia comitie per ejuſdem abſentiam, candidatorum ambitu omnia ſuſ-deque miſcente, peragi neutiquam potuerunt. Quæ *Auguſtus* moleſte ferens, cum nec ſoli *Romæ* præſens vacare poſſet, neque eandem ſine gubernatore relinquendam putaret, de præficiendo eidem *Agrippa* cogitavit; quo vero ſive plus illi majeſtatis, ſive ſibi ſecuritatis adderet, juſſit ut idem *Marcellam*, neptem licet, repudiaret, ac *Juliam* filiam ob mortem *Marcelli* viduam duceret. Ferunt Mæcenatem
84 harum nuptiarum auctorem fuiſſe; ſiquidem hac de re ab *Auguſto* conſultus, reſpondit: *Tantum Agrippam jam feciſti, ut vel gener tuus fiat, vel occidatur, neceſſe eſt.* Dio *lib.* LIV. ad A. V. 733. quo *Agrippa* Cæſaris *Auguſti* filiam uxorem duxit. *Julia* annum ætatis duodevice ſimum agebat; nata enim erat *L. Marcio* ac *C. Sabino* Coſſ. A. V. 715. ex Dione *lib.* XLVIII. Macrobius *lib.* II. *Satur. cap.* 5. hæc de *Julia* ſcribit: *Indulgentia tam fortunæ, quam patris abutebatur, cum alioqui literarum amor, multaque eruditio, quod in illa domo facile erat, præterea mitis humanitas, minimeque ſævus animus ingentem feminæ gratiam conciliabat, mirantibus qui vitia noſcebant, tantam pariter diverſitatem.* Ibidem etiam recitat quædam *Juliæ* acuta apophtegmata.

Anno V. 734. *Agrippa* filium ex *Julia* ſuſcepit, cui *Marci* prænomen paternum impoſitum puto; nam *Caji* prænomen poſt triennium per adoptionem, ut ſuo inferius loco oſtendam, accepit. Dies natalis ejuſdem ignoratur; hæc tantum Dione ſcribente: *Sacrificium perenne natalibus ejus cum quibuſdam aliis decretum eſt: privatim vero Ædiles natalibus Auguſti ludos equeſtres & venationes ediderunt.* Anno inſequenti V. C. 735. cum *Auguſtus* ex *Aſia* in *Siciliam* veniſſet, *Agrippa* ad ſalutandum Principem eundemque ſocerum eo profectum, ſeditiones urbanæ ob conſularia comitia, in urbem revocarunt. His ſedatis, in *Gallias* cum legionibus pergens, *Germanos Romanas* provincias igne ferroque vaſtantes, trans *Rhenum* ſubmotos, ſuas in ſylvas compulit. Inde eodem victoriæ impetu *Hiſpanias* petens, *Cantabros* belicoſiſſimam gentem, quæ per annos fere CC. *Romana* arma fatigaverat, pluribus prœliis fractos, ad deditionem faciendam adegit, atque exarmatos ex montanis locis, quorum præſidio toties legionum robur eluſerant, in campeſtria deſcendere juſſit, ne abruptis montium receptaculis fiſi, iterum rebellarent. Cum *Auguſtus* ob victorias triumphum eidem decreviſſet, eadem animi moderatione uſus, qua alterum triumphum recuſaverat, ab hoc pariter abſtinuit; maximæ ſibi gloriæ ducens *Romani* nominis hoſtes ubique gentium profligaſſe, populares Capitolii plauſus contempſit. Anno V. 736. inquit Dio *lib.* LIV. *Agrippam ad imperium quodammodo Auguſtus provexit*; nam cum ſibi in aliud quinquennium imperium prorogaſſet, *Agrippæ* poteſtatem Tribuniciam in illud idem quinquennium detulit C. *Furnio* C. *Silano* Coſſ. V. C. 737. *Lucium* Cæſarem alterum *Agrippæ* filium *Julia* enixa eſt, uti ſcribit Dio *lib* LIV. Diem natalem *Lucii Ricciolus* in Chronico ſtatuit tertio Kal Maji, quod Dio ſcribit *Auguſtum* feſtum Honoris & Virtutis in eam diem, quæ hodie agitur, tranſtuliſſe. Ego potius diem adoptionis *Caji* ac *Lucii* crediderim; illius enim mentionem *Dio* antea fecerat. Idem hiſtoricus ejus anni geſta narraturus, a natali *Lucii* ſtatim auſpicatur; quod ſub initium ejuſdem anni in lucem fortaſſis editus ſit. Addit vero narrato natali Lucii, *hunc & fratrem ejus Cajum Auguſtus, quo tutior eſſet ab inſidiis, non expectata dum virilem ætatem attingerent, ſtatim adoptavit.* Etenim cum à pluribus ſibi ſtructas inſidias evaſiſſet, utrumque nepotem adoptavit, quo imperantis familiæ principatum uno & altero ſucceſſore firmaret. Suetonius in *Auguſto cap* 64. modum adoptionis deſcribens, ait: *Cajum & Lucium adoptavit domi per aſſem, & libram emptos à patre Agrippa.* Quamvis ceteros inter honores *Auguſto* à Senatu delatos, decretum eſſet, ut legibus ſolutus, omnia pro arbitrio ſtatueret; ille tamen in adoptandis nepotibus, vetuſtam *Romanorum* 85
conſuetudinem ſecutus eſt. Adoptio per mancipationem ac vindicationem imaginaria quædam venditio erat; cum adhibitis non minus quinque teſtibus civibus *Romanis*, atque alio inſuper, qui quod libram tenebat, libripens dicebatur, adoptans dicebat: *Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum eſſe ajo, iſque mihi emptus eſt hoc ære æneaque libra.* Dein ære libram percutiens, idem æs quaſi pretii loco naturali patri dabat; quod cum iterum ac tertio feciſſet, filius de poteſtate patris exibat, ac fiduciarii patris filius evadebat. Rem juris conſultis notiſſimam deſcribit Boethius in *Topica Ciceronis.* Hæc ortum traxiſſe putant ex lege *Romuli*, qua pater vendendi filii uſque ad tertiam

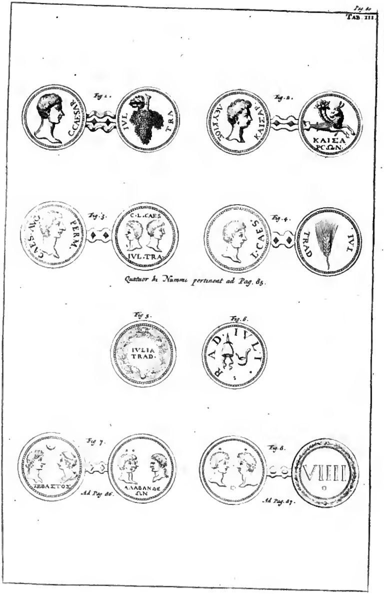
tiam auctionem poteſtatem habebat. Sigonius A *lib.* I. *de antiq. jure civium Rom cap.* X in Suetonio legendum putat *per æs & libram emptos.* Verum magnæ vir lectionis *Caſaubonus* recte obſervat ex Feſto *V. Rodus*, vel *Rhaudus*, æs æque pro rudi ac ſignato vulgo acceptum. Varro etiam *lib.* I. L. L. ait: *Pro aſſibus nonnumquam æs dicebant antiqui, à quo dicimus aſſem tenentes: Hoc ære æneaque libra.* Itaque adoptans æs ſignatum, nempe aſſem tenebat, quem nomine æris adoptans exprimebat. Vellejus *lib.* II. ſcribit: *Agrippæ liberos, nepotes ſuos, Divus Auguſtus præpoſitis Caji ac Lucii nominibus, adoptaverat.* Ex quibus colligo utrique puero tum primum duo illa prænomina B impoſita fuiſſe; cum alia antea ab *Agrippa* tuliſſent. Id more majorum factum; nam qui in alienam familiam per adoptionem tranſibant, fiduciarii patris prænomen, nomen, ac cognomen aſſumebant, retento tantum patris naturalis cognomine, vel nomine parumper immutato. Ita *P. Cornelius Scipio Naſica* à *Q. Cæcilio Metello Pio* adoptatus, dictus eſt *Q. Cæcilius Metellus Pius Scipio.* *Auguſtus* ante adoptionem vocabatur *C. Octavius Thurinus*; at ab avunculo adoptatus, vocari cœpit *C. Julius Cæſar Octavianus.* Ita *Agrippæ* filii ex *Vipſaniis* in *Julios* tranſierunt, cognomento *Cæſares*, quod antiquum erat *Juliorum* cognomen. C Hinc in *Piſanis* tabulis, atque apud Scriptores *Cajus* ac *Lucius Cæſares* nuncupati; quæ quidem duo prænomina fratribus *Juliæ* gentis paſſim non ſemel impoſita occurrunt. *Caji Julii* ac *Lucii Julii Cæſarum* necem deplorat Cicero *lib.* II. *de Oratore.* *Cajus Cæſar* Dictatoris avus *Cajum* ac *Lucium* filios reliquit, quorum improviſum obitum recitat Plinius *lib.* VII. *cap* 53. Spanhemius *diſſert* 8. *de præſt. num. pag.* 663. ſcribit *Auguſtum Cajo* ac *Lucio* per adoptionem in filios adſcitis, appellationem *Cæſarum* addidiſſe, ut ea denominatione ſucceſſores imperii deſignarentur. Errat D vir eruditus; nam id temporis *Cæſar* purum putum cognomen erat *Juliæ* familiæ, in quam ambo per adoptionem tranſibant. Ita cum *Octavius Caji Cæſaris* hæreditatem, uti ex adoptione filius, adiiſſet, *Cajus Cæſar* eſt appellatus. Suetonius in *Aug. cap.* 7. *Poſtea C. Cæſaris & deinde Auguſti cognomen aſſumpſit: alterum teſtamento majoris avunculi &c.* & de Cæſare Dictatore capite 83. ſcribit: *In ima cera C. Octavium etiam in familiam, nomenque adoptavit*; eodem hærede ex dodrante inſtituto. Illum Cicero in *lib* XV. & XVI. *epiſtolarum ad Atticum*, *Octavianum* nominat. At in *Philippicis C. Cæſarem* ſemper eundem vocat, uti E etiam in epiſtolis ad Brutum; & in quinta Philippica, cum ejuſdem erga Rempubl ſtudium pluribus exaggeraſſet, prope finem exclamat: *Promitto, recipio, ſpondeo, Patres conſcripti, C. Cæſarem talem ſemper fore civem, qualis hodie ſit, qualemque eum maxime velle & optare debemus.* Brutus
86 quidem in *epiſtola ad Ciceronem* ait de Auguſto: *Hic ipſe puer, quem Cæſaris nomen incitare videtur in Cæſaris interfectores &c.* Poſtea: *Tyranni nomen aſcivit ſibi*; denique Ciceronem perſtringens, inquit: *Me vero poſt hoc ne commendaveris Cæſari tuo, ne te quidem ipſum, ſi me audies.* Recte Dio *lib.* XXXIII. ſcribit Cæſaris vocabulum *ſucceſſionem* F *ſtirpis* deſignaſſe; illud enim *Auguſtus* obtinuit, antequam ullum in Republica imperium acciperet. *Piſani* coloni in cenotaphio *Cajum* nuncuparunt IAM DESIGNATVM IVSTISSVMVM AC SIMILLVMVM PARENTIS SVI VIRTVTIBVS PRINCIPEM. Id tamen præcox colonorum votum indicat, qui *Cajum Auguſto* in imperio ſucceſſurum ſperaverant. Vel certe Principem juventutis ab *Auguſto* deſignatum intelligunt, quod utrumque complexus Ovidius *lib.* I. *de arte Cajum* ipſum alloquens, ait:

Tale rudimentum tanto ſub nomine debes,
Nunc juvenum princeps, deinde future ſenum.

Ipſe enim imperator *Auguſtus* erat princeps Senatus, qui titulus, everſa Republica, uni *Auguſto* ac ſucceſſoribus deferri cœpit, quamvis, ut initio Annalium recte *Tacitus* notat, Auguſtus *cuncta diſcordiis civilibus feſſa, nomine Principis ſub imperium accepit.* *Piſani* ea loquendi formula *Cajo* totius *Romani* Orbis imperium, poſt *Auguſti* mortem decretum ſignificarunt. Auctor eſt Seneca pater contr. 12. id temporis, quo Cæſares adoptati fuerant, *Porcium Latronem*, inſignem ejus ætatis oratorem, cum apud judices cujuſdam pueri adoptionem, quæ in dubium vocabatur, ratam habendam eſſe contenderet, dixiſſe: *Nam iſti adoptione nobilitati ſunt.* Quibus verbis paternam illum *Caji* ac *Lucii* ignobilitatem perſtrinxiſſe Mæcenas *Agrippæ* ſibi proximo indicavit. Nondum imperante *Auguſto*, *Romani* fori libertas extincta erat.

Coloniæ *Romanæ*, quibus cudendæ monetæ facultas ab *Auguſto* permiſſa fuerat, nummos *Caji* ac *Lucii* Cæſarum effigie ſignatos, fealpendos juſſere, quorum aliquos, quamvis rariſſimos, adhuc ſuperſtites Antiquariorum ſcrinia cuſtodiunt. Binos quidem exhibet Eques *Patinus* in *notis nummariis ad cap* 65. Suetonii *de vita Auguſti*, quibus fere ſimiles hic ſubjicio. Vide TAB. III. fig. 1. 2.

Græcum *Lucii Cæſaris* numiſma ſervatur in Cimeliarchio REGIS Chriſtianiſſimi, cujus ectypum ad me tranſmiſit *P. Caccavius* eruditæ Nummorum gazæ cuſtos, non minus doctrina, quam humanitate domi foriſque celebratus. Scribit Suetonius *cap.* 94. Augallum *nummum argenteum nota ſideris Capricorni, quo natus eſt, percuſſiſſe*; 87 quamvis eodem ſigno aurei ac ærei etiam nummi poſtea ſcalpti fuerint. Haud ignoro *Scaligerum*, *Keplerum*, ac *Petavium* varie de horoſcopo *Auguſti* ſenſiſſe; ſiquidem luxatis annis ante correctum à *Julio Cæſare* Kalendarium, vix quicquam certi de genethliaco themate *Auguſti* demonſtrari poſſe videtur. *Gotifredus Vendelinus* apud *Albertum Rubenium in differt. de gemma Auguſtea*, ſcribit natum Auguſtum: *ſidere Capricorni quintam ſub terris domum Fortunæ ſignante:* unde plerumque Capricorno in nummis Auguſtæis adduntur inſignia Fortunæ, Gubernaculum navis, Orbis, Cornucopia, uti oſtendunt plura numiſmata, quæ exhibent Golizius *tom* 2. *pag* LXVIII. ac Patinus *ad cap.* 94. *Suetonii.* Quænam autem *Cæſarea* laudatum nummum ob honorem *Lucii Cæſaris* percuſſerit, non auſim divinare, quod ejus nominis urbes plures id temporis extiterunt. Nam, ut inquit idem Suetonius *cap.* 60. *de vita Augaſti*, *Reges amici atque ſocii & ſinguli in ſuo quique regno Cæſareas urbes condiderunt: Juba rex Mauritaniæ urbem Jol regni metropolim Cæſaream* nuncupavit. Ejuſdem nominis urbem, immani ſumptu, *Herodes* in *Palæſtina* condidit; cujus etiam filius *Philippus Paneada* ad *Jordanis* fontes ſitam, ædificiis auctam, *Cæſaream Auguſtam* nuncupavit, cujus rarum numiſma in Medicea gaza ſervatur cum epigraphe. KAIC. CEB IEP KAI. ACT TH ΠΑΝΕΙΩ: *Cæſarea Auguſta ſacra & aſylum ſub Paneo.* Nam ad pedes *Panii* montis eandem urbem ſitam ſcribit Euſebius *lib.* VII. *Hiſt. Eccleſ. cap* 17. ex quibus recte notat doctiſſimus Spanhemius *diſſert.* 9. *de præſt. & uſu Numiſ. pag.* 895. erraſſe *Plinium* qui à vicino fonte *Paneade*, ac *Philoſtorgium* qui à cultu ſimulacri *Panis Paneada* nuncupatam ſcripſerunt. *Mazaca* etiam *Cappadociæ* metropolis *Cæſarea* appellata fuit; quamvis in incerto ſit, quo Cæſare imperante id nomen primo ſortita fuerit,

Pag. 80
TAB. III.
Fig. 1.
C.CAESAR
IVL
TRA
Fig. 2.
ΚΑΙΣΑΡ
ΚΑΙΣΑ
ΡΕΩΝ
Fig. 3.
CAES. AVG.
PERM.
C.L.CAES
IVL.TRA
Fig. 4.
L.CAES
TRAD
IVL
Quatuor hi Nummi pertinent ad Pag. 85.
Fig. 5.
IVLIA
TRAD.
Fig. 6.
R. AD. IVLI.
Fig. 7.
ΣΕΒΑΣΤΟΣ
ΑΛΑΒΑΝΔΕ
ΩΝ
Ad Pag 86.
Fig. 8.
VIIII
Ad Pag. 87.

Digitized by Google

rit, ut ibidem *Spanhemius* oſtendit. Ceterum laudatus nummus apud *Cæſaream Palæſtinæ* percuſſus videri poſſit, quod *Cæſarea Paneas*, ac *Cappadociæ Mazaca* nondum id nomen forte tulerant, ac in *Mauritaniæ*, ſeu *Hiſpaniæ* urbibus *Cæſareis* Latina potius, quam Græca epigraphe idem nummus ſignatus fuiſſet. Alterum numiſma in honorem *Caji Cæſaris* à colonia *Julia Traducta* ſcalptum, in Cimeliarchio CHRISTINÆ *Auguſtæ* viſitur, cujus iconem ad me Reginarum Maxima eademque ſeris poſteris, ut Plinii *lib.* v. *cap.* 1. verbis utar, *ſtudiorum claritate memorabilior etiam quam regno*, tranſmiſit. Itaque regia beneficentia, qua pretioſa eruditi theſauri cimelia ad uberrimum literarum quæſtum recludens, *Romanæ* antiquitatis ſtudium fovet, ac promovet, jure poſcit, ut in præclaro numiſmate explicando, properantem ad alia ſtylum pauliſper ſiſtam, ac *Juliæ Traductæ* tum ſitum, tum etiam conditorem exponam, aliiſque nuper inventis nummis eandem colniam illuſtrem.

Ezechiel Spanhemius ac *Carolus Patinus* magni inter antiquarios nominis, ille quidem *diſſert.* 9. *pag.* 768. hic vero ad *cap.* 65. *Suetonii* ſcribunt *Tingim Mauritaniæ* urbem (*Tanger* hodie appellatur) *Juliæ Traductæ* nomen ſortitam fuiſſe, cum *Julius Cæſar*, quod diſerte *Spanhemius* ſcribit, *Romanam* coloniam eo deduxiſſet. Nam Plinius *lib.* v. *cap.* 1. ait: *Tingi quondam ab Anteo conditam, poſtea vero à Claudio Cæſare, cum coloniam faceret, appellatum Traducta Julia.* Eundem tamen erraſſe putant, quod coloniæ *Juliæ Traductæ Claudium* conditorem ſcripſit, cum ex laudato nummo a-
88 perte colligatur eadem ante illius imperium deducta. Iſaac Voſſius in eruditiſſimis obſervationibus *ad cap.* 6. *lib.* II. *Pomponii Melæ* ſuſpicatur à *Plinio* ſcriptum: *poſtea vero à C. I. C.* nempe à *Cajo Julio Cæſare, cum coloniam faceret &c.* ac librarios per imperitiam *Claudium Cæſarem* repoſuiſſe. Verum in quatuor vetuſtis codicibus *Mediceis* legitur: *poſtea vero à cl. Cæſare &c.* quæ lectio in ceteris quoque MSS. apparet. At plane compertum habeo nullam à *Julio Cæſare* coloniam *Tingim* deductam. Nam ante *Cæſaris* necem nullum in *Mauritania Cæſarienſi*, aut *Tingitana* à *Tingi* metropoli appellata, oppidum *Romani* poſſidebant. *Bogud* rex ſub initium belli civilis *Cæſarem* inter ac *Pompejum*, *Mauritaniæ Tingitanæ*, *Bocchus* vero *Cæſarienſi* imperabant, quos *Cæſar* ſibi ſtudentes, A. V. 705. reges à Senatu Cæſariano dicendos curavit, ex Dione *L.* 41. Plinius *cap.* 2. *lib. cit.* ait: *Namque diu regum nomina obtinuere, ut Bogudiana appellaretur extima; itemque Bocchi, quæ nunc Cæſarienſis.* Q. *Caſſius* qui *Hiſpaniam* pro Prætore A. V. 706. in obſequio *Cæſaris* tenebat, *Bogudem* cum auxiliaribus copiis è *Mauritania Tingitana* in provinciam accivit, teſte Hirtio *cap.* 62. *de bello Alexandrino.* *Cn. Pompejus* Magni filius ex eodem *cap.* 23. *de bello Africano, profectus ab Utica eſt in Mauritaniam, regnumque Bogudis eſt ingreſſus*; verum clade accepta, in naves compulſus, re infecta diſceſſit. Aſinius Pollio in *epiſtola* 32. inſerta *lib.* x. *fam. Ciceronis*, huic eidem ſcribit altero anno à nece *Cæſaris*, *Balbum* quæſtorem magna vi auri in ulteriori *Hiſpania* coacta, *à Calpe trajeciſſe ſeſe in regnum Bogudis.* Cæſar quidem *lib.* 1. *de bel. civ. cap.* 6. ait: *Fauſtus Sylla pro prætore in Mauritaniam mittitur.* Hic tamen *Mauritaniæ* nomine ea pars *Africæ* quæ *Romanis* parebat, intelligitur; vel forte *Fauſtus* in *Mauritaniam* provinciam miſſus dicitur, ut utriuſque *Mauritaniæ* Reges rebus *Cæſaris* palam ſtudentes, bello perſequeretur. At ne barbaros prior Senatus armis laceſſere videretur, *de Fauſto*, inquit ibidem *Cæſar*, *impedit Fauſtus Tribunus plebis.*

A Ceterum *Tingitanos* nondum *Romanis* ſubjectos fuiſſe, ſed *Bogudi* regi ex *Dione* luculentiſſime demonſtratur, qui *lib.* XLVIII. ad A. V. 716. ſcribit *Bogudem Mauritaniæ* regem cum exercitu in *Hiſpaniam* trajeciſſe, ac ſtatim addit: *Interimque deficientibus ab eo Tingitanis, & ex Hiſpania receſſit, neque ſuum regnum recepit; quippe qui in Hiſpania Cæſari* (qui poſtea Auguſtus dictus fuit) *favebant, ii Bocchi auxilio Bogudem vicerunt. Bogud ad Antonium ſe contulit; Bocchus regnum ejus occupavit, idque Cæſar ei confirmavit. Tum ſubdit:* καὶ τοῖς Τιγγιτανοῖς πολιτεία ἐδόθη: *ac Tingitanis civitas data eſt*; ſeu: *ac Tingitanis ut ſui juris, ac
B liberi eſſent, conceſſum.* Prior interpretatio *Dionis* menti magis congruit; ea enim loquendi formula ſemper utitur, quoties civitatem *Romanam* aliquibus datam recenſet. Ex his patet *Tingim Mauritaniæ* urbem uſque ad annum V. C. 716. *Bogudi* regi paruiſſe, quo anno cum ab eodem *Tingitani* cives defeciſſent, *Romana* civitate donati ſunt; ac proinde falſum eſt *Romanam* coloniam à *Julio Cæſare Tingim* deductam fuiſſe. Alterum etiam errorem iidem ſcriptores admiſerunt, *Juliam Traductam* in *Mauritania* coloniam locantes, quæ in Bætica maritima ab *Auguſto* condita fuit. Strabo *lib.* III. *pag.* 96. ſcribit: *Fuit & Ze-
C les Tingi vicina urbs, ſed eam Romani in oram è regione oppoſitam tranſtulerunt, additiſque è Tingi nonnullis, colonos alios ipſi ex Italia miſerunt, urbique nomen Juliæ Jozæ indiderunt.* Caſaubonus Græca verba Strabonis: ἀλλὰ μετῴκισαν ταύτην εἰς τὴν περαίαν Ῥωμαῖοι reddidit Latine: *ſed eam Romani in oppoſitam Mauritaniam tranſtulerunt*; cum 89
in oppoſitam Hiſpaniæ oram ſcribere debuiſſet; verbum enim περαιοῦν ſignificat in oram oppoſitam traducere; at *Hiſpaniæ Bæticæ* littus ex adverſo eſt *Mauritaniæ*, in qua *Zeles* ſita erat. Salmaſius in *exercit. Plinianis pag.* 288. ait: *Nec Joza quid ſit
D ſcio, quum Latinum nomen debeat eſſe.* At Samuel *Bochartus* plurium linguarum peritia inſignis, *par.* 2. *Geogr. ſacræ lib.* 1. *cap* 24. erudite advertit *Jaza Africanam* ſeu *Punicam* vocem eſſe, idemque ſignificare quod Latine *Traducta*. *Arabes* etiamnum vocem *Giuza* mollius proferunt, priorem literam *G* ſono *I* efferentes, uti etiam faciunt *Galli* cum G literas *E* & *I* præcedit. Vox *Giuza* in *Arabum* ſcriptis ac *Chaldæa* paraphraſi ſæpius occurrit, quoties agitur de maris aut fluminum trajectione. Itaque auctore *Strabone*, habemus coloniam *Juliam Jozam*, hoc eſt, *Traductam* in ora *Bæticæ* à *Romanis* conditam. *Ptolemæo* inter ur-
E bes *Bæticæ* numerantur: *Belo, Menlaria, Tranſducta, Barbeſola, Carteja.* Marcianus Heracleota in Periplo cap. *de Bætica* ſcribit: *à Tranſductis ad Menlariam ſtadia non amplius quam trecenta quindecim.* Ejuſdem etiam coloniæ meminit Gregorius Turonenſis *lib.* II. *Hiſt. Franc. cap.* 2. *Poſt hæc*, inquit, *perſequentibus Alamannis uſque ad Traductam, tranſito mari, Vandali per totam Africam ac Mauritaniam ſunt diſperſi.* Idacius in Chronico ad annum V. Valentiniani III. ſcribit: *Geiſericus Rex de Bæticæ provinciæ litore cum Vandalis omnibus, eorumque familiis menſe Majo ad Mauritaniam & Africam relictis tranſit Hiſpaniis.*
F Ita *Vandali Suevis Alemanniæ* populis perſequentibus, conſcenſis ad *Juliam Traductam* navibus, ex *Bætica* in *Mauritaniam* anguſto freto ſuperato, tranſmiſerunt. Nuſquam vero *Juliæ* nomine eam urbem nuncuparunt, quod cum plurimæ *Auguſtæ* & *Juliæ* coloniæ in *Hiſpaniis* eſſent, hæ ſolo cognomine invicem diſcernebantur; ſiquidem *Julia Valentia*, *Auguſta Emerita*, *Auguſta Cæſarea*, *Julia Calpe*, aliæque ſolo cognomine deſignatæ ab hiſtoricis ſcribebantur. Hinc omiſſo *Juliæ* nomine, *Traductam* vulgo laudatam

coloniam appellabant. Ejuſdem *Traductæ* in ora maritima *Bæticæ* meminit vetuſtus *Geographus Ravennas*, cujus verba proxime laudabo.

Salmaſius, *Bochartus*, ac *Voſſius* ſcribunt coloniam *Juliam Traductum* à *Julio Cæſare* deductam, id ex *Juliæ* nomine colligentes. Verum cum pleræque coloniæ ab *Auguſto*, qui in *Juliam* familiam per avunculi adoptionem tranſierat, *Juliæ* appellatæ fuerint, minus recte *Julius* Dictator laudatæ coloniæ auctor affirmatur. Ex quidem ex ſuperius demonſtratis palam oſtenditur non *Julium Cæſarem*, ſed *Auguſtum* coloniam *Juliam Traductam* deduxiſſe. Nam *Strabone* auctore, *Romani Zelis* in *Mauritaniæ* urbis cives, è vicino *Tingi* quibuſdam additis, in *Bæticam* traducti, *Juliam Traductam* condidere. At *Cæſare* Dictatore ſuperſtite, *Zeli* ac *Tingi Bogud* imperabat, cui poſtea A. V. 716. *Bocchus* ſucceſſit, quo A. V. 721. vita functo, *Auguſtus*, ut ait Dio *lib.* XLIX. *regnum eius nemini alii tradidit, ſed inter provincias Romanas retulit.* Cum vero idem Princeps A. V. 729. in *Hiſpania* bellum gereret, quod etiam feliciter profligavit, cunctis ejus provinciæ nationibus in P. R. poteſtatem redactis, *Jubæ* regis *Jubæ* à *Julio Cæſare* una cum *Scipionis* legionibus ſuperati, filio *Bocchi & Bogudis ditiones dedit*, ex Dione *lib.* LIII. Interim vero *Hiſpanienſi* bello, quod ducentos prope annos arma *Romana* vario Marte fatigaverat, confecto, *Auguſtus* emeritos milites in colonias deduxit tum in proximas *Hiſpaniæ* urbes, uti laudatus *Dio* teſtatur; tum etiam in vicinam oram *Mauritaniæ*, ubi teſte *Plinio*, tres colonias condidit, quarum primo loco eidem recenſetur *Julia Conſtantia* XXV. *M. P. Tingi* diſtans verſus occaſum. Hanc autem in agrum oppidumque *Zelis* urbis deduxit; *Zelis* enim, *Geographis* auctoribus, XXV. *M. P. Tingi* verſus Occidentem aberat; ac *Strabo* eam urbem *Tingi* proximam appellat. Hinc idem *Auguſtus* milites eandem in urbem colonos mittens, eamque *Juliam Conſtantiam* nuncupans, veteres *Zelis* colonos in oppoſitam *Hiſpaniæ* oram traducens, *Juliam Traductum* condidit, quam illi gentili vocabulo *Jozam* dixere. Plinius *lib.* v. *cap.* 1. ait: *Zelis regum ditioni exempta, & jura in Bæticam petere juſſa.* In tribus MSſ. Mediceis legitur *Zylil.* Id primum contigiſſe puto, cum A. V. 716. *Tingitanis Zeli* proximis civitas data fuit; quo anno etiam *Mauritania*, quæ *Bogudi* antea paruerat, *Boccho* tradita, hujus ditioni *Zeles* quoque exempta, ad jus Proconſulis *Bæticæ* tranſlata fuit. Hinc poſtea *Auguſtus Zelitenſes Romanis* magiſtratibus parere ſuetos, in *Bæticam* tranſmigrare juſſit, cum *Juliam Traductam* conderet. Hac ſane ratione *Plinius Straboni* ſatis probabiliter conciliatur. Pomponius Mela *lib.* II. *cap.* 6. *Bæticam* deſcribens, ait. *In eoque*, nempe ſinu, *Carteja, & quam tranſvecti ex Africa Phœnices habitant, atque unde nos ſumus, Tingentera, tum Mellaria, Belo &c.* Cum nuſquam *Tingenteræ* mentio apud alios Geographos occurrat, viri eruditi non una correctione *Melæ* verba ſollicitarunt. Sane in MSſ. Mediceis variæ lectiones apparent; ſiquidem in uno codice legitur: *atque unde nos ſumus Tingente ratum*; in altero *Tingenteratum*; in tertio *cingente ratum*; in quarto denique *ingente ratum*. Henricus Stephanus edidit: *cingente freto, Mellaria, Belo &c.* Caſaubonus in *notis ad pag* 96. *lib.* III. *Strabonis* legit: *atque unde nos ſumus, Tingi contraria Mellaria &c.* Salmaſius *pag.* 288. *exercit. Plin.* corrigit: *atque unde nos ſumus, Tingi altera, tum Mellaria*; cui ſubſcribit Bochartus laudato *cap.* 24. Iſaac Voſſius in præclaris *ad Melam notis* ait legendum: *Tingi Cetraria*, quod Anonymus Geographus *Ravennas Bæticæ* urbes recenſens, ſcribit: *Salduba, Maliana, Carteja, Tranſducta Cetraria, Mellaria, Belon &c.* Idem vero *Voſſius* tradit unam eandemque urbem variis nominibus appellatam, *Juliam Jozam* à Strabone: *Traductam* à Ptolomæo: *Traductam Cetrariam* a Geographo Anonymo, ac denique *Tingim Cetrariam* à *Mela*, quod nempe *Julius Cæſar* eo colonos miſerit cohortes Cetratas, quas *lib.* 1. *de bello civili narrat* in *Hiſpania* fuiſſe. Ceterum Elias Vinetus *in vita Pomponii Melæ*, vetuſtiſſimorum codicum lectionem retinens, ſcribit *Tingenteram* Melæ patriam fuiſſe. Quam ſane lectionem retinendam cenſeo, quæ etiam in duobus MSſ. Mediceis facile reſtituitur, ſi pro *Tingente ratum, Mellaria, Belo &c* legatur cum disjunctione: *Tingentera, tum Mellaria, Belo* &c. *Tingenteram* minus celebre ejus oræ oppidum ceteri Geographi omiſerunt, quam tamen *Mela*, ibidem natus, debito erga patriam cultu & obſequio, ſuis libris inſerendam duxit. Profecto lapſus eſt ſcriptor alioquin eruditiſſimus, dum Cetratas cohortes *Juliam Traductam* à *Cæſare* Dictatore miſſas putavit. Nam *Strabo* diſerte eo traductos ſcribit *Zelis* incolas, quibuſdam è *Tingi* additis, aliiſque ex *Italia* illuc migrare juſſis; quæ ſane poſt *Julii* necem, imperante *Auguſto*, contigiſſe demonſtravi. Præterea cohortes Cetratæ, quarum Cæſar *lib.* 1. laudato meminit, in caſtris *Pompejanis* in *Hiſpania* ſtipendia merebant. Nam *cap.* 39. dicuntur ſub legatis *Pompeji* in *Hiſpania* militaſſe *ſcutatæ citerioris provinciæ, & Cetratæ alterioris Hiſpaniæ cohortes circiter LXXX.* quas cum *Cæſar* obſediſſet, eiſdem una & extrema conditione pacem dedit, *ut hi qui haberent domicilium, aut poſſeſſiones in Hiſpania, ſtatim dimitterentur.* Itaque Cetratarum *Bæticæ* cohortium milites, ſacramento ſoluti, in ſuos quique lares dimiſſi ſunt; non autem à *Cæſare* in coloniam deducti. Cur enim hoſtium cohortes agro donaſſet, cum nec ſuis militibus tantum beneficium id temporis contulerit? Hinc in Geographo Anonymo legendum eſt: *Carteja, Tranſducta, Cetraria, Mellaria &c.* ut interjecto commate, *Cetraria* diverſa à *Traducta* oppidum deſignetur.

Ex huc uſque diſputatis palam fit, coloniam *Juliam Traductam* in ora maritima ulterioris *Hiſpaniæ* ad fretum *Gaditanum* ſitam fuiſſe, eamque conditam non à *Julio Cæſare* Dictatore, ſed ab *Auguſto*. At quid Plinio faciemus, qui diſerte eandem cum *Tingi* confundit, quod *à Claudio Cæſare, cum coloniam faceret, appellatum Traducta Julia* teſtatur? Verum nummi ante imperium *Claudii Juliam Traductam* fuiſſe evincunt. Num *Claudius* poſt occiſum *Jubam* regem à deceſſore *Caligula*, ac rebellantes *Mauros* ad obſequium armis redactos, *Tingim* coloniam condens, *Zelitenſes* ac *Tingitanos* ab *Auguſto* in *Bæticam* traductos, in avitos iterum agros remeare juſſit, *Juliæ Traductæ*, quam relinquebant, nomen in novam coloniam deportantes? Hæc tamen ſine teſte finguntur, quæ etiam ex *Ptolemæo* refelli poſſunt, cui in *Mauritaniæ* extimæ deſcriptione nominatur, ut recte *Salmaſius* prænotavit, *Tingis Cæſarea*. *Pinedo* Hebræus, qui nuper *Stephanum* de Urbibus notis abs ſe illuſtratum *Latio* donavit, in V. *Tingis* ſcribit cum *Plinio Juliam Traductam* à *Claudio* appellatam, iis diſſimulatis quæ *Salmaſius* ac *Bochartus* ex vetuſtis Geographis, ac dein *Spanhemius* ac *Patinus* ex nummis prænotaverant. *Joannes Baptiſta Catanaus* inſignis ordinis Minorum Theologus, *Bæticam* perluſtrans, quædam ſane rariſſima ejuſdem provinciæ Coloniarum numiſmata collegit, quæ una cum aliis alibi abs ſe inventis, apud *Rhegium Lepidi* in ſui Ordinis Cœnobio cuſtodit. Hos inter nummos quatuor apud *Juliam Traductam* ſcalpti ſunt, quorum ectypa ab

eo-

eodem eruditiſſimo æque ac humaniſſimo Patre mihi communicata ſubjicio, & eo quidem libentius, tum quod in duobus noſtrorum *Cæſarum* vultus exprimuntur; tum etiam quia parum notæ ante CHRISTINÆ Auguſtæ numiſmà, coloniæ *Juliæ Traductæ* nomen ibidem viſitur. Porro nummi, quorum poſticam tantum partem exhibeo, in antica vultum *Auguſti* ſine laurea exprimunt cum epigraphe: PERM. CAES. AUG. In eorum altero tutulus ſeu galerus cum ſimpulo *Auguſti* Pontificatum Maximum indicat, ut cuilibet notum; de quibus etiam quædam inſeram inferius ubi de *Caji* ac *Lucii* Sacerdotio in eorundem vulgari nummo ſignato verba faciam. Nam quamvis *Auguſtus* eſſet Pontifex Maximus, hæc tamen ejuſdem dignitas in nummis iiſdem inſtrumentis exprimebatur, quibus ceterorum collegarum Pontificum ſacerdotium obſignabatur.

Vide TAB. III. fig. 3. 4. 5. 6. Pag. 80.

92 Uti in nummo *Caji* botri ſymbolum ſcalptum eſt, ita in altero ejuſdem fratris *Lucii* ſpica viſitur, ut agri *Juliæ Traductæ* fertilitas intelligatur. Plinius *lib.* III. *cap.* 1. ait: *Bætica à flumine eam ſecante cognominata, cunctas provinciarum diviti cultu, & quodam fertili ac peculiari nitore præcedit.* Strabo *lib.* III. *pag.* 96. cum dixiſſet: *Regionem à fluvio Bæticam nominant, ab incolis Turditaniam;* paullo inferius ait: *Exportatur è Turditania multum frumenti ac vini.* Silius *Italicus Hiſpaniam* deſcribens, canit:

Nec Cereri terra indocilis, nec inhoſpita Baccho.

Extat apud *Goltzium pag.* 34. nummus *Auguſti*, in cujus poſtica *Hiſpania* viſitur dextera binas ſpicas præferens. Cum vero *Julia Traducta Cereris* ac *Bacchi* donis ceteras inter provinciæ urbes maxime affluerent, botrum ac ſpicam in nummis ſcalpebat. Illis autem verbis in *Lucii* nummo: PERM. CAES. AUG. *Permiſſu Cæſaris Auguſti*, notatur facultas cudendæ monetæ, quam *Auguſtus Juliæ Traductæ* conceſſerat; qua de re plura erudite congerit Spanhemius *diſſert.* 6. *pag.* 554. & 555. Hactenus de *Julia Traducta*, ac nummis ab eadem utriuſque *Cæſaris Caji* ac *Lucii* effigie ſignatis. In ſcriniis veterum numiſmatum, quæ Cardinalis *Camillus* Maximus ſingulari ſtudio collegerat, ſervatur nummus, in cujus antica legitur: IMP. CAES. AUGUSTUS PONT. MAX. P. P. in poſtica vero viſuntur capita *Caji* ac *Lucii Cæſarum* cum epigraphe: C. L. CAES. AUG. F. C. V. T. cujus nummi ectypum habes apud Equitem Patinum ad *cap.* 65. *Suetonii de vita Auguſti.* Antiquarii vulgo inſcriptionem eandem ita exponunt: *Cajus Lucius Cæſares Auguſti filii. Colonia Victrix Tarraco.* Verum in inſcriptione Gruteri *pag.* 111. legitur: GENIO. COL. I. V. T. TARRACO. In ſeptem aliis inſcriptionibus *pag.* 429. iiſdem literis ea colonia *Julia Victrix* deſi-
93 gnatur. Hinc ne *Tarraco* fruſtra ibidem repetatur, prioris literæ T altera interpretatio adſignanda eſt. *Antonius Auguſtinus* vir nulli eruditione ſecundus, ita olim explicuit: *Colonia Julia Victrix Togata Tarraco.* Nam cum *Scipio Tarraconem* contra *Carthaginenſium* impetum in *Hiſpania* condidiſſet, quod *Romani* toga de more induti, eandem incolebant, *Togatæ* cognomen ea urbs vulgo obtinuit. In Gaza Medicea extat æreus *Tiberii* Auguſti nummus in poſtica ſignatus: AETERNITATI AUGUSTÆ C V. T. T. nempe: *Colonia Victrix Togata Tarraco.* Græca numiſmata, quorum unum *Caji*, alterum *Lucii Cæſarum* imagine ſignatum eſt, poſſidet proxime laudandus Comes de *Lazara*, in quibus tamen non deſignatur urbs, in qua eadem percuſſa fuerint. Scalptos apud *Smyrnam* nummos *Cæſarum* vultu obſignatos videſis apud *Triſtanum tomo priori.* Hactenus de noſtrorum *Cæſarum* nummis; modo ad hiſtoriam redeo, iterum tamen alia numiſmata laudaturus.

Anno V. C. 738. qui utriuſque *Cæſaris* adoptionem proxime inſecutus eſt, *Auguſtus* Occidentis provincias luſtraturus, in *Gallias* perrexit, cum prius *Agrippam* in Orientem miſiſſet. Auctor eſt *Nicolaus Damaſcenus* in *excerptis Valeſianis pag.* 418. *Juliam* conjugem cum eodem *Agrippa* in *Aſiam* tranſmiſiſſe, ſcribens eandem prope *Ilium*, auctis *Scamandri* undis, in lectica pene ſubmerſam; *Agrippam* vero *Ilienſibus* indignatum, quod nullos viæ comites ad eandem miſiſſent, & quamvis adventus *Juliæ* ignaros, drachmarum millibus centum multaſſe. Num *Auguſtus Cajum* & *Lucium* ſecum trans Alpes duxerit, an eoſdem *Romæ* reliquerit, in incerto ponatur. Illos forte à matre *Julia* in *Aſiam* delatos mihi videor colligere ex hoc plane ſingulari nummo *Alabandenſium*, qui in regiis cimeliis Reginarum Maximæ CHRISTINÆ cuſtoditur.

Vide TAB. III fig. 7. Pag. 86.

In antica parte *Auguſtus* ejuſque conjux *Livia* exprimuntur; in poſtica vero *Cajus* ac *Lucius Cæſares* cum eorundem patre *M. Agrippa.* *Liviæ* effigies cum Luna in cornua curvata in quibuſdam nummis, qui rari in honorem ejus percuſſi ſunt, apparet. Unum & alterum delineat *Goltzius* inter Auguſteos *pag* 20. *num* 5. & 12. Bina ſidera, quæ ſupra capita *Caji* ac *Lucii* ſcalpta ſunt, eoſdem *Julii Cæſaris* ſtirpe ortos deſignant. Nam cum *Auguſtus* ſeptimo menſe ab avunculi cæde V. C. anno 710. ludos Veneri Genitrici, ejuſdem templo in Foro à *Julio* extructo, ac tum abs ſe dedicato, faceret, ſtella crinita paruit; qua de re Plinius *lib.* II. *cap.* 25. hæc ipſa Auguſti verba recitat: *Iis ipſis ludorum meorum diebus, ſidus crinitum per ſeptem dies in regione cæli, quæ ſub ſeptentrionibus eſt, conſpectum. Id oriebatur circa XI. horam diei, clarumque & omnibus terris conſpicuum* 94
fuit. Eo ſidere ſignificari vulgus credidit Cæſaris animam inter Deorum immortalium numina receptam: quo nomine id inſigne ſimulacro capitis ejus, quod mox in foro conſecravimus, adjectum eſt. Ovidius *lib.* XV. *Metamorph.* à *v.* 746. *Cæſaris* apotheoſim deſcribens, plura hoc de ſidere canit. Hæc ait à *v.* 843.

Vix ea fatus erat, media cum ſede Senatus
Conſtitit alma Venus, nulli cernenda, ſuique
Cæſaris eripuit membris, nec in aera ſolvi
Paſſa, recentem animam, cæleſtibus intulit aſtris.
Dumque tulit, numen capere, atque igneſcere ſenſit,
Emiſitque ſimul: ſimul evolat altius illa,
Flammiferumque trahens ſpatioſo limite crinem
STELLA micat.

Idem tradunt Dio *lib.* XLV. & *Suetonius in Julio cap.* 88 ſcribens eos ludos *Cæſari* conſecratos, quamvis *Plinius* ac *Dio* rectius Veneri Genitrici eoſdem factos dicant. Eorum annua inſtauratio in fragmento Kalendarii apud Gruterum *pag.* 135. 2. ſignatur in ante diem. VI. Kal. Octobris: VENERI GENETRICI IN FORO CAESARIS. Auguſtus in Actiaco prælio Virgilio *lib.* VIII. *v.* 780. deſcribitur:

Stans celſa in puppi, geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.

Hinc in nummis *Julii* & *Auguſti* ſupra caput ſidus conſpicitur, quorum ſane numiſmatum imagines; uti recte *P. Seguinus* ſcribit, vix præ copia enumeres; paſſim enim apud Antiquarios proſtant. *Alabanda* liberum *Cariæ* oppidum in *Caji* ac *Lucii* vertice *Julium* ſidus appoſuit, ut utrumque *Julii* ſtirpe ortos demonſtraret. In Scriniis Illuſtriſſimi Comitis *Joannis Lazara Patavini* ſervatur nummus, in quo utriuſque noſtri *Cæſaris* imago in vertice *Julio* ſidere obſignata conſpici-

Digitized by Google

Vide tur. Ejuſdem nummi ectypum vir nobiliſſimus
TAB. III. ad me miſit, neque enim eruditam ſupellectilem
fig. 8. uni ſibi avara cuſtodia ſervat; ſed eandem anti-
Pag. 80. quarum rerum ſtudioſis pari beneficentia ac alacritate communicat.

Numerus ille VIIII. annum forte Tribuniciæ poteſtatis *Auguſti* denotat, uti plures etiam alii nummi *Auguſti*, in quorum poſtica ſolæ numerales notæ intra lauream apparent apud *Goltzium pag.* 69. Anno V. 740. V. Kal Julias Auguſtus annum nonum Tribuniciæ poteſtatis complevit.

Cum anno inſequenti V. C. 741. idem *Augu-*
95 *ſtus* Alpinis gentibus ſuperatis, plurimiſque per *Hiſpaniam* ac *Galliam* militum coloniis excitatis, *Romam* rediiſſet, theatrum *Marcelli* dedicavit, *ludiſque ejus rei gratia factis, Trojam inter alios patricios nepos Auguſti Cajus luſit*, Dio *lib.* LIV. Erat equeſtre certamen à pueris editum, quo præ ceteris ſpectaculis *Auguſtus* delectabatur. *Suetonius* de *eodem cap.* 43. ſcribit: *Sed & Trojæ ludum edidit frequentiſſime majorum, minorumque puerorum delectu, priſci decorique moris exiſtimans claræ ſtirpis indolem ſic innoteſcere.* *Cajus* id temporis annum ætatis agebat ſeptimum; quare in turma minorum puerorum luſit, cujus etiam princeps fuit. Hunc ludum in *Auguſti* gratiam prolixius deſcribit ſummus poetarum *lib.* V. *Æneid. à verſu* 548. fingens illum ab *Ænea* puero *Aſcanio* hiſce vocibus imperatum.

Vade age, & Aſcanio, ſi jam puerile paratum
Agmen habet ſecum, curſuſque inſtruxit equorum:
Ducat avo turmas, & ſeſe oſtendat in armis.

Cum ludi votivi ob reditum *Auguſti* ederentur, *Tiberius Auguſti* privignus ac conſul *Cajum* ad ſpectaculum una ſecum ductum, proximo ſibi loco ſedere juſſit. *Auguſtus* id indignanter tulit; neque enim fas erat pueros prætextatos in theatro cum Senatoribus ſedere. Itaque, inquit Dio *lib.* LIV. *Tiberium increpuit, quod ludis votivis, quos pro ſuo reditu faciebat, Cajo juxta ſe ſedem dediſſet: populumque objurgavit, quod plauſu & laudibus eam rem proſecutus eſſet.* Horum ludorum memoria extat in fragmento marmoreæ baſis effoſſæ in area D. *Apollinaris* ad caput Circi Agonalis, quod ſuppletum ita legitur *pag.* 11. 2 apud Gruterum.

P. Quinctilius. ſEX. F. VARVS
Pontifex. COS.
Ludos. votivos. prO REDITV
Imp. Caeſaris. divI. F. AVGVSTI
Iovi. Optimo. mAXIMO. FECIT
Ti. Claudio. Ti. f. NerONE. CONLEGA
Ex. S. C.

Idem tamen *Auguſtus* A. V. 747. cum *Cajus* adhuc eſſet prætextatus, permiſit, ut alteros ludos votivos pro ſuo iterum reditu faceret, ac pro *Tiberio*, qui ad bellum *Germanicum* profectus fuerat, eiſdem præſideret. Do *Dionis* verba ex *lib.* LV ubi præmiſſo *Tiberii* in *Germaniam* itinere, ait: *At pro eo ludos votos pro Auguſti reditu, Cajus ac Piſo fecerunt.* Horum etiam ludorum mentio fit in altera baſi ibidem pariter eruta *pag. eadem* 11. *Gruteri*; qui tamen ibidem uni abſenti *Tiberio* adſcribuntur.

TI. CLAVDIVS. TI. F. NERO
PONTIFEX. COS. ITERVM
LVDOS. VOTIVOS. PRO. REDITV
IMP. CAESARIS. DIVI. F. AVGVSTI
96 PONTIFICIS. MAXIMI
IOVI. OPTIMO. MAXIMO. FECIT

A Interea nihil *Auguſto* antiquius erat, quam adoptatos ab ſe nepotes, quos in maximi omnium imperii ſpem alebat, optimis diſciplinis præformare, ac adminiſtrando principatui pares facere. *Verrius Flaccus* homo libertinus dicendi genere ea tempeſtate inter Grammaticos præ ceteris celebrabatur. *Is*, ut Suetonii verbis utar *cap.* 17. *de illuſtr. Grammaticis, ad exercitanda diſcentium ingenia, æquales inter ſe committere ſolebat, propoſita non ſolum materia, quam ſcriberent, ſed & præmio, quod victor auferret. Id erat liber aliquis antiquus, pulcher, aut rarior.* Hunc *Auguſtus* ſuis nepotibus, immo tum filiis præceptorem impo-
B nere deliberavit. Verum cum *Flaccus* ægre ferre videretur, nobiliſſimorum adoleſcentium claſſe, quæ ejus ſcholam frequentabat, omiſſa, duos tantum pueros inſtructurus, in palatium tranſire, *Auguſtus* juſſit hominem in imperatorias ædes cum tota ſchola ſe conferre, cum eo tamen, *ne quem amplius poſt hac diſcipulum reciperet; docuitque in atrio Catilinæ domus, quæ pars palatii tunc erat, & ſeſtertia centena in annum accepit*; nempe *Romanæ* monetæ ſcutatos bis mille ac quingentos, qui decurionis cenſus fuit. Sequior tamen ætas *Eumenio* Grammatico ſexcenta millia nummum, hoc eſt, quindecim millia ſcutatorum in annuum ſti-
C pendium à Principe vidit deſtinata. Quis modo Regum Grammaticum tanti emeret? Hinc *Eumenius* plenis jam ſcriniis dicebat: *Quid mihi cum ullis opibus aut Midæ Regis aut Crœſi? aut ipſius qui auro dicitur fluxiſſe, Pactoli?* Eximiæ *Auguſti* laudi vertatur, quod non intra ſecretiores palatii cellulas mutæ filiorum diſciplinæ pædagogum præfecit, ſed univerſam puerorum ſcholam intra ipſius aulæ muros admiſit, quo *Cæſares* condiſcipulorum ingenia æmulantes, majores in literis progreſſus facerent. *Flaccum* præceptorem non modo dictionis elegantia, verum etiam annalium victoris gentium populi peritia commendabat. Is
D enim eſt, qui *Romanos* conſulares ac triumphales faſtos per annos Urbis ſumma fide parique diligentia digeſtos ac in hemicyclo *Prænestino* marmoreo parieti inciſos, publicavit. *Philo Judæorum* doctiſſimus unum condiſcipulorum *Caji* ac *Lucii Cæſarum* prodit *Avilium Flaccum* equeſtri familia natum. Hic quinquennio ante obitum *Tiberii* Auguſtalis *Ægyptum* gubernarat; dein imperante *Cajo*, plurium criminum reus incuſatus, cognita *Romæ* cauſa, in *Andrum Ægei* inſulam deportatus fuit, quam cum è navi primum aſpexit, in haſce voces erupit: *Viri cuſtodes & deductores, pulchrum ſane locum & fortunatam inſulam Andram*
E *accipio pro beata Italia Flaccus natus, educatus, eruditusque Romæ, nepotum Auguſti ſodalis, & condiſcipulus, Tiberii quoque Cæſaris inter præcipuos amicos habitus.* Hæc *Philo* in invectiva contra eundem *Flaccum*. Ceterum *Auguſtus* tantam nepotum curam gerebat, ut haud contentus eiſdem inſtruendis omnium optimum præceptorem selegiſſe, illos per ſe plerumque doceret tum literas, tum ceteras artes, quæ juvenes Principes tanto imperio regendo deſtinatos, decebant. Horum teſtis venit Suetonius *cap.* 64. *de Auguſto* ſcribens: *Nepotes & literas, & natare, aliaque rudimenta per ſe plerumque docuit: ac nihil æque laboravit,*
F *quam ut imitarentur chirographum ſuum. Neque cœnavit una, niſi ut in ima lecto aſſiderent; neque* 97
iter fecit, niſi ut vehiculo anteirent, aut circa adequitarent. *Auguſtus* loquendi genus ſequebatur elegans & temperatum; exoletas vero ac non uſu receptas voces averſabatur. Quæ ille multorum verba emendavit, recitat Suetonius *cap.* 86. Ad rem propius pertinent quæ ſcribit Quintilianus *lib.* 1. *Inſtit. cap.* 6. *Sed Auguſtus quoque*, inquit, *in Epiſtolis ad Cajum Cæſarem ſcriptis, emendat,*
quod

Digitized by Google

quod is calidum dicere, quam caldum malit; non quod illud non ſit latinum, ſed quia ſit odioſum, & ut ipſo Græco verbo ſignificavit, [illegible]. Sane Varro *lib.* III. *de re ruſtica cap.* 2. & Cato *cap.* 6. *caldum* dixerunt. Ex his facile intelligitur, quantam curam *Auguſtus* adhibuerit, ut nepotes ſecum degentes inſtrueret, cum eorum alterum abſentem ob unicum verbum latinum licet, immo & *Ciceronianum*, per literas corrigendum putaverit.

CAP. II.

Agrippa Caji *ac* Lucii *pater moritur.* Julia Cæſarum *mater* Tiberio *deſponſatur.* Cajus *ad bellum* Germanicum *cum* Tiberio *vitrico mittitur.* Dionis *locus emendatus.* Cajus *ludos votivos* Romæ *edit. Idem una cum fratre in toga pulla ludos gladiatorias ſpectat.* Lucius Cajo *conſulatum petit. Simulata* Auguſti *indignatio.* Cajus *conſul deſignatur. Quædam deſignatorum Conſulum munia recenſentur.*

ANnus V. 742. quo *M. Valerius Meſſalla Barbatus* ac *P. Sulpicius Quirinus* conſulatum geſſere, funeſtus *Auguſto* ac *Cajo* & *Lucio* Cæſaribus, luctuoſus etiam populo *Romano* fuit ob *Agrippæ* mortem. Vix ille ex Oriente *Romam* redierat, cum *Auguſtus*, audita *Pannoniæ* rebellione, hieme licet inſtante, illum adverſus barbaros miſit, propagata eidem in alterum quinquennium Tribunicia poteſtate. *Agrippa* in provinciam ſtatim profectus, ac bellum de proximo oſtentans, tantum barbaris terrorem incuſſit, ut poſitis armis, datiſque obſidibus, ad obſequium ſtatim redierint. Pacata provincia, pari celeritate *Romam* reverſus, in *Campaniam* ſeceſſit, ubi gravi morbo correptus, intra paucos dies extinctus, magnum ſui apud univerſos deſiderium reliquit. Plinio *lib.* VII. *cap.* 8. dicitur *Agrippa quinquageſimo uno raptus anno. Nicolaus* vero *Damaſcenus*, qui legatione apud *Agrippam Herodis Judæorum* regis nomine perfunctus fuit, in libello de educatione Auguſti, ſcribit *Agrippam* majorem natu ipſo *Auguſto* fuiſſe; cum autem hic in lucem editus fuerit A. V. 691. IX. Kal. Octobris, præſenti anno V. 742. quinquageſimum primum ætatis annum die 23. Septembris complebat. Quare *Agrippa* natus erat prope initium A. V. 691. ante aliquot menſes quam *Auguſtus* in lucem veniret. Menſem obitus *Agrippæ* deſignat Dio *lib.* LIV. *Auguſtus*, inquiens, *tum forte Quinquatribus munus gladiatorium* Caji ac Lucii Cæſarum *filiorum nomine exhibebat; qui ſimul ac de Agrippæ caſu cognovit, properatu ex urbe profectus, mortuum eum invenit.* Quinquatria Minervæ ſacrata agebantur a die 19. Martii per inſequentes quatuor dies. Ovidius *lib.* III. *faſtorum* de eiſdem diebus ſcribit:

Sanguine prima vacat: nec fas concurrere ferro;
Cauſa, quod eſt illa nata Minerva die.
98 *Altera treſque ſuper raſa celebrantur arena:*
Enſibus exſertis bellica læta Dea eſt.

Cum *Auguſtus* nomine *Cæſarum* ludos gladiatorios exhibens, nuntium morbi generi *Agrippæ* acceperit, ac prima die Quinquatrium haud fas eſſet ferro concurrere, intra reliquos quatuor dies *Agrippa* deceſſiſſe dicendus eſt. Hunc vitæ exitum *Agrippa Caji* ac *Lucii Cæſarum* pater habuit, vir citra controverſiam optimus, *Auguſto*, Senatui, ac Populo R. ex æquo gratiſſimus. Ejus elogium quod epitaphii loco ſit, vide apud *Dionem* laudatum; neque enim vacat plura hic de viro inſerere. Stupenda ejuſdem ædificia, quæ in publicum uſum extruxit, laudant Plinius *lib.* XXXVI. *cap.* 15. & 25. Strabo *lib.* V. *pag.* 163. Dio *lib.* LIII. ad A. V. 728. Extat Horatii *Ode ad Agrippam lib.* I. *Carmin.* IV.

Auguſtus corpus *Agrippæ Romam* adduxit, inquit Dio *lib.* LIV. *ac in foro expoſitum, funebri laudatione decoravit, cortina inter ſe & mortuum expanſa*; cujus moris cauſam fatetur ſibi incompertam; additque errare eos, qui ideo id velum poſitum putant, quod nefas erat Pontificem Maximum cadavera inſpicere. Verum *Dio* Græcus homo, qui poſt ducentos annos res *Romanas* in literas miſit, vetuſtas Latinæ gentis cæremonias, ſua forſan ætate antiquatas, ignoravit. *Seneca* omni exceptione major teſtis eidem refragatur, hæc ad *Marciam* ſcribens *cap.* 15. *Tiberius & quem genuerat, & quem adoptaverat, amiſit; ipſe tamen pro roſtris laudavit filium, ſtetitque in conſpectu poſito corpore, interjecto tantummodo velamento, quod Pontificis oculos à funere arceret. Auguſtus* vero anno ante obitum *Agrippæ*, mortuo *M. Æmilio Lepido* Pont. Max. quem ante annos triginta collegam in triumviratu acceperat, ſummum illud ſacerdotium inierat, quod poſtea ſolis Imperatoribus delatum fuit, ut iidem etiam ſacrorum Principes haberentur. Quamvis *Agrippa* proprium ſibi ſepulcrum in campo *Martio* extruxiſſet, *Auguſtus* ejuſdem oſſa ac cineres in Mauſoleo condi juſſit, quod inter viam *Flaminiam* ac ripam *Tiberis*, in ſexto ſuo conſulatu regiis impenſis perfecerat. Pedo Albinovanus in *epicedio de morte Druſi ad Liviam*, de *Auguſto* ait:

Condidit Agrippam, quo te, Marcelle, ſepulcro;
Et cepit generos jam locus ille duos.
Vix poſito Agrippa, tumuli bene janua clauſa eſt:
Perfecit officium funeris ipſa ſoror.

Hæc fuit *Octavia M. Antonii* Triumviri uxor poſt biennium fato defuncta. *Julia Agrippæ* uxor, marito demortuo, poſthumum filium genuit, quem *Auguſtus Marcum Agrippam* nominandum juſſit, qui penes nomen tantum magno parenti ſimilis, ceteroqui diſſimillimis moribus, illatam à patre *Vipſaniæ* familiæ nobilitatem exſtinxit. *Agrippa* tres ex *Julia* liberos reliquit *Cajum* ac *Lucium*, qui in *Juliam Cæſarum* familiam tranſierant, ac *Agrippam Poſthumum*; duas vero filias, *Juliam*, quæ *L. Æmilio Paullo* poſtea nupta fuit, & *Agrippinam Germanici* Cæſaris uxorem. *Vipſanii Agrippæ* fratris unus & alter Scriptorum, quorum libri ſuperſunt, meminere. *Nicolaus Damaſcenus* in libello de educatione Auguſti ſcribit eundem bello civili ad *Pompejanas* partes tranſiſſe, ac *Marci Catonis*, cui erat acceptiſſimus, militiam bello *Africo* ſecutum fuiſſe, eique poſt cladem cum ceteris captivis ad *Julium Cæſarem* adducto, *Auguſtum* in gratiam *Agrippæ* ſui contu- 99
bernalis, veniam ab avunculo impetraſſe. Dio vero *lib.* LIV. ſcribit *Agrippam* aliquando à Conſule de fratre ſententiam rogatum, eam non tuliſſe. Interim *Agrippæ* fratri ac noſtrorum *Cæſarum* patruo eximiæ laudi vertatur, *Catoni* acceptum fuiſſe. *Vipſaniam Polam Agrippæ* ſororem ac *Caji* & *Lucii* amitam nominat Dio *lib.* LV. ad A. V. 747. ſcribens eandem porticum in campo *Martio* inchoaſſe, curſuſque equorum inſtituiſſe; ſed hæc antea contigerant, neque eo anno *Pola* erat ſuperſtes.

Julia Cæſarum mater viro orbata, annum ætatis agebat ſeptimum ſupra viceſimum; quare *Auguſtus* ne filia quicquam quod imperantis familiæ dignitatem deceret minus, admitteret, eandem *Tiberio Neroni* privigno ſuo, nondum finito luctu, deſpondit, jubens eundem divortium facere cum *Agrippina*; quamvis hanc quoque idem *Auguſtus* vix anniculam eidem uxorem deſtinaſſet, ex Cornelio Nepote in *vita Attici*: *Suetonius* de hiſce Tiberii nuptiis ſcribit *cap.* 7. *Juliam Auguſti filiam confeſtim coactus eſt ducere: non ſine magno ango-*

angore animi: cum & Agrippinæ conſuetudine tenetur, & Juliæ mores improbaret, ut quam ſenſiſſet ſui quoque ſub priori marito appetentem, quod ſane vulgo etiam exiſtimabatur. Nam *Julia* magnitudinem fortunæ ſuæ peccandi licentia metiebatur, virtuteſque quibus ſane multis prædita, turpi ſalacitate fœdabat. Et quidem, *Agrippa* ſuperſtite, variis illa ſe amatoribus junxerat; etenim de *Sempronio Graccho* ſcribit Tacitus *lib.* 1. *Annal. eandem Juliam in matrimonio M. Agrippæ temeraverat.* *Auguſtus* licentiorem *Juliæ* cultum, ac perſpicuos comitatus moleſte ferens, eandem, ut temperantius viveret, non ſemel monuerat; verum, ut inquit Macrobius *lib.* II. *Satur. cap.* 5. *cum ad nepotum turbam ſimilitudinemque reſpexerat, qua repræſentabatur Agrippa, dubitare de pudicitia filiæ erubeſcebat.* Addit ibidem: *Cum conſcii flagitiorum mirarentur, quomodo ſimiles Agrippæ filios procrearet, quæ tam vulgo poteſtatem ſui corporis faceret:* eandem reſpondiſſe: *Nunquam enim niſi navi plena, tollo vectorem.* Haud tamen *Agrippa* vir in *Romani* imperii commoda oculatiſſimus, domi cæcutiebat; nam Plinius *lib.* VII. *cap* 8 de eodem ſcribit: *In tormentis adulteriorum conjugis, ſocerique prægravi ſervitio, luiſſe augurium præpoſteri natalis exiſtimatur.* Hæc Principum feminarum crimina, turpius vindicando publicantur, quod paucis nota, longe lateque publica vindicta diffamat. Hinc *Agrippa* ſilentio magis, quam ultione, ſui ipſius famam minus detrimenti accipere judicavit. Interim ex *Macrobio* indicavi *Cajum* ac *Lucium Cæſares* effigie ac lineamentis corporis *Agrippæ* patri ſimiles extitiſſe; licet in diſſimillimos poſtea mores defluxerint.

Quamvis *Auguſtus* eo ipſo anno quo *Agrippa* obierat, viduam filiam *Tiberio* deſponſaverit, niſi poſt biennium eandem marito copulavit; ex Dione in fine *lib.* LIV. ad A. V. 744. Viduæ *Romanæ* per decem menſes viros extinctos lugere jubebantur, antequam alteri matrimonio jungerentur. Nota ſunt Ovidii carmina *lib.* 1. *Faſtorum.* Hinc Cicero *in Cluentiana* ait: *Quæ mulier obteſtatione viri decem ultis menſibus ne domum quidem ullam, niſi ſocrus ſuæ noſſe debuit, hæc quinto menſe poſt viri mortem, ipſi Oppianico nupſit.* *Auguſtus* licet omnibus legibus decreto ſenatus eſſet ſolutus, tum honeſtati *Juliæ*, quæ tamen nulla illi inerat, tum *Agrippæ* meritis, quæ maxima fatebatur, conſulens, ſtatum viduis tempus ultra alterum annum, antequam novo marito copularetur, prorogavit; 100 quamvis paulo poſt prioris obitum ſponſalia celebranda curaſſet, quæ ſane nulla lege vetabantur; unde Paulus *lib* x. ad edictum ſcribit: *Quæ virum eluget, intra id tempus ſponſum fieri non nocet.* Anno inſequenti V. C. 745. *Liviæ Auguſti* uxori ac Cæſarum novercæ, ipſique *Romano* imperio grave vulnus illatum eſt ob mortem *Druſi*, in ipſo juventæ flore, medioque victoriæ curſu in æſtivis caſtris, crudelibus ſatis erepti. Ejuſdem mortem eleganti carmine ad *Liviam* deflet *Pedo Albinovanus*, matrem poſtea conſolatus; honores vero funebres fuſius recitat Dio *lib.* LV. Obiit anno ætatis triceſimo. Cum *Druſi* cadaver *Romam* deportaretur, auctor eſt Tacitus *lib.* III. *An.* Auguſtum *aſperrimo hiemis Ticinum uſque progreſſum.* At *Valerius Maximus*, qui *Tiberio* imperante, ſcripſit, *lib.* V. *cap.* 5. *de Tiberio* ait: *Cum Ticini, quo victor hoſtium ad complectendos parentes venerat, gravi illum*, nempe Druſum fratrem, *& periculoſa valetudine in Germania fluctuare cognoſſet &c.* Itaque æſtate adulta, ante obitum *Druſi*, *Auguſtus* una cum *Livia* erat *Ticini*. Num *Julia* quoque cum *Cajo* ac *Lucio* filiis illuc patrem ſecuta, *Tiberium* maritum exceperis, in incerto eſt, nec vacat eſſe tam curioſos.

Anno V. C. 746. *C. Marcio Cenſorino* & *C. Aſinio Gallo* Coſſ. *Germanis* iterum bellum reſtaurantibus, *Auguſtus Tiberium* copiis præfecit, jubens ut *Cajum Cæſarem*, puerum licet duodennem, ſecum in caſtra duceret, non ſolum ut ſub diſciplina vitrici militaria rudimenta poneret; verum etiam ut adoleſcentulum imperio deſtinatum, legionibus de facie notum faceret, militumque benevolentiam & obſequium eidem maturaret. *Tiberius Rhenum* tranſgreſſus, bellum de proximo tantum oſtentans, barbaros ad pacem per legatos petendam compulit. Scribit Dio *lib.* LV. *Barbari omnes, exceptis Cantabris, legatos miſerant, pacem petentes*, quam Auguſtus, *niſi Cantabris ad eandem adjunctis*, ſe daturum negavit. Nullus dubito, quin *Dionis* codici error obrepſerit; etenim nulli *Cantabri* in *Germania*, cum ea gens *Hiſpanorum* bellicoſiſſima tam procul à *Rheno* degeret. Leunclavius *Cattuarios* reponendos cenſet. *Vellejus* de hac expeditione *Tiberii*, res ejuſdem per adulationem in majus augens, *lib.* II. ait: *Peragratus victor omnes partes Germaniæ, ſine ullo detrimento commiſſi exercitus, quod præcipue huic duci ſemper curæ fuit, ſic perdomuit eam, ut in formam pene ſtipendiariæ redigeret provinciæ. Tum alter triumphus cum altero conſulatu ei oblatus eſt.* *Cajus Cæſar* eo bello *Germanico* militaris tirocinii rudimenta ponens, bellicoſiſſimas gentes longo terrarum tractu ultra *Rhenum* adiit, ac deditorum populorum voluptatem præſens accepit. *Auguſtus* donativum militibus dedit, non quidem victoriæ nomine, *ſed quod Cajum tunc primum militaribus exercitiis deditum ſecum habebant.* Dio *lib.* LV. qua ſane pecuniæ largitione magnam *Cajo* apud milites gratiam conciliavit. Hoc anno *Mæcenas Auguſti* amicitia celebris ſed poëtarum inſignium patrocinio illuſtrior, è vita diſceſſit. Epicedium cecinit *Pedo Albinovanus*, vel ignotus alter poëta; cujus adhuc elegia ſupereſt, in qua ſub finem *Mæcenatem* jam jam moriturum, hæc ſuperſtiti *Auguſto* precantem inducit:

Vive diu, mi care ſenex; pete ſidera ſero,
Eſt opus hoc terris: te quoque velle decet.
Et tibi ſuccreſcant juvenes bis Cæſare digni;
Sed tradant porro Cæſaris uſque genus.
Et tibi ſecuro, quod primum Livia conjunx, 101
Expleat amiſſi munera rapta gener.

Tiberium generum *Auguſti* appellat, ac *Cajum* & *Lucium Cæſares*, quos optat adoleſcere *bis Cæſare dignos*, nempe tum ſanguinis conjunctione, tum virtutum ſimilitudine, patre *Auguſto* digniſſimos. Salianus *in annalibus ſuccris*, opinatur *Auguſtum* hoc anno *Aquilejam* ſe contuliſſe, ut *Tiberio* bellum adverſus *Germanos* gerenti, propior eſſet. Verum *cap.* 5. in quo de *Herodis Romam* peregrinationibus diſputabo, *Saliani* opinionem apertæ falſitatis convincam; *Auguſtus* enim cenſui peragendo, ac luſtro condendo eo anno occupatus *domi ſubſtitit*, uti *Dio* diſerte teſtatur. Cum ante biennium *Auguſtus* una cum *Druſo* ad bellum *Germanicum Roma* proficiſceretur, Senatus pro ejuſdem felici reditu vota nuncupaverat, quæ tamen non ante annum V. C. 747. perſolvi potuerunt. Nam cum decreto Patrum votorum ſolutio *Tiberio* incumberet, idemque novis *Germanorum* tumultibus compeſcendis, procul ab Urbe diſtineretur, *pro eo ludos votos pro Auguſti reditu Cajus ac Piſo fecerunt.* *Dio* citatus. *Cneus Piſo* gerebat conſulatum, *Tiberio* collega, pro quo *Cajus Cæſar* ejuſdem privignus ſuperiori autumno *Romam* reverſus, ludos votivos dedit, qui tamen in veteri inſcriptione ſuperius allata à *Tiberio* editi dicuntur. *Romani* cum defunctis parentibus inferias dabant, gladiatorios ludos exhibebant, quos omnium primus *Junius Brutus* invexerat. Horum

rum teſtis venit *Livius* in epitome *lib.* xvi. *Junius Brutus*, inquit, *munus gladiatorium in defuncti patris memoriam edidit primus.* De ludis gladiatoriis quos honori *Q. Metelli Pii* dedit *Q. Scipio*, ſcribit Tullius in *Seſtiana: num.* 107. *Maximum vero populi Romani judicium univerſo conſenſu gladiatorio declaratum eſt; erat enim munus Scipionis dignum & eo ipſo, & illo Q. Metello, cui dabatur.* *Juſtus Lipſius* in libris *Saturnal.* hocce argumentum ſingulari, qua pollebat, eruditione profligavit. Hos pariter ludos *Agrippæ* ante triennium defuncto, juſſu *Auguſti*, datos teſtatur Dio *lib.* lv. *ſpectantibus omnibus, ipſiſque adeo filiis Auguſti (is eam non ſumpſerat) in pulla veſte.*

Inter laſcivientis fortunæ illecebras, ac in ſummo felicitatis faſtigio aut virtus, aut virtuti conſtantia deficit. *Cajus* ac *Lucius*, quamvis ſub oculos *Auguſti* in palatio educati, in pravos ſtatim mores defluxere. *Lucius* minor natu *Cæſar*, nondum duodennis A. V. 748. inſcio Auguſto, *theatrum ingreſſus, cum omnium plauſu, partim ex animo, partim ab adulatione profecto exciperetur, aucta petulantia, auſus eſt petere, ut Cajo fratri nondum ex ephebis egreſſo, conſulatus daretur.* Dio *lib.* lv. qui addit *Auguſtum* filiorum temeritati indignatum optaſſe, *ne quando ea quæ ipſi quondam impenderat, temporum iniquitas eveniret, ut conſulatus ei mandandus eſſet, qui nondum viceſimum annum attigiſſet.* Etenim *Auguſtus*, cum bellum apud *Mutinam* proprætor adminiſtraret, *M. Antonio* fugato, ac utroque conſule acceptis inter dimicandum vulneribus extincto, quadringentis militibus *Romam* legatis, conſulatum à Senatu petere auſus fuerat. Cum vero Patres ambitioſa juvenis poſtulata rejeciſſent, quod conſulatus nuſquam ab urbe condita adoleſcenti dari conſueverat, ſed annum tertium ſupra quadrageſimum agenti tantum deferretur, *Auguſtus* victrices copias *Romam* rapiens, conſulatum invitis extorſit. Livius *lib.* cxix. ait *Auguſtum* eum annos XIX. haberet, creatum fuiſſe conſulem. Suetonius *cap.* 26 tradit eundem XX. anno ætatis
102 conſulatum invaſiſſe. Vellejus *lib.* II pridie quam XX. annos impleret, X. Kal. Octobris. *Uſſerius* notat ad A. Mundi 3961. menſem integrum cum diebus quinque complendo vigeſimo anno defuiſſe. Natus eſt *Auguſtus* A. V. 691. die 23. Septembris. Conſulatum obtinuit die 19 Sextilis, qui poſtea de ipſius agnomine Auguſtus dictus eſt, A. V. 711. quo *Hirtius*, ac *Panſa* Coſſ *Mutinenſi* bello cecidere. De menſe non ſinit dubitare S.C recitatum Macrobio *lib.* 1. *Satur. cap.* 12. *Cum imperator Cæſar Auguſtus menſe Sextili & primum conſulatum inierit &c.* Diem vero XIX. produnt Dio *lib.* lvi. ſcribens: *Vita exceſſit XIV. Kal. Septembris, qua die quondam primum conſulatum inierat;* & Tacitus *lib.* 1. *An.* ſcribens multos de *Auguſto* ſermones jactatos, *pleriſque vana mirantibus quod idem dies accepti quondam imperii princeps, & vitæ ſupremus.* Verum notandum venit *Cæſarem* in anno *Juliano* reformando juſſiſſe ut annus, quem confuſionis vulgo appellarunt, eſſet dierum CDXLV. ex Cenſorino *cap.* 8. *de die Natali.* Hæc dierum additio facta eſt ante annum, quo *Auguſtus* conſul fuit, nempe A. V. 710. fuitque ille annus biſſextilis dierum 366. quibus ſi addantur dies LXXIX. fiet annus dierum 445. Ex his infertur *Auguſtum* anno ætatis viceſimo, ac menſe inſuper expleto, conſulatum extorſiſſe. Hoc tamen juveni ſibi patratum facinus, ſenex improbabat, utpote qui adverſus patrias leges ſummum in Republica magiſtratum, juvenili impetu tantaque ambitione, invaſiſſet. At longe turpius ducebat puero adhuc prætextato, ac decimum quartum ætatis annum nato,

A conſulatum deferri. Tacitus auctor eſt *Auguſtum* in ſpeciem tantum Cæſarum petulantiæ indignatum, cum nil magis in votis haberet, quam *Cajum* ac *Lucium* ſummis magiſtratibus exornatos, ac præcoci Senatus populique *Romani* obſequio cultos, certos ſibi ſucceſſores quam primum maturare. Hæc ille ait: *Genitos Agrippa Cajum ac Lucium in familiam Cæſarum induxerat, nec dum poſita puerili prætexta, Principes juventutis appellari, deſtinare conſules ſpecie recuſantis, flagrantiſſime cupiverat.* Cum vero Senatus ac populus palam *Cajo* conſulatum peterent, *Auguſtus* rem nec exempli, nec ſui ſæculi judicans conſulatum pue-
B ro adhuc prætextato concedi, decrevit, ut poſt quinquennium à depoſita puerili prætexta *Cajus* conſulatum iniret, atque interim conſul deſignatus appellaretur. Hinc in fragmento Gruterianæ inſcriptionis *pag.* 228. 5. legitur de *Cajo Cæſare:*

QVEM. COS. POPVLVS. CREAVIT
ANN. NAT. XIIII

Pag. vero 231. ubi Ancyrani lapidis inſcriptiones exhibentur, de utroque Cæſare conſule deſtinato, hæc ipſe *Auguſtus* loquitur:

C HONORIS. MEI. CAVSA. SENATVS. POPVLVSQVE. ROMANVS. ANNVM. QVINTVM. ET. DECIMVM. AGENTIS CONSVLIS. DESIGNAVIT. VT. EVM. MAGISTRATVM. INIRENT. POST QVINQVENNIVM. EX. EO. DIE. QVO. DEDVCTI. IN FORVM. VT. INTERESSENT. CONSILIIS. PVBLICIS. DECREVIT SENATVS.
D EQVITES. AVTEM. ROMANI. VNIVERSI. PRINCIPEM Cajum HASTIS. ARGENTEIS. DONATVM. APPELLAVERVNT.

Ex utroque elogio patet Cajum *annos natum XIV.* 103
ac jam *quintum & decimum agentem* A. V. 748. conſulem deſignatum fuiſſe, cum eo tamen, *ut eum magiſtratum iniret poſt quinquennium*, non quidem inchoandum ex eo die, quo conſul deſignatus fuerat, ſed *ex eo die quo deductus in forum*, depoſita puerili prætexta, virilem togam ſumpſiſſet; nempe quinquennium inchoandum erat
E a Kal. Januariis A. V. 749. ad Kal. Januarias A. V. 754. quo die conſulatum inivit. Nuſquam ejuſmodi conſulatus deſignatio contigerat; nam comitia conſulum paucos ante menſes, quam magiſtratum inirent, celebrabantur. *Cæſar* Dictator, Republica oppreſſa, ad bellum *Geticum* ac *Parthicum* profecturus, ne *Romæ* in magiſtratibus eligendis, ſe abſente, ſeditiones erumperent, conſules in triennium (tantum enim temporis utrique expeditioni ſibi impendendum putabat) deſignandos curavit. Verum uti novi in *Romana* gente exempli res erat, in unum & alterum tantum annum conſules deſignari potuerant; *tantum*
F *abfuit, ut tertii quoque anni magiſtratus ordinarentur.* Dio in fine *lib.* xliii. Ceterum paulo poſt occiſo *Cæſare*, *Vibius Panſa* & *A. Hirtius* qui in proximum annum V.C 711. deſignati conſules fuerant, magiſtratum iniverunt. Alterius anni 712. conſules nominati erant *D. Brutus* ac *Munatius Plancus.* *Cicero* in fine *Philippicæ* III. quam anno V. 710. recitavit, hoſce quatuor conſules deſignatos nominans ait: *Senatum ad ſummam Reipublicæ pertinere arbitrari à D. Bru[illegible] ab L. Planco*

Digitized by Google

co imperatoribus, *conſulibus deſignatis*, *itemque à ceteris qui provincias obtinent*, *obtineri ex lege Julia &c.* & ſtatim addit: *Senatui placere uti C. Panſa*, *A. Hirtius conſules deſignati*, *cum magiſtratum inierint*, *ſi eis videretur*, *primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referant.* At *Bruto* in fuga occiſo, collega *Plancus* conſulatum capeſſivit, qui ſibi biennio ante fuerat deſtinatus. Rurſus A. V. 715. pace inter *Sex. Pompejum* ac Triumviros facta, *conſules in octo annos deſignatos* tradit Dio *lib.* XLVIII. Appianus vero *lib.* v. *bel. civ. pag.* 714. ait: *Conſules deſignati ſunt in quadriennium*, eoſque ibi recenſet, quorum tamen deſignationem renovatum ſtatim civile bellum antiquavit. Itaque *Cajus Romanorum* primus, conſul in puerili prætexta deſignatus, poſt quinquennium magiſtratum capeſſere juſſus eſt. *Claudius* Imperator *Neroni* privigno eoſdem poſtea honores detulit. Do Taciti verba *lib.* XII. *Adulationibus Senatus libens ceſſit*, *ut vigeſimo ætatis anno conſulatum Nero iniret* · *atque interim deſignatus*, *proconſulare imperium extra urbem haberet*, *ac princeps juventutis appellaretur.* *Nero* anno ætatis XIV. uti noſter *Cajus*, conſul deſignatus eſt; verum mortuo *Claudio*, conſulatum iniit A. V. 808. cum ante dies duodeviginti decimum ſeptimum ætatis annum complaviſſet. Sequiori ætate *Conſtantinus* Magnus filium natu majorem ex *Fauſta* ſuſceptum ſexto anno ætatis conſulem non quidem deſignavit, ſed datis inſignibus plane creavit; & *Jovinianus* Imperator *Varronianum* filium adhuc in cunis vagientem infantulum, conſulem fecit. Ita ſumma imis longa dies miſcuerat, cum conſulum faſces ac ſecures Orbi quondam formidatæ, pueris prælatæ, riſui eſſent antiquitra reputantibus. Huic Principum ambitioni, ac cæco prorſus filiorum amori *Auguſtus* in *Cajo* filio omnium primus aditum aperuit.

Cum conſules deſignatos in annum proximum deceſſores publicabant, vota ſolemni precatione nuncupabant. *Cicero* in oratione pro *Muræna*, cum hunc ipſum deſignatum conſulem publicaret, hac ſe precandi formula uſum dicit: *Ut ea res mihi*, *magiſtratuique meo*, *populo*, *plebique Ro-*
104 *manæ bene ac feliciter eveniret.* Ipſi vero conſules deſignati, cum domi promiſcua gratulationum officia exciperent, laureis majorum imagines coronabant, teſte ibidem *Cicerone num.* 79. Eiſdem literas ad Senatum miſſas, tradi conſueviſſe auctor eſt Dio in fine *lib.* XL. Illi etiam primi in Senatu ſententias paſſim rogabantur. Salluſtius in *Catilinaria* ſcribit: *Tum D. Junius Silanus primus ſententiam rogatus*, *quod eo tempore conſul deſignatus erat.* Quamvis tunc in Senatu fuerint viri ampliſſimi, antea conſulatu perfuncti, *Catulus*, *Servilius*, *Lucullus*, *Curio*, *Torquatus*, *Lepidus*, *Gellius*, *Volcacius*, *Figulus*, *Cotta*, *L. Cæſar*, *C. Piſo*, *Man. Glabrio*, ex Cicerone *lib.* XII. *ad Atticum epiſt.* 19. Marcus Cœlius *lib.* VIII. *famil. epiſt.* 4. Ciceroni ſcribens, ait: *Ego tamen nihil expecto*, *quomodo Paulum conſulem deſignatum*, *primum ſententiam dicentem.* Cicero *de haruſpicum reſp. num.* 12. *Te conſule deſignato*, *Lentule*, *ſententiæ principe.* Idem tradit *lib.* IV. *ad Atticum epiſt.* 2. *à quibus Marcellinus*, *qui erat cupidiſſimus mei*, *ſententiam primus rogatus*, *quæſivit &c.* Loquitur de cauſa domus ſuæ quam defendit A. V. 797. cum *Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus* deſignatus eſſet conſul in annum proximum. A. Gellius *lib.* IV. *capite* 10. *Ordo*, inquit, *rogandi ſententias in Senatu varius fuit*; *alias primus rogabatur*, *qui à cenſoribus princeps in Senatum lectus fuerat*; *alias qui deſignati conſules erant.* Cum vero everſa Republica, unus imperator Princeps Senatus ſemper eſſet, conſules deſignati primi ſententiam rogabantur. Hinc de *Tiberio* ſcribit Tacitus *lib.* III. *An.* in cauſa *Æmiliæ Lepidæ* feminæ nobiliſſimæ, quæ à marito incuſabatur, *exemit Druſum conſulem deſignatum dicendæ primo loco ſententiæ.* Libuit hanc in rem plura veterum teſtimonia recitare, quod *Joſephi* de *Cajo Cæſare* narratio cap. 5. mihi recenſenda, multum inde roboris accipiet. *Caji Cæſaris* ejuſque fratris *Lucii* conſulum deſignatorum numiſma Vide
ſuis in Cimeliis ſervat Illuſtriſſimus ac Excellen- TAB. IV.
tiſſimus *Jo. Dominicus Theupolus* Patricius *Vene-* fig. 1.
tus, ac modo *Veronæ* Prætor, qui ditiſſima veterum nummorum gaza intra luſtrum collecta, ingentia ad Auguſtam hiſtoriam, in qua idem verſatiſſimus eſt, augendam, ſubſidia antiquæ eruditionis ſtudioſis, nunquam ſatis laudata beneficentia, ſuppeditat. At vero *Caji Cæſaris* non jam deſignati, ſed reapſe conſulis numiſma vidi in ſcriniis Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi *D. Julii Juſtiniani* Divi *Marci* Procuratoris, cujus ectypum cap. 13. exhibebo. Idem etiam eximiæ doctrinæ, ac eruditionis Senator alterum utriuſque *Cæſaris* nummum mihi oſtendit, quem in *Romana* quapiam colonia ſcalptum puto, antequam iidem Conſules deſignarentur, quod nullus ibidem TAB. IV.
magiſtratus iiſdem deſtinatus, exprimitur. fig. 2.
inf

CAP. III.

Cajus Cæſar *Princeps juventutis ab Equitibus appellatur. Ordo equeſtris cur* Juventutis *nomine à* Romanis *nuncupatus. Seviri turmarum Equitum* Romanorum. *Cuneus Equitum juniorum en* Tacito. *Candidati imperii Principes juventutis dicti.* Dio Tacito *conciliatur.* Tiberius *Tribuniciam poteſtatem accipit. Idem* Caji *ac* Lucii Cæſarum *cauſa*, Rhodum *tranſmittit. De anno ſeceſſus ejuſdem diſputatur.*

A*Uguſtus*, quamvis indignationem ſimularet, hilari tamen animo inſignes honorum titulos *Cajo* ab univerſis Ordinibus certatim delatos, excepit. Nam cum *Cæſares* in ſpem imperii educaret, gratanter accipiebat eoſdem maximis dignitatibus decoratos, in proximo ſibi faſtigio ultro à Senatu ac populo *Romano* collocari. Cum in ſingula tantum decennia imperium reciperet, reſtituendæ quandoque Reipublicæ auctor futurus videbatur; nec ſatis dignoſci poterat, num ex animo, vel in ſpeciem tantum, decennale imperium ſuſciperet, ut interim priſtinæ libertatis reddendæ ſpe univerſos lactaret. Interea civium adulatione dum *Cæſares* adoleſcentuli in id honorum faſtigium tollebantur, ut uno tantum gradu ab *Auguſto* diſtarent, ac ubi is fatis conceſſiſſet, principem locum de proximo nullo negotio occuparent. Hoc quod ille in votis habebat, aliena opera parari lætabatur; hinc præcocem *Cæſarum* ambitum cum reprimere pro imperio poſſet, prompte promovit. Et quidem *Cajum* equeſter Ordo Principem juventutis appellavit. Extat fragmentum inſcriptionis *Romanæ* laudatum à Panvinio *lib.* II. *faſt. ad* A. V. 749. eamque ſuppletam exhibeo.

PRINCipem. JVVENTVTIS. Appellaverunt
QVEM. COS. POPVLVS. CREAVIT
ANN. NAT. XIIII
ac SENATVS. ET. POPVLVS. ROMANVS
ob HONOREM. DOMVS. AVGVSTAE. KALAtid
comitiis Pontificem fecit

In priori verſu, qui deeſt, equeſter Ordo nominabatur; quod patet ex inſcriptione Ancyrana ſuperius recitata, ubi legimus:

.. EQVITES. AVTEM. ROMANI. VNIVERSI.
PRINCIPEM
Cajum HASTIS. ARGENTEIS. DONATVM.
APPELLAVERVNT

Mutius

Pag. 96

TAB. IV.

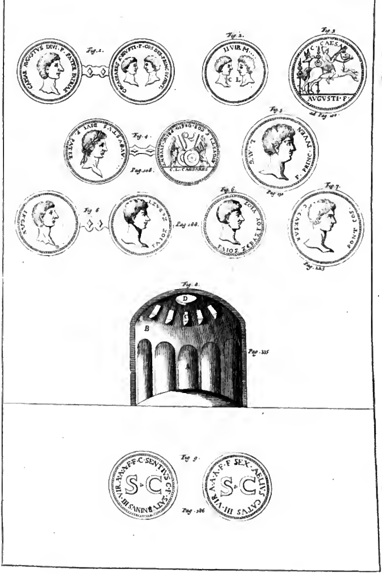

Fig. 1.
CAESAR AUGUSTUS DIVI F PATER PATRIAE
Fig. 2.
II VIR M...
C L
Fig. 3
C CAESAR
AVGVSTI F
Fig. 4.
C.L. CAESARES
Fig. 5.
F. PRINC.
Fig. 6
Fig. 6
Fig. 7.
C CAESAR
PONT COS
Fig. 8.
D
B
Fig. 9.
S C
S C

Google

Mutius Scævola ad *Porſenam* tractus, quo regi qui priores inſidias evaſerat, novarum metum injiceret: *Trecenti*, inquit, *juravimus principes juventutis Romanæ, ut in te hac via graſſaremur*, ex Livio *L.* 2. quibus plane verbis juvenes virtute ac natalibus conſpicuos ſignificavit. Ita Cicero
106 *lib.* III. *fam. epiſt.* 11. vocat *Brutum Principem jam pridem juventutis*, & in Vatiniana C. Curionem itidem *Principem juventutis* appellat, quod nullos id temporis magiſtratus egiſſet; quæſtor enim *C. Clodii* fuit anno V. 700. ut *diſſert.* 1. *cap.* 5. monſtravi. Quæſtura primus erat magiſtratus, qui civibus *Romæ* dabatur, quem qui obtinuiſſent, facultatem eundi in ſenatum habebant, & ex ordine equeſtri, cum primum cenſus agebatur, in ſenatorium ordinem referebantur; interim vero è ſenatu dicebantur. Hoc illuſtri teſtimonio ex Valerio Maximo *lib.* II. *cap.* 2. probatur, nam *Q. Fabius Maximus* decretum de tertio bello Punico indicendo in curia factum *P. Craſſo* ſignificavit *memor eum triennio ante quæſtorem factum, ignaruſque nondum à cenſoribus in ordinem ſenatorium allectum*. Quæſturæ vero tempus erat ætas annorum duodetriginta. Hinc cum viri nobiles, & quibus erat cenſus equeſtris, priuſquam, quæſtura obtenta, in Senatum allegerentur, dicebantur ordinis equeſtris; ita *Auguſtus* apud Suetonium cap. 2. *nihil amplius quam equeſtri familia ortum ſe ſcribit, vetere ac locuplete, & in qua primus ſenator pater ſuus fuerit*. Itaque cum ætatis defectu ingens civium multitudo à capeſſendis magiſtratibus excluderetur, inter equites cenſebantur, quouſque annum vigeſimum octavum ingreſſi, quæſturæ candidati ad comitia deſcendentes, primum magiſtratum obtinebant. Hinc factum eſt, ut equeſter Ordo juventutis nomine deſignaretur; quamvis plurimi eo in ordine conſeneſcerent, quos inter celebratur *Mæcenas Auguſto* cariſſimus, qui, ut inquit Dio *lib.* LV. *cum apud hunc plurimum poſſet, adeo ut ab eo multis honores magiſtratuſque impetraverit, tamen animo nihil elatus, in equeſtri ſtatu vitam ſuam exegit*. Idem de *Attico* ſcribit in ejus vita *Cornelius Nepos*, ac de *Criſpo* Salluſtii hiſtorici nepote Tacitus *lib.* II. *An.* Valerius Maximus *lib.* II. *cap.* 2. ſcribit: *Equeſtris vero Ordinis juventus omnibus annis bis Urbem ſpectaculo ſui ſub magnis auctoribus celebrabat die Lupercalium, & equitum probatione*. Hoc ipſum firmat locupletiſſime *Q. Cicero* de petitione conſulatus ad *Marcum* fratrem: *Jam equitum*, inquit, *centuriæ multo facilius diligentia teneri poſſe videntur. Primo cognoſcendi ſunt equites, deinde adipiſcendi; multo enim facilius illa adoleſcentulorum ad amicitiam ætas adjungitur; deinde habebis tecum ex juventute optimam quemque ſtudioſiſſimum humanitatis. Tum equeſter Ordo ſequetur illius auctoritatem ordinis. Jam ſtudia adoleſcentulorum in ſuffragando, in obeundo, in nunciando, in aſſectando mirifice & magna & honeſta ſunt*. Ita in equeſtri ordine juvenes primas veluti partes ferebant, ut eorum tantum gratiam *Ciceroni* pro obtinendo conſulatu aucupandam ſuaſerit, qua quidem ſemel inita, ſeniorum equitum ſuffragia à junioribus levi opera captata fuiſſent. *Perſeus* Rex *Macedoniæ* apud Livium *L.* 43. ſuos milites ita allocutus dicitur: *Equitatum Romanum, quo invictos ſe eſſe gloriabantur, fudiſtis. Equites enim illis principes juventutis, equites ſeminarium Senatus; inde lectos in Patrum numerum conſules, inde imperatores creant*. Ex his colligo pro eodem accipi eſſe Principem juventutis, ac Principem equitum. Hoc ipſum allatæ inſcriptiones evincunt. Nam ubi in una dicuntur equites *Romani Cajum* appellaſſe *Principem juventutis*, in altera Ancyrana legitur: *Equites autem Romani univerſi* PRINCIPEM *Cajum haſtis argenteis donatum appellaverunt*. Scio *Caſaubonum* ac cum *Lipſio Gruterum* legere: *Principem* IVV. C. nempe *juventutis Cajum*, ſed nulla ibi verba abbreviata, ac lacunæ ſpatium quinque tantum literis exarandis ſufficit; quare rectius *Cajum* reſtituimus. Extat inſcriptio *pag.* 236. 11.

NERONI. CLAVDIO DRVSO GER. COS. DESIG 107
EQVESTER. ORDO. PRINCIPI. IVVENT.

Princeps Senatus à Cenſoribus nominari ſolebat; & illorum indicem ſtupendæ eruditionis vir *Panvinius* contexuit uſque ad poſtrema ruentis Reipublicæ tempora; ſiquidem eadem in Cæſarum poteſtatem redacta, ipſimet Imperatores nomen Principis ſoli uſurparunt. *Tacitus* initio ſtatim Annalium de *Auguſto* ſcribit: *Cuncta diſcordiis civilibus feſſa, nomine Principis, ſub imperium accepit*. Dio initio L. 53. ad A. V. 726. de eodem ait: *Cenſum etiam peregit, princepſque Senatus ipſe in eo dictus eſt, pro eo more, qui integro etiamnum populi in Republica ſtatu erat receptus*; & *lib.* LVII. *de Tiberio*: *Principiſque Senatus more antiquo nomen ſibi tribuebat*. At Ordo equeſtris, quo *Auguſto* blandiretur, *Cajum Cæſarem* Principem juventutis, nempe equitum appellavit, qui titulus tum primum inventus fuit, quo ſecundus ab *Auguſto* in *Romano* Orbe Princeps deſignabatur. Ovidius *lib.* 1. *de Arte amandi*, noſtrum *Cajum Cæſarem* alloquens, ait:

Tale rudimentum tanto ſub nomine debes,
Nunc juvenum princeps, *deinde future ſenum*.

Principis Senatus titulum eidem *Cajo*, utpote futuro *Auguſti* ſucceſſori, augurabatur, cum jam eſſet Princeps juvenum, hoc eſt, Equitum. *Cajo* autem ac *Lucio* acerbo fato ſublatis, *Auguſtus Tiberium* adoptavit ea lege, ut & ipſe *Germanicum* ſui fratris filium prius adoptaret. Tum *Germanicus* dictus fuit Princeps juventutis, non autem *Tiberius*, quod Tribunicia poteſtate auctus, ipſi pene *Auguſto* æquatus cenſebatur. Idem Ovidius *lib.* II. *de Ponto eleg.* 5. de *Germanico* loquens, ſcribit:

Tu juvenum Princeps, *cui dat Germania nomen,*
Participem ſtudiis Cæſar habere ſolet.

Honores mortuo eidem *Germanico* decretos recenſens Tacitus *lib.* II. *Annalium* ait: *Equeſter Ordo cuneum Germanici appellavit, qui Juniorum dicebatur; inſtituitque uti turmæ Idibus Juliis imaginem ejus ſequerentur*. Ordo equeſtris *Romæ* in ſex turmas dividebatur, quarum ſingulis unus præerat, ac ſevir equitum *Romanorum* dicebatur. *Antoninus Pius* Imp. *Marcum Aurelium*, teſte Capitolino *cap.* 5. *Sevirum turmis equitum Romanorum jam conſulem deſignatum, creavit*. Et in vetuſtis elogiis apud Gruterum *L. Æmilius Arcanus* dicitur IIIIII. VIR EQUITUM ROMANOR. *pag.* 348 1. *M. Marius Titius Rufinus* SEVIR TURMAR. EQ. ROM. *pag.* 436. 7. Et *pag.* 412. 2. *L. Flavio Septimio* SEVIR. TURM. II. EQUIT. Lazius *lib.* III. *cap.* 6. *Caſaubonus* in notis ad *cap* 6. Capitolini proxime laudatum, aliique eruditi huc trahunt lapides, in quibus Seviri juniores, & ſeviri ſeniores nominantur. Verum ibidem non equitum turmas, ſed collegia ſacerdotum Auguſtalium deſignari mihi jam probatum eſt *diſſert.* 1. *cap.* 4. Ita *pag.* 42. 2. legitur VI. VIR. JUN. DECUR. & Auguſtales in decurias diſtinctos conſtat ex inſcriptione Tiburtina *pag.* 1088. 12.

CLAVDIAE. RVFINAE
IVLI. HERACLAE
ALLECTAE. AB ORDINE
IN. DEC. AVGVSTAL

108 SENATVS. POPVLVSQ
TIBVRS
POSS

Et ſane equites in ſeniores ac juniores diviſos *Taciti* teſtimonio probatur; laudat enim *cuneum juniorum* equitum. *Ezechiel Spanhemius* magni inter antiquarios nominis *diſſert.* 8. *de uſu & præſtantia Numiſmat. pag.* 667. non improbabili ratione ductus, putat tres fuiſſe turmas equitum juniorum ac totidem ſeniorum. Lampridius *cap.* 2. *de Commodo* ſcribit: *Cooptatus inter tres ſolos principes juventutis, quum togam ſumpſit*; quem *Lampridii* locum *Lipſium* ſecuti *Caſaubonus*, ac *Salmaſius* parum feliciter ſollicitarunt, ut acute idem *Spanhemius* oſtendit. *Marci Aurelii* Imperatoris modeſtiæ argumentum ſcriptor, qui *Commodum* die virilis togæ non totius equeſtris Ordinis, immo ne juniorum quidem principem creavit, ſed ſatis honori filii conſultum putavit, ſi inter tres Principes turmarum juniorum ſupra numerum cooptaretur; quemadmodum *Pius* Imperator ipſum unum ſevirorum turmæ equitum *Romanorum* creaverat, non totius ordinis equeſtris, vel trium turmarum juniorum Principem conſtituerat.

In *Piſanis* tabulis *Lucius Princeps juventutis* inſcribitur; at is titulus *Cajo* in altero cenotaphio non defertur; ſed coloni ibidem conqueruntur *crudelibus fatis ereptum populo Romano jam deſignatum juſtiſſumum ac ſimillumam parentis ſui virtutibus* PRINCIPEM; quibus ſane verbis *Cajus* Princeps juventutis indicatur acerbo fato populo *Romano* ſurreptus; neque enim arbitror ea phraſi deſignari *Cajum Auguſti* in imperio ſucceſſorem; quamvis per adulationem id ipſum à *Piſanis* civibus ſignificatum videri poſſit. Illud conſtat imperii candidatos Principum juventutis titulo deſignatos. Suetonius *de Caligula cap.* 15. ait: *Fratrem Tiberium die virilis togæ adoptavit, appellavitque Principem juventutis.* *Claudius* quoque cum virilem togam *Neroni* privigno daret, adulationibus Senatus libens ceſſit, ut conſul deſignatus *Princeps juventutis appellaretur*, cujus tituli honore filii Imperatorum Auguſtæ majeſtatis hæredes paſſim declarati ſunt, uti ex nummorum ac lapidum inſcriptionibus conſtat. Ceterum omnium primus *Cajus Cæſar* eo honore ab Ordine equeſtri decoratus fuit, dein *Lucius* ejuſdem frater, ut ſuo inferius loco narrabitur. Quo tamen anno *Cajus* appellatus fuerit Princeps juventutis dubium vetuſti ſcriptores fecere. Tacitus *lib.* 1. *Ann. de Auguſto* ſcribit: *Nam genitos Agrippa Cajum ac Lucium, in familiam Cæſarum induxerat, nec dum poſita puerili prætexta, Principes juventutis, appellari, deſtinare conſules, ſpecie recuſantis flagrantiſſime cupiverat.* Eos vero honores tuliſſe *Cajum* annos natum XIIII. ex vetuſta inſcriptione oſtenſum eſt. Itaque A. V. 748. *Cajus* eos honores ſibi accumulatos accepit. At Dio in excerptis à *Zonara* ait: *Auguſtus vero anno ſequenti duodecimum conſul Cajum, toga virili data, in curiam adductum, Principem juventutis deſignavit, & præfectum Tribus eſſe juſſit.* *Auguſtus* A. V. 749. duodecimum conſulatum Kal. Januariis inivit, qua die *Cajo* cum virili toga Principis juventutis titulum datum autumat *Dio*. Verum *Dionem Tacito* conciliare poſſumus, ſi *Cajus* ante virilem togam eos honores ab equitibus ac aliis ordinibus tuliſſe dicatur, quos tamen *Auguſtus* die tantum virilis togæ eidem reapſe deferri voluit. Ita conſul deſignatus dici-
109 tur in lapide Ancyrano, ut cum magiſtratum iniret poſt quinquennium, non quidem ab eo die inchoandum quo à populo deſignatus fuerat conſul, ſed ab eo die, quo *deductus in forum*, togam virilem acceperat. Cum *Tiberius Druſi* filius, ac poſtea etiam *Nero* die virilis togæ, Principes juventutis dicti fuerint, idem de *Cajo* credendum eſt; quamvis Equeſtris ordinis acclamationibus in puerili prætexta Princeps juventutis appellatus fuerit. Viſuntur etiamnum in antiquariorum ſcriniis numiſmata, in quibus delatus *Cajo* ac *Lucio* fratri ab Equitibus honor, figuris equeſtribus exprimitur. *Franciſcus Lotus Bononienſis* vetuſtæ ſtelographiæ ſtudioſus, nummum habuit, in quo duæ figuræ equeſtres viſebantur cum epigrapha: C. L. CAESARES PRINC. JUVENTUTIS. Hæc ille mihi per literas ſignificaverat; eo vero poſtea vita defuncto, ectypum nummi obtinere non potui. In Gaza Medicea rariſſimus *Veſpaſiani* nummus æreus mediocris magnitudinis ſervatur, in cujus poſtica parte apparent duæ figuræ equeſtres inſcriptæ: TITUS ET DOMITIANUS CAESARES PRIN. JUVENT. Itemque alter *Domitiani*: CAESAR AUG. F. DOMITIAN. COS. V. in cujus altera parte figura equeſtris haſtam ſiniſtra tenet cum inſcriptione: PRINCEPS JUVENTUTIS. *Joſeph Magnavacca Bononienſis* rei antiquariæ callentiſſimus, hujuſce *Caji Cæſaris* numiſmatis iconem ad me tranſmiſit. Vide TAB. IV. fig. 3.

Similem fere nummum habes inter Auguſteos *Goltzii*, ubi tamen præter haſtam, *Cajus* altera manu parmam geſtat, ut plane Princeps juventutis ibidem deſignetur. Pag. 96. At non ſemper *Cæſares* Principes juventutis equeſtribus figuris exprimebantur; nam in Cimeliis Mediceis viſuntur nummi *Cæſarum Maximini*, *Philippi*, ac *Numeriani* cum epigrapha: PRINCIPI JUVENTUTIS; ubi tamen figura pedeſtris militaris ſcalpta eſt, manu ſignum militare, ſive haſtam tenens. Sed de his hactenus.

Præcox *Cæſarum* ambitio, quam vehementior totius populi *Romani* aura latius inflarat, *Tiberii* animum altius pupugit; ſiquidem optime animadvertebat, ſecundo ſibi loco cedendum, privignis eo in gradu non jam dubia *Auguſti* deſtinatione collocatis. Huc uſque ſpem imperii nutriverat, arbitratus vitricum non quidem familia propinquiorem, ſed rerum geſtarum gloria ceteris in *Romano* orbe inſigniorem, *Auguſtæ* potentiæ hæredem deſignaturum. *Auguſtus* tum ut filiorum ambitionem, æmulo interjecto, frænaret, tum etiam ne *Tiberius* ob tot in *Cajum* congeſtos honores, in ordinem ſe redactum ſuſpicaretur, eidem *Tiberio* poteſtatem Tribuniciam in quinquennium detulit, qua æqua cum *Auguſto* dignitas eidem conferebatur, ut citra piaculum à ne- 110
mine ne verbo quidem lædi poſſet; eidemque *Armeniam* poſt *Tigranis* mortem rebellantem, attribuit. *Verum*, inquit *Dio* in excerptis à Zonara, *ea re nihil profecit; nam pueri* Cajus ac Lucius, *cum ſe negligi putarent, ſuccenſebant, & Tiberius illorum iram veritus in Armeniam non abiit, ſed Rhodum profectus eſt.* Certum eſt A. V. 748. Tribuniciam poteſtatem *Tiberio* collatam; nam illam eidem *Auguſtus* contulit, ut filiorum ambitioni, cui tamen nimium indulſerat, obicem poneret, & quidem antequam virilem togam *Cajo* daret, ut diſerte produnt Vellejus *lib.* II. Dio *in excerptis* laudatis, ac Suetonius *cap.* 9. Improviſa *Tiberii* ſeceſſio variis ubique judiciis excepta eſt, cum pleriſque monſtro propius videretur virum ſupra iteratum conſulatum, ac geminatos triumphos, nuper collatæ Tribuniciæ poteſtatis conſortio ipſi rerum domino *Auguſto* pene æquatum, ad hæc *Liviæ* matris ac *Auguſti* uxoris amore, atque artibus ſuffultum, è ſummo potentiæ faſtigio ad privatum hominem non modo deſcendere, ſed tam procul à patria in voluntarium veluti exi-
lium

lium abire. *Tacitus* auctor eſt *Tiberium Juliæ* uxoris tædio id conſilium cepiſſe. Hæc de Julia ſcribit *lib. 1. An. Fuerat in matrimonio Tiberii, florentibus Cajo ac Lucio Cæſaribus, ſpreveratque ut imparem: nec alia tam intima Tiberio cauſa, cur Rhodum abſcederet.* Suffragatur Suetonius in Tiberio cap. 7. *Cum Julia,* inquiens, *primo concorditer & amore mutuo vixit; mox diſſedit, & aliquanto gravius, ut etiam perpetuo ſecubaret, intercepto communis filii pignore, qui Aquilejæ natus, infans extinctus eſt;* cum præſertim uxorem teſte eodem cap. 10. *neque criminari, neque dimittere auderet.* Quidam apud *Dionem* in excerptis editis ab *Henrico Valeſio*, eam ſeceſſus cauſam putant, quod non fuiſſet, uti privigni, *Cæſar* renuntiatus. Verum lubrica, immo falſa conjectura eſt; etenim *Cajus* ac *Lucius* adoptionem ante annos undecim in *Cæſarum* familiam tranſierant; eratque illud cognomen Juliæ gentis inſigne, non futuræ in imperium ſucceſſionis indicium. Ipſe ſane *Tiberius* in literis poſt quinquennium ad *Auguſtum* datis apud Suetonium *cap. 11.* confeſſus eſt *nihil aliud ſeceſſu devitaſſe ſe quam æmulationis cum Cajo Lucioque ſuſpicionem*, quæ itidem affirmat *Vellejus*, cujus mox verba recitabo. At in præſentia honorum ſatietatem, ac laborum requiem prætexens, commeatum ab *Auguſto* tanta conſtantia poſtulavit, ut cum initio repulſam tuliſſet, cibo per quatriduum abſtinuerit, qua pertinacia *Auguſtum* vel invitum poſtulatis morem gerere coegit. Variant rerum *Romanarum* ſcriptores in aſſignando anno, quo *Tiberius Rhodum* ſeceſſit. Vellejus *lib. II.* ſcribit: *Cum Cajus Cæſar ſumpſiſſet jam virilem togam, Lucius item maturus eſſet viris, ne fulgor ſuus orientium juvenum obſtaret initiis, diſſimulata cauſa conſilii ſui, commeatum à ſocero atque eodem vitrico acquieſcendi à continuatione laborum petiit.* Cum vero *Cajus* ineunte anno ſequenti V. C. 749. virilem togam acceperit, eodem quoque anno, ex *Vellejo Tiberius Rhodum* ſe contulit. At ſecus ſcripſerunt *Suetonius* ac *Dio*. Hic in excerptis à *Zonara* ait: *Tiberius illorum iram veritus, in Armeniam non abiit, ſed Rhodum profectus eſt. Auguſtus vero anno ſequenti duodecimum conſul Cajum, toga virili data, in curiam adductum, Principem juventutis deſignavit.* Idem ex *Suetonio* colligitur; nam de Tiberio *cap. 11.* ſcribit tranſacto quinquennio Tribuniciæ poteſtatis, petiiſſe ab *Auguſto* facultatem *Romam* revertendi, qua non
111 impetrata, *cap. 13.* ait: *Redegitque ſe, depoſito patrio habitu, ad pallium & crepidas: atque in tali biennio fere permanſit;* & initio cap. 14. *Rediit octavo poſt ſeceſſum anno.* At conſtat illum rediiſſe, ipſo *Vellejo* teſte, *Lucio Cæſare* adhuc ſuperſtite, qui cum obierit A. V 755. uti ex ejuſdem cenotaphio *Piſano* aperte colligitur, & quidem ante Septembrem, palam fit *Tiberium* Roma diſceſſiſſe A. V. 748. circa Autumnum, ut anno poſtea octavo labente V. C. 755. *Romam* reverſus dicatur. Vellejus vero diſerte ait Tiberium *ſeptem annos Rhodi moratum*, ut plane annos exactos intelligere putandus ſit; nam ſi A. V. 749. *Roma* egreſſus, *Rhodum* tranſmiſiſſet, id non hieme ſæviente, ſed aperto jam mari, circa Aprilem feciſſet; cum autem ante *Auguſtum* A. V. 755. in Urbem remeaverit, vix ſeptimi anni unum & alterum menſem *Rhodi* ſubſtitiſſet, ac perperam ſeptimum *Rhodienſis* ſeceſſus annum *Vellejus* obſtruſiſſet. Itaque ſeptem exactis, octavo jam labente *Romam* reverſus eſt. Fateor *Vellejum* ſub noſtro *Cajo* in *Armenia*, ac ſub *Tiberio* poſtea in *Germania* ſtipendia feciſſe, cum *Suetonius* uno, & *Dio* altero poſtea ſæculo floruerint. Verum *Dio* quod annales ſcribebat, rerum geſtarum tempora diligentiſſime in vetuſtiorum Scriptorum libris adnotata, obſervavit; ut rerum quæ *Auguſto* imperante contigerunt, chronologia ex uno tantum *Dione* haberi poſſit, ceteris illius ætatis hiſtoricis malo poſterorum fato, nomine tantum notis. *Suetonius* vero *Tiberii* vitam ex coetaneis ejuſdem ſcriptoribus collectam in literas miſit, ut integra eidem fides præſtanda videatur. Interim non de anno, ſed de aliquot tantum menſibus *Vellejus* ab utroque diſcrepat; quod quamvis leve diſſidium videri poſſit, magni tamen momenti eſt, cum inde chronologia anni, quo *Cajus Cæſar* in Orientem ſummo cum imperio profectus fuit, deducenda ſit, in qua indaganda nobiles ſcriptores inanem operam poſuere. Baronius in *Apparatu ad annales* ſcribit: *Anno ab V. C. ſeptingenteſimo quadrageſimo octavo præficitur Syriæ totique Orienti Cajus Cæſar Auguſti filius adoptivus*; quam chronologiam ſecutus eſt *Tornellus ad A. Mundi 4048. num. 1.* cum tamen hoc anno 748. *Cajus* nondum virilem togam induiſſet, quam ineunte anno inſequenti; *Romæ* ab *Auguſto* in forum deductus, accepit, ut jam mihi ſtatim demonſtrabitur.

CAP. IV. 112

Cajus Cæſar *togam virilem induit. Die virilis togæ adoleſcentes in forum ducti. Eorundem ſacrificia.* Salianus *diem XVII. Martii ſumendæ togæ puræ definitum ex* Ovidio *perperam deducit. Toga virilis ineunte anno XVI. dabatur.* Suetonius *minus recte ab* H. Valeſio *erroris notatus.* Nicolai Damaſceni *de anno datæ* Auguſto *togæ liberæ prochroniſmus confutatur. Ea in re ab Imperatoribus variatum. Quædam* Caſauboni *ac* Salmaſii *correctio rejicitur.* Cajus Cæſar *Præfectus Tribus deſignatur. Congiarium die virilis togæ* Caji *ab* Auguſto *datum. Ejuſdem ſumma ex tabulis Ancyranis deducta.*

A*uguſtus* undecim conſulatus geſſerat, quorum poſtremo perſunctus fuerat A. V. 731. multos poſtea oblatos recuſaverat; majorem enim poteſtatem nactus, amicos eo magiſtratu honoratos voluit: *Duodecimum*, inquit Suetonius *cap. 26. magno, id eſt, ſeptemdecim annorum intervallo, & rurſus tertium decimum biennio poſt ultro petiit: ut Cajum & Lucium filios ampliſſimo præditus magiſtratu, ſuo quemque tirocinio deduceret in Forum.* Dio ſimiliter in excerptis à Zonara ait: *Auguſtus anno ſequenti conſul duodecimum Cajum, virili toga data, in curiam adductum, Principem juventutis deſignavit, & præfectum Tribus eſſe juſſit.* Idem produnt fragmenta Ancyrana capite ſecundo exſcripta, in quibus dicuntur *Cajus* ac *Lucius* conſules deſignati, ut cum magiſtratum inirent poſt quinquennium EX DIE QUO DEDUCTI IN FORUM. Cum autem *Cajus Cæſar* A. V. 754. Kal. Januariis conſulatum inierit, patet eundem Kal. Jan. A. V. 749. ſumpta virili toga, ab *Auguſto* Conſule XII. in forum deductum. Juvenes cum ex ephebis exeuntes, depoſita prætexta, togam puram induebant, in forum prius deducebantur, inde in Capitolium, Jovi ſacrificium facturi. Seneca epiſt. 4: *Quantum*, inquit, *ſenſeris gaudii, cum prætexta poſita, ſumpſiſti virilem togam, & in forum deductus es.* Plutarchus in Bruto ait: *Alii Caſſio congregati, ejus filium tunc ſumentem virilem togam, deducebant in forum.* De ſacrificiis vero ab eiſdem factis, paſſim ſcriptores conteſtantur. Valerius Maximus *lib. v. cap. 4.* ſcribit *M. Cottam* eo ipſo die, quo togam virilem ſumpſit, protinus ut è Capitolio deſcendit, *C. Carbonem*, à quo pater ejus damnatus fuerat, apud judices accuſaſſe. Appianus *lib. iv. bel. civ. pag. 607.* inter ceteros à Triumviris proſcriptos, ac interfectos, recenſet Attilium, *qui tum primum virilem togam ſumpſerat, ac ſacra ex more petebat, deducentibus amicis.*

Sed omnium locupletiſſimum eſt *Nicolai Dama-*
ſceni teſtimonium in libello *de educatione Auguſti*
edito inter Valeſiana excerpta *pag.* 476. *Inde*,
ait, *annos circiter quatuordecim natus, in forum de-*
ſcendis, poſita prætexta, togam puram indutus,
quod virilis tirocinii argumentum eſt: omniumque ci-
vium oculis in eum defixis, cum ob nobilitatem, tum
ob egregiam adoleſcentis virtutem, Diis ſacrificavit, &
in collegium Pontificum adſcriptus eſt in locum L. Do-
mitii, qui è vivis abierat, quod quidem populus ſuis
113 *ſuffragiis libentiſſime juſſit.* Tertullianus *cap.* 16.
de Idololatria quærens liceatne homini Chriſtiano
ſolemnitati *togæ puræ*, nuptiarum, aut nomina-
lium intereſſe, reſpondet: *Toga vero etiam appel-*
latione virilis eſt. Nuptias quoque celebrari non ma-
gis Deus prohibet, quam nomen imponi. Sed his
accommodantur ſacrificia. Si in vocatu, nec in ſa-
crificiis ſit titulus officii, & operæ meæ expunctio,
quid tum? ſi libet &c. Propertius canit:

Mox ubi bulla rudi demiſſa eſt aurea collo
Matris, & ante Deos libera ſumpta toga.

Salianus ad A. Mundi 4049. ſcribit *Cajum* anno
ætatis decimo ſexto togam virilem induiſſe die 17.
Martii, quod ea die dari eſſet ſolita adoleſcentibus
teſte Ovidio *lib* III *faſtorum*, ubi Liberalia Bac-
cho dicata deſcribit. At hæc falſo pronuntiari
certiſſimis exemplis oſtendo. Cicero *lib* IX. *ad*
Atticum epiſt. antepenultima data VI. Kal. Aprilis
ait: *Volo Ciceroni meo togam puram dare.* Epiſto-
la vero ultima narrat ſe *Arpini* togam puram filio
dediſſe. De *Galba* qui imperium poſt *Neronem*
obtinuit, ſcribit Dio *lib.* LV. ad A. V. 767. eun-
dem *ipſis Kalendis Januariis ejus anni virilem togam*
ſumpſiſſe. *Caſſii* qui *Cæſarem* occidit, filius ea die
quo ille à patre interemptus fuit, nempe die XV.
Martii, virilem togam accepit ex *Plutarcho* in
Bruto. *Atilius* ſuperius nobis ex *Appiano* memo-
ratus, ſæviente proſcriptione juſſu Triumviro-
rum publicata, die virilis togæ occiſus fuit; at
ea clades contigit *Romæ* exeunte anno; nam *Ci-*
cero peremptus eſt VII. Idus Decembris, cum illi
V. Kal. Decembris Triumviratum inierint, ex in-
ſcriptione vetuſti lapidis Gruteri *pag.* 298. *Au-*
guſtus inito Autumno, ut poſtea declarabo, libe-
ram togam induit. *M. Aurelius* Imp. *Commodo*
togam dedit 27 Novembris ex *Lampridio cap.* 12.
in Commodo. Spartianus de *Severo Septimio* ſcribit
cap. 16. *Deinde cum Antiochiam tranſiſſet, data*
virili toga filio majori, ſecum conſulem deſignavit,
& ſtatim in Syria conſulatum inierunt. Itaque *An-*
toninus Caracalla circa Kal. Januarias togam ſum-
pſit. Denique ex marmore Ancyrano oſtendi
Cajum Cæſarem ipſis Kal. Januariis, toga accepta,
in forum ab *Auguſto* deductum. Ex *Ovidio* tan-
tum colligitur die 17. Martii pueris prætextatis
licitum fuiſſe uti toga libera, ut majori frequen-
tia ac pompa Liberalia Baccho dicata perageren-
tur; etenim ibidem ſcribit:

Ergo, ut tironum celebrare frequentia poſſit,
Viſa dies dandæ non aliena togæ.

At de anno ætatis, quo adoleſcentes, poſita præ-
texta, togam liberam induebant, non una eſt
ſcriptorum ſententia, ſed diverſæ plane, atque
contrariæ. Nam doctiſſimus *Henricus Valeſius*
laudato *Nicolai Damaſceni* teſtimonio convictus,
putat exacto anno ætatis XIV. uſum virilis togæ
pueris permiſſum, quæ ſententia fuerat *Kepleri*
cap. 10. de anno natali Chriſti Domini, cui etiam
video adhærere *Octavium Ferrarium* eruditiſſimum
virum, & quod honori meo deputo, amiciſſi-
mum, *lib.* II. *de re Veſtiaria cap* 1. ubi ineditum *Ju-*
venalis interpretem idem ſentientem producit. Si-
gonius *lib.* III. *de Judiciis Rom. cap.* 19. ait togam
datam exacto anno XV. ac decimo ſexto ineunte.
Grucchius *lib.* II. *de comitiis cap.* 3. arbitratur ean-
dem traditam initio anni XVII. quam ſane opi-
nionem intelligo celeberrimis Scriptoribus com-
mendatam, Scaligero in *Euſebium ad num.* 1964.
Pamelio *in notis ad cap.* 16. Tertulliani *de Idolola-*
tria, Salmaſio *in commentariis ad vitam Commodi*,
Manutio *in epiſt. de toga*, aliiſque. Denique Cal- 114
vinus J. C. *in Lexico V. Toga*, ad initia anni XVIII.
togæ virilis uſum prorogat. Quis tantam de re
adeo apud *Romanos* vulgari opinandi diverſitatem
non miretur? Ceterum pene certa mihi ſententia
ſtat, adoleſcentes florente Republica, ac ſub prio-
ribus *Cæſaribus*, expleto decimoquinto ætatis an-
no, ac decimoſexto inito, virilem togam induiſſe.
Cicero *epiſt.* I. *ad Atticum* ſcribit ſibi filium natum
fuiſſe *L. Julio Cæſare, C. Marcio Figulo Coſſ.* A.
V. 690. Miror *Manutium* laudatum dixiſſe filium
eidem natum *Cotta* & *Torquato* Coſſ. A. V. 689.
Togam eidem dedit initio belli civilis *L. Corn.*
Lentulo, & *C. Claudio Marcellino* Coſſ. A. V. 705.
quo juvenis *Cicero* annum XV. explevit. Hoc ipſum
de *Cicerone* patre demonſtro. Is natus eſt *Q. Ser-*
vilio Capione & *P. Rutilio* Coſſ. A. V. 648. eodem-
met teſte in *Bruto*, III. Nonas Jan ex *lib.* VII. *ad*
Atticum epiſt. 5. & *lib.* XIII. *epiſt.* 41. & *in oratio-*
ne pro Roſcio Amerino. Idem vero deſignans tem-
pus, quo ſumpta virili toga, in forum primum
venit, in Bruto ait: *Hoc igitur florescente, Craſ-*
ſus eſt mortuus, Cotta pulſus, judicia intermiſſa bel-
lo, nos in forum venimus; addens ſe tunc audiviſſe
orantes Curionem Trib. pl. & *C. Julium* ædilem
curulem. *Lucius Craſſus*, cum Idibus Septembris
declamaſſet contra *Philippum* conſulem, ſeptimo
poſtea die morbo interiit ex *lib.* III. *de Oratore* ſub
initium, nempe A. V. 663. quo *L. Marcius Phi-*
lippus conſulatum geſſit, ac bellum *Marſicum*,
ſeu ſociale *Italiæ* erupit, ut ex Capitolinis fragmen-
tis conſtat. *Cajus* vero *Curio* ac *C. Julius* gere-
bant magiſtratus A. V. 664. *quo*, inquit ibidem,
me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit, Cot-
ta cum eſt expulſus. Deinde: *Jum conſequente an-*
no Q. Varius ſua lege damnatus, exceſſerat. Ego
autem juris civilis ſtudio multum operam dabam Q.
Scævolæ P. F. nempe A. V. 665. Tum ſtatim ſub-
jungit: *Atque huic anno proximus Sylla conſule &*
Pompejo fuit, hoc eſt, A. V 666. Habes ex eo-
dem rectam chronologiam. Idem etiam in tertio
de Oratore ſcribit: *C. Cotta, quem ille florentem*
reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi, depul-
ſus per invidiam Tribunatu, non multis ab eo tempo-
re menſibus ejectus eſt è civitate. Ex his patet *Cice-*
ronem A. V. 663. togam virilem accepiſſe, cum
anno ſequenti antequam *C. Cotta*, paucis menſi-
bus à morte *Craſſi*, urbe pelleretur, forum ora-
tores auditurus, frequentaverit. Idem Cicero ini-
tio *lib. de Amicitia*, laudato *Q. Mucio Scævola* Au-
gure, ait: *Ego autem à patre ita eram deductus ad*
Scævolam, ſumpta virili toga &c. quo mortuo me
ad Pontificem Scævolam contuli. *Q. Mucius Scævo-*
la augur geſſit conſulatum A. V. 637. collega *L.*
Cæcilio Metello, & in tabula apud Gruterum *pag.*
204. legitur: Q. MUCIO Q. F. COS. &
inducitur loquens in dialogo librorum trium de
Oratore, qui fingitur habitus menſe Septembri
A. V. 663. ex initio *lib.* III. At A. V. 665. *Ci-*
cero jus civile didicit apud *Q. Scævolam* P. F. Pon-
tificem Max. ut ex ejuſdem verbis in *Bruto* oſten-
ſum eſt; quare anno ſuperiori audivit *Q. Mucium*
augurem, cum virilem togam ſumpſiſſet, laben-
te XVI. ætatis. Donatus in *vita Virgilii* narrat
ipſum natum in priori conſulatu *Pompeji* & *Craſſi*
A. V. 684. ſumpſiſſe vero togam virilem in altero
eorundem conſulatu A. V. 699. quo annum XVI.
inibat. At perperam addit id contigiſſe A. XVII.
ætatis ejuſdem poetæ; niſi error in codicem ir-
repſerit. *Galba* natus eſt ex Suetonio *cap.* 4. *M.*
Valerio

Valerio Meſſallino Cn. Lentulo Coſſ. A. V. 751. IX. Kal. Januarias; togam puram induit A. V. 757 ipſis Kal. Januariis ex Dione *lib.* LVI. nempe inito ante decimum diem XVI. anno ætatis. Valerius Max. *lib.* III. *cap.* 1. ait: *Æmilius Lepidus*
115 *puer etiam tum, progreſſus in aciem, hoſtem interemit, civem ſervavit; cujus tam mirabilis operis index eſt in Capitolio ſtatua bullata & incincta prætexta S.C. poſita.* Ejus etiam rei memoria extat in nummis Liciniæ gentis cum epigraphe: M. LEPIDUS A. XV. H. O. C. S. nempe: *Anno decimoquinto*, vel *annorum quindecim hoſtem occidit: civem ſervavit.* Ita anno XV. geſtabat prætextam, ut ex dicata eidem ſtatua apparet. Suetonius *cap.* 8. *de Auguſto* ſcribit: *Duodecimum annum agens, aviam Juliam defunctam pro concione laudavit. Quadriennio poſt virili toga ſumpta, militaribus donis triumpho Cæſaris Africano donatus eſt.* *Valeſius* contendit *Suetonium* erraſſe, quod *Nicolaus Damaſcenus* diſerte ſcribit anno circiter XIV. *Auguſtum* togam virilem accepiſſe. At *Nicolaus* non modo coætaneus *Auguſto* fuit, verum etiam ſemel & iterum apud eundem Principem legatione functus eſt, de cujus etiam educatione libellum lectu plane digniſſimum ſcripſit. Verum ipſum *Nicolaum Damaſcenum* erraſſe evidenti ratiocinio demonſtro, ipſius tantum teſtimonio uſus. Scribit *Auguſtum* eadem die togam puram, depoſita puerili prætexta, induiſſe, ac Pontificem creatum *in locum L. Domitii, qui è vivis abierat.* At *L. Domitius* Pontifex A. V. 707 in caſtris *Pharſalicis* cum *Lentulo Spinthere* & *Q. Metello Scipione* de obtinendo Pontificatu Maximo Cæſaris acerrime contendit, teſte eodem Cæſare *lib.* III. *bel. civ.* cujus verba dedi *diſſert.* 1. *cap.* 5. Pugnatum eſt ad Pharſalum *adulta æſtate* ex *Plutarcho* in *Bruto*; & *Cæſar* ſcribit eodem libro tertio, cum veniſſet cum exercitu in *Theſſaliam*, de ſumma rerum cum *Pompejo* dimicaturus, ſegetem prope jam maturam fuiſſe. Hinc *Pompejus* ante pugnam apud Lucanum *lib.* VII. ait:

Ad præmaturas ſegetum jejuna rapinas
Agmina compulimus.

Porro ea in pugna *L. Domitius* Pontifex occubuit, cum dextrum cornu *Pompejani* exercitus regeret; cujus necis auctorem *Cicero Antonium* inculavit in *Philipp.* 2. *num.* 79. *Fueras*, inquiens, *in acie Pharſalica antesignanus; L. Domitium nobiliſſimum & clariſſimum virum occideras.* Lucanus cit.

Mors tamen eminuit clarorum in ſtrage virorum
Pugnacis Domitii; quem clades fata per omnes
Ducebant.

Auguſtus natus eſt A. V. 691. die 23. Septembris. Anno V. 706. præcipiti jam æſtate, *L. Domitius* in pugna Pharſalica occiſus fuit, in cujus locum cum *Auguſtus* Pontifex creatus fuerit eo ipſo die, quo togam virilem obtinuit, optime infertur illum eandem primum induiſſe ſub initium A. XVI. ac integram *Suetonio* fidem conſtare, eique à *Valeſio Damaſcenum* teſtimonium fruſtra opponi, cum eodem *Suetonii* narratio ſolide firmetur, ac perperam annus XIV. datæ *Auguſto* togæ puræ, Græco Scriptori adſtruatur. Hæc quidem locupletiſſime probant togam virilem vulgo tradi ſolitam pueris, cum XVI. annum ætatis inibant. At non diſſimulabo Imperatores modo celerius, modo tardius eandem filiis dediſſe. *Nero* in lucem venerat A. V. 790. die 16. Decembris; at Tacitus *lib.* XII. ait: *Ti. Claudio V. Ser. Cornelio Orphito Coſſ.* V. C. 804. *virilis toga Neroni maturata, quo capeſſendæ Reip. habilis videretur.* Quare *Nero* vix annum XIV. auſpicatus, prætextam puerilem exuit. *Commodus* optimi Imperatoris *M. Aurelii* peſſimus filius, natus eſt *M. Aurelio* patre ac *L. Vero* patruo Coſſ.

A V. C. 914. ſeu vulgaris Epochæ Chriſtianæ 161. die 31. Auguſti, ex Lampridio *cap.* 1. *de vita ejuſdem*, qui *cap.* 12. ſcribit: *iiſdem conſulibus*, 116
nempe *Piſone & Juliano, togam virilem accepit*, hoc eſt A. Chriſti 175. *Caſaubonus* ac *Salmaſius* hunc *Lampridii* textum pervertunt, ita legentes: *Profectus in Germaniam XIV. Kal. Ælias, ut poſtea nominavit, iiſdem conſulibus. Togam virilem accepit, cum patre appellatus Imperator V. Kal. Exuperatorias, Pollione iterum & Apro Coſſ.* ut toga virilis eidem hiſce conſulibus, exeunte Novembre data videatur. Sed perperam interponi punctum inter verba illa *conſulibus. Togam &c.* B patet ex eodem ſuperius *cap.* 2. ubi ait: *Indutus autem toga eſt Nonarum Juliarum die, quo in terris Romulus non apparuit.* Quare contra ſententiam hiſtorici, periodo diſtincta, toga obtruditur *Commodo* data V. Kal. Exuperatorias, hoc eſt, die 27. Novembris (Decembrem ſtultus ille Exuperatorium vocabat) cum diſerte prænotet datam Nonis Juliis. Itaque legendum eſt: *iiſdem conſulibus togam virilem accepit. Cum patre appellatus Imperator V. Kal. Exuperatorias &c.* Ex his colligitur *Commodum* togam à patre *M. Aurelio* accepiſſe ante duos fere menſes, quam XIV. annum exegiſſet. Rurſus prorogatum etiam ejuſ- C dem togæ tempus ex *Dione* oſtenditur, qui ſcribit *Agrippam Poſthumum* noſtrorum *Cæſarum* fratrem natum A. V. 742. cum antea ejus pater *Agrippa* menſe Martio vita defunctus fuiſſet. At *lib.* LV. ad A. V. 758. ait: *Eodem anno Agrippæ nihilo eorum quæ fratribus obtigiſſent, potito, virilis toga data eſt:* nempe exacto fere anno decimo ſexto. *Auguſtus* in puerili prætexta præferocem adoleſcentulum diutius detinuit, ut ejuſdem morum duriciem, honorum dilatione corrigeret. *Cajus Caligula* natus eſt A. V. 765. *Germanico* patre ac *Fontejo Capitone* coſſ. pridie Kal. Septem- D bris Idem *Liviam* proaviam, *Auguſti* uxorem ac *Tiberii* matrem *defunctam prætextatus etiam tum pro Roſtris laudavit*, ex Suetonio *cap.* 10. Obiit autem *Livia* A. V. 782. *Rebellio* & *Fuſio* coſſ. teſte *Tacito* initio *lib.* V. quo anno *Caligula* agebat annum decimum ſeptimum, quod cum præter morem eſſet, recte dixit Suetonius, *prætextatus etiam tum*; ſtatim addens: *viceſimo ætatis anno accitus Capreas à Tiberio, uno atque eodem die togam ſumpſit, barbamque poſuit.* Hoc eo conſilio *Tiberius* egit, ut *Cajum* procul à foro ac curia detineret, ne toga celeriter data, præcocem eidem gratiam apud populum conciliaret, ſibique imperii ſimul ac vitæ inſidiatorem maturaret. Hic E ſubjiciam quæ primo ſtatim loco ad meam de anno dandæ virilis togæ opinionem probandam, adducenda fuerant. Tacitus *lib.* 1. diſerte ait *Cajum ac Lucium Cæſares in puerili prætexta* conſules deſignatos, quæ quidem de *Cajo* vere eidem narrata probat inſcriptio allata, in qua dicitur conſul factus *annos natus XIV.* & in alia *agens annum XV.* quo tempore nondum virilem togam induerat, quam tamen deſignati conſulatus cauſa, eidem annum adhuc agenti XV. Auguſtus dedit Kal. Jan. A. V. 749. Ex quibus conſtat togam liberam neutiquam dari ſolitam ante exactum annum XV. etenim *Auguſtus*, ſi eo anno ineunte F dari conſueviſſet, nequaquam *Cajum* filium ſibi cariſſimum, & in ſpem imperii educatum, tanto honore ætati jam debito fraudaſſet. *Keplerus* ſane erravit ſcribens *cap.* 10. de Natali Chriſti, datam togam *Cajo* labente anno XIV. cum ceteris daretur inito ſtatim XV. ætatis; nam Kal. Januariis A. V. 749. agebat, uti dixi, annum XV.

Hac ipſa die Kal. Januarii, qua *Cajus* in viros relatus eſt, *Auguſtus* tum conſulatus deſignationem, tum etiam titulum Principis juventutis,

quibus paulo ante à S. P. Q. R. *Cajus* ornatus
117 fuerat, rata habuit, ac ut idem iiſdem impoſterum honorificis titulis uteretur, decrevit. Dio *lib.* LV. ſcribit *Cajum haſtis aureis* donatum ab Ordine equeſtri, *cum virilem togam ſumeret.* Verum in laudato marmore Ancyrano eumdem HASTIS ARGENTEIS DONATUM legimus; quamvis *Dio* in aureas commutaverit. Hæ vero haſtæ viſuntur in vulgari numiſmate, quod proxime ubi de Pontificatu *Caji* ſermonem inſtituam, exhibebo. Idem Dio in *excerptis à Zonara* addit eundem *Cajum Præfectum Tribus* ab *Auguſto* creatum. Et hoc novo exemplo. Cicero in *ſexta Philippica* toto orationis impetu invehitur adverſus ſtatuam *L. Antonio M. Antonii* Triumviri fratri dicatam cum titulo: QUINQUE ET XXX. TRIBUS PATRONO; exclamatque: *Populi Romani igitur eſt patronus L. Antonius; malam quidem illi peſtem. Sed quis unquam tantis opibus, tantis rebus geſtis fuit, qui ſe Populi Romani victoris dominique omnium gentium tutorem dicere auderet? Auguſtus* quo *Cajo* Principi juventutis ab Ordine Equeſtri appellato, plebis etiam favorem conciliaret, eundem Præfectum Tribus eſſe juſſit. Idem vero Imperator, quo diem virilis togæ *Cajo* datæ, univerſæ plebi gratiorem redderet, congiarium eidem donavit, cujus memoriam ſolæ Ancyranæ tabulæ ad poſteros tranſmiſerunt. Fragmentum, quod ad inſtitutum facit, produco, priori verbo cum *Lipſio* aliiſque correcto.

DVODECIMVM CONSVL TRECENTIS ET VIGINTI MILLIBVS PLEBIS VRBANAE SEXAGENOS DENARIOS VIRITIM DEDI

Scriptum perperam erat *Duodevigenteſimum conſul* ab iis qui caſdem tabulas in *Galatia* primum exſcripſerant, cum *Auguſtus* ter ac decies tantum conſul fuerit. Illis è plebe congiarium dedit, qui ut ibidem dicitur: FRUMENTUM PUBLICE ACCIPIEBANT. Cum denarius *Julio Romano* eruditorum judicio comparetur, *Auguſtus* trecentis ac viginti plebejorum millibus ſenos ſcutatos viritim dedit, nempe *Romanæ* monetæ millionem nongenta ac viginti ſcutatorum millia; qua quidem profuſa liberalitate *Auguſtus* ſuo *Cajo* plebis amorem redimere conabatur, ut carum, ſi fata ſinerent, imperii ſucceſſorem, ſe moriente, relinqueret. Hinc *Auguſti* exemplo *Tiberius* cum togam virilem *Neroni* Cæſari *Germanici* filio daret, *quo primum die forum ingreſſus eſt, congiarium plebi* donavit, ex Tacito *lib.* II. *An.* At cum *Cajum Caligulam Neronis* fratrem toga virili ornavit, nullum plebi congiarium dedit, quod tamen die virilis togæ *Druſi* itidem fratris diſtribuerat, ex *Suetonio* in *Tiberio cap* 54. *Maximos nata*, inquit, *de Germanici liberis Neronem & Druſum P. C. commendavit, diemque utriuſque tirocinii, congiario plebi dato, celebravit.* At *Cajus* ægre ferens *Romanam* plebem eo munere die ſuæ togæ virilis fraudatam, imperium indeptus, ex Dione *lib.* LIX. *viritim ſexagenos denarios, quos cum ipſe virilem togam acciperet, non perſolverat, cum fœnoris cauſa additis quindenis denariis, numeravit.* Ita numerus pecuniæ viritim datæ à *Cajo*, idem ſervatus, quem die tirocinii noſtri *Caji Cæſaris Auguſtus* primum largitus fuerat. Tacitus *libro* XII. cum ſcripſiſſet *Neronis* à *Claudio* Imperatore togam maturatam, ait: *Additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebi.* Hic poſtea mos ad privatos per *Romanas* provincias tranſiit; uti patet ex Plinio *lib.* x. *epiſt.* 117. Verba *diſſert.* I. recitavi.

CAP. V. 118

Cajus Cæſar *in Pontificum collegium cooptatus. Numiſma* Caji *ac* Lucii Cæſarum *explicatur. Togæ prætextæ uſus in ſacris. Triplex veſtis Pontificum à* Gutherio *invecta rejicitur.* Romani *capite cooperto ſacris operabantur. Inſignia Pontificum & Augurum expoſita. De iiſdem* Sigonii *error notatus. Sacerdotes ſupra numerum in collegium ab Imperatoribus cooptati. Vetus numiſma perperam* Gutherio *expoſitum. Collegium VII. Virum Epulonum unum è quatuor præcipuis contra eundem oſtenditur.* Cajus Cæſar *Kalatis comitiis Pontifex creatus. Vetus inſcriptio ſuppletur, & explicatur. Pontifex Maximus tributis comitiis ſemper creatus.* Dionis *ea in re error correctus. Plures* Gutherii *lapſus notantur. Pontifices tributis comitiis creatos, nunquam centuriatis confirmatos contra eundem demonſtratur. Sacerdotia antiquitus adoleſcentibus non collata. Num* Julius Cæſar *adoleſcens Flamen Dialis factus?* Suetonii *error de anno delati* Cæſari *flaminii.* Caſaubonus *minus recte* Plutarchum *cum* Suetonio *committit. Flaminium* Cæſaris *nuſquam in nummis obſignatum. Celebris recentium Scriptorum ſententia de anno Natali Chriſti Domini proponitur.*

HUcuſque profanos *Caji* honores explicui; de illius modo ſacerdotio dicendum eſt. Hujus quidem nulla in *Cajano* noſtro Cenotaphio *Piſano* mentio habetur, quamvis in altero *Lucii* fratris ſacerdotium non ſemel nominetur, ubi AUGUR appellatur. At Dio *lib.* LV. ait: *Deinde ſacerdotium Cajo, atque in Senatum ire, ac inter Senatores ſpectaculis, epuliſque intereſſe liceret, dedit.* Extat vetus inſcriptio *pag.* 234. 4.

C. CAESARI. AVGVSTI. F
PONTIFICI. COS.
DESIGNATO
PRINCIPI. IVVENTVTIS

Ex hoc elogio conſtat *Cajum Cæſarem* in Pontificum collegium adſcitum fuiſſe; cujus ſane, quemadmodum & *Lucii* fratris, ſacerdotium ſcalptum viſitur in nummis, qui vulgo apud antiquarios ſervantur. Æreum rariorem continet gaza Medicea, alterius iconem dabo *cap.* 13. in quo vultus *Caji* expreſſus eſt cum epigraphe: C. CAESAR PONT. COS Argenteum antiquam ſcalpturam undique exprimentem, vidi in ſcrinio *Apollonii Baſſeti* Sereniſſimo Magno *Etruriæ* Duci à ſecretis, viri vetuſtæ eruditionis ſtudioſiſſimi, ut inſcripta antiquitus ſaxa, ac ingens veterum numiſmatum congeries eidem ſingulari diligentia collecta, demonſtrant. Ejuſdem etiam nummi ectypum ad me tranſmiſit *Cæſar Leopardus Auximas* vetuſtiſſimæ familiæ nobilitate inſi- 119
gnis, ac *Romanæ* antiquitatis ſtudio percelebris. In aliis nummis in antica parte legitur: CAESAR AUGUSTUS DIVI F. PATER PATRIAE; in hoc vero laudati *Baſſeti* primum ac ultimum vocabulum non apparent, quæ ſane longior ætas detrivit.

Vide TAB. IV. Fig. 4. pag. 96.

Hoc vulgare licet numiſma non vulgare noſtris de utroque *Cæſare* commentariis pondus adjicit; nam omnes delatos eiſdem honores ſub oculos ponit. In epigraphe quidem CONSULES DESIGNATI, ac PRINCIPES JUVENTUTIS inſcribuntur. Utriuſque poſtea figura habitu ſacerdotali induta viſitur, una cum inſtrumentis ſacerdotii eorundem, additis inſuper haſtis, quas argenteas ab equitibus *Romanis* die virilis togæ acceperunt. Uterque *Cæſar* cum toga prætexta, cooperto capite, cernitur. Equidem ſacerdotes uſos toga prætexta, cum ſacra facerent,

rent, conſtat ex Lampridio *cap.* 40. *de vita Alexandri Severi*, ubi ait: *In urbe tamen ſemper togatus fuit, & in Italiæ urbibus.* Nempe togam candidam puram, nulla purpura circumtextam induebat. Deinde: *Accepit prætextam etiam, quum ſacra faceret, ſed loco Pontificis Maximi, non Imperatoris:* hoc eſt, tanquam Pontifex, non velut Imperator. At non tantum cum ſacris operabantur, ſed extra eadem ſacra Sacerdotes prætexta amiciebantur; erat enim collatæ dignitatis inſigne. Livius *lib* XXXIV. *Purpura viri utemur: prætextati in magiſtratibus, in ſacerdotiis; liberi noſtri prætextis purpura togis utentur &c.* Cicero in fine *Seſtianæ de Lentulo P. Lentuli Spintheris* conſulis filio in Augurum collegium cooptato, ait: *Cui ſuperior annus idem & virilem patris, & prætextam populi judicio dedit.* Toga virilis tota candida erat, nulla purpura prætexta; unde *Ciceroni* in epiſtolis ad Atticum *pura* appellatur; toga enim prætexta in extrema ora ſeu limbo purpuram prætextam, ſeu circumtextam habebat. Gutberius *lib.* I. *de vet. jure Pont. cap.* 29. ſcribit Pontifices triplicem veſtem induiſſe: candidam, quæ pura erat, cui duplicem togam imponebant, quarum una in modum tunicæ brevior erat, altera oblonga in modum pallii; & utramque fuiſſe totam purpuream. Adducit ibidem ex *Panvinio* figuram *Romani* Sacerdotis veſtibus ſacris induti. Miror virum eruditum minus oculatum fuiſſe, non quidem cum illa ſcripſit; ſed cum eandem figuram contemplatus eſt; etenim ea in figura tunica tantum interior, more *Romano*, conſpicitur, ſupra quam toga prætexta viſitur ritu *Gabino* præcincta. Præterea ſi binæ veſtes, quæ, uti putat, tunicæ imponebantur, ita formatæ erant, ut una in modum tunicæ brevior, altera in modum pallii oblonga eſſet, neutra togæ prætextæ formam habebat. Perpe-
120 ram etiam utraque tota purpurea dicitur, cum certe veſtis ſacerdotum *Romanorum* fuerit toga prætexta: nempe tota candida præter extremam oram, in qua erat purpura, à qua prætextæ nomen datum, ut notum eſt.

Cajus Pontifex ac *Lucius* Augur capite eadem prætexta adoperto, conſpiciuntur; eo enim habitu ſacris operabantur; cujus moris cauſam reddit poetarum maximus *lib.* III. *Ænead. v.* 404. hæc vatis ad *Æneam* dicta referens:

Et poſitis aris, jam vota in litore ſolves;
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter ſanctos ignes in honore Deorum
Hoſtilis facies occurrat, & omina turbet.

Aurelius Victor in *libello de origine Romanæ* gentis ſcribit *Æneam* ſacrificium in littore facientem, *forte advertiſſe Argivam claſſem, in qua Ulyſſes erat; cumque vereretur ne ab hoſte cognitus, periculum ſubiret: itemque rem divinam interrumpere ſummum nefas duceret, caput velamento obduxiſſe, atque ita pleno ritu ſacra perfeciſſe: inde poſteris traditum morem ita ſacrificandi, ut ſcribit M. Octavius lib.* I. Livius *lib.* I. narrat in ipſis gradibus Comitii ad lævam curiæ ſtetiſſe ſtatuam Accii auguris *capite velato*; & *lib.* X. *de Sacerdote* ait: *Cum capide, ac lituo, capite velato, victimam cædat.* Joſephus *lib.* VII. *de bello Jud. cap.* 24. de *Veſpaſiano* ſcribit: *Amicta magnam partem capitis adopertus ſolemnia vota peregit.* Curtius *lib.* IV. *de geſtis Alexandri cap.* 30. *de Ariſtandro* ait: *Ille in candida veſte, verbenas manu præferens, capite velato, præibat preces Regis*; ut è Græcia in Latium ritus ille deductus videatur. Hinc *Vitellius*, cum *Syriam* præſes rexiſſet, *Romam* à *Cajo* revocatus, cum *Cajum* uti Deum per adulationem adorare decreviſſet, *non aliter adire auſus eſt, quam capite velato*, ex Suetonio in *Vitellio cap.* 2. Hunc precandi ritum irridens *Tertullianus cap.* 30. Apologetici ait ſe ac Chriſtianos ceteros Deum precari *capite nudo, quia non erubeſcimus.* Præterea in eodem nummo viſuntur Pontificum atque Augurum inſignia; nempe prope *Cajum* ſimpulum, ac prope *Lucium* lituus. Feſtus ait V. Simpuvium: *Vas parvum non diſſimile cyatho, quo vinum in ſacrificiis libabatur.* Varro *lib.* IV. *de L. L.* ait: *Quo vinum dabant, ut minutatim funderent, Guttum appellaverunt; & quo ſumebant minutatim, à ſumendo ſimpulum nominavere. In hujuſce locum è Græcia ſucceſſit epichyſis & cyathus; in ſacrificiis remanſit guttum & ſimpulum.* Hoc vero fuiſſe vas fictile tradit Plinius *lib.* XXXV. *cap* 12. *In ſacris*, inquiens, *etiam inter has opes non murrhinis, cryſtallinisve, ſed fictilibus prolibatur ſimpuviis.* Id Numa inſtituerat. Hinc Juvenalis *Sat.* VI. *v.* 343. *Simpuvium ridere Numæ.* Simpulum vel ſimpuvium dicebatur, quod Lexicographi prænotarunt. Apud *Ciceronem* proverbii loco ponitur, *Excitare fluctus in ſimpulo*, nempe de re levi ingentes tumultus conflare. Præter ſimpulum alia etiam in nummis Pontificum inſtrumenta ſcalpebantur, nempe ſecuris, urceolus, flagellum, & galerus inſuper, quæ eruditi noſtra ætate doctiſſime explicarunt; cum antea ad eadem magnæ vir lectionis *Sigonius* hæſerit. Nam in libello de nominibus *Romanorum*, producens *Cæſaris* Dictatoris nummum cum elephanto, & in alia parte cum ſecuri, flagello, ac ſimpulo, putavit illa *eſſe inſtrumenta quibus Romani elephantos perimebant.* Cum tamen elephantus ibidem victoriam *Cæſaris Africanam de Juba ac Scipione* reportatam ſignet ex Appiano *lib.* II. *bel. civ. pag.* 488. galerus ve- 121
ro ac alia ibidem ſcalpta, *Cæſaris* ejuſdem Pontificatum Maximum exprimant. Lituus Augurum inſigne erat, quo illi in captandis auſpiciis utebantur. Livius *lib.* I. ait: *Augur ad lævam ejus capite velato, ſedem cepit, dextra manu baculum ſine nodo aduncum tenens, quem lituum appellaverunt.* De eodem lituo Cicero *lib.* I. *de divinat.* ait: *Quid lituus iſte veſter, quod clariſſimum eſt inſigne auguratus, unde vobis eſt traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum cum urbem condidit. Qui quidem Romuli lituus, id eſt, incurvum & leviter à ſummo inflexum bacillum, quod ab ejus litui, quo canitur, ſimilitudine nomen invenit* Apulejus in Apologia: *Hæc*, inquit, *Diogeni & Antiſtheni pera & baculus, quod regibus diadema, quod imperatoribus paludamentum, quod pontificibus galerum, quod lituus auguribus.* Video tamen lituum in *Lepidi*, ac *Cæſaris Octaviani* Triumvirorum nummis ſcalptum; quamvis ambo fuerint Pontifices, non vero Augures; & rurſus idem lituus cernitur in vulgato numiſmate *L. Lentuli* Flaminis Martialis. Conſulatur hac de re Gutherius *lib.* I. *de vet. jure Pont cap.* 29. neque enim vacat id modo diligentius inquirere.

In eodem nummo viſuntur parmæ & haſtæ, quas, ut inquit Dio *lib.* LV. prope A. V. 757. *aureas ab Equitibus, cum virilem togam ſumerent, acceperunt.* Ex marmore Ancyrano oſtendi eas haſtas fuiſſe argenteas; nam legimus ibidem *Cajum* HASTIS ARGENTEIS DONATUM. Hæ vero haſtæ dicebantur *puræ*, quod nulla ferrea cuſpide munirentur. Virgilius *Æneid.* VI. *v.* 755.

Ille, vides, pura juvenis qui nititur haſta.

Servius ibidem: *Nam hoc fuit præmium apud majores, qui tunc primum viciſſent in prælio.* Cerda tamen haſtam pro ſceptro poetæ acceptam contendit. Propertius *lib.* IV.

Sed tua ſic domitis Parthæ telluris alumnis,
Pura triumphantes haſta ſequatur equos.

Claudius Poſiden ſpadonem libertorum cariſſimum,

mum, *Britannico triumpho inter militares viros haſta pura donavit*, Suetonius *cap.* 28. In vetuſtis inſcriptionibus plures dicuntur HASTA PURA ab Imperatoribus donati. *Pag.* 350. 1. 365. 6. 369. 5. 387. 8. Ex *pag.* 375. 1. HASTIS PURIS IIII. Idem de *Probo* antequam ad imperium vocaretur, ſcribit Vopiſcus *cap.* 5. *Publice in concione donatus eſt haſtis puris quatuor.* Parmæ etiam in eodem numiſmate apparent, quæ tamen *Dioni* perperam πελτας nuncupantur; etenim peltæ erant oblongæ, Numidarum cetris perſimiles. Livius *lib.* XXVIII. ait: *Menippum item quendam ex regiis ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud diſſimilis eſt) Chalcidem miſit.* In nummo palam parmæ ſcalpuntur, cum rotundam figuram habeant. Hinc parma *Polybio* L. VI. recte dicitur περιφερὴς, ſcilicet, *rotundæ figuræ*. Varro *lib.* IV. L. L. parmam inde dictam putat: *quod à medio in omnes partes par.* Eas vero equitibus geſtatas tradit Livius *lib.* XXVI. ſcribens: *Parmas iis fuiſſe breviores, quam equeſtres.* Nonius ait: *parma ſcutum breve*; laudatque hæc Salluſtii verba ex *lib.* IV. hiſt. *Quod inopia ſcutorum fuerat, ad ea arte ſe quiſque in formam parmæ equeſtris armabat.* Porro parmæ à ſcutis differebant, quia hæc erant oblonga: à clypeis vero, quod hi grandiores erant; quamvis uti parmæ, eſſent rotundi, ſed ob magnitudinem ab equitibus non geſtabantur; plurimum enim incommodi in pugna equeſtri attuliſſent. Ex hoc tantum numiſmate diſcimus Equites *Cajo Cæſari* non quidem peltas, uti
122 ſcripſit Dio *lib.* LV. ſed parmas donaſſe, eodemque ſuppletur lapis Ancyranus, in quo haſtæ tantum argenteæ, non vero etiam parmæ eidem *Cæſari* ab equitibus datæ inſcribuntur. Tantum lucis vetuſta numiſmata antiquioris ætatis monumentis important.

Incompertum mihi eſt, num *Cajus Cæſar* inauguratus fuerit Pontifex in locum alicujus vita defuncti, qui perpetuus mos ſervatus fuerat ab Urbe condita, ut ex Liviana hiſtoria colligitur; an vero in collegium Pontificum ſupra numerum cooptatus fuerit. Lege Syllana, ſeu Cornelia tum collegium Pontificum, tum alterum collegium Augurum ex quindecim ſacerdotibus componebantur. At *Cæſar* in *Africam* contra Pompejanas reliquias tranſmiſſurus, quo plures delatis honoribus, ſibi amicos aut faceret, aut ſervaret, ſingulos ſacerdotes tribus ſummis collegiis ſupra præſcriptum à *Sylla* numerum addidit, ex Dione *lib.* XLII. qui *lib.* LI. inter cetera privilegia à Senatu conceſſa *Auguſto* poſt ſubactam *Ægyptum*, recenſet: *Ut ſacerdotes quotcumque vellet, etiam neglecto numero antiquitus recepto, conſtitueret; quod quidem ab eo acceptum, deinceps in infinitum excrevit.* Hæc ille ad A. V. 725. At hanc ſibi jam antea poteſtatem in Triumviratu uſurpaverat; nam *M. Valerium Meſſallam inter augures, numerum eorum etiam augens, adſcripſit*, ex eodem *lib.* XLIX. Sane ſucceſſores *Auguſti* hac poteſtate uſos ſcimus. Extat nummus *Neronis* Principis Juventutis cum epigraphe: CLAUD. CAES. DRUSUS GERMAN. PRINC. JUVENT. & in poſtica: SACERD. COOPT. IN. OMNI. COL. SUPRA. NUMER. S. C. ſcilicet: *Sacerdos cooptatus in omnia collegia ſupra numerum Senatus conſulto.* Hic *Druſum Germanici* filium deſignari Gutherius *lib.* 2. *cit. cap.* 9. falſo exiſtimavit. Nam *Tiberius Neronem* majorem natu filiorum *Germanici* Pontificem creavit ex Tacito *lib.* II. *An.* ubi de eodem, die virilis togæ, ſcribit: *Additur Pontificatus, & quo primum die forum ingreſſus eſt, congiarium plebi &c.* Ejus vero fratrem *Druſum* in collegium augurum adſcripſit. Suetonius in *Caligula cap.* 12. ait: *Deinde augur in locum fratris ſui Druſi deſtinatus, prinſquam inaugurareter, ad pontificatum traductus eſt.* *Tiberius Auguſtum* imitatus, alterum nepotum Pontificum, alterum Augurum collegio adſcripſit. Itaque ibidem deſignatur *Nero* à *Claudio* Imperatore adoptatus, cujus ex adoptione nomen ac cognomina, ac quatuor collegiorum ſacerdotia accepiſſe palam oſtendit inſcriptio Gruteri *pag.* 236. 9. cujus fragmentum ſubjicio.

NERONI.
CLAVDIO. AVG. F. CAISAri
DRVSO. GERMANICo
PONTIF. AVGVRI. XVIR. S. F.
VII. VIR. EPVLONi
COS.
PRINCIPI. IVVENTVTIs

Nero igitur, qui ex *Julia* ſtirpe ultimus imperavit, à *Claudio* factus eſt Pontifex, Augur, XV. Vir ſacris faciundis, & Septemvir Epulo. Hinc alii *Gutherii* errores corrigendi ſunt. Nam cum 123
in poſtica parte nummi ſcalpta appareant inſignia Sacerdotalia, ſimpulum, lituus, tripus, ac patina, ſcribit tria ibidem indicari ſumma collegia ſacerdotum: nempe Pontificum, Augurum, ac XV. Virum. Sed plane quatuor collegia deſignantur; ſiquidem ſimpulum notat Pontificatum, lituus auguratum, quæ optime *Caji* ac *Lucii* numiſma cum iiſdem inſignibus illuſtrant; dein tripus *Apollini* ſacer XV. Viros quorum erat carmina Sibyllina conſulere; poſtremo patina VII. Viros Epulones ſignificat, qui inſtituti fuerant, ut epulare ſacrificium facerent, ex Cicerone *lib.* III. de *Oratore num.* 42. At vir alias eruditus, hunc in errorem lapſus eſt, quod *lib.* 1. *cap.* 3. ſcripſit Septemvirorum Epulonum collegium non fuiſſe è quatuor præcipuis ſacerdotum collegiis, concludens, *in quatuor ſummis collegiis Aruſpices agnoſcimus, non Epulones.* At Dio initio *lib.* LIII. ſcribit ludos Actiacos curatos fuiſſe à quatuor ſacerdotum collegiis: nempe *Pontificibus*, *Auguribus*, *Septemviris*, & *Quindecimviris.* Reponit collegium Epulonum non fuiſſe unum *ſummorum collegiorum*, uti eadem vocat Suetonius in *Auguſto cap.* 101. ſed ex Tacito refellitur *lib.* III. *An.* ſcribente: *Ludique magni à Senatu decernuntur, quos Pontifices, & Augures, & Quindecimviri, Septemviris ſimul & ſodalibus Auguſtalibus ederent.* Addit collegium Fecialium ſententia *L. Apronii* additum, ſed contradixiſſe *Tiberium*: *neque enim unquam Fecialibus hoc majeſtatis fuiſſe.* Igitur Epulones Septemviri conſtituebant unum è quatuor ſummis collegiis ſacerdotum. Fecialium vero collegium, quod tantæ *majeſtatis* non eſſet, à curatione ludorum excluſum fuit. Quod collegium VII. Virum Epulonum è quatuor ſummis eſſet, patet eo quod *Nero* filius *Claudii* Imperatoris in illud ſupra numerum cooptatus fuit, ut quatuor ſummis ſacerdotiis majoris honoris gratia, initiaretur. Quid? quod ipſe *Tiberius* Imperator iiſdem collegiis adſcriptus memoratur in vetuſta inſcriptione *pag.* 235. 10.

TI. CAESARI. DIVI. AVG. F. DIVI.
IVLI. N. AVGVSTO. PONT. MAX.
TRIB. POT. XXIIX COS. IIII.
IMP. VIII. AVGVRI. XV. VIRO. S.
F. VII. VIRO. EPVLON &c.

Ita Tiberius *Pontifex Maximus*, *Augur*, *Quindecimvir ſacris faciandis*, *ac Septemvir Epulonum* inſcribitur, quod Auctor prodit. Miror autem ab

ab eodem *Gutherio* haruſpices inter quatuor ſumma collegia ſacerdotum numerari, cum ne quidem ſecundo loco inter collegia ſacerdotum à *Romanis* collocati fuerint. Lucanus *lib. 1.* publicam ſacerdotum Urbis ſupplicationem deſcribens, recenſito collegio Pontificum, ac Veſtalibus, addit:

Tum qui fata Deum, ſecretaque carmina ſervant,
Et lotam parvo revocant Almone Cybellem;
Et doctas volucres Augur ſervare ſiniſtras;
Septemvirque epulis feſtis, Titiique ſodales;
Et Salius læto portans ancilia collo;
Et tollens apicem generoſo vertice Flamen.
Dumque illi effuſam longis anfractibus Urbem
Circumeunt &c.

Recenſet poſt Pontifices, Quindecimviros Sibyl-
124 linorum carminum ſcrutatores, Augures, Septemviros Epulones, Sodales Titios, Salios, ac tandem Flamines. Nullus haruſpicibus, utpote non tantæ majeſtatis, locus inter memorata Sacerdotum collegia. Nulli conſules, aut viri triumphales, nulli provinciarum præſides, aut legati Imperatorum in vetuſtis inſcriptionibus haruſpices nuncupantur; cum tamen iidem Septemviri Epulonum bonoris gratia dicantur. Vide indicem Gruterianum *cap. 3.* Cicero *lib. VI. fam. epiſt. 19* ſuo demum tempore, everſa per Cæſarem Republica, qui haruſpicinam facerent, in Senatum lectos ſcribit. *Livius* ſæpius Pontifices, Augures, ac Quindecimviros mortuos, ac Sacerdotes in locum eorundem ſuffectos recenſet. Cum vero *lib.* XXXV. ſcripſiſſet A. V. 558. Triumviros Epulones primum creatos, *lib.* XL. narratur eidem mortuus *P. Manlius, qui nuper ex ulteriori Hiſpania* (prætor eam provinciam obtinuerat) *redierat Triumvir Epulo. Q. Fulvius M. F. in locum ejus Triumvir cooptatus; tum prætextatus erat.* Nuſquam autem Haruſpicum mortem ac novorum deſignationem recenſet. Immo obſervo in edendis ludis Actiacis Septemviros Epulones ante Quindecimviros à *Dione* nominatos. Et ſane Septemviri præſederunt tertiis ludis Actiacis: quartis vero Quindecimviri, uti oſtendam *cap. 16. §. 8.* ex quibus eorundem Epulonum dignitas innoteſcit. Hæc cum ſcripſiſſem, incidi in *lib.* IV. *Obſervationum Gisberti Cuperi* viri eruditiſſimi, qui *cap. 13.* eodem de argumento contra *Gutherium* diſputans, pleraque mihi antea collecta, præoccupavit. Ad *Caji* ſacerdotium redeo.

Cajum tributis comitiis Pontificem creatum mihi videor colligere ex lacera inſcriptione apud *Panvinium* ac *Gruterum*, quam *cap. 3.* ſuppletam exhibui; ibi enim de *Cajo* legitur:

SENATUS. ET. POPULUS. ROMANUS
ob HONOREM. DOMUS. AUGUSTAE.
KALATis
comitiis Pontificem creavit

Gellius *lib* XV. *cap. 17.* ſcribit *Labeonem tradere Kalata comitia eſſe quæ pro Pontificum collegio habeantur.* Sane ab urbe condita uſque ad *Cn. Domitium* Tribunum plebis, qui teſte Vellejo *lib.* II. in tertio conſulatu Marii A. V. 651. *legem tulit, ut ſacerdotes, quos antea collegæ ſufficiebant, populus crearet.* Paulo poſt *Sylla* Dictator eam legem antiquavit, quam tamen alter Tribunus plebis *T. Atius Labienus* A. V. 691. *Cicerone* conſule, reſtituit, uti tradit Dio *lib.* XXXVII. qui tamen errat ſcribens *Labienum* à *Cæſare*, qui Pontificatum Maximum petebat, ad eam legem rogandam impulſum; uti & *Pighius* ad A. V. Capitolinum 690. ſcribens: *Qua lege mox C. Cæſar nondum Prætorius &c. Pontifex Max. in Q. Metelli Pii eo anno mortui locum factus eſt.* Etenim Pontificis Maximi electio nunquam à collegio, ſed comitiis tributis à populo facta fuerat ante legem Domitiam, quod locupletiſſimis *Livii* teſtimoniis oſtendit Grucchius *lib.* II. *de Comitiis cap. 2. pag. 82.* ac cum eo Gutherius *lib. 1. cap. 8.* Hoc ipſum aperte tradit *Cicero* in ſecunda agraria, ubi ait minorem partem populi vocatam ad creandum Pontificem Maximum, nempe Tribus XVII. ex quibus novum eligebant Pontificem Max. *Atque hoc*, inquit, *idem de ceteris ſacerdotiis Cn. Domitius Trib. plebis V. C. tulit, quod populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur, ab ea parte qui eſſet factus, is à collegio* 125
cooptaretur. Julia lex à Dictatore *Cæſare* lata, *quæ lex eſt de ſacerdotiis proxima*, inquit Tullius in *epiſtola ad M. Brutum*, populo creandorum ſacerdotum poteſtatem relinquebat; unde ibidem ait *Cicero*, *Panſa* ſuperſtite, *ante prætoria, ſacerdotum comitia fuiſſent.* Quare A. V. 711. quo poſt mortem *Panſæ* conſulis, data eſt eadem epiſtola, ſacerdotes comitiis populi creabantur. *Auguſtus* in Philippicis eodem anno recitatis, atque in aliis priori anno habitis, dicitur Ciceroni *C. Cæſar Pontifex*; ipſum vero factum Pontificem A. V. 706. ex *Nicolao Damaſceno* ſuperius oſtendi, cujus hæc verba adduxi: *In collegium Pontificum adſcriptus eſt in locum L. Domitii, qui è vivis abierat, quod quidem populus ſuis ſuffragiis libentiſſime juſſit.* *Cæſar* igitur *Octavianus*, qui poſtea *Auguſti* agnomen retulit, factus eſt Pontifex comitiis tributis. Panvinius in *libro de civitate Romana pag. 419.* ſcribit ſub *Auguſto*, lege Domitia abrogata, Collegiorum primo, dein *Romanorum* Principum arbitrio Pontifices creatos. Hoc tamen falſum eſſe vel inde conſtat, quod *Auguſtus* legem Juliam, quam *Panvinius* non obſervavit, neutiquam abrogaſſe credendus eſt; erat enim ab avunculo eodemque per adoptionem patre promulgata, cum ipſe quoque tributis comitiis Pontifex factus fuiſſet. Hoc ipſum ex recitata inſcriptione deducitur; nam cum dicitur: OB HONOREM DOMUS AUGUSTAE KALAT.. hoc poſtremo verbo *Kalata comitia* deſignantur, quibus *Cajus* ſacerdotium obtinuit. Sane nuſquam legimus *Auguſto* imperante, Pontifices à collegio creatos. Suetonius de eodem ſcribit *cap. 40.* *Comitiorum quoque priſtinum jus reduxit: ac multiplici pœna coercito ambitu, Fabianis & Scaptienſibus tribulibus ſuis die comitiorum, ne quid à quoquam candidato deſiderarent, ſingula millia nummum à ſe dividebat.* Conſularia comitia populo ſervaſſe conſtat ex Dione *lib.* LIV. ad A. V. 733. ac Vellejo *lib.* II. qui ait *C. Sentium Saturninum* conſulem obſtitiſſe ne *Egnatius* ſibi ſufficeretur, ac juraſſe: *etiamſi factus eſſet conſul ſuffragiis populi, tamen ſe eum non renunciaturum.* In hoc elogio quo de loquor, de *Cajo* legimus: QUEM. COS. POPULUS CREAVIT. Quare *Auguſtus* ſacerdotum, uti etiam conſulum comitia populo permiſit. His tamen obiter notatis, vox illa KALATis in examen vocanda eſt. Etenim ſcribit *Gellius* loco prænotato ex libris *Lælii Felicis*: *Labeonem tradere Kalata comitia eſſe quæ pro Pontificum collegio habentur, aut Regis aut Flaminum inaugurandorum cauſa; eorum autem alia eſſe curiata, alia centuriata &c.* Regem ſacrorum centuriatis comitiis, Flamines vero curiatis creatos eruditi obſervarunt, eaſdem conjecturas Sigonius *lib. 1. de antiquo jur. civ. Rom. cap. 19.* ac Panvinius *pag. 314. de civit. Rom.* deſumentes ex Grucchio *lib. 1. de Comit. Rom. cap. 2. pag. 11.* At cum Pontificum creandorum jus ad populum, lege Domitia, ita ſpectaret, ut non in curias, neque in centurias diſcretus, ad comitia deſcenderet, ſed Tribus XVII. ſortito ad ſuffragia venirent, Pontifices tributis

comitiis creabantur, & quidem ſine auſpiciis, uti patet ex laudata epiſtola *Ciceronis* ad *Brutum*, quæ tamen auſpicia ſemper captabantur in comitiis curiatis ac centuriatis. Ex his cuipiam haud forte probabitur allatam inſcriptionem ea ratione ſuppleri, videlicet ut *Cajus* KALATis *comitiis Pontifex* factus fuerit, cum Kalata comitia, uti proxime prænotavi, fuerint aut curiata aut centuriata, eademque pro collegio Pontificum haberentur, aut Regis ſacrorum, aut Flaminum tantum
126 inaugurandorum cauſa; non autem Pontificum quoque creandorum gratia. His accedit *Q. Antiſtium Labeonem*, cujus teſtimonium produxi ex *Gellio*, floruiſſe ſub imperio *Auguſti*, cujus doctrinam laudat Tacitus in fine *lib.* III. *An.* libros vero juris ab eodem ſcriptos Pomponius *D de origine juris.* At *Labeo* ſcripſit *Kalata comitia eſſe, quæ pro Pontificum collegio habentur &c.* nempe eo quo ſcribebat tempore, ita eadem comitia appellari ſolita; & ſtatim addit iiſdem Kalatis comitiis *teſtamenta fieri ſolebant &c.* qua phraſi ſuo tempore eam condendorum teſtamentorum conſuetudinem antiquatam fuiſſe deſignat; ita *lib.* II. *Inſtitut. cap.* 10. *de teſtamentis ordinandis*, dicuntur eadem olim *calatis comitiis* facta, ac de eiſdem ſcribit Theophilus *lib.* II. *Inſtitut. Teſtamentum calatis comitiis tempore pacis fiebat bis in anno, hoc modo; Præco univerſam circuibat civitatem, populum convocans; tum, qui teſtamentum condere volebat, in concione populi, ipſo teſte populo, teſtamentum ſcribebat, ex quo etiam dictum eſt, calatis comitiis; nam* calare *eſt vocare: comitia vero populi congregatio; quoniam igitur vocati congregabantur, appellatum eſt teſtamentum calatis comitiis.* Hæc ille. Hujuſce difficultatis tollendæ ratio in tanta veterum ſcriptorum inopia, vix certa mihi inveniri poteſt, ut plane conjecturis indulgendum eſſe videatur. In primis conſtare arbitror ibidem novam *Cajo Cæſari* à Senatu ac populo *Romano* delatam dignitatem deſignari, & quidem Kalatis comitiis; vox enim illa KALAT de ſolis comitiis intelligi poteſt, ubi civium congregatio appellatur, uti in eadem inſcriptione fit, in qua legimus:

... SENATUS. ET. POPULUS. ROMANUS
.. HONOREM. DOMUS. AUGUSTAE. KALAT..

At ibidem prænotatur *Cajum* ab Equitibus appellatum fuiſſe *Principem juventutis*, eundemque annos natum quatuordecim à Populo *conſulem* creatum; diverſa poſtea dignitas eidem Kalatis comitiis à Senatu populoque *Romano* collata indicatur, quæ nulla alia videri poteſt, niſi Pontificatus; cum *Cajus* tres hoſce honorum titulos tulerit, ac Kalata comitia dicerentur quæ pro collegio Pontificum fiebant, ex *Labeone* laudato à *Gellio* ex libris *Lælii Felicis*. Ceteri quidem Pontifices Tributis comitiis creabantur, quæ ex eodem *Labeone*, Kalata nequaquam dicebantur, cum Kalata comitia eſſent curiata, aut centuriata. Verum *Cajum Cæſarem* S. P. Q. R. ob HONOREM DOMUS. AUGUSTAE. KALATis comitiis Pontificem fecit, ſive centuriatis uti Regem ſacrorum, ſive curiatis uti Flaminem. Cum ibidem legitur: *Ob honorem domus Auguſtæ*, quod peculiare atque inſolitum indicat, quod in aliis Pontificibus deſignandis, non fiebat. Cum igitur ceteri Pontifices tributis comitiis crearentur, *Cajus Cæſar* Kalatis comitiis Pontifex præter morem factus eſt, eo modo quo Rex ſacrorum, vel Flamines creabantur: nempe per præconem populo calato, ſeu vocato ad comitia ſive per curias, ſive per centurias habenda. Macrobius *lib.* 1. *Satur. cap.* 15. ait: *Itaque ſacrificio à rege ſacrorum & minore Pontifice celebrato, idem Pontifex calata, id eſt, vocata in Capitolium plebe, juxta curiam Calabram, quæ caſæ Romuli proxima eſt, quot numero dies à Calendis ad Nonas ſupereſſent, pronuntiabat &c Verbum enim* καλῶ *Græcum eſt, id eſt voco.* Hinc καλήτωρ præconem, qui populum convocare ſolet, apud Lexicographos ſignificat; quamvis *Feſtus* putet ſervos deſignari, *quia ſemper*, ait, *vocari poſſent ob neceſſitatem ſervitutis.* Illud certe compertum eſt miniſtros tan- 127
tum ſacerdotum Kalatores in vetuſtis epigrammatis appellatos. KALATOR FLAMINUM pag. 305. & *pag* ſuperiori 304. 9. KALATORI SACERDOTII TITIALIUM FLAVIALIUM; ut plane appareat ea voce ſignificari quæ ad ſacerdotes pertinebant; unde poſita interpretatio detruncati illius verbi KALAT iterum confirmatur, ut ſcilicet indicet ſacram dignitatem, qua *Cajus Cæſar* Princeps juventutis ac conſul deſignatus, exornatus fuit.

Hic iterum quædam *Gutherii* dicta corrigenda ſunt. In primis *lib.* 1. *cap* 8. ubi de Pontificibus Maximis diſputat, ſcribit: *Populum non illos creaſſe, propter religionem ſacrorum, ſed ſuis ſuffragiis deſignaſſe, poſteaque à collegio cooptatos*; additque; *Nos hodie jus nominationis, quod vocant Populo Romano daremus, canonicum vero inſtitutionem collegio.* At *Romani* ſcriptores non ſemel ſacerdotes à populo *creari* dixerunt. Livius *lib* XXV. ait: *Comitia inde Pontifici Maximo creando ſunt habita*; & in epitome *lib.* LXVII. *Cn. Domitius Pontifex Maximus populi ſuffragio creatus eſt.* Vellejus *lib.* II. *Cn Domitius*, inquit, *Tribunus plebis legem tulit, ut ſacerdotes, quos antea collegæ ſufficiebant, populus crearet.* Idem vero erat creare ac deſignare. Cæſar *Vellejo* dicitur *Flamen Dialis creatus*; Suetonio vero cap. 1. *Flamen Dialis deſtinatus.* Ita noſter *Cajus* in nummis dicitur *conſul deſignatus*, & in Ancyrano lapide: *Quem populus annos natum XIIII. conſulem creavit.* Pejus etiam dicta *Gutherius* explicavit; nam Populus *Romanus*, ſi Eccleſiæ vocibus uti velimus, jus canonicæ inſtitutionis, non vero puræ potæ nominationis habuit; neque enim Principes, qui nominant, ſed Pontifex *Romanus*, penes quem eſt canonica inſtitutio, dicitur Antiſtites creare. Ceterum populus *Romanus* habitis comitiis, Pontifices creare dicebatur, ut ſane non nominationis tantum, ſed plenæ inſtitutionis eorundem jus habuerit. In Pontifice faciendo hæc tria apud *Romanos* poſt latam legem Domitiam diſtinguebantur, creari videlicet, nominari ſeu cooptari, ac inaugurari. Pontifex comitiis tributis à populo creabatur, uti ex *Vellejo* & *Livio* oſtendi. Deinde ab uno vel à duobus è collegio nominatus, cooptabatur in collegium. Cicero in *Philippica XIII* cum recitaſſet ea quæ Senatus *Sex. Pompeji* honori decreverat, ait: *Hæc Senatus; reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit ampliſſimam, proſequetur, in primis paternum auguratus locum: in quem ego eum, ut quod à patre accepi, filio reddam, mea nominatione cooptabo.* Et in Philippica 2. *Quo enim tempore me augurem à toto collegio expetitum, Cn. Pompejus & Q. Hortenſius nominarunt (neque enim licebat à pluribus nominari) &c.* & initio libri ad Brutum de *Q. Hortenſio* loquens, ait: *Cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meæ fecerat, & inauguratum ab eodem, ex quo augurum inſtitutis in parentis eum loco colere debebam.* Ita inauguratio cooptationem ſequebatur, quæ idem erat ac conſecratio, quæ regiam nominationem, ac factam à Pontifice *Romano* Antiſtitis creationem conſequitur; quæ quidem omnia & clara & vulgata, haud majori indigent diſquiſitione. Tertium etiam Gutherius peccat, cum *lib.* 1. *cap.* 8. ſcribit: *Si igitur tributis comitiis patricius Pontifex deſignaretur, propter vim auſpiciorum,*

128 *ciorum, curiatis confirmabatur, cum plebeji ſacerdotes comitiis tantum tributis fierent, quod nulla auſpicia haberent.* Et cap. 9. idem repetens ait: *Tributis factis comitiis Pontifices, antequam curiatis confirmarentur, vel à collegio cooptarentur &c. deſignati dicebantur.* Hæc ille, quæ ubinam veterum monumentorum legerit, neſcio. Nomine Patriciorum Pontificum haud intelligere poteſt regem ſacrorum, aut Flamines, quaſi latius voce *Pontifices* uſurpata; nam illi neutiquam tributis comitiis creabantur, ut ex *Cicerone* de domo, & *Labeone* ſuperius laudato patet; numquam enim populus eos ſacerdotes ſuis comitiis, quæ tributa erant, deſignavit. Sed perperam illud etiam adſtruitur de Pontificibus proprie dictis, quorum collegium ex lege Ogulnia partim ex plebejis, partim ex patriciis componebatur. Etenim poſt legem Domitiam collegium XV. Pontificum tributis comitiis creabatur, nec quolibet eorum creato, cogenda erant comitia curiata, ut idem confirmaretur. Plane fingit Pontifices, qui eſſent Patricii, curiatis comitiis confirmatos fuiſſe, non vero Pontifices plebejos. Cicero in agraria, ait: *Atque hoc idem de ceteris ſacerdotiis Cn. Domitius Trib. plebis V. C. tulit, quod populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur, ab ea parte, qui eſſet factus, is à collegio cooptaretur.* In hac lege Domitia curiata comitia non nominantur, ſed tantum tributa; nempe ut ſuperius notat, Tribus XVII. ad comitia deſcendebant ſorte ductæ, à quarum parte majore, novem ſcilicet, qui eſſet factus, is non quidem curiatis comitiis confirmaretur, ſed ſtatim, inquit *Tullius*, à collegio cooptaretur. Cum *Rullus* Decemviros agris dividundis tributis comitiis creandos contenderet, Tribus XVII. ut in creandis ſacerdotibus, ſuffragia ferentibus; *Vidit*, inquit Cicero; *& perſpexit ſine curiata lege Decemviros habere poteſtatem non poſſe, quoniam per novem Tribus eſſent conſtituti.* At Rullus ut huic incommodo occurreret, teſte eodem Oratore, *curiatis ea comitiis, quæ vos non ſinitis, confirmavit*; lege per Prætorem lata: *ut hi decemviratum habeant, quos plebs deſignavit.* At cum ſemel *Rullus* Decemviros eo modo quo Pontifices, creari vellet, ſi Pontifices curiatis comitiis confirmabantur, ut *Gutberius* opinatur, & in hoc quoque ſuos X. Viros Pontificibus ſimiles *Rullus* feciſſet, neutiquam *Tullius* objeciſſet: *curiatis ea comitiis, quæ vos non ſinitis, confirmavit*; ſi & ipſi Pontifices eodem omnino modo confirmabantur. Præterea ante legem Domitiam Pontificum creatio ad collegium tantum pertinebat, nec ullis populi comitiis curiatis confirmabantur, ſed ipſi Pontifices creabant, cooptabant, inaugurabant, nullæque erant ea in re populi partes. At *Cn. Domitius* totam eam creandorum Pontificum poteſtatem à collegiis ad partem minorem populi tranſtulit, à qua qui factus erat Pontifex, vel augur, ſine alia rogatione populi, cooptabatur ab ipſis Pontificibus vel auguribus in collegium. Denique ideo *Cn. Domitius* ad comitia ſacerdotum partem tantum populi vocavit, teſte Tullio, *quod populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat.* At ſi comitia curiata habita fuiſſent, lex lata fuiſſet: *Velitis, jubeatis, ut quem novem Tribus Pontificem deſignarunt, Pontificatum ineat?* Sane populus, tunc curiatis comitiis ſacerdotia mandaſſet.

Verum neque hic *Gutberii* errorum finis; ſiquidem *lib.* 1. *cap.* 17. ſcribit: *Cæſar Octavius Cajo Cæſari filio in ipſis fere cunabulis ſacerdotium dedit*; cum tamen *Cajus* ageret annum ætatis XV. cum Pontificatum accepit, ac pro-
129 inde jam diu è cunabulis exiiſſet. Sacerdotium ſeveriori veterum *Romanorum* diſciplina iis tantum dabatur, quos honoribus commendatos, gravior etiam ætas veneranda majeſtate decorabat. Scribit Livius *lib.* XXIX. *Augur T. Sempronius admodum adoleſcens, quod tunc perrarum in mandandis ſacerdotiis erat.* Idem *lib.* XL. ait mortuo *P. Manlio* Triumviro Epulone, *Q. Fulvius M. F. in ejus locum Triumvir cooptatus; tum prætextatus erat.* Cicero pro *Seſtio* in fine ait *P. Lentulum* eodem anno & virilem togam, ac prætextam ob delatum auguratum obiiſſe. *Auguſtus* vero eodem die, uti ex *Nicolao Damaſceno* notavi, virilem togam ac Pontificatum accepit, aliquot tantum menſibus natu grandior *Cajo* Cæſare, cum hic eadem dignitate ornatus fuit. De *Cæſare* Dictatore ſcribit Vellejus *lib.* II. *Cum in Cottæ conſularis locum pene puer à Mario Cinnaque Flamen Dialis creatus, victoria Sullæ, qui omnia ab iis acta, fecerat irrita; amiſiſſet id ſacerdotium.* Suetonius vero ab his volumen auſpicatur: *Julius Cæſar Divus annum agens ſextum decimum, patrem amiſit, ſequentibuſque conſulibus Flamen Dialis deſtinatus &c.* additque à Dictatore *Sulla ſacerdotio & uxoris dote mulctatum.* Itaque *Julius Cæſar* circa annum decimum ſeptimum Flamen Dialis deſtinatus fuit. Quod hunc *Suetonii* locum *Caſaubonus* aliique *Suetonii* commentatores infeliciter attigerunt, pauliſper in eodem, bona Lectoris venia, immorabor, præſertim quod intelligo eoſdem utroque *Velleji* ac *Suetonii* teſtimonio *Plutarchum* falſi reum arguere, qui ſcripſit *Cæſarem* ſacerdotii candidatum, *L. Syllæ* opera, à populo illud non impetraſſe. *Cæſar* natus eſt A. V. 654. *Mario* VI. conſule, III. Idus Julii, tunc Quinctilis. Annum igitur ætatis XVI. init eadem die A. V. 669. Flamen Dialis deſtinatur A. V. 670. *Cn. Papirio Carbone* II. *L. Cornelio Cinna* IV. Conſ. annos natus ſexdecim. Hæc *Suetonio* ſcribuntur, quæ tamen ex *Vellejo* falſa probantur. Nam *Marius* A. V. 668. Idibus Januarii morbo obiit, teſte Floro *lib.* III. *cap* 21. cum ante paucos dies ſeptimum conſulatum iniviſſet. *Cinna* vero occiſus eſt A. V. 670. cum quartum conſul eſſet ex Appiano *lib.* 1. *bel. civ. pag.* 397. Qui igitur fieri potuit, ut *Cæſar* à *Mario* & *Cinna* A. V. 670. Flamen crearetur, cum *Marius* ante triennium vivendi finem fecerit? Præterea A. V. 667. *L. Cornelius Merula* erat Flamen Dialis, qui eo anno in locum *Cinnæ* magiſtratu pulſi, conſul ſuffectus, paulo poſt capta urbe à *Cinna*, venas ſibi ſecuit, ne vivus in hoſtium poteſtatem veniret, ex Appiano, *cit. pag.* 395. Vellejo *lib.* II. *Floro* loco laudato, ubi ait: Merula *Flamen Dialis in Capitolio Jovis ipſius oculos venarum cruore reſperſit.* At *cap.* 5. oſtendi poſt *Merulam* uſque ad *Ser. Cornelium Maluginenſem* neminem Flaminem Dialem creatum, ipſo Flamine Diali *Maluginenſi* in Senatu atteſtante: *Sæpe Pontifices Dialia ſacra feciſſe, ſi Flamen valetudine, aut munere publico impediretur, duobus & ſeptuaginta annis poſt Cornelii Merulæ cædem, neminem ſuffectum*; apud Tacitum *lib* III. Hæc virum oculatiſſimum *Panvinium* fugere; etenim in *lib. de civit. Rom. pag.* 345. ſcribit poſt *Cornelium Merulam*, *C. Cæſarem* id ſacerdotium conſecutum, ac paulo poſt eodem à victore *Sulla* dejectum; ac dein vacaſſe flaminium Diale annos plus minus centum. *Vellejus* diſerte teſtatur *Cæſarem* non quidem in *Cornelii Merulæ*, ſed in *Cottæ conſularis locum Flaminem Dialem ſuffectum.* Ex proxime dictis conſtat A. V. 667. *Cæſarem* annum agentem ætatis decimum tertium, non fuiſſe Flaminem Dialem, cum *L. Merula* eo anno id ſacerdotium obtineret, ne- 130
que huic poſtea ſuffectum fuiſſe, ac ex conſequenti *Suetonium* in ipſo limine in errorem impegiſſe.

Ruſus cum *Vellejus* ſcribat *Cæſarem* creatum Flaminem à *Mario* ac *Cinna* pene puerum, ac poſtea victoria *L. Syllæ* eo ſacerdotio privatum fuiſſe: hæc *Mario* ac *Cinna* viventibus contigere. *Sylla* Urbem bis victor ingreſſus eſt. Nam A. V. *666.* cum idem conſul apparatui belli *Mithridatici* in *Campania* incumberet, *Marius* quamvis privatus, curavit, ut lata à *Sulpicio* Tribuno plebis lege, *Syllæ* provincia abrogata, ſibi committeretur; *Sylla* vero re intellecta, exercitum *Romam* duxit, ac cum duabus legionibus Urbem ingreſſus, quatuor aliis in ſuburbanis caſtris relictis, obviam ad Eſquilias *Marium* acie fudit, ac cum univerſa ejuſdem factione *Roma* ejectum, Populi *Romani* hoſtem judicavit, pari Marianis omnibus ſententia damnatis. Tum victor *Sylla*, rebus in urbe pro arbitrio conſtitutis, in *Aſiam* contra *Mithridatem* tranſmiſit. Interim *Marius* ac *Cinna* rerum iterum *Romæ* potiuntur, multa Senatorum cæde urbem fœdantes. At *Sylla* bello *Mithridatico* intra triennium magna felicitate confecto, in *Italiam* rediit, ac *Brundusii* copias expoſuit Olympiade CLXXIV. ex *Appiano* citato *pag.* 401. anno ejoſdem primo, *L. Scipione Aſiatico*, *C. Norbano Flacco* Coſſ. V. C. 671. ex eodem ibidem, *Livio* in *epitome lib.* LXXXV. Eutropio *lib.* V. Toto fere biennio, vario Marte, in *Italia* bellum civile flagravit; donec A. V. 672. Kal. Novembris, maximo ac periculoſiſſimo certamine ad portam Collinam inito, ingenti hoſtium ſtrage edita, *Sylla* iterum armatus Urbem occupavit. Ex his infertur *Cæſarem* non fuiſſe dejectum flaminio Diali hac poſteriori *Syllæ* victoria; nam anno V. *667.* quinquennio antequam iterum *Sylla* Urbem irrumperet, *Merula* fuerat Flameo Dialis, cui nemo uſque ad imperium *Auguſti* ſuffectus fuit. Hinc *Sylla* poſt priorem victoriam quam in ſuo conſolatu A. V. *666.* de Marianis reportavit, *Cæſarem* flaminio privavit, *Merula* eidem ſuffecto. Porro *Cæſar* eo anno erat puer duodennis, cum natus fuerit ex dictis A. V. 654. Illum tamen *Marius*, qui *Juliam Cæſaris* amitam in matrimonio habebat, puerum licet, Flaminem creavit; arbitror tamen defectu ætatis non fuiſſe inauguratum; unde *Suetonio* dicitur *Flamen Dialis deſtinatus*, qua dicendi formula uſus, ſcribit de *Caligula capite* 12. *Augur in locum fratris ſui Druſi deſtinatus, prius quam inauguraretur, ad pontificatum traductus eſt.* Cum vero *Sylla Mario* hoſti infenſus, univerſam ejuſdem factionem partim S. C partim metu Urbe expuliſſet, *Cæſarem*, etiam puerum *Mario* affinitate conjunctum, flaminio privavit. Plutarchus initio *de vita Cæſaris* ſcribit eundem poſt reverſum ex *Aſia Syllam*, ſacerdotium à populo petiiſſe; at obſtante *Sylla*, ſuffragia populi non tuliſſe. Id contigit ante latam à *Sylla* Dictatore legem A. V. 673. qua poteſtas creandorum ſacerdotum, antiquata lege Domitia, à populo ad collegia tranſlata eſt. Igitur non loquitur de flaminio, quod antea *Cæſar* amiſerat, ſed de altero ſacerdotio, quod poſtea idem petebat. Fallitur vero vir eruditus, arbitratus nummos quorum ectypum producit, flaminium *Cæſaris Suetonio* memoratum, deſignare; etenim in iiſdem non albogalerus, ſive apex Flaminum inſigne, ut idem putat, exprimitur, ſed tutulus inſigne Pontificum; unde *Apulejus* in apologia loco ſuperius indicato *Pontificibus galerum* pro inſigni aſſignavit. Eundem galerum habes in nummis *Auguſti* Triumviri, qua quidem *Auguſti* pon-
131 tificatus deſignatur. Profecto in laudatis nummis *Cæſaris* Dictatoris non flaminium, quo nunquam inauguratus fuit, quamvis eſſet deſtinatus Flamen, ſed Pontificatus Maximus, quem A. V. 691. obtinuit, ſcalptus eſt.

Hujus A. V. 749. initium lætum *Auguſtæ* domui, atque Orbi *Romano* reddidit *Cajus Cæſar* Imperatoris *Cæſaris Auguſti* filius, togam virilem induens, idemque ſacris ac profanis dignitatibus exornatus; verum ejuſdem anni exitum longe lætiorem fecit univerſo terrarum Orbi, immo cœleſtium etiam ſpirituum choris æterni Patris Filius in terris natus, *habitu inventus ut homo.* De anno Natalis Chriſti Domini jam inde ab Eccleſiæ creſcentis exordio diverſæ fuerunt Sanctorum Patrum ſententiæ; & quamvis doctiſſimi Scriptores ſummo ſtudio ac ſingulari diligentia certam illius epocham indagare conati ſunt, nihil hucuſque exploratı, & quod in dubium à pluribus optimo jure non revocetur, traditum eſt. Recte S. Auguſtinus *lib.* II. *de doctr. Chriſt. cap.* 28. *Per Olympiadas*, inquit, *& per Conſulum nomina multa ſæpe quæruntur à nobis, & ignorantia conſulatus, quo natus eſt Dominus, & quo paſſus eſt, nonnullos coegit errare.* Haud animum induxi ad difficillimam controverſiam divertere, de qua quidam juſta volumina conſcripſere. Illorum ſententiam hic ſelegi uti ceteris anteferendam, cum qua *Caji Cæſaris* hiſtoria, quam proſequor, maxime congruit; quædam enim de eodem Cæſare vetuſta monumenta recenſent, quæ juxta aliorum de natali Chriſti opiniones, nulla plane veritate ſubſiſtunt, uti in proximo capite demonſtrabo. Æra vulgaris, quam modo *Romana* Eccleſia ſequitur, auctorem habet *Dionyſium Exiguum*, qui ineunte ſexto Chriſti ſæculo floruit. Ab hac tamen epocha meus *Panvinius* anno diſcordat, biennio *Baronius*, triennio *Sulpicius Severus.* At pleno quadriennio ante æram vulgatam, natale Domini anticipandum contendunt doctiſſimi recentiores è Societate Jeſu, quos honoris meique erga eorundem familiam, in cujus ſcholis educatus ſum, obſequii cauſa nomino; nempe Joannes Dekerius *in theſibus*, Bucherius in *canonem Paſchalem Victorii cap.* 12. *pag.* 221. Seneſcaltus apud eruditiſſimos collegas *Henſchenium* ac *Papebrochium in diatriba* præliminari ad menſem Aprilem *exercit.* 2. *num.* 7. qui tamen in ſuperiorem annum Natale Domini retrahunt, quæ pariter ſententiæ cum hiſtoria *Caji* recte conſentit. Eandem *ceteris anteponendam* judicat, Petavius *lib.* XII. *doct. Temp. cap.* 7. Uſſerius in *rebus Chronologicis* ſumma cum laude verſatus, eidem opinoni adhæret *tomo* 2. *Annal. pag.* 527. quam ſibi pariter probari mihi teſtatus eſt *P. Antonius Pagy* vir doctiſſimus, ac hiſtoriæ Eccleſiaſticæ bono natus. Igitur Chriſtus Dominus natus eſt die 25. Decembris A. V. 749. Auguſto XII. *L. Cornelio Sylla* Coſſ. Anno vero Juliano exeunte XXXXI. Olympiadis 193. anno IV.

CAP. VI. 132

Herodes *Rex* Judæorum *certam talentorum ſummam* Cajo *&* Lucio Cæſaribus *teſtamento legat.* Cajus Cæſar *inter judices in cauſa ſucceſſionis regni ejuſdem. Herodiani regni chronologia ſtabilitur. Interpretum* Joſephi *errores correcti. Ludi Apollinares pluribus diebus continuati. Ex iiſdem ludis initæ* Cæſarem *inter &* Antonium *Triumviros pacis, ac regni* Herodi *delati tempus eximio charactere demonſtratur. Annus captæ ab* Herode Hieroſolymæ *oſtenditur, ac* Joſephi *metachroniſmus notatur.* Ricciolı *hallucinationes contra* Dionem. *Chronologia trium navigationum* Herodis *in* Italiam *proponitur, ac Saliani de iiſdem anachroniſmi confutantur. Inſignis character anni obitus* Herodis *ex hiſtoria* Caji Cæſaris *producitur.*

Hiſtoriam in præſenti aggredior plenam litigiis, quorum fons *Joſephus* qui res *Hebræorum* à prima gentis origine ad ejuſdem uſque excidium

eidium in literas miſit. Nam *lib.* XVII. *Antiquit.*
Judaic.cap. 8. ſcribit *Herodem*, cum poſtremo fa-
to urgeretur, teſtamentum condidiſſe, ac regni
ſucceſſore *Archelao* filio nominato, ingentem vim
pecuniæ legaſſe: Auguſto quidem χίλια τάλαντα,
τῇ τε γυναικὶ, καὶ τέκνοις αὐτοῦ, καὶ φίλοις, καὶ
ἀπελευθέροις περὶ πεντακόσια: *Mille talenta, & uxo-*
ri, & filiis ipſius adoleſcentulis, nec non amicis, &
libertis circiter quingenta. *Gelinus* vertit quinqua-
ginta; ſed Typographo erratum eſt, nam πεντα-
κόσια *quingenta* ſignificat. Tota vero ea legatæ
pecuniæ ſumma valet nongenta ſcutatorum mil-
lia. Addit *Joſephus Herodem* paulo poſt regnan-
di ac vivendi finem feciſſe. At eum in prioribus
tabulis regni hæredem conſtituiſſet *Herodem An-*
tipam, quem ex alia uxore, novem enim duxit,
ſuſceperat, ſtatim ab obitu regis contentionem de
ſucceſſione regni inter fratres erupiſſe, qui pau-
lo poſt *Romam* tranſmiſere, apud *Auguſtum* de pa-
terna hæreditate diſceptaturi. Rem fuſius narrat
Joſephus *lib.* XVII. *Antiquit. cap.* 11. ſcribens *Au-*
guſtum judices cognoſcendæ cauſæ deſtinaſſe, qui
coram ipſo ſententiam ferrent, Σὺν οἷς καὶ Γάϊον
τὸν Ἀγρίππου μὲν καὶ Ἰουλίας τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς
υἱὸς, ποιητὸν δὲ αὐτῷ γεγονότα, πρῶτον τι καθεζό-
μενον παρέλαβε. *Et in his Cajum filium Agrippæ*
& Juliæ ipſius filiæ, à ſe autem adoptatum, primo
ſupra cæteros loco ſedentem. Mirum quanti ob hæc
Joſephi verba tumultus inter ſcriptores excitentur.
Salianus perpetuus ille *Joſephi* hoſtis ad A. M. 4054.
num. 4 Hebræum hiſtoricum ſplendidi mendacii
reum peragit, quod *cohoneſtandi concilii gratia, in*
quo de Hebræorum rege ac regno agebatur, Caji præ-
ſentiam adjecit. *Baronius Herodis* regis mortem
recitat ad annum V. 759 biennio poſt obitum *Ca-*
ji Cæſaris, qui ex *Piſana* tabula deceſſit *ante diem*
IX. Kal. Martias Sex. Aelio Cato, C. Sentio Sa-
turnino Coſſ. Anno. V. 756. ut plane judicio de
ſucceſſione in demortui *Herodis* regnum, intereſ-
133 ſe non potuerit. Idem vero Annalium conditor
in apparatu *num.* 114. ait: *Labyrinthos & inextri-*
cabiles offendere errores, & in eis mergi neceſſe ſit
eos, qui de annis Herodis regni tam facile eidem Jo-
ſepho acquiſcendum exiſtimant. At *Dionyſius Pe-*
tavius omnium Jeſuitarum eruditiſſimus, & cui
vix parem noſtra ætas tulit, *lib.* XI. *doctr. temp.*
cap. 1. *Joſephi* vicem dolens, ejuſdem adverſariis
ingratitudinis notam inurit: *Ex Joſephi*, inquiens,
fontibus rivulos ſuos duxerunt, & tamen incredibi-
le eſt quantum ab authore ipſo, magiſtroque ſuo diſ-
ſentiant. Equidem ſi *Saliani* voluminibus quæ-
cunque ex *Joſepho* exſcripſit, demerentur, plu-
rimum ſane ponderis tomi illi prægrandes amitte-
rent. Eadem vero terricula idem Petavius con-
temnens *lib.* X. *cap.* 65. ſcribit: *Quoniam ad verum*
Chriſti natalem inveſtigandum, & ad Evangelicam
illuſtrandam hiſtoriam Herodis Epocha plurimum con-
fert, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν. *Ad id nobis facem præfert*
Joſephi præſtantiſſimi ſcriptoris hiſtoria, qui annis
Herodis initia, reſque geſtas fideliſſime perſcripſit. Et
in notis ad *S. Epiphanium* ad hæreſim LI, Alogo-
rum *Joſephi* fide inſcribendo commendata, ait: *Tum*
ubi hæc attentius excuſſi quæ ad Joſephum evertea-
dum validiſſima credebantur, nihil atroci illa caſti-
gatione iniquius eſt viſum. Hic ſane non timuit,
facem præferente *Joſepho*, labyrinthos & inextri-
cabiles offendere errores. Non is ſum, qui *Ba-*
ronium aut *Petavium* judicio meo ſiſtere auſim.
Equidem, magni viri,

Non noſtrum inter vos tantas componere lites.

Nec pariter animum induxi conſtantem ac per-
petuam *Joſepho* advocationem commodare; cum
præſertim tantulam hæreditatem ſibi ab *Herode*
legatam *Cajus*, *Auguſti* exemplo, dimiſerit; quam
licet diligentiori opera eidem *Cæſari* contra *Sa-*

A *lianum* aſſererem, ne illius quidem teruncius in ad-
vocati ſportulam veniret. Verum quod ad annum
natalis Chriſti Domini certiori tramite indagan-
dum, *Herodis epocha plurimum confert*, uti recte
Petavius pronuntiavit, celeberrimam in contro-
verſiam libens ac volens deſcendo, in qua *Salia-*
ni adverſus *Joſephum* inſultus ita comprimo, ut
eundem tamen *Joſephum* in quibuſdam corrigen-
dum oſtendam. Porro rem altius repetam.

Anno V. C. 712. Juliano IV. Olympiadis
CLXXXIV. anno tertio, *M. Æmilio Lepido* ite-
rum *L. Munatio Planco* Coſſ. pugnatum eſt apud
Philippos, victiſque *Bruto* ac *Caſſio*, *Romani* Or-
B bis imperium Triumviri inter ſe partiti ſunt. Præ-
lium vero Philippenſe exeunte autumno commiſ-
ſum colligo ex Plutarcho *in Bruto*, quo loci nar-
rata *Caſſii* clade ac morte, de militibus *Antonii* &
Cæſaris Octaviani, antequam poſtremo prælio cum
Bruto confligerent, ſcribit: *In caſtrorum concavi-*
tate aſperrimam hiemem expectabant, paludibus etiam
impliciti, præterea poſt pugnam autumnalibus pluviis
copioſi, limo omnia contubernia impleverant, aqua-
que quæ ex frigore in glaciem denſabatur. Appianus
etiam de iiſdem militibus ait *lib.* IV. *pag* 665. *Ap-*
petente hieme quoque moleſta, in planicie cumoſa ma-
nentibus &c. Dein victo etiam *Bruto*, *Cæſar* in
C *Italiam* agros militibus diviſurus, tranſmiſit; *An-*
tonius vero in *Græciam* deſcendens, *Athenis* hie-
mavit, teſte Plutarcho in *Antonio*. Dum hic ea
in urbe hiemem tranſigebat, inquit ibidem *Plu-*
tarchus, ad doctorum hominum diſputationes, ad
theatra, ad ludos ſe totum converterat, in judi-
cando mitis, in largiendo magnificus. *Vere ap-*
petente, L. Cenſorino Græciæ præfecto, ipſe in A-
ſiam tranſmiſit. Ibidem, nempe A. V. 713. *P.*
Servilio L. Antonio Triumviri fratre Coſſ. Scri-
bit *Joſephus Antonium* in *Bithyniam* primum ad- 134
vectum, ubi aderant Hebræorum legati *Herodem*
accuſaturi, quod regiam poteſtatem invaſiſſet,
D *Hyrcano* penes titulum tantum regnante; *Herodem*
vero ab *Antonio* primum in colloquium admiſſum,
adeo ſibi *Antonium* conciliaſſe, ut accuſatores ne
quidem auditi, re infecta, diſceſſerint. *Salianus*
hoc *Antonii* in *Bithyniam* iter *Joſepho* recitatum,
in dubium vocat, quod *Romanorum* rerum ſcripto-
res dicunt ipſum *Epheſum* tranſmiſiſſe. Cur enim,
inquit, cum ex *Græcia* recta ſit navigatio *Ephe-*
ſum, in *Bithyniam* divertiſſet? Sane verebar, ne
Salianus Joſephum apud *Antoninum* Imperatorem
accuſaret, cujus extat reſcriptum *Ulpiano* memo-
ratum *L.* 4. *D. de off. Proconſulis*, ubi ait: *Im-*
perator noſter Antoninus Auguſtus ad deſideria Aſia-
E *norum reſcripſit: proconſuli neceſſitatem impoſitam*
per mare Aſiam applicare, & metropolim Epheſum
primam attingere. Hanc quoque *neceſſitatem im-*
poſitam Antonio Triumviro *Salianus* opinatur. Sed
neceſſitatem quæ *Antonium* in *Bithyniam* primum
traxit, *Saliano* exponamus. *Bithyniam* A. V. 711.
Tullius Cimber, unus interfectorum *Cæſaris*, ob-
tinebat, qui claſſe *Turullio* quæſtori tradita, ter-
reſtres copias adverſus *Dolabellam Antonii* colle-
gam duxit, ex *lib.* XII. *Fam.* Ciceronis *epiſt.* 13. ac
Tarſenſes expugnavit ex Dione *lib.* XLVII. Anno in-
ſequenti Urbis 712. *M. Brutus*, bello contra Trium-
viros inſtante, in *Aſiam* pecuniam ac militem col-
F lecturus, ſe contulit. Plutarchus in *Bruto* ait: *Claſ-*
ſem in Bithynia, & apud Cyzicum reliquit, terre-
ſtrique itinere proficiſcens civitates ſibi confirmat.
Ecce tibi *Brutum* in *Bithyniam* primum claſſe ad-
vectum. Cum vero copias cum *Caſſio* in *Euro-*
pam trajiceret, *Apulejam* à Triumviris proſcri-
ptum, *Bithyniæ* præfecit. Hinc *Antonius Bruto*
victo, atque occiſo, recta in *Bithyniam* tranſmi-
ſit, ut provinciam triennio fere ab hoſtibus *Cæ-*
ſaris gubernatam, omnium primam luſtraret.

Scribit Appianus *lib.* IV. *pag.* 616. *Apulejus Bru-*
ti auſpiciis rexit Bithyniam; quo cæſo, & tradita
Antonio provincia, reditum impetravit. Idem ve-
ro hiſtoricus recenſens provincias, quas *Antonius*
Epheſo profectus, adiit, numerat *lib.* v. *bel. civ.*
pag. 675. *Phrygiam, Myſiam, Gallogræciam, Cap-*
padociam, Ciliciam, Cœleſyriam, Palæſtinam, Itu-
ræam, ceteraſque Syrorum provincias. *Bithyniam*
non recenſet, quod eam provinciam *Antonius*
adierat, antequam *Epheſum* veniret. Dum *An-*
tonius per æſtatem in *Phœnicia*, quæ unà provincia-
rum *Syriæ* eſt, moraretur, *L. Coccejum* ac *Cæci-*
nam Cæſaris legatos excepit; ex eodem *lib.* v. *pag.*
706. Interim exactis tota *Aſia* ac *Syria* tributis,
relicto in *Aſia L. Munatio Planco*, in Syria vero *L.*
Decidio Saxa, *militibus per hiberna diſtributis, in*
Ægyptum poſt Cleopatram profectus eſt, à qua ex-
ceptus ſplendide, hiemavit ibi ſine inſignibus imperii.
Appianus *lib* v. pag 677.

Dum hæc in *Aſia* ab *Antonio* geruntur, Cæ-
ſar in *Italia* agros militibus dividebat. Cum ve-
ro *Romani* cives ægre ferrent avitis ſe poſſeſſioni-
bus pelli, ac eaſdem in civilium bellorum præ-
dam venire, ingentes tumultus tota paſſim Italia
erupere, quos etiam bellum inter *L. Antonium* ac
Cæſarem Octavianum circa Autumnum conſecu-
tum eſt. *Lucius Antonius*, qui eo A. V. 713.
conſulatum gerebat, pleriſque fruſtra tentatis,
Peruſiam tandem ſe recipiens, caſtra ibidem
metatus eſt. *Cæſar* eundem ſtatim inſecutus,
triplici exercitu *Peruſiam* cinxit. Obſidium
per hiemem protractum eſt; urbs enim in col-
libus ſita, ac numeroſis copiis munita, niſi fame
expugnari poterat Scribit Appianus *lib.* v. *pag.*
135 689. L. Antonium *nocte quæ Kalendas Januarias*
præcedit, eruptione facta, caſtra *Cæſaris* aggreſ-
ſum, ac cum multa ſuorum clade repulſum. In-
terea ciborum inopia deditionem facere coacti
ſunt. *Cæſar L. Antonii* militibus, teſte eodem pa-
gina 699. *hiberna deſignavit oppida, ſimulque qui*
eos deduceret. Suetonius *cap.* 15. deditionem *Pe-*
ruſiæ recitans ait: *Scribunt quidam trecentos ex de-*
ditiiis electos utriuſque ordinis, ad aram D. Julio
extructam, Idibus Martiis hoſtiarum more macta-
tos; ut hoſtium ſanguine ea die, qua *Cæſar* Di-
ctator occiſus fuerat, ejuſdem manes ſatiaret. Ex
his intelligimus *Peruſiam* à *L. Antonio* deditam A.
V. 714. à parilibus inchoando, antequam hiems
exiret. Obſeſſam vero eandem Urbem inſtante
hieme A. 713. ex eodem ſcriptore *Græco* colligi-
tur, qui de *L. Antonio* conſule pag. 689. ſcribit:
Peruſiam autem ideo venerat, *ut, ſi opus eſſet, in urbe*
munita hiemaret, donec Ventidius veniret cum ſociis.

A. V. 714. *Juliano* VI. *Parthi* appetente ve-
re, cum ingenti exercitu in *Syriam* irruperunt.
Nam *Labienus* ex clade *Philippenſi* ad barbaros
fugiens, auctor *Orodi* Regi fuerat, ut *Italia* bello
civili inter *Cæſarem Octavianum* ac *L. Antonium*
conſulem flagrante, *Antonio* vero in hibernis *Æ-*
gypti voluptatibus turpi ſocordia indulgente, *Sy-*
riam occuparet. *Parthi Pacoro* Regis filio *ac*
Labieno ducibus, *Syriam* aggreſſi, nullo negotio
univerſam, excepta *Tyro*, ſubegerunt. *Saxa*
enim, quem *Antonius Syriæ* præfecerat, prœlio
à *Labieno* victus, ac in fuga captus, neci tradi-
tus eſt; eoque mortuo, *Syria* in *Parthorum* po-
teſtatem venit. Tum diviſis copiis, *Labieno* cum
parte exercitus in *Aſiam* miſſo, *Pacorus* in *Palæ-*
ſtinam movit, ex Dione *lib* XLVIII. *Joſephus*
lib. XIV. *Antiq. cap.* 23. ſcribit hanc *Parthorum*
in *Syriam* irruptionem contigiſſe *altero anno* ab
Antonii in *Aſiam* adventu. Recte; nam A. V.
713. *Antonius* in *Aſiam* è *Græcia* tranſmiſerat, ac
anno colligendis tributis conſumpto, *Alexandriam*
hieme inſtante, perrexerat; *Parthi* vero altero

A A. V. 714. *Syriam* invaſerunt. Hæc *Joſephi*
chronologia obſervanda eſt; nam ipſius poſtea te-
ſtimonio eundem metachroniſmi convincam.
Plutarchus cum narraſſet ludos, convivia, cete-
raſque voluptates, quibus *Antonius* per hiemem
apud *Cleopatram* indulſerat, ſcribit: *Ejuſmodi*
rebus intento Antonio, duo nuntii eodem tempore af-
feruntur: alter quo certior factus eſt Lucium fra-
trem & Fulviam uxorem primo inter ſe diſſidentes,
deinde cum Cæſare pugnantes, amiſſis rebus, Italia
pulſos: alter Labienum Parthorum ducem omnem
Aſiam ab Euphrate & Syriam, & Lydiam, &
Ioniam occupaſſe narrabat. Hinc tanto armorum
B fragore excitus, inquit Appianus *lib.* v. *pag* 701.
Verno tempore Alexandria Tyrum profectus eſt; ubi
cum accepiſſet Aſiaticas provincias in *Parthorum*
poteſtatem veniſſe, *Italicum* bellum prætexens,
Athenas navigavit, ut cum *Sexto Pompejo Magni*
filio, qui *Siciliam* cum inſtructiſſima claſſe tene-
bat, belli adverſus *Cæſarem* ſocietatem iniret, il-
lataſque *Lucio* fratri apud *Peruſiam* injurias ulci-
ſceretur.

Palæſtinæ id temporis *Hyrcanus* imperabat,
omnia tamen unius *Herodis* ejuſdem generi arbi-
trio gerebantur, quod ægre ferens *Antigonus*, cu-
jus pater *Ariſtobolus Judææ* regno quondam à
C *Pompejo* privatus fuerat, *Parthos* tota *Syria* victo-
res, ingentium præmiorum promiſſis allectos, in
Palæſtinam accivit, ut eorundem opera paternum
regnum recuperaret. *Pacorus* cum ſciret *Hyrca-*
num Romanorum partibus ſtudere, cum duplici
exercitu in *Judæam* ſtatim venit, ut dejecto *Hyr-*
cano, *Antigonum* regno præficeret. *Antigonus*
cum copiis, quas privata pecunia collegerat, *Hie-*
roſolymam movit, atque à civibus *Herodis* regimen 136
peroſis, intra urbem admiſſus eſt; regiam tamen
non occupavit, quod & ſitu munita, & valido
milite inſtructa, ab *Herode* tenebatur. *Pacorus*
exercitum procul ab urbe caſtra metari juſſit, ex-
D pectans *conventuras à tota regione turbas ad Pente-*
coſtem, quam vocant ſolemnitatem, ex Joſepho *lib.*
XIV. *cap.* 24 Ubi feſta dies advenit, ac in urbe
paſſim cædes fierent, aliis *Antigoni*, aliis *Herodis*
partes foventibus, *Pacorus* prætextu ſeditionis
componendæ, partem exercitus urbi admovit,
ac *Hyrcanum* in colloquium amice venientem, ac
nullos dolos veritum, ſpecie legationis ad *Bar-*
zapharnem ducit, qui cum altero exercitu longius
Hieroſolyma ſubſtiterat. *Hyrcanus*, ubi in caſtra
venit, in vincula conjicitur, ac *Antigonus Ju-*
dæis rex ſtatim imponitur. *Herodes* qui in regia
E remanſerat, *Hyrcani* captivitate intellecta, *Hie-*
roſolymis relictis, ſuos ſecum milites cum familia
ducens, *Maſſadam* munitiſſimum oppidum ſe re-
cepit; eodem vero valido præſidio ac copioſo
commeatu inſtructo, quo obſidium diutius pro-
traherent, ſi eo *Antigonus* cum exercitu veniſſet;
magnis itineribus in *Arabiam* ad *Malcham* regem
Nabatæorum pluribus ſibi beneficiis obſtrictum,
perrexit. Verum à *Malcho* juſſus regni finibus
excedere, in *Ægyptum* iter intendens, venit *Rhi-*
nocoluram, inde *Peluſium*; ubi à nautis *Alexan-*
driam navigaturis excluſus, à magiſtratu ejus ur-
bis ſummo cum honore in *Ægypti* regiam dedu-
F ctus fuit *Cleopatra Herodis* vicem miſerata, eun-
dem *Alexandriæ* detinere conata eſt; *haud tamen*
efficere potuit ne Romam properaret procelloſo licet
tempore, & parum tranquillis, ut nuntiabatur,
rebus Italiæ Joſephus *lib. cit cap.* 25. *Sa-*
lianus Joſephum antilogiæ reum peragit, qui cum
ſcripſiſſet, capta à *Parthis* diebus feſtis Penteco-
ſtes *Hieroſolyma*, *Herodem* celeri fuga urbe ela-
pſum, *Alexandriam* ſe contuliſſe, hyberno tem-
pore *Alexandria* ſolviſſe poſtea affirmaverit. Ve-
rum nullus hic *Joſephi* error eſt, ſed *Saliani* pra-
vam

vam *Rufini* interpretationem ſecuti. *Joſephus* Græce ſcripſit: χειμῶνος τι ὄντος, quæ verba *Rufinus* ac *Gelenius* Latio donantes dixere: *hiberno licet tempore.* At vox χειμῶνος tum hiemem, tum maris procellam promiſcue ſignificat. Appianus *lib.* v. *pag.* 728. narrat plurimos remiges claſſis Auguſti per hiemem interiiſſe, ac ſtatim eandem claſſem improviſa tempeſtate huc illuc jactatam refert; hiemen ac procellam eadem vox χειμῶνος ibidem exprimit. Dio *lib.* XLIV. ad A. V. 706. ſcribit *Cæſarem* per hiemem piſcatoria navicula ex *Epiro* ſolviſſe, ac ſtatim ſæviente maris tempeſtate, pene ſubmerſum. Nomen autem χειμῶνος hiemen ac procellam ibidem deſignat. In Actis Apoſtolicis *cap.* 27. deſcribitur tempeſtas, qua *D. Paulus*, cum in *Italiam* duceretur, conflictatus eſt; illi vero Græce χειμῶνος ſcribitur; poſtea ibidem hiemare ab eadem ipſa voce dicitur παραχειμάσαι. Ex varia hujuſce vocis ſignificatione non ſemel *Joſephi* interpretes lapſi, viros eruditos in errores traxere, quod iterum inferius proxime demonſtrabo. Itaque Herodes A. V. 714 poſt Pentecoſten, labente Junio, *Alexandriam* venit, *procelloſo licet tempore* tranſmittens, fluctibus jactatus, ac farcinis amiſſis, ægre *Rhodum* applicuit, ubi amicorum pecunia adjutus, triremi extruendæ intentus, aliquandiu ibidem degere coactus eſt.

Cæſar Octavianus, cum accepiſſet *Antonium* ex *Aſia* in *Græciam* veniſſe, veritus ne idem inito cum *Sex. Pompejo* fœdere, bellum ſibi denuntiaret, animum induxit *Fuſii Caleni*, qui *Antonii* nomine *Galliam* ac *Hiſpaniam* tenebat, legiones ſuas in partes trahere. Dum cunctatur, honeſtam occaſionem perficiendi conſilii expectans, *Calenus* legatus morbo abſumitur, ac *Cæſar* pro-
137 pere in *Galliam* profectus, Antonianas legiones ſibi adjunxit, ſimulque *Galliam* ac *Hiſpaniam*, quæ hucuſque *Antonii* legato paruerant, occupavit. *Antonius* hiſce intellectis, cum *Sex. Pompejo* contra *Cæſarem* conſpirans, cum claſſe in *Italiam* venit, ac ſtatim *Sipuntum* cepit; inde *Brunduſium* copias admovit, & cum oppidani in urbem illum admittere recuſaſſent, obſidium terra marique inchoavit. Dio *lib.* XLVIII. & Appianus *lib.* v. *pag.* 704. *Cæſar Sex. Pompeji* amicitiam quæſiverat, ne cum duobus hoſtibus una ſimul bellum gerere cogeretur; at cum *Pompejus* nullas pacis conditiones admitteret, inquit Dio *lib.* XLVIII. ad A. V. 714. *M. Vipſanio Agrippæ bellum contra eum gerendum injunxit, ipſe vero in Galliam profectus eſt. Qua re cognita, Pompejus, obſervato eo tempore, quo Apollinaribus ludis exhibendis, occupatus erat Agrippa (præturam enim tum gerens, ac præcipuus amicus Cæſaris ſplendide omnia agebat; ludoſque inter cetera equeſtres biduo præbebat &c) in Italiam tranſmiſit, ac tandiu in ea prædas agendo commoratus eſt, donec Agrippa adveniret.* Etenim *Antonius* contracta ſocietate cum *Sex. Pompejo*, auctor eidem fuerat, ut claſſe educta, *Italiæ* maritima infeſtaret, dum interim ipſe in altera provinciæ parte *Brunduſium* obſidio premebat. Inſignem characterem, quo *Dio* tempus hujus belli civilis palam deſignavit, eruditiſſimi chronologi atque hiſtorici non obſervarunt; cum tamen ex eodem *Herodiani* regni initium non obſcure deducatur. Scribit *Dio Sex. Pompejum* in *Italiam* tranſmiſiſſe, cum *Agrippa* prætor urbanus *Romæ* ludos Apollinares ederet. Horum ludorum editio prætori Urbis incumbebat ex fatidicis Marcii carminibus, in quibus legebatur, *iis ludis faciendis præerit prætor is, qui jus populo plebique dabit ſummum.* Initio nulla ſtata anni die edebantur; at A. V. 546. *P. Licinius Varus* prætor Urbanus lege ad populum lata, juſſus eſt certum Apollinaribus diem ſtatuere. *Itaque ipſe primus ita vovit, fecitque ante diem tertium Nonas Quintiles.* Horum teſtis eſt Livius *lib.* XXVII. Hos vero ludos iterum datos fuiſſe III. Idus Quintiles patet ex veteri Kalendario, quod integrum publici juris fecit *Lambecius* V. C. ac de Republica literaria ob tot veterum monumenta & vulgata, & eruditis notis illuſtrata, ultra omne noſtrum præconium benemeritus. Etenim tertio Non. Julii ſignantur ludi Apollinares; dein *IV. Idus Julii Cæſaris Natalis*; & ſtatim: *III. Id. Ludi Apollinares.* Dio *lib* XLVII. ad A. V. 712. ait: *Ac quoniam die Cæſaris natali Apollinares ludi fiebant, pridie ejus diei Natalitia Cæſaris peragi juſſerunt.* Julius Cæſar natus eſt *ad quartum Idus Quintilis*, ex Macrobio *lib.* I. *Satur. cap.* 12. Ludos vero Apollinares datos fuiſſe IV. Idus Quintilis, patet ex Cicerone *lib.* XVI. *ad Atticum epiſt.* 4 ubi de Bruto ait: *Quam ille doluit de Nonis Juliis! mirifice eſt conturbatus; itaque ſeſe ſcripturum ajebat, ut venationem etiam, quæ poſtridie ludos Apollinares futura eſt, proſcriberent, III. Idus Quintilis. M. Brutus* prætor Urbanus A. V. 710. quo Idibus Martii *Cæſarem* interfecerat, ludos Apollinares abſens *Romæ* per *L. Antonium* edendos curavit, quorum ſplendorem, ac magnificentiam exaggerat *Cicero* in Philippica prima prope finem, & iterum in ſecunda, ac denique fuſius in decima. *L. Antonius* proſcripſerat ludos edendos III. Nonas Julias. At moleſte tulit *Brutus* Nonas à tyranni nomine *Julias* appellatas; itaque cum ludi *IV. Idus Julias* proſcripti fuiſſent, nec ob anguſtias temporis id prohibere poſſet, curavit per literas, quas ſtatim *Romam* miſit, ut venationi, quæ poſtridie ludos Apollinares danda erat, dies ſtatueretur: *III. Id. Quintilis.* Interim ex collatis teſtimoniis *Macrobii*, 138
Dionis, ac *Tullii* conſtat ludos Apollinares factos fuiſſe IV. Idus Julias, ac poſtea decretum, ut Natalitia Cæſaris eo die celebrarentur. Livius *lib.* XXXVII. ad A. V. 564. ait: *Ludis Apollinaribus ante V. Idus Quintiles, cælo ſereno, interdiu obſcurata lux eſt, cum Luna ſub orbem ſolis ſubiſſet.* Editores ludorum Apollinarium, quo plebis aures expiarent, ludos ab ante diem III. Nonas Quintiles ad IV. Idus continuabant; immo alios inſuper adjiciebant. *Brutus* poſtridie Apollinares venationem dedit III. Idus. *Agrippa* binis diebus equeſtres ludos edidit ex *Dione* laudato. Scænicos ludos datos inter Apollinares feſtivos ſcribit Cicero *lib* II. *ad Atticum epiſt.* 19. & in *Philippica decima* commendans ludos Apollinares nomine *M. Bruti* prætoris exhibitos ait: *Quanquam qui unquam aut ludi, aut dies lætiores fuerunt, quam cum in ſingulis verſibus populus Romanus maximo clamore & plauſu Bruti memoriam proſequebatur.* Et ſtatim pluribus diebus eos ludos datos prodit, hæc de Bruto dicens: *Atque hunc his ipſis ludorum diebus videbam in inſula clariſſimi adoleſcentis Luculli propinqui ſui &c.* Habemus igitur ex *Dione Agrippam* prætorem A. V. 714. menſe Julio dimidia fere ſui parte exacto, περὶ τὰ Ἀπολλινάρια ἔχοντα *circa ludos Apollinares occupatum*, quo tempore *Sex. Pompejus Thurios* ac *Coſentiam* obſedit; *Antonius* vero *Brunduſium* militari corona vallatum premebat. *Cæſar Octavianus* novis legatis *Galliæ* ac *Hiſpaniæ* impoſitis, in *Italiam* venit, ſtatimque juſſit *Agrippæ*, ut contra *Pompejum* copias duceret, ipſe vero contra *Antonium* movit, ac prope ejuſdem vallum caſtra metatus eſt. *Agrippa Sipuntum* levi negotio recepit; *Pompejus* vero a *Thuriis* repulſus, *Coſentiæ* obſidium continuabat. *Antonius* diuturnioris obſidionis impatiens, machinas dejiciendis mœnibus parabat, nec *Cæſari* ulla ſpes erat munitiones *Antonii* ſupe-

ſuperandi. Hæc menſe Septembri contigiſſe nullus inficias ibit. Nam *Cæſar* antequam *Brunduſinum* in agrum veniret, *Canuſii per aliquot dies corpore languens* decubuerat, ex *Appiano cit. pag.* 704. Interea utriuſque partis milites moleſte ferre ducum ambitione, mutuiſque ſuſpicionibus *Italiam* civilibus armis devaſtari, colloquia de componendis mutuo fœdere imperatoribus miſcere, pacem publice loqui, ſuam in bello operam negare. Tum *L. Cocceius Cæſari* ac *Antonio* ex æquo pergratus ultro citroque ad eoſdem commeans, pacem tandem inter utrumque certis quibuſdam conditionibus conciliavit. *Antonius Ventidio* in *Aſiam* adverſus *Parthos* ire juſſo, una cum *Cæſare* in Urbem profectus eſt. Senatus autem decreverat ob initam concordiam, ut ambo ovantes, *Romam* ingrederentur. In faſtis Capitolinis legitur:

M. ANTONIVS. M. F. M. N. III. VIR. R. P. C. OVA . . . . QVOD. PACEM. CVM. IMP. CAESARE. FECIT

Annum ac diem malo chronologiæ & hiſtoriæ fato longior ætas abraſit. Annum tamen Urbis 714. colligo ex triumpho *L. Cenſorini*, qui in eiſdem tabulis poſtea recitatur.

L. MARCIVS. L. F. C. N. CENSORINVS. COS. A . . . . EX. MACEDONIA. K. IAN.

139 Ineunte A. V. 715. *Marcius Cenſorinus* eadem die Kal. Januarii, qua conſulatum capeſſivit, triumphum egit. Igitur ovatio *Antonii* anno ſuperiori contigerat; omnes enim triumphi & ovationes continuata annorum ſerie ibidem deſcribuntur. Rurſus ineunte Octobri utrumque imperatorem *Romam* ovantem intraſſe non obſcure demonſtrant res breviſſimo illo bello *Romanis* ſcriptoribus narratæ; bellum enim eruperat circa dimidium Julii, *Agrippa* ludis Apollinaribus occupato, ac *Cæſare Galliæ* ac *Hiſpaniæ* ſtatum *Romæ* procul diſponente, qui cum ex *Gallia* reverti ſſet, ac contra *Antonium* legiones duceret, iiſdem, quod contra ſuum dudum imperatorem pugnare recuſarent, caſtra deſerentibus, alium exercitum accire coactus fuit; dein per aliquot dies ægrotavit, antequam prope *Antonium* caſtrametaretur. Ad hæc apud *Brunduſium* geſta vix bimeſtri ſpatio una cum ſuperioribus contingere potuerunt; unde vel ineunte Octobri, uti dicebam, vel exeunte ſaltem Septembri uterque imperator ac Triumvir *Romam* ovantes rediere, ac non modo Urbem, verum etiam *Italiam* univerſam ingenti lætitia affecerunt; cum civili bello in ipſa *Italia* ſæviente, agrorum vaſtationem, urbium direptiones, ceteraque incommoda ſibi coloniæ ac municipia timerent, quam tamen ſollicitudinem pax improviſa ſuſtulerat. Hinc ejuſdem occaſione hanc inſcriptionem in agro *Caſinate* repertam, dicatam ſuſpicor, ex qua poſita opinio de inita circa exitum ſaltem Septembris pace, probabili conjectura firmatur.

M. PAPIVS. M. F. L. MATRIVS. L. F
DVO. VIRI. I. D
SIGNVM. CONCORDIAE. EX S. C. RESTITVENDVM
COERAVERVNT. EIDEMQ. DEDICARVNT
ET. BASIM. GRADVM. ARAM. SVA. PECVNIA
FACIVNDA. COER. EIDEMQVE. PROBAVER
AD. III. EID. OCT. CN. DOMIT. C. ASINIO. COS

Dum hæc in *Italia* geruntur, *Herodes* inſtructa apud *Rhodum* trireme, vela faciens, *Brunduſium appulit, unde Romam profectus* ad *Antonium*, teſte Joſepho *lib.* XIV. *cap.* 25. eidem narravit occupatam *Parthorum* auxiliis ab *Antigono Palæſtinam*, dejectum regno *Hyrcanum*, ac turpiter inter vincula mutilatum, ſe tamen διὰ χειμῶνος, (recte hic interpres, *per procellas*) ad ipſum navigaſſe, à quo afflictæ, atque tum ab hoſte obſeſſæ familiæ meliora fata ſperaret. *Antonius* amici vicem dolens, ſimulque indignatus *Antigonum Parthorum* copiis inſtructum, *Judæam* invaſiſſe, re cum collega Triumviro communicata, communi conſilio decreverunt *Herodem Judæorum* regem per Senatum deſignare. Itaque convocatis Patribus, regnum *Palæſtinæ Herodi* S. C. delatum eſt. Joſephus *cap.* 26. ubi addit: *Antonius &*

B *Cæſar medium habentes exiverunt, Conſulibus ceteriſque magiſtratibus deducentibus, aſcenderuntque in Capitolium ſacra ibi facturi &c.* Atque hoc pacto ille regium faſtigium adeptus eſt Olympiade CLXXXV. V. C. 714. *Cn. Domitio Calvino* iterum *C. Aſinio Pollione* Coſſ. Ex chronologia validis ratiociniis ſtabilita, palam mihi colligitur, *Herodem* labente Octobri regnum à *Romanis* accepiſſe. Hinc patet pleroſque inſignes ſcriptores 140
in aſſignandis initiis regni *Herodiani*, eſſe deceptos. Nam Montacutius in *Apparatu* V. *num.* 10. annum Urbis 717. menſe Junio quartum regni *Herodis* vocat. Keplerus *cap.* 8. *de Natali Chriſti*

C ait *Antonium* ac *Cæſarem* circa æquinoctium vernum *Romam* veniſſe, ac *Herodem* regem factum primo quadrante anni VI. Juliani, cum æſtate ſequenti expectaretur Olympias 185. Idem tradit *Calviſius* in *Iſagoge Chronol. cap.* 44. ſcribens eundem *adulto vere* regnum obtinuiſſe. *Uſſerius* inito *Auguſto* regem creatum putat, dum anno 38. ante vulgarem epocham ſcribit *Herodem* anno tertio ineunte, poſtquam *Romæ* declaratus fuerat Rex, *Hieroſolymam* obſediſſe; ac poſtea ſcribit urbem occupaſſe ultima die ejus anni, obſidionis menſe quinto. Nullus horum in *Dione* notavit circa medium Julii, cum ab *Agrippa* prætore ur-

D bano ludi Apollinares *Romæ* ederentur, primum civilis belli inter *Antonium* ac *Cæſarem* turbinem detonuiſſe, *Pompejo Magni* filio, auctore *Antonio* hoſtili claſſe *Italiæ* maritima infeſtante. *Joſephus* etiam minus recte initium regni *Herodis* poſuit Olympiade centeſima octogeſima quarta; nam hæc circa Solſtitium ejus anni V. 714. deſierat, ac inita erat Olympias 185. cum *Herodes* regnum accepit. Si tamen *Joſephus* Olympiadas ab Octobri inchoavit, quod *Syris* in uſu fuiſſe quidam ſentiunt, in exitu Olympiadis 184. *Herodes* regia poteſtate ab Senatu ornatus fuit. *Tornellus* extra veram chronologiam abiit ſcribens ad A.

E Mundi 4014. num. 4. *Herodem* prope finem A. V. 714 qui terminari ſolebat die 25. Aprilis regiam dignitatem fuiſſe conſecutum. At eo anno erant conſules *L. Marcius Cenſorinus*, ac *C. Calviſius Sabinus*; *Joſephus* vero ad ſuperioris anni conſules initia *Herodiani* regni rejicit. Præterea certum eſt *Antonium* ante hiemem A. V. 716. *Roma* digreſſum, *Athenis* hiemaſſe, nec unquam poſtea *Romam* rediiſſe. At *Antonius Romæ* degens, *Herodi* præſenti regnum deferendum curavit. *Joſepho* ſuffragatur Appianus *lib.* V. *bel. civ. pag.* 715. ubi cum dixiſſet *Idumæorum Samaritanorumque Herodem* regem ab *Antonio* conſtitutum,

F ſtatim addit: *His diſpoſitis, hibernavit Athenis cum Octavia, ſicut ante Alexandriæ cum Cleopatra.* Igitur perperam ſcribit num. 5. *Verno tempore anni primi Olympiadis* 185. *Herodes factus eſt rex*; nam id temporis *Antonius* erat *Athenis*, ac deſinente tantum vere, inde diſceſſit, ut mox oſtendam. Sed peſſime loquitur num. 6. *Quare neque ſupponi neque affirmari ullo modo poteſt Calvini & Pollionis conſulatum partem anni quarti Olympiadis* 184. *& partem anni ſequentis obtinuiſſe, ſed tantummodo*

quod

quod ipſi tunc conſules erant, quando Herodes declaratus eſt rex, videlicet ſub finem anni Olympiadis 185. *qui annus pene totus concurrebat cum A. V.* 714. Præmiſerat vero non eſſe certum quanto tempore *Calvinus* ac *Pollio* fuerint conſules, cum Triumviri conſulatus tempora magiſtratibus pro arbitrio definire conſueverint. Verum ex *Dione* ac vetuſtis inſcriptionibus *Tornielli* dicta refelluntur. Dio *lib.* XLVIII. circa Decembrem A. V. 714. ait: *Interea temporis, etſi jam in exitu erat annus, abrogato Prætoribus & Conſulibus magiſtratu, alios iis ſuffecerunt, nihil curantes quod ii paucos dies eſſent cum ea dignitate futuri. Fuit inter eos qui tum conſules facti ſunt L. Cornelius Balbus Gadibus natus &c.* Lapis vero Colotianus tum ordinarios conſules *Calvinum* ac *Pollionem*, tum ſuffectos ita deſignat apud Gruterum *pag.* 298.

CN. DOMITIVS M. F
141 C. ASINIVS. CN. F
SVF. L. CORNELIVS. L. F. SVF. P.
CANIDIVS. P. F

Habemus *P. Canidium* alterum conſulem ſuffectum, quem *Dionis* hiſtoria non nominat. Quamvis vero Triumviri tempus conſulatus pro arbitrio diſponerent, numquam tamen fecere, ut prioris anni conſules ultra ſequentes Kalendas Januarias magiſtratum continuarent. Hinc in faſtis Capitolinis ipſis Kal. Januariis anni inſequentis V. C. 715. *L. Marcius Cenſorinus* conſul dicitur triumphaſſe, ut ſuperius oſtenſum eſt. Porro *Calvini* & *Pollionis* conſulatus continet partem anni quarti *Olympiadis* 184. & à ſolſtitio æſtivo uſque ad ſuffectos conſules *Balbum* ac *Canidium* initium Olympiadis 185. uti recte dicebat *Baronius*, quem *Tornellus* ſatis infeliciter ibidem impugnat. Hactenus de aliorum anachroniſmis in aſſignando initio regni *Herodiani*. Nullus enim hucuſque characterem chronologicum, quem ludi Apollinares *Agrippæ* prætori ſuppeditant, obſervavit, quo tamen à me primum, abſit verbo invidia, deſignato, regni *Herodis* initium circa Octobrem contigiſſe convincitur.

Herodes ſeptimo die poſtquam *Romam* fugitivus advenerat, ne ſomniata quidem ſibi, quod celeritatem attinet, felicitate, Rex inde diſcedens, proſpera navigatione uſus, *Ptolemaidem* appulit, ac ſibi noto dudum milite ſtatim collecto, amicis etiam operam atque opes conferentibus, per *Galilæam* ad matrem, uxorem, reliquamque familiam, quæ ab *Antigono* apud *Maſſadam* longiori obſidio premebatur, liberandam properavit. Interea *Ventidius* ab *Antonio* poſt initam cum *Cæſare* apud *Brunduſium* concordiam, in *Aſiam* miſſus, in *Syriam* advenerat, cui *Antonius*, literas deferente *Dellio*, injunxit, ut *Herodem* regem ab Senatu declaratum, ejecto *Antigono*, in *Judæorum* regnum deduceret. Is quod adverſus *Labienum* ac *Parthos* expeditionem parabat, *Popedium Silonem* cum copiis in *Palæſtinam* miſit, jubens ut agmina cum *Herodianis* conjungeret. *Herodes Maſſada* obſidione liberata, auxiliaribus *Romanorum* copiis aucto exercitu, *Hieroſolymam* recta contendit, regiam urbem imparato hoſti erepturus. Verum ne obſidionem inciperet, *Silonis* milites fecere, *cum & pecuniam in alimenta flagitarent, abducique ſe in hiberna ad commodiora loca poſtularent.* Quare caſtra movens, *Hierichuntem* ab incolis deſertam cepit, ac *Romanis* in prædam conceſſit. Hæc Joſephus *lib.* XIV. *cap.* 27. addens: *Rex vero relicto in ea præſidio reverſus eſt, & Romanum exercitum hibernatum in recens deditas regiones dimiſit.* *Antonius* vero ac *Cæſar*, cum Urbs fame premeretur, *Sex. Pompejo* numeroſa claſſe impediente, ne commeatus *Romam* adveherentur, populi *Romani* conviciis coacti, pacem cum eodem *Pompejo* fecerunt, qui in colloquium cum Triumviris venerat. Conditiones recitant Dio *lib.* XLVIII. & Appianus *lib.* V. *pag.* 713. *Sextus in Siciliam* reverſus eſt; *Antonius* vero una cum Cæſare terreſtri itinere in urbem rediit, ac paulo poſt ex Italia diſcedens, *hibernavit Athenis cum Octavia, ſicut ante* (anno ſuperiori) *Alexandriæ cum Cleopatra*, uti ſcribit Appianus cit. *pag.* 716. Habemus igitur primam hiemem, poſtquam *Herodes* à *Romanis* regnum obtinuit. Plutarchus in *Antonio*: *Mandata*, inquit, *Cæſari rerum ſuarum cura, ipſe ex Italia* 142
migravit, Octavia uxore, quæ jam filiolam pepererat, uſque in Græciam comitante. Ibi cum Athenis hiemaret, afferuntur lætiſſimi nuntii, Ventidium profligatis Parthorum copiis, Labienum & Pharnapatem bellicoſiſſimum Orodis regis Ducem occidiſſe. *Antonius Octaviam Cæſaris Octaviani* ſororem, pace apud *Brunduſium* facta, uxorem duxerat ex *Marcello* nuper defuncto viro *prægnantem*, ex Dione *lib.* XLVIII. quæ conſulto adnotata volui, ne eum circa initia Octobris, vel exitum ſaltem Septembris compoſitam inter Triumviros pacem adſtruxerim, eamque nuptiis *Octaviæ* firmatam, per hiemem filiolam *Octaviæ* natam legens apud *Plutarchum*, ex *Antonio* ortam putaret, & inde initum matrimonium aliquot ante Octobrem menſibus arbitraretur. Ex laudatis tamen *Plutarchi* verbis inſero *Ventidium*, miſſo cum auxiliaribus copiis in Judæam *Silone*, circa exitum autumni ſignis cum hoſte collatis, *Parthos* ac *Labienum* ſuperaſſe, cum victoriæ nuntium *Antonius Athenis* hibernans acceperit.

Annum V. 715. Julianum VII. *L. Marcius Cenſorinus* ac *C. Calviſius* conſules aperuere, ipſas vero Kalendas Januarias *Cenſorinus* non conſulatu tantum, verum etiam triumpho illuſtravit. *Antonius* vero *Athenis* in alterum mutatus, relicto imperatorio cultu ac *Romana* toga, more Græcorum palliatus, abſque inſigniis Triumviratus, duobus amicis, totidemque famulis comitatus, *Athenienſium* profeſſorum ſcholas frequentabat. Bacchi ſibi nomen impoſuit, ac deſponſata ſibi ab *Athenienſibus* Minerva, nuptias cum eo celebrandas juſſit, ut earundem conciliatores dotis nomine quadragies ſeſtertium, hoc eſt, centum millia ſcutatorum ſolverent. Scribit vero Appianus *pag.* 716. *deſinente vero hieme* (λήξαντος δὲ τοῦ χειμῶνος) *tanquam alius factus ad priſtinum cultum redit, perſonamque mutavit; rurſumque circa fores obverſabantur lictores, duces, & ſatellites, omnia ad terrorem compoſita.* Interea *Pacorus Orodis Parthorum* regis filius, ut acceptam anno ſuperiori à *Romanis* cladem ulciſceretur, copiis ex hibernis eductis, contra *Ventidium* iter intenderat. Hæc ubi *Ventidius* accepit, non levi metu perculſus eſt, cum neque urbes eſſent adhuc in *Romanorum* amicitia confirmatæ, *& exercitus in hibernis etiamnum diſperſi*, uti ſcribit Dio *lib.* XLIX. Quare ut properanti *Pacoro* moram injiceret, ac tempus colligendis copiis nanciſceretur, hac fraude uſum tradunt *Dio* laudatus ac Frontinus *lib.* I. *de ſtrateg. cap.* I. *Chaano* cuipiam regulo, quem occulte *Parthis* ſtudere noverat, quamvis ſe *Romanorum* amicum ſimularet, inter familiaria colloquia ſignificavit vereri ſe, ne barbari omiſſo breviori tranſitu *Euphratis* prope *Zeugmam*, ubi colles *Romanis* legionibus ad *Parthorum* numeroſiorem equitatum de ſuperiori loco propulſandum, percommodi ſurgebant, inferius flumen, injectis pontibus, tranſirent, ubi lata planicies ad equeſtrem pugnam commodior prætendebatur, in qua legiones *Romanæ* tot millium cataphractorum equitum impetum ſuſtinere non poterant. *Chaanus* per ſecretos nuntios rem *Par-*

this ſignificavit, qui longiori circuitu ad *Euphratem* deſcendentes, multum temporis conſumpſerunt. Auctor eſt *Frontinus Parthos* quadraginta amplius dies conſtruendis pontibus impendiſſe; ibi enim *Euphrates* latiſſimo alveo fluebat. Hac igitur arte *Ventidius* parte exercitus, qui in *Cappadocia* ultra *Taurum* hiemaverat, ceteris copiis adjuncta, motiſque caſtris, in Cyrrheſticos campos perrexit, ac *Parthos* fluvium tranſire paſſus eſt, quo timoris opinionem illis injiceret. Signis
143 poſtea collatis, iterumque metu ſimulato, juſſit legionarios quaſi hoſtilium ſagittarum nimbis confixos procumbere, ac in hoſtem victoriæ opinione ſecurum, ac ſpe prædæ laxatis ordinibus irruentem, inſurgere. Ita conſilio primum ducis, dein militum manu victi, ac fugati *Parthi*, toto inter *Orontem* atque *Euphratem* ſpatio lata ſtrage ceciderunt, viginti millibus una cum *Pacoro* in acie deſideratis. Dio *lib.* XLIX. *Videbatur*, inquit, *Craſſi calamitatem Pacorus abunde compenſaſſe, præſertim cum eadem anni die utraque res eveniſſet.* Idem teſtantur Latini ſcriptores *Sex. Rufus* in Breviario, ac Europius *lib.* VII. At *M. Craſſus* VI. Idus Junii à *Parthis* cæſus fuit ex Ovidio *lib.* VI. *faſtorum* die octava Junii; ibi enim deſcriptis ſolemniis *Veſtæ*, quæ ea die celebrabantur, ait:

Scilicet interdum miſcentur triſtia lætis:
Nec populum toto pectore feſta juvant.
Craſſus ad Euphratem aquilas, natumque, ſuoſque
Perdidit; & leto eſt ultimus ipſe datus.

Hoc autem anno 715. ab V.C. inſignem hanc *P. Ventidii* victoriam contigiſſe colligo ex *Plutarcho*, qui cum narraſſet quæ *Antonius Athenis* egerat, ait: *Inde ad bellum proficiſcens, ſertum excerpit è ſacra oliva, & ex clepſydra vas aquæ plenum ſecundum quoddam oraculum ſecum tulit. Interea Pacorum Regis filium una cum magnis Parthorum copiis in Syriam irrumpentem, Ventidius in Cyrrheſtica delevit. Torniellus* hanc *Parthorum* cladem recenſet anno V. 716. *Claudio Pulchro* & *Norbano Flacco* Coſſ. *Dio* quidem, ne *Parthicis* rebus *Italicas* miſceret, *lib.* XLIX. cum recitaſſet necem *Sex. Pompeji*, quæ contigit A.V. 719. ineunte, orditur bellum à *Ventidio* contra *Parthos* geſtum. Verum illud prœlium ipſius *Dionis* teſtimonio incidiſſe in annum Urbis 715. aperte monſtratur. Nam ait ſtatim ab *Antonio Ventidium* præfectura privatum, neque tunc, neque deinceps illum ulla re ejuſdem opera uſum fuiſſe. *Cajus autem Soſius*, inquit, *Syriæ & Ciliciæ ab Antonio præpoſitus*, Aradios expugnavit, ac *Hieroſolymam* una cum *Antigono* rege cepit; tempus vero deſignans, ait: *Id factum Claudio & Norbano conſulibus.* Quare cum hi magiſtratum geſſerint A. V. 716. eo anno *Soſius* erat legatus *Antonii* in *Syria*; anno vero ſuperiori 715. *Ventidius* eandem *Syriam* adminiſtrabat, quo etiam anno *Parthos* inſigni clade profligavit. *Ventidius Parthis* devictis, eaque victoria *Syriæ* urbibus in *Romanorum* amicitia confirmatis, legiones in *Commagenam* duxit, ac *Antiochum* ejus regionis Regem *Samoſatis* obſedit. Cum vero *Antiochus* mille ſe talenta daturum, ac juſſa promptè facturum polliceretur, juſſus eſt à *Ventidio* legatos ad *Antonium* mittere; *nam is jam prope aderat, nec permittebat Ventidium rem cum obſeſſis tranſigere, ut ſaltem hoc unum ſuum, & non Ventidii factum videretur.* Plutarchus in *Antonio*.

Redeo ad *Herodem*, cujus res *Romanis* ſcriptoribus omiſſas, *Joſephus* deſcripſit, ſed quæ plurimum lucis, quod chronologiam attinet, ex *Romanorum* geſtis recipiunt. Scribit *lib.* XIV. *cap.* 27. *Eodem tempore Antonius morabatur Athenis. In Syria vero Ventidius Silonem accerſens contra Parthos, juſſit primum Herodi navare operam, deinde ad proprium bellum excire provinciales auxiliares.* *Silo* tamen cum iis copiis, quas in vicinia collegerat, *Ventidio* de ſumma rei cum *Parthis* dimicaturi, caſtra ſecutus eſt. *Herodes Romano* milite deſtitutus, contra latrones, qui locorum fiducia freti, provinciam cædibus ac rapinis infeſta- 144
bant, profectus eſt. Legatur *Joſephus*, qui ſtatim in eodem *cap.* 27. addit: *Interea cæſo in pugna Pacoro, & Parthis profligatis, Ventidius Herodi in auxilium mittit Macharam cum duabus legionibus & mille equitibus, jubente hoc Antonio.* Cum vero *Machæra* dolorum *Antigoni* ignarus, bellum ſuo ipſius arbitrio adminiſtrare vellet, & *Herodis* conſilia admittere recuſaret, hic *properavit ad Antonium oppugnantem Samoſatam ſitam ad Euphratem fluvium ducens auxiliares tam equites quam pedites.* Idem ibidem. Scribit vero Plutarchus *de Samoſatenis: Ob deſperationem in audaciam verſi, diu Antonium oppugnationi intentum tenuere.* Ita obſidium in adultam æſtatem protractum eſt. Sequitur *Joſephus: Antiocho autem paulo poſt urbem dedente, & hoc pacto finito bello, Soſio provinciam Antonius cum exercitu tradidit: cap. eodem* 27. *Herodes* ſummo cum honore ab *Antonio* dimiſſus, qui advenientem etiam pari comitate exceperat, apud *Daphnem Antiochiæ* intellecta nece fratris *Joſephi*, acceptis ab *Antonio* duabus legionibus, quædam oppida vi cepit ac diripuit; dein cum *Pappo Antigoni* duce ſigna contulit, atque hoſtes ad internecionem cæcidit; eodemque victoriæ impetu ad expugnandam *Hieroſolymam* exercitum duxiſſet, εἰ μὴ χειμὼν ἐπέσχε βαθύς, inquit *Joſephus*; hoc eſt: *niſi eum hiems aſpera prohibuiſſet.* Interpres vertit: *niſi repente valida tempeſtas irruiſſet.* Recte tamen *lib.* 1. *belli Jud. cap.* 13. ubi eadem hiſtoria repetitur, hæc Græca *Joſephi* verba: εἰ μὴ χειμῶνι διεκωλύθη σφοδροτέρῳ, interpretatur: *niſi vehementi hieme prohibitus fuiſſet:* Poſt tredecim vero verſus ſcribit: λήξαντος δὲ τοῦ χειμῶνος, &c. Latine reddit interpres: *Poſt hæc ubi tempeſtas deſævit, moto inde exercitu, venit Hieroſolymam, & caſtra prope urbem metatus eſt, anno tertio poſtquam Romæ rex declaratus fuerat.* Hic quoque ambigua vox χειμὼν interpretem in errorem induxit. At in *libro* 1. *belli cit.* ubi eadem narrans ait: λωφήσαντος δὲ τοῦ χειμῶνος, optime legit: *Ubi autem rigor hiemis ceſſit.* Equidem hiemem inſtaſſe rerum eo anno geſtarum ſeries evincit. Menſe Junio *Ventidius* cum *Pacoro* conflixit, cum *Antonius Athenis* in *Aſiam* tranſmiſſurus eſſet, qui menſe Julio in caſtra apud *Samoſatam* venit. Obſidium vero diu perduraſſe auctor eſt *Plutarchus*; etenim cives obſtinata defenſione eo rem adduxere, ut *Antonius* oppugnatione omiſſa, trecentis dumtaxat talentis turpiter acceptis, ab obſidione deſiſteret. Igitur uſque in autumnum obſidium protractum fuit. Cum vero *Herodes*, deditis *Samoſatis*, *Antonium Antiochiam* uſque proſecutus, binis ab eodem legionibus acceptis, in *Palæſtinam* venerit, ac quinque oppida haud magni momenti, ac proinde *Joſepho* nequidem nominata, cepiſſet, inito cum *Pappo* certamine, ſuperior evaſit. Harum rerum ſeries exitum *Autumni* indicat, ac propterea vox χειμὼν apud *Joſephum* non ſubitam aeris procellam, ſed hiemem inſtantem deſignat. Ex his intelligimus bis hiemem contigiſſe ab accepto regno ab *Herode* ad obſidium *Hieroſolymæ*, quod ſtatim poſt alteram hiemem exactam, Joſephus *cap.* 28. fuſe deſcribit. Cum autem conſtet *Herodem* per autumnum A. V. 714. regem *Romæ* declaratum fuiſſe, evidenter ipſius *Joſephi* teſtimonio A. V. 716. *Hieroſolymæ* ab *Herode* & *Soſio* obſeſſa eſt. Ceterum idem hiſtoricus obſidionem celeberrimæ Urbis narrans, ait Herodem *ubi hiemis rigor ceſſit*, caſtra prope *Hieroſolymam* metatum, quæ mox propius admo-

movit, urbem qua maxime parte oppugnationi obnoxia erat, expugnaturus. Interim dum
145 aggeres, ac turres exſtruuntur, in *Samariam* divertit, ducturus in uxorem *Mariamnem Ariſtobuli* regis neptem, celebratiſque nuptiis, in caſtra reverſus eſt. *Soſius* etiam *Antonii* in *Syria* legatus cum undecim legionibus ac ſex millibus equitum per *Phœniciam* iter faciens, *Herodis* exercitui ſe junxit. Intus certatim *Judæi* reſiſtebant, *templum Domini* jactantes, ac populo proſpera ominantes. Interim tres aggeres operariorum frequentia abſoluti erant, *æſtas enim erat, & opus fervebat, nulla interturbatum aëris intemperie.* Machinis vero admotis muri quati cœperunt, obſeſſi nova intus mœnia exſtruebant, quibus pariter expugnatis, *Romani* in urbem irruperunt. Annum ac diem captæ urbis *Joſephus* deſcribens ait: *Ea clades Hieroſolymorum incidit in conſulatum M. Agrippæ & Canidii Galli, Olympiade CLXXXV. menſe tertio, in Jejunii ſolemnitate: tanquam recurrente in idem temporis momentum illata Judæis à Pompejo calamitate poſt annos viginti ſeptem.* In fine *lib.* XIV. *M. Agrippa* & *Caninius Gallus* conſulatu functi ſunt A. V. 717. *Dio* vero in ſuperioris anni 716. conſules *Hieroſolymæ* expugnationem retrahit *lib.* XLIX ſcribens: *Id factum Claudio & Norbano Conſulibus. Anno ſequenti nihil memoratu dignum à Romanis in Syria actum eſt. Nam Antonius in Italiam eundo, ac inde revertendo, totum annum exegit. Soſius Antonii, non ſuam gloriam aucturus, metu invidiæ iræque ejus, ita id tempus conſumpſit, ut non quomodo re aliqua egregie geſta Antonium offenderet, ſed quomodo otiatus ejus gratiam iniret, cogitaverit.* Petavius *lib.* X. *doct. temp cap.* 66. putat apud Dionem *in conſulatu errorem eſſe*, ac ſcribendos *Agrippam* & *Canidium*. Errat vir eruditus; nam *Dio* addit, *anno inſequenti nihil memoratu dignum in Syria geſtum*, quod eum annum inutili navigatione in *Italiam Antonius* exegit. At admiſſa correctione *Petavii*, nempe poſito conſulatu *Agrippæ* ac *Caninii* V. C. 717. annus inſequens erit ejuſdem urbis 718. quo anno *Antonius* bellum *Parthis* inferens, periculoſam expeditionem ſuſcepit, quam in eadem pagina *Dio* narrare incipit. Præterea A. V. 718. non *Soſius*, ſed *L. Munatius Plancus* erat legatus *Antonii* in *Syria*, ex Appiano *lib.* V. *bel. civ. pag.* 753. At *Dio* poſt recitatos conſules *Claudium* ac *Norbanum*, ſtatim addit *Soſium* anno inſequenti otioſum legatum *Antonii* in *Syria* egiſſe, cujus etiam facti cauſas adducit. Igitur *Dio* nulla indiget correctione, ac plane conſtat ejus chronologia de expugnatis à *Soſio Hieroſolymis Claudio* & *Norbano* Coſſ. A. V. 716. qui cum ex incorruptis *Romanorum* monumentis atque annalibus ſcripta concinnarit, rectam ubique chronologiam eundem ſecutum videmus. Quare integram eidem fidem quoad annum captæ *Hieroſolymæ* commodemus neceſſe eſt. *Joſephi* vero metachroniſmum alioſque errores oſtendam. Nam ſcribit urbem expugnatam in conſulatu *M. Agrippæ* & *Canidii Galli*. *Canidia* gens *Romæ* à *Caninia* erat diverſa, ac recte Dione in indice *lib.* XLVIII. collega *Agrippæ* dicitur *L. Caninius L. F. Gallus*; etenim *Gallus* erat cognomen gentis *Caniniæ*. *Valerius Maximus Caninium Gallum C. Antonii* generum laudat *lib.* XLVIII. *cap.* 2. Ciceroni *lib.* II. *fam. epiſt.* 8. memoratur *Caninius Gallus*. Doctiſſimus idemque amicus noſter Patinus *in notis nummariis ad caput* 21. Suetonii *de vita Auguſti* numiſma producit cum epigraphe L. CANINIUS GALLUS IIIVIR. Præterea peccat *Joſephus*, uti eruditis antea adnotatum eſt, in annis ſupputandis à captis *Hieroſolymis* à *Pompejo*, uſque ad eandem urbem iterum à *Soſio* expugnatam, ſcribens eoſdem fuiſſe viginti ſeptem completos. *Pompejus Hieroſolymam* in poteſtatem 146
P. R. redegit *C. Antonio* ac *Tullio Cicerone* Coſſ. ex eodem Joſepho *lib* XIV. *cap.* 8. & Dione *lib.* XXXVII. nempe A. V. 691. Si vero dicatur eadem rurſus capta *M. Agrippa* & *Caninio Gallo* Coſſ. A. V. 717. anni tantum ſex ſupra viginti inter utramque expugnationem numerantur. Sed in anno *Joſephum* erraſſe mihi pariter compertum eſt. Nam ex ipſius ſcriptis *Herodi* ab accepto regno à *Romanis* A. V. 714 ad captam *Hieroſolymam*, una tantum & altera hiems exacta colligitur, quod miror neminem hucuſque obſervaſſe. Igitur anno Urbis 716. *Herodes Hieroſolymam* armis occupavit. Rurſus monſtratum eſt *Herodem* A. V. 715. *Samoſatis* in *Palæſtinam* reverſum, quinque parva oppida nullo negotio occupaſſe, ac ſignis cum *Pappo Antigoni* duce collatis, inſignem victoriam reportaſſe. Quæ autem A. V. 716. geſſit? *Joſephus* poſt illam pugnam ſcribit prohibitum Herodem *hiemis aſperitate*, ne *Hieroſolymam* obſideret, quam demum corona militari vallavit, expugnavitque *M. Agrippa* & *L. Caninio* Coſſ. ſi *Joſepho* fides præſtatur; ac proinde toto A. V. 716. *Herodes* poſitis armis, anſatus domi ſedit, ac *Soſius* cum XI. legionibus otioſus in *Syria* fuit; cum tamen *Dio* ſcribat altero A. 717. ob memoratas cauſas, *Soſium* otio indulſiſſe. Hactenus mihi videor ex ſcriptoribus *Romanis* ac ex ipſius *Joſephi* ſcriptis, hujus auctoris metachroniſmum de captis ab *Herode Hieroſolymis* demonſtraſſe. Exiſtimo annum Sabbaticum *Joſepho* errandi occaſionem dediſſe; ſiquidem initio *lib.* XV. deſcribens rapinas, quas paulo poſt captam urbem, *Herodes* faciebat, ac annonæ caritatem, qua cives vexabantur, ait: *Agri inculti manebant propter tempus anni Sabbatici, quo nobis non eſt fas ſerere.* Annus Sabbaticus inchoatus fuit A. V. 716. menſe *Thiſri*, qui Septembris parti reſpondet: exiit vero anno evoluto V. C. 717. *M. Agrippa* & *Caninio Gallo* Coſſ. ut ex perpetua annorum Sabbaticorum obſervatione eruditi chronologi tradiderunt. *Joſephus* annum captæ urbis illum putavit, quo annus Sabbaticus exibat, cum reapſe fuerit A. V. 716. quo paulo poſt urbem expugnatam, Sabbaticus inchoatus eſt. Ita etiam ſcripſit Herodem *anno tertio poſtquam Romæ declaratus fuerat Rex*, caſtro prope *Hieroſolymam* metatum, cum *altero anno* ſcribere debuiſſet.

Ex hac chronologia qua initia *Herodis* regni à *Romanis* accepti, atque annum redactæ ab eodem ſuam in poteſtatem *Hieroſolymæ*, capto, ac paulo poſt occiſo *Antigono* Rege, in bono lumine collocavi, ad exitum regni ejuſdem tranſeundum eſt. Joſephus *lib.* 1. *de bello Jud. cap.* ultimo ſcribit illum deceſſiſſe, annos quidem *quatuor ac triginta ab interfecto Antigono, regno potitum; triginta vero & ſeptem, poſtquam Rex à Romanis deſignatus eſt.* Illum vero obiiſſe circa feſtum Paſchatis ex ejuſdem ſcriptoris narratione colligitur. Regnum obtinuit A. V. 714. menſe Octobri; *Antigonus* vero juxta *Joſephi* opinionem A. V. 717. occiſus fuit. Igitur A. V. 751. à palilibus annum agebat prope Paſcha regni à *Romanis* accepti XXXVII. à morte autem *Antigoni* XXXIV. Hæc autem firmantur chronologia etiam ejuſdem ſucceſſorum. Mortuo *Herode*, ejuſdem filii *Romam* ad *Auguſtum* tranſmiſerunt de ſucceſſione in paternum regnum ſecum invicem litigantes. *Auguſtus Archelaum, Herodem Antipam*, ac *Philippum*, tres in partes paterno regno diviſo, Dynaſtas inſtituit. Mortem *Philippi* narrat poſtea Joſephus *lib.* XVIII. *cap.* 6. ſcribens illum è vita migraſſe anno imperii *Tiberii* viceſimo, cum ipſe præfuiſſet *triginta ſeptem annis Trachonitidi*, & *Gaulonitidi*, ac *Ba-*

tanea. Anno Urbis 787. die 19. Auguſti, *Ti-*
147 *berius* annum imperii viceſimum explebat. *Philippus* vero ante duos fere menſes annum regni trigeſimum ſeptimum inchoaverat. Idem Joſephus *lib.* XVIII. *cap.* 3. narrat *Philippum Bethſaidæ* vicum ſplendidis ædificiis in ſpeciem urbis exornaſſe, *quam*, inquit, *Juliæ Cæſaris filiæ cognominem eſſe voluit.* At *Julia* ab *Auguſto* patre A. V. 752. in exilium deportata, nequaquam eos honores à *Judæo* Tetrarcha tuliſſet. Hinc A. V. 751. *Philippus*, mortuo *Herode* patre, parti regni paterni imperabat. Hæc dudum *Keplerus* adnotaverat in libro de Natali Chriſti. Neque reponi poteſt eo loci *Liviam* nomine *Juliæ* venire, quæ teſtamento *Auguſti* in filiam ac familiam *Juliam* adoptata fuit, de eadem Vellejo *lib.* II. ſcribente: *quam poſtea conjugem Auguſti vidimus: quam tranſgreſſi ad Deos ſacerdotem ac filiam*; unde & *Joſepho*, etiam eum viveret *Auguſtus*, *Julia* nominatur. Hæc, inquam, dici nequeunt; nam ibidem *Joſephus* ait *Herodem Philippi* fratrem, urbem etiam *Juliadis ab uxore Imperatoris* appellaſſe: *Liviam* uxorem *Auguſti* à *Julia* ejuſdem filia paucos intra verſus manifeſte diſtinguens. Annus idem obitus *Herodis* ab annis regni *Archelai* ejus filii rurſus oſtenditur. Joſephus *lib.* II. *belli Jud. cap.* 6. de eodem ait: *Nono principatus ſui anno, legatis contra ſe ab utriſque ad Cæſarem miſſis, ipſe quidem in exilium pellitur Viennam Galliæ civitatem.* Ibi etiam *Archelai* ſomnium narrat, nempe viſas illi fuiſſe per quietem *novem ſpicas plenas & maximas à bobus comedi*; atque *Simonem Eſſeum* hanc ſomnio interpretationem dediſſe: Regnaturum quidem illum eſſe tot annos, quot ſignificaſſet numerus ariſtarum. Et ſtatim: *Hiſque auditis, Archelaus quinque diebus poſt ad cauſam dicendam eſt evocatus.* Dio vero *lib.* LV. ad conſulatum *Marci Æmilii Lepidi* & *L. Arruntii* V. C. 759. ait: *Herodes Palæſtinus à fratribus accuſatus, trans alpes eſt relegatus, ac pars ejus ditionis in publicum redacta.* Anno V. C. 751. à palilibus, ante Paſcha mortuo *Herode Archelaus* ſuccedit, novies ſpicæ maturarunt ab eodem anno ad A. V. 759. Igitur *Archelaus* reapſe patri demortuo ſucceſſit A. V. 751. ac nono anno ſuæ Ethnarchiæ currente, regno exeunte Autumno privatus, *Viennam* in exilium deportatus fuit. *Baronius* ad annum Chriſti decimum ſextum, *Auguſti* imperantis 57. V. C. 767. ſcribit eo anno *Archelaum Viennam* relegatum fuiſſe; *Dioni* vero *Joſephum* impoſuiſſe, a quo *res Judæorum creditur mutuatus.* Hæc certe admitti non poſſunt. Nam Joſephus *lib* XVIII. *antiq. cap.* 1. ſcribit, ditione *Archelai* in fiſcum redacta, ac *Syriæ* legato ſubjecta, miſſum Equitem *Romanum*, qui ibidem *Cæſaris* procuratorem ageret; ac primum quidem adveniſſe *Coponium*, qui ſucceſſorem poſtea excepit *M. Ambivium*, quo abeunte ex provincia, *Rufus* in eandem miſſus fuit; eoque *Judæam* regente, *Auguſtum* imperandi ac vivendi finem feciſſe. *Auguſtus* obiit memorato anno Urbis 767. die 19. Auguſti; quare ſi eodem anno *Archelai* ditio *Romanis* provinciis addita, à *Cæſare* rectores accepit, tres Procuratores intra ſemeſtre ſpatium ſibi ſuccedentes ante diem 19. Auguſti accepiſſe. Nec *Dio* ea quæ de *Archelao* relegato ſcripſit, à *Judæo* hiſtorico mutuatus eſt; non enim *Archelaum* ibidem perperam *Herodem* nominaſſet, ſi *Joſephi* codicem exſcripſiſſet. Ex *Romanis* Auguſteæ ætatis ſcriptoribus, qui injuria temporum intercidere, illa exſcripſit, quorum plerique uti *Livius* ac *Tacitus* per conſules rerum *Romanarum* monumenta digeſſerunt, iidemque ſemper conſueverunt redacta in provincias regna commemorare. *Ricciolius tom.* 1. *Chronol. lib.* VI. *cap.* 14. *num.* 7. ſcribit *Archelaum* relegatum an-

no Juliano 57. V. C. 765. quo anno *Coponius* Ju- 148
deæ procurator erat, cui anno inſequenti ſucceſſit *Ambivius*, ac deinde A. V. 767. *Annius Rufus*, quo *Judæam* gubernante, *Auguſtus* deceſſit, additque. *Erravit igitur Dio aut qui ejus lacunam ſupplevit, relegationem Archelai unius quinque, aut ſex anticipans.* At Dio lib. LV. ad A. V. 759. ſcribit provincias populo ſingulis bienniis rectores accepiſſe, *cum alioquin Cæſaris provincias iidem multos per annos ſoliti eſſent regere.* Unde igitur annua *Judeæ* procuratorum adminiſtratio homini fingitur? Sane ſub *Tiberio* Gratus XI annos, *Pilatus* vero decem Judæam gubernarunt. Eidem etiam ſomniatur eo loci apud *Dionem* lacuna; nihil enim ibidem deeſt; & ubi ab A. 757. latior lacuna emerſit, nullus hucuſque eandem implevit; quamvis quædam in excerptis *Valeſianis*, & exſcriptis à *Zonara* ſuppleantur. Monſtro propius eſt quod ſubjicit *Ricciolius num.* 8. ubi arguit *Dionem* falſitatis, quod res diverſis annis geſtas recitet ad conſulatum *Antiſtii Veteris* ac *Lælii Balbi.* Nam ibidem decem annorum hiſtoria intercidit, quam lacunam dudum viri eruditi obſervarunt, quos inter Baronius in apparatu *num.* 95. quod evidenter patet ex laudatis excerptis, ac ex legat. 39. à *Fulvio Urſino* edita, ibi enim quædam ex *Dionis* libris referuntur, quæ tamen in ejuſdem modo hiſtoria deſiderantur, in qua conſulibus *Antiſtio* ac *Balbo* ſuccedunt *Cornelius Cinna* ac *Valerius Meſſalla* Coſſ. A. V. 758. cum priores A. V. 748. conſulatu functi fuerint. Addit *Tiberium Archelao* de ſucceſſione regni cum fratribus *Romæ* litiganti, patrocinatum fuiſſe coram *Auguſto*, quod probat hiſce Suetonii de *Tiberio* verbis *cap* 8. *Civilium officiorum rudimentis Archelaum, Trallianos, & Theſſalos, varia quoſque de cauſa, Auguſto cognoſcente defendit.* At certum eſt, inquit, teſte *Vellejo Tiberium* ex ſeceſſu *Rhodienſi Romam* veniſſe anno ſecundo vulgaris Epochæ, Juliano 47. V. C. 755. quo anno *Archelaus Tiberio* patrocinante, Ethnarchiam ab *Auguſto* obtinuit, non vero A. V. 751. aut ſuperiori. Nominis ſimilitudo *Ricciolium* in errorem traxit. Nam *Archelaus*, cujus cauſam *Tiberius Romæ* defendit, non fuit *Archelaus Herodis* Regis *Judæorum* filius, ſed *Archelaus* Rex *Cappadociæ*, uti diſerte tradit Dio *lib.* LVII. anno Urbis 769. ſcribens *Tiberium Romam* ex *Cappadocia* evocaſſe *Archelaum* regem, *cui erat infenſus, quia cum olim ſibi is ſupplicaſſet, ſuoque patrocinio uſus, cum ab incolis apud Auguſtum accuſatus fuiſſet, Rhodi ſe neglexiſſet &c.* Alios Ricciolii de *Archelao* rege *Cappadocum* errores *cap.* 11. confutabo.

Recte Cardinalis *Baronius Joſephum* antilogiæ incuſat, quod cum in *libro* II. belli ſcripſiſſet *Archelaum* novem annos regnaſſe, in libris poſtea antiquitatum decem annos Ethnarchiæ *Archelao* attribuerit. *Uſſerius* aliique utrumque componunt, ut illic de nono anno exacto, hic vero de decimo inito intelligatur. Cataplaſma huic ulceri inutile. Nam Joſephus *lib.* XVIII. *Antiq. cap.* 15. idem *Archelai* ſomnium narrans, ait: *Viſus eſt ſibi videre decem ſpicas maturas tritico plenas*; tum ſubjicit *Simonem* interpretatum de decem regni annis, ac dixiſſe: *Unam futuram æſtatem, qua exacta, regno depelleretur*; ac quinto poſtea die à ſomnii interpretatione *Romam* ab *Auguſto* evocatum. Qui viſus eſt novem tantum ſpicas ſibi per quietem videre, quod ſcribitur in libro priori de bello Judaico, neutiquam vidit decem. Spicæ vero totidem æſtates, quas Ethnarcha tranſacturus erat, deſignabant, hoc eſt, totidem annos regiminis. *Joſephus* fortaſſis vel legit, vel ab aliis grandioribus natu accepit *Archelaum* ſomniaſſe tot 149
ſpicas vidiſſe, quot plane annos regnavit, atque
hos

hos ab eiſdem ſpicis *Simonis* interpretatione deſi-
gnatos; quamvis numerus præciſus ſpicarum ſibi
indicatus non fuerit. Hinc cum in prius abs ſe
editis libris de bello *Judaica*, annos completos
Ethnarchiæ *Archelai* vellet deſignare, novem ſpi-
cas eidem viſas affirmavit. At in libris Originum
decimum inchoatum dominii annum numeratu-
rus, unam priori numero ſpicam addidit. Et qui-
dem in libello de vita ſua idem *Joſephus* ait ipſius
patrem natum fuiſſe *anno decimo regni Archelai*, ac
publicas tabulas appellat. Hinc *Petavius*, *Ke-
plerus*, *Uſſerius*, quos nuper ſecuti ſunt viri eru-
ditiſſimi *Henſchenius* ac *Papebrochius* loco ſuperius
mihi laudato *num.* 10. ſcribunt *Herodem* obiiſſe
Calviſio Sabino iterum & *L. Paſſieno Rufo* Coſſ. A.
V. 750. quod etiam confirmant eclipſi *Joſepho* me-
morata paulo ante *Herodis* obitum, itemque ex
annis decem dominii *Archelai*. At mors *Herodis*
non potuit contingere anno V. 750. à parilibus,
ante Paſcha, immo nec ante exitum Septembris,
quia menſe Octobri *Herodes* annum regni XXXVI.
explebat, quod evidenti chronologia mihi proba-
tum eſt. *Uſſerius* ad annum IV. ante æram *Dio-
nyſianam pag* 535. ex *Hebræorum* feſtis oſtendit
Herodem obiiſſe die 7. Ciſlevi menſis, quæ anno
V. 750. Novembris Juliani diei XXV. correſpon-
debat. In hac ſententia *Herodes* mortuus eſt al-
tero menſe anni XXXVII. Tum *Archelaus* A. V.
759. exeunte anno Juliano LI. Ethnarchia pul-
ſus dicetur, anno principatus decimo inchoato.
Et quidem ex illis verbis: *Unam futuram æſtatem,
qua exacta, regno depelleretur*, circa finem anni
regno privatus intelligitur, cum poſt quinque dies
ab *Auguſto Romam* ad cauſam dicendam, evoca-
tus fuerit, ac poſtremam æſtatem *Romæ* ſub judi-
ce exegerit.

Quicunque de anno Natali Chriſti Domini
ſcripſere, *Herodiani* etiam regni epocham ſibi ne-
ceſſario exponendam duxerunt, ne *Herodes* mor-
tuus videretur, antequam Chriſtus natus eſſet.
Etenim Euangelica fide credimus Magos natum
Chriſtum adoraturos, vivente *Herode*, *Hieroſoly-
mam* veniſſe; eundem Regem infanticidium per
ſummam ſævitiam imperaſſe, ejuſque iræ Chri-
ſtum à parentibus, maturata in *Ægyptum* fuga,
ſubductum. Baronius in apparatu *num.* CXI. ſcri-
bit: qui *Joſephi* chronologiam de annis regni *He-
rodis* ſibi ſequendam propoſuerit, *ab Euangelica
veritate* (*proh nefas*) *declinet neceſſe eſt.* At Tor-
niellus ſacrorum annalium ſcriptor ad annum
Mundi 4014 num. 6 ait: *Manifeſtum eſt dictum
Joſephi de initio regni Herodis nequaquam ſacro
Euangelio adverſari.* Quod vero animadverto epo-
cham regni *Herodiani* ex triplici ejuſdem naviga-
tione in *Italiam* illuſtrari, de annis earundem na-
vigationum diſputationem hoc loco inſerendam
decrevi, cujus ſi nulla te, amice Lector, curio-
ſitas teneat, poteris eandem una & altera verſa
pagina, tranſilire: in quibus tamen Chronologiæ
ſtudioſorum oculi hærebant; iſtæ enim tricæ
ipſorum amores ac deliciæ ſunt. Antequam ta-
men *Herodem* jam regem in *Italiam* primum dedu-
cam, quædam eidem geſta paucis prænarrabo.
Joſephus *lib.* XV. *cap.* 12. deſcribit gravitatem an-
nonæ, quam Palæſtina *anno decimo tertio Herodis*
paſſa eſt, narrans Regem à *C. Petronio* præfecto
Ægypti magnam frumenti copiam impetraſſe. Pe-
tronius A. V. 728. in locum *Cornelii Galli*, qui
Romanorum primus *Ægypto* jus dixerat, ſucceſſe-
rat ex Dione *lib.* LIII. Hic *Joſephus* annos regni
Herodis à captis, uti putat, A. V. 717. *Hiero-
ſolymis* numerat; nam annus XIII. regni à *Roma-
nis* accepti, *Herodi* anno V. C. 727. exierat. Sub-
150 jicit ſtatim Joſephus: *Eodem tempore auxilia mi-
ſit Cæſari quingentos ſelectos è ſuo ſatellitio, quos Æ-*
A *lius Gallus duxit in expeditione Arabica.* *Ælius Gal-
lus Romanorum* ducum primus Latina arma *Ara-
biæ* intulit, ex *Dione* A. V. 730. Itaque recte
ſcripſit *Joſephus eodem tempore.* Petavius *lib.* XI.
doctr. temp. cap. 1. ait: *Non eſt dubium quin Ælii
Galli nomen depravate ſcriptum ſit; legendum eſt Æ-
lius Largus*; uti à *Dione* nuncupatur. Immo non
eſt dubium quin *Petavius* cum *Dione* cognomen
Largi perperam ſcripſerit. Strabo *lib.* 1. *pag.* 81.
ait: *Quin & in Arabiam Felicem Romani jam cum
exercitu profecti ſunt, ductore Ælio Gallo amico ac
ſodali noſtro.* Et poſtea: *Quo tempore Gallus Æ-
gypto præfuit, ad ipſum veni.* Plinio *lib.* VI. *cap.*
B 28. idem *Ælius Gallus ex equeſtri Ordine* laudatur.
Ælii Galli expeditionem *Arabicam* fuſius idem
Strabo deſcribit *lib.* XVI. ubi inter auxiliares *Gal-
li* copias recenſet *Joſepho* ſimiliter *quingentes Ju-
dæos.* Idem *Joſephus* capite inſequenti 13. narrat
Herodem in loco, cui turris Stratonis nomen erat,
novam urbem *Cæſaream* condere inchoaſſe; &
ſtatim: *Hac jam altera urbe poſt Sebaſten inchoa-
ta, decrevit Romam mittere filios Alexandrum &
Ariſtobulum, ut ſalutarent Cæſarem.* Dein qui-
buſdam interjectis, præcipue vero Auguſtum *ex-
cepiſſe adoleſcentes ſumma humanitate*, hæc ſcri-
bit: *Interea in Aſiam Agrippa mittitur, adminiſtra-
C turus tranſmarinas provincias pro Cæſare.* Eum,
quod eſſet amiciſſimus, *Herodes* apud *Mytilenen*
cum ſalutaſſet, in *Judæam* reverſus eſt. *Agrippa*
in Orientem miſſus fuit A. V. 731. ex Dione *lib.*
LIII. Igitur anno ſuperiori V. C. 730. *Cæſarea*
condi cœpta eſt, ac ambo filii *Herodis Romam*
miſſi. Hæc cum non notaſſet Torniellus ad A.
M. 4038. *num.* 2. imprudenter *Joſephum* arguit,
ſcribens haud ſimile vero eſſe *Herodem* ante filios
Romam miſiſſe, *quam ſciret aut veriſimiliter crede-
ret Cæſarem de Aſia Romam rediiſſe.* *Cæſar Au-
guſtus* in *Aſiam* profectus eſt verno tempore A. V.
734, cum in *Samo* inſula hiemaſſet, teſte Dione
D *lib.* LIV. cum filii *Herodis* quartum annum *Romæ*
jam degerent.

Joſephus *lib.* XVI. *cap.* 1. narrat *Herodem Ro-
mam* navigaſſe, ac inde reducem ſecum filios opti-
mis diſciplinis inſtructos, in *Palæſtinam* duxiſſe;
ac ſtatim juvenes ingenti apud *Salomem* amitam
invidia laboraſſe. In capite ſequenti recitatis nu-
ptiis, quas iidem filii *Herodis* nobilibus feminis
copulati, celebrarunt: ait: *Poſt hæc audito quod
M. Agrippa ex Italia rediiſſet in Aſiam, profectus
illo, invitavit eum in regnum ſuum.* *Agrippa* ite-
rum in Orientem miſſus fuit A. V. 738. ut ad eum
annum teſtatur Dio *lib.* LIV. Igitur *Herodes* an-
E no ſuperiori V. C. 737. *Romam* tranſmiſerat, ibi-
dem ab Auguſto *humaniſſime tractatus*, ex eodem
Joſepho initio laudati *lib* XVI. *Salianus* cum in *Jo-
ſepho libro primo de bello Jud. cap.* 17. legiſſet *He-
rodem* annuos reditus decreviſſe pro edendis lu-
dis Olympicis, *eo luſtro, quod cum Romam navi-
garet, offendit*, putavit *Herodem* priori vice cum
Rex *Romam* navigavit, ludos Olympicos in *Græ-
cia* offendiſſe. Hinc ſcribit *tom* 6. *ad* A. M. 4042.
Olympiade 192. A. V. 742. *Romam* primum tranſ-
miſiſſe, *ut felicem Auguſto reditum, & novam Pon-
tificatus dignitatem gratularetur, & cum S. P. Q.
F R. patrem patriæ ſalutaret*; hoc enim titulo eo
demum anno *Auguſtum* appellatum exiſtimat.
Ibi laudat *Torniellum Joſephi* anachroniſmum re-
fellentem, quod hic iter *Romanum Herodi* ſu-
ſceptum eo anno aſſeveret, quo *Auguſtus Ro-
ma* aberat. Miror hunc ſcriptorem adeo ſecu-
re chronologiam navigationum *Herodis* ſuo in
cerebro fingere, relicto Auctore, qui ejuſdem
regis nepotibus convixit, ac commentarios de 151
illius vita ſincere ac diligenter conſcriptos evolvit.
Anno V. C. 736. & 737. *Auguſtus Romæ* ſubſti-

Digitized by Google

tit, teſte *Dione* in libris annalium. Sane A. V. 737. *Cæſares* noſtros adoptavit; anno vero inſequenti exbibitis in Urbe ludis, *Roma* diſceſſit, cum prius eodem anno *Agrippam* in Orientem miſiſſet. Sed antequam *Agrippa* Orientalibus iterum provinciis præficeretur, *Herodes* filios *Roma* in regnum reduxerat, ac ex ingenti ac nimium noto patris erga eoſdem amore *Salomæ* livor eruperat, atque uterque oxores jam duxerat. Itaque iter primum *Herodis* ante ſecundum adventum *Agrippæ* in *Aſiam* contigit A. V 737. vel forte ſuperiori; utroque enim *Auguſtus Romæ* degit. Quod vero *Salianus* addit de titulo patris patriæ A. V. 742. vel ut ipſe juxta Capitolinas tabulas ſupputat 741. *Auguſto* delato, falſiſſimum eſſe, inferius *cap.* 7. evidenter demonſtrabo. At *Torniellus* ea ſcripſit, quæ cum primum legi, non potui non mirari hominis anti-hiſtorias, & pinguiſſimos anachroniſmos. Profecto ne quidpiam *Torniello* affingere videar, quæ ſcribit, ſub ipſius verbis ponam. Is igitur ad A. Mundi 4037. V. C. 737. nom. 7. ait: *Eodem item circiter tempore, ut credimus, Herodes, ut primum cognovit Cæſarem de Syria, Aſiaque Romam rediſſe incolumem, quod non niſi per hæc circiter tempora contigiſſe inferri poteſt, miſit Romam filios ſuos ex Mariamne genitos Alexandrum & Ariſtobulum.* Dein anno inſequenti Mundi 4038 V C. 738. ſcribit num. 2. *Eodem anno quo Cæſar Romam rediit, M. Agrippa iterum venit in Aſiam, ad quem ſalutandum & invitandum protinus cucurriſſe Herodem, dubitare nemo debet; ergo neceſſe eſt, quod Herodes longe prius reduxerit Agrippam de Aſia, quam filios ſuos è Roma. Nemo igitur miretur, ſi nos in hiſce rebus Herodis recenſendis, non ſequamur ordinem, quo hæc eadem ab ipſo Joſepho ſunt tradita.* Denique ad A. M. 4040. V. C. 740. ait: *Eodem, ut arbitror, anno, qui erat quartus, ex quo miſerat Romam filios, Herodes navigavit in Italiam, ſalutatum Cæſarem, à quo humaniſſime tractatus, filios domum reducendos recepit.* Superius vero A. M. 4035. num. 2. dixerat ea quæ *Joſephus* narrat in octo prioribus capitulis *lib.* XVI. *Antiq.* eſſe *confuſe tradita. Nos autem*, addit, *ea ſatis probabiliter ſuis locis ac temporibus adnotabimus.* Hæc Torniellus. Singula in examen vocemus, inſpecturi num *ſatis probabiliter* dicta ſint; ac ſuppono eundem, ut conteſtatur ad A. M. 3300. pag. 158. *æram ab Urbe condita Varronianam*, cum *Dione* aliiſque ſequi. Et quidem quod ſcribit reditum *Cæſaris* ex *Aſia* ac *Syria Romam* contigiſſe A. V. 737 quo intellecto, *Herodes* filios *Romam* miſit, metachroniſmum ſapit. Nam *Auguſtus*, cum ineunte A. V. 735. alter conſul collega *C. Sentii Saturnini* per ſeditionem comitiorum creari non poſſet, *Q. Lucretium*, inquit Dio *lib.* LIV. *conſulem deſignavit, ac ipſe Romam contendit.* Quæ eo anno ibidem egerit Imperator, ex eodem Scriptore intelliguntur. Anno etiam inſequenti 736. *Romæ* ſubſtitit, ac examen Senatus habuit, leges etiam promulgavit laudato *Dioni* memoratas. At *Torniellus* in annum V. 737. reditum *Auguſti* protrahit, vel eo certe anno Imperatoris reditum *Herodi* innotuiſſe imaginatur, ut tabellarii tardiores quam cucurbitæ in mari, nuntium de *Auguſto* in *Italiam* reverſo, *Herodi* in *Palæſtinam* attulerint. Itaque ſi *Herodes Auguſti Romam* reditum expectabat, antequam filios in Urbem mitteret, cum ille ante biennium *Romam* reverſus fuerit, poterat *Torniellus* ante biennium regios juvenes *Romam* deducere. At nec minus falſa loquitur, cum ſcribit:
152 *Eodem anno quo Cæſar Romam rediit, M. Agrippa iterum venit in Aſiam*; nempe A. M. 4038. V. C. 738. Immo eodem hoc anno Urbis *Auguſtus*, & *Agrippa Roma* diſceſſere, Urbis cuſtodia *Statilio*

A *Tauro* commiſſa. Hæc Dio ſcribit de Auguſto: *L. Domitio & P. Scipione Coſſ. in Galliam profectus eſt, obtendens cauſas hujus profectionis bella quæ ibi conturbata eſſent*; & poſt duodeviginti verſus ait: *Nam ſtatim Agrippam in Syriam miſerat.* Qua autem ratione ex his inferatur prius ab *Herode Agrippam* ſuum in regnum ex *Aſia* deductum, quam filios in patriam, plane non video. Hoc tamen ſcio, perperam regios adoleſcentulos A. V. 740. ab *Auguſto Herodi Romam* advenienti traditos dici, in patriam reducendos. Nam A. V. 738. Imperator *Roma* in *Gallias* profectus, anno demum Urbis 741. reverſus eſt. Hæc Dio ſcribit *lib.* LIV.
B *Auguſtus rebus Gallicis, Germanicis, Hiſpanicisque omnibus confectis &c. Romam reverſus eſt, Tiberio & Quintilio Varo conſulibus*, A. V. 741. Uterque vero conſul ludos pro reditu *Auguſti* celebravit, ut ex vetoſta inſcriptione conſtat, quam recitavi *cap.* 1. Auguſtus vero, inquit idem Auctor, *Tiberium increpavit, quod ludis votivis, quos pro ſuo reditu faciebat, Cajo juxta ſe ſedem dediſſet.* Et tamen *Torniellus* ſcribit *Herodem* A. V. 740. Romæ *humaniſſime tractatum* ab *Auguſto*, cum id temporis *Auguſtus Roma* procul Tranſalpinas provincias perluſtraret. Satius huic homini fuerat *Joſephi*, ut cum *Petavio* loquar, *præſtantiſſimi*
C *ſcriptoris* veſtigiis inſiſtere, quam ſine duce ac præmonſtratore, res ante ſexdecim ſæcula geſtas, in literas mittere, ac ſubinde dicere, *ut arbitror, ut credimus*, quibus vocibus, ſi in hiſtoria condenda, uti liceret, quilibet optimo jure poſſet novam *Alexandri Magni* vitam deſcribere, procul abire juſſis *Curtio* ac *Arriano*. Ego interim *& arbitror & credo* Torniellum, *Joſephi* hiſtoria, vel ſaltem ejuſdem ordine relicto, bellas ſabulas luſiſſe, quas unus *Joſephi* hoſtis *Salianus* commendet. Idem autem *Salianus* A. Mundi 4032. Olympiade ineunte 192. V. C. 742. qui juxta tabulas Capitolinas, quas hic Auctor ſequitur, eſt 741.
D ſcribit *Herodem* ex *Joſepho* iviſſe *Romam* eo anno quo celebrabantur ludi Olympici, quos inter navigandum offendit, quod non potuit contingere, niſi Olympiade 192. *Non*, inquit, *Olympiade* 190. *quia Cæſar erat in Syria cum Herode. Initio* 191. *ab Urbe aberat.* Rectæ hæ duæ Olympiades *Saliano* excluduntur, ac Annalibus *Dionis* ſimiliter loquitur. Illud tamen errat, quod primum iter *Herodis* recenſet anno quo Olympici ludi in *Elide* celebrabantur, quod tamen nuſquam ſcribitur à *Joſepho*, quem unum auctorem navigationibus *Herodis* ſub ipſis ludis Olympicis habemus; ille
E enim ſolummodo narrat *Herodem Romam* tranſmittentem, interfuiſſe ludis Olympicis. Quare pro arbitrio *Salianus* hoc primum iter regis alligat anno, quo Olympia celebrabantur, cum illi ludi contigerint, ut mox oſtendam, cum iterum una cum filiis *Romam* profectus eſt. At in priori navigatione filios regiis diſciplinis excultos, in *Palæſtinam* reduxit, quod hoc A. V. 742. quo celebrata eſt Olympias 192. nequaquam evenit. Nam *Joſephus* teſtatur diu antea filios *Herodis* in patriam remeaſſe, nempe antequam A. V. 738. Olympiade 191. *Agrippa* iterum in *Aſiam* veniret. Præterea *lib.* XVI. *cap.* 1. & 2. nuptiis filiorum recitatis,
F alterum *Agrippæ* in *Aſiam* adventum recenſet, qui contigit A. V. 738. In *cap.* 3. narrat *Herodem* perrexiſſe ad *Agrippam* bellum in *Boſphoro* gerentem. Hoc bellum ejuſque originem atque exitum paucis deſcribit *Dio* A. V. 740. In *cap.* 4. recenſetur oratio à *Nicolao Damaſceno*, juſſu præſentis *Herodis* ad *Agrippam* pro *Judæis* contra *Aſiaticos* habita, cum 153
ex bello Boſphorano in *Samum* veniſſent. In *cap.* 5. narratur reditus *Herodis* in *Judæam*. Quare tria hæc capita continent geſta *Herodis* A. V. 740. In *cap.* 6. diſſidia regiæ domus commemorat, ac de-

lationes

lationes contra *Alexandrum* & *Ariſtobulum*, cum cetera inter crimina, *his*, inquit, *aſſimaverunt Archelaum Cappadocem eis ſpem facere, quod ope illius perventuri ſint ad Cæſarem, & patrem accuſaturi.* Nempe quia *Archelaus* erat ſocer *Alexandri*, cui filiam *Glaphyram* in uxorem tradiderat. Hinc ſcribit *Herodem* filiis memoratis ſubinfenſum, Antipatrum utroque natu minorem, quem ex altera conjuge ſuſceperat, in aulam accitum, ſummis honoribus decoraſſe, ut ferocientibus filiis æmulum validiorem opponeret. Denique in fine ejuſdem capitis ait: *Et cum navigaret ad ſalutandum Agrippam poſt decennalem adminiſtrationem Aſiæ deceſſurum, ſolum ex filiis Antipatrum ſecum duxit, quem ei cum multis muneribus tradidit Romam deducendum.* M. *Agrippa* ex *Aſia Romam* reverſus eſt A. V. 741. & quidem ante hiemem, qui tamen menſe Martio anni inſequentis V. C. 742. morbo interiit; uti fuſe oſtendi *cap.* 2. hujuſce diſſertationis. Et tamen *Salianus* fingit *Herodem* hoc anno, incumbente æſtate, *Alexandrum* & *Ariſtobulum* ſecum *Romam* duxiſſe, jam *Agrippa* demortuo; cum & *Roma* reverſi, ac cum uxoribus juncti fuiſſent, antequam *Agrippa* A. V. 738. iterum Orienti præfectus, in *Aſiam* tranſmitteret. Cum narratio *Joſephi* adeo diſtincta ſit, ac juxta ſeriem rerum ab *Herode* geſtarum *Romanis* ſcriptoribus adeo conformis, *Saliano* A. M. 4044. *num.* 11. dicitur *admodum perturbata eſſe in hac re*; quas ille voces ſibi redditas audiat. Hactenus de anno prioris navigationis ab *Herode Romam* ſuſceptæ.

Contextum hiſtoriæ *Joſephi* proſequamur, ex qua annum ſecundæ peregrinationis in *Italiam* certiſſimis characteribus deſignabo. In capite ſeptimo ſequenti narrat *Antipatrum Romæ* degentem frequentibus literis fratribus inſidias ſtruxiſſe, veritum ne illi, ſe abſente, paternam gratiam, qua exciderant, recuperarent. Accedebant affinium accuſationes, qui moleſte ferebant *Alexandrum* & *Ariſtobulum* materna cognatione tumidos, *Herodis* regis propinquis generis humilitatem exprobrare. Hinc *Herodes* eiſdem indignatus, *decrevit Romam navigare, & ibi filios accuſare apud Cæſarem, ne propter indignationem videretur parum piuſ erga filios.* Quo poſtquam pervenit, non inventum ibi *Cæſarem*, *Aquilejam* uſque ad eundem perrexit. In *capite* 8. recitat orationem, qua *Alexander* illata ſibi à patre crimina apud *Cæſarem* confutavit. Addit *Auguſtum* eadem commotum, *Herodem* filiis conciliaſſe; ac ſtatim: *Tum igitur poſt actas Cæſari gratias una diſceſſerunt, & cum eis Antipater, ſimulans ſe gratulari reverſis in gratiam. Sequentibus deinde diebus Herodes CCC talentis Cæſarem donavit, munera edentem Romæ, & congiarium populo dividentem.* Inde ait *Herodem* in regnum reverſum, advocato in templum populo, publice pro concione expoſuiſſe, quæ in *Italia* peregiſſet, ac poſtea concionem dimiſiſſe, quibus verbis octavo illi capiti finem imponit. Tum ſtatim caput nonum ita exorditur: *Per idem tempus perfecta eſt Cæſarea, decimo anno poſtquam ædificari cœpta eſt, regni vero anno octavo ſupra viceſimum, Olympiade* 192. In hac hiſtoria evidenter deſignatur annus V. 742. quod quidem ex rebus *Auguſto* geſtis, vetuſtis inſcriptionibus, ac characteribus chronologicis demonſtro. *Pannonii* A. V. 742. audita *Agrippæ* morte, à quo per hiemem ad obſequium, bello tantum
154 oſtentato, redacti fuerant, iterum rebellarunt. *Auguſtus* contra eoſdem *Tiberium Neronem* cum legionibus miſit. Suetonius in *Auguſto cap.* 20. ſcribit eundem plura per legatos bella geſſiſſe, *ut tamen quibuſdam Pannonicis atque Germanicis aut interveniret, aut non longe abeſſet, Ravennam, vel Mediolanum, vel Aquilejam uſque ab Urbe progre-*

A *diens.* Quare memorato A. V. 742. *Pannonica* bello excitato, *Auguſtus Aquilejam* ſe contulit, ut de proximo ſuos Divos, inquit *Horatius*, & auſpicia pugnantibus præberet. In *Pannoniam* per *Aquilejam* iter fit, ſupra quam *Norici* ſunt, *Pannoniis* contermini. Præterea auctor eſt *Joſephus Herodem* ac filios redeuntis *Romam Auguſti* comitatum ſecutos fuiſſe, addens: *Herodes CCC. talentis Cæſarem donavit θέας τε ϗ διανομὰς ποιούμενον τῷ Ῥωμαίων δήμῳ: ſpectacula edentem, & congiarium dividentem populo Romano.* In ſaxis Ancyranis hæc *Auguſti* congiaria recitantur.

B Nomine. meo .... dringenos. ex. bellorum. manubiis. conſul. quintum. dedi. iterum. autem. in. conſulatu. decimo. ex. patrimonio. meo. bis. quadringenos. congiari. viritim. aere. meo. merui. &. conſul. undecimum. duodecim. frumentationes. privarim. columello. emenſus. ſum. & Tribunicia. poteſtate. duodecimum. quadringenos. nummos. tertium. viritim. dedi.

C Duo poſtea inſuper congiaria abs ſe plebi data recenſet; nempe cum DUODECIMUM CONSUL die virilis togæ *Cajo Cæſari* datæ ineunte A. V. 749. ac CONSUL TERTIUM DECIMUM die tirocinii *Lucii Cæſaris* Kal. Januariis A. V. 752. ſexagenos denarios plebi viritim dedit. *Auguſtus* undecimum conſulatum geſſit A. V. 731. duodecimum iniit A. 749. Intermedio ſpatio temporis ſemel tantum congiarium plebi dedit, nempe: TRIBUNICIA POTESTATE DUODECIMUM, cum *quadringenos nummos tertium viritim dedit.* *Auguſtus* A. V. 731. poteſtatem Tribuniciam accepit, & quidem die 27. Junii, uti *Panvinius* omnium primus obſervavit,
D idque ex *Piſanis* noſtris tabulis poſtea monſtrabo. Annum *Dio* etiam prodit ac fragmenta Capitolina, innumeræque inſcriptiones, omnibus eruditis conſentientibus. Igitur A. V. 742. die 27. Junii tribuniciam poteſtatem DUODECIMUM inibat, cum *Aquilejæ* propior bello *Pannonico* ſubſiſteret; unde ob victoriam per æſtatem à *Tiberio* de hoſtibus reportatam, victor *Romam* reverſus una cum *Herode* abs ſe filiis jam apud *Aquilejam* conciliato, plebi congiarium dedit. *Herodes* vero trecenta talenta *Cæſari* donavit, nempe centum & octoginta millia ſcutatorum. Hoc plane Ancyrano ſaxo refelluntur anachroniſmi illorum
E ſcriptorum, qui hanc ſecundam *Herodis* peregrinationem *Romanam* aliis à ſtabilito, annis aſſignunt. Itaque *Herodes* tranſacta in *Italia* æſtate A. V. 742. labente Octobri, in *Judæam* reverſus, acta apud *Auguſtum* populo in concionem vocato ſignificavit. Subjicit ſtatim Joſephus: *Per idem autem tempus perfecta eſt Cæſarea decimo anno poſtquam ædificari cœpta eſt, regni vero octavo ſupra viceſimum, Olympiade* 192. Error in primis qui in priorem numeralem notam irrepſit, ex ipſomet *Joſepho* corrigendus eſt. Etenim legitur tum in editis, tum in MSS. Mediceis, quæ conſului, 155
F δεκάτῳ μὲν ἔτει, *decimo anno* perfectam *Cæſaream*; ſed legendum eſſe δωδεκάτῳ conſtat ex libro ſuperiori *capite* 13. ubi ſcribit *Cæſaream* ab *Herode* condi cœptam, eamque poſtea abſolutam δωδεκάτῳ χρόνῳ. Et poſt aliquot verſus ait: *Interea in Aſiam Agrippa mittitur &c.* *Agrippa* autem miſſus eſt primum in *Aſiam* A. V. 731. Cum vero *Cæſarea* ante illius adventum in Orientem, extrui cœpta ſit, anno ſuperiori V. C. 730. *Herodes* novæ urbis fundamenta poſuit, quæ poſtea δωδεκάτῳ χρόνῳ *duodecimo anno* abſoluta eſt. An-

nus

nus autem duodecimus ab eadem urbe inchoata expletur A. V. 742. quo pariter anno *Herodes* vigeſimum octavum annum regni à *Romanis* V. C. 714 accepti, menſe Octobri complebat, Olympiade 192. quæ cum eo anno acta fuerit die ſeptima *Auguſti*, colligimus *Herodem* id temporis ludis Olympicis inter navigandum *Romam*, interfuiſſe. *Salianus* hanc alteram *Romanam Herodis* peregrinationem toto quadriennio protrahit ad conſulatum *C. Marcii Cenſorini*, ac *C. Aſinii Galli* V. C. anno Varroniano 746. Olympiade 193. *Saliani* tamen errorem *Dio* confutat, qui *lib.* LV. ad annum memoratum de *Auguſto* ſcribit: *Bellum in Germanos molitus, ipſe DOMI ſubſtitit. Tiberius autem Rhenum tranſiit &c.* Ita *Romæ* degens, pomœrium protulit, Sextilem de ſuo agnomine *Auguſtum* appellavit; & quod *Dio* ſiluit, nec *Salianus* advertit, cenſum egit, ac luſtrum fecit, uti patet ex tabulis Ancyranis, in quibus eo anno dicuntur cenſa *Romanorum* civium quadragies centum millia, & ducenta ac triginta tria millia. Nemo neſcit tot millium civium cenſum vix majori parte ejus anni abſolvi potuiſſe; cum in Senatorum vitam inquirendum eſſet, ac mores tot millium equitum *Romanorum* in examen vocandi. His adde nullum eo anno congiarium populo datum, quod tamen contigit, cum *Herodes* Rex iterum in *Italiam* advectus, apud *Aquilejam Auguſtum* convenit, ac cum eodem *Romam* profectus fuit. Denique *Herodes* hac ſecunda peregrinatione peracta, *Cæſaream* dedicavit Olympiade 192. At anno Urbis 746. acta eſt Olympias 193. die 24. Julii. Nec reponi poteſt *Herodem* vere ineunte in *Italiam* profectum, & antequam exiret annus quartus *Olympiadis* 192. in *Judæam* reverſum, *Cæſaream* dedicaſſe. Nam *Saliano* auctore, *Auguſtus* eo anno *Aquilejam* uſque profectus eſt, ut Germanico bello propius aſſiſteret; quare ſi ante Solſtitium *Herodes* cum *Auguſto Romam* reverſus fuit, *Auguſtus* procul à *Germaniæ* confiniis receſſit, cum per æſtatem ardor belli ferveret. Nec numerus annorum regni *Herodis* congruit cum chronologia *Saliani*. Nam A. V. 746 Kalendis Januariis *Herodes* agebat annum regni à *Romanis* accepti triceſimum ſecundum, à captis *Hieroſolymis*, ſive morte *Antigoni* viceſimum nonum. Hæc monſtra loquantur neceſſe eſt, qui *Joſephi* hiſtoria contempta, ſeriem rerum ab *Herode* geſtarum ſuo ſibi in cerebro diſponunt. At reponit *Salianus* anno 746. Imperatoris titulum ex *Dione Auguſto* iteratum fuiſſe, *quod*, inquit, *ridiculum eſſet, ſi ipſe domi reſediſſet.* Vix hoſpes in *Romanorum* Principum hiſtoria iam ridicula pronuntiaret. Cum milites victoriam de hoſtibus reportabant, *imperatoris* titulum *Cæſari* tum rerum potienti deferebant: quamvis ille procul à caſtris *Romæ* id temporis degeret. Cum A. V. 769. Germanicus exercitum *Germanorum* fudiſſet: *Miles in loco prælii Tiberium* Imperatorem *ſalutavit*, ex Tacito *lib.* II. *Annal.* Cum idem ante biennium demortuo *Auguſto* ſucceſſiſſet, in nummis appellatus eſt IMP. VII. At rurſus a
156 Germanicis legionibus Imperator ſalutatus, inſcribi cœpit IMP. VIII. quod patet ex nummis, atque inſcriptionibus lapidum *pag.* 153. 7. 160. 2. 187. 13. & 235. 8. 10. Et tamen de *Tiberio* ſcribit Suetonius *cap.* 38. *Biennio continuo poſt adeptum imperium, pedem porta non extulit.* In Claudio vero ſcribit: *Expeditionem unam omnino ſuſcepit*; qui tamen *Claudius* in nummis ac lapidibus nuncupatur IMP. XXIIII. Sed de *Auguſto* loquamur. Cum *Craſſus Auguſti* legatus *Thraces* viciſſet, ex Dione *lib.* LI. *neque tamen imperatoris nomen Craſſus accepit, ſed ſolus Cæſar.* Ex quidem *Auguſtus* poſtremo decennio imperii ſemel tantum A. V. 763. ex eodem in fine *lib.* LV. *quo propius quæ in Pannonia ac Dalmatia gerenda eſſent, ſubinde monere poſſet, Ariminum ſe contulit.* Hæc vel ipſe in *Ponto* exul *Ovidius* cum intellexiſſet, *lib.* II. *eleg.* 2. *ad Meſſalinum* ſcribit:

Adde triumphatos modo Pæonas, adde quieti
Subdita montanæ brachia Dalmatiæ,
Nec dedignata eſt abjectis Illyris armis,
Cæſareum famulo vertice ferre pedem.
Ipſe ſuper currum placido ſpectabilis ore,
Tempora Phœbea virgine nexa tulit.
Quem pia vobiſcum proles comitavit EUNTEM,
Digna parente ſuo, nominibuſque datis.

Sane *Auguſtus* ab A. V. 757. uſque ad A. 767. quo vivendi finem fecit, ſemel tantum *Roma* profectus, *Ariminum* uſque progreſſus eſt, ceteris vero annis *Romæ* ſubſtitit, bellum per *Tiberium* in *Germania*, *Pannonia*, ac *Dalmatia* adminiſtrans, cui poſtea collegam *Germanicum* miſit. Hæc idem Ovidius teſtatur *lib.* II. *Triſtium ad Auguſtum* ſcribens;

Sic aſſueta tuis ſemper victoria caſtris,
Nunc quoque ſe præſtet: notoque ſigna petat,
Auſoniumque ducem ſolitis circumvolet alis:
Ponat & in nitida aurea ſerta coma.
Per quem bella geris, cujus nunc corpore pugnas:
Auſpicium cui das grande: deoſque tuos.
Dimidioque tui præſens, & reſpicis urbem:
Dimidio procul es, ſævaque bella geris.

Corpore enim præſens in Urbe erat, animo tamen procul aberat, bello adminiſtrando per *Tiberium*, quem poeta *Auſonium ducem* appellat, intentus. Scribit Dio *lib.* LIX. *De Germanis Imperatoris nomen non Auguſtus modo, ſed Tiberius accepit* A. V. 759. Auctor eſt Vellejus *lib.* II. ac Dio *lib.* LV. *Tiberium* legionibus in hibernis caſtris collocatis, *Romam* ad *Auguſtum* ſingulis fere annis ſe contuliſſe. *Vellejus* per adulationem id pietati *Tiberii* tribuit, qui *Auguſtum* patrem ſalutaturus, obſtructas gelu Alpes toties ſuperaret. Dio vero ait: *partim ob negotia quædam, potiſſimum vero metuens ne quem ipſi abſenti alium Auguſtus præferret.* *Auguſtus* apud Gruterum *pag.* 187. inſcribitur *P. Lentulo Scipione T. Quinctio Criſpino* Coſſ. TRIB. POT. XXX. IMP. XV. *Onuphrius* noſter ac *Pighius* ex eodem notant memoratos conſules fuiſſe ſuffectos a Kal. Jul. A. V. 760. quo anno *Auguſtus* quindecies tantum Imperatoris titulum obtinuerat. Anno vero quo obiit *nomen Imperatoris ſemel atque vicies partum* eidem teſtatur Cornelius Tacitus *lib.* I. *Annalium* ſub initium, qua de re plura dabo inferius *cap.* 16. Igitur *Auguſtus* ſæpius nomen illud obtinuit *Romæ* ſubſiſtens, bella per legatos, aut privignum, nepotemque 157
Germanicum adminiſtraret. Bello Dalmatico confecto, *Romæ* degenti *Auguſto*, inquit Dio *lib.* LVI. ad A. V. 762. *Victoriæ nuntium attulit Germanicus, ejuſque cauſa Auguſto & Tiberio nomen Imperatoris, ac triumphus decretus.* Hactenus contra errorem *Saliani*, ac de anno ſecundæ navigationis *Herodis*.

Ceterum quo anno tertium idem Rex in *Italiam* tranſmiſerit, mihi prorſus incompertum eſt; nulla enim chronologica nota, aut tenui ſaltem ejus veſtigio tempus poſtremæ navigationis *Herodianæ* apud *Joſephum* ſignatur. Keplerus *cap.* 8. *de anno natali Chriſti pag.* 65. ſcribit *Herodem* tertio in *Italiam* veniſſe quo anno Olympias 193. celebratur, V. C. 746. affirmans hoc iter *Herodis* ſtatui à *Joſepho* eo anno, *quo Olympias celebrata fuit.* Hoc poſtremum falſo *Joſepho* imponitur; nam hic ſcriptor, ut oſtendi ex ejuſdem verbis, narrat in eo capite, in quo plura Herodianæ munificentiæ exempla addenſat, eundem *Romam* navigantem, offendiſſe ludos Olympicos, quos cum

cum exili pompa agi videret, annuos reditus, augendæ illorum ſolemnitati, deſtinavit. Nullam autem trium ibi oavigationum deſignat. Porro idem Joſephus *cap.* 13. ſcribit *Herodem* cum tertio *Romam* tranſmiſſurus eſſet, *Titium Syriæ* Præſidem *Archelao* Regi *Cappadociæ* conciliaſſe. *Salianus* cum in titulo A. M. 4046. ſcripſiſſet: PRÆSIDE SYRIÆ N. N. in titulo anni inſequentis ponit: PRÆSIDE SYRIÆ TITO. Proximo deinde anno *Syriæ* præſides deſignat *Saturninum* & *Volumnium*. Hinc tertium iter *Herodis* recenſet A. M. 4047. *Tiberio Nerone* II & *Calpurnio Piſone* Coſſ. V. C. 747 anno quo *Titus Syriam* obtinebat. Anno V. 741. *Agrippa Syriam* regebat, quod ex *Dione* recte *Salianus* didicit. Per quadriennium inſequens Præſes *Syriæ* eidem ſtatuitur N. N. At A. V. 747. ecce illi natum præſidem *Syriæ Titum*, cui proximis conſulibus binos ſucceſſores attribuit *Saturninum* & *Volumnium*. In primis ex vetuſtis MSS. Mediceis, ac editis antiquis exemplaribus patet à *Joſepho* ſcribi *Titium*, non *Titum*, neque enim hiſtorici ad perſonam deſignandam purum prænomen ſcribebant, quod pluribus gentibus *Romanis* commune erat, ſed oomen gentile, vel cognomen, quod proprium genti erat. *Strabo* etiam eundem præſidem *Syriæ* diſerte *Titium* appellat, de quo *cap.* 15. plura dicentur, ac ejuſdem numiſma producam in quo M. TITIUS inſcribitur. At *Salianum* interrogatum velim, cur *Titium* unico tantum anno *Syriæ* præſidem facit, cum imperante *Auguſto* Rectores provinciarum P. R. per biennium magiſtratu ſungerentur, præſides vero ac legati qui *Auguſti* provinciis præerant, diuturniorem magiſtratum gererent, uti ex *Dione* ſuperius obſervabam. *Salianus* annuum tantum regimen *Titio* permittit, qui *Quinctilio Varo* tertio à *Titio* ejuſdem *Syriæ* Præſidi ab A. M. 4052. uſque ad A. M. 4061. magiſtratum prorogat. Idem Scriptor cum A. Mundi 4046. *Herodem Romam* euntem exhibuiſſet, anno ſtatim inſequenti 4047. eundem *Herodem Romanum* rurſus iter metientem inducit. Ita, ſi *Saliano* fides, *Herodes* vix ex *Italia* in *Palæſtinam* redierat, cum ſtatim de altera *Romana* peregrinatione deliberat, commeatum parari, triremes ſeu naves adornari jubet, ut tam celeriter in *Italiam* remeans, *Romanis Judæorum* non quidem Rex, ſed tabellarius videatur. Hæc tam levia omitto, ac quæ probabilis mihi conjectura judicetur ad annum poſtremæ hujus navigationis *Herodis* indagandum, expono. Anno V. 751. quo *Herodes* deceſſit, *Quinctilius Varus* præſes ac legatus *Auguſti* nuper
158 in *Syriam* venerat, uti colligitur ex Joſepho *lib.* XVII. *cap.* 7. & Tacito *lib.* V. *Hiſt.* ubi ait: *Poſt mortem Herodis, nihil expectato Cæſare, Simon quidam regium nomen invaſerat, is a Quinctilio Varo obtinente Syriam, punitus, & gentem coercitam, liberi Herodis tripartita rexere.* *C. Sentius Saturninus Vari* deceſſor fuit, uti ex *Joſepho* intelligitur. Hic A. V. 749. quo die 25. Decembris Chriſtus natus eſt, *Syriam* regebat. Hujus rei teſtem locupletiſſimum habemus Tertullianum *lib.* IV. *con. Marcionem cap.* 15. ſcribentem: *Sed & cenſus conſtat actos ſub Auguſto tunc in Judæa per Sentium Saturninum, apud quos genus ejus*, ſcilicet Chriſti, *inquirere potuiſſent*; nempe quando *exiit edictum à Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur univerſus Orbis*: Lucæ 2. At ſi *Sentius Saturninus* per quadriennium *Syriam* obtinuit, is in provinciam venit A. V. 746 ac A. V. 750. circa Autumnum *Quinctilium Varum* ſucceſſorem accepit. Quare cum *Joſephus* ſcribat *Herodem* ex *Italia* in *Judæam* reverſum, inveniſſe præſidem *Syriæ Saturninum*, eodem quoque anno *Romam* navigavit. Verum quod *Saturninus* per quadriennium, vel per triennium tantum legatum Auguſti in *Syria* forte egerit, annus certus tertiæ navigationis *Herodis* deſignari non poteſt, nec hiſtorico licet divinare, niſi velit cum *Saliano* fabulas, vel proximiora fabulis in literas mittere.

Cardinalis *Baronius* admittens annos regni *Herodis* 37. à *Joſepho* numeratos, contendit eoſdem inchoandos ab anno *quo Auguſtus navali bello Antonium & Cleopatram debellavit, eodem Auguſto tertium & Meſſalla Coſſ. Olympiadis* 187. *anno ſecundo.* V. C. 723. Cujus ſententiæ rationem adducit, quod cum *Herodes Antonii* partes contra *Auguſtum* foviſſet, *ac poſtea Auguſtus ex ſenatus conſulto reſcidiſſet, irritaque reddidiſſet, quæ ab Antonio in Imp. perduelle geſta eſſent; non licuit Herodi illos regni ſui numerare annos, quibus regnavit, poſtquam illud ab Antonio ſibi reſtitutum accepit, ſed ab eo tempore quo ab Auguſto ſibi redditum fuit, & ex S. C. confirmatum.* Hæc ille in *Apparatu numero* 116. Prænotaverat autem *num.* 114. *Joſephum* in annis *Herodis* numerandis varium fuiſſe & inconſtantem; nam *lib.* XIV. *antiq. cap.* 15. ſcribit eo tempore quo confecto bello *Alexandrino*, *Judææ* regimen *Antipatro* commiſit, *Herodem Antipatri* filium fuiſſe *adoleſcentem annos natum quindecim*, nempe A. V. 707. Poſtea vero *lib.* XVII. narrans obitum *Herodis*, dicit eundem obiiſſe anno ætatis ferme ſeptuageſimo, circa A. V. C. 762. Hic chronologicus *Baronii* calculus ſectatores non invenit, ac paſſim ab omnibus confutatur. Victoria Actiaca contigit die ſecunda Septembris A. V. 723. *Auguſto* III. & *Meſſalla* Coſſ. ex Dione initio *lib.* LI. Cum vero *Herodes* circa Paſcha labente anno 37. ab Actiaca victoria, *Baronio* mortuus credatur, deceſſit A. V. 760. *Q. Cæcilio Metello Cretico A. Licinio Nerva Silano* Coſſ. At obitus *Herodis* à *Baronio* in Annalibus ſtatuitur anno Chriſti juxta ipſum VIII. *M. Æmilio Lepido, L. Arruntio* Coſſ. V. C. 759. quo tamen anno circa Paſcha *Herodes* ab Actiaca victoria egiſſet annum regni XXXV. ac menſem ſextum. Ita annos triginta ſeptem perperam ſubduxit. Sed nec initium recte deduxit; ſiquidem cum *Auguſtus* anno tantum altero ab Actiaca victoria, bellum contra *Antonium* profligaturus, in *Aſiam* tranſmiſiſſet, *Herodes* eundem apud *Rhodum* convenit, depoſitoque diademate veniam ſupplex poſtulavit, quod *Antonio* contra ipſum ſuppetias miſiſſet. Quare ſi 37. anni regni *Herodis* inchoentur *ab eo tempore quo ab Auguſto illi redditum fuit & ex S. C. confirmatum*, quod apud *Rhodum* contigit, obi- 159
tus *Herodis* alligandus eſt A. V. 760. non vero A. V. 759 uti *Baronius* opinatur. Dio *lib.* LI. ſcribit de Auguſto: *In Italiam properavit, media hieme, ſe quartum, M. Craſſo (hunc enim collegam habebat &c.) conſulibus.* Poſtea: *In Græciam invectus eſt triceſimo quam in Italiam venerat, die, ac propter hiemem navibus per Iſthmum Peloponneſiacum tranſlatis, tanta celeritate in Aſiam advenit, ut de ejus diſceſſu ſimul redituque Antonius ac Cleopatra cognoverint.* Quare ut minimum exeunte Februario A. V. 724. à parilibus *Auguſtus* iterum in *Aſiam* venit. Nec enim dici poteſt *Herodes Cæſarem* adiiſſe cum A. V. 723. *Ab Actio Samum inſulam in hiberna ſe recepiſſet*, ex Suetonio in *Auguſto cap.* 17. Nam *Herodes* apud *Rhodum Cæſarem* convenit, ac in colloquium admiſſus, ſuam cum *Antonio* amicitiam non modo faſſus eſt, verum laudi quoque ſibi vertendum dixit, quod ne poſt Actiacam quidem cladem illum deſeruerit, neque fortuna jam aperte mutata, ad novas ſpes ſe tranſtulerit, apud Joſephum *lib.* XV. *cap.* 11. Cum vero *Auguſtus Rhodo* diſcederet, Herodes *deduxit eum in Ægyptum*; Ibidem. *Herodes* igitur haud ſtatim poſt cladem Actiacam *Antonium* deſeruit, ſed altero poſtea anno re ejuſdem peni-

tus deſperato. Ex his patet eruditiſſimum Cardinalem nec initium, neque exitum annorum regni *Herodis* recte aſſignaſſe. Eadem opinio luculentiſſimo exemplo rejicitur. *Archelaus* ab *Antonio Cappadociæ* regnum acceperat A. V. 718. ex Dione *lib.* XLIX. opera *Glaphyræ* matris, cujus amore *Antonius* exarſerat; extatque ea de re impudicum ipſius *Auguſti* hexaſticon apud Martialem *libro* XI. *epigr.* 21. *Archelaus* in *Antonii* caſtris cum regiis copiis contra *Cæſarem* ſtetit, ex *Plutarcho* in *Antonio*. Huic tamen *Cæſar* poſt victoriam veniam dedit, eique regiam dignitatem ac nomen reliquit. *Tiberius* demortuo *Auguſto*, eundem *Romam* evocavit, *Tacito* hæc ſcribente: *Rex Archelaus quinquageſimum annum Cappadocia potiebatur, inviſus Tiberio, quod eum Rhodi agentem nullo officio coluiſſet*. Porro *Romam* accitus fuit ex eodem ibidem ac Dione *lib.* LVII. *Cæcilio Rufo* ac *Pomponio Flacco* Coſſ. A. V. 770. Ita anni regni *Archelai* neutiquam numerati ſunt ab eo tempore, quo in regno confirmatus eſt ab *Auguſto* poſt victoriam Actiacam; nam ſeptem ſupra quadraginta tantum interceſſere ad eum uſque annum, quo *Romam* venire juſſus fuit. Video tamen *Tacitum* cum *Dione* non congruere, quod attinet ad initium regni *Archelai*; etenim *Archelaus* regnavit annos LII. at *Tacitus* rotundo numero uſus eſt, quod ſcriptoribus familiare eſſe nullus ignorat. Montacutius in *Apparatu* V. *num* 102. & *ſeqq.* ingenti verborum ſtrepitu memoratam *Baronii* opinionem inſequitur; at in eos ipſe errores delabitur, ut verear, ne per ſomnium illa eructarit. Exclamat num. 106. *Hanc autem ſententiam inauditam, ſtupenda plane portenta conſequantur.* Eia age, pande hæc portenta. *Non effugiet*, inquit, *quin omnino fateatur, Archelaum relegatum, non à ſuperſtite Auguſto, ſed poſt exceſſum, rerum jam potiente Tiberio, ad minus per biennium. Nam ab A. V. C. DCCXXII. quo, quod omnes fatentur, pugnatum erat ad Actium III. Non. Septemb. anni XXXVII. numerati, deſinent in annum DCCLXIX. quo Cæcilius Ruffus & Pomponius Flaccus, imperante Tiberio, fuerunt cum conſulatu. Non poſſum non cum indignatione quadam admirari &c.* At ipſe non poſſum non admirari *Montacutium* tam inepte annorum calculum ſubduxiſſe. Pugna ad Actium non tertio, ſed quarto Nonas Septembris conti-
160 git. Hoc tamen erratum *Typographi* incuriæ vertatur. Annus pugnæ juxta faſtos Capitolinos, quos *Montacutius* ſequitur, adſtruitur V. C 722. addantur his XXXVII. pervenies ad A. V. 759. quo *Æmilius Lepidus* ac *L. Arruntius* conſulatum geſſere, poſt quem annum *Auguſtus* octennio ſuperſtes fuit. Debebat computare annos regni XXXVII. at hallucinatus, XXXXVII ſubduxit, eaque depravata computatione, regnum *Herodis* protraxit ad A. V. 769. quo *Tiberius* imperabat. Idem vero *Montacutius* in fine ejuſdem V. Apparatus ſcribit *Herodem* a regno à *Romanis* accepto regnaſſe *annos XLII. ut omnino ſit error apud Joſephum, vel ab ipſo admiſſus, vel potius per incuriam librariorum.* Næ librarii ſcripſiſſent *Archelao* relegato, *Judæam Syriæ* provinciis additam annis poſt Actiacam victoriam 37. quorum prior inchoabatur die 2. Septembris A. V. 723. juxta epocham Varronianam, cum regnaſſet annos novem, ſeu novem æſtates, quarum prima incepit A. V. 751. à quo anno ſi per annos XXXVII. regni *Herodis* retrocedas, devenies ad A. V. 714. *Calvino* ac *Aſinio Pollione* Coſſ. in quorum magiſtratu *Herodes* inſignia regni à *Romanis* accepit. Hæc tam exacta ſibique plane conformis computandi ratio librarios auctores habet?

Fatendum tamen eſt in codicem *Joſephi* errorem irrepſiſſe, cum in *cap.* 15. *lib.* XIV. eo tem-
A pore, quo *Cæſar* Dictator à bello Alexandrino A. V. 707. adverſus *Pharnacem* movebat, dicitur *Herodes adoleſcens annos natos quindecim*; nam cum in codice Græce ſine dubio ſcriptum fuerit κέ, *vigintiquinque*: in ιέ, hoc eſt, *quindecim* librariorum errore mutatum eſt. Joſephus *lib.* XIV. *cap.* 12. ſcribit *Antipatro* quatuor filios fuiſſe: *Phaſaelum*, *Herodem* ſecundo genitum, ac *Pheroram*, filiam vero *Salomen*; ab illo maxime cultum *Aretam* Regem Arabum, *apud quem*, inquit, *& liberos depoſuit, dum bellum contra Ariſtobulum gereret*. Hoc bellum geſtum eſt A. V. 689. ante epocham vulgarem Chriſti 65. ut erudite oſtendit
B *Uſſerius* in *Annalibus*, & quidem ineunte vere; nam inter ſolemnia Paſchalia *Antigonus* intra *Hieroſolymam* ab *Areta* & *Antipatro* obſidebatur, ex Joſepho *lib.* XIV. *cap.* 3. At anno ſuperiori *Antipater* ad *Aretam* Regem *Arabum* confugiens, eundem ad bellum contra *Antigonum* ſuſcipiendum ſollicitavit, & ut fidem eidem faceret, filios apud illum depoſuit. Igitur A. V. 688 *Herodes* vivebat, obſes *Arabi* datus. Cum autem major natu eſſet *Pherora* (volo enim concedere *Salomen* nondum natam) anno ſuperiori 687. idem *Herodes* erat puer. Hinc ad A. V. 707. anni viginti numerantur vitæ *Herodis*, ac proinde error codicis
C *Joſephi* ex eodem auctore corrigendus venit. *Ricciolius* cum aliis contendunt *Joſephum* eo loci hanc correctionem non admittere, cum diſerte *Herodem* appellet *adoleſcentem*; ſed neque hoc nomen annos XV. probat. Nam ut omittam eo de nomine *Caſaubono* in exercitationibus prænotata, *Salluſtius* in *Catilinaria* ſcribit *Q. Catulum Cæſari* infeſtum fuiſſe, quod in petitione Pontificatus Maximi *ab adoleſcentulo Cæſare victus diſceſſerat*. *Cæſar* Pontificatum maximum adeptus eſt A. V. 691 ex Dione *lib.* XXXVII annos natus XXXVII. Eodem anno idem *Cæſar* fuit deſignatus Prætor. Cicero *in divinatione* contra *Verrem L. Metellum*
D Prætorem *Siciliæ* alloquens, ait: *M. Cæcilium fratrem tuum lectiſſimum atque ornatiſſimum adoleſcentem?* qui tamen erat itidem Prætor deſignatus, ut ibidem *Cicero* teſtatur. De *Metello Pio* ſcribit Auctor vit. virorum illuſtr. *Adoleſcens in petitione præturæ & pontificatus, conſularibus viris prælatus eſt*, de quo ait *Salluſtius* ubi de bello Ju- 161
gurt. *Is eo tempore in contubernio patris* Q. Metelli Numidici *ibidem militabat, annos natus circiter viginti*; nempe ante primum conſulatum Marii, A. V. 647. At *Metellus Pius* fuit candidatus præturæ A. V. 664. ut ex oratione Ciceronis pro *Archia poeta* erudite *Pighius* ad eum annum obſer-
E vavit. *Germanicus* Cæſar apud Tacitum *lib.* 1. A. V. 767. *adoleſcens* nuncupatur, qui tamen annos erat natus 29. Illa vero correctio *Joſephi* hiſtoriæ congruit. Nam *lib.* XVII. *cap* 8. ſcribit *Herodem* defunctum *circa annum ſeptuageſimum.* Si anno V. 707. *Herodes* erat natus annos vigintiquinque: adde annos quatuor ſupra quadraginta, habebis annum Urbis 751. ætatis vero *Herodis* 69. Non eſt hic tamen omittendum *Joſephum* geſtarum ab *Herode* rerum ſeriem non ex ſuo cerebro procudiſſe, ſed eandem ex *Nicolai Damaſceni* voluminibus, quæ de vita *Herodis* compoſuit, exſcripſiſſe, quibuſdam tamen additis, quæ
F *Nicolaus* Regis gloriæ tantum ſtudens, quod erant impie facta, adulando conticuit, ut patet ex *lib.* XVI. *antiq. cap.* 11. *Nicolaus* vero *Damaſcenus* amicorum fidiſſimus *Herodi* habebatur, ac in rebus graviſſimis nomine *Herodis* apud *Auguſtum* legatione perfunctus fuit; cui etiam Regi hiſtorias ſciendi cupido, ſupra centum ac viginti quinque volumina rerum in Orbe geſtarum ex antiquis quibuſque ſcriptoribus compilata, nuncupavit; cujus ſane prægrandis operis excerpta quædam

vir

vir doctiſſimus *Henricus Valeſius* publicavit. Hinc orationes ejuſdem *Nicolai* libris *Joſephi* inſertæ leguntur, ut eadem hiſtoria ejuſdem manu majori ex parte ſcripta videatur. *Ptolomæi* quoque de vita *Herodis* codices ad manum eidem *Joſepho* fuere; quibus plane ſuppetiis inſtructus, prolixiores de geſtis *Herodis* libros compoſuit. Hinc poſtea in deſcribenda vita *Archelai*, qui *Herodis* ſucceſſor per novennium *Judæis* Ethnarcha imperavit, adeo jejune atque exiliter ſcripſit, ut paucis illam verſibus abſolverit; non tam quod ignavia Principis nullam ſcribendi materiam ſuppeditabat, quam quod nullis domeſticorum, aut exterorum ſcriptis adjutus, *Archelai* geſta ignoravit, paucis tantum exceptis, quæ avorum traditione cognovit.

Prolixiori hucuſque de annis regni ac vitæ *Herodis* diſputatione peracta, ad *Cajum* ac *Lucium Cæſares* redeo, a quibus tamen validiſſimum argumentum deſumo, quo *Herodiani* principatus epocha mihi ſuperius firmata, demonſtratur. Auctor eſt *Joſephus* filios *Herodis* de paterni regni ſucceſſione litigantes, *Romam* ad *Auguſtum* integram cauſam detuliſſe; *Auguſtum* vero in amicorum concilio rem diſcuſſiſſe, *Nicolao Damaſceno Archelai* cauſam defendente. Hæc de Auguſto ſcribit Joſephus *lib.* XVII. *cap.* 12. interprete Gelenio: *Amicos in conſilium advocat, & in his Cajum Agrippæ & Juliæ filiæ ſuæ filium, jam à ſe adoptatum, primum ei locum in conſiſtorio tribuens.* Hoc judicium habitum eſt A. V 751. ita ut nec in annum ſuperiorem, nec in quempiam proxime inſequentium protrahi poſſit. Primum illud infertur ex annis *Herodis*; ſiquidem A. V. 750. menſe Octobris complevit annum regni à *Romanis* dati XXXVI. quare etiamſi vixiſſet alterum menſem, ac deceſſiſſet die circiter 25. Novembris, inito anno trigeſimo ſeptimo, quæ eſt *Uſſerii* ſententia, cauſa ſucceſſionis regni A. V. 751. agitata fuiſſet. Nam *Archelaus* celebrato apud *Hieroſolymam* Paſchate, *Romam* navigavit ad *Auguſtum*. Alterum vero, nempe memoratum judicium in proximos annos, quod pro arbitrio faciunt vulgo ſcriptores, protrahi non poſſe, eo manifeſte oſtenditur, quod unus *Cajus Cæſar* ab *Auguſto* in-
162 ter judices ſedere juſſus eſt. Anno Urbis proximo 752. *Lucius Cæſar* virilem togam induit, ac omnibus honoribus exornatus eſt, quos die ſui tirocinii *Cajus* ejuſdem frater ante triennium tulerat. Et ſane eidem permiſſum fuerat, *ut in Senatum iret*, ex Dione *lib.* LV. & in excerptis à *Zonara*. Quare ſi judicium illud habitum fuiſſet A. V. 752. aut quopiam inſequentium, *Auguſtus Lucium* quoque *Cæſarem* ad idem judicium acceſſiviſſet, quod præſertim *Lucius* erat eo anno conſul deſignatus; ſuperius vero *cap.* 2. pluribus veterum teſtimoniis oſtendi, conſules deſignatos ut plurimum ſententiam ante alios rogari ſolitos. Neque fingi poteſt *Lucius* ab eo judicio ab *Auguſto*, quod eſſet junior, excluſus fuiſſe. Nam erat Princeps juventutis, conſul deſignatus, in Augurum idem collegium cooptatus, omnibus denique honorum titulis *Cajo* majori natu fratri æquatus. Quas quidem tum ſacras tum profanas dignitates eidem *Auguſtus* contulerat, ne qua inter filios invidia erumperet, cui ſane aditum Principi aperuiſſet, ſi admiſſo *Cajo*, *Lucium* pari cum illo dignitate præditum, à memorato concilio excluſiſſet. Non deſunt tamen Scriptores, qui de *Lucio Cæſare* ne quidem cogitantes, affirment *Cajum* ſolum A. V. 754. ad illud judicium ab *Auguſto* accerſitum; quod ſane imaginatur *Ricciolus* in magno Chronico, anno primo vulgaris Epochæ *Dionyſianæ*; cum tamen proximo anno *Lucius Romanis* legionibus in *Hiſpania* Rector impoſitus fuerit; nempe poſt triennium ab accepta toga virili, ut exercitus præfectura par *Cajo* eſſet, quem pariter poſt ſumptam ante triennium togam puram, exercitui *Auguſtus* præpoſuerat A. V. 752. ut poſtea narrabo. Hinc vides, optime Lector, hiſtoriam *Joſephi Romanorum* annalibus mirifice congruere. Dixi initio capitis *Salianum Joſepho* mendacii notam inurere, qui *Cajum* præſentem judicio adfuiſſe ſcripſerit *cohoneſtandi concilii gratia, in quo de Hebræorum rege ac regno agebatur*; cum tamen eo anno *Cajus* in Oriente eſſet; putat enim eam cauſam *Romæ* ab *Auguſto* cognitam A. V. 754. At *Joſephus* poterat etiam *Lucium Cæſarem* nominare, qui anno tantum proxime inſequenti 755. *Roma* diſceſſit. Illum ſane antea nominaverat ſcribens *filiis Auguſti*, qui nulli erant alii à *Cajo* ac *Lucio Cæſaribus*, teſtamento *Herodis* pecuniam legatam. Nullus dubito, quin *Nicolai Damaſceni* manu totius cauſæ ſeries deſcripta fuerit, quo loco etiam vehemens æque ac elegans ejuſdem oratio pro *Archelao* recitatur. Profecto omnes circumſtantiæ adeo exacte recenſentur, ut niſi eidem judicio præſens, illas in literas mittere potuerit. Cui vero major fides habenda eſt, illine qui cauſæ diſcuſſioni advocatus interfuit, an iis qui poſt ſexdecim ſæcula de eodem judicio, ejuſque circumſtantiis ſine vetuſtarum tabularum auctoritate, quæcunque pro libito ſibi finxere, ſcripturiunt?

CAP. VII. 163

Lucius Cæſar *togam virilem induit. Idem conſul deſignatus, ac Princeps Juventutis, inter Augures cooptatus. Augurum magna apud* Romanos *auctoritas.* Cicero *eorundem diſciplinam vanam fatetur. Idem tamen ambitione auguratus ductus. Affines poterant ſimul eſſe in collegio Augurum; ſed non ex eadem familia. Plures ex eadem gente unà ſimul fuiſſe in collegio Pontificum contra* Panvinium *ac* Gutherium *ex* Cicerone *ac* Livio *oſtenditur.* Julius Cæſar, *dein* Auguſtus *vetuſtam de ſacerdotiis legem mutarunt. Plures Imperatores ſequiori ætate ſimul Pontifices Maximi contra* Gutherium. Balbinum *ac* Pupienum *collegas* Auguſtos *omnium primos ſimul fuiſſe Pontifices Maximos, ex Capitolino ac nummis Mediceis oſtenditur. Congiarium ob honores* Lucii *ab* Auguſto *datum.* Lucius Cæſar *Patronus coloniæ* Juliæ Piſanæ Opſequentis. *Formula rogati, ac ſuſcepti Patrocinii.*

INeunte A. V. 752. virili toga *Lucio Cæſari* maturatur. Is agebat annum ætatis decimum quintum, cum natus fuiſſet A. V. 737. quod annalibus *Dionis* debemus. *Auguſtus*, ut eadem pompa, qua *Cajum Lucii* fratrem ante triennium in forum deduxerat, *Lucio* quoque virilem togam daret, conſulatum decimum tertium accepit. Auctor eſt Suetonius *cap.* 26. *Auguſtum* plures ſibi delatos conſulatus recuſaſſe; *duodecimum*, inquit, *magno, id eſt, ſeptemdecim annorum intervallo, & rurſus tertium decimum biennio poſt ultro petiit, ut Cajum & Lucium filios ampliſſimo præditus magiſtratu, ſuo quemque tirocinio deduceret in forum.* Hinc vides recte faſtos digeſtos; nam inter A. V. 731. quo *Auguſtus* conſulatum undecimum geſſit, & A. V. 749. quo conſul XII. proceſſit, ſeptemdecim collegia Conſulum numerantur. *Auguſtus Lucium* die virilis togæ Principem Juventutis ac Præfectum Tribus declarandum curavit, conſulem etiam eundem ea qua *Cajum*, lege deſignavit, ut poſt quinquennium ex eo die, quo in forum ductus fuerat, magiſtratum iniret. Nummus *Lucii Cæſaris* Principis Juventutis ſervatur in Cimeliis *Ludovici* XIV. MAGNI Regis *Galliarum*, cujus ectypum à *P. Carcavio* regiæ Gazæ

Vide Tab. IV. Fig. 5. pag. 96.

numiſmatum cuſtode, eximiæ doctrinæ atque omnium plane gratiarum viro, impetravi. In priori parte ejus nummi caput *Auguſti* laureatum viſitur cum epigraphe: AUGUST. TRIBUNIC. POT. alterius iconem pono.

164 *Auguſtus*, cum *Cajum* in Pontificum collegium cooptaſſet; *Lucium* collegio Augurum adſcripſit. Extat vetus inſcriptio *pag.* 234. Gruteriani operis.

L. CAESARI. AVGVSTI. F
AVGVRI. COS
DESIGNATO
PRINCIPI. IVVENTVTIS

Alia id genus elogia eidem in *Hiſpania* dicata, apud *Gruterum* laudatum exhibentur; ſed haud opus eſt aliunde petere quæ præ manibus habemus. In *Piſano* cenotaphio memorantur honores L. CAESARIS. AUGUSTI FILI. AUGURIS CONSULIS. DESIGNATI. PRINCIPis JUVENTUTIS. PATRONI. COLONIAE. NOSTRAE. Hi pariter honorum tituli nummo *cap.* 4. producto leguntur, de quibus cum plura adnotaverim, de ſacerdotio tantum *Lucii* quædam exponam. Compertum eſt Augures in ipſius *Romani* orbis natalibus apud *Romulum* fuiſſe; ſiquidem auſpicato *Romam* condidit. Quanto vero in honore apud *Romanos* eſſet augurum diſciplina prodit Livius *lib.* 1. ſcribens: *Auguriis certe ſacerdotioque Augurum tantus honor acceſſit, ut nihil belli domique poſtea niſi auſpicato gereretur, concilia populi, exercitus vocati, ſumma rerum, ubi aves non addixiſſent, dirimerentur.* Cicero eandem vocat in oratione de haruſpicum reſp. *ab ipſis Diis immortalibus, ut hominum fama eſt, Etruriæ traditam diſciplinam.* Hujus tamen, quod plane ridiculum eſt, *puerum auctorem* faciebant, ex eodem Cicerone *lib.* II. *de divinatione.* Ovidius rem deſcribit *lib.* XV. *Met.* ubi *v.* 558. pueri ejuſdem nomen prodit:

Indigenæ dixere Tagen. qui primus Etruſcam
Edocuit gentem caſus aperire futuros.

Idem Cicero *libro* II. *de Legibus* prolixius de Auguribus diſputat; ubi *maximum*, inquit, *& præſtantiſſimum in Republica jus eſt Augurum, cum eſt auctoritati conjunctum; neque vero hoc, quia ſum ipſe Augur, ita ſentio, ſed quia ſic exiſtimare nos eſt neceſſe.* Et lib. I. de divinat. *Principio*, inquit, *hujus Urbis parens Romulus non ſolum auſpicato Urbem condidiſſe, ſed ipſe etiam optimus Augur fuiſſe traditur. Deinde Auguribus & reliqui Reges uſi: & exactis regibus nihil publice ſine auſpiciis, nec domi, nec foris agebatur.* Erat lex de Auguribus in XII. tabulis apud Tullium *lib.* II. *de leg. Quæque Augur injuſta, nefaſta, vitioſa, dirave dixerit: irrita infectaque ſunto. Qui non paruerit,*
165 *capitale eſto.* Ibi etiam laudantur *Interpretes Jovis Optimi Maximi Augures.* Plerique tamen *Romanorum* auguralem diſciplinam uti dubiam ac fallacem contemnebant, quod præſertim accidit poſtremo jam ruentis rei publicæ tempore, cum paſſim auguria ſiniſtra fingerentur, ut populi comitia eo mendacio ſolverentur; cum quæconque ſiniſtris auſpiciis fierent, infecta eſſent. Ea arte leges ferri impediebant, ac frequenter *alio die* audiebatur. Cicero augur licet, omnem auguribus fidem detrahit *lib.* II. *cit. de legibus* ſcribens: *Sed dubium non eſt quin hæc diſciplina & ars Augurum evanuerit jam & vetuſtate & negligentia. Itaque neque illi aſſentior, qui hanc ſcientiam negat unquam in noſtro collegio fuiſſe: neque illi, qui eſſe etiamnum putat.* Ne invidiam ſibi contraheret, augurum ſcientiam quondam veram fuiſſe dicebat, quam tamen, uti antea quoque reapſe fuerat, ſua ætate fallacem eſſe fatebatur. Cum bellum civile *Pompejum* inter ac *Cæſarem* erupiſſet, *lib.* VI. *fam. epiſt.* 6. *ad Cæcinam* ſcribebat: *Ego quoque Augur publicus ex meis ſuperioribus prædictis conſtitui apud te auctoritatem auguris & divinationis meæ, debet habere fidem noſtra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec è cantu ſiniſtro oſcinis, ut in noſtra diſciplina eſt, nec è tripudiis ſoliſtimis, aut ſomniis tibi auguror, ſed habeo alia ſigna quæ obſervem, quæ etſi non ſunt certiora illis, minus tamen habent vel obſcuritatis, vel erroris.* Ea autem notabat, ſeu deducebat partim à *Cæſare* ipſo, partim e temporum civilium natura atque ratione. Illa ſane *Cæſaris* ad tyrannidem aſpirantis ſigna plane certa præviderat, ſcribens *lib.* II. *ad Atticum epiſt.* 16. *Quid enim iſta repentina affinitatis conjunctio, quid ager Campanus, quid effuſio pecuniæ ſignificant? quæ ſi eſſent extrema, tamen eſſet nimium mali: ſed ea natura rei eſt, ut hæc extrema eſſe non poſſint.* Et plane divinavit, cum ibidem dixit: *Tyrannidem ſimul fabricant*; quam epiſtolam ſcripſit ante octennium quam bellum civile oriretur.

Numa quatuor Augurum collegium inſtituerat, ex patriciis tantum conflatum. At lege Ogulnia ſacerdotiis plebi communicatis, quinque inſuper Augures additi fuerunt, quos *Sylla* etiam auxit lege lata, ut collegium Augurum ex XV. ſacerdotibus componeretur. Quanti vero illud ſacerdotium fieret, oſtendunt viri conſulares ac triumphales, qui eodem initiabantur, ac ambitus, quo auguratum petebant. Cæſar ex *Gallia*, ſcribit Hirtius *lib.* VIII. *de bel. Gallico*, *contra conſuetudinem in Italiam quam maximis itineribus eſt profectus, ut municipia & colonias appellaret, quibus M. Antonii quæſtoris ſui commendaret ſacerdotii petitionem.* Etenim *Antonius* auguratum petebat, quem tamen exagitat *Cicero* in Philippicæ ſecundæ initio, teſtatus *C. Curionis* familiares de vi condemnatos, quod *Antonii*, dum auguratum petebat, *nimis ſtudioſi fuiſſent.* Cum *Craſſus*, *Pompejus*, ac *Cæſar* ſupra ceteros ſeſe extuliſſent, ac tres viri omnia poſſent, *Cicero* procul à partium ſtudio publicæ libertati invigilans, nulli illorum nomen dare voluit; attamen ingenue ad Atticum ſcribebat *lib.* II. *epiſt.* 5. *Quoniam Nepos proficiſcitur, cuinam auguratus deferatur, quo quidem uno ego ab iſtis capi poſſum.* At tunc à Tricipitina, ut *Varronis* verbo utar, auguratum non obtinuit; immo *P. Clodii* furori expoſitus, amiſſis bonis, in exilium miſſus fuit. Inde autem poſt annum reverſus, uti ſcribit *lib.* XV. *fam. epiſt.* 4. *ad Catonem*, *meam non modo non calamitatem, ſed etiam gloriam ſtudui quam ornatiſſima Senatus populique de me judicia intercedere. Itaque & Augur fieri volui.* Cæſar quamvis eſſet Pontifex Maximus, poſt *Pompejum*, *Ptolomæum Ægypti*, ac *Pharnacem Ponti* Reges 166
devictos, *Romam* victor reverſus, augurum collegio adſcribi voluit, uti ceteris quoque collegiis, ex Dione *lib.* XLII. ac ipſe Cicero *lib.* XIII. *fam. epiſt.* 68. Cæſarem *collegam* ſuum appellat.

Hinc factum eſt, ut *Auguſtus Lucium Cæſarem* in Augurum collegium cooptandum curaverit, ut tam inſigni apud *Romanos* ſacerdotio majorem filio dignitatem quæreret. Ille, quod erat adoleſcentulus annos tantum natus quatuordecim, omnia ſane ignorabat, quæ recondita Augurum diſciplina continebat, quorum *Cicero* A. V. 797. annum agens ætatis LIX. ſe neſcium fatebatur in Oratione *pro domo num.* 31. inquiens: *Venio ad augures, quorum ego libros, ſi qui ſunt reconditi, non ſcrutor; non ſum in inquirendo jure augurum curioſus.* Idem tamen poſtea in collegium augurum cooptatus, libros augurales, quos *Appius Pulcher* elucubraverat, legere peroptans, ex Cilicia *lib.* III. *fam. epiſt.* 11. *Appio* ſcribebat: *Augurales libros ad commune utriuſque noſtrum otium ſerva. Tibe-*

berius Auguſti exemplum imitatus, *Neronem* alterum nepotum, Pontificem creavit ex Tacito *lib.* III. alterum vero *Druſum* Augurem fecit ex Suetonio in *Caligula cap.* 12. utrique die virilis togæ eadem ſacerdotia conferens. Gutherius *lib.* I. *de vet. jure Pont. cap.* 17. producto numiſmate, in quo *Cajus* ac *Lucius* ſacerdotii prætextis induti exhibentur, ait: *Nummus probat duos ex eadem domo Pontifices eſſe non potuiſſe, ut nec ex eadem gente. Nam ſi illud per leges licuiſſet, Cæſares illi Principes juventutis, & conſules deſignati ſolo ſacerdotio diſtincti non fuiſſent.* Id probat ex Dione *lib.* XXXIX. ad A. V. 698. ubi ait, *P. Cornelium Lentulum Spintherem* curaſſe, ut *P. Cornelius* filius in gentem *Manliam* adoptaretur, ut ea ratione in collegium Augurum cooptaretur, in quo cum antea eſſet ſcriptus *P. Cornelius Sylla Fauſtus*, ejuſdem *Spintheris* filius excludebatur, quod lex vetabat, ne *duo ſimul ex eadem gente* idem ſacerdotium haberent. Idem vero *Gutherius* recte advertit interpretem vocem apud *Dionem* οἰωνιςὰς perperam *Pontifices* Latine reddidiſſe, cum *augures* eadem ſignificet. Equidem duo affines poterant ſimul eſſe in Augurum collegio, quod colligo ex Cicerone in *Bruto*, ubi ait: *C. Fannius M. F. Caji Lælii gener, & moribus & ipſo genere dicendi durior, is ſoceri inſtituto, quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat; præſertim cum ille Q. Scævolam ſibi minorem natu generum, prætuliſſet.* Hic *Q. Mucius augur* dicitur *Ciceroni* initio ſtatim dialogi de amicitia, qui inter *Lælium* ſocerum ac ambos eoſdem generos habitus fingitur. Nec in collegio Pontificum affinitatis rationem habitam ex eodem Oratore pro domo ſua dicente: *C. Atinius patrum memoria, Q. Metelli, qui eum ex Senatu cenſor ejecerat, avi tui Q. Metelle, & tui P. Servili, & proavi tui P. Scipio, conſecravit.* Hi tres Pontifices, ad quos eam orationem habuit *Cicero*, erant conſobrini, eorumque avus fuerat *Q. Metellus Macedonicus*, cujus bona *Atinius* Tribunus plebis conſecraverat. Uti hæc mihi certa ſunt, ita illud dubium videtur, num duo ex eadem gente potuerint una ſimul eſſe in eodem collegio, quod *Gutherio* ac *Panvinio* de omnibus collegiis affirmatur. In primis duos ejuſdem familiæ in idem collegium nonquam legi cooptatos. *Marcus Craſſus* erat Pontifex teſte *Cicerone* initio orat. *de haruſpicum reſponſis*; *Publius* vero *Craſſus* filius erat è collegio Augurum, in cujus poſtea *Parthico* bello occiſi locum *Ciceronem* cooptatum tradit *Plutarchus* in *Cicerone*. Hic idem *Cicero* Augur ad *M. Brutum* ſcribebat: *Ciceronem noſtrum*
167 *in veſtrum collegium cooptari volo*; nempe Pontificum; in quorum numero erat *M. Brutus*, ut ex altera epiſtola ad eundem patet, in qua ſcribit: *Vos Pontifices*; & in *Bruti* dialogo, ubi ait Brutus: *Et hic Scipio collega meus.* *Scipio* vero erat Pontifex, uti fuſius oſtendi *differt.* I, *cap.* 4. & ex proxime laudata oratione *Tullii* pro domo apparet. *P. Cornelius Spinther*, ut in eadem diſſertatione dixi, erat Pontifex, & initio orationis *de haruſp. reſp.* dicitur *Conſul & Pontifex*. Idem vero, ut ex *Dione* obſervabam, *P. Cornelium Lentulum* filium in augurum collegium referendum doloſa adoptione curavit. At ſi loquamur de pluribus non quidem ejuſdem familiæ, ſed gentis, non poſſum *Gutherii* ac *Panvinii* ſententiam univerſim admittere. Nam ex *Livio* ac *Cicerone* ſatis aperte mihi colligere videor, plures ex eadem gente una ſimul in collegium Pontificum cooptatos fuiſſe. Equidem Livius *lib.* XXXII. *cap.* 7. ad A. V. 556 ſcribit: *Ser. Sulpicius & L. Galba Pontifices eo anno mortui ſunt.* At certum eſt *L. Galbam* fuiſſe è gente *Sulpicia*, cui tantum *Galba* cognomen proprium fuit. *M. Cornelius Cethegus* creatus fuit Pontifex A. V. 542. ex eodem Livio *lib.* XXV. *cap.* 2. qui *lib.* XXXII. *cap.* 7. narrat *Cn. Cornelium Scipionem* itidem factum Pontificem A. V. 556. *libro* vero 33. *cap.* 42. *M. Cornelii Cethegi* Pontificis mortem recenſet. Itaque duo ex gente *Cornelia* una ſimul Pontifices fuere. Præterea ex eodem *lib.* XXIII. *cap* 2. *Cn. Servilius Cæpio* A. V. 542. cooptatus eſt in collegium Pontificum; & ex *lib.* XXVII. *cap.* 6. *C. Servilius Geminus* A. V. 546. in idem collegium adſcitus fuit. *Cn. Servilius Cæpio* Pontifex geſſit conſulatum A. V. 551. & *Cajus Servilius Geminus* Populi *Romani* ſuffragiis A. V. 571. creatus fuit Pontifex Maximus, ex eodem Livio *lib.* XXXIX. *cap.* 46. ac diem obiit A. V. 574. ex *lib.* XL. *cap.* 42. *Servilius* vero *Geminus* poſt quinquennium deceſſit A. V. 579. teſte eodem Hiſtorico *lib.* XLI. *cap.* 21. Itaque A. V. 555. duo gentis *Sulpiciæ*, ac duo inſuper *Servilii* erant in eodem Pontificum collegio. *Sylla* Dictator legem de ſacerdotiis tulit, ac collegia ampliavit; eundem vero non vetaſſe duos ejuſdem gentis cooptari ſimul in collegium Pontificum, ex *Cicerone* oſtenditur, qui in *orat. cit. de haruſpicum reſp.* ceteros inter Pontifices qui de domo ſua judicarunt, nominat *P. Lentulum Spintherem*, *Q. Metellum Creticum*, ac *P. Scipionem*. Hic autem *Scipio* patrem habuerat *P. Cornelium Scipionem Naſicam*, ac ex Dione *lib.* XL. ad A. V. 702. *teſtamento in genus hæreditatemque Metelli Pii adoptatus*, *Q. Cæcilius Metellus Pius Scipio* dictus fuit, ex *epiſtola* 8. M. Cœlii *ad Ciceronem lib.* VIII. *familiarium*. Si gens conſideretur, è qua *Scipio* natus eſt, habuit collegam *P. Lentulum Spintherem* gentis ejuſdem *Corneliæ*. Si vero ratio habeatur gentis, in quam adoptatus fuit, aderat in eodem collegio *Q. Cæcilius Metellus Creticus*. At certum eſt ex hiſtoria *Dionis* de *P. Lentulo Spinthere* ſuperius recitata, non veniſſe in conſiderationem gentem, in qua quis natus fuerat, ſed in quam per adoptionem tranſiſſet. Rurſus *Cicero* ibidem laudat Pontifices *M. Scaurum*, ac *M. Lepidum*; & hi quoque erant gentis *Æmiliæ*. Ex his mihi luculenter probatur, nulla unquam lege interdictum fuiſſe, ne duo ejuſdem gentis una ſimul Pontifices eſſent. Hoc etiam licitum fuiſſe in Coloniis, inſignis inſcriptio *Albæ* in *Latio* prodit apud Gruterum *pag.* 235. 8.

TIBERIO. CAESARI. DIVI. AVG. F 168
DIVI. IVLI. N. AVGVSTO
PONT. MAX. COS. V. IMP. VIII. TRIBVN
POTEST. XVIII
PONTIFICES. ALBANI
Q. IVLIVS. Q. F. FAB. RVFVS
C. IVLIVS. C. F. SCA. BASSVS
TI. IVLIVS. TIB. F. FAB. MERVLA
M. IVLIVS. C. F. FAB. SENICIO

Hi quatuor Pontifices coloniæ *Albæ* erant omnes *Juliæ* gentis, tres è tribu *Fabia*, unus vero è *Scaptia*, quæ erant *Juliorum Cæſarum* propriæ. Num vero duo ejuſdem gentis potuerint una ſimul eſſe Augures in eodem collegio? *Dio* laudatus negat, nec ſecus unquam contigiſſe hactenus cognovi. *Cicero* Augur plures ſuos collegas nominat, ſed omnes diverſarum gentium. Pompejum Magnum ac *Q. Hortenſium* in Philip. 4. & initio Dialogi, cui à *M. Bruto* nomen impoſuit. *Marcum Antonium* ac *Cornelium Dolabellam in Philip.* 2. *Aulum Hirtium*, *Vibium Panſam*; ac *Q. Cornificium*, ad quem ſcribens *lib.* XII. *fam. epiſt.* 25. ait: *Hirtium quidem & Panſam collegas noſtros, homines in conſulatu Reipubl. ſalutares, alieno ſane tempore amiſimus.* P. Servilium, ac C. Julium Cæſarem *lib.* XIII. *fam. epiſt.* 68. ubi: *Spèrare*, ait: *tamen videor Cæſari collegæ noſtro fore curæ; & eſſe, ut*

habeamus aliquam Rempublicam. Adde his M. Valerium Meſſallam, qui Macrobio *lib.* I. *Sat. cap.* 9. dicitur *Cn. Domitii in conſulatu collega* A. V. 701. *idemque per annos quinquaginta & quinque augur.* Adde ex Dione *lib.* XXXIX. *P. Cornelium Lentulum Spintherem* quadriennio ante *Ciceronem* in Augurum collegium adſcitum, & quidem adoleſcentulum, teſte *Cicerone* in fine Seſtianæ, ubi de eodem ait: *Cui ſuperior annus idem & virilem patris, & prætextam populi judicio dedit.* Præterea *L. Julium Cæſarem* ex Macrobio *lib.* III. *Satur. cap.* 13. Hic fuerat conſul A. V. 690. ac licet avunculus ab *Antonio* Triumviro proſcriptus fuit. Cicero in *Philip.* 12. appellat *L. Cæſarem fortem ac conſtantem Senatorem, avunculum tamen,* nempe *Antonii.* Habuit quoque *Cicero* collegam *Appium Claudium Pulchrum* in proconſulatu *Ciliciæ* ejuſdem *Ciceronis* deceſſorem, cujus etiam libros augurales idem, uti ſuperius dixi, laudabat; Item *L. Cornelium Syllam Fauſtum,* ex Dione *lib.* XXXIX. Inter hoſce Augures tres erant è gente *Cornelia, P. Lentulus Spinther, P. Dolabella,* ac *Sylla Fauſtus.* At teſte *Dione Spinther,* ut cooptaretur in collegium augurum, in *Manliam Torquatorum* gentem adoptione tranſierat, nec unquam *Cornelium* appellatum legi. Cicero *lib.* XIV. *ad Atticum epiſt.* 1. in fine ait: *Lentulus Spinther hodie apud me.* Idem ipſe in *epiſt.* 14 & 15. inter familiares Ciceronis *lib.* XII. ſe ita inſcribit: *P. Lentulus P. F.* cum *Aſiam* pro Quæſtore obtineret A. V. 711. *L. Cornelius Sylla Fauſtus Syllæ* Dictatoris filius, quod *Pompejam Pompeji* Magni filiam uxorem habebat, bello civili *Pompejanas* partes ſecutus, è prœlio *Tapſenſi* in *Africam* fugiens, ac dein captus à *Sitia,*
169 una cum *Afranio* necatus fuit, auctore Hirtio *de bello Africano cap.* 95. ubi addit: *Pompejæ cum Fauſti liberis Cæſar incolumitatem, ſuaque omnia conceſſit.* Hunc infauſtum vitæ exitum *Fauſtus* habuit A. V. 708. Eutropio etiam *lib.* VI. inter duces, qui cum Scipione in *Africa* ad *Tapſum* contra *Cæſarem* pugnarunt, memoratur *L. Cornelius Fauſtus Syllæ Dictatoris filius. Cornelius Dolabella Laudiceæ* à *Caſſio* obſeſſus, urbe prodita, ſatelliti cervicem ſecandam præbuit A. V. 711. Num vero *Cornelius Dolabella* in augurum collegium cooptatus fuerit ante necem *Cornelii Syllæ Fauſti,* haud auſim ſtatuere; nam *Dolabellæ* auguratum laudat *Cicero* in *Philip.* 2. quam recitavit A. V. 710. exeunte, eodem *Dolabella* ac *M. Antonio* Coſſ. *Cæſar* qui contra patriam bellum civile excitaverat, eamque cum copiis ingreſſus, haud religioni duxerat ſacram pecuniam apud Saturni ædem à majoribus ſervatam, per vim auferre, potuit *Dolabellam* in Augurum collegium referre; cum præſertim ad eundem A. V. 705. ſcribat Dio *de Cæſare: Pontificeſque defunctis ſuffecit, non quidem omnibus eorum legibus in ea re obſervatis, lib.* XLI. Idem Dio *lib.* XLII. ſcribit *P. Dolabellam* ingentes ſeditiones *Romæ* excitaſſe, cum *Cæſar* A. V. 707. contra *Pharnacem* moviſſet, ac diem præſertim conſtituiſſe: *qua die pollicitus eſt ſe leges de novis tabulis perlaturum; Cæſarem* vero omnium opinione celerius, victo *Pharnace, Romam* ad ſeditiones componendas ſtatim rediiſſe, quas ut compoſuit, *omnibus,* inquit, *pepercit, aliquoſque ex iis honoribus inſuper affecit, Dolabellam in primis.* Itaque eo A. V. 707. quo *Cæſar* ex *Pontico* bello *Romam* reverſus eſt, videri poſſit *Dolabella* auguratus ſacerdotio honoratus à *Cæſare.* Res plane incerta eſt. Hic tamen advertendum eſt *Cæſarem* quod legibus ex S. C. ſolutus fuiſſet, ſeſe augurum collegio addidiſſe, cum tamen in eodem eſſet *L. Julius Cæſar,* qui eidem ſuperſtes fuit. Idem etiam *Auguſtus* poſtea fecit, ac ſucceſſores deinceps. Proſtant nummi in quibus *Auguſtus* AUGUR inſcribitur. *Tiberius* quoque in inſcriptione quam ex *pag.* 235. 8. *cap.* 4. exhibui AUGUR nuncupatur. Et tamen *Auguſtus* filium *Lucium Cæſarem, Tiberius* vero *Druſum* nepotem in idem collegium Augurum cooptarunt; cum antea idem *Tiberius Germanicum* ex adoptione filium in eodem collegio habuiſſet, quod inſcripti nummi ac lapides produnt; & ipſius *Tiberii* verba de *Germanico* apud Tacitum *lib.* 1. *Neque imperatorem augurata & vetuſtiſſimis cæremoniis præditum, attrectare feralia debuiſſe.* Etenim ægre tulit *Germanicum* ſuiſmet manibus Variana clade occiſorum oſſa collegiſſe, quod etiam tradit Suetonius *cap.* 3. *in Caligula. Auguſtus* cum unus eſſet è collegio Pontificum, idemque etiam Augur, *Cajum* ac *Lucium* ſacerdotio exornaturus, priorem Pontificem, alterum Augurem creandum curavit, quamvis ambo ejuſdem gentis *Juliæ* ac filii per adoptionem evaſiſſent. Quare *Gutherius* ſcribens ideo filios ab *Auguſto* in diverſa Collegia relatos, quod duo ejuſdem gentis non poterant in idem ſacerdotum collegium cooptari, de ipſo *Auguſto* haud cogitavit, qui tamen erat in utrumque collegium adſcitus; ſiquidem Pontifex Maximus unus erat è collegio XV. Pontificum. Hinc falſo ſcribit in fine *cap.* 17. *Veſpaſianum* Pontificem Maximum, dum *Titum* in collegium Pontificum cooptavit, *primum illud ſibi arrogaſſe.* Nam *Auguſti* ac *Tiberii* exempla præceſſerant. Auctor eſt Suetonius *in Claudio cap.* 4. hunc ab Auguſto *auguralis ſacerdotii honore* decoratum, quod ſacerdotium *Germanicus* etiam ejuſdem *Claudii* frater obtinuerat. Itaque *Auguſto* imperante, ſi conſideretur familia, in qua quis naſcebatur, *Germanicus* ac *Claudius* fratres una ſi- 170
mul inter Augures fuerunt; at ſi ratio habeatur familiæ, in quam quiſpiam per adoptionem adſcribebatur, habemus non quidem duos, ſed plane tres in eodem collegio Pontificum, nempe *Auguſtum* avum, *Tiberium* filium, ac *Germanicum Tiberii* F. *Auguſti* nepotem, cum omnes in *Juliam* familiam tranſierint. Idem Suetonius in *Caligula cap.* 12. ait: *Augur in locum fratris ſui Druſi deſtinatus, priuſquam inaugurarctur, ad Pontificatum traductus eſt. Cajus Cæſar* erat è familia *Claudiorum;* at ex adoptione *Germanici* patris in gentem *Juliam* tranſierat. Si naturalis familiæ ratio habeatur, *Claudium* patruum collegam in auguratu ſibi deſtinatum habuit; ſi vero adoptiva familia ſpectetur, avum *Tiberium* in Pontificatu collegam itidem habuit. Hac occaſione alterum ejuſdem *Gutherii* errorem confuto. Etenim *lib.* 1. *cap.* 15. ſcribit quoties duo Auguſti Principes una ſimul imperabant, unum eorum Pontificem Maximum fuiſſe, alterum vero tantummodo Pontificem, quod ex nummis *M. Aurelii* ac *L. Veri,* atque etiam, inquit, *ex Diocletiani Maximianique nummis & ceteris licet obſervare.* Fateor id moris initio ſervatum fuiſſe, verum diu ante *Diocletiani* imperium ſecus factum oſtendam. *L. Verus* Auguſtus in vetuſtis inſcriptionibus Gruteri *pag.* 253. *Pontifex* dicitur, & in nummis legitur: L. VERUS AUG. PONT. TR. P. VI. COS. II. IMP. IIII. P. P. cum *M. Aurelius* collega Auguſtus Pontifex maximus diceretur. *Septimius Severus M. Antoninum Caracallam* filium in imperii auguſti ſocietatem admiſit; hic tamen in Gruterianis inſcriptionibus *pag.* 265. 3. & 379. 6. ſolum PONTIFEX dicitur. Extat in Cimeliis Mediceis nummus cum epigrapha: ANTONINUS PIUS AUG. PONT. TR. P. VII. COS. LUD. SAEC. FEC. S. C. alter etiam in poſtica ſignatus: PONTIF. TR. P. XII. COS. III. S. C. Item *Getæ* fratris num-

nummus inſcriptus: GETA CAESAR PONTIF. COS. & in altera parte: SAECULARIA SACRA S. C. ex quo poſteriori numiſmate habemus duos fratres ſimul Pontifices; & quod obiter notatum velim, *Getam* nondum A. 205 quo conſul cum *Antonino* II. fuit, Auguſti titulum obtinuiſſe, ſecus ac viſum eſt eruditiſſimo *Petro Poſſino* in notis ad acta SS. Martyrum Perpetuæ & Felicitatis; quod ipſum demonſtrat inſignis inſcriptio, quam poſt *Panvinium* produxit Gruterus *pag.* 45. 13. ea enim dicitur dicata

VII. IDVS IANVAR. D. D. N. N
IMP. ANTONINO PIO AVG. III. ET
GETA NOBILISSIMO CAES. II. COS

Anno Dionyſiano 208. *Antoninus* III. & *Geta* II. conſules fuere, quo anno ineunte, nondum *Geta* erat Auguſtus, ſed tantum nobiliſſimus Cæſar. In laudatis etiam Cimeliis Mediceis æreus nummus viſitur inſcriptus: P. SEPTIMIUS GETA CAES & in poſtica: PONTIF. COS. II. S.C Vir eruditus ex *Scaligero* laudat nummum inſcriptum: *Imp. Cæſ. P. Sept. Geta Pius Aug Sæcularia ſacra S. C.* Cum vero Sæcularia ſacra, ſive ludos *Severus* Imperator peregerit A. 204. putat ex iiſdem ſacris in *Getæ* nummo obſignatis, certo colligi eundem memorato anno Imp. Auguſtum fuiſſe. Verum nummi illius inſcriptio editos an-
171 tea à *Geta* adhuc Cæſare ludos ſæculares deſignat, quamvis poſt aliquot annos ab editis ludis, idem numiſma cuſum fuerit. Extat nummus Auguſti cum epigraphe: CAESAR COS. VI. & in altera parte: AEGYPTO CAPTA. At Auguſtus in quarto ſuo conſulatu A. V. C. 724. *Ægyptum* ceperat. Res paſſim in nummis occurrit, ut eoſdem verſantibus notum. Ex his conſtat ad annum uſque Dionyſianum 211. quo pridie nonas Februarias *Septimius Severus* obiit, nunquam duos Auguſtos ſimul fuiſſe Pontifices Maximos. *Getam* nec patre ſuperſtite, nec eo anno quo ab ejuſdem obitu cum *Caracalla* imperavit, fuiſſe Pontificem Maximum nummi demonſtrant. Extant duo in Gaza Medicea cum inſcriptione: IMP. CAES. P. SEPT. GETA PIUS AUG. & in poſtica: PONT. TR. P. II. COS II. S.C. & alter: P. SEPTIMIUS GETA PIUS AUG. BRIT. & in altera parte: TR. P. III. COS. II. P. P. S. C. Nummus apud Occonem, in quo *Geta* dicitur P. Max. TR. P. II. COS. II. vel adulterinus eſt, vel perperam exſcriptus; ſiquidem *Geta* Tribuniciam poteſtatem ſecundam exegit vivente *Severo* patre, cum occiſus fuerit A 212. Februario exeunte, cum eſſet TR. P. IIII. cum hoc tantum numero anni ejuſdem TR. P. in nummis ſcalpti appareant, ac ex laudata inſcriptione ineunte anno æræ Chriſtianæ 208. nondum Auguſtus diceretur. Hoc ipſum aperte teſtatur Dio qui *lib.* LIII. ait Imperatores omnibus ſacerdotiis inauguratos eſſe, *ſemperque unus eorum* (*ſiquidem duo vel tres ſimul Imperatores ſunt*) *ſummum Pontificatum gerit.* Semel tantum ad ætatem *Dionis* tres Auguſti ſimul imperaverant, videlicet *Septimius Severus*, duoque ejuſdem filii *M. Aurelius Antoninus* ac *P. Septimius Geta*, quos tantum ibidem *Dio* deſignat, qui hiſtoriæ finem impoſuit *Alexandro Severo* imperante, cum anno epochæ vulgaris 233. *Artaxerxes Romanis* in Oriente bellum intuliſſet. Ceterum poſt quadriennium *Cælio Balbino*, ac *Pupieno* Maximo adverſus *Maximinum* Imperatoribus ab Senatu creatis, una cum ceteris imperii auguſti titulis, Pontificatus Maximus utrique delatus fuit. Capitolinus *cap.* 8. *de vita eorundem* ſcribit: *Decretis ergo omnibus imperatoriis honoribus atque inſignibus, percepta Tribunicia poteſtate, jure proconſulari, PONTIFICATU MAXIMO, patris etiam patriæ nomine, meruerunt imperium.* In Gaza Medicea extant ærei nummi utriuſque Auguſti inſcripti: IMP. CAES. D. CAEL. BALBINUS AUG. & in poſtica: P. M TR. P. COS II. P. P. S. C. Item: IMP. CAES. M. CLOD. PUPIENUS AUG. & in averſa parte: P. M. TR. P. COS. II. P. P. S. C. Hi primum duo fuere in *Romana* gente una ſimul Pontifices Maximi. Horum exemplo *Gallus* & *Voluſianus*, dein *Valerianus* & *Gallienus* & imperii & Pontificatus Maximi collegæ in eorundem nummis deſignantur. Immo cum contra *Gallienum Poſtumus* in *Galliis* rebellaſſet, ceteros inter imperii titulos, Pontificatum Maximum uſurpavit. In laudatis cimeliis Magni Ducis *Etruriæ* viſitur nummus cum epigraphe: IMP. C. M. CASS LAT POSTUMUS P. F. AUG. & in poſtica: P. M. TR. P. COS. II P. P. S. C. *Diocletianus* ac *Maximianus* in vetuſtis inſcriptionibus Pontifices Maximi appellantur, Gruteri *pag.* 166. 7. & 281. 5. 7. Ita in titulo edicti apud Euſebium *lib.* VI. *Hiſt. Eccl. cap.* 17. quem è Græco codice Mediceo ſuppletum, & integrum produxi in *diſſer.* 2. *de Nummo Licinii cap.* 1. *Galerius*, *Conſtantinus*, ac *Licinius* ſigillatim *Pontifices Maximi* nuncupantur. Immo in celebri inſcriptione *Romana* Gruteri *pag.* 160 4. *Valentinianus*, *Valens*, ac *Gratianus*, qui 172
ſimul imperarunt, *Pontifices Maximi* à Gentibus appellantur. Num vero uterque collega imperii Pontificatus Maximi ſacris initiatus fuerit eo ritu ridiculo, quem *Prudentius* deſcribit, vel ſenior tantum Auguſtus Pontifex Maximus inauguratus, ac ſacra ea poteſtate uni ſibi reſervata, titulum ſolummodo Pontificis Maximi juniori collegæ conceſſerit, in tanta veterum monumentorum inopia haud auſim divinare. Interim ex hucuſque fuſius adnotatis, patet *Auguſtum* omnium primum cooptaſſe *Cajum* ac *Lucium* filios in ea ſacerdotum collegia, in quæ ipſe antea adſcriptus fuerat. Nam cum ipſe *Auguſtus* A. V. 706 Pontifex factus fuit, ac collegam habuit *Lucium Julium Cæſarem* avunculum, erat è gente *Octavia*, cum in *Juliam* poſt *Cæſaris* necem, anno demum V. C. 710. per adoptionem tranſierit. Extat nummus apud *Jo. Mariam Bidellum* J. C. Mediolanenſem in antica parte inſcriptus: AUGUSTUS PONT. MAX. & in poſtica: C. CAESAR PONT. COS cujus iconem *cap.* 5 exhibui.

Auguſtus, quo *Romana* plebs *Lucium* novum Augurem, Principem Juventutis, ac conſulem deſignatum, lætis acclamationibus exciperet, congiarium eidem dedit, tantum pecuniæ viritim numerans, quantum die tirocinii *Caji Cæſaris* iiſdem honorum titulis decorati, diſtribuerat. Hujuſce congiarii memoriam Ancyranæ tabulæ ſervarunt, in quibus hæc leguntur:

CONSVL. TERTIVM. DECIMVM.
SEXAGENOS. DENARIOS. PLEBI
QVAE. TVM. FRVMENTVM. PV-
BLICVM. ACCEPIT. DEDI

In Dionis *libro* LV. quo loco ſpacioſam decem annorum lacunam temporum injuria fecit, hæc recitantur: *Ceterum Auguſtus multitudinem eorum, qui frumentum ex publico accipiebant, ad hominum ducenta millia redegit; in ſingulos eum dediſſe ducentos quadraginta denarios nonnulli auctores ſunt.* Statim vero narrat Naumachiam ac exilium *Juliæ*, quæ cum hoc A. V. 752 contigerint, inde colligo hoc eodem anno numerum plebis quæ publicum frumentum accipiebat, ad CC. hominum millia redactum, ac proinde congiarium ob honores *Lucii Cæſaris* datum, confeciſſe *Romanæ* mo-

netæ

Digitized by Google

netæ unum, ut vocant, millionem ac ducenta millia ſcutatorum. Suetonius, *cap.* 41. *de Auguſto*, ait: *Congiaria populo frequenter dedit, ſed diverſæ fere ſummæ: modo quadragenos, modo tricenos: nonnunquam ducenos quinquagenoſque nummos; ac ne minores quidem pueros præteriit, quamvis nonniſi ab undecimo ætatis anno accipere conſueſſent.* Ibi tamen nummos ſexagenos, quos die virilis togæ noſtrorum Cæſarum dedit, omiſit. Illa vero major altera ſumma in Ancyranis tabulis non apparet; ſed arbitror inſcriptionem Ancyranam ibidem mutilatam; nam hujus anni congiarium poſtremo loco recitatur, quod tamen ultimum non fuiſſe indicant ſexdecim anni, quibus adhuc *Auguſtus* ſuperſtes fuit; neque enim vero ſimile videtur nullum deinceps congiarium à beneficentiſſimo Principe populo *Romano* datum. Cum *Claudius Neroni* abs ſe adoptato virilem togam daret, ſcribit Tacitus *lib.* XII. additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebi. At congiaria, quæ *Auguſtus* diſtribuit, ſuo ipſius, non filiorum nomine dediſſe dicitur in Ancyranis tabulis. Secus de ludis venationum datis ibidem legitur:

173 .. TEMPUS. DEFUNCTARUM. AFRICANARUM. MEO. NOMINE. AUT. FILIORUM. MEORUM. ET. NEPOTUM. IN. CIRCO..... AUT. IN. FORO. AUT. IN. AMPHITHEATRIS &c.

Hinc colligas venationes ferarum non in ſolo amphitheatro, aut Circo, ſed etiam in Foro ab *Auguſto* exhibitas. Harum vero aliquas *nomine filiorum ac nepotum* ſe dediſſe teſtatur. Fragmentum hocce Ancyranæ tabulæ ibidem lacerum, ſupplere tentavit Gutherius *lib.* III. *de vet. jure Pont. cap.* 20.

Hos quidem honorum titulos ineunte anno V. C. 752. *Lucius Cæſar Romæ* tulit, qui in utraque *Piſana* tabula leguntur. At ibidem ſcalptum inſuper eſt: PATRONI COLONIAE NOSTRAE, quod non *Lucii Cæſaris*, ſed Coloniæ *Juliæ Piſanæ* honori deputatum fuit. Libera adhuc Republica Coloniæ ac provinciales in clientelam præpotentium civium *Romanorum* veniebant, teſte Dionyſio Halicarnaſſenſi *lib.* II. *Tanta*, inquit, *illis erat in omni vita temperantia, & felicitatem virtute, non fortuna metiebantur; nec tantum in ipſa urbe plebs tota erat patrocinio, ſed & coloniarum; & ſociarum & amicarum civitatum, ac bello ſubactarum, quæque ſuos habebant patronos quoſcunque vellent è Romanis civibus; & ſæpe numero Senatus controverſias civitatum ac gentium ad earum patronos remiſit, eorumque judicia rata habuit.* Ita *Tralliani* erant in clientela *Flaccorum*, ex *Cicerone* in oratione pro *Flacco num.* 42. *Marcelli* erant patroni *Siculorum* ex *Verrina ſexta*. *Claudii Lacedæmoniorum* ex Suetonio *cap* 6. *de vita Claudii*. Appianus *lib.* II. *bel civ pag.* 430. ait: *Allobroges ancipites conſilii, rem cum Fabio Sanga communicant, Allobrogum patrono.* Perperam recentior interpres vertit: *ſuæ civitatis patrono*; ſiquidem *Sanga Appiano* dicitur τ̃ Ἀλλοϐρίγων προςάτης; *Allobroges* enim non unius urbis cives, ſed provinciæ ad *Rhodanum* populi, vulgo nunc *Sabaudienſes* nuncupati. *Allobroges* à *Fabio* Maximo victi, *Siculi* vero à *Marcello* debellati, eorum familias ſuæ gentis patrocinium ſuſcipere voluerunt. Valerius Maximus *lib.* IX. *cap.* 15. narrat *Herophilum* medicum ſemet nepotem *C. Marii* ſepties conſulis finxiſſe, magnique nominis veneratione tantam ſibi auctoritatem conciliaſſe, *ut coloniæ veteranorum complures, & municipia ſplendida, collegiaque fere omnia patronum adoptarent.* Hic à *C. Cæſare* Dictatore extra *Italiam* relegatus, cum eodem occiſo, *Romam* reverſus, de interficiendo Senatu cogitaret, in carcerem conjectus, ac neci traditus, uſurpati per dolum patrocinii pœnas dedit. Hunc intelligit *Tullius* initio *Philip.* 1. cum ait: *Uncus impactus eſt fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaſerat.* *Itali* univerſi *Scipionem Africanum* patronum ſibi elegere, ex Appiano *lib.* 1. *bell. civ pag.* 361. *Junii Bruti* erant patroni *Puteolanorum* ex *Philip.* 2. Ciceronis; *Antonii Bononienſium*, ex Suet. *cap.* 17. *in Auguſto*. Plinius junior *lib.* IV. *epiſt.* 1. ſcribit ſe à Tiphernatibus *pene adhuc puerum patronum cooptatum.* Quod poſtremum verbum plures fuiſſe ejuſdem urbis patronos ſignificat. Hinc *Cicero* gloriæ ſibi vertit, quod ſolus fuerat adoptatus patronus à *Capuanis*. Hæc ille contra *Piſonem num.* 19. *Me inaurata ſtatua donaverant; me patronum unum aſciverant.* Et in *Seſtiana* gloriatur, quod *Capua* ſe *unum patronum* adoptaſſet. Auctor eſt Cæſar *lib.* 1. *de bello civ. cap.* 35. à Maſſilienſibus deſignatos *Cn. Pompejum & C. Cæſarem patronos civitatis, quorum alter agros Volcarum, Arecomicorum, & Helviorum publice iis conceſſerit: alter bello victus Gallias attribuerit, vectigaliaque auxerit.* 174
Verum uterque patronus urbi illi bello civili nocuit; *Cæſar* cum illos obſedit, *Pompejus* cum obſeſſis ſuppetias non miſit. Extant plurimæ apud *Gruterum* inſcriptiones, in quibus coloniarum ac municipiorum Patroni laudantur. Pag. 439. 6. *Neapoli* regio primaria *Herculanenſium L. Munatio*.

PATRONO MIRABILI STATUAM PONENDAM DECREVIT

Leguntur etiam in eodem opere formulæ, quibus civitates ſuos ſibi Patronos adoptabant. Unam ex *pag.* 362. ſubjicio.

DD. NN. CRISPO. ET. CONSTANTINO. JVNIORE. NOBILISSIMIS. CAESS. COSS. IIII. KAL. SEP.

Municipes. Municipi. T. Ælii. Hadriani. Aug. Civilitani. Q. Aradium. Rufinum. Valerium. Proculum. C. V. liberos. poſteroſque. ejus. ſibi liberis. poſteriſque. ſuis. Patronos. cooptaverunt. teſſeramque. hoſpitalem. cum. eo. fecerunt.

Q. Aradius. Rufinus. Valerius. Proculus. liberi. poſterique. ejus. Municipes. Municipi. T. Ælii. Hadriani. Aug. Civilitani. liberos. poſteroſque. eorum. in. fidem. clientelamque. ſuam. receperunt. In. quam. rem. gratuitam. legationem. ſuſceperunt. Inſteus. Reſtatus. &. Apollonius. Gallentius. Duoviri. T. Ælius. Nigozinus. &. Ælius. Fauſtinus. Ædiles. L. Ælius. Optatianus. Cammarianus Flavius. Secundinus. Domitius. Optatianus. &c.

Alia id genus decreta pro cooptandis patronis habes *pag.* 363. 443. & 456. Ex quibus patet Patronos nobiliſſimorum civium, immo ipſorum Magiſtratuum legatione deſtinata, civitatum tutelam ſuſcepiſſe, in quorum etiam palatiis cives, ſi quando *Romam* venirent, hoſpitarentur; is enim honor erat teſſeræ hoſpitalis. Quare nullus dubito, quin coloni *Juliæ Piſanæ opſequentis*, præcipuorum civium legatione *Romam* miſſa, *Lucium Cæſarem* coloniæ Patronum adoptaverint.

CAP.

175 C A P. VIII.

Quinam Romanorum PATRES PATRIÆ *nuncupati? Auguſtus eum titulum ſero obtinuit. Annus perperam ab aliis ſtatutus, ex* Præneſtina *inſcriptione indagatur. Ejuſdem explicatio. Quædam inſcriptiones lapidum ac nummorum expoſitæ. Templi Martis Ultoris dedicatio. Naumachia* Auguſti. *Ejuſdem ſpectacula nomine* Caji *ac* Lucii Cæſarum *edita.* Julia *eorundem* Cæſarum *mater ob adulteria in exilium deportatur. Quid* Tacitus *ac* Seneca *de* Auguſti *ſeveritate ſenſerint. Faſti conſulares ſuppleti.* Cajus Cæſar *ad legionum caſtra circa* Iſtrum *dimiſſus.* Saliani *falſum de* Dione *judicium.*

Annum V. C. 752. cujus initia tot in *Lucium Cæſarem* honorum titulis congeſtis, ac congiario plebi dato, *Auguſtus* ac univerſus populus *Romanus* feliciter auſpicatus fuerat, Patris Patriæ cognomen Principi delatum, ac ſplendidiſſimi ludi exhibiti, templique Martis biſ-ultoris dedicatio, lætiorem longe reddidere. Singula ordine memorabo. Cum in *Piſanis* tabulis Auguſtus PATER PATRIAE ſæpius nuncupetur, annus quo primum eo titulo idem Imperator appellatus fuit, indagandus eſt, quod in eodem aſſignando viri eruditione ac multiplici literatura præſtantes errarunt. Plinius noſter Veronenſis *lib.* VII. *cap.* 30. hiſce *Ciceronem* compellat: *Salve primus omnium Parens Patriæ appellate, primuſque in toga triumphum, linguæque lauream merite.* Hunc vero titulum *Camillo* primum delatum auctor Livius *lib.* V. *Dictator*, inquit, *recuperata ex hoſtibus patria, triumphans in Urbem redit: interque jocos militares, quos inconditos jaciunt, PARENS PATRIÆ, conditorque alter urbis haud vanis laudibus appellabatur.* Quem titulum per jocum à militibus *Camillus* retulit, eundem in Senatu *Cicero* ob compreſſam *Catilinæ* conjurationem obtinuit. Plutarchus in *Cicerone*, ac ex eodem Appianus *lib.* II. *bel. civ. pag.* 431. delati hujuſce *Tullio* cognominis *Catonem* auctorem prodiderunt. Verum ipſe potius *Cicero* audiendus venit in Piſoniana: *Me Q. Catulus princeps hujus Ordinis, & auctor publici conſilii, frequentiſſimo Senatu, parentem patriæ nominavit.* Idem in Seſtiana num. 105. *Me, me ille*, ait, *abſentem ut patrem deplorandum putarat, quem Q. Catulus, quem multi alii ſæpe in Senatu patrem patriæ nominarant.* Idem tamen *Cicero C. Marium* municipem ſuum eo cognomine nuncupaverat in *Rabiriana num.* 20. laudans *Cajum Marium quem vere patrem patriæ, parentem, inquam, veſtræ libertatis, atque hujuſce Reipublicæ poſſumus dicere.* Cum *Cæſar* Dictator *Pompejis* fratribus difficili ac cruento prœlio in *Hiſpania* ſuperatis, bellis civilibus finem impoſuiſſe videretur, maximos à *Romano* Senatu, tanta civium clade adulationem edocto, honores retulit, quos recenſet Dio *lib* XLIV. addens: *Ad hæc Patris Patriæ nomen impoſuerunt.* Idem tradit Suetonius *cap.* 76. Ita virum tanto adhuc civium ſanguine fumantem, tam miti vocabulo, per deteſtandam adu-
176 lationem, appellarunt. Proſtant *Cæſaris* nummi inſcripti: CAESAR PARENS PATRIAE. Recte Juvenalis *Sat.* 8. *v.* 244.

Roma patrem Patriæ Ciceronem libera dixit.

Hic enim à ſervitute, quam conjurati eidem minabantur, patriam liberaverat; unde à libera ac per ipſum tum liberata Republica, tam dulce nomen audivit. At *Cæſar* cum patriam tot nobiliſſimis ac fortiſſimis filiis orbaſſet, *Parens patriæ* appellatus fuit, cui etiam à conjuratis occiſo, ſolidam columnam populum in foro ſtatuiſſe inſcriptam: PARENTI PATRIAE, tradit Suetonius *cap.* 85. At Cicero *lib.* XII. *fam. epiſt.* 3. de

A M. Antonio ſcribit: *Primum in ſtatua, quam poſuit in Roſtris, inſcripſit:* PARENTI OPTIME MERITO. Utrobique ille titulus inſcriptus videtur, præſertim cum *Ciceroni* laudetur initio primæ philippicæ facta per *Dolabellam everſio illius execrandæ columnæ.* Hinc Idus Martias, qua die *Cæſar* Pater Patriæ occiſus fuerat, *Parricidium* ignominiæ cauſa nominarunt, ex Suetonio in *Cæſare cap.* 88. Ægre tamen ferebat *Cicero*, quod datum ſibi quondam nomen, *Cæſari* vel trucidato deferretur, ita tamen ut eodem *Cæſarem Octavianum* adoleſcentem nondum viceſimum ætatis annum egreſſum, eodem potius exornandum con-
B teſtaretur. Hæc ille in Philippica 13. contra *Antonium* declamavit: *Si enim ille* (Cæſar Dictator) *parens patriæ eſt, ut tu appellas; ego quid ſentiam, videro: cur non hic*, nempe Octavianus, *PARENS vertor, à quo certo vitam è tuis facinoroſiſſimis manibus ereptam habemus?* Ita *Auguſtus* Parens patriæ audivit à *Cicerone* uno & quadrageſimo anno antequam id cognomini à S. P. Q. R. obtineret. Scribit Suetonius *cap.* 58. plebem *Romanam* miſſa *Antium* legatione, cum titulum *Auguſto* obtuliſſe, quem cum ille recipere recuſaſſet, ineunti *Romæ* ſpectacula, iterum detuliſſe, ac mox Senatum in curia per *Valerium Meſſallam*, id mandantibus
C cunctis. Addit *Meſſallam* ita locutum: *Quod bonum fauſtumque ſit tibi, domuique tuæ, Cæſar Auguſte, (ſic enim nos perpetuam felicitatem Reipublicæ, & læta huic precari exiſtimamus) Senatus te conſentiens cum populo Romano, conſalutat PATRIAE PATREM.* Cui lacrymans Auguſtus reſpondit, *compotem ſe ſuorum votorum factum, precarique Deos, ut illum omnium conſenſum ad ultimum vitæ finem ſibi perferre liceret.* Diem qua Cæſar Auguſtus *Pater Patriæ* fuit appellatus, deſignat Ovidius *lib.* II. faſtorum, videlicet Nonas Februarias.

D *Dum canimus ſacras alterno pectine Nonas,*
Maximus his faſtis accumulatur honor.
Sancte PATER PATRIAE, tibi plebs, tibi Curia nomen
Hoc dedit: hoc dedimus nos tibi nomen eques.
Res tamen ante dedit; ſero quoque vera tuliſti
Nomina; jam pridem tu pater Orbis eras.
Hoc tu per terras, quod in æthere Juppiter alto,
Nomen habes: hominum tu pater, ille Deum.

Annus tamen, quo *Auguſtus* Pater patriæ dictus fuit, hucuſque dubius apud Scriptores evaſit. *Ovidius* ſane ait: *ſero quoque vera tuliſti nomina*, & Hadrianus teſte *Spartiano cap* 6. delatum ſibi initio imperii titulum Patris patriæ recuſavit: *quod*
E *hoc nomen Auguſtus ſero meruiſſet.* *Panvinius* magnus ille librorum helluo, & in *Romana* hiſtoria ad ſtuporem uſque verſatus, ſcribit *lib.* II. *com. in faſtos Auguſtum* A. V. 758. Patrem patriæ appellatum; idem poſtea tradidit *Caſaubonus* ad laudatum locum *Spartiani*, *Calviſius*, ac ceteri eorundem exſcriptores. *Salianus* tamen longe prius illud 177
cognomen delatum *Auguſto* ſcribit, nempe A. V. 742. quo putat *Herodem* primum *Romam* navigaſſe; ut Imperatorem *cum S. P. Q. R. Patrem patriæ ſalutaret.* *Saliani* errorem inſcripti lapides refellunt, nam nec illo anno, neque novem aliis inſequentibus, eo cognomine in vetuſtis elo-
F gijs appellatus legitur, quod erudite *Panvinius* obſervarat. *Joannes Petrus Bellorius Romanarum* antiquitatum indagator ſolertiſſimus idemque doctiſſimus earundem interpres, in libro de duobus Nummis Antonianis pag. 10. & 11. binas inſcriptiones profert *Auguſto* dicatas, in quarum priori dicitur TRIB. POTEST. XV. ac ibidem deſignantur conſules *Nero Claudius Druſus* ac *Titus Quinctius Criſpinus* A. V. 746. in altera vero ſcalpta legitur TRIBUNIC. POTEST. XVIIII.

C. Calviſio Sabino L. Paſſieno Ruſo Coſſ. A. V. 750. nuſquam vero titulus *Patris patriæ* ceteros inter ibidem inſcriptos, apparet. *Panvinii* ac *Caſauboni* metachroniſmum refellunt *Piſana* Cæſarum cenotaphia. Nam in tabula de annuis inferiis *Lucii Auguſtus* dicitur: TRIBUNICIAE POTESTATIS XXV. nempe XIII. Kal. Octob. A. V. 755. & ibidem idem Princeps *Pater patriæ* nuncupatur, qui pariter titulus in *Cajano* etiam lapide legitur. Ita viri eruditi, *Piſanis* hiſce monumentis malo adhuc fato latentibus, illud nomen ſerius Principi delatum exiſtimarunt; quod tamen etiam ante quadriennium quam *Lucii* cenotaphium dicaretur, eidem Imperatori attributum oſtendit *Præneſtina* inſcriptio *pag.* 136. Gruteri, quam etiam noſis illuſtravit doctiſſimus, ac quondam amicus Joſeph Suarezius *lib.* 1. *Antiq. Præneſt. cap.* 18. Eſt fragmentum veteris Kalendarii, in quo hæc tantum leguntur:

NON. N. CONCORDIAE
IN. ARCE. FERIAE. EX
S. C. QVOD. EO. DIE
IMPERATOR CAESAR
AVGVSTVS. PONTIFEX
MAXIMVS. TRIB. POTEST
XXI. COS. XIII. A. SENATV
POPVLOQVE. ROMANO. PATER
PATRIAE. APPELLATVS

Auguſtus A. V. 731. ut præter *Dionem* teſtantur plurimæ inſcriptiones & fragmenta ipſa Capitolina, Tribuniciam poteſtatem accepit V. Kal. Julias, quod ſcite notavit meus *Panvinius*; cum vero quotannis eandem poteſtatem iteraverit, A. V. 752. Nonis Februariis erat Tribuniciæ poteſtatis XXI. ac Conſul XIII. qua quidem die Pater patriæ dictus fuit. *Suarezius* laudatus legit IN ARCE FERINAE; ſed cum *Grutero* FERIAE legendum eſt; cujus interpretatio ex Varrone deſumenda eſt *lib.* v. *de L. L. Harum rerum*, inquit, *veſtigia apparent in ſacris Novalibus in Arce: quod tunc ferias primas menſtruas, quæ futuræ ſunt eo menſe, Rex prædicit.* Etenim rex ſacrorum in arce, quæ erat in Capitolio, ferias cujuſque menſis populo prædicebat; erant enim, ut ait Livius *lib.* v. *arx, Capitoliumque ſedes Deorum.*
178 Macrobius *L.* 1. *Satur. cap.* 15. ſcribit ſacrificio à rege ſacrorum ac Pontifice minore celebrato, plebe in Capitolium juxta curiam *Calabram* vocata, Pontificem minorem edicere ſolitum quot numero dies a Kalendis ad Nonas ſupereſſent: *Ruſticos vero ex agris in urbem confluere ſolitos accepturos cauſas feriarum à Rege ſacrorum, ſciturosque, quid eſſet eo menſe faciendum.* Eas autem ferias ex *Varrone* rex ſacrorum in Arce prædicebat. In fragmento Kalendarii apud Gruterum *pag.* 134. ad diem 2. Auguſti, legitur:

F. IIII. N. FERIAE. QVOD. HOC. DIE. IMP.
CAESAR. HISPANIAM. CITERIOREM. VICIT

Romani dies victoriis ab Auguſto reportatis, vel novis honorum titulis eidem delatis, inſignitos, inter feriatos, adulandi gratia, referebant. Ita cum A. V. 735. *Græcia, Aſia*, ac *Syria* perluſtratis, in Urbem rediiſſet, *diem ſui reditus inter ferias referri & Auguſtalia dici paſſus eſt.* Ex Dione lib. LIV. Hinc explicatio *Præneſtinæ* inſcriptionis deducitur; nempe: *Nonis Novalia Concordiæ*, quod in eam diem à rege ſacrorum *feriæ in Arce* prædicebantur, ob delatum *Auguſto* titulum Patris patriæ.

Quidam ex lapidum ac nummorum inſcriptionibus exiſtimarunt ante A. V. 752. eum titulum *Auguſto* delatum fuiſſe. Salianus *tom.* 6. A. Mundi 4058. in ſcholio ſecundo producit fragmentum laceræ inſcriptionis apud *Sedunum*, in qua *Auguſtus* dicitur . . RIBUNICIA POTESTATE XV. & poſtea *Pater Patriæ*. Verum Gruterus *pag* 226. 6. advertit eam inſcriptionem perperam à *Lipſio* aliiſque recitari; ſiquidem ex *Simlero* ac *Commelini* ſchedis ſcalptum ibi apparet POTESTATE X^{v}... inferiori parte alterius decennalis notæ, aliarumque inſequentium ibidem detracta. Hubertus Goltzius *lib.* II. *veterum Numiſmatum pag.* 216. plures nummos producit, in quibus *Auguſtus* longe ante annum 752. Pater patriæ inſcribitur. Nempe: *Imp. Cæſari Divi F. Coſ. V. P. P. Imp. VII. S. P. Q. R.* Anno V. C. 725. Auguſtus quintum conſulatum geſſit. Item: *Cæſar Divi F. Auguſtus Coſ. VIII. P. P. Imp. VII.* Anno V. 728. fuit conſul VIII. Idem titulus cum Trib. Pot. III. & VIII. in aliis nummis Auguſteis junctus apud eundem Antiquarium legitur. Ego ſane hiſce nummis haud integram fidem habere poſſum. Prior ſane, niſi adducenda mox explicatione utamur, adulterinus eſt, quod miror *Goltzium* non obſervaſſe ex *Suetonio*, qui in *Auguſto cap.* 58. hæc ipſa verba *Meſſalæ* Patrem patriæ *Auguſtum* publico Senatus nomine appellantis, recitat: *Quod bonum, fauſtumque ſit tibi, domuique tuæ, Cæſar Auguſte &c. Senatus te conſentiens cum Pop. Rom. conſalutat patriæ Patrem.* At *Cæſar Octavianus* in ſuo conſulatu VII. A. V. 726. *L. Munatii Planci* ſententia *Auguſti* cognomen obtinuit, ex Dione *lib.* LIII. ac Cenſorino *cap.* 8. *de die Natali*, quo quidem cognomine cum à *Meſſalla Patris patriæ* titulum eidem deferente, appellatus fuerit, plane evincitur falſam eſſe ejus nummi inſcriptionem, in qua conſul V. P. P. nuncupatur. At ſi quis religioni habeat tot nummos inter ſpurios rejicere, unum reponi poſſe videtur, nempe poſterioribus imperii ejuſdem annis nummos juſſos recudi, in quibus una ſimul tum conſulatus, tum etiam anni Tribuniciæ poteſtatis *Auguſto* jam exacti per ordinem ſcalperentur: cum vero id temporis *Auguſtus* P. P. jam diceretur, hunc titulum conſulatibus poſt victum *Antonium Auguſto* geſtis, ac ſingulis annis TRIB. 179
POT. additum à Monetariis. Equidem *Dio*, qui ſingulos *Auguſti* titulos ſuis quoſque annis primum recenſet, *Patris patriæ* cognomen uſque ad A. V. 748. nuſquam *Auguſto* attributum memorat; cum vero inſequentis decennii lacuna in ejuſdem annalibus ſit, intra illud annorum ſpatium *Auguſtus* P. P. appellatus fuit. Præterea cum ad annum uſque V. C. 750. plurimæ dicatæ *Auguſto* inſcriptiones apud *Panvinium* ac *Gruterum* legantur, prodigio propius videri poſſit, nuſquam eundem Imperatorem P. P. inſcribi: ſi eo titulo id temporis decoratus fuiſſet; præſertim cum *Auguſtus* eo ſibi delato, *lacrymans* dixerit: *Compos factus votorum meorum P. C. quid habeo aliud Deos immortales precari &c.* Extat Gruteri *pag* 58. 1. ſaxi inſcriptio, in qua *Auguſtus* dicitur: *Pont. Max. Trib. Pot. VII. Coſ. IIII. P. P.* Omnia digna riſu. *Auguſtus* Pont. Max. factus eſt A. V. 741. Tribunicia poteſtas VII. eidem exiit A. V. 738. Denique A. 724. fuit conſul IV. Ne quid tamen diſſimulem, ex *Præneſtina* inſcriptione fateor annum decreti Auguſto tituli P. P. non adeo certo deduci, quin reponi poſſit eundem inſcribi Trib. Pot. XXI. ac Coſ. XIII. non quod eo anno 752. appellatus fuerit P. P. ſed quod eo anno à *Præneſtinis* decretum emiſſum fuit, ut dies Nonarum Februarii inter feriatos referretur ob delatum eo die titulum P. P. Imperatori Cæſari *Auguſto.* Ceterum nemo ignorat Colonias ac Municipia inſigni

gni decreto delatos à S. P. Q. R. *Auguſto* honores ſtatim, ut ita dicam, auxiſſe. Legitur altera inſcriptio Gruteri pag. 199. 3. *Prœneſtino* Kalendario ſimiliter:

IMP. CAES. AVG
PONT. MAX. TRIB
POT. XXI. COS. XIII
PAT. PATR
TERM. AVG. INTER
LANC. OPP. ET
IGAEDIT

Hoc anno V. 752. die 12. Maji *Auguſtus* templum Martis Ultoris dedicavit. Hoc templum diu antea *Auguſtus* bello civili adverſus *Cæſaris* interfectores voverat A. V. 712. ſed rebus proſpere ſuccedentibus, voti oblitus, anno demum 734. idem templum extrui juſſit, ut in eodem recepta à *Parthis Romana* ſigna ſuſpenderet, ex Dione *lib.* LIV. Ovidius *lib.* V. *faſtorum* ad IV. Idus Maji, hoc votum in acie *Philippenſi Auguſto* nuncupatum ſcribit:

Si mihi bellandi pater eſt, Veſtæque ſacerdos
Auctor; & ulciſci numen utrumque paro.
Mars ades, & ſatia ſcelerato ſanguine ferrum:
Stetque favor cauſa pro meliore tuus.
Templa feres, & me victore vocaberis Ultor.
Voverat, & fuſo lætus ab hoſte redit.

Deinde cum narraſſet *Parthos*, bello tantum de proximo ab *Auguſto* oſtentato, immo ſolius *Auguſti* nominis terrore perculſos, raptas *Craſſo Aquilas* ad eundem remiſiſſe, ait:

180 *Rite Deo, templumque datum, nomenque Bis-ultor:*
Emeritus voti debita ſolvit honor.
Solemnes ludos Circi celebrate, Quirites;
Non viſa eſt fortem ſcæna decere Deum.

Nummos *Auguſti* cum effigie templi inſcriptos MARTIS ULTORIS, exhibet doctiſſimus Patinus ad *cap.* 29. *Suetonii*, & in fragmento Ancyrano legitur: ULTORIS TEMPLUM; quod ſane templum hoc A. V. 752. dedicatum fuiſſe auctor eſt Vellejus *lib.* II. *At in urbe*, inquiens, *eo ipſo anno, quo magnificentiſſimi gladiatorii muneris naumachiæque ſpectaculis, Divus Auguſtus, abhinc annos XXX. ſe & Gallo Caninio Conſ. dedicato Martis templo, animos oculoſque P. R. repleverat, fœda dictu, memoriaque horrenda in ipſius domo tempeſtas erupit.* Scripſit *Vellejus Vinicio* conſule, cui libros dicavit, a cujus conſulatus exordio ad exitum A. V. 752. triginta anni numerantur. *Auguſtus* poſtremis annis imperii ſemeſtres conſules creabat, quod ex fragmentis Capitolinis colligitur. Ipſe vero quinque tantum conſulatus annuos geſſit, à ſexto ſcilicet ad undecimum, quem annuum non geſſit, ſuffecto ſibi *L. Seſtio*, ut ex faſtorum fragmentis Capitolinis ac *Dione* aliis jam antea obſervarum. Suetonius in *Auguſto cap.* 26. ait: *Ceteros autem ſex, aut novem, aut ſex, aut quatuor, aut tribus menſibus, ſecundum vero pauciſſimis horis.* Cum vero hoc A. V. 752. *Auguſtus* Kal Januariis conſulatum XIII. inierit, collega *M. Plautio Silvano*, ac *Vellejus* eidem *Auguſto* in eodem tertio decimo conſulatu *Caninium Gallum* collegam addat, infero *Caninium Gallum*, cum *M. Plautius* pridie Kal. Julias abdicaſſet, in reliquos ſex menſes conſulem ſuffectum, ac *Auguſtum* novem menſes in eodem magiſtratu continuaſſe. Neſcio vero cur faſtorum concinnatores *Panvinius*, *Sigonius*, ac *Pighius Caninio Caji* prænomen imponunt; cum *Vellejus* qui unus nobiſcum ſuffectum conſulem indicavit, prænomen omittat. At certum eſt eundem *Lucii* prænomen tuliſſe, ut ſit filius *L. Caninii Galli* conſulis A. V. 717.

A Extat nummus *Auguſti* cum epigraphe in poſtica parte: L. CANINIUS GALLUS III. VIR. cum effigie *Parthi* ſignum curvato genu offerentis. *Auguſtus* viros tres prætura functos ærario præfecit, ex Tacito *lib.* XIII. *Annal.* quos inter poſt A. V. 734. quo ſigna idem à *Parthis* recepit, fuit *L. Caninius Gallus*, poſtea conſul ſuffectus, ac collega *Auguſti* poſtremus; hic enim poſt decimum tertium, nullum poſtea conſulatum geſſit, ut contra *Baronium* demonſtrabo. Quamvis autem *Vellejus Caninio* conſule nominato, templum Martis dedicatum recenſeat, non tamen poſt Kal. Julias dedicatio peracta fuit; nam gladiatorium
B tantum munus ac naumachia eodem conſulum collegio ſignantur, addita poſtea templi Martis conſecratione, ne rem ejus anni memorandam omiſiſſe videretur. *Ovidius* haud ſinit nos de die ac menſe dedicati templi Martis Ultoris dubitare.

Naumachiæ ab *Auguſto* exhibitæ meminere Dio in fragmento L. 55. dicens: *Aquam in Circum Flaminium induxit, in ea triginta ſex crocodili ſunt conciſi:* & Suetonius *cap.* 43. narrans *Auguſtum* inter cetera ſpectacula exhibuiſſe *navale prælium circa Tiberim cavato ſolo, in quo nunc Cæſarum nemus eſt.* Navalem *Perſarum* cum *Athenienſibus* pugnam ad *Salaminam* repræſentaſſe oculatus
C teſtis Ovidius prodit *lib.* I. *de arte* canens:

Quid modo cum belli navalis imagine Cæſar
Perſidas induxit, Cecropidaſque rates.
Nempe ab utroque mari juvenes, ab utroque puellæ 181
Venere: atque ingens Orbis in urbe fuit.

Nero etiam *Auguſti* exemplo, ex *Dione* apud *Xiphilinum*, *bellum navale Perſarum cum Athenienſibus fecit*; & quidem, marina aqua, innatantibus belluis, quod *Suetonius* etiam affirmat in Nerone *cap.* 12. Situs Auguſtæ Naumachiæ in Ancyranis tabulis proditur.

NAVALIS. PRAELII. SPECTACVLVM. POPVLo. exhibui LIBERVM. IN QVO. LOGO. NVNC. NE-
D MVS. EST. CAESARVM. CAVATO. ſolo. in LONGITVDINE. MILLE. ET. OCTINGENTOS. PEDES. IN. LATITVDINE. PEDES. DVCENTI. IN. QVO. TRIGINTA. ROSTRATAE. NAVES. TRIREMESQVE. PLVRIMAE .... INTER. SE. CONFLIXERVNT ..... occubueRVNT. PRAETER. REMIGES. MILLIA ... CIRCITER ....

Ex hoc fragmento colligimus in eo loco, in quo *Auguſtus* naumachiam exhibuerat, denſas poſtea arbores conſitas, quæ *Nemus Cæſarum* dictæ, *Caji*, ac *Lucii* memoriæ dicatæ ſunt. Cum *Suetonius* proxime laudatus dixerit: *in quo nunc Cæſarum nemus eſt*, inferre quis poſſet tempore *Sueto-*
E *nii* qui poſt exactum ab *Auguſti* morte ſæculum, floruit, idem nemus ſuperfuiſſe, ac neminem ſucceſſorum Principum memoriæ *Caji* ac *Lucii* ſacratam ſylvam exſcidiſſe. At *Dio* apud *Xiphilinum* de *Nerone* ſcribit: *Populo epulum dedit intra naves in eo loco, in quo ab Auguſto bellum navale factum fuerat.* Sed de his alii viderint, qui antiquæ *Romæ* topographiam quærunt. Idem *Suetonius* in fine ejuſdem capitis 43 de *Auguſto* ait: *Nepotum quoque ſuorum munere, cum conſternatum ruinæ metu populum retinere, & confirmare nullo modo poſſet, tranſiit è loco ſuo, atque in ea parte conſedit, quæ ſuſpecta maxime erat.* Cum annus
F quo *Cajus* ac *Lucius* hoc munus ediderint, mihi ignoretur, hoc illud loco ex *Suetonio* commemorandum duxi. Imperator, quo filiis benevolentiam plebis conciliaret, plura eorundem nomine ſpectacula edebat, cum in iiſdem tabulis Ancyranis numerentur feræ occiſæ in ſpectaculis MEO. NOMINE. AUT. FILIORUM. MEORUM. ET. NEPOTUM.

Interea, ut ſunt humana, *Auguſti* ac Populi *Romani* gaudia toto fere hoc anno feliciter con-

tinuata, repentinus turbo decuſſit. *Auguſtus* quemadmodum ſoris proſpera, ita domi adverſa ſæpius fortuna uſus fuit. *Julia* ejuſdem filia ac noſtrorum *Cæſarum* mater ex *Rhodienſi* ſeceſſu *Tiberii* mariti ſecuriorem licentiam captans, nihil quod facere, aut turpiter pati femina poſſet, infectum relinquens, Auguſtæ domus honorem tum Senatorii tum Equeſtris ordinis viris per ſummum flagitium prodebat. Pater adeo ſevera illam diſciplina educaverat, ut eandem vetaverit *loqui, aut agere quidquam, niſi propalam, & quod in diurnos commentarios referretur. Extraneorum quidem cœtu adeo prohibuit, ut L. Tacinio claro decoroque juveni ſcripſerit quondam: parum modeſte feciſſe eum, quod filiam ſuam Bajas ſalutatum veniſſet.* Horum teſtis Suetonius *cap.* 64. Primo quidem *Marcello* nupſerat, deinde *Agrippæ* annum agens duodeviceſimum, cum quo per novennium vixit. At quod procul ab oculis *Auguſti* non modo in *Aſiam* cum *Agrippa* toti Orienti præpoſito, tranſmiſit, verum etiam eundem *Aſiam* perluſtrantem, immo & bellum in *Boſphoro* gerentem ſequi voluit, in pravos ſtatim mores defluxit.

182 Scribit Tacitus de Sempronio Graccho *lib.* 1. *Juliam in matrimonio Agrippæ temeraverat; nec is libidini finis; traditam Tiberio, pervicax adulter contumacia & odiis in maritum accendebat.* Auguſtus adulteriorum filiæ indicia exceperat; ſed, ut ait Macrobius *lib.* II. *Satur. cap.* 5. *cum ad nepotum turbam ſimilitudinemque reſpexerat, qua repræſentabatur Agrippa, dubitare de pudicitia filiæ erubeſcebat.* Poſtremo poſt *Agrippæ* mortem, *Auguſti* privigno *Tiberio Neroni* copulata, initio mutuo cum eodem amore vixit, ſed mox diſſedit, ut perpetuo etiam ſecubaret. Illo vero *Rhodum* poſtea ſecedente, in omnem licentiam prorupit. Non defuere qui affirmarent ipſum fictas ejus ſeceſſus cauſas prætexuiſſe, cum id conſilii cepiſſet *uxoris tædio, quam neque criminari, aut dimittere auderet, neque ultra perferre poſſet*, ex Suetonio in *Tiberio cap.* 10. Cum vero *Auguſtus* certiſſima adulteriorum filiæ indicia accepiſſet, ac præſertim ab eadem *Julum Antonium Marci* Triumviri filium ac *Marcellæ* ſuæmet ceptis maritum, procorum præcipuum, in ſpem imperii erectum, ira ac timore pudori mixtis agitari cœpit. Recte Seneca *cap.* 5. *de brevitate vitæ: Filia & tot nobiles adoleſcentes adulterio velut ſacramento adacti, jam infractam ætatem territabant, poſtquam iterum timenda cum Antonio mulier.* Vicere tandem pudorem metus ac indignatio. Hæc ait Suetonius *cap.* 65. *De filia abſens ac libello per quæſtorem recitato, notum Senatui fecit: abſtinuitque congreſſu hominum diu præ pudore: etiam de necanda deliberavit.* Illam tamen in Pandatariam inſulam deportari in exilium juſſit, vino omnique delicatiori cultu eidem interdicto, cum prius nomine *Tiberii*, quamvis hic procul rem ignoraret, repudium remiſiſſet. Adulteros partim exilio, partim capitali ſententia damnavit. Eos inter nominantur *Vellejo Quinctius Criſpinus, Appius Claudius, Sempronius Gracchus, Scipio*, aliique minoris nominis. Ibidem vero narrat *Julum Antonium* voluntaria nece ſibi illata, ſupplicium prævertiſſe. Tacitus *libro tertio Annal.* de adulteris ac filia punitis ab *Auguſto*, ſcribit: *Culpam inter viros ac feminas vulgatam, gravi nomine læſarum religionum, ac violatæ majeſtatis appellando, clementiam majorum, ſuaſque ipſe leges egrediebatur.* Seneca vero *lib.* VI. *de beneficiis cap.* 22. *Auguſti* contra filiam ſententiam in examen vocans ait: *Hæc tam vindicanda Principi quam tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicaverat. Deinde cum interpoſito tempore, in locum iræ ſubiiſſet verecundia, gemens quod non illa ſilentio preſſiſſet, quæ tandiu neſcierat, donec loqui turpe eſſet, ſæpe exclamavit: Horum nihil mihi accidiſſet, ſi aut Agrippa, aut Mæcenas vixiſſet.* *Juliam* poſtrema parte A. V. 752. adulteriorum convictam, ac damnatam tradit Vellejus *lib.* II. ſcribens: *At in Urbe eo ipſo anno quo* munus gladiatorium ac naumachiam *Auguſtus* ſe & *Caninio Gallo* conſulibus exhibuit, *fœda dictu, memoriaque horrenda in ipſius domo tempeſtas erupit*; ſtatimque *Juliæ* ac adulteris irrogatas pœnas recitat. Macrobius *lib.* II. *Satur. cap.* 5. de Julia ait: *Annum agebat triceſimum & octavum, tempus ætatis (ſi mens ſana ſupereſſet) vergentis in ſenium, ſed indulgentia tum fortunæ quam patris abutebatur.* Nata eſt *Julia* A. 715. ex Dione *lib.* XLVIII. Igitur anno quo relegata eſt, triceſimum octavum agebat, ac recte *Macrobius* cum *Vellejo* convenit. *Tacitus* in inſequentem annum *Juliæ* exilium videtur protrahere; ſiquidem teſtatur *lib.* 1. *Annal. Tiberium*, cum A. V. 767. die 19. *Auguſti* in imperium ſucceſſiſſet, *Juliam* ſtatim inopia ac tabe necandam juſſiſſe, ſimulque miſſo in *Cercinam Africi* maris inſulam milite, *Sempronio Graccho* uni 183
adulterorum cervicem præcidiſſe, qui, inquit, *quatuordecim annis exilium toleravit.* At ab A. V. 752. ad A. 767. & quidem circa Septembrem anni quindecim numerantur. Ricciolius *lib.* VI. *tom.* 1. *ſuæ Chronol. cap.* 14. *num.* 8. ait, anno Juliano 44. deſinente, quo *Auguſtus* conſulatum XIII. geſſit, adulteria *Juliæ* in *Auguſti* notitiam veniſſe; at ob diuturnas quæſtiones cauſam in inſequentem annum protractam, ac *Juliam* relegatam fuiſſe *niſi ſub finem anni* 45. *Juliani* V. C. 753. Sed adulteria *Juliæ* notiora erant, quam ut annum eorundem inquiſitio exigeret. Auctor eſt *Seneca* Patrem in filiam ſententiam pronuntiaſſe, antequam in locum iræ verecundia ſubiret. *Juli Antonii* ac *Phœbæ* libertæ criminum conſciæ voluntaria mors rem ipſam ſtatim publicaverat. *Dio* tamen in excerptis à *Valeſio* editis, ſcribit *pag.* 664. inter adulteros *Juliæ* quendam Tribunum plebis fuiſſe, qui *non ante in judicium vocatus eſt, quam magiſtratu abiret.* Tribuni vero plebis magiſtratum, ſucceſſoribus acceptis, abdicabant IIII. Idus Decembris, quod etiam imperante *Auguſto*, in uſu fuiſſe teſtatur Dionyſius Halicarnaſſenſis *lib.* VI. ſcribens primos tribunos plebis creatos *ante diem IV. Idus Decembris, quemadmodum fit & noſtro tempore.* Ille vero eos libros ſcribebat *Claudio Tiberio Nerone* II. & *Cn. Piſone* Coſſ. A. V. 747. Unde infertur eam cauſam ante menſem Decembrem cognitam fuiſſe *eo ipſo anno* quo *Auguſtus*, ut inquit *Vellejus*, cum *Caninio Gallo* conſul fuit. Immo ex hoc *Velleji* teſtimonio, addito altero *Suetonii* ſuperius laudato, colligo ante exitum Septembris A. V. 752. *Juliæ* adulteria *Auguſto* palam indicata. Nam ex *Suetonio* eo anno, nono poſtea menſe, conſulatum abdicavit, altero ſibi ſuffecto. *Panvinius, Sigonius*, ac *Pighius*, qui eruditiſſimis commentariis faſtos conſulares illuſtrarunt, ſcripſerunt hactenus ignorari quinam in locum Auguſti conſul ſuffectus fuerit. Illum tamen, præeunte *Lipſio*, ex Ancyranis tabulis exhibeo, in quibus recitantur conſules & quidem ordinatim diſpoſiti, in quorum magiſtratu *Auguſtus* milites in colonias deduxit. Ibi autem poſt *Neronem* ac *Piſonem* A. V. 747. & poſt *C. Antiſtium* ac *D. Lælium* A. V. 748. legitur: L. CANINIO. ET Q. FABRICIO CONSULIBUS; nempe hi fuere conſules ſuffecti A. V. 752. ut *L. Caninius Gallus* Kal. Juliis magiſtratum inierit collega *Auguſto* coſſ. XIII. in cujus locum Kal. Octobris *Q. Fabricius* ſuffectus fuit; ac proinde ante Octobrem *Julia* cum ceteris rea adulteriorum peracta eſt. Interim prænomen

nomen *Caninii*, qui *Cajus* in commentariis faſtorum dicitur, in *Lucium* mutandum eſſe patet, quod ex nummo etiam ejuſdem ſuperius oſtendebam. Quod vero *Tacitus* quatuordecim annos exilii *Sempronii Gracchi* numerat, haud dubium facit annum damnatæ *Juliæ*, ſed annos integros intermedios accepit; vel forte *Sempronius* ſub cuſtodia *Romæ* detentus, inito poſtea anno ſequenti, in *Circinam* deportatus fuit.

Salianus ad A. M. 4052. N. 11. ſcribit *Juliam* matrem *Caji* ac *Lucii* damnatam, antequam filii *Roma* diſcederent; nempe ille in *Syriam*, hic in *Hiſpaniam*; *ergo*, inquit, *patris imperio ſub oculis filiorum mater ignominia affecta eſt*. Id de *Lucio* vere affirmatur; nam poſt triennium *Roma* diſceſſit: quod tamen de *Cajo* non auſim adſtruere. Nam *Auguſtus*, cum deſtinaſſet eundem ad inviſenda legionum caſtra mittere, quo de facie militibus cognito, illorum obſequium facilius conciliaret, hoc illum anno ad exercitus, qui ad *Iſtrum* caſtra habebant, dimiſit, quod poſt pera-
184 ctam naumachiam contigit, ne filius maximi, poſt *Romam* conditam, ſpectaculi voluptate privaretur. Dio *in excerptis ab Henrico Valeſio* editis *pag.* 664. *Juliæ* damnatione recitata, ait: *Cajus Cæſar legiones quæ ad Iſtrum caſtra habebant, pacis more obiens, ſpectavit; bellum enim nullum ab eo geſtum, non quod bellum nullum ingrueret, ſed quia ipſe in ſumma pace ac ſecuritate principatus artes diſcebat, belli autem diſcrimina aliis mandabantur.* Tacitus *lib.* IV. ex Auguſti inſtituto, inquit, *ripam Danubi legionum duæ in Pannonia, duæ in Mœſia attinebant*, quæ irruptiones barbarorum reprimerent. Itaque *Cajus Cæſar*, quo tempore *Romæ* judicium contra adulteros peragebatur, *Romana* caſtra ad *Iſtrum* inviſebat. Hic corrigendus venit *Salianus* qui ad A. M. 4048. num. 7. ſcribit: *Dio plurium annorum res geſtas in unum faſcem congeſſit; ab anno enim* 747. *ad* 757. *non diſtinxit annos, quod plerique admodum jejuni eſſe viderentur.* Etenim ibidem illorum annorum geſta eidem deſcripta fuiſſe tum laudatum excerptum *Dionis* à *Valeſio* una cum aliquot aliis publicatum, tum alia exſcripta à *Zonara* oſtendunt. Utinam integra ejus *libri* LV. hiſtoria, ſeu annales ſupereſſent, annum mortis *Herodis* & peractum *Romæ* judicium, ac *Caji Cæſaris* in Oriente geſta cognoſceremus: quæ partim in obſcuro latent; partim indicata tantum apud varios illius ac proximæ ætatis ſcriptores reperiuntur, neque ea ſuos in annos digeſta; unde etiam in aſſignando anno natali Chriſti Domini tot diverſæ Scriptorum ſententiæ emanarunt.

CAP. IX.

Armeniæ & Arabiæ *tumultus*. Tigranes, *ejuſque filii, ac nepotes* Armeniæ *Reges*. Auguſtus *ſemel, iterum, ac tertio exercitus in* Armeniam *miſit*. Parthi Armeniis *ſuppetias ferunt*. Arabes Parthorum *contra* Romanos *fœderati*. Cajus Cæſar *ad bellum* Parthicum *Dux deſtinatur*. Ovidius *eleganti carmine* Cajo *victoriam auguratur*. Cajus Cæſar Liviam Druſi *filiam uxorem ducit*. Uſſerii *ea de re hallucinatio*. *Imperium proconſulare* Cajo *defertur*. *Quædam de eodem imperio adnotata*. Salmaſius *perperam* Capitolinum *notans, ex* Tacito *confutatur*. *Nulli imperium proconſulare intra Urbem conceſſum* Auguſtus *ſemel tantum illo uſus intra Urbem ad cenſum faciendum*. Nero *omnium primus imperium proconſulare perpetuum à* Claudio *accepit*. Marcus Lollius Caji *juventæ rector impoſitus*. *Quidam expeditionis* Caji *comites recenſentur*. Dionyſius *inſignis Geographus*. *Ejuſdem verſus de* Cajo *ac* Lucio *Cæſaribus: Idem à* Scaligero, Barthio, *ac* Voſſio *de aliis* Romanis *Principibus perperam explicatur*.

INterea *Auguſtum* domeſticis infortuniis turbatum, exorti in Oriente tumultus, in novas curas conjecerunt. *Armenii* enim & *Arabes* obſequium exuentes defecerant, ac *Parthi* utique genti contermini, ac *Romanæ* potentiæ infeſti, ſeditiones,
miſſis ſuppetiis, augebant. *Armenia* omnia, *Parthico* excepto, in Oriente regna, quæ *Romanis* cognita erant, magnitudine ſuperabat. 185
Trogus Pompejus in *epitome lib.* XLII. *Juſtini* ait: *Armenia à Cappadocia uſque undecies centena millia ad mare Caſpium patet; ſed in latitudinem millia paſſuum ſeptingenta porrigitur.* At Strabo ex *Theophane lib.* XI. *pag.* 365. longitudinem *Armeniæ* centum tantum ſchœnorum (ſchœno ſtadia quadraginta continente) affirmat; ſemiſſe vero minus latam *Strabo*, *Theophanes* autem duplam latitudinem facit. *Tigranes Armeniorum* nomen ſupra ceteros deceſſores illuſtravit. Nam A. V. 659. regnum indeptus, *Syriam* occupavit, *Ariobarzanem* à *Romanis Cappadociæ* impoſitum ejecit, ac trecenta hominum millia inde in *Armeniam* abſtraxit; dein pro *Mithridate* reſtituendo, bello adverſus *Romanos* ſuſcepto, innumeras contra *L. Lucullum* copias duxit. Auctor eſt *Plutarchus* in *Lucullo* habuiſſe illum in exercitu CL. millia peditum, equitum LV. millia, ſagittariorum ac funditorum millia viginti, ac totidem munitorum viarum, præter lixas atque calones. Victus tamen à *Romanis*, didicit in prœliis non militum numerum, ſed virtutem prævalere. *Pompejo* poſtea in *Aſiam* veniente, *Tigranes* deditione facta, in ejuſdem caſtra venit, ac avitum *Armeniæ* regnum impetravit, juſſus præſidia ex *Syria*, ac *Phœnice*, aliiſque occupatis abs ſe antea provinciis, detrahere. *Tigrani* ſucceſſit *Artabazes* filius, contra quem *Orodes Parthorum* rex partem copiarum miſit A. V. 700. ne *M. Craſſo* ſuppetias ferret. *Artavaſdes* dicitur Ciceroni *lib.* V. *ad Atticum epiſt.* 20. ac Tacito initio *lib.* II. *Annal.* Hunc, poſtea *Antonius* Triumvir, quod bello *Parthico* promiſſum equitatum ad ſe non adduxiſſet, per dolum captum, aureiſque catenis vinctum, *Alexandriæ* in triumpho duxit A. V. 720. ex Dione *lib.* XLIX. Joſepho *lib* XV. *Antiquit. cap.* 5. atque ita *Armenia* partim vi, partim deditione in *Antonii* poteſtatem venit; cum *Artaxias Artavaſdis* filius prœlio victus, ad *Parthos* conceſſiſſet. Verum *Artaxias* anno inſequenti exercitu *Parthorum* ope collecto, *Armeniam* recuperavit, ex eodem *Dione* in fine libri ejuſdem 49. Cum vero *Artaxias* impotenter regnaret, ac in ſubditorum odium veniſſet, *Armenii* ab *Auguſto*, qui id temporis, nempe A. 734. in *Samo* inſula hibernabat, *Tigranem Artaxiæ* natu minorem fratrem, *Romæ* degentem, dari ſibi regem poſtulaveront. *Auguſtus*, accerſito *Tiberio* privigno, juſſit ut junctis cum *Archelao* Rege *Cappadociæ* legionibus, *Tigranem* in *Armeniæ* regnum deduceret. Tacitus *lib.* II. paucis rem narrans ait: *Ejus*, nempe Artavaſdis, *filius Artaxias, memoria patris nobis infenſus, Arſacidarum vi ſeque regnumque tutatus eſt. Occiſo Artaxia per dolum propinquorum, datus à Cæſare Armeniis Tigranes, deductuſque in regnum à Tiberio Nerone.* Hunc vero *Tigranem Artaxiæ* fratrem fuiſſe teſtatur Dio *lib.* LIV. addens: *Tiberius, ab Armeniis ante ejus adventum occiſo Artabaze, nihil ſuo apparatui reſpondens perfecit.* Ibi tamen perperam *Artabazem* vocat, quem ſuperius in fine *lib.* XLIX. *Artaxam* nominaverant. Extant nummi *Auguſti* cum epigraphe: CAESAR DIVI F. ARMEN. RECEP. IMP. VII. Cum Imperator VII. inſeribatur,

batur, de *Armenia* hac priori vice recepta numiſma explicandum eſt; nam cum iterum A. V. 749. & tandem 755. *Cajo Cæſare* duce, *Armeniam* ad obſequium redegit, IMP. XIIII. nuncupabatur, ut poſtea monſtrabo. Vellejus *lib.* II. *cap.* 94. de *Tiberio* ſcribit: *Cum legionibus ingreſſus Armeniam, redacta ea in poteſtatem P. R. regnum ejus Artavaſdi tradidit*; nomen patris pro *Tigrane* filio perperam ſubſtituit. Idem more ſolito *cap.* 122. *Ti-*
186 *berium* adulatus ait: *Quis enim dubitare poteſt, quin ex* ARMENIA RECEPTA (ut in nummo laudato) *& ex Rege ei præpoſito, cujus capiti inſigne regium ſua manu impoſuerat, ordinatiſque rebus Orientis, ovans triumphare debuerit?* Suetonius etiam in *Tiberio cap.* 9. ait: *pro tribunali diadema impoſuit.* Ita *Tigranes Tigranis* à *Lucullo* victi nepos, ac *Artavaſdis* ab *Antonio* apud *Alexandriam* occiſi filius, *Armeniam* obtinuit. *Tacitus* laudatus ait: *Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis ejus, quanquam ſociatis, more externo, in matrimonium regnumque.* Unus *Dio* in excerptis apud *Zonaram* annum mortis *Tigranis* prodit, hæc de Auguſto ſcribens: *Tribuniciam poteſtatem in quinquennium Tiberio decrevit, & Armeniam poſt Tigranis obitum alienatam, attribuit. Verum ea re nihil profecit, nam pueri Cajus ac Lucius Cæſares, cum ſe negligi putarent, ſuccenſebant, & Tiberius illorum iram veritus, in Armeniam non abiit, ſed Rhodum profectus eſt. Anno vero inſequenti conſul duodecimum Cajum, toga virili data, in Curiam adductum, Principem juventutis deſignavit &c.* Ex quibus patet eodem A. V. 748. mortuo *Tigrane*, *Armeniam* defeciſſe, ac *Tiberium* poteſtatem Tribuniciam accepiſſe; anno autem inſequenti 749. *Auguſtum* conſulatum XII. geſſiſſe. *Tigranis* vero filios ſucceſſiſſe auctor eſt *Tacitus*, quorum tamen haud diuturnum imperium fuiſſe dicit, addens: *Dein juſſu Auguſti impoſitus Artavaſdes & non ſine clade noſtra dejectus. Tum Cajus Cæſar componendæ Armeniæ deligitur.* In his Keplero *cap.* 11. *de Natali Chriſti*, aliiſque vulgo erratum eſt. Nam cum *Vellejus* narrato receſſu *Rhodiano Tiberii*, ſubjiciat: *Senſit terrarum Orbis digreſſum à cuſtodia Neronem Urbis; nam & Parthus deſciſcens a ſocietate Romana, adjecit Armeniæ manum, & Germania, averſis domitoris ſui oculis, rebellavit*: Ex his, inquam, putant *Armeniam* A. V. 748. rebellaſſe, quam *Auguſtus* miſſo demum in Orientem poſt quadriennium *Cajo*, ad officium reduxerit. At *Vellejus*, uti aſſolet, imperantem tum *Tiberium* palpans, ea ſcripſit; cum tamen non ſtatim poſt *Tiberii* receſſum ab Urbe, *Armenia* ac *Germania* defecerint. Etenim *Auguſtus* ejectis e regno *Armeniæ* filiis *Tigranis*, *Artavaſdem Armeniis* regem impoſuerat, qui poſtea ab altero *Tigrane* cum *Romanorum* clade, regno proturbatus fuit. Hæc altera *Armeniæ* rebellio diſerte *Dioni* apud laudatum *Zonaram* memoratur; qui cum narraſſet togam virilem A. V. 752. *Lucio Cæſari* ab *Auguſto* datam, addit: *Cum Armenii defeciſſent, & à Parthis juvarentur, ea re dolens, quid ageret, ambigebat; nec enim propter ſenectutem bellum gerere poterat, & Tiberius, ut dictum eſt, jam ſeceſſerat &c.* Itaque *Cajus* poſt dejectum ſolio *Artavaſdem*, ad bellum *Armeniacum* miſſus fuit. Sane incompertum eſt, quem *Auguſtus* legatum miſerit ad *Armeniam Artavaſdi* aſſerendam. *Phraates* id temporis *Parthis* imperitabat. Is *Orode* patre, ac triginta ſimul fratribus per ſummum ſcelus occiſis, regnum occupaverat A. V. 718. ac ſub ipſis fere invaſi imperii initiis, *Antonio* Triumviro cum ſexdecim legionibus bellum ſibi inferente, ingenti clade propulſato, magnam ſui ipſius nominis famam circumdederat. Idem tamen *Auguſtum* totius poſtea *Romani* orbis domi-
A num eximie coluit, ac non modo A. V. 734 *Tigranem* ab eodem Imperatore *Armeniæ* regem imponi paſſus eſt; verum etiam ſigna legionum *Craſſo* ante annos tres ſupra triginta erepta, reſtituit, quo *Auguſti* gratiam atque amicitiam ſibi conciliaret. Immo quo pretioſiori illam pignore cum eodem firmaret, quatuor filios *Romam* obſides miſerat. Verum cum ab *Auguſto* jam ſene minus ſibi timeret, ac à *Tigrane* in belli ſocietatem voca- 187
retur, rebellanti *Armeniæ* manum adjecit, ac prætextu ſedandi ejus gentis tumultus, præſidia *Armeniæ* arcibus impoſuit.

Dum hæc in *Armenia* geruntur, novi in *Ara-*
B *bia* tumultus, quorum fons & origo incomperta, eruperunt. *Auguſtus* A. V. 730. *Ælium Gallum* cum parte copiarum ex *Ægypto* contra *Arabes* miſerat, regionis potius luſtrandæ cauſa, quam ſubigendæ. *Gallus* difficillimo plane itinere, magna provinciæ parte penetrata, quibuſdam regibus tributa imperaverat, plura oppida partim vi, partim deditione occupaverat. Hanc expeditionem fuſe deſcribit *lib.* XVI. Strabo ejuſdem *Galli* amicus & ſodalis. *Obodas Nabatæos Arabes* regebat, cujus præter *Strabonem* mox citandum, meminit Joſephus *lib.* XVI. *Antiq. cap.* 11. 13. & 15. Strabo *lib.* XVI. *pag.* 536. ait: *Supra Syriam Na-*
C *batæi, ut Sabæi felicem Arabiam incolunt. Sæpe in Syriam excurrerunt, priuſquam Romani ea potirentur; nunc & ipſi & Syri Romanis parent. Nabatæorum metropolis eſt ea, quæ Petra nominatur.* Mortuo *Obeda*, *Aretas* ejuſdem affinis vacuam regni ſedem occupavit circa A. V. 748. & hunc quidem parti *Arabiæ* imperaſſe teſtatur Strabo *lib. cit. pag* 537. *de Ælio Gallo* ſcribens: *Quare poſt multos dies in Aretæ terram pervenit, qui Obodæ affinitate junctus erat. Is Gallum amice ſuſcepit, & dona obtulit.* At *Aretas* cum demortui *Obodæ* regnum ſuæ ditioni adjeciſſet, legatos ad *Auguſtum* cum donis miſit, petens ut Imperator novi
D regni poſſeſſionem ſibi confirmaret. *Auguſtus* initio quidem indignatus, quod ſe inconſulto, *Aretas Obodæ* regnum invaſiſſet, dona rejecit; dein vero mutata ſententia, acceptis muneribus, novi regni acceſſionem *Aretæ* factam, ratam habuit. Hæc narrantur Joſepho *lib.* XVI. *Antiq. cap* 15 & 16. Ceterum hoc anno V. 752. novos in *Arabia* tumultus excitatos unus *Plinius* auctor eſt, cujus capite ſequenti teſtimonium producam. *Arabes* gens inquies ac latrociniis aſſueta, quoties *Parthi* adverſus *Romanos* arma ſumebant, ad illorum partes inclinabant. Hinc bello primo *Parthico* ſuas contra *Craſſum* copias cum *Parthis* junxerunt.
E Cicero hæc ex *Cilicia* ſcribebat *lib.* XV *fam. epiſt.* 4. *Interea cognovi magnas Parthorum copias & Arabum ad oppidum Antiochiam acceſſiſſe.* Rurſus iidem bello *Parthico* ſecundo *Pacorum Parthorum* Regis filium *Syriam* irrumpentem juverant, cujus poſtea auxilii pœnas dedere, ingenti pecunia à *Ventidio* poſt *Pacori* necem mulctati, ex Dione *lib.* XLVIII. Quare hoc quoque tertio bello *Parthico* arma ceperunt, id curante, ut arbitror, *Phraate*, ut *Romanorum* vires uno ſimul tempore toto Oriente diſtraheret.

Auguſtus ſexagenario major longinquam expeditionem detrectans, cum varia animo agitaſſet,
F *Cajum Cæſarem* ad bellum *Parthicum* mittere deſtinavit. Ovidius *lib.* 1. *de arte amandi*, cujus tamen cauſa *Auguſti* odium ſibi contraxit, cum naumachiam A. V. 752. exhibitam laudaſſet, hæc ſtatim ſubjicit:

Ecce parat Cæſar domito quod defuit Orbi
Addere: nunc Oriens ultime noſter eris.
Parthe dabis pœnas: Craſſi gaudete ſepulti:
Signaque barbaricas non bene paſſa manus.

Ultor

Ultor adeſt: primiſque ducem profitetur in annis:
Bellaque non puero tractat agenda puer.
Parcite natales timidi numerare Deorum,
Cæſaribus virtus contigit ante diem.
188 *Ingenium cœleſte ſuis velocius annis*
Surgit: & ignavæ fert male damna moræ.
Parvus erat: manibuſque duos Tirynthius angues
Preſſit: & in cunis jam Jove dignus erat.
Nunc quoque qui puer es, quantas tunc, Bacche, fuiſti,
Cum timuit thyrſos India victa tuos.
Auſpiciis annisque patris puer arma movebis:
Et vinces annis auſpiciiſque patris.
Tale rudimentum tanto ſub nomine debes
Nunc juvenum Princeps, deinde future ſenum.
Cum tibi ſint fratres, fratres ulciſcere læſos;
Cumque pater tibi ſit: jura tuere patris.
Induit arma tibi genitor, patriæque tuuſque.
Hoſtis ab invito regna parente rapit.
Tu pia tela feres, ſceleratas ille ſagittas;
Stabit pro ſignis juſque piumque tuis.
Vincuntur Parthi cauſa, vincantur & armis;
Eoas Latio Dux meus addat opes.
Marſque pater, Cæſarque pater, date numen eunti;
Nam Deus è vobis alter es, alter eris.

Viri docti, quos inter *Keplerus*, putant *Ovidium* hoſce libros ſcripſiſſe A. V. 752. poſt exhibitam ab *Auguſto* naumachiam, cum ante recitata carmina, hiſce eandem memoret:

Quid modo cum belli navalis imagine Cæſar
Perſidas induxit, Cecropidaſque rates?

Illud adverbium *modo* recens editam naumachiam deſignat. Eos vero libros ante damnatam *Juliam* ſcriptos opinantur, quod *Auguſto* adulteris ingenti ſeveritate pœnas irrogante, neutiquam poeta auſus fuiſſet adulteria ac promiſcuos feminarum amores non tantum laudare, verumetiam præcipere. Non rejicio probabilem conjecturam. Nam exilii ſui cauſam hanc ipſam dicit *lib.* II. *Triſtium ad Auguſtum:*

Altera pars ſupereſt: qua turpi crimine lectus,
Arguor obſcœni doctor adulterii.

Et inferius:

Nec tibi me invisum laſcivia fecit, ob artes
Quas ratus es vetitos ſollicitare toros.

In laudatis *Ovidii* carminibus *Cajus Cæſar* nuncupatur *juvenum Princeps*, hoc eſt, *Princeps juventutis*; Quod enim poeta erat ex ordine Equeſtri, eo *Cajum* titulo compellare voluit, quem eidem Equites detulerant. Cum dicit: *Cum tibi ſint fratres: Lucium Cæſarem*, ac *Agrippam Poſthumum Caji* fratres intelligit. Ex illo vero diſticho:

Induit arma tibi genitor, patriæque tuuſque.
Hoſtis ab invito regna parente rapit.

Apparet *Auguſtum* id temporis *Patris patriæ* titulum tuliſſe; ibi enim *patriæ genitor* appellatur, quod non obſervarunt *Panvinius* ac *Caſaubonus* poſt ſeptennium eo cognomine *Auguſtum* honeſtantes. Illis vero verbis *hoſtis &c. regna rapit*, *Armeniam* deſignat, cui *Parthus* manum adjecerat. Dum ait: *Induit arma tibi genitor*, inferri
189 poſſet, *Cajum* ex caſtris legionum ad *Iſtrum Romam* ab Imperatore revocatum, ut maximo ac potentiſſimo cum hoſte bellum adminiſtraturum coram iuſtrueret; illis enim verbis *Cajum Romæ* præſentem oſtendit. Denique cum dicit: *date numen eunti*. *Cajum* in procinctu ad iter ſuſcipiendum fuiſſe ſignificat. Dio apud Zonaram *de Auguſto* ait: *Verum urgente neceſſitate, Cajum delegit, poteſtate proconſulari, & uxore data, ut ea quoque ve dignitas ejus augeretur, conſiliariis etiam eidem aſſignatis.* Uſſerius *tom* 2. *Annal. ad A. Mundi* 4003. ſcribit datam *Cajo* in uxorem *Lolliam Paullinam*

A filiam vel neptem *M. Lollii*, cujus rei teſtem appellat Suetonium in *Claudio cap.* 26. ubi meminit *Lolliæ Paullinæ, quæ Cajo Cæſari nupta fuerat.* Errat vir eruditus; ſiquidem *Cajus Cæſar* ibidem nominatus, non eſt *Cajus Auguſti* ex *Julia* filia nepos, ſed *Cajus Cæſar Caligula*, qui tertius ab *Auguſto* imperavit, de quo in ejus vita *cap.* 25. idem *Suetonius* ſcribit: *Lolliam Paullinam C. Memmio conſulari exercitus regenti, nuptam &c. conjunxit ſibi, brevique miſſam fecit.* Unus Tacitus *lib.* IV. *Annal.* uxorem *Caji Cæſaris Auguſti* filii deſignat *Liviam Druſi* filiam. Etenim cum *Sejanus* eandem ob mortem *Druſi Tiberii* filii viduam, ab eo-
B dem *Tiberio* ſibi uxorem dari poſtulaſſet, hocce à Principe per literas reſponſum tulit: *Falleris enim, Sejane, ſi te manſurum in eodem ordine putas, & Liviam, quæ Cajo Cæſari, mox Druſo nupta fuerat, ea mente acturam, ut cum equite Romano ſeneſcat.* Itaque *Livia* noſtri *Caji Cæſaris* ſponſa filia fuit *Druſi* A. V. 745. in *Germania* extincti, eademque *Liviæ Auguſtæ* neptis. *Druſus Tiberii* minor natu frater ex *Antonia* filia *M. Antonii* Triumviri ac *Octaviæ* ſororis *Auguſti*, tres liberos reliquit, *Germanicum*, *Liviam* ac *Claudium*, qui poſtea imperavit. *Germanicus* natus erat die 31. Auguſti ex veteri Kalendario apud Gruterum *pag.*
C 234. A. V. 739. Nam obiit A. V. 772. ex Tacito *lib.* II. *Annal.* circa Novembrem ex Suetonio, *annum ætatis agens quartum & trigeſimum: cap.* 1. *in Caligula.* *Claudius* A. V. 744. *Livia*, ſeu *Livilla*, ut illam vocat Suetonius *cap.* 1. *de vita Claudii*, mediæ inter utrumque fratrem ætatis erat, ex eodem *Suetonio* ibidem. Quare id temporis erat adoleſcentula annum nondum decimum tertium ætatis auſpicata. *Auguſtus Liviæ* erat avunculus, *Tiberius* vero patruus. *Livia Caji* ſponſa Tacito ſub initium *lib.* IV. *Annal.* dicitur *formæ initio ætatis indecoræ, mox pulchritudine præcellebat.*

D *Auguſtus* non modo uxorem, verum teſte *Dione* apud Zonaram proxime laudatum *imperium proconſulare* Cajo tradidit, quo eidem poteſtas dabatur faciendi ea, quæ conſules ac prætores olim ad bellum gerendum profecti, agere poterant, videlicet, milites ſcribere, pecunias exigere, & imperare, ac ſumma cum poteſtate in provinciis ſibi decretis verſari. Cardinalis Baronius *num.* 86. *Apparatus*, quem *Torniellus*, aliique ſecuti ſunt, *Cajum Cæſarem* inter *Syriæ* proconſules numerat, ſed hanc ſententiam *capite* 15. confutabo. Nam *Cajo* delatum fuit imperium proconſulare extraordinarium non in unam ſolum *Syriæ* provin-
E ciam, ſed in univerſas regiones Orientis, quæ *Romano* Imperatori parebant. Hoc plane imperium rogabat Cicero *in philippica* 2. *Caſſio* adverſus *Dolabellam* daretur: *Ut quamcumque in provinciam ejus belli gerendi cauſa advenerit, ibi majus imperium C. Caſſii ſit, quam ejus erit, qui eam provinciam tunc obtinebit, cum C. Caſſius in eam provinciam venerit.* Idem imperium proconſulare à Senatu delatum fuiſſe Germanico teſtatur Tacitus *lib.* II. *Annal.* *Tum decreto Patrum permiſſæ Ger-* 190
manico provinciæ, quæ mari dividuntur, majuſque imperium quocunque adiſſet, quam iis qui ſorte, aut miſſu Principis obtinerent. Eodem tamen tempo-
F re *Piſoni Syria* à *Tiberio* commiſſa eſt, nec *Germanicus* inter *Syriæ* proconſules recenſetur. Idem imperium extraordinarium bello piratico *Pompejo* traditum fuerat, *ut poteſtatem haberet imperandi regibus, præſidibus, civitatibus, ut juvarent ſe rebus omnibus*; ex Appiano in Mithridaticis *pag.* 235. in maritimis quidem provinciis ad quadringenta ſtadia. Cum vero, teſte Dione *lib* XXXVI. *Piſo* in *Gallia Narbonenſi* ſua provincia legatis *Pompeji* delectuum habendorum poteſtatem denegaſſet, à

po-

Digitized by Google

populo magiſtratu dejectus fuiſſet, niſi pro eodem *Pompejus* deprecatus eſſet. *Claudius* Imperator qua die virilem togam *Neroni* dedit, ex Tacito *lib.* XII. *Annal.* decrevit, *ut proconſulare imperium extra urbem haberet.* Haud tamen arbitror tam amplum imperium *Cajo* conceſſum, ſed quale *Germanico*, in omnes nempe provincias quæ mari dividebantur. Hoc imperium poſtea proconſulare Auguſtæ dignitati deſtinatis à poſterioribus principibus conferebatur. De. *M. Aurelio Cæſare* ſcribit Capitolinus *cap.* 6. *Tribunicia poteſtate donatus eſt, atque imperio extra urbem proconſulari. Salmaſius* in notis *Capitolinum* carpit: *Vana*, inquiens, *illa adjectio*, extra Urbem; *nam imperium Proconſulare extra urbem tantum fuit.* Vanam tamen *Salmaſii* cenſuram *Tacitus*, immo *Claudius* Imperator oſtendit, qui *Neroni* dedit *proconſulare imperium extra Urbem*, quibus poſtremis vocibus imperium ampliſſimum extra pomœrium Urbis, in univerſam *Italiam* ac reliquas *Romani* orbis provincias ſignificatur, non autem imperium proconſulare in certa tantum provinciarum ſpatia, quale *Pompejo* delatum fuit, vel in aliquot tantum provincias, uti habuit *Vitellius*, quem *Tiberius* ex Tacito *lib* VI. *cunctis quæ apud Orientem parabantur, præfecit*; quod ipſum de *Germanico* idem *Tacitus* affirmavit; cui tamen non ſolum in Orientalibus provinciis, ſed etiam in tranſmarinis imperium exercere conceſſum fuit, nempe in *Epiro*, *Græcia*, *Macedonia*, aliisque ultra *Adriaticum* mare provinciis. Hinc idem *Græciam* pertranſiens, *Athenienſibus* conceſſit, *ut uno lictore uteretur*; ex Tacito *lib.* I. qui ſtatim addit eundem intraſſe *Perinthum* ac *Byzantium*, *Thracias* urbes, mox *Propontidis* anguſtias, & os Ponticum, *ac provincias*, inquit, *internis certaminibus, aut magiſtratuum injuriis feſſas refovebat*, pro imperio proconſulari, quo in eaſdem pollebat. Si cui privato, qui nullos antea in Urbe magiſtratus geſſerat, belli adminiſtratio committebatur, is dicebatur pro Prætore, vel pro Conſule bellum gerere, eique imperium prætorium aut conſulare deferebatur. Cum *Auguſtus* privata pecunia exercitum annum undevicetimum agens conſcripſiſſet, Cicero *in philippica V.* imperium proprætorium eidem deferendum ſuadens, ait: *Demus igitur imperium Cæſari, ſine quo res militaris adminiſtrari, teneri exercitus, bellum geri non poteſt; ſit pro Prætore eo jure quo qui optimo; qui honos quamquam eſt magnus illi ætati, tamen ad neceſſitatem rerum gerendarum, non ſolum ad dignitatem valet. Pompejus* cum adhuc privatus eſſet, eques *Romanus* miſſus fuit cum proconſulari imperio ad bellum adverſus *Sertorium* in *Hiſpania* gerendum, qua de re eleganter Cicero in *Maniliana num.* 43. *Quid tum*, inquit, *inuſitatum quam ut, cum duo conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, Eques Romanus ad bellum maximum formidoloſiſſimumque pro Conſule mitteretur? miſſus eſt. Quo*
191 *quidem tempore, cum eſſet non nemo in Senatu, qui diceret non oportere mitti hominem privatum pro Conſule, L. Philippus dixiſſe dicitur, non ſe illum ſua ſententia pro Conſule, ſed pro Conſulibus mittere. Pompejus* id temporis annum ætatis triceſimum agebat; natus enim erat ex *Velleio* eo ipſo anno quo ortus fuerat *Cicero*, V.C. 648. adhuc tamen nullos magiſtratus geſſerat, unde *homo privatus* dicebatur. Itaque cum *Cajus Cæſar* nullis & ipſe magiſtratibus perfunctus eſſet, non poterat exercitus regere, aut bellum adminiſtrare ſine imperio. Hinc imperium proconſulare eidem delatum fuit, ac proinde pro Conſule ad bellum *Parthicum* profectus eſt. Haud tanti fiebat apud *Romanos* proconſulatus florente Republica, vel primis Cæſaribus imperantibus. Nam qui ex privatis

A creabantur proconſules, quamvis multas victorias reportarent, triumphare non poterant, quod ſine auſpiciis ac magiſtratu, licet cum imperio res fortiter feliciterque geſſiſſent. *P. Scipio* quatuor *Pœnos* Duces proconſul in *Hiſpania* vicerat, ac univerſam regionem partim in deditionem, partim in ſocietatem receperat. *Res ampliſſimo triumpho dignas cenſebat Senatus. Sed quia nemini adhuc contigerat, ut cum proconſul & ſine magiſtratu eſſet, pro rebus geſtis triumphanti invehi liceret in urbem, nec patribus viſum eſt, nec ipſe Scipio magnopere contendit, ut novo exemplo morem majorum ſui cauſa commutarent.* Plutarchus in Scipione: quod de
B eodem Livius ſcribit *lib.* XXVIII. *Pompejus* omnium primus proconſul ex privato factus, victis hoſtibus in *Hiſpania*, ac poſtea in *Africa* binos triumphos egit. Hinc Cicero *in Maniliana*: *Quid tam incredibile? quam ut iterum eques Romanus ex S.C. triumpharet.* Cum vero res *Romana* in Cæſarum poteſtatem veniſſet, quamvis imperium proconſulare Imperatorum filiis deferretur, nuſquam inter eorundem titulos in vetuſtis inſcriptionibus legitur. Extant apud Gruterum *pag.* 236. *num.* 2. 3. 4. inſcriptiones *Germanico* dicatæ, & *num.* 9. alia *Neronis* Cæſaris, in quibus Proconſulis nomen omittitur, cum tamen dignitates tum profa-
C næ tum ſacræ augendi eorundem honoris cauſa, ibidem recenſeantur. Spanhemius *diſſert.* 8. *de uſu & præſt. numiſ. pag.* 713. ſcribit Cæſares non renovaſſe imperium proconſulare, illudque obtinuiſſe intra & extra pomœrium urbis. Id plane *Auguſto* ac *Tiberio* imperantibus neutiquam contigit. Etenim certum eſt *Germanicum* Cæſarem perpetuum imperium proconſulare non accepiſſe. Scribit Dio *lib.* LVI. ad A. V. 764. *Tiberius & Germanicus, cui pro Conſule erat imperium, impreſſionem in Germaniam fecerunt.* At Tacitus *lib.* I. *Annal.* A.V. 767. de Tiberio imperium tum indepto, ait: *At Germanico Cæſari proconſulare im-*
D *perium petivit, miſſique legati qui deferrent &c. Quo minus ibidem pro Druſo poſtularetur ea cauſa: quod deſignatus conſul Druſus, præſenſque erat.* Ex his duo colligimus; Primum *Germanico* Cæſari renovatum imperium proconſulare, neque illud delatum *Druſo*, quod *Romæ* erat, cum lege cautum eſſet, ne quis cum imperio proconſulari intra pomœrium verſaretur, cujus rei bina exempla recitat Dio in fine *lib.* XXXIX. ac totidem *Salluſtius* in *Catilinaria*, videlicet *Q. Metelli Cretici*, ac *Q. Marcii* Regis, & paſſim in *Romana* hiſtoria occurrunt. Hinc *Cicero* cum ex proconſu-
E latu *Ciliciæ* cum ſuis lictoribus triumphum ſperans, jam civili bello erumpente, curſitaret, ac *Pompejus*, quod Cicero *imperium haberet*, eundem magis *quam privatum aliquem* in *Siciliam* mittere vellet, lepide ad *Atticum* ſcribebat *lib.* VII. *epiſt* 6. *Si hoc imperium mihi moleſtum erit, utar ea porta, quam primum videro.* Nempe abdicato 192
imperio proconſulati, propinquiori mihi porta *Romam* ſtatim intrabo. Deinde ex iiſdem *Taciti* verbis infero *Cajo* noſtro Cæſari imperium proconſulare datum, cum extra pomœrium eſſet in ſuburbanis. *Auguſtum* vero imperium proconſulare obtinentem extra pomœrium ſubſtitiſſe di-
F ſerte tradit Dio initio *lib.* LV. qui cum dixiſſet *Druſum* funebri oratione à *Tiberio* in foro laudatum, ait: *Altera in Flaminio Circo ab Auguſto habita eſt, qui cum exercitu urbe profectus, neque fas ei erat intrare, cum ea quæ ante id fieri inſtituta majorum jubent, nondum perfeciſſe.* Etenim exponendum illi erat coram Senatu quid in ea expeditione egiſſet, atque imperium proconſulare abdicandum. Idem Dio *lib.* LV. ad A.V. 757. ſcribit *Auguſtum* cenſum egiſſe civium *Romanorum, qui in Italia habitarent.* At ne uti Cenſor id facere videretur,

pro-

A *proconſulare imperium accepit* Igitur *Auguſtus* non perpetuum, ſed ad certum tempus imperium proconſulare gerebat. *Claudius* Imperator *Agrippinæ* ambitioni indulgens, *Neroni Romæ* intra pomœrium verſanti, imperium proconſulare tradidit, illudque nullo certo annorum ſpatio definitum, eoque dato exemplo, vetuſta *Romanæ* gentis inſtituta antiquavit, ac ſubſecutis poſteà Principibus ad idem tentandum omnium primus aditum aperuit. Hi quidem tanti poſtea fecere imperium proconſulare, ut in edictis ceteros inter titulos illud reponerent, ut patet ex *lib.* VIII. Euſebii Cæſarienſis *cap.* 17. ubi trium Imperatorum titulos *ἀνθύπατος* *Proconſul* claudit; quod B ipſum paſſim in elogiis Cæſaribus dicatis apud *Gruterum* legitur.

Auguſtus ne *Cajus* tanto ſibi imperio delato impotenter uteretur, *M. Lollium* virum conſularem ac Orientis provinciis notiſſimum, ejuſdem juventæ rectorem impoſuit. Baronius in *Apparatu num.* 86. ſcribit *Cajo Cæſari* adhuc adoleſcentulo ad bellum *Armenicum* proficiſcenti *datum rectorem P. Sulpicium Quirinum*, cujus rei *Tacitum* auctorem laudat. Sed nuſquam hæc *Tacitus* ſcripſit. Hæc *lib.* III. *An.* ait de *Sulpicio Quirino*: *Dataſque rector Cajo Cæſari Armeniam obtinenti*; C nempe poſt exactum fere triennium, cum jam *Cajus Arabia* luſtrata, ac bello *Parthico* pace compoſito, *Armeniam* ad obſequium reduxiſſet. *Vellejus* qui in exercitu *Caji Cæſaris* militabat, unius *Lollii* meminit, *quem*, inquit, *veluti moderatorem juventæ filii ſui Auguſtus eſſe voluerat*. Suetonius etiam in *Tiberio cap.* 12. *M. Lollium comitem ac rectorem Caji Cæſaris* nuncupat. Salianus A. M. 4052 *num.* 34. ſcribit *Sulpicium Quirinum* datum *Cajo rectorem, ut tum in Syria, tum in Armenia, & Aſia Cajo dux eſſet, & comes, & Lollii ſucceſſor, ſi quid Lollio humanitus contigiſſet.* Hæc ille ſine teſte fingit, ut *Quirinum* in *Syriam* præſidem D A. V. 752. intrudat, cum tamen *Quinctilius Varus* eo anno *Syriam* provinciam obtineret. Immo ſub obitum *Caji Cæſaris Sulpicium Quirinum Romæ* fuiſſe ac uxorem duxiſſe ſuo inferius loco ex *Suetonio* demonſtrabo. Dio apud *Zonaram* ſcribit *Cajo Cæſari* cum imperio proconſulari ad bellum *Parthicum* proficiſcenti *additos conſiliarios*, qui ejuſdem juventam moderarentur. Præter *Lollium* Rectorem *Cæſaris*, cum eodem fuiſſe *Marcium Cenſorinum* indicat Vellejus *lib.* II. In amicorum cohorte una cum *Cajo* profectus fuit *Cn. Domitius Ænobarbus Neronis* Imperatoris pater, E quem Suetonius *cap.* 5. *de vita ejuſdem filii*, vocat omni parte vitæ deteſtabilem: *Siquidem comes ad Orientem Caji Cæſaris juvenis, occiſo liberto ſuo, quod potare quantum jubebatur, recuſarat, dimiſſus è cohorte amicorum, nihilo modeſtius vixit.* Erat *Domitius Auguſti* pronepos ex *Antonia* minori filia *Octaviæ* ſororis *Auguſti* genitus, idemque con-
193 ſobrinus *Liviæ* uxoris *Caji Cæſaris*, quæ *Antoniam* majorem matrem habebat. *Suetonius* laudatus ſcribit *Domitium Antonia* majori natum? at minorem *Antoniam* ejuſdem matrem fuiſſe teſtatur *Tacitus*. In eodem *Caji* comitatu fuit *Ælius Sejanus Vulſiniis* natus *Sejo Strabone* equite *Romano*; ille enim dicitur Tacito initio *lib.* IV. *Annal.* F *prima juventa Cajum Cæſarem Divi Auguſti nepotem ſectatus.* Equidem tunc obſcuro loco natus, ac vix *Cajo* notus, eo poſtea potentiæ imperante *Tiberio*, evaſit, ut *Liviam* ipſi *Cajo Cæſari*, ac poſt hujus obitum *Druſo* Imperatoris filio nuptam, ac iterum viduam, matrimonio ſecum junctam habuerit.

Dionyſius id temporis ob eximiam geographiæ peritiam in ore famæ verſabatur. Natus hic erat apud *Characem* oppidum in felici *Arabia*, *Perſici* A ſinus intimum, quo cum *Alexander* Magnus colonos ex *Durine* regia urbe tum diruta deduxiſſet, inutilibus etiam militum additis, de ſuo nomine *Alexandriam* appellandum idem oppidum juſſit, teſte Plinio *lib.* VI. *cap.* 27. *Arrianus* etiam conditam ab *Alexandro* urbem in *Arabia* in libro ſeptimo ſcribit, quamvis ejuſdem nomen omittat. De *Charace*, ſeu *Charace Dionyſii* patria quædam erudite nuper adnotata video doctiſſimo Cupero *lib.* IV. *Obſervat. cap.* 18. Hunc *Dionyſium Auguſtus* in Orientem præmiſit, ut *Cajo Cæſari* in *Syriam* advenienti, omnium regionum, urbium, ac montium ſitus deſcriptos exhiberet. Cum enim Ca- B *jus* primam adverſus *Arabes* expeditionem facere juſſus eſſet, *Dionyſius* uti in *Arabia* natus, longe facilius ceteris eandem *Cajo* notam facere poterat, ſtatim ac in Orientem navigaſſet. Do Plinii verba *cap.* 27. libri laudati: *Hoc in loco genitum eſſe Dionyſium terrarum Orbis recentiſſimum auctorem conſtat, quem ad commentanda omnia in Orientem præmiſit Divus Auguſtus, ituro in Armeniam ad Parthicas, Arabicaſque res majore filio*, nempe *Cajo Cæſare*. Extat *Dionyſii Alexandrini* liber carminum geographicus, cui titulus erudito interprete Henrico Stephano: *Deſcriptio Orbis*; ſive magis ad verbum: *Luſtratio terrarum Orbis*. Non C defuere eruditi viri, qui hujus libri auctorem *Dionyſium Auguſti* ætate longe poſteriorem putarent, quod ille *Romam* deſcribens, eandem vocat:

Ῥώμην τιμήεσσαν ἐμῶν μέγαν οἶκον ἀνάκτων.
Romam honorabilem meorum magnam domum dominorum.

Cum hac phraſe plures ſuo tempore *Romæ* dominos deſignet, Barthius *lib.* LVIII. *Adverſ. cap.* 5. Imperatores *M. Aurelium Antoninum* ejuſque in imperio collegam *L. Verum* indicatos putat. At *Scaliger* in notis Euſebianis *num.* 2215. *Septimium Severum* ac filios *Caracallam* & *Getam* arbitratur D ibidem ſignificari, idque adeo confidenter, ut *Euſtathium* interpretem ſomniaſſe putet, cum dixit *Dionyſium Auguſto* imperante ſcripſiſſe. Voſſius *lib.* II. *de Hiſtoricis Græcis cap.* 5. ait: *Quid prohibet ut Divos fratres M. Aurelium ac L. Verum intelligamus?* Addit tamen ex verbis *Plinii* proxime recitatis videri *Dionyſium* ſub *Auguſto* floruiſſe. At vocem *ἀνάκτων* tacitus præterit, ex qua tamen *Scaliger* ac *Barthius* inferunt *Dionyſium* imperio *Auguſti* poſteriorem fuiſſe. Ipſe tamen arbitror ea voce *Cajum* & *Lucium* Cæſares deſignari. Nam filii Regis *ἄνακτες* à *Græcis* dicuntur, E & ab Ammiano Marcellino *lib.* XVI. *Regales* appellantur, dum ait: *Hos ſequebantur poteſtate proximi Reges numero quinque, Regaleſque decem, & Optimatum ſeries magna.* In codice veterum 194 Grammaticorum *pag.* 2205. incertus auctor de differentiis vocum ait: *Inter* Regem & Regalem *hoc intereſt: quod Regis puer, Regalis eſt; Rex, qui regit regnum.* Idem Dionyſius loquens de *Parthis*, ait:

Αὐσονίου βασιλῆος ὑπεδμήθησαν ἀκωκῇ.
Auſonii Imperatoris manſuefecit cuſpis.

Unum hic *Auguſtum* intelligit, qui cum *Aſiam* perluſtrans, *Tiberium* cum legionibus A. V. 734. F in *Armeniam* miſiſſet, tot armorum ſtrepitu tantum *Phraati Parthorum* regi terrorem incuſſit, ut feritate ac odio in *Romanos* poſito, raptas *Craſſo* Aquilas ac ſigna ad *Auguſtum* remiſerit, ac diuturniorem cum eodem pacem ſervaverit.

CAP. X.

Auguſtus *templum* Jani *ter clauſit.* *Variæ lectiones* Suetonii *è MSS. Mediceis producuntur.* Voſſii *opinio rejicitur.* *Vetus inſcriptio apud* Gruterum *depravata*, Lipſio *minus recte explicatur.*

catur. Oroſii *ac* Caſauboni *de tempore* Jani *ab* Auguſto *tertium clauſi ſententia fuſius refellitur.* Keplerus *negans pacem*, *naſcente* Chriſto, *in* Orbe Romano, *ex Patribus confutatur. Anno primo Epochæ Dionyſianæ bellum à* Cajo Cæſare *in Oriente geſtam ex* Piſano *Cenotaphio demonſtratur.* Ovidii *locus exponitur. Quando idem poeta natus, & in exilium miſſus*, Scaligeri *ea in re metachroniſmus.* Cajus Cæſar *in* Aſiam *tranſmittit.* Tiberius *ad eundem ſe confert. Quo anno utriuſque congreſſus contigerit.*

ANno ab V. C. 753. *Coſſo Cornelio Lentulo L. Calpurnio Piſone* Coſſ. *Cajus Cæſar* paludatus cum proconſulari imperio Urbe egreſſus, per *Græciam* in *Aſiam* tranſmiſit, ac *Auguſtus* bello adverſus *Arabes*, *Armenios*, ac *Parthos* publicato, *Jani* fores recluſit. Oroſius *lib.* VII. *cap.* 3. ait: *Deinde ut verbis Cornelii Taciti utar, ſene Auguſto Janus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novæ gentes ſæpe ex uſu, & aliquando cum damno quæruntur, uſque ad Veſpaſiani duravit imperium.* Suetonius in Auguſto capite 22. ait: *Janum Quirinum ſemel, atque iterum à condita Urbe memoriam ante ſuam clauſum, in multo breviore temporis ſpatio, terra marique pace parta, ter clauſit.* At ibidem *Beroaldus* ac *Langius* legunt *tertio clauſit*, cujus correctionis auctorem *Livium* adducunt, qui libro primo de *Jano* ſcribit: *Bis deinde poſt Numæ regnum clauſus fuit: ſemel T. Manlio conſule poſt Punicum primum perfectum bellum: iterum (quod noſtræ ætati Dii dederunt, ut videremus) poſt Actiacum bellum ab Imperatore Cæſare Auguſto pace terra marique parta.* Quare, teſte *Livio*, *Janus* ſemel à *Numa*, iterum à *T. Manlio*, poſtremo ab *Auguſto* clauſus fuit. Vellejus etiam *lib.* II. *cap.* 38. ait: *Immane bellicæ civitatis argumentum, quod ſemel ſub regibus, iterum hoc T. Manlio conſule, tertio Auguſto principe, certæ pacis argumentum Janus Geminus clauſus dedit.* Hinc videtur inferri in *Suetonio* non *ter*, ſed plane *tertio clauſit*, legendum eſſe. Conſului, nec quicquam diſſimulabo, vetuſtos codices *Suetonii*,
195 qui in *Laurentiana* Bibliotheca Sereniſſimi Magni *Etruriæ* Ducis ſervantur, in quorum uno ſcribitur *pariter clauſit*: in altero *iter. clauſit*; in aliis autem quatuor *ter clauſit.* Extat ibidem idem liber impreſſus *Romæ* anno 1474. in quo adverbium illud numerale omittitur, ſed in margine *Angeli Politiani* viri doctiſſimi manu reponitur *ter*, quæ ſane germana lectio ex ejuſdem *Suetonii* verbis colligi videtur; gloriæ enim *Auguſti* tribuit, quod cum ab V. C. uſque ad annum 519. *T. Manlio* conſule ex laudato *Livio Jani* portæ iterum clauſæ ſint, licet eodem anno rurſus recluſæ fuerint ex Varrone *lib.* IV. L.L. *Auguſtus* intra annos imperii ſui ter eaſdem occluſerit. Recte *Baronius*, *Caſaubonus*, *Lipſius*, aliique ex *Dione* vulgarem *Suetonii* lectionem confirmant. Nam Dio *lib.* LI. ad A. V. 725. ſcribit inter cetera à Senatu decreta ob victoriam Actiacam, maximæ voluptati *Auguſto* fuiſſe: *quod portæ Jani ab ipſis clauſæ ſunt.* Eodem anno, iiſdemque conſulibus *Janum* clauſum Oroſius ſcribit *lib.* VI. *cap.* 20. Idem Dio *lib.* LIII. ait *Auguſtum* A. V. 729. belli *Cantabrici* curis ac difficultatibus vexatum, in morbum decidiſſe, cum gereret conſulatum IX. collega *M. Junio Silano*, ac *C. Antiſtii* legati opera barbaros deviciſſe. Tum *Auguſtus* ſanitati reſtitutus, ac bellis ubique feliciter confectis, *Jani templum, quod propter hæc bella fuerat reſeratum, clauſit.* Oroſius recte ſcribit *lib.* VI. *cap.* 21. id datum honori Cantabricæ victoriæ. Errat tamen dum ait: *Anno Urbis 726. aperuit Jani portas, atque in Hiſpanias ipſe profectus eſt*; addens *Cantabrico* bello

A in quintum annum protracto, *Auguſtum Romam* rediiſſe. Etenim *Auguſtus Roma* diſceſſit Anno V. 727. *ut in Britanniam bellum transferret*, ex Dione *lib.* LIII. præterquam quod errat *Oroſius*, dum ſtatuit *Auguſtum* Coſſ. VI. cum *Agrippa* III. cum eo anno *Agrippa* conſulatum II. gereret. Ex Suetonio *cap.* 26. *Auguſtus VIII. & IX. conſulatum Tarracone iniit.* Quare anno ineunte V. 728. erat in *Hiſpania*, uti etiam ſequenti, quibus octavum ac nonum conſulatum geſſit. Idem probat inſcriptio Gruteri *pag.* 224. I. quam alia occaſione producam. Anno vero 729. *Cantabris* victis, ac *Jano* clauſo, *Romam* reverſus eſt, quo tamen
B pervenit ſub initium A. V. 730. ex Dione *lib.* eodem LIII. Igitur poſt triennium in Urbem rediit. Has *Oroſii* ac *Dionis* in ſcribendo diſſenſiones conſulto notavi, ut palam facerem ea quæ *Oroſius* de iterum ab *Auguſto* clauſis *Jani* portis adſtruxit, neutiquam ex *Dione*, exſcripta, quem ille certe non legit, ſed ex Latinis hiſtoricis, quorum adhuc ſcripta ſupererant. Ceterum quo anno *Auguſtus Jani* fores tertio clauſerit, inter ſcriptores non convenit. Voſſius in *lib. de Hiſtoricis Latinis* ubi ſcribit de *Livio*, ait ſatis conſtare ter ab *Auguſto* clauſum Janum, *ſecundo quidem A. V. 730.*
C *Cantabris devictis; tertio autem anno ſequenti, hoc conſulatu Auguſti XI.* Labitur vir eruditus; nam *Dio*, qui unus Ethnicorum ſcriptorum iterum clauſi ab eo Principe *Jani* mentionem facit, diſerte ſcribit id contigiſſe A. V. 729. Tertio vero *Jani* clauſi nuſquam meminit; ac proinde *Voſſius* ſine teſte affirmat clauſas *Jani* fores A. V. 730. Extat inſcriptum in *Hiſpania* antiquitus ſaxum.

IMP. CAESAR. DIVI. F. AVGV- 196
STVS. PONT. MAX. COS. XI.
TRIBVNIC. POT. X. IMP. VIII.
D ORBE. MARI. ET. TERRA PA-
CATO. TEMPLO. IANI. CLVSO.
&c.

Inſcriptionem integram lege etiam apud Gruterum *pag.* 149. ubi tamen perperam ſcribitur: COS. XII. nam quo A. V. 749. Auguſtus accepit duodecimum conſulatum, gerebat Tribuniciam poteſtatem XVIII. Idem patet ex iteratis titulis Imperatoris nominis; nam cum ſuſcepit conſulatum XII. dicebatur IMP. XIIII. Conſtat autem hoc elogium non fuiſſe dicatum *Auguſto* in undecimo conſulatu, quo functus fuit A. V. 731. ſiquidem
E hoc anno accepit poteſtatem Tribuniciam, uti ex faſtis Capitolinis ac *Dione Panvinius* olim demonſtravit. In illo vero epigrammate ſignatur annus X. ejuſdem Tribuniciæ poteſtatis, quem inivit A. V. 740. V. Kal. Julias uſque ad V. Kal. Julias ſequentis anni, quo tempore memorata inſcriptio eidem dicata fuit. Ex conſulatibus *Auguſti* quos novem à tertio ad undecimum continuavit, recte annus inferri poteſt, quo epigramma quopiam eorum conſulatuum ſignatum, eidem dicatum fuit; ſecus autem ubi conſulatus non continuavit; ſiquidem tunc poſtremus ab eo geſtus conſulatus ſemper in nummis & lapidibus ſingulis
F annis repetebatur quouſque alterum conſulatum accepiſſet. Ita dictus eſt COS. XI. ab A. V. 731. ad A. 749. hoc enim anno ineunte conſulatum XII. capeſſivit. Itaque ex numero tantum iteratæ, ſeu multiplicatæ Tribuniciæ poteſtatis annorum ſeries deducenda eſt. Verum nec affirmare poſſumus *Auguſtum* TRIBUNIC. POT. X. *Janum* clauſiſſe. Nam anno V. 740. *Auguſtus* tum in *Europa* adverſus *Pannonios*, ac *Ligures* Alpes maritimas incolentes, per legatos bella geſſit, tum in *Aſia* per *Agrippam* adverſus

Boſpho-

Boſphoranos; anno vero 741. quo, exeunte Junio, annum Trib. Pot. X. complebat, nulla *Romanis* bella geſta *Dio* recitat, neque tamen *Jani* tertio ab *Auguſto* clauſi meminit. Hinc patet in laudato ſaxo *Emeritenſi* recenſeri quæ feliciter *Auguſto* imperante contigerant; nam ibidem legitur: *Templo Jani cluſo, & Republica Populi Romani optimis legibus, ſanctiſſimiſque inſtitutis reformata, viam ſuperiorum Conſulum tempore inchoatam, & multis locis intermiſſam, pro dignitate imperii latiorem longioremque Gadeis uſque perduxit.* Hanc viam *Emerita* uſque *Gades Auguſtus* Trib. Pot. X. perfecit: cetera ſuperioribus annis imperii; nempe *Janum* clauſerat, ac Rempub. optimis legibus reformaverat; neque enim eo anno tantum leges pro incolumitate Populi *Romani* tulit, cum id antea feliciter præſtitiſſet.

Oroſius *lib.* I. *cap.* I. recitat natalem Chriſti Domini *anno imperii Cæſaris XLII. cum facta cum Parthis pace, Jani portæ clauſæ ſunt, & bella toto Orbe ceſſarunt.* Annos imperii *Auguſti* numerat ab A. V. 711. quo conſulatum ac Triumviratum iniit, quod plerique etiam fecere. Idem ſcriptor *lib.* VI. *cap.* 21. cum narraſſet cæſas cum *Quinctilio Varo* legiones in *Germania*, *Boſphoranos* ab *Agrippa* domitos, ac denique *Parthos* Aquilas ac ſigna *Craſſo* erepta ad *Auguſtum* remiſiſſe, ſtatim caput 22. hiſce exorditur: *Anno ab V. C.*
197 *752. Cæſar Auguſtus ab Oriente in Occidentem, à Septemtrione in meridiem, ac per totum Oceani curriculum cunctis gentibus una pace compoſitis, Jani portas tertio ipſe tunc clauſit. Quas ex eo per duodecim fere annos quietiſſimo ſemper obſeratas otio, ipſa etiam rubigo conſignavit.* Et poſt pauca addit: *Igitur eo tempore, id eſt, eo anno quo firmiſſimam veriſſimamque pacem ordinatione Dei Cæſar compoſuit, natus eſt Chriſtus, cujus adventum pax iſta famulata eſt.* Caſaubonus *in notis ad cap.* 22. *Suetonii* ſcribit *Auguſtum* circa tempora nativitatis Chriſti *Janum* clauſiſſe, additque: *Sic tertium ab eodem clauſus, per multos annos* (*fere* 12. *ait Oroſius*) *ad Varianam uſque cladem remanſit obſeratus.* Utriuſque tamen anti-hiſtoriam *Dio* ac teſtis oculatus *Vellejus Paterculus* redarguunt, quos forte *Oroſius* ne quidem nomine notos habuit; unde gravius *Caſaubono* in *Romana* hiſtoria peccatum eſt. Etenim A. V. 752. bellum *Arabicum*, *Armenicum*, ac *Parthicum* erupere, ac circa exitum ejuſdem anni univerſus *Romanus* Orbis armorum fragore reſonabat inter maximi ac difficillimi belli apparatus, qui eo majores inſtruebantur, quod *Auguſti* filius eidem bello gerendo præpoſitus fuerat. Quare ſi eodem anno die 25. Decembris natus eſt Chriſtus, inter mota totius Orbis arma, in lucem venit, neque *factus eſt in pace locus ejus.* Vellejus *lib.* II. ſcribit *Tiberium* A. V. 757. V. Kal. Julias *Ælio Cato* ac *Sentio Saturnino* conſulibus ab *Auguſto* adoptatum, quem *protinus in Germaniam miſit, ubi ante triennium immenſum exarſerat bellum.* Itaque A. V. 754. *immenſum* in Germania *bellum* eruperat, quod cum per triennium protractum fuiſſet, *Tiberius* ad illud idem profligandum A. V. 757. miſſus fuit, cujus cum geſta Vellejus recitaſſet *cap.* 105. ait: *Anni ejus æſtiva uſque in Decembrem menſem perducta.* Poſtea *cap.* 106. *Proh Dii boni*, inquit, *quanti voluminis opera inſequenti æſtate, ſub duce Tiberio Cæſare, geſſimus?* Habes ibidem deſcriptum bellum A. V. 758. Rurſus *cap.* 109. ſcribit *Tiberium* deſtinaſſe *proximo anno* Marcomannorum regnum aggredi, ſed *Pannoniis* ac *Dalmatis* rebellantibus, contra eoſdem *Tiberium* copias duxiſſe, ejuſque geſta recitat *cap.* 110. 111. & 112. ubi ait: *prima æſtate belli Meſſalini opus mandandum eſt memoriæ:* nempe A. V. 759. quo ſane pariter anno Dio *lib.* LV. recitat prælia *Valerii Meſſalini* cum *Batone Pannoniorum* Duce. Idem in fine *cap.* 12. ait: *Hoc fere tempore Agrippa dignum furore ſuo exitum habuit*; anno ſcilicet inſequenti V. C. 760. quo ex *Dione Agrippa Poſthumus* in exilium, juſſu *Auguſti*, deportatus fuit. Habuit in caſtris eo anno *Tiberius* legiones X. ac LXX. cohortes, præter voluntarios ac regum copias auxiliares; nihil tamen memorabile geſſit, hoſtibus ob terrorem nuſquam in aciem exeuntibus; quare, ut idem ait, *aſperrimæ hiemis initio regreſſus Siſciam, legatos, inter quos ipſi fuimus, partitis præfecit hibernis.* Ita exiit A. V. 760. At *cap.* 114. ait: *Inſequenti æſtate omnis Pannonia, reliquiis totius belli in Dalmatia manentibus, pacem petiit.* Et poſt pauca: *Autumno victor in hiberna reducitur exercitus.* Hæc contigere A. V. 761. ad quem pariter à *Dione* refertur pax cum *Pannoniis* facta, cum ubique victi, in deditionem veniſſent. Rurſus *cap.* 115. Anni V. 762. geſta deſcribens inquit: *Initio æſtatis Lepidus, educto hibernis exercitu, per gentes integras immuneſque adhuc clade belli, & eo feroces ac truces tendens ad Tiberium imperatorem &c. pervenit ad Cæſarem.* Et poſtea: *Illa æſtas maximi belli conſummavit effectus*, nam univerſi *Dalmatæ*, uti anno ſuperiori *Pannonii*, ſe ſuaque poteſtati *Romanorum* tradidere, quæ eodem etiam 198
anno *Dio* recitat. *Vellejus* vero ait tantæ victoriæ lætitiam funeſtos ex *Germania* nuntios corrupiſſe: *Cum intra quinque conſummati tanti operis dies, funeſtæ ex Germania epiſtolæ, cæſi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum, & ſex cohortium.* Quibus ſimiliter *Dio* narrat *lib.* LVI. Ad A. V. 762. *Q. Sulpicio Camerino* & *C. Poppæo Sabino* Coſſ. Tacitus *lib.* I. *Annal. Druſo Cæſare* ac *C. Norbano* Coſſ. V. C. 768. ſcribit *Germanicum* ad diruta caſtra *Vari* exercitum duxiſſe, ac *ſextum poſt cladis annum* occiſarum legionum oſſa condidiſſe. Horum temporum bella Ovidius commemorans *lib.* II. *Triſtium* ad Auguſtum ait:

Nunc tibi Pannonia eſt; nunc Illyris ora domanda.
Rhætica nunc præbent, Thraciaque arma metum.
Nunc te prole tua juvenem Germania ſentit:
Bellaque pro magno Cæſare Cæſar habet.

Et poſtea:

Nec tibi contingunt, quæ gentibus otia præſtas:
Bellaque cum multis irrequieta geris.

Ex tot veterum ſcriptorum teſtimoniis patet error *Oroſii*, ac eum ſecuti *Caſauboni*, qui à Chriſto nato per annos fere duodecim, ſive ad *Varianam* uſque cladem, pace ubique *Romanorum* gentium continuata, *Jani* fores occluſas affirmarunt. *Oroſius* ſæpius *Suetonium* exſcribit, quem etiam nominat; *Caſaubonus* vero etiam eruditis notis illuſtravit, qui tamen ſcriptor cum in Tiberio *cap.* 15. ejuſdem *Romam* reditum, ac ſubſecutam adoptionem recitaſſet, *cap.* 16. ſcribit eidem *Illyrici* belli curam impoſitam, *quod*, inquit, *graviſſimum omnium externorum bellorum poſt Punica, per XV. legiones, paremque auxiliorum copiam, triennio geſſit*; nempe ab A. V. 759. ad A. 762. uti ex *Vellejo Auguſti* eo in bello legato, ac *Dione* monſtratum eſt. Itane poſt bella *Punica*, omnium externorum bello graviſſimo *Jani* portæ alta rubigine obſignatæ, ut ait *Oroſius*, claudebantur? Idem vero *Suetonius* capite inſequenti 17. recitat *Vari* ac legionum necem cum *debellatum prius Illyricum eſſet*, ut plane prodigio propius videatur, *Caſaubonum* in tanta ſcriptorum luce cæcutiſſe.

Cum *Auguſtus* A. V. 729. *Jani* fores iterum clauſerit, eaſdem paullo poſt recluſas bella ſubſecuta produnt. Auguſtus ex Dione *lib.* LIV. A. V. 738.

V. 738. *L. Domitio & P. Scipione Coſſ. in Galliam profectus eſt, obtendens cauſas hujus profectionis bella, quæ ibi concitata eſſent.* Hinc inſtantibus bellis, quæ ipſum *Auguſtum Roma* extrahebant, *Janus* clauſus eſſe non poterat; turpem enim cladem in *Germania Lollius* acceperat, capta ab hoſtibus aquila quintæ legionis, quod, inquit *Vellejus*, *vocavit ab Urbe in Gallias Cæſarem.* Anno V. 739. bellum *Rheticum* ab utroque *Nerone* fratre geſtum eſt, quod *Ode* 14. *lib.* IV. *carm.* Horatio deſcribitur. Anno V. 740. bella contra *Pannonios, Ligures* Alpinos, ac *Boſphoranos* geſta ſunt. *Pannonii* autem A. V. 742. domiti ſunt, quo anno *Druſus* primam in *Germanos* expeditionem fecit, cui bello etiam A. V. 745. immortuus eſt, cum *Tiberius* ejus frater *Dacos* ac *Dalmatas* A. V. 744. ſuperaſſet, quo bello *Auguſtus Ravennam*, vel *Mediolanum*, vel *Aquilejam* uſque ab Urbe progrediebatur, ut non longius ab eiſdem bellis abeſſet, ex Suetonio *cap* 20. Anno V. 746. ex Dionis *lib.* L. Auguſtus dicitur *in Germanos bellum molitus*, cui *Tiberium* præfecit. Sub idem etiam tempus *L. Piſo* adverſus *Thracas* ac finitimos barbaros bellum per triennium geſſit ex Vellejo *lib.* II. *cap.* 98. ac Dione *lib.* LIV. qui annum primum
199 belli ſtatuit V. C. 744. ut plane idem deſierit A. V. 747. quo ineunte ipſis Kal. Januariis *Tiberius Nero* Coſſ. II. de Germanis triumphavit *ac paullo poſt coortis in Germania motibus, ad bellum profectus eſt.* Dio *lib.* LV. addens: *Eo anno in Germania nihil memorabile actum.* Anno inſequenti Urbis conditæ 748. nuſquam bella à *Romanis* geſta memorantur. *Dio* tantum apud *Zonaram* eo anno *Armeniæ* tumultus recitat, quos tamen *Auguſtus Artavaſde* Rege *Armeniis* impoſito, ſedavit. At ex hiſtoria rerum *Caji Cæſaris* conſtat A. V. 752. bellum erupiſſe, ſed & alibi ſub idem tempus à *Romanis* belligeratum tradit *Dio* in excerptis ab *Henrico Valeſio* publicatis, in quibus pagina apud ipſum 664. *Cajus Cæſar*, inquit, *legiones quæ ad Iſtrum caſtra habebant, pacis more obiens ſpectavit, bellum enim nullum ab eo geſtum, non quod bellum nullum ingrueret, ſed quia ipſe in ſumma pace ac ſecuritate principatus artes diſcebat, belli autem diſcrimina aliis mandabantur.* Hæc ibi *Dio*, recitatis ante *Juliæ* adulteriis ad *Auguſtum* delatis, quod ex dictis contigit A. V. 752. Hinc cum ab A. V. 748. ad A. 751. nulla nobis à quoquam Scriptore *Romanorum* bella prodantur, liceat ſuſpicari eo triennio *Jani* fores tertio ab *Auguſto* clauſas fuiſſe; cur enim meam opinionem, conjectando rem vetuſtate obrutam, non interponam? Illius autem unam & alteram conjecturam produco. *Suetonius* diſerte teſtatur *Janum* ter clauſum fuiſſe ab *Auguſto*; *Dio* vero annos aſſignat, quibus ſemel & iterum idem imperator *Janum* clusit; cujus hiſtoria cum poſt annum V. C. 748. decem annorum geſtis interciſis, mutila ſit, infertur *Janum* clusum quopiam illorum annorum, quorum memoria in *Dionis* libris nulla eſt. Hallucinatur quippe *Caſaubonus* citatus, dum ait: *Dio hujus hiſtoriæ non meminit in illius anni rebus exponendis*, non animadvertens grandem annorum decem lacunam, quam in laudato volumine longior ac *Romanæ* antiquitati iniquior ætas fecit. Deinde *Tacitus* in aliquo voluminum, quæ modo deſiderantur, ſed ætate *Oroſii* ſupererant, ſcribit: *Sene Auguſto Janus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novæ gentes ſæpe ex uſu, & aliquando cum damno quæruntur, uſque ad Veſpaſiani duravit imperium.* Igitur cum patefactus ſit Janus, *Cajo* ad bellum proficiſcente, quod ille geſſit ex Cenotaphio *Piſano* ULTRA FINIS EXTREMAS POPULI ROMANI, & ab A. V. 729. quo *Auguſtus*, *Janum* iterum clusit, ad A. uſque 748. plurima bella ſemper deſævierint, intra triennium tantum ante *Caji* expeditionem in Orientem *Janus* claudi potuit. His accedit *Auguſtum* A. V. 729. quo iterum *Jani* portas occluſit, annum ætatis 37. compleviſſe; at Tacitus *ſene Auguſto Janum patefactum* ſcribit, quod *Cajo* in Orientem cum copiis deſtinato contigit, cum *Auguſtus* annum ageret ætatis LXII. ex quibus ſatis probabiliter infertur, uti modo dicebam, *Auguſtum* poſt annum 748. *Jani* poſtes clauſiſſe.

Hiſce pariter conjecturis utcumque probabilior videri poſſit ſententia magnæ eruditionis Scriptorum, quos *cap.* 5. laudavi, videlicet Chriſtum Dominum natum exeunte Decembri A. V. 749. Nam cum traditione Patrum conſtet pace ubique florente, natum eſſe Dei Verbum, in ſimilitudinem hominum factum, ac poſt annum Urbis 751. maxima bella eruperint, ejuſdem Servatoris nativitas intra triennium, quo *Janus* clauſus erat, ſtatuenda eſt. Nulli vero trium illorum annorum probabilius, quam A. V. 749. alligari ſuadent ea quæ de annis regni *Herodis* diſputavi. Vellejus *lib.* II. cum narraſſet *Tiberium* A. V. 749. ineunte (id eſt, poſt datam virilem togam *Cajo Cæſa-* 200
ri, ut diſerte ibidem teſtatur) *Rhodum* receſſiſſe, hæc poſtea ſubjicit: *Senſit terrarum Orbis digreſſum à cuſtodia Neronem Urbis; nam & Parthus deſciſcens à ſocietate Romana, adjecit Armeniæ manum, & Germania averſis domitoris ſui oculis, rebellavit.* Bellum *Parthicum* A. V. 752. deſinente, incœpit, quod ex *Ovidio* probatum eſt; *Germania* vero A. V. 754. teſte eodem *Vellejo*, rebellavit. Quare ſi *Vellejo* hæc primum exorta bella dicuntur poſt profectum *Roma Tiberium*, ac *Rhodum* ſecedentem, pacem medio ejus temporis ſpatio in orbe *Romano* fuiſſe non obſcure idem hiſtoricus ſignificavit. Keplerus *cap.* 11. de anno nativitatis Chriſti, ſcribit Anno Juliano 40. V. C. 748. *Germanum* defeciſſe, ac *Parthos* rupto fœdere, adjeciſſe *Armeniæ* manum, quod *Vellejus* hæc ſtatim poſt *Tiberium Roma* digreſſum, teſtetur contigiſſe. Hinc cum circa annos quibus à variis Scriptoribus nativitas Chriſti alligari ſolet, nuſquam pax, ſed bella continuata contigerint, in hanc tandem ſententiam deſcendit: *Fruſtra igitur nitimur hic auctoritate Oroſii, nec ullum momentum ſitum eſt in pace Orbis, Janove clauſo ad inveſtigandum annum Chriſti Natalitium.* In his tamen *Keplerus* deceptus eſt, quod ſtatim ac *Tiberius Roma Rhodum* ſeceſſit, bellum *Parthicum* ac *Germanicum* erupiſſe putat, quod plane falſum eſt. *Vellejus* quidem ob abſentiam *Tiberii* audaciam barbaros ſumpſiſſe fingit, ac bella contra *Romanos* reſtauraſſe. At nuſquam eodem anno & *Neronem* profectum *Rhodum*, ac bella exorta affirmavit. Sane quod repetendum eſt, *lib.* II. *cap.* 104. ſcribit ad *P. Vinicium* conſulem ſtatim ac *Auguſtus* anno V. 757. mortuo *Cajo Cæſare*, V. Kal. Julias *Tiberium* adoptaſſet: *Non diu vindicem cuſtodemque imperii ſui morata in urbe patria, protinus in Germaniam miſit; ubi ante triennium ſub M. Vinicio avo tuo, clariſſimo viro, immenſum exarſerat bellum.* Igitur bellum in *Germania* inchoatum fuit A. V. 754. auctore *Vellejo*, ac proinde *Keplerus* perperam id bellum A. V. 748. *Vellejo* auctore, exortum fingit. Bellum etiam *Parthicum* anno demum 752. incœptum colligitur ex Ovidio, qui *lib.* 1. *de arte*, quem ſcripſit eodem anno 752. *Cajum Cæſarem* noſtrum alloquens, ait:

Induit arma ſibi genitor patriæque tuuſque;
Hoſtis ab invita regna parente rapit.

Sub idem igitur tempus *Parthus* regnum *Armeniæ* invaſerat. Profecto miror *Keplerum* putare *Armeniam* à *Parthis* A. V. 748. occupatam, ac

Au-

Digitized by Google

Auguſtum poſt quadriennium de eadem demum recuperanda cogitaſſe, ac *Cajum* ad bellum *Parthicum* cum proconſulari imperio miſiſſe. Ille vero ſcriptor potuit in excerptis *Dionis* apud *Zonaram* diſcere *Armeniam* bis defeciſſe, nempe A. V. 752. iterum rebellaſſe, quæ cum ſuperius narraverim, haud vacat cum Lectorum faſtidio repetere. Illud etiam idem *Keplerus* peccavit, quod *Vellejum* perperam intelligens, negat naſcente Chriſto, pacem in Orbe fuiſſe, ac *Romæ Jani* poſtes clauſas. Nam pacem in Orbe *Romano* præſertim fuiſſe *Chriſto* naſcente, Patres concordi ſententia tradidere. Hieronymus in *cap* 2 *Iſaiæ* naſcente Domino, inquit, *tunc omnia bella ceſſaverunt*. S. Auguſtinus *lib.* XVIII. *de Civit. Dei cap* 46. ait: *Regnante ergo Herode in Judæa, apud Romanos autem immutato Reipublicæ ſtatu, imperante Cæſare Auguſto, & per eum Orbe pacato, natus eſt Chriſtus.* Immo ipſa Eccleſia Catholica in faſtis Martyrum ad diem 25. Decembris narrat Chriſtum natum *toto Orbe in pace compoſito.* Anno primo vulgaris Epo-
201 ebæ Dionyſianæ, quo *Cajus Cæſar* conſulatum geſſit, bella à *Romanis* navata ſunt, quæ unica *Cajana* tabula *Piſis* prodit, in qua *Cæſar Auguſti* filius laudatur, quod conſulatum *ultra finis extremos Populi Romani bellum feliciter gerens, peregerat*; ac proinde juxta Dionyſii Epocham, anno primo Chriſti *Romani* cum *Parthis* bellum gerebant. Ovidius *lib.* 1. *faſtorum*, ubi de *Jano* fuſius loquitur, hæc in fine canit:

Pace fores obdo, ne qua diſcedere poſſit;
Cæſareoque diu numine clauſus ero.
Dixit: & attollens oculos diverſa tuentes,
Adſpexit toto quicquid in Orbe fuit.
Pax erat: & veſtri, Germanice, cauſa triumphi,
Tradiderat domitas jam tibi Rhenus aquas.

Hæc tamen *Auguſtum* ac *Germanicum* palpantis poetæ vota fuerunt. Scripſit Ovidius libros faſtorum, cum exularet in Ponto, quod patet, ex his ſub initium *lib.* IV. ejuſdem operis:

Sulmonis gelidi patriæ, Germanice, noſtræ:
Me miſerum, Scythico quam procul illa ſolo eſt.
Euge age: tam longas ſed ſupprime Muſa querelas,
Non tibi ſunt mæſta ſacra canenda lyra.

Cum natus eſſet eo anno, quo uterque Conſul *Hirtius* ac *Panſa* A. V. C. 711. *Mutinenſi* prœlio cecidere, ex 4. *Triſt. eleg.* 9. deportatus eſt in exilium annos natus quinquaginta; unde in carmine contra *Ibin* ait:

Tempus ad hoc luſtri mihi jam bis quinque peractis.

Et quidem menſe Decembri; nam *libro* 1. *Triſt. elegia* 10. deſcribens iter in *Pontum*, ait:

Aut hæc me gelido tremere cum menſe Decembri,
Scribentem mediis Adria vidit aquis.

Itaque A. V. 761. poeta in exilium abiit. Hinc *lib.* IV. *de Ponto eleg.* 6. ad *Brutum*, quod *Uſſerius* recte obſervat, *Fabii Maximi* ac *Auguſti* mortem deplorans, ait:

In Scythia nobis quinquennis Olympias acta eſt;
Jam tempus luſtri tranſit in alterius.

Mortem *Fabii Maximi* ſub idem tempus quo deceſſit *Auguſtus*, ejuſque cauſas exponit *Tacitus* paulo poſt initium libri primi Ann. Illi vero è vita diſceſſerunt A. V. 767. quo *Ovidius* ante octo fere menſes, luſtrum in exilio expleverat; etenim Olympiadem pro *Romano* luſtro intelligit, uti *diſſert.* 1. *capite* 1. ex aliis ejuſdem Poetæ verſibus oſtendi. Hoc vero luſtro continuata in *Germania* bella *Romanos* exercuere, quibus etiam *Auguſtus* immortuus fuit, uti *Tacitus*, *Dio*, ac *Suetonius* ſcribunt. Equidem Tacitus *lib.* 1. ait: *Druſo Cæſare, C. Norbano Coſſ. decernitur Germanico triumphus, manente bello.* Hi Conſules quinto menſe ab exceſſu *Auguſti*, magiſtratum iniere. Ita etiam *Ovidius*, cum ait: *veſtri, Germanice, cauſa triumphi &c.* triumphum *Germanico* auguratur. Nam libros faſtorum exul ſcripſit, vivente adhuc Auguſto, ad quem *lib.* II. *Triſtium* ſcribit:

Sex ego Faſtorum ſcripſi, totidemque libellos,
Cumque ſuo finem menſe volumen habet.

Erratum eſt eruditiſſimo Panvinio in *libello de triumphis Romanorum*, dum putavit triumphum *Germanico* peractum A. D. VII. Kal. Junias *C. Cœlio L. Pomponio* Coſſ. V. C. 770. laudari ab Ovidio *L.* II. *de Ponto elegia prima*; ibi enim *Tiberii* triumphum recitari ex contextu carminis patet, cum de tertia perſona cum *Germanico* loquatur, cui etiam triumphum ominatus, ait: 202

Te quoque victorem Tarpejas ſcandere in arces,
Læta coronatis Roma videbit equis.
Maturoſque Pater nati ſpectabit honores,
Gaudia percipiens quæ dedit ante ſuis.

Nempe *Tiberius Germanici* per adoptionem *pater*; de cujus triumpho ibidem loquitur: ſimilem quandoque *Germanico* filio agendum vaticinatus. De eodem triumpho A. V. 766. *Tiberio* peracto, ſcribit *libro.* III. *de Ponto eleg.* 4. ad Rufinum, ad quem libellum de eodem triumpho mittit, qui tamen interiit. Scaliger *in notis Euſebianis Num.* 2033. ait de Ovidio: *Natus autem anno tertio Juliano. Erat ergo annorum quinquaginta duorum ſolidorum, quum exceſſit ex Italia. Scribebat elegiam IX lib.* IV. *Ponti, octavo anno exilii Juliano LXI. nam ibi Pomponium Flaccum Græcini fratrem faſces proximo Januario ſumpturum dicit.* Peccat biennii fere metachroniſmum. Ovidius diem natalem ſuum deſcribit *lib.* IV. *Triſt. eleg.* 10.

Hæc eſt armiferæ feſtis de quinque Minervæ,
Quæ fieri pugna prima cruenta ſolet.

Itaque natus eſt A. V. 711. à parilibus die XIII. Kal. Aprilis, quæ eſt altera Quinquatruum Minervæ, ac prima, qua *pugnæ cruentæ* in arena fiebant, eodem *lib.* III. *Faſt.* ſcribente:

Sanguine prima vacat: nec fas concurrere ferro:
Cauſa quod eſt illa nata Minerva die.
Altera, treſque ſuper raſa celebrantur arena:
Enſibus exſertis bellica læta Dea eſt.

Dies 19. Martii erat prima Quinquatruum Minervæ ex eodem ibidem, qua fas non erat ferro concurrere. Igitur die 20. Martii natus eſt *Ovidius*. Aldus Manutius *in vita Ovidii* ſcribit eundem natum die XIV. Kal. Aprilis, quæ erat prima quinquatruum; cum tamen poeta diſerte dicat ſe natum altera die, qua primum in arena pugnabatur. Ex his contra *Scaligerum* conſtat Ovidin die 20. Martii à parilibus A. V. 761. *luſtra bis quinque peracta*: ac proinde menſe Decembri annum agentem quinquageſimum primum ex *Italia* in exilium ſub cuſtodia profectum. Hinc *lib.* IV. *de Ponto eleg.* 13. ad Carum, cum mortis *Auguſti*, ac ſucceſſionis *Tiberii* mentionem hiſce verſibus feciſſet:

Materiam quæris? laudes de Cæſare dixi;
Adjuta eſt novitas Numine noſtra Dei.
Nam patris Auguſti docui mortale fuiſſe
Corpus, in ætherias numen abiſſe domos.
Eſſe parem virtute patri, qui fræna rogatus,
Sæpe recuſati ceperit imperii.

Cum hæc, inquam, ceciniſſet, annum exilii manifeſte deſignans, addit:

—— ſed me jam, Care, nivali
Sexta relegatum bruma ſub axe tenet.

Auguſtus obiit die 19. Auguſti A. V. 767. ac inſequens hiems ſexta ſibi tranſigi Ovidio dicitur *ſub axe nivali*, hoc eſt, in exilio Pontico. Quare primam hiemem ibidem egit A. V. 762. cum præcedentem hiemem menſe Decembri ex *Italia* diſcedens, in longiori itinere ſub cuſtodia in *Pontum* deportatus, conſumpſerit. Porro eo ſexen- 203
nio exilii *Ovidiani* ſæviſſima, ut dixi, bella con-

tigerunt, ut quæ de *Jano* clauſo idem cecinit, purà puta poetæ vota cenſenda ſint.

Hucuſque intra *Jani* poſtes clauſus, *Cajum* ad Orientales provincias iter facientem ſequi non potui; è *Jani* templo tandem egreſſus, *Caji* veſtigiis inſiſto. Illum *Græcia* quæſitiſſimis honoribus excepit, non tam ipſum quam *Auguſtum* patrem adulata. Inde in *Eubœam* tranſmiſiſſe *Cæſarem* vetus inſcriptio apud *Chalcidem* inſulæ primariam urbem indicat, laudata à Grutero *pagina* 1084.

ΓΑΙΟϹ. ΚΑΙϹΑΡ	CAIVS. CAESAR
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟϹ	IMPERATORIS
ΚΑΙϹΑΡΟϹ. ϹΕΒ	CAESARIS. AVG
ΥΙΟϹ	FILIVS

Cum *Samum* trajeciſſet, ac claſſem adornaret, fœderatorum Regum legationes excepit, quibus felicem fauſtumque in *Aſiam* adventum gratulabantur, auxiliares copias ac commeatus eidem polliciti. Suetonius *cap.* 21. ſcribit *Tiberium Caji Cæſaris* privigni ſui ſalutandi gratia, *Rhodo Samum* navigaſſe. Dio vero in fragmentis *lib.* LV. ait: *Cajo autem ad bellum Armeniacum miſſo, Tiberius in Chium profectus, ei ſe ſubmiſit: neque Cajo ſolum, ſed omnibus qui cum eo erant.* *Vellejus* perpetuus imperantis *Tiberii* adulator, locum colloquii omittens, narrat *Cajum* in *Syriam* miſſum, *convento prius Tiberio Nerone, cui omnem honorem, ut ſuperiori habuit.* Secus tamen laudatus Suetonius *de Tiberio* ſcribit. *Namque privignum Cajum Orienti præpoſitum, cum viſendi gratia trajeciſſet Samum, alieniorem ſibi ſenſit ex criminationibus M. Lollii comitis & rectoris ejus.* Auctor eſt Tacitus *lib.* III. *Annal.* à *Tiberio Sulpicii Quirini* officia in ſe laudata, *incuſato M. Lollio, quem auctorem Cæſari pravitatis ac diſcordiarum arguebat.* Cum *Lollius* juvenem *Cæſarem* uni ſibi uti Rectori in omnibus addictum eſſe vellet, eundem *Tiberio* alieniorem fecit, ne vitricum in conſiliorum ſocietatem per literas ſaltem adſciſceret: utque unus ipſe ſumma *Caji* poteſtate in univerſo Oriente pro arbitrio abuti poſſet. Antequam ad ulteriora progrediar, oſtendendum mihi eſt *Caji* Cæſaris cum *Tiberio* congreſſum, ſive apud *Samum*, ſive apud *Chium*, contigiſſe A. V. 753. Juliano 45. ex hoc enim priori anno expeditionis *Caji* exacte ſtabilito, non ſolum ejuſdem in Oriente geſta maxime illuſtrantur, verum etiam facile oſtenditur, quos in anachroniſmos plerique lapſi ſint, qui eum anno natali Chriſti Domini *Sulpicium Quirinum Syriæ* præſidem, eundemque *Caji* poſt obitum *Lollii*, rectorem faciant, annos expeditionis *Cæſaris* ſuſdeque turbarunt. Unus nobis *Suetonius* audiendus eſt, qui *Tiberii* vitam uſque ad imperium poſt obitum *Auguſti* occupatum, per tempora ac rerum eidem geſtarum ſpeciem exequitur, quem tamen ordinem in deſcribenda vita *Auguſti*, neutiquam ſe tenere fatetur *cap.* 9. in Auguſto. Igitur Suetonius *cap.* 11. narrata relegatione *Juliæ*, quæ contigit circa poſtremos menſes A. V. 752. de *Tiberio* ſcribit: *Tranſacto autem Tribunitiæ poteſtatis tempore, confeſſus tandem nihil aliud ſeceſſu devitaſſe ſe, quam æmulationis cum Cajo Lucioque ſuſpi-*
204 *cionem, petiit, ut ſibi ſecuro ab hac parte, corroboratis his, & ſecundum locum facile tuentibus, permitteretur reviſere neceſſitudines, quarum deſiderio teneretur. Sed neque impetravit, &c.* Demonſtratum eſt ſuperius cap. 3. ex *Dione* ac *Vellejo* *Tiberium* A. V. 748. poteſtatem Tribuniciam in quinquennium ab *Auguſto* accepiſſe; igitur *Tiberius* Tribuniciæ poteſtatis quinquennio A. V. 753. tranſacto, *Romam* redeundi facultatem ab *Auguſto* per literas petiit, nec impetravit. Tum *Suetonius* ab his caput inſequens 12. exorditur: *Remanſit ergo Rhodi contra voluntatem: vix per matrem conſecutus, ut ad velandam ignominiam, quaſi legatus ab Auguſto abeſſet. Enim vero tunc non privatum modo, ſed etiam obnoxium & trepidum egit, mediterraneis agris abditus, vitanſque præternavigantium officia, quibus frequentabatur aſſidue.* Et poſtea. *Et acceſſerunt majoris ſollicitudinis cauſæ, videlicet cum Samum ad Cajum privignum tranſmittens, illum alieniorem ſibi ſenſit ex criminationibus M. Lollii comitis & rectoris ejus.* Hinc cum etiam intellexiſſet ſe in ſuſpicionem veniſſe, per quoſdam beneficii ſui centuriones à commeatu caſtra repetentes, mandata ad complures ambigua dediſſe, quibus militum fidem tentare ac ſollicitare videbatur, quo procul ſe à novandis rebus oſtenderet: *Equi quoque*, ait Suetonius cap. 13. *& armorum ſolitas exercitationes omiſit: redegitque ſe, depoſito patrio habitu, ad pallium & crepidas: atque in tali ſtatu BIENNIO fere permanſit, contemptior in dies, & inviſior.* At ex *Vellejo* conſtat *Tiberium Romam* reverſum A. V. 755. adhuc *Lucio Cæſare* ſuperſtite, qui ex *Piſanis* tabulis obiit menſe *Auguſto* ejuſdem anni. Hinc infertur *Tiberium* circa æſtatem A. V. 753. depoſita toga, ad pallium ac crepidas ſe redegiſſe, ut BIENNIO *fere* in tali ſtatu permanſiſſe dici poſſit, antequam *Romam* reverteretur. Interea *Cajo Cæſare* in *Aſia* ac reliquis in Oriente provinciis ſummo cum imperio degente, nobiliſſimæ urbes, in quas *Græci* colonias deduxerant, nummos *Cæſaris* effigie obſignarunt, quo ſuum erga *Auguſti* filium obſequium publicarent. Nummum *Smyrnæorum Triſtanus* edidit; alterum *Nicææ in Bithynia* urbis numiſma vidi in elegantiſſimo eodemque ditiſſimo ſcrinio Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi *D. Petri Mauroceni Veneti* Senatoris, quem uti præcipuis in Urbe rerum domina magiſtratus ſumma cum laude geſti publice commendat, ita eundem eruditæ antiquitatis ſtudium privatim etiam exornat. Quamvis autem *Cajus Cæſar* ibidem obſignatus, *Auguſti filius* non legatur, quod literæ detritæ ſunt; ex alio tamen numiſmate plane perſimili, quod in cimeliis laudati alias Comitis *Joannis Lazara Patavini* ſervatur, cujuſve hic poſticam partem produco, noſtrum *Cajum Cæſarem* deſignatum exiſtimo. Vide Tab. IV. Fig. 6. Pag. 96.

205

Cap. XI.

Romanæ *in Oriente provinciæ deſcribuntur. Diviſio provinciarum ab* Auguſto *inſtituta.* Aſia, *ac* Bithynia *cum* Paphlagonia *provinciæ* Populi Romani *à Proconſulibus annuis adminiſtratæ. Item* Cyprus, *ac* Creta *cum* Cyrenis. Galatia, Lycaonia, *ac* Piſidia *in formam provinciæ*, Amynta *rege mortuo, redactæ, Legatum proprætorem ab* Auguſto *accipiunt.* Pamphylia *initio libera: ſub* Auguſto *proprio Rectori ſubdita.* Cilicia *quando à* Romanis *occupata, fuſius diſputatur. Communis ea de re ſententia expenditur. De tribus diœceſibus ab eadem abſtractis* Sigonii *opinio examinatur.* Ciliciam *non ſpectaſſe ad juriſdictionem præſidis* Syriæ *contra* Baronium *oſtenditur.* Syriæ *Legatus proprætor conſularis ab* Auguſto *impoſitus cum legionibus. Reges Orientis ſocii & amici P. R.* Archelaus Cappadociæ *Rex. Quot illi provinciæ ſubditæ.* Polemo *ac* Pythodoris Ponti *&* Trapezuntis. Tarcondimotus Ciliciæ *ſuperioris circa* Amanum. Antiochus Commagenus. Archelaus *Ethnarcha* Judæorum *cum vicinis Tetrarchis.* Jamblicus Emeſenus Aretas Nabatæus. *Reges* Armeniæ *majoris. Plura de ſingulis adnotantur.*

Antequam *Cajum Cæſarem* in *Syriam* vicinaſque provincias deduco, operæ pretium me facturum putavi, ſi prædicerem quæ tum *Romanæ* in *Aſia* provinciæ fuerint, quinam eiſdem Rectores imponerentur, qui Reges ac Dynaſtæ ſocii &

& amici Populi *Romani* fuerint, cum *Cajus* in Orientem advenit. *Auguſtus* cum poſt mortem *M. Antonii*, totius *Romani* Orbis imperium occupaſſet, veritus ne Populus *Romanus* ad amiſſam libertatem recuperandam aſpiraret, ac funeſtum avunculi caſum ſubinde perpendens, non modo uti *cap.* 8. dixi imperium ad decennium tantum accepit, verum etiam pleraſque provincias Senatui Populoque *Romano* regendas dimiſit. De *Aſiaticis* hic tantum ſermonem inſtituo. Ille autem in *Aſia* ſibi retinuit *Syriam*, *Phœnicem*, *Ciliciam*, ac mortuo *Amynta* Rege, *Galatiam*, *Lycaoniam*, atque *Piſidiam*; inſuper *Pamphyliam* ac *Cyprum*, quam tamen inſulam poſtea Populo conceſſit. At provinciæ Senatus ac Populi R. in Oriente erant *Aſia*, *Bithynia* cum *Propontide*, & quibuſdam *Ponti* partibus, ac *Paphlagonia* poſt *Philadelphi* Regis exceſſum. Horum auctores ſunt *Strabo* qui *Auguſto* imperante vivebat, in fine *lib.* XVII. ac Dio *lib.* LIII. *Aſia* provincia Populi R. regionem continebat cis *Halym* ac montem *Taurum*, *Galatis* exceptis & gentibus, quæ *Amyntæ* paruerant. *Bithynia* item ac *Propontide*, teſte laudato *Strabone*. Intra *Aſiaticam* diœceſim erant *Ionia*, major ac minor *Phrygia*, *Lydia*, *Myſia*, *Caria*, ac *Pergamus*. Hanc ſibi ab *Attalo* teſtamento legatam, *Romani* obtinuerant, qui cum eas tantum in *Aſia* provincias primo poſſiderent,
206 eaſdem *Aſiæ* nomine nuncuparunt, cum alias *Aſia* alteram Orbis terrarum partem ab *Europa* atque *Africa* diſtinctam ſignificaret. Initio erat provincia prætoria, quam Senatores *Romæ* prætura functi, ſortiebantur. Cicero *libro primo epiſtola* 1. *ad Q. fratrem Aſiæ* Prætorem, ait: *Quam jucunda tandem Prætoris comitas in Aſia poteſt eſſe? in qua tanta multitudo civium tanta ſociorum, tot urbes, tot civitates unius hominis nutum intuentur.* Laudat ibi *Ioniæ* ac *Cariæ* urbes ab eodem reſtauratas, ac ſublata *Myſiæ* latrocinia. Extant apud *Ciceronem* plures epiſtolæ ad *Aſiæ* Prætores datæ; nec vacat rem certam addenſatis teſtimoniis, comprobare. At poſtquam *Auguſti* decreto *Aſia* populo reſtituta fuit, viri conſulares ad eandem regendam mitti cœpere, atque *Aſia* ex prætoria evaſit provincia proconſularis. Dio *libro* LIII. ſcribit: τῇ ᾗ βυλῇ ἰδίᾳ μὲν τὴ Ὑπατεύσαντα τήν τε Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἀσίαν &c. quæ perperam interpres legit: *Senatoribus autem ſeorſim Africam & Aſiam:* cum Latine reddere debuiſſet: *Senatoribus autem ſeorſim conſularibus Africam & Aſiam, prætoriis reliquas provincias adſcripſit:* Siquidem & prætores erant è numero Senatorum. Ex hac mutatione per *Auguſtum* facta, Scriptores qui poſtea res *Romanorum* literis conſignarunt, Rectores *Aſiæ* ante imperium *Auguſti* proconſules nominarunt, qui tamen reſpſe Prætores ſeu Proprætores extitere. Vellejus *libro* II, ſcribit *Cæſarem* opem contra piratas imploraturum, adiiſſe *Junium proconſulem Aſiæ*, qui tamen erat Prætor, uti recte *Plutarcho* in *Cæſare* appellatur. Ita pariter Suetonius in *Auguſto capite* 3. nominat *Q. Tullium Marci Ciceronis* fratrem *proconſulatum Aſiæ adminiſtrantem*, quem tamen *Cicero* laudatus *Prætorem* vocat. *Cornelius* etiam *Nepos in vita Attici* ſcribit illum noluiſſe ire cum *Q. Cicerone* legatum in *Aſiam*: *Non enim decere ſe arbitrabatur, cum præturam gerere noluiſſet, aſſeclam eſſe Prætoris.* Bello quidem in *Aſia* excitato, conſules, florente Republica, *Aſiam* provinciam ſortiebantur. Cum *Ariſtonicus Eumenis* Regis ex pellice filius, *Aſiam* paternam hæreditatem ſibi armis vindicaturus, cum copiis irrupiſſet, *Licinius Mucianus Craſſus* Proconſul *Aſiam* ſortitus eſt, eundemque Proconſulem appellat Vellejus *libro* II. Hinc perperam Florus *libro* II. *cap.* 20. *de Ariſtonico* ait: *Craſſi quoque prætoris ce-*

A *cidit exercitum.* Etenim *Aſiam* ex conſulatu ſortitus fuerat, ac proinde prætor dici non potuit. Ita ejus ſucceſſor *M. Perperna*, dein *M. Aquillius* poſt conſulatum *Aſiam* proconſules cum exercitu obtinuere; & *Aquillius* in faſtis Capitolinis Proconſul inſcribitur. Subjicio fragmentum Capitolinum à *Panvinio* ac *Sigonio* ſuppletum.

M'. AQUILLIVS. M'. F. M'. N. PRO. COS. AN. DCXXVII. EX ASIA. III. IDVS. NOVEMBR

Ita *Aſia* pacata, Prætores rurſus eidem impoſiti fuere, quos inter eminuit *Q. Mucius Scævola* Augur, qui in *Dialogo de Oratore lib.* 1. Ciceronis
B ore loquens ait: *Cum ego Prætor Rhodum veniſſem*; ex quibus in vicina *Aſia* prætura functus apparet. At paullo poſt *L. Caſſius* proconſul in *Aſiam* miſſus fuit, ut *Nicomedem* in *Bithyniam*, & *Ariobarzanem* in *Cappadociam* reduceret. Appiano in *Mithridaticis pag.* 186. *Caſſius* dicitur τῆς Ἀσίας ἀνθύπατος: *Aſiæ proconſul.* Quo magiſtratum gerente, *Mithridates* bellum *Romanis* intulit, quod 207
Sylla, *Lucullus*, ac *Pompejus* cum imperio proconſulari adminiſtrarunt. Quod tamen bellum quoties, inita pace, interpolabatur, Prætores rurſus *Aſiam* provinciam obtinebant. Ita Suetonius *in Julio cap.* 2: meminit *M. Thermi Aſiæ* Prætoris, ac *C. Neronis* Prætoris ejuſdem provinciæ
C Cicero *in Verrina tertia*, antequam *Mithridates* bellum renovaret, quod tertium fuit ab eodem Rege *Romanis* illatum. Tunc *L. Lucullus*, teſte Vellejo *libro* II. *ſeptem annos ex conſulatu Aſiam* tenuit, cui *Pompejus* ſuccedens, *Mithridatem* intra veteres *Ponti* fines redegit. Quare eodem procul ab *Aſia Romana* provincia ſubmoto, ac tandem extincto, *Aſia* ad Prætorum jus rediit, quos inter fuit *Valerius Flaccus*, quem à provincialibus accuſatum *Cicero* defendit. Illi autem *Q. Cicero* ſucceſſit, ac per triennium res Aſiaticas adminiſtravit; item *Q. Thermus*, cui *lib.* XIII. *fam.* plures epiſtolas *Cicero* ſcribit, inſcriptas *Q. Thermo Proprætori*; & *lib.* VIII. *epiſt.* 8. *Aſia* in octo provinciis prætoriis à *M. Cœlio* includitur. Verum poſtquam ab *Auguſto Aſia* adminiſtrari Populo *Romano* conceſſa fuit, proconſularis provincia facta eſt, eique Senatores poſt geſtum conſulatum, impoſiti fuerunt. *Joſephus* tres eorundem nominat *lib.* XVI. *Antiq. cap.* 10. & primo quidem *C. Marcium Cenſorinum* conſulem A. V. 746. Legitur etiam ibidem: *C. Norbanus Flaccus Proconſul Sardianorum Magiſtratibus S.* Is A. V. 730. conſul fuerat. Denique hæc ibi habentur: *Julius Antonius Proconſul ſcripſit Epheſiis.* Hic vero A. V.
E 744. conſulatu perfunctus fuerat.

Altera P. R. provincia in *Aſia* erat *Bithynia* cum *Paphlagonia*, *Propontide*, ac quibuſdam *Ponti* partibus. Strabo in *fine lib.* XVII. *Bithyniam* inter decem Populi R. provincias prætorias numerat. Tacitus *lib.* 1. *Annal.* ait: *Nec multo poſt Granium Marcellum Prætorem Bithyniæ quæſtor ipſius Cæpio Criſpinus majeſtatis poſtulavit.* *Merceras* ac *Lipſius* in notis pro voce *Prætorem* contendunt *Proconſulem* reponendum, cum ex epiſtolis *Plinii* conſtet *Bithyniam* à proconſulibus adminiſtratam. Haud tamen arbitror textum *Taciti* corrigendum. Etenim *Auguſtus* Senatui ac Po-
F pulo teſte *Strabone* laudato, aſſignavit provincias ὑπατικὰς μὲν δύο, δέκα ᾗ ϛρατηγικὰς: *duas quidem conſulares, decem autem prætorias*, & has inter *Bithyniam* recenſet. Provinciæ conſulares erant *Aſia* & *Africa*, in quas viri conſulares tantum mittebantur, cum in reliquas decem Senatores prætura *Romæ* functi, deſtinarentur; unde & provinciæ prætoriæ appellatæ. Idem vero *Auguſtus* ex Dione *lib.* LIII. *Proconſules eos dici voluit, non modo duos iſtos conſulares, ſed reliquos etiam*

pra-

prætorios, aut qui prætoriorum loco haberentur. Suetonius etiam *cap. 7. de vita Auguſti* ait: *Provincias validiores & quas annuis magiſtratuum imperiis regi nec facile, nec tutum erat, ipſe ſuſcepit; ceteras Proconſulibus ſortito permiſit.* Itaque decreto *Auguſti* rector *Bithyniæ* proconſul dicebatur. At quod ii, qui in *Bithyniam* mittebantur, prætura, non autem conſulatu defuncti fuerant, *Bithynia* provincia prætoria dicebatur, ac ob id rector ejuſdem *Granius Marcellus Prætor* Tacito nuncupatur, cui tamen *lib. XVI C. Petronius Proconſul Bithyniæ & mox conſul* nominatur. Hic decreti *Auguſti*, illic prætoriæ provinciæ rationem habuit. Strabo *lib. III. pag 115.* de *Bætica* ſcribit. *Bætica Populo attributa, mittiturque in eam prætor;* Græce enim, ϛϱατηγὸς, hoc eſt, *prætor* eidem dicitur, quod nempe vir prætorius *Bæticæ* imponebatur. Profecto Pighius *tom. 3. ad A. V. 796. Umbonem Silonem* minus recte *Bæticæ proprætorem* 208 appellat; ſiquidem rectores provinciarum *Cæſaris* eo tantum nomine vocabantur. Ceterum *Latini* ſcriptores in rectoribus provinciarum nominandis, vetuſta liberæ Reipublicæ nomina paſſim uſurparunt, uti pluribus exemplis proxime oſtendi. *Plinius* à *Trajano Bithyniæ* rector impoſitus, *lib. x. epiſt.* 109. petit ab eodem, quid juris habere velit *Bithynas* ac *Ponticas* civitates in pecuniis exigendis, additque: *Ego inveni a proconſulibus conceſſum eis protopraxiam.* Et ſæpius quoſdam ejus provinciæ *proconſules* ſuos deceſſores nominat. Verum ſub *Trajano Bithynia* ac *Pontus* non amplius Populi, ſed Imperatoris provinciæ erant. Extat vetus elogium Gruteri *pag.* 454.

C. PLINIVS. C. F. C. N
CAECILIVS. SECVNDVS
COS AVGVR. LEGAT. PRO. PRAET
PROVINC. PONT. CONSVLARI. PO
TESTATE. IN EAM PROVINCIAM. AB
IMP. CAESARE. NERVA. TRAIANO
AVG. GERMANICO. MISSVS, &c.

Recte autem dicitur *Conſulari poteſtate*, non imperio, in eam provinciam miſſus; imperium enim abſolutam belli gerendi, ſeu rei militaris adminiſtrandæ poteſtatem deſignabat; poteſtas vero civilis juriſdictionis exercendæ liberam facultatem, uti optime adnotarunt Panvinius *lib. 1, Faſt. ad* A. V. 428. & Sigonius *lib. III. de antiq. jure provinc. cap. 5.* Proconſules ſtante Republica, ſemper cum imperio in provincias mittebantur; ſub *Auguſtis* vero proconſules, quod pacatis provinciis præficiebantur, cum conſulari poteſtate, ſed ſine imperio ac exercitu, in provinciis ſibi à Senatu P. Q. R. decretis, civilem tantum juriſdictionem habebant. Tacitus *lib. 1. Annal. proconſulare imperium* latiori ſignificatione uſurpavit, cum dixit *Achajam* ac *Macedoniam proconſulari imperio* levatas, ac *Cæſari* traditas; nempe imperium pro civili poteſtate accepit. *Plinius* vero quamvis Legatus Proprætor *Trajani Auguſti*, quod ſine exercitu, ſive legionibus *Bithyniam* regebat, conſulari tantum poteſtate præditus inſcribitur.

Rectori *Bithyniæ*, ſive is prætor, ſive proconſul appelletur, ſuberat magna pars *Ponti*, nempe ab *Heraclea*, quæ prior urbs *Ponti* erat verſus *Bithyniam*, uſque *Amiſum*. Reliquum regni Pontici poſſidebat *Pythodoris* regina, uti mox explicabo. Nobiliores urbes præter *Heracleam*, erant *Amiſum* patria *Strabonis* Geographi, urbs libera, ſocia ac fœderata P.R. à *Lucullo* libertate donata, ex Appiano *in Mithridaticis pag.* 228. quam eidem *Auguſtus* confirmavit, teſte Strabone *lib. XII. pag.* 377. *Sinope* etiam civitas, in quam *Romana* colonia deducta fuit, quo eam nomine appellat Plinius *lib. x. epiſt.* 92. & 93. *Strabo* vero ait: *Nunc Romanorum cepit coloniam, quæ in partem urbis & agri venit;* eidemque dicitur *Ponticarum urbium præſtantiſſima.* Ad jus etiam proconſulis *Bithyniæ* ſpectabat *Paphlagonia* ex Plinio *epiſt. 36. lib. x.* quod antea juſſiſſe *Auguſtum* colligitur ex *M. Agrippa*, qui apud ſeniorem Plinium *lib. v. cap. 27.* extra diœceſim *Aſiaticam Paphlagoniam* collocat, quæ ad Occaſum *Bithyniæ*, à Septemtrione Ponto erat finitima. Strabo *lib. XII.* ait. *Nunc Romani te-* 209 *nent, quia ſtirps regia defecit.* Item: *Ultimus Paphlagoniæ rex fuit Dejotarus Caſtoris filius cognomento Philadelphus, Marzeos regiam habens, & Gangram parvum oppidum cum arce.* Antiſtes *Gangrenſis* poſtea fuit Primas totius Eccleſiaſticæ provinciæ *Paphlagoniæ*, ac epiſtolam Synodicam Epiſcoporum ejus provinciæ ad *Leonem Auguſtum* pro Concilio *Calchedonenſi*, omnium primus ſubſcribit *Petrus Epiſcopus Gangreæ metropolis S. Dei Eccleſiæ.* Porro *Caſtor Straboni* nominatus, erat *Dejotari* regis *Galatiæ* ex filia nepos, qui avum apud Cæſarem A. V. 709. accuſavit, quem *Cicero* in oratione pro *Dejotaro* hiſce perſtringit: *Vos veſtra fortuna, Caſtor, non poteſtis ſine propinquorum calamitate eſſe contenti. Rex enim Dejotarus veſtram familiam abjectam & obſcuram è tenebris in lucem revocavit. Quis tuum patrem antea qui eſſet, quam cujus gener eſſet, audivit?* Cum vero *Dejotarus* poſt paucos menſes accepiſſet, *Cæſarem Romæ* necatum fuiſſe, *Caſtorem* aggreſſus apud *Gorbejum* ipſum *& uxorem ejus filiam ſuam trucidavit*, ex laudato Strabone *lib. XII. pag.* 393. At poſt pugnam Philippenſem, ſcribit Dio *lib. XLVIII. Caſtoris etiam cuidam Attali & Dejotari in Gallogræcia defunctorum ditio tradita eſt* A. V. 714. Debuit dicere *Dejotaro*, non *Caſtori*. *Dio* non ſemel filios alieno nomine, videlicet patrum eorundem appellat. Ita ad A. V. 759 pro *Archelao* ponit *Herodem Palæſtinum*, qui *Archelai* pater fuit, & ad A. V. 734. *Artaxiam* regem *Armeniæ* vocat *Artabazem*; qui illius pater fuerat. Inter reges qui bello Actiaco in caſtris *Antonii* fuere, nominatur *Plutarcho Philadelphus* rex *Paphlagoniæ*; ubi dicit: *Deſciverunt reges nonnulli ab Antonio, ut Amyntas & Dejotarus.* Dio *lib. L. de M. Titio, & Statilio Tauro Auguſti* legatis ſcribit, ſocium ſibi *Philadelphum regem Paphlagoniæ* aſciviſſe. Hic *Dejotarus* dicebatur cognomento *Philadelphus*, teſte *Strabone* mox cit. quo mortuo, *Auguſtus* ejus regnum *Bithyniæ* provinciæ adjunxit. Hactenus de duobus provinciis P. R. in Oriente, *Aſia* atque *Bithynia*. De *Cypro* tertia P.R provincia maritima quædam mox ſubjiciam.

Auguſtus ceteras *Aſiæ* provincias ſibi per legatos conſulares, vel prætorios, ſeu etiam equeſtris ordinis regendas reſervaverat. Prima quidem utrique provinciæ P. R. finitima erat *Galatia* cum *Lycaonia*, *Piſidia*, & *Iſauria*, quæ antea regia *Amyntæ* regnum conſtituebant. Is antea fuerat *Dejotari Gallogræciæ* regis ſcriba, qui eodem defuncto, *Piſidiam* cum regio titulo A. V. 714. ab *Antonio* Triumviro obtinuit, ex Appiano *lib. v. bel. civ. pag.* 715. Idem poſtea *Antonius* ex Dione *libro* XLIX. ad annum Urbis 718. Amyntam *Galatiæ Regem conſtituit, Lycaoniæ Pamphyliæque partibus adjectis. Iſauriam* pariter eidem datam teſtatur *Strabo* mox laudandus. *Lycaonia*, *Piſidia*, & *Iſauria* A. V. 703. erant intra *Romanam* diœceſim Proconſulis *Ciliciæ*. Nam *Cicero* id temporis *Ciliciæ* Proconſul iiſdem provinciis jus dicebat ex *lib. v. ad Atticum epiſt.* 21. & *lib.* XIII. *fam epiſt.* 66. ad *P. Servilium* Proconſulem *Aſiæ* ait ſibi tres diœceſes Aſiaticas attributas. Lege Sigonium *lib. 1. de antiq. jure provinc. cap.* 11. *Amyntas* quoſdam tyrannos qui *Tauri* juga tenebant, bello aggreſſus, expugnavit, eorumque ditiones ſuo regno adjecit. Strabo *lib.* XII. *In*

latere

Digitized by Google

latere Iſauriæ, inquit, *eſt Derbe*, *ſedes Antipatri Derbæi maxime adhærent Cappadociæ. Mea ætate & Iſauriam & Derbem habuit Amyntas, cum Antipatrum illum Derbæum per inſidias ſuſtuliſſet.* Hic *Antipater* olim amicus fuerat *Ciceronis*, qui ad *Q. Philippum Aſiæ* proconſulem *lib.* XIII. *epiſt.* 73. ſcribens: *Cum Antipatro Derbete mihi non ſolum*
210 *hoſpitium, verum etiam ſumma familiaritas intercedit. Ei te vehementer ſuccenſuiſſe audivi, & moleſte tuli &c.* Derbe erat urbs *Lycaoniæ* ex *Actis Apoſtolorum cap.* 14. & inter Epiſcopos ejus provinciæ, qui ſubſcripſerunt Synodum *Calchedonenſem tom.* 4. *Concil. edit. Labbei pag.* 791. recitatur *Paulus Derbenſis* Strabo *lib.* XII. *pag.* 392. *cit.* de eodem Amynta ait: *Idem Iſauriam quoque à Romanis accepit: quia & regiam ſibi iſthic condidit, antiqua Iſauria everſa.* Item ibidem: *Cum Antiochiam Piſidiæ conterminam haberet, & uſque ad Apolloniadem Apameæ Ciboto confinem, ac quædam ad montium latus pertinentia, nec non Lycaoniam: conatus eſt eos exſcindere, qui è Tauro in iſtam regionem, quæ Phrygiæ erat atque Ciliciæ, excurſiones faciebant. Itaque cepit multa caſtella nunquam antea expugnata, de quibus Cremna fuit.* Bello Actiaco interfuit ex Vellejo *lib.* II. ac Dione *lib.* L. At *Plutarchus* in *Antonio* numerat *Amyntam* inter reges qui domi morantes, *Antonio* tamen auxiliares copias miſerunt. Verum poſtea ſcribit *Amyntam* cum *Dejotaro Philadelpho* è caſtris *Antonii* ad *Cæſarem* transfugiſſe; cum *Antonius* illum ad conducendos ſtipendiarios milites in *Macedoniam* ac *Thraciam* miſiſſet. *Auguſtus* ejus defectionis gratia, non modo regnum eidem confirmavit, verum etiam auxit, data eidem aſpera *Cilicia*, quam *Antonius Cleopatræ* cum *Cypro* donaverat. Strabo *lib* XIV. ſcribit *Archelaum* regem *Cappadociæ* poſſediſſe *totam aſperam Ciliciam, excepta Seleucia, quomodo & Amyntas prius habuit, & ante hunc Cleopatra.* Infelicem hujus regis exitum prodit Strabo *lib.* XII. laudato: *Ceterum*, inquiens, *Amyntas Cremna capta, cum in Homonadenſes expeditionem feciſſet, qui maxime putabantur inexpugnabiles, & jam pleraque loca cepiſſet, ipſorum quoque tyrannum ſuſtuliſſet, dolo uxoris captus eſt. Auguſtus*, *Amynta* ab *Homonadenſibus* necato, ejuſdem regnum A. V. 726. in provinciam redegit, *M. Lollio* pro prætore impoſito. Dio *lib.* LIII. ſcribit: *Amynta mortuo, regnum filiis ejus* Auguſtus *non tradidit, ſed provinciam P. R. fecit, atque eam de Gallogræcia cum Lycaonia Romanum habere præfectum cœpit. Oppida Pamphyliæ, quæ prius ſub Amynta fuerant, ſuæ ſunt libertati reſtituta. Ciliciam* vero aſperam *Archelao* regni tradidit, ut ex *Strabone* notavi, ac rurſus ex *Joſepho* oſtendam. Strabo *lib.* XII. cit. *Segalaſſus*, inquit, *ſub eo eſt Romanorum præfecto, qui Amyntæ regnum gubernat univerſum.* In vetuſto codice Latino ſubſcriptionum Synodi *Calchedonenſis tom.* 4. legitur *Photianus Salageſutanus* inter Epiſcopos *Piſidiæ*; recte tamen ſcribitur *Act.* I. *pag.* 91. Σαγαλάσσου. Extat in Gaza Medicea inſigne numiſma Imperatoris *Claudii Gotthici* cum epigraphe in poſtica: ΣΑΓΑΛΑΣΣΕΩΝ. Hinc habemus *Auguſti* in *Aſia* provinciam, quam *Galatia*, *Lycaonia*, *Piſidia*, ac denique *Iſauria* componebant. *Selgenſes Piſidiæ* populi, quorum *urbem magnam* laudat Arrianus *lib.* I. *de exped. Alexandri*, ac Strabo *lib.* XII. propriam libertatem adverſus *Amyntam* ac ſuperiores reges defenderant. At inquit *Strabo* ibidem *pag.* 193. *Nunc prorſus ſubditi ſunt Romanis, cenſenturque in provincia, quæ Amyntæ paruit.* Plinio *lib.* V. *cap.* 27. dicitur *Lycaonia in Aſiaticam juriſdictionem verſa*; ſed hæc poſtea contigere. Eutropius *lib.* VII. ubi de geſtis *Auguſti* ſcribit: *Galatia quoque*, inquit, *ſub hoc provincia facta eſt,*

A *cum antea regnum fuiſſet; primuſque eam M. Lollius pro prætore adminiſtravit.* Is eſt *Lollius*, quem *Auguſtus Caji Cæſaris* juventæ rectorem impoſuit. In vetuſtis inſcriptionibus Proprætoris *Galatiæ* mentio fit *pag.* 1013. 4.

Altera *Auguſti* in *Aſia* provincia erat *Pamphylia*, in quam *Romanorum* primus *Cn. Manlius*, *Antiocho Syriæ* rege ſuperato, legionum aquilas
intulit A. V. 565. ſcribit de eodem Livius *lib.* 211
XXXVIII. *cap.* 15. *Termeſo pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis, item Aſpendiis, ceteriſque Pamphyliæ populis.* Legati vero *Antiochi* cum illum conveniſſent, *pecuniam in Pamphyliam,*
B *frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere juſſi advehere.* Altero anno, cum *Perga* urbs *Pamphyliæ* regio præſidio teneretur, *Antiochus*, *Manlio* petente, militem inde revocavit. Cum vero Rex pacem ea conditione obtinuiſſet, ut *Aſiam* cis *Taurum Eumeni Pergami* regi redderet, inquit Livius: *De Pamphylia diſceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos cum eſſet, quia pars ejus citra, pars ultra Taurum eſt: integra res ad Senatum rejicitur.* *Pamphylos* libertate donatos colligo ex eodem Livio *lib.* XLIV. ubi ait eorundem legatos *Romam* auream coronam ingenti ponderis dono ad Senatum attuliſſe: *Benigneque* inquit, *amici-*
C *tiam renovare volentibus legatis reſponſum.* Itaque A. V. 585. erant liberi, cum legationes de ſocietate & amicitia renovanda deſtinarent. Urbes tamen *Pamphyliæ* cis *Taurum* videntur regno *Eumenis* adjectæ, cum una cum *Attali* hæreditate in poteſtatem P. R. venerint, vel forte confectis belli *Aſiatici* contra *Ariſtonicum* reliquiis, *M. Aquillius Pamphyliæ* partem *Cariæ* ac *Phrygiæ* finitimam, in provinciæ formam redegit, quam ab *Aſiatica* mox diœceſi ſeparatam fuiſſe indicat *Sylla* ibidem prætor conſtitutus. Auctor *vit. Virorum illuſt.* de *Cornelio Sylla* ait: *Prætor provinciam Ciliciam habuit*, quo tamen nomine *Phrygiam* mi-
D norem, *Pamphyliam*, ac partes *Piſidiæ* ac *Lycaoniæ* veniſſe mox, ubi de *Cilicia* ſermonem faciam, oſtendo. *Romanus* in *Pamphylia* magiſtratus A. V. 665. bello primo *Mithridatico* apud *Romanorum* rerum ſcriptores reperitur. Is eſt *Q. Oppius* eo ipſo anno quo *L. Caſſius* proconſol *Aſiam* regebat. Utriuſque meminit *Appianus* in Mithridatic. *pag.* 181. cui *pag.* 186. dicitur Λεύκιος Κάσσιος ὁ τῆς Ἀσίας ἀνθύπατος: *Lucius Caſſius Aſiæ proconſul.* Pighio ad A. V. 664. *Q. Oppius Aſiæ proconſul* ac ſucceſſor *L. Caſſio* adſtruitur. At Uſſerio A. 86. ante vulgarem epocham Chriſti *Q. Oppius Pamphyliæ proconſul* appellatur. In Epi-
E tome Liviano *lib.* LXXVII. legimus: *Mithridates Aſiam occupavit, Q. Oppium proconſulem, item Aquillium legatum in vincula conjecit.* At mihi fere certum eſt *Q. Oppium* non proconſulem, ſed prætorem fuiſſe. Appianus *pag.* 184. *ait:* Ῥωμαίων στρατηγὸς Κόϊντος Ὄππιος: *Romanorum prætor Q. Oppius.* In oratione ad *Athenienſes* pro *Mithridate* contra *Romanos* habita apud Athenæum *lib* V. Ῥωμαίων δὲ στρατηγὸς μὲν Παμφυλίας Κόϊντος ὁ Ὄππιος: *Romanorum autem prætor in Pamphylia Q. Oppius.* Idem ex Cicerone colligo, qui in *oratione pro Flacco num.* 47. ait: *Revocarem ani-*
F *mos veſtros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam univerſorum civium R. per tot urbes uno puncto temporis miſerum crudelemque cædem; prætores noſtros deditos, legatos in vincula conjectos.* At *Mithridates* unum *Q. Oppium* à *Laodicenſibus* deditum cepit, ac *Manium Aquillium* apud *Mitylenem* captum, catena vinctum per *Aſiæ* urbes circumtulit, quem *Appianus pag.* 184. *legationis hujus & belli auctorem præcipuum* vocat; & *pag.* 176. ait *Nicomedem* & *Ariobarzanem* in ſua regno à *Romanis* deductos, *legatione ad hoc miſſa, cujus princeps*

erat Manius Aquillius. Athenio in memorata oratione ad *Athenienſes* habita, geſta *Mithridatis* commendans, ait: *Romanorum prætor Q. Oppius in Pamphylia, deditus, & in vincula conjectus ſequitur. Manius* (non Μάνλιος,) *Aquillius vir conſularis, & qui de Sicilia triumphavit, longa catena nexus cum Baſtarno quodam procero cubitos quinque pedes ab equite trahitur.* Hos igitur ambos
212 idem *Cicero* appellat, ac Q. Oppium *prætorem*, *Manium* vero *Aquillium* legatum nuncupat. Ex his tamen non infertur *Q. Oppium* prætorem jus *Pamphyliæ* dixiſſe; nam cum bellum non uno loco contra *Mithridatem* gerendum foret, Senatus *Romanus L. Caſſio* Proconſuli imperio in *Aſia* prorogato, *Q. Oppium* prætorem illuc cum novis copiis forte deſtinavit, ut ditiones *Romanas* ac ſociorum & amicorum P. R. tutaretur; hoc enim ſæpius contigit, ac bello ſecundo *Punico* in *Italia* una ſimul variis in provinciis exercitibus, præter conſules, præerant proconſules, ac prætores. Hæc forte contentioſi quidam reponere poſſent, ad quorum tamen ſententiam non accedo, qui antea *Syllam Ciliciæ* prætorem fuiſſe ſcio. Appianus *cit. pag.* 183. *de Mithridate* ait: *Miſſis etiam circumquaque ſuis ducibus, ſubegit Lyciam, & Pamphyliam, aliaque uſque Ioniam.* Cum vero *Sylla* victis hoſtibus, *Aſiam* recuperaſſet, pace cum *Mithridate* facta, quoſdam populos libertate donavit propter ſtudium, quod eo bello erga *Romanos* oſtenderant, eoſque inter ſocios adſcripſit; nempe *Rhodios*, *Lycios*, alioſque quos *Appianus* enumerat *pag.* 211. cum vero inter illos non recenſeat *Pamphylos*, non obſcure colligitur eoſdem majori ex parte ante illud bellum *Romanis* ſubditos fuiſſe. *Sylla Aſiam* in 44. regiones deſcripſit *Cinna* IV. & *Papyrio* II. Coſſ. A. V. 670. ex *Caſſiodoro* in Chronico; unde & *Cicero* pro *Flacco num.* 25. ait L. Syllam *omnes Aſiæ civitates proportione in provincias deſcripſiſſe.* Poſt quadriennium *Cn. Dolabellam Pamphyliam* cum imperio proconſulari tenuiſſe ex Verrinis *Ciceronis* intelligimus; ille enim *C. Verrem* ſecum legatum in provinciam ducens, bellum cum finitimis *Cilicibus* geſſit, Verre ſubditos ac ſocios furtis ac rapinis vexante. Cicero in *Verrina tertia*, cum dixiſſet occiſo *C. Malleolo* quæſtore, *Verrem* à *Dolabella* pro Quæſtore factum, ait: *Pro Quæſtore vero quomodo iſte commune Myliadum vexarit, quomodo Lyciam, Pamphyliam, Piſidiam, Phrygiamque totam frumento imperando, æſtimando &c.* Item: *Quæremus etiam quid iſte in ultima Phrygia, quid in extremis Pamphyliæ partibus fecerit? qualis in bello prædonum ipſe fuerit, qui in foro Populi Romani pirata nefarius reperiatur?* Itaque *Pamphylia*, *Piſidia*, ac *Phrygia* erant provincia *C. Verris*; *Lycia* tamen erat tantum vectigalis. *Phrygia* minor hic nominatur, quia major ad jus Prætoris *Aſiæ* ſpectabat; nam *Cicero* idem pro *Flacco num.* 51. ait: *Aſia veſtra conſtat ex Phrygia, Myſia, Caria, Lydia*; & ſtatim latum provinciarum accuſationes contra *Flaccum* Prætorem *Aſiæ* refellit. In eadem Verrina tertia: *Aſpendum*, inquit, *vetus oppidum & nobile in Pamphylia ſcitis eſſe &c. hoc dico nullum te Aſpendi ſignum, Verres, reliquiſſe, omnia ex fanis, ex locis publicis, palam ſpectantibus omnibus, plaſtris evecta, exportataque eſſe.* Rurſus: *Pergæ fanum antiquiſſimum & ſanctiſſimum Dianæ ſcimus eſſe: id quoque à te nudatum, ac ſpoliatum eſſe &c.* *Perga* etiam urbs erat *Pamphyliæ*. Cum *Verres* petiiſſet à *Dolabella*, ut ſe legatum ad *Nicomedem* regem *Bithyniæ* ac *Sadalam Thraciæ* mitteret, exaggerat Orator furta, quæ in ea legatione per *Aſiam* iter faciens, patravit, præſertim apud *Mileſios* ac *Lampſacenos*. Hinc ait: *Cum tibi ſe tota Aſia ſpoliandam ac vexandam*

A *præbuiſſet, cum tibi expoſita eſſet, omnis ad prædandum Pamphilia, contentus his tam optimis rebus non fuiſti.* Rurſus initio Verrinæ quintæ: *Is in te non expilatione Aſiæ, vexatione Pamphyliæ, & lacrymis Siciliæ concitetur.* Ita ubique rapinas egit: in itinere *Aſiatico* legatus ad memoratos Reges, in *Pamphylia* legatus ordinarius ac proquæſtor, in *Sicilia* autem Prætor. Ex his *Tullii* te- 213
ſtimoniis patet *Pamphyliam* alteram provinciam in *Aſia* fuiſſe, in quam *Romani* magiſtratus mittebantur. Nam cum *Cn. Dolabella Pamphyliæ* præeſſet, *C. Nero* prætor *Aſiam* regebat, ad quem *Dolabella* ſe contulit, teſte ibidem *Cicerone*. Id
B temporis tamen piratæ ac tyranni partem *Pamphyliæ* occupabant. Strabo *lib.* XIV. *pag.* 462. teſtatur *Zenicetum* in Olympo monte arcem habuiſſe: *Ejus etiam*, inquit, *fuit Corycus, Phaſelis, & multa Pamphyliæ loca, quæ omnia cepit Iſauricus.* Et pag. 457. *Syde*, ait, *quæ Pamphyliæ urbs eſt, fabricam navium habebant Cilices, & per præconem vendebant captos. P. Servilius Iſauricus* A. V. 766. proconſul in *Pamphyliam* veniens, ejectis piratis, univerſam provinciam in P. R. poteſtatem redegit, ac *Taurum* tranſgreſſus, *Iſauros* ſubjugavit, à quibus agnomen accepit, ac quaſdam etiam *Ciliciæ* urbes occupavit. Cum vero
C *Pompejus* univerſam *Ciliciam*, expugnatis prædonibus, in provinciæ formam redegiſſet, *Pamphylia* ad diœceſim Proconſulis *Ciliciæ* ſpectare cœpit. Hinc Cicero *lib.* V. *ad Atticum epiſt.* 21. cum eſſet Proconſul *Ciliciæ*, ſcribit ex idibus Martiis ſe habiturum Synnade forum *Pamphyliam*. Everſa poſtea Republica, *Auguſtus Pamphyliæ* proprætorem impoſuit. Etenim Dio *lib.* LIV. A. V. 744. ſcribit *Thracibus* arma contra *Romanos* capientibus, contra hoſce barbaros miſſum ab *Auguſto L. Piſonem, qui tum Pamphyliæ præerat.* Oppida vero quæ *Amyntas* rex *Galatiæ* poſſederat, eodem A. V. 729. demortuo, ab Auguſto
D *ſuæ ſunt libertati reſtituta*, ex Dione *lib.* LIII. Eandem vero provinciam ſub Cæſaribus extra juriſdictionem præfecti *Ciliciæ* fuiſſe, proxime oſtendam; quamvis illi pro arbitrio uni proprætori modo ſingulas, modo binas, aut etiam plures provincias commiſerint. Tacitus *lib.* II. *hiſtor.* ait: *Galatiam ac Pamphyliam provincias Calpurnio Aſprenati regendas Galba permiſerat.*

Tertia *Auguſti* in *Aſia* provincia erat *Cilicia Syriæ* ac *Cappadociæ* finitima, cujus altera pars aſpera, altera campeſtris dicebatur. Scriptores qui noſtra ac avorum ætate de imperio *Romano* commentarios ediderunt, unanimi ſententia exiſtima-
E runt ante A. V. 780. *Ciliciam* in formam provinciæ a *Romanis* redactam fuiſſe. Nam de *Sylla* Auctor libri de viris illuſtribus, poſt urbanam præturam, inquit, *Prætor Ciliciam provinciam habuit.* Immo ipſe Sylla in colloquio cum *Mithridate* rege *Ponti* habito, ait: *In Cappadociam ego reduxi Ariobarzanem ex S. C. cum præeſſem Ciliciæ*; apud *Appianum* in Mithridat. *pag.* 208. idemque in literis ad Senatum bello civili datis, exaggeravit exantlatos ſibi labores, cum eſſet quæſtor in *Numidia*, dein legatus bello *Cimbrico*, ac poſtea Κιλικίας ἡγούμενος, *Ciliciæ prætor*, ſive rec-
F tor; ea enim vox varios *Romanorum* magiſtratus promiſcue apud *Græcos* ſignificat. Præterea Cicero *in* 3. *Verrina num.* 30. ait: *Cn. Dolabellæ provincia Cilicia conſtituta eſt*; id autem contigit A. V. circiter 673. nam A. V. 675. *P. Servilius* conſul *Ciliciam* ac bellum contra piratas ſortitus fuit. Ceterum *Ciliciam* non tam cito, in provinciæ formam à *Romanis* redactam plura mihi perſuadent. Et quidem *Tigranes* cum *Antiocho Pio Syriam* eripuiſſet, *ſimul occupavit Ciliciam & ipſam Seleucidis parere ſolitam, quibus omnibus Ma-*

gada-

gadates regis ſui nomine cum exercitu præfuit per annos quatuordecim. Sed poſteaquam Mithridates à Lucullo victus, ad Tigranem confugit, Magadates eum exercitum in ſui regis auxilium abduxit. Horum auctor *Appianus* in Syriacis pag. 118. *Mithridates* à *L. Lucullo* victus, ad *Tigranem* A. V.
214 683. conceſſit. Quare *Tigranes* circa A. V. 670. *Ciliciam* campeſtrem occupavit, ejuſque ſatrapa *Magadates* per annos quatuordecim eandem cum regio milite tenuit. Juſtinus *lib.* XL. de *Tigrane* ſcribit: *Accitus in regnum Syriæ, per XVIII. annos tranquilliſſimo regno potitus eſt; neque bello alium laceſſere, neque laceſſitus inferre alii bellum neceſſe habuit.* *Tigranes* autem à *Pompejo* poſtea victus, *Syriam* ac finitimas provincias *Romanorum* poteſtati tradidit, ex Dione *lib.* XXXVI. A. V. 688. à quo ſi per octodecim annos retrocedamus, erimus ad A. V. 670. Quare *Cilicia* campeſtris *Tigrani* parebat, cum *Servilius Iſauricus* contra piratas in aſpera *Cilicia* bellum geſſit, nec ab iſto, vel *Dolabella*, quem proconſulem *Ciliciæ* proprie dictæ faciunt, bello laceſſitus; *tranquilliſſimo regno potitus eſt.* Scribit Dio *lib.* XXXV. *Pompejum* ſuperatis prædonibus, in urbem ſolos habitatores deduxiſſe, *quam Tigranes ante vaſtaverat*; ea vero urbs poſtrema eſt *Ciliciæ* campeſtris, inde poſtea aſpera *Cilicia* aſſurgente. Igitur *Tigranes* univerſam Campeſtrem *Ciliciam* occupavit. *Aſperam* vero *Ciliciam* quæ mari alluitur, ac *Tauri* jugis altera ex parte munitur, prædones tenebant: hinc ſubjecta *Pamphyliæ*, ac *Piſidiæ* campeſtria latrociniis infeſtantes, illinc vero mare univerſa intra fretum *Gaditanum* prædatoriis claſſibus procurſantes. *Romani* contra eoſdem *M. Antonium* Oratorem *M. Antonii* Triumviri avum, cum proconſulari imperio miſerunt. Hæc ipſe Antonius apud Ciceronem *lib.* 1. *de Oratore* ait: *Cum proconſul in Ciliciam proficiſcerer, Athenas veniſſem &c.* Idem vero Cicero *in Bruto* ait: *M. Gratidius M. Antonii perfamiliaris, cujus præfectus cum eſſet, in Cilicia eſt interfectus.* Res quidem triumpho, quem geſſit, dignas ille patravit; at vires iterum piratæ recuperarunt, præſertim regnante *Tigrane*, quod hic è re ſua putabat *Romanos* latronum incurſionibus infeſtari. *Dolabella Ciliciam* provinciam obtinuiſſe dicebatur, non quod vel campeſtrem, vel magnam ſaltem aſperæ provinciæ partem *Romani* poſſiderent, ſed quod contra *Cilices* bellum illi gerendum eſſet. In *Livio* paſſim legimus conſules provincias ſortitò obtinere, non quæ juris eſſent Populi R. ſed adverſus quas bellum iiſdem conſulibus gerendum foret. Libro XXI. anno primo ſecundi belli *Punici* ait: *Cornelio Hiſpania, Sempronio Africa cum Sicilia evenit.* Quo ſane tempore nihil in *Hiſpania* vel *Africa Romani* poſſidebant. *Lib.* XXXI. ſcribit: *P. Sulpicio Macedonia ſorte evenit, iſque rogationem promulgavit: vellent, juberent Philippo regi Macedonibuſque &c. bellum indici.* Cum *Romana* arma nunquam *Macedoniam* antea penetraſſent; primum enim illud contra *Macedones* bellum ſuſceperant. In illas tamen provincias conſules mitti dicebantur, quod adverſus eaſdem illis bellandum erat. Ita *Cn. Dolabellæ* Proprætori, ut diſerte legitur apud Ciceronem in *Verrina tertia num.* 70. non proconſuli, ut *Sigonius* ac *Uſſerius* illum vocant, *Cilicia provincia conſtituta* dicitur à *Cicerone*, quod adverſus latrocinantia *Cilicum* agmina bellum illi gerendum fuit, quo nomine *Cilicum Iſauri* ac reliqui populi è *Tauri* jugis in ſubjectis campis rapinas agentes veniebant, non vero *Cilices* tantum *Tracheotæ*. Profecto *Cn. Dolabellam* in neutra *Cilicia* exercuiſſe jus ſui magiſtratus allata ſuperius ex tertia *Verrina* teſtimonia demonſtrant; ibi enim *Verres* accuſatur quod *Lyciam, Pamphyliam, Piſidiam, Phrygiam* imperato frumento, aliiſque expilarit. Cur ab utraque *Cilicia* tam rapaces manus abſtinuit, ſi in eadem juriſdictionem exercuit? *Dolabellam* vero bellum geſſiſſe cum *Cilicibus*, *Verre* Legato ac pro quæſtore ejuſdem, idem *Cicero* tradit; *Quæramus*, ait, *etiam quid iſte in ultima Phrygia, quid in extremis Pamphyliæ partibus fecerit? qualis in bello prædonum ipſe fuerit, qui in foro populi R. pirata nefarius reperiatur?* num. 109. & num 51. ait: 215
Commotus eſt Dolabella, fecit id quod multi reprehenderant, ut exercitum, ut provinciam, bellum relinqueret, & in Aſiam, hominis nequiſſimi cauſa, in alienam provinciam proficiſceretur; & num. 54. narrat Verrem *exercitum & hoſtem reliquiſſe*, nempe *in bello prædonum*, uti proxime dicebat. Non diſſimulo ſemel *Ciliciam* nominari initio divinationis contra *Verrem*, cum Orator eidem exprobrat *furta atque flagitia non in Sicilia ſolum, ſed in Achaja, Aſia, Cilicia, Pamphylia, Romæ denique ante oculos omnium maxima turpiſſimaque.* At *Ciliciæ* nomine neutiquam intelligit aſperam, vel campeſtrem *Ciliciam*, ſed *Piſidiam*, *Lyciam*, ac partem *Phrygiæ*, quæ apud *Romanos* uno *Ciliciæ* provinciæ nomine ſignificabantur, vel certe exiguam *Ciliciæ* partem cis *Taurum*, ubi erant *Cybiſtra* ac *Caſtabula* urbes *Cilicum*, ut poſtea exponam. *Cicero* numerat furta à *Verre* facta *Aſpendi* ac *Pergæ*, quæ urbes in *Pamphylia* erant: at nullum peractum eidem latrocinium ſeu rapinam *Tarſi*, *Anabarzi*, aut *Mopſueſtiæ*, vel alio in oppido *Ciliciæ*. Nam id temporis *Magadates Tigranis Satrapa* campeſtrem *Ciliciam* cum exercitu citra *Taurum* tenebat, nec *Verres* potuit eo uſque rapaces manus extendere. *Publius Servilius* in Conſulatu A. V. 675. *Ciliciam* provinciam ſortitus, anno inſequenti proconſul per *Aſiam* ſuam in provinciam venit, ac prædones aggreſſus, plures illorum urbes expugnavit, quæ tamen omnes erant in *Lycia*, *Pamphylia*, & *Iſauria*; nulla ſane in *Cilicia* proprie dicta. *Sidam* cepit, de qua ait Strabo *L.* XIV. *pag.* 457. *Sida quidem, quæ Pamphyliæ urbs eſt &c. Phaſelis tres habens portus*, ab eodem occupata fuit. At Cicero in *Verrem* VI. *num.* 18. ait: *Phaſelis illa quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs ante Cilicum, atque prædonum; Lycii illam homines incolebant &c. Aſciverunt ſibi illud oppidum piratæ primo commercio, deinde etiam ſocietate.* Idem Cicero in agraria ſecunda contra Rullum ait: *Jubet venire quæ Attaleaſium, quæ Phaſelitum, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerenſem, & Orindicum, & Gedaſanum. Hæc P. Servilii imperio & victoria clariſſimi viri veſtra facta ſunt.* Nulla illarum urbium erat in *Cilicia*. Nam *Attalea* ab *Attalo Philadelpho* condita, urbs erat *Pamphyliæ*, *Olbiæ* proxima, quæ poſtrema erat provinciæ ac prope *Phaſelidem Lyciorum*, ex Strabone *lib.* XIV. *pag.* 459. *Olympus* erat inſignis civitas *Lyciæ* ſupra *Phaſelidem* ac *Corycum*, ex eodem *pag.* 458. Epiſtolam Synodicam provinciæ *Lyciæ* pro Synodo *Calchedonenſi* ad *Leonem* Imperatorem ſubſcripſere *Anatolius Epiſcopus Olympenſis*, & *Ariſtodemus Epiſcopus Phaſelitanus. Tomo* 4. *Concil. edit. Labbei pag.* 940. Hinc corrigendus eſt locus Ciceronis in *Verrina* III. ubi bis dicitur *P. Servilius* in provincia, in qua *Verres* legatione ac proquæſtura functus fuerat, *Olynthum urbem hoſtium cepiſſe.* Ubi *Olympum* reponas; nulla enim ea in regione *Olynthus*, quæ quondam in *Græcia* fuerat; & diſerte in agraria à *Servilio* publicum in fiſcum redacta ſcribit quæ fuerant *Olympenorum*, nempe civium *Olympi* in *Lycia*. Aſconius in *Verrinam tertiam* de *Servilio* ſcribit: *Bellum in Cilicia geſſit, deque ea triumphavit, captis Coryco, Olympo, Phaſelide, tribus magnis ejus terræ urbibus.* At nulla iſtarum ur-

bium ad *Ciliciam* ſpectabat. Eutropius *lib* VI. ait:
P. Servilius Ciliciam ſubegit, Lyciæ urbes clariſſi-
216 *mas oppugnavit, & cepit; in his Phaſelidem, O-*
lympum, Corycum Ciliciæ. Errat tamen (ut ſileam
de ſubacta *Cilicia*) dum *Corycum* à *Servilio* captam
putat fuiſſe in *Cilicia*; erat enim oppidum inter
Olympum ac *Phaſelidem* in *Lycia*, non autem al-
tera *Corycus*, quæ ſita erat in *Cilicia* aſpera, quam
Servilius non oppugnavit. *Strabo* ait *Zenicetum*
prædonum ducem in *Olympo* monte arcem poſſe-
diſſe, additque pag. 462. *Ejus etiam fuit Corycus,*
& Phaſelis, & multa Pamphyliæ loca, quæ cepit
Iſauricus. Idem etiam *pag.* 458 in *Lycia* ponit
Corycum inter *Olympum* & *Phaſelidem*. *Servilius*
Iſauriam difficili bello expugnavit, quæ tamen
erat provincia diſtincta à *Cilicia*, uti omnes no-
runt, cum teſte Plinio *lib.* V. *cap* 27. inter *Cili-*
ciam ac *Pamphyliam* ſita fuerit. Nullum huc uſ-
que oppidum *Ciliciæ* à *P. Servilio Iſaurico* expu-
gnatum apud hiſtoricos inveni. Appianus in *Mi-*
thridaticis pag 235. loquens de prædonibus, qui
aſperam *Ciliciam* tenebant, ait: *Nec Muræna hos*
prædones aggreſſus, quicquam effecit memorabile, nec
poſt eum Servilius Iſauricus. Itaque *Servilius* ni-
hil præclarum contra *Tracheotas Cilices* geſſit,
qui tamen ex ſeptima in Verrem, *unus plures præ-*
dones duces victos cepit, quam omnes antea. Scri-
bit *Cicero* contra eundem *Verrem* in tertia invecti-
va *Servilium quinquennium exercitui præfuiſſe*; qua-
re cum conſul A. V. 675. provinciam *Ciliciam* ſor-
titus fuerit, anno V. 680. *Romam* ad triumphum
reverſus eſt. *Lucius Octavius* ex conſulatu quem
A. V. 679. geſſit, ſucceſſor *Servilii* in provin-
ciam venit, ubi anno ſequenti proconſul ibidem
nulla re memorabili geſta, morbo interiit. *Lu-*
cius Lucullus conſul *Galliam Narbonenſem* ſortitus,
L. Octavii morte intellecta, ac fama belli tertii
Mithridatici circumquaque reſonante, curavit ut
proconſul in *Ciliciam* mitteretur, quod etiam ob-
tinuit. Immo *Aſiam* etiam provinciam habuiſſe
teſtatur Vellejus *lib.* II. ubi *Aſiam ſortitus* dicitur.
Hoc ipſum patet ex Dionis *libro* 35. in cujus frag-
menti initio ſcribit, cum bellum Mithridaticum
protraheretur, *Lucullum* in ſuſpicionem veniſſe,
quod hoſtem debellare recuſaret, ut diutius cum
imperio eſſet: *Itaque*, inquit, *tum Romani impe-*
rium in Aſia prætoribus aſſignaverunt, A. V. 685.
quo *Lucullo* imperium imminuerent. *Mithridates*
Bithyniam primo belli impetu irrumpens, *Cyzi-*
cum terra marique obſedit. Appianus *in Mithri-*
dat. pag 222 ait: *Dum hæc ad Cyzicum geruntur,*
Eumachus Mithridatis dux, incurſionibus infeſtans
Phrygiam, multos Romanos interfecit cum liberis &
conjugibus, Piſidas ac Iſauros ſubigens, & Ciliciam.
Ex his patet aliquam portionem *Ciliciæ Romanis*
A. V. 681. in quem *Cyzici* obſidio protracta fuit,
ſubjectam fuiſſe; neque enim aſperam *Ciliciam*,
quam tenebant piratæ rebus *Mithridatis* peruti-
les, devaſtaſſent ejuſdem præfecti, uti neque cam-
peſtrem *Ciliciam*, quæ *Tigrani* Regi *Armeniæ* ami-
co ac genero patebat. In *Liviana* epitome *lib.*
XCIV. *Phrygia* tantum à præfectis regiis infeſtata
dicitur. Ea tamen pars *Ciliciæ Romanis* ſubdita
adeo exigua erat, ut vix tria ejuſdem oppida in-
ferius laudare poſſim; tantum abeſt, ut provin-
ciæ nomine digna videatur. *Mithridates* A. V.
683. rebus ſuis deſperatis, ubique *Lucullo* vincen-
te, cum duobus equitum millibus ad *Tigranem* ge-
nerum conceſſit. Cum vero *Tigranes* bellum con-
tra *Romanos* adornaret, *Magadates* ejuſdem præ-
fectus, qui per annos quatuordecim *Ciliciam* cam-
peſtrem unaque *Syriam* obtinuerat, copiis ex utra-
que provincia revocatis, ad *Tigranem* ſe contulit.
Horum auctor eſt *Appianus*, cujus verba ſuperius
recitavi. Tum primum *Cilicia* campeſtris, in qua
Tarſus, Arnabazum, aliæque urbes erant, in *Romano-*
rum poteſtatem veniſſe teſtatur *Pompejus* apud 217
Plutarchum, *Tigranem* Regem, deditione facta,
in caſtra *Romana* profectum, hiſce alloquutus:
Lucullum incuſare liceat, ab illo namque Syria, Phæ-
nicia, CILICIA, Galatia, Sophene vobis ablatæ
ſunt. Hoc ipſum ex *Appiano* colligitur, qui in
Syriacis *pagina* 119. ſcribit poſt *Magadatis* è *Sy-*
ria abſceſſum, *Antiochum Antiochi Pii* filium, *Sy-*
ris non invitis, in regnum ſeſe inſinuaſſe: *Nec*
Lucullus, inquit, *qui primus Tigrani bellum intu-*
lit, & recens acquiſitis terris (eas inter erat *Cilicia*
campeſtris) *eum expulit, Syro avitam poſſeſſionem*
invidit. Pompejus apud *Juſtinum lib.* XL. *Antio-*
cho objecit, quod antea *Syria* à *Magadate Arme-*
nio præſidio munita, in angulo *Ciliciæ* latuiſſet.
Itaque ab anno Urbis 670. ad A. 683. *Cilicia* in
partes diviſa quatuor à pluribus tenebatur. Ma-
jorem quidem illius partem *Tigranes* occupabat,
qui etiam ultra *Euprathem* cum copiis profectus,
quædam *Meſopotamiæ* oppida occupavit; alteram
vero *Ciliciæ* partem tenebant, uti diximus, præ-
dones toti aſperæ, ut vocant, imperitantes; *An-*
tiochus ejuſdem angulum cum præſidio poſſidebat:
quibuſdam etiam oppidis in *Romanorum* poteſta-
tem redactis. Ceterum incompertum eſt, num
Cilicia campeſtris poſt *Armeniorum* abſceſſum ſpon-
tanea deditione ſeſe *Lucullo* tradiderit, vel miſſo
ab eodem milite occupata fuerit. *Romanorum* pri-
mus qui cum magiſtratu ac imperio in *Cilicia* cam-
peſtri fuiſſe apud hiſtoricos invenitur, eſt *Q. Mar-*
cius Rex, qui conſul A. V. 686. *Ciliciam* provinciam
ſortitus, anno inſequenti cum tribus legionibus
in eandem venit. Salluſtius *lib* V. hiſtoriarum
apud Priſcianum *lib.* XVIII. ſcribit: *At Lucullus*
audito Q. Marcium Regem pro conſule per Lyca-
oniam cum tribus legionibus in Ciliciam tendere &c.
Dio etiam *libro* XXXV. ait *Ciliciam* provinciam *Q.*
Marcio mandatam. Etenim *Romani* ea parte oc-
cupata, piratas utrinque claudebant, contra quos
jam claſſes variis in locis adornabant, *Pompejo*
maritimæ contra eoſdem expeditionis imperatore
ſumma cum poteſtate deſtinato. Is eodem A. V.
687. pluribus legatis cum ſua quibuſque claſſe in
omnes maris receſſus miſſis, cum ingenti navium
numero contra *Tracheotas Cilices* navigavit, de qui-
bus ſcribit Appianus in *Mithridaticis pag.* 234.
Præcipue excurrebant ex hac parte Ciliciæ aſpera,
importuoſaque, & altiſſimis aſſurgente cacuminibus,
unde ab omnibus communi nomine appellabantur Ci-
lices. Nuſquam ab Urbe condita nec majori ap-
paratu bellum à *Romanis* ſuſceptum, nec brevio-
ri tempore profligatum fuit. Auctor eſt *Plutar-*
chus quingentas naves inſtructas, centum ac vigin-
ti millia peditum, equitum quatuor millia conſcri-
pta, quinque ſupra viginti legatos & omnes qui-
dem prætorios *Pompejo* additos. Ejus belli exi-
tum paucis idem complectitur in *Pompejo* ſcribens:
Piratæ inſtructis navibus apud Coraceſium Ciliciæ,
advenientem Pompejum excepere, cum quo inita pu-
gna, profligati atque obſeſſi ſunt. Tandem ſumma
ope ſalute petita, ſeſe ac urbes &c. tradidere. Stra-
bo *libro* XIV. *pag.* 459. ait: *Inde fines Pamphyliæ,*
& Coraceſium aſperæ initium Ciliciæ, quod & *ſi-*
tum in petra prærupta ibidem dicit. Synodum
Calchedonenſem inter Epiſcopos *Pamphyliæ* ſub-
ſcripſit *Obremus Coracenſis tom* 4. *Concil. edit.* Lab-
bei *cit. pag* 791. Hinc patet totam aſperam *Cili-*
ciam in prædonum poteſtate fuiſſe, antequam
Pompejus maritimo eoſdem prœlio victos, dedi-
tione reciperet. Igitur A. 687. cum *Marcius* pro-
conſul campeſtrem *Ciliciam* cum tribus legionibus 218
teneret, *Cn. Pompejus* proconſul aſperam quoque
expugnavit.

Tum *Cilicia* inter præcipuas *Romani* imperii
pro-

provincias numerari cœpit; ſiquidem utramque *Ciliciam*, aſperam ac campeſtrem, *Pamphyliam*, *Piſidiam*, *Iſauriam*, *Cyprum*, *Lycaoniam* cum parte *Phrygiæ* majoris *Laodiceam* uſque complectebatur, illamque conſules ſortiebantur, cum interim *Aſia* ac *Bithynia* prætoribus aſſignarentur. *P. Lentulus Spinther*, *Appius Claudius*, ac omnium optimus *M. Tullius Cicero*, eandem proconſules adminiſtrarunt. Verum bello civili exorto, *Ciliciensis* provincia imminuta fuit, tribus ab eadem diœceſibus abſtractis, teſte Cicerone *lib.* XIII *fam. epiſt.* 67. ad *P. Servilium*. Sigonius *lib.* I. *de jure ant. Provinc.* ſcribit has diœceſes fuiſſe partem majoris *Phrygiæ*, *Piſidiam*, ac *Lycaoniam*. Ex quidem partem illam *Phrygiæ*, quam poſtea *Pacatianam* dixere, cujus metropolis erat *Laodicea*, *Aſiaticæ* juriſdictioni adjunctam fuiſſe ex laudata epiſtola ad *Servilium Aſiæ* proconſulem *Sigonius* recte probavit. At *Lycaoniam Piſidiæ* partem à *Romanis* habitam ex his *Plinii* verbis infertur *lib.* V. *cap.* 27. *Piſidarum colonia Cæſarea, eadem Antiochia. Oppida Oroanda, Sagalaſſus. Hos includit Lycaonia in Aſiaticam juriſdictionem verſa.* Haud tamen arbitror ſuperſtite *Cicerone*, *Piſidiam* ad proconſulem *Aſiæ* poſt inchoatum bellum civile, ſpectaſſe. *Lycaoniam* quidem *Aſiæ* provinciæ adjunctam, ex *Cicerone* diſcimus *lib.* XIII. *epiſt.* 73. in qua *Q. Philippo* proconſuli *Aſiæ* commendat *Antipatrum Derbetem*, cui ille iratus dicebatur, ejuſque filios veluti obſides ſecum in *Italiam* è provincia duxerat; *Derbe* vero, uti prænotavi, erat in *Lycaonia*. Quare eam *Lycaoniæ* partem, quam *Romani* poſſidebant, proconſul *Aſiæ* moderabatur. Tertia autem diœceſis, quam à *Ciliciensi* ſua olim provincia disjunctam ait *Cicero*, fuit *Pamphylia*, quod *Sigonius* non advertit. Id ſatis aperte prodit *P. Lentulus Spinther epiſt.* 15. inter familiares Ciceronianas *lib.* XII. ubi ait: *Claſſem fugientem perſecuti ſumus uſque ad Sidam, quæ extrema regio eſt provinciæ meæ*; Ea vero epiſtola ſubſcribitur: *Dat. IV. Nonas Jun. Pergæ.* At *Sida* & *Perga* erant urbes *Pamphyliæ*, quarum utraque poſtea evaſit metropolis duarum diœceſium Eccleſiaſticarum primæ ac ſecundæ *Pamphyliæ*. *Lentulus Spinther* erat pro quæſtore *C. Trebonii* proconſulis *Aſiæ*, quem *Dolabella* occidit. Idem vero Lentulus *epiſt.* 14. ſcribit: *In Aſiam redii, ut reliquias mei laboris colligerem, ac pecuniam quam primam Romam mitterem.* Quod vero alteruter Conſulum dicebatur in *Aſiam* contra *Dolabellam* venturus, rogat *Ciceronem*: *at Aſiam*, inquit, *obtineam, dum ipſorum alteruter venit.* Quare ſi *Sida*, quæ ſupra *Pergam* eſt verſus *Ciliciam*, vocatur à *Lentulo* proquæſtore *Aſiæ extrema regio provinciæ meæ*, *Pamphylia* id temporis erat intra juriſdictionem Proconſulis *Aſiæ*, cum antea Cicero *lib.* III. *famil. epiſt.* 5. cum eſſet proconſul *Ciliciæ*, dixerit *Sidam maritimam partem provinciæ ſuæ*. Sub Triumviris *Ciliciæ* provincia magis arctata fuit. Nam *Antonius Cyprum* ac aſperam *Ciliciam Cleopatræ* dedit, *Piſidiam*, *Iſauriam*, ac *Lycaoniam* regi *Amyntæ*; unde *Ciliciam* campeſtrem *Syriæ* legato ſubjecit, ac *C. Soſius* A. V. 716. *Syriæ & Ciliciæ ab Antonio præfectus* dicitur Dioni *lib.* XLIX. Mortuo vero *Amynta* rege *Galatiæ*, *Auguſtus* A. V. 729. *Piſidiæ*, *Iſauriæ*, ac *Lycaoniæ* diœceſes ſubjecit Proprætori *Galatiæ*, quam in provinciæ formam redegerat. *Ciliciam* vero aſperam poſt extinctum *Antonium*, *Archelai*
219 *Cappadocis* regno adjecit, ita ut ſola *Cilicia* campeſtris in *Romanorum* ditione remanſerit. Baronius in *Apparatu num.* 86. ait: *Nec ulla dubitatio eſt, ſub provincia Syriæ Ciliciam eſſe redactam*; nempe imperante Auguſto. At Uſſerius *tom.* 2. *Annal. pag.* 530. ad A. M. 4000. ait anno quinto ante vulgarem epocham Chriſtianorum, *Ciliciæ proconſulatum obtinuiſſe* Quirinum, ac in vicinam *Syriam* cum extraordinaria poteſtate miſſum, ad cenſum peragendum. Montacutius *in Apparatu* IV. *num.* 25. ait: *Erant Syria & Cilicia diſtinctæ ſemper provinciæ conſulares*; ubi impugnat allatam *Baronii* ſententiam. In primis *Baronius* alibi, ut difficultatem quandam evaderet, *Ciliciæ* iterum impoſuit proconſulem. Nam ad annum IV. imperii *Claudii*, cum videret in *actis Apoſtolicis cap.* 13. *Sergium Paulum Cypri* proconſulem appellari, cum tamen ex *Strabone Cyprus* eſſet provincia prætoria, ſcribit *num.* 11. *Cyprum* ſæpe honoris cauſa ſubditam fuiſſe regimini Proconſulis *Ciliciæ*; *Sic igitur*, inquit, *Sergium Paulum proconſulem nominatum eſſe putamus, quod etiam Ciliciam proconſularem provinciam adminiſtraret.* Ad id temporis *Vibius Marſus* erat Proconſul *Syriæ*, teſte *Tacito*, ut *cap.* 16. oſtendam. Rem tamen *Baronius* diſcere poterat ex Dione *lib.* LIV. *ad* A. V. 732. *Eodem tempore*, inquit, *Cyprum ac Galliam Narbonenſem, quia nihil armis ſuis indigerent, populo reddidit, atque ita proconſules etiam in iſtas provincias mitti cœperunt.* Etenim omnes Rectores provinciarum Populi R. lege Auguſta proconſules nuncupabantur, uti ſupra ex *Tacito*, *Suetonio*, ac *Dione* oſtenſum eſt. Illæ vero provinciæ à *Strabone* prætoriæ dictæ ſunt, quod ad eas gubernandas Senatores prætura functi, mittebantur, quamvis hi proconſules dicerentur. In inſcriptione Gruteri *pag.* 360. 3. *P. Aquius Scaura* C. CESARE *Caligula* imperante, PRO CONSULE PROVINCIAM CYPRUM OBTINVIT. *Creta* etiam ex *Strabone* erat provincia prætoria, & tamen Tacitus *lib.* III. *An. Tiberio* Imp. IV. *Druſo* II. Coſſ. A. V. 774. ait: *Ancharius Priſcus Cæſium Cordum proconſulem Cretæ poſtulaverat repetundis.* Ita *Sergius Paulus* Proconſul *Cypri* fuit, nec in *Cilicia* ejus proconſulatus quærendus eſt. Tacitus *lib.* XIII. ait: *Coſſutianum Capitonem Cilices detulerant, maculoſum fœdumque & idem jus audaciæ in provincia ratum, quod in urbe exercuerat.* Ex his colligo *Coſſutianum* ex prætura urbana *Ciliciæ* provinciæ impoſitum rectorem A. V. 810. *Nerone* II. & *L. Calpurnio Piſone* Coſſ. ex *Tacito* ibidem, cum eo anno *Numidius*, ſeu *Vinidius Quadratus Syriæ* legatus præeſſet. Etenim Tacitus *lib.* XII. ſub conſulatu *Claudii* V. & *Cornelii Orphiti* A. V. 804. *Vinidium Quadratum præſidem Syriæ* laudat, ac deinde *lib.* XIV. ad conſulatum *Neronis* IV. ac *Cornelii Coſſi* A. V. 813. ſcribit: *Corbulo in Syriam acceſſit, morte Vinidii legati vacuam.* Alterum *Ciliciæ* rectorem, furiorum ac pœnæ ſocium addit Juvenalis *Satyra* 8. *v.* 93 nempe Tutorem:

Et Capito & Tutor ruerint, damnante Senatu,
Piratæ Cilicum.

At certum eſt Tutorem non fuiſſe præſidem *Syriæ*, ut ex eorundem catalogo cap. 16. apparebit. Hinc falſo aſſeruit *Baronius Ciliciam* ſub provincia *Syriæ* redactam fuiſſe. Quod vero etiam imperante *Auguſto*, *Cilicia* diverſum à *Syriæ* legato rectorem habuerit, deduco ex *Strabone*, qui ſub *Auguſto* ac *Tiberio* vixit; is enim aſſignans cauſam, cur *Auguſtus* aſperam *Ciliciam* à juriſdictione *Romanorum* magiſtratuum abſtractam, *Archelao* Regi *Cappadociæ* ſubdiderit, ait: *Viſum eſt præſtare, ut ſub rege eſſent, quam ſub Romanorum præfectis, qui ad* 220 *juriſdictionem mittebantur, neque ſemper adfuturi, neque cum armis.* *Lib.* XIV. *pag.* 461. Si *Cilicia* campeſtris, imperante *Auguſto*, fuiſſet ſub præſide *Syriæ*, adfuiſſet præfectus cum armis, nam Legato proprætori *Syriæ* parebant, *Tiberio* imperante, quatuor legiones, Tacito teſte *lib.* IV. *Annal.* quamvis ſub *Auguſto* tres tantum in *Syria* legio-

legiones fuerint, ex Joſepho *lib.* XVII. *cap.* 12. Itaque ibidem deſignantur gubernatores, qui in *Ciliciam* juris dicendi tantum cauſa mittebantur, ſine ullo imperio militari. Et bi quidem *Augusto* rerum potiente, non dicebantur proconſules poſt factam diviſionem provinciarum, ſed proprætores; *Cilicia* enim erat inter provincias, quas ſibi adminiſtrandas Auguſtus reſervaverat. Dio *lib.* LIII. eadem diviſione recitata ait: *Recenſui autem provincias hoc modo, quoniam nunc earum quævis ſuum habet peculiarem præfectum; cum antiquitus binis vel ternis ſinguli præficerentur.* Nuſquam tamen ſub *Auguſto Cilicia* campeſtris à rectore alterius provinciæ adminiſtrata legitur; neque enim Proprætori *Pamphyliæ* ſubjici potuit, quod inter *Pamphyliam* ac *Ciliciam* campeſtrem *Archelaus* totam aſperam *Ciliciam* tenebat, quæ cum per mille trecenta ac viginti ſtadia porrigeretur, (navigationem ejus oræ maritimæ deſigno) nequaquam utraque provincia ab uno regi poterat, cum ambæ tanto terrarum ſpatio ſepararentur. Proprætor *Galatiæ Lycaoniam Ciliciæ* propinquam regebat, illamque cum ceteris provinciis quæ *Amyntæ* regnum componebant, *M. Lollius* omnium primus juſſu *Auguſti* proprætor adminiſtravit; ſed nullum illi jus in *Ciliciam* fuiſſe colligitur ex Strabone *lib.* XII. *pag* 368. ubi ait: *His adjecerunt Romani undecimam præfecturam de Cilicia, quæ ante Archelai fuit circa Caſtabala & Cybiſtra, uſque ad Antipatri Derbem prædonis. Prævuit autem Archelao etiam aſpera circa Eleuſſam Cilicia, & ea omnis, in qua prædonum cœtus coiverant.* Itaque ea pars *Ciliciæ* ac *Lycaoniæ* uſque ad *Derbem Archelao Cappadoci* ſubdita erat, ac propterea *Cilicia* campeſtria à provinciis proprætoris *Galatiæ*, ditione *Archelai* interjacente, ſeparabatur. Audiatur *Cicero* non ille *Romæ* antea orator, ſed tunc Imperator in *Cilicia* ab exercitu ſalutatus, in *epiſt.* 4. *lib.* XV. *fam.* ad *Catonem* ubi ait: *Itaque exercitum mihi ducendum per Cappadociæ regionem eam, quæ Ciliciam attingeret, putavi.* Et ſtatim: *Itaque in Cappadocia extrema non longe a Tauro apud oppidum Cybiſtra caſtra feci, ut & Ciliciam tuerer, & Cappadociam tenens, nova finitimorum conſilia impedirem.* Cum *Auguſtus* aſperam *Ciliciam Archelao* tradidiſſet, ut hæc ejuſdem regno conjungeretur, *Cybiſtrenſem* ac *Caſtabalenſem* diœceſim a *Ciliciæ* provincia abſtractam, ejuſdem regno adjecit: neque enim decebat regem per *Romanorum* ditionem ex *Cappadocia* in aſperam *Ciliciam* paſſim tranſire. Illæ urbes erant in confiniis *Ciliciæ* cis *Taurum*, *Cappadociæ* finitimæ. Hinc *Caſtabalenſis* Epiſcopus erat in diœceſi Metropolitæ *Ciliciæ* ſecundæ, & Synodum Mopſueſtenam in *Cilicia* ſubſcribit *Stephanus Epiſcopus Caſtabaleæ civitatis. Tom.* V. *concil. edit. Labbei pag.* 501. *Synodum* vero *Chalcbedonenſem* cum Epiſcopis *Cappadociæ* ſecundæ *Cyras Cybiſtrenenſis*; ibidem *tom.* 4. *pagina* 789. qui *pagina* 377. dicitur *Cybiſtrenſis*. Aliam hujus tractus *Ciliciæ* urbem prodit *Appianus* in Mithridaticis *pagina* 343. ubi ait *Pompejum Ariobarzanis* regis *Cappadociæ* ditionem auxiſſe, *Sophenia Gordenaque* attributis: *Eidem*, inquit, *dedit etiam Ciliciæ civitatem Gabala, & quaſdam alias.* Hæc eſt exigua illa pars *Ciliciæ*, quam *Romani* cis *Taurum* poſſidebant, à qua nomen ſortiebatur provincia, quam *Sylla*, *Cn. Dolabella*, *L. Octavius*, ac *Lucullus* obtinuere.
221 Horum poſtremus *Ciliciam* provinciam poſtulavit, ut inquit *Plutarchus* in *Lucullo*, *arbitratus, ſi Ciliciam Cappadociæ propinquam tenuiſſet, fore ut alter nemo ad Mithridaticum bellum deſtinandus eſſet.* At *Cilicia* cis *Taurum* circa *Caſtabula* ac *Cybiſtra* eſt finitima *Cappadociæ*. Hæc aperte demonſtrant *Ciliciam*, imperante *Auguſto*, ac in *Cappadocia* &
A *Cilicia* aſpera regnante *Archelao*, neque *Pamphyliæ*, neque *Galatiæ* proprætoribus ſubjici potuiſſe, ſed peculiares eidem rectores impoſitos fuiſſe, ut poſt *Auguſtum Coſſutiani* ac Tutoris exempla convincunt. In vetuſtis inſcriptionibus *pag* 1102. 9. quidam *Haterianus* laudatur

LEG. AVG. PR. PR
PROVINC. CILIC

Legatus Auguſti pro prætore provinciæ Ciliciæ. Lege 3 *D de teſtibus* §. 3. dicitur: *Divus Hadrianus Vivio Varo legato provinciæ Ciliciæ*: & *L.* 2. Cod. *de jure immunit.* nominatur reſcriptum *ad Benidium*
B *Rufum legatum Ciliciæ*. Et *L.* 1. Cod. *de generali abolit.* legitur: *Imp. Antoninus Rutiliano conſulari Ciliciæ*. *Dio* etiam in vita *Hadriani* teſtatur *Apronianum* ipſius patrem *Ciliciæ* præfuiſſe. *Flavio Vopiſco* in *Aureliano cap.* 42. commendatur *Aurelianus* proconſul *Ciliciæ*. Itaque ſub Cæſaribus *Cilicia* diverſum à legato *Syriæ* rectorem habuit, quamvis non eodem ſemper modo appellatum.

Lycia, imperante *Auguſto*, libera & immunis erat. Illam olim *Romani Rhodiis* ob egregie ab ipſis navatam operam bello contra *Antiochum*, tradiderunt; ſed cum poſtea *Perſeo* regi *Macedoniæ* faviſſent, eandem illis ademerunt, ac liberam eſſe
C juſſere. *Sigonius* ex tertia *Verrina* erudite oſtendit non fuiſſe immunem, cum *Verres* proquæſtore eiſdem frumentum, coria, aliave id genus *Lyciis* imperaverit. Cum bello civili *Lycia* à *M. Bruto* graviſſimam cladem accepiſſet, *Antonius* Triumvir *Lyciis* immunitatem conceſſit, ex Appiano *lib.* V. *bel civ. pag* 675. Ceterum *Claudius* Imperator A.V. 796. libertatem *Lyciis* ademit, ſeu propter exitiales inter eoſdem diſcordias, uti ſcribit Suetonius *capite* 25. ſive quod ad cædem uſque quorundam *Romanorum* tumultuando progreſſi eſſent, eoſque *Pamphyliæ* Rectori adjecit, quorum auctor Dio *lib.* LX. Ita apud Gruterum *pag.* 458. 6. no-
D minatur *C. Porcius Quirina Priſcus Longius*

PROCOS. LYCIAE. PAMPHYLIAE

Alterum epigramma videatur *pag.* 491. 12. Strabo, quo ſcribente *Lycii* erant liberi & immunes, *lib.* XIV. *pag.* 456 ait: *Tres ac viginti urbes habent, & ex ſingulis in eam, quæ ipſis commoda videtur, coeunt, ac de rebus publicis conſultant.* Ubi pluribus ejus gentis politiam deſcribit.

Quarta *Auguſti* provincia in *Aſia* erat *Syria*, cui legatum proprætorem ſemper impoſuit, addito trium legionum præſidio, ut quicquid terrarum ab *Ægypti* confiniis ad *Armeniam* uſque longo terrarum
E ſpatio prætendebatur, in officio contineret. Dixi ſuperius *Tigranem* ab A.V. 670. uſque ad A. 783. *Syriam* tenuiſſe per *Magadatem* ſatrapam, quo cum exercitu in *Armeniam* revertente, *Antiochus An-* 222
tiochi Pii regis *Syriæ* filius in vacuum hoſtibus regnum ſeſe inſinuavit. At *Pompejus Mithridate* ac *Tigrane* ſuperatis, in *Syriam* deſcendens, ac ditiſſimum regnum occupans, in provinciæ illud formam redegit, ac *Antiocho* avitum *Seleucidarum* regnum repetenti, reſpondit: *Ne volenti quidem Syriæ, nedum recuſanti daturum ſe regem, qui XVIII. annos, quibus Tigranes Syriam tenuit, in angulo Ciliciæ latuerit.* Juſtinus *lib.* XL. Idem tradit Ap-
F pianus *in Syriacis pag.* 119. & 133. Errat autem *Juſtinus*, dum hunc *Antiochum*, quem *Pompejus* regno privavit, vocat *Antiochi Cyziceni* filium; erat enim ejuſdem nepos, ac filius *Antiochi Pii* ac *Selenis*, cognomine *Aſiaticus*, uti recte *Appianus* advertit. Sed nec Cicero recte dixit in Verrina 6. de hoc *Antiocho* ejuſque fratre: *Reges Syriæ Regis Antiochi filios pueros ſcitis Romam nuper veniſſe, qui venerant, non propter Syriæ regnum, nam id ſine controverſia obtinebant, ut à patre & à majoribus* acce-

acceperant, ſed regnum Ægypti ad ſe & ad Selinem matrem ſuam pertinere arbitrabantur. Subdit *Antiochum* per biennium fere *Romæ* commoratum, & in patriam navigantem in *Sicilia* exſcendiſſe, eique *Verrem* Prætorem pretioſiſſimum vas ſurripuiſſe. *Cajus Verres* erat prætor *Siciliæ* A. V. 681. *C. Caſſio Varo* Coſ. ex *Verrina tertia*, quem magiſtratum per triennium in *Sicilia* geſſit. Ad id temporis *Tigranes* regno *Syriæ tranquilliſſime*, ut ait *Juſtinus*, potiebatur, nec illud filii *Antiochi Cyziceni ſine controverſia obtinebant*, ut *Cicero* exiſtimavit. *Plutarchus* etiam ſcribit *Lucullum* poſt fugatum ultimo prœlio *Mithridatem* A. V. 683. *Appium Clodium* ad *Tigranem* miſiſſe, qui ab eodem *Mithridatem* repoſceret; *Appius* vero apud *Antiochiam* à *Tigrane* in colloquium admiſſus fuit; cum id temporis *Antiochus Aſiaticus Syria* exactus, in angulo *Ciliciæ* lateret, quod illi apud *Plutarchum Pompejus* objecit. *Appianus* ſcribit *Tigranem Syriam* tenuiſſe per annos quatuordecim: *Juſtinus* vero duodeviginti. Facile alter alteri conciliatur. Nam reapſe *Armenius* annos XIV. in *Syria* regnavit. Verum anno V. C. 684. *Syriam* amiſit, *Armeniorum* exercitu ad *Tigranem* ad bellum contra *Lucullum* profecto. *Pompejus* anno urbis 688. cum contra *Tigranem* antea à *Lucullo* ingenti clade profligatum, moviſſet, *Tigranes* ſupplex in *Pompeji* caſtra venit, qui eidem paternum *Armeniæ* regnum conceſſit; at quæ præterea ſua fecerat, haud illa exigua (erant enim præter cetera, partes quædam *Cappadociæ*, *Syriæ*que, item *Phœniciæ*, *Sophenæ*que, regio *Armeniæ* finitima) ei ademit, atque inſuper pecuniam imperavit. Itaque illum *Pompejus* coëgit cedere juri, quod tum armis, tum *Syrorum* invitatu, in *Syriam* habuerat anno decimo octavo, poſtquam *Syriam* occupaverat. Quod vero addit *Juſtinus* toto eo temporis ſpatio nec à quopiam bello laceſſitum, nec ipſum ulli bellum inferentem, *tranquilliſſime* regno *Syriæ* potitum, admitti nequit; nam *Ptolomaidem* A. V. 683. in *Phœnicia* obſedit ac cepit, ex Joſepho *lib.* XIII. *cap.* 24. dein *Selinem* Reginam intra *Seleuciam Meſopotamiæ* oppidum diuturna obſidione in poteſtatem redactam, interemit, ex Strabone *lib.* XVI. *pag.* 516. Verba ejus ſunt: *In quo*, nempe oppido, *Tigranes Cleopatram*, *cui Selinis fuit cognomentum*, *interemit aliquandiu incluſam*, *cum Syria excidiſſet*, Plutarchus etiam in Lucullo de *P. Appio Clodio* ad *Tigranem Luculli* legato ait: *Antiochiam circa Daphnem pervenit*, *ubi Tigranem quaſdam in Phœnicia oppugnantem urbes opperiri juſſus &c.* Eas inter fuit *Ptolemais*, uti ex *Joſepho* prænotavi. Ceterum *Pompejus* cum reditum
223 in *Italiam* adornaret, *M. Æmilium Scaurum* quæſtorem *Syriæ* præfecit, cui Senatus *Marcium Philippum*, & dein *Marcellinum Lentulum*, ambos prætorios, ſuffecit, quorum unus *Syriam* tenuit A. V. 695. alter anno inſequenti. Poſtea cum bellum ab *Arabibus Syriæ* ſemper inſtaret, proconſules eidem provinciæ imponi cœperunt, quorum primus fuit *A. Gabinius* lege *Clodia* proconſul in *Syriam* miſſus cum imperio in *Perſas* uſque ac *Babylonem.* At de proconſulibus *Syriæ* integro capite 16. ſermo redibit, ubi etiam plurium ſcriptorum errores confutabo.

Has quidem *Aſiæ* provincias partim *Auguſtus*, partim Senatus Populuſque *Romanus* per proprætores, vel proconſules regebat, ita tamen ut proconſules annuum magiſtratum gererent, legati vero proprætores plus minuſve in provinciis ſuis ab *Auguſto* pro libito detinerentur. Duo autem præter memoratos in Orientem Rectores mittebantur: alter in *Ægyptum* ab *Auguſto*, alter in *Cretam* ac *Cyrenem* à Populo. Cum *Auguſtus* A. V. 724. *Alexandriam* occupaſſet, *Ægyptum* in provinciæ formam redegit, quæ cum eſſet populo frequentiſſima, & annonæ ac pecuniarum copia abundaret, incolæ vero morum levitate, ac rerum novarum ſtudio ſuſpecti haberentur, *Auguſtus* non Senatoribus, ſed ex ordine equeſtri viris *Ægyptum* regendam tradere decrevit; immo vetuit, ne quis Senator in *Ægyptum* proficiſceretur, niſi ipſe nominatim id permiſiſſet. *Cornelius Gallus* poeta inſignis ac eques *Romanus*, quod ad *Parætonium* egregiam *Auguſto* operam contra *Antonii* claſſem navaſſet, *Ægypto* præpoſitus fuit. Tacitus *lib.* I. *hiſtor.* ait: *Ægyptum copiaſque quibus coërcetur*, *jam inde à Divo Auguſto*, *equites Romani obtinent loco regum. Ita viſum expedire*, *provinciam aditu difficilem*, *annonæ fœcundam*, *ſuperſtitione ac laſcivia diſcordem & mobilem*, *inſciam legum*, *ignaram magiſtratuum domi relinquere.* Duæ legiones provinciam in officio continebant. Idem *lib.* XII. ait: *Divus Auguſtus apud equeſtres*, *qui Ægypto præſiderent*, *legi agi*, *decretaque eorum proinde haberi juſſerat*, *ac ſi magiſtratus Romani conſtituiſſent: mox alias per provincias*, *& in urbe pleraque conceſſa ſunt*, *quæ olim à prætoribus noſcebantur.* Id novi apud *Romanos* exempli fuit; nunquam enim niſi prætoriis aut conſularibus viris provinciarum ordinaria adminiſtratio committebatur, ac poſt diviſionem provinciarum ab *Auguſto* factam, illarum rectores à Populo eligebantur, qui prætura urbana vel conſulatu perfuncti erant; inde provinciæ prætoriæ vel conſulares, uti diximus, appellatæ. At *Auguſtus* etiam equites nullo antea magiſtratu decoratos, non ſolum *Ægypto*, ſed aliis etiam quibuſdam provinciis, quæ ad ipſum ſpectabant, impoſuit, iis præſertim quæ antea à regibus tenebantur, excepta tamen *Syria*, ac *Hiſpania Tarraconenſi*, quibus viros conſulares præeſſe voluit; unde poſtea *Tiberius* reprehenſus apud Suetonium *cap.* 41. *quod Hiſpaniam ac Syriam per aliquot annos ſine conſularibus legatis habuerit.* Judæam poſt relegatum *Archelaum Coponio* equiti *Romano Auguſtus* demandavit. ex Joſepho *lib.* XVIII. *antiq. cap.* 1. quod ipſum Strabo ſcripſit in fine *lib.* XVII.

Libyam provinciam *Africæ*, quæ & *Cyrenaica* ab urbe metropoli *Cyrene* dicta eſt, teſtamento regis *Ptolomæi Apionis Romani* obtinuerunt Olympiade 176. V. C. 678. ex Appiano *libro* I. *de bel. civ. pag.* 420. quam una cum *Creta Auguſtus* Populo conceſſit. Strabo *lib.* XVII. *pag.* 577. *Nunc*, inquit, *provincia eſt Cyrenaica cum Creta conjuncta.* Suetonius *cap.* 2. *de Veſpaſiano* ſcribit: *Quæſtor Cretam & Cyrenas provinciam ſorte cepit.* Impe- 224
rante *Auguſto* erat provincia, ac proconſules in eandem annui mittebantur. Tacitus *lib.* XV ſcribit *Claudium Timarchum* Cretenſem accuſatum, *quod dictitaſſet in ſua poteſtate ſitum*, *an proconſulibus*, *qui Cretam obtinuiſſent*, *grates agerentur.* Idem *libro* III. *Annal* nominat *Cæſium Cordum proconſulem Cretæ*, uti ſuperius notavi. In vetuſtis inſcriptionibus *pag* 415. 5. *Q. Garcilius Macer*, & *pag.* 1091. 6. *Q. Cæcilius Rufinus* dicuntur *Proconſules Cretæ*, *& Cyrenarum.* At *pag.* 433. 1. *Q. Luxillius Egnatius* inſcribitur: PR. PR. PROV. CRETAE. CYR. *Proprætor Provinciæ Cretæ Cyrenarum.* Non ſemel enim provinciæ populi ab Auguſtis per proprætores adminiſtratæ ſunt; ſive bello in provinciis exorto, ſive Senatus ac Populi poteſtate in ordinem redacta, quod ſequiori Cæſarum imperio contigit. Provincia *Cyrenarum* poſtrema erat diœceſium Orientalium; nam reliqua pars *Africæ* ad imperium Occidentale ſpectabat. Cum *Judæi* à magiſtratu *Cyrenenſi* prohiberentur ſacram pecuniam *Hieroſolymam* tranſmittendam colligere, querelas ea de re ad *Agrippam*

pam toti Orienti ab *Auguſto* impoſitum, detule-
runt, qui *Cyrenæorum* magiſtratui ſcripſit pro Ju-
dæis: *Hos ego*, inquiens, *ſuo juri*, *ſuiſque mori-
bus relinqui jubeo*, *& ſi qua in urbe pecunia ſacra in-
tercepta eſt*, *eam per delectos ad hoc idoneos Judæis
reſtitui*. Ex Joſepho *lib.* XVI. *antiq. cap.* 10. Qua-
re cum *Cajus Cæſar* ejuſdem *Agrippæ* filius, ab *Au-
guſto* Orienti impoſitus fuerit, ac in *Ægyptum* ex-
peditione adverſus *Arabes* ſuſcepta venerit, de
utraque provincia poſt *Aſiaticus* hæc pauca ſub-
jeci.

Hactenus *Romanas* in Oriente provincias, ad
quas cum extraordinario imperio *Cajus Cæſar* ab
Auguſto miſſus fuit, deſcripſimus; modo expo-
nendum eſt, quinam id temporis Reges ac *Dynaſtæ*
in eodem Oriente fuerint, amici ac ſocii P. R. qui
advenientem eas in regiones *Auguſti* filium, quæ-
ſitiſſimis honoribus coluerunt. Hos inter non ſo-
lum ob ditionis amplitudinem, verum etiam ob
eximia in *Cæſarem Cajum* officia, primo mihi lo-
co nominandus venit *Archelaus Cappadociæ* rex,
quem alii poſtea ſequentur. *Romani* cum poten-
tiam *Parthorum* latius trans *Euphratem* imperi-
tantium, ſuſpectam haberent, quicquid terrarum
à fontibus *Euphratis* ad mare *Rubrum* extenditur,
amicis regibus adminiſtrandum tradidere, ut hi
vim *Parthorum* metuentes, muneribus atque affi-
nitatibus eoſdem ſibi conciliarent, atque præpo-
tentis hoſtis arma procul à *Romanis* provinciis ſub-
moverent, eorumque regna totidem veluti impe-
rii *Romani* arces exiſterent. Ceterum bella civi-
lia inter *Pompejum* ac *Cæſarem*, eorumque reli-
quias, uti Rempublicam peſſum dedere, ita ple-
roſque Orientis reges in eandem pariter ruinam
traxerunt. Cum *Ariobarzanes* à *Pompejo* adhuc
ſuperſtite, ac conſentiente patre, *Cappadociæ* rex
impoſitus, ex Valerio Maximo *lib.* V. cap. 7. im-
perata à *Caſſio* contra Triumviros ſubſidia mittere
recuſaſſet, ab eodem captus, ac neci traditus fuit,
regnumque *Ariarathes* frater occupavit, teſte
Dione *lib.* XLVII. ad A. V. 712. Cum vero *Anto-
nius Bruto* ac *Caſſio* extinctis, anno inſequenti V.
713. victor *Aſiæ* provincias perluſtraret, *Siſinna*
nobili apud *Cappadoces* familia ortus, *Ariarathi* de
Cappadociæ regno coram *Antonio* litem intendit, ac
ab eodem feminarum amori obnoxio, *Glaphyræ*
matris formoſiſſimæ opera, regnum obtinuit.
Horum auctorem habemus Appianum *lib.* V. *belli
civ. pag* 675. de *Antonio* ſcribentem: *Diſceptatio-
nes quoque civitatum ac Regum eo arbitrio compo-
225 ſuit: Siſinnæ Ariarathiſque in Cappadocia, prælato
Siſinna in Glaphyræ matris formoſæ gratiam*. Hinc
argumentum obſcæni epigrammatis *Auguſtus* po-
ſtea ſumpſit, quod *Antonio* objicit apud Martia-
lem. At A. 714. cum *Parthi Romanos* tota *Aſia*
ac *Syria* ejeciſſent, *Ariarathes Siſinnæ* bellum in-
tulit. Strabo *libro* XII. *pag.* 370. de *Horoaſſo* mu-
nitiſſimo *Cappadociæ* oppido ſcribit: *Noſtra æta-
te Siſinnus theſaurum ſuum ibi aſſervavit*, *qui Cap-
padociæ imperium affectarat*. Quem vitæ exitum
Siſinna habuerit, incompertum eſt; hoc tamen
conſtat, acerbo eundem fato ſublatum; nam cum
anno Urbis 718. *Antonius* ejectis ex *Aſia Parthis*,
regna pro libito diſponeret, regem conſtituit,
inquit Dio *lib.* XLIX. *Cappadociæ*, *ejecto Ariara-
the*, *Archelaum*, *cujus genus paternum deducebatur
ab Archelais*, *qui contra Romanos belligeraverant*,
mater autem ei erat ſcortum Glaphyra. Hujus *Ar-
chelai* proavus *Archelaus* dux *Mithridatis* in *Græ-
cia* contra *L. Syllam* bellum geſſerat; dein bello
ſecundo *Mithridatico* ad *Murænam* transfugerat.
Hujus filius *Archelaus* cum amicus eſſet *Gabinio
Syriæ* proconſuli, in ejuſdem caſtra venit, cum
expeditionem in *Parthos* meditaretur. Cum ve-
ro *Aulus Gabinius* caſtra contra *Ægyptios* moviſ-

A ſet, ut *Ptolomæum Auletem* in regnum reduceret,
ejuſque filiam *Berenicem* uſurpato throno pelle-
ret, *Archelaus* à *Berenice* ſpe nuptiarum *Alexan-
driam* evocatus, eadem uxore ducta, copias con-
tra *Gabinium* ducens, victus prœlio occubuit,
menſe regni ſexto, ex Strabone *lib.* XII. *pag.* 385.
Hunc *Archelaum Pompejus* ſacerdotem *Bellonæ* ac
Comanorum Principem (utraque enim dignitas una
eidemque conferebatur) conſtituerat; *cuivis dy-
naſtæ parem opibus*, ex Appiano in *Mithridat. pag.*
252. eoque cæſo, *Archelaus* filius in ſacerdotium
ac principatum patri ſucceſſit, quod tamen utrum-
que eidem abſtulit *Cæſar* anno Urbis 707. cum
B Pharnacem viciſſet, Lycomede ſubrogato, *qui*,
uti ſcribit Hirtius *cap.* 66. de bello Alexandrino,
regio Cappadocum genere ortus, *propter adverſam
fortunam majorum ſuorum*, *mutationemque generis*,
jure minime dubio, *vetuſtate intermiſſo*, *ſacerdotium
id repetebat*. Ex hoc vero *Archelao* ejuſque uxo-
re *Glaphyra* natus eſt *Archelaus*, quem *Antonius*
Cappadociæ regem creavit, *Siſinnæ* frater, quem
Ariarathes Cappadociæ regno ejecerat. Hujus fa-
miliæ genealogiam ac ſacerdotia recitat Strabo *li-
bro* XII. *pag.* 384. *libro* vero XVII. *pag* 547. ſcri-
bens de *Archelao* ſemeſtri rege *Ægypti*, ait: *Erat
autem filius ejus Archelai*, *qui contra Syllam bellum
C geſſit*, *& poſtea à Romanis ei honor eſt habitus*, *ac
avus ejus fuit*, *qui tempore noſtro in Cappadocia re-
gnavit*, *Comanorum ſacerdos quæ in Ponto ſunt*. *Plu-
tarchus* in *Antonio* narrat *Archelaum* cum in caſtris
Gabinii verſaretur, magnam cum *Antonio* fami-
liaritatem contraxiſſe, antequam regiis nuptiis
oblatis, in *Ægyptum* malo fato recederet; tum
nece ejuſdem recitata, ait: *Nec vero latuit homi-
nes Antonii humanitas erga Archelaum jam mor-
tuum*. *Nam cum illi hoſpes familiariſque fuiſſet*,
bellum viventi neceſſitate intulit, *mortui autem cor-
pus quæſivit*, *& regio funere ornavit*. *Archelaus*
avus *Archelai* regis *Cappadociæ* occiſus fuit anno
D Urbis 698. cum *Antonius* in *Gabinii* caſtris equi-
tum præfectum ageret, annos natus quinque ac
viginti, ex Appiano *libro* V. *de bel. civ. pag.* 675.
Idem autem *Antonius* viceſimo poſtea anno Trium-
vir *Archelaum* nepotem regno *Cappadociæ* orna-
vit, non tam in *Glaphyræ* ejuſdem matris ſibi plu-
rimum dilectæ gratiam, quam ob memoriam ejuſ-
dem avi Regis *Ægypti*, ſui olim in *Syria* amici. 226
Scribit Joſephus *lib.* I. *belli cap.* 27. *Glaphyram Ar-
chelai* regis *Cappadociæ* filiam, ac prioris *Glaphy-
ræ* neptem, *Alexandro* regis *Herodis* filio nuptam,
multa ſæpius de ſuæ familiæ nobilitate commemo-
rantem jactaſſe paternum genus à *Temeno*: mater-
E num autem à *Dario Hyſtaſpis* filio. Hæc me ge-
nealogia latet; unum tamen ſcio, *Ricciolium Ar-
chelai* genealogiam penitus ignoraſſe, & grandem
etiam prochroniſmum peccaſſe *lib.* V. *Chronol. Re-
for. cap.* 9. *tomi prioris*, ubi *num.* 5. ait: *Summoto
Mithridate creatus eſt*, *Cappadocum conſenſu à Ro-
manis Ariobarzanes*; *tandem Archelao pronepote
mortuo Romæ conſulibus C. Cælio Rufo & L. Pom-
ponio*, *ut ait Tacitus*, *id eſt*, *anno* 84. *ante Chri-
ſtum*, *deſiit regnare in Cappadocia*. Hæc multum
admodum Reformatam chronologiam *Riccioli*
deformant. *Archelaus* poſtremus Rex *Cappado-
cum* erat pronepos *Archelai*, qui in *Græcia* contra
F *Syllam* pugnavit, non vero *Ariobarzanis*, cui *Ro-
mani* regnum *Cappadociæ* tradiderant. Strabo *lib.*
XII. *pag.* 372. ait: *Ita rex ab iis factus eſt Ario-
barzanes*, *cujus in tertia ſtirpe genus defecit*. *Ex-
inde Archelaus ab Antonio rex eſt conſtitutus*, *nulla
affinitate ipſis conjunctus*. At pejus in chronologia
labitur; nam *C. Cælius Rufus* & *L. Pomponius Flac-
cus* conſulatum geſſere A. V. 770. poſt Chriſtum
natum juxta vulgarem epocham 17. quo anno *Ar-
chelaus Romæ* obiit, ex *Tacito* ac *Dione*. Itaque
Ric-

Ricciolius centum annorum, uno inſuper addito, prochroniſmum admiſit. *Ariobarzanes* ſecundus qui regnabat in *Cappadocia* A. V. 704. quo anno *Cicero* erat Proconſul *Ciliciæ*, ante æram vulgarem anno quinquageſima *lib.* VI. *ad Atticum epiſt.* I. dicitur *rex perpauper*, qui petita à procuratoribus *Pompeji* ſexcenta talenta dare non poſſet. Verum *Archelaus* omnium P. R. ſociorum regum ditiſſimus evaſit, ita ut poſt ejus obitum, regno in provinciam redacto, *fructibus ejus levari poſſe centeſimæ vectigal profeſſus Cæſar Tiberius, ducenteſimam in poſterum ſtatuerit*, ex Tacito *lib.* II. *Annalium.* Bello Actiaco cum validis copiis in *Antonii* caſtra venit, quo victo, veniam cum regno ab *Augusto* impetravit. Cum A. V. 734 junctis cum *Tiberio* copiis, *Tigranem* in *Armeniæ* regnum reduxiſſet, teſte Joſepho *lib.* XV. *antiq. cap.* 5. *Auguſtus* id temporis *Aſiam* perluſtrans, *Armeniam* minorem, ac univerſam aſperam *Ciliciam* eidem dedit, ex Dione *lib.* LIV. ad A. V. 734. Strabo *lib.* XI. *Minorem*, inquit, *Armeniam cum alii aliis Romanorum arbitrata habuiſſent, ultimo loco Archelaus tenuit.* Idem *lib.* XIV. *pag.* 461. ſcribit: *Poſt Corycum Eleuſa inſula eſt continenti propinqua. Eam Archelaus condidit, ac regiam ſibi fecit, cum totam aſperam Ciliciam, excepta Seleucia, eſſet nactus, quomodo & Amyntas prius habuit, & ante hunc Cleopatra.* *Auguſtus Seleuciam* ad *Calycadnum* liberam à jure regio, ſuis legibus vivere permiſit, quod privilegium ratum habuiſſe ſequioris ætatis Imperatores erudite oſtendit ex ejuſdem urbis nummis doctiſſimus *Spanhemius diſſert.* 9. *pag.* 786. quem tamen miror ibidem *Strabonem* non laudaſſe. *Joſephus Strabonis* ſimiliter ſcribens *libro* XVI. *capite* 8. de *Herode* rege ait: *Cum appuliſſet Eleuſam oppidum Ciliciæ, quod Sebaſte mutato nomine dicitur, offendit ibi Archelaum regem Cappadocum*; & capite 16. *Herodes* nuntios cum literis mittit ad *Archelaum Eleuſæ* degentem. In ſubſcriptione Synodi *Calchedonenſis* legitur: *Alexander Sebaſtæ Ciliciæ.* *Eleuſa Rhodo* diſtat ſtadiis centum ac viginti, hoc eſt, M. P. quindecim, à continenti *Cilicia* quatuor, ejuſdem ve-
227 ro ambitus mille paſſuum fuiſſe tradit Strabo *lib.* XIV. *pag* 448. *Polemone* rege *Ponti* vita functo, *Archelaus Pythodoridem* ejuſdem uxorem matrimonio ſecum junxit, ac quod ſuſcepti ex *Polemone* filii erant adhuc infantes, eorundem ditionem quæ ad *Euxinum* circa *Trapezuntum* latius extendebatur, una cum uxore adminiſtravit. Porro *Archelaus* cum accepiſſet *Cajum Cæſarem* in Orientem adveniſſe, ſummis illum officiis coluit, quæ illi poſtea imperante *Tiberio*, exitio fuere, ut in ſequente capite oſtendo.

In ſuperiori autem *Cilicia* ultra *Taurum* ac circa *Amanum* montem plures reguli tyrannidem exercebant, nec *Romani* proconſules, qui *Ciliciæ* præerant, eoſdem expugnare in lucri loco ponebant; cum ob altiſſimorum montium latibula, magna cum difficultate inveniri poſſent, ac facilius eſſet paucos dominos armis oſtentatis, quam præferoces barbaros eiſdem ſubjectos, legum præſidio in officio erga *Romanos* continere. *Cicero* cum proconſul *Ciliciam* provinciam obtineret, ac bellum *Parthicum* timeret, *libro* XV. *famil. epiſt.* I. ſcribebat ad Conſules: *Regis Dejotari & voluntatem & copias, quantæcumque ſunt, noſtras eſſe duco. Cappadocia eſt inanis. Reliquos reges, tyrannoſque neque opibus ſatis firmi, nec voluntate ſunt.* Strabo *libro* XIV. *pag.* 445. ſcribit: *Alii à pluribus regebantur tyrannis. Noſtro tempore omnium eſt Dominus factus Tarcondemotus* (Tarcondimotus legendum eſt) *vir præſtans, & ob virtutem à Romanis rex appellatus, qui ſucceſſionem poſteritati ſuæ tradidit.* Idem à Cicerone in epiſtola memorata laudatur: *Cum exercitum*, inquit, *in Ciliciam ducerem, in finibus Lycaoniæ & Cappadociæ mihi literæ redditæ ſunt à Tarcondimoto, qui fideliſſimus ſocius trans Taurum amiciſſimuſque Populi Romani exiſtimatur.* Bello Actiaco pro *Antonio* cum aliis *Aſiæ* regibus interfuit, ac navali pugna ab *Agrippa* victus interiit, paulo ante quam apud *Actium* univerſa claſſe prœlium committeretur, ex Dione *lib.* L. ad A. V. 723. *Philopator* ejuſdem filius in paternum regnum ſucceſſit, à quo tamen illum mox victor *Auguſtus* ejecit, quamvis filii Tarcondimoti, *qui ſumma antea amicitia cum Antonio & Cleopatra juncti, tunc fortunam ſecuti, defecerant ab iis.* Verum cum idem Imperator poſt decennium anno Urbis 734 univerſam *Aſiam* luſtraret, *eam ditionem*, inquit Dio *lib.* LIV. *Tarcondimoto, quam pater ejus Tarcondimotus in Cilicia habuerat, attribuit.* Huic ſucceſſit *Philopator*, qui anno Urbis 770. tertio principatus *Tiberii* Cæſaris obiit, regno interim turbato, pleriſque *Romanum*, aliis regium imperium cupientibus, ex Tacito *lib.* II. *Annalium.* Num hic, vel ejuſdem deceſſor *Tarcondimotus* regnaret, cum *Cajus Cæſar* in Orientem tranſmiſit, non auſim aſtruere. Alii ad *Amanum* tyranni à nullo nobis ſcriptore recitantur.

Pythodoris regina *Ponti* ejus quæ ad *Cappadociam* ſita eſt, aliarumque circa *Euxinum* ditionum domina, in ore famæ verſabatur. Hæc *Polemonem* regem maritum habuerat, eoque vita defuncto, filiis etiam tum impuberibus, regnum prudenter æque ac feliciter adminiſtrabat, præſertim cum *Archelao* regi *Cappadociæ* iterum nupſiſſet. *Polemo* A. Urbis 714. quandam *Ciliciæ* partem cum regio titulo ab *Antonio* obtinuerat, ex Appiano *lib.* V. *bel. civ. pag.* 715. cum *Dario Pharnacis* filio, *Mithridatis* nepoti, idem *Antonius Ponti* regnum tradidiſſet. Verum *Polemo* in *Darii* locum paucos intra annos ſuffectus, *Pontum* dimiſſa *Cilicia*, ab *Antonio* obtinuit. *Antonium* 228
Parthico bello A. V. 718. ſecutus, ac cum *Oppio Statiano Antonii* duce à *Parthis* improviſo aggreſſus, exercitu amiſſo, captus fuit, ac pecunia data, dimiſſus, ex Dione *lib.* XLIX. Cum vero Regem *Mediæ* ad ſocietatem cum *Antonio* ineundam induxiſſet, *Antonius* navati fœderis premium minorem *Armeniam* eidem donavit, ex eodem *Dione* in fine libri XLIX. ad annum Urbis 721. Poſt biennium bello Actiaco auxiliares copias ad *Antonium* tranſmiſit, uti refert *Plutarchus* in *Antonio.* *Auguſtus* vero poſt victoriam *Polemoni* datum ab hoſte *Antonio* regnum ſanxit. Strabo *lib.* XII. *pag.* 398. ſcribit *Polemonem* filium fuiſſe *Zenonis* Rhetoris, civis *Laodicenſis* in *Phrygia*, *qui ob res præclare geſtas, regno dignatus eſt, primum ab Antonio, deinde à Cæſare Auguſto.* Hic tamen minorem *Armeniam Polemoni* ablatam, *Archelao Cappadoci* tradidit. Dio *libro* LIII. ait: *Eodem anno* V. C. 728. *Polemo Rex Ponti in ſocios ac fœderatos P. R. adſcriptus eſt, ac primo ſubſellia in theatris per totum ejus regnum Senatoribus tributa.* Cum A. V. 740. *Scribonius* quidam *Mithridatis* ſe nepotem fingens *Boſphori* regnum, mortuo *Aſandro* rege ab *Auguſto* illis gentibus dato, occupaſſet, ac *Dynamim Pharnacis* filiam, ac *Mithridatis* neptem, *Aſandri* vero demortui uxorem, in matrimonium duxiſſet, *Agrippa*, qui tum Orienti cum imperio præerat, *Polemoni* injunxit, ut *Scribonium* regno pelleret; iiſque cum *Scribonium* ſuperſtitem non inveniſſet (fraude enim cognita, hominem necaverant) reſiſtentes tamen *Boſphoranos* prælio vicit, ac ab *Agrippa* qui cum legionibus in *Boſphorum* advenerat, idem regnum accepit una cum uxore *Dynami*, quod *Au*-

guſtus antea decreverat. Horum auctores Dio *libro* LIV. ac Joſephus *libro* XVI. *antiquit. capite* 3. Strabo *lib.* XI. *pag.* 340. ſcribit *Polemonem* barbaras quaſqoe gentes ad *Tanaim* uſque bello ſubegiſſe. *Tanaim urbem*, inquit, *juſſa facere detrectantem nuper evaſtavit.* Idem *pag.* 344. ait: *Polemo Colchidem habuit: eoque mortuo uxor Pythodoris regnum in Colchos, Trapezuntem, Pherrueiam, & ſupra accolentes barbaros tenuit.* Erat hæc filia *Pythodori* civis *Trallianni* teſte eodem *libro* XII. *pag.* 382. cui dicitur *prudens mulier & praeſſe rebus gnara.* At *Polemo*, cum *Aſpurgitanis* circa *Mæotidem* paludem bellum intuliſſet, ab hoſtibus captus, miſere interiit, ex eodem *lib* XI. *pag.* 341. qui inferius *pag.* 382 *lib.* XII. ſcribit: *Pythodoridis filiorum alter cum matre privatus regnum adminiſtrabat, alter recens Armeniæ majoris rex eſt creatus. Ipſa Archelao nupſit, & cum eo, dum is in vivis permanſit, vitam exegit, nunc vidua eſt &c.* Anno Urbis 770. *Archelaus Romæ* obiit, ut proxime ex *Dione* ac *Tacito* narravi. Idem autem *Tacitus* ad annum Urbis 771. *lib.* II. *Annal.* de *Armenis* ſcribit: *Regem illa tempeſtate non habebant, amoto Vonone, ſed favor nationis inclinabat in Zenonem Polemonis regis Pontici filium, quod in prima infantia inſtituta & cultum Armeniorum æmulatus, venatu, epulis, & quæ alia barbari celebrant, proceres plebemque juxta devinxerat.* Illum *Germanicus* Cæſar volentibus *Armenis* regem dedit, quem illi *Artaxiam* appellarunt. Nomen vero *Zenonis* antea tulerat à *Zenone* avo *Pythodoridis* patre. Alter *Pythodoridis* filius de nomine patris *Polemo* dicebatur, hæc de *Cajo Caligula* Imperatore ſcribente Dione *lib.* LIX ad A. V. 791. *Polemoni Polemonis filio paternum imperium ex Senatus conſulto videlicet tribuit.* Hujus *Polemonis* filii meminit, *Claudio* imperante, Joſephus
229 *libro* XIX *antiq. cap.* 7. *Ponti Dynaſtiæ Dominum* eundem appellans. Hunc regnum *Ponti Neroni* poſtea ceſſiſſe tradit Suetonius *cap.* 12. Ceterum *Pythodoris* regiam habebat apud *Cabirum*, quæ antea *Mithridatis* fuerat, quam cum *Pompejus* meliorem in formam redactam, Diopolim nominaſſet, *addidit ipſa operi aliquid & Auguſtam nuncupavit.* Strabo *lib* XII. *pag.* 183. Quo vero anno *Polemo* occiſus fuerit, nullus nos veterum docuit. Duo ejuſdem numiſmata exhibet *Carolus Patinus* ob eximiam eruditionem equeſtri dignitate nuper ornatus, in notis ſtelographicis ad *cap.* 18. Suetonii de *vita Neronis*

Quartum in *Aſia* regnum *Commagenorum* erat, cujus metropolis *Samoſatæ Euphrati* impoſita. Ea vero ditio parva quidem, ſed admodum felix dicitur a Strabone *lib.* XVI. *pag* 516. *Pompejus Antiochum* regem *Commagenorum* bello aggreſſus, Reipublicæ tributarium fecerat. *Cicero* ex *Cilicia* A. V. 703. ad *Romanos* magiſtratus ſcribebat: *Regis Antiochi Commageni legati primi mihi nuntiarunt Parthorum magnas copias Euphratem tranſire cæpiſſe.* *Ventidius* eundem regem infimulatum, quod *Parthis* ſtuduiſſet, intra *Samoſatis* obſedit, ac veniente *Antonio*, diutius oppugnatus, honorificis conditionibus deditionem fecit. *Mithridates* eidem ſucceſſit, ac præſens, teſte *Plutarcho*, cum auxiliaribus copiis bello Actiaco, in caſtris *Antonii* fuit. Huic *Antiochus* frater litem intendit, ac miſſum à fratre *Romam* legatum, dolo interfecit, quod cum *Auguſtus* intellexiſſet, evocatum *Romam Antiochum*, ac à Senatu damnatum, neci tradidit. At *Mithridatem* regem necatum pariter fuiſſe colligo ex Dione *libro* LIV. ubi *de Auguſto* A. V. 734. hæc leguntur: *Mithridati cuidam Commagenum, quod ejus rex patrem hujus Mithridatis occidiſſet, puero etiamnum attribuit.* Tacitus *lib.* II. ad A. V. 770. ait: *Per idem tempus Antiocho Commagenorum, Philopatore Cilicum regibus defunctis, turbabantur nationes, pleriſque Romanum, aliis regium imperium cupientibus.* Anno inſequenti *Germanico* ad res Orientis componendas in *Aſiam* miſſo, *Commagenis Q. Servæus præponitur, tum primum ad jus prætoris tranſlatis.* Ex his *Taciti* verbis colligo poſt *Mithridatem Antiochum* apud *Commagenos* ſuperſtite *Auguſto* regnaſſe, cujus regnum quamvis *Tiberius Romanis* provinciis adjecerit, *Cajus* tamen ejuſdem ſucceſſor inito ſtatim imperio, *Antiocho Antiochi filio Commagenem paternum regnum, adjectis Ciliciæ maritimis, dedit*, Dione teſte *lib.* LIX. quod tamen eidem rurſus ademit, ex eodem de *Claudio* ſcribente *lib.* LX. ad A. V. 793. *Antiocho Commagenem, quam ei idem dederat, ademeratque Cajus, reſtituit.* Hujus *Antiochi* meminit Joſephus *lib.* XIX. *cap.* 7. ac Tacitus *lib.* XII. A. V. 805. ſcribens *Cilices* agreſtes *Troſobore* duce rebellaſſe, ac *Anemurium* obſediſſe. *Deiu*, inquit, *rex ejus oræ Antiochus, Troſobore aliiſque primoribus interfectis, cuncta ſedavit.* *Anemurium* oppidum erat *Ciliciæ Trachea*. Suetonius *cap.* 8. *de Veſpaſiano* ait: *Thraciam, Ciliciam, & Commagenem ditionis regiæ uſque ad id tempus, in provinciarum formam redegit.* Etenim *Antiochus* rex à *Cæſennio Pæto Syriæ* legato delatus, quaſi cum *Parthis* conſpiraſſet, regno ejectus, *Romæ* cum filiis degere à *Veſpaſiano* juſſus eſt. Rem fuſius narrat Joſephus *lib* VII. *de bello Jud. capite* 27. *Caſaubonus* poſt *Turnebum* in notis ad laudatum caput *Suetonii*, putat legendum *Thracheam Ciliciam, & Commagenem*; nam *Antiochus* etiam *Tracheæ Ciliciæ* imperabat, ex *Dione* quem laudat, quod itidem ex *Tacito* poterat confirmare. Potuit etiam quod maxime ad rem faciebat, adducere *Aurelium Victorem* in epitome de *Veſpaſiano* ſcribentem: *Sy-* 230 *ria ſeu Palæſtina, nec non Cilicia Trachea & Commagene, quam hodie Auguſtophratenſem nominamus, provinciis acceſſere.* Verum omnium MSS lectio retinenda videtur ex Eutropio *lib.* VII *de Veſpaſiano* ſcribente: *Thraciam, Ciliciam Tracheam, Commagenem, quæ ſub regibus amicis erant, in provinciarum formam redegit.* Utut ſit de hoc, certum eſt lapſum *Uſſerium* ad annum 72. epochæ *Dionyſianæ*, dum ait *Antiochum Veſpaſiano* conciliatum, regno reſtitutum fuiſſe ex *Joſepho*. Nuſquam enim hoc *Joſephus* ſcripſit, ſed tantum Imperatorem *Antiocho* ac filiis conciliatum, juſſiſſe ut *Romæ* vitam agerent, regno interim in provinciæ formam redacto, uti laudati ſcriptores teſtati ſunt. Hunc vero *Antiochum* illum eſſe, qui à *Cajo Caligula* regnum paternum acceperat, ex *Joſepho* colligitur *lib.* XIX. in fine, ubi ſponſalia *Epiphanis* ejuſdem filii recitat.

Syriæ ac *Phœniciæ* provinciis plures reges, ut à ſubditis vocabantur, verius reguli *Romanorum* tributarii, prætendebantur. *Archelaus* Ethnarcha *Judæam* tenebat, ejuſque fratres *Philippus Itureæ, Trachonitidi*, & *Gaulanitidi*, quæ trans *Jordanem* ditiones erant, dominabatur. *Herodes* vero cognomento *Antipa*, *Samariam* obtinebat, *Herodis* regno ita diviſo ab *Auguſto*, *Cajo Cæſare* filio inter judices ſedente, uti *cap* 6. mihi narratum eſt. Profecto *Herodem* non fuiſſe ſuperſtitem, cum *Cajus* in Orientem tranſmiſit, præter ſuperius congeſta teſtimonia, indicio ſatis manifeſto eſt, quod *Nicolaus Damaſcenus*, & ex eodem *Joſephus* in vita *Herodis*, quam diligenter æque ac prolixe in literas miſere, ne verbum quidem ea de re fecerunt. Equidem recenſent *Herodem* ſemel atque iterum *Agrippa* cum imperio in *Aſiam* veniente, ad eundem ſtatim ſalutationis officia perſoluturum navigaſſe, eumque *Hieroſolymam* deductum, ac maximo honore ab univerſis ex-

exceptum. Qui ſane ſi in vivis fuiſſet, haud minus honorifice *Cajum* Cæſaris *Auguſti* filium per *Judæam*, uti dicam, tranſeuntem, excepiſſet. Sanctus *Lucas cap.* 3. trium fratrum ditiones deſcribit, cui etiam memoratur *Lyſanias Abilinæ Tetrarcha*. Nam hic *Lyſanias* filius fuerit *Lyſaniæ* partis *Arabiæ Nabatææ* ac *Itureæ* Principis ab *Antonio* A. V. 718. teſte Dione *lib.* XLIX interfecti, nepos vero *Ptolemæi Mennæi* F. qui *Heliopolim*, *Chalcidem*, & *Ituræorum* montes poſſedit ex Strabone *lib.* XVI. *pag.* 518. in medio relinquo. *Caſaubonus* exercit. 13. non putat illius filium fuiſſe, eum tres ac ſexaginta anni ab obito prioris *Lyſaniæ* ad alterum Evangeliſtæ memoratum intercedant. *Baronius* ad annum Chriſti 31. num. 7. ſcribit *Abilinam* fuiſſe Tetrarchiam in provincia Decapoleos in *Palæſtina*, ex Plinio *lib.* V. *cap.* 18. *Quippe qui*, inquit, *dicat provinciam in Palæſtina Decapoleos dictam, cujus eſt mentio in Evangelio, cum decem habuerit civitates, earundem fuiſſe Tetrarchias ſingulas, regnorum inſtar, & in regna ſolere contribui.* Nuſquam hæc *Plinius* aſſeruit, ſiquidem eum laudato capite decem urbes recenſuiſſet, ex quibus provincia Decapoleos componebatur, addit: *Intercurſant, cinguntque has urbes Tetrarchiæ regionum inſtar ſingulæ, & in regna contribuuntur Trachonitis, Paneas, in qua Cæſarea cum ſupra dicto fonte, Abila, Arca, Ampeloeſſa, Gabe.* Itaque ex *Plinio* decem urbes Decapoleos neutiquam ſingulæ Tetrarchias conſtituebant, ſed Tetrarchiæ eas decem urbes cingebant, earundemque territoria interſecabant. Uno verbo. *Plinius* eum ſigillatim decem urbes Decapoleos recitaſſet, *Abilam*, aliaſve, quæ Tetrarchias conſtituebant, ſubjicit, ut iſtæ ab illis decem diverſæ citra dubium appareant. *Abilam* ditionemque
231 finitimam *Lyſaniæ* in *Libano* fuiſſe ſcribit Joſephus *lib.* XIX. *Antiq. cap.* 4.

Reges etiam *Emeſenis* imperabant, quorum *Sampſiceramus* A. V. 709. *Cæcilium Baſſum* contra *Cæſaris* duces auxiliaribus copiis juvit, ex Strabone *lib.* XVI. ubi *Jamblichum* ejuſdem filium nominat, res cum ſene patre adminiſtrantem. Hunc *Jamblichum Antonius* bello Actiaco per ſummam crudelitatem interfecit, quod ſuſpicabatur eundem tranſitionem ad *Cæſarem* deſtinaſſe. Dio *lib.* L. *de Antonio* ait: *Jamblichum partis cujuſdam Arabiæ regem inter tormentum occidit.* Auguſtus vero poſt annum undecimum, eum *Aſiam* luſtraret, *Jamblicho Jamblichi filio paternum in Arabia principatum* dedit, ex eodem *lib.* LIV. Hic vero regnum ad ſucceſſores tranſmiſit; nam *Sampſicerami* regis *Emeſenorum*, imperante *Claudio*, meminit Joſephus *lib.* XIX. *antiq. cap.* 7. Cicero *lib.* XV. *famil. epiſt.* 1. ex *Cilicia Romam* ſcripta, ait: *Eodem die à Jamblicho Phylarcho Arabum, quem homines opinantur bene ſentire, amicumque eſſe Reipublicæ noſtræ, literæ de iiſdem rebus mihi redditæ ſunt.* *Lambinus* fruſtra pro *Phylarcho* reponit *Phararco*; nam veterem lectionem retinendam noviſſimus idemque eruditiſſimus *Ciceronis* interpres *Grævius* in notis ibidem oſtendit. Hic ille eſt *Jamblichus*, qui *Cæcilio Baſſo* ſuppetias tulit. Quod *Pompejus* patrem *Jamblichi Sampſiceramum* tributarium Reipublicæ feciſſet, ac die triumphi in pompæ ferculis, inter devictorum regum nomina *Sampſiceramum Romæ* hactenus inauditum inſcripſiſſet, *Cicero* id temporis *Pompejo* ſubiratus, eundem irriſionis cauſa *Sampſiceramum* non ſemel appellabat in epiſtolis A. V. 695. ad Atticum ſcriptis. Hæc ait *lib.* II. *epiſt.* 16. *Nunc vero, Sampſicerame, quid dices? vectigal te nobis in monte Antilibano conſtituiſſe, agri Campani abſtuliſſe?* *Pompejus* legem *Julii Cæſaris* conſulis de agro *Campano* dividendo adprobabat, ſecus ac in ſuo conſulatu contra *Rulli* Tribuni plebis conatus fecerat *Cicero*. Mons *Antilibanus* in *Cœle-Syria* ſupra mare *Sidonium* aſſurgit, & ultra *Damaſcum* ad *Arabiæ* montes porrigitur, ubi erat ditio *Sampſicerami*, ex Strabone *lib.* XVI. laudato. In monte autem *Libano* erat *Chalcis*, cujus Dynaſta erat *Lyſanias*, ex Joſepho *lib.* XIV. *Antiquitatum cap.* 13. & *cap.* 14. ait: *Cæſare bellum apud Alexandriam gerente, certatim opem tulerunt Cæſari Jamblichus Dynaſta, & Ptolemæus Sohemi filius Libanum montem incolens.* Plures ſane reguli in varias Tetrarchias diviſi eis & ultra *Euphratem*, qua *Syriam* juxta labitur, anguſtius dominabantur, quorum ne nomina quidem *Romanorum* rerum ſcriptoribus recitantur; & illi quidem *Seleucidarum* regno in *Syria* poſt annos ducentos ac ſeptuaginta deficiente, varias ditiones occuparunt, nec *Romanis* curæ fuit eoſdem bello aggredi, ac de medio tollere, quod montanam regionem eamque ſteriliorem tenebant.

Arabiam Nabatæam, mortuo *Oboda* rege, *Æneas* ejuſdem affinis, inconſulto *Auguſto*, occupaverat, nomen vero *Aretæ* tum primum aſſumpſiſſe ſcribit Joſephus *lib.* XVI. *Antiq. cap.* 15. *Syllæus Obodæ* regis procurator *Romam* profectus, *Aretæ* coram *Auguſto* de regno litem intendit. At ſub idem tempus *Nicolaus Damaſcenus Herodis* Regis legatus *Romam* adveniens, *Syllæum* plurium criminum reum apud Imperatorem luculenta oratione peregit. *Auguſtus* quamvis initio *Aretæ* legatos, ac ſibi delata munera deſpexiſſet, quod ſe inconſulto vacuam *Nabatæi* regni ſedem occupaſſet. *Syllæi* criminibus patefactis, eoque damnato, *Aretæ* regnum ſanxit. *Aretas* vivebat poſtremo anno imperii *Tiberii Cæſaris*, nam Joſephus *lib.* XVIII. *cap.* 7. de *Herode Antipa Herodis* re- 232
gis *Judæorum* filio ſcribit: *Herodes Tetrarcha uxorem habebat Aretæ filiam, cum qua jam multo tempore convixerat.* Narrat deinde bellum ejuſdem *Aretæ* contra *Herodem*, unde conſtat *Aretam* diutius regnum poſſediſſe. *Aretas* alter *Obodæ* deceſſor A. V. 689. cum quinquaginta armatorum millibus *Hieroſolymam* obſedit; at à *Scauro* in *Syriam* à *Pompejo* miſſo, obſidionem ſolvere juſſus, *Philadelphiam* receſſit. Dein *Pompejus* in *Syriam* veniens, rebus provinciæ conſtitutis, *Aretam etiam Arabum Nabatæorum regem bello petiit*, ex Appiano *in Mithrid. pag.* 244. Scribit Dio *lib.* XXXVII. *ipſum ſine labore cepit, præſidiumque eis addidit.* Rectius tamen *Plutarchus* ac *Joſephus* narrant *Aretam* timore perculſum, *Pompejo* ſignificaſſe ſe dicto audientem fore, ac imperata facturum. *Scaurus Pompeji* quæſtor in *Syria* relictus, bellum *Aretæ* intulit, & cum magnam regionis partem devaſtaſſet, acceptis ab *Areta* trecentis talentis, bello finem impoſuit. Poſt *Scaurum Syriam* biennio tenuere *Marcius Philippus* ac *Lentulus Marcellinus* prætores. Uterque, inquit Appianus in *Syriacis pagina* 120. *conflictatus eſt cum Arabibus ex vicino infeſtantibus; quæ cauſa eſt ut poſthac in Syriam mittantur proconſules, conſulari poteſtate in bello gerendo præditi.* *Aulus Gabinius* primus *Syriæ* proconſul *contra Nabatæos profectus, hos quoque uno prælio profligat.* Joſephus *lib.* XIV. *Antiq. cap.* 11. Porro *Gabinii* fortiter ac feliciter geſta in *Syria*, *Judæa*, *Arabia*, ac *Ægypto* laudatus *Joſephus* deſcribit, ut *Ciceronis* livor appareat, qui in *Piſoniana* ac de provinciis conſularibus *Gabinii* proconſulatum tantis conviciis exagitet, eum tamen ipſe ob *Pendeniſſas* ignoti antea *Romæ* nominis *Cilicum* agreſtium genus, triumphum ambitioſius poſtulaverit, *Catone* contradicente, quem ob id *ingratiſſimum* appellat *lib.* VII. ad *Atticum epiſt.* 2. *Aretæ* ſucceſſit *Malchus*, qui *Arabiam Nabatæam* tenebat A. V. 706. nam erum-

pente eo anno, poſt necem *Pompeji*, bello *Alexandrino*, *Cæſar*, inquit *Hirtius* initio *libri de bello Alex. equites ab rege Nabatæorum Malcho evocat.* Anno 713. *Parthis* duce *Pacoro*, *Syriam* irrumpentibus, *Malchus* ad eoſdem acceſſit, ac anno inſequenti *Herodem Nabatæorum* finibus excluſit, cum in *Arabiam* iter intenderet, ex Joſepho *lib.* XIV. *cap.* 25. *Ventidius Parthis è Syria* fugatis mulctam imprimis *à Malcho Nabatæo pecuniam, quod is Pacorum auxilio juviſſet*, ex Dione *lib.* XLVIII. ad A. V. 715. Vivebat A. V. 723. nam à *Plutarcho* inter reges, qui bello Actiaco auxiliares copias ad *Antonium* miſerant, nominatur *Malchus Arabiæ rex*; ubi tamen *Munchus* perperam ſcribitur. Iſte tamen fortunam ſecutus, *Q. Didio Cæſaris Octaviani* in *Syria* legato ſuadente, naves à *Cleopatra* in ſinu *Arabico* fabricatas, queis per mare rubrum fugam capeſſere meditabatur, combuſſit, ex Dione *lib.* LI. ad A. V. 724. Vir eruditus ſcribit apud *Arabes* regem vulgari cognomine *Malchum* appellatum antiquitus, uti Cæſares, qui apud *Romanos* imperabant, *Arſaces* qui apud *Parthos*; unde hujus regis cognomen cunctis regibus *Nabatæorum* commune *Malchus* eidem putatur. Odi logomachias. Ne tamen in hanc opinionem deſcendam vetant *Plutarchus*, *Dio*, *Joſephus*, ac *Hirtius*, qui hunc tantum *Arabum* regem *Malchum* nominarunt, quo nomine alium quempiam eorundem *Nabatæorum* regem ne quidem ſemel nuncuparunt. *Obodas* A. V. 730. *Arabiæ Nabatææ* imperabat, ac per *Syllæum*, qui omnia unus apud ipſum erat, mille milites *Ælio Gallo Ægypti* præfecto miſit, expeditionem in *Arabiam* felicem facturo. Erat Obodas *homo ſegnis & otio de-*
233 *ditus*, ex Joſepho *lib.* XVI. *cap.* 11. ac Strabone *lib.* XVI. *pag.* 537. ita ut *Syllæus* vim ac potentiam regni penes ſe haberet, regio tantum titulo *Obodæ* ſervato. Deceſſit circa A. V. 746. *C. Sentio Saturnino Syriæ* præſide, teſte *Joſepho* ſuperius laudato, qui ſcribit *Æneam*, poſtea *Aretam* nuncupatum *Nabatæorum* regnum *Auguſto* inconſulto, occupaſſe, quo de rege prius ſermonem feci, quod non modo is *Arabiam* tenebat A. V. 753. quo *Cajus* in *Aſiam* tranſmiſit; verum etiam eundem *Arabum* felicem inviſurum, excepit.

De regibus *Armeniorum* plura dixi initio *cap.* 9. quæ iterum repetere non vacat. *Appiano* in præfatione laudatur *Armenia nulla quidem Romanis tributa pendens, ſed ex eorum auctoritate reges accipiens.* Ex quo enim *Pompejus* A. V. 688, *Tigrani Armeniæ* regnum reddidit, ac *Auguſtus* ſemel, iterum, ac tertio *Armeniis* regem impoſuit, ſubſecuti Cæſares id in *Armenios* juris exercuere, unde etiam ſæpius cum *Parthis* eandem ſibi poteſtatem uſurpantibus, bella geſſere, de quibus Tacitus *lib.* VI. II. ac ſequentibus ſcribit. *Trajanus Romanorum* principum primus *Armeniam* in provinciæ formam redegit; nam teſte *Dione* apud *Xiphilinum*, bellum intulit *Armeniis*, *quod rex Armeniorum non abs ſe, ſed à rege Parthorum diadema accepiſſet.* Cum vero *Armeniam* occupaſſet, *Parthamaſirem* regem *Armeniorum* punivit. Eutropius *libro* VIII. ait: *Armeniam, quam occupaverant Parthi, recepit, Parthamaſiri occiſo, qui eam tenebat.* Rufus vero in Breviario: *Armeniam*, inquit, *recepit à Parthis, ſublato diademate, regi Armeniæ majoris regnum ademit:* Ejus tamen ſucceſſor *Hadrianus*, quod videbat *Armeniam* ſine numeroſo præſidio teneri non poſſe, *Armeniis regem habere permiſit, quam ſub Trajano legatum habuiſſent*, ex Spartiano *cap.* 21. Regem vero ab *Hadriano Armeniis* datum colligitur ex verbis laudatis *Appiani*, qui eodem imperante hiſtorias deſcripſit. Hujus etiam ſucceſſores *Antoninum Pium* ac *L. Verum* reges *Armeniæ* creaſſe eorundem nummi indicant; inſcripti: REX ARMENIIS, vel, ARMENIAE DATUS; exemplum *Auguſti* ſecuti ſunt, qui id genus nummos potentiæ oſtentandæ gratia cum ea epigraphe cudi juſſerat. Hi quidem erant reges, quorum ditiones *Romanas* provincias, qua latius per *Aſiam* à *Ponto* ad *Ægyptum* uſque protendebantur, imperante *Auguſto*, cingebant. Illi pro arbitrio ſubditis tributa ac milites imperabant, & ſi quid gravius contra eoſdem peccabant, delati ad *Auguſtum*, in judicium vocabantur; ſiquidem *Archelaus* rex *Cappadocum* à ſubditis, itemque ejuſdem nominis Ethnarcha *Judæorum* à primoribus provinciæ apud *Auguſtum* delati, *Romam* evocati ſunt. Bello *Romanis* inſtante, copias ab Imperatore juſſi, in *Romana* caſtra mittebant, ac legatorum *Syriæ* dictis audientes erant, quoties hoſtium metus immineret. Scribit *de Nerone* Tacitus *lib* XIII. *Legioneſque ipſas propius Armeniam collocari jubet; duoſque veteres reges Antiochum & Agrippam expedire copias, quis Parthorum fines ultro intrarent*; idque paſſim in hiſtoria *Romana* occurrit. Cum vero teſtamentarias tabulas conderent, filios quidem ſucceſſores regni deſtinare poterant, ſed ab *Auguſto* regnum eiſdem ſanciendum erat, antequam jus regium exercerent, uti de filiis regis *Herodis Joſephus* oſtendit *lib.* XVII. Immo quandoque *Auguſtus* filios à ſucceſſione regni excluſit: *Mortuo*, inquit Dio *lib.* LIII. *Amynta, regnum filiis ejus non tradidit, ſed provinciam P. R. fecit.* Haud licebat regibus finitimorum principum regna aut urbes inconſulto *Auguſto*, bello laceſſere. Hinc idem gravius *Herodi* ſuccenſuit quod *exerci-* 234
tum extra regni ſui fines eduxerit, nec cauſam expeditionis audire dignatus eſt. Joſephus *lib.* XVI. *cap.* 15. ſed de his hactenus.

CAP. XII.

Caji Cæſaris *in* Arabiam *expeditio.* Jubæ *regis* Mauritaniæ *libri geographici de* Arabia *ad* Cajum *ſcripti.* Jubæ *pater rex* Mauritaniæ *vulgo perperam appellatus.* Cleopatra Jubæ *uxor amita* Liviæ Caji Cæſaris *uxoris.* Joſephi *Hebræi ac cum eo* Saliani *error de anno mortis* Jubæ *regis. Aſſignatur tempus quo* Strabo *de Geographia ſcribebat.* Cajus Cæſar Arabiam *inviſit. Ex* Ægypto *in* Palæſtinam *deſcendens, apud* Hieroſolymam *non ſupplicat, contra patris* Agrippæ *exemplum.* Auguſti *ac* Liviæ *erga Templum Hieroſolymitanum munificentia.* Saliani *de* Caji Cæſaris *expeditionibus anachroniſmi confutati.* Archelai *regis* Cappadociæ *erga* Cajum *officia, exitio idem poſtea fuere ſub* Tiberio. Marci Lollii Caji *juventæ moderatoris rapinæ ex veſte ejuſdem neptis a* Plinio *indicatæ.*

ROmanas hucuſque provincias, ac regna ſocia & amica P. R. recenſendo, tota *Aſia* peregrinati, ad *Cajum Cæſarem* revertamur neceſſe eſt, *Aſiaticam* ejuſdem expeditionem deſcripturi. Illum quidem ingens cupido inceſſerat inviſendæ *Arabiæ* felicis, quam ſemel tantum *Romana* arma ductore *Ælio Gallo Ægypti* præfecto tentaverant. Nam vel ipſo *Felicis* nomine terris omnibus una beatior videbatur; præſertim cum aromata, gemmæ, aurum, quibus avida gens mortalium ad inſaniam uſque inhiat, inde a mercatoribus in *Romanorum* ditiones deportarentur. Eo autem lubentius primum illud bellum ſuſcepit, quod *Parthus Cajani* apparatus fama latius perſonante, intra regni fines exercitus continens, pacis conſilia agitare, ac ad *Auguſtum* de eadem legatos deſtinare dicebatur. Et ſane *Arabica* expeditio longe facilior apparebat, quod gens minus bellicoſa,

armis

armis tantum oſtentatis, imperata ſtatim factura credebatur, cujus victoriæ nuntio *Parthorum* etiam animi frangerentur, ac *Armenii* finitimorum auxilis deſtituti, ad obſequium poſitis armis, reverterentur. *Plinius* pluribus in locis expeditionis *Caji Cæſaris* in *Arabiam* mentionem facit, quam tamen omiſerunt *Baronius*, *Keplerus*, *Calviſius*, *Salianus*, *Torniellus*, *Petavius*, aliique qui de anno natali Chriſti ſcribentes, de *Caji* in Orientem navigatione ſermonem, ut ajunt, ex profeſſo inſtituerunt. Igitur Plinius *lib.* VI. *capite* 27. ſcribit *Dionyſium* Geographum ab *Auguſto* in Orientem præmiſſum *ituro in Armeniam ad Parthicas, Arabicaſque res majore filio*. Rurſus lib. XII. cap. 14. ait: *Juba rex iis voluminibus, quæ ſcripſit ad Cajum Cæſarem Auguſti filium ardentem fama Arabiæ*. Eorundem librorum *Jubæ* mentionem fecerat *libro* VI. *capite* 27.
235 inquiens: *In hac tamen parte arma Romana ſequi placet nobis, Jubamque regem ad eundem Cajum Cæſarem ſcriptis voluminibus de eadem expeditione Arabica.* *Juba* filius erat *Jubæ Numidiæ* regis, qui tum ob literarum ſtudium, tum propter affinitatem cum *Cajo Cæſare*, ſtylum in ſe paulisper morari cogit. *Jubam* hujus patrem Florus *lib.* IV. *cap.* 2. Eutropius *lib.* VI. & ex recentioribus *Uſſerius* ad A. Mundi 3958. & Patinus in *notis ad cap.* 26. *Suetonii*, aliique *Mauritaniæ* Regem ſcribunt. Verum mihi plane compertum eſt *Jubam* patrem non *Mauritaniæ*, ſed *Numidiæ* regem fuiſſe. Recte Dioni dicitur *lib.* XLI. *Juba Hiempſalis filius, rex Numidiæ*. Plutarchus *in Pompejo*, ſcribit ab eodem captum *Hiarbam* regem *Numidiæ, cujus ſceptro deinde Hiempſal ſucceſſit*. Livius etiam in epitome *lib.* LXXXIX. nominat *Hiarbam regem Numidarum à Pompejo* victum. Id contigit A. V. 672. quo anno *Hiempſal Jubæ* prioris pater, regnum *Numidiæ Cn. Pompeji* opera obtinuit. Vivebat A. V. 691. Nam *Cicero* conſul in agraria ſecunda ait: *Hoc quia vos fœdus non juſſeritis, veretur Hiempſal ut ſatis firmum ſit & ratum*; Et ſtatim: *Volitat enim ante oculos illorum Juba regis filius adoleſcens non minus bene nummatus, quam bene capillatus.* In editis codicibus legitur: *Jubæ regis filius*; ſed mendum ineſſe patet, quia *Hiempſal* id temporis erat rex *Numidiæ*, qui *Jubam* filium *Romam* miſerat. Bello civili exorto, *Juba* id temporis *Numidiæ* rex *Pompeji* partes ſecutus, junctis cum *Q. Scipione* copiis, victus apud *Tapſum*, quod oppidum erat ſupra *Carthaginem* in *Byzacena* provincia, interdiu in fuga latens, noctu tantum iter faciens, ex Hirtio *de bello Africano*, *in regnum pervenit, atque ad oppidum Zamam, ubi ipſe domicilium, conjuges, liberos habebat &c.* At *Zama* eſt urbs *Numidiæ* regum ſedes. Ibidem *cap.* 25. ſcribit: *P. Sitius & rex Bogud conjunctis copiis, cognita regis Jubæ egreſſa, propius ejus regnum copias ſuas admovere: Cirtamque oppidum ejus regni opulentiſſimum adorti, paucis diebus pugnando capiunt.* Cirta pariter erat urbs *Numidiæ*. Cum vero *Juba* aliena manu, ipſo id jubente, extinctus eſſet, *Cæſar*, inquit *Hirtius cap.* 92. *ex regno provinciam fecit.* Hinc duæ deinceps provinciæ *Romanorum* in *Africa*; priorem *ademptam Carthaginenſibus, veterem vocant*, inquit Appianus *lib.* IV. *bel. civ. pag.* 620. *alteram quæ prius regnum Jubæ fuerat, à C. Cæſare occupatam, ideo novam appellant, quæ eſt Numidia.* Ex his fit manifeſtum *Jubam* fuiſſe regem *Numidiæ*. Lucanus *lib.* VIII. *de Juba* ait:

Et Numidas contingit avos.

Fateor eundem poetam non ſemel *Jubam Maurum* appellaſſe, ſed ejus regnum poetica licentia longe lateque deſcripſit, cum *Juba* anguſtius in *Africa* regnaret. Etenim ſcribit de eodem *lib.* IV.

—— —— extremaque mundi
Signa ſuum comitata Jubam, non fuſior alli
Terra fuit Domino: qua ſunt longiſſima regna,
Cardine ab occiduo vicinus Gadibus Atlas
Terminat: à medio, confinis Syrtibus Ammon.

Reliqua omitto; quæ poetæ tantum ſcribere licuit; neque enim ad *Gades* uſque regnum *Jubæ* extendebatur, ſed uſque ad *Malucham* amnem, quo *Numidia* à *Mauritania Cæſarienſi* diſtinguebatur. Duæ erant *Mauritaniæ Tingitana* ac *Cæſarienſis*. Plinius *lib.* V. *cap.* 1. *Principio*, inquit, *terrarum Mauritaniæ appellantur uſque ad Cajum Cæſarem regna, ſævitia ejus in duas diviſa provincias.* *Juba* in *Numidia* regnante, *Mauritaniam Cæſarienſem* tenebat rex *Bocchus*; *Tingitana* vero in *Bogudis* re- 236
gis poteſtate erat. Cum *Juba* Curionem *Cæſaris* in *Africa* ducem viciſſet, ab *Cæſare* hoſtis eſt judicatus, inquit Dio *lib.* XLI. ad A. V. 705. *Bocchus & Bogud, quod hoſtes Pompeji eſſent, reges dicti ſunt.* Eorum regna digito monſtrat *Plinius* citatus *cap* 2. *Namque dia, inquiens, regum nomina obtinuere, ut Bogudiana appellaretur extima, itemque Bocchi quæ nunc Cæſarienſis.* *Bocchus Mauritaniæ Cæſarienſis* rex hujus forte *Bocchi avus*, *Jugurtham C. Mario* prodidit, ex *Salluſtio*, *Floro*, aliiſque. *Bogudem* vero *Tingitanam Mauritaniam* poſſediſſe patet ex Dione *lib.* XLVIII. ad A. V. 716. ubi ſcribit *Bogudem* in *Hiſpaniam* adverſus duces *Cæſaris Octaviani* tranſmiſiſſe, *interimque*, inquit, *deficientibus ab eo Tingitanis ex Hiſpania receſſit, neque ſuum regnum recepit. Quippe qui in Hiſpania Cæſari favebant, ii Bocchi auxilio Bogudem vicerant; Bogud ad Antonium ſe contulit. Bocchus regnum ejus occupavit, idque Cæſari confirmavit, at Tingitanis civitas data eſt.* Ita *Bocchus* utriuſque *Mauritaniæ* rex evaſit. Dio *lib.* XLIX. ad A. V. 721. de *Auguſto* ſcribit: *Boccho quoque (fuit is Rex Mauritaniæ Cæſarienſis) vita functo, regnum ejus nemini alii tradidit, ſed inter Romanas provincias retulit.* *Bogud* vero poſt biennium bello Actiaco, *Methone* ab *Agrippa* expugnata, ibidem occiſus eſt. Ceterum *Juba Numidiæ* rege extincto, A. V. 708. à publibus, *Cæſar* qua die de *Africa* triumphavit, *Jubæ* filium adhuc infantem inter captivos duxit. *Plutarchus* hæc ſcribit in Cæſare: *Jubæ filius Juba quoque nomine, infans admodum in eo deductus eſt triumpho; fortunatiſſimam utique captivitatem, qua effectum eſt, ut ex barbaro ſcilicet & Numida* (non dicit Mauro) *inter doctiſſimos ſcriptores connumeretur.* Etenim ab *Auguſto Romæ* educatus, tantos in literis progreſſus fecit, ut à Plinio *lib.* V. *cap* 1. dicatur *ſtudiorum claritate memorabilior etiam quam regno.* Idem poſtea *Auguſtus Cleopatram M. Antonii* Triumviri ac *Cleopatræ* reginæ *Ægypti* filiam eidem *Jubæ* uxorem dedit, ac ex Dione *lib.* LIII. A. V. 729. *pro paterno regno, Getuliæ quaſdam partes, quoniam pleræque ad morem Romanum compoſitæ erant, & Bocchi Bogudiſque ditiones dedit.* Etenim cum *Julius Cæſar Numidiam* paternum regnum *Jubæ* in provinciæ formam, ut dixi, redegiſſet, utramque juniori *Jubæ Mauritaniam*, nempe *Tingitanam* ac *Cæſarienſem* pro *Numidia* donavit, quæ jam ante viginti annos à *Romanis* magiſtratibus regebatur. Strabo *lib.* XVII. *pag* 570. ait: *Non diu ante noſtra tempora Bogud ac Bocchus reges, Romanorum amici, Mauritaniam tenuerunt, quibus mortuis, Juba ſucceſſit, cum Cæſar Auguſtus ad paternum regnum hoc etiam illi adjeciſſet.* Id tamen non de *Numidia*, ſed de parte tantum *Getuliæ* intelligendum eſt. Interim etiam ex *Strabone* colligitur, neutram *Mauritaniam* ad *Jubæ* patrem ſpectaſſe, ſed ejus partem *Bogudi*, partem *Boccho* ſubjectam fuiſſe. Idem *Strabo* in eadem pagina *Numidiam* deſcribens ait: *Poſt Syphacem Maſſiniſſa obtinuit*

Digitized by Google

regionem, dein Micipſa, poſtea ejus ſucceſſores, noſtra tempeſtate Juba Jubæ pater nuper mortui. Igitur *Juba* pater erat rex *Numidiæ*. At *Numidiam* non fuiſſe donatam *Jubæ* filio idem *Strabo* teſtatur pagina ſequenti 571. ſcribens: *Inter Cæſaream atque Tritum eſt magnus portus, quem Sardam vocant; atque hæc ſunt confinia Jubæ & Romanorum ditionis. Numidia* autem eſt ſupra Tritum promontorium uſque ad *Tuſcam*, & extra juriſdictionem *Jubæ*, ab *Africæ* proconſule regebatur. *Livia* uxor *Caji Cæſaris* nata erat ex *Antonia Antonii* Triumviri ac *Octaviæ Auguſti* ſororis filia; quare *Cleopatra* ejuſdem *Antonii*, & *Cleopatræ* reginæ filia, & regis
237 utriuſque *Mauritaniæ* uxor, erat amita uxoris *Caji Cæſaris*, ad quem *Juba* libros ſcripſit de expeditione *Arabica*. Joſephus *lib.* XVII. *Antiq. cap.* 15. & *lib.* II. *de bello Jud. cap.* 6. alteram *Jubæ* regis uxorem *Cleopatræ* ſuperinducit *Glaphyram Archelai* regis *Cappadociæ* filiam, quam ſcribit antea fuiſſe noptam *Alexandro* filio *Herodis* regis, cuique filios pepererat: *quo*, inquit, *à patre Herode occiſo, iterum nupſit Jubæ regi Mauritaniæ, hoc quoque defuncto, viduam apud patrem agentem in Cappadocia, duxit Archelaus*, qui fuit filius *Herodis*, ac frater *Alexandri* prioris mariti *Glaphyræ*. Miror *Salianum* perpetuum *Joſephi* hoſtem nullam de toties iteratis nuptiis *Glaphyræ* litem eidem intentaſſe, cum tamen *Joſephus* dubio procul ea in hiſtoria errorem admiſerit. Dio *lib.* LV. ad A. V. 759. narrata relegatione *Archelai* Ethnarchæ *Judæorum*, addit: *Getuli iniquè ferentes Jubam regem, non Romanos ſibi præeſſe, contra eum inſurgentes, finitima vaſtarunt &c.* Legit ſanè iſta Salianus; hinc *tom.* 6. *ad A. Mundi* 4059. ſcribit: *Videtur Jubas in eo prælio, quo Getuli ſuperiores fuerunt, occidiſſe*, quod *Joſephus* ſcribat *Glaphyram Jubæ* uxorem, mortuo viro, ab *Archelao* uxorem ductam. Ita hic homo erranti *Joſepho* adhæret, qui eidem vera ſcribenti, tantis ſæpe clamoribus adverſatur. Sed profecto tum *Joſephum*, tum illimet fidem præſtantem *Salianum* erraſſe *Strabo* omni exceptione major teſtis oſtendit. Is qui *Juba* regnante floruit, in fine *lib.* VI. ait: *Nunc Mauritaniam, aliaſque multas Africæ partes Juba obtinet, ob ſtudium in Romanos & amicitiam hoc conſecutus.* Et in eadem pagina laudato *Auguſto* jam demortuo, addit: *Et nunc præſtat filius ejus, & ſucceſſor Tiberius pro norma adminiſtrationis & edictorum, exemplo patris ſui utens, ſicut & ipſum imitantur patris adminiſtri filii Germanicus ac Druſus.* Idem vero ſuperius *lib.* IV. *pag.* 142. ſcribit *Rhætos* ac *Vindelicos* à *Tiberio* ac *Druſo* una æſtate domitos. *Et jam*, inquit, *annus agitur tertius ſupra triceſimum, ex quo quieſcentes tributum legitime perſolvunt*. Dio *lib.* LIV. ait *Rhætos* ſubactos fuiſſe A. V. 739. Horatius *lib.* IV. *Ode* 14 cantans *Tiberii* ac *Druſi* de *Rhætis* victorias, annum eleganter deſignans, hiſce *Auguſtum* alloquitur:

Te copias, te conſilium, & tuos
Præbente Divos. nam tibi quo die
Portus Alexandrea ſupplex
Et vacuam patefecit aulam:
Fortuna luſtro proſpera tertio
Belli ſecundos reddidit exitus,
Laudemque & optatum peractis
Imperiis decus arrogavit.

Baronius in *Apparatu num.* 103. ſcribit numerari ibi à poeta tempus à nece *Cæſaris* Dictatoris A. V. 710. ad captam *Alexandriam* A. V. 724. Verum tria illa luſtra ab occupata *Alexandria Horatio* numerantur, dum tertio poſtea luſtro inſignem *Auguſto* victoriam *Neronum* virtute partam teſtatur. *Auguſtus* A. V. 724. *Alexandriam* victor occupavit, & quidem menſe Sextili ex Oroſio *lib.* VI. *cap* 19. & Macrobio *lib.* I. *Satur. cap.* 12. ex S. C. quod ibi recitat. Victoriam de *Rhætis* obtinuit eadem die tribus luſtris exactis, nempe A. V. 739. ut plane *Dio* teſtatur. Adde annum inchoatum ex *Strabone* tertium ſupra triceſimum, eris ad A.
V. 771. quo quidem anno *Strabo* geographicos li- 238
bros exarabat, eodemque *Juba* rex *Mauritaniæ* vivebat. Et quidem poſt mortem *Auguſti*, imperante *Tiberio*, ac *Germanico* etiamnum ſuperſtite, ait: *NUNC Mauritaniam Juba OBTINET.* Rurſus *lib.* XIII. *pag.* 383. de *Artaxia Polemonis* regis *Ponti* ac *Pythodoridis* filio, ait: *Recens majoris Armeniæ rex creatus eſt.* Tacitus vero *lib.* II. *An.* ad conſulatum tertium *Tiberii* Cæſaris V. C. 771. ſcribit *Artaxium* à *Germanico Armeniis* regem impoſitum. Verum idem Strabo *lib.* XVII. *pag.* 570. ait: *Juba nuper vita functo, ſucceſſit in regno Ptolomæus Antonii & Cleopatræ filia natus*; & antea ibidem nominatus eidem fuerat *Juba Jubæ pater NUPER mortui.* Quare *Juba* mortuus eſt circa A. V. 772. regni tertio fere ac quadrageſimo. Itaque erravit *Joſephus* ſcribens *Glaphyram* uxorem *Jubæ*, viro mortuo, nuptias cum *Archelao* celebraſſe, quem ſcimus A. V. 759. ab *Auguſto Viennam* relegatum. Si tamen reapſe *Glaphyra* nupta fuit *Jubæ*, dicendus eſt eidem *Juba* repudium dediſſe, ac reverſam ad patrem in *Cappadociam*, iterum *Archelao* Ethnarchæ *Judæorum* nupſiſſe. Num vero *Juba* poſt *Cleopatræ* uxoris mortem *Glaphyram* duxerit, vel eandem pariter cum *Cleopatra* uxorem habuerit, non auſim affirmare. Hoc ſcio *Jubam Jubæ* patrem plures conjuges una ſimul habuiſſe, teſte Hirtio *de bello Africano*. Hæc de *Juba* libuit inſerere tum occaſione librorum, quos de expeditione *Arabica* ad *Cajum Cæſarem* ſcripſit; tum etiam quia uxorem habebat uxoris *Caji Cæſaris* amitam.

Prænotabam *cap.* 9. quoties *Parthi* bellum adverſus *Romanos* ſuſcipiebant, *Arabes* ſua cum iiſdem ſemper arma ſociaſſe, non tam quod ea gens erat *Parthis* finitima, verum etiam quod à *Romanis*, qui cum exercitu *Syriam* tenebant, vetabantur excurſiones in provincias totius Orientis opulentiſſimas facere. Hinc cum hoc bello *Parthico*, contra *Romanos* arma moviſſent, vel inteſtinis forte ſeditionibus agitarentur, *Cajus Cæſar* primam contra eoſdem expeditionem fecit, præſertim cum ingenti inviſendæ *Arabiæ* cupiditate teneretur. Plinius *lib.* VI. *cap.* 28. ait: *Romana arma ſolus in eam terram adhuc intulit Ælius Gallus ex equeſtri ordine; nam Cajus Cæſar Auguſti filius proſpexit tantum Arabiam.* Porro conſtat *Plinium* ibidem loqui de *Arabia Felice*, eam enim ibidem deſcribit, ac *Ælius Gallus* eandem antea cum exercitu penetraverat; cum tamen in *Arabiam*, quam *Petræam* vocant, *Scaurus Pompeji* quæſtor, ac dein *Gabinius* proconſul *Syriæ* legiones duxerint, ac magnam ejuſdem partem *Gabinius* depopulatus fuerit. Ex iiſdem *Plinii* verbis infero *Cajo* advenienti ſtatim *Arabes* paruiſſe, ac *Cæſarem* nullam inde bellicam laudem, ſed viſæ à ſe tantum *Arabiæ* voluptatem tuliſſe. *Cajum* vero, vel eos certe qui erant in ejus comitatu, profectos ad *Arabicum* ſinum idem Plinius indicat *libro* II. *cap.* 67. ubi de eodem ſinu loquens ait: *In quo res gerente C. Cæſare Auguſti filio, ſigna navium ex Hiſpanienſibus naufragiis feruntur agnita.* Eo uſque per totius *Africæ* gyrum disjectatum navium fragmenta Oceani furor ejecerat. Ex *Arabia* in *Ægyptum Cajum Cæſarem* rediiſſe auctor eſt Oroſius *lib.* VII. *cap.* 3. ſcribens: *Cajum nepotem ſuum Cæſar Auguſtus ad ordinandas Ægypti Syriæque provincias miſit, qui præteriens ab Ægypto fines Palæſtinæ apud Hieroſolymam in templo Dei tunc ſancto & celebri adorare contempſit, ſicut Suetonius Tranquillus refert.* Scribit Tacitus *lib.* II. *Germanicum* quamvis proconſulari im-

imperio in omnes provincias mari ab *Italia* diviſas
239 inſignitum, à *Tiberio* acerrime increpitum, *quod
contra inſtituta Auguſti, non ſponte Principis, Alexandriam
introiſſet. Nam Auguſtus inter alia dominationis
arcana vetitis, niſi permiſſu, ingredi ſenatoribus
aut equitibus Romanis illuſtribus, ſepoſuit
Ægyptum.* Quare *Cajus* permittente *Auguſto*,
Ægyptum intravit, præſertim cum res in *Arabia*,
quæ *Ægypto* adjacet, ſibi agendæ eſſent. *Cajum*
vero per *Palæſtinam* in *Syriam* iter feciſſe teſtatur
in *Auguſto* Suetonius *cap.* 93. *Cajum*, inquit, *nepotem,
quod Judæam prætervehens, apud Hieroſolymam
non ſupplicaſſet, collaudavit; Auguſtus* enim
peregrinas cæremonias contemptui habuit. At
Cajus eo facto neutiquam optimi patris ſui *M.
Agrippæ* exemplum ſecutus eſt. Etenim *Agrippa*
rex *Judææ* in literis ad *Caligulam* Imperatorem
apud *Philonem* in libro de legatione ad *Cajum*,
ſcribit: *M. Agrippa avus tuus maternus, Judæam
Herodo rege avo meo regnante, adiit, nec gravatus
eſt à mari metropolim mediterraneam aſcendere, cumque
ſpectaſſet templum, & decoros ritus ſacerdotum,
puritatemque civium, delectatus eſt ſpectaculo ut mirifico
atque ineffabili.* Et poſtea: *Ergo quandiu
haſit ibi in Herodis gratiam, accedebat id quotidie,
oblectans animam contemplatione ſacri apparatus, &
ſacrificiorum ordine, verendæque majeſtatis in ſummo
ſacerdote ſacrato cultu ornato, ceteriſque præſidente.*
Joſephus vero *lib.* XVI. *cap.* 2. ait: Agrippam
Deo hecatombe immolata, populo epulum præbuiſſe.
Auguſtus ſemel A. V. 724. ac iterum poſt
decennium in *Syriam* venerat, ac licet numquam
Hieroſolymam acceſſerit, templum tamen magno
honore affecit; nam teſte eodem rege Agrippa:
*Auguſtus juſſit è ſuis ipſius redditibus offerri quotidie
victimas rite in holocauſtum altiſſimo Deo, quæ hodieque
offeruntur: videlicet taurus, & agni duo,
quas Cæſar altari deſtinavit; quamvis ſciret ibi nullam
ſimulacrum eſſe vel in occulto, vel in propatulo.*
Ibidem etiam de uxore *Auguſti*, *Caji Cæſaris* noverca
ait: *Hoc magiſtro pietatis uſa proavia tua Julia
Auguſta ornavit templum hoc aureis phialis, &
calicibus, aliiſque donariis plurimis & pretioſiſſimis.*
Idem vero *Oroſius* notat *Auguſtum*, quod *Cajum
Hieroſolymitani* templi cultum omittentem laudaſſet,
anno imperii quadrageſimo octavo à Deo
punitum. *Roma* tam dira fame vexata, ut *Auguſtus*
laniſtarum familias, omneſque peregrinos,
ſervorumque maximas copias urbe pelli juſſerit:
Ita peccante, inquit, *Principe in ſanctum Dei, &
correpto per famem populo, quantitatem offenſionis
qualitas ultionis oſtendit.* Hæc tamen fames, quam
deſcribit Dio *lib.* LV. contigit A. V. 759. poſt
ſexennium ab adventu *Caji Cæſaris* in *Judæam*,
ipſo ejuſdemque *Lucio* fratre extinctis. Hinc magis
libet judicia irati Numinis, queis ſupplicia
mortalibus irrogat, expaveſcere, quam eorundem
cauſas cum *Oroſio* divinare

Ex his plurium ſcriptorum anachroniſmi de expeditione
Caji in Orientem refelluntur. Unius
tantum *Saliani* errores ſubinde notabo, ut ceteri
intelligant quanti is homo faciendus ſit, ubi *Joſephum*
celeberrimum hiſtoricum paſſim jure injuria
mille errorum reum peragere non dubitat.
Igitur Salianus *tomo* 6. *ad annum Mundi* 4052. V.
C. juxta *Varronem* 752. *Auguſto* XIII. *M. Plautio
Silvano* Coſſ. *num.* 5. ſcribit *Cajum* in Orientem
cum *Quirino* profectum, cjuſque matrem *Juliam*
relegatam. Numero vero 11. ait: *Hanc
porro nequiſſimæ mulieris relegationem priorem fuiſſe
profectione Caji in Orientem, aut Lucii in Hiſpa-
240 niam, auctor eſt Vellejus, cum ait poſt breve tempus
ab hoc exilio, Cajum miſſum in Syriam.* Addit
num. 14. *Cajum* in *Syria* cum *Parthi* regis filio
colloquutum, pacemque cum *Parthis* factam,

A ac denique *Cajum Hieroſolymam* prætervectum.
Eodem vero anno deſinente natum eſſe Chriſtum
Dominum. Omitto plurima alibi confutanda.
Certum eſt ex faſtis conſularibus *Auguſtum* poſtremis
imperii annis bina tantum collegia conſulum
deſignaſſe, ita ut ſemeſtrem magiſtratum ut plurimum
gererent. Auctor eſt *Vellejus Juliæ* filiæ
adulteria *Auguſto* innotuiſſe, ipſomet decimum
tertium ac *L. Caninio Gallo* conſulibus; nempe
A. V. 752. poſt Kalendas Julias; nam ad exitum
uſque Junii collegam habebat *Plautium Silvanum*,
non *Silanum*, uti perperam *Riccioliu*s ſcripſit.
Cum vero plures Senatorii ac equeſtris ordinis vi-
B ri adulteriorum rei delati fuerint, vix intra menſem
cauſa cognoſci potuit; quare *Cajus*, auctore
Saliano, inito Auguſto *Roma* diſceſſit, *Græciam*
inviſit, in *Aſiam* tranſmiſit, *Arabiæ Felicis* res
compoſuit, in *Ægyptum* deſcendit, inde *Palæſtinam*
ac *Phœniciam* prætervectus, in *Syriam* venit,
tum in *Parthos* exercitum duxit, ad *Euphratem*
perrexit, ac pacem cum *Parthis* fecit. Num quatuor
menſium ſpatio *Cæſar Auguſti* filius tanta
terrarum ſpatia peragravit, cum regio plane comitatu,
cum exercitu, cum lixis, calonibus, ac
ceteris copiarum impedimentis? Vix puto tabellarium
tam cito tantum itineris confecturum.
C Sane *Cajus* videtur cum *Palladio* comparandus, de
quo extat integrum caput in *lib.* VII. Socratis
cum titulo: *De Palladio curſore & ejus celeritate.*
Certum eſt ex *Vellejo* ac tabula *Piſana Lucium
Cæſarem* obiiſſe A. V. 755. quod etiam concedit
Salianus ad A. M. 4057. *num.* 1. At Seneca *cap.*
34 *de conſolatione ad Polybium* hæc *Claudium* Imperatorem
dicentem producit: *Cajus Cæſar Divi
Auguſti avunculi mei nepos circa primos juventutis
ſuæ annos Lucium fratrem cariſſimum ſibi, princeps
juventutis principem juventutis amiſit, in apparatu
Parthici belli.* Verum *Salianus* ante triennium
bellum *Parthicum* ſubita pace compoſitum ſcri-
D bit. Si hoc inſigne *Senecæ* teſtimonium, ſi tot
Plinii loca, in quibus *Arabicæ* expeditionis à *Cajo*
ſuſceptæ meminit, non adnotavit, cur quem in
manibus ac oculis habebat, *Vellejum Paterculum*
non obſervavit, qui narrato *Juliæ* exilio, ait:
Breve ab hoc interceſſerat ſpatium (utinam illud deſignaſſet?)
*cum Cajus Cæſar ante aliis provinciis
ad ſedandam obitis, in Syriam miſſus, convento prius
Tiberio Nerone &c.* Nonne diſerte teſtatur *Cajum*
alias provincias obiviſſe, ut exortos ibidem tumultus
componeret, antequam in *Syriam* veniret?
Nempe fuerat ante in *Arabia* & *Ægypto*,
E quod alii prodidere. *Salianus Cajum* ex Urbe cito
citius ripam ad *Euphratis* trahit, ut ſtatim bello
Parthico finem imponat.

Cum *Cajus* in *Syriam* veniſſet, omnium regum,
qui erant ſocii & amici Populi *Romani*,
legationes ac munera ſuſcepit, ſingulis eorum certantibus
in *Auguſti* filio colendo. Omnium tamen
ſtudia vicit *Archelaus* Rex *Cappadocum* aliarumque
regionum, quas ſuperiori capite deſcripſi.
Hæc tamen erga *Cajum* officia *Archelao* poſt
Auguſti mortem exitio fuere. Nam *Tiberius* eidem,
inquit Dio *lib.* LVII. infenſus, quod *Rho-
F di ſe neglexiſſet, & Cajum in Aſiam venientem officioſe
coluiſſet, inſimulatum quaſi novis rebus ſtuderet,
evocavit Romam, ac Senatus judicio tradidit,
hominem non ſenectute modo extrema, ſed vehementi
etiam podagra confectum.* Tacitus vero eadem
de re ſcribit: *Rex Archelaus quinquageſimum annum
Cappadocia potiebatur, inviſus Tiberio, quod
eum Rhodi agentem nullo officio coluiſſet, nec id
Archelaus per ſuperbiam omiſerat, ſed ab intimis 241
Auguſti monitus, quia florente Cajo Cæſare, miſſoque
ad res Orientis, intuta Tiberii amicitia credebatur.*
Nihil tamen durius contra *Archelaum* Se-

natus

natus decrevit, quod illum alienata mente, ac plane delirantem eſſe exiſtimaverint; talem enim ſemet fingebat, quo præſentiſſimum diſcrimen evaderet. Verum paulo poſt, ut ait Tacitus, *angore, ſimul ſenio feſſus, & quia regibus æqua, nedum infima inſolita ſunt, finem vitæ ſponte, an fato implevit.* Id contigit A. V. 770. Quare *Archelaos* alterum ſupra quinquageſimum annum regnavit, cum A. V. 718. Rex *Cappadociæ* ab *Antonio* creatus fuerit, uti ex *Dione* capite proximo prænotavi. *Tacitus* rotundo numero more ſcriptoribus frequentato, uſus eſt. Et quidem *Tiberius* eo acriùs odium contra *Archelaum* intendit, quod eundem à ſubditis accuſatum, apud *Auguſtum* defenderat, ac quod regiam in maritima *Cilicia* apud *Eleaſam* haberet, quæ *Rhodo*, ubi *Tiberius* degebat, brevi ſexdecim M.P. navigatione diſtabat. Ita *Tiberius Cappadociam Romanis* provinciis adjunxit. *Velleyus* magnus ille imperantis *Tiberii* aſſentator *lib.* II. ait *de Tiberio*: *Auctoritate Cappadociam populo Romano fecit ſtipendiariam.* At verius *Archelaus Tacito* dicitur *exceptas immiti à principe*, ut non auctoritate, ſed plane crudelitate uſus, *Cappadociæ* regnum provinciam fecerit. Hinc patet erraſſe *Appianum* in Mithridaticis *pag.* 244. ubi ait regnum *Cappadociæ* imperante Cæſare *Auguſto* in provinciæ formam redactum. Quæ fuerint aliorum Regum ac Dynaſtarum erga Cæſarem officia, oblata ab ipſis *M. Lollio* munera ſatis aperte declarant. Is, uti ſuperius mihi narratum eſt, *Caji Cæſaris* juventæ moderator ab *Auguſto* impoſitus, optimam à regibus *Aſiæ* divitias extorquendi occaſionem nactus, pecuniam, gemmas, ac pretioſa quæque eiſdem per ſummam avaritiam corraſit; & illi quidem, quo maximæ apud *Cajum* auctoritatis ac potentiæ virum ſibi ipſis amicum aut facerent, aut ſervarent, regias pene gazas in unius *Lollii* ſinum larga, licet invita, manu profundebant. Ex mundo tantum muliebri *Lolliæ Paullinæ* neptis *M. Lollii* ingentes toto Oriente exercitas eidem rapinas demonſtrat Plinius *lib.* IX. *cap.* 35. ſcribens: *Hoc fuit quare M. Lollius infamatus Regum muneribus in toto Oriente, interdicta amicitia à Cajo Cæſare Auguſti filio, venenum biberet, ut neptis ejus quadringentis H-S. operta ſpectaretur ad lucernas.* Valebat ille ornatus millionem ſcutatorum *Romanæ* monetæ. Eodem vero indutam *Paullinam* in mediocrium ſponſalium cœna, ſmaragdis margaritiſque opertam alterno textu fulgentibus, idem *Plinius* oculatus teſtis affirmat. Hæc eſt *Lollia Paullina M. Lollii M. F.* conſularis viri ac ſororis *L. Voluſii* filia, quam *C. Memmio* nuptam *Caligula* ſibi junxit, ac brevi dimiſit, quæ quod de *Claudii* Imperatoris matrimonio cum *Agrippina* certaſſet, ab eadem per delatores veluti à Chaldæis ac Magis conſulta periiſſet, accuſata, bonis publicatis, juſſa eſt *Italia* cedere, ex Tacito *lib* XII. ubi addit: *Ita quinquagies ſeſtertium ex opibus immenſis exuli relictum*; nempe centum ac viginti quinque ſcutatorum millia. Male à *M. Lollio* in Oriente parta, male *Lolliæ* nepti *Romæ* delapſa ſunt. At vis *Agrippinæ* citra ultima non ſtetit, ſed miſſo centurione, ſuæ nuper æmulæ vitam abſtulit. Hunc exitum habuere *opes immenſæ* ab *Aſiæ* regibus per deteſtandam rapacitatem à *Lollio* collectæ, quæ tamen ipſum *Lollium*, teſte *Plinio*, antea perdiderant, qua de re iterum ſermo redibit.

CAP. XIII.

242 Cajus Cæſar *in* Syria *conſulatum init. Præpoſterum ea de re* Saliani *judicium.* Baronius *conſulatum* Caji *inficiatur*: *ut ex* Piſano *Cenotaphio ultiſque vetuſtis monumentis probatur.* Auguſtus *conſul XIV.* pro Cajo *perperam fingitur. Error indicis conſularis apud* Dionem Xilandro à Mureto *falſo aſſricatur. Tredecim tantum* Auguſti *conſulatus demonſtrati.* Lucius Æmilius Paullus Caji *in conſulatu collega. Idem maritus* Juliæ Caji ac Lucii Cæſarum *ſororis. Ejuſdem genealogia vitioſe à* Glandorpio *digeſta, è vetuſtis inſcriptionibus recte contexitur.* Ciceronis *dictum in dubium ab eodem per errorem vocatur. Infelix exitus* L. Æmilii *ac* Juliæ *recenſetur.* Auguſti *epiſtola ad* Cajum *de exacto ſibi anno Clymacterico.* Cajus Cæſar Parthorum *fines irrumpit.* Virgilii *carmina de* Auguſto, *à* Triſtano *de* Cajo *falſo intellecta.* Phraates Regis REGUM *titulum in literis ad* Auguſtum *inſcribit.*

Annum Urbis 754. *Cajus Cæſar Auguſti* filius conſulatum in *Syria* iniens, in faſtis deſignavit, collega *L. Æmilio Paulo.* Cum antea ab *Auguſto* deſignatus fuerit conſul, ea tamen lege, uti in tabulis Ancyranis legitur, *ut eum magiſtratum iniret poſt quinquennium ex eo die quo deductus in forum*, idemque Kal. Januariis ab *Auguſto* conſulatum XII. A. V. 749 auſpicante, in forum deductus, togam virilem ſumpſerit, exacto quinquennio, Kal Januariis A. V. 754. conſulatum capeſſivit. *Salianus* ad A. M. 4053. *num.* 3 ait: *Cajus in Italiam reverſionem parabat, ut ſequenti anno gereret conſulatum.* Quaſi in Oriente nollet conſulatum auſpicari, cum tamen *Auguſtus* conſulatus nec omnes *Romæ*, *ſed quartum conſulatum in Aſia, quintum in inſula Samo, octavum ac nonum Tarracone inierit*, ex Suetonio *cap.* 26. Cur omiſſo bello, ad quod miſſus fuerat, quodve feliciter hoc anno geſſit, *Romam* ad capeſſendum conſulatum rediiſſet? *Salianus* in eo errore verſatur, quod bellum *Parthicum* ſubita pace, citra cruorem finitum putavit, cum tamen poſt biennium à *Saliana* pace, hoc eſt, hoc anno tantum incœperit, quo *Cæſar* conſulatum adminiſtravit. Unus *Baronius Cajo Cæſari* conſulatum abrogat. Scripſerat vir eruditiſſimus in *apparatu num.* 86. *Anno ab V. C. 748. Præficitur Syriæ totique Orienti Cajus Cæſar Auguſti filius adoptivus: quo defuncto, nullus alius ſubrogatus reperitur, niſi qui ab Evangeliſta recenſetur, idem qui ſupra Quirinus.* Addit *Quirino Syriæ* præſide A. V. 751. exeunte, *Cornelio Lentulo* & *Valerio Meſſallino* Coſſ. Chriſtum natum fuiſſe. Idem vero initio fere Annalium ad Auguſtei imperii annum 44. ſcripſit: *Anno Chriſti tertio Cajus Cæſar & L. Æmilius Paulus conſulatum geſſerunt.* Ita *Cajum* conſulem facit, quem tamen ante triennium vita defunctum pronunciaverat. Hunc tamen errorem correxit in additionibus in calce tomi decimi, quæ in poſterioribus editionibus ad annum Chriſti tertium leguntur. Hanc vero excuſationem adducit, ut *Panvinium* accuſet: *Ita*, inquit, *faſti conſulares Onuphrii, quem* 743
nos ſequentes, ſero licet, erraſſe cum ipſo ſenſimus ex Dione, qui hoc anno non Cajum conſulem, ſed Auguſtum XIV, ponit cum Paulo Æmilio collega. Verum optime meus *Onuphrius*, jure ac merito à Lipſio *Faſtorum pater* appellatus, annum V. 754. *Caji Cæſaris* conſulatu ſignavit, quem tum nummi, tum lapides antiquitus inſcripti, locupletiſſime produnt, ut mirum ſit virum doctiſſimum mendoſo *Dionis* codici ea in re fidem præſtitiſſe. Hæc in *Piſano* lapide de *Cajo* leguntur:

POST. CONSVLATVM. QVEM. VLTRA. FINIS. EXTREMAS. POPVLI. ROMANI. BELLVM. GERENS. FELICITER. PEREGERAT

Igitur non ſolum *Cajus* iniit conſulatum, ſed illum etiam, re bello feliciter geſta, peregit. *Panvinius* hoc ipſum evidenter oſtenderat ex inſcriptione quam adducit *lib.* II. *faſtorum* ad A. V. 754.

quæ

A quæ etiamnum viſitur *Arimini* in foro, eamque, ut ibidem ſculpta eſt, exhibeo.

C. CAESAR
AVGVST. F
COS
VIAS. OMNES
ARIMINI. STERN

Idem noſter civis eruditiſſimus ad A. V. 748. & 751. plures inſcriptiones nummorum ac lapidum recitaverat, in quibus *Cajus Cæſar* CONSUL DESIGNATUS nuncupatur. Quæ quamvis B *Baronius* legiſſet, haud ſcribere dubitavit *petitum quidem fuiſſe à Cajo conſulatum, ſed ab Auguſto negatum*. At ita id temporis *Auguſtus* conſulatum negavit, ut illum tamen in annum poſtea quintum tunc conſulem deſignaverit. Extat inſcriptio lapidis apud Pighium *tom. 3. Annal.* ad A. V. 753. & Gruterum *pag.* 1075. 2.

C. CAESARE. AVG. FIL
. . PAVLLO. COS
LARES. AVGVSTOS
Q. NVMISIVS. Q. L. LEGIO
C L. SAFINIVS. L. L. HILARVS
SADALIS. C. MODI. CIMBERI. SER
AESCHINIVS. M. OCTAVI. SER
MAGISTER. DE. SVO. F. C

Ejuſdem *Caji Cæſaris* conſulatus in rariori numiſmate obſignatur, cujus ad me ectypum Illuſtriſſimus vir *Franciſcus Biragus Mediolanenſis* nummariæ antiquitatis peritiſſimus, ac aucti & illuſtrati *Occonis* editione, quam adornat, feris poſteris commendandus, tranſmiſit. In hujus nu-

244 miſmatis parte antica viſitur caput *Auguſti* ſine laurea cum epigraphe: AUGUSTUS PONT.

D MAX. poſticæ vero iconem produco, ubi *Cajus* diſerte CONSUL appellatur. (Vide Tab. IV. Fig. 7 Pag. 96.)

In indice conſulari Dionis qui *lib.* LV. præfigitur, legimus: Γ. Καῖσαρ Αὔγουστος τὸ ιδ. *C. Cæſar Auguſtus XIIII.* Muretus *in notis ad lib.* 1. Taciti ait in codice *Dionis* ſcriptum fuiſſe Γ. Αὐγούστου υἱός. *Cajus Auguſti filius*, at *Xylandrum Dionis* interpretem, corrupto textu auctoris, pro *Cajo Auguſtum* conſulem XIIII. perperam poſuiſſe. At falſo id vitio interpreti datur, nam in vetuſtiſſimo codice Mediceo ad *D. Laurentii* in pluteo LXX. legitur: Γ. Καῖσαρ Αὔγουστος τὸ ιδ. Suetonius in *Auguſto cap.* 26. tredecim tantum

E ejuſdem conſulatus numerat. Statius etiam *lib.* IV. Sylvarum ubi ſeptemdecim conſulatus Domitiani laudat, ait:

Ter Latio deciesque tulit labentibus annis
Auguſtus faſces.

Et antiquior Suetonio Tacitus *lib.* 1. *Annalium* recenſens varios ſermones, qui ſub obitum *Auguſti*, de eodem in ore vulgi erant, ait: *Numerus etiam conſulatuum celebrabatur, quo Valerium Corvinum & C. Marium ſimul æquaverat.* Cicero autem in *dialogo de ſenectute* ſcribit *M. Valerium Corvinum* ad centeſimum uſque annum vitam perduxiſſe; *cujus*, addit, *inter primum & ſextum con-*

F *ſulatum octo & quadraginta anni interfuerunt.* Quæ verba exſcripſit Plinius *lib.* VII. *cap.* 48. Septem vero *C. Marii* conſulatus notiſſimi ſunt. Cicero in *Planciana num.* 42. meminit *C. Marii qui duabus ædilitatis receptis repulſis, ſepties conſul eſt factus.* Plutarchus in *Mario* laudans ſex *Valerii Corvini* conſulatus, ſeptem etiam *Marii* numerat, quamvis ut recte dixit Vellejus *lib.* II. *cap.* 23. *ſeptimus Marius in priorum dedecus iniit.* Nam eo in magiſtratu viros conſulares & triumphales per deteſtandam ſævitiam interfecit; unde ait Florus *lib.* III. *cap.* 21. *Hæc tot Senatus funera intra Kalendas & Idus Januarii menſis, ſeptima illa Marii purpura dedit.* Auſonius in panegyri ad *Gratianum* omnes horum conſulatus commemorans, ait: *Ego autem jam conſul & ſenex (adhuc aviditatem meam jam fatebor) te videre ſæpius in hoc magiſtratu, Gratiane, deſidero, ut & ſex Valerii Corvini, & ſeptem C. Marii, & cognominis tui Auguſti tredecim conſulatus unus æquipares.* Itaque fictitius plane eſt ille decimus quartus *Auguſti* conſulatus. Nummi *Auguſti*, ac inſcriptiones eidem dicatæ, hoc palam oſtendunt, etiamſi omnes ea de re ſcriptores ſiluiſſent. Nummos exhibent *Occo*, ac *Goltzius*; lapidum vero elogia Gruterus 245 *pag.* 187. 11. 12. 199. 2. 226. 8. 1082. 2. inſignem vero inſcriptionem pontis *Ariminenſis* centies mihi viſam, producam *cap.* 15. eamque correctam, cum apud *Gruterum*, *Sigonium*, ac *Goltzium* perperam exſcripta legatur.

Cajus Cæſar conſul A. V. 754. collegam habuit *L. Æmilium Paullum*, cui cum nupta fuerit *Julia* ejuſdem *Caji* ſoror, ob hanc cum noſtro *Cæſare* affinitatem, quædam de eodem ſubjiciam. Suetonius in *Auguſto cap.* 64. ait *Juliam F. Agrippæ* ac *Juliæ Auguſti* filiæ, noſtrorum *Cæſarum* ſororem, nuptam fuiſſe *L. Paullo cenſoris filio.* Igitur pater *L. Paulli* collegæ *Caji* in conſulatu fuit *L. Æmilius Paullus* conſul A. V. 704. Hunc antea adverſarium, *Julius Cæſar* datis mille ac quingentis talentis defenſorem ſibi emit, ex Suetonio *cap.* 29. & Appiano *lib.* II. *bel. civ. pag.* 443. Valet ea ſumma nongenta millia ſcutatorum *Romanæ* monetæ. Addit Appianus *L. Paullum* ex ea pecunia dedicaſſe *baſilicam quæ hodieque Paulli dicitur, opus inter urbana pulcherrimum.* At Cicero *lib.* IV. *ad Atticum epiſt.* 15. ſcribit: *Paullus in medio foro baſilicam jam pene texerit iiſdem antiquis columnis.* Data eſt ea epiſtola A. V. 700. cum *Scaurus*, *Domitius*, *Meſſalla*, aliique ſuffragia certatim pro conſulatu corrogabant; ex quibus eam baſilicam à *Paullo* ſua pecunia perfectam conſtat; quam tamen accepta à *Cæſare* pecunia, magnificentius ornatam, ſolemni poſtea pompa dedicavit. Hujus frater erat *M. Æmilius Lepidus* magnus ille *Cæſaris* amicus, ac poſtea Triumvir, quo in magiſtratu (tyrannidem rectius dixerim) *L. Æmilium Paullum* fratrem proſcripſit, ex Vellejo *lib.* II. quod *Lepidi frater Paullus hoſtis fuerat*, ut inquit Dio *lib.* XLVII. Narrat idem *Vellejus*, qua die *Lepidus* Triumvir, ac *L. Munatius Plancus* de *Gallis* triumpharunt, milites, quod ambo germanos fratres ſuos proſcripſerant, irriſionis gratia cantaſſe:

De Germanis, non de Gallis,
Duo triumphant conſules.

Æmilius Paullus fidus ſemper in *Auguſti* amicitia fuit, quamvis ab eodem Imperatore *M. Lepidus* frater Triumviratu abrogato, in ordinem redactus fuiſſet, ac *Lepidus* nepos ob intentatas Principi inſidias interfectus. Anno V. 732. ſenex cenſuram egit collega *L. Munatio Planco*, ex Vellejo *lib.* II. & Dione *lib.* LIV. Uxorem habuit *Corneliam* filiam *P. Cornelii Scipionis* ac *Scriboniæ*, quam *Auguſto* poſt ſuſceptam *Juliam Caji* ac *Lucii Cæſarum* matrem, dato repudio, dimiſerat, ut *Liviam* duceret. Itaque *Cornelia* uxor *L. Paulli* cenſoris erat amita noſtrorum *Cæſarum Caji*, & *Lucii*. Extat elegans epicedium in obitu *Corneliæ Propertio* concinnatum in fine *libri* IV. Ubi *Cornelia* hæc fari fingitur.

Nec te dulce caput, mater Scribonia, læſi,

Et poſtea:

Te Lepide & te Paulle meum poſt fata levamen,
Condita ſunt veſtro lumina noſtra ſinu.

Vidimus & fratrem ſellam geminaſſe curulem,
Conſule quo facto tempore rapta ſoror.
Filia tu ſpecimen cenſuræ nata paternæ,
Fac teneas unum nos imitata virum.

In his poetæ verſibus duo filii *Corneliæ* & *L. Æmilii Paulli* Cenſoris nominantur, nempe *M. Æmilius Lepidus* conſul A. V. 759. qui in indice *lib.*
246 LV. *Dionis* recte dicitur: *M. Æmilius L. F. Lepidus*; & *L. Æmilius Paullus* Cæſaris collega A. V. 754 qui ibidem ſignatur: *L. Æmilius L. F. Paullus.* Hæc antea jam obſervarat *Glandorpius* in Onomaſtico, ubi tamen in *Æmiliorum Lepidorum* genealogia contexenda, perperam *Ciceronem* reprehendit, quod appellans in *philippica* 13. *Lepidum* eodem, poſtea anno exeunte Triumvirum creatum, ait: *Hæc ſi cogitus, o M. Lepidus Pontifex Maximus, M. Lepidi Pontificis Max. pronepos*; quæ, inquit Glandorpius, *temporum ratio non videtur admittere*; *cum inter primum conſulatum Lepidi ſenioris, ac conſulatum Triumviri centum quadraginta unus anni intercedant.* Sed minus recte *Cicero* in reprehenſionem vocatur, cum ipſi certe *Glandorpio* error obrepſerit. Livius *lib.* XL. *Q. Fulvio L. Manlio* Coſſ. V. C. 577. *Cenſores*, inquit, *creati M. Æmilius Lepidus, & M. Fulvius Nobilior.* Et poſtea: *Princeps electus eſt ipſo cenſor M. Æmilius Lepidus Pontifex Maximus.* Idem *lib* XLI. A. V. 580. altero luſtro eundem *Æmilium Lepidum* principem Senatus iterum electum ſcribit. Rurſus *lib* XLIII. A. V. 585. ait: *Senatum deinde cenſores legerunt: M. Æmilius Lepidus princeps ab tertiis jam cenſoribus lectus.* Denique in epitome *lib.* XLVIII. ait: *M. Æmilius Lepidus qui princeps Senatus ſextis jam cenſoribus erat lectus, antequam expiraret, præcepit filiis lecto ſe ſtrato, ſine linteis, ſine purpura efferrent.* Ex his duo quæ ad inſtitutum faciunt, inferuntur. Primum quidem *M. Æmilium Lepidum* Pontificem Maximum A. V. 600. Luſtro LV. lectum fuiſſe principem Senatus à ſextis Cenſoribus, cum à primis eam dignitatem accepiſſet A. V. 575 Luſtro L. Illum vero obiiſſe anno 603. colligo ex Cicerone in *Catone Majori*, ubi in eo dialogo qui fingitur habitus *L. Quinctio Flaminio* ac *M. Acilio Balbo* Coſſ. V. C. 604. ait Cato: *Quem virum nuper P. Craſſum Pont. Maximum, quem poſtea M. Lepidum eodem ſacerdotio præditum vidimus?* Antea vero meminerat *P. Scipionis qui his paucis diebus Pontifex Maximus factus eſt.* Igitur *M. Lepidus* Pont. Max. *P. Scipionis* deceſſor obierat anno ſuperiori V. C. 603. Præterea colligo *M. Lepidum* Pont. Max. plures filios ſuperſtites reliquiſſe, quorum unus fuit *Q. Lepidus*, cujus nullos adhuc magiſtratus legi. Hic filium habuit *M. Æmilium Lepidum*, qui collega *Q. Lutatio Catulo* A. V. 676. conſulatum gerens, bellum civile conflavit, ex Floro *lib.* III. *cap.* 23. Plutarcho in *Sylla*, & Appiano *lib.* 1. *bel. civ. pag* 418 Hic ex *Appuleja* ſuſcepit *M. Æmilium Lepidum* Triumvirum, ac *L. Æmilium Paullum.* Glandorpius *pag* 28 avum *Lepidi* Triumviri ponit *M. Lepidum* conſulem A. V. 628. Quintum vero *Lepidum* ne quidem nominans; at hunc reapſe fuiſſe avum Triumviri patet ex faſtis triumphalibus Capitolinis, in quibus legitur *Lepidi* iterum Triumviri triumphus. Gruteri *pag.* 297. *col.* 5.

M. AIMILIVS. M. F. Q. N. LEPIDVS.
II. III. VIR. R. P. C. PRO. COS.
EX. HISPANIA PRIDIE. K . . .

In faſtis etiam conſularibus *pag.* 295. iiſdem verbis idem conſul deſcribitur. *Goltzius* laudat nummum cum epigraphe. M. AIMIL. M. F. Q N. LEPIDUS PRAEF. URB. Is urbanam præfecturam geſſit A. V. 705. *Glandorpius*, quo

A *Ciceronis* dictum in dubium vocaret, à priori conſulatu proavi *Lepidi* Pont. M. ad primum pronepotis Triumviri tempus deduxit; cum tamen ab altero proavi conſulatu, quem cum *P. Mucio Scæ-* 247
vola geſſit A. V. 579. ad conſulatum ejuſdem pronepotis Triumviri A. V. 703. intercedant anni centum ac viginti novem: ab obitu vero ejuſdem uſque ad Triumviri conſulatum numerentur anni centum & quinque. Profecto cum *M. Æmilius* Pont. Max. deceſſerit A. V. 603. non video, cur *Lepidus* Triumvir ejuſdem pronepos à *Cicerone* dici non potuerit, cum *M. Lepidus* Q. F. nepos *Lepidi* ſexies Principis Senatus, ac pater *Lepidi* Trium-
B viri in *Sardinia* obierit A. V. 677. cum anno ſuperiori bellum civile excitaſſet. Ex his majores *L. Æmilii Paulli Caji Cæſaris* collegæ in conſulatu, ac ejuſdem cognati ob *Juliam* uxorem, colliguntur. Etenim patrem habuit *L. Æmilium Paullum* conſulem ac cenſorem, avum *M. Lepidum* conſulem A. V. 676. proavum *Q. Lepidum*, abavum denique *M. Æmilium Lepidum* bis conſulem, cenſorem, Pontificem Max. ac ſexies principem Senatus. *Paullus Æmilius* prima juventa *Cæſaris Octaviani* militiam in bello adverſus *Sex. Pompejum* ſecutus eſt. Suetonius in *Auguſto cap.* 16. cum dixiſſet *Auguſtum* bello *Siculo* apud *Rhe-*
C *gium* pedibus iter facientem, pene à *Pompejanis* navibus captum, ait: *Tunc etiam per devios tramites refugientem, ſervus Æmilii Paulli, comitis ejus, dolens proſcriptum olim ab eo patrem Paullum, & quaſi occaſione ultionis oblata, interficere conatus eſt.* Id contigit A. V. 716. Hic poſtea conſulatu ab *Auguſto* ornatus, ac ob ductam in uxorem *Juliam Auguſti* neptem ac *Cæſarum* noſtrorum ſororem, imperanti familiæ affinitate conjunctus, tot beneficiorum oblitus, contra *Auguſtum* conſpiravit. *Suetonius* detectam ac compreſſam in *Auguſtum* conjurationem *Lucii Paulli progeneri ſui* teſtatur in *vita ejuſdem cap.* 19. & in *Claudio cap.* 26. cum
D dixiſſet à *Claudio* admodum adoleſcente uxorem ductam *Æmiliam Lepidam Auguſti proneptem L. Paulli* ac *Juliæ* filiam, dein *Liviam Medullinam*, ait: *priorem, quod parentes ejus Auguſtum offenderant, virginem adhuc repudiavit.* Tacitus *lib.* IV. *Annal.* A. V. 781. *Junio Silano* & *Silio Nerva* Coſſ. ſcribit: *Per idem tempus Julia mortem obiit, quam neptem Auguſtus convictam adulterii, damnaverat, projeceratque in inſulam Trimetum haud procul Apulis litoribus. Illic viginti annis exilium toleravit, Auguſtæ ope ſuſtentata: quæ florentes privignos cum per occultum ſubvertiſſet, miſericordiam erga afflictos palam oſtentabat.* Igitur *Julia* in exilium de-
E portata fuit A. V. 761. *Lucio* ac *Cajo Cæſaribus* jam demortuis. Num ejuſdem maritus *L. Paullus* contra *Auguſtum* ante, vel poſt damnatam uxorem, conjuraverit, hactenus ignoravi. Hunc exitum habuit *L. Æmilius Paullus Caji Cæſaris* in conſulatu collega, ejuſque uxor ac noſtrorum *Cæſarum* ſoror *Julia.*

Gellius *lib.* XV. *cap.* 7. fragmentum epiſtolæ *Auguſti* ad *Cajum* recitat, quod exſcriptum exhibeo. *Have*, inquit, *mi Cai, meus ocellus jucundiſſimus, quem ſemper medius fidius deſidero, quum à me abes ſed præcipue diebus talibus, qualis eſt hodiernus, oculi mei requirunt meum Cajum, quem*
F *ubicumque hoc die fuiſti, ſpero lætum & valentem celebraſſe quartum ac ſexageſimum natalem meum. Nam, ut vides, κλιμακτῆρα communem ſeniorum omnium tertium & ſexageſimum evaſimus. Deos autem oro, ut quantum mihi supereſt temporis, id ſalvis vobis traducere liceat in ſtatu Reipublicæ feliciſſimo &c.* Natus eſt *Auguſtus* IX. Kal. Octobris *C. Antonio* ac *M. Tullio Cicerone* Coſſ. V. C. 691. ex Suetonio *capite* 5. ac Velleio *libro* II. In marmore etiam *Narbonenſi* apud Gruterum *pag.* 229.

248 229. extat inſignis inſcriptio, in qua indicitur annuum ſacrificium faciendum in honorem Imperatoris *Cæſaris Auguſti*

VIIII. K. OCTOBR. QVA. DIE. EVM. SAECVLI. FELICITAS. ORBI. TERRARVM. RECTOREM. EDIDIT

Igitur A. V. 754. die 23. Septembris exacto anno LXIII. climacterico, ſexageſimum quartum auſpicatus, eas ad *Cajum* F. literas dedit, cum hic procul in Oriente bello *Parthico* diſtineretur. Utinam liber ille epiſtolarum *Auguſti* ad *Cajum* ſupereſſet; plurima ſane ad *Cæſaris* expeditionem ſpectantia ex eodem diſceremus, quæ modo penitus ignorantur. Vellejus *libro* II. *de noſtro Cæſare* ſcribit: *In Syriam miſſus, convento prius Tiberio Nerone, cui omnem honorem ut ſuperiori habuit, tam varie ſe ibi geſſit, ut nec laudaturum magna, nec vituperaturum mediocris materia deficiat.* Ita, ne eo bello à *Cajo* geſta laudans, *Tiberium Caji* memoriæ infenſum offenderet, cuncta præteriit, & ea mediocri laude digna immo paribus vitiis defœdata affirmavit. Una *Piſana* tabula res hoc anno à *Caja Cæſare* feliciter peractas, brevi encomio ad poſteros tranſmiſit. Verba ſuperius recitavi, nempe: *Poſt conſulatum quem ultra finis extremas Populi Romani bellum gerens, feliciter peregerat.* Igitur hoc anno *Cajus* bellum in hoſtili gerens, conſulatum feliciter adminiſtravit. Ex his colligimus *Cajum Cæſarem* ſuperato *Euphrate*, qua *Syriam* à *Meſopotamia* diſterminat, barbarorum ditionem invaſiſſe. Ovidius *lib.* I. *de remedio Amoris*, cum dixiſſet ab Amore odio haberi homines occupatos, otioſos vero eidem acceptos eſſe, ait:

Sunt fora, ſunt leges, ſunt quos tuearis amici:
Vade per urbanæ ſplendida caſtra togæ.
Vel tu ſanguinis juvenalia munera Martis
Suſcipe; deliciæ jam tibi terga dabunt.
Ecce fugax Parthus, magni nova cauſa triumphi,
Jam videt in campis Cæſaris arma ſuis.
Vince Cupidineas pariter, Parthaſque ſagittas.
Et refer ad patrios bina trophæa Deos.

Certum eſt hoſce libros ſcriptos à poeta poſt priores libellos de arte amandi, in quorum primo *Cajo* contra *Parthos* eunti, victoriam augurat. Id patet ex initio *libri* hujus *primi de remedio Amoris*, ubi Cupidinem alloquens, canit:

Quin etiam docui, qua poſſes arte parari:
Et quæ nunc ratio eſt, impetus ante fuit.
Nec te, blande puer, nec noſtras prodimus artes:
Nec nova præteritum muſa retexit opus.

Hinc duos *libros de remedio Amoris* ſcripſit fervente bello *Parthico*, cum ſcribat *Parthos* jam videre ſuis in campis arma *Cæſaris Caji*, qui *extra finis extremas Populi R.* ipſum *Parthorum* regnum ingreſſus, bellum in hoſtili acrius urgebat. *Parthos* vero rem prœlio decernere detrectantes, intra munitiora oppida ſe continuiſſe, idem poëta videtur innuere ſcribens:

Tempora nec numera: nec crebro reſpice Romam;
Sed fuge; tutus adhuc Parthus ab hoſte fuga eſt.

249 Scio *Parthorum* exemplo fugam quandoque utilem ibidem vulgo probari; ſed quod *Ovidius* bellum *Parthicum* paullo ante nominaverat, eoque tutus adhuc *Parthus* fuga dicatur, ſatis probabiliter in eum ſenſum, quem indicavi, illud carmen trahi poteſt. *Triſtanus* inſignis alias nummorum veterum interpres, in priori *tomo pag.* 137. ubi de *Caji Cæſaris* numiſmatibus ſcribit, putat poetarum maximum *lib.* IV. *Georgicorum* in fine *Caji* ejuſdem contra *Parthos* expeditionem laudaſſe, cum dixit:

— Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, ſtudiis florentem ignobilis oti.

Labitur vir eruditus; nam cum *Virgilius* obierit *C. Sentio* & *Q. Lucretio* Coſſ. V. C. 735. *Cajus Cæſar* primum tantum ætatis annum exegerat; qui igitur fieri potuit, ut *Maro* ejuſdem contra *Parthos* geſta laudaverit? *Auguſtus* bis tantum *Aſiam* perluſtravit; A. V. 724. quo exercitus in *Ægyptum* contra *Antonium* duxit, & iterum A. 734. quo *Aſiæ* provincias ac regna finitima ſocia & amica P. R. compoſuit. Teſtatur *Donatus* in vita *Virgilii*, eundem libros Georgicorum recitaſſe *Auguſto* à bello Actiaco reverſo, apud *Atellam* per quatriduum; cum ibidem virium reſarciendarum cauſa, *Cæſar* ſubſtitiſſet, priuſquam *Romam* ſe conferret. Igitur poeta opus illud complevit A. V. 724. cum *Cæſar* univerſam *Aſiam*, quæ prius *Antonio* Triumviro parebat, in ſuam poteſtatem redigeret, ac legationes & munera ab *Aſiæ* regibus, amicitiæ ineundæ gratia, reciperet. *Euphratem* vero nominat, qui *Romanum* imperium à barbarorum regnis in *Aſia* diſterminabat.

Interea *Phraates*, cum *Cajum* in *Syriam* cum ingentibus copiis adveniſſe intellexiſſet, literas *Romam* ad *Auguſtum* miſerat, quibus eidem ſignificabat ſemet *Armeniæ* manum adjeciſſe, ne civili bello ibidem excitato, *Parthorum* quies turbaretur: abs ſe autem adjutum copiis *Tigranem* regia è ſtirpe virum, quod *Armenii* regem ab *Auguſto* datum *Artavaſdem* throno ejeciſſent. *Auguſtus* reſcripſit mota primum à *Parthis* arma in Oriente: Ipſum *Armenios*, qui impoſitum abs ſe regem expuliſſent, ſuppetiis allatis, rebellantes contra fœderum leges foviſſe: Præſidia ubi ille ex *Armenia* revocaſſet, pacem ac amicitiam iterum renovaturum. Cum vero haſce literas *Auguſtus Phraati*, regis titulo omiſſo, inſcripſiſſet, *adeo nihil territus eſt Phraates, ut reſcribens ſuperbe, ſibi ipſi* Regis regum *titulo dato, Auguſtum tantum Cæſaris vocabulo affecerit*; ex Dione in fragmentis *libro*. LV. Quod plures minorum gentium reges *Partho* tributa pendebant, eum ſibi titulum uſurpabat. *Phraates* iſtius avus cum A. V. 689. ad *Pompejum* literas eo ſuperbo titulo obſignatas, miſiſſet, *Pompejus* Regum *vocabulo amputato, per literas ipſum* Regem *ſimpliciter appellavit: quod nomini Tigrani etiam præter morem Romanum tribuit, cum de eodem triumpharet.* Dio *libro*. XXXVII. Etenim *Tigranes* cum multos reges ſibi miniſtrantes haberet, quorum alii equitantes ſe juxta currerent, alii jus dicenti connexis invicem brachiis, circumſtarent, ex Plutarcho in *Lucullo*, *Rex Regum* audiebat. Hinc ab eodem Plutarcho dicitur *iratus Lucullo, quod regem, tantum, non regum regem ſe in epiſtola ſalutaſſet, reſcribens nec illum imperatorem voluit appellare.* *Romanorum* Principum primus *Veſpaſianus* eo titulo Regem *Parthorum* appellavit; nam cum hic literas ad eundem miſiſſet, cum inſcriptione: *Rex regum Ar-* 250
ſaces Flavio Veſpaſiano; ne reprehendit quidem, ſed et iiſdem verbis, non adſcriptis imperatoriis nominibus, reſpondit, ex Dione apud *Xiphilinum*. Ceterum *Auguſtus* ab aliis *Phraatem* Regem regum nuncupari ſinebat, ut patet ex inſcriptione *Romana* apud Gruterum *pag.* 288.

SERASPADANES. PHRAATIS
ARSACIS. REGVM. REGIS. F
PARTHVS
RHODASPES. PHRAATIS
ARSACIS. REGVM. REGIS. F
PARTHVS

Et quidem *Auguſtus* ſuperbos adeo titulos abhorrebat, ut nec privatim à *Cajo*, vel *Lucio* ſe *Dominum* appellari pateretur. Cum à mimo ſe præſente de quopiam altero dictum fuiſſet: *O Dominum æquum & bonum!* & univerſi quaſi de *Auguſto* dictum, cum plauſu excepiſſent, manu ac vultu adulantium voces compreſſit, *& inſequenti die graviſſimo corripuit edicto, Dominumque ſe poſthac appellari, ne à liberis quidem aut nepotibus ſuis, vel ſerio vel joco, paſſus eſt.* Suetonius *cap.* 53. Immo *Cajo Cæſari* in Orientem cum imperio proconſulari proficiſcenti injunxit, ne ullos militum *commilitones*, ſed *milites* tantum appellaret; *ambitioſius id exiſtimans, quam aut ratio militoris, aut temporum quiet, aut ſua domuſque ſuæ majeſtas poſtularet.* Idem Suetonius *capite* 25. Interim hiems annum clauſit, quo *Cajus Cæſar*, ut cum *Piſana* tabula loquar, *conſulatum ultra finis extremas Populi Romani bellum gerens, feliciter peregit.* Illuſtriſſimi *Boldoni* eas voces *finis extremas* uti barbaras, nec Latinas carpentis cenſuram in *diſſertatione quarta capito* 3. confutabo, ne Grammatica litigia hiſtoricæ diſſertationi immiſceam.

251

CAP. XIV.

Artavaſdis Armeniæ *regis obitus.* Tigranes *pro ſucceſſione ſcribens ad* Auguſtum, Cajum *adire jubetur.* Tiberii *apud* Rhodum *anxietas.* Caji Cæſaris *cum filio regis* Parthorum *colloquium.* *Pax inter* Romanos *ac* Parthos *convenit.* Lollius Caji *rector, ejuſdem gratia excluſus.* Tiberius Romam, Cajo *permittente, revertitur.* M. Lollii *mors.* *Ejuſdem domi foriſque dignitates recenſitæ.* Horatii *epiſtolæ ad* Lollium, *ad* Marci *filium ſcriptæ contra* Glandorpium. Saliani *de* Lollio *judicium rejicitur.* *Annus quo* Tiberius Romam *redit, demonſtratur.* Lucius Cæſar *in* Hiſpaniam *mittitur.* Caſauboni *interpretatio correcta.* *Idem perperam* Strabonis *locum emendat.* Æmilia Lepida Lucio Cæſari *ſponſa deſtinata.* *Pater* Lepidæ Glandorpio *ignoratus, oſtenditur.* Reineſius *ac* Lipſius *epitaphium ab* Attejo *Philologo poſitum, minus feliciter explicant.* Uſſerii *prochroniſmus refellitur.*

Annum V. C. 755. *P. Vinicius* ac *P. Alfenus* conſules aperuere, qui uti initio lætus, ita *Auguſto* poſtea luctuoſus evaſit. *Artavaſdes*, quem ab *Armeniis* ejectum, *Cajus Cæſar Auguſti* juſſu in regnum reducere conabatur, morbo oppreſſus, interiit. Tum *Tigranes*, qui ab *Armeniis* vocatus, *Parthis* etiam auxilia mittentibus, regnum invaſerat, æmulo ſublato, legatos cum muneribus ad *Auguſtum* miſit, nec regio titulo in literis uſus, ſupplex Imperatorem rogavit, ut mortuo jam *Artavaſde*, regnum ſibi permitteretur. *Auguſtus* donis acceptis, ac ſimul dubiam *Parthici* belli fortunam veritus, bona cum ſpe *Tigranem* in *Syriam* proficiſci juſſit ad *Cajum*, quem rebus Orientis impoſitum, ſperabat cuncta quæ è re publica forent, eſſe facturum. Horum auctor eſt *Dio* in *Græcis* excerptis editis à *Fulvio Urſino* legatione 30. Ille tamen in caſtra *Caji Cæſaris* deſcendere recuſavit, ſuſpicatus, ne cum ejus belli auctor fuiſſet, quicquam acerbius contra ſe à *Cæſare* ſtatueretur. Itaque ſatius duxit *Armeniæ* urbes aucto præſidio munire, cum *Romani* procul à regni finibus à *Parthis* in *Syria* diſtinerentur. *Phraates* Rex *Parthorum* ſenio gravatus, duodequadraginta enim annos *Parthis* imperabat, cum ſe pleriſque primatibus odio eſſe intelligeret, veritus ne per occaſionem externi domeſticum bellum à ſeditioſis conflaretur, conſilia de pace reſtauranda ſecum agitare cœpit. *Artavaſdis* mors, ac miſſæ utrinque de pace literæ, expeditioni jam contra *Parthos* feliciter ſuſceptæ, moras injecerant. Etenim cum *Cajo* injunctum fuiſſet, ut *Artavaſdem*, expulſo *Tigrane*, in *Armenia* regnum reduceret, eodem defuncto, *Cæſar* dubius quid conſilii caperet, literas ad *Auguſtum* dedit, quibus ſignificabat *Parthorum* regem ad pacem inclinare, neſcire tamen ſe quemnam *Armeniis* regem præficeret.

Tiberius Caji Cæſaris vitricus poſt ejuſdem adventum in Orientem, *contemptior in dies & inviſior* evaſerat, teſte Suetonio *cap.* 13. de *ejuſdem vita*, ita ut familiari quodam convivio mentione 252
ejus orta, extiterit qui *Cajo* polliceretur, confeſtim ſe, ſi juberet, *Rhodum* navigaturum, caputque exſulis (ſic enim appellabant) relaturum. Quo præcipue, non jam metu, ſed diſcrimine, coactus eſt tam ſuis, quam matris impenſiſſimis precibus reditum expoſtulare: impetravitque adjutus etiam caſu. Deſtinatum *Auguſto* erat, nihil ſuper ea re, niſi ex voluntate majoris filii ſtatuere. Is forte tum *M. Lollio* offenſior, facilis exorabiliſque in vitricum fuit. Huc uſque *Suetonius*. Indignationis vero *Caji* contra *Lollium* rectorem eidem ab *Auguſto* adſignatum, cauſas mox aperiam. *Cajus* cum literas ab *Auguſto* recepiſſet, quibus ſignificabat ſe pacem cum rege *Parthorum* conficiendam ea lege probare, ut ex *Armenia* copias revocaret, ac omnem ejus regni curam *Romanis* dimitteret; limites vero utriuſque imperii eoſdem ſtatui, qui antea fuiſſent. *Dio* in excerptis editis à *Fulvio Urſino* laudata legat. 39. ſcribit *Auguſtum bellum Parthicum veritum*, ad pacis conſilia deſcendiſſe, quamvis res contra eoſdem ſuperiori æſtate geſtæ, ſpem prolatandi in Oriente imperii multis vulgo injeciſſent. At ille cum ſecum reputaret *Craſſum* primo bello *Parthico*, cum priori æſtate trajecto *Euphrate*, plures *Meſopotamiæ* urbes deditione in fidem accepiſſet, altero tamen anno, amiſſo exercitu, ab hoſtibus captum ac cæſum; *Antonium* quoque bello ſecundo *Parthico*, cui *Ventidio* duce digna triumpho de *Parthis* victoria obtigerat, infelici poſtea ſucceſſu iterum *Parthos* per ſemet aggreſſum, amiſſis impedimentis ac machinis cum magna copiarum parte, ignominioſa *Romano* nomini pace ab hoc ipſo *Phraate* rege impetrata, diſceſſiſſe, dignam potius *Romana* majeſtate pacem cum hoſte tranſigere decrevit, quam fortunam in bello adverſus *Parthos Romana* clade ſemel & iterum expertam tentare. Ingenti enim ſibi gloriæ deputabat; prima fere irruptione in *Parthorum* fines, eoſdem ad petendam pacem adactos, ea conditione firmandam, ut *Armeniis* dandi regis poteſtas penes *Romanos* eſſet. Itaque cum *Cajus* tranſmiſſas ſibi ab *Auguſto* de pace conditiones *Phraati* ſignificaſſet, ne ultro citroque commeantibus nunciis, tempus tereretur, ac quo majori cum pompa fœdus inter duo potentiſſima imperia obſignaretur, convenere, ut Rex *Parthorum* ripam ad *Euphratis* accederet, ad quam etiam *Cajus Cæſar* deſcenderet, ac uterque æquato ſtipatorum numero, in colloquium veniret. Unus nobis oculatus teſtis audiendus eſt *Vellejus Paterculus libro* II. cujus tamen priora verba à *Lipſio* emendata, exſcribo: *Cum rege*, inquit; *Parthorum juvenis excelſiſſimus in inſula, quam amnis Euphrates ambiebat, æquato utrinſque partis numero, coiit. Quod ſpectaculum ſtantis ex diverſo hinc Romani, hinc Parthorum exercitus, cum duo inter ſe eminentiſſima imperiorum & hominum coirent capita, perquam clarum & memorabile, ſub initia ſtipendiorum meorum, tribuno militum mihi viſere contigit.* In editis codicibus legitur: *cum rege Parthorum juvene:* quam lectionem falſam conſtat, quia tum temporis *Phraates* rex ſenex erat; neque ejus filius *Pharnaces*, qui ex *Thermuſa* ortus, quatuor fratribus gran-

grandioribus natu *Romam* per ſpeciem obſidum miſſis, ſecundum in regno locum occupabat, rex dici poteſt, cum poſt obitum tantum *Phraatis* regium titulum obtinuerit. Itaque legebam *regio Parthorum juvene*; ita Florus *libro*. IV. *capite* 9. *Pacorum Orodis Parthorum* filium *regium juvenem* appellat. Quamvis vero in caſtris *Parthorum* ipſe rex *Phraates* adeſſet, malui colloquium à filio haberi, quod filius etiam *Augusti* ad idem colloquium veniret. Utraque lectio probari poſſit.
253 Pax recitatis legibus, ſancita fuit, quarum præcipua, ut *Parthos* auxiliares copias ex *Armenia* revocaret, ac electio regis *Armeniorum* Principi *Romano* integra ſervaretur. Sed iterum audiendus Vellejus: *Prior Parthus apud Cajum in noſtra ripa, poſterior hic apud regem in hoſtili epulatus eſt. Quo tempore M. Lollii, quem veluti moderatorem juventæ filii ſui Auguſtus eſſe voluerat, perfida & plena ſubdoli ac verſuti animi conſilia per Parthum indicata, Cæſaris ira evulgavit, cujus mors intra paucos dies fortuita an voluntaria fuerit, ignoro.* Hæc ille. Quoties quiſpiam utramque Principis aurem occupat, idemque unus ſecretorum miniſter admittitur, adulatione juxta ac ſuperbia parique potentia uſus, Dominum illecebris, ſubditos vero terrore ſibi obnoxios tenet. Peſſimas vero iſtorum artes, perfida conſilia, ac verſutias omnium poſtremi, peſſimo fato, Principes norunt; cum quiſque vereatur ſiniſtros de miniſtro ſupra ceteros gratiſſimo ſermones coram rerum Domino miſcere, quibus ſi haud plena ſtatim fides adhibeatur, præſentiſſimum ſibimet exitium paret. *Lollius* ab *Auguſto* juventæ *Caji* rector impoſitus, cum in ditiſſimas provincias adveniſſet, uni avaritiæ ſtudens, corradendis undequaque pecuniis animum intendit; nec ad privatorum tantum ſcrinia, ſed in regum *Aſiæ* gazas cupiditatem extendit. Et hi quidem quo *Cæſaris Auguſti* filii gratiam ſibi conciliarent, ingentem auri vim, gemmas magni pretii, holoſericas, atque acu pictas veſtes, uni *Lollio* donarunt, ut eodem conciliatore, inter amicos *Caji* adſcriberentur. Ita illè ingenti pretio *Caji* gratiam vendebat *Aſiaticis* regibus, quorum ditiones ſuperius mihi deſcriptæ, à *Colchide* ſupra *Euxinum* ad *Erythræum* uſque ſinum *Romani* imperii finibus prætendebantur. Haſce avariſſimi hominis rapinas toto Oriente actas, *Phraates* rex inter ſecreta colloquia *Cajo Cæſari* omnium primus indicavit. Hinc Plinius *lib*. IX *cap*. 35. ait: *Hoc fuit quare M. Lollius infamatus regum muneribus in toto Oriente, interdicta amicitia à Cajo Cæſare Auguſti filio, venenum biberet &c.* Immo ex *Vellejo*, ejuſdem *perfida & plena ſubdoli ac verſuti animi conſilia per Parthum indicata* non obſcure ſignificant *Lollium* quædam cum ipſo rege *Parthorum* conſilia communicaſſe, quibus bellum lente traheretur, quo diuturnior ipſi in Oriente poteſtas eſſet, ac majores interim divitias pro arbitrio colligeret. *Cajus Lollio* indignatus, amicitia interdixit, quouſque quidpiam ſeverius ab *Auguſto* in eundem ſtatueretur.

Hæc *Cæſaris* contra *Lollium* indignatio *Tiberio* plurimum profuit; nam cum facultatem revertendi *Romam* ab *Auguſto* petiiſſet, is ea de re ad *Cajum* literas dederat; *deſtinatum* enim illi *erat*, ait Suetonius *cap*. 13. in Tiberio, *nihil ſuper ea re, niſi ex voluntate majoris filii ſtatuere. Is forte TUNC M. Lollio offenſior, facilis exorabiliſque in vitricum fuit. Permittente ergo Cajo, revocatus eſt: verum ſub conditione, ne quam partem curamve Reipublicæ attingeret.* Auctor eſt Tacitus *lib*. III. *Annal. Tiberium* rerum potitum undeviceſimo ab hinc anno in Senatu laudaſſe Quirini in ſe officia, *incuſato M. Lollio, quem auctorem Cajo Cæſari pravitatis ac diſcordiarum arguebat.* Etenim vir tota arte fallendi præditus, *Tiberium* apud *Cajum* ſubinde criminabatur, ut inter utrumque auctis diſcordiis, omnia apud *Cæſarem* unus pro arbitrio poſſet. At *Cajus Lollii* fraudibus à *Phraate* rege ſibi indicatis, falſas etiam *Lollii* de *Tiberio* delationes arbitratus, facilem ſe præbuit in concedenda facultate *Tiberio*, ut ex ſeceſſu *Rhodio* in urbem reverteretur. Porro inter comites *Tiberii* apud *Rhodum* erat *Thraſyllus* divinato- 254
riæ artis magiſter, qui *Tiberium* magnarum rerum ſpe continuo lactabat, totius *Romani* Orbis imperium eidem vaticinatus. At *Tiberius* cum ſua in deterius quotidie ruere animadverteret, in animum induxerat, magni hiatus, ut cum poëta loquar, promiſſorem fabulas ſibi in dies vendentem, ac ſecretorum temere conſcium, de ſaxo in ſubjectum pelagus præcipitem dare. Tunc Thraſyllus, *cum procul adventare navim vidiſſet, quæ nuntium reditus Romam à matre & ab Auguſto vehebat, prædixit quæ is eſſet nunciaturus.* Dio *lib*. LV. ac *Suetonius* in *Tiberio cap*. 14. Tacitus etiam *lib*. VI. ſcribit *Tiberium* apud *Rhodum Chaldæorum* arti futura hominum fata prædicentium, *Thraſullo* (ita hominem vocat) magiſtro ſtuduiſſe; narratque modum, quo *Tiberius* magiſtri peritiam expertus fuerat. Vellejus *libro* II. recitata morte *Lucii* ac *Caji*, ſtatim addit: *Ante utriuſque horum obitum, patre tuo Publio Vinicio conſule, Tiberius Nero, reverſus Rhodo, incredibili lætitia patriam repleverat.* Poſtquam *Romam* advenit, data virili toga filio *Druſo*, è *Pompejana* domo in hortos Mæcenatianos tranſmigravit, ac omnium negotiorum publicorum expers, totum ſe ad quietem contulit.

Marcus Lollius amicitia *Caji Cæſaris* excluſus, pudore juxta ac ira excruciatus, *intra paucos dies*, teſte Vellejo, *fortuita an voluntaria morte* deceſſit. *Plinius* laudato loco, & ex eodem *Solinus*, ſcribunt ſumpto veneno, voluntariam ſibi necem intuliſſe. Hunc exitum *M. Lollius* habuit, acribus miniſteriis ſummos ab *Auguſto* honores conſecutus. Is mortuo *Amynta* rege *Galatiæ*, atque *Lycaoniæ*, *Iſauriæ* ac *Piſidiæ*, ejuſdem regnum in provinciam redactum, primus pro prætore adminiſtravit A. V. 729. ex Dione *lib*. LIII, *Ruſo* io Breviario, & Eutropio *lib*. VII. Idem anno V. 733 *Q. Lepido* collega conſulatum geſſit. Extat ejuſdem conſulatus memoria in inſcriptione *Romæ* in ponte Fabricio.

L. FABRICIVS. C. F. CVR. VIAR
FACIVNDVM. COERAVIT
Q. LEPIDVS. M'. F. M. LOLLIVS. M. F. COSS. EX.
S. C. PROBAVERVNT

Horatius hiſce conſulibus annum ætatis quartum & quadrageſimum agebat, ut ex fine libri primi epiſtolarum patet:

Me quater undenos ſciat impleviſſe Decembres,
Collegam Lepidum quo duxit Lollius anno.

Idem poeta *lib*. IV. *Carm. Oden nonam M. Lollio* inſcribit. In quibuſdam MSS. Mediceis *ad M. Lollium conſulem* ſcripta legitur. Extant ejuſdem Horatii *lib*. I. *epiſt*. ſecunda, ac decimaoctava ad *Lollium*, quem hunc ipſum de quo loquimur, putat *Glandorpius*. At plane vir eruditus hallucinatur. Nam in poſteriori ait:

——— *denique ſævam*
Militiam puer, & Cantabrica bella tuliſti
Sub duce, qui templis Parthorum ſigna refixit,
Et nunc ſi quid abeſt, Italis adjudicat armis.

His ille *Auguſtum* deſignat, qui recepta à *Parthis* ſigna in templo fixit, quo bellum contra *Cantabros* gerente, *Lollius* in ejuſdem exercitu adoleſcens militabat. At *Auguſtus* A. V. 729. bellum in *Hiſpania* contra *Cantabros* geſſit, quo an- 255
no *M. Lollius* in *Galatiam* pro prætore miſſus fuit. In prioris vero epiſtolæ fine ſcribit:

——— *nunc adbibe puro*
Pectore verba puer; nunc te melioribus offer.

Igitur utraque epiſtola ſcripta eſt ad *Lollium M. Lollii* filium, quem poëta *puerum* utrobique appellat. Ceterum *Lollius* pater poſt conſulatum, A. V. 734. *Beſſos* vicit, eodemque victoriæ impetu contra *Germanos* profectus, cladem, *majoris infamiæ quam detrimenti* accepit, ex Suetonio in *Auguſto cap.* 23. amiſſa quintæ legionis Aquila. Verum cum iri prœlium rurſus deſcenderet, tantum barbaris terrorem incuſſit, ut ſtatim pacem impoſitis ſibi à *Lollio* conditionibus, fecerint. Hac de re *Vellejus Lollii* nomen imperanti *Tiberio* inviſum carpens, *lib.* II. ſcribit: *Accepta in Germania clades ſub legato M. Lollio, homine in omnia pecuniæ quam recte faciendi cupidiore, & inter ſummam vitiorum diſſimulationem vitioſiſſimo, amiſſaque legionis quintæ aquila, vocavit ab Urbe in Gallias Cæſarem.* Anno dein decimo ſeptimo cum *Caji* juventæ moderatorem ageret, à *Parthorum* rege, uti diximus, accuſatus, infelicem vitæ exitum habuit. Extat hujus *Lollii* apophtegma apud Macrobium *lib.* II. *Satur. cap.* 6. in *Galbam Galbæ* imperatoris patrem, qui quod brevi corpore, ac gibbo deformi eſſet, ex Suetonio in *Galba cap.* III. in cauſis tamen actitandis ingenium oſtentaret: *M. Lollii vox circumferebatur: ingenium Galbæ male habitat.* Salianus *tom.* 6. *in ſcholiis* ad A. M 4052. de *Lollio* loquens ait: *Iſtius ergo fortaſſis avaritia edictum Cajo perſuaſum fuerit, quod tamen ille ſucceſſori Cyrinio agendum reliquit.* Intelligit edictum, quo naſcente Domino totius Orbis deſcriptio ab *Auguſto* decreta fuit. Peccat triennii pleni prochroniſmum. Nam *Lollius* obiit A V. 755. ut mox ex hucuſque narratis oſtendam; at edictum illud ex *Saliano* promulgatum fuit A. V. 751. deſinente. Sed ubi idem *Salianus* pacem à *Cajo* cum *Parthis* factam triennio anticipavit, amiſſa ſemel temporum ſerie, paſſim in anachroniſmos lapſus eſt.

Horum quæ diximus hoc anno V. C. 755. chronologia demonſtranda eſt. In primis tanquam certum ſtatuendum eſt *Tiberium* hoc anno circa menſem *Julium Romam* adveniſſe; nam ex *Vellejo Romam* reverſus eſt ante obitum *Lucii Cæſaris*, qui acerbo fato ſublatus fuit menſe Auguſto hujus A. V. 755. uti ex ejuſdem *Piſano* cenotaphio colligitur. Tacitus etiam hoc ipſum locupletiſſime tradit ſcribens *de Tiberio in fine lib.* VI. *Dein Rhodo egreſſus, vacuos Principis penates duodecim annis: mox rei Romanæ arbitrium tribus ferme ac viginti obtinuit.* *Tiberius* mortuo *Auguſto* A. V. 767. die 19. Auguſti annos imperii inchoavit, à quo anno ſi per annos duodecim retrocedamus, quibus *Romæ Rhodo* reverſus vixit, erimus ad A. V. 755. Præterea *Dio* ſcribit *Tiberium Rhodum* ſeceſſiſſe A. V. 748. *Vellejus* vero anno inſequenti data *Cajo Cæſari* ab *Auguſto* virili toga. Suetonius in *Tiberio cap.* 14 ait: *Rediit octavo poſt ſeceſſum anno*, nempe juxta *Dionis* ſententiam; *Vellejo* vero idem dicitur *ſeptem annos Rhodi moratus lib.* II. & rediiſſe *P. Vinicio conſule*. Quare conſtat *Tiberium Romam* reverſum fuiſſe A. V. 755. *Auguſtus* priuſquam illum revocaret, ea de re *Caji* placitum per literas quæſivit, quas *Cajus* tum accepit, cum *Lollio offenſior* eſſet, & quidem adhuc ſuperſtiti, ex Suetonio *in Tiberio cap.* 13. nempe iiſdem diebus, quo colloquio cum *Partho* obſignandæ pa-
256 cis gratia habito, *Lollii* toto Oriente actas rapinas intellexit. Itaque menſe Majo pax cum *Parthis* redintegrata fuit, ac *Cajus* ſub idem tempus *Auguſto* reſcripſit, placere ſibi, ut *Tiberius Romam* rediret: Hiſce literis acceptis, *Livia Tiberii* mater navim ſtatim *Rhodum* ad filium miſit cum literis *Auguſti*, quibus *Romam* redeundi facultatem eidem permittebat. Teſtatur vero *Vellejus Lollium intra paucos dies* poſt colloquium *Caji Cæſaris* extinctum. Antequam autem *Caji* literæ *Romam* ex *Syria*, aliæ vero *Auguſti Rhodum* ad *Tiberium* deferrentur, & hic *Romam* perveniret, trium ſaltem menſium ſpatium exigitur.

Auguſtus, ne *Lucius Cæſar Caji Cæſaris* frater aulæ otio torpeſceret, eundem juſſit in *Hiſpaniam* navigare, ut utrumque filium in Oriente & Occidente per exercitus oſtentaret. Uti vero *Cajum* annum decimum octavum ætatis natum, in *Aſiam* miſerat, ita juſſit *Lucio*, ut hoc anno, quo duodevigeſimum ætatis explebat, in *Hiſpaniam* tranſmitteret. Tacitus *lib.* I. *Annal* ait *Lucium Cæſarem ad Hiſpanienſes exercitus* miſſum. Idem *lib.* IV. numerans legiones quæ anno nono imperii *Tiberii* provinciarum præſidio ex *Auguſti* inſtituto impoſitæ fuerant, ait: *Hiſpaniæ recens perdomitæ, tribus habebantur.* Strabo etiam qui anno quinto imperii ejuſdem ſcribebat, *lib.* III. *pag.* 115. *Major*, inquit, *pars Hiſpaniæ ſubeſt legato conſulari, qui exercitum habet non contemnendum trium legionum, ac tres legatos.* Caſaubonus τριῶν που ταγμάτων, vertit: *trium circiter cohortium.* At perperam. Quis enim tres cohortes *exercitum non contemnendum* dicat? Rurſus legati non cohorti, ſed legioni præficiebantur; qui enim cohortem ducebat, *præfectus* dicebatur. Vox illa τάγμα legionem etiam apud *Græcos* ſignificabat. Dionyſius *lib.* VI. ait: δέκα τάγματα ἐξ ἀνδρῶν τετρακισχιλίων ἕκαστον: *decem legiones è quatuor mille viris ſingulus.* Immo idem Strabo *lib.* VII. *pag.* 201. ſcribit in *Germania Cheruſcorum* inſidiis periiſſe τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων μετὰ τοῦ Οὐάρου Κουιντιλίου: *tres legiones Romanas cum Quinctilio Varo.* Uti recte ipſe *Caſaubonus* vertit. Tacitus in *lib. de moribus Germanorum* ait: *Varum treſque cum eo legiones etiam Cæſari abſtulerunt.* Suetonius *in Auguſto cap.* 23. vocat cladem *Varianam pæne exitiabilem tribus legionibus cæſis.* Si *Caſaubonus Taciti* locum advertiſſet, neutiquam tres legiones *Hiſpaniæ* in totidem cohortes commutaſſet. At non ſolum ad eas legiones inviſendas *Lucius* miſſus fuit, verum etiam ad nobiliſſimas veteranorum colonias perluſtrandas, quas tum *Julius Cæſar*, tum poſtea *Auguſtus* in *Hiſpaniis* deduxerant. Illarum plurimas recenſet Plinius *lib.* III. *cap.* 1. & 3. quas etiam eruditiſſime illuſtravit *Antonius Auguſtinus* in dialogis. Eas inter reponendam *Calpem* ex rariſſimo numiſmate CHRISTINAE auguſtæ *Suecorum* Reginæ *Spanhemius* obſervat *diſſertat.* 9. *pag.* 766. in eo enim legitur: C. I. CALPE: *colonia Julia Calpe*, quæ Straboni *lib.* III. *pag* 96. dicitur *urbs vetuſta ac memorabilis.* Erratum plane eſt eidem *Caſaubono* in notis ſcribenti: *Calpem urbem nemini veterum ne nominatam quidem reperio.* At illam nominat Nicolaus Damaſcenus in *libello de educatione Auguſti*, apud quem regis *Herodis* legatum egit, ſcribens Suetonio ſimiliter *cap.* 8. *in Auguſto* ac Vellejo *lib.* II. *cap.* 59. *Octavium* poſt avunculum *Cæſarem* in *Hiſpaniam* contra *Pompeji* filios profectum, eodem perrexiſſe, ac denique victorem *Cæſarem* aſſecutum περὶ πόλιν Καλπίαν: *circa urbem Calpiam.*

Antequam *Lucius Roma* diſcederet, ſponſalia 257
cum *Æmilia Lepida* eundem celebraſſe auctor eſt Tacitus *lib.* III. *Annal.* illa enim eidem dicitur *deſtinata quondam uxor Lucio Cæſari, & Divo Auguſto nurus: cui*, ut antea ſcripſerat, *ſuper Æmiliorum decus L. Sulla ac Cn. Pompejus proavi erant.* Glandorpius *pag.* 31. Onomaſtici ait: *Æmilia Lepida quo patre prognata compertum non habeo.* Conabor ex *Tacito* ac vetuſtis inſcriptionibus ejuſdem patrem exponere. Narrat ibidem *Tacitus Lepidam* adulterii accuſatam à *P. Sulpicio Quirino* mari-

marito, *defendente reum Manio Lepido fratre.* Is eſt *Manius Æmilius Lepidus*, qui imperante *Auguſto*, A. V. 764. conſulatum geſſit, cujus mentio extat in celebri inſcriptione *Narbonenſi* Gruteri *pag.* 229. Fragmentum recito.

ET. PRIDIE. K. IVNIAS. QVOD. EA. DIE. T. STATILIO TAVRO. MV. AEMILIO. LEPIDO. COS. &c.

Sigonius ac *Panvinius* prænomen *Marci* huic *Lepido* dederunt, quod eiſdem latuit ea inſcriptio. *Taurus* ac *Lepidus* conſules memorantur *L.* XIII. *D. de S. C. Silaniano.* Ex his infertur *Æmilium Lepidam*, ejuſque fratrem *Manium Lepidum* filios fuiſſe *Q. Æmilii Lepidi.* Sane in indice conſulati Dionis præfixo *lib.* LVI. ad eundem A. V. 764. ſcribitur conſul cum *T. Statilio Tauro M. Æmilius Q. F. Lepidus.* Porro *Q. Æmilius* functus eſt conſulatu A. V. 733. cujus extat mentio *Romæ* in ponte Fabricio, quam inſcriptionem proxime produxi; ubique dicitur Q. LEPIDVS MV. F. *Manii filius*; unde patris prænomen filio conſuli A. V. 764. impoſitum. At proavi *Lepidæ L. Sylla* Dictator ac *Cn. Pompejus* ita deducuntur. *P. Cornelius Fauſtus Sylla L. Syllæ* Dictatoris filius, *Pompejam Cn. Pompeji* magni filiam in matrimonio habuit, ex Hirtio *cap.* 95. *de bello Africano.* Ex his nata *Cornelia*, *Q. Æmilio Lepido* nupſit, ex quibus orta *Æmilia Lepida L. Syllæ* ac *Pompeji* magni proneptis. Fateor tamen *Æmiliorum* genealogiam difficulter concinnari, quod ea gens in plures familias diviſa erat. Paſſeratius *in notis ad elegiam ultimam libri* IV. *Propertii*, putat *L. Æmilium Paullum* fratrem fuiſſe *Q. Æmilii Lepidi* conſulis anno V. 733. quem *Lepidæ Lucio* ſponſæ deſtinatæ patrem probavi. Sed plane errat. Nam *L. Æmilius Paullus* conſul ac cenſor, fuit frater *Marci Æmilii Lepidi* Triumviri, uti fuſius *cap.* 13. oſtendi, quorum pater fuit *Marcus Æmilius Lepidus.* At pater *Q. Lepidi* conſulis A. V. 733. *Manii* prænomen tulit, ac puto fuiſſe *Manium Lepidum*, qui anno V. 688. cum *L. Volcatio Tullo* conſulatu perfunctus eſt. Extat apud Gruterum *pag.* 653. hocce epitaphium.

PVDENS. M. LEPIDI. L. GRAMMATICVS PROCVRATOR. ERAM. LEPIDAE. MORESQ. REGEBAM DVM. VIXI. MANSIT. CAESARIS. ILLA. NVRVS ATTEIVS. PHILOLOGVS. DISCIPVLVS

Lipſius in *notis ad laudata verba lib.* III. *Taciti*,
258 ac Reineſius *epiſt.* 31. *pag.* 275. ſcribunt hic appellari *Lepidam Lucio Cæſari* ac *Auguſto* nurum deſtinatam. Et ſane nullam aliam *Lepidam* cujuſpiam *Cæſarum* nurum præter *Lucii* ſponſam, hiſtorici prodiderunt. Suetonius in *libello de illuſtribus Grammaticis*, producit fragmentum epiſtolæ *Atteji* Philologi ad *Lucium Hermam*, ubi ait ſe *præcepiſſe multis & claris juvenibus: in quibus Appio quoque & Pulchro Claudiis fratribus, quorum etiam comes in provincia fuerit.* Hi vero fratres fuere *Appius Claudius*, qui cum *L. Domitio* A. V. 700. conſulatum geſſit, ac anno inſequenti *Ciliciam* provinciam obtinuit, cui poſtea *Cicero* ſucceſſit, ut ex libro tertio familiarium epiſtolarum intelligitur. Alter frater fuit *P. Clodius Pulcher* infeſtus ille hoſtis *Ciceronis*, qui A. V. 693. quæſtor in *Sicilia* fuit ex Cicerone *lib.* II. *ad Atticum epiſt.* 1. & antea A. V. 684. à *Lucullo*, qui *Claudiam* ejus ſororem in matrimonio habebat, ad *Tigranem* legatus pro depoſcendo *Mithridate*, miſſus fuerat, ex *Plutarcho* in *Lucullo*, & *cap.* 48. excerptorum *Memnonis* apud *Photium.* Ex his patet *Attejum* Philologum ante A. V. 690. utriuſque *Claudii* præceptorem fuiſſe, ac proinde diu antea eundem *Attejum* inter *Pudentis* Grammatici diſcipulos fuiſſe. Quare *Lepidam*, cujus *Pudens* Grammaticus procurator in memorato cenotaphio, vel epitaphio inſcribitur, alteram fuiſſe oportet à *Lepida Lucio Cæſari* deſponſa A. V. 755. eamque etiam alterius *Cæſaris* nurum fuiſſe, ſive is *L. Cæſar* fuerit, qui conſulatum geſſit A. V. 790. ſive *Sex. Cæſar* Flamen Quirinalis, qui anno V. 797. inter judices in cauſa de domo ſua memoratur *Ciceroni* initio orationis de Haruſpicum reſponſis. Hæc temporum ratio perſuadet; nam etſi ultro concedamus *Pudentem* Grammaticum annos natum viginti V. C. 685. habuiſſe inter diſcipulos *Attejum* Philologum, idem A. V. 755. annum nonageſimum egiſſet. His accedit *Attejum* Philologum mortuum fuiſſe ante memoratum A. V. 755. ut ex verbis *Aſinii Pollionis* de eodem apud laudatum *Suetonium* colligitur. *Soſipater Chariſius Atteji* Philologi libros citat *lib.* I. *inſtit. Grammat. V. Didum*, & rurſus *V. Jugeris.* Priuſquam huic narrationi de *Lepida* finem imponam, corrigendus mihi eſt *Uſſerii* prochroniſmus, qui ſcribit *Lepidam* A. V. 753. *P. Sulpicio Quirino* nupſiſſe, quod *Tacitus* dicit eandem à Quirino, dato libello repudii accuſatam, ac damnatam A. V. 773. Suetonius vero *in Tiberio cap.* 49. narrat eandem à Quirino *dimiſſam è matrimonio poſt vigeſimum annum.* Sed *Suetonius* rotundo numero uſus eſt. Nam cum *Lucius Cæſar* obierit, uti idem *Uſſerius* concedit A. V. 755. qui fieri poteſt, ut *Quirinus* deſtinatam eidem *Cæſari* ſponſam, adhuc ſuperſtiti ſurreptam uxorem duceret.

CAP. XV. 259

Lucius Cæſar Maſſiliæ *moritur. De anno ejuſdem obitus variæ ſcriptorum ſententiæ.* Salianus *affirmans eundem diuturniori morbo confectum, refellitur. Annus ex ſolo Cenotaphio* Piſano *intelligitur. Anni Tribunicia poteſtatis* Auguſti *in* Piſanis *tabulis ſignati, exponuntur.* Sigonius Tacitum *à Faſtis Capitolinis diſcordem perperam putat. Annos Tribuniciæ poteſtatis non eſſe inchoandos à Kalendis Januariis, ex nummis MEDICEIS contra* Petavium *oſtenditur. Inſignis inſcriptio* Ariminenſis *apud* Gruterum *depravata, recte exſcripta producitur. Idem ex* Piſanis *Cenotaphiis ac* Narbonenſi *tabula demonſtratur. Annales* Dionis *ex veteri inſcriptione confirmati. Menſis ac dies initæ ab* Auguſto *Tribuniciæ poteſtatis. Ejuſdem in Faſtis Capitolinis anni minus recte* Sigonio *ac* Pighio *dinumerati. Annus, menſis, dies obitus* Lucii *ex* Piſano *Cenotaphio exhibentur. Carmen lyricum* Tiberii *in obitu* Lucii Cæſaris. Caji *conſtantia in morte* Lucii *fratris*, Senecæ *laudata.* Piſani *annuas inferias* Lucii Cæſaris *Manibus in Colonia mittendas decernunt.*

UT brevia ſunt mortalium gaudia, à deſtinato *Lucio Cæſari* thalamo, ad ejuſdem tumulum cito citius tranſeundum eſt. *Auguſtus* certam ſe utrique *Cæſari* imperii ſucceſſionem firmaſſe arbitrabatur, *Cajo* in Oriente, *Lucio* in Occidente, *Romanis* exercitibus impoſitis. At brevi utriuſque filii jacturam faciens, lubricas hominum ſpes, & inania plerumque potentiſſimorum Principum vota cognovit. Nam, ut inquit Tacitus *lib.* I. *Annal. Lucium Cæſarem euntem ad Hiſpanienſes exercitus, Cajum remeantem Armenia, & vulnere invalidum mors fato propera, vel novercæ Liviæ dolus abſtulit.* Velleius *lib.* II. *de Lucio* ſcribit: *Hiſpanias petens, Maſſiliæ deceſſit.* Flo-
tus

Digitized by Google

rus vero *lib.* xv. *cap. alt.* de utroque: *Ambo fato breves, ſed alter inglorius, Maſſiliæ quippe Lucius morbo ſolvitur.* Quo anno *Lucius Cæſar* Hiſpanias petens, extremum diem clauſerit, inter ſcriptores non convenit. Petavius *lib.* xı. *doctr. Temp. cap.* 3. ſcribit *Lucium* obiiſſe A. V. 756. Juliano 48. Valeſius in notis ad excerpta Dionis *pag.* 92. ait: *Conſtat enim poſt Tiberii reditum ex Rhodo, Cajum & Lucium Cæſarem pluſquam biennii vixiſſe ſpatio.* Cum vero certum ſit *Tiberium* A. V. 755. è ſeceſſu *Rhodio Romam* rediiſſe, mors *Lucii* juxta *Valeſium* contigiſſet A. V. 757. Omitto *Calviſium*, qui utriuſque *Cæſaris* obitum retrahit ad A. V. 748. *Salianı* ea de re commenta referam. Is ad A. M. 4053. *Coſſo Cornelio* & *L. Piſone* Coſſ V. C. 753. numero 3. ſcribit *Lucium Cæſarem* euntem in Hiſpaniam: *Maſſiliæ in morbum incidiſſe, quem fuiſſe diuturniorem ex eo videtur conſtare, quod eo ſolutus eſt vita duodeviginti menſibus an-
260 te Cajum.* Et poſtea ad A. M. 4057. *num.* 1. ait: *mortuum Lucium Cæſarem ſub finem præcedentis anni*, nempe V. C. 755. Quis homini revelavit *Lucium Cæſarem* diuturniori morbo conflictatum, ultra biennium *Maſſiliæ* decubuiſſe? Dio in excerptis apud Zonaram ſcribit: *Verum Lucius ejus, nempe Caji Cæſaris, frater prius è vita diſceſſit, morbo repente extinctus.* Dio teſtatur *Lucium* νόσῳ ἐξαίφνης: *morbo repente* extinctum. At *Salianus* ſine teſte ſcribit miſerum adoleſcentem ultra biennium morbo apud *Maſſiliam* laboraſſe. *Augustus* ſane in literis quas anno ſuperiori V. C 754. die ſuo natali 23. Septembris ad *Cajum Cæſarem* de ſuperato abs ſe anno climacterico ſcripſit, ait: *Deos autem oro, ut quantum mihi ſupereſt temporis, id ſalvis vobis, traducere liceat &c.* Apud Gellium *lib.* xv. *Noct. Attic. cap.* 7. Tunc uterque *Cæſar* ſalvus erat ac ſoſpes. Ex *Piſano* tantum *Lucii Cæſaris* Cenotaphio annus ac menſis ejuſdem mortis intelligitur. Etenim XIII. K. OCTOBR. PISIS, ut in titulo ejuſdem Cenotaphii legitur, à decurionibus decretæ fuerunt annuæ inferiæ mittendæ Manibus *L. Cæſaris* AUGUSTI CAESARIS. PATRIS PATRIAE PONTIFICIS MAXIMI. TRIBUNICIAE. POTESTATIS. XXV. FILIO &c. Ex his patet *Lucium Cæſarem* anno Urbis 755. die 19. Septembris, quando *Auguſtus* annum agebat Tribuniciæ poteſtatis XXV. non fuiſſe ſuperſtitem, Verum quia de annis Tribuniciæ poteſtatis *Auguſti* minus recte quidam viri eruditi ſenſerunt, res mihi paullo altius repetenda eſt.

Sigonius in commentariis faſtorum ad A. V. Capitolinum 730. ſcribit faſtos Capitolinos quod annos Tribuniciæ poteſtatis *Auguſti* attinet, a *Tacito* diſcrepare, cum juxta illos, *Auguſtus* mortem obierit anno Tribuniciæ poteſtatis XXXVI. at juxta *Tacitum* XXXVII. Sed vir in *Romana* hiſtoria alias verſatiſſimus initium Tribuniciæ poteſtatis *Auguſti* non eſt aſſecutus, cum ea in re *Tacitus* cum Capitolinis tabulis plane conveniat. Auctor eſt Dio *lib* LIII. A. V. 731. à Senatu novos Auguſto honorum titulos decretos, quos inter, *ut Tribunus plebis perpetuus eſſet.* Additque: *Inde exortum eſt, ut Auguſtus, quique eum ſecuti ſunt Imperatores lege quadam reliquis hiſce, & poteſtate Tribunicia uterentur.* De qua poteſtate Tacitus ſcribit libro III. Annal. *Id ſummi faſtigii vocabulum Auguſtus repperit, ne regis, aut dictatoris nomen aſſumeret, ac tamen appellatione aliqua cetera imperia præmineret.* Rurſus idem Dio lib. LIII. de Imperatorum titulis loquens, ait: *Omnem vero poteſtatem Tribuniciam, quanta unquam maxima fuit, accipiunt, & quia quotannis cum Tribunis plebis ejus anni renovant, annorum imperii ipſorum hinc ſumma concipi ſolet.* Immo teſte Tacito citato loco: *M. Silanus ex contumelia conſulatus, honorem principibus petivit, dixitque pro ſententia, ut publicis privatiſque monimentis, ad memoriam temporum, non conſulum nomina præſcriberentur, ſed eorum qui Tribuniciam poteſtatem gererent.* *Panvinius* ex lapidum ac nummorum inſcriptionibus omnium primus obſervavit Imperatores non iteraſſe poteſtatem Tribuniciam ipſis Kalendis Januariis, quo in errore hæſit *Sigonius*, ſed ea anni die, qua illam primum inierant. Sane miror Petavium *lib.* xı. *doctr. temp. cap.* 26. putaſſe *cum novo anno Juliano novam Tribuniciam poteſtatem inchoatam.* Idem antea ſcripſerat in chronologia Imperatorum in fine Animadverſ. in Epiphanium *numero* 35. & 37.

Horum errorem pluribus confutavi in parergo 261
de votis Decennalibus *capite* 3. *Domitianus* die natali imperii Idibus Septembris poteſtatem Tribuniciam primum accepit, anno Chriſtianæ Epochæ vulgaris 81. In nummis inſcribitur: TR. P. IIII. COS. XI. Item in aliis: TR. P. V. COS. XI. Illi omnes nummi ſcalpti ſunt anno epochæ vulgaris 85. quo undecimum conſulatum geſſit. Porro nummi, in quibus dicitur *Tribuniciæ poteſtatis quartum*, cuſi ſunt ante diem 13. Septembris, à qua deinceps uſque ad annum inſequentem diemque 13. Septembris ſignatur in nummis *Tribuniciæ poteſtatis quintum.* Rurſus in Cimeliarchio Sereniſſimi Magni Ducis *Etruriæ* viſuntur quatuor nummi Imperatoris *Commodi* inſcripti in poſtica parte: P. M. TR P. XVII. IMP. VIII. COS. VII. P. P. Unus vero cum epigraphe: HERC. ROM. CONDITORI. P. M. TR. P. XVIII. COS. VII. P. P. *Commodus* geſſit ſeptimum conſulatum anno Dionyſiano 192. V. C. 945. quo exacto, ipſa nocte ante Kal. Januarias occiſus fuit. Cum vero intra eundem annum multiplicaverit poteſtatem Tribuniciam, conſtat eandem non ipſis Kalendis Januariis, ſed ea anni die, qua illam primum inierat, iteraſſe. Id ipſum de *Auguſto* evidenter demonſtratur. Hic poteſtatem Tribuniciam ſuſcepit A. V. 731. die 27. Junii, ut poſtea oſtendam, quo vero tempore obiit V. C. 767. die 19 Auguſti, agebat annum Tribuniciæ poteſtatis trigeſimum ſeptimum. Extant ejuſdem nummi apud *Occonem* ac *Goltzium*, in quibus inſcribitur: PONTIF. MAXIM. TRIBUN. POTEST. XXXVII. & Tacito ſub initium *libri* 1. *Annal.* dicitur eidem *continuata per ſeptem & triginta annos Tribunicia poteſtas.* In ponte *Ariminenſi* ab eodem extructo ad portam, ut vocant, *S. Juliani*, hoc epigramma viſitur, quod ſæpiſſime mihi lectum, ac fideliter exſcriptum, ſubjicio.

IMP. CAESAR. DIVI. F. AVGVSTVS.
PONTIF. MAXIM. COS. XIII. IMP.
XX. TRIBVNIC. POTEST. XXXVII.
P. P.

Apud Gruterum *pagina* 160 2. perperam ſcriptum eſt: COS. XIIII. & TRIBUNIC. POTEST. XXXVIII. utrobique unitate ſuperaddita Sigonius *in faſtis* ad A V. 708. eandem inſcriptionem recitat, ubi in numero conſulatuum eodem modo peccat. In *Caji Piſano* cenotaphio recitatur decretum decurionum *Piſis* emiſſum poſt IIII. NONAS APRILES. in quo Auguſtus dicitur: TRIBUNICIAE POTEST. XXVI. . . . AELIO. CATO. C. SENTIO SATURNINO. COS. Hi conſules magiſtratu perfuncti ſunt. A. V. 757. à quorum conſulatu poſt IV. Nonas Aprilis ad diem 19. Auguſti, qua *Cæſar Auguſtus* obiit, decies tantum Kalendæ Januariæ numerantur, quibus ſingulis ſi *Auguſtus* iniiſſet novam poteſtatem Tribuniciam, idem obiiſſet

obiiſſet gerens poteſtatem Tribuniciam XXXVI Igitur cum deceſſerit anno Tribuniciæ Pot. XXXVII. uti ex *Tacito*, ac nummorum, lapidiſque inſcriptionibus demonſtratum eſt, eandem poteſtatem multiplicabat poſt menſem Januarium, nempe die 27. Junii. Extat inſcriptio apud Gruterum *pag.* 229. in qua legitur votum in perpetuum nuncupatum à Colonia *Narbonenſi*, in quo nominantur conſules *T. Statilius Taurus* & *Manius Æmilius Lepidus*, & rurſus *T. Statilius Taurus* & *L. Caſſius Longinus*. Horum conſulatus incidit in A. V. 764. & *Caſſius Longinus* à Kal. Juliis ſuffe-
262 ctus fuit in locum *Manii Lepidi*. Porro in recitatis modo inſcriptionibus *Auguſtus* prius dicitur TRIB. POTESTATIS XXXIIII. tum poſtea in altero latere: TRIBUNICIA. POTESTATE XXXV. Eſt duplex decretum colonicum, primum emiſſum ante exitum Junii, *Statilio Tauro* & *Manio Æmilio Lepido* conſſ. cum *Auguſtus* eſſet Tribuniciæ poteſtatis XXXIIII. alterum vero formatum eſt X. K. OCTOBR. quando *Auguſtus* erat Tribuniciæ poteſtatis XXXV. Ita intra eundem A. V. 764. *Auguſtus* multiplicavit poteſtatem Tribuniciam. At *Auguſtum* intra Aprilem ac Sextilem menſes iteraſſe poteſtatem Tribuniciam patet ex *Cajano* cenotaphio, in quo ponitur decretum Coloniæ Opſequentis *Juliæ Piſanæ* ſancitum poſt IV. Nonas Aprilis A. V. 757. à parilibus & ibidem *Auguſtus* dicitur TRIBUNICIAE POTEST. XXVI. Quare A. V. 767. IV. Nonas Aprilis erat Tribuniciæ poteſtatis XXXVI. antequam vero eodem anno die 19. Auguſti mortem oppeteret, erat Tribuniciæ poteſtatis XXXVII. Igitur intra illud anni ſpatium multiplicavit poteſtatem Tribuniciam. Hucuſque latuit menſis ac dies qua *Auguſtus* primum iniit poteſtatem Tribuniciam. Ex laudato tamen Cenotaphio *Piſano* colligitur poſt IV. Nonas Apriles eundem primum accepiſſe poteſtatem Tribuniciam. Primus verſus tam inſignis inſcriptionis, in quo dies ac menſis conditi decreti exprimebantur, malo chronologiæ fato ab ignava manu reſectus fuit; cum tamen conſtet illud decretum poſt IV. Nonas Aprilis emiſſum. Itaque dies indagandus eſt ex altera inſcriptione Gruteri *pagina* 234. collata cum annalibus Dionis *libro* LIII.

t. staTILIO TAVRO II. COS
K. MAI
Caeſar in HISPANIA. FVIT
m. juNIO. SILANO. COS
. . . NON. IVN
imp. c. caesAR. IN. HISPANIA. FVIT
c. norBANO. FLAC. COS
EID. IVN
imp. c. CAESAR. VALETVD
cN. PISONE. COS
. . . IVL
imp. c. caesAR. IN. MONTE. FVIT
imp. c. caesAR. COS. ABDICAVIT

Ex hoc fragmento annales *Dionis* mirifice confirmantur, & hujus viciſſim hiſtoria poſitam inſcriptionem illuſtrat. Dio *libro* LIII. anno V. C. 729. Auguſto IX. *M. Junio Silano* Coſſ. nar-
263 rat bellum ab *Auguſto* in *Hiſpania* geſtum, cujus difficultatibus cum in morbum incidiſſet, *Tarraconem ſe contulit*. Suetonius *cap.* 26. de *Auguſti* conſulatibus ſcribit: *Octavum & nonum Tarracone iniit*. Ille vero octavum conſulatum geſſit collega *T. Statilio Tauro* II. A. V. 728. Quare recte etiam eo anno dicitur in producto epigrammate

A fuiſſe in *Hiſpania*. Rurſus *Dio* ſcribit ad A. V 730. *Auguſto X. C. Norbano Conſulibus, Kal. Januariis Senatus juramenta confirmavit ſe ejus ulla approbare. Cumque jam Urbi appropinquare diceretur, nam propter morbum diutius abfuerat, &c.* Igitur A. V. 730. *Idibus Junii* Auguſtus *valetudinem* recuperavit, ac poſtea reſtauratis viribus, *Romam* eodem anno petiit. Porro nullus dubito quin bona valetudo *Cæſari Auguſto* recuperata, in eadem inſcriptione indicetur; nam mala valetudo, uti peſſimi & adverſi ominis neutiquam in lapide obſignata, perpetua apud poſteros memoria donanda erat. Denique idem Dio ad A. V. 731. ait:
B *Auguſtus undecies conſul cum Calpurnio Piſone, adeo gravi morbo decubuit, ut nulla ſalutis ſpes adeſſet.* Addit eundem opera *Antonii Muſæ* medici ſanitati reſtitutum fuiſſe, ac deinde *Agrippam* in *Aſiam* cum imperio miſiſſe, ac numerum etiam Prætorum auxiſſe. *His ordinatis*, inquit Dio, *in Albanum exiit, ac conſulatu ſe abdicavit.* Hæc eadem in poſito epigrammate leguntur . . . JUL. *Cæſar in monte fuit. Cæſar Coſſ. abdicavit.* Ex hoc tamen lapide colligimus *Auguſtum* intra diem 14. Junii & 15. Julii in *Albanum* montem ſeceſſiſſe, ac conſulatu ſe abdicaſſe; nam menſis JUL. ibidem indicatus potuit ante habuiſſe notas nu-
C merales ante Kalendas Julias, & rurſus alias à Kalendis uſque ad Idus Julias. Hæc in dubium vocari non poſſunt. Denique ſcribit *Dio* cum Senatus intellexiſſet *Auguſtum* abdicato conſulatu, ſibi ſuffeciſſe *L. Seſtium* partium *Bruti* ſtudioſum, tanta *Auguſti* magnanimitate lætatum, ut perpetuam eidem poteſtatem Tribuniciam contulerit. Igitur *Auguſto* poſt diem XIV. Junii A. V. 731. poteſtas Tribunicia delata fuit. *Panvinius* cum apud Vellejum *lib.* II. legeret Auguſtum die 27. Junii A. V. 757. adoptato abs ſe *Tiberio* contuliſſe una ſimul poteſtatem Tribuniciam, in eam ſententiam deſcendit, ut dicendum putaret, ea-
D dem etiam die V. Kal. Julias *Auguſtum* multiplicaſſe poteſtatem Tribuniciam. Nam ſat eſt credere *Auguſtum* ſolemni ſibi die tantam dignitatem *Tiberio* contuliſſe; is enim *Vellejo* dicitur *Tribuniciæ poteſtatis conſortione æquatus Auguſto*; nulla autem alia apparet cauſa ſolemnitatis ejus dici, niſi quod ea ipſa die *Auguſtus* Tribuniciam poteſtatem A. V. 731. primum accepiſſet. Hanc *Panvinii* ſententiam ſecuti ſunt *Goltzius*, *Calviſius*, aliique communiter. Idem tamen *Panvinius* ad A. V. 731. minus recte ſcribit ex *Suetonio* liquere *Auguſtum* eo anno trimeſtrem conſulatum geſſiſſe, ac *circa Kalendas Aprilis abdicaſſe.* Nam ex laudata
E inſcriptione, quam vir undequaque eruditiſſimus nondum è ruderibus erutam, videre non potuit, conſtat *Auguſtum* conſulatu abiiſſe poſt 14. diem Junii, cum in montem *Albanum* ſeceſſiſſet. Suetonius autem *cap.* 26. *de conſulatibus Auguſti* ait: *Quinque medios conſulatus à ſexto* incluſive *ad undecimum* excluſive *annuos geſſit; ceteros autem ſex, aut novem, aut ſex, aut quatuor, aut tribus menſibus, ſecundum vero pauciſſimis horis.* Ex his *Suetonii* verbis cum allata inſcriptione collatis, colligo *Auguſtum* A. V. 731. ſex tantum menſibus conſulatum geſſiſſe. Nam cum legamus . . JUL. *Cæſarem* in monte fuiſſe & conſulatum abdicaſſe,
F ante Kalendas Julias utrumque contigit, alias ſi labente Julio abdicaſſet, ſeptem menſibus conſulatum geſſiſſet, quod nunquam *Auguſtum* feciſſe *Suetonius* teſtatur. Hinc abdicatio conſulatus contigit ab ante diem XVIII Kal. JUL. ad K. Julii; 264
ac proinde intra illud idem ſpatium poteſtatem Tribuniciam accepit, quam eadem die quot annis multiplicabat. *Sigonius* ac *Pighius*, ille ad A. V. 731. hic vero *tom.* 3. *Annal.* ad A. V. 730. putarunt in faſtis Capitolinis poteſtatem Tribu-

niciam initam ab *Auguſto* A. V. Varroniano 732. Verba *Pighii* ſunt pagina 514. *Capitolina tamen fragmenta ſatis indicant, XXXVI. Tribunicia poteſtate fuiſſe Auguſtum cum moreretur.* In faſtis Capitolinis adhuc ſuperſunt quatuor collegia conſulum ordinariorum cum quibuſdam conſulibus ſuffectis, quibus præmittuntur *Auguſtus* ac *Tiberius* cum annis Tribuniciæ poteſtatis utriuſque. Poſtremum collegium conſulum exſcribam.

IMP. CAESAR. DIVI. F. AVGVSTVS. PONT. MAX. TR. POT. XXXV. TI. CAESAR. AVGVSTI. F. DIVI. N. TR. POT. XIIII. C. SILIVS. P. F. P. N. L. MVNATIVS. L. F. L. N. PLANCVS

Cajus Silius ac *Lucius Munatius Plancus* conſulatum geſſere A. V. 766. quare ſi eo anno juxta faſtos Capitolinos *Auguſtus* agebat Tribuniciam poteſtatem XXXV. cum anno inſequenti V. C. 767. obierit, erat id temporis Tribuniciæ poteſtatis XXXVI. Hinc colligunt *Sigonius* ac *Pighius Tacitum* anno anticipaſſe eandem Tribuniciam poteſtatem *Auguſti*. Verum uterque ea in re deceptus eſt. Nam ibidem ſignantur Conſules, qui Kalendis Januariis magiſtratum inierunt, præmiſſis annis Tribuniciæ poteſtatis *Auguſti* ac *Tiberii* cum iiſdem Kalendis Januariis concurrentibus Ita Kalendis Januariis A. V. 766. quando *C. Silius* ac *L. Munatius Plancus* conſulatum auſpicati ſunt, *Auguſtus* erat Tribuniciæ poteſtatis XXXV. *Tiberius* vero XIIII. uſque ad V. Kal. Julias ejuſdem anni, qua die *Auguſtus* inibat Trib. Pot. XXXVI. uſque ad V. Kal Julias A. V. inſequentis 767. à qua die uſque ad XIV. Kal. Septembris, qua è vivis exceſſit, fuit Trib Pot. XXXVII. Certe id de *Tiberio* negari nequit. Nam cum ille V. Kal. Julias A. V. 757. inierit Trib. Pot. VI. quod *Sigonius* ac *Pighius* concedunt, cum *Vellejus* id diſerte teſtetur, Kalendis Januariis A. V. 766. uſque ad V. Kal. Julias erat Tribuniciæ poteſtatis XIIII. uti inſcribitur in laudato fragmento; at die 27. Junii inibat Trib. Pot. XV. Ex quo palam fit in faſtis Capitolinis adductis inſcribi Tribuniciam poteſtatem *Auguſti* ac *Tiberii*, quæ cum Januariis Kalendis uſque ad V. Kal. Julias concurrebat.

Hactenus producta, ex utraque tabula *Piſana* mirifice confirmantur, ac annus mortis *Lucii* demonſtratur. Decretum de annuis inferiis Manibus *Lucii Cæſaris* mittendis, conditum fuit à Decurionibus *Piſanis* XIII. K. OCTOBR. cum *Auguſtus* diceretur TRIBUNICIAE POTESTATIS XXV. Poteſtas Tribunicia delata fuit *Auguſto* A. V. 731. V. Kal. Julias, annus primus ejuſdem deſinit A. V. 732. die 27. Junii. Igitur Trib. Pot. XXV. in *Piſana* tabula ſignata, incepit die 27. Junii A. V. 755. ac duravit uſque ad eandem diem inſequentis A. V. 756. Quare *Lucius Cæſar Maſſiliæ* deceſſit A. V. 755. ante menſem Octobrem, cum die 19. Septembris annuæ inferiæ eidem decretæ fuerint. Jam de anno tam manifeſto charactere deſignato, nulla deinceps eſſe poteſt dubitatio. Dies quoque mortis ejuſdem *Cæſaris* in eadem tabula legebatur; ſed imperiti cujuſpiam fabri manus, ut clavum eo-
265 dem in lapide figeret, ſcalpro ſaxum perforans, diem ac menſem excluſit. At non ita omnia detrivit, quin legatur: QUOD ANNIS A. D. *x* .... ubi pars inferior notæ numeralis X. palam apparet, quæ plane indicat Kalendas poſt ipſam notam ſignatas fuiſſe Ante diem XIII. K. OCTOBR. qua conditum eſt decretum, quinquies tantum ſignantur Kalendæ, nempe ad uſ-

A que XVIII. Kal. Octobris. Verum intra illos dies non fuiſſe mortuum *Lucium* patet ex eodem *Piſano* decreto, in quo legimus: *Cum Senatus P. R. inter ceteros plurimos ac maximos honores L. Cæſaris Auguſti Cæſaris Patris patriæ, Pontificis Maximi, Tribuniciæ Poteſtatis XXV. filio, Auguri, Conſuli deſignato, per conſenſum omnium Ordinum* .... Annuæ inferiæ *Romæ* eidem demortuo decretæ ſubjiciebantur, cum quinque aut ſex verſus ejuſdem *Piſani* lapidis duas in partes diſſecti, perierint. Itaque *Piſani* Coloni exemplum Senatus *Romani* ſecuti ſunt, in decernendis annuis parentalibus *Cæſari* defuncto. At conſtat intra
B quinque dies à XVIII. ad XIII Kal. Octobris, non potuiſſe nuntium obitus *Lucii Maſſilia Romam* pervenire, ſtatui ibidem à Senatu juſta funebria, ac eorundem notitiam ad *Piſanos* colonos deferri. Igitur mors *Lucii* menſe Auguſto contigit. Hæc quamvis manifeſta, inſigni *Suetonii* teſtimonio confirmantur, qui *cap. 65 de Auguſto* ait: *Cajum & Lucium in duodeviginti menſium ſpatio amiſit ambos.* *Cajus* ut ex ejuſdem cenotaphio *Piſano* patet, obiit A. V. 757. à parilibus A. D. VIIII. K. MARTIAS. At ſi à die 21. Februarii ejus anni qua *Cajus* deceſſit per duodeviginti menſes retrocedamus, erimus ad menſem Augu-
C ſti A. V. 755. Ipſe vero ita ſupplevi: A. D. XII. K. SEPT. quia ſpatium, ex quo literæ excluſæ fuerunt, novem tantum literarum eſt capax, quod diligentiſſime obſervavi coram viris eruditiſſimis, Equite *Franciſco Maria Ceſſinio*, ac *Joanne Baptiſta Ricciardo*, Academiæ *Piſanæ* Doctoribus, quos honoris & amicitiæ etiam cauſa nomino. Quod vero obſervavi in vetuſtis inſcriptionibus menſem Septembrem abbreviatis literis ſignatum fuiſſe: SEP. vel etiam SEPT. ſi in *Piſano* cenotaphio ſcalptum fuit SEP. duæ unitates addendæ erunt, nempe: XIIII. K. SEP. Haud tamen arbitror quempiam tanta teneri curioſitate cogno-
D ſcendi diem ipſum obitus *Lucii*, ut velit me hariolum fieri, ac eundem divinare; præſertim cum in eodem vacuo ſpatio legi potuerit XVII. K. SEP. Uno verbo; Mors *Lucii* contigit anno V. 755. menſe Auguſto intra diem 16. ac 21. ejuſdem menſis. Ex hac tamen pretioſa plane tabula *Piſana* patet erraſſe *Salianum* ac *Ricciolium*, qui obitum illius *Cæſaris* ad Decembrem A. 755. protrahunt, cum *Piſis* die 19. Septembris decreta fuerint ſacra funebria ejuſdem Manibus quotannis ſtata die inſtauranda.

Florus *libro* IV. *cap. ult. de Cajo* ac *Lucio* ſcri-
E bens, ait: *Ambo fato breves; ſed alter inglorius; Maſſiliæ quippe Lucius morbo ſolvitur.* Recte *inglorius* eidem dicitur; nam *Lucius* in ſummo aulæ otio educatus, nulla legionum caſtra, nullos hoſtium exercitus viderat, ac vix *Italia* egreſſus, repentino morbo ſublatus eſt. *Auguſtus* ægre & acerbe tulit *Cæſaris* filii mortem, quod uni tantum *Cajo* ſpes ſucceſſionis inniteretur. *Tiberius Lucium* privignum immaturo fato ſublatum, lyrico carmine deflevit, cui titulum dedit: *Conqueſtio de Lucii Cæſaris morte:* teſte Suetonio *cap.* 70. *de vita Tiberii.* Crocodili lacrymas dixeris; etenim æmulo imperii, cui inhiabat, extincto,
F altero tantum gradu à ſupremo rei *Romanæ* faſtigio ſe diſtare lætabatur, quamvis in ſpeciem dolorem ob mortem *Cæſaris* præ ſe ferret. Interea
com *Romæ*, ac *Piſis* ceteriſque in *Italiæ* coloniis 266
defuncti *Lucii* Manibus ſacra funebria certatim fierent, ejuſdem mortis nuntium *Cajus* frater accepit. Qua vero conſtantia ſimul dolori mixta improviſum fratris obitum idem exceperit, deſcribit Seneca *cap 34. de conſolatione ad Polybium*, *Claudium Auguſtum* hæc fantem inducens: *Cajus Cæſar Divi Auguſti avunculi mei nepos circa primos*

mos juventutis ſuæ annos, Lucium fratrem cariſſimum ſibi, princeps juventutis principem juventutis amiſit, in apparatu Parthici belli; & graviore multo animi vulnere, quam poſtea corporis, ictus eſt: quod utrumque idem piiſſime & fortiſſime tulit. Recte *Seneca* non bello *Parthico* dixit, ſed *in apparatu Parthici belli*, quod bellum paullo antea facta pace, compoſitum fuerat. Ex his autem *Senecæ* verbis colligimus hoc anno *Cajum* in *Syria* ſubſtitiſſe, neque in *Armeniam* profectum; ſiquidem antequam *Phraates* præſidia ab *Armenia* revocaret, ac ceteræ conditiones pacis executioni demandarentur, illiuſque ratihabitionem ab *Auguſto Cajus* acciperet, ac quis *Armeniæ* rex imponendus eſſet, decerneretur, exiit æſtas anni Urbis 755. ac *Cajus* in apparatu belli *Parthici* circa exitum Septembris nuntium accepit obitus *Lucii Cæſaris* fratris. Auctor eſt *Vellejus* Auguſtum *poſt Lucii mortem, adhuc Cajo vivo*, deliberaſſe *Tiberium* in filium per adoptionem adſciſcere, veritus ne ſi *Cajo* in Oriente morante, improviſo fato raperetur, quiſpiam ex aliena familia vacuam *Romæ* imperii ſedem occuparet; at *vehementer repugnante Nerone*, inhibitum fuiſſe, ne deſtinatam adoptionem perageret. *Liviam* quidem in id conſilii *Auguſtum* traxiſſe non dubito; illa enim nil magis in votis habebat, quam *Tiberium* filium in partem imperii ab *Auguſto* vocari. Immo non defuere qui *Lucium* dolosa potius *Liviæ* arte, quam morbo ſublatum putaverint, teſte *Dione* ac *Tacito*, quorum verba inferius recitabo. Cum vero *Romæ* à Senatu honores funebres *Lucio* demortuo decreti fuiſſent, *Piſani* coloni annuas inferias ſtata die quotannis ejuſdem *Cæſaris* Manibus per magiſtratus togis pullis indutos, mittendas decreverunt, ſacrificiis ac libationibus deſignatis, de quibus diſſertatione inſequenti ex profeſſo, ut ajunt, ſermo redibit. Ne vero ejus decreti oblivio ullo unquam tempore induceretur, idem in marmorea tabula incidendum curaverunt.

267

CAP. XVI.

P. Sulpicius Quirinius Cajo Cæſari *novus ab* Auguſto *Rector imponitur.* Baronii *ac* Saliani *ea de re ſententia expenditur. Præſides* Syriæ *ab anno Urbis DCCVII. uſque ad annum DCCCXXII. enumerantur.* Caſauboni *ac* Montacutii *errores in eorundem catalogo contexendo, paſſim notantur.*

A*uguſtus M. Lollii* quem rectorem *Cajo* aſſignaverat, morte intellecta, *P. Sulpicium Quirinium* novum juventæ *Caji* moderatorem deſignavit. Paucis hominem deſcribit Tacitus L. III. *Nihil*, inquit, *ad veterem & patriciam Sulpiciorum familiam Quirinius pertinuit, ortus apud municipium Lanuvium: ſed impiger militiæ, & acribus miniſteriis conſulatum ſub D. Auguſto, mox expugnatis Homonadenſium caſtellis, inſignia triumphi adeptus, datuſque rector Cajo Cæſari Armeniam obtinenti; Tiberium quoque Rhodi agentem coluerat, quod tunc patefecit in Senatu: laudatis in ſe officiis, & incuſato M. Lollio, quem auctorem Cajo Cæſari pravitatis & diſcordiarum arguebat.* Hæc Tacitus. Illa interim verba notanda ſunt: *datuſque rector Cajo Cæſari Armeniam obtinenti*, quæ non obſcure indicant anno Urbis C. 756. *P. Quirinium* rectorem deſignatum, cum *Cajus* primo ſtatim impetu, ut capite 17. oſtendam, *Armeniam* occupaſſet. Apud *Livium*, ac alios *Romanos* ſcriptores *obtinere provinciam*, idem eſt ac ſortiri provinciam, vel in pace regendam, vel bello aggrediendam. At cum *Cajus* univerſo Orienti præpoſitus fuerit, nequit dici unam *Armeniam* obtinuiſſe; quare idem eſt ac *Armeniam* jam poſſidenti. Si vero *Tacitus* phraſe *Romana* uſus, ſignificare voluit, bellum contra *Armenios* decretum *Cajo*, ita ut nondum *Armeniam* occupaverit, nolo hac de re cum quopiam contentionis funem ducere, ac libenter concedam *Quirinium* poſteriori parte anni ſuperioris V. C. 755. *Cajo Cæſari* rectorem impoſitum. *Baronium* tamen probare non poſſum in additionibus in calce *tom.* 10. vel in poſterioribus editionibus ad A. Chriſti III. ſcribentem de Quirinio: *Cajo in Syriam proficiſcenti datus eſt ab Auguſto rector, cui & ſucceſſit poſt mortem.* Nam ex *Vellejo* qui ſub *Cajo* militabat, & *Suetonio*, *Cajo* in *Aſiam* proficiſcenti, *M. Lollius* rector ab *Auguſto* datus fuit; *Quirinius* vero rector eidem impoſitus *Armeniam* obtinenti, ut *Tacitus* diſerte teſtatur. *Salianus* pro arbitrio hiſtorias ſibi compingens, ad A. M. 4052. num. 34. ſcribit Quirinium *datum Cajo rectorem, ut tum in Syria, tum in Armenia, & Aſia Caji dux eſſet, & comes, & Lollii ſucceſſor, ut ſupra dixi, ſi quid Lollio humanitus contigiſſet.* Et ante num. 12. dixerat: *Mox de rectoris honorario ſocio factus eſt rector ex Auguſti, ut apparet, deſtinatione, ne in tam longinqua regione, dum conſulitur Auguſtus, juvenis rectore careret, atque vix ambitioſis litibus præcideretur.* Hæc ille fingit geſta *Auguſto* XIII. conſule V. C. 752. cum tamen labente A. V. 755. *Lollius* deceſſerit; *Quirinius* vero anno inſequenti *Roma* profectus, in *Aſiam* venerit rector *Cajo* impoſitus. Nam poſt mortem *Lucii* uxorem duxit *Æmiliam Lepidam* eidem *Cæſari* antea deſtinatam, uti ſuperiori capite ex *Tacito* ac *Suetonio* 268
narratum eſt. Rurſus *Quirinius* datus eſt rector *Cajo Armeniam obtinenti*, quod hoc ſolum A. V. 756. contigit; nam ante hunc annum in *Arabia* ac *Syria* tantum fuerat. Cum autem *Tacitus* ſcribit de *Quirinio*: *Tiberium quoque Rhodi agentem coluerat*, neutiquam id referendum eſt ad id temporis, cum rector *Caji* in *Aſia* verſaretur. Nam *Lollius* diem obiit poſt pacem cum *Parthis* factam, & *Cajus* reditui *Tiberii Romam* aſſenſus eſt, *Lollio* adhuc ſuperſtite. Quando vero *Tiberium* coluerit, paulo inferius indicabitur. Profecto non video cur non etiam per literas officii & obſequii erga *Tiberium* teſtimonium dare potuerit, ſed coram tantum erga eundem officioſus fuiſſe dicendus ſit. In has tamen præpoſteras ſententias plerique viri eruditi deſcenderunt, ut *Quirinium* anno natali Chriſti Domini *Syriæ* præſidem adſtruerent, quod in *Evangelio D. Lucæ cap.* 2. legatur: *Exiit edictum à Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur univerſus Orbis. Hæc deſcriptio prima facta eſt à præſide Syriæ Cyrino*; cum vero parentes Domini Servatoris in *Bethlehem* proficiſcerentur, nomen daturi, *Chriſtus* natus eſt. Hinc putant *Quirinium Syriæ* præſidem fuiſſe, cum *Cajus* in Oriente rem *Romanam* adminiſtraret. Hac occaſione Cardinalis Baronius *in Apparatu* à *num.* 85. ab initio regni *Herodis* uſque ad Chriſti natalem *Syriæ* præſides enumerat, & eos inter A. V. 748. recenſet *Cajum Cæſarem*, quod antea ſcripſerat Pighius *tom.* 3. *Annal.* ad A. V. 754. & poſtea etiam Torniellus *tomo* 2. *Annal* anno Mundi 4048. *num.* 1. aliique. *Salianus* ad A. M. 4052. in titulo grandioribus characteribus ſcribit: *Præſide Syriæ Quinctilio Varo & Cyrino*, binos una ſimul eidem pacatæ provinciæ rectores imponens, cujus vix exemplum in hiſtoria *Romana* invenitur. Ceterum cum *Baronius* parum feliciter *Syriæ* præſidum catalogum concinnaſſet, *Caſaubonus* novum indicem contexuit, præfatus *Exercitat.* 1. *ad Apparatum Baronii num.* 85. *Ad cognitionem temporis, quo natus eſt Servator mundi, momentum affert non leve præſidum Syriæ ſucceſſio recte expoſita.* At ne *Caſauboni* quidem diligentia omne punctum tuliſſe viſa eſt *Montacutio*; quare

& ipſe manum eidem operi admovit in Apparatu IV. ad Origines Eccleſiaſticas, initio ſtatim vociferatus Baronium *errare multipliciter, & in pleriſque pueriliter; confundere ac perturbare ordinem temporum, rerum ſeriem*. Sed ipſe ſane *Montacutius* in eo catalogo reficiendo ſæpiſſime deficit, plerunque procul a vero exorbitat, ac ſemel pluſquam pueriliter errat. Hinc in animum induxi præſides *Syriæ* recenſere, non tantum ut palam demonſtrem *Cajum Cæſarem* perperam inter eoſdem recitari, verum etiam ut adminiſtrationis *Syriacæ Quirinii* tempus intelligatur, ac cenſores *Baronii* talionem ferant. At ne longior ſcribendus mihi index evadat, decrevi præſides *Syriæ* enumerare ab A. V. 707. quo *Julius Cæſar* extincto *Pompejo*, victor ex *Ægypto* res *Syriæ*, inconſulto Senatu, pro arbitrio diſpoſuit.

269 § I.

Sex. Julius Cæſar *A. V.* 707. Syriæ *impoſitus*. Caſaubonus *diuturniorem ejuſdem præfecturam putans, refellitur.*

C*æſar* capta *Alexandria*, noluit *Ægyptum* in provinciæ formam reducere, ſed regiam poteſtatem *Cleopatræ* ejuſque minori fratri, æquata auctoritate, conceſſit; major enim natu frater *Ptolomæus* Rex nuper prœlio victus, in fuga perierat. *Cæſar Ægypti* rebus compoſitis, ac tribus legionibus ibidem novorum regum præſidio relictis, in *Syriam* venit A. V. 707. Hirtius *de bello Alexandrino cap.* 65. *de Cæſare*, ait: *Paucis diebus in ea provincia conſumptis, Sex. Cæſarem amicum & neceſſarium ſuum legionibus, Syriæque præfecit*. Menſe Quinctili anni Pompiliani, ſeu Majo in forma Juliana *Cæſarem* fuiſſe *Antiochiæ ex epiſtola* 19. *lib.* XI. *ad Atticum*, & ex Chronico *Joannis Malelæ Antiocheni*, quod nuper editum fuit, erudite probat Uſſerius *tom.* 2. *anno* 47. ante vulgarem epocham Chriſti. *Sextus Cæſar* A. V. 705. primo civilis belli ſub *Cæſare* in *Hiſpania* militaverat; cum *Varro Pompeji* legatus undique concluſus à *Cæſare*, legionem tradere coactus fuit; *ille ad eum Sex. Cæſarem miſit, atque huic legionem tranſdi juſſit*; *lib.* II. *de bello civ. cap.* 20. *Sex. Cæſar* accepta pecunia, *Herodem Syriæ* præfecit, teſte Joſepho *lib.* XIV. *Antiq. cap.* 17. *Caſaubonus* ſcribit illum præfuiſſe *Syriæ uſque ad illud tempus fere quo Cæſar bellis confectis, reverſus eſt in Italiam*. Cæſar victis filiis *Pompeji* in *Hiſpania*, *menſe Octobri in urbem* rediit A. V. 709. ex Vellejo *lib.* II. *cap.* 56. At *Sextus Cæſar* ante menſes circiter ſexdecim in *Syria* occiſus fuerat. Nam *Cæcilius Baſſus* equeſtris Ordinis vir, qui è pugna *Pharſalica Tyrum* ſe receperat, venia à *Cæſare* impetrata, cum ſiniſtra de bello ejuſdem in *Africa* contra *Scipionem* nuntiarentur, fingens literas ad ſe ab eodem *Scipione* datas, quibus ſignificabat *Cæſarem* acie victum, in *Africa* cecidiſſe, ac ſibi *Syriam* provinciam demandatam, legionariis quibus *Sex. Cæſar* præerat, perſuaſit, ut eundem interimerent: quo interempto, *Syriam* occupavit. Ita Dio *lib.* XLVII. ac Libo apud *Appianum lib.* III. *bel. civ. pag.* 576. At *Cæſar* ſub initium Aprilis A. V. 708. *Scipionem* in *Africa* profligavit, ex Hirtio *de bello Afric. cap.* 79. Igitur ante eum menſem, vel certe ante Majum ejuſdem A. V. 708. *Cæcilius Baſſus* ſiniſtram *Cæſaris* pugnam in *Africa* ejuſque necem ex confictis *Scipionis* literis publicavit; nam inito Majo, victoriæ *Cæſaris* fama quoquoverſum pervenerat.

270 § II.

Q. Cæcilius Baſſus Syriam *occupat A. V.* 708. Q. Cornificius à Cæſare *contra* Baſſum *deſtinatur. Erudiſſimi* Grævii *ſententia de anno proconſulatus* Cornificii *in* Africa *expenditur. Quo anno ſcriptus à* Cicerone *liber de Oratore ad* Brutum.

Antiſtius Vetus *Quæſtor bellum in* Syria *contra* Baſſum *gerit.*

C*æſar Scipione* ac *Juba* rege in *Africa* victis, ac *Numidia Jubæ* regno in provinciæ formam redacta, Idibus Juniis A. V. 708. ex *Africa* in *Italiam* cum claſſe reverſus eſt. Hirtius in fine *lib. de bello Africano*. Tum *Q. Cornificio Syriam* ac bellum contra *Cæcilium Baſſum* eundem *Cæſarem* demandaſſe colligo ex literis *Ciceronis* ad *Cornificium* datis *lib.* XII. *familiarium*. *Q. Cornificius* A. V. 706. quæſtor pro Prætore *Illyricum* cum duabus legionibus juſſu *Cæſaris* occupaverat, *Pompejis* ducibus è provincia fugatis, ex Hirtio *cap.* 42. *de bello Alexandrino*. Accepto vero ſucceſſore A. 707. *Appio Claudio*, *Ciliciam* videtur obtinuiſſe ex *epiſt.* 17. libri laudati, in qua hæc eidem Cicero ſcribit: *Ex Syria nobis tumultuoſiora quædam nuntiata ſunt, quæ, quia tibi ſunt propiora quam nobis, tua me cauſa magis movent quam mea*. *Manutius*, & *Corradus*, ad quos noviſſime acceſſit *Joannes Georgius Grævius* vir noſtræ ætatis doctiſſimus, cenſent memoratam epiſtolam ſcriptam fuiſſe ad *Cornificium Africam* provinciam obtinentem, & ut ait Grævius: *Q. Fabio Maximo, C. Trebonio Coſſ.* Hos conſules creavit *Cæſar* A. V. 709. menſe Octobri *Romam* reverſus, ex Dione *lib.* XLIII. Suetonio in *Cæſare cap.* 76. unde etiam *cap.* 80. *Q. Fabium Maximum trimeſtrem conſulem* appellat. Idem ex faſtis Capitolinis ac tabula Collotiana apparet; utrobique enim iidem conſules leguntur ſuffecti *Cæſari* conſuli IV. Verum exeunte A. V. 709. *Q. Cornificium* non fuiſſe proconſulem *Africæ* patet ex *Cicerone*, qui in tertia philippica narrat *M. Antonium* conſulem A. V. 710. ante diem IV. Kal. Decembris Senatum in Capitolium coegiſſe, ubi *provinciarum religioſa ſortitio* peracta fuit, addique poſt quoſdam: *C. Calviſius Africam. Nihil felicius; modo enim ex Africa deceſſerat: & quaſi divinans ſe rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat.* Igitur *C. Calviſius Sabinus* poſtrema parte anni Urbis 709. *Africam* obtinebat, è qua anno inſequenti diſcedens, duos ibidem apud *Uticam* legatos reliquerat, eamque ab *Antonio* prorogato imperio, iterum A. V. 710. obtinuit, ac proinde *Q. Cornificius* poſtrema parte anni 709. *Q. Fabio*, ac *C. Trebonio* Coſſ. *Africam* non regebat. Rurſus Cicero in laudata illa epiſtola 17. dum ait: *Ex Syria nobis tumultuoſiora quædam nuntiata ſunt, quæ, quia tibi ſunt propiora quam nobis, tua me magis cauſa movent quam mea*, non obſcure indicat ſe illa ſcribere, cum primum tumultus in *Syria* à *Q. Cæcilio Baſſo* concitati nuntius *Romam* allatus fuiſſet. At exeunte A. V. 709. bellum ultra annum in *Syria* contra *Cæcilium Baſſum* gerebatur. Et ſane cur *Syriacos* tumultus *Q. Cornificio* propiores, eorumque cauſa ejuſdem ſe cura angi *Cicero* dicere potuiſſet, cum *Cornificius* in altera Orbis parte, nempe *Africa*, id temporis cum imperio eſſet? 271
Præterea ibidem ait Cicero: *Proxime ſcripſi de optimo genere dicendi &c.* Eſt liber *de Oratore ad M. Brutum*, ut in notis recte monent laudati interpretes. Porro eo in libro hæc ad Brutum ſcribit: *Ergo omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio, in qua frueris ipſe te, cum in Italiæ luce cognoſceris, verſariſque in optimorum civium flore vel robore*. Cæſar anno V. 707. ante Januarias, *M. Brutum Galliæ Ciſalpinæ* præfecerat, ex *Plutarcho* in *Cæſare*, & Appiano *lib.* II. *bel. civ. pag.* 397. Anno vero 709. tertio Kal. Januarias *C. Vibius Panſa* urbe egreſſus eſt, *M. Bruto* ſucceſſor datus, ex Cicerone *epiſt.* 17. *ad Caſſium lib.* XV. *familiarium*. Ex his patet *Ciceronem* librum de Oratore ſcripſiſſe priori parte A. V. 708. cum *M. Brutus Galliam* cis Alpes teneret, quem quidem

dem librum cum *proxime* abs ſe ſcriptum dicat in memorata epiſtola ad *Cornificium*, hanc quoque colligimus datam A. V. 708. Ex inſequenti etiam epiſtola 18. ad eundem vulgaris illa interpretum opinio refellitur. Hæc ille ait: *Quod mihi videor ex tuis literis intelligere, te nihil commiſſurum eſſe temere: nec antequam ſciſſes, quo iſte neſcio quis Cæcilius Baſſus erumperet.* Cur *Cornificius Africæ* proconſul propriam ſibi curam feciſſet belli contra *Baſſum* in *Syria* longinqua adeo provincia gerendi? Quis ex his non intelligit *Cornificium* in *Cilicia*, vel forte *Aſia*, vicinis *Syriæ* provinciis id temporis fuiſſe? Addit Cicero: *Equidem ſic jam obdurui, ut ludis Cæſaris noſtri æquiſſimo animo viderem T. Plancum, audirem Laberii, & Publii poemata.* *Ragazonius* ac *Manutius* plane errant ſcribentes hoſce ludos exhibitos à *Cæſare* A. V. 709. ab *Hiſpanienſi* bello *Romam* reverſo. Nam dati ſunt poſtquam A. V. 708. ex *Africa* victor redierat, ex Dione *lib.* XLIII. Appiano *lib* II. *pag.* 492. Livio *lib.* CXV. Suetonius etiam eoſdem paucis deſcribens *in Cæſare cap.* 39. ait: *Ludis Decimus Laberius eques Romanus mimum ſuum egit.* Ex ſane omnis ludorum genera ibidem à *Suetonio* memorata, recitat *Dio* ad A. V. 708. antequam *Cæſar* ultimam expeditionem contra *Pompeji* liberos *Hiſpaniam* obtinentes, ſuſciperet. Et antea in eadem epiſtola 18. dixerat: *In ſummum otium te ire arbitrabar, & ab impendentibus magnis negotiis diſcedere. Utrumque contra accidit; iſtic enim bellum eſt exortum, hic pax conſecuta.* Hinc etiam ſolidiſſime probatur *Q. Cornificium* non fuiſſe A. V. 709. *Africæ* proconſulem. Nam anno V. 708. *Pompejanis* reliquiis in *Africa* ſuperatis, ac *Numidia Romanis* provinciis adjecta, *Cæſar Romam* tranſmiſit, primumque bellum in *Africa* erupit A. V. 712. cum *T. Sextius Antonio*, *Cornificius* vero *Cæſari Octaviano* ſtudentes, infeſta ſibi ſigna intulerunt, uti Dio *lib.* XLVIII. & Appianus *lib.* IV. *pag.* 620. teſtantur. Immo *Appianus* poſt initum triumviratum bellum civile in *Africa* exortum ſcribit, cum *Sextius* denuntiaſſet *Cornificio*, ut *Africa* vetere ſibi decederet, *quod univerſa Africa ex triumvirali diviſione Cæſari deberetur.* Quare auctore *Appiano*, pax à *Julio Cæſare* in *Africa* A. V. 708. conſtituta, poſt quadriennium civili primum bello turbata eſt. At teſte *Cicerone*, ea in provincia, in quam *Cornificius* miſſus fuit, vel certe in finitima, *bellum exortum eſt*, ſola autem *Cilicia* finitima erat *Syriæ*, in qua *Cæcilius Baſſus* tumultus exciverat. Hæc plane ſunt argumenta, quibus vel invitus cogor ab eruditiſſimi *Grævii* ſententia diſcedere.

Itaque cum *Cornificius* A. V. 708. conterminam *Syriæ* provinciam adminiſtraret, *Cæcilio Baſſo Syriam* occupante, *Cæſar* eandem *Syriam* ac
272 bellum contra *Baſſum Cornificio* demandavit. Cicero in *epiſtola* 19. ad eundem, ait: *Bellum quod eſt in Syria, Syriamque provinciam tibi tributam eſſe à Cæſare, ex tuis literis cognovi.* Annus quo data eſt hæc epiſtola nulla chronologica nota deſignatur. Illam tamen ſcriptam A. V. 709. ex *Cicerone* ipſo non obſcure mihi videor colligere. Nam uti demonſtratum eſt, *Cornificius* A. V. 708. vicinam *Syriæ* provinciam obtinebat. Anno autem 710. *Africam* proconſul adminiſtrabat. Etenim Cicero *epiſt.* 21. commendat *Cornificio Camicium*, ſeu rectius cum *Grævio*, C. Anicium, *qui negotiorum ſuorum cauſa legatus in Africam, legatione libera*; rogatque ut *Anicio* lictores tradat, Senatoriæ dignitatis ornandæ gratia. In epiſtola vero 22. narrat *Cornificio* Senatum ad XIII. Kal. Januarias ſibi aſſenſum *de provinciis ab iis qui obtinerent, retinendis*, addens: *Hoc ego tum Reip. cauſa cenſui, tum mehercule in primis retinendæ dignitatis tuæ.* Hanc orationem habuit *Cicero* die 20. Decembris A. V. 710. eamque diem ſæpius memorat in Philippicis, uti *cap* 17. alia occaſione dicetur. Igitur ſi *Cornificius* A. V. 710. *Africam* cum imperio tenebat, eique auctore *Cicerone*, imperium in eadem provincia prorogatum fuit, A. V. 709. *Syriam* à *Cæſare* obtinuit. Uſſerius *tom.* 2. *Annalium* anno ante Chriſti Epocham 44. V. C. 710. ſcribit hoc anno *Cornificio Syriam* decretam; at necato Idibus Martiis *Cæſare*, *Syriam* datam *P. Dolabellæ*, *Cornificium* vero in *Africam* pro conſule miſſum. Idem docet Montacutius *cit. num.* 13. Verum A. V. 710. quo *Cæſar* necatus fuit, *L. Murcus*, ut proxime oſtendam, *Syriam*, decreto *Cæſaris*, provinciam habebat. In annum vero 711 à *Cæſare Syriæ Caſſius*, *Brutus Macedoniæ* ex urbana prætura præſides deſignati fuerant, ex Appiano *lib.* II. *bel. civ. pag.* 527. cujus teſtimonium in dubium perperam vocant ex illis verbis *Ciceronis* de decreta *Syria Cornificio*, quod recte quidem facerent, ſi aliunde conſtaret loqui *Ciceronem* de proconſule *Syriæ* pro A. V. 711. Itaque *Q. Cornificius* A. V. 709. *Syriam* provinciam obtinuit. Et quidem *Cicero* ea in epiſtola ait: *Sed de Parthici belli ſuſpicione quod ſcribis, ſane me commovit. Quantum copiarum haberes, cum ipſe conjectura conſequi poteram, tum ex tuis literis cognovi. Itaque opto, ne ſe gens moveat hoc tempore, dum ad te eæ legiones perducantur, quas audio duci.* Ex his patet *Cornificium* id temporis in vicina *Parthis* provincia ſive *Cilicia*, ſive *Syria* fuiſſe cum copiis, quarum ipſe numerum ad *Ciceronem* perſcripſit, cum etiam ſibi à *Parthis* timeret, ne *Cæcilio Baſſo* auxiliares copias ſubmitterent; quo etiam tempore ad eundem legiones juſſu *Cæſaris* ducebantur, ad bellum contra *Baſſum* profligandum. Idem *Cornificius* A. V. 710. *Romam* venit, cumque in *Cumano* ac *Pompejano* diverſatum ſcribit *Cicero* epiſtola ſequenti 20. quo anno, necato *Cæſare*, *Africam* obtinuit, ſuccedens *C. Calviſio*, qui ſpe retinendæ provinciæ, duos legatos *Uticæ* reliquerat. Illum vero provinciam obtinuiſſe à Senatu patet ex Appiano *libro* IV. *bel. civ. pag.* 620. cum enim *Sextius* inſtaret apud *Cornificium* ut *Africam* ſibi a *Cæſare* juvene Triumviro deſtinatam concederet, reſpondit: *Æquum eſſe, ne ſibi Senatus injuſſu decederet provincia, quam à Senatu accepiſſet.*

C. Antiſtius Vetus, quem quæſtorem fuiſſe indicat, quod ex *Syria Romam* poſtea reverſus eſt ad præturam petendam, ex epiſtola *M. Bruti* inter familiares *Ciceronis* ad *Brutum* undecima, collectis copiis privata auctoritate, ut *Cæſaris* Dictatoris benevolentiam ac gratiam ſibimet quam maxime conciliaret, contra *Cæcilium Baſſum* A. V. 708. 273
profectus eſt. At *Baſſus Apameam Syriæ* occupatam, egregie muniverat, intra eandem ſe continens cum legione, quam una cum vita *Sex. Cæſari* eripuerat. Idem *ex novo delectu alteram legionem confecerat*, teſte Appiano *lib* III. *bel. civ. pagina* 576. Nam ut, inquit Dio *lib.* XLVII. *omnes qui valida eſſent ætate, non liberos tantum, ſed ſervos etiam ad militiam delegit, pecuniam confecit, arma fabricavit*; qui addit *Baſſum Syriæ* ſe Prætorem nominaſſe. Cum *Antiſtius* vario Marte circa *Apameam*, quam obſederat, ſæpius dimicaret, bellum novis ſuppetiis reſtauraturus, inde diſceſſit, atque ita exiit A. V. 708. *Q. Cornificius* contra *Baſſum* una cum *Antiſtio Vetere* bellum gerere à *Cæſare* juſſus, A. V 709. in *Syriam* cum imperio proconſulari venit. Dio *lib.* XLVII. *Antiſtio*, inquit, *finitimi qui Cæſaris rebus ſtudebant* (nempe Cornificius, aliique inferioris auctoritatis duces) *miſſique Roma milites acceſſerunt*; nem-

pe eæ legiones, quas *Cicero* duci ad *Cornificium* intellexerat, *epiſt.* 19. *cit. lib.* XII. familiarium. Verum cum *Baſſo* auxiliares copiæ adveniſſent, miſſæ ab *Emeſſenorum* regulis, ac *Alchædamus Arabum* regulus in ejuſdem caſtra deſcendiſſet, bellum in *Syria* recruduit. Strabo *libro* XVI. *pagina* 518. de *Baſſo* ſcribit: *Nam & exercitum regio alebat, & ſocios habebat permultos regulos, qui loca munita in proximo tenebant.* Joſephus etiam *libro* XIV. *Antiquitat. cap.* 17. ait: *Magnum bellum exortum eſt circa Apameam, Cæſarianis ducibus contra eam venientibus cum equeſtribus ac pedeſtribus copiis.* Interea *Cæſar* utroque *Pompeji* filio difficili ac periculoſo prœlio in *Hiſpania* victis, ac ejus regionis urbibus in deditionem acceptis, menſe Octobri, ut *Vellejus* eſt auctor, *Romam* reverſus, *L. Statium Murcum* probatæ virtutis virum proconſulem cum tribus legionibus in *Syriam* contra *Cæcilium Baſſum* deſtinavit.

§. III.

L. Statius Murcus *A. V.* 710. *in* Syriam *venit, ac una cum* Q. Marcio Criſpo *bellum contra* Cæcilium Baſſum *continuatur.* Caſauboni *ac* Montacutii *error.* Appiani *interpres perperam à* Montacutio *corrigitur. Legio* Appiano πίλ@- *nuncupatur. Apud* Strabonem τάγμα *itidem legionem ſignificat, ac* Caſauboni *interpretatio rejicitur. De numero legionum* Caſſii Longini *in* Syria. *Error* Uſſerii *de anno quo* Tullius Cimber Bithyniam *adminiſtravit.*

APpianus *lib.* III. *cit. pag.* 576. ſcribit: *Sextius Marcus cum tribus legionibus à Cæſare contra eos,* videlicet *Baſſum* ac ſub eo militantes legionarios, *miſſus, magna vi repulſus eſt: donec Minutius Criſpus è Bithynia, cui præerat, vocatus, cum aliis tribus legionibus venit in ejus auxilium.* Horum proconſulum nomina corrupte exprimuntur. *Caſaubonus* ait à Dione *lib.* XLVII *Statium Murcum* appellari quem *Appianus Sextium* dicit, quorum cum utraque familia *Romæ* fuerit, *neque facile,* inquit, *nunc dixerim utra ſit vera lectio.*
274 Idem rurſus ſcribit, ex Dione *lib.* XLVII. *Bellum gerunt adverſus Baſſum M. Criſpus & L. Statius Murcus. Poſſit videri hic Joſephi Marcus, eſſe Marcus Criſpus.* Joſephus *libro* XIV. *capite* 17. ait: *Id bellum dum trahitur, Marcus venit Sexti ſucceſſor.* Montacutius *cit. Appar* IV. *num.* 12 ſcribit à Vellejo *Stajum Murcum* appellari; unde eam lectionem ſecutus: *Miſit,* inquit, *ab Italia Stajum illum Murcum.* Duo isti ſeveri Baronii cenſores hallucinati ſunt. Cicero in philippica XI. ait: *Senatui placere C. Caſſium proconſulem provinciam Syriam obtinere, ut qui cum optimo jure provinciam obtinuerit, eumque à Q. Marcio Criſpo proconſule, L. Statio Murco proconſule, A. Allieno legato exercitus accipere, eoſque ei tradere.* Marcus Brutus *epiſt.* 11. *ad Ciceronem* ait: *Caſſius noſter Syriam, legiones Syriacas habet, altro quidem à Murco, & a Marcio, & ab exercitu ipſo accerſitus.* Caſſius *libro* XII. *famil. epiſtola* 11. *ad Ciceronem* ſcribit: *In Syriam me profectum eſſe ſcito ad L. Murcum, & Q. Criſpum imperatores.* Horum nomina apud illos Græcos ſcriptores depravata, facile ex epiſtolis Ciceronianis, quæ puerorum manibus teruntur, corrigi poterant. Et quidem *Statius Murcus legatus* commendatur à Cæſare *libro* III. *de bello civili capite* 15. qui pro eodem ſtrenue rem apud *Oricum* geſſit. Tacito quoque *libro* 1. *hiſtoriarum* nominatur *Statius Murcus Piſonis* Cæſaris interfector. Ita *Murcus* proprium *Statiæ* gentis cognomen erat. *Montacutius* advertere debebat nuſquam *Stajam* familiam inter *Romanas* ab hiſtoricis recenſeri. Unus *M. Stajus*

A *Flaccus* Duumvir municipalis legitur apud Gruterum *pag.* 1087. 1. Idem vero *Montacutius Appiani* interpretem reprehendit, qui *L. Statium Murcum* proconſulem in *Syriam* miſſum dixerit μετὰ τελῶν πιλῶν, *cum tribus legionibus,* cum vertendum Latine fuiſſet: *cum tribus cohortibus velatis; non enim,* inquit, τάγμα, *ſed* πίλη *ſcriptum apud Appianum.* Male, ut ſuam eidem vocem reddam. In ſuperiori *capite* 14. oſtendi τάγμα pro cohorte accipi a *Caſaubono,* cum tamen eo loci *Strabo* legionem ſignificaverit. Certum eſt *Cæſarem* Dictatorem *Sexto Cæſari* legionem in *Syria* reliquiſſe, quam ad ſe poſtea *Cæcilius Baſſus* tranſtulit. Ea
B vero ab Appiano πίλ@- dicitur pagina eadem 576. Idem Appianus *libro* IV. *bel civil. pag.* 652. ſcribit de numero legionum in pugna Philippenſi: ἐννεακαίδεκα ὁπλιτῶν πίλη, *undeviginti militum legiones.* Si vertas *cohortes,* riſu excipieris, cum utrinque totius *Romani* Orbis, de cujus imperio à Triumviris certabatur, exercitus eo convenerint. *Libro* IV. *pag.* 656. legio Martia πίλ@- eidem dicitur; at cohortem prætoriam ibidem στρατηγίδα σπεῖραν appellat. *Lib.* II *pag.* 488. legio quinta, cujus inſigne erat elephantus, πίλ@- dicitur. Ibidem *pag.* 446. legio quam *Pompejus* à *Cæſare* repetiit ſub initium belli civilis, rurſus *pag.* 455.
C duæ legiones cum quibus *Curio* in *Africam* tranſmiſit, ex Cæſare *libro* II. *de bello civil. capite* 23. & *pag.* 457. legio nona quæ apud *Placentiam* ſeditionem conflarat, ex *Suetonio* in *Julio capite* 69. ubique πίλ@- eidem *Appiano* ſcribitur. Laudavi teſtimonia in quibus vox πίλ@- nulla ratione pro cohorte accipi poteſt, ſed ubique legionem dubio procul ſignificat. Ineptus eſſem, ſi innumera alia loca *Appiani* laudarem, quæ paſſim in ejuſdem libris occurrunt. Strabo *libro* XVI. *pag.* 518. ſcribit *Cæcilium Baſſum Apameam* tenuiſſe cum duabus legionibus, ταγμάτων voce uſus. *Caſaubonus* ait: *cum duabus cohortibus.* Sed le-
D giones dicendæ ſunt, nam alteram *Cæſar Sexto* reliquerat, alteram ex novo delectu con- 275
fecerat, ex Appiano §. 1. *citato.* Uſſerius etiam *tomo* 2. *Annal* anno quadrageſimo tertio ante vulgarem epocham Chriſti *pag.* 381. ſcribit *L. Statium Murcum* cum *tribus agminibus,* contra Baſſum, cui *duo agmina* aderant, profectum; *Siquidem,* inquit, *unicam tantum legionem conſtituiſſe ex Caſſii ad Ciceronem literis conſtat lib.* XII. *fam. epiſt.* 11. & 12. Sed plane *legiones* ſcribendum patet ex *Caſſii* literis; nam epiſtola 11 ait: *L. Statium Marcum* ac *Q. Marcium Criſpum exercitus ſibi tradidiſſe.* At ſex agmina,
E quorum ſingula legionis numerum non æquabant, non poterant exercitus plurali numero nuncupari. Ibidem vero *Caſſius* ait: *legionem quam Q. Cæcilius Baſſus habuit, ad me veniſſe ſcito.* Nempe quæ erat *Romanorum* militum; alteram vero legionem, quam *Baſſus* tumultuariam *ex ſervis* etiam conſcripſerat, non nominat, quod turpe eſſet eandem *Romanis* legionibus adjungere. Vellejus *lib.* II. ait: *C. Caſſius acceptis à Stajo* (Statio) *Murco & Criſpo Marcio, prætoriis viris, imperatoribus, prævalidis in Syria legionibus &c.* Ita non agmina, ſed *legiones* & quidem *prævalidas* appellavit. Additque de eodem Caſſio: *& decem*
F *legiones in eo tractu,* hoc eſt Syria, *ſui juris fecerat.* Quintus Caſſius lib. XII. famil. epiſt. 13. ſcribit ad Ciceronem, *Caſſius noſter cum decem legionibus, & cohortibus viginti auxiliariis, & quatuor millibus equitum à M. P. viginti caſtra habet,* cum Dolabellam premeret. Appianus *lib.* III. *pag.* 576. narrat Caſſium *duodecim legiones* habuiſſe, tres *L. Statii,* totidem *Q. Criſpi,* quæ *Baſſum* apud *Apameam* obſidebant, duas ipſius *Baſſi,* ac denique quatuor, quas *Allienus* legatus *Dolabel-*

Digitized by Google

labella ex *Ægypto* deduxerat. At Caſſius ipſe *lib.* XII. *fam.* laudata epiſtola 11. ſcribit, ſe obtinuiſſe exercitus *L. Murci* ac *Q. Criſpi* nempe ſex legiones. Item *legionem quam Q. Cæcilius Baſſus habuit ad me veniſſe ſcito. Quatuorque legiones quas A. Allienus ex Ægypto eduxit, traditas ab eo mihi eſſe ſcito.* Igitur undecim legiones fuere. Denique audiendus M. Brutus epiſt. 4 *Caſſius noſter*, inquit, *Syriam, legiones Syriacas habet, ultro quidem à Murco & à Marcio, & ab exercitu ipſo acerſitus.* Ex quibus patet Uſſerium minus recte dubitaſſe copias *L. Marci* ac *Q. Marcii* legiones appellare.

Hæc ſane levioris momenti, quod copiarum nomen attinet; at quod ad rem ſpectat, colligitur ex dictis, quam valide *Baſſus* à ducibus *Cæſarianis* apud *Apameam* oppugnaretur. Nam *L. Statius Murcus* proconſul in *Syriam* à *Cæſare* miſſus, una cum *Antiſtio Vetere*, cum tribus legionibus contra *Baſſum* movens, inquit *Appianus* laudatus, *magna vi repulſus eſt, donec Minutius* (Marcius) *Criſpus è Bithynia cui præerat, vocatus, aliis tribus legionibus venit in ejus auxilium.* Statium Murcum A. V. 710. recta in *Syria* veniſſe conſtat; nam ab *Appiano* is dicitur *à Cæſare miſſus*; Cæſar autem anno V. 710. Idibus Martiis necatus fuit. Idem tradit Joſephus *lib.* XIV. *Antiq. capite* 17. *Id*, inquit, *bellum dum trahitur, Marcus* (Murcus) *venit Sexti ſucceſſor, & interim Cæſar ab his qui cum Caſſio & Bruto conſpiraverant, in Senatu occiditur.* Uſſerius citata *pagina* 381. ait à *Statio Murco* vocatum *Marcium Criſpum* ex *Bithynia*, cui ex *Julii Cæſaris* decreto à Senatu comprobato, poſt *Tullium Cimbrum* ille præerat. Labitur vir eximiæ alias eruditionis; ſiquidem *Q. Marcius Criſpus* ante *Tullium Cimbrum Bithyniæ* præfuit. Cum ob necem *C. Cæſaris* Dictatoris plebs *Romana* contra conjuratos fremeret, *quotquot eorum à Cæſare provincias acceperant in eas pro-*
276 *fecti ſunt: D. Brutus in Galliam Italiæ finitimam, Trebonius in Aſiam, Tullius Cimber in Bithyniam*, ex Appiano *lib.* III. *cit. pag.* 527. Itaque *Tullius Cimber* circa Aprilem A. V. 710. in *Bithyniam* cum imperio perrexit. Cicero *libro* XIV. *ad Atticum epiſt.* 10. ſcribit *Trebonium* itineribus deviis profectum in provinciam; & *Octavium*, qui poſtea *Cæſar Auguſtus* fuit, *Neapolim* veniſſe XIV. Kal. Maji. Hinc illi circa Aprilem in provincias *Roma* profecti ſunt. Quintus *Caſſius lib.* XII. *famil. epiſt.* 13. ſcribit *Ciceroni* de rebus quæ A. V. 711. in *Syria* contra *Dolabellam* à *C. Caſſio* feliciter gerebantur: *Sequebatur*, inquit, *claſſis altera, quam anno priore in Bithynia Tullius Cimber comparat.* Igitur A. V. 710. *Tullius Cimber Bithyniæ* præerat. Cum vero exeunte eodem anno, Cicero XIII. Kal. Januarias oraſſet in Senatu de provinciis prorogandis, *Cimber* anno etiam inſequenti 711. *Bithyniam* imperio prorogato, obtinuit. Hujus teſtis Dio *lib.* XLVII. ſcribens, cum *Dolabella* apud *Laodiceam Syriæ* à *C. Caſſio* obſideretur: *Tarſenſes Tullium Cimbrum, qui Bithyniæ præſidebat, ipſe quoque unus ex Cæſaris percuſſoribus, ad opem Caſſio ferendam properantem, conati ſunt tranſitu Tauri prohibere.* Caſſius *lib.* XII. *fam. epiſt.* 12. ſcribit Ciceroni: *Audivi Dolabellam in Ciliciam veniſſe cum ſuis copiis. Proficiſcar in Ciliciam.* Data eſt epiſtola *Nonis Maji.* Ibidem *epiſt.* 15. *P. Lentulus Spinther* narrat *Dolabellam Laodiceam* ſecum ſuis copiis contuliſſe, *Caſſium* vero quatridui iter à *Laodicea* abfuiſſe. Data eſt epiſtola *IV. Non. Junias Pergæ* in *Pamphylia.* Quare cum menſe Junio A. V. 711. *Dolabella Laodiceæ* obſeſſus fuerit à *Caſſio*, patet *Tullium Cimbrum* qui ſuas cum *Caſſio* copias junxit, anno eodem *Bithyniæ* præfuiſſe. Anno vero inſequenti 712. Apulejus ex Appiano *lib.* IV. *bel. civ. pag.* 616. *Bruti auſpiciis rexit Bithyniam*; *Brutus* enim eodem anno, exeunte Autumno, in campis Philippicis victus, necem ſibi intulit. Hinc colligitur *Q. Marcium Criſpum* non fuiſſe *Tullii Cimbri* ſucceſſorem, ſed ejuſdem deceſſorem A. V. 709. *Bithyniam* provinciam habuiſſe, ac ineunte vere A. V. 710. cum tribus legionibus in caſtra *L. Statii Murci* proconſulis *Syriæ* contra *Baſſum* veniſſe, ac *Tullio Cimbro* interim ſibi ſucceſſore deſtinato, in *Bithyniam* adveniente, in *Syria* cum proconſulari imperio ſubſtituiſſe, ac bellum contra *Cæcilium Baſſum* toto eo anno ac inſequenti uſque ad *C. Caſſii* in *Syriam* adventum adminiſtraſſe.

§. IV.

P. Cornelius Dolabella *conſul A. V.* 710. Syriam *provinciam obtinet.* C. Caſſius Longinus *ineunte A. V.* 711. Syriam *præoccupat.* Appiani *dictum ex* Cicerone *refellitur.* Dolabella Trebonium Aſiæ *proconſulem trucidat.* Velleji Paterculi *error.* Dolabellæ *mors.* Uſſerii *hallucinatio ex* Cicerone *correcta.* Scaliger *verba* Tullii *pro S. C. perperam obtrudit.* Syria Caſſio *à Senatu decernitur. Triumvirorum conſpiratio.* L. Caſſius *nepos proconſulis in* Syria *legatus. Uterque A. V.* 712. *interficitur.* 277

P. *Dolabellam Cæſar* ad bellum *Parthicum* iturus, conſulem ſibi ſufficere ſtatuerat; quare eodem à conjuratis interfecto, Dolabella *faſces atque inſignia conſularia corripuit*, ut ſcribit Vellejus *lib.* II. cui *M. Antonius* alter conſul auctor fuit, ut rogatione ad populum lata, *Syria* ſibi provincia decerneretur. *Idem vero Antonius juſſit Tribus ferre de Dolabella ſuffragia. Sic Syria illi provincia obvenit.* Appianus *lib.* III. *bel. civ pag.* 531. *Dolabella Roma* ſtatim profectus eſt; verum *in itinere per Macedoniam ac Thraciam anno fere circumacto, in Aſiam venit*, ex Dione *lib.* XLVII. Cum *Dolabella* diuturniores in *Aſia* moras faceret, *C. Caſſius* qui ob necatum *Cæſarem*, *Roma* ſeceſſerat, potentiæ ſibi comparandæ gratia, in *Syriam* perrexit, ubi ingenti fama florebat, ob *Parthos* ex eadem provincia ejectos, cum occiſo *Craſſo*, cujus ille quæſtor fuerat, tota *Syria* prædas agerent. Tum civile in *Syria* bellum contra *Cæcilium Baſſum* finem accepit, cunctis exercitibus unum *Caſſium* imperatorem depoſcentibus. Id contigit ſub initium A. V. 711. à palilibus, cujus rei nuntium ad *Ciceronem* per literas miſit, datas *Nonis Martiis ex caſtris Taricheis* ex *libro* XII. *famil. epiſt.* 11. eſt autem *Tarichea Galilææ* oppidum. *Caſſium* vero propria auctoritate *Syriam* occupaſſe teſtatur Cicero in *philip.* 11. *Naturæ*, inquit, *legi paruit, cum eſt in Syriam profectus: alienam provinciam, ſi homines legibus ſcriptis uterentur; his vero oppreſſis, ſuam jure naturæ.* Appianus *libro* IV. *pag.* 623. cum narraſſet *Cæcilium Baſſum* obſeſſum fuiſſe à legionibus *Murci* ac *Criſpi* ait: *Obſidioni propere interveniſſe Caſſius, & Baſſi exercitu ſpontanea deditione potitus, Murci etiam Marciique legiones aſſumpſit vel amicorum opera conciliatus, vel propter S. C. non detrectantes imperium.* Verum nondum ullum de *Caſſii* imperio S. C. factum fuerat, quod tantum promovit *Cicero*, audita *Trebonii* nece, ex laudata philippica. Legenda eſt *epiſtola* 11. *libri* XII. *cit.* In *epiſt.* 12. ſcribit Caſſius: *Baſſus miſere noluit mihi legionem tradere. Quod niſi milites, invito eo, legatos ad me miſiſſent: clauſam Apameam tenuiſſet, quoad vi eſſet expugnata.* Interea *P. Dolabella* Trebonium unum interfectorum *Cæſaris*, amicis prius colloquiis allectum, noctu cum milite *Smyrnam* ingreſſus, ceperat, ac biduo ſæviſſime excruciatum, necaverat.

rat. Antonius in epiſtola, quam exagitat Cice-
ro in philippica 13. ait: *Dediſſe pœnam ſceleratum
cineri atque oſſibus clariſſimi viri, & apparuiſſe nu-*
278 *mea Deorum intra finem anni vertentis.* Hinc
Uſſerius *tomo* 2. *Annalium* ad annum quadrageſi-
mum tertium ante Chriſtum, colligit *Trebonium*
occiſum non multo ante Idus Martias, qua die
complebatur annus à morte *Cæſaris*. Secus ta-
men dicendum eſt; nempe annum V. 710. uſque
ad Kalendas Januarias intelligi, ut *Trebonius* men-
ſe Decembri interemptus fuerit. Nam Cicero in
philippica XI. ait: *Allienus familiaris & neceſſa-
rius meus poſt interitum Trebonii profectus, ne dici
quidem ſe legatum Dolabellæ volet.* At Caſſius *lib.*
XII. *fam. epiſt.* 11. data *Nonis Martiis* ait: *Qua-
tuorque legiones, quas Allienus ex Ægypto eduxit,
traditas ab eo mihi eſſe ſcito.* Itaque ſi *Allienus*
diſceſſit à comitatu *Dolabellæ* poſt interitum *Tre-
bonii*, ac in *Ægyptum* uſque profectus, eductas
inde legiones, ante Nonas Martias *C. Caſſio* tra-
diderat, *Trebonius* non circa Idus Martias, ſed
prope exitum Decembris A. V. 710. peremptus
fuit. *Manutius* minus recte in notis ſcribit non-
dum occiſum *Trebonium*, cum *Caſſius* illam epi-
ſtolam ſcripſit. Vellejus *libro* II. *capite* 69. di-
cit à *Dolabella Smyrnæ* occiſum *Trebonium*, *cui
ſuccedebat.* At falſo. Nam *Dolabellæ* non *Aſia*,
cujus erat proconſul *Trebonius*, ſed *Syria* provin-
cia obvenerat. *Cicero* in laudata Philippica ait:
*In Galliam invaſit Antonius, in Aſiam Dolabella,
in alienam uterque provinciam.* At de eodem po-
ſtea *Dolabella* ſubjicit: *Nunc tota Aſia vagatur,
volitat ut Rex, nos alio bello detineri putat*, nem-
pe circa Mutinam cum *M. Antonio*. Quæ inte-
rim *Aſiæ* urbibus mala *Dolabella* intulerit, narrat
Lentulus Spinther Aſiæ pro quæſtore *lib.* XII. *fa-
mil. epiſt.* 15. Brutus etiam *epiſt.* 4. *lib. epiſtolarum*
Ciceronis ad M. Brutum ait: *Hoc magis doleo A-
ſiam nos amiſiſſe, quam ſic vexari à Dolabella au-
dio, ut jam non videatur crudeliſſimum ejus facinus
interfectio Trebonii.* Interea *Dolabella* exeunte
Aprili ex *Aſia* in *Ciliciam* cum copiis ſe contulit,
ex *epiſt.* 12. *C. Caſſii eodem lib.* XII. Cum vero in
Syriam deſcendiſſet, *Antiochia* excluſus, *Laodi-
ceam*, ſeu ut mavult eruditiſſimus *Gravius*, *Lau-
diceam* ſe recepit, ex laudata epiſtola *Lentuli Spin-
theris* data *Pergæ* in *Pamphylia* IV. Non. Junias.
Caſſius quæſtor, ſive is *Parmenſis*, ſive alter *C.
Caſſii* Proconſulis propinquus fuerit, præfectus
claſſis contra *Dolabellam*, *lib. eodem* XII. *epiſt.* 13.
narrat *Ciceroni C. Caſſium* contra *Dolabellam* pro-
fectum, XX. M. P. procul *Laudicea*, caſtra me-
tatum, cum decem legionibus, viginti auxiliariis
cohortibus, ac quatuor millibus equitum. Data
eſt epiſtola Idibus Junii *Cypro* à *Crommya-acride*,
quod *Cypri* eſt promontorium, uti ſcite adnota-
vit doctiſſimus *Petrus Victorius*. *Caſſius* procon-
ſul propius *Laudiceam* exercitum admovit, ac
ægre ferens obſidium in longius trahi, auro urbem
expugnavit, *Quintii* centurionibus pecunia cor-
ruptis, qui ejuſdem milites intra mœnia admiſe-
re. *Dolabella* annos natus ſex ac viginti, ne vivus
in hoſtis poteſtatem veniret, cervicem ſervo præ-
cidendam præbuit. Id contigiſſe circa exitum
Quintilis menſis colligo ex Appiano, qui *lib.* III.
pag. 587. ſcribit de *Cæſare Octaviano* jam conſu-
le: *Lege lata abſolvit Dolabellam, qui hoſtis judi-
catus fuerat.* At *Cæſar* conſulatum iniit die 19. Sex-
tilis, nondum *Romæ* nece *Dolabellæ* intellecta.
Uſſerius citato loco *pag.* 392. ait ex Appiano una
cum *Dolabella* ſibi manus intuliſſe *Marſum* præfe-
ctum nocturnarum excubiarum, & ex *Dione*
etiam *M. Octavium* legatum *Dolabellæ*. Erat
unus idemque vir, teſte Cicerone in *philip.* XI.
ubi ait *Dolabellam* in *Aſiam* irrupiſſe *cum legio-*

A *ne præmiſſo Marſo neſcio quo Octavio ſcelerato
latrone atque egente*; additque *mihi enim hic Sena-
tor ignotus eſt.* Itaque perperam *Uſſerius Marſum* 279
ab *Octavio* diverſum putavit. *Caſſius* ubi à *Syria-
cis* legionibus ſacramentum accepit, non expecta-
to S. C. imperatoria inſignia, ac nomen procon-
ſulis ſtatim uſurpaverat, quo ſe titulo inſcribit in
literis datis Nonis Martiis A. V. 711. lib. XII.
fam. epiſt. 11. *Cæſar Octavianus* modeſtius ſe geſ-
ſerat; quamvis enim veteranorum exercitum pro-
priis pecuniis collegiſſet, nec faſces, nec titulum
proprætoris uſurpavit, militari tamen imperio
utebatur. Cicero in philippica undecima ait: *Cæ-*
B *ſari bellum neceſſitas, faſces Senatus dedit.* Cum
vero *Caſſio* bellum contra *Dolabellam* inſtaret, *Sy-
riæ* civitates obeundo, teſte Joſepho *lib* XIV. *cap.*
18. *comparabat arma & milites, gravia etiam tri-
buta exigendo, ſed maxime Judæam affiinit, pluſ-
quam ſeptingentis argenti talentis imperatis.* *Romæ*
vero nuntiata nece *Trebonii Aſiæ* proconſulis, ac
ob eandem *Dolabella* hoſte S. C. judicato, poſtri-
die agitatum fuit in Senatu de imperatore contra
Dolabellam deſtinando; nondum enim *Romæ* in-
tellexerant *Caſſium Syriacas* legiones occupaſſe.
Quorundam ſententia fuit, *ut conſules Dolabellæ
perſequendi cauſa Aſiam & Syriam ſortirentur*; ex
C Cicerone in philip. 11. *Aſiam* enim jam ille tene-
bat, ac brevi etiam *Syriam*, quæ illi provincia
obvenerat, occupaturum credebant. *Cicero* phi-
lippicam XI. recitans, *Caſſium* eidem bello præ-
ficiendum contendit, ac S. C. præformavit, quo
Caſſio imperium proconſulare decerneretur, *ut
imperandi in Syria, Aſia, Bithynia, Ponto jus po-
teſtatemque haberet*; Ibidem. Cum *Ciliciam* non
nominarit, id temporis *Syriæ* adjecta videtur, cum
Pamphylia à *Ciliciæ* provincia avulſa ad *Aſiaticam*
diœceſim pertineret ex literis *P. Lentuli Spintheris*
eodem anno datis ad Senatum ac Ciceronem *lib.*
XII. *fam. epiſt.* 14. & 15. Scaliger *in notis Euſe-*
D *bianis num.* 1973. verba *Ciceronis* pro S. C. obtru-
dit; ſed errorem ejuſdem recte reprehendit Uſſe-
rius *pag.* 383. ex *epiſt.* 7. *lib.* XII. in qua idem *Ci-
cero* Caſſio ſcribit: *Quæ mea ſententia in Senatu fa-
cile valuiſſet, niſi Panſa vehementer obſtitiſſet.* Ete-
nim *Panſa* conſul ſententiam dixerat, ut ipſe cum
collega *Hirtio Syriam* & *Aſiam* ſortiretur. *Len-
tulus* etiam *Spinther* in literis ad *Ciceronem* ſcriptis
die 29 Maji: *Quoniam*, inquit, *conſulibus decre-
ta eſt Aſia, & permiſſum eſt iis, ut, dum ipſi ve-
nirent, darent negotium qui Aſiam obtineant &c.*
Dio lib. XLVII. ait: *neque enim ſciebant jam à Caſ-
ſio Syriam obtineri.* Hujus vero nuntium laben-
E te Aprili acceperunt. Cicero in lib. epiſt. ad M.
Brutum epiſt. 3. ait: *Ad V. Idus Aprilis literæ mi-
hi in Senatu redditæ ſunt à Lentulo noſtro de Caſſio,
de legionibus, de Syria, quas ſtatim cum recitaviſ-
ſem, cecidit Servilius, complures præterea.* Biduo
poſt idem accepit à M. Bruto per literas Kal.
Aprilis Dyrrachio datas, cui reſcribens epiſt. 5.
ait: *De Caſſio lætor & Reip. gratulor, mihi etiam,
qui repugnante & iraſcente Panſa, ſententiam dixe-
rim, ut Dolabellam bello caſtris perſequeretur; &
quidem audacter dicebam, ſine noſtro S. C. jam il-
lud eum bellum gerere.* Ex quibus Appianus cor-
F rigendus eſt qui, uti ſupra prænotabam, ſcribit
lib. IV. *bel. civ. pagina* 623. *Murcum* ac *Criſpum*
Syriacas legiones *propter Senatus conſultum Caſſio*
ceſſiſſe. Antea quidem fama vulgaverat *Caſſium*
in *Syria* eſſe, cum *Dolabella* per *Aſiam* vagaretur.
Hinc Caſſio ſcribebat Cicero *libri* XII. *epiſt.* 4.
*Dolabella valde vituperabatur ab hominibus non in-
ſulſis, quod tibi tam cito ſuccederet, cum tu vix dum
triginta dies in Syria fuiſſes. Itaque conſtabat eum
recipi in Syriam non oportere.* Quamvis autem *Caſ-
ſius* ineunte Martio A. V. 711. cum undecim le-
gioni-

gionibus *Syriam* teneret, ac ea de re Nonis Mar-
280 tiis epiſtolam 11. *lib* XII. *fam.* ad *Ciceronem* miſiſſet, eam epiſtolam nondum inito Majo *Cicero* acceperat; hinc in *lib epiſt.* ad *Brutum* decima quam ſcripſit die 5. Maji, ait: *De Caſſii noſtri copiis nihil ſciebamus; neque enim ab ipſo ullæ literæ, neque nuntiabatur quicquam quod pro certo haberemus.* Verum cum ex literis *P. Cornelii Spintheris*, *M. Bruti*, aliorumque *Romæ* intellexiſſent *Caſſium Syriacos* exercitus tenere, die 27. Aprilis, *Servilio* ſententiæ principe, à Senàtu decretum fuit, *ut Caſſius perſequeretur Dolabellam*; ex *Cicerone epiſt.* eadem ad *Brutum*. Igitur *C. Caſſius Longinus* ea demum die S. C. *Syriam* provinciam
B obtinuit. Ex his patet *Dionem* erraſſe *lib.* XLVII. ſcribentem *Dolabellam* intellecto S. C. quo *Caſſio Syria* provincia decreta fuerat, in *Aſia* ſubſtitiſſe, ac *Trebonium* frequentiori convictu deceptum, interemiſſe. At *Caſſius* paulo poſt, uti narravimus, capta *Laudicea*, *Dolabellam* interemit, ac in *Ciliciam* profectus, *Tarſenſes*, quod *Dolabellæ* partes ſecuti fuerant, publica privataque pecunia mulctavit.

Anno ad exitum fere vertente, initum inter Triumviros fœdus *Romanum* orbem gravioribus longe bellis afflixit. Extat in lapide Collotiano
C dies initæ conſpirationis ita ſignatus Gruteri *pag.* 298.

m. aEMILIVS. M. ANTONIVS. IMP. CAESAR. III. VIR. R. C. EX. A. D. V. K. DEC. AD. PR. K. IAN. SEXT

Igitur die 27. Novembris A. V. 711. vano prætextu *Reipublicæ conſtituendæ*, qui in eorundem etiam nummis legitur, memorati cives Triumviratum iniere uſque ad pridie Kalend. Januarias ſextas, nempe ad exitum Decembris A. V. 716.
D Hinc ſubſecuta ſæviſſima proſcriptio, qua tot nobiliſſimi cives miſere periere, quos inter *Cicero* VII. Idus Decembris, undecima ab initio Triumviratu, jugulatus interiit. Cum antea *Cæſar Octavianus* cum legionibus *Romam* profectus, die 19. Auguſti conſulatum extorquens, curaſſet ut à *Q. Pedio* collega *Brutus* ac *Caſſius* hoſtes publici à Senatu judicarentur, *M. Agrippa* omnium primo contra *Caſſium* ſubſcribente, ex Veliejo *lib.* II. *cap.* 69. Anno V. 712. à paludibus *Brutus*, qui *Aſiam* occupaverat, *Caſſium* ad ſe accivit, ut in commune contra Triumvirorum conatus conſultarent. *Caſſius*, cum in *Aſiam* ſe transferret,
E *fratris filium cum una legione reliquit in Syria.* Appianus *lib.* IV. *pag.* 626. Hic erat *L. Caſſius L. Caſſii Caji* fratris filius, quod ex eodem *Appiano* colligitur; nam pagina 669. inter eos qui in acie *Philippenſi* omni vitæ ſpe abjecta, ad necem uſque pugnarunt, nominatur *L. Caſſius imperatoris fratris filius.* *Brutus* ac *Caſſius Rhodiis* ac *Lyciis* expugnatis, cum undeviginti legionibus in *Europam* tranſmittentes, prœlio victi, ne in hoſtium poteſtatem venirent, oppreſſæ patriæ libertati ſuperſtites eſſe recuſantes, voluntariam ſibi necem intulerunt circa exitum Autumni A. V. 712. ut *cap* 6. oſtendi. *Syriæ* legatum poſt
F tranſmiſſionem *Caſſii* in *Europam* ignoramus; nam *L. Caſſium* nepotem è *Syria* patrui caſtra ac fatum ſecutum ex *Appiano* proxime notavi. Ille quidem *Felicem* quendam *Palæſtinæ*, *Fabium* vero *Damaſco* præfecerat, ex Joſepho *lib.* XIV. *cap.* 18. Cum *Antonio* Triumviro Orientales provinciæ obtigiſſent cum univerſo *Illyrico* ad *Scodram* uſque *Dalmatiæ* urbem (hanc *Veneti* poſtremo bello *Turcico* expugnatam, incenderunt) idemque *Athenis*
281 hiemem exegiſſet; vere A. V. 713. appetente,
A in *Aſiam* tranſmittens, ac graviſſimis ubique tributis imperatis, adulta æſtate in *Syriam* deſcendit, ex Appiano *lib.* v. *bel. civ. pag.* 706.

§. V.

L. Decidius Saxa *A. V.* 713. *legatus* Syriæ *ab* Antonio *Triumviro imponitur. Ejuſdem patria ac ſub* Cæſare *ſtipendia.* Cicero Saxæ *infenſus. Idem prœlio* à Labieno *victus, occiditur. Card.* Baronius *à* Caſauboni *ac* Montacutii *cenſuris vindicatur.* P. Ventidius *ab* Antonio *in* Syriam *A. V.* 714. *mittitur. Duo de eodem* Montacutii *errores confutantur.* C. Soſius *tertius* Aotonii *in* Syria *legatus A. V.* 715. Dionis *de*
B Soſio *natilogia notatur.*

ANtonius inſtante hyeme, A. V. 713. *Planco in Aſia, Saxa in Syria relicto, in Ægyptum profectus eſt.* Dio *lib.* XLVII. Caſaubonus ſcribit: *In hiſtoria 47. Dionis* Δεκίδιος Σάξας *corrupte pro* Δίδιος Σάξας legi. Hinc cum *lib.* CXXVII. *Livianæ epitomes Didius Saxa Antonii* legatus recitetur, putat hunc eſſe *Q. Didium* A. V. 724. *Syriæ* legatum. Omnia imperite. Etenim ex *Cæſare* ac *Cicerone* hujus primi *Antonii* in *Syria* legati notitia illi petenda fuerat. Cum *Cæſar* A. V. 705. bellum in *Hiſpania* contra legatos *Pom-*
C *peji* gereret, ſcribit *lib.* 1. *bel. civ. cap.* 66. *Mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, qui loci naturam perſpiciat.* Erat enim id temporis metator caſtrorum. Hinc prænomen *Decidii Saxæ* intelligitur. *Cæſar* eundem A. V. 710. Tribunum plebis creavit. Infeſtus eidem Cicero in *Philippica* 11. ait: *Accedit Saxa neſcio quis, quem nobis Cæſar ex ultima Celtiberia Tribunum plebis dedit, caſtrorum antea metator, nunc, ut ſperat, urbis.* Et in Philip. 13. *Saxam vero Decidium præterire qui poſſum? hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum Tribunum plebis videremus, quem civem nunquam videramus.* At Strabo *lib.* III. *Celtiberos*
D laudat uti pacatos populos, & cum toga formam indutos *Italicam*. Hic apud *Mutinam* ſtrenuam *Antonio* operam navavit; unde *Cicero* tot illum conviciis paſſim ſuis in Philippicis excepit. Bello contra *Brutum* ac *Caſſium* legatus *Antonii* una *C. Norbano* copias ex *Italia* in *Epirum* tranſportavit, ac omni regione ad *Pangæum* uſque occupata, in campis Philippicis caſtra locavit, eademque ab hoſtibus uſque ad *Antonii* adventum defendit, ex Dione *lib.* XLVII. Hunc autem *Saxam* jam olim militia *Cæſaris* imbutum, ac rebus bello *Mutinenſi* ac *Philippenſi* geſtis probatum, *Antonius* A. V. 713. *Syriæ* legatum conſtituit. Cum
E vero anno inſequenti V. C. 714. *Labienus* cum *Parthorum* copiis *Syriam* irrupiſſet, *Saxa* prœlio cum barbaris inito, vincitur, ac *Antiochiam* ſe recipiens, deinde inſequente *Labieno*, dum in *Ciliciam* fugit, captus, ac ſtatim jugulatus, occubuit. Hæc fuſius recitat Dio *lib.* XLVIII. ubi addit: *Saxa mortuo, Syriam Pacorus ſubegit univerſam.* Intelligo hic à Caſaubono *pag.* 134. & Montacutio *num.* 16. litem *Baronio* de nomine intendi. Hæc ibi *Montacutius* ſcribit: *Antonius abſens plerunque per legatos Syriam adminiſtrabat: qui non erant re vera Præſides, ſed quaſi Procuratores illius præſidis perpetui. Errat igitur Cardinalis, quod*
F *advertit Exercitator, nec excuſat Ballingerus, qui* 282
legatos ab Antonio nominatos, recenſet inter Syriæ præſides. Rideo inſulſam cenſuram. Extat *L.* 1. *D. de officio præſidis*, hocce Macri vetuſtiſſimi J. C. fragmentum: *Præſidis nomen generale eſt, eoque & proconſules, & legati Cæſaris, & omnes provincias regentes, licet Senatores ſint, Præſides appellantur.* Ibidem *L.* 20. Papinianus ait: *Legatus Cæſaris, id eſt, Præſes, vel Corrector provinciæ, abdicando ſe, non amittit imperium.* Ita

viri eruditi Lipſius in *Excurſibus ad lib.* I. *Taciti lit.* M. Cujacius *tom.* 4. initio *comment. ad lib.* I. *reſp. Papiniani*, Alciatus *lib.* III. *Parergon juris cap.* 3. & in tractatu *de Magiſtrat. civ. & militar.* aliique notarunt nomen *præſidis* ac *rectoris* promiſcue convenire omnibus qui populis præſunt, ſive ſint proconſules, ſive proprætores. Tacitus *lib.* XII. *Annal* ait: *Scripſitque P. Atilio Hiſtro, qui Pannoniæ præſidebat.* In *Cicerone* aliiſque paſſim legitur: *præeſſe provinciæ.* Itaque Præſes ſive à verbo *præſideo*, ſive à verbo *præſum* derivetur, cum *præſidere*, ac *præeſſe*, proprie dicantur de quorumcumque provinciarum Rectoribus, nullo jure doctiſſimum Cardinalem reprehendunt, quod legatos Antonii *Præſides* nuncupavit. Quid ſi appellaſſet *proconſules*? At hoc nomine *Antonii* legati in faſtis Capitolinis ſignati ſunt, quod proxime oſtendo. Erant legati cum proconſulari poteſtate, à quâ proconſules nuncupati. Sane *Caſaubonus Q. Didium*, *Montacutius M. Meſſallam*, qui erant legati *Auguſti*, *Syriæ præſides* vocant: cur vero eo nomine legati *Antonii* citra errorem appellari non poſſint? Poſt factam provinciarum *Auguſti*, & Populi *Romani* diviſionem, legati *Auguſti* in *Syria* ab eiſdem auctoribus Præſides appellantur, quo tamen nomine legatos *Antonii*, qui eadem auctoritate magiſtratum in provinciis adminiſtrabant, nuncupandos eſſe pro arbitrio recuſant. *Montacutius* inſignem parentheſin hiſce verbis Taciti *lib* VI. *Annal* inſerit N. 33. *Exin Flacco Pomponio Syriæ Proprætore defuncto* (& tamen fuit Conſularis) *recitantur Cæſaris literæ &c.* Legati *Cæſaris*, ſeu qui provincias majores adminiſtrabant, quæ non Populi, ſed Imperatoris eſſent, lege *Auguſti* ex Dione *lib* LIII. *Proprætores* dicebantur, quod erat proprium ac ſpeciale ipſorum nomen, cum id temporis *Præſes* cujuſcumque provinciæ rector promiſcue diceretur. Plinius junior Gruteri *pag.* 454. 3. dicitur: LEGAT. PRO. PRAET. PROVINC. PONTI CONSUL. RI POTESTATE *in eam provinciam ab Imp. Cæſare Nerva Trajano Aug. miſſus*; & tamen *Plinius* erat conſularis. Hinc apud Tacitum *lib* II. *Annal Domitius Celer* dicebat: *Piſonem, non Sentium, Syriæ præpoſitum. Huic faſces, & jus prætoris, huic legiones datas.* *Piſo* erat legatus pro prætore *Syriæ*, nempe legatus cum jure prætorio in *Syriam* miſſus. Dio *lib. cit. de Auguſto* ait: *Prætoris nomine, quod belli maxime ab antiquis inde temporibus conveniebat, a ſe delectos inſignivit, Proprætores eos nuncupans*, ſive conſulares viri eſſent, ſive prætorii. Itaque omnes legati *Cæſaris Auguſti* provinciis impoſiti, erant Proprætores. *Antonio* Triumviro Orientis provincias & Illyricum moderante, ejuſdem legati in *Syria* generali nomine *præſides*, ſpeciali *proconſules* dicebantur in faſtis Capitolinis, cum tamen ipſi ſemet legatos tantum nuncuparent, nec ſecus ſi ipſos inſcribebant, qui ſub Cæſaribus *Syriam* rexerunt. Tacitus *lib.* II. ſcribit: *Rector Syriæ Creticus Silanus exercitum, cuſtodia circumdat.* Lib. XI. *Donec M. Trebonius legatus a Vitellio Syriæ præſide cum quatuor millibus legionariorum & delectis auxiliis miſſus.* Rector ac Præſes appellantur. At *lib.* XI. ait. *Nec Vibio Marſo Syriæ legato bellum minitante cohibitus foret.* At *lib.* VI. cit. *Exin Flacco Pom-*
283 *ponio Syriæ pro prætore defuncto &c.* Legatus ac proprætor erant ſpecialia nomina; paſſim tamen rectores *Syriæ* a *Tacito* legati dicuntur.

P. Ventidius Baſſus à *Pompejo Strabone Pompeii* Magni patre in triumpho ductus, poſtea ob militarem virtutem ſummos magiſtratus obtinuit. *Antonii* partes ſecutus, tres ad eundem poſt *Mutinenſem* cladem legiones perduxit A. V. 711. ex *epiſt.* 34. *lib.* X. *famil.* Ciceronis, à quo in Philippicis carpitur. Hinc eodem anno V. Kal. Majas hoſtis publicus S. C. denunciatus fuit, ex libro ad Brutum *epiſt.* 10. Cum Triumviri *Romam* occupaſſent, extrema parte anni conſulatum ſuffectum geſſit, cum eodem A. V. 711. antequam pro *Antonio* arma caperet, prætor fuiſſet ex Vellejo *lib.* II. Exercitum A. V. 713. bello *Peruſino* contra *Cæſarem* duxit, ex Appiano *lib.* V. *bel. civ. pag.* 689. Anno inſequenti, reſtaurata apud *Brunduſium* inter *Cæſarem* & *Antonium* concordia, in *Syriam* legatus ab *Antonio* miſſus, *Labienum* cum *Parthis* acie victum, vivum in *Cilicia* cepit, ac neci tradidit, ex Livio *libro* CXXVII. Altero poſtea anno *Pacorum Orodis Parthorum* regis filium in campis Cyrrheſticis cum ingenti hoſtium ſtrage interfecit. Hæc fuſius recitavi *cap.* 6. Duo de *Ventidio* errata *Montacutii* corrigenda ſunt. Etenim *num.* 17 ſcribit *Ventidium* primum de *Parthis* triumphaſſe, *occiſo Pacoro eorum rege*; & num. 18 *occiſo demum Antonio, hoc eſt, decennio à devictis Parthis, triumphaſſe.* Pacorus non rex, ſed filius regis *Parthorum* fuit. Cicero *lib.* XV. *fam. epiſt.* 1. *Pacorum Orodis regis Parthorum filium* nominat, cum A. V. 702. Ciliciæ præeſſet. Vellejus ſcribit Labienum extinctum *ductu Ventidii una cum Parthorum copiis celeberrimoque juvenum Pacoro regis filio.* Luctum ac dolorem ad furorem uſque *Orodis* ob *Pacorum* filium necatum ex *Trogo* deſcribit Juſtinus *libro* XLII. Gravius tamen *Montacutio* peccatum eſt, dum triumphum *Ventidii* protrahit pleno decennio a devictis *Parthis.* In faſtis Capitolinis legitur.

P. VENTIDIVS. P. F. PRO. COS. EX. TAVRO. AN. DCCX . . . . MONTE. ET. PARTHEIS. V. K. DECEM

CN. DOMITIVS. M. F. M. N. CALVINVS. AN. DCCXVII. PRO. COS. EX. HISPANIA. XVI. K. SEXTIL.

Triumphi in laudatis tabulis Capitolinis continuata annorum ſerie, recenſentur. Quare quamvis annus triumphi *Ventidii* poſterioribus notis numeralibus detritis, non appareat, ex triumpho tamen *Cn. Domitii*, qui contigit A. V. 717. colligitur *Ventidium* ante illum annum triumphaſſe. Plutarchus in *Antonio*, de eodem ſcribit poſt deditas *Samoſatas*, quam urbem *Ventidius* poſt *Parthos* devictos, ſtatim obſederat: *Paucis deinde rebus per Syriam compoſitis, Athenas rediit, inde Ventidium, ut decuit, laudatum, atque donatum, Romam ad triumphum remiſit.* Plura de Ventidio tradit Gellius *lib.* XV. *cap.* 4. ubi teſtatur eundem *morte obita, publico funere ſepultum.* Cicero in Philip. 12. de Ventidio ait: *Cui fui ſemper amicus, antequam ille Reipublicæ, boniſque omnibus tam apertè eſt factus inimicus.*

C. Soſius Ventidio ſucceſſor ab *Antonio* datus, A. V. 716. Syriæ præſedit. Joſephus *lib* XIV. *cap.* 17. ait: *Antiocho autem paulo poſt urbem dedente, & hoc pacto finito bello, Soſio provinciam* 284
Antonius cum exercitu tradidit. *Antonius* poſt *Samoſatas* ſibi quidem turpibus conditionibus deditas ab *Antiocho* rege *Commageno*, ex *Syria Ventidium* ſecum *Athenas* ducens A. V. 715. teſte *Plutarcho* laudato, *C. Soſium Syriæ ac Ciliciæ* præfectum impoſuit, ex Dione *lib.* XLIX. Hic anno inſequenti *Hieroſolymam* expugnavit, *Antigono* rege poſt captam urbem, in ejuſdem poteſtatem veniente, quod pluribus, quod annum attinet, cap. 6. mihi demonſtratum fuit. Ejuſdem de

Ju-

Judæis triumphus ita ſignatus legitur in faſtis Capitolinis.

C. SOSIVS. C. F. T. N. PRO. COS. EX. IVDAEA. AN. DCCXIX. III. NONAS. SEPTEMBR.

Hinc conſtat legatos *Antonii* ac *Cæſaris* Triumvirorum *Proconſules* appellatos, quod cum imperio proconſulari provinciis ab iiſdem præficerentur. *Soſius* A. V. 722. *Romæ* conſulatum geſſit, ac cum pro *Antonio* contra *Cæſarem* liberius loqueretur, iram *Cæſaris* veritus, in *Ægyptum* ad *Antonium* ſe contulit, ac anno ſequenti 723. bello Actiaco alter Antonianæ claſſis præfectus fuit. Horum auctorem habemus Dionem initio *lib.* L. Scribit Suetonius *cap.* 17. *in Auguſto*, eundem rupta cum *Antonio* pace, eoque hoſte judicato, amicos omnes illi remiſiſſe: *atque inter alios C. Soſium & Cn. Domitium tunc adhuc conſules.* Duo *Soſii* numiſmata exhibet Eques *Patinus* in notis ad laudatum caput *Suetonii*, quæ ejuſdem Judaicum triumphum deſignant, cum epigraphe: C. SOSIVS IMP. Hinc apparet legatos Triumvirorum, re fortiter ac feliciter contra hoſtes geſta, veteri more imperatorio titulo decoratos, quos tamen Montacutius *num.* 16 *quaſi Procuratores* obtrudit. Dio *eodem lib.* inferius ſcribit *Soſium* cum *L. Taureſii* naves oppreſſurus, claſſem eduxiſſet, in *Agrippæ* claſſem incidiſſe, à quo aggreſſus, *ipſo cum Tarcondimoto aliiſque multis interiit*, paullo antequam totis viribus navali prœlio apud Actium certaretur. Vellejus, cum dixiſſet: *Advenit deinde maximi diſcriminis dies, quo Cæſar Antoniuſque productis claſſibus, pro ſalute alter, in ruinam alter terrarum Orbis dimicavere*, Antonianæ claſſis præfectos numerans, ait: *Claſſis Antonii regimen Publicolæ, Soſioque commiſſum.* Plutarchus tamen non Soſium, ſed Cœlium nominat, ſcribens in Antonio: *Antonius & Publicola dextrum cornu, Cœlius ſiniſtrum habebat.* Ceterum ipſe Dio *lib.* LI. cum dixiſſet *Cæſarem* peperciſſe quibuſdam qui bello Actiaco Antonio adhæſerant, ait: *Inter vita donatos præcipuus fuit Soſius, qui cum bello ſæpe Cæſarem petiiſſet, tunc fuga elapſus, occultatuſque, poſt inventus, ac dimiſſus eſt.* Profecto in alterutro libro *Dio* falſus eſt.

285 §. VI.

L. Munatius Plancus *A. V.* 719. L. Calpurnius Bibulus *A. V.* 723. Syriæ *legati.* *Utrumque* Caſaubonus *ac* Montacutius *omittunt.*

Baronius in *Apparatu num.* 85. ſcribit: *Soſio eſt ſubrogatus Q. Didius, quem auctore Dione conſtat præfuiſſe Syriæ ſaltem uſque ad tempus Actiacæ pugnæ quæ facta eſt anno ab V. C. ſeptingenteſimo vigeſimo quarto.* Pugna navalis apud Actium contigit anno V. C. 723. die 2. Septembris juxta epocham Varronianam, quam ſe ſequi teſtatur Baronius *num.* 110. Sed hoc omiſſo, catalogus Præſidum *Syriæ* nobis ſupplendus eſt, cum duo *Antonii* in *Syria* legati non modo à *Baronio*, verum etiam ab ejuſdem cenſoribus *Caſaubono* & *Montacutio* omittantur. Prior eſt *L. Munatius Plancus* qui ex prætura *Galliam* ulteriorem obtinuit A. V. 711. à Cæſare in A. V. 712. conſul deſignatus. Superſunt plures mutuo ſcriptæ *Planci* ac *Ciceronis* epiſtolæ *lib.* x. *fam.* Ex epiſtola tertia, quæ anno V. 711. ſcripta eſt, conſtat id temporis florente ætate fuiſſe, & à pueritia cariſſimum Ciceroni: *Omnia*, inquit Cicero, *ſumma conſecutus es, virtute duce, comite fortuna; eaque es adeptus adoleſcens, multis invidentibus, quos ingenio induſtriaque fregiſti.* Addit vulgo quondam creditum *ipſum nimis ſervire temporibus*, quod ſane & ſemper fecit. Nam cum bello *Mutinenſi* cum tribus legionibus *Galliæ* præeſſet, ac pluribus literis ſe copias contra *M. Antonium* ducturum ſpopondiſſet, ad quod celeriter agendum Cicero *epiſt.* 6. data die 20. Martii ejuſdem anni aliiſque etiam hortabatur, adverſus *Antonium* cum tribus veteranis legionibus, & quarta tironum movens, ubi accepit *Lepidum* die 29. Maji ſuas cum *Antonii* exercitu copias junxiſſe ex epiſtola 23. in provinciam rediit, ac paulo poſt *Aſinio Pollione* curante, proditor patriæ, ac tempori inſerviens, in *Antonii* partes tranſiit, ac *C. Plotium* fratrem per ſummam crudelitatem inter proſcriptos à Triumviris poni curavit. Cum vero menſe Decembri univerſa urbs tot trucidatorum civium funera deploraret, *L. Munatius* triumphavit, ut ex faſtis Capitolinis apparet.

L. MVNATIVS. L. F. L. N. PLANCVS. PRO. COS. AN... EX GALLIA IIII. K. IAN

Illum vero A. V. 711. triumphaſſe patet ex ſequenti triumpho *M. Lepidi*, qui contigit hoc ipſo menſe triduo poſt *Planci* triumphum. Legatur Appianus *lib.* IV *pag.* 607. *Plancus* bello *Peruſino* A. V. 713. ex *Aſia* ab *Antonio* in *Italiam* miſſus, contra *Cæſarem Octavianum* exercitum duxit, cui *Agrippa* duas legiones ingentibus promiſſis ad ſe pertractas, eripuit, ac ceteris ipſum deſerentibus, ex *Italia* fugiens A. V. 714. *Fulviam Antonii* uxorem in *Græciam* deduxit. Hunc vero *Plancum* conſularem ac triumphalem virum *Antonius Syriæ* poſtea præfecit. Appianus in fine *libri* v. *bel civ pag.* 753. cum dixiſſet *Sextum Pompejum* à *M. Titio* juſſu *Antonii*, interfectum, ſubjicit: *Sunt qui dicant Plancum, non Antonium, id mandaſſe, qui* ἄρχοντος Συρίας *præſes, ſeu rector* 286
Syriæ ſolitus fuerit in majoris momenti literis nomen adſcribere Antonii, & uti annulo ipſius ſignatoria. Dio vero lib. XLIX. ſcribit: *Ita Sextus Pompejus mortuus eſt, L. Cornificio & Sexto quodam alio Pompejo Coſſ.* A. V. 719. Quare hoc anno *L. Munatius Plancus Antonii* in *Syria* legatum agebat, quem tres memorati ſcriptores in albo rectorum *Syriæ* omiſerunt. Huic *Planco*, cum *morbo proditor*, ac tempori ſemper inſerviens, bello Actiaco exorto, *Antonium* deſeruit, infame elogium ponit Vellejus *libro* II. Denique *Plancus* anno Urbis 732. poſtremus ex privatis Cenſor fuit.

Alter *Syriæ* præſes iiſdem auctoribus omiſſus, fuit *L. Calpurnius Bibulus Bibuli Cæſaris* in conſulatu collegæ filius. Hic, cum pater Pompejanæ claſſis præfectus morbo apud *Corcyram* interiiſſet, A. V. 711. in locum *Panſæ* qui bello *Mutinenſi* perierat, Pontificatum petebat, ex Cicerone in *lib epiſt* ad *M. Brutum* 10. Verum eodem anno à Triumviris proſcriptus, in *Macedoniam* ad *Brutum* ſe recepit. Appianus *lib.* IV. *pag.* 611. ſcribit: *Bibulus quoque cum Meſſalla in gratiam receptus, claſſi præfectus ab Antonio, copias ejus tranſvexit contra Cæſarem.* καὶ στρατηγὸς ἀποδειχθεὶς Συρίας ὑπὸ Ἀντωνίου, ἐν στρατηγῶν ἐπὶ αὐτῆς, ἀπέθανεν: *& ab Antonio Syriæ præſes deſignatus, eandem provinciam adminiſtrans, mortuus eſt.* Caſaubonus in titulo Num. 30. hæc jactabundus promiſerat: *Præſidum Syriæ enumeratio parum feliciter à Baronio tentata, accurate pertexitur.* Sed certe parum ille accuratam ea in re operam poſuit, qui hoſce duos *Syriæ* rectores tam aperte ab *Appiano* nominatos, ignoravit. *Bibulus* A. V. 722. circa æſtatem *Antonii* milites ex *Aſia* in *Europam* tranſportavit, cum etiam *Antonius* in *Peloponneſo* apud *Patras* eo anno hiemaverit, ac ſub exitum Autumni cum claſſe *Corcyram* uſque navigaverit, ex Dione *lib.* L. Obiit vero *Bibulus* paullo poſt in provincia *Syriæ* A. V. 723.

§. VII.

Q. Didius *A. V.* 724. Cæſaris Octaviani *in Syria legatus.* Caſaubonus *eundem cum* Decidio Saxa *perperam confundit.* M. Valerius Meſſalla Corvinus *eidem ſucceſſor* à Caſaubono *ac* Montacutio *datur. Confutantur ex faſtis Capitolinis.* Meſſallæ *de* Aquitanis *triumphus* Tibullo *celebratur.*

Anno V. 723. IV. Nonas Septembris victo apud Actium *Antonio*, *Auguſtus* rebus *Græciæ* intra paucos dies conſtitutis, *in Aſiam profectus*, cum pleraſque ibi pariter res ordinaſſet, *in Italiam properavit media hieme ſe IV. & M. Craſſo Coſſ.* A V. 724 Dio lib. LI. ad hunc annum hæc refert: *Eodem tempore Arabes à Q. Didio Syriæ præfecto perſuaſi, naves in ſinu Arabico fabricatas ad navigationem per Rubrum mare, combuſſerunt.* Num *Q. Didius* ab *Auguſto*, cum autumno anni ſuperioris in *Aſiam* tranſmiſit, *Syriæ*, quæ ab *Antonio* defecerat, impoſitus fuerit, vel poſt mortem *Bibuli*, ante pugnam Actiacam ab ipſo *Antonio Syria* provincia accepta, ad *Cæſarem* poſt *Antonii* cladem, tranſierit, ignoratur. Narrat
287 ibidem *Dio* gladiatores, qui *Cyzici* juſſu *Antonii* ad ludos triumphales exercebantur, ubi exitum navalis pugnæ intellexerunt, rotundo agmine in *Ægyptum* iter intendiſſe, ac ubi in *Syriam* advenere, *Antonium* ad ſe accerſiviſſe; *facilius ſe putantes cum eo conjunctos in Syria bellum gerere poſſe*; non veniente vero *Antonio*, cunctos ſeſe *Didio* dediſſe, ea conditione *ut gladiatores poſthac eſſent, atque Daphnem Antiochiæ ſuburbium eis habitandum concederet.* Recte *Caſaubonus* duo *Joſephi* loca correxit ex hac hiſtoria *Dionis.* Etenim cum *Herodes* hoc anno *Cæſarem* apud *Rhodum* conveniſſet, veniam pro auxiliis *Antonio* tranſmiſſis, impetraturus, *Cæſar* veniam concedens, reſpondit: *Prior autem ab officiis cœpiſti, quantum apparet, quem adverſus eorum* (Antonium ac Cleopatram intelligit) *gladiatores idonea auxilia miſiſſe Ventidius perſcribit.* Corrigendum recte ſuſpicabatur Caſaubonus: *Q. Didius perſcribit.* Hæc autem recitat Joſephus *lib. I. belli cap.* 15. At *lib.* XV. *Antiq. cap.* 10. ea narratio longe corruptior habetur. Nam *Ventidius* in *Capidium* mutatur, ac pro τοὺς μονομάχους *gladiatores*, ibi legitur τοὺς μονάρχας *monarchas*, quod verbum in alienam plane interpretationem *Rufinum* detorſit. Hæc recte adnotata *Caſaubono*, ac poſt ipſum *Uſſerio.* Verum grave erratum admiſit ibidem *Caſaubonus* ſcribens de *Q. Didio*: *Videtur is eſſe qui in epitoma Liviana 127. Didius Saxa Antonii legatus nominatur.* In ſummario ejus *Liviani* libri ſcribitur de *Parthis* in *Syriam* duce *Labieno* irrumpentibus: *victoque Didio Saxa M. Antonii legato, univerſam eam provinciam occuparunt.* At *Saxa* à *Labieno* non modo victum, ſed etiam interfectum teſtatur Dio *lib.* XLVIII. addens: *Saxa mortuo, Syriam Pacorus ſubegit univerſam.* Id contigit A. V. 713. Hunc tamen *Saxum* A. V. 724. *Syriæ* Rectorem facere, grandis ſane hallucinatio eſt, cum ante plenum decennium *Saxa* interfectus fuiſſet. Ceterum hic non *Didius*, ſed *Decidius Saxa*, uti ſuperius dixi, appellandus eſt.

Q. Didio in præfectura *Syriæ* ſufficitur *M. Valerius Meſſalla*: de quo ſcribit Baronius *num.* 85. ſui Apparatus: *Hic præfuiſſe videtur uſque ad A. ab V. C. 731. quando M. Agrippa tam Syriæ quam toti Orienti præficitur.* Caſaubonus etiam ait: *Hoc anno V. C. 726. vel proximo ſucceſſiſſe Meſſallam Didio poteſt utcumque fieri conjectura ex Dione.* Montacutius vero ait numero 20. *Meſſalla qui collega Cæſari fuerat in conſulatu eo anno quo pugnatum erat ad Actium, anno ſequenti Conſularis Syriæ præſes conſtituitur ab Auguſto profecturo in Ægyptum.* Nulli horum veritatem aſſecuti ſunt. A *Montacutio* incipiam. *Dio* diſerte ſcribit *Q. Didium* A. V. 724 *Cæſare* IV. & *M. Craſſo* Coſſ. *Syriæ* præfuiſſe, cum gladiatores in *Syria* ſubſiſtere, illuc *Antonium* ex *Ægypto* evocantes; quare nullo teſte, eo anno *Meſſalla Syriæ* præficitur. Appianus *lib.* IV. *bel. civ. pag* 611. ait de Meſſalla, *Navali quoque prœlio ad Actium pugnavit pro Cæſare: deinde contra Gallos rebelles miſſus, victor triumphum meruit.* Tibullus *lib.* I. *eleg.* 3. ſcribit:

Ibitis Ægeas ſine me, Meſſalla, per undas:
O utinam memores ipſe cohorſque mei.

Eundem vero una cum *Auguſto* in *Ægyptum* ad debellandum *Antonium*, profectum, colligo ex eodem poeta inferius dicente:

Biſque die reſoluta comas, tibi dicere laudes
Inſignis turba debeat in Pharia.

Alexandrinos intelligit ab inſula *Pharo* urbi adjacente. 288 Ita *Lucanus Ptolomæum* regem Ægypti *libro* VIII. *Pharium tyrannum*, & *Phariam fidem* appellat; & inferius rogum *Pompeji* deſcripturus, antequam *Cæſar* in *Ægyptum* adveheretur, ait:

Ante tamen Pharias victor quam tangat arenas,
Pompejo raptim tumulum fortuna paravit.

M. Valerius Meſſalla Corvinus armorum peritia nulli *Auguſti* ducum ſecundus, egregiam operam eidem A. V. 719. bello Delmatico navaverat. Appianus in *Illyricis pag.* 763. ait: *Meſſalla Corvinus at illos expugnaret, à Cæſare præmiſſus &c.* Tibullus vero *lib.* IV. *eleg* I. ad *Meſſallam* ejus contra *Delmatas* geſta recenſet. Quare *Auguſtus Meſſallam Corvinum* probatæ ſibi fidei ac virtutis ducem ad bellum contra *Antonium* ſecum in *Ægyptum* duxit. *Baronii* vero ac *Caſauboni* ſententia aperte refellitur ex faſtis triumphalibus Capitolinis, ubi legimus:

M. VALERIVS. M. F. M. N. MESSALLA. A. DCCXXVI CORVINVS. PRO. COS. EX. GALLIA. VII. K. OCT

Igitur *Meſſalla* A. V. Capitolino 726 Varroniano 727 *Romæ* de *Aquitanis* triumphum egit, ac anno ſuperiori in *Gallia* bellum geſſit, cujus & belli contra *Gallos* ac de eiſdem triumphi laudatus *Appianus* mentionem facit ſtatim ac dixiſſet *Meſſallam* apud Actium pro *Cæſare* pugnaſſe. *Tibullus* magnus *Meſſallæ* amicus, ac maximus encomiaſtes *lib.* II. *eleg* I canit:

Gentis Aquitanæ celeber, Meſſalla, triumphis,
Et magna intonſis gloria victor avis.

Lege eundem *lib.* I. *elegia ſeptima* de eadem victoria ac *Meſſallæ* triumpho plura ſcribentem. Itaque perperam *Meſſalla Syriæ* præſes imponitur A. V. 727. Interim ex recitato triumpho *Meſſallæ* ex faſtis Capitolinis, apparet etiam legatos *Auguſti* appellatos fuiſſe proconſules. Hic vero mirari liceat à *Montacutio*, cujus verba exhibui, *Meſſallam Auguſti* legatum diſerte *Syriæ præſidem* appellari: eundem vero inſultare *Baronio*, quod *Antonii* in *Syria* legatos nuncupaverit præſides. *Antonius* ac *Cæſar* æquali poteſtate Triumvirali pollebant, ac proinde de utriuſque legatis eodem modo loquendum eſt, ſi conſentanea dicere mavis, quam Cardinali doctiſſimo litem intendere, in qua tuomet teſtimonio aut oblivionis, aut malevolentiæ convincaris. Ceterum ex Dionis verbis *lib.* LI. *M. Valerium Meſſallam Corvinum Syriæ* præſidem faciunt; ubi enim *Dio* narravit *Q. Didium* gladiatoribus *Antonii* ſuburbium *Antiochiæ* inhabitandum conceſſiſſe, addit: *Hi quidem*

gladia-

gladiatores poſtea à Meſſalla decepti, alii alio dimiſſi quaſi in legiones adſcribendi, per occaſionem interfecti ſunt. Ex quibus apparet *Valerium Meſſallam* in *Syria* cum imperio fuiſſe. Uſſerius etiam *pag.* 492. anno 30. ante Epocham vulgarem Chriſti ait: *Diſcedens è Syria Cæſar, reliquit ibi Meſſallam Corvinum.* Nullum plane locum inter præſides ordinarios *Syriæ Meſſallæ* invenio. Nam ex *Dione* A. V. 724. *Q. Didius* erat *Syriæ* præſes; A. V. 725. *Meſſalla* erat Proconſul, ſeu legatus cum imperio proconſulari in *Galliis*. Hinc dicendum arbitror, *Meſſallam* cum imperio extraordinario in *Syriam* miſſum A V. 724. gladia-
289 tores ex ſuburbio *Antiocheno* alio, brevi perituros, amandaſſe. Etenim cum *Cæſar* eiſdem gladiatoribus indignatus eſſet, quod *Syriam* pro *Antonio* invaſerant, haud ſas eſt credere eundem victorem A. V. 724. ex *Ægypto Antiochiam* ingreſſum, ex Joſepho *lib.* xv. *Antiq. cap. undecimo*, ſiviſſe viliſſimos ac nefariæ conditionis homines amœniſſimum *Antiochiæ* ſuburbium diutius occupare. Plura de *Valerio Meſſalla* congerit Glandorpius in *Onomaſtico pag.* 866.

§. VIII.

Varro *A. V.* 729. Syriam *regit. Interpres falſus* Joſephi Baronio *ac* Saliano *imponit.* Montacutius *perperam contendit* Varronem *fuiſſe procuratorem* Cæſaris *in* Syria. Joſephi *locus exponitur.* Marcus Agrippa *A. V.* 731. Syriæ *præficitur.* Auguſtus *A. V.* 734. *in* Syriam *venit.* Velleji *adulatio ac errores notati.* Virgilius *redeunti in* Italiam Auguſto, *in* Græcia *occurrens, morbo contracto, paullo poſt diem ſuam obit.* Baronii *ſententia expenditur.* M. Tullius *Oratoris filius* Syriæ *rector in* Appiano Caſaubono *ac* Montacutio *non obſervatus.* Agrippa *in Orientem iterum venit. Ludi quinquennales Actiaci anno quinto non exacto, ſed ineunte exhibebantur. Quatuor ſumma Sacerdotum collegia iiſdem per vices præſidebant. Eo in munere VII. Viri Epulones Quindecimviros præcedebant.* Dionis *cum* Joſepho *conſenſus.* Agrippæ *imperium in provinciis Orientis Populi* Romani. *Id non exercuit jure Tribunitiæ poteſtatis contra* Caſaubonum. *Alter ejuſdem error notatus.* Joſephus *immerito à* Saliano *vapulat. Plurimi errores* Montacutii *in hiſtoria, chronologia, ac geographia refelluntur.* Auguſto *in provincias advenienie, ordinarii earandem rectores magiſtratum continuabant.*

JOſephus *lib* xv. *Antiq. cap.* 13. cum narraſſet *Herodem Romam* filios miſiſſe, ſcribit adoleſcentes humaniter ab *Auguſto* exceptos, qui & eodem tempore regnum *Herodi* auxit, donata eidem parte ditionis quæ ad *Zenodorum* pertinebat, quod ex eadem latrones erumpentes, finitimos infeſtabant, qui cum *Varronem Syriæ præſidem* adiiſſent, ac *Zenodorum* latronibus conniventem accuſaſſent, *Varro* datis ad *Auguſtum* literis, reſponſum tulit, ut ditio *Zenodoro* ablata, *Herodi* traderetur. Paucis deinde verſibus interjectis, adventum *M. Agrippæ* in *Aſiam* recenſet, qui contigit A. V. 731. ut mox oſtendam. *Caſaubonus* hunc *Varronem Syriæ* præſidem ex *Joſepho* produxit, qui ejuſdem etiam meminit *lib.* 1. *belli cap.* 15. *Baronius* hunc tamen antea obſervaverat
290 *numero* 84. *Apparatus*, ſed inconſtantiæ *Joſephum* arguerat, qui *Varum Syriæ* præſidem dixerit anno regni *Herodis* XVI. & poſtea ſcripſerit anno poſtea vigeſimo paullo ante obitum *Herodis Varum* ſucceſſiſſe *Sentio Saturnino*; *Nec eſt*, inquit Baronius, *quod poſſit dici, eundem Varum iterum eo miſſum, cum nec ipſe Joſephus, nec alii id teſtentur.* Prava *Geleni* interpretatio *Baronium* in errorem traxit. Nam, ut jam alii prænotarunt, ubi Jo-

A ſephus *lib.* 1. *belli cap.* 15. ſcribit: Οὐάρωνα τὸν ἡγεμόνα τῆς Συρίας, legunt *Varum præſidem Syriæ*, cum vertendum fuerit: *Varronem Præſidem Syriæ.* Ita *libro* xv. *Antiq. cap* 13. idem *Joſepho* dicitur Οὐάρων, *Rufinus* recte Latine reddidit: *Varro.* At qui ſucceſſit *Sentio Saturnino* eidem Joſepho *lib.* XVII. *Antiq. cap.* 7. dicitur Οὐάρος Κυιντίλιος: *Varus Quintilius. Varrones* dicebantur *Romæ Terentii* ac *Viſellii.* Tacito *lib.* III. *An. Viſellius Varro inferioris Germaniæ legatus* nominatur. *Terentii* autem *Varrones* paſſim in *Romana* hiſtoria occurrunt. Ad utram gentem *Varro Syriæ* præſes *Joſepho* laudatus ſpectarit, incertum. *Teren-*
B *tius Varro* imperante Auguſto A. V. 729. contra *Salaſſos* bellum geſſit, teſte *Dione*; quare non is erat, qui à *Joſepho* præſes *Syriæ* dicitur; præſertim cum idem *Terentius Varro Muræna* conſul deſignatus, antequam A. V. 730. magiſtratum iniret, è vita migraverit, uti ex faſtis Capitolinis *Panvinius* ac *Pighius* adverterunt. *Montacutius cit. num.* 20. poſtquam poſt *Caſaubonum Baronii* ac *Saliani* errorem correxiſſet, duo graviora ſtatim errata commiſit, mihi hic confutanda. In primis inquit: *Falluntur autem: neque enim fuit Varro præſes Syriæ, ſed Auguſtalis legatus, qui Syriam procurabat, cui adjunctus Herodes, vel po-*
C *tius ei impoſitus; ita enim Joſephus* 1. *Bel. c.* 13. κατέστησε δὲ αὐτὸν Συρίας ὅλης ἐπίτροπον: *Deſignavit autem illum totius Syriæ procuratorem, ac ne quid ejus provinciæ τοῖς ἐπιτρόποις procuratoribus eo inconſulto liceret adminiſtrare, præcepit.* Ex his tamen *Joſephi* verbis perperam *Montacutius* eam in ſententiam deſcendit. Nam omnes præſides *Syriæ* erant legati Auguſtales, hoc eſt, *Auguſti. Varro* autem à *Joſepho* non procurator, ſed præſes nominatur; ſiquidem diſerte illum vocat ἡγεμόνα τῆς Συρίας *lib.* 1. *belli* citato, & in *lib* xv *cap* 31. *Antiquit.* meminit Οὐάρωνος ἡγεμονεύοντος, quo nomine *Sentium Saturninum*, *Quinctilium Varum*,
D ceteroſque *Syriæ* præſides conſtanter appellavit. Nec *Varro* procuravit in *Syria*, ſed *Syriam* legatus *Auguſti* cum imperio proconſulari rexit. Duum generum fuere procuratores *Auguſto* imperante; quidam enim provincias minores regebant cum jure gladii, qui tamen erant audientes dicto legati Auguſtalis totius diœceſis, ſeu regionis. Ita *Judææ* in provinciam redactæ, procuratores impoſuit, quos recte ἐπίτροπος Joſephus appellat. Et ipſi Tacito *lib.* xv. Chriſtus Dominus dicitur *per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio affectus. Vitellius* autem præſes *Syriæ*, cui *Judæa* erat adjuncta, ipſum *Pilatum* à provincialibus accuſa-
E tum, adminiſtratione *Judææ* dejectum, *Romam* juſſit ad cauſam dicendam, navigare, ex Joſepho *lib* XVIII. *Antiq. cap* 5. Tacitus initio *lib.* 1. *hiſt. Duæ Mauritaniæ*, inquit, *Rhætia, Noricum, Thracia, & quæ aliæ procuratoribus cohibentur &c.* Horum procuratorum inſcriptiones paſſim apud *Gruterum* occurrunt. Alii vero procuratores aderant ipſis legatis Auguſti. Strabo *lib.* III. *pag.* 115. cum dixiſſet *Hiſpaniam* citeriorem legato conſulari tres legiones habenti parere, ait, *Sunt & ἐπίτροποι procuratores ibi Cæſaris equeſtris ordinis, qui militibus pecuniam ad vitæ neceſſitates ſuppeditant.* Illi etiam tributa exigebant, ac
F poſſeſſiones ipſorum Cæſarum in provincia 291
procurabant, quod patet ex Joſepho *lib.* XVII. *cap.* 11. *Britanni* apud *Tacitum de vita Agricolæ* querebantur: *Singulos ſibi olim reges fuiſſe, nunc binos imponi; è quibus legatus in ſanguinem, procurator in bona ſæviret.* Mortuo in magiſtratu provinciæ præſide, jus gladii obtinebant, ac in demortui locum ſuccedebant, quouſque miſſus à *Cæſare* novus præſes in Provinciam adveniret. Sancta *Perpetua* in actis ſui martyrii editis ab eruditiſſi-

tiſſimo *Holſtenio*, ait: *Hilarianus procurator, qui tunc loco proconſulis Minucii Timiani defuncti, jus gladii acceperat.* Procuratores erant ex ordine equeſtri, quod patet ex laudato *Strabone*, ac Joſepho *lib.* XVIII. *Antiq. cap.* I. Tacitus initio *de vita Agricolæ*, ait: *Utrumque avum procuratorem Cæſarum habuit, quæ equeſtris nobilitas eſt.* Præſides vero *Syriæ* erant Senatores, non vero Equites *Romani*; immo viri conſulares ab *Auguſto Syriæ* ſemper præpoſiti ſunt; unde poſtea *Tiberio Auguſti* ſucceſſori vitio datum, quod *Syriam per aliquot annos ſine conſularibus legatis habuerit*, teſte Suetonio *in Tiberio cap* 41. Ex his patet imperite à *Montacutio* dici *Herodem Varroni* procuratori additum. Nam *Herodes* procuratoribus tantum *Syriæ* adjunctus fuit, iique juſſi ne quid, inconſulto *Herode*, decernerent; neque haud ſatis magna cenſenda erat dignitas regis, ab Equitibus *Romanis* in conſilium vocari. *Varronem* vero fuiſſe præſidem ex eo etiam conſtat, quod cum eidem *Cæſar* reſcripſiſſet *expugnanda eſſe latronum receptacula*, ex *lib.* XV. *Antiq. cap.* 13. *Varro milite aggreſſus loca ſuſpecta, expurgavit latronibus regionem, ipſamque Zenodoro abſtulit*, ex eodem *lib.* I. *belli cap.* 15. Igitur *Varro* erat *Syriæ* præſes cum imperio proconſulari, quo bellum adminiſtrabat. Alter *Montacutii* error eſt. Nam cum *Varro Syriam* procurabat, *carebat*, inquit, *præſide per hoc tempus Syria, per Procuratores adminiſtrata, quamdiu in Oriente agebat Cæſar: atque ideo Agrippa, qui ſucceſſerat, Cæſaris ſucceſſor nominatur à Joſepho.* Hæc ille. Joſephus *lib.* XV. *Antiq. cap.* 13. cum geſta à *Varrone Syriæ* præſide recitaſſet, ibidem ſtatim addit: *Interea in Aſiam Agrippa mittitur, adminiſtraturus transmarinas provincias pro Cæſare.* Agrippa A. V. 731. in *Syriam* primum cum imperio venit. At Cæſar cum A. V. 724. menſe Auguſto *Alexandriam* cepiſſet, & *Ægyptus hoc menſe in poteſtatem P. R. redacta* fuerit ex S. C. apud Macrobium *lib.* I. *cap.* 12. cum *Cornelium Gallum* novæ provinciæ præfeciſſet, apud *Samum* hiemavit, *quintum in inſula Samo* conſulatum iniens collega *Sex. Appuleio* A. V. 725. ex Suetonio *cap* 26. Scribit Dio *lib* LI. ad eundem A. V. 725. *Æſtate in Græciam, atque hinc in Italiam transmiſit.* Idem poſtea *Auguſtus* A. V. 733. rebus in Græcia confectis, *Samum* navigavit, ibique hiemavit. *Vere in Aſiam perrexit M. Appuleio P. Silio Coſſ.* V. C. 734. Itaque quando *Varro Syriam* regebat, antequam *Agrippa* A. V. 731 in orientem venit, *Cæſar* non erat in *Aſia*, ſed A. V. 728. & 729 in *Hiſpania* bellum gerebat, ex inſcriptione quam *cap.* 15. exhibui, ubi conſulatum octavum & nonum dicitur iniiſſe *Tarracone*, teſte ibidem *Suetonio*, qui demum ex *Hiſpania* in Urbem rediit A. 730. ex Dione *lib.* LIII. Quid igitur ſomniat *Montacutius* de *Auguſto* in Oriente, cum *Varro Syriam* regebat?

M. Vipſanius Agrippa A. V. 731. teſte Dione *libro* LIV. in *Syriam* miſſus fuit. *Agrippa*, inquit Dio, *Urbe profectus, in Syriam non perrexit, ſed adhuc majori uſus moderatione, eo miſſis legatis ſuis, ipſe Lesbi permanſit.* Etenim *M. Marcellus Augu-*
292 *ſti* nepos, cum ſucceſſionem imperii avidius ſpe concepiſſet, ægre ac moleſte ferebat *Agrippam* tanta apud *Auguſtum* gratia pollere; quod ubi Princeps intellexit, ne invidia majus in dies augmentum caperet, ſpecie honoris, procul ab urbe *Agrippam* amovit, *Syriæ* præfectura eidem demandata. Joſephus ſcribit *lib.* XV. *Antiq. capite* 13. *Interea mittitur* ἐπίτροπος τῶν πέραν Ἰονίου διάδοχος Καίσαρος, *Agrippa pro Cæſare*, hoc eſt, *Cæſaris Vicarius ultra Ionium.* Quod enim διάδοχος, *ſucceſſor Caſaubono* ac *Montacutio* Latine dicitur, hiſtoria non patitur; neque enim proxime ante *Agrippam Cæſar* in *Aſia* fuerat, ſed in *Hiſpania*, ac per annum cum eodem *Agrippa Romæ*. Ideo vero à *Joſepho Agrippa* διάδοχος, dicitur, quia veluti partito cum *Cæſare* imperio, univerſo Orienti præpoſitus fuit, non uni *Syriæ* provinciæ. Id temporis *Aſia* ac *Bithynia* duæ erant Populi *Romani* in Oriente provinciæ una cum *Creta* ac *Cyrene*, in quas non ab *Auguſto*, ſed ſuffragiis populi deſignati proconſules mittebantur, quas ad ſe *Cæſar* tranſtuliſſe ſine teſte dici nequit, ut nulli interim in eaſdem à populo magiſtratus deſtinati fuerint. Itaque vel eam facultatem à populo *Auguſtus* petiit, vel ultro populus ſuas quoque provincias, cum id optare Principem intelligeret, *Agrippæ* regendas commiſit. *Caſaubonus* ſcribit: *Dio illius* (Agrippæ) *magiſtratum non vocat tantum* ἀρχήν, *ſed etiam Tribuniciam poteſtatem.* Sed hæc nihil ad primum *Agrippæ* in *Aſiam* adventum facit. Nam *Agrippa* anno tantum V. C. 736. duobus *Lentulis* Coſſ. poteſtatem Tribuniciam accepit. Hinc anno V. 731 ſine poteſtate Tribunicia, totius Orientis provincias regebat. Tacitus *lib.* II. *An.* ait: *Tunc decreto Patrum, permiſſæ Germanico provinciæ quæ mari dividuntur, majuſque imperium quoquo adiſſet, quam his qui ſorte aut miſſu principis obtinerent.* Si hoc amplo imperio proconſulari *Agrippa* ornatus dicatur, cum in Orientem miſſus fuit, una cum eodem fuere in Aſiaticis provinciis populi ordinarii proconſules, in quorum tamen diœceſes majus imperium *Agrippa* obtinebat, uti proxime patebit, cum de altero ejuſdem in *Aſiam* adventu ſermo redibit. Ex *Dione* autem habemus eundem *Agrippam ſuos legatos* in *Syriam* miſiſſe, qui provincialibus jus dicerent, dum interim ipſe declinandæ invidiæ cauſa, apud *Lesbum* ad diœceſim proconſulis *Aſiæ* ſpectantem ſubſiſtebat.

Auguſtus M. Marcello L. Arruntio Coſſ. V. 732. ex Dione *lib.* LIV. *in Siciliam profectus eſt, ut eam ac omnes alias ad Syriam uſque provincias conſtitueret.* Per ejus abſentiam ob comitia conſularia, ingens ſeditio *Romæ* exorta eſt. Hinc *anni initio M. Lollius ſolus conſulatum geſſit*; Ibidem. *Cæſar Q. Lepidum* ac *L. Silanum* conſulatus competitores ad ſe vocatos, ac acriter reprehenſos, in Urbem remiſit; jubens ut, cum populus ſuffragia ferret, *Roma* egrederentur. Poſt novas iterum turbas, *Q. Lepidus* conſulatum obtinuit. Hæc cum moleſte *Auguſtus* tuliſſet, animum induxit *Romæ* præfectum imponere, qui ſe abſente, res urbanas curaret; ac cum neminem *Agrippa* aptiorem intelligeret, eundem è *Syria* ad ſe in *Siciliam* evocavit, urbiſque eidem adminiſtrationem commiſit; & quo majorem eidem dignitatem conciliaret, in generum illum adſcivit, *Julia* filia eidem in uxorem tradita. Addit Dio: *Auguſtus rebus in Sicilia ordinatis, Syracuſiſque & aliis quibuſdam urbibus, coloniæ Romanorum ut eſſent, deſtinatis, in Græciam transmiſit.* Et paullo poſt: *Rebus in Græcia confectis, Auguſtus in Samum navigavit, ibique hiemavit. Vere in Aſiam* 293
perrexit M. Appuleio Publio Silio Coſſ. A. Urbis 734. Strabo *libro* XVII. *pagina* 564. de legatis *Candacis* Reginæ *Æthiopum* ſcribit: *In Samum itaque profecti, Cæſarem invenerunt, in Syriam progredi parantem, & Tiberium in Armeniam amandantem.* Dio etiam narrat eodem anno à *Tiberio Tigranem* in *Armeniæ* regnum deductum. Addit Joſephus *lib.* XV. *Antiq. cap.* 5. *Archelaum* regem *Cappadociæ* in eadem expeditione ſuas cum *Tiberii* legionibus copias junxiſſe. Vellejus *lib.* II. *cap.* 94. *Tiberio* de more adulatus ait: *Nec multo poſt miſſus ab eodem vitrico cum exercitu ad viſendas ordinandaſque quæ ſub Oriente ſunt provincias, præcipuis omnium virtutum experimentis in eo tractu editis,*

tis, *cum legionibus ingreſſus Armeniam, redacta ea in poteſtatem P. R. regnum ejus Artavaſdi tradidit; cujus rex quoque Parthorum tanti nominis fama territus, liberos ſuos ad Cæſarem miſit obſides.* Hic ſcriptor ubi de *Tiberio* loquitur, libidine aſſentandi, non ſemel hiſtoriæ fidem infregit. Ipſe *Auguſtus* id temporis per ſemet *Aſiam* ac *Syriam* ordinavit, *Tiberius* bello tantum contra *Armenios* præfectus eſt. Neque *Artavaſdi Armeniæ* regnum tradidit, ſed *Tigrani*, uti præter *Dionem*, ac *Joſephum* teſtatur Tacitus *lib.* II. *Annal. Datus*, inquit, *à Cæſare Armeniis Tigranes, deductuſque in regnum à Tiberio Nerone.* Sed nec *Tiberii* nomine territus *Phraates* filios obſides miſit; id enim poſt decennium contigit, teſte *Strabone*, *Titio Syriæ* præſide. *Auguſtus Aſia* provincia proconſulari ordinata, *ibi & in Bithynia omnia conſtituit, non minori eas, ut & priores provincias, cum eſſent populi, quam ſuas procurans*; Dio laudatus, qui ſtatim ſubdit: *Idemque in Syriam cum adveniſſet*, Tyrios ac Sidonios propter factiones punivit. *Interim Phraates, quia nihil dum eorum quæ pactus fuerat, perfeciſſet, veritus ne bellum ab Auguſto impeteretur, ſigna ei militaria, & captivos omnes miſit.* Nihil de obſidibus filiis, aut timore *Parthis* ob *Tiberium* concepto, uti palpando ſcribebat *Vellejus*. Ex his patet *Auguſtum* circa æſtatem A. V. 734. in *Syriam* veniſſe, cum verno tempore *Aſiam* ac *Bithyniam* P. R. provincias perluſtraſſet, atque optimis legibus eaſdem compoſuiſſet. Joſephus *lib.* XV. *Antiq. cap.* 13. ſcribit: *Decimo ſeptimo ejus*, nempe *Herodis*, *regni anno Cæſar venit in Syriam.* Annos regni à captis *Hieroſolymis* ac rege *Judæorum Antigono* A. V. 717. *M. Agrippa* ac *Caninio Gallo* Coſſ. numerat; ab eo enim anno ſeptemdecim numeratis, erimus ad A. V. 734. Rurſus *lib.* I. *belli cap.* 15. cum dixiſſet *Auguſtum* ad bellum in *Ægypto* contra *Antonium* gerendum per *Syriam* tranſiſſe, inferius ſtatim addit: *Et decimo anno reverſus iterum in provinciam &c.* A. V. 724. in *Ægyptum* per *Syriam Auguſtus* profectus eſt; quare decimo anno V. C. 734. iterum in *Syriam* venit. Optime, quod tempus attinet, *Dio* ac *Joſephus* conveniunt. Ceterum inſtante hieme, *Auguſtus* in *Samum* reverſus, libertatem hoſpitii præmium *Samiis* dedit, ac non pauca eo tempore negotia confecit. Vere jam appetente, *Athenas* tranſmiſit, teſte eodem Hiſtorico, quo anno ineunte *C. Sentius Saturninus* ac poſtea *Q. Lucretius* conſulatum geſſere. *Virgilius*, inquit *Donatus* in vita ejuſdem, cum *aggreſſus iter*, *Athenis occurriſſet Auguſto ab Oriente Romam revertenti, una cum Cæſare redire deſtinavit. At cum Megaram vicinum Athenis oppidum viſendi cauſa peteret, languorem nactus eſt, quem non intermiſſa navigatio auxit, ita ut gravatus in dies tandem Brundiſium adventarit, ubi diebus paucis obiit X. Kal. Octobris Cn. Plautio Q. Lucretio Coſſ.* Ubi pro Cn. Plautio *C. Sentio* legen-
294 dum eſt; neque enim *Cn. Plautius* poteſt dici conſul ſuffectus, quia in lapide Collotiano Gruteri *pag.* 298. legitur eo anno unus tantum SUF. M. VINUCIUS. P. F. Ex his colligimus *Auguſtum* circa æſtatem A. V. 735. ex *Græcia Romam* rediiſſe. Hoc *Auguſti* in *Aſiam* iter, & ejuſdem *Romam* reditum deſcripſi, ut quorundam inſignium ſcriptorum errores facilius oſtenderem.

Cardinalis Baronius *num.* 85. Apparatus ſcribit, *Agrippam ex Syria revocatum A. V. 733. quo ipſe Auguſtus in Syriam profectus reperitur, ubi manſit ſaltem triennii temporis ſpatio; nam ſub conſulatu Sentii Saturnini adhuc agebat in Oriente componens res provinciarum, ut teſtatur Vellejus Paterculus.* Hinc toto eo triennio nullos in *Syria* præſides ordinarios ſtatuit, cum præſens ibidem *Auguſtus* omnibus jus diceret, ac reliqua exequeretur, quæ abſens per legatos in *Syria* faciebat. Verum ex *Dione*, quem unum ſuæ ſententiæ auctorem *Baronius* laudat, conſtat *Auguſtum* ineunte æſtate A. V. 734. in *Syriam* profectum, ac poſtea apud *Samum* hibernaſſe, ut vix quinque in *Syria* menſes moratus fuerit; non vero per triennium, ut vir magnus arbitrabatur. Sed nec illud admiſerim, *Auguſto* in Orientis partibus degente, nullos ejuſdem legatos, nec à Populo ſuas in provincias miſſos proconſules extitiſſe. Cum enim Reges ſuas provincias luſtrant, neutiquam ordinarii earundem præfecti magiſtratum deponere coguntur, ſed & illi advenienti Regi occurrunt, ac totius provinciæ ſtatum exponunt. Et quidem cum *Auguſtus* in Occidente degebat, ac *Lugdunum*, quo propior eſſet bello *Germanico*, ſe conferebat, nonne in ſuperiori ac inferiori *Germania*, in *Gallia* etiam, atque *Hiſpania* ejuſdem legati proprætores magiſtratum continuabant? Cur *Auguſto* in Oriente morante, nullos Orientis provinciis id temporis præfectos dicemus? *Auguſto* apud *Samum* hiemante, quis in *Syria*, quis in *Cyrene*, quis in *Bithynia* jus dicebat? Cum *Auguſtus* quinque tantum menſes in *Syria* exegerit, quis ab A. V. 733. ad 737. quo rurſus *Agrippa* rediit in Orientem, *Syriæ* res adminiſtravit? Appianus *lib.* V. *bel. civ. pag.* 619. de *M. Tullio Cicerone* Oratoris filio, qui victo *Bruto* ad *Sex. Pompejum* in *Siciliam* ſe receperat, ſcribit: *Poſt hos Cæſar, quo averteret a ſe Ciceronis proditi dedecus, augurem eum fecit, & paulo poſt conſulem, poſtremo τῆς Συρίας στρατηγὸν Syriæ præſidem.* Schottus *in notis ad ſeptimam ſuaſoriam Senecæ* vertit: *Syriæ prætorem*; ſed perperam; etenim non prætor, ſed *legatus ac proprætor Syriæ* rector nuncupabatur. *M. Tullius Ciceronis* Oratoris F. conſulatum ſuffectum geſſit A. V. 724. iniens magiſtratum Idibus Septembris. Ejus vero adminiſtratio Syriaca ab A. V. 733. ad A. 737. videtur contigiſſe, cum ante illos annos alii proprætores eam provinciam adminiſtraverint. Scio *Senecam* patrem in ſuaſoria VII. dicere: *Cum M. Tullius filius Ciceronis Aſiam obtineret, homo qui nihil ex paterno ingenio habuit præter urbanitatem &c.* At plerique ſub *Auguſto* diverſas provincias obtinuere. *Sentius Saturninus* ac *Quinctilius Varus* poſt *Syriam*, legati proprætores in *Germaniam* miſſi ſunt; *Piſo Pamphyliam*, dein *Mœſiam* rexit; *M. Lollius Gallogræciam*, ac poſtea *Germaniæ* legatum egit. Utut de hoc ſit, *Caſaubonus* ac *Montacutius*, qui præſidum *Syriæ* catalogum, *Baronii* indicem ſuppleturi, ſibi ipſis iterum concinnandum duxerunt, ex *Appiano Tullium Ciceronis* filium nominare ſaltem debebant.

Agrippa A. V. 738. *L. Domitio* & *P. Scipione* Coſſ. iterum in *Syriam* reliquaſque Orientis provincias miſſus fuit; ſiquidem ad eundem annum ſcribit de Auguſto Dio *lib.* LIV. *Nam ſtatim Agrippam in Syriam miſerat*; illi autem 295
ante biennium Tribuniciam poteſtatem *Auguſtus* conferens, inquit Dio, *ad imperium quodammodo evexerat.* Hinc etiam Tiberius à Vellejo *lib.* II. dicitur *Tribuniciæ poteſtatis conſortione æquatus Auguſto.* *Agrippam* vero incumbente jam autumno, *Roma* diſceſſiſſe colligo ex *Dione* ibidem ſcribente: *Tum quinquennales etiam ludi propter principatum ejuſdem ab Agrippa (nam is quoque à collegio Quindecim virorum, quibus per ordinem horum ludorum curatio incumbebat, cooptatus, & inauguratus fuerat) exhibiti ſunt*, A. V. 738. Idem autem Dio initio *lib.* LIII. ad A. V. 726. Cæſare VI. M. Agrippa II. Coſſ. ſcripſerat de Auguſto: *Ludos propter Actiacam victoriam decretos, cum Agrippa exhibuit &c. iique deinceps ad noſtram uſque*

ætatem

ætatem ludi quinto quoque anno facti ſunt; eorumque curatio quatuor ſacerdotum collegiis per ordinem incumbit, Pontificibus nimirum, Auguribus, Septemviris, & Quindecim viris. Itaque hos ludos Actiacos primum A. V. 726. *Agrippa* Pontifex cum collegis dedit. Illum vero fuiſſe Pontificem teſtatur *Vellejus* verſus finem *lib.* II. ſcribens eundem ad *complura ſacerdotia evectum*. Erant ludi ſimiles, quod tempus attinet, Olympicis; nam quinto quoque anno ineunte, exhibebantur. Quare A. V. 730. Augures ludos Actiacos II. dedere. A. V. 734. ludis III. Septemviri Epulones præſederunt. Denique A. V. 738. uti recte tradit *Dio*, Quindecim viri ludos Actiacos IV. *Agrippa* præſide, ediderunt. Hi autem ludi fiebant menſe Septembri, quo ineunte, *Auguſtus* victor navali pugna apud Actium extiterat. Ex his patet *Agrippam* exhibitis A. V. 738 ludis Actiacis, circa Autumnum in *Aſiam* tranſmiſiſſe. Hæc ex *Joſephi hiſtoria* mirifice confirmantur, qui de hoc altero *Agrippæ* in *Aſiam* adventu ſcribit *lib.* XVI *cap.* 2. *Herodem*, cum intellexiſſet *Agrippam* in *Aſiam* iterum rediiſſe, ad eundem profectum, illum invitaſſe ut in *Judæam* veniret, eoque impetrato, *Agrippam Hieroſolymam* ſe contuliſſe, ac regia pompa exceptum. Tum ſubdit: *Quamvis libenter ibi diutius fuiſſet commoratus, appetente tamen hieme, tempeſtatum metu, maturius abnavigavit in Ioniam, cum amicis maximis honoratus muneribus.* Cum his plane verbis caput concluſiſſet, tertium caput hiſce exorditur: *Non autem enacta domi hieme, inſtante vere, rurſus ad illum properavit, audito quod cum exercitu Boſphorum peteret.* Hæc *Joſephus*. Cum *Agrippa* inito autumno ex *Aſia* in *Palæſtinam* tranſmiſit, labebatur A. V. 739. Nam altero ſuperiori autumno *Roma* diſceſſerat, celebratis menſe Septembri ludis Actiacis. At Herodes *inſtante vere* A. V. 740. rurſus profectus eſt ad *Agrippam cum exercitu Boſphorum* petentem. Dio *lib.* LIV. ſcribit *Agrippam* cum copiis in *Boſphorum* profectum *M. Craſſo* & *Cn. Cornelio* Coſſ. V. C. 740. Vides igitur mirum *Joſephi* cum Dione concordiam. Idem autem Dio inferius ſcribit de *Auguſto* A. V. 741. *Poſt Agrippam ex Syria reverſum, Tribunicia poteſtate in aliud quinquennium prorogata, cohoneſtavit.* Joſephus etiam *lib.* eodem XVI. *cap.* 6. ſcribit *Agrippam* in *Italiam* reverſum: *Poſtquam annos decem diœceſim Aſiæ administraſſet.* Primum venerat in *Aſiam* A. V. 731. cui cum annis decem præfuiſſet, *Romam* reverſus eſt A. V. 741. Quæ ipſa eſt *Dionis* chronologia. Unus vero *Joſephus* ampliſſimam in Orientis provinciis poteſtatem *Agrippæ* prodidit. Etenim *lib.* XVI. *cap.* 4. narrat *Judæos* apud eundem conqueſtos de injuriis, quas à Græcis *Ioniæ* urbes incolentibus accipiebant. At capite 10. recitat literas *Agrippæ* ad magiſtratum *Epheſiorum*; quarum initium: *Pecuniæ ſacræ, quæ Hieroſolyma mitti ſolet more patrio, procurationem ac tute-* 296 *lam penes Judæos eſſe volo &c.* Ibidem alias ad magiſtratum *Cyrenenſem*, quæ incipiunt: *Judæi Cyrenenſes pro quibus jam Auguſtus ſcripſit Flavio Libyæ præſidi &c.* *Ionia* in *Aſia*, ac *Cyrene* in *Africa*, erant provinciæ populi *Romani*; quare cum in eaſdem *Agrippa* imperium exerceret, colligimus eidem imperium proconſulare majus datum, quam iis qui ſortito eaſdem provincias id temporis obtinebant. Neque enim id poteſtatis habuit jure Tribuniciæ poteſtatis, ut putavit *Caſaubonus*; ſiquidem ea dignitate præditi poterant aliorum tantum decretis intercedere, eademque irrita facere; rurſus fiebant ſacroſancti, ut ſi à quopiam vel verbo læſi eſſent, ſtatim eundem neci tradere poſſent, ex Dione *lib.* LIII. Hinc *Tiberius Rhodi* à quodam convicio laceſſitus, citatum pro tribunali voce præconis conviciatorem, in carcerem rapi juſſit, in quo exercuiſſe jus Tribuniciæ poteſtatis viſus eſt, teſte Suetonio *cap.* 11. Illam enim *Tiberius* etiamnum apud *Rhodum* obtinebat. Imperatoribus etiam Tribunicia poteſtas & imperium proconſulare extra urbem deferebatur, quæ duo erant ſane diſtincta; longe autem majoris dignitatis erat Tribunicia poteſtas, quam imperium proconſulare; hoc enim *Germanico* ac *Neroni* collatum fuit; cum tamen neutri poteſtas Tribunicia communicata fuiſſet. *Antoninus Pius* eadem die *factus eſt patri & in imperio proconſulari & in Tribunicia poteſtate collega*, ex Capitolino *cap.* 4. *de vita Pii*, qui utramque dignitatem *M. Aurelio* una contulit, teſte eodem *cap* 6. in *M. Antonino* Philoſopho.

Jam aliorum in hiſce exponendis errores refellendi ſunt. Caſaubonus *pagina* 136. ait: *Etſi autem revocatus eſt Agrippa Romam ab Auguſto ſequente anno 732. tamen rediiſſe mox in Orientem, & duo quinquennia ibi egiſſe non eſt dubium. Dio Caſſius in anno 741. reditum illius narrat in Urbem.* Eidem ſuas ipſius in eadem pagina contra *Baronium* voces reddo: *Magna ἀπροσεξία. Agrippa* ab *Auguſto* ex Oriente A. V. 733 ante æſtatem revocatus, *Romæ Juliam Auguſti* filiam uxorem duxit, idemque A. V. 734. *Cajum* filium ex *Julia* ſuſcepit. Anno 735. Agrippa *Galliis adminiſtrandis eſt præfectus; tumultuabantur enim invicem Galli, & à Germanis infeſtabantur; iis motibus ſedatis, in Hiſpaniam tranſiit.* Horum auctor ibidem *Dio*, qui ejuſdem contra *Cantabros* geſta recenſet. A. V. 736. *Agrippa* in urbem reverſus, poteſtatem Tribuniciam in quinquennium ab *Auguſto* accepit, ac utrique inſidiæ intentatæ ſunt, quas evaſere, conjuratis ſupplicio affectis. Anno V. 737. naſcitur *Lucius* alter filius *Agrippæ*. Auguſtus *Cajum & Lucium adoptavit domi per aſſem & libram emptos à patre Agrippa*, ex Suetonio *cap* 64. *in Auguſto.* A. V. 738. menſe Septembri cum collegio XV. virum præſedit ludis Actiacis, ut ſuperius ex *Dione* dicebam. Igitur ab A. V. 733 ad 738. pleno quinquennio ab Oriente abfuit, ut ſatis imperite illa *Caſaubono* exciderint: *duo quinquennia ibi egiſſe non eſt dubium*; cum certiſſimum ſit ex *Dione* uno tantum, eoque interciſo quinquennio eundem in Oriente degiſſe. At *Joſephus* ſcribit *Agrippam* res *Aſiæ* annos decem adminiſtraſſe. Hinc miſer hiſtoricus ab *Saliano* falſi reus peragitur. Verum facile defenditur, ſi dicamus *Agrippam*, cum primum in *Aſiam* veniens, apud *Leſbum* ſubſtitit, Syriam, *eo miſſis legatis ſuis*, uti ſcribit *Dio*, adminiſtraſſe. *Auguſtus* in *Aſiam* veniens, *Agrippæ* legatos è *Syriaca* adminiſtratione non amovit. Id temporis *Syria* in tres *Romanas* provincias, duoque regna præter anguſtas Dynaſtias, partita erat. In *Palæſtina Herodes*, in *Commagene Mithridates* A. V. 734. ab *Auguſto* eidem impoſitus, 297 regnabant. *Cœleſyriam*, *Phœnicen*, ac *Antiochenſem* tractum tres *Agrippæ* legati gubernabant, atque in edictis *Agrippæ* nomen præponebant. *Pompejus* A. V. 703. ex tertio conſulatu utramque *Hiſpaniam* proconſul obtinuit, quam tamen per legatos *Afranium*, *Petrejum*, ac *Varronem* apud Urbem ipſe ſubſiſtens, adminiſtravit; unde & *M. Calidii* ſententia à Cæſare *lib.* 1. *bel. civ. cap.* 2. laudatur: *Ut Pompejus in ſuas provincias proficiſceretur, ne qua eſſet armorum cauſa.* Tacitus *lib.* II *hiſt. cap.* 65. ait: *Cluvius comitatui Principis adjectus, non adempta Hiſpania, quam rexit abſens exemplo L. Arruntii.* Ex *lib.* VI *Annal.* narrat *Arruntium, ne in Hiſpaniam pergeret, decimum jam annum* detentum. Ita *Agrippa* abſens

ſens potuit per Legatos *Syriam* adminiſtrare. Qui tamen hæc velit adſtruere, *M. Tullium*, ſi *Appiano* fidem præſtamus, inter *Q. Didium* ac *Varronem* circa A. V. 727. *Syriæ* præſidem imponat neceſſe eſt. Juxta *Baronii* opinionem, qui *Auguſtum* inter præſides *Syriæ* connumerat, ab A. V. 734. quo *Auguſtus* ea *Syria* diſceſſit hiberna apud *Samum* habiturus, *Syria* per quadriennium rectore caruit, cum *Agrippa* poſt æſtatem A. V. 738. in Orientem iterum tranſmiſerit. Quæ tamen opinio prorſus falſa eſt.

Verum quid *Montacutio* faciemus? Is enim *num.* 21. & 22. duodetriginta fere verſibus de *Syriaca Agrippæ* adminiſtratione loquens, tot in errores eoſque craſſiſſimos labitur, ut nec una periodus à reprehenſione abſit. Ejuſdem verba recitabo, ne tam immania in hiſtoria monſtra eidem affiicta videantur. Ille ergo ita loquitur initio num. 21. *Fuit ergo Syriæ, ſed & Orientis præſes M. Agrippa ad annum DCCXXXI. eo miſſus: hoc eſt decennio poſtquam prius εἰς τὴν ἐπαρχίαν illam venerat Cæſar, quæ mens fuit Joſephi in* 1. *de bello pag.* 695. *ubi ait:* ἔτει δεκάτου πάλιν ἐλθεῖν εἰς τὴν ἐπαρχίαν. Ex *Dione* recte dicit *Agrippam* à *Cæſare* in *Syriam* miſſum A. V. 731. ſed quod de ſuo addit, purum commentum eſt, nec *Joſephi* mentem eſt aſſecutus. Etenim ante A. V. 731. *Cæſar* ſemel in *Aſiam* venerat ſtatim poſt victoriam Actiacam A. V. 723. & iterum anno inſequenti, cum per *Syriam* contra *Antonium* exercitum duxit. Nuſquam antea *Aſiam* ille viderat, quod ea ſpectabat ad collegam Triumvirum *Antonium*; ac juvenis cum *Ionium* tranſmiſit, uſque *Apolloniam* tantum progreſſus fuerat. At *Montacutius* circa A. V. 721. *Auguſtum* in *Aſiam* trahit. Joſephus *lib.* 1. *belli cap.* 15. cum narraſſet obſequia ab *Herode* præſtita *Cæſari* A. V. 724. per *Syriam* in *Ægyptum* cum exercitu tranſeunti, ſimulque quam honorifice *Cæſar* ipſum etiam *Herodem* dimiſiſſet, addit poſtea: *Decimo anno iterum in provinciam veniens, procuratoribus præcepit nihil ipſo non conſulto efficere; ac poſt Zenodori obitum terram omnem inter Trachonem & Galilæam eidem attribuit.* Hic palam ſcribit *Joſephus* de ſecundo adventu *Cæſaris* in *Syriam*, qui, uti ex *Dione* ac *Strabone* prænotavi, contigit A. V. 734. nempe ut optime *Joſephus* notat *decimo anno* poſtquam A. V. 724. primum in *Syriam* venerat, contra *Antonium* bellum in *Ægypto* geſturus. Hæc omnia poſtea in *lib.* XV. *Antiquitatum cap.* 13. repetit, ubi ait: *Decimo ſeptimo demum ejus* Herodis *regni anno Cæſar venit in Syriam*; addit ſub temporis Zenodorum *apud Antiochiam Syriæ periiſſe. Cæſar vero*, inquit, *& hujus ditionem ſane non contemnendum donavit Herodi, quæ ſita Galilæam inter & Trachonem &c.* & ſtatim: *adjunxit eum deinde procuratoribus Syriæ, mandavitque ut omnia ex ejus conſilio facerent.* Decimus ſeptimus annus regni *He-*
298 *rodis* exibat A. V. 734. à captis juxta ipſius chronologiam *Hieroſolymis*, ac morte *Antigoni*. Ita in libris Antiquitatum altero charactere chronologico deſignat annum V. 734. quo *decimo anno*, poſtquam *Auguſtus* A. V. 724. in *Syriam* venerat, in eandem iterum provinciam reverſus eſt. *Dio* ad A. V. 734. de *Auguſto* ſcribit *lib.* LIV. illum, cum in Oriente verſaretur, dediſſe *Herodi Zenodori cujuſdam Tetrarchiam*. Quam belle cum *Joſepho* concinit! Strabo etiam *lib.* XVI. *pag.* 520. ait latrocinia ea in regione, *ſublato Zenodori latrone*, fere ceſſaſſe. De illius vero rapinis fuſius agit Hebræus hiſtoricus. *Montacutius* in tanta luce infeliciter lapidem offendit. At ſequitur ibidem: *Joſephus ait Cæſarem ſecundo veniſſe in Syriam & Orientem ſub conſulatu Arruntii & Marcelli anno DCCXXXI. & cum Joſepho conſenſit licet invitus & aliud agens Cardinalis &c.* Nuſquam hoſce conſules *Joſephus* nominavit. Ille vero ſcribit veniſſe ſecundo *Auguſtum* in *Syriam anno decimo* poſtquam primum in eandem antea provinciam venerat, & rurſus veniſſe anno regni *Herodis* XVII. quibus characteribus deſignatur A. V. 734. ut proxime dixi. Præterea turbat *Montacutius* faſtos conſulares; nam A. V. 731. *Auguſtus* XI. ac *Cn. Piſo* conſulatum geſſere, *Arruntius* vero ac *Marcellus* A. V. 732. Ita ubique vacillat ac cadit. Rurſus *num.* 22. ait: *Agrippa certe ſecundum Joſephum διοίκησιν δεκαετῆ decem annis Syriam adminiſtrabat. Venerat eo ad A.* 731. *Anno* 733. *præſente Auguſto, ceſſavit illa διοίκησις intercisa per triennium.* Eſt alter plane homo qui loquitur; etenim hic ait *Agrippam* in *Syriam* veniſſe A. V. 731. *Auguſtum* vero A. V. 733. At idemmet ex *Joſepho* proxime dicebat *Cæſarem* in *Syriam* veniſſe A. V. 731. Præterea *Cæſar* in *Syria* vix quintum menſem exegit, uti locupletiſſime oſtendi; at ille paucos menſes in triennium mutat. Addit: *Reverſus eſt Auguſtus poſt triennium expletum* 736. *rediit Auguſtus, & in Syriam reverſus eſt Agrippa, ubi ſubſiſtebat uſque ad A.* 741. Vix puto *Montacutium* hæc ſcripſiſſe; illa enim *rediit Auguſtus*, Grammatici non patientur, cum bis in eodem verſu idem dicatur. At *Auguſtus*, ò bone, rediit non anno V. 736. ſed proxime ſuperiori 735. Ita ſcribit *Dio*, ac eo anno redeunti ex Oriente *Auguſto* in *Græcia* occurrit *Virgilius*, qui paullo poſt eodem anno diem obiit. Caveto ne mortui, te auctore, *Cæſari* occurrant, eique dicant: *mortui te ſalutant*; uti in Naumachia *Claudio Cæſari* pugnaturi dixerunt: *morituri te ſalutant*, auctore Suetonio *in Claudio cap.* 21. Addit Montacutius: *Ille autem Aſiam, cum primum mitteretur, non adibat, ſed in inſula Lesbo reſidens, Aſiam & Syriam, ut prius Antonius, per legatos ſuos ἐπιτρόπους, adminiſtrabat.* Perperam legatos *Agrippæ* vocat ἐπιτρόπους, cum πρεσβευτὰς dicere debuiſſet. Dio *lib.* LIII. circa finem narrat *Agrippam* apud *Lesbum* ſubſtitiſſe, ac *Syriam* legatis abs ſe deſtinatis adminiſtrandam commiſiſſe. Strabo *lib.* III. *pag.* 115. ſcribit cum legato proprætore *Hiſpaniæ Tarraconenſis* fuiſſe πρεσβευτὰς τρεῖς, *tres legatos*, ubi etiam aderant ἐπίτροποι τοῦ Καίσαρος *procuratores Cæſaris*. Cum *Tiberius* bellum in *Germania* ac *Illyrico* pro *Auguſto* gereret, ejus duces *legati*, nuſquam *procuratores* dicti leguntur. Livius in epitome *lib.* CXXVII. *Saxam* ac *Ventidium M. Antonii legatos* vocat, qui etiam *proconſules* in faſtis inſcribuntur. Cum *Pompejus* ſummo cum imperio bellum piraticum adornaret, plures ſibi duces cum ſua quemque claſſe ſubjectos habuit, quos *Appianus* in *Mithridaticis* non procuratores ἐπιτρόπους, ſed πρεσβευτὰς, id eſt, legatos nuncupat *pagina* 236. & ſtatim eiſdem nominatis, στρατηγοὶ eidem etiam dicuntur, ut & *Dioni legati Agrippæ* ὑποστράτηγοι, quaſi duces ſubordinati. Hæc rurſus ſubjicit *Montacutius*. *E Lesbo ſequenti anno*, hoc eſt, 732. *revocatus eſt Romam: & rediit eodem anno, utque Aſiam* 299
adiit. Non eſt revocatus A. V. 732. ſed ſequenti 733. ut teſtatur *Dio*, quo anno *Juliam* duxit, ex qua anno ſequenti 734 *Cajum* ſuſcepit. At ridiculum eſt *Agrippam* eodem anno quo ea *Aſia* diſceſſit, illuc iterum rediiſſe. Nam, uti dixi, anno 734. *Cajus* filius eidem *Romæ* natus eſt. Anno vero V. 735. bellum contra *Cantabros* in *Hiſpania* geſſit. Dein A. 736. Tribuniciam poteſtatem *Romæ* ab *Auguſto* accepit; ac poſtea A. 737. *Auguſtus* ab *Agrippa* domi per aſſem & libram *Cajum* ac *Lucium* emens, adoptavit. Hæc ex *Dione*, *Suetonio*, ac *Vellejo* ſuperius probavimus. Itane eodem A. 732. *Agrippa* in *Aſiam* reverſus eſt, qui

pleno quadriennio abſuit? Errores erroribus addens ait: *Nam acceſſit ad eum Herodes apud Sinopem in Ionia, accuſatus à Judæis.* Hiſtoria ac chronologia ſuſdeque à *Montacutio* confuſa, imo corrupta, Coſmographiam etiam invertit. Joſephus *lib* XVI. *cap.* 3. narrat *Herodem* verno tempore ad *Agrippam* properaſſe, quem tamen *Mitylenis* non inveniens, *apud Sinopem Ponticam urbem offendit.* *Joſephus* diſerte ponit *Sinopem in Ponto.* At *Montacutius Sinopem* in *Ioniam* transfert. Addit *Joſephus Agrippam* è *Ponto* cum *Herode* profectum per *Paphlagoniam*, *Cappadociam*, ac *Phrygiam* minorem, veniſſe *Epheſum*, quæ urbium *Ioniæ* erat metropolis. Falſum inſuper eſt quod ſubdit de accuſato id temporis *Herode* apud *Agrippam*. Joſephus *eo cap.* 4. *lib.* XVI. ſcribit: *Poſtquam autem ventum eſt in Ioniam, præſto fuit magna multitudo Judæorum ejus regionis urbes incolentium: qui nacti opportunitatem, queſti de indigenarum injuriis, quod nec legibus ſuis eos vivere finerent, & feſtis diebus traherent ad tribunalia &c. Has querelas ut Agrippa audiret, Herodes dedit operam.* Tantum abeſt, ut *Herodes* apud *Agrippam* accuſatus fuerit, ut idem ipſe *Judæis* accuſatis apud *Agrippam*, patrocinatus fuerit, quod illorum rex erat. Rurſus erroribus finem jam tandem imponens, ait: *Ad A.* 741. *mortuo M. Lepido, Pontificatum adiit Auguſtus, & Romam revertitur Agrippa, deſignatus in Pannoniam: ſed male* (legendum *morte*) *præreptus, eo non abiit: deceſſit autem in Campania.* Illa priora ex *lib.* LIV. Dionis ad A. V. 741. didicit; at miror hominem hæc in eadem *Dionis* pagina non obſervaſſe: *Poſt Agrippam è Syria reverſum, Tribunitia poteſtate in aliud quinquennium cohoneſtavit, ac in Pannoniam, ubi jam bellum gliſcebat, cum majori imperio, quam ullus alius extra Italiam haberet, miſit. Agrippa eam expeditionem jam hieme inſtante, qua M. Valerius Meſſalla Barbatus, & P. Sulpicius Quirinius conſules fuere, fecit; quo ejus adventu exterriti Pannonii cum à rebellione deſtitiſſent, reverſus, cum in Campaniam veniſſet, morbo decubuit.* Igitur falſus eſt *Montacutius*, dum de *Agrippa* ſcribit: *deſignatus in Pannoniam eo non abiit.* Immo in *Pannoniam* profectus eſt, ac ſui adventus terrore barbaris ad officium reductis, ac pacata provincia, *Romam* reverſus, in *Campaniam* ſeceſſit, ubi intra paucos dies morbo oppreſſus deceſſit. *Montacutius num.* 1. *Apparatus* IV: cujus inſcriptio: *De Syriæ præſidibus*, de indice eorundem à Cardinali *Baronio* contexto judicium ferens, ait: *In toto hoc negotio errat multipliciter, & in pleriſque pueriliter. Confundit & perturbat ordinem temporum, rerum ſeries &c.* Equidem ipſe in me recipio, ac juratus pronuntio plura, ac longe graviora errata *Montacutio* admiſſa in uno *Syriæ* præſide *Marco Agrippa* deſcribendo, quam doctiſſimo Cardinali de omnibus *Syriæ* Rectoribus ſcribenti; uno tantum
300 errore dempto, quod Procuratores *Judææ* pro *Syriæ* præſidibus obtrudit, qui *Baronii* error juxta Procuratorum numerum multiplex eſt, quamvis unicus tantum cenſeri poſſit.

§. IX.

M. Titius Syriæ *præſes A. V.* 742. *Plura de eodem adnotantur. Lapis ac nummus ejuſdem nomine inſcripti producuntur. Idem ex catalogo præſidum* Syriæ *imperite à* Montacutio *expungitur.* Rufini *in* Joſepho *lectio è* Græco *codice MEDICEO contra* Gelenium *ac* Montacutium *adſtruitur.*

POſt *M. Agrippam Titium* præſidem *Syriæ* exhibet Joſephus *lib* XVI. *Antiq cap* 12. ſcribens de *Herode* una cum *Archelao* rege *Cappadociæ Antiochiam* profecto: *Ibi Syriæ præſidem Titium reconciliavit Archelao.* Meminit ejuſdem Strabo *lib.* XVI. *pag.* 515. ubi loquens de *Phraate* rege *Parthorum* ait: *Tantum Cæſaris amicitiæ ſtuduit, ut & illi trophæa remitteret, quæ Parthi de Romanis erexerant; & vocato in colloquium Titio, qui id temporis Syriæ præerat* (τὸν ἐπιστάτην τῆς Συρίας illum vocat) *quatuor ei filios legitimos obſides tradidit: Seraſpadem, Coroſpadem, Phraatem & Bonem.* Vetus inſcriptio in hortis Mediceis *Romæ* unius & alterius nomina corrigenda monſtrat; illam produximus *cap.* 14. Hunc *Syriæ* præſidem ex *Strabone* omnium primus recitavit *Glandorpius* in Onomaſtico in gente *Titia*. *Baronius* illum omiſit. At *Montacutius* ingentem de eodem litem intentat *Caſaubono*, ſed imperite æque ac pueriliter. *M. Titius Titii* à Triumviris proſcripti filius, ad *Sextum Pompejum Siciliam* tenentem A. V. 711. cum patre ſe receperat. Cum A. V. 714. bellum inter *Antonium* ac *Cæſarem* exortum eſſet, *M. Titius* in *Narbonenſem* provinciam profectus, claſſem peculiaris potentiæ tot inter civilium bellorum tumultus obtinendæ cauſa, adornare cœperat. *Menas Sex. Pompeji* libertus ac rei maritimæ ab eodem præfectus, veritus ne *Titius Pompeji* ditionem occuparet, contra eundem cum claſſe profectus, vivum cepit. Hæc Dio *lib.* XLVIII. additque: *Huic Titio propter patrem ſuum, ac quod nomen Pompeji milites ejus ſuis ſcutis inſcriptum ferebant, venia data eſt; ſed is malam ſuo benefactori gratiam retulit, quem & debellavit, & occidit.* Cum *Titius* ad *Antonium* in *Ægyptum* ſe recepiſſet, magno in honore ab eodem habitus, claſſis præfecturam obtinuit. Interea cum *Pompejus* A. V. 718. à *Cæſare Octaviano Sicilia* pulſus, in *Aſiam* fugiens, *Mitylenem* ſe contuliſſet, ac naves pararet, & claſſiarios exerceret, *Antonius* ex Appiano *lib.* V. *pagina* 747. *ducem adverſus eum deſignavit Titium, ut claſſe ac exercitu accepto è Syria, Pompejo bellum molienti reſiſteret.* *Pompejus* jam *Lampſaco* in *Helleſponto* occupato, *Cyzicum* terra marique aggreſſus, fruſtra tentaverat, ac tres legiones ſub ſignis habens, magnis ſtipendiis *Italos*, qui *Aſiam* incolebant, ad militiam invitabat. Cum *Titius* è *Syria* cum centum ac viginti navium claſſe ſupervenit cos, *Pompejum* ab amicis deſtitutum, in fugam ullo ſine prœlio compulit, eumque ab *Amynta* captum, *Titius* juſſu *Antonii* executus, interfecit A. V. 719. Dio *lib.* XLIX. ſcribit contra *Pompejum* ab *Antonio* miſſum *M. Titium, qui quondam ad ſe à Sex.* 301
Pompejo deſciverat. Addit *Appianus* juſſu *Munatii Planci Syriæ* legati interfectum, qui literas de nece *Sexto* inferenda *Antonii* annulo obſignatas, ad *Titium* tranſmiſit. Bello poſtea Actiaco exorto, hic *Plancus* ad *Cæſarem* ab *Antonio* defecit. Vellejus *lib.* II. *Planci* ab *Antonio* defectione recitata, ait: *Mox autem hunc avunculum Titius imitatus eſt.* Itaque *Titius* nepos *Planci*, ejuſdem ſorore natus, ab *Antonio* repetito rebellionis exemplo, ad *Cæſarem* deſcivit. Dio *lib.* L. cum narraſſet *Cn. Domitium* ac *C. Soſium* conſules A. V. 722. *Roma* ad *Antonium* ſe contuliſſe: *Compenſaverunt*, inquit, *hoc eorum factum alii ab Antonio ad Cæſarem fugientes, interque eos Titius etiam Plancuſque, quos Antonius & præ reliquis omnibus in honore habuerat, & ſecretorum conſcios fecerat.* Addit eoſdem indicaſſe *Cæſari* teſtamentum *Antonii* apud Veſtales ſervari: *Nam id Titius ac Plancus obſignaverant.* *Antonius Titium* conſulem in partem anni inſequentis V. C. 723. deſignandum curaverat, ut ex hoc fragmento quod produxit ad eundem annum *Panvinius* in faſtis, ac ex eodem Gruterus *pag.* 474. 8. intelligitur.

CI-

CIVIVM. ROMANORVM
QVI. MITYLENIS. NEGOCIANTVR
M. TITIO. M. F. PRO. COS. PRAEF
CLASSIS. COS. DESIG. PATRONO
HONORIS CAVSSA

M. Titius conſulatum ſuffectum geſſit A. V. 723. à Kal. Maji ad Kal. Octobris. In tabula *Capuana* apud *Pighium* ad A. V. 719. & Gruterum *pag.* 299. legitur:

IMP. CAESAR. III. M. VALERIVS. MESSAL.
K. MAI. M. TITIVS
K. OCT. CN. POMPEIVS

Ex his patet negotiatores *Mitylenenſes* allatum epigramma dicaſſe priori parte anni V. 722. quando *Titius* in annum ſequentem COS. DESIG. PRAEFectum CLASSIS Antonianæ agebat, antequam eodem anno, prodito *Antonio*, tranſitionem ad *Cæſarem* faceret. Cum *Titius* conſul deſignatus ibidem dicatur, poſita eſt inſcriptio ante K. Majas A. 723. quibus ille conſulatum iniit; ac rurſus antequam A. V. 722. tranſitionem faceret; non enim *Mitylenenſes*, qui erant ſub *Antonii* imperio, homini proditori HONORIS CAUSSA illud elogium dicaſſent. *Auguſtus* bello Actiaco *M. Titium* conſulem una cum *Statilio Tauro* terreſtribus copiis præfecit, ita tamen ut penes *Taurum* ſummum imperium eſſet. Hinc apud Dionem *lib.* L. dicuntur *M. Titius & Statilius Taurus ſubito adorti equitatum Antonii fudiſſe, ſociumque ſibi Philadelphum regem Paphlagoniæ adſciviſſe.* Extat nummus a Velſero laudatus *lib.* IV. *de Auguſta Vindel. pag.* 61. inſcriptus: CAESAR AUGUSTUS TRIBUNIC. POT. IX. COS.
302 XI. & in poſtica: M. TITIO. P. QUIN. VARO. L. COR. BALBO. Bos ibidem obſignatus coloniam ab iiſdem deductam indicat, quam *Auguſtam Vindelicorum* putat idem ſcriptor. Tres illi fuere viri conſulares, *Balbus* etiam triumphalis. *Auguſtus* inibat poteſtatem Tribuniciam IX. A. V. 739. V. Kal. Julias; eadem vero finita, memorata die A. V. 740. inibat X. Igitur *M. Titius* intra id tempus fuit III. Vir coloniæ deducendæ, quæcunque illa fuerit. Ex Joſepho *lib.* XVI. *Antiq. cap.* 12. conſtat *Titium* fuiſſe præſidem *Syriæ* id temporis, quo *Herodes* rex tertio in *Italiam* tranſmiſit. At *cap.* 6 pluribus demonſtravi *Herodem* A. V. 742. ſecundo in *Italiam* navigaſſe. Circa A. V. 746 Syriaca *M. Titii* adminiſtratio deſiit. Nam *Herodes*, cum tertio in *Italiam* venit, *Romæ Auguſtum* veneratus eſt. At *Auguſtus* A. V. 744 erat in *Gallia*, teſte Dione in fine *lib.* LIV. Extat vetus inſcriptio Gruteri *pag.* 61. 1.

IMP. CAESAR. DIVI. F. AVGVSTVS
PONTIFEX. MAXIMVS
IMP. XIII. COS. XI. TRIB. POTEST. XV.
EX. STIPE. QVAM. POPVLVS.
ROMANVS
ANNO. NOVO. APSENTI. CONTVLIT
NERONE. CLAVDIO. DRVSO COS
T. QVINCTIO. CRISPINO.
VOLCANO

Itaque *Auguſtus* ineunte anno novo, quo conſules fuere *Claudius Druſus* ac *Quinctius Criſpinus* V. C. 745 APSENS *Roma* erat. Idem circa æſtatem ejus anni, cum *Druſus* conſul in *Germania* morbo deceſſit, erat *Ticini* ex Valerio Max. *lib.* V. *cap.* 5. ſub exitum ejuſdem anni, *aſperrima hiemis* ex Tacito *lib.* III. *Annal. Druſi* cadaver in urbem tranſtulit, ac *anno proximo* V. C. 746. *C.* A *Annio Gallo C. Marcio Cenſorino Coſſ. Romam ingreſſus eſt.* Dionis verba ſunt *lib.* LV. Quare hoc anno *Herodes Romæ Auguſtum* adiit; ac *Titius* ſucceſſorem ſub idem fere tempus accepit; ſiquidem ex Joſepho *cap.* 13 cum *Herodes* rediiſſet, invenit miſſos ab *Auguſto* in *Syriam Sentium Saturninum* ac *Volumnium*, de quibus poſtea ſermo proxime habendus eſt. Ex his *M. Titius* A. V. 742. *Agrippæ* ſucceſſor in *Syriam* veniens, eandem per quadriennium adminiſtravit. Scribit Vellejus *lib.* II. *Titius* ob occiſum *Pompejum* Magni filium, *in tantum duravit hoc facinore contractum odium, ut mox ludos in theatro Pompeji faciens, execratione populi ſpectaculo, quod præbebat, pelleretur.* B

Montacutius M. Titium è catalogo *Syriæ* præſidum expunxit, quia *Joſephus* laudatus eundem vocat Τιτον; at cum *Strabo Titium* appellet, contendit eſſe *depravatam ſcripturam apud Strabonem. Legendum omnino quemadmodum dictum eſt* Τιτον, *non* Τιτιον. Addit: *Hunc errorem ſequitur magnus ubique nugator Bullengerus.* Immo hic cenſor nugas loquitur. In antiquo codice *Joſephi* in Laurentiana Sereniſſimi COSMI III. Magni Ducis *Etruriæ* Bibliotheca, in pluteo LXIX legitur τ ἡγεμονα Συρίας Τίτιον, *Syriæ præſidem Titium.* Rurſus in pluteo LXVI. in quinque MSS. C codicibus Latinis interprete *Rufino*, legimus *Syriæ procuratorem Titium*, quod ipſum in antiqua editione apparet. At *Gelenius Græcum* codicem corruptum offendens, nempe editum *Baſileæ* A. 1544 ubi Τιτον legitur, *Titum* reddidit. 303 Apud *Plutarchum* etiam in *Antonio* legitur: Τίτι@- καὶ Πλαγκ@-, cum tamen ex Latinis Scriptoribus, ac *Dione* dicendum ſit: *Titius ac Plancus.* Nuſquam hiſtorici ſolo prænomine viros deſignant, ſed illos nomine familiæ appellant; *Titus* autem prænomen eſt *Romanis* familiis promiſcue uſurpatum. *Tiberius* Imperator ac *Veſpaſiani* filius *Titus* per antonomaſiam ſolo prænomine deſignan- D tur. Si vero nomen familiæ proxime dixeris, poteris ſolo poſtea prænomine, non addita familia, hominem indicare. Hunc vero ſuum *Titum* addito nomine familiæ, Montacutius deſignans ait: *Titius ille Joſephianus, Titus eſt Volumnius, qui Legatus Sentio Saturnino præſide, & procurator Judææ, in Syria cum ſubordinario imperio verſabatur.* Quis Apollo eidem inſuſurravit *Volumnium Titi* prænomen tuliſſe? *Joſephus*, qui unus *Volumnii* meminit, prænomen omiſit. Hoſpes in *Romana* hiſtoria Legatum ac Procuratorem confundit, cum diverſa plane utriuſque munera fuerint, uti jam ſatis ſuperius demonſtravi. Illud E plane ridiculum eſt, cum *Volumnius Montacutio* dicitur *Legatus & procurator Judææ.* Id temporis *Herodi* regi *Judæa* parebat, eratque extra juriſdictionem Procuratoris *Syriæ*, qualis erat *Volumnius. Sabinus Syriæ* procurator, poſt mortem *Herodis*, cum ejuſdem pecuniam ad *Auguſti* fiſcum ſpectare contenderet, nondum ulli filiorum *Herodis* regno ab Imperatore ſancito, omnium primus poſt A. V. 716. poteſtatem intra *Judæam* exercuit. At inquit: *Qui Cæſaris res in Syria adminiſtrabant, Syriæ vel Judææ procuratores indifferenter dici poterant, cum ſub Syria provincia Judæa cenſeretur.* Regnante *Herode Judæa* neutiquam F ſub *Syria*, quæ à *Romanis* magiſtratibus regebatur, cenſeri poterat, cum proprio Regi pareret. Hinc cum poſtea *Archelaus* regno *Judaico* ab *Auguſto* privatus fuiſſet, *Judæa* in formam provinciæ redacta, ſub *Syria* cenſeri cœpit. Recte *Joſephus*, qui gentis ſuæ res longe melius quam *Montacutius*, novit, initio *lib.* XVIII. ait: *Quirinius in Judæam venit jam attributam provinciæ Syriæ.* Et in fine ſuperioris libri XVII. *Ceterum ditione Archelai attributa Syriæ, miſſus eſt illò à*

Cæſare vir conſularis Quirinius &c. Cum *Rufinus Joſephi* interpres verba illa: τ̃ ἡγεμόνα Συρίας Τίτιον, Latine reddidiſſet, *Procuratorem Syriæ Titium*, *Montacutius* interpretationem laudans, ait: *Eum cum* præſidem *non fuiſſe intelligeret, ſed procuratorem, id quod erat*, procuratorem *dixit.* Quæſo, à quonam id *Rufinus* potuit intelligere, qui quadringentis poſt *Titium* annis inter homines ambulavit? Utinam ille *Rufini* codicem inſpexiſſet, ſane vidiſſet *Titium* ab eodem ſcribi, unde nec *Titium*, hoc eſt, nomen familiæ in prænomen *Titi* è familia *Volumnia* viri commutaſſet. Cum *Phraates* cum *Titio* in colloquium venerit, eique filios obſides tradiderit, aperte infertur illum non fuiſſe procuratorem, qui erat præſidi *Syriæ* ſubordinatus, ſed reapſe maximo ſupra ceteros *Romanos* magiſtratus imperio in Oriente præditum, cum Rex Regum *Phraates* omnium nobiliſſimum in colloquium vocaſſe credendus ſit, ut filios eidem *Romam* obſides mittendos traderet.

304 §. X.

C. Sentius Saturninus *A. V. 746. legatus in Syriam miſſus. Ejuſdem magiſtratus ac ſacerdotium. Bini proconſules urgente bello, quandoque uni provinciæ impoſiti.* Volumnius *fuit procurator, non autem legatus* Saturnini *collega. Cenſus in* Judæa *actus*, Syriam *regente* Saturnino, *ex* Tertulliano. *Subtilis* Baronii *ratiocinatio expenditur. Cenſum ac tributum deferre diverſa. Ex Evangelio* Lucæ *minus recte V. C. contendit* Judæos Herode *regnante*, *tributum* Cæſari *ſolviſſe*

Joſephus in *libro* XVI. *Antiquitatum* ſæpius meminit *Saturnini Syriæ* præſidis, & initio *lib.* XVII. *cap.* 1. appellat Σατορνῖνον, τ̃ τ̃ Συρίας ἐπιμελητήν, *Saturninum Syriam procurantem*; & *cap.* 2. rursus meminit Σατορνίνε ᾗ τότε στρατηγῦντ☉: *Saturnini Rectoris. C. Sentius Saturninus* bello civili *Pompeji* partes ſecutus à Triumviris inter proſcriptos relatus fuerat. Cum ad *Sex. Pompejum* in *Siciliam* fugiſſet, ac A. V. 714. *Pompejus* pacem cum Triumviris ea conditione præſertim feciſſet, ut proſcriptis in urbem reditus pateret, *alios clariſſimos viros*, inquit Vellejus *lib* II. *& Neronem Claudium, & M. Silanum, Sentiumque Saturninum, & Arruntium Actium reſtituit Reipublicæ* At *Saturninus* noluit à *Pompejo* diſcedere, ſed eidem in bello contra *Cæſarem* ſtrenuam operam navavit, quem etiam claſſe atque exercitu amiſſo fugientem, in *Aſiam* uſque ſecutus eſt. Cum vero *Pompejus* terra marique à *M. Titio* premeretur, ac rebus ſuis deſperatis, potentiori reſiſtere per ſummam temeritatem meditaretur, *Caſſius Parmenſis, Nuſidius, Saturninus, Antiſtius, &c. pacti ſibi ipſis fidem, tranſierunt ad Antonium.* Horum auctor Appianus *lib* v. *bel. civ. pag.* 751. Id contigit A. V. 719. Illud plane dubium, num *Saturninus* ante bellum Actiacum, vel poſt profligatum *Antonium*, ad *Cæſarem* acceſſerit. Ceterum *Auguſtus Saturninum* maximis honoribus decoravit; nam ſacerdotio, conſulatu, ac provinciarum maximarum præfecturis eundem ornavit. Conſulatum geſſit A. V. 735. quem hiſce celebrat Vellejus lib. II. *Sentius forte & ſolus, & abſente Cæſare, conſul, cum alia priſca ſeveritate ſummaque conſtantia, vetere conſulum more ac ſeveritate geſſiſſet, protraxiſſet publicanorum fraudes, puniſſet avaritiam, regeſſiſſet in ærarium pecunias publicas; tum in comitiis habendis, præcipuum egit conſulem &c.* Idem in collegium XV. virum cooptatus, biennio poſt V. C. 737. ludis ſæcularibus præſedit, ut ex hoc epigrammate apparet.

LVDI. SAECVLARES. QVINCT 305
IMP. CAESARE. DIVI. F. AVGVSTO
C. SENTIO. C. F. C. N. SATVRNINO
M. CLAVDIO. M. F. M. N. MARCELLO
MAG. XV. VIR
M. FVFIO. M. F. STRIGONE
D. LELIO. D. F. D. N. BALBO

Circa A. V. 746 legatus *Syriam* adminiſtravit, ac in cauſa filiorum *Herodis*, quos intentati parricidii rex idemque pater accuſabat, mitem ſententiam, ac patris pietate dignam pronuntiavit. Bello poſtea *Germanico* A. V 754. exorto, ab *Auguſto* in *Germaniam* legatus miſſus fuit. Scribit Vellejus *lib.* II. Tiberium A. V. 757. cum *Germaniam* cum legionibus ingreſſus, omnem partem aſperrimi belli ſibi vindicaret, *in iis quæ minoris erant diſcriminis, Sentium Saturninum, qui tum legatus patris ejus in Germania fuerat, præfeciſſe: virum multiplicem virtutibus, navum, agilem, providum, militariumque officiorum patientem peritum pariter, ſed eundem ubi negotia feciſſent locum, otium liberaliter lauteque eo abutentem; ita tamen ut cum ſplendidum ac hilarem potius, quam luxurioſum aut deſidem diceres; de cujus viri claro celebrique conſulatu prædiximus.* Cum *Tiberius Cæſar* A. V. 759. bellum Germanicum profligaturus, adverſus *Maroboduum Marcomannorum* regem legionum robur duceret, *Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, exciſis continentibus Hercyniæ ſylvis*, Marobodui regnum invaderet, ex Vellejo *lib* II. Dio etiam *lib.* LV. ad eundem A. Urbis 752. ſcribit: *Honores triumphales C. Sentius Germaniæ præfectus* obtinuit, *quod horum* nempe *Tiberii* ac *Sentii Saturnini*, *metu bis Germani pacem petiiſſent.* Hæc tantum de hoc *Syriæ* præſide *Saturnino* in vetuſtis monumentis inveni. Cum præſes in *Syriam* venit dicitur à Joſepho *libro* XVI. *cap.* 17. *Vir conſularis, multiſque defunctus honoribus.*

Pleraque quæ de hoc *Saturnino* Cardinalis *Baronius* ſcribit in Apparatu, hic in examen vocanda ſunt. Nam *num* 88. ait *Saturninum, Pedanium*, ac *Volumnium* una ſimul *Syriam* adminiſtraſſe; à *Joſepho* vero *Saturninum* ac *Pedanium præſides Syriæ appellatos. Salianus* etiam *tom.* 6. *in titulo* A. M. 4048 ait: *Præſide Syriæ Saturnino & Volumnio.* Et cum *num.* 6. dixiſſet *Herodem* dediſſe literas *Volumnio* & *Olympio* ad *Archelaum* regem *Cappadociæ* perferendas, ait: *Hic Volumnius alius videtur à præſide Syriæ, neque enim ei mandata daret ut ſubdito. Alibi Volumnium magiſtrum militiæ appellat.* Hæc quidem de duobus *Volumniis* recte *Saliano* adnotata; at quod alterum *Volumnium Syriæ* præſidem facit, minus eundem in *Romana* hiſtoria peritum declarat. Ex quibuſdam *Joſephi* dictis viri docti in eam opinionem deſcenderunt, ut *Saturnino Syriæ* præſidi alterum collegam ea in præfectura aſſignarent. Etenim *libro* XVI. *capite* 13 *Saturninum* ac *Volumnium* vocat τῆς Συρίας ἐπιστατῦντας, & *capite* 16. τῆς Συρίας ἡγεμόνας: *Syriæ præſides*, utrobique vertit interpres. At prorſus falſo: nam plane abſurdum eſt *Volumnium* præſidem 106 æquata poteſtate ac imperio, *Syriam* rexiſſe, cum eandem *Sentius Saturninus* adminiſtraret. Fateor bello inſtante binos quandoque proconſules eidem provinciæ impoſitos; etenim *Q. Metellus Pius*, ac *Cn. Pompeius* cum imperio proconſulari bello *Sertoriano Hiſpaniam* obtinuere. Cicero *in decima Philippica* hoc Senatus conſultum præformat: *Senatui placere Q. Hortenſium proconſulem cum Q. Cæpione proconſule, & legatis ſuis provinciam Macedoniam obtinere, quoad eis ex S. C. ſucceſſum ſit.* Et ut de Syria exemplum proferam, Tacitus *lib.* XV. *Annal.*

Annal. ad A. V. 716 ait: *Syriæque executio Cincio, copiæ militares Corbuloni permiſſæ.* Ita in *Syria* civilis juriſdictio penes *Cincium* præſidem erat, militare imperium *Corbulone* ibidem obtinente. Verum provinciis pacatis nuſquam Duumviri æquato imperio una ſimul impoſiti fuere. Nulla vero bella *Syriæ* pacem turbabant, *Saturnino* eandem regente. Itaque unus *Sentius Saturninus* id temporis erat legatus, proprætor *Syriæ*; *Volumnius* vero erat tantum procurator ejuſdem provinciæ; ac diſerte eidem Joſepho *lib.* I. *belli cap.* 17. dicitur Οὐολούμνιος ὁ ἐπίτροπος, *Volumnius procurator.* Apud *Joſephum* voces, ἡγεμών, ἡγεμόνη, ἐπιτροπεύων quandoque ſignificant promiſcue illos, qui magiſtratum in provincia gerunt, eorum munere nequaquam ſpeciali vocabulo deſignato, cum tamen in ejuſdem libris frequenter ſolos præſides, ſeu legatos proprætores exprimant. In laudatis locis juxta priorem ſignificationem eam vocem uſurpavit. Ceterum nuſquam legatum *Syriæ* ἐπίτροπον nuncupavit, hoc enim vocabulo procurator, non vero præſes deſignatur. Quare ceſſat, eodem auctore, omnis hac de re dubitatio, cum *Volumnium* procuratorem poſtea diſerte nuncupaverit. Dio *lib.* LIII. ait: *Imperator etiam* ἐπιτρόπους procuratores (*ſic enim ii vocantur, qui publicos reditus colligunt, certaſque impenſas faciunt*) *in omnes provincias ſuas ac Populi R. ex equitibus alios, alios ex libertis mittit.* *Auguſtus* ſolos equites procuratores deſtinavit; ſub *Claudio* libertis id etiam munus communicatum. Hinc perperam *Saliano* *Volumnius* purus eques *Romanus*, nondum Senator, nedum conſularis, ſub *Auguſto* præſes, hoc eſt, legatus *Syriæ Saturnini* collega fingitur, cum uti ex *Suetonio* dixi, *Tiberius* in reprehenſionem venerit, quod viros non conſulares, quamvis Senatores *Syriæ* præfeciſſet. Jam de *Pedanio Syriæ* præſide, quem *Baronius* alterum ejuſdem provinciæ legatum, collegam *Saturnino* addit, cum *Volumnium procuratorem Syriæ* optime ex *Joſepho* dixiſſet. Hebræus hiſtoricus *lib.* I. *belli cap.* 17. referens judicium *Beryti* habitum in cauſa *Alexandri* & *Ariſtobuli* filiorum *Herodis* ait: *Præſederunt autem Rectores, quibus à Cæſare ſcriptum fuerat, Saturninus, & Pedanius legati, & cum his Volumnius procurator.* Ex his duos ſimul præſides *Syriæ* *Saturninum* ac *Pedanium Baronius* deduxit. Hæc narratio apud *Joſephum* confuſa eſt. Nam poſtea addit: Primum *Saturninum* ſententiam pronunciaſſe mitem illam quidem ac patre dignam; nempe regis filios non videri ſibi capite damnandos. *Idem*, inquit, *etiam duobus legatis viſum eſt, eoſque nonnulli alii ſecuti ſunt. Triſtem vero ſententiam Volumnius dixit, &c.* At in *lib.* XVI. *Antiq. cap* 17. eandem rem narrans, ait: *Et primus Saturninus vir conſularis &c. ſententiam protulit, poſt illum ipſius tres filii, qui legati patris erant, eandem ſententiam tulerunt. Contra Volumnius capite plectendos pronuntiat &c.* Nullum *Pedanium* legatum nominat, ſed tres *Saturnini* filios ejuſdem legatos.
307 At in libro primo belli & *Pedanium* nominat, ac duos tantum legatos. Ille vero libros de antiquitatibus Judaicis ſcripſit poſt libros de bello Judaico, quos appellat in fine *lib.* XX. teſtatus ſe iiſdem finem impoſuiſſe anno XIII. imperii *Domitiani*; libros vero de bello ipſum *Veſpaſianum*, ac *Titum* legiſſe idem affirmat *libro* I. *contra Apionem.* Hanc difficultatem declinarem, ſi diceretur *Pedanius* legatus proprætor *Galatiæ*, vel forte *Ciliciæ* inter judices ab *Auguſto* ſpecialiter deputatus; at narratio *Joſephi* hoc non videtur admittere; etenim *lib.* I. *belli* laudato ait, *Auguſtum Herodi* reſcripſiſſe melius ipſum facturum, ſi convocato prius propinquorum, καὶ τῶν κατὰ τὴν ἐπαρχίαν ἡγεμόνων, & *provinciæ magiſtratuum* concilio, de communi ſen-

A tentia, quid de filiis ſibi ſtatuendum eſſet, accurate diſpiceret. Interpres vertit: *Rectorum provinciæ*; at perperam; nam *Rector* de præſide tantum dicebatur; ita Tacito ſub initium *lib.* II. *Annal.* nominatur *rector Syriæ Creticus Silanus.* *Joſephus* voce ἡγεμόνων, *Romanos* imperium ſupremum & ſubordinatum in *Syria* gerentes deſignavit; quam quidem vocem uno nomine Latine exprimere non poſſumus; cum proprætor, & legati ejuſdem, atque etiam procurator provinciæ eadem deſignentur, qui cum eſſent *Romani* in *Syria* magiſtratus, ideo ea circumlocutione vox illa latius a *Joſepho* uſurpata, Latio donanda eſt. *Pedanius* etiam non legatus provinciæ (is enim unus erat *Sentius Saturninus*) ſed legionis dici poteſt. Cum quatuor fuerint in *Syria* legiones ex Tacito *lib.* IV. *Annal.* imperante *Tiberio*, anno nono principatus ejuſdem; ac totidem etiam ſub exitum *Neroniani* imperii recenſeat *lib.* II. *hiſt.* ſcribens de *Muciano Syriæ* præſide: *Legiones quatuor obtinebat in pace.* Ita tres *Saturnini* filii, ac *Pedanius* quatuor legionum *Syriæ* legati dicantur. Hæc tamen incerta ſunt, & fortaſſis etiam falſa. Imperante *Auguſto*, tres tantum legiones in *Syria* fuiſſe non obſcure colligitur ex Joſepho, qui *lib.* I. *cap.* 12. ait: *Varus cognito ex Sabini literis periculo tertiæ legionis, aſſumptis duabus reliquis (nam tres in univerſum erant in Syria) & quatuor turmis equitum &c.* Igitur ſub *Quinctilio Varo Saturnini* in *Syria* ſucceſſore, tres tantum legiones *Syriæ* præſidio impoſitæ erant ab *Auguſto*. Quartam addidit *Tiberius*, cum bellum ab *Artabano* rege *Parthorum* ob tumultus *Armeniæ* inſtare ſuſpicaretur. Rurſus nec ſingulis legionibus ſinguli legati præerant. Nam ex Strabone *lib.* III. *pag.* 115. Legato proprætori *Hiſpaniæ Tarraconenſis* tres aderant legati, quorum unus cum duabus legionibus *Luſitaniam* tenebat; alter cum unica legione montana ad *Pyrenen* uſque cuſtodiebat; Tertius ſine ulla legione mediterraneos populos pacatos, ac magna ex parte togam indutos Italicam regebat. Vellejus *lib* II. ſcribit L. Aſprenatem *legatum ſub avunculo ſuo Varo* in *Germania* opera *duarum legionum quibus præerat*, exercitum immunem in *Quinctilii Vari* calamitate ſervaſſe. Num filii *Saturnini* fuerint ab ipſomet patre ſuos in legatos adſciti, *Pedanius* vero *Auguſti* decreto cum unica vel duabus legionibus *Phœniciæ* vel *Cæleſyriæ* impoſitus? Hæc, inquam, incerta ſunt; illud autem conſtat *Saturninum* ac *Pedanium* æquato imperio non fuiſſe *Syriæ* præſides, provinciæ præſertim id temporis pacatæ. Ex laudata tamen *Joſephi* hiſtoria *Salianus* rurſus refellitur, qui *Volumnium Syriæ* præſidem ac *Saturnini* collegam putat; etenim in memorato apud *Berytum* concilio, poſt *Saturninum*, ejuſdem legati priori loco ſententiam dixere, poſt quos *Volumnius* judicaſſe dicitur, ut plane appareat, inferiorem fuiſſe ipſis legatis Proprætoris, nedum æqua- 308
tum cum ipſo præſide imperium obtinuiſſe.

Tertullianus lib. IV. contra *Marcionem cap.* 19. probans adverſus Hæreticum Chriſtum hominem natum in carne mortali, ait: *Sed & cenſus conſtat actos ſub Auguſto tunc in Judæa per Sentium Saturninum, apud quos genus ejus inquirere potuiſſent.* *Marcion* ſolum S. *Lucæ* Evangelium admittebat, quod tamen pro arbitrio corrumpebat, duobus prioribus præſertim capitulis reſecatis, in quibus Chriſti Domini nativitas deſcribitur, ut teſtatur S. Epiphanius *cap.* 42. *de Hæreſibus*, ac *Tertullianus* laudatus, qui provocat ad deſcriptionem ſub natalem Chriſti Domini juſſu *Auguſti* factam, in qua Chriſti genus ac parentes aperte deſignari legebantur. In eodem etiam libro *cap.* 7. tradit Chriſtum juxta *Marcionem* repentinum ac prorſus ignotum apparuiſſe: *cujus nemo adhuc certus de tribu, de populo,*

*de domo, de cenſu denique Auguſti, quem teſtem fi-
deliſſimum Dominicæ nativitatis Romana archiva cu-
ſtodiunt.* Hunc autem cenſum in *Judæa* peractum
ſcribit à *Sentio Saturnino*. Hoc *Tertulliani* teſti-
monio mirifice confirmatur ſententia de Natali
Chriſti A. V. 749. Nam hoc anno *Sentius Satur-
ninus Syriam* regebat. At his videtur obſtare S.
Lucas *cap.* 2. ubi ait: *Exiit edictum à Cæſare Au-
guſto, ut deſcriberetur univerſus Orbis. Hæc deſcri-
ptio prima facta eſt à præſide Syriæ Cyrino, & ibant
omnes ut profiterentur ſinguli in ſuam civitatem.* Ad-
dit autem Chriſtum natum, dum B. Virgo ac *Jo-
ſeph* in *Judæam* pergebant, ut profiterentur. Ex
quibus infertur naſcente Domino, *Saturninum* non
fuiſſe præſidem *Syriæ*, ſed *P. Sulpicium Quirinum*.
Baronius *num.* 81. *Apparatus* teſtatur, ſe obſtu-
puiſſe ad *Novatorum veſaniam* affirmantium verba
illa: *Hæc deſcriptio facta eſt à præſide Syriæ Cyrino*,
non eſſe à *D. Luca* conſcripta, ſed ex margine in
textum irrepſiſſe. Hanc tamen veſaniæ notam
ſubire non credidit doctiſſimus *Henricus Valeſius*,
dum in notis ad *cap.* v *lib.* 1. *Hiſt. Euſebii Cæſarien-
ſis* ait: *Ac mihi quidem videtur error in textu Lucæ
irrepſiſſe in Quirinii nomine, & pro Quirinio reſti-
tuendum eſſe nomen Sentii Saturnini.* Ex laudatis
Tertulliani verbis colligit *Tertullianum tempore quoſ-
dam in Evangelio Lucæ pro Quirino Saturninum le-
giſſe.* Hæc tamen opinio falſitatis arguitur ex
Juſtino Martyre, qui in Apologia ad *Antoninum
Pium* ait Chriſtum natum eſſe in *Bethlehem* vico
*Judææ, quemadmodum & ex deſcriptionibus cenſus
acti, qui ſub Quirino primo veſtro in Judæa procu-
ratore ſunt confectæ, intelligere poteſtis. Juſtinus*
vero eſt *Tertulliano* antiquior. Cardinalis *Baro-
nius* pleraque acute excogitavit, ut allati ex *Ter-
tulliano* teſtimonii vim declinaret. Exiſtimat *Sen-
tium Saturninum* à *Tertulliano* nominatum, non fuiſ-
ſe hunc præſidem *Syriæ*, ſed alium qui A. V. 757.
cum *Ælio Cato* conſulatum geſſit, ac in cenota-
phio *Cajano* nominatur, quó conſule poſt luſtrum
à nato Chriſto *more Romano cenſus agebatur*. Ete-
nim, inquit *Baronius*, cum *Tertullianus* non ſatis
exploratum haberet an Chriſtus natus fuerit abſo-
luta deſcriptione alterius luſtri proxime elapſi, an
vero eum eadem adhuc perageretur, recurrit ad
ſubſequens luſtrum, in quo illi conſtabat, tum
Chriſtum, tum ejuſdem parentes deſcriptos fuiſſe.
Hæc ille: Verum hæc reſponſio ex falſa opinione
derivat, in qua ibidem *Baronium* fuiſſe video;
nempe ſingulis luſtris in *Judæa* cenſum peractum.
Nam *Judæa* erat ſub dominio *Herodis* regis, ac
nondum in formam *Romanæ* provinciæ redacta;
cenſus autem in ſolis *Romanis* provinciis perageba-
309 tur, non autem in regnis amicis ac ſociis Populi
R. Tacitus *lib.* VI. *Annal.* ad A. V. 789. ait: *Per
idem tempus Clitarum natio Cappadociæ, Archelao
ſubjecta, quia noſtrum in modum deferre cenſus, pati
tributa adigebatur, in juga Tauri montis abſceſſit.*
Clitæ extincto *Romæ Archelao* A. V. 770. ac *Cap-
padocia* in provinciæ formam redacta, cenſum de-
ferre juſſi, rebellarant. Hinc patet ſub *Archelao*,
quem *Antonius* ac poſtea *Auguſtus* regem *Cappado-
ciæ* impoſuere, eam gentem cenſus non detuliſſe.
At idem *Antonius* ex S. C. *Herodem Judææ* regem
elegerat, quem uti & *Archelaum Cappadocem*, *Au-
guſtus* regnum habere permiſit. Recte *Tacitus*
dixit *noſtrum in modum deferre cenſus*, quod nem-
pe *Romani* imperii, non autem regnorum ea eſſet
conſuetudo. Profecto vir doctiſſimus duo hæc,
quæ diverſa ſunt, *deferre cenſum*, ac *tributum ſol-
vere*, pro eodem minus recte accepit. Poſtquam
Julius Cæſar Gallias ſubegit, inquit Dio *lib.* LIV.
ſingulis menſibus tributum erat Gallis pendendum; at
cenſum diu poſtea deferre coacti ſunt ab *Auguſto*.
Extat hac de re inſigne teſtimonium *Claudii* Im-
peratoris in oratione de civitate *Romana Gallis*
danda, cujus ære quondam inciſæ, extat fragmen-
tum Gruteri pagina 502. Hæc ibi Imperator de
Gallis ait: *Illi patri meo Druſo Germaniam ſubigen-
ti, tutam quiete ſua ſecuramque à tergo pacem præſti-
terant; & quidem cum ad cenſus* NOVO TUM
OPERE ET INADSUETO GALLIIS, *ad bel-
lum avocatus eſſet; quod opus quam arduum ſit nobis
nunc cum maxime, quamvis nihil ultra quam ut pu-
blice notæ ſint facultates noſtræ, exquiratur, nimis
magno experimento cognoſcimus.* Druſus A. V. 742.
in *Germanos* primum movit, qui *Romanorum* fines
irruperant, *quia videbant Gallos jugum ſervitutis
gravatim ferre*, ex Dione *lib.* LIV. Tunc enim pri-
mum Galli *novo tum opere & inadſueto* cenſum pro-
fiteri ab *Auguſto* juſſi fuerant, quamvis ſupra an-
num quadrageſimum in provinciæ formam reda-
cti fuiſſent. Tantum abeſt, ut regna ſuis quæ-
que Regibus ſubjecta, ſociis licet & amicis Popu-
li *Romani*, cenſum per ſingula luſtra deferre co-
gerentur. Sed neque illud verum eſt, quod ſcri-
bit de cenſu per *Syriam* ſingulis quinquenniis acto.
Nam *Auguſtus* tribus ac quadraginta annis, quibus
poſt mortem *Antonii*, unus rei *Romanæ* arbitrium
habuit, *cenſum populi ter egit*, ex Suetonio *cap.* 27.
ac ſemel tantum in *Italia* A. V. 757. cenſum ha-
buiſſe dicitur à Dione *libro* LV. *pauperioribus aciis
qui extra Italiam viverent, omiſſis, ne quid turba-
rum darent.* At *Baronius* extra *Italiam* ſingulis
quibuſque luſtris cenſum actum opinatur, haud
veritus, *ne quid turbarum darent*. Ex verbis *Clau-
dii* Imperatoris palam fit raro per provincias cen-
ſus habitos, quod *opus arduum nimis magno experi-
mento* cognoſceretur. Vix enim ſine periculoſis
tumultibus in *Romanis* provinciis vel ſemel factum
conſtabat. Hinc cum *Judæa* A. V. 759. deporta-
to in exilium *Archelao*, *Romanis* provinciis addita
fuiſſet, ac *Quirinius Syriæ* præſes cenſum in eadem
perageret, *Judas Gaulanites*, teſte Joſepho *lib.*
XVIII. *cap.* 1. ſollicitabat ad defectionem populos,
cenſum nihil aliud quam manifeſtam ſervitutis
profeſſionem dictitans. Igitur erat *novum tum o-
pus & inadſuetum Judæis*, neque unquam ea in gen-
te factitatum. Idem narratur in Actis Apoſtolo-
rum *cap.* V. 37. *Poſt hunc extitit Judas Galilæus in
diebus profeſſionis, & avertit populum poſt ſe, &
ipſe periit, & omnes quotquot conſenſerunt ei, diſper-
ſi ſunt.* At verba illa *in diebus profeſſionis* aperte
indicant tum primitus *Judæos* coactos ab *Auguſto*
per *Quirinium* præſidem cenſum profiteri; eſt e-
nim nota certi ac determinati temporis, quo *Ju-* 310
das Galilæus eos tumultus dedit; nullum autem
certum tempus deſignaretur, ſi ſingulis quinquen-
niis, uti ille arbitratur, cenſus in *Judæa* agi con-
ſueviſſet. Baronius *num.* 87. ait: *Nec, licet ea
provincia à Romanis Herodi ac ceteris Regibus con-
ceſſa eſſet, deſiit tamen aliquando tributum ſolvere;
nam ex Evangelio*, inquit, *compertum eſt eoſdem
Judæos tempore Herodis Regis Romano imperatori
cenſum perſolviſſe.* Matt. 22. *Judæi Chriſtum* inter-
rogant: *Quid tibi videtur, licet cenſum dare Cæ-
ſari, an non?* Et Lucæ XX. *licet nobis tributum dare
Cæſari, an non?* Errat vir alias eruditiſſimus; nam
id temporis *Judæa* non erat regnum, ſed *Romana*
provincia per magiſtratus *Romanos* adminiſtrata,
ac eandem tunc *Pontius Pilatus* procurabat. *He-
rodes* vero *Antipa* non erat *Judæorum* rex, ſed tan-
tum Tetrarcha *Galilææ*, *Lucæ* III. & XXIII. Ita-
que *Judæa* erat provincia tributaria ac *Syriæ* du-
dum addita. At cum *Judæa Herodem* regem ha-
bebat, ejuſque poſtea filium *Archelaum* Ethnar-
cham, nunquam cenſum apud *Romanos* magiſtra-
tus per ſingula quinquennia detulit; immo nec
tributum ullum perſolvit; quamvis *Appianus* in
præfatione, ſolos reges majoris *Armeniæ* immunes
fuiſ-

fuiſſe ſcribat. At ſub *Auguſto* nuſquam hujuſce tributi, quod regna ſocia & amica P. R. ſolverent, mentio in antiquorum monumentis mihi occurrit.

§. XI.

P. Quinctilius Varus *A. V.* 750. Syriæ *rector imponitur.* *C. CÆSAR* à Baronio *inter ordinarios* Syriæ *præſides numeratus. Hæc ſententia non adprobatur. Item nec opinio ejuſdem de annis præfecturæ* Quinctilii. Salianus *literas* Augusti *ad eundem* de Judæa Romanis *provinciis adjicienda, comminiſcitur.*

Ex *Joſephi* hiſtoria conſtat *Sentio Saturnino* ſucceſſiſſe *P. Quinctilium Varum*; ac diſerte *lib.* XVII. *cap.* 7. ait: *Quinctilius Varus ſucceſſor Saturnino miſſus.* Vellejus *lib.* II. ait: *Varus Quinctilius illuſtri magis, quam nobili ortus familia, cum ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore & animo immobilior, otio magis caſtrorum, quam bellicæ aſſuetus militiæ; pecuniæ vero quam non contemptor, Syria, cui præfuit, declaravit; quam pauper divitem ingreſſus, dives pauperem reliquit.* Tacitus *lib.* V. *Hiſt.* ſcribit, mortuo *Herode*, quemdam *Simonem* regium nomen invaſiſſe. *Is à Quinctilio Varo obtinente Syriam, punitus.* Baronius in Apparatu *num.* 86. ſcribit: *A. V.* 748 *præficitur Syriæ totique Orienti C. Cæſar Auguſti filius adoptivus: quo defuncto, nullus alius ſubrogatus reperitur, niſi qui ab Evangeliſta recenſetur, idem qui ſupra Quirinus, idemque dictus Cyrinus.* Et poſt ſex verſus, de Quirinio ait: *Hic autem habuit ſucceſſorem Quintilium Varum, quem eodem auctore* (in margine Dio citatur *lib.* LVI.) *conſtat manſiſſe in eo magiſtratu uſque ad conſulatum Sulpicii Camerini & Poppæji Sabini*, Chriſti Redemptoris XI. *Cui non Quirinus, ut Joſephus habet, ſed M. Ambivius eſt ſubrogatus.* Ita *Baronius Cajum Cæſarem* inter præſides *Syriæ numerat*, cui in provincia defuncto ſucceſſerit *P. Quirinius.* Verum *Cajus* non uni *Syriæ* præpoſi-
311 ſitus fuit, ſed toti Orienti cum imperio proconſulari extraordinario; cum tamen id temporis *Syria* ac reliquæ provinciæ à ſuis præſidibus ordinariis regerentur, ut oſtendi *cap.* 10. Nemo recte *Cæſarem Germanicum* inter ordinarios *Syriæ* præſides numeraret, quod jus ac imperium in *Syria* habuit; nam *Cn. Piſo* id temporis *Syriam* obtinebat, cujus cum *Germanico* diſſenſiones Tacitus *lib.* II. *Annal.* deſcribit. Et quidem dum celeberrimus Annalium conditor à *Joſephi* hiſtoria receſſit, in plures anachroniſmos lapſus eſt; quod aliis dudum adnotatum. Quod enim *Cajum Cæſarem Sentio Saturnino* ſucceſſorem in *Syriam* mittit A. V. 748. ex ſuperius mihi narratis refellitur. Nam *Cajus* A. V. 749. *Romæ* ab *Auguſto* conſule XII. virilem togam accepit, teſte Suetonio *cap.* 26. *in Auguſto.* Idem cum *Herodes* obiit, nondum *Roma* diſceſſerat, ubi etiam degebat A. V. 752. uti ex *Ovidio* monſtravimus. *Quinctilius Varus Syriam* provinciam acceperat, paucis menſibus ante obitum *Herodis* A. V. 750. Διάδοχος μὲν Σατορνίνῳ τῆς ἐν Συρίᾳ ἀρχῆς ἀπεσταλμένος, ut ait *Joſephus lib.* XVII. *cap.* 7. *Succeſſor in regimine Syriæ Saturnino miſſus.* Quos vero in anachroniſmos atque antilogias vir maximus, *Joſepho* duce neglecto, ceciderit, paucis oſtendo. Scribit natum Chriſtum A. V. 751. die 25. Decembris *C. Cornelio Lentulo* & *M. Valerio Meſſalino* Coſſ. quo tempore *Quirinius Syriæ* præſes cenſum in *Judæa* agebat. Quod vero *D. Lucas* in Evangelio ſcribit: *Hæc deſcriptio prima facta eſt à præſide Syriæ Cyrino:* ita num. 88. vocem illam *prima* exponit: *Non ſic eſt accipiendum, ut tunc primum Judæi fuerint deſcripti atque cenſi: ſed primam dixerit reſpectu ſecundæ ſub eodem Præſide factæ, more Romano, quolibet luſtro cenſendo populum. Nec quis ſubinde exiſtimet impoſſibile, ut tam diuturno tempore Quirinus fuerit in provincia. Nam & Quintilium Varum longe majori annorum numero eandem adminiſtraſſe Joſephus teſtatur.* Itaque *Quirinius* cenſum prima deſcriptione agebat A. V. 751. & inito etiam ſequenti 752. Altera deſcriptio poſt luſtrum eidem peracta eſt A. V. 757. *Ælio Cato* ac *Sentio Saturnino* Coſſ. uti fuſius tradit idem Baronius *num.* 91. Concedamus ultro hoc ipſo A. V. C. 757. *P. Quinctilium Varum Quirinii* ſucceſſorem in *Syriam* veniſſe. At *num.* 86. ut proxime recitavi, dixerat: *Quintilium Varum eodem auctore conſtat manſiſſe in eo magiſtratu uſque ad conſulatum Sulpicii Camerini & Poppæi Sabini*, V. C. 762. Hoc *Dio* non adſtruit, ſed ſcribit iiſdem Coſſ *Quinctilium Varum* legatum proprætorem *Germaniæ* cum tribus legionibus ab *Arminio* cæſum. Admittamus eo ipſo anno ex *Syria* in *Germaniam* ab *Auguſto* miſſum. Vix per quinquennium *Varus* ab A. 757. ad A. 762. quo in *Germania* periit, *Syriam* adminiſtravit. Igitur qui fieri poteſt, ut Varus *longe majorum annorum numero Syriam* rexerit quam *Quirinius*, qui bis luſtralem, ut ille ait, cenſum in *Syria* egit? Idem *num.* 88. appellat *Joſephum* ſcribentem *Varum Syriæ* præſidem *uſque ad finem Archelai in eo munere perduraſſe.* Nuſquam hoc *Joſephus* dixit; immo *lib* XVII. *cap.* 15. novennium regni *Archelai* paucis verſibus abſolvit; nec ulla ibidem *Vari* mentio fit. Illud ex eodem conſtat, primum annum Ethnarchiæ *Archelai* concurrere cum exitu anni primi adminiſtrationis *Vari* in *Syria*, ac poſt novennium miſſo in exilium *Archelao*, *Quirinium* in *Syriam* veniſſe. Quare alius inter utrumque præſes *Syriæ* ponendus eſt, quem *Joſephus* non nominavit, ac nobis nuſquam ab aliis ſcriptoribus indicatur. Verum cum *Cajus Cæſar* A. V. 753. in Orientem veniens, anno inſequenti & altero, ante expeditionem in *Armeniam* exercitus in *Syria* rexit, *Quinctilius Varus* eandem provin- 312
ciam præſes ordinarius obtinebat. Interim metachroniſmus *Baronii* corrigendus eſt, qui eum *Varum* è *Syria* evocatum ſcribat A. V. 762. *Sulpicio Camerino* & *Poppæo Sabino* Coſſ. quod repetit etiam in Annal. ad A. Chriſti XI. ejuſdem interitum protrahit in conſulatum *Cornelii Dolabellæ* ac *Junii Silani* V. C. 763. ſcribens ad calcem ejus anni: *Iiſdem conſulibus contigit memorabilis illa Variana clades in Germania &c.* quæ ſane clades à *Dione*, *Vellejo*, ac *Tacito* recitatur ad A. V. 762. *Salianus tom.* 6. *ad A. Mundi* 4052. V. C. 752. *Auguſto* XIII. conſule *P. Quinctilium Varum Syriæ* præſidem in titulo ſcribit, cui magiſtratum continuat in annum Mundi 4061. V. C. 761. *Furio Camillo* & *Sex. Nonio* Coſſ ubi *num.* 5. ait Auguſtum *ad Syriæ præſidem Quinctilium Varum literas & mandata dediſſe, ut Judæam ditionem Archelai provinciæ Syriæ contribueret*; idque Cæſarem ſcripſiſſe teſtatur, *antequam Archelaus Romam proficiſceretur.* In primis interrogatum hominem velim, cur in novennium Syriacam *Vari* adminiſtrationem proroget? In titulo Anni M. 4046. ſcribit: *Præſide Syriæ N. N.* Deinde in titulo A. M. 4047. ait: *Præſide Syriæ Tito.* Debuit ſcribere *Titio*, ut probatum eſt. Tandem A. M. 4048. *Præſide Syriæ Saturnino & Volumnio.* Cur tam avarus erga *Titium*, vix unum annum regiminis eidem in *Syria* concedit, neque vult intercalare; at deinde tam prodigus erga *Quinctilium Varum*, ut per novennium imperium eidem in *Syria* proroget? Id tamen pro arbitrio hiſtoricus ſine teſte in literas miſerit; cur *Auguſtum* turpiſſimæ notæ ſubjicit, qui auditis tantum *Archelai* accuſatoribus, mandatum ſtatim *Varo* dederit, ut *Judæa Archelao* erepta, *Romanis* provinciis

vinciis adjiceretur? *Auguſtus Antiochum* regem *Commagenum* homicidii accuſatum, *ad ſe accivit*, ac in Senatu cauſa cognita, damnatum neci tradidit, ex Dione in fine *lib.* LII. Idem Imperator *Archelaum* regem *Cappadociæ* à ſubditis accuſatum, ad cauſam dicendam compulit, quem à *Tiberio* defenſum, in judicio abſolvit, ex eodem *lib.* LVII. Scribit de *Auguſto* Suetonius *cap.* 33. *Dixit autem jus non diligentia modo ſumma, ſed & lenitate.* Ceterum à *Saliano* auditis tantum accuſatoribus, nondum *Archelai* defenſione intellecta, de dejiciendo ex *Judæa Archelao* literas præcipiti ſententia, ad *Quinctilium Varum* dediſſe dicitur. Hic homo adeo *Joſepho* infenſus eſt, ut cum prænarrata *Joſepho* exſcribenda ſuſcipit, ab ejuſdem hiſtoriæ veritate diſcedat, ſuaſque ſæpe Lectoribus fabulas venditet. Quanto felicius nomini ſuo conſuluiſſet, ſi cum *Joſepho* dixiſſet *Archelaum* à ſubditis apud *Auguſtum* accuſatum, ſtatim per ſuummet procuratorem juſſu *Cæſaris Romam* evocatum; quo ubi venit, *Cæſar auditis ejus accuſatoribus*, & *IPSIUS DEFENSIONE*, *miſit eum Viennam in exilium &c.* Quis illi literas ad *P. Quinctilium*, qui certe ad cum uſque annum in *Syria* non ſubſtitit, revelavit? Quis illarum eidem ſenſum ſeu mandata protulit? Quis univerſam illam belliſſimam hiſtoriam recitavit? Hæc ipſe perinde ac ſomnia reputo. Interim notandum eſt *P. Quinctilium Syriæ* præſidem eadem morte extinctum qua ejuſdem pater *Sex. Quinctilius Varus* ante annum quinquageſimum V. C. 712. poſt pugnam *Philippenſem* interierat. Nam pater dimiſſus à *Cæſare* apud *Corfinium*, ubi quæſtor cum aliis Senatoribus captus fuerat, ex Cæſare *lib.* I. *bel. civ cap.* 23 in *Africa* contra *Curionem* pugnavit, ex *lib.* II. *cap.* 28. *Brutum* poſtea ſecutus, victus in campis Philippicis, ne victorum quidem tentata miſericordia, *liberti*, *quem ad facere coegerat*, *manu*, *cum ſe inſignibus honorum ve-* 313 *laſſet*, *jugulatus eſt.* *P. Quinctilius*, qui *Sexti F. Varus* dicitur in inſcriptione, quam in hac diſſertatione cap. 2. produxi, profligatis ab *Arminio* tribus legionibus, quibus proprætor legatus præerat, *paterni*, *avitique exempli ſucceſſor*, *ſe ipſe transfixit.* De utroque verba ſunt Velleji *libro.* II. At ob amiſſas legiones tanto dolore correptum *Auguſtum* ferunt, teſte Suetonio *cap.* 23. *ut caput interdum foribus illideret*, *vociferans*: *Quinctili Vare*, *redde legiones.* Addit Vellejus: *Caput ejus abſciſſum*, *latumque ad Maroboduum*, & *ab eo miſſum ad Cæſarem*, *gentilitii tandem tumuli ſepultura honoratum eſt.* Hoc ille crudele fatum vitaſſet, ſi *Salianus* ſupra novennium unum tantum annum *Syriacæ* ejuſdem adminiſtrationi adjeciſſet.

§. XII.

P. Sulpicius Quirinius *quando in* Syriam *legatus* Auguſti *venerit.* *Ejuſdem genus ac magiſtratus.* *Inſignis* Montacutii *hallucinatio.* Joſephi *hiſtoria adverſus V. C. defenditur.* *Num* Quirinius *pluries in* Syria *cum imperio fuerit?* *Idem conſularis* Homonadenſium *caſtella fame expugnat.* *Ubinam regio* Homonadenſium *ſita.* *Non erant finitimi* Ciliciæ à Romano *magiſtrata adminiſtratæ*: *ſed* Ciliciæ *aſperæ*, *quæ* Archelao Cappadoci *parebat*, *ac provinciæ Proprætoris* Galatiæ. Uſſerius Quirinium Ciliciæ *proconſulem perperam exiſtimavit.* Strabonis *locus è MS. Mediceo reſtituitur*, *ac* Caſauboni *interpretatio rejicitur.* *Quando* Quirinius Tiberium *apud* Rhodum *adierit.* Salianus *C. CAESAREM indicti in* Syria *cenſus auctorem fingit.* *Cur deſcriptio à* Quirinio *in* Judæa *facta*, *ab Evangeliſta* prima *dicatur?* *Quo anno* Tiberius *æquum cum* Auguſto *imperium in provinciis obtinuerit.* Uſſerii *ſententia rejicitur.* Taciti *locus recte* Lipſio *emendatus.* *Veterum Patrum de anno mortis Chriſti Domini ſententia.* *Docti Recentiores quatuor Paſchata Servatori poſt baptiſmum celebrata*, *minus conſequenter putant.*

MOntacutius, aliique *Quinctilio Varo P. Sulpicium Quirinium* ſucceſſorem in *Syria* præſidem ſubſtituunt; ac ille quidem ſine teſte ſcribit *de Varo num.* 31. *veniſſe in Syriam paulo ante obitum Herodis. Fuit autem præſes per novem fere annos.* Antequam hanc opinionem, aliaſque refello, ex *Joſepho* omnium optimo (Canonicos excipio) rerum Judaicarum ſcriptore *Quirinii* in *Syriam* adventus exponendus eſt. Is ergo in fine *lib.* XVII ſcribit *Archelao Romæ* damnato, atque *Viennam Galliæ* urbem in exilium deportato: *Mittitur à Cæſare Quirinus vir conſularis*, *qui cenſum agat in Syria.* Idem tradit initio *lib* XVIII. Hujus *Quirinii* genus ac geſta paucis recitat Tacitus *lib* III. *Annal.* *Nihil*, inquit, *ad veterem & patriciam Sulpiciorum familiam Quirinius pertinuit*, *ortus apud municipium Lanuvium*: *ſed impiger militiæ*, & *acribus miniſteriis conſulatum ſub Divo Auguſto*, *mox expugnatis per Ciliciam Homo-* 314 *nadenſium caſtellis*, *inſignia triumphi adeptus*, *datuſque rector Cajo Cæſari Armeniam obtinenti*, *Tiberium quoque Rhodi agentem coluerat.* Ejuſdem *Quirinii conſularis prædivitis* meminit in *Tiberio* Suetonius *cap.* 49. *Quirinius* ubi in *Syriam* advenit, in *Judæam* decreto *Cæſaris Auguſti Syriæ* additam, ſtatim ſe contulit, *Archelai* Ethnarchæ facultates in publicum fiſcum relaturus, ſimulque in *Judæa* cenſum acturus. Scribit Joſephus *lib.* XVIII. *cap.* 1. *Tametſi primum ægre ferrent mentionem deſcriptionis*, *non ſunt tamen reluctati pertinaciter*, *parendo auctoritati Pontificis Joazari.* Hinc patet nunquam antea cenſum in *Judæa* peractum, quod pluribus ſuperius oſtendi. Idem hiſtoricus annum cenſus primitus peracti ita deſignat cap. 3. τριακοστῷ καὶ ἑβδόμῳ ἔτει μετὰ τὴν Ἀντωνίου ἐν Ἀκτίῳ ἧτταν ὑπὸ Καίσαρος, *triceſimo ac ſeptimo anno poſt cladem Antonio apud Actium à Cæſare illatam.* *Antonius* victus fuit apud Actium die 2. Septembris A.V. 723. Hinc annus XXXVII. deſinit die 2. Septembris A. V. 760. Dio etiam *lib.* LV. ad A. V. 759. ait: *Herodes Palæſtinus* (Archelaum debuit dicere) *à fratribus accuſatus*, *trans alpes eſt relegatus*, *ac pars ejus ditionis in publicum redacta.* Annus XXXVII. à victoria Actiaca inchoabatur A. V. 759. Ita *Dio*, quod tempus attinet, *Joſepho* ſimiliter loquitur. *Baronius* ad annum Chriſti 16. ait: *Dio res Judæorum à Joſepho hiſtorico mutuatus creditur.* Id tamen falſum eſſe patet, tum quod *Dio* in nomine errat; tum quia ſcribit illum à fratribus accuſatum; at *Joſephus* ne quidem verbum de fratribus faciens, narrat illum tam à primatibus *Judæorum*, quam *Samaritarum* delatum apud *Cæſarem*; tum denique quia *Dio* ait partem ditionis ejuſdem in publicum redactam; at *Joſephus* univerſam ejus ditionem *Syriæ* contributam teſtatur. In unico tantum verſu tanta *Dionis* à *Joſepho* diſcrepantia palam demonſtrat eam hiſtoriam neutiquam è *Joſephi* libris excerptam. Itaque annus Urbis 760. primus fuit *Syriacæ* adminiſtrationis *Quirinii.* Hinc cum *Quinctilius Varus* A. V. 750. in *Syriam* venerit, unus ſaltem medius inter utrumque ignotus adhuc nobis præſes *Syriam* tenuit; neque enim pleno decennio ſub *Auguſto* præſides in nobiliſſima provincia cum imperio detinebantur, juxta illud eidem à *Mæcenate* ſuggeſtum apud Dionem *lib.* LII. *neque minus triennio in provinciis*, *neque plus quinquennio magiſtratum obirent.* Fere indignor *Joſepho*, quod *lib.* XVII. *cap.* 15. decem tantum omnino verſibus novennium Ethnar-

narchiæ *Archelai* abſolverit, ac toto eodem capite diffuſe narret duo ſomnia *Archelai*, cujuſque uxoris *Glaphyræ*; ſiquidem ſi pauca quædam de ejuſdem geſtis ibidem inſeruiſſet, non modo *Syriæ* præſides, verum pleraque alia ſcitu digna ad poſteros tranſmiſiſſet.

Montacutius recte ait *Quinctilium Varum paulo ante obitum Herodis* in *Syriam* veniſſe, *num.* 31. *Appar.* IV. & ex *Joſepho* aperte patet. Nam *Antipater Herodis* filius, cum *Romam* navigavit, *Sentium Saturninum* in *Syria* præſidem reliquerat; cum vero ſeptimo poſtea menſe in *Palæſtinam* rediit, *Quinctilium Varum Saturnino ſucceſſorem miſſum*, ut ait *Joſephus*, *Hieroſolymis* invenit; ſtatimque parricidii intentati reus in carcerem conjicitur, ac paullo poſt tum idem interficitur, tum *Herodes* quinto poſtea die à cæde *Antipatri*, & regnandi ac vivendi finem fecit. At ſi *Herodes* obiit, ut ait *Montacutius* anno Urbis 756. à parilibus, paullo ante tempus Paſchale, ac *Varus*, ut idem ait, *fuit præſes per novem fere annos*, idem
315 *Varus* deſinente Autumno A. V. 755. in *Syriam* venit, ac proinde annus nonus ejuſdem magiſtratus in *Syria* inchoatus fuit A. V. 763. quod etiam regimen continuavit ineunte anno ſequenti, *ut per novem fere annos* in provincia ſubſtitiſſe dici poſſit; ſiquidem *Antipater* ſeptem *Romæ* menſes moratus novum poſtea *Syriæ* præſidem *Varum* offendit. *Montacutius* in proxima pagina num. 28. ſcribebat, *Baronio* jactanter inſultans; *Quinctilium Varum ex communi omnium hiſteriarum conſenſu* periiſſe in *Germania* in conſulatu *Camerini* ac *Sabini* A. V. 762. *Periit ergo*, inquit irridens Baronium, *in Germania eo anno, quo Judæam adhuc præſes adminiſtrabat. Quod non potuit aliter fieri, niſi per diſpoſitos equos, de Syria in Germaniam advolaſſet.* Tu ipſe, ò bone, ſcribis *Quinctilium Varum* A. V. 762. in *Germania* extinctum, quem tamen A. V. 763. adhuc Præſidem in *Syria* facis; quod ne quidem per diſpoſitos equos fieri poteſt, ſed tantum ſi ex Acheronte *Quinctilii* Manes in vitam revoces, vel cæſi hominis larvam *Syriæ* præſidem imponas. Et quidem in margine ſcribis: *Prodigioſus error Baronii*, quo tamen longe prodigioſius tuum erratum eſt. Doctiſſimus Cardinalis ſcribit A. V. 762. ex *Syria Varum* revocatum, anno inſequenti in *Germania* eum legionibus periiſſe. Ejus metachroniſmum ſuperius oſtendi. At quid prodigioſi erroris continet, ſi dicamus ineunte vere A. V. 762. *Varum* è *Syria* revocatum, *Romam* veniſſe, ac ſtatim juſſu *Auguſti* in *Germaniam* profectum, incumbente Autumno amiſſo exercitu, extinctum fuiſſe? Scribit Vellejus *lib.* II. *cap.* 117. de eodem Varo: *mediam ingreſſus Germaniam &c. trahebat æſtiva*, tanta quidem in ſpeciem ſimulata provincialium pace, *ut ſe prætorem urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præeſſe crederet.* Idem *Vellejus* ait paulo ſuperius *cap.* 115. *Illa æſtas maximi belli conſummavit effectus*; nam *Daoriſos* & *Deſiates Dalmatiæ* populos pene inexpognabiles *Tiberius* Cæſar evertit; tum laudatis ducibus qui eo bello *Dalmatico* ſtrenuam operam navaverant, ait: *Cum intra quinque tanti operis dies, funeſtæ ex Germania epiſtolæ, cæſi Vari, trucidatarumque legionum trium &c.* Itaque exacta æſtate *Varus* in *Germania* interiit. Hæc plane oſtendunt, perperam prodigioſi erroris *Baronium* incuſari. Illud etiam hic mihi notandum eſt *Montacutium* in editis poſtea Originibus Eccleſiaſticis mortem *Herodis* biennio anticipare. Nam *par.* 1. *num.* 169. ſcribit mortuum *Herodem* non anno Urbis 756. quod dixerat in apparatu; ſed A. V. 754. *Cajo Cæſare* & *L. Paullo* Coſſ. Ita ubi ſemel à vera *Joſephi* narratione diſceſſit, portenta loquitur; hanc, illam chronologiam figit, refigit, variat, mutat, ut ſane fabulas pro arbitrio vendere, non rectam temporum doctrinam ex vetuſtis ſcriptorum tabulis deductam, tradere videatur. Itaque *Montacutius* perperam *Archelai* relegationem, ac *Quirini* in *Syriam* adventum protrahit in A. V. 764. Et ſane incredibile videtur *Joſephum* ignorare potuiſſe annum, quo *Quirinius* cenſum in *Judæa* peregit, cum Principes *Hieroſolymis* eſſe defierint, *Romanis* magiſtratibus ad *Judæos* regendos à *Cæſare* deſtinatis. Idem *Joſephus* teſtatur initio libri de vita ſua, ipſius patrem natum eſſe anno poſtremo principatus *Archelai*, ſe vero anno primo *Caji Caligulæ*, nempe anno triceſimo poſt relegatum *Archelaum* ac *Quirinii* in *Judæam* adventum, ut plane a pluribus oculatis teſtibus intelligere potuerit, quo anno propriis Principibus amiſſis, à Procuratoribus Cæſaris *Judæa* primum cœperit adminiſtrari. Porro ex ipſis Procuratoribus qui vivente *Auguſto*, in *Judæam* miſſi ſunt, non obſcure inferri poteſt eundem *Montacutium* errare, dum *Quirinii* adventum ſtatuit ad 316
A. V 764. Nam in eodem *Apparatu* IV. *num.* 43. ſcribit cum *Joſepho Coponium* primum *Judææ* procuratorem cum *Quirinio* in *Syriam* veniſſe, addit num. 44. *Quamdiu Coponius in provincia fuit, non liquet: è Joſephi Antiq.* 18. 3. *probabile eſt non multos annos fuiſſe cum imperio.* Demus tantum imperium biennii, ut qui juxta *Montacutium* in provinciam venit A. V. 764. *Romam* redierit A. V. 766. *M. Ambivio* ſucceſſore accepto, cui poſtea ſubrogatus fuit ab *Auguſto*, teſte *Joſepho*, Annius Rufus, *quo procuratore in Judæa moritur Auguſtus*; quæ itidem ille ſcriptor cum *Joſepho* affirmat. At *Auguſtus* deceſſit A. V. 767. quo anno *M. Ambivius Judæam* obtinebat, non autem *Annius Rufus*. Hactenus contra *Montacutium* diſputatum.

Joſephus, quod ejuſdem hiſtoriam de *Quirinio* attinet, à nemine ſeverius exceptus fuit, quam à *Baronio* non modo in Apparatu, verum etiam cum ſecundis curis priorem Annalium tomum doctior ſui ipſius cenſor corrigeret. Etenim in appendice in calce *tomi* X. repoſita, & poſterioribus editionibus ad A. Chriſti III. inſerta accuſat *Joſephum adeo delirantem de tempore ejuſdem præfecturæ Quirini, quam non ante annum à Chriſto nato XVI. ponit, exacto jam à regno Archelao, ſub Tiberio Imperatore contra ipſam Evangelicam veritatem.* Sed immerito *Joſephus* vapulat, cui non poſſum non advocationem commodare, ne & ipſe qui eundem ea in re ſecutus ſum, *delirare* cenſear. *Joſephus Quirinii* præfecturam, ac cenſum ab eodem in *Judæa* habitum contigiſſe ſcribit anno XXXVII. poſt Actiacam victoriam, quæ cum acciderit, uti prænotavi, A. V. 723. *Quirinii* præfectura ponitur A. V. 760. à quo anno *Auguſtus* per ſeptennium imperavit. At *Baronius* mortem *Herodis* ad annum Chriſti VIII. ſtatuit ab Urbe condita 759. *M. Æmilio Lepido* & *L. Arruntio* Coſſ. ab Actiaca victoria XXXVI. tum ſi novennium integrum Ethnarchiæ *Archelai* addatur, habetur A. V. 768. quo ante annum *Auguſto* demortuo, *Tiberius* rei *Romanæ* arbitrium tenebat. Non eſt hæc *Joſephi* de annis regni *Herodis* ſententia; hic enim *Herodem* ait deceſſiſſe 34. anno à morte *Antigoni*, ab accepto regno à *Romanis* 37. nempe A. V. 751. uti cap. 6. fuſius oſtendi. Itaque optime *Joſephus* ſcripſit, neque juxta abs ſe deductos calculos errat. At ſi *Baronii* ſupputationem ſequeretur, plane deliraret; cum finis principatus *Archelai* ſub *Tiberio* ea ratione contigiſſet. Addit Baronius: *Sicque contra Joſephi deliria certo apparet ſub Auguſto imperato-*

re, vivente Herode ſeniore, reperiri duplicem, imo triplicem Quirinii in Syria præfecturam, primam poſt conſulatum ipſius, quæ exemplo aliorum potuerit eſſe prolixior, ſecundam cum Cajo ipſi inhærente Rectore, tertiam poſt ejus mortem, cum eam ſolus adminiſtraret. Hinc ait deſcriptionem, quæ Lucæ 2. *primo* dicitur *facta à præſide Syriæ Cyrino*, eidem peractam, cum *Cajo* defuncto, ſolus *Syriam* adminiſtraret. In *Apparatu num.* 86 ſcribit: *Cajum Cæſarem Syriæ* totique Orienti præfectum, *quo*, inquit, *defuncto nullus alius ſubrogatus reperitur, niſi qui ab Evangeliſta recenſetur, idem qui ſupra Quirinus, idemque dictus Cyrinus. Salianus* ad A. Mundi 4052. V. C. 752. ait deſcriptionem, cujus Lucas in *Evangelio* meminit, à *Cajo Cæſare* in *Syria* cum imperio degente, publicatam, *ut majores pecuniæ in bellum Parthicum cogerentur*; in ſcholiis vero ad eundem annum prænarrata avaritia *M. Lollii*, addit: *Iſtius ergo fortaſſis avaritia edictum Cajo perſuaſum fuerit, quod tamen ille ſucceſſori Cyrino agendum reliquit.* Ex 317 in titulo ejuſdem anni ſcribit: *Præſide Syriæ Quinctilio Varo & Cyrino.* Saliani errorem paucis refello. Cum cenſus à *Romanis* in provinciis agebatur, nihil pecuniæ à deſcriptis exigebant, ſed eo tantum fine cenſum faciebant, ut *nihil ultra, quam ut publicæ notæ eſſent facultates, exquireretur*, ex *Claudio* Imperatore in orat. ne pro civitate *Gallis* danda. *M. Lollius* uti ex *Velleio* ac *Suetonio* oſtendi *cap.* 14. obiit A. V. 755. quo anno juxta *Salianum* Chriſtus erat trimus; igitur *Quirinius Lollii* ſucceſſor non peregit deſcriptionem, quæ naſcente Domino facta eſt; ſed antequam *Lollius* è vita decederet. Jam ad arcem cauſæ deſcendo. Ex cenotaphio *Piſano Caji* conſtat eundem obiiſſe *Sex. Ælio Cato* ac *C. Sentio Saturnino* Coſſ. A. V. 757. die 21. Februarii. Quare ſi *Quirinius*, quod ait *Baronius*, cenſum egit, cum ſolus poſt mortem *Caji Cæſaris Syriæ* præeſſet, Chriſti Domini Natalis pleno quinquennio poſterior eſt eo anno, cui à *Baronio* alligatur, nempe Urbis conditæ 751. Si hanc inſignem inſcriptionem, adhuc latentem, inſpicere potuiſſet, in eam opinionem neutiquam deſcendiſſet. Hinc etiamſi eidem concedatur *Quirinium* poſt *Caji Cæſaris* mortem *Syriam* rexiſſe, hoc nihil facit ad deſcriptionem, cujus mentionem facit Evangeliſta. Nec minus juvat ſecunda præfectura *Quirinii cum Cajo ipſi inhærente rectore*. Nam cum *Cajus* in *Syriam* venit, non *Quirinium*, ſed *M. Lollium* ſuæ juventæ rectorem ab *Auguſto* impoſitum habebat, ex Suetonio *cap.* 12. *in Tiberio*. Vellejus oculatus teſtis *lib.* II. *de M. Lollio* ſcribit: *quem veluti moderatorem juventæ filii ſui Auguſtus eſſe voluerat.* Miror virum eruditiſſimum hunc priorem *Caji Cæſaris* rectorem non adnotaſſe. *Quirinius* à Tacito *lib.* III. dicitur *datus rector Cajo Cæſari Armeniam obtinenti. Cajus* anno tantum V. C. 756. *Armeniam* obtinuit; anno enim ſuperiori 755 ex Seneca *cap.* 34. *de conſolatione ad Polybium*, adhuc erat in apparatu belli *Parthici*, eodemque anno, vere ineunte, pace ab illo cum *Parthis* facta, *M. Lollius* a rege *Parthorum* in colloquio cum *Cajo Cæſare* habito, multorum criminum accuſatus, ac *Caji* amicitia ſibi interdicta, ſponte an fato deceſſit, hæc ſuperius demonſtrata ſunt. Quare cum *Quirinius* A. V. 756. rector *Caji* juventæ impoſitus fuerit, etiamſi tunc *Syriæ* dicatur præfuiſſe, neutiquam eo anno facere potuit deſcriptionem, cujus meminit S. Lucas in *Evangelio*. Immo *Cajus* A. V. 752. qui à *Baronio* primus nati Chriſti adſtruitur, nondum in *Syriam* ad bellum contra *Parthos* adminiſtrandum venerat, quod itidem oculatus teſtis Ovidius *libro primo de arte* ipſi auctori exitiali aſſirmat.

Jam prima *Quirinii* in *Syria* præfectura, quam doctiſſimus Annalium Eccleſiaſticorum conditor ſeptemdecim annorum ſpatio priorem facit, quam à *Joſepho* ponatur, in examen vocanda eſt. In *apparatu num.* 85. ſcribit Quirinium *lib* III. *Annal.* Taciti, *poſt conſulatum* quem geſſit A. V. 742. collega M. Valerio Meſſalla, *mox debellaſſe per Ciliciam caſtella Homonadenſium, ac ſic inſignia meruiſſe triumphi.* Tum num. 86 ſtatim ita ratiocinatur: *At dubium non eſt, illos conſuevisse in provinciis bella gerere, qui illis præeſſent proconſules, ſive præſides: nec ulla dubitatio eſt, ſub provincia Syriæ Ciliciam eſſe redactam; quibus rationibus fateri opus eſt, Quirinium in Syriam præſidem miſſum poſt ſuum conſulatum anno ab urbe condita ſeptingenteſimo quadrageſimo tertio.* Hæc ille. In primis falſum eſt ſub Cæſaribus, illos ſemper in provinciis bella geſſiſſe, qui eiſdem præeſſent. Nam cum *P. Licinius Mucianus* præſes *Syriam* 318 cum quatuor legionibus obtineret, bello contra *Judæos* gerendo præfectus fuit *Fl. Veſpaſianus*; quamvis *Judæa* una eſſet ex provinciis *Syriæ*, ejuſque præſidi ſubjecta. Scribit *Tacitus* inſtante *Syriæ* bello Parthico: *Syriæque exercitus Cincio, copiæ, militares Corbuloni permiſſæ. Lib.* XV. *Annal.* Hæc exempla tantum adduco, quæ *Syriæ* præſides attinent. Rurſus falſum eſt *Ciliciam* ſub provincia *Syriæ* redactam fuiſſe, uti fuſius oſtendi cap. 11. Immo ipſe Baronius ad A. Chriſti 46. *Claudii* Imperatoris quartum, ſcribit in actis Apoſtolicis *Sergium Paulum Cypri* rectorem appellari proconſulem, *quod Ciliciam provinciam proconſularem adminiſtrabat*; Cyprus enim *ſæpe honoris cauſa data eſt adminiſtranda Ciliciæ proconſuli.* Hæc ibi num. IX. Denique falſo aſſeritur *Quirinium* poſt geſtum in Urbe conſulatum, ſtatim *Syriam* cum legionibus obtinuiſſe; nam Mæcenas inter cetera politica documenta, hoc *Auguſto* inſinuaſſe dicitur à Dione lib. LII. *Neque magiſtratus tempore, nec ſtatim ab eo, ſed interpoſito quantum ſingulis ſatis videbitur, tempore, arma eis committes; nam mitiores eo efficientur, ſi aliquandiu privatim poſt geſtum magiſtratum vixerint.* Hoc vero *Auguſtum* reapſe executum teſtatur *Suetonius* cap. 36. ſcribens auctorem illum fuiſſe, *ne magiſtratus depoſito honore, ſtatim in provincias mitterentur.* Hinc *Titium*, *Saturninum*, *Varum*, poſt plures annos à geſto conſulatu, in *Syriam* miſſos vidimus. Denique A. V. 743. ex Suetonio ac *Joſepho M. Titium* præſidem fuiſſe oſtendi, ut nullus plane ibidem *Quirinio* id temporis locus eſſe potuerit, niſi Duumviros ejus provinciæ præſides fingamus.

Sed nec expeditio *Quirinii* contra *Homonadenſes* eundem id temporis *Syriæ* præſidem deſignat. Nam *Homonadenſes* non modo longius à *Syriæ* confiniis aberant: verum etiam ultra ipſam erant *Ciliciam*, quæ *Romanis* parebat. Strabo lib. XII. *pag.* 392. cum *Piſidiam* deſcripſiſſet, ait: *Supra hos omnia jam montana Catennenſes finitimi Selgenſibus, & Homonadenſibus.* Et paullo inferius, cum dixiſſet *Amyntam* regem *Galatiæ* regiam ſibi in Iſauria condidiſſe, ait: *Cumque in eodem loco novum moliretur murum, ad finem opus non perduxit, ſed eum Cilices per inſidias interceptum occiderant, cum in Homonadenſes impetum feciſſet. Cum enim Antiochiam Piſidiæ conterminam haberet conatus eſt eos exſcindere, qui è Tauro in iſtam regionem, quæ Phrygiæ erat ac Ciliciæ, excurſiones faciebant. Itaque cepit multa caſtella nunquam antea expugnata, de quibus etiam Cremna fuit. Sandalium autem ne tentavit quidem, ſitum inter Cremnam & Sagalaſſum. Cremnam colonia Romanorum occupavit, Sagalaſſus ſub eo eſt Romanorum præfecto,*

cto, qui Amyntæ regnum gubernat univerſum &c. Ceterum Amyntas Cremna capta, cum in Homonadenſes expeditionem feciſſet, ipſorum quoque tyrannum ſuſtuliſſet, dolo uxoris captus interiit. Ex his ſitus *Homonadenſium* intelligitur; erant enim intra *Tauri* juga in confiniis aſperæ *Ciliciæ* mediterraneæ, qua *Piſidiæ* ac *Lycaoniæ* conjungitur. Hinc idem Strabo *lib.* XIV. *pag.* 467. refellens *Apollodorum*, qui *Cilicas tantum maritimos* commemoraſſet, ait: *Atqui ſub Antipatro ſunt Derbæo, & Homonadenſes, aliique plures Piſidis contermini,*

Qui mare non norant, neque ſalſos addidicerunt
Eſſe cibos,

quo ponentur? *Homonadenſes* vero etiam *Iſauriæ* finitimos fuiſſe teſtatur. Plinius *lib.* V. *cap.* 27. cum *I-*
319 *ſauriam* deſcripſiſſet, ait: *Simili modo omnibus, qui eadem compoſuere* (*Strabonis* libros geographicos *Plinius* non legit) *ignorata eſt illi contermina gens Homonadum, quorum intus oppidum Homona: cetera caſtella* XLIV *inter aſperas convalles latent.* Supra *Homonadenſes* a *Tauro* excelſa montium juga verſus Septentrionem ſurgunt, Antitaurum appellant. In ſubſcriptionibus Synodi Calchedonenſis *act.* 6. legitur: Τύραννος ἐπίσκοπος πόλεως Ὁμοναδῶν: *Tyrannus Epiſcopus civitatis Homonadum.* In Latinis autem ſubſcriptionibus quas è vetuſto codice *Romæ Sirmondus* vir eruditiſſimus exſcripſit, *tomo* IV. *Concil. edit.* Labbei *pag.* 791. *Tyrannus Imadunenſis* (*Homonadenſis* legendum) inter Epiſcopos *Lycaoniæ* nominatur. Et *tomo* II. *pag.* 959. Synodum primam C. P. in Latinis codicibus dicitur inter Epiſcopos *Lycaoniæ* ſubſcripſiſſe *Cyrillus Homonadenſis.* *Auguſtus* occiſo *Amynta*, cui *Galatia, Piſidia, Lycaonia, Iſauria*, atque aſpera *Cilicia* parebant, uti *cap.* 11. oſtendi, ejuſdem regnum in provinciæ formam redegit, *M. Lollio* proprætore iiſdem provinciis impoſito; aſperam tamen *Ciliciam* maritimam *Archelao* Regi *Cappadociæ* donavit, quod ibidem ex *Strabone* ac *Dione* monſtravi. Strabo *lib.* XII. *pag.* 368. loquens de *Cappadociæ* præfecturis ait: *His adjecerunt Romani undecimam præfecturam de Cilicia, quæ ante Archelaus fuit circa Caſtobula & Cybiſtra uſque ad Antipatri Derbem prædonis.* Porro *Homonadenſes* erant finitimi ditioni *Antipatri Derbæi*, quæ eſt urbs *Lycaoniæ*. *Cybiſtra* erant in confiniis *Cappadociæ* & aſperæ *Ciliciæ* cis *Taurum*, ex *Cicerone epiſt.* 4. *lib.* XV. *familiarium.* Ex his patet *Homonadenſes*, imperante *Auguſto*, non fuiſſe finitimos *Cilicibus*, qui à peculiari proprætore regebantur, ſed inter utroſque ad meridiem jacuiſſe ditionem, quam à *Cilicia* avulſam, *Auguſtus Archelai Cappadociæ* regno adjecerat, ad Occidentem vero confines fuiſſe provinciæ, quam obtinebat, mortuo *Amynta*, proprætor *Galatiæ*. Cum vero *Homonadenſes Piſidiam* ac *Lycaoniam*, ac ditionem *Archelai* populabundis agminibus frequenter infeſtarent, *Auguſtus* ad eoſdem debellandos, *Quirinium* cum exercitu miſit, cui & auxiliares copias *Archelaus* addidit. Etenim cum proprætor qui *Amyntæ* regnum adminiſtrabat, nullum exercitum in provincia haberet, legatus cum imperio proconſulari deſtinandus fuit. Non tamen auſim affirmare *Quirinium* id temporis fuiſſe legatum proprætorem *Galatiæ*; nam cum *Auguſtus* illuc, cum primum *Amyntæ* regnum in formam provinciæ redactum fuiſſet, deſtinaverit A. V. 729. *M. Lollium* proprætorem, qui anno poſtea V. 733. conſulatum geſſit, palam fit non viros conſulares, ſed equites fuiſſe eam in provinciam miſſos. Verum ingruente bello, quod extra *Ægyptum* numquam ab *Auguſto* Equitibus adminiſtrandum committebatur, *Quirinius* vir conſularis eas provincias cum imperio proconſulari obtinuit, & *Auguſtus* pro belli neceſſitate contra *Homonadenſes*

A qui ex *Strabone* ejuſdem temporis ſcriptore, *putabantur inexpugnabiles*, quod altiſſimis ac præruptis undique montibus cingebantur, virum conſularem non provinciæ, ſed exercitus adminiſtrandi cauſa, in *Galatiam* miſit. Uſſerius anno V. ante epocham vulgarem Chriſti *pag.* 530. *Quirinium Ciliciæ* proconſulem facit, cum bellum contra *Homonadenſes* geſſit. At *Cilicia* ut *cap.* 11. dixi, ditione *Archelai* regis *Cappadociæ* ab *Homonadenſium* confiniis ſeparabatur; unde illud bellum ad proprætorem *Lycaoniæ* ac *Piſidiæ* ſpectabat, à quo tamen quod uti dixi, Equeſtris ordinis erat, geri non poterat. Cum vero *Quirinius* 320
B cum proconſulari imperio in provinciam *Lycaoniam* veniſſet, ac anguſtos montium anfractus valido barbarorum præſidio infeſſos ſuperare non poſſet, diuturniori obſidio *Homonadenſes* expugnavit. Strabo *lib.* XII. *pag* 392. *Ipſos*, inquit, *Quirinius fame expugnavit, ac quater mille viros vivos cepit, eoſque vicinis urbibus collocavit, regione vacua hominum vigentis ævi relicta.* Ejus victoriæ gratia ornamenta triumphalia, teſte *Tacito*, accepit. *Caſaubonus Cyrini* caſtra commemorat ex Strabone *lib.* XII. *pag.* 371. ſcribens *Mazacum*, quæ *Cæſarea Cappadociæ* Metropolis poſtea dicta eſt, diſtare *à Ciliciis portis itinere ſex dierum* (*&*
C *Cyrini caſtra per Tiana quæ medio ſita ſunt itinere*) *à Cybiſtris* CCC *ſtadiis.* Græce ſic illam parentheſim legit: καὶ τὸ Κυρίνου στρατόπεδον διὰ Τυάνων. Cum hæc primum legi putabam me inveniſſe locum, in quo *Quirinius* caſtra metatus fuiſſet; ſed quod obſcuriorem ſenſum ea parentheſis reddebat, conſolui codicem MS. Laurentianæ Bibliothecæ, ex quo errorem *Caſaubono* admiſſum cognovi; ſiquidem ibidem legitur: καὶ τὸ Κύρου στρατοπέδου διὰ Τυάνων: nempe: *& à Cyrini caſtris per Tiana &c.* uti recte noſter *Guarinus* olim legit. Et quidem non *Cyrini*, ſed *Cyri Perſarum* regis caſtra ibidem recenſeri certum eſt ex Arria-
D no *lib.* 1. *de expedit. Alexandri* ſcribente: *Ipſe ad anguſtias aditus, qui Ciliciam aperit, contendit, cumque ad caſtra Cyri, qui cum Xenophonte erat, veniſſet, ut pylas* (hoc eſt, *portas*) *valido præſidio inſeſſas vidit &c.* Geographi etiam prope portas Ciliciæ *caſtra Cyri* deſignant. Annus autem quo *Quirinius* expeditionem contra *Homonadenſes* fecit, nec à *Strabone*, nec à *Tacito* deſignatur. Hic tamen ait: *Conſulatum ſub Divo Auguſto, mox expugnatis per Ciliciam Homonadenſium caſtellis, inſignia triumphi adeptus, datuſque rector Cajo Cæſari Armeniam obtinenti, Tiberium quoque Rhodi agentem coluerat, quod tunc patefecit in Senatu.* Si
E *Quirinius* ea obſequia coram, quod tamen incertum eſt, non vero per literas *Tiberio* apud *Rhodum* degenti præſtitit, idemque reverſo in Urbem *Tiberio*, rector *Cajo* impoſitus fuerit, ut aperte monſtratum eſt, apud *Rhodum* honoris & obſequii cauſa *Tiberium* inviſit intra A. V. 748. & 755. quo temporis ſpatio *Tiberii* apud *Rhodum* receſſus concluditur. Scribit *Vellejus* omnes qui proconſules legatique in tranſmarinas provincias veniebant, *Tiberii* ſalutandi gratia, *Rhodum* acceſſiſſe, eique faſces ſuos ſubmiſiſſe; & Suetonius *cap.* 12. *Nemine*, inquit, *cum imperio, aut magiſtratu tendente quoquam, quin diverteret Rhodum.* Ita *Qui-*
F *rinius* ad bellum cum imperio extraordinario contra *Homonadenſes* miſſus, *Rhodum Tiberio* ſalutationis officia perſoluturus, divertit.

Cardinalis *Baronius Quirinium* diu ante A. V. 760. præſidem *Syriæ* adſtruit, quod diſerte ſcribit S. *Lucas cap.* 2. Chriſtum Dominum natum fuiſſe, cum juſſu *Auguſti* univerſus Orbis deſcriberetur; *Hæc*, inquit S. Evangeliſta, *deſcriptio prima facta eſt à præſide Syriæ Cyrino.* Igitur diu ante annum V. C. 760. *Quirinius* fuit præſes

Syriæ. Jam dixi cum doctiſſimis recentioribus Chriſtum Dominum natum eſſe A. V. 749. die 25. Decembris, quo ſane tempore *Sentius Saturninus Syriam* adminiſtrabat. Hinc plures eruditi viri dicunt *Quirinium* cum imperio extraordinario in *Syriam* miſſum, ad cenſum peragendum. Nam cum eo anno pax toto *Romano* imperio floreret, *Auguſtus* decrevit univerſorum, qui vel ſubditi,
321 vel ſocii eſſent populi *Romani*, numerum ac facultates noſcere. Hinc *Lucæ* II. dicitur: *Exiit edictum à Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur univerſus Orbis.* Ex hac ille poſtea deſcriptione breviarium confeciſſe putant, in quo, ut ait Tacitus *libro primo Annal. opes publicæ continebantur, quantum civium, ſociorumque in armis: quot claſſes, regna, provinciæ, tributa, aut vectigalia, & neceſſitates, ac legiones, quæ cuncta ſua manu perſcripſerat Auguſtus.* Cum vero *Quirinius* vir conſularis id temporis in Oriente degeret, ac bellum contra *Homonadenſes* feliciter confeciſſet, eundem in *Syriam* cum extraordinario imperio miſit, ut tum ibidem, tum in *Judæa* quæ gens erat ſocia & amica P. R. cenſum perageret. Quamvis vero eo anno *Sentius Saturninus Syriam* adminiſtraret, *Quirinius* ob recentem victoriam tota *Aſia* celebratus, deſcriptioni faciendæ præpoſitus fuit. Tacitus *libro* 1. *Annal.* A. V. 767. *Regimen*, inquit, *ſummæ rei penes Germanicum, agendo Galliarum cenſui, tum intentum.* Et poſtea ad annum Urbis 769. ſub initium libri II. de eodem Germanico ait: *Igitur huc intendit miſſis ad cenſus Galliarum P. Vitellio & Cantio.* At *Germanicus* id temporis non erat legatus ordinarius *Galliæ*, ſed ſummo cum imperio ad cenſus in *Gallia* accipiendos ab *Auguſto* deſtinatus. Ita etiam *Romæ* cenſus non à conſulibus, neque prætoribus, qui erant ordinarii magiſtratus, ſed à duobus conſularibus uni eidemque tantum muneri deſtinatis, agebatur. Quod vero *Sentius Saturninus* tunc *Syriam* obtinebat, *Tertullianus* ordinarium magiſtratum nominavit, qui tamen ea in re exequenda, *Quirinio* erat ſubordinatus. Apud Evangeliſtam vox ἡγεμονεύοντος non accipitur pro legato proprætore *Syriæ*, ſed pro quocumque poteſtatem atque imperium in *Syria* obtinente; ita *Felix* eidem Lucæ in *Actis Apoſt. cap.* 24. nuncupatur ἡγεμόνος, qui tamen erat Procurator. Salianus ad A. M. 4052. *num.* 74. ſcribit de *Cajo Cæſare* cum in *Syriam* adveniſſet: *Auguſti Cæſaris nomine promulgavit edictum, ut deſcriberetur univerſus Orbis: quod forte ſolius Caji auctoritate, inſcio Auguſto, factum eſt, ut majores pecuniæ in bellum Parthicum cogerentur, eaque cauſa fuerit, cur minus ejus mentio extat apud hiſtoriæ Romanæ ſcriptores.* At diſerte Sanctus *Lucas* ait: *Exiit edictum à Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur univerſus Orbis.* Si à *Cajo Cæſare* exiit edictum, aut falſum ſcripſit Evangeliſta, aut non quod erat, ſed quod falſo publicatum fuerat, ac ſi verum eſſet, nimium credulus ſorbuiſſet, quæ plane ſacro hiſtorico perperam affinguntur. Præterea *Cajus* cenſum in *Syria*, vel etiam in Orientis tantum provinciis indixiſſet, ubi imperium obtinebat; at cenſus dicitur indictus a S. Luca *univerſo Orbi* Romano: *Exiit edictum à Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur univerſus Orbis.* Immo *Cajus* belli tantum gerendi, non item & cenſus per Orientem accipiendi poteſtatem acceperat; neque auſus fuiſſet rem arduam, ac provincialibus moleſtiſſimam, turbatis bello *Parthico* provinciis, citra *Auguſti* mandata imperare. Cur Evangeliſta *Cajum Cæſarem*, cujus nomen edicto præpoſitum fuiſſet, ſubticuiſſet, *Quirinio* ejuſdem ea in re miniſtro appellato? Quod autem addit *Salianus* de pecuniis ex cenſu ad bellum *Parthicum* colligendis, ſuperius confutatum eſt. Recitatur titulus quinquageſimus octavus *libro* XI. *Cod. Juſtiniani, de cenſibus & cenſitoribus*; & in *Theodoſiano libro decimo tertio de cenſu & adſcriptione*, ex quibus *Salianus*, & ante ipſum alii exiſtimarunt eodem modo cenſum antiquitus acceptum. 322
Sed plane errant; nam ſub ſequioris ætatis imperatoribus cenſus capitationem, ſeu certam annui tributi ſpeciem ſignificabat, unde & cenſitores appellati, qui juxta quantitatem rei poſſeſſæ tributum taxabant, de quibus extant præclaræ epiſtolæ Baſilii Magni 304. 305. 426. In *L.* 2. *Cod. Theod. de cenſu* legitur: *Plebs urbana, ſicut in Orientalibus quoque provinciis obſervatur, minime cenſibus pro capitatione ſua convenatur.* Capitationem quidem pro tributo capitis, ſeu perſonæ accipiunt. At perperam; nam hæc erat ignominia eorum, qui in veteri Republica in tabulas Cæritum referebantur, ut pro capite æra penderent. Et *Veſpaſianus* didragma in ſingula capita Judæis abs ſe debellatis impoſuit, ex *Dione* apud *Xiphilinum*; quod tributi genus uti ignominioſum *Nerva* ſuſtulit, ut ex ejuſdem nummis colligitur, hac epigraphe ſignatis: CALUMNIA FISCI JUDAICI SUBLATA. At quod ſub *Trajano* & *Hadriano* iterum rebellarunt, ſcribit Appianus in *Syriacis pagina* 119. *Judæis graviora ſunt tributa, quæ in ſingula capita, quam quæ pro cenſu conferunt; Syri quoque ac Cilices quotannis perſolvunt centeſimas.* Itaque capitatio ſignificat cenſum juxta taxationem rerum poſſeſſarum æſtimatum ac indictum. Recte in gloſſis Iſidori. *Capite cenſus, taxatio poſſeſſionum.* Legatur Gothofredus ad *leg.* 14. *de annona & trib. Cod. Theod.* Ex *Auguſti* forte inſtituto *Syri* centeſimas ſolvebant; quare *Cajus Cæſar*, inſcio *Auguſto*, non auſus fuiſſet, novum *Syriæ* tributum imponere. *Judæa* vero *Herodi* regi ſubdita, huic, non autem *Romanis*, tributa pendebat. Hinc ejus deſcriptionis faciendæ impetus *Auguſtum* inceſſit, ut totius *Romani* Orbis habitatorum numerum, eorumque facultates notas haberet, quod unum per cenſum exquirebatur ex laudata *Claudii* Imperatoria oratione. Nec *Judæi* repugnarunt, quod ſciebant nihil ex cenſu ſe *Cæſari* daturos, cum pura puta eſſet hominum ac rerum poſſeſſarum deſcriptio. Hunc igitur cenſum *Quirinius* habuit A. V. 749. cum extraordinario imperio in *Syriam* miſſus; quæ deſcriptio *prima* à *S. Luca* dicitur, quod idem poſtea *Quirinius* A. V. 760. præſes ordinarius in *Syriam* veniens, cenſum iterum in *Judæa* egit, eadem tum primum in provinciæ formam redacta. Illa fuit, teſte Evangeliſta, totius Orbis deſcriptio; hanc vero per *Syriam* tantum ac *Judæam* peractam ſcribit *Joſephus* locis laudatis.

Altera explicatio textus allati ex Evangelio *S. Lucæ* auctorem habet *Joannem Georgium Herwartum* in opere chronologico, quam *Keplerus* aliique ſequuntur, ac nuper pietate æque ac eruditione inſignes *Henſchenius* ac *Papebrochius* in Diatriba præliminari ad menſem Aprilem *Exercit.* 2. *num.* 9. nempe ut vox πρώτη apud *D. Lucam* non *primam*, ſed *priorem* deſcriptionem ſignificet; nomen enim poſitivum πρῶτος pro comparativo non raro à Græcis uſurpatur, ad quod probandum innumera exempla *Herwartus* addenſat. Quare ita textum *Lucæ* interpretantur: *Hæc deſcriptio prior facta eſt, quam illa præſidis Syriæ Cyrini.* Quæ quidem interpretatio, ſi novitatem excipias, eas difficultates emollit, è quibus viri eruditi cum ſe expedire non poſſent, de adminiſtratione *Syriaca Quirinii* pleraque non modo ſine teſte ac tabulis, verum etiam adverſus veteris hiſtoriæ fidem in literas miſere. Hanc tamen alteram expoſitionem verborum *Lucæ* ita refero, ut nec probem, nec improbem. Quod vero de Evangelio

gelio *S. Lucæ* loquimur, non erit abs re difficultatem tollere, quæ ex initio capitis 3. ejuſdem iis,
323 quæ de Chriſto nato anno Urbis 749. non ſemel dixi, vulgo opponi ſolet. Etenim Sanctus Evangeliſta ſcribit *Joannem Baptiſtam* in deſerto baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum incepiſſe prædicare *anno quintodecimo imperii Tiberii Cæſaris, procurante Pontio Pilato Judæam &c.* quo tempore Chriſtus Dominus baptizatus eſt: *Et ipſe*, inquit, *Jeſus erat incipiens quaſi annorum triginta*. Tiberius imperium indeptus eſt A. V. 767 die 19. Auguſti. Annum igitur XV. imperii inchoavit eadem die anno Urbis 781. Baptiſmus Chriſti Domini ab Eccleſia recitatur VIII. Idus Januarii. At ſi Chriſtus dicatur natus anno Urbis 749. die 25. Decembris, anno Urbis 781. uſque ad palilia, qui erat XV. imperii *Tiberii Cæſaris*, Chriſtus die VI. Januarii, cum baptiſmum ſuſcepit, annos fuiſſet natus duos ſupra triginta, ac dies tredecim. Reſpondent annos imperii Tiberii numeratos Evangeliſtæ non ab anno quo poſt mortem *Auguſti* ſolus *Romani* Orbis dominium tenuit, ſed cum lege per conſules lata fuit, *ut provincias cum Auguſto communiter adminiſtraret*, ex Suetonio *capite 21. in Tiberio*. Vellejus *libro* II. *capite* 121. de Tiberio ſcribit: *Cum res Galliarum maximæ molis, accenſaſque plebis Viennenſium diſſenſiones, coercitione magis, quam pœna molliſſet, & Senatus P. Q. R. poſtulante patre ejus, ut æquum ei jus in omnibus provinciis exercitibuſque eſſet, quàm erat ipſi, decreto complexus eſſet &c. in Urbem reverſus, jampridem debitam, ſed continuatione bellorum dilatum ex Pannoniis, Dalmatiſque egit triumphum.* Hinc apud Tacitum *Tiberius* circa finem imperii *Auguſto libro primo Annal.* ab eodem *filius, collega imperii, conſors Tribunitiæ poteſtatis adſumitur*. Pighius *tomo 3. Annal.* ſcribit imperium in provinciis æquum ac ipſi *Auguſto* erat, *Tiberio* collatum anno ante mortem ejuſdem *Auguſti C. Silio* & *L. Munatio* Coſſ. Urbis conditæ 766. juxta *Varronis* epocham. Et quidem *Suetonius*, qui per tempora vitam *Tiberii* deſcribit, *capite* 18. narrat *Tiberium* anno, qui proxime *Varianam* eladem ſecutus eſt, nempe Urbis conditæ 763. in *Germaniam* ad regendos exercitus reverſum, & capite 20. *à Germania*, inquit, *in Urbem poſt biennium regreſſus, triumphum quem diſtulerat*, egit anno Urbis 765. Deio capite 21. ſcribit: *Ac non multo poſt lege per conſules lata, ut provincias cum Auguſto communiter adminiſtraret, ſimulque cenſum ageret, condito luſtro, in Illyricum profectus eſt.* Luſtrum condidit duobus Sextis Coſſ. anno Urbis 767. ex lapide Ancyrano; quare anno ſuperiori 766. æquum cum *Auguſto* extra Urbem imperium accepit. Profectò id dignitatis ex *Suetonio* poſt triumphum obtinuit. Verùm hac in re potior fides *Vellejo* ipſius *Tiberii* amico, nedum ejus ætatis ſcriptori habenda eſt, qui diſerte teſtatur *Tiberium* poſt *Viennenſium* ſeditiones compoſitas, ac decreto S. P. Q. R. æquo cum *Auguſto* per provincias imperio accepto, *in urbem reverſum*, triumphaſſe. Itaque anno Urbis 765. antequam triumpharet, par cum *Auguſto* imperium ex S. C. ac plebis ſcito obtinuit. *Uſſerius tomo ſecundo Annal. ad annum* 12. vulgaris Epochæ Chriſti, ſcribit à *Tiberio*, cum *Cenſor tum factus* eſſet, Urbis curam *L. Piſoni* commiſſam, quod is biduo duabuſque noctibus perpotationem continuaſſet *apud ipſum jam Principem*, ut ait Plinius *libro* XIV. *capite* 22. At Tacitus *libro* VI. *Annal. narrat L. Piſonis* mortem anno Urbis 685. Epochæ Chriſti 32. *Cn. Domitio* ac *A. Vitellio* Coſſ. cum *viginti per annos* in præfectura Urbis adminiſtranda probatus fuiſſet.
324 Quare *L. Piſo* A. V. 765. præfectus Urbi factus eſt à Tiberio *jam Principe*. Hæc *Uſſerii* ratiocinatio

A ſi vera eſſet, ſententiam memoratam confirmaret. Verum mihi plane conſtat *Uſſerium* ea in re hallucinatum. Suetonius *cap.* 42. *de Tiberio* ait: *Poſtea Princeps in ipſa publicorum morum correctione, cum Pomponio Flacco & L. Piſone noctem continuumque biduum epulando, potandoque conſumpſit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri præfecturam Urbis confeſtim detulit, codicillis quoque* jucundiſſimos & omnium horarum amicos *profeſſus*. Plinius vero loco laudato, binas noctes perpotando conſumptas tradit: *Eaque*, inquit, *commendatione credidere L. Piſonem Urbis Romæ curæ ab eo delectum, quod biduo, duabuſque noctibus perpotationem continuaſſet*
B *apud ipſum jam Principem*. Dum uterque ſcriptor *Tiberium* id temporis *Principem* vocant, poſt obitum *Auguſti*, cum unus *Tiberius* imperaret, id contigiſſe ſignificant. Nam unus *Auguſtus* quoad vixit, *Princeps* dicebatur, cuncta enim, ut ait initio Annalium Tacitus, *nomine Principis ſub imperium acceperat*. Tiberium vero mortuo Auguſto *principatum recuſaſſe*, quamvis in ſpeciem, cum eidem ſemper inhiaſſet, tradunt Suetonius *capite* 24. Vellejus *libro* II. Et *Tacitus* initia imperii ejuſdem deſcribens, *novum Principem: principatum adeptum*, aut *principem locum: mutatum principem:* aliiſque id genus phraſibus utitur. Ex his
C patet *Tiberium* jam Principem, nempe cum mortuo *Auguſto*, unus ipſe *Romano* Orbi imperaret, cum *L. Piſone* longiorem illam cœnam duxiſſe. His accedit, *Tiberium* in provinciis biennio ante mortem *Auguſti* imperium obtinuiſſe; intra Urbem vero non habuiſſe, niſi jus intercedendi ob Tribunicium poteſtatem. Quare unus *Auguſtus* Urbis præfecti deſignandi poteſtatem habebat. Hinc *Lipſius* in notis ad locum laudatum *Taciti* pro *viginti annis*, ſcribit *decem* legendum; cum conſtet *Pomponium Flaccum* alterum commenſalem anno Urbis 770. conſulatum geſſiſſe, cujus meminit Ovidius *libro* IV. *de Ponto elegia* 9. Et ex
D eodem Tacito *libro* II. A. V. 772. *Junio Silano* & *Norbano Flacco* Conſſ. *Cn. Piſo Syriam*, *Pomponius* vero *Flaccus Mæſiam* regebant, ex quibus infert ob egregie operam poſt A. V. 772. Baccho navatam, *Pomponium Syriam*, ac *L. Piſonem* Urbis præfecturam à *Tiberio* obtinuiſſe. Itaque nullus dubito, quin error in numerum annorum in *Taciti* codicem irrepſerit, ac proinde ejuſdem *Tiberii* principatus ex *Tacito* ad A. V. 765. *Uſſerio* perperam aſſeratur. Quod vero ſcribit *Suetonius* eam compotationem *Tiberio* peractam *in ipſa publicorum morum correctione*, minus recte *Uſſerius* colligit contigiſſe, cum Tiberius *Cenſor eſt factus*.
E Nam cenſor fuit cum *Auguſto* A. V. 767. quare anno ſuperiori cenſor deſignatus fuerat, non vero A. V. 765. Sed *Suetonius*, ſi cenſorem *Tiberium* ſignificaret, annum V. C. 767. deſignaſſet, quo *ipſa publicorum morum correctio* à *Cenſoribus* peracta fuit. Itaque deſignat tempus, quo *Tiberius* publicis edictis urbano luxui modum ponebat A. V. 775 ut ex *Tacito*, ac *Suetonio* § 13. oſtendam. Jam ad annum baptiſmi Chriſti redeo. Cum *Tiberius* par cum *Auguſto* imperium in provinciis A. V. 765. obtinuiſſet, annus hujus imperii XV. eidem labebatur ab A. V. 779. ad 780. Chriſtus juxta eam quæ mihi probabilior ſententia, ſeu quæ
F iis quæ de *Cajo Cæſare* vetuſti ſcriptores prodidere, conformior videtur, natus eſt exeunte A. V. 749. quare A. V. 779. annum ætatis trigeſimum agebat. Cum vero tria ſaltem *Paſchata* ab incœpta ejuſdem prædicatione, ex Evangeliis colligantur, antequàm mortem ſubierit, ejuſdem mors 325
ſtatuetur A. V. 782. duobus Geminis conſulibus, quo anno eundem paſſum *S. Auguſtinus*, aliique Patres ex vetuſta traditione paſſim affirmarunt, quod etiam teſtatur S. *Proſper* in Chronico inte-

gro edito à Labbeo *tom.* 1. *Bibl. MS.* ubi ait: *Uſitatior traditio habet D. N. XV. anno Tiberii Cæſaris* (non ab imperio communiter cum *Auguſto* accepto, ſed à Monarchia poſt mortem *Auguſti* inita) *duobus Geminis Coſſ. crucifixum.* Idem tradit *Idatius* in Chronico ab eodem *Labbeo* edito & *Victorius Aquitanus* in canone Paſchali. Id ipſum confirmant *Henſchenius* ac *Papebrochius* laudati ex aliis vetuſtiſſimis Chronicis, quorum unum apud Caniſium *tom.* 2. ſcriptum eſt anno XIII imperii *Alexandri Severi.* His addi poteſt, *Euſebium* ex vetuſtis tabulariis Edeſſæ urbis *lib.* 1. *Hiſt. Eccleſ. cap.* 13. narrare ad *Abgarum* Principem *Edeſſenorum* ſtatim poſt Chriſti in cœlum aſcenſum à *Thoma* Apoſtolo *Thaddæum* unum è LXX. diſcipulis miſſum, à quo *Abgarus* diuturniori morbo curatus fuit. *Euſebius* è *Syriaco* in *Græcum* idioma geſta illa ad verbum ibidem vertit, in quorum fine legitur: *Acta ſunt hæc anno quadrageſimo ac trecenteſimo*, uti è correctis exemplaribus, ac antiquo codice *Rufini* eum numerum recte reſtituit V. C. *Valeſius* in notis. *Edeſſenorum* Epocha inchoatur anno primo Olympiadis 117. quo *Seleucus* regnare cœpit in *Aſia*, ex *Euſebio* in Chronico, V. C. 442. Igitur annus quadrageſimus ſupra trecenteſimum incidit in annum primum Olympiadis 202. V. C. 782. duobus Geminis conſulibus. Euſebius in *Chronico* annum ſecundum *Probi* Imperatoris teſtatur incidiſſe in annum *Edeſſenorum* 588. Annus ſecundus *Probi* labebatur A. V. C. 1030. vulgaris Epochæ Dionyſianæ 277. ut pluribus demonſtravi in *Diſſert. de Votis Decennalibus cap.* 6. quibus non poſſum non addere inſignem inſcriptionem ab eruditiſſimo *Sponio* nuper *Romæ* obſervatam, ac mihi tranſmiſſam.

IOVI. INVICTO	*à latere*	DED. III. NON
SILVANO. ET. HERCVLI		IVL. D. N
. GENIO. VRBIS		M. AVR. PROBO
FORTVNAE. FEL. ANSACE		AVG. ET. M
NVS. MILES. COH. VIII		AVR. PAVLI
AVRELIAN. 7. VARI		NO. COSS
NIAN. AR. ET. SIGN		
D. D		

Ex hac inſigni inſcriptione intelligimus anno Chriſtiano 276. *M. Aurelium Probum* fuiſſe Imperatorem, quod negabat *Baronius*: cumque conſulem ordinarium, ſecus ac *Panvinius* judicavit, ſiquidem eo ſæculo publica monumenta ſolis conſulum ordinariorum nominibus obſignabantur. Habemus etiam prænomen, ac familiam *Paulini* conſulis, quæ hactenus latuere. Itaque annus ſecundus *Probi* fuit vulgaris epochæ 277. à quo numero ſi demas annos 248. habebis annum æræ Chriſtianæ 29. duobus Geminis Coſſ. uti ab anno
326 *Edeſſenorum* 588. per annos 248. retrocedentes, incidimus in annum eorundem epochæ 340. quo anno poſt Chriſti Domini in cœlum aſcenſum, *Abgarus* à *Thaddæo* morbo liberatus, Chriſtianam fidem amplexus eſt. In hac vero ſententia tria tantum Paſchata Chriſto poſt baptiſmum prædicante, admitti poſſunt, ne dicatur *Joannes* baptiſmum indixiſſe, antequam *Pilatus* in *Judæam* adveniret; cum S. Lucas *cap.* II. ſcribat id contigiſſe *procurante Pontio Pilato Judæam.* Etenim Joſephus *lib.* XVIII. *Antiq. cap.* 5. narrat ob cædem *Samaritarum* à primatibus ejus gentis *Pilatum* apud *Vitellium* præſidem *Syriæ* accuſatum, à quo juſſus fuit *Romam* proficiſci, reſponſurus coram *Tiberio* ad crimina à *Judæis* objecta: *Ita*, inquit, *ille decem annis exactis in Judæa, quum neceſſe haberet parere Vitellio, ad Urbem iter ſuſcepit, quo prius quam perveniret, vita exceſſit Tiberius.* At *Tiberius* obiit die 16. Martii A. V. 790. à pa-

rilibus Epochæ Dionyſianæ 37. Hinc *Pilatus* A. V. 789. puta circa Novembrem, annum decimum in provincia exegerat, ut in *Judæam* adveniſſe dicendus ſit A. V. 779. Epochæ vulgaris Dionyſianæ 26. quo anno *Joannes Baptiſta* labente Octobri, ut probabili conjectura deducit *Uſſerius pagina* 566. criminum expiationem populo indicere occœpit. Chriſtus vero anno inſequenti ſexta Januarii ab eodem *Joanne* baptizatus fuit, ac proinde tria tantum Paſchata celebravit, antequam mortem duobus Geminis Coſſ ſubiret. Docti ac pii collegæ qui vaſtum *Bollandi* opus continuant, *Exercit.* 2. *laudata num.* 14. ſcribunt *Pilatum* in *Judæam* adveniſſe *Coſſo Lentulo* & *Aſinio Agrippa* Coſſ. V. C. 778. Epochæ vulgaris 25. Itaque decimus annus adminiſtratæ *Judææ Pilato* exiit A. V. 788. vulgaris æræ 35. Hinc fit, ut vel undecim annos eoſque in provincia exactos, *Pilato* concedant; vel dicant *Pilatum* è provincia *Vitellii* juſſu, *Romam* profectum, annum & quod excurrit, in itinere conſumpſiſſe, ac tandem, mortuo *Tiberio*, *Romam* perveniſſe.

§. XIII. 327

Q. Cæcilius Silanus Creticus Syriam *adminiſtrat.* Glandorpius *falſo eundem è Junia gente putavit.* *Anni in duobus* Silani *nummis rariſſimis gazæ MEDICEÆ minus V. C. noti, explicantur.* Cn. Calpurnius Piſo Syriam *provinciam obtinet.* Montacutius *neutrum apud Joſephum obſervavit.* Cn. Sentius Saturninus *Prolegatus* Syriæ. Montacutii *error de eodem.* L. Pomponius Flaccus *legatus in* Syriam *mittitur.* *Idem recte* Tacito proprætor *appellatus contra* Pighium *ac* Montacutium. Syria *ſub* Tiberio *aliquandiu à Legato non conſulari adminiſtrata.* *Eadem provincia* L. Vitellio *demandatur.* *Huic* P. Petronius *ſucceſſor datus.* *Inane de eodem* Montacutii *dubium.* Baronius *tres* Petronios *in unum* Syriæ *præſidem confundit.* Vibius Marſus Syriam *regit.* Joſephi *à* Tacito *diſſenſus.* C. Caſſius Longinus I. C. Syriæ *præſes.* Pomponii *I. C. error corrigitur.* T. Numidius Quadratus Syriam *cum imperio tenet.* Baronii *contra* Joſephum *objectio ſolvitur.* *Duo* Quadrati *numiſmata proferuntur.* Domitius Corbulo Quadrato *demortuo ſuccedit: huic* Cincius. *Utrumque præſidem* Montacutius *omittit.* C. Ceſtius *memoratam provinciam obtinet.* Suetonii *textus à* Lipſio *ac* Montacutio *fruſtra emendatur.* *Defuncto* Ceſtio, P. Licinius Mucianus *ſucceſſor in* Syriam *miſſus.* Titus Hieroſolymam *expugnat.*

Hucuſque continuatam ſeriem Præſidum *Syriæ* ad *P. Sulpicium Quirinium* deduxi, ut oſtenderem nullum inter eoſdem locum *Cajo Cæſari* ſupereſſe, ſecus ac quibuſdam viris eruditis viſum eſt, inde etiam *Quirinii* adminiſtratio *Syriaca* ſuo tempori reſtituta eſt, ac *Joſephi* hiſtoria, quæ eoſdem præſides attinet, ab objectis erroribus vindicata. Illorum etiam numerum apud alios ſcriptores deficientem ſupplevi, ac pleraque obſcuriora in bono lumine collocavi. Haud tamen ceteri, qui in adminiſtranda *Syria*, *Quirinio* ſucceſſere, recenſendi videbantur, quod ad hiſtoriam *Caji* illuſtrandam, neutiquam conducebant. Verum quod video *Montacutium* præſides *Syriæ* ad everſam uſque *Hieroſolymam* recitare, ac pleroſque eo in catalogo texendo, errores committere, paucis eoſdem corrigendos mihi eſſe duxi, ut hac occaſione hiſtoriæ nitorem promoverem. Itaque quæ ſubjicio, appendicis loco ſcripta judicentur. *P. Sulpicius Quirinius* anno ab V. C. 760 ſeptimo ac trigeſimo ab Actiaca victoria, in *Syriam* cum imperio veniens, cenſum, uti prænotavi, in *Judæa* peregit, ac pro-

vincia

vincia adminiſtrata, *Romam* reverſus, imperante poſtea *Tiberio Lepidam* oxorem, *Lucio Cæſari* quondam deſtinatam, adolterii ream peregit, ac eidem igni aquaque ioterdictum eſt, præſertim cum *Tiberius* aperuiſſet compertum ſibi ex *Quiri-*
328 *nii* ſervis eundem à *Lepida* veneno petitum. Horom auctor Tacitus *lib.* III. *Annal.* ad A. V. 773. Anno vero ſequenti, teſte eodem, *Quirinius* deceſſit, *publicis exſequiis* elatus, quem defuncto honorem *Tiberius* à Senatu petierat. Ceterum *Quirinio* ſucceſſit *Q. Cæcilius Metellus Creticus Silanus*, qui A. V. 760. conſulatum geſſerat. Tacito ſub initium *lib.* II. *Annal.* laudatur *Rector Syriæ Creticus Silanus* ad A. V. 769. Glandorpius *in Onomaſtico pag.* 506. putat hunc fuiſſe *C. Junium Silanum*; at è cognomine *Cretici* patet fuiſſe è gente *Cæcilia*, in quam *Q. Cæcilius Metellus* ob debellatam *Cretam*, illud cognomen invexerat. Servantur duo bujus *Silani* numiſmata *Antiochiæ* percuſſa, in gaza Medicea cum epigraphe: ΕΠΙ ΣΙΛΑΝΟΥ ΓΜ. alterum cum notis ΔΜ. nempe SUB SILANO *Anno XLIII.* & *Anno XLIIII.* Eruditiſſimus Spanhemius *diſſert.* 9. *pag.* 867. recte obſervat non deſignari, uti fit in aliis nummis ibidem ſcalptis, æram *Antiochenam*. Nam annus, quo deceſſit *Auguſtus Silano Syriæ* præſide, erat Epochæ *Antiochenæ* LXII neque indicari annos principatus *Auguſti*, qui obiit anno imperii LVI. Quare rem ſub dubio relinquens ait: *alterius eundum in conſilium* Ceterum ipſe quidem puto deſignari annos poſtquam *Auguſtus Antiochiam* obtinuit A. V. 724. cum antea ad *M. Antonii* imperium ſpectaverit Nam cum victoria Actiaca contigerit ineunte Septembri A. V. 723. *Antiocheni* non ſtatim ad *Cæſarem* defecerunt, oti neque *Herodes*, quod *Antonius* in proxima *Ægypto* copias ad inſtaurandum bellum, colligebat; quare anno inſequenti *Q. Didio* præſide *Syriæ*, *Auguſti* imperio ſe ſubmiſerunt. Hinc in nommis notantur anni imperii *Auguſti* in Urbe Antiochena 43. & 44. Montacutius *num.* 32. ait: *Proximus à Quirinio Flaccus commemoratur, quod equidem meminerim apud Joſephum.* Additque *ante illum priores apud alios recitari.* Sed vel oculi, vel memoria *Montacutium* defecere. Joſephus *Silani* diſerte meminit *lib.* XVIII. *cap.* 3. ubi de *Vonone Parthorum* rege ſcribit: *Silano Syriæ præſidi ſe tradidit.* Cum *Tiberius Germanicum* ſummo cum imperio in Orientem mittere deſtinaſſet, inquit Tacitus *lib.* II. ad A. V. 770. *Demoverat Syria Creticum Silanum, per adfinitatem connexum Germanico, quia Silani filia Neroni vetuſtiſſimo liberorum ejus pacta erat, præfeceratque Cn. Piſonem ingenio violentum & obſequii ignarum, qui cum dubiam non haberet ſe delectum, qui Syriæ imponeretur, ad ſpes Germanici coercendas*, ubi in *Syriam* advenit, in omnibus *Germanico* adverſabator, ita ut *Germanicus* eundem è provincia abire juſſerit. Verum paullo poſt *Germanico* mortem oppetente, quam eidem *Piſo* veneficiis intuliſſe creditus eſt, in *Syriam* revertens, apud *Celenderim Ciliciæ* oppidum à demortui *Germanici* legatis obſeſſus, ac deditionem facere coactus, in urbem ab iiſdem redire juſſus eſt. Hæc pluribus exequitur Tacitus ad A. V. 772. *lib.* II. *citato*; ubi narrat conſultum fuiſſe poſt mortem Germanici inter legatos ac Senatores quiſnam *Syriæ* præficeretur, *& ceteris modice niſis, inter Vibium Marſum & Cn. Sentium diu quæſitum; dein Marſus ſeniori, & acrius tendenti Sentio conceſſit.* Igitur A. V. 772. *Cn. Sentius Saturninus* prolegatus *Syriam* obtinuit. Montacotius *num.* 33. *de Joſepho* ſcribit: *Silanum, Germanicum, Piſonem, Sentium prætermiſit &c.* Hic quoque *Montacutium* memoria deſtituit. Hæc

Joſephi verba ſunt *lib* XVIII. *in fine cap.* 3. *Germanicus ad res Orientis ex S. C. componendas miſſus, forte fortuna occaſionem quærente ejus exitio, poſt redactam in meliorem ſtatum Syriam, Piſonis opera veneno ſublatus eſt.* Idem Montacutios *num.*
32. verba Taciti interpretatus, videlicet cur *Mar-* 329
ſus Sentio ſeniori ceſſerit: *Marſus enim*, inquit, *nondum conſul fuerat. At Sentius Saturninus conſulatum geſſerat ſub Auguſto.* Com autem *Auguſto* imperante duo *Sentii Saturnini* conſules fuerint, advertit hunc prolegatum *Syriæ* non fuiſſe illum, qui ante annos XXXV. quam *Germanicus* diem ſuum obiret, cum *Lucretio Veſpillone* geſſerat conſulatum, ſed illius filium. *C. Sentius Saturninus* collega *Q. Lucretii*, conſulato functus eſt A. V. 735. annis non 35. ſed 37. antequam *Germanicus* fato raperetur. Alter *Saturninus* geſſit conſulatum ſub *Auguſto* A. V. 757. quem tamen *Montacutius* perperam poſt mortem *Germanici Syriæ* legatum extraordinarium putat; nam bic teſte Tacito *Cneus Sentius* dicebotur; ille vero *Cajus Sentius*, diverſo prænomine appellabatur, ac in *Cajano* cenotaphio inſcribitur *C. Sentius Saturninus.*

Poſt *Sentium Saturninum L. Pomponius Flaccus Syriam* adminiſtravit. Suetonius in Tiberio cap. 42. de eodem ait: *Poſtea Princeps in ipſa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco, & L. Piſone, noctem continuumque biduum epulando, potandoque conſumpſit. Quorum alteri Syriam, alteri Urbis præfecturam continuo dedit.* *Uſſerius* id putabat contigiſſe A. V. 765. cum *Tiberius* deſignatus fuit Cenſor, ſed ejus errorem ſuperius confutavi. Ex Tacito res petenda eſt, qui *lib.* III. ad A. V. 775. ait: *C. Sulpicius, D. Haterius conſules ſequuntur. Inturbidus externis rebus annus, domi ſuſpecta ſeveritate adverſus luxum, qui immenſum proruperat ad cuncta quis pecunia prodigitur.* Statim vero Tiberii verba recitat: *Quid enim primum prohibere & priſcum ad morem redigere adgrediar? villarumne infinita ſpatia, familiarum numerum, & nationes? argenti & auri pondus? &c. Tot à majoribus repertæ leges, tot quas Divus Auguſtus tulit, illæ oblivione, hæ (quod flagitioſius eſt) contemptu abolitæ, ſecuriorem luxum fecere &c.* Igitur hoc anno, quo morum correctio per Ædiles inducta fuit, quod præter *Tacitum* ibidem, teſtatur etiam Suetonius in *Tiberio cap.* 34. noctem ac biduum *Pomponius Flaccus* ac *L. Piſo* edendo, potandoque cum *Tiberio*, conſumpſerunt, ac proinde A. V. 775. ille *Syriam*, hic præfecturam urbis obtinuere. Tacitus *lib.* VI. ſcribit mortuum *L. Piſonem* A. V. 785. cum *viginti per annos* eo in munere probatus fuiſſet. *Lipſius*, uti diximus, recte divinabat pro nota ſimplici X. binas XX. repoſitas At hoc mendum ex proxime dictis corrigitur. Joſephus *libro* XVIII. *cap.* 8. vocat *Pomponium Flaccum virum conſularem ac Syriæ præſidem* Tacitus vero *lib.* VI. ad A. V. 786. ait: *Exin Flacco Pomponio Syriæ proprætore defuncto &c.* Pighius *tom* 3. *Annal.* ad A. V. 779. vocat illum *proconſulem* addens *mendoſe proprætorem vocari.* *Montacutius* vero addit ſtatim parenthesim: *Et tamen fuit Conſularis.* Ita ſane: & ceteri erant conſulares, & tamen omnes Proprætores, hoc enim peculiari titulo deſignabantur, qui provincias Cæſaris adminiſtrabant; cum ii qui provinciis populi imponebantur, proconſules appellarentur, uti ex *Dione* ac vetuſtis inſcriptionibus oſtendi *cap.* II. Extat inſcriptio apud Gruterum *pag.* 457. in qua *M. Pontius Sabinus* dicitur *Conſul* ac LEG. AUG. PR. PR. PROV. SYRIAE; & *pag.* 365. 7. *Q. Atrius* nuncupatur itidem *Legatus Auguſti pro Prætore Syriæ majoris.* In eodem theſauro inſcriptionum

ſæpius

nominatur Tacito *lib.* VI. *Annal.* ad A. V. 789.
nam cum ob incendium Circi atque Aventini
332 quatuor Senatores ipſius Imperatoris progeneri
damno ſingulorum æſtimando electi fuiſſent, ad-
ditus fuit *nominatione conſulum P. Petronius.* E-
juſdem obitus contigit ante *Claudii* Cæſaris mor-
tem; ſiquidem à *Seneca* in ludo de morte *Claudii*,
fingitur advocatus ejuſdem apud inferos *P. Petro-
nius*, *vetus convictor ejus*, *homo Claudiana lingua
diſertus.* Plura de *Petronio* ſcribit Philo *in libro
de legatione* ad *Cajum*, eidemque dicitur *præfectu-
ram adeptus provinciarum Aſiæ Syriæque*, quod le-
gato Proprætori *Syriæ* jus militare eſſet in *Cilicia*
ac *Cappadocia* ad *Armeniam* uſque majorem. Ibi-
dem etiam hæc *Caligulæ* contra *Petronium* voces
recitat: *tumes continuatis magiſtratibus*; ex quibus
colligitur ipſum conſularem virum fuiſſe. Rurſus
de *Cajo*: *Simulque juſſit ſcribi P. Petronio Syriæ
præſidi*, ne quid in *Judæorum* templo novaret. I-
taque certo conſtat Petronium *Publii* prænomen
tuliſſe.

Joſephus *lib.* XIX. *cap.* 6. ait: *Petronio Marſus
in adminiſtranda provincia Syria ſucceſſit* altero an-
no *Claudii* Imperatoris A. V. 795. Hic A. V.
790. adulterii accuſatus, paullo ante mortem *Ti-
berii*, ſimulata inedia, quaſi ſibi mortem volun-
tariam inferre deſtinaſſet, mortuo interim *Tibe-
rio*, diſcrimen evaſit, ex Tacito *lib.* VI. qui ait:
*Marſus quoque vetuſtis honoribus & inluſtris ſtudiis
erat.* Montacutius *num* 36. ſcribit: *Marſum ac-
cuſabat rex Agrippa apud Claudium imperatorem,
& obtinuit ut ei ſuccederetur per Caſſium Longinum.*
Hæc ille ex Joſepho *lib.* XX. *cap.* I. At *Montacu-
tius Tacitum* ſecus ſcribentem diſſimulavit. *Agrip-
pa* mortuus eſt anno regni ſeptimo, anno quarto
Claudii Imperatoris inchoato, ex Joſepho *lib.* XIX.
cap ult. V. C. 797. At Tacitus *lib* II. *Annal.* de
Bardane Parthorum rege ſcribit: *Enin validiſſi-
mas præfecturas invaſit, & recuperare Armeniam,
ni Vibio Marſo Syriæ legato bellum minitante cohi-
bitus foret.* Et poſt paucos verſus ait: *Iiſdem con-
ſulibus ludi ſæculares octingenteſimo poſt Romam con-
ditum, quarto & ſexageſimo quàm Auguſtus edide-
rat, ſpectati ſunt.* Igitur teſte *Tacito Vibius Mar-
ſus* A. V. 800. triennio poſt *Agrippæ* Regis mor-
tem, adhuc *Syriam* regebat. *Tacito* vero quod
hiſtoriam *Romanorum* magiſtratuum attinet, plus
fidei quam *Joſepho* præſtandum, nullus, ut arbi-
tror, inficias ibit; uti è contra in rebus Judaicis
recenſendis, *Joſephum Tacito* peritiorem fuiſſe non
dubito. *C. Caſſius Longinus* circa A. V 801. *Sy-
riam* provinciam habuit. Tacitus *lib.* XII. ad A.
V. 802. *ſcribit Meherdatem* nepotem *Phraatis* à
Claudio imperatore legatis *Parthorum* conceſſum,
ut eundem in regnum *Roma* deducerent; addit-
que: *Poſt hæc C. Caſſio qui Syriæ præerat, deduce-
re juvenem ripam ad Euphratis jubet.* Ea tempe-
ſtate Caſſius ceteros *præeminebat peritia legum. Qui
licet in urbano otio educatus, legiones tamen in Syria ac
ſi bellum eſſet, exercuit. Ita digum majoribus ſuis,
& familia Caſſia ratus, per illas quoque gentes cele-
brata.* Etenim *C. Caſſius Longinus* quæſtor *M.
Craſſi*, poſt cladem ejuſdem, *Parthos* è *Syria* eje-
cerat. Hunc *C. Caſſium Longinum* laudat *Pompo-
nius* de origine juris, aitque fuiſſe conſulem cum
Quartino, imperante *Tiberio*. Et quidem in in-
dice conſulum præfixo *libro* V. Taciti legitur, *M.
Vinucio C. Caſſio Longino* V. C. 783. Errat vero
Pomponius, dum ait hunc *Caſſium* à *Cajo Cæſare*
in *Sardiniam* exulem deportatum. Nam Tacitus
lib. XVI. ſcribit *Cajum Caſſium* opibus vetuſtis, &
gravitate morum *Neroni* inviſum, ab hoc ipſo per
literas ad Senatum accuſatum, quod inter imagi-
nes majorum etiam *C. Caſſii* effigiem coluiſſet, ita
inſcriptam: DVCI PARTIVM; additque *Caſ-
ſum* S. C. in *Sardiniam* deportatum. Suetonius *in
Nerone cap.* 37. ſcribit *Caſſium Longinum* juris 333
conſultum, ac luminibus orbatum, delatum fuiſſe,
quod in vetere gentili ſtemmate *C. Caſſii* percuſſo-
ris Cæſaris imagines reſtituiſſet. Id contigit A.
V. 818. Cæterum *C Caſſium* haud diuturnius in
Syria imperium habuiſſe patet ex eodem Tacito,
qui *lib.* XII. A. V. 804 laudat *T. Vimdium Qua-
dratum præſidem Syriæ.* Joſephus tamen *lib.* XX.
Antiq. cap. 5. *Numidium Quadratum* vocat; &
ſane nonnullus videtur error in *Taciti* codicem ir-
repſiſſe, cum *Quadrati* cognomen *Numidiæ* gen-
tis proprium fuerit. Hinc anno epochæ Diony-
ſianæ 167. *T. Numidius Quadratus* conſulatum in
faſtis geſſiſſe dicitur. Plinius *lib.* VI. *epiſt.* II. lau-
dat *Fuſcum Salinatorem, & Numidium Quadratum
egregium par.* Ejus aviam *Numidiam Quadratil-
lam* vita functam commendat *lib* VII. *epiſt.* 24.
Fateor tamen *pagina* 183. Gruteri legi: CA-
STRVM. PRAETORIVM. EX. PR. VINI.
QVAD. ET. ANT. OP. ubi quidam *Vinidius
Quadratus* nominatur. Tacitus *lib.* XII. ad A. V.
805. ſcribit cum *Ventidio Cumano, Galilæorum
natio, Felici Samaritæ parerent*, ortas inter utrum-
que diſcordias: *arſiſſetque*, inquit, *bello provin-
cia, ni Quadratus Syriæ rector ſubveniſſet*, Cuma-
no damnato, cum *Felicem* in cognitione cauſæ in
gratiam *Pallantis* ejuſdem fratris apud *Claudium*
libertorum potentiſſimi, inter judices in tribunal
recepiſſet. Baronius ad A. Chriſti 50. *num* 8. ait:
*Sed patentis erroris nihilominus idem Joſephus argui-
tur, dum ait eſſe damnatum Romæ Cumanum, ac
inde Claudium Felicem Pallantis liberti Claudii Au-
guſti germanum miſſum eſſe in Judæam. Nam Fe-
lix ſimul cum Cumano in eam provinciam miſſus eſt,
ſic ea inter eos diviſa, ut Felix Samariam admini-
ſtraret, Cumanus vero reliquam provinciæ partem.*
Verum *Joſephus* nuſquam dixit *Felicem Roma* miſ-
ſum *Cumano* ſucceſſorem, immo aperte ex *lib.* II.
belli cap II. oppoſitum colligitur; ſiquidem cum
dixiſſet *Cumanum Romæ* damnatum à *Claudio* Im-
peratore, ſtatim ait: *Poſt hæc Felicem Pallantis
fratrem miſit ad Judæos, qui eorum provinciam cum
Samaria & Galilæa curaret. Agrippam vero de
Chalcide in regnum majus tranſtulit, tradens ei il-
lam quoque provinciam, quæ Felicis fuiſſet.* Erat
autem illa *Trachonitis, Bethanea, Gualanitis.* Igi-
tur *Felix*, antequam damnato *Cumano, Judææ* im-
poneretur, *Galilæam* tranſamnanam, quæ *Jordane*
ac montibus *Cæleſyriæ* ac *Philadelphiæ* includitur
auctore *Joſepho*, regebat; ac proinde in *Judæam*
non ex Urbe, ut minus recte vir eruditus Joſepho
imponit, ſed ex *Galilæa* tranſamnana advenit.
Anno ab V. C. octingenteſimo ſeptimo ex Tacito
lib. XIII. à *Nerone* primo anno imperii *Domitius
Corbulo* retinendæ *Armeniæ* præponitur, juſſo *Nu-
midio Quadrato* partem legionum *Syriacarum* ei-
dem tradere; unde inter utrumque ſimultas orta,
de qua ibidem *Tacitus*, qui inferius ad A. V. 808.
ait: *Syria P. Anteio deſtinata, & variis mox arti-
bus deluſus, ad poſtremum in Urbe retentus eſt.* Ita
Quadratus diutius in *Syria* cum imperio degit.
Spanhemius *diſſert.* 9. *pag* 867. è gaza *Palatina*
nummum *Antiochenſium* producit cum epigraphe:
ΕΠΙ ΚΟΥΑΔΡΑΤΟΥ. ΕΤ ΕΡ. *ſub Quadrato Anno
CV.* videlicet æræ *Antiochenæ*, qui annus incidit
in A. V. 810. Eques *Patinus* in additis ad *Urſinum*
alium ejuſdem *Quadrati* nummum profert cum
charactere temporis ΕΤ. Δ. *Anno quarto:* nempe
Neronis, cujus annus imperii quartus inchoabatur
die 13. Octobris A. V. 810. Ita etiam in nummiſ-
mate *Silani Syriæ* præſidis, uti ſuperius dixi, an-
ni imperii *Auguſti* apud *Antiochiam* obſignati le- 334
guntur. Montacutius *num.* 37 ait: *Quadratum
excepit, ut ego quidem arbitror, Ceſtius Gallus.* Er-

Digitized by Google

rat, ac duos *Syriæ* præſides tranſilit. Tacitus *lib* XIV. ad A. V. 813. ſcribit: *Corbulo in Syriam acceſſit, morte Vinidii legati vacuam, ac ſibi permiſſam.* Igitur *Numidius*, ſive *Vinidius Syria* per decennium adminiſtrata, in provincia vita decedens, *Corbulonem* ſucceſſorem habuit. At *Nero* veritus, ne *Corbulo* rerum geſtarum felicitate, ac maxima toto Oriente poteſtate præditus, quidpiam ultra privatam ſortem agitaret, ejuſdem imperium imminuit. Hujus rei idem Tacitus auctor *lib.* XV. ad A. V. 816. *Syriæque*, ait, *executio Cincio, copiæ militares Corbuloni permiſſæ. Cincia* gens *Romæ* antiqua, ac pluribus magiſtratibus conſpicua. Si in *Cincii* nomine erratum non eſt amanuenſi, qui *Tacitum* exſcripſit, cum forte *Ceſtium Tacitus* ſcripſerit, brevi ſucceſſorem ille accepit *Ceſtium Gallum*, quem *Syriæ* præſidem initio belli Judaici nominant Joſephus *lib.* II. *belli cap.* 13. & ſeq. & ſæpius in libello de vita ſua, & Tacitus *lib.* V. *Hiſt.* Porro *Joſephus* loco laudato *cap.* 13. ſcribit *Ceſtium Gallum inſtante Azymorum ſolemnitate Hieroſolymam* veniſſe; & in fine capitis ſcribit ob rapinas ac ſævitiem *Geſſii Flori* procuratoris *Judææ*, bellum contra *Romanos* inchoatum *duodecimo anno imperii Neronis, decimo ſeptimo autem regni Agrippæ, menſe Majo.* Annus XII. imperii *Neronis* menſe Majo incidit in A. V. 819. Hinc anno ſuperiori *Ceſtius Gallus Syriam* obtinebat. Patrem habuit *C. Ceſtium Gallum* conſulem A. V. 788. Suetonius *in Veſpaſiano cap.* 4. ſcribit *Judæos* rebellaſſe, addens: *Cæſoque præpoſito, Legatum inſuper Syriæ conſularem ſuppetias ferentem, rupta Aquila, fugaverunt. Ceſtius* quo anno conſulatum ſuffectum geſſerit, ignoratur. *Lipſius* ſcribit id temporis *Geſſium Florum* præpoſitum fuiſſe *Judææ*, qui tamen nuſquam à *Joſepho* cæſus dicitur. Quare legendum putat: *cæſoque præſidio* Idem tradit Montacutius *num.* 37. ac emendat: *fuſoque præpoſito.* Addit tamen magnos hiſtoricos in quibuſdam à ſe invicem diſſentire; ac notat bis *Ceſtium Syriæ* præſidem nominari à *Joſepho* in libello de vita ſua. Verum ibidem etiam *Montacutius* potuit hæc *Joſephi* verba inaudire: *Suadebamus tamen, ut ſe continerent, & hoſtem abire ſinerent, quod ſperaremus Geſſium brevi venturum cum validis copiis, & eum tumultum ſedaturum:* Et ſtatim addit: *ὁ δ' ἐπελθὼν καὶ συμβαλὼν μάχῃ ἐνικήθη, πολλῶν μετ' αὐτοῦ πεσόντων: At ille reverſus, & committens prælium, pugna victus eſt, multis cum ipſo cadentibus.* Et poſtea hæc ibidem ſcribit: *ſuaque clade extremam toti noſtræ genti calamitatem attulit.* En uti *Joſepho* de *Geſſio* præpoſito à *Judæis* cæſo, *Suetonius* ſimiliter loquitur. In libro vero de vita ſua *Geſſii* cladem ait contigiſſe *poſt occiſum Manhabemum*, quem *lib.* II *belli cap.* 18. ait obtruncatum paullo poſt diem ſeptimam Septembris A. V. 819. antequam *Ceſtius* proprætor *Syriæ* die 30. Octobris partem *Hieroſolymæ* occuparet. Ille vero cum exercitum abduceret, die 8. Novembris ingentem à *Judæis* cladem accepit, teſte eodem Joſepho *cap.* 24. qui tamen nihil de amiſſa Aquila ſcribit. *Ceſtius Saulum* cum aliis ad *Neronem* in *Achaja* hiemantem navigare juſſit, ut Principi *Judæorum* rebellionem, ac adverſa *Romanorum* prœlia ſignificarent. *Nero* paullo antea vocatum ad ſe *Corbulonem* interfici juſſerat, qui tamen apud *Cenchreas Peloponneſi* urbem prope *Corinthum* ſuo ſe gladio, quo *Armeniam* à *Parthis* defenderat, interemit, ex *Dione* apud *Xiphilinum* in *Nerone*. Hinc optimo duce per ſummam crudelitatem
335 extincto, bello contra *Judæos* adminiſtrando præfecit *Flavium Veſpaſianum*, qui ex *Achaja*, ubi cum *Nerone* erat, *Tito Alexandriam* ſtatim præmiſſo, per *Aſiam* in *Syriam* venit, ex Joſepho *lib.* III. *cap.* 1. Tacitus *lib.* V. *Hiſt.* ſcribit

A ſub *Geſſio Floro* procuratore *Judææ* (anno ejus adminiſtrationis ſecundo ex fine *lib.* XX. *Antiq.*) bellum ortum, & comprimere, inquit, *cœptantem Ceſtium Gallum Syriæ legatum, varia prœlia ac ſæpius adverſa excepere. Qui ubi fato, aut tædio occidit: miſſu Neronis, Veſpaſianus fortuna famaque, & egregiis miniſtris, intra duas æſtates, cuncta camporum, omneſque præter Hieroſolyma, urbes victore exercitu tenebat. Ceſtium* vero ſub adventum *Veſpaſiani* adhuc ſuperſtitem fuiſſe patet ex Joſepho in *libro de vita ſua*, ubi cum dixiſſet *Sephoritas* à *Ceſtio* præſidium *Romanorum* militum petiiſſe, ſtatim adventum *Veſpaſiani* narrat. Spanhemius *diſſert.* 9. laudata exhibet nummum inſcriptum: ΕΠΙ ΚΕΣΤΙΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΕΤ ΔΙΡ *ſub Ceſtio Antiochenſium Anno CXIV.* Annus hic Epochæ *Antiochenæ* inchoabatur menſe Octobri A. V. 818. cujus menſis die 13. *Nero* duodecimum annum imperii auſpicabatur. Vir doctus minus recte ait in annum decimum vel undecimum principatus *Neronis* annum CXIV. incidiſſe. *P. Licinius Mucianus* in demortui *Ceſtii Galli* locum in *Syriam* à *Nerone* miſſus, auctor poſtea *Veſpaſiano* fuit poſt *Neronis* ac *Othonis* mortem, imperii occupandi, ſuaſque quatuor
C legiones tribus *Veſpaſiani* ſociavit. Tacitus ſub initium *libri* II. *Hiſtor.* utriuſque morte indicata, ait: *Ceterum hic Syriæ, ille Judææ præpoſitus, vicinis provinciarum adminiſtrationibus invidia diſcordes, exitu demum Neronis, poſitis odiis, in medium conſuluere. Nero* periit A. V. 821. die 10. Junii. Hinc *Mucianus* anno ſuperiori V. C. 820. in *Syriam* venerat, *Ceſtio Gallo* eodem anno paullo poſt *Veſpaſiani* adventum, in provincia defuncto. Hactenus de præſidibus *Syriæ* ab A. V. 706. ad annum 822. quo, ut ait Tacitus, *ante Idus Julias Syria omnis in Veſpaſiani ſacramento fuit.* Eodem vero anno *Muciano* in *Italiam* cum exercitu
D contra *Vitellium* profecto, *Titus* inſequenti anno *Hieroſolymam* memorabili obſidio aggreſſus, expugnavit, uti fuſius *Joſephus* deſcribit. Hactenus de præſidibus *Syriæ* parergon. Jam ad *Caji Cæſaris* hiſtoriam longiori plane magiſtratuum *Syriacorum* narratione interpolatam, revertor.

CAP. XVII. 336

Cajus Cæſar Armeniam *cum exercitu ingreditur.* Tigrane *ejecto*, Ariobarzanem Armeniis *regem imponit. Barbaræ nationes à* Cæſare *devictæ. Num* Cajus *ob victoriam ſalutatus Imperator? Quando is titulus Victori datus. De Imperatoris titulo* Auguſto *multiplicato, Scriptorum, nummiſmatum, ac lapidum diſcrepantia.* Artageræ *rebellia.*
E Cajus Cæſar *eam urbem obſidens, à Præfecto per inſidias vulneratur.* Artageræ *excidium. Peſſima* Cæſaris *valetudo. Ejuſdem miniſtrorum rapinæ.* Cajus *in* Italiam *revertens, in* Lycia *moritur. Vetus illa ſcribendi formula:* Ante diem VIIII. Kalend. *exponitur. Textus* L. Anniculus D. de verb. ſignif. *Accurſio, Alciato, aliiſque depravatus, ex autographo Pandectarum* Florentinarum *reſtituitur. Eruditiſſimi* Stephani Baluzii *opinio expenditur.* Scaligeri *ſententia confutatur. Dies & annus obitus* Caji Cæſaris *ex Cenotaphio* Piſano *demonſtrantur.*

F CAjus Cæſar pace cum *Parthis* facta, ea præſertim conditione, ut auxiliares ex *Armenia* copias revocarent, in *Syria* cum legionibus hibernavit. Interim *Tigranes*, recedentibus ex *Armenia Parthis*, animum non deſpondit, ſed popularium virtuti fiſus, cuncta ad bellum propulſandum, ſumma cura & induſtria exequebatur. *Cajus* ineunte vere, motis è *Syria* caſtris, contra *Tigranem* profectus eſt. *Armeniam deinde ingreſſus, prima parte introitus proſpere geſſit*, ex Vellejo *lib.* II. Florus *lib.* IV. *cap.* 4. ait: Cajum Armeniam

meniam *non incruento*, *nec multa tamen certamine*
ſubegiſſe. Itaque *Armenii* prima ſtatim congreſ-
ſione victi, ad obſequium à *Cajo* redacti ſunt.
Tacitus initio *lib.* II. *Annal.* ſcribit: *Tum Cajus
Cæſar componendæ Armeniæ deligitur. Is Ariobar-
zanem origine Medum, ob inſignem corporis formam
& præclarum animum, volentibus Armeniis præfe-
cit.* In tabula *Piſana Cajus* bellum feliciter ad-
miniſtraſſe dicitur: *Bene geſta re publica, devictis,
aut in fidem receptis bellicoſiſſimis ac maximis genti-
bus.* Itaque quaſdam gentes armis, quaſdam vo-
luntaria deditione, in poteſtatem redegit, qua-
rum tamen nomina non deſignantur. Ex his ta-
men *Zonaram* ex *Dione* falſo ſcripſiſſe colligitur:
*Cum Cajus in Syriam veniſſet, & nil præclari geſ-
ſiſſet, vulnus accepit.* Ille enim *Arabiæ* tumultus
compoſuit, *Parthos* ad petendam pacem adegit,
ac *Armeniis* acie victis, novum regem impoſuit.
Nullus dubito, quin *Cajus Iberos* ac *Albanos*, *Ar-
menia* capta, obſequentes habuerit; nuſquam enim
Romani Armeniam invaſerunt, quin bellum ſtatim
in *Iberiam* atque *Albanorum* regionem transtule-
rint. *Pompejus Tigrane Armeniæ* rege ſuperato,
contra Albanos Iberoſque bellum geſſit, ex Dione
lib. XXXVII. Plutarchus *in Antonio* ſcribit: *Cani-
dius ab eodem circa Armeniam relictus, ea ſubacta,
& inſuper Iberorum, & Albanorum regibus proſtra-
tis, & ad Caucaſum uſque profectus, gloriam &*
337 *nomen Antonii barbaris nationibus formidoloſum fe-
cit.* Quare *Cajus* recepta *Armenia*, *Iberorum* ac
Albanorum reges in fidem ac amicitiam P. R. ac-
cepit. Strabo qui id temporis vivebat, in fine
lib. VI. ſcribit: *Armenii porro, & qui ſupra Col-
chos ſiti ſunt, Albani & Iberi præſentiam dumta-
xat requirunt Ducum Romanorum, & facile cohi-
bentur.* *Tigranes* regno *Armeniæ* à *Cæſare* eje-
ctus, quo ſe contulerit, incertum. Tacitus *lib.*
VI. *Annal.* ad A. V. 789. qui poſtremus princi-
patus *Tiberii Cæſaris* fuit, hæc recitat: *Ne Ti-
granes quidem Armenia quondam potitus, ac tunc
reus, ſupplicia civium effugit.* In indice *Lipſii* ad
Tacitum hic *Tigranes* à *Tiberio* punitus, idem di-
citur qui olim à *Cajo Armenia* ejectus fuerat.
Hoc tamen falſum eſſe colligo ex Joſepho, qui
lib. XVIII. *Antiq. cap.* 7. ait: *Alexander Herodis
regis filius, qui à patre necatus eſt, Alexandrum &
Tigranem filios ſuſcepit è Glaphyra Archelai Cappa-
docum regis filia. Ex his Tigranes apud Armenios
regnans, cum apud Romanos delatus eſſet, ſine libe-
ris obiit.* Itaque hic *Tigranes* minoris *Armeniæ*
Rex fuit, quam avo *Archelao Romæ* defuncto,
à *Tiberio* obtinuit, cum antea regi *Cappadociæ* pa-
ruiſſet. Ille vero A. V. 752. erat adoleſcentulus
ex Joſepho *lib.* XVII. *capite* I. cum tamen alter
Tigranes ex *Artavaſdis* ſtirpe id temporis *Arme-
niam* majorem invaſiſſet.

Hic forte quæri poſſit, cur bellicoſiſſimis gen-
tibus partim armis, partim bello tantum de pro-
ximo oſtentato, aut devictis, aut in deditionem
acceptis, nec *Cajus Cæſar* Imperatoris nomen tu-
lerit, nec idem *Auguſtus* multiplicaverit. Tacitus
lib. III. *Annal.* in fine de Tiberio: *Id quoque
Blæſo ſcribit, ut Imperator à legionibus ſalutaretur:
priſca erga duces honore, qui bene geſta re publica,
gaudio & impetu victoris exercitus conclamabantur,
erantque plures ſimul imperatores, nec ſuper cetera-
rum æqualitatem; conceſſit & quibuſdam Auguſtus
id vocabulum, ac tunc Tiberius Blæſo.* Hoc *Im-
peratoris* nomen poſt *Pendeniſſas* in *Amano* ſupe-
ratos, ſibi delatum jactabat Cicero *lib.* V. ad At-
ticum *epiſt.* 20. ſcribens: *Imperatores appellati ſu-
mus: caſtra paucos dies habuimus ea ipſa, quæ con-
tra Darium habuerat apud Iſſum Alexander, impe-
rator haud paullo melior quam aut tu, aut ego.* Hunc
vero titulum vigente Republica uſque ad peractum
A triumphum retinebant. Hinc *Cicero* cum ſub ini-
tium bellorum civilium in *Italiam* ex proconſula-
tu *Ciliciæ* veniſſet, ac ſpem triumphi nutriret, ut
ex ejuſdem epiſtolis *lib.* VI. ad eundem *Atticum*
intelligitur, in fine ſextæ eodem ſcribente: *Ami-
corum literæ me ad triumphum vocant*, ſe *imperato-
rem* in titulo epiſtolarum dicebat, quarum mul-
tæ in eodem codice leguntur. Idem in Ligaria-
na ait: *Cæſar ad me ex Ægypto literas miſit, ut
eſſem qui fuiſſem: qui cum ipſe imperator in toto im-
perio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſ-
ſus eſt.* Nondum enim *Cæſar* de *Gallis* trium-
phaverat. Hinc *lib.* X. ad *Atticum epiſt.* 7. recitat
B exemplar epiſtolæ ſibi à Cæſare ſcriptæ cum ti-
tulo: *Cæſar Imperator Ciceroni Imperatori.* Ita
lib. X. *famil. epiſt.* 24. *Plancus*, & 34. *M. Lepidus* ſe
inſcribunt *Imperatores* A. V. 711. triumphum
enim in exitu tantum anni egerunt. *Pompejus* ve-
ro in literis, quæ *lib.* VIII. *ad Atticum* inſertæ le-
guntur, ita ſe inſcribit: *Cn. Magnus Proconſul*;
diu enim antea triumpharat. Cum *C. Antonius*
conſul collega *Ciceronis* coactum conjuratione
Catilinaria exercitum fudiſſet, *hujus victoriæ cau-
ſa imperator, quamquam occiſorum numerus conſti-
tuta minor eſſet* (tria hoſtium millia interemerat)
appellatus eſt. Appianus *lib.* II. *bell. civ. pag.* 44.
C de eodem titulo ſcribit: *Id honoris olim ducibus* 338
*conferebatur à ſuis militibus tanquam virtutis teſti-
monium, quem illi poſt quodvis præclarum belli faci-
nus admittebant: noſtra ætate, ut audio, nemini con-
tingit hujuſmodi acclamatio, niſi cæſis hoſtium decem
millibus.* Cum *Pompejani* in quadam congreſſione
Cæſaris milites loco pulſos, in caſtra coegiſſent,
occiſis nongentis tantum & ſexaginta militibus,
ac triginta centurionibus, ſignis autem militari-
bus duobus ac triginta captis: *Pompejus eo prælio
Imperator eſt appellatus: hoc nomen obtinuit, atque
ita ſe poſtea ſalutari paſſus eſt.* Id veluti ambitio-
ſius præter morem factum Cæſar *lib.* III. *bel. civ.*
D *cap.* 61. memorare voluit. *Auguſtus* cum plures
victorias obtinuiſſet, pluries etiam imperatoris
nomen iteravit, dum adhuc eſſet Triumvir,
quod itidem fecit *Antonius*, uti ex utriuſque
Triumviri nummis colligitur. Illum tamen plu-
ries iteratum titulum idem *Auguſtus* etiam poſt
triumphos A. V. 725. demum peractos, retinu-
it, ac poſtea toties multiplicavit, ut eidem *no-
men Imperatoris ſemel atque vicies partum* Tacitus
teſtetur *lib.* I. *Annal.* At in inſcriptione *Arimi-
nenſi* uno aut altero ante obitum menſe eidem di-
cata, inſcribitur IMP. XX. ex quo patet rectius
fortaſſis Dionem ſcripſiſſe, Auguſtum *vicies no-
E men imperatoris tuliſſe.* Nam in laudata inſcriptio-
ne, quam adduxi *cap.* 13. Auguſtus dicitur TRI-
BUNIC. POTEST. XXXVII. cujus die 54.
Auguſtus obiit, cum legiones in *Germania*, ubi
tantum id temporis hoſtes erant, *in caſtris æſtivis*
degerent, nec ulla fieret militaris expeditio, ut
plane non appareat, ob quam victoriam *Auguſtus*
ſub exitum vitæ Imperator fuerit ſalutatus. Vi-
di hic *Florentiæ* tres nummos apud *Apollonium
Baſſettum* rei antiquariæ ſtudioſiſſimum ac Sere-
niſſimo Magno *Etruriæ* Duci à ſecretis, cum epi-
graphe: IMP. CAESAR DIVI F. AUGU-
STUS IMP. XX. & in poſtica: PONTIF.
F MAXIM. TRIBUN. POT. XXX. quam ge-
rebat A. V. 765. uſque ad diem 27. Junii. Ve-
rum cum in nummo apud *Goltzium pag.* 17. in-
ſcribatur: IMP. XXI. rem in medio relinquo.
Interim compertum eſt *Auguſtum* A. V. 748. ap-
pellatum in publicis monumentis Imperatorem
XIII. Extat Gruteri *pag.* 226. ex Plinio *lib.* III.
cap. 20. elogium *Auguſto* in trophæo Alpium di-
catum, cujus partem tantum exſcribo.

IMP. CAESARI. DIVI. AVGVSTI. F
PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIBVNIC. POTEST. XVII
S. P. Q. R.

Auguſtus A. V. 748. V. Kal. Julias poteſtatem Tribuniciam XVII. explebat, ac id temporis Imperator XIV. dicebatur; neque eam appellationem multiplicavit, niſi A. V. 759. Extat *pag.* 16. *Goltzii* inter Auguſtens nummus cum epigraphe: AUGUST. PONT. MAX. TR. POT. XXI. COS. XIII. IMP. XIV. Idem A 752. gerebat conſulatum XIII. ac Trib Pot. XXI ab ante diem V. Kal. Julias. Gruterus *pag.* 1082. hoc epigramma recitat.

IMP. CAESARE. DIVI F. AVGVSTO
PONT. MAX. TRIB POTEST. XXVIIII
COS. XIII. P. P. IMP. XV

339 Anno V. 759. die 27 Junii poteſtatem Tribuniciam XXIX. auſpicabatur. Dio *lib* LV. ad eundem annum ait Tiberium ad *Albim* uſque victore exercitu *Germaniam* peragraſſe, nihil tamen memorabile actum, *quamvis de Germanis Imperatoris nomen non Auguſtus modo, ſed Tiberius etiam acceperit.* Ex Vellejo tamen *lib.* II. *Tiberii* ad *Albim* uſque expeditio anno ſuperiori 758. contigit, ac proinde eodem anno *Auguſtus* Imp. XV. dictus fuit. Hinc patet neque *Cajo*, neque *Auguſto* nomen Imperatoris partum; quamvis ille rem publicam feliciter ac fortiter adminiſtraſſet, *devictis aut in fidem receptis bellicoſiſſimis ac maximis gentibus*, ut in ejuſdem *Piſano* cenotaphio legimus. *Auguſtus* Imperatoris titulum, quo in prænomen mutato ſupremus ejuſdem principatus ſignabatur, uti victoriæ inſigne cognomenti loco ceteris haud facile concedebat; præſertim cum loco triumphi, ornamenta tantum triumphalia, novo more ab ipſo primum inducto, ducibus, ſeu legatis concederet. Cum *M. Craſſus Thraces, Myſos*, ac *Baſtarnas* ſuperaſſet, horum etiam rege ſuamet manu interfecto, *neque tamen Imperatoris nomen Craſſus accepit, ſed ſolus Cæſar*, ex Dione *lib.* LI. ad A. V. 725. Idem *lib.* LIV. ad A. V. 743. deſcribit victorias in *Germania* à *Druſo*, & ab ejuſdem fratre *Tiberio* in *Pannonia* reportatas, addens: *Nomen autem imperatoris, etſi ficut Tiberius etiam, à militibus Imperator fuerat dictus, ac uterque re bene geſta, id abunde meruerat, nondum ab Auguſto datum eſt.* Hinc factum puto, ut milites *Auguſti* mentis probe conſcii, capta *Armenia*, ac bellicoſiſſimis gentibus aut armis devictis, aut in deditionem acceptis, *Cajum Cæſarem* nunquam Imperatorem ſalutarint, quod adhuc adoleſcens tanto nomini immaturus videretur, nec illud Princeps poſt primas ſtatim victorias deferri permitteret, neque delatum legatis, ipſe poſtea ratum haberet. *Tiberio* anno demum V. 746. *Imperatoris nomen decretum* teſtatur Dio *lib.* LV. quamquam A. V. 734. *Armeniam* receperit, ac *Tigrani* novo regi diadema impoſuerit. Vellejus *lib* II. *de Tiberio* ſcribit: *Quis enim dubitare poteſt, quin ex Armenia recepta, & ex rege ei præpoſito, cujus capiti inſigne regium ſua manu impoſuerat, ordinatiſque rebus Orientis, ovans triumphare debuerit?* Hæc ille geſſit A. V. 734 ex Dione *libro* LIV. & Strabone *lib.* XVII. Nec *Auguſtus* ob *Armeniam* receptam, Imperatoris titulum multiplicavit. Extant ejuſdem nummi inſcripti: CAESAR DIVI F. ARMEN. RECEP. IMP. VII. Verum ante annos novem eidem dicatum fuerat elogium Gruteri *pag.* 226. 5.

SENATVS. POPVLVSQVE. ROMANVS
IMP. CAESARI. DIVI. IVLI. F. COS. QVINCT.
COS. DESIGN. SEX. IMP. SEPT
RE. PVBLICA. CONSERVATA

Auguſtus A. V. 725. quintum conſulatum geſſit, ac in annum inſequentem conſul VI. deſignatus fuit, quo tempore Imperator VII. dicebatur, quem titulum recepta poſt novennium *Armenia*, non multiplicavit. Ille vero anno eodem V. C. 725. ob victorias *M. Craſſi*, uti ex *Dione* proxime notavi, Imperator VII. dictus fuerat. Hoc igitur exemplo præeunte, cum *Cajus Cæſar Armeniam* iterum recepit, nec ipſe, neque Auguſtus *imperatoris* nomen retulerunt. 340

Interea *Caji Cæſaris* victoriam, communemque P. R. ob recuperatam *Armeniam*, lætitiam improviſum infortunium funeſtavit. *Artageram*, quæ poſt *Artaxatum*, & *Arxatam*, urbs *Armeniæ* præcipua habebatur, *Addus* præfectus ad rebellionem ſollicitavit, ac cives, quod ægre ferrent *Tigranis* magni ſtirpe à regni poſſeſſione deturbata, *Medum* hominem à *Romanis* regem impoſitum, palam ab *Ariobarzane* defecerunt. *Cajus Cæſar Artageræ* rebellione intellecta, legiones contra eandem propere ducens, urbem obſidio cinxit. *Addus*, cum videret *Romanos* ſub oculos *Caji* oppugnationem impigre urgere, in animum induxit ipſum *Cæſarem* per dolum occidere, ſperans fore, ut *Romani* amiſſo duce, collectis ſtatim vaſis, ab obſidione diſcederent. Rem non uno modo auctores narrant; quare ſub ipſorum verbis eventum recitabo. *Vellejí* ſane teſtimonium, qui præſens tribunus militum aderat, primo mihi loco recitandum eſt. Hæc ille de *Cajo Cæſare* ſcribit *lib.* II. *cap.* 102. *Armeniam deinde ingreſſus, prima parte introitus proſpere geſſit; mox in colloquium, cui ſe temere crediderat, circa Artageram graviter à quodam, nomine Adduo, vulneratus, ex eo ut corpus minus habile, ita animum minus utilem Reipublicæ habere cœpit.* Dio in excerptis à Zonara ait: *Addus qui Artageram tenebat, eum ad mœnia pellectum, tanquam arcani aliquid dicturus, vulneravit, ac ii quidem urbe expugnata, captus eſt.* *Strabo*, qui id temporis vivebat, hæc tantum ſcribit *lib.* XI. *pag.* 364. *Artageras ad defectionem perduxit Ador, oppidi præfectus, Cæſari autem duces diuturna oppugnatione id ceperunt, muroſque dejecerunt.* At Florus *lib.* IV. *cap ult.* ſcribit: *Domnes, quem rex Artaxatis præfecerat, ſimulata proditione, adortus virum intentum libello, quem ut theſaurorum rationes continentem, ipſe porrexerat, ſtricto ferro cruentat vulnere in tempore. Ceterum barbarus undique infeſto exercitu oppreſſus, gladio & pyra, in quam ſe percuſſus, immiſit, ſuperſtiti etiamnum Cæſari ſatisfecit.* Rufus in Breviario rem partem ex Floro exſcribens, ait: *Claudius Cæſar nepos Auguſti cum exercitu miſſus ad Orientem, cum per majeſtatem Romani nominis facile cuncta ſedaſſet, atque ei ſe Armenii, qui tunc temporis validiores erant, cum Parthis dedidiſſent, judiceſque inſtituto Pompeji prædictis gentibus Claudius Cæſar præficeret, Domnes quidam, quem Parthis Arſaces præpoſuerat, proditione ſimulata, libellum, in quo ſcripti theſauri continerentur, obtulit, quem cum Imperator Romanus legeret intentius, ultro adgreſſus, gladio vulneravit.* Hæc veteſti Scriptores. *Florus* perperam *Cajum* apud *Artaxatas* vulneratum dicit, id enim contigit apud *Artageram*, *Velleje* ac *Strabone* auctoribus. *Rufus* vero *Claudium* falſo nominat, cum *Cajum* ſcribere debuiſſet; rurſus errat cum ait *Parthos* ſe *Cæſari* dedidiſſe: etenim ante annum pacem cum *Cajo* fecerant, ea tantum conditione, ut ex *Armenia* præſidia revocarent. Præterea tum *Florus* tum *Rufus Domnem* vocant, quem memorati ſcriptores id temporis viventes, *Addum* ſeu *Adorem* nuncuparunt; nec illum *Parthis Arſaces*, ſed *Armeniis* novus rex *Ariobarzanes* præpoſuerat; ſiquidem Strabo ait: *Artageras ad defectionem Ador oppidi præfe-*

præfectus perduxit. Itaque recens à novo rege de-
fecerat oppidum, auctore præfecto. Si vero *Ad-
das* poſt expugnatam urbem, captus eſt, uti *Dio*
ſcribit, *Cajus* prope mœnia in colloquium venit,
341 ac miſſili ictus fuit, non autem gladio, cum por-
rectum à barbaro libellum legeret. In *Caji* ceno-
taphio *Piſano* legitur: IPSUM VOLNERI-
BUS *pro re publica* ACCEPTIS, *ex eo caſu cru-
delibus fatis ereptum*. Seneca *cap.* 34. de conſo-
latione ad Polybium hæc Claudium Imperatorem
loquentem induxit: *Caius Cæſar Divi avunculi
mei nepos circa primos juventutis ſuæ annos, Lu-
cium fratrem cariſſimum ſibi, princeps juventutis
principem juventutis amiſit, in apparatu Parthici
belli; & graviore multò animi vulnere, quam po-
ſtea corporis, ictus eſt: quod utrumque idem piiſſime
& fortiſſime tulit.* Num *Cajus* acceptum vulnus
fortiſſime tulerit, neſcio; nec enim fidem facit
Seneca eo in libro, in quo maximum liberti *Clau-
dii* adulatorem agit. Interim *Cajum* hoc anno
V.C. 756. apud *Artageram* vulnus accepiſſe ex
iiſdem *Senecæ* verbis manifeſte colligitur, quod &
antea mihi prænotatum. Nam cum ex tabula
Piſana Lucius obierit circa 21. diem Auguſti an-
no Urbis 755. *Cajus* qui in Oriente degebat, nun-
tium mortis *Lucii* non accepit niſi circa Octobrem
in apparatu Parthici belli. Igitur nondum *Arme-
niam* tenebat, neque adulto autumno, contra ean-
dem moviſſet, aut munitiſſimam urbem, quæ
niſi *diuturna obſidione*, teſte *Strabone*, expugnari
potuit, aggreſſus fuiſſet, cum in *Armenia* citius
hiems incipiat. Hinc conſtat *Artageræ* obſidio-
nem, ac vulnus *Caji Cæſaris* referenda eſſe in A.
V. 756.

Ceterum cum *Cajus* ex vulnere in peſſimam va-
letudinem incidiſſet, *Auguſtus* ejuſdem diſcrimine
intellecto, illum per literas hortatus eſt, ut *Ro-
mam* reverteretur, quo facilius in patria amiſſam
valetudinem recuperaret. At *Cajus* reſcripſit,
à re quidem publica ſe dimiſſionem petere,
malle tamen quicquid ſibi vitæ reliquum fata
permitterent, procul ab urbanis tumultibus, in
Aſia peragere. Vellejus loco laudato ſcribit:
*Nec deſuit converſatio hominum vitia ejus aſſentatio-
ne alentium; etenim ſemper magnæ fortunæ comes
adeſt adulatio: per quæ eo ductus erat, ut in ultimo
ac remotiſſimo Orbis angulo conſeneſcere, quam Ro-
mam regredi, mallet.* Dio vero apud Zonaram
ſimiliter Vellejo idem narrans ait: *Cajus autem
& jam alioqui parum firma valetudine, & multo
diſſolutiore ingenio, ex vulnere ægrotavit: & multo
hebetior factus, poſtulavit, ut privatam ſibi vitam
agere liceret. Id Auguſtus ægerrime ferens, eum
hortatus eſt, ut in Italiam reverſus, quod vellet,
ageret.* Interea qui *Cajo* aderant, eodem ut plu-
rimum decumbente, ac publica officia declinan-
te, res ſuas privatas ſtrenue promovebant, omnia
venum exhibentes, ut aula *Caji* totius jam Orien-
tis ſpoliis, inſcio *Cæſare*, oppleretur. Harpya-
rum agmen ducebat ipſius *Caji* pædagogus, cu-
jus ac ſociorum quamvis lateant nomina, pœnas
tamen, quas poſtea *Romæ* dederunt, *Suetonius* pu-
blicavit in Auguſto *cap.* 68. *Pædagogum*, inquit,
*miniſtroſque Caji filii, per occaſionem valetudinis,
mortiſque ejus ſuperbe avareque in provinciam graſ-
ſantes, oneratis gravi pondere cervicibus, præcipi-
tavit in flumen.* Ita inſatiata auri ſitis toto tan-
dem *Tybere* extincta. *Auguſtus* acerbe quidem
Caji Cæſaris caſum tulerat, ſed gravius eundem
turbabat captum *Cajo* conſilium in *Aſia* commo-
randi. Itaque eidem iterato reſcripſit, neutiquam
ſibi moleſtum eſſe ſtudium privati otii, quod ipſe
toties à populo *Romano* poſtulatum, nunquam
impetrarat; ſatius tamen eſſe *Auguſti* filium in *I-
talia* degere, quam in *Armenia* remotiſſimo Or-

A bis angulo veluti exulem deliteſcere. *Cajus* vero,
inquit Vellejus, *diu reluctatus, invituſque rever-
tens in Italiam, in urbe Lyciæ (Limyram nominant)
morbo obiit.* Dio apud Zonaram: *Cajus navi one-* 342
raria in Lyciam advectus, obiit. Tacitus *lib.* 1.
*Annal. Cajum remeantem Armenia, & vulnere in-
validum, mors fato propera, vel novercæ Liviæ
dolus abſtulit.* Suetonius in Auguſto *cap* 65. *Ca-
jum & Lucium in duodeviginti menſium ſpatio ami-
ſit ambos; Cajo in Lycia, Lucio Maſſiliæ defunctis.*
Seneca pater *Cajum* perperam in *Syria* defunctum
ſcribit in *proœmio controver.* 4. nam *Vellejus* ipſam
urbem *Limyram*, in qua *Cæſar* acerbo fato ſubla-
B tus eſt, nominavit. Urbis ſitum in *Lycia* deſcri-
bit. Strabo *lib.* XIV *pagina* 458. *Sequuntur*, in-
quit, *oſtia Limyri amnis, & ſi terra ſtadia viginti
ab his aſcenderis, Limyra oppidum.* Ovidius *libro*
IX. *Met.* V. 646.

— *Lyciamque pererrat;*
*Jam Cragon, & Limyram, Xanthique reliquer-
rat undas.*

Cragon mons eſt *Lyciæ* cum urbe cognomine. In
ſubſcriptionibus Synodi *Calchedonenſis* legitur no-
men *Stephani Limyrenſium* Epiſcopi. Ubi tamen
in ſubſcriptionibus Latinis perperam additur *Li-
myræ civitatis Lydiæ*, ubi *Lyciæ* reponendum.
C Epiſtolam vero Synodicam provinciæ *Lyciæ* ad
Leonem Imperatorem *tom.* 4. *Concil. edit. Lab-
bei pag.* 940. cum collegis ſubſcribit *Stephanus
Epiſcopus Limyranus*. Et in Synodo II. *Conſtan-
tinopolitana* adſuit inter *Lycios* Epiſcopos *Lupici-
nus Limyrenſis*. Hunc vitæ exitum habuit *Cajus
Cæſar* annum agens tertium ſupra vigeſimum, &
ut in *Piſano* ejuſdem cenotaphio legimus, *ex vol-
neribus pro re publica exceptis, ex eo caſu crudelibus
fatis ereptus, Populo Romano jam deſignatus juſtiſ-
ſimus ac ſimillumus Parentis ſui virtutibus Princeps.*
Gentiles in morte ſuorum fata crudelia incuſabant.
Virgilius 4. *Georg.* 494.

D — *en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina ſomnus.*

In antiquo epitaphio Gruteri *pag.* 607. 4.

Si penſare animas ſinerent crudelia fata.

Dies qua *Cajus Cæſar* deceſſit, ex *Piſana* tantum
inſcriptione intelligitur; ibi enim coloniæ De-
curiones jubent: *Diem eum, quo die Cajus Cæſar
obiit*, QUI DIES EST A. D. VIIII. K. MAR-
TIAS, *pro Allienſi lugubrem memoriæ prodi*. Illas
literas A D. *Rhenanus* in notis *Livianis* non in-
tellexit. Nam cum in *lib.* VII. *dec.* 3. legeret de
die ludorum Apollinarium: *Itaque ipſe primus ita
vovit, fecitque A. D. III. Nonas Quinctiles*, ſcri-
E bit in vetuſto codice legi: *Ante diem III. Nonas
Quinctiles*, ſed plane reponendum eſſe: *Ad ter-
tium Nonas*, nullo puncto A & D abs ſe ſepara-
tis. Sed optime *Sigonius* nulla opus correctione
monſtravit. Nam ea loquendi formula doctiores
quique olim uſi ſunt. *Cicero* in prima *Catilinaria*
ait: *Meminiſtine me ante diem XII. Kal. Novem-
bris dicere in Senatu certo die fore in armis, qui dies
futurus eſſet ante diem VIII. Kal. Novembris, C.
Manlium &c.* Et poſtea: *In ante diem V. Kal.
Novembris.* Salluſtius in *Catilinaria* ſcribit *C.
Manlium* arma cepiſſe *ante diem VI. Kal. Novem-
bris.* Cæſar *lib.* 1. *de bello Gallico cap.* 6. *Is*, in-
F quit, *dies erat ante diem V. Kal Aprilis.* Et qui-
dem dum *Cicero* ait: *In ante diem V. Kal.* nullo
pacto correctio *Rhenani* admitti poteſt, nempe
in ad diem V. Kal. quod itidem patet ex al-
tera præpoſitione præpoſita apud Gruterum
pag. 298. in faſtis Colotiani fragmenti, ubi dies
initi Triumviratus ita ſignatur: EX. A. D. V.
K. DEC. *Ex ante diem V. Kalendas Decem-
bris*; & apud Ciceronem *lib.* III. *ad Atticum
epiſt.* 17. *in ante diem Non. Jun. uſque ad pri-*

343 *die Kal. Septembris.* Extant vetuſtæ inſcriptiones eadem chronologica formula obſignatæ. Nam *pag.* 328. legitur: *C. Silano C. Furnia Coſ.* A. D. XIII. K. MART. *Pag.* 120. 5. A. D. XIIII. K. JUN. *Pag.* 563. A. D. XI. K. JUN. Itaque recte in *Caſano* cenotaphio his ſcalptum fuit: A. D. VIIII. *K. Martias*: *Ante diem nonum Kal. Martias.* Porro obſervavi viros eruditos eam dicendi formulam non intellexiſſe. Nam putant notam illam temporis *ante* idem ac pridie diei ſignatæ ſignificare, ac perinde eſſe ſcribere: *decimo Kal. Martias, ac ante diem VIIII. Kal. Martias.* Plutarchus in *Romulo* ſcribit *Romam* conditam τῇ πρὸ ἕνδεκα καλανδῶν Μαΐων Lappus vertit: *ad duodecimum Kal. Majs*, cum tamen Latine reddendum fuiſſet: *ante undecimum Kalendas Majas.* Ricciolius *lib.* IV. Chronologiæ *tomi prioris cap.* 2. *num.* 19. recitatis verbis Plutarchi, ait: *Dixit autem* ante undecimum Kal. Majas, *fortaſſe quod feſtum illud à veſpera antecedenti inchoabatur.* Fateor me riſiſſe haſce primas Veſperas feſtivas apud *Romanos.* Et plane mirum videtur virum, qui chronologiæ *Reformatæ* titulum ſuo volumini præfixit; rem apud Chronologos paſſim memoratam, ignoraſſe. Idem autem eſt dicere: *Ante diem XI. Kal.* ac *XI. Kal.* vel *ad XI. Kalendas.* Et ſane hic deſignandi temporis character ſeu formula in Græcis monumentis paſſim occurrit. Actio I Synodi Epheſinæ dicitur celebrata πρὸ δέκα καλανδῶν Ἰουλίων. Recte vertit antiquus interpres: *Decimo Kalendas Julii.* Item Actio prior Synodi *Calchedonenſis* ſcribitur habita τῇ πρὸ ὀκτὼ εἰδῶν Ὀκτωβρίων. Reddit optime interpres: *Sub die octavo Idus Octobris.* In Græcis etiam ſaxis antiquitus inſcriptis Gruteri *pag.* 316. 1. legitur: ΠΡΟ. ΙΖ ΚΑΛ. ΙΟΥΝ *Ante XVII. Kal. Junias.* Et *pag.* 499. 12. ΠΡΟ Γ. ΝΩΝΩΝ ΜΑΙΩΝ. Ante tertium Nonas Maji. Sed ex Latinis aurei ſæculi Scriptoribus id ipſum oſtendo. *Cicero* A. V. 710. die 20. Decembris orationem in Senatu habuit, qua eundem ad priſtinam libertatem recuperandam hortatus eſt, cum poſt occiſum *Cæſarem*, *M. Antonius* obſeſſo *D. Bruto* intra *Mutinam*, tyrannidem affectare videretur. Hanc vero diem *Cicero* non minus quam Nonas illas ſuas Decembris, ſemper in ore habuit, ac paſſim in orationibus poſtea habitis, & in epiſtolis ad Proconſules ſcriptis, vir ſuarum rerum jactantiſſimus, celebravit. Itaque initio Philippicæ ſextæ ait: *Cauſa fortiſſimis optimiſque conſulibus Kalendis Januariis de Republica primum referendi fuit, ex eo quod decimo tertio Kal. Januarias Senatus, me auctore, decrevit. Eo die primum, Quirites, fundamenta jacta ſunt Reipublicæ.* Eandem diem 20. Decembris aliter exprimit aliis in locis, nempe: *Ad XIII. Kal. Januarias.* In *Lib.* X. *fam epiſt.* 28. ad *C. Trebonium* Proconſulem *Aſiæ* (quam tamen epiſtolam non accepit, occiſus à Dolabella) ſcribit: *Cum Senatum ad XIII. Kal. Jan. Tribuni plebis vocaviſſent &c. Hic dies, meaque contentio, atque actio ſpem primum populo Romano attulit libertatis recuperandæ.* Ita ſcribit: *ad XIII. Kal Jan. lib.* XI. *epiſt.* 6 ad D. Brutum, & *libro* XII. *epiſt.* 22. Q. Cornificium, & *epiſt.* 25. ad eundem: *Ego, mi Cornifici, quo die primum in ſpem libertatis ingreſſus ſum, & cunctantibus cæteris, ad XIII. Kal. Jan. fundamenta Reip. jeci.* Ita etiam loquitur in fine Philip. X. At in Philippica XIV. eandem diem aliter deſignans ait: *Memoria tenent me ante diem XIII. Kal. Jan. principem revocandæ libertatis fuiſſe.* Et Philippica V. ait: *Ante diem XIII Kal. Jan. decretis veſtris eum concidiſtis, conſtituiſtis, ut hæc ad vos Kal. Januariis referrentur, quæ referri videtis.* Hanc vero Philippicam V. *Cicero* ipſis Kalendis Januariis *Hirtio* & *Panſa* Coſſ. A. V. 711. à parilibus, recitavit, ut ex initio ejuſdem patet. Porro ibidem ait: *Recordamini qui dies nudius tertius decimus fuerit &c.* Revocat in memoriam P. C. quæ die 20. Decembris contra *M. Antonium* decreverant. Ex his aperte colligitur pro eadem die deſignanda *Ciceronem* dixiſſe *XIII. Kal.* & *ad XIII. Kal.* ac denique *ante diem XIII. Kal. Januarias.* Alciatus *ad. L.* 132. *D. de verb. ſignif.* cum in Philippica V. legiſſet: *Ante diem XIIII. Kal. Januarii*, ac poſtea ex laudatis aliis locis ejuſdem *Ciceronis* intellexiſſet eundem diem eſſe XIII. Kal. Januarii, ſcribit *ante diem decimum Kalendas*, idem eſſe ac *nono Kalendas*, cui etiam opinioni *Budæus* adhæſit. Et ſane in ſeptem codicibus Mediceis in memorata Philippica quinta legitur: *Ante diem XIIII. Kalendas Januarii.* Verum ibidem legendum eſſe *ante diem XIII.* ex correctiori codice eruditi obſervarunt, quos inter *Paullus Manutius* in notis ad *epiſt.* 8. *lib.* VIII. *familiarium.* Ibi vero alium locum indicat, ex quo idem loquendi modus, auctore *Cicerone*, clariſſime explicatur. Cicero *epiſt.* 5. *lib.* XVI. hæc ad Tironem ſcribit: *Nos apud Alyziam, ex quo loco tibi literas ante dederamus, unum diem commorati ſumus, quod Quintus nos conſecutus non erat, is dies fuit Nonis Novembris. Inde ante lucem proficiſcentes, ante diem octavum Idus Novembris has literas dedimus.* Hic plane evaneſcunt primæ veſperæ *Riccioli.* Nam Cicero *Nonis Novembris*, id eſt, die quinta apud *Alyziam* degit; inde ante lucem proficiſcens *ante VIII. Idus*, id eſt, die ſexta inſequenti, eas literas *Tironi* ſcripſit. Itaque idem eſt dicere *ante VIII. Idus*, ac *octavo Idus.* Idem oſtendi poſſet ex *epiſt.* 9. eidem *Tironi* ſcripta, ſi noviſſima clariſſimi *Grævii* lectio reciperetur, ubi ſcribit: *Id erat A. D. VII. Kal Decembris* &c. ſed quod ceteri legunt: *Ad VII. Kal.* illud teſtimonium omitto. Suetonius in *Claudio cap.* 45. de eodem ſcribit: *Exceſſit tertio Idus Octobris.* At Seneca in ludo in morte ejuſdem: *Ante*, inquit, *tertium Eidus Octobris.* Tacitus vero narrans quæ poſt illius Principis obitum ſtatim contigere, ait: *Tunc medio diei, tertio ante Idus Octobris, foribus palatii repente diductis, comitante Burrho, Nero egreditur ad cohortem.* Itaque apud Latinos ſcriptores idem dies ſignificatur diverſis hiſce ſcribendi formulis: *Tertio Idus: Ante tertium Idus: tertium ante Idus.* Cenſorinus in aureo libello *de die Natali cap.* 8. edition. *Aldi*, de annis Nabonaſſari ait: *Sed horum initia ſemper à die prima menſis ejus ſumitur, cui apud Ægyptios nomen eſt Θωθ, quique hoc anno fuit ante diem VII. Kalendas Julias, cum abhinc annos centum Pio & Brutio Præſente Coſſ. iidem dies fuerint ante diem XII.* (lege XIII.) *Kalendas Auguſti.* Hæc Cenſorinus ſcribebat *Ulpio* & *Pontiano* Coſſ. A. V. 991. ut ibidem ipſemet teſtatur. Quo ſane anno die 25. Junii incipiebat annus *Nabonaſſari* 986. uti recte poſt Scaligerum *lib.* III. *doctr. temp.* docuerunt Petavius *lib.* IX. *doctr. temp.* Bucherius *pag.* 233. *in canones Victorii*, aliique Chronologi. Ricciolius *par.* 1. *Chronol. lib.* V. *cap.* 5. *num* 2. in eodem luto hærens, priorem locum Cenſorini corrigendum dicit, nempe legendo: *ante diem VI. Kal. Julias*, ut initium Thoth cadat eo anno in meridiem diei 25. Junii; alterum vero locum nulla emendatione indigere putat, ac proinde recte ſcriptum: *ante XII. Kal. Auguſti*, nempe die 20. Julii. Livius *lib.* XXVII. *cap.* 25. ſcribit ludos Apollinares ſtato die primum factos *ante diem III. Idus Quintiles*; *is dies deinde ſolemnis ſervatus.* At in veteri Kalendario à *Lambecio* V. C. integro publicato in Julio menſe legitur: *III. Idus, Apollinares.* Gellius *lib.* XV. *cap.* 22. ait: *Ante diem tertium Nonas Januarii M.* 345

Cicero

Cicero natus eſt. Cicero autem natum ſe ſcribit *tertio Nonas Januarias lib.* VII. *ad Atticam epiſt.* 5. & *lib.* XIII. *epiſt* 41.

Paullus J. C. *D. de verb. ſignificat. L. Anniculus* 132. uti legunt Alciatus *in commentariis* ad eandem legem, & *Rebuffus*, aliique poſt Vallam *libro* IV. *Elegantiarum cap.* 80. ait: *Anniculus amittitur qui extremo anni die moritur. Et conſuetudo loquendi id ita eſſe declarat:* Ante diem decimum Kalendarum, poſt diem decimum Kalendarum, *utroque ſermone undecima dies ſignificatur.* Hoc doctiſſimi Juris Conſulti teſtimonio improbata *Riccioli* interpretatio confirmari nonnullis fortè videbitur. Et ſane *Paulus* Epiſcopus *Fori Sempronii* in erudito opere de canone Paſchali, laudatis verbis *Paulli* probat ante diem decimum Kalendarum undecimum ante eaſdem Kalendas diem deſignare. Mirum quam difficilis memoratus textus Juris conſultis viſus fuerit. Accurſius *malam literam* vocat. *Budeus* ait *Paullum* ea ſcribendi formula Lectores potius morari, quam eoſdem docere voluiſſe. Antonius Auguſtinus *libro* IV. *Emendat.* ſcribit mendoſe verba *Paulli* exſcripta. *Nos*, inquit, *ita ſcriptum Florentiæ vidimus: Neutro enim ſermone undecim dies ſignificantur.* Nempe autographum Pandectarum *Florentiæ* ſumma religione cuſtoditum, conſuluit. Verum quamvis ſenſum autographi exhibuerit, ipſiſſima tamen verba neutiquam reddidit. Cum nuper *Theodorus Gronovius Joannis Friderici* filius, ac *Jacobi* frater, *Florentiam* adveniſſet, ac Sereniſſimo COSMO III. quod ceperat, conſilium aperuiſſet, edita Pandectarum volumina cum autographo, quod inter Palatii cimelia ſervatur, conferendi; tum Magnus Dux, quo celeberrimorum codicum nitor quam maxime promoveretur, haud religioni duxit bina illa volumina ad faces olim & quidem rariſſime, ut nonnulli ab eorundem lectione excluſi, objecerunt, oſtenſi, eidem *Gronovio* luſtranda permittere. Itaque una cum ipſo hæc in altero Pandectarum codice verba obſervavi: *Ante diem decimum Kalendarum, poſt diem decimum Kalendarum; neque utro enim ſermone undecim dies ſignificantur.* Ex hac autem germana lectione textus *Riccioli* opinio iterum refellitur, unaque rejiciuntur *Alciati*, *Rebuffi* aliorumque interpretationes, quas ex corrupto loco *Paulli* inani opera commenti ſunt. Et ſane *Rebuffum* in opinione *Riccioli* fuiſſe patet, quod cum dixiſſet quoſdam ita textum *Paulli* legere: *Neutro enim ſermone undecimus dies ſignificatur*, ſtatim ait: *Quæ ſi ita legerentur, falſum diceret textus quod ante diem decimum non ſignificetur undecimus; quamobrem rejiciendus eſt hic intellectus ultra columnas Herculis, ut qui nullum habeat ſenſum vel veritatem.* Ridere libeat, quamvis tam procul diſtent, ad haſce *Rebuffi* columnas *Herculis.* Etenim illa verborum *Paulli* recitatio optimum ſenſum habet, & veriſſima eſt, quamvis non iiſdem Juris Conſulti verbis expreſſa. Idem enim *lib.* 134. *D. de verb. ſignificat* ait: *Anniculus non ſtatim ut natus eſt, ſed trecenteſimo ſexageſimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die.* Itaque qui inchoato extremo anni die moritur, ut inquit *lib.* 132. *Anniculus amittitur*, quod probat argumento à vulgata loquendi conſuetudine ducto, qua dicentes *ante diem decimam Kalendarum*, ipſum diem termini, nempe primas ſequentes Kalendas computamus, non autem diem undecimum qui Kalendas ſequitur, nempe diem ſecundum menſis. Quare inquit J. C. etiam anniculum amitti, qui ipſo die CCC. ſexageſimo quinto *incipiente plane, non exacto* amittitur; neque neceſſe eſt
346
amitti die primo anni inſequentis. Itaque conſtat, auctore celeberrimo juris Conſulto, ea vulgata dicendi formula: *Ante diem decimum Kalendarum*, non ſignificari undecim dies, ſed tantum decem, ipſis Kalendis computatis.

Hoc etiam loquendi modo veteres Patres locutos video. S. Innocentius Papa in *epiſt.* XI. *ad Aurelium Primatem Africæ* ſcribit: *Nam cum ante diem undecimum Kalendarum Apriliam pene Luna XVI colligatur (nam quodplam minus eſt) itemque cum in ante diem quartum Kalendarum earundem veniat XXIII. exiſtimavi XI Kalendarum memoratarum die, feſta Paſchalia celebranda.* His plane characteribus deſignatur Paſcha anni epochæ vulgaris 414 celebratum XI Kal. Aprilis, Cyclo Solis III. Lunæ XVI. lit. D. Luna Alexandrinis XVI. itemque Victorio in canone Paſchali, uti erudite docet *Bucherius* in eundem canonem *cap* 5. & 7. Quod quidem Paſcha die 22. Martii celebratum, dicitur ab Innocentio peragendum *ante diem XI. Kalendarum Aprilium.* Lactantius in *lib.* IV. *Inſtitut. cap.* 10. ſcribit Chriſtum Dominum paſſum fuiſſe *ante diem decimum Kal. Aprilis*; idem vero in lib. de morte perſecutorum quem *Stephanus Baluzius* diligentiſſimus æque ac eruditiſſimus Eccleſiaſticæ antiquitatis reſtaurator nuper publicavit, *cap.* 2. ait: *a Judæis cruciatus eſt poſt decimum diem Kalend Aprilis.* Nullam vero in Lactantio antilogiam eſſe tradit vir inſignis in notis ad idem caput 2. *Idem, enim* inquit, *valet* poſt diem *ac* ante diem, *ut monet Paulus in L. Anniculus.* Verum doctiſſimi Interpretes ſecus *Paulli* textum intelligunt. Antonius Auguſtinus *lib.* IV. *Emendat* ad laudatam legem *Paulli* ait: *Ante diem tertium Nonas. & tertio Nonas, & die tertio poſt Kalendas idem eſſe deprehenditur.* Hæc Cujacii verba in Adverſariis olim notavi: *Poſt diem X. Kalend. ſignificatur dies decima poſt Kalendas, ut ipſæ Kalendæ computentur. Ergo poſt diem X. Kalend. Januarii id eſt IIII Idus Januarii.* Recte notat P. Manutius in *epiſt.* 12. *lib.* III. *familiarium Tullii ante diem tertium Nonas*, veteres Latinos dixiſſe, id eſt, *tertio die ante Nonas*; nam cum dicitur *tertio Nonas*, conciſa locutio eſt; ſubintelligitur enim *die ante*; ſiquidem præpoſitio tacita Kalendas in quarto caſu regit. Quare *poſt decimum diem Kalend. Aprilis*, idem eſt ac *decimo die poſt Kalendas Aprilis.* *Plutarchus* ſcribit *Ciceronem* natum ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νέων Καλανδῶν Achilles Bochius vertit: *Tertio Kalendas Januarii*, quod perperam dici olim eruditis adnotatum. Fabricius in vita Ciceronis recte ait: *Tertio die Kalendarum novarum natum Ciceronem, ſive poſt tertium diem Kalendarum Januarii, quo genere loquendi non quartus, ſed tertius dies Januarii ſignificatur &c* Cœlius *lib* VIII. *famil epiſt.* 7. ſcribit *Ciceroni Pompejum* dixiſſe *ſe ante Kal Martias non poſſe ſine injuria de provinciis Cæſaris ſtatuere; poſt Kalendas Martias ſe non dubitaturam.* Illa particula, *poſt*, dies Kalendas Martii inſequentes deſignat, ſed indeterminate; adde numerum certum *poſt decimum Kal. Martias*, decimam Martii diem ſignificabis; etenim *dies decimus* tum ante, tum poſt Kalendas eſſe poteſt; at præpoſitio temporis *poſt* decimæ diei præpoſita, eandem ad propriæ ſignificationis modum determinabit, ut non decima ante Kalendas, ſed decima poſt Kalendas denotetur. Neque *Paullus* memoratæ doctiſſimi *Baluzii* opinioni ſuffragatur. Nam ſcribit, neutra loquendi formula *ante diem decimum Kalend.* & *poſt diem decimum Kalend.* diem undecimam ſignificari, ſed decimam, non quidem ejuſdem men- 147
ſis, ſed tum decimam diem ante, id eſt, præcedentem Kalendas, tum decimam poſt, nempe poſteriorem Kalendis. Hinc *Cajus* J. C eodem D. *libro L.* 233. ait: *Poſt Kalendas Januarias die tertio pro ſalute Principis vota ſuſcipiuntur*; nempe III. Nonas Januarias. Hinc apparet alium plane men-

menſem ſignificari hiſce loquendi phraſibus: *Ante decimum Kal. Aprilis: ac poſt decimum Kal. Aprilis*; priori enim modo dicendi deſignatur dies 23. Martii; altero vero dies poſterior decimo Kal. Aprilis. Quare *Lactantii* verborum formula neminem veterum *Latinorum* auctorem habet, ac doctiſſimis recentioribus improbatur. Scio Aſtronomos diem à meridie præcedentis ad meridiem inſequentis diei numerare. Hinc dies 23. Martii poſt meridiem ipſis dicitur *poſt diem decimum Kalendas Aprilis*. Lactantius ut deſignaret tempus diei, qua paſſus eſt Dominus, videlicet poſt meridiem diei 23. Martii, ſcripſit juxta modum loqendi Aſtronomorum. Hæc tamen non quidem eruditiſſimo *Baluzio* oppoſita, ſed propoſita, ac ejuſdem cenſuræ ſuppoſita velim.

Ex hucuſque diſputatis verba illa *Cajani* Cenotaphii A. D. VIIII. K MARTIAS optime intelliguntur, nempe deſignare: *Ante diem IX. Kalendas Martias*, ſeu *Nono Kalendas Martias*, videlicet diem XXI. Februarii, qua *Cajus Cæſar* exceſſit. Scaliger *libro* II. *emendat. temp.* agens de anno veteri Romanorum pagina 166. ait: *Locutio autem illa* ANTE DIEM *comprehendit etiam tempus proximum ante ortum, imo à media nocte ad ortum.* Etenim *Romani* diem à media nocte ad proxime inſequentem mediam noctem numerabant, uti notant Cenſorinus *capite* x. *de die Natali* & Macrobius *libro* 1. *Satur. cap.* 3. Hinc *Scaliger* putat ea phraſi *ante diem* proprie ſignificari tempus diei inchoati à media nocte ad ortum Solis, quod *Auſonii* teſtimonio confirmat ad *Paulinum* ſcribentis: *Jam prima nox erat ante diem nonum decimum Kalend. Januariarum, cum redditæ mihi ſunt literæ tuæ oppido quam literatæ.* Hæc tamen nihil probant; ſiquidem etiamſi ille *Paulinus* literas accepiſſet prima vel ſecunda vigilia, recte dixiſſet eas ſe literas accepiſſe nocte ante diem XIX. Kalendarum. Et ſane *Scaliger* eam opinionem ex pluribus *Ciceronis* locis deducere poterat, quorum nonnulla laudabo. In *lib.* IV. *ad Atticum epiſt.* 3. ait: *Ante diem XII. Kalend. Decembris Milo media nocte cum magna manu in campum venit:* Et poſtea: *Ante diem VIII. Kalendas hæc ego ſcribebam, hora noctis nona.* Ibidem initio epiſt. 4. *Perjucundus mihi Cincius fuit ante diem tertium Kal. Februarias, ante lucem. Lib.* I. *famil. epiſt.* 2. *ad Lentulum* editionis Grævii: *Hæc ſcripſi A. D. XVI. Kal. Febr. ante lucem. Lib.* XVI. *epiſt.* 5. ad Tironem: *Inde ante lucem proficiſcentes, ante diem VIII. Idus Nov. has literas dedimus.* Ceterum ex his aliiſque ſimilibus loquendi formulis, quæ in *Ciceronis* epiſtolis occurrunt, oppoſitum potius probari puto, quam id quod *Scaliger* excogitavit. Nam ſi *ante diem* proprie ſignificat tempus diei à media nocte ad ortum, cur *Cicero* huic characteri temporis *ante diem* toties addit *ante lucem?* cum vero hæc deſignatio temporis diei haud ſuperfluo addita fuerit, conſequens eſt, ut eis verbis *ante diem* antelucanum tempus non indicetur. Idem Cicero *libro* XV *fam. epiſt* 4. *ad Catonem* edit. Grævii ait: *A. D. quartum Idus Octobres, cum adveſperaſceret, expedito exercitu, ita nocte iter feci, ut ad tertium Idus Octobres cum luciſceret, in Amanum aſcenderem.* Ita *ante diem* veſpertino
348 quoque tempori applicatur. Verum quod *P. Manutius*, aliique legunt *ad IV. Idus Octobris*, produco alterum teſtimonium ex *lib.* II. *famil. epiſt.* 6. ad D. Brutum, ubi hæc Cicero ſcribit: *Cum Tribuni plebis edixiſſent ut Senatus adeſſet ad XIII. Kal. Januar.* (Grævius legit A. D. XIII. &c.) Poſtea addit: *Itaque in Senatum veni mane: quod cum eſſet animadverſum, frequentiſſimi Senatores convenerunt.* Igitur Cicero *mane* in Senatum venit die 20. Decembris. Cenſorinus cap. 10. de die Natali ait: *Secundum diluculum vocatur mane, cum lux videtur.* Concinit Macrobius 1. Sat. cap. 3. *Diluculum*, inquiens, *cum incipit dignoſci dies; inde mane, cum dies claras.* Cum vero Senatores intellexiſſent Ciceronem *mane*, id eſt, *claro die* in Senatum iviſſe, eò & ipſi convenerunt, à quibus factum eſt decretum in favorem *Bruti* contra *M. Antonium*, quod *Cicero* in laudatis ſuperius locis Philippicæ V. & X. dicit formatum *ante diem XIII. Kal. Januarias*, quod ſane orto jam Sole conditum fuit. Itaque *ante diem* proprie etiam ſignificat tempus diurnum, non autem a media nocte ad lucis ortum. Livius *lib* XXVII. ſcribit ludos Apollinares factos *ante diem tertium Nonas Quintiles*. At ludi Apollinares non ante lucem, ſed Sole jam luciſcente edebantur. Nam idem *lib.* XXXVII. ait: *Ludis Apollinaribus A D V. Idus Quintiles, cælo ſereno, interdiu obſcurata lux eſt, cum Luna ſub orbem Solis ſubiiſſet.* Hac de eclypſi diſputat Bullialdus in epiſtola ad *Gronovium* ſeniorem contra *Scaligerum* ac *Petavium*. Cæſar *libro* I. *de bello Gallico cap.* 7. hoſtium legatis reſpondit: *Si quid vellent, ante diem Idus Aprilis reverterentur.* Deinde: *Ubi ea dies quam conſtituerat cum legatis, venit, legati ad eum revertantur.* Quo loco diem vulgariter ſeu civili modo accipit poſt ortam lucem. Ex his quæ prolixius proſecutus ſum, patet quid illis verbis A. D. VIII. K MARTIAS in *Cajano* lapide ſignificetur, nempe non dies 20 Februarii, ſed dies 21. ejuſdem menſis, non tamen ejus diei tempus à media nocte ad lucem, uti *Scaliger* arbitrabatur, ſed integer dies à media nocte ad proxime inſequentem mediam noctem, intra cujus diei tempus *Cajus Cæſar* dicitur deceſſiſſe. In altero etiam Cenotaphio decernitur ſacrificium quotannis faciendum Diis Manibus *Lucii Cæſaris* A. D. XII. K. SEPT. *ante diem duodecimam Kal. Septembris.* Hoc tamen poſt mediam noctem ante lucem fieri oportebat; nam ſtatim poſt mediam noctem Diis Manibus *Romani* ſacrificabant, uti *diſſert.* 3. explicabitur.

Quo vero anno *Cajus Cæſar* obierit, olim dubitatum eſt. Nam *Scaliger* in notis Euſebianis ac *Calviſius* in Chronico putarunt eundem extinctum A. V. 748. *Pighius* ejuſdem mortem recitat *tom.* 3. *Annalium* ſub conſulatu *Ælii Lamiæ* & *M. Servilii* V. C. 756. Baronius in *apparatu num.* 86. ante exitum A. V. 751. Verum ex ejuſdem *Cæſaris* Piſano cenotaphio annus mortis duplici charactere deſignatur V. C. 757. à parilibus. Etenim ibidem dicitur nuntius mortis *Caji Piſas* allatus IV. Nonas Apriles, cum *Auguſtus* eſſet TRIBUNICIAE POTEST. XXVI. Ex prænotatis *cap.* 15. primus annus Tribuniciæ poteſtatis Auguſti incepit A. V. 731. V. Kal. Julias; igitur A. V. 757. IV. Nonas Apriles labebatur annus Tribuniciæ poteſtatis XXVI. uſque ad diem V. Kal. Julias. Præterea eadem ſtatim die nuntio obitus *Caji* intellecto, funebres honores à *Piſanis* colonis eidem decreti fuerunt AD IIII. NONAS APRILES, QVAE ſex. AELIO CATO, C. SENTIO SATURNINO COS. FUERUNT. Horum conſulatus in faſtis incidit in A. V. 757. Hinc patet *Cajum Cæſarem* è vita mi- 349
graſſe die 21. Februarii A. V. 756. cum die 21. Aprilis annus V. 757. inchoaretur, Epochæ vulgaris Chriſti Dionyſianæ IV. Suetonius *de Tiberio cap.* 15. ſcribit: *Cajo ac Lucio intra triennium defunctis, adoptatur ab Auguſto.* Idem autem in *Auguſto cap* 65. dixerat: *Cajum & Lucium in duodeviginti menſium ſpatio amiſit ambos.* Hæſit veluti ad aquas Caſaubonus, ac pro *intra triennium*, putat *intra biennium* legendum, additque: *In definitione temporis nonnullus mihi ſcrupulus, quem evelli cupio magis, quam poſſam evellere.* Nulla eſt

eſt in Suetonii dictis antilogia. Nam *Lucius* obiit die circiter 20. Auguſti A. V. 755. uti patet, ex ejuſdem cenotaphio, & fuſius expoſui cap. 15. *Cajus* vero e vivis exceſſit die 21. Februarii A. V. 757. menſe Aprili inchoando, ex altero *Piſano* lapide. Ita in duodeviginti menſium ſpatio ambos *Auguſtus* amiſit. At *intra triennium* defuncti dicuntur, quia *Cajus* poſt *Lucii* mortem ſoperſtes fuit parte anni Juliani 47. uſque ad exitum Decembris, item altero anno inſequenti, ac parte anni Juliani 49. à Kal. Januariis ad VIIII. Kal. Martias; atque adeo intra triennium ambo defuncti ſunt. *Lipſius* triennium *Suetonio* memoratum computat a reditu *Tiberii* in Urbem ac mortem *Caji*. Sed hoc perinde eſt; ſiquidem *Tiberius Romam* reverſus eſt adulto anno ab V. C. 755. uno aut altero tantum menſe ante obitum *Lucii Cæſaris*. *Vellejus* qui militum tribunus ſub *Cajo* in Oriente militavit, narrata illius morte, ait: *Cum ante annum ferme L. Cæſar, frater ejus, Hiſpanias petens deceſſiſſet.* In quibuſdam editionibus cum L litera, qua prænomen *Lucii* deſignatur, ab imperitis nota numeralis putaretur, ſcripſere: *cum ante annum ferme quinquageſimam frater ejus &c.* Ceterum adverbium *ferme* idem eſt ac plus, minùs, ac promiſcue accipitur pro utroque. Cum autem *Cajus* aliquot menſes ſupra annum *Lucio Cæſari* ſuperſtes fuerit, *Vellejus* ſcripſit *Lucium* ante annum ferme mortuum. Anni Tribuniciæ poteſtatis *Auguſti* in utroque lapide deſignati, haud ſinunt ea de re nos dubitare. In cenotaphio *Lucii* annuæ inferiæ eidem decretæ dicuntur *XIII. Kal. Octobris*, cum *Auguſtus* eſſet *Tribuniciæ poteſtatis* XXV. Annus Tribuniciæ poteſtatis XXV. finem habuit die 27 Junii A. V. 756. quum incœpit Tribunicia poteſtas XXVI. qua labente die 2. Aprilis, morte *Caji Piſis* intellecta, annua ſacra ejuſdem Manibus à *Piſanis* decreta ſunt. Cum autem in *Cajano* lapide dicitur ob mortem ejuſdem renovatus dolor, NONDUM QUIETO LUCTU, quem cives ob demortuum *Lucium Cæſarem* ſuſceperant: illi verbis doloris magnitudinem, *Auguſto* adulantes, exaggerant, quaſi aliqua ſuſcepti dudum luctus veſtigia ſupereſſent. Hinc eleganter luctu *nondum quieto* dixerunt, non autem *nondum finito*, quia vel ipſæ mulieres poſt annum ab amiſſo viro, luctum finiebant. Ita *Piſis* finitus erat luctus, & per emphaſin nondum quietus dicitur, &, ut ego quidem arbitror, fingitur. *Stephanus Baluzius* exactiſſimæ eruditionis ſcriptor, & ob plurima vetuſtioris Eccleſiæ monumenta è carioſis codicibus magno ſacræ hiſtoriæ incremento publicata, nobis poſteriſque cum honoris præfatione nominandus, in doctiſſimis notis ad *cap. 45. Lactantii* de mortibus perſecutorum, plura exempla colligit, in quibus adverbium *ferme* additur numero determinato, ita tamen ut non minus, ſed eodem plus aliquid exprimatur. S. Auguſtinus *cap. 23. libri poſt Collat. ad Donatiſtas* ait *Ælianum* Proconſulem cognoviſſe cauſam *Felicis Aptungitani* XV. Kal. Martias *poſt menſes ferme quatuor* ab Synodo *S. Melchiadis* Papæ contra *Donatum*, quæ tamen habita
350 fuerat die 2. Octobris; nempe interceſſerant inter utrumque judicium menſes quatuor cum dimidio.

CAP. XVIII.

Auguſtus *domeſticis infortuniis conflictatus. Luctus ejuſdem in morte* Caji. Aſinius Pollio *quod eo luctu inſtante, cum amicis cœnaſſet, ab* Auguſto *reprehenſus. Idem* Tiberium Neronem *ac* Agrippam Poſthumum Cæſarum *fratrem adoptat. Baſilica* Caji *ac* Lucii *ab Auguſto, porticus à* Livia *in honorem eorundem extructa.* Caji Cæſaris *oſſa ac cineres* Romam *deferuntur.* Auguſtus *nemus ſub nomine* Cæſarum *conſerit.*

A*uguſtus* dudum ad infortunia familiæ ac frequentia ſuorum funera obduruerat. Nam *Marcellum* ex *Octavia* ſorore nepotem, quem imperii ſucceſſorem deſtinabat, in ipſo flore juventæ amiſerat. *Agrippam* generum veteri amicitia ac conſtanti fide, rebuſque domi ac foris geſtis, ſibi quam maxime probatum, extulerat. *Juliam* unicam filiam ob impudicitiam in exilium deportandam juſſerat. *Druſum* privignum bellicoſiſſimum ac feliciſſimum juvenem, quem teſte Suetonio *cap. 1. de vita Claudii cohæredem ſemper filiis inſtituerat*, quem defunctum ita pro concione laudaverat, *ut Deos precatus ſit, ſimiles ei ſuos Cæſares Cajum ac Lucium facerent*; hunc, inquam magnæ *Germaniæ* partis victorem extinctum viderat. Pedo Albinovanus *de Auguſto* canit:

Ille vigil, ſumma ſacer ille locatus in arce,
Res hominum ex tuto cernere dignus erat.
Nec flere ipſe ſuos, nec quemquam flere ſuorum,
Nec quæ nos patimur vulgus, & ipſe pati.
Vidimus erepta mœrentem ſtirpe ſororis,
Luctus at in Druſo publicus ille fuit.
Condidit Agrippam, quo te, Marcelle, ſepulcro;
Et cepit generos jam locus ille duos.
Vix poſito Agrippa, tumuli bene janua clauſa eſt.
Perficit officium funeris ecce ſoror.
Ecce ter ante datis, jactura noviſſima Druſus
A magno lacrymas Cæſare quartus habet.
Claudite jam Parcæ nimium reſerata ſepulcra;
Claudite: plus juſto jam domus iſta patet.

At quintum in funere *Lucii*, ac poſt octodecim menſes *Cajo* extincto, ſextum feralis domus janua reſeranda eidem fuit. Hæc *de Auguſto* prodit Suetonius *cap. 65. Aliquanto autem patientius mortem, quàm dedecora ſuorum tulit. Nam Caji, Luciique caſu non adeo fractus, de filia abſens, ac libello per quæſtorem recitato, notum Senatui fecit.* *Auguſti* tamen luctum in obitu *Caji* ex ejuſdem cum *Aſinio Pollione* querelis intelligimus. Do auctorem *Senecam* patrem in procemio quarti controverſiarum ſcribentem: *Cum mortuo in Syria* 351
(Lyciæ dicendum erat) *Cajo Cæſare, per codicillos queſtus eſſet Divus Auguſtus, ut erat illi clementiſſimo viro non civiliter tantum, ſed etiam familiariter, quod in tam magno & recenti luctu ſuo, homo cariſſimus ſibi, pleno convivio cœnaſſet, reſcripſit Pollio:* Eo die cœnavi, quo Herium filium amiſi. *Quis exigeret majorem ab amico dolorem, quam à patre?* Cum *Tiberius* ægre ferret tandiu luctum *Romæ* ob *Germanici* mortem continuari, edicto populum monuit, ut dolori modum adjiceret: *Referendum*, inquiens, *jam animum ad firmitudinem, ut quondam Divus Julius amiſſa unica filia, ut Divus Auguſtus ereptis nepotibus, abſtruſerint triſtitiam.* Tacitus *lib.* III. *Annalium*. Ceterum *Auguſtus*, quo imperantem familiam utroque *Cæſare* viduatam, novis aſcitis ſucceſſoribus, ſtabiliret, quarto poſt *Caji* mortem menſe exacto, V. Kal. Julias *Tiberium Claudium Neronem*, ac *Agrippam Poſthumum* noſtrorum *Cæſarum* fratrem, in filios adoptavit, quadie, teſte *Vellejo*, Tribuniciam iterum poteſtatem *Tiberio* contulit. *Lucii* tamen ac *Caji* nomina adeo quoad vixit, ejuſdem menti inhæſere, ut cum poſt novennium à morte *Caji*, *L. Planco* ac *Silio* Coſſ. V. C. 766. *iii* Parilibus tertio Nonas Aprilis teſtamentum faceret, illud ex Suetonio *cap.* 101. in hæc plane verba inchoaverit: *Quoniam ſiniſtra fortuna Cajum & Lucium filios mihi eripuit, Tiberius Cæſar mihi ex parte dimidia, & ſextante hæres eſto.* Idem vero *Auguſtus Caji* ac *Lucii* memoriam ad ſeros poſteros tranſmiſſurus, ingentis molis Baſilicam eorundem nomine inſcri-

pto, extruendam curavit. Hoc tabulæ Ancyranæ produnt, in quibus Gruteri *pag.* 232. legimus:

Forum. Julium. &. Baſilicam. quae. fuit. inter. aedem. Caſtoris. &. Saturni. caepta. profligataque. opera. à. patre. meo. perfeci. &. eandem. Baſilicam. conſumatam. incendio. ampliato. ejus. ſolo. ſub. titulo. nominis. filiorum (CAI. ET. LVCI) *eum.* vivus. non. perfeciſſem. perfeci. ab. haeredibus.

B Hanc *Caji* ac *Lucii* Baſilicam laudat Ovidius *lib.* II. *de Ponto elegia* 2. ad *M. Valerium Meſſalinum*, ubi cum dixiſſet *Auguſtum* poſt debellatam *Pannoniam*, ac *Delmatiam*, *Romam* laurea coronatum reduiſſe, ait:

Quem pia vobiſcum proles comitavit euntem,
Digna parente ſuo, nominibuſque datis.
Fratribus aſſimilis, quos proxima templa tenentes,
Divus ab excelſa Julius æde videt.

Tiberium deſignat ab *Auguſto* una cum Cæſareo nomine, in filium adoptatum, quem fratribus *Cajo* ac *Lucio* ab eodem antea *Auguſto* adoptatis aſſimilem dicit, eorumque nomine inſcriptum C templum, licet nondum perfectum, appellat. *Ovidius* hanc epiſtolam ſcripſit A. V. 762. *Sextus Rufus* in libello de regionibus Urbis in Circo Maximo poſt templum *Caſtoris* deſignatum, ait: BASILICA CAI ET LVCI. *Pyrrhus Ligorius* magni inter ſuperioris ſæculi antiquarios nominis,
352 apud *Panvinium* de urbe *Romana pag.* 203. putat hanc Baſilicam fuiſſe, ubi nunc eſt ædes *S. Mariæ Ægyptiacæ* ex inſcriptionibus utrique Cæſari dicatis, quæ ibidem repertæ ſont. Suetonius in *Auguſto cap* 29 ſcribit eundem extruxiſſe *porticum, baſilicamque Lucii & Caji.* *Livia Auguſti* uxor apud pleroſque in ſuſpicionem venit maturatæ D Cæſaribus mortis, teſte *Dione* apud *Zonaram.* Profecto Tacitus *lib.* 1. *de utraque juvene* ſcribens, ait: *Mors fato propera, vel novercæ Liviæ dolus abſtulit.* At *lib.* IV. propè finem id firmiſſime aſſeverans, de *Livia* inquit: *Quæ florentes privignos cum per occultum ſubvertiſſet, miſericordiam erga afflictos palam oſtentabat.* Utut illa erga ſuperſtites

A ſe geſſerit, immenſæ molis porticum demortuorum memoriæ dicavit. Dio *lib.* LVI. ad A. V. 765. ait: *Porticus Liviæ in honorem Caji & Lucii Cæſarum ædificata, tum dedicata fuit.* Idem Dio in fragmentis *lib.* LV. ait: *Porro corpora Caji ac Lucii à tribunis militum, ac ſingularum civitatum decurionibus Romam apportata ſunt, & haſtæ quas aureas ab equitibus, cum virilem togam ſumerent, acceperant, in curia ſuſpenſæ.* Id honoris *Druſo* defuncto antea datum, eodem Dione teſte *lib.* LV. Auguſtus, inquit, *Romam corpus defuncti attulit, portantibus id principio atque ad hiberna centurionibus ac Tribunis militum, inde ſingularum in itinere urbium primoribus.* Nullus dubito quin utriuſque B *Cæſaris* oſſa ac cineres in Mauſoleum intulerit, quod ſibi ſuiſque ſepulcrum *Auguſtus* in ſexto ſuo conſolatu A. V. 726. inter viam *Flaminiam* ripamque *Tiberis* extruxerat. Apud *Gruterum* pag. 235. 4. extat hoc inventum Romæ epitaphium.

OSSA
C. CAESARIS
AVGVSTI. F
PRINCIPIS. JVVENTUTIS

Cum *Germanicus Epidaphne* diem obiiſſet, *Agrippina* uxore ejuſdem cineres atque oſſa in Urbem C detulit, ac inter eidem decretos honores, hos recitat Tacitus in fine *lib.* II. *Sepulcrum Antiochiæ, ubi crematus, tribunal Epidaphne, quo in loco vitam finierat.* Ita extincto in *Lycia Cajo* Cæſari, *Emeſani* ſua in urbe Cenotaphium eidem poſuere, quod demortui tantum elogium fuit, non ibidem conditi epitaphium, uti *Bellonius* exiſtimavit. *Auguſtus* poſtea eo in loco, ubi A. V. 752. naumachiam exhibuerat, perpetuo virentium arborum ſylvam plantavit, quam NEMVS CAESARVM nuncupatam teſtamur tabulæ Ancyranæ. Ceterum Baſilicam *Caji* ac *Lucii*, porticum *Liviæ*, nemus Cæſarum, inſignia perenni utriuſque D *Cæſaris* memoriæ dicata opera, longior ætas evertit, ac nulla eorundem nobiliora monumenta ſuperſont, quam *Piſana* Cenotaphia, quorum occaſione *Caji* ac *Lucii* vitam ex vetuſtis *Romanorum* ſcriptorum voluminibus collectam, rudiori hucuſque ſtylo complexus, ad eorundem inferias explicandas accedo.

353
DISSERTATIO III.

INFERIÆ CAJO ET LUCIO CÆSARIBUS A PISANA Colonia Decretæ, explicantur.

CAP. I.

Veſtes in calamitate ac luctu mutatæ. Qualis Senatorum & Equitum habitus in luctu publico. Sententia V. C. de ſagis à plebe in luctu ſumptis expenditur. Plebs in funere atrata. Magiſtratus nomine Duumviri in Coloniis deſignati. Duumviri Piſani *ſagis pullis amicti, annua parentalia peragere juſſi. Toga pulla in epulo funebri vetita. Mulieres, ſtante Republica, in luctu atratæ. Sub Imperatoribus ea in re variatum. Inſigne* Lactantii *teſtimonium.* Gutherius *funebre juſtitium in obitu* Auguſti *primitus* Romæ *uſitatum ſcribens, ex* Piſano *Cenotaphio ac veterum teſtimoniis confutatur. In funere indictivo nulla veſtium publica mutatio fiebat.*

E SI libri Pontificum *Livio*, *Plinio*, ac *Macrobio* memorati, ſupereſſent, annuæ inferiæ à *Piſana* Colonia Manibus *Caji* ac *Lucii Cæſarum* quotannis decretæ inſtaurari, paucis quibuſdam inde petitis teſtimoniis, illuſtrari poſſent. Verum cum primi Chriſtianæ religionis propagatores idola ac ſuperſtitioſas *Gentilium* cæremonias antiquaſſent, libros etiam, in quibus impia ſacra deſcripta legebantur, flammis abſumpſere, quo nulla apud poſteros vetuſti erroris veſtigia remanerent. Cum non ſemel Heroum funera, vel datæ eiſdem inferiæ, poetis memorentur, hinc factum eſt, ut quædam veterum rituum

Digitized by Google

tuum monumenta vatum carminibus inſerta, ſuperſint. Extant etiam inſcripta antiquitus ſaxa, ſed ex quibus vix unum aut alterum funerum ritum doceamur. At in *Piſanis* tabulis funebres ritus adeo difuſe ac perſpicue deſcribuntur, ut vel inde ingens eiſdem pretium accedat, ac plane inter præcipua P. R. monumenta reponantur. Ceterum haud animum induxi hac occaſione proliziores de veterum exſequiis, ac inferiis commentarios adornare, cum neque is ſim qui hanc Spar-
354 tam aggrediar, neque tantum otii ad id peragendum ſuperſit. Quare eos tantum funebres ritus, qui in Piſanis tabulis recitantur, adductis veterum teſtimoniis, explicabo. Et quidem, ut hinc exordiar, veſtem in calamitate ac luctu ſeu publico, ſeu privato mutari ſolitam notius plane eſt, quam ut denſatis veterum teſtimoniis, demonſtrandum videatur. Servius in XI. *Æneid.* auctor eſt hunc ab Ægyptiis morem derivaſſe: *Eoſque*, inquit, *primos Liberum, quem Oſirim appellant, à fratre Tiphone interemptum, atra veſte luxiſſe*, inde ceteris gentibus traditum, ut poſt interitum ſuorum affinium, vel in graviſſima calamitate, veſte mutata, lugerent. Cum *Ciceroni* à *Clodio* dies indicta eſſet, Ninnius Tribunus plebis, *ut veſtem tanquam in publica calamitate mutarent, hortatus eſt*; Dio *lib.* XXXVIII. Quod ſummo ſibi poſtea honori deputans *Cicero*, ab exilio reverſus, in Seſtiana dicebat: *Quid enim quiſquam poteſt ex omni memoria ſumere exemplum illuſtrius, quam pro uno cive & bonos omnes privato conſenſu, & univerſum Senatum publico conſilio mutaſſe veſtem? quæ quidem mutatio non deprecationis facta eſt, ſed luctus; quem enim deprecarentur, cum omnes eſſent ſordidati?* Et paullo poſt: *Erat igitur in luctu Senatus, ſqualebat civitas publico conſilio mutata veſte.* Quod vero *Gabinius* ac *Piſo* conſules ipſius adverſarii edixerant, *ut ad ſuum veſtitum Senatores redirent*, contra eoſdem invectus, ſcribit: *Etiamne edicere audeas, ne mærerent homines meam, ſuam, Reipublicæ calamitatem, neve hunc ſuum dolorem, veſte mutata, ſignificarent?* In funere etiam Principum Romanorum veſtem mutatam conſtat ex Dione *lib.* LVI. qui deſcribens funus Auguſti, ait: *Poſtridie Senatus habitus eſt: in eum reliqui Senatores equeſtri habitu, magiſtratus ſenatorio, demptis prætextis, venerunt, Tiberius filiuſque ejus Druſus pullam de more paratam amicti veſtem.* Ita magiſtratus depoſitis togis purpura prætextis, togam puram ac latum clavum induti, in Senatum venerunt. Senatores vero in tunica, more equitum, anguſtos clavos aſſutos amiciebant; ut enim propria erat Senatorum tunica laticlavia, ita equitum anguſticlavia, ubi ſuo tempore curiam ingredi aut non poterant ob expenſas magiſtratuum, aut amore otii privati nolebant; quos inter Ovidius *lib.* IV. *Triſtium eleg.* IX. dicebat:

Curia reſtabat: clavi menſura coacta eſt;
Majus erat noſtris viribus illud onus.

Equites in luctu anguſtos clavos, atque annulos deponebant, quæ propria ipſorum inſignia erant. Et quidem in luctu Senatores equeſtri habitu indui ſolitos alibi etiam tradit Dio, cum *lib.* XXXVIII. ait: *Ciceronem* adverſus *Clodii* furorem *ſenatoria veſte abjecta, equitis habitu ſumpto*, Pompeji, aliorumque auxilium imploraſſe. Appianus ſcribit L. II. *bel. civ. Ciceronem* tunc adeo abjecti animi fuiſſe, *ut ſordidatus pullatuſque obvios ſuppliciter in auxilium ſollicitans, non veritus ſit ignotis quoque hac de cauſa negotium faceſſere.* At perperam *pullatus* Interpreti deſcribitur; Græce enim inquit Appianus γέμων αὐχμοῦ καὶ ῥύπου, *obſitus ſqualore ac ſordibus*, nempe, ut dixit Dio, *equeſtri habitu ſumpto*, non vero pulla veſte indutus. Ita idem Cicero in laudata Seſtiana *omnes*

A *ſordidatos* appellavit, non quod pullam veſtem ſumpſiſſent, ſed quod ſolitam, luctus cauſa, mutaſſent. Valerius Maximus de *P. Rutilio* Senatore *lib.* VI. *cap.* 4 ait: *Reus factus, nec obſoletam veſtem induit, nec inſignia Senatoris depoſuit.* Cum Senatores obſoletam veſtem induebant, inſigniis ſenatoriis depoſitis, ſordidati dicebantur. Quæ in publico luctu veſtis mutatio in plebe fuerit haud ita facile exponitur. Vir eru- 355
ditiſſimus ſcribit ex *Cicerone* nullum dubitandi locum relinqui, cum ex eodem conſtet mutationem veſtis à plebe factam, poſitis togis, ſumendo ſaga militaria. Nam in Philippica XIV. ait: *Brutum egreſſum jam Mutina cognoviſſem, propter ejus* B *periculum ad ſaga iſſemus.* Dio etiam *lib.* XLIX. bello contra Antonium decreto, *ſaga*, inquit, *Romani omnes etiam ii, qui non proficiſcebantur ad bellum, ſumpſerunt.* Non poſſum ad hanc ſententiam accedere. Nam quando depoſita toga, ſaga à populo ſumebantur, ea veſtis mutatio non luctus, ſed belli indicium erat. Cicero initio Philippicæ VI. ait: *Tumultum decerni, juſtitium indici, ſaga ſumi, dixi placere, quo omnes acrius graviuſque incumberent ad ulciſcendas Reipublicæ injurias, ſi omnia graviſſimi belli inſignia ſuſcepta à Senatu viderent.* Itaque ſagum ſumi indicium bel- C li erat. Hinc idem Orator in Philippica XII. oſtendit fruſtra ſuſcipi conſilium legationis de pace ad *Antonium* mittendæ, quod jam ſaga ſumpſerant, nec poſſe ſe de pace legatum deſtinari, qui *ſagorum princeps* fuiſſet. *Dio* loco laudato ſcribit populum ſumpſiſſe χλαμύδας στρατιωτικὰς *chlamydes militares*, hoc eſt, ſaga, non quidem ut luctus, ſed ut belli inſtantis periculum ſignificaretur. Livius in *epitome lib.* LXXII. ait: *Italico bello, ſaga populus ſumpſit.* Oroſius tamen *lib.* V. *capite* 18. ſcribit: *Senatus ſagum, hoc eſt, veſtem mœroris, quam exorto bello ſociali ſumpſerat, hac ſpe arridente depoſuit, atque antiquum togæ decorem* D *recuperavit.* In quibus verbis errat, tum quod ſagum Senatoribus ſumptum dicit, cum *Livius* palam ſcribat: *ſaga populus ſumpſit* (& certe Senatores conſulares *togatos eſſe ſolere, cum civitas eſſet in ſagis*, teſtatur in laudatis Philippicis *Cicero*) tum quod ſagum ſignum mœroris dicit, cum ſit belli impendentis indicium, ut cum ſagati ad bellum milites pro defendenda patria, urbe egrederentur, pares ſe habere animos qui remanebant, ea militari veſte monſtrarent, ac eo pacto domi foriſque maximi belli ſpecies appareret, ut *omnes*, inquit laudatus Cicero, *acrius graviuſque* non ad dolendas, *ſed ad ulciſcendas Reip. injurias incum-* E *berent.* Hinc recte doctiſſimus Ferrarius *lib.* I. *de Re veſtiaria in fine cap.* 32. ſcribit: *bellum ſago notari quis neſcit?* Plebem in publico luctu atratam fuiſſe tradit Tacitus initio *lib.* III. qui cum cineres *Germanici Romam* deferrentur, ait: *Ubi colonias tranſgrederentur, atrata plebs, trabeati equites, pro opibus loci, veſtem, odores, aliaque funerum ſolemnia cremabant.* Extat inſcriptio Gruteri *pag.* 544. 4. & 5. ubi *C. Hoſtilio*, & *P. Egnatio* Tribunis quintædecimæ legionis in acie occiſis,

CILINENSES. XXI. DIES. ATRATI. LVCSERVNT

HORRENSES. XXI. DIES. ATRATI. LVXERVNT

F Cum *Auguſtus* funebre munus demortuo ante quinquennium *Agrippæ* daret, univerſos id in pulla veſte ſpectaſſe tradit Dio *lib.* LV. A. V. 747. Φαιὰν ἐσθῆτα τῶν τε ἄλλων πλὴν τοῦ Αὐγούστου, καὶ αὐτῶν τῶν υἱῶν αὐτοῦ λαβόντων: *Aliis omnibus ſpectantibus in pulla veſte, cum & filiis Auguſti, ipſo excepto.* Omnes ergo pullati muneri funebri adfuerunt. Itaque & plebs atrata ſeu pullata erat in publico funere, uti ſagata in magno belli diſcrimine. Tunc Senatores & Equites togam pullam

356 induerunt, plebis vero nigras lacernas, quamvis quidam etiam è plebe togam pullam ſumpſere, qui eandem domi habebant. Cum *Romam* allatus eſſet nuntius *M. Aurelium Antoninum* univerſis carum Principem diem extremum clauſiſſe, confuſa ex *Herodiano*, luctu publico urbe, Senatus in curia, veſte atra amictus, lacrymans convenit. Hæc veſtis non alia, quam quæ Senatores decebat, toga pulla. Lacernas vero nigras plebi etiam extra luctum familiares fuiſſe tradit Suetonius *in Auguſto capite* 40. *Etiam habitum*, inquit, *veſtitumque priſtinum reducere ſtuduit, ut viſa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus & clamitans, en, ait*,

Romanos rerum dominos gentemque togatam!
Negotiumque ædilibus dedit, ne quem poſthac paterentur in foro, circove, niſi poſitis lacernis, togatum conſiſtere. Ex his habemus lacernas nigras plebejorum, qui & inde pullati dicebantur. Quintilianus etiam *lib.* VI. *capite* 5. *pullatæ turbæ* meminit. Extat apud Martialem *libro* II. epigramma II.

Spectabat modo ſolus inter omnes
Nigris munus Horatius lacernis;
Cum plebs, & minor ordo, maximuſque
Sancto cum Duce candidus ſederet.

In *Caji Cæſaris* cenotaphio jubent CUNCTOS VESTE MUTATA à die accepti nuntii de morte *Caji* uſque ad diem, quo juſta ejus Manibus perſoluta eſſent, convictibus ſeſe abſtinere &c. Itaque intra id ſpatium temporis juſſi ſunt Magiſtratum *Piſis* gerentes, ſine prætextis, puras togas gerere, equites veſtem ſine anguſtis clavis induere, Decuriones cretatis ac candidis togis depoſitis, obſoletas aſſumere, plebem vero atratam, hoc eſt, pullis, vel obſoletis lacernis amiciri. Etenim tempore luctus veſtium ſpecies in plebe à nemine veterum ſcriptorum proditur, quod ea res vulgo erat notiſſima; cum vero ex *Tacito* ac laudatis inſcriptionibus conſtet populum in luctu atratum fuiſſe, hoc ipſum de *Piſanis* colonis judicandum videtur. Forte etiam veſtes mutarunt, non atratas ſumendo, ſed obſoletas & ſqualidas ſibi imponendo, ut univerſus populus eo ſordido amictu publicum coloniæ mœrorem exprimeret.

In decreto de ſacris funebribus quotannis ſtata die *Lucio Cæſari* inſtaurandis, hæc leguntur: *Per magiſtratus, eoſque qui ibi juri dicendo præerunt* TOGIS PULLIS AMICTOS, *quibus eorum jus, faſque erit eo die* EJUS VESTIS *habendæ inferiæ mittantur.* Hic magiſtratus nomine Duumviri deſignantur, quamvis Proquæſtores, ac Ædiles magiſtratum etiam gerebant. De *Africæ* Duumviris ſcribitur in fragmento de geſtis in *purgatione Felicis* Epiſcopi *Aptuugitani tom.* I. *Conc. Labbeæ edit. pag.* 1451. *Magiſtratus, ſuppleto anno, omnes actus ſuos domum ſuam tulit.* In Synodo Eliberitana can. 56. *Magiſtratum uno anno, quo agit duumviratum, prohibendum placuit, ut ſe ab Eccleſia cohibeat.* Idem patet ex *L.* 8. 16. 28. *de Decurionibus* Cod. Theod & *L.* 1. & 2. *de Magiſtrat. Municip.* Cod. Juſt. Tertullianus capite 12. de ſpectaculis: *Quæſturas dico, & Magiſtratus, & Flaminia, & Sacerdotia.* Magiſtratus ſoli Duumviri ſimpliciter dicebantur. Ita *cap.* 16. Actorum Apoſt. legitur: *Miſerunt magiſtratus lictores*, quod nomen ſæpius repetitur, cum *Paulus* in colonia *Philippenſi* in *Macedonia* in carcerem detruſus fuiſſet: ac Duumviri tantum eo nomine indicantur.
357 Initio etiam decreti *Piſani* de augendis *Caji* demortui honoribus, dicitur: *Cum in colonia noſtra propter contentiones candidatorum magiſtratus non eſſent.* Et poſtea inferius: *Cum primum per legem coloniæ Duoviros creare & habere potuerimus &c.* Magiſtratus qui juri dicendo præerat in coloniis, erant tantum Duumviri, ſeu Quatuorviri, ubi plures creabantur, uti diſſertatione prima dictum eſt. Hinc ubi dicitur: *Per magiſtratus eoſque qui ibi juri dicendo præerunt*, illa voce *eoſque* mox appellati magiſtratus *Piſani*, hoc eſt, Duumvirorum munus ac poteſtas exprimitur, non vero alii ab ipſis diſtincti magiſtratus nominantur. Porro decretum fuit Duumviros *Piſanæ* coloniæ quo die *Lucii* Manibus juſta funebria quotannis perſolvebant, eſſe *togis pullis amictos*, quibus etiam eo tantum die ad feralia ſacra peragenda, jus datum *ejus veſtis habendæ*. Etenim Duumviri togas purpura prætextas, & quidem de more candidas induebant; quo tamen die funebre anniverſarium ſacrificium facturi eſſent, albis prætextis depoſitis, juſſi ſunt pullas togas induere. Qui munus gladiatorium dabant, pullis togis amicti præſidebant. Ita *Commodus* cum munus gladiatorum daret, dicitur Lampridio *cap.* 16. *in pullis veſtimentis præſideas*; quamvis *Auguſtus*, uti ſuperius ex Dione notabam, in munere gladiatorio quod in honorem *Agrippæ* dabatur, *ſpectantibus omnibus in pulla veſte*, eandem non ſumpſerit. In epulo funebri toga pulla uti nemini licebat. Hinc tot clamores *Cicero* in *Vatinium* extulit, quod is ſecus egiſſet: *Quis unquam*, inquit, *in luctu domeſtico, quis in funere familiari cœnavit cum toga pulla? Cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla unquam data eſt? cum tot millia accumberent, cum ipſe epuli dominus albatus eſſet &c. te cum C. Fidulo atrato, ceteriſque tuis furiis intuliſti.* Additque cetera inter quæ in Vatiniana laudata fuſe exaggerat, *ita enim illud epulum eſt funebre, ut munus ſit funeris; epulæ quidem ipſæ dignitatis.* Ex *Piſano* tamen lapide colligimus eos, qui annua religione Manibus defunctorum inferias mittebant, *togis pullis amictos* fuiſſe. Num vero togæ pullæ Duumvirorum fuerint prætextæ? *Paullus* apud *Feſtum* ſcribit: *Prætexta pulla nulli alii licebat uti, quam ei qui funus faciebat.* Cum vero Duumviri prætextas tanquam magiſtratus inſignia; induerent, quo eadem ipſorum dignitas in ſacris peragendis itidem conſpicua eſſet, prætexta pulla uſos exiſtimo.

Verum non modo viros, verum etiam mulieres durante juſtitio, ob mortem *Caji*, veſtes mutaſſe colligitur ex eodem decreto, in quo legimus juſſas *MATRONAS quæ in Colonia noſtra ſunt, SUBLUGERE.* Equidem mulieres in luctu, depoſita purpura & auro, atras veſtes ſumpſiſſe certum eſt, nec vacat veterum jamdiu eruditis prænotata teſtimonia eaſcribere. Dionyſius *lib.* VIII. ait: *Romanorum matronæ, ut mos eſt illis in luctu domeſtico & neceſſariorum funeribus, depoſito auro & purpura ceteroque ornatu, atratæ ipſum per annum integrum luxerunt.* Ovidius feminas in luctu atratas paſſim inducit. *Lib.* VI. *Met. v.* 289.

—— ſtabant cum veſtibus atris
Ante toros fratrum, demiſſo crine, ſorores.

Et *v.* 566.

—— velamina Progne
Deripit ex humeris auro fulgentia lato,
Induiturque atras veſtes, & inane ſepulcrum
Conſtituit, falſiſque piacula Manibus infert.

Lib. VIII. *v.* 447. 358

Cum videt extinctos fratres Althæa referri:
Quæ, plangore dato, mœſtis clamoribus urbem
Implet, & auratas mutavit veſtibus atris.

Et *v.* 784.

Omnes germanæ Cererem cum veſtibus atris
Mœrentes adeunt.

Servius in III. *Æneid. Cato ait depoſita veſte purpurea, feminas uſas cærulea, cum lugerent. Veteres ſane cæruleum nigrum accipiebant.* Lipſius

A pſius in excurſibus ad *lib.* II. Taciti ſuſpicatur mulieres *Romanas* non quidem atras veſtes in luctu ſumpſiſſe, ſed mundum tantum muliebrem poſuiſſe, quod Valerius Tribunus apud Livium *lib.* XXXIV. dicat: *Mulieres quid aliud in luctu quam purpuram & aurum deponunt? quod cum eluerunt, ſumunt.* Verum eo loci *Valerius M. Catonis* orationi reſpondet, qui feminarum luxum ex præſcripto legis Oppiæ reprimendum contendebat, auro ac purpura feminis interdicens. At *Valerius* eadem illis pro majori mundi muliebris ornatu concedenda eſſe contendebat, quod ipſæ nullis magiſtratibus, nullis ſacerdotiis, nullis denique
B triumphis decorabantur, ſed in veſtium tantum ſplendore unicum earundem inſigne repoſitum erat. Itaque ea ſolum commemorat, quæ pretioſa in luctu à matronis deponebantur; non autem ea, quæ in ſignum mœſtitiæ aſſumebant. Præter purpuram tamen ac aurum depoſitum, atras in luctu veſtes induiſſe laudatus Dionyſius teſtatur. Valerius Maximus *libro* I. *cap.* I. ſcribit: *Itaque matres ac filiæ conjugeſque nuper interfectorum, abſterſis lacrymis, depoſitiſque doloris inſignibus, candidam induere veſtem, & aris dare thura coactæ ſunt.* En depoſita doloris inſignia, nempe atras veſtes, quarum loco *candidas* reſumere
C publico edicto coactæ ſunt. At ſub Cæſaribus atras veſtes antiquatas, ac candidas in luctu à feminis geſtatas erudite obſervant Lipſius citato loco, Kirchmannus *lib.* II. *de funer. Rom cap.* 17. ac ætatis noſtræ decus Octavius Ferrarius *par.* I. *lib.* I. *de re Veſtiaria cap.* 23. quod poſt tot coloratarum veſtium uſum invectum, candidæ evaluerant, luctui tantum funebri reſervatæ. Herodianus *in funere Severi* ſcribit: *Feminæ veſtibus albis, iiſque vulgaribus indutæ, mærentium ſpeciem præbent.* Cauſas aſſignat albarum veſtium in funere *Plutarchus* in problematis. Ceterum atras rurſus veſtes à feminis in luctu reſumptas colligo ex
D aureo opuſculo *Lactantii* de morte perſecutorum, quod hoc anno maximo Eccleſiaſticæ hiſtoriæ incremento, eruditiſſimus *Stephanus Baluzius* è Bibliotheca Illuſtriſſimi *Colberti* in publicam lucem eduxit. Etenim *cap.* 39. ſcribit *Maximinum* Imperatorem *Valeriam Auguſtam* demortuum paucos ante dies virum lugentem, ad nuptias ſecum contrahendas per legatos ſollicitaſſe: *Adhuc*, inquit, *in atris veſtibus erat mulier, nondum luctus tempore impleto.* Cui illa reſpondit: *Non poſſe de nuptiis in illo ferali habitu agere.* Ita ſequiore ætate atras iterum veſtes viduæ induebant.

Gutherius *lib.* III. *de jure Manium cap.* 29. opi-
E natur in publicis tantum calamitatibus, ſtante Republica, veſtem mutatam, non vero in morte cujuſquam privati; at re *Romana* ad Cæſares delata, publicum juſtitium *primum in funere Auguſti introductum.* Hæc tamen ex *Piſanis* tabulis refelluntur. Nam in morte *Caji Cæſaris Piſis cunctos veſtes mutaſſe* diximus, publico juſtitio indicto,
359 quod in ſequentibus exponemus; illud etiam *Romæ* antea ſervatum non uno exemplo colligimus. Pedo Albinovanus *in elogio ad Liviam in morte Druſi* A. V. 745. canebat:

Urbs gemit: & vultum miſerabilis induit unum;
Gentibus adverſis forma ſit illa precor.
F *Incerti clauduntque domus, ſtrepitantque per urbem:*
Hic illic pavidi clamque palamque dolent.
Jura ſilent: mutæque jacent ſine vindice leges:
Adſpicitur toto purpura nulla foro.

Itaque juſtitio in morte *Druſi* indicto, magiſtratus prætextas depoſuerant, ac univerſi, clauſis tribunalibus, forum deſeruerant. Nec tamen ille tum primus publicus luctus fuit, cum A. V. 731. in morte *Marcelli* nepotis *Auguſti* publicum luctum contigiſſe idem poëta teſtetur:

Vidimus erepta mærentem ſtirpe ſororis;
Luctus, ut in Druſo, publicus ille fuit.

Octaviæ ſorori *defunctæ honores maximos Auguſtum* tribuiſſe ſcribit Suetonius *cap.* 61. Dio vero in *fine lib.* LIV. narrat eandem *Octaviam* pro roſtris à *Druſo* laudatam, additque: *Qui in publico videlicet luctu, veſtem Senatoriam permutavit.* Toties ante obitum *Auguſti*, juſtitium S. C. indictum fuit in morte affinium ac propinquorum ejuſdem. Idem juſtitium in obitu *Lucii* ac *Caji Cæſarum* repetitum fuit. Hinc, quod is honor filiis Principum defunctis dari conſueverat, factum eſt, ut audita morte Germanici, *ante edictum magiſtratuum, ante Senatus conſultum, ſumpto juſtitio, desererentur fora, clauderentur domus, paſſim ſilentia & gemitus, nihil compoſitum in oſtentationem. Et quanquam neque inſignibus lugentium abſtinerent. &c.* ex Tacito *libro* II. *Annal.* Quibus poſtremis verbis veſtium mutationem deſignat; illa enim erat inſigne lugentium in funere. Idem Dio *lib.* XLVIII. ſcribit *Atiam Cæſaris Auguſti* matrem *publica ſepultura honoratam*, anno V. C. 711. quo pariter Vellejus libro II: ait *Panſæ atque Hirtii corpora publica ſepultura honorata*, cum ambo pari fato bello *Mutinenſi* contra *Antonium* cecidiſſent. Maximus defuncti honor habebatur publico funere efferri. Scribit *de Tiberio* Tacitus libro III. *Ut mors Sulpicii Quirini publicis exequiis frequentaretur, petivit à Senatu.* Et *lib.* VI. *L. Piſo* præfectus Urbis eidem dicitur *publico funere celebratus.* Hæc publica funera S. C. vel ab Imperatoribus decreta, paſſim *Romanis* ſcriptoribus memorantur. Verum in iis nec publica veſtium mutatio, neque juſtitium per præconem indicebatur, ſed tantum ſumptus funeris publica pecunia fiebat. Et quidem cum *Auguſtus Atiam* matrem amiſit, nondum Senatus uni Principi ſervire didicerat, ut in morte feminæ publicum luctum univerſis indiceret. Cicero *in fine Philippica* IX. de ſupremis honoribus *Servio Sulpicio* in legatione defuncto ſtatuendis à Senato, decretum præformans ait: *Eum quam ampliſſime ſupremo die ſuo efferri:* Et ſtatim: *Senatum cenſere atque è re publica exiſtimare Ædiles curules edictum quod de funeribus haberent, Servii Sulpicii Q. F. Lemonia Rufi funeri mittere, atque locum ſepulcro in campo Eſquilino C. Panſa conſul, ſeu quo in loco videbitur pedes triginta quoquo verſus aſſignet, quo Servius Sulpicius inferatur &c.* Hæc *Cicero* de alieno funere ac ſepulcro dicebat eo anno, quo tum *Panſam*, tum etiam ipſum Oratorem poſtremum fatum manebat. Itaque ad Ædiles curules ſpectabat funus publicum per præconem edicere, populum ad exequias evocantes Hinc Ovidius *lib.* VI. *faſtorum:* 360

Adde quod Ædilis, pompa qui funeris irent,
Artifices ſolos juſſerat eſſe decem.

Hoc funus publicum indictivum dicebatur, *ad quod*, ut ait Feſtus, *per præconem populus evocabatur.* Syllæ funus deſcribit Appianus *lib.* I. *bel. civ. pagina.* 417. ubi cum dixiſſet *publicas exequias* eidem decretas, in ordine funebris pompæ deſcribitur eidem *Senatus univerſus, & magiſtratus cum ſuis inſignibus.* Quare nulla veſtium mutatio ab Ædilibus tum indicta, quamvis publicum funus duceretur; ſiquidem Senatus in veſte laticlavia, magiſtratus in prætextis, quæ erant ipſorum inſignia, funeri interfuere.

CAP. II.

Juſtitium coloniæ Piſanæ *in morte* Caji Cæſaris *ex ejuſdem Cenotaphio deſcribitur. Templa Deorum occluſa. Hujuſce ritus cauſæ producuntur. Ludis ac votis publicis inſtantibus, juſtitium exutum. Ædes* Cereri Piſis *Actes* Neronis *libertæ nomine dicata. Balnea quoque publica eodem in luctu clauſa.*

Digitized by Google

clauſæ. *De* Thermis *vetuſtis* Piſarum. *Earundem hypocauſtum adhuc ſuperſtes deſcribitur. De illius feneſtris* Robortelli *opinio refellitur. Vera de iiſdem doctiſſimi Equitis Fr.* Mariæ Ceſſinii *ſententia* Senecæ, Statii, *ac* Martialis *teſtimoniis confirmatur. Balneæ antiquiorum obſcuræ:* Cæſarum *ætate feneſtris ac ſpecularibus illuſtratæ. Tabernæ, durante juſtitio, clauſæ. Plura ea de re exempla ex* Livio *deſumta. Convictus in colonia inhibiti. Matronæ juſſæ ſublugere. Quædam de earundem luctu notata. Quid* elugere, prolugere, & ſublugere *ſignificent. Finis juſtitio* Piſano *quando ſtatutus? Oſſa* Caji Cæſaris Romam *relata ac condita.* Gutherius *negans mortuos cum imperio in provinciis potuiſſe in Urbem deferri, confutatur. Quædam* Valerii Maximi *à* Tacito *diſcrepantia indicatur.*

PIſani quo conceptum ex morte *Caji Cæſaris* dolorem, teſtatum facerent, publico decreto univerſa maximi mœroris ſigna complexi, edixere: *Cunctos veſte mutata, templiſque Deorum immortalium, balneiſque publicis, & tabernis omnibus clauſis, convictibus ſeſe apſtinere, matronas quæ in colonia noſtra ſunt, ſublugere.* Et hæc quidem *ex ea die qua ejus deceſſus nuntiatus eſſet, atque ad eam diem, qua oſſa relata, atque condita, juſtaque ejus Manibus perfecta eſſent.* Nuſquam in literatis ſaxis, unico hoc *Piſano* excepto, publici luctus ac ſumpti juſtitii ſpecies deſcribitur. Extat apud Gruterum *pagina.* 493. 2. inſcriptio *Romana*, ſed omni ex parte adeo lacerata, ut juſtitium, ac publicus tantum luctus nominatus appareat. Hocce eſt fragmentum quod reſtitui ac ſuppleri non poteſt.

361 CONSILIIS. PVBLICIS. CON...
ANNVM. EXPLETVRVS
MORTEM. EIVS. IVSTITIO. PER.
CON
OMNES. LVXERVNT. CENSV...

At in *Cajano* Cenotaphio totius juſtitii forma deſcribitur, ut vel inde maximum eidem pretium accedat, quod veteres victoris gentium populi ritus in luctu publico manifeſtat. De veſtium mutatione in proximo capitulo dictum eſt; jam cetera ordine proſequar. Illi quidem quo ſuperos in partem doloris vocarent, eorundem templa de more claudi juſſerunt: TEMPLISQ. DEORUM IMMORTALIUM CLAVSIS. *Romani*, uti etiam ceteri mortales, cum res publica ob peſtem, vel cladem in diſcrimine verſari videretur, ſupplicationes ad omnia pulvinaria Deorum inſtituebant, ac votis nuncupatis, Numina ſibi propitiare conabantur, cujus religioſi moris in *Livio* aliiſque exempla paſſim occurrunt. Recte Silius Italicus *lib.* VI.

Tanta adeo, cum res trepidæ, reverentia Divum
Naſcitur, & raræ fumant felicibus aræ.

At juſtitio indicto, in publico luctu Deorum templa claudebantur. Ovidius *lib.* V. *faſtorum Lemuria* deſcribens, ait:

Fana tamen veteres illis clauſere diebus,
Ut nunc ferali tempore operta vides.

Nempe tempore publici luctus in morte Cæſarum: Veteres enim quæcumque ad funus ſpectabant *feralia* dixere. Ita Tacitus initio *lib.* III. *feralem urnam*; *Virgilius* laudat *ferales cupreſſus*, quod ejus arboris ramis pyræ cingebantur; Lucanus *lib.* VIII. *feralem pompam*, cum funus Pompeji deſcribit, Plinius *ferales epulas*, quæ in funere fiebant, vocavere. Hinc diem 18. Februarii *Feralia* dixerunt, de qua Ovidius *lib.* II. *Faſtorum*:

Hanc, quia juſta ferant, dixere Feralia lucem.
Ultima placandis Manibus illa dies.

Pedo Albinovanus in *elegia de conſolatione ad Liviam in morte Druſi* juſtitium deſcribens, templa Deorum id temporis clauſa teſtatur, cujus etiam ritus cauſas aſſignans, canit:

Jura ſilent: mutæque jacent ſine vindice leges,
Adſpicitur toto purpura nulla foro.
Dique latent templis, neque iniqua ad funera vultus
Præbent, nec poſcunt thura ferenda rogo.
Obſcuras delubra tenent; pudet ora colentum
Adſpicere, invidiæ quam meruere, metu.
Atque aliquis de plebe pius pro paupere nato
Suſtulerat timidas ſidera ad alta manus.
Jamque precatus eus, quid ego jam credulus, inquit,
Suſpiciam in nullos irrita vota Deos?
Livia non illos pro Druſo, Livia movit;
Nos erimus magno maxima cura Jovi?
Dixit & iratus vota inſuſcepta reliquit; 362
Duravitque animum, deſtituitque preces.

Et ſane in morte affinium Dii paſſim ab Ethnicis in invidiam vocabantur. Quintilianus in proœmio *libri* VI. filiorum acerbiſſimum fatum deplorans, ait: *Quis enim mihi bonus parens ignoſcat, ſi ſtudere amplius poſſam? ac non oderit hanc animi mei firmitatem, ſi quis in me eſt alius uſus vocis, quam ut incuſem Deos, ſuperſtes omnium meorum?* Statius lib. VI. Thebaidos.

Primævique ſenes, & longo examine matres
Invidiam planxere Deis, miſeroque tumultu
Bina per ingentes ſtipabant funera portas.

Et rurſus:

—— —— alio tibi, perfide, pacto
Jupiter, hunc crinem voti reus ante dicaram,
Si pariter virides nati libare dediſſes
Ad tua templa genas, ſed non ratus ore ſacerdos,
Damnatæque preces; ferat hæc quæ dignior umbra eſt.

Virgilius ecl. 5. in funere Daphnidis.

Quum complexa ſui corpus miſerabile nati,
Atque Deos atque aſtra vocat crudelia mater.

Silius *lib.* XIII. Scipionem ſuorum cædem deplorantem, cetera inter hæc dicentem inducit:

—— —— pietas irata ſiniſtris
Cœlicolis furit, atque odit ſolatia luctus.

Statius in epicedio patris *lib.* V. *Sylvarum*:

Major certo aliis Superos & Tartara pulſem
Invidia.

Suetonius in *Caligula cap.* 5. de ejuſdem patre *Germanico* Cæſare ſcribens, ait: *Quo defunctus eſt die, lapidata ſunt templa, ſubverſæ Deum aræ, Lares à quibuſdam familiares in publicum abjecti, partus conjugum expoſiti.* Hinc *Pedo* dicebat in funere *Druſi* Deos in clauſis templis occultari *metu invidiæ* quam meruerunt, optimum Ducem ac rei *Romanæ* augendæ neceſſarium, acerbo fato rapientes. Haud tamen colonis *Piſanis* ejus ætatis in Deorum templis claudendis, impiæ licet ſimulacrorum ſuperſtitioni mancipatis, majoris etiam impietatis crimen affingam. Itaque eo conſilio, juſtitio durante, templa occluſerunt, ut vel Dii ipſi in partem publicæ mœſtitiæ venire velle viderentur: ſeu ne lugubri ſpectaculo Deorum oculos funeſtarent. Hinc cum Feralia ſacra Manibus menſe Februario *Romæ* fiebant, Deorum templa claudebantur. Ovidius *lib.* II. *faſtorum.*

Di quoque templorum foribus celentur opertis;
Thure vacent aræ: ſtentque ſine igne foci.
Nunc animæ tenues, & corpora functa ſepulcris
Errant: nunc poſita paſcitur umbra cibo.

Cur enim templa Deorum patuiſſent, cum juſtitio incumbente, nullus ad illorum aras accedere poſſet, quod mutata veſte omnes eſſent ſordidati, hoc eſt, obſoletis ac ſqualidis veſtibus amicti? Etenim puras atque albas veſtes induti, templa fa-

etis

Digitized by Google

cris operaturi, ſubibant. Sacerdos apud Plautum in *Rudente Act.* I. cum videret feminas *mæſtiter veſtitas* ad templum accedere, inquit:

—— —— æquius vos erat
363 *Candidatas venire, hoſtiataſque ad hoc*
Fanum: ad iſtunc modum non veniri ſolet.

Horatius *lib.* II. *Sat.* 2.

Ille repotia, natales, alioſque dierum
Feſtos albatus celebret.

Ovidius in exilio albatus Natalem uxoris celebrabat. *Lib.* v. *Triſt. Eleg.* 5.

Quæque ſemel toto veſtis mihi ſumitur anno,
Sumatur fatis diſcolor alba meis.

Cum primum felix prælii exitus contra *Antonium* apud *Mutinam Romæ* nuntiatus eſſet, ac plures contenderent ſaga deponenda, ac publicas ſupplicationes decernendas, Cicero in *Philippica XIV.* initio *reditum ad veſtitum confectæ victoriæ* reſervandum dixit, addens: *Quæ eſt autem iſta ſententia, ut in hodiernum diem veſtitus mutetur, deinde cras ſagati prodeamus?* Quod cum turpe erat, *tum ne Diis quidem immortalibus gratum, ab eorum aris, ad quas togati adivimus, ad ſaga ſumenda diſcedere.* Igitur albis togis amicti, non autem ob mutatas veſtes, ſordidati ad Deorum aras accedebant. Quamvis autem in fine ejuſdem orationis dicat: *M. Cornutus prætor urbanus ſupplicationes per dies quinquaginta ad omnia pulvinaria conſtituat,* eas ſupplicationes dubio procul habendas diſtulere, quouſque à ſagis ad togas rediſſent. Etenim in Philippica XII. dicit cunctos Antonii *ſcelere in hac veſtitus fœditate,* nempe in ſagis, conſtitutos; nec fas erat ſordidatos ad Deorum templa adire. Immo nec licebat ludos, quod Diis ſacri habebantur, à ſordidatis celebrari. Tiberius apud *Tacitum lib.* III mœſta ob mortem *Germanici* urbe, propoſito edicto hortatus eſt, *quia ludorum Megalenſium ſpectaculum ſuberat, etiam voluptates reſumerent. Tum exuto juſtitio, reditum ad munia.* Scribit eadem de re Suetonius *cap.* 6. *in Caligula*: *Non edictis inhiberi luctus publicus potuit, duravitque etiam per feſtos Decembris menſis dies,* nempe Saturnalibus. Mortuo Ælio Cæſare Kal. Januariis, nullum juſtitium indictum, ſed *ab Hadriano votorum cauſa lugeri eſt vetitus,* ex Spartiano *de vita Hadriani cap.* 23. hæc enim vota pro ſalute Imperatorum nuncupabantur tertio Nonas Januarias. De hiſce votis nuper ſcripſit Jo. Petrus Bellorius *de Romana antiquitate* ultra omne præconium benemeritus, in doctiſſima Diatriba de nummo Antonini Pii. Hæc omnia illuſtrat Livius *lib.* XXII. deſcribens luctum *Romæ* poſt *Cannenſem* cladem ſuſceptum: *Adeo,* inquit, *totam urbem explevit luctus, ut ſacrum anniverſarium Cereris intermiſſum ſit: quia nec lugentibus id facere eſt fas, nec ulla in illa tempeſtate matrona expers luctus fuerat.* Itaque ne ob eandem cauſam alia quoque ſacra publica, aut privata deſererentur, Senatus conſulto diebus triginta luctus eſt finitus. Ex his altera cauſa colligitur clauſorum *Piſis*, durante publico luctu, templorum, quod nec ſupplicationes nec ſacrificia id temporis fieri poterant; unde nec opus erat templa recludere, nullis ad eadem ſacrorum cauſa adeuntibus. Porro nulla veterum Coloniæ *Piſanæ* templorum veſtigia ſuperſunt. Unicum extat ſaxi fragmentum in exteriori parte majoris Baſilicæ ad meridiem, inſcriptum: RERI SAC. AVG. LIB. ACTE: *Cereri ſacrum Auguſti liberta Acte.* Hæc fortaſſis fuit famoſa Neronis amoribus liberta, de qua plura habet Tacitus *lib.* XIII. & Suetonius *cap.* 28. in Nerone: *Actem libertum,* inquit, *paullum abfuit, quin juſto matrimonio ſibi conjungeret: ſubmiſſis conſularibus viris, qui regio genere ortam pejerarent.* Num ipſa Acte ſuis impenſis ædem *Cereri Piſis* extruendam curaverit, an quiſpiam Coloniæ civis ad demerendam ſibi libertæ 364 apud Principem potentiſſimæ gratiam, ejuſdem nomen, quod probabilius videtur, inſcripſerit, nec ſcio, nec inquiro. Quod tamen eo nomine diverſorum *Cæſarum* libertæ nuncupatæ fuerint, non auſim affirmare uti certum *Neronis* libertam ibidem deſignari. Præter templa, publicas etiam balneas, durante luctu, claudi juſſerunt: BALNEISQVE PVBLICIS *clauſis.* Cum veteres ad valetudinem primum, dein ad delicias lavarentur, non modo *Romæ*, verum etiam in coloniis ceteriſque oppidis balneæ publicæ viſebantur, quarum aliquas Cæſares, vel ditiſſimi civium gratuitas populo extruebant, cum aliæ eſſent meritoriæ. *Romæ* quidem *Diocletiani*, *Severi*, aliorumque Thermæ etiamnum viſuntur, quas inter *Diocletianeæ* ob magnitudinem oppidi inſtar ſunt. Balnearum in coloniis tituli proſtant apud Gruterum *pagina* 180. & ſeq. *pag.* 376. 5. 494. 5. *Piſanæ* in *Cajano* cenotaphio laudantur. Harum ruinæ adhuc *Piſis* viſuntur ad portam *Lucenſem*, ex quibus vaſta earundem moles intelligitur; præſertim cum in vicinis hortis illarum fundamenta ad mirabilis artificii turrim majoris Baſilicæ uſque ducantur. Hæc quidem ſubtus terram latent; verum unicum balnearum hypocauſton adhuc integrum ſupereſt, quod olim *Franciſcus Robortellus* litigiis contra celeberrimos ſuæ ætatis ſcriptores ultro ſuſceptis, famoſus, ac poſtea *Franciſcus Maria Ceſſinius* Equeſtris Ordinis vir, ac in Academia *Piſana* princeps Juris Profeſſor veſpertinus, literarum eruditione ac morum elegantia domi foriſque celebratus, datis ad viros doctiſſimos literis, deſcripſerunt, quas *Joannes Rhodius* magnæ vir lectionis, ſuis in *Scribonium Largum* commentariis inſeruit. Porro hypocauſton octogona forma conſtructum viſitur, altum pedes *Romanos* XXXI. ac dimidium: longum vero P. XXXIV. itidem cum dimidio. Tubuli intra parietem ſurgunt, per quos igneus vapor è præfurnio receptus, parietem circumquaque calefaciens, ſurſum ad hemiſphærium aſcendebat. Loculamenta in modum ſtatuariæ thecæ intra parietem interiorem à pavimento ſurgentia viſuntur, in quibus conſiſtentes ſudabant. Hemiſphærium in ſummitate rotundam feneſtram habet, quæ æreo clypeo catena ſuſpenſo, obſtruebatur. Cujus rei cauſam aperit Vitruvius *lib.* v. *Mediumque,* inquit, *lumen in hemiſphærio relinquatur, ex eoque clypeum æneum catenis pendeat, per cujus reductiones & demiſſiones perficietur ſudationis temperatura.* Plinius *lib.* II. *epiſt.* 17. Laurentinum ſuum deſcribens, ait: *Applicitum eſt cubiculo hypocauſtum perexiguum, quod anguſta feneſtra ſuppoſitum calorem, ut ratio exigit, aut effundit, aut retinet.* In medio vero fornicis ea feneſtra aperiebatur, ut æqualiter in hypocauſto calor temperaretur, nec cuilibet vento directe expoſita eſſet. In inferiori autem curvatura hemiſphærii octo feneſtræ & quidem quadratæ panduntur, æqualiter in gyrum diſpoſitæ, exque ſeſquipedales. *Robortellus* putavit haſce etiam feneſtras æneis clypeis tectas fuiſſe ad vim caloris temperandam. Verum orbiculatum in faſtigio foramen id commode præſtabat, nec tot feneſtræ eum in uſum multiplicandæ erant. Rectius Eques *Ceſſinius* ad ornatum eaſdem factas cenſuit; nempe ut ſpecularibus conveſtitæ, calorem retinerent, ac majorem lucem admitterent. Addit tamen eaſdem à vetuſtis ſcriptoribus omnino prætermiſſas, ſuamque de iiſdem opinionem *doctiorum conjecturis* remittere. Hanc ſane eruditiſſimi atque amiciſſimi viri ſententiam non equidem uti doctior, ſed tanquam curioſior paucis firmabo. Balneas antiquitus obſcuras fuiſſe teſtatur Seneca *epiſt.* 86. ſcribens de balineo *Scipionis Africani*: 365

Bal-

Baluceolum anguſtum, tenebricoſum ex conſuetudine antiqua. Non videbatur majoribus noſtris caldum, niſi obſcurum. At poſteriori ætate cum univerſa *Romæ* luxus occupaſſet, intra balneas etiam admiſſus eſt. Hinc feneſtræ ac ſpecularia in eiſdem ad ædificii pulcbritudinem multiplicata. Audiatur iterum Seneca: *In hoc balneo Scipionis minimæ ſunt rimæ magis, quam feneſtræ, muro lapideo exſectæ, ut ſine injuria munimenti lumen admitterent. At nunc blattaria vocant balnea, ſi quæ non ita aptata ſunt, ut totius diei ſolem feneſtris ampliſſimis recipiant, niſi & lavantur, ſimul & colorantur, niſi ex ſolio agros & maria proſpiciant.* Hinc non tantum baptiſterium deſcribit, in quo lavabantur, ſed etiam hypocauſton, in quo & ſudabant, & ungebantur; unde laudato *Plinio* idem dicitur *unctuarium hypocauſton.* At feneſtræ, quas *Seneca* appellat, non erant circa fornicem, ſed paullo ſupra pavimentum aperiebantur, cum è ſolio maria atque agri proſpicerentur. Statius tamen *lib.* I. *Sylvarum* deſcribens balneum *Etruſci*, feneſtras in ſuperiori concameratione ſitas, non obſcure indicat, ſcribens:

Multus ubique dies, radiis ubi culmina totis
Perforat, atque alio ſol improbus uritur æſtu.

Hic loquitur de hypocauſto, dum igneo æſtu ſolem uri dicit; illis vero verbis *multus ubique dies*, feneſtras in gyrum circumquaque diſpoſitas innuit, per quas ſol toto die in balneariam cellam admittebatur. Martialis *lib.* VI. *epigr.* 42. eaſdem *Etruſci* balneas deſcribens, ait:

Lux ipſa eſt tibi longior, dieſque
Nullo tardias à loco recedit.

Quod ſolis radii per aliquas feneſtrarum quacumque hora diei in balneum admittebantur, ſeu uti dicebat de balneis Seneca *totius diei ſolem feneſtris* recipiebant. Dum vero *Statius* ſcribit à ſole *culmina totis radiis perforata*, eaſdem feneſtras in curvatura hemiſphærii, uti in *Piſano Laconico* apparent, fuiſſe aperte ſignificat. Sane ſequiori ætate ſub imperio Cæſarum balneæ obſcuriores contemptui erant. Hinc *Martialis* tenebricoſas *Grylli* cujuſpiam balneas irridet *lib.* I. *epigr.* 60.

Redde Lupi nobis, tenebroſaque balnea Grylli.

Et rurſus *lib.* II. epigr. 14. de *Selio* ubique ſe lavante, ut ubique ad cœnam invitaretur, ſcribit:

Nec Fortunati ſpernit, nec balnea Fauſti,
Nec Grylli tenebras, Æoliamque Lupi.

Seneca laudatus: *Quantæ nunc*, inquit, *aliqui ruſticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium ſuum latis ſpecularibus diem admiſerit? quod non in multa luce decoqueretur.* Hinc colligo *Piſanas* thermas poſt *Auguſti* imperium extructas, & ſi conjecturæ indulgere liceat, *Antonino Pio* imperante. Nam plurium lapidum fragmenta in exteriori parte majoris Baſilicæ viſuntur, ejuſdem Principis nomine inſcripta, quæ ex thermarum ruinis illuc deportata ſuſpicor, quod nulla alia vetuſtiora monumenta *Piſis* ſuperſint. Cum doctiſſimus *Ceſſinius Piſanum Laconicum* perluſtraret, à vicino piſtore ſarmentis ac virgultorum faſcibus oppletum locum offendit, ædilibus indignatus, qui unicum veterum *Piſarum* ædificium virorum illuſtrium ſcriptis commendatum, vilibus adeo uſibus deputaſſent. Verum in præſentia aſinorum ſtabulum evaſit. Tanta rerum vetuſtarum
366 incuria cives manet. Ita ſumma imis longa dies miſcuit, ut gratuitum *Piſanæ* coloniæ balneum noſtra ætate in meritorium rudentium animalium ſtabulum verſum, vix præ fœtore venerandæ antiquitatis ſtudioſorum aſpectum admittat. *Piſani* hypocauſti figuram exhibeo *.

* Vide Tab. IV. Fig. 8. Pag. 96.

Laconici hujus forma interior.

Alt. Palm. Rom 31½. Long. Palm. 34½.

A. *Loculamenta in quibus homines ad ſudandum conſiſtebant.*
B. *Fornix.*
C. *Feneſtra quadrata.*
D. *Faſtigium Subdivale & apertum, ex quo clypeus dependebat.*

Ceterum, ut ad intermiſſam narrationem revertar, thermæ publicæ *Piſis* tempore juſtitii clauſæ fuerunt; neque enim decebat, homines ſordidas ac ſqualentes veſtes indutos, interiores corporis maculas lavacris eluere. *Cajus Cæſar Druſilla* ſorore, teſte Suetonio *cap.* 24. defuncta, *juſtitium indixit: in quo riſiſſe, laviſſe, cœnaſſe cum parentibus, aut conjuge, liberiſve, capitale fuit*; ut univerſis non modo balneis publicis, verum etiam privatis interdictum fuerit. Mortuo *Conſtantino*, Euſebius *lib.* IV. *cap.* 69. *de vita* ejuſdem ſcribit: *Balnea & fora rerum venalium clauſa.* Nullus ignorat in balneis odoratis unguentis corpora perungi ſolita, quæ inter lugubria ceſſabant. Regum II. 14. *Lugere te ſimula, & induere veſte lugubri, & ne ungaris oleo, ut ſis quaſi mulier jam plurimo tempore lugens mortuum.* Præterea Eſther. 14. 2. *Cumque depoſuiſſet veſtes regias, fletibus & luctui apta indumenta ſuſcepit, & pro unguentis variis cinere & ſtercore implevit caput, & corpus ſuum humiliavit jejuniis.* Quod vero Hebræi cum mœſti ac lugentes jejunabant, unguentis abſtinebant, Martialis *lib.* IV. *epigr.* 4. eoſdem inter peſſime olentia referens, ait:

Quod jejunia Sabbatariorum:
Mœſtorum quod anhelitus reorum.

Huc revoco illa Plinii ex *lib.* XIII. *cap.* 15. *Aquilæ certe ac ſigna pulverulenta illa, & cuſtodiis horrida unguntur feſtis diebus*, ut majori lætitia dies feſti celebrarentur.

Non ſolum templa ac balneas, verum etiam & tabernas occludi juſſerunt: ET TABERNIS 367
OMNIBUS CLAUSIS. Tabernas in ſignum publici mœroris claudere *Romani* jam inde à primis ſæculis conditæ urbis conſueverunt. Cum *Sabini* conſulem ac legiones intra caſtra obſiderent, *L. Quintius* Dictator, *juſtitium*, inquit Livius, *lib.* III. *edicit, claudi tabernas tota Urbe jubet.* Cum primum intellexere legiones ad furcas Caudinas ſub jugum à Samnitibus miſſas, *extemplo ſine ulla publica auctoritate conceſſus in omnem formam luctus eſt. Tabernæ circa forum clauſæ, juſtitiumque in foro ſua ſponte cœptum prius quam indictum, laticlavi, annuli aurei poſiti*, ex eodem *lib.* IX. Cum cæſi *Poſthumii* conſulis, ac fugatarum legionum nuntium accepiſſent, tabernas concluſere. Verum Senatus injunxit Ædilibus, *ut urbem circuirent, aperirique tabernas, & mœſtitiæ ſpeciem publice urbi demi juberent.* Idem *lib.* XXIII. Cum *Caligula* ob mortem ſororis *Druſillæ* juſtitium indixiſſet, auctor eſt Philo *in libro de legatione ad Cajum Alexandriæ officinas propter luctum in morte Druſillæ clauſas fuiſſe.* Hinc *Piſani* publicæ mœſtitiæ ſpeciem in acerba *Caji* morte oſtenſuri, tabernas omnes occluſerunt.

Inſuper quo luctus in omnem formam ſuſceptus videretur, juſſi ſunt univerſi CONVICTIBUS SESE APSTINERE. Et hoc vel apud barbaros mœroris ſignum fuiſſe teſtatur Suetonius *cap.* 5. *in Caligula*, ſcribens maxima doloris indicia ob mortem *Germanici* Cæſaris barbaros ipſos ac *Romano* nomini alias infeſtos dediſſe: *Regum etiam regem & exercitatione venandi, & CONVICTV Megiſtanum abſtinuiſſe, quod apud Parthos juſtitii inſtar eſt.* Hic erat *Artabanus* rex *Parthorum*, ex Tacito *lib.* II. *Annalium*, ubi narrat *Artabanum* legatos ad *Germanicum* miſiſſe ſignificans ſe cupere renovari dextras, *daturumque honori Germanici*,

nici, at ripam Euphratis accederet. Megiſtanes apud *Parthos* iidem qui primates, ſeu Summates à voce Græca μεγιςος *maximus*; Satrapæ vulgo à ſcriptoribus appellati. Tacitus *lib.* XV. *de Corbulone* ſcribit: *Megiſtanas Armenios, qui primi à nobis defecerant, pellit ſedibus, caſtella eorum excindit.* Cum *Cicero* poſt Pharſalicam cladem, ac bella in *Africa* & *Hiſpania* à *Cæſare* profligata, abjecta ſpe Reipublicæ reſtituendæ, rus ſeceſſiſſet, L. Lucejus *lib.* V. *famil. epiſtolam* 14 ad eundem ſcribens, cum dixiſſet *& lacrymis & triſtitiæ te tradidiſti*, addit: *Gratia contendimus & rogando, ſi quid noſtra cauſa vis, ut iſtis te moleſtiis laxes, & ad convictum noſtrum redeas, & ad conſuetudinem vel noſtram communem vel tuam ſolius & propriam.* Octavia mortuo juvene *Marcello* filio, perpetuo dolori ſe tradidit, uti fuſius narrat *Seneca cap.* 2. de conſolatione ad Marciam: *A ſolemnibus officiis ſeducta, & ipſam magnitudinis fraternæ nimis circumlucentem fortunam exoſa, defodit ſe, & abdidit.* Ita convictu ſeſe abſtinuit. Cum *Germanici* cineres *Romam* deferrentur, conſules ac Senatus, ac magna pars populi viam complevere; *Tiberius atque Auguſta publico abſtinuere, inferius majeſtate ſua rati, ſi publice lamentarentur*, ex Tacito initio *lib.* III. *Annalium.* *Caligula* ob mortem *Druſillæ* ex Seneca *cap.* 36. *de conſolat. ad Polybium*, *conſpectum converſationemque civium ſuorum profugit.* Converſatio idem eſt ac convictus argenteæ ætatis ſcriptoribus uſitata vox, uti magnus verborum Latinorum cenſor Scioppius in *lib. de ſtylo hiſtorico* notavit. Idem Seneca ad Helviam matrem *cap.* 15. ait: *Adjicit iſtis loca ipſa gratulationum & convictuum, & ut neceſſe eſt, efficaciſſimus ad vexandos animos recentis converſationis notus.*

368 His autem mœſtitiæ publicæ ſignis additur: MATRONAS *quæ in colonia noſtra ſunt*, SUBLUGERE. Matronis in funere clariſſimorum virorum diuturniorem fletum ſuſceptum frequenter in vetuſtis hiſtoriis legimus. Livius *lib.* II. *Bruti* funeri publica mœſtitia decus additum ſcribit, *quia matronæ annum ut parentem luxerunt.* *Coriolano* defuncto, teſte *Plutarcho* de vita ejuſdem, *poſtulantibus matronis, ut eum decem lugere menſes liceret, conceſſum: qui mos lugendi patrem, filium, ac fratrem erat.* Quæ vero mulieres matronæ dicerentur, tradit Gellius *lib.* XVIII. *cap.* 6. ubi rejecta *Ælii Meliſſi* opinione, ait: *Matronam dictam eſſe proprie quæ in matrimonium cum viro convenïſſet.* Hoc autem nomine veniebant ex Paullo apud Feſtum, *quibus ſtolas habendi jus eſſet.* Hinc Valerius Maximus *lib.* VI. *cap.* 1. initio pudicitiam alloquens, ait: *Te cuſtode, matronalis ſtola cenſetur.* Et Vitruvius *lib.* I. *cap.* 1. *Itaque*, inquit, *oppido capto, viris interfectis, matronas eorum in ſervitutem abduxerunt. Nec ſunt paſſi ſtolas, neque ornatus matronales deponere.* Ovidius *lib.* II. *Triſtium:*

Ecquid ab hac omnes rigida ſummovimus arte:
Quas ſtola contingi, vittaque ſumpta vetat?
At matrona poteſt alienis artibus uti:
Quodque trahat, quamvis non doceatur, habet.

Matronæ autem juſſæ ſunt SUBLUGERE. Seneca epiſt. 63. *Annum feminis ad lugendum conſtituere majores, non ut tandiu lugerent, ſed ne diutius; viris nullum legitimum tempus eſt, quia nullum honeſtum.* Dio *lib.* LVI. cum Auguſti mortem, ac juſta eidem perſoluta narraſſet, ait: *Luxerunt eum viri haud multos dies, mulieres autem integrum annum, quod decretum erat.* Ita in Piſano decreto non viris, ſed matronis tantum luctus injungitur. Lege 1. *D. de his qui notantur infamia*, in edicto prætoris legitur: *Intra id tempus quo elugere virum moris eſt, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit &c.* Cujacius ad L. 2. *ſi qua ex feminis C. de ſecundis nuptiis*, recte notat *elugere* idem eſſe ac luctum perficere, ut *enavigare*, navigationem perficere. Plinius *lib.* VI. *cap.* 17. ait: *Proditum Alexandrum Magnum nullo die minus ſtadia DC. navigaſſe in Indo, nec potuiſſe ante menſes quinque enavigare.* Livius *lib* XXXIV. *de feminis* ait; *Quid aliud in luctu quam purpuram & aurum deponunt? quod cum eluxerunt, ſumunt.* *At prælugere* ex Feſto dicuntur, *qui ſolito diutius lugent.* Ita *Octavia Auguſti* ſoror *Marcellum* amiſſum proluxit. Verum *ſublugere* in noſtro Cenotaphio non quidem ſignificat aliquantulum lugere, ſicut *ſubdubito*, *ſubluceo*, *ſubalbico* vim ſuæ ſignificationis ob illam particulam *ſub* aliquantiſper imminuunt, ut Grammaticis notum; nam ut ibidem legitur: *pro magnitudine tantæ ac tam improviſæ calamitatis*, cum juſtitio publico indicto, in omnem formam luctus in colonia eſſet, non aliquantulum, ſed plane juſte lugere matronæ juſſæ ſunt. Itaque ſublugere ſignificat, ſub recitatis publici mœroris inſignibus lugere.

Tempus juſtitii ob mortem *Caji Cæſaris* in *Piſana* Colonia obſervandi, hiſce terminis in eodem Cenotaphio definitur: *Ex ea die qua ejus deceſſus nuntiatus eſſet, uſque ad eam diem qua oſſa relata, atque condita, juſtaque ejus Manibus perfecta eſſent.* Igitur juſtitium inceptum fuit IV. Non. Aprilis A. V. 757. à parilibus, quo die nuntius de morte *Caji Piſas* allatus eſt. Tum primum templa Deorum, balneæ publicæ ac tabernæ omnes occluſæ ſunt, ac Matronæ *Piſanæ* luctum inchoarunt. 369
Qua vero die juſtitio exuto, ad munia reditum ſit, ignoratur, cum lateat dies, qua *Caji* Manibus juſta *Romæ* perfecta fuerint. Mortuo *Druſo Auguſti* privigno ac *Tiberii* fratre in *Germania*, cum milites ejuſdem corpus ibidem cremare vellent, *Tiberius* cadaver ab eiſdem impetravit, ac eximia continuati funeris pompa, per *Romam* oppida *Romam* advexit. *Pedo Albinovanus* ad Liviam ait:

Quippe ducem arſuris exercitus omnis in armis,
Inter quæque ruit, ponere certus erat.
Abſtulit invitis corpus venerabile frater,
Et Druſum patriæ quod licuitque dedit.

Nempe inteſtina, quæ in *Germania* cremata fuere; corpus vero in campo Martio rogo impoſitum fuit, ac juſta eidem facta eximia pompa, ex Livio *lib.* CXLV. At cum *Germanicus* in *Syria* obiiſſet: *Sane corpus ob longinquitatem itinerum externis terris quoquo modo crematum*, teſtatur Tacitus *lib.* III *Agrippina* autem illius uxor ac noſtrorum *Cæſarum* ſoror, oſſa ac cineres *Romam* detulit. Ita in *Caji Cæſaris* funere factum fuiſſe ejuſdem Cenotaphium oſtendit; ſiquidem ob itineris longinquitatem in *Lycia* ejuſdem corpore cremato, cineres & oſſa *Romam* RELATA, in Mauſoleo *Auguſti* CONDITA ſunt. Ovidius *lib.* III. *Triſt. eleg.* 3. utroque verbo in uno & altero verſu uſus eſt, quos junctos exhibeo.

Oſſa tamen facito parva referantur in urna;
Inque ſuburbano condita *pone ſolo.*

Habes hic *oſſa relata atque condita.* Oſſa condere idem eſt, ac ſepulcro inferre. Ita *L.* 3. *D. de relig. & ſumpt. fun. Sepulcrum eſt ubi corpus oſſave hominis condita ſunt.* Ex *L.* 39. ibid. *juſtæ ſepulturæ, id eſt, terra conditum corpus.* Et *L.* 5. *D. de mortuo infer.* dicuntur *Reliquiæ hominis conditæ.* Tacitus lib. 1. *Trium legionum oſſa &c. condebant.* Cicero *lib.* II. *de legibus* recitans illud Ennii de Africano: *Hic ſitus eſt*, addit: *Vere; nam ſiti dicuntur ii, qui conditi ſunt.* Virgilius V. *Ænead* v. 46.

Annuus exactis completur menſibus orbis,
Ex quo relliquias, divinique oſſa parentis
Condidimus terra.

Lucanus *lib.* VIII.

Condita laudabit Magni ſocer impius oſſa.

Silius *lib.* IV.

—— telluſque hoſtilis conderet oſſa..

In vetuſtis inſcriptionibus pag. 696. 5. hæ literæ in fine epitaphii viſuntur: O. E. B. Q. C. quæ *Scaliger* interpretatur: *Oſſa ejus bene quieſcant condita.* Additur in cenotaphio *Caji*: *Juſtaque ejus Manibus perfecta eſſent*; videlicet quoſque cremato cadavere, ſolemnia funebria perficerentur. Nam putabant animas defunctorum vagari, donec earum corpora inſepulta jacebant. Virgilius *lib.* VI.

Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Tranſportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.

Tertullianus in *libro de anima cap.* 56. Gentilium opinionem exponens, ait: *Creditum eſt inſepultos non ante ad inferos redigi, quam juſta perceperint.* Cicero *lib* II *de leg. Nec tamen*, inquit, *eorum an-*
370 *te ſepulcrum eſt, quam juſta facta.* Ex *leg.* 2. *D de in jus vocando*, cavetur ne quis *juſta mortuo facientem* in judicium vocet.

Hic *Gutherii* quædam opinio refellenda eſt. Is *libro* I. *de jure Manium cap.* 6. ſcribit, conſule, ſeu quocumque cum imperio proconſulari in acie, vel in caſtris defuncto, non potuiſſe ejuſdem cadaver intra urbem inferri, quod Dio de mortuo *Druſo* ſcribat *libro* LV. ſub initium: *Quoniam, qui cum exercitu ab urbe profectus eſſet, fas non fuit intra pomœrium intrare, cum ea quæ ante perfici majorum inſtituta juberent, non adimpleſſet.* At vir eruditus infeliciter hallucinatur. Nam Dio de *Auguſto* ea ſcribit, non de *Druſi* cadavere, quod reapſe in urbem advectum, ac in ipſo foro expoſitum idem Auctor teſtatur, ſcribens: *Cadavere ejus in foro propoſito, duplex Druſi laudatio; una à Tiberio in ipſo foro: altera in Flaminio Circo ab Auguſto habita eſt, qui cum exercitu Urbe profectus, neque fas ei erat intra pomœrium intrare &c.* uti proxime. Sane forum erat intra urbem, ac intra pomœrium. Lex vero quæ vetabat ne qui cum imperio militari eſſet, intra pomœrium veniret, viventibus impoſita erat, non autem cadaveribus defunctorum. *Pedo Albinovanus* qui funus *Druſi* ſpectavit, hæc de eodem dicentem *Liviam* inducit:

Funera ducuntur Romana per oppida Druſi,
Heu facinus! per quæ victor iturus erat.
Per quæ deletis Rhætorum venerat armis.
Hei mihi quam diſpar huic fuit illud iter.
Cum ſubiit fractis mœrentem faſcibus Urbem;
Quid faceres victus, ſic ubi victor iis?

In edito exemplari, quo uſus ſum, legitur: *Conſuluit fratres &c.* ſed citra dubium reponendum eſt: *Cum ſubiit*, ut carmen ſenſum ſuum habeat. *Gisbertus Cuperus* alia loca hujuſce elegantiſſimæ elegiæ *lib.* IV. *Obſervat. cap.* 3. feliciter emendavit. *Auguſtus* quod imperio proconſulari extraordinario accepto (*Romanæ* rei licet arbiter, vetuſtas majorum leges ſervare voluit) in *Gallia* tranſpadana ſubſliterat, ut bello *Germanico* proximior eſſet, apud *Ticinum* cadaver *Druſi* excepit, ac *Romam* uſque comitatus, extra pomœrium manſit; prius enim imperium proconſulare deponere, ac res eo bello geſtas Senatui exponere debuit, antequam urbem ingrederetur. Dio *in fine lib.* XXXIX. *de Pompejo* ſcribit: *Idemque populo extra pomœrium congregato, quia ipſi proconſulare imperium tum gerenti in urbem venire non licuit, multa pro Gabinio verba fecit.* Hinc pluries apud *Livium* iis qui cum imperio ad urbem ſive comitiorum, ſive triumphi cauſa accederent, Senatus extra urbem datus legitur. Tacitus *lib.* III. recitans quæ vulgo dicebantur de honoribus defuncto *Druſo* ab *Auguſto* habitis, ait: *Ipſum aſperrimo hiemis Ticinum uſque progreſſum, neque abſcedentem à corpore, ſimul urbem intraviſſe, circumfuſas lecto Claudiorum Juliorumque imagines, defletum in foro &c.* Et quidem de *Druſi*, qui in conſulatu deceſſit, cadavere in Urbem illato cum *Dione* conſentit, quamvis *Auguſtus* extra pomœrium Urbis ſubſtiterit. Immo quod de progreſſo *Ticinum* uſque *Auguſto* ad corpus demortui *Druſi* excipiendum, *Tacitus* ſcribit, dubium facit *Valerius Maximus*, *Tacito* auctor antiquior, quique ſuum opus *Tiberio* Imperatori nuncupavit; etenim *lib.* V. *capite* 5. ſcribit: *Tantum enim amorem princeps parenſque noſter inſitum animo fra-*
tris Druſi habuit, ut cum Ticini, quo victor hoſtium 371
ad complectendos parentes venerat, gravi illum & periculoſa valetudine in Germania fluctuare cognoſceret, protinus inde metu attonitus erumperet &c. Igitur *Auguſtus* ac *Livia* erant *Ticini* ſub obitum *Druſi*. Utut de *Auguſto* ſit, ex *Tacito* etiam conſtat *Druſi* in conſulatu mortui cadaver in Urbem deportatum. Neque id novo exemplo; nam *Rutilii* conſulis bello Italico interempti cadaver *Romam delatum* teſtatur Appianus *libro primo bel. civ. pagina* 376. *Hirtii*, ac *Panſæ* conſulum, qui civili bello ad *Mutinam* ceciderant, corpora *Romam* miſſa idem ſcribit *lib.* III. *pagina* 574. Nullus dubito quin *Caji* etiam oſſa ac cineres in ferali urna *Romam* delata, poſt laudationes funebres in Roſtris recitatas, in Auguſti Mauſoleo conditæ fuerint. Tunc juſtis eidem *Romæ* perfectis, *Piſana* colonia diuturniorem juſtitium exuit, recluſis Deorum templis, balneis ac tabernis apertis, ac luctu à matronis finito, univerſi poſitis lugubribus, ad priorem veſtitum rediere.

CAP. III.

Dies obitus Caji Piſis Allienſis *decernitur. De diebus atris apud* Romanos. *Plurimi etiam Chriſtiani eorundem ſuperſtitione olim tenebantur. Dies cladis* Allienſis *ſemper infauſti omnis habitus.* Plutarchus *vanam atrorum dierum religionem demonſtrat. Quædam de diebus* Ægyptiacis *adnotata: ac vetus Kalendarium explicatum. Sacrificia ac ſupplicationes atro die vetabantur. Quidam nec eo die parentalia licere arbitrati. Cur Janum in ſacrificiis præfabantur. Sponſalia eo die* Piſis *inhibita.* Scaliger Feſtum *perperam corrigit. Sponſalia in luctu domeſtico permiſſa. Convivia funeſto die prohibita.* Ludi Circenſes *ac* Scænici *eo quoque die* Piſis *vetati. Plura de* Circenſibus *in coloniis editis colliguntur. Ludi ſcænici Diis placandis ſtulte inventi.*

PIſani quo ſemel in morte *Caji* ſuſcepti doloris memoria ad feros quoſque poſteros propagaretur, juſſerunt, ut in Cenotaphio ejuſdem legitur: *Diem eum quo die Cajus Cæſar obiit, qui dies eſt ante diem VIIII. Kalend. Martias, PRO ALLIENSI lugubrem memoriæ prodi, notarique in præſentia, omnium juſſu, ac voluntate.* Varro *lib.* V. L. L. ait: *Allienſis dies ab Allia fluvio dictus; nam ibi exercitu noſtro fugato, Galli obſederunt Romam.* Anno ab Urbe condita 365. ad *Alliam* flumen undecimo ab *Roma* lapide, *Romani* ingentem à *Gallis* cladem acceperunt, ac tertio poſtea die barbari victores urbem, nemine defendente, occuparunt, paucis quibuſdam Capitolium tenentibus. Hoc infortunium *Romanis* contigit XV. Kal. Auguſti, quem diem lugubrem ſemper habuere. Livius *lib.* VI. ad A. V. 366.
ait: *Tum de diebus religioſis agitari cœptum, diem* 372
ad XV. Kal. Sextiles duplici clade inſignem, quo die ad Cremeram Fabii cæſi, quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum, à poſteriori clade ALLIENSEM nuncuparunt, inſignemque rei nulli publi-

publice privatimque agenda fecerant. Cur vero diem potius cladis, quam captæ urbis, atrum eſſe juſſerint, prodit Cicero *lib.* IX. *epiſt.* 5. *ad Atticum* ſcribens: *Majores noſtri funeſtiorem diem eſſe voluerunt Allienſis pugnæ, quam urbis captæ: quod hoc malum ex illo; atque alter religioſus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus.* Acceptæ apud *Alliam* cladis *L. Aquinius* haruſpex cauſam interrogatus, teſte Macrobio *lib.* I. *Satur cap.* 16. in Senatu, a quo requirendarum religionum cauſa accitus fuerat, reſpondit: *Q. Sulpicium tribunum militum ad Alliam adverſus Gallos pugnaturum, rem divinam dimicandi gratia feciſſe poſtridie Idus Quintilis.* Addit re ad collegium Pontificum a Senatu relata, Pontifices decreviſſe *poſtridie omnes Kalendas, Nonas, Idus atros dies habendos, ut hi dies neque præliares, neque puri, neque comitiales eſſent.* Hinc Ovidius de iiſdem diebus poſtriduanis initio *lib.* I. *faſtorum* cum Kal. Nonas, atque Idus nominaſſet, ſtatim ait:

— omnibus iſtis
Ne fallare, cave, proximus ater erit.
Nomen ab eventu eſt: illis nam Roma diebus
Damna ſub adverſo triſtia Marte tulit.

Et ſane horum dierum ſuperſtitio adeo in animis hominum ex majorum traditione inoleverat, ut ipſimet Chriſtiani eoſdem dies uti religioſos ſervarent. Unus mihi auctor ſufficiat *Auguſtinus* in expoſitione epiſtolæ Paulinæ ad Galatas: *Nunc autem,* inquit, *innumerabiles de numero fidelium cum magna confidentia in faciem nobis dicunt: die poſt Kalendas non proficiſcor.* Idem teſtatur *epiſt.* 119. Ceterum diem *Allienſem Cicero* ſuo tempore religioſum fuiſſe teſtatur, quem talem etiam habitum A. V. 757. quo *Cajus* deceſſit, ex noſtro Cenotaphio intelligitur. *Vitellius* Imperator infauſtum ejus diei omen viſus eſt omnium Principum primus contempſiſſe. Scribit de eodem Suetonius *cap.* 11. *Magis deinde ac magis omni divino, humanoque jure neglecto, Allienſi die Pontificatum adeptum maximum cepit.* At Tacitus *lib.* II. *hiſt.* non quidem *Allienſi* die Pontificatum adeptum, ſed edictum de publicis cæremoniis emiſiſſe ſcribit: *Funeſti,* inquit, *omnibus loco acceptum eſt, quod maximum Pontificatum adeptus Vitellius, de cæremoniis publicis XV. Kal. Auguſti edixiſſet, antiquitus infauſto die Cremorenſi, Allienſique cladibus.* Auctor eſt Livius *lib.* VI. *Prœneſtinos* exercitum contra *Romanos* ducentes, apud *Alliam* flumen caſtra metatos, ſpem victoriæ loco delegantes: *Si diem,* dicebant, *contactum religione, inſignemque nomine ejus loci timeant Romani, quanto magis Allienſi die Alliam ipſum monumentum tantæ cladis reformidaturos?* At *T. Quinctius Cincinnatus* Dictator jactans curaturum ſe, *ne qua terra infauſta ſit victoriæ ſuæ,* collatis apud *Aliam* cum hoſte ſignis, acceptam ante annos tredecim eo ipſo in loco cladem, inſigni victoria penſavit. Ita nulla loci religio *Romanos* à dimicando cohibuit. At dies *Allienſis* ſemper apud ipſos religioſus fuit, ut nec illo die fas eſſet jus dicere, prœlium inire, ludos exhibere, comitia celebrare, ſupplicationes, ſacrificia, convivia peragere, immo ne mortuis quidem parentare, ut poſtea oſtendam. Plutarchus *in Camillo de atris diebus* diſputans, vanam
373 eorundem religionem demonſtrat, dicens: *Romani eadem die victi à Cimbris, Scipionis exercitum amiſere. At Lucullus eo die Tigranem Armenium vicit.* Addit *Attalum* regem ac *Pompejum* Magnum eo qui ipſis natalis dies fuerat, vitam poſtea amiſiſſe. Quod tamen de *Pompejo* perperam ſcribit; nam hic *pridie natalem ipſius,* die 29. Septembris occiſus fuit ex Vellejo *lib.* II. *cap.* 53. qua die de *Mithridate* triumphaverat, ex Plinio *lib.* VI. *cap.* 26. & *lib.* XXXVII. *cap.* 2. ac Dio-

A ne *libro* XLII. Immo *Plutarchus* in *Pompejo* parum ſibi conſtans, ſcribit eundem jugulatum fuiſſe anno ætatis undeſexageſimo poſtridie Natalis ſui, annum ac duos inſuper dies illius vitæ falſo adjiciens, uti recte *Uſſerius* obſervavit.

Hæc vana atrorum dierum religio adeo invaluerat, ut iidem dies in Kalendariis obſignarentur. In veteri Kalendario *Conſtantio* imperatore ſcripto, ſæpe legitur: *Dies Ægyptiacus. Lambecius* vir alias eruditus, in notis *tom.* 4. *Bibl. Vindobon.* ait ſibi non liquere, quidnam ibidem ſignificetur. Illi dies apud *Ægyptios* erant atri ac *Allienſi* perſimiles. Sanctus *Ambroſius* in epiſtola
B Paſchali ad Epiſcopos *Æmiliæ* ſcribit pleroſque Chriſtianos more Paganorum ſolere *varios quoque curſus Lunæ obeundis negotiis commendare, vel cavere quoſdam dies; quemadmodum plerique poſteros dies, vel Ægyptiacos declinare conſueverunt.* Præterea S. Auguſtinus in laudatis comment. *epiſt.* ad Galatas, ait: *Plena ſunt conventicula noſtra hominibus, qui tempora à Mathematicis accipiunt. Jam vero ne aliquid inchoetur aut ædificiorum aut hujuſmodi quorumlibet operum diebus, quos Ægyptiacos vocant, ſæpe etiam nos monere non dubitant, neſcientes, ut dicitur, ubi ambulant.* Magiſter, ſeu *Petrus Comeſtor in Hiſt. Scholaſt. quæſt.* 15. olim
C opinatus eſt, *Ægyptios* illis diebus aliqua plaga percuſſos, quas quatuor ſupra viginti fuiſſe putavit, *quia in quolibet menſe duo Ægyptiaci vocantur in Kalendariis.* Hanc tamen opinionem pluribus confutat Toſtatus in *cap.* 12. *Exodi* ad illa verba: *Sic autem comedetis &c.* Hinc tamen patet illud Kalendarium, quod *Herwartus*, dein *Bucherius*, ac denique *Lambecius* notis illuſtratum, evulgarunt, *Petro Comeſtori* notum fuiſſe, quod tamen nullus eorundem Scriptorum obſervavit. Et ſane in eodem viginti quatuor dies *Ægyptiaci* per annum ſignantur; menſe quidem Januario, dies ſecundus, ſextus, ac decimus ſextus dicuntur *Æ-*
D *gyptiaci*; at menſe Septembri unicus tantum dies, nempe IV. Nonas, *Ægyptiacus* notatur; in ſingulis vero reliquis decem menſibus unus & alter dies *Ægyptiaci* ſtatuuntur. Nulla tamen eorundem publice ſaltem, apud *Romanos* religio erat; ſiquidem ſæpe iiſdem diebus ludi edebantur. Ita dies 21. Aprilis, quæ Natalis Urbis erat, ac Circenſium miſſibus XXIV. celebrabatur, *Ægyptiacus* ibidem dicitur. Et pridie Non. Decembris legitur: *Munus Arca. Dies Ægypt.* & die 14. ejuſdem menſis: *Ludi. Dies Ægypt.* Laudatus *Lambecius*, cum ſexies menſe Decembri legeret: *Munus Arca*, ſemel vero & iterum: *Munus Can-*
E *dida*, recte hoc alterum: *Munus Candidatorum*, interpretatur. De priori vero notat in *Bucherii* codice ſcriptum: *Munus Archa*, ac munus Arcadicum ibidem deſignatum putari. Verum ex *Lampridio* ejus vocis explicatio petenda eſt, qui *cap.* 43. *de vita Alexandri Severi* ait: *Quæſtores candidatos ex ſua pecunia juſſit munera populo dare, ſed ut poſt quæſturas præturas acciperent, & inde provincias regerent. ARCARIOS vero inſtituit, qui de ARCA fiſci ederent munera, eademque parciora.* Itaque *Munus Arcariorum* eo in Kalendario notatur, quod munus non à privatis, ſed pu- 374
blici fiſci pecunia edebatur. Hactenus de diebus
F atris.

Piſani, ut diem immaturi obitus *Caji Cæſaris* luctuoſum poſteris proderent, eundem pro *Allienſi* eſſe, & haberi in colonia juſſerunt, caventes ne quid eo die fieret, quod atro *Allienſi* die peragi vetabatur. Et in primis NE QUOD SACRIFICIUM PUBLICUM, NEVE QUAE SUPPLICATIONES fierent. Sacrificia ac ſupplicationes in publico luctu non fiebant; nam templa Deorum id temporis, uti dixi, occlude-

bantur. Gellius *lib.* IV. *cap.* 9 ſcribit: *Religioſi enim dies dicuntur triſti omine infames, impeditique: in quibus & res divinas facere, & rem quampiam novam exordiri temperandum eſt.* Livius *lib.* XXII. poſt Cannenſem cladem deſcriptam, ait: *Adeoque totam urbem opplevit luctus, at ſacrum anniverſarium Cereris intermiſſum ſit, quia nec lugentibus id facere eſt fas &c.* Cum *M. Horatio Pulvillo* conſuli templi Jovis Capitolini dedicatio ſorte obtigiſſet, alterius conſulis neceſſarii id ægre ferentes, tali commento ab ipſa dedicatione *Horatium* revocare conati ſunt. Poſtem jam tenenti conſuli, fœdum inter precarionem Deum nuntium incutiunt: mortuum ejus filium eſſe, funeſtaque familia templum dedicare non poſſe. Hinc Ovidius *lib.* XI. *Met. v.* 583.

At Dea non ultra pro functo more rogari
Suſtinet: utque manus funeſtas arceat aris.

Macrobius *lib.* 1. *Satur. cap.* 15. quærit cur Nonis, cum is dies non eſſet feriatus, nuptiarum celebritas vetaretur? reſpondet: *Ideo & Nonas inhabiles nuptiis eſſe dixerunt, ne nupta aut poſtera die libertatem auſpicaretur uxoriam, aut atro immolaret, quo nefas eſt ſacra celebrari.* Nulla igitur ſacrificia aut ſupplicationes publicæ atro die fieri licebat. Et quidem cum ſupplicatio indicebatur, ea dies feriata ac feſta evadebat. Cicero in III Catilinaria: *Quamobrem, inquit, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum conjugibus & liberis veſtris.* Quare die atro ac lugubri nulla ſupplicatio publica haberi poterat. Immo nec ii qui exſequias ducturi erant, aut inferias Manibus daturi, quamvis ob luctum atras veſtes induerent, atro die ex quorundam ſententia poterant parentare. Hæc ſcribit idem Macrobius *lib.* 1. *Satur cap.* 16. *Sed & Fabius Maximus Servilianus pontifex in libro duodecimo negat oportere atro die parentare, quia tunc quoque Janum Jovemque præfari neceſſe eſt, quos nominari atro die non oportet. Q. Fabius Max. Servilianus* Conſul fuit A. V. 612. ac poſtea Cenſor ex Valerio Maximo *lib.* V. *cap.* 1. Et quidem in omnibus ſacrificiis ſive ſuperis ſive inferis Diis illa fierent, *Janum* omnium primum, dein *Jovem* præfari debebant. Cicero *libro* II. *de nat. Deorum num.* 50. ait: *Principem in ſacrificando Janum eſſe voluerunt.* Ovidius *lib.* 1. *Faſt.* hujus ritus cauſam quærens, *Jani* reſponſum ſubjicit:

Mox ego: cur, quamvis aliorum numina placem,
Jane, tibi primum thura merumque fero?
Ut poſſis aditum per me, qui limina ſervo,
Ad quoſcumque voles, inquit, habere Deos.

Macrobius *lib.* 1. *Sat. cap.* 9. Janum ait *invocari primum, quum alicui Deo res divina celebratur, ut per eum pateat ad illum Deum, cui immolatur, acceſſus, quaſi preces ſupplicum per portas ſuas ad Deos ipſe tranſmittat.* Hinc Gentiles irridens Arnobius *lib.* IV. ſcribit: *Janum in cunctis anteponitis precibus, & viam vobis pandere Deorum ad audientiam creditis.*
375 Cato *de re Ruſtica cap.* 134. inſtruens ruſticum Cererem, facto ſacrificio, ſuæ meſſi propitiam facturum, ait: *Jano, Jovi, Junoni præfator*, & *cap.* 141. docens pro agro luſtrando *Marti Silvano* ſuovetaurilia, id eſt, ut ibidem explicat, porci, agni, ac vituli ſacrificium faciendum, ait: *Janum Jovemque vino præfamino, ſic dicito.* Turnebus *lib.* XV. *Adverſ. cap.* 14. ait: *Id valet præfator; ergo quod ſequitur ſic dicit, delendum eſt.* At cum *ſic dicito* legatur, haud ea correctione opus. Quare legendum eſt *præfator*, *ac ſic dicito*, vel *præfatus*, *ſic dicito*. Ex his patet cur ſacrificia aut ſupplicationes atro die fieri vetabantur, quod nec *Janum* nec *Jovem* tunc quiſpiam præfari poterat. Formulam precum qua *Janum* ac *Jovem* præfabantur, tradit *Cato* in utroque capite laudato. Verum *cap.* 6. oſtendam licitum fuiſſe atro die parentare.

Præterea vetarunt: NIVE SPONSALIA celebrarentur; ſiquidem nuptiarum celebritas atris diebus inhibita erat. Macrobius *cap.* 16. *lib.* citati, ait: *Varro ita ſcribit: Mundus cum patet, Deorum triſtium atque inferum quaſi janua patet.* Propterea addit illis diebus: *uxorem liberum quærendorum cauſa ducere, religioſum eſt.* Feſtus *V. Mundus*, ſcribit: *Mundus ut ait Capito Atejus in libro* VI. *Pontificali, ter in anno patere ſolet, diebus his: poſtridie Vulcanalia & ante diem ſextum Iduum Novembris.* Lacunam ſupplet ibidem Paullus inſerens: *& ante III. Nonas Octobris.* Scaliger in notis ait: *Pro Atejo lego Attius.* At perperam legit. Nam C. Atejus Capito à Tacito laudatur *lib.* III. Annalium in fine uti *principem civitatis locum ſtudiis civilibus adſecutus.* Item Suetonio *cap.* 10. & 22. *de Grammaticis.* Gellius *lib.* IV. *cap.* 6. laudat *verba Ateji Capitonis ex quinto librorum, quos de Pontificio jure compoſuit.* Macrobius *libro* VII. *Satur. cap.* 13. ait: *Profero quæ de hac eadem cauſa apud Atejum Capitonem Pontificis juris inter primos peritum, legiſſe memini.* Porro *Paullus* addit ibidem eos dies inferis Diis ſacratos, *quos etiam dies religioſos eſſe judicaverunt.* Quare quod atri eſſent, per eoſdem jura non dabantur, nec comitia, aut ſacrificia, vel nuptiæ celebrari poterant. Nuptiæ durante luctu, vetabantur. Hinc viduæ intra decem menſes marito novo jungi non poterant, ut patet ex *D. de his qui notantur infamia.* Cum *Auguſtus Octaviam* ſororem ex defuncto nuper *Marcello* prægnantem, *Antonio* uxorem, petente id exercitu, tradidiſſet, à Senatu impetravit, ut *Octavia* publica lege ſolveretur. Cum menſe Februario Manibus parentum ſacra piacularia fiebant, nulli uxorem tunc ducere licebat. Ovidius *lib.* II. *Faſtorum* ait:

Dum tamen hæc fient, vos duæ ceſſate puellæ,
Expectet puros pinea teda dies.
Nec tibi, quæ cupidæ matura videbere matri:
Comat virgineas haſta recurva comas.
Conde tuas Hymenæe faces, & ab ignibus atris
Aufer; habeat alias mæſta ſepulcra faces.

Verum licet eo tempore luctus nuptiæ celebrari vetarentur, ſponſalia tamen intra id tempus licite peragi poterant. Ita *L.* 10. *D. de his qui not. infam.* ex Paullo recitatur: *Quæ virum eluget, intra id tempus ſponſam fieri non nocet.* Quare *Auguſtus* mortuo *Agrippa*, *Juliam* ejuſdem uxorem *Tiberio* deſpondit A. V. 742. illam tamen eidem *Tiberio* anno poſtea A. V. 744. copulavit, quod utrumque tradit Dio *lib.* LIV. Verum die obitus *Caji* perpetuo apud *Piſanos Allienſi*, non ſolum nuptiæ, ſed etiam ſponſalia prohibita ſunt, quam- 376
vis illa, ut recte docet Florentinus *L.* 1. *D. de ſponſalibus*, non ſint niſi *mentio & repromiſſio nuptiarum futurarum*, ac ex Ulpiano *L.* 4. *ejuſd. tit.* ſufficiat nudus conſenſus in nuptias futuras ad conſtituenda ſponſalia. Cum enim ea die quotannis mœrorem ac luctum ob acerbum *Caji* fatum renovarent, ſponſalibus cuique in colonia interdictum fuit, quod illa hilari animo à contrahentibus, læta univerſa familia, celebrabantur. *Allienſis* dies erat, quem *inſignem rei nulli publicæ privatimque agendæ fecerunt*, uti *Livius* laudato loco teſtatur.

NIVE CONVIVIA PUBLICA. Hæc quoque durante luctu vetita erant. Cum *Auguſtus* ac ceteri *Romani* cives juſtitium ob mortem *Caji Cæſaris* ſervarent, unus *Aſinius Pollio* convivium id temporis cum amicis celebravit, quod cum Princeps intellexiſſet, per codicillos non tantum civiliter, ſed etiam familiariter queſtus eſt, *quod in tam magno ac recenti luctu ſuo, homo cariſ-*

ſimus

ſimus ſibi, pleno convivio cœnaſſet, teſte Seneca patre in prœmio lib. IV. controverſiarum. Ibidem in controverſia priori patrem à ſepulcro, ubi tres recens amiſſos filios lugebat, ad convivium vi abductum, hæc fantem inducit: *Credo mirari aliquem, quod in forum amiſſis modo liberis, veniam. At ego jam in convivio fui*, & poſtea: *Projectus in omnia gulæ libidiniſque flagitia, omnibus denotandus cenſoribus.* Paullus inſignis Juriſconſultus *lib. I. recept. ſent. cap. ult.* ait: *Qui luget, abſtinere debet à conviviis, ornamentis, & alba veſte.* Auctor eſt Plutarchus *in Sylla*, hunc ex univerſis fortunis, quas ampliſſimas in tot ditiſſimorum civium proſcriptione collegerat, *Herculi* decimam partem ſacrificantem, ſplendida convivia populo *Romano* inſtruxiſſe: inter quæ cum *Metella* uxor morbo gravata, ultimo jam fato urgeretur, *Sylla*, ne publicam domus lætitiam funeſtaret, *ſcripto ad illam repudio, viventem adhuc, alterum in domicilium transferri juſſit.* *Caligula* inſtante juſtitio in morte *Druſillæ* non modo publica convivia, ſed privatas etiam in communi domeſticorum accubitu cœnas inhibitas voluit. Verba ſunt *Suetonii cap.* 24. *Eadem defuncta juſtitium indixit: in quo riſiſſe, lavaſſe, cœnaſſe cum parentibus, aut conjuge, liberiſve capitale fuit.* At *Piſani* publica tantum convivia prohibuere. Quidam tamen cum memoriæ ſuorum munus darent, epulum publicum *Romano* populo exhibere ſolebant, in quo tamen albati accumbebant. Cum in funebri epulo *Q. Arii Vatinius* atratus interfuiſſet, uti ſuperius dicebam, *Cicero* contra eundem declamat in Vatiniana: *Cedo quis unquam cœnavit atratus? ita enim illud epulum eſt funebre, ut munus ſit funeris, epulæ ipſæ quidem dignitatis. Sed omitto epulum populi Romani feſtum diem, argento, veſte, omni apparatu viſendo &c.* Itaque nihil lugubre interveniebat, ſed ſplendido ac ſumptuoſo apparatu epulum funebre inſtruebatur. Dio *lib.* XXXVII. *ad* A. V. 694. Fauſti epulum recitat: *Sub idem tempus*, inquit, *Fauſtus Syllæ fil. as ludos gladiatorios in honorem patris exhibuit, populumque lauto epulo excepit, iiſque balnea, & oleum donavit.* *Sylla* dictator ante annos duodeviginti obierat V.C. 676 Id moris antiquitus apud *Romanos* fuiſſe teſtatur Livius ſcribens *lib.* VIII. *Viſceratio data à M. Fulvio in funere matris.* Ita vocabatur crudæ carnis facta Populo largitio Hinc plebs bene paſta, eundem ſuum tribunum deſignavit. *Honoris etiam ei cauſa fuit, tribunatuque plebis proximis comitiis abſens præſentibus præfertur.* Idem Livius lib. XXXIX. *P. Licinii*, ait, *funeris cauſa viſceratio data, & gladiatores LXX pugnarunt, & ludi funebres per triduum facti, poſt ludos epulum: in quo cum*
377 *toto foro ſtrata triclinia eſſent, coegit pleroſque tabernacula ſtatuere in foro* Hæc congerit Kirchmannus *libro* IV. *cap.* 5. *Hebræi* ſeptem dies lugebant, dein convivium celebrabant. Joſephus de *Archelao Herodis* regis filio ſcribit *lib.* XVII. *cap.* 10. *Per ſeptem dies juxta patrium legem luctu patris celebrato, & in fine luctus funebri epulo populo præbito, in templum aſcendit.*

NIVE QUI LUDI SCAENICI CIRCENSIESVE *eo die fiant, ſpectentur ve.* Uti *Romæ* ita in Coloniis ludi ſcænici ac Circenſes edebantur; ſiquidem populus *Romanus*, uti Juvenalis *Sat.* X. v. 78. dicebat,

—— —— qui dabat olim
Imperium, faſces, legiones, omnia, nunc ſe
Continet, atque duas tantum res anxius optat,
Panem & Circenſes.

De ludis Circenſibus eruditiſſimum volumen edidit meus conterraneus *Panvinius*; de ſcænicis vero *Lilius Gyraldus* in Dialogis de ſcæna, aliique, quos inter nominandus venit *Caſpar Bartholinus*, ob morum elegantiam, ac Latinæ Græcæque eruditionis peritiam ſuis exteriſque notiſſimus, qui volumini de Tibiis veterum de ſcænicis tibiis egregiam diſſertationem inſeruit. Et quidem Circenſes *Romæ* frequentiſſime per annum fieri ſolitos demonſtrat antiquum Kalendarium, quod integrum, uti plurima alia veterum ſcriptorum volumina debemus eximiæ induſtriæ *Lambecii* V.C. ibidem enim ſæpius legitur CM. XXIV. nempe: *Circenſium miſſus viginti quatuor*, ut expoſui in diſſertatione de votis Decennalibus cap. I. In coloniis etiam, aliiſque *Romani* imperii urbibus Circenſes exhibitos tum ſcriptores antiqui, tum literati lapides conteſtantur. *Theodoſius* ſenior cum mane ludos Circenſes *Mediolani* ſpectaſſet, inſequenti nocte è vita diſceſſit, ex Socrate in *fine lib.* V. *Conſtantium* Imperatorem *Arelato* in *Galliis* ludos Circenſes dediſſe ſcribit Ammianus Marcellinus *lib.* XIV. *De Carthaginenſium* Circenſibus apud Patres non ſemel mentio fit. S. Auguſtinus *lib.* V. *cap.* 27. *de Alypio* celebri poſtea Eccleſiæ Africanæ Antiſtite, ſed tum juvene ſcribit: *Gurges tamen morum Carthaginenſium, quibus nugatoria fervent ſpectacula, abſorbuerat eum inſania Circenſium.* In *canone* 61. *Synodi Carthaginenſis* anno Chriſti 401. accuſantur fideles, quod Dominica in albis *ad Circum magis, quam ad Eccleſiam convenirent.* Et ſane ad inſaniam uſque ibidem Circenſes ſpectatos prodit Salvianus *lib.* V. *de Providentia*: *Circumſonabant*, inquit, *armis muros Carthaginis populi barbarorum, & Eccleſia Carthaginenſis inſaniebat in Circis.* Item: *Ac vix diſcerni forſitan poterat plebis ejulatio, quæ cadebat in bello, & ſonus populi qui clamabat in Circo.* Cum *Trevirenſes* quater jam à barbaris expugnati, Circenſium edendorum facultatem ab Imperatore flagitaſſent, idem *Salvianus* laudato loco vehementiori, quo pollebat, orationis impetu, in eoſdem invectus, inter cetera lectu plane digniſſima, ait: *Circum à Principibus poſtulatis? Cui quæſo ſtatui, cui populo, cui civitati? Urbi exuſtæ, & perditæ: plebi captivæ & interemptæ, quæ aut periit, aut luget?* Et invectivam terminans, ait: *Jacent reliquiæ infeliciſſimæ plebis ſuper tumulos ſuorum mortuorum, & tu Circenſes rogas?* Narrat ibidem ſua ætate ludicra Circenſia *non in omnibus Romanorum urbibus* acta; ſed tantum in nobilioribus, *ſed nec illic quidem ugi, ubi ſemper ſunt acta antea Non Maſſiliæ, quia deleta eſt; non Agrippinæ, quia ab hoſtibus tenetur; non Treveris, quia quater everſa eſt.* Tertullianus *capite 7. libri de Spectaculis* ſcribit ceteras imperii *Romani* urbes pro facultate urbanam pompam in 378
edendis Circenſibus æmulatas. Ejus verba ſubjicio: *Ea ſi minore cura per provincias pro minoribus viribus adminiſtrantur; tamen omnes ubique Circenſes illuc deputandi, unde expetuntur; inde inquinantur, unde ſumuntur. Nam & rivulus tenuis de ſuo fonte, & ſurculus modicus ex ſua fronde qualitatem originis continet. Viderit ambitio, ſive frugalitas ejus, quo Deum offendit. Qualiſcumque pompa Circi, etſi pauca ſimulacra circumferat, in uno idololatria eſt; etſi unam thenſam trahat, Jovis tamen plauſtrum eſt &c.* De Circenſibus qui *Capuæ* edebantur, extat lex 2. Gratiani Imperatoris *tit.* 10. *lib.* XV. *Cod. Theodoſiani.* Circenſes in Coloniis dabantur ob magiſtratus ac ſacerdotia collata. Apud Gruterum *pag* 431. *Sex. Ligurius* Duumvir *Lugdunenſis* ob honorem perpetui Pontificatus, congiarium Decurionibus, Equitibus, ac plebi *Lugdunenſium* largitus,

ITEM LVDOS CIRCENSES DEDIT

Pag. 101. 3. ob honorem Pontificatus *L. Lucretii* in colonia *Aſtigitana*, ſtatua pietati *Auguſti* dicitur ab eodem dicata. Et de ejuſdem filia *Flaminica* perpetua legitur:

EDITIS. AD. DEDICATIONEM. SCAENICIS
LVDIS. PER. QVATRIDVVM. ET. CIRCENSIB
ET. EPVLO. DIVISO. POSVIT

Immo non ſolum fœminas, verum etiam & libertos ob honorem ſeviratus Circenſes dediſſe patet ex inſcriptione *pag.* 1073 6. in qua dicitur *Sex. Quintius Sex. Quintii* libertus ob acceptum Seviratum pecuniam populo diviſiſſe,

DATO. EPVLO. CIVIBVS. ET
INCOLIS. ET. CIRCENSIBVS. FACTIS

De Circenſibus urbium in provinciis *Romanis* extat lex *Theodoſii* junioris *tit. de ſpectaculis lib.* XV. *Cod. Theod.* qua jubet, ut diebus Dominicis, aliiſque feſtivis ſolemnitatibus ibidem recitatis, *omni Theatrorum atque Circenſium voluptate, per univerſas Urbes, earundem populis denegata, totæ Chriſtianorum ac fidelium mentes Dei cultibus occupentur.* Data eſt ea lex anno epochæ vulgaris 425 quam accurato commentario *Briſſonius* illuſtravit. Legatur hac de re *homilia* 5. S. Joannis Chryſoſtomi in *cap.* 1. *Geneſeos.*

In colonia etiam *Piſana* Circenſes edi ſolitos *Cajanum* cenotaphium prodit, in quo eorundem voluptas die anniverſario obitus *Caji Cæſaris* populo denegata fuit; uti pariter ſcænici ludi eadem lugubri die vetiti fuere. Ludi ſcænici ad Deos placandos à *Romanis* publice inſtituti fuerant, iique dabantur, quoties plures feſti dies continuabantur, quamvis aliis quoque diebus à privatis exhiberi poterant; at illi erant inſigniores, qui ſtato tempore quotannis edebantur. Ita ludis Megalenſibus, qui per ſex dies menſe Aprili fiebant in honorem magnæ Matris Deorum, quatuor *Terentii* comœdias recitatas, etiamnum legimus; *Phormio* ludis *Romanis* menſe Septembri exhibitus
379 fuit. Ludis Apollinaribus comœdias habitas teſtatur Cicero *lib.* II. *ad Atticum epiſt.* 19. Livius *lib.* VII. auctor eſt A. V. 390 graſſante in Urbe peſtilentia ludos ſcænicos primitus datos: *Cum*, inquit, *vis morbi nec humanis conſiliis, nec ope divina levaretur, victis ſuperſtitione animis, ludi quoque ſcænici, nova res bellicoſo populo (nam Circi modo ſpectaculum fuerat) inter alia cæleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur.* Addit ludiones ex Etruria accitos, & *quia hiſter Thuſco verbo ludio vocabatur, nomen hiſtrionibus inditum.* Scænici autem ludi in theatro edebantur, unde & theatrales nuncupati. Arnobius *lib.* VII. contra Gentiles ait: *Vos equorum curriculis, & theatralibus ludis perſuaſum habetis Deos delectari, & affici voluptate, iraſque aliquando conceptas, eorum ſatisfactione molliri.* Hinc Circenſes ac ſcænici ludi frequentius fiebant, quod vanæ religionis ſuperſtitione conſecrati videbantur, quem errorem exagitant, immo potius irrident Tertullianus in *libro de ſpectaculis*, *Arnobius* laudatus, & S. Auguſtinus *lib.* II. *de civitate Dei cap.* 27. appellat *talium numinum placationem petulantiſſimam, impuriſſimam, impudentiſſimam, nequiſſimam, immundiſſimam, cujus actores laudanda Romanæ virtutis indoles honore privavit, tribu movit, agnovit turpes, fecit infames.* Id diſerte dicitur *L.* 1. *D. de his qui not. infamia*, & paſſim in utroque codice *in tit. de Scænicis.* Cum Cæſar quingentis millibus H-S. ex Macrobio *lib.* II. *cap.* 7. *Decimum Laberium* Equitem *Romanum* invitaſſet, ut in ſcænam prodiret; ille non quidem duodecim millibus ac quingentis ſcutatis *Romanæ* monetæ vocem ingenuam in ſcæna vendidit, ſed eandem petentis poteſtati invitus commodavit. Hinc in prologo dixit:

Ego bis tricenis annis actis ſine nota,
Eques Romanus lare egreſſus meo,
Domum revertar mimus; nimirum hoc die
Uno plus vixi mihi, quam vivendum fuit.

Ludi ſcænici in *Italiæ* urbibus frequenter edebantur, ex quibus actores in minoribus theatris exerciti, *Romanas* poſtea aures ſuis facetiis implebant. Scribit ibidem *Macrobius* de Publio Syro: *Cum mimos componeret, ingentique aſſenſu in Italiæ oppidis agere cœpiſſet, productus Romam per Cæſaris ludos, omnes qui tunc ſcripta, & operas ſuas in ſcænam locaverant, provocavit.* Auguſtus ſcænicos ludos exhibuit, iiſque ſæpius interfuit. Suetonius cap. 43. *Fecitque*, inquit, *nonnunquam vicatim, ac pluribus ſcænis per omnium linguarum hiſtriones.* Et Ovidius *lib.* II. *Triſtium*, quæ longior ipſius poetæ ad Auguſtum apologia eſt, hæc ſcribit:

Inſpice ludorum ſumptus, Auguſte, tuorum:
Empta tibi magno talia multa leges.
Hæc tu ſpectaſti, ſpectandaque ſæpe dediſti,
Majeſtas adeo comis ubique tua eſt.
Luminibuſque tuis, totus quibus utitur Orbis,
Scænica vidiſti lætus adulteria.

Ita & Principis & Urbium reginæ exemplo, ſcænici ludi, ut in aliis civitatibus, *Piſis* quoque dabantur, ubi etiam ante *Romam* conditam exhibiti fuerant, cum hiſtriones ex *Etruria Romam* poſtea accitos ex *Livio* dixerim. Extat in *Cod. Theod. lex* 13. *de ſcænicis*, in qua *Honorius* Imperator jubet mimas ad proprium officium revocari, *ut voluptatibus populi, ac feſtis diebus ſolitus ornatus deeſſe non poſſit.* At cum *Piſani* diem obitus *Caji* pro *Allienſi* deputandum juſſerint, eidem diei ſcænica voluptas, omniſque ludorum ornatus deeſſe debuit. Utinam noſtra ætate apud Chriſtianæ religionis profeſſores ſinguli quique dies,
quod theatrales ludos attinet, forent *Allienſes*, ut 380
cunctis ſcæna interdictum eſſet. Etenim hiſce in theatris morum honeſtas turpium amorum ſpectaculo deturpatur, ac lenocinia, adulteria, iiſque affinia vitia diſcuntur. Unde enim niſi à ſcæna *obſcænum* ac *obſcænitas* derivarunt? Non appellabo hic canonem XV. Codicis Eccleſiæ *Africanæ*, aut Sanctorum Patrum adverſus ludos ſcænicos invectivas, ne alieno prorſus loco Chriſtianum concionatorem agere velle videar.

CAP. IV.

Locus annuis inferiis Cæſarum deſtinatus, à privatis emptus. Rogi extra urbes incenſi. Variæ veterum de Diis Manibus opiniones recitantur. Pluto *Summanus, hoc eſt, ſummus Manium, nuncupatus. Manes in Leg. XII. tabul. Deos habitos.* Symmachus *id negans à* Prudentio *falſi convictus. Aræ ſupra tumulos erectæ. Inſcriptio* Piſana *militaris. Aræ procul etiam à ſepulcris Diis Manibus excitatæ.* Gutherius Lucani *verſum perperam corrigit. Cadavera plebejorum in arca in rogum delata. Omnes aræ Deorum Manium ſacræ contra* Gutherium. *Idem* Dionem *&* Appianum *falſi accuſans, refellitur. Ara ſtatim poſt necem Cæſaris, in foro eidem extructa.* Suetonii *dictum corrigitur.*

Nullæ huc uſque è vetuſtis ruderibus erutæ inſcriptiones inferias, quas defunctorum Manibus *Romani* dabant, nobis expoſuerunt. *Lucii* tantum *Piſanum* Cenotaphium eaſdem ſub oculos ponit, ac quæ ſparſim apud antiquos ſcriptores de ſacris Diis Manibus factis legimus, ea omnia literatus ille lapis oſtendit. In primis autem *C. Canio Saturnino* Duumviro *Piſano* ac Decem-primis datur cura aſpiciendi ac eligendi ex duobus locis, uter *publica pecunia* A PRIVATIS EJUS LOCI, *quem magis probaverint, videatur* EMENDUS, in quo ara ferali poſita, Diis Manibus *Lucii Cæſaris* juſta anniverſaria fiant. De Decemprimis

primis dixi *differt.* 1. *cap.* 3. ubi hæc Hermogeniani antiqui J. C. verba laudavi: *Decem-primi tributorum exactioni ita præerant, at ſi quid detrimenti fiſcas mortuorum cauſa contraheret, ipſi ſuis ſumptibus reſarcirent.* Hinc decem-primis injungitur, ut de emendo loco inferiis annuis deputando, deliberent, ne quid detrimenti *Piſanæ* coloniæ ærarium caperet. Porro locus *à privatis emendas* dicitur, quia neſas erat teſte Cicerone *lib.* II. *de leg. locum publicum privata religione obligari.* Et rurſus ibidem: *Sic decretum à Pontifi um collegio non eſſe jus in loco publico fieri ſepulcrum.* Hinc & Ulpianus *l.* 8. *D. de relig. & ſumpt. fun.* ait: *Si in locum publicis uſibus deſtinatum, intulerit quis mortuum, Prætor in eum judicium dat.* Hic locus debebat eſſe purus, qui ab eodem Ulpiano *L.* 1. *D. cit.* definitur: *qui neque ſacer, neque religioſus, ſed ab omnibus hujuſmodi nominibus vacare debet.* Ita-
381 que nec publica, nec privata religione ſacratus eſſe poterat. Is autem locus *publica pecunia à privatis emendus* dicitur. Ita in veteri ſaxo legitur apud Gruterum *pag.* 200. 4.

L. CALPVRNIVS PISO
M. SALVIVS
PR. AER
AREAM. EX. S. C. A. PRIVATIS
PVBLICA. PECVNIA. REDEMPTAM
TERMINAVER

Mortuorum cadavera extra urbes à *Romanis* cremabantur, ne ſi rogus intra mœnia accenderetur, flamma flante vento impulſa, viciniores ædes corriperet. Cum plebs *P. Clodii* cadaver in curia combuſſiſſet, curia cum aliquot proximis ædibus conflagravit, ex Appiano *lib.* II *bel. civ. pag* 440. & Dione *lib.* XL. qui id factum notat, *ſepulturæ ritibus temeratis.* Cui malo poſtea *Auguſtus* occurrens vetuit, *ne mortui intra duo millia paſſuum ab Urbe cremarentur*, teſte eodem Dione *lib* XLVIII. In inferiis *Lucii Cæſaris*, poſt factum ſacrificium, legitur: STRVEM LIGNORVM SVCCENDANT; quare ne flamma urbis ædificiis noceret, locus extra mœnia emendus fuit, in quo ſtrues illa ſuccenderetur. Auctor eſt S. Cyprianus in *lib. de vanitate Idolorum*, à *Romanis* Deum Viduum coli ſolitum, *qui anima corpus viduet, qui quaſi feralis & funebris intra muros non habetur, ſed foris collocatur.* Neque enim licebat intra urbem ſacra Diis Manibus facere, quod putabant ſacra civitatis funeſtari. Hinc Paulus *lib.* II. *recept. ſent. tit.* 21. ait: *Corpus in civitatem inferri non licet, ne funeſtentur ſacra civitatis, & qui contra fecerit, extra ordinem punitur.*

In lacuna quæ in eodem Cenotaphio *Lucii* viſitur, ara ejuſdem Manibus dicanda nominabatur, quæ ponenda erat in area publica pecunia à privatis redempta; nam poſtea legitur ibidem: A-pud EAM ARAM *quod annus* A. D. X. . . . . *publice* MANIBVS EJVS *per Magiſtratus &c. inferiæ mittantur.* Qui eſſent Manes, non una erat antiquorum ſententia. Etenim ipſæ defunctorum animæ quibuſdam Manes dicebantur. Horatius *lib. primo Sat.* 8. ait:

— cruor in foſſam confuſus, ut inde
Manes elicerent, animas reſponſa daturas.

Silius *lib.* VIII.

Dii longe auctis: quorum jam numina nobis
Mors inſtans majora facit, precor, inquit, adeſte,
Et placidi victos ardore admittite Manes.

Divus Auguſtinus *lib.* IX. *de Civitate Dei cap.* 11. ſcribit *Plotinum* inſignem Platonicum tradere *ex hominibus fieri lares, ſi meriti boni ſunt; Lemures, ſeu larvas, ſi mali. Manes autem Deos dici, cum*

A *incertum eſt, bonorum eum, ſeu malorum eſſe meritorum.* Appuleius in *libello de Deo Socratis* ſcribit animam hominis corpore exutam, *ſi quieto ac pacato numine domum poſſidet*, larem familiarem dici; ſi vero incerta ſede vagetur, *larvam* appellari, *cum vero incertum eſt quæ cuique earum ſortitio evenerit, utrum lar ſit, an larva, nomine Manium* 382
Deum nuncupant, & honoris gratia, Dei vocabulum additum eſt. Ovidius *lib.* V. *Faſt.*

Mox etiam lemures animas dixere ſilentum.

Ubi eas ex Gentilium Theologia domos habitare dicit, ac ſacris quibuſdam, quæ inde *Lemuria* dicebantur, expelli; ritum vero ridiculum ibidem
B deſcribit. Aliis tamen viſi ſunt Manes ab ipſis animabus diſtinguendi. Lucanus *lib.* VIII. ait:

— Manes animamque potentem,
Officiis averte meis.

Tibullus *lib* III. *eleg.* 2.

Præfatæ ante meos Manes, animamque rogatæ.

Silius Italicus *lib.* XIII. *de Scipione* ſcribit:

Ergo excire parat Manes, animaſque ſuorum:
Alloquioque virum tantos mulcere dolores.

Martianus Capella *lib.* II. *de nuptiis* ait: *Manes corpori humano præſules attributi ſunt, qui parentum ſeminibus manaverunt. Denique hæc omnis aeris à*
C *Luna diffuſio ſub Plutonis poteſtate conſiſtit, qui ideo dicitur Summanus, quaſi ſummus Manium. Verum illi Manes, quoniam corporibus eo tempore tribuuntur, quo fit prima conceptio, etiam poſt vitam hiſdem delectantur, atque cum his manentes, appellantur lemures.* Vetus inſcriptio pag 1015.

PLVTONI. SVMMANO
ALIISQ. DIS. STIGIIS

Arnobius *lib.* V. raptum Proſerpinæ deſcribens: *Emicuit*, inquit, *Summanus è terris quadrigo vectitatus.* *Plutonem* vero ſeu Summanum dominum Manium tradit Statius *lib.* IV. *Thebaid.*

D *Tartareæ ſedes, & formidabile regnum*
Mortis inexpletæ; tuque ò ſæviſſime fratrum,
Cui ſervire dati Manes, æternaque ſontum
Supplicia, atque imi famulatur regia mundi.

Idem Arnobius *lib.* IV. jure optimo Gentilium errorem irridet, qui Manibus ſacra facerent, cum tamen quinam reipſa illi eſſent, ignorarent, ipſo Varrone ea in re plurimum hæſitante, qui tamen omnium antiquorum volumina excuſſerat. Ceterum *Romani* vulgo Manes & Deos credebant, & eiſdem ſacra faciebant. Extat lex XII. Tabularum Ciceroni memorata *lib.* II. *de Leg. num.* 24. *Deorum Manium jura ſancta ſunto. Hos, leto da-*
E *to, Divos habento.* Feſtus *V. Manuos*, ait: *Inferi Dii Manes pro bonis dicuntur à ſupplicitèr eos venerantibus propter metum mortis; ut immanes quoque pro valde non bonis dicuntur.* Quintilianus in præfatione *lib* VI. *Juro*, inquit, *per mala mea, per infelicem conſcientiam, per illos Manes numina doloris mei.* Plinius *Epicuri* de grege porcus, animæ immortalitatem irridens, Deos Manes mortuorum animas fingi affirmavit *lib.* II. *cap.* 55. *In mortis quoque tempore*, inquiens, *ipſa vitam mentitur, alias immortalitatem dando, alias transfigurationem, alias ſenſus inferis dando, & Manes colendo, Deumque faciendo, qui jam etiam homo eſſe*
F *deſierit.* Ex his colligo ipſas mortuorum animas 383
vulgo pro Diis Manibus habitas. Verum poſtquam Chriſtianæ religionis profeſſores Manium divinitatem confutare occœperunt, Gentiles invictis noſtrorum argumentis preſſi reponere ſolebant, Manes juxta ipſorum ſententiam Deos non eſſe: quod reſponſum manifeſtæ falſitatis convincens Prudentius *lib.* 1. *con. Symmachum* præfectum Urbis, ait:

Eſſe

Digitized by Google

Eſſe Deos Manes cur inficiaris haberi?
Ipſa patrum monumenta probant: DIS MANIBUS: *illic*
Marmora ſecta lego, quæcumque Latina vetuſtos
Cuſtodit cineres, denſiſque Salaria buſtis.

Sepulcrales enim illi tituli DIS MANIBUS ſupra tumulos Latina ac Salaria via paſſim extantes, apparebant, uti etiam in omnibus oppidis tota *Italia* aliiſque *Romanis* provinciis viſebantur. Plures etiamnum cernuntur *Piſis* in ædibus *Roncionorum* ac *Tortorum*, & aliquot produxi in priore diſſertatione; cetera vero id genus epitaphia *Piſana* omitto, quod præter defunctorum nomina, nihil ſcitu dignum continent. *Jacobus Sponius Romanæ* antiquitatis bono natus, cum ejuſdem illuſtrandæ cauſa in *Græciam* tranſmiſiſſet, ac vetuſtiſſimorum rituum & bonarum artium natale illud ſolum perluſtraret, in vetuſtis *Græcorum* ſepulcris, quorum fragmenta longior ætas ac præſens dominorum barbaries reliqua fecit, eos titulos nuſquam in epitaphiis ſe obſervaſſe teſtatur *ſect.* 1. *Miſcellan. Antiquit. art.* 7. Vir eruditus ea in peregrinatione uſus eſt patrocinio Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi *D. Joannis Mauroceni*, cum legationibus *Sabaudica*, *Gallica*, ac *Germanica*, ſe ipſo ſemper major, atque aucta ubique terrarum virtutis fama, perſunctus, *Byzantium* poſtremo Sereniſſimæ Reipublicæ Orator proficiſceretur. Quo in munere tantam ſibi apud univerſum Senatum gratiam conciliavit, ut abſens inter Divi Marci Procuratores cooptatus fuerit. Prolixa laudatio quæ non quæritur, ſed tenetur. Idem vero *Sponius* tria *Græca* epitaphia abs ſe *Romæ* viſa laudat, initio hiſce literis ſignata Θ. Κ. Quæ ſane literæ in titulis ſepulcralibus *Græcis* apud Gruterum ſæpius etiam leguntur, ac præſertim in iis, qui *Romæ* dicati ſunt, pag. 326. 1. 335. 1. 596. 1. 634. 1. 665. 8. 680. 2. 690. 8. 700. 2. 769. 4. 780. 4. 791. 2. 810. 3. 825. 4. 948. 2. 1035. 9. Equidem pag. 780. 4. legitur: Θ. ΚΑ. At pagina 825. 4. ΘΕΟΙϹ ΚΑΤΑΧΘ. At pag. 680. 2. & 1156. 7. diſerte ſcalptum eſt: ΘΕΟΙΣ ΚΑΤΑΧΘΟΝΙΟΙϹ: nempe DIIS MANIBUS. Ita *Græci Romæ* habitantes, *Romano* more titulum in ſepulcro inſcribebant, ſecus ac in *Græcia* aliiſque *Græcos* ritus colentibus in *Aſia* oppidis fieret. In eodem opere Gruteriano illæ notæ Θ. Κ. ſemel in Græcia ſculptæ *pag.* 846. 3. & iterum Ancyræ in Galatia *pag.* 1146. 2. leguntur: quæ tamen epitaphia non *Græcos*, ſed Latinos homines poſuiſſe, Latina eorundem nomina oſtendunt. Ceterum vetuſtum ejus ſepulcralis tituli apud *Romanos* morem unum & alterum epitaphium indicant, quæ à laudato *Sponio Romæ* exſcripta, atque ab eodem accepta *Franciſcus Biragus Mediolanenſis* ad me poſtea tranſmiſit. Utriuſque exemplum ſubjicio.

384 D. M. S
M. LICINIO. M. F. CRASSO
FRVGI. LICINIAE. CRASSAE
M. LICINIVS. M. F. ESQ. IVNIOR
ARAM D. XIII. K. MART
L. AEMILIO. MAMERCO. ET
C. CAESIO. FABIO. VIBVLANO. COS

Item

DIS. MANIBVS
C. ALFIDIO. C. F. PAL. MANCINO
EQ. VIXIT. ANN. LXXXIX.
Q. ALFIDIVS. C. F. PALATINA. TAPPVS
D. D. II. NON. APRIL. CN. FABIO. AMBVSTO
C. PLAVTIO. PROCVLO. VERO. COS

Prior inſcriptio poſita eſt A. V. 271. altera vero A. V. 397. & in utraque *Dii Manes* nominantur. Verum prius illud epitaphium vel ſpurium eſt, vel ab ignavo ſcriptore poſteriori ætate præformatum fuit. Nam A. V. 271. nondum diphthongus AE *Romæ* in uſu erat, ſed more *Græcorum* diphthongo AI utentes, ſcribebant AIMILIUS, uti oſtendo *diſſert.* 4. *cap.* 5. Præterea in prænomine alterius Conſulis erratum eſt; ille enim dicebatur *Kaiſo Fabius Vibulanus*, ut eundem nominant Dionyſius *lib.* VIII. Diodorus Siculus *lib.* XI. & Livius *lib.* II. ſcribens: *Tenuere tamen Patres, ut cum L. Æmilio Mamerci F. Kæſo Fabius crearetur.* Ubi diphthongo AE more ſui ſæculi Livius uſus eſt. *Kæſo* autem ac *Cajus* diſtincta erant prænomina, ac primum K, alterum C, ſcribebatur. Hinc in faſtis Capitolinis ad A. V. 296. legitur: Q. FABIUS. M. F. K. N VIBULANUS. III. nempe *Marci filius*, *Kaiſonis nepos*. Quare in poſito epitaphio perperam ſcalptum fuit C. CAESIO, cum K. hoc eſt, *Kaiſone* vetuſto ejus ſæculi charactere ſculpendum fuiſſet; ille enim Conſul Καίσων Φάβιος *Diodoro* ac *Dionyſio* ſcribitur. Ceterum ſi germana eſſet ea inſcriptio, omnium quæ extant, vetuſtiſſima cenſeretur, cum duobus ſæculis, & quod excurrit, columnam Duilianam, qua nullum antiquius marmor inſcriptum reperitur, præcederet. Alterum vero epitaphium dicatum fuit triennio poſt laudatam columnam, ac proinde hac excepta, ceterarum inſcriptionem vetuſtiſſimam continet, ac in eadem Dii Manes nominantur. In *Lucii Cæſaris* cenotaphio jubentur inferiæ MANIBUS EJUS mitti, ac inſuper victimæ.. IS MANIBUS EJUS mactari. Illuſtriſſimus *Boldonus*, qui abs ſe edito Epigraphicorum volumini utramque *Piſanam* tabulam inſeruit, PIIS repoſuit, ubi binæ literæ in lapide detritæ ſunt. Sed DIIS plane legendum puto. Macrobius *libro primo Sat. capite* 10. loquens de honoribus *Accæ Laurentiæ* vita defunctæ à Senatu decretis, ait: *Solemne ſacrificium inſtitutum, quo DIIS MANIBUS EJUS per Flaminem ſacrificaretur.* Aulus Gellius *lib.* X. *cap.* 18. ſcribit: *Id monumentum Artemiſia cum DIS MANIBUS ſacris Mauſoli dicaret &c.* Fateor tamen poſſe etiam PIIS legi; Apulejus enim *lib.* VIII. ſcribit: *At ego ſepulcrum mei Lepolemi tuo luminum cruore libabo, & ſanctis Manibus ejus iſtis oculis parentabo.* 385

In eodem *Piſano* lapide deſcripta leguntur ſacrificia APUD EAM ARAM quotannis in Colonia inſtauranda Diis Manibus *Lucii Cæſaris*. Aræ ſupra tumulum frequenter apud Gruterum leguntur. Vide *pag.* 517. 518. 528. 549. 575. 941. 922. & alibi. *Piſis* in ædibus familiæ *Tortorum* hanc inſcriptionem legi.

C. VIRRIVS. IVCVNDVS
VEXIL. COH. II. VIG
VISERTI. LATINII
MILIT. ANN. VI. MEN. VII
DIES. XVIIII
IN. EIS. TESSAR. OPTIO
VEXILLARIVS
VIX. ANN. XXVII
ARAM. CVM. BASE. SVA
T. P. I
ARBITRATV. LVCILIÆ. LACÆNÆ
ET. C. VIRRI. IVCVNDI. F

Hanc inſcriptionem Gruterus ſemel ex *Robortello* recitat *pag.* 569. 1. & iterum ex Appiano *pag.* 570. 5. hæc tamen quoſdam errores continet, neque verſus eo modo quo in lapide leguntur, ſunt deſcripti. Suetonius *cap.* 50. ſcribit: *Neronem* gen-

tili

Digitized by Google

tili *Domitiorum* monumento conditum, *ſuperſtanti Lunenſi ara.* Hæ tamen aræ etiam extruebantur ubi quis Diis Manibus demortui ſacra facere vellet, quamvis eo in loco defuncti oſſa condita non eſſent. Tacitus *lib.* III. *Annalium* ſub initium ſcribit, dum cineres *Germanici* per *Italiæ* oppida *Romam* deferrentur, *etiam quorum diverſa oppida, tamen obvii, & victimas atque aras Diis Manibus ſtatuentes, lacrymis & conclamationibus dolorem teſtabantur.* Idem *lib.* II. *Hiſt.* narrat *Vitellium* extructis in campo Martio aris, inferias *Neroni* feciſſe. Idem *lib.* II. *Annal. de Germanico* contra *Germanos* legiones ducente, ait: *Et veterem aram Druſo ſitam disjecerant; reſtituit aram, honorique patris princeps ipſe cum legionibus decucurrit.* Druſi autem cadaver *Romam* allatum fuerat. Suetonius vero de eodem *Druſo* defuncto ait: *Ceterum exercitus honorarium ei tumulum excitavit, circa quem deinceps ſtato die quotannis miles decurreret, Galliarumque civitates publice ſupplicarent.* Ara, cujus meminit *Tacitus*, erat in *Germania*; at *Galli* etiam ſua in provincia ad aram *Druſi* ſacra annua faciebant. Ita *Piſani* aram Diis Manibus *Lucii* ac *Caji Cæſarum* ſtruxere, apud quam iis diebus, quibus juvenes illi acerbo fato ſublati fuerant, annuas inferias coloniæ magiſtratus darent. Aras ſepulcrales poëtis frequenter nominatas legimus. Virgilius 3. *Æneid.* v. 62. ait:

386 *Ergo inſtauramus Polydoro funus, & ingens*
Aggeritur tumulo tellus: ſtant Manibus aræ
Cæruleis mæſtæ vittis, atraque cupreſſo.

Ovidius *lib.* VIII. *Met.* v. 480.

Ante ſepulcrales infelix aſtitit aras.

Gutherius L. 2. de jure Manium *cap.* 19. de hiſce aris ſepulcralibus quædam erudite congerit, in pluribus tamen in præſentia caſtigandus eſt. Ille quidem initio aras Manium producit ex *lib.* VIII. *Lucani*, *Pompeji* rogum deſcribentis:

Da vilem Magno plebei funeris arcam,
Quæ lacerum corpus ſiccos effundat in ignes.

Contendit Gutherius pro *arcam*, legendum *aram*, quod in arca corpus comburi non poſſet. Sed ſane poetæ ſenſum non eſt aſſecutus. *Lucanus* eo loco deſcribit vota *Cremutii Cordi* quæſtoris, qui *Pompeji* cadaveri funus ſaltem plebejum optabat, & in primis arcam, in qua ejuſdem buſtum in rogum deferri poſſet. Hæc arca, in qua corpora plebejorum ad rogum portabantur, ſandapila dicebatur. Suetonius *de Domitiano cap.* 17. *Cadaver ejus*, inquit, *populari ſandapila per veſpillones exportatum, Phyllis nutrix in ſuburbano ſuo Latina via funeravit.* Et Horatius *lib.* 1. *Sat.* 8.

— *anguſtis ejecta cadavera cellis,*
Conſervus vili portanda locabat in arca.

Nobiles in lectis, vel lecticis in rogum efferebantur; viliorum vero cadavera in arca in pyram portabantur. Hinc *Cordus* vilem ſaltem arcam cadaveri Magni *Pompeji* in rogum deferendo precabatur. Et quidem ex ſequenti verſu res ipſa intelligitur; neque enim corpus ex ara, ſed ex arca, in qua deferebatur, in ſiccos ignes, ut poëtæ verba reddam, effundebatur.

Idem ibidem ait non omnes aras in honorem defunctorum prope tumulum, vel cenotaphia fuiſſe conſecratas; ſed illas tantum quæ principibus viris extructæ fuerant, aut iis qui Divi credebantur, quoſve ſuperſtites uti Heroas in Deorum numerum relatos adorabant. Sed omnes aras ſepulcrales utpote Diis Manibus ſtructas, ſacras fuiſſe exiſtimo. Servius in illud Virgilianum carmen *Æneid.* V.

Condidimus terra, mæſtaſque ſacravimus aras,

Mæſtas, inquit, *aras ad hominem pertinet, id eſt, Diis Manibus conſecratas; quod paulo poſt dicit:* altaria liquit: *vult eſſe divinitatis poſt apotheoſim.*

Hoc ipſum patet ex variis inſcriptionibus, in quibus ſacrificia ſuper tumulum facienda, nominantur. *Pag.* 565. 5.

D. M.
CLATIA. MEGISTE
L. SATRIO. BASSO
MIL. LEG. III. CYRENAEICAE
7. CAPITONIS
CON. B. M. FECIT
ET. SIBI. POSTERISQVE. EORVM
ITV. AMBITV
CORONARE. SACRIFICARE

Idem patet ex epitaphiis *pag.* 662. 5. 964. 2. Annuam parentationem exhibet *pagina* 547. 8.

L. IVLIO. SECVNDO 387
VTRICLARIO. COR
C. I. P. A. QVI. LEGAVIT.
EIS. TESTAMENTO
SVO $\overset{V}{A}$. CC. VT. EX. VSVR. EOR.
OMNIBVS. ANNIS. SACRIFIC
IO. EI. PARENTETVR.

Porro ſacrificia ſuper aras fiebant, atque religioſæ ac ſacræ erant. Scribit Capitolinus de *M. Aurelio* Imperatore *capite* 3. *Tantum autem honoris magiſtris ſuis detulit, ut imagines eorum aureas in larario haberet, ac ſepulcra eorum adita, hoſtiis, floribus ſemper honoraret.* Hoſtiæ autem in aris adolebantur. Turnebus *lib.* XVII. *cap.* 6. ac Cerda in *comment.* III. *Æneid.* ad v. 305.

Et geminas cauſam lacrymis ſacraverat aras,

notant veteres conſueviſſe binas aras Heroibus defunctis excitare; quare ibidem à poëta Andromacha Hectori juſta perſolvens, binas eidem aras ponere fingitur. Æneas etiam ex eodem V. *Æneid.* v. 46. *Anchiſi* duas aras conſecratas dicit:

Annuus exactis completur menſibus orbis,
Ex quo relliquias, divinique oſſa parentis
Condidimus terra, & mæſtas ſacravimus aras.

Gutherius laudato loco ait Andromacham binas aras ſtruxiſſe, ut una mariti eſſet, altera filii; aut certe quia inferi impari numero gaudere dicerentur. Sed duplicis aræ in parentalibus extructæ rationem ex *Statio* mihi non obſcure colligere videor, qui *lib.* VI. *Thebaid. Archemori Lycurgi* regis filii exequias deſcribens v. 118. ait:

Jamque pari cumulo geminas, hanc triſtibus umbris,
Aſt illam ſuperis, æquus labor excitat aras.

Nempe geminas aras extruebant, unam Diis ſuperis, alteram Diis Manibus, ſeu inferis, ut utroſque defunctis propitiarent. Lactantius in *commentariis ad Statium*, aras pro pyris intelligit, quarum unam pro filio, alteram pro Amphiarai ſerpente excitatam putat. At quæ aræ ſeu pyræ pro ſerpente Diis Manibus excitatæ fingi poſſunt? Sed neque rogi, ſeu pyræ Diis ſuperis conſecrantur, quæ Deos Manes juxta Gentilium *Theologiam* decebant. Servius ſuperius laudatus ad illa: *mæſtas ſacravimus aras*, ſcribit: *mæſtas ad hominem pertinet, id eſt, Diis Manibus conſecratas.* Verum rectius una Diis ſuperis, altera Diis inferis ſacrata dicitur. Gutherius eo *cap.* 19. *lib.* II. notat aras non ipſis hominibus defunctis, ſed Diis Manibus ipſorum extrui ſolitas. Aſt ipſis etiam demortuis aras poſitas oſtendunt vetuſtæ inſcriptiones, quas nuper *Jacobus Sponius* celeberrimus venerandæ antiquitatis Myſta publicavit *libro primo Miſcellan. ſectione* 1. *art.* 4.

388 P. AMBRIVIVS
P. FIL. QVI. HERMES
ARAM. POSVIT
P. AMBIVIO. P. LIBERT
HERMETI. PATRI. SVO. VIXIT
ANNIS. LXVII
ET. AMBRIVIAE. PL. IVCVNDAE
SORORI. SVAE. VIX. ANN. XIX. M. VI

SVETRIVS. HERMES. HIC. SITVS
EST. CVI. TERTIA. CONIVNX
ARAM. CONSTITVIT. DIGNO
MERITOVE. MARITO &c
CVM. QVO. CONCORDIAM
TAM. MVLTOSQVE. PER. ANNOS
VIXIT. ET. TENERO. CASV. SETA
MARITO. EST. &c.

Exſtat apud Gruterum *pag.* 858. 12. hocce epitaphium.

Aſſerio meritam dicat hanc Octavius Aram,
Acri homini, atque alacri, forti, fido, atque venuſto,
Cui domus Aſſirius fuerat, cui Quinctio nomen.
Hic in flore cubat, longum ſecurus in ævum,
Poſt ter vicenos, & tres bene conditus annos.

Cum Manes à plurimis ipſiemet mortuorum animæ eſſe crederentur, ideo conſueverunt aras ipſis etiam defunctis, ponere. Idem etiam *Gutherius* perperam reprehendit *Dionem* ac *Appianum*, quod ſcripſerint occiſo *Cæſari* à quibuſdam aram in foro, in quo crematus fuerat, extructam. *Uterque*, inquit, *falſus eſt*; *nulla enim ara Cæſari extructa, ſed columna ſolida XX. pedum lapidis Numidici cum hac inſcriptione:* Parenti Patriæ, *apud quam longo tempore plebs ſacrificare, vota ſuſcipere &c. perſeveravit* Hæc ille ex Suetonio *cap* 8. Addit ex Cicerone: *Hanc execratam columnam evertit Dolabella.* Verum ſi plebs ibidem ex *Suetonio* ſacrificaſſe dicitur: aram quoque ibidem fuiſſe neceſſe eſt. Sed *M. Brutus* ac *Caſſius* ipſius Cæſaris interfectores ejuſdem aræ meminere *lib* XI. *famil.* Ciceronis *epiſt.* 2. ſcribentes: *Putaſne nos tutos fore in tanta frequentia veteranorum, quos etiam de reponenda ara cogitare audimus.* Si veterani aram defuncto dicatam, reponere velle dicebantur, profecto antea poſita ibidem fuerat. Hæc autem addunt, in eadem epiſtola: *Scribitur nobis magnam veteranorum multitudinem Romam conveniſſe jam, & ad Kalendas Junias futuram multo majorem.* Hæc epiſtola ante Junium A. V. 710. ſcripta eſt; quare ara Cæſari extructa una cum columna, menſe Aprili, aut certe ſub initium Maji à *Dolabella* everſa, ac dejecta fuit. Et quidem *Ciceroni* inter præclara *P. Cornelii Dolabellæ* initio conſulatus, quem ſtatim poſt necem *Cæſaris* inivit, memoratur in prima Philippica *everſio illius execrandæ columnæ.* Hinc patet minus recte dici à Suetonio *longo tempore* apud aram, ſeu columnam à plebe ſacrificia facta, concepta juramenta &c. cum vix altero menſe à nece *Cæſaris*, quæ Idibus Martiis contigit, eædem ſuperfuerint.

CAP. V.

389 *Inferiæ Diis Manibus* Caji ac Lucii Cæſarum *quotannis mittendæ, ex* Piſana *tabula deſcribantur. Ex ſacrificiis victimarum, & libationibus conſtabant. Bos & ovis atri immolati. Diis inferis furvæ victimæ ſemper mactatæ. Eædem cæruleis vittis ornatæ. Cæruleus color pro nigro antiquis uſurpatus. Non ipſis defunctis, ſed Diis Manibus eorum ſacrificia facta.* Accæ Larentinæ *parentalia. Non fuit Dea apud* Romanos. *Adolere victimas, idem ac comburere.* Gutherius *oppoſitum ſcribens, ex Latinis Scriptoribus confutatur. Diis inferis integræ hoſtiæ immolatæ. In ſacrificiis Diis ſuperis factis, ſola exta in aris cremata. Libationes mellis, lactis, olei in* Piſano Cenotaphio *memoratæ, plurimis veterum teſtimoniis illuſtrantur. Cur nulla vini vel thuris mentio. Thus in ſacris* Etruriæ *antiquitus non adhibitum. Quantum thuris in funeribus conſumptum. Differentia inter* fundere & vergere *a* Gyraldo & Gutherio *adducta, ex* Piſana *tabula ac vetuſtis Scriptoribus refellitur.*

Jam ad inferias ventum eſt, quas quotannis Diis Manibus *Cæſarum Piſani* mittere decreverunt, eaſque duraturis in omne ævum characteribus, in *Lucii* cenotaphio deſcripſere, in quo legimus: *Apud eam Aram quodannis A. D. X... publice Manibus ejus per Magiſtratus, eoſque, qui ibi juri dicendo præerunt, togis pullis amictos, quibus eorum jus faſque erit eo die ejus veſtis habendæ, INFERIAE MITTANTVR. Feſtus* inferias vocat *ſacrificia quæ Diis Manibus inferebant*, unde quod ea ſacrificia inferis fierent, inferiæ ſunt appellata ex Servio in X. *Æneid.* Turnebus *lib.* IV. *Adverſ. cap.* 22. mavult inferias ab inferendo dictas, quod mortuorum umbris inferantur. At prior etymologia magis mihi probatur. Conſtabant ex hoſtiis, quas immolabant, ac liquoribus, quos ſpargebant, ut pleraque alia ſacrificia, quæ Diis ſuperis fiebant. Satis eleganti phraſe dicitur in *Piſana* tabula *inferiæ mittantur.* Etenim Lucretius *lib.* III. ea loquendi formula uſus fuerat, ſcribens:

Et quocumque tamen miſeri venere, parentant,
Et nigras mactant pecudes, & manibu' divis
Inferias mittunt.

Et Virgilius IV. *Georg. v.* 544. & 552.

Inferias Orphei Lethæa papavera mittes.
Inferias Orphei mittit, lucumque reviſit.

Et *lib.* XI. *Æneid. v.* 81.

Vinxerat & poſt terga manus, quas mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammas.

Silius etiam *lib.* XV. in fine ait:

— inferias in tempore dignas 390
Miſſurum fratri clauſo communmurat ore.

Quintilianus declamat. 10. ait mortuos *ſentire quos mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum*

Deinde quæ inferiæ mittendæ eſſent, ſtatim deſignantur: *BOSQUE & OVIS ATRI infulis cæruleis infulati Diis Manibus ejus MACTENTUR.* Victimæ nigri coloris Diis inferis immolatæ in Græcis Latiniſque Scriptoribus paſſim occurrunt. Feſtus V. *Furvum*, ait: *Furvum bovem, id eſt, nigrum immolabant Averno.* Hunc vero ritum antiquiſſimum fuiſſe colligimus ex Homero qui *lib.* XXIV. *Odyſſeæ* funus *Achillis* deſcribens, ait:

— πολλὰ δ᾽ ἐπ᾽ αὐτῷ
Μῆλα κατεκτείνομεν μάλα πίονα, καὶ ἕλικας βοῦς.
— multas autem in ipſo
Oves jugulavimus valde pingues & nigras boves.

Virgilius id paſſim tradit. *Lib.* V. *Æneid. v.* 96 in annuis inferiis *Anchiſi* datis ab *Ænea:*

— cædit quinas de more bidentes,
Totque ſues, totidem nigrantes terga juvencos.

Lib. VI. deſcribens *Æneam* Diis inferis ſacrificantem, ait:

Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Conſtituit.

Georg. IV. *v.* 544.

Infe-

Inferias Orphei Lethæa papavera mittes,
Et nigram mactabis ovem.

Lib. IV. *Æneid.* v. 153. *Sibylla Æneæ* inferos petituro, ſacrificium injungens, ait:

Duc nigras pecudes: ea prima piacula ſunto.

Quam fabulam imitatus *Silius Italicus* fingit *Sibyllam* hæc *Scipioni* & ipſi Tartareas ſedes inviſuro, dixiſſe:

Nec cunctata diu vatet; mactare repoſtis
Mox umbris, inquit, conſueta piacula nigras
Sub lucem pecudes.

Statius quoque *lib.* IV. *Thebaid.*

Velleris obſcuri pecudes, armentaque ſiſti
Atra monet.

Hujus autem ritus hanc apud Arnobium *lib.* VII. originem, ſive cauſam adducebant: *Eſſe inferos, & eſſe Manes, & habitare neſcio quos in his Deos hominibus minus fauſtos, & triſtioribus præpoſitos rebus, quæ cauſa, quæ ratio eſt, at atræ his hoſtiæ, nigerrimique admoveantur colores, quia nigra nigris conveniunt, & triſtia triſtibus grata ſunt.* In ſacrificio fratrum Arvalium Gruteri *pag.* 121.

SVMMAN. PATR. VERB. ATROS II.

Nempe: *Summano Patri verbeces atros duos. Summanum* autem *Plutonem* dictum *cap.* 4. prænotavi. Porphyrius apud *Euſebium Cæſarienſem lib.* IV. *de præparat. Evang. cap.* 4. ex oraculo *Apollinis* cæremonias ſacrificiorum recitans, ait:

391 *Terna quidem Divis cœleſtibus hoſtia, & ipſa*
Candida mactanda eſt; terna & terreſtribus, atque
Atra eadem; gaudent porro & capiuntur apertis
Terreſtres aris, foveas cum Numina contra
Expoſcant atro imbutas infernæ cruore.

Itaque Diis inferis atræ victimæ in ſcrobe, ſeu terra effoſſa immolabantur; cujus quidem ritus frequens apud poetas mentio occurrit. Ovidius *libro* VII. *Met.* ferale Medeæ ſacrificium deſcribens, *v.* 243. ait:

Haud procul egeſta ſcrobibus tellure duabus;
Sacra facit: cultroſque in guttura velleris atri
Conjicit, & patulas perfundit ſanguine foſſas.

Hic quoque *velleris atri* victimas legis. Statius *L.* IV. *Thebaid.* idem tradit:

Tres Hecatæ, totidemque ſatis Acheronte nefaſto
Virginibus jubet eſſe focos; tibi rector Averni,
Quamquam infoſſus humo ſuperat tamen agger in auras.

Silius *lib.* XIII. de vate *Scipionem* ſacra Diti facienda prædocente, ait:

Inducit juvenem, ferroque cavare refoſſam
Ocyus urget humum.

Horatius *libro* I. *ſat.* 8. viſam abs ſe fingit *Canidiam* magam cum *Saguna* ſocia:

—— ſcalpere terram.
Unguibus, & pullam divellere mordicus agnam
Cœperunt; cruor in foſſam confuſus, ut inde
Manes elicerent animas reſponſa daturas.

Uti vero victimas Diis ſuperis mactandas candidis infulis coronabant, ex oppoſito nigris vittis ornabant pecudes Diis inferis immolandas. Hinc Bos & ovis inferiis *Lucii Cæſaris* deſtinati, jubentur eſſe INFULIS CAERULIS INFULATI. Colorem cærulum, ſeu cæruleum pro nigro uſurpatum dudum eruditis prænotatum eſt. Cornelius Fronto *de differ. vocum* ait: *Cærulus naturæ color eſt. Cæruleus naturam fingit. Ita alterum eſt: alterum fit.* Verum minus recte illa diſtinguuntur; ſiquidem infulæ quæ in *Piſana* tabula *cærulæ* dicuntur, ab aliis, ut ſtatim dicam, cæruleæ appellantur. Servius in III. *Æneid. Cato ait depoſita veſte purpurea, feminas uſas cærulea, cum lugerent. Veteres jam cæruleum nigrum accipiebant.* Virgilius in VI.

A *Æneid.* cymbam Charontis modo *ferrugineam*, modo *cæruleam* vocat, *Verſu* 410.

Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.

Ubi Servius *nigram, triſtem, ac lugubris coloris* interpretatur. Bovem nigrum cæruleis infulis ornatum habemus apud Flaccum *lib.* I. *Argonaut.* in ſacrificio Diti facto.

Sordidus, & multa pallens ferrugine taurus
Stabat adhuc, cui ceruleæ per cornua vittæ.
Hunc ſibi præcipuum gratis de more nefandæ
Theſſalis inferos Ditis ſervaverat uſus

Duo media carmina omiſi, quod ad rem non erant. *Pedo Albinovanus* mortem cæruleam vo-

B cat in *Elegia* in morte *Druſi*:

Lumina cærulea jam jamque natantia morte.

Maximus poetarum funus *Polydori* deſcribens III. *Æneid. v.* 63. aras ferales infulis cæruleis cinctas dicit:

—— ſtant Manibus aræ
Cæruleis mœſtæ vittis, atraque cupreſſo.

Valerius Flaccus *libro* III. *Argonaut.* tenebroſas 392
inferorum ſedes vocat cæruleas.

Cimmerium domus, & ſuperis incognita tellus,
Cæruleo tenebroſa ſitu, quo flammea unquam
Sol juga ſidereos nec miſit Jupiter annos.

Denique Statius *Tireſiæ* ſacrum Diis inferis cele-

C bratum deſcribens, *libro* IV. *Thebaid.* canit:

Tum fera cæruleis intexit cornua ſertis.

Varro *lib.* VI. L. L. ſcribit: *Infulas apparet dictas in hoſtiis, quod è lana, quæ adduntur infulæ, intra hoſtiarum cornua velamenta erant. Itaque cum ad ſepulcrum ferunt frondes atque flores, addunt tunc lanam.* Quare cæruleis, hoc eſt, nigris infulis tum ſepulcra, tum etiam victimæ Manibus mortuorum immolandæ, cingebantur.

Additur deſignatis victimis, earumque ornatu: DIIS MANIBUS EJUS MACTENTUR. Hæc *capite* 4. explicui, ubi varias de Diis Manibus opiniones antiquorum produxi. Antequam

D *Romani* ſuos Cæſares per apotheoſin in Deos referrent, Diis Manibus eorundem, ubi diem poſtremum obiſſent, ſacrificia faciebant; neque enim fas erat niſi Diis victimas mactare. At poſtquam *Julius Cæſar*, dein *Auguſtus*, ac plurimi poſtea Imperatores in Deorum numerum relati fuerunt, ipſis ſacrificia, non eorum Diis Manibus inſtituta ſunt, cum inter ſuperos degere crederentur, aut certe fingerentur. Hinc templa, pulvinaria, ac ſacerdotum nova ſodalitia inventa, divino eorundem cultui deſtinata. *Neronis* filiæ quadrimeſtri defunctæ decretum à Senatu *honorem divæ, & pulvinar, ædemque, & Sa-*

E *cerdotem* teſtatur Tacitus *Annal.* XV. At imperante *Auguſto* nondum tanta erga Principem adulatio eruperat. Hinc utrique *Cæſari* ejuſdem filiis defunctis, parentalia decreta ſunt, in quibus ſacrificia non eiſdem *Cæſaribus*, ſed Diis Manibus eorundem ſtata anni die fierent. Ille quidem *Julium Cæſarem* patrem Divis adſcriptum, aris, templis, ſacrificiis honoravit; at neutiquam paſſus eſt eoſdem honores extinctis filiis deferri. Macrobius *de Acca Larentia* ſcribit *lib.* I. *cap.* 10. Saturnalium: *Et ideo ab Anco in Velabro loco celeberrimo Urbis ſculpta eſt. ac ſolemne ſacrificium eidem conſtitutum, quo DIIS MANIBUS EJUS*

F *per Flaminem ſacrificaretur, Jovique feriæ conſecratæ &c.* Ex his patet *Accam Larentiam* minus recte ab *Octavio Minutio* in libro contra Ethnicos inter *Romanorum* Deas recenſeri. Nam nulli Deo à *Romanis* parentabatur. Quamvis autem de *Acca Larentia* non una fuerit veterum ſententia, uti conſtat ex eodem *Macrobio*, omnes tamen conſtanter tradunt parentalia die X. Kal. Januarias eidem celebrata. *Cato* ait eandem ob agros populo *Romano* legatos, *ſepulcri magnificentia, &*

aannæ parentationis honore dignatam. Licinius Macer a Romulo in honorem Accæ *parentalia diemque feſtum pietatis cauſa ſtatutam* dicit. Cicero in *lib. epiſt. ad M. Brutum, epiſt.* 19. ait: *In eoque ſum majorum exemplum ſecutus, qui hunc honorem mulieri Larentiæ tribuerunt, cujus vos Pontifices ad aram in Velabro facere ſoletis.* Et ita legitur in editione Pariſienſi A. 1554. & Florentina P. Victorii 1571. Sed ex MS. Mediceo ſcribendum eſt: *vos cujus Pontifices ad aram in Velabro ſacrificium facere ſoletis.* Terentius Varro *libro* v. de L. L. *Accalia*, inquit, *feriæ publicæ Lau-*
393 *rentinæ. Is dies, quem quidam in ſcribendo Laurentalia appellant, ab Acca Laurentia nominatus, cui ſacerdotes noſtri publice parentant ſexto die, qui* Acca *dicitur. Hoc ſacrificium fit in Velabro, qua in novam viam exitur, ut ajunt quidam ad ſepulcrum Accæ, ut quod ibi prope faciunt Diis Manibus ſervilibus ſacerdotes, qui uterque locus extra urbem antiquam fuit non longe à porta Romanula.* Integrum *Varronis* teſtimonium recitavi, quod erroribus obnoxium olim *Scaliger* prænotarat. Gutherius *lib.* II. *cap.* 11. & 36. ex hoc *Varronis* loco probat ſacerdotes publicos *Romæ* Manibus ſervorum parentaſſe. Et ſane *Varro* dum ait: *qui uterque locus extra urbem antiquam fuit*, duo loca palam deſignat, unum, in quo ad ſepulcrum *Accæ* parentabant. alterum, in quo Manibus ſervilibus juſta faciebant, quæ *Scaliger* in notis non obſervans, legendum ſcripſit: *Diis Manibus ejus*, omiſſa voce *ſervilibus.* Interim conſtat ex *Varrone* Velabrum *extra urbem antiquam* fuiſſe; nam intra urbem non licebat Diis Manibus ſacrificia publice peragere. Hinc & *Diti patri & Proſerpinæ ludi Terentini in campo Martio fiebant tribus noctibus, & hoſtiæ furvæ immolabantur*, ex Cenſorino *de die Natali cap.* 5. Ceterum pomœrio poſtea prolato, ac Velabro urbi addito, in regione XI. ex *P. Victore*, parentalia *Accæ* eodem loco fieri permiſſa ſunt. Ex his patet *Accam Larentiam* non habitam tanquam Deam à *Romanis*, ac feſtum die 22. Decembris ferias Jovi conſecratas fuiſſe, non ipſi *Accæ*, quamvis ab eadem Larentalia dicerentur.

Mactatis victimis furvis, bove ſcilicet & ove, Diis Manibus Cæſarum, additur ſtatim in *Piſano* noſtro lapide: EAEQVE HOSTIAE EO LOCO ADOLEANTVR. Nonius Marcellus ait: *Adolere verbum proprie ſacra facientium, quod ſignificat votis & ſupplicationibus Numen auctius facere, ut eſt in iiſdem:* Macte eſto, *& intelligi debet ab eo quod eſt adolevit, id eſt, crevit.* In ſacris *Romanis*, ut ea à vulgi captu remotiora eſſent, Græca & obſcura vocabula ad illa ſignificanda uſurparunt, ut *libro* VII. *Arnobius* fuſius oſtendit. Ita pro *augeo*, quod Latinum erat, dixerunt ab ἀδολεσχῶ *adoleo.* Servius in I. *Æneid. v.* 708. *flammis adolere penates*, ait: *Adolere proprie eſt augere. In ſacris autem adolere per bonum omen dicitur; nam & in aris non adolentur aliqua, ſed cremantur.* Arnobius Gentiles *lib.* VII. irridens, quod vino Jovi ſacrificantes, dicerent: *Mactus hoc vino inferio eſto*, ſcribit: *Quid eſt aliud quam dicere, tantum ergo mactus, quantum volo, tantum amplificatus: quantum jubeo, tantum honoris aſſumito quantum habere decerno, & verborum circumſcriptione deſinio.* Gutherius *libro* III *de vet. jure Pont cap.* 6. *In aris*, inquit, *nihil adoletur, ſed crematur, & conſumitur. Adolere enim proprie eſt igne puro, thure, & precibus Deos ad altaria placare.* Appellat Tacitum *libro* II. *Hiſt.* ſcribentem de ſacris Veneris Paphiæ: *ſanguinem aræ offundere vetitum, precibus & igne puro altaria adolentur.* Verum uti recte tradit Marcellus de varia ſignificatione ſerm. *adolere eſt ardere.* Ovidius *lib.* I. *Faſt.* Janum hæc ſibi fari fingit:

Ara mihi poſita eſt parva conjuncta ſacello:
Hæc adolet flammis cum ſtrue farra ſuis.

Idem *lib.* III. *adolere* pro eodem ac *comburere* exta victimarum in ara accepit:

Viſcera qui tauri flammis adolenda dediſſet,
Sors erat æternos vincere poſſe Deos.

Antias Livio ſæpius laudatus hiſtoricus, *lib.* LXXIV. apud Priſcianum *lib.* IX. ait: *Eo omnes boſtiæ, vituli viginti ſeptem conjecti, & ita omnia adulta ſunt.* Actius Caſſius ad Tiberium: *Sic eſt*, 394
inquit, *contra Ægyptiis maximum ſacrificium, ubi integrum anſerem adoleverunt.* Apud Diomedem Grammaticum *lib.* I. Valerius Flaccus *lib.* III. *Argonaut.* cum dixiſſet: *Tum pictæ mactantur oves &c.* addit:

— rapidis adolentur cetera flammis.

Arnobius qui optime non modo res, ſed & vocabula propria ſacrorum Gentilium novit, *lib.* VII. de Diis ex opinione eoſdem colentium, ſcribit: *Neque prius iras atque animos ponunt, niſi ſibi adoleri paratas conſpexerint tæmas, offaſque penitas.* At ibidem ait: *Offa penita eſt cum particula viſceris cauda pecoris amputata.* Ex Cicero *lib.* IX. *famil. epiſt* 22. *ad Pætum: Caudam antiqui* penem *vocabant*; & ex Feſto Nævium laudante: *Eſt abſemen carnis cum cauda.* Nec aliter interpres antiquiſſimus verbum *adoleo* in Levitico uſurpat. In *cap.* 3. *v.* 5. *Adolebuntque ea ſuper altare, lignis igne ſuppoſito.* Et *v.* 16. deſignatis quibuſdam extis victimæ: *Adolebitque ea ſuper altare ſacerdos, in alimoniam ignis, & ſuaviſſimi odoris.* Et cap. 6 v. 12. *Ignis autem in altari ſemper ardebit, quem nutriet ſacerdos ſubjiciens ligna mane per ſingulos dies, & impoſito holocauſto, deſuper adolebit adipes pacificorum.* Paſſim eodem verbo combuſtionem in altari exprimit. Ea etiam phraſe utitur Macrobius *lib.* I. *Satur. cap.* 16. ſcribens: *Nam cum hoſtia cæditur, fari nefas eſt; inter cæſa, & porrecta fari licet; rurſus cum adoletur, non licet.* Idem autem ex vetuſtis Scriptoribus docet *lib.* III. *cap.* 2. *Exta porriciunto tantum in altaria, aramve, focumve, eove quo exta dari debebunt.* Ut idem ſit *porricere* ac aris exta dare ibidem adolenda, hoc eſt, comburenda. Hoc ipſum oſtenditur ex Catone *cap.* 141 *de re Ruſtica*, ubi hanc ſacrificaturo precandi formulam, pro agro luſtrando, exhibet: *Mars pater, ejuſdem rei ergo macte hiſce ſuovetaurilibus lactentibus immolandis eſto* Feſtus ait: *Mactus magis auctus.* Itaque ſacrificaturus precabatur, ut ea hoſtia numinis honor mactus eſſet, hoc eſt, adoleſceret, ſeu auctior fieret; at cum hoſtia, vel ejus exta cremabantur, reipſa, ut illi quidem opinabantur, numinis honor augebatur, ſeu adoleſcebat. Nam dum precabatur *macte eſto*, antequam ſacrificium perageret, dum hoc ipſum perficiebatur, Deus quicumque eſſet, mactus fiebat, hoc eſt, honore reapſe auctus. Hinc Arnobius *lib.* VII. irridet Ethnicos qui dicerent de Diis: *Auguſtiores, potentiores mactatis pecudibus fiant.* Et inferius ait: *Ergone ille pater, qui ex coriis tollitur, atque exſpirat ardentibus, qui ex oſſibus, qui ex ſetis, ex agnorum lanitiis, gallinarumque de plumis, Dei munus & honor eſt, mactatarque hoc illis &c.* Cum ergo hoſtiarum combuſtione Dii macti fierent, eorumque honor augeri crederetur, eædem adoleri dictæ ſunt, quod augmento Deorum honori eſſent. Interim ex laudato *Catone* efformari preces poſſunt, quibus Dii Manes hoſtiis mactabantur; exempli gratia in ſacris anniverſarii funeris *Lucii Cæſaris*, nempe: *Dii Manes, vos precor, quæſoque, uti ſitis volentes, propitii Lucio Cæſari. Ejus rei gratia hoc bove, & hac ove immolandis macti eſtote.* Tum hoſtiæ adoleri primum dicebantur, cum eiſdem aræ admotis, illæ preces concipiebantur. Hinc Servius ait:

ait: *In ſacris adolere per bonum omen dicitur*, quod oblatis hoſtiis, Deorum honorem augentes, eoſdem propitios futuros ominabantur. Illæ etiam preces ſignabant deſtinatum ex immolandis victimis augmentum. A

Hoſtiæ quæ Diis inferis mactabantur, ſolidæ in aris comburebantur, eratque holocauſtum, quod ſacrificium ita dicebatur, cum totum com-
395 burebatur; Græcis enim *ὁλόκαυςον totum combuſtum* ſignificat. Virgilius VI. *Æneid. v.* 252.

Tum ſtygio regi nocturnas inchoat aras,
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis.

Servius ibidem ſcribit. *Non exta dicit, ſed carnes, nam viſcera ſunt quicquid inter oſſa, & cutem eſt*, B *unde & viſceratio dicitur convivium de carnibus factum, ut ſupra diximus. Ergo* ſolida viſcera *holocauſtum ſignant, quod detractis extis, aræ ſuperimponebatur: quæ nunquam ublata, elixa etiam ipſa reddebantur: unde infert: fundeas ardentibus extis.* Seneca Tragicus in *Oedipo Act.* 3. deſcribens ſacrificium Diis inferis peractum, ait:

—— *irrigat ſanguis focos,*
Solidaſque pecudes urit.

In aliis autem ſacrificiis quæ à Romanis Diis ſuperis fiebant, ſola exta in ara comburebantur, uti fuſe narrat *Dionyſius Halicarnaſſenſis* in fine libri ſeptimi, ubi de victima, quam Romani immolare ſolebant, ait: C *Mox excoriatum concidebant membratim, delibataſque ex ſingulis extis, aliiſque membris primitias, farre obvolutas, in caniſtris offerebant ſacrificantibus, qui aris impoſitas, ſuccendebant &c.* Hæ particulæ *proſecta*, & *proſiciæ* dicebantur, eaſque ſuis quaſque nominibus obſcuris illis quidem, & eo ipſo à vulgi intelligentia remotis, recenſet Arnobius *lib* VII. laudato. Reliquas vero victimæ partes ſacerdotes aliique comedebant. At nefas erat carnes victimæ in ara funebri ardantes, tollere, eaſque comedere, is enim funeſtari putabatur, uti recte obſervat *Gyraldus* in *Syntagmate* 17. Donatus in *Adelphos* ait: D *De his quæ libantur inferis, quiſquis ederit, aut biberit, funeſtabatur.* Victimæ quæ Diis Manibus mactabantur, detracta prius pelle, uti in aliis quoque ſacrificiis, comburebantur. Homerus *Iliad.* 23. deſcribens inferias Patrocli, ait: *Multas oves & boves πρόσθε πυρῆς ἔδειραν, ante pyram excoriarunt.* Deus quidem juſſit Hebræis in ſacrificiis expiatoriis victimam una cum pelle comburi, at non ſuper altare. Levitici IV. 12. *Pellem vero & omnes carnes cum capite & pedibus & inteſtinis & fimo, & reliquo corpore efferet extra caſtra in locum mundum, ubi cineres effundi ſolent, incendetque eu ſuper lignorum ſtruem.* Hæc tamen indicata potius, quam huc advocata pura, ne ſacra E profanis miſcere velle videar.

Interea dum victimæ cremabantur, libamina ſuper eaſdem fundenda in eodem cenotaphio deſignantur: *Superque eas ſingulæ* VRNÆ LACTIS, MELLIS, OLEI FVNDANTVR. Urna erat vas fictile. Ovidius 3. *Met. v.* 173.

—— *funduntque capacibus urnis.*

In ſacris, quæ Diis inferis fiebant, lac, mel, & oleum ſuper ardentes hoſtias effuſa tum Græci, tum Latini ſcriptores teſtantur. Hæ autem inferiæ, quæ liquoribus conſtabant, à Græcis χοαὶ dicebantur. Apud *Euripidem* filius *Achillis* aureo poculo fundit *χοὰς θανόντι πατρὶ, libationes mortuo patri.* Apud poetas Latinos eorundem liquo- F rum in ſacris inferorum frequens mentio occurrit. Virgilius VI. *Æneid. v.* 252. olei meminit:

Tum ſtygio regi nocturnas inchoat aras:
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus extis.

Et ſuperius in funere Miſeni *v.* 224.

—— —— *congeſta cremantur*
Thurea dona, dapes, fuſo crateres olivo.

Idem lac quoque in parentalibus fuſum ſcribit a- 396
gens de exequiis *Polydori libro* III. *v* 66.

Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte.

Et in parentalibus Anchiſæ *lib* V *v.* 76.

Hic duo rite mero libans carcheſia Baccho,
Fundit humi, duo lacte novo, duo ſanguine ſacro.

Ovidius *lib.* VII. *Met.* à *v.* 243. ſacrificium à Medea inferis factum deſcribens, ait:

Sacra facit: cultroſque in guttura velleris atri
Conjecit, & patulas perfundit ſanguine foſſas.
Jam ſuper invergens tepidi carcheſia mellis,
Verba ſimul fundit, terrenaque Numina poſcit.

Nemeſianus Ecloga prima ſcribit:

Dat grandæva Pales ſpumantia cymbia lacte;
Mella ferunt Nymphæ; pictas dat Flora coronas;
Manibus hic ſupremus honor; dant carmina Muſæ.

Silius Italicus narrans inferias à *Scipione* ſuorum Manibus miſſas, *lib.* XVI. ait:

Dona ferunt, tumuliſque ſuper flagrantibus addunt.
Ipſe tenens nunc lacte ſacro, nunc plena Lyæo
Pocula, odoriferis aſpergat floribus aras;
Tum Manes vocat excitos.

Statius *lib* IV. *Thebaid.* de ſacrificio Diti peracto loquens, hæc canit:

Inclinat Bacchi latices, & munera verni
Lactis, & Actæos imbres, ſuadumque cruorem;
Manibus aggeritur quantum bibit arida tellus

Et *lib* VI. in pompoſo funere pueri *Archemori*:

Pallentique croco ſtrideant ardentia mella,
Spumanteſque mero pateræ verguntur, & atri
Sanguinis, & rapti gratiſſima cymbia lactis.

Et *lib.* V. *Sylvarum* in epicedio filii:

—— *& ardentes extinxit lacte favillas.*

Carcheſia ac cymbia laudatis poëtis memorata, pocula apud Græcos ſignificabant, de quibus lege Macrobium *lib* V. *Satur. cap.* 21. At in parentalibus *Lucii Cæſaris* non pocula, ſed urnæ lactis mellis & olei fundi jubentur ſuper ardentes victimas, id enim moris erat; unde *tumulis flagrantibus*, & *ardentia mella*, poetæ dixerunt, ac *Virgilius* diſerte eos liquores fuſos ſuper ardentes hoſtias dixit, nempe cum adolerentur:

Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus extis.

Hoſce ritus antiquiſſimos fuiſſe conſtat ex *Homero* qui eoſdem in exequiis recitavit. Nam *Iliad.* 23. narrans ſolemnia funebria ab *Achille Patroclo* celebrata, ait:

Ἐν δὲ τίθει μέλιτος καὶ ἀλείφατος ἀμφιφορῆας
Πρὸς λέχεα κλίνων.
Impoſuitque mellis & olei amphoras,
Ad feretrum acclinans.

In Odyſſea K. Circe jubens *Ulyſſi*, ut libamina Manibus defunctorum funderet, uti imperat

Πρῶτα μελικρήτῳ, μετέπειτα δὲ ἡδέϊ οἴνῳ.
Primum mulſo, deinautem ſuavi vino.

Et *lib* XXIV. *Odyſſeæ* de exequiis ab Argivis *Achilli* celebratis, ait:

Καίεο δ' ἔν τ' ἐσθῆτι θεῶν, καὶ ἀλείφατι πολλῷ, 397
Καὶ μέλιτι γλυκερῷ.

Cremabaris autem in veſte Deorum, & unguento multo,
Et melle dulci.

Sophocles in *Electra* ad tumulum fuſos recitat *πηγὰς γάλακτος fontes lactis.* Miror Kirchmannum *lib.* IV. *de funer. Rom. cap* 2. ubi de funebribus libationibus diſputat, has inter mel non recenſuiſſe, cum tot Scriptores ejuſdem meminerint; quibus addendus Silius *lib.* XIII. ubi fingit vatem *Scipioni* iter ad inferos meditanti, dixiſſe:

Mella ſimul tecum, & puri fer dona Lyæi.

Hinc de eodem una cum vate ſacrum ferale *Plutonis* ac *Proſerpinæ* faciente, ſtatim addit:

Fundunt mella ſuper, Bacchique, & lactis hono-
rem.

Io Gruterianis ioſcriptionibus *pag.* 748. 7 epitaphium exhibetur, cujus hic fragmentum ſubjicio.

Numina nunc inferna precor, patri date lucos,
Quis eſt purpureus, perpetuuſque dies.
Hic certe, ut meruit, cunctu'ſt datu curu ſepulcro,
Texerunt fuvi de Siculis apibus.

Servius ad verſum 66. *lib.* III. *Æneid.* ait: *Bene animam lacte & ſanguine dicit elicitam ad tumulum. Lacte namque nutritur corpus poſt animæ conjunctionem, & anima ſine ſanguine numquam eſt, quo effuſo recedit.* *Nicephorus Gregorus*, quem ibidem *Cerda* laudat, horum rituum cauſam aſſignat; nempe mel offerri, quia dulce, contra amaritudinem mortis: lac, quia album, contra nigredinem tenebrarum. *Lucianus* autem ſcribit: *Verum illis perſuaſum eſt, umbras ab inferis reduces, cœnare quidem, utcumque liceat, circa nidorem volitando, bibere autem è favis mulſum.*

Ex laudatis Latinorum vatum teſtimoniis patet vinum in parentalibus adhibitum, quod tamen in noſtra tabula ceteras inter libationes non recenſetur. Plinius *lib.* XIV *cap.* 12. ſcribit: *Numæ regis Poſthumia lex eſt, vino rogum ne reſpergito.* Igitur initio nec *Romanis* vinum in uſu fuit, cum exequias celebrabant, quem vetuſtum morem *Piſana* colonia forte retinuit. Ceterum exiſtimo lege Pontificia certa quædam libationum genera decreta fuiſſe, quibus in juſtis perſolvendis uterentur; nullam tamen neceſſitatem cuiquam impoſitam, ut omnia ſimul libamina in parentalibus funderet, ſed plura vel pauciora pro libito. Ita *Virgilius* in deſcriptis funeribus nullam mellis mentionem fecit; *Silius* ac *Statius* oleum non nominarunt, uti etiam *Nemeſianus*. In noſtro Cenotaphio ſanguis ſuper aram fuſus non dicitur, cum tamen *Virgilius*, *Ovidius*, ac *Statius* effuſas ſanguinis pateras in inferiis, ſeu ſacris Ditis pronunciarint. Id autem uti in omni ſacrificio victimarum uſitatum, in *Piſana* tabula omiſſum eſt. Nam cum victima mactabatur, ſanguinem pateris excipiebant, cumque ſuper aras fundebant, antequam exta porricerentur. Tacitus uti proprium Veneris Paphiæ *lib* II. *Hiſt.* notat, quod ibi *ſanguinem aræ effundere vetitum*. Arnobius *lib.* VII. hæc in ſacris inferorum adhibita libamina commemorans, ait: *Quod ſi grata numinibus inferis ea quæ ſunt nigra, furvique æſtimatis coloris, cur non omnia cetera, quæ illorum inferri ſacrificiis moris eſt, ſint nigra & fumigata, tetraque & colo-*
398 *ratu curatis? Inficite thura, ſi dantur, fulſas fruges, atque univerſa libamina, lactis, olei, ſanguinis; hic ut ponat purpureum colorem, illa ut ne* (ita legendum) *ſint lucida, fuliginem infundite cum favillis.* Habes hic libationes lactis, olei, ſanguinis. Cum vero ait: *inficite thura, ſi dantur*, non obſcure indicat, non ſemper, ſeu non ubique thus in parentalibus adhibitum. In noſtro ſane Cenotaphio non legitur. Plinius *lib.* XIV. *cap* 12. *de Arabia*, è qua thus deportatur, ſcribit: *Beatam illam fecit hominum etiam in morte luxuria, quæ Diis intellexerat genita, adhibens urendis defunctis. Periti rerum aſſeverant, non ferre tantum annuo fœtu, quantum Nero Princeps noviſſime Poppeæ ſuæ die concremaverit. Æſtimentur poſtea toto orbe ſingulis annis tot funera, acervatimque congeſta honori cadaverum, quæ Diis per ſingulas micas dantur.* Tantum thuris in ſacris feralibus conſumebatur, cum ſuperis per ſingulas micas daretur, ac ipſis etiam Imperatoribus, cum pro eorum ſalute ſacra fierent, *grana thuris unius uſſis*, teſte *cap.* 30. Apologetici *Tertulliani*, ſufficerent. *Arnobius* ibidem advertit priori ſæculo in ſacris *Romanorum* nullum thuris uſum fuiſſe, additque: *Neque genitrix & mater ſuperſtitionis Etruria opinionem ejus novit aut famam, ſacellorum ut indicant ritus.* At colonia *Piſana*, quod coleret ſacra publica populi *Romani*, quæ ſub obitum Cæſarum curabat *T. Statulenus Juncus* Pontifex Minor, uti in *Cajano* lapide dicitur, thure in ſacrificiis utebatur, cujus tamen nulla in inferiis *Lucii Cæſaris* mentio fit, quod res vulgo nota erat, nec decreto ſancienda videbatur, quippe quod in ſacris etiam parentalibus adolebatur, uti pluribus tradunt Cerda in *lib.* VI. *Æneid. ad v.* 225. & Kirchmannus *lib.* III. *de fun. Rom. capite* 5. aliique. Statius *libro ſecundo Sylvarum* in exequiis *Glaucii* canit:

Ipſe etenim tecum nigræ ſolemnia pompæ,
Spectatumque Urbi ſcelus, & puerile feretrum
Produxi, & ſævos damnati thuris honores.

Lucanus de *funere Pompeji lib.* VIII.

Non precioſa petit cumulato thure ſepulcra
Pompejus, Fortuna, tuus; non pinguis ad aſtra
Ut ferat è membris Eoos fumus odores.

Gyraldus *in Syntagmate* 17. ſcribit inter *fundere* ac *vergere* hanc eſſe diverſitatem: ut fundere ſit ſupina manu libare, ut in IV. *Æneid.*

—— media inter cornua fundit,

quod fiebat in ſacris ſuperum; *vergere* vero, ſeu *iſvergere* converſa in ſiniſtram partem manu ita fundere, ut patera converteretur, quod in ſacris inferis fiebat. Idem tradunt Gutherius *lib.* IV. *de vet. jure Pontif. capite* 8. Cerda in 6. *Æneid. ad verſum* 244. ubi idem docet *Farnabius*. Verum in noſtro Cenotaphio legimus: *Superque eus ſingulæ urnæ lactis, mellis, olei* FUNDANTUR, ut plane appareat *fundi* dictas etiam libationes, quæ Diis Manibus fiebant. Virgilius in annuis inferiis *Anchiſæ* deſcribendis, *lib.* V. *verſu* 76. canit:

Hic duo rite mero libans carcheſia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo ſanguine ſacro.

Idem de ſacris Plutoni factis *lib.* VI. *v.* 254. ait:

Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus extis.

Cur in priori carmine *vergit*, ac in altero *vergens* 399
non dixit, utroque verſu optime cohærente, ut vim propriæ ſignificationis exprimeret? Ita in funere Miſeni ſcripſit: *fuſo crateres olivo*, cum *verſo* percommode dicere potuiſſet. Silius Italicus in *lib.* XIII. de ſacris Ditis ait:

Fundunt mella ſuper, Bacchique, & lactis ho-
norem.

Seneca Tragicus in *Oedipo Act.* 3. ſub initium ſacrificium à *Tireſia* Diti factum deſcribens, plura *Piſano* Cenotaphio ſimiliter loquitur:

Nigro bidentes vellere, atque atræ boves
Retro trahuntur.

Et poſtea:

—— —— irrigat ſanguis focos
Solidaſque pecudes urit, & multo ſpecum
Saturat cruore; libat & niveum inſuper
Lactis liquorem, fundit & Baccham manu
Læva, canitque rurſus.

Hic habemus nigras boves & oves, ac libamen lactis, ac verbum *fundit*, quæ omnia in noſtra tabula leguntur. Quod autem dicit *manu læva*, *Farnabius* ait hoc eſſe *invergere*, cum Diis ſuperis manu dextera libaretur. At cum in inferiis Cæſarum urnæ liquoribus plenæ ſuper holocauſtum fundendæ fuerint, id haud ſatis commode manu tantum læva fieri potuit. Utut hæc contigerint, mihi interim ſatis eſt oſtendiſſe verbum *fundere* proprie de libationibus Diis inferis factis, à *Virgilio* aliiſque Latinis ſcriptoribus uſurpatum.

CAP.

CAP. VI.

Sacra Diis inferis noctu fieri ſolita. Ludis ſæcularibus ſacrificia Diis ſtygiis hora noctis ſecunda fiebant. Parentalia, aliave ſacra inferorum poſt mediam noctem peracta. Num atro die parentare nefas? Kirchmanni *ac* Gyraldi *ſententia negans, ex Cenotaphio Piſano confutatur.* Fabii Maximi Serviliani *ea de re opinio explicatur.* Janum *ac* Jovem *die atro præfari licitam. Inferias Manibus* Cæſarum *mittere privatis permiſſum. Unum tantum cereum, facem, coronamve deferre datum. Cerei ac faces in funeribus ac parentalibus. Coronæ ſupra tumulos ac cenotaphia in annuis inferiis poſitæ.*

Antequam ad privatorum munera, quæ ad inferias *Cæſarum* deferre permiſſi ſunt, deſcendo, quædam de tempore publici ſacrificii quod hucuſque deſcripſi, prænotanda ſunt, ex quibus *Piſana* tabula magis illuſtrabitur. Illud apud omnes conſtat ſacra Diis inferis noctu fieri ſolita, quamvis non omnia eadem noctis parte peracta fuerint. Cenſorinus *cap. 5. de die Natali* ſcribit ex Sybillinis libris renuntiatum fuiſſe: *Uti Diti patri & Proſerpinæ ludi Terentini in campo Martio fierent tribus noctibus, & hoſtiæ furvæ immolarentur, utque ludi centeſimo quoque anno fierent.* Hinc iidem *Sæculares* vulgo appellati. Zoſimus initio *lib.* II. carmina Sybillæ recitat, inter quæ ad inſtitutum noſtrum ſequentia:

400 *Nox brevior tenebris terras ubi texerit atris,*
Solque ſuum jubar abdiderit, tum victima Parcis
Agnorum atque ovium pariter cadat Oceaninis.

Hæc ſacrificia inita ſtatim nocte facta teſtatur *Zoſimus*: *Prima*, inquit, *nocte ſpectaculorum, ad horam ſecundam, tribus aris in ripa fluminis extructis, Imperator cum XVviris tres agnos cædit, & aris ſanguine reſperſis, ſolidas victimas adolet.* Suetonius *de Auguſto* ſcribit *cap.* 31. *Sæcularibus ludis juvenes utriuſque ſexus prohibuit ullum nocturnum ſpectaculum frequentare, niſi cum aliquo majore natu propinquorum.* Virgilius *Æneid.* VI. deſcribens ſacrificium ab *Ænea Plutoni ac Proſerpinæ* celebratum, *v.* 252. ait:

Tum ſtygio regi nocturnas inchoat aras.

Ubi eruditiſſimus Cerda *in notis num.* 25. recte obſervat aras appellari *nocturnas*, quod noctu ſacra Diis ſtygiis fiebant. Addit ex Silio *lib.* XIII. eadem poſt mediam noctem peracta. Hoc tamen non ſemper in eiſdem ſacris uſitatum video; nam ſacrificia ludis ſæcularibus *ſecunda noctis hora* facta laudatus *Zoſimus* teſtatur. Silius Italicus inducit vatem inferna ſacra Scipionem hiſce docentem:

Nec cunctata diu vates, mactare repoſtis
Mox umbris, inquit, conſueta piacula nigras
Sub lucem pecudes.

Quæ accurate *Scipioni* obſervata idem poëta tradit, ſcribens:

Inde ubi nox juſſam promdens contigit horam,
Et ſpatia æquarunt tenebras tranſacta futuras,
Conſurgit ſtratis &c.

Itaque poſt mediam noctem ſacra inferorum celebrata tradit, quod unum *Silium* docuiſſe *Cerda* affirmavit. Verum ante *Silium* eodem tempore, nempe poſt mediam noctem *Romanos* Diis Manibus ſacra feciſſe ante diem VII. Idus Maji tradit Ovidius *lib.* v. *Faſt.* ubi Lemuria deſcribit:

Ritus erit veteris nocturna Lemuria ſacris,
Inferias tacitis Manibus illa dabant.

Poſtea tempus eorundem ſacrorum deſignans, addit:

Nox ubi jam media eſt, ſomnoſque ſilentia præbent,
Et canes, & variæ conticuiſtis aves,
Ille memor veteris ritus, timiduſque Deorum,
Surgit: habent gemini vincula nulla pedes.

A Quare inferiæ quotannis Diis Manibus Cæſarum *Auguſti* filiorum poſt mediam noctem fiebant, uti cetera quoque ſacra Deorum inferorum.

Nunc diſputandum eſt de die, quo eiſdem Cæſaribus annua religione *Piſani* coloni parentare juſſi ſunt. Macrobius *lib.* I. *Saturnal. cap.* 16. ſcribit: *Sed & Fabius Maximus Servilianus Pontifex in libro duodecimo negat oportere atro die parentare, quia tunc quoque Janum, Jovemque præfari neceſſe eſt, quos nominare atro die non oportet.* Ex his Gyrald. in *Syntag.* 17 Kirchmannus *lib.* IV. *de funer. Rom. cap.* I. Gutherius, aliique vulgo exiſtimarunt nefas fuiſſe atro die mortuis parentare. B Hanc tamen opinionem manifeſtæ falſitatis convincit Cajanum noſtrum cenotaphium. Nam in eodem legitur decretum fuiſſe à Colonis *Piſanis* ob mortem *Caji* juſtitium ſumi: *Diemque eum quo die C. Cæſar obiit, qui dies eſt ante diem VIIII. Kalendas Martias pro Allienſi lugubrem memoriæ prodi &c. caverique ne quod ſacrificium* 401 *publicum, neve quæ ſupplicationes, nive convivia publica POSTEA in eum diem, eove die qui dies erit ante diem VIIII. Kal. Mart. fiant, concipiantur, indicanturve &c.* Igitur ille dies erat in perpetuum futurus ater, ac Allienſi ſimilis. At ſtatim ibidem decretum legitur: *Utique EO DIE quod annis* C *publice Manibus ejus per magiſtratus, eoſve qui Piſis jure dicundo præerunt, eodem loco, eodemque modo, quo L. Cæſari parentari inſtitutum eſt, PARENTETUR.* Hæc non interprete indigent, ſed Lectore. Ex iis enim communis opinio falſa cognoſcitur, ac funebres victoris gentium Populi ritus intelliguntur, qui viris eruditiſſimis hucuſque latuere. Ex quidem juſtitio publice ſumpto, mortuis *Romæ* eodem durante, parentatum non obſcure ex veterum ſcriptorum monumentis colligitur. Livius *lib.* XXII. ſcribit ob *Cannenſem* cladem luctum publicum *Romæ* ſuſceptum, additque: D *Itaque ne ob eandem cauſam alia quoque ſacra publica aut privata deſererentur, S. C. diebus triginta luctus eſt finitus.* Tacitus *libro* II. narrat audita *Romæ* morte *Germanici* juſtitium ſumptum, quod nullis edictis inhiberi potuiſſe teſtatur Suetonius *capite 6. de vita Caligulæ*, *duravitque*, inquiens, *etiam per feſtos Decembris menſis dies*, nempe Saturnalibus, quorum prima dies agebatur ſextodecimo Kal. Januarias, ex Macrobio *libro* I. *Satur. capite* 10. Addit *Tacitus* paulo poſt initium *lib.* III. *Annal.* *Tiberium* diuturnius juſtitium ægre ferentem, edicto monuiſſe: *Principes mortales, Rempublicam æternam eſſe; proin repeterent ſolemnia, & quia ludorum Megalenſium ſpectaculum ſuberat,* E *etiam voluptates reſumerent. Tum exuto juſtitio, reditum ad munia.* Hæc ille. Megalenſia celebrabantur Nonis Aprilis. Denique ob mortem *Druſillæ* ſororis *Caji Caligulæ*, diuturnius juſtitium actum fuit, ex Suetonio *cap.* 24. *in Caligula*. Hiſce tamen juſtitiis adhuc durantibus, plurimi vita functi ſunt, eiſque propinqui & affines parentarunt, cum mortuos extulerunt. At certum eſt omnes dies juſtitii atros à *Romanis* habitos. *Fabius Max. Servilianus*, qui conſulatum geſſit A. V. 612. idemque Pontifex in libro à *Macrobio* laudato, ſcripſit *non oportere atro die parentare*, quod non idem eſt ac *nefas fuiſſe* atro die parentare, uti *Kirchmannus* F putavit, ſed in ea ſe ſententia eſſe ſignificavit, ut melius quiſque faceret, ſi à juſtis funebribus atro die abſtinens, eadem in alium diem differret, quamvis non eſſet nefas eadem atro die perficere; cujus ſententiæ eam rationem reddit, quia, dum defunctis parentatur, *tunc quoque Janum Jovemque præfari neceſſe eſt, quos nominari atro die non oportet.* Neque hic affirmat nefas fuiſſe *Janum* ac *Jovem* atro die nominare, ſed non oportere, hoc eſt, melius eſſe, ac eorum majeſtati magis congruere,

gruere, eoſdem atro die non appellare. Ita Cicero pro *Cornelio Balbó numero* 5. ſcribit: *Nunc vero quid dicitur? quid ait accuſator feciſſe Pompejum, quod ei facere non licuerit? quod gravius eſt, quam ſi factum ab eo diceret, quod non oportuiſſet; eſt enim aliquid, quod non oporteat, etiamſi liceat; quicquid vero non licet, certe non oportet.* Vel dicere poſſumus *Fabium Servilianum* in ea opinione fuiſſe, quam tamen Romani non probarunt, ſiquidem *Macrobius* ſuis in libris non ſemel diverſas ſibique invicem contrarias opiniones eorum recenſet, qui de rebus ſacris ſcripſerunt, quas etiam ſæpius ſub lite dimittit. Et ſane in eodem capite 16. immo in eadem pagina diverſas auctorum ſententias recitat, num inter ferias nundinæ com-
402 putandæ eſſent. At cum in Cajana inſcriptione *Statalenas Juncus* princeps *Piſanæ* coloniæ, idemque Pontifex minor ſacrorum publicorum populi *Romani* dicatur, certum eſt *Piſanos* colonos Pontificias leges, quæ de ſacris erant, obſervaſſe, ac proinde nullo Pontificio jure vetitum fuiſſe, ne atro die parentaretur, cum *Piſani Cajo* demortuo quotannis atro die juſta perſolvenda decreverint. Eo autem die licite *Janum* ac *Jovem* præfabantur. *Janum* quidem, quia idem ab *Ovidio* petenti ab illo cauſam, cur in qualibet precatione ipſum præfari deberet, reſpondiſſe fingitur initio *lib.* I. *Faſtorum*:

Ut poſſis aditum per me, qui limina ſervo,
Ad quoſcumque voles, inquit, habere Deos.

Igitur per *Janum* atro die aditus patebat precibus, ac ſacris Diis inferis, ſeu Diis Manibus factis. Etenim atro die atra Numina rogari fas erat. Ita cum Lemuria, hoc eſt, ſacra Deorum Manium menſe Majo celebrarentur, *Janum* præfabantur, cum tamen ea die ad ſuperos Deos publicæ preces aditum non haberent, ſcribente Ovidio *lib.* V. *Faſtorum*:

Fana tamen veteres illis clauſere diebus,
Ut nunc ferali tempore operta vides.

Jovem etiam licite (juxta ineptæ religionis leges id verbum acceptum ſit) præfatos, cum die atro parentabant, colligo ex hiſce verbis Macrobii *lib.* I. *Satur. cap.* 10. *Exiſtimarunt antiqui animas à Jove dari, & rurſus poſt mortem eidem reddi.* Qua opinione ducti ferias *Jovi* conſecrarunt qua die *Accæ Larentinæ Romæ* parentabant, ut idem ibidem teſtatur. Itaque quemadmodum quilibet privatas inferias, amiſſis parentibus quotannis facere poterat, quamvis atra ſibi dies eſſet, ita publice quoque parentari fas fuit, licet ea dies publice atra haberetur. *Æneas* de die anniverſaria mortis *Anchiſæ* apud Virgilium *lib.* V *v* 49 ait:

Jamque dies, ni fallor, adeſt, quem ſemper acerbum,
Semper honoratam (ſic Dii voluiſtis) habebo.

Acerbum diem dicit, nempe atrum, atque atro ſibi lapillo ſignandum, ſeu funeſtum ac lugubrem; at *honoratum*, ob honorem parentalium, quo quotannis genitoris *Anchiſæ* Manes proſequi decreverat. Interim ex proximè diſputatis infertur dies obitus *Lucii Cæſaris*, qui in ejuſdem Cenotaphio plures verſus detruncato, deſideratur. Nam cum in ejuſdem fratris *Caji* inſcriptione idem mortis dies dicatur, quo annuæ eidem inferiæ decretæ ſunt, eumque annua parentalia *Lucii* circa diem XII. Kalendas Septembris celebrari juſſa fuerint, uti *diſſertatione ſecunda capite* 15. ex eodem lapide perſpicue demonſtravi, eodem quoque die idem mortem obiiſſe dicendus eſt.

Hactenus inferiæ utrique *Cæſari* à *Piſana* colonia publice quotannis inſtaurandæ, expoſitæ ſunt; ad privatas modo deſcendo, quæ in eodem Cenotaphio ita deſignantur. Victimis Diis Manibus *Lucii* immolatis, ac ſuper eaſdem in ara ardentes lactis, mellis, atque olei libationibus fuſis, *TUM demum factam ceteris poteſtatem, ſi qui privatim velint Manibus ejus inferias mittere, neve quis amplius VNO CEREO, VNAVE FACE, CORONAVE mittat.* Cereos ac faces in funebri pompa, vel parentalibus in uſu ſemper fuiſſe certum eſt. Seneca in fine *lib. de brevitate vitæ*: *At mehercule*, inquit, *iſtorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces & cereos ducenda ſunt.* 403
Immo Iſidorus *lib.* XX. *cap.* 2. ſcribit: *Funus dictum à funalibus accenſis, quos ante feretrum papyris cera circumdatis ferebant.* Hoſce ex papyro cereos laudat *Paulinus* in tertium Natalem S. Felicis:

Limina ceratis adolentur odora papyris.

Feſtus *V. Cereos*, ait: *Cereos Saturnalibus muneri dabant humiliores potentioribus, quia candelis pauperes, locupletes cereis utantur.* Hinc quo nobilius *Lucio* parentaretur, non candelas, ſed cereos circa ejuſdem aram funebrem accendi voluerunt. Candelas in exequiis nominat Perſius *Sat.* 3. *v.* 103.

Hinc tuba, candelæ; tandemque beatulus alto
Compoſitus lecto, craſſiſque lutatus amomis,
In portam rigidus calces extendit.

Candelæ cereo minores erant, eæque plures in candelabro, quod apud nobiles etiamnum fit, figebantur. Martialis *lib.* XIV. *epigr.* 43. *de candelabro* ait:

Nomina candelæ nobis antiqua dederunt.

Quod antea dixerat Varro *lib.* IV. L. L. *Candelabrum à candela, in eo enim funiculi ardentes figebantur.* Ita in *Italia* noſtra *cerei* vulgo dicuntur candelæ grandiores ex pura cera compoſitæ; cum candelæ nomen etiam iis, quæ ex ſevo conflatæ lucent, conveniat; unde & Columella *lib.* II. *de re Ruſtica cap. ult. candelas ſevare* dixit. Cadaver *Cæſaris* in lecto eburneo, auro ac purpura ſtrato apud Roſtra compoſitum, ex Suetonio *cap.* 84. *repente duo quidam gladiis ſuccincti, ac bina jacula geſtantes, ardentibus cereis ſuccenderunt.* Qui ſane cerei circa defuncti corpus ardebant. Ita in geſtis de martyrio *S. Cypriani* legimus ejuſdem corpus *cum cereis* expoſitum. Eoſdem in cœmeteriis antiquitus etiam à Chriſtianis accendi ſolitos conſtat ex canone 34. *Synodi Illiberitanæ*, in quo hæc leguntur: *Cereos per diem placuit in cœmeteriis non incendi, inquietandi enim ſanctorum ſpiritus non ſunt*; vel ne honor, qui ipſos ſolos Martyres decere videbatur, omnibus defunctis promiſcue tribueretur, unde ſanctorum, hoc eſt, piorum hominum mentes offendi poſſent, quæ eſt *Mendezæ* interpretatio, vel ne fideles immodica ardentium cereorum cura, à frequentia orationis avocarentur, quæ altera eſt *Garziæ* expoſitio. Additur: VNAVE FACE. Uti cerei à ditioribus ad *Lucii* inferias mittebantur, ita & plebeis, ut faces quæ minoris pretii erant, eiſdem inferrent, permiſſum eſt. Facum materiam Plinius deſignat *libro* XVI. *capite* 18. *Nunc*, inquit, *facibus carpinus & corylus familiariſſimæ.* Columella laudato loco ſcribit: *Feriis autem ritus majorum etiam illa permittit, far pinſere, faces incidere, candelas ſevare.* Ita & Virgilius *ecloga* 8. *v.* 29.

Mopſe novas incide faces; tibi ducitur uxor.

Ideo vero feriis licebat far pinſere, faces incidere, ac candelas ſevare, quia omnia illa ſacris peragendis inſerviebant. Etenim mola ſalſa, hoc eſt, farre toſto, ac ſale condito, ac dein commollito, hoſtiam aſpergebant, omneſque proficiæ victimæ immolatæ farrea farina conſperſæ, in ara comburebantur. Hinc die feriato licebat far pinſere. Ovidius *libro primo Faſt.* ait:

Ante Deos homini quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica ſalis,

Ita & faces licitum erat feriis incidere, quod ſacris

Digitized by Google

404 erit funerum præſertim inſerviebant. Tacitus initio *lib.* III. *Annal.* in funere *Germanici* nominat *collucentes per campum Martium faces.* Idem *lib.* II. *Hiſt.* in inferiis *Neronis: Faces*, inquit, *Auguſtales ſubdidere.* Virgilius *lib.* XI. *Æneid. v.* 141. in funere *Pallantis* à *Turno* occiſi, ait:

Arcades ad portas ruere, & de more vetuſto
Funereas rapuere faces: lucet via longo
Ordine flammarum, & late diſcriminat agros.

Ovidius epiſt. 2.

Suntque ſepulcrali lumina mota face.

Haſce faces funebres paſſim Scriptores vetuſti nominant, & in quibuſdam ſepulcris etiamnum inſculptæ viſuntur. Eaſdem in annuis etiam parentalibus accendi ſolitas ex *Suetonio* eruditis prænotatum; is enim de *Auguſto* ſcribit *cap.* 98. *Hujus Maſgabæ ante annum defuncti, tumulum cum e triclinio animadvertiſſet, magna turba, multiſque luminibus frequentari, verſum compoſitum eo tempore clare pronunciavit*, cui & alterum ſtatim addidit:

Ὁρᾷς φάεσσι Μασγάβαν τιμώμενον.
Vide facibus honoratum Maſgabam.

Denique legitur: CORONAVE. De coronis quibus coronabantur defuncti cum efferrentur ad tumulum, legatur Kirchmannus *lib.* I. *de fun. Rom. cap.* 11. ac Lipſius *in notis ad lib.* XIV. *Taciti.* Hic de coronis ſupra tumulum poſitis dicendum eſt. Plinius *lib* XXI. *cap.* 3. *Et jam*, inquit, *tunc coronæ Deorum honos erant, & Larium publicorum, privatorumque, ac ſepulcrorum & Manium.* Tibullus *lib.* II. *eleg.* 3.

Atque aliquis ſenior veteres veneratus amores,
Annua conſtructo ſerta dabit tumulo.

Suetonius in *Nerone cap. ult.* ſcribit eodem extincto, non defuiſſe, *qui per longum tempus vernis æſtivíſque floribus tumulum ejus ornarent.* M. Aurelius Imperator adeo grata memoria quos præceptores habuerat, proſecutus eſt, ut teſte Capitolino *cap.* 3. *ſepulcra eorum adita, hoſtiis, floribus ſemper honoraret.* Statius *lib.* III. *Sylvarum* in epicedio *Hetruſci* patris, ait:

— *nunquam, ſoſpite nato,*
Triſte chaos, mæſtíſque ſitus patiere ſepulcris;
Semper odoratis ſpirabunt floribus aræ.

Virgilius deſcribens *Æneam* annua juſta patri ſolventem *libro* V. *v.* 79. ait:

Purpureóſque jacit flores, ac talia fatur.

Non defuere quos ſepulcralium coronarum ſtudium ac cura tenuit, ut hæredes ea conditione inſtituerint, ut quotannis ipſorum ſepulcrum coronis exornarent. Apud Gruterum *pag.* 460. 3. *L. Publicius* certam pecuniæ ſummam collegio Fabrorum legat, ut arcam ſepulcralem *Publiciorum* ROSIS EXORNENT. Et ibidem collegium decernit QVOD ANNIS ROSAS PVBLICIIS SVPRA S. (*ſepulcrum*) MITTENDAS. Pagina 715. 10. C. Vius jus ſepulcri, in quo condendus erat, libertis etiam concedit, HAC LEGE, VT QVOTIENS QVIS EORVM SVIS CORONAS PONENT, ET ARAM NOSTRAM CORONENT. *Pag.* 753. 4. *P. Appius* Collegio Dendrophororum dat C. millia nummum, *Romanæ* monetæ ſcutatos bis mille ac quingentos, ita ut lectiſternium TEMPO- 405
RE PARENTALIOR. QVODANNIS PONATVR, ET PARENTETVR. ITEM CORONAE MYRT. TERNAE, ET TEMPORE ROSAE JUL. TERNAE EIS PONANTVR &c. Initio quidem Chriſtiani quo ſe à ſuperſtitioſis Gentilium ritibus alienos oſtenderent, nullas circa fidelium tumulos coronas ponebant; unde & illæ eorundem paganorum contra Chriſtianos querelæ apud *Octavium Minucium: Coronas etiam ſepulcris denegatis.* At poſteriori ætate, Idolorum cultu jam antiquato, ſupra ſuorum tumulos etiam ipſi flores ſpargere non dubitarunt, hæc *epiſt.* 21. Hieronymo ad Pammachium ſcribente: *Ceteri mariti ſuper tumulos conjugum ſpargunt violas, roſas, lilia, floreſque purpureos.* Verum non ſolum ſupra ſepulcra, ſed etiam apud cenotaphium flores in parentalibus ſpargi ſolitos docet inſcriptio *Druſi* patris memoriæ apud *Ravennam* à *Claudio* Imperatore dicata, quæ *pag.* 237 5. apud Gruterum exhibetur. Ib dicitur *Claudius* donaſſe ſeptimæ decuriæ Fabrum militiæ, ſeu claſſis Ravennatis H-S. CIↃ. *ob memoriam patris ſui*,

SVB. HAC. CONDITIONE. VT. QVOTANNIS ROSAS. AD. MONVMENTVM. EJVS. DEFERANT. ET. IBI. EPVLENTVR. DVMTAXAT IN. V. ID. JVLIAS. &c.

At apud *Ravennam Druſi* tantum cenotaphium fuiſſe conſtat ex *Albinovano*, *Tacito*, ac *Suetonio*, qui tradunt cadaver *Druſi Romæ* ſepultum.

CAP. VII.

Sacris operantes cincti Gabino *ritu. Hujaſce ritus origo expoſita. Sacra privata eodem cinctu* Gabino *peracta. Idem ritus in ſupplicationibus, in deducendis coloniis, in devotionibus, ac hoſtium ſpoliis cremandis ſervatus. Magiſtratus* Piſanæ *coloniæ poſt ſacrificia Diis Manibus* Cæſarum *facta, ſtruem lignorum juſſus ſuccendere. Servius pyræ à rogo diverſitatem inconſtanter aſſignat. Nobiliores virorum inſignium rogis faces ſubdebant. De area parentalibus* Cæſarum *peragendis deſtinata Pedes XL. quoquo verſus extenſa. Eadem ſtipitibus ſæpta. De tutela fundi, ac maceria ſepulcrorum.*

Sacrificio Diis Manibus *Lucii* celebrato, additur in ejuſdem Cenotaphio: *Dum ii qui immolaverint* CINCTI CABINO RITV, STRVEM LIGNORVM SVCCENDANT, *adque eo exinde habeant.* Servius in illud Virgilianum:

Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino,

ſcribit: *Gabinus cinctus eſt toga ſic in tergum rejecta, ut una ejus lacinia à tergo revocata hominem cingat.* Mos ac nomen à *Gabiis* ortum. Nam cum iſti ſacris extra belli metum operarentur, improviſa hoſtium incurſione nuntiata, ita uti erant togis ſuccincti, ab aris contra hoſtem ſtatim profecti, inſigni victoria potiti ſunt. Hinc ad *Romanos* cinctus Gabinus in peragendis ſacris derivavit, cum toga dextero humero dejecta partim 40
caput obvolverent, partim ſupra ſiniſtrum humerum retrorſum rejecta, ac ſub pectus revocata, ſemet præcingerent. Iconem è veteri ſtatua ſacerdotali exhibet vir doctiſſimus *Octavius Ferrarius* parte priori de re Veſtiaria *lib.* I. *cap.* 10. *pag* 34. Hoc cinctu Gabino utebantur ſacris operantes; eoque præcinctos Pontifices minores exhibet in publica ſupplicatione Lucanus *lib.* I. ſcribens:

Pontifices ſacri quibus eſt permiſſa poteſtas;
Turba minor ſequitur RITV ſuccincta GABINO.

Quæ ipſa ſunt noſtri lapidis verba. Eodem pariter modo Pontifex Maximus in ipſa inauguratione deſcribitur à *Prudentio* in carmine de *Romano* Martyre:

Mire infulatas, feſta vittis tempora
Nectens, corona tum repexus aurea;
Cincta Gabino ſericam fultus togam.

Livius *lib.* V. ait: *Sacrificium erat ſtatum in Quirinali colle genti Fabiæ, ad id faciendum C. Fabius Dorſuo, Gabino cinctu ſacra manibus gerens, cum de Capitolio deſcendiſſet &c.* Qui colonias deducebant, dum tauro ac vacca ad aratrum junctis,

Digitized by Google

ducto ſulco, mœnia deſignabant, à Servio in *libro* v. *Æneid.* cincti ritu Gabino producuntur. Ejus verba ſont in comment. ad verſum 750. *Tranſcribunt urbi matres* &c. ex Catone in librio Originum: *Conditores civitatis taurum in dextra, vaccam intrinſecus jungebant, & incincti RITV GABINO, id eſt, togæ parte caput velati, parte ſuccincti, tenebant ſtivam incurvam &c.* De capite velato idem prodit *Livius*, cujus teſtimonium ex *lib.* VIII. exhibeo. Cum *Decius* conſul inito cum Latinis prœlio, vidiſſet haſtatos hoſtium impreſſionem in lævo cornu non ſuſtinentes, ſeſe ad principes recipere, *M. Valerio* vocato: *Agedum*, inquit, *Pontifex publicus populi Romani præi verba, quibus me pro legionibus devoveam. Pontifex eum togam prætextam ſumere juſſit, & velato capite &c.* Poſtea verbis, quibus ſe devovit, recitatis, addit de Decio: *Ipſe incinctus cinctu Gabino, armatus in equum inſiluit, ac ſe in medios hoſtes immiſit.* Idem *lib.* X. narrat ejuſdem filium cum vehementi oratione contenderet ſacerdotia cum plebeis communicanda, parentem memoraſſe *incinctum Gabino cultu, ſuper telum ſtantem*, quo ſe habitu devoverat. *Appianus* etiam, uti ſcite V. C. Ferrarius *cap.* 14. libri laudati prænotavit, quoties à *Romanis* Imperatoribus hoſtium ſpolia cremabantur, eoſdem Gabino ritu cinctos deſcribit. In Mithridaticis *pag* 597. *de Sylla* ait: *Inutilia quæque concervata, Romano more incinctus, cremavit, Diis belli præſidibus ſacrata.* Idem in Punicis *pag.* 83. *de Scipione* poſt captam Carthaginem: *Scuta, machinas, & naves inutiles, Marti, Minervæque ſacratus, more patriæ accinctus, cremavit.* Ita pariter in parentalibus *Lucii Cæſaris* Duumviri, qui victimas immolarunt, jubentur *cincti Gabino ritu*, ſtruem Diis Manibus ſacratam incendere. Et illi quidem etiam cum immolabant, more *Romano*, pulla prætexta ritu Gabino cincti erant; nam is erat habitus ſacris operantium, uti ex *Livio*, ac *Lucano* oſtenſum. Ne tamen ſtruem combuſturi, habitum mutarent, hoc eſt togæ cinctum ſolverent, admonentur. Cum quis ſecum hoſtes devovebat, ſe atque hoſtes Diis Manibus ſacrabat, ut ex hiſce verbis, queis devotionem concipiebat, intelligitur: *Legiones, auxiliaque hoſtium mecum Diis Manibus,*
407 *Tellurique devoveo:* apud Livium *lib.* VIII. laudato. Quare cum ſe devoventes, ritu Gabino ſerales illas preces haberent, eodem etiam modo togam præcingebant, qui ſacra Diis Manibus annuis inferiis recurrentibus, faciebant.

Duumviri cincti Gabino ritu jubentur pyram accendere: STRUEM LIGNORUM SUCCENDANT. Hæc ſtrues lignorum pyra, ſeu rogus dicebatur, cum in eadem cadaver comburendum ponebatur; quamvis *Servius* & quidem inconſtanter rogum à pyra diverſum dixerit. Nam in *lib.* III. *Æneid.* ait: *Extructio lignorum, rogus; ſubjectio ignis, pyra.* At in *lib.* XI ſcribit: *Pyra eſt extructio lignorum; rogus, cum jam ardere cœperit.* Sed certum eſt pyram ac rogum idem omnino eſſe, & Grammaticum illum utrumque perperam diſtinxiſſe. Virgilius in VI. *Æneid. v.* 215. *Ingentem ſtruxere pyram. Lib.* XI. *v.* 184. *Conſtituere pyras;* & *v.* 204. *Innumeras ſtruxere pyras.* Igitur errat *Servius* ſcribens: *Extructio lignorum rogus.* Idem poetarum maximus *lib.* IV. *Æneid v.* 504. de Didone ait:

At regina, pyra penetrali in ſede ſub auras
Erecta ingenti, tedis, atque ilice ſecta.
Intenditque locum ſertis, & fronde coronat
Funerea.

Inferius autem *v.* 645. de eadem ait:

Interiora domus irrumpet limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos.

Ita eandem lignorum ſtruem *in penetrali ſede*, ſeu *in interiori* parte *domus* extructam, ac nondum ardentem, modo pyram, modo rogum nuncupavit. Quod ignis πῦρ à Græcis appellatur, inde ſtrues lignorum, ac rogus πυρὰ eidem dicitur, quod nomen poſtea Latio donatum eſt à poetis. Ceterum in *Piſana* tabula nec pyra nec rogus nominatur, ſed in eadem legimus *ſtruem lignorum*, quod nullum in ea cadaver urendum eſſet. Rogus quidem ſtrues dicebatur, unde Lucanus *lib.* VIII.

— nobile corpus
Robora nulla premunt, nulla ſtrue membra recumbunt.

Rogus enim erat ſtrues lignorum ad cadaver comburendum. At non omnis lignorum ſtrues erat rogus. Ita *Levitici* IV. 22. quibuſdam extis victimæ in altare combuſtis, pellem ac carnes ac reliqua ejuſdem victimæ is qui ſacrificium expiatorium faciebat, juſſus eſt efferre extra caſtra: *incendetque ea ſuper lignorum ſtruem, quæ in loco effuſorum cinerum cremabuntur.* Et *Geneſis* 22. de *Abrahamo* filium ſacrificaturo dicitur: *Poſuit eum in altare ſuper ſtruem lignorum.* At lignorum ſtrues, quandoque ara dicebatur. Virgilius in VI. *Æneid.*

— aramque ſepulcri
Congerere arboribus, cœloque educere tentant.

Ubi *Servius* recte notat pyram ſignificari, *quæ in modum aræ conſtrui ſolebat.* Silius etiam Italicus *Virgilium*, in cujus pene ſepulcro habitabat ex Plinio *libro* III. *epiſt.* 7. imitatus *lib.* XV.

— alta ſepulcri
Protinus extruitur, cœloque educitur ara,
Convectant ſylvis ingentia robora, credas
Sidonium cecidiſſe ducem.

In noſtro tamen Cenotaphio ſtrues illa lignorum ab ara, quæ certe, uti ceteræ, marmorea fuit, 408 diſtincta apparet; nam ibidem dicitur: *Utique locus ante eam aram, quo ea ſtrues congerantur, componantur, pateat &c.* Itaque ſtrues illa ante aram componenda, ac terminatis publicis ſacrificiis victimarum, datiſque libationibus, accendenda erat. Hujus ritus in annuis parentalibus nullus, quem ſciam, veterum ſcriptorum meminit. *Virgilius* paulo poſt initium *lib.* V. deſcribens annua juſta *Anchiſæ* perſoluta, recitat victimas mactatas, ac libamina ſuperinfuſa, ac flores ſparſos; at accenſæ poſtea lignorum ſtruis mentionem nullam facit. Hinc ex unica inſcriptione *Piſana* funebrem parentalium annuorum ritum intelligimus, quem nulla hucuſque monumenta prodidere. Illa lignorum ſtrues admotis facibus, accenſa rogum *Lucii Cæſaris* repræſentabat, quaſi tunc eidem exequias poſtremo officio celebrarent; exequias enim vita functi, præſente tantum cadavere, duci magnus dudum Criticus obſervavit. De lignis, ex quibus rogus conficiebatur, conſule Kirchmannum *lib.* III. *de fun. Rom. cap.* 1. ubi ex *Herodiano* ſpecie quadrangula ac æquis lateribus formatos rogos dicit. *Homerum* poterat appellare tot ſæculis ante *Herodianum* ſcribentem *lib.* XXIII. *Iliad.* in funere *Patrocli*:

Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.
Fecerunt autem pyram centum pedum quoquoverſus.

Sed de his pauca mox ſubjiciam, cum ordine cuncta recito, uti in tabula leguntur. Arnobii huc verba appello *lib.* VII. ſcribentem: *Quid eſt honoris genus lignorum ſtruibus incenſis cœlum fumo ſubtexere, & effigies Numinum nigrore offuſcare ferali?* Quæ quidem contra victimarum uſtrinam loqui-

loquitur. In parentalibus etiam Deos Manes ſtrue lignorum accenſa, novo honore mox mactare per ſummam dementiam arbitrabantur.

Quo vero major eidem honoris acceſſio fieret, Magiſtratus, qui Manibus *Lucii Cæſaris* immolabant, jubentur, ut cincti Gabino ritu ſtruem lignorum SUCCENDANT. Rogum Heroum ac inſignium virorum nobiliores incendebant. *Silius* narrans exequias ab *Hannibale* factas *Marcello Romani* exercitus Imperatori in acie cæſo, ait:

Ipſe facem ſubdens: laus, inquit, alta perennis.

Auguſti cadavere in campo Martio rogo impoſito, *centuriones, acceptis facibus juſſu Senatus, rogum incenderunt*, ex Dione *lib.* LVI. Cum *Vitellius Neroni* inferias ſolemni pompa daret: *Cæſæ publice victimæ, crematæque; faces Auguſtales ſubdidere*, teſte Tacito *lib.* II. *Hiſt.* Auguſtales autem erant collegium nobiliſſimum Sacerdotum, in quod ipſi Principes cooptabantur, ut diſſertatione prima oſtenſum eſt. In exequiis *Severi* Imperatoris, equeſtri ac militari decurſione circa rogum de more peracta, ſcribit *Dio* apud *Xiphilinum*: *Filii ignem accenderunt.* Lucanus *lib.* VIII. in viliſſimo funere *Pompeji* deſcribendo, *Cordum* civem *Romanum* hæc fantem inducit:

Robora non deſint miſero, nec ſordidus uſtor.
Sit ſatis, ô ſuperi, quod non Cornelia fuſo
Crine jacet, ſubjicique facem complexa maritum
Imperat.

Ita eidem precatur ſordidum ſaltem uſtorem, qualis plebejis *Romæ* contingebat. At ex eiſdem verbis colligitur uxores, quod fœminis facem rogo ſubdere non licebat, imperare ſolitas aliis, ut pyram accenderent. Obſervatum eruditis eos qui rogum incendebant, averſo vultu faces ſubdidiſſe, quem ritum ex Virgilio didicerunt VI. *Æneid.* v. 223

409 *— ſubjectam, more parentum,*
Averſam tenuere facem.

Præſcriptis victimis, libationibus, ac funereis ritibus, qui in annuis inferiis Manibus Cæſarum mittendis in colonia *Julia Piſana* obſervari debebant, additur in eodem Cenotaphio decretum de loco, in quo ſtrues illa lignorum congerenda erat: *Utique LOCUS apud eam Aram, quo ea ſtrues congerantur, componantur, PATEAT QUOQUE VERSUS PEDES XL.* Strues, quod nomen eſt collectivum, numero etiam plurali jungi poteſt, idque Grammaticis notum, cujus conſtructionis *diſſert.* 4. *capite* 6. plura veterum teſtimonia producam. Illa vox UTIQUE in lapide ibidem lacero non legitur; verum quod ante vocem LOCUS, manifeſte punctum viſitur, ibidem UTIQUE reponendum ex *Cajano* lapide colligitur, ac ex conſueta publicorum decretorum formula, quorum pleraque in Gruteriano volumine exhibentur. Legatur *pagina* 242. Cicero in decreto de publica ſepultura Ser. Sulpicio ſtatuenda *in Philipp.* 9. ait: UTIQUE *locum ſepulcro in Campo Eſquilino C. Panſa conſul, ſeu quo in loco videbitur, pedes triginta QUOQUOVERSUS aſſignet.* In quibus *Piſani* decreti formula apparet. *Vitruvius* noſter Veronenſis *lib.* IV. *capite* 5. teſtatur templa quadrata extrui paſſim ſolita; hinc locum Diis Manibus ſacrum quadratum eſſe voluerunt. Hujus conſuetudinis exemplum antiquiſſimum lego apud Homerum Odyſſea XI.

Βόθρον ὄρυξα ὅσον τε πυγούσιον ἔνθα καὶ ἔνθα·
Ἀμφ' αὐτῷ δὲ χοὰς χεόμην πᾶσι νεκύεσσιν.
Foſſam feci cubitalem quoquoverſus;
Circa eam autem libamina fundebamus omnibus mortuis.

In Gruterianis inſcriptionibus *pag.* 710. *L. Valerii* infantis epitaphium legitur, cujus, quæ ad rem faciunt, priora verba ſubjicio.

POS. TITVLO
QVOQVOVER. P. III
DIS. MANIBVS
SACRVM

Cum vero dicitur: *Locus* QUO *ea ſtrues* CONGERANTUR, COMPONANTUR, *pateat quoque versus pedes XL.* dubitari poſſit, an totum eundem locum ea ſtrues quoquoverſus occupaverit, vel potius illis verbis deſignata fuerit amplitudo areæ, intra quam ea lignorum ſtrues componenda erat. Equidem ſcio ampliſſimos rogos à poetis deſcriptos in funere virorum illuſtrium. Virgilius *lib.* VI. *Miſeni à Trojanis* combuſti, pyram hiſce deſcribit à v. 179.

Itur in antiquam ſylvam, ſtabula alta ferarum;
Procumbunt piceæ, ſonat icta ſecuribus ilex:
Fraxineæque trabes, cuneis & fiſſile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.

Quæ Macrobius *lib.* VI. *Satur. cap.* 2. Ennianis verſibus, quæ ibidem exhibet, ſimilia dicit. Silius *libro* X. in narrandis exequiis militum, qui in *Cannenſi* acie ceciderant, *Virgilium* imitatur; quod tamen plurimas ibidem pyras extructas dicit, ejuſdem verba non refero. *Statius* quidem de unius pueri Archemori rogo *libro* VI. *Thebaid.* inquit: 410

— cadit ardua fagus,
Chaoniumque nemus, brumæque illæſa cupreſſus;
Procumbunt piceæ, flammis alimenta ſupremis.
Ornique, iliceſque trabes, metuendaque ſucco
Taxus, & infandos belli potura cruores
Fraxinus; atque ſitu non expugnabile robur.
Hinc audax abies, & odoro vulnere pinus
Scinditur, acclinant immenſa cacumina terræ
Alnus amica fretis, nec inhoſpita vitibus ulmus.

Verum hæc poetis altius exaggerare licuit. Interim puto ſtruem in annuis parentalibus *Cæſarum* accenſam, neutiquam univerſam aream XL. pedes quoquoverſus extenſam, occupaſſe, ſed in medio ejuſdem quadrangula ſpecie de more, ante aram extructam. Hinc ibidem additur: *Lignorumque acervos ejus rei gratia quod annis IBI conſtituatur*; nempe in eadem area. Cur enim, cum binas tantum victimas immolarent, tam grandem poſtea lignorum acervum componendum, comburendumque juſſiſſent;

Illa autem area XL. P. quoquoverſus, jubent in decreto eodem, pateat: STIPITIBUSQUE ROBUSTIS SAEPIATUR. Hæc tutandi cauſa fundi, in quo annuæ inferiæ *Cæſaribus* mittendæ erant, decreta ſunt. Varro *lib.* I. *de re Ruſtica cap.* 14. inter quatuor genera tutelarum fundi ponit *ſepem ex agreſti ligno, ſeu arboribus truncis dimiſſis in terram, deinceps conſtitutis.* Hæc plane tutela decreta fuit eidem areæ; nempe grandiores arborum trunci ſimul juncti, quoquoverſus XL. P. aream circumdabant. Habemus *L. funeris. D. de relig. & ſumpt. fun.* hocce reſcriptum: *Munimentum autem ſepulcri id eſſe Divus Hadrianus reſcripſit, quod munimenti, id eſt, cauſa muniendi ejus loci factum ſit, in quo corpus impoſitum ſit.* Auguſtus mirandi operis ſepulcrum ſibi, ac affinibus extruxit, eratque ex Strabone *lib.* V. *pag.* 163. *ferrea ſepe in orbem cinctum.* Extant *Veronæ* Principum *Scaligerorum* ſepulcra plane illa regia apud Eccleſiam Divæ Mariæ antiquæ, uti vocant, quæ cratibus ferreis circumquaque muniuntur, eorumque ectypum videre licet apud *Panvinium* in *lib. de antiq. Veronæ.* Ceterum ſepulcrorum munimenta ex maceria vulgo conficiebantur. Hanc *maceriam ſepulcrorum* nominat lex 73. *D. de contrahen. empt.* Hinc Auguſtinus *in Pſal.* 76. ait: *Quæ eſt maceria ejus? munitio ejus.* Varro laudato loco eandem vocat fabrile ſepi-

mentum, idemque noviſſimum, videlicet inter tutelas fundi. Suetonius in *Nerone cap.* 33. cum narraſſet eundem fuiſſe conſcium mortis *Claudio* Imperatori illatæ, ait: *Denique buſtum ejus conſæpiri aiſi humili, levique maceria neglexit.* Maceria circa ſepulcra tutelæ gratia poſita paſſim apud *Gruterum* nominatur. Vide *pag.* 588. 3. 606.2.668.6 671.6. & 896.14. Plura de eadem ſcribit Gutherius *lib.* II. *de jure Manium cap.* 30. Porro eadem area una cum ara, quoquoverſus P. XL. erat ſacra, utpote dicata Diis Manibus *Cæſarum.* Cum *Clodius* pulſo in exilium *Cicerone*, ejuſdem domum dejeciſſet, in ejuſdem area ſtatuam Libertatis collocavit, eidemque aream dicavit. At *Cicero* ab exilio reverſus, orationem pro domo ſua apud collegium Pontificum recitavit, qui, uti ſcribit ad Atticum *lib.* IV. *epiſt.* 2. decreverunt, *videri poſſe ſine religione jam partem areæ mihi reſtitui.* Apud Gruterum *pag.* 61. 3. hæc inſcriptio legitur:

411 Haec. area. intra. hanc. definitionem cipporum. clauſa. verrubus. &. area quæ. eſt. inferius. dedicata. eſt. ex voto. ſuſcepto. quod. diu. erat. neglectum. nec. redditum. incendiorum arcendorum. cauſa. quando. urbs. per novem. dies. arſit. Neronianis. temporibus. &. hac. lege. dedicata. eſt ne liceat. intra. hos. terminos. aedificium. extruere. manere. negotiari arborem. ponere. aliudve. quid. ſerere. &. ut. praetor. cui. haec. regio ſorti. obvenerit. litaturum. ſe. ſciat aliuſve. quis. magiſtratus. Volcanalibus. X. Kal. Sept. omnibus. annis vitulo robio. &. verre.

Hactenus de inferiis ac loco, in quo eaſdem quotannis Diis Manibus *Lucii Cæſaris Piſana* Colonia mittendas eſſe decrevit, quarum ne ulla oblivio poſteros caperet, additur: CIPPOQUE GRANDI *ſecundum aram defixo hoc decretum cum ſuperioribus decretis ad ejus honores pertinentibus* INCIDATUR, INSCULPATURVE. Hic cippus idem ipſe lapis eſt, in quo inferiæ harumque ritus modo *Piſis* leguntur, qui cum per plura ſæcula latuiſſet, non multos abhinc annos repertus, ac in pulcherrimo *Piſanorum* cæmeterio collocatus, inter præclariora *Romanæ* gentis monumenta jure ac merito reponitur. In cenotaphio *Caji*, quod undevicesimo poſtea menſe paris magnitudinis cippo inciſum, inſculptumve fuit, nullæ eidem inferiæ mittendæ, deſcribuntur, ſed decretum eſt, ut qua die *Cajus Cæſar* obiit, *quodannis publice Manibus ejus per Magiſtratus, eoſque qui Piſis jure dicundo præerunt*, *EODEM LOCO EODEMQUE MODO*, *quo Lucio Cæſari parentari inſtitutum eſt*, *PARENTETUR*. Itaque ad eandem aram Diis Manibus *Lucii* ac *Caji Cæſarum* fratrum eaſdem victimas immolarunt, ac utrique eodem prorſus modo parentarunt. Cum mortuo *Germanico* plurima ad ejuſdem honores augendos Senatus ſtatuiſſet, ſcribit Tacitus *libro* II. *Annalium: Pleraque manent, quædam ſtatim omiſſa ſunt, aut vetuſtas obliteravit.* Nullus dubito quin ſuperſtite *Auguſto*, *Piſani* utriuſque *Cæſaris* Manibus annuas quas decreverunt, inferias tulerint. Num autem imperante poſtea *Tiberio*, *Cajo Cæſari*, ejuſque memoriæ infeſto, eaſdem inferias mittere perſeveraverint, aut quando primum illas omiſerint, in tanta temporum vetuſtate ignoratur.

CAP. VIII. 412

Columnæ, dein Arcus ducibus poſt victoriam erecti. Arcus ſtante Republica nunquam mortuis decreti. Sub Auguſto Druſo, *ac poſtea* Piſis Cajo Cæſari *demortuis extructi. Arcus* Caji *devictarum gentium ſpoliis ornatus. Statua pedeſtris triumphalis* Cajo, *ac binæ equeſtres inauratæ eidem, ac* Lucio *fratri poſitæ. Statuæ equeſtres raro* Romæ *dicatæ.* Velleji *de ſtatua* Cæſari Octaviano *decreta, error refellitur.* Piſanæ *Coloniæ ad* Auguſtum *legatio.*

Luctum in morte *Caji Cæſaris* à *Piſana* colonia publice ſuſceptum, ac inferias utrique *Cæſari* quotannis *Piſis* inſtauratas, deſcripſi. Hinc gradum facio ad monumenta victoriarum *Caji* in ejuſdem Cenotaphio recitata; hæc enim in eodem leguntur: *Utique ARCUS celeberrimo Coloniæ noſtræ loco conſtituatur, ornatus SPOLEIS devictarum, aut in fidem receptarum ab eo gentium, ſuperque eum STATUA PEDESTRIS ipſius TRIUMPHALI ORNATU, circaque eam duæ EQUESTRES INAURATAE GAI & LUCI Cæſarum STATUAE ponantur.* Plinius *libro* II. *epiſt.* 7. commendat morem dicandi viris illuſtribus ſtatuas, *in quibus*, inquit, *in celeberrimo loco non modo ſpecies & vultus illorum, ſed honos etiam & gloria refertur.* Extat apud Gruterum *pagina* 408. decretum coloniæ *Tergeſtinæ*, quo eximie laudant *Fabium Severum*, jubentes *Statuam ei auratam equeſtrem prima quoque tempore in celeberrima urbis noſtræ parte poni.* Ita *Piſani* cives inquiunt: *Arcus celeberrimo coloniæ noſtræ loco conſtituatur.* Antiquitus viris re publica fortiter ac feliciter geſta, columnas tantum dicari ſolitas teſtatur Plinius *lib.* XXXIV. *cap* 6. *Columnarum*, ait, *ratio erat, attolli ſupra ceteros mortales: quod & arcus ſignificant, novitio invento.* *Cajo Duillio*, qui claſſe contra *Pœnos* educta, *Romanorum* primus navalem victoriam obtinuit, roſtrata columna in foro poſita fuit, elogio ejuſdem in baſi deſcripto, cujus fragmentum habes apud Gruterum *pag* 404. 1. nec ulla hactenus Duilliana antiquior inſcriptio ſupereſt. Initio vero arcus lateritii tantum erant, ſimplici rudique opere excitati, poſtea vero è marmore extrui cœpere, ſtatuis, aliiſque ornamentis inſigniti, quorum aliquot etiamnum *Romæ* viſuntur. Ceterum nuſquam mortuis, florente Republica, arcus à S. P. Q. R. decreti ſunt, ſed imperatoribus, qui victores reverſi, id partæ gloriæ monumentum referebant, quo feros quoſque poſteros ad bellicam virtutem excitarent. Ubi re *Romana* ad unum *Auguſtum* delata, miræ adulandi artes eruperunt, mortuo in *Germania Druſo Nerone* ejuſdem *Auguſti* privigno, arcus eidem via *Appia* à Senatu decretus fuit. Scribit Suetonius *cap* 1. *de vita Claudii Druſi* filii: *Præterea Senatus inter alia complura, arcum marmoreum cum tropæis via Appia decrevit.* Dio vero *libro* LV. ait: *Honoreſque ſtatuarum, arcuum, & honorarii ad ipſum Rhenum tumuli dati.* Hunc primum defuncto Duci erectum arcum accepimus. Alterum *Piſanum Caji* cenotaphium prodit, eidem Cæſari poſt mortem à *Piſanis* celeberrimo coloniæ loco decretum, cujus nulla uſpiam alia memoria, ſupereſt. Poſt *Auguſti* mortem, id ho- 413 noris tertius *Romanorum* ducum poſt obitum, obtinuit *Germanicus* Cæſar, hæc ſcribente Tacito *libro Annalium ſecundo: Arcus additi Romæ, & ad ripam Rheni, cum inſcriptione rerum geſtarum, & mortem ob rempublicam obiiſſe.* Piſani quoque in Cajano cenotaphio referunt *ipſum vulneribus PRO RE PUBLICA exceptis, ex eo caſu crudelibus fatis*

tis

tis ereptum. Immo ipſi *Liviæ* uxori *Auguſti*, ac noſtrorum Cæſarum novercæ, ubi ultima ſenecta finem vivendi fecit, *arcum quoque nulli unquam mulieri id datum, decreverunt*, teſte Dione *lib.* LVIII. cujus tamen honoris feminæ collati cum ipſum Tiberium *Liviæ* licet filium, puderet, arcum matri ſuis ſe impenſis extructurum promiſit, *quem tamen neque publicis pecuniis fieri paſſus eſt, neque ſuis ipſe fecit.* Dionis ibidem verba ſunt. At num *Romæ* quoque à Senatu defuncto *Cajo* arcus decretus fuerit, non auſim ſine teſte affirmare, quamvis exemplo *Druſi*, ac *Piſanæ* coloniæ facto, hunc etiam honorem à Senatu illum tuliſſe crediderim.

Arcus iſti à Græcis ſcriptoribus tropæophori appellati ſunt. Dio *libro* LIII. ſcribit: *Arcus tropæum ferens in alpibus ei poſitus eſt*; quod ſpolia ex hoſtibus reportata in eodem ſculpta viſebantur, quemadmodum in trophæis fiebat, quæ excitabantur eo in loco, in quo duces contra hoſtes victoriam obtinebant. Nominis etymologiam docet *Nonnius Marcellus*: *Fuga hoſtium Græce vocatur τρόπη: hinc ſpolia capta, fixa in ſtipitibus, appellantur tropæa.* Virgilius *libro* XI. *Æneid.* trophæum eleganter deſcribens, à v. 5. ait:

Ingentem quercum deciſis undique ramis,
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias (tibi magne trophæum
Belli potens) aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum,
Perfoſſumque locis, clypeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum.

Juvenalis *Satyra* 10. hæc de trophæo ſcribit:

Bellorum exuviæ, truncis affixa trophæis
Lorica, & fracta de caſſide buccula pendens,
Et curtum temone jugum, victaque triremis
Apluſtre, & ſummo triſtis captivus in arcu.

Habes ex Juvenale arcum ſpoliis devictarum gentium ornatum, qualem *Cajo Piſani* ponendum juſſere. Dio *lib.* XLII. narrata victoria *Julii Cæſaris* de Pharnace reportata, ait: *Cumque trophæum eo in loco Mithridates de Triario ſtatuiſſet, quia id conſecratum belli Diis, evertere fas non erat, ipſe de Pharnace ſuum oppoſuit, atque ita Mithridaticum obſcuravit, quodamque modo dejecit.* Et quidem initio ipſimet duces erant tropæophori. Virgilius *lib.* XI. *v.* 83.

Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.

Magnus poeta ubique *Romanos* ritus vetuſtate probatos ſingens, *Romuli* factum expreſſit, qui cum *Acronem Ceninenſium* regem occidiſſet, quo votum *Jovi* maxime gratum, ac civibus ſpectatu jucundius redderet, teſte in ejus vita *Plutarcho*, circumſpiciens in exercitu, quercum grandem præcidit, & inſtar trophæi formavit, *Acro-*
414 *nis* arma ordine ſingula circumpoſuit, atque aptavit. *Ipſe veſte præcinctus, & caput florente coma coronatus, trophæum ſubjectum dextero humero innixum ſubiens ibat.* Hinc factum, ut qui primi Chriſtianæ religionis defenſionem ſtylo executi ſunt, in trophæis Crucem à *Romanis* adoratam dixerint. Tertullianus *cap.* 16. Apologetici: *Sed & victorias*, inquit, *adoratis, cum in tropæis cruces inteſtina ſint trophæorum.* Et Minutius ſcribit: *Trophæa veſtra victricia non tantum ſimplicis crucis faciem, verum & adfixi hominis imitantur.* Etenim lignum in modum crucis formatum armis occiſi ducis veſtiebant, ut hominis ſpeciem exhiberet. Hoc oſtendunt innumera numiſmata, in quibus trophæa ſcalpta viſuntur. At poſtea ſpolia gentium devictarum æratis poſtibus ducta, vel in marmoreis arcubus inſculpta ſunt, quo perennior eorundem memoria ad poſteros propagaretur. Ovidius *lib.* v. *Faſt.* de templo *Martis Bis-ultoris* ab *Auguſto* ædificato, ait:

Perſpicit in foribus diverſa tela figuræ,
Armaque terrarum milite victa ſuo.

Eadem ſpolia hoſtium in arcubus etiam ſcalpta ſunt. Ita *Romæ* in radicibus Palatini montis viſitur arcus *Titi Veſpaſiani*, & in eodem inſculptum candelabrum, atque alia quæ cum variis templi *Hieroſolymitani* inſtrumentis *Romam* detulit. In arcu *Septimii Severi* cernuntur pugnæ ab eodem cum barbaris habitæ, ac captivorum agmina. Claudianus in *paneg.* 3. *de Stilichone* canit:

—— ſeptem circumſpice montes,
Qui ſolis radios auri fulgore laceſſunt,
Indutoſque arcus ſpoliis, æquataque templa
Nubibus, & quidquid tanti ſtruxere triumphi.

Cum *Cajus Arabiæ* tumultus ſedaverit, ac *Armeniam* partim vi, partim terrore, ad obſequium reduxerit, *Ariobarzane* eidem rege impoſito, ac uti in ejuſdem Cenotaphio legitur: *Bene geſta republica, devictis aut in fidem receptis bellicoſiſſimis ac maximis gentibus*; hinc decretum eſt à *Piſanis* colonis, ut trophæa ex tot barbaris prœlio victis, aut bello tantum oſtentato, quod pulcherrimum victoriæ genus eſt, citra cruorem in fidem populi *Romani* receptis, in ejuſdem triumphali arcu inſculperentur.

Præterea non ſolus arcus *Cajo* decretus eſt, verum etiam *ſuper eum STATUA PEDESTRIS ipſius TRIUMPHALI ORNATU.* Frequentes *Romæ* ſtatuas à Senatu decretas teſtatur Cicero in *Philippica* 9. *Majores quidem, noſtri*, inquit, *ſtatuas multis decreverunt, ſepulcra paucis.* De pedeſtribus vero ſtatuis ſcribit Plinius *lib.* XXXIV, *cap.* 6. *Pedeſtres ſine dubio Romæ fuere in auctoritate longo tempore.* Cum *Cicero* in oratione proxime laudata contenderet ſtatuam dicandam *Servio Sulpicio*, qui legatus ad *Antonium Mutinam* obſidentem profectus, obierat, ait: *Pedeſtrem ex ære ſtatuam tanquam ex ejus auctoritate, & voluntate decerno, quæ quidem magnum civium dolorem & deſiderium honore monumenti minuat, & leniat.* At ſtatuam pedeſtrem *Caji* triumphali ornatu poni juſſerunt, ut triumphalibus ornamentis inſignita, debitum ejuſdem victoriis triumphum exprimeret. Inſignia triumphalia deſcribit apud Livium *lib.* X. *P. Decius Mus*, cum contenderet ſacerdotia plebejis etiam communicanda: *Cui hominum*, inquit, *Deorumque indignum videri poteſt iis viris, quos vos ſellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali laureaque honoraritis, quorum domos ſpoliis hoſtium affixis, in-* 415
ſignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia inſignia addere? Idem Livius *libro* XXX. Scipio *Maſiniſſam*, inquit: *ſella curuli, ſcipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat; addit verbis honorem, neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu eſſe.* Veſtem autem triumphalem ex purpura & auro textam fuiſſe tradit Plinius *lib.* IX. *cap.* 36. ſcribens: *Purpura in triumphali miſcetur auro.* Ea vero tunica *palmata*, uti Feſtus V. *Picta*, ſcribit, *à latitudine clavorum dicebatur, quæ nunc à genere picturæ appellatur.* Et antea dixerat: *Picta quæ nunc toga dicitur, antea vocabatur purpurea, eaque erat ſine pictura.* At poſtea auro *Phrygio* opere intexto, quaſdam in eadem figuras exprimente, togæ pictæ nomen eidem continuatum. Scio hæc poſtrema *Manutio* in epiſtola de toga non probari, putat enim togam pictam ſemper fuiſſe variis figuris diſtinctam, nec duæ imagines triumphales, quas in æde *Vertumni* & *Conſi* cum toga pure purpurea ſine ullis figuris pictas *Verrius Flaccus* laudat, fidem eidem faciunt, quod rudiori illo ſæculo neſciebat pictor

Phrygium opus in toga illa purpurea delineare. At pictor qui faciem virorum triumphalium penicillo exprimere potuit, idem profecto flavis lineis togam purpuream valuit variare, ut aureas figuras utcunque in eadem repræſentaret. Togam pictam ſcalptam habemus in nummo *Cæſaris*, cujus ectypum exhibent eruditi, inter quos Gutherius *lib.* 1. *de vet jure Pont. capite* 28. & Eques Patinus ad *cap.* 84. Suetonii *de vita Cæſaris*. Eandem togam pictam induunt *Diocletianus* ac *Maximianus* in raro, immo ſingulari aureo numiſmate Mediceo, majoris magnitudinis, quod peculiari diſſertatione expoſui, ubi etiam de triumphalibus ornamentis diſſerui. Auctor eſt *Vellejus* duos Tribunos plebis legem tuliſſe, ut Pompejus *ludis Circenſibus corona aurea & omni cultu triumphantium uteretur*. Dio ſcribit *lib.* XXXVII. datum eidem, ut *veſtem triumphalem* in equeſtribus certaminibus indueret. Cicero vero *lib* 1. *ad Atticum epiſt.* 15. *Pompejum* perſtringens, ait: *Pompejus togulam illam pictam ſilentio tuetur ſuam*. Ex quibus recte infert *Manutius* togam pictam inter triumphales ornatus fuiſſe. His de rebus conſulendus eſt *Octavius Ferrarius* parte priori *de re Veſtiaria lib.* II. *cap.* 8. ſiquidem vir eruditiſſimus eo in campo adeo diligenter meſſuit, ut tenue ſpicilegium poſteris reliquum fecerit.

Statuam pedeſtrem *Caji Cæſaris* triumphali ornatu in medio faſtigii arcus locandam juſſere, addentes: *Circaque eam DUAE EQUESTRES INAURATAE GAI ET LUCI CAESARUM STATUAE ponantur*. Rariores fuiſſe *Romæ* ſtatuas equeſtres inauratas tradit Cicero *in nona Philippica*, ubi de ſtatua *Sulpicio* ponenda verba faciens, ait: *Gratior illi, ſi quis eſt ſenſus in morte, ænea ſtatua futura, & ea pedeſtris magis, quam inaurata equeſtris, qualis eſt L. Syllæ prima ſtatua; magnifice enim Ser. Sulpicius majorum continentiam diligebat, hujus ſæculi inſolentiam vituperabat*. Ita inſolentia ejus ſæculi inauratas ſtatuas invexerat. Auctor eſt Vellejus *lib.* II. juvenem Cæſarem contra *M. Antonium* à Senatu cum exercitu miſſum, honoratum equeſtri ſtatua in roſtris, *qui honor*, inquit, *non alii per trecentos annos, quam L. Syllæ, & Cn. Pompejo, & C. Cæſari contigerat*. Livius *lib.* VIII. ſcribit: *L. Furium Camillum* ac *C. Mænium* conſules ob *Latium* ſubactum triumphaſſe:
416 *Additus*, inquit, *triumpho honos, ut ſtatuæ equeſtres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur*. Id contigit A. V. 417. nempe ante annos 294. quam *Octaviano Cæſari* ſtatua decerneretur. Idem *lib.* IX. *P. Cornelio Arvina* & *Q. Marcio Tremulo* Coſſ. A. V. 448. ait: *Marcius de Hernicis triumphans, in urbem rediit: ſtatuaque equeſtris in foro decreta eſt*. Hinc patet *Vellejum* rotundo numero uſum, cum à ſtatua *Marcio* decreta, ad alteram juveni *Octaviano* à Senatu poſitam, anni tantum 263. interceſſerint. Adeo rari exempli fuerat Imperatores multis licet victoriis illuſtres, auratis ſtatuis honorare. Et quidem *Auguſtus* id temporis annos tantum undeviginti natus erat. Cicero *lib. epiſt. ad M. Brutum* 19. cum ob id ab hoc ipſo reprehenderetur, *Philippum Auguſti* vitricum ejus decreti auctorem facit, ſcribens: *Statuam Philippus decrevit, celeritatem petitionis primo Servius, poſt majorem etiam Servilius; nihil tum nimium videbatur*. Verum Kal. Januariis A. V. 711. a palilibus, Cicero *quintum Philippicam* recitans, de honorandis iis, qui contra *Antonium* exercitus in fide Reipublicæ, ſive Senatus tenebant, verba faciens, ſtatuam inauratam equeſtrem *Lepido* ponendam dixit, decretum hiſce præformans: *Eique*, M. Lepido, *ſtatuam equeſtrem inauratam in roſtris, aut quo alio loco in foro vellet, ex hujus Ordinis ſententia ſtatui placere*. Tunc autem nondum ſtatuam *Cæſari Octaviano* decretam fuiſſe ex verbis *Ciceronis* colligimus: *Nec vero*, inquit, *cuiquam poſſumus commemorare hunc honorem à Senatu tributum judicio Senatus ſoluto & libero*. Nam *Sylla*, *Pompejus*, ac *Cæſar* nimia potentia libertati Senatus obnoxii fuerant. Itaque *Octavianus* ante Kal. Januariis A. V. 711. equeſtri ſtatua non fuit ornatus. Hinc errat Vellejus *lib.* II. ſcribens de juvene Cæſare: *Eum Senatus honoratum equeſtri ſtatua &c. proprætorem una cum conſulibus deſignatis, Hirtio & Panſa, bellum cum Antonio gerere juſſit*. Nam Kal. Januariis *Hirtius* & *Panſa* reapſe conſulatum iniere, neque erant conſules tantum deſignati, quomodo anno ſuperiori proximo 710. appellabantur, quo tempore *Cæſar* ſtatuæ honorem nondum acceperat. Certe Cicero *in Philippica* V. quam ipſis Kalendis Januariis, *Hirtio* & *Panſa* Coſſ. recitavit, hæc ait: *Demus igitur imperium Cæſari, ſine quo res militaris adminiſtrari, teneri exercitus, bellum geri non poteſt. Sit pro Prætore eo jure quo qui optimo &c.* Itaque nondum erat proprætor, cum jam *Hirtius*, ac *Panſa* iniſſent conſulatum. *Dio lib.* XLV. & XLVI. recitat orationes *Ciceronis* ac *Caleni* ineunte Januario ejus A. V. 711. in Senatu habitas, additque: *Poſtridie eorum qui Cæſaris cauſam agebant, factio obtinuit. Itaque decretum eſt, ut Cæſari ſtatua poneretur, ut inter quæſtorios eſſet ſenator &c.* Quare nec ea die fuit proprætor renunciatus, ſed quæſtoriis tantum additus. Haſce ſtatuas equeſtres, quas *Cicero* laudatus ac Catullus *epigr.* 82. *ad Juventium* vocant *inauratas*, uti & *Piſana* inſcriptio, in vetuſtis elogiis diverſimode expreſſas legimus. Nam *ſtatuam equeſtrem* AURATAM habemus *pag.* 306. 3. AURO INLUSTREM *ſtatuam* pag. 370. 3. AURO SUPERFUSAM *pag.* 353. 4. STATUAM SUB AURO pag 401. 1. & 465. 8. Notat Plinius *lib.* XXXIV. *cap.* 6 fœminam hoc honore antiquitus *Romæ* inſignitam: *Clœliæ*, inquit, *ſtatua eſt equeſtris, ſeu parum eſſet toga eam cingi*, Auctor eſt *Livius* ſtatuas inauratas ſero in *Italia* dicatas fuiſſe. Nam *lib.* XL. ad A V. 573. de *Man. Acilio Glabrione* ſcribit: *Statuamque auratam quæ prima omnium in Italia ſtatua aurata eſt, patri Glabrioni poſuit*. Hic ille *Glabrio* fuit, qui ad *Thermopylas* cum *Antiocho* rege pugna inita, inſignem 417 de eodem victoriam retulit, uti fuſius narrat Appianus *in Syriacis pag* 98. quod ibidem etiam *Livius* notavit. Ingentem poſtea inauratarum ſtatuarum equeſtrium numerum *Romæ* dicatum fuiſſe, patet ex Cicerone *lib* VI. *ad Atticum epiſt.* 1. ſcribente: *Cum in turma inauratarum equeſtrium, quas hic Metellus in Capitolio poſuit, animadvertiſſem &c.* Unus *Q. Metellus Scipio* tot dedicavit. Statuæ nullæ *Romæ* loco publico dicari poterant ſine Imperatorum permiſſu. Hinc Plinius *lib.* 1. *epiſt.* 17. ſcribit: *Titinius Capito ab Imperatore noſtro impetravit, ut ſibi liceret ſtatuam L. Silani in foro ponere*. In coloniis vero & municipiis à decurionibus facultas ponendæ ſtatuæ concedebatur, ut ex Gruterianis inſcriptionibus patet. Vide *pag.* 479. 7. 355. 1. 436. 1. & alibi Locus vero deſignabatur vel à decurionibus, ut patet ex inſcriptionibus, ubi hæ literæ leguntur: L D. D. D. *Locus datus decreto decurionum*. *Pag* 404. 1. & paſſim; vel ab ipſis Duumviris, ut conſtat ex *pag.* 355. 1.

Auguſtus coloniis in *Italia* ea inter ceteras lege deduxerat, ut graviora quæque à decurionibus decreta ſibi, libello tranſmiſſo, ſignificarentur, teſte Suetonio in *vita ejuſdem cap.* 46. quamvis de magiſtratibus colonicis ea tantum *Suetonius* ſcribit. Sed de ceteris quoque, quæ graviores expenſas exigebant, *Auguſti* placitum rogandum utraque *Piſana* inſcriptio manifeſtat. Nam in

Ceno-

Cenotaphio *Lucii Cæſaris* legitur: *Utique primo quoque tempore* LEGATI *ex noſtro Ordine Imp. Cæſarem Auguſtum patrem patriæ &c.* ADEANT, PETANTQVE AB EO, *uti Colonis Julienſibus, Coloniæ opſequenti Juliæ Piſanæ, ex hoc decreto ea omnia* FACERE, EXSEQVIQVE PERMITTAT. Quod vulgo *quam primum* dicitur, *primo quoque tempore* in decreto dixere. Ita Cicero in fine Philippicæ 3. *Primo quoque tempore de his rebus ad hunc Ordinem referunt.* Livius *libro* XLII. *Ut Brunduſium primo quoque tempore mitti poſſent.* In Cenotaphio *Cajano T. Statulenus Juncus Piſanæ* coloniæ princeps civis ac Pontifex Minor, idemque Flamen Auguſtalis juſſus dicitur ad *Auguſtum* legatione ſuſcepta, eidem libello tradito, ſignificare decretum de augendis honoribus *Caji Cæſaris* acerbo fato ſublati, à *Piſana* colonia conditum, quod *Auguſtum* adprobaſſe ibidem legimus. Etenim Imperatores honores defunctorum imperantis licet familiæ memoriæ decretos, non ſemel imminuerunt. Tacitus *libro* V. *Annalium* cum Senatus nimios demortuæ *Liviæ Tiberii* matri honores ſtatuiſſet, *Tiberius*, inquit, *honores memoriæ ejus ab Senatu large decretos, quaſi per modeſtiam imminuit, paucis admodum receptis.* *Lucio Cæſari* puras tantum inferias *Piſana* colonia decrevit, quod ille *Romæ* educatus, cum primo urbe profectus, Maſſiliæ *inglorius*, ut *libro* IV. *capite ultimo* ſcribit *Florus*, repentino morbo deceſſit. At *Cajo* quod ſummo cum imperio bello in Oriente feliciter adminiſtrato, acerba morte ereptus fuerat, ſtatuas triumphales atque arcum devictarum gentium ſpoliis ornatum, erexerunt. Ovidius *libro ſecundo de arte*, triumphum vano omine eidem *Cajo Cæſari*, cum expeditionem ad bellum Parthicum adornaret, hiſce verſibus augurabatur:

Ergo erit illa dies: qua tu, pulcherrime rerum,
Quatuor in niveis aureus ibis equis.
Ibunt ante duces onerati colla catenis:
Ne poſſint tuti, qua prius, eſſe fuga.
418 *Spectabunt juvenes læti, miſtæque puellæ:*
Diffundetque animos omnibus illa dies.

Illa tamen dies nunquam advenit; nam eundem, ut verbis Cenotaphii utar, crudelia fata debito triumpho ſurripuere. At *Piſani* quo ſuum erga imperantem familiam obſequium publico monumento teſtatum facerent, triumphalem *Cajo* arcum, pedeſtrem ac equeſtrem inauratam ſtatuam celeberrimo coloniæ loco erexerunt, ut ejuſdem memoriam ad ſeros quoſque poſteros tranſmitterent. Verum vel longa ætas, vel hoſtilis potius rabies hæc quoque Cæſaris monumenta delevit, nec ulla eorundem veſtigia *Piſis* ſuperſunt.

CAP. IX.

Sex. Ælius Catus *ac* C. Sentius Saturninus *in Cenotaphio* Cajano *nominati, illuſtrantur. Ælii antea* Allii & Ailii *nuncupati. Qui* CATI *agnomen eum in familiam primus intulerit?* Sex. Ælius Catus *Conſul* Straboni *laudatus.* Caſaubonus *eundem in* Licinium Craſſum *perperam mutat.* Sentia *gens plebeja* Romam *ex* Atinate *præfectura tranſmigrarat. Proavus ac pater* C. Sentii Saturnini *Conſulis commendantur. Hic ſemel conſul fuit.* Baronius *ac* Pamelius Saturninum *filium cum* Sentio *patre confundunt. Conſul uterque in* Piſano *lapide nominati legem* ÆLIAM SENTIAM *promulgarunt.* Alciati *ea de re error corrigitur. Lex* ÆLIA SENTIA *in Topicis* Ciceronis *falſo nominatur, ac germana lectio reſtituitur. Conſules laudati, fuerunt Triumviri Monetales. Utriuſque numiſmata producuntur.*

Cum victoris gentium populi faſti ab antiquis ſcriptoribus digeſti, partim eorum volumi-A nibus amiſſis, partim Amanuenſium inſcitia, vel certe incuria, laceri, corrupti, ac innumeris mendis deturpati, ad avorum ætatem perveniſſent, mirum dictu! quantus eiſdem ex literatis lapidibus è terra erutis, nitor acceſſerit. *Onuphrius Panvinius Veronenſis* noſter eo in ſtadio ceteris lampadem prætulit, omniumque ſtudia vicit, editis eruditiſſimis commentariis, in quibus *Romanos* conſules ex vetuſtis inſcriptionibus ſuos quoſque ordine digeſtos, exhibuit. Verum cum nova ſubinde ſaxa e vetuſtis ruderibus effodiantur, novus in dies eiſdem faſtis ſplendor additur, ac errores qui in eoſdem irrepſerant, feliciter corri-B guntur. In *Cajano* Cenotaphio collegium conſulum legitur, quod nulli hucuſque lapides prodidere; ejuſque beneficio inſignium ſcriptorum errores emendantur, qui utrumque conſulem perperam deſcriptos exhibuerunt. Hæc prope finem *Cajanæ* inſcriptionis leguntur: *Conſcripti quæ ad IIII. Nonas Apriles, quæ* AELIO CATO, C. SENTIO SATVRNINO COS. *fuerunt, facta, acta, conſtituta ſunt, &c.* In indice conſulari præfixo *lib.* LV. *Annalium Dionis* legimus: *Sex. Æmilius Q. F. Catus, C. Sentius C. F. Saturninus.* Ubi perperam prioris conſulis familia *Ælia* in *Æmiliam* mutatur. Recte Vellejus *libro* II. ſcribit 419
C *Tiberium* adoptatum ab Auguſto *Ælio Cato, Sentio Coſ.* In *Caſſiodori* Chronico adduntur prænomina: *Sextus Ælius & C. Sentius.* De utroque conſule pauca ſubjiciam, ac quædam de lege *Ælia Sentia* notabo.

Æliorum familiæ initio adeo anguſta res domi fuit, ut teſte Valerio Maximo *lib.* IV. *cap.* 4 ſexdecim eodem tempore *Ælii* fuerint, quibus una domuncula erat eodem loco, ubi, ut ille ait, nunc ſunt Mariana monumenta; & unus in agro *Vejente* fundus minus multo cultores deſiderans, quam dominos habebat. Hæc tamen plebeja gens in numeroſas poſtea familias excrevit, *Tuberonum, Pæ-D torum, Lamiarum. Q. Ælius Pætus* Pontifex ac Prætor in acie *Cannenſi* cecidit, duobus filiis relictis, quorum prior *P. Ælius Pætus* conſulatum geſſit eo anno, quo bellum ſecundum *Punicum* finitum eſt. Alter filius *Sex. Ælius Pætus* cui, ut a fratre diſtingueretur, ac ſcientiæ & prudentiæ ejuſdem gratia, *Cati* cognomentum inditum. Cicero *lib.* 1. de Oratore hunc *Sextum Ælium Catum* laudat, quem propter juris civilis peritiam ſic ab *Ennio* commendatum dicit:

Egregie cordatus homo Catus Aelis' Sextus.

De eodem in Bruto ſcribit: *Numeroque eodem fuit Sex. Ælius juris quidem civilis peritiſſimus, ſed etiam*
E *ad dicendum paratus.* Utriuſque nomen extat in faſtis conſularibus Capitolinis Gruteri *pag.* 295.

P. ALLIVS. Q. F. P. N. PAITVS. L. F. XXXXVI
SEX. ALLIVS. Q. F. P. N. PAITVS. CATVS

P. Ælius Pætus luſtrum XXXXVI. fecit collega *P. Cornelio Scipione Africano* A. V. 555. *Sextus* vero frater anno inſequenti conſulatum obtinuit, quod ex laudatis faſtis ac Livio *lib.* XXXII. colligitur. Luſtrum vero XXXXVII. in eiſdem faſtis collega *C. Cornelio Cethego* dicitur feciſſe

SEX. AILIVS. Q. F. P. N. PAITVS CATVS

F Hinc infertur hanc gentem prius *Allium* nuncupatam fuiſſe, omniumque primum Sextum quo de loquimur, *Ailium* appellatum, uti & *Aemilii* Græca diphthongo *Aimilii* in eiſdem faſtis ſcribuntur; eos vero poſtea *Aelios* ac *Aemilios* dixere; & Livius in fine *lib.* XXXI. & *lib.* XXXII. *Sex. Ælium Catum* vocat. Pomponius in *lib. de origine juris* laudat volumen *Sex. Ælii Cati Tripertita* dictum, *qui liber*, inquit, *veluti cunabula juris continet*, eratque interpretatio XII. tabularum. Ex hoc

hoc celeberrimo apud *Romanos* viro originem duxit *Sex. Ælius Catus*, qui conſulatum geſſit A. V. 757. quo *Cajus Cæſar* obiit, idemque in *Piſana* tabula ſignatus legitur. Ejus meminit Strabo *lib.* VII *pagina* 212. ſcribens: *Equidem noſtra ætate Ælius Catus ex trans Iſtrum ſitis partibus à Getis, quæ gens eodem cum Thracibus ſermone utitur, in Thraciam quinquaginta millia hominum traduxit, qui nunc ibi habitant, & Myſi appellantur.* Ex his patet eundem fuiſſe legatum proprætorem *Mœſiæ*. *Straboni* ſcribitur Αἴλιος Κάτος: veteres interpretes perperam Latine reddidere: *Ælius Cato*; ſiquidem Græcis *Κάτων* dicitur qui à *Romanis Cato* nuncupatur. Verum *Caſaubono* ad locum lau-
420 datum *Strabonis* hæſit calamus: *Quiſnam eſt*, inquit, *iſte Ælius Catus?* Hinc errorem in codicem irrepſiſſe judicans, ſubſtituit *M. Licinium Craſſum*, qui de *Getis* A. V. 725. triumphavit, conteſtatus *Ælium Catum* eſſe ſibi *incognitum*. Verum illum *Caſaubonus* noviſſet, ſi faſtos conſulares adiiſſet, in quibus ad A. V. 757. ejuſdem conſulatus ſignatur. Rurſus extant nummi *Auguſti* inſcripti: SEX. AELIVS CATVS IIIVIR A. A. A. F. F. S. C. & in poſtica: AVGVSTVS. TRIBVNIC. POTEST. Itaque fuit Triumvir monetalis poſt annum Urbis 731. quo Auguſtus Tribuniciam poteſtatem accepit. Horum numiſmatum ectypum in fine capitis exhibebo.

Alter conſul collega *Sex. Ælii Cati* nominatur in tabula *Piſana C. Sentius Saturninus*. Gens *Sentia* plebeja fuit ex præfectura *Atinate Romam* profecta, quod eruditis prænotatum eſt ex *Cicerone* in *Planciana*, in qua de *Atinatibus* loquens, ait: *Cum ornatiſſimi atque optimi viri Cn. Saturnini patrem Ædilem, cum prætorem viderunt, quod primus ille non modo in eam familiam, ſed etiam in præfecturam illam ſellam curulem attuliſſet, mirandum in modum lætati.* Is *C. Sentius Saturninus* vocabatur, quem *Cicero* in *Verrina* quinta laudans, inquit: *Modo C. Sentium vidimus, hominem veteri ac ſingulari innocentia præditum, propter caritatem frumenti, quæ fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam deportare. Macedoniæ* præerat anno Urbis 672. duodecim ante annos quam *Cicero* orationem illam recitaret. Ejus meminit Plutarchus in *Sylla*, & *Oroſius lib.* v. *capite* 18. ſcribit *Sothimum* regem cum magnis *Thracum* copiis in *Macedoniam* irrupiſſe; *tandem*, inquit, *à C. Sentio prætore ſuperatus, redire in regnum ſuum coactus eſt.* Hic duos filios habuit *C.* ac *Cn. Sentios*; *Cneum Sentium* laudatus *Cicero* nominat in *Planciana*; *Cajum* ex faſtis Capitolinis habemus, in quibus inter Pontifices, qui ludis ſæcularibus ab *Auguſto* anno Urbis 737. celebratis præſederunt, Gruteri *pagina* 295. nominatur *C. Sentius C. F. C. N. Saturninus*. Hic *C. Sentius* nepos fuit *C. Sentii*, qui *Macedoniæ* anno Urbis 672. præfuit; nam ex Vellejo *libro* II. anno Urbis 757. *Sentius Saturninus* partem legionum in *Germania* regebat, & ex Dione *libro* LV. ornamenta triumphalia ob rem bello *Germanico* feliciter geſtam, accepit. Hinc non filius, ſed nepos ejus *C. Sentii* dicendus eſt, qui ante annos 87. *Macedoniam* adminiſtravit. Plurima de hoc *Saturnino* ex vetuſtis Scriptoribus collecta exhibui *diſſert.* 2. *capite* 14. ubi catalogum præſidum *Syriæ*, quam idem A. V. 749. regebat, contexui. Interim corrigendus index conſularis, qui *libro* LIV. *Dionis* præmittitur, ubi legitur ad annum Urbis 735. *C. Sentius P. F. Saturninus*; *Caji* enim filius dicendus eſt ex laudatis faſtis Capitolinis, in quibus ita ſignatur.

C. SENTIO. C. F. C. N. SATVRNINO

Diſſentiunt Scriptores, num hic *C. Sentius Saturninus*, *Auguſto* imperante, ſemel atque iterum geſſerit conſulatum. Nam A. V. 735. & 757. in faſtis habetur conſul *C. Sentius Saturninus*. *Pamelius in notis ad caput* 19. *lib.* IV. *Tertulliani* contra *Marcionem*, ſcribit *Sentium Saturninum* bis conſulem fuiſſe: ſemel anno Urbis 735. cum *Q. Lucretio Veſpillone*, & iterum A. V. 757. cum *Sex. Ælio Cato*. Eadem in opinione ſunt viri erudi- 421
tione inſignes *Henſchenius* ac *Papebrochius* in Diatriba præliminari ad menſem Aprilem num. 9. & 11. ubi ad A. V. 757. hocce collegium conſulum ponunt: *Sex. Ælius Catus, C. Sentius Saturninus II.* At Baronius *in Apparatu num.* 89. ſcribit *Quinctilium Varum* ampliſſima conſulatus dignitate *ſecundo auctum: primum cum collega Veſpillo: ſecundo cum Ælio Cato.* Ubi ſane *Quinctilii Vari* nomen calamo decidit, cum *Sentium Saturninum* ſcribere vellet, ut ex antecedentibus patet. Ceterum *Panvinius*, *Sigonius*, *Pighius*, accuratiſſimi faſtorum reſtauratores, nullam iterati conſulatus *C. Sentii Saturnini* mentionem fecere. Id vero recte eoſdem feciſſe patet ex noſtra tabula, in qua nulla plane nota numerali iteratus *Saturnini* conſulatus indicatur, quod tamen libera Republica, ac imperante *Auguſto* ſemper in more fuit, uti ex lapideis faſtorum fragmentis intelligitur. Vellejus *lib.* II. cum narraſſet *Tiberium* A. V. 757. ab *Auguſto* adoptatum, ad *Germanicum* ſtatim bellum profectum, ſcribit eundem *in iis quæ minoris erant diſcriminis, Sentium Saturninum, qui tum legatus patris ejus in Germania fuerat, præfeciſſe.* Itaque *C. Sentius Saturninus*, qui A. V. 735. cum *Q. Lucretio Veſpillone* conſulatum geſſerat, eo anno erat legatus proprætor *Germaniæ*. Addit Vellejus: *De cujus viri claro celebrique conſulatu prædiximus.* Si hic iterum conſul fuiſſet, dixiſſet: *de cujus priori conſulatu &c.* Hinc *C. Sentius Saturninus* qui in *Piſano* marmore conſul nominatur, erat filius *C. Sentii Saturnini*, qui eo anno V. C. 757. exercitibus in *Germania* præerat, eum filius *Romæ* conſulatum gereret. Dio *in indice conſulum initio lib.* LV. ſcribit: *C. Sentius C. F. Saturninus*, qui pronepos fuit *C. Sentii Saturnini*, quem A. V. 672. *Macedoniæ* rectorem diximus, à quo primum ſella curulis in *Sentiam* familiam illata fuit, teſte *Tullio* laudato in *Planciana*. Urſinus in *libro de familiis Romanorum* ſcribit: *Sentia gens incertum patricia, an plebeja fuerit.* Sed ex *Cicerone* conſtat plebejam fuiſſe, ac ex præfectura *Atinate Romam* migraſſe, & *C. Sentium* eodem *Cicerone* vivente, omnium primum ejus familiæ magiſtratum *Romæ* obtinuiſſe. Vir eruditus miratur ea de re *Urſinum* dubitaſſe, cum Suetonius diſerte *cap.* 12. in *Julio* dicat Senatum *C. Rabirii* opera *L. Saturnini ſeditioſum tribunatum coercuiſſe.* Profert nummum cum epigraphe L. SENTI. C. F. quo *L. Saturninum Suetonio* memoratum deſignari arbitratur. Ex tribunatu autem plebis patet *Sentiam* familiam inter plebejas reponendam eſſe. Hic tamen ſcriptor minus recte illud numiſma retulit ad *L. Saturninum*, cujus eo loci *Suetonius* meminit. Nam hic erat è gente *Appuleja* uti optime Eques *Patinus* in additis notis ad *Urſinum* obſervat. Auctor *de viris illuſtr.* ait: *Lucius Appulejus Saturninus, tribunus plebis ſeditioſus &c.* & in fine: *Caput ejus Rabirius quidam Senator per convivia in ludibrium circumtulit.* Aſconius in Piſonianam *L. Appulejum Saturninum Tribunum plebis* nominat. Cicero *in oratione pro Balbo* ait lege *Appuleja Saturninum C. Mario* permiſiſſe, ut in ſingulis coloniis ternos cives *Romanos* facere poſſet. Hinc Floro *libro* III. *cap.* XVI. *ſeditio Appulejana* deſcribitur. Idem habet Appianus *lib.* I. *bel. civ. pag* 367. In Liviana epitome in prænomine erratum eſt; ibi enim dicitur *Cn. Appulejus Saturninus*, qui *Lucius* nuncupandus fuerat, uti patet ex laudatis ſcripto-

ſcriptoribus, ac Cicerone *in oratione pro C. Rabirio*; & *in Bruto* ait: *Seditioſorum omnium poſt Gracchos L. Appulejus Saturninus eloquentiſſimus viſus eſt &c.* Num vero *L. Sentius Saturninus*, cu-
422 jus nommum V.C. exhibet, *C. Sentii Saturnini*, quo de loquimur, frater fuerit, quod C.F. dicitur, incertum ponatur. Gens *Sentia* ab *Auguſto* inter patricias forte relata videri poſſit, cum dc eodem in Aocyrano marmore legamus: PATRICIORVM NVMERVM AVXI CONSVL QVINTVM, nempe A.V. 725. ad quem etiam annum recte hoc ipſum Dio refert in fine *lib.* LII. ſcribens: *Patriciorum etiam familias, Senatu id permittente, quia pleræque perierant, ſuffecit*; qua de re proxime quædam notabo.

Celebris eſt apud Juris conſultos lex *Ælia Sentia*, cujus meminit Juſtinianus *libro* I. *Inſtit. tit.* 5. *de libertinis*, & ſæpius variis in legibus appellatur a vetuſtis Juris profeſſoribus. Alciatus in com. ad *leg.* 70. *de verb. ſignificat.* ait: *Ælius Sentius legem tulit, quæ ab ejus nomine Ælia Sentia appellata eſt.* Et interpres ad laudatum titulum Juſtiniani ſcribit: *Hanc legem ſtatuit conſul Romanorum, qui Ælius Sentius, dicebatur.* Sed hi infeliciter hallucinati ſunt; ſiquidem *Ælii* ac *Sentii* diſtinctæ erant *Romanorum* familiæ, quas illi in unam conflant, ut unus idemque vir *Ælius Sentius* ejus legis auctor habeatur. *Auguſtus* cum leges promulgavit, eaſdem nomine conſulum, qui id temporis magiſtratum gerebant, publicari juſſit; unde ab eiſdem etiam nomen ſortitæ ſunt. Tacitus *libro* III. *Annal.* ſcribit: *Relatum deinde de moderanda Papia Poppæa, quam ſenior Auguſtus poſt Julias rogationes incitandis cælibum pœnis, & augendo ærario ſanxerat.* Illam vero nomen ſortitam à conſulibus ſuffectis A.V. 762. teſtatur Dio *lib.* LVI. *Inde*, inquit, *lex quoque Papia Poppæa à M. Papio Mutilo & Q. Poppæo Secundo lata eſt, qui parte ejus anni conſules, uterque neque uxorem neque liberos habebat: quo ipſo deprehendi potuit, quam ea lex neceſſaria fuiſſet.* In fragmentis Capitolinis Gruteri *pag.* 295. poſt conſules ordinarios A.V. 762. *C. Poppæum Sabinum* ac *Q. Sulpicium Camerinum*, ſubjiciuntur

EX.K.JVL.M.PAPIVS.M.F.M.N.MVTILVS Q.POPPAEVS.Q.F.M.N. SECVNDVS

Ita lex *Junia Norbana*, quam *Tiberius* tulit, nomen accepit à *M. Junio Silano* & *L. Norbano Flacco* qui A.V. 772 conſulatu perfuncti ſunt. Ex his patet legem *Æliam Sentiam* latam fuiſſe juſſu *Auguſti* ab *Sex. Ælio Cato* ac *C. Sentio Saturnino* Conſulibus, qui in *Piſano* cenotaphio nominantur. Quo anno mortuo *Cajo Cæſare*, *Tiberius* ab *Auguſto* adoptatus, ſtatimque ad bellum *Germanicum*, uti dixi, miſſus fuit. Dio adoptione eadem *lib.* LV. recitata, poſt paucos verſus ſubdit: *Quia multi multos manumittebant, ætatem quam & manumittens, & manumittendus habere deberent, juraque quibus erga libertos cum alii, tum ipſi patroni uterentur, conſtituit.* Hæc ſancita ſunt lege *Ælia Sentia*, quod ejus anni conſules *Sex. Ælius*, ac *C. Sentius* ſua nomina eidem legi præſcripſerunt. Juſtinianus *lib.* I. *Inſtit. tit.* 61. *de manumiſſione*, ait: *Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur.* Præterea libro D. 40. titulus IX. præponitur: *Qui & à quibus manumiſſi liberi non fiant, & ad legem Aeliam Sentiam.* Ubi *L.* 5. 8. 27. 32. jura patronorum erga libertos ex lege *Ælia Sentia*, quam nominant, ab antiquis Juris conſultis exponuntur; uti etiam *D. de jure patronatus L.* 6. & 15. & *D. de hered.*
423 *inſtituendis L.* 57. & 60. In libro Topicorum Ciceronis ad Trebatium hæc leguntur: *Cum lex Ælia Sentia aſſiduo vindicem aſſiduum eſſe jubeat, locupletem jubet locupleti.* Cicero *libro* VII. *fam. epiſt.* 19. hæc ad C. Trebatium ſcribit: *Itaque ut primum Velia navigare cœpi, inſtitui Topica Ariſtotelica conſcribere, ab ipſa urbe commonitus amantiſſima tui. Eum librum tibi miſi Rhegio ſcriptum, quam planiſſime res illa ſcribi potuit.* Subſignatur epiſtola: *V Kal. Sextiles Rhegio.* Etenim cum A.V. 710. poſt occiſum *Cæſarem* Idibus Martiis, videret omnia *Romæ* turbata eſſe, decreverat ex *Italia* diſcedere, neque reverti, niſi ſub anni exitum. Vulgo exiſtimabatur in Græciam *ad Olympia* inviſenda profectus, ex *libro* XVI. *ad Atticum epiſt.* 6. Eo vero anno Olympias 184. Kal. Sextilibus contigit. Ibidem autem *epiſt.* 5. ſcribit ſe, *cum unum diem Veliæ ſubſtitiſſet*, veniſſe *Vibonem IX. Kal.* ubi *obduxit poſterum diem*, inde *Rhegium* tranſmiſit. Igitur librum Topicorum *Cicero* ſcripſit anno Urbis 710. intrà diem 24. & 27. Quinctilis, ſeu Julii, & quidem *in ipſa navigatione Rhegium*, ut idem in ejuſdem operis præfatione teſtatur. Qui igitur fieri poteſt, ut eo in libro nominaverit *legem Æliam Sentiam*, quæ anno poſtea quadrageſimo ſeptimo ab *Auguſto* juſſa eſt publicari? At certum eſt errorem antiquitus in Ciceronianum codicem irrepſiſſe, quod Boethius *in commentariis Topicorum Tullii*, legem *Æliam Sentiam* legit. Itaque cenſeo ſciolum quemdam ad marginem primum ſcripſiſſe *Sentia*, quod poſtea verbum ab Amanuenſibus in textum traductum fuit. Pomponius *libro* I. *de reg. juris* teſtatur *Sex. Ælii* volumen vulgo *jus Ælianum* nuncupatum. Hoc vero à *Cicerone* loco laudato intelligi patet. Nam ibidem ait: *Cum lex Ælia* (vocem Sentia omitto) *aſſiduo vindicem aſſiduum eſſe jubeat, locupletem jubet locupleti. Locuples enim aſſiduus, ut ait Ælius, appellatus ab ære dando.* Hinc Chariſius *libro* I. *Inſtitut. Gram.* ſcribit: *Ditiores qui aſſes dabant, aſſidui dicti ſunt.* Gellius *libro* XVI. *capite* 10. ait in XII. tabulis hanc legem latam: *Aſſiduo vindex aſſiduus eſto.* Quod *Sex. Ælius* in Tripertita, quod volumen erat XII. tabularum interpretatio, uti ex *Pomponio* prænotavi, ex iiſdem tabulis eam legem exſcripſit, infert *Cicero* ex eadem lege vindicem locupletem conſtitui locupleti. Ex his apparet vocem *Sentia* in eum *Ciceronis* locum perperam intruſam fuiſſe. Tacitus *libro* II. *Annalium* ſcribit *Claudium* Imperatorem numerum patriciorum auxiſſe *paucis jam reliquis*, inquit, *ſam iarum quas Romulus majorum, & L. Brutus minorum gentium appellaverant; exhauſtis etiam quas dictator Cæſar lege Caſſia, & princeps Auguſtus lege Sænia ſublegere.* *Vetranius* in notis putat *lege Sentia* legendum. Recte tamen *Lipſius* notavit hanc legem de augendo numero patriciorum, latam fuiſſe à *L. Sænio* conſule ſuffecto anno Urbis 724. uti patet ex veteri fragmento apud Gruterum *pagina* 299 ubi anno belli *Alexandrini* nominatur conſul K. NOV. L. SAENIVS. *Auguſtus* vero anno inſequenti conſul V. legem exequutus, patriciorum numerum auxit, cum Cenſor una cum *Agrippa* eſſet, ex Dione *libro* LIII. ac lapide Ancyrano, uti proxime prænotavi. Itaque lex *Ælia Sentia* lata fuit à *Sex. Ælio Cato* ac *C. Sentio Saturnino* Coſſ. qui in *Piſano* Cenotaphio nominantur. Eorundem numiſmata viſuntur apud antiquarios, ſcalpta cum eſſent Triumviri monetarii. Eadem olim publicaverat Goltzius *in Auguſto pagina* 61. & 63. quorum ectypo præſens diſſertatio clauditur *. Cum vero in neutro nummo anni 424 Tribuniciæ poteſtatis *Auguſti* ſignentur, anni pariter, quibus cudendæ monetæ præfecti ſunt, ignorantur. Interim certum eſt ea numiſmata ſcalpta poſt annum Urbis 731. quo Tribunicia poteſtas *Cæſari Auguſto* primum delata fuit, uti ex *Dione* ac faſtis Capitolinis in ſuperiori diſſertatione, magno *Panvinio* præeunte, demonſtravimus.

* Vide Tab. IV. pag. 96. fig. 9.

425
DISSERTATIO IV.

LATINITAS ET ORTHOGRAPHIA UTRIUSQUE Piſanæ Tabulæ Auguſtea ætate digna demonſtratur, ac V. C. cenſura refellitur.

CAP. I.

Viri doctiſſimi de arte Grammatica ſcripſerunt. Puritas linguæ Latinæ extra Urbem deficiens. Quid Livii *Patavinitas.* Aſinius Pollio *laudatur. Lapides antiquitus inſcripti, variatæ Latinitatis teſtes.* Piſanæ *tabulæ apud* Pichenam & Ughellum *mendoſiſſimæ.*

Antequam manum de tabulis noſtris tollo, operæ pretium duxi earundem latinitatem puram putam ævi Auguſtei oſtendere, ſive earundem verba, ſive orthographia conſideretur; ſiquidem intelligo virum eruditione æque ac dignitate præſtantem pleraſque in iiſdem voces tanquam ab aurei ſæculi Latinitate degenerantes, in reprehenſionem vocare. Equidem cum hactenus res in laudatis Cenotaphiis contentas expoſuerim, meum quoque eſſe putavi, verba etiam ibidem inſculpta defendere. Nec mihi quiſpiam vitio vertat, quod ad Grammaticorum ſcholas deſcendo. Nam *Romanorum* doctiſſimi ſtylum hoc in opere ſumma cum laude exercuerunt. *Cæſar Romani* imperii conditor de verborum analogia, *Terentius Varro* de lingua Latina volumina exararunt. *Plinius* in præfatione ad *Veſpaſianum* editos aba ſe de Grammatica libellos recenſet, quos octo *dubii ſermonis* titulo inſcriptos, Plinius nepos laudat *libro* III. *epiſt.* 5. teſtatus eoſdem poſt viginti libros de bellis Germanicis, atque alia volumina ab avunculo elucubratos. Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 7. ſcribit *Meſſallam Corvinum* virum conſularem ac triumphalem, eundemque præclariſſimum Auguſteæ ætatis Oratorem, libros non de verbis ſolum, verum etiam de literis publicaſſe. Cicero cum *in libro de Oratore ad Brutum* pleraque hoc de argumento adnotaſſet, *hæc*, ait, *dixi brevius, quaſi hac de re una diſputarem; eſt enim hic locus late patens, de natura uſuque verborum; lon-*
426 *gius autem quàm inſtituta oratio poſtulabat. Caſſiodorus* cum doctiſſima volumina emiſiſſet, morientibus tum in *Italia* literis, anno ætatis nonageſimo tertio, ut in præfatione teſtatur, volumen de Orthographia compilavit. Utinam is eſſem, qui de Latinorum verborum uſu ac proprietate judicare poſſem! Verum hanc aliis difficiliorem Spartam relinquens, intra bina *Piſana* marmora breviſſimo ſpatio ſiſtam, ut eorundem verba ab eruditi cenſoris objectis defendam. Nam Octavius Boldonus Epiſcopus Theanenſis *in opere Epigraphicorum*, diſputationem inſtituens de barbarie verborum, *libro* II. advertit ætatem Latinitatis aliam fuiſſe *Romæ* auream, aliam vero in coloniis deteriorem, quod extra urbem non tam puro ſermone utebantur. Hoc ex *Piſanis* inſcriptionibus *Auguſto* imperante dicatis, oſtendit: *in quibus*, inquit, *aureo licet ſæculo natis, apparent nihilominus veſtigia nonnulla impuræ latinitatis;* ſtatimque indicem contexit verborum, quæ ibidem minus Latine aut dicta, aut ſcripta contendit. Ceterum non poſſum doctiſſimi alias Præſulis cenſuram, quam in præclariſſima aurei ſæculi monumenta exercet, adprobare, cum omnia verba ac ſingulæ literæ in iiſdem tabulis puriſſimæ Latinitatis mihi eſſe videantur. Latinus ſermo anguſtis olim terminis concluſus, una cum *Romanæ* gentis imperio per univerſum fere terrarum orbem longe lateque diffuſus eſt. At quemadmodum fontes quo longiori alveo variis hinc inde aquis adaucti, puriori minus unda decurrunt: ita civium *Romanorum* coloniæ in diverſas provincias deductæ, patrii idiomatis puritatem peregrinis vocabulis corrumpebant. Immo nova ac plane barbara verba in *Latium* irrupiſſe auctor eſt Quintilianus *libro* 1. *capite* 5. *Rheda* enim ac *petoritum* verba Gallica, *mappa* Punica vox, aliæque aliunde derivatæ, Latio donatæ ſunt. Unde enim aureo Latinitatis ſæculo argentea ejuſdem ætas ſucceſſit, niſi quod plurimæ voces *Romæ* antea non frequentatæ, in urbem irrepſere? Hinc laudatus ſcriptor *capite* 6. ait: *Tota ſæpe theatra, & omnem Circi turbam exclamaſſe barbare ſcimus.* Quare extra dubium videtur in *Italiæ* urbibus, in quibus *Latinæ* linguæ uſus invaluit, plures voces adhibitas, quæ raro in urbe audiebantur. Cicero *in dialogo*, cui à *Bruto* nomen impoſuit, hunc ipſum alloquens, cum à *Cæſare* Dictatore *Ciſalpinæ Galliæ* proconſul deſtinatus fuiſſet, ait: *Id tu, Bruto, jam intelliges, cum in Galliam veneris; audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ; ſed hæc mutari, dediſcique poſſunt.* Hinc Aſinius Pollio teſte *Fabio libro* 1. *capite* 5. & *libro* VIII. *cap.* 1. putabat ineſſe Livio *quandam Patavinitatem.* Scio *Balthaſſarem Bonifacium* ſcribere: *Diſpeream, ſi Aſinius ipſe tam ridiculæ inventor calumniæ, quid eſſet ſciebat;* ubi varias etiam de *Livii* Patavinitate opiniones recenſet. Verum Fabius *cap.* 5. ait: *Tuſcos de Tharſeis & Sabinis & Præneſtinis quoque; nam ut eorum ſermone utentem Vettium Lucilius inſectatur: quemadmodum Pollio deprehendit in Livio* Patavinitatem: *licet omnia Italica pro Romanis habeam.* Nempe hic probatæ eloquentiæ ſcriptor quædam verba, ſeu potius verborum conſtructionem non tritam *Romæ*, ſed *Patavinis* familiarem, ſuis in libris adhibuit. Et ſane *Aſinius* Auguſteæ ætatis Orator eloquentiſſimus, quive ipſimet *Livio* æqualis fuit, licet huic ſuperſtes vixerit, diutius cum imperio *Venetorum* regionem, *Livio* tum vivente, obtinuerat. Vellejus *L.* 2. ait: *Pollio Aſinius cum ſeptem legionibus diu retenta in poteſtate Antonii Venetia, magnis ſpecioſiſque rebus circa Altinum aliaſque ejus regionis urbes editis &c.* Quo ſane tempore cum agri in Tranſpadana regione veteranis militibus juſſu Triumvirorum dividerentur, *Virgilius* ejuſdem *Aſinii* proconſulis patrocinio, ſuos 427
agellos recuperavit, teſte *Donato* in vita *Virgilii.* Itaque *Aſinius Patavinorum* ſermonem optime obſervavit; unde quandam in *Livio* Patavinitatem notare potuit. Quare non ſine injuria tanti Oratoris famoſus ille Latinorum Cenſor ſcripſit, unum *Aſinum* (ita ignominiæ cauſa *Aſinium* nominavit) *Livium* Patavinitatis incuſare potuiſſe.

Lapides quidem *Romano* imperio florente inſcripti, Latini ſermonis longe certiores teſtes cenſendi ſunt, quam vetuſtiſſima quæque volumina, in

iu quæ tot ſubinde indoctæ librariorum manus graſſatæ ſunt. Si *Virgilii* poëtarum maximi vetuſtos codices conſulas, tot variantes paſſim lectiones ab eruditis producuntur, ut vir doctiſſimus *Pierius Valerianus* juſtæ molis volumen ex eiſdem concinnaverit. At neque eam diverſitatem everſo una cum imperio, *Romano* eloquio, ferrea Latinitatis ætas induxit; nam altero ſæculo, poſt *Virgilii* obitum, quædam verba non eadem in omnibus *Maronis* codicibus lecta non uno loco *Gellius* adnotavit. In primo *Georg.* v. 208. legitur:

Libra die ſomnique pares ubi fecerat horas.

Julius Romanus apud *Soſipatrum Chariſium* legit: *Libra dis*, cum veteres nomina deſinentia in *es*, in genitivo per duo ii. plerumque exculerint, cujus exempla Voſſius colligit *lib.* II. *de analogia cap.* 19. quam etiam terminationem retinet in alio *Virgilii* carmine Gellius *libro* IX. *cap.* 14. Valerius Probus initio *lib. Catholicorum* ſcribit illum genitivum more vetuſto per *e* terminatum; hinc legit: *Libra die.* In pervetuſto codice *Romano* ſcribitur: *Libra diei* per diphthongum *ei*, ut ibidem notat *Pierius*. *Gellius* tamen *Libra die* legendum eſſe contendit. Accuſativos plurales nominum tertiæ declinationis quorum genitivus pluralis in *ium* deſinit, non per *es*, ſed in *is* apud *Virgilium* ut plurimum terminatos *cap.* 3. oſtendam, quos tamen vetuſtiſſimi ſcriptores modo in *es*, modo in *eis* terminatos laudarunt, non Virgilianæ, ſed ſuæ ætatis conſuetudinem ſecuti. Hinc cum codices quamvis vetuſtiſſimi, ac fere via ea auctorum manibus in publicum emiſſi, tot paſſim mutationibus obnoxii evaſerint, operæ pretium erit antiquarum inſcriptionum, quæ in marmoribus inſculptæ leguntur, teſtimoniis uti; eoſdem enim characteres, quibus primum inſculptæ fuerant; ad noſtram uſque ætatem retinuerunt. Hac plane regia via ad puritatem Latinæ orthographiæ inveſtigandam *Aldus Manutius* inceſſit, qui plures poſtea imitatores habuit. *Quintilianus* veterem ſcribendi modum ex vetuſtis *Romanorum* inſcriptionibus oſtendit *libro* 1. *cap.* 4. & 7. Ex antiquiſſima Duilianæ columnæ inſcriptione poſita A. V. 494. diſcimus eo ſæculo literam G nondum apud *Romanos* fuiſſe, uti neque conſonantes geminatas, literam D in fine quorundam nominum poſitam, E pro I, O pro V ſcriptam; ibi enim legimus LECIONES, MARID, CLASES, NAVEBOS, CAPTOM, Gruteri *pag.* 404. ut ejus ſæculi character ex aureo tantum illo fragmento intelligatur. Rurſus ex aliis inſcriptionibus de re agraria, de judiciis, aut finibus regundis, quæ in æneis tabulis adhuc ſuperſunt, apparet Latium ſermonem ſucceſſu temporis nitidiorem ac jucundiorem evaſiſſe. Ævi autem Auguſtei epigrammata ac elogia puriſſimæ latinitatis characterem præ ſe ferunt, uti ex Ancyranis tabulis patet. At quemadmodum ea innumera gentium colluvie paſſim ſub imperio Cæſarum *Romam* commigrantium, barbaræ voces in urbem irrepſerunt, ita eadem ſequioris ætatis inſcripta monumenta exhibent. Hinc pro exemplo adducendæ ſunt inſcriptiones marmorum ac
428 numiſmatum aureo Latinitatis ſæculo formatæ, quibus ſuppares adjici poſſunt argenteæ etiam ætatis epigrammata eaque publico nomine exarata. Nam privatæ inſcriptiones barbara non ſemel manu deſcriptæ, & æque ignava marmorarii dextera in lapide inſculptæ, in orthographiam plerumque peccant, uti ex multis veterum epitaphiis intelligimus. At, inquiunt, ſculptores rude hominum genus fuiſſe, qui, non ſecus ac imperiti librarii ſæpe ab exemplo deficiunt, Latinas plerumque voces corruptiſſime in lapidibus incide-

A runt. Verum, uti recte prænotatum Voſſio *libro* 1. *de Arte Grammat. cap.* 44. Lapidariis ævo Auguſteo vernacula erat lingua Latina, cujus protſus noſtri in *Italia* præſertim typographi ignari ſunt. Et quidem cum publica decreta à coloniis condebantur, quod ad *Auguſtum* tranſmittenda erant, teſte Suetonio *capite* 46. à doctiſſimis civibus præformabantur, ne *Auguſti*, quem ſeverum verborum cenſorem norant, oculos offenderent. Auctor eſt *Tiro*, doctus ille *Ciceronis* libertus, apud Gellium *libro* X. *cap.* I. *Pompejum* in publico quopiam monumento tertium ſibi delatum conſulatum deſcripturum, dubitaſſe num ſe
B conſulem *tertio*, an vero *tertium* inſcriberet, ac ea de re *Ciceronem* conſuluiſſe, qui reſpondit, ne diverſe opinantium cenſuras ſubiret, TERT. ſculpendum eſſe, cujus vocis alteram ſyllabam non expreſſam, pro libito quiſque poterat pronuntiare. S. Auguſtinus in *lib. de Grammatica* ex *Varrone* tradit, *ſecundo conſulem* ad ordinem ſpectare, nempe quod alter collega primum deſignatus fuit; *ſecundum* vero, aut *tertium* denotare numerum iterati conſulatus. In Ancyranis tabulis Auguſtus *conſul quintum*, & Marius à Cicerone *conſul ſextum*, *Agrippa* in inſcriptione Panthei *conſul tertium* nuncupantur. In Cenotaphio *Caji* jubetur
C *T. Statulenus Juncus* decretum de annuis inferiis *Cajo* in *Piſana* colonia mittendis, ad *Auguſtum* deferre. Hinc colligimus ſumma diligentia proprietati verborum coſdem ſtuduiſſe, ac in eiſdem poſtea ſculpendis curaſſe, ut Latinæ orthographiæ characteres ſervarentur.

Ceterum ut in libris exſcribendis non ſemel erratur, ita in vetuſtis inſcriptionibus in codices referendis, exſcriptorum tum negligentia tum etiam inſcitia peccari ſolet; unde quibuſdam viſum fuit minus inſcriptis lapidibus deferendum, quaſi errores qui in exemplis apparent, in iiſdem etiam ſaxis contineantur. Id facile ex inſcriptionibus
D pleriſque *Aldi Manutii* ac *Gruteri* monſtrare poſſem; verum haud fas ſit à *Piſanis* noſtris tabulis longius abire, cum præ ceteris inſcriptionibus id infortunium illæ ſubierint. *Curtius Pichena* omnium primus *Piſana* Cenotaphia recens inventa, ſuis in librum I. Taciti commentariis inſerta publicavit; quæ tamen tot mendis ſcatent, ut monſtro propius videatur virum eruditum eumque *Piſis* ſæpe degentem, adeo depravate eadem eaſcripſiſſe. Ejuſdem errores diverſamque in pleriſque orthographiam ſubjiciam, ne quis ex diverſa lectione earundem germanum tabularum characterem in dubium vocet. In *Lucii* quidem Ce-
E notaphio vel in limine in errorem impingit. Nam in Cenotaphio *Lucii Cæſaris* ſcribit: *Ad XVIII. K.* pro *XIII K. Q. Petilius: M. Puppius: A. Balbius*, pro *Petilius: Pupius: Albius.* Item: *Muximi: Tribunitiæ: Filii*, pro *Maxſimi: Tribuniciæ: Fili.* Rurſus: *Juredicendo: Gabino: refuſſis*, pro *Juridicendo: Cabino: robuſtis* Præterea, *Sepiatur: vitari: obſequenti*, pro *Sæpiatur: vitare: opſequenti.* In *Caji* vero Cenotaphio: *Q. Futilius: M. Pierius*, pro: *Q. F. Atilius: M. Herius.* Item, *Juſtiſſimum: uſque: præerat: improviſæ: abſtinere: ſcenici: Circenſeſve: eo die*, pro *Juſtiſſumum: 429
uſqui: prærat: inproviſæ: apſtinere: ſcaniei:*
F *Circienſeſve: utique eo die.* Denique *Locus: ita quod. A. D. IIII. Nonas: II. Præfecti: quam primum: ita, ut: obſervarique*, pro *Arcus: idque: ad IIII. Nonas: II. Vir. Præfecti: cum primum. ita ut: opſervarique.* Ceterum eædem Tabulæ apud *Ferdinandum Vghellum* longe gravioribus erratis deturpatæ leguntur, & ut omittam variatam plurium verborum orthographiam, in *Caji* Cenotaphio ſcribitur: *Comptibus*, pro *convictibus.* Præterea: *Memoriam prodi*, pro *memoriæ.* Item *Qui*

us juridicundo: pro *Piſis jure dicundo*. Poſtea *oleis*: pro *ſpoleis*. Ad hæc: *caveatur . . . . . iis in tabulas*, cum diſerte ſcalptum ſit: *Auctoribuſque iis in tabulas*. Rurſus *Interea Vlenus Juncus*, pro *T. Statulenus Juncus*. Poſtremo: *colania*, *placare*, *conſtitutum*, *à Q. L. Titio A. F. & F. Allio*: pro *coloniæ*, *placere*, *conſtitutu ab L. Titio A. F. & T. Allio* Hiſce aliiſque mendis ſcatent aurei Latinitatis ſæculi Cenotaphia apud memoratum Scriptorem *tom. 3. Italiæ ſacræ*, ubi *Piſanæ* Eccleſiæ Archiepiſcopos recitat, quibus addendus eſt Illuſtriſſimus ac Reverendiſſimus *D. Franciſcus à Comitibus Ilcii*, vetuſta familiæ nobilitate, eximia doctrina, parique pietate inſignis, qui ejuſdem modo Urbis ſacra moderatur.

CAP. II.

Aurea utriuſque Cenotaphii Piſani *Latinitas à viri doctiſſimi cenſura vindicatur.*

RECte ac ſapienter *Valerius Chimentellius* eloquentiſſimus idemque eruditiſſimus humaniorum literarum in *Piſana* Academia dudum profeſſor *cap. 7. de Biſellio* pronuntiavit *Piſana* Cenotaphia *omnino legi digniſſima & Auguſtei ævi excellentia*, *& Latini ſermonis candore*, *& funebrium officiorum ritu præſtantia*. Verum cum laudatus *Boldonus* plures in utraque tabula voces vel plane barbaras, vel non Latino ſaltem charactere, ſeu orthographia ſculptas, in reprehenſionem vocaverit, ejuſdem objectis reſponſionem breviſſimam adornabo. Quod vero *Virgilianum* codicem Mediceum *Romana* majori litera antiquitus exaratum, poſt eruditos lapides, ſubinde appellabo, pauca hic de eodem libuit prænotare. Hanc qualemcumque operam jure ſuo exigit liber ille ob vetuſtatem, ac characterum nitorem pretioſiſſimus, idemque ab eruditiſſimis tum elapſi proxime, tum etiam præſentis ſæculi Scriptoribus jure ac merito commendetus. Quibus accedit eundem in Laurentiana Bibliotheca, regio illo plane veterum MSS. voluminum theſauro ſervari. Quare cum tot literaria ſubſidia Magni *Coſmi* III. gratia ex eadem inſigni Bibliotheca ſubinde referam, meum eſſe putavi omnium vetuſtiſſimum ejuſdem codicem eruditi Conſulis manu emendatum, rudiori licet ſtylo illuſtrare.

430 §. I.

Codex Virgilii *MEDIÇEUS omnium vetuſtiſſimus, quo ſæculo ſcriptus.* Turcius Rufius Apronianus Aſterius *eundem codicem in ſuo conſulatu emendavit. Inſignes hujus* Aſterii *Magiſtratus ex ejuſdem chirographo recitantur.* Aſteriorum *familia* Romæ *ſub Cæſaribus nobiliſſima.* Sirmondus *ac* Wikbemius *putant* Turcium Aſterium *fuiſſe conſulem A. Domini 449. Pluribus confutantur.* Aſturii Diptychum *Leodienſe explicatur. Magiſtri militum Comiti Domeſticorum Protectorum ac Comiti S. L. prælati.* Aſterius *fuit conſul A. 494. Ejuſdem de ſuo met conſulatu epigramma ex eodem Mediceo codice exhibetur. Poſt conſulatum poema Paſchale* Sedulii *collegit, ac publicavit. Decretum de libris canonicis & apocryphis quo anno, & à quo Pontifice conditum?* Turcius Aſterius *ſitne auctor elegiæ* de collatione veteris & novi teſtamenti. Sirmondi *ſententia de ætate* Sedulii *expenditur*.

INter Virgilianos codices manu exaratos, qui plurimi in copioſiſſima Sereniſſimi COSMI III. Magni Ducis *Etruriæ* Bibliotheca ad *D. Laurentii* ſervantur, unus longe ceteris antiſtat, ſive characteris antiquitatem, ſive elegantiam ſpectes, ut jure ac merito *Nicolaus Heinſius* Muſarum deliciæ ac Parnaſſi decus, in præfatione nuperæ ac omnium emendatiſſimæ Virgilianæ editionis, eundem codicem dixerit *unum inſtar omnium*, *qui parem vetuſtate nullum per Europam univerſam habeat*. *Aldus Manutius* aureo hocce volumine olim uſus fuit in adornando libro, quem de Orthographia concinnavit. In *V. Ætherius* laudat Virgilii codicem *majuſculis litteris perſcriptum*, *eo tempore*, *quo Turcius Rufius Apronianus vivebat: quod ipſius Turcii manus indicat: qui liber prius aſſervabatur à Rodulfo Pio Cardinale Carpenſe.* Heinſius proxime laudatus ſcribit: *Poſſeſſorem liber tunc nactus Lodovicum Cardinalem Carpenſem*, *à quo poſtea ad Achillem Statium pervenit.* In nomen doctiſſimi Purpurati error irrepſit; ille enim *Rodulfus* dicebatur, quod præter *Manutium*, ipſe etiam *Achilles Statius* teſtatur hoc epigrammate, quod eidem codici præfixum legitur:

Purpureos ſparge in frontem, atque in cornua flores,
Albaque ter plenis lilia da manibus.
Namque vides ſæcli monumentum inſigne prioris,
Quo neque nobilius, nec prius extat opus.
Felix ſorte tua & vita, Muro, dignior, unum
Hoc supereſt de tot millibus archetypum.
Mæcenas, ne tu cum re ſimul ipſe perires,
Arma feri juſſit militis eſſe procul.
Et tua, RODULFI, quæ non obliteret ætas
Ulla, piæ ſervant hæc monumenta manus.

Idem *Achilles Statius* in notis ad carmen IV. *Catulli* noſtri *Veronenſis*, ſcribit legendum eſſe *phaſellis* in *verſu 28. lib. IV. Georgicorum*: *Auctoribus*, 431
inquit, *libris duobus antiquiſſimis Virgilii*, *Vaticano*, *& illo altero Rodulfi Pii Cardinalis Carpenſis*. Ita utrobique *Rodulfum Pium* ejus pretioſi codicis poſſeſſorem laudat, ut plane neſciam undenam vir clariſſimus acceperit, memoratum codicem poſſeſſorem poſtea nactum fuiſſe *Achillem Statium*. *Rodulfus* è nobiliſſima *Piorum* Principum *Carpenſium* familia, cum eſſet Vaticani Senatus princeps, deceſſit anno 1564. VI. Non. Maji, uti patet ex epitaphio eidem *Romæ* poſito à B. *Pio* V. Pont. Max. Pauvinius meus in *lib. II. faſtorum* ad A. V. 1089. de Rodulfo Pio ſcribit: *quo viro neminem vetuſtorum monumentorum ſtudioſiorem*, *proborum & doctorum hominum amantiorem unquam cognovi.* Plura eidem delata elogia videſis apud *Victorellum*, *Ughellum*, ac recentiorem *Oldoinum* in ſupplementis *Ciaconii*. *Aldus Manutius* toto paſſim opere Orthographico *Virgilium Carpenſis* appellat, ac ſemel tantum ejuſdem codicis teſtimoniu perperam utitur in verbo *irrito*, quod iiſdem characteribus in *Virgiliano* codice Cardinalis *Carpenſis* ſcriptum dicit. At ſecus plane ibidem legitur. Etenim IV. *Æneid. v.* 178. ſcribitur:

Illam terra parens ira inritata Deorum.

Et *lib. v. v.* 442.

—— omnemque pererrat
Arte locum, & variis aſſultibus inritus urget.

Et *lib.* VI. *v.* 446.

Inritatque virum telis, & voce laceſſit.

Idem etiam *Manutius* non ſemel diſſimulavit in eadem voce eo in codice variatam ſubinde orthographiam. Itaex eodem docet *glebam* cum diphthongo ſcribendam, qua quidem ſcribitur *lib.* II. *Georg. v.* 399. & in primo *v.* 65. Verum I. *Æneid. v.* 535. diphthongus omittitur:

Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ.

Variam etiam orthographiam ejuſdem codicis ſubticuit in verbis ab S incipientibus, ac ex præpoſitione EX compoſitis, uti §. ſequenti oſtendam. *Achilles* etiam *Statius* loco laudato ait in eodem codice ſcribi *phaſellis* cum *ph* ac duplici liquida, quod alterum falſum eſt; ſiquidem IV. *Georg. v.* 280. quem ille appellat, legitur:

Et

Et circum pictis vehitur ſua rura PHASELIS.

Doctiſſimi viri oculis ac calamo ad alia properantes, in uno, & altero verbo exſcribendo, ab A exemplari aberrarunt. Ceterum in hoc eximio codice in fine libri Bucolicorum hæc minutis quidem characteribus, at majoris *Romanæ* literæ forma expreſſis, hæc leguntur:

TVRCIVS RVFIVS APRONIANVS ASTERIVS V. C. ET INL. EX COMITE DOMEST. PROTECT. EX. COM. PRIV. LARGIT. EXPRAEF. VRBI PATRICIVS ET CONSVL ORDIN. LEGI ET DISTINXCI CODICEM FRATRIS MACHARII V. C. NON MEI FIDVCIA SET EIVS CVI SIT AD OMNIA SVM DEVOTVS ARBITRIO XI. KAL. MAII ROMAE.

P. VERGILI MARONIS

Diſtincxi emendans gratum mihi munus amici. * ſuccedens *operi ſedulus incubui.*

BUCOLICON LIBER EXPLICIT.

432 Hoc plane nobiliſſimi ac docti Conſulis chirographum ibidem legitur: Tum ſubjicit elegans epigramma de tribus ſpectaculis, quæ ob honorem ſibi delati conſulatus, id temporis edebat. Idem inferius exhibebo. Interim antiquitas pretioſi codicis intelligitur; neque enim eo anno quo *Aſterius* conſul fuit, ſcriptus eſt, ſed illum ſibi à *Macario* traditum, tunc *Aſterius* diſtinxit, atque emendavit. *Macarius* vir erat Senatorii ordinis, qui *clariſſimi* titulum ab Imperatoribus ſequiori ætate per *codicillos clariſſimatus* obtinebant, ex *L.* 180. & 183. *de decurion. Cod. Theod.* Extat apud Caſſiodorum *libro* VI. *cap.* 38. formula, cui titulus: *De honore Clariſſimatus*; ubi Theodoricus Rex ait: *Clariſſimatus igitur honorem, ornamenta judicii noſtri, regia tibi largitur auctoritas.* Cum enim rex ille *Romanos* magiſtratus ſervari voluiſſet, titulos etiam virorum inſignium, uti Cæſaribus poſtremis in *Italia* imperantibus fieri conſueverat, retinuit. Lampridius *cap.* 21. ait *Alexandrum Severum* Præfectis Prætorio *Senatoriam addidiſſe dignitatem, ut viri clariſſimi & eſſent, & dicerentur.* Porro anno 494. quo conſul *Aſterius* à *Macario* Virgilianum codicem dono accepit, *Theodoricus* in *Italia* regnabat. Illum quidem *Aſterius* amicitiæ gratia *fratrem* nuncupat, cum tamen nullo affinitatis vinculo eidem jungeretur; unde poſtea ſcripſit:

Diſtincxi emendans gratum mihi munus amici.

Ceterum annus quo idem codex exaratus fuit, in obſcuro latet; & ſatis vero ſimile videtur antiqua manu ſcriptum fuiſſe, ut ipſa etiam vetuſtas pretium adderet muneri, quod Conſuli offerebatur. *Lucas Holſtenius* inſignis noſtræ ætatis ſcriptor idemque veterum codicum diligentiſſimus cenſor, in judicio, quod de nobilioribus Bibliothecæ MEDICEÆ, in qua ad aliquot menſes habitavit, MSS. tulit, hanc de laudato Codice ſententiam pronunciavit: *Virgilius majuſculis literis ſcriptus in quadrato, omnium codicum hujus Bibliothecæ eſt antiquiſſimus, mille ducentorum circiter annorum; nam circa Valentis, aut Theodoſii tempora ſcriptum exiſtimo.* Haſce *Holſtenii* ſchedas mihi communicavit *Antonius Magliabecus*; vir toto literario Orbe ſummis præconiis jure ac merito celebratus, qui cum optimarum artium ſtudioſis ubique gentium non barbararum degentibus, literaria ſubſidia tranſmittat, tantam librorum copiam, tot præclaras omnigenæ, qua ad ſtuporem uſque pollet, eruditionis notitias præſens, propitiori mihi Numine, præſenti ſuppeditavit, ut maximam hujuſce voluminis partem eximiæ ejuſdem ergo me beneficentiæ acceptam feram.

Gens *Turcia Aproniana Aſteria* nobiliſſima *Romæ* habebatur, utpote conſulatibus, urbanis præfecturis, militaribus ac palatinis dignitatibus ab Imperatoribus longa annorum ſerie decorata. *Rufina* ac *Secunda* ſorores, quæ martyrium pro Chriſtiana religione ſubiere, dicuntur habuiſſe *patrem clariſſimum Aſterium, matrem item clariſſimam Aureliam.* Extant Acta paſſionis apud *Surium* die X. Julii. Paſſæ ſunt *Junio Donato* Præfecto Urbis, cujus magiſtratus incidit in A. 257. *Valeriano* IIII. & *Gallieno* III. Conſſ. ex vetuſto indice Præfectorum Urbis. Cognomina *Rufi* ac *Secundi* familiaria erant *Turciorum*, uti proxime apparebit. Nomina vero feminarum frequenter cognomina familiæ diminutiva exprimebant, uti ab Agrippa *Agrippina &c.* Quare à *Rufis* cognomine *Rufina*, & à *Secundis Secunda* dictæ ſunt. *Panvinius* ad annum Urbis 1092. *libro ſecundo Faſtorum* inſignem inſcriptionem producit, quæ etiam ſepti- 433 ma legitur in magno volumine Gruteriano *pag.* 476.

ASTERII

L. TVRCIO. APRONIANO. V. C

FILIO. L. TVRCI. APRONIANI. V. C

PRAEFECTI. VRBIS. NEPOTI

L. TVRCI. SECVNDI. V. C. CONSVLIS

QVAESTORI. PRAETORI. QVINDECEM

VIRO. SACRIS. FACIVNDIS. CORREC

TORI. TVSCIAE. ET. VMBRIAE. OMNI

VIRTVTE. PRAESTANTI. STATVAM

EX. AERE. ORDO. SPOLETINORVM

AD. MEMORIAM. PERPETVI. NOMINIS

CONLOCAVIT

CVRANTIBVS. FL. SPE. V. P. ET. CONDO

NIO. TAVRO. IVN

POST. AMANTI. ET. ALBINI. CONS

Hæc inſcriptio dicata fuit A. 346. qui majori parte ſignatus in faſtis fuit: *Poſt Amantii & Albini conſulatum*, cum *Auguſti* fratres ſecum diſſidentes, nullos Kalendis Januariis conſules publicaſſent. Tres vero in hoc epigrammate *Turcii Aproniani* laudantur: avus, filius, ac nepos. *L. Turcius* Secundus avus dicitur conſul, qui tamen nuſquam in faſtis legitur. Equidem arbitror ejuſdem conſulatum incidiſſe intra A. 307. & 312. cum diviſo in plures *Auguſtos Romano* imperio, non eadem ubique eſſent collegia conſulum, uti plane heri ſcribebam ad nobiliſſimum virum *Franciſcum Biragum Mediolanenſem*, hiſtoriæ *Auguſtæ* ſtudioſiſſimum, quam etiam eruditiſſimo volumine brevi illuſtrabit. Nam anno 311. ſcribit auctor libelli Præfectorum Urbis à *Cuſpiniano* olim publicatus: *Conſules quos juſſerint DD. NN. Auguſti.*

Ex menſe Septembri factum eſt, Rufino & Euſebio. Itaque *Romæ* eo anno uſque ad menſem Septembris, nulli conſules fuerant publicati; eo tamen menſe *Maxentius* deſignavit *Aradium Rufinum* qui A. 304. Præfectus Urbi fuerat, & *Euſebium*, qui à Conſtantino *L. 1. de annona & Trib.* data anno 315. dicitur: *ex conſule.* At in *Gallia*, *Hiſpania*, cæteriſque trans Alpes provinciis, quæ ad *Conſtantini* imperium pertinebant, *Maximianus Galerius* ſolus conſul eodem anno 311. nominabatur. Ita legitur in *faſtis Idatii*, & in fragmento conſulari à Bucherio edito *pagina* 250. *Maximiano VIII. ſolo Lun.* nempe eo anno Kalendas Januarias die Lunæ fuiſſe, uti reapſe dies Lunæ, ſeu feria ſecunda fuit prima dies ejuſdem anni 311. Cyclo Solis XII. Lunæ VIII. litera G. In *Græcia*, *Macedonia*, *Dacia*, aliiſque provinciis *Illyrici*, in *Thracia*, atque *Bithynia*, quæ partim *Galerio Auguſto*, partim *Licinio* Imperatori parebant, dicebantur conſules *Galerius Maximianus* octies &
434 *Maximinus* iterum. Hæc nuper didici ex aureo libello *Lactantii Firmiani* de mortibus perſecutorum à viro doctiſſimo *Stephano Baluzio* ex inſigni Illuſtriſſimi D. *Colbertii* Comitis ſacrarum ac privatarum largitionum Bibliotheca evulgato; ſiquidem ſcribit *cap.* 35. edictum pro Chriſtianis à *Maximiano Galerio* paucis ante ejuſdem mortem diebus *propoſitum Nicomediæ pridie Kal. Majas ipſo octies & Maximino iterum Conſulibus.* Proſper *in Chronico*, Victorius *in canone Paſchali*, *Caſſiodorus*, Auctor *Chronici Alexandrini*, aliique eo anno eum *Maximiano* octies *Licinium* collegam poſuerunt. Hic forte in *Pannoniis*, *Rhætia*, ac *Norico*, ubi *Licinius* imperabat, idem ſemet collegam *Maximino* addiderat. Euſebius *libro* IX. *cap.* 11. ſcribit maximo in honore habitum fuiſſe ab Orientis Imperatore *Maximino Peucetium*, *quem ille iteram ac tertio Conſulem, & Præfectum, ac Procuratorem ſummæ rei creaverat*; qui tamen à doctis faſtorum collectoribus ne ſemel quidem conſul nominatur. Valeſius in *notis Euſebianis* A. 312. ſtatuit in Oriente conſules *Maximinum* Auguſtum II. & *Peucetium* II. Verum ex *Lactantio*, qui id temporis *Nicomediæ* degebat, patet *Maximinum* iterum conſulem fuiſſe anno ſuperiore 311. Uti vero *Peucetius* conſul in Oriente fuit, ita pariter *L. Turcius Secundus* in Occidente conſulatum quandoque geſſit, quamvis neuter in faſtis ſignatus appareat; cum tamen eo ſæculo nulli ſuffecti conſules crearentur. Alter vero *L. Turcius Apronianus* ſuperioris *Turcii Secundi* filius inſcribitur Præfectus Urbis. Auctor indiculi Præfectorum urbis ſcribit: *Conſtantio II. & Conſtante. Pridie Idus Julias Turcius Apronianus menſes tres Præfectus Urbi.* Itaque ejuſdem urbana præfectura contigit anno 339. Tertius vero hujus filius, ac ſuperioris nepos *L. Turcius Secundus Apronianus Aſterius* in vetuſtis ſaxis ac libris ſæpius laudatur. Extat hocce epigramma apud Panvinium *lib.* III. *faſt.* & Gruterum *pag.* 165.

CVRANTE L. TVRCIO SECVNDO
APRONIANI PRAEF. VRB. FIL
ASTERIO CORR. FLAM
ET PICENI

Hic igitur *Flaminiam* ac *Picenum* adminiſtravit, itemque *Tuſciam* & *Umbriam*, cui etiam *Spoletina* colonia *Romæ* æream ſtatuam dicavit. Hic poſtea anno 363. à *Juliano* Præfectus Urbi impoſitus fuit, ex Ammiano Marcellino initio *lib.* XXIII. Cum enim una cum quibuſdam Senatoribus nobiliſſimis legatus ad eundem veniſſet, imperium nomine S P Q R gratulaturus, Imperator *Apronianum Romæ decrevit eſſe præfectum.* Eundem laudat *libro* XXVI. ſcribens: Sub hoc *Aproniano ita jugiter copia neceſſariorum abundavit, ut nulla ſaltem levia murmura ſuper inopia victus congruentium orirentur.* Ejuſdem ſeveritatem in eadem urbana præfectura contra veneficos deſcribit eodem *lib.* XXVI. *pagina* 336. & 337. *quod*, inquit, *Juliani promotus arbitrio agentis etiam tum per Syrias, in itinere unum amiſerat oculum*, quod ſibi malum à veneficis illatum ſuſpicabatur. Extant apud Gruterum *pagina* 647. duæ vetuſtæ inſcriptiones cum titulo:

EX AVCTORITATE 435
TVRCI APRONIANI. V. C
PRAEFECTI. VRBIS

Harum inſcriptionum una eſt de pecore ſub exagio vendendo, & appendendo; altera de levamine Suariorum. Extat *lex* 3. *de Suariis, Pecuariis &c. Cod. Theod* eo ipſo anno 363. miſſa à *Juliano* Auguſto cum titulo: *Fl. Aproniano ſuo ſalutem.* Gothofredus *in notis* recte advertit erratum ab exſcriptoribus, quod *Apronianus* non *Flavius*, ſed *Turcius* ubique appellatur. Et ſane ille non e *Flavia*, ſed *Turcia* gente erat. Ceterum *L. Turcius Apronianus Aſterius Gentilium* ſuperſtitionem ſectabatur; neque enim impius Apoſtata Chriſtianum hominem Urbis Præfectum deſignaſſet. *Panvinius* ad annum Chriſti 397. hanc inſcriptionem recitat:

DD. NN. VALENTE. V. ET. VALENTINIANO. AVGG. COSS
TVRCIVS. SECVNDVS. ASTERIVS.
V.C. XV. VIR. S F
PONTIVS. ATTICVS V. C. &c.

Itaque A. 376. *Turcius Aſterius* erat Sacerdos collegii Quindecim virorum ſacris faciundis, uti etiam nuncupatur in inſcriptione ſtatuæ eidem à *Spoleto* Ordine dicatæ. Verum cum hic anno 339. quæſtor, prætor, ac plurium provinciarum rector dicatur, longe probabilius videtur, hunc qui anno poſtea 37. dicitur Quindecimvir S. F. illius qui *Juliano* imperante Præfectus Urbi fuit, filium fuiſſe. Anno 400. erat in ore famæ *Apronianus*, qui *Rufini Aquilejenſis* partes fovebat, de quo dixi *libro primo Hiſtor. Pelag* capite ſecundo. In magnis Eccleſiæ Annalibus ad annum 400. legitur: *Apronianus quoque nobilis genere, Rufini partes tuebatur; itemque Macarius, ad quem præfationem in verſionem Perìarchon inſcripſerat: quem maritum fuiſſe nobiliſſimæ Romanæ feminæ idem ipſe Rufinus tradit.* Rufino quidem in priori invectiva dicitur: *Vir fide, eruditione, nobilitate, vita clarus Macarius.* Forte ab hoc *Macario* originem duxit *Macarius* qui Virgilianum codicem *Turcio Aproniano Aſterio* anno 494. donavit, veteris *Macariorum* cum *Apronianis* amicitiæ cultor. Hoc tamen conjecturæ loco habeatur.

Hos ſequuntur duo *Aſterii* ſub Honorio, ejuſque ſucceſſore *Valentiniano III.* magiſterio utriuſque militiæ in *Hiſpania* perfuncti. Idatius *in Chronico* ad annum imperii *Honorii XXVI.* vulgaris epochæ 420. ſcribit: *Vandali Suevorum obſidione dimiſſa, inſtante Aſterio Hiſpaniarum Comite, & ſub Vicario Maurocello aliquantis Bracaræ in exitu occiſis, relicta Gallæcia, ad Bæticam tranſierunt.* Ejuſdem meminit *Renatus Profuturus Frigeridus* apud Gregorium Turonenſem *lib.* 2. *hiſt. Francorum*, ubi recitata *Conſtantini* tyranni nece, quæ contigit A. 414. ait: *Cum autem Aſterius codicillis imperialibus patriciatum ſortitus fuiſſet &c.* Itaque fuit Comes utriuſque militiæ ac Patricius. Idem

poſtea

poſtea *Idatius* ad A. 17. *Valentiniani III.* nempè
436 Chriſtianæ epochæ 440. ait: *Aſturius Dux utriuſque militiæ ad Hiſpanias miſſus, Tarraconenſium cædit multitudinem Bacaudarum.* Bacaudæ id temporis agreſtium hominum turmæ rebellantes, ac Tranſalpinas provincias prædatoriis agminibus devaſtantes, dicebantur, de quibus poſt *Scaligerum* in *notis Euſebianis num.* 2303. plura erudite proſequitur multæ variæque lectionis ſcriptor doctiſſimus *Carolus Dufreſnius* in Gloſſario, quo ingens ſequioris ætatis hiſtoriæ lumen invexit. Ille quidem biennio *Hiſpaniam* militari imperio adminiſtravit. Nam ad A. 19. ejuſdem *Valentiniani* idem *Idatius* ſcribit: *Aſturio Magiſtro utriuſque militiæ gener ipſius ſucceſſor ipſi mittitur Merobaudes, natu nobilis &c.* Denique ad A. 26. ait: *Aſturius vir illuſtris ad honorem provehitur conſulatus*, quo anno narrat in *Hiſpanias* miſſas epiſtolas *S. Flaviani*, ac *S. Leonis* Magni ad eundem *Flavianum* reſponſa. Anno vero 27. *Valentiniani* mortem *Theodoſii* junioris recitat, quæ contigit die 29. Julii A. 450. In faſtis A. 449. *Turcii Aſterii* ac *Fl. Protogenis* conſulatus ponitur. In integris faſtis *S. Proſperi Aquitanici*, & in *Idatianis* vulgo appellatis, apud Labbeum *tom.* 1. MSS. *Bibl.* & in fine *Novellæ* 8 & 14. Valentiniani Auguſti *Aſturius* ſcribitur. In epiſtolis tamen *S. Leonis* editionis doctiſſimi *Paſchaſii Queſnelli* legitur: *Aſterio & Protogene viris clariſſimis Conſulibus*, nempe ab epiſtola 20. ad 47. *Aſterius* etiam dicitur in faſtis, quos canoni *Paſchali* inſervit A. 457. *Victorius Aquitanus* editus ab *Ægidio Bucherio pag.* 59. Nec ſecus eum nominat Sidonius Apollinaris *lib.* VIII. *epiſt.* 6. hæc ſcribens ad *Nematium* de *Flavio Nicetio* Oratore Gallicano: *Audivi eum adoleſcens atque adhuc nuper ex puero, cum pater meus Præfectus Prætorio, Gallicanis tribunalibus præſideret, ſub cujus videlicet magiſtratu conſul Aſterius anni ſui fores votivum trabeatus aperuerat. Adhærebam ſellæ curuli, etſi non latens per ordinem, certe non ſedens per ætatem: mixtuſque turmæ conſualium penulatorum, Conſuli proximis proximus adhærebam. Itaque ut brevi peracta, nec brevis ſportula, dutique faſti, acclamatum eſt ab omni Galliæ cœtu, primoribus advocatorum &c.* Ex quibus patet *Aſterium* Kalendis Januariis in *Gallia* conſulatum iniiſſe. In actis Synodi ſecundæ S. *Flaviani* contra *Eutychem*, quæ repetita fuit e Act. 1. Concilii *Calchedonenſis* in *Labbeana edit. pag.* 236. *tom.* 4. legimus: *Flavio Protogene viro clariſſimo, & qui fuerit nuntiatus, conſulibus ſub die 6. Iduum Aprilium*, idemque iterum legitur in altera ſeſſione habita V. Kal. Majas, ibidem *pag.* 245. Diviſo imperio in Orientale & Occidentale, alter conſul in Oriente, alter in Occidente creabatur; quamvis quandoque ambo in Oriente, vel Occidente procederent. Haud tamen licebat iis qui in imperio Orientis, degebant, Occidentalis conſulis nomen publicis monumentis adponere, niſi ab Imperatore Orientis publicatus fuiſſet; eo autem non publicato, poſt nomen conſulis Orientalis, ſcribebant, *& qui fuerit nuntiatus.* Equidem in primis certum eſt *Aſterium* Kalendis Januariis conſulem proceſſiſſe, cum oculatus teſtis *Sidonius* ſcribat: *Conſul Aſterius anni ſui fores votivum trabeatus aperuerat.* Aperire annum, eſt annum inchoare. *L.* 1 *de oblat. vot.* dicitur: *Quando votis communibus felix annus aperitur.* Plinius in panegyri: *Contigit ergo privatis aperire annum, faſtoſque reſerare, & hoc quoque redditæ libertatis indicium fuit, quod conſul alius quam Cæſar eſſet.* Sidonius etiam Apollinaris *in panegyri* ad *Anthemium* Auguſtum ac Conſulem, ſcribit: *Annum pande*
437 *novum.* Rurſus certum eſt Flavianum ac collegas Epiſcopos in literis *S. Leonis Aſterium* Occidentis Conſulem legiſſe; nam *epiſtola* 20 ad *Flavianum* ſubſcribitur: *Data duodecimo Kal. Martii Aſterio & Protogene VV. CC. Conſ.* quæ quidem epiſtola à Patribus laudatur in actis Synodalibus habitis VI. Id. Aprilis: *Ante paucos*, inquiunt, *dies literæ ſanctiſſimi Archiepiſcopi Romanorum Leonis inſinuatæ ſunt nobis, continentes, quia queſtus eſt Reverendiſſimus Archimandrita Eutyches, & appellavit in tempore examinationis noſtram audientiam per dationem libelli.* Quæ ipſa plane ſunt quæ in laudata *S. Leonis epiſtola ad Flavianum* continentur. Ex quibus patet perperam *par.* 1. *Act.* præliminarium Synodi *Calchedonenſis* eam *S. Leonis* epiſtolam ſubſcribi datam *XII. Kal. Maji*, ubi *Martii* legendum eſſe recte advertit eruditiſſimus Queſnellus *in notis pagina* 839. Itaque poſt nominatum *Fl. Protogenem*, dicitur *& qui fuerit nuntiatus*, quod *Aſterium* conſulem Occidentalem licet ſibi ex literis *S. Leonis* notum, *Theodoſius* Imperator in Oriente non publicaverat. Ea dicendi formula primum occurrit *L. un. de luſoriis* Cod. T. quæ dicitur: *Dat. V. Kal. Febr. Conſtantinop. D. N. Theodoſio Aug. V. & qui fuerit nuntiatus*, nempe A. 412. Ubi tamen puto legendum *Theodoſio Aug. IV.* nempe A. 411. quo nullus in Occidente conſul fuit. Nam *L.* 1. *de frum. Alexand.* dicitur: *Dat. V. Kal. Febr. Conſtantinop. Honorio IX. & Theodoſio V. Augg. Conſ.* A. 412. & eadem ipſa die qua ſuperior lex emiſſa legitur: *Theodoſio V. & eo qui fuerit nuntiatus.* Initio act. Synodi Calchedonenſis dicitur: *Conſulatu piiſſimi & amatoris Chriſti Imperatoris Fl. Marciani PP. Auguſti, & eius qui fuerit nuntiatus.* Item Novella Marciani 3. *de prædiis civit.* ſcribitur data *Marciano. Aug. I. Coſ.* prætermiſſo *Adelphio* conſule Occidentali. At epiſtolæ *S. Leonis* eodem anno 451. ſcriptæ, nempe à 58. ad 75. ſignantur *Adelphio V. C. Conſule*, Imperatoris *Marciani* conſulis Orientalis nomine omiſſo; quamvis plures earundem epiſtolarum ad ipſum *Marcianum* ſcriptæ ſint. Novella etiam *Valentiniani Auguſti* IX. ac ſequentes dicantur datæ *Adelphio V. C. Coſ.* *Marciani* conſulatu omiſſo, quod hic tantum in Oriente, ille vero ſolum in Occidente fuiſſent conſules publicati. Verum quamvis Orientales *Aſterii* conſulis non meminerint, cum publica monumenta conſcriberent, in Occidente cum *Aſterio* Orientalem conſulem *Protogenem* nominarunt, uti ex epiſtolis *S. Leonis*, ac *Valentiniani* III. Novellis oſtendi. Extat *Theodoreti* epiſtola ad *Protogenem* tum conſulem data, ac poſt biennium initio *act. Synodi Calchedonenſis* dicitur Concilium celebratum præſente una cum aliis ibidem nominatis, *magnificentiſſimo & glorioſiſſimo expræfecto, & exconſule ordinario, ac patricio Protogene.* Hactenus de *Aſterio* conſule A. 449. quem tamen non *Aſterium*, ſed *Aſturium* nuncupatum fuiſſe ex vetuſtis MSS. proxime demonſtro.

Anno Chriſti 494. Conſules in faſtis nominantur *Aſterius* & *Præſidius*, quorum hic in Oriente, ille in Occidente magiſtratum geſſere. Sirmondus in notis ad *epiſt.* 24. *lib.* 1. *Ennodii Ticinenſis* ſcribit in codice Remenſi poematis Paſchalis *Sedulii* hæc legi: *Hoc opus Sedulius inter chartulas diſperſum reliquit. Quod recollectum, adornatumque ad omnem elegantiam, divulgatum eſt à Turcio Rufio Aſterio V. C. Conſule ordinario atque Patricio.* Quibus hoc epigramma ſubjicitur, ab eodem *Aſterio* compoſitum.

Sume, ſacer meritis, veracia dicta poetæ,
Quæ ſine figmenti condita ſunt vitio.
Quo caret alma fides, quo ſancta gratia Chriſti, 438
Per quam juſtus ait talia Sedulius.
Aſteriique tui ſemper meminiſſe jubeto,
Cujus ope & cura edita ſunt populis.

Quem

Quem quamvis ſummi celebrent per ſæcula faſti,
Plus tamen ad meritum eſt, ſi viget ere tuo.

Superior adnotatio erat etiam in codice, quo *Aldus Manutius* ſenior uſus eſt; ſiquidem advertit illud opus non à Sedulio, *ſed à Turcio Ruſo Aſterio V. C. ex conſule ordinario atque patricio*, publicatum fuiſſe. Ubi *Aſterius* non quidem *conſul*, ſed *exconſul* dicitur. In vetuſto autem Codice Vaticano *num.* 1165. poſt carmen *Paſchale Sedulii* hæc leguntur: *Hoc opus Sedulius inter cartulas diſperſum reliquit, quod recollectum, & adunatum, atque omni elegantia divulgatum eſt à Turcio Ruſio Aſterio quinto V. C. exconſule ordinario atque patricio.* Similem huic codicem etiam vidit *Cuſpinianus*, qui in faſtis ad conſulatum *Aſterii* & *Præſidii* ait: *Inter opuſcula Sedulii legitur elegans carmen elegiacum quod à Turcio Ruffo Aſterio Quinto V. C. exconſule ordinario atque Patricio ſcriptum eſt.* At Panvinius ad annum Chriſtianæ epochæ 494. *lib.* III. *faſtorum* ait: *Turcii Secundi Aſterii V. C. exconſulis ordinarii meminit Sedulius, ad quem elegiacum carmen miſit.* Vir eruditiſſimus, quod cognomen *Secundi* in antiquis inſcriptionibus *Aſteriis* datum legerat, idem quoque *Aſterio* conſuli A. 494. attribuit. *Aldus* vero ac *Cuſpinianus*, & ſcriptor codicis *Thornejenſis Ruffum* vel *Rufinum* minus recte nominarunt, cum ex *Vaticano* ac *Remenſi* codice *Rufius* diceretur. Verum ex aureo Mediceo *Virgilii* codice *Aſterii* nomen ac cognomina ipſiuſmet *Aſterii* manu conſcripta intelliguntur; nempe: *TURCIUS RUFIUS APRONIANUS ASTERIUS.* Cognomen *Quinti* perperam additum ex ejuſdem *Aſterii* chirographo apparet. Sequiori ætate quatuor, quinque, immo ſeptem partim nomina partim cognomina non pauci referebant, poſtremum tamen cognomen proprium habebatur, quo ſolo vulgo appellabantur, ſi ceteris abſtinere placuiſſet. Ita legimus: *Anicius Manlius Severinus Boethius: Magnus Aurelius Caſſiodorus Senator: Marcus Mæcius Memmius Furius Balburius Cæcilianus Placidus:* in veteri inſcriptione apud Panvinium *lib.* II. *faſt.* ad A. V. 1095. Et *in Diptycho Bituricenſi: Fl. Anaſtaſius Paulus Probus Sabinianus Pompejus Anaſtaſius.* Lege tabulas conſulares Panvinii *lib.* III. In faſtis tamen *Boethius, Senator, Placidus, & Anaſtaſius* ſcribuntur. *Turcius* quoque *Rufius Apronianus* in uno & altero epigrammate ſemet poſtremo *Aſterii* tantum cognomine deſignat. Ex ejuſdem tamen nominibus conſtat *Aſterium*, qui *Virgilii* codicem emendavit, eundem fuiſſe qui poſtea exconſul *Paſchale Sedulii* carmen abs ſe collectum publicavit, eundemque ſacræ ac profanæ poeſis ſtudioſum fuiſſe, quod ex ejuſdem etiam duplici epigrammate intelligimus.

Cum duos *Aſterios* eodem quinto ſæculo Conſules ordinarios in faſtis legamus, *Panvinius* ac *Cuſpinianus* ſcribunt *Turcium Aſterium* qui *Sedulii* carmina evulgavit, illum fuiſſe qui A. 494. cum Præſidio conſulatum geſſit. At *Sirmondus* in notis ad laudatam *epiſtolam* 24. *Ennodii*, ait eoſdem *in errore verſari*, cum ille plane fuerit *Aſterius* qui A. 449. collegam in magiſtratu habuit *Fl. Protogenem*; tum quia recitata nomina huic potius congruunt; tum quia id tempus cum *Sedulii* obitu cohæret, quem ex integris *Gennadii* exemplaribus ſcribit obiiſſe *Theodoſio* regnante, cui etiam
439 opus ſuum dedicavit. Additque allatum *Aſterii* epigramma ante Paſchalia *Sedulii* poſitum *omnem dubitationem adimere.* Adducit ibidem diptychum Leodienſe inſcriptum: FL. ASTURIUS V. C. ET INL. COM. ET MAG. UTRIUSQ. MIL. CONS. ORD. quem ait fuiſſe collegam Præſidii A. 494. *Labbeus* ubi de *Sedulio*, ſcribit: *Turcium vero Rufium Aſterium, ſive Aſturium illum eſſe cenſeo cum Sirmondo qui conſulatum geſſit A.* 449. Addit tamen, ſi dicatur eſſe collega *Præſidii*, ſibi perinde eſſe. *Joannes Pearſon* in eruditiſſimis Vindiciis epiſtolarum S. Ignatii *par.* 1. *cap.* 4. *pag.* 46. poſt Uſſerium *lib.* III. *de primordiis Eccleſ. Britan. cap.* 16. ſcribit *Turcium Rufium Aſterium* fuiſſe conſulem A. 494. cumque exconſulem *Sedulii* carmina publicaſſe, quæ confidenter pronuntiat, nihil oppoſitum ſentientis *Sirmondi* argumenta moratus, quæ adeo levia eidem viſa ſunt, ut ne ullam quidem illorum mentionem faciendam eſſe putaverit. Alexander Wilthemius in *appendice ad Diptychum Leodienſe cap.* 1. diptychum à *Sirmondo* laudatum, à ſemet inſpectum, emendatius exhibet, videlicet: FL. ASTYRIUS. V. C. ET. INL. COM. EX MAG. UTRIUSQ. MIL. CONS. ORD. In primis recte notat Y. pro V veteres non ſemel uſurpaſſe; nam *Purrhum* ac *Phruges*, non *Pyrrhum* aut *Phryges* dicebant, ex Cicerone *in Oratore*; quod etiam patet ex aliis vocibus *cap.* 19. indicis Gruteriani ad lit. V. Deinde ait dubitare ſe ne in laudato à *Sirmondo* Remenſi codice ab antiquario erratum ſit, dum eidem ſcriptus eſt *Turcius Rufius Aſterius*; ac diverſis quorundam codicum lectionibus recitatis, ſuſpicatur in eadem adnotatione *Seduliano* poemati præpoſita ab exſcriptore errorem admiſſum. Verum etiamſi integra eidem codici fides habeatur, putat in eodem Diptycho exprimi *Aſterium* conſulem A. 449. non autem alterum collegam *Præſidii* A. 494. cum id temporis nulla fieri poſſet nummorum in populum erogatio. Denique notat non obſtare plura illa cognomina ſive prænomina quæ in codice Remenſi *Aſterio* tribuuntur; nam non ſemper univerſa in viro nominando exprimebantur, quod multis exemplis confirmat: *Non obſtat ergo*, inquit, *prænominum illorum omiſſio, quin hoc Diptychon noſtrum ſit Flavii Turcii Rufii Aſtyrii conſulis ordinarii, collegæ Protogenis, quod Sirmondus negabat.* Hæc Wilthemius. Ex codice tantum Mediceo hæc de duobus *Aſteriis* controverſia, niſi mea me fallit opinio, penitus profligatur. Nullus illic Amanuenſium, ſeu librariorum error fingi poteſt; ſiquidem eſt ipſummet *Aſterii* Conſulis chirographum, in quo illius nomina, cognomina ac geſti ab eodem magiſtratus omnes ipſiuſmet manu deſcripti, leguntur. Illod iterum recito: *Turcius Rufius Apronianus Aſterius V. C. & inluſtris ex Comite Domeſticorum Protectorum, ex Comite privatarum Largitionum, ex Præfecto Urbi, Patricius, & Conſul ordinarius, legi & diſtincxi codicem &c.* Hic neutiquam ſe *Flavium* nominat, ut plane diverſus ſit à *Flavio Aſturio* ſeu *Aſtyrio*, qui in laudato diptycho inſcribitur. Hic erat è gente *Flavia*, noſter vero *Turciorum* familiæ. Non enim *Flavius* prænomen eſt, ſed nomen familiæ ac gentis *Flaviæ*, ad quam *Turcii Aproniani* non pertinebant. Nec obſtat commune utrique cognomen *Aſterii*; nam viri diverſarum gentium eadem ſæpe cognomina referebant. Cognomen *Capitonis* datum eſt *Aſiniis*, *Attejis*, *Coſſutiis*, *Egnatiis*, *Fonteis*, *Herenniis* aliiſque; *Cottæ Aureliis*, *AuruncuLeis*, *Corneliis*; *Baſſi Aufidiis*, *Aureliis*, *Cæciliis*, *Cæſiis*, *Cejoniis*, *Cæſelliis* &c. Immo *Aſterii* cognomen diverſæ a *Turciis Romanis* familiæ habuerunt. Extat *lex* 37. *de oper. publ.* data A. 397. ab *Arcadio* ad *Aſterium* Comitem Orientis, qui anno inſequenti 398. *S. Joannem* 440
Chryſoſtomum ad ſe evocatum, *Conſtantinopolim*, ejus urbis ſacris præficiendum, juſſu *Arcadii* tranſmiſit, ex Sozomeno *lib.* VIII. *cap.* 2. ac Palladio *in dialogo de geſtis Chryſoſtomi.* Ennodius *lib.* V. *epiſt.* II. *Marcianum Aſterii* filium laudans ait: *Venit ad te cum cenſu patris eruditio, & bono ſobolis Aſte-*

Aſterium ſepulcra reſtituunt: Et poſtea: *Non eſt bonis partubus infœcunda Liguria.* Itaque ille *Aſterius* non è *Romana*, ſed è *Ligurum* gente erat. Omitto ejuſdem oominis ſeu cognominis ſophiſtam *Arrianum* in *Cappadocia Socrati* memoratum *lib.* 1. *cap.* 24. ac *S. Aſterium*, cujus quædam homiliæ ſuperſunt. Et ſane cum in diptycho *Fl. Aſtyrius* ſculptum fuerit, ac *Proſperi* & *Idatii* faſti, itemque *Novellæ Valentiniani*, *Marcellinus* in Chronico edit. *Sirmondi*, & *Victor Tunnonenſis Aſturium* cum *Protogene* conſulem prodant, jure licet judicare ita quoque pro *Aſterio* legendum in ſubſcriptionibus epiſtolarum *Leonis* Magni, ac laudata epiſtola 6. *Sidonii Apollinaris.* In codice Mediceo *Sidonii*, & in uoo Vaticano *num.* 1783. atque altero *Mediolanenſi* Bibl. Ambroſianæ antiquiſſimo in pluteo ſub litera P. *num.* 44. legitur: *Conſul Aſtirius anni ſui fores votivum trabeatus aperuerat.* In duobus tamen Vaticano altero *num.* 3661. ac *Mediolanenſi* alio lit. P. *num.* 417. recentiori manu exaratis, *Aſterius* ſcribitur. In tribus vero codicibus Mediceis epiſtolarum S. Leonis *Aſterius* legitur, uti & in MSS. Vaticanis, & *Mediolanenſibus.* Verum in antiquiſſimo ac inſigni codice Cardinalis *Grimaldi* aſſervato apud Patres Oratorii in ſuburbio *S. Michaelis* in omnibus laudatis epiſtolis *Leonis* Magni conſtanter legitur: *Aſturio & Protogene*, ut mihi ſignificavit vir eruditiſſimus *Paſchaſius Queſnelius*, quem in MSS. voluminibus Leoninis verſatiſſimum hac de re per literas conſulendum putavi. Labbeus etiam *tom.* 4. *Concil. pag.* 11. in fine epiſtolæ ad *S. Flavianum* teſtatur in quibuſdam MSS. legi: *Aſturio*, & *Anſturio.* At collega *Præſidii* A. 494. in antiquis omnibus faſtis *Aſterius*, nuſquam *Aſturius* vel *Aſtyrius* ſcribitur. Imo Euſebio Cæſarienſi *lib.* VII. *cap.* 14. laudatur *Aſtyrius vir è Senatorum Romanorum numero, cum imperatoribus in primis carus tum omnibus & nobilitatis & facultatum gratia conſpicuus.* Græcæ Ἀςύριος ſcribitur, qui à doctiſſimo Valeſio *cap.* 16. & 17. noviſſimæ Euſebii editionis *Aſturius* dicitur. Non ſemel enim nomina propria ſcribentes, pro V ponebant Y; quod ex nummis oſtendit Spanhemius *diſſert.* 2. Hinc promiſcue dixere *Syllam* & *Sullam*: *Syrium* ac *Surium*: *Boryſtenem* ac *Boruſtenem*: *Illuricum*, & *Illyricum*. Et quod propius ad rem facit, in vetuſtis ſaxis *pag.* 481. 5. & 562. 4. legitur: PRAEF. COH. II. ASTURUM; ac *pag.* 439. 5. & 465. 10. PRAEF. COH. II. ASTYRUM. Ex his patet *Fl. Aſtyrium* ſeu *Aſturium* diverſum plane fuiſſe à *Turcio Rufio Aproniano Aſterio*, ſecus ac *Wilthemio* videbatur.

Hanc utriuſque diverſitatem ſatis manifeſte ex codice Mediceo deduco. Nam *Aſterius* delatas ſibi dignitates enumerans, Comitivam Domeſticorum Protectorum, ac privatarum Largitionum, præfecturam Urbanam, ac patriciatum recenſet. Nuſquam ſe, *Magiſtrum militum* appellat. At *Fl. Aſturius ex Magiſtro militum* Conſul in Diptycho nuncupatur; ubi nec Patricius dicitur. Auctor eſt Zoſimus *lib.* II. *Conſtantinum*, quo duorum Præfectorum Prætorio auctoritatem ac poteſtatem ipſis non ſemel Auguſtis exitioſam (præfecti enim Prætorio *Commodum*, *Caracallam*, *Gordianum*, ac *Numerianum* occiderant) imminueret, non modo quatuor Præfectos inſti-
441 tuiſſe; verum etiam duos Magiſtros militum exercitui præpoſuiſſe, quorum unus equitum, alter peditum diceretur; cum ante Præfecti Prætorio militare imperium ſumma cum poteſtate exercerent. Errat vero *Zoſimus* ſcribens hoc militare magiſterium à *Conſtantino* inſtitutum, poſtquam duplici prœlio victo, atque in ordinem redacto *Licinio*, univerſum imperium occupaſſet. Nam *L.* 1. *de annona* C. T. data A. 315 decennio fere ante *Licinii* exauctorationem, meminit *Conſtantinus Euſebii ex Conſule & ex Magiſtro equitum & peditum.* Porro Auguſti non ſemel unum eundemque probatæ ſibi virtutis ducem una ſimul equitum & peditum Magiſtrum deſignabant, qui vulgo dicebatur *Comes & Magiſter utriuſque militiæ*, ſcilicet equeſtris ac pedeſtris. Extant in codice *Theodoſiano* plurima Principum reſcripta ad Magiſtros utriuſque militiæ. In vetuſtis etiam inſcriptionibus non ſemel mentio eorundem occurrit. *Pag.* 1164. theſauri Gruteriani.

FL. FELIX. V. C. MAGISTER
VTRIUSQ. MILITIAE. PATRICIVS. ET. EXCONS. ORD. ET
PANDVSA. EIVS. INL. FEMINA
VOTI. COMPOTES. DE. PROPRIO. FECERVNT.

Pag. 1079. 14.

FL. RICIMER. V. I. MAGISTER
VTRIVSQ. MILITIAE. PATRICIVS. ET. EX. COM. ORD. PRO
VOTO. SVO. ADORNAVIT

Hujuſmodi inſcriptiones non paucæ in vetuſtis ſaxis occurrunt. Vide *pag.* 412. *num.* 3. & 4. Magiſtri utriuſque militiæ Comiti Domeſticorum, ac Comitibus ſacrarum & privatarum Largitionum præferebantur. Valentinianus ſenior A. 372. hæc *L.* 1. *de præf. & præt.* ait: *Præfectum Urbi, Præfectum Prætorio, Magiſtros equitum ac peditum indiſcretæ ducimus dignitatis.* Theodoſius ibidem *L.* 2. jubet ut Magiſter utriuſque militiæ, cum munere abiiſſet, præcedat Præfectum Prætorio depoſito magiſtratu, ſi hic poſt illum promotus ſit. Item *L.* 38. *de decurion* ſummi magiſtratus hoc ordine recitantur: *Magiſtri equitum ac peditum, V. C. Comes Domeſticorum, nec non ſacrarum Largitionum Comes &c.* quo modo etiam numerantur *L.* 1. *qui à præbit. tironum.* Hinc Comites Domeſticorum Protectorum ad magiſterium equitum, vel peditum, nedum utriuſque militiæ, honoris augendi gratia, non ſemel promovebantur. *Barbatio* ſub *Gallo* Cæſare fuit Comes Domeſticorum, ex Ammiano Marcellino *lib.* XIV. *pag.* 31. *edit. Lindebrogii.* Idem Ammianus *lib.* poſtea XVI. *pagina* 76. ſcribit. *Parte alia Barbatio poſt Sylvani interitum, promotus ad peditum magiſterium, ex Italia juſſu Principis cum XXV. armatorum millibus Rauracos venit.* Et *lib.* XVIII. *pag.* 128. narrata Barbationis nece, ait: *Dum domeſticos Protectores ſub Gallo regeret Cæſare, proditor erat & perfidus: & poſt ejus interitum, nobilioris militiæ ſuſtu elatus, in Julianum itidem Cæſarem parin confingebat.* *Julianus* Imperator ſtatim poſt delatam ſibi ab exercitu purpuram ac nomen Auguſti, *Dagalaiphum* Comitem Domeſticorum deſignavit A. 361. ex Ammiano *libro* XXI. *pag.* 202. Idem poſtea anno pri- 442
mo Valentiniani, nempe epochæ vulgaris 364. dicitur Ammiano *libro* XXVI. *pag.* 337. *tunc equeſtris militiæ rector*, nempe Magiſter equitum. Fl. Richomeres A. 377. *Domeſticorum tunc Comes* nuncupatur ab eodem hiſtorico *libro* XXXI. *pagina* 479. cui poſtea A. 391. inſcribitur. *L.* 13. *de re militari* cum titulo: *Richomeri Comiti & Magiſtro utriuſque militiæ.* Severus A. 364. erat Comes Domeſticorum *ex L.* 2. & 3. *de Domeſt. & Protect.* At poſt triennium *Magiſter peditum* dicitur Ammiano *libro* XXVII. *pagina* 367. Anno 393. *L.* 5. *de Domeſt. &c.* inſcribitur *Adden Comiti Domeſticorum*; lex vero 6. *ibid.* eidem A. 395. mit-

titur inſcripta: *Addeo Comiti & Magiſtro utriuſque militiæ.* Itaque *Turcius Rufius Aſterius*, cum in laudato chirographo ſemet utriuſque militiæ Magiſtrum neutiquam nominet, ac inferiores palatinos magiſtratus, id eſt Comitivam Domeſticorum, ac rei privatæ, aba ſe geſtos recenſeat, diverſus fuit ab *Aſturio* utriuſque militiæ Magiſtro. Cur enim ſe ex Comite Domeſticorom ac ex Comite utriuſque militiæ non inſcripſiſſet, ſi hoc altero magiſtratu priori longe digniori perfunctus fuiſſet, & eo quidem loco, ubi accurate omnium ſuarum dignitatum titulos enumerat? Hinc *Aſtyrius* ſeu *Aſturius*, qui anno 440. teſte *Idatio* in *Hiſpania* fuerat *Magiſter utriuſque militiæ*, anno 449. in diptycho dicitur:

EX. MAG. VTRIVSQ. MIL. CONS. ORD

Quo geſti magiſtratus titulo viri illuſtres, poſtquam abdicaverant, appellabantur. *Flavius Filoxenus* in diptycho vetuſto apud *Sirmondum* in notis ad *epiſt. 6. libri* VIII. *Sidonii Apollinaris*, appellatur:

COMES. DOMEST. EX. MAG. M.
PER. THRACIA. ET. CONSVL
ORDINAR

Ammianus Marcellinus *lib.* XXII. *pag.* 240. meminit *Marcelli exmagiſtri equitum & peditum*. Item *L.* 3. *de metatis* nominantur *Ex-magiſtri equitum & peditum, quos decurſi actus illuſtrat auctoritas.* In fine Novellæ 14. Theodoſii legitur: *Eodem exemplo Aſpari viro inluſtri Comiti Exmagiſtro militum & Exconſuli bis ordinario.* Et *L.* 1. *de annona*, uti dixi, laudatur *clariſſimæ memoriæ Euſebius ex Magiſtro equitum & peditum.* Itaque cum paſſim militaris Magiſterii titulus eo munere perfunctis viris defferetur, palam colligitur *Turcium Rufium Aſterium* non fuiſſe Magiſtrum utriuſque militiæ, cum ceteras inter ſibi delatas dignitates, nullam militaris magiſterii mentionem fecerit.

Wilthemius, uti errat, *Turcium Rufium Aſterium* cum *Flavio Aſturio* confundens, recte tamen contra *Sirmondum* docet *Fl. Aſturium* A. 449. collegam fuiſſe *Protogenis*, non autem A. 494. *Præſidii*. Quæ tamen ad id probandum adducit, nullo negotio refelluntur. Nam quod ait *Aſturium* in diptycho *Romana* veſte indutum apparere, cum in *Græcis* diptychis neſcio quid *Græcanici* habitus inſpiciatur, quidpiam forte probaret, ſi conſtaret *Aſterium* conſulem A. 494. fuiſſe in Oriente creatum, ejus vero collegam *Præſidium* fuiſſe conſulem Occidentalem. At *Aſterius* reapſe à 443 *Theodorico* Rege conſul in *Italia* creatus fuit, ac XI. Kal. Majas *Romæ* erat, quo tempore conſularia ſpectacula in Urbe edidit, ut ex ejuſdem poſtea epigrammate oſtendam; *Flavius* vero *Præſidius* fuit deſignatus conſul in Oriente ab Imperatore *Anaſtaſio*, unde in faſtis Græcis primo loco ponitur ante *Aſterium*, uti patet ex Chronico Alexandrino, cum tamen in Latinis faſtis *Caſſiodori*, & auctarii *Victorii Aquitani*, aliiſque *Præſidius* poſt *Aſterium* nominetur. Quod addit *Aſturium* ibidem uti nummos ſpargentem exprimi, quod poſt *Marciani* legem vetitum erat, indeque conſequens fieri, ut *Aſturius* eo in diptycho inſcriptus fuerit conſul A. 449. triennio ante illam legem emiſſam; hoc, inquam, lubricum argumentum eſt. In primis quia lex *Marciani* vim ſolum in Oriente habebat; cum præſertim jubeat ut à Conſulibus vice ſpargendæ in populum pecuniæ, *ad reſtaurationem aquæductuum hujus ampliſſimæ urbis*, nempe Conſtantinopolis, *centena pondo auri præſtentur per ſingulos conſulatus.* At certum eſt conſules Occidentis nullam pecuniæ ſummam, nedum tantum auri pondus *Byzantinis* aquæductibus extruendis impendiſſe. Præterea diſcere poterat ex *Novella Juſtiniani* 105. *Marciani* legem à quibuſdam tantum conſulibus rei familiaris ſtudioſis, ſervatam fuiſſe etiam in imperio Orientali; ubi alii plures pecuniam larga manu in proceſſibus conſularibus profundere ſolebant. Do ejuſdem Principis verba: *Igitur & poſt prædictam* Marciani *conſtitutionem, quoniam invenimus, quod QUIDAM hanc ſequentes, nihil ſpargere populo paſſi ſunt; alii autem & ultra legem agere hæc petentes, & promerentes quæ petiverunt, deinde ad ſui animi reſpicientes menſuram, circa aſperſionum largitatem ultra terminum celebraverunt: quidam vero medium bene eligentes, mediocribus pro plurimis contenti fuerunt, &c.* Itaque plures impetrata à Principe ſpargendi facultate, pecunias in populum erogabant. Denique *Theoderico* in *Italia* regnante, *Aſterius* A. 494. conſulatum geſſit. At ſub eodem rege conſules non pecuniam tantum, ſed plane divitias in populum effudiſſe teſtatur *Caſſiodorus* teſtis oculatus in fine Chronicorum ſcribens Eutharicum Conſulem *Romæ* ludos ſplendidiſſimos exhibuiſſe, *ſtupente etiam Symmacho Orientis legato divitias Gothis Romaniſque donatas*; qui ubi poſtea Ravennam ivit, *iteratis editionibus, tanta Gothis Romaniſque dona largitus eſt, ut ſolus potuerit ſuperare quem Romæ celebraveras, conſulatum.* Idem Theodoricus apud Caſſiodorum *libro* II. *variar. epiſt.* 2. deſignans *Felicem* conſulem anni 511. ait: *Sume igitur per indictionem IV. conſulatus inſignia: dignumque te tantorum deſideriis præſenti comproba largitate. Hic profecto locus eſt, ubi præconium meretur effuſio, quando virtutis genus eſt, propriam ſubſtantiam non amare, ubi tantum opinionis acquiritur, quantum facultatibus abrogatur.* Hujus tamen Conſulis avaritiam ſeu in donando parcitatem idem poſtea rex reprehendit *libro* III. *variar. epiſt.* 39. Legatur Ennodius Ticinenſis *libro* VIII. *epiſtola* 37. Itaque cum *Wilthemii* argumenta infirma appareant, ex chirographo tantum *Turcii Aſterii*, quod in *Virgiliano* codice legitur, *Aſteriorum* Conſulum diverſitas intelligitur. Nam *Turcius Rufius Aſterius*, uti dixi, magiſtratus, quibus perfunctus fuerat ante conſulatum, enumerans, nequaquam ſe Magiſtrum utriuſque militiæ nuncupavit, quo titulo *Fl. Aſturius* in diptycho decoratur. Præterea noſter *Turcius Aſterius* ſemet *Patricium* inſcribit, quæ omnium maxima dignitas habebatur; quo tamen ſplendido nomine, *Fl. Aſturius* ibidem non appellatur, ſed tantum *Comes, & Magiſter utriuſque militiæ.* 444 Patriciatus dignitas uni tantum conſulatui cedebat. Caſſiodorus *lib.* VI. *cap.* 2. in formula patriciatus ait: *Præfectorios & aliarum dignitatum viros præcedit, uni tantum cedens fulgori, quem interdum etiam à nobis conſtat aſſumi.* Conſulatum intelligit. Hinc Magiſtri militum ob bene navatam in bello operam, ab Imperatoribus Patricii creabantur. Idatius in Chronico ad initium imperii *Valentiniani* III. ait: *Felix Patricius ordinatur ex Magiſtro militum*; & ad annum IX. ejuſdem Principis: *Aetius Dux utriuſque militiæ Patricius ordinatur.* Sidonius carm. 2. de Procopio ait:

Suſcipit hunc reducem duplicati culmen honoris,
Patricius, nec non equitum, peditumque Magiſter.

In reſcriptis, ſeu legibus Auguſtorum ad viros illuſtres miſſis, in titulo *Patricii* appellantur quicunque ea dignitate ornati erant. *Novella* 24. *Theodoſii* mittitur *Aetio Comiti & Magiſtro utriuſque militiæ & Patricio.* Novella 2. Majorani *Ricimero viro inluſtri, Comiti & Magiſtro utriuſque militiæ & Patricio.* Idem vero *Ricimer* ac *Felix* in laudatis ſuperius ſaxis inſcribuntur *Magiſtri utriuſ-*

utriaſque militiæ & Patricii. Victor Tunonenſis in Chronico ait: *Beliſarius Magiſter militum & Patricius*; quod etiam de aliis ſcribit. Hinc initio Actionum Synodi *Calchedonenſis* plures viri nobiliſſimi nominantur exconſules, expræfecti, exmagiſtri, iidem Patricii dicuntur, qui eam dignitatem obtinuerant. Ex his, quæ hactenus prolixius forte proſecutus ſum, patet *Fl. Aſturium* conſulem fuiſſe collegam *Protogenis* A. 449. *Turcium* vero *Rufium Apronianum Aſterium* geſſiſſe conſulatum cum Præſidio A. 494. *Theoderico* in *Italia* regnante. Hic autem *Aſterius* Præfectus etiam Urbi antea fuerat, quam præcipuam viri dignitatem ex Mediceo tantum codice intelligimus.

Certum eſt hunc ipſum *Aſterium* genus duxiſſe à *Turciis Apronianis*, qui in vetuſtis inſcriptionibus ſuperius recitatis, laudantur. *Aproniani* cognomine in ſolo Mediceo codice ſua ipſius manu ſcripto, appellatur, quod *Turciis* familiare fuit. Is conſul A. 494. dono accepit à *Macario* V. C. *Virgilianum* codicem, qui in Medicea Bibliotheca ſervatur, quem idem eburneo ſcipione depoſito, conſulari manu correxit, & eo ſane tempore quo *Romæ* XI. Kal. Maji triplex ſpectaculum eximio ſplendore ac maximis expenſis, edebat. Hoc ex ejuſdem epigrammate intelligimus. Nam ibidem cum ſcripſiſſet,

Diſtincxi emendans gratum mihi munus amici:

ſtatim hoſce verſus ſubjecit, quibus triplices abs ſe editos ludos, Circenſes, ſcænicos, ac theatrales ſignificat. Quod epigramma majuſculis, ut ajunt, literis ſcriptum eſt, licet minutiſſimis.

Tempore quo cenaces Circo ſubjuncximus, atque
Scenam Euripo extulimus ſubitam:
Ut ludos, curruſque ſimul, variumque ferarum
Certamen junctim Roma teneret ovans.
Tantum quippe ſophos merui, terna agmina vulgi
Per caveas plauſus concinuere meos.
In quæſtum famæ cenſus jactura cucurrit,
Nam laudis fructum talia damna ferunt.
Sic tot conſumptas ſervant ſpectacula gazas,
Felloremque trium permanet una dies.
445 *ASTERIUMQUE ſuum vivax tranſmiſit in ævum,*
Qui partas trabeis jam bene donat opes.

Turcius Aſterius cum conſulatu abiiſſet, *Cœlii Sedulii* Paſchalia carmina collecta, evulgavit, uti ex MSS. Vaticano aliiſque eruditi poſt *Aldum* ſeniorem prænotarunt. In Synodo Romana ſub *Gelaſio* in decreto de libris canonicis & apocryphis legitur: *Item venerabilis viri Sedulii Paſchale opus, quod heroicis deſcripſit verſibus, inſigni laude præferimus.* Hæc vero Synodus in quibuſdam editionibus legitur celebrata *Aſterio* & *Præſidio* Conſſ. & ſub horum conſulatu recitatur à Baronio *in magnis Annalibus.* Verum cum *Turcius Aſterius* poſt annum 494. nempe *exconſul*, uti in laudatis codicibus legitur, *Sedulii* carmen publicaverit, *Uſſerius* ac *Pearſon* recte advertunt eam Synodum non fuiſſe eo anno 494. celebratam, cum id temporis nondum *Aſterius Sedulii* carmina divulgaſſet. *Uſſerius* tamen ſcribit *Gelaſium* memoratam poſtea Synodum coegiſſe. At Pearſon *cap.* 4. ſuperius laudato, ac *Paſchaſius Queſnellus* in notis ad codicem canonum Eccleſiæ Romanæ *diſſert.* 12. *cap.* 4. *num.* 3. putant illud decretum poſt *Gelaſii* obitum conditum fuiſſe, quod *Dionyſius Exiguus*, qui poſt mortem *Gelaſii Romam* veniens, ac ibidem canones Synodorum ac decreta Pontificum colligens, nullam ejus decreti mentionem fecit. Immo doctiſſimi iidemque diligentiſſimi veterum MSS. excuſſores *Stephanus Baluzius* in antiquiſſimo *Vergelenſi* codice, & *Chiffletius* in *Jurenſi*, illud decretum *Hormiſdæ* Papæ attribui teſtantur. *Nicolaus* I. Pontifex in *epiſt.* 42. *ad Epiſcopos Galliæ*, quæ in Synodo VII. *Romana* habetur, *Lupus* Abbas *Ferrarienſis* in fine epiſtolæ ad *Carolum Calvum*, & in fine *quæſt.* 3. *de ſanguine Chriſti*, *Gelaſium* ejuſdem decreti auctorem produnt. Idem tradit *Hincmarus* & auctor Chronici *Centulenſis* à V. C. *Dacherio* publicatus, qui omnes ſæculo nono ea literis mandarunt. *Pearſon* prolixiorem de tempore conditi illius decreti diſputationem inſtituit, ac *pag.* 53. ait putare ſe poſt Synodum V. anno 553. celebratam, ſanctionem illam de libris probandis, improbandiſve ſcriptam fuiſſe. Verum ante annum 520. evulgatum illud decretum non obſcure colligitur ex *epiſt.* 70. *Hormiſdæ* ad *Poſſeſſorem* Epiſcopum de *Fauſti Rejenſis* libris ſcribentis: *Neque illum recipi, neque quemquam, quos in auctoritate Patrum non recipit examen Catholicæ fidei, aut Eccleſiaſticæ diſciplinæ, ambiguitatem poſſe gignere, aut religioſis præjudicium comparare.* Recte prænotavit *Baronius* ad annum 520. *Hormiſdam* illis verbis ſignificaſſe decretum de libris apocryphis in quo una cum aliis *opuſcula Fauſti Regenſis Galliarum* proſcribuntur. Non eſt hujus loci de his diſputare; ſiquidem ſatis mihi eſt oſtendiſſe noſtrum *Aſterium* exconſulem *Sedulii* carmina in publicum emiſiſſe, ac proinde decretum illud, in quo *Sedulii* poëmata Paſchalia laudantur, factum fuiſſe poſt A. 494.

In Bibliotheca Patrum veteris edit. A. 1589. *tom* 8. legitur elegiacum carmen cum titulo: *Turcii Ruffi Aſterii viri Conſularis veteris & novi teſtamenti, Sedulio hactenus adſcripta, collatio.* Hujus priora carmina ſunt:

Cantemus, ſocii, Domino, cantemus honorem,
Dulcis amor Chriſti perſonet ore pio.

Addit Collector: *Carmen iſtud ab eo editum (quamquam inſcriptum Sedulio) annotavit Ca. Spinianus, atque Aldus. Panninius vero Turcio inſcriptum &* 446
miſſum. Sed error Typographi corrigendus eſt, ac legendum: *Cuſpinianus, atque Aldus; Panvinius vero &c.* quod adnotatum volui, quia in recenti editione Bibl. Patrum Lugdunenſi *tom.* 9. *pag.* 464. *Cuſpiniani* ac *Panvinii* nomina corrupte iterum expreſſa ſunt. *Cuſpiniani* verba in faſtis ad A. 493. & mei *Panvinii* ad A. 494. ſuperius recitavi. *Labbeus* ait illam elegiam falſo *Turcio Aſterio* adſcribi, cum illius auctor fuerit *Sedulius*, editor vero *Aſterius.* Et ſane ſive *Sedulius* idem carmen *Aſterio* exconſuli inſcripſiſſet, quod ſcribit *Panvinius*, ſive *Aſterius* illud potius ad *Sedulium* miſiſſet, aperte colligeremus *Sedulium* vixiſſe poſt A. 494. Verum illis utroque modo aſſerta carminis nuncupatio, nullo vetuſti codicis teſtimonio firmatur. In laudato codice Vaticano *num.* 1165. poſt opus *Paſchale*, ponitur recitata adnotatio, qua ſignificatur *Sedulii* opus divulgatum fuiſſe à *Turcio Rufio Aſterio quinto V. C. exconſule ordinario atque Patricio.* Quibus ſtatim ſubjicitur elegia: *Cantemus, ſocii, Domino &c.* Quare utrum auctorem habuerit illud carmen, incertum eſt, uterque enim poëticæ ſtudioſus fuit, nec *Labbeus* adeo confidenter debuit eam elegiam *Turcio Aſterio* abrogare. Cum vero in vetuſtis codicibus *Sirmondo* ac *Uſſerio* laudatis, *Aſterius* operi *Seduliano* præmiſerit epigramma ad *Macedonium*, cui *Sedulius* carmen Paſchale nuncupaverat; ſatis probabile videri poteſt, *Sedulium* circa A. 494. vel paucis antea annis & ſcribendi & vivendi finem feciſſe, atque *Aſterium* defuncti amici poëtæ ſchedulas collegiſſe, ac publicaſſe. *Sirmondus* tamen minus recte putavit *Sedulium Theodoſio* juniori opus ſuum nuncupaſſe, ac eodem imperante obiiſſe, quod poſtremum teſtatur ſe in integris *Gennadii* exemplaribus legiſſe. In quibuſdam *Seduliani* operis editionibus præmittitur præ-

fatio ad *Theodoſium* paucis verſibus exarata, cujus initium eſt:

Romulidum ductor, clari lux altera ſolis:
Eoum qui regna tenes moderamine juſto,
Spes Orbis, fratriſque decus: dignare Maronem
Mutatum in melius divino agnoſcere ſenſu.

Et poſt octo tantum verſus, præfatio hiſce carminibus terminatur:

Hæc relegas, ſerveſque diu, tradaſque minori
Arcadio; hæc ille ſuo generi, hæc tua ſemper
Accipiat, doceatque ſuos Auguſta propago.

Theodoſius ſenior, qui obiit ſub initium A. 395. filium habuit *Arcadium*, cum junior *Theodoſius Arcadii* filius nullam maſculam prolem ſuſcepe-rit. Itaque ſenior *Theodoſius* ibidem appellatur, & quidem imperante in Occidente *Valentiniano*, qui Idibus Maji A. 392. occiſus fuit; hic enim illis verbis *fratriſque decus*, intelligitur. Fateor levi correctione adhibita, juniorem *Theodoſium* poſſe ibidem deſignari; videlicet ſi dicatur:

Arcadiæ: hæc illa ſuo generi &c.

Etenim *Arcadia Theodoſii* junioris ſoror, ſuperſtes fuit uſque ad A. 444. ex Chronico *Marcellini* Comitis. At hæc nulli nupſit. Num poëta regios hymenæos ac futuram prolem eo carmine augurabatur? Ipſe quidem id fabulis propius exiſtimo. Lubricum etiam eſt teſtimonium codicum *Gennadii*. Nam cum *Gennadius* opus de illuſtribus Scriptoribus emiſerit in lucem ante A. 495. ut ex ejuſdem verbis oſtendi *lib.* II. *Hiſtoriæ Pelagianæ cap.* 16. Sedulianum opus laudare non po-
447 tuit, quod Aſterius *exconſul* ante annum 495. quo primum *exconſul* dici potuit, *Sedulii* carmina nec collegerat, nec evulgaverat. Itaque aliena manu *Gennadii* codicibus *Sirmondo* laudatis, *Sedulius* inſertus fuit; quemadmodum de *Cæſario Arelatenſi* in pleriſque tum manu exaratis, tum editis *Gennadii* codicibus nominato, oſtendi *lib.* II. *cit. cap.* 22. Hactenus de *Turcio Rufio Aproniano Aſterio*, cujus integra nomina ac cognomina, & inſignes magiſtratus, ac ſacri & profani carminis ſtudium prolixius expoſui, ut eximio codici Mediceo, quem ſubinde appellabo, ingens auctoritatis pondus accedat, quod eum vir doctiſſimus ac nobiliſſimus ſub ipſa ſpectaculorum editione, conſulari manu emendavit. At ex Hiſtorico repente in Grammaticum tranſeo.

§. II.

Vetuſtiores Latini litera X non uſi. Eadem pro CS & GS inducta. Hoc alterum perperam à Voſſio *negatur.* Romani *prius X quam G adhibuerunt, ſecus ac* Diomedi *ſcriptum. MAXSUMI cum S poſt X antiquo charactere in* Piſanis *tabulis ſculptum.* Valerius Probus *refellitur. Num litera S in compoſitis ex præpoſitione EX retinenda.* Priſcianus *à* Dauſquio *inconſtantiæ falſo accuſatur. Varia* Virgiliani *codicis Medicei orthographia* Aldo Manutio *diſſimulata. CETEROS ſine diphthongo in priori ſyllaba ſcribendum. In* Piſanis *Cenotaphiis citra reprehenſionem legi QUOD ANNIS & ADQUE.* Dauſquius *iterum confutatur.*

ERuditus alias Cenſor initio ſtatim orthographiam vocis MAXSUMI, quæ in utraque *Piſana* tabula legitur, in reprehenſionem vocat, quod perperam litera S duplici X ſubjiciatur. Diomedes *lib.* II. *Artis Grammaticæ cap. de litera* ſcribit: *X duplex eſt, ante quam inventam, G & S, vel C & S veteres ſcriptitabant.* Petrus Diaconus *in epiſtola ad Conradum* Imperatorem, quæ præmittitur ejuſdem libro de notis literarum, ait: *X litera ante Auguſti tempus non erat, ſed pro ea C & S ſcribebant*, quod antea *Iſidorus* tradiderat. Utriuſque tamen errorem refellunt plurimæ leges agra-

A riæ ac de finibus regundis, diu ante *Auguſti* ætatem in æneas tabulas relatæ, in quarum adhuc fragmentis litera X apparet; immo in Duiliana columna inſcripta A. V. 494 legimus EXEMET, mAXIMOS, & EXFOCIUNT. Marius quidem Victorinus teſtatur initio *lib. de Orthogr. Nigidium Figulum*, qui *Ciceronis* amicus & familiaris fuit, ex *lib.* IV. *famil. epiſt.* 13. idemque inſignis Aſtrologus, ex *cap.* 94. Suetonii *in Auguſto*, numquam in plurimis libris, quos elucubravit, X uſum fuiſſe, *qua tamen*, inquit Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 4. *carere potuimus, ſi non quæſiſſemus.* Voſſius *lib.* 1. *artis Gram. cap.* 21. fatetur communem
B eſſe opinionem X non tantum CS, verum & GS valere, ac num pro utris ponatur, ex obliquis intelligi, & voces quæ in genitivo aliiſque caſibus retinent C, in recto eandem literam olim habuiſſe, ut *ducis* rectus erat *ducs*; in iis vero, in quibus G ſcribitur, X pro GS poſitam, ut *frugis*, *regis*, à recto *frugs*, *regs*. Hanc tamen ſenten- 448
tiam falſi redarguit; tum quia G poſt X à Latinis formatam conſtat, tum quia in genitivo *nivis*, nec C, nec G ſcribitur; ejus tamen nominativus ab antiquis *nics* formabatur. Hæc olim oppoſuerat Marius Victorinus *lib.* 1. *pag.* 2466. *collect. vet. Grammaticorum.* Voſſii tamen opinio-
C nem ex Varrone poſſum refellere, qui *lib.* VIII. L. L. diſerte ſcribit: *Ex C & S crux; ex G & S frux*, quarum vocum diverſitas in obliquis *crucis* & *frugis* cognoſcitur. Adeo vetuſta eſt illa regula, quam *Voſſius* ſequioris ætatis Grammaticis inventam arbitrabatur. Porro ante invectam X, in omnibus vocibus CS ita utebantur, ut in multis tamen C ſono literæ G enuntiarent, uti inferius oſtendam. Quamvis enim *Cneus*, *Cabinus*, *&c.* ſcriberent, ſono G priorem literam efferebant. Quod de genitivo *nivis* opponit, olim ab iiſdem Grammaticis, quod *Voſſius* diſſimulavit, dilutum fuit. Diomedes *lib.* II. *cap. de interro-*
D *gat. literarum*, ait: *Sed ſunt nomina in quibus neque C neque G poſſit proferri, ut nix nivis, ſenex ſenis. Hæc autem nomina privilegio quodam contra rationem declinantur.* Rectius Priſcianus *lib.* VI. prope finem reſpondet: *Antiqui tamen etiam ninguis dicebant:* Et ſtatim: *quamvis Plautus genitivum ejus ſenicis protulit in Ciſtellaria.* Itaque *nigs* ac *ſenecs* pronuntiabatur, quod in vetuſtiori declinatione in obliquo prioris G, in poſterioris vero nominis genitivo C efferretur. Erratum tamen Diomedi, dum ſcripſit: *Ante X inventam, G & S, vel C & S veteres ſcriptitabant.* Nam literam X ante G inventam conſtat ex columna
E Duiliana, in qua X viſitur, at pro G ſemper C litera legitur.

Quamvis vero X pro duplici litera CS ante A. V. 494. in uſum *Romæ* veniſſet, non defuere docti viri, qui pro ſimplici G, vel Græca litera X eandem ſcribentes, literam quoque S in media voce, vel in fine eidem ſubjicerent. Hinc in vetuſtis inſcriptionibus Gruteriani theſauri *pag.* 204. legimus DIXSERUNT. *Pag.* 203. coloniam DEDUXSIT. *Pag.* 202. EXSIGATURVE, & FAXSIT, ac MAXSUME. *Pag.* 205. 1. 509. 510. 512 PROXSUMEIS; & *pag* 449. 12. DEIXSISTIS. Et hæc qui-
F dem fuerunt Senatus conſulta ante ævum Auguſteum, ac *Ciceronis* tempora in æneas tabulas relata, ut publicus ejus prioris ætatis character habendus videatur. In fragmento etiam vetuſtiſſimo *pag* 184. 2. legitur: *Q. Fabius* Q. F. MAXSUMUS; qui itidem character viſitur in nummis gentis *Egnatiæ*, & in AXSIIS. Quare voces MAXSUMI & DEFIXSO, quæ in *Lucii* Cenotaphio leguntur, antiquiſſimam orthographiam exprimunt. *Probus*, qui *Trajano* imperante floruit,

[v]uit, apud *Pierium Valerianum in comment. ad lib.*
VII. *Æneid. pag.* 125. ſcribit X non ſemper du-
plicem eſſe, ſed tantum cum ſyllabæ ſubjicitur,
ut *nox*, *lex* pro *nocs*, *legs*; *ſiquidem*, inquit, *tunc*
ſonum duarum literarum continet. At vero quan-
do præpoſita ſyllabæ exiſtat, non duplex, ſed ſim-
plex eſt accipienda, ut puta Maximus, Anxius.
Nunquidnam Macſimus aut Ancſius, & cetera ta-
lia? Additque: *CS & GS literæ geminatæ, ſi*
vocalibus præponantur, nunquam ſonum ſyllabæ ſu-
ſcitabunt. At conſtat *Probum* perperam ſcripſiſ-
ſe. Nam ante inventam literam X, *Romani* ſcri-
bebant *Macſimus* & *Ancſius*. Certum enim eſt
non ſcripſiſſe *Maſſimus* & *Anſius*; ſiquidem teſte
Feſto V. *ſolitaurilia*, ante *Ennium* poetam, *nul-*
la tunc geminabatur litera in ſcribendo. Itaque ſcri-
bebant *Macſimus*. At inventa X pro CS, ea-
dem duplex præpoſita eſt ſecundæ ſyllabæ, vo-
449 cali A primam terminante. Ex his patet X ſem-
per eſſe duplicem, tum in medio, tum in fine
verbi poſitam, quia ubique pro duabus literis CS
vel GS ſubſtituta fuit. Equidem notandum eſt
in columna Duiliana legi: *MAXIMOSQUE ma-*
ceſtratos, ut X ſola pro CS poſita fuerit. Qua-
re S poſt X in laudatis legibus, medio inter
Duilii conſulatum ac *Ciceronis* ætatem ſcripta fuit.
Quod vero ille modus ſcribendi aſperiorem pro-
nuntiationem reddebat, & quia S in X contine-
batur, omitti cœpit, ita tamen ut pro libito ci-
tra reprehenſionem insereretur. Hinc in priori-
bus quinque verſibus Cenotaphii *Lucii* legimus:
MAXIMIS, MAXSIMOS, & MAXIMI &
in antépenultimo MAXIMUM; qui varius ſcri-
bendi character in *Caji* etiam tabula apparet. Ita
Gruteri *pagina* 204. in S. C. de finibus regun-
dis, verſu tertio legitur: DIXSERUNT, &
verſ. 4. DIXERUNT. Et *pagina* 201. in eo-
dem verſu ponitur: FAXSIT, & FAXIT. In
codice autem Virgiliano Mediceo nuſquam XS
junctæ leguntur. *Ecloga* 10. *verſu* 72.

Pierides, vos hæc facietis maxima Gallo.

Et 1. *Georg. v.* 329.

Fulmina molitur dextra: quo maxuma mota
Terra tremit.

Ita etiam in *Piſanis* tabulis Maximus modo per
I, modo per U effertur, qua de re *capite* 4. quæ-
dam adnotabo. Verum licet, imperante *Au-*
guſto in verbis ſimplicibus S poſt X omitti vulgo
cœperit, ut patet tum ex noſtris tabulis, tum ex
nummis, atque lapidum inſcriptionibus eidem di-
catis, in quibus paſſim *Pontifex MAXIMUS* ap-
pellatur, non defuere poſtea qui antiquatum ſcri-
bendi characterem obtruderent. Hinc in num-
mis *Galbæ*, *Vitellii*, *Veſpaſiani*, ac *Domitiani* le-
gitur PAXS; in lapidibus etiam *Uxſor*, *Vixſit*,
Sexſus, *Exſtrunſerunt*, uti recitat Dauſquius *in*
Orthographicis tractatu 2. *ſect.* 1. *pagina* 29. Haud
tamen de verbis ex præpoſitione EX ſequente S
compoſitis una eſt doctorum ſententia, cum alii
S retinendam, alii omittendam eſſe contendant.
Vetuſtiores Grammatici per *EXS* ſcribendum
conſtanter tradidere. Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 7.
Cæſellius in *collectione Grammaticorum* edita ab
Helia Puſchio pag. 2314. ſcribit: *Quæcunque ver-*
ba primo loco ab S litera incipiunt, ea cum præpoſi-
tione EX compoſita literam eamdem S habere debent.
Idem tradunt *Annæus Cornutus* ejuſdem collectio-
nis *pag.* 2284. & ſequenti. Papirianus *pag.* 2291.
Scaurus *pag.* 2262. Ex recentioribus Pierius *in*
lib. V. *Æneid. pag.* 68. V. *Exul*, Manutius *in*
Orthographia V. *Exſaturo &c.* Voſſius *libro* 1.
art. Gram. cap 43. Dauſquius *par.* 2. *Orthog. tract.*
†. ad vocem *Ex* pag. 124. ubi *Velium Longum* pro
hac ſententia perperam appellat. Nam hic ve-
tuſtiſſimus Grammaticus *Gellio* laudatus *lib.* XVIII.

A *cap.* 9. ſcribit *pag.* 2226. quoſdam docere ambi-
guitatis tollendæ cauſa, præpoſitionem EX in
verbo *ſpecto ludos* v. g. cum S ſequenti jungendam,
non autem cum dicimus expectare aliquem. *Ve-*
rum, inquit, *uno modo utrumque ſcribi licet: nec*
timere eam ambiguitatem, quæ eſt multis verbis fa-
miliariſſima. Cum in hac litera X etiam S poſi-
ta ſit & compoſita. Hanc poſtea Orthographiam
ſecuti ſunt *Scaliger* pater de cauſis L. L. *capite* 34.
Marius Corradus *libro* II. de L. L. *Guilelmus Can-*
terus, cujus verba fuſius recenſet eruditiſſimus 450
Grævius *in notis ad epiſt.* 18. *lib.* 7. *familiarium.*
Dauſquius ait *Priſcianum* hac in quæſtione varium
B fuiſſe, quod *lib.* II. ſcribit præpoſitionem *ex* re-
tinendam in compoſitis, quoties ſimplicia incho-
antur ab C, P, Q, S, T. ut *excurro*, *expello*, *ex-*
quiro, *exſicco*, *exſequor*; cum tamen *lib. primo*
oppoſitum tradidiſſet, ſcribens *pag.* 558. *Melius*
ergo nos quoque X ſolam ponimus, quæ locum obti-
net CS; tum quia id ipſe aurium ſonus judicat;
tum quia conſonante antecedente litera S gemi-
nari nequit: *Geminari autem*, inquit, *videtur S*
poſt conſonantem, ſi X antecedente, quæ loco C &
S fungitur, ipſo conſequatur, ut exſequiæ, exſequor.
Additque poſſe eadem ratione ſcribi obſeſſus, abſ-
ſectus, quod minime licet. At *Dauſquius* per-
C peram inconſtantiæ *Priſcianum* incuſat. Nam in
lib. II. *pag.* 571. cum *exſequor* ſcripſiſſet, hanc
ſtatim parentheſim ſubjicit (*Sic enim placet his,*
qui de orthographia ſcripſerunt, quamvis euphonia,
& ratio ſupradicta de literis ſecundum Græcos abji-
cie S antecedente X) Hinc immerito Priſcianus
lib. II. *pag.* 571. Dauſquio dicitur *ſe ipſo conſide-*
ratior, quaſi à priori ſententia receſſerit, quam
tamen ibidem iterum inculcat, teſtatus ſe ſcribe-
re *exſequor* juxta aliorum ſententiam. *Voſſius* ſcri-
bit inani ſcrupulo ductum *Priſcianum*, ne in ver-
bo *exſequor* litera S geminaretur; nam duo SS
concurrere nihil prohibet, cum ſcribamus *uſſu*,
D *luſſo*, *cauſſo*. *Cur*, inquit, *exſcribo ipſi malunt,*
quam excribo? Verum in illis vocibus SS gemi-
nantur vocali antecedente; at *Priſcianus* negat
poſt conſonantem poſſe geminari. Cum *exſequor*
idem ſit ac *ecſſequor*, quod X exprimit CS, duo
SS poſt C ponerentur. Idem de *exſcribo* dicen-
dum. Sane Curtio Pichenæ *in præfatione ad lib.*
Taciti dicitur *liber exſcriptus*. Certum eſt ante X
invectam, Latinos CS literis uſos, quibus alte-
ram S neutiquam addebant, quod conſonantes
teſte Feſto ſuperius laudato, non geminabant.
Hinc ſcribebant *ecſequor*, *ecſilium*, *ecſcribo*, &c.
Quare cum X pro CS poſtea poſuere, ſcripſiſ-
E ſe videntur *exequor*, *exilium*, *excribo* &c. In ve-
tuſto, ſane fragmento legis judiciariæ Gruteri
pag. 507., legitur: *Aut in* EXILIUM *abierit.*
Quæ inſcriptio *Ciceronis* tempora præceſſit, ut
minus recte *Pierius*, *Dauſquius*, aliique conten-
dant ex vetuſtis lapidibus *exſilium* ſcribendum. At
geminatis poſtea conſonantibus, literæ X ſubji-
ci etiam S cœpit, quod ex multis vetuſtis epi-
grammatis oſtenſum eſt. Ita in Cenotaphio *Lu-*
cii prope finem legitur: *EXSEQUIQUE permit-*
tat. Itaque id temporis poſt præpoſitionem EX
verba ſimplicia ab S inchoata, eandem etiam com-
poſita retinebant. In veteri tamen ſaxo pagina
F 1115. 8. legimus: EXEQUIARUM.

Aldus Manutius eandem orthographiam ex ve-
tuſtiſſimo *Virgilii* codice, qui modo in Lauren-
tiana Medicea Bibliotheca cuſtoditur, ſæpius con-
firmat in verbis *exſaturo*, *exſpecto*, *exſolvo*, *exſto*,
exſupero. At vir doctus plane diſſimulavit in eo-
dem codice in iiſdem verbis ex præpoſitione *ex*
compoſitis, modo retineri S ſimplicium, modo
etiam omitti. Nam in *lib.* XII. *Æneid.* ſcribitur:
v. 20.

A *Virtute exſuperas, tanto me impenſius æquum eſt.*
At *v.* 46.
Flectitur: exuperat magis, ægreſcitque medendo.
Lib. v. *v.* 54.
Exſequerer, ſtruerемque ſuis altaria donis.
At *lib.* IV. *v.* 396.
Juſſa tamen Divum exequitur, claſſemque reviſit.
Lib. v. *v.* 290.
Conſeſſu medium tulit, exſtractoque reſedit.
451 Sed *lib.* IV. *v.* 267.
Extruis? heu regni rerumque oblite tuarum.

Ita varius earundem vocum character eo in codice apparet. In aliis etiam verbis S poſt EX paſ- B ſim ibidem omittitur. Certe numquam *exſilium* ſcriptum legitur: *Lib.* II. *v.* 368.
Exiliumque pati.
v. 780.
Longa tibi exilia, & vaſtum maris æquor arandum.
Lib. VII. *v.* 359.
Exulibus ne datur ducenda Lavinia Teucris?
Lib. II. *v.* 542.
—— —— —— *corpuſque exangue ſepulcro*
Reddidit &c.
v. 386.
Atque hic ſucceſſu exultans, animiſque Chorœbus.
v. 470.
C *Exultat telis, & luce coruſcus ahena.*
v. 154.
Suſtulit exutas vinclis ad ſidera palmas.
Eclog. 8. *v.* 91.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit.

Heinſius in nupera editione legit *exſilium, exſultat, exſangue*; at idem ſcribit *exutus* & *exuvias*, cum tamen hæc poſtrema verba ab *ex* & *ſuo* originem habeant. Hinc Cæſellius *pag.* 2315. ait: *Exſui habet S; ſui enim eſt, & inſui &c. inde exſuviæ, unde exuti, id eſt, ſpoliati.* Cum nuper perluſtrarem Livianam *Gronovii* patris editionem, D quam hoc anno doctiſſimus *Jacobus* filius iterum adornatam, auctamque, edendam curavit, in *libro* XXVII. *capite* 2. legi: *Brevem illis lætitiam qua exſultet, effecturum.* At paullo inferius *cap.* 4. ſcribitur: *Laſcivientium modo piſcium exultaſſe.* Ita vir eruditus illis in verbis poſt EX modo S poſuit, modo omiſit. Iſidorus *libro* 1. *Orig. capite* 26. *Exultat*, inquit, *melius ſine S litera, ſcribitur X. Nam cum ipſa X ex C & S conſtet, quomodo cum in ea ſit S, additur altera?* Hactenus de his. Meſſallæ Corvini *librum de S litera* laudat Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 7. in quo ſane probabile eſt hac de re fuſius diſputatum.

E Jam ad alias voces *Piſanorum* lapidum à *Baldono* barbariſmi incuſatas, deſcendo. Eas inter ſunt CETEROS in Cenotaphio *Lucii*, & CETERA in Cajana tabula, ubi priorem ſyllabam cum diphthongo AE ſcribendam V. C. cenſet. Verum ſecus nos docent vetuſtiſſima quæque monumenta, vel imperio Cæſarum antiquiora. Gruteri *pagina* 202. *in lege agraria v.* 8. legitur CETERORUM *locorum. Pagina* 204 *v.* 29. *Ita uti* CETERI, & *v.* 33. *in* CETERO *agro. Pagina* 206. CETERUM. *Pagina* 510. 3. *in eos* CETEROS. *Pagina* 628. *ita utei* CETEREI. In celebri marmore *Narbonenſi* imperatori *Auguſto* dicato: CETERAE *leges.* Itaque conſtanti cha- F ractere aureo Latinitatis ſæculo nuſquam diphthongus in priori illa ſyllaba legitur. Vetuſtos codices non appello, quod toties exſcripti, non multum fidei iiſdem habeatur. Antiquiſſimum tamen *Virgilii* volumen Mediceum non omittam, in quo uti recte *Manutio* prænotatum, in eo nomine diphthongus non ſcribitur. *Lib.* II. *Æneid.* *v.* 467.
Cetera qua juſſo, mecum manus inferat arma.

A Ex *lib.* XII. *v.* 40.
Quid conſanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia &c.

Eodemque ſemper charactere ea vox ibidem ſcripta legitur. *Voſſius* ac *Dauſquius* illud nomen ab origine diphthongum exigere cenſent, quod ſit ex τοῦ ἔτεος, Græcis & *alias*. At erudita marmora longe ſolidiora ſunt, quam iſtæ plerumque aut erroneæ, aut dubiæ de origine verborum phantaſiæ, in quibus vel ipſe *Romanorum* doctiſſimus *Varro* ſæpiſſime ridiculus fuit.

Præterea in *Lucii* lapide ponitur QUOD. AN- 452 NIS; ubi *quotannis* ſcalpendum fuiſſe idem cen- B ſor exiſtimat. At Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 4. ſcribit: *Quid T literæ cum D quædam cognatio? Quare minus mirum, ſi in vetuſtis urbis noſtræ & celebribus templis legantur: Alexanter & Caſſantra.* In inſcriptione poſita *Tiberio* imperante *pag.* 228. legitur: QUODANNIS. & paullo inferius: QUOTANNIS. Item *pag.* 47. 3. QUODANNIS. Vide etiam *pag.* 378. 1. 571. 1. & alibi. Veteres enim *quod* pro *quot* frequenter ſcribebant. In oratione *Claudii* Imperatoris de civitate Gallis danda *pag.* 502 apud *Gruterum* legitur: *In* QUOD *formas ſtatuſque res publica noſtra deducta ſit*, pro *quot formas &c.* Angelus Politianus inter La- C tinæ linguæ reparatores merito nominandus, *lib.* IV. *epiſt.* 9. ad *Philippum Poſcum* plura teſtimonia adducit, quibus motum ſe dicit ad ſcribendum *quodannis*, non autem *quot annis*. Præter vetuſta epigrammata, ait in antiquo *Virgilii* codice *Romano*, qui in interiori Palatina, hoc eſt, Vaticana bibliotheca ſervabatur, *quodannis* ſemper legi. In priori ecloga:
Pocula bina novo ſpumantia lacte quodannis.

Verum in vetuſtiſſimo fragmento Gruteri *pag.* 506. *v.* 15. habetur: *De CL. vireis* QUOT. ANNIS. Idem *pag.* 376. 5. legitur. In codice *Virgilii* Mediceo non eadem ubique orthographia D ſervatur. Nam tum junctim, tum ſeparatim *quotannis* & *quot annis*, legitur. Immo ſemel *quod annis* ſcriptum fuit; quanvis *Turcius Apronianus* ſupra D literam T poſuerit. Carmina indicabo. *Lib.* 1. *Georg. v.* 198.
—— —— *ni vis humana quotannis.*
V. *Æneid. v.* 59.
—— —— *atque hæc mea ſacra quot annis &c.*
VI. *v.* 20.
—— —— —— —— *tum pendere pœnas*
Cecropidæ juſſi (miſerum) ſeptena quod annis
Corpora natorum.

Pierius in *Eclogam* 1. *Maronis* ait: *In antiquis ta-* E *men omnibus exemplaribus, quotquot verſare contigit,* QUOT. ANNIS, *diſtincte ſcribitur, idque plurimum in marmoribus & tabulis æneis.* At ſemel in Mediceo codice majuſculis literis QUOTANNIS junctim legitur, quod itidem in inſcriptione laudata *Tiberio* dicata conſpicitur. Dauſquius *tract.* 16. *pag.* 262. ait: *Quodannis nuſquam ſectim, ſed junctim; cur iſta duce non quot annis?* At fallitur. Nam in *Piſana* tabula ſectim legitur QUOD. ANNIS; uti etiam *quot annis* in laudata Gruteri *pagina* 506. Varia eſt ea in re lapidum orthographia. Is tamen ſcribendi character antiquis Grammaticis minus probabatur. Velius F Longus *pag.* 2231. ſcribit *quod* eſſe pronomen relativum, *quot* vero notam numeri, & adducto Virgilii *verſu* 121. *lib.* IX.
Quot prius æratæ ſteterant ad litora naves,
Qui enim, inquit, *per D ſcribunt, turbant ſententiam, cum pronomen accipiunt pro adverbio numeri, eſt enim, tot nymphæ, quot naves ante fuerunt.* Victorinus Marius *lib.* 1. *artis Grammat.* ait: *Quotiens numerum ſignificamus, per T, non per D ſcribendum erit, ut tot, quot.* Idem docet Caſſiodo-

rus

Digitized by Google

rus cap. 15. *de divinis lectionibus.* Ita hanc regulam Grammaticis inculcantibus, vetus ille ſcribendi modus antiquis familiaris, antiquatus fuit, quem tamen iterum doctiſſimus *Politianus* reſtitutum voluit. Initio etiam cenotaphii *Caji* legitur: QUOD *adſunt*, pro *quot adſunt*.

453 Eodem modo defenditur orthographia vocis conjunctivæ ADQUE pro *atque* quæ in cenotaphio *Lucii verſu* 24. legitur; utroque enim modo pro libito id temporis, & poſt quatuor etiam ſæcula ea conjunctio exarabatur. In Cajano lapide *verſu* 21. legitur: *Relata* ATQUE *condita.* At perperam à V. C. notari *adque* patet ex innumeris inſcriptis antiquitus ſaxis. Et quidem Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 7. ait: *Illa quoque ſervata eſt à multis differentia, ut AD cum eſſet præpoſitio, D literam; cum autem conjunctio, T acciperet.* Itaque multorum, at non omnium illa erat orthographia. *Verum*, addit, *hæc jam inter ipſas ineptias evanuerunt.* Itaque ineptam quæſtionem vocat, quod AD tum pro præpoſitione, tum pro conjunctione, majorum exemplo, recte ſcribi poterat. In vetuſtis inſcriptionibus legimus *pag.* 256. 1. *ſecuritatem ADQUE gloriam*, Pag. 281. 1. *Pio ADQUE inclito.* Pag. 284. 7. *Maximi ADQUE invicti.* Pag. 408. *ampliſſimus ADQ. clariſſimus.* Ibidem etiam ſcriptum eſt in verſu ſequenti ATQ & iterum prope finem, ut palam fiat veteres promiſcue *adque* & *atque* conjunctionem ſcripſiſſe. Ceterum hic quoque character antiquis Grammaticis diſplicuit. Velius Longus *pag.* 2230. ait: *At* cum T conjunctionem disjunctivam facere: *Ad* per D præpoſitionem. Idem docet Marius Victorinus *lib.* 1. *pag.* 2458. initio, ubi tamen ait: *Nos per* ſed *quam per* ſet *ſcribamus.* Non omnes tamen veteres eam regulam admiſere. Nam Cominianus apud Soſipatrum Chariſium *lib.* II. *cap. de conjunctione pag.* 203. ait: *AT conjunctionem: AD vero præpoſitionem ſcribunt; εὐφωνότερον tamen eſt, ut hæc per D ſcribatur, ne ſubſequens T litera duriorem ſuique ſimilem ſonum literæ amplexa, dictum faciat immitius.* Diutius vero ADQUE ſcriptum fuiſſe patet ex reſcriptis Imperatorum in *Cod. Theodoſiano*; ſiquidem innumeris aliis omiſſis, *L.* 44. *de Hæreticis* ſcribitur: *Donatiſtas adque hæreticos.* Item: *ad ſingulas quaſque inſulas, adque provincias.* Et in fine: *Adque omnia &c. ad Largitiones ſacras illico dirigantur.* Politianus *lib.* IV. *epiſt.* 9. *Ad* conjunctionem citra reprehenſionem ſcribi pronuntiat, laudatque vetuſti codicis Virgiliani carmen *Eclog.* 2.

Adque humiles habitare caſas, & figere cervos.

Pierius initio *lib.* IV. *Æneid. pagina* 54. notat ſe in vetuſto codice legiſſe: *Ad regina gravi*; additque: *Non in codicibus tantum antiquis, verumetiam in veterum monumentis obſervatum ſæpius AD & AT ſive per T, ſive per D ſcribantur, idem ſignificare, quamvis juniores Grammatici præpoſitionem à conjunctiva præpoſitione diſtinxerint.* In ſæpius appellato Virgilii codice Mediceo legitur ATQUE. In IV. *Georg. v.* 342.

Atque Ephyra, atque Opis & Aſia Deiopeia.

In vulgatis *atque Aſia* ſcribitur. At *Pierius* ex antiquis codicibus reponit: *& Aſia.* In primo quidem *Æneid. v.* 415. ſcriptum fuerat:

Ad Venus obſcuro gradientes aere ſæpſit.

Item *lib.* VI. *ver.* 626.

Mœnia conſpicio, adque adverſo fornice portas.

Verum ibidem ſupra D in illa particula conjunctiva poſita apparet litera T, minus neceſſaria utrobique correctione. Num exſcriptor vetuſtum idiographum eo in charactere imitatus fuerit, vel ſui ſæculi modum ſcribendi, incertum pono. Eam forte literam mutabat, prout ſequentis ſyllabæ ſonus dulcius ſonare videbatur.

§. II. 454

Recte in Cajano *lapide legi PRAERUNT. Item IMPERI. Similes genitivi caſus non ſolum apud Poetas, verum etiam in ſoluta oratione per unam I elatos, contra Priſcianum & alios ex vetuſtis inſcriptionibus demonſtratur. Veteres ibidem non ſemper I longam ſcripſere contra* Voſſium.

IDem cenſor bis peccatum eſſe putat in verbo *præerunt.* Nam in *Lucii* tabula ſcalptum ſcribit PRERUNT, & in Cajana PRAERUNT, hic altera *litera*, ibi vero diphthongo Æ omiſſa. At quod diphthongum attinet, dubio procul falſus eſt. Nam in cenotaphio *Lucii v.* 17. legitur juri dicendo ..... UNT. prioribus literis verbi *præerant*, perforato ibidem marmore, omnino deletis. *Pichena* repoſuit PRAESUNT; ſed ex periodi conſtructione, ac ex *Cajano* lapide futuro tempore PRAERUNT legendum conſtat; etenim bis ibidem iis characteribus exaratus, litera poſteriori E eliſa. Id per craſin non ſemel apud antiquos ſcriptum comperimus. Horatius *lib.* 1. *Sat.* 9.

Difficiles aditus primos habet: haud mihi dero.

Silius *lib.* VI. ait: *nec cernere derat.* In vetuſto codice Virgilii Mediceo *lib.* VII. *v.* 262.

Divitis uber agri, Trojæve opulentia DERIT.

In vulgatis tamen habetur *deerit:* immo in ipſo codice laudato aliena manu altera E litera ſuperius addita conſpicitur, ſuperflua tamen correctione, quæ etiam viſitur ad *v.* 233. *Georg.* II. cum tamen ibi legatur:

Si derunt, rarum pecorique & vitibus almis
Aptius uber erit.

Pierius in notis ibidem ait, in antiquis codicibus legi: DERUNT, *facta ſynæreſi ex duobus EE in unum.* At ratione metri id poetis licuerit. Extat vetuſta inſcriptio libera adhuc *Romana* Republica ſculpta Gruteri *pag.* 506. *v.* 31. in qua legitur, *Joure dicendo* PRAESSE *ſolent:* cui in *Cajana* ſimiliter: *Jure dicundo* PRAERUNT. Neque hæc prolixiorem apologiam poſcunt.

Optime etiam *v.* 8. *Cajanæ* tabulæ legitur IMPERI *Romani*; at perperam ille genitivus per unam I terminatus, barbariſmi arguitur. Equidem Grammatici communi conſenſu docuere neutra ſecundæ declinationis, quorum caſus rectus ante *um* habet I, in patrio caſu per duplex II efferenda. Ita Velius Longus *de Orthographia pag.* 2221. Q. Terentius Scaurus *pag.* 2257. Cæſellius *in excerptis à Caſſiodoro pag.* 2317. Chariſius *lib.* 1. *inſt. Gram. pagina* 60. eiſque recentior Priſcianus *lib.* VII. Divus etiam Auguſtinus in arte Grammatica ait: *In genitivo per duo II ſcribuntur, ut hoc ingenium, hujus ingenii; ſic imperium imperii.* Hinc Probus *lib.* 1. unam I ſcribentibus *vitium barbariſmi* opponit *pag.* 1396. At Publius Conſentius in *lib. de nomine & verbo*, cum idem tradidiſſet, ait: *Quamvis à pleriſque jam per unam I efferatur iſte genitivus, ut eſt promiſſa Lavini: pauperis & tuguri: nec cura peculi.* Priſcianus etiam laudato loco ſcribit: *Frequenter tamen invenimus veteres in hujuſmodi genitivis, id eſt, geminantibus I, ſub-* 455
trahere ex eis alteram. Additque poſt plura *Virgilii* teſtimonia: *Hoc tamen faciunt metri cauſa.* Id olim Romanorum vetuſtiſſimus præmonuerat Lucilius ſcribens apud *Soſipatrum Chariſium lib.* 1. *cit.*

—— ſervandi numeri, & verſus faciendi,
Nos Cæli, Numeri numerum & ſervemu' modumque.

Nempe pro *Cælii* & *Numerii.* Ceterum Plinius *lib.* V. dubii ſermonis, teſte eodem Chariſio, dicit *eſſe quidem rationem per duo II ſcribendi, ſed*

A *multa jam conſuetudine ſuperari.* Pierius vero eru-
dite in *lib.* 1. *Æneid. ad v.* 251.
Hic tamen ille urbem Patavi, ſedeſque locavit,
ſcribit: *Sed enim quod Priſcianus poetarum tantum
innititur exemplis, multa veterum inſcriptionum ex-
empla commemorare poſſem, quibus appareat Ora-
tores etiam eandem ſcriptionis formam ſecutos eſſe.*
Unicam tantum laudat inſcriptionem *Flavi Sabi-
ni*, quem *Veſpaſiani* fratrem putat. Equidem in
Lucii tabula legitur *FIli auguris*; & in *Cajana*
GAI ET LUCI *ſtatuæ ponantur.* In fragmen-
tis legum ante tempora Ciceronis *pag.* 509. apud
Gruterum: De CONSILI *majoris partis ſenten-*
B *tia. Pag.* 515. *Agri*, AEDIFICI, *loci.* Quæ
iterum habes *pagina* 206. 2. Aevo autem Augu-
ſteo in Ancyranis tabulis legitur *pag.* 231. CON-
GIARI. Auri CORONARI. In inſcriptio-
ne à S. P. Q. R. dicata Auguſto A. V. 725. *Di-
vi IVLI F.* quæ repetitur in aliis epigrammatis
pag. 226. 5. 235. 7. 8. 10. Item *pag* 228. 8. *Na-
tali* TIBERI *Caes.* Paſſim vero præfecti AERA-
RI leguntur *pag.* 26. 2. 214. 396. 408. & alibi.
In oratione *Claudii* Imperatoris: *Prolati* IMPE-
RI *ultra Oceanum.* Hinc vana apparet cenſura
Soſipatri ſcribentis *pag.* 54. *Quare magis denota-
ti ſunt, qui maluerunt per unum I* imperi, *&* in-
C geni *dicere, quam declinare ſecundum regulam* im-
perii *&* ingenii *geminata I litera.* Nam altera
I omittitur in *Piſano* decreto, ac oratione *Roma-
ni* Principis, quem *pertinaciter liberalibus ſtudiis
deditum* deſcribit Suetonius *cap.* 40. & 41. ubi
etiam narrat eundem adhuc privatum librum de
tribus literis ſcripſiſſe. Voſſius *lib.* 1. *de Arte
Gram.* initio *cap.* 29. notat duo I olim Latinis
in uſu fuiſſe, breviorem, ut PIUS: longiorem,
ut PISO; *Longiuſcula*, inquit, *uſi cum I ſonaret
EI, vel pro duobus II poneretur.* Idem tradit
Dauſquius *ſect.* 2 *pag.* 93. Hoc tamen pro libito
uſurpatum patet ex tabulis Ancyranis in quibus
D cum I longiori leguntur verba *conſulIbus, omnIum,
curIam, municipIa.* Immo & duo longiora ele-
menta II juncta: *ſtipendIIs, manibIIs, colonIIs,
municipIIS.* Et in *Lucii* cenotaphio ſcalptum eſt
FIli priori I longa, breviori vero ubi pro duobus
II genitivum terminantibus, poſita eſt. In *Ca-
jano* vero *imperi, Gai, Luci*, brevioribus I ter-
minantur, cum tamen pleraque alia verba longio-
ri I ibidem inciſa legantur. Item Gruteri *pagina*
208. legitur: *AedificIs Aeli Donati*, in priori vo-
ce I longiore, in ſequenti breviore apparente, ut
plane conſtet eam regulam pro libito uſurpatam
fuiſſe. Fateor tamen I longiorem ſæpe poſitam,
E ubi pro duabus II. genitivi ſubſtituebatur, ut vi-
demus in inſcriptionibus *pagina* 235. 7. 8. 10. 234.
6. *Pag.* 26. 9. *Dies ſacrifici.* Sed ne ubique id
ſervatum dicam laudata *Piſanarum* tabularum or-
thographia vetat. In codice etiam Mediceo *Vir-
gilii*, qui majoribus characteribus deſcriptus fuit,
nuſquam I longiores viſuntur, ſed æqualis cum
ceteris figuræ. Sed poſt quadringentos annos id
forte librariis ignoratum, vel certe in codicibus
neglectum, quod tamen in lapidum inſcriptioni-
bus plerumque ſervabatur.

456

CAP. III.

F *Optime in* Cajano *lapide ſcalptam:* Ultra *FINIS
EXTREMAS. Accuſativos tertiæ declinationis
in EIS, in ES, & IS Latinis antiquitus ter-
minatos, ex columna Duiliana aliiſque inſcriptio-
nibus ante Cæſarum imperium ſcalptis, oſtendi-
tur. Eoſdem caſus,* Auguſto *imperante, non
per* eis, *ſed per ES & IS ſcriptos. Lapidum ac
nummorum inſcriptiones recitantur. Id ipſum ex
vetuſtiſſimo omnium* Virgilii *codice MEDICEO,
aliiſque à* Pierio Valeriano, *ipſoque idiographo*
Virgilii à Valerio Probo *laudatis, demonſtra-
tur.* Ciceronem, Salluſtium, *ac* Livium *eoſ-
dem accuſativos per IS extuliſſe ex Mſſ. MEDI-
CEIS. Idem apud* Gellium *ac Pandectas* Flo-
rentinas *obſervatum.* Pomponius Secundus,
Cornelius Fronto, *ac* Terentianus Maurus *eam
quarti caſus pluralium tertiæ declinationis termi-
nationem non admittentes, refellantur. Accuſa-
tivi eidem ætate* Soſipatri Chariſii *in IS termi-
nari deſierant. Plurium Gramaticorum canon de
accuſativis in is exeuntibus, à* Plinio *ac* Probo
rejectus. Priſciani *de iiſdem regulas deficere. Com-
parativa nomina genitivum multitudinis non in
IVM, ſed in VM, accuſativos vero in IS mit-
tere ex* Julii Modeſti *Auguſteæ ætatis ſcriptoris
ſententia.* Euphoniæ *in his rationem habendam*
Publius Conſentius *tradidit. Finis feminino
etiam genere à* Romanis *ſcriptoribus elata. Plu-
ra ad hoc probandum è* Virgilii *codice Mediceo
carmina recitantur. Communianus in* Virgilii
carmine ſolæciſmum perperam notat. Finis certa
apud Lucretium *ſæpius legitur. Finis in codici-
bus MSS.* Livii *feminini generis.*

ILluſtriſſimus ſcriptor quibuſdam qui hodiernam
tantum Grammaticam callens jure reprehen-
dere viſus eſt ex *Cajani* lapidis verba: ULTRA
FINIS EXTREMAS, *ubi fines extremos* dicen-
dum fuiſſe contendit. Non poſſum non mirari
virum eruditum, qui eo in volumine de veterum
Latinitate prolixius diſputat, ac antiquos lapides
inſcriptos, paſſim laudat, vetuſtum loquendi mo-
dum ab omnibus Grammaticis inculcatum, ac in
ſaxis frequenter occurrentem, ignoraſſe. Etenim
antiqui *Romani* tum florente Republica, tum *Au-
guſto* imperante, accuſativos plurales nominum
tertiæ declinationis, quorum genitivus multitu-
dinis in IVM deſinebat, ſæpius per IS termina-
bant. Hinc inter recentes Grammaticos non
ignobilis Deſpauterius *lib.* II. *de nominibus tertiæ
declinationis* ſcribit:

Quum genitivus ium *dat, quartas in IS quoque
fiet.*

Ibidem vero advertit veteres eos accuſativos per
diphthongum *eis* extuliſſe, qua de re plura mihi
dicenda ſunt. In primis, certum eſt *Romanos* A.
V. 494. eoſdem accuſativos promiſcue per *es, eis,* 457
& *is* terminaſſe. Nam in columna *Duilii*, in qua
omnium quotquot ſuperſunt, vetuſtiſſima inſcri-
ptio Romæ legitur, hæc habentur: CLASES-
QUE NAVALES PRIMOS ORNAVET.
Et poſt: CLASEIS POENICAS: & CO-
PIAS CARTACINENSIS PRAESENTE
&c. Præter triplicem illam quarti caſus pluralis
terminationem, ex voce *claſes* patet id temporis
conſonantes nondum fuiſſe geminatas. Eandem
vero orthographiam per plura ſæcula retentam
ex aliis inſcriptionibus, ac vetuſtis codicibus o-
ſtendo. *Pag* 501. extat decretum de immunita-
te *Thermenſibus Piſidiæ* conceſſa, in quo legi-
mus: *Intra ſuos FINEIS*, & *per eorum FINEIS*,
ibi tamen etiam ſcribitur: *Inter CEIVES Ro-
manos.* Item *Pag.* 205. *v.* 18. *Quei ager ULTRA
FINIS populorum leiberorum Uticenſium &c. Pag.*
506. *v.* 15. *OMNIS in ſoboles publicis ſcriptos in
perpetuo habeto.* Et hæc Senatus conſulta ante
Varronis ac *Ciceronis* ætatem condita ſunt. *Varro*
quidem eos accuſativos per *eis* lubentius termi-
nandos tradidit, hiſce tantum decem exceptis,
*falces, merces, axes, lintres, ventres, ſtirpes, ur-
bes, corbes, vectes, neptes*, quæ nomina in ac-
cuſativo per *eis* terminari poſſe negavit. At Pli-
nius apud Chariſium *lib.* 1. *pag.* 104. V. *Fonteis*
hancce *Varronis* regulam *ridiculam* appellat. In-
terim *Scaliger* corrigendus venit, qui *libro* IV. L.
L. ita

L. ita *Varronis* verba recitat: *Qui mortaleis, atque urbeis, beiluaſque omneis juvat*; ſiquidem *Varro* negabat *urbeis* dici poſſe. Recte Voſſius *lib.* II *de Gram cap.* 4. notat in diphthongo *ei* literam E debilem ſonum habuiſſe, ac vocalem I magis exprimi ſolitam, ita ut poſtea E marceſcente, I ſola retenta fuerit. Id evidenter patet ex innumeris vocibus, in quibus pro diphthongo *ei* ſola I longa poſtea ſcripta apparet. Plauti *Capteivei*, *captivi* evaſere: *Eidus idus: Galleis, Sabineis, Etruſceis*, ac ſimilia in faſtis Capitolinis ſcripta nomina, *Gallis, Sabinis, Etruſcis*, poſterior ætas ſcripſit. Ita accuſativi tertiæ declinationis *Cicerone* florente, ac dein *Auguſto* imperante, per *es* & *is* terminabantur. De priori terminatione conſtat, quæ poſtea ſola in uſu remanſit; de altera vero in IS plura dicenda ſunt, quod paullatim omiſſam, hac ætate eruditis quibuſdam viris ignoratam viri clariſſimi cenſura oſtendit. Vetuſtas inſcriptiones præmittam, de quibus dubitare nemo poſſit, quod in illas librariorum inſcitia graſſari non potuit. In Gruteriano theſauro *pag.* 328. 1. in S. C. de ludis ſæcularibus, quos *Auguſtus* edidit, legitur: LUDOS SAECULARIS; pro *ſeculares*. In tabula Ancyrana: *Annum quintum & decimum AGENTIS CONSULIS deſignavit*: pro *agentes conſules*. Hujus inſcriptionis exemplar ipſe *Auguſtus* propria manu exaravit. Extant etiam plurima numiſmata *Auguſti* cum epigraphe: OB CIVIS SERVATOS. Alias incerti temporis inſcriptiones ſubjicio. *Iaderæ*, quæ *Dalmatiæ* munitiſſima metropolis eſt, ex *pag.* 84. 6.

IMP. CAESAR. DIVI. F. AVG
PARENS. COLONIAE. MVRVM
ET. TVRRIS. DEDIT
T. IVLIVS. OPTATVS TVRRIS. VETVSTATE
CONSVMPTAS. INPENSA. SVA. RESTITVIT

458 Pag. 198. 6.

SEX. ATILIVS. M. F. SERRANVS
PRO. COS. EX S. C
INTER. ATESTINOS. ET. VEICENTINOS
FINIS. TERMINOSQVE. STATVI
IVSSIT

Sex. Atilius Serranus M. Atilii Serrani Prætoris A. V 580 ex Livii *libro* XLI. filius, conſul A. V. 618. poſt conſulatum prorogato in Tranſpadana *Italia* imperio, lites de termino agri inter *Patavinos* & *Ateſtinos* compoſuit. Alteram poſtea controverſiam de limitibus agrorum inter eoſdem *Ateſtinos* ac *Patavinos* enatam, *L. Cæcilius Metellus* anno V. C. 638 Senatu jubente diremit. Id nuper oſtendit eruditiſſimus Comes & Eques Sertorius Orſatus, *libro primo Hiſt. Patavinæ part.* 1. *pag.* 31. cujus docti voluminis editionem Auctoris mors ſtatim ſecuta, grave vulnus intulit *Romanæ* antiquitati tot editis ab eodem voluminibus illuſtratæ. Porro in ſylva montis Vendæ hocce epigramma *Orſatus* exſcripſit.

L. CAECILIVS. Q. F. PR
OCOS.... TERMINOS
FINISQVE. EX. SENATI
CONSVLTO. STATVE. IVSIT
INTER. ATESTINOS
PATAVINOSQVE

L. Cæcilius Metellus, vulgo *Diadematus*, *Q. Metelli Macedonici* filius, uti oſtendi *diſſert.* 1. *cap.* 5. conſulatum geſſit A. V. 637. ac *Italiam* provinciam ſortitus, altero anno regionem Tranſpadanam pro conſule obtinuit, quod ex recitato decreto de finibus regundis apparet. Porro in utra-

A que vetuſtiſſima inſcriptione FINIS accuſativo plurali ſcalptum legitur. Ejuſdem etiam caſus ſimilis terminatio in inſcriptis poſt *Auguſti* ac priorum Cæſarum imperium lapidibus ſæpius in theſauro Gruteriano occurrit. In epitaphio *pagina* 607. legitur:

Vinimus; hic OMNIS exitus unus habet.

Pag 950. 10.

Adfectus OMNIS poſſidet iſte lapis.

Pag. 1123..

ARDENTIS oculorum orbes, amoroſque NITENTIS.

Immo everſo *Romano* imperio, ac *Gotthorum* barbarie verba Latina penitus opprimente, hocce epigramma ſcalptum eſt, ex *pag.* 168. 9.

DN. ATALARICVS. REX
GLORIOSISSIMVS. HAS
SEDIS. SPECTACVLI. ANNO
REGNI. SVI. TERTIO. FIERI 459
FELICITER. PRECEPIT

Nulla in illis vocabulis mutatio fieri potuit, ſecus ac in antiquorum ſcriptorum codicibus ſubinde contigit, quorum tamen nonnulli meliori fato, neutiquam ſupinæ exſcribentium inſcitiæ obnoxii, familiarem vetuſtis Latinis characterem feliciter retinuerunt. Hos inter principe loco mihi recenſendus venit *Virgilii* codex Mediceus, de cujus vetuſtate plura mihi ſuperius narrata ſunt. In hoc autem volumine memorati accuſativi tertiæ declinationis in omnibus paginis tum per *es* tum per *is* majori *Romana* litera terminati, leguntur. *Nicolaus Heinſius* elegantiſſimus Muſarum amaſius, in nupera *Virgilii* editione ejuſdem codicis orthographiam locupletiſſime expreſſit, quamvis, ut verum fatear, frequenter eoſdem accuſativos ſecus ac in laudato MS. leguntur, extulerit, quod tamen Amanuenſis incuriæ deputandum cenſeo. In *lib.* XI. *v.* 324.

Sin alios FINIS aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſſuntque ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore NAVIS,
Seu plurEs complere valent.

Heinſius *pluris* ſcribit, ſecus ac in MS. legitur. Ibidem *v.* 360.

Quid miſeros toties in aperta pericula civEs
Projicis, ò Latio caput horum & cauſa malorum?
Nulla ſalus bello, pacem te poſcimus omnes.

Heinſius aliter ac MS. *civis* repoſuit. Item *lib.* 1. *Æneid. v.* 184.

—— —— —— trIs litore cervos
Proſpicit errantIs: hos tota armenta ſequuntur
A tergo, & longum per vallIS paſcitur agmen.
Conſtitit hic, arcumque manu celerIsque ſagittas
Corripuit.

Item *lib.* VII. *v.* 164.

Aut acrIs tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt.
Cum prævectus equo longævi regis ad aurIs
Nuntius ingentIs ignota in veſte reportat
Adveniſſe viros &c.

Pierius Valerianus in vetuſtiſſimis aliis *Virgilii* codicibus hujuſmodi accuſativos in IS deſinentes ſæpiſſime laudat. In *lib.* II. *v.* 66. *crimine ab uno diſce omnes*, ait: *Pleraque omnia venerandæ vetuſtatis exemplaria; quæ in manus noſtras devenere, uno exemplo legunt: DISCE OMNIS*; quam *Donati* etiam lectionem eſſe teſtatur. Idem II. *Georg.* ad *v.* 196. cum dixiſſet in vulgatis legi *urentes culta capellas*, ait: *In antiquis omnibus codicibus manu ſcriptis, quos verſare contigerit, ſcriptum obſervavi:*

Aut ovium fetus, aut urentIs culta capellas.

Hæc paſſim eo in Scriptore occurrunt, qui etiam plu-

plura notat de hiſce accuſativis in IS elatis L. 5. v. 406. *Ante omnes ſtupet &c.* cum dixiſſet: *In antiquis OMNIS*, non ſine indignatione diſputationem claudens, ait: *Quæ quidem ſcribendi ratio quotidie nunc corrumpitur, neque codex jam ullus extat, quem non Librarii arbitrio ſuo totum audeant contaminare.* Qui tamen vir eruditiſſimus vetuſtum characterem ſervans in epiſtola nuncupato-
460 ria ad *Julium* Cardinalem Mediceum ſcribit: *Ita ut apud omnis noſtrarum literarum affectatores non parva ſuborta ſit hæſitatio.* Lege eundem in notis *lib.* II. *Æn.* v 490. ubi iterum de iiſdem accuſativis in IS differit. Ceterum cum Grammaticæ præceptores eos accuſativos non uno modo terminandos cenſerent, *Virgilii* ſcripta juxta propriam opinionem, omiſſa idiographi lectione, commutarunt. Exemin in VI. *Æn. ver.* 719. ita in Mediceo codice legitur:

Principio cælum, ac terras, campoſque liquentIs.

At Diomedes *lib* II. *pag.* 442. §. *de Hirmo* ſcribit *liquentEIs*, quam lectionem Erythræus, aliique maluerunt. Farnabius vero cum Lacerda & pluribus *liquentes* ſcribit. *Lib.* III. *verſum* 71. legit Heinſius:

Deducunt ſocii navIs & litora complent.

Erythræus, Farnabius, aliique *naves* reddunt At Valerius Probus *libro* I. *Gram. Inſtit. pag.* 1429. *Deducunt ſocii naveis* Erythræus ſatis frequenter eos caſus per diphthongum Græcam *ei* reddit. Verum Pierius in *lib.* 1. *Æn.* ad v. 111. ait: *Syrteis per ei ut pleraque alia ſcriptitant, quod in codicibus antiquis inventu rariſſimum.* Sane in Mediceo nuſquam apparet. *Priſcianus* qui *Juſtiniano* imperante, *Conſtantinopoli* Grammaticam profeſſus eſt, *lib.* VII. *pag.* 775. plura *Virgilii* loca laudat, in quibus accuſativi plurales tertiæ declinationis ſemper in IS, nunquam in EIS deſinunt, quam ſane diphthongum non fuiſſe characterem Auguſteæ ætatis inſcripta monumenta declarant. Sed hac de re proxime ſermo redibit. Antequam ad alios ſcriptores tranſeam, vulgaris quædam *Gellii* de eodem *Virgilii* charactere narratio hic repetenda eſt. Is *libro* XIII. *cap.* 19. ſcribit: *Interrogatus eſt Probus Valerius (quod ex familiari ejus quondam comperi) haſne Urbis, an has urbes, & hanc turrem, an hanc turrim dici oporteret.* Tum *Probum* reſpondiſſe aures interrogandas. Cum vero ille ruſus peteret quonam modo aurem interrogaret, *Probum* ſtatim repoſuiſſe: *Quo ſuam Virgilius percunctatus eſt, qui diverſis in locis URBES & URBIS dixit, arbitrio conſilioque uſus auris. Nam in primo Georgicon, quem ego, inquit, librum manu ipſius correctum legi,* Urbis *per I literam ſcripſit. Verba è verſibus ejus hæc ſunt:*

—— —— Urbiſne inviſere, Cæſar,
Terrarumque velis curam.

Verte enim & muta, ut urbes *dicas, inſubidius neſcio quid facies & pinguius. Contra in III. Æneidos* Urbes *dixit per E literam:*

Centum urbes habitant magnas. v. 106.

Hæc jam muta, ut urbis *dicas; nimis exilis vox erit & exſanguis. Tanta quippe junctura eſt in coaſonantia vocum proximarum.* Hæc Probus. Ex his non leve auctoritatis pondus adjicitur codici vetuſtiſſimo Mediceo, in quo ſimiliter I. *Georg.* v. 25. *Urbiſne inviſere* legitur, & in altero ex III. *Æn. Centum urbes habitant.* Miror V. C. *Heinſium* omiſſo charactere *Probi* ac ipſius etiam Medicei codicis, quem in illis accuſativis efferendis ſequi ſe in præfatione prænotaverat, ſcribere maluiſſe: *Centum urbIs habitant.* In eodem Mediceo codice *Finis* ſæpe plurali accuſativo effertur, uti in *Piſana* tabula ſcalptum eſt; in aliis etiam verſibus eorundem librorum *fines* legimus.

Lib. I. *v.* 564.
Moliri, & late finIs cuſtode tueri.
Lib. VIII. *v.* 159.
Protinus Arcadiæ gelidos inviſere finIs.
Lib. XI. *v.* 517.
Longus in occaſum, finis ſuper atque Sicanos.
Ibid. *v.* 524.
Sua alios finIs aliamque capeſſere gentem.
Lib. I. *v.* 570.
Sive Erycis finEs regemque optatis Aceſten.
Lib. VII. *v.* 149.
Orſa dies, urbem, & finEs, & litora gentis 461
Explorant.
v. 334.
—— —— Italoſque obſidere finEs.

Heinſius in duobus poſtremis carminibus *finis* edidit. *Gellius* laudatus ait ſe ejuſdem accuſativi per *es* & *is* efferendi diverſitatem alio in loco apud *Virgilium* obſervaſſe, nempe *lib.* X. *v.* 350. ubi dicit:

Tres quoque Threicios Boreæ de gente ſuprema,
Et tris, quos Idas pater & patria Iſmara mittit.

Verum in MSS. Mediceo utroque loco TRIS legitur, uti etiam *Heinſius* ſcripſit. Ipſe quoque *Gellius* ſæpius per IS eoſdem accuſativos terminavit, ut paullo inferius oſtendam. Hactenus de *Virgilio*, quem reapſe ita ſcripſiſſe colligimus ex laudati *Probi* verbis; ſiquidem teſtatur id ſe legiſſe in *libro* I. *Georgicorum* quem *manu ipſius Virgilii correctum* viderat.

Poetarum principi Oratorum atque Hiſtoricorum principes adjungo *Ciceronem* ac Livium. Equidem dolendum eſt viros eruditos, qui ſubinde utriuſque volumina edidere, pleroſque accuſativos, qui in manu exaratis codicibus per IS ſcripti legebantur, modo per *es*, modo per *eis* cum diphthongo *Græcorum* extuliſſe. Doctiſſimus *Petrus Victorius* in editione Florentina A. 1571. veterem characterem ex antiquiſſimis codicibus in epiſtolis ad *Atticum* ſumma fide repoſuit. Ita *lib.* I. *epiſt.* 15. legimus: *Auris nactus ſuas* Libro II. epiſt. 12. *Ad tris tabernas.* Lib. V. epiſt. 9. *per omnis noſtros.* Libro vero VII. epiſt. 3 plures eo modo deſinentes accuſativos addenſat: *Omnis damnatos, omnis ignominia affectos, omnis damnatione ignominiaque dignos &c. tribunos valentis, addito C. Caſſio; omnis qui ære alieno premantur, quos pluris eſſe intelligo, quam putaram* Hanc ego lectionem conſtanter ſervatam in ſex codicibus Mediceis adnotavi. Similiter terminatos caſus apud *Ciceronem* aliis in locis vide apud Priſcianum *lib.* VII. *pag.* 777. qui etiam ſuperius *pag.* 769. duo alia ejuſdem loca exhibet, in quibus ſcribit: *Dies continuos complaris, & compluris armatos*, quæ poſtrema verba appellat ex oratione pro Cæcina, ubi in editis *complures* legimus. In *Livii* quoque libris plerumque accuſativos caſus, de quibus loquimur, per *eis* ſcriptos ab editoribus videmus, nempe *abſenteis, ſolemneis, hoſteis, pugnanteis &c.* cum tamen in vetuſtis codicibus per IS elatos, legamus. Ne tamen hic paginas prolixiori teſtimoniorum recitatione impleam, ex *libro* XXXI. in quo de bello *Macedonico* ſcribit, quædam tantum ſubnotabo. In duobus MSS. Mediceis initio ſtatim legi: *Perſcripturum res omnis Romanas.* Plerique tamen ad quos etiam *Gronovius* pater acceſſit, *omneis* edidere. Ibidemque *cap.* 17. *Non modo adeuntis aditu arcebant.* Glareanus *adeunteis*, Gronovius *adeuntes* ſcripſere. In eodem *cap.* 17. legimus Abydenos incluſiſſe *matronas omnis in templo Dianæ*, at pretioſas veſtes *in navis Rhodiam Gizicenamque*; ubi legendum *Cyzicenamque*; tum delectos qui rebus deſperatis, tectis publicis privatiſque *ignis ſubjicerent.* In editis *omnes* & *naves* & *ignes* habemus. In capite 18.

Apol-

Apolloniam terreſtris copias, navalis Corcyram in hyberna deduxiſſe. In cap. 19. *Ipſe in navis imponendos curavit.* In cap. 21. *Et obire ad omnis hoſtium ſubitos conatus poſſet.* In cap. 26. *Philocles Philippi* regis præfectus dicitur *ad depopulandos Athenienſium FINIS* profectus; ubi etiam legimus; *hoſtis effuſus.* In cap. 32. Romanorum legatus ait in oratione ad *Aetolos*, *Siciliæ* civitates *ſtipendiarias nobis ac vectigalis eſſe.* In *cap.*
462 33. de *Philippo* rege dicitur: *Navalis copias Demetriadem in Theſſalia contrahebat.* Item: *Ipſo terreſtris copias comparabat.* In quibuſdam editis *terreſtreis* habetur. Rurſus ibidem: *in montis propinquos refugientibus barbaris.* In capite 37. *Pars obvios habuerunt hoſtis.* In cap. 38. *Itaque ſecundum duas adverſas equeſtris pugnas.* In impreſſis *equeſtres* olim editum. In capite 39. *Palſatio ſcutorum parumper ſuccedentis Romanos tenuit. Deinde iis quoque ſpretis, partim teſtudine facta, per adverſos vadunt hoſtis.* Denique in capite 43. *Per eos dies & Athenagoras regias præfectus Dardanos recipicates ſe in FINIS, adeptas &c.* Ex hiſce, ut innumera alia omittam, patet *Livium* etiam per *is* accuſativos tertiæ declinationis, quorum genitivus pluralis in *ium* deſinit, extuliſſe, quos cum viri docti legiſſent, haud bona fide per *es* ediderunt. *Salluſtium* etiam per *is* eos caſus ſcripſiſſe vel initio *Catilinariæ* hiſtoriæ intelligitur, quam hiſce exorditur: *Omnis homines &c.* quam lectionem in duodecim MSS. Mediceis fideliter expreſſam vidi. Eodem charactere eadem verba recitarunt vetuſti Grammatici Chariſius *lib.* 1. *pag.* 122. Priſcianus *lib.* 7. laudato, aliique. Idem vero *Chariſius*, uti obſervavit Pierius *lib.* II. *Æneid.* ad v. 311. hæc *Salluſtii* verba refert: *Nonne ſcis, ſi quas ædis ignis cepit acriter, haud facile ſunt defeſſa, quin & comburantur proximæ.* Plautus Latini ſermonis elegantiſſimus magiſter, in editione *Boxhornii*, eodem modo eos caſus effert. In Milite II. 4. *verſ.* 5. *Habet auris.* In Caſina II. 5. v. 34. *Conjiciam ſortis in ſitellam.* In Aulularia IV. 8. initio: *Aureos monsis colant.* Similia apud eundem paſſim occurrunt. Hinc certum fit aureo Latinitatis ſæculo eam dicendi formam in uſu fuiſſe, quæ etiam argenteo ſæculo, & æneo quoque continuatam notavi. Unum argentei ſæculi ſcriptorem *Tacitum* appellabo. Exſtat in Medicea Bibliotheca ejuſdem volumen, quod unum in *Germania* repertum, ac *Leoni* X. oblatum, *Philippus Beroaldus* in publicum emiſit. Is codex annales de imperio *Tiberii* Cæſaris complectitur, ac ſæpius eoſdem accuſativos tertiæ declinationis per *is* ſcriptos exhibet, quo modo ex eodem codice illos edidit *Curtius Pichena* vir eruditus ac Magno *Etruriæ* Duci à ſecretis. Ex libro primo quædam tantum loca indicabo. In *cap.* 3. legitur: *Omniſque per exercitus oſtentatur.* In cap. 4. *imminentis dominos.* In cap. 20. *retinentis centuriones.* In cap. 36. *adverſum abſcedentis legiones.* In cap. 40. *contra rebellis auxilium.* In cap. 44. *Ob imminentis Suebos:* pro *Suevos.* Alia teſtimonia omitto, admonens tamen *Pichenam* ſemel & iterum characterem codicis in hoc priori libro mutaſſe. In *cap.* 60. MS. habet: *Bructeros ſua urentis.* At Pichena ſcripſit *urenteis.* Rurſus cap. 77. MS. *Ne egredientes in publicum, equites Romani cingerent.* Pichena non per *es*, ſed per *is* ſcripſit *egredientis.* Eruditi *A. Gellium*, ſeu uti alii malunt, *Agellium*, æneæ ætatis ſcriptorem nuncupant. Is autem *lib.* XVIII. *edit. Henrici Stephani cap.* 10. ait: *Sed alios quoque itidem errantis audivi.* Lib. XIX. cap. 5. *Is nos aquam multam ex diluta nive bibentis coercebat.* Cap. 10. *Quos loquentis id audias.* Cap. 11. *In pluris verſiculos licentius liberiuſque.* Cap. 12. *omnis univerſos, & terras cultoris* dicit. Hæc ex plurimis, quæ paſſim ibidem occurrunt, laudaſſe ſufficiat. Denique in Pandectis MSS. quæ in Gaza Magni Ducis *Etruriæ* diligentiori cuſtodia ſervantur, non ſemel accuſativus pluralis eorundem nominum tertiæ declinationis in IS effertur. *Lib.* VIII. *tit.* 1. L. 8. *de ſervit.* legitur: *licet per partis adquiri non poterit.* *Lib.* X. *tit.* 2. L. 20. *Indemnis igitur cohe-* 463 *redes ſuos præſtare cavebit.* Lib. X. tit. 3. L. 1 *quod ſocio actio magis ad perſonalis invicem præſtationes pertinet.* Lib XII. tit 2. L. 28. *ceteroſque ſimilis.* Lib XXXIX. tit 4. L. 16. *ac decipiat profiteri volentis.* Ceterum cum hæc duo volumina à victricei *Piſanorum* claſſe *Piſas* delata fuiſſent, ac in minus eruditi I. C. manus incidiſſent, hic literæ majuſculæ I in ſyllaba penultima tria puncta ad latus addidit, ut E litera deſignaretur. Inſulſam tamen correctionem alienum atramentum manuſque recentior oſtendunt, uti *Laurentius Theodorus Gronovius Jo. Friderici* F. adnotavit. Profecto *Taurellus* Pandectas ad aureum hocce authographum emendans, ſpuria correctione rejecta, eoſdem accuſativos per IS extulit.

Hinc factum eſt, ut vetuſti Latinæ linguæ præceptores, cum eandem ad quaſdam regulas contraherent, accuſativos plurales tertiæ declinationis in *is* vel *es* deſinere pronuntiarint. Neque enim eam terminationem ipſi primum commenti ſunt, ſed quod eandem paſſim obſervabant in *Cicerone*, *Salluſtio*, *Virgilio*, *Livio*, aliiſque aurei Latinitatis ſæculi ſcriptoribus, ad quorum phraſem ac characterem tanquam ad obruſſam puritatis & elegantiæ Latinæ poſterorum orationem exigerent. Horum teſtu locupletiſſimus venit *Priſcianus*, qui tot ſcriptores aureæ ætatis paſſim appellat, ac plurima *Salluſtii*, ac pleraque *Ciceronis*, & aliorum quæ interciderunt, volumina ſubinde allegat. Is ergo *lib.* VII. *pag.* 777. ſcribit: *Nominum*, ſeu ut alii legunt, *omnium quæ tam nominativum, quam genitivum ſimilem habent, eorum accuſativus vero in ES, frequenter in IS ſolet terminari, ut hic & hæc omnis, hujus omnis, hos & has omnIs.* At ſi in *Cicerone* ac *Virgilio* iidem accuſativi ſemper in *es*, ut in editis eorundem libris modo legitur, exiſſent, qua fide teſtatus fuiſſet Grammaticorum diligentiſſimus *raro in es, frequenter in IS* ſolere terminari? Ea autem quæ multa ſtatim laudat, *Virgilii* teſtimonia, paſſim in *es* deſinentia in editis libris legimus. Cum veteres per *eis* frequentius hoſce caſus terminarent, *Augaſti* ætate pro diphthongo *ei* longa I litera poni cœpit. P. Nigidius Figulus *Ciceronis* amicus in *lib. de nat. & ordine literarum* apud Gellium *lib.* XIX. *cap.* 14. ſcribit: *Græcos non tantæ inſcitiæ arceſſo, qui OV ex O & Y ſcripſerunt, quantæ qui ei ex E & I; illud enim inopia fecerunt: hoc nulla re ſubacti.* Cujus rationem reddit Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 7. *quia I tam longæ quam brevis naturam habet.* At *Auguſto* imperante pro *ei* diphthongo longam I poſitam tabulæ Ancyranæ aliaque laudata ſaxa oſtendunt, in quibus nuſquam illa diphthongus ſcribitur in accuſativis caſibus, ſed legimus *ſæcularis*, *agentis*, *finis*; uti & in ejuſdem vulgari numiſmate: OB CIVIS SERVATOS. Quæ cum iiſdem characteribus, quibus primum inſcripta fuerant, ad noſtram uſque ætatem pervenerint, longe majori fide digna cenſentur, quam codices manu exarati, tot exſcribentium, ut ſæpius dixi, erroribus obnoxii. Non defuere tamen viri docti, qui eos caſus non per *is* ſed per *eis* terminandos putarunt. De *Pomponio Secundo* poeta ſcribit Plinius apud *Chariſium* *lib.* III. *pag.* 111. V. Monteis: *Propter homonymum nominativi, accuſativo caſu* omnis *non putat dici, ſed omneis.* Idem docuit Cornelius Fronto

in *lib. de differ. vocum pag.* 2201 V. *Treis.* In hac quoque opinione fuit Terentianus Maurus *cap. de ſyllabis pag.* 1393. ſcribens:

Exitur in ſilvam, neceſſe eſt E & I connectere,
Principali namque verbo naſcitur, quod eſt EO.
464 *Sic* ovcis, plureis, omneis, *ſcribimus pluraliter,*
Non enim nunc addis E, ſed permanet, ſicut fuit;
Lector & non ſingularem nominativum ſciet.

Itaque *omnis* v. g. accuſativo plurali ſcribere recuſabant, quod eodem modo nominativo ſingulari efferebatur. At inanem ſcrupulum paſſos conſtat ex nominibus quartæ declinationis, quorum rectus, ac genitivus, tum etiam nominativus & accuſativus plurales in VS uniformiter exeunt, nempe *manus*, *flatus*, *ſumptus &c.* Sane ex illis Terentiani: *Non nunc addis E*, infertur ea ætate eos accuſativos plurales per IS elatos, *ovis*, *pluris*, *omnis*, queis tamen mavult E ante I inſeri, quo lector ſtatim videat non eſſe nominativos ſingulares. Quod vero addit: *ſed permanet ſicut fuit*, vel intelligit antiquum characterem, cum *fineis*, *civeis*, *omneis* ſcribebant; vel certe modum pronunciandi; etenim quamvis poſtrema ætate *Romanæ* Reip. diphthongus *ei* ponebatur, ea ut ſimplex I longa ſonabat, quod ſatis colligitur ex Ciceronis *epiſt* 22. *lib.* IX. *familiarium*, uti *Voſſius* recte prænotavit.

Valerius Probus *lib.* II. *Inſtit. Gram pag.* 1442. ſcribit: *Nominativum, accuſativum, & vocativum pluralis generis maſculini & feminini es producta ſyllaba terminabit; hic & hæ, hos & has, & ò Sacerdotes. Interdum accuſativus IS, ut hos & has agilis.* Itaque ætate *Probi* iidem accuſativi raro per *is* terminabantur. In Chronico autem *Euſebii* dicitur *Probus* Grammaticus anno ſecundo imperii *Neronis* floruiſſe. Idem poſtremo loco inter Grammaticos à *Suetonio* numeratur. Illum etiam ſub *Domitiano* Principe vixiſſe patet ex *lib.* II ejuſdem laudato, qui *Catholica* inſcribitur; ibi enim *pag.* 1463. *Martialis* epigramma adducit, quod *Domitiano* principe editum fuit. Gellius *lib.* III. *cap.* 1. & 15. & *lib.* XIII. *cap.* 13. & 19. ſcribit ſe cum iis locutum, qui *Valerium Probum* diſſerentem audierant. Idem vero *Gellius* teſtatur ſe adoleſcentem *Romæ* coluiſſe *Herodem Atticum* virum conſularem, *lib.* IX. *cap.* 2. Hic vero anno vulgaris æræ 146. conſulatum geſſit, *Antonino Pio* Imperatore. Et *lib.* II. *cap.* 26. ait: *Favorinus Philoſophus cum ad M Frontonem conſularem pedibus ægrotum viſeret, voluit me quoque ad eum ſecum ire.* At *Cornelius Fronto* conſul ſuffectus fuit à *M Aurelio* principe, ex *Auſonio* in panegyrico ad *Gratianum.* Ex his colligo *Probum* uſque ad *Trajani* fere imperium vixiſſe. Id probari poſſet, quod in libro de Notis qui eidem adſcribitur, ſub litera I legamus: *In Foro Trajani.* At cum in lit. S ſcribatur: SEU: AUG. ARM. PART. *Severus Auguſtus, Armenicus, Parthicus;* utrumque eidem libro aliena manu inſertum fuit; vel alium plane auctorem illud volumen habuit. Soſipater Chariſius *cit. pag.* 28. ait: *Omnia nomina in is terminata, quæ dativo I exierint, neceſſe eſt genitivo & accuſativo unis ultimam, I recipiant, ut agreſtis, ium, hos agreſtis; cæleſtis, ium, hos cæleſtis.* Eandem terminationem habere dicit quæ ablativo caſu in I exeunt, *ignis, igni, hos ignis.* Idem tradit *pag.* 69. ubi ponit *hos & has nobilis.* Verum inferius *pag.* 122. ſcribit: *Nam accuſativus juxta regulam, manente I litera, debet enuntiari,* hos & has agilis, *ut eſt apud Salluſtium:* Omnis homines; *ſed eum ad nominativi & vocativi formam conſuetudo tranſduxit.* In ætate Chariſii non in IS, ſed in *es* accuſativi illi caſus deſinebant. Incerta ætas eſt qua *Chariſius* vixit; at conſtat floruiſſe ante *Priſcianum*, à quo non uno loco laudatur.

Ex illius vero ſententia conſuetudo jam ante inducta, Grammaticæ regulas, juxta quas *neceſſe eſt* eos caſus in *is* deſinere, eoſdem per *es* efferendo, obduxerat. Hinc D. Auguſtinus in *libro de Grammatica*, quem A. 386. vulgaris Epochæ *Mediolani* paullo ante baptiſmum, compoſuit, hoſce accuſativos tertiæ declinationis per *es* efferendos docet, nec verbum quidem de famoſa illa apud veteres terminatione in *is* facit. 465

Veteres Grammatici inter præcipuas regulas, quibus accuſativi tertiæ declinationis in *is* exire dignoſcerentur, hanc tradidere; nempe ſi genitivus pluralis ante VM haberet I, ſeu ea nomina accuſativo plurali in *is* deſinere, quæ in genitivo per *ium* terminabantur. Hanc omnium fere Grammaticorum canonem fuiſſe teſtatur Publius Conſentius in *lib. de nomine & verbo pagina* 2040. ſcribens: *Sane plerique omnes hus regulas qua genitivum in* iom *mittunt, dicunt etiam accuſativum pluralem in is mittere, ut has puppis, hos montis, hos optimatis.* Servius in lib. I. Virgilii ad v. 112. *Tris Notus abreptos &c.* ait: *Tris Latinum eſt. Genitivus enim pluralis quotiens in* ium *exit, accuſativum pluralem in is mittit, ut puppium puppis; quotiens in* um *exit, in* es, *ut patrum patres.* Hanc ipſam regulam inter recentiores Grammaticos tradit *Deſpauterius*, cujus huncce ſuperius canonem laudavi:

Quum genitivus ium *dat, quartus in* is *quoque fiet.*

Valerius Probus in Arte apud Pierium in *libro* II. *Æneid. ad verſum* 490. *Amplexæque tenent poſtes &c.* illud præceptum, ut imperitum redarguit. Plinius etiam apud *Chariſium* citat. *pagina* 104. V. *Funes* eoſdem errare plurali legitur; at nuſquam *nubis* in accuſativo multitudinis; tum quia quæ in genitivo plurali habent *um* ſine I præcedente, mittunt accuſativos in *is*; unde ait Salluſtius: *Per liberos atque parentis veſtros.* Denique quia deſinentia genitivo plurali in *ium*, promiſcue apud antiquos in accuſativo per *is* & *es* terminata leguntur. Hæc *Probus.* At *Priſcianus*, quo haſce difficultates evaderet, quoſdam canones ſtatuit, queis oſtendi poſſit, quinam quarti caſus tertiæ declinationis per *is* ſcribantur. *Voſſius* diligenter eaſdem regulas congeſſit, & expendit libro ſecundo *de Analogia capite* 16 Primus canon eſt: *Omnium quæ tam nominativum quam genitivum ſimilem habent, eorum accuſativus raro in* es, *frequenter in* is *ſolet terminari, ut hic & hæc omnis, hujus omnis, hos & has omnis.* Hanc regulam plurium auctorum teſtimoniis firmat. Quod advertit eos accuſativos *raro in* es, *frequenter in* is terminari; minus mihi probatur. Nam promiſcue pro libito tum in *es*, tum in *is* exire ex laudatis ſuperius locis Virgilianis patet; ſiquidem nomen *finis*, cujus ſimiles ſunt nominativus ac genitivus ſingulares, & genitivo multitudinis in *ium* exit, accuſativum promiſcue in *is* & *es* terminatum habes apud Virgilium, ac vetuſtas inſcriptiones. In oratione Claudii Cæſaris Gruteri *pagina* 520. *Ad extremos FINES Galliæ Narbonenſis veniſti.* Rurſus apud eumdem poetam in Mediceo Codice omnium optimo ac vetuſtiſſimo, nomen *ignis*, cujus nominativus ac genitivus caſus ſingulariter ſimilem terminationem habent, accuſativo plurali promiſcue per *is* & *es* effertur. Libro primo *Æneidos* verſu 529.

Oramus: prohibe infandos à navibus ignes.

Lib. II. *v.* 276. 466

Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignis.

v. 502.

Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacraverat, ignis.

v. 624.

Tum vero omne mihi viſum conſidere in ignes.

Lib.

Lib. II. *v.* 664.
Hoc erat, alma parens, qua me per tela per ignis.
v. 686.
Excutere & ſanctos reſtinguere fontibus ignes.
Lib. VII. *v.* 196.
—— —— *medias acies, medioſque per ignes.*
v. 320.
Ciſſeis prægnans ignis enixa jugales.
Lib. VIII. *v.* 199.
Ore vomens ignis, magna ſe mole ferebat.
v. 267.
Pectora ſemiferi, atque extinctos faucibus ignis.
Lib. IX. *v.* 78.
—— —— *tantos ratibus quis depulit ignes?*
v. 145.
Neptuni fabricata manu, conſidere in ignis.
Lib. X. *v.* 56.
Juvit & Argolicos medium fugiſſe per ignes.
v. 271.
—— —— *& vaſtos umbo vomit aureus ignis,*

Itaque ſæpe *ignis* in accuſativo multitudinis, per ES etiam terminatus legitur; quamvis ſæpius per IS in eodem codice ſcriptus appareat. Et ſane, ni librario erratum, cum *lib.* II. *v.* 624. legatur *conſidere in ignes*, at *lib.* IX. *v.* 145. *conſidere in ignis*, patet non ſemper euphoniæ gratia, ſed pro ſcribentium arbitrio eos caſus diverſas terminationes ſubiiſſe.

Alter canon eſt: *Similiter faciunt accuſativum ejuſdem formæ ſemper pluralia, ut hi manes, horum manium, hos manes, vel manis.* Itaque promiſcue in *es* & *is* pluralia tertiæ declinationis in quarto caſu terminantur. Hinc *pluris* in Cicerone & *plures* in Virgilio ſuperius oſtendi: uti etiam *tris* & *tres*, uti *Gellius* legebat. Tertius canon additur. Plerumque in *is* terminari, quæ nominativo per *er*, & ablativo I efferuntur, ut *acris*, *ſalubris*, *celeris*; raro autem hoſce caſus in *es* deſinere. Quam regulam ex antiquis ſcriptoribus ſtabilit. Ultimus canon eſt. Nomina in *er*, & *ns* exeuntia in nominativo ſingulari, accuſativum pluralem tum in *is* tum in *es* mittere, uti *inertes* & *inertis*, *partes* ac *partis*. Verum *Priſcianus* omittit nomina deſinentia in *bs*, uti *urbs*, *trabs*, *ſcrobs*. Et ſane *urbis* in plurali accuſativo apud *Virgilium* vidimus. Ex *Priſciani* tamen regulis, quæ *Probus* opponebat, evaneſcunt. Nam nuſquam legitur in caſu quarto plurali *nubis*, quod hoc nomen, quamvis genitivum multitudinis in *ium* mittit, non tamen in ſingulari eodem modo nominativo ac genitivo terminatur, cum ſit *nubes nubis*. Secus *ignis*, *finis*, *omnis* &c. quæ utroque caſu ſimiliter deſinunt. Quod addit de deſinentibus in genitivo in *um*, quæ tamen in quarto caſu per *is* ſcribi poſſunt, uti *parentis*, ex quarto canone *Priſciani* eliditur; nam hoc nomen in recto per *ns* terminatur. Et ſane quod *Servius* laudato loco dicit *quotiens* genitivus pluralis *in um exit*, *in es* accuſativum mittere, univerſe falſum eſt. Non oppono quod proxime notabam *parentum* ac *parentis* pluraliter dici; ſiquidem ſcribit Chariſius pagina III. *Cicero rationis memor* parentium *ſæpe dicit. Fronto pro Ptolomæenſibus* Parentum tuorum, *ut ait Plinius, alias portarum vice, qui regulam ſatis idoneam ſapierunt.* In epitaphio imperante Tiberio poſito, legitur pagina III. PARENTIUM SUORUM. In tabulis Ancyranis, niſi exſcribentibus erratum eſt, habetur *agentis conſulis*, pro *agentes conſules*; genitivus tamen alterius nominis in *um* deſinit, nempe *conſulum*. Præterea Chariſius *pagina* 100. hæc *Plinii* verba ex libris dubii ſermonis recitat: *Julius Modeſtus ita definiit. Quæ nomina comparan-*
467 *di fuerint, & accuſativis pluralibus in IS exient, ſcilicet*, fortioris, fortiorum *facere debent*, *non*

A fortiorium, *id eſt, ante* VM *ſyllabam I recipere non debent.* Hoc locupletiſſimo antiquiſſimi Grammatici teſtimonio iterum confirmatur quod ſuperius demonſtrabam, videlicet Auguſti ætate accuſativos plurales declinationis tertiæ non per *eis*, ſed per *is* ſcriptos; quamvis litera longa I diphthongum EI ſupplebat. Nam *C. Julius Modeſtus* vixit ſub diſciplina *C. Julii Hygini* à *Julio Cæſare* anno Urbis 707. poſt captam *Alexandriam*, *Romam* advectus, qui poſtea libertus *Auguſti* fuit, ac ob antiquitatis notitiam *Polyhiſtor* appellatus. *Hujus*, inquit Suetonius cap. 20. de Grammaticis, *libertus fuit Julius Modeſtus, in ſtudiis atque*
B *doctrina veſtigia patroni ſecutus.* Præterea ex recitatis *Julii Modeſti* verbis patet præter quatuor illos à *Priſciano* numeratos canonas, addenda eſſe comparativa nomina, quæ etiam *is* in quarto caſu multitudinis habere poſſunt. Ceterum in his una omnium optima regula eſt euphonia, uti ex Probo *Gellius* allato ſuperius teſtimonio, adnotavit. Publius etiam Conſentius *in Arte pagina* 2040. cum quædam de hiſce accuſativis in *is* præmiſiſſet, ſcribit: *Sed in hoc quoque ſequenda euphonia eſt*, nempe quod auribus jucundius ſonat. Hæc prolixius expoſui, non ſolum ut phraſis illa Cajani lapidis *ultra FINIS extremas*, juxta
C tritas Grammaticæ artis regulas præformata monſtraretur, verum etiam ut antiquatos pluralium tertiæ declinationis canonas, tot ſcriptorum aurei Latinitatis ſæculi teſtimoniis in bono lumine collocarem; cum iidem & longioris ætatis caligine, & veterum Auctorum libros ſubinde mutantium temeritate, ac denique jamdiu tritæ apud Grammaticos ſyntaxeos conſuetudine, noſtra ætate adeo in obſcuro lateant, ut vir inſignis qui juſto volumine variatæ Latinitatis cauſas inveſtigat, eoſdem plane ignorans, *Finis* in quarto caſu multitudinis in *Piſana* tabula ſolœciſmi incuſarit; cum tamen juxta Grammaticorum canones elegantiſſi-
D me & ſcriptum, & ſculptum fuerit.

Alterum quoque adjectivum nomen, nempe *extremas*, optime poſitum ex iiſdem Grammaticorum regulis intelligitur. Etenim docent nomen *finis* maſculini ac feminini generis eſſe. Publius Conſentius *in Arte pagina* 2026. ſcribit: *Nam inter femininum & maſculinum ſunt hæc nomina, cortex, ſilex, finis, ſtirps, pinus, dies; utroque enim genere lecta inveniuntur.* Priſcianus libro V. ſcribit: *Finis quoque tam maſculini, quam feminini generis uſurpavit auctoritas.* Idem antea monuerat *Nonius Marcellus* ubi agit de indiſcretis generibus, producens teſtimonia *Accii*, *Cælii*, *He-*
E *minæ*, *Varronis*, ac *Virgilii*; Varronis quidem *lib.* IV. *de vita Populi R. Ita hujus belli horribilis finis facta.* Virgilii codex Mediceus omnium antiquiſſimus, in *lib. Æneid.* ſæpius finem feminino genere elatam exhibet. Immo cum in *v.* 24. *lib.* I. *maſculino* genere *quem finem* prius ſcriptum fuiſſet, *Turcius Apronianus* ita correxit:

—— *QUAM das finem, rex magne, laborum.*
Lib. II. *v.* 554.
HAEC finis Priami fatorum &c.
III. *v.* 145.
QUAM feſſis finem ferat &c.
V. *v.* 327.
—— —— *feſſique ſub IPSAM*
Finem adventabant.
V. 384.
F *QUAE finis ſtandi? quo me decet uſque teneri.*
XII. *v.* 793.
QUAE jam finis erit, conjunx? quid denique reſtat? 468

Quæ loca ſimiliter *Nicolaus Heinſius* exhibuit in nitidiſſima *Virgilii* editione. Et ſane in *v.* 554. *Hæc finis Priami fatorum*, eam lectionem *Servius* habet, uti & *Comminianus*, ac MS. codices, eam-

que *Eryrhræus*, *Donatus*, *Cerda*, *Farnabius*, aliique in *Virgilianis* editionibus ſervarunt. Gellius *lib.* XIII. *cap.* 19. hæc *Valerii Probi* verba recitat: *Sed in illo quoque itidem Virgilii verſu:*

Hæc finis Priami fatorum,

ſimul ut &, Hic finis, *dicas*, *duram & abſonum erit*, *reſpuentque aures quod mutaveris.* Commi-nianus antiquus Grammaticus apud Soſipatrum Chariſium *lib.* IV. *cap. de ſolœciſmo pag.* 239 ſcribit ſolœciſmos fieri *per genera nominum:* Hæc finis *Priami* fatorum, *pro hic finis.* Verum hominem errare certum eſt, cum tot *Romani* ſcriptores *Nonnio* laudaɩ, finem feminino genere extulerint. *Lucretius* aurei ſæculi ſcriptor, qui obiit eo ipſo die quo *Virgilius* virilem togam induit, *Pompejo* ac *Craſſo* utroque iterum Coſſ. V. C. 699. ſæpius finem feminini generis facit. Ea loca appellabo, quæ ratione metri genus maſculinum excludunt. *Lib.* I. ait:

At nunc nimirum frangendi reddita finis
Certa manet.

Item ibidem;

Sive foras fertur non eſt ea fini profecto.

Lib. II. ſcribit:

Quæ quoniam non ſunt in rebus abdita, certa &
Finis utrinque tenet ſummam.

Item ibidem:

Nulla 'ſt finis, uti docui, res ipſaque per ſe
Vociferatur.

Item ibidem:

Certa quidem finis vitæ mortalibus extat.

Valerius Probus apud *Pierium* in notis ad *lib.* II. *Æn. pag.* 32, ſcribit veterum Grammaticorum regulas finem maſculini generis ſtatuere, rationis tamen muſicæ gratia, à Virgilio feminino genere exaratam. At *Caſſius Hemina*, & *Terentius Varro* ſoluta oratione finem feminini generis fecere. Immo ipſe elegantiſſimus Latinæ Hiſtoriæ ſcriptor *Livius*, ſi antiquis codicibus fides habeatur, non ſemel genere feminino poſuit. Nam *lib.* IV. *cap.* 2. ait: *Finem ergo non fieri nec futuram.* Idem *lib.* XXII. *cap.* 57. *Quænam futura finis tantis cladibus foret.* Gronovius pater in notis ad *lib.* IV. ait: *Futuram ex omnibus MSS. & Campani atque Aldina editis ſcripſimus.* Hæc quemadmodum *Piſanæ* tabulæ characterem ſolide firmant, ita etiam ex eadem ipſa quoque ingens auctoritatis pondus accipiunt. Nam in nulla hucuſque reperta inſcriptione, *finis* feminino genere elata legitur, niſi in hac Cajana tabula; in oratione enim *Claudii* Cæſaris Gruteri *pag.* 502 *ad EXTREMOS fines Galliæ Narbonenſis* legimus; at in Piſona: *Ultra finis EXTREMAS Populi Romani* ſcalptum eſt. Unde iterum & ſomniatus in *Virgilii* carmine *Comminiano* ſolœciſmus, ac mutatio generis ratione metri muſicà à *Probo* conficta, refelluntur, ſimulque rejicitur cenſura, qua V. C. eam loquendi phraſem in *Piſano* Cenotaphio caſtigandam putabat.

CAP. IV.

469 *Recte in Cajano lapide* Devicteis *ſcalptum. Veteres diphthongo EI pro I longa uſi. Duæ vocales VV in eadem ſyllaba antiquitus nunquam poſitæ, ſed loco alterius O, quæ tamen per V pronuntiabatur. Hinc* Volneribus *in eodem Cenotaphio ſcriptum. Digamma à Claudio inventum. Penultima ſyllaba ſuperlativi nominis cum vocalibus I aut V pro libito elata.* Obit *unica I ſine errore ibidem legi. Compoſita à* jacio *cum ſimplici I legantur in vetuſtis ſaxis ac codicibus; ſecus tamen* Quintilianus *ac* Gellius *docuerunt.*

PLures inſuper voces laudatus Scriptor in Cajano lapide barbariſmi incuſat, quas tamen juxta tritam aurei Latinitatis ſæculi orthogra-

A phiam ſcriptas demonſtro. Quod opponit legi DEVICTEIS *pro devictis*, inane eſt. Quid enim frequentius in vetuſtis inſcriptionibus occurrit quàm diphthongus EI, ubi poſtea longior I litera ſignata fuit? Varro *lib.* V. L. L. ſcribit: *A quibus iiſdem principiis antepoſiteis præverbiis pauceis, immanis verborum accedit numerus; quod præverbiis additeis, atque commutateis, aliud atque aliud fit.* In faſtis Capitolinis legimus triumphos *de Latineis*, *Sabineis*, *Etruſceis*, *Pœneis*, *Sardeis*, &c. Id paſſim in omnibus S. C. ac plebis ſcitis apparet, ut certe Lectorum patientia abuterer, ſi hic innumera veterum monumentorum verba eo cha-

B racter formata, colligerem: Apud Gruterum *pagina* 500. legitur *Scriptei ſunt.* Et: *Uſei*, *Fructeive ſunt*, pro *Scripti*, *uſi*, *fructi ſunt.* Exſtant nummi Auguſti cum epigraphe: CIVIBUS SERVATEIS. Hinc Priſcianus *lib.* I. *agens de ordine literarum*, ait: *I quoque apud antiquos poſt E ponebatur, & EI diphthongum faciebat, quam pro omni I longa ſcribebant, more antiquo Græcorum.* *Panvinius* maximus ille *Romanæ* antiquitatis inſtaurator, in tabulis conſularibus *pagina* 23. *in margine* ſcribit: *Pax cum Partheis*, *ſigneis recepteis.* Sane *Verrius Flaccus* quamvis imperante *Auguſto*, faſtos triumphales concinnarit, ponit

C *Ventidii* triumphum *ex monte Tauro & Partheis.* In nummis *Auguſti* legimus: SIGNIS RECEPTIS, in aliis RESTITUTIS, non *recepteis*, aut *reſtituteis.* Ita in Cajano lapide poſt *devicteis* ſtatim legimus *receptIs*, & *ceceptIs*, longa I loco diphthongi EI exarata, ut prior ille character veterem orthographiam exprimat, quæ ad *Ciceronis* uſque tempora ſervata fuerat, ac à *Varrone*, aliiſque viris doctiſſimis tum quoque retenta, quamvis *P. Nigidius Figulus* ipſi *Varroni* æqualis, apud Gellium *lib.* XX. *cap. ult.* eam diphthongum loco I præter rationem à majoribus inductam pronuntiaverit.

D Vox etiam VOLNERIBUS, quæ in *Caji* Cenotaphio legitur, antiquam orthographiam ſapit; ſiquidem nunquam VV jungebant in una ſyllaba, ſed loco ſecundæ ponebant O, cujus poſtea rationem adducam. Plautus in *Truculento* V, *ver.* 51. *Cave faxis volnus.* In *Moſtel.* III. 2. *ver.* 73.

Ad eam rem facere volt gynecæum novom

Id quoque in Terentii comœdiis paſſim occurrit. 470
Ita in veteri inſcriptione *pagina* 204. legimus: *RIVOM, & INIQUOM.* Lucretius *libro* III. *de ſerpente* caudam obtruncato, ſcribit:

Volnere tortari, & terram aſpergere tabo:
E *Ipſam ſeque retro partem petere ore priorem*
Volneris ardentis ut morſu premat, icta dolore.

In toties laudato *Virgilij* codice Mediceo *volnus*, & *valnus* legitur, quæ diverſitas ſcribendi, exſcriptori potius quam *Virgilio* tribuerim. *Lib.* XII. v. 420.

Fovit ea volnus lympha longævus Iapyx
Ignorans: ſubitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor: omnis ſtetit imo volnere ſanguis.

Lib. II. *v.* 630.

Volneribus donec paullatim evicta ſupremum
Congemuit, traxitque jugis avolſa ruinam.

Lib. XI. *v.* 56.

F *Volneribus pulſum aſpiciens &c.*

In aliis autem locis etiam vulneribus ſcriptum eſt. Quædam tantum indicabo. *Lib.* III. *Georg. v.* 221.

Vulneribus crebris: lavit ater corpora ſanguis.

Æn. XII. *v.* 51.

— & noſtro ſequitur de volnere ſanguis.
v. 943.
— victum quem volnere Turnus
Straverat &c.

v. 948.

Æn. XII. *v.* 948.
Pallas te hoc vulnere Pallas
Immolat &c.

Eodem charactere *Heinſius* laudata carmina edidit, poſtremo tantum excepto, in quo *volnere* repoſuit. In *Lucii* tabula ſcalptum eſt: *Lignorumque ACERVOS ejus rei gratia quod annis ibi conſtituantur*, pro *acervus*. Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 7. ſcribit: *Noſtri præceptores* cervom, ſervomque *V & O literis ſcripſerunt, quia ſubjecta ſibi vocalis in unum ſonum coaleſcere, & confundi nequiret; nunc V gemina ſcribuntur.* Priſcianus *lib.* 1. ex *Papiriano* tradit *Romanorum* vetuſtiſſimos literam O loco V adhibuiſſe, additque: *Maxime digamma antecedente, hoc faciebant, at* ſervos *pro ſervus*, volgus *pro vulgus*, Davos *pro Davus*. Immo etiamſi diverſæ forent ſyllabæ, ſi V priorem terminabat, ac altera V ſequentem inchoabat, loco alterutrius ponebant O. In inſcriptione *pag.* 204. legitur: *Flovium, conſluont, ager compaſcuos erit.* Terentius Scaurus *de Orthographia pagina* 2251. an antiquos ſcripſiſſe *equom* & *ſervom* per *vo; quoniam*, inquit, *ſcierunt vocalem non poſſe geminari, credebantque & hanc literam geminatam, utroque loco in ſua poteſtate ſervari, ignorantes eam præpoſitam vocali, conſonantis vice fungi, & poni pro ea litera quæ ſit F.* At plane illud non ignorabant, ſed ex modo V literam pronuntiandi, inferebant non poſſe geminari, quin ſyllaba augeretur, ita ut vox *ſervus* hanc pronuntiationem exigeret *ſer-u-as* quod ineptum judicabant. Ex ſane cum *Auguſto* imperante, prior V pro conſonante acciperetur, *Claudius* Imperator, quod rem ſatis dubiam apud pleroſque animadverteret, Æolicum digamma invexit, quod inverſæ literæ Ⅎ forma exprimebatur. Ita in inſcriptione eodem Principe, *Neroni* Cæſari dicata, hic appellatur Gruteri *pagina* 236. XVℲIR. VIIℲIR. ac princeps IVℲENTVTIS. Vide aliam inſcriptionem *pag.* 1055. *Claudio* Cos. V. poſitam. Mortuo tamen *Claudio*, iterum duplex VV reſtituta fuit, cum digamma omiſiſſent cum auctore demortuum, & Tacito *lib.* II. *Annal.* ubi de inventis à *Claudio* literis ait: *Aſpiciuntur etiam*
471 *nunc in ære publicandis plebis ſcitis per fora ac templa fixo.* Verum Diomedes *lib.* II. *de arte Gram. cap.* de litera, digamma laudans, ait: *Hinc V item digamma aſcribi ſolet, ut cum ſibi ipſi præponitur, ut* ſerſus, fulgus. *Nam V literam geminari in una ſyllaba plurimi negant.* Ita eidem opinioni plurimi etiam tum obſtinatius adhærebant; licet Auguſtea ætate V geminata fuiſſet, quod ex Ancyranis tabulis diſcimus, in quibus legimus: *Novo fonte in* RIVUM *ejus immiſſo.* At in altero elogio *M. Aurelio* Imperatore reſtituto, ſcalptum eſt: RIVOM *aquæ Marciæ.* Pag. 177. 1. Sane Voſſius *lib.* II. *de analogia cap.* 5. timidius ſcripſit *ſe non defendere qui ævo Auguſteo in caſu recto* avos *dicat.* Nam ea ætate ita plane ſcribebant, qui V in una eademque ſyllaba geminare recuſabant. In *Piſana* tabula ævo Auguſteo inſcripta, *Acervos* in caſu recto dicitur, & in codice *Virgilii* Mediceo legitur *lib.* IV. *Georg. v.* 19.

— & tenuis fugiens per gramina RIVOS.

Pierius etiam in notis ad *librum* III. *Æn. v.* 703. *Arduus inde Agragas*, ait: *In antiquis ARDUOS.* Immo *Scaurus*, qui veteres loco VV per VO ſcribentes, uti *ignorantes* arguere non dubitavit, hæc ſtatim ſcribit *pag.* 2251. *Equus & ſervus, & equum & ſervum per vus non per O efficere; excepto uno avia, avos; unde apparet avom debuiſſe dici.* Interim notanda quæ ſcribit Velius Longus in *lib. de Orthographia pag.* 2222. ubi cum dixiſſet veteres *primitivos*, *adoptivos* per V & O ſcri-
A pſiſſe, ait: *Apparetque eos hoc genus nominum aliter enuntiaſſe. Nam cum per O ſcriberent, per V tamen enuntiabant.* Recte Caſſiodorus in præfatione *libri de Orthographia*: *Itaque quod ante ſcribebatur per V & O, per duo VV modo ſcribere nobilis recitado ſcribendi per vias certiſſimas inveſtigata eſſe videtur: & ideo præſens opus non deſit directum, at* VOLNUS, *vulnus.* Ex his patet nullo jure ab erudito cenſore vocem *Volneribus* in Cajano ſaxo reprehendi, cum famoſum omnibus antiquis, & Auguſtea, immo & inſequenti ætate plurimis frequentatum characterem exprimat. *Verum*, uti præmonuit Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 7.
B *Orthographia quoque conſuetudini ſervit, ideoque ſæpe mutata eſt.*

Inſuper corrigitur vox SIMILLUMUM, quæ in eodem *Caji* Cenotaphio legitur; quod *ſimillimum* ſcribere debuerant. Inſequentem autem vocem JUSTISSUMUM V. C. non emendat, quod *juſtiſſimum* per I perperam legit. Hæc tamen inania ſunt. Nam veteres nomina ſuperlativa in penultima ſyllaba per V ſæpiſſime efferebant. Plautus in *Milite Act.* II. 2. *ver.* 10. ait: *Sed ſimillumus dicito eſſe.* In Rudente Act. III. 4. ver. 1. *ſacrilegiſſume.* v. 17. *perjuriſſume.* v. 46. *impuratiſſume* verſ 49. *mendaciſſumus.* v. 52.
C *optumum, ſinceriſſumum.* In Curculione *Act.* I. 1. ſcribit:

Huic proximum illud oſtium occluſiſſumum,
Beliſſumum, hercle, vidi, & taciturnitiſſumum.

Velius Longus, quem ſuperius ex *Gellio* oſtendi ante *Antonini Pii* principatum floruiſſe, in ſua Orthographia, cum *pag.* 2216. dixiſſet ambiguum eſſe, utrum per I quædam ſcribenda ſint, an per V, ut eſt *optumus, maxumus*, hæc ait: *Erraverunt autem Grammatici, qui putaverunt ſuperlativa per V enuntiari. Ut enim concedamus illis in optimo, in maximo, in pulcherrimo, in juſtiſſimo, quid facient in his nominibus, in quibus manet*
D *eadem quæſtio, ſuperlatione ſublata, manubiæ an manibiæ; libido an lubido.* Quibus ſane nequaquam negat ſuperlativa in penultima ſyllaba recte per V enuntiari, ſed oſtendit in quæſtione de V vel I in vocibus quibuſdam ſcribenda, regulam à quibuſ- 472
dam Grammaticis traditam de V in ſuperlativis adhibenda, deficere, quod præter ſuperlativa, dubium adhuc eſſet de quibuſdam nominibus poſitivis, num per V vel per I ſcribenda forent. Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 7. ſcribit: *Etiam optimus, maximus, ut mediam I literam quæ veteribus V fuerat, acciperent, primum Cæſaris inſcriptione traditur factum.* Verum in *Duilii* columna ante du-
E centos annos quam Cæſar conſul eſſet, inſcriptum, legimus: *mAXIMOS maciſtratos*; quare Cæſar haud primus ejus characteris auctor videri poſſit. Ceterum diu ante Cæſarem ſcriptum eſt in tabulis vetuſtis Gruteri *pag.* 202. *ver.* 39. *Maxſume*, & pag. 206. ver. 3. *Proxumum*, & alibi *proxſumum*, uti *cap.* 2. indicavi. Cæſare vero per I ea nomina ſcribente, ceteri quoque eadem litera loco V uti paſſim conſuevere. At V iterum repoſitam, & quidem ferreo Latinitatis ſæculo teſtatur Marius Victorinus *in cap. de Orthographia pagina* 2456. de *Licinio Calvo* Oratore
F ſcribens: *Idem* optimus, maximus, *ſcripſit, non ut nos per V literam.* Hanc tamen ſuæ ætatis orthographiam eundem *Victorinum* non probaſſe patet ex iis quæ inferius docet *pag.* 2458. ubi ait ſcribendum *acerrimus, exiſtimus, extimus, intimus, maximus, minimus &c. potius per I, quam per V.* In tabulis *Piſanis* ſcalptum utrumque; ſiquidem legitur *Maxſumi*, & *Maximi*, ut plane pareat utramque vocalem pro libito in penultima ſyllaba ſuperlativorum id temporis adhibitam, ac proinde recte dictum: *ſimillumum ac juſtiſſumum.*

Ne

A Ne quid tamen diſſimulem in Mediceo *Virgilii* codice ea nomina per I efferuntur in *lib. Æneid.* II. *v.* 794.

Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
v. 426.
— cadit & Ripheus juſtiſſimus unus
Qui fuit in Teucris, & ſervantiſſimus æqui.

In ſuperlativo vero *maximus* in eodem codice modo I, modo V ponitur, ut §. 1. monſtravi.

Præterea idem Scriptor in eodem *Cajano* lapide barbariſmi incuſat OBIT temporis præteriti; cum ſcribendum fuiſſet *obiit* cum duplici II. Sed neque hic in rectam orthographiam peccatum eſt.
B Nam *obit* pro *obiit* per ſincopam ſcriptum fuit. *Pag.* 654. 5. hæc *Romana* inſcriptio recitatur:

Ælia Saturnina OBIT uno inſuper anno,
Nec ſaltas vitam protulit, aut choreæ.

Gruteri *pag.* 473. 6.

L. TERENTIO. VERO
IIVIRO. TEVRN
PR. IVR. DIC
OBIT. AN. LX. &c.

Pag. 74. 2.

QVI. K. AVGVSTIS. PRIMVS
C MAGISTERIVM. INIT

Sæpius etiam in *Virgilii* codice Mediceo vetuſtiſſimo alterum I omittitur, quod antequam oſtendo, *Lucretii* carmen recito ex *lib.* III. ubi cum
473 narraſſet quorundam obitus, verbis præteriti temporis ſemper uſus, ait:

Ipſe Epicurus obit, decurſo lumine vitæ.

Pierius in notis ad *Eclogam* III. *pag* 14. *ad v.* 7. *objicienda memento* ait: *In antiquis omnibus codicibus OBICIENDA unico I in ſecunda ſyllaba legitur, & ita reliqua omnia quæ à* Jacio *componuntur.* Equidem in Mediceo *Virgilii* codice obſervavi omnia ea verba à *jacio* compoſita, unica I ſcribi.
D III. *Georg. v.* 389.

Reice, ne maculis infuſcet vellera pullis.
v. 422.
Deice: jamque fuga timidum caput abdidit alto.

IV. *Georg. v.* 26.

Tranſverſas ſalices & grandia conice ſaxa.

Lib. II. *Æneid. v.* 200.

Obicitur magis, atque improvida pectora turbat.
v. 236.
Subiciunt lapſus, & ſtuppea vincula collo.
VI. *v* 835.
Proice tela manu, ſanguis meus.
E XII. *v* 837.
Adiciam: faciamque omnes uno ore Latinos.

Hoc charactere paſſim leguntur eadem compoſita in vetuſtis inſcriptionibus. *Pagina* 164. 1. in reſcripto Imperatoris Veſpaſiani: *Si qua nova ADICERE voltis.* Ubi notandum etiam venit neque digamma, neque duplicem VV poſitum in verbo *voltis*, ſed veterem orthographiam ſervatam; de qua plura in voce *Volueribus* dixi. *Pag.* 1081. 2. in reſcripto *Domitiani* Cæſaris: *Huic epiſtolæ SUBICI juſſi.* In antiquiſſima inſcriptione poſita *P. Rutilio Cn. Mallio* Coſſ. A. V. 649. legitur *pag.* 207. *Ad mare verſum PROICITO.* Aliam exhibet
F *Manutius* in Orthographicis V. *Abjicio.* Ceterum Quintilianus *libro* 1. *cap.* 3. ſcribit: *Quæret etiam hoc, quomodo duabus demum vocalibus in ſe ipſas coeundi natura ſit, cum conſonantium coeat nulla, niſi alteram frangat. Atqui litera I ſibi incidit; conjicit eſt ab illo Jacit.* Gellius etiam *lib.* IV. *cap.* 17. ait præpoſitiones *ob* & *ſub* verbo *jacio* additas, neutiquam barbare producti, *ſecunda enim litera*, inquit, *in his verbis per duo II, non per unum ſcribenda eſt.* Additque: *Et ideo ſyllaba productius latiuſque pronuntiata, priorem ſyllabam brevem eſſe non patitur.* Virgilius in allato carmine 236. *lib.* II. *ſubjiciunt* priorem ſyllabam longam facit, quam tamen Lucanus corripit *libro* VII.

Ipſe manu ſubjicit gladios, ac tela miniſtrat.

Rectius ergo per duo II ex *Gellii* ſententia ſcribitur, cum in carmine ea ſyllaba producenda eſt, qua de re vide *Pierium* laudatum ad 3. *Eclogam Virgilii.* Sed his omiſſis, ad præteritum OBIT revertor. Hoc ſane *obi*, *obiſti*, *obit*, præterito tempore indicativi conjugatum arbitror, quod exemplo præteriti verbi *redeo*, vel *pereo* oſtendi poteſt. Virgilius II. *Æneid. v* 275. ait:

Hectore qui redit exuvias indutus Achillei.

Propertius etiam *lib.* II. *Eleg.* 33. ait:

Tu quoque, o Eurytion, vino, Centaure, periſti.

Valerius Probus, quod prænotavit *Pierius Valerianus* in notis ad Eclogam primam, ſcribit *Ciceronem* præteritum *perii* duplici II pronuntiaſſe: *At Terentium per unico I pronuntiare maluiſſe; quod à ſecunda ejuſdem temporis, STI detracta ſyllaba, primam fieri putaverit.* Itaque uti dictum: *peri*, *periſti*, *perit*, ita etiam *obi*, *obiſti*, *obit*, citra errorem ſcribi potuit. In vetuſto epitaphio *pag.* 339. legitur:

Pulchre vixiſti, fato mortalis OBISTI.

CAP. V. 474

NI pro ne in antiquis inſcriptionibus ac ſcriptoribus legi. Diphthongus AE olim à Latinis, more Græcorum, per AI ſcripta. Num Spoleis *in* Piſano *lapide perperam ſcalptum ſit. Prænomina* Caji *ac* Cnei *per G pronuntiata: ut per C vel G ad libitum ſcripta. Antiqui* Cabino *pro Gabino ſcribebant. Recte in Cajano Cenotaphio ALI pro* alii, *ac* perpetuom *legi. Quidam errores orthographici in* Piſanis *Tabulis à ſculptoribus admiſſi, indicantur.*

CEtera quæ in *Piſanis* tabulis in reprehenſionem vocantur, paucis expediam. Scribit memoratus cenſor perperam NIVE pro *neve* ibidem ſcalptum legi. Verum ſecus docent tum vetera alia monumenta, tum antiqui omnes Grammatici. In primis conſtat priori ætate NEI ac NEIVE à Latinis ſcriptum; illæ enim conjunctiones, ſeu ut mavult *Priſcianus*, adverbia eo modo per diphthongum EI ſcripta paſſim leguntur in fragmentis legum de agris ac judiciis, quas *Antonius Auguſtinus*, *Sigonius*, ac *Gruterus* ediderunt. At illa diphthongo vel omiſſa, vel poſtea antiquata, modo per I, modo per E eædem voces ſcriptæ inveniuntur. In vetuſtiſſima inſcriptione A. V. 649. poſita, in *col.* 1. *pag.* 207. his NI legitur, & in *col.* 3. *Dum NI MINUS viginti adſient.* Item in decreto ante Cæſarum imperium *pag.* 629. dicitur: *DUM Ni in ieis viatoribus &c. legant.* In epitaphio *pag.* 996. 12. *Rogo per Deos ſuperos inferoſque, NI velitis oſſa mea violare.* Servius Grammaticus in III. *Æneid. ad v.* 686. *NI teneant curſum*, ſcribit: *Antiqui* NI *pro* ne *ponebant, qua particula plenus eſt Plautus.* Ex quibus patet poſteriori manu eam particulam in *Plauti* codicibus mutatam; ſiquidem *ne* ubique legitur. Priſcianus ſub initium *lib.* XV. ait: *NI quoque pro* ne *accipitur, ſicut ſupradictus Virgilii verſus oſtendit:* Ni teneant curſus, *pro* ne teneant. *Quod etiam Donatus in comment. Æneid. affirmat, dicens: NI pro ne; ſic veteres.* Vide Turnebum *lib.* XVII. *Adverſ. cap* 11. Paſſeratium ad *Eleg.* 7. *lib.* II. *Propertii*, alioſque ad *cit. v. Virgilii.*

Vox CAISARI cum diphthongo AI, quæ à V. C. erroris notatur, nuſquam in *Piſanis* tabulis legitur; ſed conſtanter cum diphthongo AE. Verum etiamſi eo charactere ſcripta fuiſſet, nullo jure

jure emendanda eſſet. Nam veteres Latini more Græcorum, diphthongo AI utebantur, cujus teſtis locupletiſſimus *Ennius*, qui paſſim ita ſcribit. Unicum locum appellabo ex *lib.* XVI. *Annalium*:

Reges per regnum, ſtatuaſque, ſepulcraque quairunt;
Aidificant nomen.

In faſtis Capitolinis *Aimilius*, *Ailius*, *Caiſar* leguntur, qui poſteriori ætate fuere *Aemilii*, *Aelii*, *Caeſares*. Quintilianus *libro* 1. *cap* 7. *AI ſyllabam*, inquit, *cujus ſecundam nunc E literam ponimus, varie per A & I efferebant; quidam ſemper ut Græci: quidam ſingulariter tantum, cum in dativum vel genitivum caſum incidiſſent. Unde* pictai veſtis, & aquai *Virgilius amantiſſimus vetuſtatis ſuis carminibus inſeruit.* In vetuſtis etiam inſcriptionibus CAISAR legitur, Gruteri *pagina* 235. 8. & rurſus 236. 4. 9. 238. 6. 9. In nummis etiam *Caiſar* inſcribitur, ut erudite obſervat doctiſſimus Span-
475 hemius *differt.* 2. *de uſu & præſt. numiſ.* Conſule *cap.* 19. indicis Gruteriani, ubi plura exempla denſantur.

Præterea corrigitur in Cajano lapide vox SPOLEIS pro *ſpoliis*. Fateor in hac voce nuſquam E pro I poſitam occurrere. In Capitolinis faſtis ad A. V. 531. recitatur triumphus *M. Claudii Marcelli*, ubi legitur: *Iſque* SPOLIA *opima retulit, duce hoſtium Virdumars ad Claſtidium interfectis.* Hoſce vero triumphales faſtos collegit *Verrius Flaccus Caji* ac *Lucii* Cæſarum præceptor. In vetuſto etiam *Virgilii* codice Mediceo *ſpolia* per I. ſcripta leguntur. *Lib.* IX.

Victores præda Rutuli, ſpoliiſque potiti.

Verum neutra ſecundæ declinationis recto caſu in *ium* deſinentia, non paucos per *eum* extuliſſe teſtatur Chariſius *lib.* 1. *Inſtit. Gram pag.* 56. ſcribens: *Pallium, ſcrinium, dolium, allium, folium, ſic enim dici debent, non ut alii diſerti dicunt, alleum per E, & doleum, & palleum.* Eos vero ſic ſcribentes non imperitos de plebe viros, ſed *diſertos* vocat. Et ſane in veteri Kalendario apud Gruterum *pag.* 139. ad menſem Septembrem DOLEA, non autem *dolia* legitur. Pierius in *eclogam* 2. *Virgilii* ſcribit: *Ejus quoque*, nempe allii, *ſyllaba pene ultima negotium faceſſit antiquis Grammaticis, quum ea jam ætate vulgatum eſſet per E Alleum ſcribere, quod adhuc in vetuſtis aliquot codicibus habetur; ita doleum & palleum.* Codicem laudatum *Virgilianum* appellare non poſſum, quod quinque priores Eclogæ cum parte ſextæ ad carmen uſque 47. interiere. Sæpius vero E pro I poſitum plurimis exemplis oſtendit Dauſquius *pag.* 33.

Arguit etiam quod GAI pro *Caji* ſcalptum eſt. Hæc tamen minus erudita cenſura eſt. Diomedes *lib.* II. ait: *G nova eſt conſonans, in cujus locum C ſolebat apponi, hodieque cum Gajum notamus Cæſarem, ſcribimus C. Cæſarem.* In columna Duiliana C pro G ſcribitur; ibi enim *leciones*, *maciſtratos*, *Cartaciníenſes*, *pucnando*, legimus. Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 7. ait quædam aliter ſcribi, aliter enuntiari. *Nam Gajus*, inquit, *C litera notatur.* Terentianus Maurus *pag.* 2402. in fine ſcribit:

Vel priores G Latini nondum ab apice finxerant.
Cajus prænomen proinde C notatur, G ſonat.

Dauſquius *par.* 1. *Orthograph cap.* 5. ſcribit: hanc rationem delumbatam eſſe. *Nam*, inquit, *cum C ſcriberetur, nondum adinvento G, credibile cuiquam eſt C ſonuiſſe ſonare ipſius G? Non opinor, non enim erat; quonam igitur ore exprimeret?* Miror hunc Scriptorem contendere de veterum pronuntiatione cum *Quintiliano* aliiſque vetuſtiſſimis Latinæ linguæ magiſtris. Litera C non eodem ſono in omnibus vocibus efferebatur; nam in quibuſdam ſonum G præferebat. Hinc *Spurius Carvilius* libertus parvo apice inferiorem partem C ſignans, teſte *Plutarcho* in *quæſt. Rom* literam G præformavit, qua poſtea Latini uſi ſunt in iis verbis perſcribendis, quæ diverſo ſono à ceteris, in quibus erat C, efferebantur. Ceterum in prænominibus *Caji* ac *Cneji* eadem vetus litera C remanſit, quæ tamen uti antiquitus G ſonum habebat. Equidem *Cajum* cum ſono G *Gajum* pronuntiatum *Quintilianus* teſtatur. Cur vero literam G non adhibebant, niſi ob reverentiam vetuſtiſſimi prænominis C litera deſignati? Græci quidem cum *Gajum* atque *Gneum* litera G pronuntiari intelligerent, imo audirent, gamma iiſdem prænominibus præpoſuerunt, ac Γάϊος, Γναῖος
Græce ſcripta leguntur. Sed Latinos quoque 476
non paucos G litera uſos teſtatur antiquus ſcriptor de nominibus *Romanorum*, qui appendicis loco ponitur in volumine Valerii Maximi: *Alii*, inquit, *Neum, alii Gneum, alii Cneum ſcribunt. Qui G litera in hoc prænomine utuntur, antiquitatem ſequi videntur, quæ multum ea litera uſa eſt.* Hoc tamen poſtremum ex proxime dictis falſum apparet; ſiquidem paullo poſt initium ſexti ſæculi ab Urbe condita, litera G in uſum venit. Marius Victorinus in *Orthographia pagina* 2456. ait: *Cneus Pompejus Magnus & ſcribebant & dicebant.* At ſecus fuiſſe non ſolum Fabius laudato *cap.* 7. ſed ipſæ inſcriptiones vetuſtiſſimæ oſtendunt. In Capitolinis faſtis *Cneus* hiſce notis exprimitur CN. Verum cum plerique contenderent eodem modo ſcribendum quomodo & loquebantur, cum *Gajum* pronuntiarent, *Gajum* quoque ſcribebant. Ea de re gravis inter veteres Grammaticos controverſia fuit. Cornutus Annæus in *excerptis à Caſſiodoro* ait: *Nonnulli putant auribus deſerviendum, atque ita ſcribendum, ut auditur. Ego*, inquit, *non omnia* auribus dederim. *Papirianus* apud eundem *Caſſiodorum* ſecus ſentiens, *aliter*, inquit, *ſcribere, & aliter enuntiare vecordis eſt.* Quid hac de re *Auguſtus* judicaverit, prodit Suetonius *cap.* 88. de eodem ſcribens: *Orthographiam, id eſt, formulam rationemque ſcribendi à Grammaticis inſtitutam, non adeo cuſtodiit; ac videtur eorum ſequi potius opinionem qui perinde ſcribendum ac loquantur, exiſtimant.* Apud Gellium *libro* XV. *cap.* 7. *Auguſtus* epiſtolam ad *Cajum* Cæſarem hiſce exorditur: *Have, mi Gai, meus ocellus jucundiſſimus &c.* Sed *Caji* prior litera variari potuit ab exſcribente. Ex tabula *Piſana* videtur colligi Auguſtea ætate eo in prænomine tum C tum etiam G literas pro libito uſurpatas. Nam ibidem etiam legitur: *Cum ad IIII. Nonas Apriles allatus eſſet nuntius CAJUM Cæſarem &c.* Unde *Victorinus* dixit veteres in *Cnes* etiam ſcribendo, G literam poſuiſſe, non quod omnes, ſed quod plerique ita ſcribebant. Inter inſcripta antiquius ſaxa, quæ in Cimeliis alias mihi laudati *Apollonii Baſſetti Florentini* Magno Duci *Etruriæ* à ſecretis, ſervantur, viſitur urna elegantiſſima cum epitaphio:

V. F
GNEVS. PECCATIVS
BALBVS. VI. VIR
SIBI. ET. Q. PEC
VIXIT. AN. LXI

Ex iis quæ proxime dixi, alterius vocis character in cenotaphio *Lucii* Cæſaris defenditur, quem idem cenſor corrigit, nempe: CABINO *ritu*, pro *Gabino ritu*. Quod enim ante G inventam, Urbs *Cabiorum* in *Volſcis*, ejuſque populi in ſacris peragendis, cinctus *Cabinus* diceretur, inducta

etiam conſuetudine literæ G, à pleriſque litera antiqua C retenta fuit, quamvis ſono G proferretur. Habemus hujuſce ſcribendi formulæ teſtem Marium Victorinum hæc in *cap. de Orthographia* ſcribentem: *Apud antiquos C poni ſolitum, ut pro agro Gabino, Cabine: pro lego, lece: acua, pro aqua.* Itaque Piſani vetuſta litera uſi ſunt. In Mediceo *Vergilii* codice G legitur *lib.* VII. *v.*
477 612.

Ipſe Cyrinali trabea, cinctuque Gabino,

& *v.* 682.

Quique altum Præneſte viri, quique arva Gabinæ Junonis &c.

Ubi vox illa *Cyrinali* Græcorum more ſcripta eſt; hi enim *Cyrinum* ſcribebant, quem Latini *Quirinum*, uti patet ex *cap.* 2. Euangelii *D. Lucæ*; nam pro *Latino* Q ipſi K reponunt.

Duo inſuper verba contra Orthographiæ regulas ſcalpta in *Cajano* lapide reprehenduntur, videlicet: ALI magiſtratus pro *alii*, ac LEGITUME pro *legitime*. Hæc tamen ex ſuperius productis facile defenduntur. Nam uti dictum eſt ad *U. IMPERI*, ſæpe unica litera I pro duplici II in vetuſtis monumentis poſita fuit. In veteri inſcriptione *pag.* 1081. dicitur: *Si qui ALI at fines ſunt.* Recte etiam LEGITUME legitur. Etenim ex præmiſſis in penultima ſyllaba loco I ponebatur U; ita *optume*, *maxume*, *legitume* veteri formula Latini ſcribebant. Haud neceſſe eſt ſerram per eandem lineam reciprocare. Denique cenſuræ ſubjicit, quod prope finem Cajanæ inſcriptionis habetur: IN PERPETUOM *ita ſieri, agi &c.* ubi ait ſcalpendum fuiſſe *in perpetuum*. Hunc quoque ſcrupulum Cenſori ſuperius evulſi. Nam quoties duplex U, etiam ubi digamma non interveniebat, ſimul ſcribenda erat, poſteriorem in O permutabant; ita *compaſcuos*, *arduos* &c. in vetuſtis monumentis legitur. Immo *Perpetuom* diſerte à *Plauto* non ſemel poſitum videmus. In *Ciſtel. Act.* 1. 3. *v.* 46. ait:

Ut ſunt humana, nihil eſt perpetuom datum.

In Epid. I. v. 15. *Quid ais? perpetuom valuiſti?* In Curculione I. 3. v. 33. *Nullum eſt homini perpetuom bonum.* Hoc ipſum apparet in fragmentis vetuſtiſſimarum legum, quæ ante Ciceronis ætatem conditæ ſunt. *Pag.* 506. *ver.* 27. & 444. 8. legitur: IN PERPETUOM. *Pag.* 207. col. 2. *marginem* PERPETUOM. In Narbonenſi lapide Auguſto inſcripto, habetur in titulo: *Votum ſuſceptum à plebe Narbonenſium IN PERPETUOM*; & poſtea verſu 11. *Qui ſe Numini ejus in PERPETUUM colendo obligaverunt.* Gruteri pag 229. Hinc patet Auguſteo ſæculo utramque vocalem pro libito ea in voce uſurpatam.

Hactenus de verbis quæ vir eruditus in *Piſanis* Tabulis ut minus Latine aut dicta, at ſaltem ſcalpta, barbariſmi incuſabat, quæ tamen locupletiſſimis teſtimoniis, de quorum fide dubitare nemo poſſit, aurei ſæculi Latinitatis characterem præ ſe ferre demonſtravi. Ceterum ut amanuenſes, & librarii non ſemel ab idiographo aberrare ſolent, idem etiam lapidariis ſcalptoribus contigiſſe innumeræ veterum inſcriptiones multis erroribus corruptæ, oſtendunt. Neutra Piſana tabula ab hoc infortunio immunis fuit. In Cenotaphio *Lucii verſu* 12. legitur: *Per cenſeſum*, pro *conſenſum*. In v. 25. ponitur *Habeant* loco *abeant*, à verbo *abeo*, *abis*. In poſtremo verſu eſt OMIA ſine N, cum *omnia* legendum ſit, quos ſane errores lapidarii fabri vitio deputandos, nullus, ut arbitror, inficias ibit. In Cajano vero ſaxo *v.* 21. DECESUS legitur; verum ante ſeptem verſus ibidem recte ſcalptum eſt: EX DECESSU, S geminata. Unus hic tantum leviſſimus error in prolixa illa inſcriptione ſcalptori excidit.

CAP. VI. 478

Aurei Latinitatis ſæculi Orthographia ex Piſanis *Cenotaphiis demonſtratur.* Nuntius, *ac* Nuntio *non per C, ſed per T ſcribenda.* Dauſquii *dictum confutatum.* Felix *ſine diphthongo OE. Piſana inſcriptio producitur.* Mæſtus *ac* Mæror *cum diphthongis AE & OE antiquitus ſcripta.* Nondum *ſejunctim exarandum.* Albenſi *cum unica L ſcribendum* Manutius, Sigonius, *aliique perperam dixere.* Servii *error notatur.* In præſentia *phraſis aurei eloqui.* *Vox* impræſentiarum *ante* Ciceronis *tempora uſurpata, ſecus ac* Scioppius *cenſuit.* *Scæna cum diphthongo AE in inſcriptis ſaxis ſæpius occurrere, aliter ac* Scaligero *judicatum.* Auctor *cum CT, non cum TH in vetuſtis elogiis legi.* Aſpicio *cum D ſcribendum* Dauſquius *falſo putavit.* Bedam *cum duplici SS* aſpicio *ſcribens, rejicitur.* Virgilius *ſolæciſmi inepte à* Comminiano *ac* Donato *incuſatur.* *Nomina ſingularia collectiva eleganter verbo plurali juncta.* *Plura* Virgilii *ac* Livii *teſtimonia producta.* Sæpio *cum diphthongo AE in vetuſtis ſaxis ac codicibus legi.* *Varia orthographia in voce* ſolemnis. In *Præpoſitio in compoſitis non mutata.* *Vox* Magiſtratus *in quas ſyllabas, ſecus ac Grammaticis viſum, antiquitus diviſa.* *Accentus in* Piſanis *Tabulis ſignati, exponuntur, ac veterum Grammaticorum canones de iiſdem recitantur.*

Literatos lapides rectam ſcribendi formulam docere, eoſque vetuſtis quibuſque codicibus præferendos nullus inficias ibit, præſertim vero ſi illi aureo Latinitatis ſæculo inſcripti fuerint; unde & ad eorundem obruſſam recta ſcribendi ratio exigenda eſt. Hinc quorundam verborum characterem ex *Piſanis* Cenotaphiis utpote Auguſtea ætate exaratis, hic ſubjiciam, ut aurei ſæculi orthographia intelligatur. In *Cajano* lapide *verſu* 7. legitur: *Cum allatus eſſet* NUNTIUS *Cajum* &c. & *v.* 21. NUNTIATUS *eſſet.* Itaque *Nuntius* per T non per C ſcribendus eſt, uti etiam verbum *nuntio* cum compoſitis *denuntio*, *enuntio*, *pronuntio* Manutius in Orthographicis monet etiam in *Virgilio Carpenſi* ita legi. Et ſane in eodem codice, qui modo Mediceus eſt, *lib.* XI. *Æn. v.* 547. ſcribitur:

Cui Pyrrhus: referes ergo hæc, & nuntius ibis.

& L. II. v. 540.

Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.

Illuſtriſſimus *Boldonus* in *Piſana* tabula laudata *nuncius*, & *nunciatus* præter lapidis characterem edidit. Voſſius *lib.* 1. *de analogia cap.* 36. ait: *Claſſicis nuncius.* At omnium claſſicorum auctoritas infra Piſani lapidis fidem eſt. Dauſquius *par.* 2. *in fine tract.* 13. ſcribit: *Alter an omnino lapidem literatum viderit, cui* Nuntius *per T, nullus mihi dictat nuncius.* Ibi vero per C ſcribendum con- 479
tendit, quod ſit *à nunc & ciendo*, *quod rei* nunciatæ *audienti* nunc *primum deſiderium* cieat, *& cognitionem evacuat.* Hanc tamen etymologiam lapis *Piſanus* elidit. Et ſane in verborum origine deducenda vel ipſe *Varro* dum acutus videri voluit, quandoque ridiculus evaſit. Verum profert cum *Manutio* inſcriptionem, in qua *denunciatores* per C leguntur. Eſt illa æneæ ætatis anno quinto *Antonini Pii* ſcalpta, nempe centum ac quadraginta annis poſt Cajanum cenotaphium. In antiquiſſimo S. C. ante *Ciceronis* ætatem edito, Gruteri *pag.* 499. 12. legitur: *Vobeis NONTIATA eſſe.* *Lipſius*, *Lambinus*, *Gronovius*, aliique litera C *nuncium* extulerunt.

In

In v. 10. legitur: FELICITER *peregerat.* Igitur in Orthographiam peccant priorem ſyllabam per diphthongum OE ſcribentes, cum ſimplicem vocalem E exigat. In elogio tamen quod *Decio* Imperatori dicatum *Feltriæ*, quæ *Venetorum* urbs eſt, etiamnum viſitur, ſcalptum eſt: *Pio Fœlici.* Inſignis tamen inſcriptio cenſenda eſt, quod ibidem dicitur: *Trib. Pot. III. Coſ. II.* nam in annis *Decii* viris eruditiſſimis erratum eſt. Sed de hoc alias dicemus. *Manutius* nummorum ac lapidum inſcriptiones plurimas addenſat, in quibus *Felix* ſine diphthongo ponitur. Videndus etiam Spanhemius *diſſert. 8. pag.* 726. In Auguſteæ ætatis elogio apud Gruterum *pag.* 229. legitur: *Quando tam ſæculi FELICITAS Orbi terrarum Rectorem edidit.* Unum hic epitaphium producam, quod *Piſis* quinque ab hinc annis extabat, at *Florentiam* poſtea advectum, in periſtylio Muſei Magni Ducis *Etruriæ* cum aliis inſcriptis antiquitus ſaxis viſitur.

D M
M. VLPIO. AVG. LIB
VERNAE
AB. EPISTVLIS
LATINIS
VIBIA. THISBE
VXOR
INFELICISSIMA

Hic *M. Ulpii Trajani* Auguſti libertus fuit, ac eidem ab epiſtolis Latinis. Hæc autem inſcriptio inter officia domus Auguſtæ apud *Gruterum* non legitur.

Verſus 17. ita initio detruncatus legitur: M... OREM. *Pichena* repoſuit MAJOREM. Recte vero Boldonus MOERОREM. Nam periodus orationis id exigit; ſiquidem ſcribitur: *Eaque res non dum quieto luctu, quem ex deceſſu L. Cæſaris fratris ejus Conſulis deſignati &c. Colonia univerſa ſuſceperat, renovaſſet; multiplicaſſetque mœrorem.* Eſſet enim cacophonia *multiplicaſſetque majorem*, ac aureo ſæculo non digna locutio. Ipſe quidem *Mœrorem* cum diphthongo œ repoſui, ita
480 tamen ut cenſeam diphthongum AE characterem antiquiorem exhibere. Profecto in Mediceo nunquam ſatis laudato *Virgilii* codice, ſemper diphthongus AE ſcripta fuit. *Lib.* IV. *v.* 32.

Solane perpetua MAERENS carpere juventa?
v. 82.
Sola domo MAERET vacua, ſtratiſque relictis.

Variant tamen ſcriptores diphthongum, quibuſdam OE, aliis AE ea in voce adhibentibus; utriſque vero vetuſtæ inſcriptiones ſuffragantur. Cum AE legitur *pag.* 717. *alt.* 799. 8. *Pag.* 707. 4. hocce epitaphium ponitur:

Parce tuam conjunx fleta quaſſare juventam,
Fataque mAErendo ſollicitare mea.

Et *pag.* 939. 1. in altero:

Nondum ſecura dum flet mAEſtiſſima mente
Occidit, & triſtes decepit mAEſta fovendo.

In aliis tamen epitaphiis viſitur diphthongus OE, *pag.* 669. 10. 673. 12. 712. 4. 619. 9. 832. 8. 851. 12. & *pag.* 1003. 4.

MOEſta ſoror, mOEſti fratres, mOEſtique parentes,

Et *pag.* 556. 1. legitur:

AELIA	AELIANA
PARens	MOERens
FILia	MERenti

P C

Præterea in v. 14. viſitur adverbium temporis A NON. DUM disjunctim medio puncto ſcalptum, quæ tamen verba *Pichena* perperam juncta exhibuit. Illa autem in epitaphio ex *pag.* 939. proxime recitato, conjunctim leguntur. *Manutius*, licet in memorato ſaxo ſecus poſitum dicat, ait: *Non dum disjunctim ſcriberem*, laudatque locum quendam *Ciceronis*, ex quo tamen ad arbitrium exſcripto, nihil certi probari poſſit. Dauſquius *pagina* 212. conjunctim ſcribendum docet. Neuter aureæ ætatis orthographiam, quæ in noſtro Cenotaphio apparet, obſervare potuit. Hoc ipſum ex analogia DUM TAXAT deduci poteſt, quod disjunctim medio puncto in duabus vetuſtis B inſcriptionibus, florentis rei publicæ *Romanæ* tempore, in æneas tabulas relatis, conſpicitur *pagina* 505. & 507. cum tamen Dauſquius *Dumtaxat* ſcribat, ne quidem de disjunctione dubitans, uti etiam *Manutius*. In poſterioris ævi inſcriptionibus *pag.* 573. 1. 574. 6. *Dumtaxat*, & *pag.* 275. 1. *Dumtaxat* conjunctim ſcalptum eſt. At adverbium *Non dum* majori *Romana* litera conjunctim in ſæpe memorato codice *Virgilii* ſcribitur *lib.* II. *Georg. v.* 322.

NONDUM hiemem contingit equis; jam præterit æſtas.

Ubi etiam vides *hiemem* ſine y ſcribi. Sed hoc C nihil ad *Cajanam* lapidem. Invaluit autem conſuetudo *Nondum* junctim ſcribendi, quam tamen ita retinendam cenſeo, ut qui ſecus ſcribat, vetuſtiſſima noſtri lapidis orthographia defendi poſſit.

In verſu 25. dies quo *Cajus* Cæſar deceſſit, decernitur PRO ALLIENSI deputandus. In charactere *Alliæ* fluminis, unde dies acceptæ apud ipſum cladis à *Romanis*, *Allienſis* dicta, *Servio* erratum fuit, idemque doctis viris Manutio 481
ac Dauſquio impoſuit. Servius ad *verſ.* 717. *libri ſeptimi Æneid.*

Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen,

D ſcribit: *Sane Alia dicitur, cui additur unum L propter metrum, ut relliquias. Lucanus bene poſuit, ut: Quas Aliæ clades.* Idem poſtea tradidere *Manutius*, ac *Dauſquius*, & ante utrumque Sigonius *in notis ad epitomem Livianam lib.* V. docet: *Aliam ſcribendam uno L, & dies Alienſis*; tum quia *Servius* id olim monuerat, tum quia Plutarchus *in Camillo* ἀλίαν unico L exaravit. Horum tamen orthographiam redarguunt plura teſtimonia *Varronis*, *Livii*, *Ciceronis*, *Taciti*, *Suetonii*, ac *Macrobii* mihi diſſertatione III. *cap.* 3. laudata, in quibus conſtanter cum LL geminata *Allia* legitur. Sed locupletiſſime id oſtendit *Cajana* ta- E bula, in qua diſerte habetur: *ALLIENSI.* *Servius* vero *Lucani* ſenſum neutiquam aſſecutus eſt. Etenim *lib.* VII. ſcribit:

Non iſtas habuit pugnæ Pharſalia partes,
Quas aliæ clades.

Ubi *aliæ* relativum nomen eſt, non vero fluvii nomen proprium. Comparat enim ibidem cladem Pharſalicam cum aliis cladibus. Et ſane in eodem *libro* VII. ſuperius idem *Lucanus*, ut in MSS. Mediceis conſtanter legitur, ſcripſerat:

Et damnata diu Romanis Allia faſtis.

Plutarchum ſcriptorem Græcum non moror; quamvis librarius error ille adſcribi poſſit; nec F res tanti momenti eſt, ut velim vetuſtos codices conſulere, cum ex *Piſano* cenotaphio recta ejus nominis orthographia extra dubium ponatur.

In *verſ.* 26. legitur: *Notarique in præſentia, omnium juſſu ac voluntate.* Auguſti ac Ciceronis ætate *in præſentia*, non autem *impræſentiarum* dicebant. Cicero *libro* XV. *ad Atticum epiſtol.* 20. *Hoc*, inquit, *video in præſentia.* Pompejus Magnus inter epiſtolas *libri* VIII. *ad Atticum* 19. ait:

Quot in præſentia cohortes contra te habeat Cæſar. Qua phraſe in altera epiſtola ibidem utitur. Livius lib. XXI. *Id quod maxime in præſentia deſiderabatur.* Et lib. XLII. *Quuis legati nullo in præſentis reſponſo dato, Chalcidem ſe ſequi juſſerunt.* Scioppius maximus ille Latini ſermonis cenſor, in *libro de ſtylo hiſtorico pagina* 118. Caſaubonum carpit ac Thuanum, quod hic ſemel & iterum *in præſentiarum*, ille vero *impræſentiarum* dixerint, vocatque vocabulum *lutulentum*, nempe *luteo demum Latini ſermonis ætate fabricatum.* Verum antiquitus illud vocabulum uſurpatum patet ex *lib.* I. *Annalium C. Fannii*, cujus hæc verba Priſcianus recitat *lib* XIII. *cap. de ſecunda declinatione pronominis pag.* 960. *editionis Putſchianæ*, quam ſecutus ſum ubicumque in hac diſſertatione veteres Grammaticos appellavi: *Cum*, inquit Fannius, *in vita agenda didicimus multa, quæ impræſentiarum bona videntur, poſt inventa, & multo amplius alius modi atque ante viſa eſſent.* Cicero in *libro de amicitia* dialogum recitat habitum à *C. Fannio C. Lælii* genero, cum Lælio ſocero ac Mucio Scævola *paucis diebus poſt mortem Africani*; hic autem cum pridie quam exceſſit è vita, à Senatu P. Q. R. ſociis & Latinis domum reductus, mane in lectulo repertus eſt mortuus *M. Aquillio, C. Sempronio* Coſſ. ex Vellejo *libro ſecundo* V. C. 625. Itaque eo anno *C. Fannius* vivebat, de quo ſcri-
482 bit *Cicero* in Bruto: *Ejus omnis in dicendo facultas ex hiſtoria ipſius non ineleganter ſcripta, perſpici poteſt.* Bruti *epitomam Fannianiorum*, id eſt annalium, nominat Cicero *lib.* XII. *ad Atticum epiſt.* 5. Ex his conſtat contra *Scioppium* vocabulum *impræſentiarum* diu antequam *Cicero* naſceretur, Latinis ſcriptoribus uſitatum, quod etiam in *Catonis* fragmentis legi idem *Scioppius* fatetur, ſed putat recentiori librarii manu intruſum, quod quidem ridiculum eſt. Nam ea ratione quælibet verba quæ Grammatici ex ſcriptoribus *Cicerone* ac *Varrone* vetuſtioribus producunt, in dubium revocari poſſent, ac luteo Latinitatis ſæculo ficta judicari; neque enim ex invariatis lapidum inſcriptionibus probari poſſunt.

In verſu 30. legitur: *Nive qui ludi SCAENICI CIRCIENSESVE eo die fiant.* Julius Scaliger ineptos vocat ſcribentes *ſcaenam* cum diphthongo AE. At non ineptus Varro libro VI. L. L. dum ſcribit: *Obſcænum dicitur à* ſcæna, *& ut Græci ſcribunt, & Accius ſcribit* ſcena. *In pluribus verbis A ante E alii ponunt, alii non, ut quod partim dicunt* ſceptrum, *partim dicunt* ſcæptrum *&c.* Quod enim ſcæna à Græcis non per αι ſed per η ſcribebatur, ab *Accio* more ſolito η in ε in Latino vocabulo mutata eſt. In vetuſtis inſcriptionibus cum diphthongo SCAENA paſſim occurrit: *pag.* 330. 1. 331. 4, 6. 583. 1. 655. 1. & alibi, ut palam ſit *Accii* charactere antiquato, *Varronis* literas invaluiſſe. Cum vero laudatæ inſcriptiones poſt *Auguſti* imperium poſitæ fuerint, ex *Piſano* lapide omnium antiquiſſimo, diphthongus AE in voce *Scæna* aureo Latinitatis ſæculo uſurpata intelligitur. In *Virgilii* codice Mediceo ſcæna cum diphthongo ſcripta eſt; quamvis ſemel cum E ſimplici etiam legatur. In III. *Georg.* v. 24.

Vel ſcena ut verſis diſcedat frontibus, atque &c.

Verum in aliis ejuſdem codicis carminibus diphthongus inſerta viſitur. In *lib.* I. *Æneid.* v. 168.

—— —— tum ſilvis ſcæna coruſcis.

v. 433.

—— —— ſcænis decora alta futuris.

Lib. IV. v. 471.

Aut Agamemnonius ſcænis agitatus Oreſtes.

In *verſ.* 41. ſcribitur: *Eorum publica* AUCTORITATE *adhibita, legitume id caveatur*, AU-

A CTORIBUSQUE *iis in tabulas publicas referatur.* Variatum & quidem contentioſe in orthographia vocis *Auctor*, & *Auctoritas.* Nam Jul. Scaliger in *lib. de cauſis* L. L. ac *Erythræus* putarunt ſcribendum *Autor*; Rameſius aliique multi malunt *Author* ſcribere, ac ita plane ſcribit *Famianus Strada.* Plurimi vero *Auctor* cum CT exarant. Hanc poſtremam ſcribendi formulam ex quibuſdam inſcriptionibus *Manutius* ac *Dauſquius* erudite firmarunt. At illæ ſequioris ævi ſunt, quibus tamen ingens auctoritatis pondus ex *Auguſteæ* ætatis *Piſano* monumento accedit. Prætcrea in oratione *Claudii* Imperatoris de civitate
B *Gallis* danda, quæ in lapideas tabulas relata fuit, Gruteri *pag.* 502. legitur: *Nam & hoc inter* AUCTORES *diſcrepat.* Eodem modo ſcriptum eſt *pag.* 197. 5. 370. 3. 386. 3. 443. 6. 452. 5. 647. 6. Verum *Auctor*, vel cum H. *Author* antiquitus etiam quoſdam ſcripſiſſe colligi poſſit ex libello *M. Probi* de Notis, ubi ait: AUT. vel AUTH. vel AUC. *Autoritas*, vel *Auctoritas.* Probus autem circa *Trajani* imperium vivebat, uti ſuperius adnotabam. Quæ ex libris afferuntur teſtimonia, quod illi recentiori manu ſcripti ſunt, mi- 483
nus auctoritatis habere videntur. Ceterum in vetuſtiſſimo illo *Virgilii* codice Mediceo *Auctor* le-
C gitur. *Lib.* VI. v. 651.

Iluſque, Aſſaracuſque, & Trojæ Dardanus AUCTOR.

Et *L.* XII. v. 158.

Auctor ego audendi.

In Cenotaphio *Lucis* verſu 14. legitur: ASPICIENDIQUE *uter eorum &c.* Dauſquius *parte* 2. *tract.* 1 *pag.* 11. *V. Adſciſco* ait: *Omnino ante S, Ad incolumen ſervari vel ſubjectis binis conſonis, ut Adſello, Adſcendo, Adſpiro, Adſpicio*; quem ſcribendi modum alii quoque ſervarunt præpoſitionem *ad* in eo verbo compoſito retinentes; ſpicio enim antiquitus uſurpabatur. Plautus in
D *Milite Act.* III. *Sc.* 1. v. 100. ait: *quo ſupercilio ſpicit.* At poſtea compoſitum tantum *aſpicio* in uſu fuit. Erratum ſane *Dauſquio* aliiſque qui integram præpoſitionem retinendam putarunt. Nam in noſtro Piſano lapide omittitur. In vetuſta etiam altera inſcriptione *pag.* 655. QUEI ASPICIS. & *pag.* 653. 8. in qua ADSERIT legitur. D in verbo *aſpicio* omittitur:

Amiſſos ornat titulis: en aſpice junctos.

Et *pag.* 450. 5.

Te canat & placidum jugiter aſpiciat.

Papirianus apud *Caſſiodorum* ſcribit: *Neceſſe eſt hanc literam interire, id eſt D, ut aſpiro, aſpicio.*
E In collectione Putſchii *pagina* 2293 Priſcianus *libro* 1. *cap de numero literarum* verſus finem *pag.* 560. ait: *Subtrahitur D etiam cum ſequens ſyllaba ab S & alia conſonante incipit, ut aſpiro, aſpicio, aſcendo, aſto.* Idem eodem *lib.* 1. *pag.* 569. ſcribens de verbis à præpoſitione AD compoſitis, ait: *Subtrahitur etiam, nempe D, in quibuſdam, cum ſequens dictio à gn, vel ſp, vel ſc incipit, ut agnitus, aſpectus, aſcendo. Aliis enim ſequentibus literis, integra manet in compoſitione, ut adhibeo, adhærco, admitto, adquiro, advoco.* Ita vetuſti Grammatici *Piſano* lapidi ſimiliter ſcribendum judicarunt. Hinc corrigendus *Beda*, qui initio li-
F belli de Orthographia ſcribit: *Aſpero, aſpicio ſine D ſcribenda ſunt per duplicem S, licet cum AD præpoſitione compoſita ſint, quia perit ibi D.* Verum quamvis ibi D pereat, nulla litera ejuſdem loco ſubſtituenda eſt. In optimo illo æque ac vetuſto Virgiliano codice Mediceo legitur *lib.* IV. *Æneid.* v. 372.

Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.

Et *lib.* XI v. 56.

Volneribus pulſum aſpicies.

In

In verſ. 26. legitur: *Utique locus, quo ea STRUES CONGERANTUR, COMPONANTUR, pateat &c.* Quod *ſtrues* nomen ſingulare, ſed collectivum eſt plura ſignificans, recte plurali verbo jungitur, nempe: *& ſtrues congerantur &c.* Miror hæc doctos alioqui Grammaticos ignoraſſe. Nam Comminianus apud *Soſipatrum Chariſium pag.* 239. inter ſpecies ſolœciſmorum recenſet eum qui fit *per numeros, ut:* pars in fruſta ſecant (Virgilii *lib.* 1. *Æneid.* hemiſtichium eſt ad *v.* 216.) *pro* ſecat, *poſuit pluralem numerum pro ſingulari.* Quem ſolœciſmum *per numeros* eodem in verſu notat *Donatus pag.* 2769. Verum perperam poetarum Principem in ea conſtructione ſolœciſmi incuſarunt, cum ea dicendi formula, & quidem eleganter ſæpius uſus fuerit. In *lib.* II. *Georg. v.* 14.

Pars autem poſito ſurgunt de ſemine, ut altæ
Caſtaneæ &c.

Lib. II. *Æneid. v.* 400.

—— —— pars ingentem formidine turpi
484 *Scandunt rurſus equum, & nota conduntur in alvo.*

Ex *lib.* XII. *v.* 278.

Pars gladios ſtringunt manibus: pars miſſile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt.

Ex *lib.* XI. *v.* 466.

Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant.

Ita quod eques ac pubes pro equitatu, ſeu plurium equitum vel juvenum turma ab eodem poeta accipiuntur, plurali verbo junguntur *lib.* X. *v.* 238. qui ita in Mediceo codice ſcribitur:

Jam loca juſſa tenent forti permixtus Etruſco
Arcas eques.

Lib. V. *v.* 119.

—— triplici pubes quam Dardana verſu
Impellunt.

Farnabius præter MSS. fidem, ac paſſim vulgatam editionem *tenet* repoſuit. Hanc vero ſcribendi formulam Oratores quoque & Hiſtorici eleganter ſecuti ſunt, à quibus nomina ſingularia collectiva, *civitas, plebs, populus, pars, numerus, &c.* vel partitiva, *quiſque, alius, uterque, neuter,* verbo plurali juncta leguntur. Ex uno *Livio* pauca ex plurimis quæ occurrunt, teſtimonia exhibeo. *Lib.* VII. *cap.* 19. *Delecti nobiliſſimus quiſque qui Romam mitteretur.* Lib. XXVII. cap. 51. *Tum enim vero ætas omnis currere obvii; primus quiſque oculis auribuſque haurire tantum gaudium cupientes.* Ibidem cap. 3. *Par numerus Romanorum ſociorumque eodem in præſidium cum frumento miſſi ſunt.* Lib. XXII. *cap.* 6. *Pars magna, ubi locus fugæ deeſt, per prima vada paludis in aquam progreſſi, quod capitibus humeriſque extare poſſunt, ſeſe immergunt.* Lib. XXIII. *cap.* 44. *Itaque quamquam utraque pars avidi certaminis erant, eo die tenuerunt ſeſe tamen munimentis.* Lib. XXIV. *capite* 15. *Tum redintegrata pugna eſt, & eques etiam in hoſtem emiſſus, quibus cum impigre Numidæ concurriſſent &c.* Ita *pars* & *eques*, uti ante *Virgilius* ſcripſerat, à *Livio* etiam cum plurali verbo poſita ſunt. Cum vero *pars* ac reliqua nomina collectiva utriuſque numeri verbo copulari poſſint, num in eadem periodo modo ſingulari, modo plurali recte junguntur? In codice Mediceo laudato *lib.* XI. *v.* 466. legitur:

Pars aditus urbis firment, turriſque capeſſat.

Et ſane in *Taciti* itidem Mediceo codice pervetuſto *lib.* II. *cap.* 24. habetur: *Pars navium hauſtæ ſunt;* & poſtea: *Ut quis ex longinquo revenerat; miracula narrabant.* Quam lectionem *Lipſius, Pichena,* aliique ſervarunt. Ex his infertur recte ſcalptum in *Piſana* tabula: *Ea ſtrues congerantur, componantur,* quod *ſtrues* plura ſimul ligna concervata ſignificat. Quæ quidem *Ughellus,* ſeu potius qui ad *Ughellum* utriuſque tabulæ

A exemplum tranſmiſerunt, non intelligentes, ac mendoſam ſcriptionem cenſentes, ſingulari numero, *congeratur, componatur,* ſcripſere.

In *v.* 7. habetur: *Stipitibuſque robuſtis SAEPIATUR.* Quidam teſte Pierio in *lib.* VII. *Æneid. pag.* 120. *ſtypitibus* per Y in prima ſyllaba ſcripſerunt, quod ςύπ☉ Græce ſcribatur ſtipes ſeu truncus, ut plane Græcum vocabulum ſit Latio donatum. Equidem *Dauſquius pag.* 298. fatetur eam vocem origine literam *Pythagoræ* exigere, quamvis Latiari I ſcribatur. *Pierius* ſub lite characterem dimittit. Verum ex noſtro cenotaphio conſtat aureo *Latinitatis* ſæculo cum I

B ſcriptum *Stipitibus.* In Virgiliano etiam codice Mediceo *lib.* VII. *Æneid v.* 524.

Stipitibus duris agitur, ſudibuſve præuſtis. 485

Verbum *ſæpio,* ac *ſæpes* nomen vulgo ſine diphthongo ſcribuntur Voſſio *libro* 1. *de Analogia cap.* 33. *Farnabio, Erythræo, Heinſio,* aliiſque ad *v.* 34. & 54. Eclogæ primæ. In Virgiliano vetuſtiſſimo codice Mediceo ejus vocis variatur Orthographia. In *lib.* 1. *Æn. v.* 415.

At Venus obſcuro gradientes aere ſæpſit.

v. 443.

Infert ſe ſæptus nebula (mirabile dictu)
Sæpta armis, ſolioque alte ſubnixa reſedit.

C Verum *lib.* VII. *v.* 600. & iterum *lib.* IX. *v.* 551. Sepio, ac ſeptus ſine AE diphthongo legitur:

Sepſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.
Ut fera quæ denſa venantum ſepta corona.

At *Pierius* ad *v.* 54. *Ecl.* 1. ait: *Romanus codex* (nempe ille vetuſtiſſimus Aldo Manutio, Achilli Statio, aliiſque commendatus) *& alter oblongus SAEPES per AE diphthongum ſcribunt.* Ita *ſæptum,* & *ſæpſit ſe tectis.* *Quæ,* inquit, *recte ſcribi oſtendit adverbium* ſæpe *ejuſdem originationis.* Hanc plane orthographiam aliæ vetuſtæ inſcriptiones confirmant. *Pag.* 61. 5. legimus: ARAM SAEPIENDAM. Ex *pag.* 864. SAXO SAE-

D PTUM. Quibus ſi noſtra aureæ ætatis inſcriptio addatur, nullus ab ea voce diphthongum excludere jure poterit; præſertim cum hactenus nullus inſcriptus antiquitus lapis SEPIO ſine diphthongo nobis exhibuerit. Scio apud *Dionem* Σέπτω ſcribi; at *Dio* ducentis annis & quod excurrit, poſt *Piſani* lapidis inſcriptionem vixit, & idiographum forte librarius perperam exſcripſit. Interim ex codice Mediceo colligimus, etiam abhinc mille ac ducentis annis *Sepio* cum ſimplici vocali E, tum etiam cum diphthongo AE ſcriptum, quod illud verbum apud auctores utroque modo id temporis ſcriptum legebatur.

E In ver. 30. & 31. ejuſdem cenotaphii *Lucii Cæſaris* legitur: *Nam quod ad cetera SOLEMNIA, quæ eodem illo die vitare &c.* Jam ſuperius vocem *cetera* ſine diphthongo AE ſcribendam, ex vetuſtiſſimis victoriis gentium Populi monumentis demonſtravi. Verum de charactere vocabuli *Solemnia* diſcrepant auctores, immo & ipſæ veteres inſcriptiones. Aldus Manutius in Orthographia ait: *Sollemne, non ſolenne habent antiquiſſimi libri, & lapides.* Profert fragmentum vetuſtum in quo legitur: RITUS SOLLEMNES. *Pagina* 39. 5. apud Gruterum.

LAPIS AVSP. S. Q. CAECILIO METELLO. PONT. MAX. SOLLEMNI CVM PRECATIONE &c.

F Hæc omnium antiquiſſima inſcriptio eſt ante A. V. 691. poſita; nam *Q. Cæcilius Metellus* Pontifex Max. obiit A. V. modo ſignato, in cujus locum *C. Julius Cæſar* Pontifex Max. creatus fuit, ut *differt.* 1. *ex Dione* ac *Suetonio* notabam. Præterea *pagina* 121. 3. in fragmento fratrum Arvalium le-

Digitized by Google

legitur: SOLLEMNE DEAE DIAE. Quædam de Dea Dia nuper adnotata vidi à Jacobo Sponio viro eruditiſſimo *lib.* 1. *ſupplementi Gruteriani ſect.* 1. *art.* 2. Sacrificium *ſollemne* appellatum dicunt, quod *ſollum*, hoc eſt, totum, integrum,
486 ac ſolidum ſtata anni die fiebat, uti teſtatur laudatus *Manutius*. Hinc cum duplici LL ab Oſca voce *Sollo ſollemne* ſcribunt. Hæc ſane orthographia hac in voce in Virgiliano etiam codice Mediceo ſervatur. *Lib.* II. *v.* 202.

Sollemnis Taurum ingentem mactabat ad aras.

Lib. V. *v.* 53.

Annua vota tamen ſollemniſque ordine pompas.

Lib. VIII. *v* 102.

Forte die ſollemnem illo rex Arcas honorem.

Lib. IX. *v.* 626.

Ipſe tibi ad tua templa feram ſollemnia dona.

Heinſius venerandæ antiquitatis codicem ſecutus, idem vocabulum cum duplici LL. ubique ſcribit Verum plerique viri eruditi exarant SOLENNE cum unica L, ac loco M altera N litera ſubſtituta. Hoic orthographiæ adhæret *Dauſquius* poſt prolixam de hocce ſcribendo vocabulo diſputationem *pag* 292. & 293. Laudat ibidem ejus vocis etymologiam hiſce verbis ab S. Auguſtino traditam *tom.* X. *ſerm* 2. *Fer.* 2. *Pentecoſtes*: *Solemnitas namque*, inquit Magnus Pater, *ab eo quod ſolet in anno, nomen accepit: quomodo* perennitas *fluminis dicitur, quia non ſiccatur æſtate, ſed per totum annum fluit, ideo* perenne, *id eſt, per annum, ſic &* ſolenne, *quod ſolet in anno celebrari.* Favet huic etymologiæ Feſtus ſcribens: *Sollemnia ſacra dicuntur quæ certis temporibus, anniſque fieri ſolent.* Ita legit Dauſquius; ſed Scaliger *ſolemnia* in ſua Feſti editione, at Gruterus *pagina* 124. ad frag. I. *ſolemnia* ex eodem Feſto ſcribunt. In vetuſtis etiam inſcriptionibus iiſdem literis *ſolenne* ſcalptum apparet. *Pag.* 47. 3. legitur: *Cum pia* SOLENNE *mente rite feciſſet.* Et *pag.* 1063. 3. VOTO SOLENNI. Neutram tamen ſcribendi formulam alii ſequuntur; nec enim *ſollemne*, vel *ſolenne*, ſed *ſolemne* dicendum contendunt. Beda in *lib. de Orthographia pag.* 2347. ait: *Solemne eo quod ſolet in anno, per unum L ſcribendum eſt, ſed & M ſequenti ſyllabæ ſecundum Priſcianum jungi debet.* Gruterus proxime laudata *pag.* 124. ait: SOLENNE *autem, non* SOLEMNE *inciſum eſt conſtanter in vetuſtis monumentis.* At falſo judicaſſe conſtat ex iis ipſis inſcriptionibus, quas variata eo in vocabulo orthographia, ex ejuſdem ſcriptoris theſauro produxi. Voſſius *libro* 1. *de Arte Gram. cap.* 43. ait ſcribendum *ſolemne, non ſollenne, ut vulgo exaratur*; at poſtea bis cum geminata LL. repetit *ſollemne.* In Pandectis ante mille annos, & quod excurrit, majori *Romana* litera exaratis, ubique legitur SOLLEMNE, quod poſt *Taurellum*, in nova editione Pandectarum, quam adornat, oſtendet *Gronovius* junior, qui integra hieme *Florentiæ* in utroque aureo volumine habitavit, ac plures textus mihi ad ipſum adeunti, recitavit. Cum in vetuſtis lapidibus habeamus *Sollemne*, *Solemne*, *ac Solenne*, eamque diverſam orthographiam doctiſſimi ſcriptores ſecuti ſint, non auſim certos ejus vocabuli characteres ſtatuere. Interim conſtat aureo ſæculo *Hortenſii* ac *Ciceronis* ſcriptum SOLLEMNE, quod laudata inſcriptio *Q. Metello Pio* Pont. Maximo dicata, oſtendit. Eodem vero ſæculo puriſſimæ Latinitatis exeunte, in *Piſana* tabula ea vox unica litera L expreſſa legitur. At *Solenne* ænei ſæculi characterem præfert, quod ex recitatis inſcriptionibus patet. Omitto hic barbaræ locutionis vocem SOLEMPNE, quam lutea poſtea ætas invexit

Quædam tamen verba in noſtris Cenotaphiis iis literis inſcripta ſunt, quas poſterior ætas non recepit. Etenim in *Cajano* legitur ver. 24. APSTINERE; & prope finem: OPSERVARIQUE, in fine etiam alterius lapidis OPSEQUENTI. *Pichena* & *Ughellus* ubique B loco P ſubſtituerunt. Boldonus *Obſervarique* repoſuit. Auctor 487
eſt Quintilianus *lib* 1. *cap.* 7. veteres B ſono literæ P pronuntiaſſe: *Ut cum dico*, inquit, *OBTINUIT, ſecundam enim B literam ratio poſcit; aures magis audiunt P.* Hinc cum plerique, quos inter *Auguſtum Suetonius* fuiſſe ſcribit, eo quo loquebantur, modo ſcribendum putarent, P pro B ponebant, ubi hæc litera alterius ſono efferebatur. Ita in duplici elogio dicitur ſtips anno novo Auguſto APSENTI data. Et in antiquiori lapide *C. Marius* dicitur conſul III. APSENS creatus *pag.* 436. 3. In fragmento legis agrariæ legitur *pag.* 203. *ver.* 40. OPTINEBIT; itemque in altero S. C. antiquiſſimo *pagina* 628. In oratione Claudii *pag.* 502 *OPTINUIT. Pag.* 453. OPSIDES, & OPSIDIONE. Vide indicem Gruterianum *cap.* 19. lit. B. Et ſane res vetuſtis Grammaticis dubia viſa eſt. Terentius Scaurus *in collectione Putſchii pag.* 2261. ſcribit: *Item non conſtat*, obiecturum, *utrum per OB, an per OP debeat ſcribi; nec minus* Obſervo, Obſideo, *cum in illis B litera evidenter ſonum ſuum vindicat.* Puto legendum: *in illis P. litera*, ut ex Quintiliano dicebam. *Velius Longus* qui ante *Hadriani* imperium floruit, *pagina* 2224 *quoniam*, inquit, *&* accondit *habet, &* abſcondit *durius ſonabat, intervenit P litera, quæ exornaret auditum; de qua ſcriptione quæritur, utrum per P, an per B & S debent ſcribi.* Qui per P & S ſcribendum cenſebant, rationem ejus ſcriptionis aſſignabant, teſtibus laudatis ſcriptoribus, quod Græci ea vocabula per literam pronuntiabant, cui PS apud Latinos æquivalent. Et ſane Curtius Valerianus in iiſdem Caſſiodori excerptis *pag.* 2289. ſcribit: *Ubicumque PS erunt, dividi non poſſunt, ſed ad ſequentem, vel antecedentem ſyllabam applicabuntur, tanquam unius literæ poteſtatem habeant:* apſtinui, aps *& tinui:* apſceſſi, aps *& ceſſi:* apſcondo, aps *& condo.* Ita eum characterem in verbis illis veterum more ſervabat. Tanta vero cognatio eſt inter B & P, ut in eodem verbo variato tempore, invicem commutentur. Ita in præſenti dicitur: *Labor, ſcribo &c.* at in præterito *ſcripſi, lapſus ſum.* Ceterum poſteriori ætate in vocabulis *obſervari, abſtinere, & obſequenti*, dimiſſa P litera, antiquis licet uſurpata, B conſtanter ſervata fuit. Hinc in veteri epitaphio *pag.* 669. 4. legitur: OBSEQUENS *magiſtris ſui. OBSERVAVI parentum præcepta.* Quæ orthographia modo vulgo retinetur.

Cajanus lapis *v.* 20. habet: *Tam* INPROVISAE *calamitatis*, N litera loco M in priori ſyllaba vocis *inproviſæ* collocata. Hanc quoque literam *Pichena* variavit; nam legit *improviſæ.* Verum apud antiqoos quoties præpoſitio IN alteri voci à P incipienti jungebatur, neutiquam N literam in M mutabat. Hinc in codice *Theodoſiano* paſſim legimus: *Inplicat, inportune, inponere, inprobus, inpunitus.* Idem character in *Virgilii* codice Mediceo ſervatur. *Lib.* 1. *Æneid. v.* 59.

INPROVISUS ait: coram quem quæritis adſum.

Et *lib.* II. *v.* 182.

INPROVISI aderunt; ita digerit OMINA Calchas.

In vetuſta inſcriptione poſita A. V. 649. legitur *pagina* 207. in priori columna: INPONITO. Et in tertia: *Quod ieis* INPROBARINT, INPROBUM *eſto. Pag.* 203 *v.* 20. INPASTUM. Quæ ſcribendi formula frequenter occurrit in vetuſtis

tuſtis monumentis. Grammatici tamen N in M mutandam docuerunt, hacce regula adſignata ex *Papiriano* apud *Caſſiodorum pag* 2293. *IN præpoſitis, ſi compoſita ſit, & P, aut B, aut M ſequatur, N in M convertit, ut improbus &c.* Priſcianus etiam idem tradit *lib.* 1. *pagina* 556. *auctore*,
488 inquit, *Plinio*, *Papiriano*, & *Probo*. Hunc tamen regulam Auguſtea ætate non ſervatam noſter lapis oſtendit, neque eandem univerſis poſtea probatam patet ex aliis vetuſtis monumentis. Nam & in Pandectis Florentinis legimus: *Impreſſum*, *imperfectum*, *impoſſibile &c.*

Quod vero *Piſanarum* tabularum orthographiam illuſtramus, quidpiam in *Lucii* cenotaphio video quod præter tum veterum tum recentium Grammaticorum præcepta ſcalptum eſt. Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 7. ſcribit: *Eſt etiam in dividendis verbis obſervatio, mediam literam conſonantem priori, an ſequenti ſyllabæ adjungas.* In ea tabula v. 16. nomen *magiſtratus* ita dividitur MAGISTRATUS; poſtrema enim pars verſus 16. finitur MAGIS, ac TRATUS initio inſequentis ponitur. Cæſellius antiquus Grammaticus in excerptis apud Caſſiodorum *pag.* 2316. ſcribit quoties in verbo tres conſonantes junctæ ſunt, ita dividi: *ut ploſtrum ſtrum, inſtrant ſtrant, capiſtrum ſtrum; æque clauſtrum, raſtrum, campeſtre. Fere autem tres hæ conſonantes tertis loco R habent.* Beda etiam in *lib. de Orthographia pagina* 2343. ejuſdem collectionis Putſchii ait: *Plauſtrum, capiſtrum, clauſtrum, veſtrum, & talia, tres conſonantes vocali ſequente, in unam ſyllabam jungenda ſunt.* At ſecus in Piſana tabula apparet: ibi enim tres conſonantes eædem STR in voce Magiſtratus ita ſcalptæ ſunt, ut S ad ſecundam ſyllabam GIS, duæ reliquæ TR inſequenti vocali A conjunctæ appareant. Illam vero earundem literarum diviſionem apud *Romanos* in uſo fuiſſe patet ex laudata oratione *Claudii* Cæſaris apud Gruterum *pag.* 507. ubi eadem vox *magiſtratus* uti in *Piſano* cenotaphio, dividitur; ſiquidem verſus ibidem 26. in binas haſce ſyllabas deſinit MAGIS, inſequens vero incipit TRATUS. Quare ex utraque antiquiffimis ætatis inſcriptione vulgata illa Grammaticorum regula minus antiqua convincitur. In Cajano etiam cenotaphio v. 19. legitur: *Inter* SESE *conſenſerunt*: & v. 24. SESE *abſtinere*. Quare cum nullum punctum inter *ſeſe* poſitum fuerit, patet unam vocem ex iiſdem ſyllabis componi. Verum in antiquiori inſcriptione pagina 506. habetur *Jsuratoque* SE. SE. EOS. EX. H. L. *legiſſe*. Hinc nihil certi ea de voce repetiti pronominis ſtatuo. Quomodo vero differant *ſe*, ac *ſeſe*, tradidit Julius Cæſar *lib.* II. *de Analogia* apud Soſipatrum Chariſium *lib.* 1. *Gram. pagina* 86. nempe cum aliquem quid in alium feciſſe oſtendimus, *ſe* dicimus, ut ille ait *ſe hoc illi feciſſe*. Cum autem in ſe ipſum, tunc dicamus *ſeſe* geminari, ut *dixit ſeſe hoc ſibi feciſſe*. Hinc cum conſenſus & abſtinentia in iis ſint, qui conſentiunt, & abſtinent, recte pronomen *ſeſe* utrobique in *Piſana* tabula geminatur.

Denique ad eandem orthographiam pertinent accentus, qui in utraque tabula viſuntur, de quibus quædam ſubnotabo, ne quidpiam in iiſdem omittam. Voſſius *lib.* II. *de Arte Gram. cap.* 8. ſcribit: *Quam recens ea ſit conſuetudo apponendi accentus? De Latinis ſatis apertam ex lapidibus antiquis; quo enim vetuſtiores, eo magis accentiunculis carent. Lapides aliquos objectant, ubi reperiantur: ſed imperite adeo ſcalptos, ut ſatis liqueat nullam eorum rationem haberi oportere.* Hæc vir doctiſſimus. At ejuſdem opinionem uterque lapis *Piſanus* elidit, in quibus accentus notantur, quorum etiam rationem ex vetuſtis Grammaticis producam. Io primis non eſſe recentem conſuetudinem apponendi accentus colligimus ex noſtris tabulis, quæ vetuſtiſſimæ ſunt, utpote imperante *Auguſto* ſculptæ, & aurea Latini ſermonis ætate. Rariores quidem in lapidibus accentus ſignatos videmus. Nam inter innumeras inſcriptiones in theſaurum 489
Gruterianum collectas, pauciſſimæ accentus præferunt; exempli gratia *pagina* 453. 607. 4. 637. 1. 698 3. 816. 8. 950. 8. Et aliæ rariſſimæ. In pluribus forte accentus ſcalpti ſunt, quos tamen exſcriptores omiſerunt. Equidem Manutius in V. *Lacrima* pagina 476. editionis ſecundæ Orthographicorum, Telephi ejuſdem epitaphium recitat quibuſdam accentibus notatum, quos tamen Gruterus idem epitaphium *pagina* 709. 8. recitans, omiſit. Et, ut verum fatear, ipſe etiam nullam eorundem in exſcribendis tabulis Piſanis rationem habendam ducebam, quod & in tot verſibus pauciſſimi occurrebant & in iiſdem verbis modo poſiti, modo omiſſi apparebant. Verum cum exempla utriuſque cenotaphii *Jo. Baptiſtæ Ricciardo* in Academia *Piſana* Ethices Interpreti, legenda tradidiſſem, is ſedulo monuit, ne accentus ſibi antea in utroque lapide adnotatos, præterirem. Itaque doctrina æque ac amicitia commendati mihi viri monitis morem geſſi. Porro hi omnes accentus acuti ſunt, quales etiam viſuntur in laudatis apud Gruterum inſcriptionibus. In cenotaphio *Lucii v.* 16. & in *Cajano v.* 22. legitur MA'NIBUS priori ſyllaba accentu acuto ſignata. Hic ſane diſcretionis gratia additus eſt, & Dii Manes intelligerentur, non autem *manus* humani corporis partes. Legitur cum eodem accentu DIS MA'NIBUS Gruteri *pag.* 836, 1. 916. 1. 910. 6. & alibi. Quintilianus *libro* 1. *capite* 7. ſcribit apicem ſeu accentum addi ſolitum, *cum eadem litera alium atque alium intellectum prout correpta, vel producta eſt, facit, ut malus utrum arborem ſignificat, an hominem non bonum, apice diſtinguitur.* Lapidarius tamen in eadem voce *Manibus* bis in cenotaphio Lucii omiſit accentum v. 19. & 22. Addit ibidem Quintilianus: *Cum eadem litera nominativo caſu brevis, ablativo longa eſt, utrum ſequamur, plerunque hac nota monendi ſumus.* Hinc in tabula Lucii v. 15. PECU'NIA', & in Caji v. 24. COLONIA' in ultima ſyllaba accentum habent, quod ablativo caſu utrumque nomen ibidem poſitum eſt. Donatus in *cap. de tonis* ait: *In Latinis nunquam acutus accentus in ultima ſyllaba poni poteſt, niſi diſcretionis cauſa, ut in adverbio poné, ideo ne verbum putetur imperativi modi.* Quare *Coloniá* ac *pecuniá*, cauſa diſcretionis à caſu recto, in Piſanis lapidibus ablativo caſu elatæ, acuto accentu in poſtrema ſyllaba notantur. In Cajano tamen cenotaphio v. 5 & 18. *colonia* in ablativo itidem caſu nullo accentu diſtinguitur. In voce autem *Pecunia* tetraſyllabs præter ultimam, antepenultima etiam accentum habet. Voſſius laudato loco ait: *Quomodo alioqui vox una accentus habet binos?* At certe in epitaphio pagina 452. bini accentus ſemel & iterum in ſingulis verbis viſuntur, de quibus tamen alii viderint. Priſcianus in *lib. de accentibus pagina* 1287. ait: *Obſervatur namque unus accentus in integris dictionibus, ut* Románus, Hiſpánus; *in compoſitis vero unus ſimiliter, ut maleſánus, interealoci.* Idem inferius *pag.* 1290. *de accentu* nominum ait: *Omnia vocalem I ante vocalem habentia, in antepenultima mutant accentum, ut Veneria, Marcelia, Placentia, Auſonia, Junonia.* Proxime autem prænotarat nomina quæ I ante vocalem producunt, uti Philoſophia, Papia, ſio, penultimam acuere. Quare cum *Pecunia* I ante A in penultima corripiat, accentum acutum in antepenultima habere debet, uti reapſe in *Piſano* marmore ſcalptum fuit; ubi etiam in ultima accen-

centum iterat diſcretionis caoſa, quod ibidem etiam poſt *Donatum Priſcianus* advertit pag. 1288. Itaque duo accentus ea in voce notati ſunt, quorum prior in antepenultima proprius ejuſdem vocis eſt: alter vero in ultima ex accidenti ponitur, ablativi caſus à nominativo diſcernendi gratia. Præterea in Cajana inſcriptione *v.* 14. LU'CTU, & *verſ.* 18. CA'SU in priori ſyllaba acuuntur. Et recte quidem; ſiquidem omnis vox biſſyllaba priorem acuit, ut inquit Diomedes *lib.* II. *pag* 426. *collect.* Putſchii, *quum poſitione longa eſt utraque, ut ſollers.* Quæ inter Grammaticos certa ſententia eſt. Hac ipſa ratione *v.* 19. legitur A'TRI in *Lucii* cenotaphio priori ſyllaba accentu ſignata. At ibidem BO'SQUE itidem acuitur, quod enclitica particula QUE ſequatur. Voſſius *cap.* 9. *lib.* II laudati ſcribit: *Hodie eas*, nempe accentiunculas, *contra conſuetudinem veterum, at non contra Grammaticorum præſcriptum, duobus locis apponimus. Unus eſt in compoſitis cum encliticis. Servius in* 1. *Æn. Pronuntiationis cauſa, contra uſum Latinum, ſyllabis ultimis, quibus particulæ adjunguntur, accentus tribuitur, ut Muſáque illéne, hujúſce.* Hæc illi; quorum tamen opinio ex voce laudata *Piſani* marmoris refellitur. Nam ex eadem conſtat antiquitus nomina encliticæ copulata, in poſtrema ſyllaba ante encliticam acutum accentum habuiſſe, ac proinde minus recte *Servium* putaſſe id eſſe contra uſum Latinum, ſeu contra conſuetudinem veterum, uti *Voſſius* dixit. Recte Martianus Capella *lib.* III. *Encliticarum*, inquit, *hoc proprium eſt acuere partes extremas vocum, quibus adjunguntur.* Præterea in *Lucii* tabula *v.* 15. legitur: A PRIVA'TIS, media ſyllaba acute ſcripta. Diomedes *cit. pag.* 426. hanc regulam aſſignat: *Si omnes tres ſyllabæ longæ fuerint, media acuetur, ut Románi, legáti, prætóres, prædónes.*

In Cenotaphio *Caji v.* 6. vox *Magiſtratus* nullo accentu notatur. At *v.* 31. legitur: Per MAGISTRA'TUS. Inferius vero *v.* 55. MAGISTRATU'S, eodemque accentu in ultima ſyllaba ſcripta eſt in tabula *Lucii v.* 17. *Per Magiſtratus.* Cur in eodem quarto caſu multitudinis modo ultima, modo penultima acuitur? Cur ſemel & iterum ultima ſyllaba accentu acuto notatur? Donati ſuperius regulam appellavi: *In Latinis nunquam acutus accentus in ultima ſyllaba poni poteſt.* Quæ communis Grammaticorum ſententia eſt, Cledonii in Arte *pag.* 1888. Diomedis *lib.* II. *cap. de accent. pag.* 425. Priſciani in lib. de *accent. pag.* 1287. Maximi Victorini in Arte Grammat. *pag.* 1942. Præterea in *Cajana* inſcriptione *v.* 26. habetur: *Omnium* JUSSU' *ac voluntate:* voce *juſſu* acute in ultima ſyllaba ſignata, quæ apud Latinos, ut iidem Grammatici tradiderunt, diſcretionis tantum cauſa accentum ſubire poteſt. Hujus tamen accentus ea ratio aſſignari forte poſſit; quod *juſſu* verbum paſſivum fuit præteriti temporis apud *Ennium, Lucretium*, ac antiquiores poetas. Illi enim metri gratia, in voce *juſſus* omittebant poſtremam S, quod *Cicero* ſuâ ætate *ſubruſticum, olim autem politius* judicatum teſtatur in Oratore *ad M. Brutum.* Ennius in *lib.* VII. *Annalium*, ait:

Comiter impertit, magna quom laſſu' diei
Parti fuviſſet, de ſummeis rebu' gerundeis.

Hinc quo ablativus caſus *juſſu*, à verbo paſſivo *juſſu* diſtingueretur, acuto accentu ultimam ſyllabam nominis notatam voluere. Profecto nulla alia hujuſce accentus cauſa mihi occurrit. Hactenus de utriuſque Cenotaphii *Piſani* latinitate & orthographia.

F I N I S.

INDEX

INDEX
RERUM NOTABILIUM.

A.

ACca Larentia *non fuit Dea apud Romanos.* 358. F
— *Annuis inferiis Romæ honorata.* 359. A
Accentus *in Piſanis tabulis ſignati, exponuntur.* 445. E. ſeqq.
Acilius Glabrio *auctor legis Aciliæ de repetundis.* 61. E
— *Acilius Glabrio Pontifex.* Ibid.
Actc *liberta Auguſti templum Cereri Piſis dicavit.* 333. E
Accuſativos plurales *tertiæ declinationis in* eis, is, *&* es *terminatos.* 416. D. ſeqq.
— *Auguſti ætate in* is *ut plurimum elatos.* 418. E
— *quando ea terminatio varius uſurpata.* 423. F
— *plures de iiſdem Grammaticorum canones expenduntur.* 424. B
Adolere *in ſacrificiis quid ſignificabat.* 359. D. ſeqq.
— *quandoque idem erat ac hoſtiam comburere.* 360. C
Adoptio *per aſſem & libram quomodo facta.* 78 F
Ædilis *Piſanus.* 36. D
Ædiles *curules funus publicum indicebant.* 330 E
Ægyptus *cur ab Equitibus Romanis adminiſtrata.* 206. A
Ægyptii *atras in funere veſtes invenerunt.* 325. B
Ælia gens *antea Allia, dein Ailia dicebatur.* 382. F
— *quam curtæ olim ſuppellectilis.* 382. C
— *qui primus eam in gentem Cati cognomen intulit.* 382. D
— *Sex. Ælius Catus conſul in Cajano lapide nominatus.* 382. B
— *Caſauboni de eodem error.* 383. B
— *Triumvir monetalis, ejuſque numiſma.* 383. B. 385. A
Æmilius Lepidus *ſenex princeps Senatus ac Pontif. Max. quo anno mortuus.* 227. D
— — *Præf. Urbi.* 227. F
— — *ejuſdem triumphus.* 227. E
— — *Pont. Max.* 228. A
Æmilius Paullus *collega Caji Cæſaris ac cognatus.* 226. B
— — *idem Caji ac Lucii Cæſarum conſobrinus.* Ibid.
— — *ejuſdem majores recitantur.* 228 A. ſeqq.
— — *Juliam Cæſarum ſororem uxorem ducit.* 228. E
— — *contra Auguſtum conſpirat.* 228. C
Æmilia Lepida *Lucio Cæſari deſponſa.* 236. F
— — *Æmiliæ proavi Sylla, ac Pompejus.* Ibid.
— — *quo anno poſtea Sulpicio Quirinio nupſerit.* 238. C
Agrippa *ignobili familia natus.* 74. E
— *cum Auguſto educatus.* 75. B
— *Juveni mira à Theogene prædicuntur.* 75. C
— *Auguſtum ad Cæſaris occiſi legiones occupandas hortatur.* 75. D. F
— *terreſtres, ac maritimas copias pro Auguſto regit.* 76. A
— *conſul ac cenſor.* 76. D
— *Juliam Aug. F. uxorem ducit.* 77. E
— *Cajum ac Lucium filios ex eadem ſuſcipit.* 78. A C
— *eoſdem permittit ab Auguſto adoptari.* 78 D
— *Ludos Apollinares Prætor edit.* 125. F
— *contra Caſſium primus ſubſcribit.* 257. D
— *Germanos ac Cantabros vincit.* 78. B
Agrippa *orienti ab Auguſto impoſitus.* 267. F
— *tribunicia poteſtate ornatur.* 270. E
— *ludis quartis Actiacis præſidet.* 271. A
— *in Orientem iterum miſſus.* 271. B
— *Hieroſolymam ab Herode deducitur.* Ibid.
— *imperium exercet in provinciis Orientalibus Populi Romani.* 271. D
— *Pannonios domat.* 89. C
— *moritur, & quo menſe anni, ac anno ætatis.* Ibid.
— *ab Auguſto publice laudatur.* 90. A
— *in Mauſoleo Auguſti conditur.* 90. B
Agrippina *Caji ac Lucii Cæſarum ſoror Germanico nupta.* 90 D
Albinovanus *Pont. minor de domo Ciceronis judex.* 58. F
Allia *& Allienſis cum duplici L ſcribenda.* 438. C. D
— *Dies Allienſis ater. Vide* Dies.
Amyntas *Dejotari regis ſcriba, fit ab Antonio Rex Piſidiæ.* 192. E
— *plures ab eodem provincias Romanas obtinet.* Ibid.
— *Antipatrum Derbeum expugnat.* 193. A
— *ab Antonio ad Auguſtum deficit.* 193. C
— *captus ab Homonadenſibus, interficitur, ejuſque regnum fit Romana provincia.* 193. D
Animæ *vagari creditæ à Gentilibus, ante cadavera ſepulta.* 339. A
— *quæ larvæ, vel Lemures putatæ.* 349. F
Annus Natalis *CHRISTI juxta celebrem recentiorum ſententiam aſſignatur.* 120. C. 282. E. 294. F
— *quo anno paſſus.* 298. F
— *annus Sabaticus.* 134. C
— *Clymatericus Auguſti.* 228. F
Ante diem *IX. Kalend. qui dies ſignificetur. Vide* Dies.
Antigonus *Hieroſolymam occupat.* 124. C
— *Rex Judæorum appellatur.* 124. D
— *ab Herode, ac Soſio capitur.* 131. D
Antiochus Commagenus *à Ventidio obſeſſus.* 211. E
— — *Item alii Antiochi ejuſdem ſucceſſores.* 212. A
Antiochus *Syriæ regno à Pompejo excluſus.* 204. F
— *hic Antiochi Pii, & Selinis filius fuit.* Ibid.
— *vas pretioſum eidem à Verre ſurreptum.* 205. A
Antiochenorum *Epocha.* 301. B
— *annos imperii Cæſarum in nummis ſignabant.* 301. D. 306. F
Antipater Derbæus *ab Amynta rege occiſus.* 193. A
— — *fuerat olim amicus Ciceronis.* Ibid.
Antiſtius Vetus *bellum in Syria gerit.* 250. F
M. Antonius *Triumvir Flamen Cæſaris deſtinatus.* 47. E
— *non fuit inauguratus.* Ibid.
— *quando Sacerdos Cæſaris factus.* 47. F
— *victo Bruto, in Græciam deſcendit.* 122. C
— *in Aſiam navigat.* 122. F
— *Alexandriæ hiemat.* 123. B
— *Italiam invadit.* 125. D
— *bellum Auguſto infert.* 126. F
— *ovans Romam ingreditur.* 127. B
— *Athenis hiemat.* 130. A
— *ab Auguſto apud Actium vincitur.* 146. A. C
L. Antonius *Triumviri frater, Patronus Tribuum Romanarum.* 107. B
— *obſidetur ab Auguſto.* 123. C
Appiani *errores correcti.* 223. B. 252. C. 256. E
— *defenditur.* 355. C
Apuani *Ligures Piſanum agrum devaſtant.* 8. D

F. H. Noris. Ff Apua-

Apuani Piſas obſident. 9. A
— à Minucio proconſule profligati. 9. E
Appulejus Medaurenſis ſub Antonino Pio floruit. 32. B
Aquillius vir triumphalis à Mithridate captus. 194. F
Ara Lugduni Auguſto dicata. 48 E. 49. A
— Victoriæ in curia quando primum poſita. 50. E
— occiſo Julio Cæſari in foro erecta. 355. E
Aræ ſupra tumulos mortuorum. 352. D
— omnes erant ſacratæ Diis Manibus. 353. F
— cur binæ Heroibus demortuis poſitæ. 354. E
— ipſis etiam defunctis dicatæ. 355. C
Arabes pro Parthis contra Romanos pugnant. 172 D
Arabia Felix ab Auguſto armis petita. 216. E
— Cajus Cæſar ejus provinciæ tumultus componit. 220. E
Archelai regis Cappadociæ genealogia deſcripta. 207. F
— regnum ab Antonio Triumviro obtinet. 208. D
— aſperam Ciliciam & Armeniam ab Auguſto accipit. 209. B
— Titio Syriæ proconſuli ab Herode rege conciliatur. 275. F
— Pythodoridem Ponti reginam uxorem ducit. 209. D
— eximia ejuſdem erga Cajum Cæſarem officia. 222. E
— accuſatus apud Auguſtum, à Tiberio defenditur. 136. C
— Romam ab ipſo poſtea Tiberio Imperatore evocatus, ſenex obiit. 222 F
Arcus triumphalis Piſis Cajo Cæſari decretus. 376. B
— nunquam defunctis à Republica erecti. 376. D
— ſub Auguſto Druſo primum, dein Cajo poſt mortem poſiti. 376. E
Area Cæſarum fratrum inferiis deſtinanda, publica pecunia à Piſanis empta. 348. F
— ejuſdem dimenſio. 373. D
— lignorum ſtrues in eadem in annuis parentalibus ſuccenſa. 373. A
— Ara Diis Manibus Cæſarum ibidem dicata. 349. E
— Stipitibus robuſtis ſæpta. 374. D
Aretas Nabatæorum rex. 214. C
— bellum cum Herode gerit. 214. D
Ariarathes regno Cappadociæ à M. Antonio ejectus. 207. E
Ariobarzanes Medus rex Armeniis à Cajo Cæſare datus. 309. A
Armeniæ majoris amplitudo. 170 A
— regem ab Auguſto ter accepit. 171. D
— nullum Romanis tributum pendebat. 215. D
— in formam provinciæ à Trajano redacta, ab Hadriano regibus permittitur. 215. E. F
— à Cajo Cæſare armis domita. 309. A
— regem ab eodem accepit. 309. B
— cur nec Cajo, nec Auguſto ob Armeniam receptam Imperatoris titulus datus. 311. F
Armenia minor Polemoni ab Antonio datur. 210. D
— ab Auguſto donatur Archelao Cappadoci. 209. B
Artagera Armeniæ urbs à Cajo Cæſare obſeſſa. 312. B
— Cajus ibidem à proditore vulnus accepit. 312. C
— expugnata, muris denudatur. 312. D
Artavaſdes rex Armeniæ ab Antonio deceptus, capitur. 171. A
— alter Artavaſdes rex ab Auguſto Armeniis datus. 172. E
— à Tigrane regno dejectus. Ibid.
— moritur extra regnum. 231. D
Artaxias rex Armeniam recuperat. 170. D
— à ſuis occiditur. 170 F
Aſia fit ab Auguſto provincia P. R. 189. B
— initio à prætoribus adminiſtrata. 189. C
— bello inſtante proconſules eo miſſi. 189. D
— ſub Auguſtis à proconſulibus conſularibus gubernata. 190. D
Aſinius Pollio proconſul in Gallia Ciſalpina Virgilio agros reſtituit. 388 E
— — Livio Patavinitatem objicit. 388. E
— — in luctu publico ob mortem Caji convivium cum amicis celebrat. 322. D
— — quid ab Auguſto reprehenſus, reſponderit. Ibid.
Aſpicio ſine D, vel duplici SS ſcribendum 440. F
Aſterius conſul codicem Virgilii Mediceum emendavit. 393. A
— ejuſdem chirographum recitatur. Ibid.
— Aſteriorum familiæ nobilitas. 393. E. ſeqq.
— ejuſdem Aſterii epigramma. 398. F
— item alterum ex codice Mediceo. 405. C
— illius cognomina perperam ab aliis ſcripta, ex laudato chirographo reſtituta. 399. C
— geſſit conſulatum A. D. 494. Patricius ac Præfectus Urbi. 403. F. 405. A
— conſulatum Sedulii Paſchale carmen publicavit. 405. D
— num idem auctor elegiæ de collatione veteris ac novi teſtamenti. 406. C
— qua die ludos triplices pro conſulatu Romæ ediderit. 405. B
Aſturius magiſter utriuſque militiæ, conſul A. D. 449. 397. A. 401. D
— perperam dictus. 401. D
— ejuſdem diptychum producitur. 399. F
Atilius Regulus conſul Piſas cum claſſe venit. 6. D
— — in Etruria prælio victus, occiditur. 6. E
Attejus Grammaticus quo tempore floruit. 238. A
Auctor, auctoritas cum CT ſcribenda. 440. A
Augures à Romanis culti. 151. C
Augurum diſciplina ex Etruria Romam delata. Ibid.
— eam Cicero ſuo tempore falſam fatetur. 151 F
— collegium ab Ogulnio, ac poſtea Sylla auctum. 152 B
— Affines una ſimul augures. 153. B
— duo ejuſdem gentis olim nunquam in eodem ſimul augurum collegio. 154 E ſeqq.
— ſub Cæſaribus ſecus factum. 155. F
Auguſtus quo anno ac die natus. 228. F
— cum Agrippa educatus. 75. B
— ineunte anno ætatis XVI. togam virilem induit. 105. E
— eodem die fit Pontifex in locum L. Domitii. Ibid.
— id actum comitiis Tributis. Ibid.
— Apolloniam ſtudiorum cauſa miſſus. 75 F
— occiſo Julio Cæſare omnia ex Agrippæ conſilio agit. Ibid.
— fit proprætor. 175. D
— quo anno ætatis conſulatum extorſit. 93. D
— qua die Triumviratum iniit. 257. E
— agros in Italia militibus diſtribuit. 123 B
— Galliam ac Hiſpaniam Antonio eripit. 125. C
— Victoria ejuſdem Actiaca. 76. B
— Deus tutelaris ab Italiæ urbibus conſecratur. 48. C
— Templa eidem dicata. Ibid.
— Cajum ac Lucium nepotes adoptat. 78. E
— eoſdem per ſemet docet. 88. E
— Herodem filiis ejuſdem apud Aquilejam conciliat. 141. D
— plures in Italia colonias militum deduxit. 23. B
— num Piſas coloniam militarem inſtituerit. 23. F
— Tria Luſtra condidit. 76. E
— idem ter Janum cluſit. 179. E
— tredecim tantum conſulatus geſſit. 225. D
— quo anno Auguſtus nuncupatus. 163. F. 164 A
— adoleſcens pater patriæ à Cicerone appellatus. 162. A
— Anno poſtea 41. eundem titulum à Romanis tulit. 162. C
— Juliam filiam ob adulteria in exilium pellit. 167. E

Augu-

Auguſtus *Cajum ac Lucium filios adoleſcentulos deſignat conſules, ac Principes Juventutis. Vide* Cajus.
— *quoties titulum Imperatoris multiplicaverit.* 143. F
— *quando poteſtatem Tribuniciam ſuſceperit.* 240. D
— *Congiaria ſæpius populo dedit.* 142. C
— *lætatur ſe annum clymactericam ſuperaſſe.* 228 F
— *vetuit ne quis ſe dominum appellaret.* 231. A
— *Pædagogum Caji ob rapinas in Tiberim projicit.* 313. E
— *ejuſdem domeſtica infortunia.* 167. A. 322. A
— *quo anno ac die obierit.* 240. F
Auguſteum *ædes ſacra Piſis.* 49. A
— *erat locus in quem coloniæ decuriones conveniebant.* 49. B
Auguſtales *Sodales à Tiberio in honorem demortui Auguſti inſtituti.* 69 E. 70. E
— *erant collegia Sacerdotum* 70. F
— *in ſeniores & juniores diſtincti.* 70. F.
— *in coloniis à decurionibus creabantur.* 71. C
— *non erant magiſtratus.* 72. A
— *jus ſacrum dicebant.* 72. B
— *liberti poterant fieri Auguſtales.* 72. F
— *erant infra decuriones, at ſupra plebem.* 74. A
— *in decurias diſtincti.* 98 F
Auguſtalis *Piſanus ex veteri inſcriptione exhibetur.* 69 D
Auſur *flumen prope Piſarum muros Arno antiquitus miſcebatur.* 9. B

B.

BAcaudæ *quinam appellati.* 397. A
Balneæ *antiquitus obſcuræ.* 335. D
— *cur feneſtris poſtea ornatæ.* 335. B
— *inſtante juſtitio Piſis clauſæ.* 336. A
Baronius *Panvinium immerito reprehendit.* 406. C. D
— *variæ ejuſdem opiniones expendantur.* 135. D. 146. A. 177. B. 201. F. 213. B. 219. F. 246. A. 283. B. 286. A. 290. D. 291. C. 303. C. 306. C
Bebius *proconſul cum legionibus Piſis hiemat.* 11. F
M. Bebius *Apuanos debellat, ac in Samnitum agrum tranſportat.* 12. E
Bella *Romanorum ab. A. V. 738. ad A. 747. exponuntur.* 181. & 182.
— *item ab A. V. 754. ad A. 767.* 182. B
— *bellum Parthicum ac Germanicum, ſene Auguſto, quando inchoatum.* 184. C
— *non ſemper à præſidibus provinciarum geſta.* 292. B
— *Judaicum à Nerone quo anno cœptum.* 307 B
— *Parthica Romanis pericoloſa* 232 D
Berytus *colonia Julia ab Auguſto condita.* 22. A
— *Agrippa eo binas legiones deduxit, & quo anno.* 22. B
Biſellium *in Piſana inſcriptione ſignatum, ſedes Duumvirorum.* 37. E
Bithynia *provincia prætoria P. R.* 190. E
— *ejus rector proconſul cur Tacito prætor dictus.* Ibid.
— *Proprætores poſtea in eandem miſſi.* 191. E
— *ejus diœceſis.* 192. A
Bocchus *Mauritaniæ Cæſarienſis rex.* 218. B
— *Mauritaniam Tingitanam occupat.* Ibid.
— *eo mortuo, illius regnum fit provincia.* 218. C
— *iterum regnum, ac Jubæ ab Auguſto datur.* 218. E
Brutus *prætor Urbanus Cæſarem occidit.* 126 B
— *Ludos Apollinares abſens facit.* Ibid.
— *quo anno Galliam ciſalpinam rexit.* 248. F
— *fuit Pontifex.* 359. A

C.

C *Litera pro G antiquitus ſcripta.* 433. E
— *Cabium ac Cabianus olim ſcriptum.* 434 F
Cadavera *extra urbes cremata.* 349. C
— *intra duo M. P. ab Urbe ab Auguſto comburi vetita.* Ibid.
— *Plebejorum in arca, nobilium in lecto in rogum delata.* 353. E
— *Cadavera conſulum ac proconſulum in bello defunctorum intra pomærium Urbis inferri poterant.* 339. C
Cæcilius Baſſus *Syriam occupat.* 247 E
— — *Bellum civile Apameæ obſeſſus, diutius continuat.* 250. E
C. Cæſar *Dictatoris pater Piſis mortuus.* 21. E
— *Dictator colonias militares in Etruria condidit.* 20. B
— *milites ac Libertinos in Senatum adlegit.* 20. C
— *qua lege colonias deduxerit.* 25 B
— *num adoleſcens fuerit Flamen Dialis.* 118. B. 119. A
— *quando factus Pontifex.* 56. F.
— *creatur Pont. Max.* Ibid.
— *num fuerit rex ſacrificulus, ſeu ſacrorum.* 63. E
— *Pontifex Max. ad bellum Gallicum profectus.* 56. B. C
— *idem in collegium augurum cooptatur.* 154 F
— *ſingulos ſacerdotes in collegiis ſupra numerum auget.* 111. D
— *parens patriæ immerito appellatus.* 161. E
CAJUS Cæſar *Agrippæ & Juliæ filius naſcitur.* 78. A
— — *adoptatur ab Auguſto.* 78. E
— — *quid de hac adoptione dixerit Porcius Latro.* 80. B
— — *prætextatus in Theatro Tiberio aſſidet.* 87. C
— — *ludos pro reditu Auguſti vice Tiberii vitrici exhibet.* 92 F
— — *Verrio Flacco Grammatico erudiendus traditur.* 88. A
— — *Literas, natare, aliaque ab Auguſto diſcit.* 88. E
— — *puer duodenus ad bellum Germanicum à Tiberio ducitur.* 92 A
— — *pullatus ludos gladiatorios in honorem Agrippæ patris editos, ſpectat.* 93. A
— — *Annos natus XIV. deſignatur à P. R. conſul.* 94 D
— — *princeps Juventutis ab Ordine Equeſtri dicitur.* 96 E
— — *virilem togam induit.* 102. E
— — *haſtis argenteis, ac Parmis ab Equitibus donatur.* 107. A
— — *fit Præfectus Tribubus.* Ibid.
— — *in collegium Pontificum cooptatur.* 108. C. ſeqq.
— — *Herodis regis teſtamento certa pecuniæ ſumma donatus.* 121. A
— — *ſedet inter Judices in cauſa de ſucceſſione regni Herodis.* 121. B
— — *ad legiones circa Iſtrum mittitur.* 169. C
— — *Dux bello Parthico ab Auguſto præficitur.* 172. F
— — *Ovidii de eodem carmina.* Ibid.
— — *Liviam Druſi filiam uxorem ducit.* 174. A
— — *ornatur imperio proconſulari.* 174. D
— — *M. Lollium rectorem ab Auguſto accipit.* 177 B
— — *Cn. Domitium Neronis Imperatoris patrem è cohorte amicorum dimittit.* 177. E
— — *in Aſiam tranſmittit.* 187. B
— — *à Tiberio inviſitur.* Ibid.
— — *quo anno id contigerit.* 187. D

CAJUS Cæſar *expeditionem in Arabiam facit*. 220.D
— — *in Ægyptum deſcendit.* 220.F
— — *in Palæſtina recuſat Hiereſolymis ſacrificare contra patris exemplum.* 221.A.D
— — *conſulatum in Syria iniit.* 224 B
— — *ejuſdem conſulatus in nummis ac ſaxis ſignatus.* 224 E
— — *conſul res bello feliciter gerit.* 224 F
— — *in colloquium cum rege Parthorum venit.* 233 A
— — *in hoſtili à rege Phraate convivio excipitur.* 233.B
— — *Tiberii reditum Romam adprobat* 234.A
— — *Lollium rectorem amicitia excludit.* 233.E
— — *Lucii fratris obitum conſtanter tulit* 244.F
— — *non fuit præſes ordinarius Syriæ.* 285.C D
— — *perperam à Saliano fingitur cenſum in Syria publicaſſe.* 291 B.295 D
— — *Armeniam cum exercitu ingreditur* 308.F
— — *Ariobarzanem Armeniis regem imponit.* 309.A
— — *cur ex Armenia recepta titulum Imperatoris non tulerit.* 311.E
— — *Artageram obſidens, à proditore vulneratur.* 312.C
— — *hic caſus non uno modo ab Hiſtoricis proditur.* Ibid.
— — *Romam ab Auguſto revocatus, diu reſtitit.* 313 C
— — *ejuſdem pædagogi ac miniſtrorum rapacitas.* 313.E
— — *Romam revertens, Lymiræ in Lycia moritur.* 314.A
— — *quo anno ætatis, quove anni die obierit.* 314 D
— — *Variæ Scriptorum opiniones de anno obitus Caji ex Piſano ejuſdem Cenotaphio corriguntur.* 320 C.ſeqq.
— — *ejus cineres & oſſa Romam delata.* 324 A
— — *ejuſdem epitaphium* 324 B
— — *dies obitus Caji Piſis Allienſis decretus.* 340 E
— — *annuæ inferiæ à colonia Piſana decretæ exponuntur* 356.B ſeqq.
— — *Piſis arcu triumphali, ſtatua equeſtri ac pedeſtri ornatur.* 378.C.ſeqq.
— — *Ara Diis Manibus Caji Piſis erecta.* 349.E
— — *CENOTAPHIA Caji ac Lucii Cæſarum* ante pag 1
Cajus Caligula *Imp. Agrippam avum negabat* 75.A
— — *virilem togam anno 20 ſumpſit.* 106.D
— — *Congiarium omiſſum cum fœnore reddit.* 107.E
— — *Augur deſtinatus, non inauguratur.* 119 D
— — *Juſtitium indicit in morte Druſillæ ſororis.* 336.B
Caninia *ac Canidia gentes Romæ diverſæ.* 133.E
Caninius Gallus *conſul.* 134 A
Calpe *urbs Hiſpaniæ colonia Julia Straboni ac Nicolao Damaſceno laudata.* 236.D
Calpurnius Bibulus *Antonii Triumviri in Syria legatus, moritur.* 262 E.F
Capitatio *tributum non pro perſona, ſed pro rebus poſſeſſis.* 296.C
Cappadocia *fit Romana provincia* 223.B
Capricornus *cur thema genethliacum Auguſti* 80.D
Capua *olim præfectura.* 14 A
— *Colonia ſemel civium, poſtea bis militum inſtituta.* 25.A
Caſaubonus *Suetonium perperam emendat.* 62.A. 320.F
— *Strabonis loca non recte interpretatur.* 82.C 236 B.294 B
— *ejuſdem in Dione hallucinationes.* 183.E.258 B
— *Baronium immerito reprehendit.* 258.E
Caſauboni *errores.* 162.E. 181.C 236.B.261.E. 263.D. 272.B
Caſſius Longinus *Syriam præoccupat.* 254.E
— — *nondum ea provincia illi S.C. decreta erat.* Ibid.
— — *quot legiones habuerit.* 252 E
— — *Victus ſemet interficit.* 257 E
Caſtor *gener Dejotari regis Galatiæ ſocerum Romæ accuſat.* 192 B
— *à Dejotaro cum uxore occiditur.* 192.C
Catonis *Cenſoris de Piſarum conditoribus teſtimonium.* 4 B
— *ſenex libros Originum ſcripſit.* 4.C
— *ejuſdem ſcripta vulgata ab Annio Viterbienſi, fictitia.* 5.A
Cenſus *ſine Luſtro ſæpe factus.* 77.A
— *in ſolis provinciis Romanis agebatur.* 283.D
— *in regnis amicis ac ſociis P. R. nunquam peractus.* Ibid.
— *nulla tunc pecunia exigebatur.* 291 B
— *cenſus ac tributum diverſa.* 283.F
Cereri *Aedes Piſis ſacrata.* 333.E F
Cereorum *uſus in funeribus ac parentalibus* 368. A
— *cur à Synodo Illyberitana in cœmeteriis vetiti accendi.* 368 D
Ceterum *ſine diphthongo in priori ſyllaba ſcribendum.* 411.E
CHRISTINÆ *Suecorum &c. Reginæ AVG. P. F. inſignia Numiſmata Caji ac Lucii Cæſarum exponuntur.* 81.A 86 B
Cicero *quo anno ac die natus.* 104.B.ſeqq.
— *quando virilem togam ſumpſit.* 103 C
— *equeſtris ejus familia.* 43.D
— *Antonium Flaminem Cæſaris occiſi execratur.* 47.D
— *ejuſdem in conſulatu competitores.* 61 E
— *Auguratum ambit* 152.C
— *quos in collegio Augures collegas habuit.* 154 E
— *Patronus Capuæ inaurata ibidem ſtatua ornatus.* 160.B
— *parens patriæ appellatus.* 161.C
— *Imperatoris titulum jactat* 309 F
— *ejuſdem locus in orat pro domo pluribus illuſtratur.* 55.E ſeqq.
— *ejuſdem verba emendata.* 198 E.359.A
— *perperam à Glandorpio reprehenditur.* 227.B
— *illius error de Antiocho Pii F. rege Syriæ.* 204 F
— *liber de Oratore quo anno ſcriptus.* 248.F
— *quo anno ac die occiſus.* 257.D
Cicero Oratoris *filius ineunte anno ætatis 16. togam virilem accepit.* 104 B
— *Conſul ab Auguſto creatus.* 270.C
— *Syriæ legatus ab Appiano, Aſiæ vero proconſul à Seneca patre dicitur.* Ibid.
Cilicia *campeſtris à Tigrane occupata.* 197. A
— *aſperam piratæ tenebant.* 197.B.199.B
— *neutram cepit Servilius Iſauricus.* 198.C.199. A.B
— *quando Romana provincia evaſit.* 200.C.F
— *quatuor dominis quando paruit.* 200 B
— *Cilicienſis diœceſis amplitudo.* 201.A
— *fit provincia conſularis ob Arabes eandem infeſtantes.* Ibid.
— *quæ provinciæ ab ea poſtea diœceſi abſtractæ.* Ibid.
— *Aſpera Cilicia ab Antonio Cleopatræ, ab Auguſto Amyntæ, ac dein Archelao regibus donata.* 201. E.F.209.B.C
— *Campeſtris Cilicia extra diœceſim Legati proprætoris Syriæ.* 202.A.203.D
— *peculiarem rectorem ſub Cæſaribus habuit.* 202. E.204.A
— *quidam illorum nominantur.* 204.A.B
— *Aſpera Cilicia Antiocho regi ſubdita.* 212.C
— *fit provincia Romana à Veſpaſiano.* 212.C D

Cinctus

Cinctus Gabinus *qualis.* 370. D
— — *quinam ac quando eo apud Romanos utebantur.* Ibid.
Circenſes *ludi in coloniis paſſim editi.* 355. E
— *Carthaginenſes ac Trevirenſes quanta inſania eiſdem dediti.* 346. B
— *à feminis ac libertis editi.* 347. A
— *diebus feſtivis à Theodoſio Imp. vetiti.* 347. B
— *Piſis die parentalium C. & L. Cæſarum prohibiti.* 345. E
Cleopatra *Ciliciam aſperam ab Antonio accepit.* 201. E
— *cognomento Selinis Antiochi Pii uxor occiditur.* 205. D
Codex *Theodoſianus.* 26. D. 32. A. F. 34. C. 35. E. 39. A. D. 41. D. 43. B. 44. E. 45. B. 52. F. 54. A. 68. F. 73. A. 296. A. 327. E. 346. F. 348. C. 393. B. 396. B. 402. C. 403. C. 413. D. 444. E
— *Juſtinianeus.* 73. A. 296. A. 404. A
Cognomen *poſtremum Conſulum in faſtis ſolum poſitum* 399. C
— *idem cognomen plurium gentium Romanarum familiis attributum.* 400. E
Coloniæ *quomodo à Romanis deductæ.* 13. C
— *olim erant civium tantum Romanorum.* 18. E
— *Militares à Sylla primum inſtitutæ.* Ibid.
— *quo anno Cæſar militum colonias in Etruria condidit.* 21. B. 19. C
— *Coloniæ Juliæ in Italia numeratæ.* 20. E
— *item plures Auguſti Juliæ nuncupatæ.* 21. F. ſeqq. 26. F
— *quando coloniam in eandem urbem iterum deducere licuerit.* 24. C
— *Duumviri in coloniis.* 29. C
— *habebant proprium ærarium.* 33. E
— *in colonias miſſi, ſacra Romana ſervabant.* 67. C
Commagene *regnum.* 211. D
— *Poſtremi reges recitantur.* Ibid.
— *fit Romana provincia, & iterum regnum; tandem Romanis provinciis à Veſpaſiano additur.* 212. A. B
Conſules *deſignati ſententiam primi rogabantur* 95. D
— *literas ad Senatum miſſas aperiebant.* 95. D
— *conſules in plures annos deſignati.* 94. E
— *conſularis ætas quæ.* 93. C
— *quidam pueri & infantes ſub Cæſaribus creati.* 95. C
— *conſulatus Corvini ſex, Marii ſeptem, Auguſti XIII. Domitiani XVII.* 225. D. F
— *diviſo imperio, plura ſimul collegia conſulum creata.* 394. D. 395. D
— *plures conſules poſt Marciani edictum pecunias ſpargebant.* 403. E
— *Conſules non publicati ab Impp. in publicis monumentis non nominabantur.* 395. D
— *Conſul Piſanus in veteri ſaxo ſcriptus, expenditur.* 40. D
Q. Cornificius *quo anno proconſul Africæ.* 249. A. E
— *Syriam provinciam à Cæſare obtinuit.* 249. E
Coronæ *ſupra tumulos in annuis inferiis poſitæ.* 369. B. ſeqq.
L. Craſſus *Orator quo anno ac die mortuus.* 104. C
M. Craſſus *quo die à Parthis cæſus.* 131. B
Creta *ac Cyrene ab eodem proconſule adminiſtratæ.* 206. E
Curatores *Kalendarii quinam.* 36. B
Curio *pater Pontifex judex de domo Ciceronis.* 64. F
— *quo anno mortuus.* Ibid.
— *Curio filius itidem Pont.* 65. B
— *tribunus plebis.* 65. C
— *Fulviam uxorem habuit.* 57. E

D.

D *Pro T antiqui non ſemel poſuerunt.* 412. C. & ſeqq.

Decemprimi *Piſis.* 38. F
— *quodnam eorum munus.* Ibid.
L. Decidius Saxa *metator caſtrorum Imperatore Julio Cæſare.* 258. C
— — *Tribunus plebis à Cicerone urgetur.* Ibid.
— — *legatus Antonii in Syria occiditur.* 258. E
Decurionum *numerus in coloniis à quonam ſtatutus.* 41. C
— *juxta cenſum civium poſtea auctus.* 41. C. D
— *appellati Senatores coloniarum.* 41. E
— *ordinis Decurionum epitheta.* 42. A
— *in ædem ſacram publice conſultaturi, conveniebant.* 49. B 50. D
Dejotarus *rex Galatiæ à Caſtore genero apud Cæſarem accuſatur.* 192. B
— *Caſtorem ac filiam necat.* 192. C
Q. Didius *Syriæ legatus.* 263. B
Dies *Allienſis nefaſtus.* 340. F
— *cur ille non autem dies captæ Urbis ater.* 341. A
— *omnes dies poſtriduani neſaſti.* 341. B
— *vana utrorum dierum religio.* 342. A
— *dies Ægyptiaci omnes atri.* Ibid.
— *non tamen apud Romanos.* 342. D
— *dies obitus Caji Cæſaris Piſis pro Allienſi decretus.* 342. F
— *die atro nefas ſacrificare Diis ſuperis.* 342. F
— *eo die licitum parentare.* 366. C
— *ante diem IX. Kal. Mart. quinam dies ſignificetur.* 314. D
Digamma *à Claudio Imp. invectum, eo mortuo antiquatum.* 429. C. D
Digeſtorum *libri.* 31. D. 36. C. 43. B. 73. A. 122. D. 317. A. 318. F. 337. F. 338. E. 344. C. 349. A. 385. F
Dii *municipales Italiæ nominati* 67. A
Dionis *errores.* 51. A. 90. A. 92. B. 107. A. 110. E. 138. A. 192. C. 261. D
— *à Petavio fruſtra corrigitur.* 133. C
— *item à Ricciolo.* 136. B
— *ejuſdem annales ex veteri inſcriptione illuſtrati.* 241. D. & ſeqq.
— *ejus interpres correctus.* 153. B 189. D
Dionyſius *Geographus Alexandriæ in Arabia natus.* 177. F
— *ejuſdem carmen de Cajo & Lucio Cæſaribus perperam ab aliis expoſitum.* 178. C
— *in Orientem Cajo Cæſare ad bellum ituro, ab Auguſto præmiſſus.* 178. A
Diphthongus *EI pro I longa ab antiquis poſita.* 428. A
— *Nigidio Figulo diſplicuit.* 422. E
— *Auguſto imperante parum uſitata.* 422. E
— *diphthongus AI antiquitus loco AE poſita.* 432. F
— *diphthongus AE, & OE in vocibus* mœror *ac* mæſtus *promiſcue poſita.* 437. D. E
P. Dolabella *conſul ſuffectus, Syriam provinciam obtinet.* 254. C
— *Trebonium Aſiæ proconſulem trucidat.* 254. F
— *Aſiam vexat.* 255. C
— *Laodiceæ expugnatus, moritur.* 255. E
— *quo menſe ejus mors Romæ intellecta.* 257. A. B
L. Domitius *Pontifex Pharſalico prœlio occiſus.* 105. D
— *C. Octavius qui poſtea Auguſtus, in ejus locum Pontifex creatus.* 103. A
Druſus *Tiberii Imp. frater quo anno Rhætos domuerit.* 219. D
— *anno ætatis 30. moritur.* 91. E
ejus cadaver Romam eximia pompa delatum 339. C
— *Cæſar Augur.* 111. F
Duumviri *in coloniis ac municipiis.* 29. C. D
— *juris dicendi poteſtate præditi.* 30. D
— *non faſces, ſed bacilli eiſdem antiquitus conceſſi.* 32. C. D

Duumviri *cum toga prætexta.* 32.E
— *annuus illorum magiſtratus.* 33.A
— *in Biſellio ſedebant.* 37.F
— *ex ſolis decurionibus creati.* 72.D

E.

Deſſenorum *Epocha.* 299.B
Elei *à Piſatis diverſi.* 2.A
— *Ludos Olympicos, Piſæis debellatis, celebrant.* 1.D
Eleuſa *regia Archelai regis Cappadociæ.* 209.B
— *ejuſdem ſitus, Sebaſte poſtea appellata.* 209.C
Elugere *ac prolugere diverſa.* 338.A
Emeſeni *quidam reges nominati* 213.C
Epiſtolæ *Auguſti ad Cajum Cæſarem.* 228.E
Epulum *funebre ab albatis celebrabatur.* 328 B. 345 C
Epulones *VII. Viri erant è quatuor præcipuis collegiis.* 112.E
— *tertiis ludis Actiacis ante Quindecim Viros præſederunt.* 113.D. 270.F
— *eorum inſigne in nummis patina.* 112 C
Equites *in coloniis ac municipiis.* 43 E
— *erant nobiliores decurionibus.* Ibid.
— *equites duum generum* 44.B
— *viri equeſtris familiæ donati etiam equo publico.* 40.A
— *equeſter Ordo Romæ Senatorum ſeminarium.* 97.F
— *eorundem in ſuffragiis dandis auctoritas.* Ibid.
— *in ſex turmas diſtincti.* 98.D
— *equites Cajum Cæſarem haſtis argenteis ac parmis donant.* 110.E
— *in luctu clavos & annulos deponebant.* 325.E
— *Piſanus Eques equo publico ex veteri inſcriptione.* 39 E
Etruria *Cæſari contra Pompejum favet.* 21.D
— *Auguralis diſciplinæ magiſtra* 151.C
Etruſci *fœdus cum Romanis ſanciunt.* 6.B
— *Vincente Hannibale, defectionem meditantur.* 7 E 8.A
Exilium *num cum S poſt X ſcribendum* 411 B ſeqq.
Exta *tantum in ſacris Deorum ſuperorum combuſta.* 361.B

F.

Faces *in parentalibus.* 369.A.ſeqq.
Faſti *vulgares correcti, aut ſuppleti.* 61 A.165. F.168.E
Fata *à Gentilibus crudelia appellata.* 314.C
Felix, *felicitas ſine diphthongo ſcribenda.* 437.A
Feminæ *in luctu atratæ; ſine auro ac purpura.* 328.D
— *ea in re ſub Cæſaribus variatum.* 329.A.ſeqq.
Finis *in accuſativo plurali in vetuſtis ſuxit ac Scriptoribus legi* 416 C & ſeqq.
— *Feminino genere ab aurei ſæculi Auctoribus citata.* 426 D
Flaminem *cum apice mori nefas.* 66.A
Flamines *numquam comitiis Tributis creatos* 117.A
Flamen *Dialis curules magiſtratus in Urbe cupiebat.* 66 D.118 F
Flaminium *Diale diu Romæ intermiſſum* 66.B 118 F
— *ab Auguſto reſtituitur.* 66 C
— *deſtinatum.* 119.D
— *Flamen unius tantum Dei ſacra curabat.* 47.C
— *Flamines Auguſtales diſtincti à Sodalibus Auguſtalibus.* 52.A
— *Flamines provinciæ.* 52.F
— *Romæ perpetui, alibi etiam temporarii.* 53.E F
— *in coloniis è numero decurionum creabantur.* 54.A
— *à decurionibus creati, à Duumviris prodebantur.* 54.C
— *Flamen Auguſtalis Piſis, vivente Auguſto.* 47.B
Fulvia *uxor P. Clodii, dein C. Curionis, poſtremo M. Antonii.* 57.E
Fundere *ac vergere in ſacris inferorum promiſcue uſurpata* 364 B
Funus *indictivum quale.* 330.E

G.

G *Litera ſexto demum ſæculo ab V. C. Romæ inventa.* 433.E
— *pro eadem C ſcribentes, ſono G illam pronuntiabant.* Ibid.
Gabinius *proconſul Syriæ Arabiam Nabatæam depopulat.* 214.E
— *Ciceronis in eundem livor.* 214.F
Cajus *per G pronuntiatus, per C ſcriptus.* 434.A
Galba *Pontifex ac competitor conſulatus cum Cicerone.* 62.D
Galli *initio menſtruum tributum Romanis pendebant.* 283.F
— *poſtea centum deferre coacti.* Ibid.
Gangra *metropolis Paphlagoniæ.* 192.A
Genitivus *ſingularis neutrorum ſecundæ declinationis in recto in IVM deſinentium, per unam I ab antiquis ſæpius terminatus.* 414.D.ſeqq.
Germanicus *lictorem Athenienſibus concedit.* 32.D
— *Flamen Auguſtalis.* 51.E
— *ejus imperium proconſulare quam amplum.* 176. C.ſeqq.
Geta *quo anno Imp. Auguſtus appellatus.* 157.A
Glandorpius *erroris arguitur.* 62.F.63.D
— *Labitur in genealogia Cæciliorum.* 60.C
— *& Æmiliorum.* 227.A
— *Ciceronem perperam notat.* Ibid.
Glaphyra *Siſinnæ ac Archelai regum Cappadociæ mater.* 207.D
— *Antonio Triumviro dilecta.* 207.F
— *Regnum Archelao ab Antonio impetrat.* Ibid.
— *Glaphyra ejus neptis ac Archelai filia Alexandro Herodis F. nupta.* 141.A.208 D
— *jactat majorum ſtirpem.* 208.D
— *num poſtea fuerit uxor Jubæ regis Mauritaniæ.* 220.B
Gruteri *inſcriptiones correctæ V. Inſcriptiones.*
Gutherii *ſententiæ confutatæ.* 55.E. 59 A. 65.F 109.C.113 A.116 B.117.D. 153 F. 339.B. 353.D. 355.C. 359 B
— *Numiſma falſo interpretatur.* 111.F
— *Ciceronis teſtimonium detruncat.* 55.F
— *Lucani verbum perperam mutat.* 353.D

H.

Hannibal *per agrum Piſanum non tranſiit.* 7 B
Haruſpices *nunquam inter ſumma Collegia numerati.* 113.A
— *everſa Republ. in Senatum primum allecti.* 113.C
Haſtæ *argenteæ ab Ordine Equeſtri Cajo ac Lucio donatæ.* 110.E
— *puræ.* Ibidem.
Herodes *quando natus.* 148.E
— *fugit in Ægyptum.* 124.E
— *Romam ad Antonium ſe confert.* 127.F
— *quo anno rex a Romanis creatus.* 128.A
— *aliorum ea de re errores.* 128.B
— *in Palæſtinam reverſus, quædam oppida capit.* 129.F
— *prima hiems eidem jam regi exacta.* 130.A
— *pergit ad Antonium Samoſatas obſidentem.* 132 E
— *Antigoni copias profligat.* Ibid.
— *altera hiems bellum interpolat.* 132.F
— *Hieroſolymam obſidet, expugnatque.* 133 B. 134 B
— *trium navigationum Herodis Romam chronologia diſponitur.* 138 F
— *prima navigatio contigit A.V.737. quo anno filios Roma in regnum revexit.* 138 D

Herodes *iterum cum filiis in Italiam A.V.* 742. *navigat.* 141. D
— *Auguſto trecenta talenta donat.* 142. A
— *Filiis ab Auguſto conciliatur.* 141. D
— *Ludis Olympicis interfuit.* 143. A
— *Cæſaream reverſus dedicat.* 143 C
— *annus tertiæ navigationis incertus.* 146. A
— *Titium Syriæ legatum Archelao regi conciliat.* 275 F
— *moriturus plura talenta Auguſto, ejuſque filiis Cajo ac Lucio teſtamento legat.* 121 A
— *quot annos regnaverit, quove anno mortuus.* 134. E. 135. A
— *regni Herodiani Epocha ex Hiſtoria Caji Cæſaris firmatur.* 149 B
— *Cajo in Orientem adveniente, non vivebat.* 212. E. F
Herophilus *medicus, fictitius C. Marii nepos, plurium coloniarum Patronus conſtitutus.* 159. F
— *exilio primum, deinde morte affectus.* 160. A
Hiempſal *Numidiæ rex quo anno Urbis vivebat.* 217. C
Hiems *ac procella eodem vocabulo à Græcis ſignificantur.* 125 A
Hiſpaniæ *fertilitas in nummis obſignata.* 85. C
Holocauſtum *ſolidæ victimæ combuſtio.* 361. A
Homerus *funebres poſtea Romanorum ritus deſcribit.* 356 E. 362. D. E. 372. F. 373. F.
Homonadenſes *ubi ſiti, eorumque contermini.* 292. E. ſeqq.
— *Amyntam regem Galatiæ captum, occidunt.* 292. E
— *à Sulpicio Quirinio fame expugnati.* 294. F
— *ad diœceſim Eccleſiaſticam Lycaoniæ poſtea ſpectarunt.* 293. C
— *Tyrannus ac Cyrillus eorundem Epiſcopi.* Ibidem.
Hoſtiæ. *Vide V. Victimæ.*
Hyrcanus *à Parthis doloſe captus.* 124. D

I.

I *Longa pro duplici II ſcripta.* 415. D
— *in penultima ſyllaba ſuperlativorum ante Cæſaris ætatem uſurpata.* 430. E
— *I unica in compoſitis à jacio olim poſita.* 331. E. F
— *hæc ſcribendi ratio Quintiliano improbata.* Ibidem
Janus *bis ante Auguſtum clauſus.* 179 C
— *ter ab Auguſto clauſus.* 179 D
— *quo anno ab eodem tertio occluſus.* 183. D
Io *præpoſitio in compoſitis ſequente P, retenta.* 445. A
— *alii in M mutandam N literam tradunt.* 444. E
In præſentia, *aurei ſæculi locutio.* 438 F
Impræſentiarum *etiam ante Ciceronem ſcriptum.* 439. C
Inferiæ *unde dictæ.* 356 B
— *ex victimarum ſacrificiis ac libationibus conſtabant* 356 C. & ſeqq.
Inſcriptiones *antiquæ emendatæ, aut ſuppletæ.* 33. F. 96. E. 163. C. 180. D. 240. E
Inſcriptiones *hactenus ineditæ.* 27. D. 39. E. 299. C. 351. E. 434 E. 437. B
Imperatoris *titulus quando in bello datus.* 309. E. F
— *illum Cicero ambitioſius jactabat.* Ibid.
— *cur Cajo Cæſari poſt receptam Armeniam, non datus.* 311. D
— *quoties Auguſto moltiplicentur.* 310. E. & ſeqq.
— *etiam procul à præliis Imperatoribus alibi morantibus dabatur.* 144. D
Imperium *proconſulare quid?* 174. D
— *extraordinarium quibuſdam datum.* 174. F
— *Romæ nullus imperio proconſulari pollebat.* 175. A
Joſephus *Hiſtoricus à Petavio contra Baronium defenſus.* 121. D
Joſephus *à Saliano perperam reprehenditur.* 122 D
— *haud ſibi conſtat de annis regni Archelai.* 136. E. 137. A
— *ejuſdem metochroniſmus de anno captæ ab Herode Hieroſolymæ.* 134. A
— *errat de anno obitus Jubæ regis.* 219 E
— *illius à Tacito diſcrepantia.* 305. B. C
— *cum Romanis ſcriptoribus paſſim concordat.* 137. D
— *errat in ſtatuendo tempore regni Herodi delati.* 128. D
— *ſcripſit libros Antiquitatum poſt libros de bello Judaico.* 281 E
— *defenditur.* 306 D
Joſephi *interpres correctus.* 124. F. 132. C.
— *loca ejuſdem emendata.* 265. F. 278. C
Jovem *utro die præfari an licitum.* 367. D
Italiæ *urbes peculiares Deos colebant.* 66. E
— *Auguſtum inter tutelaria Numina adhuc ſuperſtitem retulerunt.* 51. A
Juba *rex Numidiæ Hiempſalis filius.* 217. C
— *non dominabatur Mauritaniis.* 217 F
— *ejuſdem filius in triumpho à Cæſare ductus.* 218. D
— *Romæ literis juſſu Auguſti eruditur.* Ibidem.
— *fit rex utriuſque Mauritaniæ.* 218. E
— *Cleopatra Antonii & Cleopatræ reginæ Ægypti filia ejuſdem uxor.* 219 B
— *num Glaphyram Archelai regis filiam uxorem habuerit.* Ibid,
— *quando mortuus.* 220. B
— *ejuſdem libri Geographici ad Cajum Cæſarem.* 217. B
Judæi *quando primum deferro cenſum ab Auguſto juſſi.* 284. C
— *tributum in ſingula capita dare coacti.* 296. B
— *Geſſium Florum Procuratorem in prælio interficiunt.* 307. C
Julia *Aug. F. Agrippæ nupta.* 77. E. 78 A. C
— *Caji ac Lucii Cæſarum mater.* Ibidem.
— *in Aſia pene ſubmerſa.* 86. A
— *Mortuo Agrippa Tiberio deſponſatur.* 90. F
— *adulterii rea in exilium deportatur.* 167. E
Julia *Caji ac Lucii ſoror L. Æmilio Paullo nupta.* 228. C
— *ob adulteria relegatur.* 228. D
Julia Traducta *perperam Tingis in Mauritania credita.* 81. B
— — *fuit colonia in Bætica ab Auguſto condita.* 82. B
Julia Joza *Punico vocabulo appellata.* 82. C
— — *plures eruditi falſo putant eandem à Julio Cæſare coloniam deductam.* 83. A
— — *à Cetraria urbe diſtincta.* 84. B. C
— — *rari ejuſdem coloniæ nummi producti.* 80. C. 85 A & ſeqq.
Julium *ſidus in nummis Auguſti, itemque Caji ac Lucii* 86 C. F
Juſtitium *Piſis indictum in morte Caji.* 329. E
— *quale fuerit.* 331. C. D
— *Templa clauſa.* Ibidem.
— *Balneæ publicæ.* 334. A
— *Tabernæ.* 336. D
— *Convictus vetiti.* 336. E
— *Sacrificia publica, ac ſupplicationes.* 342. F
— *& Sponſalia.* 344. A
— *Convivia publica.* 344. F
— *Ludique Circenſes ac ſcænici.* 345. E
Juſtitium *in morte Germanici.* 366. D
— *in obitu Druſillæ.* 336. B
— *in funere Druſi.* 332. A

K.

K *Aiſo dein Kæſo Romanorum prænomen litera K, non autem C expreſſum.* 352. A. B

Ka-

Kalata *comitia in creando Pontifice.* 115. B
Kalendarii *caratores.* 35. E
Kalendarium *ab Herwarto publicatum, lectum Petro Comeſtori.* 342. C
— Munus Arca, *ibi ſignatum quid?* 342. D. E
— — *he notæ CM quid ibidem ſignificent.* 346. A
— — *ante diem VIIII. Kalead. Martis, qui dies Februarii in Cajano coenotaphio exprimatur.* *Vide* Dies.

L.

LAberius *Eques R. quingentis millibus H-S. in ſcænam ductus, ac quo anno.* 347. F
Lac *in inferiis, ac ſacris inferorum adhibitum* 362. A. 363 A
Largienus *Ædilis Piſanus.* 36. E
Latinus ſermo *Romæ barbaris vocibus corruptus* 388 B
— — *in reliqua Italia imperfectior.* 388. A
Legati *Triumvirorum in faſtis Proconſules appellantur.* 259. E. 264. E
Leges *Romanæ: Domitia de ſacerdotiis.* 114. A
— *Julia de iiſdem.* 114. B
— *Ogulnia.* 152. B
— *Syllana.* 111. D
— *XII. Tabularum.* 151. E
— *Papia Poppæa.* 385. C
— *Viſellia de libertis.* 73. A
— *lex Ælia Sentia perperam apud Ciceronem legitur.* 386. B
— *de ejuſdem conditore Alciati error.* 385. B
— *juſſu Auguſti à Sex. Ælio ac C. Sentio Coſſ. promulgata.* 386 B
— *Sænia de numero patriciorum augendo, quo anno emiſſa.* 386 E
Legio *quot peditibus ac equitibus conſtaret.* 11. D
— *ſub Auguſto tres erant in Syria, quatuor ſub Tiberio ac Nerone.* 282 B. C
— *duæ legiones non ſemel ſub uno Legato.* 282 C
— *Legionis X. inſigne elephantus.* 110. C
Lentulus Spinther *Pontificatum opera Cæſaris obtinuit.* 59. B
— *eximie à Cicerone laudatur.* 59. C
Libationes *in ſacris funebribus explicantur.* 361. E. & ſeqq.
Liberti *curiæ honoribus excluſi.* 73 B
— *poterant fieri Auguſtales.* Ibid.
Literæ *conſonantes olim à Romanis nunquam duplicatæ.* 416. E
— *Literæ STR in medio vocabuli quas in ſyllabas dividendæ.* 445. B
Lituus *augurum inſigne quomodo formatus.* 110. C
Livius *quas ſcripſit orationes, finxiſſe creditur.* 4. D
Livia *Auguſti uxor ejuſdem mortui filia ac ſacerdos.* 135. B
— *Porticum in honorem Caji ac Lucii extruit.* 324. A
— *vulgo credita mortis eorundem auctrix.* 323. C
Livia *Druſi filia Caji Cæſaris uxor.* 174. A
— *eadem Druſo Tiberii filio, ac denique Sejano nupta.* 177. F
Locus purus *qui diceretur ex Ulpiano.* 349. B
— — *à privatis emptus pro agendis ibidem annuis inferiis Cæſarum.* Ibid.
Lollius *primus proprætor Galatiæ.* 194 A. 334. F
— *Caji Cæſaris juventæ rector ab Auguſto impoſitus.* 177. B. 194. A
— *Auctor diſcordiæ inter Cajum ac Tiberium.* 187. C
— *à Parthorum rege in colloquio cum Cajo, plurium criminum reus defertur.* 233. B
— *Cæſaris amicitia excluſus, incerta morte deceſſit.* 234. C. 135. B
Lollius *ejus apophtegma de Galba Oratore.* 135. C
Lucæ *ſacri Evangeliſtæ textus exponitur.* 295. A. ſeqq.
Lucius Cæſar *Agrippæ ac Juliæ filius naſcitur.* 78. C
— — *ab Auguſto adoptatur.* 78. D
— — *Verrius Flaccus ejuſdem magiſter.* 88. A
— — *Pullacus ludos gladiatorios ſpectat.* 93. B
— — *Conſulatum Cajo fratri ab Auguſto petit.* Ibidem.
— — *Herodis teſtamento certa pecuniæ ſumma donatur.* 121. A
— — *Togam virilem induit, & quo anno ætatis.* 150. E
— — *Princeps Juventutis ac conſul deſignatus.* 150. F
— — *in augurum collegium cooptatur.* 152. E
— — *Congiarium ob honores Lucii plebi datum, ejuſque ſumma.* 158. E
— — *fit Patronus coloniæ Piſanæ.* 159. D
— — *ad Hiſpanienſes exercitus ab Auguſto mittitur.* 236. A
— — *Æmilia Lepida eidem deſponſa.* 236. F
— — *Maſſiliæ improviſo morbo extinguitur.* 238. F
— — *annus ac dies obitus ejuſdem ex Cenotaphio Piſano oſtenditur.* 243. E. 244. A. 367. F
— — *ejus mors à Cajo fratre conſtanter tolerata.* 244. F
— — *Annuæ inferiæ Piſis eidem decretæ explicantur.* 356. & ſeqq.
— — *Lyrica carmine à Tiberio laudatur.* 244. E
Luctus *publicus votis publicis, aut feſtivis diebus intervenientibus, coercitus.* 333. C
Lucullus *Pontifex favet Ciceroni.* 59. E
Ludi Actiaci. 270. F
— — *Apollinares Julio menſe pluribus diebus editi.* 126. E
— — *Arcariorum ex veteri Kalendario.* 342. E
— — *Olympici in agro Piſæo celebrati.* 2. C
— — *ineunte quinquennio, non finito agebantur.* 3. A
— — *à Duumviris Eleis, poſt victos Piſatas, curati.* 2 B
— — *Sæculares Quinti ab Auguſto celebrati.* 280. A
— — *Gladiatorii honori mortuorum dati.* 92 F
Luſtra *tria ab Auguſto condita, & quibus annis.* 76. E
Luſtrorum *numerus perperam digeſtus emendatur.* Ibidem.
Lycaonia *ad diœceſim Proconſulis Ciliciæ ſpectabat.* 192. E
— *Amyntæ regi ab Antonio donatur.* 192. E
— *Aſiæ proconſuli ſubditur.* Ibidem.
Lycia *ſub Auguſto libera ac fœderata P. R.* 204. B
— *quando Romanis provinciis addita.* 204. C
Lymira *urbs Lyciæ* 314. A
— *Cajus Cæſar ibidem mortuus.* 314. A
— *quidam ejus oppidi Epiſcopi laudati.* Ibidem.

M.

MÆcenatis *conſilium de Agrippa interficiendo, vel in generum ab Auguſto adſciſcendo.* 77. E
— *nullos magiſtratus gerere voluit.* 97. C. D
— *quo anno mortuus.* 92 C
Mæror *ac mæſtitia num cum diphthongo Æ vel Oe ſcribenda.* 437. D
Macte eſto: *quid in ſacrificiis Gentilium ſignificaret.* 359. D. 360. E
Magiſtratus *in coloniis jus dicebat.* 30. E
— *Cives Romanos capitali ſententia punire non poterat, ſed tamen alii.* 30. F
— *Majora crimina civium R. Romæ cognoſcebantur ex Polybio ac Cicerone.* 31. B

Magi-

Magiſtratus *coloniti poteſtatem Auguſtus limitat.* 31. E
— *ob expenſas magiſtratum plures recuſabant.* 45. B
— *quo menſe in coloniis magiſtratus caperetur.* 44. F
— *munera edebant.* 45. C
— *Anno V. 757. Piſis ob contentiones nondum menſe Aprili Magiſtratus creati.* 44 E
Magiſtri *Equitum ac peditum à Conſtantino cur inſtitati.* 401. F
— *utraque dignitas uni daci non ſemel collata.* 403 C
— *Domeſticos Protectores ac Comites S. L. præcedebant.* 402. D
Malchus *rex Arabum Herodem fugientem regni finibus excludit.* 215. A
— *ad Parthos deficiens à Ventidio punitur.* Ibidem.
Manes *num animæ defunctorum, vel Dii eiſdem aſſiſtentes apud Paganos.* 349. E. ſeqq.
— *Dii vulgo habiti.* 350. A
— *Symmachus id negans, à Prudentio confutatur.* 350. F
— *in titulis ſepulcrorum apud Romanos, non apud Græcos præſcripti.* 351. D
— *extra urbes eorum ſacra fiebant.* 349. D
Marcion *hæreticus ſolum S. Lucæ Evangelium, illudque detruncatum admittebat.* 282. E
Marcius Criſpus *proconſul Bithyniæ.* 251. D
— — *quo anno in provinciam venit.* 253. B
Maſſilienſes *in clientela Cæſaris ac Pompeji.* 160. B
Matronæ *quæ dictæ.* 337. D
Matronis *Piſanis luctus indictus in morte Caji.* 337. C
Mauritania *Cæſarienſis ac Tingitana.* 81. D. 218. B.
— *Tingitana Bogudi, dein Boccho regi Cæſarienſis paruit.* 81. D. 83. B. 218. B
— *fit provincia Romana ab Auguſto, dein Jubæ regi donatur.* 83. B. 218 E
MEDICEI *codices MSS. laudati* 3. E 60. E. 81. D. 83. E. 142. E. 225. D. 294. C. 316 B 359 A. 420. B. 438. E
MEDICEA *numiſmata coloniæ Berytenſis.* 22. C
— *Coloniæ Philipporum.* 30. F
— *Cæſareæ in Palæſtina.* 80. E
— *Titi ac Domitiani Cæſarum.* 100. B
— *plurium Cæſorum cum epigraphe:* Principi Juventutis. *Antonini ac Getæ.* 156. F
— *Balbini & Pupieni.* 158. A
— *Sagalaſſi urbis.* 193. E
— *Silani Procoſ. Syriæ.* 301. B
— *in eodem anno imperii Auguſti in Oriente obſignati.* Ibid.
Mel *in ſacrificiis Deorum inferorum.* 362. D. E. F
Q. Metellus Celer, *augur.* 59 F
— — *dolo uxoris extinctum Cicero queritur.* 59. F
Q. Metelli Nepotis *majores expoſiti.* 60 A. B
Q. Metelli Macedonici *bona à Tribuno pl. conſecrata.* 60. A
— — *ejuſdem felicitas ac annus mortis.* 60. D
L. Metellus Delmaticus *non filius, ſed nepos Q. Metelli Macedonici.* 61. A. ſeqq.
— — *Avus M. Scauri.* 61. C
— — *Pontif. Max.* Ibid.
— — *proconſul Galliæ Ciſalpinæ.* 417. F
Q. Metellus Creticus *Pontifex de domo Ciceronis judex.* 60. C
— — *vivebat A. V. 799.* 60. A
Minucius Thermus *conſul Piſis cum exercitu.* 8. E
— — *proconſul Apuanos in agro Piſano vincit.* 9. E
— — *Triumphus eidem negatus.* Ibidem.
Montacutius *Baronium perperam carpit.* 258 E
— *ejuſdem error de titulo* Proprætoris. 259. A. B
— *duo alteri errores de Ventidio.* 260. B
— *totidem etiam de Varrone præſide Syriæ.* 266. B
— *duos Antonii in Syria legatos omittit.* 261. E
— *plures ejuſdem errores confutati.* 273. F. 274. E. 276. E
Montacutius *Titium è catalogo Præſidum Syriæ perperam expungit.* 278. B
— *eundem cum Volumnio Procuratore confundit.* 278. D
— *varii ejuſdem anachroniſmi.* 290. B
— *ſæpius in Joſephi libris hallucinatus.* 301. D. F. 302 B
— *quoſdam alios Syriæ præſides omittit.* 306. F. 307. A
Munatius Plancus *Antonii in Syria legatus.* 262. C
— *tempori inſerviebat.* 262. D
— *poſtremus ex privatis cenſor.* Ibid.
Munus Arca, Munus Candida *in veteri Kalendario quos ludos ſignificet* 342. D

N.

NAbatæi *Arabes bellum contra Syriæ prætores gerunt.* 214 E
— *à Gabinio contunduntur.* Ibid.
— *quidam eorundem reges recenſiti.* 214. B. & ſeqq.
Navalia Piſana *ex vetuſta inſcriptione.* 25. F
Naumachia *ab Auguſto exhibita.* 166 B
— *item à Nerone.* 166. C
Nemus *Caji ac Lucii nominibus ab Auguſto ſacratur.* 166. D
Nero *Cæſar à Claudio Imp. in omnia collegia Sacerdotum cooptatus.* 111. E
— *Germanici F. Flamen & Sodalis Auguſtalis.* 51. C. 73 B.
— *Pontifex.* 111. F
Ni *pro ne apud veteres.* 432. D
Nicolai Damaſceni *error de anno ætatis Auguſti cum togam puram induit.* 105. C
— *ſemel & iterum ad Auguſtum legatus.* 105. B
— *ejuſdem liber de educatione Auguſti* 103 A. 105. B
— *ſcribit de vita Herodis.* 148 E
— *centum ac viginti quinque libri hiſtoriarum ab eodem compilati.* 148 F
Non dum *in Cajano lapide ſejunctim legitur.* 438. A
Nomina *ſingularia collectiva verbo plurali eleganter juncta.* 441. A. C
Notæ *in Cenotaphio Lucii Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. explicatæ.* 30. A
Novellæ *Juſtiniani.* 404. A
— *Theodoſii.* 404 F
Nuntius *non per C, ſed per T ſcribendus.* 436. D
Numidia *fit provincia R. à Cæſare.* 217. E
Nummi *Caji ac Lucii Cæſarum.* 80. B, 85. A. B. 86. B. F. 96. A. 100. B. 151. B. 188. C. 225. D

O.

O *Pro altera litera V antiquitus poſita.* 428. D
Obodas *Arabum rex ſegnis & iners.* 214. B
Obſequentius Severinus *Auguſtalis Piſanus.* 33 F. 69 D
— — *Curator Kalendarii Florentinorum.* 33 F
Octavius Ferrarius *laudatur.* 32. E. 371. B. 379 B
Oleum *ſuper ardentes hoſtias fuſum.* 361. E
Oppius *Pamphyliæ prætor.* 194. E
— *perperam ab aliis proconſul appellatus.* 194. D
Ornamenta *decurionalia.* 72. F
Oroſii *errores correcti.* 179. F. 181. D. 221. E
Ovidius *qua die ac anno natus.* 186. B
— *equeſtri familia ortus.* 40. A. 43. D
— *idem equo publico honoratus.* 40. A
— *libros Faſtorum in exilio ſcripſit.* 186. A
— *quo anno edidit libros de Arte.* 173. C
— *de remedio amoris.* 229. E
— *ejuſdem carmina de expeditione Caji Cæſaris contra Parthos.* 172. F
— *diem natalem uxoris albatus celebrabat.* 333. A
— *quoto anno ætatis, ac menſe in exilium deportatus.* 185. D

P.

P *Pro B antiquitus uſurpata.* 444. A
Pandectæ *Florentinæ.* 317. C. 422. A. 443. E. 445. A

Pandectarum textus ex autographo Mediceo reſtituitur. 317 E
Pamphilia Antiocho ablata ſit libera. 194. B
— Provinciis Romanis addita. 194 C
— à Verre expilatur. 195. D
— ejus partem piratæ occupabant. 196. B
— erat intra diœceſim proconſulis Ciliciæ. 196. C
— ad proconſulem Aſiæ tranſlata. 201. E
— ſub Auguſto proprio Rectori ſubjecta. 196 C
— in duas diœceſes Eccleſiaſticas diviſa. Ibid.
Paphlagonia ſub juriſdictione proconſulis Bithyniæ. 192. A
— poſtremi ejuſdem reges. Ibid.
Parmæ ab Equitibus Cajo ac Lucio donatæ. 110. E
— à pelta, ac ſcuto diverſitas. 111. A
Parthi Syriam occupant. 123. E
— qua die Craſſum interfecerint. 131. B
— à Ventidio vincuntur, & quo anno. Ibidem.
— Vide Phraates.
Patres patriæ quinam appellati. 161. C
— Auguſtus ſero eum titulum obtinuit. Ibid.
— quo anno, indagatur. 162. E
Patroni populorum, ac urbium plures Romani cives electi, producuntur. 159. D
— formulæ rogati, & ſuſcepti patrocinii. 160. D
Paulli J. C. ſententia perperam expoſita, ex Pandectis Florentinis reſtituitur. 317. B
Pax CHRISTO naſcente in Orbe Romano. 185 B
Peruſia quo menſe ab Auguſto fame expugnata. 123. C
— Colonia Auguſta. 23. F
Petronius Syriæ legatus. 304 E
— cum aliis Petroniis à Baronio confunditur. 303. B
— quo anno in Syriam venerit. 303 A
— ejus prænomen ex Philone producitur. 305. A
Philippus Herodis F. urbem Juliadam à Julia Auguſti filia denominat. 135. A
— quot annos principatum tenuit. 134 F
Philopator regno Ciliciæ ultra Amanum ab Auguſto dejicitur. 210 A
— alter ejuſdem nominis prioris ſucceſſor. 210. B
Phraates rex Parthorum Auguſto ſigna Romana olim bello capta, remittit. 165. B. 171. D
— Armeniæ præſidia imponit. 172. A
— ad Auguſtum de pace ſcribit. 230. C
— in colloquium cum Cajo Cæſare venit. 232. A
— pacem cum Romanis facit. 233. A
Pilatus quot annos Judæam adminiſtravit. 300. A
— Vitellio Syriæ procos. depoſitus, Romam ad Tiberium jubetur navigare. 299. F
Piſa vetuſta Peloponneſi urbe. 1. D
— condita à Piſo Æoli nepote. 3. B
— Piſatæ ab Eleis victi. 2. B
— Olympici ludi apud ipſos celebrati. 2. B
— negantes urbem Piſam extitiſſe, à Pauſania refelluntur. 3 B
Piſæ Etruriæ urbs à Græcis condita. 1. D
— ante bellum Trojanum ex Plinio ac Rutilio. 3. D. 5. A
— inſigne M. Catonis de ejuſdem urbis antiquitate teſtimonium. 4. B
— rei maritimæ ſtudebat 5. D
— fuit ſocia ac fœderata P. R. 14. D
— conſules ac Proconſules Piſis cum legionibus hiemantes. 8. E. ſeqq.
— Piſani legatos ad Senatum Romam mittunt, ac Latina colonia Piſas deducitur. 13. B
— fuit etiam municipium. 15. B
— Piſani privata majorum ſacra colebant. 15. D
— in Tribum Galeriam relati. 15. E
— quando jus ſuffragii Romæ ferendi obtinuerint. 16. F
— Piſas provinciam Conſules ſortiri dicebantur. 17. D
— fit colonia militaris. 21. A
— JULIA OBSEQUENS appellatur. 21. A
Piſæ num à Cæſare Dictatore vel ab Auguſto colonia militum facta. 21. E
— Piſana Navalia. 25. F
— Collegium Fabrum Navalium, alterumque Fabrorum Tignariorum Piſis ex vetuſta inſcriptione. 26. A
— Lucius Cæſar Patronus coloniæ. 159. D
Piſani veſtes in luctu ob mortem Caji mutarunt 327. C
— duumviri in annuis inferiis togis pullis amicti. 328. A
— indicunt juſtitium in morte Caji. 330. A
— arcum ac ſtatuas eidem in colonia decernunt. 376. B
— Romanæ XV. familiæ in colonia Piſana ex vetuſtis inſcriptionibus producuntur. 27. C
L. Piſo perpotando præfecturam urbis obtinuit. 297. F. 298. A
— decem annos eo in magiſtratu vixit. 298. C
Plebs atrata Piſis in morte Caji. 326. F
— numerus plebis quæ ab Auguſto frumentum accipiebat. 158. E
— Romæ jus comitiorum habuit ſub Auguſto, non autem in coloniis. 42. D
Plinius libros geographicos Strabonis non legit. 293. B
— ejuſdem de conditoribus Piſarum ſententia. 3. C
— ſcripſit octo libros de arte Grammatica poſt libros de bellis Germaniæ. 387. C
— ejus textus emendantur. 3. E. 60. C. D
— illius opinio de condita à Claudio colonia Julia Traducta expenditur. 84. D
Pluto Summanus, hoc eſt, ſummus Manium dictus. 350. C
Polemo rex partis Ciliciæ. 209. D
— Rex in Pontum mittitur. 210. D
— captus à Parthis, pecunia ſe redimit. 210. D
— Filius Zenonis Rhetoris Laudicenſis. 210. E
— regnum Boſphori ab Agrippa obtinet. 210. F
— in prælio à Barbaris occiditur. 211. A
— ejus filius Polemo Ponti regnum à Cajo Imp. accepit. 211. C
— Artaxias alter ejuſdem filius fit rex Armeniæ. 220. A
Pompejus Magni F. maritima Italiæ invadit. 125. E
— Pacem cum Triumviris facit. 130. A
— Sicilia expulſus, in Aſia obtruncatur. 276. D
Pontifices majores ac minores. 55 B
— qui de domo Ciceronis judicarunt. 55. A. ſeqq.
— à minori parte Populi creabantur. 116. C. D
— à duobus Collegis cooptabantur, & inaugurabantur. 116. E
— nec curiatis nec centuriatis comitiis confirmabantur. 117. E
— minores erant ſpeciale collegium. 58. D
— Pontifices minoris minus. 163. D. E
— affines diverſarum familiarum ſimul in collegio Pontificum. 153. B
— duo ejuſdem gentis una ſimul Pontifices. 153. F. 154. E
— immo plures ejuſdem familiæ ſub Cæſaribus. 156. C
Pontifex Maximus unus erat è collegio XV. Pontificum. 56. C
— ex pleno collegio creabatur. 57. B
— cadaver aſpicere non poterat. 90. A
— ſacrificabat toga prætexta indutus. 108 F
— tributis comitiis ſemper creatus. 113. D. 114. A
— Septemdecim tribus ad ſuffragia vocabantur. 114 F
— qui duo collegæ Auguſti fuerint ſimul etiam Pontifices Maximi. 157. F
Porcius Lecca prætor cum milite Piſas miſſus. 8 C
Porcii Latronis dictum de adoptione Cæſarum. 80. B
Porticus Caji ac Lucii memoriæ à Livia ſacratur. 324. A
Præfecti in coloniis quando creati. 33. C

Præ-

Præfecturæ quænam urbes à Romanis dictæ. 13. F. 14. A
Prænomina Caji ac Lucii familiaria genti Juliæ. 79. C
Præſides promiſcue proconſules ac proprætores appellati. 258. F
Princeps Senatus dictus Auguſtus ac ſucceſſores. 80. A
Principis nomen Imperatorem denotabat. 98. B
Principes juventutis. 96. E
— hi erant primarii Ordinis Equeſtris. 97. F
— is titulus deſtinatis imperio attribuitur. 99. C
Probus Imp. quo anno ad imperium evectus. 299. C
— ejuſdem conſulatus ordinarius cum M. Aurelio Paulino ex vetuſta inſcriptione probatus. Ibid.
— Grammaticus quo tempore floruit. 423. C
Procuratores minores provincias regebant. 266. D
— alii aderant Legatis Auguſti, & quale eorum munus. 266. E
— hi mortuo Legato, jus gladii exercebant. 266. F
— erant ex Ordine Equeſtri. 267. A. 281. C
— ex libertis quidam à Claudio Imp. aſſumpti. Ibid.
Profecta ac proficiæ in ſacrificiis quid? 361. C
Provinciæ Auguſti, ac Populi R. deſcriptæ. 189. A. ſeqq.
Pugna Actiaca qua die contigit. 76. B
— — Pharſalica æſtate adulta. 105. C
— — Philippenſis exeunte Autumno. 122. B
— — Ventidii cum Parthis qua die? 131. B
Pyra à rogo perperam à Servio diſtinguitur. 371. E
— erat quadrata. 372. E
Pythodoris regina Ponti uxor Polemonis laudatur. 210. C. 211. A
— Archelao poſtea Cappadoci nupta. 211. B
— ejus ex Polemone filii. Ibid.

Q.

Quæſtores in provinciis Italiæ à Republica R. deinde etiam ab Auguſto inſtituti. 34. F. 35. B
— quæſtura primus apud Romanos magiſtratus. 97. A
— Quæſtores, ſive Quæſtorii à Cenſoribus in Senatum adlegebantur. 97. B
Quinctilius Varus quo tempore Syriam tenuit. 285. E
— cum legionibus in Germania perit. 287. D
Quinquatria Minervæ qua die, & quomodo celebrata. 186. D
Quinquennales in coloniis iidem qui Romæ cenſores. 68. C. E
— non erant Sacerdotes, nec Quinquennalitas Sacerdotium. 68. E
Quod pro quot ſæpius ab antiquis poſitum. 412. B
Quotannis diverſimode in ſaxis Romanis ſculptum. 412. B

R.

Reges Orientis cum illuc Cajus Cæſar advenit. 208. & ſeqq.
— apud Imperatorem accuſati, Romam evocabantur. 216. A. B
— legati proprætoris Syriæ juſſa faciebant. Ibidem.
Rex ſacrorum militari magiſtratu excluſus. 63. F
— ferias menſtruas prædicebat. 163. D
Rex regum titulus à regibus Parthorum, ac etiam Tigrane uſurpatus. 230. D. E
— Veſpaſianus eo titulo Parthum nuncupavit. 230. E
Rhætia à Neronibus fratribus ſubacta. 219. D
— tributum Romanis ſolvebant. 219. E
Rogi Heroum à nobilioribus ſuccenſi. 373. A
— feminis id non permiſſum. 373. C
— averſo vultu accendebantur. 373. C

S.

S Litera poſt X ab antiquis ſæpius poſita. 409. B
— num in compoſitis ex præpoſitione EX retinenda. 409. E. & ſeqq.
Sabinus cognomen Vettiæ gentis. 62. D
Sacerdotes Jovis annui Syracuſis. 68. C
— capite velato Romani ſacrificabant. 109. E
Sacerdotia Romæ juvenibus raro in Republ. collata. 118. A
— prius à collegio, poſtea à populo creati. 113. E
Sacra Municipalia in quibuſdam coloniis ſervata. 67. C
— Deorum inferorum noctu peracta. 365. B
— poſt mediam noctem. 365. D
Saga Romæ à plebe ſumpta non in luctu, ſed maximo bello premente. 326. B
Salianus ſtatutum diem pro ſumenda virili toga opinans refellitur. 103. B
— Anachroniſmi ejuſdem de tribus Herodis in Italiam navigationibus 139. B
— error de anno mortis Jubæ regis. 219. C
— plures rurſus anachroniſmi ejuſdem oſtenſi. 222. C
— confutatur. 235. C. 244. D. 246. B 286. D. 291. B
Scaliger Dionyſii Geographi carmen perperam explicat. 178. C
Scæna cum diphthongo AE ævo Auguſteo ſcripta. 439. D
— varietum in ea orthographia. Ibid.
— Scænici ludi tardius Romæ admiſſi. 347. D
— ad Deos placandos ridicule inſtituti. Ibid.
— Piſis die parentalium Caji Cæſaris vetiti. 347. B
Scribundo adeſſe in S. C. paſſim occurrit. 27. F. ſeqq.
— tres ſaltem ſcribundo aderant. 28. E
Sejanus comes Caji Cæſaris in bello Parthico. 177. E
— Liviam demortui Caji uxorem, matrimonio ſibi jungit. 177. F
Selinis Syriæ regina. Vide V. Cleopatra.
Senatus in locum conſecratum ſemper cogebatur. 49. B
— Senatores juſſi ab Auguſto prius ſacrificare, quam conſultare. 49. F
— Senatores in luctu latos clavos deponebant. 325. D
— Sagati ab Oroſio perperam dicuntur. 326. C
Sentius Saturninus à Triumviris proſcriptus. 279. D
— Sex. Pompejo, dein Antonio adhæſit. Ibid.
— egregius ejuſdem conſulatus ſub Auguſto. 279. E
— Pontifex ludis ſæcularibus præſedit. 279. F
— legatus Syriæ 280. A ſeqq.
— legatus in Germania ornamenta triumphalia obtinet. 280. C
— C Sentius ejuſdem filius conſul in Cajano Cenotaphio ſignatus. 382. B
— legem Æliam Sentiam promulgavit. 385 B
— fuerat Triumvir Monetalis. 386. E
— ejuſdem nummus. 386. F
— Sentiorum gens plebeja ex Atinate præfectura oriunda 384 D
Servilius Iſauricus nullam Ciliciæ urbem cepit. 198. C
— quot annis cum imperio in Aſia fuerit. 199. C
Sigonii errores notati. 25. D. 57. B 61. B. 67. C. 76. F. 110. C. 201. C. 242 F.
Simpulum ſive Simpuvium vas fictile, inſigne Sacerdotum in nummis. 110. B
Siſinna fit rex Cappadociæ ab Antonio. 207. D
— ab Ariarathe dejicitur. 208. B
Sodales Auguſtales à Tiberio inſtituti. 52. C
— quot eo ſacerdotio primitus initiati. 52. D
Solemne num cum una vel duplici L ſcribendum 422 E
Solenne ſequiori ætate ſculptum. 443. B
Soſius Antonii in Syria legatus. 260. E
— ejuſdem de Judæis triumphus ac conſulatus. 261. B
— bello Actiaco captus, veniam impetrat. 261. D
Sponſalia durante luctu privato non vetita. 344. D
— Piſis durante juſtitio ob mortem Caji prohibita. 344 E
Statius Murcus Syriam provinciam obtinet. 253. D
— legatus Cæſaris bello civili. 251. C
Statuæ à Senatu ſæpius decretæ. 378. C
— initio erant tantum pedeſtres. Ibidem.
— Equeſtres inauratæ à Piſanis Cajo ac Lucio decretæ. 379. C
— qui primus Romæ inauratæ ſtatuæ honorem conſecutus. 380. D
— plurimæ in Capitolio à Q. Metello Scipione dicatæ. 380. E
Strabo quando ſcripſit libros Geographicos. 220. A
— ejuſdem loca perperam interpretata. Vide Caſaubonus.

INDEX RERUM NOTABILIUM.

Suetonius *defenditur.* 105. B
— *ejuſdem error de anno flaminis Julio Cæſari collati.* 118. B. F
Sylla *Marium Urbe ejicit.* 119. B
— *Cæſarem Pontificatu excludit.* 119. C
— *Aſiaticas provincias conſtituit.* 195. C
— *Numerum Sacerdotum auget.* 111. D
— *Colonias militares omnium primus inſtituit.* 18. E
— *Proavus Lepidæ Lucii Cæſaris uxoris* 236. F
Syria *Seleucidis à Pompejo negata, fit provincia Romana.* 204. E
— *prætores deim Proconſules in eandem miſſi.* 205. E
— *Syriæ Rectores ab A. V. 707. uſque ad A. 821 enumerati à pag.* 245. *uſque ad pag.* 307.

T.

TAbernæ *in luctu publico clauſæ.* 336. D
Taciti *locus emendatur.* 302. E
— *in faſtis Capitolinis non diſſentit.* 243. D
Tarcondimotus *rex Ciliciæ ultra Amanum.* 209. F
— *Bello Actiaco interfectus.* 210. A
— *ejuſdem filius regnum ab Auguſto obtinet.* 210. B
Tarraco Julia Togata. 85. E
— *Auguſtus duos ibidem conſulatus init.* 241. F
Templum *Jeroſolymorum ab Auguſto & Livia cultum.* 221. C. D
— *Agrippa Hecatomben ibidem ſacrificat.* 221. C
— *Templa, juſtitio durante, clauſa, & cur?* 331. D. E
Teutha *urbs in Peloponneſo, ex qua Piſam orti quibuſdam putantur.* 4. A
Thermæ *Piſanæ deſcriptæ.* 334. B. ſeqq.
— *earum hypocauſton.* 335. F
— *in luctu ob mortem Caji occluſæ.* 334. A
Thracia *fit provincia à Veſpaſiano.* 212. B
Thraſyllus *inſignis Mathematicus.* 234. A
— *Obitum Caji ac Lucii, & Tiberii ſucceſſionem prædicit.* Ibid.
Thus *quam profuſe in funeribus adhibitum.* 363. F
— *eodem Etruria in ſacris non uſa.* 364. A
Tiberius *Juliam Caji ac Lucii matrem uxorem ducit.* 90. F
— *Caium privignum ad bellum Germanicum ducit.* 92. A
— *Tribunicia poteſtate ornatur.* 100. D
— *Caji ac Lucii æmulationem veritus, Rhodum ſeceßit, & quo anno.* 101. B. E
— *Archelaum regem Cappadociæ defendit.* 136. C
— *Cajum apud Samum convenit.* 187. B
— *ejuſdem apud Rhodum anxietas.* 188. A. & ſeqq.
— *Cajo in Oriente, contemptus.* 232. A
— *Cajo permittente, Romam redit.* 234. A
— *pangit carmen lyricum de obitu Lucii Cæſaris.* 244. E
— *quo anno æquum cum Auguſto imperium extra urbem obtinuit.* 297. C
— *Imperator ab exercitu ſalutatus.* 143. E
— *præfectos in provinciis diutius detinuit.* 304. B
Tigranes *I. rex Armeniæ potentiſſimus.* 170. B
— *Meſopotamiam invadit.* 200. B
— *Selenem reginam interficit.* 205. D
— *Syriam ad decem annos obtinuit* 205. B
— *II. ab Auguſto rex Armeniis datus.* 170. F
— *quo anno mortuus.* 171. C
— *III. Armeniam occupat.* 172. D
— *dona ac literas ad Auguſtum mittit.* 231. E
— *regno à Cajo Cæſare ejectus.* 309. C
— *Herodis regis Judæorum nepos rex Armeniæ minoris.* 309. D
— *à Tiberio ſupplicio afficitur.* 309. D
Tingentera *urbs Bæticæ patria Pomponii Melæ.* 84. A. B
Titius *claſſis Antonii Triumviri præfectus.* 276. E
— *Sex. Pompejum necat.* 276. D
— *ad Auguſtum tranſfugit.* 277. B
— *conſul ſuffectus.* 276. F
— *Triumvir coloniæ deducendæ.* 272. D
— *legatus Syriæ.* 275. F. 277. D
— *Phraatis Parthorum regis filios obſides accepit.* 276. A
Toga *virilis quo anno ætatis induta.* 104. A
— *die virilis togæ adoleſcentes in forum, & in Capitolium ſacrificaturi ducebantur.* 102. E
— *nulla certa anni die prætextatis dabatur.* 103. B
— *Toga pulla in ludis gladiatoriis.* 328. B
— *Magiſtratus ea induti in ſacris funebribus.* 327. D
— *Toga triumphalis cur picta nuncupata.* 378. E. F
Trebonius *Aſiæ proconſul quo menſe à Dolabella occiſus.* 255. A
Tribunicia *poteſtas qua die ab Impp. iterata.* 240. B
— *cur ab Auguſto aſſumpta.* 239. E
— *quo anno ac die.* 242. C
— *annos ſeptem ac triginta eandem continuavit.* 241. A
Trophæum *quid.* 377. B
— *crucis emblemma.* 377. E
Titulus Cimber *quo anno Bithyniam rexit.* 253. D
Tutela *fundi quadruplex ex Varrone* 374. E
Tutulus *Pontificum inſigne.* 149. F

V.

V *Pro I in penultima ſyllaba ſuperlativorum.* 430. C
— *duo VV in una ſyllaba plerique ſcribere recuſarunt.* 428. D
— *V pro Y.* 401. D
Valerius Meſſalla *Pontifex judex de domo Ciceronis.* 61. E
M. Valerius Meſſalla *Piſas cum Liguribus provinciam ſortitur.* 10. C
— Corvinus *contra Antonium ſub Auguſto pugnat.* 264. C
— *ejuſdem de Gallis triumphus.* Ibid. D
— *non fuit Legatus ordinarius Syriæ.* 264. E
Valerius Orca *proprætor Etruriæ militares colonias in eadem provincia inſtituit.* 21. B
Varro *Syriæ legatus.* 265. E
— *ab interprete Joſephi Varus falſo nuncupatus.* 265. F
— *Procurator Montacutio perperam dictus.* 266. E. 267. A
— *Latronum agmina diſſipat.* 267. B
Vectigalia *propria coloniarum.* 34. A
Velleji Paterculi *errores correcti.* 171. E
Ventidius *legatus Antonii in Syria.* 129. E
— *Pacorum Parthorum regis filium prælio vincit.* 131. B
— *puer in triumpho ductus.* 259. F
— *prætor ac conſul eodem anno.* Ibid.
— *ejuſdem de Parthis triumphus.* 260. B
Verona *colonia Auguſta.* 23. F
Verrius Flaccus *Caji ac Lucii Cæſarum præceptor.* 88. A
— *in palatio publicam ſcholam aperit.* 88. B
— *Faſtos conſulares ac triumphales concinnat.* 88. D
Verris *in Pamphylia rapinæ.* 195. D
— *nullum illi jus proquæſtorium in Cilicia.* 198. F
Veſtes *in morte Caji Piſis publice mutatæ.* 327. C
— *hujus ritus Ægyptii auctores.* 325. B
— *Atræ veſtes à plebe ac matronis tum ſumptæ.* 328. D
— *Veſtes poſtea albæ, ac iterum nigræ à feminis in luctu indutæ.* 329. C
Vettius *index conjuratorum cum Catilina.* 62. A
— *iterum index alterius ſed fictæ conſpirationis, in carcere ſtrangulatur.* 62. C
Victimæ *nigræ Diis inferis mactatæ.* 356. E
— *ejus ritus cauſa ex Arnobio.* 357. B
— *eædem in ſcrobe mactatæ.* 357. C
— *ſolidæ Diis ſtygiis immolatæ.* 361. A
— *infulis nigris ornatæ.* 357. E
— *excoriatæ immolabantur.* 361. D
Viduæ *Romanæ decem menſes viros lugebant.* 92. C
Viduus *Deus funebris extra urbes adoratus.* 349. D
Vinum *in ſacris funebribus adhibitum.* 362. B
— *cur in Piſano Cenotaphio non memoratum.* 362. C
Vipſanius *Agrippæ frater bello civili ſub Catone militans capitur.* 90. D
— *Octavianus veniam eidem à Cæſare impetrat.* Ibidem.
Vipſania Pola *ejuſdem ſoror, Caji ac Lucii Cæſarum amita.* 90. E
Virgilius *anno decimo ſexto virilem togam induit.* 204. F
— *eidem paternis agris ab Aſinio Pollione ſervatis.* 288. A
— *quo anno libros Georgicorum complevit.* 230. B
— *Auguſto in Græcia occurrit, & quo anno.* 269. D
— *ejuſdem morbus, atque obitus.* Ibid.
— *ejuſdem libri ab exſcribentibus in pluribus verbis mutati.* 389. A
— *codex Virgilianus omnium vetuſtiſſimus in Bibliotheca MEDICEA.* 391. F
— *Achillis Statii epigramma de eodem.* 392. B
— *ab Aſterio Conſule diſtinctus, & emendatus.* 392. F
— *quo ſæculo ſcriptus ex Holſtenii ſententia.* 393. D
— *quædam vocabula variata ibidem Orthographia.* 392. E. 411. A. 412. D. 439. F
— *perperam à Donato ſolœciſmi incuſatus.* 441. A
Viſceratio *à Romanis data quid.* 345. D
Vitellius *Syriæ legatus.* 304. C
— *in colloquium cum rege Parthorum venit.* Ibid.
— *ejuſdem ergo Cajum adulatio.* Ibidem.
Volumnius *Syriæ Procurator, non autem legatus.* 281. A
Voſſii *ſententiæ rejectæ.* 178. D. 180. C. 408. D. 412. A. 415. C. 429. E
Uſſerii *errores correcti.* 173. F. 212. D. 252. D. 255. A. 256. A. 304. A. 307. F
Uticenſes *ab Auguſto civitate donati, & quo anno.* 22. D
Uxorem *atro die ducere vetitum.* 344. A

X *Litera olim Romanis non uſitata.* 407. F
— *loco ejuſdem CS, vel GS utebantur.* 408. B
— *Nigidius Figulus Ciceronis amicus numquam cauſus.* Ibid.
— *cum X etiam S antiquitus retenta.* 409. B

Y.

Y *Vice V à Latinis in quibuſdam vocibus poſita.* 401. D

Z.

ZEno *Polemonis regis Ponti F. fit rex Armeniæ.* 211. B
Zenodori *ditio Herodi ab Auguſto donatur.* 267. B. 273. D
Zoſimi *error de tempore inſtituti à Conſtantino Magiſterii militum.* 401. F

F I N I S.

Omiſſum ſic inſerito
Pag. 215. lin. 10. poſt pecuniam exegit.

DOMINICI ANGELI,

Caſtrenſis,

DE

DEPRÆDATIONE CASTRENSIUM,

ET

SUÆ PATRIÆ HISTORIA.

Editio nunc ex Manuſcripto primum edita, accurata, cum Indice Copioſo.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER Aa,
Bibliopolæ, & Typographi Academiæ atque Civitatis.

Digitized by Google

Digitized by Google

AD LECTOREM
TYPOGRAPHUS.

INTENTISSIMA noſtra cura, Auctores & manuſcriptos Codices, pulvere ſituque obſitos ex obſcura vetuſtate eruendi, fecit, ut illorum multi perpetuo non laterent, nec tardius multo in lucem venirent. Fatum hoc procul omni dubio Hiſtoriæ DOMINICI ANGELI *Caſtrenſis*, De ſuæ Patriæ Deprædatione, Anno ſalutis noſtræ MDLXXV exaratæ, obtigiſſet, quod nimirum in bibliothèca, ut in ergaſtulo incluſa detenta fuiſſet, niſi eam Vir Eminentiſſimus *Juſtus Fontaninus* à Cubiculo honorario anctiſſimi Domini Noſtri ex ſingulari ſuo amore & benevolentia erga rempubl. literariam ex cuſtodia quaſi erutam ad nos miſiſſet, ut mediante impreſſione libertati reſtitueretur & publici juris fieret. Non opus hic erit, multa de anſa & occaſione Hiſtoriam hanc ſcribendi, ſcriptori data, afferre, nec etiam de fide Auctori habenda; quoniam iſte in præfatione ſua, noſtram ſequente has explicat, ad quam lectorem ablegamus. Noſtrum autem ſtudium huic Editioni impenſum paucis enarrare, vitio, Candide Lector, non dabis. Orationes primo in hac Hiſtoria occurrentes cum nominibus Prupriis, ut ſtatim ob oculos Lectoris verſarentur, diverſis à materia characteribus excudi juſſimus, Manuſcripto omni diligentia & ſedulitate prius perlecto & recognito. Deinde quoque compendia vocum & literarum notas, quibus hoc MS. affluebat, ſuſtulimus. Indicem denique de Hiſtoria hac & deprompſimus, & diſpoſuimus, & in calce adjecimus. Hunc ergo noſtrum laborem & conatum, ne Memoriæ hæ perirent, & exſtinguerentur, in bonam partem accipies. Hoc ſi conſecuti erimus, incitamento nobis erit, ejuſmodi manuſcripta plura, cum participes fieri poſſumus, in uſum & commodum reipublicæ literariæ typis mandare. Hac ſpe & promiſſione Te, Candide Lector, tutelæ divinæ, nos vero tuo favori commendamus. Vale.

DOMINICI ANGELI,
Caſtrenſis,
DE
DEPRÆDATIONE
SUÆ PATRIÆ
HISTORIA.

CUM nulla hominibus facilior ad vitæ inſtitutionem via ſit, quam rerum ante geſtarum cognitio: qua media tanquam ob aliorum exempla effectrice, & magiſtra non pauci ediſcere ſolent rerum ac fortunæ varietatem æquanimiter tolerare, & à facinoribus ſæpenumero abſtinere: urbis Caſtri *meæ Patriæ Deprædationis Hiſtoriam fide dignis delectam ſenioribus viris, qui ea tempeſtate rebus interfuerant, in lucem dare conſtitui: at illius calamitatis eventum ſcire volentibus longæ inquiſitionis labor abſit. Et id quidem parvi oneris, non laudis ergo, ſed ut potius nonnullorum mei amantiſſimorum rogationibus, ſuaſionibuſque obtemperarem, pro viribus enixus ſum elucabrare. Quod autem rei ſeriem non ſuccinctim dilucideque perſtrinxerim: ſtudioſus quiſque lector boni conſulat, neque à livido obtrectatore, qui ultra crepidam fortaſſe judicaret, at mordere ſuis blaterationibus auderet, undecumque tueatur. Nam teſtatum apud omnes relinquo, id non ex meo commento excogitatum eſſe, ſed potius ex veridicorum teſtimonio ſingillatim prodiiſſe.*

Caſtri, *Kalendis Decembris, Anno jubilei & noſtræ ſalutis* CIↃ. IↃ. LXXV.

DOMINICI ANGELI,
Caſtrenſis,
CASTRENSIUM DEPRÆDATIONIS HISTORIA.

ALEXANDER *Farneſius* ſenior Cardinalis (ipſe eſt *Paulus III.* Pont. Max. qui ſumma Dei providentia in Divi *Petri* Apoſtolorum Principis cathedra tribus uſque luſtris ampliuſque in Urbe ſedit) cum mira *Caſtrum* patrimonii civitatem ſuorum oppidorum ditioni connectendi cupidine affectus eſſet: Paulo poſt *Burboniam* Urbis direptionem, ad ſuam maritimam olim *Sancti Maximiliani* Abbatiam, nunc vero arcem Abbatiæ ad *Pontem* vulgo nuncupatam ab ipſa *Caſtrenſi* civitate quinque paſſuum millia diſtantem, & ruinoſæ *Bulciæ* ſenis ſtadiis propinquam ſummo mane profectus eſt: illucque nonnullos *Caſtrenſium* primores acciri juſſit: quos, ut venerunt, in intimam diverſorii partem ſecedens, remotis arbitris, ſic in concione compellavit. *Dilecti fratres, noſtra cum vetere amicitia conjuncta vicinitas adigit, ut veſtram ſalutem ſervare ſemper exoptemus. Cum autem vos noſtræ familiæ ſtudioſos undequaque cognoverimus; cogimur ad benefaciendum vobis, qui nobis ipſis etiam obſecundaſtis. Quo circa ubi majus cuique amico proſpicimus periculum imminere, ibi cautius agendum fore opinamur. Inſpiciendum itaque à nobis eſt, quicquid evenire poteſt: promptitudo enim prima eſt, opinionem eorum, quæ eventura ſunt, celeritate præripere. Vos non ignoratis Romanam urbem hiſce temporibus ab effero Caroli Burboniæ Ducis exercitu captam eſſe: cunctaque fere oppida Italiæ ab Ultramontanis militibus ſurripi, omnia in ſanguine, ferro, & fuga verſari, neminemque eſſe, qui ſuæ vitæ diſcrimen non metuat, Romano etiam non excepto Pontifice, qui pro ſervanda ſua ſalute cum paucis comitibus mutata veſte aufugiens, ad Urbem veterem advolavit. Propterea cum vos non lateat, quod eſt ille felix, quem aliena pericula cautum faciunt, quodque caſus dementis correctio ſit ſapientis: vos ex aliis periculum metuentes, eoque magis quoniam veſtra civitas ab Urſo, Lupaque circumvallata ſit, ſurreptioni, & caſui obviare, veſtræque omnium ſaluti conſulere debetis: ne vos poſtmodum rei veſtræ prudenter non conſuluiſſe pigeat. Publica univerſaliaque omnia Caſtrenſium jura veſtra ſunt in poteſtate, nemini que, niſi cui vobis libuerit, obnoxii eſtis obedientiam exhibere: cumque caſus immineat, ut quiſque pro comperto habet, non modo Romanæ Eccleſiæ, verum totius Italiæ ditionem Ultramontanorum imperio eſſe ceſſuram: noſtrumque filium Petrum Aloyſium Farneſium Imperialis factionis conſectaneum vobis arctiſſimo vinculo neceſſitudine aſtringi: velim (quod nobis tum juſtum, tum honeſtum factu videtur) ut cum aliquo milite pro veſtræ civitatis hominumque ſecuritate, ac ſalute eum ſuſcipiatis; quo uſque dignoſcatur, quem nam exitum dirus Italarum rerum incurſus habeat. Et ſi forte Romana urbs ſuam priſtinam vindicabit libertatem: vobiſque ſummus Pontifex id vitio dare velit, quaſi ab Apoſtolica ſede defeceritis: reſponſum dari poterit: vos Petrum Aloyſium non ex rebelli animo, ſed ex noſtro (quoniam ex Romanorum Cardinalium Collegio ſumus) aſſenſu pro veſtræ ſalutis ſecuritate, in civitatem introduxiſſe. Sin autem Romanæ res Ultramontano Imperio ſubjicientur; Petro Aloyſio ejuſdem Imperii factionis conſectaneo, benemeritoque ex Imperatoris munificentia, veſtra civitas procul dubio ſubdita reſtiterit. Cumque noviſſimum hoc vobis contingat, haud amplius à rigidis Patrimonii legatis & miniſtris in multiplici ſubſidiorum ac impenſarum genere urgebimini: quin potius ſub ipſo Petro Aloyſio poſteriſque vos, veſtrique liberi, ac prognati omnes honeſta immunitate, libertateque in ævum potiemini. Quod quidem non ſolum, ita nos Deus adjuvet, efficiemus; ſed etiam in candidato folio à vobis porrigendo, noſtraque & Petri Aloyſii ſubſcriptione ſub certa bonorum juſtorumque Principum fide ſemper ſervanda comprobabimus.* Ad hoc acciti cives reſponderunt. *Foret, ſapientiſſime Pater, maximum nobis pretium aliquando ſub Farneſia ditione perſiſtere: qua apud noſtros animos charius nihil eſſet. Veruntamen cum res atque pericula noſtra conſideramus, longe nobis alia mens extat: Num ſine ſummi Pontificis aſſenſu, quis ſanæ mentis à nobis id faciendum ſuadeat? Exigamus autem Pontificis aſſenſum & Caſtrenſis populi votum: qui licet in contraria ſtudia ut plurimum ſcindi ſoleat: attamen tum noſtro tum cognatorum, familiariumque ſuaſu res ipſa ad optatum uſque finem perduci poterit.* Hinc ea completa concione cives abierunt: & quæ acciderant, reliquis civitatis hominibus retulere: & cum univerſorum conſenſus ad ea neutiquam haberi poſſet: tunc de re ipſa nihil eſt actum. Verum cum *Nicolaus Joannis Cobellæ* filius ob homicidium in *Meotium Teſtæ* perpetratum à patria procul eſſet: *Joanneſque* pater dubitaret ob ejuſmodi crimen Apoſtolico fiſco deſcripta filialis legitimæ bona addictum iri: pro filii reductione, & bonorum conſervatione facilius potienda, ſe *Alexandro* Cardinali, & *Petro Aloyſio* junxit: animoque complectens, quænam ambobus *Caſtrenſium* ditione potiundi cupido inceſſerat: illos alloquendo indicavit ea tempeſtate locum dari, quo ad obtinendam civitatem voti compotes eſſe poſſent. Illi autem aures ad ea præbentes, modum indagarunt, quo res facile compleri poſſet. *Joannes* vero & cognatorum & amicorum ope conſummari rem poſſe demonſtravit. Cumque id *Alexandro* Cardinali & *Petro Aloyſio* comprobaretur: *Joannes* ipſe cum *Nicolao* filio ad civitatem properantes, quo ad latenter fieri potuit: *Antonium Scaramucciam*, *Jacobum Caronum*, *Antonium Joannis Scinchæ*, *Michaelem Angelum Franciſci*,

Digitized by Google

eiſci, *Joannem Petri Antonii*, *Sebaſtianum Chri-* A
ſtophori, pleroſque cognatos, & amicos, clam
in concione vocatos compellavit: ſignificavitque
eis, quæcumque acciderant: quidque pro ſui fi-
lii reductione, & pro univerſorum civium ſalute
factu opus eſſent. Illi autem re ipſa plene cogni-
ta, *Alexandri* Cardinalis & *Petri Aloyſii* votis aſ-
ſenſerunt. Et conſpiratione clanculum inter ſe
facta, abſque patrum in conſilio vocem haben-
tium, ac populi aſſenſu, ſcientiaque, *Petrum Aloy-*
ſium cum duabus centuriis ſub *Archangeli* & *Ju-*
lii Viterbienſium præfectorum cura perſiſtentibus,
in *Caſtri* civitatem induxerunt. Et contubernio
in Epiſcopali Palatio, nonnulliſque aliorum ci- B
vium domibus ſeorſum poſito, *Antonius Scucha*
non immemor injuriæ, quam verberibus ipſius
conjugi Gratioſæ *Joannis Petri Antonii* germanæ
Salvator Chriſtophori Soranenſis cognomento *Ca-*
roſinus olim intulerat: ultionis opportunitatem
nactus, à prænominatis conſpiratoribus ſociatus,
Petrum Aloyſium alloquitur: inſimulatque *Caro-*
ſinum à *Ludovico Urſino Pitiliani* Comite accerſi-
tum eſſe, *Caſtri*que furtim prodendi mandatum
ab eo habuiſſe: proptereaque imminenti ſurri-
piendæ civitatis ſuſpicione, *Caſtrenſibus* pluri-
mum expedire, ſiquam citius neci *Caroſinus* tra-
deretur. *Petrus Aloyſius* id auditum parumper C
intra ſe meditans, illorum voluntati morem gerere
decrevit: & licet hujuſmodi proditioni, veluti
nonnulli ajebant, *Caroſinus* aſſentiri noluiſſet:
hunc tamen cum literis ad Comitem *Ludovicum*
legare ex induſtria conſtituit. *Caroſinus* autem
invitus ad *Pitilianum* pergens iter, à præmiſſis
aliquot *Petri Aloyſii* militibus, in quadam ſpecu
ad Borealem vinearum civitatis exitum latitanti-
bus, fuit interceptus: & demum intra ſuperiora
vineta prope quandam *Raynerii* ſorbum in regio-
ne *Plani* ſitam, caute, feſtinanterque ductus gla-
diorum acie perfoſſus occubuit. Interea militum
prius introductorum cohortes in Epiſcopalibus D
ædibus contubernium habentes pro neceſſitate
laquearia tignaque comburere, nonnullaque Epi-
ſcopalis menſæ mobilia diſperdere: Quæ omnia
cum ad fratris *Gabrielis* ab *Ancona* Eremitani or-
dinis Archiepiſcopi *Dyrrachienſis*, *Caſtrenſium* E-
piſcopi & *Rom.* Pontificis ſacriſtæ aures increbre-
ſcerent: rumorque eſſet *Caſtrenſes* ab Apoſtolica
ſede defeciſſe: nulla interpoſita mora quæ in ci-
vitate gerebantur ſummo Pontifici *Gabriel* nun-
ciavit. Summus itaque Pontifex *Gallicæ* tunc fa-
ctionis conſectaneus cum hæc audiſſet, animo
conſternatus decrevit meritis pœnis ſupplicioque
conſpiratores afficere: & *Ludovico Urſino* Comiti E
ſub ſilentio ſurripiendæ civitatis negocium dedit,
pravoſque affligendi commiſſionem contulit: inte-
rimque *Petrum Aloyſium* ejuſdem Comitis gene-
rum ſub excommunicationis innodatione, & ejus
oppidorum ſpolio, monuit, ut Apoſtolicæ ſedi
Caſtri civitatem ſeducto milite expeditam, libe-
ramque dimitteret. *Petrus Aloyſius* Pontificiis
monitis obedientiam licet invitus exhibens, pro-
fectioni ſe accinxit: & dum extra *Lambertam* ci-
vitatis portam prodiret: *Caſtrenſes* ſe comitantes
benigne ſalutatos non modo greſſus retrahere fuit
adhortatus, verum etiam admonuit, ut ipſorum
omnium rebus prudenter conſulerent, totamque F
civitatem vigilanter cuſtodirent: quoniam à ſum-
mo Pontifice ſatis irato monitoriæ literæ emana-
runt, quibus ipſimet *Petro Aloyſio* præcipieba-
tur, ut civitatem dimitteret: proptereaque ſu-
ſpicari dabatur, repentinum civitati caſum immi-
nere. Interea Comes *Ludovicus* volens debito fi-
ni Pontificiam commiſſionem demandare: circa
Novembreis Kalendas Dominici anni CIↃ.IↃ.XXVII.
complures, quos habere potuit, militum mani-
pulos, in expeditionem educens, ad Æoam cavam
contra *Caſtelli* portam circa jactum lapidis prope
exiſtentem, noctu juſſit deliteſcere, monuitque,
ut ſummo mane ſub ſilentio portam ſubirent, &
civitatem eorum arbitrio diripiendam caperent.
Quod, ut illis fuerat injunctum, ſedulo factum
eſt. Mane itaque facto cum exploratores civita-
tis portas aperuiſſent, &, quoniam frigus erat,
pro acapnis ad proxima vineta diſcurrerent: è
ſubſeſſis prodiere hoſtes, & civitati propinquan-
tes, primam exteriorem portam ingreſſi ſunt, in-
terioremque ſubire properantes, à *Joanne Mar-*
tellino illuc forte adveniente, vixque in tempore
eam occludente, & à nonnullis aliis ab ipſo mox
ad arma vocatis civibus rejecti ſunt. Et ſubinde
quærentes ſibi locum dari, ut aperto Marte civi-
tatem expugnarent, videnteſque nihil proficere,
infecto negocio receſſerunt. Cum vero Ponti-
fex Epiſcopi relatu intelligeret rem ipſam ex vo-
to non potuiſſe perfici, minuſque poſthac expe-
ditum iri ſuſpicaretur: eo quod *Ludovicum Petri*
Aloyſii ſocerum eſſe dignoſceret: mox potiora re-
media ſciſcitatus, *Galeatio Farneſio* ipſius Epiſco-
pi compatri diripiendi *Caſtri* negocium dedit.
Quo quidem ſibi dato *Galeatius* volens non aper-
tis præliis, verum inſidioſe *Caſtrum* ingredi: *An-*
tonium Cæleſtini, & *Thomam Franciſci*, *Soranenſes*,
ac nonnullos alios dictæ nationis aſſeclas percon-
ctatus eſt, ut per inſidias civitatis depopulationi
operam darent: quod ſi ab eis fieret, ſummo il-
lud Pontifici perquam gratum fore ſignificavit.
Mox autem ab eis perficiendæ rei habito conſen-
ſu, *Cyrnæorum* militum in *Montiſalti*, & *Brachia-*
ni, oppidis degentium centurias clanculum col-
legit, & ad *Farneſii* caſtrum noctu præcepit ac-
cedere. *Soranenſes* itaque proditionis miniſteria
procurantes, *Galeatio* ſemotum *Praticetoniæ* ru-
pis indicarunt locum, unde milites facilius, tu-
tiuſque poſſent civitatem introire: ipſi enim pro-
ditores ajebant nocturnos cuſtodes civitatem cir-
cumcurſantes illuc non accedere: ſeque ibi in-
tempeſta nocte ejuſmodi proditioni operam na-
vare commode poſſe. *Galeatius* autem cognita
præſignati loci commoditate, habitaque altitu-
dinis rupis menſura, poſt ſolis occaſum in conti-
cinio juſſit inſtructas militum tum *Cyrnæorum*
tum ſubditorum copias è *Farneſio* cum opportunis
munimentis circa *Amonis* Sylvam ad Boreale la-
tus procedere: & pergens magnis itineribus ad
concubiæ noctis finem *Caſtrenſem* agrum eſt in-
greſſus: & pedepreſſim ad uſque vineta proce-
dens, donec ad occaſum luna declinaret, binos
armatos ſub unius *Soranenſium* ejuſmodi rei con-
ſciorum ducatu ſeorſum præmiſit: ut ad *Cervi*
Collem Boreali civitatis lateri vicinum, è quo
nocturnæ extra civitatem miſſæ excubiæ conſue-
verant explorare, clanculum ſe perducerent:
procubitoreſque ipſos, ſi fieri poſſet, caute ca-
perent, vel ſub ſilentio, nequis præſentiſceret,
interimerent. Dumque armati una cum eorum
duce circa lunæ occaſum loco vigiliarum pro-
pinquarent: *Julius Hieronymi Spontonis* procubi-
torum alter hoſtilem pedum ſupploſionem, ac ar-
ma virgultorum ictu crepitantia ſenſit. Quocir-
ca conſocium adoleſcentem prope dormientem è
ſomno ſtatim ſummiſſa voce excitatum ad fugam
unanimiter arripiendam, & *Caſtrenſes* ad arma la-
ceſſendum hortatus eſt. Ambo itaque oculis in-
tenti dum binos armatos per latam viam raptim
venire, & exinde digredientes ad *Cervi* Collem
per clivoſum ſancti *Sylveſtri* tramitem accedere
proſpiciunt: ſuis aclidibus manu prehenſis, è lo-
co ſtatim abeuntes, & veloci curſu viciniorem
civitati collem pertranſeuntes fere ad rupes con-
tra portam *Furellam* poſitos ſimul pervenerunt:

A ubi vocem extulere, ut ad arma *Caſtrenſes* provocarent. Tunc *Leonardus Alphoni Taſcarella* nuncupatus, qui à Caſtelli regione domum forte redibat, *Julii* clamantis vocem agnoſcens, eum inveſtigavit, quidnam foret. *Julius* autem reſpondens, ad arma iterum atque iterum clamitavit, ſignificavitque armatos hoſtes ad mœnia propinquare. Et continuo ne ab armatis offenderetur, ſub denſis cujuſdam foveæ vepribus unà cum ſocio delituit. Ipſi vero armati veloci gradu ad clamorem properantes, binos procubitores intente perquiſivere, qui, licet non procul ab eis eſſent, tamen ob nocturnas tenebras repperiri
B nullibi valuerunt. Quo circa vigilibus ipſis non repertis ad exercitum armati regreſſi ſunt, omniaque, veluti acciderant, *Galeatio* nunciarunt. Qui nihilominus per occultos tramites civitati milites remiſſius propinquare imperans, uſque ad S. *Sylveſtri* oratorium contra civitatem elate reſpondens tacite ſe perduxit: ibidemque paſtoribus ovinum gregem cuſtodientibus comprehenſis, & fune colligatis, paululum ab incepto deſtitit, dum canes ingenti latratu totam circumpoſitam regionem replebant, & fere ad poſtremam uſque noctis vigiliam cum militibus conſedit. *Caſtrenſes* vero ad arma jam excitati, arreptis armis, funalibuſque,
C ac laternis accenſis civitatem luſtrantes, omnia circumſpectare, & procul è mœnibus præligatos paſtores efflagitare, quid tam ingentes ſibi vellent canum latratus. Illi autem ab armatis coacti ad veritatis ſimulationem, reſponderunt à lupis gregem infeſtari. Cives itaque multiplicatis circa mœnia vigiliis, cum ad majorem plateam conveniſſent, moleſte ferentes inſomnem noctem agere, cœperunt inter ſe conſulere, quænam factu opus eſſent: & nullis emiſſis exploratoribus ad regionem, in qua canes latrabant, & cætera ſuſpecta loca inſpiciendum. dum inter ſe diſſenſio exoriretur: nam alii ob exteriorum vi-
D gilum clamorem ad arma à *Taſcarella* auditum, & ſignificatum, civitati hoſtes propinquare ajebant: alii vero deprædationis periculum abeſſe: & dum vario ſermone, tumultuque noctem traherent; primates ipſius *Taſcarellæ*, & infimorum deſpecto conſilio: qui omnes inſtar *Trojanæ Caſſandræ* ruinam vaticinabantur; ægreſcentes intempeſtæ frigidæque noctis onus ſuſtinere: unus poſt unum nihil de futura proditione cogitantes ad propria dormitum redierunt. Plebs vero viſa optimatum receſſu: cognitoque (cum caſus accideret) multo minus ſibimet innoxiis proletariis, quam locupletibus primariis direptionem civita-
E tis obfuturum, oculis & ſomno gravata etiam ad propria conceſſerunt. *Galeatus* autem expectatam conſpicatus horam, & non ultra differendum ratus, militum cohortes paulatim procedere juſſit: & per Populeam cavam non ſine aliquo armorum ſonitu à nonnullis *Caſtrenſium* vigiliis audito, ad locum à proditoribus *Soranenſibus* præſignatum ſexaginta *Cyrnæos* factioſos & cordatos, inter quos *Jacobum Jacomucium Corſum*, milites ex acie ſelectos, cum ſcalis cæteriſque opportunis inſtrumentis pro tempore, atque loco paratis accedere ſub ſilentio præmiſit: illiſque injunxit, cum primum intraſſent, ut majorem plateam
F occuparent, & *Lambertam* portam interfectis cuſtodibus ferro aperirent, ut reliquæ bellatorum copiæ illuc adventantes, in civitatem inducerentur. Quæ omnia ad præſcriptum agentes, præſentibus animis magno ſub ſilentio perfecerunt. Nam ipſi *Cyrnæi* milites præſignatis ad Borealia *Praticotonis* latera rupibus circa jactum lapidis contra S. *Mariæ* fontem minantibus caute, quoad fieri potuit, ſcalas, dato ſigno proditoribus ibidem excubantibus, admoverunt. Cum-

A que *Caſtrenſis* quidam adoleſcens nomine *Tempeſta* ſimul cum proditoribus excubaret, aliquantulumque ſtrepentes hoſtes audiret, percontatus eſt conſocios, quid nam ſtrepitus ille ſignificaret. *Cæſar Peccia Putlianenſis*, qui cum illis erat, huic reſpondens dixit, milites à Comite miſſos huc adventare, ut civitatem ingrediantur, nonnulloſque *Caſtrenſium* primates, qui *Petrum Aloyſium* intromiſerunt, ſupplicio puniant; ipſumque adoleſcentem his verbis acquieſcentem monuit, ut ſomno indulgeret. Interea cum ligneæ ſcalæ rupibus admotæ non ſatis longæ forent ad aſcenſum: à proditoribus funes ſubminiſtrati ſunt: quibus
B ad ligneas ſcalas connexis, milites ad rupis faſtigia confeſtim conſcendere cæperunt: verum *Abſalone Martellino* ac conſociis exploratoribus tunc forte circumluſtrantibus cum laterna procul inſpectis, animo ceſſim eundi, pedem referentes, ab aſcenſu aliquantulum deſtiterunt. Sed, ut illos ad præſtitutum proditionis locum non accedere, quin potius procul ire vidiſſent: arrectis animis, qui primi aſcenderant, alios ſub rupibus commorantes, ut conſcenderent, tam obnixe ſollicitarunt: donec omnes ſexageni milites ſurſum adrepentes abſque obſtaculo civitatem ingreſſi ſunt. Heu! quis nunc talia recenſendo temperet
C à lachrymis? Pœnitet me quidem cæpiſſe flebilis civitatis caſum deplorare: Nam licet octennio meam natalem præceſſerit diem: miſerrima tamen hæc meditans, videor tum meorum conjunctorum, tum reliquorum civium innoxiorum oculis lachrymarum fontem, pectoribus gemitum, cordibus dolorem, vulneribus ſanguinem, animis defectionem, & denique neci necem in me ipſum renovare. Quamvis autem turbatus animus horreat ejuſmodi calamitatem meminiſſe: tremulaque manus movere calamum refugiat: tamen ne videar invitus majorum votis obſecundare, & ſtudioſi lectoris expectationem fallere: cœpta ſe-
D quar. Cur autem, ſiquis prius rogitet, hæc acciderint? ſubdam brevibus. Huc optimatum ac infimorum diſcordiæ; Huc inteſtina odia, contentiones, rixæ, publicorum bonorum dilapidationes; Huc proximæ conſpirationes, pluraque flagitiorum ſcelera, ac corrupti denique mores civitatem Induxerunt. Nec, tametſi feſta ſanctorum Innocentium dies adventarat, innoxiorum civium profuit innocentia: nam juſtus ſimul & injuſtus calamitatibus oppreſſi ſunt. *Cyrnæi* itaque bellatores circa ultimam vigiliam inſtante adhuc nocte civitatem ingreſſi, haud mora per Capitonis viam procedentes, ad majorem plateam
E confertim advolarunt: eamque in principiis viarum occupantes, exinde ad *Lambertam* portam reſerandam, veluti fuerat eis injunctum, his denos ipſorum milites miſerunt: qui bipenni ſcalpro à *Joanne Antonio Jacobi* Armigeri ſubgeſto *Lambertæ* portæ ſeras peſſulumque fregerunt: ad quam reliquæ confertiſſimæ *Galeatii* militum copiæ, quæ interim ex Populea cava deſcendentes, per viam ſub rupibus Portæ S. *Mariæ* ſitam perrexerant, licet à nonnullis ejuſdem Portæ cuſtodibus eſſent lapidibus infeſtatæ, denique pervenerunt: eamque catervatim ingredientes, relictis ibi cu-
F ſtodibus, omnes ſimul ingenti furore, ac voce inſtar maris ſonante, irruentes, totam civitatem ſomno ſepultam è veſtigio invaſerunt: Et ad plateam procedentes, cum aliis primis demum congregati bellicorum ſcloporum ſtrepitu, & ingenti clamore ad *Caſtrenſium* animos percellendos, terque quaterque *Romanæ* Eccleſiæ nomen ingeminantes, ſtricta acie, & pilis minantibus vociferabantur. Tunc *Narducius Claramtane* bellatorum ſtrepitu excitatus, cum ex injuncto Communis Palatii ſcalas aſcenderet, ut campanæ ſonitu

ad

ad arma capienda dormientem populum laceſſeret, crebris ſcloporum ictibus occubuit. Miſeri autem cives, nec non *Julius* & *Archangelus* à *Viterbio* militum duces, qui civitatis præſidio jam venerant, hoſtili etiam clamore conterriti, ſumptis armis, ad majorem plateam, ad quam in hoſtium rumoribus convenire eductis in aciem militibus conſueverant, ſeorſum inſurgentes, ut ſibi ferro viam aperirent, & platea hoſtes ejicerent, in ipſos confertiſſimos hoſtes acerrime concurrentes, & ob ſalutem ſtrenue pugnantes, non ſine plurimorum & civium, & militum fœda ſtrage, & internecione, à ſclopis, fariſſis, ac ſtricto hoſtium mucrone repulſi ſunt. Et licet reliqui cives ad hoſtium vires propulſandas accurrerent, tamen ne decem quidem ſimul adeſſe poterant, ſed palantes diſperſi ſunt ſinguli ab hoſtium conſpectu: nec fuit, qui fugientes congregaret. Tanta (proh dolor) fuit in ipſa civium, & hoſtium congreſſione, conflictuque cruoris effuſio, ut per viam à Sancti *Pancratii* ſacello circa dimidium ſtadium uſque ad regionem *Capitonis* declinantem, defluere ſanguineum rivulum crederes. Hæc autem in aurora, Sabbati Sanctorum Innocentium die quinto Calendas Januarii ejuſdem anni CIↃ. IↃ. XXVII. luna ſexta, denſa ſupra modum obcæcante nebula, ut ſeſe homines vix poſſent intueri, nec non maximo algore exiſtente acciderunt. Quis illius itaque noctis cladem, proximeque illucentis diei funera fando explicet? Heu heu pudet dicere! dicam tamen, quia fuit. O! quot vulnera illata, quot interneciones, adulteria, ſtupra, & rapinæ, quotque inaudita hoſtium flagitia maxima cum diritate perpetrata fuerunt? Tunc vox in viis, ploratus, & ululatus audiebatur, incredibiliſque omnium cælo tendebat ejulatus: filii dira parentum, parenteſque immatura filiorum funera deflebant. Intrepidi milites, pilis haſtiſque minantibus ac ſclopis armati circumeuntes totam civitatem devaſtare, & nemini parcentes (proditoribus *Soranenſibus*, paucisque aliis eorum cognatis, & affinibus dumtaxat exceptis) omnium ſubſtantias diripere. Immiſſus erat civitati gladius nec erat, qui illum averteret: Immiſſus erat domibus ignis, nec erat, qui illum extingueret. *Cyraci* bellatores, quibus etiam *Galeatius* conceſſerat, ut quæcumque concupiſſent, impune raperent, veluti mos erat eis, aperta prædatione graſſari: ſacrilegia committere. Sacra temerare: expapillatis brachiis templa diſpoliare: in ædes irrumpere, & catillare: clauſa loca effringere, & abdita ſcrutari: opulentos quærere: alios dormientes, alios occurſantes interficere: pluresque vibicibus afficere, ut divites, & pecunioſos aſſignarent: ſtrepituque ac tumultu omnia miſcere: nec non ita ſe in omnibus nefarie gerere, ac ſi non *Cyraus*, at *Caucaſus*, vel *Hyrcania* tam graves chelydros, ſanguinariaſque beſtias aluiſſet. Ater ubique cruor fundebatur: crudelis ubique pavor, & plurima mortis imago aderat: totaque civitas, dum innumera, quæ linguæ officium vincunt, ſcelerum genera perpetrabantur, horrida cæde & ſuſpiriis ubique reſonabat: nec non vehementi prælio, labore, ac vociferatione cuncta ſtrepebant. Interea cives, partim qui *Petrum Aloyſium* in civitate introduxerant, partim, qui conſpirationi non adhæſerant, vitæ diſcrimen metuentes, latibula exquiſiverunt: nam alii ſupra domorum tecta, alii in columbariis, alii in fænilibus, inſtar mei patris *Dominici* in fænili domus *Ciafardellorum*, alii in nonnullis domibus ab aliquo hoſtium immunitate amicabiliter donatis, veluti in domo presbyteri *Antonii* & *Horatii Mazettorum*, in qua ipſi cum eorum mulieribus ac nepte

A *Bartholomæa* mea genitrice, periculum evitantes, delituerunt, & ſalvi facti ſunt: alii quoque à mœnibus, atque rupibus vel præcipiti ſaltu, vel fune demiſſi aufugientes, alienas regiones peragrare coacti ſunt. *Galeatius* autem cum civitatem ſubiiſſet, dum *Caſtrenſium* ſubſtantiarum populationi, cæteriſque profanis navaret operam, *Joannis Cobelle*, quem hoſtili proſequebatur odio, ex eo, quod dixerat: quid, adverſum me *Galeazettus* ille à *Farneſio* unquam poterit? inter hæc à militibus coram ſe perducti, flexiſque genibus veniam orantis, miſereri noluit: ſed ira ſuccenſus fulmineo illum gladio incurſim perfodit. B Neque hic de *Sebaſtiano Chriſtophori Conchæ* ſilentium fiet: qui armorum acie certatim excilſatus, demumque à militibus veſtibus exutus, in majori platea bidui ſpectaculo jacuit exanimatus. Verum quid de finitimorum oppidorum hominibus ubique depopulantibus ſileam? *Soranenſes*, & *Pitilianenſes*, nonnullique alii non ſine aliqua rubore ad deprædationem, curſitantes, omnia convaſare: at hiſce longe immaniores *Farneſiani*, *Graviſcæ*que ſeu *Montaltenſes* non modo ſupellectilia, & reliqua pretioſa *Caſtrenſium* bona diripere: verum quoque ligneas oſtiorum feneſtrarumque valvas, & (proh indignum facinus) ſa- C cerdotalia indumenta, calices, ſacrarumque ædium campanas validis malleorum ictibus perfractas ad *Farneſium* caſtrum jumentis tranſvehere. Neque imprimis majorem palatii communitatis campanam deſiviſſent tranſportare: ſed cum infinitis ea percuſſionibus effringi nequiſſet, illorum votum ad effectum perduci minime valuit. *Galeatius* demum, Epiſcopo, qui pridie Kalendas Januarias ad capiæ civitatis curam, & tranquillitatem à Pontifice commiſſarius fuerat creatus, *Caſtrum* advenienre, dimiſſis copiis, omni prædæ genere refertus, & geſtiens *Farneſium* *Caſtrum* profectus eſt. Epiſcopus vero volens D Pontificis commiſſi parere, diſſimulata caſus moleſtia à *Soranenſibus* proditoribus, eorumque complicibus, qui à conſpiratorum metu fere ſoluti, *Caſtri* quietè degebant, ipſam civitatem cuſtodiri mandavit. Interim *Antonius Sciacha*, ac nonnulli alii conjuratorum, qui in ipſa direptionis die vitæ diſcrimen formidantes procul ierant, neu *Soranenſes* de proditione perpetrata impune gloriarentur, hoſtium depopulantium diſceſſu quam primum audito, ut iterato ſcelere primum ſcelus cumularent, *Senas* profecti ſunt: & pro *Caſtrenſi* patria exorantes, ab illius inclytæ Reipub. Magiſtratu nonnullas bellatorum copias E obtinuere. Cumque civitati clanculum propinquaſſent, communicato prius conſilio una cum *Manſueto Dominici*, *Alexandro Savinello*, ac nonnullis aliis, qui *Lambertæ* portæ præerant: in cryptis contra ipſam portam à ſiniſtra ſub columbanæ via ſitis, cum militibus nocte adventantes delituerunt. Mane autem facto, & orto jam ſole, cum *Alexander* ſcloporum ludicra diſſimularet, & extra portam cuſtodes milites moraretur: præſtitutum ſclopi exploſione ſignum dedit: eoque dato valvas *Manſuetus* feſtinanter occluſit. Tunc *Antonius* & conjurati exploſionis ſigno habito, una cum additorum bellatorum cohorte è F ſpecubus exſilientes, celeri gradu, ad *Lambertam* portam irruerunt: & cuſtodibus extra eam exiſtentibus & fruſtra ſubire conantibus, partim peremptis, partimque præ timore ad vicina arundineta defugientibus, portam *Manſuetus* recluſit. *Antonius* & pugnatores illico civitatem ineuntes, relictis ipſi portæ cuſtodibus, ad *Petronis* plateam catervatim pervenerunt: ibique *Thomam* è proditoribus unum adinventum magno impetu inſurgentes armis deperdere conabantur. *Thomas*

vero

vero veſtigia inſilens dum ſe armis tueretur, *Julium Matthæi*, à quo exſerto gladio infeſtabatur, intrepide necavit. Huc vero *Senenſis* quidam armiger clypeatus accurrens tam crebris recluſi mucronis ictibus illum cædere nitebatur: ut per vicinum auſtralem viculum deſcendere, & civitatis rupium profunditatem experiri coegerit. Et dum ob caſum in vitæ examine proditor ipſe laboraret, à nonnullis mulieribus anxiari proſpectus, civibuſque ſignificatus, à *Michaele Angelo* uno conjuratorum pluries gladio perfoſſus, & extinctus, una cum *Joanne Antonio*, qui ſcalpro portæ ſerram rumpens hoſtes intromiſerat, etiam à militibus interempto, in proditionis loco ad lignum pedibus fune ligatis, verſo capite ſuſpenſus pependit. Poſt hæc autem cum *Antonius* conſpirator & reliqui complices vidiſſent fere omnes *Soranenſes* proditores, præter *Antonium Cæleſtinum*, qui procul evaſerat, ultimum ſupplicium ſumpſiſſe, omniaque ſibi tuta eſſe, & in portu navigare *Senenſium* pugnatorum copias dimiſerunt. Pontifex vero plena relatione de his, quæ geſta fuerant, ab Epiſcopo, & à *Joanne Baptiſta Blaxiolo*, cujus germanus *Gabriel* à conjuratis civitatem noviſſime ingreſſis, fortaſſe immerito fuerat necatus, rite indagata & habita: Epiſcopum ipſum *Gabrielem* pridie Kalendas Martii CIↃ. IↃ. XXVIII. nati Salvatoris anno denuo majori cum facultate commiſſarium deputavit: ut omnia, quæ ad rectum civitatis regimen eſſent opportuna, reformaret: & tam ſuper omnibus aliis, quam ſuper perpetrato rebellionis facinore per aliquos civitatem *Caſtri* extra ſedis Apoſtolicæ devotionem tradendo, inquireret, & ſine ullius cenſuræ vel irregularitatis incurſu caſtigaret, omniaque ad tranquillum civitatis ſtatum bene viſa omnimodo perficeret. Epiſcopus autem Commiſſarius, rebellionis cauſa claneulum indagata, reique veritate plene cognita, conſpiratoribus civibus amicum ſe diſſimulanter agens, *Antonium* & *Michaelem Angelum*, quos habere potuit, (nam alii ſcilicet *Joannes Petri Antonii* paulo ante deprædationis diem obierat, *Joannes Cobellæ*, & *Sebaſtianus Chriſtophori*, ac nonnulli alii in ipſa deprædatione fuerant necati, pauci vero aufugerant, fucatis verbis ad prandium in *Aldobrandinorum* ædibus à *Margherita Gabrielis Blaxioli* præmortui uxore conditum, in Epiſcopali palatio denique paratum, attraxit. Et dum in aula ſimul diſcumberent, lineum mantile, quo ablutas manus abſterſerant, in ſignum ad Eoam feneſtram poni, expandique mandavit. *Alenius Circitor*, & in ora Patrimonii ſatellitum præfectus, quem ad hoc Epiſcopus prius evocarat, proſpecto mantilis ſigno, ſibi olim ad rem præordinato, una cum ingenti ſatellitum cohorte à cavæ contra *Caſtelli* portam ſitæ latibulo confeſtim erumpens, & civitatem clam ingreſſus, Epiſcopale Palatium circumſepſit: nonnulliſque ſecum adhibitis ſatellitibus aulam ingrediens poſt datam convivis ſalutationem, circa menſam aliquantulum ſpatiatus eſt: & nactus occaſionem, conjuratores *Antonium* valido ſe gladio diu defendentem, & *Michaelem Angelum* inſtar agni obmuteſcentem denique comprehendit: amboſque à ſatellitibus mitigari mandavit: & poſt modicam ſalutaris pœnitentiæ intercapedinem illis datam, in ulteriori contra ſolis occaſum ſito cubiculo, reſti eorum cujuſque gulæ circumſerta, laquearis tigno annexa, & abaco, quem ſub ipſorum captivorum pedibus poſuerat, poſtmodum ſemoto, miſere ſuſpendit. Interea *Antonius Scaramuccia*, qui una cum *Antonio* & *Michaele Angelo* ſtrangulatis olim conſpiraverat, ab Epiſcopo *Viterbium* cum literis ad Patrimonii Vicelegatum deſtinatis ſeorſum miſſus

A eſt: quorum tenore mandabatur, ut idem *Antonius* delator ultimo infligeretur ſupplicio: ſed cum inſcius rei Vicelegatum comperiſſet in cubili jacentem, & in paroxyſmi principio febricitantem magis ingraveſcere: literas ei dedit: quas etſi Vicelegatus legiſſet, tamen quia febre acriter laborabat, iis prope cervical poſitis, quieti indulgebat. *Antonius* vero cum diu expeditionem præſtolaretur, fruſtraque experiretur: præ tædio, nullo habito reſponſo, recedens, ad *Caſtri* cavam uſque pervenit. ibidemque ab *Angelo Carneficca* ſuſpenſorum internecione perſpecta, è *Caſtrenſi* agro procul iens, Epiſcopi Commiſſa-

B rii manus evaſit. Hæc ubi ceciderant, cum idem Commiſſarius Epiſcopus videret civitatem pravis conjuratoribus vacantem, ad perpaucos, qui in ea remanſerant, cives animum vertit: eoſque amanter adhortatus eſt, ut in poſterum pacifice ac quiete degerent: imprimiſque cognoſcens non modo civium res fuiſſe à militibus direptas, verum etiam (proh ſcelus) à *Farneſianis* ſacrarum ædium campanas, calices, ſacerdotalia indumenta, cæteraque Eccleſiaſtica mobilia ſacrilegis manibus ad *Farneſium Caſtrum* eſſe tranſvecta: pro ipſorum recuperatione facienda, à ſummo Pontifice monitorias excommunicationis literas con-

C tra *Pitilianenſes*, *Soranenſes*, *Farneſianoſque* ac *Montaltenſes*, in Urbe veteri pridie Kalendas Aprilis tunc inſtantis ab Dominica incarnatione CIↃ. IↃ. XXVIII. anno emanatas impetravit. Et denunciationibus inter divina ſolemniter factis, vix potuit perfractarum campanarum fruſta reparare: quæ deinde, menſe Martio, & noſtræ ſalutis CIↃ. IↃ. XXX. anno ab *Antonio Bradino Senenſi* Campanario in priſtinum redactæ ſunt. Hæc itaque fuit ſumma *Caſtrenſium* depopulationis: quæ quidem circa ſeptem hebdomadas perduravit. Nec deſunt, qui pro locorum proportione judicent, atque aſſeverent majorem à *Cyr-*

D *neis* militibus ac vicinis direptoribus e *Caſtro*, quam ab *Ultramontanis* è *Roma* elicitam fuiſſe prædam, & ea ratione: quod plures *Cornetani*, *Tuſcanenſes* nonnullique alii finitimi præ timore, ne ab *Hiſpanis*, qui Urbem diripuerant, & alias *Italiæ* civitates, & oppida tunc devaſtabant, etiam ipſi diriperentur, & devaſtarentur, cum ſuis pretioſioribus ſupellectilibus atque rebus ad *Caſtri* civitatem tanquam locum ab omni incurſu tutum, atque munitiſſimum confugerant. Sed libet non ab re fortaſſe digredi. Parva enim vero hæc, de qua ſuperius dictum eſt, civitas, quæ in colle ſita lyræ formam imitatur, & præru-

E ptis rupibus ac profunda valle circumdata eſt; & cujus quidem mœnia vel inſuperabiles rupes quis niſi præpetibus alarum pennis tranſcendere valeat & oppidum nomine *Caſtrum* felix antiquitus dicebatur. Veruntamen octingentis ampliuſque peractis annis ſuperveniente flebili urbis *Proſæ*, vel (ut altero perhibent cognomine) *Bulciæ* quinquaginta ſtadiis à *Caſtro* diſtantis deſolatione, à ſummo *Rom.* Pontifice per Epiſcopalis cathedræ tranſlationem civilitate donata fuit, & *Caſtrum* ſimplici nomine appellata eſt. Hæc ipſa proximis temporibus ante ſuperiorem depopulationem opulenta, & ſeptenis amplius quoque bellatorum

F civium munita, centuriis inter cæteras Patrimonii divi *Petri* adeo validiſſima erat civitas, ut finitimis tum *Senenſium*, tum aliorum Dominorum oppidis terrorem quandoque incuteret. Quod autem in lamentabilem caſum prolapſa ſit, & facta vicinis opprobrium, & deriſus his, qui in circuitu ſunt, haud mirum. Nam cum in pacifica ſanctæ *Romanæ* Eccleſiæ ditione ipſius homines vitam agerent: ſummuſque Pontifex ad gubernandam civitatem aliquos de ſacro Cardi-

na-

nalium collegio, & præſertim *Joannem* de *Piſanorum* familia *Venetum* Cardinalem à *Leone X.* creatum deſtinaret: primarii nonnulli cives conſpirantes, & reliquam populi partem ſeducentes non modo hujuſmodi gubernatores renuerunt, verum etiam & armis propulſarunt. Præterea manus eorum fuerunt ad rapinam pronæ, ſanguineque pollutæ: pedes eorum ad malum cucurrerunt: & non fuit judicium in greſſibus eorum: viam pacis reliquerunt: multiplicatæ ſunt eorum iniquitates coram domino: & facta eſt veritas in oblivionem. Propter quod tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ, ac in reprobum ſenſum, ut facerent ea, quæ non conveniebant. Et propterea talia agentes digni fuerunt calamitatibus, & morte: & non ſolum qui ea fecerunt, ſed & qui facientibus conſenſerunt. Quod ita ſit, res ipſa demonſtrat. Nam ab illo ſuperioris depopulationis tempore uſque ad CIƆ. IƆ. XXXIV. Dominicæ Nativitatis annum, infortunia, calamitates, ac preſſuras, quas nunquam putaverunt, undique paſſi ſunt. Et omiſſa multorum peregrinatione, ut ſub illorum temporum penuria, ac diritate in alienis terris ſibi victum pararent: ſine intermiſſione à vicinis oppidanis non modo beſtiarum ac rerum ſurreptionem ſuſtinere, & incredibilia pro paſſu vectigalia ſolvere: verum etiam inſtar obſidum detineri: veluti pro exemplo, pro publico debito à *Caninenſibus Petri Biliæ Caſtrenſis* frumentum fuit ſubtractum: *Dominicus Angelus* meus genitor pro hæredum *Jacobi Rufini* credito contra Communitatem à *Petro Aloyſio Farneſio Canini* fuit detentus: qui poſtea, cum ſumma florenorum viginti & unius ſoluta, ab ipſa *Caſtrenſi* Communitate in *Prati Ulpiæ* ſub die XVII. Novembris anni CIƆ. IƆ. XXXII. datione fuit reintegratus: nec non *Sigiſmundus Joannis* etiam pro univerſali obligatione ab *Alexandro Farneſio* Cardinali in oppido *Gradularum* coarctationis pœnam paſſus eſt. Plures quoque alii, quorum nomina perdifficile foret ſingulatim enarrare, multifariam vexati fuere. Sed quoniam Dominus non vult peccatorum interitum, ſed ut potius convertantur, atque vivant: de excelſo cælorum tabernaculo afflictorum corda proſpiciens, ſuam illis miſericordiam clementer oſtendere dignatus eſt. Effecitque ut à ſacro Cardinalium in ſancto ſpiritu legitime congregatorum collegio ſub

A mense Octobris anni CIƆ. IƆ. XXXIV. *Alexander* ipſe Cardinalis *Farneſius* in LXVI. ætatis anno conſtitutus, & collegii Decanus ad ſummi Pontificatus apicem eligeretur: qui ſic electus & corona inſignitus, tanta ſibi commiſſum populum ſapientia ac virtute gubernavit: ut toto quindennio aurea illa ſecula iterum elucēſcere viderentur. Hic ad ſuam agnationem magis illuſtrandam locupletandamque propenſior effectus *Petrum Aloyſium Caſtri* Ducem creavit: qui dum vixit, civitas ipſa ſuperiorum oblita calamitatum, ita pacis ac tranquillitatis dono frui: beneficiis, ac gratiis cumulari: magnificis ædificiis exornari: variiſque artibus ditari: ut pro tot tantiſque

B collatis muneribus ſummo rerum opifici gratias ageret. Ex nepotibus autem *Alexandrum*, & *Raynutium* Cardinalatus dignitate inſignivit: *Octavium Camerini* Ducem effecit: & perpetuum *Nepetis* gubernatorem, eique *Margharitam Auſtriacam Caroli V.* Imp. filiam conjugem dedit: ex qua gemelli *Alexander*, & *Carolus* orti ſunt. Victoriam cum *Guidone Ubaldo Urbini* Duce legitime copulavit; deinde *Petro Aloyſio* Duci *Placentiam* & *Parmam* in feudum conceſſit: ac *Rom.* Eccleſiæ *Camerinum Nepetemque* in commutationem reddidit. Inſperata vero *Petri Aloyſii* eveniente internecione, *Octavio Placentiæ* ac *Parmæ* Ducatum tranſtulit: & *Horatio* Duci, qui

C cum *Diana Valloys Francorum* Regis filia matrimonium contraxit, *Caſtri* Ducatum contulit. Noviſſime autem tum ſenio confectus, tum aliquo angore debilitatus Pontifex ipſe occubuit. Poſt hæc *Horatio*, Duce in obſidione *Edini* ſtrenue cadente, Dux *Octavius* & *Caſtrenſem* Ducatum obtinuit: quem diu ſub *Hieronymæ Urſinæ* Duciſſæ ſuæ genitricis cura, & poſt hujus obitum ſub *Alexandri* Cardinalis germani ſui fratris protectione ac regimine commiſit. Superiorum autem gemellorum alter tantummodo vivit, ſcilicet *Alexander*: qui *Mariam Luſitaniæ* Regis filiam duxit in uxorem: ex qua optimæ indolis filios *Raynutium* & *Odoardum* procreavit. Hic

D autem & re, & nomine quidem eſt *Alexander*: nam in naumachia ad *Naupactum* tantæ ſtrenuitatis, vigoriſque futuri ſpecimen præ ſe tulit: ut *Farneſios*, *Petrum*, *Raynutium*, *Aloyſium* cæteroſque atavos rei militaris duces ac Imperatores fama atque gloria ſit apprime præſtiturus.

F I N I S.

D Angelus. B IN-

INDEX
MEMORABILIUM.

A.

Abbatia *Sancti Maximiliani pertinet ad Pontificem* 7.A
— *vulgo arx Abbatiæ ad Pontem vocatur.* ibid.
Amonis Sylva. 10.D.
Aloyſius (Petrus) *Caroſinum interfici jubet.* 9.C
— *ejus milites laquearia ſignaque ædium Epiſcopalium comburunt.* 9.D
— *monitis Pontificiis Caſtri civitatem reliquit.* 9.E
ab Ancona (Gabriel) *Archiepiſcopus Dyrrachienſis.* 9.D
— *Pontifici, quæ in civitate Caſtri geruntur, nunciat.* 9.D
Angelus (Antonius) *à Gabriele Braxiolo ad prandium invitatur.* 15.D
Angelus (Dominicus) *Auctoris pater pro credito Canini fuit detentus.* 17.C
— *ſoluta florenorum viginti & unius fuit reintegratus.* 17.C
Angelus (Dominicus) *filius abhorret flebilem civitatis caſum deplorare.* 12.C
— *deprædatio patriæ ſuæ octennio natalem ſuum præceſſit diem.* 12.C
Angelus (Michael) *Franciſci votis Petri Aloyſii aſſentit.* 8.E.9.A
— *à Gabriele Braxiolo Epiſcopo ad prandium invitatur.* 15.D
— *miſere ſuſpenditur.* 15.F
Antonius Cæleſtini Soranenſis *à Galeatio Farneſio in conſilium adhibetur.* 10.C
Antonius (Joannes) *filius Jacobi armigeri.* 12.E
— *quod hoſtes intromiſerat, in proditionis loco interimitur.* 15.A
— *miſere ſuſpenditur.* 15.F
Archangelus *Viterbienſium præfectus in Caſtri civitatem inducitur.* 9.A
— *contra hoſtes inſurgens, repellitur.* 13.A

B.

Bartholomæa *genitrix Dominici Angeli.* 14 A
Blaxiolus (Joannes Baptiſta) *frater Gabrielis Braxioli* 15.B
Bradinus (Antonius) *Senenſis Campanarius campanas Caſtrenſes in priſtinum redigit.* 16.C

C.

Cæleſtinus (Antonius) *unus ex Soranenſibus liber evadit.* 15 B
Cæſar Peccia Petilianenſis *unus de excubitoribus.* 12.A
Carolus *Dux Borboniæ Romam capit.* 7.C
Caronius (Jacobus) *votis Petri Aloyſii aſſentit.* 8.E.9.A
Caroſinus (Salvator) *Gratioſam Antonii Stinchæ injuria afficit.* 9.B
— *proditionis Caſtri inſimulatur.* ibid.
— *cum literis ad Comitem Petilianum mittitur.* 9.C
— *ab aliquot Petri Aloyſii militibus occiditur.* 9.C
Caſtrenſes *ob tumultum noctarnum arma capiunt.* 11.B
— *de defenſione urbis ſunt diſcordes.* 11.D
— *nihil de futura proditione cogitantes ad propria dormitum redeunt.* ibid.
Caſtrenſes *Gubernatores à Pontifice ad ſe miſſos renuunt.* 17.A
— *propter iniquitates ſuas, Deus illos in paſſiones ignominiæ tradidit.* ibid.
Caſtrum *civitas à Paulo III. Pontifice appetitur.* 7.A
— *quandoque Senenſibus aliiſque finitimis terrorem incuſſit.* 16.F
— *fuit facta vicinis opprobrium.* ibid.
— *illius rei cauſam.* ibid.
— *civitatis ejus deſcriptio.* 16.E
Caſus dementis fit correctio ſapientis. 7.C
Ciafardelli *periculum vitæ evitarunt.* 13.F. 14.A
Circitor (Alexius) *ſatellitum præfectus.* 15.D
Clemens VII. *Pontifex Petrum Aloyſium monet, ut Caſtri civitatem liberam dimitteret.* 9.E
— *Pontifex Ludovico Urſino Comiti ſurripiendæ civitatis Caſtri negotium dat.* ibid.
Cobella (Joannes) *pater Nicolai timet bonorum filialis legitimæ proſcriptionem.* 8.C
— *ſe Alexandro Cardinali & Petro Aloyſio jungit.* 8.E
— *Alexandro & Petro Aloyſio occaſionem Caſtrum obtinendi indicat.* 8.E
— *à Galeatio gladio perfoditur.* 14.A
Cognitio rerum geſtarum eſt inſtitutio vitæ. 6.
— eſt magiſtra, quæ docet fortunæ varietatem æquanimiter tolerare. 6.
Corſus (Jacobus Jacomucius) *Cyrnæus, cum militibus ex acie ſelectis ad occupandam urbem mittitur.* 11.E
Cyrnæi *milites factioſi & cordati.* ibid.
— *bellatores primum Caſtrum ingreſſi ſunt.* 12.C
— *bellatorum illorum mos.* 13.D

D.

Deprædatio *Caſtri civitatis ipſa.* 13. B & ſeqq.
Diana Valloys *Francorum regis filia nubit Horatio Duci.* 18.B

E.

Epiſcopus *Commiſſarius pro recuperatione rerum in deprædatione ablatarum literas excommunicationis monitorias à Pontifice impetrat.* 16. B.C

F.

Farneſius (Alexander) *ſenior Cardinalis, Pontifex factus nominatur Paulus III.* 7.A
— *tribus luſtris in D. Petri cathedra ſedit.* ibid.
— *Caſtrum civitatem ditioni ſuæ connectendi cupidine afficitur.* 7.A
— *Caſtrenſium primores ad arcem Abbatiæ ad Pontem accerſivit.* 7.B
— *orationem ad illos habuit.* ibid.
— *Cardinalis Pontifex Summus eligitur.* 18.A
— *ſub illo aurea ſecula iterum eluceſcere videbantur.* 18.A
— *Petrum Aloyſium Caſtri ducem creat.* ibid.
— *Pontifex factus Alexandrum, & Raynutium, nepotes Cardinalatus dignitate inſignit.* 18.B
— *Octavium nepotem Ducem Camerini efficit.* ibid.

Farne-

Farneſius (Alexander) *Victoriam cum Guidone Ubaldo Urbini Duce copulat.* 18.B
— *Petro Aloyſio, Duci, Placentiam & Parmam in feudum conceſſit.* 18.B
— *Octavio nepoti Placentiæ ac Parmæ Ducatum tranſtulit.* ibid.
— *Horatio Duci, qui cum Diana Valloys Francorum regis filia matrimonium contraxit, Caſtri Ducatum contulit.* 18.E
— *Alexandri nepos Cardinalis creatur.* 18.B
— *pronepos Alexandri poſtmodum Pontificis, re & nomine fuit Alexander.* 18.D
Farneſius (Galeatius) *à Pontifice Caſtrum diripere juſſus eſt.* 10.B
— *non apertis prœliis, ſed inſidioſe Caſtrum ingredi voluit.* 10.B
— *ad concubiæ noctis finem Caſtrenſem agrum ingreditur.* 10.D
— *paſtores ovini gregis comprehendit.* 11.B
— *cogit eos interrogantibus civibus cauſam canum latratus, reſpondere, à lupis gregem infeſtari.* 11.C
— *milites ad capiendum Caſtrum mittit.* 11.E
— *Joannem Cobellam gladio perfodit.* 14.A
— *omni prædæ genere refertus Caſtrum Farneſium proficiſcitur.* 14.C
Farneſius (Octavius) *Camerini Dux efficitur.* 18.B
— *perpetuuſque Nepotis gubernator.* 18.B
— *Margaritam Caroli V. filiam in matrimonium accepit.* ibid.
Farneſius (Petrus Aloyſius) *filius Alexandri.* 7.E
— *Imperialis factionis conſectaneus.* ibid.
— *Dux Caſtri creatur.* 18.A
Farneſius (Raynutius) *Alexandri nepos Cardinalis efficitur.* 18.B

G.

Gabriel *Epiſcopus à Pontifice ad reformandam civitatem Caſtrum eò mittitur.* 15.C
Gratioſa *Joannis Petri Antonii germana, conjux Antonii Sciuchæ.* 9.B
— *à Salvatore Seranenſi, Caroſiuo injuria afficitur.* 9.B

H.

Hieronyma Urſina *Duciſſa mater Octavii Ducis.* 18.C
Horatius *Dux in obſidione Edim cadit.* 18.C

I.

Joannes *Cobellæ in ipſa deprædatione fuit necatus.* 15.D
Joannes *Petri Antonii, votis Petri Aloyſii aſſentit.* 9.A
— *ante deprædationis diem obiit.* 15.D
Joannes *de Piſanorum familia Venetus, Cardinalis à Leone X. factus.* 17.A
— *Gubernator Caſtri civitatis à Pontifice miſſus, à Caſtrenſibus propellitur.* ibid.
Julius *Hieronymi Spontonis procubitorum alter hoſtilem pedum ſupploſionem ſentit.* 10.E
— *fugam arripit, & cives ad arma capeſcendum hortatur.* 10.F
Julius *Viterbienſium præfectus in Caſtri civitatem inducitur.* 9.A
— *hoſtibus reſiſtens repellitur.* 13.A

L.

Leo X. *Pontifex Joannem de Piſanorum familia Venetum, Cardinalem creat.* 17.A

M.

Manſuetus Dominici, *portæ Lambertæ præfuit.* 14.E
Maria *Luſitaniæ Regis filia nubit Alexandro Farneſio pronepoti Alexandri deinde Pontificis.* 18.C
Margharita *Caroli V. Imperatoris filia Octavio Farneſio in matrimonium datur.* 18.B
Margarita *Gabrielis Braxoli uxor.* 15.D
Martellinus (Joannes) *in tempore portam Caſtri civitatis claudit.* 10.A
Martinellus (Abſalon) *exploratione vigiliarum hoſtes deterruit.* 12.B
Mazettus (Horatius) *presbyter.* 13.F
Mazettus (Antonius) *presbyter.* ibid.
Mons altus, *oppidum.* 10.C
Mons Brachianus, *oppidum.* ibid.

N.

Narducius *Clarantane, crebris ſcloporum ictibus occubuit.* 13.A
Nicolaus *Joannis Cobellæ filius ob homicidium patria exulavit.* 8.C

O.

Oratio *Alexandri Farneſii ad primores Caſtrenſes.* 7.B
Oratio *civium Caſtrenſium ad Alexandrum Farneſium.* 8.B

P.

S. Pancratii *ſacellum.* 13.B
Parma *Petro Aloyſio in feudum datur.* 18.B
Paulus III. *Pontifex. Vide* Farneſius Alexander.
Placentia *Petro Aloyſio Duci in feudum datur.* 18.B
Praticotonia, *rupes.* 10.C
Promptitudo eſt prima, opinionem eorum, quæ eventura ſunt, celeritate præripere. 7.B
Proſa *urbs deſolata.* 16.E

R.

Roma *à Carolo Burbone capitur.* 7.C

S.

Sacellum *S. Pancratii.* 13.B
Savinellus (Alexander) *portæ Lambertæ præfuit.* 14.E
Scaramuccia (Antonius) *votis Petri Aloyſii aſſentit.* 8.E. 9.A
— *Viterbium cum literis ad Patrimonii Vicelegatum mittitur.* 15.F
— *nullo habito reſponſo recedit.* 16.A
— *ſuſpenſorum internecione perſpecta è Caſtrenſi agro procul ivit.* 16.A
— *Epiſcopi Commiſſarii manus cruentas evaſit.* 16.A.B
Sciucha (Antonius,) *Joannis filius, votis Petri Aloyſii aſſentit.* 8.E. 9.A
— *Senas, ad exorandas copias, proficiſcitur.* 14.D
— *à Manſueto in urbem immittitur.* 14.F
— *Thomam interficere conatur.* 14.F
Sebaſtianus *Chriſtophori votis Petri Aloyſii aſſentit.* 9.A
— *Conchæ bidus ſpectaculo exanimatus jacuit.* 14.B

Sebaſtianus *Chriſtophori in ipſa deprædatione fuit necatus.* 15.D
Sigiſmundus *Joannis pro univerſali obligatione ab Alexandro Farneſio coarctationis pœnam paſſus eſt.* 17.C
Soranenſes *proditionis Caſtri miniſteria procurant.* 10.C
— *proditores ſub ſilentio Caſtrum accedunt.* 11.E
— *fuerunt Caſtri proditores.* 14.D
— *proditores fere omnes poenas dederunt.* 15.B
Sylva Amonis. 10.D

T.

Taſcarella (Leonardus) *Alphoni filius, Julii clamantis vocem agnovit.* 11.A
Tempeſta *unus de excubitoribus.* 12.A
Thomas Franciſci Soranenſis, *à Galeatio Farneſio in conſilium adhibetur.* 10.C
Thomas *Julium Matthæi eum infeſtantem necat.* 15.A
— *à Michaele Angelo exſtinguitur.* ibid.

V.

Ubaldus Guido) *Urbini Dux.* 18.B
Urſinus (Ludovicus) *Pitiliani Comes.* 9.B
— *ſurripiendæ civitatis Caſtri, à Clemente VII. negotium accipit.* 9.E
— *juſſu Pontificis manipulos militum in expeditionem contra Caſtri civitatem educit.* 9.F. 10.A
— *ejus milites ab civibus ad arma vocatis rejiciuntur.* 10.B.
— *infecta re à Caſtri civitate receſſit.* 10.B
— *fuit ſocer Petri Aloyſii.* ibid.
— *quapropter Pontifici fuit ſuſpectus.* ibid.

F. I N I S.

JUSTI FONTANINI,
Forojulienſis, a Cubiculo honorario Clementis Pontificis XI.

DE

ANTIQUITATIBUS HORTÆ
COLONIÆ ETRUSCORUM
LIBRI DUO.

Ubi præter Hiſtoriam HORTANAM alia etiam non pauca Res Romanas Italicaſque illuſtrantia, proferuntur.

Accedunt

ACTA VETERA,

Inter quæ Decretum ſincerum Gelaſii I. Pontificis ex inſigni Codice Vaticano.

Editio Secunda, Aucta & Recognita.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER Aa,
Bibliopolæ, Civitatis atque Academiæ Typographi.

Digitized by Google

Quicquid ſub terra eſt in apricum proferet ætas.
Horat. lib. 1. epiſt. 6:

Digitized by Google

NOVÆ HUJUS EDITIONIS
P R Æ F A T I O.
INGENUE LECTOR.

M*agnum inter hanc noſtram & priorem Editionem* Romæ *MDCCVIII. in 4*^to^ *apud* Franciſcum Gonzagam *impreſſam, eſſe diſcrimen, quivis comparationem modo inſtituens perſpiciet. Nam auctor nonſolum eam, adhuc ſuperſtes, diligenter recognovit, ſed etiam hinc inde novis additamentis auxit. ut hoc videre licet in noſtra pag.* 10. 13. *&* 29. *ubi paginæ, quæ acceſſerunt, aſteriſco ſunt inſignitæ, quare eaſdem numerorum notas, paginas prædictæ Editionis indicantes, bis in margine adjectas invenies, quod factum primò, ut paginarum ordinem in ſequentibus retinere potuerimus, ſecundò autem, ut lectori primo intuitu appareant, quæ ab Auctore addita ſint. Pag. quoque* 38. 45. 46. 85. 86. 100. 103. 105. 106. *& à pag.* 107. *uſque ad* 112. *quædam eſſe mutata & inſerta reperies. Eorum autem, quæ hiſce duobus continentur libris, mentionem injicere, eſſet Æthiopem lavare; quoniam illa Auctor in Præfatione ſua Editioni* Romæ *typis mandatæ præmiſſa, brevibus ſignificavit, ad quam Lectorem ablegamus. Operam autem & ſtudium noſtrum in recudendis his Antiquitatibus præſtitum, te ignorare nolumus. Scias itaque, nos primum diligentiſſime, ut figuræ æneæ ad exemplar præſcriptum accurate & nitide exſculperentur, curaſſe: deinde nonſolum menda, in calce prioris editionis appoſita, quæ auctore inconſulto irrepſerant; ſed etiam ea, quæ Auctor, eam relegendo, poſtquam publici juris eſſet facta, obſervavit, & calamis excepta ad nos miſit, ſtricte emendaſſe. Porro quo-*

que rubris characteribus iiſdem in locis, ac auctor, uſi ſumus, ubi, vel lacunas in inſcriptionibus expletas, vel auctores in lectione differre, monſtrat. quod etiam in Decreto Gelaſii *I. Pontificis obſervatum. Tandem nomina propria, aliaque notatu digna literis curſivis, ut vulgo dicitur, ut evolventi ſubveniamus, excudi fecimus. Conatus hoſce noſtros, ſi mereantur, æqui bonique conſule, ac favere perge. Vale.*

FERDINANDO NUPTIO,

ARCHIEPISCOPO NICÆNO,

VIRO ILLUSTRISSIMO ET REVERENDISSIMO,

Poſtea S. R. E. CARDINALI

JUSTUS FONTANINUS.

HORTANIS Antiquitatibus, temporum calamitate & majorum incuria laceris atque diſperſis, te auſpice, medicas manus admovi, FERDINANDE NUPTI, vir illuſtriſſime, eaſque magno quaſi naufragio ſuperſtites tabulas in unum congeſſi, ut Coloniæ Auguſtæ, olim in *Tuſcia* ſuburbicaria florentiſſimæ, imaginem quandam pro virili expreſſam, tibi uni primum, deinde erudito orbi ſpectandam proponerem. Vereor tamen, ne apud ſapientes viros inconſultus appaream, utpote qui in retegenda clariſſimæ urbis facie haud ſatis pro dignitate animo reputaverim quantum recentior ejus amplitudo priſcæ illi, omni licet laudum genere ornatiſſimæ, te uno cive antecellat. Tu enim in Urbe rerum domina quatuor Summis Pontificibus diuturna rerum experientia probatus, præcipuiſque muneribus ſubeundis adhibitus, univerſæ Aulæ *Romanæ*, ceterarum omnium emunctiſſimæ, oculos in te converſos, nullis externis opibus ſubnixus ita ſuſtinuiſti, ut ad ſingula, quæ tuæ prudentiæ iidem optimi Pontifices incumbere voluerunt, natus, & a quodam veluti numine factus, omnium conſenſu crederetis. Quare, præſtantiſſime FERDINANDE, te per varios eoſque arduos munerum gradus ſupremo nutu traductum, ut inde patefieret animi tui magnitudo mira quadam virtute munita, omnes non immerito exiſtimant. Dictu vero difficile eſt quantum iſta morum tuorum gravitas, verſatile ad omnia ingenium & ſingularis humanitas omnes devinxerint, uſque eo ſane, ut plurimi occurrant, qui certatim ſtudia omnia ſe tibi debere fateantur: inter quos ob tua in me merita primas jure mihi deferri hic lubens oſtenderem, niſi declinanda eſſet ſuſpicio, multiplices laudes tuas privatis officiis meis potius fore adſcribendas, quam publicæ famæ, in cujus ore verſantur. Has equidem neceſſe non habeo fuſiori ſtilo perſequi, tum quod ſplendore ipſæ ſuo ſine aliena oratione ſatis eniteant, tum ne eas enarrando videar pudorem tuum onerare voluiſſe. Illud tamen ſilentio neutiquam eſt prætereundum, immo vero & omnium ore celebrandum magnopere eſt, quod ipſe non raro ſuſpexi; te nimirum inter ſeveriora divini humanique juris ſtudia, in quorum ſanctiori larario juſtitiæ & religioni diu noctuque litare conſuevisti, ſæpenumero ævi retroacti illuſtres faſtos, tanquam ſacros Tripodas conſulere: unde ex mentis tuæ hinc inſtructæ ditiſſimo ærario nihil non luculentum, perfectum, commenda-

datumque prodire omnes prædicant, & palam compertum eſt. In his vero tot tantæque præcelſæ indolis tuæ ſpecimina protuliſti, doctrina, integritate, animoque in omnes effuſo, ut Clemens XI. Pont. Max. inſignium virorum acerrimus judex ad honoris culmen ampliſſimo ordini proximum, te pro ea, qua fulges modeſtia, de hoc minime cogitantem, evexerit. Quæ quum ita ſint, ut novis ornamentorum acceſſionibus quamprimum floreas & tuorum meritorum cumulus in excelſo loco jam poſitus, & vota publica flagitare non ceſſant. Neque profecto is, qui rerum potitur, ſapientia juxta ac auctoritatis faſtigio ſummus, fruſtra id nos ſperare jubet. Romæ prid. Kal. Februarias MDCCVIII.

PRÆFATIO LECTORI BENEVOLO.

Abhinc ſeptennium & quod excurrit hæ noſtræ Antiquitates Hortanæ abſolutæ jam fuerant, ut nonnullis viris doctiſſimis, qui eas legerunt, atque pro ſua humanitate in ſuis ſcriptis etiam laudarunt, vulgata res eſt: quod juſtis de cauſſis dictum volumus: haud ſane ad jactantiam. non enim ignoramus quanti ſint faciendæ obſervationes, quæ aliud propemodum cogitanti exciderunt: quaſque perpetuo ſilentio obruiſſemus, niſi ſecus illis viſum fuiſſet, quibus lubenter non obſequi religio eſt. Quare eas in unum volumen congeſtas atque hinc inde auctas edere tandem decrevimus in duos libros diſtinctas. Prior complectitur Hortanas Antiquitates pro modulo noſtro explicatas ab origine urbis ſecundum eorum ſeriem, quæ ad noſtram notitiam venerunt. Raptim quoque, ut res exigit, ſemel atque iterum ad proximas urbes excurrimus, puta ad Faliſcos & Vejos: de quorum ſitu quoniam variæ, nec niſi vulgo probatæ opiniones circumferuntur, ab affectu oppidanorum vel ſtudio partium excogitatæ; nos ab hac labe immunes, qui ſingulorum cauſſas procul habemus, veriorem, ut quidem credimus, & eruditis acceptiorem iis de urbibus ſententiam proferre haud ſumus veriti. Alter vero liber conſtat diſſertatione de Poëtria inſigni Proba Falconia Hortana, quam hactenus viri celeberrimi Faltoniam & Romanam dixerunt: ubi etiam de ejus ſcriptis fuſius agitur, & de Decreto Gelaſiano, in quo ejuſdem Centones ſub nota apocryphorum memorantur. Hæc omnia ſubinde clauduntur exercitatione chronologica de Hortanis epiſcopis; & veterum demum actorum Appendice illuc ſpectantium: inter quæ eminet ſincera editio ejuſdem Decreti, quod Gelaſio I. Pontifici Maximo ſuffragiis criticorum deinceps adjudicatum iri vix dubitamus. Hoc autem loco iis, quæ diximus pag. 222. & 333. de vetuſtis codicibus, in quibus Decretum illud Gelaſium auctorem præfert, addere lubet & alium codicem antiquiſſimum literis Saxonicis, ſervatum Neapoli in bibliotheca cœnobii ſancti Johannis de Carbonaria, in quo exſtat Gelaſii Decretale, ut olim adnotavit pag. 111. ſui Itineris Italici Johannes Mabillonius, nuper eruditorum & proborum omnium dolore nobis ſublatus. Exilem vero conatum noſtrum illos haud omnino aſpernaturos confidimus, qui non ignorant quanti interſit rei literariæ, antiquarum urbium lipſana omnia evulgari; dum illis hiſtoria ſacra & profana, res geographica & chronologica illuſtrantur: quæ ſtudia utinam eo pacto majoribus noſtris arriſiſſent ac noſtræ ætatis clariſſimis viris arrident. non enim doleremus deperditos & in ædificiorum fundamentis jaciendis diſſectos atque ſepultos quamplurimos literatos lapides, ſimulacra & nummos fuſos, inſcriptaſque membranas in varios uſus præpoſtere collocatas non tamen omnes, ſicut Pyrrhonæi quidam Thraſones perfricta fronte blaterare non dubitant, quibus jure maximo ſua verba redduntur) quarum rerum ſubſidio doctrina temporum mirum quantum augeri potuiſſet. Nihilominus accedente potentiorum præſidio, quo ſane res literaria magnopere indiget, tantæ calamitati adhuc conſuli utcunque poſſet ubi celebriorum & vetuſtiorum urbium Italiæ noſtræ monumenta a peritis viris, qui profecto non deſunt, accurate illuſtrata ederentur. Italica enim Hiſtoria poſt Græcam

omnium eſt eruditiſſima & ſcitu digniſſima, utpote quæ univerſalis Hiſtoriæ majorem & præſtantiorem partem conſtituit, quemadmodum viri eximii ex Tranſalpinis *non inviti agnoſcunt, dum noſtratium rerum commentarios undique ſtudioſe conquirunt: quæ cura præcipue tetigit clari nominis philologum* Johannem Georgium Grævium. *Hic enim poſt* Romanarum Antiquitatum *Scriptores varios in unum corpus digeſtos, animum etiam converterat ad* Antiquitatum Italicarum *Scriptores colligendos, ipſis* Batavorum *typographis animo plane regio ſtimulos addentibus: raro quidem exemplo, neque, ut nunc res ſunt, hic in* Italia *ſperando. Licet autem* Grævius *id omnino abſolvere non potuerit morte præreptus, abſolvendum tamen reliquit ſtudiis* Jacobi Perizonii *V. C. De his te monitum volui, Lector benevole, ut lucubrationem noſtram quantulamcumque æqui bonique conſuleres. Interim vale.*

BLASIUS CARYOPHILUS. V. C.
AD AUCTOREM.

Ἀμφαδίην τύπον ἐξ ἔρξε, καὶ ὄβριμα ἔργα,
Νῆσοι ἀ' ἐνάδη ἀμφιτρυωνιάδης,
ΦΟΝΤΑΝΙΝΕ φίλοι σοι νῦν ἥλιος ἱερείμενος

Γαλλίη γλωσσῶν μετὰ τὸ λέγουσι δ' ἴχνος.
Ὡς τε φίλον ἄγαγε ΦΟΝΤΑΝΙΝ' ἄφθιτα ἔργα
Τίμησας εἴδωλον δ' ἀμφοτέρων ἀρετῆς.

Imprimatur

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Magiſtro Sacri Palatii Apoſtolici.

Dominicus de Zaulis Epiſc. Verulanus Vicegerens.

Reverendiſſimi Patris *Paulini Bernardini* Sac. Apoſt. Pal. Magiſtri nutu opus, cui titulus: *Juſti Fontanini de Antiquitatibus Hortæ Coloniæ Etruſcorum libri duo &c.* magna animi voluptate perlegi: & Cl. Viri ſtudium in eruendis perluſtrandiſque veteribus monumentis tanta diligentia & accurato labore, mirabar. Sicut vero in reliquis jam ſummo Litteratorum plauſu editis lucubrationibus, quibus multa ſupplevit, illuſtravit, & critica virgula notavit, debitam doctrinæ & honoris palmam eſt promeritus; ita evulgatis hiſce Antiquitatibus, tum noſtræ *Italiæ*, tum poſteritati maximum emolumentum, quin etiam Auctori amplam gloriæ ſegetem acceſſuram cenſeo. Quamobrem cum opus ipſum nulla Fidei Catholicæ boniſque moribus adverſa contineat, & ex ejus lectione omnigenæ eruditionis feraciſſima, eccleſiaſticæ hiſtoriæ & profanæ bona plura redundatura ſint, feliciter in lucem prodire poterit. Dabam in Collegio Urbano de Propaganda Fide die 29. Januarii 1707.

Ego Franciſcus Dominicus Bencini S. T. D. & Lector & in eodem Collegio Bibliothecæ Præfectus.

Imprimatur

Fr. Paulinus Bernardinius Ordinis Prædicatorum Sacri Apoſtolici Palatii Magiſter.

INDEX CAPITUM
LIBRI PRIMI.

CAP. I. I. *Urbium & populorum origines à magnis viris deſcriptæ.* II. Hortæ *urbis ſitus & variæ appellationes.* III. *Condita à* Pelasgis. IV. *Quando* Pelasgi *in* Etruriam *migraverint.* Hortæ *cives contra* Æneam *præliati.* Tiberis *navigabilis juxta* Hortam. V. *Gens* Hortenſia *ex eadem urbe deducta.* VI. Horta *male cum* Ortona *confuſa.* VII. Horta *una ex duodecim urbibus* Etruriæ, *non autem* Veji. VIII. *Tres* Etruriæ *à* Lucumonibus *rectæ.* Pag. 1

— II. I. Horta *Colonia militaris ab* Auguſto *deducta. Templum* Martis Ultoris *ab eodem erectum.* Horta *in Tribu* Quirina & Arnienſi *deſcripta.* II. Octavianus *plures in* Italia *Colonias militares deduxit: quando* Auguſti *cognomentum adſumpſerit.* III. *Earundem militarium Coloniarum numerus.* IV. *Duumviratus magni habitus.* V. *Seviri Auguſtales non magiſtratus, ſed ſacerdotes fuerunt. A* Tiberio *inſtituti. A ſodalibus Auguſtalibus diſtincti. Sex tantum.* VI. *Inter ſe ordinem ſervarunt. Pontificatus à Quinquennalitate diverſus.* Pag. 9

CAP. III. I. Domitiani *nomen cum titulis ex publicis monumentis eraſum. Nomina item aliorum.* II. *Lituræ Arcuum* Septimii Severi *à nonnullis perperam explicatæ.* III. Fulvii Plautiani & Plautillæ Auguſtæ *nomina in aliquot ſaxis deleta.* IV. *Inſcripsionis* Hortanæ *reſtitutio tentata.* V. *Perfectiſſimorum genera & antiquitas.* Capenates *Fæderati. Quot Pentapoles in* Italia? VI. *Curatores Reipublicæ.* VII. *Ordo & Populus in Coloniis.* 16

— IV. I. Faliſci Etruriæ *cum aliis male confuſi.* II. *Varia nomina & ſitus Coloniæ* Faliſcorum. III. Feſcennium, & *poëſis inde dicta.* Vejis *locus ſuus adſignatus.* IV. *Opidum* Faliſco-

INDEX CAPITUM.

liſcorum *non eſt* Galeſium, *ſed Civitas* Caſtellana. V. *Quando interierit.* Strabo *explicatus.* VI. Graciliani & Feliciſſimæ *martyrum acta perpenſa.* VII. *Caſtrum* Amerinum *à via* Amerina *denominatum.* Ameriæ *antiquitas. Quid* Caſtellum *in conſtitutione* Ludovici Pii? Pag. 30

CAP. V. I. *Unica urbs aliquando Colonia, & municipium appellata.* II. Aequi Faliſci *haud diverſi ab* Etruſcorum Faliſcis *contra* Salmaſium. III. Antonii Maſſæ Hortam *in* Faliſcorum *agro ſtatuentis opinio rejecta.* IV. *Lacus* Vadimonis *cum aliis ſaepe confuſus: ejuſdem ſitus: male per* Joſephum Scaligerum *locatus in* Umbria, & *per* Annium *à Deo* Vadimone *denominatus. De eo* Plinii *junioris teſtimonium. Res apud illum patratæ.* Abrahamus Ortelius *contra* Lucam Holſtenium *defenſus.* V. Carolus Sigonius *ab* Anniano Catone *deceptus.* Sotion *emendatus. Ejuſdem lacus ſingulares virtutes.* 37

—— VI. I. *Sancti* Landi *martyris acta examinantur.* II *Inſcriptiones* Herculi *ſacræ.* III. Hercules *Somnialis.* IV. *Heſperides tres cum* Hercule *in tabula* Ortana. 42

CAP. VII. I. Herculis *cultus apud* Etruſcos. *As* Etruſcus *a* Bernardino Baldo *explicatus.* II. Draconis Corcyrenſis *locus perpenſus. Aſſes* Etruſci *cum* Jano & *clava.* III. *Varia de lingua veteri* Etruſca. IV. *Primæva origo* Etruſcorum. Pag. 45

—— VIII. I *Evocati Auguſtorum quinam, & unde dicti.* II. Tiberinus *pater,* Hortæ *cultus.* III. *Fluvii, ut Dei, quare adorati.* IV *Faſti conſulares correcti. Nomina compendiariis actis ſignata* V. *Officium* ab Epiſtulis. VI. *Non* Epiſtola, *ſed* Epiſtula *uſque ad ſextum ſaeculum ſcriptum fuiſſe probatur contra doctiſſimos viros.* 55

—— IX. I. *Feminarum cognomina aſſerta. Gens* Plutia *à* Plautia *diverſa.* II. Franciſci Robortelli *ſententia de ſervis medicis contra* Sponium *confirmata.* III. *A* Cyato *idem ac pincerna.* IV. *Duplicis generis ſepulcra, familiaria, & hereditaria.* V. *Liberti Auguſtales.* VI. *Gens* Tucia & Catia *antiquiſſimæ.* Materi *pro* Matri. Horta *in Tribu* Arnienſi *deſcripta antequam Colonia militaris deduceretur.* VIII. *Liberti hereditariis ſepulcris per teſtamentum honorati.* 61

LIBRI SECUNDI.

CAP. I. I. Proba Falconia *Poëtria civis* Hortana. Johannes Boccatius *perperam ſugillatus à* Thoma *de* Simeonibus. II. *Eadem cum* Anicia Faltonia Proba *male confuſa, & domo* Romana *eredita.* III. *Variorum errores caſtigati.* IV. Proba *Poëtria non* Faltonia, *ſed* Falconia *appellanda contra* Simeonium. 69

—— II. I. Probæ Falconiæ *Cento Virgilianus à ſancto* Hieronymo *memoratus.* Oſidius Geta *Medeam Tragœdiam ex Centonibus Virgilianis conſcripſit.* II. Anicia Faltonia Proba *literarum laude neutiquam commendata. Quando Centonem ſuum* Proba *conſcripſerit.* III *Ejus nuncupatio perperam* Sedulio *attributa.* 75

—— III. I. Probæ *Cento à* Gelaſio *relatus inter apocrypha. Decretum de libris canonicis & & apocryphis perperam* Gelaſio *abjudicatum.* II. *De eo variorum ſententiæ diſcuſſæ.* III. *Quid in Decreto ſignificetur nomine apocryphorum. Ejusdem vocis originatio.* IV. *Decretum in antiquis codicibus* Gelaſio *adſignatum, & in Collectionibus expreſſum. Perperam* Hormiſdæ *attributum.* V. *Paſchale carmen* Sedulii *quando editum & in Decretum* Gelaſii *relatum.* VI. Aſterius *illud emendavit, non primus edidit. Idem Paſchale carmen diverſum à Paſchali opere.* 78

—— IV. I. Proba & *ejus Virgiliocento à multis laudantur. Non ſcripſit Homerocentonem.* Lilius Gyraldus & Julius Roſcius *notati. Scripſit de bellis civilibus.* II. *Virgiliocentonis diverſæ editiones, & codices manu exarati.* III. *Errores codicis Padolironenſis.* Caſparis Barthii *opinio non probata. Locus ſancti* Hieronymi *explicatus. Tres* Probæ *à ſanctis Patribus memoratæ.* IV. Auſonii *de Centonibus ſententia ab* Henrico Stephano *caſtigata.* Probæ *Virgiliocento ab eodem & à* Barthio *magni factus & emendatus.* Pag. 86

CAP. V. I. *Centones unde dicti.* II. *Homerocentones à veteribus memorati.* III *Varia Centonum genera. Potiſſimi fuerunt in re militari.* IV. *Quid Centonarii & Dendrophori in inſcriptionibus antiquis.* V. *Patricii Homerocentones* Eudocia *Imperatrix perfecit.* VI. *Idem Patricius à* Pelagio *viro Patricio diverſus.* Zonaras & Cedrenus *in concordiam redacti.* 91

—— VI. I. Hortæ *Epiſcopus ſanctus* Caſſianus Alexandrinus *ſub* Joviano *Imperatore.* II. *Inde tranſiit ad eccleſiam* Æduenſem. *Errores variorum caſtigati, & ſancti* Caſſiani *chronologia reſtituta.* III. *Ejus Acta nunquam typis ante hac vulgata.* 98

—— VII. *Series Epiſcoporum* Hortenſium *purgata, aucta, multis, variiſque obſervationibus illuſtrata.* 100

AP-

APPENDIX ACTORUM.

I. *GElaſii I. decretum genuinum de libris recipiendis.* Ex codice Vaticano. Pag 119

II. *Acta S. Caſſiani Horteuſie, deinde Æduenſis epiſcopi.* Ex codice Sangermanenſi. 127

III *Alia metro deſcripta.* Ex codice Sangermanenſi. 131

IV. *Acta ejuſdem translationis & miraculorum.* Ex codice Joliano. 137

V. *Sermo de S. Caſſiani & aliorum tumulatione.* Ex codice Sanquintinenſi 141

VI. *Officium S. Caſſiani.* Ex Breviario Sanquintinenſi. 145

VII *Miſſa ejuſdem.* Ex Miſſali Æduenſi. 147

VIII. IX. *Ejuſdem duplex vita.* Ex Breviariis Æduenſibus. 147. 149

X. *Gregorii III. epiſtola ad epiſcopos Tuſciæ Langobardorum.* Ex codice Vaticano. 149

XI. *Conradi II. Imperatoris diploma.* Ex Regeſto Farfenſi. 149

XII. *Henrici III. Imperatoris diploma.* Ex eodem Regeſto. 151

XIII. *Notitia publica Berardi Abbatis Farfenſis.* Ex eodem Regeſto. 153

XIV. *Notitia privata Gyrardi Comitis.* Ex eodem Regeſto 153

XV *Innocentii III. epiſtola ad Poteſtatem Ortanenſem.* Ex Archivo Vaticano. 155

XVI. — *Alia ejuſdem ad Ortanos.* Ex eodem Archivo. 155

XVII. *Gregorii IX. Epiſtola ad Guidonem Ortanum epiſcopum.* Ex eodem Archivo. 157

XVIII. *Innocentii IV. proceſſus judicialis inter Ortanum epiſcopum & Abbatem Saxivivi.* Ex eodem Archivo. 157

XIX *Martini IV. electio Ortani epiſcopi.* Ex eodem Archivo. 161

XX. — *Epiſtola ad Ortanum Capitulum de eadem re.* Ex eodem Archivo. 161

XXI. — *Alia ad Communitatem Ortanam de eadem re.* Ex eodem Archivo. 161

XXII. XXIII. XXIV. *Bonifacii VIII. epiſtolæ III. ad Ortanum epiſcopum.* Ex eodem Archivo 161. 163

XXV. *Electio Poteſtatis Ortanenſis.* Ex Archivo Reatino. 163

XXVI. *Bonifacii IX. epiſtola ad Ortanum epiſcopum* Ex Archivo Vaticano. Pag. 165

XXVII. XXVIII. — *Ejuſdem diplomata II. Ortanis.* Ex eodem Archivo. 167

XXIX. — *Aliud Paulo de Juvenatio.* Ex eodem Archivo. 167

XXX. — *Epiſtola ad eundem.* Ex eodem Archivo. 169

XXXI. XXXII. — *Epiſtolæ II. ad Berochium Domicelium Ortanum.* Ex eodem Archivo 169

XXXIII XXXIV. XXXV. — *Diplomata III. eidem.* Ex eodem Archivo. 169. 173

XXXVI. — *Aliud Baſſauenſibus.* Ex eodem Archivo. 175

XXXVII. — *Aliud Ortanis.* Ex eodem Archivo. 175

XXXVIII. — *Aliud Johanello & Andreæ Thomacellis.* Ex eodem Archivo. 175

XXXIX. — *Aliud Vicarello Domicello Ortano.* Ex eodem Archivo 181

XL. *Paulli Ortani epiſcopi diploma.* Ex veteri protocollo. 181

XLI. XLII. *Jacobi Inſulani Cardinalis diplomata II. Ortanis.* Ex editione Ortana. 183. 185

XLIII. *Eugenii IV. conjunctio Ortani & Caſtellanenſis epiſcopatuum.* Ex Ughello. 187

XLIV. XLV. *Franciſci Condulmerii Cardinalis epiſtolæ II ad Ortanos.* Ex Archivo Vaticano. 187. 189

XLVI. *Nicolai V. diploma Ortanis.* Ex editione Ortana. 189

XLVII. *Innocentii VIII. confirmatio Statutorum urbis Ortanæ* Ex Archivo Vaticano. 189

XLVIII. — *Ejuſdem epiſtola ad Angelum Pechinolium Ortanum epiſcopum.* Ex eodem Archivo. 191

XLIX. *Angeli Pechinolii Ortani epiſcopi literæ ad Innocentium VIII. de ſua legatione ad Matthiam Hungariæ Regem.* Ex eodem Archivo. 191

L. LI. LII. *Leonis X. diplomata III. Ortanis.* Ex editione Ortana. 199

LIII. *Clementis VII. literæ Vicario Epiſcopi Ortani.* Ex Archivo Vaticano. 201

JUSTI

LUGD. BAT. Excudit PETRUS VANDER AA.

Digitized by Google

JUSTI FONTANINI DE ANTIQUITATIBUS HORTÆ ETRUSCORUM

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

SYNOPSIS.

I. *Urbium & populorum origines à magnis viris deſcriptæ.* II. Hortæ *urbis ſitus & variæ appellationes.* III. *Condita à* Pelaſgis. IV. *Quando* Pelaſgi *in* Etruriam *migraverint.* Hortæ *cives contra* Æneam *præliati.* Tiberis *navigabilis juxta* Hortam. V. *Gens* Hortenſia *ex eadem urbe deducta.* VI. Horta *male cum* Ortona *confuſa.* VII. Horta *una ex duodecim urbibus* Etruriæ, *non autem* Veji. VIII. *Tres* Etruriæ *à* Lucumonibus *rectæ.*

PRIMÆ urbium & populorum origines omni ævo apud omnes gentes tam venerabiles & pene
B dixerim ſacræ fuerunt, ut ſcriptorum omnium antiquiſſimus & ſanctiſſimus *Moſes* magnam earum partem divino volumini de mundi creatione inſeruerit, & de plurimis in-
2 ſuper egerit *Eſdras* ſeu quiſquis alius in narratione eorum, quæ prætermiſerat *Moſes*. Immo & ceteri auctores, qui longo intervallo ſequuti ſunt, in eadem veſtigia incurrentes id ipſum ob oculos habuerunt, quemadmodum ex *Herodoto* hiſtoriæ
C *Græcæ* parente & ex *Thucydide* literis & genere nobiliſſimo apparet. Sane *M. Porcius Cato* Cenſorius, ut ad noſtros deveniam, vir magnus domi foriſque, *utpote qui tres ſummas in homine res præſtitiſſe exiſtimatus eſt, optimus orator, optimus imperator, optimus ſenator* (ut de eo inquit Plinius *libro ſeptimo capite triceſimo ſeptimo*) Italicarum urbium origines ſeptem libris complexus eſt: in quorum fragmentis, quæ nobis veteres ſcriptores ſervarunt, quæque à ſe collecta explicavit Antonius Riccobonus in *Commentario de hiſtoria*, tanta notitia *Italiæ* antiquitatum elucet, ut nemo non do-
D leat, ſcripta auro & cedro digniſſima per temporis injuriam magna rei literariæ calamitate aboleri potuiſſe: quod idem fatum hiſtorias etiam *Sempronii Aſellionis* nobis invidit. Hæc monumenta à priſcis auctoribus laudatiſſima ſi noſtra ætate ſupereſſent pro *Catonianis* & *Sempronianis* illis, quæ, ut omnes jam norunt, ex officina famoſi hominis *Annii Viterbienſis* prodierunt, perſpecta utique haberemus primordia ejus urbis, de qua ſcribere adgredimur, *Hortæ* ſcilicet in *Etruria* mediterranea Coloniæ: neque ejus originem
3 in tanta rerum antiquitate anxio labore & ſtudio

A conjecturarum hinc inde jam expiſcari opus eſſet, procul abjectis mendaciis & impoſturis, quæ fraudulentiſſimo auſu in ſui Petri Baccarini *de Horta* chronicis Hortanis commentus fuit rei literariæ peſtis *Alphonſus Ceccarellus* apud *Leonem Allatium* ad calcem editionis ſecundæ *Animadverſionum in Antiquitates Etruſcas* ab *Inghiramio* vulgatas.

II. Poſterioris ævi ſcriptores *Hortam* locant in *Etruria* ſuburbicaria, patrimonium ſancti *Petri* nunc dicta, & quidem in ipſo Ducatu *Romano* Anaſtaſius *in Zacharia*: eſtque in colle trans *Tiberim* ſita ubi recipit *Narem* fluvium in limite *Umbriæ* ad *quadrageſimum* ab Urbe lapidem, ut ait idem Anaſtaſius *in Benedicto* III. non vero ad *vi-*
B *ceſimum quartum*, ut putavit *Daniel Papebrochius in tomo altero Maji Bollandiani pag.* 154. neque ad *triceſimum quartum*, ut ſcripſit Michael Antonius Baudrandus *in Geographia ordine literarum diſpoſita*. *Hortæ* quidem vocabulo non unum opidum appellatum invenio. *Hortæ* in *Bætica* prope *Nebriſſam* meminit Petrus Marſus *in Silium Italicum libro tertio*: & *Horta Dertoſana* in *Catalonia* diœceſeos legitur *in tomo altero* Martii Bollandiani *pag.* 667. De *Horta* inſula *Novarienſis* lacus in *Gallia Ciſalpina*, in quam *Berengarius* conjectus
C fuit ab *Ottone* Imperatore, loquitur Carolus Sigonius *in libro ſexto de Regno Italiæ*. *Orta* in *A-* 4
prutio memoratur à Johanne Berardo *in Chronico Caſaurienſi tomo quinto Spicilegii Dacheriani pag.* 395. At his urbibus nihil omnino eſt cum noſtra hac *Horta*, quæ olim vario nomine appellata eſt. Siquidem à Plinio *in libro tertio capite quinto*, ubi alphabetico ordine civitates enumerantur ſeptimæ regionis *Italiæ*, in qua eſt *Etruria*, vocatur *Hortanum*: à *Geographo Ravennate libro quarto pag.* 214. & ab Anaſtaſio *in Vigilio*, *Hortas* ſive *Ortas*: a Paullo Diacono populari noſtro *in libro quarto capite octavo de Geſtis Langobardorum*
D *Horta*, vel, ut alii malunt, *Hortas*: à Johanne Boccatio *in capite nonageſimo quinto de claris mulieribus Orthi*: & ab ejus exſcriptore Jacobo Philippo Bergomate *capite centeſimo & viceſimo ſeptimo libri ejuſdem argumenti Orti*: ab aliis *Horti* & *Orta*, unde etiam ejus civium diverſa appellatio facta eſt.

III. Hanc eandem urbem non quidem latini nominis, quaſi ab *hortorum* amœnitate ſic dictam, ut placuit Friderico Taubmanno *in notis ad librum ſeptimum Æneidos*; ſed *Etruſcæ* vel *Græcæ* appellationis ego facile putarim: nam præter quamquod de *Horta Dea* uxore *Romuli* meminit Lilius Gy-

Digitized by Google

raldus *in ſyntagmate primo de DIs gentium*, cujus A
templum ſemper patuiſſe tradit Plutarchus *in Quæ-*
5 *ſtionibus Romanis tomo ſecundo* operum editionis
Xylandri pag. 275. *Orthe* etiam, ſive *Orthi* Ὄρθη
opidum in *Theſſalia* memoratur apud Homerum
in libro altero Iliados verſ. 739. à Strabone *in libro*
nono, à Plinio *libro quarto capite nono* & ab Euſta-
thio *in Homerum pag.* 333. à cujus opidi civibus,
memoria vetera repetenti mirum forte videri non
poterit conditam fuiſſe *Orthum* ſive *Ortum* urbem
Etruriæ mediterraneæ atque ob memoriam *Theſ-*
ſalicæ Orthæ patrio nomine appellatam: *Pelaſgos*
enim, qui *Peloponneſum* relinquentes in *Hæmoniam*
ſive *Theſſaliam* migraverunt, *Etruriæ* vel tunc B
temporis *Umbriæ* oris poſtea inſediſſe, eruditis
nota & pervulgata res eſt, de qua fuſius agit *Ro-*
manarum & *Græcarum antiquitatum* peritiſſimus
ſcriptor Dionyſius *libro primo capite undevicesimo*
editionis *Oxoniensis* nuperrimæ adornatæ per *Jo-*
hannem Hudſonium, ubi narrat eoſdem *Pelaſgos*
Theſſalia à *Deucalione* pulſos & per varias regiones
jactatos, tandem de *Italia* petenda cogitaſſe &
conſcenſis navibus, mari *Ionio* trajecto, ad unum
è *Padi* oſtiis nomine *Spinetum* adpulcuiſſe, urbem-
que oſtio fluminis cognominem condidiſſe: at il-
los, qui mediterranea petierant, ſuperatis *Italiæ*
montibus perveniſſe in *Umbrorum* agrum *Aborigi-* C
nibus finitimum: quæ gens cum primis antiqua
& ampla & alios multos *Italiæ* agros habitabat.
Itaque *Umbriæ* tunc late patenti *Pelaſgi* incubue-
6 runt. Inde poſtea rejectos *Pelaſgos*, in *Aborigi-*
num terras invaſiſſe tradit *Dionyſius*, qui capite
viceſimo ſexto teſtatur poſtquam res *Pelaſgorum*
deficere cœperunt, nihilominus quandam earum
partem nomen *Pelaſgicum* utcunque adhuc reti-
nuiſſe: cui tandem nihil præter *Crotonam* opidum
Etruriæ vetuſtiſſimum reliqui manſit. Herodo-
tus *in libro primo capite quinquageſimo ſeptimo* in hac
urbe, quam ipſe Κρηστῶνα *Creſtonem* appellat, ad-
huc ſuo tempore *Pelaſgorum* linguam obtinuiſſe D
auctor eſt; eandemque à *Pelaſgis* nomen tuliſſe o-
pinatur Theodorus Ryckius *in Diſſertatione de pri-*
mis Italiæ coloniis capite tertio num. XXI. ad calcem
Caſtigationum *Lucæ Holſtenii* ad *Stephanum* de ur-
bibus, propterea quod in *Theſſalia*, unde illi à
Deucalione pulſi erant, ejuſdem ferme nominis
urbs antiquiſſima extiterit: in cujus ipſi memo-
riam patriæ urbis appellationem repetiiſſe viden-
tur. Sic etiam *Piſas* vetuſtiſſimam *Etruriæ* ur-
bem à *Piſæis*, antiqua *Peloponneſi* gente & ludis
Olympicis apud ipſam celebratis ubique notiſſi-
ma, oriundos ſcribit Geographorum doctiſſimus
& accuratiſſimus Strabo *libro quinto*, Plinius *li-* E
bro tertio capite quinto & alii, quorum teſtimonia
congerit ſæculi noſtri & literarum decus ampliſ-
ſimum Henricus Noriſius Cardinalis *in Cenotaphiis*
Piſanis Diſſertatione prima capite primo: licet ta-
7 men *Dionyſius* tradiderit, *Pelaſgos* jam nobis ſupe-
rius laudatos, quorum antiquiſſimam patriam *Pe-*
loponneſum Ephorus apud Strabonem *in libro quin-*
to & Apollodorus *in Bibliotheca libro ſecundo ca-*
pite primo, *Pelaſgiam* appellant, icto cum *Abori-*
ginibus fœdere, maritimæ *Etruriæ* opida incoluiſſe,
partim ab hoſtibus antea habitata, partim ab ipſis
condita, inter quæ *Piſa* enumeratur. Hæc *Dio-*
nyſii ſententia legitimo & vero *Catoni* perperam F
adſignatur in ſpuriis fragmentis falſi *Catonis* ab *An-*
nio confictis. Porro *Argivi* etiam *Etruriæ* inco-
læ, quorum Rex *Haleſus* urbem *Faliſcorum* ex-
ſtruxit, *Pelaſgi* fuerunt ex Strabone *libro octavo*,
necnon & *Tyrrheni*, ut ex *Thucydide* & *Sophocle*
oſtendit Samuel Bochartus *in parte altera Geogra-*
phiæ ſacræ ſive *in Chanaan libro primo capite trice-*
ſimo tertio pag. 649. editionis *Cadomenſis*. Gen-
tem vero *Pelaſgam* fuiſſe errabundam valde & va-
gam teſtatur Herodotus *in libro primo capite quin-*
quageſimo ſexto, ubi vocat eam πολυπλάνητον κάρτα,
idest *pervagantem maxime*. Id autem calamitati
& infelici *Pelaſgorum* fortunæ tribuit *Dionyſius*,
qui eorum mutationes recenſet *in libro primo*: ſed
Jacobus Palmerius *in libro primo capite nono Græ-*
ciæ antiquæ hanc notam amoliens, illos rerum do-
minos fuiſſe oſtendit, cauſſamque eorundem erro-
ris & peregrinationis putat fuiſſe πολυανδρίαν & ab-
undantiam juventutis, quam ſolum natale non 8
capiebat. Hinc plures expeditiones in *Græciæ* di-
verſas partes & extra *Græciæ* terminos *Pelaſgicum*
nomen ubique gentium celeberrimum reddiderunt:
quæ ſane potiſſima cauſſa multis poſt ſæculis in *Ita-*
liam & in alias Imperii *Romani* provincias *Gothos*
& *Langobardos* ex ſeptentrionali plaga deduxit.

IV. Prima illa *Pelaſgorum* in *Italiam* migratio
ex doctiſſimo *Ryckio* facta eſt periodo Juliana
MMMCLXXXVI. ante primam Olympiadem anno
DCCLII. ideoque CCCXLIV. ante epocham *Trojæ*
captæ ſecundum *Euſebii Scaligeriani* calculum ad
Eratoſthenis canones correctum. Et ſane Poëta
maximus ſub ipſo Trojano excidio *Hortam* ſive
Hortum hanc noſtram rebus florentem facit *in li-*
bro ſeptimo Æneidos, ubi copias duce *Meſſapo* con-
tra *Æneam* pro *Turno* præliaturas miſiſſe traditur,
quas ipſe *Hortinas* appellat *verſ.* 716.

Nurſia & HORTINÆ claſſes, populique Latini,
ubi *claſſibus* equites ſignificari docet *Servius*: quam-
vis ego non videam cur naves quoque hic à *Vir-*
gilio denotari non potuerint: ſiquidem *Tiberim* eo
loci, ubi *Hortam* à ſeptentrione alluit, naves ſu-
ſtinuiſſe, graviſſimi auctores produnt: ex quibus
Dionyſius *in libro tertio capite quadrageſimo quarto*
ſcribit quod Tiberis *navigiis fluvialibus mediocris*
magnitudinis ad ipſos uſque fontes navigari quidem
poteſt, uſque ad *ipſam vero Urbem magnis marinis*
onerariis. Livius *in libro altero capite triceſimo* 9
quarto narrans caritatem annonæ & famem, quæ
Romæ graſſatæ fuerunt anno U. C. CCLXI. unde
ex *Sicilia*, *Cumis*, & *Tuſcia* commeatus deduci
oportuit, teſtatur per *Tiberim* ex *Tuſcia*, cui
poſtea *annonariæ* cognomen indiderunt, frumen-
tum *Romam* advectum: *ex Tuſcis*, ait Livius, *fru-*
mentum Tiberi venit: eo ſuſtentata eſt plebs: quo
quidem naves onuſtas juxta *Hortanam* urbem al-
lapſas nemo non videt. Hæc mire confirmat *Ta-*
citus Annalium libro tertio capite nono ubi iter *Pi-*
ſonis, mortuo *Germanico*, *Romam* adventantis de-
ſcribens, prope *Narniam* in *Narem* fluvium eum
deſcendiſſe, atque inde ſecundo *Tiberi Romam* uſ-
que ad ſepulcrum *Auguſti* in campo Martio dela-
tum affirmat: *ab Narnia* (verba ſunt Taciti) *vi-*
tandæ ſuſpicionis, an quia pavidis conſilia in incerto
ſunt, Nare ac mox Tiberi devectus, auxit vulgi i-
ras, quia navem tumulo Cæſarum adpulerat: quip-
pe *Nar* prope *Hortam*, atque, ut ait *Strabo in*
libro quinto, *ſupra Ocriculos in Tiberim exiens na-*
vigabilis ſcaphis haud magnis. Sed ubi poſtea cum
Tiberi conflatur, navibus amplioribus ſuſtinendis
aptus efficitur. Livius in *libro quarto capite deci-*
mo tertio ſub anno U. C. CCCLIV. hæc habet: *in-*
ſignis annus hieme gelida ac nivoſa fuit, adeo ut viæ
clauſæ, Tiberis innavigabilis fuerit. quod ſane in-
telligendum eſt de navigatione *Tiberina* ſupra *Hor-* ta
tum, ubi amnis facilis eſt, glacie compreſſa; po-
tiſſimum vero *Peruſiam* & *Tudertum* verſus: quod
ſecus evenit infra *Hortam* ob violentiam *Naris* in
Tiberim magno impetu irruentis. Ab aliis ſcriptori-
bus ejuſdem opidi cives dicuntur *Hortani*, *Ortanæ-*
ſes, & *Hortenſes*: qui tamen confundendi non ſunt
cum *Hortenſibus* illis à Plinio *lib.* 3. *cap.* 4. in prima
regione *Italiæ*, nempe in *Latio*, collocatis: neque
cum *Hortenſibus* ſextæ regionis, *Umbriam* comple-
ctentis: quo cognomento *Urbinates* dictos fuiſſe
prodit idem Plinius *libro eodem capite decimo tertio*.

V. Ab *Horta* hac noſtra gentem *Hortenſiam* in
Re-

Digitized by Google

Digitized by Google

Romana Republica florentiſſimam eductam fuiſſe conjecit popularis noſter interioribus literis ornatiſſimus *Philippus a Turre*, modo *Adrienſis* Pontifex, *in Monumentis veteris Antii capite primo*: quare poſthabito *Alexandro* ab *Alexandro*, qui *libro primo Dierum genialium capite nono Hortenſes* ſic dictos putavit quod *hortorum* ſtudio tenerentur, ego ejusdem erudititſſimi auctoris ſententiam facile amplector, præcipue quum videam ad eam confirmandam ſuppetias etiam ferri per *Græcorum* auctoritatem, à quibus idem *Latinum* nomen *Hortenſius*, æque ac reliqua ab urbibus derivata, non
11 aliter efferri conſuevit, quam excluſa litera ι, ut Ὀρτήνσ⟨ι⟩ος pro *Hortenſius*, Gallia Ναρβωνία & Λυγδουνία pro *Narbonenſis* & *Lugdunenſis*: & Hiſpania Ταῤῥακωνία, pro *Tarraconenſis*, exploſa ſemper litera ι ante ο: ex quo Franciſcus Hottomannus *in notis ad Orationem Ciceronis pro L. Quinctio* putavit latine etiam ſcribendum *Hortenſus*, non *Hortenſius*. ſed *Fulvius Urſinus* æneæ tabellæ & veterum omnium, ut inquit, librorum auctoritate ſecus edoctus, contra opinatur. Neque tamen iisdem *Hortenſiis* quicquam fuiſſe puto cum *Hortenſibus Umbriæ*, ac *Latii*. hi enim cito interierunt, immo Philippus Cluverius *in Italiæ antiquæ libro tertio capite quarto pag.* 969. iſtud vocabulum cum ceteris populis opidorum, qui à Plinio *in libro tertio capite quincto* recenſentur, exiſtimat eſſe corruptum propterea quod *Hortenſes Latii* neque ab aliis auctoribus memorati reperiantur, neque ubinam fuerint inveſtigari poſſit, quum jam ætete *Plinii*, nullis relictis veſtigiis, periiſſent. Et forte iſti *Hortenſes* Latii ſunt *Hortonenſes* ex *Hortona* ultra *Algidum* montem, de qua paullo poſt agam. *Umbriæ* autem *Hortenſes* hoc nomine parum innotuerunt, quum nihil aliud, quam *Urbinates*, alios ab *Urbinatibus Metaurenſibus*, indicarent. Notum eſt porro, antiquos à multis *Italiæ* opidis variis de cauſſis ſeu quod in iis habitarent, aut nati eſſent, aut per majores ſuos
12 inde orti; ſeu quod memorabile aliquid vel ipſi, vel patres eorum in illis geſſiſſent, cognomenta ſumpſiſſe, ut pluribus exemplis docet vir eruditionis non proletariæ Jacobus Perizonius *in Animadverſionibus hiſtoricis capite primo pag.* 34. Sic *Tarquinii* ab urbe *Tarquinienſi*, *Coriolani* à *Coriolo*, *Aternii* ab *Aterno*, *Gabinii* à *Gabiis*, *& Pompeji* à *Pompejis* opidis vetuſtiſſimis denominati fuerunt, ut bene adnotatur apud virum in literariæ perinde ac *Belgicæ* Reipublicæ faſtis laudatiſſimum Giſbertum Cuperum *in additamenta ad Harpocratem pag.* 237. His æque ac Familia *Hortenſia* ab urbe *Horta* addi poteſt *Aquilejenſia* ab *Aquileja* noſtra, quæ proſtat in lapide antiquo apud memoratum Turrium *in Diſſertatione de Beleno pag.* 261. neque omittendum eſt, eandem familiam cum & ſine adſpiratione à veteribus ſcriptam fuiſſe, *Hortenſiam* nempe *& Ortenſiam*: cujus rei exempla ſuggerit Scaliger *Capite viceſimo tertio Indicis Theſauri Gruteriani*: quod pridem quoque obſervaverat Claudius Dauſquius *in Orthographicis*: nempe eodem modo quo *Horta* & *Orta* in libris & lapidibus uſurpari videmus.

VI. Mirari certe vehementer ſubiret, quod miratus fuit etiam Leander Albertus *in Deſcriptione Italiæ*, *Hortæ*, licet antiquiſſimæ urbis, præter unum *Plinium*, veteres ſcriptores *Strabonem*, *Ptolemæum*, *Melam*, & *Stephanum Byzantium*
13 non meminiſſe; niſi nota res eſſet eosdem auctores de urbibus amplitudine & frequentia celebrioribus, atque ad vias regias ſeu littorales ſitis mentionem facientes, ceteras miſſas feciſſe, quæ inde aberant, cujusmodi *Hortam* fuiſſe nemo non novit. Hinc *Strabo* & *Ptolemæus* de *Urbino*, *Iguvio*, *Tiferno*, *Sarſina*, & *Auximo* eadem cauſſa tacuerunt: quas tamen antiquiſſimas & honeſtiſſimas

A urbes in *Umbria* & *Piceno* fuiſſe aliunde comperimus. enimvero quod *Julius Roſcius* civis *Hortinus* ſcribit in argumento elegantis opuſculi Antonii Maſſæ *de origine & rebus Faliſcorum*, *Hortæ* civitatis memoriam extare apud *Dionyſium Halicarnaſſeum*, id falſum eſt; & *Roſcius* amore patriæ paſſus eſt ſe in errorem abduci a *Sigiſmundo Gelenio* latino interprete *Dionyſii*. hic enim *libro decimo Antiquitatum Romanarum capite viceſimo ſexto ſub anno Varroniano* ccxcix. quum narraſſet, *Æquos* populos in *Latio* non ita pridem à *Romanis* devictos, arma reſumpſiſſe & *Corbionis* opidi præſidium ſopitum magno numero interfeciſſe,
B hæc ſubdit: οἱ δὲ λοιποὶ μεγάλῃ χειρὶ ἐμβαλόντες εἰς πόλιν Βερτῶνα τῶν Λατίνων ἔθνος ἐξ ἐφόδου παραλαμβάνονται, quæ ſic vertit Sylburgius: *ceteri magno numero egreſſi*, *Ortonem Latini nominis opidum primo impetu ceperunt*: ſed *Virtonem* ſeu *Birtonem* reddere debuiſſet, ut reddendum agnoverat *Lapus Biragus* primus interpres *Dionyſii*. *Hortanum* vero pro 14
Birtonem expreſſit *Gelenius*. Sylburgius *in notis pag.* 72. obſervat in vulgatis *Livii* codicibus eam urbem vocari *Hortanam*, in MSS. *Hortonam*: alia *Livii* exemplaria *Artenam* etiam exhibent, & codex Vaticanus *Bettenem* βεττῶνα: ex qua diverſitate Sigonius *in ſcholiis Livianis libro altero num.*
C xxiii. conjicit ubique legendum eſſe *Ortonam*, ſicuti etiam legitur apud Livium *libro tertio capite triceſimo*, qui idem factum narrat quod *Dionyſius*, locatque eam ultra *Algidum* montem, quam antea *libro ſecundo capite quadrageſimo tertio* non *Etruſcam*, ſed *Latinam urbem* appellaverat. *Corbionem* opidum ſitum fuiſſe ultra *Algidum* verſus *Præneſten* circa *Lavicanam* viam, & non procul inde *Hortonam*, oſtendit Cluverius *in libro ſecundo capite duodecimo Italiæ antiquæ pag.* 780. *& libro tertio capite quarto pag.* 968. putatque Lucas Holſtenius *in notis ad Cluverium pag.* 162. & 201. eandem *Hortonam* eo loci fuiſſe ubi nunc eſt *Montefortino*, ad quod propius accedit nomen *Birtonis*
D Dionyſii. Ab hac autem alia eſt *Ortona* in *Aprutio* citeriori, quam *Frentanorum* navale appellat Strabo *libro octavo*: quæque vix *Romanis* erat cognita quando *Latinam Hortonam Æqui* ceperunt. Quod ſpectat ad *Strabonem*, vir eruditus & diſertus *Vincentius Borghinius* in ſua *Etruria*, quæ proſtat inter ejus lucubrationes *Italice* ſcriptas vo- 15
lumine primo, ſuſpicatur *pag.* 315. mancum & mutilum eſſe illum auctorem ubi agit de *Etruria*, quia ſæpenumero codicibus veterum ſcriptorum ob injuriam temporum ad unicum apographum redactis, hoc ſi mutilum erat, mutila itidem o-
E mnia exemplaria inde exſcripta vulgari neceſſe erat: quod quidem *Straboni* eveniſſe oportet, ubi interrupta deprehenditur illa pars quæ ad *Etruriam* pertinet: quamobrem ea cauſſa eſſe potuit cur hodie apud *Geographum* quotquot fuerunt peritiſſimum, *Hortæ* nullam mentionem factam videamus.

VII. Quum vero urbem *Hortanam* ſub ipſa *Ilii* ruina populis florentem oſtenderim ex *Virgilio Italicarum* rerum conſultiſſimo, conjicere licet eam unam fuiſſe ex duodecim urbibus totidem potiſſimos *Etruriæ* populos conſtituentibus, qui duodecim pariter inter ſe *dynaſtias*, ut vocat Po-
F lybius *libro ſecundo pag.* 105. editionis *Caſaubonianæ*; ſive ut Dionyſius *libro ſexto capite ſeptuageſimo quincto* ἡγεμονίας ideſt *principatus* ſive *ducatus*, ut vertit *Sylburgius*, formabant: quos Servius Danielis *in librum decimum Æneidos*, *præfecturas* appellat. *Livii* & *Dionyſii* teſtimonia, qui præter *Strabonem Plutarchum*, & *Servium* eos duodecim populos memorarunt, Cluverius recitat *in libro altero Italiæ antiquæ pag.* 403. Hi ſinguli ſingulos Principes ſive reges habuerunt, qui *Etruſca* lingua *Lucumones* appellabantur, unde ait *Servius* 16

ad ſecundum Æneidos: *propter duodecim populos Tuſciæ, duodecim Lucumones, qui reges ſunt lingua Tuſcorum.* Eoſdem duodecim *Etruriæ* popolos & *Lucumones* memorat in quinctum *Æneidos* ex *M. Terentio Varrone*, atque etiam in decimum, ubi ex duodecim *Lucumonibus* unum ceteris omnibus imperaſſe demonſtrat: quod per vices & certo ſingularum urbium ordine factum cenſet Cluverius *pag.* 454. ita ut ex ipſo duodecim urbium numero unus omnibus præfuerit. Duodenæ illæ Principes urbes totidemque populi ſteteruot inter *Apenninum* montem, *Tiberim* amnem & mare inferum, ubi *Etruſcorum* gentem cum *Pelaſgis* dominatam fuiſſe palam eſt. Quum autem eaſdem urbes & populos nemo veterum nominatim expreſſerit, licet de ſingulis ſe copioſe ſcipturum promiſerit *Dionyſius*, poſt tot ſæcula primus omnium Flavius Blondus *in Etruria ſua pag.* 300. operum editionis *Frobenianæ* eaſdem hoc pacto recenſuit: *Lunam*, *Piſas*, *Populoniam*, *Voloterram*, *Agyllinam* (*Cærem* etiam dictam) *Feſulas*, *Ruſſellanam*, *Arretium*, *Peruſiam*, *Cluſium*, *Faleriam*, & *Vulſiniam*. At vero Alexander ab Alexandro *Dierum genialium libro tertio capite duodetriceſimo*, *Lunam*, *Piſas*, *Populoniam*, *Feſulas*, *Ruſſellanam*, & *Faleriam* reticuit, atque ad complendum
17 numerum illum duodenarium advocavit *Mantuam*, *Tarquinios*, *Corytam*, *Fidenas*, *Vetuloniam*, *Vejos*. Carolus Sigonius *de antiquo jure Italiæ libro primo capite nono* numerum à *Blondo* adſignatum retinuit, niſi quod pro *Lunenſibus Vejentes* admiſit. Eundem iterum cenſum etiam turbavit Borghinius *in ſua Etruria*, quoniam *pag.* 330. *Lunam*, *Cærem*, *Falerios*, *Piſas*, *Fidenas*, & *Mantuam* expunxit, ceteraſque in ordine per *Blondum* & *Alexandrum* recenſitu ſuperſtites, recipiendas putavit, tanquam veras & origines *Etruſcæ*, non autem a *Græcis* & *Pelaſgis*, ut reliquæ, ædificatas: quas propterea ab eo numero ejecit. Sed nihilominus Philippus Cluverius *in libro ſecundo Italiæ antiquæ capite primo pag.* 453. *Cærem*, & *Falerios* retinuit, ſicuti etiam Holſtenius ad *Stephanum de Urbibus pag.* 251. Et quidem ſi originariæ tantum urbes *Etruſcæ* duodenarium illum numerum complerent, & reliquæ inde eſſent excludendæ, omnes procul exſulare cogerentur, utpore quæ ab alienigenis gentibus, *Pelaſgis*, *Oenotriis*, *Tyrrhenisque* conditæ fuerunt, ut palam facit eruditiſſimus *Ryckius*, & præcipue de *Cortona* ſive *Crotona* in *capite tertio num.* XXI. Diſſertationis ſuperius laudatæ. Quare ſi in duodenarium eum numerum *Hortam* recipiendam putamus, nihil nos facere videbimur, quod rationabilibus conjecturis non innitatur.

18 VIII. Et ſane præterquam quod *Hortinos* cives tempore adventus *Trojanorum* in *Italiam*, potentes fuiſſe ex *Virgiliana Æneide* obſervavimus: unde quoque inter præcipuos *Etruriæ* populos haberi poterant, nempe inter illos duodecim, quorum veteres ſcriptores meminerunt; lacus ipſe *Vadimonis*, qui ad ſecundum ab *Hortina* urbe lapidem patet, nomen *Etruſcum* præferre videtur, ſaltem dimidium; *Etruſci* enim proprio idiomate Reges ſuos *Lucumones* appellabant, ut ſupra ex *Servio* & *Dionyſio* adnotavimus. Ut vero *Hortanæ* urbi inter duodenas locus pateat, *Veji* mihi ab eo numero expungendi videntur, propterea quod regnum proprium ipſi conſtituerent, ab *Etruſcorum* dynaſtia ſeparatum. Hinc Livius *libro quarto capite decimo ſeptimo* ſub anno U. C. CCCXVI. *Lartem Tolumnium*, *Vejentum regem* appellat, non *Etruſcorum*: & *libro primo capite triceſimo* U. C. anno XCV. *Vejentes* in ipſa *Etruria* non agnoverat: *proximi Etruſcorum Vejentes.* In libro quincto capite primo anno U. C. CCCL. *Vejentes tædio annuæ ambitionis, quæ interdum diſcordiarum cauſſa erat, regem creavere.* Non abnuerim tamen *Vejentes* fuiſſe *Etruſcis* fœderatos: quod ex *Livii* non uno loco deducitur, & ex *Dionyſio* initio libri noni narrante, ſub anno Varroniano CCLXXV. *coactam fuiſſe concilium Etruſcorum*, qui à *Vejentibus* rogati, ut
bello contra Romanos *ſeſe adderent ſocios*, tandem 19
decreverunt, *licere Etruſcis, qui vellent ire in eam militiam, ita ut in Vejentum auxilium juſtus exercitus conflueret*: συνάχθη εἰς κοινὸν ἐκκλησίαι τὸ ἔθνος, καὶ πολλὰ Οὐιεντανῶν δεηθέντων συναίρεσθαι σφίσι τοῦ κατὰ Ῥωμαίων πολέμου, τέλος ἐξήνεγκαν ἐξεῖναι τοῖς βουλομένοις Τυῤῥηνῶν μετέχειν τῆς στρατιᾶς. καὶ ἐγένετο χεὶρ ἀξιόμαχος ἡ τοῖς Οὐιεντανοῖς τὸν πόλεμον συναραμένη. Neque alio modo exponenda videntur loca veterum à *Cluverio* recitata pag. 531. ut inde probet *Vejos* ob ſummam potentiam inter duodecim *Etruriæ* populos connumeratos: quum è contrario vel ideo ex ſe regnaverint, cum *Etruſcis* tamen proximis fœderati ad *Romanorum* vim amoliendam. Quare ex noſtris calculis numerus duodecim urbium *Etruriæ* à veteribus indicatus hoc modo complendus erit. I. *Peruſia.* II. *Cortona.* III. *Arretium.* IV. *Cluſium.* V. *Volaterræ.* VI. *Vetulonia.* VII. *Volſinium.* VIII. *Ruſellæ.* IX. *Tarquinii.* X. *Cære.* XI. *Horta.* XII. *Falerii.* Hæc ut accuratius firmentur, & omnis difficultas ex veterum ſcriptorum teſtimoniis auferatur, mihi oſtendendum eſt non unam aut alteram, ſed tres *Etrurias* fuiſſe, quarum ſingulæ duodecim urbes, totidem *Lucumonum* ſedes habuere. patet enim *Etruſcos* non intra unum *Apenninum* montem & mare *Tyrrhenum* clauſos ſtetiſſe; ſed à mari infero ad ſuperum, nempe *Adriam* usque pertigiſſe, ut teſtatur Scylax Caryandenus in *Periplo*. Livius *libro* 20
quincto capite triceſimo tertio Adriam, quæ mari *Adriatico* nomen dedit, *Tuſcorum Coloniam* appellans, diſertiſſimis verbis hæc omnia confirmat ubi de opibus & potentia *Etruſcorum* loquutus, hæc habet: *ii in utramque mare vergentes, incoluere urbibus duodenis terras: prius cis Apenninum ad inferum mare, poſtea trans Apenninum totidem quot capita originis erant, coloniis miſſis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui ſinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenuere.* unde Camillus Peregrinus junior in *Apparatu ad Antiquitates Capuanas pag.* 641. merito arguit *Cluverium*, qui hanc *Etruriam Circumpadanam*, quæ eſt ſecunda ex *Livio*, quamque *novam* Servius appellat, ipſe unus veterem & primam fuiſſe contenderit. Plinius *libro tertio capite decimo ſexto Adriam oppidum Tuſcorum* vocat, atque eoſdem Tuſcos *omnia flumina foſſasque à Pado, egeſto maris impetu per transverſum in Adrianorum paludes, quæ ſeptem maria appellantur*, feciſſe. *Tuſci* ergo in hac ſecunda *Etruria* trans *Apenninum* duodecim urbes, totidem *Lucumonum* ſedes condiderunt: ex quibus *Bononiam*, quam Tuſci *Felſinam* vocitarunt, reliquis præfuiſſe, jure dubitari nequit. de hac enim Plinius ita ſcribit *libro tertio capite decimo quincto*:
Colonia Bononia, Felſina vocitata quum princeps E- 21
truriæ eſſet: ubi Plinium de *nova* hac ſeu ſecunda *Etruria*, non de veteri illa intra *Apenninum* & mare inferum jacente loquutum, in comperto eſt. hujus enim veteris erat princeps & caput non *Felſina*, ſed *Vetulonia* teſte Silio Italico in *libro ſeptimo*:

Mæoniæque decus quondam Vetulonia gentis,
Biſſenos hæc prima dedit præcedere faſces,
Et junxit totidem tacito terrore ſecures:
Hæc altus eboris decoravit honore curules,
Et princeps Tyrio veſtem prætexuit auro.

Virgilius quidem in decimo *Æneidos* videtur *Mantuam* ſuam caput *Etruriæ Circumpadanæ* conſtituiſſe illis carminibus:

Mantua dives avis. ſed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni:

Ipſa

Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat.

Sed hæc more poetico in gratiam patriæ ſuæ cecinit *Maro*: quod agnovit etiam *Servius* ejusdem interpres, à Poeta novam & veterem *Etruriam* miſceri animadvertens, *ut utrinque principatum patriæ ſuæ adſignet, quum alioquin Mantua ad hæc auxilia in Mezentium pertinere non debeat.* Quare nullum dubium eſt, *Bononiam* caput fuiſſe *Etruriæ Circumpadanæ*, à duodecim *Lucumonibus*, qui totidem urbibus præerant, imperio rectæ. Harum prima *Bononia*, ſecunda *Adria*, tertia *Mantua* utique erat. reliquas enim novem alii requi-
21 rent. Fruſtra eſt ergo *Johannes Baptiſta Agucchius* Archiepiſcopus *Amaſeaus* in epiſtola Italica *de priſca origine, & dominatu Bononienſis urbis*, ubi duas *Etrurias Circumpadanas*, alteram *Felſinæ*, alteram *Mantuæ* ſubjectam comminiſcitur. Tertia *Etruria* fuit in ea parte *Italiæ*, quam poſtea *Campaniam* dixerunt, atque hujus princeps fuit *Capua*: in qua quidem *Etruria* iidem populi *quum duodecim urbes condidiſſent, quæ cunctarum quaſi caput eſſet, Capuam condiderunt*, inquit Strabo *libro quinto*: illuc enim *Etruſcos* quo tempore trans *Apenninum* imperio excurrerunt, ſuas Colonias miſiſſe oſtendit *Camillus Peregrinus*, judicio & eruditione haud quidem vulgari ſpectabilis, *in Apparatu pag* 644. Quare, ut ſuperius jam dicta iterum memoria repetamus, luculenter patet *Hortam* urbem in prima illa & ceterarum antiquiſſima *Etruria* ſitam, diverſam omnino fuiſſe ab *Ortona* ſive *Hortona* in *Latio*, ſecus ac *Roſcius* commentus fuerat: quod quidem aliquando animadvertit *Abrahamus Ortelius.* quum enim *in Synonymia geographica pag.* 166. *Hortam*, de qua loquimur, cum *Ortona Livii & Dionyſii* eandem feciſſet, poſtea *in Theſauro geographico* mendum correxit & unam ab alia diſtinxit. Conſtat quidem ejusdem *Etruſcæ Hortæ* vetuſtatem literis commendaſſe Anaſtaſium *in Leone* IV. ubi ait, eundem Pontificem in priſtinum locum & ſtatum reduxiſſe muros & por-
23 tas *Hortanæ & Amerinæ valde antiquarum civitatum*: unde & Flavius Blondus *libro primo Italiæ illuſtratæ pag.* 310. eam *Civitatem vetuſtam* appellavit. Et ſane quanquam cetera argumenta deeſſent, id abunde teſtatum relinquerent priſci ævi monumenta & inſcriptiones *Hortanæ*: quas ex ipſis lapidibus diligentiſſime exceptas hic ſubnectere haud extra rem fore exiſtimavi quod pleræque hactenus editæ non fuerint, & quod gratiam me initurum ſperem ab eruditis, qui tamen id acceptum ferent Ferdinando Nuptio Archiepiſcopo *Nicæno*, viro non tam dignitate ipſa, quam meritis ſuis ampliſſimo, mihi vero multis & magnis nominibus ſemper memorando. is enim easdem inſcriptiones, qua eſt erga me benignitate, mecum humaniſſime communicavit, & illius nutu & auſpiciis hæc noſtra quantulacunque lucubratio producta eſt.

24
CAPUT II.

SYNOPSIS.

I. Horta *Colonia militaris ab* Auguſto *deducta. Templum* Martis Ultoris *ab eodem erectum.* Horta *in Tribu* Quirina & Arnienſi *deſcripta.* II. Octavianus *plures in* Italia *Colonias militares deduxit: quando* Auguſti *cognomentum adſumpſerit.* III. *Earundem militarium Coloniarum numerus.* IV. *Duumviratus magni habitus.* V. *Seviri Auguſtales non magiſtratus, ſed ſacerdotes fuerunt. A* Tiberio *inſtituti. A ſodalibus Auguſtalibus diſtincti. Sex tantum.* VI. *Inter ſe ordinem ſervarunt. Pontificatus à Quinquennalitate diverſus.*

Antequam vero illud efficio, inſcriptio *Ortana* reliquarum omnium præſtantiſſima, vel-
A uti agmen ducens, præmittenda eſt: quam ex ſchedis Barberinis *in Syntagmate inſcriptionum capite quinto num.* 302. non ita dudum vulgavit *Raphael Fabrettus*, vir de *Romanis* antiquitatibus ſupra omne præconium benemeritus, idemque mei amantiſſimus dum fata Deusque ſinebant. Ex ea diſcimus, *Ortam* ab *Auguſto* Coloniam fuiſſe deductam: cujus rei nulla apud auctores memoria reperitur: quod nempe Auguſteæ ætatis hiſtoriæ 25 latine ſcriptæ interciderint: quæ cauſſa eſt cur nemo item hiſtoricorum ceteras Colonias ab eodem Imperatore conditas memoret: quum tamen ex ſolis nummorum & lapidum inſcriptionibus eruantur, ut de *Parma*, *Peruſia*, & *Verona* ſua do-
B cuit Henricus Noriſius *in Cenotaphiis Piſanis diſſertatione* 1. *cap.* 2. Quam vero inſcriptionem *Ortanam Fabrettus* protulit, hic iterum exhibeo. *Fabretto* enim viro diligentiſſimo fidere malo, quam *Jacobo Sponio*, qui, ut poſtea obſervavi, cum duabus aliis ab ſe exceptam e ſchedis *Barberinis*, *Ortonæ* tribuit *in Miſcellaneis eruditæ antiquitatis*, ante *Fabretti* opus vulgatis *pag.* 174.

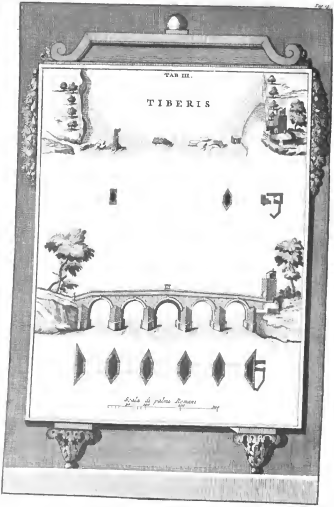
MAVORTI VLTORI
Q. NINNIVS. Q. F. QVIR. PAETVS
II. VIR. COLON. ORTANAE
AVG. ET VI. VIR. AVGVSTAL
QVINQVEN. II. SACRVM.

Hoc marmor plura nos docet. *Ortæ* ſcilicet (quæ
C antiquitus ſine adſpiratione ſcribebatur) *Martem* titulo VLTORIS cultum fuiſſe: cui *Romæ* templum eodem titulo erexit *Auguſtus*, ut conſtat ex tabulis *Ancyranis* apud Gruterum *pag.* ccxxxii. cujusque AEDITVVS. T. FLAVIVS. AVGuſti LIBertus memoratur *pag.* cccxvii. 8. Iſtud templum Auguſtus *bello Philippenſi pro ultione paterna ſuſcepto*, jam *voverat*, ut ait Suetonius *in ejus vita capite undetriceſimo*; nimirum anno U. C. dccxii. ſecundum calculos *Noriſianos* 26 *in Cenotaphiis laudatis diſſertatione ſecunda capite* viii. & demum anno U. C. dccxxxiv. illud extrui juſſit, ut in eodem recepta à *Parthis Romana*
D *na* ſigna ſuſpenderet, ex Dione *libro quinquageſimo quarto*: quod poſtea dicavit anno U. C. dcclii. ut ex *Vellejo* docet idem *Noriſius*. Nummos *Auguſti* cum effigie templi & epigraphe MARTIS. VLTORIS exhibet *Carolus Patinus* ad locum citatum *Suetonii*. Neque tamen pro eodem voto *Auguſti* hoc marmor in urbe *Ortana* MAVORTI. VLTORI dicatum exiſtimo. nam Collegium Auguſtale, cujus in illo fit mentio, inſtitutum fuit a *Tiberio* anno quo obiit *Auguſtus* U. C. dcclxvii. quod infra apparebit. Patet inſuper ex eodem marmore, *Ortanam* urbem in Tribu QVIRINA fuiſſe deſcriptam: quæ erat ex una & triginta ru-
E ſticis, à *Cureaſibus* Sabinorum populis ſic dicta, ut ait *Feſtus*. nam Tribus in urbanas & ruſticas diviſas fuiſſe palam eſt: ex quibus ruſticæ nobiliores habebantur. In urbanis ii, qui rura non habebant, cenſebantur, & præterea libertini omnes, ſecus ac in ruſticis, in quibus tantum ingenui conſcribebantur: quamobrem urbanæ Tribus ſemper ignobiliores ruſticis habitæ ſunt, & è ruſtica in urbanam transferri, fuit ignominiæ. ut notat Paullus Manutius in *libro de Comitiis Romanorum capite de Tribubus*, & Carolus Sigonius *de Antiquo jure civium Romanorum libro primo capite tertio.* Attamen conſtat etiam ad Tribum *Ar-*
F *nienſem* (ſive *Arneaſem*) *Ortam* aliquando perti- 27 nuiſſe, quemadmodum ex alio lapide *Ortano* infra capite nono apparebit: quæ item erat ex ruſticis, & forte antequam *Orta* Colonia militaris juſſu *Auguſti* deduceretur: qua occaſione ex Tribu *Arnienſi* in *Quirinam* tranſire potuit. Hoc priusquam oſtendo, obſervare lubet cum Petro de Marca *in Marca Hiſpanica libro ſecundo capite quarto num.* v. Colonias fuiſſe opida propagata ex ci-

virate *Romana*, civibus paganis vel militibus ex S. C. vel Principis juſſu deductis aut ad condendam novam urbem, aut ad ſupplendam antiquam. Iſthæc opida teſte Agellio *libro decimo ſexto capite decimo tertio, jura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii, habent: quæ tamen conditio quam ſit magis obnoxia, & minus libera, potior tamen & præſtabilior exiſtimatur propter amplitudinem majeſtatemque populi Romani: cujus iſtæ Coloniæ quaſi effigies parvæ, ſimulacraque eſſe videntur.* Veruntamen idem ſcriptor celeberrimus *Petrus de Marca* animadvertit diſcrimen aliquod fuiſſe inter Colonias, quum aliæ uberiori, quædam contractiori immunitate fruerentur, adſtrictis vel ampliatis earundem privilegiis: quamobrem a veteribus traditum eſt alias fuiſſe immunes; quaſdam juris *Italici*; nonnullas *Latinorum*, ideſt jure antiquo *Latii* utentes, donec *Antoninus Caracalla* omnes qui Imperio *Romano* ſuberant pro civibus 28 haberi juſſit ea conſtitutione, quam laudat Ulpianus in *Lege* XVII. D. *de ſtatu hominum*: quamque nuper egregio & bonæ frugis pleno Commentario explanavit vir de omni antiquitate meritiſſimus *Ezechiel Spanhemius*. Alia in hanc rem diſſerit *Nicolaus Bergerius* in præſtantiſſimo opere *de publicis & militaribus Imperii Romani Viis libro quarto ſectione octava*, ubi colonos, partem nempe civium *Romanorum*, in urbes à S. P. Q. R. & poſtea ab Imperatoribus ob unam alteramve ex quinque his cauſſis deductos obſervat. Primo ut provinciales & ſubjectos in officio continerent. Secundo ut ſubitis hoſtium incurſionibus veluti totidem arces & propugnacula Imperii *Romani* opponerentur. Tertio ut *Romanus* ſanguis undique propagaretur. Quarto ut plebem inopem & Urbi imperanti gravem ſic exhaurirent. Quinto denique, ut militibus emeritis præmia largirentur.

II. Jam vero ſcire juverit, *Auguſtum* poſtquam apud *Actium* victo *Antonio* jam totius *Romani* orbis imperium occupaſſet, plures in *Italia* Colonias cognomento *Auguſtas* inſtituiſſe, militibus, qui ſecum omnibus bellis interfuerant, agris eorum, qui *Antonii* rebus ſtuduerant, diviſis, quum *Dyrrhachium*, *Philippos* & alia opida, priſcis dominis in exſilium miſſis, iiſdem habitanda conceſſiſſet, ut ait Dio *libro quinquageſimo primo pag.* 445. editionis *Johannis Leunclavii*. Hoc non ſe29 mel fecit *Auguſtus* longe poſt ſuum Conſulatum quartum, annumque U. C. DCCXXIV. quo Colonias alias duodeviginti, cognomento *Julias* deduxit, quarum meminit Appianus *de Bellis civilibus libro quarto pag.* 590. editionis *Henrici Stephani*: nempe *M. Licinio Craſſo* & *Cn. Lentulo* Augure Coſs. anno U. C. DCCXL. Item *Claudio Nerone* II. & *Piſone* Coſs. U. C. DCCXLVII. & ſequenti; & denique *L. Caninio Gallo* & *Q. Fabricio* Coſs. ſuffectis, anno U. C. DCCLXI. ut prodit *marmor Ancyranum pag.* CCXXXI. ubi militum, quibus agri adſignati fuerunt, paullo plura quam duccenta millia fuiſſe teſtatur idem *Auguſtus*. Hoc vero deductoris cognomentum, quod poſtea Coloniæ ſibi adſumpſerunt, *C. Julius Cæſar* Octavianus in ſuo conſulatu VII. & *M. Vipſanii Agrippæ* III. anno U. C. DCCXXVIII. à Senatu *L. Munatii Planci* ſententia obtinuerat, ex Dione *libro quinquageſimo tertio*, ac Cenſorino *de Die natali capite viceſimo primo*: ſcilicet anno quarto *Actiaco*, non autem primo, ut putabat Joſephus Scaliger *in animadverſionibus ad Chronicon Euſebii num.* MCCXXVIII. & *in notis criticis ad ſpuriam elegiam Cornelii Galli*, à nobis alibi quoque, nempe *in hiſtoria literaria Aquilejenſi*, diſcuſſam. Atque hæc eſt inſignium Chronologorum ſententia, Dionyſii Petavii *de Doctrina temporum libro decimo capite ſexageſimo nono* & ſequenti, ac Jacobi Uſſerii *in Annalibus pag.* 30 581. editionis *Pariſienſis*: qui de compacto id contigiſſe ſtatuunt annis viginti ſeptem ante epocham Chriſtianam. De his Coloniis ab *Auguſto* deductis loquitur *Hyginus* inter auctores rei agrariæ collectos à Wilhelmo Goeſio *pag.* 160. ubi hæc habet: *Divus Auguſtus in adſignata orbi terrarum pace, exercitus, qui ſub Antonio aut Lepido militaverant, pariter & ſuarum legionum milites colonos fecit, alios in Italia, alios in provinciis. His, quibuſdam delectis hoſtium civitatibus, novas urbes conſtituit: quoſdam veteribus opidis deduxit, & colonos nominavit. Illas quoque urbes, quæ deductæ à Regibus aut Dictatoribus fuerant (quas bellorum civilium interventus exhauſerat) dato iterum Coloniæ nomine ampliavit, quaſdam & finibus.* Siculus etiam Flaccus apud eundem Goeſium pag. 23. *qui*, inquit, *a divo Julio deducti erant, temporibus Auguſti militiam repetierant, conſumptique bellis, victores terras ſuas repetierant: in locum tamen defunctorum alii agros receperunt. Ex quo fit, ut his centuriis inveniantur & eorum nomina qui deducti erant, & eorum qui poſtea in locum ſucceſſerunt. Auguſtus* ergo *Italiæ* urbes tot delectibus per bella civilia exhauſtas, militibus in eas miſſis frequentandas curavit: quo quidem facto & militum cupiditati, & Coloniarum infrequentiæ maximus Imperator conſuluit.

III. Has militum Colonias, quas in *Italia* de- 31 duxit *Auguſtus* veteres ſcriptores, qui hodie ſuperſunt, tanquam rem ſuo ævo notiſſimam, literis committere neglexerunt: nam *Vellejus*, qui de Coloniis à Senatu deductis accurate tractavit, de militaribus ait ſe ideo loqui non velle, quia *militarium & cauſſæ & auctores & ipſarum* PRÆFULGENT NOMINA, *libro primo capite decimoquarto*. Hinc haud mirum, ſi rem omnibus exploratiſſimam hiſtorici ſilentio prætererunt: unde etiam Suetonius *in Auguſto capite quadrageſimo ſexto*, earundem *Coloniarum* numero expreſſo, nomina ipſa reticuit: *Italiam*, inquit, *duodetriginta Coloniarum numero deductarum ab ſe frequentavit, operibuſque ac vectigalibus publicis plurifariam inſtruxit: etiam jure ac dignatione urbi quodammodo pro parte aliqua adæquavit, excogitato genere ſuffragiorum, quæ de magiſtratibus urbicis Decuriones colonici in ſua quiſque Colonia ferrent, & ſub diem comitiorum obſignata Romam mitterent.* At quænam fuerint illæ XXVIII. militum Coloniæ ab *Auguſto* intra *Italiam* deductæ, nemo hactenus pleno numero aperuit. nam Frontinus *in fragmento illo* operis ſui *de Coloniis*, *undecim* tantum nominatim deſignavit, nempe *Soram*, *Teanum Sidicinum* (hanc in duas perperam diviſit Sigonius) *Puteolos*, *Acerras*, *Alatrium*, *Atellam*, *Caudium*, *Beneventum*, *Cumas*, *Graviſcas*, *Nuceriam*. De 32 *Benevento* id præterea confirmat vetus epigramma à Camillo Peregrino vulgatum in *Apparatu ad Antiquitates Capuanas pag.* 745. & poſtea à Fabretto *capite ſecundo num* 248. Sigonius *de antiquo jure Italiæ libro tertio capite quarto* addit *Auguſtam Taurinorum*, *Bovianum*, *Capuam*, & *Ariminum*. Noriſius vero *in Cenotaphiis Piſanis diſſertatione prima capite altero* ex *Theſauro Gruteriano* quinque alias enumerat, *Auguſtam Peruſiam*, *Coloniam Felicem Nolanam*, *Coloniam Juliam Auguſtam Parmam*, *Coloniam Auguſtam Laurentum*, & *Coloniam Auguſtam Veronam*: quibus adjungi poſſe opinatur & urbem *Piſanam*, quamvis præter *Juliæ* cognomen *Piſanæ* urbi impoſitum, ejus rei teſtem appellare non poſſit. His ego ex marmore 8. CCCCXXXII. AUGUST*am* POL*am* in *Iſtria* (quam *Italiæ* adjunxit *Auguſtus*) & *Coloniam Ortanam Auguſtam* in *Etruria*, jure optimo ſuperaddo: nec deerunt in poſterum penitioris antiquitatis ſeduli ſcrutatores, qui quinque reliquas Colonias Auguſtas *Italicas* ad complendum numerum a *Suetonio* indicatum in apertum proferent.

TAB III.
TIBERIS
Scala di palmi Romani

Digitized by Google

rent. Tunc vero quando *Orta* Colonia Auguſta deducta eſt, erectas fuiſſe putamus columnas ſtructiles, vulgo *le pile d'Auguſto*, utranque *Tiberis* ripam contra aquarum impetum defendentes, ubi & antiqui Pontis veſtigia adhuc ſuperſunt: cujus,
33 ut tunc veroſimiliter fuit, vel iterum extrui poſ-
Vide Tab. III. ſet, ichnographiam hic damus, per gnavum & peritum artificem *Franciſcum Sforzinum* olim delineatam juſſu Mæcenatis noſtri Eminentiſſimi Cardinalis Josephi Renati Imperialis, quum pro munere Præfecti Congregationis, ut vocant, boni regiminis, quod providentiſſime juxta ac vigilantiſſime gerit, de eodem Ponte magnifice reparando meditaretur: qua de re alias quoque octum nos docet *Julii Roſcis Hortani* municipis *Narratio* ad *Xyſtum* V. Summum Pontificem, opus profecto eruditum & elegans, *Hortanæ*que Hiſtoriæ illuſtrandæ peropportunum: quod ex Bibliotheca Vaticana depromtum, integrum alibi proferam, quoniam ante nunquam editum fuit.

IV. In *Ortana* Colonia *Q. Ninnius Pætus* erat *Duumvir* quum lapidem MAVORTI. VLTORI erexit. enimvero in Coloniis Duumviri non ſecus ac Conſules *Romæ*, ſub Imperatoribus habebantur: congregabant Senatum, qui in Coloniis *Curia* appellabatur: hinc ii, qui in conſilium admittebantur, Decuriones dicti, & *Romæ* Senatores: quod luculente docuit, ut juris divini & humani, ſic & antiquitatum antiſtes eximius Antonius Auguſtinus *in Dialogo ſexto in numiſmata & inſcriptiones*. De Duumvirum magiſtratu quoniam lectiſſima eruditionis copia Cardinalis Noriſius, *in Cenotaphiis Piſanis diſſertatione altera capite tertio* aliorum ſtudia anteverit, mihi pauca ex ejus operoſis lucubrationibus delibaſſe ſat erit, quo *Ortanæ* Coloniæ dignitas, & veterum magiſtratuum ſplendor his, qui jejunam de illa apud ſcriptores mentionem factam offenderint, vel hinc innote-
34 ſcant. Is obſervat Duumviratum tanti fuiſſe *Romanis*, ut à nobiliſſimis Senatoribus iniretur. Hinc *Pompejus Magnus* poſt Orientem debellatum, ob amorem *Juliæ* relicta *Roma*, Duumviratum *Capuæ* geſſit, quemadmodum teſtatur Cicero *in Oratione poſt reditum in Senatum*. Ad Duumviros in Coloniis pertinebat cauſſas ad Decuriones referre, & eorum ſententiam rogare. In aliquibus *Italiæ* urbibus Quatuorviri magiſtratum gerebant; at in una eademque urbe modo *Duumviros*, modo *Quatuorviros* laudari in inſcriptionibus, patet ex *Theſauro Gruteriano pag.* xcvi. 1. ccccxlv. 2. cccclxvi. 4. cccclxxii. 7. dlv 2. & alibi paſſim, quod ideo factum putat *Noriſius*, quia initio Duumviri creabantur, at poſtea, ut civium ambitioni ſatisfieret, Quatuorviri, quo facilius hac ratione ad plures ſummus Coloniarum magiſtratus perveniret. In Coloniis eoſdem Duumviros è tribunali jus dixiſſe, in ſaxis Gruterianis plane compertum eſt: at quidem graviora crimina ad *Romani* Senatus cognitionem ſpectabant, puta proditio, conjuratio, veneficium, & cædes dolo malo patrata. Verum *Auguſtus* imperio ſuo tutius potiturus, ſicut urbani Senatus poteſtatem, ita etiam Colonſium antiquam juriſdictionem ſpecie honoris imminuit. Hoc eruimus ex ejus vita à *Suetonio* conſcripta, ubi de Coloniis ab *Auguſto* deductis, inter quas & *Orta* fuit, ſermonem habet. Ejus verba quamvis ſemel recitata, huc iterum adferam ex *libro ſecundo capite quadrageſimo ſexto*, ut rem, de qua agimus, teſtimonio confirmemus: *excogitato genere ſuffragiorum, quæ de*
35 *Magiſtratibus urbicis Decuriones Coloniei in ſua quiſque Colonia facerent, & ſub diem comitiorum obſignata Romam mitterent*, quum uſque ad illam diem Coloniæ ſibi ſuos magiſtratus elegiſſent abſque poſtulatione confirmationis a Senatu *Romano*. Præterea ab illo tempore nec graviores expenſas, publica in inferiis, arcubus, ſtatuis, ante impetratam ab Imperatore facultatem, facere poterant: quod ex *Piſanis Cenotaphiis* docet eorundem Eminentiſſimus illuſtrator. Duumviri lictores habebant, ſed non ita faſcium uſum uſque ad *Tiberium*; iiſdemque togam conceſſam fuiſſe oſtendit Octavius Ferrarius *de re Veſtiaria libro altero capite tertio*. Annuum Duumviratum obſervo ex Canone quinquageſimo ſexto vetuſtiſſimi Concilii *Illiberitani*, ubi *Chriſtianus* anno uno, quo agit Duumviratum ab Eccleſia ſegregari præcipitur, propterea quod teneretur edere ludos & ſpectacula: ubi legi merentur quæ congerit Gundiſalvus Tellez *in commentariis ad idem Concilium libro tertio pag.* 439. editionis *Lugdunenſis*. Huc etiam facit *lex* xvi. *Codicis Theodoſiani libro* xii. *tit.* 1. in qua reſpuentes Duumviratum, nempe ob immenſos ſumptus, qui iis incumbebant, præcipue in ludis & ſpectaculis edendis, duplicati temporis & magiſtratus pœna damnati biennio integro ejus onera ſuſtinere coguntur. Jacobus Gothofredus *in commentariis ad eundem legem* ſcribit Duumviros quinquennales fuiſſe qui quincto quoque anno recurrente 36
id munus ſuſtinebant, ex *Grutero* cccxxii. 8. At *Gundiſalvus* laudatus ob merits & munificentiam in patriam putat Duumviros in quinquennium electos.

V. *Q. Ninnius* in Colonia Ortana *Sevir Auguſtalis Quinquennalis iterum* dicitur. An Magiſtratus ſive Sacerdotii genus fuerint Seviri Auguſtales, celeberrimi viri, qui doctis laboribus ſuis antiquas & ſepultas has literas illuſtrarunt, inter ſe diſputant: quippe Thomas Reineſius *Epiſtola* xxxi. *ad Chriſtophorum Adamum Rupertum*, & *in Supplemento Gruteriano Claſſe* 1. *num.* xii. eos inter magiſtratus municipales enumerans, actione juris dicundi præditos fuiſſe credidit: cui tamen adverſatur *Noriſius* in opere ſæpius adducto *diſſertatione prima capite ſexto*, ubi Auguſtales non magiſtratus, ſed ſacerdotes fuiſſe invictis argumentis declarat: idque amplius firmat etiam eruditiſſimus Fabrettus *capite quincto ſub numero* 306. Horum Auguſtalium originem ad initium principatus *Tiberii* refert Tacitus *libro primo Annalium capite quinquageſimo quarto* anno U. C. dcclxvii poſt *Auguſti* apotheoſin. tunc enim hujuſmodi ſodalium Auguſtalium *ſacerdotium Cæſar Tiberius Juliæ genti ſacravit*, inquit idem auctor *libro altero Hiſtoriarum capite nonageſimo quincto*: unde *Romani* orbis Coloniæ imperantis Urbis exemplo, ut inſigni ergo demortuum Principem officio ſibi ſucceſſoris benevolentiam conciliarent, Auguſta- 37
lium Sacerdotum Collegia ſive Corpora tunc certatim inſtituerunt: inter quas Colonias etiam *Orta Auguſti* ſacris ſe initiavit: quod ex alio quoque lapide *Ortano* inferius adducendo apparet, in quo *C. Baberius Auguſtalis* nominatur. Quamvis *Seviri* illi *Auguſtales* paſſim in veteribus ſaxis memorati videantur, non inde ſequitur Sodales Auguſtales ſex tantum numero in unoquoque corpore fuiſſe, ut perperam crediderunt viri ſummi Marcus Velſerus *in libro quincto rerum Vindelicarum pag.* 275. operum editionis *Norimbergenſis*, & Petrus de Marca *in diſſertatione de Primatibus num.* civ. nam in Collegium Auguſtalium *Romæ* à *Tiberio* inſtitutum è primoribus Civitatis unus & viginti ſortito adſciti fuerunt: quibus quatuor ſupra numerum adjecti ſunt, ut ait *Tacitus*. Quum vero eadem Collegia *Romæ* & in Coloniis excreviſſent, in his ſex primum nominati è Corpore Auguſtali, *Seviri* appellabantur: at quum eorum numerus amplior etiam evaſiſſet, in plura Collegia partiti ſunt: quibus diſtincti Seviri præerant, quemadmodum ex vetuſtis elogiis lapidum conſtare palam facit *Noriſius* loco ſuperius indicato. Neque in ſingulis Collegiis Seviros plures quam

ſex

Digitized by Google

ſex unquam exſtitiſſe putarim, licet apud Fabrettum *capite quincto num.* 316. proſtet inſcriptio, in qua tredecim Seviri Auguſtales numerantur. hos
38 enim cum eodem peritiſſimo veterum monumentorum interprete honorarios fuiſſe arbitror: unde multiplicitas Sevirorum inſurgit, dum Sevirales omnes, munere quamvis jam pridem functi, titulum honoris ergo retinebant, ut diſſerit idem auctor *in capite quincto ſub numero* 315.

VI. Seviros inter ſe ordinem ſervaſſe animadvertit *Petrus de Marca.* hinc apud *Gruterum pag.* ccccix. 5. occurrunt PRIMI. AVGVSTALES. & in marmore Tudertino xix. 6. PRIMIGENIVS. SEX. VIR. II. AVGVSTALIS. qui *primi* etiam *Magiſtri* dicebantur. At non ita certum quod ait idem doctiſſimus ſcriptor, ubi honorem Auguſtalitatis æque ac Flaminii & Pontificatus per quinquennium vel in perpetuum ab ordine Decurionum decretum fuiſſe opinatur. nam Pontifices erant perpetui, & poſteriori ætate temporarii, ut ſancit Noriſius *in Cenotaphiis diſſertatione prima pag.* 73. ubi quod in priſci ævi monumentis legantur PONTIFICES. QVINQVENNALES. duas ibidem dignitates expreſſas cenſet, ut Quinquennales fuerint in Coloniis qui *Romæ* Cenſores dicebantur: de quibus Cicero *libro tertio de legibus* refert duodecim tabularum ſanctionem: *magiſtratum quinquennium habento*: unde ſingulis luſtris creabantur: & quidem bini in ſingulis civitatibus, ex eodem Cicerone *in Verrina quarta.* Pontificatum vero & Quinquennalita-
39 tem diverſos Coloniarum honores fuiſſe eruitur ex lapide cccxciv. 7. ubi legitur COMINIVS QVINTVS. PONTIF. ET. $\overline{\text{QQ}}$. & pag. cccclxxix. 8. C. VALERI. PETRONIANI DECVR. PONTIF. SACERD. IVVEN. MED. CAVSIDIC. QVINQ. neque id adverſatus eſt ſcriptor eruditiſſimus & Epiſcopus integerrimus Philippus à Turre *in diſſertatione de Colonia Forojulienſi pag.* 364. licet in Coloniis Pontifices quinquennales ſeu luſtrales fuiſſe validis argumentis probare contenderit. Quare dum apud Fabrettum *capite quincto num.* 303. legitur in ſaxo Oſtienſi *L. Carulius Feliciſſimus bis ſevir Auguſtalis. idem Quinquennalis Laurentum Lavinatum.* Item numero 326. *Chryſeros Sevir Auguſtalis Quinquennalis.* & numero 332. *L. Carulius Epaphroditus Sevir Auguſtalis. idem Quinquennalis*, hic duo diverſa munera diſtinguenda ſunt, non vero exiſtimandum quod Seviratus non modo annalis, ſed & *quinquennalis* exſtiterit, ut probat Fabrettus *capite quincto num.* 315. Eodem pacto noſter Q. NINNIVS in *Ortana* Colonia fuerit non ſolum *Sevir Auguſtalis*, ut notatur in marmore, ſed & *Quinquennalis iterum. Ninniorum* autem gens non tantum *Ortæ*, ſed *Romæ* etiam floruit, nam *pag.* ccxiv. & in *faſtis Conſularibus* legitur Q. NINNIVS HASTA cum P. MANILIO. VOPISCO. COS. anno vulgari cxiv. & pag. lxv. 8.
40 NINNIVS PHILETVS. item *pag.* dcxcvii. 7. NINNIA CRONIS. cui vix quadrimæ vita functæ genitor eleganti hoc carmine parentavit:

Quod decuit natam patri præſtare ſepulto,
Hoc contra natæ præſtitit ipſe pater.

Thomas Reineſius *claſſe ſexta numero* cxv. recitat hanc inſcriptionem ex *Italia* per *Grævium* acceptam & ſecum communicatam

D. M. S.
Q. NINNIO. Q. F
ARN. OPPIANICO
AED. IIII VIR. I. D
IVLIA. MARCIA. B. M

Suſpicari licet hunc *Q. Ninnium* fuiſſe ex gente *Ninnia Ortana. Orta* enim fuit & in Tribu *Arnienſi* deſcripta, quod monui, & infra apparebit: ex qua item Tribu erat idem Q. NINNIVS. OPPIANICVS *Ædilis Quatuorvir jure dicundo.* Diverſi honorum gradus colonici inter ſe erant *Ædilitas* & *Quatuorviratus*, quemadmodum contra ſecus ſentientes oſtendit Noriſius *in Cenotaphiis diſſertatione prima capite tertio pag.* 38. Dolendum ſane doctiſſimos veterum hujuſmodi epigrammatum collectores ſæpenumero adnotare neglexiſſe præcipua loca ubi primo effoſſa fuerunt: quum vel ex hoc uno capite magna hiſtoriæ, topographiæ & reconditæ vetuſtati lux haud raro tribua- 41
tur, atque inde graviſſimæ ſcriptorum controverſiæ variis de rebus, puta de ſitu urbium, templorum, theatrorum, thermarum, circorum, deque id genus innumeris aliis non ſemel finiantur: quæ tamen controverſiæ, neglecta adnotatione, quam dixi, locorum, in quibus literati lapides eruuntur, nunquam dirimi poſſunt, iiſdem poſtea lapidibus, ut ſæpe contingit, alio translatis, ne dicam iterum ſepultis, & ab ignorantia & avaritia hominum in alios uſus redactis. Hanc rem probe animadvertit ſummus & vir & amicus Bernardus de Montfaucon *in capite viceſimo Diarii Italici pag.* 281. ubi ad conficiendam Urbis deſcriptionem accuratam inter alia monitum reliquit, ut ſicubi inſcriptiones eruerentur, nemini liceret eas loco movere & amoliri, donec viri docti locum ipſum & marmor literis conſignaſſent. *plerumque enim inſcriptiones*, ait vir præſtantiſſimus, *templorum, & aliorum, quæ è vicino ſteterant, ædificiorum, mentionem habeat.* Inde ſubjungit. *id ſi à principio factum eſſet, bene multa ignota rudera quid olim fuerint jam conſpicuum eſſet.* Quod ille in Urbe rerum domina jure maximo curari vellet, id nos ubique & præcipue in reliqua *Italia* curatum vellemus.

CAPUT III. 42

SYNOPSIS.

I. Domitiani *nomen cum titulis ex publicis monumentis eraſum. Nomina item aliorum.* II. *Lituræ Arcuum* Septimii Severi *à nonnullis perperam explicatæ.* III. Fulvii Plautiani & Plautillæ Auguſtæ *nomina in aliquot ſaxis deleta.* IV. *Inſcriptionis* Hortanæ *reſtitutio tentata.* V. *Perfectiſſimorum genera & antiquitas.* Capenates *Fœderati. Quot Pentapoles in* Italia? VI. *Curatores Reipublicæ.* VII. *Ordo & Populus in Coloniis.*

JAm vero explicata utcunque inſcriptione à *Q. Ninnio Paeto* Mavorti Ultori dicata, ex qua *Ortanæ* Coloniæ Auguſtæ amplitudo & dignitas prodit, de reliquis infra adducendis idipſum facere conabor. Ceteris autem hoc loco præferre lubet marmor non quidem caſu aliquo, ſed dedita opera olim prioribus quatuor lineis obliteratum: cujus latitudo eſt quatuor palmorum, altitudo vero totidem cum dimidio. Exſtitit olim in fronte eccleſiæ Cathedralis *Ortanæ*, nunc vero jacet in ſolo extra eandem eccleſiam, & legitur ad calcem opuſculi Antonii *Maſſæ de Origine Faliſcorum*, necnon apud *Gruterum pag.* cclxxxviii. *num.* 1.

. . . . 43
. . . .
. . . .
. . . . OR
DO. ET. POPVLVS. COLONI
AE. FALISCORVM. CV
RANTE. TYRIO. SEPTIMI
O. AZIZO. V. P. CVR. R. P. DEVO
TI. NVMINI. MAIESTATI
QVE. EIVS.

Hæc

Hæc inſcriptio videtur indicaſſe publicum aliquod monumentum in urbe *Ortana* ab Ordine & à Populo Coloniæ *Faliſcorum* cuidam Imperatori erectum, ut innuunt poſtrema verba DEVOTI NVMINI. MAIESTATIQVE. EIVS, quæ nonniſi in Imperatorum monumentis uſurpata reperies in inſcriptis lapidibus apud *Gruterum pag.* CCXLIX. 4. CCLXXI. I. 7. CCLXXXI. 7. atque alibi paſſim non ſolum poſt *Conſtantinum*, ſed etiam longe antea, ut *Trajano* CCLVIII. 6. *M. Aurelio Antonino*, *Hadriano* & *Antonino Pio* CCLIX. I. 8. & CCLX. I. Cui vero ex Imperatoribus inſcriptio dicata fuerit, nos fugit ob quatuor linearum eraſionem, quæ non ſolum nomen Imperatoris, ſed etiam titulos penitus ſuſtulit, integro tamen ſaxo relicto, ut patet in ſchemate quod produxi. At
44 nihilominus conjicere licet illum fuiſſe *Domitianum* Imperatorem. nam Suetonius *in ejus vita capite ultima* narrat Senatum adeo gaviſum morte *Domitiani*, ut *noviſſime* ERADENDOS *abique* TITULOS *abolendamque omnem memoriam decerneret*: quod quidem *ex omni ære vel ſaxo* factum tradit Macrobius *in libro primo Saturnal. capite duodecimo.* Scribit Lampridius *in Commodo capite decimo ſeptimo*, hujus Imperatoris *nomen alienis operibus inciſum* Senatum quoque eraſiſſe. nam veteres ad extinguendam hominum memoriam nihil efficacius reperire potuerunt, quam eorum nomina undique eradere, ut pluribus exemplis docet *Index Gruterianus capite* XVII. ſub litera N. ubi illi recenſentur, quorum nomina obliterata fuerunt. Huc facit quod Reineſius *Epiſtola* LXIX. *ad Rupertum pag.* 612. & Jacobus Perizonius *in Diſſertationum triade pag.* 22. obſervant, nimirum in fronte lapidis *Colotiani* CCLXX. 6. detritum fuiſſe nomen *Fulviæ Plautillæ Auguſtæ*, & in verſu ſexto nomen *L. Fulvii Plautiani* ipſius parentis: qui erat ex gente *Fulvia*, ut contra *Panvinium* alioſque docuit Noriſius *in Epochis Syromacedonum diſſertatione quinta capite tertio*: quique ſub *L. Septimio Severo* vir potentiſſimus, Præfectus Prætorio & Conſul eandem filiam ſuam *Plautillam* in uxorem dedit *Septimii* filio *Baſſiano*, ſive *M. Aurelio Antonino Pio* co-
45 gnomento *Caracalla* cum *tanta dote*, *quanta Reginis quinquaginta ſatis fuiſſet*, ut ait Dio *libro ſeptuageſimo ſexto.* Occiſo autem eodem *Plautiano*, & *Plautilia* in *Liparim* relegata, utriuſque nomen ſibi maxime inviſum idem *Caracalla* ex marmore indicato aboleri curavit: quod alibi quoque factum fuiſſe mox apparebit, & inſignium antiquariorum errorem à nemine hactenus animadverſum hic in anteceſſum patefecero; nam de Inſcriptionibus decreto publico eraſis, ſi otium aliquando ſuppetierit, alibi fuſius agere meditor.

II. Famianus Nardinus *in ſua Roma veteri libro quinto capite ſexto* memorat grande illud *Romanæ* magnificentiæ poſt tot ſæcula adhuc ſuperſtes monumentum ad radices Clivi Capitolini qua itur ad Forum, Arcum videlicet illum triumphalem Imperatori *L. Septimio Severo* & filio ejus *M. Aurelio Antonino Pio* erectum, quemadmodum patet ex bipedalibus literis ibidem in marmore primum inciſis & excavatis, & deinde ære *Corinthiaco* repletis: quod contigit anno vulgari CCIII. poſt diem XIII. Aprilis, ut viri docti obſervarunt. Quia autem in quarta linea amplæ illius inſcriptionis, quæ utranque Arcus faciem quaquaverſum occupat, adhuc apparent veſtigia characterum, quibus antiquitus deletis alii ſuperpoſiti fuerunt, putavit Nardinus *L. Septimii Getæ* nomen prius ibi lectum fuiſſe: quod poſteaquam frater ejus *Caracalla* in illum truculentas manus injeciſſet, ex cunctis monumentis juſſu ejus obliteratum unus idem *Nardinus* exiſtimavit, 46 in ejus rei teſtem adducens *Spartianum*: in quo tamen id extricare mihi non licuit, neque ulli ſane unquam licebit, quia *Caracalla*, ut ſuum in fratrem *Getam* commiſſum parricidium celaret, illum inter Divos referri curavit: quod teſtatur Spartianus *in Geta capite ſecundo*; unde ajebat de eodem: *ſit Divus, dum non ſit vivus*; tantum abeſt, ut *Getæ* nomini, quem palam ſe amore proſequi ſimulabat, adeo ſolemnem infamiæ notam inurere voluerit, ut illud è publicis & omnium conſpectui expoſitis Arcubus & inſcriptionibus obliterari mandaverit. Hinc miror virum doctum *Joſepham Mariam Suareſiam* in Explicatione Arcus *Septimii Severi pag.* 2. Nardino hircum mulgenti, ut eſt in adagio, cribrum ſuppoſuiſſe, dum incautum ejus memoriæ lapſum excepit, *Spartiano* inconſulto. Ut antiquæ ejuſmodi eraſionis locus mente facilius comprehendatur, eam Arcus inſcriptionem, quam non veluti emiſſarius cum oculis emiſſitiis, ut initio *Aulalariæ Plautinæ* nonnemo loquebatur, ſed oculis optimo lumine adjutis centies luſtravi, totam continuis lineis, uti adhuc eſt, expreſſam recitabo.

47 IMP. CAES. LVCIO. SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. PATRI. PATRIAE. PARTHICO. ARABICO. ET

PARTHICO. ADIABENICO. PONTIFIC. MAXIMO. TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET

IMP. CAES. M. AVRELIO. L. FIL. ANTONINO. AVG. PIO. FELICI. TRIBVNIC. POTEST VI. COS. PROCOS. P. P

OPTIMIS. FORTISSIMISQVE. PRINCIPIBVS

OB. REM. PVBLICAM. RESTITVTAM. IMPERIVMQVE. POPVLI. ROMANI. PROPAGATVM

INSIGNIBVS. VIRTVTIBVS. EORVM. DOMI. FORISQVE. S. P. Q. R.

48 Quartæ lineæ verba, quæ totidem abraſis olim ſuperpoſita fuerunt, jam referuntur ad *Severum* & *Antoninum* ejus filium, in ſuperioribus lineis memoratos. Duæ poſtremæ lineæ cauſſam erectionis ejuſdem Arcus explanant. Eas literas, quarum ſpatium poſtea occuparunt verba illa OPTIMIS FORTISSIMISQVE. PRINCIPIBVS. in illa eadem linea detritas olim fuiſſe inde liquet, quod marmor ibi eſt depreſſius quam alibi, quodque in eadem linea extra locum à reliquis literis poſtea occupatum, ſuperſunt foramina ubi æs fuerat infixum: ex quibus ſigna priorum characterum, qui olim obliterati fuerunt, omnium oculis exhibentur: quippe illud OPTIMIS. FORTISSIMISQVE. PRINCIPIBVS clauditur ſpacio, unius & alterius literæ veſtigia adhuc retinente: quæ etiam manifeſto arguunt, ejuſdem lineæ characteres olim fuiſſe nonnihil grandiores, quam nunc ſunt, nimirum ceteris æquales.

III. Ego vero in quarto verſu elogii ejuſdem Arcus ubi veſtigia æneorum characterum ſuperſunt, *Septimii Getæ* nomen expreſſum fuiſſe neutiquam puto, licet præeunte *Nardino* id opinati fuerint viri eruditi apud *Suareſium*: quibus nuper acceſſit nobile par ſcriptorum in nummaria antiquitate celebrium, nimirum Johannes Vaillantius *in Nummis Imperatorum tomo ſecundo* editionis tertiæ *Amſtelodamenſis pag.* 253. & Andreas Morellius *in Specimine rei nummariæ* editionis ſecundæ 49 *Lipſienſis pag.* 184. qui de compacto affirmant juſſu *Caracallæ* hæc verba in eodem Arcu detrita fuiſſe:

PVBLIO. SEPTIMIO. GETAE. CAESARI. PONTIF

Digitized by Google

quibus deinde eaſdem numero literas ſuperpoſitas fuiſſe opinantur. *Hadrianus Auzotus*, qui apud *Suareſium* ex eadem litura hæc verba eruebat:

ET.P.SEPTIMIO.GETAE.NOBILISSIMO.CAESARI.OPT

poſtea ſententiam mutavit, & ea quæ jam dixi una cum *Vaillantio* in foraminibus clavorum deprehendit, illuc admotis ſcalis, ut teſtatur *Morellius*. Sed ego à tantis viris diſſentio, atque ibi nomina & titulos non *Getæ*, ſed *L. Fulvii Plautiani* olim expreſſa fuiſſe non dubito, literarum, quæ deſunt, numero religioſe ſervato hoc pacto:

ET.L.FVLVIO.PLAVTIANO.PR.PR.COMITI.AVGG

Siquidem *Plautiani* gloriam & ſalutem pari pretio habitam fuiſſe ac ipſorum *Septimii Severi* Imperatoris & *Antonini* Cæſaris eruitur ex epigrammate *Gruteriano* XXXIX. 3. duabus lineis abraſo: quod ego ejuſdem L. FVLVII. PLAVTIANI. ET FVLVIAE. PLAVTILLAE. AVGVSTAE nominibus ita reſtituo.

50 DIANAE

PRO. SALVTE

IMP. L. SEPTIMI. SEVERI. ET

M. AVRELI. ANTONINI

AVGG. ET

L. FVLVII. PLAVTIANI. ET.

IVLIAE. AVG. MATR. CASTR

ET. FVLVIAE. PLAVTILLAE. AVG

Superius memoratam eraſionem lapidis *Colotiani* 6. CCLXX. quam vidit etiam doctiſſimus Cardinalis *Henricus Noriſius* & ex eo Pagius *in Critica Baroniana anno* CXCIX. *num.* 4. hic quoque, à nobis rubro charactere ſuppletam, exhibemus: in qua inſcriptione quum dicatur Plautianus *comes per omnes expeditiones eorum*, nempe *Severi* & *Antonini*, manifeſte apparet *Plautianum* Præfectum Prætorio à *Severo* in orientem proficiſcente, in Urbe relictum neutiquam fuiſſe. Porro in cauſſa excidii *Plautiani* enarranda variant *Herodianus* & *Dio*, quorum is vero, hic falſo crimine per fraudem *Antonini* appetitum affirmat.

51 FVLVIAE PLAVTILLAE. AVG

VXORI

IMP. M. AVRELI. ANTONINI. AVG

PII. FELICIS. PONTIFICIS. CONS

IMP. L. SEPTIMI. SEVERI. AVG. PII. FELICIS

PONTIFICIS. ET. PARTHICI. MAXIMI. COS.

III. NVRVI. FILIAE

L. FVLVII. PLAVTIANI. C. V.

PONTIFICIS. NOBILISSIMI. PR. PR. NECESSARII

AVGG. ET. COMITIS. PER. OMNES. EXPEDITIONES. EORVM

T. STATILIVS. CALOCAERVS. NOMENCL

CVM. STATILIO. DIONYSIO. TRIB. LEG. XVI. FLAVIAE

ET. STATILIO. MYRONE. DISSIGNATORE sic. SCAENAR

FILIIS. ET. STATILIO. DIONYSIO. DISCIPVLO. FICTORVM

PONTIFICVM C. C. V. V. NEPOTE. SVO

AMPLA. BENEFICIA. DE. INDVLGENTIA

AVGVSTORVM. SVFFRAGIO. PATRIS. EIVS

CONSECVTVS

Antoninus Fulviam Plautillam ante annum vulgarem CCIII. uxorem non duxit, ut locuples teſtis eſt Dio *initio libri ſeptuageſimi ſexti* ubi poſt narrata Imperatoris *Septimii Severi* Decennalia eo anno exhibita, inquit: *eodem anno celebratæ ſunt nuptiæ Antonini filii Severi, & Plautillæ Plautiani filiæ*: qua de re erudite diſſerit *Pagius* anno eodem CXCIX. num. V.

Haud abſimili pacto, quandoquidem verſor inter hæc ſaxa, ſupplendam exiſtimo ſeptimam lineam detritam in voto dicato anno Dionyſiano CXCVII. pag. XLVI. 9. 52

HERCVLI. INVICTO. ET

sic DIEVS. OMNIBVS. DEABVS

Q. SACRVM. PRO SALVTEM sic

IMP. L. SEPT. SEVERI. ET

M. AVRELIO. ANTONI

NO. CAESARI. AVG. NN

ET. L. FVLVIO. PLAVTI

ANO. C. V. PR. PR. ET. TRI

BVNIS. HELIO. MONIMO

TREBIO. GERMANO

EXERCITATORIBVS

HELIVS. SABINIANVS

AVR. TITIANVS. GENIO

T. OPTATI. OB. REDITVM sic

NVMERI. VOTIS. FELI

CISSIMIS. T. FLA. RES

PECTVS. C. SEVERINVS

VITALIS. SECIVS. GE

MELLINVS. PVDESASS sic

FE CE RVNT

DEDIKAVERVNT

V. IDVS. IVNIAS. LATE R

ANO. ET. RVFINO. COS

Reſtitutionem *L. Fulvii Plautiani* & non *Getæ* in 53 quarta linea memorati Arcus triumphalis, alia certiora monumenta amplius confirmant. Etenim nummi *Caracallæ* medii moduli & raritatis eximiæ in averſa parte exhibent Arcum eundem cum tribus fornicibus ea plane majeſtate, qua illum erigi juſſit Senatus. Supra Arcum duo viri, *Severus* nempe & *Antoninus* currui, quem ſex equi trahunt inſidentes, utrinque vero duo equites, uno & altero pedite ſequente, conſpiciuntur. Circum vero legitur ARCVS. AVGG. in area s. c. in antica parte eſt effigies *Caracallæ* cum epigraphe ANTONINVS. PIVS. AVGG. PONT. TR. P. VII. Ex hoc nummo olim Chriſtinæ Reginæ, quem laudat etiam Franciſcus Mediobarbus *in ſuo Occone aucto pag.* 287. *Suareſius* integrum Arcum, barbarorum & temporum injuria deformatum, reſtituit. Alium ejuſmodi nummum æreum ex gaza Regis Chriſtianiſſimi vulgavit Morellius *in Specimine rei nummariæ pag.* 182. *tabula* XVIII. In antica parte legitur ANTONINVS. PIVS. AVG. PONT. TR. P. COS in poſtica idem Arcus & epigraphe ut ſupra. In hoc nummo non animadvertit *Morellius* poſt verba illa TR. P. detritum eſſe numerum Tribuniciæ Poteſtatis VI. qui integer ſupereſt in alio nummo *Muſei Carthuſiæ Romanæ*. etenim *Caracalla* primam Tribuniciam Poteſtatem inierat anno CXCVII. & CXCVIII. ut hic probat *Pagius num.* IX. 54 Quare iidem nummi percuſſi ſunt eodem anno, quo *Severo*, & *Antonino* triumphantibus erectus eſt Arcus. Vaillantius *in nummis Imperatorum tomo ſecundo pag.* 253. alium nummum argenteum *Caracallæ*, eumque rariſſimum adducit cum eodem Arcu & epigraphe ARCVS. AVGG. Duplex litera G G duos tantum *Auguſtos*, *Seve-*

Severum & *Antoninum* denotat, quibus Arcus erectus eſt: quique ſoli in curru triumphali conſpiciuntur. licet in Arcus inſcriptione honoris cauſſa etiam *Plautianus* memoretur. Lapis ergo *Colotianus* à nobis ſuppletus inſcribebatur *Fulviæ Plautillæ*, cujus nomen in prima linea, ut pridem obſervaverat clariſſimus *Perizonius*, & in quarta ejus parentis FVLVI. PLAVTIANI detritum eſt: qui ibidem PONTIFEX. NOBILISSIMVS. PR. PR. NECESSARIVS. AVGG ET. COMES. PER. OMNES. EXPEDITIONES. EORVM appellatur. In altero Arcu in foro *Boario*, qui adnectitur Diaconiæ ſancti *Georgii* in Velabro, exſtat inſcriptio ab Argentariis eidem *L. Septimio Severo*, *M. Aurelio Antonino*, & *Juliæ matri* ejuſdem *Augusti* & *Caſtrorum* dicata anno altero ab eo, quo Arcus in foro *Romano* erectus eſt, nempe vulgari cciv. Hanc à *Smetio* deſcriptam recitat *Gruterus pag.* cclxv 2. ubi non ſolum integra quincta linea eſt abraſa, ut ibidem ſignatur; ſed etiam medietas
55 tertiæ, quod ibi præteritur, & ego propius inſpexi: idque patet ex depreſſione & cavitate marmoris, atque etiam ex ſpiſſis præter morem characteribus, qui, paucis primis illis deletis, poſtea ſuperpoſiti fuerunt, tanquam ſi ad prima verba referri deberent. In eadem vero tertia linea leguntur hæc verba: IMP. CAES. M. AVRELIO. ANTONINO. PIO. FELICI. AVG. TRIB. POTEST. VII. COS. quibus poſtea verbis in ſpacio olim abraſo hæc continuo ſpiſſis literis addita fuerunt III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO. FELICISSIMOQVE. PRINCIPI. ET. Quando inſculpta fuit inſcriptio *Antoninus* erat Conſul I. non vero III. hoc enim accidit anno vulgari ccviii. Quare hæc ibi antea charactere ceteris conſono legebantur: ET. L. FVLVIO. PLAVTIANO. C. V. PR. PR. COMITI. AVGG. In quincta vero linea hæc modo apparent: PARTHICI. MAXIMI. BRITTANNICI. MAXIMI. *Nardinus*, qui hanc inſcriptionem inverſam & depravatam exhibet in libro quincto capite decimo *Romæ* veteris, nomen *Septimii Getæ* iterum obtrudit, *Spartiano*, qui id ne ſomniavit quidem, in teſtem vocato. Sic quoque Johannes Petrus Bellorius *in veteribus Arcubus Auguſtorum* idem peccat dum ET. SEPTIMIO. GETAE. NOBILISSIMO. CAESARI olim utrobique lectum fuiſſe libere affirmat. Sed quum quarta linea claudatur his verbis. IMP.
56 CAES. M. AVRELI. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG. utique in quincta olim abraſa, ubi ad ingens lineæ ſpacium implendum literæ ſingulæ mirum quantum inter ſe diſtant, *Plautillæ* nomen hoc pacto legebatur: VXORI. FVLVIAE. PLAVTILLAE. AVG. Caracalla *Britannici* nomen adſumpſit anno vulgari ccx. ex *Pagio ad annum* ccix. *num.* ii. Ideo ante hunc annum eidem inſcriptioni abraſæ ſuperpoſita non fuit appellatio BRITTANNICI quæ quidem appellatio errore quadratarii, ſpacium illud expunctum implere ſatagentis, litera T ſupervacanee geminata redundat: quam tamen *Onuphrius Panvinius* prætermiſit *in Commentario Faſtorum libro ſecundo pag.* 359. In lapide 4. cli. idem *Caracalla* vocatur BRITANNICVS. COS. III. DES. IV. Is anno Chriſti ccxii. U.C. dcccclxvi. quarto annum aperuit teſte Noriſio *in epiſtola Conſulari pag.* 127 *ex lapide* 2. *pag* xliv. Quare conſtat *Caracallam* anno ineunte ccxii. deſignatum fuiſſe Conſulem iv. ſi deſignatio Conſulum ordinariorum in annum ſequentem ipſo anni præcedentis initio fiebat, ut arbitratus eſt *Pagius* anno ccxi. num. ii. licet id *Noriſius* improbaſſet. Quum autem occiſus fuerit *Plautianus* anno vulgari ccv. ut ſupputat longe accuratiſſimus ſcriptor Sebaſtianus Tillemontius *in nota* xxv. *ad vitam Imperatoris Severi tomo tertio hiſtoriæ Imperatorum pag.* 461. editionis ſecundæ *Pariſienſis* anni mdccii. quumque eadem litura facta 57
non fuerit ante annum ccx. inde apparet ſtatim poſt mortem *Severi*, quæ contigit *Eboraci* anno vulgari ccxi. die iv. Februarii ex Tillemontio *in Severo articulo* xxxvi. nomen *Plautiani* juſſu *Caracallæ* ex publicis monumentis eraſum fuiſſe: quod etiam liquet ex titulo MAXIMI præter BRITTANNICI *Caracallæ* poſtea adjuncto in ſupplemento lituræ: quem MAXIMI titulum unus *Severus* antea gerebat. BRITANNICVS vero eodem anno, quo idem *Severus*, appellatus fuit, quando geſſit Tribuniciam Poteſtatem xiii. anno U. C. dcccclxiii. vulgari ccx. quod notat Pagius *anno* ccix. *num.* ii. Neque *Severus* erat ita infenſo in *Plautianum* animo atque fuit *Caracalla*. *Raphael Fabrettus* de re lapidaria *Romanorum* ſane meritiſſimus, *in Inſcriptionum capite decimo num.* 107. elogium aliud recitat, in quo *Plautiani* & *Plautillæ* nomina antiquitus abraſa fuerunt, licet ipſe, vir alioqui oculatiſſimus, à *Nardino* fortaſſe deceptus, hanc notulam eidem adſcripſerit. *notanda abraſio nominis Getæ.* Sed nunquid *Getæ* nomen in eodem marmore duobus in locis, nulla ratione id flagitante, abradi poterat? Inſcriptio autem, niſi mea me fallit opinio, utique hoc pacto ſupplenda venit:

FORTVNAE. AVG 58
PRO. SALVTE. ET. REDITV
DOMINORVM. N
SEVERI. PII. FIL
ANTONINI. AVG
L. FVLVII. PLAVTIANI. PR. PR
ET. IVLIAE. AVG. MATRIS
AVG. ET. FVLVIAE. PLAVTILLAE. AVG
ANTONIVS. LIB
PROXIMVS. A. LIBELLIS
VOTO. SVSCEPTO

Sed jam tandem integram inſcriptionem illam ſex continuis verſibus conſtantem ab Argentariis dicatam in Arcu fori Boarii, una cum noſtro ſupplemento exhibeamus, ut nobis ab hujuſmodi eraſionibus expeditis facilius properare liceat illuc unde diverteramus. In poſtremo verſu charactere ceteris minutiori ſunt tria verba peregrinum in modum diſpoſita, quorum ordinem mutare duximus religioni. nam *Famianus Nardinus* in loco ſuperius indicato inde ſuſpicatur aliquot ex iis Argentariis & Negotiantibus, qui Arcum erexerant, ad ſolvendas ejus impenſas conferre pecunias recuſaſſe, ideoque ea verba ceteris addita poſt decretum illud jam factum, ne illi, qui recuſaverant, ad vendendas illic merces ſuas ante conlatam pecuniam admitterentur.

59 IMP. CAES. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTH. MAX. FORTISSIMO. FELICISSIMO
PONTIF. MAX. TRIBVNIC. POTEST. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI. PATRIAE. ET
IMP. CAES. M. AVRELIO. ANTONINO. PIO. FELICI. AVG. TRIB. POTEST. VII. COS. III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO. FELICISSIMOQVE. PRINCIPI. ET. L. FVLVIO. PLAVTIANO. C. V. PR. PR. COMITI. AVG.
IVLIAE. AVG. MATRI. AVG. N. ET. CASTRORVM. ET. SENATVS. ET. PATRIAE. ET. IMP. CAES. M. AVRELI. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG
VXORI. FVLVIAE. PLAVTILLAE. AVG
ARGENTARI. ET. NEGOTIANTES. BOARI. HVIVS. LOCI. QVI INVEHENT. DEVOTI. NVMINI. EORVM.

60 IV. Nec jure quiſquam mirabitur, *Plautiani* nomen in Arcu *Septimii* expreſſum, modo illum auctoritate imperatoria vel certe imperatoriæ proxima potitum fuiſſe cogitaverit. Quum enim filiam ſuam *Caracallæ* tanta dote in uxorem tradiderit, quanta, Dione teſte, *quinquaginta Reginis* ſufficere potuiſſet, *Plautiani* potentiam hoc ſatis ſuperque prodit. Dio. *lib.* LXXV. *pag.* 857. vocat *omnibus hominibus, atque adeo ipſis Principibus Romanis potentiorem*, Septimio nempe, Caracalla, & duobus Getis. Statim addit: *ſtatuæ ei multo plures, quam illis* (Auguſtis) *non ſolum in aliis civitatibus, ſed etiam Romæ; neque tantum à privatis civibus, ſed etiam ab ipſo* SENATV *collocatæ ſunt*. Cur non ergo decreto Senatus *Plautiani* nomen in Arcu exprimi juſſum? Narrat Dio: *per fortunam ejus jurabant cuncti milites ac* SENATORES, *proque ejus ſalute* PVBLICE *ab omnibus ſupplicabatur*. Et mox: *Cauſſa harum rerum fuerat potiſſimum Septimius ipſe, qui ei ita permiſerat omnia, at ille Imperatoris, hic præfecti loco eſſet*. Immo ait de Severo: *fere cupiebat ſucceſſorem Imperii relinquere Plautianum*. Hæc oſtendunt, *Plautiani* nomen decreto Senatus pridem in Arcu veroſimiliter exſtitiſſe. Senatus enim *Plautianum* ſupra Imperatorem ſuſpiciebat, & populus, ex Dione *lib.* LXXVI. *pag.* 862. de eo dicebat: *tu quidem certe pluſquam tres poſſides*. Hi
*61 ſunt *Severus*, *Caracalla*, & *Geta* junior.

V. Cetera marmora *Plautiani* nomine olim inſignia quamvis decreto Senatus non eſſent inſculpta, tamen publica erant: nec dubitandum videtur de *Plautiani* nomine in iiſdem eraſo, maxime accedente ſententia illuſtrium Criticorum *Remeſii*, *Perizonii*, & *Noriſii*. Verum, ſi aliqua ex ſtatuis *Plautiano* à Senatu erectis ſupereſſet, quas poſtmodum dejectas fuiſſe auctor eſt Dio *lib.* LXXV. *pag.* 858. & Spartianus *in Severo Cap.* XIV. inſcriptiones decreto Senatus iiſdem ſubjectas, etiam conſpiceremus. His neutiquam obſtat, *Getam* Cæſarem cum *Septimio* & *Caracalla* triumphaſſe, perinde ac eum *Tito Domitianus* adhuc Cæſar triumphavit, teſte Zonara *lib.* XI. *Annalium pag.* 577. editionis regiæ. non enim hinc ſequitur, *Getam* inſcriptum fuiſſe Arcui, triomphum illum referenti, quum nec Domitianus inſcriptus fuerit Arcui *Titi*, adhuc exſtanti. Verba ejus hæc ſunt

SENATVS
POPVLVS. QVE. ROMANVS
TITO. DIVI. VESPASIANI. F
VESPASIANO. AVGVSTO

Domitiani nomen abeſt, quamvis triumpho Titi *equo ſingulari interfuit*, ut auctor eſt *Zonaras*. Itaque hinc nequaquam adſtruitur, *Getam* lectum fuiſſe in Arcu *Septimii*, quum *Domitianus* pariter abſit ab Arcu *Titi*.

*62 VI. Neque hoc publicum *Septimii* & *Caracallæ* monumentum ſolum eſt abſque nomine *Getæ*. Etenim in elogio ſupra porticum *Panthei*, *Septimii* & *Caracallæ* nomina conſpiciuntur, non tamen *Getæ*. Aliud huic ſimile epigramma exhibet *Fabrettus cap* XII. §. 48. Ad hæc falſo quiſpiam objiciat, *Plautianum* quo tempore uterque Arcus erectus eſt, nondum ſtetiſſe in ſummo auctoritatis faſtigio. Siquidem Arcus *Septimianus* contrarium evincit, ubi legitur *Septimii* TRIBVNIC. POTEST. XI. cum *Caracallæ* TRIBVNIC. POTEST. VI. unde exſurgit A. D. 203. quo *Plautianus* juſſu Imperatoris Conſulatum indeptus fuerat, ex Dione *lib.* LXXV. *pag.* 857. ubi hæc profert: *Plautianum deſignavit Conſulem, quem fere cupiebat ſucceſſorem Imperii relinquere*.

VII. Jam chronologicos characteres Arcus Argentariorum perpendamus. Hi ſunt *Septimii* TRIBVNIC. POTEST. XII. cum *Caracallæ* TRIBVNIC. POTEST. VII. Ex his patet, Arcum erectum fuiſſe in curſu anni vulgaris 204. *Plautiano* adhuc ſuperſtite, & *Fulviæ Plautillæ* ejus filiæ nuptiis cum *Caracalla*, poſt *Septimii* Vota decennalia, celebratis, nempe ſub *decennium* Septimiani Imperii, ex Dione *in Compendio Xiphilini pag.* 859. editionis *Leunclavii*, ubi interpres *Guillelmus Xylander* Græca verba ἐπὶ τῆς δεκαετηρίδος ſic vertit: *poſtquam* ATTIGIT (*Severus*) *decennium principatus ſui*, quum tamen *63
ſenſum Græcum melius expreſſiſſet *ſub decennio*, nam præpoſitionem ἐπὶ ſecundo caſui conjunctam, tempus indicare, & latinæ *ſub* reſpondere docet Henricus Stephanus *in Theſauro linguæ Græcæ tom.* I. *pag.* 1209. Noriſius Cardinalis *in Parergo de Votis decennalibus cap.* IV. errorem *Xylandri* detexit, innuens, *circa decennium* verti debuiſſe. Sed *ſub decennium* vertendum erat, idque de exacto *decennio* intelligendum, quippe vota decennalia nonniſi *evolato decennio* peracta idem vir magnus docet *cap.* I. Nummus *Septimii* apud *Adolphum Occonem* in poſtica epigraphen id confirmantem exhibet VOT. SVSC. DEC. TR. P. XI. COS. III. Hic annus XI. Tribuniciæ Poteſtatis *Septimii* decennium ejus Imperii ſubſequutus eſt. Decennales vero ludi *Romæ* per *Septimium* ſtatuto tempore fieri non potuerunt, quia dum Imperii decennium intravit die 1. Junii A. D. 202. *Romæ* non aderat, ſed in Oriente, ut egregie oſtendit Noriſius *in Epochis Syromacedonum Diſſert.* V. *cap.* III. Quare *Septimius* in Urbem redux Decennalia celebravit anno inſequenti 203. poſt jam exactum annum X. Imperii menſe Maji, teſte nummo Occoniano, in quo eſt annus XI. Tribuniciæ Poteſtatis, ab inſequenti Junio inchoatæ. Ex hactenus dictis exploratum fit, Arcum Argentariorum erectum fuiſſe A. D. 204. poſt menſem Maji, currente *Septimii* Tribunicia poteſtate XII. *64
& VII. *Caracallæ*. Necem *Plautiani* & repudium exſiliumque *Plautillæ* ſex notatu digna præiverunt apud *Dionem pag.* 860. 861.

1. Irruptio *Veſuvii*, quæ mortem *Plautiani* ominata eſt, ut poſtea creditum.

2. Obitus *Getæ* ſenioris, qui moriturus *Septimio* fratri multa in *Plautianum* aperuit.

3 Hinc ſtatua ænea in Foro grati animi ergo per *Septimium* eidem fratri ſuo decreta.

4. *Caracallæ* in *Plautillam* uxorem contumeliæ.

5. *Plautiani* inde orta indignatio in *Caracallam*.

6. Spectacula publica in honorem Heroum.

Hæc omnia ſtatim & in ictu oculi contingere non potuerunt, ſed longo proceſſu temporis, adeo ut à matrimonio *Plautillæ* ad ejus patriſque infortunia, intervallum aliquod, puta ſaltem unius anni, præterlapſum fuiſſe oportuerit. Id optime innotuit Setho Calviſio in *Chronologia pag.* 486. *col.* 2. ubi quum *Getæ* ſenioris mortem anno vulgari 204. illigaſſet, hæc addidit: *vixit poſthac Plautianus annuo ſpacio*: atque ejus necem defigit anno inſequenti 205. Hoc inde amplius firmari videtur, quod in curſu anni 204. *Gaza* urbs *Syriæ* nummos *Plautillæ* percuſſerit A. V. 957. qui Imperii *Septimii* anno XII. & VII. *Caracallæ* reſpondet. Conſulatur Noriſius *in Epochis Diſſert. V. cap.* III. cui adſtipulatur *Spanhemius* apud V. C. Hadrianum Relandum *in Palæſtina illuſtrata pag.* *65
799. ubi à matrimonio ad exſilium *Plautillæ* in inſulam *Liparim*, & ad necem *Plautiani*, ferme biennium interponit præterlapſum ab anno 203. ad annum 205. quo anno *Tillemontius* etiam *Plautiani* mortem ſtatuit *in Hiſtoria Imperatorum tomo* III. *pag.* 461. uti jampridem animadvertimus. Quæ dixi *pag.* 46. de ſtudio per *Caracallam* adhibito, ne fratris *Getæ* cædes ab ſe patrata crederetur; inde

de amplius roborantur, quod omnes, qui eſſent facinoris conſcii, ne rem proderent, e medio tollere conatus eſt: quod de *Getæ* neceſſariis pariter fecit, iratum prætextu aliunde quæſito, ipſe interim *Getæ* ejusdem effigiem honoribus proſequutus. Spartiani verba illud teſtantis *in Caracalla cap.* III. hæc ſunt: *multos, qui cædis conſcii fuerant, interemit, eumque & imaginem ejus honoravit.* Et cap. IV. in fine: neque ceſſavit SVB DIVERSIS OCCASIONIBVS *eos interficere, qui fratris amici fuiſſent.* Veritus ne *Papinianus*, qui parricidium excuſare noluerat, obloqueretur, eum quoque vita privavit, teſte eodem Spartiano *in Severo cap.* XXI. Hæc ſatis ſuperque nos docent *Caracallæ* juſſu nomen *Getæ* ex publicis monumentis nequaquam eraſum, alias qui cetera ejus ſcelera poſteritatis memoriæ commendarunt, hoc tam fœdum & publicum nequaquam ſiluiſſent. Itaque non *Getæ*, ſed *Plautiani* nomen ex Arcu-
66 bus publicis, *Caracalla* jubente, obliteratum fortaſſe non immerito credimus.

VIII. Ut ergo ad *Hortanam* inſcriptionem revertar, ex qua alio deflexeram, præter nudum nomen titulos quoque ipſos obliterandos de nullo unquam Imperatore decretum fuiſſe legimus, niſi de *Domitiano*: atque hinc non ſolum ejus nomen deletum apparet apud Sponium *in Miſcellaneis p.* 353. apud Fabrettum *capite quarto* §. 158. & apud Gruterum *pag.* V. 2. XII. 2. & LXVIII. 1. ſed præter ipſum nomen etiam tituli omnes deleti ſunt pag. CCXLV. 2. & CCCCXI. 1. propterea quod in publicis monumentis & omnium oculis expoſitis ii tituli viderentur, quemadmodum exſtitit hoc noſtrum marmor *Hortanum*. Hujus proinde lacunas, exemplum ſuggerentibus aliis inſcriptionibus *Domitiano* dicatis, quibus contigit illud fatum evadere præcipue vero CVIII. 1. 2. CLV. 1. CLXXXIX. 12. DLXXIV. 5. DLXXV. 1. ita ſupplendas eſſe arbitrarer.

IMP. CAESARI
DIVI. VESPASIANI. F
DOMITIANO. AVGVSTO
GERM. PONT. MAX. OR
DO. ET. POPVLVS. COLONI
AE. FALISCORVM. CV
RANTE. TYRIO. SEPTIMI
O. AZIZO. V. P. CVR. R. P. DEVO
TI. NVMINI. MAIESTATI
QVE. EIVS

61 Notas poſt nomen *Tyrii Septimii Azizi* ſic interpretor *Viro perfectiſſimo* CVR*atore Reipublicæ*. perperam enim apud *Maſſam* & *Gruterum* legitur in octava linea C. V. R. quæ puncta in lapide ipſo non comparent. Sic apud eundem Gruterum *pag.* XLV. 2. videre eſt CVR. R. P. PIS*aurenſium* & FAN*eſtrium* pag. CCCLXXXI. 1. CVR. R. P. TEANENSIS. CVR. R. P. TARRICINENSIS. & pag. CCCCIV. 7. *A. Egnatius* CVR*ator* R. CONCOR*dienſis*. Scio equidem *Viros Perfectiſſimos* nunquam frequentius auditos fuiſſe quam tempore *Conſtantini Magni*, quem tres Perfectiſſimorum claſſes diviſiſſe putat Guido Pancirolus *in Commentario ad Notitiam Imperii capite tertio*: de quorum tamen auctore nihil definit Jacobus Gothofredus *in notis ad Codicem Theodoſianum libro ſexto tit.* XXXVII. Horum primi erant Præſides ſeu Rectores provinciarum: ſecundi munere aliquo perfuncti: tertii honorarii, qui codicillis eam dignitatem impetraverant: quæ tamen his poſtremis nequicquam proderat ad fugam munerum, à quibus tam publicis, quam curialibus immunes erant ſecundi. *Gothofredus* animadvertit hos omnes his notis ſignari ſolitos V. P. vel ordine inverſo P. V.

IX. Attamen fatetur eruditiſſimus *Pancirolus* eorum originem *Conſtantino* antiquiorem videri, neque conſtare quando in eos fuerint Perfectiſſi- 62
mi: quod etiam *Gothofredus* affirmat. Et quidem *Fabrettus* in ſuperius *laudati Syntagmatis capite quarta ſub num.* 169. deprehendit in lapide Gruteriano *Marcellinum Virum Perfectiſſimum* ſub *Gallieno*, & *Lupercum* ſub *Maximiano*, in quo tamen ſiglæ paullo aliter apparent nempe V. PERF. His ſubinde & reliquis antiquiſſimam inſcriptionem ipſe adducit *num.* 170. *Herculi* dicatam *Alexandro Auguſto* II. & *Marcello* Coſs. anno ſcilicet CCXXVI. in qua VV. PP. memorantur, & eam dignitatem his vetuſtiorem adhuc exſiſtere puto ex Codicis Juſtinianei *libro nono tit.* XLI. L. XI. ubi *Diocletianus* narrat *M. Antoninum* decreviſſe ne filii Perfectiſſimorum Virorum pœnis Plebejorum afficerentur: ex quo videntur Perfectiſſimi etiam ultra *M. Antoninum* ad *Domitianum* usque reduci poſſe: quem Imperatorem mihi veroſimile fit *Ortæ* aliqua de cauſſa moratum fuiſſe quando illi proxima *Faliſcorum* Colonia iſtud publicum honoris ſignum dicavit. *Hortæ* vero in ſolo alieno *Faliſci* inſcriptionem illam erexiſſe propterea videntur quod utrique cum vicinis populis inter ſe eſſent *Fœderati*. Certe *Capenates*, qui ad viceſimum primum ab *Horta* lapidem, & ad decimum à *Faliſcis* ſub *Soracto* monte, *Leprignani* prope *Morlupum* & non alibi, ſteterunt, in literatis lapidibus ibidem effoſſis apud Fabrettum *capite quarto num.* 529. & *capite decimo num.* 99. *Fœderati* appellantur. *Fœ*- 63
derati vero dici forte potuerunt non tam quod ſuis inſtitutis & legibus, ſuisque magiſtratibus regerentur, & *fœderis* cum *Romanis* tempore deditionis initi conditionibus, aut præſcripti pecuniæ modi præſtatione, vel certo militum numero Rempublicam juvarent: quæ erant *Fœderatorum* privilegia, teſte Petro de Marca *in Marca Hiſpanica libro ſecundo capite quarto num.* IV. verum etiam quod una cum vicinarum urbium populis ſocietatem iniiſſent, puta cum *Faliſcis*, *Hortanis*, & *Lucoferonienſibus*, quorum oppidum erat ſub *Soracte*, ut notat Lucas Holſtenius *ad Italiam Cluverii pag.* 61. in eam rem vetus ſaxum adducens. Quinque urbium *fœderatarum* regionem ſive Pentapolim in iſtis partibus ſtetiſſe nonnulli quidem affirmarunt ex Martyrologio MS. ſancti *Petri Tuſcanellæ*, & ex actis ineditis ſancti *Ptolemæi* epiſcopi *Nepeſini*, in quibus ſemel atque iterum memoratur *Pentapolis Tuſciæ*: quam Nepeſinam urbem, vel ejus nominis regionem ex quinque urbibus conflatam interpretantur; ſed quænam fuerint vel ubinam ſteterint non liquet. Nam Nicolaus Nardinus *Famiani* filius *in libro Italico*, quem appellavit Cathedram epiſcopalem ſancti *Ptolemæi Nepeſini*, vix quicquam in rem ſuam bonæ frugis adduxit. Tillemontius autem *in nota* III. *ad Perſecutionem Neronis tomo ſecundo pag.* 495. propterea quod hanc *Pentapolim* veteres omnes ſilentio præteriiſſent, an alicubi unquam exſtiterit dubius hæ- 64
ſit. Sicut vero in oriente variæ erant Pentapoles, quas geographi norunt, eodem pacto in *Italia* non una Pentapolis ex poſterioris ævi ſcriptoribus erui poſſe videtur. Ab Anonymo Ravennate *libro quarto Geographiæ pag.* 199. *Pentapolis* ad mare Adriaticum memoratur, ſed verbis tam barbare confuſis, ut crucem fixerint ejus editori *Placido Porcheronio*. Verba Anonymi hæc ſunt: *ad mare magnum Adriaticum eſt provincia Flaminia Ravennatis: item Annonaria Pentapolenſis: eſt ſuper ipſam Pentapolim, ideſt provincia Caſtellorum.* Porcheronius ſe ignorare ait *Annonariam Pentapolenſem* æque ac *Provinciam Caſtellorum*. Trebellius Pollio in Tetrico ſeniore meminit *Annonariæ re-*

gionis, de qua mire diſputant critici. Hæc non nimus quam *Annonaria Pentapolenſis* utique eſt *Picenum* annonarium *Flaminiæ* proximum, cujus caput erat *Ancona*. Hinc Pentapolitanam provinciam jure in *Piceno* locat Noriſius *in Diſſertatione de Synodo* v. *capite quinto pag.* 46. *editionis Patavinæ*. Quænam vero fuerit *provincia Caſtellorum* ſtatim patebit. In Concilio VI. CP. apud Labbeum *tomo ſexto col.* 705. laudantur ſex urbes epiſcopales *provinciæ Pentapolis*, nempe *Ariminum*, *Piſaurum*, *Fanum*, *Numana*, *Auximum*, *Ancona*. *Ariminum* urbs *Flaminiæ* videtur antiquæ
65 *Pentapoli* ſuperadditum. In eodem Concilio VI. col. 708. *Ravenna* eſt extra *Pentapolim* quomodo eam agnoſcit etiam Anaſtaſius *in Zacharia* ubi nominat populum *Ravennæ*, & *civitatum Pentapoleos* & *Æmiliæ*. Idem Anaſtaſius *in Gregorio* II. loquens de *Leone Iſaurico* Iconomacho hæc habet: *permoti omnes Pentapolenſes, atque Venetiarum exercitus contra Imperatoris juſſionem reſtiterunt*. Infra vero ait *Langobardis Æmiliæ* CASTRA, *Pentapolim quoque* & *Auximum* ſe tradidiſſe. Quare provincia *Caſtellorum ſupra Annonariam Pentapolenſem* ſita, cujus meminit Anonymus *Ravennas*, eſt *Æmilia*, quam CASTRA habuiſſe teſtis eſt *Anaſtaſius*. Hæc CASTRA *Æmiliæ* nominatim recenſet Paullus Diaconus noſtras *in libro ſexto de Geſtis Langobardorum capite quadrageſimo nono*. Anno DCCLVI. quo *Pipinus* Regem *Aiſtulphum* ea omnia, quæ *Romanæ* Eccleſiæ violenter abſtulerat, reddere compulit, *Ravenna* adhuc erat extra *Pentapolim*, ut teſtantur coævi ſcriptores ab *Andrea Ducheſnio* vulgati in tomo ſecundo collectionis hiſtoriæ *Francorum*. etenim *Tilianus* & *Loiſelianus* Annaliſtæ pag. 12. & 26. ſcribunt eundem Pipinum *Ravennam cum Pentapoli conquiſiviſſe* & *ſancto Petro tradidiſſe*. Idem habet *Eginhardus* & Anonymus *Fuldenſis pag.* 235. & 534. quæ mire confirmat idem Paullus Diaconus *in libro ſecundo*
66 *capite undeviceſimo* ſcribens, quod in Flaminia *eſt Ravenna*, & *quinque aliæ civitates*, *Græco vocabulo Pentapolis dictæ*. *Picenum* annonarium & *Flaminia* unicam conſtituebant provinciam ſecundum diviſionem *Conſtantini Magni*, quam Carolus Cointius *in Annalibus eccleſiaſticis Francorum* cum reliquis diviſionibus confert anno DCCLV. num. LXXIII. Ubi vero *Paullus Diaconus* jam à nobis laudatus in diviſione *Italiæ*, quam protulit *libro ſecundo capite nono* & ſequentibus, in duodecima regione *Flaminiam*, in decima tertia *Picenum* conſtituit; hic intelligit Picenum *ſuburbicarium*. etenim Picenum *annonarium* ſub nomine *Flaminiæ* comprehendit; ideoque in eadem ſua diviſione illud neutiquam nominavit. *Ravennatem Pentapolim* memorat Nicephorus Patriarcha CP. *in Breviario hiſtorico pag.* 23. *editionis regiæ*: & Paullus Diaconus *in Hiſtoria Miſcella libro undeviceſimo pag.* 601. *editionis* Caniſianæ *haud procul ab urbe Ravenna Pentapolim* collocat. Carolus Sigonius *in libro primo de Regno Italiæ* ait *Pentapolim* fuiſſe partem *Piceni*, in qua *Senogalliam* reponit, *Numanam* & *Auximum* reticet. Hæc ſcriptorum varietas in adſignandis *Pentapolitanæ* provinciæ urbibus, inde orta eſt quod numerus quinque fœderatarum civitatum eo creverit, ut duas *Pentapoles* ſive *Decapolim* fecerint, cujus caput fuit poſtea *Ravenna*, ut ajunt literæ *Gregorii*
67 II. in Conciliis Labbeanis *tomo ſeptimo col.* 19. Ludovicus Pius *in diplomate*, quo donationem *Pipini* avi ſui confirmavit, quodque multi olim ediderunt, ut dicam in fine capitis ſequentis, numerum Decapoleos ad Decapentapolim auxit, ſive ad tres Pentapoles in *Piceno* conſtitutas. ait enim ſe confirmare *Paſchali* Pontifici, & ejus ſucceſſoribus præter Exarchatum *ſimul* & *Pentapolim: videlicet Ariminum*, *Piſaurum*, *Fanum*, *Senogalliam*, *Anconam*, *Auximum*, *Numanam*, *Æſium*, *Forum Sempronii*, *Montem Feretri*, *Urbinum* & *territorium Balnenſe*, *Calles*, *Luceolos*, *Eugubium cum omnibus finibus* & *terris ad eaſdem Civitates pertinentibus*: unde patet ortum verſus nihil ad Pentapolim pertinuiſſe trans *Muſonem*, cujus ſiniſtræ ripæ adjacet *Auximum*. Hieronymus Rubeus *in Hiſtoria Ravennate libro quarto pag.* 223. editionis ſecundæ gratis affirmat *Ravennam*, *Ceſenam*, *Claſſem*, *Forum Livii* & *Pompilii* civitates in Pentapoli contentas fuiſſe: ipſamque inſuper urbem *Ravennatem* ab aliquibus Pentapolim dictam propterea quod partes quinque eam conſtituerent.

X. Jam vero quod ſupereſt elogii *Hortani* explicare pergamus. Quis fuerit CVR. R. P. nempe *Curator Reipublicæ*, egregie, ut omnia, docet Jacobus Cujacius *ad L. ultimam de officio Adſeſſor. lib.* 1. *Reſponſorum Papiniani pag.* 6. ubi rejicit *Accurſium* putantem Curatorem Reipubli- 68
cæ eſſe Procuratorem fiſci vel Cæſaris: quum tamen hæc duo munera inter ſe maxime diſtinguantur; nam *Reſpublica* hoc loco accipitur pro qualibet civitate fundata legibus. Quare *Curator Reipublicæ* eſt Curator civitatis cujuſcunque, & dicitur etiam *pater Civitatis* innumeris locis in jure, Græce autem λογιστὴς, ut ait Gordianus Imperator *in Codicis Juſtinianei libro primo titulo* L. Idem Curator Reipublicæ jus dicebat inter civitatem & privatum, & decidebat cauſſas tantum pertinentes ad Rempublicam. Quum proinde juriſdictionem haberet, magiſtratus utique erat, necnon unus ex Decurionibus: vectigalia locabat, vias curabat, cauſſaſque Reipublicæ agebat apud Præſidem vel Principem, ut alibi ſcribit Cujacius *in tit. de Judiciis libro primo Digeſtorum L.* 2. §. *ultimo*. Quumque *Tyrius Septimius Azizus* fuerit Vir Perfectiſſimus & Curator Reipublicæ, ego in ea ſum ſententia, ut illum ex Perfectiſſimis illis fuiſſe reputem, qui poſtea ſecundum genus Perfectiſſimorum conſtituerunt: qui nimirum ad eam dignitatem per honorum civilium gradus adſcenderit: quique deinde tranſierit ad exercendum munus Curatoris Reipublicæ & Coloniæ *Faliſcorum* ab Imperatoribus dari ſolitum, ut patet ex lapide *Gruteriano* CCCVI. 3. ad quem quum pertineret quoque de pecuniis & operibus publicis, ut obſervat Cujacius *in librum decimum Codicis Juſti-* 69
nianei tit. XLIII. *L.* 3. ideo ipſo CVRANTE noſtra inſcriptio dicata fuit *Domitiano* Imperatori ab *Ordine* & *Populo* Coloniæ *Faliſcorum*.

XI. ORDO vero ET POPVLVS ſunt Decuriones, qui in Coloniis idem erant ac *Romæ* Senatores. Hinc legitur *pag.* CCCCLVII. 6. SENATVS. P. Q. TIBVRS *pag.* CCCCLXIII 3. S. P. Q. NOLAN*us*. Verum *pag.* MLXXXVI. 3. 4. ORDO POPVLVSQVE. NOLANVS. quo ſane nomine municipalis Senatus vulgo nuncupabatur, ut ex reſcriptis Cæſareis in utroque Codice ſervatis eruitur. Apud Gruterum inſcriptio 6. *pag.* XIX. eſt hujusmodi.

PRO. SALVTE
COLONIAE. ET. ORDINIS
DECVRIONVM. ET. POPVLI
TVDERTIS &c.

Haud diſſimilem inſcriptionem *Coræ Volſcorum* oppido repertam *Johannes Vignolius* V. C. nuper vulgavit cum *Diſſertatione de Columna Antonini Pii pag.* 319.

TI. CL. TI. FILIO. ROM
IVSTO.
OMNIBVS. HONORIBVS. CORAE. FVNCTO
ORDO. ET. POPVLVS. CORAE. BENEMERITA
CIVI

Decu-

70 Decuriones Coloniarum, qui in curia ſententiam dicebant, non Patres, ut qui *Romæ* aderant in Senatu decreta condentes; ſed tantum *Conſcripti* appellabantur. Quare in tabula *Tarraconenſi* ccccxliii. 6. legitur *placere* VNIVERSIS. CONSCRIPTIS. & *pag.* ccccLvi. *placere* CONSCRIPTIS: quæ erat formula in condendis decretis Coloniarum uſurpata. etenim ex uſitatis decernendi formulis hæc prima erat: *placere Senatui: placere ordini*, ut videre eſt apud Barnabam Briſſonium *in libro ſecundo de Formulis pag.* 215. Sicut vero Senatus ac plebs *Romæ*, ita & in Coloniis & municipiis ſeparatim diſcernebantur: quod ex B vetuſtis monumentis animadvertit eorum interpres accuratiſſimus Noriſius *in Cenotaphiis Piſanis diſſertatione prima capite tertio*. Hinc in lapidibus *Spoletinis* apud Philippum Cluverium *Italiæ antiquæ libro ſecundo pag.* 633. ORDO. SPOLETINORVM. DECVRIONES ET. MVNICIPES. Exſtat edictum inſigne apud *Gruterum* ccxxviii. 8. ubi legitur DECVRIONES. ET. POP. CENET*enſis*. Eſt *Ceneta* urbs in agro noſtratium *Venetorum*, cujus hoc lapide antiquius teſtimonium non ſupereſt. Pag. ccccLxv. 5. occurrunt DECVRIONES ET. PLEBS. COLONIAE. ASCVLANORVM item 6. DECVRIONES. ET. PLEBS. COLONIAE. AN- C CONITANORVM. ex quibus infertur in Co-
71 loniis Decurionum decretis ſcita populi & plebis adjuncta fuiſſe, ita quidem ut & ipſa plebs ſententiam rogaretur. Hoc ſuſe *Noriſius* proſequitur, adnotans in *Cajano Cenotaphio* plebem & populum nomine *Colonorum* ſejunctim à Decurionibus deſignari. Idem populus *Civium* nomine exhibetur in lapide *Narnienſis Coloniæ pag.* ccclxxxvii. 2. quem hic integrum lubet adſcribere prout emendatiorem produxit Jacobus Sirmondus *in Propemptici libro primo pag.* 73. quod facimus in gratiam amici noſtri *Veſpaſiani Montini* Canonici pa- D triæ eccleſiæ *Narnienſis*.

PVBLIO. CEIONIO

SVLIANO

CORRECTORI. TVSCIAE. ET. VMBRIAE

OB. INSIGNIA. EIVS. GESTA. ET. INLVSTRE

ADMINISTRATIONIS. MERITVM

ORDO. NARNIENSIVM. VNA. CVM

CIVIBVS. STATVAM. CONLOCAVIT

PATRONO. DIGNISSIMO

Hæc eadem inſcriptio nonnihil immutata, quaſi ab bacce diverſa male geminatur *pag.* ccccLx. 4. Eſt *Narnia* ad octavum à Colonia *Ortana* lapidem, fuitque in Tribu *Scaptia* deſcripta ex tabula 2. ccccxliii. Forte io eadem urbe reſidebat Conſularis *Tuſciæ* & *Umbriæ*, *Corrector* appellatus: per quem magiſtratum tres illæ provinciæ regeban-
72 tur, nempe *Umbria* & utraque Tuſcia, *annonaria*, & *ſuburbicaria*. Inde poſt *Theodoſium Tuſciæ* ſuburbicariæ ſuum datum *Conſularem* ſic dictum animadvertit Claudius Salmaſius *in Eucharistico pag.* 174. ex *Novella Leonis* & *Majoriani* de adulteriis, E quæ inſcripta eſt *Rogatiano Conſulari Tuſciæ ſuburbicariæ*. Sed hoc ante *Salmaſium* adnotaverat doctiſſimus popularis noſter *Hieronymus Aleander* junior *in diſſertatione prima de Regionibus ſuburbicariis capite tertio pag.* 29. Populi conſenſum Decurionum decretis adſtruit præterea marmor 2. pag. ccccLxxxiv.

ORDO. VOCONTIORVM. EX. CONSENSV

ET. POSTVLATIONE. POPVLI

Hæc POSTVLATIO exprimitur etiam *pag.* ccccxxiii. 6. & ccccxxxi. 1. *Poſtulare* autem eſt *deſiderium ſuum vel amici ſui in jure apud eum*, A *qui juriſdictioni præeſt exponere, vel alterius deſiderio contradicere* L. 1. §. poſtulare D. de poſtulan. nam his verbis: *qui juriſdictioni præeſt*, Prætorem magiſtratuque aut poteſtate præditum ſignificari conſtat, ut pluribus oſtendit Briſſonius *in libro quinto de Formulis pag.* 447.

CAPUT IV. 73

Synopsis.

I. Faliſci Etruriæ *cum aliis male confuſi.* II. *Varia nomina & ſitus Coloniæ* Faliſcorum. III. B Feſcennium, *& poëſis inde dicta.* Vejis *locus ſuus adſignatus.* IV. *Opidum* Faliſcorum *non eſt* Galeſium, *ſed Civitas* Caſtellana. V. *Quando interierit.* Strabo *explicatus.* VI. Graciliani & Feliciſſimæ *martyrum acta perpenſa.* VII. *Caſtrum* Amerinum *à via* Amerina *denominatum.* Ameriæ *antiquitas.* *Quid* Caſtellum *in conſtitutione* Ludovici Pii?

QUænam fuerit Colonia *Faliſcorum* in lapide *Hortano* memorata hic fortaſſe non abs re erit inveſtigare, quum de illa celeberrimi auctores peregrina omnino, ne dicam prodigialia in C lucem ediderint: etenim Hubertus Goltzius *in Magna Græcia tabula* xxxv. & xxxvi. poſtquam exhibuiſſet nummos ΕΑΛΕΙΩΝ (digammate Æolico inverſo) nempe *Faleiorum*, ſubinde pag. 311. hos *Faleios* conflavit cum *Faliſcis Argivorum* Coloniis in *Etruria* ſitis, & proinde omnia, quæ ad hos *Faliſcos* ſpectare noverat, ad *Faleios* illos Magnæ *Græciæ* tranſtulit, miraculo quidem ſupra Amphionis artem mirando: quem ſaxa non urbes ſono teſtudinis & prece blanda moviſſe ficta fa- 74 bulis tradiderunt Poetæ. Ah hoe monſtro erroris ſibi non cavit V. C. Johannes Harduinus *in Nummis antiquis Populorum & Urbium pag.* 170. D ubi laudatis nummis *Faleiorum* ex *Goltzii Magna Græcia*, eoſdem nummos *Faliſcis* illis accommodavit, qui *Haleſum Argivum* conditorem habuerunt; utque clarius audiretur, ſe loqui dixit de *Faliſcis* illis, qui ſteterunt ubi *nunc eſt Civitas Caſtellana ad Tiberim, Hortam inter & Romam.* Nec propterea ſcriptor acuti ingenii hinc agnovit quam longe abeſſent hi termini à *Magna Græcia*, cui nihil omnino cum *Etruria*, ubi ſteterunt *Faliſci*. Demiror ab eadem alucinatione occupatum magni nominis antiquarium & ceterorum veluti principem Ezechielem Spanhemium *in diſſertatione ſecunda de Præſtantia & uſu numiſmatum pag.* 107. novæ editionis *Londinenſis*. Illos vero *Faleios Magnæ Græciæ* præterquam in nummis *Goltzianis* apud nullum auctorem memoratos reperio, niſi forte ſint *Faliſci* illi, quos cum *Nolanis* & *Abellanis*, *Chalcidenſium Colonos* vocat *Trogi* breviator Juſtinus *libro viceſimo capite primo*, videturque locare in *Campania*: inter quos *Faliſcos* & *Nolanos* io nonnullis codicibus inſeri *Japygios* Magnæ Græciæ teſtatur *Johannes Schefferus*.

II. *Faliſcorum* Coloniam, *Falerios*, *Falerium*, *Faliſcos*, *Faliſcum*, *Æquum Faliſcum*, & *Junoniam* à veteribus appellatam obſervat Cluverius *in* 75 F *Italiæ antiquæ libro altero capite tertio pag.* 537. quamvis ſcriptores latini opidum ipſum ſemper *Falerios*, agri vero incolas & opidi cives *Faliſcos* dixerint, & agrum ipſum *Faliſcum*: immo & *Græci*, nam Dio *in Excerptis Valeſianis pag.* 580. urbem vocat *Falerios* & ejus populos *Faliſcos*. Quare longe aberrarunt Stephanus *in libro de Urbibus*, Strabo *libro quinto*, & Solinus *capite octavo*, qui uni ex veteribus *Falerios* & *Faliſcum* duo diverſa opida fecerunt, quum tamen ex multis *Livii* teſtimoniis, quæ recitantur à *Cluverio*, exploratiſſimum fiat, *Romanos*, qui inde tantum ad triginta circiter paſſuum millia diſtabant, unde

Fa-

A *Faliſcorum* ager *haud procul ab urbe Roma* dicitur à Plinio *libro ſeptimo capite altero*, opidum ipſum ſemper appellaſſe *Falerios*, agrum vero & populos *Faliſcos*: quorum regio brevis alioquin & admodum anguſta, non ad lacum *Vulſinienſem* & Montem *Flaſconum*, quod aliqui fabulantur, ſed intra *Tiberim* & *Ciminium* montem ſtetit, ut recte docuit *Antonius Maſſa*. Atque hic juverit animadvertere ſteriſſe *Faleriam* orbem etiam in *Piceno*, cujus incolæ vocabantur *Falerienſes ex Piceno*, ut eruitur ex inſcriptione Gruteriana *pag.* MLXXXI. 2. quamvis Cluverius *libro ſecundo capite undecimo pag.* 739. de illius ſinceritate dubitare viſus ſit. Quemadmodum vero prius *Græci* auctores, ita po-
76 ſteriori ævo latini, *Oroſius*, *Paulus Diaconus* & B *Frecalphus* opidum appellarunt *Faliſcam* & plurali numero *Faliſcos*: unde *Maſſam* facile fuit alucinari putantem *Falerios* & *Faliſcam* duo opida fuiſſe, ubi ſcripſit patriam ſuam *Galeſium* eſſe opidum *Faliſcorum*: quod tamen ex *Feſcennii* ruderibus conditum credit *Cluverius pag.* 551. quod ſi verum eſt, haud recte idem *Maſſa Galeſium* ſuum locat in *Faliſcis*: à quibus *Feſcenninos* gentem diverſam faciunt veteres ſcriptores, & potiſſimum Virgilius *libro ſeptimo Æneidos verſ.* 695.

Hi Feſcenninas acies, æquosque Faliſcos.

III. Ab hac urbe *Feſcennina* verſus ejuſdem nominis apud antiquos ſcriptores famoſi habentur. Horatius enim *epiſtola prima libri ſecundi* duo C genera *vetuſtiſſimæ* & adhuc naſcentis poeſeos enumerat: alterius, qua utebantur in Deorum laudibus, alterius vero, quam uſurpabant ubi per ludum & jocum convicia ſibi dicebant, nam

Feſcennina per hunc inventa licentia morem,
Verſibus alternis opprobria ruſtica dicit.

Hos verſus *Feſcenninos* temere compoſitos excepit Satyra, teſte Livio *libro ſeptimo capite altero*. *Feſtus*, qui ſcribit ex *Feſcennina* urbe eoſdem prodiiſſe, illos deinde, qui à puerorum multitudine nubentibus canebantur, *Feſcenninos* etiam dictos affirmat, quia omnium *laſciviarum* & opprobriorum pleniſſimi erant. *Servius* autem *Danielis* in
77 librum ſeptimum *Æneidos* hæc habet: *Feſcennium* D *opidum eſt ubi nuptialia inventa ſunt carmina*. Idem habent *Acron* & *Porphyrion Horatii* ſcholiaſtes. Alii vero, inter quos Franciſcus Bernardinus Ferrarius *de veterum Acclamotionibus libro ſexto capite viceſimo tertio*, & *Dantis* defenſor Jacobus Mazzonius *libro ſecundo capite triceſimo nono*, eandem poeſim ſic dictam putaverunt *à faſcino*, quod arcere crederetur: quaſi nimirum ab urbe *Feſcennio* dici non potuerit eo modo, quo *Atellana* poeſis ab *Atella* urbe nomen accepit. Lilius Gyraldus *in dialogo primo de hiſtorio* poetarum exiſtimat *Feſcenninos* verſus fuiſſe quales ſunt *Glyconii Catulli*: & forte *Glyconium* illud *Catullianum* LXII. E in hoc genere *Feſcenninorum* reponendum erit; *Catullo* ipſo etiam id ſignificante iis verbis:

Nec diu taceat procax
Feſcennina locutio.

Non unus quidem putavit *Feſcennium* ſtetiſſe ubi nunc eſt Civitas *Caſtellana*, nulli tamen certo auctori innixus, ut fatetur *Maſſa*: quo pacto etiam certiſſimum eſt ibi non fuiſſe *Vejos*, quod ab aliis eſt imprudenter aſſeveratum: qui ab eodem *Maſſa* ideo refutantur, uti etiam à *Cluverio*, à *Luca Holſtenio*, à *Famiano Nardino*, & poſt omnes à Raphaele Fabretto *in Inſcriptionum capite* F *tertio num.* 606. ubi ex veteri marmore *Vejentano*
78 quod protulerat eodem capite *num.* 324. effoſſum in meditullio ambitus mœniorum & rupium, munitionem olim conſtituentium juxta templum *Junonis Argivæ*, ipſe verum ſitum *Vejorum* deſignavit in colle inter *Cremeram* fluviolum, vulgo *la Valca*, & inſulam *Farneſiorum*: ad quem locum *Vejorum* priſca via cognomento *Vejentana* à *Caſſia*

A deducta, ut ſignatur in Tabula *Peutingeriana*, hodie adhuc dirigitur: cujus quidem viæ deflexum idem *Fabrettus* ad ſextum lapidem deprehendit, & reditum in viam *Caſſiam* poſt alia tria à *Vejis* milliaria. Jacet locus ille *Vejorum*, ut nunc res ſunt, ad decimum ab urbe lapidem: quod intervallum optime convenit *centum ſtadiis* Dionyſii Halicarnaſſei *libro ſecundo capite quinquageſimo quarto*, & *duodecim* mille paſſibus Tabulæ itinerariæ, à veteri urbis *Romæ* amplitudine ductis. Eſt vero prope diverſorium vulgo *la Storta*, ubi clariſſima veſtigia magnæ urbis apparere animadvertit Holſtenius *in notis ad Cluverium pag.* 55. ibidemque *Flavius Chiſius* Cardinalis loci illius dominus B miranda antiquorum marmorum fragmenta, baſes, ſtatuas, columnas, aliaque olim effodi curavit.

IV. *Falarienſes* ruinas *Faleriorum* opidi veſtigia arbitratus eſt *Maſſa*, vel inde ſe eviciſſe putans *Galeſium* eſſe opidum *Faliſcorum* quod ab *Haleſo Argivo Faliſcæ* gentis auctore H adſpiratio in G 79 literam tranſierit: cujus argumenti levitatem, ex *Servio* ad librum ſeptimum *Æneidos* mutuatam, quamvis adprobare viſus ſit vir intimæ eruditionis conſultiſſimus Ezechiel Spanhemius *de Præſtantia & uſu Numiſmatum diſſertatione ſecunda pag.* 108. noviſſimæ editionis; illam tamen auctoritas Geographi *Ravennatis*, ſcriptoris omnium anti- C quiſſimi, qui ejus urbis meminerit, penitus evertit: hic enim non *Galleſe*, ut recenter nunc audit, ſed *Galeneſe* eam urbem appellat *libro quarto pag.* 214. & Anaſtaſius *in vita Gregorii* III. *Gallienſium* caſtrum, ſicut & *Blondus pag.* 311. quæ quidem appellationes nullam aut parvam habent analogiam cum *Haleſo*. His accedit, quod *Maſſa* fateatur, nullum antiquitatis veſtigium *Galeſii* ſupereſſe, & quod Strabo *libro quinto* locet opidum Faliſcum *prope viam Flaminiam inter Ocriculos, & Romam*: at *Galeſium* ſitum eſt inter *Tiberim*, *Ortam*, & *Faleriæ* ruinas procul à via *Flaminia*, ſeptem millia paſſuum à Civitate *Caſtellana*, totidemque ab *Horta* remotum. Quare ſi- D tus *Faleriorum* alibi eſt inveſtigandus: quem digito indicare videtur Zonaras *in Annalibus libro octavo num.* XVIII. elegantiſſimæ editionis *Cangii*, ubi quum loquutus fuiſſet de bello *Faliſcis* per *Romanos* illato, *Manlio Torquato* agrum illorum vaſtante, hæc ſubdit: Τότε δὲ ἡ μὲν ἀρχαία πόλις ἐπ' ὄρος ἐρυμνὸν ἱδρυμένη, κατεσκάφη. ἑτέρα δ' ᾠκοδομήθη 80 εὐέφοδος: *tandem etiam antiqua urbs* (nempe Faliſcorum) *in arduo ſita monte everſa, aliaque condita in planicie, oppugnata facilis.* Hæc neque *Galeſio*, neque *Falari* quicquam conveniunt, ſed tantum Civitati *Caſtellanæ* nunc dictæ, ut optime animadvertit *Cluverius pag.* 540. & Holſtenius E *in notis pag.* 57. & 59. Urbem autem in *planicie* conditam uterque eam eſſe opinatur, quæ circiter duodecim millia paſſuum inde aberat in via antiqua ſilicibus ſtrata, quæ *Amerina* eſt, ut obſervat *Holſtenius*: cujus urbis ingentes ruinæ hodieque viſuntur, nomenque *Falari* adhuc retinet. Hac poſtea deſtructa, quod per *Albericum* Marchionem *Tuſciæ* accidiſſe anno nongenteſimo & decimo ſeptimo ſine ullo teſtimonio aſſerit *Maſſa*, incolas iterum ſe recepiſſe ad antiquos *Falerios* *Holſtenius* exiſtimat, tanquam ad munimentum, ſive caſtellum, atque inde *Civitatis Caſtellanæ* no- F men loco indidiſſe: quod veroſimile etiam *Maſſa* arbitratus fuerat. Hoc quidem confirmari videtur teſtimoniis *Plutarchi in Camillo*, & Zonaræ *libro ſeptimo num.* XXII. qui *Falerios* vocant πόλιν ἐρυμνήν, nempe *urbem natura munitam*. nam *Civitatem* quoque *Caſtellanam*, *locum natura ſatis munitum* appellat Anonymus MS. Vaticanus *in vita Paſchalis* II. apud Cæſarem Baronium *in Annalibus eccleſiaſticis ſub anno* M. C. *num.* XX. quæ memo-

81 memoria hujus nominis *Civitatis Caſtellanæ* non eſt tamen omnium antiquiſſima, ut taceam de *Maſſa*, qui vetuſtiorem non invenit ea, quæ eſt apud Platinam *in vita Hadriani* IV. anno MCLV. nam *Rodericus epiſcopus Caſtellanæ* (nimirum eccleſiæ) poſt epiſcopos *Amerinum* & *Nepeſinum* ſubſcribit Synodo *Romanæ* ſub *Leone* IV. apud Holſtenium *in Collectione Romana parte altera pag.* 116. ubi quum etiam legatur *Johannes epiſcopus Falaritanæ*, hic tanquam alius ab eodem epiſcopo *Faleriorum* ſive Civitatis *Caſtellanæ* referendus eſt ad *Falariam in Piceno*: quæ item civitas fuit epiſcopalis, teſte Baronio *in notis ad Martyrologium Romanum die* XII *Auguſti*: ad quam proinde amandandi ſunt illi epiſcopi, quos nominat Holſtenius *in notis ad Cluverianam Italiam pag.* 57. ſecus ac ille arbitrabatur. Demum in actis inventionis & tranſlationis corporum ſanctorum *Abundii* & *Abundantii* factæ anno milleſimo primo juſſu *Ottonis* III. Imperatoris *Creſcentianus* epiſcopus ſanctæ *Caſtellanæ eccleſiæ*, atque etiam ipſa Civitas *Caſtellana* nominantur pag. 28. hiſtoriæ eorundem martyrum editæ *Romæ* anno MDLXXXIII. à Collegio *Romano* Societatis Jeſu typis *Franciſci Zannetti*.

V. Quo tempore urbs *Faleriorum* diruta ſit, & *Falaris* ædificata, quum *Zonaras* id non expreſſerit, certo definire non licet, niſi quod incli-
82 nante Imperio poſt cruentas illas Chriſtianorum perſequutiones id ego factum opinor. non enim moror *Famianum Nardinum*, virum alioqui in antiquitate eximie peritum, dum in libro, quem inſcripſit *l'Antico Vejo*, parte ſecunda capite quarto ita accepit verba *Zonaræ*, ac ſi diceret *Falerios* deſtructos fuiſſe à *Manlio Torquato*; quum particula *tandem* ὕστερον luculenter oſtendat ab Hiſtorico tradi eam ruinam accidiſſe longo tempore poſt *Manlium*, qui eam urbem ſubegit anno U. C. DXII. ut patet ex Faſtis Capitolinis apud *Gruterum pag.* CCXCVII. neque *Ordo & Populus* ejuſdem Coloniæ *Faliſcorum* monimentum dicare potuiſſent Imperatori, ſi eorum urbs pridem interiiſſet florente Republica. Quod ſi vero in Itinerario *Antonini* nulla *Faleriorum* fit mentio, id neutiquam factum eſt propterea quod tunc, quando conſcriptum fuit Itinerarium, illi non ſtarent; ſed quia non erant in ipſa via *Flaminia*, quam percurrit Itinerarium. Stabant vero inter *Ocriculos* & *Romam* ubi eorum ſitum deſignaverat Strabo: ἐπὶ τῇ Φλαμινίᾳ ὁδῷ κείμενον μεταξὺ Ὀκρίκλων, καὶ Ῥώμης: hoc eſt *Faleriorum* opidum *poſitum eſt* JUXTA *viam Flaminiam inter Ocriculos, & Romam*, ubi nimirum occurrit Civitas *Caſtellana*; non ergo ubi exſtitit *Falaris*, procul ſcilicet in via *Amerina*, quæ una fuit ex novem viis militaribus, non ſecus ac rami ſuo ſtipiti, viæ *Flaminiæ* cohærenti-
83 bus, ut in laudatiſſimo opere de publicis & militaribus Imperii *Romani* Viis adnotavit Nicolaus Bergerius *libro tertio ſectione viceſima ſecunda num.* 9. in *Græviano Theſauro Antiquitatum Romanorum tomo decimo pag.* 287. Eandem viam *Amerinam* per mediam *Falarim* tranſiſſe ſuis oculis vidit *Holſtenius*, ut teſtatur *in notis ad Cluverium pag.* 59. In hac autem noſtra explicatione loci *Strabonis* particulam ἐπὶ non pro *in*, ſicut in vulgatis interpretationibus legitur, ſed pro *apud, juxta, prope*, accipimus, ſive pro *Græca* particula πρὸς, pro qua illam in oratione numeris ſoluta interdum uſurpari ſuo exemplo docet *Thucydides*: quare ejus Scholiaſtes *in librum tertium capite ſexto num.* VIII. *pag.* 151. novæ elegantiſſimæ editionis *Oxonienſis* per *Johannem Hudſonum* adornatæ, ἐπὶ, inquit, ἀντὶ τοῦ πρὸς. Idem Thucydides *in libro ſecundo capite triceſimo ſecundo pag.* 102. ἐπὶ Λοκροῖς τοῖς Ὀπουντίοις νῆσος, *inſula juxta Locros Opuntios*, vel *Locris Opuntiis finitima*; & *libro tertio capite undecentreſimo pag.* 205. ἐπὶ τῷ Ἄλμῳ ποταμῷ *juxta*
A *flumen Halecæ*. Hinc alucinatur doctiſſimus Cluverius *pag.* 544. *Italiæ antiquæ*, ubi explicans eundem locum *Strabonis*, totus in eo eſt, ut illam particulam ἐπὶ pro *in* tantummodo accipiendam mordicus tueatur. Ceterum antiquus viæ *Flaminiæ* ductus tranſibat *Tiberim* duobus M. P. ſub Civitate *Caſtellana*, atque opido *Galeſio* uſque ad 84
pontem Auguſti: quem veterem ductum *Sixtus* V. & *Clemens* VIII. Pontifices maximi, ut nunc eſt mutari juſſerunt, teſte Holſtenio *in notis ad Cluverium pag.* 58. Licet vero ex his neutiquam eliciatur urbem *Faleriorum* jam ſolo æquatam fuiſſe dum viveret auctor Itinerarii *Antonino* attribu-
B ti, nempe ævo *Symmachi* & *Rutilii Numatiani* circa finem ſæculi quarti, quæ eſt eruditiſſimi Caſparis Barthii ſententia *Adverſariorum libro quadrageſimo quinto capite decimo tertio*; attamen ex Ammiano *in libro viceſimo tertio capite quinto* colligitur jam multo ante annum CCCLXIII. eam factu ceſſiſſe, ſiquidem ibi *Julianus* Imperator ita loquitur: *Faliſcos ita oppreſſit* (Mars) *& Vejos, ut ſuadere nobis laboret monumentorum veterum fides, ut has Civitates aliquando valuiſſe credamus*: quæ verba tantum non exſcripſit Jornandes *in libello de Regnorum ſucceſſionibus*, pro *valuiſſe*, ſuppoſito verbo *fuiſſe*, quod forte in urbe *Faliſcorum*
C ſexto ſæculo, quo ſcripſit idem *Jornandes*, nihil antiqui amplius ſupereſſet. Ejuſdem viæ *Flaminiæ* ductum, qui obliquo & ſinuoſo itinere prope Civitatem *Caſtellanam* flectitur, nunc magno viatorum commodo & urbis ipſius emolumento, binas aſperrimas rupes conjungente, qui modo exſtruitur ponte lapideo immenſæ altitudinis, breviorem & faciliorem reddi ſolertiſſime curat Jo- 85
SAPHUS RENATUS IMPERIALIS CARDINALIS ampliſſimus pro munere ſuo, quo præeſt Congregationi, quam vocant boni Regiminis: in cujus Eminentiſſimi Principis Bibliotheca, omni librorum genere inſtructiſſima, hæc ego in literas mitto.

D VI. Quod vero ante redditam eccleſiæ pacem *Falerii* adhuc ſtarent videtur educi poſſe ex *Uſuardo*, qui in Martyrologio pridie idus Auguſtas hæc habet: *urbe Phalari paſſio Graciliani & Feliciſſimæ Virginis, quorum primum ora pro Chriſto lapidibus contuſa, dehinc gladio percuſſi optatam martyrii ſuſcepere palmam*: ubi non *Phalari*, ſive *Falari*, ut eſt in codice meo MS. ſed *Faleriæ* eſſe legendum, ea monumenta Civitatis *Caſtellanæ*, in qua horum ſanctorum corpora adſervantur, docet magnus Baronius *in notis ad Martyrologium Romanum*: idque etiam conſtat ex epitome actorum ſancti *Euſtitii* (cujus corpus colitur in parœcia
E *Hortana*) apud Philippum Ferrarium *in Catalogo Sanctorum Italiæ* die quinta Maji, ubi *Gracilianus* & *Feliciſſima* dicuntur ex urbe *Faleriorum*: eoſque etiam ibidem paſſos tradi in acta MSS. integris apud ſe exſtantibus affirmavit celeberrimus hagiographus Godefridus Henſchenius *in tomo tertio Maji Bollandiani pag.* 458. in quibus tamen quod dicantur martyrio coronati anno IV. Imperii *Claudii*, non de *Claudio* I. ſive anno Chriſti 86
quadrageſimo quarto videtur continuo admittendum. Is enim Imperator nullam perſequutionem Chriſtianis indixit; quare Franciſcus Maria Florentinius in opere poſtumo noviſſime edito *de prima Tuſciæ Chriſtianitate capite decimoquarto pag.*
F 177. putabat eadem acta referri debere ad *Claudium* II. qui *Gallieno* ſucceſſit anno CCLXVIII. non CCLXVII. ut ipſe ſcribit. Sed quamvis id verum eſſet, annum Imperii IV. nullum haberemus, ut optime animadvertit *Henſchenius*, non tamen ob cauſſam, quam ipſe adducit, quod nempe *Claudius* vix biennium exceſſerit; etenim accuratiſſimus Sebaſtianus Tillemontius *in Hiſtoria Imperatorum tomo tertio nota* III. *in Aurelianum pag.* 530. multis argumentis innixus ait, dici non poſſe quod

J. Fontaninus. C *Clau-*

A *Claudius* obierit ante annum III. Imperii, quo volvebatur annus Chriſti CCLXX. Minus aſſentior *Henſchenio* ubi putat *Claudii* iſtius ſecundi & *Aureliani* perſequutionem geminam in unam confuſam, eoque deceptum auctorem actorum, *Claudium* ſcripſiſſe ubi ſcribendus fuerat *Aurelianus*. quippe *Antonius Pagius* in antiquitate ſacra & profana ſumma cum laude verſatus, *in Critica Baroniana anno* CCLXVIII. *num.* V. negat *Claudium* eccleſiam perſequutum fuiſſe, idque contra *Baronium*, qui anno CCLXIX. num. IV. ex argumento quorundam actorum, quæ ſuppoſititia exiſtimat *Pagius*, ſcripſerat *Claudium* II. edictum in Chriſtianos promulgaſſe. Verum & ſi nemo ex vete- B
87 ribus perſequutionem ab eo motæ meminerit, fieri potuit, ut illius Rectores & Præſides Chriſtianos ſuppliciis affecerint: & proinde dum ſancti *Gracilianus* & *Feliciſſima* dicuntur paſſi anno IV. *Claudii*, vel in acta error obrepſerit, & legendum erit anno III. vel ſcriptor actorum initium Imperii *Claudii* duxerit ab anno CCLXVII. quando idem *Claudius* una cum *Marciano* ex Imperio expulit *Gothos*, unde Senatus tunc ſtatuam illi erigendam, & eum Conſulem & Præfectum inaugurandum decrevit: quod diſertiſſime *Tillemontius* ſtatuit ſub anno CCLXVII. in *Gallieno*, *articulo* XVII. *pag.* 358. *tomi tertii Hiſtoriæ Imperatorum*. Proinde ſancti C Martyres ſub *Claudio* II. in urbe *Faleriis*, hoc eſt in Civitate *Caſtellana* ubi hodieque coluntur, recte dici poſſunt morte damnati. Ex his propterea apparet, *Uſuardum* vetus nomen *Faleris*, quod in actis eorundem Martyrum legerat, in recens, nempe *Falari* mutaſſe, quo nova hæc urbs è *Faleriorum* ruinis extructa ejus tempore appellabatur: quæque perduraſſe videtur etiam ſeptimo ſæculo, quum ab *Anonymo Ravennate*, qui tunc vixit, dicatur *Faleris*. In Tabula autem *Peutingeriana* inter opera *Marci Velſeri pag.* 742. diſtat XII. millia paſſuum à *Caſtello Amerino*, & V. à *Nepe*, ubi tamen X. legendum putat *Cluverius*. Sed re- D
88 vera *Falaris* à *Caſtello Amerino* ſive *Baſſano* diſtat *milliaribus octo cum dimidio*, ab *Ortana* colonia *decem*, & à Nepe *quinque* duntaxat. Quare in eadem Tabula eo intervallo non *Falaris*, ſed ipſa urbs *Faliſcorum*, ſive Civitas *Caſtellana* denotatur. huic enim convenit idem ſpatium: ex quo evincitur Tabulæ antiquitas, utpote quæ conſcripta fuerit adhuc ſtante urbe *Faleriorum*, niſi forte ſpatium unius urbis ob ſimilitudinem nominis ad alium fuerit erronee translatum.

VII. *Caſtellum Amerinum* jam dictum ex numeris milliarium in Tabula diſpoſitis eſt *Baſſanum* in finibus *Hortanis*, ut colligit *Cluverius pag.* 552. E etenim falſos puto qui *prædia Amerina*, quæ perambulabat junior *Plinius* quando lacum Vadimonis inſpexit, de quo agam inferius, ad urbem *Ameriam* referri putaverunt: quibus acceſſit etiam *Holſtenius* geographiæ veteris ſtudioſiſſimus *in notis ad Ortelium pag.* 208. ubi hæc *prædia Amerina* ſic interpretatus eſt: *quia Ameria ex adverſa Tiberis ripa imminet*. Ea potius ſpectaſſe videntur ad Caſtellum *Amerinum* eidem lacui imminens in dextera *Tiberis* ripa: licet etiam ex ſiniſtræ *Tiberis* ripæ edito loco in agro *Amerino* ubi modo eſt Caſtrum *Jovii*, æque conſpici lacus potuiſſet: ſed quia *Plinius* ait ſe perveniſſe ad lacum ipſum, nulla facta F mentione *Tiberis*, ſine cujus tamen trajectu ad lacum pervenire non poterat, facile inclino, ut ere-
89 dam *prædia* illa *Amerina* proſoceri ſui, quæ ipſe perambulabat, non fuiſſe in ditione *Ameriæ*, ſed in agro caſtri *Amerini*, cui ſubjacet lacus. Præſtat adducere verba *Plinii*, licet totam epiſtolam infra ſim recitaturus: *exegerat proſocer meus, ut Amerina prædia ſua inſpicerem. Hæc perambulanti mihi oſtenditur ſubjacens lacus, nomine Vadimonis, ſimul quædam incredibilia narrantur. Perveni ad*

A *ipſum*. Diſtat *Caſtellum Amerinum* M. P. VIII. ab *Ameria* ex adverſo atque è conſpectu ejuſdem urbis, quam *Feſtus* & alii non in *Etruria*, in qua fuit *Caſtellum Amerinum*, à via *Amerina* forte ſic denominatum; cujus quidem viæ *Amerinæ* fit mentio in lapide *Auximano* apud *Gruterum pag.* CCCCXLVI. *num* 4. ſed in *Umbria* ad unum omnes locaverunt. Quare nutat ſententia *Cluverii*, qui *pag.* 634. ſuſpicatur admodum credibile eſſe, *Hortam Ameriæ* ditioni fuiſſe attributam (quamvis id haud *temere* adfirmandum cenſeat) & ejuſdem *Ameriæ* agrum ultra *Tiberim* in *Etruriam* uſque pertinuiſſe. Diſtat *Ameria* quinque milliaribus à Colonia *Horta-* B *na*, *ſex* vero *& quinquaginta* ab urbe *Roma*, ut teſtatur Cicero *in Oratione pro Sex. Roſcio* juniore *cap.* VII. ubi ait: *quum Sex. Roſcius ſenior ejus parens poſt horam primam noctis occiſus eſſet, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit. decem horis nocturnis ſex & quinquaginta millia paſſuum ciſiis pervolavit*; non tamen per viam, qua ex urbe *Hortam* itur, quæ erat *ciſiis* impervia, licet brevior; ſed per *Amerinam*, longiorem quidem, ſed *ciſiis* facile perviam. Hanc viam, non illam *Hortanam*, innuit *Cicero*, per *Sex. Roſcium* juniorem ex Urbe *Ameriam* tam brevi ſpacio confectam. Hæc 90
dicta ſint contra illos, qui iter hoc *Amerinum* cum C *Hortano*, de quo egi *pag.* 3. imperite miſcuerunt. Conſule *Diarium literatorum Italiæ tomo* XXII. *pag.* 96. Cato apud *Plinium libro* III. *capite* XIV. tradit, *Ameriam ante Perſei bellum conditam annis* DCCCCLXIV. Bellum id *Perſicum* ſeu *Macedonicum* ſecundum, initium cepit anno U. C. DLXXXIL. *P. Licinio Craſſo* & *C. Caſſio Longino* Coſs. ex Stephano Pighio *in Annalibus tomo altero pag.* 366. *periodo Juliana* MMMMDXLIII. ſecundum calculos Jacobi Uſſerii *in Annalibus pag.* 314. ante epocham Dionyſianam CLXXI. Condita igitur fuit *Ameria* annis ante natalem Urbis rerum dominæ CCCLXXXII. ante Chriſtum natum MCXXXVI. ab D *Amiro* neſcio quo, ſi credimus *Feſto Pompejo*. Fuit municipium, ut non ſemel teſtatur *Cicero* & epigramma ſ. CCCCLXXXV.

VESBINVS. AVG. LIBERTVS
PROC. MVNIC. CAER. II. VIR. QQ
X. VIR. STLITIB. IVDIC. PATR. MVNIC
AMERIAE. VI. VIR. AVGVSTAL

Veſbinus hic procurator municipii *Cæritum* ſive *Agyllinorum*, fuerat patronus municipii *Amerini*, & neſcio quid neceſſitudinis habuiſſe videntur *Amerini* cum *Cæritibus*. nam inſignis tabula marmorea ejuſdem *Veſbini pag.* CCXIV. dicitur DATA PRID. IDVS. SEPTEMBR. AMERIAE ACTa vero IDIB. IVNIS. Q. NINNIO E HASTA. P. MANILIO. VOPISCO. COS qui nomen Faſtis dederunt anno vulgari CXIV. Hoc tamen haudquaquam eſt inſolens. duo enim munera in variis civitatibus ab uno eodemque ho- 91
mine exercita, alibi occurrunt. M. ARMONIVS fuit SEX. VIR. FORO. CORNELI. ET. SEX. VIR. JVLIA. CONCORDIA apud Adrienſem Epiſcopum *de Colonia Foro-Julienſi pag.* 344. Cluverius *in libro altero Italiæ antiquæ pag.* 634. ſcribit, Ameriam *Auguſti juſſu* Coloniam fuiſſe deductam, *Frontino* in teſtem vocato, in cujus *libello de Coloniis* hæc leguntur: *ager Ame-* F *rinus lege Imperatoris Auguſti eſt adſignatus veteranis*. Sed vir doctiſſimus fallitur. aliud enim eſt *Coloniam deducere*, aliud *agrum adſignare vel dividere*, ut evolventi eundem *Frontinum* patebit: idque amplius certiſſimum fit ex lapide jam adducto, ubi ſub *Trajano Ameriam* adhuc *municipium* fuiſſe evincitur. *Caſtellum Amerinum* indicatur in Conſtitutione *Ludovici* I. Imperatoris, cujus exemplum vetuſtis *Langobardorum* literis exaratum ſe habuiſſe teſtatur *Maſſa*. Ibi Summus Pontifex confirmatur in dominio *Romæ*, aliarumque urbium

bium in *Taſcia*: inter quas eſt *Nepe*, *Caſtellum*, *Galleſium*, *ORTA*, *Palmartium*, *Ameria*. enim referri non poteſt hocce *Caſtellum* ad Civitatem *Caſtellanam*; quæ nunquam appellata eſt *Caſtellum* ſolitarie: quod tamen opinabatur *Nardinus pag.* 159. At recte quidem refertur ad *Caſtellum Amerinum*: quo nomine caſtrum *Baſſani* deſignatur in *Tabulis Peutingerianis pag.* 739. Eam *Ludovici* Conſtitutionem ex parte publicaverat Ivo *in Decreto parte* I. *Cap.* 55. Gratianus item *in Decreto parte* I. *Diſtinctione* LXIII. *cap.* XXX. & Raphael Maffejus cognomento Volaterranus *in libro* III. *Geographiæ pag.* 21. operum editionis *Frobenianæ anni* 1544. Integram poſtea vulgavit Ca-
92 rolus Sigonius in *libro quarto de Regno Italiæ*, & ex quatuor codicibus Vaticanis Cæſar Baronius *in magnis Annalibus anno* DCCCXVI. *num.* XI. Item Melchior Goldaſtus *in Conſtitutionum Imperialium tomo ſecundo pag.* 11. deinde Stephanus Baluzius *tomo primo Capitularium col.* 591. & Carolus le Cointe *in Annalibus eccleſiaſticis Francorum ſub anno* DCCCXVII. *num.* VI. apud quos ubique legitur: *Caſtellum Galleſii*, non autem *Caſtellum*, *Galleſium*, duo diverſa loca, quemadmodum in ſuo apographo legerat *Maſſa*. At Pagius *in Critica Baroniana* hanc *Ludovici* donationem commentitiam appellare non dubitat æque ac *Conſtantinianam*: ejusque rationes, quas hic perpendere non vacat, videri poſſunt anno DCCCXVII. num. VII. Sed vir doctiſſimus hæc hauſit, quod nollem, ex turbidis fontibus *Goldaſti* & *Caroli Molinæi*, quorum nomina ideo ſilentio prætereo. Interim conſule Jura Sedis Apoſtolicæ in Civitatem *Comaclenſem*, ubi *Ludovicianum* diploma perpetuo ſcriptorum æqualium & ſubſequentium teſtimonio comprobatum, à putidiſſimis eorundem commentis & ceterorum hoſtium *Romanæ* eccleſiæ undequaque vindicavimus, & quidem generatim plaudentibus viris doctis & probis: quod citra ullam verbi invidiam dictum volumus.

93

CAPUT V.

SYNOPSIS.

I. *Unica urbs aliquando Colonia*, & *municipium appellata*. II. Æqui Faliſci *haud diverſi ab* Etruſcorum Faliſcis *contra* Salmaſium. III. Antonii Maſſæ Hortam *in* Faliſcorum *agro ſtatuentis opinio rejecta*. IV. *Lacus* Vadimonis *cum aliis inepte confuſus*: *ejuſdem ſitus*: *male per* Joſephum Scaligerum *locatus in* Umbria, & *per* Annium *à Deo* Vadimone *denominatus*. *De eo* Plinii *junioris teſtimonium*. *Res apud illum paratæ*. Abrahamus Ortelius *contra* Lucam Holſtenium *defenſus*. V. Carolus Sigonius *ab* Anniano Catone *deceptus*. Sotion *emendatus*. *Ejusdem lacus ſingulares virtutes*.

HActenus diſſeruimus de urbe *Faleriorum* occaſione inſcriptionis *Hortanæ*, in qua eadem urbs nuncupatur *Colonia*: quippe deducta fuit à Triumviris, ut ſcribit *Frontinus*, qui eam *Junoniam* cognomento appellat, quod *Junonem* impendio colerent illi *Faliſci*, ut *Ovidius*, aliique teſtantur. Nec quicquam obſtat, ut credit Nardinus *in antiquo Vejo pag.* 155. inſcriptio ab ipſo adducta *pag.* 141. & in Civitate *Caſtellana* reperta, in qua urbs ubi effoſſa eſt vocatur *Municipium*,
94 non vero Colonia. ſiquidem adeo inſolens non eſt, ut ipſe putat, unam eandemque urbem municipium & Coloniam fuiſſe, uti de *Ortona* in *Aprutio* conſtat ex lapidibus apud Jacobum Sponium *in Miſcellaneis eruditæ Antiquitatis ſectione quinta pag.* 174. Sic Cicero *Philippica decima tertia* commendat *lautiſſimum opidum*, *nunc municipium honeſtiſſimorum quondam Colonorum Sueſſam*: quam urbem *Romanos L. Papirio Curſore* IV. & *C. Junio Bubulco* II. Coſs. anno U. C. CCCCXL. Coloniam feciſſe tradit Livius *libro nono capite undetriceſimo*: quæ tamen ætate *Ciceronis* erat municipium. Sic & *Hadrianus* Imperator apud Agellium *libro decimo ſexto capite decimo tertio* ait ſe mirari quod *quædam municipia antiqua quum ſuis moribus legibusque uti poſſent*, *in jus Coloniarum mutare geſtiverint*: & Fabrettus *capite ſexto pag.* 464. oſtendit Colonias ipſas & earum Cives aliquando municipia & municipes appellari. Utrunque nomen iiſdem opidis pro mutata quandoque eorum conditione in antiquis monumentis ac apud auctores ſubinde tribui nuper quoque obſervavit V. C. Ezechiel Spanhemius *in Orbe Romano exercitatione prima capite decimo ſexto pag.* 130. ubi à *Fabretto* hac de re conſultus, *Vejorum* urbem *Coloniæ* nomine à *Frontino*, & *Auguſtum municipium* in ſaxo ibidem effoſſo dictam fuiſſe animadvertit.

II. Sed neque prætereunda videtur opinio *Clau-* 95
dii Salmaſii, qui in Exercitationibus Plinianis *tomo primo pag.* 60. quum *Faliſcos*, *Æquos* cognominari vidiſſet à *Strabone* aliisque, eos putavit diverſos à *Faliſcis* illis, qui à Plinio *libro tertio capite quarto* dicuntur cognomento *Etruſcorum*. Hos arbitratur eos, de quibus hactenus loquuti ſumus: illos vero in via *Flaminia* prope *Soractem* montem ſtatuit: in quorum agro *Hirpinas*, ſive *Hirpias* familias extitiſſe *Plinius* affirmat. Harduinus etiam *in notis ad Plinium* ait Coloniam *Faliſcam* cognominari *Etruſcorum*, *ut ab altera Faliſca*, *quæ Æquorum dicitur*, *eo cognomine dirimatur*. Sed rem accurate perpendens unius tantum opidi territorium eo uſque protenſum fuiſſe haud difficulter agnoſcet, atque *Æquos* (alios ab *Æquis* ſive *Æquiculis* in *Latio*) ſic dictos non *ab æqua planicie*, ut ſomniavit *Nardinus pag.* 153. ſed quia ab Haleſo *æqui* ſervantiſſimo oriundi, ut notavit Claudius Dausquius *ad Silium Italicum libro* VIII. *pag.* 364. eſt enim ille *Ægiſti* deteſtatus iniquitates: unde *Ovidius*, cujus conjux erat *Faliſca*, in libro III. *Amorum elegia* XIII. ita canit:

Argiva eſt pompæ facies. Agamemnone caſo
Et ſcelus & patrias fugit Haleſus opes;
Jamque pererratis profugus terraque fretoque,
Mœnia felici condidit alta manu.
Ille ſuos docuit Junonia ſacra Faliſcos.

Faliſcos etiam ideo ab *æquitate* commendatos o- 95
ſtendit *Cluverius pag.* 538. quod *Romanis* jura fecialia tradidiſſent. *Etruſci* vero appellati ſunt, ut diſtinguerentur à *Faliſcis Chalcidenſium* Colonis, qui erant in *Campania*, ut ſupra oſtendimus ex *Juſtino*: noſtri enim *Faliſci*, de quibus loquimur, in *Etruria* comprehendebantur, ut plerique veterum docuerunt; licet Strabo *libro quinto* affirmet ab aliquibus exiſtimatum eos non fuiſſe *Etruſcos*, ſed *peculiarem gentem peculiari utentem lingua*, *urbemque eorum Falerios*, *quam nonnulli Æquum Faliſcum vocant*. Ejuſdem ſententiæ videtur fuiſſe antiquiſſimus Poëta *Gratius Faliſcus*, qui in Cynegetico populares ſuos alios facit à *Latinis* & *Tuſcis* ita canens:

bonus Æoliæ de valle Sibyllæ
Fœtus, & *aprico Tuſcorum ſtupeo campo*
Meſſis, *contiguum ſorbens de flumine rorem*,
Qua cultor Latii per opaca ſilentia Tibris
Labitur, *inque ſinus magno venit ore marinos*;
At contra noſtris imbellia lina Faliſcis. &c.

III. Atque hinc *Maſſæ* opinio refellitur, dum *Hortam* locat in *Faliſcis*. nam hos non fuiſſe *Etruſcos* aliqui affirmarunt; at vero *Hortam* in *Etruria* ſitam eſſe nemo unquam in dubium revocavit. Immo quum idem *Maſſa* ſcribat terminos *Faliſcorum* extenſos non fuiſſe ultra *Vadimonis* lacum, quem in *Etruria* ſitum teſtatur Florus *li-* 97
bro primo capite decimo tertio, vel inde patet *Hortam* extra *Faliſcos* extitiſſe, & gentem & agrum

per ſe conſtituiſſe. nam idem lacus eſt in territorio *Hortano* duo millia paſſuum ab urbe diſtans: quod ex diligenti examine tradidit primum Leander Albertus *in deſcriptione Etruriæ* mediterraneæ contra *Blondum* & *Volaterranum* (quorum ille cum lacu montis *Roſuli*, alter vero cum *Viterbienſi* inepte confuderat) & deinde Andreas Baccius *de Thermis libro quarto capite decimo quinto*: idque Plinii teſtimonio *libro octavo epiſtola viceſima*: qui eum non alibi conſtituere potuit, quam ſub *Hortana* Civitate: nullus enim alius lacus in hoc tractu *Tiberino* apparet. Illum propterea in *Etruria Ciſciminia*, quæ eſt inter *Tiberim*, regionem maritimam, & *Ciminia* juga, locavit Carolus Sigonius *in libro primo de antiquo jure Italiæ capite nono*. Ultra vero *Cimini* montis jugum temere ſtatuit Georgius Fabricius *in Itineribus ſuis metro deſcriptis*, & *Baſileæ* per *Johannem Oporinum* anno MDLX. vulgatis, ubi *pag.* 33. ita canit:

Ulterius lacus eſt, prope quem Romanus Etruſcas
Fregit opes, armis belli melioribus uſus,
Qui latera exeſus præcelſi grandia montis
Stagnat, & inſtabili cui fluctuat inſula motu.

Hinc & Joſephus Scaliger *Commentario in Propertium* perperam confudit tetrum & ſulphureum
98 hunc lacum cum pellucido *Clitamni* fontis gurgite apud *Mevaniam* in *Umbria*: qui propterea jure vapulat ab adverſario ſuo Caſpare Scioppio *epiſtola decima tertia in Paradoxis literariis*, quæ ſub nomine *Paſchaſii Groſippi* circumferuntur ubi & tabulam exhibet, in qua *Vadimonis* lacus apparet *in Etruria plusquam* XXX. *paſſuum millia à Mevaniæ campo remotus, interjectis altiſſimis montibus.*

IV. Mira ſunt quæ de prodigioſo hoc lacu ex viſu narrat *Plinius* epiſtola ſuperius laudata, qui eum & *ſacrum* appellat: ex quo *Viterbienſis* impoſtor in fictitio *Beroſo* anſam arripuit fabulandi præfuiſſe illi quendam Deum *Vadimonem*, *Tuſcorum* lingua *Vertumnum*, & *Janum Romanorum*, ut ait, vocitatum: quas nugas exoticas ſtatim ebibit *Maſſa*, quamvis emunctiſſimus Lilius Gyraldus in fine *ſyntagmatis quarti de* DIs *Gentium* eas pridem pro merito deſpexiſſet. Nihil magis moror Johannem Goropium Becanum, qui *in ſuo Vertumno pag.* 44. dum explodit *Annjana commenta de Vadimone* ab *Aramæo* ſermone deducta, alia iterum obtrudit à ſua *Cimbrica* lingua derivata. Non abnuerim tamen hoc nomen *Vadimonis* lingua illa antiqua *Etruſcorum* aliquid aliud a lacu ſignificaſſe; nam ipſi Reges ſuos *Lucumones* appellabant, ut tradit *Servius* in librum ſecundum & octavum
99 *Æneidos*: & Dionyſius *libro tertio capite quadrageſimo ſexto* hoc nomen *Etruſcum* eſſe teſtatur: quæ quidem vocabula ſibi partim aſſimilari videntur, quemadmodum obſervavimus *capite primo num.* VII. Eam *Plinii* epiſtolam quum *Cluverio* & Claudio Dauſquio *in libro de terra & aqua capite undecimo* integram referre placuerit, ego quoque hic totam ob oculos lectoris repræſentabo.

C. PLINIUS GALLO SUO S.

AD quæ noſcenda iter ingredi, tranſmittere mare ſolemus, ea ſub oculis poſita negligimus: ſeu quia ita natura comparatum, ut proximorum incurioſi, longinqua ſectemur: ſeu quod omnium rerum cupido langueſcit quum facilis occaſio eſt: ſeu quod differimus tanquam ſæpe viſuri quod datur videre quoties velis cernere. Quacunque de cauſa permulta in urbe noſtra, juxtaque urbem non oculis modo, ſed ne auribus quidem novimus. Quæ ſi tuliſſet Achaja, Ægyptus, Aſia, aliave qualibet miraculorum ferax commendatrixque terra, audita, perlecta, luſtrataque haberemus. Ipſe certe nuper, quod nec audieram ante, nec videram, audii pariter & vidi. Exegerat proſocer meus, ut Amerina prædia ſua inſpicerem. Hæc perambulanti mihi oſtenditur ſubjacens lacus nomine Vadimonis: ſimul quædam incredibilia narrantur. Perveni ad ipſum. Lacus eſt in ſimilitudinem jacentis rotæ circumſcriptus, & undique æqualis: nullus ſinus, obliquitas nulla, omnia dimenſa, paria, & quaſi artificis manu cavata & exciſa. Color cæruleo albidior, viridior, & preſſior: ſulphuris odor, ſaporque medicatus: vis, qua fracta ſolidantur. Spatium modicum, quod tamen ſentiat ventos, & fluctibus intumeſcat. 100
Nulla in hoc navis (ſacer enim eſt) ſed innatant inſulæ herbidæ, omnes arundine & junco tectæ, quæque alia fecundior palus, ipſaque illa extremitas lacus effert. Sua cuique figura, ut modus: cunctis margo derafus, quia frequenter vel littori vel ſibi illiſæ terunt teruntur que. Par omnibus altitudo, par levitas: quippe in ſpeciem carinæ humili radice deſcendunt. Hæc ab omni latere perſpicitur: eadem aqua pariter ſuſpenſa & merſa. Interdum junctæ copulatæque & continenti ſimiles ſunt: interdum diſcordantibus ventis digeruntur: nonnunquam deſtitutæ tranquillitate ſingulæ fluitant. Sæpe minores majoribus velut cymbulæ onerariis adhæreſcunt: ſæpe inter ſe majores, minoresque quaſi curſum certamenque deſumunt. Rurſus omnes in eundem locum appulſæ, qua ſteterunt promovent terram, & modo hac, modo illac lacum reddunt auferuntque: ac tum demum quum medium tenuere, non contrahunt. Conſtat pecora herbas ſequuta ſic in inſulas illas, ut in extremam ripam procedere ſolere, nec prius intelligere mobile ſolum, quam littore abrepta, quaſi illata, & impoſita circumfuſum undique lacum paveant. Mox quo tulerit ventus egreſſa non magis ſe deſcendiſſe ſentire, quam ſenſerint adſcendiſſe. Idem lacus in flumen egeritur, quod ubi ſe paulisper oculis dedit, ſpecu mergitur, altoque conditum meat: ac ſi quid antequam ſubduceretur accepit, ſervat & profert. Hæc tibi ſcripſi, quia nec minus ignota quam mihi, nec minus grata credebam. Nam te quoque, ut me, nihil æque ac naturæ opera delectant. Vale.

Non ſolum vero hic lacus celebris eſt in veterum ſcriptis ob mirandam & plane prodigioſam naturam, quæ eidem ineſt; ſed etiam ob memo- 101
randos bellorum eventus, quibus apud illum varie luſit *Romanorum* fortuna. Etenim ſcribit Polybius *libro altero*, apud lacum *Vadimonis Bojos*, *Etruſcis* advocatis, cum *Romanis* acie inſtructa prælium iniiſſe; & Livius narrat *libro nono capite undequadrageſimo* adverſus *Romanos* magno irarum certamine pariter depugnaſſe eoſdem *Etruſcos* apud lacum Vadimonis *lege ſacrata coacto exercitu*, nempo ſacramento adactos nonniſi victores ſe redituros, ut bello in *Etruſcos* quoque à *Romanis* antea factum teſtatur idem Hiſtoricus *libro altero capite quadrageſimo quinto*: quod ideo monitum volui, quia nonnemo apud *Leandrum Albertum* ſatis inſulſe, forſaſſis ex eo *Livii* teſtimonio male intellecto, opinatus eſt milites recens delectos ibidem Imperatoribus ſuis fidelitatis juramentum præſtare conſueviſſe, epota ejuſdem lacus unda. Ibi & *Dolabellam* reliquias *Gallorum Senonum* deleviſſe tradidit Florus *libro primo capite decimo tertio*, nempe in æquiſſimo & ſpacioſiſſimo campo, *Vallis Hortana* appellato, qui circa lacum *Vadimonis* ſubjacet *Baſſano* opido, à quo vulgo plerunque dici ſolet *il lago di Baſſano*, non vero *di Baſſanello*, ut aliqui perperam ſcribunt; quibus præivit *Albertus*: licet enim *Baſſanellum* jaceat quoque in finibus *Hortanis*, à lacu tamen longius abeſt meridiem verſus: quare *Lucas Holſtenius* injuria obelo confixit *Ortelium*, qui *Vadimonis* la- 102
cum appellaverat *opidi Baſſani*, pro quo ipſe *Baſſanelli* obtruſit *in notis pag.* 201. Eandem planiciem *Hortanam* deſignare videtur Lucanus *in libro primo v.* 473.

Eſt qui tauriferis ubi ſe Mevania campis
Explicat, audaces ruere in certamina turmas
Afferat, & qua Nar Tiberino illabitur amni
Barbaricas ſævi diſcurrere Cæſaris alas.

Nar enim, uti jam diximus *capite primo num.* IV. juxta *Hortam Tiberi* ſe immiſcet.

V. Eam de *Gallis* victoriam memorari in originibus *Catonis* tradit Sigonius *in libro primo capite nono de antiquo jure Italiæ*, hæc verba inde in medium adducens: *Turrenus, patre Elbio Volturreno, Regum Etruſcorum ultimo, ac lacum Vadimonis cæſo, ad dedendam urbem Etruriæ anno ſecundo Olympiadis* CXXIV. *allici potuit: ſed ad recipiendas latinas literas nunquam perſuaderi potuit.* Sed hæc

ſunt

ſunt ſomnia Anniana, à quibus tantum virum, ac fuit *Sigonius*, deceptum fuiſſe merito dolet vir palatinis muneribus ac doctrina inſignis Johannes Baptiſta Agucchius *in epiſtola Italica de priſca origine & dominatu Civitatis Bononienſis.* Lacum *Vadimonis* indigenæ appellant *il lago di Valdemonio*, quod vetulis ob nominis ſimilitudinem occaſionem dedit fabulandi intus latere dæmonem. Ceterum
103 adhuc ſicut tempore Plinii *in ſimilitudinem rotæ circumſcriptus apparet, & undique æqualis: nullo ſinu, obliquitate nulla, colore cæruleo albidiore, & viridiore, odore ſulphureo, ſaporeque medicato.* Sed tamen ſpacio longe, quam olim breviore, quod *inſulas pecora ingreſſa* portantes ferre in media non poſſit; quarum meminit *Sotion* mox adducendus, Seneca *naturalium quæſtionum libro tertio capite viceſimo quinto*, & Plinius ſenior *libro ſecundo capite nonageſimo quinto.* Neque ego aſſentior Johanni Lomejero, qui *capite decimo ſeptimo de veterum Luſtrationibus* ex eo, quod *Plinius* dicat, *nulla in hoc navis (ſacer enim eſt) ſed innatant inſulæ herbidæ*, videtur opinari, lacum adeo amplum fuiſſe, ut intus navigari poſſet, quod tamen facere nefas eſſet. nunquam enim credo navem aliquam, licet exiguam, in illo natare potuiſſe; ſed *Plinium* ita loquutum puto, ut innueret, pro navibus parvas inſulas in lacu huc, illuc vectari: cujus rei duplex cauſſa adſignatur à Seneca *in libro & capite* jam indicatis, nempe *aquæ gravitas medicatæ & ob hoc ponderoſæ; & ipſius inſulæ materia vectabilis, quæ non eſt corporis ſolidi, quamvis arbores alat. fortaſſe enim leves truncos, frondesque in lacu ſparſas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam ſiqua in illa ſaxa ſunt, invenies exeſa & fiſtuloſa, qualia ſunt quæ duratus humor efficit*
104 *utique circa medicatorum fontium rivos: quæ, ubi purgamenta aquarum coaluerunt, in ſpuma ſolidantur.* Haſce inſulas natantes ex varia levioris & viſcoſæ materiæ miſcella aggeſtas portiones à vento hinc inde agitatas appellat Athanaſius Kircherus *in Mundo ſubterraneo tomo primo pag.* 279. In *fragmentis* Sotionis *de miraculis fontium, fluviorum, & lacuum* hæc leguntur inter *Ariſtotelis* opuſcula varia Græce edita à *Friderico Sylburgio Francofurti* apud *Wechelios* anno MDLXXXVII. ἐστὶ δὲ καὶ Λαγωνεῖα ἡ Κίμμινος καλουμένη λίμνη ἡ μεγάλη ἐν Ἰταλίᾳ, ὁμαλὸς ἔχουσα νησῖα πλέοντα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου κινούμενα, ubi *Sylburgius* pag. 317. pro Λαγωνεῖα ἡ Κίμμινος recte monet procul dubio legendum λίμνη Οὐαδίμωνος: quæ ſic latine verti poſſunt: *eſt autem & ſtagnum in Italia, locus Vadimonis appellatum, non magnum, habens parvas inſulas natantes vento agitatas.* Hodie tantum ſupereſt parvi ambitus cratet juncetis & vepribus obductus, immenſæ tamen profunditatis, nativas aquas continens, quæ, nulla foris apparente mutationis cauſſa, repente aliquando conturbantur, excurrentibus per lacus cuniculos flatibus, qui & vicinum *Tiberim* excutiunt. Interdum vero, loculis unde tranſeunt diruptis, per annum vix effluunt: vel contra ita exundant, ut avorum memoria plures in *Tiberim* convolverent molas, quarum acervi adhuc ibi conſpiciuntur. Ceterum lacus nec piſces alit, nec gignit, ſed lo-
105 ridos angues & teſtudines colore ſubvirides, ſpiſſæ ſubſtantiæ ac odore ſulphureo, firmandis fracturis utiles, quo nomine eas proponit doctiſſimus *Baccius*, qui etiam tradit tempore penuriæ cum exundare: idque mirandis modis à principio veris egiſſe anno MDLXIX. quo univerſalis annonæ caritas *Italiam* afflixit. Eandem abditam vim ſterilitatem fœcunditatemque prænunciandi, illam quum fluit, hanc quum fluere ceſſat, illi tribuit Kircherus *in Mundo ſubterraneo tomo primo pag.* 288. ubi ait ſe de eodem fuſius egiſſe in ſua *Etruria*, quæ adhuc lucem non vidit. Cauſſa, quæ lacum extumeſcere cogit alia ſane eſſe non poteſt, quam flatus & ſpiritus ſubterranei, qui exitum molientes, dum non inveniunt, per fundum lacus tranſeuntes, aquas in monſtroſos tumores certis temporibus tanto impetu exaltant, ut vita quadam præditæ videantur. Lacui naturam ſulphuris ineſſe ſatis quidem indicant ſcatebræ ſulphureæ ſub vetuſta *Nepe* & ſub *Horta*, unde calidam emanantem, ſulphureamque ex lacuna per veteris ſtructuræ emiſſarium in balnea olim exceptam *Hortini* commemorant, locumque adhuc ad *balnea* vocitari, ubi veterum ædificiorum veſtigia ſæpe eruuntur. Aqua vero, quæ inde irrigua ad *Tiberim* trahitur, temporis ſpacio ingentem producit albi lapidis molem, *Tiburtinum* appellatam: ex quo lapide, qui *Tibure* etiam atque alibi effoditur, efformatas fuiſſe veteres ſtatuas, & 106
inſcripta monumenta obſervat Gauges de Gozze Piſaurenſis *in diſſertatione Italica de Laſi Columnæ Roſtratæ pag.* 8. *Baccius* addit ſe exiſtimare, has aquas præter illum ſulphuris fomitem, liquidi aluminis vel ſucci id genus portionem habere, & propterea uſu balnei fore utiliſſimas: quæ nempe ſiccare valeant ulcera, ſcatentes per cutim humores cohibere, & luxata membra corroborare, non ſecus, ac albulæ aquæ *Tiburis*, de quibus agit *libro quinto capite nono.* Ejusdem generis ac fuit lacus ille *Vadimonis* puto extitiſſe illum, quem Strabo *libro decimo tertio in fine Troadis* locat apud *Aſinam*, atque vocari nomine *Supra*, *qui erumpit in littus mare, aſperis ſaxis in dorſi ſpeciem porrectis aſperum:* atque ſimilis naturæ ſuſpicor aliquid fuiſſe lacui *Meſſurinæ* apud noſtrates *Forojulienſes* in *Alpibus Carnicis* haud longe à tractu, quem *Zeliani* appellant: hic enim nullum producit piſcem, & proxima habuit balnea ſulphurea, quorum veſtigia non ita dudum adhuc apparebant.

CAPUT VI. 107

SYNOPSIS.

I. *Sancti* Landi *martyris acta examinantur.* II. *Inſcriptiones* Herculi *ſacræ.* III. Hercules Somnialis. IV. *Heſperides tres cum* Hercule *in tabula* Ortana.

SEd quam falſo hunc lacum *Vadimonis* olim Gentiles ſacrum putaverunt, tam verius hodie apud Chriſtianos & religioſiſſimos *Hortenſes* ejus recordatio magni habenda eſt, quod apud illum ſanctus *Landus* martyrio coronatus fuiſſe tradatur, ut excerpta ex ejus actis teſtantur apud Ferrarium *in Catalogo die* v. *Maji*, & apud Hagiographos Bollandianos *tomo ſecundo ejusdem menſis pag.* 49. unde apud eundem lacum non longe à *Baſſanello* ejus martyris ædicula oſtenditur, in qua ſacratiſſimum corpus populi frequentia honoratur. Sed quod pertinet ad laudata excerpta, ſeu quod acta genuina perierint, vel adhuc inter blattas & tineas alicubi delitescant, per dracones theſauris ſuis incubantes abſcondita, quemadmodum ab invidis veterum manuſcriptorum poſſeſſoribus, rei ſacræ & publicæ damno & injuria ſæpenumero 108
fieri videmus: ſeu potius quod ſupina exſcriptorum inſcitia pro arbitrio quædam ſuperaddere voluerit, in illis aliqua ſunt, quæ ſacræ antiquitatis perito negotium faceſſunt. Enimvero ſanctus *Landus* dicitur frater ſanctorum *Feliciſſimæ*, *Valentini*, & *Hilarii*, & paſſus traditur ſub *Domitiano.* At *Feliciſſimam* cum *Graciliano Faleriæ* morte damnatam diximus ſub *Claudio* II. quem inter & *Domitianum* ſeptuaginta ſaltem anni effluxerunt. Sanctos vero *Hilarium* & *Valentinum* ſub *Diocletiano* & *Maximiano Viterbii* paſſos varia acta teſtantur, quæ dabunt *Bollandiani die* III. *Novembris*: neque uſquam in iis actis tam *Feliciſſimæ*, quam *Valentini* & *Hilarii* ſanctus *Lan-*

dus memoratur, quemadmodum animadverterunt A Ferrarius, & Henſchenius. Hæc olim neque eruditiſſimi Florentinus fugerunt obtutum, namque is in *Originibus pietatis Etruſcæ pag.* 178. putavit in acta ſancti *Landi* pro *Diocletiano* male irrepſiſſe *Domitianum*. Sed nihilominus adhuc ſupereſt difficultas ex ſilentio in actis martyrum, quorum frater ſanctus *Landus* fuiſſe traditur: quæ inde etiam augetur, quod ſancti *Valentinus* & *Hilarius* ex oriente in *Italiam* veniſſe perhibeantur; ſanctus vero *Landus* ex *Germania*. Huic ulceri ut mederetur *Ferrarius* ſcribendum ſuſpicabatur, ex *Græcia* pro ex *Germania*: quam *correctionem* refu-
109 tavit *Henſchenius*, quod nomen *Landus* illi *Germanicum* viſum fuerit, B & detruncatum ex *Rolando*, aut alio ſimili per conſuetam *Etruſcis* propriorum nominum mutilationem. Atque inde arbitratus eſt, a *Langobardis* aliisve barbaris *Italiæ* occupatoribus ſanctum *Landum* pro fide Chriſtiana occiſum, *Hortæ*que coli cœptum, & proinde ad ſæculum VI. referendum, quo ſcimus alios plures ſub *Langobardis* paſſos. Hæc ego jam exaraveram, quum ex ſchedis MSS. *Landi Leoncini* canonici *Hortenſis* didici, anno 1628. die 25. Martii juſſu *Angeli Gozzadini Hortenſis* Epiſcopi reſeratum fuiſſe tumulum ſancti *Landi*, atque intus in quodam lateritio lapide hanc inſcri- C ptionem repertam:

LANNVS XPI MARTIR
HIC REQVIESCIT SVB
DIOCLETIANO [E. P. S.] PASSVS

Hinc omnes prædictæ conjecturæ & dubitationes evaneſcunt; & ſtatuitur, hunc ſanctum martyrem non LANDUM, ſed LANNUM appellatum, non ſub *Domitiano*, ſed ſub *Diocletiano* paſſum: cujus geſtorum memoria quum forte periiſſet, aliquis rerum & temporum imperitus conſcripſit epitomen, quam vulgavit *Ferrarius* ex Fabrica *Hortana*, quæ eſt rudis, atque indi- D
110 geſta multarum rerum ſibi minime cohærentium farrago ſæculo XVI. in unum compacta, quam ego tractavi apud Illuſtriſſimum NUPTIUM. Literas inferioris laterculi ſic interpretatus eſt Leoncinus: *Eutitius Presbyter ſepelivit*: quam explicationem haud reſpuo, modo non intelligatur ſanctus *Eutitius* ille, qui paſſus fuit ſub *Claudio II.* ut indicavi ex actis ejus *tomo tertio Bollandiani pag.* 460. Quî enim hic potuiſſet ſepelire ſanctum *Lannum*, ſub *Diocletiano* martyrio coronatum?

II. Explicatis utcunque iis, quæ ad *Hortæ* antiquitatem ſpectare videbantur, quia hæc inſuper E vetuſtis inſcriptionibus non modice illuſtrari poterunt, nunc reliquas promam, quæ ex *Hortanis* ruderibus effoſſæ ad me pervenerunt, aſteriſco ſignatis iis, quas in villam ſuam aliunde advehi curavit modo laudatus ampliſſimus ANTISTES.

I.

DEO. SANCTO. VVLCANO
INVICTO. HERCVLI
CONSERVATORI
DOMVS VLPIORVM
SACRVM. M. VLPIVS
VERECVNDVS. EX. VISO
D.

II.

111 DIVO. VVLCANO

Utraque eſt *Hortæ* in eccleſia parochiali ſancti *Petri*: & prior quidem in ara majori, cui pene ſimilem in antiqua baſi in *Aventino* ſub æde ſanctæ *Priſcæ* prope Circum maximum repertam recitat Onuphrius Panvinius *in Commentariis Reipublicæ Romanæ pag.* 213. & ex eo *Gruterus pag.* XLV. *num* 10. quam hic exhibeo.

A HERCVLI
CONSERVATORI
DOMVS. VLPIORVM
SACRVM
M. VLPIVS. ......
VERECVNDVS

Eandem inſcriptionem adducit etiam Jacobus Sponius *in Miſcellaneis eruditæ Antiquitatis ſectione.* III. *num.* LXII. *pag.* 100. ubi ex duabus prioribus lineis unicam facit, & quinctam ſupplet his verbis AVG. N. Hercules titulo CONSERVATORIS occurrit *pag.* XLV. 7. 9. 11. qui in nummis Græcis ΣΩΤΗΡ, ideſt *ſervator* appellatur, B non ut belluarum confector, ſed ut tyrannorum everſor apud Spanhemium *diſſertatione ſeptima pag.* 418. Sicut enim *Hercules* tyrannos evertere, 112
ita optimos principes & populos *ſervare*, & a tyrannis defendere credebatur, proptereaque pagina eadem XLV. 12. & 13. vocatur DEFENSOR *Auguſtorum*. Eundem *Herculem* fuiſſe numen tutelare gentis *Ulpiorum* notat Fabrettus *in Commentariis ad columnam Trajani capite ſexto pagina* 172. ita quidem, ut hic Imperator, qui ex ea originem duxerat, paſſim in nummis, aliisque veteribus monumentis una cum *Hercule* appareat, immo etiam ſub *Herculis* facie exhibeatur. Huc C facit vetus epigramma, quod a ſe exſcriptum *Bruxellis* in bibliotheca Societatis Jeſu, nuperrime ad me miſit vir celeberrimus & utraque *Pallade* inſignis *Gisbertus Cuperus*.

III.

HERCVLI. MA
GVSANO. ET
HAEVA. VLPI
L. V. PIO. ET. VL
PIA. AMMA. VA
PRO. NATIS
V. S. L. M

quod ſic lego: *& Hæva Ulpj liberta* pro *Ulpio*, D *& Ulpia Amma* pro *Vapro natis votum ſolvunt lubentes merito Herculi Maguſano*. Herculem co- 113
gnomento *Maguſanum* cultum fuiſſe in *Gallia Belgica* oſtendit idem Cuperus *in additionibus ſuis ad Harpocratem pag.* 118. atque ejus fanum circa *Scaldis* oſtia olim ſtetiſſe notat Abrahamus Ortelius *in Theſauro geographico*, qui non *Macuſanus*, ut aliqui in nummis Poſtumi ſenioris, ſed *Maguſanus* legit in ſaxo a ſe diligenter inſpecto, ſicut etiam Voſſius *de Idololatria libro primo capite triceſimo quinto in fine*: quam ſcripturam idem *Bruxellenſis* lapis confirmat. Particula ET elegantiæ ergo ex vi linguæ latinæ in principio & medio E ſententiæ geminatur, ut duplex res, de qua fit ſermo, iterata particula tanquam duplici vinculo colligetur: quod in inſcriptis lapidibus non eſt inſolens; nam *pag.* XLIX. 4. legitur:

D. S.
HERCVLI. * ET
L. VALERIVS SE
VERVS. ET. CLODI
A. CORNELIANA
PRO. L. VALERIO
CORNELIANO
V. S. L. M.

*Ibi legitur HERCULI ET JUNONIBUS L. VAL. &c.

Herculem Hortæ cultum fuiſſe, & ibi Collegium F habuiſſe, ut erant ſodalitia, quæ communis numinis cultum, arcam communem, communia- 114
que ſacrificia & epulum ſtatis temporibus habebant ſecundum Fabrettum *capite ſexto inſcriptionum pag.* 430. nos docet præterea alter lapis, qui cum aliis inferius adducendis ſervatur in peramœna villa Nuptiana in colle ſanctæ *Mariæ Gratiarum* prope Civitatem *Hortanam*.

IV.

L. MINVCIVS. SYNEG
DEMVS. AEDICVLA
HER-

Digitized by Google

Digitized by Google

HERCVLIS. COLLEGIO
DE. SVO. D. D

Huic ſimillimam inſcriptionem recitat Gruterus *pag.* XLIV. *num.* 9. ex *Mazochio* exiſtentem *Romæ* in Capitolio.

L. MINVCIVS
SYNECDEMVS
AEDICVLAM. HERCVLIS
COLLEGIO
D. D.

Ædiculæ autem erant ædes minuſculæ incuſtoditæ, quas *qui tentaverint, amplius quam fures, minus quam ſacrilegi mereantur*, ait Paullus J. C. *in*
115 *libro XLVIII. Digeſtorum tit.* XLIII. l. 9. Hujuſmodi ædiculæ, ut aliæ omnes privatæ, nec ſacræ nec ſanctæ erant, ſed religioſæ: *quod enim privati ſuæ religionis cauſſa Deo dedicant, id Pontifices Romanos non exiſtimare ſacrum*: teſtatur Feſtus *libro decimo ſeptimo* verbo *ſacer mons*. Quare *M. Ulpius Verecundus* quum noſceret illius numinis aras *Hortæ* maxime frequentari, in eadem Civitate *Hortana*, quemadmodum fecerat *Romæ*, *Herculi* lapidem dicandum curavit EX VISO, quod nempe in ſomnis monitus fuiſſet, ut tale monumentum *Herculi* conſecraret: quæ formula Ex VISO, & EX VISV ſæpe occurrit in veteribus ſaxis, ut notavit ad inſcriptionem *Gradenſem* V. C. Philippus a Turre *in Diſſertatione de* DIs *Aquilejenſibus pag.* 302. quum enim Gentiles tres divinitatis notas *ſomnia*, *curationes*, & *oracula* numerarent, ut eruitur ex Luciano *in oratione de non temere credendo calumniæ pag.* 882. operum editionis *Burdelotis*, ideo quicquid ſomniabant, id ſibi e Deo immiſſum opinabantur, ideoque illi, quem ſibi apparuiſſe putabant, aras, ſacrificia & donaria offerebant, tanquam religione admoniti. Ad hoc forte reſpexit ſanctus Martyr *Juſtinus* in Apologia ſecunda pro Chriſtianis, ubi ait, *Dæmones aliquando per inſomnia, nonnunquam vero per magicas præſtigias cunctos ſibi mancipare.*

116 III. Hæc quum diſſererem *Johannes Paulus Narra* Canonicus *Caralitanus*, vir apprime eruditus, mihique neceſſitudine conjunctiſſimus, ſuggeſſit *Herculem Somnialem*, de quo fit mentio in lapide, quem edidit Salmaſius *in Exercitationibus Plinianis tomo primo pag.* 351. & ex eo Reineſius *in ſupplemento Gruteriano Claſſe* x. *num.* IV. apud quos vocatus *Romanus*, qui tamen eſt erutus juxta *Piſas*, & ſervatur *Florentiæ* apud *Spiglianos*, ut ſcribit Fabrettus *capite ſexto num.* 4. *pag.* 489. ubi eum emendatiorem producit. Ibi Collegium hominum *Herculis Somnialis* cultorum ſibi locum ſepulturæ conſcribit, quemadmodum ab *Herculis* defenſoris cultoribus ſimiliter factum *Interamnæ apud Gruterum* CCXV. 7. Quod vero poſtremum ex *Herculis Somnialis* cultoribus, temporis injuria, ſic notatum videam . . . . VNDVS, ego legendum opinor *M. Ulpius VerecVNDVS* ita quidem, ut hic *Verecundus* idem ſit ac ille, qui reliquas duas inſcriptiones *Romæ* & *Hortæ* dicavit: quique vixerit tempore *Hadriani* Imperatoris. nam plerique ex iis, qui recenſentur in eodem lapide *Herculis Somnialis*, ut detexit Reineſius *Claſſe* x. *num.* IV. conſcripti etiam leguntur in catalogo Magiſtrorum regionum Urbis apud *Gruterum pag.* CCL. qui confectus eſt *Commodo* & *Pompejano* Coſs. anno U. C. DCCCLXXXVIII. qui eſt Chriſti CXXXVI. ut patet ex Faſtis. CVL-
117 TORES. HERCVLIS. SOMNIALIS exhibet etiam lapis *Florentinus* apud Sponium *ſectione* III. *n.* LXII. pag. 100. *Hercules* ergo quod malorum expulſor, maxime apud veteres, crederetur, inde etiam ſomniorum immiſſoris nomine colebatur, nam omnes *ὀνειροπομποὶ ſomniorum immiſſores*, utique *ἀλεξίκακοι malorum pulſores* habiti,

A ut notat eruditiſſimus *Salmaſius*. Hinc *in ſomnis Hercules docuit*, M. Octavium Herennium *ſua ope ſervatum e prædonibus*, ut fabulatur *Maſſurius Sabinus* apud Macrobium *libro tertio capite ſexto Saturnaliorum*. *Fabrettus* alteram hanc inſcriptionem recitat *capite decimo num.* 530.

HERCVLI. SOMNIALI
EX. ORACVLO

Solebant enim veteres ad captandos rerum eventus ſomnia quærere excubantes in delubris Idolorum: quam fatuitatem ſæpius irridet *Lucianus*, ut animadvertit Barthius *libro quinquageſimo ſexto capite tertio Adverſariorum*.

B IV. Ad hæc aliud numen in iſtis regionibus cultum oſtendit tabula ex Pario marmore in villa *Nuptiana* adſervata, quam hic delineatam exhibeo*. In ea conſpicitur *Faunus* vel alius agreſtis Deus manu ſiniſtra hinnuli alteriuſve animalis bifidi exuvias geſtans, vultu ridenti, & baculo incurvo in ſiniſtra. Auris eſt ſuperius acuta & 118 ferina, cornibus in fronte palam ſurgentibus: corona etiam in fronte. Tres figuras muliebres pro totidem Nymphis vel deabus campeſtribus, quas *matres* & *matronas* etiam dixerunt, accepit *Gisbertus Cuperus* in literis ad me olim ſcriptis. Tres enim Nymphas ejuſmodi C fuiſſe, præter Fabrettum *Diſſert.* II. *de Aquæductibus* §. 189. ipſe etiam Cuperus *in Apotheoſi Homeri pag.* 267. adnotavit. Utrumne potius ſint feminæ bacchantes, quarum una & altera crepitaculum quodpiam manu gerat, aliis diſquirendum relinquo. In parte extrema ejuſdem tabulæ marmoreæ, ſi bene video, leguntur hæc verba, inferius nonnihil exeſa ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ ΕΠΟΙΕΙ, *Callimachus fecit*. Nemini non notus eſt mos priſcorum artificum ſuum nomen operibus ab ſe fabrefactis inſcribendi: de quo erudite egit nitidiſſimus ſcriptor Carolus Datus *in Vitis pictorum veterum Italice editis pag.* 112. *Callimachum* ſtatuarium D inſignem memorant ſcriptores antiqui *Dionyſius*, *Pauſanias*, *Vitruvius* & *Plinius*, quorum loca in unum congeſſit Franciſcus Junius *in Catalogo*, qui ſubeſt ſplendidiſſimo operi *de Pictura veterum*, non ita dudum apud *Batavos* cum auctariis recuſo.

* Vid. Tab. IV. pag. 46.

Hoc egregium anaglyphum, & cum rarioribus antiquitatis monumentis jure & merito 119 comparandum, ex villa *Nuptiana* poſtmodum tranſiit in Muſeum Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi *Alexandri Albani* CLEMENTIS XI. Pont. Max. fratris filii, quem honoris cauſſa nomino. Is enim vetuſtatis amantiſſimus in omnis generis tabulas & ſimulacra E magno ſtudio & numero conquirenda jamdiu ſedulo incubuit, quibus non tam ædes ſuas, Urbemque rerum Dominam, quam præſertim rem literariam locupletaret: quod profecto univerſa eruditorum natio ab ejus indole & animi magnitudine ſperare debet.

CAPUT VII. 120

SYNOPSIS.

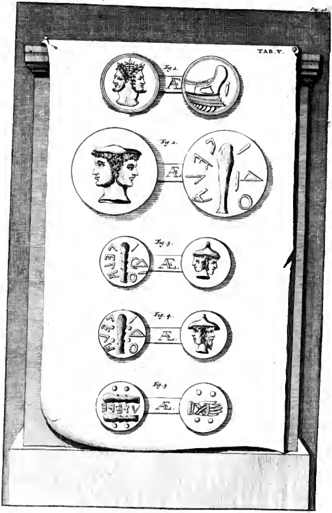
I. Herculis *cultus apud* Etruſcos. *As* Etruſcus *a* Bernardino Baldo *explicatus*. II. Draconis Corcyrenſis *locus perpenſus*. *Aſſes* Etruſci *cum* F Jano *& clava*. III. *Varia de lingua veteri* Etruſca. IV. *Primæva origo* Etruſcorum.

Apud veteres *Etruſcos* peculiari honore *Herculem* cultum fuiſſe, oſtendunt pondera ſive aſſes, nummis perquam ſimiles, in poſtica parte *Herculeam* clavam cum *Etruſcis* characteribus exhibentes, in antica vero bifrontem imaginem pileatam, ut cernere eſt apud Claudium Molinetum in *Muſeo ſanctæ Genovefæ pag.* 44. & apud *Fabrettum*, qui ex gaza Medicea tres ejuſmodi aſſes

aſſes vulgavit: quos veterum linguarum ſtudioſis A delineatos infra nos iterum proponemus. Unum ex his aſſibus pro nummo ab ſe habitum explicavit *Bernardinus Baldus Guaſtallenſis* Abbas, vir mirandi ingenii, & in omni literarum genere conſultiſſimus, qui præter ſcripta, ipſo adhuc vivente edita, in quibus eminet Lexicon *Vitruvianum*, innumera etiam poſt ſe edenda reliquit, & præ
121 ceteris illuſtrium Mathematicorum Vitas *à Thalete Mileſio ad Chriſtophorum Clavium* Italice ſcriptas: quæ una cum aliis tanti viri lucubrationibus adſervantur in domeſtica Bibliotheca SUMMI SANCTISSIMIQUE PONTIFICIS CLEMENTIS XI. à quo nobis pro ſua erga literarum incrementum bene- B volentia & amore ſpes facta eſt eaſdem in publicam eruditorum lucem vulgatum iri. Explicationem vero *Etruſci* ponderis ſive aſſis per eundem *Baldum* in epiſtola ad amicum ſuum adornatam nobiſcum communicavit *Dominicus Paſſioneus*, ingenio & eruditione ſpectabilis, atque in literis juvandis effuſus: nosque ex Italico in Latinum ſermonem converſam integram hic exhibemus.

ECtypon ad me miſſi numiſmatis inſpexi, quod ſane eſt Etruſcum & vetus: quare non ſolum, ut tibi obſequar, cui ob tua in me merita plurimum debeo, ſed ex præcipuo animi genio de eo nonnulla diſ- C *ſerui, à veriſimili non abhorrentia. Equidem primo obtutu pene deſperaveram me quicquam adſequuturum, quod ad rem facere videretur; ſed perlectis characteribus, & eorum ſenſu ex vi Ebraici idiomatis perpenſo, à quo palam eſt Etruſcum originem ſuam habuiſſe, hæc inde hauſi. Mihi videor intelligere poſſe, quod nummus percuſſus fuerit in Etruria ab aliqua civitate Herculi devota, quem in eadem regione cultum fuiſſe multa nos docent veterum auctoritate firmata, & præcipue Dionyſius Halicarnaſſeus, cujus teſtimonium conſiderandum propoſuit Giamballarius in dialogo de Origine linguæ Etruſcæ. Ut ergo ad nummum deveniam, inſtrumentum illud,* D
122 *quod in averſa parte conſpicitur, ego atque puto eſſe clavam Herculeam, quandoquidem ejus apparet capulum cum nodis, & inſerta cernuntur nonnulla, quæ plumbi ſegmenta eſſe videntur, vel alterius rei gravis, ad eandem clavam robuſtiorem & oneroſiorem efficiendam idonea. Verba circumſcripta hæc ſunt PHELIA PHDII nempe* admirabilis liberatrix, *quia Hercules clava ipſa populos feris, monſtris, & tyrannis liberabat. Et forte numiſma cuſum fuit ab aliqua urbe, de qua Hercules benemeritus fuiſſe putabatur. Duplex facies, quæ in antica parte numiſmatis inſpicitur, fratrum Geryonum caput indicare videtur; nam licet à poetis Geryon tricorporis effinga-* E *tur, fieri tamen potuit, ut ſcalptor tertium caput poſt duo illa, quæ in nummo appareat, abſcondi crediderit, fortaſſe rotas fieri non potuiſſe, ut una cum ceteris ob oculos illud tertium exponeretur. Ratio interpretationis literarum inde petita eſt, quod Ebræi ad rem mirabilem exprimendam dicant* פלא *PELE, quod ſine puncti additione diceretur FELE, &* פליאה *FELIAH, ſeu PELIA admiratio ab radice FALA, vel PALA, quod rem arduam & miram agere ſignificat: eſtque vox uſurpata in Pſalmis* LXXVII. *&* CXXXIX. *in Job capite* XXXVII. *& in libro Judicum capite* XIII. *Aliud vocabulum PHDII videtur ex verbo* פדה *PHADA derivare*, *nempe* redemit, liberavit, eruit, abſolvit: *quæ* F *vox uſurpatur in Exodi capite* XXI. *atque alibi. Quare verbale PEDVTH eſt PIDION, quo* redemptio *deſignatur, ſive, ut vulgo dicimus,* riſcatto. *Hæc mihi occurrerunt, ut tibi, atque illi, qui tua opera uſus eſt, prompto animo obſequerer. In rebus arduis, atque, ut ita dicam, impoſſibilibus, cujuſmodi hæc noſtra eſt, pro maximo haberi debet parum invenire, licet neque certo putare velim me*
123 *hoc inveniſſe, ne in vitium arrogantiæ, & forte ſtultitiæ delabar: quam unam ob cauſſam interpretationi meæ in Tabulam Eugubinam Divinationis titulum feci. Supereſt, ut pro obſervantia erga te mea etiam atque etiam te rogem, ut mihi quidlibet imperes; id enim agere tuum eſt, ſicuti meum tua juſſa capeſſere. Dabam Urbini die 2. Junii 1614.*

II. Hæc *Baldus*: & ſane in *Umbria*, quæ antiquitus erat in dominatu *Etruſcorum*, colebatur HERCVLES DEFENSOR POLLENS, ut patet ex lapide *Gruteriano* CCCXV. *num* 7. *Interamnæ* Nahartium in *Umbria* ſervato. Sed nihilominus dubitare licet, an imago illa biceps *Geryonem Herculeum* offerat, tertia facie ob imperitiam artificis retro latente; ſiquidem ſupervacaneum videbatur in utroque aſſis conſpectu *Herculis* ſigna exhibere, dum una clava ſufficere poterat. Quare icone illa bicipiti *Janum* potius indicari putamus, in id inducti egregio teſtimonio Draconis Corcyrenſis *in libro de Lapidibus* apud Athenæum *libro decimo quinto capite decimo tertio*, ubi hæc habentur: Ἰανὸν δὲ λόγος ἔχει διπρόσωπον γεγονέναι τὸ μὲν ὄπισθεν τὸ δὲ ἔμπροσθεν, ἔχοντα πρόσωπον. ἀπὸ τούτου, καὶ τὸν Ἰανὸν ποταμὸν, καὶ τὸ ὄρος Ἰανὸν ὀνομάζεσθαι κατοικήσαντος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους. Πρῶτον δὲ στέφανον εὑρεῖν, καὶ σχεδίας, καὶ πλοῖα, καὶ νόμισμα χαλκοῦν πρῶτον χαράξαι· διὸ καὶ πολλὰς τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πόλεων καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν, καὶ Σικελίαν ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον διπρόσω- 124
πον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον. Hæc ſic vertit *Jacobus Dalechampius* ex recenſione Iſaaci Caſauboni: *Janum fama eſt bifrontem fuiſſe, altera facie poſteriori, anteriore altera; Janum flumen, Janumque montem ab eo fuiſſe nominatum quod in eo monte habitaverit; coronas illum reperiſſe, navigia, rates; nummum æreum ab illo primo ſignatum: qua de cauſſa civitates in Græcia multæ, Italia, & Sicilia monetam cudunt impreſſa bicipiti facie, & ex altera parte vel rate, vel navigio, vel corona.* Jacobus Grandius Mutinenſis, qui, me adoleſcente, magna eruditionis laude *Venetiis* florebat, in doctiſſima *epiſtola de veritate diluvii univerſalis pag.* 24 putavit *Janum* ſive *Noam* triplici inventione civitatibus *Græciæ*, *Siciliæ*, & *Italiæ* memoratum fuiſſe, propterea que eaſdem civitates ex altera nummi parte impreſſiſſe ἢ σχεδίαν, ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον, *vel ratem, vel coronam, vel navigium*; licet quænam hic ſit *ratis* à *navigio* diſtincta ſe neſcire fateatur, dum ſatis erat dixiſſe ab *Jano* inventa fuiſſe πλοῖα *navigia*. Hinc ſuſpicatur *Draconis* vel verbis mendum ineſſe, vel σχεδίαν ſignificare non *navim*, ſed *forte vaginam enſis ligneam, aut ſimile quidpiam, quod Noa in uſum communem invenerit*. cujus figura in hoc aſſe, quem ipſe adducit, poſt navim exprimi putat. Vide Tab.V. fig. 1. pag. 48.
Verum *Draco* haudquaquam illud ſymbolum triplex ſimul in unoquoque numiſmate ſignatum 125
pronunciavit, ſed unum aut alterum ex iiſdem tribus ſeparatim, quod apparet ex disjunctiva particula ἢ *vel*. Quare quum navis in eodem aſſe appareat, hæc una implet ſententiam *Draconis*: quicquid indicet figura illa, quæ poſt navim conſpicitur. At neque *Draco* ſcribit triplex *Jani* inventum in nummis memorari; ſed *Janum* ipſum ab *Italis*, *Græcis*, & *Siculis* duplici imagine expreſſum in nummis, in quorum averſa parte cernitur, *vel* σχεδία, *vel navis*, *vel corona*; non vero omnia ſimul. Georgius Wolffgangus Wedelius in *Exercitatione octava Decadis* VI. *pag.* 54. ubi de ejusmodi numiſmate diſputat, σχεδίαν interpretatur *pontem*. qui tamen in illo nuſquam apparet. Præterea aſſes ſeu ſemiſſes occurrunt, qui bicipitem *Janum* repræſentant abſque navi, pro qua in averſa parte clava conſpicitur. Hujusmodi unum *Etruſcis* literis inſignitum publicavit, ut dixi, 126
Claudius Molinetus in *Muſeo ſanctæ Genovefæ*: quem quia diverſum non puto ab illo, quem explicuit

Digitized by Google

Digitized by Google

plicavit *Baldus*, hic iterum exhibeo * una cum aliis duobus ex Muſeo Mediceo per *Fabrettum* vulgatis in *capite ſeptimo Inſcriptionum num.* 376 qui omnes eandem epigraphen habent in averſa parte, nempe ODICELA, ſi noſtris quidem latinis characteribus *Etruſcos* legere velimus, quemadmodum legit *Molinetus*, ubi id nomen monetarii eſſe inſulſe opinatur.

* Vide Tab. v. fig 2.3.4. 5.pag.48.

127 Quare ſi poſt tantos viros nobis ſententiam noſtram proferre licet, ego puto in loco *Draconis Corcyrenſis* deſignari hanc eandem clavam, quæ cernitur in his aſſibus. Siquidem Heſychius in verbo Σχιδία pag. 887 inter varias ejuſdem vocis ſignificationes hanc quoque adducit, ἢ ὅπλα τὰ ἐκ χειρὸς τυπτόμενα hoc eſt: *vel arma* (ſive inſtrumenta) *ex manibus verberantia.* quibus verbis nihil aliud ſane, quam clava ſeu ceſtus deſignatur: quod miror à viris doctiſſimis non animadverſum.

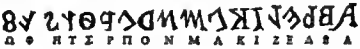
III. Scriptores autem clariſſimi, qui pridem laboraverunt in condendo alphabeto linguæ *Etruſcæ* ſatis ſuperque oſtenderunt ſingulos ejus characteres neutiquam reſpondere latinis, ut videre eſt ex alphabeto, quod per *Gabrielem Gabrielium* latinis characteribus explanatum exhibuit Baldus in ſua *Divinatione* in Tabulam æneam *Eugubinam* lingua *Etruſca* veteri perſcriptam. *Janus Gruterus*, qui in magno corpore Inſcriptionum eandem Tabulam Eugubinam, aliaſque vulgavit pag. CXLIII. opinatur literis eam Græcis inverſis, lingua vero Æolica exaratam; unde pagina CXLV. num. 4. alphabetum Etruſcum veluti Græco reſpondens digeſſit. Sed Coſmus de Arena in *Serie* 128 *veterum Ducum & Marchionum Etruriæ Italice ſcripta pag* 12. abſtrus literis dubiis & confuſis, alibi, ut ajebat, examinandis, alphabetum *Etruſcum* & ipſe conſcripſit, quod cum illo, quod *Baldus* edidit, non omnino convenire deprehenditur. Ut de his lector judicium ferat, præſtat tria illa alphabeta hic adponere.

I. Alphabetum Etruſcam Gabrielis Gabrielii à Baldo editum.

V t S r P Ph O N M L K I g f E D C b B A

II. Alphabetum Etruſcum apud Gruterum & Paulum Merulam in Coſmographia pag. 613.

Ω Φ Η Τ Σ Ρ Π Ο Ν Μ Λ Κ Ι Ζ Ε Δ Β Α

III. Alphabetum Etruſcum à Coſmo de Arena vulgatum.

129

Z Y X V T S R Q P O N M L K I H G F E D C B A

Ex hoc Inſignium virorum diſſidio apparet maxima difficultas in legendo, nedum percipiendo antiquo illo idiomate *Etruſco*. licet enim à dextera in ſiniſtram tendente legendum putaverint eruditi; attamen inter ſe minime conveniunt in adſignandis veris fontibus, unde eadem ignorabilis lingua manaverit: qui quidem ſi certo adſignari poſſent, vocabulorum ſenſus & vim adſequi etiam forte poſſemus. Siquidem Sanctes Marmocchinus *in Defenſione linguæ Etruſcæ*, quæ MS eſt apud celeberrimum virum *Antonium Magliabechium*, & Sigiſmundus Titius *in Hiſtoriis Etruriæ*, quæ MSS. item ſunt in *Bibliotheca Chiſiana*, putant vocabula *Etruſca* mixta & confuſa eſſe cum *Ebraicis*; at vero Petrus Franciſcus Giambullarius *in ſuo Gello*, & Gullielmus Poſtellus *in Commentario de Etruriæ originibus*, cum *Aramæis* & *Syriacis*. *Baldus* in *Etruſcis* vocabulis *Chaldaicam* & *Ebraicam* ſignificationem latere exiſtimavit; ſed tam ipſe, quam *Giambullarius* & *Poſtellus* nimium quantum tribuere videntur gerris plusquam *Siculis Beroſi Anniani*. Jacobus Mantinus Ebræus *in epiſtola* 130 *nuncupatoria ad Paullum* III. Pont. Max. quæ præfigitur *paraphraſi Averrois in Rempublicam Platonis tomo ſecundo* operum *Ariſtotelis Venetæ* editionis apud *Junctas* anni MDLIS. fol. 174. & Theſeus Ambroſius *in Introductione ad Chaldaicam linguam* aliaſque *Papiæ* vulgata anno MDXXXIX. ex *Ebraico* ſive *Aſſyrio* idiomate *Etruſcum* omnino deducunt; licet idem *Ambroſius* ab *Arcadibus*, *Pelaſgis*, & *Trojanis* poſtea corruptum exiſtimet. Ab his omnibus longe abit ſententia viri ſummæ eruditionis *Samuelis Bocharti*, qui in *parte altera Geographiæ ſacræ libro primo capite triceſimo tertio Etruſcum* ſermonem ceteris diſſimillimum fuiſſe opinatur, ſaltem *Phœnicio* & *Punico*; idque ex *Tuſcarum* vocum ſylloge, quas in medium adducit; quippe Dionyſius Halicarnaſſeus *in libro primo capite triceſimo* tradit *Tuſcos* gentem fuiſſe indigenam καὶ οὐδεὶ ἄλλῳ γένει ἔτι ὁμόγλωσσον, ὅτι ὁμοδίαιτον εὑρίσκεσθαι, *neque cum ulla alia gente aut linguam aut mores communes habere.* Verum *Joſephus Scaliger* abſtruſioris vetuſtatis indagator perſpicaciſſimus in *Conjectaneis ad Varronem de Lingua latina pag.* 30. editionis anni MDCXIX non dubitat priſcam *Tuſcorum* linguam fuiſſe *Syriacam* ſive *Aramæam*, & *Saturnum* eadem lingua *latentem* ſignificare. Syriaca lingua *Sabinos* & *Tuſcos* loquutos iterum affirmat *pag.* 64. Hanc ſententiam viris doctis conſtantem eſſe ait Paullus Merula *in Coſmographia parte ſecunda libro quarto capite decimo ſeptimo pag.* 131 605 & 612. editionis anni MDCXXI. ubi *Tuſcarum* vocum catalogos texit, quæ in *Syriaco* ſermone radices ſuas habent, exploſis nugis *Annianis*. Doctiſſimis viris concinit Reineſius *de lingua Punica capite ſecundo num* XVI. ubi linguam *Etruſcam* & *Sabinam* è *Syriaca* produiſſe affirmat. Fuerunt tamen in lingua *Etruſca* vocabula quædam è *Græcia* propter vicinitatem mutuata. Quin tantas etiam habuit vires *Græcorum* vicinitas, ut *Etruſci* progenitorum ſuorum characteribus *Aramæis* carentes, alios mutuati fuerint ab iiſdem *Græcis* conterminis ſuis, qui in *Tuſciam* colonias duxerant, ſed mutatis vel potius inverſis figuris, ut avitam ſcribendi conſuetudinem aliquo pacto æmulari viderentur ut animadvertit *Merula*. *Tacitus* in loco inferius proferendo teſtatur *Etruſcos ab Corinthio Demarato* literarum formas didiciſſe, *Latinos* vero ab *Arcade Evandro*, licet Plinius *libro ſeptimo capite* LVI. ſcribat in *Latium* eas allatas fuiſſe à *Pelaſgis*. Sed tempore *Demarati* patris *Tarquinii Priſci Etruſcorum* civitates fortunatiſſimas & diſciplinis florentiſſimas fuiſſe ex eorum annalibus tradit Dionyſius Halicarnaſſeus *libro tertio capite* XLVI. ita ut vix credi poſſit *Tuſcos* literis tunc caruiſſe: niſi dicendum ſit *Demaratum* non auctorem, ſed auxilio *Græcarum* literarum reformatorem earundem fuiſſe.

J. Fontaninus. D Idem

131 IV. Idem Dionyſius *in libro primo* duplicem de primæva origine *Etruſcorum* opinionem adducit: quarum prima eos facit alienigenas ex *Lydia* provincia *Aſiæ* minoris, ductos in *Italiam* à *Tyrrheno* fratre *Lydi* Regis *Lydiæ* ante bellum *Trojanum*. Altera vero eos facit indigenas: hancque *Dionyſius* amplectitur, ratione & auctoritate, ut ait, roboratam. Ratio eſt, quia *Etruſci* tempore ejus, nempe *Auguſti*, habebant linguam, ritus, mores & leges proprias, ſibi unis, nec *Græcis*, *Aſiaticis*, aut alteri nationi ſimiles: fieri autem non poteſt, ut populus ab alio natus veſtigium aliquod ſuæ originis ſaltem in lingua non ſervet. Auctoritas eſt *Xanthi Lydi*, hiſtorici in patriis rebus diligentiſſimi, qui negat vel ſaltem non meminit, *Tyrrhenum* aut alium virum principem *Lydum* coloniam ullam in *Italiam* duxiſſe. Sed quoad *Xanthum*, ejus auctoritas fluxa eſt. etenim hiſtoriæ, quæ illius nomine circumferebatur, auctorem facit *Dionyſium Scytobrachionem* Artemon Caſſandreus *in opere de Scriptoribus genuinis* apud Athenæum *libro duodecimo capite ſecundo:* quem quidem *Dionyſium* paullo ante *Ciceronis* & *Cæſaris* ætatem vixiſſe putat *Suidas*. Agucchius autem *pag.* 29. putat utranque ſententiam amicam facile reddi, ſi dicatur fieri potuiſſe, ut *Tyrrheni* in aliquam *Etruriæ* partem venerint, ab alia non
133 expellentes antiquiſſimos *Etruſcos*, regionis illius indigenas. Herodotus idipſum exprimere videtur *libro primo capite nonageſimo quarto* ubi ſcribit *Lydos ad Umbros profectos*, ibique Lydorum *appellatione mutata*, *Tyrrhenos dictos fuiſſe*: quippe *Umbri* occuparant vel omnes vel pleraſque oras occidentalis *Etruriæ*, unde eos *Pelaſgi* deinde expulerunt. Præterea ex *Dionyſio* colligitur *Tyrrhenos* in occidentali *Etruriæ* parte ſtetiſſe, ubi cum *Pelaſgis* habitarunt. *Tyrrhenos* deinde cum *Etruſcis* permixtos fuiſſe teſtatur Silius Italicus in *libro quarto*, ubi loquens de *Flaminio* Conſule, *Etruſcos* ſub regni *Corithi* appellatione deſignat.

Ergo agitur ruptis præceps exercitus armis
Lydorum in populos, ſedemque ab origine priſci
Sacratam Corithi, jactoſque à ſanguine avorum
Mæonios Italis permixta ſtirpe colonos.

Hæc permixtio non ſolum vicinitati & commercio, ſed rei communi tribuenda eſt: quæ erat *Umbros Pelaſgoſ*que pellendi ex oris, quas in *Etruria* tenebant. Nihilominus non videt *Agucchius* qui fieri potuerit, ut in hac permixtione nullum ſignum aut in lingua aut in moribus *Etruſcorum* deinde apparuerit. Quare aſſentitur, *Dionyſio* appellanti *Etruſcos* indigenas, & cum *Lydis* neutiquam permixtos. quippe lingua & mores eorundem corruptibiles & mutabiles erant, ita ut ſi cum illis *Tyrrheni* permixti unquam fuiſſent, aliquod ſignum retinere debuiſſent, quemadmodum ex eodem *Dionyſio Falerii* & *Feſcennium Pelaſgorum* coloniæ poſt annos mille & trecentos in ſuis 134 moribus adhuc Græcæ originis veſtigia retinebant. Sed maximum ſignum hujuſce permixtionis *Etruſcos* retinuiſſe, deprehendere mihi videor ex eorum conſuetudine numerandi ſæcula à conditis urbibus. Etenim Cenſorinus in aureo opuſculo *de Die natali capite decimo ſeptimo*, *ex ritualibus*, ut vocat, *Etruſcorum libris*, qui tunc adhuc ſupererant, ait apud eosdem Etruſcos *initia ſic poni ſæculorum quo die urbes, atque civitates conſtituerentur.* *Etruſci* vero eundem morem à *Lydis* orientalibus, qui *Etruriam* incoluerant mutuati videntur: nam in oriente epochas & ſæcula à conditis urbibus inchoata fuiſſe unus inſtar omnium docere poteſt Chronologorum noſtri ævi facile princeps Henricus Noriſius in laborioſiſſimo opere *de Epochis Syromacedonum*. Hinc ab *Etruſcis*, qui diſciplinas *Umbris* & *Romanis* tradiderunt, eundem morem annos ab urbe condita numerandi utroſque traxiſſe palam eſt: licet *Romani* ſero id egerint, ut nos vix tandem à *Caroli Magni* temporibus annum Chriſti *Dionyſianum* in noſtros Faſtos retulimus. Scaliger *in libro quinto de Emendatione temporum pag.* 385. & *Graterus* CXIII. 2. hoc egregium vetuſtatis monumentum *Interamnæ* in *Umbria* ſervatum adducunt, ubi epocha ejuſdem urbis deſignatur, inſculpta anno Chriſti XXXII.

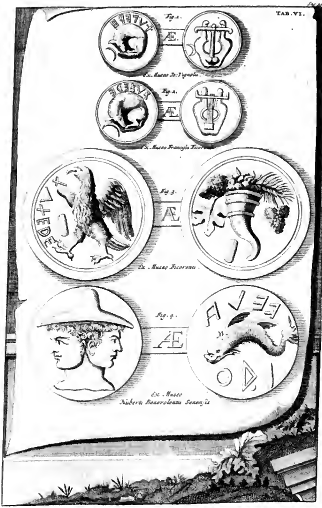
135 SALVTI. PERPETVAE. AVGVSTAE	GENIO. MVNICIPI. ANNO. POST
LIBERTATIQVE. PVBLICAE	INTERAMNAM. CONDITAM
POPVLI. ROMANI	DCCIIII. AD. CN. DOMITIVM COS
	AHENOBARBVM L. T. M. FVRIVM
	CAMILLVM. SCRIBONIANVM

PROVIDENTIAE. TI. CAESARIS. AVGVSTI. NATI. AD. AETERNITATEM
ROMANI. NOMINIS. SVBLATO. HOSTE. PERNICIOSISSIMO. P. R
FAVSTVS. TITIVS. LIBERALIS. VI. VIR. AVG. ITER
P. S. F. C

136 Nomen *M. Furii Camilli Scriboniani*, non *L. Vitellii*, ut putabat *Scaliger*, ob rebellionem è Faſtis eraſum, qua de re agit Noriſius in *Epiſtola Conſulari pag.* 15. nos minio ſupplevimus. Epocham *Interamnæ* nobis quoque ſervavit Sex. Julius Africanus *in Collectaneis Græcis*, quæ ſine nomine auctoris exſtant poſt *Euſebium Scaligeri pag.* 314. ibi enim hæc habentur. ΟΛΥΜΠ. ΚΣΤ. Δ. ἐπὶ τῆς Ἰταλίας Ἰντεράμνα ἐκτίσθη. nempe *olympiadis* XXVI. *anno* IV. *in Italia Interamna eſt condita*. Hoc contigit *Numa* Rege *Romanorum*, anno U. C. LXXX. ante natum Chriſtum DCLXXII. quod notavit etiam Cluverius *in Italia pag.* 635. Præterea Dionyſius *libro tertio capite ſexageſimo primo* regia inſignia deſcribens, quibus legati *Etruſcorum* donatum voluerunt *Tarquinium Priſcum*, inter cetera memorat *coronam auream & ſellam eburneam, & ſceptrum in ſummitate Aquilam habens, & tunicam purpuream auro diſtinctam, purpureumque amiculum varium, qualia ſolebant & Lydorum & Perſarum Reges geſtare.* Sane *tunicam* χιτῶνα veſtem fuiſſe *Lydorum* teſtatur etiam antiquiſſimus Poeta Lucilius *in fragmentis Satyrarum a Franciſco Douſa diſpoſitis libro primo pag.* 25. editionis ſecundæ, ubi hic verſus legitur:

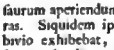
Prætextæ ac tunicæ Lydorum opu' ſordidum omne.

Quare falſum eſt, *Etruſcis* nihil ex antiquis pro- 137 genitoribus *Lydis* ſuperfuiſſe: immo iiſdem *Herculis* cultus ideo maxime fuit familiaris, quia ortum ſuum referebant ad *Lydorum Atyadas*, qui erant ex *Heraclidarum* dynaſtia, ut obſervat Spanhemius *pag.* 19. *Coſmus de Arena* vir antiquitatum *Etruriæ* ſtudioſiſſimus, ſacrificiorum pateras, quæ plurimæ adhuc variis imaginibus exſculptæ ſuperſunt, nominibus Deorum atque hominum adſtantium expreſſis, ſperavit ad hujuſmodi theſaurum

TAB. VI.
Fig. 1.
Æ.
Ex. Museo Jo: Vignolii.
Fig. 2.
Æ.
Fig. 3.
Æ
Ex. Museo Ficoronii.
Fig. 4.
Æ
Ex. Museo
Huberti Benevolentii Senensis

[illegible] BIBLIOTECA NAZIONALE [illegible]

Digitized by Google

ſaurum aperiendum pro clave aliquando inſervitu-
ras. Siquidem ipſe in patera, quæ *Herculem* in
bivio exhibebat, apud *Laurentium Punciaticum*
ſervata, has literas *Etruſcas* Ebraico more exaratas
 ſic legit HERCLE. Hæc
atque alia ectypa ex marmoreis inſcriptionibus, ſi-
gillis, ſepulcris, fictilibus, nummis, gemmis,
vaſis, & pateris diligenter excepta idem *Coſmus*
vulganda olim miſit ad *Raphaelem Fabrettum*: qui
tamen præter unum & alterum ſuo Inſcriptionum
operi inſerium, ea omnia ad Academiam *Oxo-
nienſem* per quendam *Anglum* ſe miſiſſe olim mibi
affirmavit. Quare nobis ſperare licet, viros idio-
matum orientalium peritiſſimos, linguæ hujus ce-
leberrimæ arcanis interpretandis aliquando ope-
ram daturos: quibus eam in rem ſtipes duos un-
ciales, aſſem & ſemiſſem *Etruſcos*, ut ex ponde-
re judicamus, hic examinandos proponimus. *

* Vide pag. 53. Tab. VI. fig. 1.2.3.4.

141 *Spanhemius pag. 112. ex muſeo Pembrochiano aſ-
ſem libralem* edidit huic poſtremo ſimilem, licet
hic noſter ſit integrior, & careat bovino capite,
quod ibidem inſertum apparet inter biceps caput
virile. Hujuſmodi aſſium literas idem *Spanhe-
mius* putat eſſe veteres *Græcas*, ſive *Cadmeas*, qua-
les *Evander Arcas* ex *Græcia*, ſive generatim, ut
ait *Plinius*, *Pelaſgi* in *Latium* tranſtulerunt. No-
mina vero iiſdem literis expreſſa *ignota & forte E-
truſca* eſſe opinatur. Sed ſi nomina ſunt *Etruſca*,
utique & literas *Etruſcas* eſſe oportet, non enim
Etruſci literis caruerunt, ſed propriis uſi ſunt:
quas *Punicas* fuiſſe juxta ac ſunt in Tabula Eugu-
bina perperam ſuſpicatur Reineſius *in diſſertatione
de lingua Punica capite duodecimo num.* 1. qui dein-
de *num.* XXIV. earundem literarum figuras *Græcas*
inverſas ex aliorum ſententia ſtatuit: quos tamen
non eſſe audiendos jure monet Spanhemius *pag.*
78. *Etruſci* operis vetuſtiſſimam pateram, ubi *Mi-
nervæ è Jovis* cerebro emergentis fabula contine-
tur, vulgavit Fabrettus *capite ſeptimo num.* 387.
atque aliam quoque *num.* 391. in qua *Medeam E-
truſce* per epentheſin MENEDEA literis perver-
ſe diſpoſitis dictam, adſtante filio *Medo* ibi eodem
idiomate MEDME appellato, deſignari conji-
cit. *Cenſorinus*, qui ſcripſit opuſculum ſuum *de
Die natali* anno vulgari CCXXXVIII. quemadmo-
dum ex capite viceſimo primo ſupputat doctor
142 temporum Dionyſius Petavius in *libro nono capite
quadrageſimo ſecundo*, laudat in capite undecimo
& decimo ſeptimo *Rituales Etruſcorum libros &
Hiſtorias octavo eorum ſæculo ſcriptas*. Ex quo ſa-
ne mirari æquum eſt, univerſa nationis ſapientiſ-
ſimæ ſcripta & ſermonem ita periiſſe, ut vix lo-
cus divinationi ſuperſit. Certe linguam *Etruſcam*
prorſus latinæ diſſimilem fuiſſe prodiderunt anti-
qui ſcriptores: qua de re nihil tamen adduxit Phi-
lippus Cluverius in *libro ſecundo Italiæ antiquæ*.
Siquidem Livius in *libro nono capite triceſimo ſexto*
ait, quum ad ſilvam *Ciminum* à *Fabio* Conſule
victi eſſent *Etruſci* anno U. C. CCCCXLIII. Clau-
dium ejuſdem Fabii fratrem, qui *Cære educatus
apud hoſpites, Etruſcis inde literis eruditus erat:
linguamque Etruſcam probe noverat*, eos per ſilvas
inſequutum: quibus ſtatim hæc ſubdit Hiſtoricus:
*habeo auctores, vulgo tum Romanos pueros, ſicut
nunc Græcis, ita Etruſcis erudiri ſolitos*, præſer-
tim vero Haruſpicinæ perdiſcendæ cauſſa, quod
Cicero tradit in *libro primo de Divinatione*. Idem
Livius de eodem *Claudio* & ſervo illius comite
hæc poſtea ſubjungit: *iere paſtorali habitu, agre-
ſtibus telis, falcibus gæſiſque binis armati. Sed ne-
que commercium* LINGVAE, *nec veſtis armorumve
habitus ſic eos texit, quam quod abhorrebat à fide,
quenquam externum Ciminios ſaltus intraturum.* De
143 voce *gæſum*, quod erat *Gallorum* jaculum, erudi-
te diſquirit Humfredus Hodius in *libro ſecundo de*

A *Bibliorum textibus originalibus capite octavo.* Ta-
citos, ut jam monui, in *libro undecimo Annalium
capite decimo quarto* ſcribit Etruſcos *ab Corinthio
Demarato* literarum formas didiciſſe: qui *Dema-
ratus* in *Italiam* navigavit anno U. C. XCVI. O-
lympiadis triceſimæ anno tertio, & ante Chri-
ſtum natum DCLVIII. ut ex *libro primo Dionyſii*
colligit Petavius in *libro decimo tertio de Doctrina
temporum*. Idem vero *Demaratus* duos filios à ſe
genitos *Etruſcis* nominibus appellavit, nempe *A-
runtem*, & *Lucumonem*, qui poſtea in Regem *Ro-
manorum* aſſumptus, *Lucius Tarquinius*, quod in
Etruriæ urbe *Tarquiniis* ortus fuiſſet, appellari
B maluit, quemadmodum tradit Dionyſius *libro ter-
tio capite quadrageſimo ſexto*. Hinc eadem lingua
etiam *Romani* uſi ſunt, nam Varro in *libro quar-
to de lingua latina* auctor eſt, Volumnium *Trage-
dias Tuſcas* conſcripſiſſe, & Plinius in *libro decimo
ſexto capite quadrageſimo quarto* meminit *Ilicis* Ur-
be vetuſtioris in Vaticano exiſtentis, *in qua titu-
lus æreis literis Etruſcis, religione arborem jam tum
dignam fuiſſe ſignificabat*. Huc facit locus Agellii
libro undecimo capite ſeptimo ſcribentis, quod cauſſi-
dici cujuſdam ſermone non intellecto (loqueba-
tur enim verbis obſoletis) *quaſi neſcio quid Tuſce,
aut Gallice dixiſſet, univerſi riſerunt*: item quod
C narrat Plutarchus in *Poplicola*, nempe *C. Mutium* 144
quum *Porſenam* conſtituiſſet opprimere incautum,
veſte indutum Etruſca & aſſimili lingua utentem καὶ
φωνῇ χρώμενον ὁμοίᾳ *in caſtra penetraſſe*. Sane etiam
Herodotus *libro primo capite quinquageſimo ſeptimo*
ait *Cortonæ* populos in *Etruria* lingua *veteri Pe-
laſgica ſive barbara* loquutos, & eam linguæ for-
mam conſervaſſe, quam habebant quum illuc mi-
grarent. *Strabo* quoque, qui ſub *Tiberio* floruit,
in *libro quinto pag.* 226. editionis regiæ Pariſienſis
Falerios Etruriæ urbem πόλιν ἰδιόγλωσσον appellat,
hoc eſt *ſua peculiari lingua utentem*. Ab *Etruſcis*
ritus, ſacrificia, ſuperſtitiones, artes, ludos, &
D mores ad *Romanos* tranſiiſſe affirmat è ſcriptoribus
noſtris Tertullianus in *libro de Spectaculis capite
quarto*, & Arnobius in *libro ſeptimo* contra Gentes:
immo apud Johannem Pierium Valerianum in
Dialogo de lingua Italica eadem lingua conſcripto
pag. 30. *Claudius Ptolemæus Senenſis* latinorum li-
teras & diſciplinas ab *Etruſcis* derivatas tradit:
veterem quoque illorum pronunciationem omni-
no *Etruſcam* fuiſſe contendit. Ex his locuple-
tiſſimis teſtimoniis lucem quandam mutuati viri
linguarum penitiorum ſtudioſi, ejuſdem *Etruſci*
ſermonis ſignificationem aliquam forte expiſcari
aliquando ætate hac noſtra eruditiſſima poterunt,
E & præ illis, quorum ingenia ego noverim, *Ha-
drianus Relandus*, & *Jacobus Rhenferdus* inter *Ba-* 145
tavos celeberrimi: quorum alter nummos *Sama-
ritanos*, alter vero inſcriptiones *Palmirenas* lau-
dabili auſu explanare tentavit: licet apud eun-
dem *Pierium Albertus Pius Carporum* Princeps af-
firmet, ævo illo, nempe *Leonis* X. neminem u-
num in toto orbe fuiſſe, qui unicum characterem
Etruſcum legere ſciverit: quod nec *Græcis*, nec
Ebraicis, nec *Chaldaicis*, nec *Ægyptiis* characte-
ribus contigit. Ceterum *Etruſca* monumenta pu-
blici juris fecerunt *Gruterus pag.* CXLIII. & CXLV.
Felix Ciattus in *Memoriis Peruſiæ* ibidem impreſ-
F ſis anno MDCXXXVI. Coſmus de Arena in *ſerie
Marchionum Etruriæ*, Leonardus Auguſtinus in
Gemmis antiquis num. CLII. Petrus Sanctes Bar-
tolus in *Sepulcris antiquis*, Fabrettus in *Inſcriptio-
nibus pag.* 538. 541. & 696. & Philippus Bona-
rota in *Obſervationibus nummariis pag.* 210. Nos
quoque puerile ſignum artificio & notis *Etruſcis*
ornatum hic exhibebimus, ut potiſſimum à *Giſ-
berto Cupero* clariſſimi nominis viro gratiam ali-
quam ineamus, qui de hujuſmodi antiquitatibus
Etruſcis ſemel atque iterum nos interpellarit.

Porro hujuſmodi monumenta *Etruſcis* characteri-
bus inſignita, qui omnino diverſi ſunt à fictitiis
illis, quibus conſtant *Inghiramiæ* antiquitates, non
ſolum in *Etruria* circa *Florentiam*, *Arretium*, *Vo-
laterras*, *Claſiam*, *Peruſiam*, *Cortonam*, *Viter-*
146 *bium*, *Cornetum*, & *Faliſcos*; verum etiam in *Um-
bria Eugubii* & *Piſauri* reperiuntur. In Gaza Me-
dicea varia quoque ſervari me docuit ejuſdem
præclarus cuſtos *Sebaſtianus Blancus*, quale eſt æ-
nea ſtatua, forte alicujus ex Lucumonibus, jux-
ta *Peruſiam* olim effoſſa, & à *Ciatto pag.* 53. inepte
expreſſa: chimæra item ænea, & urnæ nonnul-
læ. Simulacrum puerile, quod nos hic damus*,
erutum fuit anno 1587. juxta lacum *Traſimenum*
in loco, qui dicitur *Pila*: illudque edidit *Ciat-
tus*, ſed ſpecie inverſa & rudi, nec ſincere effor-
mata. At ex ipſo prototypo huc *Romam* allato,
cujus altitudo palmum unum excedit, accuratiſ-
ſimum exemplar nobiſcum communicavit vir no-
bilis *Paulus Æmilius Monteſperellus Peruſinus*.
Stephanus Pighius in *Hercule Prodicio pag.* 353. ſe
vidiſſe memorat in Bibliotheca Ducis *Ferrarienſis*
ſignum laurea coronatum, in cujus collo torques,
in ſiniſtro ſuperiore brachio armillæ bullis depen-
dentibus plenæ, rotundis alternatim & humani
cordis ſpecie factis conſpiciebantur; in femore
autem ſiniſtro inſcriptio Etruſca, quæ *à Paucis
legi, à nemine fere intelligi poterat*. Pueri quoque
hujus noſtri collum, brachia & pedes torquibus
ſive armillis cinguntur, & avem manus dextera
ſtringit. Siniſtra vero pomum vel aliquid ſimile
geſtat. Femoris inſcriptionem ſeorſum pariter in-
cidendam curavimus.

* Vid. Tab. VII. pag. 53.

147
CAPUT VIII.

SYNOPSIS.

I. *Evocati Auguſtorum quinam, & unde dicti.* II. Tiberinus *Pater* Hortæ *cultus.* III. *Fluvii, ut Dei, quare adorati.* IV. *Faſti conſulares correcti. Nomina compendiariis notis ſignata.* V. *Officium* ab Epiſtulis. VI. *Non* Epiſtola, *ſed* Epiſtula *uſque ad ſextum ſæculum ſcriptum fuiſſe probatur contra doctiſſimos viros.*

SEd tandem è longiori diverticulo, quo ad *E-
truſcas* antiquitates excurrimus, ad Coloniam
Hortanam redire æquum eſt, ut ejus inſcriptiones
& priſca monumenta recitemus: quod præſtabi-
mus indicatis locis ubi ſervantur illa, quæ non
ſunt in villa Nuptiana.

I.

VICTIA. C. F
RESTITVTA
VIX. ANN. V
MENS. XI. DIEB
XVII

148
II.

M. IVRI. HAMILLI. M. IVRIVS
PRVCIVS. FARI . . . A. HEL . . .
LISVS. I. ATIONO. B. M

III.

SAC . . .
AVFIDIANA . . .
TESTA. V. S. L. M

IV.

SEX. ATVSIVS
SEX. FIL. FABIA
ROMA. PRISCVS
EVOC. AVG
PRIMVS. OMNI
VM. ARAM. TIBERINO
POSVIT. QVAM. CALI
GATVS. VOVERAT

Hortæ in muro viridarii Albertorum.

Hanc inſcriptionem vulgavit Fabrettus *capite ſex-
to num.* 6. & ante ipſum Cæſar Ripa in *Iconologia
parte prima pag.* 186. editionis *Patavinæ* anni
MDCXVIII. ſed uterque paullo aliter ſcriptam, &
lineis ſecus ac ſunt in marmore diſpoſitis, neque
in eam quicquam commentati ſunt. Ego mini-
me puto ſilentio prætereundum, quod apud rei
veteris ſcriptores hactenus nominatam non vide- 149
rim gentem *Ataſiam*, ex qua fuit hic noſter *Sex.
Ataſius Priſcus*: inter cujus nomen & cognomen
Tribus & patria de more deſignantur: quique
fuit ex ordine equeſtri, uti erant Evocati Augu-
ſtorum, qui ſæpenumero occurrunt in inſcriptis
lapidibus. Ad hos ſpectabat excubias agere circa
cubiculum Imperatoris: ad quod munus primus
omnium *Galba* delegit vice militum *equeſtris ordi-
nis juvenes, qui, manente aureorum anulorum uſu,
Evocati appellarentur*, ut ait Suetonius in *ejus vi-
ta capite decimo*. ſiquidem iſti non erant proprie
Evocati: quod nomen tantum dabatur emeritis
veteranis, gnaris, prudentibusque militiæ, qui
expletis ſtipendiis, in gratiam Conſulum & du-
cum ultro militiam iterum ſumebant. Quia ve-
ro literis aut nunciis nominatim evocabantur,
inde nomen obtinuerunt, ut docet Lipſius *de Mi-
litia Romanorum libro primo dialogo octavo.*

II. Ante omnes ab *Ataſio*, Evocato Auguſti
alicujus, ex voto *Caligati* exiſtimo *Tiberino* patri,
tanquam numini, ſub Civitate *Hortana* prope *Ti-
beris* ripas, ubi lapis erutus eſt, Aram erectam
fuiſſe, quemadmodum poſtea Diocletianus & Ma-
ximianus *Tiberino patri aquarum omnium* monu-
mentum vovent apud *Gruterum* CLXXVIII. 6. nuſ-
quam enim de aris *Tiberini* quicquam amplius me
legere memini. Ceterum Petrus Berthaldus in 150
libro de Ara capite triceſimo num. XI. notavit poſi-
tas fuiſſe Aras fontibus, fluviis & ſtagnis, in quo-
rum aquis *ſacris* religione veterum navigare vel
natare homines prohibebantur, ideoque Plinius
ſcribit *de lacu Vadimonis: nulla in hoc navis, ſa-
cer enim eſt*, & Tacitus Annalium *libro decimo
quarto capite viceſimo ſecundo* refert, *Neronem* fon-
tem aquæ Martiæ natatione polluiſſe hoc modo:
*iiſdem diebus nimia luxus cupido infamiam & pericu-
lum Neroni tulit, quia fontem aquæ Martiæ ad ur-
bem deductæ nando inceſſerat: videbaturque potus
ſacros & cæremoniam loci corpore toto polluiſſe. Se-
cutaque anceps valetudo iram Deûm affirmavit.*
Forte hujuſmodi fontis, vel potius alicujus A-
quæductus fit mentio in cippo ad gradus eccle-
ſiæ cathedralis *Hortanæ* ubi hæc ſemeſa legun-
tur.

V.

. . . .
. . . . ORICIS
. . NISQVE. OBSESSVM
. . CORVGIENS. PRO
. . . PROPVGNAVIT
. . . IS. AQVAM. SANCTAM
. . . DVXIT. DEVOTV
. . . AIESTATIQVE. EI
VS. M. D. . . . VII

Tiberinum quidem patrem à *Romulo* inter Deos re- 151
latum docet *Varro* apud ſanctum *Auguſtinum libro
ſexto capite decimo de Civitate Dei*: qui & *libro
quarto de LL.* locuples teſtis eſt, cultum fuiſſe
Deum *Tiberinum*: in cujus honorem Tiberinalia
ſpectacula XVI. kal. Septembres notantur in vete-
ri kalendario apud Petrum Lambecium *tomo quar-
to Bibliothecæ Cæſareæ pag.* 284. Hinc Horatius
Cocles apud *Livium in libro ſecundo capite decimo*
armatus in *Tiberim* deſiliens, *Tiberine Pater*, in-
quit, *te ſancte precor, hæc arma & hunc militem
propitio flumine accipias*: nam Servius in *librum pri-
mum Georgicorum*, & in primum *Æneidos*, nec-
non Lactantius *libro quarto Divinarum inſtitutio-
num*

Digitized by Google

Digitized by Google

num capite tertio, Deos omnes *patres* generatim dictos fuiſſe teſtantur: quo nomine *Tiberis* appellatur à *Pedone Albinovano*, à *Virgilio* aliisque. Seneca autem *epiſtola quadrageſima prima* ita ſcribit: *magnorum fluminum capita veneramur, ſubita ex abdito vaſti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, & ſtagna quædam vel opacitas vel immenſa altitudo ſacravit.* Hinc ipſas etiam aquas *Albulas* juxta *Anienem* cultas fuiſſe teſtatur hæc vetus inſcriptio ab Holſtenio edita in *notis ad Cluverium pag.* 131. & à Fabretto *capite ſexto num.* 8.

AQVIS. ALBVLIS
152 SANCTISSIMIS
VLPIA. ATHENAIS
C. VLPII. AVG
LIB. AB. EPISTV
LIS. VXOR
LIBENS
D. D

Siquidem veteres illi fluvios, ut Deos, conſtructis templis adorabant, de quo fuſe agit Voſſius *de Idololatria libro nono capite triceſimo quinto*: fluviis quippe divinitatem ineſſe putabant, unde Plinius *libro octavo epiſtola octava* narrat, in *Umbria* templum fuiſſe, in quo *Clitumnus* fluvius *amictus ornatusque prætexta* colebatur, & circa complura caſtella *totidem Dei ſimulacra ſparſa* fuiſſe. Sic *Blanduſiæ* fonti in *Sabinis* prope oppidum Regillum hædo ſacrificatum docet Horatius *libro tertio ode* XIII. Crines etiam fluminibus ſacrabant, ut *Achilles Sperchio* apud Homerum *Iliados viceſimo tertio*, & Philoſtratum *de vita Apollonii libro quarto capite quinto*: item *Ajax* apud eundem *Philoſtratum* in *Heroicis*, quod ſcilicet crines humore alantur.

III. Cur autem fluvios adorarent, varias cauſſas recenſet Maximus Tyrius *diſſertatione* XXVIII. *Eſt & ſuus fluviis honos aut ob utilitatem, quomodo Ægyptii colunt Nilum: aut ob pulchritudinem,*
153 *ut Peneum Theſſali: aut ob magnitudinem, ut Iſtrum Scythæ: aut ex fabula, ut Ætoli Acheloum: aut ex lege, ut Spartiatæ Eurotam: aut ex ſacro inſtituto, ut Iliſſum Athenienſes.* Hinc fuere & ſua fluminibus ſimulacra. Fingebantur longa cæſarie, ut pueri cirrati, & capite arundine redimito, quia ea in fluviis ſuccreſcit. Hinc Ovidius *libro quinto Faſtorum de Tiberi verſ.* 637.

Tybris arundiferum medio caput extulit alveo.

Ædem vero & iconem *Tiberis* lepide ſatis effingit Sidonius in *Panegyrico Anthemii v.* 320. De fluminum figura ex antiquis numiſmatibus erudite agit etiam V. C. Philippus Bonarota in *ſuis Obſervationibus pag.* 34. ubi *Cydni* fluvii imaginem in nummo *Tarſenſium* examinat. Quæ hic ſequuntur epitaphia in villa *Nuptiana* ſervantur.

* VI.

C. ANTISTIVS
EPAPHRODITVS
VIPSTANAE
ATTHIDI
VXORI
SANCTISSIMAE

* VII.

D. M
TI. CLAVDIO 154
HYACINTHO
TI. CLAVDIVS
AGRIPPA
PATRI. PIISSIMO
FECIT

* VIII.

D. M
F. ATALANTE*
MATRI
DVLCISSIMAE
F. ZOSIME
FILIA

IV. Is C. *Antiſtius*, qui ſupra in lapide VI. memoratur, in cauſſa eſt cur edamus inſcriptionem nuper effoſſam ad Divi *Paulli* in via *Oſtienſi*, quam nobis tradidit *Thomas Maria Minorellus* ſacerdos Ordinis Prædicatorum, vir pietate & non inani doctrina ſpectatiſſimus.

IX.

155 D. M. P. FANNIVS. AVILIVS. PROCVLVS. FECIT
TITIAE. FIRMAE. ET. P. FANNIO. PROCVLO
PARENTIBVS. BENEMERENTIBVS. ET. P. FANNIO. PRIMIGENIO. LIBERTO
ET. FANNIAE. RANAVSIDI. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERISQVE. EORVM
C. ANTISTIO. VETERE. MANLIO. VALENTE. COS

Hi Conſules proceſſerunt anno *Dionyſiano* XCVI.
156 vel ſecundum *Panvinium* in *Faſtis* à *Jacobo* Strada editis, in quibus annum unum epocham vulgarem antevertit, anno vulgari XCVII. U. C. DCCCXLVIII. Olympiadis CCXVIII. anno IV. ubi *C. Fulvius Valens* perperam appellatur, ab Anonymo autem *Vindobonenſi* per *Noriſium* vulgato, *Valerianus*, qui ex noſtro lapide eſt *Manlius Valens*. Inſcriptionem VIII. vulgavit Fabrettus *capite decimo num.* 433. & ſub ſigla *F.* putavit latere nomen gentis *Flaviæ*, uti in alia, quam dederat *capite quinto num.* XXV. *pag.* 371. ubi legitur:

T. F. PAEDEROTI. AVG. LIB

non enim inſolitum nomina ipſa, ut paſſim de prænominibus advertimus, compendiariis notis ſignare, quod exemplis oſtendit pag. 372.

* X.

DIS. MANIBVS
IVLI. EVTYCHETIS
QVI. VIXIT. ANN. XXX
IVLIA. TYCHE. CONIVG
CARISSIMO. FECIT
ET. SIBI. ET. SVIS. LIBERT.
LIBERTABVSQVAE*
POSTERISQ. EORV..

* XI.

D. M
I. FLAV. AVG. L. ILIAE
AB. EPISTVLIS. LATINISS*
CLODIA. SVCCESSA. CONIVG 157
ET
FLAVIA. MARCELLA. PATRI
OPTIMO. PIISSIMOQV
FECERVNT

V. Liberti ab *epiſtulis*, quod munus dabatur etiam Servis, nuſquam non occurrunt inter officia domus Auguſtæ, de quibus erudite Jacobus Gutherius in opere de eodem argumento *libro tertio capite quarto.* Hi *à manu* atque etiam *amanuenſes* aliquando dicti fuerunt, quod ſcriberent literas domini mente conceptas. *Hadrianus* Imperator, *ab epiſtulis & à libellis primus equites Romanos habuit*, ex Spartiano in *ejus vita capite viceſimo ſecundo.* quod tamen non videtur obtinuiſſe, nam liberti ab epiſtulis Auguſtorum occurrunt etiam poſt *Hadrianum*. *Julius Cæſar Scaliger* modum ſcribendi ab *epiſtulis* per *u*, non per *o*, primus omnium reprobavit in *libro primo de Cauſſis linguæ latinæ capite*

viceſimo primo, ubi ait *Tuſcos Umbros*que litera *o* caruiſſe, *quare qui epiſtulam, & adoleſcentes malunt dicere. Umbros ſeſe, non Romanos profiteri:* ſiquidem literam *o aliquot Italiæ civitates, teſte Plinio, non habebant, ſed loco ejus ponebant* u, & maxime *Umbri & Tuſci*, ut ait Priſcianus Grammaticorum coryphæus in *libro primo* inter Grammaticæ latinæ Auctores antiquos collectos ab *Elia Putſchio col.* 553. In eandem ſententiam ivit Aldus Manutius junior in *Orthographia pag* 496. ſecundæ editionis, ubi tamen novem lapides adducit, magno Theſauro Gruteriano poſtea inſertos, in quibus ſecus legitur atque ipſe uſurpandum eſſe contendit, ſemper nempe ab *epiſtulis* per *u* non per *o*. *Scaligeri* & *Manutii* veſtigia preſſit Juſtus Lipſius in *epiſtolicæ inſtitutionis capite primo*, ubi licet agnoſcat, *Angelum Politianum* alioſque *epiſtulam* u *media* ſcripſiſſe, fretos, ut fatetur, *auctoritate librorum, & lapidum*; nihilominus per *o* rectius ſcribendum putat, magiſque *ἀναλόγως*. His ſe jungit Claudius Dauſquius in *Orthographicis pag.* 121. putans & ipſe dici debere *epiſtola* per *o*, quaſi id velint *Græcæ voces Latio donatæ* ab eadem origine. Affirmat quidem *epiſtulam portari in tergo lapidum aliquot*: (rectius dixiſſet *omnium* ubi ea vox memoratur) necnon à *Politiano* & *Oberto Giſanio* uſurpari ex Pandectis *Florentinis*: ſed tamen contra eos æquis frontibus ſtare ait *Scaligerum* &
159 *Lipſium*, quorum opiniones retulimus. Ab horum ſententia ſtat etiam Gerardus Johannes Voſſius in *Etymologico linguæ latinæ*, ubi putat ex etymo ἐπιστολή ſcribendum per *o epiſtola*, non per *u epiſtula*: qui mos ipſi videtur *nonniſi inclinante ſæculo irrepſiſſe*. Hoc etiam noviſſime arriſit Chriſtophoro Cellario in *Orthographia pag.* 105. ſecundæ editionis ubi receptæ opinioni & ipſe lætus lubens ſubſcripſit.

VI. At ego, licet tantulus ſim, iſtis literariæ Reipublicæ Seviris diem dicere non vereor, quod conjectationes ſuas nudius tertius excogitatas alter poſt alterum integerrimis & elegantiſſimis veterum ſæculorum publicis & privatis tabulis malleo deſcriptis præferre non dubitaverint. Quippe officium ab *epiſtulis* ſæpenumero occurrit apud *Gruterum*, & nunquam niſi per *u* exhibitum, ut pag. LXI. 4. CCLXXII. 1. CCCCLXXII. 5. DLXXVII. 6. DLXXXVI. 4. 5. 6. 7. 8. 9. & DLXXXVII. 1. 2. 4. 5. Apud Reineſium *claſſe* IX. *num.* LIII. apud Fabrettum *capite quarto num.* 29. & 256. *capite quinto num.* 1. & *capite ſexto num* 8. Item apud Jacobum Sponium in *Miſcellaneis eruditæ antiquitatis ſectione ſexta pag.* 205. & 206 nec non & apud clariſſimum Vignolium in *inſcriptionibus* cum *Diſſertatione de Columna Antonini Pii* nuper vulgatis *pag.* 285. EPISTVLAM iterum habet Gruterus *pag.* CCXIV. *linea* 13. qui modus ſcribendi adhuc durabat quarto ſæculo exeunte, quippe *pag.*
160 XXVIII. 2. legitur MAGISTER. EPISTVLARVM *Valente* & *Valentiniano* Coſs. Ex tot & tam conſtantibus antiquorum marmorum teſtimoniis *Joſephus Juſtus Scaliger*, patre *Julio Cæſare* in hac re prudentior, in Indice *Gruteriano* undeviceſimo ſcriptum reliquit: *epiſtula pro epiſtola ita ſemper*. Sæculo demum ſexto vetus ille mos continua priorum temporum ſerie ductus exſulare cœpit, dum *epiſtola* per *o*, non amplius per *u* uſurpari inchoavit, ut patet ex inſcriptione Reineſiana *Claſſe* VI. *num.* XL. ubi Flavius Theodorus MEMORIALIS. EPISTOLARVM *Juſtino* & *Juſtiniano* Imperatoribus inſcribitur; licet tamen eodem ævo accuratius exarati Pandectæ *Florentini* conſtanter ac perpetuo *epiſtulam* habeant, *epiſtolam nunquam etſi Græco, unde latina ducta eſt appellatio, ita pronunciandum ſuadeat*, ut inquit Barnabas Briſſonius in *Operibus variis pag.* 388. ubi *& in vetuſtorum auctorum manu exaratis libris epiſtulam* ſcribi, per alios ante monitum tradit, quamvis id miretur ipſe, originem vocis reſpiciens. Eo deinde impegit etiam *Cellarius*, qui fatetur, in multis inſcriptionibus eſſe *epiſtula*, illud tamen addens: *neſcitur qua ratione*. Verum Orthographia non rationi, ſed *conſuetudini ſervit*, ut agnovit Quinctilianus. Quare *inclinante ſæculo* non *epiſtula* pro *epiſtola*, ut putabat Voſſius, ſed *epiſtola* pro *epiſtula* irrepſit. Hujus proinde inferioris ævi utique eſt lapis *Florentinus* à *Sponio* addu- 161
ctus loco ſuperius indicato *pag* 205. in quo legitur AB EPISTOLIS, niſi potius ſit error *Sponii* exſcriptoris: quod facilius credo propterea quod idem auctor ſervos *ab epiſtolis* Latinis & Græcis ſemel atque iterum vocat, non *ab epiſtulis*, uti debuiſſet. Æque leviſſimum eſt quod idem *Voſſius* cæterique de etymo obtrudunt: non enim ſemper vocabula eaſdem literas retinent, quas in primæva origine ſua habuerunt, quemadmodum ipſemet *Voſſius* docuit in *Tractatu de literarum permutatione*, quem Etymologico ſuo præfixit; & præcipue ubi vocum latinarum ſyllogen adducit, à Græco fonte ortarum, in quibus *o* mutatur in *u*: ſic *fiſtula*, ut ait Iſidorus in *libro tertio capite viceſimo, ita dicta quod vocem emittat*, ubi reſpicit Græcum φωνὴ *vox*, & στέλλω, *mitto*, ut notat Voſſius in Etymologico: ſic *epiſtula* ἐπιστολή, quaſi dicas *miſſoria*, ab ἐπιστέλλω *mitto*; utraque nempe vox non per *o*. ſed per *u* prolata ex eodem fonte deducitur. Hinc ſcite Obertus Giſanius in *epiſtula* ad lectorem *Lucretii* ſui, de *Græcis* verbis loquens, iiſque omnibus, quæ *Græca* ſunt origine, ſed *Romana* prorſus jam facta, non ideo tamen ſcripturam *Græcam* ea ſequi debere putat; verbi cauſſa *ocius*, *hiems*, *ſtilus*, *ſilva*, atque etiam EPISTULA, & *alia plurima*. *Conſuerunt enim latine quædam ab aliis ſumpta nomina ita conformare & conſignare, ut originem ipſi agnoſci nolint, ſuaque* 162
prorſus eſſe ut exiſtimentur, ſtudent. Inde poſt alia addit: *ſi ob originem mutare ſemper licebit ſcripturam, omnis lingua latina turbabitur* Quod ajunt *Umbros* & *Tuſcos u* pinguiore aurem oblimaſſe, *Romanos o* rotundiore mulſiſſe, nullius ferme momenti eſt; lapides enim plerique à nobis recitati neque *Tuſci* neque *Umbri*, ſed *Romani* ſunt, & puriori *Romana* lingua ſcripti. Verum quidem eſt, *Romanos o* litera frequentius, quam *u* olim uſos fuiſſe, ſed hoc nonniſi priſcis & obſoletis illis temporibus, quæ aureo Latinæ linguæ ſæculo præiverunt, quando *conſentiont* pro *conſentiunt*, *virom* pro *virum*, *conſol* pro *conſul*, *Appios* pro *Appius*, *honc* pro *hunc* ſcribebant, ut docet vetuſtiſſima inſcriptio *L. Scipionis Barbati* a *Sirmondo*, & *Aleandro* noſtro explicata. Hinc illi majores noſtri, *Aboriginum* & *Evandri* nepotes, ſcribebant etiam *Hecoba*, *notoia*, *dederont*, *probaveront*, teſte Fabio in *libro primo capite quarto*: quæ deinde venuſtius compoſitum Latinorum os per *u* efferre decrevit. Et ſane literas *u* & *o* jam olim invicem permutatas non in Græcis ſolum, ſed in Latinis etiam nominibus, non uno exemplo oſtendit *Spanhemius* in majori opere pag. 120. Quare ex his illud conficio, *epiſtola* per *o* fuiſſe rudis adhuc & balbutientis Latinæ linguæ, atque ejuſdem etiam morientis & in barbariem prolapſæ: adultæ vero & floridæ ejuſdem linguæ ætatis ex- 163
ſtitiſſe *epiſtula* per *u*. Certe Priſcianus in *libro primo col.* 554. noſtram ſententiam confirmat his verbis: V *quoque multis Italiæ populis in uſu non erat; ſed è contrario* O. *unde Romanorum quoque vetuſtiſſimi in multis dictionibus loco ejus,* O *poſuiſſe inveniuntur, ut poblicum pro publicum, quod teſtatur Papirianus de Orthographia, polchrum pro pulchrum, colpam pro culpam dicentes, & Hercolem pro Herculem*. Hunc locum *Priſciani* emendavimus ex duobus codicibus MSS. eximii noſtrique ami-

amiciſſimi Abbatis *Dominici Paſſionei*, quorum unus A
fuerat *Poggii Florentini*, a quo illum emit *Dominicus Braſichellenſis*, tradiditque *Johanni Carolo Borromæo*, ex cujus manibus tranſiit deinde in poteſtatem *Iſabellæ Eſtenſis Mantuæ* Marchioniſſæ, ut in eodem codice adnotatur. Idem porto locus *Priſciani* cum alio, quem ſuperius adduxi num. v. collatus, palam facit, *Politianum* ante omnes in epiſtola ad *Bartholomæum Scalam libro quinto pag.* 63. operum editionis *Baſileenſis* anni MDLIII. & deinde *Scaligerum* ſeniorem, *Dauſquium*, & *Voſſium* patrem incaute admodum ex eo, quod *Umbri* & *Tuſci* literam *u* pro *o* uſurpaſſent, putare, apud *Romanos* dictum *epiſtola*, a- B
pud *Umbros* & *Tuſcos epiſtula*. *Priſcianus* enim in primo loco non loquitur de lingua *Latina*, ſed de lingua *Umbrorum* & *Tuſcorum*, quæ in radice
164 una eademque erat. *Umbrorum* enim lingua ab *Etruſca* tantum dialecto differebat: in ſecundo vero loco intelligit de lingua veteri Latina, quæ *o* literam pro *u*, ævo illo adhuc rudi, uſurpare conſuevit, ut exemplis & auctoritate ipſa oſtendimus. Ex his palam fieri puto, antiquam & conſtantem ſex & viginti lapidum ſcripturam, non quidem *Umbram* aut *Tuſcam*, ſed *Romanam*, item Pandectarum & voluminum manuſcriptorum auctoritatem jure & merito præferri debere C
novis recentium hominum placitis, qui nulli veterum exemplo innixi aliter ſcribendum eſſe opinantur: atque hinc inter ceteros præcipue laudandus *Viguolius* noſter, qui ad purioris vetuſtatis amuſſim animum intendens, quum officium ſuum deſignaret, viri Principis Columnenſis *ab epiſtulis* ſe nuncupari voluit. Uſus tamen, ut verum fateamur, nunc ſecus generatim obtinuit.

165

CAPUT IX.

SYNOPSIS.

I. *Feminarum cognomina aſſerta.* *Gens* Plutia à D
Plautia *diverſa*. II. Franciſci Robortelli *ſententia de ſervis medicis contra* Sponium *confirmata*. III. *A* Cyato *idem ac pincerna*. IV. *Duplicis generis ſepulcra, familiaria, & hereditaria*. V. *Liberti Auguſtales* VI. *Gens* Tucia *&* Catia *antiquiſſimæ*. Materi *pro* Matri. Horta *in Tribu* Arnienſi *deſcripta antequam Colonia militaris deduceretur*. VII. *Liberti hereditariis ſepulcris per teſtamentum honorati*.

DUabus inſcriptionibus ſuperius adductis, nempe x. & xii. in quibus cognomenta feminis tribuuntur, tertiam adjungemus. ſingulæ E
enim robur addunt ceteris à *Petro Servio* recitatis in capite ſeptimo Miſcellaneorum, ut feminis cognomina adſtrueret contra *Carolum Sigonium* & *Franciſcum Robortellum* noſtrum *Utinenſem*, ſecus opinantes.

I.

P L V T I A E
F O R T V N A T A E
H E L I V S. C O N I V G
B. M. F E C I T

166 Hac autem PLVTIA rejicitur commentum *Reineſii*, qui *Claſſe* xi. *num.* xxxiii. in ſaxo *Romano* F
marmorarii arbitrio putavit expreſſum PLVTIO pro PLAVTIO, quum reapſe extiterit gens *Plutia* alia à *Plautia*, atque utriuſque exempla ſuppeditat Index Gruterianus viceſimus tertius.

II.

MALLIVS. PAMPHILVS
M E D I C V S
PRIMILLAE. L. ET. VXORI. ET
PRIMO. L. DELICIO
CARISSIMIS. SIBI. FECIT
IN. FRONTE. P. XXII. IN. AGR. P. XXV

II. Hæc inſcriptio, quam edidit Fabrettus *capite decimo num.* 420. *pag.* 720. mihi in mentem reducit *Jacobum Sponium*, qui in libro Gallico, inſcripto *Recherches curieuſes d'Antiquité*, Diſſertatione viceſima ſeptima pag. 419 refutare conatur *Robertelli* ſententiam, affirmantis tantum ſervos artem medicam olim profeſſos: ad quod iterum incumbit in *Miſcellaneis eruditæ Antiquitatis ſectione quarta pag.* 141. ubi hanc eandem epigraphen recitat, ſaxis *Robertellum* adgrediens, idque ridiculum ejus commentum appellans. At quamvis etiam unus & alter ingenuus in ea arte aliquando ſe exercuerit, ego puto negari non poſſe, quin plerunque ſervi & liberti illi operam de- 167
derint. Hic noſter *Mallius Pamphilus* fuit e grege ſervorum, necdum prænomine & libertate donatus, *Phœbianus* item ſervus medicus nominatus in lapide *Aquilejenſi*, quem vulgavit Turrius in *Diſſertatione de Colonia Forojulienſi* adjecta *Monumentis veteris Antii pag.* 361. Quare opinionem *Robertelli* non cenſeo adeo ridiculam, uti *Sponius* medicus arbitratur. Neque hos duos *Mallium*, & *Phœbianum* medicos *ocularios* quis dixerit, non enim additur ea nota, quam alibi adeſſe animadvertit *Sponius*, & Salomon Cellarius in *Antiquitatibus medicis pag* 42. Nec obſtat, aliquem ex medicis fuiſſe civem *Romanum* & in dignitate conſtitutum; nam id pecuniis, quas arte medica ſibi comparaverant, conſequebantur, ut ex veteri inſcriptione docet *Hieronymus Mercurialis*, vir acerrimi judicii, & ipſe præſtantiſſimus medicus, in Variis lectionibus *libro tertio capite viceſimo ſecundo*, qui à ſententia, cui enixe adverſatur *Sponius*, adeo non abhorret, quin diſerta fateatur, ex medicis multos ſervos fuiſſe. Nolim tamen hinc pretium artis medicæ profeſſorum elevari, quos mihi ſemper amiciſſimos cupio; quippe ideo antiquitus medicorum munus ignobilius fuiſſe puto cum Barnaba Briſſonio *libro primo Selectarum antiquitatum capite quarto*, quod ipſimet manibus ſuis venas inciderent, medicamenta præberent, iiſdemque omnibus, quibus hodie Chirurgi, partibus fungerentur.

III. 168

D. M
Q. CONBARISSIO. AEMILIANO
Q. CONBARISSIO. ALAGINO
FRATRIBVS

IV.

A S M E N V S
N E R O N I S. C A E S A R I S
A. C Y A T O

III. Utranque ab Illuſtriſſimo *Naptio* acceptam edidit *Fabrettus*, etſi paullum immutatas: primam quidem *capite nono num.* 139. alteram vero *capite decimo num.* 370. ubi tamen non animadvertit peregrinum modum loquendi A. CYATO, cujus unicum exemplum dedit Gruterus pag DLXXXII. 4. ubi legitur *Doryphorus* Cæſaris A. CYATHO pro eo, quem pocillatorem & pincernam veteres appellarunt, & elegantiores Latini *ad Cyathum*, ſive *ad Cyathos*, quod convivis vinum in *cyathis* miniſtrarent, unde Horatius *libro primo ode* XXIX.

Puer quis ex aula capillis
Ad Cyathum ſtatuetur unctis?

& Propertius lib. 4. eleg. 9.

Lygdamus ad cyathos, vitrique æſtiva ſupellex.

& C. Memmius *ad cyathum & vinum* Nicomedis 169
memoratur apud Suetonium in *Julio Cæſare capite undequinquageſimo*. Cyathus erat minimum poculum, *Græcis* & *Romanis* uſitatiſſimum, quo potus ſuos dimetiebantur, ut notat Guillelmus Stukius *Antiquitatum Convivalium libro tertio pag.* 339. Qui vinum miniſtrabant, *à potione* etiam dictos notat

notat eruditiſſimus Servorum commentator *Lau-
rentius Pignorius*. Porro quum Titus Popma in
libello de operis Servorum pag. 64. obſervet, id olim
miniſterium apud *Græcos* & *Romanos* honeſtum
fuiſſe, & nobiliſſimos juvenes in conviviis & ſa-
cris publicis id munus obiiſſe, facile adſentior
hunc noſtrum *Aſmenum* claro genere ortum, præ-
cipue quod *Neroni* Cæſari potum miniſtraverit.
Aſmenus quidam poëta memoratur in Appendice
Virgiliana, quam congeſſit *Joſephus Scaliger*, ubi
aliquot ejuſdem *Aſmeni* epigrammata in laudem
Maronis recitantur.

v.

D. M
MESSORI
MYSTAE
BATHYLIANENSES

Meſſoris Dei meminit *Fabius Pictor* apud Servium
in *librum primum Georgicorum*; ſed quinam fue-
370 rint *Myſtæ Bathylianenſes*, fateor me ignorare, &
magnam gratiam à me inibit qui id me docebit.
Ex literis autem D. M. nempe DIS *Manibus*, cor-
culo intermedio, quod eſt ſignum gementis, ſu-
ſpicor, hoc epitaphium extructum à *Bathylia-
nenſibus*, quicunque ii fuerint, non Deo *Meſſori*,
ſed *Myſtæ* alicui *Meſſoris* Dei, licet hic efferatur
in dandi caſu. ſic enim *L. Valerius* Sacerdos *Jovi
Tonanti* occurrit apud Gruterum *pag.* CCCVII. *num.*
7. Fortaſſe etiam *Meſſor* eſt nomen viri.

vi.

In Sarcophago.

D. M
EGRILIAE
FESTAE
AEGRILIVS
HELIVS
HERES

vii.

D. M

T. AELIVS. AVG. LIB. FAVSTVS
ET. AELIA. ARETE. VXOR. FECERVNT
VIVIS. SIBI. ET. LIBERIS. SVIS. ITEM
LIBERTIS. LIBERTABVS. QVE. SVIS. ET
POSTERIS. EORVM. ITA. VT. NE. DE
NOMINE. SVO. AVT. FAMILIAE. EXEAT
VT. POSSIT. MEMORIAE. SVAE. QVAM
DIVTISSIME. SACRIFICARI

371 IV. Quantum fuerit apud veteres proprii no-
minis æternandi ſtudium, vel hinc colligere li-
cet, dum iſti *Ælius Fauſtus*, & *Ælia Arete* con-
juges vetant ſepulcrum *exire de nomine ſuo vel de
familia*, ideſt tranſire in aliam gentem aut in he-
redes; idque *ut poſſit memoriæ ſuæ quam diutiſſime
ſacrificari:* quod alibi non eſt ita obvium. Enim-
vero duplicis generis erant ſepulcra; familiaria, &
hereditaria, ut oſtendunt Barnabas Briſſonius *li-
bro ſecundo Selectorum antiquitatum capite decimo
quarto*, & Jacobus Gutherius *de Jure Manium li-
bro tertio capite* IX. quod male VIII. inſcribitur.
Hereditaria erant quæ quis ſibi, heredibusque
ſuis, vel quæ pater familias jure hereditario ac-
quiſiverat: familiaria autem quæ quis ſibi conſti-
tuebat, familiæque ſuæ, cujus ſignificatio ad li-
bertos quoque referebatur, nam liberti patrono-
rum nomina aſſumebant, illorumque gentiles di-
cebantur. Hinc apud Gruterum *pag.* DCCLV.
num. 1. *Annia Cypris monumentum facit Aimilio
conjugi*, SIBI. SVIS. LIBERTIS. LIBER-
TABVSQVE NOSTRIS. POSTERISQVE.

A EORVM. HOC MONVMENTVM. NE.
DE. NOMINE. EXSIAT, quæ formula oc-
currit etiam pag. DCCLXV. 5. & MCXL. 7. Item
apud Fabrettum capite ſecundo num. 179. TI.
CL. ZOSIMVS. ET. PLAVTIA. ZOSIME.
VIVI. SIBI. FECERVNT. SVISQVE LI-
BERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERIS-
QVE EORVM. NE. DE NOMINE. E- 372
XIAT NOSTRORVM. &c. quæ prohibitio
ea ſepulcra afficiebat, quæ familiaria vocabantur.
Apud Scævolam Juriſconſultum in *Digeſtorum
libro octogeſimo primo tit.* 1. *lege* XC. iisdem pene
verbis Lucius Titius teſtamento ita cavit: *præ-
diolum meum dari volo libertis, libertabusque meis,*
B *& quos hoc teſtamento manumiſi, & Sejæ alumnæ
meæ, ita ne de nomine familiæ meæ exeat*: quæ for-
mula frequens eſt apud veteres Juriſconſultos. *Li-
bro octogeſimo ſecundo Digeſtorum tit.* 1. *lege* XXXVI.
§. filiam ſuam; *veto*, inquit Titius ex eodem *Scæ-
vola*, *ædificium de nomine meo exire, ſed ad vernas
meos, quos hoc teſtamento nominavi, pertinere volo.*
Sicut vero monumenta vetabantur de familia *exi-
re*: quod jus erat ſepulcri; ſic etiam ſi quando
illud jus in alios transferebatur, hi *adire* illa per-
mittebantur: *aditus* enim eſt jus perſonale eundi
ad monumentum & tranſeundi per domum, vel
hortum monumento vicinum. Hinc in ampliſ-
C ſimo & elegantiſſimo lapide *Romano* apud Grute-
rum MLXXXI. 1. hæc leguntur. AD. ID. MO-
NVMENTVM. ITVM. ADITVM. AMBI-
TVM ADQVE. HAVSTVM. CORONA-
RE. VESCI. MORTVVM. MORTVAS.
MORTVOSVE OSSA. INFERRE. VT.
LICEAT. &c. *Ambitus* monumenti erant pedes
in fronte & in agro, longitudinem & latitudinem
deſignantes, qui paſſim in hujus generis lapidibus 373
nominantur. *Itus* igitur, *aditus* & *ambitus* ceſ-
ſio ideo conjungitur donationi hujus monumenti,
quia monumentum ſine illis inutile fuiſſet, atque
hinc etiam dominus fundi *ejus* ubi *erat* ſepulcrum,
vendito eodem fundo, *itum*, *aditum*, *ambitum* ad
D ſepulcrum, funeris faciundi cauſſa habebat, quo-
modo in legibus prædiorum vendundorum cau-
tum fuiſſe teſtatur Pomponius in *Digeſtis libro*
XLVII. *tit.* XII. *L.* V. *de Sepulcro violato*. Sole-
bant enim veteres *Romani* monumenta eorum,
quos in vita caros habuerant, frequenti aditu ho-
norare, quemadmodum crebræ formulæ de *ita*,
adita, *ambita* in ſaxis ſepulcralibus teſtantur DLX.
5. DCLXII. 5. DCCXCVIII. 6. DCCCCLIII. 7.
DCCCCLXIV. 2. Per HAVSTVM denotatur jus
perſonale hauriendæ aquæ è puteo vicino: de quo
jure aquæ HAVSTVS eſt inſcriptio Veronenſis
E apud Jacobum Cujacium *libro decimo tertio* Obſer-
vationum *capite triceſimo ſexto*, in qua hæc ha-
bentur. HVIVS. MONVMENTI. EMPTIO-
NI ACCESSIT. ITER. AC. IVS. AD. PV-
TEVM HAVSTVS. AQVAE. Nos hujus-
modi puteum non ſemel inſpeximus ad viam Ap-
piam in villa Morona ante portam Capenam jux-
ta ſepulcra familiarum *Paſſienæ* & *Paſſeniæ* tertio
ab hinc anno detecta, ubi erant cubicula & in
bis ollaria ſeu columbaria, illis perquam ſimi-
lia, quæ deſcripta dedit Fabrettus *capite primo
pag.* 1. 10. 16. & 18. Putei vero non minus quam 374
F *itus*, *aditus* & *ambitus* ceſſione opus erat propter
uſum aquæ, in inferiis & ſacrificiis mortuorum
libari ſolitæ. Memoratam inſcriptionem Grute-
rianam MLXXXI. 1. per partes explicat Fridericus
Brummerus in *capite decimo quarto* politiſſimi *Com-
mentarii ad legem Cinciam*. Quare puteis iſtis ni-
hil omnino eſt cum puticulis, de quibus erudi-
te diſſeruit Cuperus in *notis ad caput* XXXIX. *La-
ctantii de Mortibus perſecutorum parte altera pag.*
122

VIII.

Digitized by Google

VIII.

BABERIA. C. ET. Ɔ. L. FAVSTA
FECIT. SIBI. ET
C. BABERIO. Ɔ. L. CERIALI. AVG.
ET. BABERIAE. ƆƆ. L. SYMPHERVSAE
ET. BABERIO. Ɔ. LIB. LVCRIONI

INF. P. XL. IN. AGR. P. XL

V. Diu hæſi in recto ſenſu hujus marmoris percipiendo in tertia linea ubi C. Baberius vocatur *Cerialis Aug.* Cerealia quidem duplicia fuerunt, nempe ſacrificia, & ludi, utraque in honorem *Cereris*. Sacrificia, quincto quoque anno ſervanda, apud *Romanos* inſtituta fuiſſe *P. Scipione*, &
575 *Manio Acilio Glabrione* Coſs. anno V. C. DLXII. tradit Livius *libro triceſimo ſexto capite triceſimo ſeptimo*. Ludi fiebant in circo III. *idus Apriles*, & XIII. kalendas Majas ex kalendario veteri apud *Lambecium tomo quarto Bibliothecæ Cæſareæ pag.* 280. ubi *legitur: ludi Cerealici* CMXXIIII. id eſt *Circenſes miſſus* 24. ut explicant viri docti: quos ludos ævo *Julii Cæſaris* primus omnium fecit C. *Memmius* Ædilis, ut patet ex ejus nummis apud Fulvium Urſinum *de Familiis Romanorum pag.* 172. editionis *Patinianæ*: quos dudum antea per *Laurentium Medicem* ſibi oſtenſos fuiſſe reſtatur Angelus Politianus in *Miſcellaneorum capite octogeſimo tertio*. Hos ludos curabant Ædiles plebis, qui vocantur *Cereales* apud Gruterum pag. CCLXXII. 5. 6. & CCCCXCII. 9. *Ceriales* enim & *Cereales* in libris, nummis, & lapidibus legi obſervat Dausquius in *Orthographicis*: ſed quum iſti fuerint è Patriciis, ex Dione libro *quadrageſimo ſecundo*, ubi ait, Cæſare jam rerum potito, Ædiles tum primum duos è Patriciis, quatuor ex plebe creatos: ſed duos illos ſuperiores à Cerere fuiſſe denominatos; ideo *Baberius* noſter fuiſſe non potuit Ædilis Cerialis, licet ſciam in coloniis, & municipiis aliter factum; quod nomen præterea ſolitarium in *Hortano* lapide apparet, nempe abaque ulla Ædilitatis nota. *Cerea-*
576 *les & anabaſios* pro nunciis & curſoribus memorat ſanctus Hieronymus in *Apologia ſecunda capite prima adverſus Rufinum noſtræ Aquilejenſis eccleſiæ Presbyterum*: *Iccirco me*, inquit, *Cereales & anabaſiti ſui per diverſas provincias cucurrerunt, ut laudes meas legerent?* Hos putavit *Eraſmus* ſic dictos, quod *Ceres Triptolemum* ad ſpargendum ſerendumque triticum miſerit in univerſum mundum: cui refragatur *Marianus Victorius*, id nominis tractum affirmans à Cerere, quia *Proſerpinam* perſequuta eſt ubique uſque ad inferos. Attamen Cœlius Rhodiginus in fine *capitis octavi libri duodeviceſimi Antiquarum lectionum* ſententiæ *Eraſmi* præiverat, addens *anabaſios* dictos ab equorum aſcenſu; ἀνάβασις enim Græce *aſcenſum* ſignificat. Sic curſores ſeu veredarii huc illuc à Præfecto Prætorii curſu publico mittebantur non tantum equis & rhedis, ſed & dromonibus per flumina & lacus, ut oſtendit Gutherius de Officiis domus *Auguſtæ libro ſecundo capite decimoquarto*. At *Baberium* ex hujusmodi Cerealibus fuiſſe neutiquam puto, de quibus in inſcriptis lapidibus nuſquam fit mentio: immo vocabulo *Cereali* non munus aliquod, ſed cognomentum ſignificari exiſtimo, quoniam ceteri omnes, qui in lapide recenſentur, cognomen habent, tanquam liberti, qui prænomen & nomen mutuabantur à
577 patrono. Sic apud Fabrettum *capite tertio num.* 27. & *capite quincto num.* 316 & alibi paſſim multi numero Liberti cognomento ad unum omnes notati conſpiciuntur. Porro *Cerialis* fuit cognomen familiæ *Romanæ*, & ex ea *Neratius* Præfectus Urbi, de quo plura Franciſcus Juretus in *Symmachi epiſtolam quinquageſimam tertiam libri decimi*. *Pinarius* Cerialis occurrit apud Fabrettum *capite tertio num.* 201. & *Cerialis civis Romanus* apud Gruterum *pag.* CCCCLXXXVII. *num* 6. Alios Ceriales recenſet Cardinalis Noriſius in *epiſtola Conſulari pag.* 77. Quare C. *Baberium* Cerialem, qui in lapide AVG. præſignatur, AVG*uſtalem* fuiſſe exiſtimo: quorum Auguſtalium mentionem iiſdem omnino literis in multis inſcriptionibus expreſſam jam pridem monuit idem Noriſius in *Cenotaphiis Piſanis diſſertatione prima capite ſexta*. Horum vero Auguſtalium collegium *Hortæ* extitiſſe jam dixi *capite ſecundo num.* V. & ex iiſdem plurimos libertos fuiſſe oſtendit *Noriſius*, *Reineſius* & *Turrius* noſter in *diſſertatione de Colonia Forojulienſi pag.* 365. quod ideo dictum velim, ne quis AVG. in *Hortana* inſcriptione AVG*urem* interpretetur. etenim augures nonniſi Patricii adlegebantur, ex eodem Noriſio *diſſertatione ſecunda capite ſeptimo*. Sic ergo inſcriptio noſtra legenda eſt: *Baberia Caji & Cajæ liberta Fauſta fecit ſibi, & Cajo Baberio Caja liberto Ceriali Auguſtali, &* 178
Baberiæ Cajarum libertæ Sympheruſæ, & Baberio Caja liberto Lucrioni. In fronte pedes quadraginta, in agro pedes quadraginta.

IX.

D. M
AVR. M. FIL. APOL
LONIAE. Q. VIXIT
ANNO. I. M. III
AVR. APOLLINA
RIS. ET. AVR. EVCLI
A. PARENTES. F
DVLCISSIMAE

X.

ΝΙΚΟΜΗΔΗϹ
ΔΙΟΝΥϹΙΑΔΕΙ
ΙΔΙΑϹΥΝΒΙΩΖΗ
ϹΑϹ ΚΑΛΩϹ ΜΕΤΑ
ΑΥΤΗϹ ΕΤΗ ΔΕΚΑ
ΜΝΙΑϹ ΧΑΡΙΝ

Nicomedes Dionyſiadi conjugi, ſuæ, (vel propriæ) poſtquam vixiſſet honeſte cum ea decem annos, memoriæ ergo poſuit.

Hujus epitaphii concluſioni ſimilis proſtat apud Fabrettum *capite decimo num.* 117. Utrobique ΜΝΙΑΣ pro ΜΝΕΙΑΣ, exploſa litera E, favet re- 179
centium *Græcorum* pronunciationi, qui diphthongorum literas non ſeparant, ſed quaſi in unicam ſono vocis contrahunt, ex majorum, ut ajunt conſuetudine: quam tamen viri docti nullam eſſe contendunt, inter quos eminet homo de me maxime meritus *Dominicus Lazzarinus* ex Nobilibus de *Murro*, Græcæ & latinæ elegantiæ peritiſſimus, cui quum legenda tradidiſſem erudita ea de re opuſcula *Johannis Rudolphi Wetſtenii* & *Henrici Chriſtiani Hennini*, ipſe in epiſtola mihi nuncupata contrariæ partis rationes eloquentia, qua pollet, atque argumentorum pondere propugnavit.

XI.

TI. TVCIO
PATRI
CATIAE. MATERI
RVFO. TVCIO. FRATRI
OFILLIA. COLA. VXOR
C. TVCCIVS. TI. FILIVS
V. ARN. SCAEVA
FECIT. SIBI. ET. SVIS
PRO. SVA. COPIA

Hortæ in domo Franciſci Plani.

VI. Hanc inſcriptionem quum olim vidiſſet *Johannes Zaratinus Caſtellinus*, cujus immenſum

ſtudium in priſci ævi reliquiis undique colligendis
180 & interpretandis mire laudatur à Jano Nicio E-
rythræo in *Pinacotheca* t. *num*. CCLXXI. in epiſto-
la MS. ad *Laudam Leoncinum* canonicum, *Hortea-
ſem* eam eſſe antiquiſſimam affirmavit, quod gen-
tes *Tacia* & *Catia* nonniſi priſcis illis temporibus
memorentur. Ex gente *Tacia* fuit virgo Veſtalis,
quæ ex *Tiberi* in templum tulit aquam in cribro,
ut à ſe inceſtus calumniam repelleret anno V. C.
DCIX ut narrat Plinius *libro duodetriceſimo capite
altero*. Illam autem Τυκίαν *Tuciam*, non *Tacciam*,
ut *Plinius* aliique, appellat Dionyſius Halicar-
naſſeus *libro altero Antiquitatum Romanarum capite
ſexageſimo nono* ubi hoc ipſum refert, quod *Pli-
nius*. Johannes Harduinus in *Emendationibus Pli-
nianis tomo quarto pag*. 652. *num*. 3. aliam fuiſſe
putat à *Tatia* virgine item Veſtali, quæ inceſtus
damnata eſt, ut legitur in *E itome Liviana libro
viceſimo*. Certe *Tuciam*, non *Tutiam* legi debere
Zaratinus quoque affirmat in laudata epiſtola,
quemadmodum gens *Marcia*, *Sulpicia*, *Mucia*:
quamvis tamen apud Gruterum etiam C. *Tuccius*
legatur *pag* LIX. *num*. 8. DCXCVI. 5. MLXXVII.
& alibi, necnon TVCCIA *Athenais*, & TVC-
CIA *Cleopatra*: ſicque TVCCIVS proſtat in
quarta linea noſtri epigrammatis: à qua gente *Tac-
cia*, ſive *Tucia* fortaſſe nomen accepit *Tuccianus*
vicus prope *Hortam* non longe à villa *Naptiana*.
181 MATERI nuſquam ſe legiſſe teſtatur *Zaratinus*,
idque *Græcorum* more ſcriptum exiſtimat, apud
quos πατὴρ & μήτηρ in tertio caſu abſque ſyncope
efferuntur μητέρι, πατέρι. Vel MATERI eſt
forſan à μάτηρ, quod eſt *mater prudens*: quo no-
mine appellatur *Julia Mæſa* in nummo æreo me-
diæ formæ perquam raro apud amicum noſtrum
M. *Antonium Sabatinum* ibi enim ſic legitur in
antica parte IOY. MAICA. CEB. MHTEI-
RA, in poſtica viſitur *Serapis*. Idem *Zaratinus*
in linea quincta OFILLIAE. COLAE putabat
legendum: at etiam ſine tali lectione id eſſe poſſet
in dandi caſu, Græca ſcilicet inflexione, ac ſi
diceretur OFILLIAE COLAE. VXORi. In
linea ſeptima *Vir* ARN*enſi*, nempe Tribu, quam
ex *Arno* fluvio appellatam, à nemine dubitari me-
rito poſſe ſcribit Sigonius *de Antiquo jure civium
Romanorum libro primo capite tertio*. At nihilo-
minus Cluverius in *Italia antiqua libro altero pag*.
550. negat, eam ab *Arno* fluvio deductam, eo
quod memorata occurrat antequam *Romani in E-
truria dominarentur*: quod veriſſimum eſt. *Ager
Romanus primum diviſus in partes treis, à quo Tri-
bus appellatæ, Tatienſium, Ramnium, Lucerum
nominatæ, ut ait Ennius. Tatienſes à Tatio, Ra-
mnenſes à Romulo, Luceres, ut ait Junius, à Lu-
cumone. Sed omnia hæc vocabula Tuſca, ut Volu-
mnius, qui tragœdias Tuſcas ſcripſit, dicebat*, ver-
182 ba ſunt Varronis *libro quarto de Lingua* latina. Lu-
cumonem à *Tuſcis* Regem dictum alibi adnotavi:
quare nihil implicat, Tribum *Arnienſem* ab *Arno*
fluvio denominatam antequam *Etruria* in *Roma-
norum* ditionem perveniſſet. Id firmat quoque
Ciceronis auctoritas, qui in Agraria, à *Suburana*,
inquit, *ad Arnienſem nomina veſtra proponat*: quod
nihil aliud eſt, quam à prima Tribu uſque ad re-
motiſſimam, locorum, unde ſumptæ erant Tri-
bus, intervalla notando, ut animadvertit *Sigo-
nius*. Hæc Tribus *Arnienſis* fuit ordine viceſima
quincta ſecundum Panvinium de *Civitate Romana
pag*. 233 eademque ex ruſticis, quæ urbanis præ-
ſtantiores habebantur, ut olim monui. Patet er-
go ex hoc lapide, *Hortanos* in Tribu *Arnienſi*
fuiſſe aliquando deſcriptos, priusquam ſcilicet co-
loni militares ab *Auguſto* deducerentur: de quo
initio operis ſatis ſuperque diſſerui. Ex hoc au-
tem noſtro epigrammate inepta illorum ſententia
refellitur, qui *Narnienſem*, non *Arnienſem* Tri-
bum ſcribendum eſſe contendunt. hujus enim alia
exempla ſuppeditat Index Gruterianus *capite duo-
decimo* Sane antiquitus ea *Umbriæ* urbs, quæ
poſtea à proximo flumine appellata fuit, non *Nar-
nia*, ſed *Nequinum* dicebatur, unde Plinius *libro
tertio capite decimo quarto*, *Narnienſes*, inquit, *quod
opidum Nequinum antea vocatum eſt*. PRO. SVA.
COPIA. hoc eſt pro ſua familia & comitatu: hæc
formula nuſquam occurrit apud antiquorum la- 183
pidum collectores. In eo tamen ſenſu puto loqu-
tum *Cn*. Magnum apud Ciceronem ad *Atticum
libro octavo* poſt epiſtolam duodecimam his verbis:
ad L. Domitium literas miſi primum, ut ipſe cum
COPIA *ad nos veniret*. Et inferius: *video cenſeri
Marcello & ceteris noſtri ordinis, qui hic ſunt, ut
Brunduſium ducerem hanc* COPIAM, *quam mecum
habeo*.

XII.

D. M
C. MVNATIVS. POLYBIANVS
ET. C. MVNATIVS. POLYBIVS
C. MVNATIO. HERMETI
ET. NVMISIAE. TYCHENI
PARENTIBVS
PIENTISSIMIS. FECERVNT

In fovea Caſtilionis juxta ruinas ſancti Angeli.

XIII.

DIS . . . .

. . . CASSIAE. VENER . . .
DORIS. LIB. FEC . . .
BENEMERENTI
IN. AGRO. P. XXX. IN. F . . . . .

In Turri Oriliani in prædio dominorum de Squartis.

XIV. 184

. . . .
COCCEI . . . LOLIAE . . . . . .
F E C I T. E T . . . .
COCCEIAE. L. L. AMMIAE
L. COCCEIO. L. L. NICEPHORO . . .

Ad gradus eccleſiæ cathedralis Hortanæ.

XV.

L. F V F I C I V S
O P T A T V S. F E C I T
L. F V F I C I O
COMMVNI. PATRONO. ET
FVFICIAE. MVSAE. LIB.
SIBI. SVISQVE. LIBERTIS
LIBERTABVSQVE. QVOS
TESTAMENTO. HONORAVERIT

VII. De hereditariis hujusmodi ſepulcris, à
quibus liberti, niſi heredes fuiſſent, arcebantur,
fit mentio in aliis epitaphiis, quæ recenſentur à
Fabretto *capite tertio num*. 220. qui & hoc no-
ſtrum vulgavit *capite decimo num* 427. non enim
omnes liberti jus ſepulcri habebant, ſed ii tantum,
qui teſtamento fuerant honorati, ut docet Gutho-
rius *de Jure manium libro tertio capite nono*, idque
ex lapide Gruteriano 12. DCCCXVII. in quo *Pom-
ponius Atimetus* ſepulcrum *fecit ſibi & ſuis libertis,
libertabusque, quos teſtamento honoravit, poſterisque* 185
eorum: quod recte interpretatur Gutherius: *qui-
bus teſtamento jus ſepulcri conceſſi, licet heredes ſcri-
pti non eſſent*. nam ſi heredes exiſterent, fruſtra
jus illud ſepulcri exprimeretur, quum familiare
ſepulcrum, tanquam hereditarium, libertos he-
redes ſequatur: vel, ut Franciſcus Juretus ani-
madvertit *in Symmachum libro decimo epiſtola quin-
quageſima quincta*, *honor* ſignificat munus & do-
num: quod frequens eſt apud veteres, quare o-
lim legatarii appellabantur *honorarii*, ut in *Juſti-
niani*

niani Novella prima, & *honorari* dicebantur, quibus aliquid relinquebatur.

* xvi.

D. M
C N. P O M P E I O
O N E S I M O
P O M P E I A. H E L
P I S. C O N L I B
E T. C O N I V G I
B E N E M E R E N T I
F E C I T

Oneſimus idem eſt ac *Chreſimus:* quæ cognomina ſervis tributa frequentiſſime occurrunt, ut notavit Valerius Chimentellius *de Honore Biſellii capi-*
186 *te octavo.* χρήσιμος autem & ὀνήσιμος *utilem* & *commodum* ſignificant: hinc liberti patronis rem gratam facturi talia cognomina non abdicabant.

* xvii.

O R F I T I A N V S
P A T E R. F E C I T
F I L I E. Q V I R I A C E N I
A N N I C L E. E T. M E S E R V M
Q V I N Q V E

Annicle pro *anniculæ*, & *meſerum* pro *menſium* ſcriptum eſt barbaro loquendi modo. Hujusmodi incomptas & rudes inſcriptiones nonnullas adducit Celſus Cittadinus in Tractatu *de vera origine & proceſſu linguæ vulgaris Italicæ*, ut oſtendat ejus ortum deberi corruptioni linguæ latinæ. Ex eadem voce *Meſerum* pro *menſium*, exploſa litera *n*, facta eſt vox Italica *meſe*. *Meſes* etiam pro *menſes* legitur apud Fabrettum *capite octavo num.* xxviii. & 107.

* xviii.

D I S . . .
M. V L P I O. E V . . . . .
P O S T I V S. F E C. V . . . .
P A T E R. C V M. A N T O . . .
E T. A N T O N I O. S O T . . .
L O C V S. D A. A B. I V . . . .
C V M. I T V. A M B . . . . .

* xix. 187

. . M A . . . .
. . STO. QVI. EST. HIC . . . .
. . VS PHILOSTORGVS . . . .
. . VIA. PHILETE. MAT . . . .
. . ERICHO. LIBER . . . .
. . VLIO. GALATA . . . .
. . TVATA. TA . . . . .

xx.

D. M
M. P O B L I C I O. M. F.
I A N V A R I O. M A J
T V R I A. L. F
C R I S P I N A. C O N I V
G I. B E N E M E R E N T I. D E
S V O. F E C I T

Ad januam viridarii Sebaſtis Alberti.

Illuſtris Cuperus ad calcem *Apotheoſis Homeri pag.* 271. erudite agit de menſium nominibus, quæ veteres viris & feminis tribuere conſueverunt: quem morem hæc poſtrema inſcriptio confirmat.

xxi.

Inſcriptiones Chriſtianæ. 188

. . ATOR. VNA. C . . .
. . ABB. GERMANO . . .
. . . . MENTA . . . .
. . IENDO. GRATIA . . .

Ad ſcalas cellæ vinariæ Epiſcopatus.

* xxii.

QVIRIACO. IN. PACE
QVI. BIXIT. AN. P. M. X.
D. P. VII. KAL. OCT. IN. PA

☧

D.P. nempe *depoſitus:* quæ formula denotans diem, quo mortuus terræ mandatur, paſſim occurrit in epitaphiis Chriſtianorum, ſicut etiam altera *in pace.* In primo verſu ſupplendum *quieſcat* vel *dormiat* ex aliis ejusmodi inſcriptionibus apud Fabrettum *capite octavo num.* 34. ſiquidem Chriſtianis ex certa reſurrectionis ſpe mors non eſt mors, ſed requies & temporaria dormitio.

FINIS LIBRI PRIMI.

189 # JUSTI FONTANINI
DE ANTIQUITATIBUS
HORTÆ
ETRUSCORUM
LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

SYNOPSIS.

I. Proba Falconia *Poetria civis* Hortana. Johannes Boccatius *perperam ſugillatus à* Thoma *de* Simeonibus. II. *Eadem cum* Anicia Faltonia Proba *male confuſa*, *& domo* Romana *credita.* III. *Variorum errores caſtigati.* IV. Proba *Poëtria non* Faltonia, *ſed* Falconia *appellanda contra* Simeonium.

QUum hactenus veterum ſaxorum reliquias congeſſerim, unde *Hortanam* Civitatem illuſtrari, eamque inter nobiliſſimas *Italiæ* Colonias cenſum facere luculenter apparuit; injurius profecto eſſem clariſſimæ urbi, & de *Hortanis* Civibus malemererer, ſi feminarum ſapientiſſimam & celeberrimam *Probam Falconiam*, eorum conterraneam, indictam abire ſinerem. Hanc quam- 190
vis aliqui *Romanam* fuiſſe crediderint, attamen

clariſſimos viros ex opido Orthi oriundam aſſeruiſſe locuples teſtis eſt Johannes Boccatius in *libro de Claris mulieribus capite nonageſimo ſeptimo*, & Jacobus Philippus Bergomas in *opere ejuſdem argumenti*, cujus tanquam *ſolemnis exſcriptor* inique *Boccatius* ſugillatur à Thoma de Simeonibus in erudita *Diſſertatione de duabus Probis* edita *Bononiæ* anno 1692. §. x. *pag.* 55. quum *Boccatius* centum & amplius annos ætate præceſſerit *Bergomati*, qui è contrario *Boccatium* ubique recoxit, ut conferenti ſtatim patebit. Eidem ſententiæ calculum addidit politiſſimus Aldus Manutius junior in *epiſtola ad Julium Roſcium*, libello Antonii Maſſæ de *Origine Faliſcorum* præfixa, ubi ait: *probo tuam pietatem, qui patriæ tuæ decus quaſi amiſſum reſtituas.* tunc etenim *Roſcius* editurus erat carmina *Probæ Falconiæ*: quæ item *Hortana* appellatur in codice MS. ejuſdem Centonum hic *Romæ* adſervato apud Monachos Benedictinos è Congregatione S. Mauri Galliarum. *Ac ſiquid valet* (utar verbis Roſcii in præfatione ad eoſdem Centones) *totius alicujus gentis conſenſus, idem Civium Hortinorum uſque ad noſtra tempora confirmat inveterata opinio. Hujus rei teſtes præſentes ac vivos habeo, qui & Forum ejus nomine nuncupatum, &*
191 *ingentia faſtigio domus his diebus vetuſtate collapſa demonſtrant.*

II. Hanc *Probam Falconiam* Poëtriam inſignem & *Adelphii* cujuſdam Proconſulis conjugem doctiſſimi Scriptores, ſimilitudine nominis decepti, cum *Anicia Faltonia Proba*, ſanctorum *Hieronymi* & *Auguſtini* neceſſitudine & ſcriptis clariſſima, Conſulis filia, Conſulis uxore, & trium Conſulum matre, incauti commiſcuerunt; unde alius error profluxit, qui ævo *Boccatii* invalere jam cœperat, dum aliqui eandem *Probam Falconiam ex conjectura*, ut ipſe quidem agnoſcit, domo *Romanam* exiſtimaverunt, quod nempe *Anicia* illa *Faltonia Proba* ex *Romuli* nepotibus prodiiſſet. Hos inter exſtitit junior *Aldus Manutius* in epiſtola mox indicata: *Probam*, inquit, *ut eam eſſe certo exiſtimem, de qua in tribus antiquis inſcriptionibus Romanis fit mentio, facile mihi perſuadeo.* Inſcriptiones illæ proſtant apud Gruterum *pag.* CCCLII. 5. 6. CCCLIII. 1. & non uni *Manutio* lapides obſtaculi fuerunt, namque ad eoſdem offendit præter *Roſcium* magnus Annalium Eccleſiæ conditor ſub anno CCCXCV. num. VII. nec propterea vel tantillum minor; & Gerardus Johannes Voſſius *de Poetis Latinis capite quarto pag.* 60. qui tamen in eo à *Baronio* diſceſſit, quod omnia, quæ ſunt *Probæ* illius *Faltoniæ*, matronarum laudatiſſimæ, *Probæ* iſti *Falconiæ* donavit, præter ſpon-
192 ſum *Anicium Sextum Petronium Probum*, pro quo illi *Adelphium* ſuum Proconſulem reliquit. Hos excepit philologus eruditiſſimus Caſpar Barthius in *Commentariis ad Claudianum pag. 47. ad verſum* CXLII. Panegyrici in conſulatum *Probini* & *Olybrii Probæ* filiorum, ubi non ſolum utranque *Probam* commiſcuit, ſed etiam lapides ipſos, tanquam membranas amanuenſium oſcitantia corruptas auſus eſt emendare, dum *Faltoniæ* nomen in *Falconiam* migrare juſſit: quod minime *Voſſii* aures tetigerat. hic enim *Probam Falconiam ſeu Faltoniam* appellavit. Tantis ducibus præeuntibus, mirum non eſt, ſi *Matthæus Raderus* eoſdem errores erravit in *Aula Sancta Theodoſii junioris pag.* 207. *Probam* noſtram *Falconiam* ſive *Faltoniam*, trium Conſulum & *Julianæ* matrem, nec non ſanctæ *Demetriadis* aviam conſtituens.

III. At quidem Scriptores iſti ab ejuſmodi lapſibus nullo negocio ſibi cavere poterant, modo in veterum auctorum teſtimonia, qui de *Proba* Poetria meminerunt, digitum accurate intendiſſent. hi enim eandem Poetriam nunquam *Aniciam Faltoniam Probam*, ſed vel *Probam* tantum, vel nonniſi *Probam Falconiam* ſemper uno ore appellarunt: inter quos antiquiſſimus ſanctus Iſidorus Hiſpalenſis epiſcopus in *Originibus libro primo capite undequadrageſimo*, *Proba*, inquit, *uxor Adelphii Centonem ex Virgilio de fabrica mundi & E-* 193
vangeliis pleniſſime expreſſit, materia compoſita ſecundum verſus, & verſibus ſecundum materiam concinnatis. Hinc verbum de verbo exſcripſit Sigebertus *de Scriptoribus eccleſiaſticis capite quinquageſimo ſecundo.* Idem Iſidorus *capite quinto de Viris illuſtribus* hæc habet: *Proba uxor Adelphii Proconſulis, femina inter viros eccleſiaſticos idcirco poſita ſola, quod in laudem Chriſti verſata eſt, componens Centonem de Chriſto, Virgilianis coaptatum verſiculis: cujus quidem non miramur ſtudium, ſed laudamus ingenium: quod tamen opuſculum legitur inter apocryphas ſcripturas inſertum.* Hic opportune monere lubet, paullo aliter legi in editione hujuſce operis Iſidoriani, ſtudio *Garſiæ Loaiſæ* perfecta, quam poſtea iteravit Cardinalis Joſephus de Aguirre in *tomo tertio Conciliorum Hiſpaniæ pag.* 72. ibi enim ex codice MS. ſic legitur: *Proba, quæ cognomento Falconia dicitur, uxor &c.* quod quidem cognomentum *Probæ* tribui agnovit etiam vir laudatiſſimus Andreas Schottus *in notis ad eundem Iſidorum.* Ex *Iſidoro* hauſit Honorius Auguſtodunenſis *libro tertio capite quinto* ejuſdem argumenti: *Proba*, inquit, *uxor Adelphii Proconſulis compoſuit Centonem de Chriſto, Virgilianis coaptatum verſibus, qui inter apocryphas ſcripturas computatur.* Quapropter magnopere vereor, ne Julius Cæſar Scaliger *libro primo capite quadrageſimo* 194
tertio Poetices gratis tradiderit, *Probam* ab opere, quod ſcripſit, *Centonam* appellatam: quod cognomentum ita arriſit *Simeonio* §. x. *pag.* 53. ut vel hinc argumentum fortiſſimum deſumi putaverit ad diſtinguendam *Probam* Poetriam ab *Anicia Faltonia Proba*: ſcilicet neuter animadvertit eundem titulum primo apparuiſſe in editione *Lugdunenſi* cum *Mantuani* & aliorum libris, ubi mulier hæc dicitur *Proba Falconia Centona*: quam poſtremam appellationem merito carpit *Henricus Stephanus* in ſuis Centonum & Parodiarum exemplis ſelectis & illuſtratis pag. 71. Prætereo *Boccatium*, *Bergomatem*, *Trithemium*, alioſque recentis ævi Scriptores, qui nihil aliud ferme, quam *Iſidori* ſententiam recitarunt. At certe ita præterire non poſſum celebrium aliquot noſtri temporis Criticorum indiligentiam, ne illorum nominis fama alucinationibus fortaſſe auctoritatem conciliet. Ludovicus Dupinus *in Bibliotheca eccleſiaſtica* Gallice ſcripta *tomo tertio parte altera pag.* 504. editionis *Pariſienſis*, *Probam Falconiam Anicii Probi* conjugem facit, & circa annum CCCCXXX. floruiſſe narrat: quod an vero accedat, poſtea inveſtigabimus. Id quidem non pronunciavit Hadrianus Bailletus in opere item Gallico, cui titulum fecit à *Judiciis Eruditorum*, nam *tomo quarto parte ſecunda pag.* 474. *Probam Falconiam Hortinam, & Adelphii uxorem* faſſus eſt; verumtamen 195
non ſemel peccavit ubi eam, forte cum *Voſſio*, *Romanam* feminam, *Anicii Probi* filiam, & matrem *Julianæ* credidit: cujus *Proba* illa *Anicia* non mater erat, ſed ſocrus, ut patet ex capite decimo quarto libri ſancti Auguſtini *de Bono viduitatis* ad eandem *Julianam* ſcripti, poſtquam, Urbe capta ab *Alarico*, in *Africam* trajeciſſet cum *Proba* ſocru, & nepte *Demetriade*. Sed iſta eleganti Bailleto utcunque nobis condonantibus, vereor, ut eodem modo excipi debeat Scriptorum eccleſiaſticorum Hiſtoriæ literariæ auctor *Gullielmus Caveus*, qui *pag.* 145. *tomi primi* editionis Genevenſis non ſolum lapſus hactenus exploſos iterum effudit, ſed erraſſe *Iſidorum* tradidit, *Probam* Poetriam *Adelphii* Proconſulis (*Proculis* ibi mendoſe legitur) uxorem faciendo: ad quem ſcopulum offen-

offenderat antea *Baronius*, etiam ubi humani aliquid patitur cum laudis præfatione nominandus. hic enim in *tomo quarto Annalium ſub anno* cccxcv. *num.* vii. ex præjudiciis, quod *Proba* unica tantum exſtitiſſet, adductus eſt, ut hæc ſcriberet: *Quum ex antiquis memoriis appareat, Faltoniam Probam Poetriam uxorem fuiſſe Probi: undenam recentiori Iſidoro accidit, ut eandem Adelphii Proconſulis conjugem fuiſſe dicat? & unde inſuper illis, qui ſentiunt cum Iſidoro, eſt, quod dicant, Probo fuiſſe*
196 *cognomentum Adelphium? Certe in Antiquis monumentis nullatenus reperiri datur, Probam Adelphium dictum eſſe, ſed tantum Anicium Sextum Petronium Probum.* At ſi incomparabilis Scriptor *Probam Romanam* ab *Hortenſi* diſtinxiſſet, quod facere omiſit ad graviores diſceptationes avocatus, nullus dubito, quin *Iſidoro* perperciſſet: quod ſaltem faciendum fuerat à *Gullielmo Caveo*, qui hanc Scriptorum eccleſiaſticorum Spartam ſibi uni ornandam ſuſcepit. Nec propterea puto excuſandum, quod omnia, quæ profert de muliere doctiſſima, ex *Auberti Miræi* ſcholio ad *Iſidorum de Viris illuſtribus capite quinto* deſcripſerit, ſuppreſſo nomine auctoris, ut nempe ejus errores ſibi uni adoptaret. Hæc menda, quæ noviſſime irrepſerunt in Indicem quoque alphabeticum auctorum, *Bibliothecæ Patrum* editionis Lugdunenſis *tomo primo* præfixum, & in *tomum quintum pag.* 1218. video impoſuiſſe etiam *Sebaſtiano Tillemontio*, quo nemo intentioribus oculis ſacram & profanam antiquitatem perpendit. Siquidem in articulo ccxxxv. Vitæ ſancti *Auguſtini*, quæ tomum decimum tertium ipſius Hiſtoriæ eccleſiaſticæ conſtituit, inde putat *Baronii* ſententiam firmari, quod *Proba* illa, quæ ſcripſit Centonem, ſe alia poemata ſcripſiſſe teſtetur de Bellis civilibus, ob perfidiam eorum, qui ad Imperium occupandum pacem turbaverant, exortis; quæ, inquit, recte
197 conveniunt temporibus magni *Theodoſii.* An vero illa ſufficiant ad conflandam in unum utramque *Probam*, infra apparebit. Interim ne alicui fucum faciat *Procopius* male intellectus, illud etiam notabo, quod Baronius *anno* ccccx. *num.* xxi. diluens fabellam de *Proba*, quæ longæ obſidionis pertæſa Urbem in poteſtatem *Alarici Gothorum* Regis tradiderit, hæc habet: *Scimus enim alios jactaſſe urbem Alarico traditam proditione Probæ Faltoniæ uxoris Adelphii Senatoris, commiſeratæ, Romanos longa obſidione vallatos, fame & peſte perire.* Atqui Procopius, qui *libro primo capite ſecundo Hiſtoriæ Vandalicæ* ab aliis id tradi narrat, non *Probam Faltoniam Adelphii Senatoris uxorem*, ſed *Probam* tantum appellaverat; quod quidem obſervare debuiſſet *Simeonius*, qui pag. 56. *Procopio* inconſulto, eam purum putam Poetriam hanc noſtram exiſtimavit. Quare veriſſima tradidiſſe opinor *Iſidorum*, ſcriptorem utique ſatis vetuſtum, ubi *Probam* Poetriam, *Adelphii* Proconſulis conjugem fuiſſe affirmavit: quem *Adulphum* inepte appellat Marcus Antonius Sabellicus *Enneade ſeptima libri uniꝰ tomo primo operum col.* 415. quamvis difficile ſit reperire, quisnam fuerit *Adelphius* ille Proconſul incerti ſatis. Siquidem ex Notitia dignitatum, quam compilavit doctiſſimus Jacobus Gothofredus *tomo ſexto Codicis Theodoſiani pag.* 333. patet, *Achajam, Aſiam, Africam, & Pa-*
198 *læſtinam* rexiſſe Proconſules, quorum ibi catalogos texit. Inter quos profecto nullus occurrit *Adelphius*, niſi tamen ex illius ætatis more multinominis fuerit: incogitanter enim *Raderus*, quem ſupra memoravi, forte ex *Johanne Trithemio*, Adelphium *Proconſulem Romanum* appellat, quum *Romæ* Proconſules nunquam præfuerint. Reineſius in *Stemmate Aniciorum Claſſe prima num.* xxxix. & in epiſtola lxix. *ad Rupertum pag.* 633. *Clodium Adelphium* noſtrum vocat, & *Conſulem* facit anno ccccli. ſed nullo prorſus auctorum præſidio roboratus: in cujus etiam ætate adſignanda à vero immane diſcedit.

IV. Totus eſt *Simeonius*, ut hanc *Probam*, non *Falconiam*, ſed *Faltoniam* dictam oſtendat: quod cognomen *Reineſius* ſcribit legi apud *Iſidorum*; qui tamen *Probam* tantum appellat. Gratis etiam aſſeri arbitror à *Reineſio*, eandem *Probam* filiam exſtitiſſe *Probi* cujuſdam, *Alypii* filii ex gente *Aniciorum*, qui *Alypius* Conſulatum geſſit anno Chriſti ccccxlvii. quam inanem ſententiam ſequutus eſt Pagius in *Critica Baroniana anno* cccxcv. *num.* iv. eamque alio errore cumulavit ſcribens, ab *Iſidoro* tradi *Probam* Poetriam (quam ipſe aliam quidem facit ab *Anicia*, quamvis utramque *Faltoniam* appellet) filiam fuiſſe *Probi Adelphii:* in quo certe eruditiſſimus ſcriptor memoria lapſus eſt; non enim Iſidorus *filiam*, ſed *uxorem* Probi Adelphii Proconſulis vocat. Porro *Simeonius*, ut *Fal-* 199
coniam in *Faltoniorum* gentem cooptet §. ii. pag. 10. & §. x. pag. 63. *Caſpari Barthio* adverſatur quod *Claudianum* interpretans, *Falconiam* in *Faltoniam* ſcribat fuiſſe corruptam. Hanc cenſuram in marmor *Aniciæ Faltoniæ Probæ* inique à *Barthio* exerceri, & duas *Probas* ab eodem male confundi nos quoque paullo ante notavimus: verum quod ait *Simeonius*, à *Barthio* antiquiſſimum codicem MS. *Oxonienſem* reprobari in eo, in quo præcipue approbari debebat, & approbari ubi erat reprobandus, id certe à vero ſummopere abludit: quod ex ipſis *Barthii* verbis conſtabit, ubi, poſt *Aniciæ Faltoniæ Probæ* inſcriptionem adductam, hæc habet: *Falconiæ nomen inepte depravatum eſt in Faltoniæ. Falconia enim Romanum Siquidem Falconi expreſſe ſcribit Plinius junior. Hæc eſt, cujus Centones Virgiliani ad nos pervenerunt (non Theodoſii junioris uxor, ut autumare audent alii) teſte exemplari MS. apud inclytam Angliæ Oxoniam, quod diſertim Probam Falconiam illi opuſculo præſcribit.* Non ergo codicem, ut putabat *Simeonius*, ſed lapidem, quod gravius eſt, correxit *Barthius:* cur enim in MS. volumen, ſuæ ſententiæ adſtipulans, calamum acuiſſet? Inde etiam apparet, à *Simeonio* pag. 60. inepte in teſtem pro ſe adduci eundem codicem Oxonienſem, ac ſi in eo *Valeria Proba* præſcriberetur. hanc enim ap-
pellationem non in MS. ſed in libris typis vulga- 200
tis à ſe repertam damnaverat *Barthius*: *veteres*, inquit, *primæque editiones librariorum petulantia in frontiſpicio VALeriam Probam appellant, credo, ut tandem optimo Grammaticorum*, (nempe Valerio Probo) *filia accederet: in ipſo libro Falconiam:* idque rurſus affirmat in *Adverſariis libro decimo quinto capite eodem*. Quapropter corruit Antonii Pagii in *Critica Baroniana anno* ccccxxxix *num.* vii. & illius, qui eum decepit, *Simeonii* ſententia, *Johanni Raviſio Textori* & *Aſtolpho*, recentibus atque imi ſubſellii ſcriptoribus tantum innixa, *Valeriam Probam Faltoniam* Poetriam noſtram nuncupantis. Attamen, his neglectis, *Simeonius* adhuc inſurgit, & licet junior Plinius *libro quarto epiſtola viceſima ſeptima, lib.* vii. *Epiſt.* 22. & *libro nono epiſtola decima quinta Falconi* ſcripſerit: licet Capitolinus *in Pertinace capite quinto, & decimo quinto Falconem* Conſulem; *Vopiſcus in Aureliano capite quadrageſimo primo* Proconſulem Aſiæ *Falconium*, & in Tacito *capite quinto* Metium *Falconem* virum Conſularem nominaverint; nihilominus ipſe confidenter affirmat *Falconios* æque ac *Falcones* librariorum inſolentia à corruptis *Faltoniorum* Nominibus derivare potuiſſe, quia in Theſauro Gruteriano *Falconum* & *Falconiorum* nomina non reperiuntur, ſi-
cuti è contrario *Faltonii* ſæpenumero occurrunt. 201
Verum hic auctor in parietem caducum prorſus inclinat. quot enim familiarum nomina poſt *Gruterum* detecta ſunt, quæ nuſquam antea innotuerant?

rant? Quot volgavit *Reineſias*, & ſummos Romanarum rerum inveſtigator *Fabrettus*? Nos ipſi in hac lucobratione ex Hortanis lapidibus *Conbariſſium*, *Atuſium*, *Aſmenum*, nomina nunquam hucuſque audita, protulimus: inter quæ etiam *Fulconii* utique reponendi ſunt. Sed fallere fallique *Simconium* palam oſtenditur ex veteri lapide apud Spanhemium *diſſertatione ſeptima de Præſtantia & uſu numiſmatum pag.* 628. editionis ſecundæ Amſtelodamenſis, quem *M. Ulpius Mucianus* pro ſalute *M. Aurelii Antonini Pii* cognomento *Caracallæ* & *Juliæ* Auguſtæ matris Auguſti *Junoni* Reginæ erexit FALCONE ET. CLARO COSS. nempe ordinariis, non vero ſuffectis, ut perperam exiſtimavit *Spanhemius*. Lapidem illum prius adduxerat Scaliger in *Animadverſionibus Euſebianis num.* MMCCXXXII. Baſis itidem apud Fabrettum *capite decimo num.* 99. dedicata eſt FALCONE. ET. CLARO. COSS. Sunt illi *Q. Soſius Falco & C. Julius Fructus Clarus*, uti eorum nomina exprimuntur apud Gruterum *pag.* CCIX. I. & CCCCLXXV. 4. ὕπατον Φάλκωνα *Falconem Conſulem* vocat etiam Dio *libro quinquageſimo tertio pag* 833. uterque vero Conſulatum iniit anno
202 U. C. DCCCCXLVI. poſt Chriſtum natum CXCIII. ot patet ex Anonymo *Vindobonenſi* per *Noriſium* vulgato. Corruit ergo opioio *Reineſii*, qui in *epiſtola* XXXV. ad *Rupertum pag.* 258. putat literas *T.* & *C.* alternari, & *Fulcones* atque *Falconios* pro *Faltonibus* & *Faltoniis* dici: quod falſum eſt, quia conſtanter in quatuor lapidibus & in *Dione* contrarium apparet. Apud eundem *Gruterum* pro FRVCTO utrobique legendum ſuſpicor ERVCIO: quod nomen proprium fuit familiæ *Clarorum*, ot patet ex Noriſii *epiſtola Conſulari pag.* 108. ubi anno U. C. DCCCCXXIII. legitur Conſul C. ERVCIVS. CLARVS. Item ex Panvioio in *Faſtos anno* U. C. DCCCXXCXII. obi notatur Conſul ERVCIVS. CLARVS & anno U. C. DCCCXCIX. SEX. ERVCIVS. CLARVS. Horum alter fuit etiam Præfectus Urbi, & memoratur apud Agellium *libro ſexto capite ſexto* & *libro decimo tertio capite decimo ſeptimo*. Poſterioris fit mentio in lapide effoſſo extra portam *Capenam* anno MDCLXI. quem hic damus ex ſchedis Chiſianis.

SANCTO. SILVANO
HERMADION
Q. CREPEREI. MARTIALIS
ARCARIVS. SVA. PECVNIA. D. D
DEDICATVS. XI. K. NOVEMBR
SEX. ERVCCIO*. CLARO. II. ET
CN. CL. SEVERO. COSS

203 ## *CAPUT II.*

SYNOPSIS.

I. Probæ Falconiæ *Cento Virgilianus à ſancto* Hieronymo *memoratus.* Oſidius Geta *Medeam Tragœdiam ex Centonibus Virgilianis conſcripſit.* II. Anicia Faltonia Proba *literarum laude neutiquam commendata. Quando Centonem ſuum* Proba *conſcripſerit.* III. *Ejus nuncupatio perperam* Sedulio *attributa.*

DIſcuſſis iis, quæ ad *Probam Falconiam*, ejuſque patriam ſpectare videbantur, nunc reliquum eſt, ut de ejus ſcriptis diſſeram, unde ætas, qua floruit, certo quodam charactere deſignabitur. Ipſa magnam nominis celebritatem ſibi comparavit Centone illo Virgiliano, ubi ſummi Poetæ carminibus præcipua & maxima noſtræ Fidei myſteria explicavit: cujus Centonis antiquiſſimam mentionem haberi puto apud ſanctum *Hieronymum* epiſtola centeſima tertia ad *Paullinum*, ubi pientiſſimus ſenex indignabundus in eos, qui verba & ſententias ſacræ Scripturæ ad aliena ſignificanda detorquent, hæc loquitur: *quaſi non legerimus Homerocentones, & Virgiliocentones; ac non ſic etiam Maronem ſine Chriſto poſſimus dicere* 204
Chriſtianum, quia ſcripſerit:

Jam redit & virgo, redeunt Saturnia regna,
Jam nova progenies Cœlo demittitur alto.

& Patrem loquentem ad Filium:

Nate meæ vires, mea magna potentia, ſolus.

& poſt verba Salvatoris in cruce:

Talia perſtabat memorans, fixuſque manebat.

Puerilia ſunt hæc, & circulatorum ludo ſimilia, docere quod ignores, immo, ut cum ſtomacho loquar, ne hoc quidem ſcire, quod neſcias. Marianus Victorius, operum ſancti *Hieronymi* alioquin accuratus interpres, non animadvertens, jacula magni Doctoris in Falconianos Centones vibrari, tantum adnotavit, *Probam Falconiam* & *Auſonium* ejuſmodi opera contexuiſſe; & *Gelaſium* Papam in Synodo *Romana* Centonem de Chriſto Virgilianis carminibus compaginatum inter apocryphas rejeciſſe ſcripturas. Addo ego omnium antiquiſſimum *Oſidium Getam*, qui ſub *Claudio* I. Imperatore *Medeam Tragœdiam* ex Virgilii carminibus conſarcinavit: cujus ſpecimen ex Bibliotheca *Claudii Salmaſii* edidit Petrus Scriverius in *Collectaneis veterum Tragicorum pag.* 187. Eam memorat Tertullianus *de Præſcriptionibus contra Hæreticos capite undequadrageſimo*, & inepte cum *Ovidii* Medea ab aliquibus confuſam fuiſſe jam olim oſtendi in *Diſſertationibus de Cornelio Gallo Poëta*, non- 205
dum editis. Deinde ſæculo decimo quarto *Albertinus Muſſatus Patavinus* in eodem ſtudio verſatus eſt, ut recentiores omittam. Sanctum *Hieronymum* de Centone *Probæ Falconiæ* verbis allatis loqui voluiſſe, inde compertum eſt, quod ibi ne latum quidem unguem à Falconiano Centone diſcedat, in quo ſic de Patre Filium alloquente legitur:

Tunc genitor natum dictis affatur amicis,
Nate, meæ vires, mea magna potentia, ſolus.

& poſt verba hæc à Salvatore in cruce prolata:

Ille autem impavidus, quo vincula nectitis, inquit,
Tantane vos generis tenuit fiducia veſtri?
Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis:
Talia perſtabat memorans, fixuſque manebat.

II. Huic ſane operi, ut illud etiam obiter moneam, non ſuccenſuiſſet ſanctus *Hieronymus*, ſi *Aniciæ Faltoniæ Probæ* fœtus exſtitiſſet: quam in epiſtola octava ad neptem ejus *Demetriadem* impenſiſſime laudat his verbis: *Proba illa omnium dignitatum, & cunctæ nobilitatis in Orbe Romano nomen illuſtrius: cujus ſanctitas & in univerſos effuſa bonitas etiam apud Barbaros venerabilis fuit. quam trium liberorum, Probini, Olybrii & Probi non fatigarunt Conſulatus.* Viden' omnia præterquam doctrinam & eruditionem in graviſſima femina commendari? quibus ſi excelluiſſet, ſanctus 206
quoque *Auguſtinus* eam literariis laudibus cumulare non omiſiſſet in crebris epiſtolis ad eandem ſcriptis: quarum loca ſimul congeſſerunt Monachi ſancti Mauri in *Vita Auguſtini libro ſeptimo capite ſexto*, ubi *Aniciam Faltoniam Probam* neutiquam Poetriam appellaverunt, ut fecerat Johannes Rivius itidem *in Vita Auguſtini libro primo capite quarto* §. VII. Profecto neque *Claudianus*, qui *Probæ Aniciæ* eximias dotes enumerat in *Panegyrico de Conſulatu Probini* & *Olybrii* ejus filiorum, unquam ſilentio præteriiſſet, ab eadem *Proba* ſubductam fuiſſe rationem cum Muſis, ubi de illa cecinit:

Sic Proba præcipuo natos exornat amictu;
Quæ decorat mundum: cujus Romana poteſtas
Fœtibus augetur. Credas ex æthere lapſum
Stare Pudicitiam, vel ſacro thure vocatam
Junonem Inachiis oculos advertere templis.
Talem nulla refert antiquis pagina libris,
Nec Latiæ cecinere tubæ, nec Græca vetuſtas:

Con-

Conjuge digna Probo: nam tantum cotibus exſtat
Femineis, quantum ſupereminet ille maritos.

Quiſnam locus aptior hoc erat celebrandis poëticis dotibus *Probæ*, ſi reapſe Apollinea lauru fuiſſet inſignis, eademque ac *Proba* noſtra *Falconia*? Quare ex ſuperius dictis certo eruitur, *Probam* 207 *Falconiam* coævam fuiſſe ſancti *Hieronymi*, qui diem extremum obiit anno ccccxx. Quia vero Centonem ſuum *Honorio* Auguſto *Theodoſii* Magni filio & *Arcadii* fratri obtulit: qui *Honorius* nuncupatus eſt Auguſtus iv. Idus Januarias anno cccxciii. ſecundum melioris notæ Chronologos, quorum ſententias diligenter excuſſit Tillemontius in *tomo quinto Hiſtoriæ Imperatorum nota* lii. *pag.* 764. id ſane poſt hunc annum cccxciii. contingere debuit; nam *Proba* in nuncupatione ad *Honorium* ita canit:

Romulidum ductor, clari lux altera Solis,
Eoum qui regna tenes moderamine juſto,
Spes orbis, fratriſque decus, dignare, Marone
Mutato in melius, divinum agnoſcere ſenſum,
Scribendum famulæ quem juſſiſti . . .

Proinde *Honorius*, quando hæc carmina ſcripta fuerunt, jam in oriente dominabatur, ubi tamen ſalutatus non fuit Cæſar ante annum, quem notavi. Inde etiam eruitur, Centones iſtos à *Proba* conſcriptos juſſu *Arcadii* junioris, cui ut legendi exhibeantur, eadem poſtulat ab *Honorio*.

Hæc relegas, ſerveſque diu, tradaſque minori
Arcadio: hæc legat ille ſuo generi: hæc ſua ſemper
Accipiat, doceatque ſuos Auguſta propago.

208 III. Quia ob ignorantiam exſcriptorum in vulgatis carminum *Sedulii* editionibus, & in *tomo ſexto Bibliothecæ Patrum Lugdunenſis pag.* 459. eadem præfatio cum hac ſpuria inſcriptione comparet: *Cælii Sedulii Poëtæ ad Theodoſium Auguſtum operis ſui Paſchalis carmen dedicatorium*, pleriſque credita eſt purus putus fœtus ejuſdem *Sedulii*, atque ea inſcriptio etiam *Trithemio* olim impoſuit; ſiquidem inter opera *Seduliana* librum unum ad *Theodoſium* Imperatorem enumerat, cujus initium: *Romulidum ductor*. Jacobus Uſſerius in *Britannicarum Eccleſiarum Antiquitatibus capite decimo ſexto pag.* 772. ſuſpicabatur carmen illud dicatum *Theodoſio* quidem Magno, & verbis illis, *fratriſque decus*, *Valentinianum* II. indicari, cujus ſororem *Gallam* connubii participem habuit orientis Imperator *Theodoſius*: ſed re poſtea accuratius expenſa, putavit ad poëma vetuſtius pertinuiſſe, *quod jam deperdito, propter aliquam argumenti ſimilitudinem* Sedulii ſcripto præfixum fuerit; quum *ab antiquiſſimis exemplaribus*, quæ conſoluit, illud abeſſe vidiſſet, nec carmen illud dedicatorium cum *Sedulio* cohæreret. Denique Conſulatus *Turcii Rufi Aſterii*, à quo dicitur vulgatum, ſcrupulum omnem exemit *Uſſerio*, quum poſt *Theodoſii* imperium contigerit. Cardinalis Noriſius in *Cenotaphiis Piſanis diſſertatione quarta capite ſecundo* 209 §. 1. ait *Theodoſium* ſeniorem in eodem carmine quidem appellari; ſed, levi correctione adhibita, juniorem etiam *Theodoſium* poſſe ibidem deſignari, ſi nempe dicatur:

Hæc relegas, ſerveſque diu, tradaſque minori
Arcadiæ: hæc illa ſuo generi &c.

etenim *Arcadia Theodoſii* junioris ſoror ſuperſtes fuit usque ad annum ccccxliv. At ſi nulli hæc nupſit, ut vir accuratiſſimus animadvertit, curnam *poëta regios hymenæos & futuram prolem eo carmine augurabatur?* Præterea *Valentinianus* II. qui fuit interemptus Idibus Majis anno vulgari cccxcii. non fuit frater *Theodoſii* ſenioris, ut ipſe opinatur, exiſtimans illis verbis, *fratriſque decus*, eundem intelligi: neque Sedulius *mutavit Maronem in melius*, ſeu carminibus Virgilianis expreſſit res Chriſtianorum; ideoque rogare non potuit *Theodoſium*, ut in eodem *Marone divinum ſenſum agnoſceret*. Quare omnium rectiſſime Georgius Fabricius in *notis ad Poetas Chriſtianos pag.* 25. carmina illa *Sedulio* abjudicavit, licet male crediderit, ejuſdem præfationis auctorem dicare voluiſſe Imperatori & ejus filio opus *Sedulii*. Idem ſuboluit etiam *Caveo*, qui pag. 239 ubi loquitur de *Sedulio* hæc de iisdem carminibus in literas miſit: *in editionibus nonnullis præfixi ſunt Carmini Paſchali verſus quidam nuncupatorii ad Theodoſium ſeniorem, qui ex alio vetuſtioris alicujus Poetæ aſſuti videntur. Certe Sedulium auctorem non* 210 *habent.* Labbeus quoque in *tomo altero de Scriptoribus eccleſiaſticis pag.* 333. vidit, carmen illud abeſſe *ab antiquiſſimis exemplaribus MSS. neque in ipſius Sedulii metaphraſi proſaica ullum ejus veſtigium, neque in gemina ad Macedonium epiſtola* apparere. Hoc pridem adnotaverat etiam *Uſſerius pag.* 773. qui inſuper animadvertit, librum illum, cui carmen idem erat præfixum, à mundi creatione & formatione hominis exordium cepiſſe, ut oſtendit illa pollicitatio

hic tibi mundi
Principium, formamque Poli, hominemque creatum
Expediet limo.

Hoc autem in Paſchali carmine *Sedulius* minime complet: at recte *Proba Falconia* in Centone ſuo ubi canit:

Principio cœlum, ac terras, campoſque virentes,
Lucentemque globum Lunæ, Soliſque labores
Ipſe pater ſtatuit.

Hinc jure & merito eam præfationem legitimæ dominæ ſuæ poſtliminio reſtitutam ex Vaticenſi, pluribusque aliis MSS. Centoni *Falconiæ* præfixit *Julius Roſcius* anno mdlxxxviii. cujus inſcriptio hæc eſt: *Ad Honorium Aug. Theodoſii Magni F. & Arcadii Aug. Fr.* Ea tamen præfatio nonnihil poterat emendari editione Seduliana *Georgii Fabricii*.

CAPUT III. 211

Synopsis.

I. Probæ *Cento à* Gelaſio *relatus inter apocrypha. Decretum de libris canonicis & apocryphis perperam* Gelaſio *abjudicatum.* II. *De eo variorum ſententiæ diſcuſſæ.* III. *Quid in Decreto ſignificetur nomine apocryphorum. Ejuſdem vocis originatio.* IV. *Decretum in antiquis codicibus* Gelaſio *adſignatum, & in Collectionibus expreſſum. Perperam* Hormiſdæ *attributum.* V. *Paſchale carmen* Sedulii *quando editum & in Decretum* Gelaſii *relatum.* VI. Aſterius *illud emendavit, non primus edidit. Idem Paſchale carmen diverſum à Paſchali opere.*

Marianus *Victorius* videtur exiſtimaſſe, *Probæ* Centonem diverſum fuiſſe ab eo, qui inter ſcripturas apocryphas in Decreto Gelaſiano conſignatur his verbis: *Centones de Chriſto, Virgilianis compaginati, apocryphi*: ubi pro *Centones* male in quibusdam editionibus legitur *Pentametrum*, vel *Centimetrum*. Sed prorſus eundem eſſe luculentiſſime comprobat *Iſidorus*. Illud Decretum proſtat apud Ivonem *parte quarta capite ſexageſimo quarto*, Burchardum *libro tertio capite ducenteſimo decimo ſeptimo*, Gratianum *parte prima diſtinctione decima quinta capite tertio*. Item apud 212 *Didacum Covarruvium* cum eruditis explicationibus in Variarum reſolutionum *libro quarto capite decimo quarto*, & demum in Conciliis Labbei *tomo quarto col.* 1264. & ubique à *Gelaſio* conditum fertur in Concilio LXX. Epiſcoporum anno Chriſti ccccxciv. Certe ſub *Gelaſii* nomine paſſim ſæculo nono jam laudabatur. Nam eidem Pontifici diſertiſſime tribuerunt Hincmarus Remenſis in *tomo*

mo ſecundo operum pag. 474. Nicolaus I. in *epiſtola*
quadrageſima ſecunda, quæ eſt ad Epiſcopos *Gal-*
liæ in Concilio VII. *Romano* apud Labbeum *tomo*
octavo col. 800. Lupus item *Ferrarienſis* Abbas in
epiſtola centeſima duodetriceſima ad Carolum Calvum,
& in fine *libelli de Tribus quæſtionibus*: & poſt hos
Hariulfus monachus ſancti Richarii in *Chronico*
Centulenſi, quod perfecit anno MLXXXVIII. apud
Dacherium in *Spicilegii tomo quarto pag.* 484. At
vero Petrus Franciſcus Chiffletius in *notis ad Vi-*
gilium Tapſenſem pag. 149. ex codice MS. Jurenſi
illud Decretum emendatum edidit non ſub nomi-
ne *Gelaſii*, ſed *Hormiſdæ*: cujus item Pontificis
nomen legi in aliis MSS. teſtatur *Paſchaſius Queſ-*
nellus in *notis ad Codicem canonum eccleſiæ Romanæ*,
diſſertatione duodecima capite quarto num. III. atque
ita etiam legitur in alio codice eccleſiæ *Urgellen-*
ſis, quem in notis ad mox laudatam epiſtolam
213 *Lupi*, & ad Dialogos Antonii Auguſtini *de emen-*
datione Gratiani pag. 444. memorat V. C. *Stepha-*
nus Baluzius: qui inſuper vetuſtiſſimum Dache-
rianum codicem collectiones *Dionyſii* Exigui lau-
dat, ubi Decretum illud *Damaſo* adſignatur, jam-
diu videlicet ante *Gelaſii* tempora. Ex his *Balu-*
zius colligit, *Damaſum* de hujuſmodi libris pri-
mo ſtatuiſſe, deinde *Gelaſium Damaſi* Decretum
renovaſſe & auxiſſe: quod credidit etiam magnus
Annalium conditor anno LXIX. num. IV. *Balu-*
zius idem præſtitum fuiſſe putat ab *Hormiſda*, qui
non multo poſt *Gelaſium* floruit. Sed quum tale
quidpiam de nullo ex his Pontificibus vetus eccle-
ſiæ hiſtoria nos doceat, Johannes Pearſonius *in*
Vindiciis epiſtolarum ſancti Ignatii parte prima ca-
pite quarto incertum eſſe ait à quonam Decretum
editum fuerit, & ad tempora *Gelaſio* poſteriora
illud trahens, quod *Dionyſius Exiguus* ſanctionum
eccleſiaſticarum collector ejus non meminerit,
conditum fuiſſe opinatur poſt Concilium V. anno
vulgari DLIII. celebratum. Gullielmus Cave in
Hiſtoria literaria tomo primo pag. 265. paullo con-
fidentius ſentit, dum illud ſpuriis mercibus *Iſido-*
ri Mercatoris adnumerat: in quam ſententiam ire
videtur etiam Johannes Erneſtus Grabius in *notis*
ad Spicilegium Patrum & Hæreticorum primi ſæculi
pag. 319. urit enim Heterodoxos, qui traditionem
rejiciunt, & librorum canonicorum numerum pro
214 arbitratu & ſectæ ſuæ commodo minuunt, ibi in
Canone recenſeri libros *Job*, *Tobiæ*, *Judith*, *Mac-*
cabæorum, epiſtolam *Pauli* ad Ebræos, & *Jaco-*
bi, *Petri* duas, *Judæ* unam, *Johannis* tres, &
Apocalypſim: quaſi nimirum etiamſi *Gelaſius* eoſ-
dem ſacratiſſimos libros nominatim non retuliſſet
in Canonem (quos quidem ab eo non relatos ul-
tro fatemur, ut infra apparebit) longe ante eun-
dem Pontificem Eccleſia Catholica eorum divi-
nam auctoritatem non agnoviſſet. Hinc jure *Ma-*
billonius in Catalogo præcipuarum difficultatum
occurrentium in lectione Conciliorum, Patrum
& Hiſtoriæ eccleſiaſticæ, per ſæculorum ordi-
nem diſpoſito, quem ſubjecit libro ſuo de Studiis
monaſticis, ponit in Sæculo V. quæſtionem de
Decreto *Gelaſii*. Hanc quidem propoſuit etiam
Natalis Alexander in *Sæculo quinto capite* V. *arti-*
culo XVIII. qui tamen illam neutiquam ſolvit, ait
enim: *Gelaſii ſit vel Hormiſdæ, vel utriuſque, pa-*
rum intereſt. Sed nos, quandoquidem huc deve-
nimus, cum doctiſſimo *Mabillonio* contra ſenti-
mus, putantes non parum intereſſe ubi oſtenda-
mus illud Decretum ad alium Pontificem, quam
ad *Gelaſium* pertinere non poſſe. maximi enim
ſemper intereſt veritatem ipſam penitius noſſe, &
priſca eccleſiæ monumenta ſuis legitimis & veris
auctoribus reſtituere.

215 II. Sane Criticorum præſtantiſſimus Henricus
Noriſius *in Cenotaphiis Piſanis diſſertatione quarta*
capite ſecundo §. I. *pag.* 445. ex epiſtola ſeptuage-
ſima *Hormiſdæ* ad *Poſſeſſorem* Epiſcopum non ob-
ſcure colligi poſſe conjicit vulgatum fuiſſe Decre-
tum illud de libris probandis improbandiſque an-
te annum DXX in ea enim epiſtola apud Labbeum
tomo quarto Conciliorum col. 1532. de libris *Fauſti*
Reienſis loquens Pontifex ſcribit: *neque illum re-*
cipi, neque quemquam, quos in auctoritate Patrum
non recipit examen Catholicæ fidei, aut eccleſiaſticæ
diſciplinæ ambiguitatem poſſe gignere, aut religioſis
præjudicium comparare; ad quæ notat Baronius
ſub anno DXX. *num.* XXI. Decretum de libris a-
pocryphis ſignificari, in quo proſcribuntur opu-
ſcula *Fauſti Reienſis*. Verum paullo poſt *Hor-*
miſdas etiam clarius inſinuat, non à ſe, ſed ab a-
lio antiquiore ex præceſſoribus ſuis illud manaſſe:
non, inquit, *improvide venerandа Patrum ſapien-*
tia fideli poteſtati quæ eſſent Catholica dogmata de-
finiit: certa librorum etiam veterum in auctorita-
tem recipienda, ſancto Spiritu inſtruente, præfigens,
ne opinioni ſuæ lector indulgeat, non quod ædificatio-
ni eccleſiaſticæ conveniret, ſed quod voluptas ſua con-
cepiſſet, aſſereret. Decretum itaque de libris re-
cipiendis & non recipiendis ab aliquo ex præceſ-
ſoribus *Hormiſdæ* profluxerat. Et quidem illud
ſexto jam ſæculo vulgatiſſimum fuiſſe colligitur 216
ex Iſidori *capite quinto de Viris illuſtribus*; ubi
hæc habet de Proba Falconia: *ejus Cento legitur*
inter apocryphas ſcripturas inſertum. Hinc quippe
ſignificatur, ex illo Decreto, tanquam inter Ca-
tholicos jam pridem notiſſimo, authentico, &
paſſim pro veteri habito, teſtimonium ab *Iſidoro*
laudari: non ergo *Lupus Ferrarienſis* primus o-
mnium Decreti *Gelaſiani* meminiſſe deprehendi-
tur, ut putavit *Pearſonius pag.* 44. Atque vel
hinc, niſi alia ſuppeterent, exploderetur confi-
dentia *Gulielmi Cavei*, qui nugis armatus *Gela-*
ſio Decretum abjudicat, affirmans nullum ejus
meminiſſe ante annum DCCCXL. non *Iſidorum*, ne-
que alios ſæculo nono antiquiores, ideoque *fictum*,
aut ſuppoſititium eſſe hoc Decretum, ac ejuſdem cum
epiſtolis primorum Pontificum Decretalibus furinæ,
ex eademque Iſidori Mercatoris officina prodiiſſe. Sed
in Bibliotheca Vaticana ad calcem Miſſalis Gal-
licani, quadratis literis exarati, quod vir ad ec-
cleſiaſticos ritus explicandos maxime natus aptuſ-
que *Joſephus Maria Thomaſius* edidit inter Codi-
ces Sacramentorum *nongentis annis* (ideoque etiam
Lupo Ferrarienſi) *antiquiores* Gelaſianum Decre-
tum proſtat cum hac epigraphe: *incipit Decreta-*
lem[sic] *Gelaſii Papæ Urbis Romæ.* Hoc vulgabi-
mus in fine operis, quia propter tantam antiqui-
tatem, & ſinceritatem ſuam, qua differt ab edi-
tis, eſt maxime commendandum. In Chronico 217
etiam Fontanellenſi *tomo tertio Spicilegii Dacheria-*
ni pag. 240. inter codices cœnobio Flaviniacenſi
ſub *Ludovico Pio* ab *Anſegiſo* Abbate donatos con-
tinentur *Decreta Gelaſii Papæ de libris recipiendis*
& non recipiendis. Quare Johannes Mabillonius
in erudita *Diſquiſitione de Curſu Gallicano pag.*
386. nullus dubitat quin iſthæc epiſtola Decre-
talis ad *Gelaſium* legitimum auctorem perti-
neat.

III. *Probæ* autem honori & famæ nequicquam
detrahit ejus Centonis inter apocrypha rejectio.
quæ enim in Decreto *apocrypha* appellantur, ea
omnia tanquam à Catholicis paſſim vitanda mi-
nime damnantur: quod tamen putarunt *Pearſo-*
nius & *Caveus*. Enimvero communi ſenſu vete-
rum Patrum quod inter apocrypha recenſetur,
canonicis libris & publice in Eccleſia legendis
tantum opponitur: unde ſanctus Auguſtinus in
fine *capitis viceſimi tertii libri decimi quinti de Ci-*
vitate Dei de ſcriptis quibuſdam affirmat, *quod*
nomine apocryphorum ab auctoritate canonica diligen-
ti examinatione remota ſunt. Hinc graviſſimus
Cardinalis Hiſtoricus *anno* XXXI. *num.* XLI. notat,
vul-

vulgatam epiſtolam divini Servatoris noſtri ad *Abgarum* cum ſua reſponſione à *Gelaſio* recenſeri inter *apocrypha*, *quaſi non hagiographa*, *non tamen*, *ut eas ab Eccleſia omnino proſcribat*, *ſicut nec complures a-*
218 *lios libros*, *quos proxime recenſuit*: proxime autem recenſuerat Centonem Virgilianum. Duplex erat ſcriptura, ut obſervat Johannes Baptiſta Cotelerius in *notis ad epiſtolam Barnabæ* inter opera Patrum ævi Apoſtolici: *canonica*, cujus dictator Spiritus ſanctus, & *apocrypha*, cujus auctor homo ſolus. Ita idem Auguſtinus in *libro altero capite octavo de Doctrina Chriſtiana*, Hieronymus in *epiſtola centeſima undetriceſima*, & in *caput ſecundum epiſtolæ ad Titum*, atque etiam Iſidorus in *Originibus libro ſexto capite ſecundo*. Quare *apocryphus* à Gelaſio non accipitur pro *pſeudepigrapho*: quo ſenſu aliquando accepit Hieronymus in *epiſtola ſeptima ad Lætam*, ubi ait: *apocrypha ſciat non eſſe eorum*, *quorum titulis prænotantur*: neque pro eo, quod omnino abſcondi debet atque ignorari; ſed pro non hagiographo, ut inquit *Baronius*. Hinc *Lupus* in fine epiſtolæ CXXVIII. diſertiſſime ait, *apocryphum* idem eſſe ac ſine auctoritate, & inter apocrypha referre, idem ac *exauctorare*; nam inquit: *docet Gelaſius cum LXX. Epiſcopis*, *viris eruditiſſimis*, *qui ſcriptores eſſent vel non eſſent recipiendi*, ubi *Fauſti ſcripta his verbis* EXAUCTORAVIT. *Opuſcula Fauſti Regenſis Galli apocrypha*. Duplicis enim generis fuiſſe apocrypha animadvertit Chiffletius *ad Vigilium Tapſenſem pagina* 147. Orthodoxorum, & Hæreticorum: prima canonicis opponebantur, ideoque publice in Eccleſia legi non poterant; ſecunda
219 tanquam fidei & bonis moribus repugnantia omnino damnata habebantur. Utraque apocrypha deſignari in Decreto *Gelaſii* obſervavit Petrus de Marca *de Concordia libro tertio capite ſecundo ſectione ſeptima*. Quippe ibidem præter libros hæreticos inter apocrypha recenſentur *Clementis Alexandrini*, *Tertulliani*, *Arnobii*, *Lactantii*, *Euſebii*, *Probæ* & aliorum opera, quia *Gelaſius* qui libri legendi quive non legendi eſſent definiens, *id de lectione publica in Eccleſiis facienda intelligere videtur*, ut ait *Mabillonius de Curſu Gallicano pag.* 385. quam viri doctiſſimi interpretationem exoſculor. ea enim refelluntur quæ tanquam à *Gelaſio* abhorrentia opponit *Pearſonius pag.* 55. ubi *in Decreto omnia*, *quæ apocrypha appellantur*, *tanquam à Catholicis vitanda*, *& ab Eccleſia eliminanda* utique damnari pronunciat. Exſtat vetuſtiſſimus canon in Ferrandi *Breviario num.* CCXXXVIII. & apud Criſconium *num.* CCC. *ut præter ſcripturas Canonicas nihil in Eccleſia legatur*. Quum vero ejuſmodi Decreta & opuſcula ad uſum Eccleſiarum conſcriberentur, ideo *novas ſemper acceſſiones pati oportuit*, *prout ipſa conſuetudinis temporiſque ratio poſtulare* videbatur, ut verbis utar *Thomaſii* noſtri, viri in hiſce rebus peritiſſimi, ex ipſius præfatione ad Codices Sacramentorum decerptis, ubi Gregorianum Sacramentorium juxta ac Gelaſianum
220 codicem aliquot additionibus auctum oſtendit, neque propterea reſpuendum tanquam fucatum. Ex ſuperius dictis exploditur Beatus *Rhenanus*, qui in epiſtola præfixa Auctoribus Hiſtoriæ eccleſiaſticæ a ſe collectis, & Baſileæ editis apud Frobenium anno MDXXXIX. temere putavit *Gelaſium* interdicere nobis voluiſſe lectionem Euſebii, *vel ab aliquo niſi adjectum* in ejus Decreto, *Hiſtoriam Euſebii apocrypham* eſſe: vel *Gelaſium* ſibi ipſi contrarium, ut qui in Decreto improbet librum alibi à ſe probatum: quæ omnia perperam pronunciavit, non intellecta ſignificatione *apocryphorum*. Hanc quidem ad mentem *Gelaſii* aſſequutus neque eſt præſtantiſſimus noſtræ religionis interpres Melchior Canus, qui in *libro undecimo de Locis Theologicis capite ſexto* impudentiam *Rhenani*

A redarguens opinatur, *apocryphum* à *Gelaſio* accipi pro reprobato, atque *Euſebii* Hiſtoriam ideo inter apocrypha rejici, quia in illa Chriſti Domini & *Abgari* epiſtolas amœbæas retulerat: quæ item à *Gelaſio* cum apocryphis numerantur; & quia multa teſtimonio *Clementis Alexandrini* firmaverat: cujus quoque opuſcula inter apocrypha recenſita ſunt à *Gelaſio*. *Cani* ſententiam excepit Iſaacus Caſaubonus *Exercitatione decima tertia num.* XXXI. ad Baronianos Annales, qui propterea vapulat a Richardo Montacutio in *Originibus eccleſiaſticis parte poſteriori tomi primi pag.* 62. *num.* 221
96. ubi Gelaſii *apocrypha* non tanquam hæreticorum carcinomata, ſed ut talia, quæ nequaquam
B inter hagiographas & canonicas ſcripturas admitti debeant, à *Baronio* accepta fuiſſe declarat. Apocryphorum originationem Iſaacus Voſſius in *capite ſeptimo de Oraculis Sibyllinis* trahit ab Ebræis, apud quos antequam in Græcum ſermonem libri ſacri converterentur, omnes erant *apocryphi*, nempe arcani, inacceſſi, utpote ad quos ſolis Levitis pateret aditus. Hos deinde libros poſt adventum Meſſiæ *Judæi* execrati fuerunt, pudore affecti, quod annunciaſſent quem ipſi non cognoverant; unde tunc novas condere verſiones, ut quem jampridem ex animis, eundem quoque è ſacris literis
C exterminarent: tuncque factum eſt, ut arctius quam antea libri ſacri conſtringerentur, omneſque, qui Ebraice non exſtarent, a reliquis ſeparati, veluti interdicti & à nemine legendi, pro *apocryphis* habiti fuerint, à vero ſignificatu detorta vocis natura. Quum enim antea libri ſacri, aut omnes, ad quos non pateret cuicunque aditus, *apocryphi* dicerentur; illi in ſequiorem ſenſum acceperunt hoc vocabulum, tanquam ſi ideo non eſſent adeundi quod dubiæ eſſent fidei. Ex his ſatis patet quam alieno ſenſu apud veteres Chriſtianos ac nunc vulgo vox *Apocryphorum* accipiatur, quum adulterini vel exigui momenti libri iſthoc ſignantur titulo. Ut ergo in pauca rem contraham, Decretum, de quo diſputamus, utique 222
D ſpectat ad *Gelaſium* I. cui præter monumenta ſuperius adducta illud tribuunt *antiqui codices* apud Chiffletium in *notis ad Vigilium Tapſenſem pagina* 157. Item codex MS *Gratiano & Ivone* antiquior, & alius in *Cantabrigienſi* Bibliotheca adſervatus, quem olim *Lanfrancus* Archiepiſcopus *Cantuarienſis* ex *Beccenſi* cœnobio in *Angliam* advexit, quorum utrunque memorat *Pearſonius*. Hinc tanquam ſanctitum antiquiſſima ſub nomine *Damaſi* continebatur in codice collectionis *Criſconianæ* apud *Baronium* ſub anno LXIX *num.* IV. æqueac in *Dacheriano* codice collectionis *Dionyſii Exigui*, & in
E veteri codice MS. *Urgellitani* ſinceræ collectionis Iſidorianæ ubi Decretum tribuitur *Hormiſdæ* apud Baluzium in *notis ad Lupi epiſtolam centeſimam duodetriceſimam*. Ex his apparet, Gelaſianum Decretum in Collectionibus antiquis extare, quamvis errore librariorum nomen alienum præferat: qui tamen facile diluitur quum pleraque opera in Decreto memorata poſt *Damaſum* & ante *Hormiſdam* prodierint.

IV. Eximius Annalium eccleſiaſticorum illuſtrator Antonius Pagius ſub *anno* CCCCXCIV. *num.* V. putat *Hormiſdam*, ut petitioni Poſſeſſoris epiſcopi Africani CPoli exſulantis faceret ſatis, tam
F ad eum, quam ad Legatos ſuos Decretum *Gelaſii* miſiſſe, præcipiendo, ut illud ab omnibus re- 223
ligioſe obſervaretur; tuncque Decretum illud in varia exemplaria per *Fauſti Regenſis* adverſarios exſcriptum latius per *Europam*, *Africam*, & Orientem volitaſſe. Quia vero ab *Hormiſda* fuerat miſſum, ejuſque nomine vulgatum, eidem poſtea tanquam auctori tributum fuiſſe opinatur. De anno, quo Decretum conditum fuit inter ſe Critici diſſident. Siquidem *Baronius anno* CCCCXCIV. *num.* XIX. datum exiſtimavit in Concilio Roma-

no LXX. Epiſcoporum, *Aſterio atque Præſidio Conſulibus:* quod etiam exhibeot Conciliorum editores *Philippus Labbeus* & Gabriel Coſſartius *tomo* IV. *col.* 1260. ubi laudant *vetuſtiſſimum* codicem ſuum MS. & alium Chriſtophori Juſtelli *col.* 1261. Præterea idem Labbeus in *Diſſertatione de Scriptoribus eccleſiaſticis tomo primo pag.* 341. *ex veteri MS. codice* ſuæ Bibliothecæ ſe Decretum illud deſcripſiſſe teſtatur. Id ipſum præferre *aliquot MSS codices* Pearſonius affirmat. *Chiffletius* autem quum dubitaſſet aliquando, num vere hoc Decretum *Gelaſio* adſcriberetur, ingenue poſtea teſtatus eſt in notis mox indicatis animum ſuum titubantem firmatum fuiſſe ab antiquis codicibus, *in quibus hoc Decretum editum notatur à Gelaſio in Synodo Romana LXX. Epiſcoporum Aſterio & Præſidio Coſſ. qui eſt annus Chriſti* 494. *Gelaſii Papæ*
224 *tertius, ante Hormiſdæ tertius viceſimus.* Lupus etiam in epiſtola ſæpenumero memorata, & in fine libri *de Tribus quæſtionibus* ſcribit *Gelaſium* condidiſſe Decretum illud *cum LXX. Epiſcopis viris eruditiſſimis, ſtatuens qui ſcriptores eſſent, vel non eſſent recipiendi.* Quare alucinatur *Pearſonius* Synodi illius nullam haberi mentionem jactans, & Pagius *anno eodem* CCCCXCIV *num* VI. ſcribens, notam illam temporariam deſiderari in codicibus MSS. ideoque *Baronium* & Conciliorum collectores refellendos, propterea quod ipſe in duobus codicibus eam non invenerit. Idem Decretum in codice Palatino Bibliothecæ Vaticanæ longe antiquiſſimo non præfert ſacrarum Scripturarum canonem, ut in vulgatis, ſed abſolute ſic incipit: *Poſt propheticas & evangelicas atque Apoſtolicas ſcripturas, quibus Eccleſia catholica per gratiam Dei fundata eſt.* Eodem pacto incipit etiam in codice *MS. Juſtelli.* Et ſane ſupervacaneum fuiſſet in Concilio LXX. Epiſcoporum a *Gelaſio* divinorum librorum ordinem condi, qui olim in Eccleſia catholica firmatus jam fuerat. Etenim *Innocentius* I. in epiſtola II. ad *Exſuperium Toloſanum* integrum exhibet eundem canonem apud Labbeum *tomo ſecundo col.* 1256. Item Concilium Carthaginienſe III. anno CCCXCVII. celebratum in canone XLVII. *tomo eodem col.* 1177. & Codex canonum eccleſiæ Africanæ *capite* XXIV. ibidem
225 *col.* 1061. necnon & ſanctus Auguſtinus in *libro ſecundo de Doctrina Chriſtiana capite octavo num.* 13. ubi quidem inter libros canonicos recenſentur libri *Job, Tobiæ, Judith, Maccabæorum*, epiſtola ad *Ebræos* & *Jacobi, Petri* duæ, *Judæ* una, *Johannis* tres, & Apocalypſis. Quare nullum dubium quin idem Canon ſcripturarum poſt *Gelaſium* Decreto ipſius præfixus fuerit, & forte ab *Hormiſda*, cujus nomine alicubi circumfertur. *Pearſonius Gelaſio* præcipue abjudicavit Decretum, quia in eo legitur: *liber, qui appellatur canones Apoſtolorum, apocryphus*; & quia poſt quatuor Concilia generalia enumerata, hæc adduntur: *ſed & ſiqua ſunt Concilia à SS. Patribus hactenus inſtituta poſt illorum quatuor auctoritatem & cuſtodienda & recipienda decrevimus:* quibus verbis Concilium V. ſive CPolitanum II *Pearſonius* deſignari contendit, ut poſt illud tempus Decretum editum evincat. Verum & iſta evaneſcunt, quum verba illa deſint in codice Palatino. Canones item Apoſtolorum deerant in codicibus *Pearſonii, Hincmari* & *Juſtelli.*

V. In editione Poetarum Chriſtianorum, quam *Aldus Manutius* ſenior *Venetiis* adornavit anno MDII. poſt Carmen Paſchale *Sedulii*, quod proſtat in parte ſecunda, dicitur illud publicatum fuiſſe *à Turcio Rufo Aſterio Quinto V. C. Exconſule ordinario atque Patricio, qui id inter ſcripta Sedulii invenit.* Hæc adnotatio, quæ non
226 in fine, ſed in principio Carminis *Sedulii* occurrit in codicibus MSS. mox à nobis laudandis, cum

A hoc epigrammate ad *Macedonium* adnectitur, quod deeſt in editione Aldina:

Sume, ſacer meritis, veracii dicta poetæ,
Quæ ſine figmenti condita ſunt vitio,
Quo caret alma fides, quo ſancti gratia Chriſti,
Per quam juſtus ait talia Sedulius:
Aſteriique tui ſemper meminiſſe jubeto,
Cujus ope & cura edita ſunt populis,
Quem quamvis ſummis celebrent per ſæcula faſtus,
Plus tamen ad meritum eſt, ſi viget ore tuo.

Macedonius ille non Abbas, ut in vulgatis, ſed *Presbyter* vocatur in ſcheda *Barthii*, qui ſexto
B verſu ſuſpicatur vocem remotiorem *dicta* reponendam, etſi non inſolentes tali loco Chriſtiani peccent. *Faſtus* etiam editum in ſcheda Barthii: *quod nec illatinum nec ineruditum* eſſe ait, quum Lucanus in *libro* X. *v.* 187. dixerit:

Nec meus Eudoxi vincetur FASTIBUS *annus.*

Columella etiam in *libro nono capite decimo quarto Eudoxi & Metonis antiquorum* FASTUS *aſtrologorum* ſequi ſe dixit. Idem Carmen Sedulii in *Decreto Gelaſiano* hoc elogio decoratur: *venerabilis viri Sedulii Paſchale opus, quod heroicis deſcripſit verſibus inſigni laude præferimus.* Hinc Pearſonius in *Vindiciis Ignatianis parte prima capite quarto pag.* 46. putavit ſe fortiſſimum argumentum eruere ad
C Decretum *Gelaſio* abjudicandum quum Pontifex 227
anno CCCCXCIV. *Aſterio* & *Præſidio* Coſs. commendare nequiverit opus *Sedulii*, quod idem *Aſterius* nondum vulgaverat: quodque *Exconſul* vulgare non potuit ante annum CCCCXCV. quo primum dici potuit *Exconſul.* Eandem difficultatem viderat Uſſerius in *Britannicarum eccleſiarum Antiquitatibus pag.* 777. quum enim poſt biennium ſive anno CCCCXCVI. è vita exceſſerit *Gelaſius*, intra illud temporis ſpacium putavit opus *Sedulii* prodiiſſe *Aſterio* accurante, & Concilium Romanum LXX. Epiſcoporum ſub eodem *Gelaſio* celebratum, quod nuperrime divulgato operi præclarum dederit teſtimonium. Sed Sirmon-
D dus in *notis ad epiſtolam viceſimam tertiam libri primi Ennodii* ex codice MS. *Remenſi*, & *Uſſerius* loco laudato ex *Thorneyenſi*, hanc adnotationem præfixam initio Seduliani Carminis adduxerunt: *hoc opus Sedulius inter chartas diſperſum reliquit: quod recollectum adornatumque ad omnem elegantiam divulgatum eſt à Turcio Rufio Aſterio V. C. Conſule ordinario atque Patricio.* Hinc *Sedulii* Carmen prodiiſſe videretur eodem anno, quo *Gelaſius* Concilium celebravit, niſi ex veteri MS. Johannes Cuſpinianus in *Faſtis*, Panvinius item *libro tertio Faſtorum*, atque codex Vaticanus 1165. non *Conſule*, ſed *Exconſule* retinerent, quibus ad-
E dendus alter *vetuſtiſſimus codex Sangallenſis*, quem 228
laudat *Melchior Goldaſtus*, nomine ſuo literis compendiariis deſignato, in præfatione ad Manuale biblicum ſive Enchiridium ſacræ Scripturæ, editum *Francofurti* apud *Egenolphum Emmelium* anno MDCX in 8.° *Exconſule* pariter legi in *codice MS. ſancti Albini* teſtatur Philippus Labbeus in *tomo altero de Scriptoribus eccleſiaſticis pag.* 325. & in alio *optimæ notæ*, quem laudat in *Bibliotheca MSS. librorum parte prima pag.* 23. Idem quoque Barthius *Adverſariorum libro ſecundo capite altero* ſe in *ſcheda vetuſtiſſima* reperiſſe teſtatur, necnon & in alia item *vetuſtiſſima*, quam memorat *libro duo-*
F *decimo capite undeviceſimo.* Quare nullus dubito quin *Aſterius* ediderit carmen *Sedulii* poſt depoſita Conſulatus inſignia ſecus ac *Sirmondus* exiſtimavit, *Aſterium* eundem confundens cum *Fl. Aſterio*, qui cum *Protogene* proceſſit Conſul anno CCCCXLIX. & diverſum faciens à *Turcio Rufio Aproniano Aſterio*, qui anno CCCCXCIV. cum *Præſidio* collega in Faſtos relatus eſt. Hos duos inter ſe diverſos homines *Aſturium* & *Aſterium* commiſcuit noviſſime etiam Dupinus in *Bibliotheca parte*

parte ſecunda tomi tertii pag. 212. editionis anni 1691. in 4.° ubi quidem non *Turcium Rufium*, ſed *Tyrſium Rufum Aſterium* appellat. In eundem errorem magna *Sirmondi* auctoritas traxit celeberrimos viros Aubertum Miræum in *ſcholio ad ca-*
229 *put ſeptimum Iſidoriani Catalogi*, Labbeum in *tomo ſecundo de Scriptoribus pag* 335. & Alexandrum Wilthemium in *capite primo Appendicis ad Dypticbon Leodienſe*: qui & alios errores incautus admiſit, quos excuſſit vir omni laude præſtantior Henricus Noriſius in *Cenotaphiis Piſanis pag.* 439. Hinc refellitur etiam *Galdaſtus*, qui in laudata præfatione ad Manuale biblicum ait, *Turcium Rufium Aſterium*, qui edidit Carmen *Sedulii*, fuiſſe in Conſulatu collegam Protogenis anno CCCCXLIII. & falſos fuiſſe *Cuſpinianum* & *Fabricium*, qui ad *Aſterium* Præſidii collegam id retulerunt. In epigraphe carminis *Aſterii*, quæ *Sedulio* ſubjicitur in editione *Aldina*, præfigitur vero in codicibus *Sirmondi*, *Uſſerii*, *Vaticano*, & *Cuſpinianeo*, Carmen illud Paſchale dicitur vulgatum *à Turcio Rufio Aſterio Quinto V. C. Exconſule ordinario atque Patricio*, ſive ut Barthii ſchedæ præferebant, *à Turcio Rufio Quinto Exconſule &c.* Unde Barthius in fine *capitis undevigeſimi libri duodecimi* ſuſpicatur illud cognomen *Quinto* ortum fuiſſe ex notis illis ævi priſci V. C. nam τὸ V pro ſiphra numerica, ut loquimur, intellexit imprudens librarius, ſed vetuſtiſſimus tamen: illudque cognomen *Quinto* perperam additum notavit etiam *Noriſius* ex ejuſdem *Aſterii* chirographo in *Virgilii* codice Mediceo.

V. Ex hiis ergo manifeſte apparet, hanc editionem Carminis *Sedulii* ab *Aſterio* adornatam
230 fuiſſe, depoſitis jam pridem Conſulatus inſignis, poſt annum CCCCXCIV. quo fuit celebratum Concilium *Romanum*. Hoc cognito, *Pearſonius*, *Noriſius*, & *Pagius* Synodum illam trahendam putarunt poſt eundem annum: *Pagius* vero ad annum CCCCXCV. num. 11. biennio ſerius coactam credidit. Sed nihilominus credibile non eſt, Carmen *Sedulii* vix editum ita innotuiſſe, ut in ampliſſimo Eccleſiæ *Romanæ* Concilio, tanquam opus ubique gentium probatiſſimum, inſigni præconio commendari meruerit. Quare pro certo habeo longe ante *Aſterii* Conſulatum illud opus in lucem prodiiſſe. ſiquidem V. C. Mabillonius in *Analectis tomo primo pag.* 363. edidit obſervationem ſub nomine *Hieronymi in Catalogo*, ubi hæc habentur: *Sedulius verſificus primo laicus in Italia philoſophiam didicit, poſtea cum aliis metrorum generibus heroicum Macedonio conſulante docuit.* (legendum *conſulente*, ut legit Uſſerius in codice Thorneyenſi) *In Achaja libros ſuos ſcripſit in tempore Valentiniani & Theodoſii*, nimirum anno vulgari CCCCXXXIV. ut habet *Boſtonus Burienſis* apud eundem *Uſſerium pag* 772. Hæc obſervatio non eſt *Hieronymi*, ſed potius *Gennadii*, ex cujus *integris exemplaribus* ſe obitum *Sedulii* collegiſſe teſtatur *Sirmondus* in notis ad ſuperius laudatam epiſtolam Ennodii. Idem Poeta apud Mabillonium in *acroſticho Belleſarii Scholaſtici*, quod prius
231 ediderat Margarinus Bigneus in *Bibliotheca Patrum tomo octavo col.* 537. editionis ſecundæ *Pariſienſis*, & Barthius in *Adverſariis pag.* 2484. vocatur *Sedulius Antiſtes*: quo nomine eum appellaverat etiam Sigebertus in *Catalogi capite ſexto*, & Alcuinus *col.* 303. operum, ubi *Epiſcopum* vocat: cui proinde nihil eſt cum *Sedulio presbytero Hiberno*. Quare *Aſterius* non vulgavit primus Carmen *Sedulii*, ſed illud tantum ex ſchedis auctoris recognitum & emendatum edidit, quemadmodum fecerat adhuc Conſul de ſcriptis *Virgilii Maronis*, quæ ejus chirographo inſignita hactenus adſervantur in Bibliotheca Medicea: neque tamen ideo jure quis dixerit opera *Virgilii* primum vulgata fuiſſe ab *Aſterio*. ea quippe ætate mos erat, ut illuſtrium virorum lucubrationes per librarios non ederentur, niſi à viris in dignitate conſtitutis ante recognita & emendata, ut patuit exemplis inter Vindicias antiquorum diplomatum à nobis allatis pag. 36. quibus nunc addimus ex Prolegomenis Jacobi Gothofredi ad *Codicem Theodoſianum pag* CXCIII. *num.* 8. *Anianum Virum Spectabilem* eodem pacto recognoviſſe Breviarium codicis Theodoſiani ſub *Alarico* Rege *Gothorum*. Ita quoque *Securus Melior Felix Aſper Comes Conſiſtorii ex mendoſiſſimis exemplaribus emendavit* opera *Martiani Capellæ*, Conſule *Paulino* V. C. ut obſervavit Hugo Grotius in *præfatione ad notas in eundem auctorem*. Quapropter auctoritate vete- 232
rum codicum edoctus, puto, Synodicum illud Decretum *Gelaſii* prodiiſſe in Concilio Romano LXX. Epiſcoporum *Aſterio* & *Præſidio* VV. CC. Coſſ. anno CCCCXCIV. & tunc in idem Decretum relatum fuiſſe Carmen *Sedulii*, quod poſtea emendatius edidit idem *Aſterius*: ideoque Concilium Romanum non *ſecundum*, ut *Pagius* opinabatur, ſed *primum* ſub *Gelaſio* appellandum erit, ſicut hactenus à Conciliorum collectoribus & ab aliis appellatum eſt. Quum ſæpius memoraverim *Paſchale Carmen* Sedulii, ſcire juverit, eundem auctorem geminatum opus verſu & proſa ſcripſiſſe. Primum *Macedonio* inſcriptum & in quinque libros diviſum, appellavit *Paſchale Carmen*: hoc vero ejuſdem *Macedonii* rogatu in ſolutam orationem converſum, *Paſchale opus* inſcripſit, ut de utroque ipſemet *Sedulius* teſtatur. Hoc poſterius ex vetuſto codice *Petri Pithæi* ab ſe notis illuſtratum edidit *Franciſcus Juretus*, quod etiam proſtat *pag.* 934 *tomi octavi Bibliothecæ Patrum* editionis Pariſienſis omnium optimæ anni MDCXLIV. typis *Ægidii Morelli*. *Juretus* vero, qui in Decreto *Gelaſiano* putat utrunque uno vocabulo commendari, & utrunque pariter lectum fuiſſe à *Gelaſio*, bis atque iterum fallitur. etenim ſub nomine *Paſchalis operis* Paſchale carmen ibi laudatur, quia dicitur *heroicis deſcriptum verſibus*; ſive, ut habet vetuſtiſſimus codex Palatinus: *quod eruditis deſcripſit verſibus.*

CAPUT IV. 233

SYNOPSIS.

I. Proba *& ejus Virgiliocento à multis laudantur. Non ſcripſit Homerocentonem.* Lilius Gyraldus *&* Julius Roſcius *notati. Scripſit de bellis civilibus.* II. *Virgiliocentonis diverſæ editiones, & codices manu exarati.* III. *Errores codicis Padolironenſis.* Caſparis Barthii *opinio non probata. Locus ſancti* Hieronymi *explicatus. Tres* Probæ *à ſanctis Patribus memoratæ.* IV. Auſonii *de Centonibus ſententia ab* Henrico Stephano *caſtigata,* Probæ *Virgiliocento ab eodem &* à Barthio *magni factus & emendatus.*

DUm rerum connexa ſeries nova differendi argumenta ſuppeditat, & materia alia aliam trahit, ingens jam ſpacium ſalebroſi diverticulo emenſus, in viam redeo, *Probam Falconiam* iterum ad examen revocaturus. Ea ob Centonem Virgilianum omni ævo plurimi æſtimata eſt, ideoque *Iſidorus* vir ſanctiſſimus & doctiſſimus ex univerſo feminarum ſexu Scriptoribus eccleſiaſticis eam unam adnumeravit *pro eo quod in laudem Chriſti verſata eſt componens Centonem de Chriſto, Virgilianis coaptatam verſibus*, ejuſdem ingenium laudans, etiamſi laborem illum magni alioquin non 234
fecerit. Hanc quaſi alteram Chriſtianorum Latinam Sapphum vocat *Sixtus Senenſis*: eandem commendat Olaus Borrichius in *diſſertatione altera de Poetis num.* LVI. Ejus Centonum opus *pium*

J. Fontaninus. F 2 appel-

appellat *M. Antonius Sabellicus*, & veluti Deam A
quondam ſuſpicit Barthius in *Adverſariis libro decimo quinto capite eodem*, ubi aliquot ejus verſus emaculat. Miris etiam laudibus extollit Boccatius in *libro de claris mulieribus* ubi alia quoque ab ea confecta fuiſſe opinatur, quæ ſcriptorum ſocordia & temporum injuria perierint, atque ex his Homerocentonem: quod ſcribit etiam Baptiſta Fulgoſus *libro octavo capite tertio Memorabilium*. Henricus Stephanus in *Centonum & Parodiarum exemplis pag. 95.* de *Proba*, quod ad ſacrum cum Muſis certamen attinet, dici potuiſſe affirmat: *audetque viris concurrere Virgo*. Magna
laude dignam proclamat, *ſuoque nomine non indignam feminam fuiſſe* arbitratur: atque adeo ſi poſt B
tot annorum curriculum ejus in hoc genere laboris & argumenti nullus vir æmulus inventus eſt, *id certe*, inquit, *gloriam ejus apud nos augere multum debet*. In hoc tamen contra *Stephanum* ſtat Iſidorus in *Originum libro primo capite duodequadrageſimo*, ubi, poſtquam de *Proba* loquutus fuit, iſta ſubjungit: *ſic quoque & quidam Pomponius ex eo demum poemate inter cetera ſtili ſui ocia Tityrum*
235 *in Chriſti honorem compoſuit, ſimiliter & Æneidos*. *Probæ* Virgiliocentonem nominatum dixi à ſancto *Hieronymo* verbis recitatis in capite præceden-
ti ex epiſtola centeſima tertia, ubi & Homero- C
centonis mentionem facit: qui quidem *Eudociæ* eſſe non potuit, quæ item Homerocentones condidiſſe fertur. hanc enim poſt *Hieronymum* floruiſſe infra apparebit. Nec ſcio unde hauſerit *Lilius Gyraldus* quod tradit in *dialogo quinto hiſtoriæ Poetarum*, *Probam Eudociæ Theodoſii* junioris conjugi ſuum Centonem Virgilianum miſiſſe. In id ſcribendi genus *Probam* incubuiſſe, ut *Honorio* & *Arcadio* expreſſam indicaret ſeriem eorum, quæ in novo & veteri Teſtamento continentur, alteri quidem Latine, alteri Græce, qui *Byzantii* imperabat, ſuſpicatur *Roſcius*. Hoc mihi tamen
haud continuo probatur, propterea quod Cento D
Latinus dicatus fuerit *Honorio*, qui in oriente imperavit: atqui huic ex ſententia *Roſcii* non Virgiliocento, ſed Homerocento dicandus fuerat. Addit etiam veroſimile fieri, ut ejuſdem ſcriptionis generi indulſerit, quo conjugem ſuum in ſenectute ad religionem Chriſtianam converſum & pro more aqua luſtrali ablutum noſtra myſteria edoceret; unde illi verſus ad calcem operis:

Hunc, ſocii, morem ſacrorum, hunc ipſe teneto,
O dulcis conjux, & ſi pietate meretur,
Hac caſti maneant in religione nepotes.

236 *Proba* inſuper initio Centonis ſui fatetur alia ſeſe
plurima literarum monumentis conſignaſſe, tunc- E
que demum de profanis ad ſacra argumenta ſe convertiſſe.

Jam dudum temeraſſe duces pia fœdera pacis,
Regnandi miſeros tenuit quos dira cupido,
Diverſaſque neces Regum, crudelia bella,
Cognataſque acies, pollutos cæde parentum
Inſignes clypeos, nulloque ex hoſte tropbæa:
Sanguine conſperſos tulerat quos Roma triumphos,
Innumeris toties viduatas civibus urbes,
Confiteor, ſcripſi. Satis eſt meminiſſe malorum.
Nunc, Deus omnipotens, ſacrum, precor, accipe carmen,
Æternumque tui ſeptemplicis ora reſolve F
Spiritus, atque mei reſera penetralia cordis,
Arcana ut poſſim vatis, PROBA, *cuncta referre.*

Hic *Proba* innuere videtur ſe olim ſcripſiſſe de Romanorum bellis civilibus, & carminibus jam recitatis reſpexiſſe *Lucanum*, qui idem argumentum hiſce verſibus auſpicatus fuerat.

Bella per Emathios pluſquam civilia campos,
Juſque datum ſceleri canimus, populumque potentem
In ſua victrici converſum viſcera dextra,
Cognataſque acies: & rupto fœdere regni
Certatum totis concuſſi viribus orbis
In commune nefas: infeſtiſque obvia ſignis
Signa, pares aquilas & pila minantia pilis. 237
Quis furor, o cives? quæ tanta licentia ferri,
Gentibus inviſis Latium præbere cruorem?
Cumque ſuperba foret Babylon ſpolianda tropbæis
Auſoniis, umbraque erraret Craſſus inulta,
Bella geri placuit nullos habitura triumphos?

II. Virgiliocentonem, qui unicus ex *Probæ* operibus ſupereſt, primus omnium typis vulgavit *Johannes Philippus de Lignamine* eques *Siculus* cum opuſculis *Philippi* cujuſdam Dominicani *Romæ* anno MCCCCLXXXI. in 4°. & *Philippus* item *Siculus* ex ordine Prædicatorum, à ſupradicto forte minime diverſus, illum inſeruit libro inſcripto, *Tractatus ſolemnis & utilis* in 4°. ſine loco & ſine anno editionis, ubi Virgiliocento Vaticiniis Sibyllarum adjunctus hunc titulum præfert: *Probæ Centonæ clariſſimæ fœminæ excerptum è Maronis carminibus ad teſtimonium veteris, novique Teſtamenti*: quæ editio iterata fuit per *Bernardinum Benalium Venetiis* in 4°. ſine anno. Deinde excuſus fuit *Brixiæ* anno MCCCCXCVI. in 8°. & aliam poſtea editionem iteravit *Aldus Manutius* ſenior *Venetiis* anno MDI. in 4°. una cum *Sulpicii Severi* hiſtoria: & inter Poëtas Chriſtianos cum titulo *Probæ Falconiæ Centonis* inſertus eſt in parte ſecunda ab eodem *Aldo* ſeniore anno ſequenti MDII. in 4°. Prodiit poſtea *Daventriæ* typis *Richardi Pafraet* 238
anno MDV. in 4°. deinde *Lugduni* cum Poematibus *Baptiſtæ Mantuani* anno MDXVI. *Francofurti* anno MDXLI. in 8°. & *Pariſiis* anno MDLXXVIII. in 12°. cum *Eudociæ* Homerocentonibus, & Nonno apud *Henricum Stephanum*: quem ſugillat Poetarum veterum ſtudioſiſſimus Caſpar Barthius in *Commentario ad Claudianum pag. 47.* ſecundæ editionis: *non enim*, inquit, *æque bene ac de aliis, de hoc libello meritus eſt. Illud vero faciens commiſit illaudabile, quod notas Virgilianorum librorum marginibus depulit; unde ſedes argute traductorum in Centones verſuum & hemeſtichiorum, memoria eximuntur.* Habetur etiam impreſſio Pariſienſis hac epigraphe ſignata: *Probæ Falconiæ vatis clariſſimæ à ſancto Hieronymo comprobatæ Centones. Pariſiis apud Franciſcum Stephanum* MDXLIII. *in* 8°. Aliam editionem accuravit *Henricus Meibomius* ſenior *Helmeſtadii* anno MDXCVII. in 4°. & aliam Margarinus Bigneus in *tomo quinto Bibliothecæ Patrum* editionis primæ Pariſienſis apud Michaelem Sonnium anno MDLXXV. & in *tomo* VIII. editionis ſecundæ *Pariſiis* ſub ſigno navis anno MDLXXXIX. pag. 599. Comparet etiam in *tomo octavo ejuſdem Bibliothecæ* editionis Pariſienſis apud *Ægidium Morellum* anno MDCXLIV. pag. 708 unde *Thomas de Simeonibus* Centonem eundem tranſtulit ad calcem ſuæ *diſſertationis de duabus Probis Bononiæ* apud heredes 239
Piſarrii impreſſæ anno MDCXCII. in 4°. Idem quoque legitur in *tomo quinto pag.* 1219. Bibliothecæ Patrum poſtremæ editionis *Lugdunenſis* anno MDCLXXVII. apud *Aniſſonios*, ſed cum vitio, cujus *Henricum Stephanum Barthius* inſimulaverat. *Johannes Platearius Probæ* Virgiliocentones edidit *Coloniæ* apud *Johannem Gymnicum* anno MDXCII. in 8°. Sed omnium utique diligentiam & ſtudium vicit *Julius Roſcius*, qui locis Virgilianis in utroque margine ſignatis celeberrimæ civis ſuæ opus ab innumeris mendis reſtituit, ad plures codices MSS. quorum unus erat *Hortanus*, accurate emendavit & vulgandum tradidit *Damiano Granæ Veronenſi*, qui *Romæ* id præſtitit anno MDLXXXVIII. in 16°. ex typographia *Sanctii* ad calcem opuſculi Antonii Maſſæ *de Origine & rebus Faliſcorum*, quum ceteroquin idem *Roſcius Probæ* Centonem non ſine commentariis edere decreviſſet, ut *Grana* teſtatur in epiſtola ad Vincentium Laurum Cardinalem, Centoni præfixa.

In

In *tomo quarto Spicilegii Dacheriani pag.* 485. dicuntur exſtitiſſe *Verſus Probæ* in bibliotheca monaſterii ſancti Richarii anno Chriſti DCCCLXXXI. & in Catalogo bibliothecæ Vedaſtinæ Atrebatenſis, quem ab hinc trecentos & amplius annos exaratum protulit Antonius Sanderus in *ſua Bibliotheca librorum MSS. Belgii parte prima pag.* 61. ſignatur *liber Probæ per verſus.* In Bibliotheca Vati-
240 cana idem Cento legitur in tribus codicibus MSS. membraneis, nempe num. 1586. pag. 84. abſque principio, num. 1666. cum hac inſcriptione: *incipit præfatio Probæ, Gentilium carmina ad obſequium fidei retorquentis.* Ad calcem vero leguntur hæc verba: *explicit Virgiliocentona Probæ, cujus Homerocentonam non habet Latinitas, ſicut Virgiliocentonam ejus non habet Græcia. Studeat enim utramque gentem ad fidem Catholicam invitare priorum documentis auctorum.* In codice vero 1667. nomen *Flatomæ Vecciæ Probæ* hucuſque inauditum compareт, quod ex *Faltonia Anicia Proba* depromptum ſuſpicor audacia amanuenſium, qui ab *Anicia* illa *Faltonia Proba* poëtriam diſtinguere neſcierunt. Ad extremos autem verſus hæc notula ſcripta eſt in margine: *Proba vates hanc dominum noſtrum Jeſum Chriſtum à Fidelibus cultum, & ut omnes colant & adorent, hortatur, & Alipium* (Adelphium ſcribi debuerat) *virum id facere monet.*

III. In bibliotheca etiam *Padolironenſis* monaſterii in fine cujuſdam antiqui codicis proſtant *Probæ Falconiæ carmina:* in fine autem ibidem ſic legitur: *Proba uxor Adelphii, mater Olibrii & Aliepii cum Conſtantini Imperatoris bellum adverſus Magnentium conſcripſiſſet, conſcripſit & hunc librum:* quod adnotavit *Bernardus Montfauconius* vir cla-
241 riſſimus in *Diario Italico pag.* 36. Sed hæc poſtrema utique adjecta ſunt ab inepto ſcriba ex eorum genere, qui jam ævo *Boccatii Probam* poëtriam, nominis alterius *Probæ* ſimilitudine decepti, domo Romanam *ex conjectura* dictitabant. Nugatur vero ejus gloſſematis auctor. etenim *Anicia Faltonia Proba* mater fuit non *Alypii*, ſed *Anicii Probi*, *Anicii Probini*, & *Anicii Hermogeniani Olybrii*, qui alius eſt à *Q. Clodio Hermogeniano Olybrio*: fuitque uxor *Sexti Anicii Petronii Probi*, non vero *Adelphii*: neque *Conſtantinus* bellum ſuſcepit adverſus *Magnentium*, ſed *Conſtantius*. Quod *Probus*, *Probinus* & *Olybrius* exſtiterint filii ejuſdem *Aniciæ Faltoniæ Probæ* patet ex duplici inſcriptione apud Baronium *tomo quarto anno* CCCXCV. *num.* VII. & apud *Gruterum pag.* CCCLII. *num.* 5. & 6: in quarum prima baſim ſtatuæ *Aniciæ Faltoniæ Probæ Anicius Probinus V. C. Conſul ordinarius & Anicius Probus V. C. quæſtor candidatus filii devincti maternis meritis dedicaverant.* In altera vero monumentum *Anicius Hermogenianus Olybrius V. C. Conſul ordinarius, & Anicia Juliana C. F. ejus devotiſſimi filii dedicaverunt.* Iidem lectiſſimi proceres *Anicius Probinus*, *Anicius Probus*, & *Anicius Hermogenianus Olybrius Sexto Petronio Probo* parenti ſuo bina monumenta dedicaverunt apud *Gruterum pag.* CCCCL. *num.* 2. & 3. & apud Baronium *anno eodem num* III ubi præterea
242 & apud *Gruterum* loco citato *num.* 4. *Sextus Petronius Probus* in ſuo & *Probæ* conjugis epitaphio dicitur eidem ſuæ conjugi ad ſuperos præiviſſe.

Sed periiſſe Probum meritis pro talibus, abſit
Credas, Roma, tuum. Vivit & aſtra tenet.
Virtutis, fidei, pietatis, honoris amicus,
Parcus opum nulli, largus ut ipſe fuit.
Solamen tanti conjux tamen optima luctus
Hoc Proba ſortita eſt, jungat ut urna pares.
Felix, heu nimium felix, dum vita maneret,
Digno juncta viro, digna ſimul tumulo!

His tabulis refellitur *Barthii* ſententia, qui ſub initio Commentarii ad Claudianum ait, *Probam* illam *Romanam*, de qua doctor maximus loquitur in epiſtola ad Demetriadem, *fuiſſe Probi matrem, aviam Probini & Olybrii: qua de cauſſa liberorum, non filiorum nomine uſus eſt prudentiſſimus ſenex; liberorum enim deſignatio tam ad nepotes, quam filios pertinet, auctoribus juriſconſultis.* Verba Hieronymi hæc ſunt: *Proba illa omnium dignitatum & cunctæ nobilitatis in urbe Roma nomen illuſtrius, cujus ſanctitas & in univerſos effuſa bonitas etiam apud Barbaros venerabilis fuit: quam trium liberorum Probi, Probini, & Olybrii non fatigarunt ordinarii conſulatus.* immenſa enim pecuniæ vis effundebatur in capeſſendis Conſulatuum ordinariorum inſigniis: quam *ſportulam conſularem* appellabant, 243
ut animadvertit Alexander Wilthemius, in *capite quarto Commentarii ad Diptychon Leodienſe.* Eoſdem tamen ſumptus ſemel, iterum, & tertium *Anicia Faltonia Proba* liberaliſſime fecit pro tribus filiis, ſine proprio incommodo, & pecuniis in uſus pauperum erogandis neutiquam inde imminutis: qui quidem ſumptus ipſi incumbebant, mortuo jam conjuge *Sexto Petronio Probo*, quemadmodum ex epitaphio memorato didicimus. Eadem *Faltonia Proba*, cujus liberalitatem miris laudibus extollit etiam ſanctus Johannes Chryſoſtomus in *epiſtola* CLXVIII. ad illam ſcripta, extremum diem obiit diu ante annum vulgarem CCCCXXXII. nam *tomo ſecundo Conciliorum col.* 1629. *Cœleſtino* I. *in epiſtola* XII. *ad Theodoſium* juniorem, quæ data eſt *Idibus Martii Flavio Aetio & Valerio VV. CC. Coſſ.* nempe anno eodem CCCCXXXII. dicitur *illuſtris & ſanctæ recordationis Proba poſſeſſiones in Aſia conſtitutas longa à majoribus vetuſtate reliquiſſe*, ut major ſumma redituum clericis, pauperibus & monaſteriis erogaretur: quarum tamen dominio violato, Pontifex rogat Imperatorem, ut ſecuritati bonorum eccleſiæ conſulat. A ſancto Fulgentio in *epiſtola ſecunda ad Gallam de Statu viduarum capite decimo ſexto* mire laudatur altera *Proba virgo Romana, virginitatis & humilitatis exemplar, avis atavisque nata conſulibus.* Quare 244
non una, aut duæ, ſed tres *Probæ* fuerunt.

IV. Nondum finio, quin de noſtræ poëtriæ Virgiliocentone quædam expendo. *Auſonius* in epiſtola, quam ſuo Centoni ad *Paulum* præfixit, *eſſe ait ſolæ memoriæ negotium* (pro *ſolius* ἀσχάλλω?) *ſparſa colligere & integrare lacerata: quod ridere magis, quam laudare poſſis.* Ab *Auſonio* diſſentit Henricus Stephanus in *Centonum & Parodiarum exemplis pag.* 60. quippe qui contendit *ſummo ingenii acumine opus eſſe, ut eorum, quæ memoria collegerit, habeatur is qui requiritur, delectus.* Idem *Stephanus pag.* 8. *Auſonium* reprehendit quod ſcripſerit, *Virgiliani carminis dignitatem Centonibus eſſe dehoneſtatam:* quod jure & merito *Auſonius* de ſuis dicere debuiſſet, quum *ibi nonnullos verſus ad obſcœniſſimum ſenſum detorqueat. Sed quos Proba Falconia edidit, tantum abeſt, ut hoc nomine nobis diſplicere, ac contra placere debeant quod Virgilianos magis auguſtos & velut ſacros ex profanis reddiderit.* Subinde *Stephanus* variis in locis Centonem Falconianum emaculat, dolens, ſibi paſſim in mendis tanquam in ſalebris hærendum, ita ut plura Centonum exempla excipere non potuerit, nonnulla eſſe videns, in quibus veteris codicis auxilium deſiderabatur; quum alioquin periculum eſſet, ne ubique eam, quæ apud *Virgilium* eſt, lectionem reponeret; quædam aliter ſcriberet, 245
quam ipſamet eorundem Centonum concinnatrix ſcripſerat, ſive uſa Virgiliano exemplari, diverſam à noſtris lectionem habente, ſive memoria lapſa: aliquot enim loca *Stephano* melius apud *Probam* legi videntur, quam apud ipſum *Virgilium*, licet eidem credibile ſit, nonnulla etiam reperiri, in quibus ſua *Probam* memoria fefellerit, id eſt falſa ſit, quod nimium memoriæ ſuæ fideret.

ſideret. Caſpar Barthius *Adverſariorum libro* & *capite decimoquarto Henrici Stephani* correctionibus exploſis alias ſubſtituit, animadvertens, in carminibus *Probæ* corrigendis immane quantum ſibi recentiorum editiones permiſiſſe, & quidem, ut ait, ambitioſum aliarum rerum cenſorem *Stephanum*. Lectionibus ſubinde, quas ipſe confirmat eruditas explicationes ſubjungit. His inter ſe collatis, *Julii Roſeii* editionem reliquis anteferendam jure quisque arbitrabitur.

246 ## CAPUT V.

SYNOPSIS.

I. *Centones unde dicti.* II. *Homerocentones à veteribus memorati.* III. *Varia Centonum genera. Potiſſimi fuerunt in re militari.* IV. *Quid Centonarii & Dendrophori in inſcriptionibus antiquis.* V. *Patricii Homerocentones* Eudocia *Imperatrix perfecit.* VI. *Idem Patricius à* Pelagio *viro Patricio diverſus.* Zonaras & Cedrenus *in concordiam redacti.*

JAM vero conſequens eſt, ut etiam de Homerocentonibus verba faciamus, quoniam eoſdem *Probæ Falconiæ* ab aliquibus attributos ſupra obſervavimus. Illos Græci Ὁμηροκέντρωνας, & Ὁμηρόκεντρα appellaverunt: κέντρωνα enim Græce, & Latine *centones* a verbo κεντρίζειν, quod *inſerere* eſt, proprie vocabant diverſicolores pannos; metaphorice vero poëmatis genus ad ſimilitudinem Centonis ex diverſis carminibus alieni operis hinc atque inde decerptis conſarcinatum: unde Aldus ſenior in *præfatione ad Probæ Centonem* jure miratur Nicolaum Perottum in *Commentariis Martialis*, quos *Cornucopiæ* appellavit, *Centones à centum* 247 deduci exiſtimaſſe. Erant Homerocentones digeſti ex integris vel dimidiis Homeri carminibus hinc inde ſelectis, ac novo proprioque ordine ita concinnatis atque conſutis, ut ad alterius rei longe etiam diverſæ deſcriptionem accommodarentur; unde alius ſenſus, & novum poëma exſurgebat, quemadmodum in Virgiliocentonibus ex Maroniana poeſi compoſitis factum oſtendimus. Suidas in verbo κέντρων, & Euſtathius Iliados ψ pag. 1415. affirmant ab eodem vocabulo κέντρωνας non ſolum Centones ex multis fruſtis conſutos, ſed ſcripta etiam ex diverſis locis conſarcinata & unam ſententiam abſolventia nomen traxiſſe: quod quidem nomen Latini uſurpaverunt abjecta litera ρ, dum pro κέντρων, *Cento* dixerunt. Ab his diverſa non ſentit Henricus Stephanus in *Centonum & Parodiarum exemplis pag.* 3. & in *Theſauro linguæ Græcæ tomo altero col.* 1293. ubi rejicit *Eraſmum Roterodamum*, qui in *Chiliadis ſecundæ Centuria quarta Adagio* LVIII. ait Græcos addidiſſe literam, quam abjecerant Latini, quum tamen literam illam Græci minime addiderint, ſed Latini detraxerint, ſicut à μετρῶ *metior*, & ab ἄρθρον *artus* fecerunt, quomodo notat Gerardus Johannes Voſſius in *Etymologico linguæ Latinæ* verbo *Cento*. Porro vetuſtiſſima Homerocentonum ſpecimina indicat vir clariſſimus Johannes Albertus Fabricius in *Bibliotheca Græca Hamburgi* noviſſime excuſa, *libro ſecundo capite ſeptimo num.* III.

248 II. Verum ad Homerocentones ut propius deveniam, illi qui exſtant, ubi bona pars hiſtoriæ Evangelicæ continetur *Homeri* verſibus in unum compacta, à pleriſque tribuuntur *Eudoxiæ*, ſeu rectius *Eudociæ Auguſtæ* uxori *Theodoſii* junioris, *quæ hac in re Probam Falconiam imitari voluerit; id eſt ad eum uſum Homericos verſus convertere, ad quem illa converterat Virgilianos*, ut ait *Stephanus* in loco ſuperius memorato: licet ſubinde pag. XI. hanc ſententiam non ita amplectatur, quin putet in mentem utriuſque feminæ eandem rem cadere potuiſſe. Immo diſertim dubitat, an re vera ſint *Eudociæ*, quum alioquin ſine auctoris nomine interdum editi fuerint. Sane Tertullianus in *capite undequadrageſimo de Præſcriptionibus* memorat *Homerocentones, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compoſitis, in unum ſarciuntur corpus*: item Hieronymus *in epiſtola centeſima tertia ad Paullinum*, & Iſidorus in *Originibus libro primo capite undequadrageſimo* ſeribit: *Centones apud Grammaticos vocari ſolent qui de carminibus Homeri vel Virgilii ad propria opera more centonario ex multis hinc inde compoſitis in unum ſarciuntur corpus ad facultatem cujuſque materiæ.* Voſſius in Etymologico pro *Centenario*, ut vulgo legitur, *Centonario* reſtituit; & optime quidem, *Centonarii* enim occurrunt in literatis lapidibus, & in præceptis Imperialibus, ut mox apparebit. 249 Centones porro non ſolum diverſicolores panni dicebantur, ſed etiam veſtes famulares & ruſticorum ex diverſis veteribus pannis conſutæ, ut palam fit ex Catone in *capite undeſexageſimo de re Ruſtica*, & ex Columella *libro primo capite octavo*: cujus generis veſte ſervili cooperta *Meſſalina Claudii* Cæſaris uxor.

Intravit calidum veteri Centone lupanar,

ut ait Juvenalis in *ſatyra ſexta verſ.* 121. *Centonium* etiam Κεντώνιον veſtem fuiſſe ex variis Centonibus confectam, cujusmodi fuit monachorum ψίαθος vel ſtorea, ex Græcis Patribus obſervat Carolus Cangius in *Gloſſario* ad ſcriptores mediæ & infimæ Græcitatis. Centonibus quoque tegebantur tabulata turrium & puppes, ut igni reſiſterent: qui quidem Centones ex lana erant coacta, nempe ex variis pilis in ſpiſſam materiam redactis. eoſdemque non modo ferrum, ſed neque ignis lædere poterat; unde Plinius *in libro octavo capite duodequinquageſimo: Lanæ*, inquit, *per ſe coactæ veſtem faciunt; & ſi addatur acetum, etiam ferro reſiſtunt, immo vero etiam ignibus.* Plinio mirifice concinit vetuſtiſſimus ſcriptor *L. Siſenna*, ex cujus tribus & viginti hiſtoriarum libris olim deperditis fragmenta aliquot hinc inde collegit veteris eloquentiæ ſolertiſſimus inſtaurator Antonius Riccobonus in *Commentario de hiſtoria*. Idem 250 quippe Siſenna in *libro quarto* apud *Nonium Marcellum pag.* 91. editionis Pariſienſis MDCXIV. hæc habet: *pappes aceto madefactis* CENTONIBUS *integuntur.* Vegetius in *libro quarto capite decimo quinto* agens de machina quadam militari, *extrinſecus*, inquit, *ne immiſſo concremetur incendio, crudis & recentibus coriis vel* CENTONIBUS *operitur.* In Digeſtis quoque libro triceſimotertio L. XII. §. XVIII. hæc leguntur: *acetum, quod extinguendi incendii cauſſa paratur: item Centones.* & apud Macrobium libro ſeptimo Saturnalium capite ſexto: *acetum ſolum ex omnibus humoribus creſcentem flammam violenter extinguit dum per frigus ſuum, calorem vincit elementi.*

III. Quare in ordine armorum & veſtimentorum, quæ militibus diſponit *Leo* Imperator in conſtitutione quincta §. IV. nominantur Κέντουκλα φαρδέα, nempe *Centones* ſive *Centunculi lati*, qui ſunt *impilia ſeu è lanis coactiles panni craſſiores, quibus corpora muniebantur eorum, qui loricas ſeu thoraces ferreos non habebant, ut à telorum jactibus tuti præſtarentur*, inquit eruditiſſimus Reineſius in Variis lectionibus *libro quinto capite ſexto pag.* 461. *Philippus Pigafetta* Italicus ejuſdem *Leonis Tactici* interpres illud Κέντουκλα φαρδέα vertit hoc pacto: *feltri grandi, che veſtano agiatamente il ſoldato.* cujus etiam interpretationis rationem reddit in eruditis ſuis adnotationibus pag. 66. licet collatus cum *Reineſio*, alicubi emendari poſſit. Eoſdem *Centones latos* Leo commendat in conſtitutione ſexta 251 §. VIII. & XIII. in quorum primo jubet *Centonibus* tegi equos, quibus frontalia, lateralia, & pecto-

pectoralia ferrea ſive cornea non ſunt. Memorat
inſuper eoſdem Centones in conſtitutione decima
octava §. LI. & in decima nona §. XIII. *Apollo-
dorus Tacticus* inter Veteres mathematicos editio-
nis regiæ pag. 45. ait machinam militarem tegen-
dam eſſe *βύρσαις καὶ κεντόναις pellibus & centunculis.*
& pag. 47. Helepolim, quæ dicitur Corvus, ju-
bet tegi *βύρσαις καὶ κεντόναις ἐπιτιθεμένοις τοῖς κασσιδίοις
pelle & centunculo qui ſuperponantur cabiothyris.* Bi-
to item Tacticus in libro de conſtructione belli-
carum machinarum ibidem pag. 109. jubet quo-
que machinam *κεντόνων ἤτοι ἱματισμοῖς ὡς ὅτι πλεί-
στοις tegi centonibus ſeu palliis quamplurimis.* Eoſ-
dem *Centunculos* paſſim occurrere apud ſcriptores
Tacticos notavit Cangius in *Gloſſario* ad ſcripto-
res mediæ & infimæ Græcitatis ubi *κέντονλον* &
κέντουκλον promiſcue uſurpari animadvertit. Hinc
Cæſar in *libro tertio de Bello civili capite quadra-
geſimo quarto: magnuſque inceſſerat timor ſagitta-
rum, atque omnes fere milites aut ex coactis, aut ex*
CENTONIBUS *aut ex coriis tunicas, aut tegumenta
fecerant, quibus tela vitarent.* Idem Cæſar in *li-*
152 *bro ſecundo capite nono de Bello Gallico*, ubi loqui-
tur de expugnatione *Maſſiliæ* ſcribens Legionarios
turrim ex latere ſub muro feciſſe, hæc habet:
*ubi turris perducta eſt ad contabulationem, eam in
parietes inſtruxerunt ita, ut capita tignorum extrema
parietum ſtructura tegerentur, nequid emineret ubi
ignis hoſtium inhæreſceret. Hanc inſuper contigna-
tionem, quantum tectum plutei ac vinearum paſſum
eſt, laterculo adſtruxerunt: ſupraque eum locum duo
tigna tranſverſa injecerunt, non longe ab extremis
parietibus, quibus ſuſpenderent eam contignationem,
quæ turri tegumenta eſſet futura; ſupraque ea tigna
directo tranſverſas trabes injecerunt, eaſque axibus
religaverunt. Has trabes paullo longiores atque e-
minentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt
ut eſſet ubi tegumenta præpendere poſſent ad defen-
dendos ictus ac repellendos, dum inter eam contigna-
tionem parietes exſtruerentur: eamque contabulatio-
nem ſummam lateribus lutoque conſtraverunt, ne
quid ignis hoſtium nocere poſſet,* CENTONESque *in-
ſuper injecerunt, ne aut tela tormentis miſſa tabula-
tionem perfringerent aut ſaxa ex catapultis lateri-
cium diſcuterent.* Longiuſculum *Cæſaris* teſtimo-
nium ideo totum recitavi, quia inde veteres la-
pidum inſcriptiones & *Codicis Theodoſiani* conſul-
ta facile eſt explanare, ubi hactenus viri literatiſ-
ſimi tanquam ad aquas hæſerunt. ex verbis enim
153 Cæſareis apparet cur Centonarii una conjungan-
tur cum Fabris, Tignariis, Dolabrariis, Scala-
riis, & Dendrophoris apud Gruterum pag. XXXVI.
11. XLV. 8. CCLXI. 4. CCCXXII. 4. CCCLVIII. 6.
CCCCII. 2. CCCCIX. 8. CCCCXXVII. 1. atque alibi
paſſim ut ſuggerit Scaliger in *capite nono Indicis
Gruteriani*; nimirum utpote qui ſinguli licet inter
ſe diverſi, attamen omnes in caſtrenſibus & na-
valibus ædificiis ſartis tectiſque ſervandis occupa-
bantur: unde pag CCCCXL. 6. & CCCCLXXXI. 9. *Cen-
tonariis* junguntur Navicularii. Itaque *Centona-
rii* ii erant, qui arcibus, navibus & militibus *Cen-
tones* ipſos offerendos curabant, quorum collegia
præfectos habebant. hi enim alicui rei agendæ
adhibebantur: quumque omnes opifices artificeſ-
que, *fabrorum* nomine continerentur, ideo qui
illis præerat, Fabrorum præfectus dicebatur. Hinc
fabrorum multiplex collegium, ſocietas & cœ-
tus. Imperator Conſtantinus Magnus in *libro de-
cimo quarto Codicis Theodoſiani Tit.* VIII. qui eſt
de *Centonariis & Dendrophoris* in lege 1. jubet, ut
*in quibuſcunque oppidis Dendrophori fuerint, Centona-
riorum atque Fabrorum corporibus adnectantur, quo-
niam hæc corpora frequentia hominum multiplicari
expediet*: in quibus verbis explicandis mirum in
modum ſe torquet nec ſibi conſtat *Codicis Theo-
doſiani* illuſtrator inſignis *Jacobus Gothofredus*; un-

de eruditiſſimus vocum exoticarum interpres Ca-
rolus Cangius in *Gloſſario* ad ſcriptores mediæ & 154
infimæ latinitatis ita ſcribit: *quod vere de Cento-
nariis affert Jacobus Gothofredus vix putem à quo-
quam probatum iri.* neque ipſe interim quicquam
adducit, quod rem acu tangat; ait etiam ſe ne-
ſcire quid Centonarii commune haberent cum fa-
bris, tignariis & ferrariis, *niſi ut eſſent, qui in ca-
ſtris tabernacula conficerent una cum tignariis & fer-
rariis fabris, quorum etiam opera in iis exſtruendis
neceſſaria erat.*

IV. Sane Dendrophori Græce, *arboriferi* lati-
ne trabes remque lignariam ad ædificia conſtruen-
da curabant. proptereaque licet cœtum ex ſe con-
ſtituerent, attamen unum corpus ſive collegium
faciebant cum memoratis Fabris, Tignariis, Do-
labrariis, Scalariis & Centonariis. Horum arti-
ficum corpora *Herculem* præcipue coluerunt. nam
apud Gruterum *pag.* XLV. 8. HERCVLI CO-
MITI. CVSTODI. M. CÆSIVS. AVG*uſti*.
Libertus. SOSTRATVS. PRÆF*ectus* FA-
BRORVM. COLLEG*ii*. DENDROPHO-
RORVM. CENT*onariorum*. TIGNARIO-
RVM aram dicavit: & apud Fabrettum *capite
nono num.* 21. HERCVLI. CELERI COR-
PORA. DENDROPHORORVM SIGNVM.
ET EPVLVM. DED*icaverant*. *Aquilejæ* vero
noſtræ APOLLINI. BELENO. AVG*uſto*. IN.
HONOREM. PHILTATI. PRÆF*ecti*. ET.
PATRONI. COLLEGIORVM FABR*orum*. 155
ET CENT*onariorum*. DIOCLES. LIB*ertus*.
DONVM DEDIT apud Gruterum *pag.* XXXVI.
num. 11. Ego vero ſuſpicor omnium horum ar-
tificum corpora in unum coacta, non ſacra ſed
politica fuiſſe, niſi id ſecus declararetur, quem-
admodum fuiſſe declarantur illi gentilicii Dendro-
phori, qui in *Africa* ſuperſtitioni adhuc vacabant
anno vulgari CCCCXV. unde *Honorius* & *Theodoſius*
Auguſti eos eliminari præcipiunt in *libro decimo
ſexto Codicis Theodoſiani tit.* X. *lege* XX. de Paganis
& ſacrificiis. Hos Dendrophoros *in honorem ali-
cujus Dei, veluti Bacchi aut Silvani arbores ſtirpi-
tus exciſas per urbem humeris* tuliſſe ſcribit ibidem
Gothofredus, ideoque cum his perperam commi-
ſceri Dendrophoros, de quibus in Tit. *de Cento-
nariis & Dendrophoris*. Scaliger filius epiſt. CCV.
libri tertii putat dictos à *Silvano* Dendrophoro in-
texto in vexillis illorum corporatorum. & Salma-
ſius ad Spartianum in *Caracalla capite nono* Den-
drophoros nullo modo artis, ſed religionis nomen
fuiſſe opinatur: unde Sponius in *Miſcellaneis ſe-
ctione* II. *articulo* XI. *pag.* 57. hæc ſcribit: *hanc
ergo controverſiam inter eruditos viros de Dendro-
phoris dirimere non audeo* Voſſius quoque in *libro
primo capite viceſimo de Theologia gentili* in eadem
ſententia verſatur. Cangius vero in *Gloſſario*,
ait: *neque promptius eſt definire qui proprie dicantur*; 156
& Fabrettus *capite nono num.* 21. inter utramque
opinionem anceps moratur. At Johannes Bapti-
ſta Fontejus in *Commentario de priſca Cæſiorum
gente libro ſecundo capite ſeptimo* putat Dendropho-
rorum corpus ſive ſodalitatem ſigna ad exercitus
& expeditiones, publicave alia opera procuraſſe
& comparaſſe, eoſque eſſe, qui apud Godeſchal-
cum Stewechium ad *Vegetii librum tertium caput
viceſimum primum concædes* appellantur. Julius ve-
ro *Jacobonius* in *Appendice ad Fontejum pag.* 272.
explicationem adducit *Vincentii Carraris Raven-
natis*, qui *Dendrophores* ſcribit fuiſſe quidem *con-
cædes*, non vectores arborum cæſarum, ſed col-
legium hominum, qui præcipuam haberent cu-
ram ut arbores, ligna aliave hujus generis ad ca-
ſtra ſtruenda & naves per populum ejuſdem col-
legii veherentur: fuiſſe inſtar publicanorum de-
cumas colligentium quum *Dendrophori* per Qua-
tuorvirum ad id muneris delectum quinque dun-

taxat

taxat exigerent, unde illorum quinquennalitatis
collegium honeſtiſſimum; non quod cum luſtro
quinquennali aliquid commune haberent; ſed
quod Quatuorviri Dendrophororum exigerent
quinque illa, quæ poſtea populo, hoc eſt opera-
riis & lignorum vectoribus ejuſdem collegii divi-
debantur, ut patet ex lapide CLXXV. 8. Hinc ii
Dendrophori aderant fere ubique, nam & in quo-
dam lapide habetur mentio de *Dendrophoris mili-
tiæ Bergomatis*, & in alio *Tolentinati* de eorum
257 Quatuorviro quinquennalitatis. *Vegetius* ergo pri-
mum rei effectum non vocis etymon ſequutus *con-
cædes* Dendrophoros vocavit, quos magis proprie
vectores arborum dixiſſet, qui tamen commiſcen-
di non ſunt cum tignariis. Hos porro ſive ipſi-
met humeris ferrent ſive ferendas curarent arbo-
res, ipſas rudes è ſilvis cæſas procuraſſe exiſtimat
Jacobonius pag. 273. Quoniam vero iiſdem quo-
que cædendarum arborum negotium erat, hinc
forte Vegetio *concædes* appellare placuit. Hinc
patet Dendrophoris ipſis curam duntaxat fuiſſe
excidendi aſportandique rudem è ſilvis materiem.
quod firmatur *inſcriptione* LXIV. *num.* 7. qua Den-
drophoro *Silvano* ſilvarum atque arborum Deo
aram dicant, ipſum Silvanum *Dendrophorum* ap-
pellantes. Tignariorum vero officium erat tigna
conficere, ideſt arbores ipſas rudes in trabium ti-
gnorumque & tabularum formam in primis redi-
gere, & contabulationes ipſas conſtruere. nam
tigni nomine comprehenditur omne genus mate-
riei, ex qua ædificia conſtant. Dendrophori er-
go rem civilem, non vero ſacram reſpexerunt
quotieſcunque hoc non exprimitur. etenim in la-
pide Gruteriano *pag.* LXIV. *num.* 7. expreſſe qui-
dem nominantur *Dendrophori*, ſed tamen M. D.
M. hoſt eſt *Magnæ Deum Matris*, in cujus an-
trum, nempe Cybelis, pinum quotannis ferebant.
De hoc in Kalendario veteri apud Lambecium in
258 *Bibliotheca Cæſarea tomo quarto pag.* 279. XI. Ka-
lendas Aprilis, *arbor intrat*, videlicet pinus in
antrum Magnæ Matris Deum, cui erat dicata.
qua de re Julius Firmicus *de errore profanarum re-
ligionum capite viceſimo octavo*, *in ſacris Phrygiis*,
inquit, *quæ Matris Deum dicunt*, *per annos ſingu-
los arbor pinea cæditur*, *& in media arbore ſimula-
crum juvenis ſubligatur*, nempe *Atthidis*. Apud
nos *Itales* horum Dendrophororum ludicra imago
adhuc ſupereſt, dum Kalendis Majis arbor in ſi-
gnum lætitiæ erigitur, quam vulgo dicunt *il Ma-
jo*, *o il Maggio*. arbor enim Alpina hoc nomine
appellatur; canique certatim aſcendere conantur
pueri, placentas, farcimina, pullos aliaque inde
tanquam bravium avulſuri. Hujuſmodi ludum à
latinis *Majuma* dictum ſcribunt viri illi Acade-
mici, qui Vocabularium Italicum compilaverunt.
Id ſane minus recte, ut patebit legenti Andreæ
Rivini *diſſertationem de Majumis*. Eandem arbo-
rem amantes ante fores amicarum in pagis ſta-
tuunt, fertis, vittis pendentibus aliiſque rebus
ornatam: quod notavit etiam Octavius Ferrarius
in *Originibus linguæ Italicæ* verbo *Mazo*. Hinc
proverbium Italicum *appiccare il Majo ad ogni
uſcio*, nempe omnium mulierum amore inflam-
mari. At jam tandem ad Centones poëticos re-
deundum eſt, quorum jam pene obliti fuera-
mus.

V. Auſonius in *præfatione ad Centonem ſuum nu-
ptialem*, ubi ejuſmodi poëmatis ſarciendi præce-
259 pta deſcribit, utique falſus eſt, dum credidit ex
ſolis Virgilianis verſibus Centones fieri conſue-
viſſe; ſi tamen de latinis tantum loquutus non
fuit. Homerocentones ſupra laudati in *Bibliothe-
ca Patrum Morelliana tomo decimo quarto pag.* 95.
inſcribuntur *Eudociæ Auguſtæ ſive Pelagii Patricii*.
Et ſane *Athenais* filia *Leontii* Sophiſtæ *Athenien-
ſis*, quæ poſt ſacrum baptiſma *Theodoſio* juniori

A nupta, *Eudociæ* nomen accepit, doctrinarum glo-
ria inſignitur apud Græcos ſcriptores; quare il-
lam *Ægidius Menagius* locum habere voluit in ſua
Hiſtoria mulierum philoſopharum. Ejuſdem pater
non *Leontius*, ſed *Heraclitus* appellatur in *Chroni-
co Paſchali pag.* 311. ſplendidiſſimæ editionis *Ca-
roli Cangii*. At forte binominis fuerit, nam *So-
crates*, *Nicephorus*, *Calliſtus*, & *Zonaras* in locis
infra laudandis uno ore *Leontium* appellant: qui-
bus concinunt Theophanes in *Chronographia pag.*
72. Conſtantinus Manaſſes in *Breviario hiſtorico
pag.* 53. Georgius Cedrenus in *Compendio hiſtoria-
rum tomo primo pag.* 343. & popularis noſter Paul-
B lus Diaconus in *Hiſtoria Miſcella libro decimo quar-
to pag.* 408. editionis *Henrici Caniſii*. Item Si-
meon Logotheta in *Chronico* MS. aliique apud
Cangium in *notis ad Chronicon Paſchale pag.* 573.
Sed & ipſa Λεοντίας hoc eſt *Leontii filia* dicitur in
diſticho adſcripto in fine Metaphraſeos Octateu-
chi apud *Photium* mox indicandum. Eadem à 260
poëtica facultate laudatur apud Socratem in *Hi-
ſtoria eccleſiaſtica libro ſeptimo capite viceſimo primo*,
apud Evagrium *libro primo capite viceſimo*, & Ni-
cephorum Calliſtum *libro decimo quarto capite vi-
ceſimo tertio*. Immo *Photius* criticorum princeps
in *Bibliotheca codice* CLXXXIII. ait, à ſe lectam
ejus *Metaphraſin Octateuchi heroico carmine condi-
C tam libris octo*. & codice CLXXXIV. *eodem carminis
genere atque idiomate* recenſet *Metaphraſin prophe-
ticorum librorum beati Zachariæ*, *& inclyti Danie-
lis*; *itemque libros tres in laudem beati Cypriani
Martyris* ſimili verſuum forma conſcriptos: de
quorum ſingulis pro more ſuo cenſor incompa-
rabilis graviſſime judicat, nulla interim injecta
mentione Homerocentonis, qui jamdudum, illis
deperditis ſupereſt: ex quo Ludovicus Dupinus
in ſua nova *Bibliotheca eccleſiaſtica parte ſecunda to-
mi tertii pag.* 211. editionis in 4°. anni 1691. faci-
le ſibi perſuadet, Homerocentones, qui hodie
circumferuntur, non ad *Eudociam* Auguſtam, ſed
D ad *Pelagium* quendam ſpectare. neque alia de
cauſſa eidem *Eudociæ* adſignatos fuiſſe, niſi quia
Homerocentones laudaverat epigrammate, quod il-
lis præmittebatur in codice Bibliothecæ Palati-
næ, quem mox memorabimus. Sed Johannes
Tzetzes in *Variis hiſtoriis chiliade decima capite*
CCCVI. non ſolum *Eudociæ Reginæ*, *Leontii filiæ*
tribuit *Metaphraſin Zachariæ & Danielis*, ſed 261
etiam Ὁμηρόκεντρα *Homerocentones*. Johannes Zo-
naras in *Annalium libro decimo tertio*, *capite viceſi-
mo tertio Eudociæ* eruditionem commendat quod
ipſa abſolverit & digeſſerit Homerocentones, quos
Patricius quidam imperfectos & indigeſtos reli-
querat, ut iiſdem præfixa inſcriptio verſibus he-
E roicis declarabat. Georgius Cedrenus in *Compen-
dio hiſtoriarum tomo primo pag.* 354. ſcribit quen-
dam *Pelagium* virum Patricium, qui hiſtoriam
metro digeſſit ab *Auguſto* Cæſare orſam, Home-
rocentones etiam compoſuiſſe, aliaque plurima
laude digna, eundemque a *Zenone* Imperatore
anno XVII. ſublatum, nempe anno vulgari CCCCXC.
Sed *Eudocia* diem obiit anno CCCCLX. die viceſi-
ma Octobris, ut ex Cyrillo monacho in *Vita ſan-
cti Euthymii* abbatis colligit Pagius in *Critica Ba-
roniana* ibidem *num.* VII. eidemque præſtantiſſi-
mæ Auguſtæ Patricius Homerocentonum con-
cinnator præmortuus jam fuerat, ut teſtatur *Zo-
F naras*. Quare à *Pelagio* viro dignitate Patricio,
qui ipſemet marte ſuo Homerocentones compo-
ſuit, alius eſt vir nomine Patricius, à quo cœ-
ptum opus ait *Zonaras*, quod deinde *Eudocia* per-
fecit. Aubertus Miræus in *Auctario Bibliothecæ
eccleſiaſticæ capite* CCCVII. novum modum exco-
gitavit omnes has difficultates eludendi, ubi lau-
datos Centones tribuit *Eudociæ* Auguſtæ non
Theodoſii junioris conjugi, ſed *Conſtantini* XII. co- 262
gno-

gnomento *Duca*, qui ad plures migravit anno MLXVII. Sed iſthæc *Eudocia*, non *Leontii* Sophiſtæ, ſed *Conſtantini Dalaſſeni* exſtitit filia, ut obſervat Cangius in *Familiis Byzantinis num.* XXVI. *pag.* 161. Alteri *Eudoniæ Zoes* Auguſtæ ſorori, quæ filiæ fuerunt *Conſtantini* Imperatoris, *Baſilii Bulgaroctoni* fratris, perperam tribuuntur in codice *Colbertino* apud Cangium in *notis* ad *Zonaram pag* 47. Hæc autem vixit exeunte ſæculo decimo ex eodem Cangio in *Familiis Byzantinis pag.* 144. *Eudocia* noſtra carminum admiratrix plurimi fecit poëtam eximium *Cyrum Panopolitam*, quem *Theodoſius* junior præfectum Prætorio, Urbis prætorem, conſularem & Patricium creavit, ut tradit *Suidas*. Ejuſdem *Cyri* poëtæ meminit Evagrius in *libro primo capite undevicesſimo hiſtoriæ eccleſiaſticæ*, necnon ex *Priſco* hiſtorico auctor Chronici *Paſchalis* ſub Olympiade CCCVII. pag. 318. unde Thomas Reineſius *libro tertio Variarum lectionum capite decimo quarto pag.* 561. jure ſugillat *Barthium*, qui in *Adverſariis libro duodequinquageſimo capite decimo ſexto* putavit neminem *Cyri* poëtæ meminiſſe præter *Evagrium*, ex quo uno ejuſdem *Cyri* memoriam ſe renovaſſe opinatus eſt. Aliquot ejus epigrammata exſtant in *Anthologia libro tertio pag.* 334. *libro quarto pag.* 493. 505. & 506. editionis *Wecheliane* anni MDC.

263 VI. Apud Fridericum Sylburgium in *Catalogo codicum* MSS. *Bibliothecæ Palatinæ Heidelbergenſis cod.* CCCXXVI. *pag.* 100. *Patricius presbyter* Homerocentonum ſit auctor, adnotaturque præponi epigramma *Eudociæ* Auguſtæ in eoſdem Homerocentones. Eidem præterea adſcribuntur pag. 121. cod. CCCLXXXIII. *Patricii Homerocentra ſeu Chriſtias ex Iliade & Odyſſea.* At forte Patricius ille πρέσβυτης, *ſenior* (minime vero *presbyter*) alius non eſt à Patricio illo ſeniore, cujus Centones *Eudocia* Imperatrix digeſſiſſe traditur, adeoque illi qui hodie exſtant Homerocentones, eidem Patricio tribuendi, tanquam primario concinnatori, *Eudociæ* vero, utpote illi, quæ eoſdem Homerocentones nondum completos abſolvit atque perfecit. Quare *Pelagii* viri Patricii à *Zenone* interfecti Homerocentones, qui juxta atque ejuſdem hiſtoriæ jam dudum interciderunt, confundendi non ſunt cum Homerocentonibus à Patricio illo ſeniore ſub *Theodoſio* juniore inchoatis & ab *Eudocia* ejuſdem *Theodoſii* uxore perfectis: quos tamen confundere viſus eſt eruditus philologus & veterum auctorum excuſſor diligentiſſimus Johannes Albertus Fabricius in *Bibliotheca Græca libro ſecundo capite ſeptimo num.* IV. ubi propterea vulgatos Homerocentones *Pelagio* potius, quam *Eudociæ* tribuendos eſſe putavit, ratus ſcilicet Patricium *Zonaræ* & *Pelagium* Patri-
264 cium Cedreni unum eundemque hominem fuiſſe. Tertullianus ergo & *Hieronymus* de aliis Homerocentonibus loquuti fuerunt. Eos, quos memoravimus, à ſe latinitate donatos omnium primus ſub nomine *Probæ* vulgavit *Petrus Candidus* monachus *Camaldulenſis* ſub auſpiciis abbatis ſui *Petri Delphini Venetiis* apud *Aldum* ſeniorem anno MXIV.. in 4°. qui item Græcolatini recuſi fuerunt *Francofurti* apud *Petrum Brubachium* anno MDXLI. in 8°. una cum *Probæ* Centonibus, & *Nonni* paraphraſi Evangelii Johannei. Hanc editionem iteravit *Henricus Stephanus* anno MDLXXVIII. in 12°. Demum *Pariſiis* anno MDCIX. *Claudius Chapeletus* illos inſeruit Græcis Poëtis Chriſtianis: in neutra tamen ex his editionibus Homerocentonum auctor exprimitur. At ſub nomine *Eudociæ Auguſtæ ſive Pelagii Patricii* proſtant Græcolatini in *tomo octavo pag.* 95. *Bibliothecæ patrum* Margarini Bignei editionis *Pariſienſis* ſub ſigno navis anni MDCXXIV. & in *tomo decimo quarto pag.* 95. editionis item *Pariſienſis* apud *Ægidium Morellum*

anni MDCXLIV. ut interim latinas editiones numerare prætercam.

CAPUT VI.

SYNOPSIS. 265

I. Hortæ *Epiſcopus ſanctus* Caſſianus Alexandrinus *ſub* Joviano *Imperatore.* II. *Inde tranſiit ad eccleſiam* Æduenſem. *Errores variorum caſtigati, & ſancti* Caſſiani *chronologia reſtituta.* III. *Ejus Acta nunquam typis ante vulgata.*

DE *Horta* Gentilium ſacris initiata ſupra in libro primo diſſeruimus: quare nunc ad feliciora tempora veniendum eſt, quando antiquæ ſuperſtitionis caligine diſſipata, Hortanis civibus lucis evangelicæ ſplendor affulſit. Utque remotiora principia aliis examinanda relinquamus quod ſint denſiſſimis tenebris involuta, & nos primæ illius chriſtianitatis certa argumenta deficiant, continuo appropinquabimus ad medium quarti ſæculi, quo eccleſiæ *Hortanæ* præfuit ſanctus *Caſſianus*, domo *Alexandrinus*, qui ex *Ægypto* in *Italiam* profectus *Hortæ* Epiſcopus renunciatus eſt ſub *Joviano* Imperatore, ut ex ejus actis tradunt Vincentius Bellovacenſis in *Speculo hiſtoriali libro viceſimo capite duodecimo*, Petrus de Natalibus in *Catalogo Sanctorum libro ſeptimo capite viceſimo ſeptimo*, ſanctus Antoninus in *Chronicis parte altera tit.* XII. *capite decimo ſeptimo* §. IV. & Raphael Volaterranus in *Commentariis Urbanis libro decimo* 266
tertio pag. 162. editionis Frobenianæ; necnon ex monumentis Eccleſiæ Hortanæ Ferdinandus Ughellus in *tomo primo Italiæ ſacræ col.* 798. Id debuit accidiſſe anno vulgari CCCLXIII. nam occiſo *Juliano* Imperatore in bello *Perſico* VI. Kalendas Julias, pro eo ſtatim levatus eſt Jovianus V. Kalendas Julias, inquit Idacius *in Faſtis.* Is deinde XIV. Kalendas Martias anni proxime ſequentis mortalitatem explevit, ut ſtatuit inſignis Chronologus Antonius Pagius *ad annum* CCCLXIV. *num.* III.

II. Sed proptereaquod laudati auctores tradunt *Caſſianum* ex urbe *Hortenſi* in *Burgundiam* peregrinatum, ibique *Auguſtoduni*, quæ urbs *Ædua* etiam vocatur, in locum ſancti *Simplicii* epiſcopi ſuffectum, non putat *Ughellus* eum *Hortæ* ſediſſe anno CCCLXIII. quia *Simplicius* deceſſit, ut ipſe opinatur, anno CCCXLIX. illique ſubrogatus *Caſſianus* eam Eccleſiam rexit viginti annos: quapropter exiſtimat ad *Hortanam* ſedem *Caſſianum* evectum fuiſſe ante annum CCCLXIII. idque evenire potuiſſe anno CCCXL. At neque verum eſt *Simplicium* diem extremum obiiſſe anno CCCXLIX. neque *Caſſianum* ſub alio Imperatore, quam *Joviano Hortenſem* Epiſcopum ordinatum fuiſſe, quod ejus acta à nobis inferius proferenda teſtantur: ubi quum *Caſ-* 267
ſianus dicatur triennio manſiſſe *Auguſtoduni* cum ſancto *Simplicio*, hic obiiſſe non potuit ante annum CCCLXVI. neque credibile eſt, *Caſſianum* in *Æduos* profectum eodem anno, quo *Hortæ* epiſcopalibus infulis fuit inſignitus. Non enim morabor *Antonium Godeau*, qui in *Hiſtoria eccleſiaſtica Gallice ſcripta tomo primo num.* LXXIX. *pag.* 929. loquens de ſancto *Simplicio* ponit illum ſub anno CCCXCIX. in quo certe memoria lapſus eſt doctiſſimus Scriptor, præcipue quum ibidem fateatur, illum floruiſſe ſub *Conſtantio*. Gravius autem erraſſe puto *Godefridum Hermannum*, qui in notis ad *Vitam ſancti Athanaſii libro quinto capite octavo num.* IV. ſcribit *Simplicium* vixiſſe quinto ſæculo. Putant quidem Ludovicus & Scævola fratres Sammarthani in *Gallia Chriſtiana tomo primo pag.* 28. necnon recens auctor Officii eccleſiæ Auguſtodunenſis, *Caſſianum* ſucceſſiſſe non *Simplicio*, ſed *Reticio*, poſt quem, intermedio *Egemonio*, venit deinde *Simplicius*. Verum id ſcribunt contra veteres tabulas & fidem antiqui Breviarii Eccleſiæ *Æduenſis*, ſequuti nempe narrationem *Gregorii*

Turonenſis, qui in libro *de Gloria Confeſſorum capi-*
te ſeptuageſimo quincto ponit primo *Roticium*, qui
floruit anno CCCXIV poſt hunc *Caſſianum*, deinde
Egemonium, & demum *Simplicium*. At vero Pe-
trus de ſancto Juliano in *Originibus Burgundicis*
268 *Gallice ſcriptis pag.* 203. recitans catalogum epi-
ſcoporum *Æduenſium* ex *Antonio Demochare*, poſt
ſanctum *Simplicium* ponit *Caſſianum*, deinde *De-*
ſiderium, *Igonomum*, *Pigmenium*, & *Simplicium*
II. Potuit ergo *Caſſianus* tranſire ad *Æduenſem*
Eccleſiam poſt annum CCCLXIII. cui, mortuo
Simplicio, quum præfuiſſet annos viginti, ut con-
ſtat ex tabulis ejuſdem Eccleſiæ, migraverit è vi-
ta anno CCCXC. ut diſertiſſimis verbis affirmat Au-
ctor anonymus infra edendus, qui ejus miracula
deſcripſit anno DCCCXL. ait enim. *Ex eo tempo-*
re, quo glorioſam animam cœlis reſtituit (*quod creda-*
tur Theodoſii ſenioris fuiſſe temporibus) *uſque ad tem-*
pus Ludovici Imperatoris Auguſti annos CCCCL. efflu-
xiſſe: unde errat Auguſtinus Lubinus, qui in *no-*
tis ad Martyrologium tabula III. *pag.* 40. ait *Caſ-*
ſianum vita exceſſiſſe anno circiter CCCLXX. quip-
pe ſi id verum foret, neque *Caſſianus* triennio
manſiſſet *Æduæ*, neque triginta annis ſediſſet;
namque eodem anno CCCLXX. Epiſcopus inaugu-
ratus fuit. Illud puto inde etiam firmari, quod
in tabulis *Æduenſibus*, à *Simplicio* (quem certo
floruiſſe conſtat anno CCCXLVI. quo interfuit Con-
cilio *Agrippinenſi*) ad annum CCCCLXI. quo in eo-
dem epiſcopatu vixit *Euphronius*, duo tantum e-
piſcopi interjecti, *Evantius* & *Leontius*, & nulli
æræ affixi notantur, quorum tamen anni ex no-
ſtro calculo firmari quodammodo poterunt. Huic
269 noſtræ emendationi videtur præluſiſſe vir ſcriptis
editis clariſſimus *Theodoricus Ruinartus* Monachus
Benedictinus ex inclyta *Congregatione* ſancti *Mau-*
ri, quæ modo in *Galliis* pietate & literis maximo
Reipublicæ Chriſtianæ emolumento floret. Is
enim in notis ad Gregorium Turonenſem, cujus
opera ad codices MSS. emendata & aucta necnon
egregiis obſervationibus illuſtrata nuper vulgavit,
perſpecta narratione *Gregorii* & Actorum *Caſſiani*,
ait col. 956. *emendandum videri ſanctum Gregorium,*
qui Caſſianum Egemonio & Simplicio præpoſuit. quam-
vis etiam is non repugnet, *Caſſiani* vitam refor-
mari poſſe ex *Gregorio*: cui tamen rei in hac par-
te ego utique refragarer, nam ejuſdem Vitæ nar-
ratio, quæ profecto ex vetuſtis monumentis eru-
ta fuerit, valde confunderetur; nec illa, quæ de
Joviano ibi traduntur cum ſancto *Caſſiano* cohæ-
rere poſſent. Neque mirum videri debet, *Gre-*
gorium Turonenſem antiquiſſimum & fideliſſimum
alioqui *Francorum* Hiſtoricum deceptum fuiſſe,
præponendo *Caſſianum Simplicio*, ſiquidem res *Æ-*
duenſes illum haud valde calluiſſe inde patet, quod
capite ſeptuageſimo quarto libri ſuperius laudati
in re certiſſima dubitans oſtendat haud ſibi perſpe-
ctum aut ſaltem certum eſſe, an *Simplicius* fuerit
Epiſcopus *Auguſtodunenſis*. ſic enim loquitur: *Sim-*
plicius ipſius, ut ajunt, urbis Epiſcopus.
270 III. Vitam ſancti *Caſſiani* nunquam antehac e-
ditam ego infra evulgabo. Quum enim legiſſem
in notis ad caput ſeptuageſimum ſextum *Gregorii*
Turonenſis de Gloria Confeſſorum, eam ab exi-
mio *Ruinarto* laudari ex vetuſtis MSS. codicibus,
ſoluta & ſtricta oratione deſcriptam, rogavi *Ber-*
nardum de Montfaucon ejuſdem ordinis Monachum
inſignem, tunc in Urbe eruditæ peregrinationis
cauſſa morantem, ut ejus Vitæ mihi copiam fie-
ri curaret. Dictum factum. Is enim, qui, ut
doctrina præcellit, ita etiam officiis & humani-
tate omnes devincit, quod ego in me ſæpenume-
ro expertus ſum, haud multo poſt tempore mihi
utramque Vitam exhibuit, & quod minime viden-
tur prætereundum, manu ipſiuſmet *Ruinarti* ex-
aratam. Hanc vero eo libentius accepi, quod
A memoratam videram à *Vincentio Bellovacenſi*, mi-
hi alibi in teſtem adducto, & a Johanne Molano
in *notis ad Martyrologium Uſuardi die* V *Auguſti:*
& quod ſciebam, viſam nequaquam fuiſſe doctiſ-
ſimo Cardinali *Baronio*, qui in notis ad Martyro-
logium *Romanum* ait, eam ſibi eſſe incognitam,
quemadmodum & Monachi Benedictini de ſe id
ipſum fatentur ad oram *Vincentii Bellovacenſis* in
eleganti editione illius operum, quæ eorundem
cura facta eſt *Duaci* anno MDCXXIV. Quum in-
ſuper Acta ſancti *Caſſiani* citata vidiſſem ab Heri-
berto Roſweydo in *Faſtis Sanctorum pag.* 23. ſta-
tim noſtrorum exemplar *Antverpiam* miſi ad ami-
B ciſſimum *Conradum Janningum* Societatis Jeſu 271
Theologum, qui vaſto Bollandi de *Geſtis Sancto-*
rum operi continuando eruditam manum pridem
admovit. iſque reſpondit, ſe eadem prorſus Acta
in ſcriniis habere ex codicibus monaſterii *Aceincti*,
Vallis Lucentis, ſancti *Maximini Trevirenſis* & *Ci-*
ſtercienſis alicujus deſcripta: ſeque alia reperiſſe
interpolata & amplificata multis verbis; ſed ni-
hil magis rei continentia, quam priora; atque
inſuper minus authentica. Præterea addidit, ſe
habere miracula ſancti *Caſſiani* ſæculo nono pa-
trata ex codice vetuſto *Claudii Joli* Canonici *Pa-*
riſienſis, ubi etiam Vita ſancti *Caſſiani* legebatur
C ejuſdem ferme tenoris ac illa, quam mecum com-
municaverat *Ruinartus*. Hanc Miraculorum hi-
ſtoriam per *Janningum* ad me tranſmiſſam una cum
iiſdem Actis infra dabo, præcipue quod laudatam
viderim à Molano in *notis ad Uſuardum*, & à Da-
vide Blondello in *tomo altero Genealogiæ Francicæ*
aſſertæ *pag* 28. ex *Paſſionario* Eccleſiæ ſancti *Quin-*
tini; quod illud ipſum puto, ex quo Bollandiſtæ
hanc Hiſtoriam exſcripſerant. ſiquidem *Papebro-*
chium exemplari ſuo hanc notam adpoſuiſſe, mi-
hi ſignificavit Janningus: *Hic codex perantiquus,*
decimo vel nono ſæculo ſcriptus, fuit ipſius monaſte-
rii ſancti Quintini. Hujus item Hiſtoriæ exem-
D plar ad me miſit *Monſfauconius*, ſed mutilum. ca-
ret enim Prologo & undecim capitibus, à quarto
ad decimum quintum. Nullus vero epiſcopatus
Hortenſis, ſive *Ortenſis*, ut à ſancto *Bonaventura*,
aliiſque dicei videbimus, in orbe Chriſtiano, præ-
ter noſtrum, occurrit: quod monitum velim, ne
quiſpiam hunc *Caſſianum* alio pertinere arbitretur.
Infra autem ſtrictiora ejus Acta etiam proferemus
ex noſtro veteri codice MS. ne quicquam deſide-
retur Hiſtoriæ, de qua agimus, opportunum.

CAPUT VII. 272

SYNOPSIS.

E *Series Epiſcoporum* Hortenſium *purgata, aucta, mul-*
tis variiſque obſervationibus illuſtrata.

JAM vero quandoquidem ſeries Epiſcoporum
Hortenſium in *tomo primo Italiæ ſacræ* Ferdinandi
Ughelli plerunque confuſa & hiulca innume-
ris mendis ſcatet, antequam Acta ſancti CASSIA- I.
NI in lucem profero, qui illorum primus occurrit
poſt JOHANNEM MONTANUM, qui circa annum II.
CCCXXX. ſediſſe traditur, eorundem chronologiam,
quo fieri poteſt, integriorem delineabo, rebus
inſuper *Hortanis*, quæ ſub unoquoque acciderunt,
F diligenter pro modulo identidem adnotatis. E-
rat *Hortanus* Antiſtes unus ex epiſcopis *Suffraga-*
neis Romani Pontificis, nulli alii Primati aut Ar-
chiepiſcopo ſubjectis, qui frequenter ad Synodos
vocarentur. Hoc diſcimus ex Notitia veteri,
quam vulgavit *Cæſar Baronius* A. D. 1057. §. XIII.
Caſſiano ex cauſſa nobis ignota in *Gallias* profe-
cto, ejus locum implevit LEO, qui eam dignita- III.
tem tres & viginti annos ſuſtinuit ex veteri lapide
apud *Ughellum col.* 794. quam errore typographi
numerus 778. falſo ſignavit. Lapis ille repertus
apud

apud ſanctum *Johannem Baptiſtam in Fonte*, in
eccleſia ſancti *Petri* adſervatur hoc epitaphio
inſcriptus:

273 HIC. REQVIES
CIT. IN. PACE. LE
O. EPC. QVI. SED
IT. ANNOS. XXIII
MENSE. ... DIE. ...

IV. Poſt *Leonem* occurrit MARTINIANUS, quem
perperam Ughellus *Martianum* appellat. Is in-
terfuit in Concilio IV. *Romano* ſub *Symmacho* an-
no vulgari quingenteſimo altero in Conciliis Lab-
bei *tomo quarto col.* 1358. ubi alia lectio ad margi-
nem rejecta non *Ortonſis*, ſed *Ortonenſis* præfert.
Sed quum *Stephanus Baluzius*, qui in nova col-
lectione Conciliorum col. 1464. varias ſubſcriptio-
num ejuſdem Concilii lectiones ex antiquis codi-
cibus *Colbertiais* diligentiſſime adnotavit, nihil
de eodem *Martiniano* monitum reliquerit, certe
non omiſſurus, ſi forte vir harum rerum ſcientiſ-
ſimus eandem varietatem alicubi repeiiſſet, omni-
no putamus ipſum fuiſſe non *Ortonenſem*, ſed *Or-
tenſem* Epiſcopum. *Ortonenſem* epiſcopatum in
Apratio citeriori in ora *Frentanorum* inter *Ater-
num* & *Sarum* amnes pridem extinctum inſtaura-
vit *Beatus Pius* V. ſummus Pontifex anno MDLXXV.
apud Ughellum *tomo ſexto col.* 966. *Viator Horto-
nenſis* Epiſcopus anno DCXLIX. interfuit Concilio
274 I. Lateranenſi ſub *Martino* I. apud Labbeum *to-
mo ſexto col.* 78. *Vigilio* deinde ad Romanam Ca-
thedram evecto, *Beliſarius* Patricius quum ex ſpo-
liis *Vandalorum* beato *Petro* Apoſtolo donaria ob-
tuliſſet, ædificavit etiam apud *Hortas monaſterium
ſancti Juvenalis, ubi poſſeſſiones & dona multa lar-
gitus eſt*, inquit *Anaſtaſius* in *Vigilio*, qui unus au-
ctor ejuſdem monaſterii memoriam nobis ſervavit.
Juvenalis ſæculo quarto poſt Chriſtum natum fue-
rat Epiſcopus *Narniæ* ad octavum ab Urbe *Or-
tana* lapidem, cujus geſta recitant Hagiologi
Bollandiani die tertia Maji. *Ughellus* poſt *Marti-
nianum* ponit *Hubaldum* quendam *Proſenium*, ait-
que interfuiſſe Concilio Lateranenſi, anno DXCIII.
celebrato & pro *Gregorio* Magno legati officio
functum fuiſſe apud *Hortanos* ſuos, ut *Ravennati*
Exarcho potiuſquam *Langobardis* parerent. Ve-
rum neque Concilium ullum Lateranenſe coactum
legimus anno DXCIII. neque in Actis eccleſiaſti-
cis quicquam occurrit de hoc *Hubaldo Proſenio*,
ideoque de illo nihil certi affirmare poſſumus. Illud
tantum ſuppetit ex Paullo Diacono in *libro quar-
to capite octavo de Geſtis Langobardorum*, hoc tem-
pore Romanum Patricium & Exarchum tertium
Ravennatem, in locum *Smaragdi* à *Mauricio* Im-
peratore ſuffectum, occupaſſe *Hortanam* urbem,
Sutrium, *Tudertum*, *Ameriam*, *Peruſiam*, alias-
que à triginta Ducibus *Langobardis* pridem ablatas
275 in interregno *Clephi* eorum Regis anno DLXXIX.
ut ſtatuit Carolus Sigonius in *libro primo de Regno
Italiæ*. Scribit vero idem *Paullus Agilulphum* Re-
gem ſtatim ac nuncium illud accepit, *Ticino Pe-
ruſiam* cum exercitu properaſſe, & *Mauricionem*
Ducem *Langobardorum* obſeſſum & captum vita
privaſſe. Idem *Sigonius* hæc facta conſignat ſub
anno DXCIII. at vero biennio ſerius Annalium pa-
rens: putatque *Sigonius*, *Agilulphum* ideo pœnas
ſumpſiſſe de *Mauricione* quod *Peruſiam Ravenna-
ti* Exarcho tradidiſſet. Daniel Papebrochius in
tomo ſecundo Maji pag 154. *num.* 4. quum vidiſſet
hoc tempore *Hortam* in dominatu *Langobardorum*,
putavit uſque illuc protenſos fuiſſe terminos Du-
catus ſive Comitatus *Peruſini* per *Langobardos* in-
ſtituti, licet eadem *Horta* trans *Tiberim* ſtaret,
non quidem *ſolis* 24 *m. p. Roma diſtans*, ut ipſe
opinatur, ſed *quadraginta*, ut ait *Anaſtaſius* infra

A adducendus. Verum falſum eſſe *Papebrochiana*
quæ modo à nobis dicta ſunt manifeſto oſten-
duot.
Sequitur apud *Ughellum* BLANDUS, quem ſu- V.
ſpicatur eundem fuiſſe ac *Hubaldum*. Eum lon-
go tempore captivum *Ravennæ* detinuit *Romanus*
Exarchus, ideoque quum *Hortenſis Eccleſia ſine re-
ctore, & populus quaſi ſine paſtore grex deflueret, &
ibidem infantes pro peccatis abſque baptiſmate more-
rentur*, ad eundem Exarchum pro *Blandi* reſtitu-
tione ſcripſit *Gregorius* Magnus epiſtolam XXXII.
libri primi. Noviſſime vero Monachi ſancti *Mau-* 276
ri in notis ad epiſtolam XLI. alias XXXIX. libri
B quarti ejuſdem Pontificis, quæ eſt ſcripta *ad Cle-
rum & Plebem Hortonæ* ſuper obitu ejuſdem urbis
Antiſtitis, cujus nomen ibi non exprimitur, hunc
fuiſſe putant *Blandum*, quia in laudata epiſtola
XXXII. nunc XXXIII. libri primi in tribus Vatica-
nis codicibus legitur, ut quidem ajunt, *Horto-
nenſis* pro *Hortenſis*. Sed utique legendum eſt
Hortanenſis, itaut illa epiſtola XLI. libri quarti
reſpiciat *Hortonenſes*, ſeu rectius *Ortonenſes* in *Sa-
mnio*, altera vero *Hortanenſes* in *Tuſcia* ſuburbi-
cariis. *Hortam* enim urbem *Hortanum* Plinius ap-
pellat, unde *Hortanenſes*. Et ſane Exarchus *Ra-
vennas* ſuam poteſtatem non exercuiſſet in Epiſco-
C pum *Ortonenſem*, qui non in ditione Exarchi *Ra-
vennatis*, ſed *Langobardorum* exſtabat, quorum
regnum à tempore ſancti *Gregorii* Papæ adeo late
in *Italia* patuit, *ut univerſa, exceptis Roma atque
Ravenna cum locis ad eam ſpectantibus, ab Alpinis
montibus Rhegium uſque Calabriæ, illis pareret*, in-
quit *Baronius* anno DXCI. num. XLI. Tempore
ſancti *Gregorii* Magni *Samnites*, ubi ſtetit *Hortona*
ſive *Ortona*, *Langobardis* paruiſſe teſtatur etiam
auctor vitæ ſancti *Cetbei* mox adducendus. Hæc
ſimilitudo nominum inter *Hortanenſes* & *Horto-
nenſes* immanes errores in rem geographicam in-
vexit, quibus viri etiam doctiſſimi decepti ſunt.
D nam *Papebrochius* die decima tertia Junii Bollan- 277
diani, quum in capite ſecundo vitæ ſancti *Cetbei*,
alias *Peregrini*, Epiſcopi *Amiternenſis* in *Apratio*
ſive in *Samnio*, nominatum vidiſſet *Verilianum
Comitem Hortonenſis civitatis*, putavit deſignari
Hortam ſive *Hortanam* civitatem ad *Tiberim*, ideo-
que correxit MS. Bodecenſe, in quo non *Horta-
nenſis*, ſed *Hortonenſis civitatis* legebatur, ut fa-
tetur ibidem in notis pag. 692. Sed quum idem
Verilianus rogaretur, ut *media nocte adveniens A-
miternenſium urbem invaderet, eamque penitus diſſi-
paret*, vel hinc patet, ſermonem haberi de *Hor-
tona* ſive *Ortona* Aprutii, ubi fuit *Amiternum*,
E non vero de *Horta Tuſciæ*, quæ inde longiſſime
diſtat.
Blandum excepit *Adamus* anno DCCLXI. apud
Epiſcoporum *Italiæ* nomenclatorem, qui eum ſe-
ptimum *Hortenſem* Epiſcopum ſignat. Sed inter
utrunque ſtatuendi ſunt JULIANUS, & *Mauricius*, VI.
quorum primus interfuit Concilio I. Lateranenſi
anno DCXLIX *tomo ſexto Conciliorum col.* 78. ubi
male *Hoſtanus* pro *Hortanus* appellatur: quod et-
iam animadvertit Lucas Holſtenius *in notis ad Ca-
rolum* à ſancto *Paullo pag* 6. Et ſane in actione
ſeu Secretario V. ejuſdem Concilii col. 362. vo-
catur *Julianus Epiſcopus ſanctæ Hortanenſis Eccle-
F ſiæ*.
In Concilio Romano ſub *Zacharia*, cujus Acta
edidit *Baronius* anno DCCXLIII. num. XL. inter-
fuit MAURICIUS *Hortanus* Epiſcopus, quem item VII.
prætermiſit *Ughellus*. *Horta* hoc tempore erat 278
Ducatui Romano adnexa, à quo una cum *Ame-
ria*, *Polimartio* & *Blera* illam abſtulit *Luitprandus*
Rex *Langobardorum*, quod *Gregorius* III. Pontifex
& *Stephanus* Patricius & Dux *Romanus* ei capti-
vum reddere nolluiſſent *Traſimundum Spoleti* Du-
cem, qui in urbem confugerat, ut ait *Anaſtaſius*

J. Fontaninus. G 2 in

in *Zacharia*. *Traſimundus* vero cum ſœderato *Romanorum* exercitu Ducatum ſuum recuperavit, ſed *Gregorio*, *Stephano*, *Romanis*que ſœdifragus id de *Horta* & reliquis urbibus præſtare noluit. Hujuſce rei monumentum inſigne nobis ſervavit Cardinalis *Deusdedit* in ſua Collectione Canonum *Victori* III. dicata, quæ exſtat MS. in Bibliotheca Vaticana Cod. 3833. In ea enim legitur epiſtola, qua *Gregorius* III. anno vulgari DCCXL. rogat Epiſcopos *Tusciæ Langobardorum*, cujus caput erat *Perusia*, ut nonciis Pontificis juncti à Rege *Luitprando* & *Hilprando* filio ejus reſtitutionem quatuor civitatum, quæ anno præterito ablatæ
B fuerant beato *Petro*, deprecentur. Eam epiſtolam integram recitabimus in calce operis. Interim mortuo *Gregorio*, per *Zachariæ* ejus ſucceſſoris legatos exoratus *Luitprandus* quatuor civitates ſe redditurum ſpopondit, exercituſque *Romanus* ſe illi contra Ducem *Traſimundum* conjunxit. Sed reſtitutione dilata, *Zacharias* cum ſacerdotibus & clero de Rege, qui *Interamnæ* morabatur, ad-
279 eundo cogitavit. quumque *Hortam* perveniſſet, *Luitprandus* ad eum miſit *Grimoaldum*, à quo honorifice *Narniam* perductus eſt, ubi optimates & exercitum *Liutprandi* ſibi obviam venientes habuit, & poſt mutua officia prædictas quatuor ci-
C vitates, ante biennium ablatas, Rex *eidem ſancto cum eoram habitatoribus redonavit viro: quas & per donationem firmavit in Oratorio Salvatoris*, teſte Anaſtaſio.

VIII. ADAMUS interfuit Concilio *Romano*, quo *Paulus* I. ſummus Pontifex anno DCCLXI. conſtitutionem fecit de Eccleſia & monaſterio ab ſe erecta in paternis ædibus ſub titulo ſanctorum *Stephani* Papæ & martyris, necnon *Silveſtri* Pontifiers & confeſſoris: in cujus quidem Concilii actis à *Baronio* vulgatis ſubſcribit *Adam humilis Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Hortanæ* anno eodem num. XV. At vero claræ memoriæ *Philippus a Turre Adrienſis* epiſcopus me docuit ab ſe lectam in pervetuſto co-
D dice MS. Synodum, de qua agunt *Baronius* & *Pagius* A. D. 769. §. 1. congregatam *Romæ* ſub *Stephano* III. *in cauſſa Conſtantini intruſi*, multis *Galliarum* & *Italiæ* epiſcopis ſubſcribentibus, atque in his *Adone Epiſcopo Ortenſi*. Proximum *Adami* & *Adonis* tempus & nomen ſuadent unum eundemque hominem denotari, fortaſſe *Adonem* pro *Adamo* dicendum. Jam ad alia tranſeamus. *Langobardis* à *Carolo* Magno devictis, ejus filius *Ludovicus Pius* A. D. 817. *Hortanam* urbem cum Ducatu *Romano* conceſſit Apoſtolicæ ſedi, ut patet ex ejus Donatione apud Carolum Cointium *in Annalibus eccleſiaſticis Francorum anno eodem num.*
E X. ſeu potius confirmavit privilegia à ſuis præceſſoribus Sedi Apoſtolicæ conceſſa quippe Duca-
280 tus *Romanus* abſque ulla conceſſione *Pipini* & *Caroli* Magni uno populorum conſenſu, ut teſtis eſt idemmet *Ludovicus*, ſummis Pontificibus paruit, qui illum per Ducem regere conſueverunt.

IX. Hoc tempore vivebat STEPHANUS *Hortanus* ſive *Ortenſis* Epiſcopus apud *Baronium* anno DCCCXXVI. num. 11. qui Concilio *Romano* ſub *Eugenio* II. ſubſcripſit, & in *tomo octavo Conciliorum col.* 103. ubi *Labbeus* ejuſdem Concilii acta iterum vulgavit, quæ emendatiora dederat Lucas Holſtenius in *Collectione Romanæ parte altera pag.* 7. Ponitur dein-
F de ab *Ughello* in nono loco *Mugeſtius* ſub *Leone* IV. in Concilio Romano anno DCCCXLVII. ubi tamen multipliciter errat, non enim *Mogeſtius*, ſed *Megiſtus*, non *Ortenſis*, ſed *Oſtienſis* fuit, interfuitque Concilio Romano anno DCCCLIII. apud Labbeum *tomo octavo col.* 123. Hoc tempore idem *Leo* IV. *Hortanæ & Ameriæ valde antiquarum civitatum* muros & portas, quæ *præ nimia vetuſtate temporum uſque ad ſolum ceciderant, & fundinas deſtitutæ manebant, muris novis portiſque, prio-*

A *ribus minime diſſimilibus* inſtaurari curavit, ut ait *Anaſtaſius pag.* 285. hoc pacto civium ſecuritati conſulens. Interim *Benedicto* III. in locum *Leonis* IV. ſuffecto anno DCCCLV. quum *Nicolaus Anagninus* antiſtes, & *Mercurius* magiſter militum legati *Lothario* & *Ludovico* Auguſtis nuncium de electione Pontificis ferrent, ab *Arſenio Eugubino* Epiſcopo circumventi, una ſtatuerunt in Pontificem creare *Anaſtaſium* Bibliothecarium presbyterum Cardinalem tituli ſancti Marcelli: qui ſub *Leone* IV. in Synodo depoſitus & anathemate vinctus fuerat: à quo alius omnino fuit celeberrimi 281
nominis ſcriptor *Anaſtaſius* item Bibliothecarius,
B ut poſtea dicam. *Romam* ergo ex legatione regreſſi, dum interim poſt aliquot dies Miſſi Imperiales *Adalbertus* & *Bernardus* Comites *Hortam*, *quæ quadrageſimo milliario à Roma diſtat*, *properaverunt*, inquit *Anaſtaſius*, qui univerſam rem narrat in *Benedicto* III. in eandem urbem *Hortanam* & ipſi profecti, quaſi obviam euntes Imperialibus Miſſis, una cum *Arſenio Eugubino* aliiſque ibidem contra *Benedictum* conſpirantes, in Pontificem elegerunt excommunicatum *Anaſtaſium*.

Sequitur deinde ARSENIUS vir & bona & malæ fama notiſſimus, qui à *Nicolao* I. legatus & apocriſiarius in *Gallias* miſſus ob pacem & concor-
C diam inter *Carolum Calvum*, *Ludovicum* II. Imperatorem & fratrem ejus *Lotharium*, *Caroli* nepotes, ſtabiliendam, & *Rothadum Sueſſionenſem* Epiſcopum ſedi ſuæ reſtituendum, ut patet ex Nicolai *epiſtola* XXV *ad Carolum*, & XXVI. *ad Epiſcopos Galliæ* apud Labbeum *tomo octavo col.* 399. & 401. *Lothario* teſtituit *Theutbergam* Reginam, quam repudiaverat, & *Waldradam* ejus concubinam ad reddendam rationem in *Italiam* duci præcepit, ut ait *Anaſtaſius* in *Nicolao* I. Excommunicavit quoque *Ingeltrudem Boſonis* Comitis uxorem fugitivam, ut conſtat ex ejuſdem Arſenii *epiſtola ad univerſos Epiſcopos* apud Labbeum *col.* 439. Huic nepos erat idem *Anaſtaſius* Biblinthe-
D carius ſancti *Marcelli* presbyter Cardinalis, qui 282
hoc teſtatur in epiſtola de *morte Nicolai* I. *col.* 567. ubi *Arſenium* vocat *avunculum ſuum*. Eadem epiſtola, quæ in editis inſcribitur *Adoni Viennenſi*, eſt encyclica, ut animadvertit V. C. Johannes Mabillonius in *Analectis tomo primo pag.* 96. Annaliſta *Bertinianus* anno DCCCLXVIII. apud Ducheſnium *tomo tertio pag.* 230. vocat filium *Arſenii Eleutherium* illum, qui filiam *Hadriani* II. jam alteri deſponſatam dolo rapuit ſibique conjunxit & poſtea conſilio memorati *Anaſtaſii*, quem ejuſdem *Eleutherii fratrem* vocat Annaliſta, una cum *Stephania* olim Pontificis uxore interfecit, eodem
E poſtea *Eleutherio* à Miſſis Imperialibus occiſo. Verum *Arſenius* non pater, ſed avunculus fuit *Anaſtaſii*, qui id teſtatur in laudata epiſtola de morte *Nicolai* I. in qua *Adonem* rogat, ut *Arſenium* avunculum ſuum tunc legatum in *Galliis*, qui multas à *Nicolao* moleſtias pertulerat, ob idque à ſtudio eccleſiaſticæ correctionis ſeu diſciplinæ paullulum refrixerat, ad priſtinum pro Pontifice & eccleſia zelum inflectat. Verum ex *Adonis* monitis non profecit, nam, ut habet *Bertinianus* Annaliſta, *Arſenius ad Ludovicum Imperatorem pergens in Beneventum, infirmitate corripitur, & theſaurum ſuum in manibus Ingelbergæ Imperatricis com-*
F *mittens &, ut dicebatur, cum dæmonibus confabulans, ſine communione abiit in locum ſuum.* Nec fere melior fuit *Anaſtaſii* fortuna ab *Hadriano* II. 283
excommunicati quod auctor creditus eſſet cædis, quam *Eleutherius Stephaniæ* ejuſque filiæ intulerat. Eundem *Arſenium Nicolaus* Pontifex paullo ante *Beneventum* miſerat ad *Ludovicum* II. Imperatorem petentem, ut arma & alia, quæ Rex *Bulgarorum* ſancto *Petro* miſerat, ſibi traderentur, ut legitur in iiſdem Annalibus pag. 227. ubi pag.

223.

223. apparet Arſenium *multam theſauri ſummam habuiſſe*, quæ ei pridem ablata fuerat. *Anaſtaſium* Bibliothecarium & Cardinalem ſancti *Marcelli* aliquis male confudit cum *Anaſtaſio* item Bibliothecario ſcriptis variis celeberrimo. Hic enim fuit natione *Græcus* idemque abbas ſanctæ *Mariæ* trans *Tiberim*, & poſt exauctoratum priorem illum *Anaſtaſium*, Bibliothecarius ſanctæ *Romanæ* eccleſiæ factus ab *Hadriano* II. ut nuperrime obſervavit Mabillonius in *libro* xxxiv. *Annalium num.* lxxxi. Quo honore exceptus fuerit *Arſenius* in *Galliis*, teſtatus eſt *Adventius Metenſis* Epiſcopus in epiſtola ad *Nicolaum* in magnis Annalibus anno dccclxv. num. lxv. ubi Arſenium, *tanquam Angelum Dei* exceptum fuiſſe ſcribit, quod alteri Legato *Rodoaldo* non ante contigerat. De hac legatione meminit auctor *Annalium Fuldenſium* anno dccclxv. apud Ducheſnium *tomo ſecundo pag.* 560. Regino autem in *Chronico anno* dccclxvi. *pag.* 413. editionis *Argentoratenſis* anni mdcix. ait, illum in Galliis *tanta auctoritate &*
284 *poteſtate uſum fuiſſe ac ſi idem ſummus Præſul adveniſſet*. Idem *Arſenius Ortonus Epiſcopus* interfuit Concilio Romano ſub *Nicolao* I. cujus Acta propediem vulgabit vir clariſſimus meique amantiſſimus Benedictus Bacchinus in *Appendice ad Agnellum ſuum Ravennatem*, ubi Concilium illud dicitur habitum *anno* iv. *Nicolai*, *&* xi. *Ludovici Imperatoris*. Sed utique mendum cubat in nota numerica, nam annus iv. *Nicolai* erat vi. non vero xi. *Ludovici* Imperatoris. Quare levi correctione legendum eſt *anno* ix. *Nicolai*, *& Ludovici* xi. qui erat Chriſti dccclxxi. Ad eundem *Arſenium* ſpectat quod tradit Johannes Diaconus in *Vita ſancti Gregorii Magni libro quarto capite quinquageſimo*, ubi ait conſuetudinem veterum ſuo tempore obtinuiſſe ab uſque *Gregorii* ævo deductam, ut Judæi *quantumcumque pulcherrima mercimonia detuliſſent, nunquam Pontificalibus alloquiis fruerentur, nunquam obtutibus Apoſtolicis potirentur, ſed extra velum longiſſimæ porticus, non quidem in ſcamnis, ſed in marmoreo pavimento ſedentes, ſuſcepta pretia numerabant: ne videlicet viderentur aliquid de manu Pontificis accepiſſe*. Quamobrem, ut Johannes ſubjungit, Nicolaus I. *Arſenium quondam Hortanæ civitatis Epiſcopum, Judaicas tunc primum pellicias introducere molientem adeo averſatus eſt, ut ei palatinam proceſſionem vellet adimere, niſi ſuperſti-*
285 *tioſæ gentis veſtes abjurando, cum ſacerdotalibus infulis conſuetudinaliter procedere ſtuduiſſet*. Hanc *palatinam proceſſionem* puto fuiſſe Pontificis comitatum, quando é ſuo palatio ad Eccleſiam procedebat ſacra celebraturus.

xi. Apud *Ughellum* ſequitur Zacharias ex Martyrologio *Stroziano* MS.

xii. *Stephanus Ortenſis* interfuit Concilio *Romano* A. D. 904. apud Mabillonium in *Muſæo Italico tom.* 1. *par.* 2. *pag.* 88.

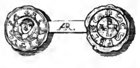
xiii. Petrus *Ortenſis* epiſcopus *Johannis* X. Pont. Max. legatus Concilium *Altheimenſe* in *Rhætia* II. indixit anno dccccxvi. *Conradi* I. *Germaniæ* Regis anno v. Indict. iv. xii. Kal. Octobres: quod in Annalibus *Johannis Aventini* expiſcatus fuit *Pagius* anno eodem §. iii. ubi ejoſdem Concilii canones recenſet ex *Burchardo* & *Ivone*. Errat vero doctiſſimus ſcriptor putans eum fuiſſe epiſcopum *Ortonæ* ad oram Adriatici maris, quum ab ipſo laudatus *Nicolaus Serarius* in Moguntiacis pag. 675. ex actis MSS. *Ortenſem* epiſcopum vocet, quumque *Ortonæ* epiſcopatus tunc eſſet extinctus. Carolus Sigonius in *lib.* vi. *de Regno Italiæ anno* dccccxxv. narrat, *Albertum* Marchionem in offenſionem Pontificis lapſum urbe exceſſiſſe, eumque *Ortæ Tuſciæ* opido munitum, *Hungaros* ad *Romanam* ditionem invadendam excivisse: qui in *Tuſciam* irrumpentes, omnia quæ auferre

A poterant, ſecum in *Hungariam* exportarunt: quare mox *Albertus Ortæ* eſt à *Romanis* oppreſſus. Eadem narrat *Platina* in *Johanne* X. quem ipſe 286 perperam XI. vocat. Hic vero, quem Luitprandus in *lib.* ii. *capite* xiii. & poſtea Sigonius *Albertum Marchionem* appellant, idem eſt, ac *Albericus* ſenior Comes Tuſculanus: quem, *Albericum in Etruriæ partibus Marchionem* vocat Flavius Blondus in *Decadis ſecundæ libro altero pag.* 179. edit. Frobenianæ, ubi ſcribit, *Johannem* X. Pont. Max. ejuſdem *Alberici* ſubſidiis ad *Lirim* ſeu *Garilianum* fluvium *Saracenos* deleviſſe: quod tradit etiam *Leo* Oſtienſis in *Chronici Caſinenſis lib* i.
B *capite* xxii. Sed quum à proceribus *Romanis* inter ſe diſſidentibus *Albericus* urbe pulſus fuiſſet, ut auctor eſt *Blondus*, ipſe invidis ingratiſque vicem redditurus, ad urbis oppreſſionem *Hungaros* invitavit, *Tuſciam* ſalvam pactus: quam tamen ipſi, ſpreto fœdere, *Romani* agri fines nequaquam tangentes, miſere vaſtaverunt. *Romanus* autem populus *Alberti Spoletani* Ducis auxilio *Hortam* obſidens, de capto *Alberico* pœnas ſumpſit, teſte eodem *Blondo*, qui ex antiquioribus Chronicis illud didicerat. Poëta anonymus, qui carmine panegyrico per *Hadrianum Valeſium* vulgato *Berengarium* I. laudavit, hunc *Albericum* memorare videtur in *libro ſecundo* ubi ait

C *nec ſegnis abibat*
Albricus, Tiberine, tuas nunc ſanguine lymphas
Qui fraude infecit.

etenim *Albericus* ſenior ob fraudem patratam in advocandis *Hungaris* ad excidium *Romanorum*, ſanguine ſuo *Tiberim* cruentavit *Hortæ* interemptus, 287 *nunc*, ſive tunc temporis quum poëta ſcribebat, nimirum poſt *Berengarium*: quod non fuit aſſequutus doctiſſimus *Valeſius*. Idem *Albericus* à *Franciſco Maria Florentinio* in *Memoriis Comitiſſæ Mathildis libro tertio pag.* 34. perperam confunditur cum *Adalberto* Marchione *Tuſciæ*, cognomento
D Divite, ideo forte, quia & ipſe Albericus, *Albertus Marchio* dictus, quod nomen cum *Comite* erat promiſcuum, in *Tuſcia* nempe *Hortæ* habitavit. *Baronius* vero *Adalberti* filium facit anno dccccxv. num. ii. Sed *Adalbertus* diem obiit ſub *Johanne* X. Pont. Max. & *Berengario* I. Rege *Italiæ*, teſte *Luitprando* in *libro ſecundo capite decimo quinto*: quod anno dccccxvii. contigiſſe affirmat Sigonius in *libro ſexto de Regno Italiæ*. *Albericus* vero cæſus fuit poſt *Berengarium* I. quod etiam animadvertit Coſmus de Arena in *Serie veterum Ducum & Marchionum Tuſciæ pag.* 131. ubi notat *Adalberti* uxorem fuiſſe *Bertam*, ex qua progenuit *Lambertum Tuſciæ* item Marchionem, *Er-*
E *mengardam Adalberto* Marchioni *Eporedienſi* in matrimonium traditam, & *Widonem Tuſciæ* quoque Marchionem, cui poſtea famoſa mulier *Marozia*, vidua ejuſdem *Alberici* I. *Tuſculani* Comitis, nupſit. Hanc *Maroziam* & ejus ſororem *Theodoram* genuerat ſenior *Theodora*, nobilis quidem, ſed impudiciſſima femina, quæ *Romanæ civitatis prin-* 288 *cipatum tenebat*, ut tradit *Albericus* monachus trium Fontium in *Chronico anno* dcccxi. *pag.* 250. ubi ex eadem *Marozia* & *Sergio* Pſeudopapa natum ait *Johannem* XI. quod affirmat etiam Luitprandus in *libro ſecundo capite decimo tertio*. *Albericus*
F I. & *Marozia* progenuerunt *Sergium Nepeſinum* Epiſcopum, *Conſtantinum* virum illuſtrem, & *Albericum* II. *qui Romanæ urbis principatum uſurpavit*, teſte eodem *Luitprando*. quemque *Florentinius pag.* 37. filium *Widonis* ex *Marozia* concubina perperam facit, quem nimis incaute auſcultavit *Pagius* anno dccccxxxvi. num. vi. Idem *Albericus* II. qui filium ſuum adhuc puerum *Benedictum* IX. magno eccleſiæ ſcandalo in Pontificatum intruſit (quod monſtrum luget *Baronius* anno mxxxiii. num. iii.) in diplomate ubi fratres ſuos *Sergium*,

Conſtantinum, & *Bortam* ſororem uterinam nomi-
nat apud Ughellum *tomo primo col.* 1099. ſe ap-
pellat *Principem atque omnium Romanorum Senato-
rem.* In hujus rei teſtimonium ex muſeo noſtro
hic dabimus nummum argenteum tunc eidem per-
cuſſum rudi artificio, prout illa tempora exige-
bant. In antica parte exſtat effigies *Agapiti* II.
Pontificis, qui anno DCCCCXLVI. *Marini* II. lo-
cum implevit: quique *Alberico Hugonem* Regem
Italiæ, cui vidua *Marozia* nupſerat, conciliavit,
ut teſtatur Frodoardus in *Chronico*. In altera par-
289 te eſt monogramma *Alberici*.

XIV. Hoc tempore ANONYMUS *Hortæ* Epiſcopus cum
aliis *Ottoni* Imperatori & filio ejus promiſſionem
quandam fecit de eligendo ſummo Pontifice, quam
jure improbat *Baronius* anno DCCCCLXIII. num.
XII. Anno vero MV. vivebat *Ughello* ignotus
XV. LAMBERTUS, ut patet ex Notitia publica co-
ram ipſo & *Guinizone Comite Hortano* ibidem con-
ſcripta in cauſſa *Hugonis* Abbatis *Farfenſis*, quam
integram dabimus in fine. *Comitatus* autem *Hor-
tani* etiam alibi fit mentio, nempe in diplomate
Imperatoris *Conradi* II anni MXXVII. *Guidoni* Ab-
bati cœnobii *Farfenſis* & in alio *Henrici* III. anni
ML. Berardo item Abbati *Farfenſi*: quæ ex Re-
geſto celeberrimi cœnobii nobiſcum communica-
vit vir clariſſimus & humaniſſimus *Johannes Ba-
ptiſta de Mira* Abbas ex Congregatione *Caſinenſi*.
Petrus Maria Campus in *Hiſtoria Placentina tomo
primo pag.* 513. recitat chartam anni MLIII. *Ot-
berti* & *Opizonis* Marchionum: quos ipſe appel-
lat *Marchiones Hortæ in Tuſcia*. Sed hoc poſte-
rius in charta ipſa non legitur, illique videntur
fuiſſe ex partibus *Placentinis*. De his etiam dixi
290 in Apologia pro imperio Sedis Apoſtolicæ in ci-
vitatem Comaclenſem *to.* 1. *pag.* 155.
XVI. Anno MXVII. JOHANNES *Hortanus* epiſcopus
ſubſcripſit duplici diplomati *Benedicti* VIII. pro
eccleſia ſancti Salvatoris *Biſuldunenſis*, & alteri
pro inſtitutione ejuſdem epiſcopatus, apud Pe-
trum de Marca in appendice ad *Marcam Hiſpani-
cam num.* CLXXVI. & CLXXVIII. Idem *Johannes
Hortanus* epiſcopus anno MXXVII. ſubſcripſit quo-
que diplomati non adhuc edito, quo *Johannes*
XX. alias XVIII. *Urſoni* Patriarchæ *Gradenſi* o-
mnia privilegia anteceſſorum confirmavit adver-
ſus *Poponem* Patriarcham noſtrum *Aquilejenſem*.
XVII. Anno MXXXVII. LANDUINUS *Hortenſis* epiſco-
pus *Perusiæ* interfuit & ſubſcripſit Conſtitutioni,
quam *Andreas* ejuſdem urbis epiſcopus ſanxerat
in Synodo *Romana* coram *Benedicto* IX. anno an-
tecedenti: quamque ex archivo *Perusinæ* Mona-
ſterii ſancti *Petri* extractam edidit Ughellus in
appendice ad tomum nonum col. 920.
XVIII. Anno MXLIX. vivebat GREGORIUS ab *Ughello*
prætermiſſus. Is in Concilio, eo anno *Romæ* ce-
lebrato contra *Simoniacos*, ſubſcripſit diplomati
Leonis IX. monaſterio ſanctæ *Gratæ* parœciæ *Ber-
gomatis* conceſſo, in *tomo quarto Italiæ ſacræ col.*
638. in eadem Synodo, cujus fit mentio ab *Her-
manno Contracto*, *Sutrinus* epiſcopus ſimoniæ con-
victus miſere interiit, ut teſtatur *Wibertus Leo-
291 nis* Archidiaconus in ejus *vita tomo ſecundo Aprilis
Bollandiani pag.* 659. Eum epiſcopum *Kilinum*
A appellat Ughellus *tomo* 1. *col.** 190. Sed ei jure
adverſatur Petrus Franciſcus Chifletius in *Proba-
tionibus Hiſtoriæ Trenorcienſis pag.* 360. ubi oſten-
dit *Kilinum* die tertia Octobris anni 1050. inter-
fuiſſe conſecrationi altaris ſancti *Stephani Biſonti-
ni*. Vivebat hoc tempore, nempe A. D. 1048.
Berardus Hortanus, Abbas cœnobii *Farfenſis*, ut
patet ex catalogo, quem vulgavit V. C. Johan-
nes Mabillonius in *Muſei Italici tomo* I. *parte* II.
pag. 68. Idem *Berardus* memoratur in tabulis do-
nationis, monaſterio *Farfenſi* per *Gyrardum* Co-
mitem factis anno 1068 in civitate *Hortana*, quas
ex Regeſto *Farfenſi* dabimus in Appendice. Ei-
B dem *Berardo Leo* IX. monaſterii *Farfenſis* jura &
bona confirmavit anno 1055. inter quæ *terram de
Hortelle, in civitate Hortana eccleſiam ſancti Theo-
dori in integrum*, ut apparet ex diplomate per *Cor-
nelium Margarinum* vulgato in *tomo* I. *Bullarii Ca-
ſinenſis* § 97. Idem *Leo* IX. anno MXLIX. *Berar-
do* cœnobii ſui bona etiam confirmaverat ibidem
num. XCIII. *Henricus* III. Imperator confirmavit
bona Abbatiæ *Farfenſis* eidem *Berardo* anno 1050.
diplomate, quod dabimus in fine.
Poſt *Gregorium* venit RODULPHUS, ab *Honorio* XIX.
II. Diaconus Cardinalis creatus A. D. 1124. ut
legitur in *Ciaconio Oldoiniano to.* 1. *col.* 966. Sub-
C ſcripſit diplomati *Innocentii* II. monaſterio *Bri-
xienſi* ſanctorum *Fauſtini* & *Jovitæ* A. D. 1123. 292
Brixiæ conceſſo, quod exſtat apud *Margarinum
to.* II. *pag.* 145. annoque inſequenti 1136. *Piſis*
ſubſcripſit bullæ *Innocentii* II. apud *Edmundum
Martene* in *Theſauro anecdotorum to.* I. *pag.* 388.
item alteri pro monaſterio *Arretino* ſanctarum *Flo-
ræ* & *Lucillæ* dato *Piſis* anno MCXXXV. ibidem a-
pud *Margarinum pag.* 149. Idem pontifex bien-
nio poſt *Michaeli* Abbati monaſterii *Saxivivi* pa-
rœciæ *Fulginatis* inter cetera confirmavit in epi-
ſcopatu *Hortano* eccleſiam ſancti *Jacobi*: quod
produnt ejuſdem Pontificis literæ apud Ludovi-
D cum Jacobillum in *Chronico monaſterii Saxivivi p.*
303. Anno MCLVIII. *Petrus* filius *Roberti de Ca-
ſtro Muggiani* in agro *Hortano* una cum *Bellanda*
matre & *Sophia* uxore donavit *Attoni* Abbati *Sa-
xivivi* eccleſiam ſancti *Jacobi de Ponte Hortæ* ce-
teraſque eccleſias eidem ſubjectas, domos, præ-
dia aliaque, ut olim fecerat ejus avus *Guidottus*.
Hanc donationem eodem anno confirmavit XX.
PAULLUS I. *Hortanus* epiſcopus, quemadmodum
ex tabulario monaſterii *Saxivivi* prodit *Jacobillus
pag.* 52. *Paullum* interfuiſſe Concilio Lateranenſi
III. A. D. 1179. tradit *Ughellus*. Hujus Conci-
lii ſubſcriptiones poſtea edidit Dacherius *to.* XII.
E *Spicilegii pag.* 638. ubi comparet *Paullus Horta-
nus*: qui *Hortenſis* vocatur in lapide proxime re-
citando. Idem *Paullus* conſecravit eccleſiam ſan-
cti *Nicolai de Funariis* ad radicem Capitolii in vi-
co Speculorum, ut prodit marmorea tabula apud 293
Floravantem Martinellum in *Roma Sacra pag.* 262.
quæ ſic incipit.
ANNO. DOMINICAE. INCARNATIONIS
MCLXXX. ANNO. XXII. PONT. D. ALEX
III. PAPAE. INDICTIONE. XIII. PA. DEI
GRATIA HORTENSIS. EPISCOPVS
CONSECRAVIT. ALTARE. SANCTI
NICOLAI. DE. FVNARIIS. IN FESTO
IPSIVS. &c.
F A. D. 1196. qui erat VI. *Cœleſtini* III. indictione
XIV. die XXVI. Maji una cum multis aliis epiſcopis
interfuit conſecrationi eccleſiæ ſancti *Laurentii* in
Lucina, ut conſtat ex inſcriptione ad partem dex-
teram primi ejuſdem eccleſiæ aditus. Eam vide
apud *Baronium* A. D. 1196. §. x. Fallitur autem
Ughellus, qui illam conſecrationem factam ſcribit
A. D. 1199.
PAULLUS *Paullo* ſucceſſit circa annum 1200. XXI.
ab *Innocentio* III. electus, quum eſſet ejus fami-
liaris

liaris & Capellanus, ut prodit ejuſdem Pontificis vita MS in Bibliotheca Vaticana. Hic Pontifex A. D. 1212. literas ſcripſit ad Rectorem, ſive, ut tunc vocabant, ad Poteſtatem *Ortanenſem*, de Caſtris *Baſſanelli*, *Palatioli*, *Baſſani*, & *Aliani*: quæ nobiles de *Orta* in feudum ab Apoſtolica Sede retinebat. Literæ extant cum ceteris *Innocentii* III. à *Baluzio* vulgatis *tomo altero pag.* 603.

194 Anonymus, quem ab *Honorio* III. electum anno MCCXXII. ex regeſtis Vaticano tradit *Ughellus*,
XXII. eſt GUIDO, qui apud Jacobillum in *Chronico Saxivivi pag.* 51 cuſtodi eccleſiæ ſancti *Jacobi* terminos parœciæ adſignavit: quos idem *Honorius* anno MCCXVI. confirmaverat ibidem p. 308. Hic idem GUIDO A. D. 1222. memoratur in inſcriptione apud Antonium de effectis in *Commentariis Italicis de ſancto Nonnoſo, Soracte*, æliſque locis *cap.* VIII. *pag.* 120. Ea inſculpta eſt urnæ marmoreæ aquæ benedictæ in templo opidi ſancti *Eliæ*. Hæc urna fonti alicui pro cratere vel labro videtur inſerviiſſe. nam exterius tubuli ænei adhuc infixi conſpiciuntur. Inſcriptio autem hæc eſt:

ANNO. DNI. MCCXXII. HOC. OPVS
D. VIDO. PRAESVL. HORTANVS
TEMPORE. DOMNI. VILELMI
ABBATIS. FIERI. FECIT

Sed iſthæc loca ad parœciam *Nepeſinam*, non *Hortanam* pertinere teſtantur epiſtolæ *Alexandri* IV. & *Nicolai* IV. *annorum* 1256. & 1291. Quare vel crater ex quopiam loco parœciæ *Hortanæ* illuc migravit, vel *Guido* epiſcopus *Guillelmo* Abbati gratificaturus extruendum curavit.

XXIII. TRASIMUNDUS anno MCCXXXIX. diſſidium habuit cum *monaſterio Saxivivi* propter annuum cen-
295 ſum ſibi debitum à cuſtode monaſterii ſancti *Jacobi de Orta*, ſpectantis ad *Saxumvivum*.. Sed *Stephanus* Cardinalis ſanctæ *Mariæ* trans *Tiberim* litem diremit ſententia lata pro monaſterio, quibuſdam conditionibus epiſcopo *Ortano* ſervatis. Eam ſententiam confirmavit *Innocentius* IV. die XXVII. Februarii anno MCCXLIII. apud *Jacobillum pag.* 80. literis ad Abbatem *Saxivivi*, quas ex Archivo Vaticano proferemus in Appendice.

XXIV. JOHANNES anno MCCLXVIII. interfuit conſecrationi eccleſiæ ſanctæ *Mariæ* de *Tuſcanella*, ut ibidem prodit inſcriptio.

XXV. PETRUS de *Poleto* ex ordine Minorum, Capellanus *Octaviani Ubaldini* Diaconi Cardinalis ſanctæ *Mariæ* in Via lata, electus à Clero *Hortano*, confirmatus fuit ab *Alexandro* IV. anno I. ſui pontificatus X. Kal. Majas anno MCCLIV. non vero biennio citius, ut tradit *Ughellus*: quumque *Hortanum* Capitulum per *Raynerium* nuncium eam electionem Pontifici ſignificaſſet, hic electum conſecrari juſſit per epiſcopum *Præneſtinum*. Ea ſuper re idem *Alexander* IV. literas dedit clero, civitati & diœceſi *Hortanæ* II. Id. Apriles & X. Kal. Majas, quarum primas vulgavit *Ughellus*, ſecundas vero, quæ alicubi ab iiſdem differunt, dabimus in Appendice. Lucas Waddingus in *Annalibus Minorum tomo altero anno* MCCLIX. *num.* XVI. tradit eundem epiſcopum in urbem *Hortanam* hoc
296 ipſo anno tranſtuliſſe alumnos ordinis ſui, illis conceſſa eccleſia ſancti *Angeli* ex voluntate & conſenſu *Alexandri* IV. prius enim morabantur ad primum ab *Horta* lapidem juxta eccleſiam ſancti *Laurentii*, ubi jacet corpus beati *Theobaldi*, unde bellorum viciſſitudine ejecti, ad urbem propius acceſſerunt, potiti eccleſia ſancti *Theodori* in vico ſancti *Jacobi*, ex *Bonaventura* Theulo in *Apparatu Minorico Provinciæ Romanæ libro altero pag.* 68. Eadem translatio ad eccleſiam ſancti *Angeli* contigit anno MCCLVIII. ut patet ex diplomate *Petri Hortani* epiſcopi, dato apud *Ortas* XIII. *Kal. Septembris*, *Alexandri* IV. *anno* V. ex eodem *Theulo*. Vide Waddingum in *fine to.* IV. *pag.* 29. Quod *Hortani* amplexi fuerint alumnos ſancti *Franciſci*, haud mirum eſt: nam ſanctus Bonaventura in ejus *Vita cap.* XII. hæc habet: *apud civitatem Ortenſem puer unus ita conglomeratus, ut caput pedibus portaret applicitum & haberet oſſa nonnulla confracta, ſigno Crucis, ad parentum lacrymabiles preces, ab eodem ſuſcepto, ſubito extenſus extitit & illico liberatus.* In hoc cœnobio paullo poſt obiit beatus *Theobaldus Aſſiſias* die XXIX. Januarii: qua die hæc de illo habet *Arturus* à Monaſterio in Martyrologio Franciſcano: *apud Hortenſem urbem in Etruria beati Theobaldi de Aſſiſio confeſſoris, Seraphici Patris ſancti Franciſci diſcipuli, virtutum laude ac ſingulari ſanctitate illuſtris.* Ejus geſta proſequuntur Marcus Ulyſſiponenſis in *Chronico Minorum parte altera libro primo capite quadrageſimo ſeptimo*, 297
& Lucas Waddingus *anno* MCCX. *num.* XL. *Petrus Hortanus* epiſcopus diem obiit anno MCCLXXXIV. quo tempore *Martinus* IV. literas dedit *Poteſtati, Conſilio & Communi Ortano* pro rebus annonam ſpectantibus, à nobis proferendas in Appendice.

CONRADUM Archidiaconum *Viterbienſem*, de- XXVI.
functo *Petro* ab *Hortano* Capitulo electum confirmavit *Martinus* IV. anno MCCLXXXIV. nempe quarto ſui pontificatus, decimo quarto Kal. Januarias, ex epiſtola LXVI. regeſti Vaticani, quum nec Prior ſancti *Andreæ* in parœcia *Urbevetana*, ſuæ poſtulationi, adſentiri voluiſſet, neque etiam *Henricus* Canonicus *Tudertinus*.

BARTOLUS, quem Ughellus *Bartholomæum* ap- XXVII.
pellat, electus fuit à *Bonifacio* VIII anno MCCXCVI. quippe in literis ad calcem vulgandis, V. *Kal. Febr. anno ſecundo*, ait, ſe *nuper Ortanæ eccleſiæ tunc vacanti* eum in epiſcopum præfeciſſe. Iiſdem literis caſtrum *Kio Ortanæ* diœceſis *ad Romanam eccleſiam pertinens ſub annuo cenſu unius florenis auri ei de gratia conceſſit ſpeciali quandiu eam eccleſiæ Ortanæ præeſſe contigerit.*

Bartoli ſucceſſorem *Bonifacius* VIII. deſignavit XXVIII.
LAURENTIUM de *Vellitris* ordinis Minorum, ex Waddingo *anno* MCCXCVIII. *num.* IV. qui etiam in Regeſto n. XXXVII. recitat ejuſdem Pontificis epiſtolam hac ſuper re datam *Reate* V. *nonas Octobris anno* IV. qui poſtea IV. Kal. Decembres ei caſtrum *Kie* ſub cenſu annuo conceſſit, ut patet ex literis infra vulgandis. Bonaventura Theulus in *Theatro hiſtorico Vellitrenſi libro ſecundo pag.* 193. ait menſæ epiſcopali ab illo additas eccleſias ſanctæ Mariæ caſtri *Kie*, ſancti *Nicolai*, & ſancti *Juvenalis*, diemque extremum obiiſſe anno MCCCXIV. Idem templum ſancti *Juvenalis* à *Beliſario* ædificatum, ſe puero collapſum fuiſſe teſtatur Julius Roſcius 298
in *Elogiis militaribus p.* 206. In eccleſia cathedrali legitur hoc monumentum ob implicatiſſimas notas ab *Ughello* mendoſe recitatum.

ANNO. MILLES. CCCIS. TRI. TEIO. TER
INDICTIONE. PMA. AVGVSTI. DIE. XX. PRIMA
TPRE. IUNIS. XX. PAPE. SECVNDI
HOC. OPVS. HEDIFICATV. NOB. EPI. DILECTO
EST. FR. REVERENDO. PATRE. LAVRENTIO. OL
FRATRE. EPO. CLICORVM. NOMINA. HIC. SVNT. EORVM
PBI. EGIDII. PBI. NICOLAI. PBI. PETRI. RANVCI
ANDREE. PBI. IOHIS. NICOLAI. PBI. SCI. PBI. AB
RAHAM. VANNICELLI. MINICI. VSNARVGIT
ET. EGO. PETRVS. DNI. NICOLE. PRIOR
ECCLE. ORTANE. SCVLPSI. HVNC. LAPIDEM

Jacobus de Horta provinciæ *Romanæ* alumnus & doctor *Pariſienſis*, electus fuit Prior generalis ordinis ſancti Auguſtini anno MCCCVIII. ex Aloyſio Taurello in *Sæculis Auguſtinianis to.* V. *pag.* 279.

Nicn-

xxix. Nicolaum *de Zabaeſchis Ortanum*, à Capitulo adlectum anno mcccxxxiv. die ſeptima Aprilis, confirmavit *Benedictus* XII. anno inſequenti nono Kal. Majas, ex Regeſto Vaticano epiſt. ccciii. Hoc epiſcopo ſedente fuit poteſtas urbis *Hortanæ Bartholomæus* de *Deodaſchis Reatinus*: cujus electionis inſtrumentum dabimus in Appendice. *Nicolaus Raynutii* de *Horta* anno mccclvii. erat Poteſtas *Fulginii*, ut teſtatur Jacobillus in *Diſſertatione Italica de Fulginio pag.* 69. *Poteſtas* hoc tempore in *Italia* vocabatur ſummus civitatum liberarum magiſtratus, qui ab ipſis electus, ſummo jure civibus in rebus bellicis ac politicis imperabat.

299 xxx. Johannes *epiſcopus Kiſſamenſis* in regno *Cretenſi* huc translatus eſt anno mccclxii. die xvi. Auguſti.

xxxi. Petrus *Ortanus* obiit anno mccclxvi.

xxxii. Johannes *Fulginas* è familia ſancti *Dominici* electus fuit anno mccclxvi. obiitque anno mcccxciii. *Johanni Nardo Ortano* familiari ſuo multa bona *Belli Cajetani* donavit *Urbanus* VI. anno mccclxxix. idemque anno mccclxxxiv. oppignoravit ad biennium civitatem *Ortanam Malateſtæ* de *Malateſtis* pro decem mille florenis, ut ex literis in tabulario Vaticano ſervatis. Ejuſdem *Johannis* epiſcopatu cœnobium *Ortanum* Minorum, ſæviente bello inter Pontifici ſubditos & eccleſiæ rebelles, converſum eſt in arcem, ut tradit *Waddingus* anno 1472. §. 39. vivebat hoc tempore *Petrus* de *Horta* Commendatarius generalis ordinis ſancti Spiritus *Romæ*, cui *Ægidius* item de *Horta* in eodem munere præceſſerat, ut notat Caſpar Alverus in opere inſcripto *Roma in ogni ſtato*, *to.* 1. *pag.* 262. Hic epiſcopus aliquando contendit cum ſodalitio *Recomendatorum* Beatæ *Mariæ* civitatis *Hortanæ* coram *Galliardo* de *Boſcoviridi* cantore eccleſiæ *Caturcenſis*, decretorum doctore, *Urbani* V Pontificis capellano, curiæque Cameræ Apoſtolicæ & Camerarii generalis Auditore. Acta litis ſcripta *Viterbii*, *ubi de præſenti Romana reſidet Curia* A. D. 1369. die 8. Maji, vidimus in membranis *Hortæ* in tabulario civitatis.

xxxiii. Accuratiſſimus *Waddingus* anno 1396. §. 11. ſcribit, hoc anno, ſecundo Idus Novembres à *Bonifacio* IX. *Johanni* ſucceſſorem datum fuiſſe Paullum *de Albertis Florentinum* ex inſtituto ſancti *Franciſci*, qui *Ortanam* eccleſiam rexit uſque ad annum 1410. quo tranſiit ad epiſcopatum *Adjacenſem* in *Corſica* ſub archiepiſcopatu *Piſano*. Hinc poſtea translatus fuit ad eccleſiam Anconi-
300 tanam, & deinde ad *Aſculanam*, ex eodem *Waddingo* in additamentis *tomi* v. quæ proſtant ad calcem *tomi* vii. *pag.* 489. Idem *Bonifacius* non unas literas dedit *Verrochio* ſive *Berrochio* domicello *Ortano*, caſtrorum *Ocriculi* & *Baucæ* Vicario pontificio. Ejuſdem *Verrochii* filius *Vicarellus*, domicellus caſtri ſancti *Felicis* parœciæ *Tarracinenſis* appellatur in aliis literis ejuſdem *Bonifacii* IX. infra adducendis: qui idem Summus Pontifex civitati *Ortanæ Johannellum* & *Andream* de *Thomacellis* gentiles ſuos, tanquam *Romanæ* eccleſiæ Vicarios, præpoſuit, ut ex ejus epiſtola patet.

xxxiv. Sanctes ſucceſſit anno eodem die xvii. Junii unde poſtea ad civitatem *Caſtellanam* tranſiit.

xxxv. Valentinus *Interamnenſis* eam dignitatem obtinuit eodem anno die xiv. Aprilis: quumque epiſcopatui *Ortano* & *Caſtellanenſi* eſſet curta ſupellex, ut dignitati utriuſque conſuleret *Eugenius* IV. defuncto *Sancte*, utramque conjunxit eccleſiam iii. Nonas Octobres an. mccccxxxvii. In hujus rei diplomate, quod recitabimus ex *Ughello*, cavetur, ut epiſcopus in urbe & parœcia *Ortana* commorans, *Ortanæ civitatis & Caſtellanæ*, in civitate vero *Caſtellana*, *civitatis Caſtellanæ & Ortanæ* epiſcopus appelletur. Quare epiſcopatus *Ortanus* ex quatuor epiſcopatibus nunc conflatus eſt, nempe ex *Falarenſi*, *Galleſino*, *Ortano* & *Caſtellanenſi*. Roſcius in *Elogiis militaribus pag.* 164. putat ab *Eugenio Caſtellanenſem* eccleſiam *Hortanæ* adjunctam in ſingularis beneficii accepti memoriam, quod *Hortani* contra *Nicolai Piccinini* & *Brachii Fortebrachii* exercitus in fide permanſiſſent erga Apoſtolicam Sedem: unde tunc primum claves pontificias in proprium inſigne, auctore Pontifice, illis datas conjicit, addito lemmate MVNVS. FIDELITATIS. S. R. E. Idem *Valentinus* interfuit Concilio *Florentino* anno mccccxxxix. ubi ſe *Ortanum* duntaxat appellavit apud Labbeum 301 *to.* 13. *col.* 519. 877. 890. Anno vero mccccxlii. *Aſculum* in *Piceno* translatus, quadriennio poſt obiit apud *Ughellum col.* 530. *Petrus Johannis* de *Urſo Ortanus*, olim epiſcopus *Cornetanus*, dein *Nepeſinus*, anno mccccxxxviii. translatus fuit *Maſſam*, ex Ughello *to.* 1. *col.* 1063. & *to.* iii. *col.* 80.

Lucas *Bononienſis* obiit anno mccccxiii. xxxvi.

Antonius *Stella Caſtellanenſis* biennio vixit. xxxvii.

Nicolaus *Palmerius Siculus*, eremita ſancti xxxviii. *Auguſtini*, huc translatus per *Caliſtum* III. die ſecunda Julii anno mccccly. ex epiſcopatus *Catacenſi* in *Calabriis Romæ* deceſſit anno mcccclxvii. ſepultus ante ſacellum ſanctæ *Monicæ* cum hoc epitaphio.

D. S.

NICOLAO. PALMERIO. SICVLO. EPISCOPO. HORTANO
DIVI. AVGVSTINI. RELIG. ADDICTO. ORATORI
PHILOSOPHO. THEOLOGO. QVI. ILLVSTRI
SACROSANCTAE. FIDEI. CATHOLICAE. DEFENSORI.
HAERETICORVM. QVE. EXPVGNATORI
ACERRIMO. QVI. ANN. XX. ET. VIII. SVMMA. CVM. LAVDE
IN. AGRO. DOMINICO. LABORAVIT
MVLTA. QVE. SVAE. DOCTRINAE
MONVMENTA. RELIQVIT. ANOREAS. FRATE.
... LIBERALITER .... FECIT. VIXIT. ANNIS. LXV
MENS. XI. OIES. XXIX.

Ughellus impolite exhibet ejus numiſma æreum. Hoc, egregie ſervatum, apud me eſt. In antica parte circa imaginem *Nicolai* in primo circulo hæc leguntur

sic

NVDVS. EGRESVS. SIC REDIBO. In ſecundo circulo interiori. NICOLAVS. PALMERIVS. SICVLVS. EPS. ORTANIVS. 302 In poſtica eſt figura nuda ſtans cum clepſydra in manu dextera, lancea in ſiniſtra. In tergo pendet chlamys. In circulo hæc leguntur. ANDREAS. GVACIALOTVS. CONTVBERNALIS. B. F. In medio. VIX. AN. LXV. OBIIT. A. D. MCCCCLXVII. Ex his & ex ſubſcriptionibus *Valentini* in Concilio *Florentino* patet, utriuſque eccleſiæ epiſcopos poſt conjunctionem per *Eugenium* factam, extra parœcias ſuas, non à civitate *Caſtellana*, ſed ab *Ortana* duntaxat ſe appellaviſſe: quod amplius etiam probatur inſcriptione *Henrici Bruni* infra adducenda & literis *Angeli* epiſcopi xl. *Buda* ad ſummum Pontificem ſcriptis. Ejuſdem *Palmerii* varia ſcripta nondum edita exſtant in Bibliotheca *Vaticana* num. 5815. nempe orationes viii. quarum prima eſt *in funere Nicolai V*. Secunda *in funere Dominici Cardinalis Firmani*. Tertia *de ſacerdotio*, *habita coram Pontifice*. Quarta *de immaculata oblatione*. Quinta *de ſacrificiis veteris & novi teſtamenti*. Sexta *de pacis dignitate*. Septima *in funere Proſperi Cardinalis Columnæ*. Item *Quæſtio quonam ſenſu intelligendum*,

gendum ſit, *Chriſtum de ſpiritu en Maria virgine conceptum fuiſſe, & quod homo factus ſit.* Item *brevis quæſtio de conceptu Chriſti.* Item *Quæſtio un ſanguini Chriſti in cruce effuſo, reaſſumendo in reſurrectione, adjuncta fuerit divinitas imperfecta.* Item *ſermo de incarnatione verbi Dei* & alius *de Paralytico.* Alia quædam ſervat V. C. *Antonius Franciſcus Marmius* ordinis ſancti *Stephani* eques, idemque amicus noſter cum paucis numerandus. Waddingus in *tomo ſexto Annalium anno* MCCCCLXIII. §. CXXIII. ex Franciſco Gonzaga in *Origine Seraphicæ Religionis Franciſcanæ pag* 185. ait hoc anno
303 *Ortanos* domicilium poſuiſſe non longe à *Tiberi* paucis fratribus, ſancto *Bernardino Senenſi* apud eos ſacras conciones habente: quod teſtatur hæc inſcriptio ibidem lapidi inciſa & male à *Gonzaga* expreſſa.

TEMPORE
DIVI. IHV XPI
A. D. MCCCC.
LXIII. P. D. PII
PP. II. ANNO VI
M. MAII. DIE
XII
DOMICVS. SCS
BENADINO. H
AC. SC. DOMVM
SVA. IMPESA. IST
ITVI. MADAVIT

Waddingus teſtatur ex hac urbe prodiiſſe Beatos patres *Benignum*, *Panormi* in cœnobio ſancti *Franciſci*, & *Johannem Romæ* in templo ſanctæ *Mariæ* in Aracœli ſepultos: Beatum quoque *Ungarellum Ortanis* aquæ penuria laborantibus in feſto Apparitionis ſancti *Michaelis* copioſo imbre ſuccurriſſe. Sub hoc Epiſcopo *Nicolaus* V. Pontifex conſtitutiones Civitatis *Hortanæ* ab *Stephano* de *Nardinis* ibidem editas confirmavit A. D. 1451. die XXII. Januarii. Has dabimus in fine. Ad dirimendas lites & controverſias *Hortam* inter & *Baſſanum Nicolaus Perottus* Archiepiſcopus *Sipontinus*, vir eruditis notus, *Hortum* profectus, ſententiam vulgavit in epiſcopali palatio A. D. 1466. die ultima *Octobris*: quam pariter vidimus in membranis.

304 XXXIX. ANTONIVS ex epiſcopatu *Caſtrenſi* ad *Ortanum* translatus eſt anno MCCCCLXVII. deceſſitque anno MCCCCLXXIII. inquit *Ughellus*, genus mortis non exprimens. Attamen ex epiſtola XXXIV. *Jacobi Amannati* vulgo *Piccolominei* Cardinalis *Papienſis*, quæ ſcripta eſt *Senis* die XX. Octobris anno MCCCCLXXIII. apparet, eum fuiſſe mari ſubmerſum, quippe idem *Jacobus* narrans Decano *Toleti* reditum Cardinalis Vicecancellarii ex legatione *Hiſpanica*, ait, in mari *Liguſtico* graviſſima tempeſtate fractam navim, in qua *præter ceteram turbam quinque & ſeptuaginta ex familia periere. In his epiſcopi tres, Pharenſis, Aſſiſienſis, & Hortanus. Jureconſulti amplius duodecim. equeſtris ordinis ſex. Jactura autem rerum triginta millium aureorum eſt æſtimata.*

XL. PYRRHUS *Ajoſſa Trojanus* à *Sixto* IV. adlectus anno MCCCCLXXIII. ab *Innocentio* VIII. translatus fuit ad eccleſiam *Sueſſanam* anno MCCCCLXXXVI. *Stephanus* Infeſſura ſcriba Populi Romani teſtatur in Diariis ſuis MSS. die IV. Maji anno MCCCCLXXVIII. ſe tunc fuiſſe Poteſtatem *Hortæ*.

XLI. Succeſſit ANGELVS *Pechinolius Caſtellanenſis* canonicus, qui ad ſuperos migravit anno MCCCCXCII. Fuit legatus Apoſtolicus ad *Matthiam* Regem *Hungariæ*, unde anno MCCCCLXXXIX. die XXV. Junii amplis literis, in Appendice exhibendis, *Innocentio* VIII. ſuæ legationis rationem reddidit. *Chriſtiana Verrochinia Ortana*, caſtri *Sermugnani* Domina & uxor *Thomæ* Comitis *Marſciani* anno MCCCCXC. memoratur ab Ughello in *Hiſtoria Marſciana pag.* 69.

HENRICVS *Brunus* ab epiſtulis *Alexandri* IV. ſancti *Eutytii* corpus intulit in templum eidem ſacrum ſub monte *Cimino*, uti hæc marmorea tabula prodit. XLII.

RELIQVIAS. S. EVTHITII. MARTYRIS 305
INTER. RVDERA. IN. SCYPHO. LAPIDEO
REPERTAS. IVBENTE. ALEXANDRO
SEXTO. HENRICVS. EPISCOPVS
HORTAE. IN. HAC. MARMOREA
ARCHA. LOCANDAS. CVRAVIT
IDVS. MAII. MCCCCXCVI

Idem *Henricus* translatus fuit ad archiepiſcopatum *Tarentinum* anno MCCCCXCVIII. die XIV. Septembris.

GEORGIVS *Maccuſanus* de *Pereto Marſus*, anno vix completo tranſiit ad *Sarnenſem* eccleſiam. XLIII.

Anno MCCCCXCIX. ſucceſſit LUDOVICUS, qui obiit anno MDIII. XLIV.

Julius II. huic epiſcopatui præfecit JOHANNEM *Burchardum Argentoratenſem*, qui ſacelli *Alexandri* VI. fuerat cæremoniarum magiſter. Scripſit Diaria ſimplici, ſed libero ſtilo, quæ MSS. circumferuntur, eorumque deterior pars ſub titulo *Hiſtoriæ arcanæ* nuper vulgata eſt in *Germania*. Exſtat & ejus Ordo miſſæ pro informatione Sacerdotum, *Romæ* typis *Antonii Bladi* 1559. in 8°. *Johannes* mortalitatem exuit anno MDVI. ſepultuſque eſt *Romæ* in templo nationis *Teutonicorum* XLV.

FRANCISCUS *Franciſchinus Ortanus* à ſacris confeſſionibus *Julii* II. ſucceſſit die XVIII. Maji, anno vero MDXXV. epiſcopatu ſe exſolvit. De eodem agit Theulus in *Apparatu Minorico libro* II. *capite quarto.* XLVI.

PAULLUS *Cæſius* Cardinalis utranque eccleſiam adminiſtravit ab anno MDXXV. ad mortem, quæ contigit anno MDXXXVII. 306 XLVII.

LUCAS *Sabellus* adminiſtrationem iniit per procuratorem. XLVIII.

Anno MDXXXVIII. die XII. Auguſti creatus eſt POMPONIUS *Cæſius*, & poſt annum translatus ad epiſcopatum *Nepeſinum* & *Sutrinum*, annoque MDXLII. à *Paulo* III. inter Cardinales cooptatus, quo eodem anno deceſſit. XLIX.

SCIPIO *Bongallus* civis *Romanus* anno MDXXXIX. adlectus, interfuit Concilio *Tridentino*: edidit *Jamblichum* de *myſteriis Ægyptiorum*, & *de Vita Pythagoræ*, latine expreſſum à *Nicolao Scutellio* eremita Auguſtiniano, *Romæ* per *Antonium Bladum* 1556. in 4°. Obiit circa annum MDLXIV. In eccleſia primaria ſanctæ Mariæ exſtat hæc inſcriptio ejus nomini dicata. L.

D. O. M
SCIPIONI. BONGALLO
RO. EPO. HORTANO. ET
CIVITAT. CASTELL
VIRO RELIGIOSISS
MORIBVS. ET. SCIENTIIS
FERE. OMNIBVS. ORNATIS
AVRELIVS. COPERCHIVS
BENEFICIATVS. S. PETRI
DE. VRBE. AFFINITATE
ET. AMORE. CONIVNCTISS
MAERENS P. VIX. ANI. LXIII.
OBIIT. DIE. III. AVG. MDLXIV.

307 Nicolaus *Peruſcus* electus à *Pio* IV. die VII.
LI. Februarii anno MDLXVI. deceſſit die VIII. ejusdem menſis anno MDLXXXII.

LII. Andreas *Longus Parmenſis* à *Gregorio* XIII. electus die II. Aprilis anno MDLXXXII. Obiit XV. Kal. Septembres anno MDCVII. Hujus epiſcopatu floruit *Bonaventura Furlanus Ortenſis* ex ordine Minorum *Sixto* V. charus, qui eum ad *Alatrenſem* epiſcopatum promovit anno MDLXXXVI. ex Ughello *tomo primo col.* 734. In eccleſia cathedrali legitur de *Andrea* hujusmodi elogium.

ANDREÆ. LONGO. NOBILI. PARMENSI. EPISCOPO. CIVITATIS HORTANÆ. ET. CASTELLANÆ MVLTIS REGIMINIBVS. DEFVNCTO. CIVITAS. HORTANA. PASTORI. OPTIME. MERITO. MÆSTISSIMA. ÆRE. PVBLICO. POSVIT OBIIT. AN. MDCVII. XV. KAL SEPTEMBRIS. ÆTATIS. SVÆ LXVIII. EPISCOPATVS. VERO XXV

Johannes Vincentius *Cuſacbius Amerinus*
LIII vix electus à *Paullo* V. transfertur ad eccleſiam ſancti *Marci* in *Calabria*. Floruerunt hoc tempore literarum gloria clariſſimi *Hortani* cives *Julius Roſcius*, & *Antonius Decius*: quorum eximias lau-
308 des quum accurate recenſeat *Johannes Victorius Roſcius*, vulgo *Janus Nicius Erythræus*, huc lubet ejus verba transferre. Et quidem de *Roſcio* hæc habet in Pinacotheca altera num. III. *Horta urbs nulli earum, quæ in Faliſcis numerantur, antiquitate ac nobilitate inferior, Phœbi Muſarumque deliciæ, fere ſemper præclara hominum ingenia ad omnia elegantiſſimarum artium ſtudia & ad poeſin in primis apta, produxit; quæ tanquam flores eximii, odore & amœnitate non uni tantum civitati, ſed omnibus, apud quos Græcæ Romanæque literæ vigent, eſſent voluptati, admirationi, ac laudi. Mitto eos, quos Philoſophiæ ac Jurisprudentiæ laus nobilitavit, ex iis, qui, cum aliarum etiam laudandarum facultatum gloria florerent, poeſia etiam ſunt amplexi. Ita Horti Julio Roſcio, nobili apud ſuos genere nato, delectantur, at non alio magis cive & alumno glorientur, neque magis ſe jactent. Hic admirabili quodam naturæ ipſius habitu ac prope divino præditus, cum eximiam hanc illuſtremque naturam ad omnium rerum magnarum atque artium ſcientiam contuliſſet, quid mirum, ſi orator, ſi poeta omni laude cumulatus, extiterit? Etenim niſi oratorum ac poëtarum, ex rerum cognitione efflorſcat ac redundet oratio, tanquam caſſa nuce inanior, negligitur ac repudietur ne-*
309 *ceſſe eſt. Itaque tanta vis ingenii ab omnibus, qui tunc temporis magnum in literatis viris nomen habebant, primum cognita, (non enim inſignis flammæ cujuſpiam ſplendor latere diutius poteſt, quia ſuo ſe lumine prodit,) tum adamata, deinde expetita, poſtremo exculta omni officiorum genere eſt; ſed in primis ab Aldo Manutio arctiſſimo ſibi amicitiæ vinculo conſtricta. ac ita illum placuiſſe Manutio, tantam in ejus laudibus pondus mea ſententia habet, propemodum ut ceteris antepouendum eſſe videatur. niſi enim ſumma ac prope ſingularis in ejus ingenio atque doctrina vis boni fuiſſet, nunquam ita à tali viro coli diligique potuiſſet, ut vix quidquam in amore fuerit ardentius. cujus viri eruditio à majoribus ipſi ſuis quadam quaſi hereditate relicta, ita deinde perpetuo labore ſtudioque ſuis eſt opibus aucta, ut parenti etiam ipſi Paulo, quo tum in his literis humaniſſimus nil habebat orbis terræ præſtantius, eſſet admirabilis. Quanta autem inter Aldum & Julium neceſſitas amicitiæque uſus interceſſerit, declarant epiſtolæ, quæ extant impreſſæ, & eruditorum manibus teruntur, tum Manutii ad ipſum, tum ipſius ad Manutium, ſcriptæ. Sed quid tam eorum, qui ſe literis addiderant, oſtendit induſtriam, quam quæ potuerunt ad communem offerre fructum, atque in conſpectum lucemque proferre? Sunt in medio complures ejus oratio-* 310
nes ab ipſo editæ, in quibus & orationis copia & ſententiarum gravitas, & elegans verborum comprehenſio atque artifex etiam ſtylus apparet. Summa omnium cum voluptate leguntur epigrammata, elegiæ, odæ, & ſacrorum carminum liber: quæ omnia, admirabilem ejuſdem ad poeſin indolem ac divinum illum ſpiritum, quo poetæ dicuntur afflari, mire teſtantur. extant elogia militaria, tanta cum fide, induſtria, ac ſermonis majeſtate conſcripta, ut ejus ingenii magnitudinem, candorem animi, ac magnificum orationis genus, ante oculos ponant. Attigit etiam Remp. ac pluribus & maximis muneribus functus, in gravi atque difficili provinciæ cujuſdam adminiſtratione, vitam reliquit. Inter alia edidit Icones operum miſericordiæ Romæ 1585. in folio. Emblemata ſacra æri inciſa ab Antonio Tempeſta Romæ 1589. in 8°. Ejus Elogia militaria vulgavit Philippus Decius Romæ apud Jo. Angelum Ruffinellum 1596. in 4°. Varia ejuſdem MSS. adſervantur in Bibliothecis Barberina & Chiſiana. D. Antonio Decio exſtat hoc elogium apud Erythræum in Pinacotheca I. *Locuples & amœnum Antonii Decii Hortini ingenium, omnemque ab eo perceptam, dignam libero homine, diſciplinam cum cetera ejus ſcripta, lyrico ſtylo confecta, declarant, tam maxime Arcipanda, nobilis ejuſdem tragœdia demonſtrat, quam, ſplendore verborum, multitudine ſententiarum, ma-* 311
jeſtate argumenti, non video, cui earum debeat cedere, quæ Etruſca lingua ſcriptæ leguntur. Hæc ſimul ac typis impreſſa communem lucem aſpexit, incredibili omnium plauſu, ſummoque Fabii Urſini, in cujus primum nomine apparuerat, excepta, viſa eſt etiam admirabilis Torquato Taſſo, non epici tantum carminis principi, ſed ſcriptori tragœdiarum eximio, qui cum illi magnus amicitiæ uſus neceſſitudoque intercedebat: nam cum eo ſæpe, qui ob id quod parum animo valeret, ſermones hominum conventuſque vitabat, in via incedentem, colloquentem & in foro Agonali Romæ ambulantem, multaque ibi ſpatia facientem aſpeximus; at ſi Antonii laudibus cetera alio argumenta deeſſent, hæc tam egregia cum illo familiaritas, ſummum in eo ingenium, excellentem doctrinam, atque admirabilem poeticæ facultatis artem fuiſſe convinceret: cui enim ille placere non oporteat, qui tantopere Torquato Taſſo probatus extiterit? Sed hunc quoque celerius mortalis conditionis tanquam æſtas abſorbuit, quam bonæ literæ, amicorumque, quibus ille erat jucundiſſimus, ſtudia depeſcerent. Quod ſi longior illi vitæ hujus uſura contigiſſet, multos, quos conceperat, partus edidiſſet. Verum pauci erepti ejus vitæ anni, ea quam adeptus eſt nominis immortalitate, compenſantur.

Hippolytus *Fabianus Ravennas* ex Priore ge- 312
nerali, ut vocant, ordinis ſancti *Auguſtini*, ad LIV.
hanc dignitatem evectus eſt à *Paullo* V. die XVII. Decembris anno MDCVII. Ex hac vita migravit in civitate *Caſtellana* die XXIV. Auguſti MDCCVI. quo tempore vixit *Julius Pheus Hortanus* Advocatus Conſiſtorialis, in quo munere ſucceſſorem habuit *Laurentium* filium, poſtea adlectum in epiſcopum *Geruntinenſem* in *Calabria*, ex Carolo Carthario in *Syllabo Advocator. Conſiſtorial. pag.* 223. & 245.

Angelus *Gozadinus* Archiepiſcopus *Nixienſis*, LV.
& *Parienſis*, eccleſiæ *Bononienſis* ſuffraganeus pro Cardinali *Ludoviſio*, anno MDCXXI. à *Gregorio* XV.

XV. electus fuit. Exſtat *Hortæ* hæc ejus inſcriptio.

D. O. M.
ANGELVS. GOZADINVS I. V. D. OLIM ARCHIEPISCOPVS. NIXIEN. ET. PARIEN. NVNC. VERO. ECCLESIARVM HORTANAE ET. CIVITATIS CASTELL. EIVS. ADHVC. VIVENS. SERIO. DE MORTE. COGITANS. SIBI. SVCCESSORIBVS. Q. SVIS. MONVMENTVM PARAVIT. A. IVB. MDCL. AETATIS SVAE. LXXVII. EPATVS. VERO. XXX

Floruit hoc tempore *Marius Villanius* J.C. præſtantiſſimus, ad quem *Hortæ* ſuæ morantem ſupra laudatus *Erythræus* has literas dedit, quæ habentur in *libro* VI. *partis primæ* num XXXVII.

313 *Niſi memoria me fugit, quod ſæpe ſolet accidere, cum Roma diſcedebas, pollicitus es, feriis tantum vindemiarum, hoc eſt, diebus quindecim, nec eo amplius, à nobis abfuturum (quo tempore prolatis rebus, multi animi relaxandi gratia, vel villarum amœnitates, vel propinqua Urbi oppida perſequi ſolent.) verum cum res rediiſſent, continuo te ad nos recepturum, quo amicorum cauſis præſto eſſes opera, auctoritate, conſilio. Sed totos jam menſes quinque deſideraris; ac vereor, ne dies illi quindecim, menſes viginti fiant. Sed nolim, te Ulyſſi ſimilem eſſe, qui Ithacam ſuam tanti fecit, ut eum, quamvis aſperrimis ſaxis, tanquam nidum affixum, immortalitati anteponendum eſſe ſtatuerit. Non video quid iſtic ſit, quod delectare te poſſit ac retinere, quin curriculo ad nos venias. Nulla eſt tibi Penelope, quam à procorum injuriis atque inſolentia vindices; nullus Telemachus, cujus adoleſcentiam patria auctoritate ac conſilio regas. Sed quamvis te recte cum Ulyſſe, ſed alio in genere, conferam, non ſum tamen ita inſipiens, ut Ithacæ oppidum cum iſthac urbe, quam incolis, eſſe comparandam exiſtimem. Quæ urbs antiquiſſima quidem ac nobiliſſima plures ſemper viros genuit, domi militiæque claros, & in primis doctrina, ingenio, & eruditione præſtantes: ſed nihil ad urbem Romam. A qua tamen abeſſe hoc tem-*
314 *pore non eſt magnopere dolendum: multa enim ejus, qui abeſt, ab oculis removentur, quæ acerbiſſimum animo dolorem inurant: quæ mala bellorum calamitas affert. Et nunc ſeveriſſimæ exactiones fiunt capitum, atque æſtivorum: neque id ulla Principum noſtrorum iniquitate vel avaritia; quibus nihil eſt æquius, nihil liberalius; ſed ita res eſt, ita faciundum fuit. Sed quamvis omnes intelligunt, quæ exiguntur ad communem utilitatem ſalutemque conferri, tamen ægre ferunt, queruntur, dolent, in ſumma rei nummariæ difficultate eam à ſe pecuniam arripi. Sed Petri Sedis dignitas, urbis ſalus & incolumitas: cujus tuendæ gratia, publico conſilio, ea pecunia cogitur, omnibus noſtris commodis anteponenda eſt. Ego quia pacis otiique in primis ſum cupidus, libenter me iſtuc vel alio conferrem, ubi neque milites armatos conſpicerem, neque tympanorum ſtrepitus & tubarum ſonitus audirem: ſed rei familiaris ratio prohibet; ætas acta deterret; cui cœli mutationem maxime incommodam eſſe, audio. Sed cur, inquies, me in eam urbem vocas in qua muneri, neque tibi ſuave neque jucundum putas? At longe alia ratio eſt utriuſque noſtrum. Tu Juriſconſultus in primis; ego non plus attigi illius doctrinæ, quam quantum primo illo puerili inſtitutione potui. Tu rerum maximarum uſu edoctus ac prudens; ego in omnibus iis rebus, quæ ad communis vitæ conſuetudinem pertinent, fere hoſpes & rudis. Tu Reipub.* 315
regendæ ſcientia præditus; ego funditus ejus artis expers. Quamobrem ibi potiſſimum te oportet eſſe, ubi ſummæ rei prodeſſe plurimum poſſis; operæ autem meæ nihil relictum eſt loci, ubi neque publice neque privatim cuipiam eſſe uſui poſſit. Quam ob rem rogatu de reditu: & amicis, qui jam diu tuæ ſunt ſuavitatis expertes, ejuſque participes fieri avidiſſime cupiunt, ne ſis in mora; ſed quam primum illorum votis occurre. Ego, quoniam coram non licet, his literis, quas tibi F. Deſiderius reddet, ſalvere te plurimum jubeo. Vale. Romæ VI. *Kal. Febr.* CIↃIↃCXLIV. Hoc eodem tempore *Romæ* excelluit alter *Hortanus* civis *Matthæus Caccia*, qui magnam pecuniæ vim arte medica comparatam, fato cedens anno MDCXLIV. in uſus pios liberaliſſime impendit, ſplendide inſtaurata ædicula beatæ *Mariæ* virginis, ubi ſepeliri voluit, poſt Xenodochium ſancti *Jacobi* ad portam *Flaminiam*, cui octoginta millium nummum hereditatem obtingere juſſit. Ejuſdem gentilis *Plinius Caccia*, equeſtri ordine illuſtris, Rythmos Italicos ediderat *Firmi* typis *Sertorii de Montibus* anno MDCIII. in 12°.

LVI. THADDAEUS *Altinus Cumers*, eremita Auguſtinianus, epiſcopus *Porphyrienſis*, *Urbano* VIII. *Innocentio* X. & *Alexandro* VII. à ſacello Pontificio, diem obiit VI. Kal. Septembres anno MDCLXXXV. *Hortæ* in Eccleſia ſancti *Auguſtini* ſepultus. 316

LVII. JOSEPHUS *Sillanus de Leoncillis Spoletinus*, Cardinali *Ludoviſio* majori pœnitentiario ac ſacri Collegii Decano cauſſarum Auditor, electus fuit anno MDCLXXXV.

LVIII. SIMON *Aleottus* Argentenſis ex Vicario generali *Fabricii Paulutii* Cardinalis & epiſcopi *Maceratenſis*, nuncupatus fuit anno MDCXCVII.

LIX. *Aleotti* locum implevit anno MDCCIV. ASCANIUS *Blaſii Romanus*, *Franciſco de Judice* Cardinali cauſſarum Auditor, deinde epiſcopus *Salamine*, & *Caſparis de Carpineo* Cardinalis, epiſcopi *Sabinenſis* ſuffraganeus, quo in munere ſucceſſit *Ulyſſi Roſcio Ortano*, hodieque populum ſuum, pietatis & virtutis eximia laude ornatus, gubernat.

F I N I S.

J. Fontanini. H 2 AP-

317

APPENDIX ACTORUM VETERUM DE QUIBUS FACTA EST MENTIO IN LIBRO SECUNDO.

I.

Decretum genuinum *Gelaſii* I. collatum cum editione vulgata.

Ad Lib. II Cap. 3 pag. 80.

Genuinum Decretum cum nævis.	Vulgatum Decretum.
Ex antiquiſſimo codice Palatino Bibliothecæ Vaticanæ n. 493. fol. 101.	*Ex codice Jurenſi emendatius editum ſub nomine* Hormiſdæ à Petro Franciſco Chifflettio. *Additiones & interpolationes minio notantur.*
Anno 494 Incipit Decretalem (*ſic*) Sci Gelaſii Papæ urbis Romæ.	Incipit Decretale in urbe Roma ab Hormiſda Papa editum.

A

De ſcripturis divinis quid univerſaliter catholica recipiat Eccleſia, vel poſt hæc quid vitare debeat.

B

I.

ORdo de veteri Teſtamento, quem ſancta & catholica Romana ſuſcipit & honorat Eccleſia, iſte eſt.

Geneſeos liber I.
Exodi liber I.
Levitici liber I.
Numeri liber I.
Deuteronomii liber I.
Jeſu Nave liber I.
Judicum liber I.
Ruth liber I.
Regum libri IV.
Paralipomenon libri II.
Pſalmorum CL. liber I.
Salomonis libri III.
Proverbia, Eccleſiaſtes, & Cantica Canticorum.
Item Sapientiæ liber I.
Eccleſiaſtici liber I.
Item ordo Prophetarum.
Eſaiæ liber I.
Hieremiæ liber I. cum Cinoth ac Lamentationibus ſuis.
Ezechielis liber I.
Danielis liber I.
Oſeæ liber I.
Amos liber I.
Michææ liber I.
Johel liber I.
Abdiæ liber I.
Jonæ liber I.
Naum liber I.
Abacuc liber I.
Sophoniæ liber I.
Aggæi liber I.
Zachariæ lib. I.
Malachiæ liber I.
Item ordo Hiſtoriarum.
Job liber I.
Tobiæ liber I.
Eſdræ libri II.
Heſther liber I.
Judith liber I.
Machabæorum libri II.

319 *Item ordo Scripturarum novi & æterni Teſtamenti.*

Evangeliorum libri IV.
Secundum Matthæum liber I.
Secundum Marcum liber I.
Secundum Lucam liber I.
Secundum Johannem liber I.
Item actuum Apoſtolorum liber I.
Epiſtolæ Pauli Apoſtoli numero XIV.
Ad Romanos Epiſtola I.
Ad Corinthios Epiſtolæ II.
Ad Epheſios Epiſtola I.
Ad Theſſalonicenſes Epiſtolæ II.
Ad Galatas Epiſtola I.
Ad Philippenſes Epiſtola I.
Ad Coloſſenſes Epiſtola I.
Ad Timotheum Epiſtolæ II.
Ad Titum Epiſtola I.
Ad Philemonem Epiſtola I.
Ad Hebræos Epiſtola I.
Item Apocalypſis Johannis liber I.
Item canonicæ Epiſtolæ numero ſeptem.
Petri Apoſtoli Epiſtolæ II.
Jacobi Apoſtoli Epiſtola I.
Johannis Apoſtoli Epiſtolæ III.
Judæ Zelotis Apoſtoli Epiſtola una.

C

I.	II.
POſt propheticas & euangelicas, atque apoſtolicas Scripturas, quibus Eccleſia catholica per gratiam Dei fundata eſt, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis univerſæ per orbem Catholicæ defuſæ Eccleſiæ unus thalamus Chriſti ſit, ſancta tamen *Romana* Eccleſia nullis Sinodicis conſtitutis ceteris Eccleſiis prælata eſt, ſed Euangelica voce Domini & Salvatoris noſtri primatum optinuit. *Tu es Petrus*, inquiens, *& ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adverſus eam, & tibi dabo claves Regni cælorum, & quæcunque ligaveris ſuper terram erunt ligata & in cælo, & quæcunque ſolveris ſuper terram erunt ſoluta & in cælo.*	POſt has omnes propheticas & euangelicas, atque apoſtolicas, quas ſuperius deprompſimus Scripturas, quibus Eccleſia catholica per gratiam Dei fundata eſt, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis univerſæ per orbem diffuſæ catholicæ Eccleſiæ unus thalamus Chriſti ſit, ſancta tamen *Romana* eccleſia nullis ſynodicis conſtitutis ceteris eccleſiis prælata eſt, ſed evangelica voce Domini & Salvatoris noſtri, primatum obtinuit; *Tu es Petrus*, inquientis, *& ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam: & portæ inferni non prævalebunt adverſus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum, & quæcumque ligaveris ſuper terram erunt ligata & in cælo: & quæcumque ſolveris ſuper terram erunt ſoluta & in cælo.* 320
D	
Cui data eſt etiam ſocietas Beatiſſimi *Pauli* Apoſtoli, vas electionis, qui non diverſo ſicut heretici garriunt, ſed uno tempore, uno eodemque die glorioſam mortem cum *Petro* in urbe *Roma* ſub Cæſare *Nerone* agonizans coronatus eſt, & pariter ſupradictam ſanctam *Romanam* eccleſiam *Chriſto* Domino conſecrarunt, aliiſque omnibus in univerſo mundo ſua præſentia atque venerando triumpho prætulerunt.	Addita eſt etiam ſocietas beatiſſimi *Pauli* Apoſtoli, vaſis electionis, qui non diverſo, ſicut hæretici garriunt, ſed uno tempore, uno eodemque die glorioſa morte cum *Petro* in urbe *Roma* ſub Cæſare *Nerone* agonizans coronatus eſt. Et pariter ſupradictam ſanctam *Romanam* Eccleſiam Chriſto Domino conſecrarunt, aliiſque omnibus urbibus in univerſo mundo, ſua præſentia atque venerando triumpho prætulerunt.
E	
Eſt ergo prima *Petri* Apoſtoli Sedis *Romana* eccleſia non habens maculam, nec rugam, nec aliquid ejuſmodi.	Eſt ergo prima *Petri* Apoſtoli Sedes *Romana* eccleſia; non habens maculam, neque rugam, nec aliquid hujuſmodi.
Secunda autem Sedis apud *Alexandriam* Beati *Petri* nomen, a *Marco* ejus diſcipulo Evangeliſta conſegrata eſt. Ipſeque a *Petro* Apoſtolo in *Ægypto* directus, verbum veritatis prædicavit, & glorioſum conſummavit martirium.	Secunda autem Sedes apud *Alexandriam* Beati *Petri* nomine a *Marco* ejus diſcipulo atque Evangeliſta conſecrata eſt. Ipſeque in *Ægypto*, directus a *Petro* Apoſtolo, verbum veritatis prædicavit, & glorioſum conſummavit martyrium. 321
Ter-	Ter-

Decreti Gelaſiani Editio genuina.

Tertia vero Sedis apud *Antiochiam* item beatiſſimi *Petri* Apoſtoli habetur honorabilis eo quod illic prius quam *Romam* veniſſet, habitavit & illic primum nomen Chriſtianorum novellæ gentis exortus eſt.

II.

ET quamvis aliud fundamentum nullus poſſit ponere præter id, quod poſitum eſt, quod eſt *Chriſtus Jeſus*; tamen ædificationem ſanctam idem *Romanam* eccleſiam poſt illas veteris vel novi Teſtamenti, quas regulariter ſuſcipimus, etiam ſuſcipi non prohibet ſcripturas. Idem ſanctam Synodum *Nicenam* CCC. rum X. & VIII. Patrum, mediante Maximo *Conſtantino* Auguſto.

322 Sanctam Senodum *Epheſinam*, in qua *Neſtorius* damnatus eſt, conſenſu *Celeſtini* Papæ, mediante *Cirillo Alexandrina* Sedis Antiſtite, & *Arcadeo* ab *Italia* deſtinato.

Sanctum Sinodum *Calcedonenſem*, mediante *Marciano* Auguſto & *Anatholio Conſtantinopolitano* Epo, in qua Neſtoriana, Antochiana, & Eutichiciana hereſes ſimul cum *Dioſcoro*, ejuſque complicibus damnatæ ſunt.

III.

INcipiunt opuſcula recipienda.

Item opuſcula beati *Cicili Cipriani* martiris, & *Cartogenenſis* epi.

Opuſcula beati *Gregorii Nazazenſis* epi.

Item Opuſcula beati *Baſilii Capadocia* epi.

Item opuſcula beati *Athanaſi Alexandriæ* epi.

Item op. beati *Johannis Conſtantinopolitana* epi.

323 Item opuſcula beati *Theophili Alexandrinæ* epi.

Item opuſcula bi *Hilari Pictavienſis* epi.

Item op. bi *Ambroſii Mediolanenſis* epi.

Item op. B. *Auguſtini Ipponeregienſis* epi.

Item op. bi *Hieronimi* prb.

Item op. *Proſperi* viri religioſiſſimi.

Item epiſtola bi *Leonis* Pap. ad *Flavianum Conſtantinopolitanum* epiſcobum diſtinat. cujus textum quiſpiam ſuis, quæ ad unum jota diſpotaverit, & non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathemas ſit.

Item op. tractatus omnium Patrum Ortodoxorum, qui in nullo a ſcæ eccleſiæ *Romanæ*

Decreti Gelaſiani Editio vulgata.

Tertia verò Sedes apud *Antiochiam* item beatiſſimi Apoſtoli *Petri* habetur honorabilis eo quod illic priuſquam *Romam* veniſſet habitavit: & illic primum nomen Chriſtianorum novellæ gentis exortum eſt.

III.

ET quamvis aliud fundamentum nullus potuit ponere præter id, quod poſitum eſt, quod eſt *Chriſtus Jeſus*; tamen ad ædificationem noſtram eadem *Romana* eccleſia, poſt illas veteris vel novi Teſtamenti, quas regulariter ſuperius enumeravimus, etiam has ſuſcipi non prohibet ſcripturas. Id eſt ſanctam Synodum *Nicænam* ſecundum trecentos decem & octo Patres, mediante maximo *Conſtantino* Auguſto; in qua Arrius hæreticus condemnatus eſt.

Sanctam Synodum Conſtantinopolitanam, mediante Theodoſio ſeniore Auguſto; in qua Macedonius hæreticus debitam damnationem excepit.

Sanctam Synodum *Epheſinam*, in qua *Neſtorius* damnatus eſt, conſenſu beatiſſimi *Cæleſtini* Papæ, mediante *Cyrillo Alexandrina* Sedis Antiſtite, & *Arcadio* epiſcopo ab *Italia* deſtinato.

Sanctam Synodum *Calchedonenſem*, mediante *Marciano* Auguſto, & *Anatolio Conſtantinopolitano* epiſcopo, in qua Neſtoriana, & Eutychiana hæreſis, ſimul cum *Dioſcoro* ejuſque complicibus damnatæ ſunt. Sed & ſi qua ſunt Concilia à ſanctis Patribus hactenus inſtituta, poſt iſtorum quatuor auctoritatem [illegible] cuſtodienda & recipienda decrevimus.

IV.

JAmnunc ſubjciendum de opuſculis ſanctorum Patrum, quæ in Eccleſia catholica recipiuntur.

Opuſcula beati *Cæcilii Cypriani*, Martyris, *Carthaginenſis* epiſcopi in omnibus recipienda.

Item opuſcula beati *Gregorii Nazianzeni* epiſcopi.

Item opuſcula beati *Baſilii Cappadociæ* epiſcopi

Item opuſcula beati *Athanaſii Alexandrini* epiſcopi.

Item opuſcula beati *Johannis Conſtantinopolitani* epiſcopi.

Item opuſcula beati *Theophili Alexandrini* epiſcopi.

Item opuſcula beati Cyrilli Alexandrini epiſcopi.

Item opuſcula beati *Hilarii Pictavienſis* epiſcopi.

Item opuſcula Beati *Ambroſii Mediolanenſis* epiſcopi.

Item opuſcula Beati *Auguſtini Hipponeregienſis* epiſcopi.

Item opuſcula Beati *Hieronymi* presbyteri.

Item opuſcula Beati *Proſperi* viri religioſiſſimi.

Item epiſtolam Beati Papæ *Leonis* ad *Flavianum Conſtantinopolitanum* epiſcopum deſtinatam: de cujus textu quiſpiam ſi uſque ad unum jota diſputaverit, & non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema ſit.

Item opuſcula atque tractates omnium Patrum orthodoxorum, qui in nullo à

Decreti Gelaſiani Editio Genuina.

A conſortio deviarunt, nec ab ejus fide vel prædicatione ſejuncti ſunt, ſed ipſius communicatione per gratiam Dei uſque in ultimum vitæ ſuæ fuere participes, legende decernimus.

Item decretales epiſtolas, quas beatiſſimi Pap. diverſis temporibus ab urbe *Roma* pro diverſorum Patrum conſolatione dederunt, venerabiliter ſuſcipiendas

B Item geſta ſanctorum Martirum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confeſſionum triumphis irradiant. Quis iſta Catholicorum dubitet majora eos in agonibus fuiſſe perpeſſos, nec ſuis viribus, ſed Dei gratia, & adjutorio? Singulari cautella in ſca *Romana* eccleſia non leguntur, quia & eorum, qui conſcribere nomina penitus ignorantur; & ab infidelibus & idiotis ſuperflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, eſſe putantur. Sicut cujuſdam *Cirici* & *Julitæ*, ſicut

C *Georgi*, aliorumque hujuſmodi paſſiones, q. ab hereticis perhibentur compoſitæ. Propter quod, ut dictum eſt, ne vel levis ſubſanandi oriretur occaſio, in ſca *Romana* eccleſia non leguntur. Nos tamen cum prædicta eccleſia omnes Martires, & eorum glorioſos agones, qui Dõ magis, quam hominibus noti ſunt, omni devotione veneramur.

D Item vitas Patrum, *Pauli*, *Antonii*, *Hilarionis*, & omnibus heremitarum, quas tamen vir beatiſſimus diſcripſit *Hieronimus*, cum omni honore ſuſcipimus.

Item actus beati *Silveſtri* Apoſtolicæ Sedes Præſulis, licet ejus, qui conſcripſit nomine ignoretur: a multis tamen in urbe *Roma* Catholicis lagi cognovimus, & pro antiquo uſu multæ hæc imitantur eccleſiæ.

Item ſcriptura de Inventione Crucis dominicæ, & aliam ſcripturam de inventione capitis *Johannis* Baptiſtæ

E novelle quidem relationis & nonnulli Catholici legunt. Sed cum hæc ad Catholicorum manus advenerint, beati *Pauli* Apoſtoli precedet ſententia, *Omnia probate, quod bonum eſt tenete.*

Item *Rufinus* vir religioſus plurimos eccleſiaſticæ operis edidit libros, nonnullas etiam ſcripturas interpretatus eſt. Sed qu.m beatiſſimus *Hieronimus* eum in aliquibus de arbitrio libertate notavit, illas ſentim. q. prædictum beatum *Hieronimum* ſentire

F cognoſcimus, non ſolum de *Rufino*, ſed etiam de univerſis, quos vir S. ſepius memoratus, zelo Dei, & fidei religione reprehendit.

Item *Origenis* nonnulla op. quæ vir beatiſſimus *Hieronimus* non repudiat, legenda ſuſcipimus: reliqua autem omnia cum auctore ſuo dicimus rennuendam.

Chronica *Euſebii Cæſarienſis*, atque ejuſdem Hiſtoriæ eccle-

Decreti Gelaſiani Editio vulgata.

ſanctæ *Romanæ* eccleſiæ conſortio deviarunt, nec ab ejus fide vel prædicatione ſejuncti ſunt; ſed ipſius communicationi per gratiam Dei uſque in ultimum diem vitæ ſuæ fuere participes, legendos decernimus.

Item decretales epiſtolas, quas beatiſſimi Papæ, diverſis temporibus ab urbe *Roma* pro diverſorum Patrum conſultatione dederunt, venerabiliter ſuſcipiendas. 324

Item Geſta ſanctorum Martyrum, quæ multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confeſſionum triumphis irradiant. Quis iſta Catholicorum dubitet, & majora eos in agonibus fuiſſe perpeſſos? nec ſuis viribus, ſed Dei gratia & adjutorio [illegible] Sed ideo ſecundum antiquam conſuetudinem, ſingulari cautela in ſancta *Romana* eccleſia non leguntur, quia & eorum qui conſcripſere nomina penitus ignorantur; & ab infidelibus, & idiotis ſuperflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, eſſe putantur. Sicut *Quirici* cujuſdam & *Julitæ*; ſicut *Georgii*, aliorumque ejuſmodi Paſſiones, quæ ab hæreticis perhibentur compoſitæ Propter quod, ut dictum eſt, ne vel levis ſubſannandi oriretur occaſio, in ſancta *Romana* eccleſia non leguntur. Nos tamen cum prædicta Romana eccleſia, omnes Martyres, & eorum glorioſos agones, qui Deo magis, quam hominibus noti ſunt, omni devotione veneramur.

Item Vitas Patrum, *Pauli*, *Antonii*, *Hilarionis*, & omnium Eremitarum, quas tamen vir beatiſſimus *Hieronymus* deſcripſit, cum omni honore ſuſcipimus.

Item Actus beati *Silveſtri* Apoſtolicæ Sedis Præſulis, licet ejus qui conſcripſit nomen ignoretur: à multis tamen in urbe *Roma* Catholicis legi cognovimus. & pro antiquo uſu multæ hoc imitantur Eccleſiæ. 325

Item ſcriptum de inventione dominicæ Crucis, & alia ſcriptura de inventione capitis beati *Johannis* Baptiſtæ, novellæ quidem relationes ſunt, & nonnulli eas Catholici legunt. Sed cum hæc ad Catholicorum manus pervenerint, beati Apoſtoli *Pauli* præcedat ſententia, *Omnia probate, & quod bonum eſt retinete.*

Item *Rufinus* vir religioſiſſimus plurimos Eccleſiaſtici operis edidit libros: nonnullas etiam Scripturas interpretatus eſt. Sed quoniam venerabilis *Hieronymus* eum in aliquibus de arbitrii libertate notavit: illa ſentimus, quæ prædictum beatum *Hieronymum* ſentim cognoſcimus: & non ſolum de *Rufino*, ſed etiam de univerſis quos vir ſæpius memoratus, zelo Dei, & fidei religione reprehendit.

Item *Origenis* nonnulla opuſcula, quæ vir beatiſſimus *Hieronymus* non repudiat, legenda ſuſcipimus: reliqua autem omnia cum auctore ſuo dicimus renuenda.

Item Chronica *Euſebii Cæſarienſis*, atque ejuſdem Hiſtoriæ

Digitized by Google

Decreti Gelaſiani Editio genuina.	*Decreti Gelaſiani Editio vulgata.*
316 cleſiaſticæ libros, quamvis in primo narrationis ſuæ libro tepuerit, & poſt in laudibus atque excuſatione *Origenis* ſchiſmatici unum conſcripſerit librum: propter rerum tamen ſingularum notitiam, q ad inſtructionem pertinent, uſquequaque non dicimus renuendos.	A ſtoriæ eccleſiaſticæ libros, quamvis in primo narrationis ſeæ libro tepuerit, & poſt in laudibus atque excuſatione *Origenis* ſchiſmatici unum conſcripſerit librum: propter rerum tamen ſingularum notitiam quæ ad inſtructionem pertinent, uſquequaque non dicimus renuendos.
Item *Oroſium* virum eruditiſſimum, quem conlaudamus, qui valde nobis neceſſariam adverſus paganorum calumnias ordinavit Hiſtoriam, miraque brevitate contexuit.	Item *Oroſium* virum eruditiſſimum conlaudamus, qui valde neceſſariam nobis adverſus paganorum calumnias ordinavit Hiſtoriam, miraque brevitate contexuit.
Item venerabilis *Sedulii* Paſchale opus, quod eruditis deſcripſit verſibus inſigni laude preferimus.	B Item venerabilis viri *Sedulii* Opus paſchale, quod heroicis deſcripſit verſibus, inſigni laude præferimus.
Item *Juvenci* nihilominus laborioſum opus non ſpernimus, ſed miramus. Cetera, que ab hereticis ſciſmaticis conſcripta, vel predicata ſunt, nullatenus recipiet Catholica, & Apoſtholica *Romana* eccleſia: è quibus pauca, quæ ad memoriam venerunt, & à Catholicis vitanda ſunt, credidimus eſſe ſubdenda.	*Juvenci* quoque nihilominus laborioſum opus non ſpernimus, ſed miramur. Cætera quæ ab hæreticis, ſive ſchiſmaticis conſcripta vel prædicta ſunt, nullatenus recipit catholica & Apoſtolica *Romana* eccleſia: è quibus pauca, quæ ad memoriam venerunt, & à Catholicis vitanda ſunt, credidimus eſſe ſubdenda. C

IV.	V.
Notitiam librorum apocriforum, qui non recipiuntur.	
Ariminenſium Sinodum, à *Conſtantio* Ceſare *Conſtantini* Auguſti filium congregatam, mediante *Tauro* Præfecto, 327 ea tunc & nunc & in æternum confitemur eſſe damnata.	In primis *Ariminenſem* Synodum, à *Coſtantio* Cæſare *Conſtantini* filio congregatam, mediante *Tauro* Præfecto, ea tunc & nunc, in æternum confitemur eſſe damnatam.
Itenerarium nomine *Petri* Apoſtoli, quod appellatur Sci *Clementis*, apogrifum.	Itinerarium quoque in nomine *Petri* Apoſtoli, quod appellatur ſancti *Clementis* libri numero novem, apocryphum eſſe fancimus.
Actus nomen *Andreæ* Apl. apg.	D Actus nomine *Andreæ* Apoſtoli, apocryphum.
Actus nomen. *Thomæ* Apl. libros x. apg.	Actur nomine *Thomæ* Apoſtoli, libri X. apocryphi.
Actus nõm *Petri* Apl. alios, apg.	Actus nomine *Petri* Apoſtoli, apocryphi.
Actus nõm *Philippi* Apl. apg.	Actus nomine *Philippi* Apoſtoli, apocryphi.
Evangelium nõm *Matthiæ*, apg.	Evangelia nomine *Mathiæ* Apoſtoli, apocrypha.
Evangelium nõm *Petri* Ap. apg.	Evangelia nomine *Barnabæ*, apocrypha.
Evangelium nõm *Jacobi* minoris, apg.	Evangelia nomine *Jacobi* minoris, apocrypha
Evangelium nõm *Barnabæ*, apg.	Evangelia nomine *Petri* Apoſtoli, apocrypha.
Evan. nõm *Thomæ*, quibus Manichei utuntur, apg.	E Evangelia nomine *Thomæ* Apoſtoli, quibus Manichæi utuntur, apocrypha.
Evangelium nõm *Bartholomei* Ap. apg.	Evangelia nomine *Bartholomæi* Apoſtoli, apocrypha.
	Evangelia nomine Andreæ Apoſtoli, apocrypha.
Evangelium, quem falſavit *Lucianus*, apg.	Evangelia quæ falſavit *Lucianus*, apocrypha.
Evangelium, quem falſavit *Fuſianus*. & *Lucius*, apg.	Evangelia quæ falſavit *Iſicius*, apocrypha.
Lib. de infantia Salvatoris, apg	Liber de infantia Salvatoris, apocryphus.
Lib. de nativitate Salvatoris, & de *Maria* vel obſatrice, apg.	Liber de nativitate Salvatoris, & de *Maria*, vel obſetrice, apocryphus
328 Liber, qui appellatur Paſtoris, apg.	Liber, qui appellatur Paſtoris, apocryphus.
Lib. omnes, quos fecit *Leucius* diſcipulus Diaboli, apg.	F Libri, omnes quos fecit *Lucius* diſcipulus diaboli, apocryphi.
Lib. qui appellatur Fundamentum, apg.	Liber, qui appellatur Fundamentum, apocryphus.
Lib. qui appellatur *Theſaurum*, apg.	Liber, qui appellatur *Theſaurum*, apocryphus.
Lib. de filiabus *Adæ* lectum geneſeos, apg.	Liber de filiabus *Adæ*, hoc eſt, Leptogeneſis, apocryphus.
Lib. qui appellatur Actu *Thecle*, vel *Thellae*, & *Pauli* Ap. apg.	Liber, qui appellatur Actus *Teclæ* & *Pauli*, apocryphus.

Decreti Gelaſiani Editio genuina.	*Decreti Gelaſiani Editio vulgata.*
A Liber qui appellatur Nepotis, apg.	Liber qui appellatur Nepotes, apocryphus.
Lib. Proverbiorum ab Hereticis conſcriptus, & ſancti *Xiſti* nomen prænotatus, apg.	Liber Proverbiorum, qui eſt ab hæreticis conſcriptos, & ſub nomine ſancti *Sixti* præſignatus, apocryphus.
Revelatio, qui appellatur *Pauli*, apg.	Revelatio, quæ appellatur *Pauli* Apoſtoli, apocrypha.
Revelatio, qui appellatur *Thomæ*, apg.	Revelatio, quæ appellatur *Thomæ* Apoſtoli, apocrypha.
Revelatio, qui appellatur *Stephani*, apg.	Revelatio, quæ appellatur ſancti *Stephani*, apocrypha.
Lib qui appellatur Tranſitus, id eſt Adſumptio ſcæ *Mariæ*, apg.	Liber, qui appellatur Tranſitus, id eſt, Adſumptio ſanctæ *Mariæ*, apocryphus.
B Lib. qui appellatur Penetentia *Adæ*, apg.	Liber, qui appellatur Pœnitentia *Adæ*, apocryphus.
Lib. *Eugenia* nõm gigante, qui cum dracone poſt diluvium ab hereticis pugnaſſe perhibetur, apg.	Liber de *Eugenia* nomine gigante, quæ cum dracone poſt diluvium ab hæreticis pugnaſſe fingitur, apocryphus.
Liber, qui appellatur Teſtamentum *Job*, apg Non hiſtoria beati ſet alius ab hereticis conſcribtus.	
Lib. qui appellatur Pœnitentiæ *Origenis*, apg	Liber, qui appellatur Pœnitentia *Origenis*, apocryphus. 329
Lib. qui appellatur Pœnitentia ſci *Cipriani*, apg.	
Lib. qui appellatur Pœnitentiæ *Jamnæ* & *Mambre*, apg.	Liber, qui appellatur Pœnitentia *Jamnis* & *Mambre*, apocryphus.
C Lib. qui appellatur Sors Apoſtolorum, apg.	Liber, qui appellatur Sortes Sanctorum, apocryphus.
Lib. qui appellatur *Luſa* Apoſtolorum, apg.	Liber, qui appellatur, Luſa Apoſtolorum, apocryphus
	Liber, qui appellatur, Canones Apoſtolorum, apocryphus.
Lib. filoſogus, qui ab Hereticis conſcriptus eſt, & beati *Ambroſii* nõm præſignatus, apg	Liber, phiſiologus, ab hæreticis conſcriptus, & beati *Ambroſii* nomine præſignatus, apocryphus.
Hiſtoria *Euſebii Pamphili*, apg.	Hiſtoria *Euſebii Pamphili*, apocrypha.
Opuſcola *Tertulliani*, apg.	Opuſcula *Tertulliani*, apocrypha.
Op. *Lactanti*, agp.	Opuſcula *Lactantii*, apocrypha.
D Op. *Affricani*, apg.	Opuſcula *Africani*, apocrypha.
Op. *Poſtumiani* & *Galli*, apg.	Opuſcula *Poſtuminiani*, apocrypha.
Op *Montani*, *Priſcillæ* & *Maximillæ*, apg	Opuſcula *Montani*, *Priſcillæ* & *Maximillæ*, apocrypha.
Op. omnia *Fauſti* Manichei, apg.	Opuſcula *Fauſti* Manichæi, apocrypha.
Op. *Commodiani*, apg.	Opuſcula *Commodiani*, apocrypha.
Op. alterius *Clementis Alexandrini*, apg.	Opuſcula alterius *Clementis Alexandrini*, apocrypha
Opuſc. *Tarſi Cipriani*, apg.	Opuſcula *Taſcii Cypriani*, apocrypha.
Op. *Arnobi*, apg.	Opuſcula *Arnobii*, apocrypha.
Op. *Tigeni*, apg.	Opuſcula *Ticonii*, apocrypha.
E Opuſcula *Caſſiani* Pbri Gallearum, apg.	Opuſcula *Caſſiani* Presbyteri Gallienſis, apocrypha. 330
Opuſ. *Victorini Pitabianenſis*, apg.	Opuſcula *Victorini Pictabienſis*, apocrypha.
Op. *Fauſti Regenſis* Gallearum, apg.	Opuſcula *Fauſti Regienſis* Galliarum, apocrypha.
Op. *Frumentini Ceci*, ap.	Opuſcula *Frumenti Cæci*, apocrypha.
Centonem de Xpo Virgilianis conpaginatum verſibus, apg.	Centones de Chriſto, Virgilianis compaginati, apocryphi.
Epiſtola Ihũ ad *Abgiarum*, apg.	Epiſtola *Jeſu* ad *Agarum*, apocrypha.
Epla *Abgari* ad Ihm, apg.	Epiſtola *Agari* ad *Jeſum*, apocrypha.
Paſſio *Cirici* & *Julitæ*, apg.	Paſſio *Quirici*, & *Julitæ*, apocrypha.
F Paſſ. *Georgi*, apg.	Paſſio *Georgii*, apocrypha.
Scriptura, quæ appellatur contradictio *Salomonis*, apg.	Scriptum, quæ appellatur *Salomonis* interdictio, apocrypha.
Filacteria omnia, que non Angelorum, ut illi confingunt, ſed Dæmonum magis arte conſcripta ſunt, apg.	Philacteria omnia, quæ non Angelorum, ut illi confingunt, ſed Dæmonum magis conſcripta ſunt nominibus. apocrypha.
Hæc & his ſimilia, quæ *Simon Magus*, *Nicolaus*, *Cerinthus*, *Martion*, *Baſilides*, *Ebion*, *Paulus* etiam & *Samoſetanus*,	Hæc & his ſimilia, quæ *Simon* magus, *Nicolaus*, *Cerinthus*, *Marcion*, *Baſilides*, *Ebion*, *Paulus* etiam *Samoſatenus*,

Decreti Gelaſiani Editio genuina.	Decreti Gelaſiani Editio vulgata.
331 moſiatanus, Futmus, & Beniſus & qui ſimili errore defecerunt, Montanus quoque cum ſuis obſceniſſimis ſequacibus Apolonaris, Valentinianus, ſive Manicheus, Fauſtus, Affricanus, Sabelleus, Arrius, Machedonius, Eunomius, Novatus, Sabaſtius, Celeſtus, Donatus, Euſtacius Jovianus, Pelagius, Julianus Elane, Celeſtius, Maximianus, Priſcellianus ab Hiſpania, Neſtorius Conſtantinopolitanus, Maximus, Unicus, Lampecius, Dioſcorus, Eutichius, Petrus, & alius Petrus: e quibus unus Alexandriam, alius Antiochiam maculavit: Acchatius	tonus, Photinus & Bonoſus, qui ſimili errore defecerunt, Montanus quoque cum ſuis obſceniſſimis ſequacibus, Apollinaris, Valentinus, ſive Manichæus, Fauſtus, Africanus, Sabellius, Arrius, Macedonius, Eunomius, Cenomius, Novatus, Sabbatius, Calliſtus, Donatus, Euſtatius, Jovinianus, Pelagius, Julianus Eclanenſis, Celeſtinus, Maximianus, Priſcillianus ab Spania, Neſtorius Conſtantinopolitanus, Maximus Cinicus, Lampetius, Dioſcorus, Eutyches, Petrus, & alius Petrus: è quibus unus Alexandriam, alius, Antiochiam macula-
Conſtantinopolitanus cum conſortibus ſuis: nec non & omnes hereſes, hereſeorum diſcipuli, ſive Sciſmatici, qui docuerunt, vel conſcripſerunt, quorum nomina minime retenentur, non ſolum repudiata, verum ab omni Romana, vel Catholica & Apoſtolica Ecclesia eliminata, atque cum ſuis auctoribus, auctorumque ſequacibus ſub anathemate, inſolubili vinculo in æternum confitemur eſſe damnata.	vit: Acacius Conſtantinopolitanus cum conſortibus ſuis; necnon & omnes hæreſiarches, & eorum diſcipulos, qui ſchiſmatica docuerunt, vel conſcripſerunt, quorum nomina minime retinuimus, non ſolum repudiata, verum etiam ab omni Romana, catholica, & Apoſtolica eccleſia eliminata, atque cum ſuis auctoribus, auctorumque ſequacibus ſub anathematis, & indiſſolubili vinculo in æternum confitemur eſſe damnata.
Explicuunt Decretalia.	*Explicit Decretale editum ab Hormiſda Papa Urbis Romanæ.*

NOTA.

Ubi hoc Decretum Gelaſianum, *à nobis cum ſuis vitiis deſcriptum, pervenerit ad manus Diſcipulatorum ejus farinæ, qui noſtros hiſce diebus eximia laude ſibi vertunt, ſi documenta antiquitate ſua commendata inepiis admiscerent, non dubito quin illud continuo aſpernaturi ſint, tanquam nummum pretii. Cur vero? Maximis ſane de cauſſis, ſi ipſos audiveramus: ob ineptam nec ſibi conſtantem orthographiam, ob latinitatem barbarum & lutulentam, ob artis grammaticæ leges minime ſervatas. His enim tantus præjudiciis ipſi vetuſtatis periti homines ſe rerum antiquarum judices in hac luce literarum conſtituere palam volunt. Quid judices? Annon potius everſores & graſſatores, & tantis ſupercilii quidem, ut ſine piaculo illis contradicere, neminique eorum cavillationes & ſophiſmata diluere, nemini liceat? Sed valeant illi cum ſuis lepidis argutationibus, ſuique admiratores*

332 *procul a nobis quærant & ſtudioſe congregent: ſed vetuſtum ſinant nos ſtrui his rudibus & incomptis reliquiis venerandæ literaturæ, quam poſterioris ævi barbaries nobis feliciter ſervavit, unde ejus temporis genium & ſimplicitatem cognoſcimus. Interim ex hoc apographo Decreti, vetuſtiori & amplius ab hinc annis ſcripto, ut diximus pag. 80. patet tunc Gelaſio attributum illud fuiſſe, & caruiſſe additamentis & interpolationibus, à nobis è regione uncinis ſignatis: quæ variis doctis occaſionem præbuerunt varie de eodem ſentiendi, ut dictum eſt pag. 83. Conſulto autem dedimus illud cum nævis & mendis ſuis, quia & hæc antiquitatis ſtudioſis non inutilia eſſe poterunt. unde enim diſcet jam tunc vulgarem linguam, artis grammaticæ regulis ſolutam, obtinuiſſe, qua indocti homines utebantur: quaque ſcribebantur non ſolum quævis obvia, ſed ipſa quoque diplomata, inſtrumenta & plerumque acta publica in curiis principum laicorum, & non raro etiam eccleſiaſticorum: ex quo apparet ſtulte diſceptare & de his judicare eos, qui ad exſufflanda antiqua ejuſmodi inſtrumenta ab ſtili diverſitatem, in conferunt cum bullis & epiſtolis ſummorum Pontificum, eo vitio non laborantibus: quaſi hæc ſcribi debuiſſent lingua illa vulgari, non Latina: quæ Romana eccleſia ſemper ita fuit propria, ut, pro conditione temporum, in ea omnium diſertiſſimi ſcriptores floruerint. quare etiam antonomaſtice* Latinæ linguæ *nomenclationem obtinuit, ut docuimus in Vindiciis Diplomatum pag.* 84.

In iiſdem Vindiciis Lib. 1. *cap.* 1x. *oſtendimus linguæ latinæ corruptionem fluxiſſe ex barbaro modo pronunciandi latinas voces. Hoc amplius firmatur hoc Decreto Gelaſiano, ad normam barbaræ pronunciationis ſcripto, mutatis, demptis vel additis literis. Etenim quia ſunt literæ E. & I. O. & V. P. & B. C. & G. erant ſibi proximæ, legitur* deſuſæ *pro* diffuſæ: Sedis *pro* Sedes: aleis *pro* aliis: Gallearum *pro* Galliarum: Priſcellianus *pro* Priſcillianum: Arimenenſium *pro* Ariminenſium: Baſelides *pro* Baſilides: Penetentia *pro* Pœnitentia: Cicili *pro* Cecilii: Senodum *pro* Synodum: Efiſinam *pro* Epheſinam: Helari *pro* Hilarii: Giotgi *pro* Georgii. *Sic* epiſcobum *pro* epiſcopum: conſcribtum *pro* conſcriptum: præſolis *pro* præſulis: diſpotaverit *pro* diſputaverit: Julita *&* Jolita: Rufinus *&* Rofinus: apogrifam *pro* apocryphum: *& alia quæ prudens lector per ſe videre poterit. ſingula enim prolixius enumerare nobis non vacat. Demum ubique apparet, ſimplicem exſcriptorem hujus Decreti nullam linguam calluiſſe præter vulgarem, ex latina male pronunciata & prave conſtructa, jam tunc ortam: quæ ſcilicet nulla grammaticæ artis præcepto,*

333 *nullo ſane orthographiæ aut genuinæ pronunciationis ordine regebatur. unde poſtea linguam omnino aliam per ſe conſtituens, ſecundum diverſum regionum & populorum indolem, in varias dialectos diviſa fuit. Jam ſupereſt, ut nonnulla de ipſo Decreto animadvertam præter alia, quæ ſuperius dixi in capite* 111. *Jacobus Petitus in notis ad Pœnitentiale Theodori Cantuarienſis tomo primo pag.* 104. *obſervat ab eodem Theodoro Decretum noſtrum adſignari Gelaſio, atque etiam in aliis codicibus MSS. tho-dem laudatis. Errat tamen ubi putat in Decreto aliqua redundare, præcipue ea, quæ leguntur in noſtro pag.* 122. Item geſta ſanctorum martyrum, (*nempe venerantur*) qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confeſſionum triumphis irradiant. *Mox deinde rationem reddit Gelaſius cur geſta martyrum venerentur:* quis enim, *inquit*, Catholicorum dubitet, illa *&* *etiam* majora eos in agonibus fuiſſe perpeſſos, nec ſuis viribus, *ſed* Dei gratia & adjutorio? Singulari *tamen* cautela in ſancta Romana eccleſia non leguntur, quia & eorum, qui conſcripſere, nomina ignorantur &c. *Petitus pag.* 106. *paulo aliter ex aliis MSS. hæc recitat, atque in illis mirum apparere contradictionem, quia Gelaſius primo cenſet legenda eſſe geſta martyrum, deinde concludit*, ſecundum antiquam conſuetudinem ſingulari cautela in ſancta Romana eccleſia non legi. *Hæc repugnant* *ait* genuino ſenſui, quem plane perfecteque paucioribus verbis exhibeat optima collectio codicis Herovalliani, *cujus verba hæc ſunt:* Geſta ſanctorum martyrum, qui mirabilibus cruciatibus & triumphis irradiant, & à Catholicis viris conſcripta ſunt, omnimodis veneramur. Ea vero, quæ ab Hæreticis & idiotis compoſita vel adulterata ſunt, nullatenus recipiantur: quæ in ipſis eorum dictis ab eccleſiaſticis viris ſine mora deprehendi poſſunt. *Sed in his nihil eſt, quod conveniat cum verbis Gelaſii, qui ait venerari quidem ſe ſanctorum martyrum geſta, qui multiplicibus cruciatibus & mirabilibus confeſſionum triumphis irradiant. quippe nemo dubitat, quin non ſolum iſta, ſed longe majora in agonibus ſuis paſſi ſint, non ſuis viribus, ſed Dei gratia & adjutorio. nihilominus eorumdem martyrum acta ſingulari cautela in Romana eccleſia publice non legi, quia ſunt anonyma & quia ab infidelibus maliti oſe, & ab idiotis hominibus ſupervacanea interpolata eſſe noſcuntur. Nulla ſane hic apparet contradictio. Mirare & ſuſpice prudentiſſimi Pontificis judicium de actis martyrum. Idem Petitus ait, in Decreta, editionis noſtra pag.* 122. *poſt verba illa:* & omnium eremitarum, quas tamen vir beatiſſimus ſcripſit Hieronymus, *male omiſſa iſta verba prorſus neceſſaria:* vel alii orthodoxi patres, quia, *inquit*, paucorum eremitarum vitas deſcripſit Hieronymus. *Verum Gelaſius non de* 334
ſuit paucas in, an multas eremitarum vitas Hieronymus ſcripſerit, ſed tantum ſtatuit eas omnes, quas ipſe ſcripſit, eſſe ſuſcipiendas. Subdit Petitus, ubicunque in editis dicitur eccleſia Catholica & Apoſtolica Romana, *hoc vocabulum*, Romana, *abeſſe à ſua Canonum Collectione. Sed* Romana *adeſt in noſtro antiquiſſimo apographo. Liber vero, qui in editis vocatur apocryphus ſub titulo* Canonum Apoſtolorum, *in utraque Collectione Herovallis apud Petitum inter ſcripta apocrypha non recenſetur, nec in codice Juſtelli: neque ſane in noſtro Vaticano. Secus autem contingit de Opuſculis Tertulliani. Alia, quæ in noſtro apographo occurrunt, ab editis diverſa, neceſſe non eſt ſingulatim hic iterum adnotare, quia ſtatim deprehendi poſſunt. In eo non comparet Concilium CPolitanum I. contra Macedonianos coactum, quia fuit Orientalis duntaxat eccleſiæ: nec fuit Oecumenicum, niſi tantum ex poſt facto, ut notat Pagius anno* CCCLXXXI. *num* V. *Deeſt quoque Evangelium apocryphum B. Andreæ Apoſtoli, quia poſtea fortaſſe confictum fuit. Pag.* 124. *Victorinus epiſcopus dicitur* Petabioaenſis, *non* Pictabienſis *aut* Pictavienſis, *ut in vulgatis.* Petabio *ſive* Petavio, *fuit urbs epiſcopalis in Pannonia prima, quæ hodie Stiria vocatur. Quare noſter codex firmat id, quod Johannes Launoyus peculiari ſcripto diſſeruit contra Pictavienſes, Victorinum ſibi adjudicantes. Ceterum non dubitamus quin pro hoc monumento, ut &* *pretioſo jam pridem obſerverunt viri clariſſimi Thomaſius & Mabillonius, omnes eruditi ſint gratiam habituri Probæ Foliorum, cujus Cauſa nobis occaſionem dederit edendi ejuſdem Decreti.*

Digitized by Google

335

II.

ACTA SANCTI CASSIANI

HORTENSIS, DEINDE ÆDUENSIS EPISCOPI.

Ex codice MS. 807. *bibliothecæ ſancti* Germani *à* Pratis *prope* Pariſios *ab annis circiter* 500. *exarato.*

Ad pag. 100. Incipit Vita ſancti *Caſſiani* Epiſcopi & confeſſoris, cujus tranſitus colitur nonas Auguſti.

IGitor (1) beatiſſimus *Caſſianus* nobilibus ac locupletibus parentibus *Alexandriæ* urbis ortundus fuit. Etenim à prima ætate Deo ſe devoto animo jugiter commendavit. Sanctus vero (2) *Zenis* epiſcopus eum enutriens, divinis eruditionibus & Evangeliorum dogmate doctrina Apoſtolica in ſe manente inſtruxit. Tempore illo in tota *Alexandria* Gentilitas Paganorum dominabatur. Fuit autem antea Imperator *Julianus* nomine, perſecutor Chriſtianorum, multoſque ſanctos pro nomine Chriſti interfecit: venerabilis vero *Caſſianus* perſecutionem non metuens, aſſidue orationi & vigiliis vacans, Deum ex toto corde & ex tota virtute diligens erat. Et dum multorum ſanctorum Martyrum auxilia fervente animo imploraret, ſancti (3) *Hilarini* ſe ſociavit conſortio. cui ſanctus *Caſſianus* habitaculum ſuum ampliare fecit ad peregrinorum ſuſceptionem, quam ipſe pluribus impendebat. Hujus teſtimonium afferunt multi ex (4) ſervis ejus, quos liberos fecerat, divulgata fama ejus, non ſolum in urbe *Alexandria*, ſed etiam in *Ægypti* provincia. Tamen ipſe juxta præceptum Domini ſollicitudinem inſtituit curam impendere indigentibus, lavare pedes pauperum, ponere menſam, aquam manibus effundere, languentibus curam gerere, cibum miniſtrare, & cetera exhibere religioſa virtutis officia. & ſic adimplebat dogmata caritatis. Primum quidem venerabilis *Caſſianus* ORTANA urbe conſtruxit eccleſiam, & multo ditavit officio clericorum. ubique ſanctus *Levita* (5) *Laurentius* ei per viſum apparuit, exhortans eum, ut in ejus
336 nomine dedicaretur, quæ nunc *Laurentiana* nuncupatur. Tunc *Jovianus* ſuccedit in locum (6) *Juliani*, Imperator Chriſtianorum, timens Dominum Jeſum Chriſtum. quo imperante apertæ ſunt eccleſiæ Chriſtianorum, quas præceſſor ejus *Julianus* infeliciſſimus clauſerat. *Jovianus* quoque Imperator in Chriſtiana Religione gaudere cœpit. Tunc ipſe (7) cum populo una voce clamabat: ſanctum *Caſſianum* electum a Deo conſtituamus epiſcopum ſuper nos omnes Chriſtianos, qui diligunt Deum. Sanctus vero *Caſſianus* trepida mente nolebat acquieſcere, nec adimplere votum principis, dum de ſe humiliora reſponderet. ſed omnis populus irruit ſuper eum, dicens: *Caſſianus* civis noſter, dignus, juſtus, caſtus, & ſobrius, clamantes laudes, & benedicentes Dominum, tam ſenes, quam omnis ſexus ætatis una voce populi tumultus incanduit, ut ibi elevaretur epiſcopus. Ab alio quoque ejuſdem nominis beato *Caſſiano* de (8) *Aſia* regione, ordinatus eſt, & benedictus in ORTENSI civitate ſanctus *Caſſianus* epiſcopus. Ad hæc vir beatus jactantiam devitans, aurum, & argentum, aut reliqua ſtipendia pauperibus largiens, theſaurizans ſibi theſaurum in Cœlo, ſemper hoc tenuit in memoria, quod perciperet in gloria ſempiterna. Semper congregationem ſanctam docuit fraternitatem, munivit caritate, docuit diſciplinam, conſtituit continentiam. Sic itaque ſanctus *Caſſianus* inſtruebat gregem ſibi ſubjectum induere arma juſtitiæ ad reſiſtendum Diabolo cum vitiis & impedimentis hujus ſæculi. Erat enim cum manſuetudine, exemplum dans eis in perſeverantia & fide recta, & caritate non ficta, in vigiliis, in orationibus, in jejuniis & caſtitate perpetua perſeverans. Ipſe tamen hoc tenuit ſenſu, quod cognovit in fide: clarus vultu, clarior mente, angelicam diſpoſitionem in corde ſuo ſemper retinuit, eloquio dulcis, ſanctitate prælatus. Beatus is neminem contriſtabat, nunquam dolus fuit in eo, ſed ſemper lætitiam cum fratribus habuit. Dum hæc & cuncta opera ejus irreprehenſibiliter perſeverarent, ſanctus *Zenis* epiſcopus, qui ſanctum *Caſſianum* edocuit, atque nutrivit, imminente perſecutione, martyrium (9) adeptus eſt. cujus corpuſculum beatus *Caſſianus* pro amore cum ſumma diligentia in Baſilica ſanctorum Martyrum collocavit, quorum hæc ſunt nomina: *Secundianus*, *Felix*, *Terentianus*, *Victor*, *Redurus*, item *Victor*, *Craſſus*, *Diaddeus*, *Fortunius*, *Spenetus*, *Afrodiſius*, *Julius*, *Emeritus*, *Honorius*, *Salvanus*, *Saturnus*, *Dorzianus* preſbyteri; *Roricianus* diaconus. Juxta ſepul-
337 cra prædictorum beatus Pontifex cum ſummo honore pridie Kal. Maji ſepelivit eum, atque ſacroſancta martyria in honore ſancti *Zenonis* epiſcopi, recordatus ejus tolerantiam atque victoriæ triumphum, per ſingulos dies conſecrans ejus memoriam. Poſt hæc ſanctus *Caſſianus* videns beati magiſtri conſtantiam atque virtutes, ſuccenſus ſancti Spiritus fervore & fide martyrum, in peregrinationem proficiſci cupiebat. qui effundens preces ante Dominum Deum, revelatum eſt ei in *Galliis* pergere, & prædicare
A verbum Domini. (10) At ille cognita voluntate Dei pandere cœpit coepiſcopis & omni clero, dicens ad eos: volo juxta præceptum Domini relinquere terram & cognationem, vel patriam meam deſerere, & in *Gallias* proficiſci. cui omnes dixerunt: te terra tua non paſcit? & locus, in quo habitas, tibi non placet? nec amicos habes vel vicinos, qui conſolentur te, ut deſeras regionem, in qua natus & nutritus es? Sanctus vero *Caſſianus* reſpondit eis: Dominus & Salvator noſter per ſanctum Evangelium monet dicens: omnis, qui reliquerit domos aut agros aut parentes propter nomen meum, centuplum accipiet & vitam æternam poſſidebit. & illud: qui non reliquerit quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Et hæc dicente eo, quieverunt ab eo. Et valedicens illis omnibus ex voluntate fratrum ſuorum, cum paucis, quos elegit, profectus eſt. Et ſecum duos preſbyteros habere cœpit, id
B eſt *Domitianum* & *Dydimum*, & duos diaconos *Orion* & alium nomine *Nonnas*, & tres lectores his nominibus, *Baſamona*, *Erta*, & *Honorio*, & ſubdiaconos quatuor, *Ingenuanum*, *Juſtum*, *Simplicem*, & *Manſuetum*. Hos ſecum omnes ſanctus *Caſſianus* aſſumens cum gaudio magno iter arripuit, & fortaſſe alieni incredibile eſſe videatur quanta & qualis lamentatio, ac fletus in clero aut in plebe HORTANÆ urbis, diſcedente hoc patrono noſtro, fuit. Nam flentes & lugentes dicebant: cui nos, Pater piiſſime, commendas, quorum Pater pervigil eras aſſiduus? Quare deſeris gregem tuum, quem jugibus orationibus confortaſti? Et qui nos monebas cæleſtem doctrinam, modo relinquis regionem tuam, & dominationem, quam nunc uſque habuiſti & vadis in terram longinquam, quam nunquam vidimus nec comperimus? Audiens autem hæc homo Dei, recordans ſancti *Pauli* Apoſtoli, ut pergeret ad perfectiora, quid facitis, inquit, plorantes & conturbantes cor
C meum? Et benedicens omnibus ait: Dominus erit vobiſcum, & vobis comes exiſtet. Et compunctus oſculatus 338
eſt omnem clerum, flebatque ubertim præ gaudio. Oratione autem facta ſanctus *Caſſianus* dixit comitibus ſuis: Dominus Deus omnipotens adjutor & protector noſter eſt, & nomen ſanctum ejus erit nobiſcum. Et addidit: vias tuas, Domine, notas fac nobis, & ſemitas noſtras dirige in viam pacis. Et iterum dixit: cuſtodi nos, Domine, ſub umbra alarum tuarum, protege nos ſcuto veritatis, & dirige nos in viam rectam propter nomen ſanctum tuum, quod laudabile glorioſum in omnem terram, & in exitus terrarum. Et reſpondentes preſbyteri una cum junioribus dixerunt: amen. Sanctus vero *Caſſianus* epiſcopus elevans manus ad cœlum, inquit: Domine Jeſu Chriſte, ſalvos fac ſervos tuos ſperantes in te. Exiit autem pergens itinere cœpto beatus Pontifex pridie Kal. Aprilis, faciens
D iter ſex menſibus, hoc eſt uſque ad Kalendas Octobris. Et prædicans verbum Domini, & multa idola gentium deſtruens & baptizans plurem populum, atque ad viam ſalutis ædificans in nomine Trinitatis, & multa ſanctorum Martyrum per civitates viſitans loca, & ſecum reliquias eorum ad ſalvandas animas exhibens, percunctatus homo Dei * *Africæ* portum, gubernante Chriſto, proſpera navigatione *Maſſilienſi* urbe affuit glorificans Deum. Quis dubitet divinum affuiſſe auxilium? Beatiſſimus hic famulus Dei inter hæreticos & paganos & ſæviſſimas perſecutiones, Angelo comitante, *Eduæ* affuit civitate: quo tempore beatus *Simplicius* urbis *Eduæ* epiſcopus pontificalis adhuc tertius ſucceſſor Cathedræ ſanctam eccleſiam gubernabat. Et quia inveterata idolorum cultura in hac urbe à quibuſdam colebatur, prædicatione ipſius multi Deorum
E ſuorum ſimulacra deſerentes, ad pœnitentiam & baptiſmi gratiam pervenerunt, & orationibus ſuis, divina manante gratia, circa infirmorum reparationem, vir Dei *Simplicius* Pontifex beneficia conferebat. Cum autem ſanctus *Caſſianus* epiſcopus ad oratorium ſancti *Symphoriani* martyris perveniſſet, ubi ejus ſancti corporis reliquiæ venerantur, orationi ſine intermiſſione novus habitator aſſiſtebat. Nuntiatum eſt autem ſancto *Simplicio* epiſcopo, quod homo Dei, nomine *Caſſianus*, ab oriente de trans mare adveniſſet: quo audito venerabilis Pontifex cum magna veneratione cum hymnis & canticis eum ſuſcepit. Sanctum autem *Caſſianum* epiſcopum beatus *Simplicius* in oſculo ſancto complexus eſt, & immolaverunt utrique omnipotenti Deo ſacrificium laudis. Gaudens enim beatus *Simplicius* de adventu hujus juſti, qui talem meruit ſocium ad 339
incredulitatem malorum hominum erudiendam; & dili-

gens

gem eum omni fraternitatis amore, ſemper ſecum habere eum deſiderabat. Inter hæc autem ſanctus *Caſſianus* ait ad eum: Frater ſanctiſſime, in *Britanniam* volo proficiſci. Beatus *Simplicius* volens in ſolatium eum detinere, reſpondit: Frater, tempus expecta, & Dominus ducet te in viam, quam deſideras. Fuit autem ſanctus *Caſſianus* apud eum triennio. Poſt hæc obiit beatus *Simplicius* VIII. Kal. Julii, & ſepelivit eum ſanctus *Caſſianus* cum laudibus in cimiterio, qui eſt in conſpectu ipſius civitatis: qui per ſingulos dies offerens oblationem ſacrificium Deo immolabat pro eo in memorialem æternam. Poſt annum autem annum omnis clerus omniſque populus tam divites, quam pauperes una voce conſona conſtituerunt ſanctum *Caſſianum* ſanctæ eccleſiæ Apoſtolicæ dignitatis. Cui tantam gratiam Dominus Jeſus Chriſtus conferre dignatus eſt, ut aſſidue miracula per eum oſtenderet, cæcis lumen redonaret, ſurdis auditum, debilibus ſoſpitatem, ægrotis incolumitatem tribueret, & omnem hominem diligebat, ſicut ſe ipſum. Conſummavit autem regens eccleſiam beatus *Caſſianus* epiſcopus annos viginti, & migravit ad Dominum Jeſum Chriſtum, ſeſurrecturus cum ſanctis in gloria æterna. Poſt cujus abſceſſum venerabiles ſuprascripti ſocii & comites ejus narrantes actus beati magiſtri, & conſcribentes hiſtoriam vitæ ejus, migranteſque à ſæculo, eodemque cimiterio, quo & Pontifex, tumulantur. Operæ pretium eſt ad laudem beatiſſimorum congrue adjiciendum. (¹¹) Dum ſanctus Germanus Autiſſiodorenſis epiſcopus Romam pergeret, in tumulo beati *Caſſiani* Pontificis Auguſtodunenſis eccleſiæ ita divina virtus apparuit, ut in Pario lapide contrarius color crucem exprimeret, & ſalutare ſignum varietas diſtincta monſtraret. quo cum ſanctiſſimus Germanus advenisset, fuſis ex more Chriſto precibus, quid, inquit, glorioſe frater agis? Reſpondiſſe è tumulo *Caſſianus* relatione veridica perhibetur: dulci in pace quiete potior, & adventum Redemptoris expecto. Cui Germanus mutua ſermonis vice dixiſſe narratur: quieſce per longum, in Chriſto Frater, tempus. Ut autem divinæ tubæ cantum, & exoptati clangoris ſonum ac ſacræ reſurrectionis gaudia obtinere mereamur, & pro nobis & pro hac plebe attentius intercede apud Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, cui eſt cum Patre & Spiritu 340
ſancto honor & gloria, ſalus, virtus & poteſtas in ſæcula ſæculorum. Amen.

NOTAE.

1. *Hic deeſt principium ſive procemium, quem forte hæc vita conſummata fuiſſet, ut recitaretur in divinis officiis, ſicuti pleraque Acta Sanctorum ævi inferioris, quæ inveniuntur deſcripta in Paſſionariis & Lectionariis eccleſiarum. Iſtud autem principium ſive præfationem, quam Bollandiſtæ Pariſiis exſcripſerant ex MS. Claudii Jolii, à Clariſſimo Janningo miſſum hic exhibeo.* Egregium, ſummæque utilitatis eſt ſanc-
341 ctorum vitas deſcribere, eorumque merita præconiis attollere ſummis. Ergo B. Caſſiani Pontificis vita luculentiori præcipue elucidanda ſtilo; qui in tantum Deo placere ſtuduit, ut æternitatis præmio & felicitatis dono digna retributione remuneraretur in cœlo. Igitur, &c.

2. *Ita vocatur etiam in vita metro deſcripta: quem tamen Bellovacenſis, S. Antoninus, Petrus de Natalibus, Breviarium Æduenſe, Abbas Maurolycus & Acta ipſa inferius* Zenonem *appellant. Zenonis autem martyris Alexandriæ meminerunt Martyrologium Romanum & Lucenſe, Uſuardus, Ado, Notkerus, & Beda die 15. Julii.*

3. *Hilarinum martyrem paſſum ſub Juliano memorant eorumdem Martyrologiorum auctores: ſed aliqui ad Oſtia Tiberina, alii Arretii in Tuſcia martyrium feciſſe tradunt, uti docet Florentinius in notis pag. 665 quotiam obſervat in MSS. codicibus idem non dici monachum. quo titulo à quibuſdam ornatur. An vero hic Hilarinus eſſe poſſit is, de quo loquuntur Acta S. Caſſiani, ego aſſirmare non auſim, quamvis in Italiam venire potuerit, ut idem quoque Caſſianus venit.*

4. *Quod hic dicitur S. Caſſianus ſervis ſuis pietatis cauſſa libertatem largitus, vereor ne id ſit novo ſæculo conſarcinatur, quo ejuſmodi ſervorum manumiſſiones crebrum fieri conſueverunt: de quibus ego aliquando Italice diſſerui. Quum autem in hiſtoria miraculorum ſancti Caſſiani infra vulganda habeatur, Hugonem Abbatem filium Caroli Magni anno* DCCCXLI. *à Modoino epiſcopo Æduenſi impetraſſe corpus ejuſdem ſancti, quod tranſtulit in monaſterium ſancti Quintini: fortaſſe eo tempore ex veteribus Æduorum tabulis utraque hæc vita conſcripta fuit ad uſum eccleſiaſticum. Certe utriuſque ſtilus non videtur ævum antiquius indicare.*

5. *Adhuc Hortenſis eccleſia cathedralis ſancto Laurentio martyri dicata eſt, & in antiquo palatio epiſcopali exſtitit ſacellum eidem Levitæ erectum, quem pro patrono Hortenſes hodieque venerantur. Videtur autem Actorum ſcriptor Hortenſem hanc urbem immani prodigio in Ægypto collocare; quod informe in ulterior ſcribit, atque idem tradit etiam auctor ſequentis poematis: in quo ſane uterque falſus eſt: cum nulla unquam Horta in Ægypto ſteterit, ſi omnium ſcriptorum ſilentium aliquid valet: qua de re me inſuper certiorem fecit V. C. Bernardus de Montfaucon olim à me conſultus, quod ſciret in geographia Ægypti eum egregie verſatum occaſione præſtantiſſimæ editionis operum omnium ſancti Athanaſii, quam ipſe adornavit. Hinc Andreas Sauſſayus in Martyrologio Gallicano tom. 1. pag. 494. quum nullam Hortam in Ægypto reperire potuiſſet, ſcripſit, Caſſianum fuiſſe epiſcopum* Orthoſiados, *ex uno errore alium inducens. ſiquidem non una, ſed binæ fuere* Orthoſiades *ſive* Orthoſiæ, *ut animadvertit Henricus Norſius in Addendis ad Epochas Syromacedonum cap. 3. § 5. pag. 474. Prima Orthoſia fuit urbs Phœnicum maritima, alia in Caria. At neutra harum urbium fuit in Ægypto: neque Sauſſayus expreſſit an Caſſianus fuerit epiſcopus Orthoſiæ in Phœnicia, an alterius in Caria, etſi in utroque aberraſſet à vero. Inde tom. 2. pag. 1240. in excerptis è Martyrologio ſancti Sabini ante annos 500. exarato recitat hæc verba.* Eodem die (*V. Auguſti.*) depoſitio ſancti Caſſiani epiſcopi & confeſſoris, qui ardore martyrii & diſciplinis inſtructus cœleſtibus, in civitate Ægyptiorum vocabulo Ortenſi epiſcopus eſt ordinatus: in qua cum eccleſiam conſtrueret, beatus martyr Laurentius ei apparuit, & ut eodem ſuo nomine dedicaretur admonuit. Deinde divina revelatione Gallias penetrans, Auguſtodunenſem urbem adgreſſus, a Sancto Simplicio ejuſdem urbis *epiſcopo* honorifice ſuſceptus eſt: miniſtratoque ſancto Simplicio ſacerdotio & defuncto, in ejus locum ſanctus Caſſianus ſubrogatus eſt epiſcopus, ubi & multis coruſcavit virtutibus, & requievit in pace. Ad cujus ſepulcrum B. Germanus Autiſſiodorenſis epiſcopus veniens & ex more chriſtiano preces fundens fertur allocutus. Quid (inquit) frater Caſſiane agis? Reſpondit B. Caſſianus: dulci quiete in pace potior, & adventus Redemptoris expecto. Cujus corpus poſtea multitudine miraculorum *coruſcans*, in municipium, quod Auguſta Vermanduorum nuncupatur, eſt tranſlatum, & infra baſilicam beati Quintini martyris ſepultum. *Hæc omnia non aliunde ſumpta ſunt, quam ex his noſtris Actis, uti diximus, conſcriptis poſt corporis tranſlationem: ex quibus Hortæ Ægyptiacæ error profluxit. quam quia deprehendere nec Florentinius potuit, pag. 725. legit, non* Ortenſis, *ſed* Oſtienſis *civitatis in Ægypto, quæ item ibi nuſquam exſtitit.*

6. *Julianus è vivis ſublatus fuit anno* CCCLXIII. *die 26. Junii anno ætatis ſuæ 32. quum imperaſſet annum unum & menſes octo inclinatos, ut ſtatuit Pagius. Ei mox ſucceſſit Jovianus, qui piiſſimus Imperator dicitur in libello Synodico Concilii Alexandrini à S. Athanaſio celebrati. Obiit vero Dadaſtanæ inter Bithyniam & Galatiam die 16. Februarii anni* CCCLXIV. *cui die 25. ejuſdem menſis ſucceſſor datus eſt Valentinianus.*

7. *Is, qui hæc Acta conſcripſit ratus Hortam non in Tuſcia ſuburbicaria, ſed in Ægypto ſitam fuiſſe, putat Jovianum in iis partibus conſiſtentem, Caſſianum in epiſcopum eligendum commendaſſe. In veteri Breviario Æduenſi, ex quo infra dabimus vitam S. Caſſiani, hæc habentur* Præſente itaque Imperatore populus urbis Hortenſis, qui Paſtore indigebat, Caſſianum Pontificem acclamavit. *Sed neque imperante, non præſente Joviano id factum eſt, ut Bellovacenſis, S. Antoninus, & epiſcopus Equilinus, in hac re audiendo, teſtantur.*

8. *Plures quidem Caſſiani memorantur in tabulis eccleſiaſticis, 26. Martii, 13. Auguſti, 1. & 3. Decembris. At omnes ante Jovianum Imperatorem floruerunt. de hoc vero Caſſiano Aſiæ regionis nuſquam occurrit: neque ejus ulla ſit mentio in lectionibus Breviarii Æduenſis, neque apud Bellovacenſem, cæteroſque ſcriptores.*

9. *Quum S. Zonis ſive Zenæ paſſio tradatur in* perſecutione, *nempe Juliani, & ejus corpus a Caſſiano ſepultum, id atque factum antequam in Italiam navigaret, & antequam ad epiſcopatum Hortenſem eveheretur. quod tamen confundit ſcriptor Actorum.*

10. *Caſſianus hic dicitur ex ſua eccleſia Hortenſi in Gallias migraſſe* prædicare verbum Dei. *Certe tranſlatus non fuit ex eccleſia Hortenſi ad Æduen-* 342
ſem: quod tunc raro exemplo factum in occidente docet clariſſimi nominis Cardinalis Joſephus de Aguirre in diſſertatione XI. tomi primi Conciliorum Hiſpaniæ. neque alia cauſſa ſuppetit cur eccleſiam ſuam deſeruerit. An epiſcopis in calamitate licuerit fuga ſibi conſulere, docte de more diſquirunt Monachi ſancti Mauri in vita ſancti Auguſtini libro VIII. capite VIII. num. 7.

11. *Hæc, quæ ſequuntur, ſumpta ſunt ex Conſtantio in vita S. Germani Autiſſiodorenſis epiſcopi lib. 1. cap. VI. apud Surium die 31. Julii. Noſtri Caſſiani meminit Martyrologium Romanum die 5 Auguſti. ejus vero ſepulcri S. Gregorius Turonenſis de Gloria Confeſſorum capite* LXXIV.

343

III.

ACTA SANCTI CASSIANI

METRO DESCRIPTA.

Ex codice MS. 408. bibliothecæ S. Germani Pariſienſis ab 800. annis ſcripto, in quo deeſſe videtur principium ac finis.

I. Acta ſancti Caſſiani.

AT tuba terribilem ſonitum cum protulit iſtum,
Agmine diſcipulum Chriſti pangente triumphum,
Splendor juſtitiæ per eos effulſit in orbe.
Tunc cœpere viri divino flamine pleni
Surdis auditum, cæcis componere viſum,
Attactum mancis, greſſum concedere claudis,
Dæmonem expelli, functis baticum reparari.
Hæc ubi viderunt, vitæ ſpem corde tulerunt,
Atque ſequi Chriſtum ſemet voverе per ævum,
Quotquot erant ſcripti cœleſtis vortice libri.
En operante Deo, qui jure triumphat ab alto,
Auſter & occaſus, Boreas radians & Eous
Credentes, ſacris gaudent aſſumere verbi.
Jam Thrax, & Parthus, pellem mutavit & Indus,
Perſes cum Medis vicam, mollisque Sabæus,
Teucrius, Argolicus, Tyrrhenus, ſive Sabinus,
Gallus & Hiſpanus, Britto, Pictusque, Gelonus,
Romanus celeber, nec non bellaxque Sicamber
Perfidia exuti, permulſi lacte fidei,
Idola ſpreverunt, baptiſmo ſeque piari.
Sicque propheticalis completa eſt dictio vatis,
Quæ canit ut cunctis procedere finibus orbis
Verbum diſcipulum, retulit quod lingua ſalutis.

344 II. De converſione Ægypti & origine beatiſſimi Caſſiani confeſſoris.

HOc cum Memphiticis lumen radiaſſet in oris
** Naſlum Syrophanes ponunt, illudque capeſcunt,* * Forte ago-num.
Magnis cœlitibus tribuit quod munere Chriſtus;
Hic tenebras pelli, lucem cuncti ortus,
Idola fruſtrari, vexilla crucis venerari,
Quadrigas ſumens ſublabi fluctibus altis,
Iſrael in ſolido gratans carmine mixto:
Unde tibi meritas efferrem, Rex Deus, odas?
Quod factum fuerat, tua gratia nunc ſubabundet,
En ſanctos generat, quæ olim ſimulacra patrabat,
Monomachos gignens, & eos cœleſtibus indens,
Quos inter Caſſianum nuperrime ſanctum
Produxit puerum multo de ſanguine cretum,
Quem genitor locuples, & rerum emblemate dives
Chriſmate perfuſum ſcholis dedit erudiendum.
Hunc pius Antiſtes Jonas, poſt Martyr enormis,
Inſtruxit verbo, ædimeret ſtigmate pulchro
Scripturas peragrat, quæ ſunt arcana retractat,
Nec abduntur ei quæcumque obſcura teguntur,
Donec catholicum lumen penetraret ad unguem
Flore juventutis redolens primæva adoleſcens
Libavit totum Domino ſe ſe in holocauſtum,
Et jecore valens, cui ſe ſubjecerat ardens.
Creſcebat meritis vita, creſcendo momentis,
Quod lex præcipit, quod patris gratia ſuaxit,
Vatibus egregium totis imitando magiſtrum,
Implebat ſtudio, legis dum juſſa patrando.

III. De virtutibus ſpiritualibus in eo.

INterea juvenis cœpſim firmatur ab annis,
Quodque prius cœpit, geſtis cumulabat opimis.
Nempe viro factum digno conſors illarum,
345 *Excubias ineſtat, divinis laudibus inſtat,*
Templa beatorum luſtrans, & eos prece pulſans
Optabat meritis ipſorum ſeque juvari.
Quos animo ardenti ſtudebat valde imitari,
Hinc Xenodochium reparat, diſtendit & ornat,
Quo feſſis epulas, miſeris ſolamina dedat,
Viſitet infirmos, dapibus ſuſtentat egrotos,
Non ſua perquirens, ſed Chriſti dogmata complens.
Prodere ſi ſcripto, ſi fas eſt dicere verbo
Quæ bona vir talibus divino nectare ſollers
Monſtrabat ſtudiis, jugibus firmans documentis,
Talibus inſtaret curis dum tyro fidelis
Extemplo Nili volat ingens fama per urbes,
Terras & plebes ejus de geſtibus omnes,
Unde olores una dicebant voce ſonora,
Eſt Caſſianus nobis adeo recolendus,
Nobilitate avi, virtutum agalmate floret,
Moribus illuſtris, merito ſublimior aſtris,
Effigie rutilus, nulli pietate ſecundus,
Arabus mellifluus, fama ſuper æthera notus,
Nos inter nemo degit præſtantior ipſo.
Talis Niliacam replebat dictis terram,
Extollens Caſſianum fama meritorum

IV. De Juliano nequiſſimo Imperatore.

JAm Cariath-Seph & Joſue deſtruxerat alter
Et muros Jericho proſtravit funditus arvo,
*Compita * per mundi jubilantibus omnia Sanctis:* *Compita.
Heu dolor! Orbicola lugentes, obſecro, flete,
Cum ſacer atque ferox nimium Julianus & atrox
Suggeſtum Imperii temeravit corde procaci:
Hic tanto ſcelere ante alios immanior omnes,
Quamvis ad aſtrigerum tendit ſuſpectus Olympum,
Unde erga Sanctos bellum commoverat excors,
Induperans perimi, & nullum ſuper arva papiſci.
Quod mandat tutor, gaudet parere miniſter
Efficitur ſtrages, jugulantur cuſpide teſtes,
Jeruſalem cives regem cœli venerantes
Traduntur flammis, merguntur fluctibus altis,
Torquent eculeos, nexus patiuntur ahenos, 346
Occumbunt juſti, mulctantur ubique beati,
Sic Cæſar ſtatuit, dirus pe lictor obaudit,
Quos inguis imperium, revolunt ſpelæa feratum,
Bellua conſervat, hominum quos mucro retruncat.
Audi terra, rogo, cœlum, ſuperaſpice, quæſo,
*Forte virum ſterilem * nocuos ſine repere mente.* * nocuo cinere pe-timento.
Baccharis Cæſar, baccharis perfide fruſtra,
Eridem diſcipulus, nunc vilis Apoſtata factus,
Arbos tu ſterilis, lignus aquatico adaſtis,
In Frebo fructus, nec quemquam vote laceſcis,
Vicisti Galilæe Deus, jam Cæſaris actus,
Tu potis & clemens, ut Rex in faſte refulgens
Mulctaſti rabidum cœleſti fulmine ſoſpetus.
Quo circa celebres tibimet decentes honores,
*Qui miſerans juſtos, baratro demergis * acerdos.* * acerbos.

V. De Zone Magiſtro ipſius, & martyre.

ISte furor Zonem vitæ direxit ad arcem
Fretum martyrio poſt vinctum nobile ſorte
Mauſolæum Caſſianus condico alumnus
Edidit ac templo carum tumulando magiſtrum
Exortum Maji cum ſibra inflammat Aprilis,
Cujus mirificum jugiter memorando triumphum
Debita victori ſacravit voto perenne
Teſte præconans, & eum cum laude frequentans.

VI. De Joviano Imperatore Chriſtianiſſimo.

BLaſfemans tenebras poſtquam properavit avernus
Compos orbigenum motus putans ſuorum
Fulgura ſedavit, hoſtes ditione ſubegit
Num Romana phalanx orbem mucrum reſtruens,
*At * Regni ſceptrum procerem bonitate refertum* * Ad
Ab Jove delegit Jovianum nomine dictum,
Juppiter at populo inſtaret de agnomine recto
Hic armis ſtrenuus, Domini cultorque monarchus, 347
*Chriſticolas vivit * Paganos cedere fecit,* * vel unis.
Eccleſiam ſtatuit, facti figmenta redegit,
Orbem judicio, gentes correxerat æquo.
Is quoque Taphnevs cum transmigraſſet ad agros,
Ortenſis populus ſacro Paſtore carebat.
Quod heros agnoſcens, juſſit perquirere ſtatim
Quid ſuper hoc Domini vellet ſententia nutu.

VII. De electione Caſſiani.

UNanimes igitur Domini ſuffragia poſcunt,
Illis Pontificem daret ut ſibi jure placentem.
Tum legione precum motus ſator ipſe polorum,
Sancti Caſſianum de more patronum,
Ornatum donis, fultum cœleſtibus hauſtis
Innuit, adſpirans introrſus hoc ſuper omnes,
Id ſiquidem Auguſtus Cæſar fieri haud refragatur:
Inſuper hortatur, mandat, favet, atque precatur.
Abnuit hoc humilis, nec ſe vult ſubdere curæ,
Tali non vitans, ſed vires deſore teſtans.
Vulgus ad hæc valido ſtrepituque tumultuat alto;
Nos ſumus, quod ſis a Cunctipotente dicimus,
*Proſapia vernas * geſtorum, & ſimplicitate refulges:*
Nolis, ſive velis, Præſul dominabere nobis.
Noſter cives ades; ideo tua optime paſces,
Sic clamat cœtus, ſic annuit ipſe ſenatus;
Vox cœlo fertur: Caſſiani moderinar
Mens quo ſubegerit quod Cæſar, plebsque rogabant:

VIII.

VIII. De ordinatione ipſius.

Tunc ergo Sanctus cantorum voce coactus
Excepit regimen ſupplex, & nobile nomen,
Abiit enim Caſſianus cum Caeſare * venitus
Ex Aſia, aquis ... ſacravit honore parentum.
Hic autem geſtis meras dux inclytus orbis
. . ... patres ordinem ... colentes.
348 Adfuit & clerus, nec non Taphnea juventus,
Gaudebant omnes odas Domino referentes,
Quae ſibi Pontificem tribuit praeeſſe clientum,
Praeſulis in ſolium poſtquam conſcenderat altum,
Ornatus ſtola, micantino veſte ſacrata,
Actibus in cunctis ſolus virtute refulſit,
Qualis lampadea * perlautus Lucifer unda
Cum ſurgens croceo ſubtexit ſidera peplo.
Praedicat hinc populis ſummi mandata Regis,
Monſtrans exemplis, ſuadebat quoque loquela
Gloria quae juſtis maneat, quae poena profanis,
Qui decor in ſuperis extet, quae ſtridor in imis,
Rebus in humanis quam ſit fiducia * caſſans
Expedit dictis, aſſirmans rebus apertis.
Totum ſe Domino mactatus promus ad aram,
Exſtans ara ſuavis, & hoſtia, ſive ſacerdos.
Quis Rhetor loquido queat depromere ſermo,
Qualis in adverſis fuit & per proſpera mitis,
Parcus quamque ſibi exſtans, & quam largus egenis?
Vitabat pompam, mundi ſternebat honorem,
Divitias calcans, & eas ut ſtercora damnans,
Spargebat gazas, tradens coeleſtibus illas,
Quo potiretur eis reſolutus carcere carnis.
Clarus erat vultu, ſed tanto clarior actu,
Eloquio dulcis, habitu, greſſuque ſuavis,
Ore quidem mitibus, ſemperque in mente ſerenus,
Exſuperas plane ſurgentia laeta poeta
Impetus attonitum meum vincit valde ſuorum
In * quamquam valeo, laudes tibi ferre nequibo
Heus athleta Dei viget in culmine Divo,
Gaudia cum Sanctis habens per paſcua pacis.

* Mox qui venerat. * perlotus * fallens * quantum

IX. De eccleſia in honore S. Laurentii dedicata.

Denique delubrum ſtruxit mirabile dictu
Moenibus Ortenſis, rebus ſublime ſecundis,
Quodque neceſſariis egit, pia dona miniſtrans.
Ipſius culmen cum perveniſſet ad unguem,
Et nox atra polum bis ii ſubvecta teneret,
Paſtor & in fulcro feſſos componeret artus,
349 Serpere dum ſoporum lenter per membra quietem
Viſa fuit coelo facies dilabier alto
Laurentii teſtis, vocemque effundere talis:
Imperio Patris huc venio, Divine ſacerdos,
Qui te Jeruſalem ſcripſis magnum fore civem,
Hoc ſiquidem templum ſollers, quod praeſul dudum
Marmore ſtruxiſti, * pulchroque ſolidis
Nomine Laurentii ſacretur honore perenni.
Haec ait, & ſubitum martyr remeavit Olympum.
At paſtor ſtrenuus tanto de ſomnio certus,
Nil titubans juſſis obtemperat ocius illis,
Dedicat Eccleſiam Laurentii nomine factam,
Et decus, & nomen praeſcripti ſemper habendam,
Talibus auſpiciis vivebat cultu heroïs.
Mortuus huic mundo, praeviens vero Chriſto,
Corpore nam terris, animo degebat in aſtris.

X. De meditatione peregrinationis ejus.

Praeterea Sanctus tantorum nectare vadens
Donorum canens praedicti exempla magiſtri
Actibus aequiparare ſuis, conſpexit abeſſe
Martyrium, per quod mactus conſcenderet aulam,
Ardet ut ſpectans cum quo luctamine iniret,
Poſt alapas ictus, poſt carceris atros nexus,
Poſt ferrum flammas, poſt lethaeum gurgitis undas
Ferre volens, animo & praeſtanti corde cupiſcens,
Has ſitiens epulas, nequid ſperaret, habebat,
Hos torrens aſtu, nunc huc, nunc fluctuans illuc,
In partesque rapit varias, per quem omnia verſat,
Si laxando gregem veſtiget Praeſulis enſem,
Saepius id replicat, ſolito notiſſima pulſat;
Judicium quaerit, venias quod caelitus illo,
Explanat promus, quid vellet ab aethere Chriſtus,
Incumbens lacrymis, corpus ſuſpendit ab eſcis;
Pernox inſudat, cordis tenuamato mactat,
Has inter curas occurrit ſumma poteſtas,
Mandans Aegypti gentes, & cura paciſci,
Atque Sitamorignum vaſto per aequore regnum
350 Expetere, ut populis ferret pia dogmata Gallis.
Implens praeceptum, promiſſo quod dona piorum
Ergo certa ſciens, & veri nuntia credens,
Oblitus extemplo Regi libamina magna,
Qui non omiſit propria quos morte redemit.

XI. De convocatione populorum, & conquirente populo.

Convocat hinc ſocios in eadem ſorte dicatos
* Quis primo votum, poſt pandit herile rogatum,

* Queis

A Quos ubi contra ſtare videt meliorine forma,
Prodidit arcanum, quod Chriſtus ab axe polorum
Innuit. Inde favent omnes inſiſtere capto
Ardet abire dolens, propriamque relinquere terram,
Cumque * laeta patulas iſtud perculeret aures,
Diriguit ſubito gelidus formidine ſanguis,
Atque incredibilis rerum fama occupat omnes.
At Pater ignorat quo prima exordia ſumat,
Sic alternantis patuit ſententia viſa eſt,
Acceſſit ergo gregem tanta formidine ſentiens,
At tenero illos edictis mollibus orſus.
Undique convenientes inopes, magni & mediocres,
* Quis facit averſum ſolio hic inſit ab alto:
Cunctipotens genitor terrarum, rerumque repertor,
Vos fidei teſtes, & ſpei robore fortes.
Conjortoque ſui quo circa nominis almi
Jam fere conneſſa, verba nec lacte caretis,
B Viribus ut totis illum jugiter recolatis,
Cuncta reſutantes, ipſum ſuper omnia amantes;
Proſpera vitando, & nunquam perverſa tremendo,
Votis edictum repetens, iterumque monebo.
Eja eſtote viri fortes, nullumque paventes:
Non paſtor deerit vobis, non cura ſalutis.
Paſcet qui ſcit, firmabit, conſolidabit
Juſtitiam cohibere, rege, capeoſque dolores
Terminet, nec ullus votis obſiſtat adeptis.
Quod facere exopto, Rex Chriſtus ab aethere celſo
Favit, & ad metam munus perducere curſum.
Haec, & plura loquens Patrum, monimentaque cenſens, 351
Tentabat lenire animos, & reddere laetos;
Haec ubi dicta dedit, populi clamore profuſi
Coepere ingenti, frendentes corde dolentes;
Sin alias ſines, aliumque capeſſere gentem
Eſt animus, paſcique ſtile decedere noſtro;
C Quis caulas reget? hancque quis, heu! bone paſtor?
Ipſis ſedato reſpondet pectore Paſtor,
Spem vultu ſimulans, preſſanſque in corde dolorem:
Volvite corde metum, cari ſolidate curas.
Chriſtus erit Paſtor vobis, & cura ſalutis:
Rectorem tribuet, qui vos ad pabula ducet.
Fidere ut ipſius ſuffragiis fortiter, eia
Semper bonos, veſtrumque decus, nomenque manebit,
Nec vos ulla dies unquam meo eximet aevo.
Humanas convexa poli dum ſidera paſtor:
Sit Paſtor ſtrenuus. Tandem Meruthica juventus
Reſpondet verbo, vox ſic in pectoris antro:
Incipe, jam volumus, juſſit quod ab aethere Jeſus.

* audio * Queis

XII. De ordinatione urbis, & electione ſociorum.

D Ordinat hinc urbem, plebis ſtatuendo levamen,
Componit, ditat, tuetur, benedicit & ornat,
Eligit & ſocios his nominibus vocitatos,
Presbyteros, Domitianum, Dulcinum quoque, binos
Virtute inſignes, more bonitate cluentes.
Levitas quondam numero ſibi junxerat aequos,
Ambos florentes aetatibus, Arcades ambos,
Et cantare pares, & item proferre * volentes,
Orionem primum, Nennium dictumque ſecundum;
Lectorum vero cuneus ſupereminet, uno
Indiſtans numero quod habebant cordis in alvo,
Sichan, Amon, & Honorius, Eroneſque vocati,
Nam Nathanaeam ſibimet connexerat unum,
Cui ſpes tertior, fides, caritas & ardor,
Ingenuatus erat nomen, dulcior duplex,
Simplicitas illi prudens, prudentum ſimplex.
Sobrius & caſtus, cuncta bonitate decorus.

* valentes

E

XIII. De peregrinatione ſancti Caſſiani. 352

His itemque ſeptem ſociis, curſuſque miniſtris
Inclytus Antiſtes, Dominique exſul modulatur,
Carpit iter gaudens, & amore Dei proficiſcens.
Linquens Aegyptum, petiturus * Rus Eduorum,
Mox urbis legis digreſſi mota ſuorum
Proſequitur lugens, actus patris reminiſcens,
Plorabant una dicentes voce ſonora.
Cognatas urbes quondam, populoſque fideles
Fulciebas donis, & alebas vir pietate.
Proh dolor! Ecce relinquens eos, precioſe Sacerdos,
Quo tua ſancta fides nobis jam credita calles?
Externos properas, nobis praeeſſe refutas,
F Cui nos commendas Aegypti * myſtica lampas?
Cui famulos tradis? Cui urbes ſancta relinquis?
Cur abſtis Clerum, fugiens cur deſeris ipſum?
Oramus, plebi miſeranti ſuccurre gementi,
Centuplicant gemitus, reboat Sarenia tellus;
Increpitant montes, diffulcant undique colles,
Fit ſtridor fratrum vicino, fletuſque querentum.
Tum pater evictus lacrymis ita fatur obortis:
Pellite jam fletus, removete a pectore queſtus,
Semper amor veſtri, & nomen, laudeſque * manebant.
Nec unquam veſtri prorſus meminiſſe pigebit,
Dum caelum ſtellas, pecudes dum terra tenebit.
Vivite felices filii, peto, vivite Chriſto:
Macte ſalus, bonitas, pax & concordia perpes,
Vobiſcum maneant, vita * usque palatia ducant.
His autem dictis demulcet corda dolentum.

* Hinc patet auctorem hujus vitae Gallum fuiſſe. Sicut enim Galli lingua ſua vernacula urbem Villam dicunt, ſic ipſe latine reddidit Rus. * myſtica * manebunt * atque

XIV. Benedictio ſancti Caſſiani ſuper populum. A

INde manus cœlis tendens, & labra pateſcens,
*Illos * altithro commendat, taliter orans:* * altithro-no
Tu Deus ætherei perpes regnator Olympi,
Qui cœlum, terram, pontum ditione gubernas,
353 *Qui reges Iſrael cum nato & flamine ſancto,*
Qui reges & regna domas, ſternisque ſuperbos,
Sublimas humiles, deponis ab arce potentes,
Spes hominum certans, & arva precantia complens,
Hos, expoſco, tuos ſupplex clementer alumnos
Conſpice, claſſifica, vindi, compone, corona,
Mores illuſtra, vitam rumore ſecunda,
Actus cuſtodi, ſenſus, Rex inclyte, nutri,
Donec te videant, ac vitæ præmia prendant,
Te præſtante, Deus, qui ſemper trinus & unus,
In triplici virtute tui benedictus haberis. B
Fauere amen cuncti, tundentes pectora pugnis,
Tunc Paſtor paci porrexerat oſcula cunctis.

XV. De profectione ipſius.

HIs ita dimiſſis, ſtatim veſtigia torſit,
Sol Martis ſupremus ut rorabat Aprilis
Exortum, madidos quatiens ex axe nimbos,
Cum vates Domini gaudens cœpit proficiſci,
Stipatus ſuis ſupero ſermone volatis.
Ergo iter electum celebrantes calle ſecundo,
Idola caſſabat, ſculptilia comminuebat,
Horrebat plebs myſteria regis Olympi,
Qualiter omnipotens summi ſine tempore Verbum,
Quo de ſe genuit, per quod ſunt omnia, fecit,
Spiritus adnectat, procedat qualiter almus
Perſonis ex ambabus deitate coæquus. C
Hæc tres perſonas unam differtas uſiam
Nomine diſtinctam, ſed majeſtate jugatam,
Hoc etiam Verbum carnis iter ſumſerit ortum
Edocet ut populis, reſerans arcana Tonantis,
Pegma crucis ſubiiſſe, hinc infernum ſpoliaſſe,
Hoc ait in vitiis, hoc urbibus, hocque plateis
Iſraelita eluens, Sarcinis opaca paciſcens,
Haud metuit ferrum, quam atteebatur acutam
Hanciſci, ſi conferret miſeratio Chriſti.

354 XVI. De adventu ejus ad Maſſiliam urbem.

TAlibus à geſtis exceptus miles herilis;
Poſt octogenis centum tribus atque duobus
Actis externis, fermè VI. menſibus hoc eſt,
Maſſiliam, ducente Deo, citus appulit urbem,
Erutus inſidiis, Raganorumque ſagittis, D
Nam ſtatio curvis illic bene fida carinis
Æquora verrentes recipit, ripaque remittit,
Unde Africa portus digno ſermone citatur.
Inde Dei famulus per tot diſcrimina vectus,
Claſſem digrediens, urbisque ad mœnia tendens,
Intonuit tarmis alto magnalia patris,
Quæ didicit cunis ſollers vehementer ab ipſis.

XVII. Ubi divinitus jubetur ire ulterius.

SEd quoniam portoas dimenſa tramite mundum
Fruit, ulterius mandatur abire beatus.
Nec mutat juſſis, quæ dirigit auctor ab æſtris.
Corripuit callem Gallorum rura meantem.
Callendæ radiis flagrabat abunde coruſcis,
Cui jubar ignivomum croceo fulgore venuſtum, E
Cum ſedes in bigis extinguens ſidera flammis.

XVIII. De adventu ipſius ad Eduæ urbem.

UT vero ſacris tetigit magalia plantis
Ardua Francigenum, quæ dicitur urbs Eduorum;
Expetiit glebam multa legione refertam.
Teſtes ubi ingreſſus delubrum Symphoriani,
Poplitibus flexis Domini præſidia poſcit.
Illo Simplicius ſub tempore pontificatus
Servabat ſceptrum redimitus lampade morum
Altius eloquerer, verum ſententia longa
Sermonis. ſed ſumma ſequar faſtigia tantum.
355 *Quodam Riticius rerum probitate peritus,*
Conjuge deceſſa, civium cogente caterva
Admiſit regimen dominatus ac moderamen, F
Vixit; ut decuit, demumque ac pace quievit;
Qui latus feretro conjunx ubi functa jacebat.
Eloquar, an ſileam viſum mirabile dictu?
Os paruit, flatum ſumſit, hæc verba profudit:
Excipe ſancta feror, quem non petulantia fœdum
Effecit, ſed virginitas æterna beavit.
Sic olim, meminiſſe docet, moriens petiiſti.
His dictis una glomerantur virginis oſſa,
Dantque locum fratri ut mirabiliter cogitanti.
Sic ambos unum pariter texit polyandrum.
Hunc Egemonius poſt acceſſit ſpeculatus
Ad columen poſt tertius hunc Simplicius urbis
Extitit Antiſtes, epularum emblemata dives,
Cui pietatis opus nec non caſtiſſima conjunx,
Unde ſimul recubant, jugiter divina frequentant:
Hic litat, illa orat: hic prædicat, illa miniſtrat.
Quos certa vulgo fertur ſtrudente protervo.
Adſtrinxit primus hymen caſtiſſima virgo,
Quamque ſacerdoti ſocia dedit ordine ferre,
*Sinceros prunis urentes ambos * paturæ* * pontifica-to
Caſtus amor flammas nunquam trepidare probatur,
Ex rogus in ſtipulis admota jam deditam
Vim perdit natura ſuam, conſervat illuſa.
Sic fornax pueros dudum non torruit almos.
Hic dictam cunctis orbem moderabat habenis
Nomine Simplicius de ſimplicitate probatus.
Vir celebri merito adeo memorandus ubique,
Unde ſuis urbem precibus quantoper tandem
Sedabat, Cibele currus carpenta Deorum
In terra eludens meritis, eorumque reſolvens,
Omnibus ad Chriſtum converſis, hicque relictis
*Idola caſſarunt, populum baptiſmate * lavit* * ſecundo more lava-rit
Hæc quoque Gregorius Turonorum dux lucidentur.

XIX. Ubi S. Simplicius beato Caſſiano occurrit. 356

TAlia dum ferrent, vaſtum volitando per orbem
Nuntia fama ruit, hominique ailabitos aures,
Nuntians veniſſe patrem de partibus almum,
Qui ſpeculatorum apte moderabat habenas,
Atque Minervali vernabat famine comtus.
Hoc ſupra gratulans Dominum benedicit adorans;
Qui miſit comitem ſancto rumore mutantem,
Obviat hinc jocio gavisus ab hoſpite fatro.
Oſcula libarunt mutua, poſt tecta adeunt.
Hinc hilares ambo rege ſolemnia Chriſto
Promt thurificans, longoque precatibus inſtant.
Tripudiant ambo ſublimi pignore duplo
Simplicius comitem paſſim venerando vocantem,
Exſiliens aſſtat, ſervit, famulando miniſtrat.
At Caſſianus mitis Domini peregrinus
Chriſto tripudiat ſupplex, impenſa recepiat.
Jucundum plane fratres unum habitare.
Id eucharistia canens David Rex præcipit ingens,
Orabant ambo, perfuſi nectare bono.
Sanabant pariter, Chriſtum poſcendo verentur.

XX. De eo quod S. Caſſianus Britanniam voluit ire.

HAs inter deitatis opes pia victima Chriſti
Antiſtes Caſſianus felix peregrinus,
Optatum ſitiens adeo certamen inire,
Prodit Pontifici ſe Britanniam proficiſci
Velle tenebatur, quæ tunc errore profano.
Quod poſtquam vates ſic eſt affatus amico,
Obſtupuit dictis, gelidusque per ima cucurrit
Oſſa tremor, ſteteruntque comæ & vox faucibus hæſit.
Debitas vires revocans, auram mentisque recepiens
Ah frater dulcis, quis hæc tibi ferre ſuaſit?
Cur ſenio feſſum molestis linquere ſolum?
Me ne fugis? per ego has lacrymas vitamque clientis, 357
Per ſuperos, & ſiqua fides tellure ſub iſta eſt.
Heu, teſtor, vetulum linquas occumbere ſolum.
Si bene quid merui de te, fuit, aut tibi quidquam
Dulce meum, auferetur ſenis labentis, & iſtum
Obſecro, ſi quis adhuc precibus locus, exue mentem,
Senſibus hos imis, res eſt non parva, repones.
Hujus ita vates urbis vocitaberis olim,
Atque ſacerdotio poſt me fungeris in iſto.
Sit quoque Simplicius contra ſit vir generoſus
Inſit. Te nunquam, frater dilecte, negabo,
Promeritum nectis meminiſſe pigebit in ævum,
Dum memor ipſe ares, dum ſpiritus hos reget artus.
*Id tamen * haut animo dixi, nec ad hoc quoque veni,* * haud
Quo ſolium hoc ſubeam proprium quo ſponte reliqui.
Ad hæc Simplicius triſtis, ſpeculator opimus,
Humectat ſitulas largo de flumine malas.
Tum lacrymis motus heros ſic reſtit adverſus.
Ne, quæſo, fleris, frater magna poteſtas.
Alienum patior, quem vis perferre laborem.
Taliter evicit, patris quem dextera ſanxit.
Rurſum Paſtorem poſt Simplicii requietem
Vinceris precibus, vinceris maxime Præſul,
*Te caritas tenio * connexat ſtrictius artis.* * connectit

XXI. De obitu B. Simplicii epiſcopi, & confeſſoris.

DUm ternos una degunt mortalibus annos;
Puniceas invectus equis motitans Apollo.
Poſtea Simplicius moriens ſpeculator honorus,
Ultima mundana clauſit ſpiramina vitæ
Solibus Julii bis IV. ante Kalendas.
Cujus ſtelligeris perlatum pneuma choreis,
Donatum ſerta, nec non celebos emulente.
Exſultat, vivit, ſplendet, laudat, hilareſcit;
Cumque forent artus fruſtrati munere flatus,
Hoſpes mauſoleo corpus condivit honeſto,
Thura procum Domino ſacrans pro compare tanto.

XXII. De electione ſancti Caſſiani & abnegatione ejus. 358

COnſeſtim viduus deceſſu principis hujus
Grex Auguſtodunenſium, capere beatum

Quo-

Quærere Pontificem, ſcandat quo ſedis honorem.
Denegat omnimodis, nec ſe vult tradere curis,
*Haud teſum horrens, ſed * vitetis abſore promens;* * vitas
Adventus cauſam cunctis adiens opertam,
Qualiter omiſit quod dudum haud ultro recepit.
Compellant illi, defenditur ipſe vicitim,
Hi precibus pugnant, ille excuſatibus obſtat.
Quæritur hinc alius, qui ſit bonitate coæquus,
Scrutatur Clerus, nec quis mancifcitur aptus,
Qui regimen capiat, vel oves ad paſcua ducat.
Verterat interea ſolitis diſcurſibus annus
Menſibus explicitis ſua per veſtigia volvens.
Rurſus ad egregium unanimes repedant peregrinum,
** Adhærentque preces precibus, quo pontificatus* * Adhærentque.
Suggeſtum exciperet, qui tanta mole cluebat.
Juſtitiæ alliciur, lacrymis adeoque gravatur,
Sic quoque Simplicium memorant dixiſſe beatum,
Sic vivens voluit, moriens illudque ſuaſit.
*Evinctus * lacris oculis, precibusque benignum* * ſtridens lacrymis.
Vocibus arriſit, ſpeculandi frena recepit
Hoc Deus inſtituit, populus hoc ipſe coegit.
Arbitrium Chriſti, non eſt ambitio facti;
Non votum ſancti, verum violentia vulgi;
Poſt Petrus Auſonius, rexit prius Amiothenus,
Hic nunc Domini potiit caput orbis iniqui,
Non gazas dapium, ſed quærens lucrum animarum.
Iſte Deo plenus laboris quæſiit iſtus,
Non opulenta ſequens, ſed Chriſti verba perimplens.
Et prorſus libram poatendere condecet iſtam,
Omnia quæ ſemper juſto moderamine penſat.

359 XXIII. De eo quod Caſſianus epiſcopatum recepit.

IN ſuggeſtu ergo Paſtor ſuffectus enormis
Sicut equos notos comiter moderabat habenas.
Rhetores archidici depromant ſyrmate dulci,
Quæ virtus illi fuerit, quæ copia fandi.
Sic natos Domino ſtabilibat flamine ſancto

Cedere volentes, ejusque profunda ſtupentes
Mulcebat dictis reſerans myſteria miris.
Alter erat Paulus typicans oracula rebus
Imbecilles verbo vegetabat robore priſco.
Cur moculas faciam repetens per ſingula pennam?
Debile quicquid erat, ſolo ſermone levabat,
Purgans vexatas omnis de peſte catervas.
*Plenus nempe Dei veniebat ſoſphorus * orbi,* * ſorte phoſphorus.
Paſtor erat vigilans Domini commercia lucrans.

XXIV. De obitu ejus.

TAntus adulans Chriſti memorabilis exſul
Erexit cathedram, Jeſu opitulante, jubillam;
Bis annis pariter lectus ex ordine denis
Tum divos adiens & terras morte pariſcens,
Ex ſolio ſacrum decurſo tramite metam
Sextiles Nonas perhibent dum calculatores,
Impoſuit rutila donatus in arce corona
Concio, quem inſtans lacrymoſa voce frequentans
Occuluit tumulo ſpecioſum corpus honeſto.
At calles comites magno ductore carentes
Grammaticiumque cati vitam ſtrepiſſe magiſtri
Optime conſpicue temntes geſta patroni.

XXV. De Cruce in ejus tumulo cœlitus * facto. * facta

*NUm ſiliam ſceptris, quod finxit * dexa Tonantis* dicta
Fiſtula rancifica eructet, hoc peto metris
Prodere glorificum nimis eſt reticere pavendum. 360
Felix cœlicibus poſtquam fueras comitatus,
Saxo candenti mandatis artubus ejus,
Inſculpſit labarum roſeo fulgore decuſſum,
Per quod Chriſticolis reſerantur limina cunctis
*Cœleſtis regni poſt hujus tempora * coſmi.* * mundi
Quod duo ineſtuntur, res hic arcana probatur;
Candor enim lapidis ſplendorem corporis albi
Præſtat ſigma crucis roſeo fulgore rubentis.

NOTA.

HOc poëma, cujus barbarus auctor Græce doctus & Virgilii ſtudioſus videri affectat, edidimus una cum ſuis mendis, cum quibus diligenter exſcriptum ad nos perlatum fuit. Quoniam vero ejus fundum fuiſſe putamus Acta, quæ protulimus, aut ſaltem Actis ipſis & poëmati unum eundemque fundum fuiſſe; non eſt neceſſe, ut quicquam aliud hic adnotemus præter ea, quæ ſupra adnotavimus, niſi quod nunciavit nobis Janningus; nempe in codice decimi ſæculi, qui fuit monaſterii ſancti Quintini, idem poema dividi in duas partes, & priorem, dempto prologo, quadringentis circiter verſibus conſtantem, apographo à ſociis ſuis Bolhoc habere principium in Jandianis deſcripto.

Aſtrigeros poſtquam Chriſtus tranſcenderat orbes,
Ad ſolium patris devicta morte revertens,
Cætus Apoſtolicus toto ſe ſparſerat orbe.

Secundam vero partem totidem & amplius verſibus conſtatam ſic incipere ſignificavit.

Eccleſiam cum namque ſuam rex Chriſtus ab aſtris
Cerneret aſflictam.

361

IV.

ACTA TRANSLATIONIS ET MIRACULORUM SANCTI CASSIANI

Auctore Anonymo Sanquintinenſi.

Ex veteri codice MS. Claudii Jolii Canonici Pariſienſis.

I.

PROLOGUS.

DIvinorum miraculorum inſignia & glorioſarum virtutum propagamenta, quæ noſtri Salvatoris benigna miſeratio ad manifeſtanda Confeſſoris ſui merita pretioſa. manifeſta voluit, digne literis committuntur, quatenus eorum memoria poſteris reſervetur, ad laudem præſertim & gloriam Chriſti, qui ſicut in æternitatis ſuæ regno ſanctum Pontificem ſuum inæſtimabilibus ſuis voluit remunerari. . . . ita temporalibus virtutum miraculis diſpoſuit glorificari, ut ex talibus indiciis manifeſtetur, qualis in regno Chriſti & Dei habeatur. Illa ergo ſcribimus, quæ poſtquam Dei diſpoſitione factum eſt, ut de *Æduorum* finibus ad noſtros tranſiret, clara luce manifeſtata noſcuntur, (f) partim noſtris conſpecta viſibus, partim eorum relatione comperta, qui ſæpius adeſſe potuerunt. Nam ex eo tempore, quo glorioſam animam cœlis reſtituit (quod creditur *Theodoſii* ſenioris fuiſſe temporibus) uſque ad tempus *Ludovici* Imperatoris Auguſti, (g) ab eodem ſcilicet anno, quo temporis ſui horam clauſit, per annos CCCCL. idcirco nihil ſcribimus, quia manifeſte non comperimus, quamvis multa de ejus virtutum meritis audiſſemus; ſecundum quod venerabilis *Gregorius Turonenſis* epiſcopus in libro (h) *Miraculorum* * ſcripſit in hæc verba: *in cœmeterio*, inquiens, *Auguſtodunenſis urbis valde B. Caſſiani* * poſtea libro miraculorum.
362 *ſacerdotis magni ſepulcrum a multis infirmis eraſum, quod pene tranſforatum eo tempore putabatur. abluuntur enim ex hoc pulvere ægroti, & protinus virtutis magnitudinem ſentiunt.*

II.

Anno igitur Dominicæ Incarnationis DCCCXL. præſidente *Auguſtodunenſium* Cathedræ (*) *Modoino* venerabili epiſcopo, *Hugo* Abbas monaſterii S. *Quintini* mittens ad eum Legatos ſuos corpus beatiſſimi *Caſſiani*, quod per ſemetipſum prius poſtulaverat, expoſtulavit: cujus petitioni ſupra nominatus epiſcopus propter multum amicitiæ reſpectum, reverentiæque modum, conceſſit effectum, contuens obſervantiam excellentiſſimorum Imperatorum, quorum ipſius Abbatis *Carolus* Auguſtus genitor erat: alter vero frater beatiſſimus Imperator *Ludovicus*. Collectum denique reverenter ſancti *Caſſiani* corpus per ſacerdotes ſuos, quos pro hoc ſupradictus Abbas direxerat, cum epiſtola ſua miſit: in quo itinere quia neceſſe erat ſecretum propter tumultum populi *Auguſtodunenſium* civitatis, fieri, nihil ſignorum apparuit, præterquam quod unus ex continentibus, cujus vulnus in mammilla intumuerat cum gravi ob hoc moleſtia, ut remaneret, urgeretur, *Caſſiani* beatiſſimi merita invocavit, ſanitatemque priſtinam promeruit, fide in eo operante, tantoque Pontifice pro eo meritis interveniente.

III.

Poſtquam ergo intra *Laudunenſium* Comitatum venit ſupradictus Abbas cum ſacerdotibus, eccleſiaſticoque ordine, cum magno gaudio reverenter occurrit, ſuſceptumque corpus pretioſis aromatibus die altera condivit, & rore balſami perfudit, involutumque ſindone munda & pretioſa purpura, in loculo poſuit, ac elevatum ſequenti die ad monaſterium S. *Quintini* ferri curavit. At cum i-

pſiue diei hora tertia veniſſet, quia nulli tam ſacrum onus vetabatur portare, dati, ut poſtea comperimus, homicidæ acceſſerant, qui, cum ferre loculum vellent, ſtatim miro modo contractum eſt, & velut longius ire nolens, niſi comprimente turba teneretur, ſanctum onus caſul * probatur: quod cognoſcentes qui circumquaque fuerant, eoſdem reos effugere compulerunt, ſcientes abſ-
363 que dubio, eorum factum acceſſu, quod fiebat. Noluit enim ſancta ſinceritas manibus ſanguinem diſtillantibus ferri, ne quoquo modo videretur maculari, & ut vivida ejus manifeſtarentur merita: multis celata ex hoc fierent manifeſta, ac non ſolum hoc tunc illo miraculo, verum etiam poſt paululum illi cæco illuminato. Beneficium enim accepit qui fideliter acceſſit: ſuorum autem criminum patefactionem, qui prius dignam non ſubierant pœnitudinem.

* forte pro [illegible] aquabat

I V.

Deinde mulier ſollicitudine anxia & ſpe firma feſtinando occurrit, & in media via ſe provolvens, Abbatem, qui longius feretrum ſequebatur, magna ſupplicatione petiit, ut feretrum ſtare juberet, aſſerens ſe filium contractum & debilem habere, quatenus occurrere potuiſſet: cujus Abbas fidem contuens, annuit precibus mulieris, juſſitque ſubſiſtere loculum: cumque diutius, qui reptabundus venerat, moram in veniendo faceret, hi, qui ſanctum corpus portaverant, juſſi ſunt proficiſci. Tunc iterum mulier, ut ſupra, de ſubſiſtendo petiit: cumque hoc eodem modo uſque tertio ageret: hi, quos pro filii feſtinantia direxerat, venientes renuntiaverunt, filium ejus loco, in quo fuerat, virtute Dei mirifica & ſigno mirabili omnibus membris ſanum effectum. Reverſa igitur eſt cum convicinis mulier, & licet tanto dono delectarentur, ut cum ſancto Dei proficiſcerentur, novo tamen ſpectaculo trahebantur, ut ad eum, qui ſanatus fuerat, redirent.

V.

Poſtquam vero hæc per multitudinis conventum reſonuerant, cœpit fieri auctior debilium concurſus; inter quos quædam femina, nomine & loco nota, accurrit, utriſque luminibus orbata, ac utriſque brachiis contracta, renumque vigore penitus deſtituta: quæ dum traheretur magna violentia nunc ante, nunc retro feretrum ſancti; viſum eſt Abbati longius ſequenti cauſſa eleemoſynæ taliter eam vexari. Juſſit ergo ei aliquid de neceſſariis erogari, & ne ulterius debilitatem ſuam fatigaret, moneri. Sed quæ ea occaſione non venerat, in ſequendo, conſtantiam non liquerat. Nec multum, ſub umbra arboris deponitur feretrum pro recreatione portantium: illic mu-
364 lier acceſſit, & mox ſana fit: aperti namque ſunt oculi, olim cæcitate damnati: extenduntur brachia, in debilem curvitatem contracta, ſolidanturque renes, diſſipatione ſoluti. Fit ergo mulier liberrime curſitans, quæ prius non minus luminum, quam liberorum greſſuum fuerat ignara, ſatagitque alios ad feretrum trahere, quæ paullo ante, niſi traheretur, non poterat pervenire. Eodem etiam loco cæcus quidam venit, & lumen, quod diu deſideraverat, meritis ſancti Confeſſoris ſuſcipere meruit: ut aperte daretur intelligi, apud Dominum ſpiritualibus bonis poſſe prodeſſe, qui taliter meritis ſuis damnatis corporibus potuit ſubvenire.

V I.

Progredientibus vero inde cum pauculis morularum ſpatiis, tribus miraculis Confeſſor ſanctiſſimus enituit, qui ob ſalutem multorum ad noſtros fines venire elegit. Nam inter ſequentem vulgum tribus feminis, nominibus & locis notiſſimis, aperta lux enituit, quas ſæva cæcitas dudum damnavit. Decuit enim tam aſtrici luminis fulgore veniente tenebras & cordium & oculorum recedere, ut vigorem ſuum tanta dignitas oſtenderetur ſervare, talibuſque corporeis bonis conſpectis, de ſpiritualibus non dubitaretur, quæ conſpicere humanitas vetabat.

V I I.

Inter hæc autem virtutum inſignia & donorum Chriſti miracula, factum eſt, tranſeunte populo cum ſancto Domini Confeſſore, ut circumquaque tot ſignorum pauco ſub tempore divulgarentur famæ: unde accidit, ut mulier quædam domi exitialiter languens, dum nequaquam occurrere potuit, quæ per ſe ſurgere nequivit, ſecus oſtiolum ſuum a ſuis poſita, eminus feretrum conſpiciens, dum merita Confeſſoris invocavit, diutini languoris ſui perfectam medicinam accepit. nam illico ſanata tantarum virium vigorem accepit, ut non ſolum ipſa occurrere ſancto Pontifici *Caſſiano* potuiſſet, verum etiam filium ſuum jam majuſculum propriis ulnis ſecum afferret. Occurrit ergo cum puero laudans & benedicens Dominum ſuper omnibus his, quæ facta fuerant de illa. nihil enim de omni languore illi remanſerat præter cum multo pallore macies
365 pro longæ ægritudinis ſigno & ſubitæ ſanitatis dono, ubi enim propter fidei ſinceritatem virtus divina adeſſe voluit, [illegible] effugit, nec diutius reſiſtere potuit, quando vera medicina acceſſit. O vere laudabilem medicinam ubi & fide creditur, & ſolo viſu univerſi languoris remedium adipiſcitur!

V I I I.

Crebreſcentibus ſiquidem turbarum occurſibus crebreſcunt & miracula: nam inter ſequentes turbas non multo moræ ſpatio interpoſito, duabus cæcis feminis, locis & nominibus notis, lumina negata redduntur, ut fugientibus

A tenebris divino lumine lux illuſtrata præſens adeſſe doceretur. hoc enim veritas de diſcipulis ſuis olim proteſtata eſt, quod eſſent ſal terræ; quod eſſent lux mundi; ſal eis, quibus interna tetigerunt; lux eis, qui digna eos reverentia conſpexerunt.

I X.

Cum autem jam portis atrii baſilicæ S. *Quintini* propinquaret, languidus quidam puerulus, carrucæ impoſitus trahebatur: non enim quicquam virium illi remanſerat, ut aliter adduci poſſet, cadaveri jam ſimillimus: qui cum feretrum antecederet, prohibita eſt carruca baſilicæ januas intrare. quod mater pueri cognoſcens, filium ſcapulæ impoſuit, non hominis, ſed pellis modo pendentem; & ſecus loculum arculæ paſimento omnibus membris adhærens, aliquandiu jacuit, videlicet quouſque tanti adventus miſſarum præconiis exitur celebritas. Ex qua hora cœpit convaleſcere puer, cibum petere. etenim tantum
B ſe virium accepiſſe, ut domum poſſet revarti, non jam in carruca trahendus, ſed equo cum patre ſedens. Ita miſericordiſſima pietate Dei factum eſt, ut qui pene cadaver venerat, *Caſſiani* beatiſſimi meritis adjutus puer * lætabundus rediret.

* forte [illegible]

X.

Poſtquam vero in eccleſia B. *Quintini* ſuſceptus eſt cum honore reverentiſſimo & mox in ejus adventu miſſæ ſolemnitas ageretur, notæ mulieris brachium, quod dudum contractione marcuerat nervorum, extenditur: & cum mulier in divinas laudes erumpere vellet, nec penitus 366 muta valeret, linguæ mox ſolvitur vinculum, ac deſiderabile dudum oris redditur officium. Miraculo igitur gaudium, gaudio laus jungitur: quia, quæ damnata venerat, ſoluta regreditur.

X I.

Superveniente autem beatiſſimi Pontificis *Caſſiani* ſolemnitatis die, multis circumquaque accurrentibus turbis,
C accurrit & mulier cum ceteris quidem ſolemnem diem celebrare; ſed non cum ceteris officiorum ſolemnitates videre: audire enim cum ceteris poterat, videre non poterat, quam ſæva cæcitas olim damnaverat. Venit ergo par devotione, impar poſſibilitate, voluntate ſimili, miſeria diſſimili: videbatur tamen illi ſat eſſe, ſi ei contingeret intereſſe. Quo judicio divinitatis miſericorditer recenſito, Confeſſoris ſui meritis efficitur æqualis ceteris quæ ex propriis miſeria venerat diſſimilis. Solvuntur enim palpebræ ad inſtar evigilantium oculorum, & pro noctis caligine obſcura lux redditur diei ſerena. Adepta igitur eſt mulier non quod diffiderat Deum poſſe, ſed quod non ſperaverat, ſe promereri valere: regrediturque jucunditate ceteris lætior quæ tot comproperantibus venerat miſerior.

X I I.

D Eadem etiam ſolemnitatis die, quæ pro honore tanti Confeſſoris divina claruerat virtus, adnotanda creditur, ut, ſicut oſtenſum eſt, quanta beneficia devotis præſtentur, adſcribatur quantum etiam pro contumacia mereatur. Mulier enim quædam, quæ pro ſolemnitate tantæ diei accurrere cum convicinis debuit, ſegniter torpens domi remanſit, & cum diem feriatum ſervare deberet, panibus coquendis clibanum ſuccendit. Quam ob rem cum à cohabitantibus argueretur, parvipendere ſe diem oſtendit, meritiſque S. Confeſſoris arroganti proſecutione renitens, illico quod meruerat experta eſt: nam flamma, quam in clibano accenderat, velut tanti reatus ultrix exiens, eam ſubito invaſit, concremarique acriter cœpit: quam illa effugere ſe poſſe autumans, curſum arripit, fugamque capeſcit. Sed ultrix flamma, quæ ſemel adhæſerat, effugi non poterat. Conſumptis ergo indumentis, crema-
E tur & caro; & ne vita deficeret, divino miſeratur reſpe- 367
ctu. Ululata denique cognovit quod meruit: ſed ut caſtigata non deficeret, ignis extinguitur, quem ſibi ipſa ſuccendit, manibus adeo jam concrematis, ut de dextera quidem deſperaretur ſanitate. Patet igitur hoc in facto & ſuperioribus adſcriptis, quid devotio & præſumptio apud Sanctorum merita promeruerint, cum alteri præmium, alteri irrogetur ſupplicium. Non multo autem poſtea cæcus quidam, loco & familia cognitus, auditis ſancti Confeſſoris Dei miraculis, venit luminis beneficia petiturus, credens ſibi ſancti meritis poſſe fieri, quod multis hujuſcemodi miſeria damnatis, audierat præſtari. Cujus fidei devotionem divina miſeratio contuens, trium dierum ſpatio conſtantiam probare voluit. Per id enim triduum apud ſancti Confeſſoris loculum precibus perſiſtens, extremitis ſuæ nulla ex parte ſolamen eſt adeptus. At ubi ſua obeſſe ſibi peccata credidit, ſemet dijudicans, admi-
F niculum luminis poſt biduum ſuæ reverſionis promeruit. Quo in facto divinæ virtutis effectus & patientiam hominis probavit & Confeſſoris ſui merita, non eo tantum loco, ubi jacuerat, eſſe oſtendit; ſed ubique vigere claræ virtutis opere manifeſtavit. quod & in ſequentibus capitulis aperte monſtrabimus, miracula ejus adnotando, quæ cœpimus.

X I I I.

Quadam namque vice cum quadraginta quinque millibus à loco, ubi ſanctus Domini Confeſſor erat, ſupranominatus Abbas abeſſet, quibuſdam propriis neceſſitatibus occupatus, illic quidam adoleſcentulus cujuſdam ex eis, qui cum eo venerant, gravi oculorum eſt captus dolore. Cui cum ſæpius cum ſociorum alluſione diceretur, ut ad ſan-

ſanctum *Caſſianum* feſtinaret, tanquam ad ſingularem medicum oculorum, licet indoctior, prudenter, cavillantibus reſpondit, non eſſe, ajens, opus longius progredi, cum illic mihus meritis poſſet adjuvari. Quod quia diceret fide, ſequens prodidit effectus: nam ſancti Confeſſoris merita implorans, meridianæ ſe quieti contradidit, ubi tunc per viſum illi ſanctus Pontifex apparens, ei quem devotum cognovit, oculorum ſubitam ſanitatem conceſſit, manifeſtans, Dei virtutem velle, eum, quod fide credebatur, meritis poſſe. Quo facto ſerenati ſunt oculi & approbata eſt aſſertio pueri: cavillatio etiam ſociorum
368 ſedata & deificæ virtutis per tanti viri merita comprobata præſentia: ut corporali miraculo manifeſte pateat quid mentibus devotis ubicunque imploratus impendat.

XIV.

Multa quidem præcipue prædicantur de *Caſſiani* beatiſſimi meritis, ſed inter cetera hoc digne effertur, quod noviter Dominum per eum feciſſe manifeſte cognoſcitur. Nuper enim, cum infelix congreſſio principum noſtrorum & pugna indecentiſſima pararetur, nec aliud, quantum ex utraque parte ſtatuebatur, niſi bellum inſtaret; cuidam ex noſtris per viſum apparuit B. Pontifex *Caſſianus*, concite properans ad partem, ubi durior reſiſtendi bellicus parabatur effectus, & cum aliquam diu moram feciſſe videretur, poſtmodum viſus eſt annuntiaſſe, à Domino impetratam habere populo pacem, &, ne præſens pugna fieret, propitiationem. Quo dicto, multitudo, quæ videbatur adeſſe circumquaque diffuſa, crebris conſoniſque vocibus cœpit prædicare, B. *Caſſiani* meritis pacem impetratam fuiſſe: quod quia conſtat, opere majeſtatis divinæ ſine ullius ſpe actum, magnis Sanctorum meritis indubitanter adeptum: inter quæ *Caſſiani* præcipue credunt, qui tali commercio interfuiſſe, manifeſtante Deo, oſtenditur. Hæc namque oſtenſa credimus, ut quantum apud Deum valeret, pateat ſingulis, qui tantum prodeſſe potuit multis.

XV.

His ita præfatis, taliter peroratis, finiendo librum deſcriptionis vitæ & miraculorum *B. Caſſiani*, deſtinanda videtur tumulatio corporis ipſius Confeſſoris Chriſti, qualiter acta eſt in Baſilica B. Martyris Chriſti *Quintini*. Etenim cum quinquennio à ſuſceptione ejuſdem Antiſtitis corporis intra ipſam baſilicam ageretur, & propter incommoditatem temporum & rerum diverſitatem, ac tempeſtatum accidentia, diverſis in locis reconderetur, modo in aperto, modo in occulto, frequentius tamen incongruo (5) *Karolus* Rex, tempore nutu divino inſpiratus, præfatam adiens baſilicam, de ejuſdem Chriſti Confeſſoris corpore cœpit tractare officioſe, in eo haud diutius immorans: anno ſiquidem octingenteſimo quadrageſimo quinto Chriſti incarnationis, & ſui equidem regni quinto, indictione octava, die Non. Martii ad præſcriptum Pontificis Chriſti *Caſſiani* reverenter accedens tumulum cum 369
duobus epiſcopis, *Wenilone* ſcilicet *Senonenſi* Archiepiſcopo, & *Immone* præſule eccleſiæ *Noviomagenſis* (6) aliiſque compluribus Dei amatoribus, cum cereis & choris pſallentium clericorum, cum thymiamatibus & odoris aromatibus, ardentiſſimo amore ſummaque devotione ipſum, in quo jacebat, Sancti efferens corpus, perfuſum balſameis odoribus, & thymiamatibus odoriferis inſertum: palliis quoque & veſtibus tenera decentiſſime involutum, intra cryptam baſilicæ præfati martyris Chriſti *Quintini*, ad dexteram lateris ipſius teſtis Chriſti, optime ac pulcherrime tumulavit, tradens ad amborum ſanctorum luminaria & ornamenta condenda, maximeque ad tumbam B. *Caſſiani* fabricandam fiſcum unum nomine Funiacum, cum omnibus appendiciis & adjacentiis ſuis in perpetuum habendum, cujus authenticum ad caput tumuli cum deſuper poſuiſſet ſanctiſſimi *Caſſiani*, hæc verba ait: ſi quis autem hoc donum his duobus præpollentibus Sanctis nunc a me traditum & confirmatum partibus eorum, auferre tentaverit, habeat ſibi judicem Deum & hos præfulgidos noſtros perpetuos Quæſtores.

NOTAE.

1. *Claudius Hemeraus in receſſu veterum chartarum ad calcem ſuæ Auguſtæ Veromanduorum vindicatæ & illuſtratæ pag. 27. edidit tantum caput 11. III & IV. hujus hiſtoriæ translationis S. Caſſiani, cujus auctor hinc videtur coævus aut ſaltem ſuppar.*

2. *Is eſt Ludovicus Pius, qui hoc eodem anno, quo facta eſt translatio, obiit die 20. Junii.*

3. *Nimio capite* LXXIX. *de Gloria Confeſſorum.*

4. *De Meduino ſive Medeono vel Motuino Æduenſi epiſcopo agunt Fratres Sammarthani in Gallia Chriſtiana tom. 2. pag. 36. & Carolus Cointius in tom. 8. Annalium Francorum, qui ex Actis noſtris illuſtrari poſſunt.*

5. *Karolus Calvus.*

6. *Sive Noviomenſis, apud Sammarthanos tom 3. pag. 813.*

V.

370 # SERMO (1)

De tumulatione ſanctorum Chriſti martyrum *Quintini*, *Victorici* & Confeſſoris *Caſſiani*.

Exſcripſit & rubricis diſtinxit Raimbertus.

Ex codice MS. eccleſiæ S. Quintini.

SEmper in Chriſto amantiſſima patrum & fratrum viſcera, ſocietas Deo gratiſſima, præſentis diei ſolemnitas celeberrima nobis admodum extat & veneranda. Eſt namque conſecrata Sanctorum tumulatione honorifica, *Quintini* videlicet Martyris glorioſi ac piiſſimi protectoris noſtri, nec non *Victorici* ejuſdem comparis inclyti, atque *Caſſiani* Pontificis egregii: quorum quia gratulamur præſentia & adjuvamur clementia, pro eorum amplectabili memoria, hujus feſtivitatis nitimur attollere præconia. Verumtamen ad omnipotentem Deum & Dominum reflectenda eſt laus ipſorum, ac omnis relatio gratiarum, qui illos tantis adornavit meritis, ut in præſenti ſæculo innumerabilibus ruſilent miraculis, & in cœleſti dignitate prævia glorientur felicitatis æternæ. Ita quidem ſuperum majeſtas ſuorum fidelium ordinavit coronas, quatenus ipſi ſicut Deo & regi perpes maneat laus & jubilatio, & ſanctis adſit gloria & exaltatio. Quod ibi Deus Chriſtus & homo tunc exhibuit liquido, cum mortis ac reſurrectionis celebrato mirabili divinitus Sacramento, ſacroſanctam majeſtati ſuæ conjunxit Eccleſiam repræſentans Deo patri in cœlis ovem perditam, quam diabolica ſeductio tenebat in terris ſuæ perditioni addictam. Unde lætatur cœleſtis Paradiſi curia, quia refulget patriarcharum fide, decoratur prophetarum laudabili ſocietate. Ibi plane reſidet glorioſus Apoſtolorum chorus, ſui regis fruens obtutibus, judicaturus omne hominum genus, ac in æternum cum Deo ineffabiliter regnaturus. Ibi innumerabilis martyrum caterva ſui certaminis recipit emolumenta, poſſidens immarceſcibilem gloriam & jucundiſſimæ ſtre-
371 nuitatis palmam. Illic felix confeſſorum ſanctimonia & innumerabilis ſacerdotum turba ſuo Redemptori ſalubria veneriter immolat holocaumata & fœcundiſſimæ quietis perfruitur gloria. Ibi virginum felix exercitus ſequitur agnum, exultat in ævum, videns regem regum, ac Deum Deorum in ſpecula ſuorum fidelium. Quod ſi adhuc in ærumnis ejus ſæculi partim videtur ſancta Mater eccleſia peregrinari, nunquam tamen ſupernis penitus deſtituitur auxiliis: quia, ut legimus in pſalmorum canticis; Redimet Dominus animas ſervorum ſuorum, & non derelinquet omnes, qui ſperant in eo. Et in evangelio ipſe ſalvator ſuis promiſit diſcipulis, imo credentibus in ſe univerſis: ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad conſummationem ſæculi. Quapropter credentes tanto promiſſori nos peccatores & indigni, qui adhuc illidimur fluctibus mundanæ tempeſtatis, tibi, incommutabilis veritas, laudes referimus & gratias, qui infeſtantium tela hoſtium, probationes præſtas tuorum eſſe fidelium. Quin inſuper Domino tales eis rependit pro labore mercedes, ut invicti permaneant, & gloriam ſine fine percipiant. Unde dolet gemens ille antiquus ſerpens, quia videt Chriſti præliatores invictos perenniter poſſidere triumphos: atque compendio immortalitatis ditatos ſupernæ beatitudinis heredes eſſe æternæ. Quorum candidiſſimo exercitui admixti ſunt iſti ſeniores noſtri hic corpore quieſcentes, illic cum Chriſto feliciter regnantes, glorioſus videlicet martyr *Quintinus* athleta ſuperni regis invictiſſimus, prædicator hujus patriæ conſtantiſſimus noſter, quia conſolator clementiſſimus. Secundus vero eſt *Victoricus* in læva ejus decenter tumulatus. Tertius dextera præfati martyris venerabiliter collocatus, honorabili nomine dicitur *Caſſianus*. Quorum quia in parte diſſimilis eſt ratio, hujus ſermunculi enarratio ſeparatim diſtinguenda eſt neceſſario. Etenim quæ diverſo modo aguntur, diverſa narratione merito diſcernuntur. Horum igitur memoranda paſſio, & nimium amplectenda devotio, quanquam pene omnibus ſit cognita, præſenti tamen opuſculo non eſt omittenda; quin potius pro quorumlibet memoria plenius exhilaranda, paucis replicanda eſt hiſtoria. Nam decem perſecutiones à *Nerone* uſque ad *Maximianum*, Chriſti perpeſſa eſt eccleſia. Illo igitur tempore perſecutionis decimæ, cum *Diocletianus* & *Maximianus*, crudeles belluæ, Imperatoriam dignitatem viderentur regere, dæmoniaco ſpiritu repleti ac omni ferocitate debacchati famulos Chriſti toto orbe 372
graviter juſſerant perſequi & ad mortem uſque torqueri:

qua de re miſſis exactoribus ſuæ crudelitati atrociter pa-
rentibus, plebs Chriſtianorum tenta impietate trucidatur,
torque martyres hac perſecutione perimuntur, ut infra u-
nius menſis ſpatium necati legantur decem & ſeptem mil-
lia martyrum. Quorum corpora martyrii munere in ter-
ris ſunt glorificata, animas vero Chriſtus excepit in aſtra,
ubi jocundiſſimis Paradiſi perfruuntur gaudiis. Ipſi etiam
Cæſares nefandiſſimi in partibus *Galliarum* quendam licto-
rem *Rictiovarum* ſuæ crudelitatis conſtituerant miniſtrum.
Hoc etenim tempore *Roma* duodecim fideles venere, ty-
pico indicantes numero, quod in ſanctam Trinitatem cre-
derent, & *Galliarum* populis evangelium Chriſti prædica-
re deliberarunt: quorum vocabula ſingulorum narrat hi-
ſtoria, quæ glorioſæ indolis viros *Quintinum*, *Lucianum*,
Criſpinum, *Criſpinianum*, *Fuſcianum*, *Victoricum*, *Ruſinum*,
Valerium, *Marcellium*, *Eugenium*, *Piatonem*, *Regulum*, pari-
ter adveniſſe declarat. Fertur etiam à plerique S. *Dio-
nyſius Areopagita* cum eiſdem adveniſſe: ſed temporum ſe-
ries refellit, nec ratio veritatis credi ſinit. Hic denique
Confeſſor Domini pretioſus *Domitiani* temporibus martyrii
palmam eſt adeptus: iſti vero temporibus *Diocletiani* &
Maximiani Gallias ſunt ingreſſi, & Chriſti magnalia præ-
dicare exorſi. Quorum tempora juxta chronicarum fidem
ſupputata ducentis decem annis diſtare probantur. Præ-
fati itaque duodecim viri, utriuſque legis voluminibus in-
ſtructi & armis fidei roborati cum intra *Gallias* perveniſ-
ſent, loca & civitates ſibi delegerunt, in quibus Evange-
lium Chriſti prædicarent, ut credentes in Chriſtum, mor-
tem evaderent & vitam cœleſtem percipere poſſent. San-
ctus denique *Quintinus Ambianis* civitatem obtinuit. Bea-
tus vero *Lucianus Belvacum* adiit. *Fuſcianus* quippe & *Vi-
ctoricus* martyres gemino caritatis flore vernantes *Tarven-
nam* penetrarunt, ac verbum vitæ ibidem annunciaverunt.
Magnis plane prædicationibus ſancti iſti Domini efflo-
ruerunt & multis miraculorum coruſcationibus enituerunt;
dum cœcis lumen negatum reddiderunt, ſurdis auditum
attribuerunt, cunctiſque debilibus ſanitatem reſtituerunt.
Talibus igitur rebus, tanque præpollentiſſimis actibus ju-
giter inſtantes, plurimos a cultum Idolorum ſubtraxerunt,
& baptiſmo candidatos, velut agnos ſanctæ Matri præ-
ſentandos, Deo patri fideliter ſociaverunt. Quod audiens
373 *Rictiovarus* præſes ſceleſtiſſimus, quo non alius crudelior
ullus *Ambianis* urbem advenit; ibique ſanctum *Quintinum*
turbis, Chriſti magnalia prædicantem, invehit. Quem
corripiens variis tormentorum ſuppliciis afflixit: ſed Chri-
ſti miles patientiſſimus, inter omnia ſuppliciorum genere
fide manſit invictiſſimus. Jubente tandem impio præſide,
& ut fidenter audeam dicere, Dei omnipotentis miſeri-
cordia diſponente, ab eadem *Ambianenſium* civitate a mi-
niſtris eductus, ubi primum blanditiis pluribus ab ipſo li-
ctore fruſtra perſuaſus, deinde minis aſperrimis eſt pulſa-
tus. Tandem ferreis duodecim virgis crudeliter perfoſ-
ſus, ad ultimum mucronis acumine percuſſus, vertice eſt
plexus: cujus anima ad Cœlos evecta, & ineffabiliter co-
ronata eſt. Corpus quoque ſanctum per annos quinqua-
ginta quinque in fluctibus *Somenæ* ſupplumbatum, Deo cu-
ſtodiente, manſit incorruptum. Poſt tamen à quadam
nobili matrona, nomine *Euſebia*, inventum, ſepulturæ
decenter traditum, ibique per trecentos & viginti quinque
circiter annos mirabiliter occultatur. Deinde ab *Eligio* ma-
gno cum ſtudio quæſitum, inſigniter inventus ac eviden-
ter populo declaratur, eique ab ipſo præſule alibi tumu-
latus. Hinc anno Dominicæ Incarnationis octingenteſimo
vigeſimo quinto ab *Hugone* monaſtico Abbate, & a *Dro-
gone*, *Metenſium* videlicet Pontifice, ab illo loco iterum
elevatur, aromatumque liquoribus gratanter perfunditur.
Dedicata quidem epiſcopali benedictione baſilica, a *Ful-
rado* memorabili Abbate honorabiliter conſtructa, Chriſti
martyris *Quintini* membra in honorabili crypte tertio tu-
mulantur. ibique multis diebus per miraculorum inſignia
cœlitus glorificantur. Prælibatus etiam Domini Confeſ-
ſor *Caſſianus*, Pontifex *Ægypti*, cætu venerandus, multis
virtutum generibus clarus, omnique bonitate refertus.
Qui adeptus ſumma evangelii præcepta, Chriſti annuente
gratia, relictis opibus & patria, poſt plura terreſtrium, ma-
riſque diſcrimina, ut fidus Domini peregrinus, cum pau-
cis comitibus urbem *Auguſtodunenſium* eſt aggreſſus: in qua
honorabiliter è *Simplicio*, tunc temporis epiſcopo, eſt ſu-
ſceptus, & unius anni ſpatio cum ipſo variis prædicatio-
nibus digne occupatus, ac divinis laudibus die noctuque
mancipatus. *Simplicio* autem in cœleſti regno feliciter co-
ronato, uno quidem anno tranſacto, ſupplicatoris popu-
li vocibus admodum coactus & evictus beatus iterum *Caſ-
ſianus* ad pontificale ſolium Dei ordinatione ſubrogatus
eſt: non quippe ambitionis cauſa, quaſi id quæſiiſſet
374 prædigni ſacerdotis animæ: ſed quod prædeſtinatum ſem-
per inconvulſa taliter de eo fieri ante tempora ordinaſſet
ſæcularia. Quem prorſus & in geſtis illius aperte legi-
mus, & ſine dubio credimus, ita dilexit Chriſtus Domi-
nus, ut per eum ſigna fierent non minus, quam per Apo-
ſtolos. Reddebat enim, auctore Deo, ſuis venerabilibus
meritis, cæcis lumen, ſurdis auditum, debilibus optabi-
lem ſanitatem. Talibus itaque ditatus meritis, fungens
ſacerdotali officio viginti annos, allectus eſt in æternita-
tis palatio, locupletandus jocundiſſimæ immortalitatis bra-
vio. Glorificatur deinde & mirabili dono virtutum & ſi-
gnato cœlitus ejus mauſoleo Dominicæ Crucis adorabili
ſigno. Cujus ſacroſanctum corpus pro miraculorum lau-

A dibus & famoſiſſimæ opinionis virtutificationibus, à quo-
dam monaſtico Abbate, ſcilicet præſcripto *Hugone*, ſup-
plicites expoſcitur, ac prudentes impetratur. Allatum eſt
ergo corpus tanti Confeſſoris in baſilicam beati martyris
Quintini publicatam præfulgidis virtutum prodigiis anno
Dominicæ Incarnationis octingenteſimo quadrageſimo ſe-
cundo, regni quidem *Ludovici* Imperatoris Auguſti vige-
ſimo octavo. Hæc libuit breviter paucissima dicere, fra-
tres, nubibus ut ſparſis ad cauſſam feſtivitatis ſuccincti
iſtius, dicturi quid veniamus. Cum igitur ſuperni Regis
juſtitia pro noſtrorum peccaminum negligentia nos caſti-
gari vellet, feroci paganorum ſævitia, inclyti teſtis *Quin-
tini* monumento & pretioſi confeſſoris *Caſſiani* membra à
propriis ſunt tumulis elevata, & ad *Laudunis Clavati* mœ-
nia, prout timor cogebat, noctu delata. Proh ſcelus. Quis
dabit capiti meo aquam & oculis meis fontem lacryma-
rum, ut ploſem & lugeam, non tantum ruinas, civitatis
B excidium, ſed totius terræ flagellum!

Heu cogor ſcriptis depromere rem veritatis chriſtiano-
rum, invaleſcente nova paganorum, nequiter ſævidente
audacia, multa ſanctorum corpora a ſepulcris ejiciuntur,
eccleſiæ innumerabiles incenduntur, utriuſque ſexus ho-
mines paſſim jugulantur, omnis juſtitiæ graviter concul-
catur, lex & veritas nimium adnihilantur, beſtiarum in-
curſu multi lacerantur, famis inopia plurimi moriuntur.
Re etenim vere, ut ſanctus loquitur Pſalmiſta, venerunt
gentes in hereditatem Dei, polluerunt templa ſanctorum,
poſuerunt omne regnum in deſolationis opprobrium. Deus
repuliſti nos & deſtruxiſti nos, iratus es, quia commoviſti
terram & conturbaſti eam. Sed cujus miſerationes opera
ſuperexcellunt omnia, nolens mortem peccatorum, ali-
quantiſper tantæ ſeveritatis temperavit flagellum. Hic au- 375
tem, ut lucidior ſit ſermonis ſenſus & intelligant mani-
C feſtius, de annali chronica inſerendæ ſunt pauca. Et quo-
niam bis eorundem ſanctorum corpora cum mœrore ad *Lau-
dunum* ſunt devecta, & bis ad nos cum honore relata, li-
ber apertius pandere & fugæ cauſſam, & reverſionis e-
ventum. Anno ſiquidem octingenteſimo primo a Do-
minicæ Incarnatione Kal. Januarii, *Normannorum* metu co-
gente, á buſtis prius emotæ ſuis, ad præfatum montem
primum delata ſunt. Nam priori anno, in *Carlepoli* Com-
pendio Karolides *Ludovicus* nimia infirmitate gravatus, in
Paraſceve die ſpiritum exhalavit vitæ. Quapropter ejus
filii, alter *Ludovicus*, alter *Karlomannus* dicti, reges ſunt
conſtituti. Eodem quoque anno multa paganorum mul-
titudo e tranſmarinis veniens partibus, *Gandum* monaſte-
rium occupaverunt, & cuncta in circuitu crudeliter vaſta-
verat. Ipſo etiam anno rex Tranſrhenanus *Ludovicus*
Franciam venit, partemque regni *Lotharii* e ſuis nepoti-
bus extorſit, & bellum contra *Normanos* in Fiſco Fumon
D exercuit, magnam quippe cædem eis intulit: Deo faven-
te, victor exiit, perditoque filio triſtis ad propria re-
meavit. Tandem vero noſtri *Ludovicus*, & *Karlomannus*
Ambianis adierunt, ibique principum conſilio regnum cer-
tis limitibus inter ſe diviſerunt. Hinc *Burgundiam* una pe-
tierunt, ac *Boſonem* à regia dignitate depreſſerunt, & uno
ibi pene anno manſerunt. Interim pagani *Curtrajum* in-
vadentes, & *Franciam* ſine rege & principibus vacuam
reperientes, uſque *Peronam Scotorum* venerunt, eamque
igni ſuccenderunt. Quod audiens juvenis rex *Ludovicus*,
animi dolore permotus, fratrem in *Burgundia* reliquit, &
in *Franciam* remeavit. At pagani ſucceſſibus ſibi proſperis
acriores effecti, nullum ſibi reſiſtere poſſe confiſi, cum
exercitu impio & horribili de *Curtrajo* ſunt egreſſi, &
per quadraginta ſeu amplius millia diffuſi, uſque ad inter-
necionem univerſa ſunt depopulati. Quod cum præfatus
rex pro certo comperiſſet, vallatus *Francorum* multitudine,
E ſuffultus Dei ſolamine, ſuper eos venit inſperate. Tan-
tam denique eorum multitudinem dicitur peremiſſe in villa
Saulcurta, quantam in *Francia* alias nunquam credimus
cecidiſſe. Qua de cauſa & illi, qui evaſerunt, & aliqui,
qui *Curtrajo* remanſerunt, terrore nimio perculſi fugerunt,
& *Batuam* petentes cuncta circa *Moſam* loca atrociter va-
ſtaverunt. Anno autem ſequenti corpora ſanctorum *Quin-
tini* & *Caſſiani* Kal. Februarii, è *Lauduno* deſcendentia,
cum ingenti populorum caterva, & laudum hymnorumque 376
melodia, in die Purificationis S. *Mariæ* in propriam relata
ſunt baſilicam. Ipſo ſiquidem tempore cum præfatus rex
Andegavis diſponeret ire, pactumque cum *Alſtenno* facere,
in infirmitatem decidit, indeque ad ſanctum *Dionyſium* re-
diit, ibique, proh dolor! ſpiritum vitæ exhalavit. Poſt
cujus obitum *Franci* regem conſtituerunt *Karlomannum*,
quod ut pagani audierunt, *Scaldim* navibus intraverunt.
Quapropter prædictorum corpora ſanctorum ſecundo ad
F montem *Laudunum* delata ſunt. Poſtea *Normanni* ad hunc
locum pervenientes, plures gladio interfecerunt, multos
etiam captivos duxerunt, ſicque eſt eccleſia B. Martyris
Quintini crudeliter incenſa, quæ habebat à perfectione ſuâ
annos quinquaginta novem. Ita pene omni loco devora-
to, pagani huc & illuc progredientes, ad alia ſunt profe-
cti. Exinde variis caſibus afflictis undique omnibus, Chri-
ſto favente, anno quinto Dominus Comes, & Abbas
Teutricus prudenti conſilio uſi, muros illius loci cœpe-
runt ædificare duodecimo Kal. Maji: quos acutiſſimo fre-
ti ingenio, prout neceſſitas cogebat, fecerunt accreſcere
cito, unde pretioſa ſanctorum corpora, *Quintini* videli-
cet & *Caſſiani*, innumera ſtipata caterva, tertio Kal. No-
vembris ad propria ſunt iterum relata & intra muros ſuc-
cenſæ

cenſæ domus locata. Nunc vero ad beati *Victoris* martyris jura veniamus, ut juxta rationes temporum procedat ſententia verborum. Præfatus igitur martyr Chriſti *Victoricus*, comes Senioris noſtri dilectiſſimus, *Tarvanenſi* populo una cum beatiſſimo prædicavit *Fuſciano*, qui præconiis plures Chriſto ſanxere vacantes, optatum infirmis tribuendo catervis. Cumque à *Morignenſium* partibus rediiſſent, atque Dei cuperent *Quintini* munia fari, vinclis præfecti nectuntur *Rictiovari*. Denique multis addicti pœnis, oculorum luce privati: verticibus ſectis palmam meruere triumphi. Quorum corpora cum B. *Gentiani* carpento ſepulta per multorum curricula temporum *Ambianenſis* ſervavit patria, (1) donec, diſponente Deo, à quodam memorabilis vitæ, pridem ejuſdem loci canonico, tunc autem *Ambianenſis* eccleſiæ epiſcopo, nomine *Ingero*, ſollicite quæſita & ſagaciter ſunt inventa. Is ergo epiſcopus pro amore divino ac ſuæ benignæ devotionis ſtudio membra prædicti martyris *Victoricii* huc cum magno honore devexit, & juxta glorioſi teſtis Chriſti *Quintini* pignora collocavit, anno quippe à Dominica Incarnatione octin-
377 genteſimo nonageſimo tertio, III. Kal. Novemb & tranſacto decem annorum ſpatio, poſtquam eſt à paganis ſuccenſa B. *Quintini* eccleſia, regni quidem *Odonis* regis quinto, & a murorum conſtructione anno ſeptimo. Cum vero Dei clementia noſtri voluiſſet miſereri, ac ſui ſolaminis ſuffragia largiri, incendiorum ſedavit diſcrimina, paganorum depreſſit ſævitiam, pacem & concordiam tribuit; fructum etiam terræ abundanter contulit: quocirca a fidelibus ejus loci tractatum eſt ſalubriter quatenus eorumdem corpora ſanctorum ſuis in Mauſoleis reponerentur decenter. Adveniens namque venerabilis Antiſtes *Noviomenſis* eccleſiæ, *Raubertus* nomine, prudenti fretus ſimplicitate, ac ſimplici decoratus manſuetudine, cum ceteris fratribus inibi Deo famulantibus, ſæpedictorum corpora trium ſanctorum ſuis in cryptis hodierna die tumulaverunt. Cum hæc autem agerentur & litaniæ à choro canerentur, & Dei ſuffragia obnixe poſcerentur, in præcipui tumulo *Quintini* martyris globus lucis cœlitus affuit mirabilis, inſtar videlicet radii ſolaris, eundem lumine fulgido perluſtrans loculum tertio. Quin plane nec lucidus aer erat die, nec ſol in æthere luxit aperte, quia tegebatur nubium velamine, ut ſigno venit, ſic ſigno nempe receſſit. His ita exploſis præſcriptus Antiſtes & devotus & hilaris pro ipſorum commemoratione ſanctorum, miſſæ decenter ſolemnia celebravit, & cunctorum Creatori ſupplex obtulit holocauſta: inter quæ omnium conſultu ſtatuit ac pontificali auctoritate firmavit, ut dies iſta pro ſanctæ Trinitatis laude, & ipſorum venerabili amore ſanctorum quotannis feſtiva habeatur & ſolemnis ad laudem & gloriam Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui eſt benedictus in ſæcula ſæculorum. Amen.

NOTAE.

1. *Hunc ſermonem ex Actis paſſionis B. Quintini addidit Hemeraus in regeſto pag.* 18.

2. *In Paſſionario eccleſiæ ſancti Quintini ſic legitur*. donec Ozgerus beatæ memoriæ Pontifex *Ambianenſium* feliciter clareret in infulis, qui ab eccleſia *Viromandenſi* aſſumptus, & pro ſui merito *Ambianenſi* deſponſatus, cujus primo lacte dulciter fuerat lactatus, ut talem decuit illum, ſemper permanſit memoriſus, ſollicite &c.

378

VI.

OFFICIUM SANCTI CASSIANI EPISCOPI ET CONFESSORIS

VII. Idus Auguſti.

Ex veteri Breviario eccleſiæ ſancti Quintini.

AD VESPERAS ET LAUDES

Antiphonæ.

Summo parenti Caſſianus inclytus primos dicavit floſculos pueritiæ.

Zenon honeſtis expolivit artibus, quem fecit atrox Julianus martyrem.

Æterna movet hunc magiſtri gloria, ſudiſſe cauſa ſanguinem tu velles pati.

Talis arenas dum facis quærit procul, ad præſulatus evocatur infulas.

Labra explicare cœlicam ſitientem, ſtillare myrrham præſulis ſacra manus

Ad Magnificat, Antiphona. *Reliquias venerata tuas Auguſta fruetur, auſpice te, placitaque Deo ſic pace quieſcat.*

Oratio.

Deus, qui beatum Caſſianum Pontificem ſanctorum tuorum meritis coæquaſti, concede propitius, ut qui depoſitionis feſta recolimus, vitæ quoque ſentiamur exempla. Per Dominum &c.

IN I. NOCTURNO.

Antiphona. *Sede ordinata, Caſſianus, ſpiritu afflante Cœlos, Gallicas oras petit.*

Hunc Eduenſis advenam domo excipit, amplaque præſtes meſſis in partem vocat.

Æſtum diei torrida & pondus ferens, ſudavit illic impiger meſſor plagis.

379 ℟. I. *Caſſianus proſapia apud Alexandriam nobilis, ab infantia quærit gratiam* * *ſanctorum mores, ſtudia diſcens & ſcientiam.* ℣. *Sed dum ſumma prudentia Mundi fugit gloriam,* Ortanæ *a plebe pia rapitur ad eccleſiam* * *ſanctorum mores &c.*

℟. II. *Sic Paſtore carentibus creatus cuſtos populis* * *gregem doctrina, moribus informat & miraculis.* ℣. *Divinis vacans laudibus, pauperum ſua pabulis donans bona, fidelibus ſuccurrens & incredulis* * *gregem &c.*

℟. III. *Zenonis colens ſæpius magiſtri memoriam, optat ſibi ferventius martyrii gloriam, quam quærit celerius* * *profectus in Galliam.* ℣. *Suam ergo Paſtor dum formavit eccleſiam, Chriſte, quod credit gratiam, corpus affert in hoſtiam. Profectus &c. Gloria Patri &c. Profectus &c.*

IN II. NOCTURNO.

Antiphona. *Illati Olympo ſimplices throno ſedens auget labores, jam ſuas globus colens.*

Antiphona II. *Si culmus aret, ſtravit, aut adverſitas, irrorat undis, ſuſtinetque languidum.*

Agrumque lappis ſarrans tenacibus, ador recondit optimi hortus patris.

Lectio IV.

Beatus Caſſianus Alexandria *in* Ægypto, *nobili proſapia oriundus, adhuc puer ſe totum Chriſto conſecravit: qui à ſancto* Zenone *epiſcopo cœleſtibus inſtructus diſciplinis, licet perſecutionem* Julianus *Auguſtus vehementem commoviſſet, didicit nihilominus Deum toto corde diligere, ſanctorum martyrum loca, memoriaſque venerari, & parato etiam ad martyrium animo, bonnibus chriſtianæ pietatis officiis conſtanter inſiſtere. Hac inter trucidatus eſt pro Chriſti nomine* Caſſiani *magiſter* Zenon. *Cum autem Dei providentia militum acclamatione* Jovianus *electus ſucceſſor* Juliani, *vir chriſtianiſſimus, liberum religionis exercitium tandem eccleſiæ reddidiſſet, populus urbis* Ortanis, *epiſcopo carens, præſente etiam Imperatore,* Caſſianum *ſibi epiſcopum præſſe poſtulavit. Quod cum ſanctus vir humiliter abnueret, accedente tandem imperatoris aſſenſu, ſuſceptiſque popularis urgente, ab alio* Caſſiano *epiſcopo Pontifex conſecratur civitatis* Ortanis.

℟. *Luſtrans terras Ethnicorum, ubique Chriſtum prædicas* * *Dum ad urbem* Æduorum, *Deo ducente applicas.* ℣. *Peregrinus hic piorum cor adventu lætificat, præſul conſors beatorum* 380
præſulem ſic magnificat. * *Dum ad urbem &c.*

Lectio V.

Aſſumptus eſt ad epiſcopale munus, ea in civitate conſtruxit eccleſiam, quam clericorum officiis diſtinctam, rebuſque neceſſariis dotatam ſub B. Laurentii *nomine dedicavit. Coluitque in eo munere pietatis opera ſtudioſius & prædicationibus aſſiduis populum ad fidem, & religionis obſervantiam inſtituit. Cum vero beatus Pontifex magiſtri ſui* Zenonis *exemplum imitari impulſu divino deſiderans, martyrii cauſam locis illis nullam ſibi futuram cognoſceret, alibi quærendam exiſtimavit. Itaque cum præſertim eſſet illi divinitus revelatum, ut in* Gallias *proficiſceretur, ordinata cum coepiſcopus ſuus civitate, aſſumptis etiam ſecum aliquot diſcipulis, collacrymantis ad diſceſſum ejus clero & populo impertitus benedictionem, & viam ingreſſus, Chriſtumque quacumque incederet annuntians, tandem prævio Domino,* Auguſtodunum *pervenit.*

℟. *Gaudet ſibi* Simplicius *datum cœlitus hoſpitem, quem aſſumit alacrius* * *ſacri laboris comitem.* ℣. *Gaudet præſul* Ortanius, *ſe noſtrum Chriſti militem, gaudet ſe factum comitem* * *ſacri laboris &c.*

Lectio VI.

Quod ubi reſcivit Simplicius, *ſanctiſſimus illius urbis tunc Pontifex, eum lætus & amplexibus chriſtianis, & humaniſſimo hoſpitio excepit: quo uſus aliquandiu* Caſſianus, *cum Simplicio in confutandis Gentilium erroribus, chriſtianique nominis propagatione, cum ampliſſimo fructu collaboravit. Cum autem eodem martyrii deſiderio in* Brittanniam, *Gentili errore*

adhuc excæcatam, vellet proficiſci, neque tamen id permitteret Simplicius *epiſcopus, apud eundem triennium egit: quo expleto, ubi ſanctus* Æduorum *Pontifex octavo Kalendas Julias diem clauſiſſet, ſucceſſor eidem* Caſſianus *ab omni populo, uno ore & conſenſu conſtituitur. Itaque ad epiſcopale ſolium* Auguſtodunenſium *electus, illud annis viginti ſanctiſſime gubernavit, cum peregrinationis ſuæ tempus emenſus, in Cœlum feliciter migravit. Cujus corpus miraculorum multitudine celebratum, poſt*
381 *plures annos* Auguſtoduno *tranſlatum Auguſtam* Viromanduorum, *in beati* Quintini *martyris baſilica ſepultum requieſcit.*

℞. *Præſul hoſpes honoratus præſulis hoſpitio * præſulem epiſcopatus juvat in officio.* ℣. *Tribus annis hic moratus, cœleſti conſilio, ibi vacans, vir beatus, verbi miniſterio * præſulem epiſcopatus &c. Gloria Patri &c. Præſulem &c.*

IN III. NOCTURNO.

Antiphona. *Vita ſtupendis ſanctum miraculis orbi probata chriſtiano inclaruit.*

Hic Hugo *motus Abbas magnificam, ſuam ditavit ædem* Caſſiani *lipſanis.*

Sacraque crypta fornice obtexit; dein clauſera thecâ ditiore poſuere.

℞. VII. *Dum deſignat* Britannorum *inferre ſeſe finibus, quos ſciebat Idolorum vanis addictos ritibus,* Simplicius *in ceterorum * collocatur ſedibus.* ℣. *Coadjutor populorum poſtulatus vocibus Pontifex, in* Ædnorum *collocatur ſedibus*

℞. VIII. *Sic ad honorem præſulis rurſum quæſtus promicat, duabus ſacer inſulis labores tunc multiplicat * pluribuſque miraculis hominum gregem ædificat.* ℣. *Chriſtianorum ſingulis verbo & factis indicat, mentes errorum maculis ſanctitate purificat * pluribuſque &c.*

AD VESPERAS.

Antiphona *de Laudibus.*

Ad Magnificat, Antiphona. *Ædua quem peregre excepit,* Viromandua *nunc urbs, ſuſcipienda ſibi continet oſſa patris, hoſpitis illa ſui ſæpe eſt experta juvamen, hæc ita patrone ſentiat auxilium.*

Oratio. *Deus, qui beatum &c.* ut ſupra.

382

VII.
MISSA
SANCTI CASSIANI

Ex veteri Miſſali eccleſiæ Heduenſis.

Die v. Auguſti. Miſſa, *Statuit*, &c.

PROSA.

Pſalle ſymphonizando Chriſto regi ſidereo, qui ſanctis rutilas tribuis per ſæcla coronas

Inter quos Caſſianum *Confeſſorem præcipuum ditavit ſuper aſtra polo ſplendore perenni.*

Hic tenebroſi culmina regni lumine Chriſti tempſit herilis.

Nam redemptus ſtigmate ſacro, virtutibus almis floruit iiſdem.

Hortanſium *populum, præſule caſſum, poſcentem variis vocibus ipſum, ſummum quod regeret pontificatum, rexit cœli throni jura ſecundum*

Poſtquam Sedi pontificali inhæreret, aſtitit illi per viſum martyr Laurentius *orbe colendus, hortans illum, ut ſibi templum conſecraret: quem præparata jam cœli certo cognoverat arce locandum.*

Confeſtim paruit monitis per cuncta ferenis.

Extorris heri domum cœpit meditari, hic populari vota gemente latus Ægypti rura reliquit.

Ad Eduorum *poſt iter arctum, poſtque laborem, venit ad urbem: in qua* Simplicio *præſule functo, biſdenis viguit inclytus annis, cujus albicolor petra ſepulcri oſtendit libari chriſma rubentis.*

Idemque ſanctus ceſpite tellus cum Germano viro beato eſt verbis uſus mirabilis vir memoratus.

Per quem nobis Chriſti benignum ſemper cunctis ſubſidium fer. Qui ſolus regnas per ſæcula cuncta gubernans. Amen.

383

VIII.
VITA
SANCTI CASSIANI

Ex Breviario Auguſtodunenſi anni MDL.

Sanctus ac beatiſſimus *Caſſianus* epiſcopus, vir genere *Ægyptius* fuit, ac apud *Alexandriæ* urbem laudabili familia ortus. quod & locupletio rerum exuberans, & generis dignitas fecit. Hic denique pueriles annos apud parentes gerens & bonæ indolis eſſe incipiens ætatulam ſuam Chriſto conſecravit, ſeque voluntatibus divinis, licet ætate adhuc tenera, totum ſubjecit. Divina igitur proviſione factum eſt, ut tam devotum puerulum nonniſi eccleſiaſtica ſacerdotaliſque erudiret diſciplina. Sanctus enim eum *Zenon* epiſcopus & martyr ad ſe ſuſcipiens, venerabiliter enutrivit cœleſtibuſque diſciplinis inſtruxit. Temporibus ergo *Juliani* impiiſſimi Imperatoris perſecutionibus acerrimis agitabatur eccleſia in tantum, ut multo ſanctorum martyrum ſanguine fuſo, etiam eccleſiæ *Ægypti* claudi obſtruique fuerint juſſæ. Interea *Zenon* epiſcopus præceptor beatiſſimi *Caſſiani* ob fidem D. N. Jeſu Chriſti martyrio eſt coronatus. Mortuo dehinc *Juliano* impiiſſimo Auguſto, divinaque tanto blaſphemo interempto virtute, *Jovianus* vir chriſtianiſſimus electione Dei, *Romanorum*que militum acclamatione in Imperium eatiiit ſubrogatus. Hujus ergo temporibus eccleſiæ olim clauſæ, apertæ ſunt. Præſente itaque Imperatore, populus urbis Hortanſis, qui Paſtore indigebat, *Caſſianum* Pontificem acclamavit. Quo ordinato & conſecrato, ſicut ei gratia ſacerdotalis acceſſerat, acceſſerunt pariter & virtutum augmenta. Tandem B. *Zenonis* epiſcopi & martyris, cujus alumnus & diſcipulus fuerat, recordatus eſt & ejus veſtigia ſequi deſiderans, dolebat ſibi deeſſe martyrium Dum itaque huic meditationi frequenter inſiſteret & in longinquas partes amore martyrii peregrinari diſponeret, revelatum eſt ei, auctore Deo, oportere eum in *Gallias* pergere, ibique prædicationibus Domini inſiſtere. Beatiſſimus vero Chriſti Confeſſor *Caſſianus* ordinatione divina juſſus inde tranſire, *Eduorum* urbem adivit, ubi cum ad oratorium ſancti *Symphoriani* divertiſſet, audiens de eo ſanctus *Simplicius*, tunc illius urbis epiſcopus, venerabiliter 384
eum accepit, & in *Britanniam* proficiſci diſponentem, aſſiduis precibus retinere curavit. Poſt triennium autem ab hac luce decedente B. *Simplicio*, à populo *Eduorum Caſſianus*, licet humiliter contradicens, in epiſcopum ſubrogatur. Ibique multis virtutum generibus præclarus, annis viginti *Eduenſem* rexit eccleſiam, & tunc de præſenti vita ad cœlum glorioſe migravit. Poſtquam igitur ad cœleſtia præmia regni beatus *Caſſianus* vocatus fuiſſet, contigit *Germanum Autiſſiodorenſem* epiſcopum, dum *Romam* pergeret, per *Auguſtodunenſem* civitatem iter habuiſſe. Qui, cum ad ſepulcrum beati *Caſſiani* oraret, beatum *Caſſianum* alloquutus eſt, dicens. Quid glorioſe frater *Caſſiane* agis? Reſpondit beatus *Caſſianus* vivens in Chriſto, loquens de tumulo: dulci pace & quiete potior & adventum Redemptoris expecto. Qui *Germanus* mutua ſermonis vice dixiſſe perhibetur: quieſce ergo in pace, frater, &, ut divinæ tubæ cantus exoptati clangoris ſomnum ad ſacra Reſurrectionis gaudia obtinere mereamur, & pro nobis & pro hac plebe attentius intercede apud communem Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, qui cum Deo Patre & Spiritu ſancto vivit & regnat.

Digitized by Google

IX.

VITA SANCTI CASSIANI

Ex Breviario Auguſtodunenſi anni MDCC. *die* v. *Auguſti.*

A CAſſianus, patria *Ægyptius*, poſt obitum ſancti *Rethicii Æduenſis* epiſcopi in ejus locum ſubrogatus eſt. Hujus ſepulcrum in cœmeterio *Auguſtodunenſi* à multis infirmis eraſum & pene transforatum vidiſſe ſe teſtatur ſanctus *Gregorius Turonenſis*, & ægrotos, qui hoc abluebantur pulvere, virtutis magnitudinem protinus experiri. Ad idem ſepulcrum ſanctus *Germanus Autiſſiodorenſis* dum in *Italiam* pergeret, ſupplex acceſſiſſe refertur, & poſt fuſas Chriſto preces, cum ſancto *Caſſiano*, tanquam, ſi vivus adhuc fuiſſet, colloquutus. Ejus in martyrologio Romano ac apud *Bedam*, *Uſuardum* & *Adonem* honorifica fit mentio, ejuſque nomini eccleſia parochialis in vico *Savinnaco* prope *Belnam* dicata eſt.

385

X.

EPISTOLA GREGORII III. AD EPISCOPOS TUSCIÆ LANGOBARDORUM

Ex codice Vaticano 3833.

Gregorius omnibus epiſcopis in Tuſcia Langobardorum.

Pag. 298 An. 740. B *MEminit fraterna ſanctitas veſtra, tempore ordinationis ſuæ per chirographum & Sacramenti vinculum beato* Petro *Principi Apoſtolorum ſpopondiſſe, ut in emergentibus ſancta ejus eccleſia totis viribus elaboretis. Igitur quia præſentes viros* Anaſtaſium *dilectum filium noſtrum presbyterum, &* Adeodatum *Regionarium ſubdiaconum noſtros fideles ad obſecrandum & Deo favente obtinendum, pro quatuor caſtris, quæ anno præterito beato* Petro *ablata ſunt, ut reſtituantur à filiis noſtris* Luitprando *&* Hilprando *ſupplicare deſtinavimus; ecce, dilectiſſimi fratres, tempus acceptabile, ut juxta chirographum veſtrum, boni operis fructum beato* Petro *feratis: cujus auctoritate vos hortamur in Domino, ut ad eoſdem cum prædictis filiis noſtris properetis, ut à Deo inſpiratis protectoribus eorum beatis Principibus Apoſtolorum* Petro *&* Paulo *eadem caſtra reſtituantur. Nam ſi, quod non credimus, diſtuleritis iter arripere propter Deum, ego quanquam imbecillis ſim præ infirmitate corporis, iter arripiam laborioſum, & videbo ne veſtra negligentia vobis ad obligationem ex nodo palli pertineat. Data idus Octobris Indictione* IX.

386

XI.

DIPLOMA CONRADI II. IMPERATORIS

Ex Regeſto MS. Cœnobii Farfenſis num. 707.

Pag. 289. An. 1027. *IN nomine ſanctiſſimæ & individuæ Trinitatis.* Chuonradus *divina favente clementia* Romanorum *Imperator Auguſtus. Cum petitionibus ſervorum Dei juſtis ac rationabilibus divini cultus amore favemus, in his opportuna beneficia largimur, præmium nobis æternæ remunerationis rependi non diffidimus. Quocirca omnium ſanctæ Dei eccleſiæ, noſtrorumque fidelium, præſentium videlicet ac futurorum comperiat ſollertia, qualiter* Guido *venerabilis Abbas monaſterii ſanctæ Dei Genitricis ſemperque Virginis* Mariæ *in Comitatu* Sabinenſi, *conſtituto in loco, qui dicitur* Acutianus, *noſtram adiens præſentiam oſtendit nobis noſtrorum anteceſſorum Regum vel Imperatorum præcepta eidem monaſterio facta, atque ſupplicavit poſtulans, quatenus pro Dei amore, ſanctæque Genitricis Dei* Mariæ *eadem præcepta noſtra imperiali ac præceptali authoritate confirmaremus. Nos vero ejus juſtis poſtulationibus aſſentientes confirmamus omnia dicto monaſterio, quidquid in ſuperioribus continetur præceptis, prout juſte & legaliter poſſumus: videlicet quidquid habere videtur in eodem territorio* Sabinenſi. *Item eccleſiam ſancti* Benedicti *cum omnibus pertinentiis ſuis & curtem ſancti* Gethulii *cum tota ſua integritate & cum ipſo caſtello de Tribato in integrum. Eccleſiam ſancti* Angeli *in* Tancia *cum gualdo, & omnibus ſuis pertinentiis: caſtellum de* Buccimano *in integrum cum ipſa maſſa, quam piæ memoriæ* Benedictus *Papa in ipſo monaſterio contulit. & in prædicto comitatu terram de* Ortelle, *quam* Joannes *cum ſuis conſortibus in jam dicto monaſterio per cartulam deligavit. In Comitatu* ORTANO *in capite ipſius civitatis eccleſiam ſancti* Theodori *cum omnibus ſuis pertinentiis. In comitatu* Viterbienſi *infra civitatem eccleſiam ſanctæ* Mariæ *cum omnibus ſuis pertinentiis. Cellam ſanctæ* Mariæ *juxta flu-*
387 *vium* Minionem *cum gualdo ſuo & omnibus ad eam pertinentibus. In comitatu* Spoletano *eccleſias ſancti* Marci *& ſancti* Salvatoris, *& ſancti* Viti *cum omnibus earum pertinentiis. Eccleſiam ſanctæ* Mariæ *in Madiano cum omnibus pertinentiis & integritatibus ſuis. Eccleſiam ſancti* Pauli *in ipſo comitatu. In comitatu* Aſiſio *eccleſiam ſancti* Bartholomæi *& ſancti* Joannis. *In comitatu* Auximano *curtem de monte* Poliſco *cum omnibus ad eum pertinentibus. In comitatu* Senogallienſi *curtem de* Luzano. *In comitatu* Kamerino *curtem de* Sallambona *& de* Trevenano, *& ſancti* Abundii *& ſancti* Viti. *Et in caſtello* Petrolo *curtem ſanctæ* Anniæ. *Et de caſtello* Caballo *albo duas partes ſicuti* Octavianus *per cartulam in ipſo monaſterio dedit. In comitatu* Firmano *monaſterium ſanctæ* Mariæ *& ſanctæ* Victoriæ, *quod ſitum eſt in* Matenaro *montæ. Et ſancti* Benedicti *atque ſanctæ* Mariæ *juxta fluvium*

C Clentis *cum rebus & caſtello, quod* Adam *filius* Harderadi *inibi contulit, & cum aliis rebus, quæ ab aliis fidelibus moderno tempore ibi conceſſa ſunt. Et cum monaſterio de* Sparzano *& de* Vaſit *in integrum, nec non & curtem ſanctæ* Mariæ *in* Copreſſeto *cum omnibus ad prædicta loca generaliter & in integro in jam dicto comitatu pertinentibus. In comitatu* Aſculano *curtem de* Soleriano *& alias. In comitatu* Aprutienſi *curtem de* Sardinaria *& alias. In comitatu* Pinnenſi *curtem ſanctæ* Luciæ *& de monte* Pedico *cum rebus & pertinentiis ſuis. In comitatu* Teatino *monaſterium ſancti* Stephani, *quod ponitur in* Lucana *cum pertinentiis omnibus & adjacentiis ſuis. Et cum ipſo concambio, quod factum eſt cum* Attone *comite de ipſa* Phara *filiorum* Guarnerii *cum ſuis pertinentiis, &* Podio Hortonella *cum ſuis adjacentiis. Et eccleſiam ſancti* Clementis *cum rebus ſuis in comitatu* Pinnenſi, *ſicuti in cartula, quam prædictus comes fecit, continetur, pro portione jam dicti monaſterii de caſtello* Atiſſa, *unde ipſa commutatio facta eſt cum cunctis appendiciis ſuis. In comitatu* Balbenſi *eccleſiam ſanctæ* Mariæ *in* Grajano *& ſanctæ* Mariæ *in* Sarzano *cum ſuis pertinentiis. In*
D *comitatu* Marſicano *curtem ſancti* Leucii *& curtem de* Transaquas *cum ſuis adjacentiis. Infra urbem* Romam *eccleſiam ſanctæ* Mariæ *& ſancti* Benedicti *cum cryptis & muris, & cum introitu & exitu illarum, & campo de* Agonis. *In civitate* Tyburtina *extra muros ipſius monaſterium ſancti* Adriani *cum omnibus ſuis pertinentiis. In finibus* Campaniæ *monaſterium ſancti* Laurentii
in Macli. *In collina eccleſiam ſancti* Sebaſtiani. *In comitatu* 388
Reatino *monaſterium ſancti* Angeli *& eccleſiam ſancti* Jacobi *& ſancti* Georgii *cum diverſis aliis: & in* Puzalia *terram, quæ noviter acquiſita eſt. In* Amiterno *eccleſiam ſanctæ* Mariæ *in Loriano cum ſuis adjacentiis. In comitatu* Furconio *eccleſiam ſanctæ* Mariæ *de* Furfone *cum omnibus earum pertinentiis. Curtem de* Torrita *& de* Narnate *cum omnibus earum adjacentiis atque pertinentiis. Et in ſuper dicto comitatu* Balvenſi *eccleſiam ſancti* Peregrini, *in qua comes* Oderiſius *monaſterium conſtruxit.*
E *Omniaque in integrum, quæ ad prædictum monaſterium pertinere videntur juſte & legaliter, aut ab aliis hominibus Deum timentibus acquiſierit, aut ab his, qui modo de rebus eccleſiæ injuſte tenent. Et quæ in civitate* Romana, *aut in aliqua parte noſtri regni* Italici *habere videtur aut acquiſierit, per hoc noſtrum præceptum eidem ſancto loco confirmamus una cum turris, winees, monaſteriis ei ſubjectis, eccleſiis, caſtellis, curtibus, domibus, villis, capellis, agris, aquarumque decurſibus, piſcationibus, molendinis, mercatis, cultis, & incultis, colonis, aldiis, aldiabus, manentibus, omnibuſque reſidentibus, ſuper ter-*

ram

ram ipſius monaſterii, ſervis, ancillis, omnique familia utriuſque ſexus, cunctiſque animalibus, atque pro Dei amore, noſtraque animæ ſalute, eidem monaſterio miniſtrantibus. Per hoc noſtrum præceptum perdonamus, ut nullus eorum, aut ſuorum hominum deinceps freda aut tributum donet, vel manſiones faciat invitus, aut fidejuſſor ſine ſua velle exiſtat, aut in aliquo donet portaticum, aut ripaticum, vel herbaticum, aut glandaticum, vel portonaticum tam de monachis, quam de clericis, quamque de hominibus ſuper terram eorum reſidentibus tam ingenuis, quam libellariis, quam & ſervis, ut eos ſub noſtra tuitione recepimus. Præcipientes ergo jubemus, ut nullus dux, marchio, epiſcopus, comes, viceeomes, vel aliquis noſter miſſus diſcurrens, Sculdaſius, Gaſtaldius, nullaque noſtri imperii magna, parvaque perſona prædicti monaſterii Abbatem vel monachos, aut eorum aliquem fidelem inquietare, moleſtare, aut de his, quæ ſupra ſcripta ſunt, ſine legali judicio diveſtire præſumat: vel aliquam minorationem facere tentet. Et quidquid de prædicti monaſterii poſſeſſionibus fiſcus noſter ſperare poterit, totum nos pro æterna remunerationis præmio prædicto monaſterio
389 concedimus, ut in alimoniam pauperum & ſtipendia monachorum ibidem Domino famulantium noſtris futuriſque temporibus ſemper proficiat in augmentis. Inſuper concedimus, ut nullus homo audeat reſpondere mallaturam advocato ejus. Et ſi aliquo
A tempore aliqua intentio contra ipſum monaſterium exorta fuerit, non per viliores, ſed per nobiliores & veraciores homines definiatur ex utraque parte. Siquis igitur hujus noſtræ confirmationis præcepti quandoque violator extiterit, procul dubio ſciat, ſe compoſiturum auri puriſſimi libras mille, medietatem Cameræ noſtræ & medietatem pro monaſterio, ipſiuſque rectoribus. Et ut hoc noſtra imperialis auctoritas firmior habeatur ut diligentius obſervetur, manu propria ſignavimus & præſentem paginam ſigilli noſtri impreſſione inferius juſſimus inſigniri.

B

Signum Domini Chuonradi ſereniſſimi Imperatoris Auguſti.

Hugo Cancellarius vice Domini Hariboniis Archicancellarii recognovit. Data v. Kal. Martii anno Dominicæ Incarnationis mill. xxvii. anno vero Domini Chuonradi regnantis iii. Imperii primo. Actum Romæ feliciter.

390

XII.

D I P L O M A
HENRICI. III. IMPERATORIS

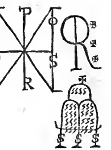
Ex Regeſto Farfenſi num. 909.

Pag. 289. An. 1040. IN nomine ſanctiſſimæ & individuæ Trinitatis Henricus divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Cum petitionibus ſervorum Dei juſtis in rationabilibus divino cultus amore faverimus, ut his opportuna beneficia largiamur, præmium æternæ remunerationis nobis rependi non diffidimus. Quocirca omnium ſanctæ Dei eccleſiæ noſtrorumque fidelium, præſentium videlicet ac futurorum comperiat ſolertia, qualiter Berardus venerabilis Abbas monaſterii ſanctæ Dei Genitricis, ſemperque Virginis Mariæ in comitatu Sabinenſi, conſtructi in loco, qui dicitur Acutianus, noſtram adiens præſentiam oſtendit nobis noſtrorum anteceſſorum Regum vel Imperatorum præcepta eidem monaſterio facta, atque ſupplicavit poſtulans, quatenus pro Dei amore ſanctæque Genitricis Dei Mariæ eadem præcepta noſtra Imperiali ac præceptali auctoritate confirmaremus. Nos vero ejus juſtis poſtulationibus aſſentientes confirmamus jam dicto monaſterio quidquid in ſuperioribus continetur præceptis, prout juſte & legaliter poſſumus, videlicet quidquid habere videtur in eorum territorio Sabinenſi, id eſt eccleſiam ſancti Benedicti cum omnibus pertinentiis ſuis, & curte ſancti Getulii in tota ſua integritate, & cum ipſo caſtello de Tribuce in integrum, & Alveum Farfæ totum in integrum. Eccleſiam ſancti Angeli in Tancia cum gualdo & omnibus ſuis pertinentiis. Caſtellum de Buccimiano & Roccam in integrum cum ipſa maſſa, quam pie memoriæ Benedictus Papa in ipſo monaſterio concedit. Caſtrum Pharæ cum totis ſuis ſubjacentiis & pertinentiis. terram vero de Ottelle ſicuti Joannes presbyter cum ſuis conſortibus in prædicto monaſterio per cartulam dedit. In civitate Ortana eccleſiam ſancti Theodori cum omnibus ſuis pertinentiis. Infra
391 caſtrum Viterbiense eccleſiam ſanctæ Mariæ cum omnibus ſuis pertinentiis. In territorio Tuſcano cellam ſanctæ Mariæ, juxta fluvium Mintonem cum gualdo, & cum ipſo monte Gosberti ſeu & ripa Alvella, & marino portu. In comitatu Narnienſi monaſterium ſancti Angeli in Maſſa cum tota ſua integritate. Cellam ſancti Antimi, & ſanctæ Mariæ, & ſancti Joannis cum eorum pertinentiis. In comitatu Peruſino cellam ſanctæ Mariæ in Dorma cum omni ſua pertinentia. In eodem comitatu cellam ſancti Apollinaris cum eccleſiis, caſtellis, villis, & omnia in omnibus, ſicuti Hugo filius quondam Alberici in præfato monaſterio pro redemptione animæ ſuæ dedit. In comitatu Aſſiſio eccleſiam ſancti Bartholomæi, & ſancti Joannis in Sirzano cum earum pertinentiis. In comitatu Spoletano eccleſiam ſancti Marci & ſancti Salvatoris & ſancti Pauli, & ſancti Martini cum earum pertinentiis. Cellam ſanctæ Mariæ in Mediano & eccleſiam ſancti Antonini & ſancti Fortunati cum earum integritatibus, & terram & vineam & omnia ſicut Adam filius Rodulphi pro redemptione animæ ſuæ in prænotato monaſterio per cartulam dedit. In comitatu Auſimano curtem de monte Poliſco cum omnibus ad eum pertinentibus. In comitatu Senogallienſi curtem de Luzano. In comitatu Camerino curtem de Sallambona, & de Trevenano, & ſancti Abundii & ſancti Viti. Et in caſtello Petroſo curtem ſanctæ Antiæ, & de caſtello albo Caballo duas partes, ſicut Octavianus per cartam ipſe monaſterio dedit. In comitatu Firmano monaſterium ſanctæ Mariæ & ſanctæ Victoriæ, quod poſitum eſt in Matenano monte cum caſtello, cellis, & villis, & curtem de Plotenano cum caſtello. Curtem de Cannutelo cum caſtello & ripula. Curtem de Cereſano ſanctæ Mariæ in Caſule cum caſtello de Ara antiqua, & caſtello de Tarriano, & portionem de Moſta, Caſtellum de Agnanello cum ſuis pertinentiis & Molina. Sanctam Mariam in Strata. Sanctam Mariam in Pantana. Sanctam Mariam in Clenti cum caſtello, eccleſiis, molendinis, & aquam deducere ubi neceſſe eſt, cum portione de Lametano, & portione de Sala. Cur-
C tem ſancti Martini cum medietate de collo Bonelli, & medietate de monte, & quartam partem ex alia, & portionem de Buta, & portionem de Rote, & portionem de Inſula de Verano cum eccleſiis & ædificiis ſuis, omniſque pertinentiis. In Troliano, terram & vineam cum littore maris & cum portu. Curtem de filiis Rolandi cum caſtello & eccleſia. Curtem de Saluſano
Monaſterium ſancti Salvatoris in Cantalupo, & monaſterium 392
ſancti Benedicti de Ripa cum omnibus eorum pertinentiis & ſubjacentiis. In comitatu Aſculano juxta fluvium Aſum monaſterium ſancti Salvatoris cum caſtello Faræ, Cymbrianum, Gallianum, & cum omnibus ſuis ſubjacentiis & pertinentiis. Caſtrum Ophida, Iſclam, Beneventulum, ſanctum Valentinum, montem Auguſianum, Inſulam Eliſei, medietatem de Porcke, quintam partem de Ripa. Coſenanum, Aſignanam, montem Coſi, Spinetulum, Ajulanum, Dullianum, Octavum. Poſt montem Colmari Podium, montem Prideni, montem Cretaceum, Sculculam, medietatem de foce de Tronto, Seaumpeſilem. In comitatu Apru-
D tienſi curtem de Sardinaria, & alias. In comitatu Pinnenſi curtem ſanctæ Luciæ, & de monte Pedito cum rebus & pertinentiis ſuis. Eccleſiam ſancti Clementis cum cunctis appendiciis ſuis. In comitatu Teatino monaſterium ſancti Stephani, quod ponitur in Lucana cum pertinentiis omnibus & adjacentiis ſuis, & Pharam filiorum Guarnerii, & podium Ortunelle, & ſanctum Clementem, ſicuti Atto Comes per concambium pro portione de Atiſſa per cartulam in prædicto monaſterio dedit. In comitatu Balbenſi eccleſiam ſanctæ Mariæ in Crajano, & ſanctæ Mariæ in Sarzano, & ſanctæ Mariæ in Furfone cum omnibus earum pertinentiis, & adjacentiis ſuis. In comitatu Marſicano curtem ſancti Leucii & curtem de Tranſaquas cum ſuis adjacentiis. Infra urbem Romam eccleſiam ſanctæ Mariæ, ſancti Salvatoris cum cryptis & maris, & cum introitu & exitu illarum, & campo de Agonis. In civitate Tiburtina monaſterium ſancti Adriani cum omnibus ſuis adja-
E centiis. In finibus Campaniæ monaſterium ſancti Laurentii in Macri. In collina eccleſiam ſancti Sebaſtiani & ſancti Andreæ cum earum pertinentiis. In comitatu Reatino monaſterium ſancti Angeli, eccleſiam ſancti Jacobi & ſancti Georgii cum diverſis aliis, & in Puzalia terram, quæ noviter acquiſita eſt. In Amiterno eccleſiam ſanctæ Mariæ in Loriano cum ſuis adjacentiis, curtem de Torrita, & de Narnate cum omnibus earum adjacentiis atque pertinentiis. Et in ſupradicto comitatu Balbenſi eccleſiam ſancti Peregrini, in qua comes Oderiſius monaſterium conſtruxit: omniaque in integrum, quæ ad prædictum monaſterium pertinere videntur juſte & legaliter, aut ab aliis hominibus Dominum timentibus acquiſierit, aut ab his, qui modo de rebus eccleſiæ injuſte tenent, & quæ in civitate Ro- 393
mana, aut in aliqua parte noſtri regni Italici habere videtur aut inquiſiverit, per hoc noſtrum præceptum eidem ſancto loco confir-
F mamus una cum terris, vineis, monaſteriis et ſubjectis, eccleſiis, caſtellis, curtibus, domibus, villis, capellis, aquis, aquarumque decurſibus, piſcationibus, molendinis, mercatis, cultis vel incultis, colonis, aldiis, aldiabus, manentibus, omnibuſque reſidentibus ſuper terram ipſius monaſterii, ſervis, ancillis, omnique familia utriuſque ſexus, cunctiſque animalibus. Atque pro Dei amore, noſtraque animæ ſalute eidem monaſterio miniſtrantibus per hoc noſtrum præceptum perdonamus, ut nullus eorum aut ſuorum hominum deinceps freda aut tributum donet, aut manſiones faciat invitus, aut fidejuſſor ſine ſua velle exiſtat, aut in aliquo donet portonaticum aut ripaticum, aut glandaticum, vel herbaticum, vel portonaticum tam de monachis, quam de clericis, quamque de hominibus ſuper terram eorum reſidentibus tam ingenuis, quam libellariis, quam & ſervis, ut eos ſub noſtra

A ſtra tuitione recipimus. Confirmamus etiam eidem monaſterio privilegia Romanorum cum omnibus rebus ſibi collatis. De teloneis vero mercatorum & portuum decimas ad portam monaſterii dare jubemus. Præcipientes ergo jubemus, ut nullus archiepiſcopus, epiſcopus, dux, marchio, comes, vicecomes, vel aliquis noſter miſſus diſcurrens, Sculdaſius, Gaſtaldius, nullaque noſtri Imperii magna parvaque perſona, prædicti monaſterii Abbatem vel monachos, aut eorum aliquem fidelem inquietare, moleſtare, aut de his, quæ ſupra ſcripta ſunt ſine legali judicio diſveſtire præſumat, aut aliquam inveſtitionem facere tempore. Et quidquid de prædicti monaſterii poſſeſſionibus fiſcus noſter ſperare poterit, totum nos pro æterna remunerationis præmio prædicto monaſterio concedimus, ut in alimoniam pauperum & ſtipendia monachorum ibidem Domino famulantium noſtris futurisque temporibus ſemper proficiat in augmentis. Inſuper concedimus, ut nullus homo audeat reſpondere mallaturam advocato ejus: & ſi aliquo tempore aliqua intentio contra id ipſum monaſterium exorta fuerit, non per villanos, ſed per nobiliores & veraciores homines definiatur ex utraque parte. B Et quando quidem Abbas de hoc monaſterio de hac luce migraverit, inter ſe ipſi monachi, quem digniorem invenerint, ſecundum regulam ſancti Benedicti, ſicut eorum ordo edocet, & rectum eſt, vel ex ſe unum conſentientibus, quem unanimiter elegerint, licentiam

394 habeant eligendi Abbatem. Si quis igitur hujus noſtræ confirmationis præceptum quandoque violator exstiterit, procul dubio ſciat ſe compoſiturum auri puriſſimi libras mille, medietatem Cameræ noſtræ, & medietatem pro monaſterio, ipſiuſque regentibus. Et ut hæc noſtra Imperialis authoritas firmior habeatur & diligentius obſervetur, manu propria roborantes præſentem paginam ſigilli noſtri impreſſione juſſimus inſigniri.

A Signum Domini Henrici III. Regis invictiſſimi ſecundi Romanorum Imperatoris Auguſti.

Obizo Cancellarius vice Hermanni Archicancellarii recognovi.

Datum XVI. Kal. Octobris anno Domini Incarnationis MLI. B indictione III. Anno autem Domini Henrici III ordinationis ejus XXIII. regnantis autem quidem XII. imperantis IV.

Actum Gubiliæ in Dei nomine feliciter. Amen.

395

XIII.

NOTITIA PUBLICA BERARDI ABBATIS FARFENSIS

Ex Regeſto Farfenſi num 516.

Pag. 189. An. 1003. IN nomine Domini Dei Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Temporibus Domini venerabilis viri *Johannis* ſummi Pontificis & univerſalis XVIII. Papæ in ſacratiſſima Sede B. *Petri* Apoſtoli anno II. menſis Junii, indictione III. Dum reſideret Dominus *Guinizo* inclitus comes in loco, qui dicitur collis HORTANUS ad legem & juſtitiam faciendam, tunc venit dominus *Hugo* venerabilis Abbas de monaſterio ſanctæ Dei Genitricis *Mariæ*, quod dicitur in *Pharpha*, & reclamavit & dixit: Domine Comes, & judices, & boni homines facite mihi legem & juſtitiam de *Farolfo*, qui dicitur de *Caſtellione*, de terris & vineis, quæ fuere de *Goccio*, qui dedit propter animam ſuam in prædicto monaſterio de fundo Plataniano, & de fundo ſub ripula, vel ſi aliis vocabulis videntur nuncupari, qui ſunt in territorio HORTANO, quomodo ſupraſcriptus *Goccio* ad manus ſuas detinuit, & de terris in fundo Lumbricata, ex quibus me injuſte quærit, & partem ex ipſis rebus per audaciam invadit. Et in eorum præſentiam venit ſupraſcriptus *Farolfus* de prædicto loco, & cum eis reſidebant *Leo* & *Petrus* dativi, & *Silveſter* dativus de civitate *Narnienſi*, & *Robertus* & *Roccio* judices *Langobardi*, & *Bernardus* Tribunus & *Petrus* Tribunus de comitatu *Camerino* & de civitate HORTANA, *Leo* Tribunus, & *Lanzo* filius *Sigizonis* ſeu & *Odo* nobilis vir cum *Leone* filio ſuo, & *Stephanus* archidiaconus: & *Petrus* de Sepiccano, & *Romanus* de *Pretia*, & *Maximus* de *Boſone*, & *Albertus* de *Silveſtro* de civitate *Narnienſi*, & alii plures homines ſtantes, & reſidentes totum placitum plenum, quos enarrare longum eſt. Statim venit *Farolfus* in prædictum placitum, & dixit *Herbertus*, qui erat advocatus prædicti domini Abbatis: ego quæro te *Farolfe* de jamdictis rebus, quæ fuerunt de *Goccio*, quas ipſe dedit propter animam ſuam in præfato

396 monaſterio, & injuſte quæliſti, & invaſiſti ſine judiciali ſententia. Deinde fuit magna contentio de ambabus partibus. Poſtea inter eos venit pactum & bona convenientia & amica pactuatio. Deinde prædictus *Farolfus* per juſſionem ſupraſcripti comitis & jamdictorum judicum apprehendit unam ligneam virgam & refutavit ipſas terras & vineas & eccleſiam, quæ vocatur ſanctus *Pantaleymon*. Circumquaque politis notum eſſe volumus de fundo *Platamano*, & *Lumbricata*, & *Subripula*, & *Iſuleta*, & *Foſſe* cum vocabulis, & appendicibus ſuis, qui ſunt inter hos fines: ab uno latere terra ſancti *Vitalis*, ab alio latera terra, quæ nominatur totalis, & heredes *Petri* Tribuni, & pergit recte in fluvium *Tyberis*, à capite rivo & via publica, a pede fluvius *Tyberis* cum littoribus & piſcariis ſupraſcriptis, & portus ad naves decurrendum. Infra iſtos vero fines omnes in integrum vineas & terras, & ſupraſcriptam eccleſiam, ſicut fuere de ſupraſcripto *Goccio* & *Anna* conjuge ſua ita refutavimus & concedimus tibi domne *Hugo* venerabilis Abbas, & poſteris ac ſucceſſoribus tuis, & in ſſ. monaſterio in perpetuum. Si enim, quod abſit, quoquo tempore venero ego ſſ. *Farolfus* aut aliquis de heredibus meis aut qualibet à nobis ſubmiſſa perſona contra te ſſ. domne Abbas, aut contra poſteros & ſucceſſores tuos, aut contra hoc breve refutationis agere aut cauſare vel litigare, aut diſrumpere voluerimus per cujuslibet modi ingenium noſtri, per veſtram juſſionem; aut per emphiteuſim capere potero, tunc daturum me promitto componere una cum heredibus meis tibi tuiſque poſteris & ſucceſſoribus ante omnis litis initium pœnæ nomine auri puri libras X. Hoc fuit factum & denuntiatum & inter divulgatum ante præſentiam ſſ. comitis & *Lamberti* epiſcopi & ſupraſcriptorum judicum & bonorum hominum ſcriptum per manus *Leonis* Tribuni & dativi, judicis & tabellionis civitatis HORTANAE in menſe & indictione ſupraſcripta III. ✠ *Farolfus* Tribunus in hoc breve refutationis manu mea ſubſcripſi & teſtes ſubſcribere rogavi ✠ *Leo* nobilis vir & domini gratia dativus judex manu mea ✠ *Bernardus* tribunus de *Camponiſcus* teſtis ✠ *Petrus* tribunus & dat. teſtis ✠ *Petrus* filius *Sigizonis* teſtis ✠ *Lanzo* trib. I. ✠ ego Leo trib. & domini gratia judex & Tabellio civitatis HORTANAE ſcriptor hujus brev. & complevi & dedi & abſolvi.

N O T A.

DE Notitiis publicis & privatis nonnulla obſervavimus in Vindiciis Diplomatum pag 40.

397

XIV.

NOTITIA PRIVATA GYRARDI COMITIS

Ex Regeſto Farfenſi num. 995.

Pag. 197. An. 1068. IN nomine Domini Dei Salvatoris noſtri *Jeſu Chriſti*. Temporibus Domini *Alexandri* ſummi Pontificis & univerſalis ſecundi Papæ in ſacratiſſima Sede beati *Petri* F Apoſtoli ſeptimo menſis Julii, indictione VI. Quæcumque in hac vita poſſidere videntur quamvis dulcia, tamen cito ab amatoribus relinquuntur, proinde reſtat, ut me-

hom appetant, quæ ſibi quiſque æternaliter manſura lucrari debeant. Quapropter Gyrardus inclitus comes filius bonæ memoriæ Girardi incliti comitis habitator in territorio Maritimano, ſicut bonum mihi videtur exercere eorum negotium, qui de terrenis comparant cœleſtia & de rebus tranſitoriis præmia mercantur æterna, ſic à præſenti die dono, cedo, trado, offero, & nullo me penitus cogente, neque mihi contradicente vel ſuadente aut vim faciente, ſed propria, ſpontanea, meaque bona voluntate largior in eccleſia ſanctæ Dei Genitricis Virginis Mariæ, quæ ædificata eſt in comitatu Sabinenſi juxta montem in loco, qui vocatur Acutianus, & qui nominatur Pharpha, & tibi, domine Berardus venerabilis Abbas prædicti monaſterii, pro Dei omnipotentis amore, omniumque ſanctorum & pro anima mea, vel ſupraſcripti genitoris mei, & pro innumeris peccatis meis, & ut dignus ſim audire illam beatam & glorioſam vocem, quam Dominus dicit in Evangelio: Venite benedicti Patris mei, percipite Regnum, quod vobis paratum eſt ab origine mundi. Ideo remunero & dono in ſupraſcripta eccleſia unam eccleſiam ſanctæ Severæ totam in integrum cum ſua pertinentia, cum libris, paratis, & oraculis ſupraſcriptis. Et caſtellum totum in integrum, quod eſt juxta ipſam eccleſiam in capite civitatis ſanctæ Severæ cum introitu & exitu ſuo, cum muris, ædificiis ſupraſcriptis, & cum omnibus ad eum pertinentibus, & cum xv. caſalinis in ipſa ſupraſcripta civitate. Et dono in ſſ. eccleſia medietatem de portu
398 ſanctæ Severæ, & quintam partem integram de vineis & terris pertinentiæ & tenimenti ſupraſcriptæ civitatis ſanctæ Severæ, & cum ſilvis, hortis, & omnibus ad ſupraſcriptam civitatem pertinentibus cedo, trado, largior. Unde hanc ceſſionis, donationiſque cartulam vobis contra-

A di, ut ſupraſcriptam eccleſiam ſanctæ Severæ & ſſ. caſtellum, & ſſ. quindecim caſalinas & medietatem ſupraſcripti portus, & ſupraſcriptam quintam partem, ſicut ſuperius legitur, cum omnibus ad ea pertinentibus à præſenti die habeatis, teneatis & poſſideatis, & fruamini, in utilitatem, & uſum, atque ſalarium veſtrum perſiſtant in perpetuum. Et nunquam à me, nec ullis meis heredibus, neque ulla perſona a me ſubmiſſa aliquam aliquando habebitis requiſitionem, aut calumniam, etiam ſi vobis veſtriſque ſucceſſoribus neceſſe fuerit contra omnes homines ſtare, una cum heredibus meis & defendere promitto. In quo & jurata voce dico per Deum omnipotentem, ſanctæque Sedis Apoſtolicæ & Domini noſtri Alexandri Papæ ſalutem hæc omnia, quæ hujus donationis chartulæ ſeries textus eloquitur, inviolabiter conſervare, atque adimplere promitto. Si enim, quod abſit, quoquo tempore contra hæc, quæ notata vel aſcripta leguntur, agere præſum- B pſero, & cuncta non obſervavero, tunc daturum me promitto una cum heredibus meis vobis veſtriſque ſucceſſoribus ante omne litis initium pœnæ nomine auri boni & optimi libras quinque. Et poſt pœnam abſolutam maneat hæc cartula donationis in ſua nihilominus firmitate. Quam ſcribendam rogavi Berungerium, Tribunum Domini gratia judicem ✠ S. ſupraſcripti Girardi incliti comitis, qui hanc cartulam donationis fieri rogavit ✠ Signum Roccii fil. Landolfi teſtis. ✠ Signum Sarraceni de Johanne presbyteri Johannis teſtis. ✠ Signum Petri de Johanne presbyteri Johannis teſtis. ✠ Signum Falconis filii Adelmontii t. ✠ Signum Tebaldi de Johanne presbyteri Johannis teſtis. ✠ Ego Berungerius Trib. & Domini gratia judex & Tabellio civi- C tatis Horvanaa & ſcriptor hujus chartulæ complevi & abſolvi.

N O T A.

Juramentum per ſalutem Papæ alibi non offendi. Me legere memini, veteres jurare conſuevisse per ſalutem Imperatoris.

399

XV.

INNOCENTIUS III.

POTESTATI ORTANENSI

Ex Archivo Vaticano.

Pag. 191. An. 1212. Cum bonæ memoriæ M. ſocer nobilium virorum Carnaguerra de Orta B. de Canalio L. Raynaldi & P. Jacobini, caſtra Baſanellis, Palatioli, Boſſani, & Aliani ab eccleſia Romana in feudum tenuerit & ex illis perceperit multa bona, ipſi prædicta caſtra poſt ejus obitum pro ſuæ voluntatis arbitrio detinentes, ad noſtram præſentiam, ut nobis reſponderent de ipſis, accedere noluerint cum exinde fecerimus requiri eoſdem. Quia vero id noluimus in patientia ſuſtinere, ne jus eccleſiæ Romanæ negligere videremur, eiſdem nobilibus noſtris dedimus litteris in mandatis, ut uſque ad Cathedram B. Petri proximo præteritam, quem eis terminum peremptorium aſſigna- D vimus, reſponſuri nobis de caſtris ipſis noſtro ſe conſpectui præſentarent, dilecto filio Cynthio de Inſula noſtris dantes litteris in mandatis, ut ſi prædicti nobiles eodem termino ad noſtram præſentiam non venirent, eadem caſtra noſtro nomine recipere non differret. Univerſis inſuper hominibus eorundem caſtrorum injunximus, ut eidem ex tunc de caſtris ipſis ad nomen & opus noſtrum reſpondere curarent. Quo circa diſcretioni tuæ per Apoſtolica ſcripta mandamus quatenus eidem Cynthio ad mandatum Apoſtolicum exequendum tuum præſtes auxilium & favorem. Datum Lateran. XIII. Kal. Aprilis Pontificatus noſtri anno quintodecimo.

N O T A.

Edita eſt à Baluzio inter epiſtolas Innocentii III. tom. 2. pag. 603. Hanc vero cum ſequentibus exſcripſerunt Thomas & Donatus de Juliis ex Regeſtis Vaticanis.

400

XVI.

INNOCENTIUS PP. III.

Ex Archivo Vaticano.

Conſulibus & populo Orvanis &c. Cum præter ſolitum, immo plus ſolito multis & magnis ſimus negotiis occupati, quæ per nos ipſos facere non valemus, per alios cogimur adimplere. Sane inter alias occupationes & ſollicitudines noſtras curam & proviſionem Apoſtolici patrimonii non modicas reputamus, tam ad ſpiritualem juriſdictionem noſtram ſpectantes, quam etiam temporalem: unde nobis poſſet non immerito imputari, ſi ſuper ordinatione ipſius eſſemus tepidi vel remiſſi, qui cunctorum fidelium ſollicitudinem gerimus paſtoralem. Novimus enim (quod triſtes & dolenter referimus) quam in eo multi quæ ſua ſunt, non quæ Jeſu Chriſti quærentes & abutentes per inſolentiam Sedis Apoſtolicæ patientia, pacem perturbant, corrumpunt juſtitiam, ſtratam violant, & terram offendunt: unde nobis & vobis non modicum derogatur. Cum igitur ſuper his, quæ præmittimus emendandis cum fratribus noſtris tractatum habuerimus diligentem, de ipſorum conſilio dilectum filium noſtrum G. ſancti Georgii ad Velum aureum diaconum Cardinalem, virum nobilem & prudentem, quem inter alios fratres noſtros ſpeciali diligimus caritate, operi tam utili & neceſſario deputantes, ut melius & facilius injunctum ſibi officium valeat exercere, dilectum filium P.

E Præfectum urbis, virum nobilem & potentem, ſibi duximus adjungendum: quibus dedimus in mandatis, ut ſtratam cuſtodiant, pacem procurent, juſtitiam faciant, & terram defendant: alia quoque nihilominus operentur, quæ ad honorem Dei, profectum eccleſiæ, utilitatem veſtram & aliorum noſtrorum fidelium noverint pertinere. Ut autem dominium Apoſtolicæ Sedis, quæ de ſe vere dicere poteſt, jugum meum ſuave eſt & onus meum leve, diebus noſtris dulcedinem non deponat & nulli fiat penitus odioſum, eis viva voce præcepimus, ut vos diligant & honorent, nullum ſine cauſa lædentes, vel contra juſtitiam aggravantes, ſed à vobis potius iniquitatem & violentiam ſatagant propulſare. Un- 401
de quotiens neceſſitas poſtulaverit ad eos vice noſtra pro juſtitia conſequenda vel aliis expediendis negotiis poteritis habere recurſum. Et ut melius quæ ad pacem & u- F tilitatem veſtram à nobis & fratribus noſtris ſunt ſalubriter ordinata perduci valeant ad effectum, univerſitatem veſtram monemus attentius, & hortamur in Domino per Apoſtolica ſcripta præcipiendo mandantes, quatenus ipſis vice noſtra, immo nobis in ipſis intendentes humiliter ac devote, quod ſuper præmiſſis articulis & aliis emergentibus negotiis utiliter duxerint ſtatuendum, ſalvo,

ſalvo in omnibus Apoſtolicæ Sedis mandato, teneatis firmiter & ſerveris, de univerſis juſtitiis & rationibus ecclesiæ *Romanæ* ſibi plenarie reſpondentes. Dat. . . . . Octobris anno II.

NOTA.

Innocentius III. ſingulari amore proſequutus eſt Hortanos, nam in ejus Geſtis, quæ MSS. extant in Archivo Vaticano fol. 82. pag. 2. verſ. 4. legitur dono dediſſe Eccleſiæ Ortanæ unam planetam de examito rubeo cum aurifrigio decenter ornatam: tunicam de limite celeſti & unam dalmaticam & unum aurifrigium: *quæ verba deſunt in editione Baluzii pag. 88. num.* CXLIV.

402

XVII.

EPISTOLA GREGORII IX. EPISCOPO HORTANO,

Ut Priori & fratri Rad. Ord. Præd. S. Mariæ ad Gradus Viterbii præſtet auxilium, conſilium & favorem ſuper reconciliatione hæreticorum.

Ex Archivo Vaticano.

Pag. 194. An. 1235. Quia dignum eſt illis miſericordiæ januam aperiri, qui ab hæretica cæcitate per ſpiritum conſilii diſcedentes, ad lucem, quæ Chriſtus eſt, humiliter revertantur, dilectis filiis Priori, & F. *Radulpho* Ordinis Prædicatorum ſanctæ *Mariæ* ad *Gradus Viterbii* auctoritate Apoſtolica indulgemus, ut univerſis, qui de civitate vel diœceſi Hortana ad ſanctæ prædicationis miniſterium, quod ſimpliciter credebis & probaris, corde compuncti, ſynagoga peccantium, ſecta hæreticorum, & infidelitatis errore penitus abjuratis, & cautionibus idoneis exhibitis, ſponte ad Chriſtianæ fidei redeant unitatem; nec ſint publice infamati. Quocirca fraternitati tuæ per Apoſtolica ſcripta mandamus, quatenus ad extirpandam de civitate & diœceſi ſupradictam pravitatem hæreticam, prudenter aſſurgens, Priori & fratri, judicibus ſuper his, efficax impertiri ſtudeas conſilium, auxilium, & favorem, ita quod ſponſam Chriſti aperte diligere te oſtendas, & nos ſollicitudinem tuam poſſimus exinde merito commendare. Datum *Perufii* ſecundo idus Auguſti anno nono.

NOTA.

Hanc epiſtolam, quæ data ſuit Guidoni Hortano epiſcopo, citat Odoricus Raynaldus anno 1235. *num.* 15. *Hæretici iſti erant Patareni, qui tunc univerſam Italiam inundave-* [rant].

403

XVIII.

PROCESSUS JUDICIALIS

Inter Hortanum Epiſcopum & Abbatem Saxivivi.

Ex eodem Archivo.

INNOCENTIUS. PP. IV.

Abbati & Conventui monaſterii Saxivivi.

Pag. 194. An. 1243. Juſtis petentium deſideriis dignum eſt nos facilem præbere conſenſum & vota, quæ à rationis tramite non diſcordant, effectu proſequente complere. Cum igitur olim inter vos ex parte una & venerabilem fratrem noſtrum Epiſcopum Ortanum ex altera ſuper ſancti *Jacobi* de Ponte Ortano, ſanctæ *Mariæ* de *Porralia* & ſancti *Fortunati* de *Fayculis*, eccleſiis, quodam molendino & rebus aliis orta materia quæſtionis, fel. rec. *Gregorius* Papa prædeceſſor noſter vobis & eidem Epiſcopo dilectum filium noſtrum *Stephanum* tituli ſanctæ *Mariæ Transſtiberim* Presbyterum Cardinalem ſuper his conceſſerit auditorem; tandem libellis hinc inde porrectis & lite ſuper præmiſſis coram eo legitime conteſtata, utraque parte providentiæ ac beneplacito ipſius prædeceſſoris noſtri ſe voluntarie ſubmittente, idem Cardinalis cognitis cauſæ meritis de ſpeciali ejuſdem prædeceſſoris mandato ex quadam providentia hujuſmodi negotium definivit prout in inſtrumento confecto exinde perſpeximus plenius contineri. Nos igitur veſtris devotis ſupplicationibus inclinati, quod ab eodem Cardinale ſuper hoc factum eſt ratum & gratum habentes id auctoritate Apoſtolica confirmamus & præſentis ſcripti patrocinio communimus, tenorem ipſius inſtrumenti præſentibus de verbo ad verbum inſeri faciendo, qui talis eſt. In nomine Domini amen. Omnibus præſentes literas inſpecturis *Stephanus* miſeratione divina tituli ſanctæ *Mariæ Transtiberim* Presbyter Cardinalis ſalutem in Domino. Suborta olim inter venerabilem fratrem Patrem *Transmundum* Epiſcopum Ortanum ex parte una, & Abbatem & Conventum monaſterii *Saxivivi* ex altera ſuper quibuſdam eccleſiis & rebus aliis materia quæſtionis, nos
404 eis Dominus Papa auditorem conceſſit. Epiſcopo igitur pro ſe & dicto capitulo & yconomo ſeu procuratore prædicti monaſterii comparentibus coram nobis, idem Epiſcopus conventionis, & procurator prædicti monaſterii reconventionis libellos hujuſmodi porrexerunt. Coram vobis domine *Stephane* tituli ſanctæ *Mariæ Transtiberim* Presbytero Cardinali, partibus à domino Papa auditore conceſſo, propono ego *Transmundus* epiſcopus Ortanus nomine epiſcopatus & capituli antedicti contra procuratorem Abbatis & Conventus *Saxivivi* quod cum *Paulus* olim epiſcopus Orti conceſſerit ſancti *Jacobi* de *Ponte* Ortano ſanctæ *Mariæ* de *Porralia* & ſancti *Fortunati* de *Fayculis* eccleſias, cum poſſeſſionibus ſuis, tenimentis & pertinentiis in diœceſi ſua ſitas, monaſterio eccleſiæ ſanctæ Crucis de *Saxovivo*, ſcilicet *Mauro* Abbati ejuſdem monaſterii, ſuiſque ſucceſſoribus, ad annuam penſionem ſive cenſum præſtandum epiſcopis, qui pro tempore fuerint eccleſiæ Ortanæ, ſcilicet quatuor meſales frumenti & ſex de ſpelta tempore æſtatis, & duas ſalmas muſti mundi in vindemiis & duo paria gambonum *Porci* in Natale Domini pro ipſa eccleſia ſancti *Jacobi*. Item quatuor meſales frumenti & ſex de ſpelta ad communem meſalem civitatis Orti, qui per tempora erit pro eccleſia ſanctæ *Mariæ* & eccleſia ſancti *Fortunati*. In feſto ſancti *Fortunati* duodecim Lucenſes bonos. In Paſcha vero Reſurrectionis duos Agnos vivos, reſervata ipſi epiſcopo & ſucceſſoribus ſuis quarta mortuorum de omnibus, quæ ex teſtamentis proveniunt ad præfatas eccleſias. Item quod clerici, qui pro tempore fuerint in ipſis eccleſiis teneant & obſervent excommunicationes & interdicta ipſius epiſcopi, & ad conventum ſeu capitulum ipſius epiſcopi venire teneantur quotiens per nuntios ipſius epiſcopi vocati fuerint. Et licet dictus Abbas & ſui ſucceſſores, qui pro tempore fuerint ſeu rectores in ipſis eccleſiis conſtituti quinquaginta annis & ultra dicto epiſcopo & ſuis ſucceſſoribus præfatum cenſum ſeu penſionem ſolverint ſeu præſtiterint, tandem Abbas & rectores prædicti in ſolutione ſeu præſtatione prædictorum per triennium ceſſaverint & ultra: quamvis dictæ eccleſiæ eorum incuria vel negligentia deteriores ſint factæ, contemnentes & non obſervantes ſententias interdicti & excommunicationis, per dictum epiſcopum promulgatas, & non præſtantes ſibi quartam mortuorum & non venientes ad ipſius capitulum ut tenentur. Quare peto dictas eccleſias cum poſ- 405
ſeſſionibus ſuis mihi epiſcopo reſtitui & dimitti vel cenſum ſubtractum à tribus annis vel ejus extimationem quam facio quadraginta librarum Lucenſium, & peto mihi dominos ipſos mihi condemnari quod in futurum præſtent dictum cenſum integre, ut tenentur, & clerici ſeu rectores, qui ſunt in eccleſia ſancti *Jacobi* vel erunt per tempora in ea-

 dem

dem mihi & ſucceſſoribus meis reſpondere de ſpiritualibus teneantur, & quod reædificent & reſtituant ſancti *Fortunati* de *Favculis* & ſanctæ *Mariæ* de *Porrula* eccleſias, ſuo tempore dirutas, & ſtatuant in eiſdem clericos, qui Deo ſerviant & mihi & ſucceſſoribus meis ne teneantur de ſpiritualibus reſpondere. Et quia venerint contra pactum ſeu conventiones inter ipſos factas, peto nihilominus viginti libras *Lucenſes* nomine pœnæ ſicut in inſtrumento publico continetur. Item peto ſententiam inique latam per magiſtrum *Dondeum*, olim cauſarum Cameræ Domini Papæ auditorem contra me pro monaſterio, & quicquid ſecutum eſt ex ea vel ejus occaſione revocari & irritari vel irritam nuntiari, à qua extitit pro parte mea ante & poſt legitime appellatum. Item peto quod faciatis ceſſare eos ab impetitione ſeu moleſtatione, quam faciunt ſuper parochia, quam dicunt ſe habere in burgo civitatis ORTANÆ ex ſiniſtra conceſſione G. epiſcopi prædeceſſoris mei facta eis abſque conſenſu capituli ORTANI in præjudicium futurorum epiſcoporum & majoris eccleſiæ ORTANÆ & aliarum eccleſiarum civitatis ORTANÆ. Donnus C. Prior ſanctorum Quatuor & procurator ſeu yconomus monaſterii *Saxoviæ* litem conteſtando negat narrata vera eſſe, ut narrantur, & dicit petita fieri non debere. Libellus autem monaſterii talis eſt. Peto a vobis, venerande pater domine *Stephane*, tituli ſanctæ *Mariæ Transtiberim* Presbytero Cardinali Donnus C. Prior ſanctorum Quatuor & procurator ſeu yconomus Abbatis & conventus monaſterii *Saxoviæ* nomine ipſius monaſterii, quatenus cum prædictum monaſterium ſancti *Jacobi* de *Burgo* ORTANO, ſancti *Fortunati* de *Favculis* & ſanctæ *Mariæ* de *Porrula* eccleſias cum pertinentiis, parochiis, molendino, quod eſt ſub ponte ORTANO & aliis poſſeſſionibus & juribus earumdem pacifice & quiete poſſideam, & liberas & exemptas ad dictum monaſterium tam in ſpiritualibus, quam in temporalibus pertineant pleno jure, & ſuper his omni gaudeant privilegio libertatis, inhibeatis *Transmundo* epiſcopo & capitulo ORTANO, ut dictum mo-
406 naſterium ſuper prædictis eccleſiis & poſſeſſionibus & juribus earumdem occaſione alicujus juris temporalis vel ſpiritualis de cetero non moleſtent, prædictis epiſcopo, & capitulo ſuper præmiſſis omnibus perpetuum ſilentium imponentes, & pronuntietis eccleſias ſupradictas cum poſſeſſionibus & juribus earumdem liberas & exemptas tam in ſpiritualibus quam in temporalibus pleno jure, & ad jus & proprietatem dicti monaſterii pertinere. Petit etiam ut cogatis dictum epiſcopum abſolutionem & obſervationem earum, in quibus per ſententiam magiſtri *Dondei* cappellani domini Papæ, ſicut in ejus ſententia continetur, dicto monaſterio vel ejus procuratori extitit condemnatus. Item petit, ut compellatis dictum epiſcopum ad reſtitutionem viginti ſaumarum de muſto & decem metarum de ſpelta vel extimationis ipſorum, quæ dicto monaſterio de proventibus prædictarum eccleſiarum coram magiſtro *Bartholomeo* notario domini Papæ ab ipſo domino auditore dato, ſe abſtuliſſe confeſſus eſt. *Transmundus* epiſcopus ORTANUS litem conteſtando pro ſe & capitulo ſuo negat narrata vera eſſe, ut narrantur, & dicit petita fieri non debere. Facta fuit litis conteſtatio ſuper præmiſſis libellis, ut ſuperius dictum eſt, ſub anno Domini milleſimo ducenteſimo trigeſimo nono, indictione duodecima tempore domini *Gregorii* Papæ noni, idus Junii. Lite itaque coram nobis ſic legitime conteſtata, tandem prædictus epiſcopus nomine ſuo & epiſcopatus ORTANI de ſpeciali conſenſu & mandato capituli ſui ORTANI quod tale eſt: In nomine Domini. Anno ejuſdem Nativitatis milleſimo ducenteſimo trigeſimo nono temporibus domini *Gregorii* Papæ noni, menſe Junii die ſexta indictione duodecima. In præſentia mei judicis & teſtium ſubſcriptorum totum capitulum eccleſiæ ſanctæ *Mariæ* & ſinguli canonici ejuſdem eccleſiæ, ſcilicet *Ugolinus* Ruſticus, *Petrus* & *Johannes* presbyteri, *Bulco Raynerii*, *Paganellus* de *Bocca*, *Hordonus Jordanius*, *Angelus* de *Cencio Boccino*, *Jacobus Bonincaſe*, & *Jacobus Caragnerre*, *Petrus Stephani*, *Oddo Tebaldi*, *Oddo Capollancus*, *Cencius Petri Zarſi*, *Jennagius Martini*, *Gimundus* & *Converſonus*, conſenſerunt & dederunt plenam poteſtatem domino *Transmundo* epiſcopo ſuo ancenſ committendi beneplacito & providentiæ domini Papæ omnem cauſam & controverſiam, quam idem epiſcopus habet nomine epiſcopatus ORTANI contra Abbatem & conventum monaſterii *Saxoviæ*, vel ipſe Abbas & con-
407 ventus contra epiſcopum ſeu epiſcopatum ORTANUM ſuper quibuſcumque rebus tam ſpiritualibus, quam temporalibus, promittentes per ſe, ſuoſque ſucceſſores ſemper ratum & firmum habere quicquid ipſe epiſcopus in committendo & dominus Papa in præcipiendo vel arbitrando ſeu definiendo inter ipſum epiſcopum & dictos Abbatem & Conventum duxerint faciendum. Actum eſt hoc ORTA in dicta eccleſia ſanctæ *Mariæ* coram his teſtibus, *Johanne Donati*, *Centio Griſoli Donati*, *Martino Mercatante*, & *Berardo Symonitte* civibus ORTANIS. Ego magiſter *Johannes Albertus* ORTANUS civis, Dei gratia ſacroſanctæ *Romanæ* eccleſiæ notarius & imperialis aulæ judex ordinarius his omnibus interfui, & hæc omnia ſcripſi & publicavi, à dicta canonicis rogatus. Et yconomus ſeu procurator monaſterii antedicti habens ad hoc ab Abbate & conventu ſpeciale mandatum quod tale eſt. In nomine Domini amen, anno ejuſdem milleſimo ducenteſimo trigeſimo nono indictione duodecima & octavo idus Junii tempore dominorum *Gregorii* Papæ noni, & *Frederici Romanorum* Imperatoris. *Donnus Angelus* Abbas monaſterii *Saxoviæ* præſentibus & conſentientibus fratribus ſuis, ſcilicet donno *Bonaventura* priore clauſtri, donno *Ventura*, donno *Johanne*, donno *Creſcie*, donno *Johanne* quondam Abbate ſancti *Criſpolti*, donno *Toſio*, donno *Jacobo*, donno *Angelo*, fratre *Guido*, fratre *Frederico*, fratre *Benvenuto*, fratre *Rainerio*, fratre *Jacobo*, fratre *Angelo*, & fratre *Andrea* & toto conventu ejuſdem monaſterii, conſtituit, fecit & ordinavit donnum *Comitem* ſuum Priorem ſanctorum Quatuor de urbe yconomum, ſindicum & procuratorem & actorem ipſius monaſterii coram domino Papa ad dandum ſeu committendum providentiæ ſeu beneplacito ipſius domini Papæ omnem cauſam & controverſiam, quam habent Abbas & conventus contra epiſcopum ſeu epiſcopatum ORTANUM, vel idem epiſcopus nomine epiſcopatus contra ipſos Abbatem & conventum ejuſdem ſuper quibuſdam rebus tam ſpiritualibus, quam temporalibus & ad compromittendum beneplacito & mandato ipſius domini Papæ & ad pœnam in ipſo compromiſſo & providentia, ſi neceſſe fuerit, ponendam & ad omnia & ſingula exercenda & gerenda & facienda, quæ ipſi compromiſſo ſeu beneplacito providentiæ vel mandato fuerint neceſſaria & quicquid inde fecerint perpetuo ratum habebunt, & contra non venient aliqua occaſione vel exceptione. Actum in capitulo ipſius monaſterii coram *Andrea Aſſalonis*, *Jacobo Dominici*, *Vitello Johannis*, *Accurribon Pizaran* & aliis 408
teſtibus. Ego *Benevenutus Garpelle*, Apoſtolica auctoritate notarius his interfui & mandato ipſorum Abbatis & fratrum hoc ſcripſi & ſubſcripſi. Omnes quæſtiones, quas habebant ad invicem proviſioni ſedis Apoſtolicæ ſubmiſerunt, ut ipſe vel cui mandaverit inter eos ſuper his provideret & diſponeret, ut placeret. Nos autem de ipſius domini Papæ ſpeciali mandato ſic duximus providendum, ut prædictum monaſterium libere de cetero habeat & poſſideat prædictas eccleſias ſancti *Jacobi* & ſancti *Fortunati* cum parochiis & omnibus pertinentiis ſuis tam in ſpiritualibus quam temporalibus pleno jure, ita quod prædictus epiſcopus vel capitulum nihil juris in eiſdem quocumque modo valeant vendicare. Nec liceat epiſcopo antedicto excommunicare ſeu ſuſpendere vel interdicere præmiſſas eccleſias vel perſonas in eiſdem eccleſiis commorantes, ita tamen, ut & illi, qui in prædictis morantur eccleſiis excommunicatos & interdictos ab epiſcopo nullatenus recipiant ad divina. Eccleſiam autem ſanctæ *Mariæ* de *Porrula* cum decem pedibus terræ circum circa poſitæ habeat amodo epiſcopus pleno jure, medietatem vero molendini, & piſcariæ, quod habet eccleſia ſancti *Jacobi* ſub ponte ORTANO tam pro cenſu, quem hactenus à parte altera recipiebat epiſcopus, quam etiam pro poſſeſſionibus, ſi quæ remanent monaſterio de prædicta eccleſiæ ſanctæ *Mariæ*, pars monaſterii det liberam & abſolutam epiſcopo pro ipſo epiſcopatu in perpetuum retinendam, ita tamen ut epiſcopus & monaſterium uſque ad decem annos communiter teneant, & in eum neutri parti liceat alienare ſine alterius partis aſſenſu. Tranſactis vero decem annis ſi quis eorum alienare voluerit partem ſuam, primo denunciet alteri: quod ſi comparare voluerit, emat decem ſoldis minus, quam ab alio ſine malitia poſſit haberi, alioquin libere vendat cui velit. Expenſas autem, quæ circa molendinum, & piſcariam ſunt faciendæ, communiter faciant quandiu communiter poſſidebunt. Præterea idem epiſcopus reſtituat monaſterio omnia inſtrumenta & litteras Papales, quas habet occaſione cenſus, quem olim ſibi deberi dicebat in eccleſiis antedictis, quin immo omnia ſunt caſſa & vacua, & nullius de cetero ſint momenti. Abbas vero & conventus caveant epiſcopo, quod illam medietatem molendini & piſcariæ & eccleſiam ſanctæ *Mariæ* cum decem pedibus terræ, quæ Abbas & conventus dare teneantur epiſcopo, nemini dederunt vel 409
conceſſerunt, nec aliquo modo alienaverunt: & his pars utraque ſit contenta. Super omnibus aliis quæſtionibus, quæ inter eos vertebantur, utramque partem ab impetitione alterius duximus abſolvendam. Dictam vero proviſionem ſcribi mandavimus per *Jacobum Raimucii* publicum notarium, & noſtro ſigillo fecimus communiri. Ego *Jacobus Raimucii* Imperiali auctoritate notarius dictæ proviſioni factæ in camera memorati domini Cardinalis coram his teſtibus, ſcilicet domino *Petro* de ſancta *Genoveſa*, domino *Gottifredo* canonico *Alatrino*, magiſtro *Marbiſio*, magiſtro *Johanne* de *Alatro*, & *Petro* Archipresbytero ſancti *Stephani Tyburtini*, ejuſdem domini Cardinalis capellano, ſub eodem anno, indictione decima quarta Kal. Julii præſens interfui, & de mandato prædicti domini *Stephani* Cardinalis, & dictarum partium voluntate ſcripſi & publicavi. Nulli ergo &c. noſtræ confirmationis &c. Si quis &c. Datum Laterani tertio Kal. Martii pontificatus noſtri anno primo.

NOTA.

Exſtat in eodem Archivo Vaticano e jſdem Innocentii IV diſpenſatio in quarto con[illegible] ſanguinitatis gradu inter Simonem Gualdum Magalotti Militis ORTANUM *Andream ejus uxorem* Dat. Laterani nonis Aprilis an. XI. *nempe* 1254. *Miles tunc is dicebatur, qui militari cingulo accinctus erat, ſeu vir equeſtris ordinis.*

XIX.

ELECTIO EPISCOPI ORTANI

Ex Archivo Vaticano.

M A R T I N U S. P P. I V.

Venerabili fratri Conrado Epiſcopo Ortano.

Pag. 196. an. 1280. *D*ilectam eccleſia Ortana per obitum bonæ memoriæ Petri Ortani epiſcopi, Paſtoris ſolatio deſtituta, Capitulum ejuſdem eccleſiæ pro futuri ſubſtitutione Paſtoris, vocatis
410 omnibus, qui voluerunt, potuerunt & debuerunt commode intereſſe, prout moris eſt, convenientes in unum poſt habitum ſuper hoc diligentem tractatum, primo dilectum filium E. Priorem ſancti Andreæ Urbevetanum, & demum, eo recuſante electioni hujuſmodi conſentire, Henricum canonicum Tudertinum in ſuum epiſcopum elegerunt. quo quidem poſtmodum Henrico hujuſmodi electioni de ſe factæ nolente humiliter ſuum præſtare conſenſum, dicti Capitulum cupientes eccleſiæ prædictæ viduitati de perſona, quæ tanto congrueret oneri & honori, celeriter & ſalubriter providere. ac propter hoc, modo ſimili convenientes in unum, in te tunc Archipresbyterum eccleſiæ Viterbienſis, quaſi per inſpirationem divinam direxerunt unanimiter vota ſua, ſicque conſequenter de te providendi Ortanæ eccleſiæ ſupradictæ, dilecto filio Jacobo Priori ipſius eccleſiæ poteſtatem concorditer contulerunt. Idem vero J. Prior hujuſmodi poteſtate recepta, ſancti Spiritus gratia invocata, te nomine dictorum Capituli in Ortanum epiſcopum poſtulando elegit & eligendo etiam poſtulavit. Cumque poſtea dicti Capitulum feciſſent nobis electionem ſeu A poſtulationem hujuſmodi præſentari, nobis humiliter ſupplicantes, ut electionem confirmare ſeu poſtulationem admittere hujuſmodi dignaremur, nos ipſas examinari fecimus diligenter, & demum quia electionem eandem invenimus de perſona ydonea canonice celebratam, ipſam de Fratrum noſtrorum conſilio duximus confirmandum, tibique demum per venerabilem fratrem noſtrum O. Epiſcopum Tuſculanum fecimus munus conſecrationis impendi, firma ſpe fiduciaque concepta, quod eadem eccleſia ſub tuo regimine ſpiritualiter & temporaliter, auctore Domino, votiva ſuſcipiet incrementa. Fraternitatem itaque tuam monemus & hortamur attente, per Apoſtolica tibi ſcripta mandantes, quatenus circa officii tui debitum ſic ſolliciter vigilas & laudabiliter attentus exiſtas, ſicque ſtudeas ſalutis verbo & ſalutaris operationis exemplo eidem eccleſiæ præeſſe pariter & prodeſſe, quod ipſa tua virtutis ſtudio devotione populi fulgeat & domis lætetur ſpiritualibus & commodis temporalibus augeatur; tuum quoniam B gregem tibi creditum, gratia divinæ adjutus ſuffragio, aptum reddeas alimoniis ſempiternis cœleſtium bonorum, præmiis fieri particeps merearis, noſque ſollicitudinem tuam dignis in Domino laudibus commendemus. Datum Perusii xiv. Kal. Januarii. Anno quarto.

XX.

411 Eodem modo. Dilectis filiis Capitulo eccleſiæ Ortanæ. Dudum eccleſia Ortana per obitum bonæ memoriæ P. Ortani Epiſcopi, Paſtoris ſolatio deſtituta, vos &c. ut ſupra uſque: incrementa. Quo circa univerſitatem veſtram monemus & hortamur attente, per Apoſtolica vobis ſcripta mandantes, quatenus eundem epiſcopum admittentes hilariter, & honorifice pertractantes, ſibi tanquam patri & Paſtori animarum veſtrarum impendatis obedientiam & reverentiam debitam & devotam, ac ejus ſalutaribus monitis & mandatis efficaciter intendatis; alioquin ſententiam, quam ipſe propter hoc rite tulerit in rebelles ratam habebimus, & faciemus, auctore Domino, inviolabiliter obſervari. Dat. Peruſii xiv. Kal. Januarii an. iv.

XXI.

M A R T I N U S. P P. I V.

Dilectis filiis, Poteſtati, Conſilio & Communi Ortano ſalutem &c.

Ex eodem Archivo.

An. 1284. *R*eferente nobis dilecto filio B. Camerario noſtro, accepimus, quod cum ipſe olim pro emenda annona in Terra veſtra, & locis circumpoſitis pro camera noſtra, dilectum filium Griſolinum de Aretio deſtinaſſet, vos dubitantes, ne in ipſa Terra magna annonæ quantitas emeretur, & fieret magis cara, primo cum eodem Camerario per veſtrum certum nuncium, & poſtmodum cum dilecto filio Ricardo de Ferentino capellano noſtro, quem ſuper victualibus deferendis ad noſtram curiam, ad veſtram & alias Terras fidelium eccleſiæ miſeramus, extitit ordinatum, ut ad opus cameræ ſupradictæ uſque ad quantitatem trecentorum modialium ſpeltæ, ipſius Camerarii nuncius in Terra veſtra poſſet libere emere & habere. Sicque dictus Griſolinus per Jacobellum magiſtri Joannis, concivem veſtrum, in ipſa Terra de dicta quantitate fecit emi ducenta modialia ſpeltæ de pecunia cameræ ſupradictæ, ac in certa domo, ipſius nomine,
412 conſervari. Verum quia nuper audivimus, quod facta inquiſitione de blado, quod in eadem Terra veſtra habetur, ad revendendum pro certo pretio dictam ſpeltam jam emptam pro noſtra C camera, intendatis contitue compellere memoratum; nec permittatis quod uſque ad dictam quantitatem conceſſum de ſpelta ad opus ipſius cameræ plus ematur, & nos ex hoc non modicum ammirantes, nec clauſis oculis præterire aliquatenus intendentes, vobis ſub pœna ducentarum marcarum argenti, firmiter præcipiendo mandamus, quatenus circa dictam quantitatem jam emptam & aliam emendam uſque ad dictum numerum trecentarum modialium, ad opus cameræ ſupradictæ, nullam moleſtiam inferentes, quominus nuncius, quem propter hoc Camerarius ipſe miſerit, emptam & emendam ſecundum præmiſſam ordinationem, libere extrahere valeat, & ad noſtram curiam deportare, ſtatuto ſeu ordinatione noſtra contrariis non obſtantibus, quæ, quo ad hoc, nullius eſſe decernimus firmitatis, ſic liberaliter vos mandato Apoſtolico coaptetis, quod pœnam vitantes prædictam, devotionem veſtram poſſimus proinde merito commendare. Datum apud Urbem veterem idus Maji pontificatus noſtri anno quarto.

XXII.

B O N I F A C I U S. P P. V I I I.

Venerabili fratri Bartolo epiſcopo Ortano.

Ex eodem Archivo.

Pag. 196. an. 1295. *A*ttendentes grata & accepta ſervitia, quæ nobis & Apoſtolicæ ſedi hactenus impendiſti & impendere non deſiſtis: conſiderantes etiam laudanda multiplicis meritæ probitatis, quibus noſceris inſignitus, dignum duximus, ut perſonam tuam prærogativa favoris & gratiæ proſequamur. Cum itaque nuper Ortanæ eccleſiæ tunc vacanti te præfecerimus in epiſcopum & paſtorem, nos diligenti conſideratione penſantes, quod prædicta eccleſia tenues obtinere dignoſcitur facultates, & propterea volentes illa te proſequi gratia, quæ tibi fore conſpicitur oportuna, caſtrum Kic Ortanæ diœceſis ad Romanam eccleſiam pertinens cum omnibus juribus & pertinentiis ſuis ſub cenſu annuo D unius floreni auri, tibi, quamdiu eidem eccleſiæ Ortanæ te 413 præeſſe contigerit, de gratia concedimus ſpeciali: & ut de prædictis & proprietate ipſius eccleſiæ in futurum memoria certior habeatur, volumus quod annis ſingulis infra Quindenam Nativitatis Dominicæ prædictum cenſum cum hujus literarum oſtenſione cameræ noſtræ perſolvas. Quod ſi facere forte contempſeris, omnis jus, quod tibi ex hujus noſtra conceſſione debetur, ex tunc ad prædictam eccleſiam devolvatur. Nulli ergo &c noſtræ conceſſionis &c. Datum Romæ apud ſanctum Petrum v. Kal. Februarii anno ſecundo.

J. Fontaninus. N XXIII.

XXIII.

BONIFACIUS. PP. VIII.

Venerabili Fratri epiſcopo Ortano.

Ex eodem Archivo.

An. 1295. *Expoſuiſti nobis, quod quondam* Nicolaus Petri Bouhomi *civis* Ortanus, *olim dum adhuc profecturus peregrinari ultra curſum, de bonis ſuis in ſua ultima voluntate diſpoſuit, ut quæ inter alia quondam* Luciam Tegam *&* Franciſcuttam *filias ſuas tunc viventes in bonis ipſis, præter quædam legata & relicta expreſſa, ſibi heredes æquali portione inſtituit, & voluit quod ſi aliqua prædictarum filiarum ſuarum moreretur ſine filiis vel filiabus, ſuccederent in dictis bonis ſuperſtites earumdem. Quod ſi eas omnes ſine filiis vel filiabus mori contingeret, bona prædicta pro anima ſua & remedio peccatorum ſuorum idem N. erogari & expendi voluit & mandavit, nullo ſuper hoc expreſſo executore dimiſſo, caſſans & irritans omne aliud teſtamentum ſeu diſpoſitionem ultimæ voluntatis, quod, vel quam ipſe antea condidiſſet. Verum cum, ſicut aſſeritur, prædictæ* Lucia Tega *&* Franciſcutta *filiæ* Nicolai *prædicti abſque filiis vel filiabus deceſſerint, & bonis bonorum erogandorum ſeu expendendorum pro anima præfati* Nicolai *& remedio peccatorum ipſius, quo nullum, ut prædicitur, in dicta ſua ultima voluntate executorem reliquit, ad te hujus executio ſpectet de jure, noſtrum*
414 *ſuper bonorum ipſorum erogatione pro te facienda pro anima dicti defuncti beneplacitum implorans, ſupplicans, ut epiſcopalem menſam tuam* Ortanam *ſuper hoc gratioſe reſpicere dignaremur. Nos autem tenuitatem fructuum, redituum & proventuum ad ipſam menſam ſpectantium attendentes, & conſiderantes, quod ex eis non potes ſecundum decentiam pontificalis officii commode ſuſtentari, præmiſſis veris exiſtentibus, tenendo pro te ac tuis ſucceſſoribus* Ortanis *epiſcopis, & ipſa menſa, in perpetuum omnia bona prædicta ad suam erogationem & diſtributionem ſpectantia cum omnibus juribus & pertinentiis ſuis præfatæ menſæ uſibus applicanda ſine juris præjudicio alieni, præfatis legatis & relictis exceptis, auctoritate tibi præſentium tribuimus facultatem bona ipſa tibi & eiſdem ſucceſſoribus ac ipſi menſæ perpetuo eadem auctoritate nihilominus ſimiliter concedentes. Volumus tamen quod tu ac dicti ſucceſſores annis ſingulis in anniverſario die obitus præfati N. miſſam & præcedenti die vigilias defunctorum pro anima ejuſdem defuncti in dicta* Ortana *eccleſia ſolemniter facere, celebrari, & canonicis ejuſdem eccleſiæ, qui hujuſmodi miſſæ & vigiliis interfuerint, florenum auri unum annis ſingulis erogari. Cæterum ſi bona prædicta vel ipſorum aliquod ratione criminis hæreſeos* Romanæ *eccleſiæ confiſcata fuiſſent vel confiſcanda forent, ut amplior gratia tibi, ſucceſſoribus & menſæ prædictis fiat, volumus, ut hujuſmodi confiſcatione facta vel facienda nequaquam obſtantibus, præmiſſa habeant roboris firmitatem. Nulli ergo &c. noſtræ conceſſionis &c. Datum Anagniæ III. idus Julii anno ſecundo.*

XXIV.

BONIFACIUS. PP. VIII.

Laurentio epiſcopo Ortano.

Ex eodem Archivo.

Pag. 297. An. 1298. *Cum te nuper ob tuorum exigentiam meritorum* Ortanæ *eccleſiæ tunc vacanti præfecerimus in epiſcopum & paſtorem, nos diligenti conſideratione penſantes quod prædicta eccleſia tenues obtinere dignoſcitur facultates, & propterea*
415 *volentes illa te proſequi gratia, quæ tibi fore conſpicitur opportuna,* Caſtrum Kio Ortanæ *diœceſis ad* Romanam *eccleſiam pertinens, cum omnibus bonis, juribus & pertinentiis ſuis ſub cenſu annuo unius floreni tibi uſque ad Apoſtolicæ ſedis altud beneplacitum de gratia concedimus ſpeciali, non obſtantibus aliquibus literis Apoſtolicis ſub quavis forma vel expreſſione confectis, impetratis vel etiam impetrandis, quibuſcumque perſonis ſeu perſonæ conceſſis vel etiam concedendis ſuper inſtitutione dicti caſtri vel commiſſaria, Caſtellania, ſeu cuſtodia, aut quavis conceſſione caſtri ejuſdem vel alicujus partis ipſius vel ſuper bonis ad illud quoquomodo ſpectantibus, quæ de præſentibus & toto earum tenore de verbo ad verbum plenam & expreſſam non fecerint mentionem. Ut autem de prædictis & proprietate ipſius eccleſiæ in futurum memoria certior habeatur, volumus quod annis ſingulis infra quindenam Nativitatis Dominicæ prædictum cenſum cum hujus literarum oſtenſione cameræ noſtræ perſolvas. Quod ſi facere forte contempſeris, omne jus, quod tibi ex hujus conceſſione debetur ex tunc ad prædictam eccleſiam devolvatur. Nulli ergo &c. noſtræ conceſſionis &c. Si quis autem &c. Datum Reate XIII. Kal. Decembris anno quarto.*

XXV.

ELECTIO

POTESTATIS. URBIS. HORTANAE

Ex autographo Archivi Reatini A. X. Faſc. D. num. 2.

Pag. 298. An. 1359. IN nomine Domini amen. Anno Domini milleſimo CCCLVIIII. tempore domini *Innocentii* Papæ VI. indictione XII. die XXVIII. menſis Octobris, conſilio generali ſpeciali Conſulum, Antianorum, & populi civitatis Ortanæ ad ſonum campanæ voceque præconis in palatio eccleſiæ ſanctæ *Mariæ* more ſolito congregato, in quo conſilio Nobilis & ſapiens vir dominus *Antulanus* judex & locumtenens (¹) Nobilis & Potentis viri *Simonis* domini *Thomæ* de *Spoleto* honorabilis poteſtatis civitatis Or-
416 tanæ, cum per ſe & voluntate dominorum *Confalonerio-rum*, & majorum *Antianorum* populi dicti Communis, & dictorum conſiliatorum, & dicti *Confalonerii* & majores, & conſiliarii ſupradicti cum auctoritate & decreto dicti domini judicis, & omnes prædicti ſimul unanimiter & concorditer, nemine ipſorum diſcorde, fecerunt, conſtituerunt, & ordinaverunt, eorum & dicti Communis nomine, verum & legitimum ſindicum, & procuratorem, actorem, factorem, & nuncium ſpecialem, vel ſi quo alio nomine melius de præſenti dici, & cenſeri poterit, *Tuccium Falgle* (²) præſentem, & ſuſcipientem ad præſentandum electionem poteſtatiæ dicti Communis cum obſervatione omnium & ſingulorum ſtatus & reformationis factæ & fiendæ in dicto Communi cum omnibus & ſingulis ſpectantibus & pertinentibus ad officium dictæ poteſtariæ pro ſex menſibus proxime futuris, incipiendis die prima menſis Januarii, & finiendis, ut ſequitur, Nobili & Potenti viro domino *Angelo* domini *Bartholomæi* de *Dodaſcliis* militi de *Reate* cum ſalario mille librarum (³) cortenſium, & quinque librarum denariorum (⁴) *Papienſium* pro carta & atramento, & lumine: de quo ſalario ipſe dominus Poteſtas debet & tenetur ſolvere cum officio cameræ Communis Ortanæ pro ipſo Communi recipienti pro gabella marchas . . . . . denariorum cortenſium pro qualibet libra. Qui Poteſtas debeat eſſe longe a dicta civitate Ortana per XVIII. milliaria ad minus, qui debet ducere & habere ſecum toto tempore durante ejus officio in conducta prædicta, unum bonum & ſufficientem judicem juris peritum, tres bonos & ſufficientes notarios: quorum unum ad maleficia eligat, alterum ad civilia, & alterum ad cuſtodiam civitatis: duos (⁵) domicellos, octo bonos & ſufficientes (⁶) berruarios, bonos & actos ad arma portanda, & duos equos: unus ſit extimatus XXV. florenos, alter vero XVI. florenos extimandus per M. Petrum . . . . & Colo Maneſchalcum: qui quidem officiales debeant eſſe non eccleſiaſtici, non cives, & non exbanditi de terris eorum, & longe à civitate prædicta per XVIII. milliaria ad minus. Et debet ipſe Poteſtas ſervire perſonaliter, & non per vicarium: qui Poteſtas & ſui officiales non poſſint ſe abſentare a dicta civitate durante eorum officio: & ſi Poteſtas ſe abſentaverit, ſolvat die qualibet, qua fuerit abſens, duos florenos auri, judex I. florenum, notarius medium florenum, quilibet familiaris vel domicellus decem ſolidos *Papienſes*. Et non poſſit eis & alicui ipſorum per officiales dictæ civitatis dari licentia: & pro 417
qualibet equa XX. ſolidos *Papienſes*: & quod ipſe Poteſtas non poſſit ſecum ducere aliquem officialem, qui hujuſmodi officium a quinque annis . . . . . Et debet facere cuſtodire carceres ſine aliquo ſalario, & debet ipſe Poteſtas dare in fine ſui officii cameræ Communis Ortanæ tres florenos auri committendos per . . . . dicti Communis, & dimittat & dimittere debeat unum (⁷) paveſem de paveſibus ipſius ad ſui . . . . . ad voluntatem cameræ Communis: & ſi non dimiſerit dictum paveſem, pro extimatione ipſius unum florenum detrahatur. Tenetur etiam dare cameræ dicti Communis pro una baliſtra unum florenum auri. Et tenetur die lunæ ante carnis-privium ponere in equinum dictæ civitatis, veluti conſuetum eſt, unum anulum de argento valoris medii floreni, ad quod currere

currere poſſint cives Ortani. Et die carnis privii tenetur ponere in (a) lovia, quæ eſt ante eccleſiam ſanctæ *Mariæ*, homines, ut hactenus extitit conſuetum. Et debet venire dictus Poteſtas cum dictis ſuis officialibus, famulis & equis, duabus diebus ante finem officii, ad omnem ipſius Poteſtatis riſicum & fortunam in veniendo, ſtando, & redeundo: & ſi in dicto termino venire ceſſaverint, dictus Poteſtas die qualibet, qua ſteterit in mora veniendi, ſolvere teneatur cameræ dicti Communis xxv. libras *Papienſes*. Et ſtante tempore dicti ſui officii debeat dictus Poteſtas una cum dictis ſuis officialibus famulis ſtare ad ſcindicatum in dicta civitate in domo alicujus hoſpitatoris tribus diebus ad reddendam rationem de adminiſtratione eorum officii eligendis per *Confalonerium*, & majores civitatis prædictæ . . . . . . ipſius domini Poteſtatis eidem ſingulis duobus menſibus, prout tangit pro ratione ipſius . . . . Et ad promittendum eidem domino *Angelo* ſalarium ſupradictum, & ad obligandum eidem domino *Angelo* omnia & ſingula bona dicti Communis pro ſolutione dicti ſalarii, & ad recipiendam promiſſum a dicto domino *Angelo* de acceptione dicti officii, & obſervatione omnium prædictorum, & generaliter ad omnia alia & ſingula facienda, gerenda, & exercenda, quæ in prædictis, & circa prædicta fuerint neceſſaria, utilia, & opportuna, & quæ merita eorum poſtulant, & exigunt, promittentes quidquid per dictum ſcindicum ſuum, procuratorem, factum, geſtum, & operatum fuerit in prædictis, & circa prædicta, firma & rata habere & tenere, & in nullo contra facere, vel venire ſub obligatione & 418
ypothecha omnium bonorum dicti Communis, & promiſſo cum relevamine ab omni onere, ſatiſdatione. Actum fuit hoc in dicto palatio ſanctæ *Mariæ* de Orta præſentibus M. *Jacobo Joannis*, *Lello Nardi Blaxi*, & *Bartolomeo Rucarello*, & pluribus aliis teſtibus in dicto conſilio exiſtentibus vocatis, & rogatis.

Et ego *Boſcius Oddoriſciani* de Abbatia *Florentelli* Imperiali auctoritate notarius & judex Ortanus, & nunc notarius reformationis, & damnorum datorum dictæ civitatis, per decretum ipſius civitatis ad prædicta ſpecialiter deputatus, prædictis omnibus, dc ſingulis interfui, rogatus ſcribere, ſcripſi, & publicavi, & ſigno meo ſignavi conſueto.

NOTAE.

Hoc inſtrumentum, cujus meminit Gabriel Nandeus in inſtaurationem Tabularii eccleſiæ ... pag. 67 eſt formula eligendi ſupremi urbium liberarum Magiſtratus, quem inferior ætas in Italia Poteſtatem *appellavit, ut paſſim docent hiſtoria & Cangius in Gloſſario. Is alienigena, quem ex ipſis civitatibus, electus, ſummo jure in rebus bellicis perinde ac politicis imperabat.*

1. *Hoc titulo ea tempeſtate magnates decorabantur. Titulus* ſapientis *dabatur anni juriſconſultis.*

2. *Nimirum* Paglie. *tunc enim vis pronunciationis Italicæ ſerebat, ut quotieſcumque littera liquida l vel n literam g ſequeretur, eadem liquida ante eandem g moveretur, ut* Palgita *pro* Pagita: ſigliuolo *pro* figliuolo: ingengno *pro* ingegno: inſengnare *pro* inſegnare. *Cujuſmodi exempla plurima occurrunt in ejus ætatis codicibus & præcipue in noſtro* Theſauro *Brunetti Latini ex lingua Francica Provinciali in Italicam verſo & exſcripto Cortonæ anno* 1365.

3. *Genus monetæ ex Cangio in Gloſſario.*

4. *Denarios aliquot Papienſes edidit amicus noſter Antonius Gattus in Hiſtoria Gymnaſii Ticinenſis. Videntur fuiſſe communes in Italia, nam memorantur etiam in inſtrumento, quo Petrus Abbas S. Gregorii locat Cencio Frangipane Turrim in capite Circi anno 1145 apud Panvinium in libro 111. operis MS. de gente Frangipania.*

5. *Ideſt nobiliores famuli.*

6. *Satellites, vulgo* Sbirri.

7. *Ideſt ſcutum ſeu clypeum.*

8. Lovia & Lobia *eſt porticus ampla.*

419

XXVI.

BONIFACIUS. PP. IX.

Ex Archivo Vaticano.

An. 1396. BOnifacius &c. *Venerabili fratri epiſcopo* Ortanensi *ſalutem* &c. *Sedis Apoſtolicæ generoſa benignitas redeuntibus ad eam cum humilitate filiis poſt exceſſus, & ſuos errores ſponte fatendo veniam exinde humiliter poſtulantibus, ſe propitiam exhibet & benignam. Cum itaque, ſicut exhibita nobis nuper pro parte populi & Communis ac ſingularum perſonarum tam clericorum quam laicorum civitatis noſtræ* Ortanæ *ejuſque comitatus & diſtrictus, petitio continebat, ipſi dudum propter novitates, quæ in illis partibus contra* Romanam *eccleſiam & ejus officiales exorta fuerunt & a ſubtractione, devotione & obedientia noſtra &* Romanæ *eccleſiæ Matris & Dominæ eorum ſe damnabiliter ſubtraxerunt, ac damna diverſa & injurias tam eccleſiæ & officialibus prædictis, quam etiam ipſius eccleſiæ ſubditis & fidelibus irrogaverint, & cum perſecutoribus, hoſtibus & inimicis prædictæ eccleſiæ, etiam contra eandem eccleſiam ligas & confœderationes inierint & fecerint, ac ſubditos prædictæ eccleſiæ invaſerint & depopulaverint, homicidia perpetraverint, & alia quamplurima exceſſus crimina & delicta commiſerint, alias contra tenorem proceſſuum per fel. rec.* Johannem XXII. Benedictum XII. Clementem VI. & Innocentium VI. Romanos *Pontifices prædeceſſores noſtros editorum, temere faciendo, nec non ab eiſdem perſecutoribus, inimicis & hoſtibus auxilia, conſilia & favores receperint, libertatem eccleſiaſticam violaverint & fregerint, ac in quaſdam perſonas ſingulares eccleſiaſticas manus injecerint temere violentas, ob hoc & propter multa alia crimina per eos hujuſmodi rebellionis occaſione commiſſa, diverſas excommunicationis & interdicti ſententias & alias pœnas tam per proceſſus Apoſtolicos contra rebelles hujuſmodi dudum factos, quam etiam alias à jure & ab homine latas & inflictas damnabiliter incurrendo. Tamen quia nuper populus & Communitas ac ſin-*
420 *gulæ perſonæ prædictæ, ad cor reverſi, hujuſmodi eorum enormes exceſſus humiliter recognoſcentes, nobis humiliter ſupplicari fecerunt, ut cum parati ſint contrito corde & humiliato ſpiritu noſtris ac prædictæ eccleſiæ obedire mandatis, eos ad noſtram & dictæ eccleſiæ gratiam recipere & cum ipſis alias mite & benigne agere, ipſoſque ſeculares clericos & perſonas eccleſiaſticas ab hujuſmodi pœnis & ſententiis excommunicationis, ſuſpenſionis & interdicti, & aliis quibuslibet, quas occaſione præmiſſorum exceſſuum quandocumque & qualitercumque, etiam vigore quorumcumque proceſſuum & ſententiarum per quoſcumque factorum ſive latarum, incurrerint, abſolvere & liberare & cum prefatis clericis & perſonis eccleſiaſticis ſuper irregularitatis macula, ſi quam incurrerunt, diſpenſare & alias ſuper præmiſſis, animarum ipſorum ſaluti providere de ſolita Apoſtolicæ ſedis clementia miſericorditer dignaremur. Nos igitur, licet immeriti illius vicesgerentes in terris, qui cunctos quærit ſalvos facere & neminem vult perire, cujus eſt parcere ſemper & miſereri, hujuſmodi ſupplicationibus inclinati, ac de tuæ fraternitatis induſtria ſpecialem in Domino fiduciam obtinentes, eidem fraternitati tuæ per Apoſtolica ſcripta committimus & mandamus, quatenus interdictum, cui ipſa civitas dicitur eſſe ſuppoſita, relaxes & per te vel alium ſeu alios, ydoneum vel ydoneos, quem vel quos ad hoc duxeris eligendum ſeu eligendos, prefatos populum & Commune ac perſonas utriuſque ſexus, qui occaſione ſubtractionis, rebellionis, invaſionis, turbationis, occupationis, adhæſionis & receptionis hujuſmodi vel aliorum exceſſuum prædictorum, ſententias ſeu pœnas hujuſmodi incurrerunt, ab hujuſmodi pœnis & ſententiis, ſi hoc humiliter petierint, injunctis eis & cuilibet eorum ſub virtute juramenti, per ipſos & quemlibet eorum præſtandi, quod ſimilia de cætero non committant, nec ea committentibus dabunt auxilium, conſilium vel favorem, & quod noſtris & Romanæ eccleſiæ prædictæ mandatis parebunt, ac pro modo culpæ pœnitentia ſalutari & aliis, quæ de jure fuerint injungenda, auctoritate Apoſtolica, hac vice dumtaxat, abſolvas in forma eccleſiæ conſueta: nec non omnia hujuſmodi crimina & exceſſus ac delicta per eos ſeu aliquem eorum perpetrata ſeu commiſſa quomodocumque & qualitercumque in quantum concernunt ſeu concernere poſſunt publicum intereſſe ſeu cameram Apoſtolicam, auctoritate prædicta remittas, ipſoſque & quemlibet eorum ab omnibus bannis, pœnis ſeu condemnationibus quæ ſeu quas propterea incurrerunt, ac in ſententiis, quæ contra ipſos & quemlibet eorum tam ab homine, quam a jure promulgata exiſtunt, in* 421
quantum hujuſmodi publicum intereſſe & dictam cameram concernunt ſeu concernere poſſunt, abſolvas & cum illis & hujuſmodi eccleſiaſticis perſonis, quæ ſic ligatæ vel etiam in præſentia excommunicatorum, non tamen in contemptum clavium, divina officia celebrando vel immiſcendo ſe illis irregularitatis maculam contraxerunt, eadem auctoritate diſpenſes: nec non eoſdem & quemlibet prædictorum ad omnia beneficia eccleſiaſtica cum cura vel ſine cura, ac canonicatus & præbendas, dignitates, perſonatus & officia, eccleſias, hoſpitalia & alia beneficia quæcumque, etiamſi dignitates ipſæ abbatiales, priorales aut conventuales fuerint, nec non ad quoſcumque honores, dignitates alias & officia, quibus tam a jure, quam ab homine propter prædicta eſſent privati, dummodo in ipſis tempore datarum præſentium non ſit alias alicui ſpecialiter jus quæſitum, ac ad privilegia, bona & jura & ad omnes actus legitimos prædicta auctoritate reſtituas & redintegres: ac in ſtatum priſtinum reducas & reponas, in quo erant ante tempus, quo hujuſmodi banna, ſententias ſive pœnas incurrerunt; diſtrictius inhibentes dilectis filiis quibuſcumque officialibus noſtris & dictæ eccleſiæ, qui ſunt & erunt pro tempore, ne contra eoſdem populum & Communitatem ac perſonas vel aliquem eorum occaſione hujuſmodi criminum vel exceſſuum ſeu delictorum, in quantum hujuſmodi intereſſe publicum & dictam cameram concernunt vel concernere poſſunt, procedere vel occaſione præmiſſorum ipſos aut aliquem eorum moleſtare vel banna ſeu pœnas aut condemnationes hujuſmodi exigere aut petere quoquomodo præſumant, decernentes ex nunc irritos & inanes quoſcumque proceſſus & ſententias, quos ſeu quas contra inhibitionem noſtram hujuſmodi haberi contigerit ſeu etiam promulgari: & nihilominus mandantes omnibus & ſingulis officialibus noſtris & dictæ eccleſiæ, qui libros ſeu codices, in quibus hujuſmodi banna ſeu condemnationes forſitan ſunt deſcripta, ſeu annotata obtinent, quatenus illa de libris ſeu codicibus ipſorum de-

deleant & caſſent ac deleri & caſſari faciant cum effectu: ac ti-bi & hujuſmodi perſonæ, quibus vices tuas commiſeris, ut præ-fertur, diſtrictius inhibentes ne ratione beneficii abſolutionis hu-juſmodi à quibuſcumque perſonis prædictis ſingularibus, quæ oc-
422 *caſione præmiſſorum venerint abſolvenda, aliquid exigere vel etiam gratis & ſponte oblatum recipere quomodolibet præſumatis. Con-trarium vero facientes eo ipſo ſint excommunicationis ſententiam irretiti & à dignitatibus, officiis & adminiſtrationibus quibuſ-cumque ſuſpenſi: & nihilominus ad hujuſmodi indebite percepto-*

A *rum reſtitutionem integram teneantur. Volumus autem, quod ſi populus & commune ac perſonæ prædicta, quæ vigore præſen-tium abſolventur, vel aliquis ex eis ullo unquam tempore, quod abſit, ab obedientia & ſubjectione noſtra vel dictæ* Romanæ *ec-cleſiæ ſe ſubtraxerint, vel nobis & eidem eccleſiæ rebelles fuerint hujuſmodi ſubtrahentes & rebelles in prædictas pœnas & ſenten-tias reincidant ipſo facto, & præſentes literæ, quo ad eos, nul-lius exiſtant roboris vel momenti. Datum* Romæ *apud ſanctum* Petrum xiv. *Kal. Junii pontificatus noſtri anno ſeptimo.*

XXVII.

BONIFACIUS. PP. IX.

Ex eodem Archivo.

An. 1396 BOnifacius *&c.* Ad futuram rei memoriam. Sinceræ devotionis affectus, quem dilecti filii, Commune noſtræ civitatis Ortanae, nec non univerſitates oppidorum, caſtrorum, terrarum, villarum & locorum comitatus & diſtrictus civitatis ejuſdem, ad nos & *Romanam* gerunt eccleſiam, merito nos inducit, ut illa Communi & univerſitatibus prædictis ac particularibus perſonis eorumdem, civitatis, comitatus, & diſtrictus, favorabilites concedamus, quæ ſuis commoditatibus fore conſpicimus oportuna. Hinc eſt quod nos volentes Commune, univerſitates & particulares perſonas hujuſmodi favoribus proſequi gratioſis, ipſorum in hac parte ſupplicationibus inclinati, Communi, univerſitatibus & perſonis præfatis auctoritate Apoſtolica tenore præſentium indulgemus, ut in primis cauſis civilibus & criminalibus, quantum videlicet ad ſeculare forum pertinet, extra loca incolatus proprii ſeu domicilii vel civilelis per litteras Apoſtolicas de cetero impetrandas non facientes plenam & expreſſam ac
423 de verbo ad verbum de indulto hujuſmodi mentionem, aut vigore conſtitutionum provinciæ noſtræ patrimonii beati *Petri* in Tuſcia, infra quam civitas & comitatus &

B diſtrictus hujuſmodi conſiſtunt, ac aliorum ſtatutorum ſeu conſuetudinum quarumcumque, nequeant niſi in quinque exceptis caſibus in conſtitutionibus dictæ provinciæ expreſſis, ad judicium evocari, ſic tamen coram propriis vel delegatis judicibus infra civitatem ſeu alia opida, caſtra, Terras, villas vel loca hujuſmodi teneantur legitime ſtare juri. Decernimus inſuper, ſententias & proceſſus, quas & quos contra præſentis indulti formam promulgari forſan contigerit vel haberi, niſi forſan judices hujuſmodi in exhibendo petentibus juſtitiæ complementum, negligentes fuerint vel remiſſi, irritos & inanes. Volumus etiam quod ſi ullo unquam tempore, quod abſit, Commune aut univerſitates ſeu particulares perſonæ hujuſmodi aut aliqua ipſarum ſe à fidelitate & obedientia noſtra & dictæ eccleſiæ ſubtraxerint vel ſubtraxerit, præſens indultum, quoad ſubtrahentes vel ſubtrahentem hujuſmodi, nullius exiſtat roboris vel momenti. Nulli ergo &c.
C noſtræ conceſſionis, conſtitutionis & voluntatis infringere &c. Si quis &c. Datum *Romæ* apud ſanctum *Petrum* xiv. Kal. Junii pontificatus noſtri anno ſeptimo.

NOTA.

H*Oc privilegium occurrit in quibuſdam aliis urbi* Hortanae *conceſſis, & ibidem editis per Petrum Matthæum Theſorinum de Foro Sempronii anno* 1551. *in folio.*

XXVIII.

BONIFACIUS. PP. IX.

Ex eodem Archivo.

An. 1396. BOnifacius &c. *Dilectis filiis Communitati & hominibus civitatis noſtræ* Ortanae *ſalutem &c. Sinceræ devotionis affectus, quem ad nos &* Romanam *geritis eccleſiam merito nos inducit, ut ea, quæ pacis & quietis veſtræ commoda*
424 *reſpicere noſcuntur, vobis liberaliter concedamus. Cum itaque, ſicut accepimus, nonnulli de civitate noſtra* Ortana *exititii ſeu alias banniti exiſtant, qui ſi ad eandem civitatem reciperentur & admitterentur, multa ex inde ipſius civitatis tranquillitati poſſent damna & ſcandala irrogare: nobiſque pro parte veſtra fuerit humiliter ſupplicatum, ut vobis ſuper his providere, de benignitate Apoſtolica dignaremur. Nos hujuſmodi ſupplicationibus inclinati, auctoritate Apoſtolica vobis tenore præſentium indulgemus, ut uſque ad decennium, a data præſentium computandum, & etiam poſt hujuſmodi decennium elapſum, niſi id*

D *de veſtra proceſſerit voluntate, nullus legatus aut ſubdelegatus Apoſtolicæ Sedis, aut noſtri ſeu dictæ Sedis rectores, ſive officiales, qui ſunt & erunt pro tempore, ad hujuſmodi exititiorum & bannitorum in prædictam civitatem receptionem & admiſſionem quacumque etiam auctoritate, niſi ex ſpeciali mandato ejuſdem Sedis plenam & expreſſam, ac de verbo ad verbum de indulto hujuſmodi mentionem faciente, compellere vos valeant quoquo modo. Nos enim quicquid contra indulta hujuſmodi noſtri tenoris exititiorum propria temeritate præſumptum, irritum decernimus & inane. Nulli ergo* &c *noſtræ conceſſionis, & conſtitutionis infringere* &c. *Si quis autem* &c. *Datum* Romæ *apud ſanctum* Petrum xiv. *Kal. Junii pontificatus noſtri anno ſeptimo.*

XXIX.

BONIFACIUS. PP. IX.

Ex eodem Archivo.

An. 1395. B*Onifacius &c.* Dilecto filio magiſtro *Paulo de Juvenatio*, cameræ Apoſtolicæ clerico, & civitatis noſtræ Ortanae, ejuſque comitatus, territorii & diſtrictus pro nobis & *Romana* eccleſia reformatori ſalutem &c. Ad ſtatum civitatis noſtræ Ortanae, ejuſque comitatus, territorii & diſtrictus pacifice & ſalubriter dirigendum, ſolicitis ſtudiis intendentes, ad ea, per quæ ſtatus ipſorum ſalubriter dirigatur, libenter intendimus, & ad reformationem illorum, quæ deformata conſpicimus,
425 adhibemus ſolicitudinis noſtræ partes. Cum itaque, ſicut accepimus, civitas prædicta, ejuſque comitatus, territorium & diſtrictus magna reformatione indigere noſcatur, nos ad reformationem hujuſmodi, prout ex debito paſtoralis officii tenemur, paternis & ſolicitis ſtudiis intendentes, ac ſperantes, quod tu, qui etiam cubicularius noſter exiſtis, de cujus fidelitate, prudentia & diligentia in multis & arduis comprobatis ſumpſimus in Domino fiduciam ſpecialem, ea quæ tibi commiſerimus curabis fideliter, ſolicite & prudenter adimplere; harum conſideratione inducti te reformatorem civitatis, comitatus, territorii & diſtrictus prædictorum uſque ad noſtrum beneplacitum, auctoritate Apoſtolica, tenore præſentium conſtituimus; &

E etiam deputamus tibi civitatem, comitatum, territorium & diſtrictum prædicta, in omnibus his, quæ reformatione & correctione noveris indigere auctoritate noſtra reformandi & corrigendi; ac in eis quæcumque tibi pro honore & ſtatu noſtro & ſanctæ *Romanæ* eccleſiæ ac civitatis, comitatus, territorii & diſtrictus prædictorum, ejuſque civium, incolarum & habitatorum videris expedire, ſtatuendi & ordinandi: necnon poſſeſſionem & tenutam *Roccha* ipſius civitatis, ac terrarum, caſtrorum & aliorum locorum ipſorum comitatus, territorii & diſtrictus prædictorum à dilecto filio *Berochio* cive Ortano & quibuſcumque aliis *Rocchæ*, terrarum, caſtrorum & locorum ipſorum Caſtellanis, cuſtodibus & aliis in eis deputatis noſtro & dictæ eccleſiæ noſtræ recipiendi; ipſoſque *Berochium*, Caſtellanos & cuſtodes ac deputatos hujuſmodi de receptis & aſſignatis per eos tibi, & omnibus, quæ ab eis ratione eorum quovis
F modo petere poſſemus, quietandi penitus & liberandi; & in *Rocca*, Terris, caſtris & locis ipſis & eorum quolibet caſtellanos, capitaneos & alios officiales neceſſarios & opportunos, ſi, & prout tibi videbitur faciendum, quoties opus fuerit, & tibi videbitur, ponendi, deponendi, eiſque ſalaria congrua, de quibus tibi videbitur, concedendi,

di, & ſuper ſalariis hujuſmodi debitis & debendis componendi & concordandi, ac de omnibus & ſingulis fructibus, redditibus, proventionibus, introitibus & emolumentis civitatis, comitatus, territorii & diſtrictus prædictorum, ad cameram Apoſtolicam pertinentibus, pro præmiſſis & aliis; de quibus tibi videbitur, arbitrio tuo diſponendi & ordinandi, ac omnia alia & ſingula ad hujuſmodi reformationis officium quomodolibet pertinentia, & quæ pro
426 honore & ſtatu hujuſmodi tibi videbuntur oportuna, faciendi, mandandi, diſponendi, ordinandi & exequendi; alienatione tamen bonorum immobilium & pretioſorum mobilium civitatis, comitatus, territorii & diſtrictus prædictorum, tibi penitus interdicta: contradictoreſque per ſpirituales & temporales diſtrictiones, prout tibi viſum fuerit expedire, appellatione poſtpoſita, compeſcendi, plenam & liberam auctoritate Apoſtolica tenore præſen- A tium concedimus poteſtatem: mandantes dilectis filiis civibus, incolis & habitatoribus ac Poteſtatibus, caſtellanis & aliis officialibus civitatis, comitatus, territorii & diſtrictus *Rocchæ* terrarum, caſtrorum, locorum prædictorum & cuilibet eorum, ut hujuſmodi beneplacito durante, in omnibus, quæ ad hujuſmodi reformationis officium quomodolibet pertinent, tibi pareant, obediant efficaciter, & intendant; alioquin ſententiam ſive pœnam, quam rite tuleris ſeu ſtatueris in rebelles, ratam & gratam habebimus, & faciemus auctore Domino, uſque ad ſatisfactionem condignam inviolabiliter obſervari. Tu igitur officium prædictum ſic ſtudioſe, fideliter & prudenter exequi ſtudeas, quod exinde ſperata commoda proveniant, tuque apud nos & Apoſtolicam Sedem amplius valeas non immerito commendari. Datum *Romæ* apud ſanctum *Petrum* v. idus Julii anno ſeptimo.

XXX.

BONIFACIUS PP. IX.

Ex eodem Archivo.

An. 1396. BOnifacius &c. *Dilecto filio magiſtro* Paulo *de* Juvennaiio *camera Apoſtolica clerico, Cubiculario noſtro ſalutem* &c. *De fidelitate & prudentia tuis, familiari experientia nobis notis, plenam in Domino fiduciam obtinentes, quod ea quæ tibi commiſerimus curabis fideliter adimplere, horum conſideratione inducti tibi dilectam in Christo filiam nobilem mulie-* B *rem* . . . . . . *dilecti filii nobilis viri* Berochii Domicelli OrTANI *natam, in Chriſmate noſtro nomine tenendi & alia circa hac neceſſaria faciendi, plenam & liberam concedimus poteſtatem.* Datum Romæ *apud ſanctum* Petrum v. *Kal. Auguſti pontificatus noſtri anno ſeptimo.*

427

XXXI.

BONIFACIUS. PP. IX.

Ex eodem Archivo.

An. 1396. BOnifacius &c. *Dilecto filio nobili viro* Berochio *Domicello* ORTANO *ſalutem* &c. *Cum nos dilectum filium nobilem virum* Johannem Philimatinum *dictum* Chiottum, Domicellum Neapolitanum, *Caſtellanum* Rocchæ *civitatis noſtra* ORTANAE *duxerimus deputandum, prout in noſtris inde confectis literis plenius continetur, volumus & tibi mandamus, quatenus ipſam* Roccham, *quam tenes & ejus tenutam eidem* Johanni *ad quamcumque ejuſdem requiſitionem,* C *viſis præſentibus, tradas & aſſignes. Nos enim eidem* Johanni *te de ipſa* Roccha *& omnibus, quæ ipſius occaſione à te peteret quovis modo poſſemus, facta per te ſibi præfata ipſius* Rocchæ *aſſignatione, noſtro &* Romanæ *eccleſia nomine quitandi penitus, & liberandi plenam & liberam concedimus tenore præſentium poteſtatem.* Datum Romæ *apud ſanctum* Petrum v. *Kal. Auguſti anno ſeptimo.*

XXXII.

BONIFACIUS. PP. IX.

Ex eodem Archivo.

An. 1396. BOnifacius &c. *Dilecto filio nobili viro* Verrochio Georgii, *domicello* ORTANO, *caſtri noſtri Utriculi* Narnienſis *diœceſis pro nobis &* Romana *eccleſia in temporalibus Vicario ſalutem* &c. *Ad ſtatum caſtri noſtri Utriculi* Narnienſis *diœceſis ejuſque territorii & diſtrictus pacifice & ſalubriter dirigendum, ſollicitus ſtudiis intendentes, operarias manus libenter appoſuimus, ut in eis cultus juſtitiæ vigeat & pacifica tranquillitas*
428 *refloreat, plantentur boni mores, & reprobi exstirpentur. viri quoque virtuoſi propria actionis præmium ſentiant; mali vero corrigantur & ſi obſtinati fuerint, luant pro demeritis dignas pœnas. Hinc eſt quod nos de tuis, fidelitate, prudentia, ac diligentia in multis arduis comprobatis, ſumentes in Domino fiduciam ſpecialem, & ſperantes quod illa, quæ tibi commiſerimus, exequeris fideliter, ſolicite & prudenter; te dicti caſtri, ejuſque territorii & diſtrictus pro nobis &* Romana *eccleſia in temporalibus Vicarium cum honoribus, oneribus, officialibus, ſociis & famulis conſuetis uſque ad noſtrum beneplacitum, auctoritate Apoſtolica, tenore præſentium facimus, reſtituimus: & etiam deputamus tibi omnia & ſingula, quæ pro noſtro & ipſius eccleſia honore & pro cultu juſtitia, pace, tranquillitate & proſpero ſtatu caſtri, territorii & diſtrictus prædictorum, expedientia cognoveris, & quæ ad hujuſmodi vicariatus officium pertinent, de conſuetudine vel de jure mandandi, ordinandi, diſpo-* D *nendi, faciendi & exequendi; alienatione tamen bonorum immobilium, & pretioſorum mobilium dictorum caſtri, territorii & diſtrictus, tibi penitus interdicta; contradictoreſque auctoritate noſtra per temporalem diſtrictionem, prout expediens fuerit, & tibi videbitur faciendum, appellatione poſtpoſita, compeſcendo; poteſtatem plenam & liberam contra inobedientes, ac mandantes dilectis filiis Terrigenis & incolis ac habitatoribus caſtri, territorii & diſtrictus prædictorum, ut hujuſmodi beneplacito durante, tibi in his, quæ ad officium ipſum pertinent, pareant efficaciter & intendant. Alioquin ſententiam ſive pœnam rite tuleris ſeu ſtatueris in rebelles, ratam & gratam habebimus, & faciemus, auctore Domino, uſque ad ſatisfactionem condignam inviolabiliter obſervari. Volumus autem, quod antequam officium ipſum incipias exercere, de eodem officio fideliter exercendo ut debita fidelitatis in manibus venerabilis fratris noſtri* Conradi *archiepiſcopi* Nicoſienſis, *Camerarii noſtri, præſtes in forma ſolita juramentum. Tu igitur officium prædictum prompta devotione ſuſcipiens, ſic illud ſtudeas, fideliter exequaris, quod exinde* E *ſpectata commoda proveniant, tuque apud nos & Apoſtolicam Sedem de fidelitate, prudentia & diligentia amplius valeas non immerito commendari.* Datum Romæ *apud ſanctum* Petrum *decimoquinto Kal. Junii anno ſeptimo.*

429

XXXIII.

BONIFACIUS. PP. IX.

Ex eodem Archivo.

An. 1396. BOnifacius &c. Dilecto filio *Verrochio Georgii*, Civi ORTANO, in caſtro noſtro *Bauce* ORTANAE diœceſis, ejuſdemque caſtri territorio & diſtrictu pro nobis & *Romana* eccleſia in temporalibus Vicario ſalutem &c. Inter ceteras, varias, multipliceſque curas, quibus aſſidue premimur, illa præcipue pulſat & excitat mentem noſtram, ut ad regimen & gubernationem caſtrorum, Terrarum & locorum *Romana* eccleſiæ immediate ſubjectorum, viros deputemus idoneos, fide præclaros, providentia circumſpectos, rectitudine juſtos, experientia doctos, & ſolici- F tudine vigiles, qui ſtatum & honorem dictæ eccleſiæ diligant, pacem ament, concordiam nutriant, ſubditos non gravent, & ſine perſonarum acceptatione juſtitiam adminiſtrent: & ſic prudanter & juſte populos gubernent & regant, quod iidem populi & ſubjecti noſtri, laudabiles ſe recepiſſe rectores & gubernatores merito glorientur. Sane attendentes ſinceræ devotionis affectum, quem tu ad nos & eandem eccleſiam *Romanam* geris; necnon circumſpectionis induſtriam & ſinceritatem perſonæ tuæ, & alias multiplices virtutes, quibus Dominus earum largitor ean-

J. Fontaninus. O, dem

Digitized by Google

dem perſonam tuam multipliciter inſignivit; ac volentes aliquibus ex dictis ſubditis de utili & provido gubernatore providere; ſiduntuque ſperantes, quod ea, quæ tuo ſagaci ſtudio duxerimus committenda, promptis affectibus & exacta diligentia prudenter ac fideliter exequeris, te, quoad vixeris, & poſt tui obitum heredes tuos uſque ad tertiam generationem incluſive, vicarios noſtros & Romanæ eccleſiæ in temporalibus in caſtro noſtro Bance Ortanae diœceſis ejuſdemque caſtri territorio & diſtrictu, ad nos & eandem eccleſiam nullo medio pertinentibus, dummodo tu & iidem heredes perſiſtatis & continueris in obedientia & fidelitate noſtra & dictæ eccleſiæ, auctoritate Apoſtolica tenore præſentium facimus, conſtituimus; & etiam deputamus tibi & heredibus præhibatis regimen
430 & gubernationem caſtri prædicti, hujuſmodi vicariatu durante, cum illius mero & mixto imperio, ac omnimoda juriſdictione temporali, quam inibi prædicta eccleſia ſeu officiales per eandem eccleſiam hactenus deputati de jure aut privilegio vel conſuetudine exercere conſueverunt ad honorem noſtrum & ejuſdem Eccleſiæ, ſtatumque pacificum, & tranquillum caſtri, territorii & districtus prædictorum ac incolarum & habitatorum eorumdem per te & heredes prædictos, vel alium ſeu alios juſte & fideliter exercendis; necnon cuſtodiam Roccharum, ſi qua ſit in illo, plenarie committentes, tibique & præfatis heredibus in prædicto caſu, durante vicariatu hujuſmodi, per vos vel alium ſeu alios inibi quotcumque Poteſtates, judices, & officiales idoneos, qui poſſint ac debeant in eiſdem caſtro, territorio, & diſtrictu quæſtiones quaſlibet tam civiles, quam criminales & alias cujuſcumque ſpeciei vel generis motas vel movendas, exceptis criminibus hæreſis & læſæ Majeſtatis & falſitatis litterarum Apoſtolicarum, audire & de illis prævia ratione cognoſcere, eaſque ſine debito terminare & executioni debitæ demandare: conſtituendi, creandi, faciendi, removendi & deſtituendi, ac alios ad illa quotiens tibi & dictis heredibus placuerit deputandi: necnon colligendi, habendi, exigendi, & percipiendi, & durante hujuſmodi vicariatu tuis & dictorum heredum tuorum uſibus applicandi omnes & ſingulos fructus, redditus, & proventus, ac omnia & ſingula emolumenta & introitus quocumque nomine cenſeantur in caſtro, territorio & diſtrictu prædictis: de quibus nullam tu nec heredes prædicti teneamini reddere rationem ad nos & dictam eccleſiam pertinentia: ita tamen quod ex hoc univerſitas & ſingulares perſonæ caſtri, territorio & diſtrictus prædictorum, abſque ipſorum expreſſa voluntate, ultra conſuetum modum non graventur, & de ipſis omnibus & ſingulis debitis pedagiis, emolumentis & introitibus, durante hujuſmodi vicariatu, prout tibi & heredibus hujuſmodi videbitur, diſponendi; alienatione bonorum & jurium ipſius caſtri tibi & prædictis heredibus penitus interdicta: ac per te & dictos heredes vel alium ſeu alios, quibus tu vel iidem heredes id commiſeritis, hujuſmodi vicariatu durante, merum & mixtum imperium ac omnimodam juriſdictionem prædictam, præterquam in caſibus ſuperius expreſſis & exceptis, exercendi: necnon contradictores quoslibet & rebelles, quotiens expedierit, temporali diſtrictione, qua convenit, compe-
431 ſcendi, ac omnia alia & ſingula quæ honori noſtro & ejuſdem eccleſiæ & pro ſtatu pacifico & tranquillo caſtri, territorii & diſtrictus prædictorum incolarum & habitatorum eorumdem expedire cognoveritis, faciendi, ſtatuendi, ordinandi, corrigendi, puniendi, deſiniendi & exequendi, auctoritate prædicta facultatem plenariam concedentes, ac volentes quod ad mandatum dictæ eccleſiæ & officialium ad hoc poteſtatem habentium, tu & heredes prædicti faciatis exercitus & cavalcatas, & ad parlamentum provinciæ noſtræ patrimonii B. Petri in Tuſcia, in quo prædictum caſtrum conſiſtit, accedatis quotiens vobis fuerit injunctum, ac ordinationes & mandata dicti parlamenti obſervetis, & quod nunquam confœderationes ſeu ligas aliquas faciatis contra nos aut Romanam eccleſiam & ſectionem dictæ provinciæ cum aliquibus univerſitatibus, comitatibus & ſingularibus perſonis; & ſi forſan aliquas feciſtis vel faceretis, illas nullatenus obſervetis, quas nos decernimus nullas fore, ac te & heredes prædictos ad illarum obſervationem, etiamſi juramentum interveniſſet, non teneri. Sic tamen, quod de hujuſmodi confactis & debitis fructibus, redditibus & proventibus, ac introitibus & aliis quibuſcumque emolumentis, tu & heredes prædicti teneamini caſtrum, territorium & diſtrictum hujuſmodi veſtris ſumptibus & expenſis diligenter & fideliter reparare & manutenere, conſervare, defendere, ac etiam cuſtodire, ac omnia alia ipſorum onera ſupportare, abſque eo quod dicta eccleſia tibi vel heredibus prædictis pro hujuſmodi vicariatu, rectoria, gubernatione, reparatione, refectione, conſervatione, defenſione, cuſtodia & oneribus ſupportandis ſubvenire in aliquo teneatur ſeu pro expenſis, quæ in præmiſſis ſeu præmiſſorum aliquo ſeu ulteris quomodolibet, vel eorum occaſione factæ ſint, vel quas fieri contingat in futurum, aliquid ab eadem eccleſia exigi ſeu peti poſſit, ſeu etiam vicariatu finito, reſtitutio caſtri, territorii & diſtrictus hujuſmodi retardari valeat ſeu quomodolibet impediri. Et nihilominus pro omnibus & ſingulis introitibus & proventibus caſtri prædicti nomine canonis ſeu cenſus nobis & Romanæ eccleſiæ, ſeu cameræ Apoſtolicæ in urbe Romana, aut ubi nos vel ſucceſſores noſtri canonice intrantes reſidebimus, aut Romana curia fuerit, unum par Falconorum annis ſingulis, hujuſmodi vicariatu durante, in feſto ſanctorum Petri & Pauli, quod eſt de menſe Junii, tuis & dictorum heredum periculis, fortuna, ſumptibus & expenſis dare, aſſignare, ac ſolvere realiter tu tenearis, & ipſi heredes etiam teneantur. Vo- 432
lumus etiam & retinemus ac ſpecialiter & expreſſe reſervamus, quod dicto vicariatu durante rectores provinciæ noſtræ prædictæ, qui erunt pro tempore, ac eorum locatenentes & curia generalis ipſorum rectorum in cauſis appellationum quarumlibet tam civilium, quam criminalium & aliis ad dictam curiam generalem de jure, vel conſuetudine, ſeu alias legitime deferendis cum plena examinatione & cognitione decidendis ab eis, eo jure plene ac libere & pacifice in caſtro, territorio & diſtrictu ſupradictis & contra ipſorum incolas & habitatores cognoſcant & utantur ſicut in caſtris, terris & locis aliis dictæ provinciæ, quæ immediate pro dicta reguntur eccleſia: in ipſorumque habitatores & incolas de jure, ſtilo, ordinationibus ſeu antiqua conſuetudine quomodolibet uſi fuerint hactenus, & cognoſcere & uti conſueverunt ſeu cognoſcent & utentur impoſterum: ſalvis tamen & reſervatis in hoc quibuslibet privilegiis & indultis, caſtro, territorio & diſtrictu prædictis in hac parte competentibus, ſi qua forent, quibus propterea non intendimus derogare. Volumus inſuper, & hujuſmodi vicariatus conſtitutioni adjicimus per præſentes, quod incolæ & habitatores prædicti ad parlamenta generalia accedere ac exercitus & cavalcatas more ſolito, ſicut alii de dicta provincia facere conſueverunt, facere teneantur; quodque tu & heredes prædicti per nos & officiales noſtros, quos ad hoc duxeritis deputandos, caſtrum, territorium & diſtrictum prædictos ac incolas & habitatores eorumdem, hujuſmodi vicariatu durante, juſte & legitime regatis & gubernetis, ſua jura, conſuetudines & ſtatuta caſtri, territorii & diſtrictus ipſorum ac incolas & habitatores prædictos nullatenus opprimatis, ſive gravetis. Immo in bona juſtitia manuteneatis & foveatis ad bonum ſtatum, pacificum & tranquillum ejuſdem, & quod omnia ſtatuta, ſi qua eſſent in eiſdem caſtro, territorio & diſtrictu contra Romanam eccleſiam & officium inquiſitionis hæreticæ pravitatis, libertatem eccleſiaſticam, eccleſias ſive eccleſiaſticas perſonas, ſeu earum aliquas caſſetis de libris & capitularibus eorumdem: nec ea ſervetis, nec ſervari permittatis, nec receptetis manifeſtos vel occultos hoſtes, inimicos, rebelles vel bannitos ejuſdem eccleſiæ, ſeu etiam criminoſos de terris eccleſiæ ad caſtrum, territorium & diſtrictum confugientes, nec directe vel indirecte faciatis per alios publice vel occulte receptari, nec eis vel eorum alicui auxilium, conſilium vel favorem dari aut præſtari ullo mo- 433
do permittatis. Quin potius quoſcumque ex eis in tuam & dictorum heredum pervenientes poteſtatem, quotiens ſuper hoc à legato Apoſtolicæ Sedis vel rectore provinciæ prædictæ, aut aliis dictæ Eccleſiæ officialibus, ad quos ratione officiorum ſuorum id pertineret, requiſiti extiteritis, bona capi faciatis, & ad hujuſmodi requirentes ſub fida cuſtodia deſtinari. Mandamus quoque diſtrictius dilectis filiis caſtri prædicti, univerſitati, ac ſingularibus perſonis, incolis & habitatoribus præhibatis, quatenus te dictoſque heredes, ut præmittitur, tanquam vicarios noſtros & rectores eorum, benigne recipiant, honorificeque pertractent: & tibi & ipſis heredibus, tanquam ipſorum rectoribus & aliis officialibus tuis & ipſorum heredum, quos ad caſtri ejuſdem regimen duxeritis deputandos, in omnibus, quæ ad vicariatus & rectoriæ hujuſmodi ſpectant officium noſtræ & dictæ Eccleſiæ ac ſucceſſorum noſtrorum nomine, hujuſmodi vicariatu durante, juxta præſentis conſtitutionis noſtræ tenorem, plene intendere ſtudeant, & efficaciter obedire. Tu igitur caſtrum præfatum, hujuſmodi vicariatu durante, ſic in tranquillitate & pacis dulcedine ac juſtitiæ fideliter, ſolicite, ac prudenter gubernare & regere ſtudeas & procures, quod perſonæ & habitatores prædicti nobili gubernatori & rectori provido gaudeant ſe commiſſos, tuque apud Deum & homines exinde poſſis merito commendari, & noſtram & Eccleſiæ prædictæ benedictionem & gratiam uberius conſequi merearis. Forma autem juramenti, quod tu ratione hujuſmodi vicariatus nobis præſtitiſti, & quod per quemlibet heredum prædictorum, in caſu prædicto, Romano Pontifici, qui erit pro tempore, vel ei, quem ad id deputaverit, volumus præſtari, talis eſt. Ego Verachinus Georgii civis Ortanus, in caſtro Bance Ortanae diœceſis, ejuſdemque caſtri territorio & diſtrictu pro ſanctiſſimo in Chriſto Patre & Domino noſtro, domino Bonifacio divina providentia IX. & ſancta Romana Eccleſia in temporalibus vicarius deputatus, promitto & juro, quod ab hac hora inantea fidelis ero B. Petro Apoſtolorum Principi & eidem domino noſtro, domino Bonifacio Papæ IX. & ſucceſſoribus ſuis Romanis Pontificibus canonice intrantibus. Non ero in conſilio, auxilio, opere, ſeu facto, quod dictus dominus noſter ſeu ſucceſſores ſui vitam perdant, aut membrum, vel capiantur mala captione. Conſilium vero, quod mihi ſignificaverint vel committent per ſe, vel nuncios ſive litteras, ſine eorum licentia, ad ipſo- 434
rum damnum ſcienter nemini pandam vel manifeſtabo; & nunquam ero verbo vel facto, conſilio vel conſenſu, directe vel indirecte, per me vel alium, ſeu alios, publice vel occulte, ſeu quovis modo contra Romanam Eccleſiam vel Dominum noſtrum ſummum Pontificem, qui nunc eſt

eſt vel pro tempore erit. Sed ſemper ero adjutor ad ſuſtinendum, retinendum, defendendum, ac recuperandum civitates, terras, caſtra, loca, villas, rocchas, & baſtitas, ac fortalitia ac omnia jam S. R. Eccleſiæ. Item male alienata, vel per quoſcumque homines occupata, vel tyrannice detenta, adjuvabo pro poſſe recuperare, & recuperata ſecundum poſſe defendere: & in ſuo pleno dominio, juribus, utilitatibus & honoribus conſervare dictam *Romanam* Eccleſiam & dictum Dominum noſtrum ſummum Pontificem, qui nunc eſt, vel pro tempore erit, ac vicarios, legatos & officiales ipſius, etiam contra aſſerentes damnatæ memoriæ *Robertum*, olim baſilicæ XII. Apoſtolorum vulgariter dictum *Gebennenſem*, olim Antipapam, fuiſſe verum Papam, & *Joannem* olim tituli S. *Marcelli* dictum *Ambianenſem*, presbyteros cardinales, per felicis rec. *Urbanum* Papam VI. juſto Dei judicio, auctoritate Apoſtolica, tanquam hæreticos & ſchiſmaticos puniendos, B eorum culpis & notoriis demeritis exigentibus, ſimiliter condemnatos, & contra eorum ſequaces ac dantes eiſ, vel eorum alicui auxilium, conſilium vel favorem, cujuſcumque fuerint præeminentiæ, ordinationis, dignitatis, religionis, conditionis, aut ſtatus, etiamſi pontificali, regali, ſeu reginali vel quavis alia præfulgeant dignitate; & etiam ſi fuerint dictæ *Romanæ* Eccleſiæ Cardinales, & contra alios quoſcumque per Eccleſiam denotatos vel impoſterum denotandos, quamdiu extra gratiam & communionem dictæ eccleſiæ permanebunt. Nec eis vel alicui eorum dabo quovis modo per me vel alium ſeu alios, directe vel indirecte, publice vel occulte auxilium, conſilium, vel favorem. Nec ab aliis, quantum in me erit, & impedire potero, id præſtari ſeu dari permittam. Sed eos pro poſſe impediam, donec reducantur ad gremium S. R. Eccleſiæ, ac obedientiam præfati domini *Bonifacii* IX. Juxta tenorem proceſſuum Apoſtolicorum, & prout C juſtum fuerit præfatos damnatos, excommunicatos, & filios perditionis pro poſſe perſequar & invadam, ac perſequi & invadi faciam, etiam contra omnes homines juxta meum poſſe & bona fide: & quod nunquam ero verbo, vel facto, conſilio, vel conſenſu, ut aliquis Impe-
435 rator, Rex, Dux, vel Marchio, ſeu quivis alius nobilis, univerſitas, communitas ſeu collegium alicujus civitatis, terræ vel loci Eccleſiæ *Romanæ* prædictæ, eligantur, nominentur, ſeu etiam aſſumantur in Dominum vel rectorem caſtri, territorii & diſtrictus prædictorum, aut alicujus eorum, ſine expreſſa licentia dicti domini Papæ, qui A nunc eſt, vel pro tempore erit, ſeu legatorum ejus. Et conſtitutiones papales, & maxime *Joannis* XXII. *Clementis* VI. & *Innocentii* VI. ſummorum pontificum, loquentium de hac materia, pro poſſe & totis viribus obſervabo. Et ſi contingeret, quod aliquis nominaretur vel eligeretur, qui aſſumeretur in Dominum, officialem, vel rectorem in caſtro, territorio, vel diſtrictu prædictis, ſine expreſſa licentia dicti domini noſtri, aut legatorum ſeu vicariorum ejus, non præſtabo eis conſilium, vel favorem publice vel occulte. Sed pro viribus, in quantum potero, repugnabo. Et quod reverenter ac honorifice, juxta poſſe meum, in dictis caſtro, territorio & diſtrictu dictum dominum noſtrum *Bonifacium* PP. IX. qui nunc eſt & ſucceſſores ſuos *Romanos* pontifices canonice intrantes, ac legatos, nuncios, vicarios, & officiales eorumdem, qui pro tempore eſſent, quotiens ad partes illas acceſſerint, reverenter & humiliter recipiam, ac pro poſſe honorifice pertractabo. In fidelitate & obedientia ipſius *Romanæ* Eccleſiæ & dicti domini noſtri Papæ, & ſucceſſorum ſuorum *Romanorum* Pontificum canonice intrantium, ac legatorum, vicariorum, & officialium ſuorum perpetuo & inviolabiliter permanebo. Et quod nunquam contra *Romanam* Eccleſiam & dominum meum *Bonifacium* PP. IX. ſeu ſucceſſores ſuos *Romanos* Pontifices canonice intrantes, aut contra officiales ipſorum rebellabo, aut rebellantibus adhibebo quoquomodo auxilium; nec conſilium, vel favorem publice vel occulte ipſis rebellantibus dabo. Sed præceptis, monitionibus, & juſſionibus dictæ *Romanæ* Eccleſiæ ſummorumque Pontificum parebo, & reverenter obediam cum effectu. Cavalcatas, offenſiones, invaſiones, aut diffenſiones non faciam, nec fieri procurabo contra aliquos *Romanæ* Eccleſiæ fideles, ſubditos, devotos, & obedientes, niſi in quantum dictus dominus noſter Papa permiſerit, & de ſua proceſſerit voluntate. Nullam conjurationem, conſpirationem, ſeu ligam faciam contra dictum dominum noſtrum *Bonifacium* PP. IX. ejuſque ſucceſſores prædictos, vel *Romanam* Eccleſiam, aut officiales ipſorum. Nec aliquibus, nec alicui eorum damna faciam vel fieri procurabo directe, vel 436
indirecte, publice vel occulte: & quod omnia & ſingula ſupradicta inviolabiliter obſervabo. Sic me Deus adjuvet & hæc ſancta Dei evangelia. Datum *Romæ* apud ſanctum *Petrum* XIV Kal. Junii pontificatus noſtri anno ſeptimo.

XXXIV.
BONIFACIUS PP. IX.

Ex Archivo Vaticano.

Pag. 199. An. 1396.

BOnifacius &c. *Dilecto filio* Vertochio Georgii civi ORTANO, *noſtro nunc in caſtro noſtro* BAUCE ORTANAE *diœceſis, ejuſdemque caſtri territorio & diſtrictu pro nobis &* Romana *Eccleſia in temporalibus Vicario, ſalutem* &c. *Sinceræ devotionis affectus, quem ad nos &* Romanam *Eccleſiam geris, merito nos inducit, ut te Apoſtolicis favoris gratia proſequamur. Nuper ſiquidem te, quoad viveres, & poſt obitum tuum, heredes tuos uſque in tertiam generationem incluſive, vicarios noſtros & S. R. Eccleſiæ in temporalibus in caſtro noſtro* BAUCE ORTANAE *diœceſis, ejuſdemque caſtri territorio & diſtrictu ad nos & eandem Eccleſiam, nullo medio pertinentibus, te, & heredibus tuis hujuſmodi, in fidelitate, obedientia & devotione noſtra & dicta Eccleſia perſiſtentibus, per noſtras litteras auctoritate Apoſtolica fecimus, conſtituimus. Et etiam deputavimus tibi & heredibus tuis præfatis regimen & gubernationem caſtri, ac territorii & diſtrictus prædictorum, vicariatu hujuſmodi perdurante, in eiſdem temporalibus plenarie committendo, prout in eiſdem litteris plenius continetur. Nos igitur volentes* E *tibi ac heredibus tuis hujuſmodi, ut prædictum caſtrum, ac jura ipſius melius & ſalubrius manutenere & defendere valeatis, de alicujus ſubventionis auxilio providere proviſione annua decem ducatorum auri tibi & filiis tuis maſculis ex tuo corpore legitime venientibus, hujuſmodi caſtri territorii & diſtrictus Vicariis, de introitibus & redditibus generalis gabellæ civitatis* ORTANAE D *per dilectum filium camerarium ipſius civitatis pro tempore exiſtentem, noſtro & dicta Eccleſia noſtra menſe quolibet de tenore,* 437
durante vicariatu hujuſmodi, perſolvendum auctoritate Apoſtolica tenore præſentium deputamus, & etiam aſſignamus. Tibi nihilominus de ſpeciali dono gratiæ concedentes, ut cum introitus & redditus dictæ gabellæ uſque ad vigeſimam octavam diem menſis Januarii proxime futuri ex certis cauſis obligati ac venditi exiſtant, intra hujuſmodi tempus de pecunia ad dictam camerarium ex contemplationibus, quas in dicta civitate fieri contingeret, provenientibus, hujuſmodi proviſionem decem ducatorum auri in menſe quolibet libere percipias, ac etiam aſſequaris: eidemque camerario diſtrictius harum ſerie injungentes, quatenus tibi & heredibus & filiis tuis hujuſmodi proviſionem menſe quolibet, hujuſmodi vicariatu durante, integraliter tradat, effectualiterque conſignet. Nos enim tibi ac heredibus & filiis tuis hujuſmodi præfatum camerarium noſtro & Apoſtolicæ cameræ nomine de receptis plenarie quitandi ac etiam liberandi plenam & liberam tenore præſentium . . . . . concedimus facultatem. Volumus autem quod . . . de ſolutione, quitatione hujuſmodi continue duo conſimilia confici faciat publica inſtrumenta quorum uno penes ſe pro ſua cautela retento, reliquum ad dictam cameram tranſmittere non omittat. Datum ROMÆ *apud ſanctum* Petrum . . . *Kal. Junii pontificatus noſtri anno ſeptimo.*

XXXV.
BONIFACIUS PP. IX.

Ex eodem Archivo.

Pag. 199. An. 1396.

BOnifacius &c. *Dilecto filio* Vertochio *civi* ORTANO, *caſtri noſtri* BAUCE ORTANAE *diœceſis, ejuſdemque territorii & diſtrictus pro nobis &* Romana *Eccleſia in temporalibus Vicario ſalutem* &c. *Sinceræ devotionis affectus, quem ad nos &* Romanam *Eccleſiam geris, promeretur, ut ea tibi favorabiliter concedamus, quæ tuis commoditatibus fore conſpicimus oportuna. Nuper ſiquidem te ac filios & heredes tuos uſ-*
438 *que in tertiam generationem incluſive, in caſtro noſtro* BAUCE, ORTANAE *diœceſis, ipſiuſque territorio & diſtrictu, Vicarium in temporalibus pro nobis &* Romana *Eccleſia duximus ſtatuendum, prout in Apoſtolicis litteris ſuperinde confectis plenius continetur. Nos igitur volentes, te, ut a tuis, ac filios & heredes prædictos, ut ab eorum æmulis, tutiores exiſtatis, Apoſtolica fa-* F *vore munimine confovere, tibi ac filiis & heredibus prædictis, ut hujuſmodi vicariatu durante, quæcumque arma offenſibilia & defenſibilia in quibuſcumque civitatibus, terris, caſtris & locis nobis & dictæ eccleſiæ immediate ſubjectis publice & occulte, alicujus licentia ſuper hoc minime requiſita, libere & licite gerere valeatis, auctoritate prædicta tenore præſentium de ſpeciali gratia indulgemus quibuſcumque noſtris & dictæ eccleſiæ officialibus, ne erga te, ac filios & heredes tuos hujuſmodi præſentis indulti noſtri tenore, aliquid attemptare præſumant, diſtrictius inhibentes. Nulli ergo* &c. *Noſtræ conceſſionis & inhibitionis infringere* &c. *Si quis* &c. *Datum Romæ apud ſanctum Petrum Kal. Junii anno ſeptimo.*

XXXVI.

BONIFACIUS. PP. IX.

Ex eodem Archivo.

An. 1396. BOnifacius &c. *Dilectis filiis Univerſitati & hominibus caſtri* Vaſſani, *nobis &* Romanæ *eccleſiæ immediate ſubjectis*, Ortanae *diœceſis, ſalutem* &c. *Sinceræ devotionis affectus, quam ad nos &* Romanam *geritis Eccleſiam, promeretur, ut vos ſpiritualibus favoribus proſequamur. Cum itaque, ſicut exhibita nobis nuper pro parte veſtra petitio continebat, in diſtrictu civitatis noſtræ* Ortanae, *& in partibus vobis circumſtantibus ſint nonnulla molendina & poſſeſſiones ac bona alia immobilia, ad vos vel aliquas ſingulares perſonas ex vobis juſto titulo pertinentia, de quibus hactenus à certis temporibus citra, compulſi fuiſtis Communi dictæ civitatis, & nonnullis aliis, datia ſeu gabellas annuis temporibus ſolvere; ac prædicti Commune à vobis aliquando datia ſeu gabellas hujuſ-*
439 *modi exigere & extorquere conſueverunt, nos attendentes conſtantem fidelitatem, & fidelem conſtantiam, quam erga nos &* Romanam *eccleſiam prædictam vos habere per exhibitionem operum hactenus demonſtraſtis, & adhuc etiam demonſtratis: & propterea volentes vos favoribus proſequi gratioſis; veſtris in hac* A *parte ſupplicationibus inclinati, volumus & Apoſtolica auctoritate vobis concedimus, quod deinceps ad Apoſtolicæ Sedis beneplacitum prædictis molendinis & poſſeſſionibus & aliis bonis veſtris quibuslibet in diſtrictu prædicto, ac quibuſcumque aliis partibus vicinis conſiſtentibus, abſque ſolutione alicujus datii vel gabellæ, aut herbatici ſeu alterius exactionis cujuslibet, uti, & gaudere libere valeatis; diſtrictius inhibentes prædictis Communi & quibuslibet aliis univerſitatibus, ac ſingularibus perſonis, ne vos, vel aliquem veſtrum ſuper præmiſſis impedire ſeu moleſtare quomodolibet præſumant: ac decernentes ex nunc irritum & inane, ſi ſecus ſuper his à quoquam quavis auctoritate contigerit attemptari. Volumus autem, quod ſi ullo unquam tempore vos, quod abſit, ab obedientia & ſubjectione noſtra ſeu* Romanæ *Eccleſiæ ſubtraxeritis, hujuſmodi gratia, ac præſentes literæ nullius ſint roboris vel momenti. Nulli ergo* &c. *Noſtræ conceſſionis, inhibitionis, conſtitutionis & voluntatis infringere* &c. *Si quis* &c. *Datum* Romæ *apud ſanctum* Petrum *ſexto Kal. Decembris anno octavo.*

XXXVII.

BONIFACIUS. PP. IX.

Ex eodem Archivo.

An. 1396. BOnifacius *epiſcopus ſervus ſervorum Dei ad perpetuam rei memoriam. Sinceræ devotionis affectus, quem dilecti filii Commune noſtræ civitatis* Hortanae, *necnon univerſitates oppidorum, caſtrorum, terrarum, villarum, & locorum comitatus, & diſtrictus civitatis ejuſdem, ad nos & ad* Romanam *Eccleſiam gerunt, merito nos inducit, ut illis Communi, & univerſitatibus prædictis, ac particularibus perſonis earumdem, civitatis, comitatus, & diſtrictus favorabiliter concedamus, quæ ſuis commoditatibus fore conſpicimus oportuna. Hinc*
440 *eſt, quod nos volentes Commune, univerſitates, & particulares perſonas hujuſmodi, favoribus proſequi gratioſis, ipſorum in hac parte ſupplicationibus inclinati, Communi, univerſitatibus & perſonis præfatis, auctoritate Apoſtolica, tenore præſentium indulgemus, ut in primis cauſis civilibus, & criminalibus, quantum videlicet ad ſeculare forum pertinet, extra loca incolatus proprii, ſeu domicilii, vel ejuſdem per literas Apoſtolicas de cetero impetrandas, non facientes plenam & expreſſam, ac de verbo ad verbum de indulto hujuſmodi mentionem: ac vigore conſtitutionum provinciæ noſtræ patrimonii beati* Petri *in* Tuſcia, *infra quam civitas & comitatus, & diſtrictus hujuſmodi conſiſtunt, ac aliorum ſtatutorum, ſeu conſuetudinum quorumcumque, nequeant, niſi in quinque exceptis caſibus in conſtitutionibus dictæ provinciæ expreſſis, ad judicium evocari. Sic tamen, quod eorum propriis vel delegatis judicibus infra civitatem, ſeu alia oppida, caſtra, terras, villas, vel loca hujuſmodi teneantur legitime ſtare juri. Decernentes inſuper, ſententias & proceſſus, quas & quos contra præſentis indulti formam promulgari forſan contigerit vel haberi, ſi forſan judices hujuſmodi in exhibendo petentibus juſtitiæ complementum, negligentes fuerint vel remiſſi, irritos & inanes. Volumus etiam, quod ſi ullo unquam tempore, quod abſit, Commune, aut univerſitates, ſeu particulares perſonæ hujuſmodi, aut aliqua ipſarum, ſe à fidelitate & obedientia noſtra, & dictæ Eccleſiæ ſubtraxerint, vel ſubtraxerit, præſens indultum, quoad ſubtrahentes, vel ſubtrahentem hujuſmodi, nullius exiſtat roboris vel momenti. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ conceſſionis, conſtitutionis, & voluntatis infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, in indignationem omnipotentis Dei, & beatorum* Petri, *&* Pauli *Apoſtolorum ejus, ſe noverit incurſurum. Datum* Romæ *apud ſanctum* Petrum *XIV. Kal. Junii pontificatus noſtri anno ſeptimo.*

441

XXXVIII.

BONIFACIUS. PP. IX.

Ex eodem Archivo.

An. 1396. B*Onifatius &c.* Dilectis filiis nobilibus viris *Johannello*, & *Andreæ Thomacellis* militibus *Neapolitanis*, in civitate noſtra Ortana, ejuſque comitatu, territorio, & diſtrictu pro nobis & *Romana* Eccleſia in temporalibus Vicariis, ſalutem *&c.* Dum in noſtræ conſiderationis intuitu grata & accepta fidelitatis obſequia, quæ vos nobis & *Romanæ* Eccleſiæ retroactis temporibus liberaliter impendiſtis, & ſollicitis ſtudiis impendere non deſiſtitis, debita gratitudine recenſemus, & grandia merita veſtræ famoſæ probitatis attendimus; ad ea nimirum concedenda, quæ veſtrum honorem & commodum ſapiant, ſtatuſque veſtri & veſtrorum concernant, promptis affectibus excitamur. His ſiquidem conſiderationibus & aliis, noſtrum ad hoc inducentibus animum, moti, & ut eo ferventius & devotius ad noſtra & *Romanæ* Eccleſiæ obſequia & fidelitatem ſervandam animemini per augmentum, quo per nos & Sedem Apoſtolicam vos ſenſeritis ampliori dono gratiæ præveniri; vos quoad vixeritis in humanis ſimul, vobiſque cedentibus vel decedentibus, heredes & ſucceſſores veſtros maſculos, legitimos, & naturales uſque ad quartam generationem, etiam quoad vixerint, vicarios & rectores civitatis noſtræ Ortanae, ejuſque comitatus, territorii, & diſtrictus ad nos & *Romanam* Eccleſiam pertinentium, auctoritate Apoſtolica tenore præſentium, facimus, conſtituimus & etiam deputamus in temporalibus generales. Ita quod uno veſtrum ſine heredibus & ſucceſſoribus hujuſmodi decedente, alter ſupervivens in ſolidum, ſi vero heredibus & ſucceſſoribus ſuperſtitibus, heredes & ſucceſſores unus vel plures loco ipſius decedentis cum altero ex vobis ſuperſtite, ut præfertur, ſimul: vobis vero ambobus decedentibus prædicti heredes, & ſucceſſores veſtri ſuperſtites Vicarii & rectores civitatis, comitatus, territorii & diſtrictus prædictorum, loco veſtrum ſimiliter quoad vixerint, exiſtant & exiſtant, dummodo D in debita fidelitate & obedientia dictæ Eccleſiæ continuaveritis & perſeveraveritis; ac heredes & ſucceſſores hu- 442
juſmodi continuaverint & perſeveraverint, atque noſtra, vicariatum, curam, regimen, gubernationem & adminiſtrationem civitatis, comitatus, territorii, & diſtrictus prædictorum, ac caſtrorum, roccharum juriumque & pertinentiarum ac civium & incolarum & habitatorum eorumdem, vobis ac eiſdem heredibus & ſucceſſoribus veſtris, ac veſtrum ac eorum cuilibet, ſeu alium vel alios cum illis, mero & mixto imperio ac omnimoda juriſdictione temporali, quæ inibi per dictam Eccleſiam ſeu alios pro ea exercitata fuerunt diverſis, & præſentialiter exercentur, ad honorem noſtrum & ipſius *Romanæ* Eccleſiæ, ipſiuſque ſtatum pacificum, proſperum & tranquillum civitatis, comitatus, territorii, & diſtrictus caſtrorum, roccharum, juriumque & pertinentiarum prædictorum; necnon civium, incolarum & habitatorum eorumdem juſte & fideliter exercendis, plenarie committentes, vobiſque ac eiſdem heredibus & ſucceſſoribus, durante vicariatu hujuſmodi, per vos & eos vel alium ſeu alios E quoſcunque poteſtates, judices, & officiales idoneos, qui poſſint & debeant quæſtiones quaslibet tam civiles, quam criminales & alias cujuſcunque ſpeciei vel generis motas & movendas adferre civitatis, comitatus, caſtrorum, roccharum, territoriorum, juriumque, & pertinentiarum prædictorum & cujuslibet eorum ratione contractus delicti vel rei, de qua agetur, aut alias quovis modo de jure, vel approbata & perſcripta conſuetudine pertinentes, audire & de ipſis prævia ratione cognoſcere; hæreſis ac læſæ majeſtatis ſchiſmatis, & falſitatis literarum Apoſtolicarum criminibus exceptis; eaſque fine debito terminare & executioni debitæ demandare; conſtituendi, creandi, & faciendi, removendi, & deſtituendi & alios, quos placuerit deputandi, necnon colligendi, habendi ac veſtris

ſtris & ipſorum heredum & ſucceſſorum uſibus applicandi omnia & ſingula conſueta & debita telonia, pedagia, jura & emolumenta, fructus, redditus & proventus & introitus, quæcunque nomine cenſeantur, ad nos & *Romanam* Eccleſiam prædictam in civitate, comitatu, caſtris, rocchis, territoriis & pertinentiis prædictis; & quodlibet eorum pertinentia, & de ipſis omnibus & ſingulis, durante vicariatu hujuſmodi, prout vobis & eiſdem heredibus & ſucceſſoribus videbitur, & volueritis, diſponendi: itaquod de adminiſtratis & adminiſtrandis per vos & eoſdem heredes & ſucceſſores veſtros & eorum officiales prædictos,
443 nobis & præfatæ Eccleſiæ vel alicui alii noſtro & ejus nomine, nullam teneamini nec teneantur reddere rationem; alienatione tamen bonorum ac jurium ipſius in civitate, comitatu, caſtris, rocchis, territoriis, & pertinentiis prædictis vobis & eis penitus interdicta: ac per vos & eoſdem heredes & ſucceſſores vel alium ſeu alios, quibus id committendum duxeritis, merum & mixtum Imperium, ac omnimodam juriſdictionem prædictam, præterquam in caſibus ſuperius exceptis, exercendi, contradictores quoque quoslibet & rebelles quotiens expedierit temporali diſtrictione, qua convenit compeſcendi, ac omnia & ſingula, quæ honori noſtro, & ejuſdem Eccleſiæ, ac ſtatui pacifico, proſpero & tranquillo civitatis, comitatus, caſtrorum, roccharum, territoriorum, jurium, pertinentiarum, civium, incolarum, & habitatorum, prædictorum expedire cognoveritis, faciendi, ſtatuendi, ordinandi, mandandi, corrigendi, puniendi, definiendi, ſententiandi, & exequendi, concedentes auctoritate prædicta plenariam facultatem. Ita tamen, quod de hujuſmodi conſuetis debitis, teloniis, pedagiis, juribus, fructibus, redditibus, proventibus, introitibus & emolumentis aliis quibuſcunque, vos & prædicti heredes & ſucceſſores veſtri teneamini dictam civitatem, ejuſque comitatum, terras, caſtra, arces, villas, & fortalitia, ac caſtra & rocchas prædictas veſtris ſumptibus, & expenſis fideliter, & diligenter cuſtodire, reparare, manutenere, conſervare, & defendere, ac cetera ipſorum alia onera conſueta ſupportare abſque eo quod dicta Eccleſia vobis vel ipſis pro hujuſmodi vicariatu, rectoria, gubernatione, reparatione, refectione, conſervatione, defenſione, cuſtodiis & oneribus ſupportandis, ſubvenire in aliquo teneatur. Et nihilominus vos, & ipſi heredes & ſucceſſores veſtri ſingulis annis, quibus ipſum vicariatum, rectoriam, gubernationem & adminiſtrationem exercebitis, vel aliquis veſtrum ſeu eorum exercebit, de hujuſmodi emolumentis & proventibus pro cenſu & nomine cenſus, civitatis comitatus, territorii & diſtrictus prædictorum caſtrorum, roccharum, juriumque, & pertinentiarum ſuorum prædictorum nobis, ſeu ſucceſſoribus noſtris, canonice intrantibus & prædictæ Eccleſiæ *Romanæ*, ſeu cameræ Apoſtolicæ unum Accipitrem ſingulis annis in feſto Nativitatis Dominicæ in *Romana* Curia ubicunque fuerit, veſtris & eorumdem heredum, & ſucceſſorum ſumptibus periculo & fortuna, dare, aſſignare, & ſolvere: necnon militare ſubſidium & alia ſervitia
444 in conceſſionibus dudum per fel. rec. *Innocentium* Papam ſextum & alios *Romanos* Pontifices prædeceſſores noſtros, ſeu de ipſius vel ipſorum mandato per Sedis Apoſtolicæ legatos factis . . . . attendere & adimplere fideliter teneamini, ac heredes, & ſucceſſores prædicti teneantur. Cauſas tamen omnium & ſingularum appellationum, & nullitatum quarumlibet tam criminalium, quam civilium, & alia quælibet ſuperioritatis jura nobis & noſtris ſucceſſoribus & legatis, ac rectori in provincia noſtra patrimonii beati *Petri* in Tuſcia, in qua ipſa civitas conſiſtit, præſidentibus, qui ſunt & erunt pro tempore, expreſſe & ſpecialiter retinemus; ac etiam reſervamus: ſalvis tamen & reſervatis in hoc caſu quibuſcunque privilegiis & indultis dictorum civitatis, comitatus, caſtrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum eis quovis modo in hac parte competentibus, ſi qua forent, quibus non intendimus propterea derogare. Volumus autem & hujuſmodi vicariatus conſtitutioni adjicimus per præſentes, quod cives, communitates, univerſitates, incolæ & habitatores prædicti ad parlamenta generalia accedere, ac affictum eidem cameræ, ſicut olim conſueverunt, ſolvere teneantur: quodque vos & prædicti heredes & ſucceſſores, ac veſtri & eorum officiales, quos ad hoc duxeritis deputandos, civitatem, comitatum, caſtra, rocchas, territoria, & pertinentias, necnon cives, communitates, univerſitates, incolas & habitatores prædictos, hujuſmodi durante vicariatu, regatis, gubernetis ſecundum jura, conſtitutiones & ſtatuta civitatis, comitatus, caſtrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum prædictorum, & alia per dictam eccleſiam, vel alium ad hoc, ab ea poteſtatem habentem, tam edita & approbata, quam in poſterum edenda & approbanda: & quod omnia ſtatuta, ſi qua eſſent in eiſdem civitate, comitatu, caſtris, rocchis, territoriis, & pertinentiis contra *Romanam* Eccleſiam, & libertatem eccleſiaſticam, eccleſias, eccleſiaſticaſque perſonas, ſeu eorum bona, caſſetis & faciatis totaliter aboleri; & quod eis non utamini, nec eas ſervetis; nec receptetis rebelles, & exbanditos, aut inimicos ejuſdem Eccleſiæ; nec directe, vel indirecte faciatis per alios receptari, nec eis, vel eorum alicui auxilium, conſilium vel favorem dari, ſeu præſtari ullo modo permittatis. Quin potius quoſcunque ex eis in veſtram pervenientes poteſtatem, quotiens ſuper hoc à legato Sedis Apoſtolicæ vel rectore dictæ provinciæ, aut aliis dictæ eccleſiæ officialibus, ad quos ratione ſuorum officiorum id 445
pertinet, requiſiti fueritis, bona fide capi faciatis & ad hujuſmodi requirentes ſub fida cuſtodia deſtinari. Volentes & etiam ordinantes, quod vos ac eidem heredes & ſucceſſores omnes, gentes etiam armigeras tam equeſtres, quam pedeſtres per legatum, ſeu rectorem, aut officiales præfatos vel alium à dicta eccleſia, ſeu ipſo legato, vel rectore aut officialibus ad hoc deputandis, quaſcunque tranſmiſſas, in civitate, comitatu, caſtris, Rocchis, territoriis, & pertinentiis prædictis recipere & recipi facere ac recipi, & receptas ac benigne tractari eiſque de victualibus & aliis neceſſariis provideri pro competenti pretio ſive foro juxta poſſe veſtrum, facere teneamini: quodque cives, communitates, univerſitates, incolæ, & habitatores civitatis, comitatus, caſtrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum prædictorum, & cujuslibet eorumdem in manibus veſtris & dictorum heredum & ſucceſſorum, ſeu alicujus vel aliquorum ad id per vos vel eos deputandi, vel deputandorum, juramentum debitæ fidelitatis ſervandæ nobis & ſucceſſoribus noſtris *Romanis* Pontificibus canonice intrantibus, ac vobis & prædictis heredibus & ſucceſſoribus, tanquam vicariis noſtris & dictæ Eccleſiæ, infra congruum ad hoc per vos & eoſdem heredes & ſucceſſores moderandum terminum, præſtare corporaliter teneantur. Volumus inſuper & huic vicariatui adjicimus, quod ſingulis ſex menſibus deinceps, ipſo vicariatu durante futuris, quoſcunque officiales, ſtipendiarios, proviſionatos, ſalariatos, conſanguineos, & alios quoslibet, quos vos & eoſdem heredes & ſucceſſores prædictos ſuccesſivis temporibus ad regimen, gubernationem, ſeu cuſtodiam civitatis, comitatus, caſtrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum prædictorum & cujuslibet eorum deputare, aut alias vobiſcum habere vel tenere contigerit, in manibus dicti legati, vel vicarii generalis dictæ Eccleſiæ in partibus illis, ſi ipſi vel eorum alter in eiſdem partibus fuerint: alioquin rectoris provinciæ ibidem præſidentis, ſive alicujus alterius, ab aliquo ipſorum legati vel vicarii deputati, faciatis, & faciant, antequam eos recipiatis, juramentum præſtari, quod ipſi nullo modo, ingenio, via vel forma conſentient, aut permittent poſſe ſuo, quod civitas, comitatus, caſtra, rocchæ, & territoria hujuſmodi, vel aliquid eorum, durante vicariatu prædicto, à veſtro & dictorum heredum, & ſucceſſorum veſtrorum regimine, gubernatione & adminiſtratione, ac a fidelitate & obedientia dictæ *Romanæ* Eccleſiæ quomodo- 446
libet ſubtrahantur, cujuſvis alterius perſonæ ſingularis vel univerſitatis poteſtati, ditioni vel dominio ad hoc noſtro & dictorum ſucceſſorum veſtrorum non interveniente conſenſu, quomodolibet ſupponantur. Quin potius, ne id fiat obſiſtent, & totis viribus ſe opponent, ac toto poſſe fideliter repugnabunt, & facient, quod civitas, comitatus, caſtra, rocchæ, territoria, jura & pertinentiæ hujuſmodi, necnon communitates, univerſitates, incolæ & habitatores ſupradicti in vera fidelitate, obedientia, & devotione præfatæ *Romanæ* Eccleſiæ, meorumque officialium permaneant: illo tunc quandoque civitas, comitatus, caſtra, rocchæ, territoria prædicta cum eorum juribus & pertinentiis, hujuſmodi vicariatu finito, ad poteſtatem, dominium, ad manus duntaxat noſtras & ſucceſſorum noſtrorum, libere revertantur, ipſamque civitatem, comitatum, caſtra, rocchas, territoria, eorumque jura & pertinentias procurabunt toto poſſe, & ſine fraude tradere & aſſignare nobis & ſucceſſoribus noſtris, ſeu legato de latere vel vicario generali, tunc in illis partibus exiſtenti, aut rectori dictæ provinciæ, in qua ipſi civitas, comitatus, caſtra, rocchæ, territoria, jura & pertinentia hujuſmodi conſiſtere dinoſcuntur, aut alii vel aliis ad id per nos vel ſucceſſores noſtros vel legatum de latere, ſeu generalem vicarium, vel rectorem & Apoſtolica Sede vacante, nullo exiſtente legato, vel generali, vicario, ſeu rectore, per collegium ſanctæ *Romanæ* Eccleſiæ Cardinalium deputando, tu dictique heredes & ſucceſſores, ut idem ſequatur & fiat procurabitis & procurabunt opportunis proviſionibus & remediis bona fide. Præterea volumus, & hunc vicariatum adjicimus per expreſſum, quod vos, antequam hujuſmodi vicariatus officium incipiatis exercere, & deinde ſinguli decennio per vos vel procuratorem veſtrum, per vos ad hoc legitime conſtitutum, in manibus camerarii noſtri de civitate, comitatu, caſtris, rocchis, territoriis, juribus & pertinentiis ſupradictis fideliter regendis & gubernandis, ac fidelitate & aliis in forma ſubſcripta præſtetis ſolitum & debitum juramentum: quodque, vobis vita functis, prædicti heredes & ſucceſſores veſtri infra ſex menſes a die veſtri obitus immediate computandos, perſonaliter, & deinceps ſingulis decenniis per ſe vel procuratorem ſuum, coram nobis vel ſucceſſoribus noſtris *Romanis* Pontificibus, ſeu illo vel illis, cui vel quibus id duxerimus, vel ſucceſſores noſtri duxerint, committendum, prædicta, civitatem, comitatum, caſtra, roc- 447
chas, territoria, cum eorum juribus & pertinentiis, necnon vicariatum, regimen, gubernationem, & adminiſtrationem hujuſmodi a nobis ſeu dictis ſucceſſoribus noſtris & a *Romana* Eccleſia recognoſcere & fidelitatis, ac alias in forma ſubſcripta præſtare teneantur ſolitum & debitum juramentum, quodque, ſi forſan voluntates, reſervationes, retentiones, & alia ſuperius expreſſa, ac juramentum per vos & eoſdem heredes & ſucceſſores veſtros, ut præfertur, præſtandum & contenta in eo non

J. Tomaſinus. P ſerva-

ſervaveritis, ſeu non adimpleveritis, aut contra ipſum vel ipſorum aliquod temere per vos vel alium, ſeu alios feceritis, & culpam veſtram ſuper hoc moniti, infra tres menſes à tempore monitionis hujuſmodi computandos, congrua ſatisfactione non correxeritis, & cenſum prædictum non ſolveritis in termino ſupradicto; ex tunc excommunicationis ſententiam illos, qui in hoc defecerint, incurrere volumus ipſo facto, a qua niſi per nos, aut ſucceſſores noſtros, non poſſint, niſi in mortis articulo, abſolutionis beneficium obtinere. Et nihilominus ab omni exercitio vicariatus, regiminis, gubernationis, & adminiſtrationis prædictorum vos & eos, qui culpabiles fuerint, ſuſpendimus ipſo jure, & illud eis penitus inhibemus, & ſi infra alios tres menſes immediate ſequentes, prædicta non curaveritis cum effectu debite reparare, ex tunc ab ipſis vicariatu, regimine, gubernatione, & adminiſtratione, ac omni jure vobis & dictis heredibus & ſucceſſoribus veſtris, exinde quomodolibet competenti, vos & ipſos privatos eſſe volumus, & tenore præſentium declaramus. Poſtremo omnes ambiguitates, ſeu dubia, quæ prætextu vel occaſione conceſſionis, conſtitutionis, voluntatis, reſervationis, receptionis, & conditionis ſuperius dictarum, aut aliquorum aliorum præſentibus expreſſorum, quovisſmodo & quotieſcunque impoſterum orirentur, ac ipſorum omnium interpretationem & declarationem ad nos & præfatos ſucceſſores noſtros, & ad nullum alium volumus pertinere juxta noſtram & dictorum ſucceſſorum noſtrorum voluntatem & arbitrium, faciendas. Mandantes quoque diſtrictius, civitatis, comitatus, caſtrorum, roccharum, & territoriorum ac pertinentiarum prædictorum communitatibus, univerſitatibus, civibus, incolis, & habitatoribus prælibatis, quatenus vos & vobis deficientibus, præfatos heredes & ſucceſſores veſtros, ut præfertur, tanquam vicarios & rectores ſuos,
448 dicto vicariatu durante, benigne recipientes & honorifice pertractantes, vobis, & eiſdem, tanquam noſtris vicariis & ſuis rectoribus, & aliis noſtris & eorum officialibus, quos ad civitatis, comitatus, caſtrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum prædictorum regimen duxeritis deputandos, in omnibus, quæ ad vicariatus & rectoriæ hujuſmodi ſpectant officium, vobis & eiſdem heredibus & ſucceſſoribus juxta præſentis noſtræ conſtitutionis tenorem, parere & intendere ſtudeant, & efficaciter obedire. Vos igitur ex traditis vobis dono cœleſti virtutibus ſic in regimine hujuſmodi vos habeatis, ac præfatos heredes & ſucceſſores veſtros circa hujuſmodi regimen & gubernationem, proſperum & tranquillum, prout vobis poſſibile fuerit, erudire, inſtruere, & docere ſtudeatis & procuretis, quod communitates, univerſitates, cives, incolæ, & habitatores prædicti, utilibus gubernatoribus & rectoribus providis gaudeant ſe commiſſos, voſque & ipſi heredes & ſucceſſores apud Deum & homines valeatis exinde merito commendari, ac noſtram & Eccleſiæ prædictæ benedictionem & gratiam uberius promereri. Forma autem juramenti, quod vos & dictos heredes & ſucceſſores, ratione vicariatus hujuſmodi, præſtare volumus, ut præfertur, ut per eam plenius informemini, præſentibus inſeri fecimus, quæ eſt talis. Nos *Johannolius* & *Andreas* [illegible] germani, in civitate [illegible], ejuſque comitatu, territoriis, & diſtrictu ad *Romanam* eccleſiam pertinentibus, [illegible] vicarii pro ſanctiſſimo in Chriſto Patre & Domino noſtro domino *Bonifacio* divina providentia Papa nono & Eccleſia *Romana*, in temporalibus [illegible] juramus, quod durante hujuſmodi, ad quem gerendum per eum exſtitimus conſtituti, per nos vel alium ſeu alios, quem & quos ad regimen, gubernationem, & adminiſtrationem vicariatus hujuſmodi deputaverimus, prædicti Domini noſtri & ejus ſucceſſorum & ipſius Eccleſiæ nominibus, & ad ipſorum reverentiam & honorem fideliter exercebimus, & ab hac hora in antea fideles, obedientes & devoti erimus beato *Petro* Apoſtolorum Principi, & dicto Domino noſtro Papæ, & ſucceſſoribus ſuis canonice intrantibus, legatiſque Apoſtolicæ Sedis & ſæpedictis eccleſiæ vicariis, ad partes *Italiæ* directis, & impoſterum deſtinandis. Et rectori prædictæ provinciæ, qui pro dicta Eccleſia erit pro tempore non erimus in conſilio, aut conſenſu vel facto, quod ipſi, ſeu eorum aliquis vitam perdant, aut membrum, vel capiantur mala captione. Conſilium vero, quod nobis per
449 ſe vel nuncios aut literas manifeſtabunt, ad eorum damnum ſcienter [illegible] pandemus. & ſi ſciverimus tractari aliquid, quod in eorum damnum vergat aut præjudicium, illud pro poſſe noſtro impediemus. & ſi hoc impedire non poſſemus, [illegible] idem Domino noſtro vel ſucceſſoribus ſuis, aut illi vel illis, per quem vel quos crediderimus ad citius ad ejus vel eorum notitiam devenire, quantocius ſignificare curabimus. Principatum *Romanum* & regalia ſancti *Petri*, ac jura, juriſdictiones, honorem & majeſtatem præfati Domini noſtri & ſucceſſorum ſuorum ac *Romanæ* Eccleſiæ, tam in prædictis, civitate, comitatu, caſtris, rocchis & territoriis, quam alibi ubicunque, adjutores eis erimus ad retinendum, defendendum, & recuperandum civitates, terras, caſtra, villas, rocchas, & baſtitas vel fortalitia & omnia jura ſanctæ *Romanæ* Eccleſiæ. Etiam male alienata, vel per quoſcunque occupata vel tyrannice detenta adjuvabimus pro poſſe recuperare & recuperata pro poſſe defendere. & in ſuo pleno dominio, juribus, utilitatibus, & honoribus conſervare dictam *Romanam* Eccleſiam & dictum Dominum noſtrum ſummum Pontificem, qui nunc eſt vel pro tempore erit, aut vicarios, legatos, & officiales ipſius, etiam contra damnatæ memoriæ *Robertum* olim baſilicæ duodecim Apoſtolorum Antipapam, qui ſe *Clementem* ſeptimum auſu ſacrilego nominare præſumebat, & *Joannem* tituli ſancti *Marcelli*, vulgariter dictum *Ambianenſem*, presbyteros Cardinales per fel. rec. dominum *Urbanum* papam ſextum, juſto Dei judicio, auctoritate Apoſtolica, tanquam hæreticos & ſchiſmaticos puniendos, eorum culpis & notoriis demeritis exigentibus, ſententialiter condemnatos; & contra iniquitatis filium *Petrum de Luna*, olim tituli ſanctæ *Mariæ* in *Coſmedin* presbyterum Cardinalem, nunc Antipapam, qui ſe *Benedictum* decimum tertium temerarie nominat, & contra eorum ſequaces ac dantes eis vel eorum alicui auxilium, conſilium, vel favorem, cujuſcunque fuerint præeminentiæ, ordinis, dignitatis, religionis, conditionis, aut ſtatus, etiamſi pontificali vel regali, ſeu quavis alia præfulgeant dignitate, etiamſi fuerint ſanctæ *Romanæ* Eccleſiæ Cardinales. Etiam contra alios quoſcunque per Eccleſiam denotatos vel impoſterum denotandos, quamdiu extra gratiam & communionem dictæ Eccleſiæ permanebunt. Nec eis vel alicui eorum quoquomodo per nos vel alium ſeu alios directe vel indirecte publice vel occulte auxilium, conſilium, vel favorem dabimus, nec ab aliis, 450
quantum in nobis erit, & impedire poterimus, præſtari ſeu dari permittemus; ſed eos pro poſſe, donec reducantur ad gremium ſanctæ *Romanæ* Eccleſiæ & obedientiam prætati domini *Bonifacii* Papæ noni, juxta tenorem proceſſuum Apoſtolicorum, prout juſtum fuerit, pro poſſe perſequemur & invademus: ac perſequi & invadi faciemus, etiam contra omnes homines mundi juxta noſtrum poſſe & bona fide. Et contra dictum Dominum noſtrum, ſucceſſores, legatos, vicarios, & Eccleſiam, memoratos vel eorum officiales non erimus; ſed cum eis erimus & toto poſſe noſtro adhærebimus, ac eorum ſtatum & honorem bona fide inviolabiliter conſervare curabimus: & terras *Romanæ* & aliarum in ipſis terris conſiſtentium eccleſiarum, ſeu ipſis mediate vel immediate ſubjectas, aut ad ipſam *Romanam* Eccleſiam jure directi dominii vel quaſi, aut alias quomodolibet pertinentes, non occupabimus, nec ipſas, vel aliquam ipſarum, ſeu alicujus earum incolas & habitatores invademus vel damnificabimus; & id attemptantibus vel intentantibus non præſtabimus auxilium, conſilium vel favorem directe vel indirecte, publice vel occulte: & libertatem eccleſiaſticam, eccleſias & perſonas eccleſiaſticas, earumque res & bona quæcunque tam in civitate, comitatu, caſtris, terris, rocchis, & territoriis antedictis, quam aliis terris, caſtris & locis, quos & quæ per nos regi & gubernari contigerit in futurum, favorabiliter conſervabimus ac tractari faciemus; eaſque in ſua libertate reſtituemus & dimittemus ac reſtitui & dimitti faciemus, ipſaſque eccleſias & perſonas eccleſiaſticas ſuis bonis & juribus gaudere libere permittemus: nec eas impediemus nec impediri permittemus, quominus gaudeant & gaudere poſſint privilegiis, libertatibus, beneficiis, bonis & juribus ſuis, nec tallias, gabellas, vel alias exactiones directe vel indirecte, quovis quæſito colore eis imponemus vel exigemus ab eiſdem. Quodque terrigenas & incolas prædictorum, civitatis, comitatus, caſtrorum, roccharum, & locorum vel aliquos eorum indebitis oneribus, realibus, vel perſonalibus non gravabimus, & nunquam erimus verbo vel facto vel opere in conſilio, quod aliquis Imperator, rex, princeps, dux, marchio, baro, ſeu quævis alia nobilis vel potens perſona, univerſitas vel communitas cujuſcunque terræ, eligatur, nominetur vel etiam aſſumatur in aliqua civitate, terra, vel caſtro, aut alio loco *Romanæ* vel alterius eccleſiæ cujuſcunque in dominium, rectorem, gubernatorem, poteſta- 451
tem, capitaneum, defenſorem, aut quovis alio quæſito colore vel nomine ad regimen ſive officium quodcumque, ſeu præeminentiam aliquam ſine dictæ ſedis licentia ſpeciali. Et conſtitutiones papales loquentes de hac materia, & maxime piæ memoriæ dominorum *Joannis* XXII. *Clementis* VI. *Innocentii* VI. *Urbani* V. *Gregorii* XI. & dicti domini *Urbani* papæ VI. *Romanorum* Pontificum pro poſſe & totaliter obſervabimus, & taliter electis, nominatis, ſeu aſſumptis ad regimen, vel gubernationem, aut alio quovis quæſito colore, cujuſcunque dignitatis, ſeu præeminentiæ, conditionis aut ſtatus extiterint, abſque dictæ ſedis licentia nunquam præſtabimus auxilium, conſilium, vel favorem publice vel occulte; ſed ne fiat id, pro viribus, in quantum poterimus, repugnabimus, & omni via, modo, & forma, quibus melius poterimus, obviabimus: amicos eccleſiæ pro amicis, & inimicos ejus pro inimicis, in civitate, comitatu, caſtris, rocchis, & territoriis prædictis, & aliis, quos per nos regi & gubernari contigerit in futurum, habebimus. Gentes dictæ *Romanæ* eccleſiæ etiam ad guerram faciendam, etiam contra quoſcunque, receptabimus & faciemus receptari, nullamque conjurationem, conſpirationem, ſeu ligam contra Dominum noſtrum, ſucceſſores, legatos, officiales, & Eccleſiam, ſupradictos, nec ad eorum damnum cum aliquibus univerſitatibus, communitatibus, collegiis, ſeu ſingularibus perſonis directe vel indirecte faciemus. Quodque hæreticos, & ſchiſmaticos quoſcunque à præfata Eccleſia, vel inquiſitoribus hæreticæ pravitatis ſeu locorum ordinariis, aut aliis legitime denotatis, vel impoſterum denotandis, quum

primum

primum de ipſis certificati fuerimus, de civitate, comitatu, caſtris, rocchis, & territoriis ſupradictis totis viribus exterminare curabimus. Conſtitutiones quaslibet tam canonicas, quam civiles contra hujuſmodi hæreticos & fautores eorum editas & edendas, effectualiter obſervabimus, ac ſingulis ſex menſibus deinceps, hujuſmodi vicariatu durante, ſuturis, officiales, ſtipendiarios, proviſionatos, ſalariatos, conſanguineos & alios quoslibet, quos nos ſucceſſivis temporibus ad regimen, gubernationem, ſeu cuſtodiam civitatis, comitatus, caſtrorum, roccharum, & territoriorum prædictorum, & cujuslibet eorum deputare, aut alias nobis cum habere contigerit. In ejus manibus, ſeu cujuslibet alterius ad id per eum aut ſucceſſores vel le-
452 gatos prædictos, aut vicarios deputandos, præſtari faciemus juramentum, quod ais nullo modo, ingenio, ſeu forma conſentient, aut permittent poſſe ſuo, quod civitas, comitatus, caſtra, rocchæ, & territoria prædicta, vel aliquis eorum, durante vicariatu prædicto, a noſtro regimine, gubernatione, & adminiſtratione quomodolibet ſubtrahantur & cujuſvis collegii, univerſitatis, ſeu ſingularis perſonæ, poteſtati, ditioni vel dominio præfati Domini noſtri, aut ſucceſſorum ſuorum ad hoc non interveniente conſenſu, quomodolibet ſubjaceant. Quin potius, ut id non fiat obſiſtent & totis viribus repugnabunt; ac toto poſſe ſuo fideliter procurabunt, quod civitas, comitatus, caſtra, rocchæ, & territoria, indigenæ & incolæ prædicti in vera fidelitate, obedientia & devotione Domini noſtri, & Eccleſiæ, ſuorumque officialium libere permaneant. Vicariatu, regimine, & gubernatione hujuſmodi quomodolibet finitis, ad poteſtatem, dominium, & manus dumtaxat ejuſdem Domini noſtri, vel ſucceſſorum, legatorum, vel vicariorum prædictorum, ſeu alterius, ad id per Dominum noſtrum, ſucceſſores, legatos, ſeu vicarios præfatos, aut eorum aliquem deputandi, libere revertantur. Et quod ipſam eccleſiam, ſeu deputandum hujuſmodi pro ea, in plena & pacifica poſſeſſione civitatis, comitatus, caſtrorum, roccharum, & territoriorum prædictorum, & cujuslibet eorum juxta poſſe ſuum omni excluſa machinatione reducent fideliter & reponent. Nos que ſic fieri & effectualiter adimpleri ſtatuemus, & ordinabimus atque mandabimus. Et circa hæc modos & vias omnes, quos ſenſerimus ad id opportunos & utiles, fideliter adhibebimus: & nihilominus omnes & ſingulas voluntates, conditiones, retentiones, & moderationes, per dictum Dominum noſtrum hujuſmodi vicariatus conceſſioni oppoſitas, & ſuperius declaratas, quas & contenta in eis ex nunc approbamus, ratificamus, rata & grata habemus, fideliter & effectualiter obſervabimus & adimplebimus; & contra ea, vel eorum aliquod per nos, vel alium, directe vel indirecte, publice vel occulte non faciemus, nec veniemus ullo modo. Sic nos Deus adjuvet, & hæc ſancta Dei Evangelia. Datum *Romæ* apud ſanctum *Petrum* Kal. Decembris anno octavo.

453

XXXIX.

BONIFACIUS PP. IX.

Ex eodem Archivo.

An. 1401. BOnifacius *&c.* Dilecto filio nobili viro Vicatello dilecti filii nobilis viri *Verochii* militis ORTANI, nato domicello in caſtro noſtro *S. Felicis Terracinenſis* diœceſis ejuſque territorio & diſtrictu, pro nobis & *Romana* Eccleſia in temporalibus Vicario, ſalutem *&c.* De fidelitate, prudentia, & diſcretione tuis, quibus, divina tibi gratia opitulante, dotatus exiſtis, gerentes in Domino fiduciam pleniorem, ac ſperantes, quod quæ tibi commiſerimus, promptis affectibus & exacta diligentia exequeris; hac conſideratione moti pariter & inducti te caſtri noſtri ſancti *Felicis Terracinenſis* diœceſis, ejuſque territorii & diſtrictus pro nobis & *Romana* Eccleſia in temporalibus vicarium ac caſtellanum cum honoribus ac oneribus conſuetis uſque ad noſtrum beneplacitum, auctoritate Apoſtolica, tenore præſentium, facimus, conſtituimus & etiam deputamus, tibi omnia & ſingula, quæ ad hujuſmodi vicariatus & caſtellanatus officia pertinent de conſuetudine vel de jure, faciendi, exercendi, ordinandi, diſponendi, mandandi, exequendi, & complendi, alienatione tamen bonorum immobilium & pretioſorum mobilium dicti caſtri, ejuſque territorii & diſtrictus tibi penitus interdicta, facultatem plenam & liberam harum ſerie concedentes; ac mandantes univerſis & ſingulis perſonis, & incolis, ac habitatoribus caſtri & territorii ac diſtrictus prædictorum, ut hujuſmodi beneplacito durante, tibi in his, quæ ad hujuſmodi officia pertinent, pareant effectualiter, & intendant, contradictores quoslibet & rebelles per temporalem diſtrictionem appellatione poſtpoſita, compeſcendo. Volumus autem, quod tu, quoniam in manibus noſtris fidelitatis ſolitum præſtitiſti debitum juramentum, a ſubditis & vaſallis dicti caſtri ejuſque territorii & diſtrictus ſimile, noſtro & *Romanæ* Eccleſiæ nomine, auctoritate noſtra recipias juramentum. Tu igitur hujuſmodi vicariatus & caſtellanatus officia ſic diligenter, fideliter & prudenter ſtudeas exercere, quod inde ſperati 454
fructus ſuccedant, & apud nos & Sedem Apoſtolicam de fidelitate, prudentia, ac diligentia poſſis merito commendari. Datum *Romæ* apud ſanctum *Petrum* decimoſeptimo Kal. Martii pontificatus noſtri anno duodecimo.

XL.

DIPLOMA PAULLI HORTANI EPISCOPI.

Ex veteri Protocollo MS.

Pag. 199. An. 1391. *N*Os frater Johannes, *Dei & Apoſtolicæ Sedis gratia* OR-TANUS *epiſcopus. Univerſis præſentes literas inſpecturis ſalutem in filio Dei. Notum facimus per præſentes, qualiter ſupplicatione & inſtantia dilectæ nobis in Chriſto ſororis* Angelæ Ægidii . . . . *de* ORTO *de tertia regula beati* Franciſci, *cæterarumque ſororum ipſius, in hoſpitio & fraternitate ſanctæ Crucis de* ORTO, *ſito & poſito* ORTI *in contrata ſancti* Juvenalis *juxta domum* Bartholomæi *&* Petri, *domum* Antonii Vannutii, *viam & alia latera, ibidem exiſtentes & commorantes, pauperem vitam tenentes, Deoque ſervientes, hoſpitalitatem ſervantes ipſarum facultatibus, ſuſtinentes confraternitatem ipſa, volentes earum corpora macerare . . . quibus diebus ad ſerviendum Deo ſe congregaſſent, dignaremur eiſdem licentiam impertiri, quatenus ibidem unum altare ad celebrandam miſſam eorum cotiens eiſdem opus erit, per quemcumque ſacerdotem nobis ſubjectum vel alium, gratiam & communionem ſanctæ Sedis Apoſtolicæ & eccleſiæ* Romanæ *habentem. Nos itaque devotioni ipſius cæterarumque ſororum ſuarum inclinati, de quarum vita, honeſtate & moribus per fide dignos pleniſſime informati ſumus, Spiritus ſancti gratia primitus invocata, noſtra ordinatione, auctoritate, omni via, modo, jure, & forma, quibus melius poſſumus, damus, concedimus in his ſcriptis plenam li-*
455 *centiam & liberam poteſtatem unum altare in dicta domo in loco congruo erigendi & erigi faciendi, in iiſque miſſas celebrari faciendi ad omnem ipſarum conſolationem & profectum animarum ipſarum. Inſuper auctoritate omnipotentis Dei, beatæ* Mariæ *virginis, beatorum Apoſtolorum* Petri *&* Pauli *& omnium ſanctorum & ſanctarum Dei & noſtra miſeria confiſi, omnibus vere pœnitentibus & confeſſis, & manus porrigentibus adjutrices, qui dictam cappellam ſeu altare, cauſa devotionis viſitaverint ſingulis feſtis ſanctæ Crucis, videlicet Inventionis & Exaltationis, feſtivitatis ſanctæ* Mariæ, *ſanctæ Trinitatis, ſancti* Franciſci *& ejus ſanctorum Stigmatum, necnon ejuſdem tranſlatione; ſancti* Geronimi, *ſancti* Lodovici, *ſancti* Antonii, *ſancti* Benedicti, *ſanctæ* Claræ, *ſanctæ* Catherinæ *& ſanctæ* Heliſabeth, *quadraginta dierum de indulgentia pœnitentiam in Domino miſericorditer relaxamus, propriis temporibus duraturam. Volumus tamen, quod in feſto Inventionis ſanctæ Crucis de menſe Maji pro cenſu ſolvere teneantur epiſcopatui* ORTANO *duas uncias ceræ, & in feſto Exaltationis ſanctæ Crucis de menſe Septembri unum par pollaſtrorum annis ſingulis. Datum & actum fuit hoc* ORTI *in ſala epiſcopatus dictæ civitatis ſub anno Domini* MCCCLXXXXI. *tempore ſanctiſſimi in Chriſto Patris & Domini domini* Bonifacii *divina clementia Papæ noni, indictione* XVIII. *menſe Maji die* XIV. *ſub noſtro pontificali ſigillo.*

Digitized by Google

XLI.

DIPLOMA
JACOBI INSULANI
CARDINALIS SANCTI EUSTACHII ET LEGATI APOSTOLICI.

A Jacobus *miſeratione divina ſancti* Euſtachii *ſanctæ* Romanæ *Eccleſiæ diaconus Cardinalis, in alma Urbe ejuſque comitatu, territorio & diſtrictu, ac in provinciis Marchiæ* Anconitanæ, *Ducatus* Spoletani, Campaniæ, Maritimæ, 456 *patrimonii beati* Petri *in* Tuſcia, *ac non nullis aliis provinciis, civitatibus, terris, & locis Italiæ, dictæ Eccleſiæ immediate ſubjectis, Apoſtolicæ Sedis legatus, ac pro eadem Eccleſia & domino noſtro Papa in ſpiritualibus & temporalibus Vicarius generalis. Dilectis filiis, nobilibus & prudentibus viris Prioribus, Communitati, conſilio & hominibus civitatis* Hortanae, *provinciæ patrimonii præfatæ Eccleſiæ immediate ſubjectæ, ſalutem & noſtræ gratiæ largitatem. Semper benignitatem agentes cum illis, qui ad noſtram &* Romanæ *Eccleſiæ devotionem & gratiam humiliter ſe convertunt, grate recepimus & admiſimus ſupplicationes veſtræ parte in formam capitulorum exhibitas, quarum ſerie, à nobis inſraſcripta vobis fieri & concedi cum devota inſtantia ſupplicaſtis. Nos itaque ſupplicibus petitionibus veſtris, quantum poſſumus, favorabiliter annuentes, vos dictamque civitatem, Communitatem & ejus ſingulares perſonas, & incolas, ac ejus diſtrictuales, & ſubditos ad devotionem fidelitatem, ſubjectionem, obedientiam & gratiam ſanctiſſimi Domini noſtri Papæ, ſanctæ* Romanæ *Eccleſiæ, & noſtram, auctoritate nobis ex noſtra legatione conceſſa, gratioſe recepimus, & ad communionem & aggregationem aliorum fidelium devotorum & ſubditorum ſanctæ Matris Eccleſiæ prælibatæ, & ſpecialem & paternam protectionem & recommendationem noſtram aſſumimus, ac plene & miſericorditer acceptamus. Volentes harum ſerie, & ſpeciali gratia concedentes reverendo in Chriſto Patri Domino fratri* Paulo *epiſcopo* Hortano, *ut libere, licite valeat poſſit . . . . in majori* Hortana *Eccleſia ejuſque epiſcopatu, ſuaque diœceſi cum ſuis vicariis, & canonicis dictæ majoris Eccleſiæ, & aliis clericis & beneficiatis* Hortanis: *quodque integraliter habeat & habere debeat, ac exercere poſſit & valeat omnia & ſingula jura & juriſdictiones prædictarum civitatis & diœceſis ad eum epiſcopum quomodolibet pertinentes & pertinentia ratione ſuæ epiſcopalis dignitatis: quem etiam epiſcopum plenarie benigneque reſtituimus, reintegramus, & reponimus ad quæcumque privilegia & indulta ſibi & epiſcopatui ſuo prædicto ſub quavis forma aut expreſſione verborum, à quocumque* Romano *Pontifice conceſſa, non obſtante quacunque rebellione, aut inobedientia perpetrata per vos, Communitatem & homines dictæ ci-* 457 *vitatis* Hortanae, *etiam antequam damnatæ memoriæ* Ladiſlaus *de Duratho civitatem ipſam ſibi tyrannice ſubjeciſſet: & etiam poſtquam dicta civitas eum coacte (ut aſſeritis) ſe ſubjecit domino* Ladiſlao *prælibato, uſque in præſentem diem, etiamſi hujuſmodi rebellio ſuperet fautoriam, adhæſionem ſeu obedientiam qualemcunque, quas vos Communitas & homines ejuſdem civitatis ſervaviſſetis, ſeu ſervaviſſent & habuiſſent ad* Ladiſlaum *prælibatum. Præterea concentamus & volumus manutenere & conſervare in dicta civitate* Hortana, *& quod manuteneatur, & conſervetur in ea officium Poteſtatis dictæ civitatis* Hortanae *cum officialibus, ſalario, equis & aliis, obſervatis hactenus, & prout in dicta civitate exiſtit conſuetum. Similiter, quod conſuetum officium quatuor Priorum, unius cancellarii, & unius camerarii civitatis veſtræ, dictique Priores, cancellarius, & camerarius, necnon tubatores &* Caſtaldi, *more ſolito, in dicta civitate* Hortana *de cætero ſint, & eſſe debeant cum ſalariis ſolvi ſolitis eis & cuilibet eorum de introitibus cameræ dictæ civitatis: quorum Priorum ſalarium decernimus eſſe florenos duos omni menſe pro quolibet eorum. Quam civitatem aut aliquod ejus fortalitium in dominium, gubernationem, commendam ſive in vicariatum alicui perſonæ nunquam dabimus, concedemus, ſive aſſignabimus, quoquomodo; quinimmo civitatem ipſam & omnia ejus fortalitia, jura, fructus, redditus, & proventus ad præfatam cameram pertinentes, manutenebimus & conſervabimus. Et decernimus, quod manuteneantur, & conſerventur pro ſancta* Romana *Eccleſia & Domino noſtro Papa, prælibatis, promittentes harum ſerie nos efficaciter operari & intercedere apud Dominum noſtrum prælibatum, quod per ſanctitatem ſuam alicui perſonæ non dabuntur, & concedentur, ut ſupra, civitas & fortalitia prælibata in dominium, commendam, ſive vicariatum; ſed quod manutenenda, & conſervanda remaneant pro prælibato Domino noſtro & Eccleſia abſque aliqua ſuperioritate alterius cujuſcunque. Præterea concedimus vobis & volumus, quod aliquis prima civilis cauſa non poſſint nec debeant extra curiam dictæ civitatis* Hortanae *ad aliquam aliam curiam trahi, ſed in dictis civilibus cauſis in præfata* Hortana *curia & non alibi procedatur, & de eis cognoſcatur per Poteſtatem dictæ civitatis, qui pro tempore fuerit: cui plenam & omnimodam juriſdictionem tradimus & plenum arbitrium, dictas primas civiles cauſas in ſua & dictæ civitatis* Hortanae *curia* 458 *decidendi, & ſecundum formam juris & ſtatutorum dictæ civitatis* Hortanae, *ſine debito, terminandi, non obſtantibus quibuſcunque in contrarium quomodolibet facientibus. In criminalibus autem cauſis volumus, & decernimus, quod juriſdictio rectoris provinciæ juxta conſuetudinem obſervetur. Concedimus vobis & etiam indulgemus, ut omnes & ſinguli proceſſus, acta & actitata facta in curia dictæ civitatis* Hortanae, *ac ſententiæ latæ in cauſis civilibus à die primæ novitatis uſque in præſentem per primum & ſecundum decretum valeant, plenamque obtineant roboris firmitatem, non obſtante quacunque fautoria, ſeu adhæſione per vos & veſtrum Communitatem præfatam factis, hoſtibus domini noſtri Papæ &* Romanæ *Eccleſiæ, in rebellionem Domini noſtri & Eccleſiæ præfatorum, dummodo prædicti proceſſus actitata, acta & ſententiæ alias de jure ſint valida ſive valida; reſervatis tamen compromiſſionibus illis perſonis, quæ vellent contra dicta opponere, aut contradicere, videlicet de ſolutione, præſcriptione, falſitate & pacto, non obſtante etiam eorum contumacia & exceptione fraudis commiſſa in extimatione bonorum conceſſorum acteri, dummodo actoris petitio contineat veritatem. Et ad omnia & ſingula jura, omneſque juriſdictiones pertinentes, & debite pertinentia ad eandem civitatem* Hortanam, *ſeu ad ſpeciales perſonas ipſius, quæ quovis modo occulte vel palam occuparentur, vel injuſte detinerentur ab aliqua Communitate, aut alia ſpeciali perſona quacunque occaſione, ſeu occaſione prætenſa, vos & præfatam Communitatem* Hortanam *& ſpeciales perſonas ejuſdem, ad quas hujuſmodi juriſdictiones & jura pertinere noſcuntur, reſtituimus, reponimus & penitus reintegramus, ac reintegratas & reſtitutas, plenarieque poſitas eſſe volumus & decernimus cum effectu. Item ad obviandum oneribus & expenſis, ac tollendum errores & ſcandala, quæ pleruinque in proceſſibus litigioſis eveniunt, vobis ex gratia ſpeciali concedimus, decernimus, & etiam providemus, quod civiles lites & cauſæ, quæ vertuntur ſive vertentur impoſterum inter cives & habitatores dictæ civitatis* Hortanae, *excedentes ſummam decem librarum monetæ currentis, ibidem compromittantur & de eis fieri debeat compromiſſum ad petitionem partis hoc petentis. Et Poteſtas dictæ civitatis, qui pro tempore fuerit, teneatur & debeat partem, quæ ſe compromittere non vellet, ad faciendum compromiſſum de jure, & de facto etiam appellatione poſtpoſita, qui Poteſtas dictas cauſas de jure cognoſcere poſſit, & fine debito terminare de* 459 *jure. Arbitri vero, in quibus ipſæ lites & cauſæ compromiſſæ fuerint, teneantur & debeant ipſas lites, & cauſas per eorum arbitrium terminare & expedire infra ſpatium duorum menſium, mediante conſilio ſapientis, ad pœnam librarum decem, ſolvendarum à quolibet arbitro, & de facto auferendarum ſine proceſſu, & applicandarum cameræ dictæ civitatis* Hortanae. *Ut quoque gratiam dictæ Eccleſiæ & proviſionem noſtram ſibi ſentiat veſtra devotio magis piam, omnia & ſingula maleficia, culpas & exceſſus, ac delicta, in quantum & quæ duntaxat juris publici intereſſe concernunt, & non aliter, commiſſos, perpetratos, ac perpetrata & commiſſa hactenus in* Hortana *civitate præfata, ejuſque territorio & diſtrictu, aut alibi per Communitatem dictæ civitatis & quoſcunque cives, aut alios habitatores & incolas dictæ civitatis, ſive de ipſis cognitum & ſententiatum fuerit ſive non, vobis Communitati & ſpecialibus perſonis, quibuſcunque, incolis, & habitatoribus dictæ civitatis* Hortanae, *prædictis, in perpetuum plene liberèque remittimus; eoſdemque exceſſus, maleficia, culpas, & delicta quæcunque parcimus, & miſericorditer indulgemus; harum ſerie decernentes, quod pro iis & eorum occaſione, nullatenus vos & Communitas ipſa, aut alii prædicti vel eorum aliqui, qui ipſa vel eorum aliquod perpetraverint, vel commiſerint & commiſiſſent, non poſſint nec poſſint ullo tempore moleſtari vel aliqualiter impediri. Ita tamen quod præſens remiſſionis & indulti gratia nullatenus ſe extendere debeat ad rebelles & exititios dictæ civitatis. quinimmo præceſſus omnes formati & publicati, ac ſententiæ latæ contra ipſos rebelles & exititios, in plenis roboris firmitate permaneant. Providemus inſuper & diſponimus pro bono utilique regimine civitatis præfatæ, quod aliquis futurus Poteſtas dictæ civitatis, aut ipſius Poteſtatis judex, miles, factus, vel notarius non poſſint ullo modo vocari, eligi, ſive aſſumi ad hujuſmodi officia, niſi loca eorum originis diſtent à dicta civitate* Hortana *per quadraginta milliaria, nec poſſit aliquis eorum: finitis ſex menſibus, immediate in eiſdem officiis, aut eorum aliquo reſirmari. Itaquod aliquis eorum aliquis non poſſit nec debeat eligi vel aſſumi ad aliquod officium dictæ civitatis, niſi vacaverit per duos annos, moleſtia præcedentes. Inſuper propter multas expenſas & onera, quæ vos & dictam Communitatem diverſimode ſuppertaſſe conſpicimus, vobis paterno affectu propitiari volentes, vobis & Communitati præfatæ gratioſe concedimus, aſſignamus & conferimus uſque ad* 460 *triennium duntaxat proxime ſecuturum, introitus, proventus gabellarum bladi, & muſti dictæ civitatis, de quibus perſolvere & integre reſpondere teneamini caſtellano roccha dictæ civitatis de ſuo ſalario & ſtipendio conſueto, ſi ad hoc non ſufficerent introitus aliarum gabellarum dictæ civitatis. Providemus etiam & jubemus, quod aliquis exititius dictæ civitatis non poſſit nec debeat in præfata civitate reſtitui vel remitti, nec de eorum bandis extrahi, & quod eorum bona confiſcata remaneant Apoſtolicæ cameræ uſque ad reditum Domini noſtri Papæ, qui poſtmodum,*

Digitized by Google

dum, ut principalis Dominus, in ipſis providere poterit, prout ſua ſanctitati videbitur. Cæterum ut obvietur cavilloſis obſtaculis, & ſtrepitibus litigiorum indebitis, decernimus & ſimiliter providemus & ordinamus, quod in dicta civitate deinceps nemini liceat appellare à gravamine vel actu alicujus interlocutoria proferenda, ſalvo quod à definitiva ſententia; & quod judex Poteſtatis dictæ civitatis, aut ipſe Poteſtas nullo modo admittere debeat talem appellationem ad pænam viginti quinque florenorum exigendorum ab ipſo Poteſtate vel judice; & appellans etiam puniatur in decem libris pro qualibet vice: quæ appellatio auctoritate præſentium non teneat, ſed nullius exiſtat roboris vel momenti, ſalvo ſi interlocutoria ipſa non foret talis, quæ haberet vim definitivæ ſententiæ, vel quod non poſſet poſt definitivam ſententiam reparari. Poſtremo committimus Poteſtati noſtro dictæ civitatis præſenti vel futuro, ut omnibus civibus dictæ civitatis habentibus inimicitiam cum exititiis civitatis ejuſdem, plenam liberamque licentiam concedat portandi pro tuitione ſuarum perſonarum per civitatem prædictam arma offenſibilia & defenſibilia libere & impune. Quæ omnia & ſingula vobis & dictæ Communitati veſtræ, auctoritate Apoſtolica, qua, vigore noſtræ legationis de latere plene fungimur, concedimus, indulgemus, conferimus, remittimus, diſponimus, & providemus, prout ſuperius continetur; & ipſa & eorum quodlibet obſervari, manuteneri & fieri, vobis & dictæ Communitati, deliberamus, decernimus & mandamus per omnes & ſingulos officiales Romanæ *Eccleſiæ in dicta civitate vel alibi conſiſtentes, ad quos ſpectat, præſentes pariter & futuros. Si autem quovis tempore impoſterum vos ab obedientia, fidelitate, ſubjectione & devotione ſanctiſ-* 461 *ſimi Domini noſtri Papæ,* Romanæ *Eccleſiæ, ſive noſtra, quamdiu noſtra legatio perduraverit, vos quomodolibet ſubtraxeritis, volumus quod tunc relabamini & reincidatis in primas ſententias, pœnas & vincula; & quod omnes ſupradictæ gratiæ nullæ ſint, ſed prorſus careant & carere noſcantur viribus & effectu. In quorum omnium teſtimonium præſentes literas fieri fecimus & noſtri conſueti magni Cardinalatus ſigilli juſſimus appenſione muniri. Datum Romæ apud eccleſiam ſancti* Laurentii *in Damaſo, ſub anno Domini noſtri Jeſu Chriſti milleſimo quadringenteſimo quintodecimo, indictione octava menſis Aprilis die decimanona. Pontificatus ſanctiſſimi in Chriſto patris & Domini noſtri Domini* Johannis *divina providentia Papæ* XXIII. *anno quinto.*

XLII.

ALIUD DIPLOMA EJUSDEM CARDINALIS.

JAcobus miſeratione divina ſancti *Euſtachii* diaconus Cardinalis, in alma Urbe ejuſque comitatu, territorio, & diſtrictu, necnon in patrimonii beati *Petri* in *Tuſcia*, ac in *Campania*, & Maritimæ, necnon in Marchiæ *Anconitana*, & ducatus *Spoletani* provinciis, & certis aliis Provinciis *Italiæ*, ac earumdem & aliarum provinciarum civitatibus, terris, caſtris, & locis, Apoſtolicæ Sedis legatus, & in ſpiritualibus & temporalibus Vicarius generalis. Dilectis nobis in Chriſto, populo, & Communitati, ac civibus & ſpecialibus perſonis civitatis HORTANÆ, necnon aliis habitatoribus & incolis civitatis ejuſdem, ejuſque civitatis, territorii & diſtrictus, ſalutem & gratiam noſtram. Mentem noſtram ſine intermiſſione ſollicitam ad ea, ex quibus ſacroſanctæ *Romanæ* Eccleſiæ & ſanctiſſimo in Chriſto Patri & Domino noſtro, Domino *Johanni* divina providentia Papæ XXIII. ſperati fructus pacifici ſtatus in præfata civitate HORTANA, ejuſque territorio, & diſtrictu, & in partibus circumvicinis, ac in nonnullis provinciis & partibus *Italiæ*, noſtræ legationi commiſſis, poſ-
462 ſint veriſimiliter provenire, ſollicitis ſtudiis dirigentes, illos, qui quandoque ex certis cauſis, licet non rationabilibus, ab ejus Matris Eccleſiæ obedientia & mandatorum ſemitis oberrarunt, ſi eum humilitate ad gremium clementiæ Eccleſiæ & Domini noſtri Papæ prædictorum ac noſtræ, revertantur, miſericordiam noſtram ſuppliciter implorando, a noſtra conſueta gratia minime repellamus. Sane cum, ſicut fuit pro parte veſtra nobis expoſitum, vos cives & ſpeciales perſonæ, ac incolæ & habitatores dictæ civitatis HORTANÆ, adhæſeritis ac faveritis, occaſione tamen ſervitutis, damnatæ memoriæ domino *Ladiſlao* de *Durachio* & ejus complicibus ac ſequacibus, vos cives & ſpeciales perſonæ ac incolæ & habitatores prædicti, non valentes, ut aſſeritis, violentiæ potentiæ præfati Domini *Ladiſlai* reſiſtere; & eſſet vobis neceſſarium pro manutenendo & conſervando ſtatum veſtrum ac bona veſtra & pro defenſione perſonarum veſtrarum, & ne a propriis ſedibus pelleremini, mandatis dicti Domini *Ladiſlai* ac officialium & ſequacium ejus, quamvis nephariis, obedire, de ipſius Domini *Ladiſlai* mandato & officialis ejus, contra nonnullas civitates, terras, caſtra, & loca in devotione & ſubjectione, ac obedientia *Romanæ* Eccleſiæ & Domini noſtri Papæ prædictorum, & nonnullorum fidelium & devotorum ejuſdem exiſtentium, intuliſtis, & inferri feciſtis guerras, pluriimaſque alias damnoſas & noxias novitates, & contra civitates, & terras, caſtra, loca prædicta diverſa crimina, maleficia, delicta, & exceſſus, feducti nephariis perſuaſionibus dicti Domini *Ladiſlai* & ejus officialium, ut acceptiores & gratiores eſſetis ipſi Domino *Ladiſlao*, cujus violentiam, potentiam (ut aſſeritis) fugere non poteratis, perpetraſtis & per veſtros cives ac ſpeciales perſonas, incolas & habitatores ejuſdem civitatis, perpetrari feciſtis. Cum autem de præmiſſis & aliis per vos de mandatis, conceſſionibus & operationibus veſtris commiſſis & perpetratis, ad corda reverſi, doleatis (ut aſſeritis) ab intimis, cupiatiſque ſub obedientia, & devotione ac debita ſubjectione Eccleſiæ & Domini noſtri Papæ fideliter vivere & mori pro parte veſtra, nobis fuit humiliter ſupplicatum, ut nobiſcum pie & miſericorditer agendo, vobis civibus & ſpecialibus perſonis, incolis ac habitatoribus ac communitati antedictis providere de ple-
463 næ remiſſionis opportuno remedio dignaremur. Nos more pii patris libentius miſericordiam, quam judicium amplectentes, Salvatoris noſtri ſancta ſequendo veſtigia, qui tanquam miſericordiarum pater redeuntes ad ipſam à ſua miſericordia non excludit; ac ſperantes, quod vos tanto devotius Deo & Sedis Apoſtolicæ de cetero ſtudebitis revereri, quanto ſedem ipſam erga vos benigniorem conſpexeritis extitiſſe; veſtriſque in hac parte ſupplicationibus inclinati, vobis civibus & ſpecialibus perſonis, incolis ac habitatoribus & Communitati, quorum nomina & cognomina haberi volumus præſentibus pro ſufficienter expreſſis, omnes & ſingulas culpas, pœnas, crimina, exceſſus, maleficia, & delicta, quæcunque, & quotcunque, ac qualiacunque, & quovis nomine nuncupari contingat, etiam ſi homicidia, incendia, ſacrilegia, derobatiæ, deprædationes, rapinæ, latrocinia, ac cavalcatæ & incurſiones forent, & etiamſi prædicta, aut aliquod prædictorum contra almam Urbem & *Romanum* populum commiſeritis; & etiamſi ligas aut confœderationes, aut conſpirationes, aut pacem, ſeu treguam cum hoſtibus & rebellibus *Romanæ* Eccleſiæ & Domini noſtri Papæ prædictorum, contra ſtatum eorundem, quas, quot, & quæ tempore dictæ adhærentiæ & fautoriæ, à tempore primæ novitatis, uſque in præſentem diem perpetraſtis & perpetrari feciſtis, in quantum publicum intereſſe, cameram dictæ civitatis, aut cameram provinciæ patrimonii beati *Petri* in *Tuſcia* concernant: & etiam in quantum tangit deſtructiones poſſeſſionum, ac pœnas conventionales & fructus huc uſque perceptos; etiamſi crimen læſæ Majeſtatis, aut ſacrilegii, aut hæreſis, aut rebellionis ſapiant, auctoritate plenæ legationis noſtræ, & Apoſtolica, nobis in hac parte conceſſis, omnino tollimus, remittimus ac parcimus; & vos & veſtrum quemlibet ab omnibus exbannimentis, condemnationibus, pœnis, cenſuris, ac proceſſibus, ſententiis, diffidationibus in vos & veſtrum quemlibet à jure vel ab homine ſub quavis forma vel expreſſione verborum inflictis ac promulgatis; ſive de ipſis cognitum aut ſententiatum fuerit, ſive non; & ab excommunicationum, ſuſpenſionum & interdicti, & famoſiarum, adhæſionum prædictarum ſententiis, in quas propter præmiſſa innodati dinoſcimini, in quantum prædicta publica intereſſe concernant, (ut præfertur) auctoritate prædicta penitus abſolvimus & totaliter liberamus; & in vobis civibus, ac ſpecialibus perſonis, incolis, & habitatoribus, ac communitate civitatis antedictæ omnem rebellionis, inhabilitatis, 464
fautoriæ, ac adhæſionis, & infamiæ maculam ſive notam, per vos præmiſſorum occaſione contractam, auctoritate prædicta abſtergimus & etiam totaliter abolemus. Voſque & veſtrum quemlibet habilitamus & ad omnes & ſingulos honores, dignitates, famam, privilegia, immunitates, exemptiones, bona propria, ac jura, & ad legitimos actus, & ad quaſcunque conceſſiones ſeu gratias vobis ab Apoſtolica Sede factas, ac ſtatum priſtinum, in quibus eratis ante patrationem prædictorum criminum, delictorum, maleficiorum, & exceſſuum veſtrorum, reſtituimus, reponimus, & reintegramus. Itaque ratione præmiſſorum vel alterius eorumdem, vos cives & ſpeciales perſonæ, incolæ & habitatores ac ipſa Communitas, prædicti, in aliqua curia eccleſiaſtica, ſeu ſeculari non poſſitis inquiri, condemnari, inquietari, vexari, moleſtari, ſeu in perſonis aut bonis veſtris quomodolibet impediri, aut ullas pati noxias novitates, & contra vos cives, & ſpeciales perſonas, incolas, & habitatores ac Communitatem ejuſdem civitatis, prædictorum cauſa, non poſſitis à quibuslibet procedi & ſententiari, ſeu pœnas & condemnationes peti aut exigi. Mandamus inſuper harum ſerie rectori provinciæ dicti patrimonii, qui nunc eſt & erit pro tempore in futurum & ejus vicesgerenti, necnon Poteſtati & omnibus aliis officialibus dictæ civitatis præſentibus & futuris, quod hujuſmodi exbannimenta, ſententias, condemnationes, ac proceſſus, & diffidationes, ſi in libris dictæ cameræ dictæ provinciæ, vel dictæ civitatis, vel alibi annotatæ, aut ſcriptæ forent, caſſent, deleant, cancellent, & annullent: quas, quos, & quæ nos pro caſſatis, cancellatis, deletis, & annullatis haberi volumus, eaſque & eos, ac ea decernimus eſſe nullius roboris vel momenti; non obſtantibus quibuſcunque con-

A tratiſi etiamſi hujuſmodi contraria talia forent, quod de eis vel eorum aliquo eſſet habenda præſentibus de verbo ad verbum mentio ſpecialis: quæ quidem contraria decernimus huic remiſſioni in aliquo obſtare non poſſe quomodolibet vel nocere. Volumus autem, quod ſi vos præfati cives ac ſpeciales perſonæ, incolæ & habitatores ac Communitas ullo tempore ab obedientia & ſubjectione, ac devotione Eccleſiæ & Domini noſtri Papæ prædictorum ac noſtra, quamdiu noſtræ legationis fungemur officio, vos (quod abſit) ſubtraxeritis, aut quovismodo rebelles eritis, in priſtinas pœnas, multas, condemnationes, ſententias, proceſſus, diffidationes, excommunicationum & interdicti ſententias & exbannimenta, ipſo facto penitus relabamini: quodque hujus remiſſionis gratia & præſentes litteræ noſtræ nullius exiſtant roboris vel 465 momenti. In quorum omnium plenam fidem has noſtras patentes & authenticas literas per *Petrum Petri* clericum *Colomenſem* nobis & curiæ noſtræ fidelem ſcribi, eaſque manu magiſtri *Franciſci* de *Fano* literarum Apoſtolicarum ſcriptoris & abbreviatoris ſubſcribi fecimus & noſtri majoris Cardinalatus ſigilli munimine roborari. Datum *Romæ* apud eccleſiam ſancti *Laurentii* in *Damaſo* ſub anno à Nativitate Domini noſtri Jeſu Chriſti milleſimo quadringenteſimo decimoquinto indictione octava menſis Aprilis die XXIII. Pontificatus præfati ſanctiſſimi in Chriſto Patris & Domini noſtri Domini *Johannis* Papæ XXIII. anno quinto.

N O T A.

Utrumque hoc Diploma editum fuit Hortae *anno 1551. Porro Ladiſlaus rex Hungariæ eadem urbe potiebatur anno 1414. ut patet ex e-* B *jus Diplomate tunc eidem urbi conceſſo & ibidem cum ceteris edito: quod non recudimus ob ejus ſpiſſas lacunas.*

XLIII.

Hortanae & Caſtellanenſis Eccleſiarum conjunctio.

Ex Ughello.

EUGENIUS EPISCOPUS,
SERVUS SERVORUM DEI.
AD FUTURAM REI MEMORIAM.

Pag. 300. SAcroſanctæ Romana *Eccleſia, quæ ſuper univerſas orbis Eccleſias obtinet divina inſtitutione primatum, circa ſtatum Eccleſiarum omnium, potiorum cathedralium, earumque profectu, ut pia mater de filiarum neceſſitate ſollicita, vigilanter excogitat & provvidenter intendit, ut quandoque etiam per miniſterium unionis incommoda, prout locorum & temporum qualitas exigit & illarum utilitas perſuadet, Eccleſiarum* 466 *ipſarum ſtatus ſtudeat efficaciter providere. Attendentes itaque, quod* Hortanae & *Civitatis* Caſtellanæ *Eccleſiæ, quæ dudum fuerant propriis facultatibus opulentæ, adeo propter diverſas calamitates & ſuccedentium temporum ſiniſtros eventus, quibus partes illæ, proh dolor, afflictæ fuere, ut earum redditibus & facultatibus tenues factæ & exiles exiſtant, quod propter inopiam & tenuitatem hujuſmodi reddit□um & proventuum Præſules in illis ſuſtentari non poſſunt & propterea pontificalis in eiſdem vileſcit authoritas, epiſcopali dignitati reverentia debita minime exhibetur, Præſideſque ipſi in ſuarum conſervatione jurium etiam regalium, ac defenſione eorumdem redditorum plurimum impotentes, cum revera ad hujuſmodi jura tuenda non ſolum circumſpectionis induſtria, & ſollicitudo pontificalis curæ profectum adducant, quinimmo potius ſufficientia facultatum. Hac itaque conſideratione, cupientesque ipſarum pauperum Eccleſiarum indigentiæ ſubvenire, ac ſtatum utriuſque per unionis miniſterium ſalubriter formare, dum ipſa Eccleſia ſub unius & ejuſdem Præſulis moderamine, reducta feliciter, ex ipſarum unita potentia utriuſque Præſul in eis valeat commodius reſidere, ſua jura defendere, & commiſſos ſibi populos felicius gubernare. Itaque pro evidenti ipſarum Eccleſiarum utilitate conſiderantes, unionem hujuſmodi nedum fore proficuam, ſed admodum neceſſariam, laudabilemque & etiam opportunam, præmiſſis ſuadentibus & aliis rationabilibus ad id animum noſtrum moventibus, maturaque deliberatione præhabita; motu proprio, non ad alicujus ſuper hoc nobis oblatæ petitionis inſtantiam, ſed de noſtra mera liberalitate,* Civitatis Caſtellanæ & Hortanae, Hortanae & *Civitatis* Caſtellanæ *Eccleſias antedictas de Apoſtolica poteſtatis plenitudine tenore præſentium unimus & connectimus & incorporamus, ita quod altero ex Præſulibus earumdem Eccleſiarum, qui nunc ſunt, cedente vel decedente, aut aliam ex eiſdem Eccleſiis alias quomodolibet dimittente, ſeu altera alias quovis modo vacante, ex tunc ambæ ipſæ Eccleſiæ per unicum Præſulem, qui* Hortanae & *Civitatis* Caſtellanæ, *ac* C *Civitatis* Caſtellanæ & Hortanae *epiſcopus nuncupetur, ſalubriter gubernentur; liceatque præſenti ſeu ſucceſſori ex eiſdem Præſulibus per ſe vel per alium, alterius Eccleſiæ ſic vacantis, ac Civitatis & diœceſis in ſpiritualibus, & quantum ad ipſius Eccleſiæ jus pertineat, in temporalibus, corporalem poſſeſſionem apprehendere, & perpetuo retinere, fructuſque necnon redditus &* 467 *proventus, emolumenta, obventiones, & jura quæcumque, ad menſam epiſcopalem ipſius alterius Eccleſiæ pertinentia, percipere & habere, ac in ſuos & ipſarum ſic unitarum Eccleſiarum uſus & utilitates convertere; cujuſcumque licentia ſuper hoc minime requiſita. Volentes & Apoſtolica authoritate decernentes, quod hujuſmodi unicus epiſcopus, qui eiſdem Eccleſiis pro tempore præſidebit, uno anno in altera & alio anno in reliqua ipſarum Eccleſiarum, alternatis vicibus, chriſma conficere teneatur, ordinationum quoque tempora & celebrationum vices eiſdem Eccleſiis, ac earum civitatibus & diœceſibus diſtribuat, portionem æquam unicuique tribuendo: quodque in qualibet earumdem diœceſi pro ejuſdem ſubſidio annis ſingulis celebret Synodum, prout* D *eſt fieri conſuetum: & in qualibet earumdem civitatum, & diœceſi curiam teneat continue ad juſtitiam miniſtrandam ac juriſdictionem epiſcopalem ibidem exercendam cum Vicariis & officialibus conſuetis. Ac etiam cum idem Præſul in* Hortana, *civitate* Hortanae & Caſtellanæ: *cum vero in Civitate* Caſtellana, *earumque civitatibus & diœceſibus præſens extiterit,* Civitatis Caſtellanæ & Hortanae *epiſcopus appelletur; & ſic deinceps Eccleſiæ ipſæ ſub uno Paſtore & Antiſtite conſtituantur, præmiſſis inſtitutionibus perpetuis temporibus gubernentur: quodque cedente vel decedente, ac tranſlato ipſo unico epiſcopo, ſeu alias Eccleſiis ipſis vacantibus, canonici & ambo capitula Eccleſiarum prædictarum, vocatis ad hoc, qui fuerint evocandi, congregati debeant pro electione futuri Pontificis celebranda in loco ubi epiſcopus deceſſit, ſi tunc ipſas per obitum vacare contingat; ſi* E *vero alias quam per obitum Eccleſias memoratas vacare contingeret, faciant electionem hujuſmodi temporibus vacationum ipſarum alternis vicibus in civitatibus vel diœceſibus antedictis, ita quod propter unionem, annexionem, & incorporationem hujuſmodi, prædictæ Eccleſiæ in ſpiritualibus lædi ſeu aliqua in temporalibus non poſſint detrimenta ſubire. Nulli ergo* &c. *noſtræ unionis, annexionis, incorporationis, voluntatis, & conſtitutionis infringere* &c. *Si quis* &c. *Datum* Bononiæ *anno incarnationis Dominicæ milleſimo quadringenteſimo trigeſimo ſeptimo, tertio nonas Octobris anno ſeptimo.*

468

XLIV.
L I T E R Æ
FRANCISCI CONDULMERII
CARDINALIS SANCTI CLEMENTIS.

Ex Archivo Vaticano.

FRanciſcus &c. *Nobilibus viris,* Confalonerio, *prioribus & Communitati civitatis* Ortanae *ſalutem* &c. *Sincera & conſtans fidelitas, quam ad Dominum noſtrum Papam ſanctamque* Romanam *Eccleſiam gerere comprobamini, necnon grata obſequia, quæ eis quotidie impendiſtis & impendere non deſiſtitis, nos inducunt, ut vobis reddamur ad gratiam liberales. De mandato itaque ſanctiſſimi in Chriſto Patris & Domini noſtri Domini* Eugenii *divina providentia Papæ IV. ſuper hoc nobis vivæ vocis oraculo facto, vobis præſentium tenore con-* F *cedimus, ut annis ſingulis pro ſubſidio ſolvatis ſeu ſolvere debeatis tantum quantum conſuevistis ſolvere retroactis temporibus, videlicet antequam dicta civitas* Ortana *veniret ad gubernationem olim magnifici viri* Antonii de Rigoſirgido de Columna. *Et ne ad majorem ſolutionem cogi valeatis, mandamus de mandato prædicto, Theſaurario provinciæ patrimonii beati* Petri in Tuſcia, *tam præſenti, quam futuro aliiſque officialibus, ad quos hujuſmodi ſubſidiorum exactio ſpectat & pertinet, quatenus a vobis nullatenus exigere præſumant pro dicto ſubſidio,*

niſi

Digitized by Google

niſi tantum, quantum exigi ſolebat antequam dicta civitas venires ad manus ſupradicti Antonii de Columna. *In quorum* &c. *Datum* Romæ *apud ſanctum* Petrum *ſub anno à Nativitate Domini* MCCCCXXXIII. *Indictione undecima die* XX. *menſis Martii pontificatus vero Domini noſtri Papæ præfati anno tertio.*

469

XLV.

A L I Æ E J U S D E M.

Ex eodem Archivo.

FRanciſcus *miſeratione divina* &c. *Nobilibus viris, Prioribus, Communi & conſilio civitatis* Balneoregii, *ſalutem in Domino. Cum pro tranquillitate & ſtatu ſanctiſſimi D. N. PP. ac* Romanæ *Eccleſiæ & extirpatione inimicorum eorumdem, & præſertim hujus tyranni* Nicolai de Stella, *qui ſuperbia elatus, tam enormiter ingratitudinis labem ſugnem contra eamdem Eccleſiam & præfatum D. N. Papam ſubditoſque eorumdem, quamplura enormia & atrocia delicta, in hoſtilitatis & guerras damnaque gravia commiſit, intulit atque facit, ac inferre, committere & facere ſtudiis conatur, prout notorium exiſtit; opus ſit, ut Eccleſia ipſa ſuis & ſuorum ſubditorum brachiis, amplitudine & potentia ſe præbeant ultores & defenſores, ac ſuorum talium inimicorum & facinoroſorum proſtratores, & ne præmiſſorum executio in vilipendium deducatur, præfatus S. D. N. unum ex* Romanæ *Eccleſiæ Cardinalibus in legatum de-* B *crevertit deſtinandum. Idcirco de ipſius D. N. Papæ mandato facto nobis ſuper hoc vivæ vocis oraculo, ac auctoritate noſtri camerariatus officii, vos præſentium tenore requirimus & nihilominus ſub pœna duorum millium florenorum auri de camera camera Apoſtolica applicandorum ſi contrafeceritis, vobis præcipimus atque mandamus, quatenus centum pedites bene armatos & omnibus neceſſariis fulcitos, de veſtris terrigenis aut aliis ydoneis circum locorum, mittatis ad civitatem* Ortanam *intra & per totum menſem præſentem Augusti, parituros & facturos quicquid per dictum Dominum legatum eis fuerit impoſitum, injunctum atque mandatum, & vos facietis aliſque ulteri vel alterius expectatione mandati. In quorum* &c. *Datum* &c. *Sub anno* &c. *Indictione* XI. *Die vero decimaſeptima menſis Auguſti pontificatus* &c. *Anno tertio.*

470

XLVI.

D I P L O M A

NICOLAI V. PONT. MAX.

Ex editione Hortana.

NIcolaus *epiſcopus ſervus ſervorum Dei. Dilectis filiis Communitati & civibus civitatis noſtræ* Hortanæ, *ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Cognita devotionis & fidelitatis veſtræ ſinceritate, quam ad nos & Romanam* *geritis Eccleſiam, non indigne meretur, ut petitionibus veſtris, illis præſertim, per quas ab oneribus & incommodis relevamini, quantum cum Deo poſſumus, favorabiliter annuamus. Cum itaque ſicut exhibita nobis nuper pro parte veſtra petitio continebat, retroactis temporibus propter inordinatum favorem quorumdam, qui civitatem ipſam tyrannice occupabant, nonnulli aliarum civitatum, terrarum, & locorum circumſtantium, qui domos, prædia & alia immobilia bona, tam in eadem civitate, quam ejus territorio & diſtrictu poſſidebant, quoque ad realia & perſonalia onera, ratione domorum prædictarum & bonorum hujuſmodi, de jure & ſecundum aliarum civitatum conſuetudinem obligantur, allibrati & in cataſto Communis civitatis ejuſdem deſcripti non fuerint, vos in onerum eorumdem ſupportatione & ſolutione non modicum gravati fuiſtis. Quare pro parte veſtra nobis fuit humiliter ſupplicatum, ut providere vobis opportune ſuper hoc de benignitate Apoſtolica dignaremur. Nos igitur cupientes vos & alios ſubditos ac fideles noſtros, quantum cum Deo poſſumus, ab incommodis & oneribus relevare, hujuſmodi ſupplicationibus æquiſſimis annuentes, volumus & Apoſtolica vobis auctoritate concedimus, quod ex nunc in antea perpetuis futuris temporibus omnes & ſinguli advenæ & forenſes, qui in civitate & territorio prædictis bona ſtabilia quovis titulo poſſident vel colunt, aut imposterum poſſidebunt, cujuſcumque ſtatus* C *vel conditionis exiſtant, eccleſiis eccleſiaſticiſque perſonis dumtaxat exceptis, allibrati, eorumque bona hujuſmodi immobilia ſecundum antiquam conſuetudinem dictæ civitatis in ipſo cataſto* 471 *deſcripti & annotati, ac omnia & ſingula onera ratione bonorum eorumdem ad ipſos quomodolibet contingentia, ſubire teneantur & debeant, omni prorſus temporis curſu, aut exemptione & liberatione eiſdem advenis & forenſibus, quavis auctoritate conceſſa, ac alia quacumque exceptione, ceſſante. Ita quod invitos ad præſtationem & ſolutionem onerum, ratione bonorum hujuſmodi, per poteſtatem dictæ civitatis ad inſtantiam illius camerarii pro tempore exiſtentis, ad id cogi, compelli eorumque bona hujuſmodi arreſtari poſſint & valeant, ac ſi civium & incolarum ejuſdem civitatis, qui in aliis locis, in quibus poſſident immobilia bona, onera ſubeunt antedicta, domus, prædia & bona hujuſmodi conſerentur, non obſtantibus quibuſcumque. Nos enim ex nunc omnes & ſingulas exemptiones & liberationes hujuſmodi, necnon appellationes, provocationes, proteſtationes & reclamationes, quas* D *propterea per advenas & forenſes prædictos interponi ſeu fieri contigerit, prorſus irritas eſſe decernimus & inanes, eoſque ad onera antedicta nihilominus obligari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ conceſſionis, voluntatis & conſtitutionis infringere vel ei auſu temerario contraire. Siquis autem hoc attemptare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum* Petri & Pauli *Apoſtolorum ejus, ſe noverit incurſurum. Datum* Romæ *apud ſanctum* Petrum *anno incarnationis Dominicæ milleſimo quadringenteſimo quinquageſimo quarto, decimo Kal. Februarii pontificatus noſtri anno octavo.*

472

XLVII.

CONFIRMATIO STATUTORUM

COMMUNITATIS HORTANÆ.

Ex eodem Archivo.

Dilectis filiis Prioribus & Communi civitatis Hortarum.

INNOCENTIUS. PP. VIII.

DIlecti filii ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. *Pro ea fide & devotione, quam ſæpe erga nos &* Romanam *Eccleſiam oſtendiſtis, non immerito movemur ad proſequendum vos, quibus poſſumus, gratiis & favoribus, quo vos ardentiores in veſtra bona diſpoſitione reddamus. Itaque omnia & ſingula ſtatuta, reformationes, ordinamenta, immunitates, gratias, privilegia & indulta per* Romanos *Pontifices prædeceſſores noſtros, Apoſtolicos legatos, aut ab eis facultatem habentes, conceſſa, quæ juſta & rationabilia ſunt, & in præjudicium libertatis eccleſiaſticæ non tendunt, approbamus & Apoſtolica auctoritate confirmamus, prout hactenus laudabiliter obſervata fuerunt. Inſuper, quia nihil magis quietem civitatum & populorum conſervat, quam juſtitiæ obſervatio & delinquentium debita correctio & animadverſio, ideo ſtatuimus, quod ex poſterum de pœnis maleficiorum, damnorum datorum & extraordinario-* E *rum nullatenus aliqua fieri gratia per veſtram Communitatem, vel alios quoſvis ſuperiores, præterquam a nobis, poſſit aut valeat. Propterea veſtris commodis paterno affectu per amplius conſulere volentes, de ſubſidio per vos annuatim cameræ noſtræ Apoſtolicæ debito centum quinquaginta ducatos, dividendos in duobus annis, hoc eſt ſeptuaginta quinque ducatos ſingulo anno, uſque ad biennium, vobis cum ſolummodo relargimur, convertendos in reparationem ſtratarum & pontis, ac in conducenda aqua ad fontem dictæ civitatis, mandantes theſaurario, ad quem ſpectat, ut revisa ratione veſtra pecunias hujuſmodi, ſi illas in præfatum uſum converti reperierit, in veſtris computis ſucceſſive admittat,* 473 *prout & nos ex ſuis admittimus per præſentes. Datum* Romæ *apud ſanctum* Petrum *ſub annulo piſcatoris die* V. *Novembris* MCCCCLXXXIV *Pontificatus noſtri anno primo.*

XLVIII.

L I T E R Æ
ANGELO PECHINOLIO
HORTANO EPISCOPO.

Ex eodem Archivo.

INNOCENTIUS EPISCOPUS
SERVUS SERVORUM DEI.

Pag. 304. *VEnerabili Fratri episcopo* ORTANO. *Venerabilis Frater ſalutem. Ne forte Eccleſia tua Civitatis* Caſtellanæ *ex abſentia tua, cum te ad regna* Hungariæ *pro nonnullis noſtris & Sedis Apoſtolicæ negotiis in præſentiarum mittamus, præjudicium generetur, volumus, ut omnes eundum, oppida ſancti* Oreſti *&* Ponzani, *quæ de diœceſi* Caſtellana *eſſe aſſeris, pro tuo jure epiſcopali viſites & alia facias, quæ ad præfatum viſitationis officium de jure ſpectant & pertinent. Declaramus tamen mentis noſtræ non eſſe, quod præjudicium aliquod fieri debeat iis, qui forte in præmiſſis intereſſe aliquod habere prætenderent, ſed jura tam tua, quam quorumvis aliorum remaneant propterea illæſa. Mandamus nihilominus dilectis filiis Abbati, Priori, Cellerario, et Monachis monaſterii ſancti* Pauli *extra muros Urbis, ad quos ipſa oppida in temporalibus ſubeſſe noſcuntur, ac dictorum oppidorum Vicariis & officialibus, in virtute ſanctæ obedientiæ, quatenus te in dictis oppidis cum honore & reverentia recipiant & admittant. Quod ſi per eos aut eorum aliquem* A *impedimentum, vel moleſtia aliqua fieri contigerit, præſentium tenore tibi concedimus, ut eiſdem Abbati, Priori, Cellerario, officialibus atque aliis, ad quos ſpectat, auctoritate noſtra ſub excommunicationis latæ ſententiæ ac ſuſpenſionis à divinis, pœnis mandes, quibus etiam nos præſentium tenore ſua iiſdem pœnis mandamus, quatenus te ad viſitationis hujuſmodi officium exercendum admittant atque cum honore & reverentia recipiant,* 474 *dantes & concedentes tibi facultatem, omnes & ſingulos, qui in præmiſſis rebelles vel alias verbo vel facto contradictores forent, excommunicandi & ſuſpendendi, ac excommunicatos & ſuſpenſos declarandi & publicandi tum præmiſſarum pœnarum & cenſurarum aggravatione & reaggravatione, & alia faciendi, quæ in præmiſſis opportuna & neceſſaria tibi videbuntur, conſtitutionibus & ordinationibus Apoſtolicis cæteriſque in contrarium facientibus non obſtantibus quibuſcumque. Datum* Romæ &c. *Die 26. Auguſti* MCCCCLXXXVIII. *Anno IV.*

XLIX.

ANGELI PECHINOLII
ORTANI EPISCOPI
DE SUA LEGATIONE HUNGARICA
L I T E R Æ
AD INNOCENTIUM VIII.
P O N T. M A X.

Ex eodem Archivo.

Pag. 304. BEatiſſime Pater & clementiſſime Domine. Poſt pedum oſcula beneditorum. Superioribus diebus *Benedictum* Curſorem meum ad Sanctitatem Veſtram deſtinavi, ei, ut accuratius demandatam ſibi provinciam abſolveret, partem ſalarii ex pecuniis Sanctitatis Veſtræ, quæ apud me ſunt, ut illa diſcedens mihi mandaverat, exſolvi. Nihil nunc ſupereſt, niſi hoc referam, quod pudet. Cum *Budam* applicuiſſet Orator *Venetorum*, velletque Dominus Rex de more, ſolemni pompa illum audire, voluit me quoque auditorio adeſſe, in quo tamen Orator præter communem congratulationem nihil retulit. Po- 475 ſtero autem die ad colloquium, remotis arbitris, admitti ſe petiit, ac ſecreto auditus nil niſi, ut Dominus Rex intulit, pacem & concordiam inter Majeſtatem Suam, & Dominum Cæſarem magnis precibus, magnis denique ſuaſionibus adnixus poſtulavit & deprecatus eſt. Cui Dominus Rex in ſequentem diem, ut Oratori reſponderet, ſpopondit: ac eam reſponderet eo quia cauſa pacis & concordiæ, quæ petebat, etiam ad Sanctitatem Veſtram & Sedem Apoſtolicam concernebant, me quoque, qui Sanctitatis Veſtræ vices nunc hic gero, adeſſe voluit: quod tamen non Sua Majeſtas, ſed *Jaurienſis*, & *Agrienſis* Majeſtatis Suæ nomine in hæc verba & ſententia retulerunt. C

Magnifice Domine Orator. Sereniſſimo Domino noſtro Regi gratiſſimum fuit, quod ampliſſimus ille Senatus *Venetorum* pacem & concordiam inter Cæſaream & Regiam Majeſtatem cupiat & optet, quam Regia Majeſtas jure licet & merito recuſare deberet, quandoquidem Cæſarea Majeſtas anno ſuperiore Sanctiſſimum Dominum noſtrum contempſit, & pro judice ac arbitro inter ſuam & Regiam Majeſtatem in præſenti cauſa habere recuſavit: conventum namque & compromiſſum fuerat inter Regiam Majeſtatem & illuſtriſſimum Dominum *Albertum* Ducem *Saxoniæ* Locumtenentem & generalem capitaneum Suæ Cæſareæ Majeſtatis nomine ejuſdem, ut materiæ & cauſæ belli hujuſmodi, ſimul etiam univerſæ diſcordiæ inter Suas Majeſtates ponerentur ad judicium & arbitrium Suæ Sanctitatis. Itaque ſi Sanctitas Sua cognoſceret & declararet Regiam Majeſtatem non juſtam contra Cæſarem cauſam belli habere, non juſta arma etiam in eum ſumpſiſſe, omnia per Suam Regiam Majeſtatem à Cæſare occupata reſtituere teneretur. Si vero contrarium declararet, poſſet Sua Regia Majeſtas interea libere cœptum bellum proſequi, donec ei juxta inſcriptiones ſatisfieret, prout D

B in capitulis treguarum plenius continetur. Sed ut præfertur, Cæſarea Majeſtas conditionem acceptare & Sanctitatem Suam pro judice habere recuſavit. Quia tamen Sanctitas Sua, prout reverendiſſimus Dominus Legatus hic præſens ſæpius hactenus nomine Suæ Sanctitatis retulit, pro communi chriſtianitatis bono ipſam pacem & concordiam ſemper deſideravit & deſiderat, & nunc etiam Senatus ille *Venetorum* per Veſtram Magnificentiam, adhortatur & ſuadet; pacem ipſam libenter amplectitur & in eandem deſcendere, æquis tamen legibus, parata eſt. Sed ut vos, Domine Orator, rem omnem, qua lege, quibus etiam ex cauſis ad tantum bellum ventum ſit, vo- 476 lumus vobis ab initio aperire vel potius perſtringere; nam qui pacem inter diffidentes tractant, prius cauſas diſſenſionis cognoſcant eſt neceſſe. Cum annis ſuperioribus damnatus ille *Georgius* Rex *Bohemiæ* contra Cæſaream Majeſtatem ob non ſervatam fidem, ut ille *Georgius* dicebat, C arma ſuſcepiſſet & primogenitam ſuam Ducem *Victorinum* cum numeroſo exercitu in *Auſtriam* deſtinaſſet: is etiam totam patriam ab altera *Danubii* parte & *Danubium* etiam ipſum brevi temporis ſpatio occupavit, & tam per decurſum *Danubii*, quam in ipſa tota provincia graviſſimis exactionibus ſubditos Cæſaris diu affligeret, ipſam etiam civitatem *Viennenſem*, in qua erat Cæſar, obſidione cinxit. Videns autem Cæſar & ſe & patriam illam in periculo, à Regia Majeſtate multis promiſſionibus auxilia ſibi ferri poſtulavit: ad cujus exhortationem variaſque promiſſiones Majeſtas ſua Regia nihilo ſegnius immorata, in illos *Bohemos* & alios eorum auxiliatores caſtra movit, & præmiſſa celeriter parte copiarum, ipſam civitatem *Viennenſem*, in quam hoſtes ipſi jam impetum fecerant, primum ab ipſo impetu, quem Sturmam vocant, & tandem à tota obſidione liberavit, & illos verſus *Bohemiæ* fines retrocedere coegit: quos Regia Majeſtas ſemper inſecuta eſt. Sed D qualis præſtiti beneficii merces fuerit, nunc audies Domine Orator. Ubi Regia Majeſtas retrocedentes inſequitur *Bohemos*, & hoſtium caſtris ſua caſtra opponit; veriti hoſtes Domini Regis arma, cœperunt cum Cæſarea Majeſtate de pace & concordia tractare. Et quia Majeſtati Suæ tractatus ille placuerat, ſtatim verſo, ut ajunt, mantello, contra omnem charitatem & proximi ſui amorem, irrequiſita Regia Majeſtate & omnino etiam ignorante, pacem cum illis concluſit, & mox illas paucas copias ſuas auxiliares, quas caſtris Domini noſtri Regis adjunxerat, non ſine dolo & fraude revocavit; putans quod poſtquam illæ

ſubtra-

ſubtraherentur, amplius Dominus Rex reſiſtere nequiret, ſed confuſus ac inglorius & quaſi nullam ei opem tuliſſet, redire cogeretur. Sicque Regia Majeſtas tam magnam, grandemque belli molem ſuam ac hoſtium non ſine gravi labore, expenſa & periculo vitæ & ſtatus, ſola in campo ſuſtinere coacta extitit. Cumque divina potius clementia, quam ſuis adjuta viribus contra tot hoſtium impetus reſi-
477 ſteret, exercitumque illum præter ſpem Cæſaris extra uſque dominia Cæſaris fugaſſet, & totam *Auſtriam* ab illorum hæreticorum rabie liberaſſet, ac re optime geſta, gravi tamen affecta a Cæſare injuria, in patriam reverſa fuiſſet, Dominus Cæſar contra ipſam Regiam Majeſtatem, nulla ſuſcepti beneficii memoria habita, in Dominum Regem, tanquam in hoſtem, ſtatim in regnum ſuum *Hungariæ* ſævire cœpit, & numero frequenti militiæ plurimas villas diripere, incendere, & incinerare non erubuit. Cœpit præterea in perniciem Domini regis plurima hinc inde conjurationes cum diverſis principibus, inter ceteros vero cum Domino Rege *Poloniæ*, facere, prout de facto fecit, huncque ex amico & bono vicino fecit inimiciſſimum ac hoſtem atrociſſimum. Inſtituit etiam Cæſarea Majeſtas, quod primogenitus Regis ipſius *Poloniæ* contra Deum & ejus juſtitiam ac contra diſpoſitionem Sedis Apoſtolicæ, contra denique jura Regiæ Majeſtatis, quæ jam Majeſtas quidem ſua in regno *Bohemiæ* acquiſita habebat, in regem *Bohemiæ*, non quidem per Catholicos, ſed per hæreticos eligeretur. Nec hæc incommoda Domino noſtro Regi intuliſſe, Cæſareæ Majeſtati ſatis eſſe, viſum eſt, ſed ut expleret animum, quem odio, & ingratitudine plenum erga Dominum Regem conceperat, non prius ab injuria abſtinuit, quam alterum ejuſdem *Poloniæ* Regis filium nepharia & ſcelerata arma induerit, illumque cum numeroſo exercitu in *Hungariam* ac expellendum & exturbandum inde Dominum noſtrum Regem, & uſurpandum ejus regnum & Imperium immiſerit. Sed juſtus Dominus juſtitiæ Domini Regis noſtri clementer favit: nam non ſine magna gloria Domini noſtri Regis, Regiſque *Poloniæ* immortali dedecore & ignominia, maximo etiam accepto incommodo, ipſius Regis *Poloniæ* exercitus fuſi fugatique fuerunt, nec tamen abeſt quominus Majeſtas regia maxima fuerit affecta injuria, regnum etiam ſuum, maximum ex tanto bello cœpit detrimentum. His Cæſarea Majeſtas & plurimis etiam aliis ſimilibus injuriis non ſatiata, ſed ut moleſtior fieret, malum malis addidit. Parabant duæ Regiæ pro Regio apparatu ſolemnes nuptias, illas etiam Dominus Cæſar turbare non erubuit. Miſit enim in viſcera uſque *Hungariæ* & quaſi uſque Budam quoſdam copiarum ſuarum, vel prædones potius, qui latrociniis & excurſionibus magis, quam prœliis, agrum omnem & omnem proximam terram popularentur, uſque
478 adeo, ut Regia Majeſtas è mediis pene (ut ajunt) hymenæis, & geniali thoro ſurgere & arma capere, ac injuriam propulſare compulſa eſt. Coacto itaque ſubito exercitu, hoſtes illos non ſolum repulit, ſed etiam eos fugientes inſequendo, in viſcera uſque *Auſtriæ* penetravit, ubi plurima oppida, civitates, arces, & alia loca munita brevi tempore expugnavit. Expugnaſſet autem univerſam eam patriam, niſi preces amicorum Majeſtatem Suam, & præſertim ſanctæ Sedis Apoſtolicæ adhortationes & reverentia viciſſent. Sanctiſſimus Dominus noſter bo: me: *Sixtus* Pontifex medio epiſcopi *Forolivienſis* Legati ſui, tunc apud Cæſaream Majeſtatem agentis, & item olim reverendiſſimi Domini *Agrienſis* ſimiliter Legati, apud Regiam Majeſtatem conſtituti, partes ſuas interpoſuit: cujus animum poſtquam Regia Majeſtas intellexit, tanquam filius obedientiſſimus, immemor injuriarum & cædis ſuorum, ad pacis & concordiæ tractatus deſcendit, & certis ſub conditionibus & capitulis & obligationibus Cæſareæ Majeſtatis, quas magnificentia Veſtra ex literis Suæ Majeſtatis, quæ ſtatim coram perlegentur, intelliget, omnia loca illa capta & expugnata ſimpliciter reſtituit & reſignavit, ſicque tunc bellum illud finem habuit. Confecta itaque pace & percuſſis fœderibus, reſtitutiſque oppidis, caſtellis, civitatibus, ac locis omnibus, quæ Regia Majeſtas bello à Cæſare receperat, Dominus Rex in patriam rediit, hoſtile nihil deinceps à Domino Cæſare ſibi parari putans, ac perpetua quiete frui. Sed qualiter Majeſtas Sua Cæſarea promiſſa ſervaverit, nunc accipite. Confecto primo iſto bello, dum regia Majeſtas (ut prædixi) in *Hungariam* rediens, aliis rebus ſuis vacat & ſe accurate . . . . . .

. . . .

Vienna enim & Nova civitate, potioribus *Auſtriæ* oppidis, ſicuti ex lege fœderis illi licebat, eum ſpoliavit: nec quiſquam putet, quod ex *Moravia* & *Sleſia*, aut *Luſatia*, quæ *Bohemorum* provinciæ ſunt, & in quibus Dominus noſter Rex a Cæſarea Majeſtate Regalia & inveſtituram ſuſcepiſſe ſe profitetur, auxilia ad bellum hoc conficiendum habuerit; ſolum & duntaxat ex *Hungaria* copias auxiliares, quæ Cæſarem, & jus Cæſareum non recognoſcunt. Unde nihil omnino habet Cæſarea Majeſtas, quod adverſus Dominum Regem noſtrum queri poſſit, quia ſuis, id eſt *Hungaris* dumtaxat armis, illum ſuperavit, & penatibus ac avitis ſepulcris exuit. Voluit itaque Majeſtas Sua
479 fidem Cæſari de regno *Bohemiæ* & ejus provinciis præſtitam, pro ſuo veteri inſtituto & more catholici ac magnanimi principis, inconcuſſe conſervare.

Inter alia autem, Beatiſſime Pater, hoc quoque *Jaurienſis* Dux aſſeruit. Profecto Majeſtas Domini noſtri Regis contra Cæſaream Majeſtatem pro non ſolutis illis quinquaginta millibus ducatis nunquam bellum moviſſet, nec via armorum pecuniam hanc a Cæſare extorquere tentaſſet, niſi Cæſarea Majeſtas regna ſua poſt confectam pacem invaſiſſet, & Dominum noſtrum Regem alio intentum impediviſſet, variiſque injuriarum ac moleſtiarum generibus provocaſſet. Sed poſtquam Majeſtas Sua ab injuriis, damniſque, & perſecutione Domini noſtri Regis ceſſare noluit, coactus fuit tandem Dominus noſter depoſita nuper arma reaſſumere, & vim repellere, atque dominia ſua tueri, ac defendere. Et licet hæc, quæ Dominus meus Rex recipit bello, maxima ſint, vicemque alterius regni habeant, attamen Sua Majeſtas quæ bella gerit, ut pacem habeat, ad exhortationem & reverentiam in primis ſanctiſſimi Domini noſtri, & Sedis Apoſtolicæ, prout hic reverendiſſimus Dominus Legatus nomine Suæ Sanctitatis ſæpius ac frequenter inſtitit, necnon ad ſuaſionem illius ampliſſimi Senatus *Venetorum*, quos amicorum numero jamdudum annumeravit, hæc omnia, quæ bello recepit, dimittere, & reſtituere, ſalva tamen ſemper capitulorum & conventorum inter Dominum Regem & Cæſaream Majeſtatem inſcriptione & continentia, eſt paratus, idest modo Cæſarea Majeſtas juxta promiſſa & obligationes ſuas, ſatisfaciat Domino noſtro Regi; in primis de ſumma capitali & expenſis in præſenti bello factis; tandem vero de damno & intereſſe; paratus eſt arma deponere & ablata omnia reſtituere, ac cum Sua Cæſarea Majeſtate in bonam pacem, concordiam & amicitiam deſcendere; ac illam inſtar Patris colere, obſervare & venerari. Et profecto, Domine Orator, Dominus meus Rex non tam dolet moleſtias & damna paſſum eſſe a Cæſarea Majeſtate, quam illum angit, quod magnam rei bene gerendæ occaſionem adverſus *Turcarum* Imperium abſtulerit. Nec dubitaſſet Regia Majeſtas, ſicut Chriſtianorum Imperatorem juſtis armis ſuperavit, ſic *Turcarum* Imperium, non minus pio, quam religioſo bello evertiſſe. Sed Deus parcat Cæſareæ Majeſtati, qui ſuo ſive alieno uſus conſilio, ſe ipſum in primis perdidit, & Regiæ Majeſtati, cujus gloriæ viſus eſt invidere, magnum de hoſtibus 480 Chriſtianis triumphum nobis ademit, ac prope in manibus paratam victoriam exturbavit. His autem dictis, mox *Jaurienſis* perlegit capitula, & inſcriptiones, atque etiam privilegia Cæſaris, in quibus Majeſtas Sua Dominum Regem *Hungariæ*, Dominum *Bohemiæ* Regem appellat, ac de *Romani* Imperii Electoratu, & de dicto Electoratu inveſtituram conceſſit. Ad quæ Dominus Orator *Venetorum* reſpondit. Ego habeo in mandatis ab illuſtriſſimo Domino meo, ut quod Dominus Rex reſponderit, debeam illico, & ſine mora aliqua ad illud reſcribere. Itaque peto, quod detur copia iſtarum inſcriptionum & capitulorum: nec aliquid ultra ad rem hanc locutus eſt. Ego, Pater Beatiſſime, etſi ſæpius Domino Regi de hac re nihil, quam nunc habeo in mandatis a Sanctitate Veſtra, ſim profeſſus; attamen quantum pro ſpectaculo licuit, ingentiſſimas gratias habui nomine Sanctitatis Veſtræ Domino *Venetorum*, quod pro veteri & laudabili illo ſuo inſtituto in partem curæ & ſollicitudinis ad Sanctitatem Veſtram acceſſiſſet, quod pacem & concordiam tam ſolemni Legationis pompa inter Chriſtianos principes, eos præſertim, à quibus cæterus Chriſtianus Orbis pendet, nulla laborum habita ratione, quæreret. Hortabar inſuper illos reverendiſſimos Conſiliarios, uti Domini Regis animum ad pacem capeſcendam, quam ſemper Sua Majeſtas in medio tot victoriarum curſu, quibus adeo decoratus incedit, pro animi ſui magnitudine amplecti viſa eſt, proſequatur & capiat, hoc præſertim tempore, quo Sanctitas Veſtra tot laboribus, tot denique impendiis ad bellum in *Turcas* capeſcendum, ſi aliorum non deſint auxilia, ſe accingit: quod profecto non minus Chriſto, pro cujus gloria & laude hoc bellum paratur, verum etiam Sanctitati Veſtræ in primis, quæ illius vices gerit in terris, & univerſo Orbi Chriſtiano rem gratam facere polliceatur & ſpondeat. Dixerat ſua Majeſtas his ferme diebus, quibus Orator iſte *Venetorum* advenerat, quod Legatus iſte Imperatoris Turci ab Imperatore ſuo habeat in mandatis, quod ſi nihil cum Domino Rege de pace, nihil de induciis efficere potuiſſet, hoc ſaltem expoſceret, quod Rex *Hungariæ* acquieſceret, quod copiæ ſuæ per ſuum regnum tranſitum ſine ſubditorum ſuorum injuria & damno habere poſſent: quibus copiis *Venetorum* terras poſſet invadere ob id, quod pollicitam fidem & concepta capitula non ſervaſſent. Quod- 481 que nihil foret Domino Regi ob tranſitum copiarum ſuſpectum, pollicetur *Turcus*, quod Regius homo cum copiis iter agat, & omnia, quæ ad commeatum copiarum ſpectant, ſua pecunia & ſuo ſumptu velle exſolvere ſpondet: quod ſi non ſervaret, liceat impune Domino Regi copias omnes invadere & ſpoliare. Iſtum apud Majeſtatem ſuam, dicere dignaretur quid ad extremum reſpondiſſet: dixi, inquit, dicatis Domino Imperatori veſtro, quod prius conveniamus de damnis utrique illatis, & poſtea quæ potero facere pro honore Majeſtatis tuæ (ſi non ſit contra honorem meum) libenter efficiam. Expecto, Domine Legate, quid Dominus ſanctiſſimus reſpondeat: propterea non volui tibi pro certo reſpondere. Laudavi Majeſtatem ſuam nihil quod alienum a modeſtia ſua foret, reſpondiſſe.

Poſtremo Dominum *Colocenſem* juxta Domini Regis pollicitam fidem ad mitiorem & proximiorem locum in Vi-

J. Fontaninus. R cegrado

cegrado deduxi. Proceſſi illi obviam, & effuſus mox in lacrymas & gemitus, Sanctitatis Veſtræ clementiam implorabat. Contignatum illum mihi cuſtodes illi nomine Regiæ Majeſtatis cuſtodiendum juxta Sanctitatis Veſtræ diſpoſitionem & mandatum: quem nolui recipere, cum neque *Vienna* aut *Strigonium* foret locus iſte, ut à Sanctitate Veſtra dixi me ſigillatim habere in mandatis. Nec tantum volui, ut pro meo arbitrio locus daretur idoneus & cetera, quæ uſui eſſe poſſent pro modo fortunæ & temporis. Eſt tamen corpore ſanus & incolumis, & præter ventrem grandiorem, ab illo, ut dicunt, qui hominem norunt, non eſt immutatus. Habuit ſubinde maximas Sanctitati Veſtræ gratias, prodeſſe ſervulo ſuo tandem amorem fieri voluiſſet. Petiit inſuper capellanum unum, & puerum unum dari ſibi in cuſtodia comites. Hoc cum à Rege petiiſſem, perbenigne conceſſit: eos tamen, quos ipſe eligeret, veritus, ut ſua Majeſtas dicebat, hominis in efficiente linguam, quam male, ut dicit, compeſcit. Plenus animo, ac fiducia plenus loquitur archiepiſcopus, nec flectit animum, ſed turgidum & durum neſcio quid ſuper fortunæ & temporis modum loquitur, ſervitia & labores annumerans ſuos. Demum illum me adhortante & in ſpem erigente, tandem dixit, quod in judicium cum Domino ſuo deſcendere non vellet. Voluiſſet mecum multa clam loqui, ſed putavi conſultius fieri, ut nil, niſi palam cum illo agerem. Ille *Thomas Drags*, ut ex bono loco accepi, 482 priuſquam ad Sanctitatem Veſtram venerit, *Camerinum* conceſſit cum illo Cynthio *Anconitano*: neſcio quid id ſit, quod tot nuncii Domini de *Camerino* huc venerint, & rurſus Dominus Rex *Romam* miſſurus nuncium ſuum, etiam per *Camerinum* iter egerit. Alia non ſunt, quæ ſcriptura digna putaverim. Optime ac feliciſſime valeat Sanctitas Veſtra, cujus ſacratiſſimis precibus humillime me commendo. Ex *Buda* prima Junii 1489.

Sed ecce dum has literas claudo venit nuncius, qui Sanctitatis Veſtræ brevia defert. Legi illa, ut par eſt, reverenter, atque alia ipſe ego ad manus Suæ Majeſtatis detuli, quæ etiam, me præſente, legi juſſit & mox cum ea, quæ continebant, audiviſſet, Prælatos, qui ibi aderant, juſſit abire. Et vere, inquit, Domine Legate, ego intelligo in quem finem Dominus ſanctiſſimus hæc ſcribit. Sed illa non dico eo animo, quod velim Legato Domini ſanctiſſimi reſpondere. Sua Sanctitas vult decimas habere. vere non habebitis: ego ſcio quid loquor. Dicit Sua Sanctitas, quod magnam habet cum Soldano intelligentiam: quam Sua Sanctitas habeat & per iſtam Crucem (quam utroque indice admoto fecerat) ſi portabitis illum *Turcum* per mare, ego portabo fratrem ſuum *Tartarorum* Imperatorem per terram in *Italiam*: vos videbitis, inquit. Cui reſpondi: neſcio, Sereniſſime Rex, quorſum Sua Sanctitas ſcribat hæc, niſi ut communi conſilio Potentatuum Chriſtianorum bellum in *Turcas* decernatur. Sed ſi decimas vellet habere, non videtur Majeſtati Veſtræ neceſſarium fore? Tanta enim res, tanta belli moles ſine pecuniis, quæ bellorum nervi ſunt, inchoari, vel abſolvi non poteſt: nec puto quod Majeſtas Veſtra bella, quæ geſſit, ſine pecunia abſolvere vel inchoare potuerit. Sed pro Deo dignetur quod non faceret, non dicere. Fuit hactenus Majeſtas Veſtra murus & antemurale Chriſtiani nominis, cur tam propere vult de Domino noſtro & ejus conſiliis male ſentire, qui nil, niſi communi Potentatuum Chriſtianorum conſilio bellum indicere parat: & quantum mihi pro ingenii tenuitate licet colligere, bellum hoc, quod Sua Sanctitas indicere parat, aut claſſe vel terreſtri exercitu fiet. De alterutro modo Legati Chriſtianorum Potentatuum, quos ad ſe vocat Dominus noſter, apud Suam Sanctitatem diſcutient: & ſi claſſe agendum erit, etiam communi conſilio decernetur quis claſſis futurus ſit 483 Præfectus. Si terreſtri exercitu, etiam mature decernetur per cujus provinciam & terras. Et quid ſcit Majeſtas Veſtra? Forte omnium erit conſilium, quod Majeſtas Veſtra tam ratione militiæ ſuæ, quam regnorum ſitu invadendi *Turcum*, commodiſſime bellum hoc conficiat. Sed ego puto, Sereniſſime Rex, quod terreſtris exercitus ſine claſſe, aut claſſis ſine terreſtri exercitu huic negocio non ſit ſatis, ſed utrumque requiratur. Nam ſi terra agendum erit, claſſis eſt neceſſaria ad hoſtium incurſiones propulſandas: quas mari forte facerent adverſus Chriſtianos, ut illorum vires diverterent, & è converſo. Et cum in hoc ſermone utrinque multa dicerentur, reſpondit Sua Majeſtas: vere ſunt magna iſta, quæ, ſicut Dominus ſanctiſſimus commemorat, fecit Sedes Apoſtolica. Sed ego volo ſcribere ad Suam Sanctitatem, & videbit quod non ſunt inferiora illa, quæ ego & majores mei fecimus. Quantum ad deliberandum de iſto bello, ego hoc negocium committam Oratoribus meis, qui ſunt in Curia apud Suam Sanctitatem. De pace & concordia inter me & alios, cum quibus ego haberem differentias, in quibus Sua Sanctitas pollicetur concordiam facere, ego habeo Sanctitati Suæ gratias: & credatis, Domine Legate, quod ego nunquam alicui damnum intuli vel injuriam, niſi cum fui provocatus, quia putavi quod tunc liceret mihi, ut injurias propulſarem & me defenderem, & tunc male evenit illis, qui mihi injuriam fecerunt. Et poſtquam Sua Sanctitas ſcribit de differentiis componendis, ſciatis, Domine Legate, quod nunc ſum adviſatus, quod Rex *Poloniæ* & Rex *Bohemiæ* nunc fecerunt unam confœderationem inter ſe contra ſtatum & perſonam meam, & ego ne ſim ſolus, volo etiam confœderationem facere cum quibus poſſum, ne illi noceant mihi: & certe non multum miraretur, quia eſt pater, & filius. Sed quod expreſſe nominaverunt contra perſonam & ſtatum meum, hoc facit, ut ego cogitem de amicorum confœderatione, qui mihi auxilium ferant, (nec mora, inſtructiones exhibuit) qui in illicito ſtupore fuerant, de quibus, quod copias daret, eſt pollicitus. Cui reſpondi: Sereniſſime Rex, non poſſum niſi dolere, quod aliqua emergant, quæ Veſtram Majeſtatem habeant turbare, hoc præſertim tempore, quo Dominus noſter bellum hoc in hoſtes Chriſtiani nominis juſtiſſimis armis parat indicere. Puto non ab re eſſe Suæ Majeſtati ſignificare, & ſi quid interea videatur Majeſtati Veſtræ, quod opera mea ad pacem fieri poſſit, illam polliceor, & ſpondeo Majeſtati Veſtræ. Nec à modeſto videtur diſtare, quod Majeſtas Veſtra auxiliares amicos ſibi 484 quærat aſſociare, quibus illorum Regum vim & injuriam, ſi inferre illam vellent, propulſare poſſit, modo auxilia talia ſint, & ab illis proficiſcantur, quorum religionem, ſi non ſocietatem, non aſpernetur, aut vitare deberet Majeſtas Veſtra. Hæc, Pater Beatiſſime, de *Turco* loquebar. Subdidit protinus Sua Majeſtas, & maligno riſu lætus: Domine Legate, Rex *Poloniæ* etiam non curat vel aſpernatur religionem auxiliorum ſuorum: immiſit in regnum meum Tartarorum & hæreticorum copias ad prædam & populationem faciendam. Cur ego non *Turcarum* petam auxilia? Illorum ſocietatem petere me oportet, qui utiles ad propulſandam vim, quam parant iſti pater & filius, eſſe poſſunt.

Beatiſſime Pater, intueor hunc Dominum Regem anxium, & qui animo omnino concepiſſe videtur, quod Sanctitas Veſtra bellum hoc claſſe ſit indictura, eamque ad commodum & gloriam *Venetorum* factura ſit, quodque amplius eſt, ſi *Zizimus Turcus* in claſſe ponatur; *Venetos*, quos futuros præfectos claſſis putat, non in bellum contra *Turcum* proficiſcentur, ſed privata aliqua commoda & privatas eorum paſſiones ulciſci intendent. Quo fit, ut plurimum verear, ne ſcandalum aliquod Rex ipſe facere cogitet. dixerat enim mihi, quod Oratorem *Turci* dudum à ſe mittere volebant: nec adhuc dimiſit, & adhuc hic moram ducit. Nec de ſocietate cum *Turco* ineunda clam cogitat, ſed palam & in genus ſe facturum inter loquendum comminatus eſt. Quare Sanctitati Veſtræ humiliter ſupplico, pro ſua divina prudentia, ut conſuevit, optime conſulat & diſponat. Agitur, ut audio, de ſufficiendo hunc naturalem Domini Regis filium, ut patri in regnum ſuccedat: ea tamen ex levi neſcio qua fama mihi auditur: habet tamen illum in magno honore & ſtatu, quem ſalutari & revereri pro primogenito cupit. Venit, ut audio, nunc Orator quidam *Mediolani*, parvo tamen apparatu, ut ſponſalia illa concludat, vel hunc recipi a Baronibus in regni ſucceſſorem videat. Ad Regem *Poloniæ* Dominum *Zagrabienſem* Oratorem ſuum propediem mittendum Dominus Rex deſignavit: forte inter ſe concordabunt: quod Deus faciat pro ſua clementia. De Domino *Colocenſi*, expecto à Sanctitate Veſtra audire, quid illa me facere velit. De *Anconitano* rurſus cum Domino Rege ſermonem inierim. Perſtat in propoſito, quod Do- 485 mino *Thomæ Drags* rem delegaverit, ut omnia faciat, quæ Sanctitas Veſtra fieri mandat, modo Sanctitas Veſtra per unum breve *Anconitano* erra a, quoad hanc cauſam, contemplatione Suæ Majeſtatis indulgeat & remittat: & nunc idem pollicetur ſcribere & Sanctitati Veſtræ & *Thomæ* Oratori. Receſſit tandem Orator iſte *Turci*, & ut mihi auditur, etiam Dominus Rex Oratorem ſuum propediem mittet ad *Turcum*. Puto, Pater Beatiſſime, quod Majeſtas Sua inter ſpem & metum naviget & pedem unum in duobus calceis habere velit, ad effectum ut videat quid Sanctitas Veſtra de iſto *Turco*, quem in palatio obſervat, ſtatuat & decernat: ut ſi forte dandum illum in claſſem *Venetorum* ſtatuerit, illico cum *Turco* fœdera faciat. Nec Valeo Majeſtati Suæ ſuadere, quod non ſolius Domini *Venetorum* exquirendum ſit conſilium, ſed Majeſtatis Suæ præcipue, ac ceterorum Chriſtiani nominis Potentatuum habenda ſunt vota. Sit quæſo boni animi Majeſtas Veſtra, quia videbit, quod Dominus noſter nihil a modeſto alienum, nil denique, quod Sanctitatem Suam & Sedem Apoſtolicam non deceat, decernet. Ego dico vobis, Domine Legate, inquit, Dominus ſanctiſſimus de iſto *Turco* non poteſt facere niſi quantum Rex *Franciæ* mandat; & cum iſto pacto recepit eum & totum illud negocium eſt in mano de *Balua*, & ipſe totum gubernat, licet Rex *Franciæ* eſſet bene contentus, quod veniret ad manus meas. Dixi: Sereniſſime Rex, non ſunt mihi nota iſta particularia, ut illa dicas. Ego puto, quod Dominus noſter liberum habeat de illo *Turco* arbitrium ſed Sua Sanctitas cupit Chriſtianorum vota audire, quo melius & conſultius de bello indicendo deliberet. & meminiſſe dignetur Majeſtas Veſtra, quod Dominus noſter pluſimum adhortatur illam, ne tantam fidem præſtet delatoribus, qui cupiunt ſemper ſcandala incitare. Non credatis, inquit, Domine Legate: iſta quæ loquor non veniunt de illo, quem vos putatis: aliunde ego habeo & ex bono loco. Oſtendit Sua Majeſtas dudum binas literas Soldani in Arabico & Turco ſermone ſcriptas: & modeſte a me pulſatus quid literæ dicerent, velut obaudiens alio ſermonem divertit. Venerunt ad me ex *Bohemia* certi Fratres Minores de obſervantia, qui centum fratrum Oratores ſe dicunt, & à me petierunt iſta ſibi concedi, ſuper quibus volui

volui Sanctitatem Veſtram conſulere, cum dudum nove-
486 rim Sedi Apoſtolicæ ſpecialiter inſervata. Subinde *Agrienſis*, *Zagabrienſis*, & *Cananienſis* petierunt à me conſilium quid de uxoribus, quarum mariti, aut de maritis, quorum uxores hoſtium *Turcarum* ſervi forent, quorum aliqui, & aliquæ de facto novas inſuper ducunt uxores aut maritos, & in concubinatu vivunt; an illis eccleſiaſtica Sacramenta danda forent, ſi nolint a concubinatu diſcedere. Allegant, ut iſti Domini Epiſcopi referunt, grave eſſe, quod ab eccleſiaſticis Sacramentis fiant alieni, attento quod nulla eorum vel earum culpa apud hoſtes maritus, vel uxor detineatur, & cum maritis uxores, aut uxoribus maritos redimere facultas non ſit, & carnem continere non valeant. Si Sacramenta denegentur, minantur ſe ad Turcos migraturos, & ut novit Sanctitas Veſtra, facilis *Hungaris* & *Sclavis* ad *Turcos* eſt tranſitio. Ad ſanctitatem Veſtram hos tam graves caſus remittendos cenſui, quia ſi non ſit culpa, tamen eſt cauſa. Venerunt duo nuncii Domini *Maximiliani*, levi tamen apparatu, ut vix quinque aut ſex ſecum habeant. Pararunt mandatum Domini *Maximiliani*, in quo profitetur ſe a Cæſarea Majeſtate Patris ſuo habere plenam poteſtatem inducias prorogandi. Voluit Dominus Rex pro Sanctitatis Veſtræ reverentia, tractatum ſæpius diſcuſſu adeſſem, & quia mandatum, quod primo exhibuerant, ſatis leve fuerat, res difficultatem habere videbatur, uſque adeo ut Dominus Rex, remittendos & excludendos nuncios, ſi aliud non haberent mandatum, cenſuit. Sed ubi apud eos arctius inſtitutum eſt, plenius mandatum exhibuerunt ac ſpoponderunt, Dominum ſuum habiturum ratum quidquid ſuper mandatum Dominus Rex concludi in treguis voluiſſet: ſicque ad ſex menſes induciæ ſunt prorogatæ: ac hodie, qua Sacramenti Corporis Chriſti celebritatem colimus, inter litaniarum ſolemnia Dominus *Jaurienſis* inducias publicavit, adjiciens, Dominum Regem in primis ob Sanctitatis Veſtræ reverentiam, & adhortationem, & *Maximiliano* complacentiam feciſſe: quodque amplius eſt, Dominus *Jaurienſis* ſereniſſimi Domini Regis juſſu omnium animos in ſpem magnam erexit, ut ſi pacem fieri contingat, vires regni & arma omnia in bellum, quod *Turcus* indicit, ex nunc converteret. Et profecto, Beatiſſime Pater, Dominus Rex longe mitius ſe habuit & mitiores, ut dicunt, *Oldas*, id eſt pecuniarum tributa, impoſuit oppidis *Auſtriæ*, quæ reſtant bello oc-
487 cupanda, quam alias cum Catholica Majeſtate egerit; quod totum & Sanctitatis Veſtræ, & *Maximiliano* tribuiſſe profitetur. Eſt quoque in induciarum capitulis illud, ut Dominus Rex diem dicat & locum, quo *Maximilianus* ad ſuperiorem aſcendat *Germaniam* ad colloquium cum Domino Rege de pace acturus: putant, qui recte ſentiunt, pacem concludi debere. amat enim Dominus Rex Dominum *Maximilianum*, ſeque facile poſſe cum illo componere negocia hæc, profitetur: quod de patre longe eſt: deteſtatus illius deſidiam, inutilitatem, & ingratitudinem, ac repuereſcentis ſenis mobile & varium ingenium. Habui ego in publica concione nomine Sanctitatis Veſtræ Suæ Majeſtati ingentiſſimas gratias, quod ad inducias primo, mox ad pacem, quæ ex mutuo colloquio ſperabatur, animum inclinaſſet. Laudavi inſuper Suam Majeſtatem, quod non minus reverenter, quam devote & monita & adhortationes Sanctitatis Veſtræ, ut Catholicum decet Principem, audiret. Debet profecto Sanctitas Veſtra Majeſtati Suæ plurimum, quæ etſi ad rem hanc à me, qui nullum ad rem hanc petendum mandatum habebam, pulſata non fuit, attamen publice Majeſtas Sua profeſſa eſt, ſe ob Sanctitatis Veſtræ reverentiam facere, ut omnem exercitum, quem ex *Sileſia* & *Luſatia* ad bellum hoc nuperrime eduxerat, alio converterit. Compoſuit enim *Varadinus*, qui nuperrime rediit, rem omnem, quæ dudum fuerat cum Marchione illo *Brandeburgenſi*, & Ducibus illis de *Saxonia* & *Bohemis* omnibus, qui a Majeſtate Sua defecerunt, non ſine Domini Regis commodo, gloria, & honore, ut *Varadinus* dicit. Quare ſupplico Sanctitati Veſtræ humiliter, ut ipſa quoque animum ad ea, quæ Domino Regi ad gloriam ſunt & honorem, ut facere conſuevit, & aliis ſuis ad me literis profeſſa eſt, inclinet, ac ſuis literis Majeſtatem Suam pro tam religioſo & pio deſiderio in Sanctitatem Veſtram commendet & laudet. Hic jam nihil hoſtile ſuſpicamur, & præter arma, quæ Majeſtas Sua in *Carinthios*, & ſiqui treguas violarunt, movit; nihil auditur, nec pro illis Oratores iſti verba faciunt, ſive quod juſta arma Rex moverit in eos, qui fide fracta in cauſa ſunt, quod bello & armis laceſſantur, ſive quod non habeant in mandatis. Occupavit jam Dominus Rex, nullo reſiſtente, certa oppida cum arcibus, & victoriam proſequitur, nec quiſquam fert opem, niſi quantum ope caſtelli, aut murorum obſidionem pati poſſunt. Subinde
488 cum literas claudere inſtituiſſem, volui Dominum Regem alloqui, ut ſi quid foret ulterius, iterum mandare poſſem: & de induſtria repetito ſermone de iſto *Turco*, quem Sanctitas Veſtra ſervat, quod magnam ſcilicet foret huic bello, quod Sanctitas Veſtra parat, allaturus utilitatem. Domine Legate, inquit, de iſto *Turco* non eſt opus ulterius cogitare. Orator Soldani, qui eſt *Romæ*, ſupplicavit Domino ſanctiſſimo pro parte illius *Turci*, quem Sua Sanctitas ſervat, quod Sua Sanctitas ſit contenta recipere à Soldano ducenta millia ducatorum, & quod eum det ad manus Soldani, & Sua Sanctitas ſuit contenta. Sic miſit unum hominem ad *Rhodum* ſub prætextu, quod pro aliquibus fratribus religioſiſſimis *Rhodienſium* vadat ad *Rhodum*; ſed inde mutatis veſtibus ibit ad Soldanum pro compoſitione iſtius pecuniæ, & aliarum rerum. Ego, inquit, bene credo, quod faciet magnum bellum contra fratrem ſuum magnum *Turcum*: ſed Dominus ſanctiſſimus deberet cogitare, quod Soldanus & ille *Turcus* ambo ſunt infideles; etſi illi ſint magni, erunt maximi inimici fidei noſtræ, etſi vincet iſte *Turcus*, qui nunc eſt captus, credatis, Domine Legate, quod nos habebimus duriorem inimicum, quam iſtum magnum *Turcum*. Item Dominus ſanctiſſimus nunc unum alium hominem ſuum miſit mutatis veſtibus ad magnum *Turcum*, neſcio tamen (inquit) pro qua cauſa. Quantum autem deceat unum Papam iſta facere, Sua Sanctitas, quæ prudentiſſima eſt, poteſt melius conſiderare, & quid ſint dicturi alii Chriſtiani principes, quando iſta audierint. Dixi, ſereniſſime Rex, hæc ſunt mihi omnia incognita: nec poſſem credere, quod Sua Sanctitas, quæ per ſuas literas omnium Potentatuum acquirit Oratores, ut communi conſilio rem decernat, quod tam propere voluiſſet rem concludere: & non videtur mihi veriſimile, quod pro ducentis millibus hoc factum ſit. nam meminiſſe poteſt Majeſtas Veſtra, quod alias ego ad Dominum noſtrum ſcripſi, quod Soldanus offerebat ſexcenta millia. Quare nunc pro ducentis millibus? Tamen quando hoc foret, quod dicit Majeſtas Veſtra, forte illa ducenta millia volet Sua Sanctitas pro iſto bello, quod parat contra *Turcos*. Domine Legate, inquit, ſi non ſcit hoc Paternitas Veſtra, ſcio ego, & forte quod plus ſunt: ſed de ducentis millibus ego ſum bene certus. Et non credatis (inquit) quod Sua Sanctitas velit pro iſto bello: ſed vult pro bello, quod intendit facere contra Re-
gem *Neapolitanum*, & jam Sua Sanctitas eſt deliberata in 489
menſe Auguſti proximo eum excommunicare, & certa alia facere contra eum. Ego, inquit, pro honore meo non poſſum eum relinquere, & credatis, Domine Legate, quod iſta res habet majorem caudam, quam credatis & faciet tantum ignem, quod Sua Sanctitas non poterit extinguere cum voluerit. Sereniſſime Rex, hæc (inquam) omnino ſunt incognita, & nunc primum audio: immo quando diſceſſi, videbam Sanctitatem Suam ſatis ad pacem inclinatam & mihi commiſerat, quod cum Majeſtate Veſtra verba facerem, ut illa partes ſuas interponeret, & Regem *Neapolitanum* adhortaretur, quod capitula & conventa ſervaret, cum nullum adhuc ſervare voluiſſet. Et credat Majeſtas Veſtra, quod mirum eſt illius Domini Regis ingenium, qui nunquam fidem ſervat. Tamen ego neſcio quid ad hoc reſpondeam, cum nihil hactenus audierim. Domine Legate, inquit, omnes nos amici ſui hoc dicimus, quod Rex *Neapolitanus* nunquam ſervat fidem. Tamen Dominus ſanctiſſimus ipſemet eſt in culpa. A principio quando vos, Domine Legate, veniſtis, ego incepi ſuper hac re laborare: & ſcio, quod illud, quod promiſiſſet per manus meas, vellet nollet, ipſe ſervaſſet: immo Dominus Rex non libenter audiebat, quod ego me interponerem, quia forte non intendebat ſervare quod promittebat. Sed Sua Sanctitas iſtam rem commiſit *Laurentio de Medicis*: poſtea Domino *Ludovico*: poſtea *Venetis*: quando ego audivi hoc, nolui me impedire. Dominus ſanctiſſimus iſto anno effecit, quod Dominus *Ludovicus* erat jam confœderatus cum Sua Sanctitate, & deſeruerat Regem *Neapolitanum*. Sed ego tantum feci, quod concordavi eos. Sed hoc forte Sua Sanctitas ignorat. Præterea ego audivi (inquit) quod iſti *Veneti* fecerunt querelam contra me ad Suam Sanctitatem, quod illum Dominum de *Camerino* ego conduxi ad ſtipendia mea, & quod in capitulis ego promiſi ſibi, quod pecuniam, quam iſti *Veneti* debent illi Domino de *Camerino*, per vim ſolvere faciam. Ego, inquit, poſſem per Deum jurare, quod non modo hoc non eſt expreſſum in capitulis, ſed hoc nunquam ſcivi, nec unquam de hoc fuit mihi factum verbum. Eſt verum, inquit, quod poſtquam ego vidi, quod Dominus noſter vadit ad iſtas ſuas paſſiones, & non vult pacem habere cum Rege *Neapolitano*, non poſſum cum honore meo relinquere eum. Ego conſideravi, inquit, quod melius eſt, quod ego habeam
gentes de *Italia*, & cum minore impenſa, quam mittere 490
hinc: & propterea conduxi eum Dominum de *Camerino*, qui vadat in auxilium ipſius Regis quando ſit opus. Sed ego confido, inquit, quod intra paucos dies habebo novum, quod Marchio *Mantuanus* erit ad ſtipendia mea. Dixi: Sereniſſime Rex, de rebus *Italiæ* ego poſſum liberius loqui, quia *Italus* ſum. Iſte Dominus de *Camerino* eſt ſubditus *Romanæ* Eccleſiæ, & non puto, quod audeat arma ſumere, ubi ſenſerit Dominum noſtrum habere intereſſe. Et quid putat Majeſtas Veſtra, quod ille ſit? præter montes nihil habet. bene puto, quod in illis montibus aliquid poſſet, quia habet, ut dicitur, pedites ſagittarios bonos: ſed extra eorum loca & montes, præter iſtos, qui dicuntur Ciaratani, qui portant falſas indulgentias, nihil habet, nec aliquid valet. Sed credat Majeſtas Veſtra, quod adhuc de illo dictura eſt, Cutva ſra olas. Riſit & ulterius ad rem non eſt locuta. Audio quod ad octavum Septembris Sua Majeſtas diem dixerat, quo ad colloquium cum Domino *Maximiliano* de pace tractanda convenient: & neſcio quo levi murmure mihi refertur, quod iſti nuncii Domini *Maximiliani* Domino Regi ſpem dederint de filia *Maximiliani*, quæ in *Gallia* eſt, quam matrimonio cedet huic naturali filio Regis. Alii referunt de filia Regis *Neapolitani*: & hoc Dominæ Reginæ inventum eſt, ut turbet nuptias i-

ſilius Sororis Ducis *Mediolani*. Præterea, ut audio, brevi Dominus Rex Gubernatoris Regni *Hungariæ* titulum huic filio ſuo dabit, ac jurari in Regem, ut poſt ejus obitum A in regno ſuccedat, efficiet. Optime ac feliciſſime valeat Sanctitas Veſtra, cujus ſacratiſſimis precibus humillime me commendo. Ex *Buda* xxv. Junii MCCCCLXXXIX.

N O T A.

D*E Zizimo, cujus in hiſce literis fit mentio, vide Theodoſium Zygomalam apud Martinum Cruſium in Turco-græcia pag.* 30.

491

L.

Ex editione Hortana.

Dilectis filiis Communitati & Hominibus civitatis noſtræ ORTANAE.

L E O P P. X.

D*ilecti filii ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Inducimur fides & devotionis ſinceritate, quam ad nos & hanc ſanctam Apoſtolicam Sedem geritis, ut ea quæ veſtris commodis pertinere noſcantur, vobis paterno affectu concedamus. Quacirca cum ſicut nobis expoſui feciſtis fel. rec.* Julius *Papa II prædeceſſor noſter ex ſiniſtra potius (ut creditur) informatione, quam alia juſta cauſa motus, omnibus & ſingulis fructibus, redditibus & proventibus ad iſtam Communitatem alias pertinentibus, qui in ſolutione ſalariorum officialium iſtius noſtræ civitatis exponi ſolebant, vos & Communitatem ipſam privarit, illoſque cameræ Apoſtolicæ applicarit, nos veſtris in hac parte ſupplicationibus inclinati, omnem venditionem de illis uſque in præſentem diem quomodolibet factam harum ſerie revocantes,* B *vos & Communitatem ipſam ad commodam perceptionem & exactionem dictorum fructuum & proventuum in priſtinum & eum ſtatum, in quo ante dictam privationem ſeu amotionem quomodolibet eratis, donec tamen civitas iſta noſtra in pace & unione manſerit, ita quod quandocunque ob cauſam hujuſmodi conceſſionis diſcordia vel diviſio inter vos orietur, ex nunc, prout ex tunc, præſens gratia caſſa & irrita ſit, tenore præſentium de ſpeciali dono gratiæ reſtituimus, reponimus, & reintegramus: ea inſuper conditione adjecta, quod ſi nos expeditionem contra* Turcos *facere contigerit, tunc licitas nobis dictos introitus ad manus noſtras reducere, & in ipſam expeditionem, donec illa duraverit, convertere; mandantes omnibus ad quos ſpectat, ne vos ſuper dictis introitibus, exceptis caſibus prædictis, quomodolibet moleſtent aut moleſtari faciant vel permittant, non obſtantibus præmiſſis, ac conſtitutionibus & ordinationibus Apoſtolicis, necnon venditionibus de illis factis, etiam per Breve noſtrum confirmatis, cæteriſque contrariis quibuſcunque. Datum Romæ apud ſanctum* Petrum *ſub annulo Piſcatoris, die* XXIII. *Maji* MDXIII. *Pontificatus noſtri anno primo.* 492

A. Colotius.

L I.

Ex editione Hortana.

Dilectis filiis Communitati civitatis noſtræ ORTHARUM.

L E O P P. X.

D*ilecti filii ſalutem & Apoſtolicam Benedictionem. Nuper expoſui nobis feciſtis, quod alias dilecti filii præſidentes cameræ noſtræ Apoſtolicæ ſupplicationibus dilectorum filiorum oratorum iſtius noſtræ civitatis* ORTHANAE *inclinati, volentes de cætero ſubſtantiam iſtius veſtræ Communitatis ſuperfluis comeſſationibus, dilecti filii Gubernatoris ſeu Locumtenentis provinciæ noſtræ patrimonii pro tempore exiſtentis in viſitatione dictæ civitatis debitum diſpergi & conſumi, ex deliberatione matura in dicta camera probabita, ut aliquid ultra quindecim ducatos, quos alias ex antiqua conſuetudine pro hujuſmodi viſitatione pro expenſis ſeu viatico ſuo ſolvere conſueviſtis, ad ſolvendum pro dictis expenſis ſeu viatico aſtringi de cætero poſſetis; eſſet tamen in dicti Gubernatoris ſeu Locumtenentis facultate aut dictos quindecim ducatos in pecunia numerata loco impenſarum, ſeu cibum & potum & alia pro expenſis neceſſario ad ſui electionem recipere pro viſitatione facienda cum inhibitione Gubernatori & aliis officialibus provinciæ prædictæ tunc & pro tempore exiſtentibus, ſub excommunicationis latæ ſententiæ & quingentorum ducatorum præfatæ cameræ applicandorum pœnis, ne dicta de cauſa vos ultra quindecim ducatos prædictos, ſicut antea ſolvere conſueveratis, compellerent, ſtatuerunt & ordinaverunt non obſtan-* C *te, quod à quibuſdam annis citra, ſecus obſervatum fuiſſet. Quare nobis humiliter ſupplicari feciſtis, ut ſtatuto & ordinationi præſidentium cameræ hujuſmodi pro firmiori ſubſiſtentia robur Apoſtolicæ firmitatis adjicere, aliaſque in præmiſſis de benignitate Apoſtolica providere dignaremur. Nos hujuſmodi veſtris in hac parte ſupplicationibus inclinati, harum ſerie ſtatutum & ordinationem prædictam, ac omnia & ſingula per dictos præſidentes cameræ circa præmiſſa, facta & geſta, ac ſi de verbo ad verbum præſentibus inſererentur pro expreſſis habentes, confirmamus & approbamus, ſupplentes omnes & ſingulos tam juris quam facti defectus, ſi qui forſan in eis intervenerint. Mandantes nihilominus moderno & pro tempore exiſtenti Gubernatori ſeu Locumtenenti ac omnibus & ſingulis aliis dictæ provinciæ officialibus ſub eiſdem pœnis, ut contra ſtatutum & ordinationem prædicta, aliqua via directe vel indirecte venire præſumant: quinimmo omnia & ſingula juxta ſtatutum & ordinationem prædicta camera obſervent & ab aliis inviolabiliter obſervari faciant, quibuſcumque in contrarium facientibus non obſtantibus. Datum* Romæ *apud ſanctum* Petrum *ſub annulo Piſcatoris die prima Novembris* MDXX. *Pontificatus noſtri anno octavo.* 493

L I I.

Ex editione Hortana.

Dilectis filiis Prioribus Populi, & Communitati civitatis noſtræ HORTANAE.

L E O P P. X.

D*ilecti filii ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Nobis nuper expoſui feciſtis, quod cum introitus ordinarii iſtius civitatis noſtræ* HORTANAE *ad onera & expenſas ordinarias & extraordinarias, quas de neceſſitate ſubire cogimini, non ſufficiant; quaſdam datias, ut ex forma Statutorum & conſuetudinum veſtrorum a Sede Apoſtolica confirmatorum & hactenus inviolabiliter obſervatorum poteſtis, vobis metipſis & aliis*
494 *vobis comitatenſis veſtris imponere pro onerum & expenſarum hujuſmodi ſupplemento conſueviſtis. Quia tamen illarum exactio ut plurimum aut negligitur aut exactor majorem pro mercede & ſalario ſuo ſive partem vendicat, evenit ſæpenumero quod dativa datiis, onera oneribus, ac impenſa impenſis ſine aliqua ipſius Communitatis ab imminentibus neceſſitatibus relevatione congeminantur. Et dum ſe Communitas ex uno laqueo quærit explicare, ſe multiplicibus aſtringit, in grave neceſſitatis particularumque perſonarum damnum & præjudicium. Quare nobis humiliter ſupplicari feciſtis, ut ſuper hujuſmodi datiis per Communitatem impoſitis ſalarium Poteſtatis veſtri cum onere, quod illa datias illas pro ſuo ſalario ſine aliqua exactionis mercede* D *exigere teneatur, deputare atque alias deſuper vobis opportune providere de benignitate Apoſtolica dignaremur. Nos qui omnes, præſertim nobis & S.* Romanæ *Eccleſiæ immediate ſubjectos populos in viſceribus gerimus charitatis, vos favore proſequi gratioſo volentes, veſtriſque humilibus nobis porrectis ſupplicationibus inclinati, auctoritate Apoſtolica tenore præſentium ſalarium Poteſtatis iſtius civitatis* HORTANEN, *nunc & pro tempore exiſtentis ſuper datiis ſemel vel iteratis vicibus per Communitatem iſtam legitime imponendis & ordinandis, quæ pro hujuſmodi ſalario ſufficiant, niſi ex dictis (ut vocant) exigibilibus, in totum vel in partem, vel etiam ex eiſdem ordinariis introitibus ſalarium hujuſmodi ſolvere volueritis, deputamus, decernentes, quod Poteſtas veſter præfatus ſalarium ſuum ex hujuſmodi datiis, & quatenus vobis viſum fuerit, ex dictis per ſe vel ſuos officiales exigere debeat & teneatur. Nec propter hujuſmodi exactionem aliquas mercedes exigat, aut exigere ſeu petere poſſit, niſi ab illis, ſi qui forſan eſſent, qui hujuſmodi ex noſtro decreto licentiores (quod non credimus) facti aut ſolvere omnino recuſarent, aut ter amicabiliter requiſiti negligentes & renitentes ad ſol-*

ſolvendum forent; à quibus & ſummam per eos vel propter datas ſeu dicta hujuſmodi debita & ne ex indulgentia licentiam peccandi ſumant, id quod alias juxta Statuta, reformationes, aut conſuetudines veſtras præfatas pro exactione ſimilis ſummæ exactori deberetur, ipſe quoque Poteſtas in hujuſmodi recuſatione & negligentia exigere poſſit, volumus, ſtatuimus, & ordinamus, non obſtantibus conſtitutionibus & ordinationibus Apoſtolicis, ſtatutis, reformationibus, electionibus, capitulisque, & A *promiſſionibus de aliter ſolvendo ſalario per vos Poteſtatibus ha-* 495 *ctenus electis, etiam per nos confirmatis & deputatis, forſan factis. Quas promiſſiones & capitula, quæ ad ſolvere aliter, quam, (ut præfertur) ſolutionem facientem, irritamus & annullamus, ceteriſque contrariis quibuſcumque. Datum* Romæ *apud ſanctum* Petrum *ſub annulo Piſcatoris die* XXXIII. *Martii* MDXXI. *Pontificatus noſtri anno nono.*

LIII.

CLEMENTIS. VII.

BREVE VICARIO EPISCOPI HORTANI

Ex Archivo Vaticano.

Dilecto filio Vicario venerabilis fratris epiſcopi Hortani in ſpiritualibus generali.

Dilecte fili ſalutem &c. Exponi nobis fecerunt per ſuos Oratores dilecti filii Communitas & homines noſtræ civitatis Hortanæ, quod ipſi ex præſentium temporum calamitate una cum ceteris afflicti in conſervanda etiam ad devotionem noſtram & ſanctæ Sedis Apoſtolicæ dicta civitate, tam multas expenſas facere, & onera ſubire coacti fuerunt, ut nihil fere eis ſit reliquum ad futura onera, tutelamque dictæ civitatis neceſſario ſubeunda, niſi Eccleſiæ & hoſpitalia dictæ civitatis, quæ pariter cum rebus ſæcularibus defenduntur, pariter etiam dicta participent. Quodque etiam ipſi Communitas & homines penuriarum aquæ ex modica fontis in dicta civitate exiſtentis capacitate ita patiuntur, ut tempore obſidionis magnum eis periculum immineat ſe defectu aquæ dedendi. Verum ſicut eadem expoſitio ſubjungebat, ſi Eccleſiæ & hoſpitalia prædicta aliqua in parte ſuorum proventuum ipſam Communitatem coadjuvarent, & quædam Eccleſia fonti dictæ civitatis contigua demoliretur, ejuſque area ad ampliandum dictum fontem, capacioremque ad ſuſcipiendam aquam reddendum, eiſque Communitati & hominibus concederetur, ex his profecto allevationi ipſius Communitatis & ſecuritati ac commoditati dictæ civitatis plurimum conſuleretur. Quare pro parte dictorum Communitatis
495 & hominum nobis fuit humiliter ſupplicatum, ut eis in præmiſſis paterne annuere ac providere de benignitate Apoſtolica dignaremur. Nos igitur, qui dictas Communitatem & homines ob fidem eorum inconcuſſam, quam nobis hoc calamitoſo tempore præſtiterunt, paterna ac debita benevolentia proſequimur, meritis eorum inducti precibuſque inclinati, tibi per præſentes committimus & mandamus, ut Eccleſias & beneficia eccleſiaſtica tam ſæcularia, quam regularia in eadem civitate ſita, obtinentes, hoſpitaliumque dictæ civitatis Rectores noſtro nomine B horteris, mandeſque & præcipias eiſdem, etiam ſub cenſuris & pœnis eccleſiaſticis, ut durante hac neceſſitate, & ad beneplacitum noſtrum dumtaxat, de fructibus Eccleſiarum, beneficiorum & hoſpitalium hujuſmodi pro communi ſua & aliorum defenſione & conſervatione juxta tuas facultates & moderatam impoſitionem tuam, tam in expenſis factis, quam fiendis pro dicto munitione, contribuant. Et nihilominus ſi ex demolitione dictæ Eccleſiæ, fonti civitatis propinquæ, fontem capaciorem reddi ac ſecuritati & commoditati dictæ civitatis per hoc conſuli reperetis, atque ad id venerabilis fratris epiſcopi Hortani, vel ſui conſenſus accedat eiſdem Communitati dictam Eccleſiam demoliendi & ex ejus area dictum fontem ampliandi capacioremque faciendi, licentiam & facultatem auctoritate noſtra concedas, non obſtantibus ſacrorum Conciliorum & aliis Apoſtolicis conſtitutionibus & ordinationibus, dictarumque Eccleſiarum & Hoſpitalium ſtatutis &c. Roboratis privilegiis quoque & literis Apoſto-C licis eis conceſſis confirmatis & innovatis, quibus ad effectum præſentium derogamus, contrariis quibuſcumque aut ſi aliquibus &c. mentionem. Volumus autem quod in eventum demolitionis dictæ Eccleſiæ eadem Communitas ſuis expenſis unum Altare ſub eadem invocatione in Eccleſia cathedrali Hortana conſtruat, & ad illud miſſas in Eccleſia demolita celebrari ſolitas celebrari facere teneatur; & ad hoc faciendum dictam Communitatem, antequam Eccleſia demoliatur, obliges, quodque eidem altari bona dictæ Eccleſiæ demolitæ ſi qua ſunt, applicata cenſeantur: quodque pecunias ex eccleſiaſticorum contributione redigendas in dictum, & non aliud opus vel uſum converti, interimque penes idoneam fide & facultatibus perſonam deponi cures, donec, ut præfertur, convertatur. Datum *Urbeveteri* &c. ultima Decembris MDXXVIII. an. V. Bloſ.

F I N I S.

INDEX CHRONICUS

EPISCOPORUM HORTENSIUM.

Ann. Chriſti.				*Ann. Chriſti.*			
330	I.	*Jo. Montanus*	*pag.* 100.E	1366	XXXI.	*Petrus. III.*	*pag.* 111.B
390	II.	*S. Caſſianus.*	99.A	1366	XXXII.	*Jo. IV.*	ibid.
400	III.	*Leo.*	100.F	1396	XXXIII.	*Paulus III. de Albertis.*	111.D
502	IV.	*Martinianus.*	101.A	1395	XXXIV.	*Sancles.*	111.E
590	V.	*Blandus.*	102.A	1396	XXXV.	*Valentinus.*	111.F
649	VI.	*Julianus.*	102.E	1443	XXXVI.	*Lucas Bonomenſis.*	112.B
743	VII.	*Mauricius.*	ibid.	1450	XXXVII.	*Antonius Stella*	ibid.
761	VIII.	*Adamus.*	103.C	1455	XXXVIII.	*Nicolaus Palmerius.*	ibid.
826	IX.	*Stephanus. I.*	ibid.	1467	XXXIX.	*Antonius.*	113.D
860	X.	*Arſenius.*	104.B	1473	XL.	*Pyrrhus Ajoſſa.*	113.F
900	XI.	*Zacharias.*	105.E	1492	XLI.	*Angelus Pechinolius.*	ibid.
904	XII.	*Stephanus. II.*	ibid.	1496	XLII.	*Henricus Brunus.*	114.A
916	XIII.	*Petrus I.*	ibid.	1498	XLIII.	*Georgius Maccafanus.*	114.B
963	XIV.	*Anonymus.*	107.B	1503	XLIV.	*Ludovicus.*	ibid.
1005	XV.	*Lambertus.*	107.C	1504	XLV.	*Jo V. Burchardus.*	114.C
1026	XVI.	*Jo. I.*	107.D	1506	XLVI.	*Franciſcus Franciſchinus.*	ibid.
1037	XVII.	*Landunus.*	107.E	1525	XLVII.	*Paulus IV. Caſius.*	114.D
1049	XVIII.	*Gregorius.*	107.F	1530	XLVIII.	*Lucas Sabellus*	ibid.
1124	XIX.	*Radulphus.*	108.B	1538	XLIX.	*Pomponius Caſius.*	ibid.
1179	XX.	*Paulus. I.*	108.D	1544	L.	*Scipio Bongallus.*	114.E
1200	XXI.	——— *II.*	108.F	1566	LI.	*Nicolaus Peruſcus.*	115.A
1222	XXII.	*Guido.*	109.A	1582	LII.	*Andreas Longus.*	ibid.
1239	XXIII.	*Traſimundus.*	109.C	1590	LIII.	*Jo. Vincentius Caſſachius.*	115.C
1245	XXIV.	*Jo II.*	109.D	1607	LIV.	*Hippolytus Fabianus.*	116.E
1254	XXV.	*Petrus II. de Popleto.*	109.D	1621	LV.	*Angelus Gozadinus.*	116.F
1284	XXVI.	*Conradus Viterbienſis.*	110.B	1670	LVI.	*Thaddæus Altinus.*	118.C
1290	XXVII.	*Bartolus.*	110.C	1685	LVII.	*Joſephus Saltamar de Lancelles.*	118.D
1298	XXVIII.	*Laurentius de Velletro.*	110.D	1697	LVIII.	*Simon Alovius.*	ibid.
1334	XXIX.	*Nicolaus de Zabarellis.*	111.A	1704	LIX.	*Aſcanius Blaſii.*	ibid.
1362	XXX.	*Jo. III.*	111.B				

INDEX NOMINUM ET RERUM.

AB epiſtulis *pro* u, *non per* o, *antiquitus ſcriptum* 58. F. & ſeqq.
Abundii & Abundantii SS. *corpora translata juſſu Ottonis III. Imperatoris.* 33. B
Accipiter *in tributum datus Cameræ Apoſtolicæ.* 177. D
Acutianum. *Vide* Farfa.
Adamus *Hortenſis epiſcopus.* 103. C
Adelphius *maritus Probæ Falconiæ.* 71. C. 73. D
Adeodatus *ſubdiaconus regionarius Gregorii III.* 149. B
Aditus *ad ſepulcra.* 63 B
Adria *Colonia Etruriæ ſecunda.* 8. C — *ejus epiſcopus Philippus a Turre.* 25. C. 45. C. 62. B
Ædicula *quid.* 45 A
Ædilitas *diverſa à Quatuorviratu.* 16. A
Ægidius de Horta *Commendatarius generalis ordinis S. Spiritus.* 111. C Æqui Faliſci. 38 B
Aguecchius Jo. Baptiſta. 9. B. 41. A. 51. B. 58. A
Ajoſſa V. *Pyrrhus.*
Albericus *I. Comes Tuſculani confuſus cum Alberto ſeu Adalberto Marchione Tuſciæ.* 105 F 106. C — *fundit Saracenos ad Lirim.* 106. A — *Hungaros in Italiam vocat & Horta ancidtur.* ibid. — *ejus uxor Marozia nubit Widoni Marchioni Tuſciæ.* 106. C — *& poſtea Hugoni Regi Italiæ* 107. A — *II. filium ſuum Benedictum IX. intruſit in Pontificatum* 106. F — *ejus nummus.* ibid.
Albertus Paullus *de, Hortanus epiſcopus.* 111. D
Albulæ *aquæ.* 57. A
Aleander Hieronymus. 29. F
Aleottus Simon *Hortanus epiſcopus.* 118. D
Alexander Natalis *notatus.* 79. E
Albius Pamphilus *medicus.* 61. F
Altinus Thaddæus *Hortanus epiſcopus.* 118. C
Ambitus *ſepulcrorum.* 64. C
Ameria *ſita in Umbria.* 36. A — *quando condita.* 36 C — *non fuit Colonia Auguſta.* 36. F — *capta a Rege Luitprando.* 102. F *inſtaurata à Leone IV.* 103. F
Amerina *prædia ſeu Caſtellum Amerinum eſt Baſſanum.* 35 D — *in Etruria* 36. A. F — *via* 33. D — *tranſibat per medium Falerum.* 33 E 36 A
Anaſtaſius *Cardinalis S. Marcelli electus Hortæ in pſeudopontificem.* 104 B — *nepos Arſenii Hortenſis epiſcopi.* 104. D — *alius ab Anaſtaſio Bibliothecario.* 105. A
Anianus *emendator Breviarii codicis Theodoſiani.* 86 A
Annius *Viterbienſis nugator.* 1. D. 3. F. 39 D 41. A. 50. D
Annonaria *provincia eſt Picenum.* 27. A. B — *cum Flaminia unicam conſtituebat provinciam.* 27. D
Antiſtius Manlius Valens *conſul ordinarius.* 57. D
Antonius *Hortenſis epiſcopus perit naufragus.* 113 E
Apocryphum *quid ſignificet in Decreto Gelaſii.* 80. F — *Canonico oppoſitum, & duplex.* 81. C — *ejus ſignificatio non intellecta à Beato Rhenano, neque à Melchiore Cano, neque à Caſaubono* 81. F. 82. A — *ejuſdem vocis originatio ex Iſaaco Voſſio* 82. B Aquileja. *Vide* Popo.
Arcus *Septimii Severi eraſ.* 17. E. 21. D
Arena Coſmus *de.* 49. C. 62. F
Arnienſis *Tribus.* 67 D F
Artemon Caſſandreus *ſcriptor antiquus.* 51. B
Aruns *Etruſcus filius Demarati Corinthii.* 54. A
Arſenius *Hortenſis epiſcopus apocriſiarius & legatus in Gallias miſſus à Nicolao I.* 104. B — *ejus epiſtola encyclica.* 104 D — *in Galliis honorifice habitus* 105. A — *ejus geſta.* 105 B. & ſeqq.
Aſinenus *Narnis pincerna.* 61 D
Asterius Turcius Rufius *conſul* 83. F. 84. A — *emendatus edidit Sedulii carmen paſchale.* 84. F. 85. D
Auguſtales. *Vide* Seviri.
Auguſtinus Antonius. 13. C
Auguſtus *militares Colonias deducit.* 31. C. D. 12. A — *Et Coloniarum juriſdictionem imminuit.* 13. E
Auzoutus Hadrianus. 19. A
BAberius *Cerialis Auguſtalis Hortæ.* 14. E. 65. A
Bacchinus Benedictus. 105 B
Bailletus Hadrianus *notatus.* 72. E
Baldus Bernardinus 47 A — *explicat aſſem Etruſcum.* 47 B.
Barthius Caſpar *notatus.* 71. E. 89 F — *defenſus.* 47. D
Bartholomæus Deodaſchis. *Vide* Deodaſchis.
Bartolus *Hortenſis epiſcopus.* 110. C
Baſſanum *eſt caſtrum Amerinum* 35 D — *territorii Hortani.* 40. D
Bathylianenſes. 63 B. 175. A
Baucæ *caſtrum.* 169. F 173 D
Belitanus *Patricius, Hortæ erigit monaſterium S. Juvenalis* 101. C
Bellorius Jo. Petrus *notatus.* 21. D
Benevolentius Hubertus. 53.
Benignus *beatus Hortanus.* 113. D
Berardus *Farfæ Abbas.* 107. C
Bergerius Nicolaus. 11. B
Bernardinus *S. Senenſis Hortæ ſacras concionis habet.* 113 B
Bertochius *ſeu* Verrochius *Hortanus.* 111. E. 168. E. 169. B
Berruarii *ideſt ſatellites.* 104. D. 166 B
Biancus Sebaſtianus. 55 A
Blandus *Hortenſis epiſcopus captivus Ravennæ* 101 A — *pro ejus reſtitutione S. Gregorius Magnus ſcribit ad Romanum Patricium Exarchum.* ibid.
Blaſis Aſcanius *Hortenſis epiſcopus.* 118 D
Bleta *capta a Rege Luitprando.* 102 F
Boccatius Jo. *defenſus* 71. A Bonarota Philippus. 54. F. 58. A
Bongallus Scipio *Hortenſis epiſcopus.* 114. E
Bochartus Samuel. 49. F
Bonifacii *VIII litera Bartolo Hortenſi epiſcopo pro caſtro Ete* 110 C 161 D — *item Laurentio Hortenſi epiſcopo* 163. B — *IX diploma Hortenſi epiſcopo* 165. C — *aliud Hortanis civibus.* 167. A. D E. 175. B — *alia Paullo de Juvenatio* 167. E. 169 B — *alia Verrochio Domicello Hortano.* 169. C. F. 173. C — *aliud Baſſanenſibus.* 175. A — *aliud Johannello & Andreæ Thomacellis* 175. C — *aliud Vicarello filio Verrochii.* 181. B
Bononia *caput Etruriæ ſecundæ.* 8. E
Borghinius Vincentius. 6. D
Britannici *nomen quando à Caracalla adſumptum.* 21. E
Bronus Henricus Hortanus *epiſcopus.* 114. A
Burchardus Jo. Hortanus *epiſcopus.* 114. C
CAccia Matthæus & Plinius *Hortani* 118 C
Cæſius Paullus & Pomponius Cardinales & *epiſcopi Hortani.* 114. D
Cajetanus Bellus. 111 B Callimachus *ſtatuarius.* 46. C
Cannachius Jo. Vincentius *Hortanus epiſcopus.* 115 D
Canus Melchior *notatus.* 81. F Capenates *fœderati.* 26. C
Capua *urbs princeps Etruriæ tertiæ.* 9 B
Caracalla *quando primam Tribuniciam poteſtatem iniit.* 10. F — *quando Britannici nomen adſumpſit.* 11. E — *nummus cum arcu Septimii* 20. E. F Carrenſes *nummi.* 163 E. 165. B
Caſaubonus *Iſaacus notatus* 82 A
Caſtellana *civitas olim Faliſcorum Colonia* 31. E. 32. D — *ejus epiſcopatus Hortanæ unitus* 111. F
Caſtellorum *provincia eſt Æmilia.* 27. A. B
Cato *ſcripſit de rebus italicis.* 1. C
Cave Gulielmus *notatus* 72. F. 73. B. 79. C. 80. C. F
Caſſianus *S. domo Alexandrinus.* 98 B — *factus Hortenſis epiſcopus* 98. D — *tranſit Auguſtodunum* 99. A — *ubi ſuccedit Simplicio.* 99. E — *ejus acta aſſerius laudata.* 99. E. & ſeqq. — *Hortæ ſucceſſorem habuit Leonem.* 100. F — *acta proſaica* 117. A — *metrica.* 131 A *Illius meminit ſanctus Germanus, beatus Gregorius Turonenſis & Martyrologium Romanum* 130. F — *ejus translatio & miracula.* 138. D — *Sermo in ejus tumulatione.* 142. C — *Officium.* 145 B *Miſſa.* 147. B — *Vita.* 147. C
Cecarellus Alphonſus *impoſtor.* 2. A
Cellarius Chriſtophorus. 60. A
Centones *unde dicti.* 91. C. D — Virgiliani. *Vide* Proba. — Homerici. 91. F. 95. F. 96. C. E — *editiones* 97. F. — *erant panni ex lana.* 92. B — *adhibiti contra incendia.* 92. D — *memorati a ſcriptoribus Tacticis.* 93. A & ſeqq.
Centonarii. 93. D — *cur juncti Dendrophoris, Tignariis &c.* 93. D. E. 94 A & ſeqq.
Cerialis Auguſtalis. 75. B & ſeqq.
Cetheus S. *ſeu* Peregrinus, *Amiternenſis epiſcopus.* 102. D
Chreſimus. *Vide* Oneſimus.
Clarus Julius Erucius *conſul ordinarius.* 75 B — *item Sex. Erucius.* 75. C
Claudius *II. Imperator in eccleſiam perſequutus fit.* 35. A
Clemens XI. *Pont. Max.* 47. A Clitumni *templum.* 57. B
Cluverius Philippus *notatus.* 36. E
Collegia *Auguſtalium à Tiberio inſtituta.* 14. E
Coloniæ *ſibi ſuos magiſtratus eligebant.* 13. F — *earum diſcrimen* 11. A — *Auguſta cur ab hiſtoricis non recenſita* 10 A — *quot fuerint & quænam* 12. D. E. F — *& municipium aliquando unica urbs* 37. E. F Combariſius. 61 D
Condulmera Franciſci *Cardinalis litera ad Hortanos.* 187 F
Conradus *Hortanus epiſcopus.* 110. B. 161 A — Nicoſienſis *archiepiſcopus S. R. E. Camerarius* 170. D
Conradi *II. Imperatoris diploma Guidoni Farfenſi Abbati.* 149. C
Conſcripti. *Vide* Decuriones.
Conſervator *Hercules dictus.* 44. A
Copia *pro familia.* 68. A
Corrector *Tuſciæ & Umbriæ Narniæ reſidebat.* 29 E
Creſcentianus *Caſtellanenſis epiſcopus.* 33 B
Coperus Giſbertus 5. D. 44. C. 54. F. 64. F. 70. B
Curator *reipublicæ.* 28. B Curia *in Coloniis erat Senatus* 13 B
Cyatina. 61 D Cytus *poeta.* 97. A
DAtus Carolus. 46. C Dauſquius Claudius *rejectus.* 59 B
Decius Antonius. 115. C. 116. C
Decretum Gelaſii. *Vide* Gelaſius.
Decuriones *in Coloniis* Conſcripti *appellati.* 29. A
Demaratus Corinthius *docuit Etruſcos litterarum formas.* 50. F — — *in Italiam navigat.* 54 A
Dendrophori. 94. A & ſeqq.
Deodaſchis Bartholomæus *de. Poteſtas Hortenſis.* 111. A
Deusdedit *Cardinalis auctor collectionis canonum.* 103. A
Dionyſius Halicarnaſſeus *non meminit Hortæ Etruſcorum.* 6 B
Divinitatis *nota tres apud Gentiles.* 45 C
Domicelli *nobiliores famuli.* 164. D. 166 B
Domitiani *inſcriptiones eraſa.* 17. B. 23 E
DP *nempe depoſitus, in epitaphiis Chriſtianorum* 70. D
Draco *Corcyrenſis explicatus.* 48. B. D. 49. A
Dupinus Ludovicus *notatus.* 72. D. 84. F
Duumviratus *annuus.* 14. A — *reſpuebatur ob ſumptus in edendis ſpectaculis.* 14. B
Duumviri *in Coloniis.* 13. B — *eorum dignitas.* 13. C — *quinquennales ob meritum in patriam electi.* 14. B
EPiſtulis. *Vide* Ab epiſtulis. Erucionum *gens.* 75. C
Et *particula in lapidibus geminata.* 44. D
Etruriæ *urbes* XII. *potiſſima.* 6. E. 7. A. ſeqq. — *earum reges Lucumones dicti* 7. A — *Etruria triplex.* 8. C & ſeqq.
Etruſcorum *origo* 51. A — *an indigenæ.* 52. A — *an permixti cum Lydis* 51. B ſeqq. — *eorum libri rituales & epochæ.* 51. E

Digitized by Google

51. E — *mores & lingua propria.* 49. D & ſeqq. — *verum lingua Romani uſi* 54. B. E — *& ritibus.* 54. E — *characteres.* 49 C 53 B — *Aſſes ſive nummi.* 53. A *varia monumenta.* 47. B. 53. A. 54. F. 55. A.
Evander *literas duxit in Latium.* 50 F
Eudocia *Auguſta an ſcripſerit Centones Homericos.* 95. F. 96. C
Eudociæ *plures* 97. A
Eugenius *IV. unit Caſtellanenſem epiſcopatum cum Hortano.* 111 F
Evocati *Auguſtorum.* 56. B
Exire de nomine *quid ſignificet.* 64 A
Ex viſo & ex viſu *formula votiva.* 45. B
FAbianus Hippolytus *Hortenſis epiſcopus.* 116. E
Fabrettus Raphael. 10. A Fabricius Jo. Albertus. 97. D
Falconia Proba Poëtria *Vide* Proba.
Falconum & *Falconiorum gens aſſerta.* 34. F — *alii à Falconis* ibid. — *Falco ordinarius conſul.* 75. A
Faltonia Proba Anicia *Vide* Proba.
Falaris *urbs ædificata ex Faliſcorum ruinis.* 32. E. 35. C
Faleria *magna Græcia.* 30 E
Faliſcorum *Colonia male confuſa cum Faleriis* 30. C. D — *ejus varia nomina* 30. C — *non eſt Galleſium.* 31 B. — *Foederis ejus cives.* 30. F — *ſitus ubi eſt civitas Caſtellana* 31 E. 32 C. — *lingua propria.* 54. C — *quando urbs diruta.* 33. B 34. A — *ſitus juxta viam Flaminiam.* 33. D — *memorata ab Uſuardo.* 34. D — *Faliſci Æqui in Etruria* 38. B. D. — *Faliſci Chalcidenſes in Campania.* 38 D
Faleria *urbs in Piceno.* 31 A
Familiæ *à variis oppidis nomen mutuata.* 5. D
Farfenſe *ſive Acutianum monaſterium* 149. C. 151. C — *Abbates* Hugo, Guido, Berardus. 107. C. 108. A. B — *ad ipſos pertinet eccleſia S. Theodori Hortæ.* ibid.
Faſti *conſulares emendati.* 57 E
Felix *Aſpet emendator Martiani Capellæ.* 86. A
— *S. Caſtrum Terracinenſe* 181. C
Felſina. *Vide* Bononia.
Feſcennium *urbs unde Feſcennini verſus.* 31 C
Ficoronius Franciſcus. 53.
Flaminiæ *via ductus tranſibat juxta Coloniam Faliſcorum* 34. C
Fluvii *ſulti ut Dei* 56. F. 57. B
Fœderati *quinam dicerentur.* 26. C
Formula *condendorum decretorum in Coloniis.* 29. A
Franciſcani *alumni Hortum tranſlati.* 109 E
Franciſcinnius Franciſcus *Hortenſis epiſcopus.* 114 C
Fulviæ Plautillæ *nomen ex inſcriptionibus eraſum.* 17. C & ſeqq.
— *Item Fulvii Plautiani ejus parentis.* ibidem.
GAlleſium *non eſt oppidum Faliſcorum.* 31. B. 32. C
Gelaſius I. *In decreto de libris recipiendis non comprehendit Canonem ſcripturarum.* 79. D. 83. C — *Idem decretum memoratum ab Hormiſda* 80. A — *à S. Iſidoro Hiſpalenſi & à Lupo Ferrarienſi* 80 C — *ejus codex Vaticanus.* 80. D — *Carbonarienſis* ..... *Alii codices ejuſdem decreti.* 83 D — *Quando conditum.* 82 F. 84. D — *prodiit in Concilio Romano.* 86. B — *Idem collatum cum vulgato* 119 A — *in eo memorantur Probæ Centones.* 78 E — *a variis editum & laudatum* 78. E F & ſeqq. — *Damaſo & Hormiſdæ perperam tributum.* 79 B E — *Gelaſio vindicatum.* 86. B — *ejus judicium de actis martyrum.* 126 C
Getæ *nomen non fuit eraſum in arcu Septimii Severi* 38. B. C
Giambullarius Petrus Franciſcus. 49 E
Goldaſtus Melchior *notatus.* 84. E
Goropius Becanus *exploſus.* 39. D
Gozadinus Angelus *Hortenſis epiſcopus.* 116. F
Grabius Erneſtus 79 D Gradus. *Vide* Urſo.
Gracilianus & *Feliciſſima martyres paſſi Faleriis.* 34. D
Grandius Jacobus. 48. C Gregorius *Hortenſis epiſcopus* 107. F
Gregorius *III. Pont. Max. rogat epiſcopos Tuſciæ Langobardorum, ut a Liutprando depromentur urbes captas.* 103. A. 149. A
Gregorii *IX. Litera Guidoni Hortenſi epiſcopo.* 157. B
Guido *Hortenſis epiſcopus.* 109 A. 157. B
Guinizo *Comes Hortenſis.* 107. C. 153. C
HArduinus Jo. *notatus.* 30. C. 38. C
Hauſtus *aquæ in ſepulcris.* 64. D
Henricus *Canonicus Tudertinus reſpuit epiſcopatum Hortanum.* 110. C. 161. A
Hercules *cultus ab Etruſcis* 46 F. 48. A. 52. F — *Somnialis.* 45. D — *Conſervator* 44. A — *Defenſor.* 44. B — *Maguſanus.* 44. D — *Hortæ cultus.* 45. B. F
Hermadion *Arcarius.* 75. D
Herodoti *teſtimonium de Lydis in Umbriam profectis.* 51. C
Heſperides *cum Hercule.* 46. B
Hilprandus *Liutprandi regis filius.* 149. B
Holſtenius Lucas *notatus.* 103 E Honor *pro munere* 68 F
Horta *ſive Orta urbs Tuſciæ ſuburbicaria.* 1. D — *ejus nomina varia urbes* 2. B — *eadem variæ appellata.* 2. C. — *unde dicta.* 3 A — *Theſſalis condita* ibid. — *ejus cives contra Æneam prædati.* 4 B Hortinæ *claſſes equiteſtre, an navesi* 4. C Hortæ *cives vario modo appellati* 4. F Hortenſia *gens ab Horta ſic dicta.* 5. D Hortenſes *Latii alii ab Hortenſibus Umbriæ* 5. B — *cur ab uno Plinio Horta memorata.* 5. F — *fuit una ex* XII. *Etruriæ urbibus.* 7. D ſeqq. — *ejus vetuſtas.* 9. D — *Colonia militaris ab Auguſto deducta* 10. A 12. F — *in Tribu Quirina.* 10. D — & *in Arnienſi* 15. F 67. F — *extra Faliſcorum fines* 38 F Hortæ *inſcriptio eraſa.* 16 E — *Coloniæ magiſtratus* 13 B — *Collegium Auguſtale* 14. E. 68 A — *ejus valles* 40. D. E. F — *Inſcriptiones.* 43 D — *Herculis cultus.* 44 E. 46. A — *Tiberini patris ara.* 56. C — *Ejus cives male cum Ortonenſibus confuſi* 162 B C — *Proba Falconia civis Hortæ.* 70. F — *monaſterium S. Juvenalis erectum à Beliſario Patritio.* 101. C
— *ejuſdem urbis mœnia inſtaurata à Leone IV.* 103 F — *In ducatu Romano.* 101. F — *Occupata a Romano Exarcho Ravennate* 101. E — *a Rege Liutprando* 102. F — *donata Apoſtolicæ Sedi à Ludovico Pio Imperatore* 103. D — *ibidem electus in pſeudopontificem Anaſtaſius.* 104. B — *ibidem occiſus Albericus I. Tuſculanus Comes* 106 A — Hortæ *Comes Guinizo.* 107 C
— — *Eccleſia S. Jacobi ſpectans ad Abbatem Saxerum.* 105 D 109 C
— — *S. Theodori ſpectans ad Abbatem Farfenſem.* 108. B
— — *S. Laurentii.* 105 F Hortana *eccleſia donis ornata ab Innocentio III.* 157. A Hortanus *Tribunus & latrones* 154. D
Hortæ *hæretici Patarini.* 158 B Horta *pignerata ab Urbano VI.* 111. B — *ejus cœnobium Minorum converſum in arcem* 151 C
— *epiſcopatus conjunctus cum Caſtellanenſi* 111. F — *Urbem ingreſſus* 112. A — *ibi ſacras conciones habet S. Bernardinus Senenſis* 113 B — *Horta paruit Regi Ladiſlao.* 183. C
Hugo *Farfenſis Abbas.* 133 C
JAcobus *de* Horta *doctor Pariſienſis & Prior generalis ordinis S. Auguſtini.* 110. F Janningus Conradus. 100. C. 138 C
Janus *in nummis antiquis.* 48. B
Imperialis *Cardinalis Joſephus Renatus.* 13. A 34. C
Infeſſura Stephanus. 113 F
Innocentius *III. Litera Poteſtati Hortæ.* 155 C — *alia Hortanis* 155. D — *muneribus ornat eccleſiam Hortanam* 157. A
— *IV. proceſſus judiciales inter Hortanum epiſcopum & Saxerum Abbatem.* 157. C — *VIII confirmat ſtatuta Hortana.* 189. D
— *ejus litera Angelo Hortano epiſcopo* 191. A
Inſcriptiones *decreto publico eraſæ.* 16. F. 51. D & ſeqq.
— *Loca ubi erauntur adnotanda.* 16. B
Inſulani *Cardinalis Jacobi diploma* a 11. *Hortanis* 183. A 186 B
Interamnæ *epocha.* 51. D E
Jo Fulginas *Hortanus epiſcopus.* 111 B — *Hortanus epiſcopus.* 107. D. — Kiſſanenus *epiſcopus Hortam tranſlatus* 111 B
Iſidorus *S. defenſus.* 72. F. 73. B E
Juliæ Mæſæ *nummus varius.* 67. C
Julianus *Hortenſis epiſcopus.* 102. E Junius Franciſcus. 46. D
Juramentum per ſalutem Papæ. 155 C
Juretus Franciſcus *notatus.* 86. C
Juvenalis *S. monaſterium Hortæ.* 101. C — *collapſum.* 110 D
Juvenatio Paullus *de.* 167. E. 169 B
KIe *Caſtrum* *Vide* Bonifacius *VIII.*
Kilinus *Sutrinus epiſcopus vindicatus.* 107 F
LAdiſlaus *rex Neapolis Hortæ dominus.* 183. C. 185 E
Lambertus *Hortenſis epiſcopus.* 107. C
Landuinus *Hortenſis epiſcopus.* 107. E
Landus *ſive* Lannus *martyr.* 42. E F
Langobardi *quam late in Italia regnaverint* 102. C
Laurentius *Hortenſis epiſcopus.* 110. D
Lazzarinus *de* Mutio *Dominicus.* 66 E
Leo *Hortenſis epiſcopus.* 101 A
— *IV Pont. Max. Hortam & Ameriam inſtaurat.* 9 C
Leoncillus Joſephus Sillanus *Hortenſis epiſcopus.* 118 D
Liberti *habebant jus ſepulcri, ſed non omnes.* 68. E
Lingua *latina barbari avi grammaticæ legibus ſoluta.* 125. C
Lomejerus Jo. 41 B
Longus Andreas *Hortenſis epiſcopus.* 115 A
Lovia *ſive* Lobia *eſt porticus.* 165 A 166 B
Lucas *Hortenſis epiſcopus* 112 B
Lucumo *Etruſcus filius Demarati Corinthii, poſtea dictus Lucius Tarquinius* 54. A. Lucumones *Tuſcorum reges* 7 A
Ludovicus *Hortanus epiſcopus* 114 B — *I conſtitutionem ſancit pro Romana Eccleſia.* 37. C — *donat Hortam Apoſtolicæ Sedi cum ducatu Romano* 103. D
Liutprandus *urbes ducatus Romani captas Zachariæ reſtituit* 103 B
Literæ *Gregorii III pro iis impetrandis.* 149. A
Lydi *in Etruriam profecti* 51. A & ſeqq.
MAbillonius Jo. 212. 79. E. F. 80. E. 81. D. 105 E
Maccuſanus Georgius *Hortenſis epiſcopus* 114 B
Magalottus *eques Hortanus.* 159 F
Magiſtri *dicti Severi primo* 15 B
Magliabechius Antonius. 49 D Maguſanus. *Vide* Hercules.
Majo *Italorum, non eſt Maiuma.* 95. D
Manlius Valens *Conſul ordinarius.* *Vide* Antiſtius.
Mantua *urbs Etruriæ tertia.* 9. A
Mantinus Jacobus *Ebræus.* 49. E
Marca Petrus *de* 10. C. 14. E
Marmocchinus Sanctes. 49. D
Marozia *uxor Alberici I Comitis Tuſculani & poſtea Widonis Tuſciæ Marchionis.* 106. E — *filia Theodoræ ſenioris* ibid. — *ſcortum Sergii pſeudopapæ* 106. E — *ex Alberico genuit Sergium Nepeſinum epiſcopum, Conſtantinum & Albericum.* 106. E — *poſt Widonem nupſit Hugoni Regi Italiæ.* 107. A
Marſcianus *Comes Thomas.* 114. A
Martinianus *Hortanus epiſcopus.* 101 A
Martinus *IV eligit Conradum in Hortenſem epiſcopum* 161. A
— *ſcribit in de re Capitulo & Hortanis* 161. B
Martis *ultoris templum.* 10 C *Ab Auguſto votum.* 10. D
Maſſa Antonius *refutatus.* 38 F. 39. D
Matri *pro Matri.* 66. E. 67. C
Mauricio *dux Peruſinus ab Agilulpho rege interemptus.* 101. B
Mauricius *Hortenſis epiſcopus* 102. E Medici *Servus* 63. A. B
Mercurialis Hieronymus 62. C Merula Paullus. 50. D
Meſeum *pro menſium* 69. C Meſſoris *myſta* 63 B
Meſſurinæ *lacus in Cariis* 42 C Miles *idem ac eques.* 160 F
Militares *Coloniæ.* *Vide* Auguſtus.
Minorellus Thomas Maria 58 D
Miræus Aubertus. 96. F Miro Jo. Baptiſta de. 107. C
Modoinus *Æduenſis epiſcopus.* 132. E. 140. C
Monteſperellus Paullus Æmilius. 55 B

INDEX NOMINUM ET RERUM.

Montfaucon Bernardus. 16 B 89 C 99 F 129 D
Morellius Andreas. 18 F 20 E
Muggianum caſtrum in agro Hortano. 108 D

NAr navigabilis. 4 E
Nardinus Famianus notatus. 18 A C 21. D 33 C
Nardinus Nicolaus. 26 E
Nardus Jo. Hortanus epiſcopus. 111. B
Narnia colonia in Tribu Scaptia 29 E — ejus inſcriptio ibid. — ſedes conſularis Tuſciæ & Umbriæ 29 E — eadem excepta Zachariae Papa a Rege Luitprando. 103. B
Narnienſis Tribus ſictitia 67. F — dativus Silveſter. 153 D
Nicolaus Hortanus epiſcopus Vide Zabareſchus.
Nicolai V. diploma Hortanis 189 B
Ninius Q. Sevir Auguſtalis & Quinquennalis Hortæ. 15. E
Noris Henricus. 11. C 14 C. 52. C 79. F
Notitia publica 153 C. — privata 154 F Nummi Etruſci 48 49.
Nuptius Ferdinandus 9. D Nurra Jo Paullus 40 D

ONeſimus & Chreſimus cognomina ſervorum. 69. B
Ordo & populus in coloniis 28. D Orta Vide Horta.
Ortelius Abrahamus defenſus. 40 E
Orthoſia urbs duplex. 129 E
Ortonenſis epiſcopatus inſtauratus à B. Pio V. 101. B — Ortonenſes male cum Ortanenſibus confuſi. 102 B Ortona colonia & municipium 37. F — in ditione Langobardorum 102 F — alia ab Ortona in Latio. 6. D 9. C

PAlmerius Nicolaus Hortanus epiſcopus. 112 B
— ejus ſcripta. 112. F
Pagius Antonius notatus. 37 B 74 A E
Palatina proceſſio 105 D Papebrochius Daniel notatus. 101 F
Papienſes denarii. 166. B
Paſſienæ & Paſſenianæ gentis ſepulcra. 64 E
Paſſioneus Dominicus. 47 B 61. A
Pataremi heretici Hortæ. 158. B Patricius Poeta 96. D. 97. C
Paveſe ædeſt clypeus. 164 E. 166 B
Paullus I. Hortanus epiſcopus. 108. D. 157 F
— conſecrat eccleſiam S. Nicolai de Fanariis. 108. E
— II Hortenſis epiſcopus. 108. F
— ejus diploma monialibus tertii ordinis S. Franciſci. 181. D
Pearſonii Jo. opinio de decreto Gelaſiano rejecta. 80 C 81 D. 83 B
Pechinolius Angelus Hortanus epiſcopus legatus ad regem Hungariæ. 113. F. 192 A
Pelagius Patricius alius à Patricio I. qui ſcripſit Centones Homericos. 96. F
Pelaſgi in Italiam migrant 3. B — varias urbes condunt. 3. C & ſeqq. — literas in eam ferunt. 50. F
Pentapolis Italiæ. 16. F 27. A & ſeqq.
— aucta ad Decapolim & Decapentapolim. 27 F
Peregrinus Camillus. 8. D. 9. B
— ſanctus. Vide Cetheus.
Perfectiſſimi viri 25. E — eorum antiquitas. 16 A
Perizonius Jacobus. 5. D 17. C 21. A
Petruſcus Nicolaus Hortanus epiſcopus. 115 A
Peruſinus ducatus. 101. F Petitus Jacobus notatus. 126 B
Petrus I Hortenſis epiſcopus & legatus Apoſtolicus in Germaniam miſſus 105 E — II Vide Popleto. — III Hortenſis epiſcopus 111 B — de Horta Commendatarius generalis ordinis ſancti Spiritus. 116. C
Pheus Julius & Laurentius Hortani, Advocati conſiſtoriales 116. F
Pierius Valerianus. 54 D E
Pigafetta Philippus interpres Leonis Tactici. 92 F
Piſonis iter Romam poſt mortem Germanici. 4 D
Plautianus. Vide Fulvia. Plutia gens alia à Plautia. 61. F
Pontifices quinquennales duo erant dignitates. 85 B C
Popleto Petrus de, Hortanus epiſcopus. 109 D
— transfert ordinem S. Franciſci Hortam. 109 E
Popo Aquilejenſis Patriarcha 107 E Poſtulatio quid. 21. F
Potens miles titulus magnatum inferiori ævo. 103. D 165. B
Poteſtas magiſtratus. 163 D — Hortæ. 110. B 111. A
Poſtellus Gulielmus 46 E Priſcianus emendatus. 60. F
Proba Falconia Poetria Hortana. 70. F — cum Anicia Falconia Proba confuſa 71 C & ſeqq. 76. E — laudata à variis 86 E & ſeqq. — ejus Cento. 75. F — notatus a S. Hieronymo 76 B
— a Gelaſio relatus inter apocrypha. 78 E — cur 80. F 81. C
— dicatus Honorio Auguſto. 77 A — non Eudociæ. 87. C — inſcriptio vulgata. 77 C — vera. 78 C — idem Cento memoratus a S. Iſidoro Hiſpalenſi 80. B — emendatus ab Henrico Stephano 91 A — & a Caſpare Barthio. ibid. — ejus editiones 88 A & ſeqq — codices 86 E & ſeqq — alia inſuper a Proba conſcripta 87. E — Faltonia Anicia, Probæ, Probini, & Olybrii mater 89. D — obiit poſt Sextum Petronium maritum. 89. F — laudata. 98 B alia a Proba virgine Romana 98. D
Procopii locus male intellectus 73 D
Pronunciatio linguæ latinæ barbari ævi. 215. D
Putei apud ſepulcra. 64 E F
Pyrrhus Ajoſſa Hortenſis epiſcopus 113 F

QUatuorviri in Coloniis. 13. E
Quatuorviratus alius ab ædilitate. 16 A
Quinquennales in Coloniis qui Romæ cenſores. 15. B
Quirina tribus. 10. F

RAderus Matthæus notatus. 71. F 73. F
Radulphus ordinis prædicatorum 157. B
Ravennas anonymus geographus explicatus. 26. F
Ravenna extra Pentapolim 17 B — caput Pentapoleos 27 F
Reineſius Thomas a Noriſio notatus de Seviris Auguſtalibus. 14 C — ejus ſententia de lingua Etruſca. 50. E — notatus in aliis 61. B 74. A. 75. C
Relandus Hadrianus 54. E Rhenanus Beatus rejectus. 8. E
Rhenferdus Jacobus. 54 E
Robortellus Franciſcus contra Sponium defenſus. 62 B
Rodulphus Hortenſis epiſcopus. 108. B
Romanus Patricius Exarchus Ravennas Hortam capit. 101. E
— tenet captivum Blandum Hortenſem epiſcopum 102 A
Roſcius Julius. 6 A 9 C 115. C. 87 D
Ruinartus Theodoricus. 99 C

SAbatinus M Antonius. 67 C
Sabellus Lucas Hortenſis epiſcopus. 114. D
Sanctes Hortenſis epiſcopus 111. E
Salmaſius Claudius de Æquis Faliſcis notatus. 38 B
Sauſſajus Andreas refutatus. 119. D E
Saxivivi Abbas habuit eccleſiam in epiſcopatu Hortano. 108. C 109. C
— litem ea de re intendit cum Hortano epiſcopo. 157 C
Scaliger Julius Cæſar rejectus 61 A 72. C — Joſephus notatus 39 B — ejus opinio de lingua veteri Etruſca. 50. D
Scribonianus M. Furius Camillus e faſtis eraſus. 51 E
Scripta virorum illuſtrium a clariſſimis viris olim emendata. 86. A
Sedulii præfatio ſpuria. 77. C — ejus Carmen paſchale laudatum in decreto Gelaſii 81 B — editum ante Gelaſium 85 D — ab Aſterio poſtea emendatum editum. 85. F — diverſum a paſchali opere. 86. C
Senatus in Coloniis idem ac ordo. 28 D. 29. A. Vide Curia.
Septimii Severi inſcriptiones eraſa. 28. & ſeqq.
Sepulcra duplicis generis. 63 E 68 E. F
Sermugnanum caſtrum. 114 A
Seviri Auguſtales erant ſacerdotes, non magiſtratus. 14. C — quando inſtituti. 14. D — ſex primum nominati è corpore Auguſtali. 14. F. — in plura Collegia partiti, quibus diſtinctis Seviri præerant 14. F. — Seviri honorarii. 15 A
Sigonius Carolus notatus 40 F Silvani inſcriptio. 75 D
Simeonius Thomas notatus. 71. A 72. C
Sotion emendatus. 41 D
Spanhemius Ezechiel. 11 B. 30. D 31. B 38. A
Sponius Jacobus notatus. 62 B Sportula conſularis. 90. B
Stella Antonius Hortenſis epiſcopus 111. B
Stephanus Hortenſis epiſcopus. 103 E — Henricus Auſonium carpit 90 D — Centonem Probæ emendat 90. F — Patricius & dux Romanorum. 102. F
Strabo mutilus 6. E Suareſius Joſephus Maria notatus 18 D

TArquinius Priſcus filius Demarati Corinthii. 54 A
Theobaldus B. Aſſiſias Hortæ defunctus. 109. F
Theodori S. eccleſia Hortæ. 149. D 151. D
Thomacellus Johannellus & Andreas Hortæ rectores. 118 E
Thomaſius Joſephus Maria. 80. D. 81 E. 126. F
Tiberis navigabilis juxta Hortam. 4 C & ſeqq.
Tiberini Patris ara. 56. C
Tillemontius Sebaſtianus. 22. A 26. E 34. F 35. B 73. C
Titius Sigiſmundus. 49 D
Traſimundus Hortenſis epiſcopus. 109. C. 157. E
Traſimundus Spoleti dux. 103 A
Tribuni varii Langobardi. 153. D
Tribus ruſtica & urbana 10. E Tucia gens. 66. F. 67. A
Turre Philippus à. Vide Adria.
Tyrrheni in occidentali Etruria cum Pelaſgis habitarunt. 51. C

VAdimonis lacus. 38 F 39 C — de eo Plinii junioris teſtimonium 39. E — apud eum geſta 40. C — ejus virtutes 41 C F. 42. B — ejus inſula. 41 C
Vaillantius Jo notatus. 18. F
Valentinus Hortanus & Caſtellanenſis epiſcopus primus 111. F
Veji extra XII urbes Etruriæ 7 F — non fuerunt ubi nunc eſt civitas Caſtellana. 31 E — eorum ſitus 31. F — Colonia & municipium. 38 B
Vellerus Marcus 14. E Verecundus Ulpius. 45 B. E
Verilianus Ortonenſis comes. 102 D
Verrochinia chriſtiana. 114 A
Verrochius. Vide Berrochius.
Veſbinus Ameriæ patronus. 36. D
Ughellus Ferdinandus in ſerie epiſcoporum Hortenſium correctus 100. F. 101. A. D 102. A. F. 105 E 107. C. E 109. A D
Vicarellus Verrochii Hortani filius. 181. C
Victorinus Pœtabionenſis. 126. E
Vignolius Jo. 28 F. 53. 61. C
Villanius Marius Hortanus. 117. B
Umbrorum lingua dialectus Etruſca. 61. B
Ungarellus B Hortanus 113. C
Volumnius Tragœdias Tuſcas conſcribit. 54 B
Voſſius Gerardus Jo. notatus. 59 C
Urbanus VI donat Jo. Nar de Hortano bona Belli Cajetani 111. B
— pignerat Hortam Malateſtæ de Malateſtis ibid.
Urbinates Hortenſes. 5 C
Urſo Petrus de, Hortanus 111 B
— Gradenſis Patriarcha. 107. E
Uſſerius Jacobus agnoſcit Sedulii præfationem pſeudepigrapham. 77. D

XAnthus Lydus Hiſtoricus. 51. B

ZAbareſchus Nicolaus de, Hortanus epiſcopus. 111 A
Zacharias Hortenſis epiſcopus 105. E
— Papa adit ad Regem Luitprandum. 163 B
Zaratinus Caſtellinus 66. F Zinimus Turca. 199 A
Zonas ſive Zeno Alexandrinus. 117. A. 132. D

F I N I S.

EREMUS
CAMALDULENSIS
D. PP
D. inclusi
Templum
Nemus
Abietum
Ligneæ Cruces

Digitized by Google

ANDREÆ MUGNOTII,

Conchenſis, Hiſpani,

EREMI CAMALDULENSIS DESCRIPTIO,

DUOBUS LIBRIS ABSOLUTA.

Editio de novo in lucem edita, ſumma cum diligentia emendata atque Indice aucta.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER Aa,
Bibliopolæ, & Typographi Academiæ atque Civitatis.

Digitized by Google

Digitized by Google

PRÆFATIO

HUJUS NOVÆ EDITIONIS. BENEVOLO LECTORI SAL.

IUXTA Deſcriptionem *Sacræ Eremi*, & Eremitarum *Camaldulenſium*, proponit & oſtendit etiam Autor, *Andreas Mugnotias* vir non ſatis laudandus, ipſam intentionem & ſcopum proprium iſtius vitæ ſolitariæ, quatenus ſcilicet quiſque per ſinceram peccatorum agnitionem ad aſſequendam infucatam cordis contritionem, hacque methodo ad rectiſſimam converſionis haud dubiæ rationem habendam quis perveniat, aut ad minimum compos fieri queat. Dignus ergo hic Autor, ut ipſius, a ſeipſo in hac Deſcriptione propoſitum vivum exemplar ob oculos ad Converſionis imitationem habeatur. Quapropter intermittere nolui pulcherrimam hanc Deſcriptionem typis etiam mundioribus cum Indicis auctario denuo recudi curare, ut nitor ſuus in externis quoque aliquantulum melius ad imitationem, etſi non omnimodam, aliqualem tamen alliciendam, imitationis cupido ſplendeſcere poſſit. Cæterum benevole Lector vale & opere hoc fruere exoptarè.

BEATISSIMO PIO V. PONTIFICI OPTIMO MAXIMOQUE

ANDREAS MUGNOTIUS

Hiſpanus. F.

ETSI plurima ſunt (Pater ſanctiſſime) & maxima quidem ornamenta, quibus tua hæc Italia, *in toto terrarum orbe celebratur, neſcio tamen, an majus aliquid & illuſtrius habeat, quam* Camaldulenſem Eremum, *quæ ſupra montem altiſſimum, in* Hetruriæ *finibus poſita, & quingentis quinquaginta & eo amplius annis, à viro ſanctiſſimo* Romualdo *excogitata, ac inſtituta, novos cælo cives hactenus, indieſque magis procreat. Cujus loci religio, tum alios Principes ac Heroes permultos, tum te imprimis ad ſe illexit. Quanti enim fieri ab omnibus is locus debeat, oſtendiſti ſatis, cum eum tua præſentia illuſtraſti Hujus itaque* Sacræ Eremi *deſcriptionem, quam ego anno ſuperiore, ſtylo (ſi non eleganti) certe fideli, brevi hoc Opuſculo utcunque expreſſi; cui dicarem potius quam tibi Pontifex ſumme? cujus auſpiciis, illam ſanctorum Patrum religionem non conſervari ſolum, ſed novis etiam incrementis augeri, quotidie audimus. Accipe itaque Pater clementiſſime ac religioſiſſime noſtræ hujus humilitatis munuſculum ea animi voluntate, qua res omnes pias ſemper es proſecutus. Ego vero, ſatis amplum fructum illius me conſecutum exiſtimabo, ſi laborem hunc meum probari à te, gratumque tibi eſſe, intelligam. Vale Princeps optime, ſervetque te Deus tamdiu incolumem, quamdiu boni omnes exoptant.*

A. Mugnotius.

Digitized by Google

ANDREÆ MUGNOTII
Conchenſis, Hiſpani,
E R E M I CAMALDULENSIS DESCRIPTIO.
LIBER PRIMUS.

A POST gentium multarum, urbiumque nobiliſſimarum colluſtrationem, quarum mores, rituſque varios cognoſcere volui, veni tandem ab ultimis uſque *Hiſpaniæ* finibus, in civitatem *Florentiam*, ut inde *Romam*, quo properabam, me conferrem. Verum, cum multa, perpetua ſane laude digna, de *Eremo Camaldulenſi*, qui locus eſt antiqua patrum religioſiſſimorum habitatione maxime celebris, inter loquendum, à nonnullis mihi notis accepiſſem, pio quodam deſiderio ſacrum hunc videndi locum B impulſus, eo adire, operæ precium me facturum exiſtimavi. Cumque die quadam in auroræ ortu, per vias invias, ſalebroſas, & curvas, incultas terras, ſataque infructuoſa, duras rupes, & montes aſperos, iter arriperem, integram fere diem in itinere obeundo conſumpſi, nec *Apennini* juga ſuperare potui. Altera autem die ſummo mane, ad ſacram perveni *Eremum*, in qua merito, inter religioſiſſimos viros, diutius mihi conſiſtendum putavi, ut ejus etiam gentis veterem diſciplinam, legeſque ſacras cognoſcerem, unde vitæ ſanctæ degendæ rationis ſplendor ortum C habuit. Ante illius tamen acceſſum, dum montem illum innumeris hinc inde ſummæ proceritatis virentibus abietibus ornatum conſpicio, ſtatim in mentem venit, illa antiqua ſanctorum patrum vita, quam in deſertis montibus, & ſpeluncis, in ſancta illa ſolitudine *Ægyptia* degebant illi, quo magis in ejus amorem, maximo quodam pietatis fervore accendebar. Sed jam ad ipſius *Eremi* deſcriptionem, divinis auſpiciis deſcendamus. Eſt mons in vertice *Apennini*, qui in *Hetruriæ* finibus prominens, ipſam à *Flaminia* diſterminat, & utrumque reſpicit mare, *Tyrrhenum* ſcilicet, & *Adriaticum*, ab Urbe *Florentia* D triginta paſſuum millibus diſtans, qui prægrandis eſt & valde ſaxoſus, & præ ejus aſperitate aſcenſu difficilis, ac per gyros itineris, duorum (ni fallor) milliarium ſpacio ſuperatur. Ejus autem major pars, copioſo abietum nemore plena eſt, quarum ſumma altitudine cœlum occulitur. Ultra ejus medium, ad ſingularum viarum terminos, ſingulæ etiam ligneæ Cruces erectæ ſunt, quæ à ſacra *Eremo* quinquaginta paſſibus, plus, minusve, diſtant. In hujus montis cacumine, planicies quædam eſt amœniſſima, in qua, ſacra E illa, gentiumque pene omnium fama celebris, *Eremus Camaldulenſis* ſita eſt. Quæ, figuram habet quatuor laterum, quorum duo oppoſita ex lapidibus ſtructa, ſunt recta, & inter ſe inæqualia, (ſuperius enim quod ſeptentrionem ſpectat, brevius eſt, inferius autem quod meridiem reſpicit, longius) reliqua vero duo ex tabulis compoſita, ſunt quodammodo partes circulorum, ut perſpicue delineata figura ſuperius indicat. Ante ejus ingreſſum, ſeſe offert quoddam exiguum, ac religioſum ſacellum, opere lateritio conſtructum, divo *Antonio* Anachoretarum lumini dicatum, in quo, quotidie res ſacra fit. Sacello adhæret janua *Eremi*, eodem opere fabrefacta. In medio fere *Eremi*, religioſiſſimum templum, in quo Chriſtum dominum precantur omnes, erectum eſt, intra quod, ejus verum, ac ſacroſanctum corpus, ſub ſpecie panis, inenarrabili myſterio reconditum ſervatur. Non amplum eſt, aut ſplendidum admodum templum, ſed ſub obſcurum, ac exiguum, ex lateribus, ligniſque abiegnis conditum, divinis laudibus perſolvendis accommodum, & ſupellectili ornatum ſatis ampla: quæ omnia, ſanctitatem potius redolent, & ſpiritalis vitæ profectum, quam ſplendorem magnificum. Figuræ eſt oblongæ, orientem capite ſpectans, ſine ullo columnarum, aut fornicum apparatu. Portæ ipſius ſupereminet Horologium, planum, & decorum, ubi ſolis curſus per horarum ſpacia, lineamentis diſtinctus gratiſſime proſpectatur. In primo templi ingreſſu duæ ſunt cellulæ, januæ proximæ, in quibus, per noctem venientes *Eremitæ*, faces, cothurnos, & indumenta, quibus præ nimio frigore involvuntur, deponunt: nam quiſque a ſuo domicilio, brumæ tempore ſub dio, & ſæpius calcatis nivibus eo uſque progreditur. Totum vero templum medio ſectum eſt pariete, qui choros duos diſtinguit: ſuperiorem ingrediuntur primi ordinis *Eremitæ*, ſuis ſinguli ſubſelliis in orbem poſitis aſſidentes, rem ſacram celebrantes, horaſque divinas decantantes, ubi major eſt ara, venuſto & pio aſpectu conſpicua. In inferiori vero, ſecundi ordinis *Eremitæ* conſident, preces ſuas taciti perſolventes: atque in objecto pariete duo ſunt altaria, quæ porta diſtinguuntur media, illaque anguſta, ubi ſacerdotes rem divinam peragentes audiuntur. Non eſt admodum ſublime tectum, nec longitudini diſſonum, ubi ſex lampades accenſæ juge lumen præbent. Domuncularum deinde, ſeu disjunctarum cellarum, numero vigintiquatuor, variati ordines, ſub dio conſtructarum, rebuſque omnibus humanæ vitæ neceſſariis decenter munitarum, exiſtunt. Eſt domicilium quodque non amplum, aut ſublime, ſed correptum, & humile, lateritio opere fabricatum, ſed adeo unius cujuſque rei ne-

negotio ſuis portionibus accommodatum, ut non minus quam ampla etiam Palatia ſolent. Cuilibet enim magnifico, ac ſplendido palatio, tria præcipua, inter alia, notatuque digna, ineſſe ſolent, Oratoriom ſcilicet, Viridarium, & Fons. Quæ omnia unaquæque domuncula, hoc ordine habet. Eſt itaque in ejus medio ſitum cubiculum, tabulis abiegnis undique cinctum. In cubiculo autem ad latus alterum, lectus ſternitur *Eremitarum* paupertati congruens. Tum muſæum ſitum eſt, tabulis etiam munitum, in quo, ſacri generis cujuſque, licet pauci numero, poſiti ſunt libri, quorum lectione ſpiritus, poſt pias effuſas preces, ſolamine afficı, ac cœleſtia utilius rimari poſſit. A lævo muſæi latere, per feneſtram, parum luminis, & id quidem tranſverſum admittitur, ne, nimia ejus reflexio, legentis aciem oculi offendat. Ante muſæi januam, menſa verſatilis dum non eſt uſui, parieti adhæret, ne impedimentum præbeat: dum vero opus eſt cibo, qui per feneſtram parvulam menſæ contiguam præbetur, demittitur. Ad alterum autem latus, ex adverſo lecti, focus camino ſubjacet, cujus recto ſpiraculo fumus in altum evolet, ubi per brumam continuus regnat ignis. namque præ loci ſublimitate, vehemens viget frigus. Caminum penus ſequitur, in quo vaſa quotidiano uſui neceſſaria reponuntur. Penui denique oratorium adjunctum eſt, ad privatas preces accommodum, & altari, aliiſque ornamentis ad id neceſſariis inſtructum. Inter utrumque latus, medium locum habet feneſtra, januæ cubiculi ex adverſo reſpondens, quæ hortum expoſitum ſpectat. Ante cubiculum autem unumquodque ambulacrum ita eſt conſtructum, ut animus ſtudio, & contemplatione laxatus, deambulatione refici, & corpus æſtivis cœnis recreari commode poſſit, ex cujus tecto penſiles uvæ pendent, & alia ibidem fructuum genera ſervantur, quæ jejuniorum ſunt cibaria. Quod ambulacrum multa habet præterea commoda. nam & penu habet, ubi ligna reponuntur, ita ad latus conſtitutum, ut deambulationi nullum præbeat impedimentum, in quo ipſo latere, proximus fons in alveolos aſſidue defluit, in quibus, ſuos *Eremitæ* ſinguli pannos purgare ſolent. Nec deſunt ſingulis domunculis ſinguli etiam deliciarum hortuli amœniſſimi, muris circunquaque concluſi, animos mira voluptate afficientes, ubi omnium herbarum pulchritudo ſuaviter redolentium vireſcit, quorum intervallo, domunculæ ipſæ inter ſe disjunguntur, quæ à templo triginta paſſibus plus, minuſve diſtant. Luciddiſſimi aquarum fontes ſeptem jugiter manantes, & irrigui profluunt. Et ſtatis anni temporibus, candidiſſimis montis illius juga nivibus replentur. Tandem vallum quoddam ligneum, locum ipſum undique cingit. Circumvicina quoque multitudo, & condenſatio, ſummæ proceritatis virentium abietum, miro quodam ordine undequaque inſitarum, imminet, aquarum cujuslibet profundiſſima planta ad verticem uſque ſublimis trunci erectio, cum ramorum ab eo pullulantium extenſione, ac relaxatinne, frondiumque perpetuo virore, neſcio quid numinis denotantium, ac repræſentantium, & tanquam coronam quandam, ſummo artificio conſitam, ſtatuentium, oritur. Sed duo inter alia, admiratione, memoriaque digniſſima, ineſſe hiſce vidi abietibus, quæ, aliis arboribus, natura omnino denegata ſunt. Quorum alterum, quod in ipſo ortu primo virgultum in cœlum erigitur unum, crucis effigiem miro artificio referens, ex quo uno, qui deinde adnaſcuntur ramuſculi, eandem ſervant ſinguli crucis figuram, totamque arborem ſigillatim complent. Alterum

A vero, quod à nodis ſeu medullis ipſarum validiſſimis, ac ſolidiſſimis, ſi nodos ipſos ferro aliquo acuto effodias vel perfores, confeſtim oleum, miro quodam liquore, plurimiſque rebus aptum, & utile, deſtillare videbis. Volucrum præterea inibi inſidentium cantilenæ, dulci melodiæ concentu, auribus applaudentes reſonant. Necnon, ſalubris, ſubtilis, ac refocillantis aëris temperies, ramos ipſos huc & illuc, placido, amœnoque ſtrepitu agitantis, ſentitur. Quæ omnia, ſi recte perpendantur, maximum præ ſe ferunt ſanctitatis oumen. Nam quid (quæſo) aliud, templum ipſum dominicum, cum ejus ſacratiſſi-
B mi corporis perpetua, internaque præſentia, præfigurat, quam corpus noſtrum, quod, templum Spiritus ſancti eſt? quod ita diſpoſitum, ac ab omni prorſus macula mundatum eſſe debet, ut Dominus in ipſo habitet, ac per gratiam maneat. Sed neque ſub ſilentio præterire licet duo præcipua, inter alia, pignora ſacra, quæ, in ſingulis repoſitoris, ab utroque aræ magnæ latere ipſius Templi, ornate ſtructis, maxima cum veneratione cuſtodiuntur: quorum alterum, particula quædam eſt pretioſiſſimi ligni, in quo, Servator noſter, pro totius humani generis redemptione pependit. Alterum vero, brachium in-
C tegrum dextrum beatiſſimi viri *Romualdi*, *Ravennæ* orti, e *Ducum* ſtirpe progeniti, quam plurimis miraculis clariſſimi, & perfectæ Eremiticæ vitæ in prænominato monte, totiuſque ordinis *Camaldulenſis*, in univ[illegible] [illegible]nſtitutoris. Qui, licet divinarum literarum ignarus eſſet, dum tamen ſemel (ut ſolebat) in extaſim raperetur, cum à Patre luminum gratiam obtinere meruit, qua totum Pſalterium memorato brachio (quamvis non polito ſermone) perſcriptum, iis tamen ſententiis dilucidavit, ac expoſuit, ut nil ſupra: quod pariter inter alia ſacra, non minori reverentia merito ſervatur. Hic itaque beatus vir E-
D remiticæ vitæ, quam nonaginta ſeptem annis ſanctiſſime degit, apprime cultor, cum die quadam, divino ſpiritu ductus, ad ipſius montis juga perveniſſet, ibique planiciem quandam amœniſſimam, campum amabilem olim nuncupatam, cerneret, laudare tunc cœpit mortales illos, qui, ſpretis inanibus, & caducis rebus, ut melius Deo vacare poſſint, ſimilia eligunt ſolitudinis ſanctæ loca, a tumultuoſis negotiis omnino ſegregata. Qui longo aſperoque itinere defatigatus, ſopore gravi perfuſus, coruſcantes ſcalas, ab ipſius montis vertice ad cœlum uſque erectas, & monachos complures fulgentiſſimos per illas conſcendentes
E (inſtar Patriarchæ Jacob) videre meruit. Quare expergefactus, tantaque viſione territus, ad Dominum effundere preces non ceſſavit. Accidit autem, ut obvius ei fieret nobilis quidam, ac probus vir *Aretinus*, nomine *Maldulus*, qui (ſicut Domino placuit) eandem rem mirabilem viderat: cumque de iis inter ſe aliquantulum agerent, ipſeque *Maldulus* ea omnia divino nutu eveniſſe crederet, confeſtim ſanctiſſimo viro *Romualdo*, & locum ipſum, & domum per duo fere milliaria diſtantem, quam ipſe tunc habitabat, quæ, apud fontem (quem appellant bonum) conſtructa erat, ac in ea hodie religioſum ejuſdem
F ordinis Cœnobium in Dei laudem erectum eſt, gratis & libere dedit. Ab illo nempe *Maldulo*, Ordo ſacer *Camaldulenſis* exordium ſumpſit. Poſt hæc, vir ſanctus, ſacrum ac religioſum templum, Epiſcopo *Aretino* aſſenſum præbente, Servatori noſtro dicavit, & quinque domunculas, quarum anguſtiorem inhabitabat, Anno Virginei partus milleſimo duodecimo, conſtruxit, ac Sacram *Eremum Camaldulenſium*, toto terrarum orbe celebrandam, merito appellavit. Illa autem admi-

A rabili ſcalarum, ac monachorum fulgentium per illas conſcendentium, viſione, ſanctus ipſe glorioſus, qui divi *Benedicti* habitum, in cujus ordinem, & Collegium adoleſcens juravit, per multos annos geſtaverat, commotus, colorem indumenti nigrum in candidum vertit, eodemque tenore, continuo ſervandum per ejus alumnos, quos copioſe per univerſum orbem propagavit, inſtituit. Qui tandem ſenio confectus, annum agens vigeſimum ſupra centeſimum, ab hac luce ad æternam ſeliciſſime migravit. Ejus vero corpus, in eo cœnobio maxima cum veneratione reconditum ſervatur, quod ipſe adhuc viB vens in *Piceni* inſigni oppido *Fabriano* conſtruxerat. Cujus feſtum, quotannis tertiodecimo Kalendas Julias, & in ipſa *Eremo*, & aliis in locis, ſolenniter, ac pie à Chriſti fidelibus celebratur. Ejus autem vitæ ſanctitatem, ac miracula, quibus apud multos corruſcavit, *Petrus Damianus* Cardinalis, vir, non minus religionis integritate, quam divinarum, humanarumque literarum eruditione præditus, copioſiſſime quidem, ac elegantiſſime deſcripſit. Floruit etiam eodem tempore, vir, non minori ſanctitate præditus, *Joannes Gualbertus* nomine, qui, beatiſſimo *Romualdo* & coætaneus, & aſtrictiſſima amicitia con-
C junctus fuit. Hic, qui ſæpius ipſam ſacratiſſimam *Eremum* ſua præſentia illuſtraverat, cum celebre nomen, ac eximiam illius ſanctitatem, per univerſos diſſeminari audiſſet, pia quadam impulſus æmulatione, Vallem umbroſam, per ſexdecim milliaria ab *Eremo* diſtantem, locum, aëris amœnitate, multo vero magis numeroſa ſanctorum hominum multitudine inſignem, conſtruxit. Qui etiam inter Divos relatus, non apud *Florentiæ* gentem ſolum, ubi ortus fuit, verum etiam apud Chriſtianos omnes, inſigni quadam religione colitur. Nec longe poſt illum habuit idem *Romualdus* virtutis ſuæ æmulum paulo infe-
D riorem, *Petrum Urſiolum Quirinum*, Reipublicæ *Venetæ* Ducem clariſſimum: qui, ampliſſimo dignitatis gradu contempto, *Romualdi* diſciplinæ pauper, atque humilis ſeſe tradidit, nunquam ab ejus latere diſcedens, ſive in *Galliam*, genteſque alias proficiſceretur, ſive in *Eremo Camaldulenſi* vitam ageret, donec vita functus, magnum humanæ vitæ contemnendæ exemplum omnibus reliquit. Quem etiam locum illuſtriorem, orbique univerſo clariorem fecit vir Deo chariſſimus, ac ſingulari ſanctitate admirabilis *Franciſcus Aſſiſinus*: qui, cum prima ſuæ religionis fundamenta jeciſſet, *Roma*que egreſſus, in *Lavernium*
E montem divino ſpiritu duceretur, ubi ſacris ſtigmatibus decorandus erat, in *Camaldulenſem* prius montem, per duodecim milliaria à *Laverna* diſtantem, venit, cumque locum ſua præſentia, ac ſingularium ejus virtutum ſplendore ſacravit. Cujus rei memoriam ſervat etiam hodie domuncula, eodem in loco ſub ejus nomine conſtructa, adjuncta proxime illi, quam ſanctus *Romualdus* vivens inhabitaverat. Quam divi *Franciſci* domunculam, religionis ergo habitare nemo ſolitus eſt alius ab eo uſque tempore, quam qui toti illi ordini præficitur. Sed quid aliud domuncularum illa varietas innuit, quam virtutum varie-
F tates, quibus *Eremitæ* ipſi præ cæteris omnibus circumdari debent, ut templum Domini decorati virtutibus ingrediantur? Quid inſuper aliud denotant hortuli ipſi, niſi quod veri Anachoretæ diſcant, ſemper in bonis operibus florere, ac ſuaviſſimum vitæ bonæ odorem jugiter de ſe præbere? Quid herbarum odor, pulchritudove aliud demonſtrat, niſi quod perfectioris vitæ cupidi, angelicam flagranti ſpiritu redolentes conſuetudinem, mirabilem, ac jucundiſſimum viriditatis

A bonarum actionum vigorem, omnibus exemplar, adhibere ſtudeant? Quid deinde ſeptem illi criſtallini fontes aliud deſignant, quam lachrymarum fontes, pro delictis præteritis, ex *Eremitarum* oculis diſtillare debere? Nunquid hæc, peculiaris non eſt Dei maximi gratia, quod tempus ad ea lugendum nobis concedere dignatur? Quid poſtea nivis, qua ſolet mons iſte irrorari cœleſti, aliud aſtruere videtur candor, quam crebram mentis, & corporis ab *Eremitis* caſtitatem ſervandam? ut tandem candido, puroque corde, dilecto ſuo ſponſo in cœleſti monte fruantur. Quid denique vallum illud ligneum, locum ipſum cir-
B cumdans, & claudens, aliud inſinuat, niſi quod *Eremitarum* corpora, præcincta omnino ſervari debent, perpetuis caſtitatis, paupertatis, & obedientiæ muris? quæ, potiſſima ipſorum quis eſſe fundamenta non videt? Debemus etiam habere clauſos omnes ſenſus, omniaque membra noſtra cuſtodia pervigili, ne vanis, ac inanibus evagationibus huc & illuc diffundantur. Linguam præcipue, quod membrum, & pernicioſum, & utile valde eſſe ſolet, prorſus habenis firmis refrænare, in his maxime quæ ſecum animæ læſionem adducunt: in his vero, quæ ad Domino debitas decantandas laudes, atque ad aſſiduum
C ſtudium ſpectant, eas relaxare, maximum quidem, & incredibile animabus parat lucrum. Quid aliud præterea, ſublimitas, denſitaſque illa abietum, quam aſſiduam mentis ad Deum, bonorum operum copia circum ornatam elevationem oſtentant? Quid ima ipſarum planta? Quid trunci erectio? Quid rami expanſi, cum continuata frondium viriditate, aliud deſignare videntur, niſi quod veri ſacri hujus loci incolæ, profundiſſimæ humilitati, cæterarum virtutum plantationi innitentes, à qua truncus, id eſt, ardens caritas oriens, in cœlum uſque ſe erigat, ac penetret, à cujus quidem caritatis trunco naſcentes
D rami, puta opera non arida, virentibus frondibus (hoc eſt) aliis virtutibus floreſcentibus, ſpe viva, è viriditate ipſa deſignata, cœlumque ipſum reſpicientibus aſſociata, ad proximos uſque æqua lance diſtendantur, ut plantata in domo Domini, in atriis domus Dei floreant? Quid rurſus aliud, crucis ipſius deſignationis myſterio commonemur, niſi ut perfecti anachoreticæ vitæ æmulatores, crucem Domini fixe intuentes, illam viſceribus totis appetant, & anhelent? Et ſicut Dominus ipſe noſter, eam pro univerſi orbis ſalute, patienter, ac ſponte ſupportavit, ita etiam unuſquiſque mortalium, ſuam peculiarem, ſui-
E met abnegatione, pro animæ ſuæ ſalute, libenter tollat, ut tanti Crucifixi ſemitis maximo amore inhærentes, ipſum in patria glorioſum, ac immortalem reſpicere, eoque in æternum frui digni habeantur. Sed, quid aliud ea olei diſtillatio præ ſe fert, niſi quod habitantes locum ſanctum Domini, ipſum in ligno ſuſpenſum attente, fixeque contemplantes, veluti ſolidiſſimum, fortiſſimumque æterni Patris nodum, intimis, ac indefeſſis precibus efflagitent, ut tandem exoratus, ex latere ſuo pretioſiſſimo, oleum lætitiæ gratiæ ſuæ ſaluberrimum cunctis effundens, corda noſtra, unica illius gutta perfundat, ac liniat,
F ut poſt hanc vitam, tanto perfuſi oleo, gaudentes, & lætabundi ingredi mereamur æternam? Ex ipſis autem abiegnis nodis, globulos diametro perforatos torno, *Eremitæ* ipſi (otii vitandi gratia) conficiunt, qui, funiculo transfixi, connexique, Coronas (quas appellant) pulcherrimas, in Domini noſtri Jeſu Chriſti, matriſque ſuæ ſanctiſſimæ honorem, conſtituunt, per eas nempe, Dominicæ orationes, & Angelicæ ſalutationes enumerantur, quæ, maximo apud magnates, co-

cæteroſque omnes in precio habentur, ac devoto, pioque deſiderio oblatæ accipiuntur, eo etiam magis, quod Corona Dominica, ab uno ex ſenioribus ſanctiſſimæ vitæ Eremitis, *Michaele* nomine, quondam excogitata, ad commemorationem annorum vitæ Domini, triginta tres orationes Dominicas, & pro commemoratione quinque vulnerum ejus, quinque ſalutationes Angelicas ex mente perſolvendas, continet. Quam pie, religioſeque perſolventibus, *Leo Decimus*, Pontifex Maximus, magna ex precioſiſſimo Eccleſiæ theſauro Indulgentiarum munera conceſſit, ut ex impreſſis earum Diplomatibus, ac ſcriptis late apparet. At quid Corona illa abietum aliud indicat, niſi quod ipſius celebris ſitus habitatores, ea vigilantia, omnes ſuos, & exteriores, & interiores ſenſus collectos conſervare ſtudeant, ut abſque ullo angulo, mentis ſcilicet diſtractione, ipſam, ad orationis, meditationis, atque contemplationis exercitium ſolers præparent? Et ut etiam intra hanc abietum Coronam, ad aſſiduam cum antiquo ſerpente pugnam, per tentationum virilem tolerantiam accingantur. Sic enim probati, in extremo judicio, diademate æternæ gloriæ, & honoris, univerſo beatorum cœtu applaudente, ab immortali, omniumque decorabimur Rege ſupremo. Quid rurſus volucrum ibidem inſidentium cantilenæ ſuaves aliud præſagiunt, niſi quod *Eremiticæ* vitæ æmulatores, ita ſenſus ſuos, ita potentias moderentur, ut unaquæque ipſarum alteri (ut par eſt) ſuo ordine ſubjecta, mirabilem inde ac jucundiſſimam melodiæ conſonantiam, apud Deum ipſum reddat? Quid poſtremo, placidus ille modeſtuſque aëris, præ ipſarum abietum altitudine, ac nemoroſa earum denſitate ſibilus innueri poteſt, niſi quod inclyti loci hujus incolæ, nullo jactantiæ, inaniſve gloriæ elati vento, ſed leni potius, ac humili mentis ſpiritu moti, ea ducti prudentia, munera ſua omnia ſpiritualia peragant, quatenus cœleſtis ſpiritus aviditate excitentur. Igitur, beati qui habitant in monte ſancto iſto, quoniam in ſæcula ſæculorum laudabunt Dominum. O mons pinguis. O mons coagulatus, mons, in quo beneplacitum eſt Deo, ſe ſuoſque habitare. etenim Dominus cum ſuis in eo habitabit in finem. Quid aliud mons iſte ſervitutis Dei, quam mentis ad eum elevatio? *Iſte eſt præparatus mons ille, in vertice montium, & ſuper colles elevatus, ad quem confluunt quam plurimæ gentes, & veniunt populi multi dicentes: Venite, aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei noſtri, & docebit nos vias ſuas, adambulabimus in ſemitis ejus, quia in eo ſalus eſt, & ibi verbum Domini docetur. Sed quis aſcendet in montem Domini, aut quis ſtabit in loco ſancto ejus? Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vanum animam ſuam, nec juravit in dolo proximo ſuo. Hæc eſt generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Jacob.* Quænam (quæſo) alia eſt iſta generatio quærentium Dominum, niſi generatio ſacrorum *Eremitarum*, qui in monte ſancto iſto aſſidue Domino inſerviunt? Ibi enim quamplurimi ſervi ejus, ſimplices, devoti, & humiles, tanquam turba angelica, ſanctorum conſortium, collegium apoſtolicum, juſtorum aggregatio, familia cœleſtis, beatorum cœtus, ac demum populus in hæreditatem Domini electus, degentes aſſiſtunt. Quorum ſanctæ vitæ exemplum, laudatiſſima vivendi ratio, puriſſima eloquia, & juſtiſſimæ preces, quodlibet cor licet marmoreum, diluent, atque ad debitum ſine dubio ſervitutis munus Domino impendendum, excitabunt, & ad beatius vivendum, mundique ſordes relinquendas, invitabunt. Ipſi ſane zelo religionis Chriſtianæ accenſi, omnia ſua facta, dictaque ad metam unam, Deum puta ipſum ſummum, ſuique diffuſivum bonum, dirigunt. Iſti ſunt veri Chriſticolæ, ſine dolo, columbina ſimplicitate, cum ſerpentina prudentia imbuti, profundiſſimæ humilitatis viri ſeque tanquam omnium abjectiſſimos reputantes, nam qui major inter eos eſt, minimum ſe exiſtimat omnium. Nulla inter eos inæqualitatis, diſcordiæve ratio regnat. Erga alios humani valde, atque urbani, inſignes charitatis amatores, in dictis veraces, corde mundi, ſpiritu puri, conſcientia recti, morum vitaque diſciplina inclyti, in inceſſu, greſſuve graves, in loquela cauti, inter eos ſubmiſſæ, ac raræ voces, in aſpiciendo, oculorum evolutione ſevera remiſſi, in victu parciſſimi, in dormitione temperati, ac in veſtitu candidi, puritatem mentis, & corporis denotante: in cæteris denique humanis geſtibus, & actibus modeſtiſſimi, & circumſpectiſſimi, medium (quod ſane tenuere beati) in omnibus complectentes. In loco excelſo conſtituti, ut qui aliis prædominantur, in virtutibus excedant etiam, & ab eis quiſque religioſus, ſtatus vivendi normam perdiſcat. Perfecti *Eremi* operarii verique Anachoretæ, nam ſi unus cadit, ab aliis mutua inter ſe charitate ſublevatur, eique in ſpiritualibus pariter & corporeis refectionibus ſubvenitur. Sunt item velut Urbs alma ſuper montem collocata, quæ occultari minime poteſt. Quorum ſancta, ac præclara geſta, univerſo notiſſima ſunt orbi, in quibus, tanquam in chriſtallino ſpeculo, chriſtianæ omnes actiones relucent, habentes ſemper in manibus lampades aſſiduo lucentes, ſacram videlicet ſcripturam, cujus pia, ac frequens lectio, animas interno fulgore ſplendentes, in tranquilla pace, animi quiete, concordia, atque unanimitate ita conſervat, ut omnium ſit cor unum, & anima una, idemque omnium velle ac nolle. Felices certe, immo feliciſſimi omnium nuncupari jure optimo poſſint ii, qui ad *ſacram Eremum*, tanquam ad tutiſſimum, ac ſecuriſſimum portum confugientes, ſtabilitatem in ea fundant, & ad ipſam, tanquam ad fortiſſimum, ac inacceſſum caſtrum, validiſſimis, ac inexpugnabilibus hincinde aggeribus, & propugnaculis vallatum, atque munitum pervenerunt: ne cum humanæ naturæ ipſius hoſtis, ad illos ſuis callidiſſimis laqueis irretiendos, repſerit, improvidos penitus, ac imparatos reperiat. Iſti ſunt veri milites Domini, qui vigilant quotidie, nocturnas illas Evangelicas vigilias ad unguem ſervantes. Hi ſunt de electorum numero, tales nempe diligit Deus, atque etiam ut apud mundi principes magno habeantur in precio, facit, quandoquidem ad ejus æmulationem conſcendunt in montem, ibique reſident, ubi beatitudines illas, quas ipſe olim ſcandens in montem, ac ſedens cunctum docuit populum, gradatim diſcernentes, eaſque complectentes, cæleſtem ambiunt aulam, in eamque intrare moliuntur. Hi denique ſunt, veluti fortiſſimæ illæ amici Dei Jacob, ad ſuos debellandos hoſtes, ordine diſtributæ, omnique ex parte præparatæ turmæ. Sunt enim ſacri iſti *Eremitæ*, triplici ordinis genere diſtincti: Alii nempe ſecundi ordinis (quos appellant converſos) miniſteriis domeſticis invigilantes: Alii vero ſacris initiati, ut ſemper choro divinis laudibus celebrandis aſſiſtentes: Reliqui autem, perpetuo ſeu ad tempus, ſuis in domunculis, ubi eaſdem laudes decantantes, & vitam ducentes acerrimam (quod tertium vivendi genus, Sanctus etiam ipſe adinvenit) concluſi manent. Illi ſollicitæ *Marthæ* munus gerunt: Hi vero duo, contemplantis *Magdalenæ* exercitationi continuo vacant. Sed omnes tamen ſimul, Empyreum cœlum, ſedem

thro-

thronumque Dei, ubi Hierarchiæ tres, perpetuis mirabilia operæ ejus laudibus extollentes, inſiſtunt ſacro ſuo vivendi ordine præfigurant. Et ut omnia dicam: Abhorrent maxime a *diva Eremo* diviſiones omnes, ſeditiones, conciliabula, loquacitas, irriſiones, ſuſurrationes, vaniloquia, & mendacium, adulationes, blandimenta carnis, inverecundia, impudicitia, ſimulationes, ac ſubornationes: murmurationes, detractiones, odia, ac humanæ omnes abjectæque affectiones, ventris ingluvies, crapula, otioſitas, & ſomnolentia, inanis gloriæ ambitus, elationes, petulantia, æmulationes, ac hypocriſis ſimulata ſpecies, profanæ converſationes, munuſcula, curioſitas, corporeæ mollities, & alia id genus, quæ longum eſſet recenſere. Quæ omnia, aliena admodum, valdeque abſurda *Eremi* incolis ſunt, *Eremo*que ipſi repugnantia, indigna, & magnopere diſſona, nequaquam enim talia patitur, neque permittit. quin potius hujuſmodi contagioſo morbo infectos, à ſe (quemadmodum mare cadaver) protinus expellit. O ſacra *Camaldulenſis Eremorum Eremus!* Quingentis quinquaginta & eo amplius annis, a tua erectione primæva ad hæc uſque tempora, mirabili immutatione, frugiferæ vitæ incredibili augmento, ac divino ſuffragio laudabiliter perdurans. Optimam certe (miſtar *Magdalenæ* beatæ) partem tibi elegiſti. O cæterarum *Eremorum* princeps, ſiquidem in te perfectæ ſolitariæ vitæ converſatio, a tanto Sancto, quaſi fertiliſſima vinea inſtituta eſt. Corona celſior. Fœcunda mater, tales parturiens, & congerens filios hæredes regni Dei. Pia nutrix, talem alens ſobolem. Ovile ſanctum, tali eſca paſcens oves. Ampliſſimus nidus: tales volucres continens, empyriacam muſicam miro concentu reſonantes. Tellus pinguis, eximias producens fruges. Viridarium odoriferum. Pomarium amœniſſimum. Salutis mediatrix. Bonorum collectrix. Renovatrix morum, hominumque tanquam ignis auri excellens purgatrix. Inimica malorum. Æmulatrix bonorum. Reformatrix vitiorum. Lethalium ulcerum ſingularis curatrix. Orationis, meditationis, atque contemplationis fulgentiſſima officina. Virtutum, bonarumque diſciplinarum laureata ſchola. Religionum caput. A te aliæ edocentur, & ad te tanquam primatem, ordinum omnium Religioſi libere confluere poſſunt. Paradiſus terreſtris, cœleſtem ſapiens. Hortus conclusus, ſupernum redolens. Janua cœlica. Magiſtra optima, cœleſti eruditione diſcipulos inſtruens. Perfecta arbor, perfectos procreans fructus. Promiſſionis terra. Domus Dei. Juſtorum hoſpitium, ſacratus locus, charitate plenus. Arca pietatis. Ad te accedentes conſolatione replentur. Euntes ac redeuntes alacre in te receptaculum inveniunt. Gratis victum eis, illumque ardenti quidem pietate ſubminiſtras. Ægrotos quoſque hoſpitaris, eiſque mederis. O ſacrarium ſanctum, æterna laude dignum, famulos Domini purificans. Fortunati, qui in te commorantur, tot bonorum ubertate fœcundi. Inter ſervos Dei in te nunc vitam degentes multi ſeniores ſunt, & capitis canicie, & niveis venerandi barbis, oblongis, complicatis, & impexis, rugoſis frontibus, ac prominentibus ſuperciliis, ea tamen ſanctitate, pietate, vitæque integritate præditi, ut velis nolis quiſquis novus es *Eremi* cultor, eorum vitæ approbatæ exempla, ac venerandus aſpectus, te commovebunt, ad ipſorum greſſus in via Domini imitandos. Præcipue tamen, viri Dei *Samuel*, & *Sylvanus*, aliis dignitatis honore notiores, atque eminentiores, in ipſa *Eremitica* ſolitudine, a multis hinc annis magna cum laude verſati, qui plane, quaſi duo magna ipſius *divæ Eremi* luminaria ſunt, a quibus, cæteri *Eremitæ*, tanquam ſtellæ fixæ, vitæ ſanctæ ſplendorem merito ſuſcipere poſſent. Sed ipſe *Sylvanus* vir, non minus divinarum literarum eruditione, quam vitæ ſanctitate præclarus, ſermocinationes, ac documenta ſuper lectione Evangelica, utilia valde, & ſalubria, ad vitæ ipſius *Eremiticæ* perfectionem indagandam, privata, ac interpolatis diebus publica, ſummo ſpiritus fervore, & charitatis ardore, tyronibus ſacris, cæteriſque omnibus ingenioſe admodum, & pie ediſſerit, atque dilucidat. Sub cujus diſciplina, illuſtrem admodum ſacrum hunc locum, vitæ ſanctæ ſplendore facit *Ambroſius Moncata*, præclaræ indolis juvenis, clariſſimi Comitis *Aitonæ*, citerioris *Hiſpaniæ* frater germanus. Qui, ex vetuſtiſſima, illuſtriſſimaque, & *Moncatæ*, & *Cardonæ* Ducum familia originem trahens, ſpretis mundi hujus divitiis, ejuſque illecebris, ut divinis obſequiis melius vacare poſſet, ſummo omnium exemplo, in ejus ætatis flore, ſanctæ hunc ſolitudinis locum, in ejus habitationem, ac requiem, elegit. Sed quid dicam de *Joanne Baptiſta Novarienſi*, patre nimirum, religione, ac pietate inſigni? Qui, cum olim in hoc procelloſo ſeculo, diu artem militarem maxima certe cum laude apud primates quamplurimos exercuiſſet, ut verus Chriſti miles fieret, ad ipſam *ſacratiſſimam Eremum* celeriter confugit, inibique vitam ſolitariam admirabili quadam perſeverantia per multos annos degit. Cujus eximiis meritis, ſanctitate, ac ſingulari prudentia, Religioſi omnes Collegii *Camaldulenſis* commoti, in ejuſdem ordinis Generalem, & Principem communi omnium accedente conſenſu, ac magno etiam applauſu ſuffectus eſt. Cujus quidem ordinis, vitæque degendæ rationis norma, novis quotidie, ac perutilibus inſtitutis ampliat, excolit, atque perluſtrat. Supra horum autem graviſſimorum virorum, aliorumque laudabilem ſolitudinem (quæ non modica eſt) ſummis etiam laudibus efferendam eſſe cenſeo, vaſtam illam, aſſiduamque *Cornelii* viri religioſiſſimi ſolitudinem, quam, in una, ex ipſius *Eremi* cellulis concluſus, ſub perpetuo ſilentio, ac vitæ perſpicuo fulgore, viginti annis & ultra tranſigit. Quem, cum videre, & alloqui, mihi permiſſum eſſet, ea ſui animi voluptate perfuſus, tum ex venerabili illius ac ſenili aſpectu, tum etiam ex piis monitis, vitæque chriſtianæ religioſis inſtitutis, de quibus me, pro ſua humanitate, certiorem fecit, ut vix plura graviora, a *Serapione* illo viro ſanctiſſimo, & antiquiſſimo, audire poſſem. Ipſi autem, cœterique omnes, non immemores cœleſtis beatitudinis, omni ſtudio, ac ſollicitudine, die, nocteque, offerendis Deo ſummo hymnis, & laudibus, cum ceremoniis ſanctiſſimis, fervido concurſu, imbribus cadentibus, nivium deſcenſu, ventorum ſævitia, ac vehementi frigore undequaque poſtpoſitis, ſepties in commemoratum templum, quolibet anni tempore conveniunt. Ibi ſolennia ſacra devotiſſime celebrantur. Ibi variæ orationes, internus peccatorum dolor, cum gemitibus, lachrymoſis oculis, ſuſpiriis, atque ſingultibus, ab intimis exeuntibus præcordiis, frequentantur. Modus autem ſingularis, *Eremo*que dignus, quo in præfatis Hymnis, ac Pſalmis decantandis coutuntur in choro, quem non moveret ad plane fatendum, locum iſtum ſanctum eſſe? Sentiea nempe (utroque ſibi alternatim reſpondente choro) reſonantem quendam inter pſallendum, ac pene divinum concentum: voces ſcilicet quaſdam, ſonoras, planas, mediocres, æquales, atque devotas, unicam ceu proferentes vocem, planctum potius quam cantum ſapientes: Tale utique

Ere-

Digitized by Google

Eremi incolæ munus lugendi, non autem canendi eſſe debet. Ad hæc, dimidium quiſque quotidie, totum vero certis diebus *Eremita* apertus, ſed concluſus, integrum ſemper Pſalterium legit. Quis præterea negaret, quo tempore religioſis ipſis, ſub tetra, obſcuraque nocte, ad templum matutinis laudibus perſolvendis, quas ſemper ſtantes, cum aliis canonicis horis, nec ſedibus unquam innitentes decantant, ire contingit, videns eorum quemlibet, a ſingulis ſeorſum ſibi deputatis cellulis, recta cum accenſis in manibus facibus, ſub dio incedere, ſanctorum illorum *Eremitarum* antiquorum, in deſertis montibus jampridem degentium, non agere perſonas? Toto inſuper ſatagunt animo, Regulas, & Inſtituta ſacra, per ſervos Domini *Benedictum*, & *Romualdum*, divino ejus ſpirante flamine ſancita, ac per ejus in terris Vicarios, confirmationis munimine roborata, omni ſolertia adhibita implere: quorum obſervantia plena, mercedem æternam abſque ullo dubio animabus nanciſcitur. Sed ex omnibus præcipua, dignaque obſervatione, ſancta ſolitudo eſt, & linguæ inviolabile ſilentium. Multiloquio namque, mendacium deeſſe non ſolet, & ex ſermone mutuo, etiam ultra debitum agendi, quiſque licentiam facile parit. Pronus eſt ſenſus ad malum, qui, verborum ſtimulis adeo concitatur, ut qui ſilentii virtuti reſiſtit, ſermone concidat, & ad iniquitatem declinet. Quoniam vero communes de rebus divinis ſermocinationes, vitæ ſpiritalis inſtitutum non parum promovere poſſunt, fieri nonnunquam ſilentii remiſſio aliqua ſolet, ut hyemali tempore, duobus, æſtivo autem, etiam tribus hebdomadæ diebus, mutua invicem *Eremitis* de rebus ſacris habere colloquia liceat. Jejunii præterea cujuſcunque generis formam ſervant, ſed & illud præſertim, quod pane tantum, & aqua conſtat (quæ infantum eſca eſſe ſolet) apud illos ſolenne habetur, terque in hebdomada, adventus, quadrageſimæque tempore, ſuper nudo ſolo, pedibus etiam nudatis ſedentes illud celebrant. Per reliquum anni tempus, octavo quoque die, qui per hebdomadas ſigillatim paſſioni Dominicæ aſcribitur, id ipſum ſinguli in ſingulis cellis, abſque tranſgreſſione, ſereno vultu obſervant. Quid plura? E menſibus anni duodecim numero, novem integros, recto facto calculo, his variatis vicibus jejunant. Accommodum valde carnis mortificationi adjumentum, eſt jejunium, ut inde vocalis, ac mentalis orationis ſancta exercitatio (quod præcipuum eſt, ac primum religioſæ vitæ præſidium) alacriori, libentiorique fiat animo. Ex illa abſtinentiæ forma, diſcant *Eremi ſacræ* cultores, ſe ad infantilem innocentiam, per mundam, ſanamque conſcientiam reverſuros. Quo tempore vero non jejunant, eam in victu parſimoniam ſervant, ut videntes in maximam admirationem prorumpant. Ab eſu carnium continue, niſi infirmitatis tempus (idque extra *Eremum*, & ligneas etiam cruces) aliud poſtulare videatur, perpetuo abſtinent: ne, ciborum pondere, corpus circa ſpiritualia, grave, minuſque aptum reddatur. Intra ligneas illas cruces, ab antiqua *Eremi* inſtitutione, perpetuus omnibus carnium eſus, & mulieribus ingreſſus inviolabiliter interdicitur. Tranſgreſſores autem anathemati ſubjacent, cujus abſolutio non ab alio, quam a ſummo Pontifice impenditur. Nec ab re (puto) erit, hic obiter enarrare, quæ mihi *Sylvanus Eremita* ſenior, vir quidem graviſſimus, inter loquendum, ſæpius dixit. *Mariam* ſcilicet (ſi recte memini) *Medices* illuſtriſſimam, *Leonis Decimi* Pontificis maximi propinquam conſanguineam, olim eximio,

A ſacrum hunc videndi locum deſiderio captam. Idque amplius ferre non valens, ut voti eſſet compos, ac rem ſecurius efficeret, propriis exuta veſtibus, viri indumenta aſſumpſit. Quadam vero die, a quibuſdam ſibi intimis aſſociata, in eum locum intravit, illumque undique circuivit, & animum viſu tantopere optato explevit. Poſtea vero pœnitentia ducta, videns ſe anathematis vinculo innodatam, *Romam* adire decrevit. Quæ ad ſummi Pontificis pedes provoluta, rem omnem (non abſque lachrymis) ei narravit. Quam Pontifex, prævia correctione abſolvit, ea tamen lege, ut in eadem *ſacra Eremo*

B ſplendidam domunculam ſuis ſumptibus conſtrui faceret: quam ipſa, magnificis quidem lapidibus ornatam, una cum religioſo oratorio, divo *Joannis Baptiſtæ Florentiæ* patrono dicato, erigi curavit: quæ merito inter alias domunculas primatum tenet. Retulit mihi etiam idem *Sylvanus*, Clariſſimam *Eleonoram a Toleto*, *Coſmi Medices Florentiæ*, ac *Senarum* Ducis maximi uxorem, non minori deſiderio almum hunc videndi locum accenſam, ampliſſima diplomata a *Pio Quarto* Pontifice maximo, ingrediendi quævis etiam ſecretiora loca obtinuiſſe. Cumque die quadam, huic ſuo deſiderio ſatisfacere vel-

C let, montis ipſius juga aſcendere cœpit. Cui, jam jam ligneis crucibus proximæ, *Sylvanus* ipſe (qui rem præſciverat) data opera obvius occurrit, ut ejus animum ab ingreſſu revocaret. Cujus monitis, ac ſuaſionibus, *Eleonora*, ſententiam, non abſque maxima omnium laude, & lætitia, mutavit, nolens, cum poſſet, tam laudabile, & antiquum inſtitutum tranſgredi, quinimo, ipſius *divæ Eremi* ædem ſacram, precioſis quidem veſtibus, ut Chriſto Domino piacula ſolvantur, ornavit. Ovis, piſcibus, caſeo, & fructibus *Eremitæ* ipſi parciſſime veſcuntur, aluntur concoctis herbis, & leguminibus, panis eſt

D illis non admodum exquiſitus: vinum debile, ſed ſalubre. Auget etiam hunc auſterioris vitæ rigorem, quod in cibo capiendo, menſam communem non habent, ſed ſeorſum ſinguli, extra aliorum conſuetudinem, in ſuis cellulis cibum ſumunt, quamvis hæc privatæ menſæ lex non eſt adeo apud illos perpetua, quin ſolennioribus anni diebus, qui ſunt omnino duodecim, fovendæ charitatis gratia, in communem refectionis locum conveniant. Ex his omnibus, facile quiſque comprehendere poteſt, corporeos *Eremitæ* ſenſus in nulla re oblectamentum ſumere. Nam, ſi ab oculis, tanquam in ſublimiori capitis parte

E ſitis, incipias, nil utique quod eos delectet invenies. Quia, ſi ipſos extollant, nudum aſpiciunt cœlum: ſi deprimant, ſiccam terram: ſi circumſpiciant, nil præter ſumme erectas arbores cernunt. At vero, ſpirituales eorum ſenſus, hoc vivendi genere congaudent: ex quorum elevatione in cœlum, creatorem, ac beatitudinem ad quam creati ſunt: ex ſubmiſſione vero, terram à qua orti ſunt, ad quamque revertentur, contemplantur. Sed ex arborum circumſpectione, eundem ipſum creatorem conſiderant, cujus inviſibilia per ea quæ facta ſunt, à creatura mundi intellecta conſpiciuntur. Aures pariter,

F nil quod eas recreet, audiunt: ſed ſpirituales, eximio afficiuntur melodiæ concentu, dum divinæ laudes in templo Domini, raro quodam, devoto, ac pene divino perſolvuntur modo, cujus generi muſices, nihil eſt in orbe, quod comparari ulla ex parte poſſit. Audiunt etiam inter loquendum, mirabilia de lege Domini documenta, ex quibus totus accenditur homo in ejus amorem. Naribus autem, qualis odor proveniat, judicet unuſquiſque, cum nullo unquam

ſuavitatis odore reficiantur: redolent tamen ſanctitatem, ac pietatem maximam, quæ omnem perfecti opobalſami liquorem odoriferum, atque precioſa aromata longe tranſcendit. Guſtus inſuper, quam ſentiat ſuavitatem, ſatis aperte ſuperius intellexiſti, at ſpiritualis, inenarrabilem ſaporem, ex divino cibo quem frequenter deguſtat, percipit, adeo ut, qui hunc mirabilem guſtum experitur, omnino alium humanum quemque exoſum habeat. Poſtremo, qualis poſſit eſſe tactus, ex præmiſſis late conſtat, quoniam ſi cæteri nobiliores ſenſus hiſce rebus ſemper occupantur, neceſſario ſequi debet, ut manus, & pedes, ne in uno quidem apice, ab illorum ſancto, & perfecto tramite diſcrepent: ſed concordes circa divina obſequia exerceantur. Quieſcunt præterea in eadem *ſacra Eremo* multorum corpora, quorum animæ æterna fruuotur gloria, præcipue tamen aliquorum corpora, diſtinctis ſepulchris recondita, cum veneratione ibidem ſervantur, qui multis miraculis corruſcarunt. Fuit præſertim vir quidam eximia ſanctitate præditus, *Leonardus* nomine, qui, cum ſecundi ordinis tunc eſſet, per multos annos occluſus manſit. Hic Cardinali *Hugolino*, magnæ ſanctitatis viro, qui ad *ſacram Eremum*, ut rebus æternis melius vacaret, confugerat, dum in divinis quotidie miniſtraret, prophetico ductus ſpiritu, cum quadam die, illi ſacram rem peragenti (more ſolito) miniſtraret, pedes ejus deoſculatus, creatum Pontificem ſummum illum prædixit, ac propediem ad futuros, qui illum *Romam* à Collegio Cardinalium miſſi evocarent: quod ita evenit, & *Gregorius nonus* poſtea appellatus fuit. Qui, cum pararet diſceſſionem, cupiens optimum hunc miniſtrum ſecum *Romam* ducere, pro viribus id ab eo impetrare contendit. Hic tamen, id admirabili humilitate recuſans, ſummis precibus petiit, ut ſibi liceret in eo domicilio reliquum vitæ tempus peragere, in quo ipſe olim Cardinalis divinis rebus intentus, incluſus vixerat, quod ab eo humaniſſime impetravit. Cumque hinc ad meliorem patriam vocaretur, ejus anima viſa fuit in ſphæra ignea ſplendidiſſima ad ſuperos avolare: & campana ejuſdem *Erems* intacta, in ipſo animæ egreſſu ſua ſponte ſonum edidit. Ejus vero corpus in eo ſacello reconditum eſt, quod ab illo ipſo Pontifice, in beatæ virginis laudem conſtructum, etiam nunc ſub ejuſdem Pontificis titulo manet. Neque minus illuſtrem, ſacrum hunc locum fecit, vir admirabili ſanctitate *Peregrinus*, cujus ſanctitati, cum vehementer invideret communis humani generis hoſtis, ſuis illum artibus ita aliquando impugnavit, ut à vitæ illius cœleſtis vertice, ad ſeculi blandimenta urgeret: quem ſane præcipitem egiſſet, niſi Angelus à Deo miſſus, ad ſeculum properanti ſeſe oſtendiſſet, qui illum non ſolum oratione & monitis ad *Eremum* revocaret, ſed etiam divinarum rerum contemplationibus mentem imbueret, & illuſtraret. Quas *Eremitæ* contemplationes ſcriptis exceptas, etiam hodie retinent, & antiqua Patris ſancti monumenta, legenda omnibus expoſuerunt, ad aram templi majorem, ubi ipſius corpus conditum magna veneratione ſervatur. Juxta quod corpus etiam *Michaelis* magnæ ſanctitatis viri, cum veneratione ſervatur. Hic, coronam Dominicam, quam ſuperius dixi, inſtituit. Cujus vitæ ſanctitatem, referunt, etiam hodie calipodii, ſeu lignei ſocci, quibus ipſe dum erat incluſus, loco calceorum nudis pedibus utebatur, in illorum nempe ſuperiori parte, quæ plantas pedum reſpicit, earundem plantarum effigies perinde ac in maſſa, ex diuturno uſu impreſſæ ſunt. In cujus rei memoriam, ſub altari oratorii domunculæ, quam ipſe olim occluſus habitabat, merito ſervantur. Unum autem illud, quod ex aliorum *Eremitarum* oſſibus, in communibus cryptis quieſcentibus aperte conſpicitur, haud tacendum puto: quod ſcilicet, nullo unquam tempore, oſſa ibidem incluſa, nuda, ſimplicique tecta tabula, fœtorem quempiam, quo alia ut plurimum inſici ſolent, à ſe emittant: quinimo, ſi tabulam ipſam removeas, ſenties ſuavem inde naribus provenire odorem. Quod quidem argumentum eſt potiſſimum, eorum ſocias, nempe animas, gloriæ perpetua fragrantia recreari, & minime pati, ut corpora, quæ eas, dum in hac mortali ſimul conjungerentur, ad innumera lucranda merita adjuverunt, fœtori, putredinique ſubjaceant, ſed quæ tribulationum ſocia fuerunt, ut conſolationum ſint etiam participantia, æquum eſt. Quod ſi hoc in aridis apparet ſignum, quale fuiſſet in viridibus, judicet quiſque pius ſpiritus. O Terra ſancta, ſancta etiam & non putrida continens oſſa! Hæc ſunt vere oſſa illa arida, quæ audiverunt verbum Dei, Illudque cuſtodierunt, hæc eadem in noviſſimo die, audient illud dulciſſimum verbum: *Venite benedicti, percipite regnum, quod paratum eſt vobis ab origine mundi.* Hæc dixi, ut ſuperſtites, quantum in nobis ſit, imitari conemur, & cum illis ita converſemur, ut ſancti efficiamur. Divorum autem animas oremus, ut intercedant pro gratia, quam optamus habenda. Sunt inſuper ibidem, quamplurimarum indulgentiarum gratiæ, eædem numero quæ ſunt in Alma urbe, per diverſos Domini in terris Vicarios, de pretioſiſſimo Eccleſiæ ſuæ theſauro conceſſæ. Sacroſancta itidem Sacramenta, quæ in animarum medelam reliquit, frequentantur: Sacra videlicet confeſſio, & ejus ſacrati Corporis digna ſuſceptio, quibus adhærens, unus ſecum evadit ſpiritus. Quæ, ſi dignæ ſuſcipiantur, inexplicabile oblectamentum, inenarrabilem jucunditatem, ac incredibilem animæ tranquillitatem ſecum afferunt. Plurimorum item ſacrorum Doctorum in ſcriptis lectiones providæ, & utilia documenta, ac vitæ circumſpectæ exempla quamplurima, ad mentis noſtræ proficuam eruditionem, in ipſa *ſacra Eremo* ſunt, ut percurramus ea, & legem Domini ante oculos ſemper geramus, necnon quam in ejus laudem profitemur nnrmam. Recentiora documenta revolvamus, perlegamus, & imbibamus, nobis namque ſummopere convenit. *Quæcunque enim ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, ut per patientiam & ſcripturarum conſolationem ſpem habeamus.* Hæc ſunt, quæ de ſacratiſſima, ac celeberrima *Eremo Camaldulenſi*, præ nimio gaudio, & animi tranquillitate inde accepta, commemorare in hoc primo libello ſtatui. Quæ, licet à me pro veritate enarrata ſint, non tamen eo dicendi ſtudio, ornataque oratione (fateor) celebrata, ut res ipſa exigere videbatur. Deus optimus maximus, nobis omnibus gratiam ſuam impertiri dignetur, qua, gradatim ab hac lachrymarum valle, in montem ſanctum ejus aſcendamus, in quo, cum ipſo æterna fruamur requie. Amen.

SPIRITALIS MEDITATIO.

LIBER SECUNDUS.

Qui converſionem peccatoris ad Eremum Camaldulenſem adeundam, ejuſque vitæ rationem habendam, paucis complectitur.

O Immenſa potentia! O inxeplicabilis Sapientia! O ardentiſſima Charitas! Sancta, & im-

individua Trinitas, unus Deus, & Dominus meus! Aperi (obſecro) abjecti hujus vermiculi, ſed creaturæ tamen tuæ, labia, ut ab ore meo prodeant, ſi minus dignæ, at certe debitæ gratiarum actiones, pro tot tantiſque donis, quibus animam meam, tua benignitate, ab initio creationis ſuæ, decorare non dedignatus fuiſti. Sed unde exordium ſumam, penitus ignoro. Ergo adminiculo egeo? Egeo ſane. Ecquis mihi illud præbere poterit, niſi tu ſolus, verus donorum largitor univerſorum, fons, & origo? A quo, tanquam à magno & lato æquore, munera omnia, tanquam à ſcaturiente fonte aſſiduæ gratiarum infuſiones, tanquam ab inexhauſto puteo, gratuita dona pleno illapſu procedunt. Ad quem, niſi ad te, Paraclete ſpiritus, cui æternum ſpiraminis idioma, merito tribuitur, confugiam: ut mentem meam illuſtrans illumines, tuoque divino rore reficias, ac robores, quo ſuffultus, depravatas vias meas in directas redigam, & aſpera quæque, quæ pro tuo nomine patiar, in plana, ac melliflua convertam, denique ut grato animo, tot in me collatis beneficiis, ſi non omnino, aliqua certe ex parte reſpondeam? Intrepide igitur, divino afflatu tuo inſtinctus, ac irradiatus, & ſub umbra tua, clypeo vivæ fidei, ac lorica charitatis ardentis, & galea firmæ ſpei armatus, te ductore, tuiſque eximia charitate fretus, ad illa enumeranda ſigillatim accedam, ut per ipſorum enumerationem, animus, qui languidus prorſus jacet, tuæ dilectionis confirmetur munimine, ſolideturque, & crebro ea mente revolvens, à te gratis fuiſſe conceſſa intelligat, & intelligendo vere credat, & credendo conſtanter in te ſperet, & ſperando, te toto corde, totaque mente, ac ex omnibus viribus diligat. In primis itaque, tibi Deo meo, ſummo, ac ſempiterno gratias ingentes ago, pariterque habeo. (quando referre non poſſum) de creationis meæ munere, qui, exuberante miſericordia tua, me, hominem ad tui imaginem, non jumentum, plantam, lapidemve creare, nullis meis intervenientibus meritis, dignatus fuiſti, variis donis præditum, animæque potentiis ornatum, ut recte illis (ut par eſt) utendo, eas in te unum, extremumque omnium finem, recta mentis acie dirigerem. Præterea, tui me precioſiſſimi ſanguinis effuſione redemptum, à dominio Satanæ, cui originali culpa obnoxius eram, ſacroſancto Baptiſmatis lavacro, eruiſti. Deinde, ad veram tuæ puriſſimæ, ac ſimpliciſſimæ ſubſtantiæ agnitionem, per ſanctam fidem duxiſti, ut inde, omni macula emundatus, beatifica perfrui in perpetuum viſione tua valerem. Nec his contentus, me, bonis etiam caducis carere, pro charitate tua immenſa noluiſti, ut commodius, te ſolum, verum, ac ſempiternum Deum, & quem miſiſti Chriſtum Dominum, adorarem, benedicerem, prædicarem, perfectius diligerem, totoque mentis poſt te affectu anhelarem. Me etiam, in hujus ſeculi pelago, multis, innumeriſque beneficiis, tua liberalitatate qua omnes beare ſoles, donaſti, ut tibi dignum, debitumque ſervitutis exhiberem obſequium. At ego, beneficiis tantis immerito abs te decoratus, ea ipſe, tantæ largitatis parum memor, intelligere renui, & rectus a te effectus, plurimis me implicui quæſtionibus, & tanquam jumentum factus, donis hiſce omnibus ſum abuſus. Te ſæpiſſime Deum, creatorem meum dereliqui peccando, & a quo bona illa ſuſceperam, ad creaturam vultum impudenter convertens, verti tibi terga domino Deo, & Servatori meo, diviniſque ſpiraminibus obicem ponens, divinæ gratiæ reſpondere ſprevi, eique proterva cervice reſtiti. Diſſipavi etiam omnem ſubſtantiam mihi à tè donatam, ætatis ſcilicet meæ florem, precioſumque tempus inaniter, & (quod his pejus) te offendendo conſumpſi. O me vere miſerum! O me infelicem, candida illa veſte exutum, & caliginoſa, tetraque magnis meis demeritis indutum! Quot & quanta iccirco enormia, in tuam ſplendidiſſimam Majeſtatem ſcelera admiſi? quorum profecto quodlibet, etiam minimum, graviſſimas à me pœnas, in tenebris exterioribus ſummo jure exigebat, niſi miſericordia tua, quæ humanam omnem mentem longe ſuperat, ſecus conſtituiſſet, ne, quam tanto precio redemerat, anima periret. Tetigit ſane me tua miſericors manus, quæ, per corporis vexationem, intellectum profunda caligine obtenebratum, paulatim inciperet irradiare, ut veluti mons tactus fumigarem. O tactus felix! O vexatio ſancta! O Ancora beata, quæ ſenſuum meorum effrænatorum, ac animæ naviculam, continuatis undis agitatam, periclitantem, ac pene merſam, catenis ſuis firmiſſimis, validiſſimiſque, immobilem, ac tutam reſervavit! O fortunatiſſima anguſtiati corporis tempeſtas, quæ illam ad ſalutis portum, poſt tot inundationes illæſam appellere fecit! O mira immenſi Dei miſeratio, quæ ad ejus divina veſtigia ſectanda, me impulit! Alioquin enim, pro inveterato anteactæ vitæ habitu intra veteris ſtatus mei miſerrimi greſſus, hucuſque, perſiſterem. Sed quemadmodum (ut dici ſolet) ingens & atrox bellum, ingentem & tranquillam ſecum adducit pacem (ſiquidem finis belli pax eſt) ita etiam tribulatio, ut mortuus peccato, peccator ab illo excitetur, & a pravo ſuo itinere, ad rectum Dominicæ legis tramitem convertatur, cogere quodammodo ſolet. Quod nimirum mihi ad unguem accidiſſe fateor. O terque, quaterque, millieſque beata coactio, te Domino dante, cauſa ſalutis meæ! Vere à te factum eſt iſtud. Hæc eſt excelſæ dexteræ tuo mutatio. Quis ſicut tu Deus meus? Quis ſimilis tui? Terribilis, & in creaturis tuis mirabilia faciens. Juſſiſti enim Domine, & ita eſt, ut omnis inordinatus amor ſibimet ſit pœna, atque ea qua quis parte, cum aſſuefactione, te non timens peccavit, ut puniatur, tibi placet. In hoc etenim cognovi, quod me ſummo amplecteris amore, quandoquidem in hac vita mortali, me (licet benigne) punis, qui, multo acerbiora pati meritus ſum. Bonum utique mihi Domine, quoniam ſuppreſſeris, atque curvaveris me, ut viam tuæ veritatis eligerem, intelligeremque, ea omnia, à te, animæ meæ (licet indignæ) proveniſſe bona. Quid ergo tibi retribuam pro his omnibus, neſcio. Quid ſim tamen facturus, ſcio. Memini, te, Domine, in ſacro Evangelio tuo ſæpius monuiſſe: *Petite, & accipietis.* Ideo levabo oculos meos in montem cœleſtem tuum, unde venturum mihi auxilium ſpero, certus ſum namque, te, pro tua pietate, cunctis nomen tuum dulciſſimum, humili, & compuncto corde invocantibus, tuas benignas accommodare aures, miſeriſque ſolamen impertiri cœleſte. Sed quid petam? Peto cum Propheta tuo, ſpiritum rectum à te Domine, in viſceribus meis innovari, quo facilior ad inveſtigandas vias tuæ divinæ voluntatis aditus pateſiat. Peto etiam, ut inhabitem in domo tua cunctis diebus vitæ meæ. Petii, & licet indignus, obtenturum ſpero. Indicaſti nempe (clementiſſime Deus) vocatione internam menti meæ, ſingularem locum ſanctum, in habitationem meam, ac requiem, *Camaldulenſem Eremum*, omnium fama, re, factoque percelebrem. Quam ego, cum diu, multumque

quæſiiſſem, eam tandem, te greſſus meos diri-
gente, in edito, excelſoque monte ſitam inveni,
à viro ſancto tuo *Romualdo*, tibi Deo optimo,
maximoque, te revelante, dicatam, & conſe-
cratam: in hanc ut aſcenderem, eamque inha-
bitarem, mihi inſpiraſti. Sed quis aſcendet in
montem juſtum Domine, aut quis requieſcet in
loco ſancto ejus? Reſpondes: *Innocens manibus*,
& mundo corde, qui proximo ſuo non jurat doloſe,
& ad beatam anhelat ſpem. Et ſubjungens etiam
ſic admones. *Excitare ideo*, *excitare* (inquam) *tu*
qui dormis, *ne moriaris*, quoniam in mora peri-
culum. Egredere à domicilio iſto tetro, & ha-
bitaculo pravis moribus denigrato. Exi ab iſta
adeo ſtricta cum turpibus vitiis cognatione.
Deſine jam contra ſtimulum calcitrare (du-
rum nempe tibi eſt) ſed feſtinans, omni metu ſe-
moto, aſcende confidenter in montem almum
iſtum, quem monſtravi tibi, animam, corpuſ-
que tuum mihi in ſacrificium offeras acceptabile,
& quo citius, eo melius. Iſta enim vera eſt via,
quæ ducet te ad æternam patriam. Verum, ti-
bi præcavere conſulo, ne in ipſius aſcenſu, re-
tro (quemadmodum miſera illa fecit) reſpicias:
eſſet namque error priore pejor. At ego, etſi
infirmo ſpiritu, viribus extenuatus, virtute va-
cuus, confractus, ac debilis, non tamen imme-
mor, obedientiæ ſanctæ munus, gratiſſimum bo-
nitati tuæ infinitæ eſſe, juſſui tuo obtemperare
decrevi, ſicque clauſis oculis, derelictis omnibus,
me quaſi deſerens, per vias aſperas, petroſas, ac
ſpinoſas aſcenſum arripio, divinæ tuæ acquieſcens
voluntati, conſiderans, perſuadenſque mihi, com-
plures ſanctos libentiſſime per eaſdem properaſſe
greſſus, arctamque eſſe viam, quæ mortales ipſos
ducit ad vitam, & cœpi tunc mecum dicere:
Vale immunde munde cum fallaciis tuis. Vale-
te & vos profana negocia, veſtris cum doloſis,
ac inextricabilibus involucris. Vale tu munda-
na gloria, cum pompis tuis inanibus. Valete vos
etiam ſodales, veſtris cum caducis deliciis: Vos
ego penitus deſero. Vale tu incerta ſpes, ad cer-
tam enim anhelo. Tu ſeductrix fortuna vale
etiam, cum inſtabilibus tuis, dubiiſque eventi-
bus, quia duraturam felicitatem adinvenire la-
boro. Valeat demum omnis humanus honor,
regnandique appetitus: hæc omnia tanquam ſter-
cus arbitror, ut Chriſtum lucrifaciam meum.
Altiora multo his peto. In ſanctam civitatem
aſcendo. Æternam gloriam quæro. Murorum
innovationem inveſtigo. Ad cœleſtes delicias ad-
ſpiro. Deum ipſum ſummum bonum, per gra-
tiam poſſidere propero. Ad terram fluentem la-
cte & melle accedo. Ad ſacram *Camaldulenſem*
Eremum feſtino, ubi vere invenitur Dominus,
expectans illuc adire volentes, quibus jucundo,
benignoque vultu obviam occurrens, eos ad oſcu-
lum pacis ovans amplectitur, & ad æterna taber-
nacula admittit. Inferorum cruciatus æternos
vitare conor: idcirco vos maligni ſpiritus decli-
nate à me, ut rectius præcepta Dei mei perſcru-
tari queam. Diſcedite, (inquam) à me vos omnes
iniquitatem operantes, quoniam miſericors Do-
minus exaudivit vocem fletus mei, & ego taber-
naculum ſanctum ejus adire ſtatui. Ne (quæ-
ſo) itineri huic tam ſancto, Deoque tam gratæ
peregrinationi, impedimentum, obicemve po-
natis, quia voluntas Domini eſt, ut curſum con-
ſumam, & inceptum vel (ut melius dicam) il-
luminatum iter perficiam. Sed tu Domine, qui
dixiſti: *Venite ad me omnes*, *qui laboratis*, *&*
onerati eſtis, *& ego reficiam vos*, qui Pater es mi-
ſericordiarum, & Deus totius conſolationis: qui
omnium animas ſummo charitatis ardore ſalvari
vis: Tu, qui neminem derelinquis, nullum de-

A ſpicis, quin potius, omnibus te, humili, tribu-
lato, & compuncto corde implorantibus, opem
gratiæ tuæ haud manu abbreviata elargiris: qui
non vis deliquentis mortem, ſed ejus potius vi-
tam & converſionem, qui provides cunctis ani-
mantibus tua indefeſſa, ac immenſa providentia,
etiam pullis ipſis corvorum te invocantibus, de
rore proſpicis cœleſti ne pereant: Reſpice me
creaturam tuam, ad tui ſimilitudinem, effigiem-
que formatam, ac gloriæ tuæ appetentem, at-
trito corde nomen ſanctum tuum votis, quam
poſſum humillimis, invocantem, miſerere mei,
& ignoſce mihi. Concede (obſecro) poſtulan-
B ti mihi pennas, quibus celerrime ad te veram re-
quiem, atque refugium meum volem. Ecce me
Domine. Ego ſum ovis illa errabunda, filiuſ-
que ille prodigus. Jam lubens ſcando. Ad te
Deum meum, unicam ſpem, & quietem meam
gaudens confugio. En venio. Suſcipe me ad
te venientem. Sine (obſecro) me benignitatis
tuæ benedictione repleri, & à te ad oſculum pa-
cis, perpetuamque cohabitationem benigne ad-
mitti. Sim dignus vocari filius tuus. Pedes mei
olim veloces ad delinquendum in te, mereantur
iis calceamentis à te muniri, quibus ad ſancto-
rum pedum tuorum veſtigia ſectanda, velociſſi-
C mi reddantur. Manus autem meæ, quæ tot
ſcelera contrectaverunt adverſus pietatem tuam
infinitam, efficiantur dignæ appoſitione annuli
tui, (hoc eſt) divinæ gratiæ tuæ ornamentis di-
gnæ efficiantur, ac impoſterum, quæ tuo ſan-
cto nomini grata ſint opera exerceant. Digner
(oro) illius primæ innocentiæ ſtola indui, ut
ad cœleſtia gaudia recta tendam via. Sim po-
ſtremo dignus, te verum vitulum ſaginatum, in
ligno Crucis pro me occiſum manducare, & per
enniter in monte ſancto tuo, cum ſanctis tuis
epulari. Et quoniam ſtatui Domine, reſiduum
vitæ meæ in monte ſancto iſto (te adjuvante)
D conſumere: ſolve (precor) meæ doloſæ linguæ
vinculum, eamque immuta, & inſtrue, ut
oblita primi ſui profundi, ac pernicioſi ſermo-
nis, montanum iſtum, humilem ſcilicet, mo-
deſtum, ac ſimplicem, tibique gratum ſermo-
nem perdiſcat, ut in montis ipſius vertice, te,
corde humili, atque ſincero laudet, benedicat,
tibique perpetuo inſerviat. Nunc profecto co-
gnoſco, Domine, tibi gratius, præſtabiliuſque
fieri obſequium, ſi à valle ad montem aſcenda-
mus (hoc eſt) ſi a terra ad cœlum, ſi à ſenſua-
libus deſideriis ad ſpiritualia, ſi à creaturis ad
te creatorem, ſi tandem a caducis, & cito pe-
E rituris, mentes ad æterna, & ſemper duratu-
ra ſublevemus noſtras. Neceſſarius ergo mi-
hi fuit priſtini gradus imus deſcenſus, ut in ſu-
premi montis juga properarem aſcenſum? Ne-
ceſſarius utique, ſed maxime neceſſaria humili-
tas, cæteris aſſociata virtutibus, ut ad optatum
montem Dei perveniam. O felix caſus, qui ta-
lis, ac tanti montis meruit habere aſcenſum. In
monte Domine dediſti Legem, eamque vis a me
in monte ſervari. Hoc autem, non ſine maxima
incomprehenſibilium judiciorum tuorum abyſſo
fieri exiſtimo, cum in valle paſſim, meapte ne-
quitia, ipſius prævaricator, & transgreſſor extite-
F rim. Jam denique (Deus meus) ſuperioribus
aſſentior dictis, montis videlicet locum tibi ob
multa acceptum eſſe, tum ut ibidem, tibi ſecu-
rius, ac quietius inſerviatur, debitæque laudes
impendantur: tum propter ſolitudinem ſanctam,
quæ removet vitiorum genera multa: tum etiam,
quia propter illius altitudinem cœlo propinquam,
rectius mirabilia tua meditari poterimus. In mon-
te, placuit ſummæ Majeſtati tuæ amici tui ſacri-
ficium Abrahæ, placeat tibi etiam in monte ſan-

cto

A ẽto iſto, animæ hujus meæ, & corporis integra conſecratio. A cœlico monte, tu Domine JESU CHRISTE, ſalutis noſtræ initium es & autor egreſſus: Indulge, rogo, ut in hoc monte domo tua, te verum Servatorem meum agnoſcam. In monte, humanam tuam ſpeciem ſplendidiſſimo, & corruſcanti lumine decoraſti: præſta (quæſo) ut in monte iſto, relictis mundanis omnibus, ac voluptuoſis cogitationibus, nova in te transformatione commuter. In monte, ſæpius ſacroſancta documenta populo divulgaſti, concede mihi, ut ea hoc in monte perfecte cuſtodiam. In monte olivarum, hora ſacratiſſimæ paſſionis

B tuæ inſtante, Patrem oraſti: Suſcipe (obſecro) in monte iſto abiectum, meas quamvis indignas oratiunculas, ac me pro tua pietate exaudi. Tandem in monte, acerbiſſimum Crucis patibulum ſubire voluiſti, ut ego in monte in te transfixus, ſempiternam animæ vitam acquiram. Non poteſt igitur abſcondi locus iſte ſanctus, poſitus ſupra hujuſmodi montem: Locus, à te benedictus, ac tuo ſancto nomini præcipue conſecratus, utque tibi in eo aſſiduo miniſtretur, ſingulariter electus, ac divinam manu tua mirifice fabricatus. Terribilis ergo eſt locus iſte: Non eſt hic aliud, niſi domus Dei, & porta cœli. Vere, tu Do-

C mine, es in loco iſto, & ego neſciebam: Ab omni penitus humana converſatione intus & extra ſemotus: in quo, perfecta *Eremiticæ* vitæ obſervantia viget, ubi, ut te vere diligam, ac in mandatorum tuorum via verſer, præclara mihi (fateor) præbetur occaſio, & congrua opportunitas. Verum, heu me, Domine, quia inimicus multas mihi parat inſidias, & ſuggeſtionibus ſuis continuis, plurima anteactæ vitæ perpetrata ſcelera in memoriam reducit, quæ, mentem meam te deſiderantem, lenteſcere vehementer, ac trepidare ſæpe faciunt, atque ab aſſidua mirabilium tuorum contemplatione perturbando

D coercent. Domine, vim patior, reſponde pro me. Ne patiaris (obſecro) ſacroſanctum tuum ſanguinem pro me fruſtra fuſum eſſe. Adjuva me, Domine, quoniam ſpiritus meus anxiatus eſt, & cor meum conturbatum valde. Confirma hoc, quod operatus es in me. In te, Domine, confido, & non fruſtrabor tuis promiſſis. Tu vero clementiſſime Deus, pro tua exuberanti miſericordia, reddis tale reſponſum, quale immenſæ tuæ Deitati convenit. Dicis enim: Quid eſt (ô miſer homo) quod inimici maligni verſutias timeas, cum in ſervos meos non prævaleant? An deerit tibi gratia mea, qua illis viriliter reſi-

E ſtas? Tecum ſum in tribulatione, eripiam te, & glorificabo te. Confide ergo modicæ fidei: Noli timere, quippe qui non permittam, te, ſupra id quod potes, tentari. Quomodo autem coronaberis, niſi legitime certaveris? An neſcis, vincenti palmam, gloriamque tribui juſto? ac per multa, variaque tribulationum, tentationumque genera, Regnum ingredi meum oportere? Dulcia (ut ajunt) non meruit, qui non guſtavit amara. Servire autem mihi, & pro me pati, amarum non eſt, ſed dulciſſimum potius, ac ſuaviſſimum. Jugum enim meum ſuave eſt, & onus meum leve. Tu vero, qua tibi alia perſuades

F via reportaturum meritum, quam crucis via? Sub capite ſpinoſo, membrum eſſe delicatum, qua ratione poteſt? Ponas paſſim ob oculos, ſanctorum, electorumque meorum jam mecum gaudentium vitam, & invenies, quot pro nomine meo tentationum, perſecutionum, afflictionum, ac tormentorum genera paſſi ſunt, & ipſi nunc ſunt in pace: quod tibi quoque, ſi id feceris, abſque dubio, eveniet. Si triſtitiam videris ad præſens ſuſtinere, illa poſtea convertetur in gau-

A dium. Spera lucem poſt tenebras, ſerenitatem poſt pluviam: Dabit enim Deus (ut dixit ille) his quoque finem. Si autem recte conſiderare velis, invenies aperte, non eſſe condignas paſſiones hujus temporis, ad futuram gloriam quæ revelabitur in vobis. Si verò inimici ſuaſiones ſubterfugere cupis, mediis te neceſſariis uti oportet. Cavendum tibi eſt ſuper omnia, ne illis ſe ingerere volentibus locum adhibeas: Principiis enim (ut dixit ille) obſtandum eſt. Quod faciliimum tibi erit, ſi prævideas, ne te incautum apprehendat oſcitantem, ſeu otio deditum comperiat dæmon: hoc autem omnino execrare, procul

B & à te repelle, ac ceu peſtem, fuge, & tanquam pernicioſum animæ morbum, bonarumque actionum impedimentum, illud exiſtima, imo ut ſemper occupatum, rebuſque honeſtis, ac ſanctis intentum adinveniat, omni ſollicitudine cura. In animam enim cœleſtibus, ac ſpiritualibus rebus vacantem, non intrabit malignus ſpiritus. Aſſiduis etiam orationibus atque meditationibus mentem exerce tuam. Sanctorum libros percurre, eorumque dicta memoriæ manda. Crapulam, & ſomnolentiam fuge, & jejunia libenti, hilarique perſolve vultu. Sint prorſus à te longinqua colloquia prava, bonis autem in tempore

C utere. Audi ſponte ſeniorum admonitiones, eaſque diligenter exequere. Cooperare gratiæ meæ, & noli ſpiritui meo reſiſtere, ne reprobus efficiaris. Invoca nomen meum ſemper, & deſcendet ſuper te (ſicut pluvia in vellus) virtus mea, & gratia mea non deficiet. Conare viribus totis, cadere in meas, non hominum manus, in quibus non eſt ſalus: & cogitatum tuum in me ſolum jacta, & enutriam te. Perpende poſtea, antiquæ illius vitæ tuæ deteſtandam, miſeramque conditionem, in qua tunc eras, & quantum tibi nocuit, mentemque diſtraxit tuam, ille hominum tumultus, effrænatus ambiendi anhelitus,

D negotiorum ingruentium confuſio, ac in me delinquendi parata incentiva. Memineris tui proclivis, ac propenſi omni vitiorum generi ſenſus. Præ oculis ponas pericula gravia, quæ tibi olim in hujus ſeculi tempeſtuoſis procellis imminebant, quibuſque miſera tunc anima ſubjacebat, quæ amans, peribit in illis. Reducas in memoriam, quoties in illam per oculos intravit mors, & quantum ejus ſaluti expediat, ab his omnibus ſegregatam omnino, ac permanere remotam, tu ipſe judica. Conſidera etiam frequenter, extremum illum peregrinationis tuæ diem, rigidum judicium, & inferni pœnas, & facere jam inci-

E pe ea, quæ tunc feciſſe velles. Operare bonum, dum adeſt occaſio, & ambula cum luce, ne ſubſequens te nox comprehendat, ac ſic errabundus, in profundum aliquod irruas præcipitium, ubi perpetuo remaneas. O utinam hæc, toto mentis affectu, non horis ſolum, ſed ſi fieri poſſet, momentis, ac minutiis ſingulis, re ipſa præmeditareris, eiſque obnixe invigilares, ne, cum in noviſſimo die advenero, te imparatum, inſtar fatuarum illarum virginum, inveniam, & ſervorum inutilium numero tunc aggreges, illius (inquam) qui talentum a domino ſuo ad negociationem receptum, occultavit. Habuiſti a me

F talentum, fac tibi, ut ex illo fœnus accreſcat, ut cum a te petiero villicationis rationem illamque reddideris bonam, merearis audire, euge ſerve bone, intra in gaudium domini tui. Recepiſti gratiam meam, ei ut cooptereris admitere diligenter. Ornavi te cæleſtibus donis, æquum eſt, tanti beneficii ſis memor, & munuſcula tua offeras mihi, gratiarum ſcilicet actiones, quas ſaltem habere teneris, quandoquidem multa a me recepiſti, tuis meritis longe ſuperiora. Tu ve-

ro, maligno ſpiritu ductus, pro bono malum mihi reddidiſti, benefacienti malefeciſti, ac in me dentibus rugiens, inſurrexiſti, & inhonoraſti, de bono opere videris me (ſicut illi fecerunt) lapidare. Hæccine reddis creatori, ac redemptori tuo, o inſipientiſſime, & ingratiſſime omnium? Hoc quidem, contra genus omne, brutorum etiam animalium eſt, quæ, quaſi intelligant bona ſibi collata, ore, lingua, cauda, ac totius corporis geſtibus, motibuſque blandientia, mira gratitudinis ſigna benefactori oſtendunt. Tu vero, & mente, & corpore, tuum in me inverecunde admodum erexiſti caput (ſerpentis more) & ego diſſimulavi: parum enim miſericordiam decuiſſet meam, ni tacuiſſem, expectans peccatoris digreſſionem à via ſua perverſa, te quoque miſericorditer expectavi, atque te ſi bonus eris recipiam. Quod ſi precioſiorem ætatis tuæ partem, nempe juventutem, dæmonis vacans obſequiis conſummaſti, reliquam ſaltem licet graveſcentem, cur mihi non ſpontaneo expendes animo? Ne diffidas, nulla namque ſera ætas pœnitentiæ. In quacunque enim hora peccator ingemiſcit, amplius iniquitatum ejus non recordor. Quid eſt (rogo) quod mundi pompis, carnis illecebris, ac dæmonis conſortio illaquearis, & adeo facile cor tuum illis (me derelicto) inclinas? Quid inibi boni latere animadvertis? Quodve afflictæ animæ tuæ ſolamen parari credis? Quid inde ſecuritatis conſcientiæ, præmiive tibi provenire ſperas? Quid boni, quod te ad inſerviendum dæmoni moveat, vides? Mundine ipſius duratio? Num immortalia carnis ſolatia? An forte dæmonis ipſius nobile ſodalitium? Tu ſane delectaris rebus maximi momenti, quæ te aliis beatiorem efficient. Quid inde lucri tibi inferri proponis? O ſtulte, & tarde ad credendum corde. O cæcorum cæce, uſquequo velamen permanebit in oculis tuis? Quod (inquam) bonum, hinc tibi proveniendum, ſperas? Adhuc te latet illud? Omne datum optimum, omneque donum perfectum deſurſum eſſe, deſcendereque a Patre luminum? Hæc non conſideras ipſo clariora ſole? Præterea, credis, & fateris me verum Deum? immortalem, ſummum bonum, ac ſempiternæ gloriæ largitorem? Fateberis quidem, (niſi forte inſipiens) ſicut ille, velis eſſe. Quod ſi hæc confiteris, cur à me fugis? Quid te terret? aſpectuſne meus? qui ſplendidior eſt ſole, & pulchrior luna. Quid vero? ſacratine Corporis mei ſuſceptio nauſeam tibi movet? Panis enim ſum Angelorum, & cibus grandium. An forſitan horribilis Lex mea? at ſuave jugum meum, & onus leve eſt. Num formidas deſertam, luctuoſamve manſionem meam? quæ plena eſt omni lætitia, & jucunditate angelicorum, beatorumque ſpirituum, laudantium, ac benedicentium me quotidie. Vereris forte beatorum anguſtum præmium? Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcenderunt, quæ præparavi diligentibus me. Quid te terret ergo? Terreat te potius perpetua damnatorum pœna, tetraque, ac lugubris habitatio Satanæ: Quod vero omnium maxime tibi timendum eſt, time vultus elongationem mei. Nunquid vias meas, ut vias hominum arbitraris? Nonne tibi ſatius multo, conducibiliuſque eſt, mihi adhærere, quam diabolum ſequi? Quid (quæſo) emolumenti ab eo expectas? nil certe aliud, quam æternæ gehennæ cruciatus. Quod ſi parvulum dolorem vix ſufferre nequis, quomodo pœnas illas tartareas damni, ſenſuſque in æternum duraturas, ſuſtineres? Non agnoſcis imminentem ruinam? Inſanis forte? Mira res certe. Ætatem habes. Tu ipſe videas, ac prudenter expendas, conſidereſque: Poſt verò, tuo utere libero arbitrio, & ad aquam, ignemve, manum adponas tuam. Sed unum tamen ex te libenter quæro, quod negare neutiquam potes, ut utroque anteactæ vitæ tempore diligenter apud te conſiderato, & quo, cacodæmoni, & quo, mihi inſervieras, cum in utroque, à te periculum quandoque factum ſciam: utrum iſtorum, majorem menti tranquillitatem, & corpori ſuaviorem vivendi modum ſecum afferat? Non reſpondes ad hæc? quondoquidem taces, conſentire videris veritati. Negare utique non potes, quin dum mihi miniſtras, multo major lætitia, tranquilliorque mentis quies, ac certior conſcientiæ ſecuritas, ex hoc, quam ex illo affluat, quod, experientia ipſa rerum magiſtra docere videtur. Cum enim lucifero improbo, me relicto, adhæres, omnia his oppoſita, & animæ, & corpori accidere, ſenties. Anima namque in primis ad bona omnia infirmior efficitur. Cor vero anxium, & conturbatum nimis. Conſcientia autem jugi morſu agitata, læſa vexatur. Corpus deinde, innumeris tormentorum generibus indies cruciatur, nuoquam quiete ſomnum capit, nulla illi ciborum genera ſapiunt, res omnes creatæ moleſtiam illi, faſtidiumque pariunt: Semper vitæ periculo ſubditus, ac omni ex parte ſuſpectus, æternæque mortis reus vivis. Mundus ipſe te exoſum habet, te nihili pendit, & a ſe abigit, & niſi miſericordia mea te præveniret, terra tibi dehiſceret. O infelix hominum vita (ſi modo vita dici poſſit) dixiſſes vitam potius continuam mortem, & melius lethalem nominaſſes febrim, & (quod his pejus) te vivere cum morte æterna fatereris, quæ depaſcet te, niſi reſipiſcas. At vero, cum meis vacas ſervitiis, ceſſant hæc omnia, comperies profecto manifeſte contraria, conſcientiam ſcilicet ſerenam, pacificam mentem, quietum cor, corpus ad utramque (ut ajunt) aurem dormitionem capit, non cogitat de craſtino, ſed in Deo, cum Deo, pro Deo, & in Deum, totus intimo quodam anhelitu inveheris, & tibi cum diligenti omnia cooperantur in bonum. Mundus ipſe, ſummo te amore amplectitur, laudibus extollit, & ad dignitatum honores evehit. Vide ergo aperte, quantum viæ meæ à viis hominum differant quantoque utilius ſit mihi, quam diabolo inſervire. Quid plura? Servire Deo, regnare eſt, vereque triumphare. Quod ſi hæc vera ſunt, quæ veriſſima eſſe norunt omnes: Exue jam prorſus veterem illum hominem, ut novus fias homo. Pudeat te tandem ſceleſtæ illius vitæ, poſitiſque antiquis exuviis, angelicum *Eremiticæ* vitæ ſtatum letus ingredere, in qua vocatione ita perſiſtas velim, ut eam veteris tuæ depravatæ vitæ antidotum eſſe intelligas, nullam plane oajorem commutationem dare poteras pro anima tua quam ingreſſum ad eam. In qua, quantum poſſis proficere, mihique inſervire, ac ſcelera retroactis temporibus abs te patrata, integra cordis compunctione deplorare, atque tenerrime lugere, tu ipſe vides. Animadverte igitur, te conſtitutum in loco ſancto, voluptatis veluti paradiſo, ubi ſuaviter mea ſuperveniente gratia, quæ nemini deeſt, ſenſus ac potentias tuas, olim effrænatas, colligere, ac ſedare potes, ut ſenſus voluntati, voluntas intellectui, ac intellectus mihi recte ſubjacentes, harmoniam, ac veluti divinum efficiant concentum. Ecce ſanus factus es, quod ſiſtas, vide ne cadas, & ſuper omnia, ne de prohibito pomo comedas (id eſt) ne opere, ſeu mente, ad veterum illorum turpiſſimorum ſcelerum vomitum redeas, eſſet namque difficilius (ſicut con-

va-

valeſcenti in eandem prorſus relabenti infirmitatem) medicamen. Ne parvi pendas hæc, quæ ad integram æternamque animæ tuæ ſalutem, tantopere attinent. Dixi autem, animæ ſalutem æternam, ut inde oppoſitam perpetuam nempe damnationem effugias. Fierine poteſt, ut adeo incredulus? cæcus? & offuſcata ſis mente, ut oblivioni tradas ea omnia, quæ in lege mea luculenter tibi præcepi? quorum ſuavis obſervatio, æternum præmium, tranſgreſſio vero, ſempiternam ſecum adducunt pœnam? Quis ferrum auro? Quis triſtitiam gaudio? Quis tenebras luci? Quis denum, mortem perpetuo duraturam, glorioſæ, ac immortali vitæ præpoſuit unquam? præponetve? Revertere ergo, revertere ad me anima à me formata, plurimiſque gratuitis muneribus dotata. Reminiſcere eorum omnium, quæ erga te feci, & noli eſſe incredula, neque ingrata, cum tua res agatur, & pro momentaneo malo, noli ſempiternum amittere bonum. Meditare jugiter unigeniti mei filii, Redemptoris tui ignominioſam paſſionem, quam pro te, & omnibus, in ligno Crucis ſuſtinuit, ac vide, ne pro te fruſtra ſuſcepta videatur. Contemplare ipſum, æqualem mihi, pro te pendentem,

A tot opprobiis onuſtum, tot contumeliis imbutum, undique laceratum, & dilaniatum, ne deliciis ac ſolatiis careres æternis. Reſpice eum, contumelioſe morientem, ut tu, ejus amore permotus, in hac mortali vita, plena ſenſuum tuorum mortificatione, viriliter, ac ut ſtrenuum, & veteranum decet militem, in hoc præſertim (duelli inſtar) deſtinato loco, contra infeſtiſſimos hoſtes, ſalutis humanæ perturbatores, pugnando, honorem ſempiternum (qui Juſtorum eſt merces) reportare poſſis. Conſidera attente Dominum tuum, prono capite in Cruce ſuſpenſum, ut tuum in cœlum erigas frequenter. Invoca ipſum, pro te ſemper interpellantem, ac
B verum Pellicanum, habentem pectus ſuum ſacratiſſimum graviter vulneratum, & ſaucium, à quo, precioſiſſimus emanans ſanguis, tum ſuper filios omnes, tum ſuper te miſericorditer ſparſus eſt, ut apud eum æterna fruereris beatitudine. Quæ omnia, ſi die, nocteque perpetua animi cogitatione penſabis, beatus es, & bene tibi erit: Hinc enim magis magiſque ejus inardeſces amore, atque ita fiet, ut levior tibi, & facilior via mea reddatur, quo tandem vita æterna, dignam cum Electis meis in patria, merearis habere mercedem.

F I N I S.

INDEX RERUM NOTABILIUM.

A.

Abſtinentia *accommodum carnis mortificationi adjumentum.* 17.D
Ambroſius Moncata *ex illuſtriſſima familia ſpretis mundi divitiis ſanctæ ſolitudinis requiem elegit.* 16.B
Amor *inordinatus ſibimet ipſi poena.* 22.D
D. Antonius *Anachoretarum lumen.* 8.A
in Apennini *vertice, ubi Etruriam a Flaminia diſterminat Eremus Camaldulenſis ſita eſt.* 7.C.D.E
Aurium *rectus uſus.* 18.F

B.

Bellum *ingens tranquillam adducit pacem.* 12.C.30.A
Bonis operibus *florere, ac vitæ bonæ odorem præbere jugiter diſcendum eſt.* 11.F.12.A.C.D

C.

Camaldulenſis Eremus *in cacumine montis in vertice Apennini ſita eſt.* 7.C.D.E
— *unde ita nominata.* 10.F
Campus amabilis *olim nuncupatus Eremi Camaldulenſis ambitus.* 10.D
Candidi indumenti *Eremitarum inſtitutionis cauſa.* 11.A
Caſtitas *mentis & corporis ſervanda eſt ut candido puroque corde dilecto ſponſo in cœleſti monte frui poſſimus.* 12.A
Conſcientiæ malæ & bonæ *effectus.* 28.B.C.D
per Conſcientiam *mundam ad infantilem innocentiam revertendum.* 17.E
Converſi, *unum genus ſecundi ordinis conſtituunt.* 14.E F
— *miniſteriis domeſticis invigilant.* 14.F
Cornelius *religioſiſſimus Eremita.* 16.D.E
Corona Dominica *ad commemorationem annorum vitæ Domini, & quinque vulnerum ejus.* 13.A
— *quid ea indicetur?* ibid. B
Coronam Dominicam pie perſolventibus *a Pontifice Maximo magna Indulgentiarum munera conceſſa.* 13.A
Corpus *noſtrum ab omni macula mundatum eſſe oportet, ut Dominus in ipſo habitet, ac per gratiam maneat.* 10.B
Crapulam *fuge.* 26.B
Crucem *ſuam peculiarem, ſuimet abnegatione unuſquiſque libenter tollat, ut Crucifixi Domini ſemitis maximo amore inhæreat.* 12.D.E
Cuſtodia pervigili *omnes ſenſus clauſi habendi, ne vanis ac inanibus evagationibus huc & illuc diffundantur.* 12.B

D.

Deo ſervire, *regnare eſt.* 28.D
Domunculæ *Eremitarum ad uſum & cultum Divinum optimo ordine accommodatæ & diſpoſitæ.* 9.A.ſeqq.
Domuncularum *Eremi Camaldulenſis ſunt viginti quatuor.* 8.D

E.

Eleonora *Florentii Ducis maximi uxor pretioſis muneribus ſacram Eremum ornavit.* 18.B C
Eremi Camaldulenſis *ſunt 24. domunculæ.* 8.D
Eremitarum Camaldulenſium *duo ordines.* 8.C.D
S. Eremitarum ſecundi ordinis *duplex genus eſt.* 14.E F
— *& ita ſunt in duobus ordinibus triplicis tamen generis.* 8.C.D.14.C
— — *qualitates & functa vita.* 14.A.B.C.D. 15.A B.16.E F
Eremus Camaldulenſis *in cacumine montis Apenni-*

ni

ni vertice ſita eſt. 7. C. D. E
— *unde ita nominata.* 10. F
Error retrogradus *priore pejor.* 23. B. C. 28. F. 29. A
Exempla *vitæ circumſpectæ ad mentis eruditionem faciunt.* 20. D
Exemplar *bonis actionibus præbendum eſt.* 11. F. 12. A. C. D

F.

S. Franciſcus Aſſiſinus *S. Eremum illuſtriorem fecit.* 11. D. E
— — *ejus domunculam ab eo tempore nemo, niſi totius ordinis Præfectus habitare ſolitus eſt.* 11. E

G.

Gloriæ inanis *vento nullo, ſed humili mentis ſpiritu omnia munera peragenda.* 13. C
Gregorius IX. *dum Pontifex creatur, S. Eremi incola fuit.* 19. B. C. D
Guſtus *quis expetendus.* 19. A

H.

Humili mentis ſpiritu *omnia munera peragenda.* 13. C
Humilitas *cæteris virtutibus aſſociata maxime neceſſaria ad aſcendendam montem Dei.* 24. E
Hugolinus *Cardinalis ſacram Eremum inhabitavit.* 19. B. C
— *& interea Pontifex Romanus creatus.* 19. C
— *ſacellum in beatæ virginis laudem in S. Eremo ab eo conſtructum.* 19. D

I.

Jejunium *accommodum carnis mortificationi adjumentum* 17. D
ad Innocentiam infantilem *per conſcientiam mundam revertendam.* 17. E
Joannes Baptiſta Novarienſis *Ordinis Generalis.* 16. B. C
Joannes Gualbertus *præſentia ſua ſacratiſſimam Eremum illuſtravit.* 11. B. C

L.

Leonardus *ſecundi ordinis exemplaris Eremita.* 19. B. C
— *Prophetico ſpiritu dotatus fuit.* 19. C
— *ejus obitus.* 19. D
Leonis X. *Pontificis Maximi Indulgentiarum conceſſio.* 13. A
Linguam *in iis, quæ animæ læſionem adducant, refrænare, & in iis, quæ ad honorem Dei, & ad debitam aſſiduum ſtudium ſpectant, relaxare, maximum & incredibile animabus parat lucrum.* 12. B. C
Luminis *nimia reflexio legentis aciem oculi offendit.* 9. B

M.

B. Maldulus *Nobilis Aretinus eandem viſionem ac B. Romualdus habuit.* 10. E
— — *apud fontem (appellatum) bonum tunc habitavit.* ibid
— — *ab illo tempore S. Eremus Camaldulenſis exordium ſumſit.* ibid
Maria Medices *ſacram Eremum virilibus indumentis aſſumtis intravit.* 17. F. 18. A
— *Pontificis juſſu poſtea ſplendidam domunculam in ſacra Eremo erigi curavit.* 18. B
Membrorum *optima exercitatio.* 19. B

B. Michaelis Eremitæ *Coronæ Dominicæ excogitatio.* 13. A. 19. F.
S. Michaelis *ſepultura & Reliquiæ.* 19. F. 20. A
Multiloquio *mendacium deeſſe non ſolet.* 17. B

O.

Oculi *aciem legentis luminis nimia reflexio offendit.* 9. B
Oculorum *rectus uſus.* 18. E
Odor *quis optimus.* 19. A
— *oſſium Eremitarum ſepultorum.* 20. A. B
Orationis mentalis *exercitatio primum religioſæ vitæ præſidium.* 17. D. E
Orationibus *aſſiduis mens exercenda.* 26. B
Otio deditum *ne te inveniat dæmon.* 26. A. B

P.

Pax *belli finis.* 22. C
Peregrini *exemplaris Eremitæ vita.* 19. E
— *ejus reliquiæ & ſepultura.* ibid
Pœna *talionis.* 22. D
Pœnitentiæ *nulla ſera ætas.* 27. B
Petrus Urſiolus Quirinus *Reip. Venetæ Dux Romualdi diſciplinæ ſe pauper tradidit.* 11. D
Præfectus totius ordinis *domunculam S. Franciſci Aſſiſini in habitare ſolet.* 11. E
Profana negotia *inextricabilibus involucris commiata.* 23. C

R.

S. Reliquiæ *in Templo Camaldulenſi.* 10. B. C. 19. D. E. F. 20. A
B. Romualdus *Ordinis Camaldulenſis inſtitutor.* Præfat. Autor. & 10. C
B. Romualdi *viſio in ſomniis in eo loco, ubi nunc Eremus Camaldulenſis ſita eſt.* 10. D. E.

S.

S. Sacramentorum *digna ſuſceptio animæ tranquillitatem affert.* 20. C. D
Samuel *Eremita honore & laude dignus.* 15. F
Sceleratæ vitæ *eventus.* 28. B. C
Senſus *omnes cuſtodia pervigili clauſi habendi, ne vanis ac inanibus evagationibus huc & illuc diffundantur.* 12. B. 13. B
Senſuum potentiæ *ita moderandæ, ut unaquæque ſuo ordine diſpoſita jucundiſſimam melodiæ conſonantium apud Deum reddant.* 13. C
Sermocinatio communis *vitæ ſpiritalis inſtitutum promovere poteſt.* 17. C
Solitudo *ſuacta removet vitiorum genera multa.* 24. F
Somnolentiam *fuge.* 26. B.
Sylvanus *Eremita honore & laude dignus.* 15. F 16. A. 17. F. 18. B. C.

T.

Talionis pœna. 22. D
Templum *S. Eremi Camaldulenſis Servatori noſtro a S. Inſtitutore dicatum.* 10. F
— *& cum conſtructis quinque domunculis Eremus Camaldulenſis appellatu eſt.* ibid
Tribulationis *effectus* 12. D. E. 22. C. *ſeqq.* 25. D. E. F. 26. A

V.

Verborum ſtimulis *pronus ſenſus ad malum concitatur ut ad iniquitatem declinet.* 17. C
in Virtutibus *etiam excedant, qui aliis prædominantur.* 14. B

F I N I S.

CÆSAR ORLANDIUS,

DE

URBIS SENÆ

EJUSQUE

EPISCOPATUS

ANTIQUITATE.

Editio Noviſſima, priori auctior & emendatior.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER AA,
Bibliopolæ, & Typographi Academiæ atque Civitatis.

Digitized by Google

PRÆFATIO
HUJUS NOVÆ EDITIONIS
LECTOR BENEVOLE.

Cum contraria juxta ſe poſita magis eluceſcant, & poſito uno contrariorum, cognoſcatur & alterum, amœniſſimaque fortaſſe etiam argumentandi ratio ex contrariorum delucidatione percipiatur; Jucunditati igitur non minus, ac veritati inſervire voluit CÆSAR ORLANDIUS,*cum acuto elegantique ſimul ſtylo, primum compertos falſorum Autorum errores detexit, & tunc tandem ſententiam ſui judicii de urbis & Epiſcopatus* Senenſis *Antiquitate veritati maxime conformem eſſe, perſpicue demonſtravit: Operæ pretium ergo eſſe duxi, hunc lepidiſſimum tractatum ſuper re & materia non minus utili cum* Indice *memoriæ levandæ gratia, prelo iterum committere, hac certitudine fretus, quod hic tractatus, quod negotia* Senenſia *attinet, cupidi Hiſtoriarum ſcientiæ Lectoris curioſitati abunde ſatisfacturus ſit. Vale.*

Digitized by Google

NOMINA AUCTORUM,

Qui vel in hoc libello citantur, vel de civitate, ſeu Colonia Senenſi, *ejuſque Epiſcopatu, ſeu Epiſcopo, obiter aut ex profeſſo ſcripſerunt, & ad manus meas pervenerunt, ordine temporum, quo quiſque eorum ſcripſiſſe, aut obiiſſe dicitur, quoad fieri potuit ſervato.*

Ante annum Salutis

292 M. Porcius Cato Cenſorius.
125 Polybius Hiſtoricus.
40 M. Tullius Cicero.
Cæcilius, rerum Romanorum ſcriptor, à Strabone citatus.
30 Cornelius Nepus, ſive Æmilius Probus.

Poſt annum Salutis

19 Titus Livius.
33 Strabo Geographus.
35 Dionyſius Halicarnaſſeus.
42 Pomponius Mela.
66 M. Annæus Lucanus.
69 C. Silius Italicus.
L. Junius Moderatus Columella.
71 C. Plinius Secundus, ſive Plinius ſenior.
102 Anacletus Papa.
110 Plutarchus.
119 C. Suetonius Tranquillus.
C. Cælius Plinius, ſive Plinius Junior.
130 Aulus Gellius.
139 Appianus Alexandrinus.
140 Galenus Pergamenus, Medicus.
150 Ptolemæus Alexandrinus, Geographus.
Auctor libelli de Limitibus.
170 Quinctus Cervidius Scævola, Juriſconſultus.
Alphenus, Juriſconſultus.
199 Auctor libelli de Coloniis.
222 Dio Caſſius, Nicæus, Hiſtoricus.
337 Auctor libelli, qui Itinerarium Antonini Pii Imperatoris inſcribitur.
Sextus Pompejus Feſtus.
370 Eutropius, Hiſtoricus.
Tabulæ ſive inſtrumentum donationis ab Auguſtino Patricio, & Volaterrano citatum, ſcript.
417 Rutilius Claudius Numatianus, Gallus, Poeta.
645 Acta Concilii Romani ſub Martino Papa primo.
652 Acta Concilii Lateranenſis primi.
670 Acta Concilii Conſtantinopolitani Sexti.
818 Anaſtaſius Bibliothecarius.
847 Landulphus de Columna, ſagax canonicus Carnotenſis, ſcript. in Vaticana.
1073 Ado, Archiepiſcopus Treverenſis.
1150 Gratianus, decretorum canonicorum collector.
1154 Joannes Sareſberienſis, Brito, ſeu Anglus, alias Polycrates ſeu Polycarpus.
1188 Gotefridus Viterbienſis.
1320 Jordani Chronica, in ſupra ſcripta Vaticana, ſcript.
1458 Incertus auctor, qui ex ſupradicto Landulpho collectarium excerpſit, ſcript. in eadem Vaticana.
Facius de Ubertis, Florentinus.
Pius Secundus, Pontifex Maximus in Commentariis, ſcript.
1463 Flavius Blondus, Forolivienſis.
1465 Franciſcus Patricius, Senenſis, Epiſcopus Cajetanus, ſcript.
Jo. Bapt. Platina Cremonenſis.
1470 Michael Tarchaniota, Marullus, Conſtantinopolitanus.
1471 Marcus Antonius Sabellicus, Venetus.
1478 Auguſtinus Patricius de Piccolominibus, Senenſis, Epiſcopus Pientinus, & Ilcinenſis ſcript.
1480 Alius Senenſis ignotus, ſcript.
1486 Bartholomæus Benevolentius, Senenſis.
1490 Zacharias Lilius, Vicentinus.
1494 Hermolaus Barbarus, Venetus.
Angelus Politianus.
1498 Joannes Annius, Viterbienſis.
1503 Raphael Volaterranus.
Jacobus Philippus, Bergomenſis, hactenus ſcripſit.
1512 Sebaſtianus Compagnus, Ferrarienſis, ſcript. ſive Dominicus Marius Niger, Venetus.
1530 Leander Albertus, Bononienſis.
1549 Lucius Antonius Maynerus, Malacitanus, ſeu Genuenſis, ſcript.
Andreas Alciatus, Mediolanen.
1568 Honuphrius Panvinius, Veronenſis.
Antonius Maſſa, Galleſius, Romanus.
Joannes Goropius Becanus.

Hi omnes, ut fama eſt, hoc anno Salutis 1575. in humanis agunt.

Abraham Ortelius, Antverpianus.
Aldus Manutius.
Alfonſus Ciccarellus, Mevanas, ſcript.
Camillus Portius Neapolitanus.
Carolus Sigonius, Mutinenſis.
Guilielmus Xylander, Auguſtanus.
Julius Ballinus, Venetus.
Nicolaus Gruchius, Rhotomagenſis.
Orlandus Malavolta, Senenſis.

C Æ-

Digitized by Google

Digitized by Google

CÆSAR ORLANDIUS
DE
URBIS SENÆ
EJUSQUE EPISCOPATUS ANTIQUITATE.

ARGUMENTUM.

Civitatis & Eccleſiæ Senenſis fundatores, nondum compertos eſſe, in illam tamen, Coloniam ab Auguſto deductam. Hanc vero annos jam MCVIII *Epiſcopali dignitate ornatam (commentitiis quibuſdam ſcriptis confutatis, bonorumque auctorum teſtimoniis explicatis) dilucide comprobatur.*

ORNARI RES IPSA NEGAT, CONTENTA DOCERI.

S*Enam Etruriæ* urbem antiquiſſimam, ejus autem ſedem Epiſcopalem, non adeo vetuſtam eſſe, inter omnes fere noſtræ & ſuperioris ætatis ſcriptores, conſtare video. De auctoribus autem, ex quibus antiquitas hujuſmodi probetur, non omnium eadem eſt opinio. Quod vero ad utriuſque conditorem ſeu fundatorem attinet, ob antiquitatem ipſam, apud probatos ſcriptores nihil certi reperio. Nam (ut aniles fabellas de *Senio* & *Aſchio*, *Remi* ut falſo creditur filiis omittam: *Remus* enim *Dionyſio* & *Plutarcho* teſtibus, nullos prorſus liberos reliquit) quod a nonnullis traditur, eam civitatem fuiſſe conditam a *Gallis Senonibus*, qui, *Brenno* Duce, anno trecenteſimo ſexageſimo tertio ab Urbe condita, ſpatio ſeptem menſium, ut *Polybius* ſcribit, eadem Urbe potiti fuerunt, nullo certo aut ſaltem probato auctore conſtat. Etenim Joannes Sareſberienſis, Brito ſive Anglus, *lib.* VI. *cap.* 17. & *lib.* VIII. *cap.* 23. *De nug. Curialium*, *&c.* primus, quantum ego viderim, hujus opinionis auctor (qui ex eo quod ejus liber, *Polycraticus* inſcribitur, a *Jacobo Philippo Bergomate*, [*in ſupplem. Chronic.*] & aliis *Polycrates*, ſeu *Polycarpus* appellatur) nullum hujuſce ſuæ exiſtimationis teſtem adducit. Ipſe autem *Joannes*, ſe *Hadriani* IV. Pontificis Maximi familiarem fuiſſe, & dum *Henricus* Rex *Britanniæ* ſecundus, *Toloſanam* civitatem obſidione cingebat, ſcripſiſſe teſtatur. Apud omnes vero conſtat, *Hadrianum* IV., ab anno ſalutis milleſimo centeſimo quinquageſimo quarto, uſque ad quinquageſimum nonum, in ſolio B. *Petri* ſediſſe, *Henricum* autem *Secundum* eodem ſane tempore regnaſſe, & proinde hujus *Joannis* de origine *Senæ*: mille & ultra annis (ut ex infra dicendis apparebit) ante ipſum *Joannem* conditæ, teſtimonium, ne pili quidem faciendum eſſe.

Ad ejuſdem autem civitatis antiquitatem comprobandam Raphael Volaterranus *lib.* IV. & alii, qui ante & poſt eum ſcripſerunt, *M. Porcii Catonis*, *Polybii*, *Ciceronis*, *Livii*, *Lucani*, *Silii Italici*, *Appiani*, *Plinii*, *Itinerarii*, quod ſub *Antonini Pii* Imperatoris nomine circumfertur, libelli cujuſdam *De Coloniis*, ipſius *Volaterrani* ante reperti: nec non quarundam tabularum, ſive (ut noſtri loquuntur) cujuſdam publici inſtrumenti, teſtimoniis uti ſolent. Cæterum, cum ego auctoritates hujuſmodi, nihil ad rem noſtram facere ſemper exiſtimaverim: operæ pretium me facturum putavi, ſi, prius quam ex qui-

A bus probatis ſcriptoribus, *Senæ* vetuſtas perſpicue probari poſſit, oſtendam, ex quibus etiam eadem antiquitas, (meo quidem judicio) minime probetur, breviter & ingenue demonſtravero.

Primum igitur, quod ad *Catonem*, cæteris antiquiorem attinet, plurium eruditorum teſtimoniis, compertiſſimum habeo, librum illum, qui ſub titulo, *M. Porcii Catonis ex libris Originum fragmenta*, legitur, fictum & adulterinum eſſe, non minus quam *Beroſum Chaldæum*, & alios qui ſimul cum ipſo *Catone* venales habentur. Quod licet multis, iiſque non levibus argumentis probari poſſet, unum tamen & alterum tantum, præter ea quæ ab aliis re-
B feruntur, propoſuiſſe contentus ero. Scribit enim *Dionyſius Halicarnaſſeus*, *Porcium Catonem* in ſuis *libris Originum* affirmaſſe, primos *Italiæ* incolas fuiſſe *Græcos* ex *Achaja* profectos. Quod etiam *Cæcilius*, rerum *Romanarum* ſcriptor, a *Strabone* citatus, probare videtur. At in proœmio iſtorum fragmentorum, *Græci* impudentes appellantur, quod *Italiam* ab ipſis ortam, nullo certo auctore aut ratione, ſed per ſolam inſaniam fabulentur. Quod quidem verbis *Dionyſii* ex diametro pugnare, nemo, opinor, non videt. Quo fit, ut cum alterutri eorum, fidem detrahi ſit neceſſe, nullus dubitare poſſit, quin *Dionyſio*, non ſolum antiquiori, ſed etiam tot ſæculis,
C omnium conſenſu, approbato ſcriptori, major fides, quam fragmentis iſtis, jure adhiberi debeat. Atque hanc rationem (ut poſtea animadverti) etiam Joannes Goropius *in originibus Antverpianis lib.* IV. aperte probat. Præterea, Cicero *De Senectut.* ex perſona hujus *M. Catonis*, quartum & octogeſimum annum agentis, loquens, ſic ait: *Septimus mihi Originum liber eſt in manibus.* *Cornelius* autem *Nepos*, ſive, ut alii volunt Æmilius Probus, *in vita ejuſdem Catonis*, ita ſcribit: *Senex hiſtorias ſcribere inſtituit, quarum ſunt libri ſeptem. Primus, continet res geſtas Populi Romani. Secundus & tertius, unde quæque civitas orta ſit Italica: ob quam rem omnes Origines*
D *videtur appellaſſe. In quarto autem, bellum Punicum primum, in quinto, ſecundum: atque hæc omnia capitulatim ſunt dicta: reliqua bella pari modo perſecutus eſt uſque ad Præturam Servii Galbæ, qui diripuit Luſitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit: ſed ſine nominibus res notavit. In iiſdem expoſuit, quæ in Italia Hiſpaniiſque viderentur admiranda, in quibus multa induſtria & diligentia comparet, multa doctrina.* Sext. vero Pompejus Feſtus: *Originum* (inquit) *libros quod inſcripſit Cato, non ſatis plenum titulum propoſiti ſui videtur amplexus, quando prægravant ea quæ ſunt rerum geſtarum Populi Romani.* Idemque *Feſtus*, ac etiam A. Gellius, *ex ſeptem libris Origi-*

num Catonis, plura, & inter cætera, ex ſecundo & tertio, ubi proprie Origines deſcribebantur, hæc verba proferunt ex ſecundo: *Neque ſatis habuit quod eum in occulto vitiaverat, quin ejus famam proſtitueret*, & alibi: *In maximum decus, atque in eccelſiſſimam claritudinem ſublimavit.* Itemque ex tertio: *Haud eos eo poſtremum ſcribo, quin populi & boni & ſtrenui ſint*, & alio loco, *Equus reſpondit*, *Oreas mihi inde, ſibi cape flagellum.* Ex quibus omnibus perſpicue apparet: Primum, quod origines civitatum *Italiæ*, non omnibus ſeptem, ſed duobus duntaxat libris, videlicet ſecundo & tertio, deſcribebantur. Deinde, quod hi duo libri non minus quam reliqui quinque ab ipſo *Catone* perfecti & abſoluti fuerunt. Quæ cum ita ſint, cæteri autem quinque, in quorum medio hi duo poſiti fuerant, poſt *Gellii* & *Feſti* ætatem, a nemine (quod ſciam) citentur, cui unquam, quæſo credibile fiet, ut primus, quartus, & reliqui perierint, ſecundus autem & tertius tantum incolumes, imo ne incolumes quidem, ſed mutili & trunci evaſerint? Neque tamen in his verbum ullum eorum, quæ ab ipſis *Feſto* & *Gellio* ex illis proferuntur, agnoſcatur? Quibus accedit, quod fragmenta iſta, non duorum, ſed unius tantum libri, ejuſque integri, formam præ ſe ferunt, quippe cum & proœmium contineant, & non unam tantum *Italiæ* partem, de cujus urbium Origine ſolum, in iis libris tractabatur, ſed illam univerſam complectantur.

Quod autem Polybius *lib.* II. non de *Sena Etruriæ* loquatur, ſed de alia *Sena Piceni*, quæ ipſius *Polybii* ætate *Sena* ſimpliciter dicebatur, & in litore maris *Adriatici*, ubi campi *Italici* terminantur, ſita eſt, ex ipſius *Polybii* verbis adeo perſpicue oſtenditur, ut nulla alia diſputatione indigere videatur.

Balneæ vero xeniæ, quarum meminit Cicero *pro M. Cœl.* non quidem *Senenſes*, ſed publicæ erant, ut paulo poſt idem *Cicero* ſeipſum more ſuo declarans, illas publicas diſerte appellat. Xeniæ autem dicebantur, eo, quia Xenii ſeu muneris loco, gratis publice præberi ſolebant: cujus rei etiam *Plinius junior*, ac *Dio Caſſius*, & ex noſtris *Scævola*, & *Alfenus*, itemque antiqui lapides non obſcure meminerunt *Balneum*, ait Plinius, *Epiſt. lib.* VIII. *Hiſpellates, quibus illum locum Auguſtus dono dedit, publice præbent & hoſpitium.* *Dio* autem ſcribit, *Auguſtum* orbe pacato, balnea publice & tonſores, viris ac mulieribus gratis, toto anno præbuiſſe. *Tiburtibus* (inquit Scævola) *l. Patronus* 35. §. *codicillis ff. de legat.* tert. *municipibus meis amantiſſimiſque, ſitis balneum Julianum, junctum domui meæ, ita ut publice ſumptu heredum meorum, & diligentia, decem menſibus totius anni præbeatur gratis.* *Alfenus* vero, Ædilis in municipio balneas conduxerat, ut eo anno Municipes gratis lavarentur. In lapide autem, qui prope oppidulum *Sagaroli Præneſtinæ* diœceſis extat, ſic legitur. *C. Auruncejus .... Cotta. Colonis. incolis. hoſpiti. adventoribus. ſervisque. eorum. lavationem. ex. ſua. pecunia. gratuitam. in perpetuum. dedit.*

Prælium item *Senenſe*, de quo idem Cicero *in libro De claris oratoribus* meminit, non apud *Senam* noſtram, *ſed ad Senam Piceni* geſtum fuiſſe, ex *Livio*, *Probo* ſeu *Nepote*, *Plinio juniore*, *Plutarcho*, & *Eutropio*, adeo perſpicue conſtat, ut nullus omnino dubitationi locus relinquatur.

Epitomæ autem Livianæ verba *Lib.* XI. videlicet: *Coloniæ deductæ ſunt, Caſtrum, Sena, Adria* (ut etiam *Volaterranus Lib. Purali.* annotavit) profecto de eadem *Sena*, de qua etiam Polybius *Lib.* II. locutus fuit, accipi debent: præſertim, cum & *Livius* & *Polybius* de nomine ipſius Coloniæ inter ſe conſentiant, de tempore autem quo illa deducta fuerit non niſi in ſpatio decem annorum diſſentiant: quod nemini profecto mirum videbitur, ſi is bonorum auctorum diverſitates, in hac Coloniarum materia ab aliis animadverſas, ante oculos ſibi poſuerit, & inſuper meminerit, quod *Vellejus* (qui anno V. C. octingenteſimo ſeptuageſimo ſecundo, ex profeſſo de Coloniis ſcripſit) non ſolum de hac Colonia *Sena*, nullam prorſus mentionem facit, ſed etiam circa annum deductionis coloniæ *Caſtri* (quæ ſecundum *Livium* eodem anno, quo *Sena* deducta fuit) in numero viginti annorum a *Livio* diſſentit. Neque tamen propterea ullus unquam duas fuiſſe colonias eodem nomine *Caſtri* appellatas ſuſpicatus fuit. Dixi autem, *Livium* & *Polybium* de tempore quo *Sena* colonia deducta fuit in ſpatio decem annorum tantum diſſenſiſſe: quia tota *Livii* hiſtoria *Lib.* XI. deſcripta, inter Conſulatum *P. Cornelii Rufi*, & *M. Curii Dentati* (hoc eſt inter annum U. C. quadringenteſimum ſexageſimum ſecundum, vel ſexageſimum tertium) ac Dictaturam *Q. Hortenſii* (hoc eſt annum quadringenteſimum ſexageſimum ſeptimum, vel ſexageſimum octavum) concluditur. Quo fit, ut cum ſecundum *Polybium*, Colonia *Sena* quatuor annis poſt trajectionem *Pyrrhi* in *Italiam*, deducta fuerit, & ſecundum omnes, *Pyrrhus* anno ab V. C. quadringenteſimo ſeptuageſimo ſexto, vel ſeptuageſimo ſeptimo in *Italiam* trajecerit, ea propter *Livius* & *Polybius* circa annum deductionis coloniæ *Senæ*, in numero decem annorum plus minus, ut dixi, diſſentiunt.

Dixi etiam, *Vellejum* circa annum coloniæ *Caſtri*, in numero viginti annorum a *Livio* diſſentire: quia *Vellejus* ad hunc modum ſcribit: *At initio primi belli Punici, firmum & Caſtrum coloniis occupata.* Bellum autem *Punicum* primum, anno V. C. quadringenteſimo octuageſimo nono inceptum, inter omnes convenit, Coloniam autem *Senam* inter annum quadringenteſimum ſexageſimum tertium, & quadringenteſimum ſexageſimum octavum ab V. C. in *Etruria* deduci non potuiſſe, maximo, ni fallor, argumento eſt, quod anno demum quadringenteſimo ſeptuageſimo, *Etruſcos a Romanis* ſuperatos, & anno quadringenteſimo ſeptuageſimo ſecundo, *Q. Marium Philippum* de *Etruſcis* triumphaſſe in Capitolinis marmoribus ſcriptum legamus, cum tamen Colonias niſi in Provinciis plane devictis, deduci non potuiſſe, notius ſit, quam ut aliqua probatione indigeat.

Ad hæc, *Lucani* & *Silii* carmina, quibus *Sennæ* ſeu *Senæ*, vel *Senarum* meminerunt ad *Senam Etruſcum* referri non poſſe, illud, ni vehementer fallor, maximo argumento eſt, quod *Lucanus* non Urbes *Italiæ*, ſed flumina ipſa ex *Apennino* ortum habentia: *Silius* autem populos *Italiæ* deſcribens more poëtico, illos per flumina, quæ ipſos populos alluunt deſignat. *Sennam* vero fluvium eſſe in *Flaminia* ſeu *Æmilia*, & ex *Apennino* orientem, in *Adriaticum* excurrere, notius eſt, quam ut a me pluribus explicari debeat. Cæterum, quo res omnibus planior fiat, carmina ipſa ſubjicienda cenſui.

Lucanus *Lib* II.

Umbroſis medium qua collibus Apenninus
Erigit Italiam, nullo qua vertice tellus
Altius intumuit, propiuſque acceſſit Olympo.
Mons inter geminas medius ſe porrigit undas,
Inferni ſuperique maris, colleſque coercet
Hinc Tyrrhena vado, frangentes æquora Piſæ,
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon,
Fontibus hic vaſtis immenſos concipit amnes,
Fluminaque in gemini ſpargit divortia ponti.
In lævum cecidere latus, veloxque Metaurus
Cruſtuminumque rapax, & junctus Saſis Iſauro
Sennaque: & Adriacas qui verberat Aufidus undas
Quoque magis nullum tellus ſe ſolvit in amnem,
Eridanus, fractas devolvit in æquora ſylvas,
Heſperiamque exhaurit aquis.

Et

Digitized by Google

Et paulo poſt:

Enteriora petens montis declivia Tiberim
Unda facit, Rutubamque cavum, delabitur inde
Vulturnuſque celer, nocturnæque editor auræ
Sarnus, & umbroſæ Liris per Regna Maricæ
Veſtinis impulſus aquis, radenſque Salerni
Culta Siler, nullaſque vado, qui Macra moratus
Alnos, percurrit in æquora Lunæ.

Silius *Lib.* VIII.

Hos Aſis, Sapiſque lavant, rapidoſque ſonanti
Vertice contorquens, undas per ſaxa Metaurus,
Et lavat ingentem, perfundens flumine ſacro
Clitumnus, Taurum Narque albeſcentibus undis
In Tibrim properans, Tiniaque inglorius humor,
Et Clanis & Rubico, & Senonum de nomine Sena.

Idem poſt quatuordecim verſus, ubi de *Arna*, *Mevania*, *Iſpello*, *Narnia*, *Ingino*, *Fulginia*, *Ameria*, *Camerte*, *Sarſina*, & *Tuderta* meminit:

Jamque per Etruſcos legio completa maniplos
Rectorem magno ſpectabant nomine Galbam.

Et poſt duos verſus.

Lectos Cera viros, lectos Cortona ſuperbi
Tarcontis domus, & veteres miſere Graviſcæ
Nec non Argolico dilectum littus Aleſo
Alſium, & obeſæ campo ſqualente, Fregellæ
Arguit & ſacri interpres fulminis, Alis
Feſulæ, & antiquus Romanis mœnibus horror
Cluſinum vulgus, cum Porſena magna jubebas
Nequicquam pulſos, Romæ imperitare ſuperbos.

Non tamen negaverim fluvium *Glanim*, de quo *Silius* meminit, eundem eſſe cum *Clani*, de quo *Strabo*, *Tacitus*, *Plinius*, & *Stephanus* meminerunt. Nam & *Appianus*, & *Plinius*, & *Stephanus* illum per G. non per C. ſcribunt. Nec me movet, quod cum *Clanis* & *Rubico* tot terrarum ſpatiis inter ſe diſtent, veriſimile prorſus non ſit, ut *Silius* duo flumina adeo invicem diſtantia conjungere voluerit. Nam fluvium *Sennam*, quem idem *Silius* eodem verſu complectitur, non minus quam *Clanim* a *Rubicone* diſtare certum eſt. Quibus accedit, quod cum *Silius* in precedenti verſu de *Nare* & *Tinia*, qui in *Tiberim* illabuntur, meminiſſet, poſtea in hoc ſequenti verſu, etiam de *Clani*, qui ſimiliter in *Tiberim* illabitur, mentionem facere voluit: non ſecus ac *Plinius* de iiſdem fluminibus, videlicet *Clani* & *Tinia*, eodem fere verborum contextu, mentionem facit.

Jam vero *Appiani* verba *lib. primo bell. civ.* dum *Martium* a *Pompejo* circa civitatem *Senam* debellatum, civitatemque ipſam direptam ſcribit, de *Sena* noſtra accipi non poſſe, ex his planum fieri arbitror. Primum, quod *idem Appianus* alio loco *lib. de bello Annil.* de *Senogallia*, ſine ulla controverſia, loquens, iiſdem literis illam ſcribit, quibus & in hoc loco, de quo eſt contentio, nempe his: περὶ πόλιν Σήνα: quo ſcripturæ genere etiam *Ptolemæus* utitur, dum *Senam Gallicam* deſignat: cum tamen apud eundem *Ptolemæum Sena* noſtra per αι, ſcripta legatur. Deinde quod *idem Appianus* paucis verbis ſupra eum locum, de quo dubitatur, de *Æſino* flumine, (quem omnes *Senogalliæ* propinquum eſſe ſcimus) apertam mentionem facit: licet in *Italicis* exemplaribus, pro *Æſino*, *Ticinus* corrupte legatur: ut ex hoc certo conjectari liceat, urbem Σήναι, de qua *Appianus* meminit, *Senam Piceni*, non autem *Senam Etruriæ* fuiſſe.

Plinii autem *ſenioris verba Lib.* XVIII. *cap.* 17. *circa Cluſium & Senas*, ad librarum numerum, non autem ad civitatem *Senenſem* (quod etiam Volaterranus *Lib. Paralipomenon* animadvertit) referenda eſſe, vel ex eo liquere arbitror, quod *Sena* noſtra non eſt in *Italia Tranſpadana*, prout, ſi illorum interpretationem admitteremus, ex *Plinii* verbis neceſſario ponenda eſſet. *In Tranſpadana* (inquit) *Italia*, *ſcio vicenas quinas libras, farris modios pendere, ſi quis granum ipſum ponderet, circa Cluſium & ſenas* Hoc

A eſt, libras vicenas ſenas. *Cluſini* autem farris, etiam apud *Columellam*, qui ante, & apud *Galenum*, qui poſt *Plinium* ipſum floruit, mentio reperitur. *Adores*, inquit Columella *Lib.* II. *cap.* 6. *plerumque vidimus in uſu, generis quatuor. Far quod vocatur vernaculum, vennuculum, rutilum, atque alterum candidum, ſed utrunque majoris ponderis, quam Cluſinum, ſemen trimeſtre, quod dicitur Gulicuſtrum. Idque pondere & bonitate eſt præcipuum.* Galenus autem *Lib.* VII. *de compoſitione medicamentorum ſecundum locos* ſic ait: *Farris Cluſini appellati, ſextarii dimidium.*

Locus vero ex *Itinerario* quod ſub *Antonini* Impe-
B ratoris nomine circumfertur, ubi iter illud ab Urbe *Roma* in *Galliam* deſcribit, & poſt *Umbronem* in monte, de *Sena* colonia, meminit, non minus quam liber ille *Catonis*, confictus, imo ex libro illo ad verbum deſcriptus apparet. Qua ratione ut arbitror, moti *Aldus* & nonnulli recentiores totam illam appendicem (quæ nec etiam in ſcriptis codicibus legitur) in eorum exemplaribus excudere, conſulto omiſerunt. Quibus accedit, quod appendix illa, tum *Ciceroni*, tum ipſi etiam *Itinerario* aperte repugnat. Nam ejus auctor, iter ab Urbe ad *Lucam* deſcribens, poſt *Vulſinium*, dextrorſum flectit, & primo *Cluſium*, inde *Ad ſtatuas* poſt *Arretium*,
C tum *Ad fines* ſive *Caſas Cæſarianas*, inde *Florentiam*, poſt *Piſtores* & poſtremo *Lucam* deſignat. *Cicero* autem *Philip.* XII. ab eadem Urbe *Roma* ad *Mutinam* iter metiri volenti, tres tantummodo, non autem ſex, ut iſta appendix tradit, vias eſſe docet: *Tres* (inquit) *viæ ſunt ad Mutinam. A ſupero mari, Flaminia: ab infero, Aurelia: media, Caſſia, quæ Etruriam diſcriminat.* Idque etiam ex *Strabone* non obſcure colligi videtur. Hic etenim *Italiam* deſcribens, vias omnes, quæ *Romam* ducunt, urbeſque & loca, per quæ illæ tranſeunt, diligentiſſime deſignat: & tamen in *Etruriæ* deſcriptione, nullas alias vias, quam *Flaminiam*, & hanc *Caſſiam*, quæ *Ar-*
D *retium* ducit (tacito tamen illius nomine) nobis indicat. *Talis eſt* inquit *Lib.* V. ex verſione Xylandri, *Ciminius lacus apud Volſinios, & alius apud Cluſium, & proxime Romam ac mare, Sabatus. Longiſſime autem remotus, & jam Arretio propinquior, Traſimenus: juxta quem in Etruriæ aditus exercitibus datur, quo & Annibal uſus eſt. Sunt enim duo aditus, hic, & alter per Umbriam, juxta Ariminum, atque hic quidem commodior eſt, montibus ibi ſatis humilibus. Sed cum is accurata cuſtodia teneretur difficiliorem coactus eſt petere, & obtinuit, victo magna pugna Flaminio.* Hæc *Strabo* Ex quibus omnibus certo certius conſtat, quod auctoris illius *Itinerarii* ætate ab Urbe
E *Etruriam* verſus proficiſcentes, per civitatem *Senenſem* iter minime faciebant, ſed illam longiſſime ad ſiniſtram relinquebant. Hujus rei fortiſſimum argumentum, illud eſſe videtur, quod non ſolum *Appiæ*, *Flaminiæ*, *Aureliæ*, & *Caſſiæ*, uſque *Vulſinium*, ſed etiam ipſius *Clodiæ*, inter *Cluſium* & *Arretium*, non longe a monte *Politiano*, multæ adhuc reliquiæ ſeu fragmenta adeo admiranda extant, ut non hominum, ſed mali alicujus dæmonis potius opus fuiſſe credatur: cum tamen ejus viæ, qua a tempore, hominum memoriam excedente, ab Urbe *Roma* ad *Senam* pergentes utuntur, poſt *Vulſinium*
F nullum penitus veſtigium appareat, neque ſilicum antiquitus ſtratarum, neque etiam vetuſtorum pontium ſuper *Pelium*, *Umbronem*, & *Arbiam* fluvios (qui inter *Vulſinium* & *Senam* labuntur) extructorum. *Umbro* autem navigiorum capax exiſtit.

Et tuto trepidas excipit ore rates.

Rutil Numatian. in Itiner. *Arbium* denique, etiam æſtivo tempore, vix ab equitibus quandoque trajici poſſe, omnes qui illac iter fecerunt, probe norunt. Ne autem quiſpiam, ut ego aliquando, fortaſſe ſuſpicetur, quod illius *Itinerarii* au-

auctor, in ea parte qua vias *Etruriæ* deſcribit, ſit mancus & imperfectus, cum haud veriſimile videatur, quod Auctor ille qui viam *Flaminiam* & *Aureliam* tam accurate deſcripſit, viam etiam *Caſſiam*, quæ, ut ex *Cicerone* conſtat, inter has duas media erat, deſcribere omiſerit (qua fortaſſe ratione, appendix illa, de qua ſupra, ad eum librum facta extitit: nempe, ut locus, qui mancus & mutilus videbatur, reſtitueretur) Is ſciat, quod ad hunc, de quo agitur, locum attinet, excuſos libros cum ſcriptis, quorum unus ſatis antiquus in *Vaticana* bibliotheca extat, conſentire. Imo, quod etiam me magis movet, *Bartholomæus Marlianus*, *Onuphrius Panvinius*, & alii, quotquot de antiquitatibus Urbis *Romæ* ſcripſerunt, viam *Caſſiam* deſignantes, illam per *Sutrium*, *Vetrallam* ſive *Forum Caſſii*, *Viterbiumque*, & *Vulſinium* ducunt, ejuſque viæ veſtigia adhuc inter ipſa oppida extare tradunt: ut ex hoc certo conjicere liceat, viam *Caſſiam* & *Clodiam* uſque *Vulſinium*, unam & eandem fuiſſe: cum etiam *Clodia* in eodem *Itinerario* deſcripta, poſt *Baccanas Vulſinium* uſque, cum hac ipſa *Caſſia* minimum concordare reperiatur. Dixi autem, *Itinerarium* quod ſub *Antonini* nomine circumfertur: quia, ut hoc etiam obiter admoneam, liber ille *Antonino Pio* Imperatori tribui nullo modo poteſt. Etenim cum in eo libro ſemel atque iterum de civitate *Conſtantinopolitana* mentio fiat, certe ex hoc ſolo perſpicue apparet, ejus libri auctorem, quicunque tandem is fuerit, poſt *Conſtantinum* illum *Magnum*, a quo *Conſtantinopolis* nomen accepit, ſicque poſt annum Salutis trecenteſimum trigeſimum ſeptimum, floruiſſe, cum tamen ſecundum omnes *Antoninus Pius* Imperator anno centeſimo ſexageſimo tertio ejuſdem Salutis, in fata conceſſerit.

Quod autem ad *libellum ætate Volaterrani ipſo teſte Lib.* IV. *Geographiæ* inventum, ac *Cæſarum leges agrariæ, & Coloniarum jura*, inſcriptum attinet: certe verba illa ab ipſo Volaterrano, *Lib.* v. ex jam dicto libello prolata, hoc eſt, *Colonia Saniensis*, in nullo trium exemplarium, quæ ſola mihi videre licuit, leguntur. Eorum autem unum ſcriptum, in ſupradicta *Vaticana* ſub hoc titulo, *Liber Auguſti Cæſaris & Neronis*, conſervatur: Alterum, ſub titulo, *Coloniarum Pop. Romani deſcriptio*, ſive *De limitibus. Pariſiis Anno MDLIIII.* apud *Adrianum Turnebum*, cum libro *De agrorum conditionibus:* Tertium vero hic *Romæ circa annum Salutis MDLX.* ſub nomine *Sex. Julii Frontini De Coloniis*, excuſa circumferuntur. Cæterum, cum tria hæc exemplaria, omnia inter ſe diſſentiant, & unum quodque eorum, aliquid plus vel minus quam reliqua contineat, id me dubitare cogit, ne exemplar illud, ubi *Volaterranus* ea verba legiſſe affirmat, temporum injuria perierit, quemadmodum etiam illud, de quo Politianus *Epiſt. Lib.* I *epiſt.* I. meminit, hodie non extare, fide dignis teſtibus compertum habeo. Verba autem illa, quæ in exemplari *Romæ* impreſſo leguntur, videlicet, *Ager Urbis Saniensis, limitibus maritimis & montanis, lege triumvirali eſt aſſignatus, & loca hereditaria populus accepit*, niſi ego vehementer fallor mendum aliquod continent, & ex jam dicto exemplari *Pariſiis* impreſſo emendari debent, ut pro *Saniensis*, *Sentinensis* legatur. In eo etenim exemplari *Pariſino* ita legitur: *Sentis oppidum, ager ejus limitibus maritimis & montanis, lege triumvirali eſt aſſignatus, & loca hereditaria populus ejus accepit. Finitur ſicuti conſuetudo eſt regionis Piceni.* Nam ſi quis hæc duo exemplaria inter ſe contulerit, is proculdubio, eam partem, quæ in fine exemplaris *Romani* legitur, ex *Pariſino*, paucis tamen, ut fit, immutatis, deſcriptam eſſe deprehendet. Addo etiam quod licet vice illius verbi *Sentis* legendum eſſet *Senensis*, non tamen continuo, ex hoc ſolo, ut *Volaterranus* putat,

A efficeretur, ut *Sena* noſtra, Colonia *Romanorum* dici poſſet. Neque enim omnes civitates, de quarum agris in jam dictis libellis fit mentio, Coloniarum numero cenſentur. Quod quidem vel hinc conſtare poteſt, quod in eiſdem libellis, de plurium civitatum agris, mentio habita eſt, quæ tamen ex *Auguſti* deſcriptione, a Plinio, *Lib.* III. *cap.* 5. qui multis annis ante eorum libellorum auctores ſcripſit, relata, non inter Colonias, ſed inter populos ſive oppida reponuntur, veluti (exempli gratia) ſunt *Auximates*, *Cingulani*, *Firmani*, *Mattilicates*, *Nurſini*, *Septempedani*, *Spoletini*, *Tollentinates*, *Veregrani*. B Idque etiam alterius ex jam dictis libellis titulus, a *Volaterrano* relatus, aperte indicat, ſic enim habet: *Cæſarum leges agrariæ, & Coloniarum jura.* Ex quibus verbis perſpicue indicatur, quod in eo libello non ſolum de Coloniis, ſed etiam de agris populorum ſeu oppidorum quæ Coloniæ non erant, agebatur. Et propterea ea pars, qua de agrariis legibus agitur, in exemplari *Vaticano* ſcripto, ante jura Coloniarum, legitur: licet in alio exemplari impreſſo, jura Coloniarum, legibus agrariis anteponantur. Quod autem (ut dixi) *Plinii* hiſtoria, per multos annos ante auctores eorum libellorum, ſcripta fuerit, ex eo potiſſimum perſpici poteſt, quod auctor libelli C *De coloniis*, de *Severo*, *Antonino*, & *Commodo* Imperatoribus meminit, & proinde eundem auctorem, poſt annum Salutis centeſimum & nonageſimum quintum, quo anno, *Severus* poſt *Antoninum* & *Commodum*, ad Imperii faſtigium evectus fuit, ſcripſiſſe neceſſe eſt. Quo fit, ut is liber *Sext. Julio Frontino*, (contra quam Politianus *Epiſt. lib.* I. *epiſt.* I. & alii viri doctiſſimi crediderint) nullo modo tribui poſſit. Cum etenim *Frontinus* (teſte Cornelio Tacito *Lib.* XX. *ante medium*) anno V. C. octingenteſimo vigeſimo tertio, qui fuit annus Salutis ſeptuageſimus ſecundus: Grucch. *de comit. Ro. lib.* I. præturam D geſſerit, quam per leges annales, non niſi quadrageſimo anno petere licebat, certe ſi idem *Frontinus* etiam hunc libellum *De Coloniis*, poſt annum nonageſimum quintum ſcripſiſſet, fateri cogeremur, illum ad ætatem centum & ſexaginta trium annorum perveniſſe: quod veriſimile prorſus non eſſe, omnes intelligunt.

Tabulæ denique illæ, quarum exemplum Aug. Patritius *De civit. Senen. Antiq.* in archivis Eccleſiæ *Arretinæ* vidiſſe ſcribit, quaſque etiam Volaterranus, *Lib.* v. *Geographiæ Patritium* ſecutus, commemorat, pluribus, & quidem (ni vehementer fallor) urgentibus rationibus, commentitiæ eſſe convincuntur. Quod, ut planum omnibus fiat, in E primis verba eorum, ex pluribus inter ſe conſentientibus exemplis, ad me delatis, fideliter deſcripta, ſubjiciam: poſtea vero (ſi potero) verum patefaciam. Earum igitur tabularum, non quidem marmorearum ut Leander Albertus *In deſcriptione Italiæ* exiſtimavit, ſed membranarum, verba hæc ſunt. *In Chriſti nomine amen. Milleſimo octuageſimo tertio anno, qua Roma condita eſt, à Nativitate Domini uſque nunc, ſunt anni trecenti prope & ſeptuaginta, in ſecundo anno ordinationis Damaſi Papæ, reſidentis in ſede B: Petri Apoſtoli, menſe Majo, medio* Pentecoſte, in fine tertii luſtri, anno tertio Imperii Valentiniani Auguſti,* F *baptizavit Donatus Epiſcopus Zenobium, Tribunum, filium Landerici, qui fuit* ex Senatu Romano, qui & ipſi ædificarunt caſtrum Senenſe, tempore B nsi Conſulis. A die, quo ipſe Tribunus recepit Chriſtianitatem, non ceſſabat jejunare, & orare, & eleemoſynas facere, & non recedebat a Donato Epiſcopo, quia inſtruebat eum monitis ſalutaribus, & mittebat Miſſos ſuos per omnes Curtes ſuas, & faciebat conſtruere eccleſias. Primam Eccleſiam fecit conſtrui ad honorem Dei Genitricis juxta Caſtrum Senenſe &c.* Quod igitur hæ tabulæ, ſint, ut dixi, commentitiæ, primum hinc ap-

apparere arbitror, quod ex *Adonis Treverenſis* Archiepiſcopi martyrologio, abomnibus viris catholicis approbato, conſtat, *Donatum* ipſum ſub *Juliano* Imperatore, cognomento *Apoſtata*, martyrii palmam recepiſſe, & proinde ad tempora *Damaſi* Papæ, & *Valentiniani* Imperatoris, pervenire non potuiſſe. Deinde hoc idem oſtenditur ex eo, quod illarum tabularum initium, nullam de ejus anni Conſulibus mentionem continet: cum tamen, juxta morem illorum temporum, non ſolum in privatis, ſed etiam in publicis tabulis, atque adeo in Imperatorium conſtitutionibus, & ſacrorum Conciliorum actis, fere ſemper de Conſulibus, ſub quibus illa data ſeu geſta forent, ſpecialis mentio haberetur. Quibus accedit, manifeſtus error, qui in numero annorum ab Urbe condita, in eiſdem tabulis deprehenditur: cum dubio procul, anno Salutis trecenteſimo ſeptuageſimo, annus ab V. C. fuerit milleſimus centeſimus vigeſimus tertius, non autem milleſimus octuageſimus tertius, & conſequenter in his ipſis tabulis in quadraginta annorum computatione erratum fuit. Ut omittam, quod in publicis tabulis, neque unquam de luſtro, & ejus annorum numero, neque etiam eo tempore, de annis Pontificatus mentio fieri conſuevit: quinimo Pontifices ipſi in earum epiſtolis, quo anno Imperii, illæ datæ ſeu ſcriptæ fuiſſent, ut plurimum ſubnotare ſolebant. Taceo etiam quod harum tabularum autographum ſive, ut noſtri dicunt, originale, nemo unquam ſe vidiſſe aſſeruit, earum autem exempla, quæ antiquiſſima eſſe dicuntur, ut ex multis oculatis teſtibus accepi, non quidem majuſculis ſed minuſculis literis ſcriptæ viſuntur: cum tamen apud omnes conſtet, quod eo anno trecenteſimo ſeptuageſimo (quo tempore *Roma* nondum a *Gothis* capta fuerat,) *Romani*, & eorum finitimi, nullo alio charactere, quam, ut ita dicam, majuſculo utebantur. Illud etiam prætereo, quod in eiſdem tabulis fit mentio de comitatu *Senarum*. Apud antiquos autem auctores, quod quidem ego viderim, atque adeo in publicis ipſius civitatis ſignis, quibus & tabulæ obſignari, & nummi percuti ſolent, *Sena* ſemper numero ſingulari legitur, plurali nunquam: nemoque non videt, quam ineptum ſit, ut eadem civitas, modo *caſtrum Senenſe*, modo autem *Senæ* nominetur. Poſtremo, compertiſſimum habeo, quod ſub eadem die, qua tabulæ iſtæ confectæ, vel potius confictæ fuerunt, etiam aliæ quædam, in quibus *Landerius* præfatus, ſylvam quandam neſcio cui fratri *Blaſio*, pro dote certæ Eccleſiæ in honorem *B. Antonii* conſtruendæ, dicitur elargitus, confectæ dicuntur, & harum tabularum tria exempla, & omnia (ut vulgo creditur) autographa, etiam hodie extant. Unum quidem, & item alterum, in duobus *Auguſtinianorum* agri *Senenſis* cœnobiis, *Iliceti* ſcilicet & *Montis Ilicini*, tertium vero, in ipſius Civitatis *Senenſis* Tabulario, paucis ab hinc annis erecto. Quinimo (quod etiam magis ſuſpicionem auget) utrumque cœnobium, ſe adhuc Eccleſiam illam in honorem *B. Antonii* ab fratre illo *Blaſio* ædificatam, cum dote ejuſdem Eccleſiæ, poſſidere affirmat: cum tamen verum, plus uno eſſe non poſſe.

Nunc igitur, quia hiſtoriæ legibus ſervatis, quæ falſa videbantur, refutavimus: modo ad ea, quæ vera ſunt, accingimur. Nonnullam etenim partem veritatis ſibi occupat falſitatis refutatio, quæ non gratia aut ſimultate, ſed ipſiuſmet veritatis ſtudio, literis proditur.

Senæ noſtræ, ejuſque regionis, & hominum, ut idem *Auguſtinus Patritius* ſcribit, apud antiquos, rara mentio reperitur, non loci novitate, ſed quia Urbis *Romæ* ſplendor, & amplitudo effecit, ut illi propinquæ & vicinæ civitates, nullum, aut parvum nomen haberent, niſi quatenus apud eas, aliquid memoria dignum, geri contigiſſet. Quid autem clari, *Etruriæ* Urbes ſub *Romano* Imperio quieſcentes, agere poterant procul ab omni hoſtili tumultu, agriculturæ, aut tenuibus mercaturis tantum intentæ? Quippe, ut ſplendente Sole, reliquorum ſiderum fulgor obſoleſcit, & propinquorum maxime: ita etiam *Romano* imperitante nomine, aliarum civitatum vicinarum nulla erat mentio. Quidquid excelſi, quidquid clari in toto terrarum orbe erat, una Urbs *Roma*, omnia ad ſe trahebat. Etenim quemadmodum Ant. Maſſa Galleſius *De orig. & reb. geſt. Faliſcorum* eleganter ſcriptum reliquit, ex finitimis regionibus, poſtquam in *Romanorum* poteſtatem venerunt, quotquot erant, vel in dies creſcebant, hiſtoriis forſan celebrandi, vel ingenio, aut manibus promptiores, vel opibus affluentiores, in *Romanam* civitatem & militiam migrabant. Idque etiam noſtra & patrum memoria, *Roma* etiam ipſa, ab antiqua illa longiſſimo, peneque incomparabili intervallo, declinata, hoc ipſum tamen ſæpiſſime accidiſſe videmus & audimus. Non igitur mirum, ſi quemadmodum de *Sena* illiuſque agro & hominibus, antequam *Romano* Imperio ſubjicerentur, ob antiquitatem & librorum amiſſionem, ita etiam poſtquam *Romano* Imperio, ut aliæ gentes, colla ſubmiſerunt, & in civitatem ac militiam *Romanam* tranſiverunt, rara admodum mentio facta ſit. Quamquam non negaverim, civitatem *Senenſem* illiuſque agrum, antiquitus, adeo late patentes ut nunc ſunt, minime extitiſſe. Sed (ut ſunt res mortalium) ex parvis initiis, *Senenſium* conſilio & armis, ad eam amplitudinem perveniſſe, ut omnia fere ad bene beateque vivendum neceſſaria, non modo ſibi ipſis ſubminiſtrare, ſed etiam vicinis aliqua elargiri non incommode poſſint.

Hanc autem, de qua loquimur, civitatem, jam inde ab anno conditæ Urbis quingenteſimo quadrageſimo tertio alicujus nominis fuiſſe, ex *Livii* verbis obſcure colligitur. Cum enim inter alios *Italicarum* Coloniarum populos, quos idem Livius *Lib.* XXVII. ad Senatum veniſſe ait, etiam populum *Senenſem* a mari ſupero profectum commemoret, certe alium populum *Senenſem* ad mare inferum fuiſſe, non dubitanter ſignificare videtur. Alioquin enim, niſi duo ejuſdem nominis populi in *Italia* extitiſſent, ſatis fuiſſet populum *Senenſem* ſimpliciter & abſque alia adjectione nominare: quemadmodum etiam de *Oſtienſi* & aliis, eodem loco ab ipſo *Livio* memoratis, factum cernimus. Hoc idem etiam Eutropium *Lib.* III. feciſſe videmus, quippe qui de *Sena* mentionem faciens, & de *Sena Picena*, non autem de *Sena Etruriæ* ſentiens, vitandæ ambiguitatis gratia, diſerte & explicite ſe ipſum in hunc modum declaravit, *Apud Senam Picenæ civitatem*.

Quod, ut planius fiat, ſciendum eſt, Italiæ partem eam, quæ ab *Alpibus* proficiſcenti, ad ſiniſtram reſtat, olim ab *Etruſcis* ſive *Tyrrhenis* dominatam, & illis pulſis, a diverſis *Gallorum* nationibus, quorum *Senones* poſtremi fuerunt, occupatam fuiſſe, *Senoneſque* ipſos juxta mare *Adriaticum* incoluiſſe. Idque *Polybius* ipſe, *Lib.* II. Livius *Lib.* V. Strabo *Lib.* V. ac etiam Dio Caſſius *Lib.* XLVI. *circa finem & Lib.* XLVIII. præcipue tradunt. Addit *Polybius*, *P. Cornelio Dolabella*, & *Cn. Domitio Calvino* Conſulibus hoc eſt, anno V. C. quadrgenteſimo ſeptuageſimo, *Romanos*, *Senonibus* ſuperatis, ſedibuſque fugatis, regione potitos, novam in Urbem *Senonum* Coloniam deduxiſſe, illamque veteri nomine, quod primo a *Senonibus* habitata fuerat, *Senam* appellaſſe. Hæc eadem pars *Italiæ*, ad ſiniſtram, ut dixi conſiſtens, etiam poſt *Gallos* ex ea pulſos, uſque ad *Ciceronis*, *Auguſti*, *Strabonis*, *Melæ* & *Plinii* ætatem, nomen tamen *Galliæ* retinuit. Cæterum ad differentiam alterius *Galliæ*, quæ *Tranſalpina* & *Co-*

mata dicebatur, *Ciſalpinæ* & *Togatæ* cognomen habuit. Ejus autem fines, pro arbitrio Imperatorum ſive Magiſtratuum, alii atque alii fuere. Nam, ut *Strabo* ſcribit, primum *Æſis*, deinde *Rubico* fluvii: At ſecundum *Melam*, *Ancona*: & ſecundum *Livium*, *Utens*, (ſic enim, non *Uſens*, *hodie Chienti* legendum eſt) fluvii, inter *Gallicas* & *Italicas* gentes termini fuere. *Auguſtus* vero, *Plinio* teſte, *Lib.* III. *cap.* 5 univerſam *Italiam* in regiones undecim diviſit, inter quas *Etruriam* & *Picenum* connumeravit, & in unaquaque provincia, omnium oppidorum ſeu urbium, quæ idem *Auguſtus* in numero Coloniarum eſſe voluit, præcipuam & ſpecialem mentionem fecit. Inter mediterraneas autem ſeptimæ provinciæ, in qua *Etruria* eſt, Colonias, etiam *Senenſem* ſeu *Senienſem* poſuit. In provincia autem *Piceni*, quam ſextam fecit, & in Coloniis intus exiſtentibus *Hiſpellum* dumtaxat & *Tuder* enumeravit. Inter oppida vero ſive populos ejuſdem ſextæ regionis, quæ in ora ſunt, *Æſim* & *Senogaliam* collocavit. Cæterum, cum (ut dixi) regio illa, in qua *Sena Piceni* ſita eſt, ante ipſum *Auguſtum*, *Galliæ*, non autem *Piceni* nomen obtineret, in *Senam* autem *Etruriæ* ab eodem *Auguſto* Colonia deducta fuiſſet, hinc, ut veriſimilimum eſt, quo altera civitas ab altera diſcerni poſſet, uſus obtinuit, illam quidem *Senam Gallicam*, ex eo quod in provincia *Gallica* conſiſtebat, hanc autem ſimpliciter & abſque alia adjectione *Senam*, vel Coloniam *Senenſem* nominari. Et deinde ut aſſolet, corrupto vocabulo, pro *Sena Gallica*, *Sene* vel *Senogallia* dici cœpit. Cujus rei maximum argumentum eſſe videtur, quod *Strabo*, qui ſub *Auguſto*, itemque *Plinius*, & *Ptolemæus*, ac etiam auctor illius *Itinerarii Antonino Imperatori adſcripti*, qui poſt *Auguſtum* de Urbibus ipſis, illarumque ſitu & regionibus principaliter & ex profeſſo, non autem obiter aut aliud agentes, ſcripſerunt, nunquam *Senam* illam *Piceni*, ſimpliciter *Senam*, ſed cum adjectione illa, *Galliæ*, ſemper nominarunt. Ex quibus omnibus luce clarius apparet, quod *Auguſtus Senam* quidem noſtram, in numero Coloniarum Populi *Romani* deſcripſit: *Senam* autem *Piceni* inter oppida ſeu Urbes quæ Coloniarum numero non erant, numeravit. Cumque quo tempore, aut a quibus, *Senenſis* hæc Colonia deducta fuerit, nullibi legatur: Hinc propterea fit, ut quaſi neceſſario fateri cogamur, illam ab ipſomet *Auguſto*, una cum aliis viginti ſeptem de quibus *Suetonius* meminit, deductam fuiſſe. *Ad hunc modum* (inquit) *Urbe urbaniſque rebus adminiſtratis*, *Italiam duodetriginta Coloniarum numero*, *deductarum ab ſe*, *frequentavit*, *operibuſque ac vectigalibus pluriſariam inſtruxit*, *etiam jure ac dignatione*, *Urbi*, *quodam modo pro parte adæquavit*: *excogitato genere ſuffragiorum*, *quæ de Magiſtratibus urbicis*, *Decuriones Colonici*, *in ſua quique Colonia ferrent*, *& ſub diem Comitiorum obſignata*, *Romam mitterent*. Quod autem hæc, de qua loquimur *Sena*, *Romanorum* Colonia fuerit, præter ſupra & infra ſcripta teſtimonia, haud ſcio, an ullum certius indicium adduci poſſit, quam *Lupæ* illius, *Romulum* & *Remum* lactantis, tot ſigna, in omnibus *Senæ* noſtræ celebrioribus locis *teſte Pio* II. *in in comment. manuſcript.* marmore & alio lapide, manu præſtantiſſimorum artificum ſculpta, & ſupra columnas poſita, ac etiam in aureis argenteiſque nummis, in ea ipſa Civitate, antiquiſſimo tempore percuſſis, impreſſa. Quemadmodum etiam hoc idem ſignum in antiquiſſimis aliarum Coloniarum numiſmatibus expreſſum videmus. Numiſma etenim æreum *Antonini Eliogabali*, (cujus verſa pars ſic habet. *Col. Aug. Tro. Alex.* hoc eſt, *Colonia Auguſta Troas Alexandrina*) idem Lupæ ſignum ſculptum continet, ut Sebaſtianus Erizzus *in ſuo libro Numiſmatum pag.* 289. atteſtatur, ſimulque declarat.

De eadem Colonia *Senenſi*, meminit etiam *Cornelius Tacitus* his verbis: *Reconciliavit paulisper ſtudia Patrum*, *habita in Senatu cognitio ſecundum veterem morem*. *Manlius Patricius*, *ordinis ſenatorii*, *pulſatum ſe in colonia Senenſi*, *cœtu multitudinis*, *& juſſu Magiſtratuum*, *querebatur*: *nec finem injuriæ hic ſtetiſſe*, *planctum & lamenta*, *ſupremorum imagines*, *præſenti ſibi circumdata*, *cum contumeliis & probris*, *quæ in Senatum univerſum jacerentur*. *Vocati qui arguebantur*, *& cognita cauſa in convictos vindicatum*. *Additumque S. C. quo Senenſium plebs modeſtiæ admoneretur*. Quod autem *Tacitus* ait. *juſſu Magiſtratuum*, ut Alciatus *in Annotat. ad Tacitum*. adnotavit, ad Duumviros, qui in Coloniis vicem Conſulum obtinebant, & proprie Magiſtratus appellabantur, referendum exiſtimo. Quæ interpretatio ex verbo *plebs*, quo paulo poſt idem *Tacitus* utitur, confirmari videtur. Hæc enim nomina, *Decuriones* & *plebem*, veteres de Coloniis loquentes, libenter uſurpabant, ut ex antiquis lapidibus unicuique planum fieri poteſt.

C. Valio. Polycarpo. Ornamenta. Decurionatus. inluſtratus, a. ſplendidiſſimo. Ordine Arimin. Patron. VI. vicorum. Item collegior. Fabr. Cent. Dendr. Colon. Arim. Aldus Manutius. *in Orthogr. pag.* 659.

Item Ornamenta. Decurionatus. inluſtratus. a. ſplendidiſſimo. Ordine. Piſaurens. Patrono. Collegiorum. Fabr. Cent. Dendr. Navic. & Vicimag. Colon. Piſaur. Plebs. Piſaur. ob. merita. dedicat ſportulas. Decur. * *V. Itemq. Collegiis.* * *Plebs.* *. *I dedit. L. D. D. D. P.*

C. Romæ in domo Cæſia. *Salvio Ariſtæneto C. V. ſeptemviro. Epulonum. ſodali. Auguſtali. Juridico. per Picenum. & Apuliam. Curatori. Viarum Aureliæ. Corneliæ. Triumphalis. Prætori. Tutelario. & eodem. anno. ad. Æditiatem. promoto. X. viro Stlitibus. judicandis. Oratori. Maximo. Decuriones. & plebs. Coloniæ Aſculanorum. propter. humanitatem abſtinentiam.*

C. Salio & cætera ut ſupra, *Decuriones*, *& plebs. Coloniæ. Anconitanorum. propter humanitatem.* & cætera.

Quæ quidem verba, ut nonnulli falſo exiſtimant, de *Sena Piceni* minime intelligi poſſunt. Primum, quia, ut ex ſupradictis plane conſtat, tempore *Taciti*, ea civitas, non jam amplius ſimpliciter *Sena* ſed cum adjectione illa, *Gallicæ* ſeu *Galliæ*, appellabatur. Deinde, quia ſecundum *Auguſti* deſcriptionem, *Senogallia* in numero Coloniarum eſſe deſierat: *Sena* autem noſtra (ut ex eiſdem ſupraſcriptis perſpicue apparet) ab ipſo *Auguſto* inter Colonias poſita fuerat.

Ptolemæus vero *Lib.* III. *cap.* 6. non ſolum in *Latinis* & *Italicis*, ac typis excuſis, ſed etiam in *Græcis*, iiſdemque antiquiſſimis & ſcriptis codicibus, quorum duo in *Vaticana* extant, *Senam* inter mediterraneas *Etruriæ* civitates, *Senam* vero *Gallicam* (ſic enim eam appellat) inter alias civitates *Senonam* prope *Anconam* & *Fanum* recenſet, illamque, ut dixi, ad differentiam noſtræ per *η*, non per *αι*, ſcribit, quemadmodum etiam nomina hæc, *Sænia*, & *Sænius*, per æ, in antiquis lapidibus ſculpta obſervavi, quorum unum ab Honuphrio Panvinio *In civit. Ro. pag.* 362. refertur, *Sæniæ Cu. Fil. Balbiliæ*. Alterum vero a me exſcriptum, & nondum, quod ſciam, editum, ſic habet *M. Sænius Donatus*.

Nec verba Pomponii Melæ *Lib.* II. nos perturbent, idem *Italiam* deſcribens, *Senogalliam*, non quidem oppidum ſive Urbem, ſed potius tractum ſeu regionem eſſe innuit. Sic enim ſcribit, *Interiora ejus* (hoc eſt *Italiæ*) *aliæ aliæque gentes*, *ſiniſtram partem Carni & Veneti colunt*, *Togatam Galliam*, *tum Italici populi*, *Picentes*, *Frentani*, *Dauni*, *Apuli*, *Calabri*, *Salentini Ad dexteram &c.* Et paulo poſt. *A Pado ad Anconam*, *tranſitur Ravenna*, *Ariminum*, *Piſaurum*, *Faneſtris colonia*, *flumen Metaurus atque Æſis*, *& illa in anguſto illorum duorum promontoriorum*,

rum, ex diverſo convenientium infleni cubiti imagine ſedens, & ideo a Grajis dicta Ancon, inter Gallicas Italicaſque gentes, quaſi terminus intereſt. Hanc enim prægreſſos, Piceni littora excipiunt, in quibus Numana, Potentia, Claterna, Cupra, Urbes. Caſtella autem, Firmum, Adria, Truentum, id et fluvio qui præterit, nomen eſt. Ab eo, Senogallia maritima, Aterni fluminis oſtia. Urbes, Bucara, & Hiſtonium. Dauni autem &c. Ex quibus verbis duo perſpicue colligi videntur. Primum, quod *Melæ* ætate, inter *Æſim* & *Anconam*, *Senogalliæ* Urbs minime extaret, cum hoc loco *Mela* illam ſilentio prætereat. Alterum vero, quod *Senogallia*, regionis ſive tractus, non autem oppidi nomen eſſet, atque inter *Truentum* & *Aternum* flumina conſiſteret. Quorum utrumque, his quæ ſupra diximus, repugnat. Sed ſcire oportet, quod in duobus antiquis *Vaticanis* exemplaribus, uno quidem ſcripto, altero autem *anno Salutis* 1471. *Mediolani* impreſſo, pro *Senogallia*, legitur *Frenta villa*. Quæ quidem lectio optimis, ni fallor, rationibus confirmatur. Primum, quia cum *Bucaram* ſive *Bucam* & *Hiſtonium*, flumenque *Aternum*, in Frentanis eſſe, Plinius *Lib.* II. *cap.* 2. *Ptolemæus*, & *Strabo* apertiſſime teſtentur. alterum ex duobus ſequi neceſſe eſt, vel ut pro *Senogallia*, reponatur *Frenta Villa*, ut in *Vaticanis* exemplaribus legitur, vel quod Mela *Lib.* III. *tab. Europ.* 6. de Frentanis, ab eo in *Picentum* & *Daunorum* medio poſitis, dicere oblitus fuerit, ac *Buca* & *Hiſtonium* Urbes, ad *Picenum* pertineant: quod quidem omnium bonorum auctorum ſcriptis, manifeſte repugnat. Hæc autem lectio, quam dixi, non modicum confirmatur ex eo, quod hodie regio hæc *Frentana*, veſtigia quædam priſci nominis adhuc retinens, *Franca villa* vulgari nomine nuncupatur, ut Blondus *in Italia illuſtr.* & *Volaterranus* teſtantur. Et hæc quo ad ſecundum, quod (ut dixi) ex ſupradictis Melæ *Lib.* VI. *Geograph.* verbis colligi videbatur. Quod autem ad primum attinet, *Senogalliam* quidem *Melæ* tempeſtate ac etiam multo ante, extitiſſe, ex Polybio, *Lib.* II. & Strabone, *Lib.* V. qui ante, nec non ex *Plinio*, qui poſt *Melam* ipſum ſcripſerunt, adeo dilucide conſtat, ut nullam prorſus dubitationem recipiat. Cur autem *Mela* de *Senogallia* mentionem non fecerit, cum id ad inſtitutum meum non pertineat, aliis judicandum relinquo.

Sed, nec etiam illud ſilentio omittendum videtur, quod loca *Strabonis*, in quibus de *Sena*, hoc eſt (ut Hermolaus Barbarus *in caſtig.* Plin. *Lib.* III. *cap.* 5. annotavit) de *Senogallia* mentio fieri videtur, librarii *Græci* imperitia, inſigniter ſunt mendoſa. Cum etenim in Græco exemplari, ϗ φαβεντία, ϗ καισήνα, & paulo poſt, ϗ ἀρίμινον, ϗ καισήνα, ϗ μαίσινον, legeretur, ut nos in antiquiſſimo exemplari *Vaticano* ſcripto vidimus, librarius *Græcus* verbum καισήνα ex conjunctione ϗ & nomine σήνα per errorem conflatum & proinde conjunctionem illam ϗ eodem errore bis repetitam fuiſſe exiſtimans, eam in deſcribendo omiſit, unde factum eſt, ut in *Latina* verſione, omiſſa more noſtro priore illa copula ϗ pro *Ceſena*; ſcriberetur *Sena*. Idque confirmatur ex eo, quod idem *Strabo* in eiſdem locis; *Senam* illam, de qua ipſe loquitur, *Iſapi* & *Rubiconi* fluviis propinquam eſſe ſcribit, quæ quidem deſcriptio, civitati *Ceſenæ*, inter illos duos fluvios ſitæ, optime quadrat. Atque hoc etiam *Guilielmus Xylander in Strabone*, nuper a ſe in *Latinum* converſo, aperte probat. Eodemque errore (ut hoc etiam obiter admoneam) factum eſt, ut pro μαίσινον, (quo verbo inſigne illud oppidum *Reſpublica Sancti Marini* hodie nuncupatum, ſine dubio ſignificatur) in *Latino* exemplari *Camorinum* reponeretur: cum tamen juxta *Græcum* codicem *Vaticanum*, ϗ μαίσινον legi debeat. Hujuſmodi autem lectio, ex eo etiam fit ve-

A riſimilior, quod *Camerini* civitas, quinquaginta & ultra, oppidum autem *Sancti Marini*, a *Sarſina* & *Arimino*, de quibus ibidem loquitur *Strabo*, non amplius decem aut quindecim millibus paſſuum diſtat. Ut omittam, quod *Strabo* ipſe paulo poſt, *Camerinenſem* civitatem, *Camerte* appellat, illamque in montanis collocat, ex quo aperte datur intelligi, quod idem *Strabo* in priore loco de civitate *Camerini* nullo modo intelligere potuit

Ne autem id quod dixi, alicui novum videatur, is ſciat, hoc idem etiam in oppido *S. Angeli*, in *Veſtinis*, ſeu in *Aprutio* accidiſſe, cum etenim oppidum illud a *Ptolemæo Angolus*, & a *Plinio Angulis*
B prius appellaretur, poſtea a piis & Chriſtianis viris, *S. Angeli* nomine appellari cœpit, idque etiam uſus obtinuit.

Hujus etiam *Senæ Etruſcæ* mentionem faciunt *Landulphus de Columna* Canonicus *Carnotenſis*, cognomento (ut opinor) *Sagax*, ſive incertus auctor, qui ex libro *Landulphi*, collectarium, ut ipſe ait, excerpſit, & uſque ad *Martinum* Papam *Quintum*, & annum milleſimum quadringenteſimum vigeſimum octavum, ſcripſit, nec non *Jordanus in ſuis Chronicis* quæ ab Orbe condito, uſque ad annum Salutis milleſimum trecenteſimum vigeſimum,
C continenter perduxit. Etenim *Landulphus*, ſive is, qui cum refert, in vita *Paſchalis* Pontificis ejus nominis Primi, & *Ludovici Pii* Imperatoris, nec non *Jordanus Cap.* 208. ſub anno Salutis octingenteſimo decimo quarto, de epiſtola *Ludovici* ad *Paſchalem* ſcripta, in qua de civitatibus *Etruriæ* agitur, loquentes, *Senam* inter alias præcipuas ejus provinciæ civitates diſerte enumerant. Eorum autem verba, quoniam adhuc quod ſciam, edita non fuere, hic ſubjicienda putavi. *Hadrianus*, inquit *in Hadr. Papa* I. *& Car. Magno* Imperatore, *primus, cum concilio centum quinquaginta quatuor Epiſcoporum, jus & poteſtatem eligendi Pontificem, & ordinandi Apoſtolicam*
D *ſedem, tradidit Carolo Magno Imperatori.*

Idem *in Paſchali* Papa *primo.* & *Lud. Pio* Imperatore; *Paſchali Imperator Ludovicus quandam epiſtolam ſcripſit, continentem renunciationem factam circa Romani Pontificis electionem & ordinationem Romanæ Eccleſiæ. Diſtinguit etiam in eadem Epiſtola in Tuſcia terras Eccleſiæ a terris Imperii, dicitque civitates Piſanam, Lucanam, Lunenſem, Piſtorienſem, Volaterranam, Florentinam, Senenſem, Cluſinam, Aretinam, & Caſtellanam, cum ſuis diſtrictibus & territoriis, ſive comitatibus, ad Imperium pertinere. Alias autem, Viterbium, Urbem veterem, Peruſium, Tu-*
E *dertum, & reliquas Urbi Romæ viciniores, relinquit Eccleſiæ. Aſſerit etiam in Epiſtola ſupradicta, Romandiolam cum Bononia, ad jus & juriſdictionem Eccleſiæ pertinere. Hanc equidem Epiſtolam quidam hiſtoriarum ſcriptor authenticus, aſſerit ſe vidiſſe & legiſſe in quodam ſolemni Monaſterio Tuſciæ: ſed certe credendum eſt, quod in Archivio Romanæ Eccleſiæ reperiatur, quæ non conſuevit, ea quæ portant pondus, leviter pertranſire.*

Jordanus. *Huic Paſchali, Ludovicus unam literam ſcripſit, poſtquam dignitatibus renunciavit, traditis per Hadrianum. In qua Epiſtola diſtinguit terras Imperii*
F *a terris Eccleſiæ præter Regnum. Tota enim Tuſcia ad Eccleſiam pertinet, præter has civitates, quas Imperiales vocat, Caſtellanam, Aretinam, Senenſem, Volaterranam, Cluſinam, Florentinam, Piſtorienſem, Lucanam, cum ſuis territoriis. Ibidem etiam continetur, Romandiolam cum Bononia juriſdictionis Eccleſiæ eſſe, Peruſiam, Tudertum, & Urbem veterem, excludit ab Imperio cum aliis civitatibus in circuitu Urbis, & Eccleſiæ relinquit.*

Ex quibus quidem duobus auctoribus (quorum hic centum & quinquaginta, ille vero longe pluribus ante *Blondum* annis ſcripſit) liquido conſtat,

quam varie hiſtoria hujus epiſtolæ, ab Auctoribus tradita fuerit: & proinde niſi illius autographum, vel ejus, qui primus hanc hiſtoriam literis tradidit, liber proferatur, nihil certi hac in re affirmari poſſe. Siquidem *Landulphus* & *Jordanus*, quibus tanquam vetuſtioribus major fides quam Blondo *Lib.* XII. *hiſtoriarum*; nec non *Platinæ* & aliis, *Blondum* ſine dubio ſecutis, jure eſt adhibenda, *Lunam* & *Piſas* omittunt: *Blondus Caſtellanam* & *Senenſem* civitates ſilentio præterit: *Platina* vero (ut alios taceam) quoad *Peruſiam* & *Urbem veterem*, *Blondo* contradicit *In vita Paſchalis primi*. Quo magis dolendum eſt, *Anaſtaſii* illius Bibliothecarii *librum De Romanorum Pontificum vitis* (de quo etiam Volaterranus *Lib.* XXII. *Anthrop.* meminit, & ex quo *Blondum* hanc hiſtoriam deſcripſiſſe, ex ejuſdem *Blondi* & *Platinæ* verbis conjici poteſt) neſcio quo caſu amiſſum, vel ab aliquo ſuppreſſum eſſe, ut a multis qui illum jamdiu deſiderarunt, legi non poſſit. Ex hoc etenim libro, cum hujus ipſius, de qua agimus, tum multarum aliarum hiſtoriarum veritas, nullo negotio haberi poſſet. Nam librum quendam ſcriptum *De Vitis Pontificum*, qui & in *Vaticana*, & in nonnullis privatorum bibliothecis extat, *Anaſtaſii* illius non eſſe, multis, iiſque validiſſimis argumentis, compertum habeo: multique ſtudioſi fuere, qui freti verbis Honuphrii Panvinii, *De ſept. Eccleſ. Urbis.* viri alioquin doctiſſimi, librum illum ſe in *Vaticana*, annis proxime elapſis, legiſſe affirmantis, magna hilaritate eo tendentes ſpe ſua fruſtrati fuerunt. Hic autem *De vitis Pontificum liber*, longe alius eſt ab eo, qui *Chronica Anaſtaſii inſcribitur*, de quo etiam *Gratianus* meminit, *cap. Sanct.* 16. *q.* 7. quique nuper *anno MDLXIX.* multis tamen locis interpolatus, typis excuſus fuit. *Landulphi* autem & *Jordani* libri, ſcripti in eadem *Vaticana* ſervantur, & *Jordanus* ipſe inter alios auctores, quos Marcus Antonius Sabellicus *ſecundo tomo ſuarum hiſtoriarum* adhibuit, nominatim refertur. Et hæc quo ad Civitatem ipſam hactenus.

Epiſcopatus autem dignitatem, quo tempore primum hæc civitas *Senenſis* adepta fuerit, quamquam adhuc ſatis exploratum non ſit, illud tamen certo conſtat, quod inter quadraginta plus minus Epiſcopos, omnes Urbi *Romæ* propinquos (qui in prima *Romana* Synodo, ſub Sancto *Hilario Romano* Pontifice, ejus nominis primo, *anno a Natali Chriſti quadringenteſimo ſexageſimo quinto*, convenerunt) interfuit etiam *Euſebius* Epiſcopus *Senenſis*. Itemque in ſecundo Concilio *Lateranenſi*, ſub *Martino* pariter primo, *anno quingenteſimo ſexageſimo ſecundo*, *ab eodem Natali*, celebrato, inter centum viginti quinque Epiſcoporum ſubſcriptiones, leguntur etiam hæ; videlicet, *Maurus Sanctæ Ceſenatis Eccleſiæ. Maurus Epiſcopus Senogallienſis Eccleſiæ. Maurus Epiſcopus Sanctæ Senatis Eccleſiæ*, eodem loquendi modo, quo etiam *Cluſinus*, *Roſellanus*, *Sabienſis*, & *Faventinus* Epiſcopi, eorum Eccleſias, *Cluſinatem*, *Roſſellatem*, *Sabinatem*, & *Faventinatem* appellant *Vide Concil. tom.* 2. *pag.* 764.*a* 770.*b* 789.*b.* 804.*b.* 821.*b.* 846.*b.* 847.*b.* & 927.*a. juxta editionem Colonien. anni* 1567. pariterque inter eundem fere numerum centum viginti quinque Epiſcoporum, qui ſubſcripſerunt epiſtolæ *Agathonis Romani* Pontificis (quam Legati ab eo, ad ſextam œcumenicam Synodum *Conſtantinopolitanam* celebrandam miſſi, *anno ſexcenteſimo ſeptuageſimo Sal.* ſecum attulerunt) legitur etiam *pag* 927. *a.* ſubſcriptio hujuſmodi, videlicet. *Vitalianus Epiſcopus Sanctæ Eccleſiæ Senenſis.* Quo fit, ut cavillari non poſſit, quod Epiſcopus *Senenſis*, ſit idem, qui & *Senogallienſis*, vel quod pro *Epiſcopo Senato*, legi debeat *Ceſenate*, tum quia ex *Strabone*, *Plinio*, & *Ptolemæo* ſupra citatis, perſpicue conſtat, etiam eorum ætate, *Senam* illam *Piceni*, non jam A amplius *Senam*, ſed *Senogalliam* appellatam, tum etiam quia ſupradicto Concilio *Lateranenſi*, non ſolum *Senatis*, ſed etiam *Ceſenatis*, & *Senogallienſis* Eccleſiarum Epiſcopi, uno eodemque nomine appellati, ſubſcripſerunt: & inſuper ſecundæ & quartæ Synodis *Romanis*, ſub *Cælio Symmacho Romano* Pontifice, circa *annos Salutis quadringentos nonaginta octo*, & proinde longe ante *Martinum Primum* convocatis, ſubſcripſit etiam *Venantius Epiſcopus Senogallienſis*. Ex quibus omnibus conſtat, Eccleſiam *Senenſem* & *Senogallienſem*, inter ſe diverſas eſſe.

De Epiſcopo *Senenſi* meminerunt etiam Innocentius B *C. En parte* 14. *de reſt. Spoliat.* &c. & Honorius III. *c. Gravem* 53. *de Senten excom.* Pontifices Maximi, quorum *ille ab anno milleſimo centeſimo quinto*, uſque *ad annum milleſimum ducenteſimum decimum quintum*: *hic* autem *ab anno milleſimo ducenteſimo decimo ſexto*, *uſque ad annum milleſimum ducenteſimum vigeſimum ſeptimum* ſederunt. Qui tres loci, & præſertim primus, *C. conſuluiſti.* 7. *de conſ. eccl.* clariores ſunt, quam quiſquam alius, quem ego legerim in libro Epiſtolarum, quas Decretales appellant. In pleriſque enim ex jam dictis Epiſtolis verbum *Senonen.* ob ſimilitudinem vocis in *Senen.* depravatum fuit. Sed cum *Honorius* Pontifex mandet *Piſanos* excommunicari, C per Epiſcopum *Senenſem*, id certe veriſimiliter de Archiepiſcopo *Senonenſi* intelligi non poteſt. *Maurum* autem Epiſcopum *Senenſem*, prope mœnis *Volaterrana* divis *Juſto* & *Clementi* duo templa dicaſſe, *Raphael Volaterranus* ſcriptum reliquit *Geogr. lib.* V. *Mauri* etiam nomen in quodam vetuſto codice Eccleſiæ *Senenſis* inter alia Epiſcoporum *Senenſium* nomina ſe legiſſe, *Auguſtinus Patritius* teſtatur. *De antiq. civit. Senen.*

Ceterum *Pius Secundus*, Pontifex Maximus *Sena* noſtra oriundus, *anno milleſimo quadringenteſimo nono*, Pontificatus ſui anno primo, Eccleſiam *Senenſem*, ex Epiſcopali in Archiepiſcopalem erexit, illique *Suanenſem*, D *Cluſinum*, *Groſſetanum* & *Maſſanenſem* Epiſcopos, in ſuffraganeos aſſignavit, eorumque Eccleſias eidem Archiepiſcopo ſubjectas eſſe decrevit, ut in ejuſdem *Pii Secundi* literis bullatis, ac in eadem *Sena*, ſub decimo Kalendas Maji præfati *anni milleſimi quadringenteſimi quadrageſimi noni* datis, latius videri poteſt.

Hæc autem de Epiſcopatus noſtri antiquitate, eo libentius retuli, non modo ut varias de illius origine opiniones, vel potius aniles fabellas, nullo certo auctore, literis proditas omnino falſas eſſe convincerem, ſed etiam, ut ex hoc conjicere liceat, quam E multis annis ante *Hilarii Primi* Pontificatum, & *annum Salutis quadringenteſimum ſexageſimum quintum*, eam civitatem ad *Chriſti* fidem fuiſſe converſam oporteat, ac jam tum nobilem & honorabilem extitiſſe. Si quidem ab ipſius fere naſcentis Eccleſiæ primordiis, cautum fuit. *Nec in Villula*, *nec in Agro*, *nec in modica civitate*, *ſed honorabili*, *Epiſcopum conſtitui*, *ne alias ejus nomen vileſceret. Anacletus Pap. epiſt.* 3. *Conc. Laodicen.* 57, t.

Et de *Sena* quidem *Etruſcæ*, unde mihi *Cæſari Orlandio*, *Petri Mariæ* filio, origo eſt, ejuſque Epiſcopatus antiquitate hactenus dixiſſe ſufficiat. Reliqua F enim quæ ad integram hujus civitatis, ac illius agri, & incolarum cognitionem pertinent, ſi quis ſcire deſiderat, ſatis (ut opinor) erit, illum ad ſupraſcriptos *Pium ſecundum*, nec non *Franciſcum*, & *Auguſtinum Patricios* (quorum hic *Pientinus*, & *Ilcinenſis*, ille autem *Cajetanus* Epiſcopus fuit) nec non *Bartholomæum Benevolentium*, & *Orlandum Malavoltum*, omnes *Senenſes*; *Lucium Antonium Maynerium* origine *Malacitanum*, & patria *Genuenſem*, ac etiam *Alphonſum Ciccarellum Mevanatem*, & *Camillum Portium Neapolitanum*, relegare. Hi enim, & præſertim duo ultimi, præter eos auctores, quos ſu-

ſupra citavi, partim excuſi, partim vero propediem excudendi, de iis omnibus, quæ ad exactam & abſolutam ejus de quo agitur hiſtoriam pertinere poſſe videntur, adeo plene & accurate ſcripſerunt, ut nihil amplius deſiderari poſſit. Etſi enim quod ad originem attinet, ego ab illis diſſentiam: id tamen non æmulatione aliqua, a me factum fuit. Sed quemadmodum ego in hoc qualicunque labore, nihil aliud, quam ut veritatem invenirem pro viribus A operam dedi: ita etiam ſi quis mea hæc, probabilioribus rationibus reprehendet, ego ingentes illi gratias agam, quippe, qui in hoc literario certaminis genere, multo aliter quam in cæteris evenire intelligam. In aliis enim, ſi quis vincitur, ſemper fere jacturam aliquam patitur, in hoc autem ſolo, illud haud dubie lucrifacit, quod ignorantiam omnium rerum turpiſſimam exuit, & illius loco, ſcientiam (qua nihil in terris pulchrius) induit.

INDEX
NOTABILIUM RERUM.

A.

Agriculturæ *tantum intentus, parum clare agere poteſt.* 10. A
Appiæ viæ *admiranda faſtigia ſuperſunt.* 6. E
Appianus *lib.* 1. *bell: civ. de Sena Etruriæ non locutus eſt.* 5. D
Arbia *fluvius inter Vulſinium & Senam labitur.* 6. F
A. Volaterrano *non convincitur Senam Etruriæ Coloniam Romanorum fuiſſe.* 7. C. ſeqq. 8. A. ſeqq.
Aug. Patritius *tabulis, a ſe relatis nil de Sena Etruriæ convincit.* 8. D. ſeqq.
Auguſtinus Patritius *Epiſcopus Pientinus & Ilcinenſis Senæ oriundus.* 16. F
Aureliæ viæ *admiranda veſtigia extant.* 6. E

B.

Balneæ Xeniæ, *de quibus Cicero pro M. Cæl. non fuere Senenſes.* 3. C. D
Bartholomæus *Benevolentius Senæ oriundus.* 16. F

C.

Caſſiæ viæ *admiranda veſtigia extant.* 6. E
Catonis fragmentis, *quod Senam Etruriæ attinet, qualis fides adhibenda.* 2. A. B. C. D. 3. A. B
in Certamine literario, *qui vincitur, ignorantiam exuit & ſcientiam lucrifacit.* 18. A
Clanis *idem fluvius ac Glanis.* 5. C
Clodiæ viæ *admiranda veſtigia extant.* 6. E
Coloniæ *ante annum* 470. *ab V. C. in Etruria deduci non potuerunt.* 4. C
—— *non niſi in Provinciis plane devictis deduci potuerunt.* 4. D
—— *Romanorum certa indicia.* 11. E
in Contrariorum *dilucidatione, probationum perſpicue demonſtrare, operæ pretium eſt.* 1. F. 2. A
—— *alterutri fidem detrahi neceſſe eſt.* 2. 6.
—— *cui major fides adhiberi debeat.* 2. C

F.

Falſitatis refutatio *nonnullam partem veritatis ſibi occupat.* 9. F
Flaminiæ viæ *admiranda veſtigia extant.* 6. E.
Franciſcus Patritius *Epiſcopus Cajetanus Senæ oriundus.* 16. F
Frontino (Sext. Jul.) *liber de Coloniis tribui non poteſt.* 8. C. D

G.

Glanis & Clanis *idem fluvius.* 5. C

I.

Ignorantia *omnium rerum turpiſſima.* 18. A
Illiceti *Cœnobium Auguſtinianorum agri Senenſis.* 9. E
Joannis Sariſberienſis *teſtimonium de Sena Etruriæ, quale.* 1. C
Itinerarium, *quod ſub Antonini Imperatoris nomine circumfertur, confictus liber eſt.* 6. B. ſeqq.

L.

in Literario certamine *qui vincitur, meliorem ſcientiam lucrifacit.* 18. A
Livii *verba lib.* xi. *Coloniæ deductæ Senas, non de Sena Etruriæ accipi debent.* 3. F
Lucani *Carmina quibus Senarum meminit ad Senam Etruſcam referri non poſſunt.* 4. D. E. F

M.

S. Marini *Reſpublica.* 13. F. ſeqq.
Mercaturis tenuibus *tantum intentus, parum clare agere poteſt.* 10. A
Montis Ilicini *Cœnobium Auguſtinianorum, agri Senenſis.* 9. C

O.

Orlandus Malavolta *Senæ oriundus.* 16. F

P.

Pelia *Fluvius inter Vulſinium & Senam labitur.* 6. F
Pius II. *Summus Pontifex Senæ oriundus.* 16. F
Plinius Sen. *lib.* 18. *cap.* 17. *per Senas, non civitatem, ſed numerum librarum exprimit.* 5. F. ſeqq.
Polybius *an lib.* 11. *de Sena Etruriæ locutus ſit?* 3. C
Prælium Senenſe, *de quo Cicero de Orat. non apud Senam Etruriæ geſtum eſt.* 3. E

R.

Romani *ante Gothorum invaſionem majuſculo Charactere uſi ſunt.* 9. C
Romanorum *Coloniæ certa indicia.* 11. E

Digitized by Google

I N D E X.

S.

Scientia *in terris nihil pulchrius.* 18. A
Sena Etruriæ *an a Gallis Senonibus condita.* 1. B
——— *a Græcis non per* ε, *ſed per* αι, *deſignatur.* 5. E. 12. E. F
Sena Etruriæ *apud antiquos uti etiam in publicis civitatis ſignis numero ſingulari legitur, nunquam plurali.* 9. D
——— *conſilio & armis ad amplitudinem pervenit.* 10. C
de Senæ Etruſcæ *antiqua claritate quinam autores ſcripſere* 14. B. ſeqq.
de Sena Etruriæ *quinam auctores plene & accurate ſcripſerunt.* 16. F. 17. A
Senam Etruriæ *jam anno ab U. C.* 543. *alicujus nominis fuiſſe, quomodo ex Liv. lib* 27. *liqueat?* 10. C. D
——— *anno Chr.* 465. *nobilem extitiſſe conſtat.* 16. E
——— *& ad Chriſti fidem converſam fuiſſe.* ibid.
Senenſis *& Senogallienſis Eccleſiæ diverſæ.* 16. A
——— Eccleſia *ex Epiſcopali in Archiepiſcopalem erecta.* 16. C. D
——— Epiſcopus *jam anno Chriſti* 465. *Romanæ Synodo interfuit.* 15. D
——— *agri Cænobia Iliceti & Montis Ilicini.* 9. E
Senogallia *tempore Auguſti in numero Coloniarum eſſe deſierat.* 12. D
——— *an tempore Melæ ſolum tractus regionis ita dictus, an urbs ejus nominis tunc etiam fuerit?* 12. F. 13. A. ſeqq.
Silii *carmina, quibus Senarum meminit, ad Senam Etruſcam referri non poſſunt.* 4. D. 5. A. B. C

T.

Tabulæ, *quas Aug. Patritius refert, commentitiæ ſunt.* 8. D. ſeqq.
——— *contra morem illorum temporum Coſſ. non meminerunt, & in annis ab U. C. errant.* 9. A. B
——— *etiam contra morem illorum temporum, annorum Pontificatus & annorum luſtri meminerunt.* 9. B. C.

V.

Veritatis *ſibi partem occupat falſitatis refutatio.* 9. F
Vetuſtioribus *major fides habenda.* 15. A
Viæ *Appiæ admiranda fragmenta extant, ut & Flaminiæ, Aureliæ, Caſſiæ & Clodiæ.* 6. E
Umbro *fluvius inter Senam & Vulſinium labitur.* 9. C
à Volaterrano *non convincitur Senam Etruriæ Coloniam Romanorum fuiſſe* 7. C. ſeqq. 8. A. ſeqq.

F I N I S.

ANTONII MASSÆ,

Galleſii, Jurisconſulti,

DE

ORIGINE ET REBUS FALISCORUM,

LIBER.

Cui annexum,

PETRI CURSII, *Civis Romani,*

CIVITATEM CASTELLANAM

Faliſcorum, non Vejentum oppidum eſſe, Poema,

Cum JULII ROSCII HORTINI *Additamentis.*

Editio Noviſſima, priori nitidior ac emendatior.

LUGDUNI BATAVORUM,

Sumptibus PETRI VANDER Aa,

Bibliopolæ, & Typographi Academiæ atque Civitatis.

Digitized by Google

Digitized by Google

PRÆFATIO
HUJUS NOVÆ EDITIONIS.

T*RACTATUS hi de rebus* Faliſcorum *ob rerum cognationem in* Francofurtana *Editione de anno* 1600. *conjunctim quidem etiam editi ſunt, at adeo negligenter inter ſe commixti & combinati, ut horum operum veluti nutritoris JULII ROSCII intentio & principalis ſcopus exinde propter confuſionem non parum perturbatus extitit. Intermittere propterea nec volui nec potui, quin partibus rite collectis, inque rectum ordinem diſpoſitis, hæc circa res* Faliſcas *cognata opera, Indice ſufficienti annexo, nitidioribuſque typis recudi curarem, ut lectu & intellectu benevoli Lectoris emendata confuſio porro amplius obeſſe haud poſſit. Cæterum vale.*

F. DAMIANUS GRANA,
LUDOVICO MADRUCCIO
S. R. E. Cardinali ampliſſimo,

S. P. D.

QUANTAS vires virtus habeat Cardinalis ampliſſime, tum ex pluribus licet colligere, tum ex eo quod *Antonio Muſſae* contigit: qui *Galleſii* in *Faliſcis* oriundus, ea duce tantum eſt *Romae* conſecutus gloriæ ac ſplendoris, ut nulla unquam ejus memoriam deletura ſit oblivio. Tamen cum is plurima opuſcula in lucem edidiſſet, quæ de jure diſſerunt, ac propterea in manibus hominum ſunt plena utilitatis, neſcio quo caſu liber hic aureus, de *Faliſcorum* rebus, eorundemque origine, non modo in publicis bibliothecis non legebatur, ſed etiam apud ejus F. viros in jure exercitatos, omnique laude digniſſimos eſſe deſierat. Nam pro inſigni humanitate, ut petentium multitudini ſatisfacerent ea ipſa, quæ inter paterna monumenta aſſervabant, donare coacti ſunt. Ego igitur cum *Julii Roſcii Hortini* opera, qui gratiam vicino benemerenti referre ſtuduit, expolitum rurſus imprimendum ſtatui. Volui autem ut amplitudinis tuæ potiſſimum nomine exiret, cum hic de *Galleſio* honorifica fiat mentio, quod ut olim ſub avunculi tui *Chriſtophori* Cardinalis *Tridentini* nuncupati, ita nunc ſub nobiliſſimæ familiæ *AB ALTAEMPS* tibi ſanguine conjunctiſſimæ ditione poſitum eſt. Accipies igitur Cardinalis ampliſſime hoc exiguum munus pro tuis pluribus erga me officiis. Si per ætatem licuerit cujus jam pene finem proſpicio, & indies expecto, non deero ex Sacræ Theologiæ fontibus alia dicare digna ſtudiis graviſſimis amplitudinis tuæ. Vale.

Digitized by Google

PROOEMIUM.

M*AGNA profecto, atque adeo dulcis quaedam res eſt amor in patriam, ut non immerito multi cum noſtra, tum majorum noſtrorum memoria clariſſimi viri pro patriae ſalute, ſeque, fortunaſque ſuas devovere, ac mortem ipſam libenter, nedum conſtanter oppetere non dubitarint. Quippe qui probe intelligerent, Naturam rerum omnium (ut ita dicam) parentem, non temere, ſed conſulto naſcenti cuique certum unum circumſcripſiſſe locum, in quo nimirum verſari, quem cum voluptate intueri, ac prae caeteris omnibus in oculis ferre, cui denique ſe, ſuaque omnia ardenti ſtudio conſecrare, ut pulcherrimum, ita etiam optimum judicarent. Nam quid obſecro te per Deum immortalem, ſi modo non iniqui rerum aeſtimatores eſſe volumus, quid (inquam) nobis ex omnibus rebus humanis, aut charius, aut dulcius, vel jucundius eſſe poteſt, aut debet, quam ea altrix nataliſque ſedes, unde ſuaviſſimam hanc lucem, qua fruimur, unde vitam ac ſpiritum quem ducimus, unde tot bona, tot commoda quibus utimur, ſermonem ſcilicet ac diſciplinam, inſtituta vitae, leges, caeremonias, cultuſque Deorum immortalium accepimus? Quanquam enim chari liberi, propinqui, familiares, omnes tamen omnium charitates patria una ita complexa eſt, ut* Ulyſſem *illum* Homericum, *& merito, & jure ſuam illam patriam* Ithacam (*affixam licet quandam quaſi nidulam aſperrimis ſaxulis) tanti feciſſe, memoriae proditum ſit, ut eam delatae immortalitati anteponere minime recuſaverit, dummodo illius ſaltem fumum contueri ſibi tandem liceret. Quae quum ita ſint, quumque auctore* Cicerone *nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere ut beneficio non dicam indignus, ſed ictus eſſe videare. Et quidem arbitror ullam neque aptiorem, neque majorem gratiam pro tot tantiſque muneribus patriae referri ab iis qui illius gloriae, qui dignitati, qui laudi enixiſſime ſtudent, qui primae illius originis, & antiquitatis, & loci, & ſitus, & rerum geſtarum memoriam, non ſolum ab oblivione hominum, atque à ſilentio propeque ab interitu vindicare, ſed etiam fidelibus literarum monimentis aeternitati conſecrare, quam poſſunt diligentiſſime contendunt. Quamobrem quum ego quoque (ut* Ulyſſis *illius utar verbis, quem apud* Alcinoum Phæacum *Regem ita fere loquentem* Homerus *inducit*)

Cernere nil aliud patria jucundius unquam,

Ipſe queam, quumque nulla alia in re aeque ſuavius aut jucundius conquieſcam, quam in amore, grataque recordatione patriae, gentiſque meae, cui plurimis maximiſque beneficiorum vinculis obſtrictum me eſſe ſentio: nihil omnino ſit, quod vehementer malim, quam illi me & gratum eſſe, & videri, rem profecto, ut non inutilem, ita nec injucundam civibus meis praeſtaturum me arbitratus ſum, ſi à primordio gentis noſtrae ortus, qui primi Faliſcorum *auctores extiterint, quibus paruerint, quae primum loca, quaſve regiones obtinuerint, quibus cum bella geſſerint, quibus legibus atque inſtitutis obtemperaverint, quos denique Deos, Deaſque, quibus caeremoniis, quibuſve ritibus coluerint, caeteraque id genus omnia quaecunque, vel apud probatiſſimos locorum, geſtarumque rerum ſcriptores didicerim, vel in pervetuſtis monimentis legerim; vel quae ipſe invenerim, hactenus, quod ſciam, aut non ſatis cognita, aut certe parum à noſtris animadverſa, hiſce commentariolis ad memoriam poſteritatis commendarem, ut hac re ſaltem, & ſi non parem ejus merito, at pro meo tamen ſtudio debitam gratiam benemerenti patriae perſolviſſe videri queam, iis praeſertim temporibus, quibus ea quae de* Faliſcorum *noſtrorum origine ac ſitu ab antiquis ſcriptoribus accurate prodita ſunt, aut propter judiciorum quorundam infirmitatem, aut certe propter ipſam rerum vetuſtatem adeo obſcura, tamque multis ac variis difficultatibus obſtructa ſunt, ut pleraque non modo dubia, aut incerta, ſed etiam falſa atque inania paſſim circumferantur. Quibus ut hiſce tandem commentariolis, ut poſſem occurrerem, dulcis me patriae pietas impulit, cujus dignitas, & gloria, ita mihi dies noctesque ante oculos obverſatur, ut veriſſime à Vate illo tanquam ab oraculo dictum exiſtimem.*

Neſcio qua natale ſolum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non ſinit eſſe ſui.

Sed jam tempus eſt, ut his omiſſis ad id, quod inſtituimus, adjuvante Deo, tandem aliquando accedamus.

DE

DE ORIGINE ET REBUS FALISCORUM.

Etruriam partiti ſunt *Cato*, & *Silius* in *Maritimam Tranſcymiñiam*, & *Ciſcyminiam*, ita ut *Ciſcyminia* pars quicquid eſt inter urbem *Romam*, regionem maritimam, *Cyminia* juga, & *Tiberim* complecteretur. Quo in ſpatio erant *Satrium* & *Nepeto* urbes adhuc extantes cum agris ſuis, *Capenates*, *Faliſci*, & *Vejentes* populi. Hos quinque populos cis *Cyminium* montem fuiſſe nemo (ut puto) niſi regionis ignarus negaverit, præſertim qui ea, quæ mox dicemus, legerit. Veruntamen quia nonnulli ſunt, qui de *Faliſcorum* ſitu longe aliter ſentiant, exiſtimantes ſcilicet eum locum, qui nunc ad *Lacum Vulſinienſem* appellatur vulgo Mons *Flaſconus* fuiſſe *Faliſcoram* montem, & eam planitiem, quæ inter *Viterbium* & montem *Flaſconum* jacet, *Faliſcos* eſſe campos: idcirco non alienum fortaſſe fuerit ab inſtituto noſtro, ſi, quam hi longiſſime abſint à vero, ex duobus potiſſimum *Livii* locis demonſtravero, ne in eum errorem & alii quoque deinceps falſa hac nominum decepti ſimilitudine labantur. Scribit enim his verbis lib. v. Decadis primæ: *Nec Vejis melius geſta res eſt, & auctam eſt bellum adventa Capenatium, & Faliſcorum. Hi duo Etruriæ populi, quia proximi regione erant, devictis Vejis bello quoque Romano ſe proximos fore credentes: Faliſci privata etiam cauſa infeſti, quod Fidenati bello ſe jam antea immiſcuerunt.* Idem præterea lib. ix. Decadis ejuſdem: Quum *Faliſcorum*, & *Capenatium* agros à Romano exercitu ſæpenumero igni, ferroque vaſtatos, ipſoſque demum in *Romanorum* poteſtatem veniſſe retuliſſet, ac ſubinde bellum, quod cum *Etruſcis*, qui *Sutrium* obſederant, Duce *Q. Fabio* Conſule geſſerunt, deſcripſiſſet, fugatis tandem *Etruſcis*, ita ſcriptum reliquit: *Tum de perſequendo hoſte agitari cœptum. ſylva erat Cyminia magis tum invia, atque horrenda quam nuper fuere Germanici ſaltus, nulli ad eam diem, ne mercatorum quidem aditu. eam intrare haud fere quiſquam præter ipſum ducem audebat, aliis omnibus cladis Caudinæ nondum memoria exciderat.* & tandem ſubdit: *præmiſſis ſpeculatoribus, & cognita locoram natura, juga Cyminii montis occupat, inde contemplatus opulenta Etruriæ arva milites emittit:* & paulo poſt ſubdit: *eo forte V. legati cum duobus Tribunis plebis venerant denunciatum Fabio Senatus verbis, ne ſaltum Cyminium tranſiret, lætati ſerius ſe quam ut impedire bellum poſſent veniſſe, nuncii victoriæ Romam revertuntur.* Quibus ex verbis, quis non videt, quis non intelligit, quam facile iſtorum inſcitia coargui, convincique poſſit? primum enim, qui fieri poteſt? ut mons ille, qui *Catoni* eſt *Fiſcoa*, nos vero corrupte *Flaſconum* appellamus, longeque abeſt ab urbe, *Faliſcoram* fuerit? quum *Faliſcos* ipſos (teſte *Livio*) proximos regione *Vejentibus* fuiſſe conſtet? Deinde ſi campi iſti, qui trans *Cyminium* jugum *Fiſconi* monti, *Viterbio*que ſubjacent, *Faliſci* campi cenſendi ſunt, ut iſti contendunt, mirum quid eidem *Livio* in mentem venerit, ut jam toties devictis *Faliſcis*, atque in *Romanum* tandem imperium, ditionemque redactis, aperte tamen diceret, teſtareturque, *Romanum* exercitum non niſi poſt fugatos à *Q. Fabio* Conſule *Etruſcos*,

A *Cyminii* montis ſylvam primum pertranſiſſe, nulli ad eam diem ne mercatorum quidem aditam, ne dicam, quod ſuperato tum demum *Cyminii* jugo, quum & *Vulſinienſium* & *Peruſinorum*, & *Cortonenſium*, & *Aretinorum*, qui trans *Cyminium* ſunt, *Etruriæ* populorum meminerit, de *Faliſcis* ne verbum quidem ullum fecerit. Ac ne quis dubitet aliquem in his *Livii* verbis errorem eſſe: eidem *Fabio IV.* Conſule (ut idem *Livius* lib. x. teſtatur) quod aperuiſſet *Cyminium* ſylvam, viamque per devios ſaltus *Romano* bello feciſſet, non minore totius Populi conſenſu, quam Senatus provincia *Etruria* extra ſortem decreta eſt. Eodem lib. x. cum duo *Romani* exercitus in
B *Etruria* eſſent: alii duo exercitus haud procul urbe *Etruriæ* fuerunt oppoſiti, unus in *Faliſco*, alter in *Vaticano* agro: quibus ex verbis fieri non poteſt, ut quiſquam hujus regionis gnarus agrum *Faliſcum* trans *Cyminium* montem eſſe intelligat. Quid? quod iſtos latuit ex probatis auctoribus eſſe clarum, ut ex iis, quæ à nobis dicentur, apparebit, unum eundemque fuiſſe dictum *Faliſcoram* montem, & *Soracte* ex Urbe *Roma* conſpicuum. His accedit *Strabonis* auctoritas, quo teſte, aliqui *Falerios* in *Tuſciæ* regione minime locandos eſſe ajunt, ſed *Faliſcos* per ſe gentem. cui etiam *Gratius* Poeta adſtipulatur, qui *in lib. de venatione*, *Faliſcos* a *Tuſcis*
C disjungit: cui rei verba *Livii* proxime poſita videntur convenire. Nemo autem dubitavit unquam, an mons *Flaſconus*, & illi vicinus Lacus *Vulſinienſium*, & demum quicquid eſt ultra montem *Cyminium* in *Tuſciæ* regione comprehendatur. Sed revertamur ad id, unde digreſſi ſumus. *Capenates* à *Capena* urbe primaria dicti, *Cyminium* ipſum *Romam* verſus, & reliquos adjacentes monticulos incolebant, quæ vulgo nunc dicitur *Montuneola*, in qua extat etiam oppidum *Capenæ* nomen ſervans, licet corrupto vocabulo appelletur vulgo *Canapina*. *Vejentes* item, a *Vejis* principe ipſorum civitate ſic dicti, poſſidebant quidquid agri eſt a *Cremera* fluvio Urbi in pratis, quæ nunc
D ita vocantur, vicino, uſque ad *Soractis Faliſcorum* montis confinia, ubi nunc eſt oppidum *Ariniañum* inter *Tiberim* & maritimam regionem, atque agrum *Nepeſinum*. *Faliſci* vero tenebant quidquid reliqui eſt ab *Ariniano*, & *Soracte*, ad amnem *Veſiam*, qui è *Cyminio* monte in *Tiberim* labitur inter *Tiberim* ipſum, & *Nepeſinum* *Capenatem*que agros. *Nepete* civitas, ut auctor eſt *Livius* libro VII. prius ſocia *Romanorum*, cum fuiſſet per deditionem ab *Etruſcis* occupata, per *Camillum*, & *Valerium* recuperata eſt, ſecuri percuſſis deditionis autoribus innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumque cum præſidio relictum, donec tertio deinde anno Triumviri *Nepete* Co-
E loniæ deducendæ creati ſunt, qui eam deduxerunt. *Sutrium Romanorum* ſocietatem ab initio contractam fere ſemper obſervavit: & quanquam *Etruſci* cum *Romanis* bellum geſturi ſemper *Sutrium*, & *Nepete* occupare contenderint, ac ſæpius occupaverint: ſemper tamen *Sutrini* ſunt à *Romanis* defenſi, & vindicati. *Namque* (inquit Livius *lib.* VI.) *cum ea loca oppoſita Etruriæ, & velut clauſtra inde portæque eſſent, & illis occapandi ea, cum quid novi molirentur, & Romanis recuperandi tuendique cura erat.* Bello *Punico* ſecun-

do inter XII. illas colonias, quæ *Q. Fabio Q. Fulvio* Coſſ. abnuerunt milites dare, *Sutrium* & *Nepete*, connumerantur à *Livio*, qui lib. XXIX. ſcribit, primum quo pacto contumaces illæ coloniæ coactæ fuerint duplicatum militum numerum dare, & demum cenſus ab eis primum receptus ſit, ut quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Quomodo autem *Vejentes*, & *Capenates* in *Romanorum* venerint poteſtatem, ex iis quæ non ita multo poſt de *Faliſcorum* rebus geſtis exponam, maniſeſtiſſime apparebit. De *Ciſcyminia* hac regione *Silius* VIII. *lib.* enarrans, qui duce *Galba Romanis* adverſus *Annibalem* auxilio fuerint inquit:

Hos juxta Nepeſina cohors, æquique Faliſci,
Quique tuos Flavina focos, Sabatia quique
Stagna tenent, Cyminique lacum, qui Sutria tecta,
Haud procul & ſacrum Phœbo Soracte frequentant.

Virgilius autem, qui contra *Æneam* Duce *Meſapo* iverant in bellum referens ait:

Hi Feſcenninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cymini cum monte lacum, lucoſque Capenos.

Uterque tamen *Vejentes* ſubticuit, propterea quod (ut ego quidem exiſtimo) deleta jamdudum civitate tum viciniore tum infenſiſſima, illius nomen *Romanis* odioſum eſſet. Hæc de univerſa *Etruria*, ſimul & *Ciſcyminia* dicta ſint. Cæterum quia nobis de *Faliſcis* eſt ſermo inſtitutus, omiſſis aliis, dicemus ea, quæ de univerſis etiam *Faliſcis* occurrunt. Quam late pateat hæc *Faliſcorum* regio pro certo dicere mihi difficile eſt, præſertim cum videam eos interdum longius eſſe progreſſos, atque etiam *Alſium* in littore *Tuſci* maris, ubi nunc eſt arx *Sanctæ Severæ* dicata, ab *Haleſo Faliſcorum* auctore conditum eſſe. Illud igitur facilius erat oſtendere, intra quos terminos neceſſario continerentur *Faliſci*, quo tempore cum *Romanis* bella geſſerunt. Quum enim orientem verſus eſſet *Tiberis*, & transfluvium *Sabini*, & *Amerini*: ad meridiem vero, & urbem *Romam* eſſent *Vejentes*, quorum civitas decimotertio diſtabat lapide ab urbe *Roma*, eratque ex ea parte etiam mons *Soracte Faliſcorum*, neceſſe eſt fines inter *Faliſcos*, & *Vejentes* extitiſſe in *Soractem*, & urbem *Vejentam*, quaſi dixeris circa oppidum *Arinianum* diſtans ab urbe XX. lapide. Ab occidente Sole erat *Nepete* civitas adhuc extans, & *Capenates* populi, de quibus eſt dictum. A Septentrione erat mons ipſe *Cyminias* cum ſylva illa uſque ad *Fabium* Conſulem invia, & horrenda, ac demum *Vadimonis* Lacus, quibus diſterminari *Faliſcos* à *Vulſinienſibus* populis, & agro *Ferentino* veriſimile eſt, tum ex qualitate ſylvæ, tum ex ipſo lacu, ad quem veluti ad communem quendam locum initiari ſolita erat militia *Tuſca*: Poterat igitur poſſideri à *Faliſcis* hæc regio ſecundum *Tiberim* e conſpectu ſuperiorum *Sabinorum*, & agri *Amerini*, ab *Ariniano* ad *Vadimonis* Lacum, longitudinis millium paſſuum plus minus viginti trium, latitudinis ferme ſeptem, ubi minimum quatuor, quo in ſpacio nunc ſunt *Caſtrum ſancti Sylveſtri* in jugo *Soractis*, *Stabia*, civitas *Caſtellana*, *Fabrica*, *Corchianum*, *Burgum ſancti Leonardi*, *Galleſium*, *Baſſanellum*, *Orta*, *Baſſanum*, *Munianum*, *Polymartium*. Sed illud mirandum eſt, quod Eutropius *in fine libri ſecundi*, & Oroſius *in quarto libro*, ex tam brevi & anguſta regiuncula, dicunt, uno prælio quindecim millia *Faliſcorum Quinto Luctatio*, *A. Manlio* Conſulibus fuiſſe cæſa, cæteris pace conceſſa. Qui autem hominum ante *Faliſcos* eam regionem tenuerint, explicatu difficile eſt, propter eam, quæ inter antiquitatum ſcriptores eſt, diſcrepantiam, certior mihi tamen videtur *Dionyſii* ſententia, qui de *Pelaſgis* in *Italia* profugis loquens ait: *Multas urbes alias quidem ante à Siculis habitatas, alias autem ipſi conſtruentes una cum Aboriginibus Pelaſgi incoluerunt: quarum urbium eſt Cæretanorum urbs, quæ tunc Agylla vocabatur, & Piſa, & Saturnia, Alſiumque, & aliæ quædam, quæ poſt longum tempus deletæ ſunt a Tyrrhenis. Faleria autem & Feſcenniam & ætate mea habitatæ erant à Romanis parvas adhuc quaſdam ſervantes reliquias Pelaſgi generis, quæ urbes prius fuerant Siculorum.* hactenus *Dionyſius*. *Faliſcos* nomen fuiſſe totius gentis, *Falerios* autem civitatis duntaxat eorum principis, haud obſcure intelligi poteſt non ſolum ex *M. Catone*, & *T. Livio*, cujus verba inferius loco ſuo referemus, verum etiam ex *Plutarcho*, qui in *Camillo* in hunc fere modum ſcribit: *Camillus ſumptis copiis adverſus Faliſcos impetum fecit, & Falerios urbem ad bellum munitum omnibus rebus bellicis habentes, caſtris circuit, ſic certe obſidionem Faleriis diſpicientibus*, &c. non multo poſt: *Subito Faleriis poſtquam proditionem magiſtri ludi ſenſerant* &c. & deinde *Redactis in ditionem Romanorum Faleriis, factaque pace cum omnibus Faliſcis, Camillus vaſa colligere juſſit, atque diſceſſit.* Regio tota, excepto *Soracte*, & quibuſdam juxta *Tiberim* collibus, fere plana eſt: niſi quod crebris, confragoſis, & inter ſaxoſas rupes profundis aquarum perennium alveis interrumpitur, omnium fere ſegetum, arborum, fructuum, armentorum feraciſſima. Princeps univerſæ regionis civitas erat *Faleria*, ſeu *Falerii*, quam ab *Argivo Falerio* conditam eſſe teſtatur *Solinus*, & quam exemplo juſtitiæ *Camillum Romanorum* poteſtati ſubdidiſſe, nemo eſt qui neſciat: eadem ſucceſſu temporis corrupto vocabulo *Falaris* cœpta eſt dici, quod & *Macrobius* uſurpavit, & alii nonnulli, & ſervant ejus ruinæ, quæ ſtantibus adhuc mœnibus videntur, & *Falaris* appellantur: quemadmodum ea, quæ juxta eſt planities, dicitur vulgo *Falarenſis*. In perantiquis etiam divorum monumentis, vulgo dicunt Martyrologium, id ſcriptum reperi: *Pridie idus Auguſti, in urbe Falari, ſanctorum Gratiliani, & feliciſſimæ virginis, quorum primum ora lapidibus pro Chriſto ſunt contuſa, deinde gladio percuſſi, optatum martyrii coronam ſuſceperunt*: Fuit autem ea civitas Epiſcopali quoque dignitate ornata, ac multis poſt Chriſtum natum ſeculis habitata, quod patet ex ſynodo habita *Romæ Gregorio III.* Pontifice circiter annum Domini DCCXXX. & altera *Nicolao primo* Pontifice circiter annum Domini DCCCLXVI. quibus inter alios Epiſcopos, illi videlicet *Tyburtius*, huic *Joannes Falaritani* Epiſcopi ſubſcripſerunt. Erat ea civitas, antequam à *Romanis* ſubigeretur, una ex principibus *Etruriæ* civitatibus, e quibus magiſtratus annui numero pari ad regendum univerſam provinciam mittebantur, dicti *Lartes*, & *Lucumones*, quod ex uno *Livio* poſſet affirmari, cum is ſæpenumero ſcribat, *Faliſcos* ad *Fanum Volturnæ* in communi *Etruriæ* Concilio interfuiſſe, niſi ex aliis pleriſque locis eſſet manifeſtum: ut interim *Blondi* quoque *Forolivienſis* teſtimonium omittam. Quando autem exciſa & everſa fuerit, pro certo non comperi: ſed conjectura veriſimile eſt, id accidiſſe per *Albericum Etruriæ* Marchionem, qui *Joannis decimi* ejus nominis Papæ odio ductus circa annum domini nongenteſimum & decimum ſeptimum, *Orta* munita, eo ſe recepit, & *Ungaros* præmiis ſolicita-

citatos in *Italiam* vocavit, qui provinciam ingreſſi, plus prope calamitatis *Italiæ* intulere, quam olim *Saraceni*. neque ipſis quidem *Etruſcis* pepercere, quos oportebat ex fœdere *Alberici* eſſe intactos, imo vero magis in hos, quam in cæteros *Italos* eſt ſævitum, incenſis omnibus fere oppidis, quæ ipſi occupaverant, præter *Ortum* ab *Alberico* munitam, nec poſt id tempus ullam de *Falari* habitata mentionem inveni. Ex ipſa autem *Faleria*, ſive ex alio hujus regionis loco natus eſt *Gratius* poeta, quod ipſe teſtatur in eo verſu.

At contra noſtris imbellia lina Faliſcis.

Quantus autem hic Poeta fuerit, ex *P. Ovidii* ſententia judicari poteſt, qui in illuſtrium ſui temporis Poetarum enumeratione, hunc *Virgilio* mox ſubjungendum duxit illis verſibus, qui ſunt *in ultima elegia librorum de Ponto:*

Tityrus antiquas, & erat qui paſceret herbas,
Aptaque venanti Gratius arma daret.

De quo etiam, tum primum in lucem reſtituto, & ad ſe delato, *Pontanus* hæc dicit, *Viſus eſt mihi vates ille lepidus, numeroſus, & terſus.* Inter illuſtria *Faliſcorum* loca mons erat *Soracte*, quod teſtatur *Prophyrius* in oden,

Vides ut alta ſtet nive candidum
Soracte, — — —

Et *Cato* dicens: *Soracte Faliſcorum mons*, & Plinius lib. VII. *Haud procul ab urbe Roma in Faliſcorum agro familiæ ſunt paucæ, quæ vocantur Hirpiæ, quæ ſacrificio annuo, quod fit ad montem Soracte Apollini, ſuper ambuſtam ligni ſtruem ambulantes, non aduruntur: & ob id, perpetuo Senatus conſulto militiæ, omniumque aliorum munerum vacationem habent.* Hinc & Virgilianus Aruns ait:

Summe Deum cuſtos ſancti Soractis Apollo:
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem,
Cultores multa premimus veſtigia pruna.

Et Silius lib. V.

Tum Soracte latum præſtanti corpore, & armis
Æquanum noſcens, patrio cui ritus in arvo,
Cum pius arcitenens accenſis gaudet acervis,
Exta ter innocuos late portare per ignes.
Sic in Apollinea ſemper veſtigia pruna
Inviolata teras.

Et quæ ſequuntur. Ex lib. VII.

Phœbei Soractis honos Carmelus agebat.

Ex lib. VIII.

Haud procul & ſacrum Phœbo Soracte frequentant.

Quamquam *Strabo* non *Apollini*, ſed Deæ *Feroniæ*, *Varro*que non pietati, ſed medicamento id tribuit, quo illi plantas tingerent. eamdem rem enarrans *Solinus* ait: *Vulgatum per omnium ora, quod paucæ familiæ ſunt in agro Faliſcorum, quos Hirpios vocant, hi ſacrificium annuum ad Soractis montem Apollini faciunt, id operantes geſticulationibus religioſis exultant, ardentibus lignorum ſtruibus in honorem divinæ rei flammis parcentibus, &c.* *Soracte* autem eum eſſe montem, qui ex Urbe via *Flaminia* venientibus dextrorſum conſpicitur, & appellatur *Sancti Sylveſtri* mons, eo quod ibi ſanctus ille vir aliquandiu Principis iram veritus latitavit, ex ipſius divi *Sylveſtri* vita literis prodita, eſt etiam vulgo notiſſimum, & comprobatur *ex Ode 9. libr. 1. Flacci Horatii*, qui quaſi montem digito indicaret, ad amicum *Thaliar-*

A *chum*, ſive in agro ſuo *Sabino*, ſive in urbe *Roma* ſe contineret, ita ſcribit:

Vides ut alta ſtet nive candidum
Soracte. — — — —

Et ex *Servio*, qui clare dicit: *Soracte mons eſt Hirpiorum in Flaminia collocatus*, & addit: *quamobrem illi vocarentur Hirpii, quoniam* (inquit) *eis in hoc monte, qui Manibus conſecratus eſt, Diti patri aliquando ſacrificantibus, cum lupi ſubito venientes exta rapuiſſent, illos diu inſequentes, delati ſunt ad quandam ſpeluncam halitum ex ſe peſtiferum emittentem, adeo ut juxta ſtantes necaret:* B *exinde eſt orta peſtilentia, quia fuerant lupos ſequuti, de qua re reſponſum eſt poſſe ſedari, ſi lupos imitarentur, id eſt, rapto viverent: quod poſtquam factum eſt, dicti ſunt ipſi Hirpi Sorani, quaſi lupi Ditis, nam lupi Sabinorum lingua vocantur Hirpi, & Ditis pater Soranus, cui perſolvebatur ſacrificium, cum lupi exta rapuerant.* Sub *Soracte* monte *Straboni* eſt urbs *Feronia*, cujus (quod ego quidem noverim) nulla extant veſtigia. *Livius* vero *lib.* XXVII. in agro *Capenato* ad lucum *Feroniæ* ſigna ſanguine ſudaſſe, idque prodigium decreto Pontificum procuratum eſſe ait, indicta in unum diem ad eundem lucum C ſupplicatione. Ex lib. XLII. ait, ædem *Feroniæ* in *Capenate* de cælo tactam eſſe. His propinquum ponitur *Straboni* & *Solino Feſcennium*, *Plinio Feſcennia*, quam male propterea *Servius Campaniæ* urbem eſſe dixit, contra etiam ipſius *Virgilii* ſententiam, qui *Feſcennias* acies cum *Faliſcis* numerat. Eam autem civitatem autumant nonnulli fuiſſe, quæ nunc eſt civitas *Caſtellana*, nullo tamen auctore certo. Illud autem eſt certiſſimum, ibi non fuiſſe *Vejentum* civitatem, quod à nonnullis eſt imprudenter aſſeveratum. Nam ut mittam (quod etiam ex iis quæ dicta ſunt facile perſpici poteſt) Civitatem *Caſtellanam* lon- D go ſpatio intra *Faliſcorum* fines poſitam eſſe, quis a *Vejentibus* disjuncti, maximeque diverſi fuerant: certe *Dionyſius* hiſtoricus lib. II. auctor eſt, *Vejentum* urbem à *Roma* non plus quam centum ſtadiis abeſſe. quin *C. Plinius* de *Tiberi* amne loquens lib. III. ait: *non citra tredecim millia paſſuum urbis Vejentum agrum à Cruſtumino, dein Fidenatem, Latiumque à Vaticano dirimens.* A quibus nec *Livius* diſſentit, apud quem lib. V. *Appius Claudius* de *Vejis* loquens, ait, eam urbem intra viceſimum ab urbe lapidem eſſe. *Eutropius* quoque lib. I. *Fidenates* ſexto, *Vejentes* XVIII. ab urbe milliario diſtare, ſemel atque iterum af- E firmat. Quæ cum ita ſint, nequaquam fieri poteſt, ut ibi extiterit *Vejentum* urbs, ubi nunc eſt Civitas *Caſtellana*, quod iſti velle videntur: quum (uti dictum eſt) illa tantummodo tredecim millia paſſuum, & omnino intra viceſimum lapidem ab urbe *Roma* abfuerit, hanc vero ultra XXV. millia, & non minus ducentis ſtadiis diſtare omnibus notum, ac perſpicuum ſit. Cæterum quo in loco civitas *Vejentum* ſita olim fuerit, quid nos aſſequi conjectura valeamus? cum dicat *Propertius:*

Et Veji veteres, & vos tum regna fuiſtis,
Et veſtro poſita eſt aurea ſella foro.
F *Nunc intra muros paſtoris buccina lenti*
Cantat, & in veſtris oſſibus arva metunt.

Et L. Florus: *Nunc Vejentes fuiſſe quis meminit? quæ reliquiæ? quod veſtigium? laborat annalium fides, ut Vejos fuiſſe credamus.* Hujus autem novi nominis Civitatis *Caſtellanæ* antiquiorem memoriam non inveni ea, quæ eſt, apud *Platinam* in vita *Quarti Adriani* Pontificis, circa annum Domini MCLV. Quamobrem veriſimile eſt everſa

ſa *Falari*, ex illius reliquiis conſtructam, & habitatam eſſe Civitatem *Caſtellanam*, locum natura munitiorem, & illi admodum propinquum. Ab ipſa autem urbe *Feſceamo* dicti ſunt *Feſcennini* verſus, qui cujuſmodi eſſent, cum parum intellexiſſe videatur *Pompejus Feſtus*, in nuptiis duntaxat eos cani ſolitos arbitratus, melius intelligetur ex illis *Horatii* verſibus: Ep. I. Lib. II.

Agricolæ priſci, fortes, parvoque beati,
Condita poſt frumenta, levantes tempore feſto
Corpus, & ipſam animum ſpe finis dura ferentem,
Cum ſociis operum, & pueris, & conjuge fida,
Tellurem porco, Sylvanum lacte piabant,
B *Floribus & vino Genium memorem brevis ævi.*
Feſcennina per hunc inventa licentia morem,
Verſibus alternis opprobria ruſtica fudit,
Libertaſque recurrentes accepta per annos,
Luſit amabiliter,

Neque abſimile eſt quod *lib.* VII. *primæ decadis* ſcribit Livius: *Non ſicut ante Feſcennino verſu ſimilem, incompoſitum temere, ac rudem alternis jaciebant.* Tenendum itaque pro certo eſt, *Feſcenninos* verſus fuiſſe, per quos inductæ ruſticorum perſonæ tum in ſe, tum in alios jocoſa convicia alternis canerent, non ſolum in nuptiis, (ut *Feſtus* ait, & ſatis ex *Seneca* tragico colligi poteſt, C apud quem in *Medea* in nuptiis *Glauces* reginæ chorus canit:

Feſta dicax fundat convicia Feſcenninus,

Et ex illo *Catulli* in Epithalamio: *Nec diu taceat procax Feſcennina locutio*, itemque Auſonii: *Verum quoniam Feſcenninos amas celebritas nuptialis*, atque etiam ex Plinio, qui lib. XV. ait: *Nuces juglandes, quanquam & ipſæ nuptialium Feſcenninorum comites, multo pinis minores*) ſed etiam in conviviis, atque aliis jocoſis hominum conventibus, quod ex *Horatii*, *Liviique* teſtimoniis, D & *Aniani* poetæ carminibus, quæ infra adſcribentur, liquido patet. Ejuſmodi autem jocis ad hunc uſque diem noſtrates ruſtici, præſertim vero meſſores, ac vinitores utuntur. Illis autem temporibus adeo grati erant *Feſcennini* verſus, ut ne *Octavius* quidem *Auguſtus* ab illis ſcribendis abſtinuerit. Unde apud Macrobium *ſecundo Saturnalium libro* legitur: *Temporibus Triumviralibus Pollionem, quum Feſcenninos in eum Auguſtus ſcripſiſſet, dixiſſe. At ego taceo, non eſt enim facile in eum ſcribere, qui poteſt proſcribere.* Omnium autem elegantiſſime *Feſcenninos* ſcripſit *Anianus* poeta, de quo *Auſonius* in Centone nuptiali: *Nam quid Aniani Feſcenninos, quid antiquiſſimi poetæ Livii Erotopægnion libros loquar?* E Is autem *Anianus* fuit ex noſtratibus *Faliſcis*, *Probi* grammatici diſcipulus, *Auli Gelli* amicus, per ea tempora quibus *Adrianus* ad Imperium *Romanum* eſt adſcitus. Ideoque nil mirum eſt, eum adeo ſcribendis *Feſcenninis*, id eſt patriis verſibus, præſtitiſſe. qualis autem is fuerit, qualeſque ejus verſus ex ipſius *Auli Gellii*, & *Terentiani Mauri* verbis intelligetur. Ille enim *libro ſeptimo* ait: *Anianus poeta præter ingenii amœnitatem literarum quoque veterum, & rationum in literis oppido quam peritus fuit, & ſermocinabatur mira quadam & ſcita ſuavitate.* Itemque libro F vigeſimo: *Anianus poeta in fundo ſuo, quem in agro Faliſco poſſidebat, agitare ſolitus erat vindemiam hilare, atque amœniter, ad eos dies me, & quoſdam item alios familiares vocavit.* *Terentianus* vero etiam ipſos Vindemiales (ut ita dicam) verſus exempli cauſa ſuis interpoſuit: *Cætera pars ſupereſt, mea tibia dicere verſus. Hæc juncta frequentius edent Anapæſtica dulcia metra. Cuicumque libebit ut iſtos triplices dare ſit Anapæſtos. At-*

A *que ille poeta Faliſcus, Cum ludicra carmina pangit. Uva uva ſum, & uva Falerna, Et ter feror, quater anno. Libro quoque dixit eodem, unde unde colonus? Eoi flumine venit Oriente.* Erant & *Faliſca* metra ab eo ſic fortaſſe dicta, quod illis potiſſimum *Feſcennina* ſcriberentur: mihi tamen id aliter non liquet. *Faliſcum metrum*, inquit Servius *conſtat tribus dactylis, & pyrrichio*, cui conſentire videtur *Terentianus*, qui de *A. Sereno* poeta loquens ait:

Talia docta Faliſca legimus.
Quando flagella jugas, ita juga
Vitis & ulmus uti ſimul eant.
B *Nam niſi ſint paribus fruticibus,*
Umbra necat teneras amineus.

Tale eſt primum *Boethii* carmen libro III.

Qui ſerere ingenuum volet agrum,
Liberat arva prius fruticibus.
Falce rubos, filicemque reſecat:
Ut nova fruge gravis Ceres eat, &c.

Acron *Horatii* commentator *in* VI. *Oden. lib.* I. quæ incipit,

Laudabunt alii claram Rhodon, aut Mitylenen,
C *Aut Epheſum, bimariſve Corinthi*, &c.

De ultimo pede paulo aliter videtur ſentire: dicit enim ſecundum verſum illum *Aut Epheſum* &c. Tetrametrum eſſe, qui & *Faliſcus* appellatur, & ex quatuor pedibus ultimis conſtat heroici verſus. Exemplum vero à *Servio* ſubjectum ab ejus ratione diſcrepat. habet enim hoc:

Docta Faliſca Serene paraſti.

Quapropter, quin corruptus ſit *Servii* locus in ultimo hujus verſus pede non eſt dubitandum. Deinde eſt apud Geographos *Ortanum* oppidum, quæ nunc eſt *Orta* civitas, qua, & illius D arce munita *Etruriæ* Marchio *Albericus* (ut diximus) *Ungaros* in *Italiam* vocavit. Eam civitatem multis jam ſæculis Epiſcopali dignitate ornatam fuiſſe, conſtat ex tertia Synodo *Symmachi* Papæ circa annum Domini quingenteſimum quartum, cui juxta *Maximum Bleranum*, *Felicem Nepeſinum*, *Romanum Nomentanum*, & *Aſellum Populanienſem* ſubſcripſit *Martianus Ortanus* Epiſcopus, & ex Synodo *Nicolai primi* cui ſubſcriptus eſt *Arſenius Ortanus* Epiſcopus. De hac civitate putant nonnulli locutum eſſe *Virgilium lib.* VII. in illo verſu:

Ortinæ claſſes, populique Latini.

E *Polymartium* & ipſa olim Epiſcopalis dignitate ornata civitas, quod patet, ex Synodo *tertii Gregorii*, cui ſubſcripſit *Majorinus* Epiſcopus Eccleſiæ *Polymartii*, ea, teſte *Blondo*, patria fuit *Sabiniani* Papæ, qui divo *Gregorio* ſucceſſit. *Corchianum* ex ipſo nomine licet conjicere antiquiſſimum eſſe vicum ab *Horchia*, quam nonnulli aſſerunt *Etruriæ* Deam fuiſſe eandem, quæ *Latinis Pomona* dicebatur, a qua etiam denominatum eſt, alterum oppidum ſub *Cyminio Vicus Horchianus*, quod nomen adhuc ſervans vulgo dicitur *Vicorchianum*. *Vadimonis lacus*, ad quem F auctore *Livio lib.* IX. initiata eſt *Tuſca* militia, pervulgato quodam auctorum errore ignoratum eſt ad hanc uſque ætatem ubi eſſet, aſſerente *Blondo* eum eſſe, qui ad montem *Roſulum* videtur: *Volaterrano* vero eum, qui in *Viterbienſi* agro *Romam* venientibus dextrorſum relinquitur. Atqui ego uno tantum *Cæcilii* teſtimonio, atque auctoritate utrumque falli, atque hallucinari, luce clarius oſtendam. Scribit enim Cæcilius VIII. *lib. ad Gallum*: *Exegerat proſocer meus, ut Ameri-*

Digitized by Google

rina prædia ſua inſpicerem, hæc perambulanti mihi oſtenditur ſubjacens lacus, nomine Vadimonis, Lacus eſt ad ſimilitudinem jacentis Rotæ circumſcriptus, & undique æqualis, nullus ſinus, obliquitas nulla, omnia dimenſa, paria, & quaſi artificis manu cavata & exciſa, color cæruleus albidior, & preſſior ſulfure, odor, ſaporque medicatus, vis qua fracta ſolidantur, ſpatium modicum quod tamen ſentiat ventos, & fluctibus intumeſcat, nulla in hoc navis, ſacer enim eſt, ſed innatant inſulæ herbidæ omnes arundine & junco tectæ: & reliqua. Itaque ſi is lacus vel in agro montis *Roſuli*, vel in campis *Viterbienſibus* fuiſſet, ut iſti volunt, profecto non ſolum *Amerina* prædia perambulanti ſubjacens lacus non oſtendi, ſed nec ex altioribus *Ameriæ* montibus videri potuiſſet ullo modo. Ne autem legentium animos in re tam clara diutius teneam, dubio procul is *Vadimonis Lacus* eſt, qui in *Baſſani* oppidi agro non longe a *Tiberi*, ipſoque *Tiberi* intermedio, collibus *Amerinus* ſubjectus, cætera quoque ad unguem *Cæcilianæ* deſcriptioni convenit, excepto quod inſulæ illæ, quas etiam *Plinius ſecundus lib.* II. mobiles eſſe aſſeruit, intervallo tanti temporis cohæſerunt, quamobrem rotunditate manente, lacus eſt undique junco & arundine circumſeptus. quod etiam in agro *Reatino* ad *Cutilias aquas* videmus eveniſſe, ubi *Plinius* fuiſſe ait ſimiles inſulas, quæ nunc non exiſtunt. Cæterum lacus hic de quo loquor, adhuc quaſi ſacer, horrorem quendam indigenis incutit, nec piſces producit, ſed tantum ſerpentes. Meminit etiam de ipſo lacu, & inſulis in eo mobilibus Seneca *libro tertio naturalium quæſt.* qui eas natantes inſulas putat ex pumicibus conſtare. Ex iis, quæ diximus, cognoſci facile poteſt, quam hactenus longe aberraverint à vero, non modo qui dixerunt eum eſſe montem *Faliſcorum*, qui prope *Vulſinienſium* lacum ſitus, vulgo dicitur mons *Flaſconus*, & eos campos eſſe *Faliſcos*, qui jacent inter *Viterbium* & *Montem Flaſconum*: verum etiam qui opinati ſunt & *Vejentum* olim urbem, Civitatem *Caſtellanam*, & *Vadimonis lacum*, *Viterbienſem Naviſum*, aut *Roſuli montis lacum*, & qui *Faleriam*, eam quæ eſt *Ptolomæo Ferentia*, *Plinio* & *Straboni Ferentium*, *Othonis* olim Imperatoris patria non multis anteactis ſæculis à *Viterbienſibus* diruta: ejus inter *Vicorchianum* & montem *Flaſconum* extant ruinæ, quæ vulgo appellantur *Ferentum*. Siquidem hæc ponere nihil erat aliud, quam totam *Faliſcorum* regionem ultra *Cyminiam* montem tranſportare, cum eam *Ciſcyminiam*, & *Vejentibus Nepeſinisque* confinem, ac *Romæ* vicinam fuiſſe conſtet; ſimul apparet verum eſſe quod ait *Myrſilus Lesbius*: *De gentis antiquitate, origine, & locis minus remotis & exteris, quamvis alioquin erudititiſſimis, quam ipſi genti credendum non eſſe.* Regebantur autem *Faliſci* populari gubernatione, quemadmodum & reliqui *Etruriæ* populi, quibus adeo regium nomen odioſum fuiſſe *Livius* refert, ut cum *Vejentes* tædio annuæ ambitionis, quæ interdum diſcordiarum cauſa erat, veteri magiſtratu ſublato, Regem ſibi creaviſſent, ſimulque à *Romanis* obſidione premerentur, his omnino decreverint auxilium negari oportere, donec ſub Rege eſſent. Originem habuiſſe *Faliſcos* ab *Argivis*, & illorum duce *Haleſo*, teſtis eſt *Plinius*, & Ovidius, qui in *Elegia de feſto Junonis* ait:

Argiva eſt pompæ facies, Agamemnone cæſo,
Et ſcelus, & Patrias fugit Haleſus opes.
Jamque pererratis profugus terraque, marique
Mœnia felici condit alta manu.
Ille ſuos docuit Junonia feſta Faliſcos.

Et Faſtorum lib. IV.

Venerat Atridæ fatis agitatus Haleſus:
A quo ſe dictam terra Faliſca putat.

Huc addantur & *Dionyſii* verba ſuperius poſita. Trogus autem Pompejus *lib.* XX. *de Italiæ urbibus*, quæ a *Græcis* originem habuerunt locutus, dixit *Chalcidenſium* eſſe *Faliſcos*, *Nolanos*, *Atellanos*. Colebant *Faliſci* ex Deis, quemadmodum & reliqui *Thuſci*, *Vadimonem*, cui Deo ſacer erat *Lacus* (de quo diximus) *Vadimonis* appellatus. Erat autem lingua *Thuſca Vadimon* Deus, qui *Romanis Vertumnus*, & *Janus* appellabatur, ut atteſtatur Beroſus *lib.* V. ad quod alluſit Ovidius *lib. Faſtorum primo loquente* Jano:

Me penes eſt unum vaſti cuſtodia mundi,
Et jus vertendi cardinis omne meum eſt.

Et Propert. *lib.* IV. Loquente Vertumno:

Thuſcus ego, Thuſcis orior,

Et reliqua. & apertius Dionyſius lib. V. *Vicus Thuſcus à Romanis appellatur, per quem eſt tranſitus ad circum maximum, ubi fuit templum Vertumni: id eſt, Jani Etruſcorum principis.* Cujus *Jani* quadricipitis ſimulacrum cum quatuor frontibus in urbem ex ipſa *Faleria* delatum fuiſſe teſtatur Macrobius *primo Saturnalium libro*, & *Servius* loco ſupradicto: qui addit eo ſimulacro delato quatuor illi portarum templum fuiſſe dicatum, & ponit cauſas quamobrem alii bifrontem *Janum* haberent, alii quadrifrontem. Fuit autem is *Vadimon*, ac *Janus Thuſcorum* Rex, qui *Saturnum* hoſpitio, & in regni partem recepit, habuitque Regiam in colle, qui ex urbe primus in *Etruriam* iter præbens propterea *Janiculus* dictus, Divi *Petri* æde notiſſimus eſt, & de quo ait Ovidius:

Arx mea collis erat, quam cultrix nomine noſtri
Nuncupat hæc ætas, Janiculumque vocat.

Huic Deo farre tantum, & vino ſacrificabant, ſignificantes parſimoniam, & rudem victum ætatis, qua ille regnavit. Quamobrem ait *Juvenalis* ſatyra II.

Ponebant igitur Thuſco farrata catino,
Omnia tunc quibus invideas, ſi lividulus ſis.

Qua etiam uſque ad nos continuata ſuperſtitione fit, ut noſtrates pro ſacris cibis habeant placentas farratas. Colebant inſuper accepto ritu a conditoribus *Argivis*, *Junonem*, quod atteſtatur Ovidius *faſtorum lib.* VI. loquente Junone:

Adde ſenem Tatium, Junonicolaſque Faliſcos,
Quos ego Romanis ſuccubuiſſe tuli.

Et *Dionyſius* ubi ait: *Templum Junonis in Faleria eodem modo conſtructam quo in agro, ibi etiam expiationum ritus ſimilis, & ſacræ fœminæ templum curantes, & quæ caniſtrifera dicitur puella innupta ſacra incipiens de victimis, & virginum chori laudantium Deam patriis cantibus.* Id ſacrificii genus, & pompam deſcribit *Ovidius* in Elegia cujus ſupra memini. Colebant cum his & *Apollinem*, & *Ditem* in *Soracte* monte, & Deam *Feroniam*, cujus ædis, & luci ex *Livio* mentio ſupra facta eſt: necnon & *Horchiam*, & *Palladem*, ob cujus effigiem *Romam* inde advectam, ait Ovidius III. *faſt.*

An quia perdomitis ad nos captiva Faliſcis
Venit?

In apologetico autem *Tertullianus* ait: *Faliſcorum in honore eſt pater Curis, unde accepit cognomen Juno.* Moribus, & legibus erant adeo bene inſtituti *Faliſci*, ut propterea fuerint à *Virgilio*, & *Silio* æqui nuncupati, quandoquidem (ut inquit

A. Maſſa. B Ser-

Servias) *Romanus* populus ab eis jura ſœcialia collegit, & nonnulla ſupplementa duodecim tabularum. Quin & ſuos privatim habebant anni menſes, ideoque de *Martio* loquens ait Ovidius:

Tertius Albanis, quintus ſuit ille Faliſcis.

In pleriſque autem antiquis *Argivorum* moribus utebantur, à quibus ipſi originem ducebant, quod patet ex *Dionyſio*, qui inquit: *Faleria, & Feſcenniam & ætate mea habitatæ erant à Romanis, parvas adhuc quaſdam ſervantes reliquias Pelaſgi generis.* & ſubdit, *In hiſque reſtiterunt diu multa priſcorum monumenta, quibus olim Græca natio uſa, ſicut armorum bellicorum ornatus, clypei Argolici, haſtæ*, & inferius: *Quum autem bellum inferrent ipſi, aut invadentibus ſe hoſtibus obviaturi pro finibus exercitum mitterent, ſacri quidam viri ante alios inermes ibant, Fœciales, ſacrorumque apparatus, & Deorum ſimulacra, ſanctimoniæque & ſacra, & alia multa ſimilia.* Lino & Cannabi, ſicut nunc, ſemper abundaverunt. hinc *Silius* ait:

Induti ſua lina Faliſci.

Nec ſine cauſa dixit Poeta induti ſua lina, cum ea ſint molliora, indumentis magis, quam operoſis rebus apta. quod teſtatur *Gratius* vocans ea imbellia lina. Apud ipſos *Faliſcos* quoque inventum farciminis genus, de quo Papinius *lib.* IV. *ſylvarum*: *Non Lucanicæ, non graves Faliſci*, ac Martialis:

Et Lucanica ventre cum Faliſco.

Quod genus hodie quoque in uſu eſt. Agri inter cætera proprium eſſe oves & boves albos producere teſtatur Plinius lib. II. *in Faliſco herba depaſta, & Clitumni amnis aqua pota, candidos boves facit*, & Ovidius in eadem elegia:

Ducuntur niveæ populo plaudente juvencæ,
Quas aluit campis herba Faliſca ſuis.

Et primo Faſtorum,

Colla rudes operum præbent ferienda juvenci
Quos aluit campis herba Faliſca ſuis.

Et de Ponto lib. III.

Agnaque tam lactens, quam gramine paſta Faliſco,
Victima Tarpejos inficit icta focos.

Cum *Romanis Faliſci*, quantum ex *Livio* colligitur, hoc pacto ſe geſſerunt. *Fidenæ Vejentum* Colonia, olim trans *Tiberim* miſſa juxta *Anienem* ex adverſa parte agri *Romani* in collibus non longe ad *Tiberim* ſitæ *Romanorum* jam facta Colonia, ad *Vejentes* defecerat: deinde quatuor legatos Populi *Romani* cauſam novi conſilii quærentes, juſſu *Lartis Tolumnii Vejentum* magiſtratus, *Fidenates* interfecerant. eo *Mamercus Æmilius* à *Romanis* dictator cum exercitu miſſus eſt, *Fidenatibus* & *Vejentibus* legiones *Faliſcorum* auxilio venerunt atque ita trium populorum exercitus adverſus *Romanos* inſtructus eſt. Sed initio prælio fuſi, fugatique ſunt omnes, occiſo etiam *Larte Tolumnio*: ejus interfector *A. Cor. Coſſus*, qui poſtea opima ſpolia in æde *Jovis Feretrii* cum ſolemni dedicatione dono fixit, *Tiberim* cum equitatu tranſvectus ex agro *Vejentano* ingentem abegit prædam ad urbem. Sequenti anno *Romanorum* exercitus in agrum *Vejentem*, ac *Faliſcum* ducti ſunt, prædæ abactæ hominum, pecorumque, Urbes tamen non oppugnatæ, quia peſtilentia *Romanum* populum invaſerat. Inſequenti vero anno

A captis à *Servilio* Dictatore *Fidenis*, trepidatum eſt in *Etruria*, non *Vejentibus* ſolum, qui etiam tum rebellantibus *Fidenatibus* affuerant, ſed & *Faliſcis* memoria initi primo cum iis belli. Quamobrem miſſis circa XII. *Etruriæ* populos legatis, licet impetraſſent, ut ad *Volturnæ* Fanum indiceretur omni *Etruriæ* concilium, in eo tamen concilio negata ſunt *Vejentibus* auxilia, juſſique ſuo conſilio bellum initum ſuis viribus exequi, nec adverſarum rerum quærere ſocios, cum quibus ſpem integram communicati non ſint. Præteritis deinde annis circiter XXVII. quia tempus induciarum interim poſt aliquot rebelliones
B cum *Vejentibus* initarum exierat, *Romani* per legatos, fecialeſque res repetere cœperunt, & lege tandem de indicendo *Vejentibus* bello perlata, exercitum magna ex parte voluntarium Tribuni militum Conſulari poteſtate *Vejos* duxere. Sub cujus initium obſidionis, cum *Etruſcorum* Concilium ad Fanum *Volturnæ* frequenter habitum eſſet, parum conſtitit, bellone publico gentis univerſæ tuendi *Vejentes* eſſent. Tertio autem belli anno cum *Romani*, *Vejique* tanta in arma eſſent ira, odioque, ut victis finem adeſſe appareret, ac *Romani* auxiſſent numerum Tribunorum ad octo, quot nunquam fuerant, *Vejentes* con-
C tra tædio annuæ ambitionis, quæ interdum diſcordiarum cauſa erat, Regem ſibi (quod ſupra dictum eſt) creaviſſent: offendit ea res populorum *Etruriæ* animos, tum odio regni, tum ipſius Regis, qui privata cauſa gravis univerſæ genti fuerat opibus ſuperbiaque. Itaque decreverunt auxilium *Vejentibus* negandum, donec ſub Rege eſſent. Anno deinde ab Urbe condita (ni fallor) CCCLII. Tribunis militum ſex conſulari poteſtate *Vejos* obſidentibus, haud bene *Romanis* res geſta, & auctum eſt bellum adventu repentino *Capenatium*, & *Faliſcorum*, qui duo populi (quemadmodum initio fere diximus) quia proximi re-
D gione erant, devictis *Vejis* bello quoque *Romano* ſe proximos fore credentes, *Faliſci* propria etiam cauſa infeſti, quod *Fidenati* bello ſe jam antea immiſcuerant: per legatos ultro citroque miſſos jurejurando inter ſe obligati, cum exercitibus, nec opinato ad *Vejos* acceſſere, à quibus diu in medio cæſi *Romani*, poſtremo deſertis munitionibus perpauci in majora caſtra, pars maxima tum ignominioſa clade accepta *Romam* pertenderunt. Inſequenti vero anno ſub aliis Tribunis militum bellum *Romani* geſſerunt multiplex, eodem tempore & ad *Vejos*, & ad *Capenates*: & ad *Faleriot*, & ad alia loca: & *Vejis* caſtra, quæ amiſſa e-
E rant recuperata, caſtellis, præſidiiſque firmantur per *M. Æmilium* & *Q. Fabium* Tribunos, *M. Furium* in *Faliſcis*, & *Cn. Cornelio* in *Capenate* agro, hoſtes nulli extra mœnia inventi, prædæ actæ, incendiiſque villarum, ac frugum vaſtati fines, oppida nec oppugnata, nec obſeſſa ſunt. Secundo deinde anno iterum ad *Vejos*, eodem quo antea modo, circa munimenta *Romanorum*, cum repente *Capenates*, *Faliſcique* ſubſidio veniſſent, adverſus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum eſt. Sed victores *Romani* illos omnes repulerunt, ingenti eorum edita cæde. Proximo autem anno ad *Ve-*
F *jos* nihil admodum memorabile actum eſt, tota vis in populationibus fuit, duo ſummi *Romani* Imperatores *Potitus* à *Faleriis*, *Camillus* à *Capena* prædas ingentes egere, nulla incolumi relicta re, cui ferro, aut igni noceri poſſet. Inſequenti anno *Romani* deſperata ope humana expugnandæ *Vejentum* civitatis, fata & Deos ſpectabant, miſſis *Delphos* legatis de aqua *lacus Albani*, quæ ſine ullis cœleſtibus aquis, cauſave qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem inſolitam creverat, quod fatale erat *Vejis* prodigium.

gium. Concilia autem *Etruriæ*, iterum habita, poſtulantibuſque *Capenatibus*, ac *Faliſcis*, ut *Vejos* communi animo conſilioque omnes *Etruriæ* populi ex obſidione eriperent: reſponſum eſt, antea ſe id *Vejentibus* negaſſe, quia unde conſilium non petiiſſent ſuper tanta re, auxilium petere non deberent, nunc jam pro ſe fortunam ſuam illis negare, ſanguini tamen, nominique, & præſentibus periculis conſanguineorum id dari, ut ſi qui juventutis ſuæ voluntarii ad id bellum eant, non impediant, iſque magnus fuit, qui advenit juvenum numerus. *Romani Titinius*, *Genutiaſque* Tribuni militum profecti adverſus *Faliſcos Capenatesque*, dum bellum majore animo gerunt, quam conſilio, præcipitavere ſe in inſidias. *Genutius* morte honeſta temeritatem luens ante ſigna inter primores cecidit. *Titinius* in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis aciem reſtituit, nec ſe tamen æquo loco hoſti commiſit: tantam inde terroris & in caſtris ad *Vejos*, & in urbe fuit, ut inde *M. Furius Camillus* Dictator excidendis *Vejis*, & ſervandæ patriæ dictus fuerit. Is profectus cum exercitu in agro primum *Nepeſino* cum *Faliſcis* & *Capenatibus* ſigna confert, nec prælio tantum fudit hoſtes, ſed caſtris quoque exuit, ingentique præda eſt potitus. inde ad *Vejos* ducto exercitu opulentiſſimam urbem x. anno poſtquam cœpta eſt obſideri, vi cepit, ab Urbe condita CCCLVIII. anno. Captis *Vejis* inſequenti anno Tribunis militum duobus *Cornelio Coſſo*, & *Scipioni Faliſcum* bellum, *Valerio* ac *Servilio Capenas* ſorte evenit, ab iis non urbes vi, aut operibus tentatæ, ſed ager eſt vaſtatus, prædæque rerum agreſtium actæ, nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum, ea clades *Capenatem* populum ſubegit, pax petentibus data. In *Faliſcos* bellum reſtabat. id cum *M. Furio Camillo* Tribuno militum eſſet mandatum, eo accedens *Camillus*, cum primo mœnibus ſe *Faliſci* tenerent, tutiſſimum id rati, populatione agrorum, atque incendiis villarum coegit eos egredi urbe: Sed timor longius progredi prohibuit, mille fere paſſuum ab oppido caſtra locant, nulla re alia fidentes ea ſatis tuta eſſe, quam difficultate aditus, aſperis confragoſiſque circa, & partim arctis, partim arduis viis. Cæterum *Camillus* captivum indicem ex agris ſecutus ducem, caſtris multa nocte motis, prima luce aliquanto ſuperioribus ſe oſtendit. trifariam *Romani* muniebant: Alius exercitus prælio intentus ſtabat. Ibi impedire opus hoſtes conatos fundit, fugatque, tantumque inde pavoris *Faliſcis* injectum eſt, ut effuſa fuga caſtra ſua, quæ propiora erant, prælati urbem peterent, multi cæſi, vulneratique, priuſquam paventes portis inciderent, caſtra capta, præda ad quæſtores redacta cum magna militum ira. Sed ſeveritate imperii victi, eandem virtutem & oderant, & mirabantur. Obſidio inde urbis, & munitiones, & interdum per occaſionem impetus oppidanorum in *Romanas* ſtationes præliaque parva fieri, & teri tempus neutro inclinata ſpe, cum frumentum, copiæque aliæ ex ante convecto, largius obſeſſis, quam obſidentibus ſuppeterent. Videbaturque æque diuturnus futurus labor, ac *Vejis* fuiſſet, ni fortuna Imperatori *Romano*, ſimul & cognitæ rebus bellicis virtutis ſpecimen maturam victoriam dediſſet. Mos erat *Faliſcis* eodem magiſtro liberorum & comite uti: ſimulque plures pueri, quod hodie quoque (inquit *Livius*) in *Græcia* manet, unius curæ demandabantur. Principum liberos, ſicut fere fit, qui ſcientia videbatur præcellere, erudiebat. is cum in pace inſtituiſſet pueros ante urbem luſus exercendique cauſa producere, nihil

A eo more per belli tempus intermiſſo, dummodo brevioribus ſpatiis trahendo eos à porta luſu, ſermonibuſque variis longius ſolito, ubi res dedit, progreſſus, in ſtationes eos hoſtium, caſtraque inde *Romana* in prætorium ad *Camillum* perduxit: ibi ſceleſto facinori, ſceleſtiorem ſermonem addit. *Falerios* ſe in manus *Romanis* tradidiſſe, quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum ſint, in poteſtatem dediderit. Quæ ubi *Camillus* audivit, non ad ſimilem (inquit) tui, nec populum, nec Imperatorem ſceleſtus ipſe cum ſceleſto munere veniſti nobis cum *Faliſcis*, quæ pacto fit humano, ſocietas non eſt, quam ingene-
B ravit natura utriſque, eſt, eritque, ſunt & belli ſicut pacis jura: juſteque ea non minus quam fortiter didicimus gerere arma habemus non adverſus eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur, ſed adverſus armatos, & ipſos, qui nec læſi, nec laceſſiti à nobis caſtra *Romana* ad *Vejos* oppugnaverunt: eos tu, quantum in te fuit, novo ſcelere viciſti ego *Romanis* artibus, virtute, opere, armis; ſicut *Vejos* vincam. Denudatum deinde eum manibus poſt tergum illigatis reducendum *Falerios* pueris tradidit, virgaſque eis, quibus proditorem agerent in urbem verberantes, dedit. Ad quod ſpectaculum concurſu populi
C primum facto, deinde à magiſtratibus de re nova vocato Senatu, tanta mutatio animi eſt injecta, ut qui modo efferati odio, iraque *Vejentium* exitium potius, quam *Capenatium* pacem mallent, apud eos pacem univerſa poſceret civitas. Fides *Romana*, juſtitia Imperatoris in foro, & Curia celebrantur, conſenſuque omnium legati ad *Camillum* in caſtra, atque inde permiſſu *Camilli Romam* ad Senatum, qui dederent *Falerios*, proficiſcuntur. Introducti ad Senatum ita locuti traduntur: Patres conſcripti, victoria, cui nec Deus, nec homo quiſquam invideat, victi à vobis, & Imperatore veſtro, dedimus nos vobis,
D rati, quo nihil victori pulchrius eſt, melius nos ſub imperio veſtro, quam legibus noſtris victuros. eventu hujus belli duo ſalutaria exempla prodita humano generi ſunt, vos fidem in bello, quam præſentem victoriam maluiſtis: nos fide provocati, victoriam ultro detulimus, ſub ditione veſtra ſumus. Mittite qui arma, qui obſides, qui urbem patentibus portis accipiant, nec fidei vos noſtræ, nec nos imperii veſtri pœnitebit. *Camillo* & ab hoſtibus, & à civibus gratiæ actæ. *Faliſcis* in ſtipendium militum ejus anni, ut Populus *Romanus* tributo vacaret, pecunia imperata, pace data, exercitus *Romam* reductus. de
E hac hiſtoria cum *Livio* fere conveniunt *Val. Maximus*, *L. Florus*, Julius Frontinus *lib.* IV. *Stratagematicon*, *Plutarchus*, & recentiores plerique auctores. leguntur ea de re *Alphii Aviti* poetæ verſiculi:

Tum literator credit[illegible],
Ludo Faliſcum liberos,
Conatus in campi patens
Extraque muros ducere
Spatiando paulatim trahit,
Hoſtilis ad valli latus.

Fuit autem is annus ab Urbe condita CCCLX. ab
F exactis Regibus CXVI. ante JESU Chriſti Servatoris noſtri adventum tercenteſimus nonageſimus primus, & ab eo, quo primum *Faliſci* adverſus *Romanos* per *Fidenatibus* pugnaverunt, quadrageſimus ſecundus. Poſtquam *Romanis Faliſci* (ſicut eſt dictum) ſe dediderant, aliquoties rebellarunt, ſed ſemper adverſis præliis victi ſunt. Interjectis enim paucis annis interim *Galli* a *Cluſio* ad urbem infeſto exercitu profecti fuſis ad *Alliam* fluvium *Romanis*, ceperant, incenderantque urbem, in-

genti facta occiſione. deinde *F. Camillus* Dictator abſens creatus, inter pendendum aurum cum exercitu ſuperveniens *Gallos* poſt ſextum menſem urbe expulerat, cecideratque, cum *Etruria* prope omnis armata *Sutrium* urbem ſociam Populi *Romani* per pactionem à feſſis civibus traditam occupavit. Interveniens autem *Camillus* iterum Dictator, eodem die recepit oppidum, & trucidatis paſſim *Etruſcis* oppidum ante noctem inviolatum *Sutrinis* reddidit. *Romæ* autem poſt tantam à *Gallis* factam civium cædem, in civitatem accepti, qui *Vejentum*, *Capenatium*que, ac *Faliſcorum* per ea bella transfugerant ad *Romanos*, agerque iis novis civibus aſſignatus. Quarto deinde anno *Camillus* & *P. Valerius* Tribuni militum *Sutrinis*, & *Nepeſinis Romanorum* ſociis adverſus *Etruſcos* auxilio miſſi, oppida jam ab hoſtibus capta vi recuperarunt, & ſociis reſtituerunt. Poſt annos autem circiter xxv. cum *Tarquinienſes*, (quæ civitas erat *Etruriæ* maritima, gentis *Tarquiniæ*, Regum olim *Romanorum* patria, cujus adhuc in agro *Cornetano* extant veſtigia) fines *Romanos* populabundi peragraviſſent, hinc adverſus eos nata belli occaſione *C. Fabius Ambuſtus* Conſul adverſus eos miſſus incaute, atque inconſulte pugnavit, inſigni accepta clade. Quo in bello, quia cum *Tarquinienſibus* militaverat juventus *Faliſcorum*, anno ſequenti ad prius deſtinata bella *Romanis*, *Faliſci* quoque hoſtes exorti duplici cauſa, quod cum *Tarquinienſibus* (ut eſt dictum) militaviſſent, & eos qui *Falerios* profugerant ex *Romanis*, cum male pugnatum eſt, repetentibus fecialibus *Romanis* non reddiderant. Quamobrem ſecundo deinde anno *Fabium* iterum Conſulem adverſus eos miſſum, *Faliſci*, *Tarquinienſes*que prima pugna fuderunt, quod ſacerdotes eorum facibus ardentibus, anguibuſque prælatis, inceſſu furiali militem *Romanum* inſolita turbaverant ſpecie. Sed poſtea metus vanitate agnita, *Romani* milites in hoſtes irruentes, averterunt illorum aciem, caſtriſque etiam eo die potiti, præda ingenti parta, victores reverterunt. Concitatur deinde omne nomen *Etruſcum*, & *Tarquinienſibus*, *Faliſcis*que ducibus, ad *Salinas* perveniunt: adverſus quorum terrorem Dictator *Cajus Martius Rutilius*, primus de plebe dictus, multos populatores agrorum vagos, palanteſque oppreſſit. Caſtra quoque nec opinato aggreſſus cepit, & octo millibus hoſtium captis, cæteris aut cæſis, aut agro *Romano* fugatis triumphavit. Inſequentibus autem annis adverſus *Tarquinienſes* acerbe ſævitum, multis eorum in acie cæſis, & captis, & *Cæritibus*, qui cum illis conſpiraverant, ob vetus *Cæritis* populi in *Romanos* meritum pax data, induciis cum eis in centum annos factis. In *Faliſcos* eodem noxios auſu vis belli converſa eſt, ſed quia nuſquam inventi hoſtes, cum populatione peragrati fines eſſent, ab oppugnatione urbium temperatum. Duobus deinde interjectis annis *T. Quintius* & *C. Sulpitius* Coſſ. ad bellum ambo profecti, *Faliſcum Quintius*, *Sulpitius Tarquinienſe*, nuſquam acie congreſſo hoſte, cum agris magis, quam cum hominibus, urendo, populandoque geſſerunt bella: cujus lentæ tabis ſenio victa utriuſque pertinacia populi eſt, ut primum à Conſulibus, deinde permiſſu eorum, ab Senatu inducias peterent, quas in annos quadraginta impetraverunt. Annis deinde interjectis octo, *Marco Val. Corvino III.* & *A. Cor. Coſſo* Coſſ. qui fuit annus ab Urbe condita (ut puto) cccx. cum feliciter ad *Sueſſulam* cum *Samnitibus Romani* pugnaſſent, ejus certaminis fortuna perterriti *Faliſci*, cum in induciis eſſent, fœdus ab Senatu petierunt. Permanſerant autem in fœdere multis annis, donec *L. Papirio Curſore*, *Sp. Carvilio Maximo* Coſſ. anno conditæ urbis cccclx. (Cum interim *Romani* trans *Cyminium* in *Etruria* multis peractis bellis alios populos deviciſſent, alios in amicitiam accepiſſent, cum nonnullis inducias haberent) iis in *Samnitico* bello occupatis, & tandem victoria parta, per idem forte tempus rebellaſſe *Etruſcos* allatum eſt. legationes ſociorum querebantur uri & vaſtari agros à finitimis *Etruſcis*, quod deſciſcere à Populo *Romano* nollent, obteſtabanturque Patres Conſcriptos ut ſe à vi atque injuria communi hoſtium tutarentur. Reſponſum legatis, curæ Senatui futurum, ne ſocios fidei ſuæ pœniteret. *Etruſcorum* propediem eandem fortunam quam *Samnitum* fore. Segnius tamen quod ad *Etruſcum* attinebat acta res eſſet, ni *Faliſcos* quoque, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret arma *Etruſcis* junxiſſe. hujus propinquitas populi acuit curam patribus, ut feciales mittendos ad res repetendas cenſerent: quibus non redditis, ex authoritate patrum juſſu populi bellum *Faliſcis* indictum eſt, juſſique Coſſ. ſortiri uter ex *Samnio* in *Etruriam* cum exercitu tranſiret: evenit ea ſors *Carvilio*, qui poſt captum prius vi *Troilium* oppidum, & alia quinque caſtella locis ſitu munitis expugnata, *Faliſcis* pacem petentibus annuas inducias dedit, pactus centum millia gravis æris, & ſtipendium ejus anni militibus. Demum poſt annos quinquaginta ſtatim poſt primum bellum *Punicum*, ut narrat *Polybius lib.* 1. illato eis bello per *Q. Luctatium*, & *A. Manlium* Coſſ. illoque intra ſex dies tranſacto *Faliſci* ſe *Q. Luctatio* dedere coacti ſunt, cæſi *Faliſcorum* (ut ſuperius dictum eſt) quindecim millibus: cæteris pace data, agrique dimidia parte mulctæ nomine adempta. Sævire nihilominus in illos parabat *Romanus* populus, ut meritas darent pœnas rebellionis. Sed poſtquam (ut refert *Valerius*) a *Papyrio*, cujus manu, jubente Conſule, verba deditionis ſcripta erant, doctus eſt *Faliſcos* non poteſtati, ſed fidei ſe *Romanorum* commiſiſſe, omnem iram placida mente depoſuit pariterque & viribus odii, non ſane facile vinci aſſuetis, & victoriæ obſequio, quæ promptiſſime licentiam ſubminiſtrat, ne juſtitiæ ſuæ deeſſet obſtitit. In eam agri partem, quam diximus fuiſſe *Faliſcis* ademptam, deducta eſt deinde à *Romanis* Colonia, quæ, ut ſunt auctores *Cato* apud *Plinium*, & *Julius Frontinus*, *Junonia* cognominata eſt, & *Faliſca*. verba *Frontini* ex fragmentis *libri* inſcripti *de Coloniis* hæc ſunt: *Colonia junonia, quæ appellatur Faliſca, à tribus viris aſſignata eſt, in qua limites intercifivi ſunt directi, in locis quibuſdam rivi finales, & cava quæ ex pactione aſſignata ſunt; termini autem ſunt Silicinei, & diſtant à ſe in pedes* CCLX, CCCCXX. CCCCLXXX. *&* DC. *cæteri normales rivorum curſus ſervant.* & ſubdit *Colonia Nepeſis ea lege ſervatur, qua & ager Faliſcorum*, & reliqua. Inclinato deinde *Romano* Imperio poſt calamitates illas, quas univerſa *Italia* per ſupervenientes velut undas Barbarorum nationes perpeſſa fuit, hæc regio *Faliſcorum* tota ceſſit in ditionem Eccleſiæ *Romanæ*, ſeu (quod magis vero conſonat) longa poſſeſſione, quæ à *Ludovico primo* Imperatore confirmata eſt, anno à Chriſto nato DCCCXVII. ut probant ipſius *Ludovici* literæ poſitæ in decretis *Gratiani 64. diſt.* 100. *ego Ludovicus:* quarum eſt apud me integrum exemplum vetuſtis *Longobardorum* literis exaratum: in quo inter *Tuſciæ* loca connumerantur *Portus Centumcellæ*, *Cæra*, *Manturanum*, *Bleru*, *Sutrium*, *Nepa*, *Caſtellum*, *Galleſium*, *Orta*, *Polymartium*, *Ameria*, *Tuder*, & *Peruſium*, cum tribus inſulis. Quam confirmationem per eadem verba fecit deinde etiam *Henricus*

ricus II. Imperator *Benedicto* Pontifici ejus nominis nono. Nam id, quod *libro hiſtoriæ ſuæ decimo* affirmat Blondus, provenisse hoc ex *Luitprandi Longobardorum* Regis, *Zachariæ* tunc *Romano* Pontifici, & divo *Petro* facta largitione, aliter ſe habet: is enim non totam regionem, ſed loca certa, atque ea non conceſſit, ſed prius ablata reddidit: ideoque Bibliothecarius, cui, ut antiquiori eſt magis credendum, in vita *Zachariæ* ita ſcriptum reliquit: *Luitprandus Rex reddidit eidem Papæ Sabinenſe patrimonium per annos trigiata occupatum: Narnienſem quoque civitatem, & Auximinam & Humanatem, & Vallem, quæ vocatur magna in territorio Sutrino, per donationis titulum ipſi, & beato Petro Apoſtolorum Principi reddidit, & pacem cum Ducatu Romano, in decem annos confirmavit.* Atque ut hoc quoque obiter declaremus: Ducatus *Romanus* tunc appellabatur ea regio, cui cum ipſa *Urbe Roma* præfectus erat unus ab Imperatore *Conſtantinopolitano* miſſus, & ei ex una parte ultra *Ameriam*, & *Narniam*, *Spoletinus* Ducatus, ex altera confines erant alii *Longobardi*, qui *Tuſciæ* uſque dominabantur. inter ipſos *Longobardos*, & *Romanos* bellum erat aſſiduum. Cum autem poſt *Narniam*, *Galleſium* quoque cum caſtello, id eſt arce ſua, fuiſſet a *Spoletino* duce occupatum: de ejus recuperatione in vita *Gregorii tertii* Bibliothecarius ita ſcribit: *Hujus temporibus Galleſium caſtrum recuperatum eſt: pro quo quotidie expugnabatur Ducatus Romanus à Ducatu Spoletino, datis pecuniis non paucis Transemundo Duci eorum, ut ceſſarent bella, & quæſtiones, & ſic cauſa finita eſt.* Quam rem fuſius explicando *Blondus* loco proximo citato ait: *Tranſemundus Spoletanus Longobardorum Dux, Regi ſuo Luitprando, cum quo paulo ante in gratiam redierat, rebellavit, in quem Rex potentiſſimum duxit exercitum: & Spoletio illiuſque Ducatus oppidis brevi receptis Ducem quoque ipſum capere eſt adnixus, ille vero cum oppidum Galleſium, Romanis, quorum fuerat, pecunia accepta paulo ante reddidiſſet, fide publica à Stephano Patricio & Duce Romano habita in urbem confugit: poſtulavitque illico Rex perfugam Ducem reddi. Sed Pontifex Gregorius, Stephanuſque Dux datam Tranſemundo ſalutis fidem conſuerunt civium incommodo præponendam, tunc iratus Rex poſtquam urbem aliquot obſediſſet dies, ad Ducatus Romani civitates & oppida ſe convertit, & Ameria, Orta, Polymartio, Bleraque captis, Spoletium rediit.* Quam rem *Baptiſta* quoque *Fulgoſius* per eadem fere verba recitat, ubi de publica fide tractat *lib.* VI. *cap.* 7. Præter jam dicta *Faliſcorum* oppida, erat illud quod *Strabo Faliſcam*, *Stephanus*, *Plinius*, & *Solinus Faliſcam* appellant, conditum (ut idem ait *Solinus*) ab ipſo *Haleſo* gentis principe, cum *Faleriam* (eodem auctore) *Falerias Argivus* condiderit. Id oppidum ubi ſitum eſſet, ex iis, quos adhuc legerim, nemo qui ſciam, ſcriptum reliquit: attamen certa mihi eſt conjectura, fuiſſe in iis agri noſtri *Galleſini* collibus, qui appellantur vulgo *Pomarii*, qua *Tiberim* ſpectant. ut non ab re ſervatum ſit nomen *Pomariis*: quamvis nullæ ibi ſint, neque etiam patrum memoria fuerint, præter quercus, pomiferæ arbores. Junctis autem *Strabonis*, & *Ovidii* teſtimoniis confirmatur hoc quod dico. ait enim *Strabo Faliſcum* eſſe in via *Flaminia* inter *Ocriculum*, & *Romam*. *Ovidius* autem in Elegia ſuperius citata, quemadmodum profectos ab urbe ad uxoris ſuæ patriam, quæ in *Faliſcis* erat. è via digreſſus perrexiſſet *Faleriam*, ibique aliquandiu celebritatem feſti *Junonis* videndi cauſa moratus eſſet, deſcribens ait:

Cum mihi pomiferis conjunx foret orta Faliſcis,
Mœnia contigimus victa Camille tibi.

Grande moræ pretium ritus cognoſcere, quamvis
Difficilis clivit huc via præbet iter.

Et reliqua. At vero nullus alius eſt locus in via *Flaminia* inter *Ocriculum* & *Romam* ab ipſa *Roma* venienti citra *Faleriam* ſitus, nec cui magis appoſitum illud Pomiferis, conveniens ſit, quam iis collibus, quos modo dixi *Pomariis* appellari: nec deſunt antiquiſſima ruinarum veſtigia eo in loco ſæpius ab aratoribus effoſſa: poterat ex hoc ſitu id oppidum diſtare à loco ubi nunc eſt *Galleſium* circiter mille & tercentum paſſus. Quo autem tempore deſierit habitari mihi eſt omnino incognitum. Sed illud veriſimile eſt, inclinato *Romano* imperio ſupervenientibus barbaris illius habitatores eo relicto vicinum hunc, & natura ſine mœnibus adverſus eas barbarorum inundationes munitiſſimum locum nactos, *Galleſium* condidiſſe. Quæ vero fuerit nominis ratio non difficilis eſt conjectura, quæ ſatis ex iis, quæ recitavi, antiquis monumentis probari poteſt: cum appareat nomen non duplici, ut nunc ſcribimus, ſed una tantum litera L. tertio loco ſcribi ſolitum eſſe, ut *Galeſina* civitas, & *Galeſium* oppidum, referat ſcilicet *Haleſi Faliſcæ* gentis auctoris & ipſius *Faliſcæ* civitatis conditoris nomen. G. autem litera videtur locum aſpirationis occupaſſe, aut ex uſu vulgi. quod in ſimilibus evenire ſolet, addita eſſe. Illud autem quod ab aliquibus aſſeritur, commiſtum eſſe nomen ex reliquiis *Gallorum*, qui à *Furio Camillo* profligati tanquam apud hoſtes *Romanorum* juxta *Virgilianum* illud.

Hinc Agamemnonius Trojani nominis hoſtis
Curru jungit Haleſas equos &c.

Huc receperint, cum certum ſit illos huc divertiſſe, admitti poſſet, niſi repugnarent *Lucius Florus*, & *Eutropius*: qui ſcribunt, omnes reliquias eorum ad *lacum Vadimonis* per *Dolabellam* deletas eſſe, ne quis extaret in ea gente, qui incenſam à ſe *Romanam* Urbem gloriaretur. *Galleſium* ſitum eſt inter *Tiberim* fluvium, *Ortam* civitatem, & ipſas *Faleriæ* ruinas: diſtat autem a *Sabina* regione, intermedio *Tiberi* vix duobus milliaribus: à via *Flaminia*, quæ per agrum *Galleſium* ad orientem prope *Tiberim* jacet, ubi vicinior eſt, paſſibus mille quingentis: è regione viæ *Flaminiæ* ad occidentem recta linea mons eſt *Cyminius*, & juxta illum *Sutrianum* oppidum ad milliaria ſeptem: Septentrionem verſus diſtat *Orta* civitas, quinque millibus paſſuum, & totidem ad Meridiem ipſa *Faleria*. Ædificatum eſt ipſum, quemadmodum & alia fere omnia hujus regionis oppida, ſuper topho rupibus altiſſimis undique exceiſo, cujus figura in oblongum tendens orbem perſimilis eſt oblongo pyri pomo, ita ut pars ima, quæ latior eſt, orientem reſpiciat. Aer loci eſt ſaluber, bonaque temperies cœli, jucunda agri forma, cœlum hyeme, non ultra modum grave, jucunda etiam æſtatis clementia, frequentius aer ſpiritu vitales auras, quam ventos habet. hic indigenæ ſenes diu quamplurimi vivunt, plures vidimus, qui centum annos ætate provecti tranſgrederentur, inter quos fuit *Angelus Maſſa* avus meus, vir qui ea ætate ſinceris adhuc ſenſibus & tenaci memoria res tam publice quam privatim geſtas ab initio Pontificatus *Martini quinti*, quem ex *Conſtantienſi* Concilio ad urbem venientem viderat, recte & memoriter enarrabat. Montes & *Sabini*, & *Cyminii* procul abſunt. Ager totus eſt fere planus, ut tota regio, præterquam quod illis rivorum perennium eſt interiectus alveis profundiſſimis, ita ut pleriſque in locis alludant *Virgilii* verſus:

Hinc atque hinc vaſtæ rupes, geminique minantur,
In cœlum ſcopuli.

Ex qua ſpectat ad ventum Aquilonem, & *Ocriculum*, non longe ab oppido ſunt ii, quos appellant monticulos, & paulo ulterius ii, (quos dixi) *Pomaris* colles. Rerum proventu, hiſque rebus omnibus, quæ ad victum, ac humanum uſum ſpectant ſatis uber, ubi terra minus læta minus eſt ſementi apta, quippe quæ ſuper topho ſita non admodum alta eſſe poteſt, ubi propius oppidum ſunt oleæ feraciſſimæ, quas bonitate fructus nec *Tyburtinis*, nec *Venafranis* cedere autumo. Longius ſunt quercета denſiſſima. Præterlabuntur viſu etiam jucundiſſimi rivi perennes, atque ex iis piſcibus referti cum plures, quorum duo hinc atque illinc decurrentes paulo ſub ipſum oppidum in unum confluunt. Scatent ubique fontes: inter quos duo ſunt animadverſione digni, alter qui viri *Faliſcæ* gentis conditoris nomen retinens, adhuc dicitur *Haleſanus*, manans ex antiquo manu cavato cuniculo: Alter vero, quem memoriæ proditum eſt ex topho per divum *Famianum* huc venientem viatorio baculo, cum ſitiret, percuſſo, ſcaturiſſe, emanaſſeque. Locus eſt porro ita natura munitus, atque aditu inſtructis aciebus difficilis, ut non ſit noſtra neque ætatum memoria auditum in oppidum hoc hoſtes irrupiſſe. quinimo nec tentaſſe, *Nicolai Fortebrachii* conatu excepto: qua de re *literæ ſunt in regeſtis breviam Eugenii* datæ XIV. Auguſti MCCCCXXXIV. quibus Pontifex ille gratias agit *Sutrinis*, & *Galleſinis*, quoniam ex literis *Michiletti Attenduli* ſui exercitus Ducis intellexerat eos *Fortebrachio* ſuo rebelli præ cæteris vicinis reſtitiſſe, illumque virili animo rejeciſſe. Nam *Ladiſlaus* Rex, qui regionem hanc totam in ditionem ſuam redegit, ac *Bauchum* & *Caſtellum* agri noſtri oppidula inter alia diruit, *Galleſium* non modo non laceſſivit ſed etiam benigne in tutelam ſuſcepit. habentur *in ſcriniis publicis ejus literæ* ſuper hac re datæ in caſtris prope *Narniam* die X. Julii MCCCCXIV. Cum vero *Britones*, qui a *Romano* populo apud *Marinum Latii* oppidum *Urbano VI.* ſedente fuſi, à ſuis, qui in arce *Satriani* præſidio remanſerant recepti, ibi uſque ad *Martini quinti* Pontificatum viventes, ſæpius erumpentes regionem omnem vexaverunt, veſtaveruntque adeo ut ex vicinis complura, interque illa *Balneolum*, *Allianam*, *Peſchium*, & *Turricala* noſtri agri Caſtella, deſerta penitus ab incolis ac deſtituta remanſerint: *Galleſium* tamen non ſolum non vexatum, verum etiam confluentibus deſertorum locorum profugis adauctum fuit. Noſtra quoque memoria, quod in primis cognitu dignum eſt, dum decimo ſexto abhinc anno, qui fuit humanæ redemptionis MDXXVII. capta, direptaque urbe primum *Roma*, deinde *Narnia*, colluvies illa perditorum latronum nullo divino humanove jure coercita, circumquaque populabunda debaccharetur, *Galleſium* Dei benignitate malorum omnium fuit expers. Et (ſicut cecinit quidam Poeta)

Multos lacera ſuſcepit ab urbe fugatos,
Queis fuit hic poſito certa timore ſalus.

Sunt in agro præterea *Lajani*, & *Caceani* oppidorum veſtigia, quæ quando everſa fuerint ſcire mihi adhuc datum non eſt. Fuiſſe olim *Galleſium* pro ritu *Romanæ* Eccleſiæ ſede ornatum Epiſcopali, alias aliis argumentis affirmare conſuevi, ut ex divi *Famiani* hiſtoria in antiquo majoris ædis libro (quem dicunt Horarium) deſcripta, & multis (quæ ſunt apud me) antiquis contractuum libellis, ac inſtrumentis, quæ *Galleſium* habent civitatem & ex Epiſcopo adhuc extante: ſed tandem aliquando id certo comperi viſis primum ſubſcriptionibus Concilii *Romæ Martino primo* ejus nominis Pontifice anno à Natali Jeſu Chriſti DCLXIII. habiti, cui ſubſcribit inter alios *Dominicus Galleſii* Epiſcopus. deinde in *Vaticana* bibliotheca *inter Alexandri IIII. regeſta* inventis literis datis *Viterbii* XIV. Kal. Febr. Pontificatus ejus anno primo, per quas idem Pont. Eccleſiam *Galleſinam*, cujus reditus ob everſionem aliquot caſtrorum ejus diœceſeos erant valde diminuti, Eccleſiæ civitatis *Caſtellanæ* conjungit. Quemadmodum poſtea ſimili de cauſa per *Eugenium IIII.* civitatis *Caſtellanæ*, atque *Ortanæ* Eccleſiæ copulatæ ſunt. quamobrem *Galleſii* titulus quodammodo intermortuus eſt. habentur *Eugenii literæ in regeſtis bullatarum*, datæ *Romæ* quarto Idus Septembris MCCCCXXXVII. Per quem autem ea, quam ſic (ut dixi) amiſit, Epiſcopali dignitate *Galleſium* ornatum fuerit, eſt mihi adhuc penitus incognitum, atque occultum. verumtamen poſtquam ſic Epiſcopo caruit à *Joanne XXIII.* & *Alexandro VI.* Pontificibus titulo Comitatus eſt inſignitum. extant illius literæ datæ Cal. Maji anno primo ſui Pontificatus, qui fuit MCCCCX. hujus vero octavo Idus Septembris MDII. Pontificatus ejus anno XI. Ipſum oppidum de manu Tyranni ereptum Pontificiæ Sedi reſtituit *Paulus* Papa II. qui inſuper communitati *Galleſii* dono dedit *Peſchii* & *Alliani* quondam oppidorum agros, & dimidium portorii quod tranſvectionis *Tiberis* nomine a viatoribus exigi conſuevit, atque alia complura, quæ iidem confirmavit *Sixtus IIII.* ejus ſucceſſor. extant literæ *Sixti* datæ Kal. Febr. MCCCCLXV. & *Pauli* quinto Kal. Septembris MCCCCLXV. De dicta ejectione Tyranni ſcribit etiam Jacobus Cardinalis Papienſis *Commentariorum ſuorum lib. V. Cum autem inteſtinis diſcordiis mirum in modum agitaremur, Julius Papa II. Nicolaum Ruveræam ſuæ ſororis filium pro Romana Eccleſia Vicarium nobis perpetuum præfecit, cujus præſidio ſedatis diſcordiis Dei benignitate ad hunc uſque diem quiete ac tranquille vivimus* extant & ipſius *Julii* literæ datæ XII. Kal. Octobris MDXI. Sub ipſum oppidum juxta fluentem rivum eſt inſignis ædes in divi *Famiani* honorem extructa. fuit autem is *Famianus* vir ſanctus patria *Colonienſis* genere nobilis, nomine *Quardus*, patre *Gotthiſcalcho*, matre *Ginmera* natus, puer primum bonis literis inſtructus, atque optimis moribus imbutus, deinde adoleſcens parentum & propinquorum illecebris, ac mundi deliciis repudiatis, omnem vitæ curſum ad Deum ſummum bonum direxit, ad *Urbem*que primum, inde *Compoſtellam*, *Hieroſolymam*, & quæcunque ſunt apud Chriſticolas celebriora ſanctitate loca peregrinatus acceſſit. profeſſus interim ad extremos vitæ annos *Ciſtercienſium* religionem tunc maxime *Bernardi*, aliquot ante annis vita defuncti, ſanctitate florentem, & protracta peregrinatione in annos ferme XLII. Demum jam corpore ingraveſcens, quieturus *Romam* reverſus, *Eugenio III.* ſedente à divis *Petro*, & *Paulo* in ſomnis monitus ut *Galleſinam* peteret civitatem, cum huc divertiſſet, & ab *Aſcaro* indigena viro nobili exceptus hoſpitio, poſt dies paucos ex prædictione morbo obiiſſet, innumerabilibus claruit miraculis. Quapropter ab *Adriano IIII.* Pontifice anno à Natali Domini MCLIV. mutato ob miraculorum famam nomine, *Latina* nuncupatione *Famianus* dictus, in Divorum numerum eſt relatus, & extra oppidum circa ipſius tumulum ſacra illi ædes extructa eſt: quæ poſtea *Munaldi* Epiſcopi largitione, comprobante id *Nico-*

lao

lao quarto Pontifice, Deiparæ Virginis, quæ intra oppidum eſt, ædi connexa, Archipresbyteri, & Canonicorum ipſius interioris ædis cura regitur, ingenti cum munere dicti *Julii* Papæ, qui ipſam *Famiani* ædem octavo menſis Auguſti (quo die feſtum in illius obitus memoriam celebratur) pie viſitantibus, delictorum veniam, necnon Archipresbytero, & Canonicis ampliſſimam quæcumque delicta condonandi facultatem conceſſit, exemplo *Pauli*, qui inter alia quæ (ut dixi) noſtræ Communitati dono dedit, ad diem huic Divo feſtum toto triduo mercatum ab omnibus vectigalibus immunem conceſſerat, quas & *Julius* ipſe ad octo dies ampliavit. *Gratiliani* quoque martyris, de quo ſupra eſt facta mentio, & quem alibi nuſquam nominari nedum coli audivi, extat apud nos (utpote civis noſtri) memoria miraculis clara, & extra oppidum celebre ſacellum, & indigenis viris nomen in ipſius Divi honorem frequens impoſitum eſt. Scio ſæpe a nonnullis quæſitum eſſe, ac quæri, cur apud hiſtoricos, præſertim antiquiores, poſt antiquas illas (de quibus ſupra dictum eſt) cum *Romanis* commiſſas pugnas, rara ſit non modo *Galleſii*, ſed totius hujus *Faliſcorum* regionis, & hominum mentio? Duplicem bis ego rationem afferri poſſe autumo. Regionis ſitum, exercitibus, & bellicis rebus gerendis male commodum, quin & (quemadmodum ex ſupradictis liquere poteſt) periculoſum, & Urbis *Romæ* vicinitatem, quam non modo in his fere ſuburbiis, ſed in *Mediolano* conſiderat *Auſonius* ubi inquit: *Nec junctu premit vicinia Romæ*. etenim ex finitimis regionibus, & ex hac potiſſimum, poſteaquam in *Romanorum* poteſtatem venerunt, quotquot erant, vel in dies creſcebant, hiſtoriis forſan celebrandi, vel ingenio, vel manibus promptiores, vel opibus affluentiores, in *Romanam* civitatem, & militiam migrabant. Hinc apud *Fab. Pictorem*, & alios qui de antiquitatibus Urbis ſcripſerunt, *Vicus Thuſcus IIII* ſtadiorum ambitus, de quo Propert.

At tu Roma meis tribuiſti mœnia Thuſcis:
Unde hodie Thuſcus nomina Vicus habet.

Hinc *Vicus longus*, *Vicus Arnienſis*, *Vicus Stellatinus*, *Lartenianus*, *Faliſcus*, cognomina quæ à *Thuſcis* ſunt, commigrantibus in civitatem *Romanam*. Quod nobis invidit in itinerario ſuo *Rutilius*, *Numaatianus* inquiens.

Felices etiam qui proxima munera primis
Sortiti Latias obtinuere domus.

Et ſubdens.

Relligioſa patet peregrinæ Curia laudi,
Nec putat externos quos decet eſſe ſuos,
Ordinis Imperio, collegarumque fruuntur.
Et partem Genii, quem venerantur, habent.

Hoc etiam ſibi volunt *Virgilii*, *Lucani*, & *Silii* exercituum enumerationes, & aliæ in hunc ſenſum innumeræ pene teſtimoniis ſententiæ. Sed quid opus tot antiquorum teſtimoniis? cum & noſtra, ut patrum memoria, *Roma* etiam urbe ab antiquo illa longiſſime peneque incomparabili intervallo declinata, idem tamen frequenter eveniſſe audiamus, & videamus? Accedit quod, quantum ad noſtros attinet, non ſolum ipſi ad Urbem, ſed & *Urbs* ad ipſos devenit. Siquidem a ponte *Tiberis* noſtri agri, cujus adhuc apparent fundamenta, adeo via *Flaminia* utrinque continenter, & perpetuo continuatis ædificiis frequens erat diverſoriis, officinis, & illuſtrium virorum monumentis, quorum etiam plurima extant veſtigia, ut non vicus unus, neque plures Villæ viderentur eſſe, ſed ipſam Urbem huc uſque protendi appareret. Quapropter (ut eſt apud *Blondum*) *Ammianus Conſtantii Cæſaris* adventum ab *Conſtantinopoli Romam* ſcribens, dicit: *Hormiſdam genere Perſam architecturæ periti ſſimum, in Cæſaris comitatu ductum, & omnium colloquio deſtitutum, primaria quæque digniorque Urbis ædificia diligenter inſpecta ordine ſibi oſtendere juſſum, ab Ocriculo Romam prius ingreſſum fuiſſe, quam quo in loco Urbs inchoaret diſcernere, & intelligere poſſet.* quod ſignificant etiam *Claudiani* verſus in ſextum *Honorii* conſulatum, ubi prætereita *Narnia*, inquit:

Inde ſalutato libatis Tibride lymphis,
Excipiunt arcus, operoſaque ſemita vaſtis
Molibus, & quicquid tantæ præmittitur urbi.

Quibus conveniunt etiam verba Dionyſii *lib. iv.* ita dicentis: *Sed ſunt omnia circa urbem habitata loca, multa ea, & magna, facillimaque advenientibus hoſtibus fieri obnoxia. ſique aliquis ad hæc ſpectans, velit Romæ magnitudinem exquirere, is & errare cogetur, nec habebit ſignum ullum: certum quod dignoſcatur, quouſque ſit hæc urbs progreſſa, aut unde eſſe non amplius urbis incipiat: ita urbi contexta eſt regio, præbetque ſpectantibus opinionem extenſæ in infinitum urbis*: itemque *Ariſtidis*, qui ait: *Deſcendit hæc urbs uſque ad mare, ubi commune Emporium, communiſque omnium quæ terra eveniunt diſpenſatio: quacunque in parte ejus Urbis conſtiterit quis, nihil prohibet quominus ſit pariter in medio, quicquid nunc Italiæ reſtat, completura eſſe mihi videtur, unaque futura urbs perpetua, in Ionium mare protenſa.* Conſtat autem proxime dictum, *Tiberi* impoſitum eſſe ab *Auguſto*: quum (auctore *Suetonio*) quo facilius Urbs adiretur, deſumpta ſibi *Flaminia* via *Arimino* tenus munienda, reliquas à triumphalibus viris ex manubiali pecunia ſternendas curarit. Superadjecerat & in oppoſita agri noſtri rupe in præſidium *Pontis Caſtellum* quod *Ladislai* Regis tempore deſtitutum fuiſſe diximus. Ex his itaque fit, ut quemadmodum de noſtratibus antequam *Romano* imperio ſubjicerentur, ob antiquitatem & ſcriptorum inopiam, ita poſtmodum quia in *Romanum* nomen tranſibant, rara admodum mentio facta ſit. Atque hinc puto, vel ex nominibus deceptos auctores aliquot, qui *Martinum ſecundum*, & *Romanum*, Pontifices, *Galleſio* revera oriundos, hunc *Roma*, illum è *Gallia* oriundum tradiderunt. Sicut & *Paſchalem primum* (*Blondo teſte*) *Blera* natum, itidem *Roma* ortum eſſe dicunt: cum *Romanum Galleſio* patria natum referat idem *Blondus in Italia illuſtrata*: *Martinum* vero ſimiliter liber alius incerti auctoris de Pontificum Vitis inſcriptus. & de utroque idem teſtetur antiquiſſimus *Longobardis* literis exaratus *codex ex monaſterio S. Vincentii ſupra Vulturnum* ad me delatus: quem probis viris pluribus oſtendi, & cuicunque videre libuerit ſum oſtenſurus. Quorundam tamen celebrium virorum recens eſt memoria, ex quibus præcipue referendi ſunt *Nicolaus* Abbas *monaſterii a victoria* comitatus *Albenſis*, quem egregium fuiſſe Theologum indicant ejus commentaria, quæ in *Capranicenſi* bibliotheca perlegi: & *Antonius Angeli* facundus orator, cujus ſunt apud me orationes, & epiſtolæ aliquot luculentiſſimæ. De fratre *Petro*, quem ſedente *Urbano ſexto* virum doctum, & præceptorem *Xenodochii ſancti Spiritus in Saxia* fuiſſe conſtat comperti nihil aliud habeo. Fuit etiam (licet infelici exitu) vir bello ſtrenuus *Jacobus*, demum ob res novas jubente *Eugenio IIII. Romæ* capite mulctatus. *Georgius* item *Saccardinus* apud *Venetos* militum præfectus clariſſimus, qui ob in-

Digitized by Google

ingentia merita non ſolum civitate, ſed patricia etiam dignitate donatus fuit. Hinc *Sabellicus*, qui ſolus ex recentioribus ſcriptoribus *Faliſcorum* ſitum, utpote illis vicinus recte intellexit, in cæde *Sontiacu* de *Georgio* ipſo loquens ait:

Nec non Galleſia tellus
Quem genuit, tellus campis vicina Faliſcis,
Conſilii hunc olim magni fecere Tyranni
Participem.

Et reliqua. de quo meminit etiam idem Sabellicus *lib.* VI. *de antiquitate Aquilejæ*. Alii plures armis, literis, moribus, & cæteris bonis artibus florentes, vel vivunt, vel noſtra memoria in vivis fuerunt. Sed quia pene ſtulta, vel ambitioſior videri poſſet obſervantium oculis enarratio, illos poſteris celebrandos relinquam.

FINIS.

PETRI CURSII,

Civis Romani,

De

CIVITATE CASTELLANA,

FALISCORUM *non* VEJENTIUM

Oppido,

Ad PETRUM MELLINUM,

POEMA.

F. DAMIANUS GRANA,

Veronenſis,

PETRO MELLINO,

Utriuſque Signat. Referend. ac S. Petri in Vaticano Canonico, S. P. D.

VEjentium *Urbs quo loco ſita fuerit*, Meline *præſtantiſſime, non modo ætate noſtra plurimi ſe fatentur ignorare, verum etiam priſci ſcriptores temporibus quibus florebat viciniores, ubi vel ejus veſtigium ſit, annalium fidem laboraro contendunt. Quam opinionem* Antonius Maſſa Galleſio Faliſcorum *oriundus, Vir non minus prudens in Jure, quam in* Romana *hiſtoria verſatus & præcipue locorum, in quibus natus eſt, peritiſſimus, in libello ſuo de origine, ac rebus* Faliſcorum *confirmat: idemque pluribus probat Civitatem nunc* Caſtellanam *nuncupatum* Vejorum *nomine gloriari non poſſe, quæ ante paucos annos exortu inter* Faliſcorum *oppida verius adnumeretur. Atque à* Vejis *diſtinctos fuiſſe* Faliſcos *hæc* Livii *verba apertiſſime oſtendunt:* Capenatum, *inquit ille*, & Faliſcorum adventu Vejis adauctum bellum. *Hi enim populi, ut ſitu regionis, ſic ipſis devictis periculo ſe proximos eſſe addubitabant. Ejuſdem argumenti erat, in Bibliotheca* Julii Roſcii Hortini, *poema* Petri Curſii *Civis* Romani; *cui facile perſuaſi, ut ad alia* Faliſcorum *opuſcula adderetur, quod probaret Civitatem, quæ nunc dicitur* Caſtellana, Faliſcorum *non* Vejentum *agri eſſe. Ego vero cum mecum reputarem, cuinam quidquid id eſt operis inſcriberem, tu unus occurriſti* PETRE MELLINE *vel eum ob ſolam cauſam, ut eidem familiæ ac nomini liber redderetur. Accipies igitur læta fronte hæc* Petri Mellini *avi tui munus antiquiſſimum, & ut facis ſtudia literarum Majorum tuorum exemplo fovere pergas. Vale.*

A

AD LECTOREM.

In laudem

PETRI CURSII.

LEctor ſi brevitas placet canentis,
Longum ſi grave volvere eſt libellum,
Si qui ſubſequitur ſtatim libellus,
Futurus gravis, & laborioſus:
Hoc carmen lege non laborioſum,
Nec puto illepidum, expeditque paucis;
B Quicquid longior explicat libellus.
Peſtem quum fugeret, via & ſalutis
Nulla quum fugientibus pateret,
Cinctos Curſius amnibus Faliſcos,
Cinctos aeria, inviaque rupe,
Ambire eſt pede & ore ſæpe adactus.
Et quamvis tulerit diu repulſam,
Intra mœnia ſerius receptus:
Hos gratus tamen admonet, precatur;
Ne facti immemores ſui, & ſuorum,
Jam ſe nomine non ſuo vocarent:
Vejentes negat, aſſerit Faliſcos.
At poſtquam videt hos ſibi minari,
C Velle & præcipitem dare admonentem:
Dux novus (nova res) fit ex poeta.
Phœbi carmina facta ſunt ſagittæ,
Linquit mœnia: & hos necem parantes
Aſſultu vario urget, enſe, & haſta.
Inſtat cominus, eminus laceſſens.
Vaſtæ & ſint licet hinc, & inde rupes:
Ægre tot tamen ictibus reſiſtunt.
Sed quis hoc putet? hoſte jam ſubacto,
Gentis exitium timens Faliſcæ,
Cedit Curſius: abſtinet duello.
Ultro dat veniam; hinc ad obſtinatos
Converſus precibus, miniſque amicis,
D Hos reddit precibus proterviores.
Tum (qui mos Ducis optimi & ſuperbi)
Huc tormenta vehit potentiora.
Rupes terrifico ferit fragore:
Sternit mœnia, disjicit tuentes:
Scalas admovet, inſilitque muros;
Urbem vi potitur: potitur arce,
Parcit civibus, abſtinet rapina,
Servat virginibus ſuum pudorem:
Has victi tamen, has luere pœnas.
Primum hic populus coactus omnis,
Vejens fœdifragum putare nomen:
Jampridem genus occidiſſe Vejens:
E Vejentes procul hinc fateri & agros,
Inde nomine ſe ſuo vacare.
Demum vivere legibus Faliſcis,
Si fallo, tibi mentiorve lector:
Me Vejens amet, oderit Faliſcus.

Sub Clemente VII. Pont. Max.

PETRO MELLINO ROM. D. D.

JULII ROSCII HORTINI.

Illuſtris proavum meritis, Romana propago,
F *Et Vaticanæ gloria PETRE domus*
Pieridum columen, patriæ ſpes nomine dici
Seu MELLINE velis, ſive MELINE magis.
Nomen utrunque decet. Nam melle es dulcior ipſo,
Dulceque mellifluo fundis ab ore melos.

MElline optime, candide, erudite,
Et flos, & decus omnium Quiritum:
Fæci dii male fecerint Quiritum:

Ru-

Rufino malefecerint Caſali,
Qui cadaveribus præeſt humandis.
Hic ædes ſuperum facit ſepulchra:
Hic cadaveribus domos Deorum
Veneno, & ſanie oblitas referſit.
Fæx fœdiſſima Romuli Nepotum.
Dii fæci malefecerint Quiritum:
Rufino malefecerint Caſali:
Qui me Curſiolo, lari, puellæ:
Qui me tot lepidis bonis amicis,
Qui me denique ſurpuit mihimet:
Vir nequiſſimus omnium virorum.
Fæci Dii male fecerint Quiritum,
Rufino male fecerint Caſali:
Qui me compulit urbe derelicta,
Ad Vejos rapido volare curſu:
Dum viliſſimus omnium virûm vir.
Id cadaveribus replet ſacellum:
Quod Scribonius haud labore parvo,
Aere nec minimo, ad pios precatus,
Vix refecerat obſitum ruinis,
Campus nunc ubi Martius tumeſcit,
Summus nunc ubi mons patet Citorus.
Vox loci hæc reor à citatione,
Quod olim huc populus coiret omnis,
Ad comitia quum foret citatus.
Septorum hunc aliqui locum putantes,
A ſeptis potius volunt vocatum:
Voce non tamen integrum ſonante.
At poſtquam incidimus jugum in Citorum,
Atque ipſa hunc tacuit locum vetuſtas,
Fas hoc credere non fuiſſe nomen:
Fas tum credere non fuiſſe, montes
Quum ſeptem colerent ſacros togati,
Nec dum Martia Roma, Martio eſſet
Campo condita, montibus relictis,
Nam nomen celebraſſet hoc vetuſtas.
Fas hunc dicere non fuiſſe montem.
Nam qui nunc tumor, haud tumet ſuapte
Naturæ poſitu: tumet refoſſa,
Congeſtaque locis humo è propinquis,
Convectiſque locum unum in hunc ruinis,
Ne ſordes Tiberinus urbis omnes,
(Ut nunc) volveret æſtuans, in æquor,
Sed puro ſacer alveo niteret.
Hoc ſummo, hoc poſitum jugo, & refertum,
Hoc cadaveribus jugo eſt ſacellum,
Heu noſtro male proximum Theatro,
Vicinum, heu male Curſio, & puellæ,
Noctes id patet, id dies ſacellum.
Sacra hic nulla pius facit ſacerdos:
Nulla hic vota virum Deos fatigant:
Hic nullis precibus nurus pudicæ,
Nec ullis onerant Deas querelis:
Res eſt prætereuntibus timori.
Nedum queis propius lares colantur.
Nos ô ter miſeros, quibus timenda
Sint Divum ſacra templa, ſint & aræ!
Nec Divum ſimulachra adire tutum?
Huc mortale genus loci eſt redactum,
Vivos mortui ut enecent, & ipſi
Vivis ut pariant necem ſepulti.
Melline optime, candide, erudite,
Viventum decus omnium Quiritum,
Hac meos abiens adire amicos,
Hac te non potui videre cauſa:
Hoc actum ut miſer omnibus relictis,
Ad Vejos vehibus vehar ſine ullis,
Ad Vejos ſine me volem, & ſine alis,
Vejos rupibus, amnibuſque cinctos.
Quæ te ne lateant, pareique amicos,
Hæ juſſæ (ut ſcelus hoc luant) tabellæ
In urbem pedibus venire quinis.
Sed qui non minimus dolor tabellis
Huc veſtris vetitum venire Vejos:

A Excludunt, abigunt, petunt ſagittis,
Quicquid mœnibus exit è Quirini.
Vejens hic populus cupit vocari.
Nuda hac voce tumens ſuperbienſque:
Quo ſi de populo ſenem rogaris
Vejens cur ſibi nomen arrogarint?
Hic ſenex ſubito, vel occupatus,
Urbe non procul indicabit agros,
Priſci qui retinent notam duelli:
Nomen qui referunt tuum Camille.
Idem mille periſſe, non trecentos
Jurabit Fabios: Cuniculumque,
Qui caſu haud liquet, an ſit arte factus,
B Scalpro hiaſſe ſciet Camilliano.
Utcumque hæc fuerint, nihil moramur:
Namque anilia perſequi peritum,
Aut refellere, non decet poetam.
Sed quis hoc potis eſt tacere? quantus
Vejens ſit ſua dum canit trophæa?
Nunc victor Fabios necat trementes,
Intra mœnia nunc agit Quirites:
Effert nunc veterum (ut ſuos triumphos.
Nec ſe unquam memorat fuiſſe victum:
Jactat prædia, regiumque nomen.
Tollit nunc ſua mœnia: atque magnis
Audet dicere non minora Athenis
C Nulla cui monumenta ſint avorum:
Extent cui veterum ſepulchra nulla:
Nulla cui nova mœnia, aut vetuſta:
Cui pro mœnibus alta ſit crepido:
Cui non ſigna aliqua hos fuiſſe Vejos.
Vejos ſi tamen abnuamus, actum eſt,
Vejentes niſi dixerim, minantur
His me præcipitem (parata mors eſt)
Vaſtis undique rupibus daturos.
Nec eſt effugio locus ſalutis,
Nec ſpes eſt aliqua, undique, undæ & umbræ:
Caligant oculi: timent tuendo.
Horrendum, tribus amnibus premuntur,
D Partem & quodque ſuam ſecat fluentum,
Ut pars ſit quota non revulſa ab undis?
Ut Iſthmum hunc prope dixeris Faliſcum:
Ripæ & his tribus, hinc & inde rupes,
Rupes, vertice quæ petunt olympum,
Rupes quæ incutiunt metum Tonanti.
Quid ſi hos tres Cremeras fuiſſe dicant.
Namque hi de Cremera crepant chimæras:
Credentes Cremeram abluiſſe Vejos:
Quos nullum prope curreret fluentum
A quibus Cremeram abſuiſſe certum eſt.
Namque inter Cremeræ fluenta, & urbem banc
Vaſti agri ſpatium fuiſſe conſtat,
E Minentur licet uſque, & uſque & omnes,
Vir, puer, juvenis, ſenex, puella,
Tormenta, exitia. evomam tibi uni,
Quid de tam dubio rear popello.
Fine & ſi careant ſuo hæ tabellæ:
Nec dum ſit ſuus his modus Camœnis.
Non res hoc facit, aut amor canendi:
Res namque hæc tenuis, licet futurus
Labor non tenuis: juvat ferentem
Tot incommoda, tot neces dolentem.
Hic labor mage, quam dolor tacentem
Hærentemque animo uſque in his periclis,
Nec me grandius audies ſonantem,
F Neque huc Aonidum choros trahentem:
Sed, quo jam pede cœpimus, Thaliam
Ad leves teneram modos cientem.
At tu, quæ tibi credimus, ſilebis:
Ne contra Aeneadum focos, & aras,
Hæc ſi dixeris, hi ferant duellum.
Noſti quam faciles ad arma Veji:
Noſti quam ſubito ruant tumultu.
Et ſi forte animo nimis protervo es,
Nec quicquam metuis tibi, nec urbi:

Par ſaltem ut metuas tuo ſodali,
Caſum tam prope cui ſcias paratum.
Faliſcum genus hos puto, & colonos,
Sunt qui relliquias Faleriorum
Hunc putent populum, negent colonum.
Hoc, illud fuerit, nihil laborem.
Ad rem namque facit vel hoc, vel illud.
Extant mœnia, vidimus, Faliſca,
Quadrato è lapide & vetuſta, & ampla.
Extra urbem veterum videntur urnæ,
Inciſæque notæ indicant ſepultos:
Intra mœnia, ſed domos Deorum,
Nulla (ut nunc) videas virum ſepulchra,
Per quæ cedere civitas ab urbe,
A templis procul eſſe cogeretur,
Nomen mœnibus his ſuum remanſit,
Sunt & tam prope, cogar ut Faliſcos
Hos putare homines, putare & agros.
An non ſunt prope? ſi audias canentem
Gallum mœnibus his, canat ſi in illis?
Nec longe è regione ſunt Faliſca,
Qui montem, & Cymini lacum frequentant,
Lucos & loca poſſident Capena.
Juncti olim hi populi, & fuere amici,
Juncti non itidem fuere amici,
Nam Vejens procul abſuit Faliſco,
Atque horum in medio fuere ſaltus,
Anfractus, juga, inhoſpitæque valles,
Iter difficile, aſperum, inviumque,
Atque ipſis magis hoſtibus timendum.
Nec fruſtra hoc timuere tum Quirites,
Quos multum timuiſſe fert vetuſtas.
At qui tum fuerat labor timendus?
Victori populo? duci & Camillo?
Ut urbem caperent Faleriorum,
Vejenti domita urbe tam propinqua?
Quum nullæ hæc loca ſeparent ſalebræ,
Non ulli ſcopuli, inviæve valles,
Quales cernimus undique in Faliſco,
Sed ſint omnia plana, culta, aperta?
Vejens ſcilicet abſuit Faliſco,
Quos intermedios fuiſſe & ipſum
Antiquum Nepete, ipſe vel Capenas,
Ipſe vel fateatur & Faliſcus.
Quos junctos ſimul impiger Camillus,
Dum Vejis properant nimis juvandis,
Armis exuit, exuitque caſtris:
Atque his in mediis cecidit rivis:
Ad Vejos iter & ſtatim reflexit.
Nam dux providus, ut futurus impar,
Hi tres ſi populi ſimul coiſſent,
Vejos pone reliquerat, caventes
Tale nil minus, aut minus verentes
An Vejens proprias remiſit urbes
Romanis Patribus? Quiritibuſque?
Contempſit Nepeſina & arva? & urbem?
Neglexit loca proxima? in Faliſco
Tandem conſtitit? expulit colonos?
Urbem diruit? occupavit arva?
Vejos condidit? intulit Faliſco
Nomen, & ſibi priſtinum reliquit?
Non conſtat ratione qua ſit actum,
Cujus auſpiciis, cohorte, ſignis,
Quibus Conſulibus, die, vel hora.
Admiſſum tamen, & male eſt receptum,
Vejens ut colat intimos Faliſcos,
Ad Auſtrum & Nepeſina linquat arva,
Olli quæ fuerunt pigrum ad Booten.
Hic ſi quis velit invenire Vejos.
Veſtiget prius erutas tot urbes:
Quarum nomina quis referre poſſit?
Ne dum mœnia, ſeu ſitum docere:
Arte nam inveniat, ſatis putemus,
Quam noſtros liquet eruiſſe Reges,
Cui Veji hinc fuerunt, & inde Cære.

A Hinc Tibris ſacer: æquor hinc Hetruſcum,
Cui ſol hinc Nabathea luſtrat arva.
Illinc Heſperias colorat undas.
Sed quis nunc queat edocere Vejos?
Ipſa quos male ſciverit vetuſtas,
Flori tempora ſi velint vetuſta.
Quid non imminuit dies? premitque?
Quid non tempus edax vorat? Faliſcus
Se neſcit miſer, & ſolum ſuorum
Qui factum latet: error eſt apertus.
Tantum hunc non oculis videbis abſens,
Hinc qua ſol oriens fugat tenebras,
Quum nox longior occupat Decembres.
B Mons Soracte caput levat ſuperbum,
Quem montem ſibi vendicant Faliſci,
Quem Vejens quoque non negat Faliſcum.
Hinc qua ſol petit occidentis oras,
Pulchra mœnia ſunt Faleriorum:
Quæ Vejens quoque non negat Faliſca.
Hi Veji hoc medio manent recentes,
Mentitus nequit hoc negare Vejens,
Aequo nec medio manent, recedit,
Vejis mons mage, tecta quam Faliſca.
Vejens vult tamen eſſe, non Faliſcus,
Vejens qui neque ſit, nec eſſe poſſit,
Qui ſciens medios colat Faliſcos,
C Qui tantum inter utrunque linquat agri,
Quantum ſat ſibi credat hic, vel ille,
Vejens vult tamen eſſe, vult haberi:
Oblitus ſpatii, ſoli, ſuique,
Ignarus genus occidiſſe Vejens,
Ex quo vendidit inclytus Camillus.
Quin ſpernit decora. & genus Faliſcum,
Clari ac ſi fuerint minus Faliſci,
Quam nomen leve, perfidumque Vejens:
Vejens qui cupis eſſe, vis vocari,
Credi & Thrax mage, quam velis Faliſcus.
Raras dum refero Faleriorum,
Paucis accipe, ne gravero laudes.
D Odit perfidiam propago Haleſi:
Cognomen dedit æquitas Faliſco,
Inde à principio, per omne ſeclum,
Cultor juſtitiæ, & fuit Deorum,
Pacis artibus, & potens duelli.
Quas urbs jam caput urbium futura
Experta, hinc petiit, tulitque leges,
Quarum relligione, & æquitate,
Plus partum ditionis, & quietis.
Quam vi, quam legione, quam phalange,
Has gens non fera nulla non veretur,
Has victoria & ipſa: ſit ſuperba,
Sit quamvis violenta, quum remiſit
E Ardor Martius, approbat, tuetur.
Urbem qui poſuit Faleriorum,
Atride genitum liquet parente:
Qui tot Regibus imperans tot annos,
Bello Pergama diruit biluſtri,
An urbs clarior hac beatiorve?
An Diis gratior hac putanda tellus?
Quæ gignit niveos ſacris juvencos.
An Diis ulla potentior movendis?
Quam gens, cui nequeant nocere flammæ?
In te non ideo hæc deos laceſſit,
Quod ſuum fugis, expuiſque nomen,
Verbi transfuga, non ſoli Faliſci.
F Sed tota hæc Regio, ſacerque tractus
Te ſupplex rogat, obſecrat rebellem,
Ut te municipem Faleriorum,
Seu quem te voco, te voces colonum,
Quum Vejens neque ſis, nec eſſe poſſis.
Pergratum id fuerit, Jovis ſorori,
Argivis Dea quæ favet Faliſcis,
Agros quæ cupit hic ſuos renaſci,
Hanc læſam metuas, nimis proterva eſt,
Non veri precor hanc cavete Veji.

Ur-

Urbes obſidet, eruit rebelles.
Neglectam excidia, & juvant ruinæ.
Sprevit Ilion, erutumque ab imo eſt
Amice id rogo: namque vos beatos
Opto, & perpetuis virere ſeclis,
Quod me faucibus abſtuliſtis orci,
Quod veſtro hoſpitio diem tuemur,
Spiramus, loquimur, ſumus, valemus,
Quod peſtis rabiem hic pili putamus.
An vobis ego conſulam ſiniſtre?
An vos non mihi cenſeam, colendos:
Per quos mi licuit (licere quando
Non tutum fuerat) Faleriorum
Priſca cernere mœnia, & Cremonæ
Illic cernere Præſulem receptum,
Quantum, Juppiter, eruditione?
Quantum pectore, quam parem ferendis
Adverſis ſapienter, & ſecundis?
Hæc ut tot mala, vix mala hæc putemus,
Quod quam Roma dedit lucem immerenti
Merenti hanc juveni urbs Faliſca ademit.
Et vos non ego, ceu Deos, rogarim?
Valles non ego? non juga hæc adorem?
Cœli hanc temperiem? hæc nitentia arva?
Campis non ego præferam beatis?
Quando hunc vos juvenem inferis ab atris,
Ad lucem revocaſtis; ad ſalutem:
Quo jam ſoſpite, lætior futura.
Tanto Thuſcia tota clara alumno,
Quam ſit præſule ſanctior Cremona,
Corcyræ quoque Præſul hoc ſalubri
Cœlo quod fruitur, ſalubri & aura,
Non veſtrum hoc opus? & decus Faliſci?
Nam quamvis genere hic nitet vetuſto.
Nec ſtirpe eſt Venetum ſecundus ulli:
Minus ſtemmate, quam nitet libellis,
Naturæ quibus abdita, & Deorum
Rimatus, penetravit, & retexit.
Non hujus genius loci eſt colendus?
Non plena venerandus eſt acerra?
Non quernâ quoque dignus eſt corona?
Quod tot hoſpitibus ſimul & diſertis.
Et cuſtos fuit, & dator ſalutis.
Quos inter (neque hos nominem neceſſe)
Tanto Gambarus eſt magis diſertus.
Quanto eſt juſtior, innocentiorque,
Hujus juſtitiam, & fidem Faliſci,
Veſtris ſeditionibus repreſſis,
Firmam, perpetuam, integramque noſtis:
Novit Thuſcia tota, Gallia omnis.
Omnis Gallia, ſed togata: novit
Urbs orbis caput, urbiumque mater.
Quæ, nondum licet hinc ſit ire tutum.
Prætorem revocat ſuum ad Tribunal.
Sed quid non variat dies? quid hora
Tam brevis ſimile advehit priori?
Quando & Divitius ſuam Faliſco
Acceptam populo refert ſalutem:
Opem qui toties tulit Faliſco,
Vobis qui toties tulit ſalutem,
Veſtræ quum Patruus præeſſet urbi,
Et ſacri bona pars foret Senatus.
Sic rem quamque ſuus tenor relinquit:
Sic rem quamque ſuæ vices ſequuntur.
Et vobis fuerit grave, aut moleſtum,
Vejens vertere nomen in Faliſcum?
Verterunt aliæ vetus tot urbes
Nomen, & retinent novum vetuſtæ,
Priſci non ideo has piget relicti,
Ut novi quoque non pudet recepti.
Iraſci bene non decet monenti,
Veſtro nomine vos olim vocari,
Veſtro & nomine dicier Faliſcos:
Quod veſtrum fuit, hoc ſit oro nomen:
Aequos vos volo: perfidos recuſo.

A Ad te jam redeam decet ſodalis,
Tractus longius hos trahendi amore,
Ut ſi quando meum legant libellum,
(Poſtquam talibus alloqui hos periclum eſt)
His forſan rationibus Faliſcum
Nomen, & genus, & decus repoſcant
Ac ſe moribus excolant Faliſcis.
Ad te inquam redeo, & peritiores,
Nam quis tam rudis? oſcitanſve lector?
Quis & tam veterum immemor locorum?
Vejentem hunc putet? hunc neget Faliſcum?
Quis rogo hoc probet? hoc ferat diſertus?
Veji ut nil minus ipſa ab urbe diſtent,
B Quin diſtent mage ut ipſa ab urbe Veji,
Ipſa mœnia quam Faleriorum?
Non pauci tamen hoc putant diſerti,
Seu quod omnia non videmus omnes,
Seu quod his loca cernere hæc negatum:
Seu quod difficile admodum vetuſtis
Tam locis dare terminos, ſuumque
Tam locis dare nomen exoletis.
Culpa non ideo hi vacant diſerti,
Tum quod abfuit urbe Martiali
(Vera ſi referunt vetuſtiores)
Vejis longius Urbs Faleriorum.
Tum quod ſunt alia evidentiora,
C Hos quibus liceat negare Vejos,
Hos veros quibus aſſeras Faliſcos.
Quæ dum ſingula perſequi parabam,
Ille tam modo cui miſer timebam,
Natus unicus, & nepos parenti,
Quem tu tam ſimilem patri aſſerebas,
Ille inquam meus unicus puellus,
Tetra Curſiolus lue eſt ademptus.
O crudelia ſidera! ó nefandæ
Parcæ! ô fata fera! ô cruente Apollo:
O tot numina vana, quot tenere
Parnaſſi juga credimus ſorores
Hoc veſter meruit ſenex ſacerdos?
D Qui vos tam coluit diu & pudice?
Qui votis puerum omnibus cupitum,
Veſtris vix genitum ſacris dicarat?
Vos natum mihi: vos patrem necaſtis!
Vos qui me patruus ſequi coegit,
Et me Caſtalio imbuit liquore,
Ingratæ mihi patruum necaſtis.
Vos fratrem necuiſtis, heu tot annos
Quem cæſum queror à ſuis: avare
Inultum vitio, & male imperantum:
Inultum, & ſine prole, ne cadentis
Fata tam fera mitius dolerem:
Hæc nos præmia vos manent ſequentes?
E I natos mediteris? i nepotes?
I longam ſeriem? i decus minorum?
Mors una, omnia ſolvit, hora in una.
Et hæc perſequar? & labor dolentem
Hic juvet mage, quam dolor tacentem?
Sed cui Pierius calor? furorque?
Cui mens his vigeat malis canenti?
Per quæ ſunt ſacra templa deſtituta:
Vincla ſanguinis, & reciſa amoris,
Fugit funera filius parentum,
Conjux deſeruit virum cupitum,
Clauſit lumina non ſoror ſorori,
Amans extimuit fovere amantem,
F Divulſi unanimes amici amicis,
Naturæque odio, & Deum, æſtuanti
Frater noluit ipſi adeſſe fratri,
Nec dum pallidula, extimens pericli,
Pater pignora chara dereliquit,
Matrem pœnitet aſtitiſſe nato,
Hauſit lac puer, hauſit & venenum.
Ne notis morer, Ipſe me reliqui:
Quando ne ſocium quidem laboris,
Huc unum tulerim ſacri libellum:

Ipſe & me medium ferus peremi.
Quum nec conſilium mei Colori,
Exemplum neque ſum pium ſecutus.
Namque hunc non piguit ſenem parentem,
Tot per difficiles vias, tot æſtus,
Tot per oppida, tot per angiportus,
Ut natum eriperet lui imminenti,
Aut equo, aut humero, aut tuliſſe in ulnis,
Quo prudens ſtudio, & ſenex labore,
Inſtantis luis impetum repreſſit.
Hoc eſt frangere fata, vincere aſtra,
Hoc eſt cogere, non Deos movere:
Hoc illi eſt ſuus integer, patremque
Ore jam puer, & refert lepore.
Jam priſcum in decus excitant paternæ
Virtutes, pueri indolem ſuperbam.
At mihi meus ille tam tenellus,
Æternis jacet obrutus tenebris.
A Nec puer cecidit jubente fato:
Ipſe illum innocuum impius cecidi,
Quum Romam, mea, quum meos relinquens,
Impos conſilii, inſcius futuri,
Non illum è gemitu, e ſinu parentis,
Ipſo ab ubere pertinax revelli,
Sic mens, ſic animus, calor colorque,
Sic omnes ſimul abſuere ſenſus.
Sic omnes ſtupor occuparat artus.
At tu, quod ſupereſt, cave; & ſaluti
Prudens invigila. hoc rogant amici,
Hoc rogat patria: hoc rogant Camœnæ,
Quæ vitam tibi præparant perennem.
B Nobis jam gravis, & moleſta lux eſt,
Vitæ jam pudet, & piget peractæ.
At ſi poſt obitum ſuperſit ullus
Senſus præteriti memor: perennes
Vita, & gloria noſtra, erunt querelæ.

F I N I S.

ALDUS MANUCCIUS
JULIO ROSCIO
S.

AT vero mihi de te cogitanti allatæ ſunt literæ tuæ, quibus petis, ut ſi quid de *Proba Faltonia*, quæ circumfertur, apud me eſt, id ad te primo quoque tempore mittam. velle te ejus fœminæ ſcripta admodum ingenioſa, & quæ ſexus captum ſuperent, denuo ſtudioſis communicare. Probu tuam pietatem, qui Patriæ tuæ decus quaſi amiſſum reſtituas: &, cum eam tu ipſe ornes, addas etiam ad ornamentum, quæ, maxima cum ſint, majora tamen, te ornante, fiunt. *Probam* ut eam eſſe certo exiſtimem, de qua in tribus antiquis inſcriptionibus *Romanis* mentio fit, facile mihi perſuadeo. Et quanquam hæc vobis qui res *Romanas* aſſidue tractatis, ſatis abunde ſuppetunt: volui tamen, ut aliquid afferre videar, eas ad te mittere: ne, dum tu me ſatis liberalem putas, ego inofficioſus ſim, & deſiderari à te patiar non amorem, ſed diligentiam meam. Tu interim vale, dum ego te, & amicos, veteresque, ac novos, inviſere cupio, & forſan ſpero. *Piſis* Cal. Jun. cIↃ IↃ XXCIIX.

Romæ in domo Cæſia.

ANICIAE. FALTONIAE
PROBAE. AMNIOS. PINCIOS
ANICIOSQVE. DECORAVIT
CONSVLIS. VXORI
CONSVLIS. FILIAE
CONSVLVM. MATRI
ANICIVS PROBINVS. V. C.
QVAESTOR. CANDIDATVS.
FILII . DEVINCTI
MATERNIS . MERITIS
DEDICARVNT.

Romæ in Æde Vallen.

ANICIAE. FALTONIAE. PROBAE.
INLVSTRISSIMAE . ET
SANCTISSIMAE . ET
CASTISSIMAE. FEMINAE
HERMOGENIANVS, OLYBRIVS
V.C. CONSVL. ORDINARIVS
ET . ANICIA . IVLIANA . C.F
D. D.

In domo Cæſia.

ANICIAE . FALTONIAE
PROBAE . FIDEI . NOBILITA
TIS . ANTIQVAE . ORNA
MENTO . ANICIANAE
FAMILIAE . SERVANDAE · AC
DOCENDAE . CASTITATIS
EXEMPLO . CONSVLVM
PROLI . CONSVLVM . MA
TRI . ANICIVS . HERMOGE
NIANVS . OLYBRIVS . V.C.
CONSVL . ORDINARIVS
ET . ANICIA . IVLIAN. C. F.
EIVS . DEVOTISSIMI . FILII
DEDICARVNT.

ELOGIA
In
JULIUM ROSCIUM HORTINUM.
JOSEPHI CASTALIONIS
AD
JULIUM CAPILUPUM.

CAPILUPE Laureis domeſticis tuus
Qui adjungis, atque patrui veſtigiis
Inſiſtis altis per Maronis ardua,
Tuamque gentem Julio praenomine
Auctam beas, illuſtrioremque efficis,
Muſis amicus noſter, ecquid ROSCIUS
Molitur, an ſuos Faliſcos, & Probae
Hortina verſibus ſuperba moenia
In lucis oras evocare nititur?
An noſtra ſaecla in longa profert tempora
Tui ſtupens in carminis dulcedine?
An à tenebris nomen eximens ſuum
Utrumque praeſtat, conſulitque civibus
Pius ſuis, noſtrique rebus, temporis
Nec interire ſcripta praeſert optima.

Τίτος πρόσπερος μαγίστρος μοναχὸς κασινάτις
πρὸς ἀναγνώστας.

Ἠνὶ διορθωθεῖσαι ὁ ῥόσκιος ὔμμι παρέσχει
Ἅς πρόσθεν δεκάτην πατρίδα γλαφυρὴν,
Ἥ ποτε Βιργίλιον μυστήρια θέσπι λαχεῖν
Ἐξεδίδαξε θεοῖν, θαυματ᾽ αὐθ᾽ ἱερὰ θεῶν.
Ἐξεδίδαξεν ἀπάσας ἀριστερὰ δεξιὰ ποιεῖν,
Φημὶ περιλεῖψαι ταῖθυια ἐς Ἀσεβίην.
Οὐδὲ πρὸς εὐδοκίη μιμήσατο, ἢ τὸν Ὅμηρον
Φθέγξας τε ῥεῖαν δόγματα χριστιανῶν.

JULII ROSCII HORTINI,
Ad
ANTONII MASSÆ,
Galleſii,
DE REBUS FALISCORUM LIBRUM
ADDITAMENTA.

INSTITUTUM Antonii Maſſæ *viri Clariſſimi in libello de origine ac rebus* Faliſcorum *id fuit praecipuum, ut rejecta eorum opinione, qui* Faliſcos *ad* Lacum Vulſinienſem *poſuerunt, eoſdem* Vetia *amne, qui è* Cyminio *monte in* Tiberim *influit, ac* Soracte, *tum ipſo* Tiberi, *atque agro* Nepeſino *concluderet. Hinc oblatam occaſionem arripiens veterem eorum locorum hiſtoriam evolvit. Civitatem* Caſtellanam *à* Vejis *ſejungit, quod longe minus ab urbe diſtarent. Ejuſdem argumenti extat apud me liber. Ac quidem certe Civitatis* Caſtellanæ *ſane recentem memoriam habent Hiſtorici, cum antiquiorem, quam legerit auctor ad* Adrianum IV. *Pontificem referat, qui fuit circa annum ſalutis* cIↄ. CLIV. *At* Hortinam *civitatem pervetuſtam Coloniis, & Epiſcopatu extitiſſe confirmat ex Synodo III.* Symmachi *Pontificis circa annum* IↄIV. *cui ſubſcripſit* Martianus *ejuſdem civitatis Epiſcopus. Ejuſdem civitatis memoria extat apud Dionyſium Halicar.* libr. x. Rom. Hiſt. *ex quo decerpſit, quae in* Italiam *ſuam tranſtulit* Carolus Sigonius. *Videndus eſt* Damaſus in vita Zachariæ. *Qui longe poſt ſequuti ſunt, ut alios praeteream, mus Blondus* lib. VIII. decadis primæ, *Zacharias Lilius* in mundi deſcriptione, *ubi ait* Hortinam *civitatem ſe in* Tiberim *mergere. Pertinebat enim eo uſque ut ex veſtigiis appareat. Sunt qui meminerint* Caſſiani Alexandrini, *qui ſub* Juliano Hortinæ *urbis Epiſcopus electus eſt, & plurimi de ſacris hoſpitiis a* Beliſario *ex Africa redeunte in agro* Hortino *aedificatis ditatiſque reditibus. Verum haec miſſa faciamus. Haec civitas, & ſitu naturae munere conceſſo & arce, quae nomen ſolum reliquit poſteris in praerupto ſaxo terrori fuit hoſti, & praeſidium magnis Ducibus. Hic* Albericus Etruriæ *Marchio circa annum* DCCCC. & XVII. *ſedem tutiſſimam ſibi elegerat. Cujus fortaſſe nomen niſi forte, quod ſuſpicor, longe antiquior ſit memoria, deletum eſt in inſcriptione, quam ad calcem operis addidi ex* Hortinis *monumentis. Nam is* Joannis X. *Pontificis Maximi odio* Ungaros in Italiam *invexerat, cui miſerrimam cladem intulerunt. Cum vero homo eruditus diutius per poetarum, & hiſtoricorum campos fuiſſet vagatus, &* Vejos, Capenates, Falerioſque *attigiſſet, apud quos probata fuit M.* Furii Camilli *Tribuni* militum *in paedagogi dolo integritas,* Galleſium *patrio amore delabitur.*

Cujus originem, ſitum, deſcriptionem, fertilitatem dignitatem, & antiqui Comitatus titulos perſecutus S. Famiani *vitam, & miracula enarrat, cujus corpus integrum, adhuc viſitur in ejus templo in ipſo clivo, maximo concurſu, ac veneratione eorum populorum. Denique illuſtres in literis, & armis* Galleſio *oriundos adjungit. Inter quos ita* Antonius Maſſa *digniſſimus eſt, ut adnumeretur, ut ſi nullus ſit alius, cum tamen plurimi ſuperiori aetate fuerint & noſtra vigeant, hic ſolus ſatis futurus eſſe videatur, qui non modo* Galleſium, *ſed univerſam* Faliſcorum *regionem ſplendore ſuo illuſtraret. Ego vero, ut deploravi novi Ducis* Galleſii Roberti ab Altaemps *immaturum obitum, ita deeſſe officio meo non potui vicinitate locorum, & amore, quin cum de* Faliſcis, & Galleſio *hic uberius ageretur aliquot adjungerem epigrammata, ex pluribus quae in ejus depoſitione ad* S. Mariæ de Clementia *nuncupatae Tranſtiberinae regionis, affixeram.*

D. O. M.

ROBERTO EX VETVSTISSIMA FAMILIA
COMITVM AB ALTAEMPS
GALLESII DVCI
A XISTO V. PONT. MAX. PRAETORIANIS
ET VRBIS LEONINÆ ET PIAE INDE APVD
AVENIONEM ET COMITATVM VENAISINVM
MILITARIB. COPIIS PRAEPOSITO IN IPSO
VIRTVTIS CONATV ET HONORVM CVRSV
IMMATVRE EXTINCTO
CORNELIA VRSINA VIRGINII F. CONIVGI
CLARISSIMO MOESTISSIMA POSVIT
VIXIT ANN. XX. MEN. VI. D. XIV.
OBIIT III. NO. NOVEM. MDLXXXVI.

JULII ROSCII HORTINI

TUMULI,

In

ROBERTUM AB ALTÆMPS

Ducem Galleſii.

GALLESI qui rura colunt, campoſque Faliſcos,
Proximaque Hortinis pinguia rura jugis.
Has tibi dant lacrymas, ſævi hæc monumenta doloris
ROBERTE, & nigras inferiis violas.
Principe te rexit noſtros Aſtræa penates,
Et pax, & auctus Religionis honos.
Nunc quando præſente frui mors denegat atra,
Pectore te memori paſcua noſtra colent.
Has violas, hæc ſerta tibi chariſſime conjux,
Has lacrymas ſpargo, ſed mage ad inferias.
Heu cur non oculos conjunctim clauſimus ambo?
Non uno licuit marmore poſſe tegi?
Sic miſeræ optatis cedunt contraria votis:
Te rapuit mors, me ferrea vincla tenent.
Me tamen hoc ſolor: communis nos teget urna,
Mutuaque æthereus vincula nectet amor.

Siſte precor quicunque Ducis monumenta ſepulti,
Romuleæ & cernis, qui fuit Urbis honos.
Hic veteres rexit Tiberis prope rura Faliſcos,
Sceptraque Galleſii primus in urbe tulit.
Romæ illum cæca contectum lumina nocte
Auguſto condit tegmine dura ſilex.
Da lacrymas, ſive hoſpes ades, ſeu civis in urbe
Hac vivis, ni tu durior es ſilice.

Tranſtiberim tumulata jacent delata Faliſcis
ROBERTI inviſti marmore membra Ducis
Quiſquis ades lymphaſque ſacras, lacrymaſque tepentes
Sparge, & odoratis floribus oſſa tege.
Ille celer claras Superum properavit ad arces.
Scilicet humanas æthere ridet opes.

JULII ROSCII HORTINI,

in Fontem Galleſii,

A S. F A M I A N O

Miraculo excitatum.

Quas ſitiens muſcoſo hauris ſub fornice, duxit
Marmoris è venis has Famianus aquas.
Sic olim Hebræus populus miracula Moſis
Obſtupuit, fontem cum dedit icta ſilex.
Ergo novo merito jactent ſe Moſe Faliſci
Quos alit Hortinus quoſque Amerinus ager.

IN AEDE S. MARIAE URBANAE

Hortinæ Civitatis.

. . . .
. . . .
. . . . OR
DO. ET. POPVLVS. COLONI
AE. FALISCORVM. CV
RANTE TYRIO SEPTIMI
O. AZIZO. V. P. C. R. R. P. DEVO
TI. NVMINI. MAJESTATI
QVE. EJVS.

FINIS.

INDEX RERUM NOTABILIUM.

A.

Albericus *Marchio Etruriæ.* 12.F
— *Ungaros in Italiam vocat.* 13.A
Allia *fluvius.* 22.F
Alphius Avitus *poeta.* 22.E
Amor *in patriam eſt dulcis.* in prœm.
Anianus *poeta omnium optime verſus Feſcenninos ſcripſit.* 15.D
— *fuit ex Faliſcis.* 15.E
— *fuit Probi Grammatici diſcipulus.* ibid.
— *Auli Gellii amicus.* ibid.
Antonius Angeli *orator Gallenſis.* 30.F
Arinianum *urbs.* 10.D
Arſenius *Ortanus Epiſcopus.* 16.D

B.

Belli & pacis *ſunt jura.* 22.B

C.

Caceani *oppidi veſtigia.* 27.F
Cajus Martius Rutilius *cum Tarquinienſibus inducias in centum annos facit.* 23.E
Camilli *reſponſio ad Vejentum ludi magiſtrum.* 22.A.B.
Camillus *ludi magiſtrum denudatum manibus poſt tergum illigatis pueris tradidit.* 22.B
— *Gallos inter pendendum aurum urbe expulit.* 23.A
Capena *hodie Canapina urbs.* 10.C
Capenates *populi Etruriæ.* 9.A
— *& Faliſci in Romanorum poteſtatem venerunt.* 9.C
— *à Capena Urbe ſunt dicti.* 10.C
— *ſuus ſubacti.* 21.C
— *civibus Romanorum ſunt adſcripti.* 23.A
Carvilius *Troilum oppidum cepit.* 24.B
Caſtellana *non Vejentum ſed Faliſcorum urbs.* 14.C. ſeqq.
— *ex Falaris reliquiis eſt conſtructa.* 15.A
Caſtrum S. Sylveſtri *in jugo Soractis,* 11.F
Corchianum *antiquiſſimus vicus.* 16.E
— *ab Horchia Dea Etruriæ dicta.* 16.E
A Corn Coſſus *ex agro Vejentano ingentem abegit prædam.* 19.F
Cremera *fluvius.* 10.C
Cyminius *mons Etruriæ conterminus.* 9.A

D.

Dominicus *Gallеſii Epiſcopus.* 28.A

E.

Epiſcopi *Faliſcorum.*
— *Tyburtius.* 12.E
— *Johannes.* ibid.
— *Martianus.* 16.D
— *Arſenius.* ibid.
— *Majorinus.* 16.E
— *Dominicus.* 28.A
— *Falaritani.* 12.E
Etruriæ *partitio.* 9.A
— *populi qui.* 10.A

F.

Fabius Ambuſtus *Conſul adverſus Tarquinienſes incaute pugnat.* 23.C
Falaris *ſede Epiſcopali fuit ornata.* 12.D
Faleria *vel* Falerii *urbs præcipua Faliſcorum.* 12.C
— *ab Argivo Falerio condita.* 12.C
— *ſucceſſu temporis* Falaris *dicta eſt.* 12.D
— *Ptolomæo* Ferentia *Plinio* Ferentium *urbs.* 17.D
— *Othonis Imperatoris patria.* ibid.
Faleriorum *nomine non comprehenduntur Faliſci, ſed Faliſcorum Falerii.* 12.B
Faliſci *populi Etruriæ.* 9.A
— *in Romanorum poteſtatem venerunt.* 9.C
— *non ſunt populi Etruriæ.* 10.B
— *coluerunt Deum Vadimonem.* 18.A
— *lino & cannabi abundaverunt.* 19.B
— *furcinunis genus invenerunt.* 19.C
— *coluerunt Junonem.* 18.D
— *Apollinem & Ditem.* 18.E
— *& Deum Feroniam.* ibid.
— *Horchium & Palladem.* 18.F
— *rebellantes ſemper victi.* 22.F
— *civibus Romanorum ſunt adſcripti.* 23.A
— *Etruſcis ſe jungunt.* 23.B
— *Q. Luctatio ſe dedere coacti.* 24.C
Faliſcis *nomen Regis fuit odioſum.* 17.E
Faliſcorum *fines ſunt incerti.* 11.C
— *termini ante bella cum Romanis ſunt incerti.* 11.D
— *auctor Haleſus.* ibid.
— *terminus verſus orientem fuit Tiberis.* 11.D
— *ad Meridiem Vejentes.* ibid.
— *ab Occidente Nepete civitas, & Capenates.* 11.E
— *à Septentrione mons Cyminius.* 11.E
— *& Vadimonis lacus.* ibid.
— *Regionis amplitudo & longitudo.* 11.E
— *urbes.* 11.F
— *regio fuit hominibus abundans.* 11.F
— *magiſtratus ſunt dictus Lartes & Lucumones.* 12.E
— *regimen.* 17.E
— *origo eſt ab Argivis, à duce Haleſo.* 17.F
— *mores.* 19.A.B
Faliſcorum *agri produnt oves & boves albos.* 19.C
— *bella cum Romanis geſta.* 19.E.F.20 A.B. & ſeqq.
in Faliſcorum *agros à Romanis colonia ducta* 24.D
— *regio ceſſit in ditionem Eccleſiæ Rom.* 24.E
— *regio Ducatus Romanus appellata.* 25.B
Faliſcorum *Epiſcopi.*
— *Tyburtius.* 12.E
— *Johannes.* ibid.
— *Martianus.* 16.D
— *Arſenius.* ibid.
— *Majorinus.* 16.E
— *Dominicus.* 28.A
Faliſcum *vel* Faliſca *oppidum Faliſcorum.* 25.E
— *ubi fuit, incertum.* ibid.
— *creditur eſſe Faleriis.* 25.E.F.26.A.B
Famiani *ædes juxta Galleſium extructa.* 28.D
Famianus *vir ſanctus patria Colonienſis.* ibid.
— *mortem ſuam prædixit.* 28.F
— *multis claruit miraculis.* ibid.
Feroniæ *urbis nulla extant veſtigia.* 14.B
Feſcennini *verſus, qui & quales.* 15.B.ſeqq.
ab Feſcennio *urbe dicti ſunt Feſcennini verſus* 15.A
Feſcennium, *Plinio* Feſcennia *male Campaniæ urbs dicitur.* 14.C
Flaminia *via ubi.* 29.F
Flaſconus *mons.* 9.B
— *Catoni Fiſcon.* 9.D
— *mons.* 17.D
Fidenates *à Servilio capti.* 20.A
M. Furius Camillus *Dictator dictus.* 21.B
— *Faliſcos & Capenates plane proſtravit.* ibid.
— *Vejentum urbem cepit.* 21.C

G.

Galleſii *rara eſt mentio.* 29.B
— *illius ratio.* 29.C.D.E.&ſeqq.

Gal-

Index Rerum Notabilium.

Galleſium *oppidum unde dictum.* 26.B
— *ubi ſitum.* 26.D
Galleſii *deſcriptio.* 26.D.E.F.27.A.B
— *fons Famiani miraculoſus.* 27.B
Galleſium *nunquam hoſtes aggreſſi excepto Nicolao Fortebrachio.* 27.C.D.E
Galleſium *Epiſcopali dignitate ornatum.* 28 A
— *titulo comitatus inſignitum.* 28.B
Georgius Saccardinus *apud Venetos militum præfectus, Gallenſis.* 30.F
Gratilianus *martyr civis Galleſii.* 29.B
Gratius *poëta ſecundus à Virgilio ab Ovidio æſtimatus.* 13.B
— *poëta ex Faleria natus.* 13.A

H.

Haleſus *Faliſcorum auctor.* 11.D
Horchia *Etruriæ Dea, Latinis Pomona dicta.* 16.E

I.

Janus *Etruſcorum Princeps.* 18.B
Jano *templum quatuor portarum fuit dicatum.* 18.C
Janus *quare ab aliis bifrons, ab aliis quadrifrons habitus.* 18.C
— *Saturnum hoſpitio & in regni partem recepit.* 18.C
— *habuit Regiam in colle, quare Janiculus dictus.* ibid.
Jano *ſacrificarunt farre in ſignum parſimoniæ.* 18.D
Joannes *Epiſcopus Falaritanus.* 12.E

L.

Lacus *Vulſinienſis.* 9.B
Lacus Albani *in altitudinem inſolitam crevit.* 20.F
— *accretio fatale fuit Vejis prodigium.* 20.F
Ladiſlaus *Galleſium non laceſſivit, ſed in tutelam ſuſcipit.* 27.D
Lojani *oppidi veſtigia* 27.F

M.

Majorinus *Eccleſiæ Polymartii Epiſcopus.* 16.E
Martianus *Ortenſis Epiſcopus.* 16 D
Martinus *II. & Romanus Pontif. Galleſio oriundi.* 30.D

N.

Nepete *olim urbs Etruriæ.* 9.A
Nicolaus *Abbas monaſterii a Victoria, Gallenſis.* 30.E

O.

Orta *ab Ungaris non eſt occupata.* 13.A
Ortanum *oppidum, nunc* Orta *civitas.* 16.E
— *Epiſcopali ſede fuit ornata.* 16.D

P.

Pacis & Belli *ſunt jura.* 22 B
pro Patria *Salus atque fortuna ſunt devovendæ.* in procem.
Patriæ *gloriæ & laudi enitendum.* in procem.
Patriam *videndi Ulyſſis deſiderium.* in procem.
Polymartium *civitas Epiſcopali dignitate ornata.* 16.E
— *fuit patria Sabiniani Papæ.* 16.E

R.

Reſponſio *Camilli ad proditorem Vejentum Ludimagiſtrum.* 22.A B
Romani *primum ſylvam Cyminii inviam pertranſierunt.* 10.A
— *adverſus tres exercitus victores.* 20.E

S.

Soracte *Faliſcorum mons.* 10.B
— *eſt mons illuſtris.* 13.B.C.D.E ſeqq.
Stabia *civitas Caſtellana.* 11.F
Sutrium *olim urbs Etruriæ.* 9 A
— *ſemper in fide Romanorum manſit.* 10.E
— *urbem Camillus ab Etruſcis recipit,* 23.A

T.

Tarquinia *urbs Etruriæ maritima.* 23.B
— *Regum Romanorum patria.* ibid.
Tarquinienſium *bella cum Romanis geſta.* 23.B.& ſeqq.
Tarquinienſes *Romanum militem inſolita ſpecie turbant.* 23.C
Thuſciæ *loca* 24 F
Titinius, Genutiuſque *Tribuni militum Romani in inſidias ſe præcipitavere.* 21 A
Tyburtius *Epiſcopus Falaritanus.* 12.E

V.

Vadimon *Deus Faliſcorum.* 18 C
— *Romanis dicitur Vertumnus.* ibid.
— *etiam Janus.* ibid.
Vadimonis Lacus *qui & ubi.* 16.F.17.A.ſeqq.
— *eſt locus ſacer.* 17.C
— *horrorem indigenis incutit.* ibid.
— *non piſces ſed tantum ſerpentes producit.* ibid.
Vejentes *populi Etruriæ.* 9 A
— *à Vejis urbe principe ſunt ita dicti.* 10.C
— *ex cauſa diſcordiarum Regem ſibi crearunt.* 20.C
— *ob juſtitiam Camilli Romanis ſe tradiderunt.* 22.C
— *civibus Romanorum ſunt adſcripti.* 23.A
Vejentum *urbs à Dictatore Camillo capitur.* 21.C
Vejorum *liberi à puerorum magiſtro Camillo ſunt traditi.* 21.F
Vetia *fluvius.* 10.D
Vicorchianum *urbs, olim Vicus Horchianus.* 16 E
Virtus *habet magnas vires.* in Dedic.
Ulyſſis *deſiderium patriam videndi.* in procem.
Ungari *ab Alberico in Italiam ſunt vocati.* 13.A
— *plus Calamitatis quam olim Saraceni Italiæ intulere.* 13.A
— *magis in Albericum quam in cæteros Italos ſævierunt.* ibid.
Vulſinienſis *lacus.* 9.B

F I N I S.

JACOBI MAZZOCCHII
J. U. D.

VEJI DEFENSI,

SEU

DISSERTATIO,

qua demonſtratur

ANTIQUOS VEJOS *hodiernam* CIVITATEM CASTELLANAM *eſſe*.

Ex *Italico Latine* vertit, Præfationem, Notulas, & Indices adjecit

ABRAHAMUS PREIGERUS.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER Aa,
Bibliopolæ, Civitatis atque Academiæ Typographi.

Digitized by Google

ABRAHAMI PREIGERI INTERPRETIS

PRÆFATIO.

Non invitus vertendis hiſce non magna mole libellis, ſed ornamento tamen [1] haud exiguo hunc ANTIQUITATUM ITALICORUM THESAURUM locupletaturis, manum admovi: hortante ad hunc laborem, atque invitante eo, cujus & amicitia & auctoritas id a me impetrare debuit, *Sigeberto Havercamp*, *Græcæ* Linguæ in Academia *Lugduno Batava* jam Profeſſore. Juvit ipſa tot rerum, ex ultima Antiquitate repetitarum, perluſtratio, nec non certaminis hujus acerrimi, ſed & egregie eruditi, ſpectaculum, cui quum per hanc occaſionem,

Mea ſine parte pericli,

Otioſius intereſſem, pro tædio, quod decurrentibus in hoc ſtadio fere devorandum eſt, voluptatem potius ſenſiſſe memini. Id autem in primis negotii mihi datum intellexi, ut huic Interpretationi, & fides ſua conſtaret, & perſpicuitas, ac mutato licet habitu, propriis tamen armis tam nobile Par Eruditorum uſque quaque decertaret; neque quicquam Lectori, harum rerum ſtudioſo, fraudi foret, quominus Argumenta, utrimque adducta, ex vero ipſorum Valore perpendat ac dijudicet. Quamobrem tanto minus etiam, uti confido, mirabitur, quod vel ipſa loca, ex *Græcis* ſcriptoribus paſſim allata, *Græcè* adjicere, niſi ubi ipſe contextus *Italicus* id juberet, ſuperſederim. Si quid autem non ſatis dilucide, expoſitum

oc-

1 Rariſſimi enim hi erant libelli, nec vel in ſumtuoſiſſimis Bibliothecis inveniendi. Prodiit *Mazzocchi* Editio *Italica* olim *Romæ*, apud *Ludovicum Grignanum* MDCXLVI. cujus Paginæ ad Marginem notatæ inveniuntur.

occurrit, facile hoc fieri potuiſſe, quivis æquus rerum æſtimator haud difficulter intelliget, in materia tam ſingulari, occupata fere in locorum, tractuumque ſoli, a me nunquam calcati, deſcriptionibus; quales vel exactiſſimæ, & quovis ſpeculo fideliores, ſemper tamen apud eos, qui oculis ea ipſi non uſurparunt, neſcio qua obſcuritate laborant. Ut omittam, quod tantis utrinque animis, in primis a parte *Famiani*, res ipſa agitetur, ut omnia dicteriis, cavillationibuſque falſis, adeoque infractis fere verbis, ac tantum non dimidiatis, qualia ſolent fundere, qui riſu tremulo concutiuntur, referta, &, ut vere dicam, obfuſcata reperiantur; cujus rei ſpecimen eſt, quod in *Vejis Antiquis* ad pag. 24. Defenſor ſua iſta annotatiuncula intendit. Cæterum, nec pretium harum Diſſertationum, nec eruditionem aut merita eorum, quorum nominibus ſuperbiunt, Lectori commendare, mearum partium eſſe puto; ſicuti etiam nulla de re, hic pertractata, judicium meum interpono. Unum tantum, quod ad Calcem Diſſertationis *Nardinianæ*, qua uſus ſum ipſius *Mazzocchii* manu (cujus id olim fuiſſe debet) poſt alia multa paſſim calamo aſperſa, notatum reperi, Lectorem Eruditum celare nequeo. Nuſpiam enim in ſcripto illo Apologetico, quod ex iſtis annotationibus poſtea natum, & ab ipſo editum eſt, ac tertium hic locum occupat, tam aperte victas dat manus. *Eccoci*, inquit, *giunti alla fine del Libro, il quale confeſſo ingenuamente eſſer belliſſimo, & ſe io non haveſſe à ſeguire la mia opinione, ſicuramente non ſeguirei altra, che la ſua: dove ſolo trè coſe trovo da riprendervi; che denigrano il ſuo candore:*

Prima; che non vè coſa, che non ſia repetita quattro, ò cinque volte.

Seconda; *dà troppo da vedere, che è ſcritto con rabbia, & à ſangue caldo.*

Terza; *che la paſſione l'accieca sì*

(Impedit ira animum ne poſſit cernere verum) *che non s'auvede di mille bugie, che dice contro di me. Tolte queſte coſe, io ſtimarei un libro d'oro, ſe ſenza precipitio foſſe ſcritto à ſangue freddo, & con poco più modeſtia toleraſſe le mi fiacchezze.* Hoc eſt: *En! pervenimus ad finem libri, quem pulcherrimum, ſive auro contra carum æſtimo. Ac pedibus in Adverſarii mei ſententiam tranſirem, niſi mea mihi defendenda foret. Tria tantum in eo reprehenſione digna reperio, quæ candorem illius obfuſcant*;

Primo; *nihil eſt, quod, non quater, vel quinquies repetatur:*

Secundo; *nimis clarè oſtendit librum hunc ſcriptum fuiſſe non ſine rabie & calore ſanguinis.*

Tertio; *quod paſſione excæcatus fuerit*

(Impedit ira animum ne poſſit cernere verum) *adeò, ut non animadvertat mille mendacia contra me prolata. Hiſce quidem ablatis pro aureo haberem libro, & ſi abſque præcipitatione, ubi ira deferbuiſſet, eundem conſcripſiſſet, atque æquo animo ceſpitationes meas toleraſſet.* Hæc ille. Ego autem, quo magis inoffenſe hoſce Tractatus Lector perambulet, monuiſſe contentus ero: in *Vejis Defenſis*, pag. 3. F. irrepſiſſe *pumiceo*, pro *tophaceo*. & ſimiliter pagg. 28. B. 37. A. Porro, pag. 17. A. *cum manu Columnæ minoris*, pro: *cum aliquot Columnis minoribus*. Excidiſſe autem pag. 29. A. *non*, ante: *niſi quinque* &c. In *Vejis Antiquis*, pag. 24. C. *neceſſe eſt*, poſt: *abfuiſſe*. pag. 30. F. *&*, ante: *ubique*. 66. A. *aquam* ante *immiſcere*.

DO-

DOMINIS CONSERVATORIBUS AC POPULO CIVITATIS CASTELLANÆ

S. D.

DOMINICUS MAZZOCCHIUS.

Propoſueram annis præteritis, tum per curioſitatem, tum temporis fallendi gratia, cum diligentia quadam inquirere, an Veji *antiqui verè hæc noſtrâ* Civitas Caſtellana *eſſent; multis autem difficultatibus deterritus, tantum non ab opere nondum incepto deſliteram; quoniam Auctores, qui formam ac circumſtantiam ſitûs deſcribunt, conſiderans, indubie credere debebam,* Vejos *non niſi hanc Urbem eſſe potuiſſe, poſtea vero diſtantiam eorum a* Roma, *ab iiſdem Auctoribus definitam reſpiciens, retrahebar pro parte ab opinione prima, neque quo loco pedem figerem ſciebam. Sed quum Anno MDCXLI. ibi in Cathedrali noſtra Eccleſia Martyrium glorioſorum Sanctorum* Abundii & Abundantii (*Sacerdotis, ac Diaconi*) Marciæ *ac* Johannis *ipſius filii, Equitum* Romanorum, *noſtrorumque Protectorum, deſcriptum ſtylo Dramatico a celebri* Octavii Tronſarelli *calamo, a me autem modulationibus Muſicis adſtrictum, cantatumque etiam in hiſce* Romæ *Theatris, exhiberem; quum in illa Operâ Civitas noſtra appellaretur* Veji, *indeque anſa nonnullis præberetur; diverſimode de ea differendi, aliis noſtræ ſententiæ applaudentibus, aliis ſuam oſtendentibus, dicendo id dubium non ita deciſu facile eſſe; & ipſe in animum induxi meum, ut cum vehementia majori huic rei lucem quærerem. Quamobrem partim præ deſiderio publicandi ſingularem meum affectum erga Vos omnemque Patriam; partim propriæ exiſlimationis gratia, & in defenſionem ſupra memorati Dramatis, conatus ſum ea revolvere, quæ ſententiæ noſtræ inſervire potiſſimum potuere. Nec multæ illæ difficultates, quæ contraria ſuadebant, me retinere potuerunt, quin opus aggrederer, inque eo pergerem. Imo non parcens ulli labori; quin audentior in dies factus, tandem reipſa expertus ſum veriſſimum illud eſſe, quod* Claudianus *dixit*[1] *in Epithalamio:*

Non quiſquam fruitur veris odoribus,
Hyblæos latebris nec ſpoliat favos,
Si fronti caveat; ſi timeat rubos:
Armat ſpina roſas, mella tegunt apes.

1. Carm. XV. vs. 5.

Ingenue confiteor; nunquam me applicuiſſem ad tempus meum impendendum iſti queſtioni, Civitas Caſtellana Veji *eſſet, nec ne, utpote rei parvi admodum momenti, ſi publicam utilitatem ſpectes, minoris autem delectationis, ſi privatam; niſi vidiſſem illam a multis in ſcriptis ſuis miſere tractari ac dilacerari, idque me incitaſſet ad oſtendendum in hoc negotio illum amoris zelum, quem erga proprium nidum Natura ipſa animis generoſis ingenerare ſolet. Exiſtimans igitur, meum eſſe, hanc cauſam Defendere, tantum reperiſſe mihi perſuaſus ſum rationis ac fundamenti, ut confidam, nemini, qui legerit hanc Diſſertationem, ullum fore locum dubitandi. Quod ſi non uſquequaque hæc ipſi placuerint, ne me culpet, quod nimium audeam contra opinionem alienam, ubi de affectu in rebus propriis excuſatione dignus ſum: qui Vobis devotiſſimam reverentiam in eam teſtatus, a Domino Deo noſtro omnem veram felicitatem precor. Romæ. XXVII. Octob, MDCXLVI.*

Imprimatur,

Si videbitur Reverendiſſ. P. Mag. Sacri Palatii Apoſtolici.

A. Sacratus Epiſcopus Comacl. Viceſgerens.

Imprimatur,

Fr. Hyacinthus Pandulphus Socius Reverendiſſ. P. Fr. Vincentii Candidi Sacri Palatii Apoſtolici Mag. Ord. Præd.

CONSPECTUS METHODI,

Ab Auctore in VEJIS DEFENSIS obſervatæ.

PARS PRIMA.

Introductio ad quærendum Vejorum *Situm.*

PARS SECUNDA.

Argumenta, quibus probatur Vejorum *Situm cum Situ* Civitatis Caſtellanæ *eundem eſſe.*

PARS TERTIA.

Reſponſiones ad Argumenta, quæ adducuntur in Contrarium.

PARS QUARTA.

Appendix, ubi breviter de Feſcennio, Faleria, *ac* Civitate Caſtellana *Nova Antiqua differitur.*

J A-

Digitized by Google

DOMINICI MAZZOCCHII
VEJI DEFENSI.
PARS PRIMA.
INTRODUCTIO
Ad quærendum Vejorum Situm.

QUt verum locum reperire ſtudet, ubi juxta deſcriptionem veterum Auctorum celeberrima Urbs *Vejorum* ſita fuerit, rem aggreditur non ſolum arduam (reſpectu controverſiarum, quæ de ea inter ſcriptores ortæ ſunt) ſed habitam inſuperabilem, niſi prius, collectis iis monumentis, quæ ſcripto extant circa *Vejos*, examinet clare, & oſtendat per certiſſimas conjecturas, vicinitatem aliorum aliquot locorum, populorumque *Vejis* confœderatorum & conterminorum, unde & ipſi deinceps tanto major lux oboriatur, ad retegendum ſitum ipſorum *Vejentium*. Nos igitur, ut aliquo procedamus ordine, hanc Diſſertationem in quatuor diſtribuemus partes. Prima erit hæc ipſa INTRODUCTIO ad quæ-
2 rendum illum ſitum. Altera continebit ARGUMENTA producenda in medium, ad probandum id quod intendimus, id eſt *Vejos* eſſe, ubi hodie eſt *Civitas Caſtellana*. In tertiam conjicientur RESPONSIONES ad argumenta eorum, qui contrariæ ſunt opinionis. Quarta denique erit APPENDIX, ubi nonnihil dicetur de *Feſcennio*, *Faleriis*, & *Civitate Caſtellana* nova antiqua.

Sciendum igitur eſt, *Vejos* circumjacentes ac vicinos habuiſſe *Fidenates*, *Cruſtuminos*, *Faliſcos*, *Capenates*, & *Nepeſinos*.

Fidenates maxime propinqui populi erant omnium, quos Urbs *Roma* habebat, contermini etiam agro *Vejenti*, quum de illorum vicinitate verba faciens *Livius* lib. pr. Decadis primæ dixerit: *Aliud multo propius, atque in ipſis prope portis bellum ortum*. Et paulo inferius: *Belli Fidenatis contagione irritati Vejentium animi, & conſanguinitate (nam Fidenates quoque Etruſci fuerunt) & quod ipſa propinquitas loci, ſi Romana arma omnibus infeſta finitimis eſſent, ſtimulabat*. Et lib. IV. *Cum Vejentibus Fidenatibuſque, præterquam finitimis populis, ab cauſa etiam tam nefanda bellum exorſis, atrox dimicatio inſtabat.*

Fidenatium civitas, ſita inter *Latium* & fines *Sabinæ*, & prope locum, ubi *il Teverone* (olim *Anio* vel *Anien*) fluvius in *Tiberim* labitur (dicta hodie juxta *Nicolaum Erythræum*, *Abra-
3 hamum Ortelium*, alioſque, *Caſtel Jubileo*) urbs erat *Etruſca*, affirmante *Livio* loco citato lib. I. *Nam Fidenates quoque Etruſci fuerunt*; & a *Roma* aberat quadraginta ſtadia juxta *Dionyſium Halicarnaſſeum* lib. II. *Roman. Antiquit.* & ſeptem milliaria juxta *Eutropium* lib. I. Locumque proprie *Dionyſius* libro III. deſignat, ubi *concitatus, & verticoſus circa Fidenas fluit Tiberis.*

Ab eodem latere cum *Fidenatibus* erant *Cruſtumini*, qui incipiebant poſt fines *Sabinorum* ad fluvium *Alliam*, ſedecim milliaria a *Roma* diſtantem, juxta *Blondum* lib. I. *Ital. Illuſtr.* ubi dicit: *Allia Sabinæ regionis olim finis erat, nunc Cureſius dictus, qui ſubtus Pogium Cureſium labitur in Tiberim, poſt quem Cruſtumii incipiebant.* Quamvis *Vibius Sequeſter* illud flumen quatuordecim a *Roma* milliaria abeſſe velit; & *Livius* lib. V. dicat: *Ad undecimum lapidem occurſum eſt, qua flumen Allia Cruſtuminis montibus præalto defluens alveo, haud multum infra Tiberino amni miſcetur.* Quicquid ſit (nam milliaria apud Scriptores nunquam facile inter ſe conciliantur, ut videbimus) nobis ſufficit, quod *Cruſtumini* illi inceperint ab iſto flumine, eorumque civitates præcipuæ fuerint, ut *Blondo* videtur, ubi hodie ſunt *Monte rotondo* (antiquis *Eretum* appellatum) & *Palombara*.

Faliſci Romæ & ipſi vicini erant, juxta illud ejuſdem *Livii* lib. X. *Alii duo exercitus haud
procul Urbe, Etruriæ oppoſiti, unus in Faliſco, alter* 4
in Vaticano agro: Cn. Fulvius, & L. Poſthumius Megillus Proprætores ambo ſtativa in eis locis habere juſſi. Et eodem libro loquens utique de *Faliſcis*, ſubjungit: *Hujus propinquitas populi acuit curam Patribus.* Et Plinius lib. VII. cap. II. *Haud procul Urbe Roma in Faliſcorum agro familiæ ſunt paucæ, quæ ſacrificio annuo, quod fit ad Montem Soractem Apollini, ſuper ambuſtum ligni ſtruem ambulantes non aduruntur.*

Multi *Strabonis* auctoritate lib. V. ut videbimus, pro certo habuerunt *Faliſcos Etruſcis* non eſſe annumerandos, ſed peculiarem fuiſſe gentem, quibus concinit etiam *Gratius* Poëta, qui lib. *de Venat.* disjungit *Faliſcos* ab *Etruſcis*; congruentibus ſimiliter, ut videtur, *Livii* verbis ex lib. X. ſupra citatis: *Alii duo exercitus haud procul Urbe, Etruriæ oppoſiti, &c.* qui igitur non erant in *Etruria* ipſa, & paulo inferius: *Ne Faliſcos quoque, qui per multos annos in amicitia fuerunt, allatum foret, arma Etruſcis junxiſſe.* Ut prætercam, eundem *Livium* lib. VI. de *Sutrio* ac *Nepete*, ipſorum vicinis, loquentem idem dicere: *Cum ea loca oppoſita Etruriæ, & veluti clauſtra inde portæque eſſent; & illis* (ſcilicet *Etruſcis*) *occupandi ea, cum quid novi molirentur, & Romanis recuperandi tuendique cura fuit.*

Principem Urbem ſuam *Faliſci* habebant, unde & nomen trahebant, illam quæ dicebatur *Falerii* & *Faleria*, hodie vulgo *Fallari*, ut ſcribit
Cardinalis *Baronius* in *Martyrologio* ſub XII. Au- 5
guſti, & clare demonſtrat *Antonius Maſſa* lib. *de Orig. Faliſcorum*, dicens: *Falerios nomen ſolummodo Urbis eſſe, Faliſcos totius gentis ac regionis; quam Urbem & Regionem* (quicquid alii dicant) *Vejentibus, Nepeſiniſque confinem, ac Romæ vicinam eſſe conſtat.* Et in hunc uſque diem veſtigia ejus adhuc exſtant, ubi inter *Nepi* & *Civita Caſtellana* ampliſſimæ illæ mœnium deſtructorum ruinæ conſpiciuntur, quæ hodie adhuc ſervant, uti dictum eſt, antiquum nomen *Faleriæ*, corrupte *Fallari*, cujus ager extendebatur a jugis *Cimini*, quæ hodie ſunt Montes *Viterbii* (*le Montagne di Viterbo*) uſque ad Montem *Soracte*, dictum idcirco *Faliſcorum* & *Faliſcum*; qui Mons

non erat, ut *Raphael Volaterranus*, & alii non-
nulli crediderunt, *Mont-fiaſcone*, nam *Faliſci* ha-
bitabant cis Montem illum *Cimini*, in ſecunda
Etruriæ gente; & per conſequentiam ſic etiam
Mons eorum, dictus *Faliſcorum*, quem nos diximus
illum eſſe, qui hodie dicitur *di San Silveſtro*,
vulgo *di Sant Oreſte*, & conciſius *Santreſto*, an-
tiquis *Soracte*; ut probe oſtendunt *Maſſa* & alii:
orto errore ex eo, quod *Monteſiaſcone* fuerit ap-
pellatus a *Catone* in *Originibus* ſuis *Mons Phyſcon*,
qui ab eo collocatur *Bolzenæ* vicinus in tertia
Gente *Etruriæ Tranſciminæ*, ut referunt *Johan-*
6 *nes Annius* ſuper eo loco, & *Lexicon Geographi-*
cum in verbo *Faliſca* Sed profecto, ut auctores
modo memorati dicunt, *Unus & idem Mons Fa-*
liſcorum ſolummodo eſt *Soracte*, ita appellatus
ab ipſo *Catone*, & ſic etiam reperitur deſcriptus,
& ex bonis Auctoribus excerptus, in Notis ad
Hiſtoriam Sanctorum *Abundii*, & *Abundantii* a
Patribus *Collegii Romani* editis, pag 153. nempe:
Soracte Mons eſt in Etruria prope Tiberim, in finibus
Vejentum & Faliſcorum, olim Apollini ſacer, ſi-
cuti teſtatur *Virgilius* XI. Æneid.

Summe Deum Sancti cuſtos Soractis Apollo.
Quem *Strabo* etiam lib. v, oſtendit, *in Faliſcis eſſe*
juxta Viam Flaminiam; ſub quo Monte erat Urbs
Feronia, &c. Videantur etiam Annotationes *An-*
tonis Mancinelli ſuper *Horat.* lib. 1. Od. IX. quæ
incipit.

Vides, ut alta ſtet nive candidum
Soracte.

Capenates erant paulum ſupra *Faliſcos* verſus *Vi-*
terbium, quos omnes conſentiunt, habitaſſe, ubi
hodie ſunt *Canepinenſes*, aut eorum vicini. Eo-
rumque ſedes, dicta primo a *Catone Capena*, ho-
die currupte *Canepina* vocatur.

Nepeſini erant ubi hodie ſunt, & tam olim
quam hoc tempore ſemper cum *Sutrinis* conjun-
cti inveniuntur, & aliquoties etiam una cum *Ve-*
jentibus nominantur, ut videbimus Parte II. argu-
mento noſtro V. & XVII.

7 *Vejentes* erant populi *Cruſtuminis* & *Fidenati-*
bus confines, ſolo *Tiberi* flumine diviſi ſecun-
dum idquod *Plinius* dicit Nat. Hiſt. lib. III. cap. v.
Tiberis Vejentem agrum a Cruſtumino, dein Fide-
nate Latiumque a Vaticano dirimens. Nec dubium
ullo modo eſt, quin in *Etruria* fuerint; quum &
apud *Livium* & apud *Dionyſium*, & apud cœte-
ros, qui de illis ſcripſerunt, ſæpius pro ipſis *Etru-*
ſcis ſumantur, ſicuti videbimus inferius. Imo
Plutarchus, in vita *Camilli*, *Vejos Tuſciæ propugna-*
culum vocat. Confines etiam *Soracti* & *Faliſcis*
erant, ſicuti dicturi ſumus argumento noſtro VIII.
& agrum amplum ultra citraque *Soracte* poſſide-
bant, a latere, quod Septentrionem & Orientem
ſpectat; & præter illa confinia ſe extendebant
etiam prope *Romam*, & mare verſus Occiden-
tem, ſicuti infra evidentiſſime oſtenſuri ſumus.

Sedes illorum, ac Urbs princeps *Veji* dicta,
eodem loco erat, quo nunc *Civitas Caſtellana* eſt;
ſed quia non convenit *notum per ignotius* quærere,
optime primo deſcribemus ſuccincte ſitum *Civi-*
tatis Caſtellanæ, & deinde antiquum illum *Vejo-*
rum, ut a cognitione unius poſſimus pervenire
in notitiam alterius.

Civitas Caſtellana ſita eſt prope viam *Flaminiam*
viginti & octo milliaribus a *Roma*, in validiſſimo
8 ſcopulo pumiceo figuræ quadratæ longæ; qui a
tribus lateribus ſic a natura diviſus & abruptus a
cœteris eſt circumſtantibus, ut promontorii in
Mari prominentis plane ſpeciem referat; pro-
pterea, quod inter has illaſque altiſſimas ripas ac
margines intermedii tres fluvii ſeu rivuli urbis
ſcopulum circumfluant, quorum alvei, tam pro-
fundæ diſtantiæ ab alto illo urbis ſolo ſunt, ut

A menſuram excedant abſque omni dubitatione tre-
centarum cannarum; quorum fluviorum duo a
lateribus urbem circumdantes, deinde ſub eadem
urbe in unum coëunt, coaleſcunt; ita ut tertio
ſe conjungentes unus fiant fluvius, qui ſervato
nomine primi principii, utpote præ cœteris nobi-
lioris, primique quod per viam *Romanam* repe-
ritur (hodie vulgo *Treja* Latine *Cremera* dicitur)
per duo circiter inde milliaria *Tiberi* immergitur
& conjungitur, vel quemadmodum poëta noſter
in *Paradiſo* dixit:

La Cremera co 'l Tebro ſi marita.

Situs iſte, quantumvis aſcendenti abruptus
B & aſper, nihilominus, egregiam planitiem com-
plectitur, & toto quidem ambitu ſuo, excepta
ſolummodo Valle Fluvii iſtius præcipui. Quum-
que ab uno ſolummodo latere non tam bene abru-
ptus ſit a planitie contigua, ſicuti a cœteris tri-
bus lateribus; ars & ingenium hoc loco compen-
ſarunt naturæ defectum; nam veteres habitato-
res ſemper ibi Arcem quandam habuerunt; quæ
vetuſtate poſtea conſumpta, reſtaurata denuo
eodem loco eſt ab *Alexandro* VI. & deſcripta
forma Pentagona, & a *Julio* II. & *Leone* X. Sum- 9
mis Pontificibus conſummata. Quin & ante
Alexandrum VI. & *ab antiquo tempore* ibi Arcem
C quandam ſteriſſe, præter id, quod de *Adriano* IV.
& *Innocentio* IV. legitur, conſtat etiam ex Litte-
ris Conceſſionis, quas *Gregorius* XI. in annos octo
Lucæ Sabellio compoſuit, ut creditori quindecim
florenorum millium ad ſolvendum, quod ipſi a
Camera reſtabat debitum; quibus in Litteris Pon-
tifex iſte Cives *Caſtellanenſes* & Arcem inprimis
ei commeodat: datis *Avenione* anno MCCCLXXVII.

Habet hæc urbs verſus Orientem *Viam Flami-*
niam, *Tiberim* & *Montem Soracte*; verſus Meridiem
Caſtel Sant Elia, & *Nepi*, verſus Occidentem
Fallari, *Canepina*, & *Caprarola*; verſus Septentrio-
nem *il Borghetto*, *Galleſe* & *Orte*. Ager ejus ſatis
D amplus eſt, terminanturque eadem illa *Tiberi*,
Sabina, *Soracte*, *Sancto Elia*, *Fallari* & *Borgetto*.

Flaminia via hunc agrum olim pertranſibat, ſed
milliario circiter uno ac dimidio a *Civitate* (quem-
admodum ex ejus veſtigiis apparet) verum longo
temporis tractu poſt ſub ipſas Urbis portas trans-
lata eſt, hodieque per ipſius *Burgum* ducit. Ex-
ſtant ſub ejus ditione prope Viam illam *Flami-*
niam Saxa Rubra, locus & hodie ita appellatus
prope ponticulum quendam antiquiſſimum lapi-
dibus quadratis, rivo cuidam impoſitum; alio
quodam regionis latere ſtant *Aræ Mutiæ*, hodie
corrupte *Aramozze*: eſtque *Tiberim* verſus Ca-
E ſtellum etiam quoddam deſtructum, quod *Umbri-* 10
cum vocatur. Et in dies per illam regionem
egregiæ reperiuntur antiquitates, tam ædificio-
rum, quam marmorum, ſtatuarum, numiſmatum,
aliarumque id genus plurium rerum monumenta.

Urbs *Veji* & ipſa, prout memoriæ proditum
reperitur (quod fuſius videbimus in Argumen-
tis adducendis) condita erat in loco natura vali-
do, muriſque communito, eratque Promonto-
rium in ſcopulo duro, & undique prærupto. Si-
ta in finibus *Etruriæ*: imo ipſius *Etruriæ Propu-*
gnaculum erat. Confines habebat *Tiberim*, *Sabi-*
nam, *Soracte*, *Nepeſinos*, & *Faliſcos*, a latere flu-
F minis agro *Romano* etiam jungebatur: per cam-
pos ipſius ducebat Via *Flaminia*, eique vicinus
erat *Cremera* fluvius, quæ omnia oſtenſuri ſumus.

Diſtantia ejus a *Roma* tam varie ab Hiſtoricis
proditur, ut nemini illorum hac in re fides habe-
ri ſecure poſſit, quum *Dionyſius* illam faciat cen-
tum ſtadiorum, *Plinius* tredecim milliariorum,
Eutropius octodecim, *Livius* viginti. In tanta
Auctorum diſcordia, cuinam accedendum erit?
Certum eſt, diſtantiam variam eſſe ac dubiam.
Quod

Quod ſi cœteroquin in deſcribendo ſitu illos omnes inter ſe conſentientes, eamque deſcriptionem *Civitati Caſtellanæ* prorſus convenientem reperiamus, quum non alter *Vejis* aptior in ſpatio circum jacente, ab Auctoribus aſſignato oſtendi
11 queat (uti videbimus) nulla ſupererit dubitatio, quin in referenda diſtantia illa, nemo illorum cum altero conſentire potuerit; & etiamſi *Plinius* ab *Halicarnaſſeo* fere nihil diſſentire videatur, alter tamen de Urbe, alter de agro loquitur. A rebus autem diverſis quodnam hoc loco argumentum fieri poſſit, non video. Præſtabit igitur id ſequi, in quo conſentiunt, & in quo diſſentiunt, credere, quod vero ſimillimum eſt.

Probabimus etiam e certiſſimis ſignis & conjecturis, exiguam illam ab ipſis indicatam diſtantiam nullo modo ſubſiſtere poſſe; quum conſtet, *Vejentes* in Agro ſuo, præter Viam *Flaminiam*, quæ medium illum tranſibat, etiam habuiſſe *Saxa Rubra*, *Umbricum*, & *Aras Mutias*, loca, (ſicuti dicturi ſumus) vulgo nota; quæ hodieque ibi extant, & ultra *Soracte*, & plus quam viginti quinque milliaria a *Roma* diſtantia oſtenduntur; ita ut exigua illa a Scriptoribus indicata diſtantia nullo modo ſubſiſtere queat. Et quamvis multi velint *Soracte* in *Vejente* agro fuiſſe, ut *Johannes Annius* in Commentariis ſuis putat; receptiſſimum tamen eſt, fuiſſe in *Faliſcis*: nos autem loca illa ultra *Soracte* in *Vejentano* reperientes (ut oſtendemus) de conſenſu Scriptorum, cogemur credere, ulterius eſſe veram ſedem *Vejentium*; ſed agrum illorum etiam citra hunc Mon-
12 tem verſus *Tiberim* & *Romam* ſeſe extendere, multorum aliorum, quos offendimus, auctoritate.

Sed quoniam hæc & ſimilia fuſius dicenda erunt in Secunda ac Tertia Parte in Argumentis & Reſponſionibus; hic autem Hiſtoriæ compilandæ locus non ſit, circa ipſos *Vejos* non niſi breviter perſtringemus quæ ortum eorum & occaſum ſpectant; quinam fuerint, & quales ac quanti in ſuis progreſſibus, ex hiſtoriis *Romanis* cognoſcere cuivis in promptu, veluti ex *Livio*, *Dionyſio*, *Plutarcho*, & aliis; mihi ſatis erit indicare ſolummodo, *Romanos*, præ ſe ferentes ſe *Romam* velle relinquere, ne infeſtationibus aut populationibus *Gallorum* exponerentur amplius, *cum pulcherrima Urbs Veji agerque Vejentanus in conſpectu eſſet uberior ampliorque Romano agro; Urbem quoque Urbi Romæ, vel ſita vel magnificentia*, hoc eſt non ſitu magis, quam magnificentia, *publicorum privatorumque tectorum ac locorum præpoſuiſſe*; ut Livius narrat lib. v. Ac niſi Oratio efficax habita fuiſſet a *Furio Camillo*, qua *Romanis* multis rationibus prius conſilium illud de reliquenda Patria diſſuaſit, facile in animum ſuum induxiſſent *Vejos* migrare; & ſic ille; ut *Plinius* dixit: *Et oppidum Civibus, & Cives oppido reddidit.*

13 *Vejentium* civitates erant magnæ & *Populoſæ*, ut *Dionyſius* teſtatur lib. III. pariterque Ager illorum ampliſſimus erat, quum ſeſe extenderet ad Mare & *Salinas Oſtiæ*. Sic ajunt ſcriptores, & in primis *Dionyſius* id lib. II. teſtatur, dicendo: *Non multo poſt Legatis Vejentanorum veniam ac pacem petentibus, has pacis leges Romulus præſcripſit mulctæ nomine: ut agrum Tiberi contiguum, qui Septem Pagi vocatur, Romanis traderent, utque Salinis, quæ ſunt ad fluminis oſtia, abſtinerent.*

Hæc Urbs igitur, ut referamus id, quod memoriæ proditum de ea reperitur, ædificata eſt a *Comero Gallo*, nepote *Noæ*, & filio *Japheti* primogenito, qui a *Jano* primus in *Italia* regnare cœpit: anno Mundi (juxta *Lucidum*) MDCCVIII. ante natum *Chriſtum* Dominum noſtrum MMCLXIII. Cujus poſteri deinde ab ipſo *Galli* denominati ſunt, ſicu-
A ti refert *Sanſovinus* in Annotationibus ſuis ad lib. v. Antiquitatum *Beroſi Chaldæi*; cujus hæc ſunt verba: *Anno tertio Jovis Beli, filii Saturni, Comerus more Scythico, unde venerat, docuit ſuos Italos Urbem curribus imponere, & ideo Veji appellati ſunt, vocabulo Sago, qui Vejus plauſtrum appellant, & Urbem his impoſitam, ſi parva eſt, Veitulam, ſi magna, Ulurdum, ſi Metropolis, Cycolam. Ad hæc quoque tempora Scythæ plauſtris, & curru pro domibus utuntur, & ſub ſolario quidem ſtabulam,* 14
ſupra vero habent officinas, domus. Hæc *Beroſus*.

Philippus Cluverius diligentiſſimus Scriptor multis prærogativis *Vejentium* collectis, quæ vi-
B deri poſſunt lib. II. *Italiæ Antiquæ*, in fine dicit: *Ex hac igitur dignitate antiquiſſima Vejorum origo colligi poteſt; at quæ & ipſa cum reliquis Principibus Etruriæ Urbibus* CCC. *circiter ante bellum Trojanum annis, quum Pelaſgi Tyrrheni ſane regionem occupaſſent, conſtituta eſt.*

Interitus *Vejorum* fuit, quando *Camillus* poſt longam illam decem annorum obſidionem, tandem in perpetuum illos debellavit; & hoc contigit anno *ab Urbe Roma condita* CCCLVIII. & ante *Chriſtum* CCCLXXXIX. & ab eo tempore facti ſunt ſubjecti & *Coloni Romanorum*. Excidium eorum *Livius* lib. v. magnificis hiſce verbis narrat: *Atque hic*
C *Vejorum occaſus fuit, Urbis opulentiſſimæ Etruſci nominis, magnitudinem ſuam vel ultima clade indicantis, quod decem æſtates hyemeſque continuas circumſeſſa, cum plus aliquanto cladium intuliſſet, quam accepiſſet, poſtremo jam fato quoque vergente, operibus tamen non vi expugnata eſt.*

Simili elogio illos ornat etiam *Plutarchus* in *Camillo*, dicens: *Vejorum Urbs Tuſciæ propugnaculum erat, & armis militibuſque æque ac Roma potens; opum enim, ac deliciarum ſplendore clariſſima, ſæpenumero egregie cum Romanis pro gloria & imperio dimicaverat.* Et *Lucius Florus* lib. I.
cap. XII. *Vejentium quanta res fuerit, indicat decen-* 15
D *nis obſidio, ſpolia de Larte Tolumnio Rege ad Feretrium reportata; denique non ſcalis, nec irruptione, ſed cuniculo, & ſubterraneis dolis peractum Urbis excidium. Ea denique viſa eſt prædæ magnitudo, ut ejus decimæ Apollini Pythio mitterentur, univerſuſque Populus Romanus ad direptionem Urbis vocaretur.* Et idcirco *Paulus Oroſius* dixit Hiſt. lib. II. *Urbem, ſine ullo digno Romanæ virtutis teſtimonio, cuniculis & clandeſtina obreptione ceperunt.*

Septies contra *Romanos* rebellarunt *Vejentes*, iiſque ſemper maximo fuere terrori, adeo ut conſternati aliquando & ſolliciti *Romani*, ne perderent ea quæ poſſidebant, maximas Diis ſupplica-
E tiones inſtituerint; quumque, ut *Livius* lib. v. narrat, *Lacus Albanus* per id tempus abſque ulla pluvia auctus eſſet, territi in primis iſto prodigio, miſerunt *Delphos* ad Oracula ſciſcitanda, a quibus reſponſum tulere, *Veju* nunquam ſeſe potituros, antequam iſtius Lacus aquam emiſiſſent, nec tamen Mari immiſiſſent, ſicuti poſtea fecerunt. Quod factum *Papa Urbanus* VIII. per occaſionem, qua invitabat in *Caſtel Gandolfum* Cardinalem *Magalottum*, meum tunc temporis Dominum, elegantiſſime ſequentibus verſibus deſcripſit:

Immodicis Albanus aquas lacus auctibus olim
F *Extulerat, nullis manantibus æthere nimbis;*
Si ripis emiſſa maris non inſtuet æquor
Unda lacus, Delphis inquit conſultus Apollo, 16
Romani capient obſeſſos milite Vejos.

Et hæc ſufficiant circa cognitionem *Vejentanorum*.

Pergamus jam ad Argumenta, quibus probemus ſitum *Vejorum* illum ipſum eſſe, quo hodie reperitur *Civitas Caſtellana*.

17

VEJI DEFENSI.

PARS SECUNDA.

ARGUMENTA,

Quibus probatur, Vejorum Situm cum Situ Civitatis Caſtellanæ eundem eſſe.

PRIMO. Per antiquam traditionem incolarum *Civitatis Caſtellanæ* recepta & ſuccedente tempore ſemper retenta ſunt hæreditaria nomina *Veji*, *Fluvius Cremira*, *Aræ Matiæ*, *Sana Rubra*, & *Caſtellum Umbricam*. Hoc eſt, nomina locorum, quæ cuncta ut *Vejentis* agri olim fuere, ſic hodie in Ditione *Civitatis Caſtellanæ* oſtenduntur.

Ac *Vejos* quidem (ſicuti de reliquis illis monumentis inferius in hiſce argumentis ſuo loco dicturi ſumus) nomen ſuum retinuiſſe, præter communem aſſertionem apparet ex antiquiſſimo ſigillo noſtræ Communitatis, in quo habetur:
18 VEII VETERES. Et ſuper porta Palatii ejus itidem ſculptus eſt hic verſiculus antiquus:

QUI STETERANT VEIOS
NUNC RENOVARE LICET.

Quod etiam confirmatum eſt auctoritate Papæ *Leonis* X. ita ut in frontiſpicio iſtius Palatii legamus hæc verba:

LEONIS X IN VEIOS LIBERALITATE.

Johannes Gineſius in vita & rebus geſtis Cardinalis *Ægidii Albornozzi*, qui in *Italia* Legatus Papæ *Innocentii* VI. fuit, circa finem lib. 1. de *Civitate Caſtellana* ita loquitur: *Ma la Città di Vejento, chiamata hoggi Civita Caſt.* &c. Hoc eſt. *Sed urbs Vejento, hodie Civitas Caſtellana dicta, altiſſimo colli abruptarum ac præcipitum petrarum ab omni parte impoſita, unde propria ſua natura tam bene munita eſt, ut abſque ulla arte, aut diligentia humana per ſe ipſam ſe inexpugnabilem reddat*, &c.

Cyprianus Mancus in *Orvieti* Hiſtoriis, quas conſcripſit, urbem *Vejentanam* hunc locum vocat, unde lib. 1. ſic loquitur. *Nel anno 996 eſſendoſi partito* &c. *h. e. anno 996. Quum Otto III. Imperator in Italia profectus eſſet, Creſcentius Conſul ac dominus urbis Romæ expulerat Papam Gregorium V. qui ſeſe cum parte Aulæ recepit in urbem Vebentanam; tenuitque Orti aliaque Patrimonii loca in defenſionem ſui & Eccleſiæ.*

Eruditiſſimus Cardinalis *Adrianus* deſcribens iter Papæ *Julii* II quod fecit ad occupandam *Bononiam*, oſtendit *Civitatem Caſtellanam* eſſe *Ve-*
19 *jos*, quando hoc nomine urbem illam poſt *Nepete* recenſet; his verbis:

Formelio pius excepit Jordonus, & uxor:
Poſtera lux Nepete antiquum, tum proxima Vejos
Oſtendit.

Qui Pontifex hoc iter ſuſcepit, ad viſendam in *Civitate Caſtellana* ſuperbiſſimam illam Arcem, quam poſtea conſummavit, ſicuti *Paris de Graſſis* in itinerario ſuo refert.

Doctiſſimus Cardinalis *Baronius* itidem in ſuis Annotationibus ad Martyrologium ad 16. Septembris affirmat *Civitatem Caſtellanam* eſſe *apud Vejentes*; & in Annalibus Eccleſiaſticis *ſub anno* 747. dicit: *Montem Soractem prope in agro Vejentano poſitum*: ad cujus radices notum eſt, terminari Territorium *Civitatis Caſtellanæ*; & in iiſdem Ann. lib. XI. appellat *Vejentum oppidum illud, quod nunc Civitas Caſtellana dicitur.*

Ludovicus Aurelii, Compendiator ad lib. 13. Appendicum *Bzovii*: *Vejos* ait, *quæ nunc Civitas Caſtellana dicitur.*

Idem aſſerit *Philippus Beroaldus* in Commentariis ad *Suetonium* in *Nerone*, nempe: *Ex ſententia quorundam Neotericorum Vejos eſſe oppidum illud, quod hodie dicitur Civitas Caſtellana.*

Johannes Scoppa in Spicilegio ſuo, & *Zacharias Lilius in Breviar. Orbis* dicunt: *Civitas Caſtellana olim Vejentana Urbs.* Idem dicit *Petrus Ga-* 20
leſinus, *Vejentem* vocans *Civitatem Caſtellanam*. Ac inter hodiernos ejuſdem opinionis propugnatores acerrimi fuere *Franciſcus Micus*, *Joſephus Caſtalio*, & alii.

Sed ante omnia apud me valet auctoritas ſapientiſſimi *Clementis VIII.* qui profectus ad recuperandam *Ferraram*, quum diverteretur in Arce *Civitatis Caſtellanæ*, ad quoſdam, qui hac de re in veſtibulo forte inter ſe contendebant, dixit: (exceptaque verba ſunt a duobus civibus meis, qui mihi hæc narrarunt) *E chi dubitò mai, che Civita Caſtellana non foſſe Vejo?* h. e. *Et quis unquam dubitavit, quin Civitas Caſtellana ſit Urbs Vejorum?*

Sed quoniam hæc forſan levioris momenti videbuntur eſſe, utpote ex opinionibus hominum recentiorum deprompta, accedamus ad probationes validiores ac fundamenta realia ex ipſa antiquitate deducenda.

II. Deſcriptio ſitus Vejorum ab *Dionyſio Halicarnaſſeo*, *Tito Livio*, & *Plutarcho* facta omnino quadrat in ſitum *Civitatis Caſtellanæ*, eique reſpondet. *Dionyſ.* lib. 2. *Antiq. Rom.* dicit: *Veji Etraſcorum Urbs potentiſſima erat Athenis non minor, fundata in excelſo, & undique prærupto ſcopulo. Livius* lib. 1. *Decadis* 1. dixit: *Vejentes urbe valida, muris ac ſitu ipſo munita*; & *Plutarchus* in vita *Camilli*, *Vejos durum, aſperumque promontorium* vocat. Hic ſitus ita deſcriptus, ſeu ſcopulus, aut promontorium, ſi mavis, a lateribus ſuis & *undique præruptam* nuſpiam in loco alicujus 21
momenti circa *Romam* reperitur (ut quod Auctores hodierni varie ac vane ſibi ſumunt) præterquam in *Civitate Caſtellana*; & in hunc uſque diem conſpiciuntur in locis nonnullis iſtius Urbis, in quibus natura parca fuerat, aut defecerat, ſupplementa arte fabricata, quæ ſunt veſtigia murorum, & Saxorum quadratæ figuræ antiquiſſimorum, quæ ad urbem inexpugnabilem reddendam non parum faciunt, ita ut *muris* pariter *ac ſitu ipſo munita* ſit; quæ plane promontorii inacceſſi

ceſſi inſtar eſt, *præ duritie ac aſperitate* ſcopuli; convenienter iis, quæ ſcribit *Blondus* lib. I. *Ital. Illuſtr.* nempe: *Civitas Caſtellana altiſſimis, inſuperabilibuſque rupibus adeo circumdata, ut ad inexpugnabilem munitionem nullo indigeat muro.*

III. Omnes Auctores volunt *Vejos* fuiſſe ſitos in finibus *Etruriæ*, ab illa parte, qua *Sabinis* terminatur; *Livius* etiam lib. I. *Sabinis*, inquit, *Etruria erat vicina, proximi Etruſcorum Vejentes.* Palam etiam cernitur & notum eſt, *Civitatem Caſtellanam Sabinis* vicinam, ac finitimam eſſe, & proximam *Tuſcorum* urbem, quæ conterminos illos ſeu confines habeat ſolo *Tiberi* diviſos. Quemadmodum etiam apparet ex verbis *Livii* lib. III. cap. v. ubi e *Sabinis Romam* tendenti *Vejos* poſt *Ocriculum*, & iiſdem illis *Sabinis* conterminos ponit. *Tiberis*, inquit, *per* CL. *millia paſſuum non procul Tiferno, Peruſia, & Ocriculo,*
22 *Etruriam ab Umbris, ac Sabinis; mox citra* XIII. *millia paſſuum Urbis, Vejentem agrum a Cruſtumino, dein Fidenate, Latinumque a Vaticano dirimens*, &c.

IV. Ut argumentemur per conjecturam diſtantiæ; quum *Romani* ad flumen *Alliam* a *Gallis* cladem accepiſſent (qui fuit XVIII. dies Julii, ipſis infauſtus, quia eodem illo die, ante multos annos eſſent cæſi eorum *Fabii* a *Vejentibus* ad *Cremeram*, juxta *Tacitum* II. Hiſt. & *Livium* princ. lib. VI. *Dies ad* XV. *Kal. Sextiles duplici clade inſignis; quo die ad Cremeram Fabii cæſi, quo deinde ad Alliam cum exitio Urbis fœde pugnatum.*) miratur *Livius*, quod maxima pars profugorum *Vejos* ſe receperit, ac *Tiberim* trajecerit, quum facilius *Romam* recurrere poſſent, ad reviſendas conjuges ac liberos, dicitque plus ſemel lib. V. *Major pars Vejos in hoſtium Urbem, cum Tiberis arceret, quam recto itinere Romam ad conjuges, & liberos, fugerat.* Hoc evidentiſſimum ſignum eſt, *Vejos* pari diſtantia ab *Allia* cum *Roma* fuiſſe, quum alias *Livius* dixiſſet, vicinitatem in cauſa fuiſſe, quod profugi iſti *Vejos* peterent. Sed hoc non dicit *Livius*; e contrario miratur, quod *Romam* itinere rectiore ac faciliore non venerint. Quare credendum eſt, *Vejos* æquali diſtantia, niſi velimus dicere majori, quam *Romam* ab iſto flumine abfuiſſe, ſed eo ſeſe recepiſſe, tanquam in lo-
23 cum validiorem, & ab invaſionibus *Gallorum* ſecuriorem, & tanto magis, quod hi *Romam* victores & victricibus armis peterent.

Flumen *Allia*, prout *Blondo* viſum eſt, a *Roma* ſedecim milliaria aberat; juxta *Vibium Sequeſtrum*, quatuordecim: a quo flumine conjectura aſſequi poſſumus, *Vejos* per æque tantum ſpatium, certe non multo majus minuſve remotos fuiſſe, ob rationem ſupra jam allatam, ita ut eadem a *Roma* diſtantia, aut parum diverſa ab illa, qua hodie eſt *Civitas Caſtellana*, occurrat. Confirmabitur hoc inferius in Parte Tertia in ſecunda Reſponſione ad *Annium*.

Furius Camillus adverſus *Vejentes Roma* profectus cum exercitu, in agro *Nepeſino* prius *Capenates* & *Faliſcos* fudit, præterea deinde *Vejos* exercitum duxit. *Liv.* lib. V. *Profectus cum exercitu ab urbe, exſpectatione hominum majore quam ſpe, in agro primum Nepeſino cum Faliſcis & Capenatibus ſigna confert: omnia ibi ſumma ratione conſilioque acta, fortuna etiam, ut fit, ſecuta eſt; inde ad Vejos exercitus ductus.* Veji igitur, inquam ego, ſunt ultra *Nepete*, quoniam veriſimile non eſt, exercitum retrogreſſum eſſe (ſicuti vult *Petrus Curſius*, aliique, qui *Vejos Romæ* viciniores quam *Nepete* faciunt) quia hic clarum eſt, *Camillum*, *Vejos* petentem in illo itinere ſuo primo hoſtes obviam habuiſſe in agro *Nepeſino*, *inde ad Vejos exercitum ductum.* Idem dicit *Plutarchus*: *Poſt vota Camillus adverſus Faliſcos copias duxit, &*

A *bos, atque Capenates, qui auxilio illis erant, magno prælio vicit, deinde ad Vejorum obſidionem flectit iter.* hoc eſt: verſus *Vejos* perrexit, iterque 24 direxit, ut proprie loquamur; nam *Flectere iter ad locum aliquem*, eſt curſum eo dirigere, vel iter inſtituere, ſecundum Grammaticos; & ſi vel maximo velimus illud *iter flectit* proprie ſumere pro *pegare*; id rei non repugnabit, quum revera, qui a *Faliſcis* aut *Nepeſinis* proficiſcitur, petitque *Civitatem Caſtellanam*, dextrorſum flectere, ſive ſeſe convertere debeat, & paulo plus *Tiberim* verſus incedere. Id quod probatur etiam alio loco ejuſdem *Plutarchi* ibidem. Qui hic eſt: *Fala-*
B *rienſes & Capenates, Romanis Vejenti obſidione occupatis, crebro in agrum Romanum incurſiones fecerant.* Ita ut, ſi *Veji* inter *Nepete* & *Romam* fuiſſent, non potuiſſent hoc facere *Faliſci*, quoniam in hoſtes incidiſſent, niſi *Romanis* obſidione urbis ulterius ſitæ implicitis, nunc vero facilius ac ſecurius agrum *Romanum* aggredi & invadere poterant. Sed *Curſius* factum illud ſuo modo accipit, h. e. exercitum retrogreſſum, dicens:

Ad Vejos iter & ſtatim reflexit.

Satis diverſum, (ne dicam contrarium) ab eo quod *Plutarchus* dixit, nam maxima differentia eſt inter *flectere* & *reflectere*. Sed quum *Nepete*
C (*Nepi* hodie) circiter viginti tria milliaria a *Roma* diſtet, tanto magis *Veji*, ita ut hac ratione etiam eorum diſtantia ad *Civitatis Caſtellanæ* illam ſeſe accommodatura ſit.

VI. *Æræ Mutiæ* id, quod modo dictum eſt, 25 confirmatum eunt: quæ item longius a *Roma* diſtant quam *Nepete* (hodie *Nepi*) Notumque ac certum eſt ex *Plinio* lib. II. cap. XCV. fuiſſe illas in terra *Vejentium*: *Ad Aras Mutias* (dicit ille) *loca ſunt, quibus, terræ depacta non extrahuntur;* nec recentiorum quiſquam eſt, qui in controverſiam vocet, has hodie eſſe (ſicuti revera ſunt) in Territorio *Civitatis Caſtellanæ*, dictas corrupte *Are-*
D *mozzo*, confitentibus ipſis etiam Adverſariis: En propria ipſorum verba:

La terra di Aramatia sù quel de' Vejenti (dicit Annius) *detta da' Contadini Aremozza, è poco lontana da Falerio, ò Feſcennio, horu Civita Caſtellana.* h. e. *Locus Aramutia in agro Vejentium dictus ab habitantibus Aremozza, non longe abeſt a Falerio, aut Feſcennio, hodie Civitate Caſtellana.*

Aremutie hoggi Aremozzo, non diſcoſto da Civita Caſtellana, dicit *Sanſovinus*. h. e. *Aræ Mutiæ hodie Aremozzo, haud procul a Civitate Caſtellana.*

Alberti de *Civitate Caſtellana* loquens dicit:
E *Queſta Città è poſta ſopra un' alto colle intorniata d' altiſſime rupi, dalla quale non multo diſcoſto (nel Territorio però dè Vejenti) erano Aremozze, da Catone Are Mutie nominate, e da Plinio.* Id eſt: *Hæc urbs, alto cuidam colli, altiſſimis rupibus circumdato inædificata eſt, inde non ita longe (in agro tamen Vejentium) aberant Aremozze, Catoni & Plinio Aræ Mutiæ dictæ.*

Et Aremutiæ (Lexicon Geographicum) *Aremozza. Oppidum Etruriæ in colle exciſum in finibus Vejentium apud Urbem Caſtellanam.* Et qui hanc terram vidit, id ipſum ibi, quod *Plinius* teſtatur, verum compererit; nempe de tenaci-
F tate (*attaccaticcio*) quemadmodum, in *Tuſculano* & *Sylva Ciminia* eſt, *quibus ad terram depacta non extrahuntur.*

Are Mutie vocantur ab *Abrahamo Ortelio*, ſed 26 in *Vejente* tamen illas ponit. Jam ſi *Are Mutie* ſunt in regione *Civitatis Caſtellanæ*, hæc utique in *Vejente* fuit.

VII. Si juxta *Strabonem* & *Gratium* (ut multi volunt) *Faliſci Tuſcis* non annumerandi ſunt, quod innuere alicubi etiam videtur *Livius* de *Ne-*

peſinis & Satrinis, ob rationes, quas ſupra in Parte Prima vidimus; quoque accedit, quod Veji non ſolum in *Tuſcia*, ſed Munimentum & Propugnaculum (ut *Plutarchus* dixit) protegendæ ipſi *Tuſciæ* fuerint; neceſſario concedendum erit, *Nepeſinos* & *Faliſcos Vejis* anteriores, aut in æquali diſcrimine atque adeo *Romæ* viciniores aut æquali inde diſtantia fuiſſe: alias enim, ſi *Vejentes Romæ* vicini fuiſſent, viderentur alii hi populi in media *Tuſcia* collocari, quibus *Veji* fruſtra Propugnaculi uſum præſtitiſſent, quum poſt ſe habuiſſent populos, ut plurimum ſubjectos hoſtibus, quos notum eſt, *Etruriæ* oppoſitos, *velati clauſtra inde portaſque fuiſſe*, ut *Livius* dixit.

Imo *Myrſilus Lesbius* de *Tyrrhenis* agens, quos inter utique *Veji* erant, dicit populos antiquiſſimos eſſe: *Quandoquidem vetuſtiſſimis differant Diis & moribus, nedum ab aliis populis, ſed etiam a vicinis Crotonienſibus, & Peruſinis a fronte, & a proximis Faliſcis a tergo, quos inter medii jaceant.* 27 *Tyrrheni autem a Romanis Etruſci dicti ſunt; qui Janum Vadimona colebant.* Cujus *Vadimonis* Lacum ab *Amelia*[1] proſpici docet *Plinius* junior Epiſt. lib. VIII. ad *Gallum*. Etiamſi recentiores nonnulli alibi illum aſſignent. Adeoque certiſſime credendum eſt, urbem *Vejos* inter *Peruſinos* & *Faliſcos* mediam fuiſſe, & a tergo *Faliſcorum*, ſive ultra eos, vel ſaltem a latere illorum verſus *Tiberim*, ita ut diſtantia ejus ac ſedes non alia profecto poſſit eſſe, quam ubi hodie eſt *Civitas Caſtellana*.

Confirmatur hoc duobus illis locis ex *Livii* lib. X. citatis: nimirum: *Alii duo exercitus haud procul Urbe, Etruriæ oppoſiti, unus in Faliſco, alter in Vaticano agro.* Et, *Ni Faliſcos quoque allatam foret, arma Etruſcis junxiſſe.* Ubi videre eſt, agrum *Vaticanum Faliſco* vicinum fuiſſe, & utrumque extra proprie dictam *Etruriam*. Ergo *Etruria* erat ultra *Faliſcos*, qui proprie *Etruſci* non erant, ſicuti *Vejentes*: ergo *Vejentes* erant ultra *Faliſcos*: ergo *Veji* ultra *Soracte*.

VIII. Conceſſo (ut ſupra in Parte Prima dictum) *Capenam* & *Faliſcam* hodie eſſe *Canepina* & *Fallari*: hiſce duobus populis vicini erant *Vejentes*, quemadmodum probe oſtendit *Maſſa* in tractatu *de Orig. Faliſc.* qui tres populi deinde in unum conjuncti contra *Romanos* fœdus inter ſe ineunt, teſte Livio lib. V. *Auctum eſt bellum adventu repentino Capenatium & Faliſcorum. Hi duo Etruriæ populi, quia proximi regione erant devictis* 28 *Vejis, bello quoque Romano ſe proximos fore credentes, Faliſci propria etiam cauſa infeſti, quod Fidenati bello ſe jam ante immiſcuerant, per Legatos ultro citroque miſſos, jurejurando inter ſe obligati, cum exercitu, nec opinato, ad Vejos acceſſere.* Hodie ſaltem in propatulo eſt, Agrum *Civitatis Caſtellanæ* agro *Fallarii* contiguum eſſe, agrum autem *Fallarii Canepinæ* vicinum; & etiamſi illorum tractus tam contigui ſint & vicini ab uno latere, ſunt nihilominus valde remoti ac diſtantes ab aliis lateribus. Idque quod ex recitatis Livii verbis *Damianus Grana* arguit, nimirum: *che i Veji foſſero diſtinti da i Faliſci*, *Vejos a Faliſcis diſtinctos fuiſſe*, nos negare nolumus, nam hæc non repugnant, diſtinctos eſſe, & vicinos atque contiguos eſſe.

IX. *Livius* dicto loco lib. V. narrat factum quoddam, unde argumentari datur, *Vejos* non aliam poſſe eſſe, quam *Civitatem Caſtellanam*. Eſtque id quod ſequitur. Quum *Vejis* pars magna exercitus *Romani* a *Gallis Allienſi* prœlio in fugam acta *Vejos* ſeſe recepiſſent; & *Camillus*, jam apud *Ardeam* exulem agens, novus Dictator dici deberet, & difficile factu eſſet, Senatus talem voluntatem inſpirare: *Pontius Cominus*, ut Livius ſcribit, *impiger juvenis operam pollicitus, incubans*

A *cortici, ſecundo Tiberi ad Urbem defertur: inde qua proximum fuit a ripa per præruptum, eoque neglectum hoſtium cuſtodiæ ſaxum, in Capitolium evadit, & ad Magiſtratus ductus mandata exercitus edit: accepto deinde Senatus decreto, eadem digreſſus Nuncius Vejos contendit.* Sola inter cætera loca, quæ pro *Vejis* reputantur, *Civitas Caſtellana* loco va- 29 lido ſita eſt, ejuſque ager *Tiberi* terminatur. Sin *Veji* forent *Martignano*, vel *Arignano*, vel *Viano*, vel *Scrofano*, ut multi certarunt; quo *Tiberi*, aut qua cortice poterat *Pontius Cominus* illud iter facere? quum illa loca a *Tiberi* ſatis remota ſint, adeoque *Tibris* ipſis parum commodus.

B X. De *Saxis Rubris* verba facit *Cicero* II. *Philipp. Cum hora diei decima fere ad Saxa Rubra veniſſet, &c.* quæ conſtat in via *Flaminia* fuiſſe ex *Tacito* III. Hiſtor. *Antonius per Flaminiam ad Saxa Rubra multo jam noctis ſerum auxilium venit.* Et quidem in Agro *Vejente* teſte *Livio* lib. II. *Vejentes ita fuſi retro ad Saxa Rubra (ibi caſtra habebant) pacem ſupplices petunt.* Hæcque hodie in Territorio *Civitatis Caſtellanæ* ſunt, ut viſum ſupra eſt, & fuſius dicetur infra in Parte Tertia inter Reſponſiones ad *Claverium* & *Famianum Nardini*.

XI. *Cremeræ*, memorabilis morte CCCVI. *Fabiorum*, a *Vejentibus* ibi cæſis, mentio etiam peculiaris occurrit apud *Ovid.* quum lib. II. *Faſtorum* ita
C loquitur:

Hæc fuit illa dies in qua Vejentibus armis
Ter centum Fabii ter cecidere duo.
Ut celeri paſſa Cremeram tetigere rapacem,
Turbidus hybernis ille fluebat aquis.
Caſtra loco ponunt &c.

Treja noſtra hyeme turbidiſſima fluit, fere nigra: 30
& quamvis hoc cum cæteris fluviis commune forſan habeat, peculiariter tamen de noſtro illud aſſeveratur.

Sequitur deinde inferius:

Sic Fabii Vallem latis diſcurſibus implent.

Quo verſiculo *Ovidius* oſtendit, illum fluvium
D circa ſe habuiſſe late patentem Vallem: & commodum *Civitas Caſtellana* non aliam Vallem habet, præter illam, quam *Cremera* interfluit; & tanquam proprio vocabulo non niſi *Vallis* (*Valle*) ab incolis appellatur; cum vicinus

Campus erat: Campi claudebant ultima colles.

Hodieque ibi eſt, & nomen antiquum retinet, diciturque *il Campo Fabiale*, corrupte *Favale*, procul dubio a cæde *Fabiorum*. Inque unum ex altioribus hiſce collibus (haud procul inde ubi hodie eſt Eccleſia *Sanctæ Suſannæ*) ego annis abhinc multis deductus ſum ab amicis aliquot meis, qui mihi monſtrarent copiam quandam ferri acu-
E ti, armorumque haſtilium (antiquis *Miſſilia* dicebantur) quæ hodie eo loco tanquam ſeminata in terra reperiuntur. Quorum quum a Nobis ſat magna copia effoſſa, eâque linter (*una Zaina*) eſſet repletus, par aliquod inde elegi, & mecum *Romam* attuli, in donum amico cuidam meo talium antiquitatum ſtudioſiſſimo. Illo aut inde non procul remoto loco *Fabiorum* cædem peractam eſſe opinor; & ratio id mihi perſuadet, quod non reperiam illum abhorrentem a deſcri- 31
ptione *Dionyſii* lib. IX. qui de illo prœlio verba faciens; *Romani*, inquit, *depulſis obviis quibuscunque, oppleta cadaveribus Convalle, recipiunt ſe*
F *in tumulum quendam capta difficilem. At Etruſci, inſtaurato prœlio per vices eos aggreſſi ſunt, non jam ut ante comminus invadentes, ſed e longinquo certatim petentes lanceis, fundis, ſagittis, aliiſque miſſilibus, tam crebris, ut ſua multitudine nivem referrent, atque ita tandem eos telorum multitudine obruerunt.* Neque enim credendum eſt, prælium ad flumen commiſſum eſſe, ubi proprie Urbem præterlabitur; ſed ſtatuere poſſumus, haud procul

1. *Ex Amerinis prædiis:* juxta Plinii textum.

cul inde & circa Caſtellum *Cremeram Fabios* ſuperatos eſſe, ex quibus unus *Romæ* ob ætatis immaturitatem manſerat, & ſuperfuit in germen ſuæ ſtirpis, ne extingueretur familia tam illuſtris, ut Poeta hoc loco pergit, dicens:

Nam puer impubes, & adhuc non utilis armis
Unus de Fabia gente relictus erat,
Scilicet, ut poſſes olim tu Maxime naſci,
Cui res cunctando reſtituenda foret.

Volunt nonnulli, *Cremeram* propius *Romæ* quam *Vejis* fuiſſe; ſed nos in Reſponſionibus ad *Maſſam* & *Cluverium*, oſtendemus plane contrarium; *Vejis*que nec viciniorem nec inde remotiorem eſſe potuiſſe, quam hodie iſte fluvius *Civitate Caſtellana* ſit; quam *Cremeram* vocari,
32 præter communem opinionem, pluribus etiam Inſcriptionibus, quæ in ipſius Ponte exſtant, confirmatur.

XII. Sed quid pluribus argumentis & conjecturis opus eſt? quum e ſolis reliquiis, quæ hodieque conſpiciuntur in *Civitate Caſtellana* habeamus certiſſimum teſtimonium, illam *Vejos* eſſe. Excellit inter alias præcipua Urbis iſtius Porta, quæ Gubernatore *Roderico* Cardinale *Borgia* (cui poſtea in Pontificatum aſſumpto nomen erat *Alexandro VI.*) ſuperbiſſimis ditata eſt marmoreis ſpoliis, quæ tunc impoſita erant ſepulcro *Glitii Galli*, erecto ipſi a conjuge *Maximilla Egnatia*; quæ comitem ſe ei adjunxerat, quum *Roma* in exilium ejiceretur a *Nerone*, ut refert *Tacitus* xv. Annalium prope finem: *Novio Priſco per amicitiam Senecæ, & Glitio Gallo, atque Annio Polliani, infamatis magis, quam convictis, data exilia. Priſcum Antonia Flacilla conjux comitata eſt, Gallum Egnatia Maximilla, magnis primum, & integris opibus, poſt, ademptis; quæ utraque gloriam eis auxere.* Quod ſepulcrum, quum prius intra Urbem eſſet, & fere collaberetur, loco inculto, & ab oculis curioſorum ſatis remoto, tempore *Borgiæ* ſupra laudati, annis abhinc cxc. tandem deſtructum eſt, tum ut ex obſcuro auferretur, & cunctorum oculis exponeretur, tum etiam, ut ex elegantiſſimis illis fragmentis ejus memoriæ perpetuum tropæum erigeretur. Quare ibi collocata ſunt ſuper ejus inſignibus cum verbis ſequentibus:

33 RODERICO BORIÆ
CALISTI III. P. MAX. NEPOTI
EPO PORTVEN. CARD. VALENTINO
S. R. E. V. CANCELLARIO
VEHIENTES
RELIQVIAS SEPVLCRI P. GLITII
L. GALLI TRIB. MILIT. LEG. PR.
III. VIRI CAPIT. CANDIDATI
VETVSTATE COLLAPSI
PATRI ET DÑO B. M.
RESTITVI CVRARVNT.

Quod teſtimonium, quantum ad antiquitatem pertinet, deſumptum eſt ex inſcriptione, quæ in eodem erat ſepulcro, & ad noſtra uſque tempora conſervata (ſed mox negligentia imperitorum quorundam vaſtata aut deperdita) fuit, ut fide publica conſtat, ex Archivis in Tabellario Conſervatorum *Civitatis Caſtellanæ* aſſervatis, relataque ab aliquo, qui aliquantulum plus cerebri habuerit, quam cæteri, in librum conſiliorum anni MDXCIII fol. 95. ubi leguntur hæc verba: *Ex pilo marmoreo reperto in Eccleſia Beatæ Mariæ de Arcu.*

34 P. GLITIO. L. GALLO. TRIB. MILIT.
LEGION. PR. III. VIRO. CAPIT. OP.
VEHIIS. P. Q. MAXIMILLA
AGNATIA. CON.
O. S. P.

Unde ſic licet argumentari: quum *Glitius* ille mortuus & ſepultus ſit *Vejis*, ibique honoribus perfunctus: ejus autem ſepulcrum reperiatur in *Civitate Caſtellana*, hunc locum omnino *Vejos*, & *Vejos Civitatem Caſtellanam* eſſe, utpote quam *Vejos* literis majuſculis appellari, in comperto ſit.

XIII. Cætera marmora, inſcriptiones, ſtatuas, quæ ad hunc diem cum integra tum in fragmentis in *Civitate* reperiuntur, prætereo. Cuniculis, & cavernis ſubterraneis, quibus operibus (*operibus tamen, non vi* dixit Livius) expugnata eſt, vere non poſſumus dicere plenam ſed vacuam eſſe urbem, ejuſque regionem circumjacentem, de quibus *Livius* lib. v. hæc memoriæ prodidit: *Operum fuit omnium longe maximum, ac laborioſiſſimum, cuniculus in arcem hoſtium agi cœptus; quod ne intermitteretur opus, neu ſub terra continuus labor eoſdem conficeret, in partes ſex munitorum numerum diviſit: ſenæ horæ in orbem operi attributæ ſunt: nocte ac die nunquam ante omiſſum, quam in Arcem viam facerent.* Idemque *Plutarchus* dicit: *Cum durum Camillus aſperumque promontorium tueretur, cuniculos circa Urbem in locis, quæ aditum intra muros præberent, fodiendo paravit, per quos occulte, atque* 35
profunde ſub terras ad hoſtes duceretur. Ex juxta alium interpretem: *Solo circum Urbem ad fodiendum commode, & ad tantam altitudinem demitti opera ſinente, ut hoſtium conſpectum fallerent.* Hodieque horum cuniculorum ibi multa ſunt veſtigia, qui intra Urbem penetrant & vel in ipſam Arcem; ſed alii obturati, alii muris muniti, aut devaſtati ſunt; conſpiciuntur tamen multa eorum fragmenta circa ripas, veluti apud Eccleſiam *S. Sebaſtiani*, verſus tumulos illos, qui dicuntur *Piaggie*, in loco ſeu regione urbis *il Borgo* dicto, aliiſque pluribus ſubterraneis.

XIV. Accedere etiam poſſet, character vinorum tenuium, ſubrubrorumque, quæ fert *Civitas Caſtellana*, conformia prorſus illis, quæ antiquitus *Vejentina* dicta ſunt; nam ſi natura ſecundum *Ariſtotelem* lib. II. de *Cœlo* cap. III. omnium, quas habemus, maxime æterna res eſt, nec *alii ligno æternior natura quam viti*, auctore *Plinio* lib. XIV. cap. I. manifeſto videbimus, hoc ipſo loco *Vejos* fuiſſe, quum *Martialis* lib. v. nobis teſtis ſit, tam debilia fuiſſe vina *Vejentana*, ut *Maſſicis* ne comparanda quidem eſſent.

Vejentana mihi miſces, tibi Maſſica potas:
Olfacere hæc malo pocula, quam bibere.

Nam conſtat ex eodem *Plinio* eodem libro cap. VI. *Maſſica* & *Falerna* inter graviora ac generoſiora connumerata eſſe. *Certant Maſſica æque ex monte Gaurano, Puteolos, Bajaſque proſpectantia.* 36
Nam Falerno contermina Statana ad principatus venere non dubie. Hæc enim vinis levibus ac tenuibus, quæ hodie in uſu ſunt, præferebant Antiqui. *Blond. Romæ triumph.* lib. VIII. (hauſit ex *Plinio* lib. XIV. cap. XIV.) *Tanta vino Græco gratia erat, ut ſingulæ potiones in una cœna darentur.* Vel ut *Volaterranus* dixit: *Ejus cyathum tantum in conviviis dabant, quia in pretio erat.* Quin e contrario *Horatius* lib. II. Sat. III. narrat *Opimium*, quendam, (avariſſimum hominem, an miſerrimum dicam neſcio) diebus feſtis ſolummodo bibiſſe *Vejentanum*, quod parvi pretii eſſet, profeſtis autem vinum, ô præſordidam ipſius parcimoniam! evaporatum. lib. II. Sat. III.

Pauper Opimius argenti poſiti intus, & auri,
Qui Vejentanum feſtis potare diebus
Campana ſolitus trulla, vappamque profeſtis.

Huic infortunato probe congruit iſta ſententia, quam allegat *Seneca* ad *Lucil.* ep. CVIII.

Deſunt inopiæ multa, avaritiæ omnia,
In nullum avarus bonus eſt, in ſe peſſimus.

Optimeque in illum quadrat Diſtichon illud *Palla-*

lada Græcum, quod ita Latine ſonat: (Græcum vid. in Anthol. lib. II. cap. L.)

Divitias locupletis habes, animum ſed egeni;
Hæredi a dives, ſed tibi ſolus egeas.

Martialis itidem *Vejentanum* parum æſtimans, *Rubellam* id vocat lib. I. quod quoniam alter quidam ſordidus priori illi ſimilis biberet, maximopere exaggerat, dicens:

37 *Et Vejentani bibitur fæx craſſa Rubelli.*

Et ita plane ſe habent, quod ad majorem partem utique, vina *Civitatis Caſtellanæ*, id eſt, ſubrubra, attamen ſuavia, & tenuia, qualia iſto tempore non placuiſſe, non debemus mirari, quum *Vina*, quæ hodie *Romæ* ſunt, *Montis Marii*, inter *Romanenſia* ex præſtantioribus, olim a *Collibus Vaticanis* denominata, non fuerint tunc temporis in aliquo pretio, imo ab eodem *Martiale* lib. I. *toxica* vocata ſint; & lib. VI.

Vaticana bibis, bibis venenum.

XV. Accedit præter jam dictos characteres, quod in *Civitate Caſtellana* ſtet Arx juxta Templum *Sanctæ Mariæ*, totum ruinis antiquis inædificatum cum elegantiſſimis marmoribus, & antiquis columnis, convenienter *Plutarchi* verbis, qui de *Vejis* dixit: *Arx erat juxta Templum Junonis.* Item multis abhinc annis in reſtauratione *S. M. di Arca* fruſtum marmoris antiqui repertum eſt cum litteris aliquot craſſis, quæ dicebant: SACRÆ JUNONI. Creditur fuiſſe fragmentum aliquod ornamenti iſtius Templi; quod marmor hodieque ita in fruſtis ſuis apud *Caſtellanenſes* aſſervatur.

XVI. Penes *Laurentium Petronii* parvum eſt marmor figurâ ovali, utpote fragmentum aliquod, cui hæ litteræ inſcriptæ ſunt: VIENTI CII. S. P. Q. R. quod tempore *Pii IV.* repertum fuit in Canonica *Civitatis Caſtellanæ*, a *Gi-*
38 *rolama Petronii*, quum ibi eſſet Sacerdos Primarius (*Arciprete*) poſtea vero Epiſcopus fuit *di Terni.* Et tempore *Philippi Boncompagni* Cardinalis *S. Sixti*, Nepotis *Papæ Gregorii* XIII. perpetui Gubernatoris *Civitatis Caſtellanæ* ab alio *Laurentio Petronii* repertus eſt, per occaſionem, qua caverna effoderetur, elegantiſſimus *Æſculapius* ex metallo, in cujus baſi hæ ſolæ litteræ erant: PRO VEIENT. Qui ad ſupra dictum Cardinalem, qui in Arce habitabat, perlatus, *Laurentio* Domino mox reſtitutus eſt, & Romam translatus, quemadmodum *Franciſcus Micus* affirmabat, ſe cum aliis civibus illum vidiſſe. Adeo ut pluribus teſtimoniis confirmetur, illum locum omnino eſſe *Vejos*.

XVII. Apud *Livium* alioſque Auctores, quoties *Veji* cum aliis vicinis populis memorantur, ſæpe illos cum *Faliſcis* & *Capenatibus*, vel *Nepeſinis* & *Sutrinis* reperio. Cum *Civitate Caſtellana* pari modo ſe res habet, eoſdemque & illa vicinos agnoſcit, tum quod *Faliſcis* & *Capenatibus* conjuncta eſt, ſicuti viſum eſt apud *Livium* lib. V. & ſupra in Argumento noſtro VIII. allegatum; tum etiam quod inter *Nepete* & *Sutrium* ponitur eodem modo, ut de *Vejis* dicitur lib. VI. Decadis III. nimirum: *Niſi in Vejente, aut Sutrino, Nepeſino aut agro*, &c. Et in inſcriptione *Herenniæ*, quæ hodie reperitur in Eccleſia Cathedrali *Nepeſina*, quatuor milliariis a *Civitate Caſtellana*, *Veji* cum *Nepete* conjuncti leguntur.

39 HERENNIÆ C. F IVSTÆ
M. APISTIVS M. F. PAL. SABINVS
DVVMVIR VEIOS IIII. VIR NEPETE
VXXORI SANCTISSIME
ET PIENTISSIME
ET DE SE OPTIME MERITÆ
TESTAMENTO FIERI IVSSIT.

Hæc Inſcriptio typis edita eſt ab *Aldo Manutio*, & a *Smetio* cum voce *Vejos*, quæ creditur velle dicere: *Vejis* (error fabrilis) ſicuti in voce *Uxxori* cum duplici x, & *Pientiſſime* abſque diphthongo. Quos errores nobis corrigere non licet, ut tales Auctoritates fideliter exhibeamus: quum ſic etiam faciamus in cœteris, ponentes eas, ut reperimus.

Siquis autem mihi regerat, reſpectu *Vejorum* illam *Nepetis* viciniratem veram eſſe, ſed tamen a parte *Romæ*, & non verſus *Tuſciam*: Reſpondeo, hoc magis comperiri verum eſſe a parte *Tuſciæ* quam *Romæ*, quum ab illa parte *Civitatem* verſus plura reperiantur teſtimonia, *Vejos* ibi ſtetiſſe, qui ubi ab hac parte fuerint, ne per minimum quidem ſignum apparet.

XVIII. Inter loca, quæ ad *Vejentem* agrum ſpectabant, numerari video *Umbricum*, *Aras Mutias*, & *Saxa Rubra*. De duobus hiſce poſterioribus ſupra vidimus in Argumento VI. & X. De *Umbrico* reperitur antiquiſſima baſis inſcripta in Palatio *DD. Cæſiorum* apud *Vaticanum*: (eſtque in Impluvio a ſiniſtra) unde apparet, *Umbricium*
quendam *Vejentanum* (deſumpto a Patria nomi- 40
ne) monumentum dedicare ſibi, *Umbriciæ* conjugi ſuæ, & *Vejentoni* filio ſuo, in hunc modum:

DIS. MANIBVS
C. VMBRICIVS
VEIENTANVS
SIBI. ET. VMBRICIÆ. DELPHIDI
CONIVGI. SVÆ
ET. VEIENTONI. FILIO. SVO
VIXIT. ANN. XII

Hoc nomine *Umbrico* clarum eſt in *Vejentano* fuiſſe Caſtellum, ut refert *Cato* in *Originibus*, & quemadmodum etiam eruitur ex hac Inſcriptione; & quanquam deſtructum eſt, conſervatur tamen hodieque in *Civitate Caſtellana* memoria ejus; & e regione Eccleſiæ *Sanctæ Suſannæ* ultra *Cremeram* conſpiciuntur veſtigia, quæ antiquum nomen *Umbrici* adhuc ſervant, & ipſe *Annius* auctor contrarius itidem teſtatur, *Umbricum* vicinum eſſe *Civitati Caſtellanæ*, & *apud Tiliam flumen* Lexicon ponit Geographicum.

Sed neceſſe eſt, ut hoc loco aliquot alia monumenta ac veſtigia antiquitatis, afferamus, quæ in *Civitate Caſtellana* ſuperſunt, temporum injuria nondum plane exſtincta, & mendacii convincamus illos, qui ibi ne ullum quidem ſignum antiquitatis dari contendunt. Primo conſpiciuntur
variis in locis per Urbem muris ædificiorum ad- 41
aptatæ ac elevatæ ſculpturæ marmorum antiquiſſimorum, quæ quamvis laceræ, artificem nihilominus manum ſpirant: veluti in platea maxima (*per la ſtrada maeſtra*) e regione Horti *Gajorum* cernitur baſis cum Lychnucho ſacrificii pulcherrimo. (*Con un candeliera da ſacrificia belliſſimo*)

E regione *Spenditoriorum* verſus *Pauicum* ſtatua Conſularis eſt, quæ jam a multis ſæculis feneſtræ cuidam uſum ſuperliminaris (*un Architeave*) præſtitit.

Paulo inferius ab eodem latere inter multa marmora antiqua, quæ nudas petras domui cuidam ſane quam antiquæ præſtant, videre eſt caput triumphale coronatum; & inde non procul angulum (*una cantonata*) totum tali opere elaboratum.

In foro magno prope Porticum (*le volte*) ornamentum ſuperbiſſimum eſt, in magno fragmento marmoreo, quod apparet Limbi uſum præſtitiſſe Theatro alicui, aut ſepulcro, aut rei ſimili, quæ rotunda fuerit.

Eccleſia Cathedralis intus & extra tota plena eſt excellentiſſimorum marmorum, porphyritarum, ophitarum, columnarumque integrarum atque diffractarum, antiquiſſimarum, quæ omnia ac-

com-

commodata a Chriſtianiſmo ſunt ad noſtros uſus; & ſpeciatim pulcherrimæ aliquot tabulæ marmoreæ, elaboratæ, itemque aliquot alia pigmenta. (& ex his formatum eſt Altare majus, ubi jacent corpora glorioſiſſimorum S. S. *Marciani*, & *Johannis* Protectorum noſtrorum) aliaque item aliquot fragmenta antiquiſſima, cum manu columnæ minoris, (*con una mano di colonne minori*) ſub *S. Gratiliano* ſunt, quæ ſuggeſto ſulcimentum præſtant.

42 In Eccleſia *della Madonna dell' Arco* extra portam, & intra Conventum *Carmelitanum* aliquot fragmenta nova antiqua ſunt, cælata opere anaglypho: ibique etiam exſtabat Inſcriptio *Glitii Galli*, quæ (ut dixi) poſtea devaſtata eſt tempore *Clementis* VIII. apud quem talia antiquitatis monumenta nullo in pretio erant, ut vas inde aquæ benedictæ in iſta Eccleſia fieret. Sed non hoc ſolummodo monumentum interiit; ſuperliminare (*l' architrave*) portæ præcipuæ Sanctæ *Mariæ*, ut & baſes, ſeu columnæ portæ lateralis *S. Clementis*, marmora cælata ſeu inſcripta erant, in quibus adhuc aliquot litteræ antiquæ ſemieraſæ leguntur.

In uno:

TVRPILINA M. L. JRENA

In altero:

IIII. VIR. TR. MILITVM. PR. FABR.

Sed hæc aliaque marmora poſtea tempore *Gothico* cum operibus Muſivis ad ornamentum Eccleſiarum accommodata ſunt.

Apud S. M. dictæ *d' Angiolino*, e regione & ſupra, verſus *Panicum*, ſunt aliquot capitula columnarum aliaque fragmenta antiqua; ſicuti ſuperius verſus *Rubinorum* ædes elegantiſſimus rictus, ſeu perſona (*Griſo*) eſt, aliuſque huic ſimilis reperitur verſus *Plateam Maſſæ* ad feneſtram quandam e regione *Caliſtorum*; & ab eodem *Caliſto-*
43 *rum* latere videmus opus ſoliaceum antiquum
(*un Feſtone*) elegantiſſime elaboratum, cum maxime feneſtræ cuidam, ſuperliminari ſeu epiſtylii loco adaptatum.

Ante portam *Anaſtaſiorum* ad crepidinem putei frumentarii in fragmento quodam hæ litteræ inciſæ ſunt:

ARTI VOLVMNIO

Lars Tolumnius fuit Rex *Vejentium*. Hic forſan littera prima L. deeſt. Et *Volumnio* etiam fuit in uſu apud antiquos, idque inter recentiores ſcripſit *Volaterranus* in *Anthropologia* ſua lib. XIV. *Cor. Coſſus Trib. mil. in exercitu Volumnium Lartem Vejentem Regem occidit, ſecundaque opima ſpolia Jovi Feretrio retulit.*

Paulo inferius *Trellorum* ædibus alia duo fragmenta habes cum litteris, quæ dicunt:

M. EGNATIVS. M. F. IOCAMVS
PAVLLVS. L. PHILARGVRVS
L. PRIMAL. ELEGANS
POTITVS. L.

Super ſcalis *Ignatii Petronii* ſtatua eſt integra, repræſentans *Floram*.

In pavimento ante Altare majus Eccleſiæ Cathedralis fragmentum Inſcriptionis viſitur cum hiſce litteris grandibus:

44 COS. IIII. VIR. QVINQ. P. S. F.

In alio fragmento, quod partem ſuperliminaris vel epiſtylii refert, cum ſignis, quæ oſtendunt impactas intus litteras ære fuiſſe, leguntur (ſed characteribus multo majoribus) eædem quinque litteræ poſtremæ, quæ in præcedenti, nempe: NQ. P. S. F. ſub Eccleſia Cathedrali in *S. Gratiliano*.

Poſt portam ſiniſtram ejuſdem Eccleſiæ baſis eſt, figura quadrata, in qua ſcriptum eſt:

L. TVTILI. LVPERCI
SVLPITII. AVITI.

In ſuperliminari (*Architrave*) quod dici Portæ Primariæ Eccleſiæ Cathedralis ſupra memoratæ, (quæ jam annis abhinc plus quam CCCC. exſtructa eſt) ſicuti etiam continuo in Arcu majore frontiſpicii anterioris, characteribus auratis operis Muſivi legitur: AN. DOM. MCCX. cognoſcuntur vero in eodem lapide adhuc antiquæ litteræ inciſæ, ſed contritæ ante quam huic uſui inſervirent, quæ dicunt.

IVNIO NIMIONI BENEMERITO
QVI VIX. A. CXIII. MEN. XI. DIES III.

In horto *Julii Cæſaris Petronii* poſt Cathedralem, baſis eſt rotunda, tota cum figuris operis anaglyptici, elegantiſſima.

In Eccleſia *S. Clementis* ſupra memorata, ſub Altari Sacrarii (Sacriſtiæ) conſpicitur baſis cum lychnucho ſculpturæ mirabilis, optime conſervata; ac intra ejus alveum (*la navata*) occurrunt Inſcriptiones aliquot, quæ dicunt:

Una:

C. AQVINIVS CRESCENS 45
ET FVRIA EPICTESIS
FECERVNT SIBI ET LIBERTIS
LIBERTABVSQ. POSTERISQ.
EORVM II. M. P. P. S.

Altera:

ERTINIVS L. L. KRISERMVS
ERTINIA. L. L. EGLOGE.

Et quamvis non multum poſſit colligi ex tam laceris fragmentis, ſatis tamen inde colligitur, & eruitur ipſa antiquitas; nam rerum a bis mille annis & amplius repetendarum, ne *Romæ* quidem memoria aut monumentum ullum reperietur, ſicuti viſuri ſumus in Reſponſione ad *Curſiam* num. 2. Neceſſe etiam eſt, ut præſupponamus elegantiora quæque *Romam* translata eſſe, ſicuti ſtatuam *Junonis*, quæ in Aventino collocata eſt. Idem quod *Romæ* rurſus contigit a *Conſtantinopoli*, tempore *Conſtantii*, & *Barbarorum*. Unde in vita *Vitaliani* Papæ legimus apud *Ciacconium* & apud *Baronium* ſub anno DCLXIII. *Conſtans Imperator (Heraclii nepos) Romam veniens omnia ex ære, ac præclara omnis generis monumenta, quibus Urbs fuerat antiquitus ornata, ſubripuit; ac omnia templa, omnes familias, privatis & publicis ornamen-*
tis emudavit, ut ne tegulis quidem parceret, quibus 46
Pantheon operiebatur: pluſque ornamentorum ipſe ſeptem diebus Urbi detraxit, quam Barbari antea CCLVIII. *annis.* In expugnatione autem *Vejorum* ad direptionem totus populus *Romanus* vocatus eſt, ſicuti ſupra in Prima Parte circa finem viſum eſt ex *Lucio Floro*.

Et quanquam noſtra parum refert, *Faliſci*, *Feſcennini*, an *Vejentani* ſimus, majori tamen veritatis fulgore *Vejentes* videmur eſſe, quam alii: quum major difficultas, ac minor lux cuivis alii, quum huic ſententiæ ſeſe offerat.

Inter Inſcriptiones typis editas, ab *Smetio* una nationis *Vejentum* ponitur, quam ex Commentariis *Panvini* dicit ſumpſiſſe; ſed ignoratur, quo propoſito illam ſacraverint, forſan in memoriam victoriæ *Titi Veſpaſiani* renovatæ a *Vejentibus*; quoniam profertur una ſub eodem titulo *Victoriæ Auguſtæ* dedicata ab natione *Spoletina*, quæ ſpeciatim *Veſpaſianum* memorat.

VICTORIAE
AVGVSTAE
SACRVM
RESTITVTAE POST
ANTIQVISSIMAM
VETVSTATEM
ORDO VEIENTIVM.

A latere:

DEDICATA III. NON. JAN. 47
AEMILIANO II. AQUISINO COSS.

Digitized by Google

Romæ erat IX. Tribus appellata *Vejentana*, quam idem *Onuphrius Panvinus* in lib. *Civitas Romana*, ita dictam ait a parte Campi *Vejentis*, quæ trans *Tiberim* ſupra *Romam* in *Tuſcia*, *Vejentibus* ab *Romulo* adempta; eumque in finem has duas Inſcriptiones affert.

Q. GAVIUS. Q. F.
VEIENTINA
APUSIUS.

Item *Romæ* in Inſula:

T. TRUNCANIUS
T. F. VEIEN.
ASTURIUS.

Tres alias Inſcriptiones idem *Panvinus* in libro *Urbs Roma* proponit, quas dicit in *Civitate Caſtellana* haberi; & primam quidem, *in horto Eccleſiæ Cathedralis Urbis Caſtellanæ in Faliſcis adhuc exſtare.*

48 HONORI
IMP. CAESARIS. DIVI. F.
AUGUSTI. PONT. MAX
PATR. PATRIAE. ET. MUNICIP
MAGISTRI. AUGUSTALES
C. EGNATIUS. M. L. GLYCO
C. EGNATIUS. C. L. MUSICUS
C. IULIUS. CAESAR. LISOCHRYSUS
Q. FLORINIUS. Q. L. PRINCEPS
VIAM. AUGUSTAM. AB. VIA
ANNIA. EXTRA. PORTAM. AD
CERERIS. SILICE. STERNENDAM
CURARUNT. PECUNIA. SUA
PRO. LUDIS

Civitate Caſtellana.

MAMMIAE. C. F
IUSTAE
Q. TULLIUS. Q. F
HORAT.
CINCIUS. PRISCUS

49 Civitate Caſtellana.

[1]Q. ALBIO. Q. F. HOR. ILLICI
7. LEG. XX. V. V
CORNICULARIO. PR. PR
DONIS. DONATO. AB. DIVO
TRAIANO. AUG
TORQUIBUS. ARMILLIS
PHALERIS. BELLO. PARTHICO. ET. AB
IMP. CÆSARE. TRAIANO
HADRIANO. AUGUSTO. HASTA. PURA
ET. CORONA. AUREA
AVILIA. SOTHERIS. MATER
FILIO. OPTIMO. PIENTISSIMO
L. D. D. D

Sed jam tempus eſt, ut ad totam rem expediendam accingamur. Omnis difficultas, ob quam *Vejos* recentiorum ſcriptorum major pars negat eſſe *Civitatem Caſtellanam*, oritur ex differentia diſtantiæ a *Roma*, quæ cum ea, quam ſcriptores antiqui memoriæ prodiderunt, non congruit. Sed ſi detegamus, omnia requiſita, quæ olim *Veji* habebant, hodie *Civitati Caſtella-*
50 *næ* adeſſe, & nulli alteri loco, ab recentioribus aſſignato, quid amplius illæ diſtantiæ nobis moleſtiam creant, ſi neſciamus, quo nos vertamus, & cuinam illorum Auctorum debeamus credere, quum inter ſe tam ſint diverſi? Quumque certas *Vejorum* circumſtantias, dubias diſtantias, in manu habeamus; quid certa pro incertis deſeremus?

Enimvero in tanta totius rei obſcuritate Au- A ctores excuſare poterimus, tum quia hæc circa *Vejos* curioſitas olim parvi momenti habita eſt, tum etiam, quia illorum ætate *Veji* non amplius eæ erant, quæ fuerant. Imo ſciendum eſt, omnes illos Antiquiores, qui de iis ſcripſerunt, circiter cccc. annis poſt floruiſſe, quam *Veji* (jam facta Colonia) expugnati fuerint. Nec mirandum eſt idcirco, diſtantiam eorum tam parum obſervatam eſſe; quandoquidem *Livius* principio lib. vi. ad ipſam antiquitatem provocans, ſe excuſat his verbis: *Quæ ſuperioribus libris expoſui res, tum vetuſtate nimia obſcuras, veluti quæ magno ex intervallo locorum vix cernuntur, tum quod perraræ* B *per eadem tempora litteræ fuere; una cuſtodia fidelis memoriæ rerum geſtarum, & quod etiam ſi quæ in Commentariis Pontificum, aliiſque publicis, privatiſque monumentis, incenſa Urbe, pleraque interiere.* Et ſupra lib. v. *Sed in rebus tam antiquis, ſi, quæ ſimilia veri ſunt, pro veris accipiantur, ſatis habeam.* Eodem modo *Strabo*, qui circa tempus *Livii* vixit (ſicuti fere cæteri omnes, qui *Vejorum* meminerunt, vel ſub *Auguſto*, vel paulo poſt 51
floruerunt) in Geographia ſua nullam de *Vejis* mentionem facit; quoniam, *Romani*, inquit, *Fidenas, ſicut & Vejos oppreſſerunt.* Quapropter jure *Lucius Florus* Hiſt. Rom. lib. I. Cap. xii. di- C xit: *Nunc Vejentes fuiſſe quis meminerit? quæ reliquiæ? quod veſtigium? laborat Annalium fides, ut Vejos fuiſſe credamus.* Poſtquam dixerat in ſuperioribus: *rapti funditus, deletique Vejentes.* Idem dixit *Ammianus Marcellinus* in *Juliano*: *Fidenas, ne imperio ſubcreſcerent æmulæ, Roma ſubvertit; & Faliſcos ita oppreſſit, & Vejos, ut ſuadere nobis laboret monumentorum veterum fides, ut has civitates aliquando fuiſſe credamus*: quo propoſito etiam canit *Propertius* lib. iv.

Et Veji veteres, & vos tum præda fuiſtis,
Et veſtro poſita eſt aurea ſella foro.
Nunc intra muros Paſtoris buccina lenti
D *Cantat, & in veſtris oſſibus arva metunt.*

Quæ cuncta ad unguem vera præſtantur in *Civitate Caſtellana*; quoniam intra Urbem latus Campus ſeminatoribus ac meſſoribus patet, utpote plus quam dimidia parte habitatoribus vacuam. *Lucanus* Pharſ. lib. vii. idem etiam dixit:

—— *& Gabios, Vejoſque, Coramque,*
Pulvere vix tectæ poterunt monſtrare ruinæ.

Cujus rei culpam in bella civilia transfert; ſic *Frontinus* etiam de *Coloniis*, dixit: *Colonia Vejens, priuſquam oppugnaretur, ager ejus militibus eſt aſſignatus ex lege Julia. Poſtea deficientibus his ad Urbanam civitatem adſociandos cenſuerat Divus Au-* 52
E *guſtus. Defecerunt autem Coloni* (ſubjicit *Cluverius*) *poſtquam ipſum defecerat oppidum, bellis civilibus exhauſtum.* Id quod clariſſimum eſt ex modo laudato *Lucano*, ubi præmittit deſcriptionem belli inter *Cæſarem* ac *Pompejum*, his verbis:

Ergo utrinque pari concurrunt agmina motu.
Irarum metus hos, regni ſpes excitat illos.
Hæ facient dextræ, quicquid non expleat ætas
Ulla, nec humanum reparet genus omnibus annis,
Ut vacet a ferro.

Convenienter iis, quæ dixit Virg. vi. Æneid.

Heu quantum inter ſe bellum, ſi lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, ſtragemque ciebunt.

F Pergit paulo poſt *Lucanus*, quantum ad *Vejos*:

Non ætas hæc carpſit edax, monumentaque rerum
Putria: deſtituit crimen civile, videmus
Tot vacuas Urbes. Generis quo turba redacta eſt
Humani? toto populi qui naſcimur Orbe,
Nec muros implere viris, nec poſſumus agros,
Urbs nos una capit, &c.

Vejorum imminutio probatur etiam ex eo, quod *Livius* dicit lib. vi. *Eo anno in civitatem accepti,* qui

[1] Memorata hæc Inſcriptio exſtat in Baſi ante portam *S. M. dell' Arco*. Sed & hæc hodie mutilata eſt, ejuſque dimidia tantum pars ſupereſt: tam parvi habita ſunt talia monumenta.

qui Vejentium, Capenatiumque, ac Faliſcorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque iis novis civibus aſſignatus. Revocati quoque in Urbem S. C. a Vejis, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis tectis, Vejos ſe contulerant. Unde manifeſtum eſt, *Vejos* paulatim per Senatus indu-
53 ſtriam deſertam, ut oſtendit etiam idem *Livius* lib. v. ex illa diviſione: *Ut agri Vejentani ſeptena jugera plebi dividerentur.*

Nec mirum tamen eſt (dicit *Maſſa*) *Virgilium* in recenſendis omnibus iſtis populis, *Vejorum* vicinis, qui a *Meſſapo* conducti arma ſumpſerunt in auxilium *Turni* contra *Æneam*, ſolos *Vejentes* prætermiſſe, Æneid. lib. VII.

Hi Feſcenninas acies, Æquoſque, Faliſcos,
Hi Soractis habent arces Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte Lacum, lucoſque Capenos,
Ibant æquati numero, Regemque canebant.

Sicuti idem quoque fecit imitator ejus *Silius Italicus*, *Bell. Pun.* lib. VIII.

Hos juxta Nepeſina cohors, Æquique, Faliſci,
Quique ſuos Flavina focos, Sabbatia quique
Stagna tenent, Ciminique lacum, qui Sutria tecta
Haud procul, & ſacrum Phœbo Soracte frequentant.

Judicium (inquit) illud evidentiſſimum eſt utrumque ita feciſſe, non ſolum quod *Vejentes* non amplius florerent, nec iſta ætate ullo modo memorabiles eſſent; ſed etiam quod *Romani* eſſent inimiciſſimi, hiſque tale nomen odioſiſſimum.

Sed ob poſteriorem hanc rationem potius quam ob priorem credendum eſt, ipſos a *Vejentium* mentione abſtinuiſſe, quia *Æneæ* tempore *Veji* non erant deſtructi; imo tempore *Virgilii* (qui ut cuivis notum eſt, ſub *Auguſto* vixit) ſi-
54 cuti etiam tempore *Flori*, *Propertii* & *Lucani*, qui paulum modo ab eo diſtabant, multa iſtius Urbis veſtigia ſupererant; etiamſi *Florus* oratorie magis, quam hiſtorice, contrarium, ut videre eſt, dicat. Et *Propertii* tempore *Vejos* pro parte adhuc ſtetiſſe, ille idem nobis innuit in verſiculo illo: *Nunc intra muros, &c.* ſic etiam *Lucani* tempore (qui ſub *Nerone* vixit) ſepulcrum *Glitii Galli*, qui ab eo *Vejos* relegatus eſt, clarum nobis teſtimonium ſuppeditat. Quibuſcum conſonat, quod *Frontinus*, de Colonia *Vejis* narrat, præter id quod ſuperius de *Auguſto* dictum eſt. *Nam variis temporibus, & a Divis Imperatoribus agri ſunt aſſignati, cujus ratio ſic attenditur. Circa Oppidum Vejos ſunt naturæ locorum, quæ vicem limitum ſervant, ſed non per multa millia pedum occurrunt.* Et in ſequentibus: *Hujus enim territorii forma in tabula æris ab Imperatore Trajano juſſa eſt deſcribi.* Atque adeo nec hoc tempore *Veji* exſtincti erant.

Nolo hic omittere quatuor alia verba, quæ hic idem *Frontinus* ſubjungit, quibus ſitum *Vejentis* agri formaturus, mihi plane deſcribere videtur, & particulatim exhibere Territorium *Civitatis Caſtellanæ*, in quo plurimi occurrunt termini lapidis *ſilicei* & *Tiburtini*; ſed quum plurimæ ibi etiam ripæ ſint ac rupes, ob multitudinem foſſarum, rivorum, cavernarumque, hæ ipſæ pro confiniorum limitibus etiam adhibentur, & ad diſtinguendos
55 terminos ſine terminis unius agri ab altero. Certe Frontinus leges Coloniæ enarrans, ſic pergit: *Termini etiam ſiti ſunt pro parte ſilicei, & alii Tiburtini, &c. quod ſi ſpiſſiores ſunt, riparum curſus ſervantur, earum tamen, quæ per multa millia pedum ricturas, ſeparationeſve agrorum ab initio ſuo uſque ad occaſum cuſtodiunt. Et ne eas*
A *ripas ſequendas putarent, quæ intra corpus agri naſcuntur, & in ſuo latere decidunt, lex limitum eas prædamnavit, ne id aliquando ſequamini. Sed ſi contentionis cauſa, eo partes inter ſe conſtituendas cenſuerunt, non ecluræ imputandum, ſed concurrenti definitione fides adhibenda. Eſt enim viarum, riparum, cavarum, multorum agrorum ſeparandorum permeantium curſus ſervandus, &c.* Si quis non viderit ſitus illos, hic recognoſcat.

Jam quia nonnihil dici poſſet ſuper Auctorum locis ſupra allegatis circa diſtantiarum diverſitatem, antequam reſpondeamus ad Auctores recentiores, referemus ipſa Antiquorum verba, & de-
B inde reſpondebimus ad ſingula.

Primo, *Dionyſius Halicarnaſſeus* dicit: *Rom. Antiq.* lib. II. *Veji Etruſcorum Urbs potentiſſima, Roma diſtabat centeſimo ſtadio, erat autem Athenis non minor, &c.*

Secundo, *Plinius* lib. III. cap. V. *Tiberis per CL. millia paſſuum non procul Ocriculo, &c. mox citra* XIII. *millia paſſuum Urbis, Vejentem agrum a Cruſtumino dirimens, &c.*

Tertio, *Eutropius* lib. II *Fidenæ, & Veji ambæ Civitates tam vicinæ Urbi ſunt, ut Fidenæ* VII. *Vejentium* XVIII. *milliario abſint.* 56

Quarto, *Titus Livius* lib. V. Decad. I. *Nos in-*
C *tra vigeſimum lapidem in conſpectu prope Urbis noſtræ oppugnationem annuam perferre pigebit?*

Ad primum reſponderi poteſt, ut *Joſephus Caſtalio* dixit in Syntagmate ſuo, veriſimile eſſe in *Dionyſio*, quemadmodum aliis exemplis probat, *erraſſe ſcriptorem in notis arithmeticis, propter ſimilitudinem Græcæ literæ, centeſimum & ducenteſimum numerum facile exprimentis; & ita C. pro CC. poſuiſſe.*

Ad ſecundum. *Plinii* locus iſte corruptus eſt, & patet, conſtructionem ſibi non conſtare: *Mox citra* XIII. *millia paſſuum Urbis, &c.* & ſicuti modo laudatus *Caſtalio* ait *ex mendoſis nihil efficitur;*
D præterquam quod *Plinius* ibi loquatur de *Vejentium* agro, qui etiam antrorſum longe ſe extendebat, & non de Urbe, dicens clare: *Vejentem agrum a Cruſtumino dirimens.*

Ad tertium. *Eutropius*, qui reliquis multo recentior eſt, transſcripſit ex aliquo, qui ante ipſum nullo ad alium reſpectu habito ſcribebat, ut ſolet fieri in rebus parvi momenti jamque pro exſtinctis habitis.

Ad quartum. *Livius* iſto loco hyperbolice locutus eſt & per exaggerationem, quemadmodum apparet in ſequentibus, quum ſint verba *Appii Claudii*, exprobrata plebi, hunc in modum: *De-* 57
E *cem quondam annos Urbs oppugnata eſt ob unam mulierem ab univerſa Græcia, quam procul ab domo? Quot terrus? Quot maria diſtans? Nos intra vigeſimum lapidem in conſpectu prope Urbis noſtræ oppugnationem annuam perferre piget?* Nam revera *Vejentes*, ob vicinitatem, videbantur in conſpectu *Romæ* eſſe, quemadmodum eodem ſenſu canit *Silius Italicus Bel. Pun.* lib. VII.

Vejentum populi violata pace negabant
Acceptare jugum, ac vicino Marte furebat
Ad portas bellum.

Non revera ad portas bellum erat, ſed ut di-
F ci ſolet, ob oculos illud habebant *Romani*. Hiſce viginti *Livii* milliariis accedimus, ut viſuri ſumus in Reſponſione ſecunda ad *Annium*. Imo olim breviori utebantur via, quæ per *Nepete* ducebat ad *Civitatem Caſtellanam*, quum, quæ hodie teritur, *Flaminia* via eſt.

Hiſce itaque generaliter & quaſi ſummis labris prælibatis, nunc Partem Tertiam ingrediamur, ubi fuſius Adverſariorum ſpecialibus objectionibus fiet ſatis.

58 # VEJI DEFENSI.
PARS TERTIA.
RESPONSIONES,
Ad Argumenta, quæ adducuntur in Contrarium.

SEd ut reſpondeamus etiam ad argumenta ſpecialia Auctorum, qui negant *Civitatis Caſtellanæ* ſitum *Vejorum* eſſe, referemus primo rationes, quas proferunt illi, deinde ad unamquamque illarum ſigillatim reſpondebimus.

Auctores ſententiæ hujus negativæ ſunt *Johannes Annius*, *Cæſar Nicolini*, *Blondus Flavius*, *Leander Alberti*, *Philippus Ferrarius* (*Ferrari*) *Petrus Curſius*, *Antonius Maſſa*, *Philippus Cluverius*, & *Famianus Nardinus*, quos ordine producemus, ſimulque (quantis poterimus viribus noſtris) confutabimus.

JOHANNES ANNIUS in libro Annotationum ſua-
59 rum ad *Beroſum* ſuper *Fabio Pictore*, dicit: *Ob tres cauſas Civitatem Caſtellanam non poſſe eſſe Vejos.* Prima eſt: *quod via, qua Fabii Vejos profecti ſunt, fuerit ſub Janiculo verſus Lacum Sabatium, non autem verſus Tiberim Civitatis Caſtellanæ.* Secunda: *Spatium a Vejentone ad Romam erat viginti milliariorum juxta Appium, & Livium, & juxta Halicarnaſſeum centum ſtadiorum;* quumque ſtadium juxta *Ptolemæum* octava pars eſſet milliarii, Auctor iſte colligit: *Roma Vejos, a dextero Janiculo tendenti, duodecim circiter eſſe milliaria, ac tali via duodecim milliaria verſus Sabatium emenſo occurrere Larternanum in Colle ſitu valido, hodie Martenano & Martignano dictum*, & hunc locum vult eſſe *Vejos*. Tertia: *ex cognomine*, inquit ille, *palam eſt*, *Civitatem Caſtellanam cum Vejis* non eſſe eandem.

Etiamſi huic Auctori a nemine multum fidei habeatur, tamquam librorum aliquot fictorum ſuppoſitori, nos tamen ad illa reſpondere oportet, in quantum ad *Civitatem Caſtellanam* ſpectant, nequa objectio in poſterum relinquatur.

Reſpondeo igitur ad primam illam rationem, etiamſi via *Flaminia* per agrum *Vejentem* duxerit, non tamen *Vejos* in illa directe occurriſſe, ſicuti nec hodie etiam *Civitas Caſtellana*, niſi a parvo jam tempore, quo via illa ſub urbem uſque traducta eſt. Via autem antiqua circiter milliarium cum dimidio abeſt, ut videri poteſt ex veſtigiis, & *ſaxis rubris*, quæ in eadem via reperiuntur;
60 quapropter *Fabii* hac viâ utique, quæ *Tiberi* vicina eſt, profecti non ſunt, tum quod iſtis temporibus in *Tuſciam* iter non eſſet, (quum non alium haberent pontem) niſi per *Sublicium*: tum etiam, quod ab iſta parte verſus *Tiberim* a *Vejis*, nimium recederent, & forſan ab iſta parte (& hoc erit maximum argumentum noſtrum) inacceſſibiles eſſent, ſicuti revera hodie *Civitas Caſtellana* eſt, quam ab iſta parte nullo modo admittendum eſt, ab ullo unquam exercitum ſubire potuiſſe; neceſſe eſt igitur, *Fabios* non aliud iter, quam fecerint, potuiſſe facere, nimirum a ſuperiori parte: quum tali via facilius & minori incommodo illum ſitum adoriri poſſent: (licet ibi
A Arx eſſet) quod quum iſtud latus obverſum planitiei eſſet, redderetur etiam expugnatu facilius, & cuniculis a *Camillo* faciendis aptius, ut narrat *Livius* lib. v. *Cuniculus in arcem hoſtium agi cœptus.*

Ad ſecundam; vellem *Annius* mihi diceret; quam ob cauſam velit, *Vejos* potius duodecim, quam viginti milliaria a *Roma* diſtare? Et quare *Dionyſii* teſtimonium pluris faciat, atque e re ſua exiſtimet, quam *Livii* & *Appii*? Sed præter id, quod ſupra jam dictum eſt de diſtantiis, advertendum etiam eſt, milliaria hodierna non reſpon- 61
dere præciſe antiquis; cui rei clarum teſtimo-
B nium dant exempla quæ ſequuntur; quoniam ab *Arignano*, ædificato tempore *Gregorii Magni*, *Romam* olim erant viginti milliaria, ut videre eſt in obſervationibus ad Hiſtoriam Sanctorum *Abundii* & *Abundantii* pag. 129. & hodie non amplius quam viginti ſunt. *Ameria* (*Amerinum*) pari modo a *Roma* diſtabat quinquaginta ſex milliaria, ut auctor eſt *Cicero* in Orat. pro *Roſcio Amerino*, & hodie ejus diſtantia quadraginta quatuor milliaria tantum continet. *Salmona* (*Sulmo*) etiam, juxta *Ovidium* Triſt. iv. eleg. x. nonaginta milliaria a *Roma* aberat, quæ hodie ad ſeptuaginta redacta ſunt. Imo quando *Livius* ſcribit, tem-
C poribus Regum, & ab initio Reip. *Vejos* abfuiſſe per tractum viginti milliariorum, dubium non eſt, quin, quum viæ *Romanæ* longo tempore poſt ſtratæ ſint, & anfractibus tortuoſis ductæ per clivos ſeu loca clivoſa, atque ita multo majorem itineris ambitum fecerint, redacta ſint illa milliaria ad viginti octo; ac peregrinantibus & *Roma Civitatem Caſtellanam* iter facientibus per illa veſtigia merito numerus milliariorum adauctus reperiatur.

Confirmatur hoc per diſtantiam, quæ iiſdem temporibus a *Roma* ad flumen *Alliam* erat, quam *Livius* undecim milliariorum facit, ut ſupra vi-
D dimus, *Ad undecimam lapidem occurſum eſt, quà flumen Allia, &c.* quæ poſt creverunt ad ſedecim, ut vult *Blondus*, & revera hodie ſunt, (& fortaſſe etiam octodecim a *Correſe Romam* computantur.) facile octo alia addi poterunt ad anti- 62
qua illa viginti *Vejorum* milliaria, militante pro hac cauſa eadem ratione proportionali numeri undenarii ad ſedecim, quæ eſt vicenarii ad viginti & octo, quot milliaria hodie proprie *Civitas Caſtellana* abeſt. Id quod non ita procedit, imo contrarium deprehenditur in *Ameria* & *Sulmona*, quia horum locorum iſtæ, quæ a *Cicerone* & *Ovidio* iis aſſignantur, diſtantiæ erant circa finem
E Reip. & initium Imperii, quando omnia florerent, & imprimis novæ viæ tam mirabili modo munitæ (quarum perrara ſtructura videatur apud *Lipſium* de *Magnitudine Rom.* lib. iii. cap. x.) quæ poſtea tempore, aut negligentia Curatorum, ſub Imperii occaſu deſolatæ ac vaſtatæ, adeoque a Viatoribus in deſuetudinem redactæ, hiſce etiam occaſionem præbuerunt, quærendi potius diverticula

ticula compendiaque, quam commoditatem viæ ſpectandi, ut apparet ex veſtigiis, quæ extant, & pro parte etiam ſuperſunt ex via *Flaminia*, *Appia*, &c. Et hinc natum eſt, ut pro ſæculorum diverſitate, tanta milliariorum circa eadem ſpatia variatio facta ſit.

Ad tertiam rationem, circa nominis diverſitatem, etiamſi ipſe reprehendi poſſit, quod ne *Martignano* quidem cum *Vejis* idem ſit, reſpondeo tamen, hoc potuiſſe *Vejis*, ut multis aliis Urbibus accidere, & in primis temporibus inferioribus, quum Barbari *Italiam* infeſtantes in illis vaſtandis, aut reædificandis, illarum nomina
63 ſæpiſſime immutarunt. Non eſt tamen *Civitatis Caſtellanæ* nomen *Vejis* incongruum, quippe quum ſub ſua ditione multa Caſtella haberet, ut Metropolis, Urbs *Caſtellana* dici potuit, præſertim, quum nomen antiquum *Romam* exoſi eſſent. Imo convenit hoc non male cum verbis *Dionyſii Halicarnaſſei*, qui gentes circum *Vejos* habitantes, *Colonos Caſtellanos* appellat. Sed de hiſce commodius diſſeremus in Parte Quarta prope finem.

CÆSAR NICOLINI Opinionem *Annii* ſequens, præter allatas ab illo rationes, addit, quum *Vejentes* cum *Romanis* bellum gererent, ut narrat *Livius* lib. I. ex *Sylva Mæſia* (hodie *di Baccano*) vocem auditam: unde *Nicolini* arguit, nec *Civitatem Caſtellanam*, nec *Flavianum* poſſe eſſe *Vejentonem*, quod hi populi tam remoti ſint ab iſta Sylva, ut talem vocem audire non potuerint, & ideo ille credit, *Vejos* fuiſſe ubi *Larthenianum* eſt, qui locus ab iſta Sylva duo milliaria tantum abeſt. Subjungens mox: *Probatiſſima ſigna, ibi Vejentum fuiſſe Urbem, præter jam dicta (videlicet via, iter, & cognomen) amnis prope Larthenianum deſluens, & rupes ſuper qua exciſa & prærupta, Caſtellum munierant Fabii idoneum ad cuſtodiam tanti exercitus.*

Ad quæ reſpondeo: ſi vox e *Sylva Mæſia* prolata nec a *Civitate Caſtellana* nec a *Flaviana* potuerit audiri, quod ſint loca remota, nec etiam potuiſſe audiri ad duo inde milliaria, ubi *Larthe-*
64 *nianum* erat, quoniam ne quinquaginta quidem voces conjunctæ ad dimidium milliarium audiuntur. Deinde libro I. *Livius* nihil aliud de *Sylva Mæſia* dicit, niſi *ab Anco Rege fuiſſe Vejentibus ademtam.* At lib. II. lego: *ex Sylva Arſia ingentem editam vocem*, quæ quouſque audita fuerit, aut a quo populo, non dicitur, ſed merito creditur auditam ab iſtis hominibus, qui ruri ibi degerent, vel in iſto agro eſſent. Verba *Livii* hæc ſunt: *Ita cum pugnatum eſt, tantus terror Tarquinium, atque Etruſcos inceſſit* (hic obſervetur *Tarquinium* ab *Etruſcis* diviſum) *ut omiſſa irrita re, nocte ambo exercitus Vejens Tarquinienſiſque ſuas quiſque abirent domos. Adjiciunt miracula huic pugnæ, ſilentio proximæ noctis ex Sylva Arſia ingentem editam vocem. Sylvani eam vocem creditam, &c.* Quod ipſum etiam refertur a *Valerio Maximo* lib. I. de Miraculis.

Larthenianum poſtea *Vejos* fuiſſe, magnum deliramentum eſt. Quamvis enim hoc nomen ab *Artena* oriatur, quam urbem, quod a *Vejentibus* amplificata eſſet, *Romani* mox, (ut *Cato* cap. XIII. dicit) *n genere populi Vejentem vocavere*: nullo modo tamen ſubſiſtere poteſt: nam ſi *Vejentes Artenam* ædificaverint, urbs *Veji Artenâ* prior fuit; ut omittam, quod nimium a *Tiberi* remota ſit, & plus quam decem milliaria a via *Flaminia*. Dicunt, hunc locum inter *Cerveteri* & *Civitatem Caſtellanam* medium eſſe; quod (ſi verum eſt) non male convenit cum antiquo, ut *Livius* dixit ad finem lib. IV. nimirum: *Artenam fuiſſe inter Cære & Vejos*: Et hinc etiam clarum eſt, aliam eſſe
65 *Artenam*, alios *Vejos* eſſe, utpote loca eodem tem-
A pore tum nomine tum ſitu diſtincta, pergit deinde *Livius*, *ſed eam Reges Romani delevere.* Quod ſi *Artena* a Regibus deinde deleta eſt, ſuperſuit utique urbs *Veji* expugnanda a *Camillo.*

Quod autem *Nicolini* reponat, circa viam *Fabios* profectos *Janiculum* verſus, non potuiſſe *Civitatem Caſtellanam* petere; imo ei terga obvertiſſe: ſubjungens præterea, *Vejos*, teſte *Livio*, *in conſpectu Urbis* fuiſſe: id omne, ſicuti etiam quod modo memoravimus, falſum eſt; primo, quia per eandem illam vel talem viam omnino iter eſt, nec aliud olim fuit, *Civitatem Caſtellanam* petentibus, hoc eſt per *Nepete* ſeu *Nepeſinum*
B agrum, ut etiam exercitus *Camilli* fecit, qui ne quidem per *Flaminiam* ductus eſt. Imo iſtud iter per *Scrofanam* nempe & *Maglianum Pecorareccium Civitatem Caſtellanam* facienti, quinque aut ſex miliariis brevior via efficitur, quam his qui hodie *Flaminia* eo tendunt: adeo ut parum a *Livio* recedat.

Verum eſt *Fabios* Porta *Carmentali* egreſſos, quæ ſub *Capitolio* erat, unde hodie non longe abeſt *S. Nicolà in Carcere* (quæ poſt ab infelici *Fabiorum* caſu *Scelerata*, & *Vejentina* appellata eſt) verſus *Janiculum* iviſſe, quum iſtis temporibus *Roma* non niſi quatuor portas haberet, & ſolus
C *Janiculus Romanus* Porta eſſet ad egrediendum in *Tuſciam*, necdum Porta ac Via *Flaminia*, ea 66
conditione, qua poſtea, quum *n C. Flaminio iterum Coſ. qui apud Thraſymenum cæſus eſt, anno Urbis Conditæ* DXXXIV. *ſtrata ſit*, ut refert *Panvinius* in ſua *Urbe Roma*, & *Fabiorum* cædes *ab Urbe Condita* CCLXXVII. contigerit, ut narrat *Dionyſius* lib. IX. Sed an deinde verſus *Baccano* iverint, neſcio, & an via *Caſſia* an *Claudia*, parum refert, quoniam hæ viæ incidentes & *Flaminiæ* cohærentes deinceps fuere, uti bene notat idem *Panvinius*; quamvis *Livius* non dicat, profectos eſſe per *Janiculum*, ſed bene quidem, ab dextro latere Templi:
D lib. II. *Infelici via a dextro Jano portæ Carmentalis*; idemque *Ovidius* I. Faſtorum:

Carmentis portæ dextra eſt via proxima Jano:
Ire per hanc noli, quiſquis es, omen habet.

Præter hæc *Veji* (ut diximus) proprie non erant in Via *Flaminia*, & idcirco etiam per hanc viam *Civitas Caſtellana* forſan longius diſtare comperitur (uti dictum eſt) quam de *Vejis* ſuo tempore memoriæ proditum eſt; de qua *Livius* loquens, non abſolute dixit, fuiſſe *in conſpectu Urbis*, ſed per Hyperbolen *in conſpectu prope Urbis noſtræ*, ac ſi voluiſſet dicere: habemus illam ſub oculis.

E BLONDUS FLAVIUS lib. I. *Ital. Illuſtr.* de *Civitate Caſtellana* agens dixit: *Civitas Caſtellana altiſſimis, inſuperabilibuſque rupibus adeo circumdata, ut ad inexpugnabilem munitionem nullo indigeat muro.* Conſentiens invitus etiam iis prorſus, quæ 67
de *Vejis Livius* lib. V. ſcribit, nempe: *Urbes, quarum pleraſque munitionibus, ac naturali ſitu inexpugnabiles, fame, ſitique, tempus ipſum vincit, atque expugnat, ſicut Vejos expugnabit.*

Et duas rationes affert, cur illa non poſſit eſſe *Veji*. Prima eſt: quod *Tiberis eſt remotior.* Secunda: *quum Plinius dicit: Tiberim intra* [1] *XVI. lapidem dividere Vejentem agrum a Cruſtumino, poſt*
F *n Fidenate, deinceps Latinum a Vaticano.*

Ad primam reſpondeo, illum juſtam non habuiſſe notitiam confiniorum iſtius Urbis, quum alias non ignoraſſet, quam vicina *Tiberi* ſit; imo (ut ſupra memoratum eſt) iſte fluvius confinium Urbis eſt. Nec altera multum commentarii requirit. Quum *Plinius* ibi *de Agro Vejente*, & *non de Vejis* loquatur, ut alibi dictum eſt.

[1] XIII. Scribendum, & ſcripſit forſan *Blondus*, ſic enim *Plinius*.

Aſſerit deinde *Blondus* per certiſſimas conjecturas, & ex opinione *Franciſci Fiani*, *Vejos* fuiſſe verſus *Pontianam*, Caſtellum *Tiberi* & *Fiano* vicinum; ſed ubi fuerit *Scopulus undique præruptus, ac ſitu naturali munitus*, ne verbulum quidem addit, nec vel ullum ſignum a regione circumjacente oſtenditur; quum utique meminiſſe debeamus ejus, quod *Livius* lib. IV. dixit; de *Cornelio Coſſo*, qui, occiſo in bello *Fidenate Larte Tolumnio Vejentium* Rege, *Tiberim cum comitata tranſvectus ex agro Vejentano ingentem detulit prædam ad Urbem*. Ita ut in promptu ſit videre, illum lo-
68 cum, (*Fidenas*) agri quidem *Vejentis*, ſed non idcirco *Vejos* confinii tam conſtricti, nec tam vicinos fuiſſe.

LEANDER ALBERTI in tali materia toto aberrat cœlo, & merus *Annii* Exſcriptor eſt, ſicuti & multi alii, ipſæque Tabulæ Geographicæ, quæ illum ſecutæ ſunt. Nec de ſuo aliud quicquam addit, niſi palam eſſe, *Fabios* verſus *Lacum Sabbatium* (hodie *d'Angaillara*) iter ingreſſos, *non perveniſſe verſus Tiberim ab illo latere, ubi Civitas Caſtellana eſt*.

Sed reſponderi poteſt (præter id quod contra Argumentum *Annii* jam cauſati ſumus) An igitur *Veji* non debebant eſſe *Tiberi* vicini, ſed longe inde remoti? Nec recordatur, ſe ipſum paulo ſuperius citaſſe *Plinium*, qui aſſerit *Vejentes* eſſe circa *Tiberim*? & quo inductus ſubjunxit, Urbem *Vejos* a *Fidenis* & a *Vaticano*, & a *Janiculo* XIII. milliaria abſuiſſe? Quod, ſicuti ſubſiſtere non poteſt, ne quidem unquam tali modo dixit *Plinius*.

Falſo etiam idem *Leander* narrat, *Romanis* volentibus *Vejos* habitare (ut refert *Livius* lib. V.) factum eſſe illud diſtichon:

Roma domus fiet, Vejos migrate Quirites,
Si non & Vejos occupet iſta domus.

Quod notum eſt ex *Suetonio* in *Nerone* cap. XXXIX. compoſitum eſſe ipſius *Neronis* tempore, jocandi gratia in Domum illam grandem, quam ædificabat; deliberatio autem ſeu conſilium illud, *Ve-*
69 *jos* migrandi II. annis præceſſit, quum *Roma* primum a *Gallis* capta eſſet. Et notam illam parum veridici non ſolum apud me incurrit *Alberti*, ſed etiam apud *Ortelium* qui in Theſauro Geogr. in verbo: *Phalaris* idem dicit; nempe: *mendoſe autem, ut multa alia apud Leandrum*.

PHILIPPUS FERRARIUS (*Ferrari*) in Lexico Geographico, *Leandrum* ſecutus, vult, *Vejos* eſſe locum *di Martignano*, ſed poſtea ex *Vejorum* ruinis ædificatam *Civitatem Caſtellanam*, dicens: *ex multis ibi repertis Inſcriptionibus marmoreis*.

Quis fuerit novus hic Thaumaturgus, qui Urbes tranſportaverit, ac veluti tranſplantaverit? Quid? ſi jam apud *Civitatem Caſtellanam* reperiantur novæ Inſcriptiones, ſtatuæ ac baſes (ſicuti in dies terram fodientibus re ipſa conſtat) quid ille dicet? Taceo Moles illas ſepulcrales, quas non credo tranſportatu tam faciles eſſe, in primis, quæ ex illo genere lapidum conſtant, quo ſepulcrum *Gliti Galli* erat; taleſque in iſtum ſcopulum evehere, opus profecto eſt, quod vires hominum, ſaltem ut nunc ſunt, excedat. Deinde, dato, & non conceſſo eo, quod dicit, nonne ibi mille alii characteres cum ſitus, tum locorum cæterorum, quæ circa *Vejos* erant, præ manu ſunt?

PETRUS CURSIUS in ſuo Poëmatio de *Civitate Caſtellana* profert multas objectiones, quibus probet, Civitatem illam non poſſe eſſe *Vejos*, quas per numeros hoc loco ſuccincte recenſebimus, ut ad eas poſſimus reſpondere.

70 Primo ait non conſtare, an Cuniculus ille *Civitatis Caſtellanæ* caſu an arte factus ſit. Secun-

A do, nullum ibi ſepulcrum antiquum eſſe. Tertio, nec muros antiquos vel novos. Quarto, nec ſignum ullum, *Vejentes* ibi habitaſſe. Quinto, habere Urbem tres fluvios, a quibus circumdatur, adeoque plures debuiſſe eſſe *Cremeras*. Sexto, *Cremeram* a *Vejis* ſatis remotam fuiſſe. Septimo, Urbem illam *Faliſcis* nimium vicinam, imo in medio eorundem ſitam eſſe. Octavo, e *Faleria* in *Civitate* audiri cantum Galli. Nono, *Vejentes* a *Faliſcis* molto remotiores fuiſſe. Decimo, inter iſtos populos nec Sylvam nec Vallem, nec aditus difficiles eſſe, ut olim omnino erant. Undecimo, mediam inter illos fuiſſe urbem *Nepete*. Duode-
B cimo, concludit, non eſſe, nec ullo modo poſſe eſſe, *Vejos*.

Ad primum reſpondeo, qui fieri poteſt, ut dicat, non conſtare, caſune an arte ſit factus iſte Cuniculus, quum per illum alioſque detur tranſitus ſubterraneus in multas Urbis regiones, clareque pateat, multa vi ferri illum in pumiceo iſto ſcopulo exciſum eſſe? exſtentque etiam hodie complura integra fragmenta, quæ conſpiciuntur variis in locis, ſicuti viſum ſupra eſt Parte Secunda Argumento Nono.

Ad ſecundum, ex monumentis & ſepulcris antiquis id unum ſufficere deberet, *Gliti Galli* nempe,
C quod ſupra commonſtravimus. Cæterorum fra- 71
gmentorum operis anaglyptici, ſtatuarum, inſcriptionumque hodie in *Civitate Caſtellana*, non unum ſolummodo, ſed mille conſpiciuntur, ut ſupra ejus rei ſpecimen dedimus. Quamquam qui etiam *Romæ* monumenta illorum temporum quærere vellet, ne unicum quidem fortaſſis reperturus ſit, quum a ſucceſſoribus, aut Barbaris, aut temporis ipſius vetuſtate, quæ omnia conſumit, deſtructa ſint. Bene idcirco Ovidius dixit: IV. de Pont. eleg. VIII.

Tabida conſumit ferrum, lapideſque Vetuſtas;
Nullaque res majus tempore robur habet.

D Unicum monumentum, Arcus nempe *Camilli* (ſi tamen iſtius ſæculi erat) nobis relictum, paulo ante noſtra tempora deſtructioni traditum eſt; ita ut ſolus locus ſupereſſet, & nomen etiam claudicans *dell' Arco Camigliano*. Et hodie ne hoc quidem nobis ſupereſt, quum locum pariter ac nomen ſama & ſplendor *Collegii Romani* uſurpaverit. Sed *Panvinus*, *Cluverius*, & *Ferrarius* id etiam evincunt: *ex multis ibi repertis Inſcriptionibus marmoreis*.

Ad tertium, quod ad muros attinet, conſpiciuntur hodieque vel in tribus quatuorve locis murorum veſtigia antiquiſſima, ſuntque etiam
E hodierni operis, reparandis antiquis adhibiti. Quod quomodo negare poſſit, neſcio: &,

Quod patet expreſſe,
Non eſt probare neceſſe.

Ad quartum, quod nulla dentur indicia habitaſſe ibi *Vejentes*, ſufficient Argumenta, quæ a ſitu, & conjectura veriſimilis diſtantiæ, & confiniorum, quæ habebant illi, circumſtantiis, deſumpſimus & in medium produximus.

Ad quintum, tres illi, imo quatuor fluvii, qui 72
Civitatem circumdant, non obſtant, quominus poſſit eſſe *Vejentana*; quanquam (ut diximus) illorum præcipuus *Cremera* eſt, qui etiam longius
F ab Urbe, & non ubi illam præterfluit, factus eſt ſepulturæ locus CCCVI. illis *Fabiis*.

Ad ſextum: *Cremeram* a *Vejis* remotiorem fuiſſe, falſum eſt, ut nobis clarum ſit ex *Halicarnaſſeo* (ut inferius viſuri ſumus) inter *Cremeram* autem ac *Vejos* fuiſſe illa ſpatia, quæ dicit, non in totum negatur; ſunt enim ibi revera.

Ad ſeptimum ſufficit argumentum noſtrum VIII. non pugnare inter ſe, vicinos eſſe & diſtinctos eſſe.

Ad

Ad octavum : Gallicinium non longius auditur, quam ad quartam milliarii partem, atqui inter *Fallarium* & *Civitatem Caſtellanam* plus quam trium quatuorve milliariorum diſtantia eſt, interpoſitis multis ſylvis ac foſſis; quin olim, antiquiſſimis temporibus, inter *Privernum* (*Piperno*) Regiam *Volſcorum*, & *Setiam* (hodie *Sizze*) ubi *Saturnus* Regiam *Latii* conſtituit, niſi quinque milliariorum diſtantia erat. Et *Romanorum* temporibus *Fidenas fuiſſe inter quintum & ſextum lapidem* ab Urbe *Strabo* dicit lib. v. hodie autem inter *Fano* & *Peſaro*, Urbes ſane nobiles, an plus quam quatuor milliariorum noſtratium diſtantia eſt? Ut taceam *Dionyſium*, qui lib. I. *Priſcis*, inquit, *mos erat condendi civitates parvas, & crebras;* Inferius autem deinceps viſuri ſumus, quæ *Faliſcorum* fortuna fuerit.

73 Ad nonum dicimus, *Vejentes* non potuiſſe a *Faliſcis* longe abfuiſſe; imo verba *Livii* argumento noſtro viti. producta, quæ ab Adverſariis in contrarium adducuntur, oſtendunt, non poſſe viciniores fuiſſe, quum illi cauſam communem facerent, ac præſupponerent, bellum illud ad ſe ſpectare, ſi caperentur *Veji*.

Ad decimum, quæ requiruntur foſſæ, valles, & ſimiles difficultates, revera interpoſitæ ſunt; licet hæ longinquitate temporis potuiſſent eſſe ſublatæ, ſed *Livius* non dicit hos difficiles aditus inter iſtos, de quibus agimus, fuiſſe populos, ſed inter *Faliſcos* & *Romanos*, ut oſtendit lib. v. *Faliſci nulla re alia fidentes, quam difficultate aditus, aſperis, confragoſiſque circa, & partim arctis, partim arduis viis*.

Ad undecimum, *Nepete* (*Nepi*) inter utroſque ſane & hodie tanquam in triangulo ſitum conſpicitur; quæ hæc oſcitantia ſit, neſcio.

Ad duodecimum, nec ullo modo mihi probat ille, *Civitatem Caſtellanam* non poſſe eſſe *Vejos*; nec excuſari poteſt, tanquam qui tractum iſtum terrarum non viderit, quum ibi habitaverit tempore *Clementis VII.* ex quo *Romæ* graſſabatur peſtilentia, quæ illum mox migrare fecit *Civitatem Caſtellanam*.

ANTONIUS MASSA non aliam ob cauſam dicit, *Civitatem Caſtellanam* non eſſe *Vejos*, niſi quod *Veji Romæ* multo viciniores eſſent, propter teſtimonia ſupra jam allegata.

Ad quæ reſpondeo, de diſtantia, quæ facile aut
74 erronee ponitur, aut male intelligitur apud Auctores antiquos, jam viſum eſt ſupra Parte Prima, & unde talis error potuerit irrepſiſſe; interim *Livii* diſtantiam ne nos quidem excedimus. Sed quum neget tamen, *Vejos* poſſe eſſe in ullo alio, a Scriptoribus recentioribus hactenus indicato loco, majorem in modum hoc faciet ad confirmandum ac demonſtrandum id quod de *Civitate Caſtellana* probatur; neſcio etiam, cur *Maſſa Vejos Romæ* tam vicinos velit, quum apud *Livium* ac *Plinium* minus illos vicinos reperiam; nimirum in confiniis *Sabinorum*, *Faliſcis vicinos* poſt *Ocriculum* juxta *Tiberim* (non autem poſt *Soracte Romam* tendentibus) quemadmodum plane *Civitas Caſtellana* eſt.

Exiſtimat nihilominus *Maſſa*, *Vejos* potuiſſe eſſe, ubi hodie eſt *Arignano*, idque quod *Vejentes* (ut loquitur) *a principe ipſorum civitate ſic dicti, poſſidebant quicquid agri eſt a Cremera fluvio, Urbi in pratis vicino, uſque ad Soractis Faliſcorum montis confinia, ubi nunc eſt oppidum Arinianum, inter Tiberim & maritimam regionem, atque agrum Nepeſinum:* quod nulla auctoritate probat.

Sed poteſt ipſi reſponderi (omiſſis iis, quæ de *Faliſcis* dicuntur) quum ultra *Soracte* habeamus agrum *Vejentem*, certiſſimum, per *Aras Mutias*, *Umbricum*, & *Saxa Rubra* (ſicuti viſum eſt Parte Prima & Parte ſecunda) quomodo ille vult aſſerere, *Soracte* illorum terminum fuiſſe. Revera *Soracte* terminus erat *Vejentium*, attamen una cum *Faliſcis*, qui etiam ibi terminabantur a latere Occi- 75
dentali; ſed a Septentrionali ac Orientali latere circa *Tiberim* ac verſus *Romam*, *Vejentes* multo latiorem habebant agrum.

Sed ut reſpondeamus ad ea, quæ tangit ille, dicendo: *a Cremera fluvio, Urbi in pratis vicino:* etiam *Blondus*, *Alberti*, aliique dicunt, fluvium *Cremeram* originem ſuam ſumere ex *Lacu di Baccano*, & apud *Valcam*, prope Primam Portam, in *Tiberim* labi, unde hodie etiam *Valca* dictus ſit. Pari modo & *Ferrarius*, ex quorundam opinione vult illum a *Roma* quinque milliaria in *Tiberim* ſe exonerare; & mox ſubjungit: *Sed cum Cremera Caſtrum alluat in finibus Vejentium, nomenque retineat antiquum, longius ab Urbe in Tiberim labitur*.

Neque etiam conſtat, quo fundamento *Maſſa* illum in prata immittat, quum ibi nullum aliud flumen vicinum labatur, præter *Tiberim*; quod ſi alios illos campos intelligat, qui quinque milliaria poſt montes *Vaticanos* occurrunt, vocantur illi *Agri Vaticani*, aut *Prata Quintia*, ut *Livius* & *Plinius* docent: ac proinde improprie ille locutus eſt, ſi hæc prata intellexit. Sed profecto utrobique in errorem incidit, quoniam ſi *Cremeram Romæ* viciniorem fuiſſe velit, quam *Vejis*, adverſatur hiſce, quæ de ea *Dionyſius* lib. IX. memoriæ prodidit: *Cremera*, inquit, *non longe a Vejis abeſt, apud quam Caſtellum in tumulo quodam prærupto muniverunt Fabii duplici foſſa, & aggere cinctum, diſtinctum crebris turribus, cui de fluvio nomen indiderant Cremeræ*. Quæ ſi illa fuiſ- 76
ſet, quam credit *Maſſa*, dixiſſet: *non longe ab Urbe labitur*. Ac propterea ille cum cœteris merito reprehenditur a *Caſtalione*, qui exiſtimat illos in talem errorem incidiſſe, quod *Roma* verſus *Civitatem Caſtellanam* tendentibus non occurrat aliud flumen, præter illud, quod e *Lacu Cimino* oritur, illamque Urbem e propinquo præterfluit, quod flumen illi *Cremeram* eſſe negant, quia ſibi perſuaſerunt illam longius a *Vejis* remotam fuiſſe. Sed adjicit rurſus *Halicarnaſſeus*: *Caſtellum Cremeræ adeo Vejis propinquum fuiſſe communitum, ut Vejentes Fabiorum metu, qui ex eo præſidio in agrum Vejentem excurſiones facerent, intra mœnia plerumque ſe continerent*. Videantur quæ inferius in Reſponſionibus ad *Cluverium*, ut & in ſecunda ad *Nardinum*, circa finem dicturi ſumus.

PHILIPPUS CLUVERIUS inter Scriptores reliquos recentiores eruditiſſimus & accuratiſſimus lib. II. *Ital. Antiq.* ut fiant *Veji* locus iſte, quem dicit, & ipſe tandem in animum inducit, editiones ac diſtantias a *Livio* & *Eutropio* aſſignatas corrigere, reducendo illas ad iſta duodecim milliaria, ut recta linea illas dirigat verſus *Scrofanum*, ubi propriam *Vejorum* ſedem eſſe putat. Et inter alias rationes, quas adducit, potiſſima eſt, quod ſibi perſuadeat, ad duo inde milliaria fuiſſe *Saxa Rubra* (collocans illa apud *Borghettum*, ſeu oppidulum illud, quod tribus milliariis ultra *Primam Portam* occurrit) idque, ut dicit, quod ibi 77
locus erat, qui appellabatur *Lubræ*, cujus mentionem facit hiſtoria SS. *Abundii* & *Abundantii*, his verbis: *Tunc Diocletianus juſſit eos ſtatim duci in viam Flaminiam, decimo ab Urbe milliario, ut ibi capite truncarentur. Dum autem ducerentur, venerunt juxta Civitatem Lubras; tunc obvius occurrit ei Marcianus, &c.* Et hunc locum *Lubras*, vult eſſe *Rubras* illas, quas *Martialis* lib. IV. epig. LXIV. conſpici potuiſſe narrat ex *Janiculo*.

Fidenas veteres, breveſque Rubras.

Et

Et has ipſas *Rubras* ac *Lubras* iſte Auctor vult A eſſe *Saxa Rubra*, confundens (ut mihi quidem videtur) Urbem cum Diverſorio, & Lapidicina.

Ego vero exiſtimo, aliud eſſe *Saxa Rubra*, aliud *Rubras*, aliud denique *Lubram* aut *Lubras*. *Saxa Rubra* erant locus iſte, de quo jam vidimus ſupra argumento x. perpetuo hoc nomine celebratus a *Cicerone*, *Livio*, ac *Tacito*, nunquam autem *Rubræ* dictus. Quod & obſervatum poſtea eſt a *Spartiano* in *Severo*: *Egreſſus ab Urbe, ad Saxa Rubra, ſeditionem ingentem ob locum Caſtrorum metandorum ab exercitu paſſus eſt.*

Rubræ erant lapidicinæ illæ, quas memorant B *Martialis*, ut viſum ſupra eſt, & *Vitruvius* lib. II. cap. VII. ubi de cavernis iſtis agens dicit: *ſunt aliæ molles, uti ſunt circa Urbem Rubra, Pallienſes,* 78 *Fidenates, Albanæ, aliæ temperatæ, uti ſunt Tiburtinæ, Amiterninæ, & Soractinæ, &c.* *Lubra* autem erat locus ſeu oppidum illud, cujus mentionem facit hiſtoria modo laudatorum Martyrum *Abundii* & *Abundantii*; ut & ipſe *Frontinus* de Coloniis *Tuſciæ*, ubi dicit: *Lubra oppidum a Triumviris erat deductum. Poſtea a Druſo Cæſare eſt irruptam. Ager ejus in omnibus eſt aſſignatus. Ita populo non debetur.*

Reſpondeo tamen, ſi nos velimus conferre ad C accommodandos ad uſum noſtrum textus, qui de diſtantiis locorum agunt, *Cluverio* nos melius inſtructos eſſe ob rationes ſupra pag. 22. C. D. E expoſitas. Idque nobis ſumimus, tum quod facilius errorem *in notis arithmeticis Dionyſii* irrepſiſſe oſtenderimus ex *Caſtalionis* ſententia; tum quod iſte *Plinii* textus manifeſte corruptus eſt; tum denique, quod in Reſponſionibus ad *Annum* viderimus, in quantum iſta milliariorum comparatio valeat.

Lubrum fuiſſe Oppidum ſeu locum per ſe diſtinctum eodem tempore, non autem *Saxa Rubra*, mihi ſatis expreſſe videtur ſignificari apud D *Frontinum*, & in Martyrio ſupra memoratorum Sanctorum. Quæ ne quidem lapidicina, aut caverna *Tiburtinorum* lapidum erat, ut vult hoc loco *Cluverius*, ſed locus deſolatus; neque, hic ubi iſte locus fuit (obſervatus a PP. Jeſuitis *Collegii Romani* ſuper illa hiſtoria, *ad levam Flaminiæ ab Roma proficiſcentibus* XII. *fere milliario, circa ea loca, ubi nunc* D. *a via paſſibus, parva quædam ædificiorum veſtigia, & ruinæ cernuntur*) neque in i- 79 ſto tractu, ulpiam talis alia caverna viſa eſt, quæ e *Janiculo* conſpici poſſet.

Obſervandum quoque eſt, *Cluverium* in Itinerariis, quæ adducit, alia via *Saxa Rubra*, alia E *Vejos*, *Saxis Rubris* tam vicinos, collocare.

Primum eſt	Alterum
Roma Via Flaminia.	*Roma per Falerios.*
Ad Pontem Milvium II.	*Ad ſextum* VI.
Rubras VII.	*Vejos* VI.
Ad viceſimum XI.	. . . VIIII.
Aquaviva XII.	*Nepe* VIIII.
Utricoli XII.	*Faleros* V.
Narnia XII. *&c.*	*Amerinum* VII. *&c.*

Alod inſuper, *Antonino* etiam adſcriptum vidi per *Flaminiam*, principio ſatis diverſo. Quod ita habet. F

Ab urbe.
Roſtrata Villa m. p. XXIIII.
Utricoli Civ. m. p. XXV.
Narnia Civ m. p. XII.
Interamna m p VIII. *&c.*

Conſtet jam inter nos, milliaria computari ſolita fuiſſe a Columna Milliaria, quæ ſtabat in medio Foro *Romano* (hodie *Campo Vaccino*) juxta *Plinium* lib. III. cap. v. quemadmodum pluribus auctoritatibus probat *Baronius* in Matyrologio II. Aug. ſed in Tabulis hiſce Itinerariis poſtea compoſitis multi deteguntur errores, & inconvenientiæ; inque caſu noſtro, ſi *Veji* proprie non erant 80 in *Flaminia*, erant ſaltem circa eam duobus milliariis a *Rubra* (juxta hunc alioſque Auctores) ſin alia via collocentur, nempe ſex aliis milliariis poſt *Sextum*, qui locus in via *Faleriorum* eſt, alia inde reſultaret diſtantia *Vejorum* a *Rubra* quam duorum milliariorum; quum hæc circiter novem milliariis a *Roma*, illi via diverſa (quæ poſt *Pontem Milvium* dividebatur, nec lineis parallelis) duodecim milliariis a *Roma* abeſſent. Porro notum B eſt etiam, exercitum *Veſpaſiani*, ductum ab *Antonio Primo* per *Flaminiam*, *Narnia* profectum conſtiſſe *Ocriculi*, deinde *Ocriculo* veſperi veniſſe ad *Saxa Rubra*, quibus a *Cluverio* in tanta diſtantia ab *Ocriculo* poſitis, ægre credi poterit, exercitum aliquem tantum iter (triginta circiter milliariorum hodiernorum, & plus quam triginta ſex aut quadraginta, ſecundum *Antoninum*, antiquorum) quale *Ocriculo* ad hæc *Saxa Rubra* erat, una die confeciſſe. At poſitis illis, ut a nobis fit, ad duo circiter milliaria citra *Civitatem Caſtellanam*, veriſimilius eſt.

Præterea hic Auctor errorem mihi videtur C committere, quum (de *Allia* ac *Vejis* loquens) dicit: *Hic, cum Romani a Gallis fuſi fugatique eſſent, maxima eorum pars, ut in proximum Oppidum fugere.* Quod a mente *Livii* ſatis alienum eſt, quemadmodum viſum ſupra eſt argumento noſtro IV. nam ſi *Livius* dixiſſet, *ut in proximum Oppidum*, non miratus fuiſſet, quod *Romani* illi 81 *Vejos* pergere, idque tanto ſuo incommodo maluerint, quam *Romam* reverti itinere rectiore & expeditiore, dicens: *Major pars in hoſtium Urbem, cum Tiberis arceret, quam recto itinere Romam ad conjuges & liberos fugerat.* Quoniam ſi iſta vicinitatis ratio fuiſſet, quam dicit *Cluverius*, D excuſatius etiam tale conſilium iniiſſent. Verum id, quod *Livius* non dicit, ille vult dicere, ut aquam in molam ſuam derivet.

Illud in primis miror, quo pacto, ſi Villa *Liviæ Auguſtæ* (dicta *ad Gallinas*, pariterque *Vejentanum*, utpote in iſto agro ſita) *Saxis Rubris* tam vicina fuerit, nulla horum mentio fiat apud *Suetonium*, qui de ea ſcripſit in *Galba*, nec apud *Plinium*, qui lib. XV. cap. ult. eaodem dicit fuiſſe *ad* IX. *lapidem, Tiberi impoſitam, Via Flaminia.* Et tamen quum eſſet *Villa Cæſarum*, locus erat notiſſimus iſtis temporibus. Proinde in hac ſententia confirmor, his locis olim *Saxa Rubra* non E fuiſſe vicina; imo ne quidem ex *Janiculo*, iſtorumque montium altiſſimo vertice, ut jam per *Janiculum* intelligamus cum *Baronio* Ann. lib. I. *totam illam Collium veluti catenam, quæ Urbi imminet, & ad Pontem uſque Milvium pertingit*; ne ex *Janiculo* quidem, inquam, conſpici poſſe credo *Borghettum*, aut *Primam Portam*, ubi hic locus *Rubræ* erat impedientibus cæteris montibus, 82 qui ſupra *Prata Quintia* ſunt; adeoque dubito, an illæ ſint, de quibus *Martialis* loquitur.

De *Cremera Cluverius* in eadem cum *Maſſa* eſt opinione, circa quam ſufficiet, quod in reſponſione ad illum dictum eſt. Addo tantum, fluvium il- F lum nequaquam per iſta prata tam prope *Romam* potuiſſe accedere; quod etiam *Ferrarius* ſibi in memoriam revocat, dicens: *ſed cum Cremera Caſtrum alluat in finibus Vejentum, longe ab Urbe in Tiberim labitur.* Ex verbis *Dionyſii* idem colligitur, qui dixit: *non longe a Vejis abeſt*; unde apparet viciniorem *Vejis* fuiſſe, quam *Romæ*; quod ſi iſte fluvius fuiſſet *Valca*, ut iſti volunt, dixiſſet: *non longe ab Urbe labitur*; quum hic locus quinque milliariis *Romæ* propior ſit, & ad

Ro-

Romam etiam magis pertineat, quam ad *Vejos*,
qui ſeptem aliis milliariis aberant juxta ipſorum
etiam opinionem. Plura dicturi ſumus in fine
Reſponſionis ad ſecundam *Nardini* objectionem.

De *Scrofano* porro non opus eſt, ut dicamus,
ſitu enim infelicisſimo eſt, qui quadraginta æ-
dificiorum capax non eſt. Novi, quam parum
congruat cum eo, quod *Plutarchus* in *Romulo* di-
xit: *Veji, qui latum agrum, & amplam incole-
bant Urbem:* Verum eſt, eo tendenti paulo a-
ſcendendum eſſe, attamen locus ipſe (ſicuti mihi
a propriis habitatoribus refertur) in fundo ſatis
repreſſo ſitus eſt, neque hinc nec aliunde quic-
quam habet, quo *Vejorum* ſedi reſpondeat. Hoc
ſolummodo proinde dico, ſi *Scrofanum* duode-
83 cim milliaria a *Roma* diſtat, & *Cremera* tria mil-
liaria a *Scrofano*, *Vejentes*, quum fuſi fugatique
a *Fabiis* retro ſe reciperent a *Cremera* ad *Saxa Ru-
bra* (ubi caſtra ſua habebant) juxta hunc Aucto-
rem debuiſſe parum aut nihil ſeſe loco moviſſe,
quum *Saxa Rubra* pariter tria circiter milliaria a
Scrofano abeſſent, nec amplius quam novem a
Roma, juxta ipſius Tabulas, ipſamque ejus Com-
putationem: quamvis alio loco dicat: *A Borghet-
to (ubi fuerunt jam Saxa Rubra) ad Scrofanum
(ubi fuerunt jam Veji) haud amplius ſunt mille
paſſus.* Vide quanta divinatione opus ſit, ad hæc
concilianda.

FAMIANOS NARDINUS (*Nardini*) acutiſſimo
ſuo ingenio (præter id ipſum, quod jam alii di-
xerunt, in reſponſionibus, quas *Michaëli Mico*
noſtro fecit, minutatim nonnulla aliis intacta ob-
ſervat, quorum iis, quæ bono cum fundamento
procedere videbo, & ipſe ſilentio ſubſcribam,
eaque admirabor; in quibus autem præ nimiis ar-
gutiis erratum, aut per ὁμωνυμίας peccatum eſſe
deprehendam, hiſce rationes aliquot auctoritateſ-
ve contrarias opponam; utque ſuccinctius aga-
mus, ad capita referam illas ſolummodo conclu-
ſiones, ad quas mihi reſpondendum eſt (quum
cæteris ſufficere queant, quæ ſupra jam dicta
ſunt) illaſque, quamvis ſine ordine excerptas,
in numeros tamen redigam.

84 Primo evidentibus rationibus conatur oſtende-
re, quomodo *Saxa Rubra* ultra *Cremeram* fue-
rint, a parte *Vejorum*, non autem *Romam* ver-
ſus.

Ad hæc reſpondeo: *Saxa Rubra* hodieque no-
vimus eſſe a parte *Vejorum*, iisque vicina, ad la-
tus & in flexura non ita procul ab iſto flumine,
ſed non idcirco prorſus trans *Cremeram*, quem-
admodum vult *Nardinus*. Quod (ſicuti nullus
Auctor dicit) ita nec ille ſufficienter probat;
quum non ſufficiat dicere, *Romanos* in finibus
ſtantes, *Vejentes* retro fudiſſe ad *Saxa Rubra*, ad
probandum, *Saxa illa* inter *Cremeram* & *Vejos*
fuiſſe; nam poterant ſtare, ſicuti hodie etiam
ſtant, a latere & in qualicunque proportionata
diſtantia ab iſto flumine, ita, ut in facto tamen,
aut textu *Livii* nulla diſſonantia appareat.

Secunda concluſio eſt, *Cremeram* fuiſſe finem
Romanos inter ac *Vejentes*.

Reſpondeo: Tempore *Fabiorum* per accidens
hoc potuiſſe fieri, quum *Vejentes* jam multo con-
tractiorem agrum poſſiderent, quam antea uſque
ad tempora *Romuli*, qui *mulctæ nomine*, ipſis bo-
na parte ex eo, quem verſus *Romam* prius poſ-
ſederant, adempta, illos jam ad anguſtiores terminos
reſtrinxerat, ut ſupra viſum eſt; quin etiam ab
Anco Martio Sylva Mæſia verſus mare ſpoliati
ſunt. Sed non in totum abſolute conceditur,
quum citra flumen alium adhuc Agrum *Vejentes*
85 haberent, ſicuti conſtat ex *Dionyſio* lib. IX. quum
dicit: *Perfecto Caſtello Cremeræ Marcus Fabius
ad ulteriorem Vejentum agrum provectus, qui reli-*
A *quam contingit Etruriam, ubi erant Vejentum peco-
ra, &c. quod nunquam eo venturum Romanum mi-
litem crederent, magnam prædam abegit in Caſtel-
lum, &c.* Si dabatur *Ulterior Vejentum ager*, o-
portuit etiam *Citeriorem* aliquem exſtitiſſe. Ergo
adhuc alius *Vejentum* ager ab hac parte verſus *Ro-
mam* excurrebat, præter illum, qui *Vejos* tende-
bat, & in reliquam *Tuſciam* verſus erat, & tunc
a *Fabio* deprædabatur; de quo citeriore agro eo-
dem modo *Livius* lib. V. *Non ad præſidium*, in-
quit, *modo tutandum Fabii ſatis erant, ſed tota
regione, qua Tuſcus ager Romano adjacet, ſua tu-
ta omnia, infeſta hoſtium, vagantes per utrumque
B finem, fecere.* Ab illa parte dicit, *Tuſcum* agrum
Romano contiguum fuiſſe, non ab iſta, *quæ in
reliquam Etruriam verſa erat, &c.* Non tamen
credendum eſt, *Cremeram* fuiſſe proprie ſtabilem
finem *Romanorum*, ſed quum parte aliqua pau-
latim agrum *Vejentanum* uſurparet, poſtremo
prope flumen, terminum accidentalem ſeſe com-
muniviſſe, & ut more belli ſolet fieri, partem
potentiorem ſtuduiſſe hoſtilem in ſtationibus me-
lioribus occupandis prævenire.

Quod ſi mihi concedatur, *Sylvam Mæſiam*
(hodie dictam, *il Boſco di Baccano* juxta *Abra-
hamum Ortelium* & alios) *Vejentum* fuiſſe, ſed
C ipſis ab *Anco Martio* ademptam, uti dictum eſt, 86
quæ hodie in plus quam quindecim milliariorum
a *Roma* diſtantia occurrit, neceſſario etiam mihi
concedetur, *Vejos* ulterius intra *Tuſciam* fuiſſe,
adeoque reſtrictiores terminos *Romanis* jam a Re-
gibus prolatis contiguos retinuiſſe, atque ita
etiam *Cremeram Vejis* viciniorem, quam *Romæ*
fuiſſe. Sed in iſtorum diſſertationibus, cuncta
hiſce oppoſita reperio, nempe *Cremeram* admo-
dum vicinam, nec amplius quam quinque millia-
ria a *Roma* fuiſſe; e contrario autem, ſolum a-
grum *Vejentibus* ademptum plus quam doplo lon-
gius a *Roma* ſeſe extendiſſe; quod videre licet,
D quam non procedat.

Unde jure merito conſequeretur, *Cremeram*
& *Vejos* ulterius fuiſſe quam hanc Sylvam; adeo-
que nullo modo *Romæ* tam vicinos potuiſſe eſſe.
Præter quæ, ſi Ager *Romanus* a *Romulo*, adem-
pto *Vejentibus Septempagio*, prolatus, ac deinde
etiam ab *Anco Martio Sylva Mæſia* auctus eſt,
quomodo finis eorum manſit *Cremera*, quinque
tantum milliaria a *Roma* diſtans. Adeo, ut no-
ſter ille *Civitatis Caſtellanæ* fluvius veriſimilius
multo ſit ipſa *Cremera*, quam fluentum illud,
quod ſub ipſius *Romæ* portas occurrit.

Tertia eſt: *Saxa Rubra Romæ* viciniora fuiſſe,
E quam illa, quæ ſunt apud *Civitatem Caſtellanam*,
ob rationes ex *Taciti* teſtimonio adductas, quod
Antonius Primus ibi *Virgines Veſtales* receperit, quæ
ipſi obviam venerant cum mandatis ſupplicibus
a *Vitellio*, aliaſque id genus conſiderationes. 87

Hæc omnia refutantur iis, quæ paulo ſuperius
jam in contrarium adduximus, in Reſponſioni-
bus ad *Cluverium*, & ſpeciatim, quod ob nimiam
hujus loci ab *Ocriculo* diſtantiam, ægre cum iis
conciliari poſſet tantum iter, quadraginta cir-
citer milliariorum antiquorum ab exercitu uno
die peractum; adeoque judicaremus, non tam
vicina fuiſſe illa *Saxa Rubra*; quæ *Ortelius* qui-
F dem prope *Romam* collocat, ſed mox ſubjiciens:
*Sed in Etruria videntur eſſe, circa Cremeram in
Vejentibus.* Deinde, quomodo vult *Nardinus*,
has *Veſtales* eadem veſpera *Romam* rediiſſe, ſi di-
cat *Tacitus*, ipſum *Antonium* eo perveniſſe *multo
jam noctis?* Et quia neceſſitate hæ *Virgines* inde
regreſſæ ſunt, ſi majus periculum & incommo-
dum eſſet, noctu quam de die iter facere? An
quo diverterent forſan ſollicitæ erant, quum miſ-
ſæ ab Imperatore eſſent? an ipſis interdictum e-

rat, ut *Flamini Diali*, quem teſte Livio lib. v. *Noctem unam manere extra Urbem, nefas erat?* ut omittam, *Tacitum* de hiſce nihil aliud dicere, præterquam: *Virgines cum honore dimiſſæ.*

Quarto loco conjectura fit, magnum camporum intervallum inter *Cremeram* ac *Vejos* fuiſſe, quod *Livius* lib. II. dixerit: *Hæc ſpes adeo (Fabios) provexit, ut ad conſpecta procul a Cremera, magno campi intervallo, pecora decurrerent.*

88 Hæc conjectura mihi non videtur rite facta. Nam illa verba: *procul a Cremera, magno campi intervallo* ego non intelligo *incluſive* de ſpatio inter *Cremeram* ac *Vejos*, ſed *excluſive* procul a *Cremera* in lato quodam campo; & per *Cremeram* hoc loco Caſtellum, non autem flumen intelligi debet, quum inde procul illa pecora conſpexerint, &c. quemadmodum duobus aliis locis paulo ſuperius clare de *Cremera* Caſtello *Livius* loquitur. Nam ſi prius obtineret, h. e. de ſpatio incluſive intelligendum eſſet, *Fabii* nimium Urbi *Vejorum* appropinquaſſent, unde *Vejentes* egredi & facile ac de improviſo illos opprimere potuiſſent: hos autem conſtat, non a *Vejis* ſed ab agro *ex inſidiis circa ipſum iter* prodiiſſe; nec *Fabii* tam prope accedere auſi fuiſſent, ne ad has anguſtias redigerentur. Taceo, ſi hæc tam ampla ſpatia intra *Cremeram* ac *Vejos* admittamus, hoc repugnare *Dionyſii* verbis: *Cremera non longe a Vejis abeſt.*

Sed videamus id, quod addit *Livius*: *Et cum improvidi effuſo curſu inſidias circa ipſum iter locatas ſuperaſſent, palanteſque paſſim vaga, ut fit, pavore injecto, raperent pecora, ſubito ex inſidiis conſurgitur, & adverſi & undique hoſtes erant.* Quis non videt clare, hoc neque ſubter nec prope *Vejos* contigiſſe, ſed in agro & *procul a Cremera*, uti dicimus. Concedo Caſtellum *Cremeram* in *Romano* agro fuiſſe; at non idcirco in extrema ripa fluminis, ſed in colle quodam aliquan-
89 tulum inde diſtanti extructum fuit; ut colligitur ex *Dionyſio*, alibi laudato: *Cum perveniſſent prope flumen Cremeræ, &c. Caſtellum in tumulo quodam prærupto munierant Fabii, &c.*

Quinto dicit: ſitum *Civitatis Caſtellanæ* ſatis anguſtum eſſe, præ capacitate ſeu amplitudine *Romæ*.

Sciendum eſt, Urbes olim ſatis exiguas fuiſſe, ut docet *Albumaſar* in Aſtronom. Introd. lib. v. cap. VIII. Idem dicit Dionyſius lib. I. *Priſcis mos erat condendi Civitates parvas, & crebras.* Et ſpeciatim *Roma* primis iſtis temporibus præter modum parva erat, non niſi quatuor habens Portas. Imo ex eodem *Dionyſio* refert *Nicolini*: *Vejentanam urbem fuiſſe tantæ quantitatis, quantam habent Athenæ, Romulumque in Palatino colle quadratam conſtruxiſſe Urbem tantæ quantitatis, quantam habent Athenæ.* Subjiciens: *Ex quo patet, Antiquos exiguas erexiſſe Urbes, nec non Vejentum, Athenas, & priſcum Romam, quando Palatinum duntaxat tenebat collem, exiguas fuiſſe ambitas.* Et quamvis *Roma* tempore *Camilli* ſupra centum millia Civium mox creverit, eodem *Dionyſio* lib. IX. teſte, tamen per idem tempus non multum ultra Capitolium inhabitabatur ex conſenſu ipſius etiam *Nardini*.

Quod ſi hodie *Civitatis Caſtellanæ* ambitus paulo plus quam duorum milliariorum erit, olim nihilominus multo major eſſe potuit, quum planitiem verſus, ſupra Arcem potuerit, quantum vel-
90 let, ſe extendere; nam ibi multum ſpatii eſt, & apparet, habitatum ibi eſſe, ex repertis aliquot ibi monumentis ac ſepulcris. Ut omittam, locum qui eſt ſupra *il Borgo Vignale*, hodie ita dictum, potuiſſe *Vejis* conjunctum, & incluſum fuiſſe, ob antiquitates quam plurimas, ibi detectas. Adeo ut hæc amplitudo *Romanam* ſuperare potuerit, quemadmodum illam ſuperabat magnificentia ædificiorum, quæ *Romæ Auguſti* tantum tempore augeri cœperunt, & ſplendore ac pulchritudine antiqua longo poſt ſe intervallo relinquere; quapropter ipſe *Auguſtus* jure merito gloriabatur (apud *Suetonium*) *Marmoream ſe relinquere, quam lateritiam accepiſſet.*

Sextum eſt argumentum: poſt *Fabiorum* cædem *Vejentes* exercitum *Menenii* Conſulis, quatuor inde milliaria tantum remotum adortos eſſe, illumque eadem nocte accepta clade *Romam* ſe recepiſſe, quæ territa faces per Urbem accenderat, rebuſque ſuis providerat, &c. & hæc omnia peracta fuiſſe una ſola nocte.

Attamen id non ita factum eſſe clare *Dionyſius* teſtatur lib. IX. *Fabiis cæſis, captaque Cremera, Etruſci duxerant exercitum contra legiones Romanas reliquas: non longo enim inde erant caſtra Menenii Coſ.* Non autem dicit eodem die, ſed multis diebus præterlapſis, ſicuti videre eſt in ipſo contextu. Imo *Livius* lib. II dicit: *cum hæc accepta clades eſſet, Menenius adverſus Tuſcos victoria elatos confeſtim miſſus.* Sic & hinc & inde apparet, ſat cito, ſed non eodem tempore hæc accidiſſe. Præterea *Dionyſius*: *Etruſci vero*, inquit, *ubi prope Romanos venerunt, viſis eorum caſtris ſub montis latere, contempſerunt Ducis imperitiam. & uſi fortunæ beneficio, mox aſſumpto equitatu, evaſerunt per alterum Montis latus in verticem, prohibente nemine.* Sed clarius: *At in Urbe, poſtquam cognita eſt clades (Menenii) & caſtrorum expugnatio, nam ante lucem ex fuga primi venerant* (poſt ſecundam hanc ſtragem) *magnus tumultus exortus eſt, &c. Janiculum Montem XVI ſtadiis diſtantem occupant.* Ergo plures dies interlapſi ſunt, & non omnia illa una nocte contigerunt, ut vult *Nardinus*; ut inferat inde vicinitatem loci. 91

Sed quis dicet, hunc Montem, ſub cujus latere ſtabat exercitus *Menenii*, non fuiſſe *Soracte*? tum quia *Soracte* (quantum ego legi) a *Dionyſio* nuſpiam nominatur, tum etiam quod verus illius ſitus circiter quatuor milliaria aberat a loco, ubi ſtatuitur prœlium a *Fabiis* commiſſum eſſe prope *Cremeram*.

Septimo dicit: *Vejentes Sabinis* non fuiſſe conterminos.

Præter id, quod *Plinius* dicit: *Vejentem agrum a Cruſtumina dirimens, &c.* oſtenſum etiam argumento noſtro III. eſt ex *Livio*: *Sabinis Etruriam eſſe vicinam: proximos Etruſcorum Vejentes.*

Octavo: *Vejentes* inter proximos Urbi *Romæ* recenſeri, quum *Dionyſius* dicat: *quæ Civitas Etruſcarum erat ſibi proxima.*

Non erant proximi abſolute, ſed reſpectu locorum *Etruriæ*, quum alia eſſent non *Etruſca*, & forſan *Tarquinii* (ut obſervatum eſt ſupra in prima Reſponſione ad *Nicolini*) *Fidenæ*, *Cære*, *Nepete*, aliaque propiora, ſed non proprie *Etruſca*, ut viſum eſt Argumento noſtro VII. Ideo hic addidit: *Etruſcarum proxima*; quæ prætenſa proximitas tollitur etiam alio *Dionyſii* loco, ubi de iiſdem *Vejentibus*, qui *Vejos* refugiebant, agens, dicit: *Quos Romanorum equites ad multum viæ profecuti conficiebant*; Nota illud: *multum viæ*. Ne dicam, Scriptores ſolere diſtantias modicas appellare vicinitates, ut dixit *Plinius*: *Soracte vicino Urbi tractu*: Et *haud procul Urbe Roma in Faliſcorum agro.* Et Mille alii, &c. 92

Nono argumento aſſerit, in *Civitate* non occurrere illum tam celebrem Cuniculum, a *Camillo* factum in expugnatione *Vejorum*.

Fuerunt plures Cuniculi, ut viſum eſt Argumento XIII. ac plura hodieque illorum veſtigia in iſta Urbe apparent.

Decimo, Vineas, Turres, & Aggeres in obſidio-

ſidione *Vejorum* exſtructos, rupibus *Civitatis Caſtellanæ* non potuiſſe cum fructu admoveri.

Et quia male admota illa opera fuerunt, & a *Vejentibus* ſæpius incenſa ac labefactata, *Romani* poſt exactos novem annos videntes, parum aut ni-
93 hil ſe proficere (& ut dixit ipſe *Nardinus*) ne arietem quidem in rupes adactum quicquam præſtare, tandem ſtatuerunt alia adhibere opera; ex quibus certiorem conjecturam nos elicimus de eodem *Civitatis Caſtellanæ* ſitu, quum ejus expugnandæ gratia in pluribus partibus cuniculi agendi fuerint, ut narrant Hiſtoriæ, & videre eſt in iſtius Urbis pumiceo ſcopulo. Et tales ac tantæ erant rupes a *Dionyſio* deſcriptæ.

Undecima ratio eſt: exercitum *Romanum Vejos* contractum ad obviam eundum *Gallorum* exercitui, qui e *Campania Romam* petiturus erat, idcirco non ulterius progreſſum, ut narrat *Livius* lib. VIII. *Longius diſcedi, ne alio itinere hoſtis viam falleret, non placuit.* Unde pro *Vejorum* illorum vicinitate certiſſimum fit argumentum.

Neſcio quomodo *Nardinus* hic intelligat, *Gallos e Campania* exſpectatos fuiſſe, quum *Livius* hac de re nihil dicat, nec, niſi per contorſionem id ex verbis ipſius conjici queat; nam etſi ſuperius de bellis *Campaniæ* diſſeruit, nihilominus (ut mos ejus eſt) ſemper varias diverſarum Regionum res inter ſe connectit, juxta eventus ac tempora, in quibus occurrerunt, ut ex ipſo textu videre licet; *Nondum perfunctos cura Privernatis belli, tumultus Gallici fama atrox invaſit: Vejos ingens exercitus contractus, ut inde obviam Gallis iretur; longius diſcedi, ne alio itinere hoſtis falleret ad Urbem incedens, non placuit.*

94 A quo: *longius diſcedi*, *Nardinus* mihi data opera *longius diſcedere* videtur, de vicinitate id interpretatus; cujus ego plane contrarium exiſtimo, debere nimirum inde potius longinquitatem erui, quandoquidem Conſul *Mamercus*, cui demandata iſtius belli cura fuit, debuerit expediri ad exſpectandum hoſtem, aut obviam ei eundum: ideoque ei non placuit, longius ire, ne hoſti ipſum per aliam viam fallendi copia eſſet. Ad hanc præoccupationem requirebatur aliqua longinquitas, ſed ipſi non placuit major, ob rationem modo dictam. Quapropter ex hoc non longiore diſceſſu, revera cernitur *longe diſceſſum eſſe.* Et quis non fatetur, τῷ *longius* clare includi aliquod tacitum *longe?*

Verum enim vero, Si *Galli* e *Campania* veniebant, quare *Roma Vejos* contracti ſunt milites, ut obviam mitterentur verſus *Campaniam?* de conſcriptione exercitus *Romæ* facta clare loquitur *Livius*: *Mamercus, cui Gallicum bellum evenerat, ſcribere exercitum ſine ulla vacationis venia, quin opificum quoque vulgus, & ſellularii, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur. Vejoſque ingens exercitus contractus.* Cur *Galli* ab *Umbria* venire non poterant? aut a *Tuſcia*, ut alias venerant? & *Romani* eos exſpectare, aut obviam procedere a *Civitate Caſtellana*, loco vere idoneo ad providendum *ne hoſtis viam falleret?* quæ omnia cum *Livii* narratione conſentiunt.

95 Imo quum mox hic rumor evanuiſſet, omnis armorum vis extemplo in *Privernum* converſa eſt, ut *Livius* ſubjungit: *Paucos deinde poſt dies ſatis explorata temporis ejus quiete, a Gallis, Privernum omnis converſa vis.* Unde evidenter apparet, rumorem *Gallorum* aliunde veniſſe, quam e *Campania*. *Gallos* autem præter hanc vicem ſæpiſſime alias tumultuatos eſſe, & in *Tuſcia*, & in *Sabina*, & in *Umbria*, clarum eſt ex eodem *Livio*, præter hunc locum, ex lib. VI. VII. & X.

Duodecima concluſio: *Aras Mutias* non poſſe eſſe in *Vejente*, ſed in *Faliſco*.

Tandem debebar huc labi: ſic & *Cluverius* fecit, qui ut cum ſua opinione ſalvus evaderet, ad corrigendos *Livium* atque *Eutropium* ſe contulit. Idem facit *Nardinus* noſter, emendat *Plinium*, & ob errorem prætenſum confundit monumenta Auctorum. Et tamen idem ille *Plinii* textus ratus habetur ab *Ortelio* Geographo excellentiſſimo, ut viſum eſt ſupra Argumento noſtro VI.

Multa alia reſponderi poſſent, ſed partim prolixitatis vitandæ cauſa, partim etiam quod in reliquis Reſponſionibus ſufficienter oſtenſa ſunt, quæ ad ipſum accommodari poſſunt, non morabor amplius ac immoderate obtundam Lectorem meum moderatum.

Quod reliquum, quicunque voluerit ſuper hac materia ſcribere, aut idem cum hiſce dicet, aut
varias conjecturas faciet, *Vejos* fuiſſe alio aliquo 96
loco. Sed iiſdem argumentis, quibus uſi ſunt *Annius* & *Blondus*, inter ſe collident. Nam illis, qui contendunt fuiſſe, ubi hodie *Ponzano*, aut *Fiano*, aut *Mejana* (ut *Blondus*, *Nardi*, *Franciſcus Fianus*, aliique) reponi poteſt, cum *Annio*, ſatis diverſa via profectos *Fabios*, atque *Camillum* ad expugnandos *Vejos*. Illis, qui præferunt locum *di Martignano* (ut *Annius*, *Leander*, *Sanſovinus* faciunt) vel etiam *Cluverio*, qui *Vejos* apud *Scrofanum* collocat, aliiſque qui in Inſula Dominorum *Farneſiorum* illos ponunt, reſponderi poteſt cum *Blondo*, *Tiberim* ab iſtis locis nimis remotum eſſe. Tale quid etiam *Andreæ Fulvio* ac *Volaterrano*, qui *Viano* DD. *Urſinorum Vejos* aſſignant, regeri poteſt. *Muſſæ* denique, qui *Vejorum* ſedem ad *Arimanum* (*Arignano*) conſtituit, utrumque ſimul reſponderi poteſt; nempe, ſatis diverſam viam *Fabios* ingreſſos, *Tiberimque* inde etiam juſto remotiorem eſſe; ut taceam, nullam harum ſedium, tam ſpectabilem ac amplam, nec in ſcopulo tam eminente ac duro eſſe, quam *Veji* olim ac hodie *Civitas Caſtellana*. Sed mea quidem ſententia, hi Auctores, ſi vidiſſent terram ac ſitum *Civitatis Caſtellanæ*, non tam facile hallucinati fuiſſent, quum prope vel circa *Romam* non alius locus magis conſpicuus, nec ſitu munitior occurrat, ubi *Romani*, clade a *Gallis* accepta, vere ſaluti ſuæ conſulere potuerint, nec ubi *Romanus* exercitus, tanquam in ipſo introitu melius obſervare & cavere potuerit, *ne alio itinere*
hoſtis viam falleret præter hunc locum. Quapro- 97
pter apud me aliqua excuſatione digni ſunt; quum credere juvet, illos, utpote qui nec ab habitatoribus, nec ab oculis propriis de rei veritate certiores facti fuerint, ſcripſiſſe juxta id, quod ipſis ratio apparentiæ dictaverit, fundata in ſupra memoratis diſtantiis, jam inter antiquos Scriptores controverſis, & confuſis. Quapropter hac in re veriſſimum comprobari videbimus id quod *Myrſilus Lesbius* ait: *De gentis antiquitate, origine & locis minus remotis, & exteris (quamvis alioquin eruditiſſimis) quam ipſi genti, atque vicinis credendum eſt.*

98 # VEJI DEFENSI.
PARS QUARTA.
APPENDIX

Ubi breviter de FESCENNIO, FALERIA, ac CIVITATE CASTELLANA nova antiqua diſſeritur.

POSTQUAM abunde jam diximus, ac ſufficienter probavimus, *Civitatem Caſtellanam* vere fuiſſe *Vejos*, reliquum ſolummodo erit, ut reſpondeamus illis, qui aſſerunt, *Feſcennium* illam eſſe, qui majorem partem iidem illi ſunt, qui negant illam eſſe *Vejos*; ſed, quod tanto melius eſt, non firmior *Feſcennii* aſſertio, quam *Vejorum* negatio eſt; imo quum hæc nonnihil fundamenti in multorum auctoritate habeat, illa (ut ipſe *Maſſa* loquitur) *nullo certo Auctore dictitatur*. Cujus erroneæ opinionis, ſequaces ſunt *Andreas Fulvius*, *Nicolaus Erythræus*, *Blondus*, *Sanſovinus*, *Volaterranus*, *Annius*, *Leander*, B
99 *Ferrarius*, &c. Imo *Annius* ſuper *Fabio Pictore* addit: *Feſcenniam* ſignificare *Rocca d'Enia*, h. e. *Arcem Eniæ*, quoniam *Feſce* in lingua *Etruſca* ſignificet *Rocche*, h. e. *Arces* & *Enia Entani*, qui gentes primitus *ibi habitaverint. Entanum vero* (inquit *Cato*) *urbs ab Enetanis Pelaſgis* (populis *Græciæ* antiquiſſimis) *condita, quam Veji Lartenianum, Romani vero a genere populi Vejeus vocavere; atque ideo Virgilius* (ſic pergit *Annius*) illos appellat *Arces, atque Acies Feſcenninas, Soractinos & vulgo Caſtellanas, qui pro inſigni ſeu vexillo habeat Equitem Armatam, idque Inſigne eſt Civitatis Caſtellanæ*. Sed unde hauſerit haſce voces *Etruſcus* neſcio. C

Feſcennium, *Solinus* dicit, fuiſſe inter *Capenates*, & *Soracte*, & *Dionyſius* narrat, ſeſe illam urbem habitatam vidiſſe. *Faleria autem & Feſcennium*, inquit, *ætate mea habitatæ erant a Romanis, parvas adhuc quaſdam ſervantes reliquias Pelaſgi generis: quæ Urbes prius fuerant Siculorum.* Sed Lexicon Geogr. quod *Anniam* ſequitur, dicit: *Feſcennium Civitas Caſtellana, Etruriæ, Faleriæ, Faliſcæque finitima, diſtans ab Roma* XXVIII. *millia paſſuum*, abſque ulla probatione, vel auctoritate; quoniam circumſtantiæ, quas narravimus, D *Civitatis Caſtellanæ*, nihil quicquam commune habent cum *Feſcenninis*; nec apud ullum Auctorem tam valido ſitu fuiſſe, tot marmora, columnas, ſepulcra, inſcriptiones *Feſcennium* habuiſſe legitur. Sed loco *Vejis* dicto omnia probe conveniunt. Nec ad rem facit, *Virgilium* in recen-
100 ſendis iſtius tractus populis, *Vejos* ibi non reponere; quia illos omiſit, vel odio, quo *Romani* in illos ferebantur, quod ad illos debellandos (ut refert *Panvinus* in *Imperio Romano*) CCCL. annos conſumpſerant: vel quia *Virgilius* idem etiam fecit; quum in enumerandis Regibus *Romanis*, omiſit *Servium Tullium*, qui nihilominus & ipſe Rex E fuit. Ob rationes itaque tam evidentes, nequaquam *Feſcennium*, ſed *Vejos* eſſe *Civitatem* noſtram *Caſtellanam*, credendum eſt; ideoque *Beroaldus* in Commentariis ſuis ad *Suetonium* in *Nerone* aſſerit non ex ſua, ſed, ut ipſe dicit, *ex ſententia quorundam Neotericorum, Vejos eſſe Oppidum illud, quod hodie dicitur Civitas Caſtellana.*

Confirmatur id etiam a *Ludovico Aurelii* in Epit. ad *Annal. Baron.* continuatos a *Bzovio* lib. XIII. ſub anno MCCXLIV. ubi dicit: *Convenerat inter Innocentium IV. & Fredericum II. ut ad concordiæ rationes ineundas, ac ſtabiliendas, ambo Vejos, quæ nunc Civitas Caſtellana dicitur, ad certum diem accederent; acceſſit Pontifex, ac diutius ibi Auguſtum præſtolatus, probe jam ſentiens alia eum omnia potius, quam pacem optare, in Galliam ad Ludovicum Regem perrexit. Carolus Sigonius* de *Regno Italiæ* lib. XVIII. idem referens, dicit: *Innocentius cum omnibus Cardinalibus ad Civitatem Caſtellanam acceſſit.* Idem dicit *Baronius*, aliique, quos ſupra vidimus.

Comprobatur etiam ex litteris quibuſdam, annis abhinc CXXIV. conſcriptis ab *Maximo Archano* ad Nobilem quendam ſtrenuum *Civitatis Caſtellanæ*, 101
qui nomine meo *Dominico* appellabatur, quæ relatæ ſunt inter M SS. Bibliothecæ *Vaticanæ* in Librum, qui inſcribitur: *Hiſtoriæ Geſtorum in Terra Sancta, & alia*, num. MMMDCCCCI. pag. 151. inque quibus ſic legitur: *Exculto & claro viro Domino Dominico Civi Vejeatano nobili V. I. diſertiſſimo, & bonarum artium ſtudioſo, Domino meo præcipuo, &c.* ubi poſtquam ſcriptor harum litterarum multo cum fundamento de *Vejis* diſſeruit, ac diverſas aliquot opiniones recitavit, poſtremo concludit: *Ego autem ſto ſententiæ Pomponii Læti, olim præceptoris mei undecunque doctiſſimi, & judicii admirabilis, Apollinis, & veridici, ſentientis haud dubie Vejos eſſe Urbem, ubi nunc ſita eſt Civitas Caſtellana, tuum genitale ſolum; qua patria non tantum tu cenſeris, quantum ipſa gloriari poteſt, & extolli te ſuo Cive, ac tuis omnibus, qui ſunt ſuæ propriæ gloriæ, & ornamento, &c. Vale. Vejis ex ædibus meis* x. *Kal. Sept.* M. D. XXII. *Maximus Archanus Narnienſis totus tibi deditiſſimus, atque dicatiſſimus quantus eſt.*

Abrahamus Ortelius in Theſ. Geograph. in verbo: *Larthenianum: Vejos hac noſtra tempeſtate Marthenianum appellari refert ex Annio Leander Albertus. Pontiana ſcribit Nardus. Civitas Caſtellana eſt aliis.*

Addi hic etiam poſſet, quod *Franciſcus Maria Torrigius* habet in *Grottis Vaticanis* part. II. pag. 401. ubi *Caprarola* in *Vejente* ponitur (quæ hodie Diœceſeos *Civitatis Caſtellanæ* eſt) ille autem ſic loquitur: *Il luogo detto Capracoro ſtà nel territorio Vigentano (detto anco Vejentano) che è* 102
dove hora ſi dice Caprarola. Id eſt: *Locus dictus Capracoro ſitus eſt in agro Vigentano (dicto etiam Vejentano) hoc eſt, ubi nunc dicitur Caprarola.* [1] Unde in libro

[1] Quæſivi diligenter in Bibliotheca *Vaticana* libros iſtos a *Ciacconio* citatos in fine Vitæ *Adriani IV.* ubi dicit: *de Civitate Caſtellana ſub Adriano IV. Liber Cenſuum fol.* 159. *Auctoris Libri duo incerti in Bibliotheca Vaticana*; ſed me tempus defecit, nec reperire illos potui, forſan quod poſtea Tabulario *Vaticano* incluſi fuerint, quo non ita facile cuivis aditus conceditur; ſed non credo, ibi quicquam alicujus momenti occurrere, quum ſint poſſeſſionis hodiernæ, ut vidi apud alios. *Mazzocchius* in extremo libri ore.

bro M. S. de Eccleſiis *Sancto Petro* ſubjectis fol. 83. in Tabulario legitur: *Nepeſina Diœceſis. Eccleſia S. Johannis diruta prope Caſtrum Capracorum, ſeu Caprarolæ cum omnibus pertinentiis ſuis, poſita in territorio Vegentano, ubi dicitur Treja, ſive Trequatt (Treja* autem in noſtro etiam eſt Territorio) *debet annuatim dictæ Baſilicæ Vatic. lib.* III. *ceræ albæ laboratæ, prout ex Cenſuale longo anni* MDXXXV.

Fundus *Caprarolæ* erat patrimonium hæreditarium *Papæ Adriani I.* quem reliquit in pauperum ſubſidium Sedi Apoſtolicæ, unde *Anaſtaſius Bibliothecarius* in ejus Vita dicit: *Unam quidem domum cultam, quæ vocatur Capracorum, poſitam in territorio Vegentano, &c.*

Feſceaniam jam redeamus. *Cluverius* putat *Feſcenniam* eſſe hodie *Galleſium*, non autem *Civitatem Caſtellanam*, quod *Galleſium* ab Auctore ſupra memorato contra opinionem *Maſſæ* excluditur a *Faliſco*, quum dicit libro citato: *Scilicet Maſſa patriam ſuam oppidum Galleſium Tiberi adpoſitam, vult eſſe antiquorum illud Faliſcum, nomine etiam huc detorto. Diſtat enim a Via Flaminia; Æquum autem Faliſcum, in Via Flaminia ſitum, inter Ocriculum & Romam, refert Strabo, nec ait, apud, juxta, ſeu prope Flaminiam, &c.*

103 Sed veriſimilius foret, ſi non haberemus tot probationes ac teſtimonia de *Vejis*, *Civitatem Caſtellanam* potius *Faleriam* aut *Faliſcum* fuiſſe (quod idem eſt, ac ſi dicas: *Falerios* & *Faliſcos*) quam *Feſcenninum*, ut vult *Cluverius*, qui quod *Strabo* dixerit lib. V. *Quidam vero negant Falerios eſſe Etruſcos, ſed Faliſcos eſſe peculiarem gentem, peculiari etentem lingua; urbemque eorum Falerios, quam nonnulli Æquum Faliſcum vocant, in Via Flaminia ſitam inter Ocriculos & Romam, &c.* contendit illum locum eſſe *Civitatem Caſtellanam*, idque duabus auctoritatibus firmat, *Plutarchi* nimirum ac *Zonaræ*; quod ille dixerit: *Falerios urbem natura munitam*; hic autem: *in arduo ſitam monte*. Quæ ob hanc cauſam non poſſit eſſe illa urbs, quæ hodie *Fallari* dicitur, ſed bene quidem deſerta illa *Faleria* antiqua, quæ reædificata ſit in illa planitie, ubi hodie adhuc exſtant ruinæ iſtius *Fallarii*, idque propter verba ejuſdem *Zonaræ*; Annal. lib. II. ubi dicit: *Tum Romani Faliſcis bellum intulerant, Manlio Torquato agrum eorum urente, qui cum eis congreſſus, peditatu ſuccubuit, equitatu victor. Deinde iterata pugna, eos domuit, armis, equis, ſupellectilibus, ſervitiis, & agri dimidia parte mulctatos. Poſtremo etiam antiqua Urbs, in arduo ſita monte, deſtructa, aliaque in Planitie condita, oppugnatu facilis.*

104 Hoc ultimum procederet, quum *Ovidius* ad Feſta quædam *Faliſcos* patriam uxoris ſuæ petens, oſtendat, illos in loco quodam clivoſo ac arduo fuiſſe, Amor. lib. III. eleg. XIII.

Cum mihi pomiferis Conjux foret orta Faliſcis
Mœnia contigimus victa Camille tibi.
Caſta Sacerdotes Junoni feſta parabant
Per celebres ludos, indigenamque bovem.
Grande moræ pretium ritus cognoſcere, quamvis
Difficilis clivis huc via præbet iter.

Attamen non idcirco poteſt eſſe *Civitas Caſtellana*, quum hæc non ſit proprie in Via *Flaminia*, ſicuti erat *Faliſcum*, teſte *Strabone*.

Pergit deinde Cluverius: *Fuiſſe autem Falerios eodem ſita, quo nunc Civitas Caſtellana in Via Flaminia, cujus inſignes hic hodie quoque viſuntur reliquiæ; in alta admodum, & inſuperabili rupe poſita eſt, Tabulæ Itinerariæ maximè teſtantur iter, ubi duodecim millia paſſuum ſcripta ſunt inter Falerios, & Caſtellum Amerinum, quod nunc Baſſanum vulgò dicitur. Poſtquam igitur Faliſci novum Oppidum Falerios aliquandiu in dicta planitie incoluerant; tandem hoc, vel ſponte ſua relicto, vel externa aliqua vi expugnato, atque exciſo, in antiquam ſedem laros ſuos retulerunt, oppido illic inſtaurato. Hinc etiam poſtea Cathedralis Eccleſia, & in ea corpora SS. Gracilianí, & Feliciſſimæ virginis poſita ſunt: unde Uſuardi Martyrologium ita habet. Pridie idus Auguſti, urbe Fallari Paſſio Gra-*
ciliani, & Feliciſſimæ virginis. Ad quæ verba in 105
Martyrologio Romano ita commentatur doctiſſimus Baronius. Non Falari, ſed Faleriæ eſſe legendam, vetera monumenta Eccleſiæ Civitatis Caſtellanæ, ubi horum Sanctorum corpora adſervantur in Eccleſia Cathedrali, nos certiores reddiderunt.

Sed ad hæc reſpondeo, fore ut cuncta bene procederent, ſi *Zonaras*, id quod dicit, diceret deſumpſiſſe ex Auctore aliquo antiquo, ſed ipſi, utpote Auctori *Græco*, qui minus abhinc quam D. annis ſcripſerit, non ita multum tribuo fidei, maxime in rebus tempore pariter ac loco tam longe ab oculis ipſius remotis. Similis autem erroris *Zonaras* etiam a *Baronio* arguitur in Martyrol. X. Aug. quum dicit: *Decium*, collegam Imperii ſibi aſſumpſiſſe *Valerianum*, *quod quidem*, inquit Baronius, *nullius antiquorum probatur auctoritate.* Sic in caſu noſtro, quum nullus Auctor antiquus iſtiuſmodi facti unquam meminerit, *Faliſcos* nempe in aliam novam urbem migraſſe, quod ille dicit contigiſſe, poſtquam *Manlius Torquatus* illos debellaſſet.

Nec reperio, *Manlium Torquatum* unquam debellaſſe *Faliſcos*; probe ſcio, Coſſ. *Q. Lutatio*, & *A. Manlio* ultima clade affectos, ex *Eutropio* in fine lib. II. *Oroſ.* in IV. & *Floro* in epitom. lib. XIX. & poſtea factos Coloniam *Romanorum*, ut narrat *Frontinus*: *Colonia Junonia, quæ appellatur Faliſca, a III Viris eſt aſſignata.* Adde, quod reperiam,
CC. annis poſt illam debellationem *Faliſcos* tamen 106
in eodem loco munito ac valido fuiſſe, non autem in planitie, ut conſtat ex *Ovidio*, qui vixit tempore *Auguſti*, *Q.* autem *Lutatius* & *A. Manlius* vixerunt anno ab *Urb. Cond.* DXII. finito bello *Carthaginienſi* primo, quemadmodum legitur apud *Livium* lib. X. & in *Faſtis Conſularibus*.

Cætera, quæ addit *Cluverius*, non niſi propria ipſius chimæra ſunt, neque quiſquam (a *Maſſa* deinceps) tale quid dixit aut ſcripſit; atque ita abſque ulla auctoritate in medium proferuntur.

Porro translationem corporum iſtorum Sanctorum, credi poteſt, ea occaſione factam, quod *Fallaris* Urbe ab exeidio ſuo habitatoribus deſtituta, ſacræ illæ Reliquiæ tanto periculo expoſitæ & incuſtoditæ jacerent, Epiſcopus autem *Civitatis Caſtellanæ* ſui muneris eſſe putaverit, illarum curam ſuſcipere; illaſque, ut rem propriam, ſuæque jam Diœceſios factam tranſportare in Civitatem ſuam, ut loco decentiori honorarentur & colerentur. Ut appareat, Epiſcopum noſtrum jam inde a tempore *Urbani* III. ibi juriſdictionem exercuiſſe, ex Inſcriptionibus, quæ extant in Eccleſia illa *Falleritana*, ſeu *Falarienſi*; ac ſpeciatim una, quæ ſic habet: *Hoc Altare dedicatum eſt a Petro Caſtellanæ Civitatis Epiſcopo in honorem Sanctorum Martyrum Graciliani, & Feliciſſimæ & S. Mariæ Magdalenæ IX. Kal. Martii anno ab Incarnatione Domini* M. C. L. XXXIV. In aliis autem nonnullis expreſſe nomen Pontificis ſupra memorati legitur.

Sed ſi cui placuerit hanc opinionem ſequi, *Civitatem Caſtellanam* fuiſſe antiquum *Faliſcum*, is forſan haud difficulter id ſibi perſuadebit: ſi, poſthabitis meis Reſponſionibus, voluerit fidem habere auctoritatibus, jam ſupra allatis e *Strabone*, *Ovidio*, *Livio*, *Plutarcho*, ac *Zonara*; quum illa requiſita *Civitati Caſtellanæ* potius, quam pla-
nitiei *Fallarii* deſtructi convenire videantur. Nam 107
cæ-

cæteroquin *Vejorum* a *Civitate Caſtellana* excluſio etiam facile probari poteſt, ſi aures præbeas iis, quæ mox breviter afferam, ſcilicet:

Multis rationibus probari poteſt: *Civitatem Caſtellanam* non eſſe *Vejos*. Sed omiſſis vulgatioribus, ac ſpeciatim maxime convincentibus, quæ a diſparitate inter *Vejos* ac *Civitatem* in diſtantiis a *Roma* deſumuntur, & ob omnibus fere moventur; afferam hoc loco animi cauſa (*per Bizzarria*) quatuor alias forſan minus notas, attamen non minus validas (*Gagliarde.*)

Prima eſt, verum non eſſe, *Saxa Rubra*, regionis *Vejentanæ*, illa eſſe, quæ dicantur, ac monſtrentur *Civitati Caſtellanæ* tam vicina, quum certum ſit, hæc *Romæ* vicina fuiſſe, ut patet ex narratione circumſtantiarum, quas *Cornelius Tacitus* lib. III. Hiſtoriarum deſcribit; ubi oſtendit, quouſque *Veſpaſiani* exercitus (ab *Ocriculo* profectus) *Romam* appropinquaverit, quum dicit: *Nec Petilius Cerealis cum mille Equitibus præmiſſus, ut tranverſis itineribus per agrum Sabinum Salaria via*
108 *Urbem introires, ſatis maturaverat. Antonius per Flaminiam ad Saxa Rubra multo jam noctis ſerum auxilium venit*, cum eo quod ſequitur: *Obviæ fuere & Virgines Veſtales: ſimul fulgentia per colles vexilla, &c.* Et *Cicero* II. Philipp. *Antonius* (hic fuit Triumvir) *cum hora diei decima fere ad Saxa Rubra veniſſet, delituit in quadam cauponula, inde ceſſio ad Urbem defertur. Spartianus* in *Severo* nobis eandem vicinitatem monſtrat, dicens: *Egreſſus ab Urbe ad Saxa Rubra ſeditionem ingentem ob locum caſtrorum metandorum ab exercitu paſſus eſt.* Sed præciſius nobis rem aſſerit *Aurelius Victor* in *Conſtantio: ſed Maxentius acrior in dies, tandem Urbe in Saxa Rubra millia ferme novem ægerrime progreſſus, &c* Si autem *Saxa Rubra* ſunt *Rubræ* illæ, quas *Martialis* nominat, & *Vitruvius Romæ* etiam vicinas ponit, ut perſuaſum eſt & *Cluverio*, videri hæc a *Janiculo*, e Villa, quæ *Tullii* aut *Julii Martialis* erat, poterant, quod teſtatur idem ipſius nepos lib. IV. Epigr. LXIV.

Hinc ſeptem Dominos videre montes,
Et totam licet æſtimare Romam,
Albanos quoque, Tuſculoſque colles,
Et quodcunque jacet ſub Urbe frigus,
Fidenas veteres, breveſque Rubras.

Ita ut a *Vejis* hac circumſtantia remota, etiam *Civitas Caſtellana* a *Vejis* excluſa maneret.

Et ex progreſſu hiſtoriæ, quæ ab ſcriptoribus
109 narratur, *Roma* proficiſcentibus primo occurrit *Cremera*, deinde *Saxa Rubra*, poſt *Veji*; at agrum *Civitatis Caſtellanæ* intrantibus primo *Saxa Rubra* deinde *Cremera Vejis* contigua conſpiciuntur; quam inter ac *Vejos*, *Livius* latos campos collocat lib. II. *Ut ad conſpecta procul a Cremera magno campi intervallo pecora decurrerent, &c.* Quum *Cremera* finis inter *Romanos* ac *Vejentes* eſſet, ut clarum eſt ex *Dionyſio* lib. IX. & *Livio* lib. II. ubi dicit: *Fabii ab Urbe profecti ad Cremeram flumen perveniunt: is opportunus viſus locus communiendo præſidio, &c. Et non ad præſidium modo tutandum Fabii ſatis erant, ſed tota regione, qua Tuſcus ager Romano adjacet, ſua tuta omnia, infeſta hoſtium, vagantes per utrumque finem, fecere.* Et ibid. *Vejentes ita fuſi retro ad Saxa Rubra (ibi caſtra habebant) pacem ſupplices petunt.* Ita ut *Saxa Rubra* manifeſto inter *Cremeram* ac *Vejos* fuerint: ac plane ex oppoſito noſtrarum ſedium.

Secunda petitur a proportione milliariorum, quæ in cæteris locis æquali modo imminuuntur, ut ſupra in Parte Tertia Reſponſione ad *Annium* ſecunda vidimus, & hoc loco repetimus. *Sulmona* tempore *Ovidii* a *Roma* diſtabat XC. milliaria, ut ipſe dicit Triſt. lib. IV. eleg. X.

Sulmo mihi Patria eſt gelidis uberrimus undis,
Millia qui novies diſtat ab Urbe decem.

Hodie autem non niſi ſeptuaginta. *Amelia* pariter iſtis temporibus a *Roma* quinquaginta ſex mil- 110
liaria aberat, ut *Cicero* teſtatur in Orat. pro *Roſcio Amerino*, ubi de quodam, qui illud iter fecerat, *decem*, inquit, *horis nocturnis ſex & quinquaginta millia paſſuum ciſiis pervolavit.* Hodie autem diſtantia iſtius loci quadraginta quatuor tantum eſt milliariorum. *Rignano*, locus temporibus inferioribus ſub *Gregorio Magno* conditus, a *Roma* diſtabat viginti octo milliaria, ut apparet ex Notis ad Hiſtoriam Sanctorum *Abundii* & *Abundantii* pag. 129. & hodie viginti aut unum vel viginti non excedunt. Eadem ratione dici poteſt: Si *Veji* iiſdem illis temporibus a *Livio* deſcripti, minus quam viginti milliaria a *Roma* diſtabant; deberent hæc hodie ad quatuordecim circiter eſſe redacta: aut ſi juxta *Plinium* ac *Dionyſium* duodecim aut tredecim erant, deberent hodie minus quam decem eſſe. At contrarium in diſtantia *Civitatis Caſtellanæ* deprehenditur, ſcilicet, prolata illa via reperitur uſque ad viginti octo aut triginta milliaria: quod quo pacto ſubſiſtere queat, videndum eſt.

Tertia ratio: ex vicinitate locorum, quæ circum *Vejos* erant, terminorum inconvenientia, quamque male iidem *Civitati Caſtellanæ* applicentur, cognoſcitur. *Vejentes* vicinos ac finitimos habebant *Fidenates*, & *Cruſtuminos*, ubi hodie *Caſtel Jubileo*, & *Monterotundo*, quibus e regione ſtabant diviſi ſolummodo *Tiberi*, ut *Plinius* dixit; ac ſua regione continebant *Sylvam Mæſiam* (*di Baccano* hodie dictam) ut & Villam Cæſarum, dictam etiam *Vejentanum*, novem milliaria a *Roma* diſtan- 111
tem. *Faliſci*, *Cærites*, *Capenates* & *Nepeſini* ipſorum etiam finitimi erant, ac medios *Vejentes* includebant, qui agrum ſuum proferebant ad *Hoſtiam* uſque ac *Salinas*, ut oſtendimus in Introductione noſtra. Hodie autem *Civitas Caſtellana* inter *Fallarium*, & ultra *Soracte* occurrit, in limbo, qui ad terram *Faliſcorum* totus pertinet, in meditullio eorundem *Faliſcorum*, & longiſſime a *Fidenis*, *Roma*, *Cære*, Mari, *Cruſtuminis*, &c. apud quos populos probabiliter *Veji* erant ſiti: ut ex narratione etiam *Dionyſii* (omiſſa, ut dicimus, diſtantia milliariorum, quæ clariſſima ac vulgatiſſima probatio eſt) lib. IX. evidenter apparet eadem *Vejorum* a *Roma* diſtantia; *Vejentes*, inquit, *poſt cæſos Fabios ad Cremeram ſtadiis circiter* XVI. *Janiculum occupavere* (duobus puta milliariis.) Porro: *Sequenti die verſus Urbem ducentes exercitum ad* XVI. *ab Urbe ſtadia, Montem Janiculum, e quo conſpici Roma poteſt, occupant.* Item, *Etruſci Fabiis cæſis, captaque Cremera duxerunt exercitum contra cæteras copias Romanas, non longe enim inde erant caſtra Menenii Conſulis, parum tuto loco; & quando Fabia gens cum clientelis ſuis periit, Conſularis exercitus circiter triginta ſtadiis a loco cladis aberat.* Item, *Vejentes populando excurrunt uſque Tiberim, & Montem Janiculum, ad vigeſimum ab Urbe ſtadium, & ulterius, non minore Populi Romani probro, quam damno, &c.*

Quarta ratio denique hæc eſt: Situs *Civitatis* 112
Caſtellanæ oſtenditur in mediis *Faliſcis*, illamque ipſos *Faliſcos* eſſe, quoniam illorum urbs olim erat in loco natura valido, ac aſcendenti clivoſo, ut ſupra viſum, cognoſcere eſt apud *Ovidium* lib. III. Amor. Qui ſitus, etiam *Strabo* indicat, ubi fuerit, lib. V. ſæpius citato: *Faliſcos, urbemque eorum Falerios, quam nonnulli Æquum Faliſcum vocant, in via Flaminia ſitam inter Ocriculos & Romam*; de qua etiam *Plutarchus* dixit in *Camillo*: *Falerios urbem natura munitam*; & *in arduo ſitam monte* dixit *Zonaras* Annal. lib. II. unde manifeſto ſatis patet, *Fallarium* olim fuiſſe, ubi hodie ſita eſt

Ci-

Civitas Caſtellana; quum de utriuſque ſitu idem *Zonaras* dixerit: *Poſtremo antiqua urbs in arduo ſita monte deſtructa, aliaque in planitie condita, oppugnatu facilis.* Unde *Cluverius* merito argumentatur, ut ſupra diximus; *Fuiſſe Falerios eodem ſitu, quo nunc Civitas Caſtellana in Via Flaminia, cujus inſignes hic hodie quoque viſuntur reliquiæ, in alta admodum, & inſuperabili rupe*, & quæ ſequuntur. Et credibile hoc eſſe apparet, quum duæ hæ Urbes ſedem inter ſe commutaſſe videantur, prout patet ex Sacris Conciliis, quoties reperiantur Epiſcopi *Falaritani*, aut *Falarienſes*, nullam illis ſæculis mentionem fieri *Civitatis Caſtellanæ*; quoties autem Epiſcopi *Caſtellani* memorentur, taceri tunc ſemper *Faleritanos*.

113 Nam in hiſtoriis *Sigonii* totis DCC. fere annis (h. e. ab anno DLXV. ad MCC.) inter Epiſcopos, qui Conciliis ſubſcripſere, nullus occurrit *Civitatis Caſtellanæ* Epiſcopus, quum ex *Provincia Tuſcia* tolummodo recenſeantur *Peruſinus*, *Tudertinus*, *Bleranus*, *Sutrinus*, *Metaurenſis*, *Nepeſinus*, *Faleritanus*, *Amerinus*, *Polimartienſis*, *Narnienſis*.

In *Italia* autem *Sacra Ferdinandi Ughelli* ad annum MXXXII. ſemel tantum hæ duæ Eccleſiæ uniuntur, hoc modo: *Benedictus Caſtellanæ Civitatis & Faleritanæ Epiſcopus.* At poſtea ſtatim reperitur *Petrus Epiſcopus Civitatis Caſtellanæ* (tantum) *qui Concilium Romanum ſub Nicolao* II. *celebratum ſubſcribit anno Domini* MLIX. (quod foret CC. annis minus quam ſcripſit *Sigonius*) & ex illo deinceps tempore ſemper Epiſcopi *Caſtellani* reperiuntur exercuiſſe juriſdictionem in *Fallarium*; ut conſtat ex marmoreis Inſcriptionibus, quæ in iſta Eccleſia exſtant, quibus a multis jam ſæculis ſeſe noſtræ Diœceſeos eſſe profeſſa eſt.

Quare, ut ad propoſitum noſtrum revertamur, non videtur alia eſſe poſſe *Civitas*, præter illam, quæ *Faliſcorum* nomine celebrata eſt. Idque a *Cluverio* optime probatum, & a *Curſio* in Poemätio ſuo de *Civit. Caſt.* egregiis verſibus expoſitum, & *Paavino*, aliiſque ita creditum eſt.

Habita porro ratione verborum *Livii* lib. V. vel manibus palpare in promptu erit, magis illa convenire ſitui *Civitatis Caſtellanæ*, quam planitiei
114 *Fallaris* deſolatæ: eaque hæc ſunt alias etiam ſupra allata: *Faliſci nulla re alia fidentes, quam difficultate aditus, aſperis confragoſiſque circa, & partim arctis, partim arduis viis.* Penſitatis etiam verbis, quæ in ſupra citata *Ovidii* Elegia XII. ſequuntur, magis adhuc confirmabitur hæc opinio. ſic enim ille:

Ducuntur niveæ populo plaudente juvencæ,
Quas aluit Campis herba Faliſca ſuis.
Hic ubi perſonuit ſolemni tibia cantu,
It per velatas annua pompa vias.

Ubi exhibentur ludi, ac ſolemnis proceſſio, quæ fiebat per Urbem in Feſtis *Junonis*, plane ut hodie (ſed differente Sacrorum ritu) in ſolemnitate Sanctorum noſtrorum ſolet, cantibuſque ac tibiis, & ſonis celebrabatur, ac per viam inſuper ſipariis ac velis operta incedebat: ſed & in ſacrificium iſtis temporibus etiam ducebantur vaccæ candidæ, quibus omnis regionis noſtræ tractus abundat, quoniam ut *Plinius* affirmat lib. II. cap. CIII. *In Faliſco omnis aqua pota candidos boves facit.* Licet ob vicinitatem hoc *Vejis* etiam potuerit fieri; nam ut *Cluverius* dicit: *Hodieque totus hic tractus circa Soractem albos boves habet.*

In *Civitate Caſtellana* conſpiciuntur etiam hodie per vias celebriores antiqua aliquot ædificia, quæ ad feneſtras capitula quædam marmorea deorſum perforata habent, quæ cui uſui inſervierint,
115 nunquam deprehendere potui; donec *Ovidius* in Elegia modo laudata me docuerit foramina illa tranſmittendis velorum funibus fieri ſolita: illorumque uſum etiam *Juſtus Lipſius* indicat in lib. de *Amphit.* cap. XVII: dicens: *Ejus ritus veſtigia in ipſis Amphitheatris, ubi foramina in ſummis lapidibus ad funes velorum illigandos, &c.* Non jam dico, hæc capitula, aut ædificia eſſe eadem, quæ iſtis temporibus jam extiterint, quod cogitare ſtultum foret; attamen traditio ac ritus perpetuo ad nos tranſmiſſi ſunt, moreſque regionum antiqui ſervati: hi autem communes eſſe etiam *Vejentibus* potuerunt, qui pariter tum ob vicinitatem tum ob religionem Deæ *Junoni* devoti erant, cujus ſimulacrum *Romam* in Triumpho tranſportatum eſt, ut apud *Livium* legitur. Rituſque antiquos etiam *Chriſtiani* imitati ſunt, utpote qui multa a Gentilibus mutuati ſunt in cultu Religionis, ut feſtum *della Candelora*, idque quod vulgo: *il ferrar' Agoſto* dicitur, & *aquam luſtralem*, &c. vide *Baronium* in Martyrol. II. Februar. & I. Aug. cum *Polydoro Virg.* de Rerum Invent.

Verum enim vero quibuſcunque etiam rationibus poſſimus nobis vindicare, nos eſſe *Faliſcos*, gentem juſtiſſimam ac religioſam, nec minus antiquam & glorioſam quam *Vejentes*; omnino tamen populus noſter vult eſſe *Vejens*; ac propter tot probationes, ac tantam lucem, quam habemus:

Vejens vult tamen eſſe, non Faliſcus.

Uti dixit Poëta iſte Hendecaſyllabon, noſque ad- 116
miſſi ac habiti tanquam *Vejentes*, *Vejentes* utique volumus vivere ac mori. Quod ſi hoc etiam voluiſſemus, non deeſſent nobis exempla aliarum illuſtrium Urbium, quæ idem fecerunt. Quare cui mens læva non erit, is etiam Reſponſiones ex Parte noſtra tertia hauſtas adhibere poterit ad confutandas rationes modo allatas.

Quumque major pars Auctorum ſtet a ſententia communiori, illaque etiam præferenda ſit, quam viri præſtantiores ſequuntur; certum eſt, noſtræ Opinionis ſequaces Adverſariis palmam omnino prærepturos. Non eſt igitur dubitandum, quin cauſa noſtra prævaleat, utpote qui fautores habeamus homines doctiſſimos, duos Papas *Leonem* X. & *Clementem* VIII. & duos Cardinales, *Adrianum* & *Baronium* (qui ſoli deberent ſufficere, & centum aliis æquivalent.) Hiſce addi debent *Johannes Gineſius*, *Cyprianus Manent*, *Ludovicus Aurelii*, *Philippus Beroaldus*, *Johannes Scoppa*, *Zacharias Lilius*, *Petrus Galeſinus*, *Franciſcus Micus*, *Joſephus Caſtalio*, *Pomponius Lætus*, *Maximus Archanus* aliique. *Ergo &c.* Atque hic terminus eſto Argumentorum noſtrorum.

Sed quamobrem *Civitas Caſtellana* appelletur nomine tam diverſo a *Vejis*, hic breviter dicam per duas meas conjecturas, præter illam, quam ab Urbis Inſignibus deſumpſit *Archanus*, ſicuti
refert in litteris ſuis ſupra citatis, in hunc mo- 117
dum: *Autumo autem hanc Urbem ſic dictam a ſuo inſigni publico, hoc eſt: a Caſtello; eſt enim veſtrum inſigne publicum, Arx, ſeu Caſtellum, de cujus porta exit Eques armatus: quod multis obſervo fuiſſe peculiare urbibus, nuncupatis a ſuis inſignibus, &c.*

Prima. Talis Urbs, quæ *Vejentana* fuit, multa ſub ſe *Caſtella* habuit, quæ ſæpius ipſi a *Romanis* ablata ſunt, & a *Vejentibus*, ut videtur repetita, ut oſtendit *Livius* lib. III. *Altero deinde poſt anno Vejentibus rurſum violantibus inducias, & repetentibus Caſtella, quibus fœdere cum Romulo icto exceſſerant, majore quam ante prœlio cum iis ad Allias pugnatum eſt, ſed, faciliore victoria, Caſtellorum penes Regem Martium poſſeſſio manſit indubia.* Præterea *Romani* in oppugnandis *Vejis* multa circumquaque munimenta & *Caſtella* ibi fecerunt, quorum *Livius* lib. V. hanc injicit mentionem: *Vallum, foſſamque ingentis utramque rem operis, per tan-*

Digitized by Google

tantum ſpatii duxerunt, Caſtella primo pauca, poſtea A
exercitu aucto creberrima fecerunt; munitiones non
in Urbem modo, ſed in Etruriam etiam ſpectantes,
ſi qua inde auxilia veniant, oppoſuere. Sic etiam
Caſtelli ad Cremeram extructi meminit Dionyſius
lib. IX. *Perfecto, & communito Caſtello Cremeræ,
M. Fabius ad ulteriorem Vejentem agrum provectus,
qui reliquam contingit Etruriam, ubi erant Vejen-
tium pecora, magnam prædam abegit in Caſtellum
recens conditum; nihil autem in publicum retulit,
nec militibus diviſit, ſed pecora, jumenta, juga bo-
vum, ferramenta, reliquumque inſtrumentum ruſti-*
118 *cum colonis Caſtellanis largitus eſt.* Unde apparet
circum *Vejos* fuiſſe multa *Caſtella*, qualia non tan- B
tum clientium *Vejentanorum*, ſed etiam nova a *Ro-
manis* condita, eſſent. Expugnatis, deinde ac
deletis *Vejis*, neglecta etiam ſunt *Caſtella* illa; at
procedente tempore quum locus iſte natura tam
munitus rehabitaretur, nova Colonia factus, eo-
dem etiam confluxerunt habitatores illorum *Ca-
ſtellorum* ſemidirutorum; & ſicuti *Dionyſius* illos
habitatores Caſtellanos vocat, etiam locus ipſe poſt-
ea, omiſſo antiquo nomine *Romanis* inviſo, *Ci-
vitas Caſtellana* dictus eſt.

Secunda. Fortaſſe etiam iſto loco, quum ſitu
naturali tam eſſet munitus, ſtetit, extructumve
poſtea eſt Munimentum aut *Caſtellum* quoddam, C
unde ſaltem nomen loco deinceps adhæſerit, cum
enim *Albericus* Marchio *Tuſciæ* præ odio, quo fere-
batur in Papam *Johannem X.* ſe communiret apud
Ortam (narrante *Sigonio* lib. VI. de *Regno Italiæ*
& *Nauclero* vol. II. gener. XXXI.) & *Ungaros* in
Italiam evocaret anno Domini CMXXV. hi in-
genti inundatione ad infeſtandam miſeram *Italiam*
confluxerunt, nec ipſius Marchionis ditioni par-
centes, majorem partem Civitatum *Etruſcarum*
delerunt, quas inter etiam *Fallarium* tunc deſtru-
ctum eſt. Narrat *Blondus* Dec II. lib. II. de hiſce
Ungaris: *Etruriam omnem, quam Albericus ſal-
vam eſſe pactus fuerat, commiſſis ſumma, & alias* D
*inaudita impietate cædibus, incendiis, & rapinis
prope deſtitatam, deſertamque reddidere.* Licet *Ma-*
119 *nens* aliud excidium ad annum MLXIII. referat, his
verbis: *Nel qual tempo vennero li Normanni del
Regno in favore del Papa (Alexandro II.) & eſ-
pugnorno Fallere, Sutri, Nepe, e Civita, che ſi
erano ribellate dalla Chieſa co'l favore de' Viter-
beſi e de' Conti d'Anguillara.*

Ante illud tempus reperias Civitatem *Caſtellum*
appellatam, ut patet ex Donatione *Caroli Magni*
Eccleſiæ facta, & ratificata etiam in confirmatio-
ne *Ludovici Pii* ſucceſſoris ejus anno DCCCXVII.
ut conſtat ex Decretis *Gratiani* diſt. LXIII. can. XXX. E
Ego Ludovicus. Quum ibi inter alia loca *Tuſciæ*
recenſeantur *Portus*, *Centumcellæ*, *Cære*, *Mantu-
ranum*, *Blera*, *Sutrium*, *Nepa*, *Caſtellum*, *Gal-
leſium*, *Orta*, *Polimartium*, *Ameria*, *Tuder*, &
Peruſiam (ut *Maſſa* recitat.) Eademque loca præ-
ciſe pariter a *Sigonio* modo laudato lib. IV. & lib. III.
recenſentur, quum ſub *Gregorio II.* ab Imperio *Græ-
corum* deficerent, & Papæ ſeſe ſubjicerent; quod
contigit anno Domini DCCXXVII. licet hic Auctor
& *Alphonſus Ciacconius* in vita *Gregorii II.* &
Paſchalis I. eadem loca repetentes, legant cor-
rupte, *Caſtellum Galleſii*: & manifeſtus eſt error,
tum quod *Maſſa* dicat ſe legiſſe illam Confirma- F
tionem, ejuſque penes ſe eſſe *integrum Exemplum
vetuſtis Longobardorum litteris exaratum*: tum
etiam, quod hic non niſi *Etruriæ* loca nominen-
tur, nec ullus præterea nomine ſic duplicato oc-
120 currat, quaſi *Caſtellum Galleſii*. Unde apertum eſt,
hic nihil aliud poſſe dici præter *Caſtellum*, & *Ca-
ſtellum* nihil aliud eſſe, quam *Civitatem Caſtella-
nam*; quod ſeu ante ſeu poſt illud tempus Epiſco-
patu ornatum mox *la Città di Caſtello* dictum ſit.

Sed ad diſtinguendum *Tifernum* pari modo *Città
di Caſtello* dictum, hæc *Città Caſtellana* dicta eſt.

Qua de re nihil memoriæ proditum reperitur,
quum inter vaſtationes iſtorum *Etruriæ* locorum,
& currentibus ſæculis infeliciſſimis illis, qualia
fuerunt decimum ac undecimum, nemo de illis
ſcripſerit; quemadmodum de iſtis temporibus lo-
quitur Cardinalis *Bellarminus* in Chronologia ſua:
*Vide ſæculum infelix, in quo nulli Scriptores illu-
ſtres, nulla Concilia, Pontifices parum ſolliciti de
Rep. &c.* Et Cardinalis *Baronius* de eodem ſæ-
culo lib. X. *Sunt hæc ſane tempora*, inquit, *non
tam Scriptorum inopia, quam ipſorum Pontificum,
ac pravorum Principum Tyrannide teterrima, ac
plane deploranda.*

Et hæc altera conjectura de nomine *Caſtellano*
fundata etiam eſt in alio ſimili caſu, qui circa
eadem fere tempora evenit in Provincia *Veneta*
circa annum Domini DCCC. ut narrat *Blondus* Hiſt.
dec. II. lib. II. his verbis: *Pace inter Nicephorum
Imperatorem & Pipinum conſtituta, &c. quin in
Olivoleuſi inſula, littori proxima, Caſtellum fuerat,
Epiſcopi ſedem, ſibi conſtitutam appellant, & totam
Diœceſim. Caſtellanam.* Legitur etiam in VI. Sy-
nodo *Conſtantinop.* act. IV. *ſub Agathone Papa ſub-
ſcriptus Andreas Epiſcopus Sanctæ Eccleſiæ Vejen-* 121
tanæ, provinciæ Iſtriæ. Hæc autem non alio fine
a nobis dicuntur, niſi ut nominum eventus oſten-
damus.

Et quanquam *Maſſa* de *Civitate* noſtra non
reperiat memoriam antiquiorem, quam apud
Platinam in vita *Adriani IV.* circa annum Domi-
ni MCLV. habemus tamen in hiſtoria Sanctorum
Abundii & *Abundantii* fol. CXLIX. *Creſcentianum
Epiſcopum Civitatis Caſtellanæ* reperiſſe corpora
Sanctorum noſtrorum *Marciani* & *Johannis*, ea-
que in Eccleſiam ſuam tranſtuliſſe; quod conti-
git anno CMXCVIII. tempore *Sylveſtri* Papæ *II.* &
Imperatoris *Othonis III.*

Accedit, quod *Ugelius* ſupra laudatus in *Italia
Sacra* de *Civitate Caſtellana* ſic pergat: *Quan-
quam interim haud negandum ſit, multo ante Epi-
ſcopali dignitate fuiſſe ornatam, cum jam inde ſalu-
bre Romanorum Pontificum Jugum libens, volenſ-
que acceperit, Chriſtianaque ſacra ſub Pontificis Li-
ni temporibus amplexata eſt, quando ſcilicet illa re-
gio eſt Evangelii Chriſti luce perfuſa.* Ad annum
MLXXXIV. etiam in Annalibus *Baronii* lib. II. re-
perio hæc verba: *Henricus Imperator, oppugna-
turus in arce Hadriani Gregorium VII. cognito Ro-
berti Guiſcardi adventu, qui Pontifici ſubſidio pro-
perabat, deformi fuga Urbem deſerit: Vejentum in
Oppidum, quod nunc Civitas Caſtellana dicitur, ſeſe
recepit; nec diu ibi moratus Germaniam inglorius
repetit.* Ad annum MXCV. inter contentiones Im-
peratoris ac Papæ congregatio *Ortæ*, *Narniæ*, ac 122
Civitatis Caſtellanæ, facta eſt pro Statu Eccle-
ſiaſtico, ut legimus apud *Manentem*. Et *Ciac-
conius* in *Paſchale II.* anno Domini MCII. *Hic Pon-
tifex*, inquit, *Civitatem Caſtellanam & Beneven-
tum ab hoſtibus occupatas recepit.* Porro in *Adria-
ni IV.* Vita anno Domini MCLV. (qui idem eſt,
de quo *Maſſa*) *Adrianus Viterbio diſcedens*, inquit,
*Friderici Barbaruſſæ fide diffidens, Urbem veterem
munitiſſimum Oppidum accedere conſtituerat, verum
cognito repentino Cæſaris adventu viam ſibi præclu-
ſam, Civitatem Caſtellanam, ſitu & arte tutam, ſe
recepit.*

Hæc non dicuntur, ut oſtendamus, nomen
Civitatis Caſtellanæ eſſe antiquum, nam revera
hodiernum eſt; ſed negari etiam non poterit, ſi-
tum illum antiquum eſſe, & ob tot, ſigna, con-
jecturas, & reliquias, quæ ibi adhuc reperiuntur,
ab antiquiſſimis temporibus habitatum. Et, ſi non
nomen, certe Gloriam *Vejorum* in eo admiremur.

F I N I S.

EPI-

EPITAPHIUM

VIRGILII MAZZOCCHII.

Dum typis hic Liber mandaretur, Frater meus *Virgilius* animi relaxandi gratia ad feſtum Septembris, quod in honorem Sanctorum noſtrorum in *Civitate Caſtellana* celebratur, profectus, altero die in morbum incidit, unde poſt ſeptimum decimum, univerſis rebus humanis valedicto, ad meliorem vitam deceſſit. Quapropter meum eſſe putavi hac occaſione, ut ultimum ipſi honorem præſtem, hanc ſepulturæ ejus Inſcriptionem publicare;

D O M

VIRGILIO MAZZOCCHIO VEIENTANO
VITÆ INTEGRITATE
MORVM SVAVITATE
ET MVSICÆ SCIENTIA PERCELEBRI
QVI SVMMA INGENII
INDVSTRIÆQ. CVM LAVDE
IN INVENIENDIS POTISSIMVM FESTIVIS
AC VARIIS MODVLORVM FORMVLIS
DIV IN BASILICA PRIMVM FARNESIANA
DEIN LATERANENSI
DEMVM ANNOS XVII. IN VATICANA
MVSICES PRÆFECTVRA FVNCTVS
PRINCIPIBVS VIRIS APPRIME CARVS
AC PRÆCIPVE
FRANCISCO · CARDINALI BARBERINO
S.R.E. V. CANCELLARIO FAMILIARIS
CVM ANIMI GRATIA
IN PATRIAM SECESSISSET
BREVIS MORBI VI A TERRESTRIBVS
AD CÆLESTES CHOROS TRANSLATVS EST
VI. NON. OCTOB. AN. D. MDCXLVI.
ÆTATIS SVÆ L.
DOMINICVS MAZZOCCHIVS I. V. D.
FRATRI VNICO ET OPTIMO
MOERENS POSVIT.

Digitized by Google

INDEX
NOMINUM ET RERUM NOTABILIORUM.

A.

SS. ABondius, & Abundantius, *ubi capite truncati.* 30. F
Aditus *difficiles inter Vejos & Faliſcos.* 18. A. 29. B. C
Adrianus I. *Pontifex Maximus.* 4. A
—— IV. *Pontifex Maximus.* 48. E
—— *eruditiſſimus Cardinalis, oſtendit Civitatem Caſtellanam eſſe Vejos.* 7. D
Æſculapius *elegantiſſimus ex metallo repertus.* 15. D
Ager *Vejentium ampliſſimus.* 5. E
Alberti (*Leander*) *Civitatem Caſtellanam Vejos eſſe negans refutatur.* 27. B
Q. Albii *Q. F. monumentum.* 19 D
Albornozzi (*Ægidii*) *Cardinalis, vita a quo deſcripta.* 7. B
Alexander II. *Pontifex Maximus.* 47. D
—— VI. *Pontifex Maximus.* 4. B. 13. B
Allia *fluvius.* 1. E
—— *clade Romanorum a Gallis accepta notabilis.* 9. B
—— *quantum a Roma abſit.* 9. D. 24. C. D
Ameria *quantum a Roma abfuerit.* 24. B D
Anaſtaſiorum *porta monumento ornata.* 17. D
Anaſtaſius *Bibliothecarius.* 4. A
Ancus Martius *Vejentes Sylva Mæſia ſpoliat.* 33 F. 34. B. C
Andreas, *Epiſcopus Sanctæ Eccleſiæ Vejentanæ in Iſtria.* 48 B C
Angiolino (*S. M. d'*) *monumentis ornatur.* 17. C
Annius (*Johannes*) *Civitatem Caſtellanam non poſſe eſſe Vejos aſſerens, refutatur.* 23 B
Antiquitas *res obſcuras excuſat.* 20. A. B
Antonini *itinerarium.* 31. F
Antonius Primus *ubi virgines veſtales receperit.* 34. E. F
C. Aquinii Creſcentis *monumentum.* 18. B
Aræ Mutiæ *ſub ditione Vejorum.* 4. D. 5. B
—— —— *confirmant, ſitum Vejorum eundem eſſe cum ſitu Civitatis Caſtellanæ.* 10. C. D
—— —— *num in Vejente, an in Faliſco fuerint.* 38. A
Archani (*Maximi*) *litera de ſitu Vejorum.* 40. B. C
Arcus *Camilli deſtructioni traditus.* 28. D
Aremozze *ſub ditione Vejorum* 4. D. 5 B
—— *confirmant, ſitum Civitatis Caſtellanæ eundem eſſe cum ſitu Antiquorum Vejorum.* 10. C. D
Argumenta, *quibus probatur, Vejorum ſitum cum ſitu Caſtellanæ Civitatis eundem eſſe.* 7. A
—— *quæ adducuntur in contrarium, ſolvuntur.* 23. A. ſeqq
Arignano *num ſit, ubi fuerunt Veji.* 29. E. F
Arſia *Sylva.* 25 D. E
Artena *urbs a quibus ædificata.* 25. E. F
—— *a Regibus deleta.* 26. A
Auguſta (*via*) *a quibus ſterni curata.* 19. B. C
Aurelii (*Ludovicus*) *ait Vejos eſſe Civitatem Caſtellanam.* 8. A

B.

BAronius, *Doctiſſimus Cardinalis, Civitatem Caſtellanam affirmat eſſe apud Vejentes.* 7. E
Benedictus, *Caſtellanæ Civitatis & Faleritanæ Epiſcopus.* 45. B
Beroaldus (*Philippus*) *ait Vejos eſſe Civitatem Caſtellanam.* 8. A
Boncompagnus (*Philippus*) *Cardinalis S. Sixti, perpetuus Gubernator Civitatis Caſtellanæ.* 15. D
Borghettum, *oppidum, ubi ſitum.* 30. E
Borgias (*Rodericus*) *Cardinalis, Civitatis Caſtellanæ Gubernator.* 13. B
—— —— *in Pontificatum aſſumptus.* 13. B
—— —— *in ejus honorem inſcriptio.* 13. D. E

C.

CAliſtus III. *Pontifex Maximus.* 13. D
Camilli *Arcus deſtructioni traditus.* 28. D
Camillus *apud Ardeam exulem agit.* 11. F
Canepinenſes, *Vejorum vicini.* 3. C
Capena, *hodie* Canepina. 11. D
Capenates, *Vejorum vicini.* 1. C. 3. C
—— *a Furio Camillo fuſi.* 9. E
Capraroiæ *fundus.* 41. A
Caput *triumphale coronatum in Civitate Caſtellana.* 16. E
Carolus M. *Imperator.* 47. D
Caſtel Jubileo, *olim civitas Fidenatium.* 1. D. 44. C
Caſtellana *Civitas ſita, ubi olim urbs Vejorum.* 1. B
—— —— *ejus ſitus.* 3. E. F 4. C
—— —— *ejus ſitum cum ſitu Vejorum urbis eundem eſſe argumentis probatur.* 7 A
—— —— *ejus communitatis ſigillum antiquiſſimum.* 7. A B
—— —— *ejus arcem Julius Pontifex conſummavit.* 7. D. E
—— —— *ejus ſitus in ſitum Vejorum quadrat.* 8. C. D. 9. A
—— —— *eſt Sabinis vicina, & proxima Tuſcorum urbs.* 9. A. B
—— —— *eam eſſe Vejos, ex reliquiis, quæ conſpiciuntur, probatur.* 13. B. 15. C. 16. B. C
—— —— *ejus vina tenuia & ſubrubra.* 14. C. D
—— —— *quare a pluribus negetur, eam eſſe Vejos.* 19. E
—— —— *intra eam ſeminatoribus & meſſoribus latus campus patet.* 20. D
—— —— *hujus rei culpa in bella civilia transfertur.* 20 D. E. F
—— —— *ejus ſitum cum ſitu Vejorum eundem eſſe, contra argumenta in contrarium allata aſſeritur.* 23. A ſeqq
—— —— *quantum hodie proprie a Roma abſit.* 24. D
—— —— *num nominis diverſitas probet, eam non eſſe Vejos.* 25. A
—— —— *ejus nomen Veji non incongruum.* 25. B
—— —— *num ex Vejorum ruinis ædificata.* 27. D. E
—— —— *num ibi habitarint Veji, immerito dubitatur.* 28. A. E
—— —— *ejus Cuniculus num caſu an arte factus.* 27. F. 28
—— —— *nullum ibi ſepulcrum antiquum, nec muros antiquos eſſe, falſo negatur.* 28. A B. C. D E
—— —— *num remotior a Roma, quam urbs Vejorum.* 29. D
—— —— *quantus hodie ſit, & olim fuiſſe colligatur ejus ambitus.* 35 E. F
—— —— *eam non eſſe Feſcenninum, demonſtratur.* 39 A
—— —— *num ſit Faleria.* 41. C 42. F
—— —— *quibus rationibus probari poſſit, eam non eſſe Vejos.* 43. A. F. 44. B. C. E

Caſtel-

Caſtellana *Civitas ex vicinitate locorum videtur non fuiſſe Veji.* 44 B C

— — *ejus ſitus in mediis Faliſcis oſtenditur.* 44. E F

— — *a quo tempore ejus Epiſcopi in Fallarium juriſdictionem exercuerint.* 45. C

— — *ejus antiqua aliquot ædificia ad feneſtras capitala marmorea deorſum perforata habentia.* 45. F. 46. A

— — *quare appelletur nomine tam diverſo a Vejis.* 46. E

— — *a quo tempore ita appellata.* 47. C. D. E.

— — *quare ita dicta.* 47. F. 48. A

— — *quam antiqua ejus reperiatur memoria.* 48 C

— — *ejus nomen revera hodiernum eſt.* 48. F

Cathedralis *Eccleſia Civitatis Caſtellanæ tota plena marmoribus & aliis monumentis.* 16. F. 17 A

— *ejus hortus inſcriptione ornatus.* 19. B

Cimini *juga, hodie Montes* Viterbii. 2. E

Clemens VIII. *Pontifex ſapientiſſimus, affirmat, Civitatem Caſtellanam eſſe urbem Vejorum* 8. B. C

— — *antiquitatis monumenta nullo habuit in pretio.* 17. B

S. Clementis *Eccleſia monumentis ornata.* 18. B

Cluverius *(Philippus) multas Vejentium prærogativas collegit.* 6. A. B

— — *Civitatem Caſtellanam Vejos eſſe negans, refutatur.* 30. E

— — *ejus duo itineraria.* 31. E

— — *Feſcennium putans eſſe Galleſium refutatur.* 41. B

Collegium *Romanum Civitatis Caſtellanæ inſigne.* 28 D

Coloni Caſtellani *gentes circum Vejos appellata.* 25. B

Coloniæ *Leges a Frontino enarrata.* 21. F

Comerus Gallus, *Vejorum urbis conditor.* 5. F

Cominus *(Pontius) impiger juvenis.* 11. F

Conſtans, *Imperator, Romam præclaris monumentis enudavit.* 18. D

Correle *quantum a Roma abſit.* 24. D

Cremera *fluvius.* 4. A

— *morte CCCVI Fabiorum a Vejentibus cæſorum memorabilis.* 9. B. 12. B

— *num Romæ propior quam Vejis fuerit.* 13. A

— *non tantum ab Vejis abfuit, ut inde inferatur, Civitatem Caſtellanam non eſſe Vejos.* 28. A. F

— *Vejis vicinior, quam Romæ, fuit.* 32. F

— *num Vulcu fuerit.* 32. F

— *num finis fuerit inter Romanos & Vejentes.* 33. C. 34. B

— *Vejis vicinior fuit, quam Romæ.* 34. C

— *Civitatis Caſtellanæ fluvius procul dubio fuit.* 34. D

Cremeræ *Caſtellum.* 33. F. 35. C

Creſcentianus, *Epiſcopus Civitatis Caſtellanæ.* 48. C

Creſcentius, *Conſul Romanus, Gregorium V Pontificem expellit.* 7. C. D

Cruſtumini, *Vejorum vicini.* 1. B. E. 3. C

Cuniculi *Civitatis Caſtellanæ num caſu an arte facti.* 14 A. 27. F. 28. B. 36. F

Curcius *fluvius, olim* Allia. 1. E

Curſius *(Petrus) Civitatem Caſtellanam Vejos eſſe negans, refutatur.* 27. F. 28. A

Cycola *a quibus magna urbs dicatur.* 6. A

D.

Diſtantia *Vejorum a Roma.* 4. F

— *Civitatis Caſtellanæ a Roma efficit, ut a pluribus negetur, eam eſſe Vejos.* 19 E

— *quare ab antiquis ſcriptoribus parum obſervata.* 20. A

E.

Eccleſia *Cathedralis Civitatis Caſtellanæ tota plena marmoribus & aliis monumentis.* 16. F. 17 A

M. Egnatii *memoria.* 17. E

C. Egnatius *viam Auguſtam ſternendam curavit.* 19. B C

Enianum, *urbs ab Eneanis Pelaſgis condita.* 39 B

Epiſcopi *Civitatis Caſtellanæ a quo tempore juriſdictionem in Fallarium exercuerint.* 45. C

Eretum, *hodie* Monte rotundo. 2. A

Etinii *monumentum.* 18. B

F.

Fabiale *(il Campo) & corrupte* Favale, *unde dicatur.* 12. D

Fabii CCCVI *a Vejentibus ad Cremeram cæſi.* 9. B. 12. C. E

— *ex iis unus Romæ ob ætatis immaturitatem manſit, & ſuperſtes ut germen ſtirpis fuit.* 13. A

— *qua via contra Vejentes profecti ſint.* 23. B. D. E. 26. A. B

— *ubi Vejorum pecora rapuerint.* 35. A. C

Faleria, *ſeu* Falerii, *urbs Faliſcorum princeps.* 2. D

— *ejus veſtigia.* 2. D

— *num ſit Civitas Caſtellana.* 41. C. 42. F

— *antiqua ubi readificata.* 41. D

— *ubi ſita.* 44. E. F

Faliſca, *hodie* Fallari. 11. D

Faliſci, *Romæ & Vejis vicini.* 2. A. B

— *num Etruſcis annumerandi.* 2. B. C

— *eorum urbs princeps, unde & nomen traxerunt.* 2. D

— *a Furio Camillo fuſi.* 9. E

— *Tuſcis non annumerandi probant, ſitum Civitatis Caſtellanæ eundem eſſe cum ſitu Vejorum antiquorum.* 10. F. 11. A

— *num unquam a Manlio Torquato debellati.* 42. C

Fallarii *ager Civitatis Caſtellanæ agro vicinus.* 11. E

Federicus II. *Imperator.* 40. A

Ferrarius *(Philippus) Vejos eſſe locum di Marcignano aſſerens, refutatur.* 27. D

Feſcennium *num ſit Civitas Caſtellana.* 39. A

— *ubi fuerit.* 39 C

— *num ſit Galleſium.* 41. B

Feſta *Junonis quomodo celebrata.* 45 E

Fidenas *agri quidem Vejentis, ſed Vejis non adeo confinis.* 27. A

Fidenates, *Romæ & Vejorum vicini.* 1. C

— *eorum civitas ubi ſita fuerit.* 1. D

— *Vejentibus confines Tiberi diviſi.* 3. C

Flaminia *via.* 4. D

— — *medium Vejorum agrum tranſibat.* 5. B

— — *etiamſi per agrum Vejentem duxit, non tamen Veji in illa directe occurrerunt.* 23. D

C. Flaminius *Conſul.* 26. C

Flavius *(Blondus) ſitum Civitatis Caſtellanæ deſcribit.* 9. A

— — *Civitatem Caſtellanam eſſe Vejos negans, refutatur.* 26. E

Flora *ſtatua repræſentata.* 17. E

Q. Florinus Q. L. *Princeps viam Auguſtam ſternendam curavit.* 19. B. C

Florus *(Lucius) Vejorum urbem laudat.* 6 D

Foliaceum *opus antiquum eleganttiſſime elaboratum.* 17. C

Foſſæ *inter Vejos & Faliſcos.* 28. A. 29. B. C

Furiæ Epictefis *monumentum.* 18 B

Furius Camillus *Romanis conſilium patriam relinquendi, & Vejos migrandi, diſſuaſit.* 5. D. E

— — *Capenates & Faliſcos fudit.* 9. E

G.

Galleſium *num ſit Feſcennium.* 41. B

Galli *Romanos ad flumen Alliam clade affecerunt.* 9. B. 11. B

Gallicinium *num e Faleria in Civitate Caſtellana audiatur.* 28. A. 29. A
Gallinas (*ad*) *Livia Auguſtæ oppidum.* 32. D
Q. Gavii *Q. F. memoria.* 19. A
Gineſius (*Johannes*) *Vejorum ſitum deſcribit.* 7. B. C
Glitii Galli *ſepulcrum ſuperbiſſimis ſpoliis ornatum.* 13. C. D. E
—— —— *monumentum.* 13 F
—— —— *inſcriptio quando devaſtata.* 17. A B
—— —— *ſepulcrum teſtimonium ſuppeditat, Vejos tempore Lucani adhuc ſtetiſſe.* 21. D
SS. Graciliani & Feliciſſimæ Virginis *corpora ubi poſita.* 42. A. D
Gregorius V. *Pontifex Maximus, a Creſcentio Conſule expulſus.* 7. C. D
—— VII. *Pontifex Maximus, ab Henrico Imperatore oppugnatus, a Roberto Guiſcardo adjutus.* 48. D
—— XI. *Summus Pontifex.* 4. C

H.

HEnricus, *Imperator, oppugnans Pontificem, cognito Roberto Guiſcardi adventu, aufugit.* 48. D
Herenniæ *inſcriptio in Eccleſia Cathedrali Nepeſina.* 15. E. F

I.

JAniculus *Mons procul dubio fuit Saracte.* 36. C. D
Innocentius IV. *Summus Pontifex.* 4. C. 40 A
Inſcriptio *nationis Vejentum ab Smetio poſita.* 18. E
Inſcriptiones *antiquæ non ſunt corrigendæ.* 16. A
Interitus *urbis Vejarum.* 6. B. C
Jocami Paulli *memoria.* 17 E
S. Johannes, *Protector Civitatis Caſtellanæ, ejuſque corpus ubi jaceat.* 17 A
Johannes X. *Pontifex Maximus.* 47. C
Julius II. *Pontifex Maximus.* 4. B
—— —— *ejus iter ad Bononiam occupandam a quo deſcriptum* 7. D
—— —— *arcem in Civitate Caſtellana conſummavit.* 7. D. E
Junii Nimionis *monumentum.* 18. A
Junonis *ſtatua Romam translata.* 18. C
—— *feſta quomodo celebrata.* 45. E

K.

KRiſermi *memoria.* 18. B

L.

LAcus Albanus *abſque ulla pluvia auctus Romanis terroris cauſa.* 6. E
Lætus (*Pomponius*) *quid de ſitu Vejorum ſenſerit.* 40 C
Lars Volumnius, *ſeu* Tolumnius, *Rex Vejentium, ejuſque monumentum* 6. D. 17 D
Larthenianum *quantum a Sylva Mœſia abſit.* 25. C
—— *poſtea Vejos fuiſſe, magnum deliramentum eſt.* 25. E
Laurentius (*Petronius*) *marmor poſſedit, unde ſitum Civitatis Caſtellanæ cum ſitu antiquorum Vejorum eundem eſſe, probatur.* 15. C
—— —— *alter, Æſculapium ex metallo reperit, idem evincens.* 15. D
Leges *Coloniæ a Frontino enarratæ.* 21. F
Leo X. *Summus Pontifex.* 4. B
—— —— *ejus in Vejos liberalitatis monumentum.* 7 B
Liviæ Auguſtæ *villa.* 32. D
Lubræ, *locus ſ. oppidum.* 30. E. 31. B
—— *falſo putantur eſſe Saxa rubra.* 31. A
Ludovicus Pius, *Imperator.* 47. D. E
Q. Lutatius, *Conſul Romanus.* 41 C
Lychnuchus *Sacrificis pulcherrimus in platea maxima Civitatis Caſtellanæ.* 16. E
—— *ſculptura mirabilis in Eccleſia S. Clementis.* 18. B

M.

MAdonna dell' Arco (*Eccleſia della*) *Civitatis Caſtellanæ monumentis ornata.* 17. A. B
Mamercus, *Conſul Romanus.* 37. C. E
Mammiæ C. F. *Juſtæ monumentum.* 19. C
Manens (*Cyprianus*) *Orvicte Hiſtoriæ auctor.* 7. C
A. Manlius, *Conſul Romanus.* 42. C
Manlius Torquatus *num unquam Faliſcos debellaverit.* 42. C
S. Marcianus, *Protector Civitatis Caſtellanæ, ejuſque corpus ubi jaceat.* 17. A
Marcus Fabius *magnam a Vejentibus prædam abegit.* 33. F. 34 A
S. Mariæ *Templum.* 15. B
Martignano (*lacus di*) *num Vejorum lacus ſit.* 27 D
Maſſa (*Antonius*) *Civitatem Caſtellanam Vejos eſſe negans, refutatur.* 29 D
Maximilla Egnatia, *Glitii Galli conjux.* 13. C
Mazzocchius (*Virgilius*) *Auctoris frater.* 49. 50
—— —— *ejus obitus, & Epitaphium.* 49. 50
Menenius, *Conſul Romanus, a Vejentibus fugatur.* 36. A. B. C
Meſſapus *Turno contra Æneam in auxilium venit.* 21. A
Micus (*Franciſcus*) *monumentum vidit, probans, ſitum Civitatis Caſtellanæ eundem eſſe cum ſitu antiquorum Vejorum.* 15 D
Miſſilia, *arma haſtilia apud antiquos.* 22. D. E
Mœſia *Sylva, hodie* di Baccano. 25. C
—— —— *ab Anco Rege Vejentibus adempta.* 25. D
Mons *di San Silveſtre, vulgo di Sant' Oreſte.* 3. A
Monumenta *varia, Civitatem Caſtellanam Vejos eſſe, probantia.* 13. B. 15 C. 16. B. C. 17. A. 18. A
—— *antiquitatis apud Clementem VIII. nullo in pretio fuerunt.* 17. B
—— *elegantiora Vejis Romam, inde Conſtantinopolim translata.* 18. C
—— *antiqua in Civitate Caſtellana eſſe, falſo negatur.* 28. A. C
Muros *antiquos in Civitate Caſtellana conſpici, falſo negatur.* 28. A. D. E
C. L. Muſicus *viam Auguſtam ſternendam curavit.* 19. B. C

N.

NArdinus (*Famianus*) *Civitatem Caſtellanam eſſe Vejos negans, refutatur.* 33. C
Nepeſina *Diœceſis.* 41. A
Nepeſini, *Vejorum vicini.* 2. C. 3. C
—— *quantum a Vejis abfuerint.* 15. E
Nepete, *ubi ſitum.* 28. A. 29. C
Nero *Glitium Gallum in exilium ejecit.* 13. C
Nicephorus *Imperator.* 48. B
Nicolini (*Cæſar*) *Civitatem Caſtellanam Vejos eſſe negans refutatur.* 25. B. C
Nomina *hæreditaria, ſitum Vejorum cum ſitu Civitatis Caſtellanæ eundem eſſe probant.* 7. A

O.

OLivolenſis *Inſula.* 48. B
Opimius, *avariſſimus homo.* 34. E
Oreſte (*di Sant'*) *montis nomen.* 3. A
Origo *urbis Vejarum.* 5. F
Otto III. *Imperator.* 7. C. 48. C

P.

PAſchalis II. *Pontifex Maximus.* 48. E
Petronii (*Ignatii*) *ſcala ſtatua ornata.* 17. E
—— (*Julii Cæſaris*) *hortus, baſi elegantiſſima ornatus.* 18. A
Petronius (*Girolamus*) *Sacerdos Primarius, poſtea Epiſcopus de Terni.* 15. C
Petrus, *Civitatis Caſtellanæ Epiſcopus.* 42. E. 45. C
L. Philarguri *memoria.* 17 E
Phyſcon *mons ubi ſitus.* 3. A
Pipinus *cum Nicephoro pacem init.* 48. B
Pius IV. *Pontifex Maximus.* 15 C
Plutarchus *Vejorum urbem laudat.* 6 C

Pon-

Digitized by Google

Pontianum, *Caſtellum Tiberi & Fiano vicinum.* 27. A
Pontius Cominus, *impiger juvenis.* 11. F
Privernum, *Regia Volſcorum.* 29. A
— *a Gallis tentatum.* 37. E. F

Q.

QUintia Prata *quæ vocentur.* 30. B

R.

REligionis *in cultu ritus a Gentilibus Chriſtiani mutuati ſunt.* 46 B
Reliquiæ *variæ, Civitatem Caſtellanam Vejos eſſe, probantes.* 13. B. 15. C. 16. B. C. 17. A. 18. A
Reſponſiones *ad Argumenta, quæ afferuntur contra ſententiam, ſitum Civitatis Caſtellanæ eundem eſſe cum ſitu Vejorum.* 23. A. ſeqq.
Rictus *elegantiſſimi verſus Rubinoram ædes, & Plateam Maſſæ.* 17. C
Rignano, *locus ſub Gregorio Magno conditus.* 44 A
Robertus Guiſcardus *Pontificem contra Imperatorem adjuvat.* 48. D
Roma *temporibus Fabiorum cadis nonniſi quatuor habuit portas* 26. B. C
— *primis temporibus præter modum parva.* 35. D. E
— *ibi Auguſti tantum tempore magnifica ædificia augeri cœperunt.* 36. A
Romani *Romam reliquiſſent, & Vejos migraſſent, niſi Furii Camilli efficax oratio obſtitiſſet.* 5. D
— *iis Vejentes ſemper maximo terrori fuere.* 6. D
— *ad flumen Alliam a Gallis cladem acceperunt.* 9. B
— *a Gallis Allienſi prœlio victi.* 11. F
— *quando Vejos migrare voluerint.* 27. C. D
Romulus *Vejentibus bonam partem agrorum mulcta nomine ademit.* 33. E
Rubinorum *ædes monumento ornata.* 17. C
Rubræ *a Martiali memoratæ falſo putantur eſſe Saxa Rubra.* 30. F. 31. A
— *lapidicinæ fuerunt.* 31. B

S.

SAbellio (*Luca*) *a Pontifice litteræ conceſſionis compoſita.* 4. C
Sabini *num Vejentibus fuerint vicini.* 36. D
Santreſto, *conciſum montis nomen.* 3. A
Saxa rubra *ſub ditione Vejorum.* 4. D. 5. B
— — *probant ſitum Civitatis Caſtellanæ eundem eſſe cum ſitu Vejorum antiquorum.* 12. B
— — *falſo putantur eſſe Lubra.* 31. A
— — *a parte Vejorum, ſed non prorſus trans Cremeram.* 33. D
— — *num Romæ admodum vicina fuerint.* 34. E. F
— — *regionis Vejentanæ, num ſint illa, quæ monſtrantur Civitati Caſtellanæ vicina.* 43. A. B
Scoppa (*Johannes*) *aſſerit Vejos eſſe Civitatem Caſtellanam.* 8 B
Scroſanum *eſſe Vejorum ſitum, refutatur.* 30. E. 33. A. B
Scythæ *plauſtris & curru pro domibus utuntur.* 6. A
S. Sebaſtiani *Eccleſia.* 14. C
Setia, *Latii Regia a Saturno conſtituta.* 29. A
Sigillum *antiquiſſimum Communitatis Caſtellanæ.* 7. A. B
Silveſtro (*di San*) *montis nomen.* 3. A
Situs *Civitatis Caſtellanæ.* 3. E. F. 4. C. 44. E
— *Vejorum.* 1. A. B. 3. E. F. 4. B. C. 5. C
— — *quadrat in ſitum Civitatis Caſtellanæ.* 8. C. D. 9. A
Soracte *Mons, non Monteſiaſcone.* 2. E. 3. A. B
— *num in Vejente, an in Faliſcis fuerit.* 5. B C
— *a latere occidentali terminus Vejentium.* 30 A
— *procul dubio fuit Janiculus Mons.* 36 C. D
Statua *conſularis in Civitate Caſtellana.* 16. E
Sulmona *quantum a Roma diſtet.* 24. B. D. 43. F. 44. A
S. Suſannæ *Eccleſia.* 12. D
Sutrini *ſemper cum Nepeſinis conjuncti inveniuntur.* 3. C
Sylva Mœſia *Vejentibus ab Anco Martio adimitur.* 33. F. 34. B. C
Sylveſter II. *Pontifex Maximus.* 48. C

T.

TIti Veſpaſiani *victoria inſcriptione memoriæ mandata.* 18. E. F
Tereja, *hyeme turbidus fluvius.* 4. A. 12. C. 41. A
Trellorum *ædes monumento ornata.* 17. E
T. Truncanii *T. F. memoria.* 19. A
Q. Tullii *Q. F. memoria.* 19. C
Turnus *a Meſſapo contra Æneam adjutus.* 21. A
Turpiliæ M. L. Irenæ *monumentum.* 17. B
Tuſciæ *Epiſcopi qui in hiſtoriis Sigonii ab anno DLXV ad MCC recenſentur.* 45. B
L. Tutili Luperci Sulpitii *monumentum.* 17. F

V.

VAccino (*Campo*) *forum Romanum.* 31. F
Valles *inter Vejos & Faliſcos.* 28. A. 29. B. C
Vaticani Agri *qui vocentur.* 21. C. 30. B
Vejentana *Tribus Romæ IX. appellata.* 19. A
Vejentes *Cruſtuminis & Fidenatibus confines.* 3. D
— *ſæpius pro Etruſcis ſumti.* 3. D
— *eorum ſedes ac urbs princeps ubi fuerit.* 3. E
— *eorum civitates erant magnæ & populoſæ, pariterque Ager ampliſſimus.* 5. E
— *ſepties contra Romanos rebellarunt, iiſque ſemper maximo terrori fuere.* 6. D
— *Fabios ad Cremeram cædunt.* 9. B
— *omnino inter Tyrrhenos fuere.* 11. B
— *eorum nationis inſcriptio a Suetio poſita.* 18. E
— *num habitarint, ubi nunc eſt Civitas Caſtellana, immerito dubitatur.* 28. A. E
— *iis mulctæ nomine Romulus bonam partem agrorum ademit.* 33. E
— *eorum reſpectu, Cremeræ ulterior & citerior ager.* 34. A
— *ubi Fabii eorum pecora rapuerint.* 35. A. C
— *poſt Fabiorum cædem Menenii Conſulis Romani exercitum fugant.* 36. A. B. C
— *ab Anco Martio Sylva Mœſia ſpoliantur.* 33. F. 34. B. C
— *num Sabinis fuerint vicini.* 36. D
— *quo ſenſu dicantur urbi Romæ proximi.* 36. D. E
Vejento, *C. Umbricii Vejentani filius.* 16. B. C
Vejorum urbs *celeberrima ubi ſita fuerit, quomodo detegendum.* 1. A
— — *ejus ſitus.* 1. B. 3. E. F. 4. B. C. 5. C
— — *ejus vicini.* 1. B. 3. D. 4. E. F
— — *Tuſcia propugnaculum vocata.* 3. D. 4. E
— — *quod ſita fuerit, ubi nunc Civitas Caſtellana.* 3. E. F. 4. A
— — *condita fuit in loco natura valido.* 4. E
— — *ejus a Roma diſtantia.* 4. F. 23. B. 24. B. 44. D
— — *magnificentia ædificiorum Romam ſuperabat.* 5. D. 36. A
— — *a quo condita.* 5. F
— — *ejus antiquitas a Cluverio deſcripta.* 6. A. B
— — *ejus interitus.* 6. B
— — *fit Colonia Romana.* 6. B. C
— — *a Plutarcho laudatur.* 6. C
— — *a Lucio Floro laudatur.* 6. D
— — *ejus ſitum eſſe illum, quo hodie Civitas Caſtellana reperitur, Argumentis probatur.* 7. A. ſeqq.
— — *nomen ſuum diu retinuit.* 7. A
— — *ejus ſitus, prout ab antiquis Auctoribus deſcriptus eſt, quadrat in ſitum Civitatis Caſtellanæ.* 8. C. D

INDEX NOMINUM ET RERUM NOTABILIORUM.

Vejorum urbs *inter Peruſinos & Faliſcos media fuit.* 11. B. C

— — *eam eſſe Civitatem Caſtellanam, ex reliquiis probatur.* 13. B. 15. C. 16. B. C. 17. A. 18. A

— — *quibus operibus a Camillo expugnata.* 14. A. B

— — *ejus vina debilia.* 14. D. E. 15. A

— — *quantum a Nepeſinis abfuerit.* 15. E

— — *in ejus expugnatione ad direptionem totus populus Romanus vocatus.* 18. D

— — *quare a pluribus negetur, eam eſſe Civitatem Caſtellanam.* 19. E

— — *ejus immunitio unde probetur.* 20. D. E. F. 21. A

— — *tempore Æneæ non erat deſtructa.* 21. C

— — *ejus multa veſtigia tempore Virgilii.* 21. C. D

— — *Propertii temporibus pro parte adhuc ſtetit.* 21. D

— — *eam Lucani tempore adhuc ſtetiſſe, Glitii ſepulcrum teſtatur.* 21. D

— — *objectiones circa ejus a Roma diſtantiam ſolvuntur.* 22. B. C. D. E

— — *revera in conſpectu Romæ fuit.* 22. E

— — *ejus ſitum cum ſitu Civitatis Caſtellanæ eundem eſſe, contra argumenta in contrarium allata aſſeritur.* 23. A. ſeqq.

— — *de ejus ſitu varia variorum ſententia.* 23. B. uſque 38. B. C

— — *eam Lartbenianum fuiſſe, magnum deliramentum eſt.* 25. E

— — *et Civitatis Caſtellanæ nomen non incongruum.* 25. B

— — *non fuit in via Flaminia.* 26. D

— — *eam locum di Martignano eſſe, falſo creditur.* 27. D

— — *num ex ejus ruinis Civitas Caſtellana ædificata.* 27. D. E

— — *non potuit a Faliſcis longe abfuiſſe.* 29. B

— — *num Romæ vicinior fuerit, quam Civitas Caſtellana.* 29. D

Vejorum urbs *falſo creditur fuiſſe, ubi hodie Arignano.* 29. E. F

— — *ejus ſitum eſſe Scrofanum, refutatur.* 30. E

— — *quantus ejus fuiſſe colligatur ambitus.* 35. E. F

— — *quare a Romanis tam diu obſeſſa.* 37. A

— — *quibus rationibus probari poſſit, eam non eſſe Civitatem Caſtellanam.* 43. A. F. 44. B. C. E

— — *multa ſub ſe habuit Caſtella.* 46. E. F. 47. B

Veitula *quid ſignificet.* 6. A

Vicus *Vejorum.* 1. B. 3. D. 4. E. F

Vicinos *eſſe, & diſtinctos eſſe, inter ſe non pugnant.* 11. D. 28. F

Vina *Maſſica & Falerna graviora ac generoſiora.* 14. D

— *Montis Marii inter Romanenſia ex præſtantioribus.* 15. B

— *tenuia & ſubrubra Civitatis Caſtellanæ probant, ejus ſitum eſſe eundem, qui fuit antiquorum Vejorum.* 14. C. D

Vinum *Græcum quanta fuerit gratia.* 14. E

Virgines Veſtales *ubi ab Antonio Primo receptæ.* 34. E. F

Vitellius *Virgines Veſtales cum mandatis ſupplicibus ad Antonium miſit.* 34. E

Viterbii *Montes, olim juga* Cimini. 2. E

Ulurdum *quid ſignificet.* 6. A

C. Umbricius *Vejentanus, ſibi, Umbriciæ conjugi, & filio Vejenti, monumentum ſtatuit.* 16. B. C

Umbricum *Caſtellum deſtructum in Vejetano.* 4. E. 16. B. C

— — *ejus veſtigia ubi conſpiciantur.* 16. C. D

— — *aliis Civitati Caſtellanæ vicinum, & apud Treliam flumen ponitur.* 16. D

Vox *e Sylva Mæſia num Vejis audiri potuerit.* 25. C. D

Urbanus III. *Pontifex Romanus.* 42. E

Urbes *curribus impoſitæ.* 6. A

— *olim ſæpe exiguæ fuerunt.* 35. D

Uſuardi *Martyrologium.* 42. A

F I N I S.

FAMIANI NARDINI
VEJI ANTIQUI.
SEU
DISSERTATIO,
inveſtigans veram ejus Urbis ſitum,

Ad Illuſtriſſimum & Reverendiſſimum Dominum Cardinalem

ANTONIUM BARBARINUM.

Latine *ex* Italico *vertit*, *Præfationem Notulaſque & Indices addidit*

ABRAHAMUS PREIGERUS.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER Aa,
Bibliopolæ, Civitatis atque Academiæ Typographi.

L E C T O R I

S. D.

ABRAHAMUS PREIGERUS.

Notiſſima Famâ FAMIANI NARDINI *in Rempublicam Literariam ſunt merita, Viri in primis dòcti & accurati; cujus felix in Antiquitatibus indagandis atque illuſtrandis ingenium, ſi nihil aliud, vel hoc Opuſculum, multa eruditionis luce coruſcum, multo ingenii ſale conditum, oſtendere poſſet.*

Habe itaque Lector illud exigua pecunii jactura, una cum MAZZOCCHII *ipſius Opuſculis, quæ licet vel inſano pretio, nuſquam fere conquiri antea potuerunt. Editio, ut nitida, ut accurata eſſet, curavimus, pagellaſque Veteris Editionis oræ Novæ adjecimus; erat illa Italicè edita* Romæ *MCXLVII. per* Taleum Maſcardi, *atque ex* Italia *cum infinitis aliis non exiguo Typographo noſtro pretio tranſmiſſa. Vale, iiſque, quæ dedimus, lætus fruere.*

EMINENTISSIME ET PLURIMUM REVERENDE DOMINE.

Ex terræ ſqualoribus, ſylvarumque aſperitatibus horridis *Vejos* Antiquos, qui ſub iis latebant, in lucem protrahere conatus ſum. Sed in quam lucem ullo ſucceſſu viderer illos protrahere, niſi radiis nominis Em. V. exponerem, ut ſub iis, inſtar ſerpentis, repubeſcentes, reſplendeant. Agnoſco & confiteor audaciam meam, qui haſce minutias meas loco tam celſo applicem. Sed devotioni nihil illicitum eſt; quæ ſolet in demittendis animis, mirabiliter illos attollere; quumque affectibus contritis in ſummum cœli faſtigium aliquando emergat, etiam effectu ipſo res humiles ſublimitatibus quibuſvis majoribus adaptare novit abſque indecentiæ aut incongruentiæ nota. Si ſacrorum Templorum machinis ſuperbis majeſtatem non adimunt veſtes laceræ, votivè ibi ſuſpenſæ; ne ægre ferat Tua Summa Humanitas, quod ei, tanquam Tutelari domus meæ Numini, Voto quaſi appendam ac dedicem hoc ſeu tabellæ male delineatæ, ſeu ſpoliorum pauperis mei ingenii viliſſimorum donum. Accipiat illud Em. V. pro confeſſione aut profeſſione publica animi devotiſſimi, plurimiſque obſtricti beneficiis; quam hac ipſa conſecratione ac inſcriptione præſtat reverentia humillima. *Capranicæ* XXVI. Januarii MDCXLVII.

Em. Veſtræ plurimum Reverendæ

Devotiſſimus devinctiſſimuſque cultor,

FAMIANUS NARDINUS.

LECTORI SALUTEM.

Omnia alia in animo hoc tempore habebam, quam per vim prœli typographici in publicum prodire. Sed quum ipſis crinibus eo pertrahar, ita faciendum mihi, & curſu quidem, putavi. Audi; & ſi mereor, vicem meum dole. Jam novem anni ſunt, ex quo, quum provocatus ab [1] *Sacerdote tunc Temporis* Civitatis Caſtellanæ *Primario*, Michaele Mico, *ad amicum certamen circa* Vejos *Antiquos, creditum habitumque ipſi Patriam ſuam Urbem, Libello eidem ipſius Apologiam repoſui, fuſe, ſed curſim, in minus quam octo diebus. Quocum contentio noſtra finem habuit. Quare depoſita ejus rei omni memoria, eram jam animo nulla alia re minus occupato, quam ſtudio antiquitatis, cum* Romà *mihi nunciatur, prodiiſſe libellum quendam, inſcriptum* Vejos Defenſos, *quo nominatim mihi reſponderetur. Fateor erubeſcere me fecerunt illæ litteræ, quibus id mihi ſignificabatur, euſque legi non ſine morſibus ægritudinis, quod publico jam conſpectui expoſitum eſſet exiguum meum ſcire. Nactus deinde illum librum, quum collocari me cernerem inter ſcriptores celebres, & ob ingenium, ultra id quod unquam meruiſſe me recordari poſſum, laudari, viſus ſum mihi ab auctore, cui gratias ago, præter modum honorifice tractari. Sed lectis meis rationibus, partim ita extenuatis, partim in ſenſum tam diverſum a proprio diſtortis, ut vix illas agnoſcerem, indeque argumento facto, fere, ut* Orbis Litteratus, *illas in fonte ſuo non contemplatus, nihilo melius de iis judicaret; non potui non ea de cauſa commoveri, ſimulque percelli; quoniam quæ publicata non erant, aut ſilentio præteriri, aut integra & ſincere in medium proferri debuerant. Judicavi idcirco, meum eſſe, remedium hic adhibere; quo non ceſſabant me inſtigare amici mei. Quamobrem ſcripta mea reſumens, pulſu non minus a calore ſanguinis, quam diſcurſu mentis directo, alio ordine diſpoſui, & vegeſtiones, reſponſionibus ejus, ubi labi illas deprehenderem, oppoſui. Sic intra paucos dies mihi viſus ſum integrum volumen abſolviſſe. Et impatiens id apud me retinendi, in lucem illud emitto. In duas partes Tractatum hunc diſtribui. Prima apparatum continet rerum, quas præmittere viſum fuit, de* Vejis *Antiquis. In altera parte ſitus eorum inquiritur. Majoris lucis ergo in fronte colloco* Mappam Geographicam, *in qua ſatago diſtinguere juxta veriſimile, & ad digitum prope, populos Hetruriæ antiquos inter* Ciminum *&* Romam, *locis hodiernis demonſtratos; non omnes, ne confuſioni occaſio daretur, ſed maxime neceſſarios ad intelligentiam. Te, cariſſime Lector, oro, primo, ut infirmitatem plus quam unam, quam in hoc opere meo deprehendes, boni conſulas, conſiderando laborem præcipitatum, & plus affectuum quam ingenii: deinde me excuſatum habeas, ſi tædioſius, quam debeam, reſpondendo intentus ſum. Illa ſententia, quæ in hac cauſa apud me prævalere potuit, non potuit illam non expreſſe retortam omittere, ſuper iis ſaltem rebus, quæ* [2] *vel tantillum veriſimilitudinis habent. Poſtremo ſuffer longum tædium materiæ, quæ abſque tali contentione,* [3] *animo ſedato, breviori claritate, ac minus faſtidioſa tractari poterat. Vale.*

1 *Arciprete.* 2 *Alcun' atomo.* 3 *A ſangue freddo.*

Imprimatur ſi videbitur Revmo. S. Pal. Apoſt. Mag.

A. Victrum Epiſc. Alatr. Viceſg.

Opus poteſt imprimi ſi placet Reverendiſſimo Domino meo, cum nihil contra fidem, nec contra bonos mores in eo invenerim. Ideo &c.

Ita eſt. Comes Io. Baptiſta Cantalmaius de Fugubio.

Imprimatur. Fr. Hyacinthus Pandulphus, Mag. Reverendiſſ. P. Mag. S. Pal. Apoſt. Socius.

ELENCHUS CAPITUM.

PARS PRIMA.

Cap. I. *Confinia Populi* Vejentis. Pag. 1
— II. *Ultima Confinia* Romanos *inter &* Vejentes. 9
— III. Vejorum *a* Roma *diſtantia.* 15
— IV. Vejorum *a* Tiberi *diſtantia.* 26
— V. *Situs & Magnitudo* Vejorum. 28
— VI. Saxa Rubra, *Caſtellum* Fabiorum, *& Collis, ubi cecidere, ubinam ſita.* 33
— VII. Vejorum *poſt expugnationem Fata.* 39

PARS SECUNDA.

Cap. I. Civitas Caſtellana *non eſt* Veji Antiqui. Pag. 45
— II. *Argumenta pro eo adducta facile refutantur.* 55
— III. *Nec nova pro eo Argumenta majoris ſunt ponderis.* 63
— IV. *De Antiquitate* Civitatis Caſtellanæ. 70
— V. Veji *nec* Ponzanum, *nec* Meana, *nec* Martignanum, *nec* Scrofanum *fuerunt.* 79
— VI. *Quænam fuerint Antiqua* Saxa Rubra, *Flavius* Cremera, *atque ubi Caſtellum fuerit* Fabiorum 84
— VII. *Antiqui* Veji *ubi fuerint.* 92
— VIII. *De Agro* Vejentano. 97

F A-

SABINI.
CRUSTUMINI.
M Rotondo.
Turrita
Nazzano
Civitella
CAPENATI.
Morlupo.
C Novo
Scrofano.
FIDENATI.
Formello
Galera.
ROMA.
LATIO.
Ostia.
RENO.

Digitized by Google

FAMIANI NARDINI
VEJI ANTIQUI.
PARS PRIMA.

CAPUT I.
De Confiniis Populi Vejentis

HEtruria, dicta antiquitus etiam *Tuſcia*, & hodie *Toſcana*, quum primis ſeculis occupaſſet verſus Occidentem planities *Padi*, verſus Orientem campos *Capuæ*, & verſus Septentrionem littora maris *Adriatici*, reducta tandem eſt tanquam intra fines proprios (juxta commune teſtimonium *Strabonis*, *Plinii*, *Ptolemæi*, *Solini*, cæterorumque Geographorum) intra flumen *Macram* (dictam *Ptolemæo Macrallam*) *Appenninos* montes, *Tiberim*, & Mare *Tyrrhenum*. Intra quod ſpatium *Ciminii* ſylvoſa juga, ſurgentia a Septentrione, non ita longe a curſu ipſius *Tiberis*, oſtiis *Neræ*, quaſi obviam & continuato dorſo ſe extendentia verſus Auſtrum,
2 per non exiguum tractum illam dividunt in duas partes inæquales. Quarum major, a *Ciminio* ad *Macram*, *Liguria* terminabatur, & *Etruriæ* nomine a *Romanis* poſtea proprie appellata eſt: Minor autem, de qua mihi differendum eſt, ab eodem illo *Ciminio* ad *Tiberim* pertingebat a fronte *Latii*, mœniumque *Romæ*. Nec tota, nec alterutra duarum partium, Regi, aut uni alicui Magiſtratui parebat, ſed pleræque civitates utriuſque partis inter ſe liberæ erant. Duodecim inter omnes præcipuæ erant, &, non aliter ac hodie *Cantones Helvetiorum* faciunt, conjungebant nonnunquam arma pro communi utilitate; & antequam id facerent, convocabant concilium in confiniis ambarum partium ad Auſtralem oram *Ciminii*, ubi tunc temporis fuit Fanum *Vulturnæ*, & ubi hodie eſt *Viterbium*. Ab hac parte *Ciminii* erant prope mare *Cærites*, incolæ oppidi *Cære*, ſed non hodierni, & *Tarquinienſes*; inde flectentes verſus *Ciminum*, *Sutrini* & *Nepeſini*, quorum quæ in radicibus civitates ſunt, antiqua nomina ſervant; ad genua *Ciminii* creduntur fuiſſe *Capenates*, de quibus cecinit *Virgilius* Æn. VII. 697.

Et Ciminii cum monte lacum, lucoſque Capenos.

Sed nuper a *Philippo Cluverio*, in *Italia antiqua*, poſiti ſunt *Capenates* in illo angulo, quem facit *Tiberis* prope *Soracte*, ubi ſunt, inter alia loca, *Ponzano*, *Civitella*, *Fiano*, & *Liprignano*; nec ſine rationibus bonis. Templum Deæ *Feroniæ*, juxta *Strabonem* & *Livium* fuit ſub *Soracte* in *Capenatibus*. Id jam a tempore regis *Tulli Hoſtilii* frequentabatur a *Romanis*; inde colligitur vicinitas, & magna quidem. *Hannibal* indiſcedendo ab Obſidione *Romæ* verſus *Reate* & *Samnium* trajiciens *Tiberim* ab *Ereto*, quæ urbs erat, ubi nunc eſt *Monte Ro-*
3 *tondo*, cum exercitu excurſionem fecit in illud Templum, idque diripuit. *Silius Fluviales* dicit Campos *Capenates* lib. XIII.

——— ——— ——— itur in agros
Dives ubi ante omnes colitur Feronia luco,
Et ſacer humectat fluvialia rura Capenas.

Præterea conſiderandum eſt, illos populos conterminos habuiſſe Regionem *Vejentem*; Colligitur ex *Livio*, *Faliſcis* viciniores *Romæ* fuiſſe, idque ante *Faliſcos* a *Romanis* ſubjugatos, quod non contigiſſet, ſi (quemadmodum *Canapina*) habitaſſent ultra *Faliſcos* in *Ciminio*, & in clauſtro magnæ illius Sylvæ. Poſtremo multæ Inſcriptiones repertæ cum nomine *Capenatium* per illa Caſtella, quibus illuſtrandis *Cluverius* lucem non habuit, & in quibus producendis, nec meum propoſitum eſt, tempus aut operam inſumere, ultimam huic rei fidem adſtruunt. Nec verſus citatus *Virgilii* difficultatem facit. Quippe qui in recenſendis locis ſine ordine ſaltus facit, ut videre eſt in recenſione, quam facit, tot aliorum, imo eoſdem ibi ſaltus facit ab *Æquis Faliſcis* ad *Soracte*, & inde ad *Ciminum*; quare etiam alterum illum potuit facere a *Ciminio* ad illum angulum *Tiberis*, qui ultra *Soracte* eſt. Sed mihi non eſt animus hac de re diſputare. A *Ciminio* juxta *Tiberim* ſe extendebant *Faliſci*; cujus fluminis reliqua ripa poſt *Capenates* a fronte *Cruſtuminorum*, *Fidenatium* & *Latii*, *Vejentis* Populi erat magni, juxta *Dionyſium Halicarnaſſeum*. Cujus Regionis, ſicut hodie antiquos fines præciſe deſignare non eſt, attamen forſan non omnino difficile erit, illos præter propter demonſtrare.

A parte Meridiei an ager *Vejentium*, antequam *Romani* trajicerent *Tiberim*, excurrerit uſque ad mare, adeo ut ſpatium intra fauces *Tiberis* & *Cærites* eſſet *Vejentium*, dubitari quodammodo poteſt. *Livius* libro primo loquens de Anco Martio:
Nec urbs, inquit, *tantum hoc rege crevit, ſed & ager,* 4
fineſque, Sylva Mæſia Vejentibus adempta, uſque ad mare Imperium prolatum; & in ore Tiberis Hoſtia urbs condita, ſalinæ circa factæ &c. Unde ſequi videtur: Sylvam *Mæſiam Vejentibus* ademptam, fuiſſe verſus Mare. Quamquam verum eſt, verba illa: *Sylva Mæſia Vejentibus adempta*, ſi ſumantur non in ablativo abſoluto, ſed in nominativo, ut reliquæ illa: *uſque ad mare Imperium &c.* poſſe habere ſenſum commodum, *Ancum Martium* ademiſſe *Vejentibus* ſylvam, & adimendo aliis populis alios agros, ab altera parte protuliſſe ad Mare Imperium. Tanto magis, quod ſubjungat mox ædificationem *Hoſtiæ*, quæ, licet ſita ad mare, non eſt tamen a parte *Etruriæ*, ubi ea ſylva erat, ſed a parte *Latii*, in quo *Martius* expugnaverat & ſolo æquaverat paulo ante *Politorium*, *Medulliam*, *Tellenam*, & *Ficanam*. *Dionyſius*, nulla ſylvæ *Mæſiæ* facta mentione, dicit Regem illum prœlium commiſiſſe cum *Vejentibus* verſus *Salinas*, quæ erant ad Mare, ubi hodieque eſt *Campus Salinus*, & quum ſatis probabile ſit, magnos iſtos Hiſtoricos inter ſe concordes eſſe, pro certo credi poteſt, prope *Salinas* fuiſſe illam ſylvam. Attendenti id etiam clarum fit; nam, ſi productio *Romani* Imperii uſque ad mare facta fuiſſet a parte *Latii*, per expugnationem quatuor illorum locorum; *Livius* id prius dixiſſet, ubi locutus eſt de illis; vel ſaltem poſt mentionem ſylvæ *Mæſiæ* (ſi illa non erat ad mare) nihil iſta commemoratione opus erat, quæ nihil ad rem faciebat: ſin alia

quadam acquiſitione [ſc. facta fuiſſet illa Imperii productio] dixiſſet ibi, cujus loci, quemadmodum dicit de ſylva; iſte autem Rex nec apud *Diony-*
5 *ſium*, nec apud *Livium*, aliud quid, ſeu oppidum, ſeu agrum imperio adjeciſſe legitur.

Sylvæ *Mœſiæ*, non longe a *Magliana*, verſus mare, poſſunt hodieque recognoſci veſtigia, ſiquidem intra portum & flumen *Arronem* ille tractus littoris ſylvoſus remanet pene omnis. Credit *Leander Alberti* (& *Cluverius*, ut alios omittam, qui ei conſentiunt) ſylvam *Mœſiam* fuiſſe *Il Boſco di Baccano*, ſaltum illum, qui nunc exſtirpatus eſt; motus forſan eo, quod propter latrocinia tam famoſa fuerit. Sed ſi tempore *Anci Martii Romanus* ager, a parte *Etruriæ*, illum ſaltum comprehendiſſet, multo major fuiſſet, quam ſcriptores dicunt, quemadmodum oſtendam; e contrario autem *Vejens* jam inde ab eo tempore ſatis anguſtus; quum tamen *Livius* lib. v. illum dicat *majorem* fuiſſe *Romano*. veroſimilius eſt, fuiſſe ſylvam *Arſiam*, pro qua ab *Raphaele Volaterrano* in *Commentariis Urbanis* habetur. Ego nihilominus etiam ſylvam *Arſiam* exiſtimo fuiſſe propius *Romam*; ſiquidem congreſſus exercitus *Romani* cum *Vejente*, & *Tarquinienſi*, qui in favorem *Tarquiniorum* moti erant, contigit in agro *Romano*, ac prope illam ſylvam, unde exiit noctu vox: *uno plus Hetruſcorum cecidiſſe in acie*; *Il Boſco di Baccano* autem fere in altero extremo (ut poſtea apparebit) agri *Vejentis* erat, verſus *Nepeſinum*. Veruntamen credat unuſquiſque, quod ſibi maxime placet.

Ab Occidente *Vejentes* conterminos habuere *Cærites*, quemadmodum ex *Dionyſio* & *Livio* colligitur; quumque nulla de hac re controverſia ſit, non opus eſt, auctoritatem afferre; ita tamen, ut nulli certi limites reperiantur. Per bonum ſpatium illis conterminus fuiſſe debet *Arrone* fluvius,
6 poſt quem a *Cluverio* aſſignatur Lacus *Anguillaræ*, unde ille fluvius alitur; ego vero crederem potius, colles illos, qui ſunt inter Lacum, qui dicitur *il lago di Baccano*, & illos, qui dicuntur *di Martignano e di Straccia Cappe*, diviſiſſe illos populos, in quantum de hac re meliore loco dicam. Quanquam verum eſt, differentiam, in parvo ſpatio ſitam, nec conſideratu dignam eſſe.

Ab eadem parte occidentis ſequebantur *Nepeſini*, quibus eos (puta *Vejentes*) conterminos fuiſſe clarum ſit ex *Livio*; ex eo autem, quod ibi limites ſuos habuerint, certum eſt, *Vejentes* ſitos fuiſſe propius *Romam*, & extendiſſe regionem ſuam a *Tiberi* ad Mare e regione *Cruſtuminorum*. *Nepeſinorum* tamen Limites certe ſciri nequeunt. ſed quum judicari poſſit, agrum iſtius urbis olim paulo majorem fuiſſe, vel etiam minorem, quam hodie ſit; non eſt præter rationem, exiſtimare, illos limites ſuos habuiſſe fere in medio ſpatio, quod eſt inter *Monteroſi* & *Baccano*, aut paulo ulterius.

Adjacebant ipſis (*Vejentibus* puta) etiam ab Occidente *Faliſci*; ſed quouſque alterutra illarum regionum fines ſuos produxerit, majorem difficultatem habet; & duæ res ibi præſupponendæ ſunt.

Prima; quod *Faliſci* alias ſe inde non extenderint a *Cimino* verſus *Montefiaſcone*, quemadmodum crediderunt *Blondus*, *Volaterranus*, *Alberti*, aliique. Id hodie indubitatum eſt, & probatur efficaciter ab *Antonio Maſſa* in egregia illa Diſſertatiuncula: *de Origine, & rebus geſtis Faliſcorum*. Cujus argumenta hic nolo repetere: quippe quod ſuperfluum eſſet.

Altera; quod illa Regio in aciem produxerit viginti aut triginta minimum millia armatorum, re-
7 ferentibus *Oroſio* lib iv. cap. xi. *Eutropio* lib. ii & *Paulo Diacono* itidem lib. ii. *Hiſtoriæ Miſcellæ*, a *Romanis* una vice ex iis *cæſa* fuiſſe *quindecim*

A *millia*; ubi *Eutropius* & *Paulus* addunt: *ceteris pacem datam*.

Quibus ex rebus inferas, quod, quamvis, iis temporibus, quibus cœlibatus non ita aut permittebatur, aut laudabatur, urbes omnino eſſent frequentiores, civibuſque florerent magis, quam nunc; nihilominus, quum eſſet ab agris *Sutrino* ac *Nepeſino* non ita latum ſpatium, neceſſario a radicibus montis *Cimini* extenſi fuerint in longum *Faliſci*, ad minimum per omne ſpatium *Montis Soractis*, qui hodie appellatur *Sant Oreſte*, adeo, ut *Faliſcos Sutrini* & *Nepeſini* conterminos habuerint a Meridie, & illa linea confiniorum, quæ
B dividebat verſus Orientem *Cærites* ac *Nepeſinos* a *Vejentibus*, illa ipſa ad *Soracte* finiens, fuerit ab Oriente terminus inter *Vejentes* ac *Faliſcos*.

Fidem huic rei mirum in modum facit Porta Septentrionalis urbis *Nepe*, dicta *Faliſca*, quod nomen conſtat derivari ab antiquo; & inde forſan eſt, quod a *Romanis*, ut teſtatur *Frontinus* Libro de Coloniis, tractarentur pari modo *Nepeſinus*, ac *Faliſcus*. *Colonia Nepis eadem lege ſervatur, qua & ager Faliſcorum.* Siquidem uterque diſtaret longitudine pari. *Vibius Sequeſter in* Catalogo Montium id clare dicit. ubi *Soracte* recenſetur, adjecto: *Faliſcorum*. vetus *Horatii* Scholiaſtes ad
C lib. I. Od. IX. id confirmat, dicens: *Soracte Mons eſt in Faliſcis, Flaminiæ vicinus*. &, ſi allegati Scriptoris, habiti Apocryphi a doctoribus, aliquid auctoritatis adjunxerit, allegarem inſuper Fra- 8
gmentum *Catonis de Originibus*, qui aperte dicit: *Soracte Faliſcorum* eſt, *mons Apollini ſacer*. *Plinius* lib. v. cap. ii. & *Solinus* cap. vii. huic teſtimonio ſubſcribunt, dicentes Agro *Faliſco* territorium iſtius montis, quoniam uterque mentionem facit Familiarum *Hirpiarum* Agri *Faliſci*, quæ ad montem *Soracte* annuo *Apollinis* ſacrificio incedebant ſuper prunis ardentibus, nec urebantur. Poſtre-
D mo *Livius* lib. x. ponit Agrum *Faliſcum* una cum *Vaticano haud procul ab Urbe*; quoniam de duobus exercitibus, *haud procul*, inquit, *ab Urbe Hetruriæ oppoſiti* erant, *unus in Faliſco, alter in Vaticano agro*. Quæ diſtantia a *Roma*, una cum *Vaticano* agro nominata in locum, qui longius diſtet, quam *Soracte*, quadrare nequit.

Quod reliquum eſt, ſupereſt conſideratio quædam, quam reticere nolo. *Vitruvius* lib. viii cap. xxxv. de fonte quodam regionis *Faliſcæ*: *Agro autem Faliſco via Campana in campo Corneto eſt locus, in quo fons oritur; ubi anguium & lacertarum, reliquorumque ſerpentium oſſa jacentia apparent*; ubi
E illa via *Campana* Viros Doctos ſuſpenſos tenet. Multi, illam corrigentes, pro *Campana* poſuerunt *Flaminia*. Sed in *Flaminia* nuſpiam reperitur iſte fons. Alii dixerunt, *Æquos Faliſcos* fuiſſe inter *Æquos* prope *Latium*, per quos *Roma* verſus *Campaniam* iter erat ſed in vanum: quoniam *Æqui Faliſci* fuit urbs *Etruriæ* juxta communem conſenſum.

Hic fons conſpicitur hodieque ad radices *Soractis* in territorio *di Penzano*, diſtans ab iſto loco circiter duo milliaria, & a via, qua itur a *Penzano* verſus *Civitatem Caſtellanam* duas explo- 9
ſiones ſclopeti, aut non multo minus. qui tractus
F appellatur *Romiano*. Scaturit per modum aquæ ferventis; ſemperque ibi mortua conſpiciuntur, aut ſerpentes, aut lacertæ; & dictus eſt (iſte fons) *Acqua forte*. Paulo ulterius alter eſt, in quo ſæpe conſpiciuntur mortuæ volucres, idemque eſt, quem *Plinius Varronis* verbis deſcribit lib. xxxi. cap. ii. *Varro ad Soractem in fonte, cujus ſit latitudo quatuor pedum, ſole oriente eum exundare ferventi oleo ſimilem, aveſque quæ guſtaverint juxta mortuas jacere.* Ubi itaque *Vitruvius* dicit: *Via Campana*, patet, veram lectionem eſſe: *Via Capena*; & revera in illis faucibus planitiei inter

So-

Soraƈtem & *Tiberim* via unica tendentibus a *Faliſcis* ad *Capenates*, & regio *Faliſca* colligitur pertigiſſe ad *Ponzano* uſque.

A Septentrione clarum habemus *Plinium* lib III. cap. v. ubi deſcribens curſum *Tiberis*, attribuit univerſæ regioni *Vejenti* juxta *Tiberim* diſtantiam a *Roma* tredecim tantum milliariorum, *Citra* XIII. *millia Paſſ. Urbis Vejentem agrum a Cruſtumino, deinde Fidenate, Latiumque a Vaticano dirimens.* ubi quum agrum illum videas poſitum per acceſſionem a fronte *Cruſtuminorum*, & non aliorum *Sabinorum*, quibus oppoſuerat *Hetruſcos*, apparet, in numero XIII. milliarium, non eſſe, ut alii dixerunt, vitium. Quoniam *Cruſtumini* ne quidem eo uſque ſe extendebant, ut montem *Soraƈte* oppoſitum ſibi haberent, ſed exiſtimantur aut non prætergreſſi, aut paululum admodum, ubi nunc eſt *Monte Rotondo*. A *Soraƈte* itaque inflexa verſus Orientem linea, & pertraƈta uſque ad *Tiberim* apud *Rinno*, quo illa XIII. milliaria *Plinii* facile pertingebant, perſpicitur diſtinƈtio *Vejentium* a *Capenatibus*.

10 Ab oriente, juxta teſtimonium e *Plinio* allatum, in gyrum flectebant *Vejentes* ad ripam *Tiberis* e regione *Cruſtuminorum* uſque ad *Fidenates*, & inde ante Urbem conditam, & aliquot annis poſt pertingebant ad mare. Sed poſt quam *Romulus* illis *Septempagium* ademit, variarunt confinia eorum ab illa parte, quod requirit conſiderationem ſingularem. ſed antequam eo tranſeam, removenda ſunt Obſtacula.

Michael Micus, vir litteratus, ingenii ſubtilis, multæque facundiæ, contendens jam ante annos aliquot, mecum de *Vejis*, negabat quantis maximis poterat viribus, *Faliſcorum* fuiſſe id, quod inter *Falleriam* & montem *Soraƈte* continetur; & inter alia, quibus utebatur, argumenta adducebat, *Livium* differentem de prœlio, a *Romanis* ab una parte, & *Fidenatibus Vejentibuſque* ac *Faliſcis* ab altera parte, cum exercitibus commiſſo, ad defenſionem *Fidenarum*, dicere; libro IV. *Faliſcos procul ab domo militiam ægre patiens &c.* ita, ut a *Fidenis* ad *Faliſcos* diſtantiam non exiguam oſtendat; cum tamen a ſitu veterum *Fidenarum* ad *Soraƈte* non poſſint effici niſi oƈtodecim aut viginti milliaria, ſpatium, de quo dici non potuit: *procul ab domo* in exercitu, belli gerendi cauſa, egreſſo.

Sed mihi difficilis non erat reſponſio: vox *procul* ſolet ſignificare longinquitatem, ſed indeterminatam in ſenſu abſoluto, & diverſimode ſemper menſuratam, reſpeƈtu habito ad affeƈtus, aut comparatione faƈta ad alium locum, minus diſtantem. Unde non juvat hoc loco Milliaria numerare; ſiquidem vel unum milliare longinquitatem efficiet in comparatione ad ſtadium. Militibus *Faliſcis* bellum *Fidenarum* erat *procul*, ſi ſpeƈtes *Fidenates*, qui domi illud gerebant, & *Vejentes*, qui non longius ab agro ſuo, quam dilatatur flumen, habebant campos proprios non multum ab oculis remotos. *Faliſcis procul* erat illud bellum,
11 quoniam fiebat in loco ſibi non contermino; gerebatur cum hoſtibus longinquis; & quod plus eſt, ſine ſpe ſibi quicquam acquirendi; unde ſolet fieri, ut militiam *ægre patiatur* miles, ejuſque longinquitatem æſtimet. Neque in illo vocabulo *procul* tam conſideratur ſpatium milliariorum, quam quidem quod foris adirent periculum una cum illis, qui in domo propria minori incommodo & majori utilitate de induſtria bellum trahebant. *Faliſcos* (verba ſunt Livii) *procul ab domo militiam ægre patiens, ſatiſque fidens ſibi, poſcere pugnam; Vejens Fidenatique plus ſpei in trahendo bello eſſe.* Reſpeƈtu milliariorum *Faliſcis* iſta militia erat *procul ab domo*, quemadmodum *Romanis* erat procul ab domo quodvis bellum, quod ultra ſeptem milliaria geſtum fuit illis temporibus. Nec deſunt apud *Livium* exempla ſimilium phraſium. En tibi unum libro primo, ubi introducit *Turnum Herdonium* tumultuantem adverſus *Tarquinium* in Sylva *Ferentina*: *Principibus longe ab domo excitis ipſum, qui concilium indixerit, non adeſſe*; & tamen civitates *Latii* veteris, quarum Principes venerant ad concilium, non tam longe a ſe invicem diſtabant, quin Sylva *Ferentina* (quæ, juxta *Pompejum Feſtum*, fuit ſub monte *Albano*, & ab erudito illo *Cluverio* exiſtimatur multa cum ratione fuiſſe, ubi nunc eſt *Marino*) fuerit ab una quaque illarum civitatum longius diſtans; quam *Fidenæ* a *Soraƈte*: ſed quare omitto *Livium*, qui lib. x. Agrum *Faliſcum non longe ab Urbe* collocans, per conſequentiam declarat, multo minus diſtantem illum fuiſſe *a Fidenis*?

Secundo loco *Micus* proferebat *Plinium* lib. II. cap. XCVI. ubi ponit *Aras Mutias* in *Vejente*: *Ad Aras Mutias in Vejente, & apud Tuſculanum, & in Sylva Ciminia loca ſunt, in quibus in terram depaƈta non extrahantur*; cum tamen *Aræ Mutiæ* 12
longius quam *Soraƈte* a *Roma* ſint inter *Rignano* & *Civitatem Caſtellanam*; quæ adhuc deſtruƈtæ ſervent in multis antiquis ruinis, & in agris, quos circumjacentes habeant, nomen *Arimozzo*. Ita fideliter, & non *Aremozze* ſcribebat *Micus*.

Hoc erat unum ex præcipuis ipſius argumentis; fuiſſetque alicujus momenti, ſi pro eo, quod *Arimozzo* idem ſit cum *Aris Mutiis Plinii*, aliud argumentum aut indicium melius in promptu eſſet, quam ſola illa, eaque tam exigua ſimilitudo nominis, approbata quidem, ſed non bene ruminata ab *Alberto* & aliis. Axioma hodie indubitatum Antiquariorum eſt: ſola convenientia nominis hodierni abſque ullo alio auxilio congruentiarum ſaltem, ſi non probationum; meram vanitatem eſſe, conjeƈturas facere, ne dicam affirmare & credere aliquid rerum antiquarum; & experientia temporis beneficio, ſæpius detegit errores & quidem craſſos, qui loco veritatis communiter admiſſi per hanc viam fuerant. Hic non ſolum deficiunt probationes & congruentiæ, ſed mille aliis claris teſtimoniis contrarium evincitur. Unde non opus eſt multa vi ingenii, ad proſternendum Argumentum, quod præ infirmitate jam cadit. Quid? quod & ego, multo minore cum ſcrupulo, quam id faciebat *Micus* in arguendo erroris ſcriptores antiquos, & claſſicos, poſſem dicere: *Plinium* erraſſe, ponendo *Aras Mutias* in *Vejente*? adeone magnus iſte error erit, ſi nominaverit unam Regionem pro altera, ubi obiter tantum locum aliquem tangit? Num præter veriſimilitudinem eſt, *Plinium* ex aliorum relatione de ſoli alicujus ad *Aras Mutias* ſpeƈtantis natura ſcripſiſſe, ipſum autem relationis auƈtorem pro *Faliſco Vejentem* dixiſſe, h. e. agros, qui 13
tunc temporis non amplius diſtinguebantur, confudiſſe? Nonne ſimiles nominum confuſiones apud *Plinium* reperiuntur crebro? In diſtinguendis Regionibus quantumvis fuerit diligens, modo per occaſionem injeƈta alicujus mentione, incidit in errores craſſiores. Sic opportune non ita longe a loco, qui agit de *Aris Mutiis* cap. CIII. eodem libro nominat *Lacum Velinum* in *Agro Piceno*, qui lacus tamen prope *Reate* eſt, & *Flumen Clitumnum* in *Faliſcis*, quod (teſtis ſit *Plinius* nepos ejus lib. VIII. ep. X.) in *Umbria* eſt apud *Spello*.

Sed quoniam Auƈtor libri, qui inſcribitur *Veji Defenſi*, typiſque cum maxime editus eſt, ridet, quod me applicem ad emendandum, & ad confundendas (ut loquitur) memorias Auƈtorum, quum ipſe id crebrius faciat, & abſque rationibus tam validis; age ne ullum quidem ſcriptorem antiquum

errotis argdamus, ut ad ſuffulciendum Caſtellum in aëre hodiernæ Phantaſiæ *Plinius* ſibi ipſe ac cæteris contradicat, & majori emendatione mercatur. *Plinius* ad XIII. millia paſſuum a *Roma* ponit Agrum *Vejentem*, agnoſcit cum tot aliis montem *Soracte* pro *Faliſco*, ut & campos adjacentes, quos inter & *Fallerium*, *Arimozzo* eſt; & dicere: in *Vejente* hunc locum eſſe, non erit repugnare dictis iſtius Scriptoris?

Difficultatem Defenſor *Vejorum* ſentit, adeoque quamvis pro *Faliſco Soracte* accipiat, *Vejentem* tamen agrum, a tergo iſtius montis propter *Tiberis* ripam, flectendo uſque ad *Civitatem Caſtellanam* perveniſſe, eamque urbem comprehendiſſe putat. Sed quam mirum agrorum labyrinthum Populis iſtis hoc pacto machinatur? quas anguſtias agri relinquit *Faliſcis*, regioni tam amplæ, tam potenti, tam celebri? Quæ miſtura *Capenatium* ac *Vejentium*, inde a tergo *Soracte* reſultat? 14 Fons *Vitruvii*, qui erat prope *Ponzano*, quomodo erit in *Faliſcis*? Quomodo ſalvus ab eo evadit *Plinius*, qui tantum in decimo tertio ad flumen milliario *Vejentem* agrum terminat? dicit: textum eſſe corruptum; & hoc non eſt confundere memorias Auctorum? quomodo ſartum tectum reddet, quod *Plinius Vejentem* agrum ſolis *Cruſtumi*nis a fronte collocet? dicitne, prius comprehendiſſe ſub generali nomine *Hetruriæ*? Bene. ipſum textum conſulamus: *Per CL M. Paſſuum non procul Tiferno, Peruſia, & Ocriculo, Hetruriam ab Umbris, ac Sabinis, mox citra XIII M. Paſſ. Urbis Vejentem agrum a Cruſtumino, deinde Fidenate, Latiumque a Vaticano dirimens &c.* & hoc loco non videt, a fronte *Sabinorum Umbrorumque Hetruriam*, mox autem a fronte *Cruſtumini* agri *Vejentem* a finibus *Sabinæ* excludi? An neſcit, quando exprimatur ſpecies cum genere, aut pars cum toto; in toto & in genere partem ac ſpeciem tum non intelligi comprehenſam? *Generi per ſpeciem non derogatur* axioma eſt. Ecce *Plinius*, ne emendemus illum in *Aris Mutiis*, ubi levius, utpote in re obiter tacta, errat, labitur in majorem errorem, ubi ex profeſſo ripa *Tiberis* Regionum fines determinare aggreſſus eſt.

Imo quod pejus eſt: ad effugiendam illam confuſionem agri *Faliſci* & *Vejentis*, manimum inducit, ſibi ipſe contrarius, *Faliſcos* propius a *Roma* quam *Vejentes* collocare. En verba ipſius: *Ager Vaticanus Faliſco vicinus erat, uterque extra proprie dictam Hetruriam. ergo Hetruria erat ultra Faliſcos, qui non proprie erant Hetruſci, quemadmodum Vejentes: ergo Vejentes erant ultra Faliſcos, ergo Veji ultra Soracte.* Unde nos colligimus, *Vejentes* verſus *Tiberim* ſe extendebant. *Faliſci* a *Valerio* per *Soracte* pro- 15 pius accedebant *Romam*, quam *Vejentes*; ſi ergo *Faliſco* agro ac *Tiberi* clauſi, quomodo, quæſo, ad Mare ſeſe extendebant? Quomodo potuit ager illorum cæteris omnibus major eſſe citra *Ciminum*? Campus *Faliſcus* a *Vaticano* ſe extendebat *Vallerium* uſque. *Nepeſini* ac *Ceritis*, juxta id quod dicitur ab eodem Defenſore, erant extra *Hetruriam*. Quodnam igitur ſpatium poterat habere *Hetruria* citra *Ciminum*? intra ſylvas illius montis? & ſi intra illas, quomodo ſe extendebat ad *Civitatem*, quæ propius *Romam* accedit, quam *Fallerium*? An *Roma Vejentes* non habebat conterminos? quomodo ergo *Livius* dixit: *Proximi Hetruſcorum Vejentes*? Quomodo bellum cum iis gerentes *Romani* tot annis illos perſequebantur ſæpe uſque ad muros? an tranſibant per *Faliſcos*? quomodo prius illos oppreſſere quam *Faliſcos*? ſi *Faliſci* non erant in *Hetruria*, ubi erant? in *Latio*, in *Campania*, in *Sabina*, in *Umbria*? fac ſciam. Quæ regio, quæ provincia inter *Tiberim* atque *Hetruriam* unquam intruſa eſt? an *Plinius* ſomniavit, quando agro *Va*-

A *ticano* conjunxit *Vejentem* loco *Faliſci*? *Vejentem agrum a Cruſtumino, deinde Fidenate, Latiumque a Vaticano dirimens &c.*

Sed attendamus ad id quod pejus eſt. Ab *Hetruriæ* Populis *Faliſcum* expulit, qui tamen unus ex duodecim Principibus erat, nec eſt qui dubitet; & cum cæteris undecim intererat Conciliis, quæ ad *Fanum Vulturnæ* cogebantur. vid. Liv. lib. v. *Auctum eſt bellum adventu repentino Capenatium; & Faliſcorum. Hi duo Hetruriæ Populi &c.* & lib. IV. *Trepidatum in Hetruria eſt poſt Fidenas captas, non Vejentibus ſolum exterritis metu ſimilis excidii, ſed & Faliſcis memoria initi primo*
B *cum iis belli, quamquam rebellantibus non affuerant. Igitur cum duo civitates legatis circa duodecim populos miſſis impetraſſent, ut ad Vultumnæ Fanum in-* 16 *diceretur omni Hetruriæ Concilium* &c. & lib. v. *Concilia Hetruriæ ad Fanum Vultumnæ habita; poſtulantibuſque Capenatibus, ac Faliſcis, ut Vejos communi animo conſilioque omnes Hetruriæ populi ex obſidione eriperent* &c.

Quod *Strabo* & *Gratius* dicunt de iſtius populi diverſitate a cæteris *Hetruriæ*, id illum, ſi in Hiſtoria (ut credo) bene verſatus eſt, terrere non debet. Tritiſſimum eſt: *Faliſcos* a principio occa-
C ſione originis, utpote deſcendentes ab *Haleſo Argivo*, licet in ſinu *Hetruriæ* habitantes, non agnitos pro *Hetruſcis*; ſed poſtea admiſſos cum cæteris idem nomen accepiſſe, aliaque omnia communia habuiſſe; quamvis *Falerii* ac *Feſcennium*, teſte *Dionyſio*, moribus *Pelaſgis* ad extremum uſque magis gaviſæ fuerint. Nonne id narrat *Ovidius* in fine illius Elegiæ, cujus Principium a Defenſore citatur?

Argiva eſt pompæ facies. Agamemnone cæſo,
Et ſcelus & patrias fugit Haleſus opes.
Jamque pererratis profugus, terraque marique
D *Mœnia felici condidit alta manu. &c.*

Quod ſi deinde apud *Livium* legit *Nepeſinos*, *Faliſcos*, *Sutrinos*, & alios, poſitos, tanquam diverſos ab *Hetruſcis* Populos, ratio eſt apertiſſima, & cuivis mediocri ſaltem hiſtoriarum profeſſori plus quam nota. *Hetruria Ciscimina* occupabat quantum erat ſpatii inter *Tiberim* ac Mare. Sed poſtquam hi populi ſubjugati ſunt a *Romanis*, a *Livio* & aliis *Hetruria* appellata eſt, ſolummodo ejus pars *Tranſciminia*; & inter populos *Hetruſcos* non computabantur amplius nec *Faliſci*, nec cæteri, (de *Vejis* non loquor, quæ ſubjugata, ſimul & diruta eſt) qui *Romæ* jam ſubjecti erant, & ſo- 17
E ciorum nomine honorabantur. Idcirco dixit *Livius* lib. VI. *Legati ab Nepete & Sutrio auxilium adverſus Hetruſcos petentes veniunt.* & lib. X. [a] *ubi duo exercitus haud procul ab Urbe Hetruriæ oppoſiti, unus in Faliſco, alter in Vaticano agro*; &: *Ne Faliſcos quoque ulutum foret, arma Hetruſcis junxiſſe.* Inde idem ille *Livius* clauſtra & portas *Hetruriæ* vocat Civitates *Sutrium* & *Nepete*, quæ erant in confinio ſylvæ *Ciminiæ* ſub montis Auſtrali parte.

Verum enim vero, ſubjugatis poſtea etiam *Hetruſcis Tranſciminiis*, & ſublata ſic omni differentia juriſdictionis, omnes eodem loco habiti fuere
F juxta fines antiquos provinciæ. Ceſſent idcirco ſophiſmata. Neque, ut fiant *Veji* locus, qui non fuit in *Vejente*, transferimus huc illuc Regiones, ut laterculos in tabulis luſoriis; & ne *Plinius* emendetur, obſervetur *ad litteram*. Credamus, ex mente *Plinii Vejentem* agrum ad *Tiberim* terminari [b] *citra* XIII. *millia Paſſ. Urbis*, e regione *Cru*-

[a] *Hoc dixi, & propter hoc.* Mazzocch. ad marg.
[b] *Non camina la conſtruttione, però ſi ſtima errato.* Mazzocch. ad marg.

Digitized by Google

Cruſtuminorum. Credamus, ne eidem contradicamus, agrum *Faliſcum* occupaſſe omne ſpatium, quod *Falleriam* inter & *Soracte* eſt, neque illam terræ faſciam in diſtorta ac ridicula figmenta diſcindamus; Ac; ne *Arimozzo*, quem locum inter alia continet, *Plinio* fraudi ſit, quum me Defenſor provocet, rem ipſam excutiamus.

a Multi iſtius loci accolæ candide fatentur, illum vocari *Rimozzo*, hoc eſt *Rio Mozzo*, pro rivo, qui inciditur ac ſiſtitur ponte viæ urbis *Ponzano*, & illud revera ita eſſe. ſupra pontem terra ac rivus appellantur *Cerafolo* & *Rio Cerafole*, ſtatim autem infra pontem, utrumque, & terra ac rivus *Rimozzo*, ad ſimilitudinem aliorum amnium
18 ac rivulorum iſtius regionis, veluti qui dicuntur *Rifiletto*, *Rimaggiore*, *Rimicciolo*, *Ricrot*, *Riſorgello*, *Riacola*, *Rivolelle*. Illud nomen *Rimozzo* dedit occaſionem *Annio* fabulandi ſuo more de *Aris Matis*. Quid autem de antiquis, quæ ibi reperiuntur, monumentis ſtatuendum ſit, data occaſione notum reddam.

Adverſatur hic mihi Defenſor novo quodam modo, objiciendo, quod in reſponſionibus ad *Micum* voluerim (& id ponit ut ſeptimum meum argumentum) *Vejentes Sabinos* non habuiſſe contiguos, & in reſponſione mihi producit eundem *Plinii* locum; *Vejentem agram a Cruſtumino &c. diriment*; & alium Livii: *Sabinis Hetruriam eſſe vicinam, proximos Hetruſcorum Vejentes.* Ego, ſi *Sabina* ſumitur, non pro omni illo ſpatio, quod eſt ab *Aneae (dal Teverone)* ad *Neram*, ut fit a *Strabone*, *Ptolemæo*, & aliis, ſed ſtricto illo ſenſu, quo uſurpatur a *Plinio* loco citato, ubi a *Sabinis* excludit *Cruſtuminos*, quum dicit de *Tiberi*: *Hetruriam ab Umbris, ac Sabinis, mox citra* XIII. *M. Paſſ. Urbis Vejentem agram a Cruſtumine &c.* Id rurſus & ab integro affirmo; & quis eſt, qui in iſtis verbis *Plinii* id non clariſſime ſentiat? ex *Livio*, ſi non mutatur, ut factum eſt, textus, nihil eruetur Abſque vocabulo *Sabinis* b animi cauſa, textui adjecto, legitur tantummodo: *Hetruria erat vicina, proximi Hetruſcorum Vejentes.* h. e. vicina & proximi *Romæ*, non *Sabinis*, qui volentes *Romanis* bellum inferre, auxilia ab hoſtium vicinis petebant. Legamus quod ſequitur: *Inde ob reſiduas bellorum iras maxime ſollicitatis ad defectionem animis voluntariis traxere. Sabinorum* conſilium erat, excitare in *Vejentibus* adverſus *Romam* illas iras, & illa odia, quæ vicinitas magna ipſis fovebat, accenſa non aliter, ac primæ ſub cinere.

19

CAPUT II.

De ultimo termino Romanos inter & Vejentes.

INter populos, quibuſcum *Romulus* feliciter bellum geſſit, fuerunt *Vejentes*, qui ad poſtremum pacem petentes, in eo conſenſerunt, ut agri parte multarentur, ut *Livius* auctor eſt. Hæc, juxta *Dionyſium*, fuit ille tractus, qui dicitur *Septem Pagi*. *Plutarchus* in *Romulo* dicit: fuiſſe illam ſeptimam partem agri *Vejentis*, appellatam idcirco *Septimagium*, Σεπτεμπάγιον. Quantum igitur potuerit circiter ſe extendere a *Tiberi*, ex magnitudine ejus colligi poteſt.

Omne ſpatium *Vejentis* agri a Mari juxta flumen *Tiberim* uſque ad XIII. Millia Paſſ. *Plinii* ab urbe *Roma* erit Longitudinis per lineam rectam circiter viginti & octo milliariorum. Latitudo, ſumpta, non in ampliſſima, nec etiam in anguſtiſſima ſua extenſione duodecim circiter erit. Dividatur totum in ſeptem partes æquales. *Septempagium* non poterit unquam a *Roma* proferri per ſemidiametrum verſus ullam partem amplius quam per quinque aut ſex milliaria. Cujus ſemicirculi diametrum ad ripam *Tiberis* erit circumcirca decem milliariorum. Non poſtulo tamen, ut ſemicirculus tam accuratus fuerit, ut circumferentia ejus a centro æqualem ubique diſtantiam ſervaverit, quum in animum meum inducere nequeam, ut iſtos terminatores ad tantam exactitudinem adſtrictos fuiſſe putem. Sed omnia moderate intelligo; ac pro locorum opportunitate Lineam circumferentem, plus minuſve ſuppono aut acceſſiſſe, aut receſſiſſe.

Omnia cum *Plinio*, conſentiunt, loco citato, ubi poſtquam oppoſuit Agrum *Cruſtaminum Ve-* 20
jenti, *Vaticano* (qui erat *Septempagium*) *Fidenatem* & *Latium* opponit, qui ei ex adverſo erant; & valde accommodate, quum Urbs *Fidenarum* juxta *Strabonem* & *Dionyſium* quinque milliariis, juxta *Eutropium* ſex diſtaret a *Roma*. Quæ *Fidenarum* Urbs ab *Ortelio* in Theſauro ſuo Geographico ponitur, ubi conſpicitur hodie in celſo quodam Colle Villa ſeu Arx (*un Caſale*) dicta *Caſtel Giubileo* duobus milliariis ſupra *Anienem*, ubi *Tiberis* magno gyro ſe inflectit; plane prout deſcribitur a *Dionyſio*. *Cluverius* in rupe quadam paulum a *Caſtel Giubileo* remota ſitam fuiſſe putat. ac ſæpius ſic etiam mihi res habere viſa eſt, quum iter facerem per *Flaminiam*, & conjectis in ripam fluminis ulteriorem oculis, illam Arcem conſiderarem; nam revera ſummitas *Caſtelli Jubilæi* ob anguſtiam magis formam Collis, quam ſedem magnæ alicujus Urbis ita dictæ apud *Dionyſium*, loco citato, refert. Sed olim fortaſſe verticem ſpatioſiorem habuit. Et jam plus quam unum fragmentum tophaceum, quod ibi detegitur, argumento eſt, quam plurima inde per tot annorum ſpatium avulſa periiſſe. Quare, ſi olim cæteris tractibus montanis conjunctus fuit iſte collis, neceſſario longis temporum injuriis in inſulæ formam redactus, & e Promontorio collis factus eſſe debet.

Tantum ævi longinqua valet mutare vetuſtas.

Sed redeamus ad *Septempagium*.

Tam parvæ diſtantiæ agri *Vejentis* a *Roma* multam lucem dat *Suetonius* in *Galba*, ubi agens de Villa *Cæſarum*, dicta *ad Gallinas* (quæ teſte *Dione* lib. LXIII. & *Plinio* lib. V. cap. III. ſita erat ad *Tiberim* IX. Millia Paſſ. a *Roma*) illam in agro *Vejente* fuiſſe teſtatur: *Liviæ olim poſt Auguſti ſtatim nuptias Vejentanum ſuum reviſenti prætervo-* 21
lans aquila Gallinam Albam ramulum lauri roſtro tenentem, ita ut rapuerat, dimiſit in gremium. &c. Valido argumento, ad IX. minimum millia Paſſ. agrum *Vejentem* a *Roma* disjunctum fuiſſe.

Qui terminus, quamvis primo aſpectu *Romæ* nimium ob oculos poſitus videatur, ſi argumentum a credibili ſumamus, adhuc fiet manifeſtior. *Roma* primis iſtis temporibus a parte *Latii* non ſtatim terminabatur *Tibure*, *Gabiis*, *Tuſculo*, *Alba*, *Aricia*, aliiſque urbibus iſtius tractus, ſed intermediæ erant *Apiola*, *Medullia*, *Politorium*, *Tellene*, *Ficana*, & forſan aliæ a *Romanis* poſtea aut deſtructæ, aut ſaltem ſubjugatæ. Quare verſus harum terminos quantum, quæſo, *Roma* poterat cum ſua ditione ſe extendere ab aliqua parte? Ad eandem ferme menſuram argumentari licet, in *Vejente* ſtabilitum agrorum terminum, quum *Romulus* a parte *Hetruriæ* multaret hoſtes. Præterea *Strabo* lib. V. refert, *Collatiam*, *Antemnam*, *Fidenas*, aliaque loca, a *Roma* non amplius XXX. aut XL. ſtadiis abfuiſſe, id eſt quatuor aut quinque millibus Paſſ. & ſuo tempore intra quintum & ſex-

a *Non mi riduco al detto de' Paeſani, ma de' ſcrittori, e quaſi tutti.* Mazzocch. ad marg.
b *per galanteria.*

A ſextum lapidem locum fuiſſe, qui diceretur *Feſti*, & haberetur pro termino agri *Romani*. In ſimilem ſenſum tendunt verba *Valerii Maximi* lib. IV. cap. I. ubi de *Scipione Æmiliano* agens, dicit: *Prudenter eam ſenſit tunc incrementum Romano imperio petendam fuiſſe, cum intra ſeptimum lapidem triumphi quærebantur.* Hæc bella a *Marcellino* lib. XIV. *Circummurana* appellantur. *Ejus populus cum ab incunabulis primis ad uſque pueritiæ tempus extremum, quod annis includitur fere trecentis, circ-*
22 *ummurana pertulit bella.* Præterquam, quod *Romulus*, cum paulo ante bellum *Vejentanum* ademiſſet *Fidenatibus* partem agri ſui a parte *Sabinæ*,
B facile ab altera ripa *Tiberis*, fere a fronte iſtius termini, quem conſtituerat cum *Fidenatibus*, terminare potuerit *Septempagium*, & ex proportione flectens, uſque ad *Magliana*, quæ exacte, ut dixi, a *Roma* abeſt V I. millia paſſ. effecerit illam Urbem centrum ſuæ ditionis. Convenit illud cum bello geſto ab *Anco Martio*, ad *Salinas* cum *Vejentibus*, qui ſtudebant (narrante *Dionyſio*) recuperare id, quod antea ibi poſſederant. Quin imo ſi credendum eſſet Interpreti, qui voces περὶ τὰς ἅλας, id eſt *ad Salinas*, vertit *ad Allas*, aut alteri cuidam, qui ſequentes καὶ τὰς ἄλλας πόλεις, id
C eſt *& alias Civitates* intelligit de civitate *Alliæ*; poſſemus dicere, illam urbem ſitam fuiſſe, ubi hodie eſt *Magliana*, aut inde non ita valde remotam; quoniam ager *Allianus* ibi videtur intelligi, & multum eo facit, quod de *Allia* habetur apud *Frontinum* de Coloniis: illum *Nauſii* certe, qui a *Scriverio* in lucem editus eſt. *Allia oppidum muro ductum lege triumvirali. Ager ejus eſt aſſignatus. Iter populo non debetur.* Sed ut recte & ſecure pergamus, a commendationi verſione neabeamus.

Ut finem faciamus collationi *Plinium* inter, & eas, quæ ad manum ſunt dimenſiones; ſi ille agrum *Vejentem* ponit *citra* XIII. *millia paſſ. ur-*
D *bis, & deinde Vaticanum*, poteſtne in agro *Vaticano* illud *deinde* verius dici, quam de diſtantia, quæ inter quintum & ſextum lapidem terminatur? An agro *Vejenti* amplitudo minor quam octo aut ſeptem milliariorum ſufficiat aut conveniat, quum illa regio omnium ampliſſima dicatur? Detractis itaque a XIII. illis VII. aut VIII. millibus, reſtant ad efficiendum agrum *Vatica-*
23 *num*, aut ſi mavis, ad efficiendum *Septempagium* V. aut VI. millia. eſtque proprie illud ſpatium, quod *Vaticani* nomine inſignitum cernitur.

Cluverius putat, *Septempagium* fuiſſe tractum illum agri aut ſylvarum, qui a *Roma* ad mare ſe
E extendit inter oſtia *Tiberis* & *Arrones*; ſed quo indicio neſcio, quum a ſcriptoribus dicatur contiguum fuiſſe, non mari, ſed *Tiberi*, & imperium uſque ad mare non fuerit a *Romanis* prolatum, niſi temporibus *Anci Martii*, qui *Vejentibus*, *Salinas* ademit, & ſylvam *Mæſiam*, ut aperte docent *Livius* & *Dionyſius* capite primo citati. Nec poſſum induci, ut credam iſto principio agrum *Romanorum* tam amplum fuiſſe, propter id quod jam dixi & porro dicam. Verum eſt, *Romulum*, quum ademeret *Vejentibus Septempagium*, illos prohibuiſſe *Salinas* accedere, quæ prope mare erant;
F ſed hoc, juxta *Plutarchi* verba, illis a *Romulo* præterea interdictum fuit. neque comprehendebantur illa agri portione, quam illis ademit.

Poſt *Romulum* & *Ancum Martium*, *Servius Tullius Vejentibus*, ut & *Ceritibus*, ac *Tarquinienſibus* aliam adhuc regionis partem ademit, juxta *Dionyſium* lib. IV. quæ (loquor de ea, quæ *Vejentibus* adempta eſt) an fuerit verſus *Tiberim*, an verſus aliam partem, unde eruam, neſcio. Potiſſima conjectura eſt, illam aut ſylvæ *Mæſiæ*, apud *Arronem*, aut alicui *Septempagii* parti, conjunctam fuiſſe, ut poſtea dicam. Sed quomodocunque ſe res habet, hoc pro certo haberi poteſt, exiguam fuiſſe, & idcirco *Livium* ejus nullam facere mentionem. Ac etiamſi laciniæ inſtar ſe extenderit uſque ad *Tiberim* adjuncta agro *Romano*, ita ut hic ager exceſſerit illa ſex milliaria ſupra memorata, non tamen ad novem profecto milliaria ſe 24
protendebat, quippe quæ *Suetonius* excludit. Præterea ducentis quinquaginta annis poſt, quum *Romani* in parte *Latii* jam alias acquiſiviſſent provincias, eaſque non exiguas, nequaquam *Vejentium* ager major fuiſſet *Romano*, ut teſtatur *Livius* lib. V. ubi inſuper addit: illum *Romanis* fuiſſe *in conſpectu*. Et re vera, toto tempore, quo *Romæ* durarunt reges (teſte *Sexto Rufo*) ultimus finis agri *Romani*, fuit *Oſtia*; *utpote adhuc parvæ, & a paſtoribus conditæ, cum finitimæ circum civitates premerent.* Et *Rufo* ſuffragatur *Eutropius* lib. I. ubi narrat, ſub Regibus, fines *Romanos*, ubi pluriſmum, ad quintum decimum milliarium ſeſe extendiſſe. Quouſque (ubi minimum) ſeſe extenderint, a neutro tangitur; ſed *Strabo*, *Suetonius*, aliique ſupra allati, nonniſi anguſtum quoddam ſpatium monſtrant.

Sed ut reperiamus certum aliquem finem, obſervemus id, quod de flumine *Cremera* dicunt Hiſtorici. *Dionyſius* lib. IX. aperte illud conſtituit limitis loco inter *Vejentem* ac *Romanum*; poſtquam enim retulit Senatusconſultum de habendo continuo exercitu, qui excubaret in finibus, &, præſidiariorum loco, perpetuo in armis regionem cuſtodiret; ſubjungit, *Fabios* promiſiſſe ſeſe velle ſubire illud periculum: & *Roma* profectos, ubi ad Flumen *Cremeram* perveniſſent in ripa quadam prærupta, & aſpera caſtellum exſtruxiſſe. En verba *Dionyſii*, quæ Latine verſa profero, ne cui textus Græcus tædium faciat: *Facto deinde a Conſulibus Senatu &c. placuit præſidiariorum agmen in finibus excubare, qui perpetuo* 25
in armis manerent, & agros ab injuria tutarentur &c. Fabii Gentiles ſuos convocarunt, communicatoque inter ſe conſilio Senatui promiſerunt ſe pro patria ſponte id periculum ſubituros cum clientibus ſuis, & amicis &c. Cumque perveniſſent prope flumen Cremeram &c. Caſtellum &c. munierunt. Quod factum non eſt credibile alienum fuiſſe ab eorum promiſſo, nec dubitari debet, quin ita executioni mandatum fuerit Senatusconſultum ſupra memoratum; tanto magis, quod cuncta fuerint acta a Conſule, qui erat ex *Fabiis*; ſed, quod plus eſt, pergit *Dionyſius*: *Perfecto Caſtello Cremeræ M. Fabius ad ulteriorem Vejentum agrum provectus, qui reliquam contingit Hetruriam, ubi erant Vejentum pecora, &c. Magnam prædam abegit in Caſtellum, &c.* Si igitur e Caſtello excurſionem fecerunt, & *Vejentem* agrum invaſerunt *Fabii*, Caſtellum illud ad *Cremeram* fuit in agro *Romano*, & idcirco in ipſis finibus, aut valde prope fines.

Livius lib. II. illud non minus clare dicit. Præmiſſo, *Vejentes* nullo belli fine, quum viderent ab armis *Romanos* ceſſare, agreſſos fuiſſe prædandi cauſa, rurſus quum illos conſpicerent in armis, ceſſiſſe eoque redactos, ut neque hoſtem excipere, neque ſibi conſulere poſſent, refert præclarum illud ac generoſum *Fabiorum* promiſſum, eorumque multo cum applauſu ex Urbe profectionem. Unde egreſſi (pergit *Livius*) *ad Cremeram flumen perveniunt; is opportunus viſus locus communiendo præſidio* (huc uſque effectum ſuum ſortita ſunt eorum promiſſa, & Senatus mandata de præſidio in finibus agendo juxta *Dionyſium*: pergit *Livius*) *& donec nil aliud, quam in populationibus res fuit, non ad præſidium modo tutandum Fabii ſatis erant* (quod eorum fines erant) *ſed tota regione, qua Thuſcus ager Romano adjacet, ſua tuta omnia, infeſta hoſtium vagantes per utrumque finem fecere.*

fecere. Ubi expreſſe videre eſt *Thuſcum agrum Ro-*
16 *mano* adjeciſſe, & diſcurſiones iſtæ per utrumque finem poſtulabant, ut præſidium illud in finibus haberetur. Accedit, quod *Vejentes*, abſque contradictione non ſiviſſent extrui ab hoſtibus Caſtellum intra campos ſuos, & in conſpectu ſuo, nec ullus *Hetruriæ* populus id toleraſſet; & in bona illa pace, quam *Vejentes* cum Conſule *Æmilio* fecerunt, quare ſibi non conſuluerunt, ut Caſtellum illud deſtrueretur? Verum eſt, illos poſtea id flagitaſſe, ſed juxta *Dionyſium* prætextus cauſa id excogitatum fuit a *Thuſcis* ad rumpendam pacem. Poſtremo ſi præſidium ad *Cremeram* habitum fuiſſet in *Vejente*, profecto res memoratu digna, ac propter neglecta ſenatus mandata, ut & *Fabiorum* fortunam, explicatu neceſſaria fuiſſet; & tamen neuter ex duobus illis Scriptoribus, & in primis *Dionyſius*, tam accuratus & diffuſus, mentionem rei ne minimam quidem facit.

Reſpondet mihi novus ille *Vejorum* Defenſor, *tempore Fabiorum per accidens hoc fieri potuiſſe*, & paulo inferius ſubjungit: *Credendum non eſſe, Cremeram fuiſſe proprie ſtabilem finem Romanorum, ſed quum parte aliqua paulatim agrum Vejentanum uſurparent, poſtremo prope flumen terminum accidentalem, ſe communiviſſe, &c, ut more belli ſolet fieri, partem potentiorem ſtuduiſſe hoſti in ſtationibus melioribus occupandis prævenire.*

Sed quomodo, quæſo, id in animum ſuum inducere potuit? Quis unquam ſcripſit, agrum *Vejentem* a *Romanis* paulatim uſurpatum fuiſſe? Evolvat tam *Dionyſii*, quam *Livii*, *Plutarchi*, aliorumque Volumina, nuſpiam poſt Regem *Servium Tullium Romanos Vejentibus* vel digitum terræ ademiſſe re-
17 periet. Omnia bella ſemper fere inter illos conſiſtebant in agrorum populationibus, quæ hodie *frumentationes* (*Foraggi*) appellantur, vel in prælis. Ita ut finis ille, ubi *Fabii* Caſtellum extruxerunt, fuerit abſque controverſia Vetus ille jam inde a temporibus *Romuli* aut *Servii*, regis; cui rei convenit Senatus conſultum factum, juxta *Dionyſium*, de habendo continuo agmine in finibus; jam ſtabiles intellige non alios temere aut per accidens factos, quos *Fabii*, mox proſpero uſi ſucceſſu, ſibi comparaverint.

Addit porro: *Vejentes tunc temporis multo contractiorem agrum poſſediſſe, quam antea uſque ad tempora Romuli, qui, mulctæ nomine illis bona parte ex eo, quem verſus Romam prius poſſederant, adempta, illos ad anguſtiores terminos reſtrinxerat. &c.*

Hæc fundamenta jacet, ut *Cremeram* a *Roma* ſatis longe abſtrahat, Sed fallitur. Agrum *Vejentem* fuiſſe majorem *Romano* vel poſt expugnatos *Vejos*, legat apud *Livium*[a] lib. v. *Cur relegari plebem in Volſcos cum* [a] *pulcherrima Urbs Veji, agerque Vejentanus in conſpectu ſit, lætior uberiorque Romano agro.* Et in ipſo facto *Fabiorum* audiat, ut id tanquam rem notam ſupponat. *Genſque ima Populi Romani ſæpe ex opulentiſſima, ut tum res erat, Hetruſca civitate Victoriam tulit. Id primo acerbum indignumque Vejentibus viſum.*

Argumentatur porro, *Vejentes* ultra *Cremeram* verſus *Romam* poſſediſſe quædam, faciendo ſuper verbis *Dionyſii* ſubtilem quandam Grammaticalem Obſervationem. Dicit ille Hiſtoricus: *Perfecto Caſtello Cremeræ M. Fabius ad ulteriorem Vejentum agrum provectus, qui reliquam contingit Hetruriam, ubi erant Vejentum pecora, &c. quod nunquam eo venturum Romanum militem crederent, magnam prædam abegit in Caſtellum, &c.* ad quæ
28 Defenſor: *Si dabatur ulterior Vejentum ager, oportuit etiam citeriorem aliquem extitiſſe, ergo adhuc alius Vejentum ager ab hac parte verſus Romam excurre-*

A *bat præter illum, qui Vejos tendebat, ſpectans ad reliquam Thuſciam. &c.*

Sed ut ſuperſedeam reſponſionis loco dicere, comparativum *ulterior* relationem habere ad *ultra*, ut poſitivum ſuum, quocum comparatur; omiſſo etiam, quod *ultra* & *ulterius* non agnoſcant pro correlativis ſuis *citra* & *citerius*, quando agitur, ut hic fit, de motu ad locum, quoniam ad eundum terminus unicus eſt progredi; nonne in verbis *Dionyſii*, *citerior* plane de ſpeciali intelligitur, *Si ager Vejentum ulterior* erat ille, *qui reliquam contingit Hetruriam*, h. e. illa pars *Vejentis* agri,
B quæ ulterius quam *Romani* limites, adjacebat cæteris *Hetruriæ* populis, qui ſequebantur; ergo *ager citerior* erat ille, qui *Cremera* terminabatur verſus agrum *Romanum*, in quo ſolebant *Fabii*, juxta *Livium*, populationibus operam dare, & ultra quem *Marcus Fabius* animoſiore expeditione ſeſe ingerebat in *Vejentem* agrum, ut ſimpliciter *Dionyſii* verba ſignificant. Quanquam video, Defenſorem id ita intelligere reſtricte, & idcirco prope finem depoſito onere advocati patriæ veritatem candide profitetur. Quoniam meis inſiſtens fundamentis (ſed recitatis tanquam ſuis) dicit *Quum Cremera finis inter Romanos ac Vejentes eſſet,*
C *ut clarum eſt, ex Dionyſio lib. IX. & Livio lib. II. &c.*

Porro quam vicina *Romæ* fuerit *Cremera*, præter id, quod colligere eſt ex iis, quæ hactenus attigimus, clades, quam ibi poſt occiſos *Fabios* accepit *Menenius* Conſul, indicat. *Dionyſius* lib. IX. dicit: *Thuſcos* oppugnaſſe caſtra Conſulis pro-
pe *Cremeram*, & pergit ſic: *Itaque cæſis centurio-* 29
nibus nobiliſſimis, reliquus exercitus in caſtra compulſus eſt, &c. Caſtra quoque obſeſſa continuata per illum diem, & noctem inſequentem oppugnatione capiunt militibus profugientibus &c. At in Urbe poſt-
D *quam cognita eſt copiarum clades, & caſtrorum expugnatio (nam multo ante lucem, ex fuga primi venerunt) magnus tumultus, ut par erat, exortus eſt: nec aliter, quam ſi mox irruiturus eſſet hoſtis, arreptis armis alii mœnia petebant, alii ſtationem pro portis: nonnulli occupabant loca Urbis edita: confuſæ per Urbem diſcurſationes, miſeræque vociferationes ſuper ædium tectis domeſtica turba ſe ad vim propulſandam, & certamen ineundum præparabat: continuoque, ut in nocturnis tenebris, micabant ignes, totque tum e tectis faces, tum e cænaculis, lumina effulgebant, ut procul intuentibus fulgor ille continuus eſſet, Urbsque incendio conflagrare videretur.* Quod
E illa ipſa nocte, qua caſtra expugnata ſunt, milites *Romam* profugerint, & tam mature pervenerint, ut bona ejus pars inſumpta fuerit longis præparationibus defenſionis; ac metus fuerit, ne illa ipſa nocte obſiderentur, id ipſum efficit tanquam per conſequentiam, ut pauca a *Cremera* ad *Romam* fuerint milliaria.

In *Vejis Defenſis* video tanquam meam opinionem ſupponi, quaſi clades *Menenii* accidiſſet eadem nocte, qua *Fabii* ſuam acceperunt, qua Conſul *Romam* profugit &c. ubi reponitur: *At vero Dionyſius* lib. IX. *clare dicit: non ita eſſe, Fabiis cæſis, captaque Cremera, Hetruſci duxerunt exercitum, &c.*
F *& non dicit illo ipſo die, ſed multi dies præterlapſi fuerunt, ut videre eſt in textu; Imo Livius &c.* Et paulo poſt: *Ergo plures dies præterlapſi ſunt, & non omnia illa una nocte contigerunt, ut vult Nardini, ut inferat inde vicinitatem loci.*

Sed magna æquivocatio captatur in verbis meis.
Inſpiciantur ſcripta mea, quæ, quum ſint in alio- 30
rum manibus, nec mutari a me, nec occultari potuerunt. Vis argumenti mei ſita eſt in exiguo iſto temporis ſpatio, quod interceſſit cladem, quam accepit Conſul, amiſſis Caſtris, ac nuncium ejus *Romæ* acceptum ad horas noctis non ita multas.

Si

[a] *dunque Vejo non fu disfatto, come diſſi di ſopra, a cart.* 36. Mazaoch. ad. marg.

Si deinde non intellectum eſt, aut ab aliis, quo ejus vim effugerent, ſuo modo expoſitum, mea culpa non eſt (*patienza*!)

Conabatur *Micus* ex *Fabiorum* cæde eruere argumentum diſtantiæ & quidem magnæ. Dicebat: ſi *Cremera* vicina fuiſſet, quum illud prœlium duraverit plures dies, egreſſi fuiſſent *Romani* in auxilium *Fabiorum*, neque paſſi fuiſſent agmen tam nobile perire.

Sed in promptu reſponſio eſt. Illud prœlium, juxta *Dionyſium*, duravit tantum duos dies, & commiſſum eſt procul a *Cremera*, intra quem terminum, mirum non eſt, *Romæ* quanquam vicinæ nihil de eo nunciatum eſſe. Imo ignorabatur ab ipſo Caſtelli præſidio tota die ac nocte. Porro, quomodo *Romæ* poterat ſciri, ſi nec primo nec ſecundo die innotuit exercitui *Menenii*, qui per illos dies contractus ſtabat, juxta *Dionyſium* & *Livium*, fere ad *Cremeram* in promptu ad opem ferendam? Si Nemo a *Fabiis* miſſus ad illum exercitum eſt, durum videtur, quod non miſerint nuncium *Romam*? Multorum, ut *Dionyſius* ait, opinio fuit, Conſulem ſciviſſe neceſſitatem *Fabiorum*, ſed illum diſſimulando, invidiæ cauſa, neglexiſſe opem ipſis ferre, & quidem poſtea a plebe ea de cauſa condemnatum fuiſſe. Id ipſum innuit *Livius* tanquam veriſimile, his verbis: *Quum haud procul inde ſtativa Conſul habuiſſet*. Sed ſi dura co-
31 rum conditio, utpote quæ Conſuli nota erat, ignorabatur eo tempore ab exercitu, quæ ratio poſtulat, ut *Roma*, quantumvis vicina, illam ſciverit, quum ejus rei cura Conſuli demandata, omnia alia deberet cogitare?

Maneat itaque interim concluſio, *Cremeram* fuiſſe finem *Romanos* inter & *Vejentes*, ſi non totam ab oſtio ad fontem (quod non credo) ſaltem per aliquod ſpatium ſatis magnum. Fuit & eſt moris, in agrorum diviſionibus, fluminis alicujus aut rivuli opportunitate uti, quum inde non procul ſe mutuo tangunt; quæ obſervatio iis, quæ ſupra jam perpenſa ſunt, accedens, plus quam veriſimile reddit, *Romulum* in avellendo *Septempagio* a *Vejenti* adhibuiſſe flumen illud, id eſt illam partem fluminis, quæ non longe recederet ab illo ſpatio, quod pactus erat. Quod tantondem eſt ac ſi dicas, illud prope oſtium ſuum a *Roma* v. aut vi. millia paſſ. abfuiſſe. Et forſan *Servius*, in adimendo *Vejis* illam alteram agri ſui partem, perrexit ſe extendere ad bonam partem curſus ejuſdem fluminis. Ejus diſtantia a *Roma* melius detegetur in illa diſquiſitione, quam faciemus de *Saxis Rubris*. In tantum ſufficiat hæc facula, quam & *Cremeræ* & finibus *Septempagii* hic admovimus.

CAPUT III.
De Diſtantia Vejorum a Roma.

AD inveſtigandam porro in Regione *Vejente* Civitatem Metropolitanam, apprime ad rem facit ſcire in anteceſſum, quam longe a *Roma* ſita fuerit, quum potiſſima, ac præcipua, quam hodie habemus, locorum veterum notitia poſita ſit in diſtantiis. Ea de re complures Auctores clare loquuntur, & quando etiam teſtimonia expreſſa
32 non reperimus, non deſunt argumenta, quibus, quod quærimus, indagare poſſimus.

Livius lib. v. hoc facit, ſed indeterminate, in perſona *Appii Claudii*, qui plebi perſuadens continuare oppugnationem *Vejorum*, exaggerat illam a vicinitate ſua, his verbis: *Nos intra viceſimum lapidem in conſpectu prope Urbis noſtræ annuam oppugnationem ferre piget*. Quæ affirmant non oltra viceſimum lapidem ſitam fuiſſe Urbem *Vejorum*, ſed ad quem lapidem, aut ad quot millia paſſ. manifeſto non indicant.

Nemo mihi reſpondeat, explicando, ut ingenioſe *Micus* fecit, locum *Livii*, *Appium*, in cujus perſona illud dicitur, ad facilitandam illam oppugnationem in animis auditorum, arte Rhetorica diminuiſſe potius, quam exaggeraſſe veram diſtantiam; nam *Appius* loquebatur de re nimium nota, & per novem annos continuos abunde comperta ei populo, in cujus auribus, niſi *Vejorum* Urbs plane intra viceſimum milliarium ſita fuiſſet, valde dure ſonuiſſent verba, quæ mox ſequebantur: *in conſpectu prope Urbis noſtræ*. Quum *Romani* ad id tempus rariſſime bella geſſerint, ultra viginti millia paſſ. Nec jam indiſtincte aut confuſe loquitur *Livius*, quantum ad diſtantiam; quod feciſſet, ſi potius *ultra* quam *intra viceſimum lapidem* ſita fuiſſet. Dici poteſt: Induxiſſe *Appium* proferentem id ſpatium indeterminatum, eique tribuiſſe illam orationem ad compingendos acriter animos, inſinuando illis, etiam *in viceſimo lapide* eam vicinitatem loci eſſe, ut abſque ignominia obſidionem inde ſolvere non poſſent, reſpectu habito ad injurias ab hoſtibus acceptas. Vel *Livium* referentem res quinque priorum librorum quaſi in 33
epitome, quemadmodum ipſe ſignificat in principio libri ſexti, & tantum temporis in dimidia illa Decade complectentem, quantum in reliquis tredecim cum dimidia, fidem facere, ſibi curæ non fuiſſe, inquirere, nec præciſe deſcribere numerum illorum milliariorum, ſed contentum fuiſſe, vitandi erroris cauſa, largiori deſcriptione, dicendo illam, quantum ad majorem diſtantiæ terminum, *intra viceſimum lapidem*, & quantum ad minorem, *in conſpectu Urbis noſtræ*.

Videtur primo aſpectu ex *Livii* verbis inferri, numerus milliariorum, nequaquam multo minor quam viginti, puta 19. aut 18. verum id, ſi penitius introſpiciatur, evaneſcit. Iſta *Livii* indeterminata locutio ultra decimum lapidem non uni magis quam alteri alicui applicari poteſt. Solet ille in uſurpandis vocabulis, *intra* & *ultra*, non alium fere numerum adhibere, quam Centuriæ alicujus aut Decadis integræ; & ſi quis vocis *intra* deſiderat exemplum, quo Rhetorice conatur indicare exiguum numerum, legat lib. ix. orationem *Sempronii* contra *Appium Cenſorem*, ubi, ut reum convincat exemplo paucorum annorum, dicit: *Quid antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Mænius Dictator &c. Dictatura ſe abdicavit*. & tamen nondum quatuor anni erant, ex quo *C. Mænius* Dictaturam depoſuerat. Imo ſic indefinite per ſolam Centuriam aut Decadem numerare etiam abſque vocibus *intra* aut *ultra*, *Ciceronem* ſolitum fuiſſe, obſervat *Aſconius*, in Orationem contra *Piſonem*. Erat igitur urbs *Vejorum* juxta verum ſenſum *Livii*, ultra decem millia paſſ. & intra viginti. Hoc pro termino jam indubitato ſtatuatur; quod reliquum eſt, alibi etiam quærere convenit.

Dionyſius lib. xi. illam a *Roma* centum circiter 34
ſtadia removet. Quæ ſunt præterpropter duodecim milliaria. Hic ſcriptor pari cum *Livio* eſt auctoritate & antiquitate; rerum *Romanarum* fuit curioſiſſimus, in qua Urbe ſub *Auguſto* longo tempore vixit; & in ſcriptis accuratus, & diffuſiſſimus quum fuerit, cognoſcere eſt, cum diligentia uſum fuiſſe in ſingularibus diſtantiis, earumque reddendis *Græciæ* rationibus. Quare, ſi alius Auctor majoris fidei ei non contradicit, quum jam *Livius* cum eo conſentiat, nulla eſt ratio, cur ei non credamus etiam clauſis oculis.

Plinius loco ſupra allato, quamvis non de Urbe, ſed agro, loquatur, tamen idem teſtatur; nam dicendo, *citra* xiii. millia paſſ a *Roma Tiberim* dividere campum *Cruſtuminum* a *Vejente*, dicit per conſequentiam, intra illa xiii. millia Civitatem iſtius agri ſitam fuiſſe. Et quamvis procul a ripa *Tibe-*

Tiberis aliquanto plus quam XIII. millia fines *Vejentes* ſe extenderint a *Roma*, urbs *Veji* nihilominus, ſi non erat procul a *Cremera*, qua *Romanus* ager terminabatur, juxta *Dionyſium* lib IX non poterat valde vicina eſſe finibus oppoſitis verſus cæteros populos *Thuſciæ*. Quantum igitur colligere datur, *Dionyſius* & *Plinius*, atque adeo etiam *Livius*, inter ſe conſentiunt.

Sed antiqua Tabula *Peutingeriana* ultimum certitudinis requiſitæ complementum præbet. Ibi in itinere viæ *Caſſiæ a Roma* ad *Forum Caſſii*, ſic reperiuntur *Veji* ordine poſiti:

Ponte Milvii. III.
Ad Sextum.
Vejos VI.
. . . . *VIIII.*
Sutria XII.
35 *Vico Matrini.* . . .
Foro Caſſii IIII.

Huic Itinerario, quod ubique valde genuinum eſſe apparet (quamvis fieri poſſit, ut habeat aliquem numerum interdum corruptum) & in univerſum in tanto pretio eſt; huic, inquam, quod antiquitatibus *Italiæ* ſummam lucem prætulit, ac plures veritates eruit, non video, quæ auctoritas poſſit refragari. Itinerarium *Antonini* quidem quam exactiſſime procedit; ubi, eadem via, ſed tamen ordine inverſo, a *Luca* verſus *Romam*, inter aliorum locorum nomina ponitur eadem diſtantia, quæ, e regione illius Tabulæ, ita leguntur.

Baccanas M. P. XXI.
Sutrio M. P. XII.
Foro Caſſii M. P. XI.

Ubi XXI. *Baccanarum* cum XII. *Vejorum*, & reliqua illa IX. loci eraſi in Tabula, qui ſine dubio eſt *Baccano*, exacte ſummam efficiunt. Similiter XII. illa a *Baccano* ad *Sutrium*, quæ ſunt in utroque Itinerario, nec non XI. illa *Antonini* ad *Forum Caſſii* cum IV. illis iſtius Tabulæ a *Vico Matrini* ad illud *Forum*, qui *Vicus Matrini*, poſſeſſio (*Tenuta*) mea eſt, dicta hodie *Le Capannaccie*, ubi eſt diverſorium Tabellarii ſeu curſus publici in agro *Capranicæ*, a *Sutrio* V. milliaria diſtans, & III. a *Vetralla*, quæ veteribus forent VII. & IV. & omnino veſtigia ædificiorum, & inſcriptiones in marmoribus ibi repertæ cum pluribus nominibus *Matrinorum* & *Vicanorum* faciunt fidem plenam; & eo ducunt exacte antiquæ ſilices contra ſententiam *Cluverii*, qui *Vicum Matrini* fuiſſe putat, ubi hodie eſt *Vicus* in ripa ad lacum *Ciminum* pro-
36 pe *Ronciglione*, & ut illum ponat in via *Fori Caſſii*, illud *Forum* ex ditione *Vetrallæ*, ubi revera erat, tranſportat in cacumen Montis *Viterbii*. Sed *Vejos* redeamus. Huic Tabulæ, ita cum Itinerario *Antonini* collatæ, non poſſum videre, quid reſponderi ulla cum ſpecie queat, tanto magis, quod numeri milliariorum plus ab Itinerariis quam ab Hiſtoricis credi poſſint cum diligentia inquiſiti; Attamen, quum in Itinerariis, legantur abſque notis ruptis, intelligendi ſunt cum voce *circa*, neque alicujus diſparitatis, aut numeri juſto minoris ratio haberi debet. Hic legitur Urbs *Veji* poſt locum illum, qui dicitur *Ad Sextum* per alia ſex milliaria, quæ exacte XII. illa *Dionyſii* efficientes illam ponunt cum *Livio intra viceſimum lapidem*.

Poſtremo *Eutropius* lib. I. profert rurſus *Vejos a Roma* ad XVIII. milliaria; dicendo: *Vejentes & Fidenates, quorum alii VI. milliario ab Urbe abſunt, alii octavo decimo*; & prope finem; *quæ ambæ Civitates tam vicinæ Urbi ſunt, ut Fidenates VII. Vejentes XVIII. milliario abſint.* Inter hunc auctorem & præcedentes differentia partis fere tertiæ eſt; ſed cuinam eorum potius credendum ſit, non videtur eſſe dubium. *Eutropius*, ſicuti bonus Hiſtoricus, ita ſcriptor eſt minus antiquus, nec tantæ auctoritatis, rerum ſpecialiorum parum diligens, & magis Epitomator, quam Hiſtoricus: quum Tabula *Peutingeriana*, approbata, obſervata, & univerſaliter recepta ſit pro valde fideli & exacta. *Dionyſius* ſcriptor primæ claſſis ſæculi literatioris, *Livii* coætaneus, par fide, aut majori etiam: & obſervator minutiarum *Italicarum* accuratus; quique majoris lucis gratia cupit ejus rei facere periculum, percurrat in Hiſtoriis ejus diſtantias locorum, quorum hodie notitiam habe- 37
mus, veluti *Gabiorum*, *Tuſculi*, *Ariciæ*, *Oſtiæ*, *Fidenarum*, *Ereti*, ſimiliumque, quorum nolo hic facere catalogum, & diligentiorem illum, non ſolum *Eutropio*, ſed quovis altero Hiſtorico deprehendet; ita, ut ea aut juſto loco reperiat, aut inde valde parum abeat; unde concludet, illum qui ſemper tam verax prodit, in diſtantia *Vejorum* nihil aut parum aberraſſe.

Ingens hoc loco clamor oboritur ab omnibus illis, ad quorum palatum non ſunt Auctores ſupra citati, quoniam prohibentur ab illis, *Vejos* trahere, quo ipſis potiſſimum placet. Iactabat *Mr. cus*, omnes Hiſtoricos ſæpe erraſſe in diſtantiis, unde error potuit eſſe, non minus *Dionyſii* quam reliquorum; ſed o quam debile refugium hoc ei eſt, qui nihil aliud habet, quo ſe defendat. Res eſt ſane nimium nota, Scriptores claſſicos, vel ſaltem conſideratos, quando præciſe & libere loquuntur de diſtantia aliqua, raro errare, & non niſi a paulo majori ad paulo minus; cujus ratio haberi non ſolet; quia, quando ſcribunt de aliqua diſtantia, eam catena non menſurarunt.

Defenſor *Vejorum* ritu paululum diverſo argumentatur. Primo quod ad *Livium*, quaſi tollens vocabulum *intra*, planc ſenſum reddit, ac ſi dixiſſet: *in Viceſimo*; habetque pro dicto hyperbolico. Apud *Dionyſium* fingit vitium reputans cum *Joſepho Caſtalione* (*Caſtiglione*) pro re facili permutationem notæ numerariæ ex ducentenaria in centenariam. Locum *Plinii*, pro nihilo habet, utpote ubi non legit *Vejos*, præterquam quod illum corruptum eſſe pronunciet. Tabulæ itinerariæ *Peutingerianæ*, tanquam rei parum ſibi cognitæ, rationem non habet; errorum plenam illam juxta cum aliis Itinerariis cenſet; & latis eſt ei ad re- 38
pudiandam illam, quod ibi videat *Vejos* in via *Caſſia*, & *Saxa Rubra*, in *Flaminia* Poſtremo *Eutropius*, ipſi audit Exſcriptor alicujus, *qui ante eum nullo ad ullum reſpectu habito ſcribebat.*

Quid dicemus de tam bellis effugiis? illud *intra*, Livii, tantam vim continet, ut non ſolum declaret, numerum illum vigeſimo minorem, ſed etiam, quum reliqui ſcriptores, qui determinate milliaria referunt, ſemper intelligantur ſalvo exceſſu aliquo exiguo aut defectu; milliaria iſta, præpoſitione *intra* deſignata, intelliguntur, indubie numero ipſo pauciora. Qua de re, an hic locum habeat color aliquis Rhetoricus a vero remotus, provoco ad judicium hominum in hac arte verſatorum, & conſuetum tenorem orationum hujus hiſtorici, quibus certus ſum, nunquam habitum iri, pro mera Rhetorica hyperbole Locutionem ita conſtitutam. Quantum ad *Dionyſium*, non ſufficit mihi dicere, illum corrigi præter neceſſitatem; ſed etiam, quoniam ex quinque ſcriptoribus quatuor inter ſe concordant, & ille tantum, qui minimæ eſt auctoritatis, aliquantulum diſcrepat; extendendo *Dionyſium* ad ducenta ſtadia, quæ faciunt XXV. milliaria, diſſonantiam quavis alterâ majorem inferri, & repugnari verbis: *Intra Viceſimum Livius, Duodecim Peutingerianæ, tredecim Plinii, Octodecim Eutropii*, multo magis quam prius, & mille terminus Geographiæ antiquæ. Sed quid dico?

Suppoſitur, in illo textu, corruptam eſſe notam
numerariam a ducentis in centum, h. c. poſitam
τὸ (ρ) loco τῦ (σ); nec tamen textus habet ul-
lam notam numerariam, ſed voce clara & expreſ-
ſa dicit: Ἀμφὶ τὰς ἑκατὸν ςαδίως, nec vocis διακοσίων
id eſt ducenta, apparet veſtigium. Jam vide,
quouſque progrediatur quorundam hominum fa-
39 cilitas. Corrigunt etiam textus non viſos, ſed
tanquam ſomnio admoniti. De *Peutingeriana* quid
poſſum dicere amplius? Enim vero, quod ali-
quibus non probatur, id illam non plane detur-
bat ab univerſali ſua exiſtimatione; ſed, bone
Deus! plena errorum, & inconvenientiarum de-
clarare omnia Itineraria antiqua, quibus ſoli illi
non utuntur, qui antiquitatis guſtum non habent?
fidem iis negare, omnemque adimere exiſtimatio-
nem, quid aliud eſt, quam ſtudio antiquitatis ocu-
lum dextrum effodere? *Plinius* non loquitur de
Vejorum ſeu urbis diſtantia, vetat ſaltem, majorem
illam agro ipſo putare. Grammatica ejus parum re-
cte procedere, non niſi auribus, aut nimis deli-
catis, aut ob mentis ibi reſidens præjudicium
nimis faſtidioſis, forſan videbitur; neque corrigi
poteſt in numero millenario bono cum ſucceſſu;
quia in eo, quod *Vejens* ager *Cruſtuminus* in ter-
minum ponitur, nimium evidens eſt occurſus
numeri juſti. *Eutropius*, quem etiam *Dionyſio* in-
feriorem auctoritate dixi, eſt nihilominus ſcriptor
magni pretii, nec minoris fidei.

Infert alibi idem Defenſor, in tanta varietate
ſcriptorum, nulli eorum fidem habendam; dicens:
*Quid amplius illæ diſtantiæ nobis moleſtiam creant,
ſi neſciamus, quo nos vertamus, & cuinam illorum
Auctorum debeamus credere, quum inter ſe tam ſint
diverſi?* & propterea ſibi licere poſtulat, *Vejos*
tranſponere ultra milliaria, quæ illi dicunt. Hæc
nova argumenti forma eſt, ſed non Logica. Scri-
ptores inter ſe diſcrepant circa *plus* & *minus*, er-
go neque τὸ *minus* unius neque τὸ *plus* alterius ad-
mittendum eſt. Non eligenda eſt inter eos via
aliqua media, nec ratio ſaltem indeterminate ha-
benda eſt ſpatii inter illorum extrema; ſed ab
40 omnibus diſſentiendum, & τὸ *plus* cujuſvis exce-
dendum. Inter hos Auctores non poteſt dici pu-
gnam eſſe: quod ſi eſt, dubia non eſt; quum e
quinque quatuor conſentiant, & ſolus, qui mi-
nimæ Auctoritatis eſt, cæteris non congruat.

Objicit porro, *Milliaria hodierna non reſpondere
præciſe antiquis*; & exempla adducit; nec videt,
illa deſtruere concluſionem, quam facit, quæ hæc
eſt: *Quando Livius ſcribit, temporibus Regum,
& ab initio Reip. Vejos abfuiſſe per tractum viginti
milliariorum, dubium non eſt, quin, quum viæ Ro-
manæ longo tempore poſt ſtratæ ſint, & anfractibus
tortuoſis ductæ per clivos, atque ita multo majorem
itineris ambitum fecerint, redacta ſint illa milliaria
ad viginti octo.* Et qua ratione *Romani* vias munien-
tes per clivos illas longiores reddebant? Sterneban-
tur viæ tempore Reip. magis compendii cauſa,
quam ut protenderentur; quoniam multis locis,
ubi propter eximium opus fuiſſet deviare, ingere-
batur ſilicis copia; & conſpiciuntur adhuc oculis
multi colles, magno labore diſciſſi, tantum quod
ibi tranſiret via directior, & brevior, quemadmo-
dum *in cava di Baccano* aliiſque locis. Sed omiſ-
ſis variis hiſce ſermonibus; verum eſt, Milliaria
antiqua valde diverſa fuiſſe ab hodiernis, attamen
ſemper multo minora, nec in illis unquam fuit
varietas; ſed in Lapidibus milliariis, qui erant
per vias, duravit ſemper idem numerus, ibi poſi-
tus in menſuræ ſignum. Tantum variant hodie,
quando perdita omni memoria earum veterum
exactitudinum, unuſquiſque diſtantias metiri cœ-
pit, prout ipſi videretur. Hinc quemadmodum
obſervat etiam *Cluverius*, conficiuntur nunc Mil-
A liaria majora ſemper veteribus per *Tuſciam*. Ani-
madvertat ille loca, quæ allegat, h. e. *Rignano*, 41
olim XXVIII Milliaria a *Roma*, *Ameliam* LVI. *Sul-
monem* XC. quæ hodie exiſtimantur multo mino-
ris diſtantiæ; nec fundamentum ponat in flumine
Allia, collocato a Livio *ad undecimum lapidem*, & a
Vibio Sequeſtro *ad quartum decimum*; quoniam illud
flumen non fuit *Correſe*, ut *Blondo* & pluribus
veteribus videtur. Addat, *Dionyſium* & *Plinium*
vixiſſe temporibus, quibus viæ jam ſtratæ erant,
& ſic, juxta illum, jam longiores factæ; & *Appii*
viginti millia deſignata cum præpoſitione *intra*,
non debent tamen extendi ad illa temporibus
B *Livii*. Sed hac de re alibi fuſius. Redeamus ad
Eutropium.

Quum hic non agatur de *Perſia*, neque de *Scy-
thia*, ſed de Urbe quæ erat in conſpectu, & du-
rum videatur credere, *Eutropium* a *Dionyſio* cæte-
riſque tam longe abiiſſe, præter veriſimilitudinem
non eſt, illos propter varietatem quandam termi-
norum factos eſſe differentes. Primo quis ſcit, an
Eutropius allegans milliaria non cœperit illa nu-
merare a Columna Milliaria, quæ erat in media
Urbe *Roma*, & *Dionyſius*, computans *Græco*
more, ſtadia cœperit a portis Urbis? Quod tanto
C magis ſtringit, quod *Strabo*, qui loquitur de ſta-
diis, fere ſemper *Dionyſio* plus quam cæteri con-
gruat. Sed inde non niſi parvi momenti differen-
tia poteſt naſci, & in quovis numero milliario-
rum unius ſolummodo milliarii. Ego autem ex
eo, quod cœperint milliaria numerari ab illa Co-
lumna, nihil dum concludo, requirens diſputa-
tionem exactiorem. *Cluverius* inter *Dionyſium* &
Eutropium arguit varietatem in milliariis, quæ
temporibus *Eutropii*, *Oroſii*, *Appiani*, aliorumque
illorum ſeculorum minus antiquorum, aliquanto
contractiora facta fuerint, quam præcedentibus
temporibus. Cui opinioni multam vim ſuppedi- 42
D tat, quod deprehendamus, *Eutropium* Campum
Hannibalis, ad *Anienem* (*ò 'l Teverone*) & poſtea
Fidenas a *Roma* longius quam alios ſcriptores re-
movere. Sed ſi tres illi ſcriptores leguntur cum
diligentia, reperientur ut plurimum in numero
milliariorum concordes cum antiquioribus. Va-
riatio etiam, quæ in duobus *Eutropii* locis con-
ſpicitur circa diſtantiam *Fidenarum* a ſex ad ſeptem
milliaria, quorum alter omnino corruptus eſt, valde
ſuſpectum eum facit vitii in *Vejis*; utique *Cluve-
rius* ſic ſtatuit, idque affirmat libere; & certe pa-
rum veriſimile eſt, *Eutropium* loqui de duabus
iſtis Civitatibus, tanquam ejuſdem fere a *Roma*
E diſtantiæ, & eodem tempore alteram altera du-
plo triplo longius inde removere. Sed correctio-
nes textuum nunquam admittuntur ſine duritie.
Dici forſan poſſet, *Eutropium* vixiſſe temporibus
inclinati jam Imperii *Romani*, quibus quum viæ
publicæ deſertæ eſſent propter earum incommo-
ditatem, aliquibus in locis itinera longiora effe-
cta fuerant, utpote aliorſum trajecta. Cujus rei
conſpiciuntur hodieque paſſim ſpecimina palpa-
bilia, in viis antiquis & hodiernis; atque ita apud
Eutropium reperiri milliaria fere ſemper mutata.
Sed, uti dicam id quod res eſt: Si hoc verum
eſſet; quomodo Tabula *Peutingeriana*, quæ &
F ipſa temporum inclinati Imperii eſt, illa diſponit
exacte ad antiqua? Jam ſufficit. Non egreſſi eri-
mus, ut ſpero, inveſtigationem *Vejorum*, quia
Dionyſius & *Eutropius* forſan inter ſe conve-
nient.

Interim in hiſce dubiis, recta, & expedita via
eſt, ſtare a pluribus; & quum ab utraque parte
par numerus ſcriptorum occurrit, ſecurius nihil
eſt, quam inclinare ad illos, qui auctoritate præ- 43
valent, aut ſi forte par etiam fuerit auctoritas,
eligere viam mediam, & ſi hanc Methodum hic
ſe-

ſequimur, non poſſumus non ſtatuere *Vejos* pro certo, ferme duodecim, aut quindecim milliaria a *Roma* abfuiſſe; adeoque in via *Caſſia*, aut non ita procul ab ea inter *Romam* & *Baccanum* quæri debere.

Poſtremo, ne cavillationis ulla vel atomus ſuperſit, ſupponamus, ſcriptores non loqui de tali diſtantia, aut fidem iis negemus, prout lubet; reliquum erit, ut videamus, an nulla ſcintilla luminis ex obſervationibus hiſtoricis erui poſſit.

Non referam in rationes, *Romulum* tranſiiſſe *Tiberim* ab obſidendos *Vejos*, pugnantemque cum *Vejentibus*, in fugam illos dediſſe, ac proſequutum eſſe ad muros uſque, & tamen cætera bella *Romuli* ſubſtitiſſe ad ſeptem milliaria a *Roma*. Nec mihi opponatur *Cruſtumerium*, quæ urbs multis creditur eſſe *Palombara*; nam, juxta *Dyonyſium* lib. XI. & *Livium* lib. III. *Romæ* multo vicinior erat *Ereto*, *Fidenis* autem admodum vicina; & *Cluverio* creditur fuiſſe ſita, ubi nunc eſt *il Marſigliano Vecchio*, quam inter & *Romam* ſpatium eſt ſeptem milliariorum. Non refero, *Eutropium* ponere circum *Romam*, quaſi pares *Vejos*, *Fidenas*, *Cruſtumeriam*, *Antemnas* & *Cæninam*, ubi, poſtquam dixit: *Cæninenſes vicit*, puta *Romulus*, *Antemnates*, *Cruſtuminios*, *Sabinos*, *Fidenates*, *Vejentes*; ſubjungit: *Hæc omnia oppida Urbem cingunt.* Sed conſidero, *Romanos*, in iſtis initiis ſolitos fuiſſe facile & ſæpe ſubire muros *Vejorum*, & rurſos *Vejentes* quavis levi excurſione ad *Romam* uſque pervaſiſſe; quemadmodum pluribus locis apud *Dionyſium* lib. IX. quæ producere ſuperſedeo prolixitatis vitandæ ergo, clare videre eſt;
44 id quod aliis populis pluſquam XII. milliaria diſtantibus non ita contingebat, unde non fuit, ut alii putant, ſimplex ratio dicendi, qua uſus eſt *Silius Italicus* lib. VII.

Vejentum populi violata pace negabant
Acceptare jugum, ac vicino Marte furebat
Ad portas bellum ——

Sed dixit cum omni prudentia, ad commonſtrandam hinc depictam ad vivum vicinitatem; cujus etiam exiſtimo magnum eſſe argumentum, quod ille populus *Romæ* omnium *Hetruſcorum* proximus dicatur ipſis verbis *Livii* lib. I. *Proximi Hetruſcorum Vejentes*; & *Thuſciæ propugnaculum* encomio *Dionyſii* lib. IX. Quod videtur a *Velleio Paterculo* confirmari, cum lib. I. dicit: *Romulum* ſine Avi ſui auxiliis, *firmare Urbem novam, tam vicinis Vejentibus, aliiſque Hetruſcis, & Sabinis, cum imbelli & paſtorali manu vix potuiſſe.* Ubi magis vicinitatis *Vejentium*, quam cæterorum *Hetruſcorum* ac *Sabinorum* habetur ratio. Sed audio mihi reſponderi: *Vicini* & *Propugnaculum* regionis, non murorum. Imo vero (reſpondeo ego) murorum, quia nomen *Propugnaculi* campis non convenit, & vicinitas exaggerata a *Paterculo*, ad agrum ſolummodo relata nullius ibi momenti foret, aut conſequentiæ; quum non ſit inſolitum, civitatem aliquam a parte quadam alterius agro vicinam eſſe. Attamen verum ſit. Idem *Livius* eodem libro dicit de *Vejentibus*. *Quod & ipſa propinquitas loci, ſi Romana arma omnibus infeſta finitimis eſſent, ſimulabat.* dicit: *loci*, non *agri*. Sed hic etiam dicetur forſan intelligi id de *Roma*, *Vejenti* agro vicina, non urbi. Repono: ſi *Roma* agro vicina erat, non poterat longe a muris *Vejorum* abeſſe, quum ſita eſſet hæc urbs prope finem, qui erat *Cre-*
45 *mera*, ut oſtendi, & addo *Plutarchum* in *Camillo* clamare, non populum vel agrum, ſed urbem ipſam *fuiſſe Thuſciæ* Propugnaculum. *Nam hæc urbs Thuſciæ Propugnaculum erat.* ipſius verba ſunt ex verſione *Lapi*.

Sed *Dionyſius* lib. IX. ita loquitur, ut non opus ſit interprete; nec reſponſioni locum præbet, quum dicit: *Hetruſcos* ab Obſidione *Romæ* caſtra moventes illa nocte *Vejos* petiiſſe, civitatem *Hetruſcarum* cæterarum proximam; verba ejus hæc ſunt: *At & manus Hetruſcorum, quæ Janiculum montem occupaverat, quoniam domo nulla ſubmittebantur auxilia, decrevit præſidio decedere: motiſque caſtris nocte Vejos petiit, quæ Civitatum Hetruſcorum proxima erat.* Hic non de agro ſed civitate ſermo eſt, & præterquam quod inde demonſtretur talis vicinitas, ut exercitus ab obſidione *Romæ* decedens commode eo cum impedimentis veſpera pervenire potuerit, clare oſtenditur vicinitas, altera cujuſvis *Hetruſcorum* civitatis major. Poſitis jam calculis, Antiqua *Cære*, civitas & ipſa *Hetruriæ* non amplius *Roma* aberat quam octodecim milliaria, aut novendecim, prout demonſtratur e ſitu prope locum, qui hodie dicitur *Cerveteri*; ergo a *Roma* ad *Vejos* debebat neceſſario vicinitas eſſe ſenſibiliter ac notabiliter major.

Hoc argumento Defenſor feſtive ac nullo negotio ſe extricat. Mordicus retinet primam ſuam hypotheſin, *Cære* non fuiſſe civitatem *Hetruriæ*, ſicut nec *Nepeto*, quo impetu dicit: *Vejos* urbem fuiſſe proximam, *non abſolute, ſed reſpectu locorum Hetruriæ*. Deinde ad alium *Dionyſii* eodem libro locum provocat: *Quos Romanorum equites ad multum viæ proſequuti conficiebant.*

Sed de errore, in quo verſatur circa civitates 46
Hetruſcas, ſatis ſuperque locutus ſum. *Cærites* erant Populi *Hetruriæ*, quin imo una ex duodecim principibus. Quare civitas, quæ propior erat, quam *Cære*, procul omni dubio *Veji* erant. Idque clarum fit inde, quod eo exercitus a *Romæ* obſidione decedens veſpera pervenerit. Et, quod equites *Romani Hetruſcos* terga vertentes *ad multum viæ* proſequuti ſint, an ſignificat inſtantiam aut perſecutionem hoſtium ad pluſquam duodecim milliaria? nonne poteſt equitum turma aliqua dici *ad multum viæ* hoſtem proſecuta, non ſolum ad duodecim, ſed & ad decem & octo & ſex milliaria continua? Sed tranſeamus ad reliquas hujus diſtantiæ conſiderationes.

Secundum *Livium* lib. V. quum Senatus coloniam vellet deducere in *Volſcos*, plebs tumultuata, & queſta eſt: *Cur enim relegari plebem in Volſcos, cum pulcherrima urbs Veji, agerque Vejentanus in conſpectu ſit &c.* *Vejorum* reſpectu illa in *Volſcos* migratio ſpeciem præ ſe ferebat relegationis, vocabulo, quo *Livius* ſolet uti de coloniis longinquis; ut lib. IX. *Abhorrere a relegandis tam procul ab domo civibus &c.* loquens de colonia deducenda in *Luceriam*; *Volſcorum* reſpectu urbs *Veji* vicina erat, & *in conſpectu*. *Volſci*, quorum e præcipuis civitatibus fuit *Velitrum*, a *Roma* non amplius VIII. milliaria aberant. Quanto propior igitur debebat eſſe urbs *Veji*? non minus obſervatu dignum eſt, quod civitas & ager *Vejentanus* ibi dicatur *in conſpectu Romæ* fuiſſe, & plus una vice. Sive id fiat *Volſcorum* ſolummodo reſpectu ſive revera urbs *Veji* aut ager *Vejentanus* e faſtigio quodam conſpici potuerit.

Cluverius apud *Livium* eodem lib. V. perpendit infelix prœlium, commiſſum inter *Gallos* & *Romanos*, prope *Alliam*; ubi dicit, hos medios inter hoſtes & *Tiberim* factos, ſeſe in flumen projeciſſe, & in alteram ripam quum natando evaſiſſent, non 47
ſolum non inſtituiſſe curſum ſuum verſus patriam, ſed *Vejos* ſe recepiſſe, ita ut nemo vel in animum induxerit nuncium cladis eo aut ferre, aut perferendum curare. *Maxima tamen pars Vejos profugit, unde non modo præſidii quicquam, ſed ne nuncius quidem cladis Romam eſt miſſus.* & *Veji* tamen urbs deſerta, & idcirco omnium rerum inops erat; e contrario *Roma* mœnibus & natura loci

probe munita, & poterant hi una cum reliquis, qui reſtiterunt, & aliis, qui ab altera parte *Tiberis* erant, *Romam* profugiendo, ſperare ſeſe hanc urbem facilius defenſuros; hic erat Capitolium, arx habita inexpugnabilis; denique inſtinctus naturalis in hiſce metu perculſis hominibus impuliſſet cunctos, aut maximam ſaltem partem, ad procurandam uxoribus, natis, parentibus, penatibus, ſalutem, niſi ex aquis emergentibus (ut *Cluverius* colligit) animis iſtis, præ terrore ſtolidis factis, *Vejorum* urbs ſe obtuliſſet ſenſibiliter vicina. Flumen *Allia*, hodie *Rio di Moſſo*, prope *Monte Rotondo*, ponitur a Livio *in undecimo lapide*, ſed a Vibio Sequeſtro *in decimo quarto*, experientia autem monſtrat, illud circiter undecim aut duodecim milliaris hodierna remotum. Hinc lux exoritur ſatis clara, ad cognoſcendum, quam longe urbs *Veji* a *Roma* potuerit eſſe ſita, & ad inquirendum, qui ſitus ejus potuerit eſſe per illum tractum *Cis-Tiberinam*.

Retorquet Defenſor *Vejorum* hoc argumentum in proprium uſum, accipiens illud de admiratione, qua *Livius* illam hiſtoriam proſequitur. En ipſius verba: *Livius miratur*, inquit, *quomodo maxima pars profugorum Vejos ſe receperit, & Tiberim trajecerit, quum facilius Romam poſſent recurrere. &c. Hoc evidentiſſimum ſignum eſt, Vejos pari diſtantia ab Allia cum Roma fuiſſe, quum alias Li-*
48 *vius dixiſſet, vicinitatem in cauſa fuiſſe* &c. & paulo inferius: *Credendum eſt: Vejos æquali diſtantia, niſi velimus dicere majori, quam Romam, ab iſto flumine abfuiſſe*

Sed reſponſioni ſola verba *Livii* ſufficiunt. Non vicinitas *Romæ* magis quam *Vejorum*, aut æqualis utriuſque urbis diſtantia in ſtuporem egit *Livium*, ſed affectus naturalis, qui, non poſthabita qualicumque longinquitate, rapuerit illos *Romanos* ad defenſionem propriæ cujuſque familiæ. *Pavor, fugaque occupaverat animos, & tanta hominum oblivio, ut multo major pars Vejos, in hoſtium urbem, cum Tiberis arceret, quam recto itinere Romam ad conjuges ac liberos fugerent.* Conſiderationes *Livii* hic tres ſunt: *in hoſtium urbem*, quod *Romani* a triſtibus auguriis tam averſi, non abhorruerint a civitate victorum hoſtium. *Cum Tiberis arceret* &c. quod elegerint potius trajicere *Tiberim*, quam recta *Romam* pergere per viam *Fidenatem*. *Ad conjuges & liberos*, quod amor horum pignorum illos *Romam* verſus non traxerit magis, quam ullus alius affectus aliorſum. Nec *Livius* miratur, ſed argumentis probat, quantus fuerit in illis pavor, qui illos fecerit oblivisci conjugum & liberorum, ad recipiendum ſeſe in id refugium, quod proxime offerretur. a Ne ſomniavit quidem ille Hiſtoricus inferre, *Romanos* milites ab illa ripa *Tiberis*, in quam enataverant, depoſito omni naturali affectu, ad proximum refugii locum propelli debuiſſe, quod, ſicuti ex verbis non poteſt colligi, ob ſcriptoris gravitatem etiam non eſt admittendum. Nemo putet incognitam mihi eſſe curioſam illam quæſtionem Philoſophicam, an æqualitas diſtantiæ objectorum ſit cauſa efficiens indifferentiæ; adeo ut homo, aut beſtia collocata in æquali diſtantia a duobus cibis æqualibus, debeat neceſſario manere indifferens, ita ut neu-
49 trum tangat. Scio *Dantem* lib. quarto de *Paradiſo*, venuſte hac de re canentem, illam libere ſolvere:

Intra dui cibi diſtanti, e moventi
D' un modo, prima ſi morria di fame,
Che liber' huom l' un ſi recaſſe a i denti.
Si ſi ſtarebbe un' agno intra due brame
Di fieri lupi egualmente temendo:
Si ſi ſtarebbe un cane intra due dame.

h. e.

Duobus interpoſitus homo liber cibis
Æque paratis, ante moriturus fame eſt,
Quam dente quicquam pruriente læſerit.
Miraris! inter ſic duos agnus lupos
Æque rapaces ſtabit attonitus metu.
Timidaque damas inter anxius canis.

Sed quomodocunque ſe res habeat cum beſtiis, in quibus etiam indifferentia non poteſt naſci, niſi ab omnimoda objectorum æqualitate: quum experientia conſtet, beſtiam amittere nonnunquam eſcam, quam non ſolum in promptu ſed etiam ipſis dentibus jam teneat, ob aliam meliorem a ſe remotam; in hominibus, quod bona cum venia *Dantis* dixerim, voluntas gubernata, non ab æſtimationis, ſed libero intellectus diſcurſu, abrumpit omnem indifferentiam appetitus inferioris. ita ut ſublatis primis motibus, homo non poſſit manere indifferens; dummodo non laboret, aut magnis dubitationibus, aut inopia judicii. nec electio poteſt naſci in diſparitate objectorum a vicinitate. Sed ad rem, milites illi *Romani*, qui *Vejos* ſe receperunt, etiam ſi beſtiæ fuiſſent, debuiſſent tamen currere ad defenſionem domorum, conjugum, liberorum per inſtinctum naturalem; quemadmodum animalibus etiam irrationalibus proprium eſt, quum *Vejis* nihil eſſet, quod æquali vi eos retrahere inde deberet. Nec ut *Livius* ſtupeat hanc illorum ſtoliditatem, *Vejos* reſpectu *Romæ* longius, aut in pari diſtantia ab ipſis abfuiſſe; quemadmodum ſi nec æquali diſtantia fuiſſet, tamen neceſſe erat, ut *Livius* miraretur, quod non reſtiterint ibi immoti, more incantatorum, &, quemadmodum *Dantes* deſcribit, in- 50
ter duas epulas. Quod ſi major vicinitas *Vejorum* obtinet, ſtupendum eſt, quod *Romam* ire neglexerint; ſin æqualis prævalet, aut major diſtantia, & idcirco plus itineris & ulterior a domibus propriis diſceſſio; in miſeris iſtis profugis, defatigatis a prœlio, & natandi labore, vulneratis, madidis, & debilitatis plane videre eſt incredibile quid ac portentoſum.

Stupor *Livii*, a me prius non obſervatus, inde oritur, quod *Vejis Romam* nihil auxilii, & ne nuncium quidem cladis miſerint. *Unde non modo præſidii quicquam, ſed ne nuncius quidem cladis Romam eſt miſſus.* Ex quibus verbis novum fieri poteſt argumentum magiſque ſtringens pro parva diſtantia *Vejorum* a *Roma*. *Galli* erant ad flumen *Alliam*, & infeſto agmine *Romam* petebant. Milites *Romani* debebant adverſus *Gallos Romam* nuncium mittere & auxilium. Ergo milites *Romani* propius, aut non ita multo longius, aberant, quam flumen *Allia*. Minor propoſitio ſit: atqui hi milites *Vejis* erant. Ergo urbs *Veji* a *Roma* aut propius, aut non ita multo longius, aberat, quam flumen *Allia*. Valet concluſio. Redeamus nunc eo, unde digreſſi ſumus.

Non prætereundus eſt alius locus *Livii*, lib. v. abſque animadverſione, ubi dicit, de *Valerio* Conſule verba faciens: *cum exercitu Vejos miſſus caſtra Sabina, quæ pro mœnibus ſociorum locata erant,* con-

a Verba ipſa Auctoris ſunt: *Non ſi ſognò quell' Hiſtorico d'inferire, ch' i Soldati Romani da quella riva del Tevere, su la quale diero in terra dal nuoto, doveſſero, depoſto ogni naturale affetto, eſſer tirati al ricovero della maggior vicinanza; il che, si come dalle parole non può raccorſi, dalla gravità dello Scrittore non ſi perſuade.* Ad quæ verba in margine Defenſor ipſe: *Non so*, inquit, *quel che ſi dica.* Ex: *la vicinanza non fu mai nominata da Livio.* conf. quæ in Apologia ſua ſcribit, *pag.* 28. *Edit. vet.*

confeſtim aggreditur. &c. Illa caſtra ita locata *pro manibus ſociorum* non poterant inde longo tractu abeſſe. Jam illud: *confeſtim aggreditur* deſinatur e *Dionyſio.* Ille ſuſe hanc expeditionem deſcribens, narrat: *Valerium* circa ſolis occaſum *Roma* egreſſum, trajecto *Tiberi*, inde non procul con- 51 ſtitiſſe. Deinde media nocte excitatum e ſomno exercitum in ordinem redegiſſe, &, antequam illuceſceret, ſuperaſſe *Sabinos*; porro aggreſſum eſſe alterum exercitum *Vejentium*, eoque poſt longam pugnam etiam cæſo, ad mœnia appropinquaſſe, & præſidiarios provocaſſe. Non apporto ipſum textum; quod valde longum foret. *Romanis* igitur, qui *Tiberi* vix veſpere trajecto prope *Romam* conſtiterant, ſuffecit a media nocte in ordinem cogi, ad inſiliendum & cædendum, ante diem exortum, duos exercitus, unum poſt alterum, qui erant prope muros *Vejorum*, moxque illos ipſos accedere. En aliquam menſuram diſtantiæ inter *Vejos* & *Romam*.

Aliam adhuc eamque ultimo loco in medium confero conſiderationem. Rumore exorto (refert *Liv.* lib. VIII.) *Gallos* in animo habere *Romam* iterum invadere, defenſio Conſuli *Mamerco* demandata fuit, qui abſque mora lectis militibus gravem exercitum *Vejis* contraxit; ubi paratus eſſet in occurſum ad illorum adventum. Valde prope *Romam* igitur *Veji* erant, unde Conſul ad minimum ſtrepitum eruptione facta, illis ſeſe poſſet opponere, antequam *Romam* accederent, ſive veniſſent per *Sabinam*, ſive per *Latium*, prout ſuſpicandum dabat eorum ab *Apulia* adventus. Sed quod magis ſtringit, *Livius* prævidens oppoſitionem aut difficultatem quandam, quam lector facile movere poſſet, quod Conſul cum exercitu loco tam vicino excubaret; eam præoccupat, ſubjiciendo: *Longius diſcedi, ne alio itinere hoſtis falleret ad urbem incedens, non placuit. Mamercus*, trajecto *Tiberi*, *Vejis* exſpectavit adventum *Gallorum* ab *Apulia Romam* tendentium, vel per *Sabinam*, vel per *Latium*, & *Livius* opus habet, excuſare, quod non 52 longius diſceſſerint. Quæ longinquitas igitur dici poteſt, quæ fuerit a *Roma* ad *Vejos*?

Negat Defenſor, *Gallos* ab illa parte *Romanis* metuendos fuiſſe, aut exſpectari potuiſſe, & ridet, me id excogitaſſe, & ſuper eo in eam me mentem explicare. *Neſcio quomodo Nardinus hic intelligat Gallos e Campania exſpectatos fuiſſe, quum Livius hac de re nihil dicat, nec, niſi per contorſionem, id ex verbis ipſius conjici queat* & paulo inferius: *a quo* longius diſcedi *Nardinus mihi data opera longius diſcedere videtur, de vicinitate id interpretatus; cujus ego plane contrarium exiſtimo, debere nimirum inde potius longinquitatem erui. &c.* & poſtea: *Quis non fatetur; τῷ* longius *clare includi aliquod tacitum* longe?

[a] Itane vero? hoc dicit? Vide, quam non inſpexerit hiſtoriam, antequam calamum hic arriperet? Quonam *Galli* profecti ſunt, poſtquam *Roma* abierunt. Unde redierunt ſæpius? Mecum eat, neque contentus legiſſe ſolum pauca illa textuum verba, quæ citantur, *longius diſcedat*, & campos Hiſtoriæ peragrando, [b] in rem præſentem veniat. Veniat & inſpiciat *Livium* lib. V. quum *Galli Roma* expulſi ſunt a *Camillo*. Subjungit ſcriptor: *Juſtiore altero deinde prælio ad Octavum lapidem Gabina via, quo ſe ex fuga contulerant, ejuſdem ductu auſpicioque Camilli vincuntur.* Ita ut receſſerint verſus *Latium Gabina via*. Sexdecim annis poſt redierunt, & prœlio cum *Romanis* dimicarunt in agro *Albano*. *Liv.* lib. VI. *Hoc autem anno in Albano agro cum Gallis Dictatore M. Furio ſigna collata. Nec dubia, nec difficilis Romanis, quamquam ingentem Galli terrorem memoria priſtinæ cladis attulerat, victoria fuit. Multa millia barbarorum in acie, multa captis caſtris cæſa. Palati alii, Apuliam maxime petentes, cum fuga ſe longinqua, tum quod paſſim eos pavor, terrorque diſtulerunt, ab hoſte ſeſe tutos fuat.* Anno ſequenti 53 fama fuit, illos redire. *Liv.* lib. VI. princ. *Principio anni, & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari jam fama erat, &c, agitata mentio.* Quinque annis poſt *Liv.* lib. VII. ſcribit: *Galli ad tertium lapidem Salaria via trans pontem Anienis caſtra habuere, &c.* Unde poſt pugnam *Torquati* in *Campaniam* profecti ſunt. *Et hercule tanti ea ad univerſi belli eventum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide caſtris in Tiburtem agrum, atque inde ſocietate belli facta, commeatuque benigne a Tiburtibus adjutus mox in Campaniam tranſierit.* Anno ſequenti *Livius* eodem lib. *Gallicus tumultus Dictatorem creari coegit, &c.* ubi narrato prœlio, quod inſecutum eſt prope *Romam* ad portam *Collinam*, concludit: *Avertitur tandem acies Gallorum. fugati Tibur (ſicut arcem belli Gallici) petunt, palati, a Coſ. Petilio, haud procul Tibure excepti, egreſſis ad opem ferendam Tiburtibus, ſimul cum his intra portas compelluntur.* Duobus annis poſt: *Galli quoque belli fama increſcebat, &c. levius fuit, quod Gallos mox Præneſte veniſſe, atque inde circa Padum conſediſſe auditum eſt, &c.* & rumor ille verus erat. Unde poſt cruentam pugnam, quam volens prætereo, ne tædioſe hoc volumen excreſcat, fugati ſunt. Octo annis elapſis (*Liv.* lib. VII.) *cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino caſtra poſuiſſe nunciatum eſſet, Scipione gravi morbo implicito, Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum, &c.* Strenue pugnatum eſt, & poſtremo *Galli fuſi per campos & præter caſtra etiam ſua fuga prælati, quod editiſſimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt.* Anno ſequente: *Galli ex Albanis montibus, quia hyemis vim pati nequiverant, per* 54 *campos maritimaque loca vagi populabantur.* Sed ab improviſo oppugnati & ſuperati; *primo per Volſcos, Falernumque agrum diſſipati ſunt; inde Apuliam &, Mare Inferum petiverunt.* Sedecim annis poſt (Liv. lib. VIII.) *Fumus Gallici belli pro tumultu valuit, &c. exploratores miſſi attulerunt quieta omnia apud Gallos eſſe.* Poſtremo tribus annis poſt, *Tumultus Gallici fama atrox invaſit, haud fere unquam neglectu patribus*; & tunc *Mamercus* exercitum *Vejis* contraxit. Ubi igitur nidificabant *Galli*? unde poterat metui adventus eorum? Quiſquamne novit, alios *Gallos* eo tempore in *Italia* fuiſſe? verba: *haud unquam fere* &c. nonne declarant de quibus *Gallis* ſermo ſit? poteratne metus eſſe, novum aliquem exercitum veniſſe non animadverſum per aëra, ut apum examina? Illud tacitum ejus *longe* in quantum hic igitur intelligi poterat? de pluſquam duodecim milliariis? ſi hæ ſint contorſiones, quis ſenſus ipſius captui planus ac facilis erit?

CAPUT IV.

De Diſtantia Vejorum a Tiberi.

TAm exiguum putat *Blondus Flavius* ſpatium fuiſſe inter *Tiberim* & *Vejos*, ut credat *Civitatem Caſtellanam Vejos* eſſe non poſſe, quod nimis longe inde diſtet, & tamen illa Civitas inde non amplius duobus milliariis abeſt. Sed quibus inductus fuerit rationibus, non dicit, nec ego excogitare poſſum.

Videtur hoc perſuaderi facto illo *Pontii Cominii*

[a] *Credo, che qui hobbia ragione.* Mazz. ad marg. conf. Apolog. ejus

[b] *S' impoſſeſſi delle coſe.*

til, militis *Romani*, qui quum *Capitolium* obſeſſum eſſet a *Gallis*, juxta id, quod refert *Livius* lib. v. *Vejis operam pollicitus, incubans cortici, ſecundo Ti-*
55 *beri ad Urbem defertur, inde qua proximum fuit a ripa per præruptum, eoque neglectum hoſtium cuſtodiæ ſaxum, in Capitolium evadit.* Hæc narratio fecit, ut *Micus* etiam crederet *Vejos Tiberi* vicinos fuiſſe, & *Mici* jam ſectator eſt Defenſor *Pſeudo-Vejorum*.

Sed ob ſecuritatem ab hoſtibus, non compendii viæ cauſa, ſic navigavit ille *Cominius*; & potuit via terreſtri a *Vejis* ad *Tiberim* proficiſci, etiamſi non duo tantum milliaria, ſed & quatuor & ſex a ſe invicem abfuiſſent. Nec totum iter abſolvit illo cortice, ſed tantum ut eo ferretur prope *Romam*, quantum ſibi ſufficeret, ad Urbem clam hoſtibus ingrediendam. *Plutarchus* rem totam clare exponit in libello *de Fortuna Romanorum*, cujus verba ex verſione *Budæi* hæc ſunt: *Eunti fallendum per medios hoſtes erat, cum excubiis valloque circumdata arx undique eſſet. Is ut ad amnem pervenit ſuberibuſque latis incubans, corpus vectabali levitati credens, ſecundo ſe flumini permiſit; a quo clementer placideque devectus alterum ad ripam nullo negotio pervenit. unde digreſſus per hoſtium rariſſima vadebat, &c.* & clarius adhuc in *Camillo*: *Qui vili veſte indutus, & ſuberim ferens aliam viam intrepide peregit. Cum vero jam veſperi ad Urbem appropinquaſſet, & per pontem a Barbaris ſervatum iter negaretur, capiti veſtem involvens, quæ brevis leviſque erat ſubero per aquas nando delatus flumen tranſivit, & ad Urbem aſcendit.* Nec minus clare *Diodorus Siculus* lib. xiv. *Hic igitur ſolus profectus trajecto tempore nocturno flumine præruptam quandam Capitolii rupem clam acceſſit, &c. quà aſcenderat rurſus deſcendit, & trajecto rurſus Tiberi ad Vejos redit.* Et ſane multo difficilius ac periculoſius quam utilius fuiſſet iter ſic inſtitutum per longum aliquem tractum. Non jam dico, *Pontium*, ab
56 una ad alteram ripam curſum fluminis recta natando interſcidiſſe. Sed veriſimile eſt, eum, dum ſecundo fluminis curſu ferretur, paulatim iter ſuum direxiſſe verſus alteram partem. Sic *Livius* id explicare videtur: dicens: *Secundo Tiberi ad Urbem fertur*, & *Plutarchus*: *ſecundo flumini ſe permiſit.*

Scio, ex clade *Allienſi*, & quod *Mamercus Gallorum* adventum *Vejis* exſpectaverit, & obſervaverit, argumentari debere pro diſtantia non magna inter *Vejos* & *Tiberim*. Non neglexiſſent *Romani* milites in prœlio *Allienſi* urbem patriam petere, niſi illis, poſtquam in alteram jam ripam enataſſent, inter vulnera, defatigationem & veſtimenta madida, vicinitas *Vejorum*, ſuggerens eorum animis ſpem facilis ac promptæ recreationis, arriſiſſet. Nec debuiſſet *Mamercus* alibi excubare, quam prope *Tiberim*, ut illum ſubito trajicere poſſet, ſi *Galli*, ut tum ſæpe alias, veniſſent e *Sabinis* via *Tiburtina*; aut e *Latio*, via *Praeneſtina*.

Non tamen video neceſſitatem credendi tam prope flumen ſitam fuiſſe, ut non potuerit adhuc tria, quatuor, & ſex, & forſan plura milliaria inde abfuiſſe, quoniam juxta *Peutingerianam* ſita erat, non in via *Flaminia* ſed *Caſſia*, non admodum vicina *Tiberi* in illa a *Roma* diſtantia.

a Sic Auctor *Dionyſii* vocem Græcam ſcribit non hoc tantum loco, ſed & pag 64. & 192. & hac quidem forma: περιῤῥωγος. Sed *Dionyſii* textus habet Libro *Antiq. Roman.* ii. pag. 116 vocem περιῤῥῶγος, a

CAPUT V.

De Poſitura & Magnitudine Vejorum.

DEſcribitur urbs *Veji*, apud *Dionyſium* libro ſecundo, ut Civitas potentiſſima *Thuſciæ*, non minor *Athenis*, condita in alto & undique præ- 57
rupto ſcopulo; quorum ſenſus apertus eſt, præcipitium totam urbem circumdediſſe. ſic loquitur ex verſione Latina *Frederici Sylburgii*; *Fundata in excelſo ſcopulo, atque undique prærupto.* Et id importat Græca vox [a] περιῤῥωγος, quæ nihil aliud ſonat, quam *Circumſciſſus*. Quare, ſi huic deſcriptioni præciſe inſiſtendum eſt, difficulter *Veji* reperientur; quoniam ſcopulum celſum ab omni parte abruptum & capacem, ubi inter *Romam* & *Ciminum* oſtendi poſſit, neſcio. Neceſſe igitur eſt, aliquanto plus lucis aliunde petere. Ac niſi temporis injuriæ nobis ademiſſent cæteros libros iſtius tam accurati Hiſtorici, legeremus in longa *Vejorum* obſidione, quaſvis illius urbis minutias quaſi depictas. ſed quoniam iis caremus; opus eſt ut ad *Livium* recurramus; quamvis ſtrictim agat.

Livius a muris eam ac ſitu commendat: lib. 1. *Urbe valida, muris ac ſitu ipſo munita.* & lib v. *Egregiis muris, ſituque naturali urbem tutantes.* Quæ verba murorum magis, quam ſitus munimentum videntur innuere, aut ſaltem intelligendum præbent, urbem *Vejos* munitam fuiſſe partim præcipitiis, partim muris, aliter ac *Dionyſius* dixit, omniaque loca antiqua hujus partis *Thuſciæ* conſpiciuntur munita. Nam ſi undique illam præcelſæ rupes ſeu præcipitia cinxiſſent, cui bono inſerviiſſent murorum in illa altitudine munimenta? Iſtis temporibus, quibus in *Italia* nondum erant baliſtæ, nec catapultæ; neque adeo ſclopeta, aut tormenta bellica, ut hodie, ac miles pila, veruta, haſtilia bicubitalia & tricubitalia, abſque ullo fructu in muros etiam debiles vibrabat, nullius profecto uſus munimenta erant, ubi arietibus non poterant impugnari. Nec credendum eſt, tantam eo ſæculo, eamque ſuperfluam ac vanam copiam munimen- 58
torum extitiſſe; & ſi vel maxime exſtiterit; hoc certe loco murorum iſtorum bonitas Hiſtorico gravi ac ſuccincto non adeo erat notatu digna, ut præter deſcriptionem ſitus, ei opus eſſet dicere: *urbe valida muris*, & *egregiis muris Urbem tutantes*; ipſius præſertim ſitus mentione poſt poſita. *Livio* accedit *Plutarchus*, qui in *Camillo* murorum magis quam ſitus rationem habet, dicens: *Altis muris longiſque ac duris Oppidani urbem cingentes & multa armorum, ac frumenti, telorumque vi, ac univerſi denique apparatus complentes, intrepido animo longam ferebant obſidionem.*

Muri tam alti & bene muniti debebant ſtare in plano, aut valde parum elevato loco; quoniam *Camillus* in illa obſidione urbem per longum tractum circumdedit aggeribus, foſſis, turribus, [b] vallis, & caſtellis. *Vallum, foſſamque, ingentis utramque rem operis per tantum ſpatium duxerunt; caſtella primo pauca, poſtea exercitu aucto creberrima fecerunt.* adeo ut obſeſſos magis intra muros clauderet, quam in rupibus. *Operibus ingentibus ſepta Urbs eſt, quibus intra muros coercetur hoſtis.* quæ opera ſub rupibus præcelſis in vanum exſtructa fuiſſent, & imprimis turres, quæ ligneæ erant & muris admoveri ſolebant, ut inde arietes in illos

caſu recto περιῤῥὼξ, quaſi compoſitione etiam voces: ἀπόῤῥωξ, διάῤῥωξ, ſimileſque gaudent, & in caſu genitivo ἀποῤῥῶγος, διαῤῥῶγος &c.

b *Vallis, & Caſtellis trincere, e baracche.*

los impellerent, & e ſuperioribus tabulatis, obſeſſos armis vibratilibus peterent. Præterea teſtudines factæ, & vineæ ad evertendos muros, comparatæ ſunt, fuitque Aries ex præcipuis tormentis bellicis, quibus illi muri oppugnati ſunt. *Quid turres, quid vineas teſtudineſque, ac totum oppugnandarum Urbium apparatum loquar?* dicit *Liv.* lib. v.

Dumque Aries muros cornu pulſabat aheno,
Vineaque inductum longa tegebat opus.

59 dicit *Propertius* lib. IV. de illa obſidione loquens; quæ omnia ſub ſaxis & rupibus a ſcopo prorſus aliena fuiſſent.

Reſpondet patronus *Vejorum* non verorum: [a] *Quia male admota fuerunt, & a Vejentibus ſæpius incenſa ac labefactata, poſt exactos novem annos Romani videntes parum aut nihil ſe proficere (& ut dixit ipſe Nardinus, ne Arietem quidem in rupes adactum quicquam præſtare) tandem ſtatuerunt, ab aliis operibus opem petere, ſeu alia adhibere opera.*

Sed meum fundamentum eſt, quod boni illi *Romani*, artificioſi expugnatores munimentorum, non poſuerint Arietem, ubi evidens erat, illum nihil effecturum. Parum profecto ingenioſos aut exercitatos illos exiſtimat, ſi credit, illos per tantum temporis ſpatium in vanum pulſaſſe pedes ſaxorum, quæ tam celſa ac ſolida erant, nec unquam, niſi poſt novem annos, ſenſiſſe ſe incaſſum laborare, & cœpiſſe de operis fructu & ſucceſſu deſperare. Proſequamur idcirco ſermonem jam inchoatum.

Prope muros *Vejorum*, id eſt, ubi non rupes ſed muri erant, debuit eſſe amplum ſpatium fere planum; ſi non prorſus planum; adeo, ut inter illud & caſtra *Romana* relicta fuerit ſatis magna diſtantia, per quam milites procurſare poſſent. *Liv.* eodem lib. *A procurſationibus, quæ inter murum ac vallum fiebant, edicto, ne quis injuſſu pugnaret, &c.* & per eandem illam planitiem turres & vineæ egregie muris adigebantur. Quippe *cum agger promotus ad Urbem, vineæque tantum non jam injunctæ mœnibus eſſent, dum opera fiunt intentius, quam nocte cuſtodiuntur, patefacta repente porta ingens multitudo facibus maxime armata ignes injecit.* Ubi valde notabile eſt vineas tantum non jam injunctas fuiſſe mœnibus.

60. Nec parum virium accipiunt hæc argumenta ex narratione *Livii* lib. I. de *Romulo*, *Vejentes* perſequente uſque ad muros ſuos. *Perſecutaſque fuſos ad mœnia hoſtes.* & lib. v. de *Sabinis* cum *Vejentibus* caſtra ad muros *Vejorum* habentibus: *Caſtra Sabina, quæ pro mœnibus ſociorum locata erant &c.* ubi magis reſpiciuntur muri, quam rupes. Sed id genus minutiæ in rationes non referantur.

Facit omnis hactenus habitus ſermo, ad demonſtrandum, vocem Dionyſii, *circumciſſus*, non carere hyperbole, nec intelligendam, omni ſuo rigore de ſaxo (ut ab Interprete Latino redditur) *undique prærupto*, in quem ſenſum non alius ſitus quadrat, quam qualis eſt *Orvieti*, a *Roma* circiter LX. milliaria diſtantis; ſed *Dionyſium* intelligi debere cum illo grano ſalis, quod verbis ſcriptorum verum reddere ſaporem poſſit. Credamus præcipitium cinxiſſe *Vejos* eum in modum, ut urbem fere circumdediſſe dici potuerit, & ab aliqua parte planitiem ei conjunctam & munimenta murorum, ubi arietibus & vineis ageretur, fuiſſe anguſta & inſenſibilia reſpectu corporis totius urbis, vel certe ab aliis ſitus proprietate, hodie non imaginabili, ſaxum induiſſe ſpeciem præcipitii. Et quoniam præter formam ſcopuli apud *Dionyſium* etiam altitudinis mentio fit; ſequitur etiam hoc intelligendum eſſe in exceſſu, ita ut cogat nos *Vejos Radicofanum* uſque tranſportare, ſed per idem granum ſalis explicandum eſt de altitudine notabili, & muniendo loco eique tutando ſufficienti. Et in præſentia hæc ſitus deſcriptio, quaſi e longinquo facta, ſufficiat.

Quod ad magnitudinem. Ambitu ampliſſimo urbs *Veji* fuiſſe debet. *Liv.* lib. v. dicit: *Pulcherrima Urbs Veji.* laudat illam ut *Opulentiſſimam Hetruſci nominis.* Magnificentiam ædificiorum ejus extollit: *Magnificentiam*, inquam, *publicorum privatorumque tectorum, ac locorum:* [b] nec abs re verbis amplificativis, in perſona *Appii*, ab ambitu ſuo, ut ingens depingit opus caſtrorum *Romanorum*: *Vallum, foſſamque ingentis utramque rem operis per tantum ſpatium duxerunt.* *Plutarchus* Latinitate donatus a *Lapo*, permagnam illam urbem fuiſſe clamat: *Primi Hetruſcorum Veji, qui ampiam regionem habebant, permagnamque incolebant urbem.* & in *Camillo* celebrat a pulchritudine: *Urbem omnibus rebus ornatam.* Denique magna illa præda, quæ a *Romanis*, ad direptionem illam evocatis, plebi reportata fuit, major quam tam longo ſpatio trecentorum quinquaginta annorum reportaverant a cæteris omnibus locis, clare oſtendit: illam vaſtam Urbem fuiſſe; quæ *Magnitudinem ſuam vel hac ultima clade indicaverit*, ut *Livius* loquitur. 61

Nec reſpondendum eſt cum *Mico*, magnam dici a ſcriptoribus comparate ad alias ejus temporis urbes, quæ erant parvæ; nam ſi *Roma*, quamvis exiguum coleret agrum, tamen iſtis temporibus tanta erat, ut occuparet ſeptem colles & pro octavo, *Janiculum*, numquid cæteris Urbibus ſaltem Principibus,[c] caput ſuum efferre negatum erat; & hæc, quæ a magnitudine præ reliquis omnibus celebratur, [d] ad inſtar ſiliquæ abjicienda eſt?

Ab eodem *Livio* non ſolum æquiparatur Urbs *Veji Romæ*, ſed ut major etiam videtur deſcribi. *Cum pulcherrima urbs Veji, agerque Vejentanus in conſpectu ſit, uberior ampliorque Romano agro. Urbem quoque Urbi Romæ, vel ſitu, vel magnificentia publicorum privatorumque tectorum ac locorum, præponebant.* Quam prælationem ſitus, credibile eſt non ſolum propter munitionem, ſed etiam propter amplitudinem, intellectam eſſe, eodem ſenſu, quo antea ager deſcriptus eſt.

Plutarchus etiam ipſe, in *Camillo*, illam militibus, 62
& per conſequentiam hominum in univerſum frequentia *Romæ* æqualem facit. *Armis, militibuſque æque, ac Roma, potens.* Quæ æqualitas in univerſali magnificentia ædificiorum ambitum multo majorem infert. Et inferius, ubi narrat plebem in animo habuiſſe bipartito habitare una parte populi & ſenatus *Vejos*, altera *Romam*, ſupponit illam cum *Roma* fuiſſe unam ex ampliſſimis illorum temporum urbibus; imo clare dicit: *Tanquam opulentiores futuri eſſent & ex duabus magnis, pulcriſque urbibus, altera ditata, una Regionem cuſtodirent.*

Atqui *Roma*, ut eruitur ex numero hominum circa id tempus luſtris inito & collecto, minimum tum erat Urbs ducentorum millium hominum, ubique pauperi fere habitabatur tecto. Quantus

a *Queſto e' chiaro.* Plin. lib. v. *che, doppo l'arrivo di Camillo*, miles ad opus traductus; cuniculus in arcem hoſtium agi cœptus *Mazz. ad marg.*

b *Seu potius*: nec præter neceſſitatem, nec ſine emphaſi. Ital. *ne ſenza miſtero.*

c *Caput ſuum efferre*, reddidi, quod *Italis*, & hoc loco Auctori eſt: *Mendar ceſpole.*

d *Ad inſtar ſiliquæ*: *eguale ad un guſcio d' uvo*, q. d. cum ovi putamine comparanda.

tus debuit igitur fuiſſe ambitus *Vejorum*, ſi hæc urbs parem hominum copiam continuerit, habitataque fuerit cum magnificentia & luxu ædificiorum tam publicorum quam privatorum. Conſequentia per ſe patet.

Accedat, quod poſt direptam ac incenſam a *Gallis* Romam, plebs, in reædificanda urbe tarda, voluerit *Romam relinquere*, & *Vejos* migrare, & *Camillus* potentiſſima ſua diſſuaſoria, quæ apud *Livium* extat lib. ſupra citato, non ullam rationem intactam reliquerit, præter anguſtiam ſitus. Certum eſt igitur, *Vejos* capaces fuiſſe totius hujus populi.

Apud *Dionyſium* denique reperire eſt certiorem adhuc hujus rei notitiam. Urbs *Veji* ab eo, loco ſupra citato libri ſecundi, qui ejus deſcriptionem continet, dicitur *non minor Athenis*, adeo ut reperta *Athenarum* magnitudine, etiam *Vejorum* in comperto ſit. Ille ipſe lib. IX. comparat 63 circuitum *Athenarum* cum circuitu *Romæ*, & lib. IV. declarat pariter ambitum murorum *Romæ* æqualem, aut non multo majorem ambitu *Athenarum*. Æquali igitur magnitudine, aut paulo minori, quam *Roma*, erant *Athenæ* & *Veji*.

In tali comparatione non acquieſcit *Cluverius*, qui cum *Glareano* judicat inconveniens eſſe, ubi agatur de *Vejis*, mentionem fieri *Athenarum*, urbis *Græciæ*, quam longiſſime remotæ; ideoque locum illum corruptum eſſe putat, qui non *Athenas* ſed *Fidenas* revera velit dicere; quoniam de *Fidenis Dionyſius* non multo ante mentionem fecit. Sed non ſentit *Cluverius* in majores ſeſe inconvenientias impingere. Quem in finem potuit *Dionyſius* hic inſtituere comparationem *Fidenarum* & *Vejorum*, ſi in quantum ibi legitur, non poterat ex illa æqualitate naſci, aliquid concludi? an magnitudo *Fidenarum* magnitudine *Vejorum* notior erat? illamve antea commonſtraverat? *Dionyſius Græcis* ſcribit & in *Græcia*; & propterea fuſius agit in exponendis moribus, ritibus aliiſque rebus *Romanorum*, quam ſcriptores *Latini*. Ex qua comparatione magis nota quam *Athenarum* illa, poterat *Græcis* ob oculos ponere magnitudinem *Vejorum*? Et ſi *Cluverius* incongruum exiſtimat credere, *Dionyſium Athenis* comparaſſe *Vejos*, quomodo conſentaneum poteſt exiſtimare, eundem illum iiſdem *Athenis* ſemel & iterum *Romam* comparaſſe? an & illa duo loca pro corruptis habenda ſunt? ſi hic corruptus eſt, & illa corrupta ſint neceſſe eſt. itidemque ibi legendum *Fidenæ*, non *Athenæ*, & omnino, ſi *Roma* cum *Fidenis* æquali erat magnitudine, inde reſultat, etiam *Vejos* cum *Roma* fuiſſe. Dicit *Cluverius*, ſaxum præcelſum & abruptum, ut erant *Veji*, non potuiſſe reperiri uſpiam ad magnitudinem 64 Urbis *Romæ*, quæ, ex ſua opinione, ambitum viginti trium milliariorum effecerit, & nugarum titulo cogitationes eo tendentes proſequitur. Ego vero prout jam diſſerui, etiamſi *Dionyſius* fundatam urbem *Vejos* ἐφ' ὑψηλοῦ σκοπέλου καὶ περιῤῥῶγος dicat, id eſt *celſo & circumſciſſo*, non tamen intelligo ſcopulum ab omni parte abruptum, nec altitudinem Turri *Nimrodi* æqualem; Et propterea ſcopulus a tribus lateribus in præcipitium abruptus, tam altus, ut loco ſecuritatem præſtiterit, & amplitudine *Athenis* par, non ita mihi abſurdum quid eſſe videtur, quin reperiatur, illumque prope finem conſpecturi ſumus. Neque concedit eorum, quos inſuper citavi, *Livii* nempe & *Plutarchi* auctoritas, has eſſe nugas. Qui de *Vejis* loquuntur, tanquam una ex ampliſſimis eorum temporum, quæque *Romæ* æqualis fuerit.

Non debet videri abſurdum, tantam Urbem a ſolis trecentis *Fabiis* coercitam, repreſſamque fuiſſe; tum præterquam quod *Fabii* clientes ſuos comites habuerunt, virtus eorum oppoſita *Vejentem* mollitus, & voluptatibus, luxu & deliciis contractus, ne mirari id quidem permittit. Imo *Hetruſci* omnes quam effœminati vixerint, videre licet apud *Athenæum* lib. XII. & intellectu facile eſt, cujus indolis pectora geſſerint. Pace igitur *Cluverii* legatur ille textus, ut exſtat, nec deformetur criſi; & inquiramus magnitudinem *Romæ*, ut & *Athenarum* illam ac *Vejorum* una reperiamus.

Romæ ambitus non manſit ſemper ejuſdem magnitudinis. Anguſta a *Romulo* condita, crevit ſub Regibus ſuis uſque ad *Servium Tullium*; deinde Mœnia ejus, juxta *Vopiſcum*, *Eutropium & Sextum Aurelium Victorem* ab *Aureliano* dilatata ſunt, in tantam vaſtitatem, ut *Vopiſcus* affirmet, ea ferme quinquaginta milliariorum fuiſſe. Ab invaſionibus *Gothorum* reædificata ſæpius ſunt. Quapropter a 65 præſenti ejus magnitudine non poteſt argumentum ſumi, nec pro *Vejorum*, nec pro *Romæ* antiquo ambitu.

Sed ut reperiamus, quomodo ſe habuerit tempore *Dionyſii*: Primo ſub *Servio Tullio Roma* complectebatur muris ſuis omnes ſeptem colles & *Janiculum Trans-Tiberinum*, idque veriſſimum habetur apud omnes Hiſtoricos. Ab eo tempore uſque ad *Cæſares*, an *Roma* ambitu creverit? Si quæras: *Dionyſius* lib. IV. negat. Alii volunt temporibus Reip. dilatatam ultra *Capitolium* verſus *Romam* planam & hodiernam. Sed contrarium, non niſi fuſe, atque adeo digreſſione a noſtro inſtituto aliena oſtendi poteſt. Ut ut ſeſe res habet: a *Dionyſii* tempore ad *Plinium* certum eſt, mœnia mutata non fuiſſe unquam, etiamſi pomœrium a *Claudio* prolatum fuerit. & tempore *Plinii* menſurata a *Veſpaſiano*, comperta eſt ambitu ſuo efficere ſpatium tredecim milliariorum & ducentorum paſſuum. Sic teſtatur *Plinius* lib. III. cap. V. *Mœnia ejus collegere ambitu, Imperatoribus Cenſoribuſque Veſpaſianis anno Conditæ DCCCXXVIII. Paſſ. XIII. M. CC. complexa montes ſeptem.* &c. Putat *Juſtus Lipſius* & cum eo *Cluverius*, *Plinium* ibi corruptum eſſe & velle dicere XXIII. millia, exiſtimantes tantam *Romæ* amplitudinem fuiſſe; & ſe multo cum labore extendunt ad illud probandum; ad quorum argumenta reſpondere ſuperſedeo; quum longum tempus, & aliam commodiorem occaſionem id requirat. Forſan in poſterum (quia prodeundo hac prima vice in ſcenam Typographiæ, jam omnem a genis ruborem depono) me ejus rei pruritus ab integro inceſſerit. In tantum etiam omiſſo & *Plinio* & *Lipſio*, de magnitudine judicium fieri poteſt ex amplitudine, quam ambitus collium ejus monſtrat.

Novus *Vejorum* Defenſor, etiamſi in meis re- 66 ſponſionibus, quas *Mihi* feci, rationes meas viderit, quum reperiſſet, *Urbes olim ſatis exiguas & Romam aliquando præter modum parvam fuiſſe, non niſi quatuor portas habentem*, gaudet illud docere, dicens: *Sciendum eſt &c.* & ut me ipſum meis verbis convincat, ſubjicit: *Et quamvis Roma, tempore Camilli ſupra centum millia Civium non creverit, eodem Dionyſio* lib. IX. *teſte, tamen per idem tempus non multum ultra Capitolium inhabitabatur ex conſenſu ipſius etiam Nardini.*

An contenti erimus hac inſtitutione. *Roma* habuit quatuor portas tempore *Romuli*, & hic agitur de tempore *Dionyſii*, id eſt *Auguſti*; quo Defenſor ipſe admodum extollit augmentum ædificiorum, *ſplendore, pulchritudine, antiqua longo poſt ſe intervallo relinquentium*, & adducit: *ipſum Auguſtum jure merito gloriatum eſſe apud Suetonium, Marmoream ſe relinquere, quam Lateritiam accepiſſet*. Tunc, quum ſtaret in faſtigio magnitudinis, Dio-

Dionyſius Athenis illam æquiparavit (ſed abſque ſuburbiis) & ſic etiam *Vejis*. Nam ſi vellet hoc intelligi de tempore *Vejorum* & *Camilli*, ut innuere videtur, ambigue loqueretur. Sed eſto. Eo tempore non debet cogitare, *Romam* omnem *Palatino* reſtrictam fuiſſe, & quatuor tantum portis habuiſſe, ut juxta teſtimonium *Plinii*, a *Romulo* relicta fuiſſet; ſed obſervare, quantum ei adjunxerit *Tullus Hoſtilius*, quantum *Ancus Martius*, quantum denique *Servius Tullius*. Reperiet, muros ejus, quamvis *Capitolium* non excederent, [a] quo dicto non invitus illaqueor, circumdediſſe ab uno latere *Tiberis* alios ſex montes; ab altero autem
67 *Trans-Tiberinam* partem compleviſſe ſpatium Urbis alicujus modicæ. Nec dicit *Dionyſius* tunc temporis centum millia mortalium tantum continuiſſe, ſed centum millia hominum ad militandum idoneorum. Examinandis & impugnandis alicujus dictis requiritur multo plus lucis ac ſtudii, quam vulgo quidem creditur. Nec abſque duabus faculis, quæ ſunt Chronologia & Geographia, in inveſtigandis antiquitatibus inter incertitudinum horrores fieri non poteſt, ut ſecure atque inoffenſe pergas.

Sed tempus eſt huic diſquiſitioni, finem imponendi. Ambitus murorum *Athenarum* minor erat quam *Romæ*; & ſi hic conveniret fuſius agere, oſtenderem, illos novem circiter milliariorum antiquorum ambitu fuiſſe, & fortaſſe minus etiam; nec muros *Romæ* multo ampliores fuiſſe; & quoniam in comparatione *Athenarum* & *Vejorum* non opus eſt credere, *Dionyſium* tam exactum eſſe, ut illam ad amuſſim divinaverit; urbs *Veji* major quinque milliariis potuit fuiſſe, ſed non minor.

CAPUT VI.

De Saxis Rubris, de Caſtello Fabiorum, & de colle, in quo occubuerunt.

OB certiorem urbis, agri, & finium notitiam, reſtat, ut poſt *Vejos* inveſtigemus res iſtius Regionis memorabiles; quas inter ſunt *Saxa Rubra*, quorum mentio apud ſcriptores frequens eſt, Caſtellum a *Fabiis* extructum ad flumen *Cremeram* in finibus, & infauſtus ille collis, in quem iidem ſe receperunt, & fortiter pugnando occubuerunt.

De *Saxis Rubris* mentionem primam facit *Livius* lib. II. narrans, *Hetruſcos*, contracto valido exercitu, ad expugnandum præſidium, quod a-
68 gitabant trecenti *Fabii* ad *Cremeram*, die quadam prœlium cum iis commiſiſſe; ſed brevi *retro fuſi* (inquit) *ad Saxa Rubra, (ibi caſtra habebant) pacem ſupplices petunt*. Hinc poteſt concludi, *Hetruſcos*, qui agreſſi fuerunt præſidium in Agro *Romano* ad illud expugnandum, habentes ad *Saxa Rubra* ſua caſtra, omnino ea habuiſſe in *Vejente*. Et quod in illo prœlio retro fuſi ſint ad illa *Saxa*, evidentiſſime probat, non inter *Romam* & *Cremeram* in agro *Romano*, ſed in *Vejente* fuiſſe illa *Saxa*, *Cremera* & *Caſtello* longius a *Roma* diſtantia.

Fatetur hoc loco Defenſor *Vejorum* in reſponſione, *Saxa Rubra hodieque eſſe a parte Vejorum, iiſque vicina*; ſed ne locus, quem ille vult eſſe *Saxa Rubra*, iis repugnet, fingit: *ea ſita fuiſſe ad latus & in flexura non ita procul ab iſto flumine, ſed non idcirco prorſus trans Cremeram; Id quod* (ſubjungit de Me loquens) *ſicuti nullus auctor dicit, ita nec ille ſufficienter probat. &c.*

Sed ſi *Cremera* erat terminus dividens duos agros, *Romanum* ac *Vejentem*, & ille ipſe fatetur,
A *Saxa Rubra* in *Vejente* fuiſſe, nonne plus ſatis a me probatum eſt, illa ultra *Cremeram* fuiſſe? quanquam poſtea parte ultima affirmat libere, ſe non aliter revera ſentire, quum luſus a defendendo [b] animi cauſa, (ut loquitur) mutatur in Adverſarium, & Argumenti loco hoc a me ſumptum profert.

Diſtantia *Saxorum Rubrorum* a *Cremera* non poteſt cenſeri multorum fuiſſe milliariorum; nam ſi in animo habebant *Hetruſci* illud Caſtellum evertere, non procul inde debent caſtra habuiſſe; & præterea, quum iſtud prœlium non procul inde, ut veriſimile ſit, acciderit, ſi *Saxa Rubra* inde longe 69
B remota fuiſſent, non potuiſſent *Hetruſci* eo repelli. Hæc omnia igitur de *Saxis Rubris* notari apud *Livium* poſſunt.

Quæ porro iſtorum a *Roma* diſtantia fuerit, hinc facile concluditur. Fines *Romani* ab Urbe proferebantur ad plurimum per ſex aut ſeptem milliaria. *Saxa Rubra* non longe aberant a *Cremera*, quæ erat in finibus. Credendum igitur eſt, fuiſſe intra decem.

Et procedere hoc argumentum *Cicero Philipp.* II. oſtendit, narrans effeminatum *M. Antonii* factum, cujus verba, quum elegantis feſtivitatis ſint, a me impetrare non poſſum, quin hic inte-
C gra adſcribam: *At videte levitatem. Cum hora diei decima fere ad Saxa Rubra veniſſet, delituit in quadam cauponula; atque ibi ſe occultans perpotavit ad veſperam, inde ciſio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite obvoluto. Janitor: quis tu? A Marco Tabellarius. Confeſtim ad eam, cujus cauſa venerat, deducitur, eique epiſtolam tradit, quam cum illa legeret flens (erat enim amatorie conſcripta: caput autem literarum ſibi cum illa Mima poſthac nihil futurum, omnem ſe amorem abjeciſſe illinc, atque in hanc transfudiſſe) cum mulier fleret uberius, homo miſericors ferre non potuit, caput aperuit, in collum invaſit.* Si *M. Antonius* [c] in tempore
D hora diei decima (quæ juxta Horologium noſtrum hodiernum inter 21. & 23. intercederet) ad *Saxa Rubra* progreſſus, ut *Romam* incognitus intraret, ſe occultare debuit ad veſperam; idque facere potuit, abſque metu, ne poſtea domum clauſam inveniret, & Amicam cum ſervis ſomno ſopitam, eique difficile fuit ſub veſperam conſcenſo ciſio opportuno tempore, quo volebat, pervenire. Ecce *Saxa Rubra Romæ* vicina ad octo circiter ac decem milliaria; & forſan ultimum diverſorium publicum *Romam* tendentibus, quod 70
nunc diceremus *l'ultima poſta*.

E Non minor lux a *Tacito* eſt III. *Hiſtoriarum*, ubi dicit *Antonium* (non Triumvirum, de quo loquitur *Cicero*, ſed Centurionem *Veſpaſiani*) poſtquam *Ocriculi* feſtos *Saturni* dies per otium agitaſſet, excitatum nuntio obſeſſi *Capitolii* a *Vitellianis*; & *Ocriculo Romam* cum exercitu profectum *per Flaminiam ad Saxa Rubra multo jam noctis ſerum auxilium veniſſe. Illic interfectum Sabinum, conflagraſſe Capitolium, tremere urbem, mæſta omnia accepiſſe &c.*

Quocirca *Saxa Rubra* erant in via *Flaminia*, aut prope eam inter *Ocriculum* & *Romam*, & ab
F *Ocriculo* in tantum diſtantia, ut exercitus magnis itineribus incedens (ut debuit incedere ille, cujus milites pluſquam Dux properabant, & agebatur de liberanda ab obſidione patria, & fratre ac filio *Cæſaris*) ad ea multo noctis pervenerit. Hæc prima menſura eſt, quam *Tacitus* ſuppeditat.

Sequenti mane apud exercitum adſunt Legati Se-
na-

a Ital. *di che non mi ſpiace eſſer ſtato colto in parola.*

b *Per bizarria.*
c *Per tempo.*

natus, concordiam paceınque ſuaſuri & Virgines *Veſtales* cum epiſtolis *Vitellii* ad *Antonium* ſcriptis, ut differret *Romæ* ingreſſum in alterum diem. Has ille cum honore remiſit, & reſcripſit, *Sabini* cædem & incendium *Capitolii* omne diremiſſe commercium. Ecce alter gradus ad meditandum. Non potuit *Vitellius* reſciviſſe profectionem *Antonii* ab *Ocriculo*, niſi poſtera die; quapropter etiam non niſi nocte aut matutino tempore poſtquam *Antonius* ad *Saxa Rubra* perveniſſet, legatos & virgines cum decreto Senatus mittere potuit; & quum flagitaret *Vitellius*, illum ſolummodo diem
71 ab intranda *Roma* cum exercitu eximi, nec obtineret, & illi dimitterentur, antequam caſtra moveret, adeoque eodem die, quo venerant, non niſi breviſſimum eſſe potuit illud iter a *Roma* ad *Saxa Rubra*. Id omne in ſolita *Taciti* brevitate videre eſt ad vivum: *Mox vocato Senatu deliguntur legati ad exercitus &c. Obviæ fuere Virgines Veſtales cum Epiſtolis Vitellii ad Antonium ſcriptis. eximi ſupremo certamini unum diem poſtulabant &c. Virgines cum honore dimiſſæ. Vitellio reſcriptum, Sabini cæde, & incendio Capitolii dirempta belli commercia. Tentavit tamen Antonius vocatos ad concionem legiones mitigare, ut caſtris juxta Pontem Milvium poſitis poſtera die ingrederentur &c. Sed omnem prolatationem, ut inimicam victoriæ, ſuſpectabant.*

Dicat forſan aliquis: locum, ubi *Veſtales* & legati exercitum invenerunt, non fuiſſe *Saxa Rubra*, ſed alium, inter illa & *Romam*, ubi altera a diſceſſione ab *Ocriculo* die caſtra poſuerint. Ad quæ ſufficeret, credo, reſpondere, *Tacitum*, qui illam hiſtoriam minutatim deſcribit, illud non dicere; quin imo narrationi res ipſa repugnaret; nam ſi ab *Ocriculo* ad *Romam* ſunt quadraginta milliaria hodierna, & milites, ut apud *Tacitum* legimus, anxie eo properabant, & *Antonius*, utpote qui prius lento gradu iviſſet, excutiebatur tunc quaſi e ſomno, & ſollicitus erat, ne proditionis crimen incurreret, uno die, non duobus, ſpatium triginta milliariorum debuit decurrere, ita ut ad *Saxa Rubra* multo noctis pervenerit, nec alibi ad pernoctandum caſtra habere voluerit, ut feciſſet, niſi feſtinandum fuiſſet.

72 Dici præterea poteſt, *Vitellium*, eadem die, qua *Antonius* caſtra movit, debuiſſe ejus rei gnarum eſſe. Nec ſtatuendum eſt, ſequenti die procuraſſe convocationem Senatus, & Legatorum ac Virginum mandata, ſed cuncta veſperi facta eſſe. Ita ut ſecundo, poſtquam caſtra moviſſet *Antonius*, mane, ſeu mature ſeu tarde, Virgines & Legati ad exercitum pervenerint, ac deinde redierint, quo die exercitus etiam *Romam* venit. *Suetonius* in *Vitellio*: *ſuaſit Senatui, ut Legatos cum Virginibus Veſtalibus mitteret; pacem, aut certe tempus ad conſultandum, petituros. Poſtridie reſponſa opperienti nunciatum eſt per exploratorem, hoſtem appropinquare &c.* Quo ipſo die (nec aliud erat illud *poſtridie Suetonii*, quam ſecundus ab *Antonii* profectione dies, juxta *Tacitum*) exercitus *Romam* intravit, & prœlium commiſſum eſt. Ergo *a primo ad ultimum*, illo die quo Senatus convocatus eſt, *Antonius Ocriculo* profectus, *multo jam noctis* pervenit ad *Saxa Rubra*, & poſtridie *Romam* intravit.

In *Vejis Defenſis*, mihi imputatur quaſi dicam, Veſtales eadem veſpera ad exercitum *Antonii* perveniſſe, qua ille ad *Saxa Rubra*, & eadem illa veſpera dimiſſas; mihique reſpondetur multa cum confidentia: *Quomodo vult Nardinus hac Veſtales eadem veſpera Romam rediiſſe, quum dicat Tacitus, ipſum Antonium eo perveniſſe multo jam noctis? & qua neceſſitate hæ Virgines inde regreſſæ ſunt eadem veſpera, ſi majus periculum & incommodum eſſet &c?*

Chimæra ridicula fuiſſet talis mea hypotheſis, ſi ego illam feciſſem. & facti me pudere deberet, ſicuti non poſſum non ægre ferre, id tanquam meam opinionem publico exponi. Mentem 73
meam ſuper verbis *Taciti* ſupra ſatis explicui. Apud Hæredes *Mei*, & forſan apud Defenſorem ipſum, quia mihi reſpondet, ſcripta mea debent eſſe, quæ inſpici poſſunt, quod ſi alii, ſive ob vocis alicujus ambiguitatem, ſive ut haberent, quod reponerent, mutarunt; ipſe agnoſcat violentiam, qua mihi innocentiæ meæ defenſionem extorſit.

Sed Apage iſtas minutias, nec alia iſtius *Taciti* loci ratio habeatur, quam quæ ſequitur. Poſt peractam legationem, reſcriptumque *Antonii*. pergit *Tacitus*, narratque, illum convocaſſe legiones, & periculum feciſſe, num perſuadere poſſet militibus, ut illa veſpera ad pontem *Milvium* caſtra ponere contenti eſſent. *Tentavit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, ut, caſtris juxta Pontem Milvium poſitis, poſtera die Urbem ingrederentur &c.* ſed in vanum. *Omnem prolationem, ut inimicam victoriæ, ſuſpectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quanquam imbellis populus ſequeretur, ſpeciem hoſtilis exercitus fecerant.* Quam longe ab Urbe debebant illi colles eſſe, in quibus fulgere conſpiciebantur vexilla ab *Antonii* exercitu apud *Saxa Rubra*, id eſt, quam longe debuit egredi imbellis populus in defenſionem patriæ? ſed pergamus. Diviſus exercitus eſt in tria agmina, quæ per diverſas vias ſingula proceſſerunt. Et primus impetus vilem illam plebeculam in fugam vertit. Dein plura commiſſa ſunt prœlia cum militibus ante Urbem. Poſt demum conflictati ſunt in Campo *Martio* milites *Antonii* cum *Vitellianis*, quod poſtremo in ipſa Urbe recollecti rurſus fecerunt. *Tripartito agmine pars, ut aſſiterat, Flaminia Via, pars juxta ripam Tiberis inceſſit, tertium agmen per Salariam Collinæ Portæ propinquabat. Plebs invectis equitibus fuſa. Miles Vitellianus trinis & ipſe præſidiis occurrit.* 74 *Prœlia ante Urbem multa & varia. Sed Flavianis conſilio ducum præſtantibus ſæpius proſpera. Ii tamen conflictati ſunt, qui in partem ſiniſtram Urbis ad Salluſtianos Hortos per anguſta & lubrica viarum flexerunt; ſuperſtantes maceriis hortorum Vitelliani ad ſerum uſque diem Saxis, pilisque ſubeuntes arcebant, donec ab equitibus, qui Porta Collina irruperant, circumvenirentur. Concurrere & in Campo Martio infeſtæ acies. Pro Flavianis fortuna, & parta toties victoria. Vitelliani deſperatione ſola ruebant, & quanquam pulſi, rurſus in Urbe congregabantur. Aderat pugnantibus ſpectator Populus; utque in ludicro certamine, hos modo, rurſus illos clamore & plauſu fovebant, &c.* Unicus ita tranſactus dies, per tot negotia tum legationum, tum concionum, tum itinerum, tum prœliorum, eaque cuncta inter *Saxa Rubra* & *Romam*, monſtrat, *Saxa Rubra* valde prope portas Urbis fuiſſe.

Apud *Martialem* lib. 1. tantum non Mathematica reperitur demonſtratio loci, qui dicitur *Rubræ*, quem *Saxa Rubra*, aut inde non procul remotum fuiſſe, indubitatum eſt. Laudat hic Poeta Hortos alicujus alterius *Martialis*, qui erant in *Janiculo*, e cujus vertice deſcribens, quam late dominarentur oculi, dicit:

Hinc ſeptem geminos videre montes,
Et totam licet æſtimare Romam,
Albanos quoque, Thuſculoſque Colles,
Et quodcunque jacet ſub Urbe frigus
Fidenas veteres, brevesque Rubras.

Proſpectu *Janiculi Saxorum Rubrorum* diſtantia limitata eſt. Quam poſſunt igitur longiſſime quovis rigore diſtantia intelligantur. Recenſentur a *Martiale* cum *Fidenis*, ſtatuendum eſt ab una parte flumi-

Digitized by Google

fluminis *Fidenas*, ab altera *Saxa Rubra*, in diſtantia fere pari a *Roma* abfuiſſe.

75 Sed cuncta huc uſque diſputata ſupervacua ſunt; nam *Sextus Aurelius Victor* in Hiſtoria de *Cæſaribus*, perfectam *Saxorum Rubrorum* dat notitiam, ubi agit de prælio *Maxentii* & *Conſtantini*. *Sed Maxentius atrocior in dies tandem Urbe in Saxa Rubra millia ferme novem ægerrime progreſſus, dum cæſa acie fugiens ſemet Romam reciperet, inſidiis, quas hoſtis ad Pontem Milvium locaverat, in tranſgreſſu Tiberis interceptus eſt.* *Sextus Aurelius* ſcriptor fuit illius ævi, & fere oculatus; quocirca ei non poteſt non haberi plena fides; & vicinitas iſtius conflictus ad Pontem *Milvium* id perſuadet, & quæ conſideravimus ſuper *Cicerone*, *Tacito*, & *Martiale*, ei concinunt.

Parem certitudinem præbet antiqua Tabula *Peutingeriana*, cujus iter a *Roma* per *Flaminiam*, ſi abſque figura ſua ſcribitur, ſic incipit:

Pontem Julii III.
Ad Rubras VI.
Ad Viceſimum XI.
Aqua viva. . . . .

Primo loco *Pontem Julii Cluverius* putat vitioſe ſcribi; poſita voce *Julii* pro *Milvii*, & revera credibile eſt, Deſcriptorem neglexiſſe litteram *M*, ut pertinentem ad vocem *Pontem*, reſiduumque, quod erat *Ilvii* convertiſſe in *Julii*; ſed vitium parvi momenti eſt. Nobis ſufficit, ad novem milliaria collocari locum *Ad Rubras*, convenienter verbis *A. Victoris*.

Non minori conſenſu idem teſtatur antiquum Itinerarium *Hieroſolymitanum* ejuſdem Itineris *Flaminiæ*, quod tale eſt:

76
Rubras IX.
Ad Viceſimum XI.
Aqua Viva XII.
Utriculo XII.

Poſtremo conſonat Hiſtoria Martyrii *S. S. Abundii* & *Abundantii*, eruta ex antiquo Manuſcripto Eccleſiæ *Civitatis Caſtellanæ*, & typis edita a *Collegio Romano* cum doctis Annotationibus. Qui Sancti, juxta Martyrologium *Romanum*, a *Diocletiano*, Via *Flaminia*, *decimo ab Urbe lapide*, una cum SS. *Martiano* & *Johanne* necati ſunt. De his dicit Hiſtoria: *Dum autem ducerentur Sancti Dei Abundius & Abundantius vincti catenis venerunt juxta Civitatem Lubras*, &c. quæ ſecundum *Cluverium*, & ut omnino etiam credibile eſt, ad viam *Flaminiam*, intra decimum lapidem, ſita, non poteſt alia eſſe, quam illa ipſa *Martialis*, & quæ ab Itinerariis *Rubræ* dicta eſt, ita tempore, & ſolita vulgi balbutie corrupta; & paulo poſt iterum: *Qui quidem Martianus cum abiiſſet, ut filium ſuum adferret, miniſtri diaboli noluerunt ſuſtinere uſque dum rediret de Civitate Lubris.* Et opportune omnino conſpicitur hoc tempore in Via *Flaminia* ad paulo plus quam decem milliaria a *Roma*, a ſiniſtra in anguſta quadam valle viæ ſubjacente, antiquum ſacellum, vel ſaltem turris, cum antro, religioſe a vicinis frequentata, ubi corpora Sanctorum *Martiani* & *Johannis* reperta ſunt, & inde poſtmodum tranſportata in *Civitatem Caſtellanam*; inter quod antrum & *Romam* extra viam (ut convenienter *Itinerariis* illa narratio oſtendit) debuerunt fuiſſe *Rubræ*; & idcirco adhuc intra iſtos terminos *Saxa Rubra*.

77 Sed quid erant illa *Saxa*? ſiquidem e *Vitruvio* aliquam lucem accipere poſſunt, videbuntur nobis fuiſſe lapidicinæ; nam is lib. II. cap. VII. lapidicinas in molles, temperatas, & duras dividens, mollibus, quæ circa *Romam* erant, annumerat *Rubras* & *Fidenates*, in hunc modum: *Hæ autem (lapidicinæ) inveniuntur eſſe diſparibus, & diſſimilibus virtutibus; ſunt enim aliæ molles, uti ſunt circa Urbem Rubræ, Pallienſes, Fidenates, Albanæ &c.* Ab altera parte *Martialis*, *Itinerarii*, & hiſtoria illorum Martyrum oſtendunt, fuiſſe [a] parvum Oppidum, *Breveſque Rubras*, & ex *Cicerone* & *Tacito* intelligere eſt, locum pluribus cauponis præditum, & diverſantibus commodum fuiſſe. Nam ſi nihil aliud fuiſſent *Saxa*, quam unica ſimpliciter Caupona; improprie ibi dixiſſet *Cicero*; *in quadam Cauponula*. Reipſa deprehenditur atque colligere eſt, additis iis, quæ jam perpendimus, fuiſſe [b] Oppidulum, non ita procul a via *Flaminia*, ut ſignificatur ab *Itinerariis* allegatis; ſed debent in via habuiſſe plures caupones, & fortaſſe nomen alicujus lapidicinæ rubræ vicinæ in hunc locum derivatum eſt. Et forſan quoque iſtis petris rubris operam ſuam homines ibi habitantes locabant, a quibus non ſolum *Saxa*, & *Petræ Rubræ*, ſed majoris commoditatis gratia, & expeditius *Rubræ* dictæ, quod ſæpe hodieque contingit locis, quæ duplici nomine appellantur.

Sic non poterit (credo) mirum videri Auctori *Vejorum Defenſorum*, *confundi* (ut dicit, *Urbem cum diverſorio & lapidicinis*. Mihi autem omnino mirum videtur, quod ille dicit: *Rubras nimirum fuiſſe lapidicinas illas, quas memorant Martialis & Vitruvius*, &c. quum *Martialis* loquens de locis, quæ conſpiciebantur ex Hortis ſuis:

Fidenas veteres, breveſque Rubras.

graphice quaſi depingit [c] Oppidum aliquod 78
breve, non autem cavernam.

Caſtellum, quod *Fabii* exſtruxerunt apud *Cremeram* in finibus, credunt nonnulli *Vejis* vicinum fuiſſe, cujus præſidio illa urbs manſerit obſeſſa. Sed quam id credibile ſit, ex iis, quæ ſupra diſputata ſunt, patere poteſt. Poſitum erat præſidii cauſa in finibus, ad prohibendas incurſiones, & amovenda damna, quæ *Romani* ab hoſtibus accipiebant. Quocirca ſi terminus agri *Romani* ad ſextum circiter aut ſeptimum lapidem erat, *Vejorum* autem Urbs ad duodecimum fere; apparet, creditu difficile eſſe, illud præſidium ei urbi vicinum fuiſſe. Sed dicamus id quod res eſt. *Cremera* flumen, non toto curſu ſuo ab oſtiis ad fontes debebat eſſe finis inter *Vejentem*, & *Romanum*, ſed per aliquem tantum tractum. Quare illo tractu, qui erat a latere Urbis, ſtatuendum eſt, non fuiſſe finem, quum non ſit veriſimile, grandi alicui Urbi hoſtes fines ſuos extendiſſe ad muros uſque. Quid, ſi iſtud Caſtellum exſtructum fuit in illa parte confiniorum, quæ aut propius *Vejos* erat, aut egreſſus urbis præpediebat, aut unde commode poterat per omne confinium excurri? quod etiam, procedens cum flumine, prope *Vejos* currente, eo proferre, urbique vicinum facere aliquem angulum agri *Romani* potuit, & illum quidem, quem *Servius Vejentibus* ultimum ademit.

Prætenditur in *Vejis Defenſis*, *illud Caſtellum non in extrema ripa fluminis, ſed in colle quodam aliquantulum inde diſtanti exſtructum fuiſſe*; ob id quod dicit *Dionyſius*: *Cum perveniſſent prope flumen Cremeræ, &c. Caſtellum in tumulo quodam prærupto, &c.* Sed vocis male traductæ virtuti inſiſtitur. Textus Græcus dicit: πλησίον, quod Latine, æque ac *prope*, verti poteſt *juxta*. Idque 79
ratum ſit ex ipſo nomine, quando ſequitur: *Cui de flumine nomen indiderunt Cremeræ.* Nec *Livius* dicit quicquam, quod expoſitione indigeat. *Ad Cremeram flumen perveniunt: Is opportunus viſus locus*

a *Un picciolo Caſtello.*
b *Un Caſtelletto.*
c *Un breve Caſtelletto.*

locus communiendo præſidio; nec *Ovidius* lib. II. Faſtor.

Ut celeri paſſu Cremeram tetigere rapacem, &c.
Caſtra loco ponunt,

vocibus *tetigere*, & *loco ponunt* ripam indigitat. & quoniam *Dionyſius* illud in tumulo quodam prærupto collocat, ex riparum *Cremeræ*, tumulorumque adjacentium forma facile ſuo tempore ejus ſitus colligetur.

Collis ille, in quo *Fabii* pugnantes occubuerunt, ex narratione, quam de iſta actione faciunt *Dionyſius* & *Livius*, lucem ſuam accipere poteſt. B *Fabii* pluribus uſque continuis proſperis prœliis feroces, excurrerant aliquando ad deprædandos greges quoſdam, quos cognoverant valde procul a *Cremera* paſci. Paſtores in fugam verſi ſunt, hi autem illos perſequentes inſidiis circumventi ſunt. Inter ſpatium igitur Campi, ubi paſcebant greges *procul a Cremera magno intervallo*, ut *Livius* dicit, & inter fugam paſtorum inſidiæ non minus uno duobusve milliariis a Caſtello & flumine collocatæ eſſe potuerunt. Verba *Livii: Procul a Cremera*, important longinquitatem loci ab iſto flumine, nam, etſi *Cremera* dicebatur etiam C *Caſtellum*, apud *Livium* tamen, qui nomen Caſtelli nuſpiam prodit, & quoties de eo loquitur, *Præſidium Cremeræ* illud appellat, nomine *Cremeræ* intelligendum eſt flumen, & nihil aliud, etiamſi fictis illis *Vejis Defenſis* id parum bene cedat. Circumventi ab inſidiis *Fabii* coarctabantur, & neceſſitate adacti, tandem ab una parte erupe-
80 runt; & in colle leniter edito ſeſe receperunt, atque aciem rurſus inſtruxerunt; ubi tota nocte ſtrenue ſe defenderunt. Non ita longe ergo a loco inſidiarum iſte collis debuit attolli, quem oportet credere, a *Fabiis*, effracta illa hoſtium corona, occupatum fuiſſe abſque multa circumcurD ſatione. Accedat *Dionyſius*, qui lib. IX. Caſtra *Menenii* haud procul a *Cremera* collocat, & non multo poſt XXX. ſtadiis illa ab iſto colle removet. Poſtremo quod a ceteris ad Caſtelli præſidium relictis id prœlium per totum illum diem & noctem inſequentem ignoratum fuerit, haud parvi momenti acceſſio eſt ad ſtatuendum, circiter duobus milliariis a Caſtello, & fortaſſe etiam plus, ſed magis intra *Vejentem* agrum, & magis procul a *Roma*, *Fabios* cecidiſſe. Specialior alia hac de re diſſertatio in præſenti fieri non poteſt.

CAPUT VII.

E

De Fortuna Vejorum poſt expugnationem.

Dicit aperte *Florus* lib. I. cap. X. *Vejos a Camillo* funditus deletos eſſe. *Rapti funditus, deletique Veji.* & cap. XII. *Cuniculo & ſubterraneis dolis peractum Urbis excidium*; idque in hoc negotio nobis ſufficere debet. Sed quoniam opinio quorundam eſt, *Vejos* etiam expugnatos ſuperfuiſſe, &, poſt longam ſeriem bis mille circiter annorum, ſtare adhuc; qui ſuit aphoriſmus indubitatus penes *Micum*, Defenſor autem deF ſtructos quidem, ſed poſtea reædificatos putat, ego laborem probandi id, quod verum eſt, effugere non poſſum.

Præter *Florum Livius* lib. V. narrat, multitudi-
81 ne hominum inſigni ad prædam *Vejentem* effuſa in exercitum, permiſſu Senatus, captam Urbem totam direptam eſſe, ita ut primo armis pugnatum, & ingens edita ſit cædes, donec Dictator juberet

A abſtineri ab inermibus, qui omnes capti ſunt. Reportata præda, ſpe multo major fuit, & ſequenti die omnia corpora libera ſub corona vendita ſunt. Jamque, opibus ac hominibus orbatæ Urbi, etiam Dii ablati ſunt, & in ſpecie *Juno* religioſe *Romam* tranſportata. Concludit tandem *Livius*: *Hic Vejorum occaſus fuit Urbis opulentiſſimæ Hetruſci nominis, magnitudinem ſuam, vel ultima clade indicantis, &c.* Unde nihil aliud, quam finis ultimus & excidium magnæ iſtius urbis colligi poteſt. Paulo poſt ager plebi *Romanæ* diviſus fuit ex Senatusconſulto, quod ſtatuebat, *ut agri Vejentani ſeptena jugera plebi dividerentur.*
B *Liv.* lib. VI. Quapropter urbs populo, opibus, agro, Diis ſpoliata, qui aliter quam pro deſolata haberi poteſt?

Notetur porro quam bene verba *Camilli* apud *Livium* conveniant cum *Floro*. En illa: *Tuo ductu* (inquit) *Pythice Apollo, tuoque numine inſtinctus pergo ad delendam Urbem Vejos.*

Verum eſt, duodecim aut quindecim annis poſt *Vejorum* mentionem reperiri *Livius* dicit lib. V. cæſo a *Gallis Romanorum* exercitu, reliquias, alioſque etiam milites ex ipſo *Latio*, *Vejis* recollectos, addito: *Vejis non animi tantum in dies, ſed & vires*
C *creſcebant.* Quando etiam *Pontius*, a *Vejis Romam* verſus, *Tiberi* ſuper illo cortice devectus eſt, & *Hetruſci* poſt captam a *Gallis Romam*, [a] *plenis* 82 *prædæ Vejos etiam, præſidium & ſpem ultimam Romani nominis, in animo habebant expugnare. Vejos* tunc etiam *Camillus* venit, ibique exercitum contraxit, quo patriam a *Gallis* liberavit. Denique [b] eo bona pars *Romanorum Romam* ipſam tranſportare voluit.

Non tamen inde colligi quicquam poteſt, niſi, paucis iſtis poſt expugnationem annis, *Vejis* muros adhuc ſtetiſſe; & domus, quas non legimus a *Romanis* & *Camillo* omnes crematas, & dirutas,
D credibile eſt evacuatas tantum fuiſſe; nec loco commodiore, cum ob deſertas domos, & vicinitatem loci, tum ob ſitum, & validos muros, poterant diſperſi *Romani* milites ſe in iſta neceſſitate recipere. Hoc *Hetruſcorum* animis ingeſſit, etiam *Vejos* expugnare; & poſt fugatos *Gallos*, egregia illa & opportuna urbis vacuitas in cauſa fuit, ut multi *Romam* relinquere voluerint. Imo fuere, qui id nimium quantum cuperent, contra quos opus erat, ut Senatus conſuleret. *Revocati quoque in Urbem S. C. a Vejis, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis tectis, Vejos ſe contulerant.* Unde diſcimus domos *Vejorum* tunc ad-
E huc extitiſſe vacuas.

Ex quo tempore de *Vejis* judicari poteſt, tanquam de urbe habitatoribus vacua, quæ paulatim ruentibus tectis & naſcentibus hederis, caprificis, urticis & ſpinis, ſolet ſylveſcere, & corruere. Quod *Valerius Maximus* lib. I. cap. VI. ſupponit factum eſſe jam inde ab eo tempore, quo *Romani* eo migrare volebant, oſtendens Diis non placuiſſe Urbem *Romam* in *Vejentem* degenerare, *inclytæque Victoriæ decus modo abjectæ urbis ruinis infundi.*

Et quamvis *Livius* lib. VII. decadis III. dicat:
F *Vejis*[c] pluiſſe ſaxa [lib. XXVII. cap XXXVII. *Vejis de cælo lapidaverat.*] & lib. II. decadis IV. *Vejis viam* 83 *publicam de cælo tactam* [ſic XXXII. IX.] (idque accidit intra primum ſæculum ab expugnatione iſtius urbis) non tamen inde reſultat, habitatos fuiſſe, imo nec ſtetiſſe etiam; quum nihil obſtet, quominus illa prodigia obſervata ſint in locis inhabi-

a Quod ſæpius uſu venit: contrahimus textum, quoniam *Italice* Auctor fere præmittit ipſa verba auctorum, quæ Latine citat & expreſſe ſubjungit.

b Ad verb. *Vejos Romam tranſportare*, ſed id ambigue diceretur.

c Mihi lib. I. cap. V.

habitatis, quemadmodum illorum, quæ per campos & ſylvas contingebant, habebatur ratio. Si loci alicujus expugnati apud Hiſtoricos interdum mentio fit, non id indicio eſt, illum iſto tempore adhuc habitatum fuiſſe. *Fidenarum*, ut alia loca taceam, centies reperire eſt mentionem apud *Juvenalem*, *Martialem*, *Tacitum*, alioſque, juxta quos quivis crederet, iſtorum temporibus illas adhuc floruiſſe, & tamen *Strabo*, qui illis antiquior eſt, [a] redactas illas dicit in villam hominis privati, ſicut hodie. Antiqua urbs *Cære*, adhuc a *Ptolemæo* recenſetur in *Geographia*, & tamen idem [b] *Strabo* teſtatur, illud jam ante *Ptolemæum* everſum fuiſſe. Nulla ratio Politica permittebat *Romanis*, urbem tam amplam, tam opulentam, tam potentem, & ſitu tam validam, relinquere integram in conſpectu *Romæ*. Ac præter id, quod tempus per ſe ipſum in ædificiis vacuis præſtat, veriſimile eſt, Senatum *Romanum* perſpecta ſæpius plebis inclinatione migrandi *Vejos*, de induſtria dediſſe operam, quo illius rei periculum quaſi in herbis opprimerent, ut inſenſibiliter, ſed quam fieri poſſet breviſſimo tempore, plane corruerent.

Inde eſt, ut ego credo, quod non legamus, ullam *Vejos* ab expugnatione in tanta vacuitate miſſam eſſe coloniam, quemadmodum ob quamvis exiguam habitatorum inopiam *Romani* ſolebant in alias Urbes. Apud *Vellejum*, qui ab incurſione *Gallorum* ad *Tiberii* tempus coloniarum diligentem recenſionem ſuppeditat, nihil legitur; abſque habitatoribus autem quomodo magna illa Urbs
84 conſervari potuit? nimium ſuſpectus erat locus, cum magnitudine, tum munitione ſua. Securitatis *Romæ* intererat, ut ad nihilum plane redigerentur *Veji*. Et quæ Colonia potuiſſet eo deduci, ſi ager jam omnis plebi *Romanæ* diviſus erat? nonne etiam remedium id opportunum fuit, ne unquam cogitarent de eo deducenda Colonia?

At apud *Frontinum* lib. *de Coloniis* occurrit mentio expreſſa *Coloniæ Vejentis*. *Colonia Vejus prius quam oppugnaretur, ager ejus militibus aſſignatus ex l. Julia. Poſtea deficientibus his ad Urbanam Civitatem aſſociandum cenſuerat Divus Auguſtus; nam variis temporibus, & a Divis Imperatoribus agri ſunt aſſignati, &c.*

Non tamen hoc *Frontini* loco ullo modo inducor, ut credam, *Vejus* a *Camilli* temporibus ad hæc *Auguſti*, unquam reſtauratos, & a *Romanis* Coloniæ inſtar rurſus habitatos fuiſſe. Ager ejus plebi diviſus erat fruſtatim, nec aliud quicquam ex eo in uſum Coloniæ ſupererat; & illi, qui ſuam quiſque portionem acceperant, prohibiti ſunt ibi habitare, ſicut dixi. Quid igitur dicendum reſtat? agrorum poſſeſſores commoditate ſaxorum illorum inducti ſunt, ut aliud oppidum non procul inde conderent; & hæc poſtea pro *Colonia Vejente* habita eſt, non in veteres deducta *Vejus*, ſed paulatim eo congregata, & idcirco a *Paterculo* non recenſita. Et quid aliud ſonant verba *Strabonis*, ubi dicit, in mediterraneis *Hetruriæ* multas urbes ab oppreſſione *Fidenarum* & *Vejorum* conditas eſſe? *At in mediterraneis præter jam dictas Urbes ſunt Aretium, Perusia, Volſinium, Sutrium, tum crebra oppida Blerati, Forentinum, Faleria,*
85 *Faliſca, Nepet, Statovia, & alia plura, partim antiqua, partim condita a Romanis, cum hi Fidenas, ut & Vejos, oppreſſiſſent ſæpius rebellantes.*

Sed dicatur ſane illa colonia condita ſuper antiquis *Vejis*, aut ubicumque libitum eſt, *Frontinus* ipſe oppugnatam, & deſtructam, & non amplius

A Coloniam illam clare dicit. *Colonia Vejus prius quam oppugnaretur, ager ejus eſt aſſignatus militibus ex l. Julia*; convenienter iis quæ de *Julio Cæſare Suetonius* dicit: *Veteranis legionibus nomine &c. Aſſignavit & agros.* Poſtea deficientibus his (qui veterani quum eſſent, non paverunt fortaſſe gregem) *Auguſtus* Coloniam diſſolvens, adjudicavit illos agros (ut *Romæ* nimis vicinos, quemadmodum aliis etiam urbibus viciniorbus evenerat) agro *Romano*, idque exemplum ſecuti ſunt cæteri *Cæſares*, quoties agros poſſeſſores deficerent. Idem *Frontinus*: *Poſtea deficientibus his, ad Urbanam Civitatem aſſociandum, cenſuerat Divus Augu-*
B *ſtus. Nam variis temporibus a Divis Imperatoribus agri ſunt aſſignati*; & ideo, ut inferius dicit; *Hujus territorii forma in tabulis æris ab Imperatore Trajano juſſa eſt deſcribi, &c.* Et hinc fortan eſt, quod *Paterculus*, ejus tanquam Coloniæ jam exſtinctæ nec rationem habeat, nec mentionem faciat.

Certum itaque eſt, *Vejos* & *Coloniam Vejentem*, temporibus *Auguſtum* ſecutis, non extitiſſe; & de *Vejis*, præter illa, quæ jam diximus, fidem amplam nobis facit *Propertius*, qui ſub *Auguſto* vixit. Hic dicit in elegia quadam lib. IV.

C *Et Veji Veteres, & vos tum præda fuiſtis,*
Et veſtro poſita eſt aurea ſella foro.
Nunc intra muros Paſtoris buccina lenti
Cantat, & in nudis oſſibus arva metunt.

Et fortaſſis adjectivum illud *Veteres*, quod videtur otioſum, ibi ponitur, ut tanquam deſtructi exhibeantur, quemadmodum de *Fidenis Martialis* dixit: 86

Fidenas veteres, breveſque Rubras.

Putat *Defenſor Vejorum non verorum*, *Propertium* indigitare *Vejus* diminutos non deſtructos.
D Fingit, illum deſcribere intra muros, & tectorum reſiduum magnum camporum tractum, ubi tempore *Auguſti* paſceretur & meteretur tanquam ruri extra urbem, ſicuti [c] commodum cernitur tale quid in Civitate ſua *Caſtellana* Sed quo fundamento? an reſtringetur illud *paſcere* & *metere*, quod *Propertius* muris circumdat, intra partem murorum & ædificiorum? Cur faceret *Propertius* ibi mentionem *Vejorum* diminutorum, quum de antiqua amplitudine urbis antea ne verbum quidem fecerit? Aperte loquitur de toto ſpatio, nec deprehenditur ulla alicujus partis exceptio. *Strabo*, ſcriptor ejuſdem temporis, loco ſupra citato, id
E melius declarat. *Frontinus* oſtendens exſtinctam etiam coloniam, conſentit. Id ſolummodo ex *Propertio* elici poſſet, ſtetiſſe tunc adhuc muros, ſed neque hoc dici poteſt cum fundamento; nam illud: *intra muros*, [d] facile intelligi poteſt de omni illo ſpatio, quod illis concludebatur; ſed an credatur, magnam eorum partem tunc adhuc duraſſe, parum refert.

Multum eo facit, quod *Valerius Maximus*, ſcriptor & ipſe illius temporis, lib. primo dicit de *Romanis*: ſolitos nempe fuiſſe, obſervandæ Religionis gratia, mittere decem principum filios in
F *Hetruriam*, pro numero civitatum [*ſingulis*, inquit, *Hetruriæ populis*] qui ſacrorum diſciplina imbuerentur. Principes *Hetruriæ* civitates antea erant duodecim. Jam deprehendentes illas ad decem redactas, videmus *Cære*, de qua, quod volumus, teſtatur *Strabo*, & *Vejos*, de qua præter 8
Stra-

a *Ridotta a Caſale di perſona privata*. apud Strabonem pag. 230. A. Τότε μὲν πολίχνια, νῦν δὲ κῶμαι, κτίσεις (al. κτήσεις) ἰδιωτῶν, nim. *Collatia*, *Antemna*, *Fidena*, *Lavinium* &c.

b pag. 220. D.
c Ital. *lo ſcampato.*
d Ital. *coluomenente.*

A *Strabonem* tot argumenta in promptu ſunt, plane, inquam, duas illas, quæ plus cæteris in conſpectu *Romæ* erant, civitates deſiiſſe. Hinc etiam eſt, quod *Virgilius* de *Vejentibus* nullam faciat mentionem. Non abhorruit ab illis nominandis præ odio, quo *Romani* ipſum etiam nomen proſecuti ſint, ut alii dixerunt; quoniam & *Volſcos Romanis* cum primis exoſos *Virgilius* tacuiſſet; Sed voluit *Hetruriæ* civitates & populos ſolummodo pro conditione, qua erant ſuo tempore, deſcribere.

Non multo poſt *Auguſtum Lucanus Vejos* Urbibus *Romæ* vicinis deſtructis annumerat lib. VII. B *Pharſaliæ*, ſed videtur illud non *Furio Camillo*, ſed diſcordiis civilibus *Cæſaris* & *Pompeji* imputare, quum fervente illorum pugna prædicit id, quod ſuo tempore jam contigerat.

> —— *tunc omne Latinum*
> *Fabula nomen erit; Gabios, Vejosque, Coraſque*
> *Pulvere vix tectæ poterunt monſtrare ruinæ;*
> *Albanoſque lares Laurentinoſque penates*
> *Rus vacuum, quod non habitet niſi nocte coacta*
> *Invitus, queſtuſque Numam juſſiſſe Senator.*
> *Non ætas hæc carpſit edax, monumentaque rerum*
> *Patria deſtituit. Crimen civile videmus*
> C *Tot vacuas Urbes.*

Uhde apparet *Lucanum*, & *Frontinum* mire conſentire. Sed ſenſus *Lucani* eſt, non illa civili diſcordia *Vejos* primo, & reliqua illa loca deſtructa eſſe; quum *Alba* non a *Pompejo* aut *Cæſare*, ſed primis annis *Romæ* a *Tullo Hoſtilio* fuerit exſtirpata. Vult dicere *Lucanus*, propter conſumptos per illas diſcordias homines, *Romam* ejuſque agrum perpetuo magis magiſque defeciſſe genti-
88 bus *Romanis*, & propterea, quum deſererentur agri, ſegetes coli ac percipi a ſervis. Melius id declarabit verſibus præcedentibus:

> D *Gentes Mars iſte futuras*
> *Obruet, & populos ævi venientes in Orbem*
> *Erepto natale feret;*

& cum iis qui ſequuntur:

> *Generis quo turba redacta eſt*
> *Humani? toto populi, qui naſcimur Orbe,*
> *Nec muros implere viris nec poſſumus agros.*
> *Urbs nos una capit. Vincto foſſore coluntur*
> *Heſperiæ ſegetes, ſtat tectis putris avitis,*
> *In nullos ruitura domos, nulloque frequentem*
> *Cive ſuo Romam, ſed mundi fæce repletum. &c.*

E Figamus mentem in illam conditionem, in qua tunc erat *Roma*, & *Italia* nobis deſcripta ab *Appiano Alexandrino* lib. I. de Bello Civ. Creverat *Roma* gentibus ab omni parte collectis in tantam magnitudinem, ut aliquia potius Mundus quam Civitas eſſet, urbes autem non ſolum ei vicinæ, ſed & *Italiæ* totius, deſertæ erant, & redactæ in domicilia recipiendis ſervis, cultoribus agrorum, qui a *Romæ* incolis undiquaque poſſidebantur. Eratque magnitudo *Romæ* [a] quaſi morbus quidam ſpleneticus.

> *Splene aucto reliqui tabeſcant corporis artus.*

dicit *Alciatus* in Emblemate quodam ſuo.

F Dolet idcirco *Lucanus*, quod, cum olim ſæpe *Roma* miſſæ eſſent gentes pro populandis urbibus, coloniiſque condendis, jam non ſolum partes remotæ, ſed ipſa illa vicina loca deſerta eſſent, quæ tamen cuncta potuiſſent reædificari, & civibus repleri, *Romaque* & ipſa civium inopia laborans, eſſet facta cloaca fæcis mundi.

Lucani igitur tempore urbs *Veji* tota proſtrata 89
jacebat, & id nobis ſufficit. Nec juvat, quod Patronis non veræ dicat, *Lucanum* loqui de urbe ex parte deſtructa. Loca indicata ex ruderibus terra coopertis vix quicquam monſtrant, præter deſtructionem integram, & converſionem urbis in campum cum paucis aliquot reliquiis Murorum antiquorum.

Poſt *Neronem Plinius* lib. III. cap. VI. inter *Hetruriæ* populos recenſet *Vejentanos*. Idem lib. XXXVI. cap. I. mentionem facit Gemmæ *Vejentanæ Vejis* repertæ. *Vejentana Italia gemma eſt Vejis reperta nigram materiam diſtinguente limite albo*, de qua loquitur etiam *Solinus*, & diſtinctiori deſcriptione, cap. ſecundo: *Eſt & Vejentana gemma a loco dicta, cui nigri coloris ſuperficies nigra, quam ad gratiam varietatis albi limites interſecant notis candicantibus.* Talis *Vejento* quiſpiam nominatur Juv. Sat. IV.

> *Et cum mortifero prudens Vejento Catullo,*
> *Qui nunquam viſæ flagrabat amore puellæ.*

Perſius Sat. VI. vini *Vejentani* mentionem facit quod *rubellum* vocant.

> *Tun' mare tranſilias? tibi torta, canabe fulto*
> *Cœna ſit in tranſtro? Vejentanumque rubellum*
> *Exhalet vapida læſum pice ſeſſilis obba?*

de quo etiam *Martialis* dixit lib. I.

> *Et Vejentani bibitur fæx craſſa rubelli.*

ſed interim aliud ſunt populi, quorum e regione loca [oppida aut pagi] non exſtirpata ſunt, aliud urbs metropolytica, ejuſque cives. Quin imo non *Vejentani*, ſed *Verentani*, & *Veretani* legitur in melioribus *Plinii* exemplaribus, quos *Cluverius* ſapienter intelligit eſſe *que' di Varentano*, hodie 90
Valentano, ſicuti non procul inde ſunt *Veſentini* appellati, qui hodie dicuntur *Biſentini*, a *Biſenzo*, [b] Caſtello a *Valentano* paululum diſtante. *Perſii* & *Martialis Vejentanum rubrum*, quod vinum craſſum, fæculentum, colore gravi, & rubellum idcirco & vilis pretii fuiſſe ſignificant, intelligitur, vel ex locis regionis *Vejentanæ* provenisſe, vel potius a *Romanis* in agro *Vejente* collectum. *Plinii* & *Solini* gemma *Vejentana* vel reperta fuit *Vejis*, quando *Veji* adhuc ſtabant, vel poſtea reperta fuit inter rudera, ſicut ſæpe contingit in locis deſtructis. *Vejento* ille *Juvenalis* fuit homo *Romanus* cognominis illius, aut agnominis ei impoſiti, vel quod in agro *Vejente* bona poſſideret quam plurima, & quovis altero opulentiora; vel quod frequentaret voluntarie & ſæpe illam regionem, vel ob talem aliquam cognominis aut agnominis antiqui rationem aliam. Erat ex Gente *Fabricia* ordinis Senatorii, homo locupletiſſimus, quem *Dion Caſſius* in *Nerone*, refert, quum eſſet prætor in Ludis Circenſibus canes currui ſuo junxiſſe. Fuit alter, de cujus vultu indigno, ut ſalutaretur, agit, atque tangit Juvenalis Sat. III.

> *Ut te reſpiciat clauſo Vejento labello.*

videatur, quod ſcribit *Lipſius* in *Tacitum*. Nihil igitur ex hiſce, quæ diximus, concludit, *Vejos* duraſſe ac habitatos eſſe poſt expugnationem. Contraria autem adſunt indicia, *Strabonem* & *Plinium* de iis non agere, ubi cæterarum urbium catalogum texunt.

In Tabula *Peutingeriana* conſpiciuntur *Veji* in via *Caſſia* inter *Romam* & *Sutrium*; ſed inde tamen

---

a Ital. *un mal di milza.* Notat Duez in Lex. *La milza s'ingroſſa nel Corpo ſmagrato.* Les partiſans ſe font riches, & conſument les païs.

b Aut, ſi mavis: *Oppido.*

men non reſultat habitatos fuiſſe. Nec abſurdiquic-
91 quam habet, aliquod diverſorium & forſan etiam
ᵃ caſtellum aliquod ibi loci retinuiſſe nomen *Vejorum*, loco urbis jam ſolo æquatæ. Idque perſuademur, quia ibi legitur in accuſativo, *Vejos*, id eſt *Ad Vejos*, ſicut *Ad Carinas*, *Ad Novas*, *Ad Rubras*, &c.

Certum eſt, *Trajani* tempore *Vejorum* ne veſtigium quidem repertum. Sic *Florus* lib. I. cap. XII. *Nunc Vejentes fuiſſe quis meminit? quæ reliquiæ? quod veſtigium? laborat Annalium fides, ut Vejos fuiſſe credamus.* Nec apud ſcriptores reperitur ulla narratio aut mentio tanquam urbis habitatæ.

Suetonius, in *Nerone*, ſolus recenſet verſus aliquot, qui ſuadebant *Romanos* eo migrare.

Roma domus fiet, Vejos migrate Quirites,
Si non & Vejos occupat iſta domus.

Quibus verſibus magnum ſibi ſtruebat fundamentum *Micus*, *Vejos* tempore *Neronis* exſtitiſſe; ſed præterquam quod illi verſus facerent partem carminis ſatyrici in *Neronem* compoſiti, alludentis ad hiſtoriam præteriti temporis, quum *Romani Romam Vejos* transportare vellent, ſolent etiam hodie dici: *Fallerium* ire, tales, qui fallant; quin etiam abſque joco tunc temporis bona cum ratione *Quiritibus* ſuaderi poterat, ut *Vejos* irent, quoniam ad habitandum ibi ac ædificandum ſufficiebat ſitus loci ipſis ſuperſtes.

ᵃ a *Borgo*.

Aliter velitatur Propugnator *Vejorum*, qui modo deſtructos videtur confiteri, modo vult ſolummodo diminutos. Contra *Florum* ſe defendit, dicendo: illum videri *Oratorie potius, quam Hiſtorice* loqui; ego vero non nego; ſed addo, ſi aliquando amplificationibus Oratorum utuntur Hiſtorici, id facere ſuper vero, & non ſine juſta ratione. Credibile eſt, non obſtantibus verbis *Flori*, tunc temporis plus uno veſtigio ſuperfuiſ-
ſe; ſed habitatos *Vejos*, *Florumque* tanta exagge- 92
ratione exclamare: *Quæ reliquiæ? Quod veſtigium?* monſtroſum eſt.

Confirmavit idem poſt plura ſecula *Ammianus Marcellinus* lib. XXIII. *Faliſcos ita oppreſſit, & Vejos, ut, ſuadere nobis laborat monumentorum veterum fides, ut has Civitates aliquando fuiſſe credamus.* Et poſtremo *Jornandes* lib. *de Regnorum Succeſſione*, gaudet & ipſe verba illa confirmare, exſcribendo: *Laborat enim Annalium fides, ut Vejos, Faliſcos, Fidenates fuiſſe credamus.*

Ita ut ſimul ſumptis *Propertio*, *Strabone*, *Lucano*, *Floro*, *Marcellino*, & *Jornande*, deprehendere in promptu ſit, temporibus *Auguſti*, *Tiberii Neronis*, *Trajani*, *Valentiniani* & *Valentis*, denique *Juſtiniani*, quibus ſupradicti Scriptores vixerunt, ſemper hanc urbem in terram proſtratam jacuiſſe. Sic deſtructio ejus perſeverat procul dubio. Et tantum eſt, quod de antiqua conditione magnæ iſtius Urbis colligere potui.

93 # VEJI ANTIQUI.

PARS ALTERA.

CAPUT I.

Civitatem Caſtellanam non eſſe Antiquos Vejos.

INſtructis præſidio facibuſque factarum concluſionum, verus nunc nobis inveſtigandus eſt *Vejorum* ſitus intra hanc *Hetruriæ* partem, quæ *Cimino* & *Roma* clauditur. Et quoniam primo omnium plures aliorum opiniones nobis adverſantur, optima via erit, ſingulas ordine examinare, & ſi has inter non reperiatur, alibi illum per nos ipſos quærere.

Narrat *Blondus Flavius* in *Italia Illuſtrata*, quoſdam ſui temporis credidiſſe *Civitatem Caſtellanam* eſſe *Vejos*; quæ perſuaſio tam avide arrepta eſt, & tam altas in animis multorum iſtius urbis incolarum radices egit, ut ultra terminos opinionis hoc tempore progreſſa ac ſuſtentata, a multis illorum habeatur pro axiomate inter omnes Hiſtoricas veritates præcipuo. Sed illorum ſententia,
94 originem trahens ab hominibus temporum minoris lucis, & (ut ita dicam) ᵃ Typographiæ veteris, qui ante *Blondum* ſatis craſſe de antiquitate judicabant, & propterea facile iis animis inſtillata, qui præcelſarum abruptarumque rupium, unde, *Romā* eo tendentibus, Urbs iſta in modum turris aſſurgit, tantummodo rationem habuere; non ſine prægnanti cauſa hoc tempore, poſtquam tales quæſtiones multo fuſius ac ſubtilius diſputatæ ac diſcuſſæ ſunt, ab omnibus illis, qui ex profeſſo hanc materiam tractarunt, exploditur. Cuivis vel leviſſimo examini ſubjecta hæc ſententia erronea deprehenditur, & rationes quæ excludant *Civitatem Caſtellanam*, ſi quærantur, plurimæ ſunt, & momentoſæ omnes, ita tamen, ut earum inſtruendarum producendarumque nullus ſit labor.

ᵃ a *Della Stampa vecchia*.

Principio, id omne, quod Partis Primæ capite primo concluſi, facit; ut *Civitas Caſtellana* reperiatur extra agrum *Vejentem*, in mediis *Faliſcis*. Ager *Faliſcus*, qui ſe extendebat a *Cymino* ad *Soracte*, & *Nepeſinus*, qui una cum *Faliſco*, ut diximus ibi, verſus *Romam* terminabatur *Vejente*, quanto magis *Romam* propinquabant, quam *Civitas Caſtellana*? Porta Septentrionalis *Nepetis*, qua itur *Civitatem*, & quæ *Romæ* vicinior eſt, quam *Civitas*, & tamen *Faliſca* appellatur, nonne declarat, in qua Regione *Civitas* reperiatur? *Soracte*, dictus Scriptoribus *Mons Faliſcorum*, & *Fons* a *Vitruvio* in *Faliſcis* collocatus, qui prope *Ponzano* eſt, nonne illam in gremio illorum retinent? Campi *Faliſci* quænam dici poterunt, niſi planities illæ, quæ *Soracte Civitatemque* juxta *Tiberim* interjacent? Quis alius campus *Faliſcus*, in terminis longitudinis, de quibus agitur, id eſt ſpatii *Hetruriæ Cis-Cyminæ* poterit dici a *Livio*, *non procul ab urbe*? Volumuſne cum novo Defenſore, ut
Civitas in *Vejentem* tranſeat, agros confundere, 95
& ex iis facere, quod proverbio dicitur, *un' Oglia pudrida Spagnola*? Qui id ſibi ſumit, exprimat illam, punctis lineiſque in Tabula Geographica diſtinctam, & rei experimentum capiat.

A Civitate *Fallerium*, vix duo ſunt milliaria, & paulo ultra *Fallerium* incipit Sylva *Cyminia*. Quæ quanta olim fuerit, ſi quem juvat cognoſcere, contempletur ejus, quam *Livius* præbet, faciem, lib. IX. *Sylva erat Cyminia, magis tum invia, atque horrenda, quam nuper fuere Germanici ſaltus,*

aulli

A *nulli ad eam diem, ne mercatorum quidem adita; eam intrare haud fere quiſquam præter ducem ipſum audebat*; & non multo poſt: *Abhorrebat a fide quenquam exterum Cyminios ſaltus intraturum.* An igitur, ubi nunc ad pedes *Cymini* [a] multa ſunt Oppida & Caſtella, olim aliud quid fuerit, præter annoſarum arborum denſitatem, ferarumque immota cubilia, quivis poteſt exiſtimare. Et ſi *Civitatem* uſque *Vejens* ager excurrebat, quibus, quæſo, anguſtiis *Faliſca* regio incluſa erat, unde tanti prodibant exercitus, & cujus populus, non minus potens erat, quam *Hetruriæ* cæteri? An proferebatur ab ulteriore parte *Cymini*, uſque ad

B *Monte Fiaſcone?* ſatis ſuperque contrarium, ut ego puto, oſtendit *Maſſa*; & etiamſi couſque ſe extendiſſet, nonne *Fallerium* in *Faliſcis* manſiſſet? hoc ſufficit, ut *Civitas* non ſit eadem cum *Vejis*. Si *Treia* erat *Cremera*, ut illi dicunt, & terminus inter *Vejentes* & *Romanos*, vide, in quantum ſeſe *Vejentana* regio extendere potuerit. *Civitas* ad Occidentem *Fallerium* habet non ultra duo milliaria, ad Auſtrum *Nepete*, ad quatuor ſolummodo, ad Septentrionem a *Tiberi* circiter duo milliaria diſtat, & ad Orientem a *Treja* alluitur, quæ ſi

96 fuerit *Cremera*, agrum ſuum a *Romano* dividebar. En amplitudinem populi tam potentis ac ce-

C lebris. *Roma* igitur cum agro ſuo ſe ab illa parte extendebat ad triginta millia; *Veji* reſtringebantur terminis, quos monſtravi, iiſque comprehendi poterant omnes illæ urbes, de quibus loquitur *Dionyſius* lib. III. *magnas Urbes & populoſas habentes.* Et poterat *Vejens* ager major eſſe *Romano* etiam poſt *Vejos* expugnatos? Magnificentia illa & opulentia *Vejorum* unde contracta fuit? Si probe rem ſpectes, omnis illorum, quibus a ceteris regionibus *Vejentana* dividebatur, confiniorum ambitus non multum ſuperabat (iterum dico) amplitudinem, quam Urbs ipſa ſola require-

D bat; & iſte miſellus ager potuiſſetne *Romanos* inducere, ad deducendas eo colonias, eique etiam *Romam* inædificandam? O quam egregie in eum quadrabat illud encomium, quo etiam poſt *Vejos* deletos, ornabatur a plebe: *Latior Romano agro.*

Dicit Defenſor, paulatim a *Romanis* diminutum eſſe. Sed quinam tandem poſt Regem *Servium* tempore? Quando unquam *Vejens* ager non fuit *Romano* major? Au credibile eſt, *Vejentes* & *Faliſcos*, grandem utrumque populum, principes civitates ſuas, non amplius duobus milliaris a ſe

E invicem remotas habuiſſe? Parum ad rem facit exemplum, a Defenſore allatum, *Sinigagliæ* & *Fani*, civitatum a ſe invicem plus quatuor milliaris diſtantium. Civitates ſimplices, non duarum regionum capita ſunt, nec tam magnæ ac *Veji* & *Faleris* erant. Earumque inſuper vicinitas ad quatuor & amplius milliariorum obſervatur.

Multo minus huc accommodari poteſt *Plinius*, qui *citra* tredecim Millia paſſuum a *Roma* apud *Tiberim* extendit agrum *Vejentem*. Dicent ſuo loco Hiſtorici, finem *Romani* agri, ubi plurimum primis iſtis temporibus, ad ſextum aut ſeptimum lapidem fuiſſe; & ſub Regibus a nulla parte ſeſe

97 ultra quintum decimum dilataſſe; exclamavit apud F *Livium* plebs, *Vejentem agrum Romanis in conſpectu* fuiſſe, in comparatione etiam eorum, qui non amplius viginti Millia paſſuum inde aberant; Oſtendet *Valerius Maximus*, *intra ſeptimum lapidem Triumphos quæſitos*, ſi *Treja* fuit *Cremera*, jam inde a tempore *Romuli*, aut *Servii Tullii Romanus* ager ultra triginta ſeptem milliaria antiqua excurrebat, & *Romulus* non niſi intra ſeptimum lapidem triumphos ſuos quæſivit,

a *Più Terre e Caſtelli.*

Tanta porro eſt *Romam* inter & *Civitatem Caſtellanam* diſtantia, ut vicinitate, quæ *Vejis* attribuitur, ne quidem poſſit accommodari, etiamſi omnia milliaria [b] duplicarentur. *Dionyſius*, Auctor tam bonus, diligens, & fidelis, qui in locorum diſtantiis ubique tam accuratus eſt, duodecim ponit cum dimidio, quæ etiamſi more [c] pellium dorcadicarum extendantur, corruptumque apud *Dionyſium* numerum eſſe ſupponatur, nunquam triginta *Civitatis* milliariis hodiernis accommodari poſſunt. Non video, qui tanta contentione & tam varie culpari poſſit iſte locus *Dionyſii*, cujus para *Vejos* in alto quodam jugo ſummoque præcipitio depingens, baſis unica eſt, cui omne bonum iſtius illorum opinionis inſiſtit. En autem illum integrum: *Diſtabat Roma centeſimo ſtadio; erat autem Athenis non minor, fundata in excelſo, & undique prærupto ſcopulo.* Bonus *Dionyſius*, quatuor res, duobus verſibus dicit; diſtantiam centum ſtadiorum, æqualitatem cum *Athenis*, altitudinem ſaxi, & ſcopulum undique præruptum. Prima negatur prorſus, altera conturbatur ita, ut refutetur. Tertia, quæ altitudo eſt, volunt ut intelligatur potius in ſuperlativo gradu. Quarta, quæ concernit vocabulum *undique*, diſcrete trium tantummodo partium reſpectu explicatur. Tam 98
crudeliter, ut fiant *Veji Civitas*, pauca illa verba excipiuntur. Sed *Dionyſio* hac vice partim nulla conceditur fides, partim acceditur cum exactitudine, ut ita dicam, ſuperſtitioſa; ſit pars iſtius textus Oraculum, pars mendacium; an *Eutropius*, qui bis eadem octodecim milliaria recenſet; huc accommodari poteſt. Conceditur, & fatemur, illa a centro *Romæ* inchoari debuiſſe, unde ſi hoc tempore inchoata fuerint numerari, quivis exiſtimare poteſt, qua in parte *Flaminiæ* finirentur, & quantum ab extremo illorum uſque ad *Civitatem* reſtaret terræ. Tertio loco hic adeſt *Plinius*, qui intra tredecim millia a *Roma* abſcindit omnem *Tiberis* ripam, quæ *Vejentis* eſt agri. Audio mihi reſponderi: illum eſſe corruptum, & loqui de agro, non de urbe *Vejente*. Sed *Vejens Cruſtumino* agro oppoſitus tollit omnem umbram corruptionis, & ab agro ad urbem valet hoc loco argumentum *a majori ad minus*. Tabulæ *Pentingerianæ*, quæ tam exacte *Dionyſium* ſequitur, quid opponi poteſt? diceturne corrupta? dicatur ſane; quum non ſit præter probabilitatem, librarium aliquando in numeris erraſſe, quanquam ut plurimum ad miraculum uſque exacti reperiantur. In via *Caſſia Vejos* collocari, non temere eſt: ſiquidem ab ea prorſus excluſa manet *Civitas Caſtellana.*

Dicit Defenſor, iſti tamen Tabulæ non eſſe credendum. *Saxa Rubra* in *Flaminia*, (ait ille) obſtant, quominus *Veji* in *Caſſia* potuerint eſſe. O præclarum argumentum auferendæ fidei teſtimonio tantæ exiſtimationis. Quis unquam dixit, *Saxa Rubra Vejis* vicina fuiſſe? erant ibi caſtra *Hetraſcorum*, ſequitur idcirco, propius illa a *Vejis* fuiſſe, quam caſtellum *Cremeræ*? ſed facile clarius illud adhuc fiet ex vero ſitu, quem oſtenſuri ſumus. Adeoque, etiamſi viciniora eſſent 99
in nono, & in duodecimo a *Roma* milliario, quis neſcit, quam parum una ab altera diſtent illæ duæ viæ. Et ſi in una legitur *Vejos*, in altera erant *Saxa Rubra*, nonne apparet, *Vejos*, qui non in *Caſſia*, ſed prope eam erant, potuiſſe *Flaminiæ* pariter vicinos eſſe.

Reſtat, (ajebat *Micus*) Hiſtoriæ *Romanæ* parens *Livius*, cujus ſolius dicto poſtulabat habere fidem. Collocantur *Veji* a *Livio intra viceſimum lapidem.* *Civi-*

b *Si ſoderaſſero.*
c *Pelli di camozze.*

Civitas eſt *ultra triceſimum*, *ergo?* Illud *intra viceſimum* de quot milliariis abſque tortura intelligi queat, in prima parte, explicui; & quum ſalva auctorum concordia intelligi queat, quid ni ita fiat? an quia non bene quadrat in *Civitatem*? & ut quadret, illud *intra τῷ ultra* ulterius trahendum eſt? In hujuſmodi phraſibus indeterminatis ſumitur ambitus aliquis largus, cui certius ita ſecuriuſque verum ſpatium includatur. Nec ſufficit, Rhetorico quodam *Appii* colore *Livium* hic exornare, cui quam parum deditus ſit, monſtravi.

Livii hunc locum videri volebat *Micus* diſtantiæ *Civitatis* accommodare per viæ quoddam compendium, quod *Româ Civitatem* fit per *Scrofanum* & *Maglianum Pecorareccio*. *Româ Scrofanum*, inquiebat, duodecim ſunt milliaria, *Scrofano Maglianum* tria, & inde porro *Civitatem* alia reſtant ſeptem, quæ exacte duo & viginti milliaria efficiunt, unde *Livius* dicendo viginti non longe recedit. Sed illa tam facilis viarum compendia captarentur optime, ſi tam bene rebus ipſis, quam verbis fierent. *Roma Scrofanum*, *Scrofanenſes*, ſi ullo cum fundamento, a cujuſquam illorum dictis poſſumus ſtare, fatentur quatuordecim eſſe milliaria 100 grandia, quæ volunt, exiſtimari quindecim. *Scrofano Maglianum* iter eſt quatuor milliariorum & *Magliano Civitatem*, ſi non plura ſunt quam octo, grandia ſunt, quæ ſimul ſumpta, & numerata, non niſi a *Porta del Popolo* ſunt ſeptem & viginti; menſurata autem ad antiqua, & jam inde a Columna *Campi Vaccini* inchoata quot forent? Accommodetur iis illud *intra viceſimum*, ſi poteſt. Sed quænam debet fuiſſe hæc tam bella via? in quo *Itinerario* ejus mentio fit? Dicamus quod res eſt. Illa tam difficilis, tamque itineri faciendo iniqua eſt, ut paucis hodie nota ſit; & ipſi *Caſtellanenſes* ultro elegerunt longiorem illam alteram. Quapropter antiquitus non potuit valde trita aut uſurpata fuiſſe, quum credibile ſit, rudiorem illam fuiſſe, quam hodie.

Novus Defenſor, non *Vejorum*, ſed *Civitatis* aliam reperit. Dicit, *Vejos* olim itum eſſe per *Nepeto*, quod iter brevius ſit, quam per *Flaminiam*. Optime. Hæc eſt via *Amerina*, quæ a *Nepete* tendebat *Falerios*, & inde *Ameriam* per *Caſtellum Amerinum*, & dici poteſt, inter *Nepete* & *Falerios* flexiſſe *Civitatem* verſus. Sed ô! quam belle ei cum *Peutingeriana* convenit, quæ *Vejos* ponit, multo ante illum locum, ubi *Amerina* e via *Caſſia* excurrit, ac recenſet ante *Nepeto* & *Baccanum*; & a *Roma* ad *Nepete* notantur triginta millia; quomodo igitur illud *intra viceſimum* menſoræ *Civitatis*, *Nepete* longinquioris, attribui poteſt? En iſtius viæ partis breve fragmentum.

Ponte Milvii III.
Ad Sextum. . . . .
Vejos VI.
. . . . . . *VIIII.*
Nepe VIIII.
Faleros V.

101 Sed pejor eſt. Ego, qui illam viam, quæ recta a *Nepete* ad *Civitatem* fert, non parum rero, pro certo affirmare poſſum, illam nullius uſus fuiſſe antiquis temporibus; quia, præterquam quod ne ullum quidem ejus rei ſignum reperiatur, in occurſu *Civitatis* ſubſidet per rupem tam præcipitem, ut horreas; & quotquot ibi pertranſeunt, ab equo deſcendant. Datur eo pervenire per planam, ſed tanto circuitu opus eſt, ut a *Roma* ad *Civitatem* plus itineris foret per *Nepete*, quam per *Flaminiam*; quæ hodie ita in uſu eſt, ut via *Nepeſina* a nemine teratur.

Reſtat ultimum Defenſoris refugium. Quod A eſt, rixam movere circa diverſitatem milliariorum temporum antiquorum; quia poſtulat, ne ullius milliariorum, qui legitur apud Scriptores, numeri ratio habeatur. Sed rixa ſua ſeſe ipſe irretit. Quia quotquot exempli cauſa allegat hodierna pariter cuncta minora ſunt, ut ſupra tetigi. Hanc diverſitatem illuſtrando, omnem errorem tollunt tabulæ Geographicæ; earumque rationem inire hodie non eſt difficile. Milliaria olim nunquam ſucceſſu temporum variarunt; imo ad menſuram ſtabilita, & in lapidibus notata per omnes vias cuivis vel minimæ varietati occaſionem præripiebant. Erant multo minora hiſce noſtrorum temporum, B non ſolum quia (ut obſervat *Collegium Romanum* in Hiſtoria Martyrii SS. *Abundii* & *Abundantii*) nondum repertis, tot ac tantis compendiis, necdum ſtratis tot locis acclivibus, per quæ hodie rectius fit iter, multo magis ſeſe flectebant viæ & in longius extendebantur (id quod *Cluverio* non probatur) ſed etiam, quia milliaria exacte ſeu ex vero, olim, non pro lubitu dicebantur. Erant millenorum paſſuum, ſic dicuntur ſemper a *Plinio* & *Antonino*. Paſſus erat quinque 102 pedum. Id clarum facit *Plinius* lib. II. cap. XXIII. & *Columella* lib. V. cap. primo. Pedis menſura *Coleſtiana* ad manum eſt, quæ antiqua eſt, & ſedecim C digitorum, ſeu *unciarum palmariarum*, adeoque efficit palmum cum parte tertia ex hodiernis noſtris. Præterea alio etiam modo hæc ratio inſtitui poteſt. Pes efficiebatur ex quatuor palmis antiquis, dictis minoribus, hi autem fiebant ex quaternis ſolummodo digitis. Habetur illud apud *Vitruvium* lib. III. *Frontinum* libro de Aquæductibus & in *Appiani* Coſmographia. Digitus, ut ab eodem *Appiano* aſſeritur, ad craſſitudinem grani hordeacei quadruplam erat. Quæ exacte unciam hodiernam, efficit. Colligatur itaque, milliarium fuiſſe pedum MMMMM. & idcirco palmorum noſtrorum D MMMMMMCCCCCCLXVI. & unciarum VIII. qui ad catenas Geometricas reducti, paulo plus quam CXV. catenarum faciunt, antiquum illud milliarium, quocum diſtantiæ, quarum apud Scriptores antiquos mentio habetur, adæquari debent. Diverſiſſima a noſtris hodiernis ſunt, quoniam poſt perditam milliariorum lapidum memoriam, non niſi ex vulgari opinione de iis ſermo fit. Unde accidit, ut per *Italiam* & multo magis per *Thuſciam*, & per ſtatum Eccleſiaſticum (quemadmodum *Cluverius* libere dicit) uſurpentur milliaria juſto multum longiora. Et hæc, ſi quando menſurato opus eſt, Architecti ad CXL. & nonnunquam etiam CL. catenarum E longitudinem reperiunt. Menſurato itaque ad antiquam regulam ſpatio, quod *Romam* inter & *Civitatem Caſtellanam* eſt, ſive id per *Scrofanum*, ſive per *Rignanum*, ſive per *Nepete* fiat, quomodo illud *intra viceſimum* excipietur? diciturne ſcriptores omnes erraſſe? Itineraria eſſe corrupta? Quiſquamne autem erit, qui in toto erratum & in tanto vitia admiſſa eſſe credat. Miſſa hæc faciamus. Ad amputandum uno ictu omne germen prætextus, 103 ſecurim in manum ſumamus. Inſpiciamus omnia eaque tria antiqua tantæ auctoritatis Itineraria, & primo illud *Antonini*, & conferatur per F viam *Flaminiam* cum antiquo *Ponte Centeſimo*, qui eſt ſupra *Fulginum*; qui terminus nec controverti nec falſi poteſt argui. *A Româ* ad eum, ubi erat *Vicus Flaminii*, *Antoninus* centum exacte milliaria computat, ita ut in ejus numeris, a *Româ* ad *Vicum Flaminii*, & *Pontem* illum, nec error eſſe nec vitium poſſit. In hoc tractu *Antoninus* a *Roma* ad *Ocriculum* XLIX. milliaria ponit, id eſt, ad *Villam Roſtratam* XXIV. & inde ad *Ocriculum* XXV. An igitur a *Roma* ad *Civitatem* minus eſſe quam XXXVIII. potuerunt? Itinerarium *Hieroſolymitanum* a *Româ* ad *Aquas vivas* XXXII. numerat, inde *Ocriculum* XII.

quæ faciunt XLIV. *Peutingeriana*, licet injuria tem-
porum in hac parte tam corroſa ſit, ut ad *Aquas*
vivas deſideretur numerus, ut & ad *Ocriculum*,
nihilominus in loco, *ad vicesimum* exacte conſen-
tiens in reliquis pariter *Hieroſolymitanum* confir-
mat. Denique ex ſuperabundanti accedat Hiſtoria
SS. *Abundii* & *Abundantii*. Leguntur ibi hæc ver-
ba: *Eadem nocte venit Theodora Matrona cum pue-*
ris ſuis, & poſuit eos in vehiculo ſuo, & deporta-
vit eos in prædium ſuum, milliario ab Urbe viceſi-
mo octavo. Quod prædium, *in lapide viceſimo octa-*
vo, fuit *Rignanum*, ubi Corpora illa ſancta primo
reperta ſunt. Si *Rignanum* igitur erat *in* XXVIII.
lapide, nonne diſtantia, quæ ab *Antonino* a *Ro-*
ma, ad *Ocriculum* fit, XLIX. milliariorum eſt, at-
que adeo a *Roma* ad *Civitatem*, XXXVIII? Locus *Ad*
viceſimum, erat *il Burgo di Caſtel Novo*, ubi ſe-
pulta adhuc ſub terra jacent admiranda antiquitatis
104 veſtigia, vel *il Monte della Guardia*, qui paulo
ulterius eſt, non autem *Rignanum*, ut credidit
Cluverius. *Roſtrata villa* collocata ab *Antonino in*
XXIV. non niſi prope *Morolo*, ſi non eodem loco,
poteſt fuiſſe. Prædium *S. Theodoræ* in XXVIII. quod
Rignani fuit, exacte eo concedit. Quæ omnia
Civitatem Caſtellanam ultra XXXVII. milliaria re-
movent.

Explicentur nunc etiam illæ per viam *Caſſiam*
& *Amerinam* diſtantiæ. *Pons Centeſimus*, qui eſt
ultra *Aquam pendentem*, olim erat in lapide centeſi-
mo *Caſſiæ*, quemadmodum ille alter *vici Flaminii*
Flaminiæ viæ; & nihilominus a *Ponte Centeſimo*
ad *Romam* ne quidem LXX. milliaria hodie numeran-
tur; a *Roma* ad *Sutrium Itineraria* unanimi con-
ſenſu XXXIII. monſtrant, idque ex convenientia di-
ſtantiæ ejus a *Ponte Centeſimo* verum eſſe probatur.
Et tamen hodie nonniſi XXV. æſtimantur. In altera
Amerina, quæ poſt *Baccanum* a *Caſſia* deflectebat,
cujus diviſionis videre eſt veſtigia prope diverſo-
rium, quod dicitur *l'Hoſteria delle Settevene*, a
Roma ad *Nepete* ponuntur XXX. milliaria, hodie
non niſi XXIII. dicuntur eſſe. Quanto jam magis
Civitas ultra XXX. milliaria eſſe debet! Et quum
in tanta milliariorum exiguitate Scriptores de
Vejis agentes, unanimi conſenſu *duodecim*,
duodecim & dimidium, *tredecim*, & *intra viceſi-*
mum dicunt, quanto propius ergo *Romæ Vejos*
collocant, quam *Civitatem Caſtellanam*, quæ per
triginta octo abetat, aut minimum per triginta
ſex, etiamſi ubique errores, eoſque notabiles, ſup-
ponere velimus. Per *Flaminiam* opus eſſet dicere,
Vejos fuiſſe inter *Primam portam* & *Caſtel Novo*,
aut fateri, Scriptores pari aſinina ſtupiditate præ-
ditos eſſe; & hiſce ſuppoſitis, quum videas *in*
Peutingeriana Vejos poni in *Caſſia* inter *Sutrium*
105 & *Romam*, & XXI milliariis *Romæ* viciniores quam
Sutrium, XVIII. milliariis quam *Nepeſe*; conſtan-
ter tamen illos apud *Civitatem Caſtellanam* velle
retinere, nonne paradoxum ſua deformitate hor-
ridum eſt? A duodecim ad triginta octo plus quam
duæ tertiæ partes intercurrunt, & ab octodecim
Eutropii plus quam dimidia. Homines judicii ab
nulla paſſione, aut alia re obfuſcati, nunquam va-
rietatem menſuræ tam male inſtitutæ admittent.
Si Scriptores interdum errant in diſtantiis, id in-
de fit, quod non alio ſenſu de iis loquantur quam
circumcirca, & ſic debent intelligi, nec diſcrepan-
tiæ inter illos loco habenda eſt quævis parva di-
verſitas, quæ apud illos reperitur. Nec un-
quam apud ullum Hiſtoricum credendum eſt
errorem eſſe commiſſum, quamdiu nec eviden-
tia, nec alia major auctoritas contraria ſe op-
ponit. Et hic non ſolum nihil ſe opponit, ſed
mille aliis argumentis cognoſcitur, *Vejos* multo
Romæ viciniores fuiſſe, quam *Civitatem Caſtella-*
nam. Id videamus.

A Omitto, vicinitatem eorum a tot auctoribus am-
plificari; id quod nec *Sutrio* nec *Nepeti*, nec *Cæ-*
riti, nec *Ariciæ*, nec *Gabiis*, nec *Tuſculo*, nec
Volſcis, nec tot aliis urbibus, & populis *Civitate*
vicinioribus, contingit, & *Livium* illos *in conſpectu* di-
cere. Si probe ingrediaris, ſed mente nullo affectu
obvelata, illa verba *Eutropii*, quibus de *Fidenis* &
Vejis loquitur: *Quæ loca tam propinqua Urbi ſunt*;
depingunt *Vejos* ut & *Fidenas* tanquam duas ex
maxime vicinis urbibus, ſeu magnis ſeu parvis,
quæ circa *Romam* fuerint, quæ vicinitas ſic pro-
clamata non bene quadrat in *Civitatem*. Præterea,
Romulum tam facile *Vejentes* a *Roma* fugaſſe, uſque
B ſub ipſorum muros, populationes victorioſas *Vejen-*
tes inter & *Romanos* ſolitas facile ad urbem hoſtilem
uſque fieri, plus quam alias, quæ ab *Vol-*
ſcis, ab *Æquis*, a *Latinis*, & a *Sabinis*, quorum 106
omnium urbes haud parum viciniores erant, quam
Civitas, fiebant; & ſimilia. Id rogo, qui fieri
potuerit, ut *Hetruſci*, *Romæ* obſidione ſoluta, cum
exercitu & impedimentis *veſperi* ad *Civitatem Ca-*
ſtellanam pervenerint? Viam *Scrofani* tam brevi
temporis ſpatio miles non potuit conficere. Imo
quomodo verum eſt, *Hetruſcos* elegiſſe, eo ſe reci-
pere tanquam in urbem omnium cæteris *Hetru-*
riæ viciniorem? Eratne tunc temporis *Civitas* vici-
C nior ipſa *Cære*? imo nonne longinquor erat *Nepe-*
te ac *Sutrio*?

Reſpondet ipſius Defenſor, *Cære, Sutrium* &
Nepete non fuiſſe Civitates *Hetruſcas*: Sed erro-
rem, quem ubi committit, non opus eſt refutare.
Cære fuit *Civitas* non ſolum *Hetruſca*, ſed una ex
duodecim; & potuitne ille tam facile, eam e Pro-
vincia ſua ablegare? Sed quod *pejus* eſt; urbem
Tarquinios, quæ tam procul a *Roma* erat, cum reli-
quis *Hetruriæ* excludit, deterritus iſtis *Livii* verbis:
Tantus terror Tarquinienſium atque Hetruſcos inceſſit,
nec recordatur, ibi non de *Tarquinienſibus*, ſed de
D *Tarquinio*, *Romanorum* antea Rege, agi. Repeta-
mus filum noſtrum. *Velitræ*, & reliquæ *Volſco-*
rum urbes, plus minusve a *Roma* diſtabant, quam
Civitas, adeo ut eo in coloniam ire hujus reſpe-
ctu, eſſet relegari, & *Civitas* in comparatione
Volſcorum poterat exiſtimari *in conſpectu*? Quum
Romani in clade *Allienſi Tiberim* tranataſſent, quod
contigiſſe debuit inter *Rianum* & *Fruxinetum*,
quis pavor, quæ neceſſitas, quæ ſtupiditas potuit
iſtis hominibus *Civitatem Caſtellanam* ſuggerere,
quæ inde pluſquam viginti duo milliaria diſtabat,
quum *Roma*, ipſorum urbs patria, non niſi unde-
E cim aut duodecim milliaria per lineam rectam ab-
eſſet. Poteſtne hoc loco ad illud perſuadendum
ſufficere admiratio *Livii*? Potuitne *Livius* mili-
bus iſtis vitio vertere, quod a *Civitate Romam* 107
nuncium acceptæ cladis non miſerint, quum mul-
to ante quam illi mitterent, debuerint hoſtes Ur-
bi tanto viciniores, eo perveniſſe? Conſul *Vale-*
rius cum exercitu a media nocte a Ponte *Milvio*
profectus, potuitne ſine alis *Civitatem* petere, &
ad urbem prœlium committere, vincere, Caſtra
Sabinorum expugnare, deinde & *Vejentium*, &
ad muros ipſos appropinquare ante diem? An
credibile eſt, Conſulem *Mamercum* in *Civitate* ex-
F ſpectaſſe ex *Apulia* aut *Campania Gallorum* adven-
tum? Et etiamſi a novis *Gallis* aliunde metus fu-
iſſet, quonam ille longius a *Roma* potuiſſet diſ-
cedere ſeſeque exponere, quum magna illa *Cimi-*
nia ſylva, qua tunc temporis terminabatur Ditio
Romana, paulo ultra *Civitatem* inciperet? & *Livius*
non valde præter rem dixiſſet: *Longius diſcedi, ne*
alio itinere hoſtis falleret ad Urbem incedens, non
placuit? Non minori conſideratione digna ſunt
Livii verba, lib. quarto: *ſunt qui Artenam Ve-*
jentium, non Volſcorum fuiſſe credant. Præbet er-
rorem, quod ejuſdem nominis Urbs inter Cære, at-
que

que Vejos fuit, &c. Non dicit inter *Carites* & *Vejentes*, ſed inter *Cere* & *Vejos*; indicio, duas hàſce urbes ab ſe invicem non longe diſtantes fuiſſe, nec aliam ſpatio intermedio occurriſſe præter *Artenam*. A *Civitate* ad *Cerveterem* non minus ſunt quam 24. milliaria hodierna; interjacet *Nepete* cum ſuo territorio; quapropter, ſive ad *Arronem*, ſive apud *Martignanum*, aut alibi, fuerit *Artena*, inter *Cerveterem* & *Civitatem Caſtellanam* ne ſomniare quidem illam poterat *Livius*.

Micus, ut *Vejis* diſtantiam a *Roma* non minorem aſſerat, quam quæ eſt *Civitatis*, obſervat verbulum quoddam *Livii* lib. v. cap. xix. ubi dicit *Camillum Roma* egreſſum [a] ut *Vejos* iret, in agro *Nepeſino* fudiſſe *Capenates* & *Faliſcos*, qui ipſi oppoſiti erant,
108 ut a tranſitu eum arcerent; *Inde ad Vejos* (ſubjungit *Livius*) *exercitus ductus*: At vero ſi *Veji* propius *Romam* fuiſſent, quam ager *Nepeſinus*, ita ut exercitus eo tendens retrogreſſus fuiſſet, dixiſſet (ut *Micus* putat) proprie loquendo *Abductus* non *Ductus*.

Hic primo temere ſupponitur, *Camillum Roma* egreſſum, ut *Vejos* iret (Hiſtoriæ veſtigia preſſe ſequamur) Egreſſus eſt autem eo animi propoſito, ut *Faliſcis* & *Fidenatibus* obviam iret, quum jam alius exercitus *Vejos* obſideret. Iſti duo populi, ut *Romanos* ab obſidione depellerent, adoriebantur ſubinde munimenta & rurſus recedebant. *Livius* non multo ante: *Namque eodem quo antea modo circa munimenta cum repente Capenates Faliſcique ſubſidio veniſſent adverſus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum eſt.* contra quos exercitus *Roma* miſſi fuerant *Genutius* & *Titinius*, ſed cæſi. Ex quo multum exercitus, qui ad *Vejos* erat, metus contraxit. *Ægre ibi miles retentus a fuga eſt, cum pervaſiſſet caſtra rumor &c.* Nec minor metus *Romæ* fuit, ne exercitus inde fugatus eſſet. *His tumultuoſiora Romæ. Jam caſtra ad Vejos oppugnari, &c.* Et ideo *Camillus* novo exercitu inſtructus & miſſus eſt. Faciamus, jam concluſionem: ſi *Capenates* & *Faliſci* ſoliti fuerint oppugnare obſeſſores, & ab iis rurſus recedere, receperunt ſeſe procul dubio, ubi maxime ſibi tutum & commodum eſſet, atque adeo verſus proprios fines, & non verſus *Romam* in medios hoſtes; & ſi *Camillus* in agrum *Nepeſinum* conceſſit ad prœlium cum iis committendum, ibique caſtris illos exuit; *Profectus cum exercitu ab Urbe exſpectatione hominum majore quam ſpe, in agro primum Nepeſino cum Faliſcis & Capenatibus ſigna confert &c. non prœlio tantum fudit hoſtes, ſed caſtris quoque exuit, &c. Inde ad Vejos exercitus ductus*; Clara eſt conſe-
109 quentia, agrum *Nepeſinum* fuiſſe ultra *Vejos*, & plus, quam *Vejens*, verſus *Faliſcos*. Quod ad obſervationem illam Grammaticam attinet, omnino proprie potuit a *Livio* dici: *Exercitus ductus*. Differentia verborum *Ducere* & *Abducere* non conſiſtit in exteriore motus noſtri apparentia, ſed in fine & termino, quo dirigitur, & eodem modo ſe habent etiam verba: *Ire* & *Redire*. dicitur *Ire* & *Ducere*, quando quis proficiſcitur abs termino *a quo*, *Redire* & *Abducere*, quando a termino *ad quem*, ad terminum *a quo*. Ita ut quando per circulationem itur ad terminum quendam, aut etiam a priori ad alterum quendam *ad quem*, dicatur *Ducere* potius quam *Abducere*, etiamſi motus ad ſpeciem videatur retrogradus. Præterea etiamſi proprium verbum eſſet *Abductus*, non tamen improprie dictum fuiſſet: *Exercitus ductus*. *Ducere* differt ab *Abducere*, & *Ire* a *Redire*, ut genus a ſpecie. Illa ſunt verba generalia, quæ itioni & reditioni adaptantur; hæc ſpecialia, reditionem ſolam ſpectantia; & uſurpare interdum verbum aliquod generale, non eſt improprie loqui. ſufficiat exemplum ad tollendum omne dubium, ex eodem *Livio*, hoc unicum. lib. vi. de *Camillo* agens dicit: *Sutrio recepto, reſtitutoque ſociis, Nepete exercitus ductus*; & tamen a *Sutrio* ad *Nepete* regrediebatur exercitus, & *Romam* verſus ita ſe convertebat, ut ex agro *Nepeſino Vejos* eundo eo reverti potuerit.

Novus Defenſor Civitatis perſiſtens credere: [b] *Camillum adverſus Vejentes cum exercitu Roma profectum, ut eo perveniret, fudiſſe prius agro Nepeſino Capenates & Faliſcos*, &c. [c] &: *Vejos petentem, prius obviam habuiſſe hoſtes in agro Nepeſino; &c.* adducit præter verba *Livii*, ut ſibi videri ait, clara, quæ id non dicunt, illa *Plutarchi in Camillo*, quæ aperte ei ſunt contraria. *Poſt* 110
vota Camillus adverſus Faliſcos copias duxit, & hos atque Capenates magno prœlio vicit. deinde ad Vejorum obſidionem flectit iter. Si *Camillus copias duxit adverſus Faliſcos*, quomodo igitur verum eſt; *Roma eum profectum eſſe adverſus Vejentes?* & *ut Vejos perveniret?* & ſi profectus eſt *adverſus Faliſcos*, *Vejentibus* remotiores, quæ repugnantia in eo eſt, quod ulterius quam *Vejos* perrexerit? Et verba, quæ ſequuntur, quæque ipſe pro ſe adducit: *Deinde ad Vejorum obſidionem flectit iter*, nonne ſententiæ definitivæ ſunt, *Vejos* non fuiſſe *Civitatem Caſtellanam?* laboret ſane ſuper incude Grammaticali illud *flectere*, quantum pote, dirigere in rectum, remanebit ſemper magnum curvamen. *Iter Flectere* non eſt ſimpliciter (ut ille dicit) *curſum dirigere, vel iter inſtituere*; ſed *a curſu divertere, & iter alio inſtituere.* Quod quomodo potuit fieri a *Nepete* ad *Civitatem*, quum ipſius axioma ſit, rectiſſimum iter ac breviſſimum a *Roma* ad *Civitatem* fuiſſe per *Nepete*? Quum autem *Camillus* ex agro *Nepeſino*, ipſa urbe intacta, *Vejos* profectus ſit, potuiſſetne a *Roma* ad *Civitatem* illud iter per alium agrum facere [d] rectius? Omitto hic ſubtilitatem, qua inter *Flectere* & *Reflectere* diſtinguit, ne rei nullius momenti immorer; de quibus idem dici poteſt, quod de verbis *Dicere* & *Abducere* jam *Mico* dixi

Addit, ob vim majorem, cætera *Plutarchi* verba: *Falerienſes & Capenates Romanis Vejents obſidione occupatis crebro in agrum Romanum invaſiones fecerunt.* Et ſubjungit: *ſi Veji inter Nepete & Romam fuerant, non potuiſſe Faliſcos iſtas invaſiones facere; quia in hoſtes incidiſſent, &c.* ſed qua neceſſitate? exercitus *Romanus* erat in ſtationibus ſuis 111
ſub *Vejis*; numquid igitur duo volantia Hoſtium agmina non poterant e longinquo illam obſidionem, per amplum illum *Vejentem* agrum prætergreſſa, *Romanum* invadere ab aliqua parte; Quin etiamſi *Veji* olim agrum non majorem habuiſſent, quam hodie *Civitas Caſtellana*, nonne potuiſſent a pluribus partibus duo per eum exercitus tranſire, & ab urbe ipſa ſatis longe iter ſuum inſtituere? Imo nonne accedebant & invadebant & adoriebantur eo tempore caſtra obſidentium, ut dicit *Livius*? Quum legimus *Camillum in agro Nepeſino, &c. ſigna contuliſſe*, nonne intelligitur, hoſtes etiam per aliorum agros large tranſitum eum feciſſe? item ſi *Capenates* illam regionem habitarunt, quam illis aſſignat *Cluverius*, unde commodius excurri potuit ad iſtas invaſiones faciendas? Infirmis nimis machinis aggreſſus eſt ille *Vejos*, *Civitatem* uſque, a *Roma* removere. Quare in fine bene facit, quod poſt diu ſuſtentatam
vim

a *Per andar a Vejo.*

b Ita reddidimus Mazzocchii verba; quæ hæc erant, ut & hic ab Auctore citantur: *Camillo per venir, contro li Vejenti partitoſi con l' eſſercito* &c. *ruppe*, &c.

c *Per andar a Vejo s'incontrò*, &c.

d *Più diametralmente.*

F. Nardinus.

yim veritatis, eam tandem feſtive confiteatur.

Non adducerem rationes in medium. Sed quia multæ in reſponſionibus ad illas, quæ jam in contrarium allatæ ſunt, tangi debent, ad effugiendam moleſtiam repetitionum; ad eas tranſeo.

CAPUT II.

Rationes adductæ pro Civitate Caſtellana refutantur facile.

MAgnus argumentorum cumulus, quibus illi Mundo perſuadere, aut ſaltem apud multos, ſuam de *Civitate Caſtellana* opinionem conſervare conantur, a *Mico* mihi objectus eſt; eaque hæc ſunt:

I. Altum illud & præruptum jugum, cui inædificata *Civitas* eſt, ei ſimillimum, quod *Dionyſius* deſcribit, *Vejis*que aſſignat; nec alibi urbem reperiri, ſitu verbis illius Hiſtorici tam adæquato, quæ ulla cum ratione potuerit eſſe *Veji*.

112

II. Flumen *la Treja*, ad pedes illud præterfluens, plane juxta curſum antiquæ *Cremeræ*, teſte *Dionyſio*, haud procul a *Vejis*.

III. *Aræ Mutiæ* collocatæ, ut dictum eſt, a *Plinio* in *Vejente*.

IV. *Saxa Rubra*, quæ juxta *Livium* erant in *Vejente*, non valde procul a *Cremera*, & juxta *Tacitum*, in via *Flaminia*. Hæc ſunt (ajebat ille) ubi dividitur *Flaminia* nova a veteri in agro *Stabiano* a *Civitate* tribus quatuorve milliariis. Nec alia *Saxa Rubra* in *Flaminia* reperiuntur.

V. *La Cava*, (id eſt caverna illa) quæ eſt in conſpectu *Civitatis Caſtellanæ*, quæ *Furiana* a *Furio Camillo* dicitur.

VI. Collis, qui dicitur *Il Campo Fabiale*, a præſidio, quod prope *Cremeram* trecenti *Fabii* condiderant, & *Trejæ* vicinus, ſtructuræ eſt antiquæ, & veſtigiis, quæ iſtius Caſtelli eſſe creduntur, plenus.

VII. Alius item locus, dictus *La Rotta del Campo*, non ita procul a colle, ubi Caſtellum erat, ubi volunt CCCVI. illos *Fabios* cæſos. Tam bellis recentibuſque monumentis deſignabat loca rerum tam antiquis temporibus geſtarum.

VIII. Præter hæc ſibi perſuadebat, Inſcriptionem quandam Sepulcri antiqui, cuivis opinionis contrariæ ſilentium indicere; quæ hæc eſt:

113

D. M.
* P.GLITIO. L. GALLO TRIB. MILIT.
LEGION. PR. IIIVIRO. CAPIT. OP
VEHIIS P. Q. MAXIMILLA.
AGNATIA. CON.
O. S. P.

Marmor, in quo ea legebatur, anno MDXCII. jacebat, ut ajunt, in angulo quodam impluvii Conventus *S. M. del Arco* iſtius urbis, ex eoque volebat Prior vas Aquæ ſanctæ facere; cujus rei certior factus *Franciſcus Micus*, qui in Magiſtratu erat, per Cancellarium exſcribi illud curavit, & in acta Publica referri. Ornamenta ejus, quæ ſunt folia operis ſatis egregii, jam ante immiſſa fuerunt fabricæ Portæ Suburbii, ubi præſenti hoc tempore conſpiciuntur cum hac Inſcriptione:

RODERICO BORIAE
CALISTI III. PONT. MAX.
NEPOTI EPIS. PORT. CAR.
VALENT. S. R. E. VICECANC.
VEHIENTES
RELIQVIAS SEPVLC.
P. GLITII L. GALLI TRIBVNI
MILITVM LEG. PRIM.
IIIVIRI CAPIT. CANDIDATI
VETVSTATE COLLAPSI
PATRI ET DOMINO B. M.
RESTITVI CVRARVNT 114

De *Glitio Gallo* mentio occurrit apud *Tacitum* lib. XV. *Novio Priſco per amicitiam Senecæ, & Glitio Gallo, atque Annio Pollioni infamatis magis, quam convictis, data exilia. Priſcum Antonia Flacilla conjux comitata eſt. Gallum Egnatia Maximilla, magnis primum, & integris opibus, mox ademptis.* Hinc argumentabatur *Micus*: *Glitius Gallus*, in exilio *Vejis* ſepultus eſt; ejus ſepulcrum in *Civitate Caſtellana* eſt: Ubi igitur, præterquam hoc loco, fuere *Veji?*

IX. Argumenti loco afferebat, antiquam nominis *Vejentium* poſſeſſionem, quam iſti Cives retinent in ſigillo Communitatis, in quo ſcriptum eſt *Vejentes*; & in quibuſdam litterarum notis, quas portis & muris publicis aut inciſas aut inſcriptas oſtendunt.

X. Antiqua traditio. Volunt, enim auctore *Myrſilo Lesbio*, circa antiquitatem ſtandum eſſe ab iis, quæ dicunt regionis incolæ; nec opus eſſe (phraſi hic utor *Alici*) ut *Lugdunenſes* ex *Gallia* notitiam rerum antiquarum *Civitatis Caſtellanæ* apportent.

Hæc ſunt munimenta, quibus *Vejorum* memoriam ex urbe patria, hoc eſt, loco natura ac ſitu tam valido, propugnabat *Micus*. Sed quamvis ad ſpeciem alicujus momenti eſſe videantur, experientia tamen tam infirma redduntur, ut quivis fundæ, non tormenti jactus, ea labefactare poſſit. Sunt argumenta ab affectu magis quam a vi rationis excitata, & inſtructa. Sed ad Reſponſiones pergamus.

Primum quod prærupto ſcopulo inædificata eſt, id tale eſſe deprehenditur, ut apparenti ſimilitudinis imagine dederit principium iis conceptæ opinioni; & per duo ſæcula, quo ſpatio nequaquam tantum lucis habuere res antiquæ, ac hodie, potuit illam perſuadere hominibus etiam non ignorantibus. Sed fallax eſt contentio, conſequentiam urbis antiquæ ex facie hodierna alicujus ducere. Urbes ſitu validæ, & ſcopulis inædificatæ reperiuntur multæ. Et *Veji* urbes multæ erunt, ſi nec viarum nec regionum conferre diſtantias opus eſt. Non omnes, aquilino naſo præditi, ſunt *Alexandri*, non *Cæſares* omni calvi, nec *Hannibales*, quotquot altero oculo capti ſunt. Errabit fere ſemper, qui talibus fidere volet ſimilitudinibus; & hujus rei fidem faciunt *Pſeudo-Philippi*, *Pſeudo-Herodes*, *Pſeudo-Agrippæ*. Præterea locus plus quam unus, longo annorum curſu paulatim faciem, cum murorum tum ſitus, immutans, tandem forte fortuna exprimet effigiem, quam olim habuerit aliquis alius, quum inter temporum ac caſuum viciſſitudines injurioſas inveteraſcens transfiguratur. *Fidenarum* etiam mentionem faciens *Dionyſius* lib. III. dicit illam & *Vejos*, *urbes populoſas, & magnas fuiſſe.* Et tamen; quænam iſtius magnitudinis reliquiæ conſpiciuntur in *Caſtel Giubileo*, cujus ſedes vix [a] Arcem capit? a *Livio* lib. IV. appellatur: *Urbs alta, & munita*; & hodie non niſi [b] collis effigiem reliquam habet. Quid de *Roma* dicit *Plinius* circa tempus *Vejis* multo recentius? Alteros *Vejos* illam facit. *Munita præcelſis muris, aut abruptis montibus.* Et ipſe *Vejorum* deſcriptor *Dionyſius*, nonne dicit de hac ipſa *Roma*: *Pars ejus in tumulis, abruptiſque ſita rupibus ab ipſa natura* 115

sic

* P. GLITIO] Abeſt notabilis hæc inſcriptio ab Opere *Gruteriano*.

a *Un Caſale.*
b *Collina.*

Digitized by Google

ſic communita erat, ut exiguo egeret præſidio; pars a Tiberi, non ſecus, ac muro defendebatur, &c. qua vero maxime hoſtium incurſionibus Urbs eſt obnoxia, ab Eſquilina Porta ad Collinam uſque, opere manufacto munita eſt? Quæ rupes, qui montes hic nobis, ſcriptores illos audientibus, exhibentur? quinam autem, locum ipſum luſtrantibus re- 116 vera præſtantur? Quæ facies aut montium diruptorum aut rupium præruptarum ibi hodie ſervatur; & nonne urbes reperientur, quibus *Dionyſii* ac *Plinii* teſtimonia melius adaptentur quam *Romæ?* Adde, quod verba Hiſtoricorum non poſſint nec debeant cum tanta ſubtilitate demonſtrari, ut ubi dicant *Aqua*, intelligatur Oceanus, ubi Altitudinem aliquam commemorent, ea in ſupremo gradu comprehendatur. *Dionyſius*, qui ſcripſit Græcis, notavit altitudinem & ſitum *Vejorum*, non tanquam urbis inter *Thuſcas* omnes ſingularis, ſed tanquam urbis munitæ, & inter *Hetruſcas* non vulgaris: Et ſi ejus hiſtorias haberemus integras, videremus, cum de aliis locis ſimiliter munitis locutum forſan cum phraſi non minoris efficaciæ. Perpendantur verba *Livii* lib. v. *Urbes quoque pleraſque munitionibus, ac naturali ſitu inexpugnabiles, fame, ſitique tempus ipſum vincit, atque expugnat, ſicut & Vejos expugnabit.*

Sed notis a ſignis *ad unguem* credatur, & textus ille *Dionyſii* cum rigore obſervetur, ita ut ne quidem in eadem periodo, ubi de diſtantia dicit, fides ei habeatur. Urbs *Vejorum* ſit *Civitas*, ſi *Vejorum* habitus ibi reperiantur, aut lineamenta. *Dionyſius* ſcopulum illum celſum & undique præruptum dicit. Sedes *Civitatis Caſtellanæ* non eſt proprie ſcopulus, ſed longus & continuus rupium tractus, qui Occidentem verſus girum facit; & ſpatium habet tam largum, ubi Eccleſia Cathedralis & Arx eſt, ut ne quidem figuram ei concedat Peninſularem. Quare, ſi cui urbi aut loco illa deſcriptio male imponitur, huic peſſime omnino adaptatur. Dicet aliquis, ut in parte prima etiam dixi, debere *Dionyſium* intelligi cum diſcretione. Veriſſimum eſt. Sed ſi ita ſumptis vocibus *Scopulus* & *Circum* vel *Undique* explicationis ergo, non tantum, non *Plane*, ſed ne *Fere* quidem 117 adjiciendum eſt; minus forte declarabitur alta quidem illa rupes, ſed non adeo, ut illa tantummodo, cui inædificata *Civitas* eſt, & tercentum ejus cannæ, eæque hyperbolice ſumptæ, iſti altitudini reſpondeant. Et hoc pacto, ſi inveſtigentur ejus diſtantiæ, nulla non eſt Urbs, aut Oppidum, aut Caſtellum, conditum in rupe alta, & magis prærupta, quam illa. *Nepete* ſita eſt in ſaxo ſimili, & quod minori ſpatio accedit ad planitiem. *Sutrium* fere prorſus in Inſula. *Capranica* patria mea Inſularis tota eſt. Et reliqua loca *Romam* inter & *Ciminum* fere omnia ita poſita conſpiciuntur. Quapropter quivis alius locus potius, quam *Civitas*, *Vejis* aſſignare poterit.

Præterea urbs illa ambitum quatuor aut ſex milliariorum complectebatur, quum *Civitatis* rupes, ſi dicamus id, quod verum eſt, non multo majorem quam unius milliarii efficiant. Nec juvat cum ejus Defenſore dicere; *ſupra Arcem potuiſſe, quantum vellet, ſeſe extendere*; & *locum, qui eſt ſupra, il* Borgo Vignale, *hodie ita dictum, potuiſſe Vejis conjunctum & incluſum fuiſſe.* Nam ſi ſupra Arcem ſe extendiſſet urbs, ubi ſeſe explicat planities, ibique habuiſſet magnitudinem *Athenis* & *Roma* non minorem, major ejus pars planitie, ipſo ſitu parum munitâ, comprehenſa fuiſſet; neque cum verbis *Dionyſii*: *Undique prærupto ſcopulo*, quicquam commune habuiſſet. Si verſus *il Borgo Vignale* (quoniam verba Scriptorum interpretanda veniunt, ut poſtulatur, ſtricte, ille autem terræ tractus, alta rupes eſt diſtinctiſſima, & acceſſu æquali, utraque præterea repræſentat duo cornua, aut duas linguas tophaceas *Trejæ* ſuperimminentes) non uni ſaxo aut promontorio, ſed duobus inædificata fuiſſet urbs *Veji*; ſitu multum ab eo, qui a *Dionyſio* & *Plutarcho* deſcribitur, diverſa. Defenſor, ut oſtendat, *Civitatem* antiquitus ſupra Arcem habitatam fuiſſe, adducit, ibi reperiri an- 118 tiquæ ſepulturæ reliquias; nec videt, id potius contrarium evincere. Si ibi ſepulturæ locus fuit, ſitu ab Urbe diviſus eſſe debuit, ſicuti etiam patet ex planitie, qua ab Arce illò ſe extendit. Si ſedes *Civitatis Caſtellanæ* Peninſula dicenda eſt, ibi ejus eſt Iſthmus.

Non aliam urbem aut Caſtellum reperiri cum tali prorſus, qualis *Vejis* adſcribitur, ſcopulo, quomodo verum erit, ſi tot alia loca, iſti deſcriptioni propius, quam *Civitas Caſtellana*, accedunt? Sed eſto. Non facit argumentum conſequentiæ; primo, quia, *Vejis* deſtructis, locus ille hodie aut campus aut ſylva, & repertu non ita facilis erit. Secundo, quia longum tempus terrarum faciem potuit immutare, ſicuti dixi; ita ut in vanum ex ſola ſimilitudine judicium fiat. Stupeſco, quod quum illa rupium altitudo potuerit, tanquam imago *Vejorum*, illos inducere ad judicandum de veritate, abſque regionum aut ullius alterius rei comparatione, ipſis non potius mirificus ille *Orvieti* ſitus, *Vejorum* fuerit viſus, ſcopulus totus quantus præruptus & per tractum grandem altitudinis, non communis, & amplitudinis inſuper capacis. Stupeſco, inquam; quoniam, quum ſimilitudo nominis ac ſitus *Montem Faliſcorum* a *Soracte* in *Monte Fiaſcone* transportari fecerit, poterant per characteres clariores, cum ſitus tum nominis (quis enim non audit *Orvieto* idem ſonare, quod *Urbs Vejentum?*) eo *Veji* removeri. Si ſcopus Defenſoris *Civitatis* vere fuiſſet, *Vejos* defendere, & non *Civitatem*, ſecure eo traxiſſet, quum cæteri omnes populi inter *Ciminum* & *Romam* ipſi non viderentur *Hetruſci*. Sed de *Vejorum* ſitu plura ſuo loco dicturi ſumus.

Ad fundamentum ſecundum, quod *Cremeram* 119 concernit, facilior eſt reſponſio. Finis erat ille fluvius inter *Vejentes* & *Romanos*, vel ſaltem currebat per agrum *Romanum* prope finem. Id ſcio me oſtendiſſe. nec Defenſor tandem habet, qui id neget. Hoc confinium, non niſi ad quintum aut maxime ſeptimum milliarium a *Roma* poterat abeſſe; quum nonus in *Vejente* eſſet. Ad plurimum itaque minus quam novem milliariis a *Roma* aberat *Cremera*. *Treja* juxta milliaria antiqua ad minimum abeſt triginta ſeptem; & poteritne ulla veriſimilitudine *Cremera* haberi? Si *Menenii* exercitus ſtetiſſet prope *Trejam*, quomodo potuiſſent milites *Romani* una ſola nocte, ex caſtris aufugere, *Romam* venire, ibique, durantibus adhuc tenebris, ad defenſionem multa præparare, modo prælium illud non ea nocte commiſſum fuerit, quam natus eſt *Hercules?* Si *Treja* non fuit *Cremera*, *Civitas* etiam non fuit urbs *Veji*, quum circa illud flumen nullum aliud reperiatur, quod *Cremeræ* antiquæ reſpondeat.

Tertium, quod ad *Aras Mutias* pertinet, jam e medio ſublatum eſt. Addo, etiamſi *Aræ Mutiæ* in *Vejente* fuiſſent, non idcirco argumentum inde concludens formari poſſe. Non, niſi circulo Logico committendo, dixeris: *Aræ Mutiæ* ſunt in *Vejente*; ergo *Civitas* propius *Faliſcos*, quam *Aræ Mutiæ* ſita, in *Vejente* eſt. Et ſi jam tandem in *Vejente* fuerit, eſtne igitur urbs ipſa *Vejorum?* quis unquam *Aras Mutias* prope *Vejos* collocavit? accedat ultimo loco diverſitas lectionum apud *Plinium*, e quibus multæ habent; non: *Ad Aras Mutias* aut *Muntias*, ſed: *Ad Aras Martias*.

Digitized by Google

Quartum, quod *Saxa Rubra* ſpectat, quam ſit Chimæricum, id quod ea de re dixi, clare demonſtrat. Non amplius a *Roma Saxa Rubra* aberant quam novem milliariis. Nam præter id quod
120 patet ex occulto *Marci Antonii* ingreſſu, & itinere geſtiſque alterius *Antonii*, *Sextus Aurelius* illud [a] aperte dicit. De loco autem, qui *Rubræ* & *Lubræ* dicitur, qui non longe potuit abeſſe, horti *Martialis*, duo Itineraria, & Hiſtoria Sanctorum *Abundii* & *Abundantii* concordant. Nec potuerunt iſti Sancti, *Roma* verſus decimum lapidem ad martyrium euntes, apud *Stabiam* pertranſire. Accedit, quod locus ille, qui pro *Saxis Rubris* celebratur, prope ponticulum quendam antiquum, non niſi aliquantulum terræ cum vena rubra habeat, cæterum nec caverna, nec petræ ibi tali colore reperiuntur. Et illa monumenta, inſtar *Protei*, modo pro *Saxis Rubris*, modo pro *Aris Mutiis* vulgata & accepta ſunt; quum tamen & hæ & illæ urbes aut Caſtella eſſent diſtincta. Non alia *Saxa Rubra* per *Flaminiam* reperiri, non ita libere dicatur; ego id agam, ut ea monſtrem ſuo tempore. Interim neceſſe eſt concludere, etiamſi non reperiantur, quodvis aliud de iis judicium plus fundamenti habere, quam iſtam illarum eo loci translationem; ſed ſi quis velit videre, quam male de iſtis *Saxis* divinetur? legat *Livium*, ubi mentionem illorum facit. Exercitus *Fabiorum* erat ad *Cremeram*, *Hetruſcorum* apud *Saxa Rubra*, & ideircirco longius a *Roma*, quam *Cremera*. Prœlio prope *Cremeram Hetruſci* ſunt *fuſi retro ad Saxa Rubra*. Ergo in *Vejentem* ulterius. *Terra Rubra* prope *Stabiam* tria aut quatuor milliaria propius quam *Troja* verſus *Romam* eſt. Itaque aut non eſt locus, quem *Saxa Rubra* vocat *Livius*, aut inverſo ordine hodierno, *Veji* fuerunt verſus *Romam*, & *Roma*, ubi eſt *Civitas*; aut poſtremo *Cremera* non fuit *Troja*, ſed alius fluvius propius *Romam*, quam illa *Saxa*, qualis *Civitatem* accedere aut præterlabi neqnaquam potuit. Ita ſi illa fuerunt *Saxa Rubra*,
121 *Civitas* non fuit *Vejorum* urbs. Talibus conſequentiis tam obſtinatæ conjecturæ inſerviunt.

Negat mihi Novus Defenſor minorem, quum vocat propoſitionem, dicens: *Saxa Rubra hodieque novimus eſſe a parte Vejorum, atque vicina, ad latus, & in flexura iſtius fluminis, ſed non idcirco prorſus trans Cremeram, quemadmodum vult Nardinus.* Et inferius: *Poterant quidem ſtare, ſicuti hodie etiam ſtant a latere, & in qualicunque proportionata diſtantia ab iſto flumine.* Sed ſi flumen erat terminus (idque veriſſimum eſt) quomodo poterant in *Vejente* inter flumen & *Romam* ſtare? Et ſi ſteterint a latere ad flexuram prope flumen ([b] ita fruſtra laborat ſtricturam argumenti evadere) qnomodo hoc conciliatur cum antiquis illis monumentis, quum non oblique ſane, ſed via recta a *Roma* reperiantur tria aut quatuor milliaria ante *Trojam*? Inauſpicato ſane, ut pote, qui nequeat iſtis ſuis torſionibus ſe extricare, verſus finem oſtendit, quam ſibi vim faciat argumentum meum, ab ipſo tanquam ſuum proprium explicatum.

Quintum, quod a *Cava Furiana* deſumitur, validiſſimum foret, ſi illa caverna eſſet Cuniculus factus a *Furio* in obſidione *Vejorum*, aut aliunde appareret, ipſius illud eſſe opus. Sed certum eſt, non eſſe Cuniculum, qui ſubterraneo ductu in Arcem duxerit, & via tam commoda ne per ſomnium quidem videri poteſt facta ante annos bis mille. Hodiernum opus eſt; nec anni *Noæ* ſunt, ex quo *Flaminia* ad illam [c] excipiendam accommodata fuit, viveque adhuc ejus rei memoria *Romæ* foriſque eſt. Quapropter præ nimio affectus fervore factum eſt, ut illi tam cito nomen *Furii* inderetur, ad perſuadendum antiquam illam eſſe. Sed habeatur pro tali; *Quid inde?* quæ neceſſitas inde reſultat, ut *Civitas Caſtellana* ſit urbs *Vejorum*. Si *Camillus etiam* obſedit *Faleriòs*, duobus milliariis a *Civitate*, aut ad eaſdem cum ea 122
ripas juxta *Cluverium* ſitos? Hæc dicta ſunto diſſerendi gratia, non pro neceſſitate reſponſionis.

Sextum, quod eſt *Campus Fabialis*, non majoris nervi eſt. Poteſtne fieri, ut a bis mille annis & amplius adhuc exſtent veſtigia Caſtelli, refugii gratia extructi ab hominibus, ad hujuſmodi opera, nonniſi levia & parvi momenti, aſſuefactis? An credibile eſt, *Vejentes* illud non prorſus ſolo æquaſſe, ne ſequentibus temporibus reſtaurari poſſet? Erat illud Caſtellum ad flumen in rupe quadam prærupta. Veſtigia, quæ illi narrant, procul a flumine ſunt, in clivo quodam aſcenſu non admodum difficili, cui hodie nomen *Campo* eſt, & *Campo Favale*, quod ad hodiernam & popularem pronunciationem accommodatum expreſſius ac veriſimilius id genus leguminis ſonat, quod ibi forſan ſeri ſolebat. Accedat hic *Perſius* & exclamet:

O Curas hominum! o quantum eſt in rebus inane.

De loco autem, qui dicitur *la Rotta del Campo*, quod ſeptimum eſt argumentum, quid dicemus? tales memoriæ, quanto plures ſunt numero, tanto magis apparet illas eſſe affectatas. In cæteris *Italiæ* urbibus & *Romæ*, quæ jam abhinc annis MCC. ſuam habebat magnitudinem, & ſemper homines doctos habuit, ſaltem reſpectu temporum, quæ inſecuta ſunt, non datur traditio rerum antiquarum, ſed ad agnoſcendum id, quod eo de genere cernitur, haud parum laborant; *Et Veji*, qui ante *Romanas* illas fabricas, quæ hodie antiquitatis monumenta ſunt, jam antiquati erant, poſt tot ſecula ſervaverint vivas & recentes memorias camporum, ne dicam collium, ſaxorum, & rei tam puſillæ, ut caverna eſt, cum nominibus in contemptum rerum adverſarum, quas *Italia* perpeſſa eſt, rotundis, politis, & cum *Thuſcis* articulis, ac ſi annis abhinc paucis demum iis impoſita fuiſſent; interea dum venerandum illud nomen *Vejorum*, 123
quod majoris erat momenti, plane deperditum fuerit? Quare non oſtenditur adhuc ille tam celebris Cuniculus a *Camillo* factus? Quomodo a latere rupis non oſtenditur ejus apertura? Stupeſco, inter tot inventa, nulli ex ſpeluncis illis animantium, quas in topho ſuo *Civitas* habet, aliquod nomen venuſtum accommodatum eſſe, quo ſeſe pro illo Cuniculo venditaret.

Enixe Defenſor novus in eo operam ſuam collocat, ut pro Cuniculis antiquis habeantur cavernæ illæ ſubterraneæ, quas dicit eſſe in urbe: Sed minus notum eſt, loca in ſcopulis tophaceis fundata, fere omnia cavernis imminere & ſuper iis penſilia quaſi eſſe. Deprehendo ſane, nimiam facilitatem ad judicandum & credendum aliquid de rebus antiquis, apud non neminem, & forſan apud plures, fuiſſe præſagium tot nominum poſtea rebus impoſitorum, tantarumque ex proprio cujuſque judicio earum contorſionum.

Repetamus locum, *Rotta del Campo* dictum. Quod indicium cædis *Fabiorum* hinc trahatur neſcio. Fuitne *Italia* & *Hetruria* ſemper ita quieta, ut hoc nomen a nulla alia *Rotta* h. e. *clade* queat eſſe profectum? Quid autem abſurdius audiri poteſt? Eſt ille locus ad *Trojam*, Campus potius, quam *Collis*, & *Colli* aut *Campo Fabiali* (ubi creditur illud præſidium fuiſſe poſitum?) viciniſſimus.

a Ital. *non lo dice in Tedeſco.*
b *Ita*, nimirum *co'l fiancheggiare e co'l ſerpeggiare.*
c *Per imboccarvi.*

mus. *Livio* deſcribitur ut Collis excelſus, & in parte prima viſum eſt, a *Cremera* non potuiſſe minus quam uno duobuſve milliaris abſuiſſe. Profecto, ſi hoc loco clades illa commiſſa eſt, *Treja* non fuit *Cremera*, igitur nec *Civitas* urbs *Vejorum*. Qui eſt confuctus lapis, in quam impingunt hæc figmenta. Compertum habeo, ocultos ſenes apud *Caſtellaneſes*, id quod bona fide faciunt, illum locum appellare, non *Rotta*, ſed *Grotta del Campo*, propter *Grottam*, h. e. ſpeluncam quandam, ad profluentem aquam fluminis
124 expoſitam, & valde notabilem ob piſcium copiam, quos aqua hyeme increſcens ibi relinquit. Sed omnis in rebus tam frivolis prolixus fui. Quibus, reſponſi loco, ſubridere, ſufficeret.

Aliquantulum diverſa eſt Defenſoris novi de *Fabiorum* cæde ſententia; nam poſthabita mentione iſtius nominis, factam illam dicit in quodam clivo *Campi Fabialis*, ubi die quodam e terra tantam *ferri acuti, armorumque haſtilium ſeu miſſilium, copiam* collegiſſe gloriatur, ut integrum lintrem (quod, etiamſi fungos diceret, tamen ſtupendum foret) iis repleverit. Attamen hic Collis *Fabalis* flumini vicinus eſt, & plus quam alter ille, cui fingitur illud Caſtellum inædificatum eſſe. *Fabiorum* cædes longiſſime a Caſtello, & a flumine, ſicuti probavi, edita fuit. Non obſtante igitur teſtimoniorum [a] naviculari onere, longiſſime ab hoc Colle illa *Rotta*, h. e. clades, remota fuit.

Fundamentum octavum, quod eſt Epitaphium, primo aſpectu ſolidiſſimum videtur; ſed evadit (quanquam e marmore tractum) omnium debiliſſimum. Omitto illud marmor non habere formam antiquam, adeoque ex ejus characteribus non poſſe fieri judicium, an vere antiquum, an ad antiquum aliquod confectum ſit, ſicuti etiam, an illud *Vebiis* ibi lectum, ſit ſincerum an adulteratum; ſed accedo ad id, quod præ manu eſt. Primo littera L. quæ vult dicere: *Lucii*, prænomen patris, nunquam adhibita ab antiquis abſque F. id eſt *Filio*, rem ipſam ſuſpectam reddit. Nec Deſcriptor argui poteſt illam omiſiſſe; nam in typo, quem Porta Suburbii [*il Portone del Borgo*] exhibet, ita tamen legitur. Sed dicat aliquis Artificem in incidenda Inſcriptione erraſſe. Quomodo poterat illud marmor de *Vejis* loqui tempore *Neronis*; quo *Veji* Paſtorum & Meſſorum Campus erant? Qua de cauſa expreſſa ibi fuiſſet vox *Vebiis*, ſi ſepulcrum
125 *Vejis* erat? Ubinam in more fuit unquam in epitaphiis notitiam loci ponere? an forſan potius non ſepultura, ſed littera erat, involvendis, alioque mittendis oſſibus illis comparata? Confectum porro illud marmor fuit tempore *Neronis*, quando bonæ litteræ adhuc florebant, cui ſeculo eo minus vox *Vebiis* cum aſpiratione reſpondet. Præterea illud marmor, ex quo hodie chartaceum tantum monumentum oſtenditur, ſi vere in ea *Vejorum* facta eſſet mentio, quomodo credi poteſt conjectum fuiſſe in angulum Conventus illorum hominum, qui de hoc nomine adeo æſtimantur, an gloriabantur? Et quemadmodum ubique, prout potuerunt, eam inſcriptionem inciderunt, aut depinxerunt, nonne tabulam illam marmoream in memoriam perpetuam, aut in Curia aut in Foro, aut alibi ſuſpendiſſent, poſtquam appendicibus ejus, tanto minoris pretii ornamentis, Portam adornaſſent? Fuiſſentne porro paſſi, ob rem tam parvi ſumptus monumentum tam egregium vaſtari? Nonne autem tum temporis in Magiſtratu erat *Franciſcus Micus*, homo pro iſta opinione acerrimus? aut ſaltem ille, qui ea diligentia uſus eſt, ut procuraverit, ſimplicem inde deſcriptionem, nonne dediſſet operam, ut publicum Inſtrumen-

A tum fieret in præſentia teſtium peregrinorum? Nonne *Micus* profeſſione Doctor Juris, taliumque rerum ſtudioſus erat?

[b] *Stupido è ben, chi non intende il reſto.*
Cetera quis neſcit? certe ſatis id ſapienti eſt.

Sed ex inſcriptione, quæ exſtat in Porta Suburbii (*Portone del Borgo*) ſatis ſuperque res clara eſt; nam illi, qui tunc temporis illam intemerata fide ibi poſuerunt, non teſtantur ſepulcrum in urbe *Vejentum* fuiſſe; ſicuti ſecure feciſſent, ſi vox *Vebiis* tunc ibi exſtitiſſet; & commode id facere poterant, adjungendo iſtis verbis: *Reliquias ſepulcri*
B *P. Glitii* &c. hæc: *Vejis defuncti*, aut *ſepulti* cum 126
relatione ad *Glitium*, vel: *poſiti* cum relatione ad ſepulcrum, quibus bene ſubjungebantur reliqua: *Vetuſtate collapſi &c.* Ut plene tandem appareat, quam intricata ſit, recognoſcatur illa dedicatoria. *Roderico Boriæ*, *&c. Vebientes Reliquias ſepulc. P. Glitii L. Galli Trib. Mil. leg. Pr. IIIViri Capit. Candidati vetuſtate collapſi*, *&c.* Heic ad verbum refertur tabulæ Inſcriptio; ſed amplius legitur *Candidati*, quæ vox in Tabulæ ſcriptura non conſpicitur; nam ejus loco legitur *Vebiis*. Jam unde illi, qui iſtam Inſcriptionem poſuerunt Cardinali *Valentino*, ſomniarunt de voce *Candidati*? &
C quare vocem non veram, nec ad rem facientem, addiderunt, ad reticendam illam, quæ ipſorum gloria erat, *Vebiis*. Nonne argumentum hoc evidens eſt, in antiquo marmore, ubi exemplum, quod illi ſuppeditant, habet *Vejis*, fuiſſe *Candidato*? Quis non videt, illud marmor, aut poſt adulteratum eſſe per ſubſtitutionem vocis loco alterius, & quia forte impolitum opus relinqueretur, remedium ſumptum eſſe ab ejus depravatione, aut depravatum eſſe, ad conſervandam ſcripturam ab originali diverſam? Sic ſcriptum eſt *Vebiis* in ſpatio vocis *Candidato*, ſalvo ordine verſus, & forſan
D quia *Vebiis* paucioribus litteris conſtat, litteræ T. & O. in P. & Q. converſæ ſunt. Poſtremo corruptor iſtius Epitaphii ſcripturæ antiquæ nec peritus nec gnarus fuiſſe debet. Nam litterarum vocem *Vebiis* præcedentium O. P. habuiſſet rationem, quæ quoties non ponuntur prænominis loco, quod ſignificat *Opiter*, plerumque efferuntur, *Optimo*, vel *Optioni*, quarum lectionum neutra cum *Vebiis* conjungi poteſt. Sed utraque commodiſſimam ſoppeditat lectionem cum *Candidato*; & hoc loco ſignificat: *Optioni*, *Candidato*, ambo hono- 127
rifica munera *Militiæ*. De *Optionibus* agunt *Nonius*, *Feſtus* & *Varro* lib. IV. *de Lingua Latina*,
E & de *Optionibus* & *Candidatis* claram facit mentionem *Vegetius* lib. ſecundo cap. ſeptimo. Reliquæ abbreviatarum vocum literæ præbent & illi ſuſpicioni locum. tam differentes illas reperias, ab aliis Inſcriptionibus, non iſto ſolum, ſed & inſecutis reliquis ſæculis exaratis, ut quocunque auxilio & *Gruteri* & aliorum, nullus ſenſus, antiqua illa puritate dignus, inde exſculpi queat. Fuerunt forſan aliunde deſcriptæ, & male ob vetuſtatem ſuam, aut ei, qui remedium adhibere voluit, quo melius defectum celaret, turbare ſenſum per omnes verſus placuit. Cum hoc Epitaphio
F ſic accommodato mirifice conſpirant egregiæ illæ cæterarum rerum proportiones, de quibus ſupra dictum eſt.

Nonum; ſigillum eſt, & monumenta cætera. Hæc omnia, recentioris memoriæ ſunt, nec annos bis centum excedunt, profecta ab aliquo, qui errare potuit, & in ſimilibus negotiis bellaria conficere, qualia jam detecta ſunt. Et, ſi non refert, quam

a *Una zaina di teſtimonii.*

b Videtur Auctor Mazzocchii Doctoratum velle tangere, quod aperte faciet pag. 175. *Edit. vet.*

Digitized by Google

quam opinionem multi in illa Urbe habeant, non
item refert, quid ſcribant, incidant, aut pingant
in publicum. Quam inſolitum remedium eſt, ad
poſſeſſionem provocare, in rebus, quæ ſola ra-
tione diſcutiuntur, præſentibus uti veritatibus in
pertractandis antiquis, & (ut ipſis verbis juris
loquar) proprietatem ſtabilire poſſeſſione, qua-
cum nihil commune habet? & quali poſſeſſione?
ſeſe a ſeipſis domi ſuæ ſic appellatos ac ſcriptos
eſſe. Quid dicetent, ſi auctoritate Bullarum Pa-
palium haberent poſſeſſionem minus imaginariam *ab*
immenorab li? Sic *Monteſiaſcone* dici poteſt habe-
re nomen *Faliſci*; & tamen an mons *Faliſcus* ſit,
128 hodie clariſſimum eſt. Si ita aliter ſentienti ſilen-
tium imponere licet, per viam litis agi & obtineri
cauſa poteſt.

Ad decimum, de traditione; ut *Myrſilii Leſ-*
bii auctoritas, ceu ſumus in auras, evaneſcat, dice-
re ſufficit, illum unum e ſcriptoribus ab *Annio* con-
fictis eſſe. Sed vera ſit. Loquitur (ut bene di-
cit *Maſſa*) de Scriptoribus indidem oriundis, aut
ex locis vicinis, quos majori cum fundamento re-
rumque notitia ſcripſiſſe ſtatuendum eſt, quam
cæteros, ubi amor Patriæ illos occæcare non po-
tuit. Idque verum etiam eſt, ubi in univerſum
agitur de traditione, quæ paucas annorum centu-
rias ſpectat, non item, quando ad annorum mil-
liaria aſſurgit. Inſignis foret ſimplicitas; a *Ve-*
netis petere res *Taruſ* & *Rutulorum*, *Neptunen-*
ſes conſultare de *Volſcis*; & de *Mezentii* ac *Por-*
ſennæ rebus geſtis, *Corvetanis* & *Cluſinis* potius,
quam Hiſtoricis credere. Roga *Samoreſtanos*, ubi
fuerint *Faliſci*, neſciunt quid dicant; conſulantur
Monteſiaſconenſes, dicent ſeſe eſſe *Faliſcos*; & tamen
quomodo verum eſt? an credendum illud eſt, quod
ab annis bis mille, in *Civitate* (nec per communem
ſeniorum traditionem, ſed ſola perſuaſione ac perti-
nacia quorundam) divinatur, quæ etiamſi urbs *Vejo-*
rum fuiſſet, per totas annorum centurias deſtructa ja-
cuiſſet, & poſtea a confluentibus hinc inde homi-
nibus reædificata fuiſſet? Incurſiones aliaque in-
fortunia, quæ abhinc ſæculis vix duobus, miſera
Italia eluctata eſt, tanta illam barbarie perfude-
runt, ut quævis elegans temporum Reip. *Roma-*
næ memoria prorſus & ubique perierit. Cognitio,
(ut cætera omittam) quæ *Romæ* eſt, & *Romam*
antiquam ſpectat, an derivatur ex traditionibus
ſenum *Romanorum*, an vero ex inveſtigationibus
tot eruditorum ingeniorum. Quam pulcre illud
129 dixit *Petrarcha* lib. VI. epiſt. II. *Qui enim hodie*
magis ignari rerum Romanorum ſunt, quam Ro-
mani Cives? invitus dico. Nuſquam minus Roma co-
gnoſcitur, quam Romæ. Nimis verum eſſe depre-
henditur, non ſolum *Lugdunenſes* (ut *Mica.* di-
xit) ſed etiam *Germanos*, inquirendo cum diligen-
tia indefeſſi per *Italiam*, quicquid antiquum eſt,
nos ipſos docere poſſe, ut revera faciunt. Sed
non niſi in vanum adeo fatigor, ut orbi littera-
to, id quod novit, & cuiquam id, quod ipſi non
placet intelligere, oſtendam.

CAPUT III.

Nova pro Civitate Caſtellana *adducta Argumenta non eſſe majoris ponderis.*

PRæcedentia decem argumenta etiam in *Vejis*
Defenſis: præterque ea alia multa adducuntur;
quæ operæ pretium eſt examinare. quamobrem
ſtatui in hoc Caput ea referre ſeorſim. Nec ordi-
nem mutabo; Sed ſi quid, ad quod reſponſum
ſit, occurret, ad vitandam inutilem prolixitatem,
id ſuo loco relinquam.

In primo, quod *Mici* Nonum & Decimum
eſt, Defenſor *Vejorum* recolligit non ſolum poſ-
A ſeſſionem antiquam, & ſigillum, ſed etiam tra-
ditionem, & omnem aliam mentionem, quæ in
libris impreſſis reperitur de *Civitate Caſtellana*
cum *Vejorum* nomine, ad *Steppam* uſque & *Ga-*
leſinum. Ad quæ reſpondere velle, vanum eſſe
ſcio; Quoniam non tantum a credulitate hodier-
na cuncta oriuntur, ſed etiam inferuntur ab ho-
minibus, qui nullo ratiocinio adhibito de hac re
ex aliorum opinione loquuntur. Præterquam
quod quorundam hic allegatorum nemo ſanus ul-
lam rationem habere queat. Primus, qui eſt *Gi-* 130
neſius, ſcriptor eſt *Hiſpanus*, in *Italia* tam pa-
rum verſatus, ut paulo ante quam agat de *Civi-*
B *tate Caſtellana*, *Viterbium* Caput *Umbriæ* pronun-
ciet. *Baronii* auctoritas plurimum apud me vale-
ret, eique acquieſcerem, ſi vidiſſem e præſtan-
tiſſimo illo calamo profluxiſſe propriam ipſius
ſententiam, ſicuti deprehendo, illum, ubi *Civita-*
tem Caſtellanam Vejentes appellat, ne tempus te-
rat in antiquitate inſtituto ſuo inferiori, conten-
tum eſſe, eos tantum, quibus ita videatur, in
hac re ſequi. Idem *Baronius* in Annotationibus
ad Martyrologium XXIX. Julii, *Cære* in *Faliſcis* po-
nit; an illud idcirco credendum erit? Non ver-
ſabatur in hiſce Regionibus ac Urbibus inſti-
C tutum tam præclari ſcriptoris.

Pro magno fundamento Defenſor habet teſti-
monia duorum Pontificum litteratorum. Prius
ait eſſe *Leonis* X. quum in frontiſpicio Palatii
Conſervatorum *Civitatis* legatur: LEONIS X.
IN VEIOS LIBERALITATE. Nec videt,
illud non eſſe facinus vel donum *Leonis*, ſed in-
ſcriptionem aut monumentum iſti Papæ ab illa
Communitate, quæ *Vejorum* nomine appellari
voluit, ut in altera illa Card. *Valentino* dedicata,
poſitum. Alterum narrat eſſe *Clementis Octavi*,
qui profectus ad recuperandam Ferrariam, quum di-
verteretur in Arce Civitatis Caſtellanæ, ad quoſ-
D *dam, qui hac de re in Veſtibulo forte inter ſe con-*
tendebant, dixit: Et quis unquam dubitavit, quin
Civitas Caſtellana ſit urbs Vejorum? Auctoritas
Pontificis tam docti (præſertim quum ipſius alio-
rumque Paparum Bullæ Pontificiæ, editæ circa
Beneficia Eccleſiaſtica de *Monteſiaſcone*, per nomen
Montis Faliſci non revera *Montem Faliſcorum* illam
antiquam Urbem faciant) ſufficeret apud me ad
conſecrandam pro *Vejis Civitatem Caſtellanam*, ſi 131
illud plane ex animi ſententia dictum, nec tan-
quam per jocum Aulicum prolatum videretur, ad
demulcendas aures *Caſtellanenſium*, in os ſua præ-
ſentia dignabatur. Quo pacto, quæſo, rem ali-
E quam indubitatem dicere, quæ ab omnibus An-
tiquariis, quotquot de ea ſcribunt ex profeſſo,
non ſolum in dubium vocatur, ſed etiam refuta-
tur, potuit, abſque indicio manifeſto, verbis ſuis
Ironiam ſubeſſe? Imo, ſi ſuccincta illa verba:
E chi dubitò mai, che Città Caſtellana non foſſe
Vejo? bene obſerventur, declarabunt indubita-
tum hoc & certum, *Civitatem Caſtellanam* non
eſſe *Vejos*. Sic ſapiens ille Princeps tunc temporis
id agens, ut aliorum genio obſecundaret, [a] ſaga-
citer iis adulatus, a vero non receſſit.

Pro argumento Octavo (ut cætera, ad quæ
F alibi reſpondi, omittam) dicit, *haberi pro conceſſo,*
Capenam & Faliſcam eſſe hodie Canepina & Fal-
lari: duobus hiſce populis vicini erant Vejentes, ut
bene oſtendit Maſſa &c. Hodie tamen aperte videre
eſt, agrum Civitatis Caſtellanæ contiguum eſſe agro
urbis Fallari, illumque vicinum Canepinæ; &
etiamſi territoria illorum tam ſint contigua & vici-
na ab uno latere, a reliquis lateribus tamen valde
remota & ab invicem diſtantia ſunt. Sed, ut ſuo
lo-

a *Con ſagacità ungendoli.*

locn relinquam, *Capenates* alibi fuiſſe, & per diſtantiam longe majorem a *Civitate*; velim recordetur, Logicam non admittere in ſecunda figura argumentum, quod ex meris affirmativis conſtet, pro concludente. Et admiſſa etiam argumenti forma, major ab ipſo pro conceſſa habita, falſa eſt. Tres illas urbes ſibi invicem contiguas ſeu conterminas fuiſſe, merum eſt mendacium. Contigui ſeu contermini erant populi, ſed de Urbibus eorum principibus, id nemo eſt qui dicat; nec niſi contrarium affirmare poteſt, qui in omnium trium ſitus bene inquiſiverit. Ubinam legitur, *Vejos Faliſcæ*, & hanc *Capenæ* contiguam fuiſſe, licet
132 ille id pro confeſſo habeat? Sed ſi jam ita comparatum fuerit, qui amplexando aliquem nimis conſtringit, ut *Hercules Antæum*, idem facit occidenti potius, quam blandienti. Vicinos & contiguos *Vejis Faliſcos* & *Capenates* faciat, & ferri illud utcunque poterit; ſed hos duos populos inter *Civitatem* & antiquam ſylvam *Ciminiam* adeo coarctare, *quæ pars eſt?* Dicit, *territoria eorum ab reliquis lateribus valde remota & ab invicem diſtantia eſſe*; & a quibus lateribus? Quodnam illud ab urbe *Fallerio* ad *Tiberim* ſpatium eſt? quatuor milliatinrum. Ab urbe *Fallerio* ad *Nepeſinum?* pauciſſimorum. In quantum a *Cimino* debebat iſta ſylva verſus *Falerios* ſeſe extendere plus, quam nunc? Et ſi id verum, quodnam ſpatium inter Sylvam, *Falerios*, & *Tiberim*, *Capenatibus* reliquum erat? Imo hiſce inde ſublatis, quantum agri inter *Falerios*, *Tiberim* & horrendam illam Sylvam eſſe poterat? utique minus quam *Nepeſinus* & *Sutrinus* complectebatur, quorum non ita potentes, nec ex *Hetruriæ* principibus civitates erant.

Argumentum XIV. deſumitur a *vinis tenuibus & ſubrubris, quæ fert Civitas Caſtellana conformia prorſus illis, quæ olim Vejentana* dicebantur; quæ propter tenuitatem dicit Antiquis parum æſtimata fuiſſe. Sed illa nota (quod pace viri dixerim) bono palato contrarium potius ſapit. Spreta olim vina tenuia, non conſtat. Inter vina, teſte *Plinio* lib. XIV. primus locus concedebatur *Setinis*, ſecundus *Falernis*, quibuſcum vina *Maſſica* pari honore erant, tertius *Albanis*, quartus *Surrentinis*. *Athenæus* lib. I. eadem recenſet, ſed ab *Albanis* incipit; eademque millies celebrantur apud *Horatium*, *Martialem*, alios. Ex hiſce *Setinum* ob tenuitatem in
133 pretio erat, teſte *Athenæo* ibidem. *Albanum* jam notum eſt, non eſſe grave, ſed delectabile. *Surrentinum* celebratur (teſtibus *Athenæo* & *Plinio*) tanquam tenuiſſimum. Porro non æſtimabatur olim vinum, niſi bene inveteratum. Idcirco *Juvenalis* Sat. V. dixit.

Cras bibet Albanis aliquid de montibus, aut de
Setinis, cujus Patriam, titulumque ſenectus
Delevit multa veteris fuligine teſtæ.

Cicero & ipſe dicit lib. de Claris Oratoribus; *Ut ſi quis Falerno vino delectetur; ſed eo nec ita novo, ut proximis Coſſ. natum velit, nec rurſus ita vetere, ut Opimium, & Amitium Coſſ. quærat.* Et *Martialis* lib. VII. ridet Conſulem illum, qui vinum novum dabat:

Potavi modo Conſulare vinum
Quæris quam vetus, quamque liberale?
Ipſo Conſule conditum, ſed ipſe,
Qui ponebat, erat, Severe, Conſul.

Plinius lib. XIV. dicit nullum vinum approbatum niſi anni præteriti; & lib. XXIII. teſtatur, *Falernum* [a] modicæ ſenectutis eſſe ab anno quinto decimo. [*media ejus ætas ab anno decimo quinto incipit.*] Sed diſtinctius *Athenæus* libro citato dicit; *Falernum ab annis decem eſt potui aptum, & a XV. uſque ad XX. &c. Albani quoque duæ ſunt ſpecies, hoc dulce, illud acerbum. Ab hoc decimo quinto anno vigent, &c.* Et celebre eſt vinum *Opimianum* centum annorum; quo cœnam *Trimalcionis* tam opipare inſtruit *Petronius Arbiter*. Vinum inveteratum amittit fumum, perdit gravitatem, & in fæces demittens quicquid habet terreni, incaleſcit & attenuatur. Averſabantur itaque Antiqui craſſitiem & fæculentiam. Hinc ad exemplum *Græcorum* ſoliti fuerunt vino [b] immiſcere, ut docent *Columella* XII. & *Palladius* undecimo. Ratio illorum erat, juxta *Palladium*, quod *non ætatem ſo-* 134
lum vino, ſed ſplendorem coloris afferre ſtuderent; & quemadmodum plenius teſtatur *Cælius Rhodiginus* lib XXVI, cap. VIII. aqua illa *craſſum ac terreſtre id, quod in vino eſt ponderoſum* præcipitaret *in ima*, faceretque *ſedimentum, & fæces; quibus de cauſis relinquitur vinum defæcatum, puriuſque.* Et ſi amarunt Antiqui vinum attenuatum, & defæcatum, quodnam potuit fuiſſe illud, quod ipſis maxime diſpliceret? *Vejentanum*, non tenue, ſed fæculentum, & craſſum dicitur a *Martiale* lib. I.

Et Vejentani bibitur fæx craſſa rubelli.

Idque patet ex qualitate terræ iſtius agri, de quo *Livius*: *Uberior Romano agro.* Terræ pingues non niſi vina ſibi ſimilia, craſſa, fæculenta, & colore gravi ferre ſolent, unde *Vejentanum* epitheti loco *Rubellum* appellatur, id eſt *Subrubrum*. Hinc *Martialis* in diſticho a Defenſore allegato:

Olfacere hæc malo pocula quam bibere.

tam parvo contentus eſt.

Opem ille mutuatur ab æſtimatione, in qua vinum *Græcum* erat. Sed cogitet velim, illud non fuiſſe idem cum eo, quod hodie *Græcum* dicitur, a genere uvæ, unde fieri ſolet. Erant in *Græcia* vina exquiſitiſſima, quorum catalogus habetur apud *Plinium* lib. XIV. & *Athenæum* lib. I. prout nos hodieque *Malvaſia* ac *Romania* guſtamus. Nec approbabantur, niſi valde inveterata. *Plinius* lib. VIII. *Omnia transmarina ſeptem, aut ſex annis ad vetuſtatem mediam pervenire exiſtimantur.* Concludamus. Spretum fuit olim vinum *Vejentanum*, tanquam nimis denſum, non tanquam tenue. E contrario vina *Civitatis Caſtellanæ* tenuia, clara & ſubtilia ſunt, convenienter ſolo ſuo tenui ac macro, exceptis quibuſdam Vallibus, *Tiberi* 135
vicinis. Quare nec vinum nec ager quicquam cum *Vejentano* commune habet.

Argumenta XV. vult, Eccleſiam *Civitatis* Cathedralem prope Arcem ſtare in ruinis antiquiſſimis Templi *Junonis*. *Accedit, quod in Civitate Caſtellana ſtet Arx juxta Templum Sanctæ Mariæ totum ruinis antiquis inædificatum, cum elegantiſſimis marmoribus & antiquis columnis convenienter Plutarchi verbis, qui de Vejis dixit: Arx erat juxta Templum Junonis.* Sed concedamus, aliquod fragmentum muri antiqui alicubi in illa Eccleſia extare, an igitur Templi *Junonis* reliquiæ ſunt? Sunt ſaltem alterius alicujus Templi? *hoc opus.* Et quia hodie ibi Arx eſt, an idcirco etiam olim? Addit fruſtum marmoris repertum in *S. M. del Arco* (quæ Eccleſiæ Cathedrali oppoſita eſt, tanquam alterum caput diametri iſtius urbis) cum litteris, quæ dicunt: SACRÆ IVNONI; creditque *fuiſſe fragmentum aliquod ornamenti iſtius Templi.* Sed quare ex illo marmore non potius conſequentiam, eamque ſolidam trahit, *Civitatem* non fuiſſe *Vejos*? Poſt direptionem *Vejorum Juno Romam* transporta-
ta

a Plinii verba ſunt; *media ejus ætas ab anno decimo quinto incipit.*

b *Coquere vel vino.* q. d. vino incoquere.

tata; nec in illa urbe, quæ exſtincta fuit, amplius adorata eſt. Quapropter, poſtquam *Veji Romanorum* fuere, illud utique marmor incidi non potuit. *Vejis* ante expugnationem nec character nec Idioma erat *Latinum*. Inciſæ itaque illæ litteræ ſunt tempore, quo *Civitas* erat *Romanorum*, ideoque urbs a *Vejis* diverſa, in qua debuit *Juno* habuiſſe Templum; ſicuti *Dionyſius Faleriis* exſtitiſſe teſtatur ſua ætate antiquiſſimum quoddam; nec minus in aliis urbibus *Faliſcis* adorata fuiſſe debet, ſiquidem illa præcipuum Numen omnium *Hetruſcorum* eſſet, teſte *Appiano* lib. v. de Bell. Civ.

136 Sextum decimum, enarratio eſt duorum aliorum antiquitatis fragmentorum, quæ dicit reperta in Civitate Caſtellana: Unum *partum eſt marmor figurâ ovatâ* [a] *utpote fragmentum aliquod, cui hæ litteræ inſcriptæ ſunt*, VIENTICII. S. P. Q. R. Alterum *elegantiſſimus eſt Æſculapius ex metallo, in cujus baſi erant hæ ſolæ litteræ*, PRO VEIENT. Ex primo quænam umbra *Vejorum* reſultat per nomen *Vienticii*, quod ibi legitur? Quid rei *Vejis* fuit cum ſtirpe aut familia *Vienticia?* Nonne legitur ibi Senatus *Romanus?* habitata igitur eſt *Civitas* ſub *Romanis*, adeoque non fuit urbs *Veji*. Profecto oculis *Vejorum* urbe gravidis omnia videntur eſſe *Veji*. Ex altero tam obſcuro illo nihil judicari poteſt. Præterquam quod litteræ PRO VEIENT. nullam conjecturam ſuppeditent, *Veios* ibi fuiſſe. Deus novit, an mere illæ omnes antiquæ ſint, an nulla earum aliunde expreſſa, aut addita ſit, vel etiam, an ipſum illud marmor, quod magis ſuſpicari poſſemus, ibi ſincere repertum, an vero ſuppoſitum ſit. O quot præclara, hoc genus, facinora pluribus locis edita ac nota ſunt! Et de *Civitate* quid judicandum eſt? Tot illa nomina, veluti *Cava Furinna*, *Campo Fubiale*, & alia, indicio ſunt, illum qui nominibus rem geſſerit, [b] etiam a lapidibus ac metallis non abſtinuiſſe manus, & *Glitii* Elogium ſuſpecta reddit quæcunque narrantur.

Septimum decimum eſt, reperiri *apud Livium alioſque Auctores, Vejos nominari cum Faliſcis & Capenatibus, aut Nepeſinis & Sutrinis; & eoſdem Civitatem Caſtellanam vicinos agnoſcere.* Hos quinque populos conterminos inter ſe fuiſſe, quis in controverſiam vocat? ſpatii, quod inter *Ciminum* & *Romam* eſt, parte verſus mare, *Tarquinienſibus* & *Ceritibus* relicta, omne reliquum verſus *Tibe-*
137 *rim* inter illos diviſum erat. Et ſi tantus erat tractus, quem poſſidebant, valde parum fundamenti quidem habet opinio, quaſi quinque eorum Urbes principes in anguſta quadam paucorum milliariorum vicinia omnes coarctatæ fuerint. Colligi video, tantum *Vejentes*, *Capenates*, & *Faliſcos* regionis, atque imperii ſeu ditionis habuiſſe, quantum hodie habent Agri *Civitatis*, *Falleri*, & *Canepinæ*.

Adducit præterea Epitaphium *Hereniæ*, quod *Aldus Manutius* exſtare dicit in Eccleſia Cathedrali *Nepeſina*, veruntamen male deſcriptum. In originali ita ſcriptum eſt:

HERENIAE. C. F. IVSTAE
M.APISIVS.M.F.PAL.SABINVS.DVVMVIR
VEIOS IIII. VIR. NEPETE
VXXORI. SANCTISSIMAE
ET PIENTISSIMAE. ET
DE. SE. OPTIME. MERITAE
TESTAMENTO. FIERI
IVSSIT

Ex qua Inſcriptione nihil amplius, quam dictum ſupra eſt, eruitur. *Apiſium* Civem *Romanum* ex Tribu *Palatina*, primo Duumvirum *Vejis*, poſt Quatuorvirum *Nepete* fuiſſe; id quam neceſſitatem infert, ut *Veji & Nepete* fuerint Urbes confines, ne dicam vicinas? Num quis eſt qui velit, eum uno eodemque tempore in una Duumvirum, in altera Quatuorvirum fuiſſe? Eruditi id non dicent; ſed ſi fuerit etiam, credendum erit, Urbes vicinas fuiſſe *Nepete* & *Vejos*, ſed vicinas pro modo Regionis. *Vejis* repertis, conſtabit, quæ ipſorum vicinitas cum *Nepete* fuerit. Interim ipſi illud: *Vejos* pro *Vejis*, non videri debet error, quoniam in fine videbimus, ita bene ſe habere, nec præter neceſſitatem.

Decimum Octavum ſumptum eſt a *Caſtello* quodam diruto in agro *Civitatis Caſtellanæ*; de quo dicit: *De Umbrico reperitur antiquiſſima baſis in-* 138
ſcripta, in Palatio DD. Cæſiorum apud Vaticanum (eſtque in Impluvii a ſiniſtra) unde apparet Umbricium quendam Vejentanum deſumto a Patria nomine) monumentum dedicare, &c.

DIS. MANIBVS
C. VMBRICIVS
VEIENTANVS
SIBI. ET VMBRICIAE. DELPHIDI
CONIVGI. SVAE.
ET. VEIENTONI. FILIO. SVO
VIXIT. ANN. XII.

Et pergit: *Hoc nomine Umbrico clarum eſt, in Vejentano fuiſſe Caſtellum, ut refert Cato in Originibus, quemadmodum etiam eruitur ex hac Inſcriptione*, &c. *Et ipſe Annius Auctor contrarium itidem teſtatur, Umbricum vicinum eſſe Civitati Caſtellanæ, & apud Treliam flumen Lexicon Geographicum.* En ad fabulas nos redactos? *Umbricum* Caſtellum olim fuiſſe tali nomine, quis poteſt dicere? Attamen verum ſit: fuiſſe illud in *Vejente*, nec ficto *Annii Catoni* credendum eſt, nec ipſi *Annio*, qui quum crederet *Civitatem Caſtellanam* non *Vejos*, ſed in *Vejente* ſitam eſſe, nomine *Catonis* illud teſtatur more ſuo. Poſtremo conſequentiam de *Umbrico* trahere ex nomine *Umbricii*, quod in illa Inſcriptione exſtat, o quam longe a recto rationis uſu recedit! *Umbricius* non eſt nomen Patriæ, ſed ſtirpis. In antiquis Inſcriptionibus non niſi rariſſime Patria ponebatur, & tum nunquam proxime a Prænomine. *Umbricius* quis non ex ipſa terminatione in IVS perſpicit antiquum nomen eſſe Gentis *Romanæ*? Nonne conſpicitur etiam fœminis appoſitum, quæ (teſte *Plutarcho* in Problematibus ſuis) non niſi unum aut duo nomina habebant; eaque (ſaltem primum) deſumebantur 139
a Familia? Non de *Umbricia Delphide* tantum loquor, ſed illud marmor in fine adjuncta habet & hæc verba:

ET VMBRICIAE DIDONI
VIX ANN. XX.

Dicetne gentem *Umbriciam* nomen ab iſto Caſtello accepiſſe? ſi foret cognomen; omnino ſane, ſed quotaquæque Familia antiqua nomen a Patria, ut ille dicit, habuit? Imo ne quidem alterum illud: *Vejentonus*, ſignum declarativum Regionis paternæ eſt, ſed merum agnomen (diverſum quippe a filii & uxoris agnomine) idque potius poſitum eſſe occaſione quadam, quæ ignoratur, ſicuti de *Fabricio Vejentone* jam dixi. Multa cognomina & agnomina *Romæ* erant ab Urbibus aut Provinciis derivata, ſed ob diverſas rationes, veluti: *Meſſallæ*, *Privernates*, *Rhegillenſes*, *Fidenates*, *Numantini*, *Iſaurici*, *Africani*, & tot alia. Sic *Col-*

a *Come una breccia.*

b *Non habbia tenute le mani a cintola con le pietre* &c.

Collatinus illud agnomen habuit a *Collatia*, cui Præfectus fuit; *Lentulus* dictus eſt *Caudinus* a fœdo eventu ad *Furcas Caudinas*; *Marcellus Æſerninus*, quia apud *Æſerniam* captus eſt; & ſic *Cajus Umbricius* cum filio ſuo, quum alter *Vejentanus*, alter *Vejento* agnominetur, non poſſunt locum præbere conſequentiæ, illos ex agro *Vejente* oriundos fuiſſe.

Exſpatiatur in fine, pompam ducens antiquitatum Patriæ ſuæ diligenti collectione fragmentorum, marmorum & Inſcriptionum, quæ ibi conſpiciuntur. Inter alia profert tanquam notatu dignum unum cum hiſce litteris inciſia:

ARTI. VOLVMNIO

In quo multum fundamenti ponit; *quia Lars Tolumnius fuit Rex Vejentium. Hic forſan* (ſubjungit) *littera prima L. deeſt, & Volumnio etiam fuit in*
140 *uſu apud antiquos, idque inter recentiores, ſcripſit Volaterranus*, &c. ſi in illo marmore revera exſtarent litteræ, quas ille refert, adulteratum illud crederem ab homine imperito, qui *Arti* pro *Larti* ponens crediderit, litteram L. eſſe articulum *Thuſcum* nominis *Arte*. Cum *Tolumnio* Volaterranus *Volumnium* confudit. ſed inter antiquos nunquam *Volumniorum* fit mentio, niſi tanquam civium *Romanorum*. Non erraſſet homo *Vejentanus* in Inſcriptione Regi ſuo adornanda. Nec charactere ac idiomate *Latino* illam exaraſſet. Sed ceſſet omnis argumentatio. Legitur in illo marmore L. VOLVMNIO; & ſupra nomen *Volumnii*, utpote in fragmento, legitur SIBI. Quare, defenſor ab enarratore parum diligente deceptus eſt. *Lucius Volumnius* igitur, homo Familiæ *Romanæ*, ibi legitur. judicium cæteris conforme, *Civitatem* urbem fuiſſe habitatam a *Romanis*, & non *Vejos* idcirco.

Aliam magnam partem Inſcriptionum collegit ex pluribus Auctoribus, qui dicant illas in *Civitate Caſtellana* reperiri; hæ autem pariter monſtrant, illam non fuiſſe *Vejos*; nam ex ipſo contextu patet, factas iis temporibus, quibus *Veji* jacebant jam deſtructi. Ex duabus in prima hoc aperte colligitur. Imperante *Auguſto* ſpecificum exſtat teſtimonium *Propertii* & *Strabonis*, *Vejos* non amplius exſtitiſſe; & tamen adducitur, ſequens Elogium factum in *Civitate* a *Magiſtris Auguſtalibus*, qui quantum ex *Feſto* aliiſque Inſcriptionibus colligere eſt, erant præfecti ludis publicis; vel potius, juxta eundem *Feſtum* in v. *Vici*, præerant viis aliiſque ædificiis publicis extra Urbem.

HONORI
IMP. CAESARIS. DIVI. F
141 AVGVSTI. PONT. MAX
PATR. PATRIAE. ET. MVNICIP
MAGISTRI. AVGVSTALES
C. EGNATIVS. M. L. GLYCO
C. EGNATIVS. C. L. MVSICVS
C. IVLIVS CAESAR. LISOCHRYSVS
Q. FLORINIVS. Q. L. PRINCEPS
VIAM. AVGVSTAM. AB. VIA.
ANNIA. EXTRA. PORTAM. AD
CERERIS. SILICE. STERNENDAM
CVRARVNT. PECVNIA. SVA
PRO. LVDIS

De tempore *Trajani Florus* tam aperte loquitur, ut *Vejorum* exterminium non poſſit expreſſius explicari; & tamen tunc temporis, aut paulo poſt, in *Civitate* ſepultum eſſe *Quintum Albium*, ſtrenuum militem, habetur in Inſcriptione, quæ ſequitur ab illo inter alias in medium prolata.

Q. ALBIO. Q. F. HOR. ILLICI
7. LEG. XX. V. V
CORNICVLARIO. PR. P. R
DONIS. DONATO. AB. DIVO
TRAIANO. AVG
TORQVIBVS. ARMILLIS
PHALERIS. BELLO. PARTICO. ET. AB
IMP. CAESARE. TRAIANO
HADRIANO. AVGVSTO. HASTA. PVRA
ET. CORONA. AVREA.
AVILIA. SOTHERIS. MATER
FILIO. OPTIMO. PIENTISSIMO
L. D. D. D.

Hiſce tertio loco addi poteſt *Glitii Galli* iſta, quæ 142
a *Neronis* tempore eſt, & medis quaſi inter haſce duas; quo tempore *Vejos* non habitatos fuiſſe clare teſtatur *Lucanus*; & ex omnibus concludere licet, *Civitatem* eſſe urbem antiquam, & conſideratu dignam, ſed nunquam *Vejos* fuiſſe.

Trium aliarum Inſcriptionum, allatarum ſolommodo, quod *Tribus Vejentani* mentionem faciant, & ordinis *Vejentium*, tertia producitur a *Smetio*; ſed ante *Smetium Panvinus* illam poſuit in Commentariis de Faſtis ad annum *ab Urbe condita* MII. eaque hæc eſt:

VICTORIAE
AVGVSTAE
SACRVM
RESTITVTAE. POST. ANTI
QVISSIMAM. VETVSTA
TEM
ORDO. VEIENTIVM

Sed ubi hæc Inſcriptio fuerit, nec *Smetius* nec *Panvinus* dicit. Ego dicam ſuo loco, id quod palam faciet, quam *Veji* a *Civitate Caſtellana* abfuerint.

Corollarii loco in *Vejis Defenſis* parte ultima adducitur *Anaſtaſius*, Bibliothecarius, qui in vita *Adriani I.* de Agro *Vejetano*, & *Capracoro* ſic mentionem facit: *Unam quidem domum cultam, quæ vocatur Capracorum, poſitam in territorio Vigentano, &c.* Quod *Capracorum* dicitur eſſe *Caprarola*, propter id, quod in libro Cenſuum Tabularii S. *Petri* ſcriptum reperitur. *Nepeſina Diœceſis Eccleſia S. Johannis diruta prope Caſtrum Capracoram, ſeu Caprarolæ, &c. in territorio Vigentano.* Sed quomodo potuit *Anaſtaſius* intelligere 143
Caprarolam; quum ſubjunxerit *Capracorum* a *Roma* quindecim milliaria abeſſe? *In Territorio Vigentano milliario ab Urbe Roma plus minus quinto decimo, ex qua primus fundus ipſum Capracoram, &c.* & e ſitu clarum fit; quoniam *Capracoram* ſitum eſt in *Cimino* poſt Agrum *Faliſcum*; quo *Vejentanus* ager non potuit pertingere; Nec *Nepeſinæ* Diœceſi rei quicquam cum iſto tractu fuit, qui eam ne quidem conterminam habet.

Poſitis tandem armis rationis, Propugnator *Civitatis* voluntate ſeſe munit; libereque profitetur induratam perſeverantiam. Dicit: *Omnino Populus noſter vult eſſe Vejens*; & paulo poſt: *Vejentes utique Volumus vivere ac mori.* Cui ſententiæ ut ut violentæ apud illum populum, nunquam accedam. Sed quum tali modo Patronus ejus ſe velit defendere, ego, qui non alia arma, quam ratiocinii adhibeo, voluntati tam duræ cedo libens, eique velle id, quod ipſi placet, permitto.

CAPUT IV.

De Antiquitate Civitatis Caſtellanæ.

CRedit *Maſſa*, *Civitatem Caſtellanam* urbem eſſe non antiquam, ſed e ruinis *Faleriorum* extructam. Ipſumque male habet, quod non reperiat primam ejus mentionem. Videtur confirmari ipſius opinio, quod *Civitati* ſubjectam vi-

F. Nardmar. E 2 dea-

deamus Diœceſin *Fallerii*, ibique coli corpora Sanctorum *Gratiliani* & *Felicitatis*, quæ juxta teſtimonium Martyrologii *Romani* in *Falleris* Eccleſia aſſervabantur. Sed mihi duriſſimum videtur, deſtructa illa urbe, conditam eſſe & Eccleſiam & urbem novam a fundamentis, quum ſedem Epi-
144 ſcopalem multo facilius in locum iſtius Diœceſios dignitatis majoris tranſtuliſſent, eamve alii Epiſcopo commendaſſent, quemadmodum cum tot aliis Urbibus deſtructis actum eſſe notum eſt. Locis novis parva, tenuia, & incommodis plena ſunt initia, nec ad magnitudinem aliquam excreſcunt, niſi longo tempore, aut potentiæ alicujus magnæ viribus. Iſtis temporibus deſtruendis magis, quam exſtruendis Urbibus intenti erant. *Civitatis* ſitus tam notabilis eſt mirabili illa altitudine, præcipitio, & convenienti amplitudine, ut plane videatur non potuiſſe fieri, ut ab antiquis neglectui habitus, aut non obſervatus fuerit. Et tot fragmenta marmorum, & inſcriptionum oſtendunt, Urbem fuiſſe Ditionis *Romanæ* non ignobilem.

Sed ſi urbs antiqua fuit; & non *Veji*; quænam tandem potuit eſſe?

Blondus, *Volaterranus*, *Annius*, *Alberti*, & alii credunt fuiſſe *Feſcenninum*, Urbem *Faliſcorum* nobilem. Pro ea opinione nonnihil facit, quod apud *Strabonem*, *Solinum*, & *Dionyſium* fere ſemper *Falerii* una cum *Feſcennio* memorentur, & ambæ iſtæ urbes pari modo habeantur, tanquam duæ principes Regionis *Faliſcæ*. Idemque facit *Virgilius* libro ſeptimo agens de populis a *Meſſapo* conductis in gratiam *Latini*.

Hi Feſcenninas acies, Æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva.

Annius quæſtione XXXVII. *Anniana* ſolitis ſuis argutiis circa nomen intentus, ab Armato Equite, quod *Civitatis* inſigne eſt, vult derivari nomen *Feſcennii*, quod in Lingua Aramæa *Feſcen* Equitem ſignificet; Quæ deductio parum fundamenti præ ſe fert. Inſignia urbium Regionumque hodie uſitata, non ſunt uſus antiqui. [a] Sigilla ac E-
145 logia non Urbium, nec familiarum olim characteres fuerunt, ſed cujuſvis hominis privati, qui pro lubitu ſuo illa eligebat, uſurpabat, & identidem mutabat. *Auguſtus*, referente *Suetonio* cap. L. initio, pro ſigillo *Sphinge uſus eſt*, *max imagine Magni Alexandri*, *noviſſime ſua*. Loco inſignium hodiernorum Familiæ antiquitus utebantur Imaginibus Majorum ſuorum, cum obtentorum graduum inſignibus, idque eo magis, quod *Plinius* lib. XXXV. hac de re ſcribat. Quas etiam in ſcutis depictas fuiſſe, præter *Plinium*, habetur apud *Joſephum*, ubi narrat de iis, quas *Hieroſolymis* publico expoſuit *Pilatus*, & apud *Trebellium*, qui ſcuti in honorem *Claudii* in Curia poſiti mentionem facit. Ab hiſce imaginibus vel ſcutis pictis, profluxiſſe uſum Inſignium hodiernorum, colligit *Budæus* non minus celebris Antiquarius, quam Juriſconſultus, lege ultima *ff. de Orig. Jur.* Fieri etiam poteſt, uti mos iſte ab [b] Emblematibus, quæ in ſcutis depicta in bello geſtari ſolebant, derivatus ſit, ſicuti de *Aventino* fingit *Virgilius*:

Pulcher Aventinus, clypeoque inſigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit ſerpentibus hydram.

Sed communis uſus profecto non fuit antiquus. Urbes & Populi ne ipſi quidem habebant Inſignia aut ſigilla. Conſules *Romanos* oſtendit *Livius* pro-
A prio ſigillo omnes ſignaſſe. *Sparta*, [c] ſola Teſſeræ nota utebatur; nec aliud credi poteſt de reliquis Urbibus. Signa Militaria etiam diverſi uſus fuerunt. Non omnis populus ſemper ſigno aliquo utebatur; ſed cuique populo cum numero Cohortium, & Centuriarum creſcebat varietas & numerus Vexillorum, ipſæque Legiones *Romanæ*, juxta *Plinium* lib. X. non ante *Marii* Conſulatum ſecundum, Aquilam conſtituerunt præcipuum ſignum ſuum. Dici forſan poſſet, *Civitatem* ob 146
memoriam Equitis Armati, unde nomen traxerit, illum ſigni loco in prœliis extuliſſe, temporibus
B autem minus antiquis Inſignium loco habuiſſe. Sed parum certa eſt hæc conjectura. Colligit præterea *Annius* ex loco *Virgilii* jam allato;

Hi Feſcenninas arces, &c.

Arcem & *Caſtellum*, adeoque *Arcem Feſcenninam* & *Civitatem Caſtellanam* idem eſſe. Sed dicere ſufficeret, omnia *Virgilii* exemplaria habere *Acies*; nec aliter potuiſſe ſcribi ob Cacophoniam, quæ ex iterata voce *Arces* in duobus iſtis verſiculis reſultaret.

Dionyſius lib. I. dicit, *Faleriis* & *Feſcennii* ſuo tempore aſſervatas fuiſſe reliquias quaſdam generis *Pelaſgi*, veluti ornamentum armaturæ, ſcuti *Argolici*, itemque haſtæ. Et quis ſcit, an non
C uſus iſtorum armorum *Feſcennii* longo tempore conſervatus, & in illa memorabili urbe ſuperſtes, poſtea occaſionem dederit illa inſignium loco erigendi? Quod tamen, pro conſideratione obiter perſtricta, non fundamento haberi velim.

Clamatur e contrario in *Vejis Defenſis*: *Circumſtantiæ Civitatis Caſtellanæ nihil quicquam cum Feſcennio commune habent. nec apud ullum Auctorem, tam valido ſitu fuiſſe, tot marmora, columnas, ſepulcra, & inſcriptiones, Feſcennium habuiſſe, legitur. Sed loca Vejis dicta omnia probe conveniunt.* Sed quisnam ſcriptor loquitur de ſepulcris, inſcriptionibus, & columnis *Vejorum*? Dicetne aliquis,
D *Vejis* inſcriptiones *Latinas* fuiſſe? Et quis Auctor eſt, *Feſcennii* non fuiſſe? An igitur, quia ſcriptoribus non uſu venit, tale quid memorare, *Feſcennium* non fuit valido ſitu? an idcirco non fuit condita in ſcopulo, ſicuti major pars locorum circumcirca eſt? An, quia non reperitur annotatum tale quid, non habebat *Feſcennium* columnas, 147
marmora, inſcriptiones, ſepulcra? credimusne *Falerios* habuiſſe? & tamen quis Auctor eſt? Nimium foret profecto, ſi quævis minutiæ urbis antiquæ in libris deberent annotatæ reperiri. An exigua ipſi circumſtantia *Feſcennii* videtur, quod *Dionyſius* ab *Romanis* illam urbem habitatam dicat?
E Hi ubinam ſepulturæ mandabantur? *Romæ*? En agnitas Inſcriptiones, quæ in *Civitate* leguntur, *Volumnii*, *Aquinii*, *Vienticii*, *Magiſtrorum Auguſtalium*, cæterorumque.

Philippus Cluverius novo invento putat *Civitatem Caſtellanam* fuiſſe antiquos *Falerios*, caput *Faliſcorum*. Movet illum auctoritas *Zonaræ* II. Annalium, ubi narrat, *Manlium Torquatum* cum *Faliſcis* commiſiſſe prœlium; *eos* inquit, *domnis, armis, equis, ſupellectilibus, ſervitiis & agri dimidia parte mulctatos. Poſtremo etiam Antiqua Urbe in arduo ſita monte deſtructa, aliaque in planitie condita oppugnatu facilis.* Hinc argumentatur, hoc
F *Fallerium*, cujus muri & Eccleſia adhuc exſtant, in lata planitie ſitum, fuiſſe ſecundum, non primum, quod loco multo munitiori ſtetiſſe debuit. Nec per omnem tractum ipſi reperitur alius magis proprius; præter *Civitatis* illum revera arduum ob rupes ſuas ac ſcopulos. His adjungit *Plutarchum*, qui in *Camillo Falerios* plane deſcribit, tanquam *Urbem natura munitam.* Va-

a *I Sigilli, e l'Impreſe.*
b *Impreſe.*

c *Della ſola cifra della Teſſera ſi ſerviva.*

Valet etiam apud ipſum *Strabonis* locus, ubi *Falerios* in *Flaminia*, ſicuti *Civitas* eſt, collocat; *Falerios, quam nonnulli Æquum Faliſcum vocant, in via Flaminia ſitam inter Ocriculos, & Romam.* Poſtremo ſententiam ſuam confirmat Tabula *Peutingeriana*, quæ in via *Amerina Falerios* inter *Nepete* & *Caſtellam Amerinum*, creditum ipſi eſſe *Baſſano d'Orti*, juſto *Civitatis* ſpatio, id eſt XII. milliaris a *Baſſano*, & V. a *Nepete* recenſet. Hinc
148 concludit: *Poſtquam igitur Faliſci novum oppidum Falerios aliquamdiu in dicta planicie incoluerunt, tandem hoc, vel ſua ſponte, relicto, vel externa aliqua vi expugnato, atque exciſo in antiquam ſedem lares ſuos retulerunt, oppido illic inſtaurato. Hinc etiam poſtea Cathedralis Eccleſia, & in ea corpora SS. Graciliani, & Feliciſſimæ Virginis poſita ſunt.*

Cluverii Sententia ingenioſa eſt. Sed Auctori *Vejorum Defenſorum* non valde placet, quanquam mox ſeſe componit ad concedendum, *Civitatem*, ſi non poſſint eſſe *Veji*, *fuiſſe Falerios.*

Credit parum *Zonaræ*; dicitque: *fore, ut cuncta bene procederent, ſi Zonaras id, quod dicit, diceret deſumpſiſſe ex Auctore aliquo antiquo, ſed ipſi, utpote Auctori Græco, qui minus abhinc quam D. annis ſcripſerit, non ita multam haberi fidei, maxime in rebus, tempore pariter ac loco tam longe ab oculis ipſius remotis.* ſed an parum ipſi videtur, quod *Zonaras* hoc teſtetur? an in ſommio ſcripſiſſe putat? An non dicit, ſe illud hauſiſſe ex Auctore antiquo, & in reliqua ſua Hiſtoria Auctores citat? Non eſt Hiſtoricus, ſed Epitomator & collector ſcriptorum alienorum, e quibus credere par eſt, illum res a ſe tempore ac loco remotas traxiſſe. Scriptor eſt recens; ſed in *Græcia*, quum ſcriberet, nondum alibi, præterquam in *Italia*, factis *Barbarorum* incurſionibus, libri antiqui & boni, unde id peteret, adhuc reperiebantur. Hinc *Zonaræ* & *Cedreno*, licet ſcriptoribus non antiquis, fides habere ſolet, quoties non aliunde lux ſuppetit. De rebus geſtis iſtius temporis non niſi Epitomas habemus. *Livii* ſecunda Decas; *Saluſtii* & tot aliorum Hiſtoriæ perditæ ſunt. Solus nobis *Polybius* ſuperſtes eſt, cui libro primo uſu veniebat aliquid hac de re ſcribere; ſed præter ſolitum ſibi morem id tam ſuccincte facit, ut inde
149 ſeſe expediat ſequentibus verbis. *Romani ſtatim cum gente Faliſcorum bellum gerere cœperunt; Quod tamen intra paucos dies Civitate eorum potiti terminarunt*; Sed ita eſto, ut vult. An deſiderat confirmationem Auctoris antiquioris? *Jornandes* a me citatus in parte prima; *Laborat enim*, inquit *annalium fides, ut Vejos, Fidenates, Faliſcos fuiſſe credamus.* nonne deſtructionem trium illarum antiquarum Urbium clare decantat? An ipſi nondum ſufficit? audiat etiam *Marcellinum* ab ipſo adductum, *Faliſcos ita oppreſſit, & Vejos, ut ſuadere nobis laborat monumentorum veterum fides, ut has Civitates aliquando fuiſſe credamus.* En igitur duo teſtimonia parallela, & auctoritate plena, affirmantia deſtructionem *Faleriorum*, non ad lubitum a *Zonara* memoriæ proditam eſſe.

Ut porro *Zonaræ* omnem prorſus fidem adimat, negat *Faliſcos* a *Manlio Torquato* victos. *Nec quidem reperio*, inquit, *Manlium Torquatum unquam debellaſſe Faliſcos; probe ſcio, Coſſ. Q. Lutatio, & A. Manlio ultima clade affectos ex Eutrop. in fine lib. II. Oroſ. in IV. & Flor. in Epit. lib.* XIX. *& poſtea factos Coloniam Romanorum, &c. Adde quod reperiam CC. annis poſt illam debellationem Faliſcos tamen in eodem loco munito ac valido fuiſſe, non autem in planitie, ut conſtat ex Ovidio, qui vixit tempore Auguſti, Q. autem Lutatius, & A. Manlius vixerunt anno ab Urbe condita* DXII. *finito bello Carthaginenſi primo, quemadmodum legitur apud Livium lib.* X. *& in Faſtis Conſularibus.*

Sic bonus Defenſor vult *Zonaram* commentum eſſe novum quendam *Manlium*, in Faſtis non notatum; nec novit, *Aulum* eſſe prænomen, *Manlium* nomen ſtirpis, *Torquatum* cognomen alicujus ex familiis *Manliorum*. Citat *Oroſium*, *Eutropium*, *Florum*, & *Faſtos Conſulares*; addi poteſt 150 *Caſſiodorus*; ſed *Faſtos Conſulares Capitolinos*, quos citat, non vidit. Siquidem litteris majuſculis ad annum ab Urbe condita DXII. qui ſecundum *Varronem* erat DXIII. præter prænomen *Auli* & nomen *Manlii* legiſſet cognomen *Torquati*, & præterea etiam agnomen ATTICI plane ſic in ordine Triumphorum.

A. MANLIVS. T. F. T. N. TORQVATVS
ATTICVS COS. II. DE. FALISCEIS
ANN. DXII. IV. NON. MART

Sed parum exercitato ignoſcens, laudo viri diligentiam non exiguam, laboremque ab ipſo pro Patria ſuſceptum. *Ovidius*, quem allegat, [a] probe conſiderandus eſt.

Cum mihi pomiferis Conjux foret orta [b] *Faliſcis*
Mœnia contigimus victa, Camille, Tibi.

Verſu ſecundo omnino loquitur de *Faleriis* primis; ſed non idcirco inde efficitur, habitatam fuiſſe. Senſus eſt, quum uxor ipſi eſſet de gente *Faliſca*, ipſeque verſaretur etiam in *Faliſcis*, oblatam ſibi occaſionem eſſe videndi *Falerios* primos, deſtructos; & ecce quo modo:

Caſta Sacerdotes Junoni feſta parabant,
Percelebres ludos, indigenamque bovem.
Grande moræ pretium ritus cognoſcere, quamvis
Difficiles clivis hic via præbet iter.

Dicit per occaſionem iſtius apparatus cupiditate ſpectandi ſeſe detentum, ipſumque ſpectaculum moræ pretium ſatis magnum fuiſſe, quamvis iter ab Urbe ad locum, ubi feſta illa celebrarentur, qui erant *Falerii* veteres, ob clivos difficile eſſet, quo ipſo declarat, Urbem novam in loco planiore depreſſo ſitam fuiſſe, antiquam autem deſtructam in rudi & acclivi; ubi Lucum religione plenum, & Aram rudis & incultæ opus antiquitatis mon- 151
ſtrat ac deſcribit. Mox narrat Pompam ritus *Græci*, illamque in fine dicit inſtitutam ab *Haleſo*, quum conderet in illa altitudine Urbem.

Dato itaque, verum eſſe, quodcunque de priorum *Faleriorum* deſtructione & ſecundorum in planitie ædificatione dicit *Zonaras*, verane etiam erit *Cluveri* ſententia, *Fallerium* hodiernum eſſe ſecundum a *Manlio* conditum, & *Civitatem Caſtellonam* jam eſſe primum? Ego, ſalva reverentia, quam immortali ſcriptoris tam præclari eruditioni debeo, a me impetrare non poſſum, ut ei adſentiam, & rationes ſunt plurimæ, quæ me retinent.

Primo. *Falerii* ſecundi, de quibus loquitur *Strabo*, fuere in *Flaminia*. *Urbemque eorum Falerios, quam nonnulli Æquum Faliſcum vocant, in via Flaminia ſitam inter Ocriculos, & Romam.* E quibus verbis video, erraſſe *Cluverium*, quod *Civitatem* in *Flaminia* hodierna viderit, ignarus, antiquam illam hanc longe præteriiſſe. Ideo dixit: *Fuiſſe autem Falerios eodem ſita, quo nunc Civitas Caſtellana in via Flaminia, &c.* quare excuſari meretur.

Secundo. *Falerii* hodierni ſedes non eſt *In Planitie.* Sita eſt urbs iſta in obtuſo angulo duarum rupium, quæ amnem habent ad pedes; quarum una, etiamſi tam commoda reperiatur, ut Curri-

a Ital. *va conſiderato ben bene.*
b *Phaliſcis* hoc loco ſcripſit Auctor.

bus hodie teratur, nihilominus facile intelligitur A
ita effecta, partim a longo iſto bis mille annorum ſpatio, partim ab eo, qui viam *Amerinam* per illam duxit, partim denique ab hominibus noſtri temporis, qui adæquarunt illam in orbitam vehiculorum a *Cimino* ad *Tiberim*; Nec *Manlius*, quum voluerit deſtruere primam, hanc urbem rupi alicui ac foſſæ ullo modo tam vicinam condidiſſet.

Tertio. Tot alios ſcopulos prærupto circumcirca
152 habet, ut longe lateque pluribus, ſed inordinatis ordinibus, antemuralium, Peninſularum. & Inſularum urbem cingant, & a tribus lateribus B
adverſentur, ab Occidente autem antiqua illa *Ciminia* Sylva ita ei immineat, ut multa cum ratione *Faliſci* omnem ſuam fiduciam in ſoli ſui aſperitatibus collocare potuerint. *Nulla alia re fidentes ea loca tuta eſſe, quam difficultate aditus, confragoſis circa, & partim arctis, & partim arduis viis. Manlium* itaque deſtructis prioribus *Faleriis*, alteros condidiſſe propius centrum tot illorum peninſularium præcipitiorum, exercituum expeditionibus ac itineribus fere impenetrabilea, incredibile videtur.

Quarto. Si *Ovidius* ad ſpectacula illa iviſſet, a C
Falleris, ad *Civitatem Caſtellanam*, nullum aſcenſum feciſſet, ut dicit; ſed potius deſcendiſſet, idque commode, prout illa via eſt.

Quinto. Ex *Peutingeriana*, quam *Cluverius* conſuluit, major lux oritur. Hæc in via *Amerina* poſt *Nepe* quinque millia ponit *Faleros*; & certum eſt, ibi non intelligi *Falerios* viæ *Flaminiæ*, nec ſilices illam viam a *Nepete Civitatem Caſtellanam*, ſed *Fallerium* uſque ferunt, per ſpatium quinque milliariorum antiquorum linea recta. Id quod magis adhuc eſt in promptu, nomen *Faleros* eſt in accuſativo, unde conjicitur, ubi hodie *Fallerium* eſt, non fuiſſe *Falerios*, ſed aliquem lo- D
cum, Vicum, aut Diverſorium, poſitum in diviſione alterius viæ, quæ duceret *Faleriis*, ſicuti videre eſt. Ubi hodie *Fallerium* eſt, antiqua ſilex bifariam dividitur. Sequitur una recto curſu iter *Amerinæ* verſus *Baſſanellum*; altera ſeſe incurvando aſcendit *Borgettum*, cujus pars eſt fragmentum illud viæ ſtratæ, quod in via *Flaminia* hodierna inter *Civitatem* & *Borgettum* occurrit. Po-
153 tuitne igitur alibi fuiſſe ſita urbs *Falerii*, quam in planitie *Borgetti*? Hic veriſimile eſt, *Manlium* illam ab altitudine illa *Fallerii*, quæ inſtar montis ardui tendentibus ab *Ocriculis* per *Flaminiam*, eamque ſuſpicientibus, aſſurgit, ablatam, condidiſſe E
& tanquam in loco humili, & expugnatu facili, depoſuiſſe. Hiſce concordant verba *Strabonis*: *In via Flaminia inter Ocriculos, & Romam.* Conſonat nomen plurale *Falerios*, Cives potius e nido ſuo antiquo abductos, quam urbem denotans, & alterum illud *Æqui Faliſci* (quod eos tunc aſſumpſiſſe oportet, quia huc deorſum tranſportati eſſent) pariter monſtrat, Urbem *Faliſcam* dejectam, ſimulque planitiei iſtius fundi, ac obſervantiæ *Romanis* debitæ adæquatam fuiſſe. Nonne vox *Æquum* ſignificat planitiem; *Cicero pro Cæcinua*: *Sed ne æquo quidem & plano loco, &c.* Hos *Æquos* F
Faliſcos, colligere eſt, factos partem Suburbiorum *Romæ* (nam teſte *Marcellino* hæc continuabantur a *Roma* ad *Ocriculos* uſque, ad inſtar unius Urbis) poſtea a *Barbaris* una cum cæteris ſuburbiis deſolatos eſſe.

Quod ſi *Æqui Faliſci* fuerunt in planitie *Borgetti*; *Faleris* priores fuerunt, aut ubi hodie eſt *Fallerium*, aut non longe ab eo in eadem altitudine. Nec fidem excedit, aliquo tempore poſt habitatam hanc urbem per modum *Coloniæ* a *Romanis*, iiſque forſan, quibus obtigit pars Campi, *Faliſcis* mulctæ loco ablati. Id credibile fit inde, quod a *Frontino* dicatur *Colonia Junonia, quæ appellatur Faliſcos.* Quod nobis in memoriam revocat, quæ de Templo *Junonis*, quæ ibi erat, deque feſtis ibi celebratis, aſcendens ab *Æquis Faliſcis* narrat *Ovidius* convenienter iis, quæ *Dionyſius* lib. 1. dicit: *Templum eſt Faliſcum Junonis, Argivo illi ſimile, ubi & ſacrorum ritus erant iidem, & curatrices Templi ſacrificulæ, & puella* 154
innupta, &c. ad hæc Chori Virginum patrios hymnos in laudem Deæ canentium, &c. Certum eſt, *Romanorum* fuiſſe, Colonias deducere; nec poterant populi Coloniæ *Romanæ* fieri[a] ſuo arbitratu, ut putat Defenſor, qui dicit: *Et poſtea facti ſunt Colonia Romanorum.* [b] (*E ſi fecero poſcia Colonia de' Romani*, ac ſi diceret: *ſi fecerunt.*) Hanc autem a Triumviris aſſignatam eſſe, *Frontinus* teſtis eſt. Quapropter non abſque ratione creditur, potius in ſedem priorum *Faleriorum*, præſtantiorem, commodioremque, quam poſteriorum, prope *Tiberim* Colonos *Roma* miſſos eſſe, Coloniamque nomen aſſumpſiſſe a Templo illo, quod antiquum ibi ac memorabile reperiebatur. Imo nomen illud *Faliſcos* in accuſativo, conſonum nomini *Faleros*, quod in Tabula Itineraria eſt, ſatis clare oſtendit, Coloniam illam collocatam fuiſſe in illo viæ *Amerinæ* diverticulo, quod ad *Æquos Faliſcos* ducebat, id eſt, in ipſa *Fallerii* ſede.

Reperitur porro apud *Ptolemæum* locus dictus *Falerinum* non longe a *Tiberi*. Et quis ſcit, an non hanc Coloniam *in Falerino* ſitam intellexerit? Verum eſt, illum deſcribi ſatis multo viciniorem *Romæ*, quam *Fallerium* eſt; Sed quam craſſe debeant apud illum Geographum accipi diſtantiæ locorum *Italiæ*, nimis profecto notum eſt. En quæ dicenda habeo de *Faleriis*, in tantis dubiorum tenebris.

Ut *Civitatem Caſtellanam* redeamus, illam non fuiſſe priores *Falerios*, præter ea, quæ jam dixi, novo inſuper illuſtratur, aut majori etiam, lumine, ab Inſcriptione *Magiſtrorum Auguſtalium* ſupra allata:

HONORI 155
IMP. CAESARIS. DIVI. F.
AVGVSTI. PONT. MAX.
PATRI. PATRIAE. ET. MVNICIP.

id eſt, *Patri Patriæ, & Municipii. Falerii* tempore *Auguſti* aut non habitabantur, aut erant Colonia. *Civitas* omnino habitabatur, & non Colonia, ſed Municipium *Romanum* erat, prærogativa diverſa ac dignori. Quæ diverſitas duraſſe etiam legitur ad tempus *Hadriani* apud Gellium lib. XVI. *Municipes ſunt Cives Romani, ex Municipiis ſuo jure, & legibus utentes, muneris tantum cum Pop. Rom. honorarii participes*; ubi narratur ex relatione *Hadriani*. *Prænestinos maximo opere a Tiberio Imperatore petiſſe, oraſſeque ut ex Colonia in Municipii ſtatum redigerentur: idque illis Tiberium pro referenda gratia tribuiſſe, quod in eorum finibus ſub ipſo Oppido ex capitali morbo revaluiſſet.* Quod ſi Municipium fuit, multo minus fuit urbs *Veji*; cujus campus legitur primo in Coloniam redactus poſtea deſolatus eſſe. Verum ſi nec *Veji* nec *Falerii* fuit *Civitas*; quid igitur fuit?

In Regione *Faliſca* plures fuere Urbes, ſed quatuor a ſcriptoribus memorantur. Harum una eſt *Feſcennium*, de qua jam verba feci. Altera eſt *Flavina*, de qua dicit *Virgilius* lib. VII. ℣. 696.

Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva.

&

---

a Sic verto: *a lor poſta*. quod & verti forſan poſſet: *in ſua ipſorum ſede*.

b Sic ſonant ipſa *Mazzocchii* verba, quæ hic ex mente *Nardini* expoſita, per parenthesin inſerenda putavimus.

& *Silius* lib. VIII. ℣. 491.

Hos juxta Nepeſina Cohors, Æquique Faliſci,
Quique tuos Flavina focos, &c.

& abſque ulla conjecturæ efficacia multis creditur eſſe hodiernum *Flavium* (*Fiavo*) ex ſola nominis ſimilitudine. Alia eſt *Statonia*, de qua *Strabo* dixit:
156 *At in mediterraneis præter jam dictas Urbes ſunt Aretium, &c. tum crebra Oppida, Bierati, Ferentinum, Faleria, Faliſca, Nepet, Statonia, & alia plura.* Si tamen *Statonia*, quamvis a *Strabone* recenſita inter iſtius tractus reliquas, urbs *Faliſcorum* fuerit. Quarta denique *Faliſca* eſt, locus a *Falerio* diverſus, etiamſi *Cluverio* aliter videatur ſecundum id, quod hodie ſaltem e *Strabonis* textu colligitur. *Solinus* quoque tanquam de diverſo loquitur: *Quis ignorat, condita eſſe Agillam a Pelaſgis, ab Haleſo Argivo Phaliſcam, a Phalerio Argivo Phalerios, Feſcennium quoque ab Argivis?* Sed quænam harum quatuor fuerit, probe diſpiciendum eſt. Quum *Haleſus* relictis *Agillæ* maritimis in Campo *Faliſco* conſediſſet, non eſt ſtatuendum, illum omnem Regionem, *Faliſcam* poſtea dictam, continuo occupaſſe; ſed urbes tres priores, juxta *Solinum*, ab ipſo ac ſociis conditas, brevem vicioiæ ambitum fuiſſe complexas. Hoc poſito, ex locorum ſedibus, quæ circum *Falerium* conſpiciuntur (illis ſaltem, quas credibile eſt Sylvam *Ciminiam* antiquitus ouo complexam fuiſſe) duæ conſideratu io primis dignæ ſunt, *Civitatis* nempe, & *Galleſii*. Quapropter duas *Falleri* ſocias, id eſt *Faliſcam* & *Feſcennium* has ipſas fuiſſe, io promptu eſt credere. Nec mihi probatur, quod *Cluverius* dicit, *Maſſam* nimio erga Patriam affectu argumentatum eſſe; ſi *Galleſium* ipſi credita fuerit *Faliſca*, ex duabus iſtis *Civitas Caſtellana* veriſimilius *Feſcennium* fuiſſe videtur. Nam, ut taceam monumenta *Romana* marmorea, quæ ſupra attigimus, teſtimonio *Dionyſii*, qui *Feſcennium* a *Romanis* habitatum dicit, conveniente, urbe *Falerio* deſtructa, Sedes Epiſcopalis Diœceſis *Faliſcæ* in *Civitatem* tranſlata eſt, aut ſi jam hic etiam fuerit Epiſcopus (cujus nul-
157 la memoria exſtat, quum in nullius Concilii ſubſcriptione amborum nomina appareant) huic alteri commendata, & conjuncta fuit. Erat itaque *Civitas Caſtellana*, aut Urbs Epiſcopalis etiam ipſa, aut ſaltem habita ac obſervata *ab antiquo* tanquam ſedes ſecunda; Et per conſequentiam, quum illa Regio ab Eccleſia *Romana* Paſtore aut Paſtoribus ornaretur, locus erat (ablatis inde *Faleriis*) cæterorum omnium ampliſſimus ac ſpectatiſſimus, & quod majoris adhuc eſt momenti, a *Romanis* honorifice habitus, & prærogativa Municipii jam inde ab *Auguſti* tempore auctus. *Feſcennium* conſtat inter cæteras *Faliſcas*, urbem ſpectatiſſimam fuiſſe, *Virgilius* ordine primam illam recenſet; *Plinius* Catalogum præcipuarum *Hetruriæ* urbium pertexens, illam non omittit; *Solinus* ut unam e tribus primis *Faliſcorum* memorat; Celebre ac valde uſitatum in nuptiis *Romæ* fuit genus verſuum, utpote licentioſum, qui *Feſcennini* dicti ſunt; *Dionyſius* illam ſemper tractat ut urbem ſociam & æqualem *Faleriis*. Quid ni ergo credamus, *Feſcennium*, ſi non Eccleſiæ pariter Cathedralis, ſaltem ſedis a *Faleriis* ſecundæ loco habitam fuiſſe? Et deficientibus *Faleriis*, quis alius locus præter *Feſcennium* ius ſuccedere debebat? Quod ſi, ut & hoc accedat, Municipii Privilegium, non niſi locis valde conſpicuis a *Romanis* concedebatur, quæ urbs Regionis *Faliſcæ* hac Urbe frequentius memoratur apud Scriptores? Si etiam non præter meritum ſolebat dari; fortaſſe *Feſcennium* non conſenſit in rebellione *Faleriorum* tempore *Manlii*; id quod *Romanis* prodeſſe ad hoc potuit, ut tam celerem ac tam facilem victoriam nacti fuerint; & propterea forſan non fuit & ipſa hæc urbs e ſitu ſuo, valido dejecta, & io locum depreſſum, tranſportata. Non eſt, quod doleat illa urbs tanquam a me male tractetur; cui vivum apud me ſervo ac foveo affectum, quo erga illam,
[a] quum ibi eſſem, correptus ſum. Nam ſcio me 158
illam honorifice habere, dum aſſero non ſolum ſitus antiquitatem, ſed ſanguinis claram ac nobilem originem, & continuatam ſub *Romanis* magnitudinem, multo magis, quam ſi commendaretur a loci ſitu, ubi, ſi unquam *Veji* fuerint, utique horridum poſtea ac fragoſum domicilium fuit ferarum ac ſerpentium, occupatum denique ab hominibus novis, qui huc in unum, (Deus novit unde? & quomodo?) confluxerant. Omnino cum fundamento ſic ſtatuimus: Si *Civitas*, quæ ex tot characteribus recognoſcitur, ut urbs, quæ ſtare & io pretio haberi perpetuo perſeveraverit, antiqua *Faliſca*, aut *Feſcennium* fuerit, gloriari poteſt iſte populus de origine celeberrima ab *Haleſo* filio *Agamemnonis*, regis iſtius *Argivorum*, qui ſummus univerſæ *Græciæ* Dux ac Imperator deſtruxit *Trojam*. Si *Vejorum* ſedem ac ſitum occupat, non alio poteſt haberi loco, quam fungus, natus, ubi quondam arbor fuit.

Hac inquiſitione per antiquitatis tenebras facta, conjiciamus nunc oculos in tempora recentiora, ad inveſtigandam, quoad fieri poteſt, originem nominis hodierni. Non id ago, ut dicam hoc loco cum Defenſore ejus, Caſtella antiquiſſima, *Vejis* ablata per *Ancum Martium*, prope *Campum Salinum*, aut Munimenta illa, quibus *Camillus Vejos* durante obſidione cinxit, Latinis *Caſtella*, vulgo *Le Baracche, e le Caſe Matte*, nominis originem dediſſe *Civitati Caſtellanæ*. *Civitas* (etiamſi *Cluverius* in genere contrarium credat) apparet eſſe nomen urbis non ab antiquo in Epiſcopalem erectæ; nec deſunt exempla; Et adjectivum *Caſtellana* veriſimiliter videri poteſt de reliquiis eſſe nominis primarii; Quo poſito, obſervetur conſtitutio Imperatoris *Ludovici* Primi allegata alio fine a *Maſſa*, & annotata in Canone CXXX. Diſtinctione LXIII. Decreti *Gratiani*, ſed non integre; cujus *Maſſa* dicit ſe exemplar antiquum ha- 159
buiſſe litteris *Longebardicis* exaratum. Confirmatur ibi in poteſtate Pontificia poſſeſſio *Romæ*, cæterarumque Urbium ac locorum *Thuſciæ*; cujus particulam profert *Maſſa*; io qua ordine, quo ſitæ ſunt, recenſentur: *Portam, Centum cellas, Ceræ, Mantuanum, Blera, Sutrium, Nepa, Caſtellum, Galleſium, Orta, Polimartium, Ameria, &c.* An hic illud *Caſtellum* poſitum inter *Nepam* & *Galleſium* (obſtupeſco a *Maſſa* id non obſervatum eſſe) de alio loco, quam *Civitate*, nondum adhuc Urbe facta, in qua etiam poſtea nomen *Caſtellana* retentum ſit, intelligi poteſt? *Caſtel S. Elia* nunquam nomen *Caſtelli* habuit, ſed *Caſtrum* dicitur, & appellabatur *Sappentonia*; nec *Caſtellum Amerinum* tanti erat momenti, ac magnitudinis, ut in illa ſerie collocari mereretur; & longius quam *Galleſium* a *Nepete* diſtabat. Quodnam aliud *Caſtellum*, aut Oppidum inter *Nepam* & *Galleſium* tunc poni potuit; ita ut in illo Diplomate *Caſtellum* nominaretur? Hoc argumentum a me jam annis abhinc multis ſcripto explicatum eſt, & *Romæ* ac alibi cum amicis aliquot, viriſque ſpectatis communicatum, qui in meam hanc ſententiam conceſſerunt. Id etiam fieri io *Vejis Defenſis*, multa cum voluptate vidi; ita ut ſecurus ſim, rem non prorſus levem eſſe, nec a me

a *Quando fui in quel Governo.*

me derivatim, ſed etiam aliis obſervatam; a quibus ſentio me perſuaderi, ut liberius eam in publicum producam. Ab nomine *Caſtelli* antiquum illud *Feſcennium*, vel (ut *Dionyſius* & *Servius* dicunt) *Faſcennium*, ſono non multum diſcrepat. Sed nimium *Civitati* immoratus ſum. *Vejos* revertor.

160 CAPUT V.

Non fuiſſe Vejos, Ponzanum, Meanom, Martinianum, Scrofonum.

B*landus Flavius* cum *Franciſco Fiano* poeta *Fianenſi*, valde ab ipſo ob Hiſtoriæ peritiam celebrato, judicat, *Vejos* antiquos fuiſſe, ubi eſt *Ponzano*; & nulla probatione addita, ad illum Scriptorem provocat, cujus ego opera non vidi.

Sed excluſa *Civitate* eadem opera excluditur etiam *Ponzano*. Cujus a *Roma* diſtantia, ſi non eadem, utique non ita multo minor eſt; quum Regioni *Faliſcæ Soracte* includatur, *Ponzano* relinquitur aut in *Faliſcis* aut in *Capenatibus*, id quod ex fonte *Vitruvii* confirmatur. Quod flumen ei ex propinquo interfluat, quod *Cremera* queat eſſe, & quo *Romanus* a *Vejentano* agro diſtingui potuerit intra ſextum, aut ſeptimum, aut octavum maxime lapidem, mihi ad hoc uſque tempus incognitum eſt. Longius, quam *Civitas Caſtellana* a via *Caſſia* abeſt. Situs loci, etiamſi in rupe conſpiciatur, non videtur magnæ alicui Urbi ſufficere. Ad *Tiberim* ſitum eſt illud oppidum, ſed nihil inde demonſtrari ſcio.

Raphael Volaterranus in *Commentariis Urbanis* & cum eo *Andreas Fulvius*, paulo propius *Romam* accedentes, aliquanto æquius atque opportunius *Vejos Romam* inter & *Soracte* quærunt, extra terminos *Faliſcorum*; Et ſubſiſtunt in loci cujuſdam deſtructi ruinis, unde *Vejos* reformant, ac muris ſuis antiquis ac nomini reſtituunt. En id quod *Volaterranus* ſentit. *Vejentum populi infra* xx. *ab Urbe lapidem ſunt apud Liv.* v. & *apud Plin.*
161 xvi. *e regione Cruſtuminorum medio Tiberi; qui Antiquariorum judicio apparent eſſe Caſtra, quæ partim procerum Romanorum partim Cœnobii S. Pavii ſunt, videlicet Fianum, Natianum, Lyprignanum, Turrita, Civitella, Arianum, Caſtrum novum, Veji autem ipſi inter hos omnino putantur, ubi nobilia Veteris Oppidi veſtigia ſub Urſinorum ditione apparent, quæ adhuc Veana appellantur*; Quæ verba ſignificant, non *Volaterrani* tantum, ſed communem Antiquariorum ſui temporis hanc opinionem fuiſſe. Illa tam nobilia veſtigia, *Veana* dicta, puto eſſe pauca quædam monumenta antiqua prope *Fiano* (quod oppidum conditum forſan in illis ruinis, inde etiam nomen accepiſſe poteſt) ibique Caupona eſt, quæ *Meana* aut *Miana* hodie dicitur. *Volaterranus* igitur non loquitur, ut Defenſor *Civitati*, refert, de *Viano Caſtello*, quod eſt inter viam *Caſſiam* & *Clodiam*, triginta milliaria a *Roma*; Qua re nimium viri iſtius Litterati, cæterorumque bono judicio derogatur, qui ſi in *Vejorum* characterem verum non inciderint, nihilominus ad iſtius populi loca, propius quam ille, acceſſerunt.

Meanam audio eſſe paucas reliquias ſtructuræ alicujus antiquæ ſitu quidem prærupto, ſed ſatis miſero, nec ulla nota aut indicio ſingulari prædito, ita ut difficulter abs te impetres, ut credas eſſe *Vejos*. Ejus a *Roma* diſtantia non parum viginti milliaria excurrit, ſi antiqua ad amuſſim computentur. Non minus longe quam *Ponzano* a via *Caſſia* abeſt. In *Capenate* reperitur, non in *Vejente*; quumque ei non reperiam vicinam *Cremeram*, prorſus illum locum excludo. Addo, *Vejis* inquirendis antiqua monumenta nequaquam ſuppeditare; de ſono autem, quo nomen alicujus loci pronunciatur, ſi nihil aliud concurrat, quæ concluſio fieri poteſt? Tales ſoni nullius momenti ſunt. Nulla alia accedente conjectura nihil efficiunt, ſin ad alia bona indicia acceſſerint, decies illa centies millies conduplicant. Fines *Cruſtuminorum* multo cum judicio hic obſervantur. Sed 162
tredecim illa paſſuum millia, quæ *Plinius* a *Roma* numerat, ſi computentur ad antiqua, *Rianum* vel non attingunt, vel non excedunt. Et de *Meana* hæc ſufficiant.

Johannes Annius, *Cæſar Nicolini*, & *Leander Alberti* contendunt *Vejos* eſſe *Martinianum*. (*Martignano*.) Eſt hic *a* locus quidam prope Lacum *Sabbatianum*, hodie *Anguillaræ*, qui in Collem elevatus gremio ſuo Lacum non parvum includit. Nec ullum toto ejus ambitu ſignum habitationis veteris reperitur, præter paucas quaſdam muri reliquias in parte verticis ejus. Sed piſcatores referunt, in attrahendis retibus, aut ſubducendis naviculis in parte quadam ripæ illius Lacus deprehendi offendicula tam dura; ut nihil aliud eſſe credantur, quam ſtructurarum veterum veſtigia.

Potiſſimum argumentum, pro *Martiniano* (*Martignano*) (omiſſis fabuloſis auctoritatibus *Catonum*, & *Antoninorum Annianorum*) eſt, quod *Livius*, narrans expeditionem trecentorum & ſex *Fabiorum* contra *Vejentes*, dicat, profectos illos eſſe *Roma* per *Janiculum* verſus *Lacum Sabbatinum*. Apud *Livium* tolummodo legitur: *Infelici via a dextro Jano Portæ Carmentalis profecti* (Fabii) *ad Cremeram flumen perveniunt*. Ubi quum ne ullum quidem veſtigium illius viæ reperiatur, nihil aliud ſtatuere poſſum, quam *Annium* cæteroſque crediſſe, *Janum dextrum* duxiſſe ad Lacum illum. De *Jano dextro Ovidius* loquitur II. Faſtorum:

Carmentis portæ dextro eſt via proxima Jano.
Ire per hanc noli, quiſquis es, omen habet.
Illa fama refert Fabios exiſſe trecentos, &c.

Portam *Carmentalem*, ex *Plutarcho* in *Camillo*, conſtat fuiſſe inter *Tiberim* & *Capitolium*; & eſſe potuit apud *Piazza Montanara*. Non igitur profecti ſunt *Fabii* a *Janiculo*, quia hæc porta erat lateris non *Trans-Tiberini*, ſed a parte *Latii*; Nec *Janus dexter* ex *Feſti* ſententia *Janiculus* erat, ſed Templum *Jani*, quod ſtabat extra illam Portam, ubi poſtea, juxta *Publium Victorem*, *Marcellus* Theatrum exſtruxit, quod hodie Palatium *Sabelliorum* eſt. Convocato ibi, juxta *Feſtum*, Senatu, *Fabii* ab illa parte viam ingreſſi ſunt, diverſam propterea plane a *Janiculo*, quo non niſi trajiciendo *Tiberim Roma* proficiſci poterant; *Tiberis* autem non niſi ponte *ſublicio* trajici poterat, qui *Romæ* unicus erat, collocatus inter Portam *Trigeminam* & *Carmentalem*, ubi *Ripa magna* eſt. Sed, quæſo, ſi per *Carmentalem* egreſſi ſunt *Fabii*, ubi deinde flumen trajecerunt, ut *Vejos* pergerent, quæ in *Thuſcia* erat? Suis ipſe ſe verbis intricat Defenſor *Civitatis Caſtellanæ*, quum dicit, egreſſos illa porta, per *ſublicium* tetendiſſe ad *Janiculum*, & ſolum *Janiculum* fuiſſe Portam, qua *Romani* in *Thuſciam* exſpatiarentur. Sed quonam pacto hæc omnia in ipſius Idea diſponi poſſunt? Qui egrediebatur *Carmentali*, tergum obvertebat *ſublicio*, qui intra *Romam* erat; nec illa Porta, foras euntem ullo modo ad pontem iſtum ducere poterat.

Debuit iſto tempore, mea ſententia, alius fuiſſe Pons

a *Una Tenuta.*

Pons extra *Romam*, per quem in *Septempagium* commode tenderetur ab iis, a quibus *ſublicius* remotior erat. Is potuit eſſe, ubi hodie eſt *Ponte Molle*, aut inde non procul abfuit; ubi magnus ille *Tiberis* flexus ſemper aliquem pontem requiſivit; aut forſan, ubi hodie ſunt duo iſti Pontes in Inſula, quæ olim extra Urbem erat, Pontes
164 ſi non lapidei, ſaltem lignei erant, ut *ſublicius*, iiſque ſtruendis occaſionem præbebat facilitas anguſtiæ diviſi Fluminis, & neceſſitas commercii iſtius Inſulæ, in qua, ante *Æſculapium* colebantur *Jupiter* & *Faunus*. Ut verbo dicam; etiamſi per *Janiculum* profecti ſunt *Fabii Vejos* petentes, tollantur illi duo pontes, quos extra *Romam* ego ſuppoſui, non alia via in ullam *Hetruriæ* partem pervenire potuiſſent; ita ut ab omni parte cadat argumentum *Annii*.

Pluribus rationibus *Micus* excludebat *Martinianum*. (*Martignano*.) Dicebat amplificatum eſſe *Martinianum* a *Vejis Hetruſcis*, ergo *Vejos* prius exſtitiſſe, & *quid diverſum* fuiſſe. Dicebat, plus quam tredecim milliaria a *Tiberi* diſtare, nimis procul a *Flaminia*; nec poſſe conterminos habuiſſe *Sabinos*, *Faliſcos*, & *Capenates*, ita ut interpoſiti fuerint fines *Sutrii* & *Nepetis*.

Sed facile reſponderi poterat. Ex nullo Scriptore conſtat, *Vejos* a *Vejentibus* conditos eſſe. Non inſolitum eſt, ut Populus aliquis elegerit in ſedem rerum ac fortunarum ſuarum Urbem, a ſeſe non conditam ſed amplificatam ſolummodo. Diſtantia a *Flaminia* parum ad rem facit, illa a *Tiberi Ponto* non fuit impedimento, & *Vejis* cum *Martiniano* pro eodem habitis, potuit eorum ager conterminos habuiſſe *Sabinos*, *Faliſcos*, & *Capenates*.

Opponebat præterea, *Vejos* prærupto cuidam & altiſſimo ſcopulo inædificatos fuiſſe. *Martinianum* Collem eſſe modicum, totumque aratro ſubigi.

Nonne jam dixi, ut *Veji* modo *Civitas* fiant, amplificari hyperbolas, & magis adhuc in altum extolli? Altum *Dionyſius*, non autem altiſſimum *Vejorum* ſcopulum dicit; nec *Athos* ei aut *Olym-*
165 *pus* pro menſura datur. Scriptores, qui evidentiæ ſtudent, verbis ſuis, nolentes etiam, plus hyperbolarum, quam efficaciæ immiſcent; Et idcirco ſecurius modificantur, quam amplificantur. *Micus Martinianum* (*Martignano*) aut non videt, aut non ab omni parte; Nam, etiamſi verſus *Romam* & *Mare* videatur collis, qui poſſit eſſe ſcopulus ſubactus, & complanatus aratro per tantum numerum annorum; *Baccanum* verſus præruptas tamen rupes habet, quibus iſte ſcopulus valli imminet; quique eum conſcendit ab illa parte, ubi credit eſſe planitiem, deprehendit ſinum montis in vaſtam pelvim Lacus deprimi, quæ ad inſtar antiqui alicujus Circi *Romani* verſus Occidentem rotundatur, ab Oriente autem ſubjacet cortinæ cuidam rupium per lineam rectam diſpoſitarum, quæ in aquis tanquam ſpeculo ſeſe contemplantur.

Verum enim vero, etiamſi hic conditiones meliores, quam reliquis in locis jam dictis concurrant, *Martinianum* (*Martignano*) tamen non poſſunt eſſe *Veji*.

Primo ob nimiam ejus a *Roma*, parvam autem a *Sutrio* diſtantiam. Tabula Itineraria *Vejos* ponit ad duodecimum a *Roma* lapidem, viginti & unum a *Sutrio* milliaria. *Martinianum*, juxta communem ſententiam, ſedecim a *Roma* milliaria abeſt, Sed quum *Baccano* ſtet a latere, qui locus juxta *Antoninum* & Tabulam ad vigeſimum primum a *Roma* lapidem eſt, duodecim a *Sutrio* milliaria, ad eaſdem cum *Vejis* a *Sutrio* & a *Roma* diſtantias inverſo ordine *Martinianum* reperitur.

Secundo. Ob diſtantiam ſupervacuam a *Tiberi*. Non ad *Pontii* natationem hic provoco; ſed credibile non eſt, *Alemercam* apud *Martinianum Gallos* e *Sabina* aut *Latio* exſpectaſſe, ibique ſtetiſſe in procinctu, ad trajiciendum ſubito *Tiberim*; Et militibus ab *Alia* profugis non ſuppeditaſſet *Martinianum* e tam longinquo refugium commodum pro ipſorum laſſitudine; Nec a *Marti-* 166
niano Romam nuncius cladis in tempore pervenire potuerat.

Tertio. Vertex ejus, quantumvis amplus, quum Lacus in ipſius medio ſubſidat, non habet ſpatium capax Urbis magnæ.

Quarto. Creditu difficile puto, *Martinianum* fuiſſe in agro *Vejente*, valde dubitans, an non fuerit in *Ceritano*, ſicuti dicturus ſum.

In illo cacumine, quo[a] Urbi alicui ſitum præſtantiſſimum præbet, credidit *Micus* ſitam fuiſſe antiquam illam *Artenam*, quam *Livius* in finibus *Ceritum* ac *Vejentum* collocat. Et profecto conjectura haud contemnenda eſt. Erat *Artena Caritum*, ſed a multis *Vejentana* credita. Unde *Cluverius* exiſtimat; fuiſſe in finibus, ſed intra agrum *Ceritanum* a dextra *Arronis* fluvii, qui ex ipſius mente iſtos duos Populos diſterminabat.

Sed accurate loquamur. *Artena* in iſto limite tam manifeſto nimis diſtincte cernitur eſſe urbs *Ceritana*. Sed *Martinianum*, utpote plus ultra *Arronem*, in dubium revocari poterat, illorumne an horum fuerit, & horum potius, quam illorum videri. Finis eorum potuit eſſe collis ille, qui a Lacu *Baccano* dividit Lacum *Martinianum*, & illum, qui cognominatur *di Stracciacappe*, quos duos unum fuiſſe Lacum altiorem, poſtea autem aperturæ ſubterraneæ ope ſubſidendo diviſum eſſe credibile eſt.

Nomen, quod ex *Arteniano* corruptum videtur, non obſcuro etiam indicio eſt. Et quamvis vanum videri poſſit, nomen alicujus loci, jam a Regibus *Romanorum* deſtructi, tamdiu ſervatum eſſe; Nihilominus ſolus Lacus ſufficit, donec Urbs, aut Villa, aut aliud quippiam, cujus hodie reliquiæ ſunt fragmenta illa murorum, quæ ibi conſpiciuntur, temporibus recentioribus ibi ædi- 167
ficaretur; idemque Lacus id cum illo communicare potuit.

Sed cogitata hæc tam egregia diſturbari videntur a *Frontino* lib. primo de Aquæ Ductibus, ubi verbis apertiſſimis pronunciat, Lacum illum eſſe *Alſietinum*, deſcribens aquam ipſius. *Concipitur ex Lacu Alſietino via Claudia milliario* XIV. *diverticulo dextrorſus paſſuum ſex millium d. &c.* & libro II. *Alſietinæ conceptionis modus, &c. cum ex Lacu Alſietino, & deinde citra Cereias ex Sabbatino, &c.* Juxta *Frontinum* illæ antiquitates, quæ exſtant in Colle *Martiniano*, veſtigia erunt urbis alicujus, quæ *Alſietum* fuerit dicta, vel *Halſientum* juxta *Publium Victorem*, unde *Halſientena* dicta ſit aqua illa. Quod ſi hoc verum eſt; unde quæſo poſtea revixit vetuſtiſſimum nomen *Artenæ*, & jam inde a tempore Regum *Romanorum* oblivioni traditum? Si *Martinianum* poſt *Alſietam* temporibus recentioribus conditum eſt, cur potius tam antiquum *Artenæ*, quam a Lacu *Alſietino* nomen recentius habuit? Quis rudibus iſtis ac indoctis temporibus *Artenæ* ſitum primitivum ibi divinare potuit? Si temporibus antiquioribus, qua occaſione Lacus non *Artenianus*, ſed *Alſietinus* dicebatur? Profecto, quamvis negare non poſſim, *Artenam* ibi potius quam alibi fuiſſe ſitam, argumenta, quæ a ſimilitudine nominum deſumuntur, nimis ſecura eſſe, plane deprehendo.

Tem-

a *Per una Terra.*

F. *Nardum.* F

Temperare interim mihi nequeo ab hoc tractu de quo loquimur, invitatus, quin ſimilem e nomine quodam conjecturam traham. Inter *Martinianum* & Lacum *Sabbatinum* quod eſt ſpatium, *Polline* appellatur. Jam quis ſcit, an non derivetur aliud nomen a *Polla* illa, quæ in lege *Ru-*
168 *tilia ff. de contr. empt.* Lacum emiſſe dicitur. *Rutilia Polla emit Lacum Sabbatenem Angularium, & circa eum Lacum pedes decem, &c.* Habuit *Polla* procul dubio Villam aut aliud quid apud Lacum illum. Et nomen *Polline* indicio eſt, eam omnem illum tractum ab illa parte poſſediſſe. Obſervetur præterea, Oppidum *Anguillare* non ab anguillis, ſed ab angulo, quem ibi Lacus iſte facit, aſſumpto nomine, forte *Angularium* dictum fuiſſe; ſed *Artenam* redeamus.

Enimvero caret omni bono ſenſu Opinio *Anni.* & *Alberti*, *Artenam* eſſe hodie *Braccianum*, ab ipſorum *Catone* & *Antonino Arcenum* & *Artenum* appellatum, quod inter *Martinianum* & *Cervetere* medium eſt. Et quomodo potuit *Artena* poni a *Catone*, ſi a Regibus *Romanis* deſtructa, temporibus *Livii* nil niſi nomen reſiduum habebat? *Fuiſſe credas*, *fuit*, & *fuerat* termini ſunt, quibus *Livius* de ea verba faciens utitur. In *Peutingeriana* clare videmus, *Braccianum* eſſe, ubi fuit antiqua *Sabbate* ſeu *Sabatia*, quæ nomen Lacui *Sabbatino* dedit. Atque adeo apud animum mecum cogito, nomen e *Sabbate* vel *Sabatia* in *Sabbatiano* detortum eſſe, ut tot aliis factum eſt; & e *Sabbatiano* poſtea in *Braccianum* contractum.

Cluverius, ut attendenti palam eſt, de *Vejis* mentem ſuam non ſatis explicat, oſtendens, modo *Scrofanum* ipſum, modo alium aliquem locum iſtius tractus ſibi placere. *In edito colle* (dicit alicubi) *ut nunc eſt Scrofanum, ſitos olim fuiſſe Vejos.* Alibi rurſus: *Patet Vejos Urbem fuiſſe eo tractu, ubi nunc Oppidum vulgari Vocabulo Scrofano conſpicitur.* Et in Inſtitutione Geographica dicit: *prope Scrofanum.* (*preſſo Scrofano.*)

Sed præterquam, quod poſitura *Scrofani* ſub montibus altis depreſſi, in modico colle & brevi ambitu, ei contradicat, ut ſatis recte *Vejorum* Defenſor diſputat, hinc etiam convincitur ille Vir doctus, quod eo non per viam *Caſſiam*, ſed per *Flaminiam* eatur uſque ad *Primam Portam*. In
169 *Caſſia* ad duodecimum ab Urbe lapidem non potuit unquam eſſe diverticulum, quod *Scrofanum* duceret; tam longe inde diſtorto ac difficili tractu abeſt. Quod antiquam viam *Caſſiam* per *Scrofanum* linea recta *Sutrium* duxiſſe, *Cluverius* palam credat; ejus contrarium potius evincitur ex reliquiis ſilicum antiquarum, quæ, paucis interruptis, paſſim reperiuntur, & per *La Storta*, *Baccanum*, & *Monteroſſum* verſus *Sutrium* ferunt. Quumque *Cluverius* tam brevi temporis ſpatio, quo in *Italia* commoratus eſt, non potuerit illa loca ſatis recte obſervare, quid mirum, ſi hic aberraverit? Adverſatur ipſi etiam *Scrofani* a *Roma* diſtantia xviii. fere milliariorum menſuræ antiquæ, a *Sutrio* autem plus quam duodecim, valde differens a *Vejorum* illa, quæ in Tabula definitur duodecim a *Roma*, & viginti unius milliariorum a *Sutrio*.

Nemo ad hunc diem uſque rectius de re tota ſtatuit, quam *Maſſa*, qui nulli loco ſpeciali adſtrictus libere dicit: *Cæterum, quo in loco Civitas Vejentum ſita olim fuerit, quid nos aſſequi conjectura valeamus, cum dicat Propertius, &c.* & recte. Conſtituerat *Faliſcorum* res, non *Vejentum*, inquirere. *Maſſam* ſecutus eſt, imo ad verbum exſcripſit, *Paulus Merula*.

Acriter eum objurgat Patronus *Civitatis Caſtellanæ*, affirmando, illum dicere *Vejos* eſſe *Rignanum*; quum dicat ſolummodo, fines *Vejentum* eo uſque ſe extendiſſe. *Vejentes a principe ipſorum Civitate ſic dicti, poſſidebant quidquid agri eſt a Cremera Fluvio Urbi in pratis vicino uſque ad Soractis Faliſcorum montis confinia, ubi nunc eſt Oppidum Arinianum.* Sic nullo perſonæ reſpectu habito, alterum dicere aliquis cogit, quæ nunquam vel ſomniavit. Sed parum inde aut nihil detrimenti capiunt illi, qui per ſcripta, jam omnium conſpectui expoſita, etiam mortui, ſemper 170
loquuntur. Meum ſolummodo fuit apud Orbem litteratum id defendere, quod libere & feſtinante calamo ad Amicum ſcripſi.

CAPUT VI.

Quæ fuerint antiqua Saxa Rubra, quod flumen Cremera, & ubi fuerit Caſtellum Fabiorum.

EXcluſis tot locorum ſedibus, ubinam igitur Urbs *Veji* ſita eſſe potuit? reliquum eſt ut alibi illam quæramus. Sed quoniam [a] pedetentim itur, convenit, ne operam perdamus, e longinquo viam ingredi, & primo illa ſpecialia iſtius tractus, quæ *Vejos* nos ducere poſſunt, inveſtigare. Ante omnia igitur quæramus *Saxa Ru-*
C *bra*; quia hæc ad *Cremeram* nos ducent, *Cremera* autem *Vejos*.

Removeantur primo ab oculis ficta illa *Saxa Rubra*, *Civitati Caſtellanæ* vicina, jam ſatis ſuperque excluſa. Et ſi quem majoris lucis ergo ſcire juvat, quænam fuerint monumenta illa antiqua, quæ ibi conſpiciuntur; Erat ibi locus, qui in *Peutingeriana* dicitur *Aqua Viva*, poſitus in antiquo Itinerario *Hieroſolymitano* duodecim milliaris ab alio, qui *Ad Viceſimum* dicitur. Diſtant a Diverſorio *Stabiæ Civitatem Caſtellanam* verſus circiter milliarium, ubi nova *Flaminia* a
D veteri dividitur. A via ſiniſtrorſum plus minus duos ictus ſclopeti; ibique ex muro quodam ſcaturigo fontis erumpit, cui nomen *Acqua viva* adhuc continuatur. Ulterius paulo Eccleſia quædam conſpicitur, cui nomen eſt *La Madonna d' Acqua viva*; & ab altera parte *Flaminiæ* ponticulus ille antiquus eſt, apud quem terra rubra eſt; 171
id autem, quod ponti ſubjacet, *Rimozzo* dicitur. A *Caſtel nuovo*, quod erat *Ad Viceſimum*, ad hæc Monumenta ſunt circiter duodecim milliaria antiqua; & a *Rignano*, quod erat *in viceſimo octavo lapide* quatuor ſunt.

Saxa Rubra conſtat agnoſci in *Grotta Roſſa*.
E Diverſorium illud eſt in *Flaminia* ad aſcenſum collis cujuſdam, non longe a *Roma*. Hæ conditiones accedente nomine probabile redderent argumentum, niſi cogeret nos dicere, *Cremeram* fluvium *Romæ* viciniorem quam *Saxa Rubra*, *fuiſſe* illum rivum, qui prata *di Tor di Quinto* præterfluit; quod brevi me oſtenſurum ſpero, quam non poſſit ſubſiſtere. Ut nimiam ejus cum *Roma* vicinitatem taceam, quæ id etiam diſſuadet.

Nos, antequam ad illa inquirenda accingamur, meminerimus, tribus potiſſimum rationibus illa
F e Scriptoribus antiquis innoteſcere. Aliis *Saxa* & *Lapidicinæ Rubræ* dicuntur, aliis commemorantur ut Urbs dicta *Rubræ*, & poſtea *Lubræ*, aliis recenſentur ut Locus, qui dictus ſit *Ad Rubras*; cujus diſtinctionis ductu, ut plenam eorum habeamus notitiam, noſtra hæc diſquiſitio inſtituenda erit.

Ad *Saxa Rubra* *Aurelius* & *Tacitus* manu nos ducunt. Si in *Flaminia* a *Roma* aberant ad novem milliaria antiqua, hæc, id eſt ſex illa a *Ponte*
Molle

[a] *Si và a tentoni.*

Molle complentur, ubi *Prima Porta* eſt. Unde credibile eſt, *Saxa Rubra* fuiſſe vel omnes [a] pendulos illos colles, qui inter *Primam Portam* & *Tor di Quinto*, *Flaminiæ* tranſitum præbent, vel Tophos illos, qui ſupra *Primam Portam* conſpiciuntur, per totum illud ſpatium, quod viis *Scrofani* & *Fraxineti*, quas *Flaminia* a latere habet, interjacet. Quorum Tophorum uni inædificatum eſt diverſorium illud, quod ulterius eſt in aſcenſu. Adeo; ut Sancti Martyres *Abundius* & *Abundantius*; martyrio affecti *in via Flaminia decimo ab Urbe lapide*, ut de illis teſtatur Martyrologium, 172 *Primam Portam* tranſgreſſi ſint, ultra quam ad duo milliaria, aut paulo plus, reperitur in loco depreſſo, & rupibus clauſo reſiduum illud Sacelli cum Turre, ubi Corpora Sanctorum *Marciani* & *Johannis*, quos iſti ſocios habuerant, reperta ſunt, quæ res indicio eſt, Martyrium illorum, ibi, aut inde non procul peractum fuiſſe.

Locus ille, ſeu Villa fuerit, ſeu Diverſorium, qui modo *Ad Rubras*, modo *Rubras* dicitur, & in via *Flaminia*, novem ab Urbe milliaria in Itinerariis removetur, quomodo poteſt eſſe dubius? fuit iſte *Prima Porta*; ubi videre eſt, a *Flaminia* disjungi viam, quà *Fraxinetum*, *Rianum*; *Fianum*, aliaque *Capenatium* loca adeuntur, fuitque hæc *Tiberina*, & incipiebat *ad Rubras*, quemadmodum dicturus ſum: Dixi jam, ſolere in Itinerariis indicari in accuſativo cum præpoſitione *Ad*, aut ſine ea, viarum divortia, quæ ab recta deflectentia alio tendebant. Locum *Ad Rubras* fuiſſe Diverſorium, aut Villam, videri poteſt in Itinerario *Hieroſolymitano*, ubi legitur non *Civitas*, ſed *Matatio*. Et vero *Primam Portam* ſemper fuiſſe primam ſtationem viæ *Flaminiæ*, (vulgo *Peſata*, aut ſi mavis *Poſta* dicitur) videtur eſſe evidens. Hinc *Marcus Antonius*, poſtquam ad veſperam uſque perpotaſſet, conſcenſo ciſio *Romam* pervenire, haud agnitus, potuit, antequam Muliercula, quam amabat, cubitum iret. Nihilo plus ultra illas planities *Primæ Portæ* fieri potuit, ut *Maxentius* cum exercitu *Conſtantino* obviam ierit; de quo *Sextus Aurelius* dicit: *In Saxa Rubra novem ferme milliaria*. Nam campi illi mire ipſius inſtituto inſerviebant anguſtiis ſua, qua flumen inter & rupes coarctabantur; dicente *Nazario* in Panegyrico: *Apud Tiberim ſuos inſtruxit ſic ripæ locatos, at ultimorum veſtigia præſagio quodam eventuræ cladis unda fatalis allueret*; Et ſubjiciente alterius Panegyrici Auctore: *A fronte* 173 *armis, a tergo Tiberi flumine premeretur*. Et *Conſtantinus* illum ex campis iſtis in fugam agens, eodem illo primo impetu fugientem ad Pontem *Milvium* uſque perſequi facile potuit. quod cum nullo alio loco a *Roma* remotiori conciliari poteſt.

Exigua Urbs, *Rubræ* dicta, juxta teſtimonia allata, non in via fuit, ſed eo ducebat diverticulum quoddam a *Prima Porta*. Illa quæ *Lubræ* dicitur, pari modo intelligitur, a latere *Flaminiæ* intra decimum lapidem ſita fuiſſe, Quoniam in hiſtoria Sanctorum illorum dicitur: *prope Civitatem Lubras*; ubi de tranſitu illorum per *Flaminiam* agitur.

Erat igitur, aut ad ſiniſtram verſus *Scrofanum*, vel potius ad dextram verſus *Fraxinetum*, & forſan, in uno illorum collium, qui ibi in circuitu conſpiciuntur; Nec abſurde collocabitur, ubi nunc [b] Villa quædam eſt Canonicorum Sanctæ *Mariæ*, ruderibus antiquis inædificatum, in Via Lata. Collis ille Caſtello alicui egregie opportunus videtur. Surgit fere a fronte *Fidenarum*, expoſitus proſpectui Montis *Marii* præ quovis alio loco æqualis diſtantiæ. Qui Mons, dubium non eſt, quin illa pars *Janiculi* ſit, quæ Ponti *Milvio* impendet, ubi *Martialis* habebat hortos ſuos. Et *Rubras* ac *Lubras* unum eundem locum fuiſſe (etiamſi Defenſori diſtincta fuiſſe videantur) quis poteſt controvertere, quum unius ſolummodo litterulæ differentia utraque a latere *Flaminiæ* ad milliaria fere decem, & ſic eodem in loco ad digitum fere indicentur. *Cluverius* putat, *Rubras* & *Lubras* (non diſtinguens Lapidicinam aut tale quid) fuiſſe diverſorium illud, quod eſt inter *Primam Portam*, & *Caſtel Nuovo* dictum *Borghetto*. Sed, ut taceam, hoc in *Flaminia*, non *prope Flaminiam* eſſe, a *Roma* ad *Borgettum* duodecim milliaria hodierna ſunt, & inde ad *Caſtel Nuovo*, quod erat *Ad Viceſimum*, quatuor, &, quod magis adhuc clarum eſt, multo plus ultra 174 ſacellum illorum Martyrum eſt; quod eſt ultra decimum lapidem Martyrii eorum; adeo ut S. S. *Abundius* & *Abundantius* non potuerint illic pertranſiiſſe.

Sed ſi inter *Ocriculum* & *Primam Portam* triginta quinque milliaria erant, quamvis antiqua, una ſola die (dicebat *Micus*, & dicit Defenſor novus) non potuiſſet exercitus *Antonii Ocriculis* eo pervenire. Imo ego propterea, quod eſſent triginta quinque milliaria, exiſtimo hunc locum ipſum fuiſſe, quo exercitus iſte, qui feſtinabat, & magis, quam Dux ſuus, ſollicitus erat, pervenerit *multo jam noctis*. An *Hetruſcorum* exercitus, ab obſidione *Romæ* diſcedens (id quod non niſi lente fit) *Civitatem*, ut illi volunt, pervenerit; hic autem, qui præ deſiderio feſtinandi fere volabat, tantum iter non potuerit confeciſſe *multo jam noctis*? Sed quid opus eſt verbis? *Sextus Aurelius Saxa Rubra* non ultra *Primam Portam* ponit. Itineraria hæc inter & *Ocricalum* numerant milliaria triginta quinque. Ab hoc ad illum locum legimus exercitum perveniſſe veſpera ſera. Non oportet de eo diſputare, quod expreſſis verbis legitur.

Quod ſi *Prima Porta* cum ſuis *Saxis Rubris* in *Vejente* fuerit, Villa *Ad Gallinas*, quæ a *Dione*, ac *Plinio*, collocatur & ipſa ad nonum lapidem, & ad *Tiberim*, valde opportune a *Suetonio* dicitur in *Vejente* fuiſſe; Quæ proinde merito ibi, aut inde non procul remota, fuiſſe creditur. *Cluverius* putat fuiſſe, ubi *Fraxinetum* eſt; ſed quum *Prima Porta* ad milliarium nonum ſit, Villa iſta inde non niſi prope abfuit. Locus ei egregius eſt, ſive in viarum diviſione, ſive in ipſis illis pendulis rupibus, quibus proſpectum præbent Montes *Cruſtumini*; limbi uſum *Tiberis* 175 præſtat, & Camporum longi tractus ſubjacent, quorum penes iſtam altitudinem dominium eſt.

Sed Auctori *Vejorum Defenſorum* non placet illa ſedes. *Miratur, qui pacto, ſi Villa Liviæ Auguſtæ (dicta Ad Gallinas, pariterque Vejentanum, utpote in iſto agro ſita) Saxis Rubris tam vicina fuerit, nulla horum mentio fiat apud Suetonium, qui de illa ſcripſit in Galba, nec apud Plinium, qui lib. xv. cap. ult. eandem dicit fuiſſe ad* ix. *lapidem Tiberi impoſitam Flaminia via.* Et quid vellet? ut *Suetonius*, qui, pro ſolita ſua brevitate in iſtius *gallinæ* hiſtoria, hanc Villam ſolummodo ut *Vejentanam* indigitaſſe merito contentus fuit, exactius eam, & ſpeciatim cum confiniis ſuis deſcripſiſſet, ut ſolent Notarii in conficiendis Inſtrumentis? Si *Plinius* ad illam commonſtrandam dicit: *Ad* ix. *lapidem Tiberi impoſita Flaminia via*, nonne evidenter & tanquam digito id facit? quid præterea illum dixiſſe oportuit, Domine? an deſideratur legi: *Prope Saxa Rubra?* quare non etiam: vicina *Rubris* e regione *Fidenarum*, haud procul

a *Pendici*.
b *Un Caſale*.

a *Cremera* & villis, quotquot erant in iſto tractu? Notarii cum omnibus ſuis cautelis & cavillis in Inſtrumentis, contenti ſunt duorum ſolummodo confiniorum mentionem facere. *Plinius* tria deſignat, & hæc non ſufficiant? Pergit: *Et tamen quum eſſet Villa Cæſarum, locus erat notiſſimus iſtis temporibus. Proinde in hac ſententia confirmor, his locis olim Saxa Rubra non fuiſſe vicina.* Bone Deus! fuitne locus notiſſimus? cur ergo poſtulat, ſuperfluo iſto argumento ſuo, ut *Plinius*, ejus mentionem faciens, & *Suetonius* obiter illum tangens, referant inſuper vicinitatem ejus ad ſpeluncam quandam ac diverſorium? Ipſe, qui Doctor utriuſque Juris eſt, & hoc titulo prodit, nequaquam ignorat, fundi per ſe cogniti, non opus eſſe, ut ex-
176 plicentur confinia. *Bartoli* doctrina communiter recepta eſt *in l. cum pater §. fin. ff. de legat. 2. & in l. libellum, ff. de accuſat; Et in l. cum ſervo ff. de contr. empt.* Cujus legis *cum ſervo* verba clara ſunt: *Demonſtratione fundi facta confines nominare ſupervacuum eſt.*

Ex omnibus iis, quæ hactenus diſputata ſunt, jam porro ob evidentiam majorem, collatis inter ſeſe, & in unum collectis Itinerariis, una cum Hiſtoria illorum Martyrum, fragmentum inſtitui poteſt Itinerarii a *Roma* ad *Ocriculum* diſtinctioris; idque cum locis hodiernis collatum ita diſponi:

Ponte Milvii	*M. P. III.*	*Ponte Molle.*
Ad Rubras	*VI.*	*Prima Porta*
Ad Viceſimum	*XI.*	Borgo di *C. Nuovo*, ſeu, M. della *Guardia*
Roſtrata Villa	*IV.*	Preſſo *Morola*
Prædium S. Theodoræ	*IV.*	*Rignano.*
Aqua viva	*IV.*	Preſſo l'Hoſteria di *Stabia*
Ocricolis	*XII.*	*Otricoli.*

Omiſſa *Civitate Caſtellana*, quæ non erat in *Flaminia*,

Reſtat hoc ſolummodo dubiom, a qua rubedine illæ rupes *Saxa Rubra* appellata ſint. Sed nulla meditatione prævia reſponderi poteſt: Ab eadem illa, unde hodie *Grotta Roſſa*. Si per *Saxa Rubra* intelligantur, ut ego credo, Lapidicinæ vel Petræ, tota iſta rupium ſeries venam habet e rubro, vel ſaltem eo prope accedentem. Et quamvis præ vetuſtate ſaxum, aëris injuriis expoſitum colorem mutaverit, ſpecimen nihilominus aliquod retinet. Sed quæ rubedo major deſiderari poteſt illâ, qua Tophi ſupra *Primam Portam*
177 intra tres illas vias præditi ſunt? Hi forſan proprie *Saxa Rubra* fuerunt, a quibus omnis iſte tractus nomen aſſumere potuit.

Aggrediamur jam *Cremeram* quærere; quæ inter hæc & *Romam*, intra ſpatium novem milliariorum debuit eſſe collocata. In toto hoc tractu tres ſunt fluvii. Unus prope *Primam Portam*, Alter apud *Valcam*, Tertius aliquantulum a *Tor di Quinto* abeſt. Horum itaque unus olim *Cremera* fuit.

Maſſa aperte ſatis dicit, *Cremeram* eſſe illum *Romæ* viciniorem, qui prope *Tor di Quinto* ſatis inops aquarum labitur, haud procul a pratis; unde aliquatenus colligere eſt, illum credidiſſe *Grottam Roſſam* eſſe *Saxa Rubra*. Sed ut taceam vicinitatem ejus cum *Roma* nimiam, utpote vix trium milliariorum, qui terminus *Septempagio* parum ſufficeret, ut & inopiam aqoæ, cujus ille nullam rationem habet, fons ejus, a *Roma* parum remotus, oſtendit, nuſpiam illum *Vejis* vicinum fuiſſe. Forſan *Maſſa* non de hoc rivulo, ſed de altero illo apud *Valcam* locutus eſt, qui etiam poteſt dici *Romæ* vicinus eſſe, & prope illa prata labi, quæ ibi conſpiciuntur propter *Tiberim*.

Blondo, *Annio*, *Cæſari Nicolini*, *Leandro Alberti*, *Cluverio* & aliis *Cremera* dicitur fluvius iſte apud *Valcam*.

Valaterranus de *Cremera* verba faciens, tanquam de communi conſenſu affirmat, ut videtur, eſſe illum alterum apud *Primam Portam*. *Cremera fluvius ille exiſtimatur, qui nunc vicinus Primæ Portæ quinto ab Urbe milliario, &c* Sed fortaſſe & ipſe intellexit illum, qui apud *Valcam* eſt; qoi pariter *Primæ Portæ* vicinus dici poteſt. Et *Valcam*, tanquam Diverſorium ignobilius tacuit, Sed numerum milliariorum ad hodierna computavit.

Oritur aliquod dubium circa hos duos fluvios, 178
ſed explicatu facile. Poteſt & hic & ille fuiſſe terminus agri *Romani*, quoniam intra nonum milliarium labuntur ambo. Et hic & illic *Fabii* præſidium collocare potuerunt; quoniam in utriuſque margine reperiuntur abruptæ rupes; & uterque memorabilis eſt, & ultra duodecimum a *Roma* milliarium oritur. Sed ille qui ad *Primam Portam* eſt, cujus unus Ramus *Flaminiam*, alter *Soroſanum* ſatis longe a *Caſſia* accedit, non potuit *Vejis* eſſe vicinus. *Valca* autem majorem ſuam ac remotiorem originem trahens a lacu *Baccano*, & *Caſſiæ* e transverſo incurrens, in *Tiberim* ſe exonerat quinque milliaria hodierna a *Roma*. Quamobrem ſtatui cum Antiquariorum venia poteſt, hunc fuiſſe *Cremeram*. Nomen ejus proprium non apporto, non habet enim; Et quod *Abrahamus Ortelius* in ſuo Theſauro Geographico dicat, ſibi inquirenti de eo reſponſum eſſe, hunc *Valcam* appellari, & illi apud *Primam Portam* nomen *Foſſæ* eſſe; omnino id male intellexit, nec aliud ipſi potuit eſſe reſponſum, quam alterum *della Valca*, a Diverſorio, quod ei a latere eſt, appellari, alterum eſſe *au Foſſo*; pro more, quo ſolent appellari fluvii non ita magni.

Valcâ (ut & nos ita loquamur) ad *Tiberim* terminari potuit *Septempagium*; Cuitrans *Tiberim* reſpondebat, ad amuſſim fere, finis agri *Fidenatibus* a *Romulo* prius adempti; qui neceſſario fuit inter *Caſtel Giubileo* & *il Teverone* (*Anienem* olim) fluvium. Unde *Plinius Fidenati* agro ac *Latio* præciſe *Vaticanum* oppoſuit. Qui velocem
hujus *Fluvii* curſum, inter montes fere ſemper ac 179
ſcopulos a *Baccano* ad *Tiberim*, contemplatus fuerit, probe agnoſcet Epithetum *rapacis*, quo utitur in eo deſcribendo *Ovidius*:

Ut celeri curſu Cremeram tetigere rapacem;

Quod *Trejæ* male convenit, quæ ut plurimum leni ac lento curſu labitur. Aqua ejus (*Valcæ* nim.) clara eſt; ſed qui viderit illum inter pluvias hybernas procedentem, nequaquam præter modum exaggeratam dixerit copiam ac turbulentiam aquarum, quas ſecum ducit, apud eundem *Ovidium*; quum dicit:

Turbidus hybernis ille fluebat aquis.

Dicit *Vejorum* Fictorum Defenſor, *Valcam* non poſſe eſſe *Cremeram*; quia *Romæ* vicinior fuiſſet quam *Vejis*, tali ſyllogiſmo uſus: *Ex verbis Dionyſii idem colligitur*, qui dixit: *non longe a Vejis abeſt, unde apparet, viciniorem Vejis fuiſſe, quam Romæ; Quod ſi iſte fluvius fuiſſet Valca, ut iſti volunt, dixiſſet: non longe ab Urbe labitur, quum hic locus quinque milliariis Romæ propior ſit, & ad Romam etiam magis pertineat, quam ad Vejos.* Sed oſtendit ſe curſum iſtius fluvii non habere cognitum; qui, ſi ei loco, ubi in *Tiberim* labitur, ſeptem circiter milliaria a *Roma* abeſt, in fonte ſuo, qui eſt Lacus *Baccanus*, viginti & unum ab ea diſtat, quot numerantur ad ipſum Diverſorium uſque. Jam ſi *Vejorum* a *Roma* diſtantia duodecim, tredecim, octodecim, vel etiam viginti milliariorum

Digitized by Google

rum fuit ad viam *Caſſiam*, non potuit non *Valca* fluvius e propinquo ipſos præterlabi. Sed hujus rei veritas ex notitia veri *Vejorum* ſitus, melius patebit. Unde plura addere hoc loco ſuperfluum eſt.

Caſtellum Fabiorum, quod a flumine nomen *Cremeræ* ſortitum eſt, quo preciſe loco fuerit, jam facile erit inveſtigare. Si *Cremera* fuit fluvius
180 *Primæ Portæ*, *Caſtellum* in illa ripa potuit ſtare, quæ flumini in via *Flaminia* imminens, ſupra pontem prope Diverſorium angulum facit. Non alius in illius fluvii margine locus conſpicitur opportunior. Sed ubicunque fuerit, *Saxa Rubra* tamen, cum ei in conſpectu, tum magis verſus *Romam* remanebant, ubi *Hetraſci* non poſuiſſent caſtra.

Si *Fluvius Valcæ* pro *Cremera* habetur, non deërunt loca commoda, eaque egregia, iſti Caſtello. Toto ſuo curſu a *Baccano* ad *Tiberim* uſque, ab utraque parte rupes habet cum ſcopulis & promontoriis ſæpe, quæ Peninſulas faciunt. Harum una notatu valde digna ſe offert in *Flaminia*, ea nempe, cui Diverſorium *Valcæ* inædificatum eſt. Eſt hæc rupes inſulari forma, ſatis ampla, & arte quaſi abrupta a reliquis. Sed quoniam durum videri poteſt, *Caſtellum* illud in *Saxorum Rubrorum* parte extſtructum fuiſſe, quum credibilius ſit, Caſtra *Hetruſcorum* fuiſſe ad ſaxa multo rubriora, quam erant ſupra *Primam Portam*, quæ habuerint fortaſſe nomen illud ſibi privum, omittamus hanc, & aliam quæramus. Dico tamen etiamſi ibi non fuerit illud *Caſtellum*, fuit utique ibi aliud quid, memoratu dignum. Hæc, aliæque rupes tam præruptæ, quæ repetiuntur per illum tractum, & in via, inducunt me, ut credam, illas ipſas caſtris ponendis præbuiſſe locum tot exercitibus, quos legimus temporibus antiquis ad *Saxa Rubra* conſtitiſſe. In illarum una contra *Fabios* ſe collocare potuit *Hetruſcorum* exercitus. Hic locum caſtris idoneum forſan cepit *Antonius*, *Romam* petens contra *Vitellium*. Hic *Severus* conſedit & ipſe, de quo dicit *Spartianus*: *Egreſſus ab Urbe in Saxa Rubra ſeditionem ingentem ob locum caſtrorum metandorum ab exercitu paſſus eſt*. *Con-*
181 *ſtantinus* & *Maxentius*, quis dixerit, an alibi ſeſe communiverint? Sed quæramus id, quod potiſſimum nos premit.

Ad curſum *Fluvii* loca multa ſunt, & egregia; ſed unus a *Cluverio* obſervatur, a fronte oſtii, quo foſſa *di Formello* in *Valcam* exit, præter quem locum revera non alius opportunior apparet. Non tamen cum *Cluverio* contendere ſtatui, *Fabios Roma* profectos, per viam, quæ *Vejos* proxime ferret, in illo *Saxo*, utpote propoſito ſuo favente, conſtitiſſe, juxta *Livium*: *ad Cremeram perveniunt, is opportunus viſus locus communiendo præſidio.* quum a me impetrare nequeam, ut verba *Livii*, in talem ſenſum contorqueam; ſed non poſſum non confiteri, illum locum iſti præſidio mihi aptiſſimum videri. Rupes elevata & prærupta dominatur non ſolum in valles ſubjacentes, ſed etiam tumulis oppoſitis multorum tractuum. Quum creditu valde difficile ſit, agrum *Romanum* ulterius cum illo Flumine proceſſiſſe; veriſimile eſt, ibi relicta *Cremera* verſus Meridiem flecti cœpiſſe; Atque adeo *Romani* ad *Cremeram* nulla agri ſui parte *Vejos* propius accedere potuerunt, quam iſto puncto.

Reliquum eſſet, ut *Fabiorum* Collem inveſtigaremus; ſed quum nihil ſingulare, quod ad ejus ſitum ſpectet legamus, niſi quod fuerit *leniter editus*, ineptum foret, hic aliquid divinare. Omnis iſte tractus ſpatii, quod eſt inter *Scrofanum*, *Formellum*, *Inſulam*, *Primam Portam*, & *Borgettam* (intra quos terminos a *Fabiis* pugnatum eſt) vallibus & collibus refertus eſt; & tanta ibi arborum ſylvarumque deraſarum copia conſpicitur, ut ad oculum appareat, antiquitus ibi latebras inſidiis aptas fuiſſe. Nec opus eſt, ad fidem faciendam, 182
hiſce & illum connumeri Collem, in quo *Fabii*, primo circumdati ab hoſte, mox cæſi glorioſe occubuerint, ut chimæras creemus, aut in colle, plus millies aratro ſubacto, ᵃ teſtimonia liqtrium, ferro acuto ac haſtis repletorum, mendicemus, aut comminiſcamur.

CAPUT VII.

Ubi fuerint Antiqui Veji.

ECce in eo jam ſumus, ut *Vejos* inveſtigemus; nec ſine ſpe; etiamſi ſine duce hodie aut deſperetur de iſto opere, aut fugiatur iſte labor. Quapropter, qui eo accingitur, dicere ſolet, ut *Maſſa*, fore, ut ibi reperiantur, ubi alter minime cogitet; & ob oculos forſan, & ante pedes ſint, ſed aut ſylvis occupari, aut longo temporis tractu vaſtari, ut nemo eos agnoſcat. Imo (ut nonneminem dicentem audivi) ſi vel ipſi *Vejentes* reſurgerent, ob magnam immutationem difficulter reperturos, aut agnituros, ubi ipſi habitaverint. Profecto in ſublunaribus hiſce regionibus, tot tantæque ſunt rerum elementariarum variationes, eæque continuæ, ut poſt lapſum qualemcunque ſæculorum velle videre antiquam alicujus loci faciem mera ſit vanitas. Quot Montes olim fuere, qui hodie Lacus ſunt? Quot flumina labuntur, ubi antehac arabatur? Quot campos integros, ne dicam glebas, ab una ad alteram Regionem tranſtulerunt. *Tyrus*, ac *Pharus Alexandriæ*, quæ olim Inſulæ fuere, hodie in continente ſunt. *Siciliam*, quæ non anguſto ſpatio ab *Italia* diſtinguitur, *Diodorus*, *Tertullianus*, & *Claudianus* re- 183
ferunt, partem continentis fuiſſe; & an hodie ſpes erit, videndi intactam faciem ſcopuli, qui ante annos bis mille & amplius baſis fuerit Urbis alicujus? Quid caperet, perinde faceret, ac ſi in homine decrepito (qui ſane eſt *Microcoſmus*) vultum quæreret, quem habuiſſet in infantia. Aquæ, glacies, germina, aratra, terræ motus, turbines, fulmina, torrentium impetus, hominum occurſus ac ſtudia diverſa, centum mille inſperati caſus, anni ipſi, ac naturalis ſenectus, ac mors individuorum, in procreandis aliis;

(*Invida fatorum ſeries ſummiſque negatum*
Stare diu.)

vaſtant, revolvunt, reformant ſemper Mundum, ut ceræ aut cretæ maſſam. Quod ſi autem verus *Vejorum* ſitus reperiri non poterit cum antiqua ſua forma, at de nonnullis ſaltem ſeu reliquiis, ſeu veſtigiis reperiendis, non eſt deſperandum; ſicuti etiam homines decrepiti qualecunque ſaltem lineamentum formæ juvenilis in facie retinere ſolent.

His reperiendis, quum haud procul a *Cremera* fuerint, eandem cum hoc fluvio viam, ſed curſu contrario, more piſcium, inſiſtamus.

Si illa fuit foſſa *Primæ Portæ*, paulo ultra iſtud diverſorium illam videre eſt diffindi in duos ramos, quorum Auſtralis prope accedit *Scrofanum*, locum, quem jam dixi non potuiſſe eſſe *Vejos*. Septentrionalem, quæ ſub *Flaminiam* per depreſſam atque anguſtam Vallem ſerpit, poſt iter fere ſex milliariorum videmus dividi in alios duos; inque illo angulo, ubi aquæ ſibi invicem occurrunt,

ᵃ Defenſoris verbis, jam ſupra, pag. 124. *edit. vet.* allatis, ludit hoc loco Auctor eaque falsè ridet.

runt, ſurgit, quod iterum dico, promontorium
184 quoddam tali ſitu, ut, ſi alia de cauſa nequeat eſſe *Vejorum* ſedes, ipſius utique gemella fuerit, a Natura facta.

Inter utramque ripam, attollitur ac proſpectat ſupra præruptum tophaceum ſcopulum vaſta quædam Peninſula, cui nomen eſt *Celano*; a latere autem Boreali eo accedit ſcopulus, qui Orientem verſus ſeſe dilatans, vertice acuto per motum Pyramidis in terra diſtenſæ; Occaſum verſus, continuato ſolo vaſtam planitiem efficit, curſu recto per pluſquam milliarii ſpatium, quæ nuda, ac viva ſilice aſpera, æqualis autem ubique altitudinis, non niſi oculis admiratione plenis luſtrari poteſt, ac vulgo *Belmonte* vocatur. In vertice ſcopuli inter planitiem ac marginem ſtrata via eſt, recta, aggere ſeu vallo, fabricato ex eodem ſaxo, diviſa, qui agger, plus uno loco per modum laciniarum arte diſſectus, tranſitum præbet e planitie intra rupem. Prope extremitatem aliquot reliquiæ ſunt murorum, ſed non valde antiquæ. Planities in iſto faſtigio vaſta eſt. Conſpicitur ibi fragmentum quoddam muri e lapidibus magnis quadratis exſtructi; Reperiuntur ibi baſes, & fragmenta marmorea; cuncta Urbis antiquæ indicia manifeſta. Situs eſt iſte locus inter *Scrofanam* & *Caſtel Nuovo*, iſti valde vicinus, ſed in hujus territorio. Et forſan illum locum multo cum judicio intellexit *Cluverius*, ſicuti indigitare videntur hæc ejus verba: *Propter viam Flaminiam ſiniſtrorſum Veji.* Situs ejus præter munitionem etiam pulchritudine præditus eſt; Cujus in conſpectu *Roma* eſt. Non ultra quatuor milliaria ab illo ramo *Valeæ* diſtat, qui a *Formello* venit, adeoque haud procul a *Cremera*. Quod ſi poſtremo etiam tantum convenientiarum concurſum cum [a] nullulo arithmetico quaſi multiplicare velimus, a *Caſtelnovenſibus* altiſſima *Cellani* rupes, quæ ſcopulo *Belmonte* proxima eſt, vocatur *Co-*
185 *ſta di Feji.* Vocabulum corruptum eſſe apparet; nec melior ſonus illi aſſignari poteſt, quam *Veji.* Littera I. ante E. non tantum ex idiomate *Hetruſco*, ab uſu linguæ *Latinæ* hac in re diſcrepante, ponitur; ſed præterea etiam in pluribus vocibus, in quibus littera I. ab elegantia *Hetruſca* non admittitur, a Vulgo tamen in illis regionibus pronunciatur, ita ut prima corruptio vocis *Veji* potuerit eſſe *Vieji*. Littera F. ſæpe vicem V. conſonantis implet, ac facile pronunciatio ab una in alteram incidit. Hinc apud Græcos τὸ Y. poſtpoſitum in Diphthongis, ubi vim τοῦ V. conſonantis ante Θ. K. Ξ. Π. Φ X. exercet, cum ſono τοῦ F. uſurpatur. *Suetonius* dicit, *Claudium* Alphabeto *Latino* duas litteras adjeciſſe, *Tacitus* dicit tres; ſed neuter indicat, quænam fuerint. Una, quæ forte V. conſonans fuit, per F. inverſam ſcripta conſpicitur in hac inſcriptione:

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAES. AVG.
GERMANICVS PONT MAX TRIB. POT. IX
IMP XVI COS. III. CENSOR P. P. AVCTIS
POPVLI. RO. FINIB. POMERIVM. AMPLIAↃIT
TERMINAↃITQ.

Ac pulcra fuit inventio, ſed quæ ſequaces forſan non habuit, quod parum accepta *Claudii* vita univerſas ejus res ſubleſtæ fidei redderet.

Sed hic ſitus a Tabula Itineraria excluditur, quæ præterea & *Civitatem Caſtellanam*, & cætera loca omnia poſtponit. Collocantur illic *Veji* ad *Caſſiam*, *Romam* inter ac *Sutrium*. His locus ad *Flaminiam* eſt a *Caſſia* plus quam ſeptem milliaria diſtans. Quanquam apparet antiquum ac me-
186 morabilem fuiſſe; illumque in medium protuli, ut oſtenderem, aptiores dari cum ſitus locorum tum nominis antiquam formam referentia, quam *Civitas Caſtellana*, & *Cavæ Furianæ*, & *Arimozzi*, ac cætera ſuppeditent. Itaque non niſi circa curſum veræ *Cremeræ* prope viam *Caſſiam* quærendi *Veji* ſunt. Ac diſtantiarum ſolummodo ratione habita, cogitandum eſt: campis ac Urbibus naturale eſſe mutare faciem, ſed nunquam ſaltus facere.

Duodecim a *Roma* milliaria, per viam *Caſſiam Baccanello* tenus, vulgo procedere putantur. Hinc extra viam pauca milliaria dextrorſum duo loca ſunt, *Vejis* perquam opportuna. Inter *Campanianum* (*Campagnano*) ac *Formellum*, ad ſpatii ferè dimidium, inter præcipitia rupium Eccleſia eſt *S. Mariæ del Sorbo* Patrum *Carmelitanorum*. Stat illa Eccleſia forma inſulari in anguſto ſaxo, duobus grandibus ac præcelſis ſcopulis ſubjecto, qui a fronte ac e propinquo loco obſervati, ſaxum illud quaſi opprimunt, diviſi rivulo, qui intra milliarii dimidium in *Cremeram* a latere ſcopulos illos præterfluentem labitur. Horum alter verſus *Campanianum*, alter verſus *Formellum* duos magnos ambitus deſcribunt, capacem utrumque amplæ alicujus Urbis. Et quamvis non undique ad amuſſim abſciſſos ſeſe oſtentent illi ſcopuli, ſuggerunt nihilominus præſenti ſuo ac decrepito aſpectu, quales olim in annis juvenilibus fuerint. Hi ſitu ac diſtantia *Vejis* convenientiori, nequaquam *Civitati Caſtellanæ* munitiſſimam illam altitudinem ſuam invideant.

Attamen, ſi milliaria ad antiqua computentur, locus uterque in decimo octavo reperietur; & quamvis cum Tabula hoc conciliari queat, quum ibi *Vejos* in accuſativo legamus, adeoque ad lapidem duodecimum habeamus diviſionem viæ, qua *Vejos* a *Caſſia* iter eſſet; nihilominus parum ſufficit, quod ſic videamus *Eutropium* potius quam *Dionyſium* vera prodidiſſe. Quamobrem, ut in ju- 187
ſta ſua diſtantia illos reperiamus, ita diſſerimus.

Tabula *Antonini* conſentiens *Romam* inter & *Baccanum* ponit XXI. milliaria, quæ a *Ponte Milvio* ad *Baccanum* ſunt octodecim. Ad ipſum ſpatii hujus dimidium, hoc eſt, ad nonum a *Ponte Milvio*, ut & nonum a *Baccano* milliarium occurrunt *Veji*. Illud autem iſtius ſpatii, inter *Baccanum* & *Pontem* illum, dimidium, ubi erit? Profecto non niſi apud *Inſulam* (*Iſola*) Caſtellum *Stortæ* vicinum. Id Caſtellum ſitu non ita amplo eſt. Sed etiamſi hodie vere Inſulam referat, videre nihilominus eſt, rupem ejus Occidentalem temporis tractu, abruptam eſſe ab aliis majoribus; a quibus non multum disjungitur; hæ autem, ingenti angulo relicto, ab uno latere *Stortam* verſus ſe extendunt, ab altero ſeſe dilatant juxta Rivulum ſuum a fronte Diverſorii, dicti *dell' Iſola* in via *Romana*, & ulterius, ſervantes ita hodieque pro magna parte formam Peninſularem. Numquis autem dubitat, an in illa planitie antiquitatis veſtigia conſpiciantur? an in hac *Inſula* (*l'Iſola*) dentur Inſcriptiones? Inter alias iſta, quam Defenſor *Civitatis Caſtellanæ* e *Smetio* producit, ſed non dicit, ubi reperiatur, exſtat in Eccleſia Sanctæ *Luciæ* Caſtelli *dell' Iſola*; ibique etiam tempore *Ligorii* erat, ſicuti teſtatur in collectione ſua M. S. Inſcriptionum antiquarum. *Baſis*, Marmorea eſt; & ſuperne excavata uſum Pilæ continendo vaſi Aquæ ſanctæ præſtat. Inſcriptio iſta ita ſe habet:

VICTORIAE
AVGVST
SACRVM
RESTITVTAE POST ANTI
QVISSIMAM VETVSTA 188
TEM
ORDO VEIENTIVM

a Un zero.

Ad

Ad cujus dextrum latus minoribus litteris legitur:

DEDICATA
III NON IAN
AEMILIANO II ET AQVILINO COS
P SERGIO MAXIMO
M LOLLIO SABINIANO
II VIR Q Q
CVRA AGENTE
VEIENTIO IANVARIO LIB ARK

Hoc autem marmor nonne ſufficiens erit teſtimonium de *Vejorum* ſitu? ſi penes *Civitatem Caſtellanam* eſſet; quis inde clamor excitaretur? Hic non de chartæ fragmento agitur; neque tricæ *Glitii Galli* recenſentur; ſed in propatulo & cuivis expoſitum eſt, quod adducimus, *Romæ* valde vicinum. Qui noluerit credere, eat ac videat.

Hæc omnia dicta ſunto, ut pateat, quam erronea hypotheſi utatur Patronus *Pſeudo-Vejoram*, quando dicit; pag. 20. *Hic ſitus ita deſcriptus, ſeu ſcopulus, aut promonterium, ſi mavis, a lateribus ſuis & undique præruptam, nuſpiam in loto alicujus momenti circa Romam reperitur, præterquam in Civitate Caſtellana.* Simul etiam, ut in aperto ſit abſque neceſſitate tranſportandi *Vejos* intra *Faliſcos*, in juſtis diſtantiis ſuis urbes *Vejos* multas futuras, ſi a ſitus circumſtantiis fieri poſſet argumentum
189 concludens *per neceſſ*. Pro jocis habeantur huc uſque factæ inveſtigationes; nunc autem de *Vejis veris* dicamus.

Veji erant extra viam *Caſſiam*. Id nos docet accuſativus *Vejos* in Tabula. ſed ſi viam egrediatur, non multum nobis vagandum erit. Diverticulum viæ, quod *Vejos* ducebat, clariſſime cernitur inter *Stortam* ac diverſorium *Inſulæ*, *Româ* proficiſcenti ad dextram; eſtque via, quæ hodie ducit ad *Formellum*. Per hanc ponte, qui ſuper foſſam *Inſulæ* jungitur, trajecto, ac paulo ulterius brevi valle peragrata, ſtatim ſeſe offerunt rupes, depreſſæ quidem illæ, ſed quæ ante mille annos (quum tophus ibi tener & contritu facilis ſit) altiores eſſe potuerunt. Hæ ad amuſſim ſemper Orientem verſus procedentes, ſimulatque a fronte *Inſulæ* eo pervenerint, ubi rivus interveniens, illas incipit alluere, ſtatim creſcit altitudo earum, fiuntque magnæ ac mirandæ. Sic ſemper altæ ac præruptæ pergunt per longum ſpatium ambitu ovali, ac tandem ducunt in planitiem, ſatis amplam, in qua Rivulus ille cum *Cremera* aquas ſuas communicat, ac unus fit fluvius. Qui, jam in planitie, ſe convertens ſaxum reſpicit, cujus extremitas fere acuta, ſed flexa verſus Auſtrum ſub undantibus herbis per modum ſcopuli alicujus aut promontorii ſurgit, effigiem ille verborum *Plutarchi* cernit; *Cum durum aſperumque promontorium intueretur.* Hinc flectenti ad latus ſeptentrionale, ac ſecundum *Cremeram* contrario curſu tendenti, occurrunt rupes ſeſe circumducentes, abruptæ & acclives, quæque magis adhuc præcipites aliis temporibus fuiſſe videntur; inter quas & depreſſiores camporum oppoſitorum reliquas, Fluvius medius in anguſta profunditate interfluens, horrorem movet. At oculis contemplari *Vejos* licet in fragmentis illis murorum anti-
190 quiſſimis, quæ illic exſtant. Rupes, utpote nativa ſitu, non tam exacte in orbem circumducitur, quin ſinus faciat; horum autem in uno, qui [a] grande aliquod propugnaculum refert, duo ſeſe offerunt fragmenta murorum ex lapidibus quadratis grandibus ac pulcris; unum ab una parte ac foras, ſuntque exiguæ hæ reliquiæ, alterum ab altera parte, ac intro ſpectans, duratque adhuc ad aliquot cannarum menſuram. Offerunt ſeſe hæc fragmenta, ſed non exſtantia ſupra terram, quum inſerta ad marginem in ſciſſura ſaxi, unde [b] conſcendi propugnaculum debebat, aggeſta terra ſcopuli filum ſequantur. Ulterius per milliarii fere ſpatium, aliud fragmentum reperitur, ſed exiguum, eodem habitu. Quorum conſpectus attendenti declarat verba *Livii*; *Urbe valida muris, ac ſitu ipſo munita*; Et *egregiis muris, ſituque naturali Urbem tutantes.* Item *Plutarchi* illa: *Altis muris, longisque, ac claris oppidanis Urbem cingentes*, &c. Quod opus in alta illa planitie, ut in Parte prima dixi, non erat de nihilo. Muri eximii, alti ac duri erant, præter exſtructos in Iſthmo Peninſulæ, inſertos ſcopulis, & aggeſta terra munitos, ut arte ſupplerentur naturæ defectus; in quorum altitudine extenſa illa verticis planities, ac tanta ſuſtinens opera, non poterat non ſpirare admirationem. Inde non procul in *Cremeræ* planitie, pulcrum & intactum adhuc Cuniculi alicujus oſtium conſpicitur, paulo amplius quam tres palmos latum, altum fortaſſe novem (nam aqua prohibitus metiri illud nequivi) ſuperne acutum, ſed ad tres quatuorve palmos intro obturatum. Foramen hoc, arte fabricatum, nihil aliud quam cuniculum eſſe apparet; idque ipſum *Camilli* opus eſſe, ad penetrandum in Arcem quis dubitare poteſt? Circa ejuſdem locum res occurrit majori adhuc admiratione digna. Rupes, ubi deſcenſioni incipit in- 191
ſervire, diſtendens per planitiem vallis pedem ſui ſaxi per modum pontis, *Cremeræ* per ſclopeti ictus fere tractum ſub ſe tranſitum præbet; At ſi quem juvat ad ipſum aquæ alveum deſcendere, is tranſitum iſtum arte factum eſſe videt, latum fere duabus cannis, altum forſan tribus, ductumque per lineam rectam ab uno ad alterum caput; Opus *Vejentium*, inque finem haud contemnendum ab ipſis exſtructum, utpote qui Urbem ſuam muniorem redderent, curando, ut ibi etiam ad pedem rupis ac infra laberetur illud flumen, quod per aliquantulum ſpatii flectendo inde removeretur. Sub ponte illo paululum intra oſtium aquæ deprehenditur alius cuniculus, ſed minor, ab aqua per plus quam cannæ ſpatium elevatus. Opportunitas occulte ibi laborandi inducere obſeſſores potuit [c] ad illam viam in Urbem moliendam. Et hi debent eſſe cuniculi, qui facti ſint. *Livius* unius ſolummodo mentionem facit: qui omnino prior ille, major, & conſpectui magis expoſitus erat. Forſan etiam *Plutarchus* & *Florus* cuniculorum mentionem injicientes, modo indefinito unum intelligunt; aut fortaſſe unus ille in plures dividebatur ramos. Sed quomodocunque ſe res habet, bene hoc loco procedit. Saxum ibi reperitur tanta duritie, ut *Plutarchus* illud vere *durum aſperumque* dicere potuerit; quod *Civitatis Caſtellanæ* topho non bene convenit. Super hoc ponte, quem *Inſulani* (*gl'Iſolani*) *Sodo* appellant (quaſi dicas *Firmum* aut *Solidum*) ad altitudinem circiter duarum cannarum a terra aliud fragmentum muri eodem cum cæteris habitu ſervatur; quod non nihil confert ad fidem faciendam, fuiſſe ibi unam Portarum Civitatis. Ejuſque clivi ſatis facilis apparere videntur veſtigia; per quem humi reperiuntur per ſeriem iidem lapides quadrati, quos antiqui munimenti eſſe patet. Ultra rupem retrocunti, ſed non multum, inter illam ac fluvium 192
agellus jacet, ubi nuper Operarii repererunt tria fruſtula plumbi antiquiſſimi, glandis magnitudine ac forma, ſed extremitatibus acutis, per modum oſſium olivarum; quæ agnoſcuntur ex illo glan-

a *Un grand' Orecchio di baluardo.*

b *Dal'a quale in ſu ſeguiva la ſolita a ſcarpa.*

c Ital. *adoprar la ſcala per monteggiarſi.*

glandium ac plumbi eſſe genere, quod olim fundis jaci ſolitum tradunt *Salluſtius*, *Virgilius*, *Ovidius*, *Livius*, aliique. Quamobrem præ curioſitate illas mihi comparavi, ac penes me ſervo. Sequuntur mox cum *Cremera* rupes, ſed depreſſæ, aratro in formam collis ſubactæ & complanatæ, quibus porro ponte *Cremeræ* trajecto, facilis aſcenſus eſt, ac brevi in anguſtam quandam planitiem pervenitur; & hinc deſcenditur in alteras illas rupes, a quibus orſus ſum. Collum hoc erat Peninſulæ, quod anguſtum, ac leniter elevatum (altius autem fuiſſe debet temporibus antiquis) *Boccanellum* verſus ſe extendit. Cui imminens Urbis ambitus (non tam edito loco tamen, quin Turres, Arietes ac Vineæ ei admoveri potuerint) & Meridiem verſus ovalem formam claudere pergens, figuram ſcopuli abſciſſi, ac *συμφύγος* tam bene complet, ut, quæcunque de eo dixerint Scriptores, mirabiliter & exacte undique referat. Hic apertura quædam recta, quæ in medio illo Iſthmo illum ambitum dividit, evidenter ſitum Portæ Urbis Occidentalis monſtrat. Et paulo ulterius, fere ad deſcriptum a me tophorum principium, mihi dictum eſt, aliud muri fragmentum eſſe in vertice ſub rubeto quodam, non divelſum a cæteris; At ego pluribus indiciis perluſtrandis jam defatigatus, non ulterius progreſſus ſum.

Summitas egregia eſt. Plana non undiquaque, ſed interdum leniter aut concava aut tumida; cujus multæ inæqualitates (quis dubitare poteſt?)
193 a ruinis ortæ ſunt. Ibi auditur *Livius* animo intonans verba plebis: *Cum pulcherrima Urbs Veji*, *&c.* atque *Appii* altera illa: *In conſpectu prope Urbis noſtræ*. Cuncta hodie in ſylvas & campos diviſa ſunt; ubique autem tanquam ſeminata conſpiciuntur fruſta [a] *Tiburtinorum* lapidum, ſaxorumque a vetuſtate contritorum, [b] inque aſſulas aut buccellas reductorum; Cujus planitiei pars illa, quæ Orientem ſpectat, communi vocabulo *La Jelia* vocatur, quod corrupte *Vejos* ſonat.

Spatioſa iſta planities jam inde a *Formello* ac *Baccanello* conſpicitur elevata ac magnæ alicujus Urbis capax; adjuta autem muris, qui ad præcipitia ſaxi ſeſe erigentes, quam ampliſſimam illam continebant, major adhuc olim apparere debuit. Ambitum facit quinque milliariorum antiquorum & amplius; præter quem (ſi parum videtur) Urbs verſus *Baccanellum*, ſalva iſta firmitate ſua, ſeſe extendere potuit; præterea etiam ſitus *Inſulæ* (*dell' Iſola*) tam commode ipſi ad latus accedit, cumque eo rotunditas ambitus tam pulcre procedit, ut e longinquo unum idemque ſaxum videantur. Nec alienum a fide videtur, ope pontis (quandoquidem *Veji* ab ædificiis ſuperbis ac magnificis celebrentur) & ipſam Urbis partem fuiſſe.

Primo intuitu *Romæ* nimium vicina videtur. Sed rei veritas facile detegitur. Diſtantiæ locorum duobus modis computari ſolent. Primo per lineam rectam, metiendo illas per aera ab una ad alteram extremitatem. Deinde ex opinione communi, exordiendo ac terminando in Portis. Illa ratio Geographorum potius, quam Hiſtoricorum eſt; neque Itinerariis unquam inſervit. Juxta quam ſitus *Inſulæ* (*dell' Iſola*) in minori, quam duodecim milliariorum diſtantia foret. Hac autem computandi ratione, quæ vera eſt, quamque ſcri-
194 ptores in hoc negotio ſequuntur, utitur opinio communior atque commodior, per viam *Caſſium*; quum alia via rectior ne hodie quidem unquam teratur. Jam ſpatii, inter *Pontem Milvium* & *Baccanum*, dimidium per hanc viam, quod novem milliariorum eſt, & ad Diverſorium *Inſulæ* (*dell' Iſola*) ſe extendit, juſtiſſimum mihi videtur; ac plus ſpatii eſſe a *Ponte Milvio* ad locum, quem deſcripſi extra viam, quam ad illud Diverſorium, experientia illorum, qui hæc loca luſtraverint, conſtat. Novem illa milliaria a *Ponte Milvio*, duodecim eaque grandia ſunt a *Roma*. Quum inter illum Pontem ac Portas, quæ ſub *Capitolio* erant, tria ſint; futura fere quatuor, ſi a Columna Fori computationem exordiare. Unde hic plane ad amuſſim centum illa *Dionyſii* ſtadia reperientur. Num autem hæc adæquatio ex verbis etiam Patroni *Civitatis Caſtellanæ* elici queat, dicamus. Fatetur ille circa finem, antiqua *Vejorum* milliaria duodecim, ex uſu hodierno eſſe decem. At quis neſcit milliaria hodierna decem communi conſenſu æſtimari, ac dici a Diverſorio *Inſulæ* (*dell' Iſola*) ad *Romam*? Quid igitur altercatione opus eſt?

Num melius *Caſtellum Fabiorum*, quam circa hunc locum collocari poteſt? haud procul inde abeſt. Propter Agrum in bonam etiam Urbis partem dominari potuit; facitque, ut illud *Dionyſii* jam intelligam: *prope flumen Cremeræ*, *quod non longe abeſt a Vejis*, *Caſtellum muniverant*. In quibus verbis, illud: *quod non longe*, *&c.* fruſtra additum foret, niſi voluiſſet intelligi, *Fabios* Caſtellum illud exſtruxiſſe ad *Cremeram*, *ubi non longe abeſt a Vejis*, hoc eſt in illo Agri *Romani* ac *Cremeræ* ſitu, ubi minimum a *Vejis* aberant. Nec minus clare id inde colligitur, quod *Vejentes* dicat præ metu *Caſtelli* non auſos fuiſſe portas egredi.

Artena autem antiqua, ſive fuerit, ubi nunc 195
Martinianum (*Martignano*) eſt, ſive, ut *Cluverio* placet, ad ripam *Arronis*, aut inde haud procul abfuerit (nam alibi eſſe non potuit) nonne fuit plane inter *Cerveterem* ac *Inſulam*?

At *Tiberis* forſan inde tam longe abeſt, ut *Romani* non potuerint facilius eo quam *Romam* ſeſe ex clade *Allia* recipere? ſed notandum eſt, non niſi quinque milliariorum ſpatium intercedere. *Mamerco*, qui *Vejis* adventum Gallorum exſpectabat, non aptior alius locus reperietur, quique *Sabinis* ac *Latio* modo tam æquali eſſet oppoſitus, ad ſubitaneam *Tiberis*, ſive ſupra ſive intra *Anienem* (*il Teverone*) cum exercitu trajectionem, aut ad iter *Romam* recta inſtituendum, prout opus eſſet; neque in quem melius quadraverit illud: *Longius diſcedi non placuit*.

Poſtremo etiamſi ad milliaria, quæ memorantur a ſcriptoribus, ex mente Defenſoris *Civitatis Caſtellanæ*, non opus fuiſſet exſpectare, nihil in traditionibus hiſtoricis occurrit, quod non in hunc locum quadret. *Valerium* eo a media nocte profectum, ac duos exercitus ante lucem prœlio viciſſe, nihil difficultatis habet. *Hetruſcos* ſoluta obſidione *Janiculi*, tanquam proximum locum *Vejos* petiiſſe; *Livium* mirari, quod milites ex *Alienſi* clade ſuperſtites inde nihil nuntii de eventu pugnæ *Romam* miſerunt; *Romulum*, cujus temporibus bella ultra ſeptimum ab Urbe milliarium non ſolebant geri, *Vejentes* proſecutum eſſe uſque ad muros; Bellum *Vejentanum* apud *Silium* dici vicinum ac ſub portas; Solitoſque *Romanos* ac *Vejentes* crebris illis ac victricibus ſuis incurſionibus, ſtatim ad hoſtium muros pervenire; diſtantiæ cuncta non majoris teſtimonia ſunt. Conſilium Plebis *Romam Vejos* tranſportandi, ſive eo migrandi, oſtendit multo commodiorem illum locum ipſorum agris fuiſſe; atque alterum illud, quod a *Plutarcho* memoratur, e *Ro-* 196
ma ac *Vejis* duas *Romas* faciendi, ejuſdem Senatus ac Populi, non tam abſurdum fuit, quam fuiſſet citra Urbem minus propinquam. Quod *Veji*

He-

a *Tevolonce*.
b *à in ſcbuggie, ò in boccancini.*

Hetruriæ propugnaculum vocentur; idem plane eſt, ac ſi in margine *Hetruriæ Romæ* opponerentur. Quumque videamus apud *Eutropium* eodem ordine cum *Vejis* circum *Romam* collocari *Cruſtumerium*, *Fidenas*; *Antemnas* ac *Cæninam*, loca ſeptimi, quinti ac tertii milliarii, his verbis: *Hæc Oppida Urbem cingunt*; accedente *Paterculo*: *Tam vicinis Vejentibus*, pro certo aſſeverare poſſumus, non alibi illos fuiſſe.

Accedunt Habitatores *Inſulæ*, (*dell' Iſola*) qui cum antiquâ ſua traditione huic opinioni ſubſcribunt. Dicebat mihi unus ex illis, quo duce utebar in luſtranda hac regione, ex communi ac publico Majorum ſuorum conſenſu, Urbem illam potentem fuiſſe, obſeſſam ac deſtructam a *Carolo Magnô*, [a] ipſiuſque *Paladinis*. Addebatque aliquot aniles cantilenas tam gratioſas, ut, ſi *Myrſilio Lesbio* auctore ipſi fides habenda fuiſſet, egregiam mihi viderer comparaſſe acceſſionem cognitionis antiquitatum. Profecto grandem aliquam Urbem, *Vejis* parem, ibi ſtetiſſe, negari nequit. Locum ipſum in *Vejente* eſſe, Sole meridiano clarius eſt. *Vejos* inde non longe remotos ſaltem fuiſſe, ſatis ſuperque viſum eſt. Quænam igitur Urbs potuit illa eſſe *Vejis* viciniſſima (ſi non ipſa *Veji* fuerit) haud procul a *Cremera*, & bene munita, atque ampla, æque ac *Veji* ipſi?

CAPUT VIII.

De Agro Vejentanô.

TOt tantisque ſitus indiciis congruit Ager, qui totidem iisque certioribus *Vejentanum* etiam ſe ipſe prodit.

197 Primo terra fere omnis, quæ circa *Inſulam* (*all' Iſola*) eſt, per tractum aliquot milliariorum ab omni parte illam, quæ *Romam* propius accedit, ſoli bonitate ac fertilitate vincit. Quæ ipſa Agri *Vejentani* qualitas eſt, ſæpius jam decantata; *Uberior Romano agro*; ex qua ubertate, non niſi fæculentum vinum atque craſſum, quo titulo *Vejentanum* innotuit, naſceretur. De vino *Inſulano* non loquor; quia non niſi paucas vineas is locus habet, eaſque in topho, in quo Urbs erat, plantatas.

Præter hæc admiratione dignum eſt ſpatium, quod eſt inter *Formellum*, atque *Inſulam* omne penſile, ob tot cuniculos, quos habet, ſubterraneos. Multi rivi per longos ſub terra meatus tranſeunt ſtupendo opere, unde forſan ſibi nomen *Formello* comparavit. Multa ibi alia foramina ſubterranea reperiuntur, manufacta; quorum unum, quod ex minimis eſt, in [b] Impluvio Diverſorii *Inſulæ* prope cellam oſtenditur illic divertentibus, & aquæductus fuiſſe videtur, tendens verſus antiquos *Vejos*. Sed eximium quoddam præ cæteris occurrit inter *Formellum* & *Inſulam*, quod longe præſtantiſſimum eſt. Formam habet Xyſti (*d' un andito*) affabre facti, in topho; Ad menſuram forſan cannæ latum, plus quam ſeſquicannæ altum, quod ſervat adhuc pro magna parte [c] gypſaturam, ac multum calcis, & a lateribus crebræ ſunt feneſtræ; per quas caverna lumen accipere potuit, hodie terra obturatæ, quæ eo illapſa meatus illos plus uno loco coarctavit, & obſtruxit. In plures ramos dividitur; atque ita perhibent per aliquot milliaria procedere, ac recta verſus *Vejos* tendit; ubi autem diruta aut obturata caverna eſt, feneſtrarum reliquiæ deteguntur, quæ ſimiliter ſequuntur. Crederem antiquam formam *Trajanam* fuiſſe, ſi tam crebræ feneſtræ pro vaporariis haberi poſſent. Sed quicquid
ſit, tot cavitates, ut plurimum opus populi haud 198
imbecillis, tractum illum ſpectatu dignum omnino reddunt.

Non minus obſervari meretur in illa regione ſeries iſta collium, qui *Vejorum* ſitui aſſurgunt, prope *Formellum* ac *Scroſanum*. Hi facile agnoſcuntur eſſe, de quibus *Dionyſius* ſcribit *Lib.* IX. ubi narrat, *Hetruſcos*, fuſos fugatoſque a *Fabiis*, partim in Urbem, partim in montes vicinos ſeſe recepiſſe.

Sed vivam imaginem Agri *Vejentis* dicerem eandem illam terræ faciem, niſi pro imagine res ipſa pateficeret. Quantum eſt ſpatii a *Formello* ad ſitum deſcriptum, & ab iſto ſitu verſus *Romam*, per multa milliaria id omne diſtenditur in planitie, ſed in ſeries rectas. Obſerves inſtar manus apertæ cum digitis paululum disjunctis. Sic iſta planities vallibus & cavis anguſtis ac longis, ad inſtar columnæ ſtriatæ, fimbriata ac diſtincta cernitur; quæ ſuô per lineam rectam progreſſu, quem tandem omnes circa *Vejorum* ſitum terminant, diviſos illos campos in faſcias redigunt. Si quem juvat illarum audire deſcriptionem, & compendioſiorem, conſideret id, quod de ſolo regionis *Vejentis* in libro de Coloniis *Frontinus* dicit: *Circa oppidum Vejus ſunt naturæ locorum, quæ vicem limitum ſervant, ſed non per multa millia pedum contorrunt.* Advertat expreſſiorem aliam hiſce verbis; quibus regulas iſtius Coloniæ præſcribit: *Riparum curſus ſervantur, earum tamen, quæ per multa millia pedum recturas, ſeparationeſque agrorum ab initio ſuo uſque ad occaſum cuſtodiunt.* Quibus aliis poterat *Frontinus* vocibus melius tam notabilem loci faciem (*diviſatura*) depingere?

Vult Auctor *Vejorum Defenſorum*, agnoſci hoc
loco deſcriptum agrum *Civitatis Caſtellanæ*. At o 199
quantus impoſtor eſt affectus! Quam vicem limitum ordinatam, quem per lineam rectam progreſſum novit ille agnoſcere in ſciſſuris illis grandibus ac inordinatis, quæ nulla aut menſura aut regula, modo per longum, modo per breve ſpatium circumflectuntur, ac retorquentur quaquaverſum? Nota vocem: *recturas*, ac cætera illa: *ab initio ad occaſum.* Cavæ, quas *Inſulana* regio habet, omnes Orientem verſus dirigi conſpiciuntur, & linea recta. Qui agri *Civitatis Caſtellanæ* illas abſque præjudicio adverterit, videbit illas diſtorte ac immoderate per omnem partem flectere. Non minus clara ſunt & hæc verba: *Ne id aliquando ſequamini, quod major pars limitum, recturorumque non confirmat. Sed ſi conventionis cauſa eo partes, inter ſe conſtituendas conſuerunt, non recturæ imputandum eſt, &c.* Hæ recturæ profecto, ſeu hi per lineam rectam progreſſus a *Frontino* limitum loco habentur ac obſervantur. Notentur & hæc verba: *Eſt enim viarum, riparum, cavarum, multorum agrorum ſeparandorum permeantium curſus ſervandus.* Hæ ſunt tot illæ ripæ cavæque longæ, & crebræ, ac rectæ; quæ infra ſupraque ſitum *Vejorum* conſpiciuntur, diviſionibus agrorum magnitudinis modicæ, ut erant aſſignati in Coloniis, aptæ. E contrario in agro *Civitatis Caſtellanæ*, plana inter unam ac alteram rupem, vaſtiſſima ſunt. Ita ut minorem limitum partem conſtituiſſent ſcopuli. Sed apud *Frontinum* deſcriptam etiam iſtius agri naturam habemus in *Faliſco*, ac phraſi ab hoc noſtro *Vejente*, diverſa: *In locis quibuſdam rivi finales, & cavæ, quæ paſſione ſunt deſignatæ, hanc tamen, quæ recturam limitum recipiunt, &c.* Unde intelligere eſt, paucos tantum iſtorum rivorum limitibus aptos fuiſſe.

a *E da ſuoi Paladini.*
b *Cortile.*
c *l' Intonacatura.* Ad oram hoc loco Mazzocchius: *ſe ſi guarda bene*, inquit, *vi ſcoranno anche delle pitture.*

Indiciorum iſtius Regionis (quum *Plinio* cre- 200 dendum ſit, *Aras Muſias* in *Vejente* fuiſſe) ſigillum ſit ſolum illud ad *Aras Mutias*, de cujus natura *Plinius*: *Ad Aras*, inquit, *Mutias in Vejente, & apud Taſculanum, & in Sylva Cyminia loca ſunt, in quibus in terram depacta non extrahantur*. Nec multus labor requiritur inveſtigando illi tractui. Tam ſingularis ac notabilis eſt, nimiumque notatur, deſignatur, pariterque evitatur ab iſtius ſoli cultoribus. A *Vejorum* ſitu paulo plus quam duo milliaria, a *Formello* forſan totidem, ac circiter tria a *Scrofano* in agro dicto: *La Pedica di S. Vincenzo*, prato cuidam conjuncto, terra quædam eſt tam tenax, ut non ſolum, quæ ei infigantur, multo demum labore inde extrahantur, ſed etiam pluvioſis temporibus aratro proſcindi omnino nequeat; Unde ſæpe inculta relinqui debet; habetque inde non longe plus quam unum fragmentum murorum antiquorum. Attractoria iſta qualitas ea eſt, ut admirationem movens ſuadeat ridere illam, quæ in agro *Civitatis Caſtellanæ* dicitur *Rimozzo*.

Anaſtaſii duo teſtimonia exſtant de *Agro Vejente*. Sed antequam ea proferam, præmonere convenit, ſolere *Anaſtaſium* ſæpius de agris ſeu territoriis, non Regionum aut Provinciarum, ſed Urbium ſemper facere mentionem, niſi quando nominat territorium *Sabinum*, Regionem a ſcriptoribus ſemper tractatam, ut unam ſolummodo Civitatem; adeoque quum de *Vejentano* loquitur, non fines antiquiſſimos intelligit Regionis *Vejentis*, ſuo tempore jam oblivioni traditos atque confuſos, ſed agrum ſeu territorium Urbis *Vejorum* deſtructæ, cujus ager, prout in Coloniam reductus, *Romano* adjectus, ſed ſeorſim a *Trajano* in Tabula ærea deſcriptus eſt, conſervat nomen ac memoriam ſemper, tamquam Regionis alicujus *Romanæ*. Hoc poſito,

Primum *Anaſtaſii* teſtimonium habetur in vita 201 *S. Sylveſtri*; ubi refert *Gallicanum* Eccleſiæ *SS. Petri, Pauli*, & *Johannis Baptiſtæ* ædificatæ in urbe *Oſtia* a *Conſtantino*, donaſſe *Fundum Surorum via Claudia Territorio Vegentano præſtantem ſolidos quinquaginta ſex*. *Vejentanum* igitur erat in via *Claudia*, quæ a *Caſſia* abſciſſa apud *Stortam* flectit *Braccianum* verſus, & intacta adhuc ſilicum diviſio conſpicitur. Stabant idcirco prope *Claudiam quoque Veji*. *Surorum* fundus non ita procul a *Storta* poterat eſſe verſus *Braccianum*; nam territorium *di Galera*, olim *Careia* dictæ, inde fere incipit; vel ſi verſus *Romam* non longe a *Storta* erat, poterat etiam eſſe ab illa parte; quum inde non longe *Vaticanus* ager inciperet. Quare in *Inſulæ* viciniis illum collocari videmus, pariterque fieri non poſſe, ut *Civitatem Caſtellanam* uſque ſeſe diſtenderit.

Secundum eſt, quod in *Vejis Defenſis* de *Capracora* profertur. In *Adriano I.* dicit *Anaſtaſius*: *Fecit, atque conſtituit noviter domus cultas quatuor. Unam quidem, quæ vocatur Capracorum, poſita in territorio Vegentano milliario ab urbe plus minus quintodecimo, ex qua parvus fundus ipſum Capracorum* &c. Ecce *Capracorum* ad quindecim circiter milliaria antiqua a *Roma*, quæ via *Caſſia*, qua *Caprarolam* itur, *Baccanellum* prope acceſſerunt, adeoque *Inſulæ* (*all' Iſola*) valde vicinum *Capracorum* fuit. Ut reperiamus præciſum locum, ad *Anaſtaſium* in eodem *Adriano* redeamus. *Hic idem ſanctiſſimus præſul in domo culta, quam Capracorum vocant, quam ex jure ſuo proprio obtulit pro alimoniis pauperum Beato Petro, Apoſtolorum Principi, nutritori ſuo, a ſolo fundavit, atque ædificavit Eccleſiam, ſimulque ſpecioſe ornavit, & in nomine ejuſdem Dei factori ſuo dicavit, & recondens in* 202 *eadem reliquias; In quam Eccleſiam cum cuncto Clero, Senatuque Romano, &c. tranſlatavit atque introduxit in eam corpora SS. Martyrum, ſimulque Pontificum, videlicet corpus S. Cornelii Martyris, atque Pontificis, ſucceſſoriſque ejus, S. Lucii Martyris, atque Pontificis, & corpus S. Felicis ſimili modo Martyris, ſeu Pontificis, pariterque corpus S. Innocentii Confeſſoris*. Circa quæ corpora ſancta difficultas occurrit; fuerunt enim ac ſunt, *Romæ*, magnam partem. *S. Cornelii* corpus aſſervatur in Baſilica di *S. Maria* in *Trans-Tiberinis*; cujus antiquæ lectiones dicunt, ab *Arenaria di Lucina* illud eo tranſlatum per *Gregorium IV*. qui triginta tres annos circiter poſt *Adrianum* floruit. Imo *Anaſtaſius* in *Gregorio IV*. ſibi ipſe contrarius narrat, corpora ſanctorum *Caliſti*, *Cornelii*, & *Calepodii* fuiſſe in illa Eccleſia, ſed, quia *in mediana plaga Eccleſiæ tumulata poſt tergum populi jacentia non condigne honorificabantur*, collocata ab illo Papa ſitu meliori. Alterum *S. Lucii* in *S. Cæciliæ Trans-Tiberinorum* eſt. *Anaſtaſius* dicit, *Paſchalem*, qui Pontifex vigeſimo ſexto anno poſt *Adrianum* factus eſt, eo transportaſſe e Cœmeterio *S. Sixti* corpus *S. Cæciliæ*, cumque eo corpora *SS. Valeriani*, *Tiburtii*, & *Maximi* Martyrum, & *Urbani*, ac *Lucii* Pontificum & Martyrum; quæ cuncta concordant cum Bulla *Paſchalis*, recitata a *Baronio* Tomo nono. Ultimum *S. Innocentii* ſimiliter *Anaſtaſius* dicit, una cum aliis tranſportatum in *S. Martino de' Monti* a *Sergio Secundo*; ac vetus & rudis inſcriptio, quæ in illa Eccleſia eſt, teſtatur, illa deprompta *ex Cœmeterio Priſcillæ via Salaria*. Neceſſe igitur hic erit, juxta generale præceptum datum a *Ferrario*, in erudito ſuo *Catalogo Sanctorum Italiæ*, ut credamus, *Adrianum* Pontificem non corpora, ſed partes ſolum ac reliquias (idque etiam credibilius in Eccleſia ruſtica) collocaſſe in *Capracora*; Et ope hujus lucis 203 illud repertum eſt. Sancti *Cornelii* aſſervatur hodieque Caput apud *Formellum* in Eccleſia *S. Laurentii* cum traditione firma, iſtas reliquias & Campanas olim ablatas fuiſſe e *S. Cornelio*, Eccleſia iſtius Regionis diruta, dicta a multis corrupte: *Santa Cornelia*. Cujus muri ac Turris magna ex parte reliquiæ adhuc exſtant. An abſurdum videri poteſt, ſi ab inſignibus illius ſancti Reliquiis nomen *S. Cornelii* fragmentis iſtis eccleſiæ remanſerit? Tria milliaria antiqua a *Vejorum* ſitu abeſt, quæ a *Roma* quindecim illa *Capracori* ſunt, num quis igitur dubitare poteſt, quin hoc ſit *Capracoram* ab *Anaſtaſio* memoratum, & ab *Adriano* ædificatum.

Id, quod in libro Cenſuum Baſilicæ Sancti *Petri* legitur: *Nepeſina Diœceſis Eccleſia S. Johannis diruta prope Caſtrum Capracorum, ſeu Caprarolæ, cum omnibus pertinentiis ſuis poſita in territorio Vegentano, ubi dicitur Treia, ſive Trequati debet annuatim dictæ Baſilicæ Vatic. lib. III. ceræ laboratæ, prout ex Cenſuali longe anni MDXXXV*. nihil nobis moleſtiæ creare poteſt; nam nomina *Capracori* & *Caprarolæ* ibi confundi patet. *Caprarola* non tantum plus quam quadraginta milliaria id genus abeſt, ſed cum Diœceſi etiam *Nepeſina* nihil commune habet, ut in altera parte dixi. Sed in illa Diœceſi eſt locus *di Formello*, ac ſitus Eccleſiæ *S. Cornelii* poſitæ non longe a regione dicta *Li tre Foſſati*, a tribus rivis, qui illic in unum alveum confluunt, & unum Fluvium efficiunt, in quos nomina *Trequati* & *Treia* probe quadrant, qualia olim iſtiuſmodi aquarum concurſibus dabantur, unde veriſimile eſt, etiam *Treiam Civitatis Caſtellanæ* ſuum eſſe ſortitam. En duas Agri *Vejentani* oras *Vejis* noſtris minutatim 204 detectas. Unam a Meridie, alteram a Septentrione! Quid porro?

Nihilne autem de locis, quæ hodie iſto territorio

rio comprehendantur, dicendum eſt? Diruta Civitate aliqua, reliquiæ ejus occaſionem præbere ſolitæ fuerunt ad alias inde in vicinia condendas. *Vejorum* deſtructorum vaſtitas, ſicuti abundantem materiarum copiam ad ædificandum ſuggerebat, non eſt cogitandum, quin originem præbuerit pluſquam uni loco. Sed quid conjectura opus eſt? Fidem facit *Strabo*, ſupra a me laudatus, *Romanos*, *Vejis* deſtructis, alia loca condidiſſe; *Condita a Romanis, cum hi Fidenas & Vejos oppreſſiſſent ſæpius rebellantes*, quæ ſi quærantur, præter *Vejorum* ratiſicationem, novas alias forſan urbes *Vejos* nobis monſtrabunt.

Prope magnum illum ſitum proxime vicinus Locus eſt *Inſula* (*l' Iſola*) qui ei a fronte eſt. Illud Caſtellum, an antiquum ſit, e ſtructura non colligitur. Indicium nihilominus antiquitatis oſtendunt in frontiſpicio Eccleſiæ, quæ foris eſt, parva aliquot muris ſine ordine immiſſa fragmenta antiquorum marmorum, operis anaglyphi; & ad latus ſiniſtrum Portæ Caſtelli grande aliquod marmor; quod pars eſt ſacrifici. In ædificiorum parietibus & Eccleſiæ pavimento conſpiciuntur marmorum & Inſcriptionum fruſta nonnulla. Alia fragmenta ibi operis coronarii ſunt. (*di ſcorniciati*) Extra Eccleſiam neglecta in terra occurrit antiqua ſedes marmorea. Concha ſeo alveus Baptiſterii opus eſt antiquiſſimum, ac cœlatura pulcra, in alios forſan uſus deſtinatum. Sed præprimis aliorum oculorum luſtratione digna eſt Inſcriptio *Vi-*
205 *ctoriæ Auguſtæ*, quam in ſuperioribus produxi. Is lapis ſatis magnus, quadratus, & ponderoſus eſt; neque exiſtimandum eſt, eo tranſportatum, propter pondus atque incommoditatem, abſque aliquo propoſito. Quum apud iſtos homines *Vejorum* ratio non haberetur, ut ut pro *Vejentibus* haberentur. Inſcriptionem *Vejorum* veterum non fuiſſe, certiſſimum eſt; quum facta fuerit tempore *Philippi Auguſti*, qui vixit anno ab Urbe condita MII. ab humana ſalute CCL. ut colligit *Panvinius* ex Conſulibus, qui illic memorantur. Duo alia ibi exſtant marmora cum inſcriptionibus, quas iſta multo antiquiores eſſe, negari nequit. Grande aliquod occurrit ante Eccleſiam, quam dixi *S. Luciæ* cum ſequentibus litteris grandibus ac pulcris:

L. MVNATIO
FELICI
PATRI

Alterum minus, ante alteram Eccleſiam, quæ extra Portam eſt, hanc habet inſcriptionem.

D. M.
ARTIDIAE. PROCVLAE. T. F
DOMINAE. OPTIMAE
ET. SANCTISSIMAE
SVIQVE AMAN
TISSIMAE. ET. TIB
CLA. CALISTI
C. IVLIVS. HELIO
DORVS. FECIT

Neque hæc profecto fuerunt Antiquorum *Vejorum*, multoque minus aliunde allata in illam ſcopuli extremitatem. Unde ſequitur iſtius Caſtelli fuiſſe; Quod conditum eſſe ex *Vejorum* ruinis credi poſſe videtur abſque metu credulitatis notam incurren-
206 di; dictumque eſſe: *Ad Vejos*, & *Vejos*, utpote prope viam, qua *Vejos* iter eſſet, ex *Peutingeriano* pro indubitato venditatur. Fuit hæc forſan *Colonia Vejens* a *Romanis* condita in campis illis *Vejentibus*, qui ab exſtirpatione *Vejorum* inter Plebem diviſi ſunt, nam *Romanos* eo etiam ritu ſolitos fuiſſe fundare Colonias, ex *Appiano* conſtat lib. primo de Bello Civili: *Mos erat Romanis nunc hos nunc illos Italiæ populos ſubjugando par-*

A *te agri mulctare, in eamque Colonias deducere, aut in jam ante condita Oppida novos Colonos ſuæ gentis aſcribere*, &c. Idcirco a *Frontino* dicta eſt *Vejus* & *Vejos*, proſtrata primo tempore *Auguſti*, mox paulatim reſarcita forſan ab illis Camporum patronis, qui ſupererant; nam poſt oppugnationem *Auguſti* tranſibant ejus Campi ab Imperatoribus & aſſignabantur habitatoribus *Romæ*. Hic inſcriptio *Herennia*, quæ eſt in Cathedrali *Nepeſina* lucem accipit. De quibusnam aliis *Vejis* loqui potuit? antiqui tempore Duumviri alicujus *Romani* non amplius ſupererant; cui Magiſtratui

DVVMVIR
B VEIOS. III. VIR NEPETE*

Conſonant, inſcriptio quæ occurrit a latere *Victoriæ Auguſtæ* in *S. Lucia dell' Iſola* II VIR QQ. & fragmentum, quod eſt in pavimento alterius Eccleſiæ; ubi de Duumviro quodam hæc legimus:

ILIT. LEG. XXII 207
DVVMVIR. AII
GLADIATO.

Quare accuſativus *Vejos* pro *Vejis* manifeſto intelligitur de loco *Vejos* dicto, hoc ſitu in Tabula Iti-
C neraria poſito. *Vejas* & *Vejos* nomina indeclinabilia eſſe ex *Frontino* patet; qui modo dicit: *Circa oppidum Vejos ſunt naturæ*, &c. modo; *Pars autem intra Hetruriam proximæ coloniæ Vejos omnis limitibus intercißivis eſt aſſignata*. Permutatio reciproca litterarum U, & O *Latinis* valde uſitata, nullius apud *Feſtum*, *Plautum*, ac *Terentium* deprehenditur. Adeo non opus eſt, ut antiqui *Veji* revixerint; & Solœciſmi abſolvitur marmor *Nepeſinum*, cujus non Artifex, oti duplicis X quæ ibi occurrit, ſed Compoſitor culparetur.

Ab altera parte *Formellum* eſt ad quatuor milliariorum diſtantiam. An locus antiquus ſit, nec a
D Scriptoribus lux, nec ab Habitatoribus fumus oritur, unde id pateat. Mihi tamen credibile videtur, aut ibi aut inde non procol olim aliquam Urbem exſtitiſſe. Via quædam antiqua ſilice ſtrata disjungitur a *Caſſia* prope vineas *Romæ*, ubi *Turris ſciſſa* (*Torre ſpaccata*) & falſo dictum *Neronis* ſepulcrum eſt, quæ via ſiniſtram verſus deſcendens in vallem, mox rurſus aſcendens, *Vejorum* ſitum ſubit, indeque prope *S. Cornelio* ejus reliquiæ recta *Formellum* verſus tendentes conſpiciuntur. Alia e *Flaminia* exit inter *Caſtel Nuovo* & *Morolo* prope *Monte della Guardia*, eodem recta
E & continue ferens; Et audio exſtare adhuc aliam, ubi erat Sylva *Baccana* (*il Boſco di Baccano*) quæ 208 pariter e *Caſſia* progreſſa *Formellum* ſpectet; atque ibi fere, abhinc annis non multis, magnum canalem plumbeum effoſſum eſſe, qui eo plane reflexus eſſet. Situs itaque, ad quem, tanquam centrum peripheriæ duarum inſignium viarum, *Romani* olim iter faciebant, ac vias muniebant per tres lineas, dat guſtum non antiquæ ſolum, ſed & celebris Urbis.

Colonia Vejens, quæ tempore *Auguſti* mox deſtructa eſt, forſan hic, aut hinc non ita procul remota fuit. Cui rei multum fidei facit inſcriptio,
F quæ inter cæteras a *Ligorio* collectas, ſervatur cum manuſcriptis magni illius Antiquarii in Libraria *Vaticana*; ibique legitur, eam apud *Formellum* eſſe.

HON. SACR
C. ATINIO. C. F. PAP
SICINIO
XVIR. STLITIB. IVD
IC. PATRONO. POP
VEIENTVM. ORDO
STATVAM. LATENT
V. O. OBTVL

* 1. Nardinus.

Hæc Inſcriptio ibi hoc tempore non reperitur; quoniam cum aliis marmoribus devaſtata eſt; ex quibus, diverſis temporibus, vas Aquæ Sanctæ, Baptiſterium, aliæque res factæ ſunt. Ea *Italiæ* calamitas eſt, ut antiquitatis ſuæ reliquias diripi videat ab hominibus parum illas cognoſcentibus, ac minus curantibus. Calamitas haud parvi momenti: quoniam præter lucem, quam hac ratione per-
209 dunt bonæ literæ, talium monumentorum etiam imminuitur exiſtimatio apud Ultramontanos; quorum bona pars a curioſitate mota, repræſentare ſtudet veſtigia antiquitatum illarum admirandarum, quæ in Hiſtoriis *Romanis* occurrunt. Atque in tantum nobis ſufficiat teſtimonium, quod in ſcriptis *Ligorii* ad rem præſentem aſſervatur.

Deleta hac Colonia, conditum fortaſſe eſt Caſtellum *Inſulæ* (*dell' Iſola*) a paucis iſtis poſſeſſoribus agrorum, qui ſupererant; vel forſan, quum prius iſtud territorium amplum, & Coloni multi eſſent; pars eorum convenit ad ædificandum apud *Formellum*, pars apud *Inſulam*, & utrique cum nomine ac prærogativa Coloniæ habebantur. Poſtremo ne plura in hoc veriſimilitudinis fundamento fundemus cogitata, nobis ſufficiat, hunc pariter & illum Locum plus, quam probabiliter, fuiſſe habitatum à Colonis *Romanis*, ibique floruiſſe *Ordinem Vejentum*.

Ab hac Colonia, quæ poſt *Auguſtum* & ipſa deſolata fuit, ſumpſit forſan *Eutropius* menſuram octodecim milliariorum inter *Vejos* ac *Romam*; quot exacte juxta antiquam rationem a *Roma* ad

A *Formellum* ſunt. Rudera Coloniæ, quæ tempore *Eutropii* multo magis quam *Vejorum* debebant apparere, forſan tunc temporis occaſionem confuſionis in multis præbebant. Juxta quam ſententiam ille Hiſtoricus in illo milliariorum numero non diſcreparet a fidiſſimis. Poſtremo ſic epitheton *Veteres*, quo *Propertius Vejos* deſcribit:

Et Veji veteres, & vos tum Regna fuiſtis

quod ibi otioſum videtur, diſtinguendæ Coloniæ, & ipſi deſtructæ inſervit, & conſideratu dignum ac momentoſum evadit.

Paulo ultra *Formellum* occurrit *Scrofanum*; cu-
B jus nulla, quod ego ſciam, referri poteſt antiquitas. Vicinitas antiquorum monumentorum, quæ retuli, loci, qui dicitur *Belmonte*, videtur nobis 210
perſuadere hunc locum inde exſtructum eſſe. Quid ſi autem *Belmonte* fuerit antiqua urbs *Aræ Mutiæ*? Si fuerit Locus habitatus, nomen, quod opus *Romanum* ſonat, innuit illum conditum & ipſum ex ruinis *Vejorum*, ut loci vicini. Si non urbs ſed nudum Solum fuerit cum Altaribus, aut Templis ruſticis (neque hoc præter veriſimilitudinem eſt, quoniam plures reliquiæ antiquitatis apud illud tam tenax ſolum durant) omiſſis pluribus
C argumentis, abſque majori luce, ipſum ſolum pro eo agnitum nobis ſufficere debet. Et ne ulterius extra Metam exſpatiemur, contenti ſimus hoc loco, quod ex cunctis, quotquot occurrunt in ſcriptis veterum, proprietatibus Agri *Vejentis*, nulla circa veſtigia *Vejorum*, quæ hodie conſpiciuntur, deſideretur.

I N D E X
NOMINUM ET RERUM
NOTABILIORUM.

S. S.

ABundius & Abundantius *ubi a Diocletiano necati*, 37. D
Acqua forte, *fons regionis Faliſcæ*, 4. D. E. F
Ædificiorum *in urbe Vejorum magnificentia*, 30. B
Æmiliani *Conſulis memoria*, 93. A
Æqualitas *diſtantiæ objectorum num ſit cauſa efficiens indifferentiæ*, 23. E. F. 24. A
Æqui Faliſci, *urbs Hetruriæ*, 4. E
Æſculapius *ex metallo cum inſcriptione PROVE-IENT. num argumentum pro Civitate Caſtellana*, 67. B
Ager *Vejentum quantum a Roma abfuerit*, 9. E. 10. D. E
—— *Vejentanus videtur ille, qui circa Inſulam*, 97. C. D
Alba *a Tullo Hoſtilio everſa*, 43. C
Alberti (*Leander*) *contendit Vejos eſſe Martinianum*, 80. B
Q. Aloius, *ſtrenuus miles, num Vejis ſepultus*, 69. F
—— *ejus monumentum*, 69. F. 70. A
Allia, *Civitas, ubi ſita fuerit*, 11. C
—— *num pari a Vejis & Roma diſtantia fuerit*, 23. B. C
—— *flumen, hodie* Rio di Moſſo, *ubi a Livio & Vibio Sequeſtro ponatur*, 23. A. B
—— *prælium inter Romanos & Gallos ibi commiſſum, & Romanorum fuga, probant Vejorum a Roma parvam diſtantiam*, 22. F. 23. C. D
Alphabeto *tres literæ a Claudio additæ*, 91. E
Alſietinus *Lacus a Frontino deſcribitur*, 82. D
Ammianus Marcellinus *Vejos & Faliſcos deſtructos confirmat*, 46. B
Anaſtaſii *duo teſtimonia de Agro Vejente*, 99. D. E
Ancus Martius *Vejentibus Sylvam Mæſiam ademit, & imperium Romanum protulit*, 2. C. D
Annius (*Joannes*) *contendit Vejos eſſe Martinianum*, 80. B
Antiquitas *Civitatis Caſtellanæ*, 70. F
M. Antonii *Triumviri, effæminatum factum, a Cicerone narratum, oſtendit Saxorum Rubrorum a Roma diſtantiam*, 34. B. C. D. E
Antonini *itinerarium ubi Vejos ponat*, 17. C
Antonius, *Centurio Veſpaſiani*, 34. E
—— *cum Vitellianis conflictatur*, 36. C
Apiſius, *Civis Romanus, primo Duumvir Vejis, poſt Quatuorvir Nepete*, 68. A
Appetitus *inferioris indifferentia in homine a voluntate per liberum intellectus diſcurſum abrumpitur*, 24. B
Appius Claudius *plebi Romanæ continuare oppugnationem Vejorum perſuadet*, 15. F
Aquilini *Conſulis, memoria*, 93. A
Aræ Mutiæ *num ſint* Arsmozzo, 6. C
—— —— *num collocatæ in Vejente*, 6. B. E. 55. C. 58. E. F
—— —— *etiamſi fuiſſent in Vejente, num inde argumentum pro Civitate Caſtellana formari poſſit*, 57. F
—— —— *forſan ſunt* Belmonte, 104. B

Ar.

Digitized by Google

INDEX NOMINUM ET RERUM NOTABILIORUM.

Argumenta, *quæ Micus Auctori pro Civitate Caſtellana objecerit*, 55. B
—— *nova pro eadem non majoris ponderis*, 63. F
Aries, *antiquis temporibus, è præcipuis fuit tormentis bellicis*, 29. A
Arſia Sylva *videtur fuiſſe* Sylva Mœſia, 2. B
Artena *ubi Mico credatur fuiſſe*, 82. B
—— *ejus nomen unde videatur*, 82. C. D. E
—— *num ſit hodie Braccianum*, 83 B
—— *ubi fuiſſe videatur*, 96. C
Artidiæ Proculæ *monumentum*, 101. E
Artis Volumii *monumentum num argumentum, Civitatem Caſtellanam fuiſſe Vejos*, 69. B
Athenæ *ex Dionyſio æqualis fere cum Roma & Vejis videntur magnitudinis*, 31. B
—— *earum mentionem num facere debuerit Dionyſius, ubi de Vejis egit*, 31. C
—— *earum murorum ambitus minor, quam Romæ*, 33. B. C
Athenæus *vina Falerna & Albana deſcribit*; 65. D. 66. A
Auguſtus *gloriatus eſt, ſe Romam relinquere marmoream, quam lateritiam accepiſſet*, 32. F
Aurelius *manu nos ad Saxa Rubra ducit*, 84. F

B.

BAccano (*il Boſco di*) *creditur Sylva* Mœſia; 3. A
Baronius *cur Civitatem Caſtellanam Vejentes appellet*, 64. B
Belmonte *forſan fuit antiqua urbs*, Arx Mutiæ 104. B
Boriæ (*Roderici*) *monumentum*, 59. F. 62. A
Bracciamum *num fuerit* Artena, 83. B

C.

S. CÆciliæ *corpus*, 100. B
Cære *num fuerit civitas Hetruriæ*, 22. B. C
—— *a Ptolemæo in Geographia recenſetur, licet ante illum everſum*, 41. A
Cærites *ubi fuerint*, 1. C
—— *Vejentium vicini*, 3. C
Camillus *Gallos prælio ad octavum lapidem vincit*, 25. E. F
—— *Vejos in obſidione per longum tractum aggeribus, foſſis, turribus, vallis, & caſtellis circumdedit*, 28. E. F. 29. A
—— *quo potiſſimum argumento Romanis, ne, Româ relictâ, Vejos migrarent, diſſuaſerit*, 31. A
—— *num Roma egreſſus, ut Vejos iret*. 53. B
—— *ubi ejus Cuniculi oſtium videatur ſupereſſe*, 44. B
Campus Fabialis *num argumentum ſit pro Civitate Caſtellana*, 95. D. 60. B
Campus Faliſcus *quis dictus*, 46. E
Capenates *creduntur eſſe* Cimini, 1. D
—— *ubi a Philippo Cluverio ponantur*, 1. D
Capenates Campi *dicuntur* Fluviales 1. E
Capenates *num Faliſcis & Vejis fuerint vicini*, 64. F. 65. A
Capitolium *a Vitellianis obſeſſum*, 34. E
—— *conflagratum*, 34. E. 35. A
Capracorum *num ſit* Caprarola, 70. D
—— *in territorio Vigentano*, 99. E
Caſtel Giubileo, *villa ſeu arx duobus milliariis ſupra Anienem*, 10. B. C
Caſtellana Civitas *quare Blondo Flavio videatur Veji eſſe non poſſe*, 26. F
—— —— *eam non eſſe antiquos Vejos probatur*, 45. D.
—— —— *unde opinio, eam eſſe Vejos, originem traxerit*, 45. E. F
—— —— *reperitur extra agrum Vejentem, in mediis Faliſcis*, 46. D
Caſtellana Civitas *quantum a Roma diſtet*, 51. B
—— —— *Rationes pro ea adductæ refutantur facile*, 55. A. B
—— —— *nova pro ea argumenta non majoris ponderis*, 63. F
—— —— *ejus vina tenuia*, 65. C. D
—— —— *num in ea ſint ruinæ templi Junonis*, 66. E
—— —— *ejus Antiquitas*, 70. F
—— —— *ſi urbs antiqua fuit; & non Veji; quid potuerit eſſe*, 71 B. C
—— —— *ejus inſigne*, 71. C. D
—— —— *num idem ſit ac Arx Feſcennina*, 72. B
—— —— *num aliquid cum Feſcenninis commune habeat*, 72. C
—— —— *num fuerit antiqui Falerii*, 72. E. 76. D
—— —— *tempore Auguſti habitabatur, & non erat Colonia, ſed municipium Romanum*, 76. D
—— —— *in eam ſedes Epiſcopalis Diœceſeos Faliſcæ translata*, 77. C
—— —— *num fuerit Feſcennium*, 77. C
—— —— *quo gloriari poſſit, ſi non fuit urbs Vejorum*, 78. B
—— —— *ejus hodierni nominis origo inquiritur*, 78. C
—— —— *ejus topho Saxum Vejorum durum aſperumque non bene convenit*, 94. E
—— —— *num ejus ager conveniat agro Vejentano*, 98. D.
Caſtellum Fabiorum *inveſtigatur*, 33. C. D. 38. C
—— —— *num Urbi Vejorum fuerit vicinum*; 38. C
—— —— *num in extrema ripa Cremeræ, an in colle quadam aliquantulum inde diſtante fuerit*, 38. E. F
—— —— *num ejus in Campo Fabiali veſtigia*, 60. B
—— —— *ubi videatur fuiſſe*, 84 B. 89. A. 96. B
Cava Furiana *num ſit cuniculus factus a Furio Camillo*, 55. C. 59. F
Ceraſolo, *terræ nomen*, 9. A
Cicero *M. Antonii effœminatum factum narrans Saxorum Rubrorum a Roma diſtantiam oſtendit*, 34. C
Cimini *creduntur fuiſſe* Capenates, 1. D
Circummurana *bella quæ Marcellino dicta*, 21. A
Citerior ager *Vejentium qui fuerit*, 14. B
T. Claudii Druſi *monumentum*, 91. E
Claudius *Alphabeto tres literas addidiſſe dicitur*; 91. E
Clemens VIII. *Pontifex Maximus, num Civitatem Caſtellanam dixerit Vejos*, 64. C. D. E
Cluverius (*Philippus*) *ubi Capinates ponat*, 1. D
—— —— *Civitatem Caſtellanam putat fuiſſe antiquos Falerios*, 72. E.
—— —— *de Vejis mentem ſuam non ſatis explicat*, 83. C
—— *ejus de Rubris & Lubris ſententia*, 86. A
Cœlii Rhodigini *de vinis locus*, 66. B
Cognomina *num antiquitus familiis a Patria impoſita*, 68. E
—— *multa Romæ ab urbibus aut provinciis derivata, ob diverſas rationes*, 68. F. 69. A
Colles *prope Sacrofanum & Formellum videntur colles Vejis vicini*, 98. A
Collis, *in quo occubuerant Fabii, inveſtigatur*, 33. C. D. 39. A. B. 89. F
Colonia Vejens *apud Frontinum quomodo intelligenda*, 41. D
—— —— *quæ pro ea fuerit habita*, 41. E
—— —— *eam temporibus Auguſti non extitiſſe probatur*, 42. B

INDEX NOMINUM

Coloria Vejens *a Romanis condita, quæ forte fuerit*, 101. F
—— —— *quæ tempore Auguſti non deſtructa fuit, ubi fuerit*, 102. E. F
Cominius (*Pontius*) *miles Romanus, quare cortici incubans, ſecundo Tiberi Vejis Romam profectus, & quomodo ejus iter intelligendum*, 26. F. 27 A. B C
Concilia *Civitatum Hetruriæ ubi habita*, 1. C
Confinia *Populi Vejentis*, 1. A. 2. C. 3. C. D. E. 5. A. B
S. Cornelii, *Martyris & Pontificis, corpus*, 100. A
Coſta di Fiej, *vocabulum corruptum, cui ſonus* Veji *applicari poſſe videtur*, 91. D
Cremera *flumen, limitis loco inter Vejentes & Romanos a Dionyſio & Livio conſtituitur*, 12. B. C. E. F. 15. C
—— *Mazzocchii ea de re ſententia examinatur*, 13. B. C
—— *quam vicina Romæ fuerit*, 14. C
—— *num poſſit Treja haberi*, 47. B. 56. B. 58. D
—— *ubi fuerit*, 84. B. 87. E
—— *Romæ fuit vicinior, quam Saxa Rubra*, 84. E
—— *num ſit* Vales, 88. C. E
Cruſtumerium *multis creditur* Palombara, 21. B
Cuniculi *alicujus oſtium, qui videtur opus Camilli, ubi conſpiciatur*, 94. B
Cyminia *ſylva paulo ultra Fallerium incipit*, 46. F
—— *quanta olim fuerit*, 46. F. 47. A

D.

DAntes *de indifferentiæ cauſa venuſte canit*, 23. F. 24. A
Dictator *ob Gallicum tumultum Romæ creatur*, 26. B
Digiti *menſura quanta olim fuerit*, 50 C
Dionyſius *Fabiorum expeditionem & Caſtellum Cremeræ deſcribit*, 12. C. D. 13. F
—— *Menenii Conſulis cladem a Thuſcis acceptam deſcribit*, 14. C. D
—— *quantum Vejos a Roma ponat*, 16. F. 18. D F
—— *ejus in deſcriptione Vejorum vox*, circumſciſſius, *quomodo accipienda*, 29. E. F. 30. A
—— *Vejorum magnitudinem deſcribit*, 31. A
—— *ejus locus de Vejis quam ſiniſtre ab illis, qui Civitatem Caſtellanam volunt eſſe Vejos, accipiatur*, 48. B. C
—— *Vejorum munitionem deſcribit*, 56. F. 57. A
Diſtantia *regionis Vejentium ab urbe Roma*, 5. A
—— *Vejorum a Roma*, 15. E
—— *Vejorum a Tiberi*, 26. F
—— *inter Romam & Civitatem Caſtellanam evincit, hanc non eſſe Vejos antiquos*, 48. A
—— *Vejorum a Roma num Civitati Caſtellanæ accommodari queat*, 49. B
—— *Civitatis Caſtellanæ a Roma*, 51. B
Diſtantiæ *locorum quot modis computari ſoleant*, 95. E
Ducere & Reducere *in quo conſiſtant*, 53. E
—— *ab* abducere *differt*. 53. F

E.

ECcleſia *Cathedralis Civitatis Caſtellanæ prope arcem num ſtet in ruinis antiquiſſimi Templi Junonis*, 66. E
C. Egnatius, *Magiſter Auguſtalis*, 69. D. E
Epiſcopi *Faliſcæ Diœceſeos ſedes in Civitatem Caſtellanam tranſlata*, 77. D
Epitaphium *Glitii Galli num argumentum pro Civitate Caſtellana ſit omni exceptione majus*, 55. E. 61. C
Eretum, *urbs, ubi fuerit*, 1. E
Eutropius *Vejorum a Roma diſtantiam deſcribit*, 17. F
—— *Mazzocchio parvæ auctoritatis*, 18 D
Eutropius *milliaria allegans unde cœperit numerare*, 20 B
—— *Fidenas longius, quam alii ſcriptores, a Roma removet*, 20. D
—— *num circum Romam quaſi partes ponat Vejos, Fidenas, Cruſtuminos, Sabinos, Fidenates, Vejentes*, 21. B. C
—— *unde forſan menſuram octodecim milliariorum inter Vejos & Romam ſumſerit*, 103. C

F.

F. *litera, ſæpe vicem* V *conſonantis implet*, 91. D
Fabii *pro patria contra Vejentes proficiſcuntur*, 12. C. D
—— *cur in eorum auxilium Romani non egreſſi*, 15. A. B
—— *ab iis ſolis CCC Vejos fuiſſe coercitos, num videri debeat abſurdum*, 31. F
—— *collis, in quo occubuerunt, inveſtigatur*, 33. C. D. 39. A. B. 89. F
—— *ad Cremeram Caſtellum conſtruunt, & Hetruſcos retrofundunt*; 33. D. E
—— *num eorum cædis indicium in Campo Fabiali* 55 D. 60. C. F
—— *eorum cædes ubi facta juxta Mazzocchii ſententiam*, 61. B
—— *num per Janiculum verſus Lacum Sabbatium profecti*, 80. C
—— *eorum Caſtellum ubi fuerit*, 84. B
Falerii, *urbs, caput Faliſcorum*, 72. E
—— *num ex ejus ruinis Civitas Caſtellana conſtructa*, 70. E. 76. C. D
—— *num ſit Civitas Caſtellana*, 72. E
—— *ubi fuerit ſita*, 73. A
—— *cum nonnulli Æquum Faliſcum vocant*, 73. A
—— *num ejus deſtructio a Zonara ad libitum memorata*, 73. B C
—— *tempore Auguſti non habitabatur, aut erat Colonia*, 76. D
Faliſca *regio, valde ampla fuiſſe colligitur*, 47. A
—— *urbs, in regione Faliſca, locus a Falerio diverſus*, 77. A. B
Faliſci *a Cimino juxta Tiberim ſe extendebant*, 2. B
—— *Vejentium vicini*, 3. E
—— *eorum ager*, 4. C. 5. A
—— *num eorum fuerit, quod eſt inter Fallerium & Soracte*, 5. C
—— *quo ſenſu bellum Fidenarum apud Livium iis dicatur procul*, 5. D. E
—— *num Romæ propiores fuerint, quam Vejentes*, 7. D
—— *Hetruriæ fuerunt populi*, 8. A. C
—— *a quo deſcenderint*, 8. C
—— *grandis populus, num civitatem ſuam duobus ſaltem milliariis a Vejis habere potuerint*, 47. D
—— *num Vejis & Capenatibus fuerint vicini*, 64. F. 65. A
—— *num a Manlio Torquato debellati*, 73. E. F. 74. A
Faliſcus ager *verſus Romam terminabatur Vejente*, 46. D
Fallerium *hodiernum num ſit ſecundum a Manlio conditum*, 74. D. E
Fallerium ire; *dicuntur, qui fallunt*, 45. C
Familiæ *antiquæ num a patria nomen habuerint*, 68. E. F
S. Felicis, *Martyris ſeu Pontificis, corpus*, 100. A
Ferentina *Sylva ubi fuerit*, 6. A
Feroniæ *Templum ſub Soracte in Capenatibus*, 1 D
—— —— *ab Hannibale direptum*, 1. E
Feſcen *lingua Aramæa quid ſignificet*, 71. D
Feſcennina *Arx num idem ſit ac Civitas Caſtellana*, 72. B

Fo-

Digitized by Google

Feſcennium *num Marmora, Columnas & Inſcriptiones habuerit*, 72. C
— *inter Faliſcas urbs ſpectatiſſima*, 77. E
Feſti *locus, de termino agri Romani*, 11. A
Fidenæ *ubi ab Eutropio locentur*, 20. D
— *ubi Cluverio credantur fuiſſe*, 21. B
Fidenarum *urbs ubi ſita fuerit, & quantum a Roma abfuerit*, 10. B
Fidenates *a Romulo parte agri mulctantur*, 11. B
Flavina, *urbs in regione Faliſca*, 76. F
— *creditur hodiernum* Flavium, 77. A
Flavius (*Blondus*) *quare Civitatem Caſtellanam Vejos eſſe non poſſe credat*, 26. F
Q. Florinus, *Magiſter Auguſtalis*, 99. D. E
Florus *Vejorum destructionem deſcribit*, 39. E
— *de Vejis deſtructis loquens, num Oratorie potius, quam Hiſtorice loquutur*, 45. A. 46. A
Fons *quidam regionis Faliſcæ*, Acqua forte *dictus*, 4. D. E. F
Foramina *multa ſubterranea, circa Caſtellum Inſulam, videntur veſtigia Vejorum*, 97. E
Formellum *unde nomen ſibi comparaſſe videatur*, 97. D
— *an locus antiquus ſit*, 102. C. D
— *quando colligatur conditum*, 103. B
Fortuna *Vejorum poſt expugnationem*, 39. E
Frontinus *Coloniæ Vejentis meminit*, 41. D. 42. A
— *Lacum Alſietinum deſcribit*, 82. D
Fulvius (*Andreas*) *Vejos extra terminos Faliſcos quærit*, 79. C
M. Furius, *Dictator, in Albano agro cum Gallis ſigna confert*, 26. A

G.

GAlli *a Camillo ad Octavum lapidem, & a M. Furio in agro Albano vincuntur*, 25. F. 26. A
Gallici *belli tumultus varii*, 26. B. C. D
Gallicus tumultus *Dictatorem Romæ creari coëgit*, 26. B
Gallina *alba Liviæ ab aquila in gremium dimiſſa*, 10. E
Gallinas (*ad*) *villa ubi fuerit*, 86. D. E
Gemma *Vejentana Vejis reperta*, 44. A. D
Generi per ſpeciem non derogatur, *axioma*, 7. D
Gineſius, *ſcriptor Hiſpanus, in Italia parum verſatus, Viterbium caput Umbriæ pronuntiat*, 64. A. B
Glitii Galli *ſepulcrum, & epitaphium, num argumentum pro Civitate Caſtellana ſit omni exceptione majus*, 55. D. E. 61. C
Glitius Gallus *num Vejis potuerit eſſe ſepultus*, 70. A. B
Grotta Roſſa, *diverſorium in Flaminia, ubi agnoſcuntur Saxa Rubra*, 84. E

H.

HAleſus Argivus, *Faliſcorum conditor*, 8. C
Hannibal *Deæ Feroniæ Templum diruit*, 1. E
Hereniæ *Epitaphium*, 67. F
Hetruria *antiquitus* Tuſcia *dicta*, 1. A
— *ejus fines antiqui*, 1. A. B
— *in duas partes inæquales diviſa*, 1. B
— *ejus Civitates XII. præcipuæ, ut hodie Cantones Helvetiorum, conjunctæ*, 1. C
— *ubi ſua habuerit Concilia*, 1. C
— *in Trans-Ciminiam & Cis-Ciminiam diviſa*, 8. D. E
— *in ejus mediterraneis quæ urbes ab oppreſſione Fidenarum & Vejorum conditæ*, 41. E. F
— *ejus principes civitates, poſtquam Cære & Veji defierant, ad decem redactæ*, 42. F. 43. A
Hetruſci *ab obſidione Romæ caſtra moventes, illa nocte Vejos petierunt*, 22. A. B
— *omnes quam effœminati vixerunt*, 32. A
Hetruſci *cum Fabiis pugnam ad Cremerum committunt, & retrofunduntur ad Saxa Rubra*, 33. D. E
Hieroſolymitanum *Itinerarium, ejusque iter Flaminiæ*, 37. C
Hiſtoricorum *verba quomodo accipienda*, 57. A. B
Hiſtoricos in diſtantiis erraſſe, *debile refugium*, 18. B. C
Hoſtia, *urbs, a quo condita, & ubi ſita*, 2. C. D

I.

I *littera, ex idiomate Hetruſco ante* E. *ponitur*, 91. D
Janiculus *num fuerit ſola porta, qua Romani in Thuſciam expatiarentur*, 80. F
Janus dexter, *ex Feſti ſententia, quid fuerit*, 80. D
Jella (*la*) *corrupte* Vejos *ſonat*, 95. D
Indifferentiæ *cauſa num ſit æqualitas diſtantiæ objectorum*, 23. E. F
Inſcriptiones *duæ, altera epitaphium Glitii Galli, altera Roderici Borgiæ, examinantur*, 55. E. F. 61. C. D. E. 62. A
— *in iis nonniſi rariſſime patria ponebatur*, 68. D
Inſignia *Urbium & Regionum non ſunt uſus antiqui*, 71. D
— *hodiernorum uſus unde profluxerit*, 71. E
Inſula, *Caſtellum Stortæ vicinum, videtur locus antiquorum Vejorum*, 92. D
— *num ibi reperiantur antiquitatis veſtigia*, 92. E
— *videtur Vejorum pars fuiſſe*, 95. E
— *ejus habitatores Auctoris opinioni de Vejorum ſitu ſubſcribunt*, 97. A. B
— *ejus ager videtur fuiſſe ager Vejentanus*, 97. C. D
— *num antiquum ſit caſtellum, e ſtructura non colligitur*, 101. B
— *antiquitatis tamen ibi ſunt monumenta*, 101. B. C
— *ejus Caſtellum quando colligatur conditum*, 103. B
S. Innocentii, *Confeſſoris, corpus*, 102. A
S. Johannes *ubi a Diocletiano necatus*, 37. D
— *ejus corpus repertum & in Civitatem Caſtellanam, tranſportatum*, 37. E
Ire & Redire *in quo conſiſtant*, 53. E
Jugum *altum & præruptum, cui inædificata eſt Civitas Caſtellana, num ei ſit ſimile, quod Dionyſius Vejis aſſignat*, 55. B. 56. D. 57. C. E. 58. B
C. Julius Cæſar Liſochryſus, *Magiſter Auguſtalis*, 69. D. E
Juno *poſt direptionem Vejorum Romam tranſportata*, 66. F
Junonis (*Sacræ*) *marmor repertum in S. M. del Arco, num argumentum pro Civitate Caſtellana*, 69. F
Juvenalis *Vejentonem quendam nominat*, 44. B
— *ejus de vino, niſi bene inveterato, non æſtimato verſus*, 65. E

L.

LEo X. *Pontifex Maximus*, 64. C
— *ipſi monumentum a Communitate, quæ Vejorum nomine appellari voluit, poſitum*, 64. C
Livius *Romæ ſub Anco Martio incrementum deſcribit*, 2. C
— *Concilia ad Fanum Voltumnæ deſcribit*, 8. A. B
— *Fabiorum expeditionem deſcribit*, 12. F
— *quantum Vejos a Roma ponat*, 15. F. 16. C. D. 18. E
— *ejus locus de prœlio inter Gallos & Romanos prope Alliam examinatur*, 23. C. D
— *bella Gallica deſcribit*, 25. F. 26. A. B. C. D
— *Cominii navigationem deſcribit*, 27. A
— *Vejos a muris deſcribit*, 28. B. C
— *Vejos non ſolum Romæ æquiparat, ſed ut majorem etiam videtur deſcribere*, 30. D

Li-

Livius *Vejorum deſtructionem deſcribit*, 39. F. 40. A
— *quo ſenſu Vejis ſaxa pluiſſe dicat*, 40. F
— *Sylvam Cyminiam deſcribit*, 46. F
— *ejus de diſtantia Vejorum a Roma locum Micus diſtantiæ Civitatis accommodare voluit*, 48. F, 49. A. B
Locorum *diſtantiæ quot modis computari ſolebant*, 95. E
M. Lollii Sabiniani *memoria*, 93. A
Lubræ & Rubræ *num idem ſit locus*, 86. A
Lucanus *Vejos urbibus vicinis deſtructis annumerat*, 43. A. B. D
— *num loquatur de urbibus ex parte deſtructis*, 44. A
Lucii, *Martyris & Pontificis corpus*, 100. A

M.

MAgiſtri Auguſtales *qui fuerint*, 69. D
— — *eorum inſcriptio evincit Civitatem Caſtellanam non fuiſſe Falerios*, 69. E. 76. D
Magliana *quantum a Roma abſit*, 11. B
Magnificentia *ædificiorum in urbe Vejorum*, 30. B
Magnitudo *Vejorum*, 28. A. 30. A
Mamercus, *Conſul, Gallis Romam invaſuris obviam proficiſcitur*, 25. B. C
— *hoc ejus factum Vejorum a Roma parvam probat diſtantiam*, 25. C. D
Manlius Torquatus *num Faliſcos vicerit*, 73. E. F
Marcellinus *quæ Circummurana bella nominet*, 11. A
S. Mariæ del Sorbo *Eccleſia Patrum Carmelitanorum*, 92. C
Marmor, *quod exhibet epitaphium Glitii Galli, examinatur*, 55. E. 61. C. D. E
— *quod extat in portu ſuburbii cum inſcriptione examinatur*, 55. F. 62. A
Martialis, *hortum alterius alicujus Martialis laudans, Saxa Rubra tantum non Mathematice demonſtrat*, 36. F
— *Vejentium vinum rubellum vocat* 44. C
— *ridet Conſulem, qui vinum novum dabat*, 65. F
Martinianum *num ſit ubi fuere antiqui Veji*, 79. A. 80 B. 81. B
— *quare non poſſit eſſe Veji*, 81. E F
S. Martinianus *ubi a Diocletiano necatus*, 37. E
— *ejus corpus repertum, & in Civitatem Caſtellanam transportatum*, 37. E
Maſſa *Civitatem Caſtellanam urbem eſſe non antiquam credit*, 70. F
— *num nimio erga Patriam affectu argumentatus ſit*, 77. C
— *de Vejis optime ſtatuit*, 83. F
S. Maximi, *Martyris, corpus*, 100. B
Mazzocchius (*Dominicus*) *Vejorum Defenſor, ab Auctore taxatur*, 7. A B
— — *Auctoris inſiſtit argumentis, ſed recitatis tanquam ſuis*, 14. B. C
— — *in verbis Auctoris æquivocationem captat*, 14. F
— — *ejus Doctoratus tangitur*, 87. B
Meana *num ſit, ubi fuere antiqui Veji*, 79. A. F
Menenius, *Conſul, poſt Fabios occiſos cladem a Thuſcis accipit*, 14. C. E
— *Fabiorum ad Cremeram neceſſitatem ſciviſſe, ſed invidiæ cauſa iis opem ferre neglexiſſe, & ob id condemnatus dicitur*, 15. B
— *ejus caſtra haud procul a Cremera collocantur a Dionyſio*, 39. D
Menſura *milliariorum, paſſuum, pedum & digitorum antiqua*, 50. B. C
Micus (*Michaël*) *cum Auctore de Vejis contendit*, 5. C. 6. B
— — *quæ Auctori pro Civitate Caſtellana objecerit argumenta*, 55. B
Micus (*Michaël*) *contendit Martinianum amplificatum a Vejis Hetruſcis, & diverſum quid eſſe*, 81. B
Milliaria *hodierna num antiquis reſpondeant*, 19. D. E
— *olim nunquam ſucceſſu temporum variata*, 50. A
— *quanta fuerint*, 50. B
— *antiqua ab hodiernis diverſiſſima*, 50. D
Milliariorum *antiquorum diverſitas ultimum Mazzocchii refugium*, 49. F. 50. A
Moeſia Sylva. *vide* Sylva
Moſſo (*Rodi*) *olim flumen Allia, ubi a Livio & Vibio Sequeſtro ponatur*, 23. A. B
L. Munatii Felicis *monumentum*, 101. D
Munimenta *in præcipitiis, antiquis temporibus, ubi urbes arietibus non poterant impugnari, nullius uſus*, 28. C. D
Muri *Vejorum, de quibus Livius, quomodo intelligendi*, 28. C. E. F
Mutationes *plurimæ & maximæ in mundo*, 90. C
Myrſili Lesbii *auctoritas num ſit argumentum pro Civitate Caſtellana*, 56. B. C. 63. B

N.

NEpe *ubi a Tabula Peutingeriana ponatur*; 49. E
Nepeſini *ubi fuerint*, 1. D
— *Vejentium vicini*, 3. D
Nepete *num fuerit Civitas Hetruriæ*, 22. B
Nicolini (*Cæſar*) *contendit Vejos eſſe Martinianum* 80. B
Nomina *num antiquitus familiis a patria impoſita*, 68. E
— *ab iis quæ argumenta ſumuntur, minus ſecura videntur*, 82. F

O.

O *litera cum* U *permutatio Latinis valde uſitata*; 102. C
Orvieti *ſitus in Vejorum, juxta Dionyſium, deſcriptionem, videtur quadrare*, 29. E
Oſtia, *terminus ultimus agri Romani*, 12. B
Ovidii *locus de Faleriis examinatur*, 74. B. C
Ovidius *Caſtra Fabiorum ad Cremeram deſcribit*, 39. A

P.

PAlombara *multis creditur Cruſtumerium*, 21. B
Paſſus *olim erat quinque pedum*, 50. B
Patria *in antiquis inſcriptionibus rariſſime ponitur*, 68. D
— *num ab ea antiquitus familiæ nomen habuerint*, 68. E
Pedis *menſura quanta olim fuerit*, 50. B. C
Perſius *Vejentanum vinum rubellum vocat*, 44. B
Peutingeriana *Tabula quantum Vejos a Roma ponat*, 17. A. B
— — *Mazzocchio parvæ habetur auctoritatis*, 18. D
— — *ejus iter a Roma per Flaminiam*, 37. B
— — *Vejos exhibet in via Caſſia inter Romam & Sutrium*, 44. F
— — *Vejos in via Caſſia locans num corrupta*, 48. D E
— — *ubi Nepe ponat*, 49. E
Plinius *nomina locorum ſæpe confundere arguitur*, 6. E. F
— *Vejentem agrum ſolis Craſtuminis a fronte collocat*, 7. C
— *ejus, ambitum Romæ deſcribentis, textus num corruptus*, 32. D

Plinius

Plinius *quæ de Gemma Vejentana dicat*, 44.A
—— *ejus locus de agro Vejente num corruptus*, 48.D
Plutarchus *Comilli navigationem deſcribit*, 27.B
—— *Vejorum obſidionem deſcribit*, 27.D.E
—— *Vejos hominum frequentia Romæ æquales facit*, 30.E
Polline *unde appelletur*, 83.A
Pons Centeſimus *ubi olim fuerit*, 51.C
—— Sublicius *Romæ ubi fuerit*, 80.E
Pontius Cominius, *quare cortici incubans ſecundo Tiberi Vejis Romam profectus, & quomodo ejus iter intelligendum*, 26.F. 27.A.B C
Ponzanum *num ſit, ubi fuere antiqui Veji*, 79.A B
Porta Carmentalis *ubi fuerit*, 80.D
—— Faliſca *urbis Nepe*, 4 B
Poſitura *Vejorum*, 28.A
Propertius *num Vejos indigites diminutos, non deſtructos*, 42.C.D
QUintus Albius *num Vejis ſepultus*, 69.F
—— —— *ejus monumentum*, 69.F. 70.A
RAtiones *adductæ pro Civitate Caſtellana refutantur facile*, 55 A.B
—— *novæ pro eadem non majoris ponderis*, 63.F
Rignanum *num a Maſſa dicatur Veji*, 83.F
Rimozzo, *rivus, qui inciditur ponte viæ urbis Ponzano*, 9.A
Rio Cerafolo, *rivi nomen*, 9.A
Roma *quibus locis a parte Latii primis temporibus terminata*, 10.E
—— *ibi, Senatu coloniam in Volſcos ducere volente, plebs tumultuatur*, 22.D
—— *tempore expugnatorum Vejorum quos habuerit incolas*, 30 F
—— *ejus ambitus variis temporibus varius*, 32.A.B
—— *quomodo ſe habuerit tempore Dionyſii*, 32 B.C
—— *ejus mœnia a Dionyſii tempore ad Plinium mutata non fuiſſe, certum eſt*, 32.C
—— *num tempore Camilli non multum ultra Capitolium inhabitata*, 32.E.F
—— *ab Auguſto marmorea relicta, quæ lateritia accepta*, 32.F
—— *quo temporis reſpectu a Dionyſio Vejis æquiparata*, 31.B. 32.F. 33.A
—— *ejus murorum ambitus quantus videatur fuiſſe tempore Dionyſii*, 33.C
—— *ejus ſecuritatis intererat, ut Veji ad nihilum redigerentur*, 41.C
—— *tempore Lucani potius mundus, quam civitas erat*, 43.E
—— *inter eam & Civitatem Caſtellanam tanta eſt diſtantia, ut huic vicinitas, quæ Vejis attribuitur, non poſſit accommodari*, 48.A
Romani *ſub Anco Martio imperium protulerunt*, 2.C.D
—— *a Gallis ad Alliam fugati & Vejos ſe recipientes probant Vejorum a Roma parvam diſtantiam*, 22.F. 24.C
—— *quo potiſſimum argumento Camillus iis, ne, Roma relicta, Vejos migrarent, diſſuaſerit*, 31.A
—— *decem principum filios in Hetruriam, qui ſacrorum diſciplina imbuerentur, mittere ſoliti*, 42.E F
Romulus *Vejentes parte agri multat*, 9.E. 13.D
—— *Fidenatibus partem agri adimit*, 11.A
—— *ubi ejus bella contra Vejentes ſubſtiterint*, 21.A.B
Rotta del Campo (*la*) *num argumentum pro Civitate Caſtellana*, 55.D. 60.C.F. 61.C
Rubræ *ac* Lubræ *num idem ſit locus*, 86.A
—— *locus apud Martialem, aut Saxa Rubra ſunt, aut inde non procul remotæ*, 36.E.F
Rubras (*ad*) *locus fuit villa ſeu diverſorium*, 85 B.C
SAbini *num Vejentium fuerint vicini*, 9.B.C
—— *a Valerio invaduntur & ſuperantur*, 24.F. 25.A
Saxa Rubra *inveſtigantur*, 33.C.D.E. 37.F. 38.A. 84.B. 85.A
—— —— *eorum a Cremera diſtantia*, 34.A
—— —— *eorum a Roma diſtantia*, 34.B C D
—— —— *colliguntur fuiſſe in via Flaminia, aut prope eam*, 34 E F
—— —— *num fuerint locus, ubi Virgines Veſtales & Legati Antonium invenerint*, 35.C
—— —— *ea valde prope portas Romæ fuiſſe patet*, 36.E
—— —— *num Vejis fuerint vicina*, 48.E
—— —— *num ſint argumentum pro Civitate Caſtellana*, 55.C. 59 A
—— —— *agnoſcuntur in Grotta Roſſa*, 84.D
—— —— *quot rationibus innoteſcant*, 84.E.F
—— —— *unde ita appellata*, 87.D
Scopulus *præruptus, cui inædificata Civitas Caſtellana, num ei ſit ſimilis, quem Dionyſius Vejis aſſignat*, 54.B. 56.D. 57.C.E. 58.B
Scrofanum *num ſit, ubi fuere Veji*, 79.A.83.D 90.F
—— *ejus nulla referri poteſt antiquitas*, 104 B
Septem pagi, *pars agri Vejentis*, 9.E.F.10.A
—— *ejus magnitudo*, 11.D
—— *num fuerit ille tractus a Roma verſus mare inter Oſtia Tiberis & Arrones*, 11.D.E
Servius Tullius *Vejentibus, Ceritibus, ac Tarquinienſibus partem agri adimit*, 11.F.
Sigilla *quid olim fuerint*, 71.D. 72.A
Sigillum *Civitatis Caſtellanæ*, 56.B. 62 F. 64.A
Situs *antiquorum Vejorum*, 28.A. 90.B. 91.A
Soracte *Mons, hodie* Sant'Oreſte, 4.A
—— *pro Faliſco a Mazzocchio accipitur*, 7.A
—— *Scriptoribus dictus* Mons Faliſcorum, 46.E
Strabo *Hetruriæ urbes ab oppreſſione Vejorum & Fidenarum deſcribit*, 41.E.F
Statonia *urbs in regione Faliſca*, 77.A
Suetonius *agri Vejentis a Roma diſtantiam deſcribit*, 10.D.E
—— *Virginum Veſtalium ad Antonium legationem deſcribit*, 35.E. 36.B.C.D
—— *ejus verſus*, 45.B
Surorum *fundus ubi fuerit*, 99.D
Sutrini *ubi fuerint*, 1.D
Sylva Mœſia *Vejentibus adempta*, 2.C
—— —— *ejus veſtigia*, 3.A.B
TAcitus *Virginum Veſtalium ad Antonium Legationem deſcribit*, 35.B
—— *ejus de Glitie Gallo locus*, 56, A
—— *manu nos ad Saxa Rubra ducit*, 84.F
Tarquinienſes *ubi fuerint*, 1.D
Terminus *ultimus Romanos inter & Vejentes*, 9.E. 10.D
Terra *tenus ad Aras Matias*, 99 A
Thuſci *oppugnarunt Caſtra Conſulis*, 14.C
Thuſcia, *vel* Tuſcia, & Hetruria, *hodie* Toſcana, 1.A
Tiberis *quantum a Vejis diſtet*, 26 F
S. Tiburtii, *Martyris, corpus*, 100.B
Torquatus (*Manlius*) *num Faliſcos devicerit*, 73.E.F. 74 A
Traditio *antiqua num ſit argumentum pro Civitate Caſtellana*, 56.B. 63.B
Treja *num fuerit* Cremera *& terminus inter Vejentes & Romanos*, 47.B. 56 B. 98 D
Tullus Hoſtilius *Albam exſtirpavit*, 43.C
VAlca *num fuerit Cremera*, 88.C.E
S. Valeriani *Martyris, corpus*, 100.B
Valerius *Conſul, Sabinos ſuperat*, 24.F.
—— *hoc ejus factum Vejorum a Roma parvam diſtantiam probat*, 25.A.B
Ubertas *agri, qui circa Inſulam*, 97.B.C
Vejens *ager num a Romanis paulatim uſurpatus*, 13.C
—— *num uſque Civitatem Caſtellanam excurrerit*, 47.A

INDEX NOMINUM ET RERUM NOTABILIORUM.

Vejens *ager num Romano major eſſe potuerit poſt Vejos expugnatos*, 47. C. D

Vejentanus *ager qui videatur*, 97. C

Vejentes *quos habuerint vicinos*, 1. A.E. 2. A.C. 3. C.D.E. 5. A.B

—— *eorum regionis a Roma diſtantia*, 5. A

—— *horum ager qui a Mazzocchio putetur*, 7. A

—— *num a Roma remotiores quam Faliſci*, 7. D

—— *eorum ager quantus fuerit*, 9. A. F. 11. D

—— *a Romulo pacem petentes conſentiunt, ut agri parte mulctentur*, 9 E

—— *iis a Servio Tullio pars agri adimitur*, 11. E

—— *num contractiorem agrum Fabiorum, quam Romuli, tempore poſſederint*, 13. C. D

—— *num ultra Cremeram verſus Romam quædam poſſederint*, 13. E. F

—— *a Romulo uſque ad muros fugati*, 21. A.B

—— *omnium Hetruſcorum Romæ proximi*, 21. D 22. A. B

—— *ſi vel ipſe reſurgerent, vix eſſent reperturi ubi habitaverint*, 90. B

Vejento, *Romanus, quare ita dictus*, 44. B.C.D

Vejorum Urbs *quantum a Roma abfuerit*, 15. E

—— —— *quo argumento ejus expugnationis continuatio Romanis commendata*, 15 F. 16. A

—— —— *ultra milliaria, quæ auctores antiqui inter ſe diſcrepantes dicunt, a Mazzocchio transportatur*, 19. C

—— —— *num abſolute, an reſpectu locorum Hetruriæ, urbs Romæ fuerit proxima*, 22. B.C

—— —— *eam in conſpectu Romæ fuiſſe, evidentiſſime evincitur*, 22. E

—— —— *num pari cum Roma ab Allia diſtantia fuerit*, 23. B.C

—— —— *a Roma aut propius, aut non ita multo longius, quam Allia abfuit*, 24 E. 25. C

—— —— *ejus a Tiberi diſtantia*, 26. F

—— —— *quare Blondo Flavio videatur Civitas Caſtellana eſſe non poſſe*, 26. F

—— —— *partim præcipitiis, partim muris, munita videtur fuiſſe*, 28. C

—— —— *a Camillo obſeſſa*, 28. E. F. 29. A

—— —— *ejus muri, de quibus Livius, quomodo intelligendi*, 28. C. D. E

—— —— *ejus Poſitura, Amplitudo, & ædificiorum in ea Magnificentia*, 28. A. 30. A.B.D

—— —— *inde magna præda a Romanis reportata*, 30. C

—— —— *hominum frequentia Romæ æqualis*, 30. E. F. 31. A

—— —— *non minor Athenis*, 31. B

—— —— *eam a ſolis CCC Fabiis fuiſſe coërcitam, num videri debeat abſurdum*, 31. F

—— —— *quanta videatur fuiſſe tempore Dionyſii*, 33. C

—— —— *ejus Fortuna poſt expugnationem*, 39 E.F

—— —— *populo, opibus, agro, Diis ſpoliata, non niſi pro deſolata habenda*, 40. B. E. 43. A

—— —— *quo ſenſu ejus apud Livium quindecim annis poſt facta mentio capienda*, 40 B.C.D

—— —— *ibi poſt expugnationem ſaxa pluiſſe, juxta Livium, quomodo capiendum*, 40. F

—— —— *quare Senatus Romanus eam, in conſpectu Romæ, tolerare non potuerit*, 41 B

—— —— *quare illuc nulla ab expugnatione miſſa fuerit Colonia*, 41. B.C

—— —— *num a Camilli temporibus ad hæc Auguſti unquam reſtaurata*, 41. D

—— —— *temporibus Auguſti non extitit*, 42. B

—— —— *nam a Propertio indigitetur diminuta, non deſtructa*. 42. C. D

—— —— *num ab illa nominanda præ odio abhorruerit Virgilius*, 43. A

—— —— *a Tabula Peutingeriana in via Caſſia inter Romam & Sutrium exhibetur*, 44. F.

Vejorum Urbs *num tempore Neronis extiterit*, 45. B

—— —— *non eſt Civitas Caſtellana*, 45. D

—— —— *Auguſti, Tiberii &c. atque ad Juſtiniani tempora in terram proſtrata jacuit*, 46 B.C

—— —— *num duobus ſaltem milliariis a Faliſcorum urbe abeſſe potuerit*, 47. D

—— —— *ubi a Livio collocetur*, 48. F

—— —— *num illuc olim Româ per Nepete itum*, 49 D

—— —— *Romæ multo propior quam Civitas Caſtellana*, 51. D. F. 52. A

—— —— *ei Micus non minorem a Roma diſtantiam, quam quæ eſt Civitatis Caſtellanæ aſſerere conatur*, 53. A. B

—— —— *num Capenatibus & Faliſcis fuerit vicina*, 64. F. 65. A

—— —— *Auguſti tempore non extitit*, 69. D

—— —— *Trajani tempore deſtructa jacuit*, 69 F

—— —— *Neronis tempore non habitata*, 70. A B

—— —— *eam non fuiſſe, Ponzanum, Meanum, Martinianum, Scrofanum*, 79. A

—— —— *quomodo ejus ſitus quærendus*, 84. B

—— —— *ubi fuerit, difficile cognitu*, 90. B. 91. A

—— —— *de nonnullis ejus reliquiis reperiendis non eſt deſperandum*, 90. E

—— —— *quantum a Ponte Milvio & Baccana abfuiſſe dicatur*, 92. D

—— —— *fuit extra viam Caſſiam, ſed viam egreſſis non multum vagandum*, 93. C

—— —— *ejus fragmenta murorum*, 93. F

—— —— *ejus ſaxum durum aſperumque*, 94. E

—— —— *ejus portarum veſtigia*, 94 E

—— —— *ejus pars videtur Inſula, Caſtellum*, 95. E

—— —— *ejus deſtructæ vaſtitas plus quam uni loco originem dediſſe videtur*, 101. A

—— —— *octodecim milliariorum ab ea ad Romam menſuram unde forſan Eutropius ſumſerit*, 103. C

Velitrum *e præcipuis civitatibus Volſcorum*, 22. E

Via Auguſta *a Magiſtris Auguſtalibus ſtrata*, 69. E

Vicini *Vejentium*, 1. E. 2. A. 3. C. 5. A. B

Victoriæ *Auguſtæ monumentum*, 70. B. C

Vienticu *S. P. Q. R. marmor*, 67. B

Vina, *quæ fert Civitas Caſtellana*, 65. C

—— *tenuia num olim ſpreta*, 65. D

—— *olim non æſtimabantur, niſi inveterata*, 65. E. F

Vinum *græcum num olim idem fuerit, quod hodie*, 66. C. D

—— *Vejentanum*, 44. B

Virgilius *num a Vejis nominandis præ odio abhorruerit*, 43. A

Virgines *Veſtales a Vitellio ad Antonium miſſæ*, 35 A

—— —— *num eadem veſpera ad Antonium perveniſſe, & eadem illa dimiſſæ ab Auctore dicantur*, 35. F

Vitelliani *Capitolium obſident*, 34. E

—— *cum militibus Antonii confligunt*, 36. C

Viterbium *a Gineſio caput Umbriæ pronuntiatum*, 64. A. B

Vitruvius *fontem quendam Regionis Faliſcæ & varias lapidicinas deſcribit*, 4. D. 37. F

Umbricia *gens num a Caſtello nomen acceperit*, 68. E

Umbricius *non nomen patriæ, ſed ſtirpis*, 68. D

Umbricum *Caſtellum* 68. B. C

Volaterranus (*Raphael*) *Vejos extra terminos Faliſcorum quærit*, 79. C

—— —— *ejus de Cremera ſententia*, 88 A

Voluminiorum *qua ratione inter antiquos fiat mentio*, 69 B C

Voluntas *in homine gubernata non ab æſtimationis, ſed libero intellectus diſcurſu abrumpit indifferentiam appetitus inferioris*, 24 B

Urbani, *Martyris & Pontificis, corpus*, 100. B

Z

Zonaræ *auctoritas adſtruitur*, 73. B. C

F I N I S.

DOMINICI MAZZOCCHII
J. U. D.
VEJORUM DEFENSORIS,
EPISTOLA APOLOGETICA;

In qua diſcutiuntur multæ Oppoſitiones illi factæ a VEJORUM eorundem INVESTIGATORE.

Ex Italico Latine *vertit*, *Præfationem Notulaſque adjecit*

ABRAHAMUS PREIGERUS.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER Aa,
Bibliopolæ, *Civitatis atque Academiæ Typographi.*

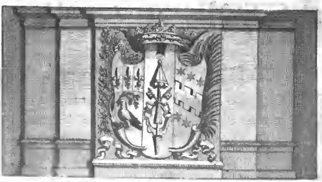
Digitized by Google

Digitized by Google

LECTORI BENEVOLO
S. D.
ABRAHAMUS PREIGERUS.

E*a humani ingenii natura eſt, ut ſapientes omnes videri velimus, & nemo non gloriolæ pruritu tangatur. Avide (nam Doctorum Virorum ea in primis Palæſtra eſt) novum quid in lucem proferimus; Avide id Vulgus excipit.*

DOMINICUS MAZZOCCHIUS J. U. D. *hoc Thyrſo percuſſus, non indiligenter in eodem Stadio ſeſe exercuit, ut ex* VEJIS DEFENSIS, *quos ſuperius inſpicere licet, videre eſt. Verum gravem nactus adverſarium* FAMIANUM NARDINUM, *cui ipſe impar erat, uſque adeo Herbam porrigere noluit, quaſi & ipſe nihil contra dicere poſſet. Hanc itaque exaravit* EPISTOLAM APOLOGETICAM, *impreſſam* Romæ, *apud* Maſcardi MDCLIII. *in qua, ſi non opinionem priſtinam (ut in Prioris Operis Præfatione diximus) ſolide ſtabilire potis eſt, tamen viciſſim* NARDINO *quoque, dicenti quæ velit, audienda quæ nolit, opponit. Ceterum ſcias, a Nobis idem & hic, quod in prioribus Libellis, obſervatum fuiſſe.*

ILLUSTRISSIMO ET ECCELLENTISSIMO DOMINO
PATRONO COLENDISSIMO
DOMINO PRINCIPI

D. CAMILLO PAMPHILII.

Generali Sanctæ Eccleſiæ Sedis, at Nepoti Domini Noſtri Papæ

INNOCENTII X.

Inter otia, quæ E. V. in negotiis gravibus raro conceduntur, tantam tamque fortunatam patientiam offenderunt *Veji* mei *Defenſi*, ut libellum iſtum totum uno die non dedignata ſit evolvere; eique lecto non modo applauſerit, ſed & pro ſolita ſua humanitate, Auctorem Ipſius proprium eccellentibus encomiis extollere in animum induxerit. Agnoſco benevolentiam illam, qua E. V. humilem ſuum ac veri nominis Clientem proſequitur, eique acceptum refero, quod debito plauſibilius illud Opus viſum fuerit. Sed non eandem illam apud omnes indolem experti, nonneminem offendimus, qui livore vel alio quodam, id genus, ſtimulo motus, multa ei oppoſuit, ad quæ primo Epiſtola, deinde (ut amicorum inſtantiis ſatisfacerem,) ſpecialiori Apologia mihi viſum eſt me defendere. Diu tamen a publicando hoc qualicunque opuſculo præ modeſtia abſtinui; ſed excitatus tandem per vivas rationes, per Amicos, ac per guſtum, quem E. V. tanquam informata inde capere poſſet, ſtatui in lucem illud ſub glorioſo E. V. nomine emittere; ac tanquam rem ſuam, natam atque educatam in Eccellentiſſima Domo, ſua; ipſi conſecrare; quam profunde veneratus, Dominum noſtrum Deum ſupplex oro, ut generoſa ipſius vota ſecundet. Romæ XV. Octob. MDCLIII.

V. E.

Humillimus ac Devotiſſimus cliens

DOMINICUS MAZZOCHIUS.

Imprimatur,

Si videbitur Reverendiſſ. Sacri Palatii Apoſt. Mag.

A. Epiſc. Verul. Viceſg.

Imprimatur.

Fr. Vincentius Candidus, Sacri Palatii Apoſt. Mag. Ord. Præd.

Defenſoris *titulus mihi datus eſt ab* Inveſtigatore, *ab* Vetus Defenſor, *ipſe autem a* Diſſertatione inveſtigativa Vejorum Veterum *ſuum ſibi comparavit.*

D O-

DOMINICI MAZZOCCHII

E P I S T O L A,

Qua, ut Defenſor Vejorum, Imputationes ſibi ab Inveſtigatore Vejorum Antiquorum factas diluit.

A VEji jam ſunt defenſi; cauſa iſtius defenſionis juſta fuit, & bene, an male defenſi ſint, judicium eſto penes orbem litteratum. Ego operam dedi, ut quovis genere argumentorum, rationum, opinionumque virorum inſignium cauſam eorum agerem, & quaſcumque per me adinvenire potui conjecturas, quæcunque momenta, eo conferre conatus ſum. Si quid horum poſt me alius attigerit, ſuo ſibi uſus ingenio eſt. Enimvero, niſi lectori movere
10 tædium, aut materiis tam rancidis & aridis moleſtiam creare crederem, multa reponere nupero
B Inveſtigatori *Vejorum* antiquorum poſſem, pluribuſque eum confutare; ſed ne inutiliter tempus perdam, quum ille tot ac tanta dixerit, cuncta prætermitto; meque ſolummodo reſtringo ad diluendas illas maculas, quibus indebite ab illo aſpergor, ratus oportere, ut qui aliorum cauſam defenderim, jam meam ipſius defendam.

Ingenue confiteor, ſicuti ſemper ſcripta hujus Auctoris admiratus ſum, aureum vere & iſtum futurum fuiſſe librum mea ſententia, quam modo typis evulgavit, majoremque habiturum aliquando applauſum fuiſſe, ſi in iſta tam vehementi (quam
C dicit) præcipitantia ſibi temperare quiviſſet, ne qua ſtilla livoris vivacitatem ſtyli ſui inficeret. Unde eruditio, non illa, quam requirit, puritate conſpicua, pro parte obſuſcatur potius a paſſione, quam illuſtratur pro merito. Ut taceam, toties eadem repeti, ut nauſeam citius ex iſtis repetitionibus, quam delaſſationem ex ipſa prolixitate Lector ſentiat. Et ſi paulo modeſtior, nonnullam Patriæ caritatem in me toleraſſet, vel (ut inter homines liberales ac litteratos fieri ſolet) contentus fuiſſet, mea per ſimplicem propriæ opinionis propoſitionem taxare; majori
11 profecto cum ſinceritate cogitata ſua explicuiſſet; nec forſan tam facile nunc detegerentur
D ipſius σφάλματα.

Quumque in ſua ad Lectorem excuſatione vel ipſe confiteatur, ſe tam honorifice a me in libro meo exceptum eſſe; addo, jure id a me factum; ſed ipſe viciſſim data opera me male tractavit; dumque me titulo illo, quo plurimum geſtio, ſinceritatis nimirum & ingenuitatis, privare ſtudet, indeſinenter me objurgat, modo, quod ipſius cogitata uſurpaverim, modo, quod ipſius rationes partim extenuatas, partim in ſenſum alienum diſtortas protulerim; imo aperte negat nonnullas concluſiones, quæ ſole clarius in iiſ-
E dem leguntur. Equidem miror, quod tale ejus ingenium eouſque ſe abripi patiatur, ut illud negare velit, quod quovis tempore cuivis patere poteſt, quodque, ut ipſi melius quam mihi notum eſt, penes ſe habet in iiſdem ſcriptis ſuis, per exemplaria deſcripta jam publicatis; quibus quod ſuccincte uſus fuerim, inſimulari poſſum, ſicuti & reliquis aliorum ſcriptis, non autem, quod illa unquam detorſerim, aut male intellexerim. In hac re mihi concedat neceſſe eſt, me honorifice illum tractare voluiſſe, ſicuti ipſe noſcit, mihique ibidem ea de re gratias agit.

A Quod argumenta ipſius aut ſilentio præteriri,
aut integra & ſincere in medium proferri debue- 12
rint, ut ille poſtulat: ad prius dico, mihi id integrum non fuiſſe, quum neceſſario ad cuncta illa, quæ in contrarium reperiri poterant, reſpondere deberem; ſicuti etiam feci ad ſcripta *Nicolini*; quod ad alterum attinet, grande nimis volumen (brevitatis imprimis amatoribus) evaſiſſet, ſi integra cuncta in illud contuliſſem; quod autem *& ſincere* addat, in hoc de induſtria me offendit, ut viſuri ſumus.

Sed ipſius vicem dolere cogor, qui nimis ferventi ſanguine, ut ipſe aſſerit, Opuſculum percurre-
B rit, dicens in iſta præfatione inſuper, ſe, ut primum ſibi nunciatum eſſet, *Vejos* meos in lucem produiſſe, ſtatim erubuiſſe, atque indoluiſſe. Quid autem iſte dolor ſibi vult? An neſcit, *Deum Mundum tradidiſſe diſputationi eorum?* quumque nos tam varii cerebelli fecerit, quanto plures diverſæ opiniones occurrant, non ſolum in rebus dubiis, ac profanis, ſed etiam in litteris ſacris, tanto magis magnitudinem ſuam detegere? Interim ſicuti ego igneæ ipſius indolis miſereor, ita ſpero illum ſimiliter erga me affectum iri in excuſanda mea phlegmatica, dum animo ſedato veritatem narro.

C Sciendum eſt igitur, me ex ſcriptis, quæ primitus proprio ſuo inſtinctu ad [1] ſacerdotem Primarium *Micum* miſit; quæque poſtea in manus
meas pervenerunt, rem contentam breviter ex- 13
cerpſiſſe, vel pauca aliquot verba peculiarium quarundam concluſionum, ad quas viſum mihi eſt reſpondere (nam communibus rebus communiter cum cæteris ſatisfeciſſe) & licet nullo ordine illas excerpſerim, iiſdem tamen numerorum notis, quibus illas in *Vejis Defenſis* produxi, adhuc penes me in dicta ejus Apologia M. S. ſignatæ ſunt; quarum brevitatem Inveſtigator non niſi injuſte dolere poteſt; quoniam non ſolum
D non pejori loco illum præ cæteris habui, ſed peculiari quadam reverentia etiam proſecutus ſum; atque eodem ordine ac modo, quo *Corſium* & *Cluverium*, etiam ipſum poſui, ſtudens æqualiter, tam ex hiſce quam ex illis, tantum compilare compendium, quantum explorandis pariterque refellendis eorum opinionibus (ita ut ſeſe habent) veris ac realibus ſufficeret. Compulſus ſum idcirco exiſtimationis meæ liberandæ ergo, omnibus palam facere hoc ſcripto, duo ſolummodo aut tria exempli gratia, quæ in editis negat ſe dixiſſe in ſcriptis ſuis; ex quibus paucis (ut prolixitatem vitemus) de reliquis omnibus judicium
E fieri poteſt; ut imputationibus me ſubtraham, & publice conſtet, quam ſemper a veritate ſteterim.

Ac primo pag. 72. novi ſui libelli mihi impu-
tat quaſi dixerim, *Virgines Veſtales* eadem veſpe- 14
ra, qua *Antonius* ad *Saxa Rubra* perveniſſet, eadem, inquam, veſpera etiam rurſus dimiſſas eſſe, &c. Ego autem hoc non dixi (quemadmodum videre eſt in libro meo ſub tertia concluſione pag. 87.) ſed illi quidem illud dixi, quod ipſe mox de meo fideliter profert; nempe: *Veſtales*, ex ipſius opi-

[1] *Arciprete.*

opinione, poſtquam *Antonio* ſupplicaſſent, eadem veſpera *Romam* regreſſas; & hoc ipſum ex ſupra dictis manuſcriptis ejus hauſi, ubi pag. 12. ſic loquitur: *Ille auditis Legatis, deinde & Veſtalibus, has dimiſit (Miſellæ veſpera redeuntes ad Primam Portam divertere debuerunt!)* hæc ipſiſſima ejus verba ſunt: ea quibus quæ conſequentia trahi poteſt, niſi veſpera *Romam* perveniſſe? Et tamen ibidem pag. 72. hæc ſubjungit: *Chimæra mea ridicula fuiſſet talis hypotheſis, ſi ego illam feciſſem. Et falſi me pudere deberet, ſicuti non poſſum non ægre ferre, id tanquam meam opinionem publico exponi, &c.* Sed bis peccare hoc loco deprehenditur; primo, quod verba mea invertat, quibus quum de ſolo reditu loquar, ille etiam adventum vult innectere. Deinde, quod ſe ipſe confundat, negando in impreſſis exemplaribus, quæ in ſcriptis aſſerit. Quæ ſi, poſtea errore deprehenſo, ſic retractare voluerit, hoc nihil ad
15 me; qui jam ante annum libellum meum in lucem dederam; nec aliud quicquam ab eo, præter ſcripta priora legeram; hæc altera autem, quæ jam multos ante annos *Oſtendio* dedit, & per hanc occaſionem nova acceſſione locupletavit, poſt mea prodierunt.

Secundo, pag. 18. ſupponit meum inventum eſſe, & non aliquando ſuum ipſius dictamen fuiſſe, *Vejentes Sabinos* non habuiſſe conterminos; & tamen Apologiæ ipſius pag. 26. leguntur hæc verba: *Inter Sabinos ac Vejentes apud modo dictos Auctores nunquam, quod memini, confinia ſpeciatim memorantur, ſed vicinitas, aut tale quid. Et etiamſi memorentur, Cruſtumini ſunt populi Sabini, &c.* Hic vide, uter noſtrûm fallatur. Porro quod ad vocem *Sabinis*, textui *Livii* animi cauſa (*per galanteria*, ut ille dicit) adjectam; nempe ut ita ſeſe habeat: *Sabinis Etruria erat vicina*: non meum eſt inventum, ſed magnorum virorum; quin & clare patet ex ipſo Hiſtoriæ contextu, non niſi de *Sabinis*, intelligi poſſe. Proinde videat, ne, dum nimis fucata oſtentatione cuncta rejicere velit, & veritati parum fidei habeat, ipſe fidem perdat.

Tertio pag. 29. & 30. dolet, quod male interpretatus ſim, *Vejentes*, poſt *Fabiorum* cladem, eadem nocte exercitum *Menenii* adortos eſſe, &c. 16
Quod a me non ita probatum, ſed ab ipſo (more ſuo ſolito) immutatum eſt; ut ex collatione libri mei in ſexta concluſione pag. 90. patet: ubi dixi, *Vejentes* poſt cædem *Fabiorum* adortos eſſe exercitum *Menenii* Conſulis, quatuor inde milliaria diſtantem, illumque eadem nocte fuſum, *Romam* ſe recepiſſe, &c. & hæc omnia una ſola nocte accidiſſe. Inſpiciamus nunc illud, quod (tanquam *Dionyſii* dictum) in Apologia ſua allegat pag. 32. *Hetruſci poſt Fabiorum cædem caſtra Menenii aggreſſi ſunt, &c. Omne diei reliquum ipſi inſultantes, & ne nocte quidem intermiſſione facta, caſtra expugnarunt, hoſteſque inde Romam fuga ſe receperunt, &c. Hæc omnia una ſola nocte contigerunt:* (imo addit) *Geminum præclari iſtius facinoris ad Saxa Rubra apud Tacitum, de quo dici poſſet, quod Fidentius dixit, &c.* Hactenus ille. Quumque mentem ſuam non potuerit clarius explicare, non debet mirari, alterum tenebris involvi, dum cuncta ab eo ad unam ſolam noctem referantur.

Et quoniam perſuaſus ſum, *Lectorem* ipſum intellecturum, multa præter hæc alia mihi imputari, quæ non ſunt in libro meo; pauca hæc pro multis, quæ dici poſſent, indigitaſſe mihi
ſufficiet. Quod reliquum eſt, ſolatii loco Viri 17
cujuſdam Litteratiſſimi dictum illud ad animum revocans, nempe ob tres rationes me, brevi hoc de *Vejis* opuſculo, majorem ſemper gloriam habuiſſe: primo, quod Patriam defendiſſem; deinde, quod jam per annorum centurias aliquot hoc titulo gaviſa ſit; tertio denique, quod opinionem, non novam, nec a me inventam, ſed inveteratam, ac ſæculis præteritis a multis magnis viris controverſam defenderim; in præſentia, hoc encomio delinitus, meam ipſius ſolummodo cauſam hic egiſſe, cuncta autem, publico hominum judicio, prudenti operum alienorum cognitori, permittere contentus ſum.

18

DOMINICI MAZZOCCHII
APOLOGIA,

Qua Auctor Vejorum ſpecialius ſe defendit ab Imputationibus.

QUum anno 1647. *Diſſertatio quædam Inveſtigativa de Vejis Antiquis* in lucem prodiiſſet, qua tantum non directe & ex profeſſo *Veji* mei *Defenſi* oppugnarentur: ſtatueram ei nullam reponere reſponſionem, ſed præcedentium harum litterarum ſolo remedio culpam omnem ſimpliciter diluere; quod tunc feci: modeſtiæ meæ & Amicorum ſatisfactioni ſufficere ratus, ſi crederer amplius etiam, ubi opus fuiſſet, me potuiſſe defendere. Sed illorum mox inſtantiis, ac importunis petitionibus inſtigatus, ut imputationes ab *Inveſtigatore* mihi factas publico exponerem & paulo ſpecialius recenſerem; tandem anno 1650. ſtatui (idque magis, ut illorum curioſitati, quam meo ingenio obſecundarem) breve compendium illorum, quæ in dicto libro errata occurrunt, aut parum ſincere contra me adducta, hic ſubjungere. Quumque
19 ad illos orationem meam dirigam, qui diſſertationes noſtras cognitas habent, ac ſolummodo in animo habeam, me defendere, non vindicare, in convicia non excurram, ſed reſpondebo ſolummodo, ubi laceſſitus fuero. Facto itaque exordio in *Vejis Inveſtigatis* pag. 13.

Primo introitu, quo incipit de me loqui, non audens me nominare: quod dubitaret forſan, an ego quidem is ſim, cujus nomen in fronte libri mei legitur, me culpat, ſeſeque effert hunc in modum: *Sed quoniam Auctor*, &c.

Hic profecto ira obfuſcatus ſe ipſe decipit: quum neſciam, ubi unquam ullum Auctorem correxerim; & ſi ob notatum unum illud vitium apud *Plinium: XIII. mil. paſſ. Urbis* (quod in *Vejis Defenſis* produxi, & hic infra repetam) mihi hanc notam impingere velit; injuriam mihi facit, quum idem ille locus jam ante me obſervatus ſit a *Joſepho Caſtalione* in Syntagmate ſuo, ut pag. 56. dixi.

Poſtquam contendiſſet pag. 12. locum *Aremozzo*, ſeu *Aremutie* (*Aras Mutias*) non fuiſſe in *Ve-*

Vejente, & *Plinium*, ſiquidem dixiſſet: *Ad Aras Matias in Vejente*, omnino erraſſe, ac debuiſſe
20 dicere: *in Faliſco*: tandem pag. 200. id retractans fatetur illas eſſe in *Vejente*; quod tunc ipſi ſic uſu veniret, nunc autem non item.

Et quare non & mihi ſic uſu veniat, ſi præter auctoritatem *Plinii* in meum favorem, tota etiam Auctorum recentiorum cohors itidem *l'Arematio* (*Aras Matias*) in *Vejente* ponat, & proprie quidem in territorio *Civitatis Caſtellanæ*, ſicuti in Argumento meo VI. demonſtravi?

Negat pag. 14. & 17. textum *Plinii* ſupra citatum: *non citra XIII. millia paſſuum Urbis*, *Vejentem agrum a Cruſtumino dirimens*, *&c.* corruptum eſſe. Quod tamen ex conſtructione ſibi non conſtante clarum eſt. Et mihi mox mea verba exprobrat, dicens: *Et hoc non eſt confundere memorias Auctorum?*

Dico differentiam eſſe, quando textus corruptus eſt, ut hic & alter clarus eſt, ut ſupra citatus ille de *Aris Mutiis*.

Quum alicubi dixerim, *Faliſcos Vejentibus Romæ* viciniores fuiſſe; ea de re prolixe diſputat pag. 14: ſed illud, quod pluribus locis dixi, nempe agrum *Vaticanum Faliſco* quidem vicinum, ſed non idcirco contiguum fuiſſe, ut *Vejentem*, non obſervat. Quin imo dixi, agrum *Vejentem* a parte *Tiberis Romano* conjunctum fuiſſe, &c.
21 Si autem *Faliſcos Vejentibus Romæ* propiores ſemel poſuerim (quæ & *Caſtalionis* opinio fuit propter duo illa *Livii* loca lib. x. *Alii duo exercitus haud procul urbe Etruriæ oppoſiti*, *unus in Faliſca*, *alter in Vaticano agro*. Et: *Ne Faliſcos quoque allatum foret*, *arma Etruſcis junxiſſe.*) Ea vis fuit argumenti mei VII. ubi oſtendi *Faliſcos* non tam proprie fuiſſe *Etruſcos*, ac *Vejentes*, ob rationes ibi allatas. Deinde in principio illius argumenti dixi, non ex mea opinione, ſed *ſi juxta Strabonem & Gratium* (*ut multi volunt*) *Faliſci &c.* Itaque hoc ſuppoſito, illa inde conſequentia reſultabat, quam indicavi.

Pag. 15. Vult me dixiſſe: *Nepeſinos ac Cærites fuiſſe extra Etruriam.*

Hic patet ſane, perturbationem animi ipſum & verba mea perturbare coegiſſe. Ego hoc nunquam abſolute dixi, ſed ſemper cum reſervatione quadam locutus ſum, addito: *forſan*, vel *non proprie*, vel *extra propriam* ſeu *proprie dictam Etruriam.*

Paulo autem inferius pag. 15. me etiam vult facere dicentem: *Faliſcos non fuiſſe in Etruria.*

Dixi *fuiſſe*, ut pag. 5. libri mei, *in ſecunda gente Etruriæ*, attamen non proprie, ut *Vejentes*, idque multorum auctoritate, ut ſupra ſignificavi.

Id ipſum tamen repetit de *Nepete*, *Sutrio*, *&c.* Pag. 45. & 106. & quoties ſeſe occaſio offert.
22 Quod nunquam abſolute dixi; ſed ſemper indeterminate loquens, *forſan* addidi, vel *non proprie*, &c. ut videre eſt pag. 4. 26. 27. & 92. libri mei.

Dicit pag. 16: *Urbem Vejos ſubjugatam ſimul & diratam.*

Hoc non eſt veriſimile; quum longo tempore poſt habitata tamen occurrat. Et pag. 27. ſibi ipſe contradicit, allegando verba *Livii*: *Cum pulcherrima Urbs Veji in conſpectu ſit* (non dicit autem *fuerit*) poſt *Vejos* expugnatos; idemque *Livius* lib. v. dicit: *ut relictis* (*Romæ*) *ruinis*, *in urbem paratam Vejos tranſmigrarent.* Ut *Frontinum* taceam, qui ad ſuum uſque tempus (quod *Trajani* fuit) Coloniam illam fuiſſe teſtatur, & quamvis dicat: *deficientibus his*, *ad urbanam Civitatem aſſociandos cenſuerit divus Auguſtus*: ibi de habitatoribus & de Campo *Vejente* loquitur, non de loco. Adeo ut in comperto ſit, longe poſtea habitatam fuiſſe.

In ſeptima concluſione, *Vejentes Sabinis non fuiſſe conterminos*: ſupra in Epiſtola viſum eſt, quomodo ſe res habeat. Deque vocabulo *Sabinis*, ibi dictum eſt, & hic rurſus dicendum erit.

Miror præclarum iſtud ingenium, quod tam diſtortas interpretationes textus *Livii* faciat, ut, ubi de *Sabinis* clare loquitur, iſte de *Romanis* illud intelligere velit. En ipſiſſima verba Lib. 2. *Sabini haud parum memores*, *& ſuarum virium partem*, *&c. circumſpicere & ipſi externa auxilia.* 23
Etruria erat vicina, *proximi Etruſcorum Vejentes*: ille explicat hæc verba: *Etruria erat vicina*, id eſt, *vicina & proximi Romæ*, *non Sabinis*: & tamen præter Eruditorum judicium, ipſe *Livianus* index illum locum citat: *Etruria vicina Sabinis*: ſicuti evidenter etiam ex hiſtoria patet.

Imo ſtatim pag. 18. etiam ſubjungit: *qui volentes Romanis bellum inferre*, *auxilia ab hoſtium vicinis petebant.*

A vicinis fuit, dico ego, non autem hoſtium. Quod quamvis perinde eſſet, nihilo minus per omne id, quod ſequitur, illud paradoxum vult ſuſtinere. At poſtremo tandem *Sabini* revera *Vejentes* ad ſe trahebant, *externa & vicina auxilia.* Hic jam confirmari videtur, quod iſto verſiculo dicitur:

Impedit ira animum, *ne poſſit cernere verum.*

Dicit pag. 26. *Quis unquam ſcripſit: agrum Vejentem a Romanis paulatim uſurpatum fuiſſe?*

Videre id poteſt in libro meo pag. 84. & bis pag. 86. Nonne autem & ipſe dicit, ſæpius a Regibus uſurpatum fuiſſe? Hi porro *Perſæ* an *Romani* erant?

Egregie pag. 28. confundit Comparativum *Ulterior*, & Correlativum *Citerior*. Nec ego niſi de oppoſitione locutus ſum.

Pag. 28. dicit: *me inſiſtere ipſius fundamentis*, *ſed recitatis tanquam meis.*

Non nego, nonnulla a me dicta eſſe, quæ & 24
ipſe dixerit, & e converſo; ſed ſciendum eſt, priora illius ſcripta allegationes valde raras habere: & meus liber in materiis a me tactis ipſi inſerviit in inpugnando ſuo: ſicuti ex Apologia ipſius M.S., & *Vejis* meis clare videre eſt, quam ſemper fuerit *facile inventis addere.*

Quod pag. 29. & 30. neget ſe dixiſſe: *Hæc omnia una ſola nocte contigerunt*; ſupra viſum eſt, quomodo procedat.

Pag. 34. dicit: *Sciendum Plinium citra XIII. millia paſſuum a Roma Tiberim dividere campum Cruſtuminum a Vejente*, *ergo intra illa civitatem iſtius agri ſitam fuiſſe.*

Reſpondeo, ſi per *intra illa* intelligat, intra illum agrum, ſive in medio ſive in parte pone tredecim millia ſitam fuiſſe Urbem, concedo; ſed ſi per *intra illa* intelligat (ut ſemper intelligere videtur) Urbem illam ad XIII. milliaria, aut intra illud ſpatium, a *Roma* fuiſſe ſitam, nego conſequentiam; quum, præterquam quod textus iſte corruptus ſit, non ad amuſſim ſeu lineam rectam Urbs cum agri finibus poni debeat; de hoc autem, non de illa, *Plinius* ibi verba fecit. Porro textus clariores de majori diſtantia habemus.

Repetitur paſſim pag. 34. & mille aliis locis, Tabula *Peutingeriana*, quam nuperrime repertam eſſe puto; quoniam ejus mentionem nullam fieri
video, nec apud recentiores, nec apud medii ævi, 25
neque etiam apud hodiernos Auctores, excepto *Cluverio*; cui hæ tabulæ, nuſpiam nempe exactæ, ſæpe cerebrum movent, ut in *Ital. Antiq.* lib. II. teſtatur, ubi *ad Gallinas* in hunc modum loquitur: *In Tabula*, *itinera*, *hac tiam Etruriæ parte*, *ut ſupra circa Clodiam viam*, *vehementer corrupta ſunt*, *& conturbata*: Id quod & ſupra dixit ad locum *Careiæ*: *Tabula toto hoc Etruriæ tractu*

mirum in modum corrupta eſt. Unde ſtandum erit?

Et ut hoc credam inducor, quod Inveſtigator pag. 56. & mille aliis locis (majus fundamentum præter hoc non habens) ſemper illam repetens, hic dicat: *Juxta Peutingerianam urbs Veji ſita erat non in via Flaminia, ſed Caſſia.*

Ad quæ reſpondeo: Si *Vejentes Sabinos* conterminos habuere (ut oſtendi argumento tertio, & hic ſupra pag. 18.) & his *Proximi Etruſcorum Vejentes* fuere, falſum eſſe deprehendetur, *Vejos* in *Caſſia* aut *Caſſiæ* vicinos fuiſſe, quum aliæ ſupereſſent Urbes per *Flaminiam*, *Sabinis* propiores quam *Vejentes* illi, veluti *Feſcennium*, *Falerii*, itemque *Capenates*, ex ipſius ſententia.

Præter quod etiam dixi: *Saxa Rubra in Flaminia oſtendere, Vejos in Caſſia non potuiſſe eſſe ſitos;* ad quæ reſpondet, pag. 98.

Quis unquam dixit Saxa Rubra Vejis vicina fuiſſe?

26 Nonne clarum eſt? Si *Vejentes*, commiſſo apud fines ſuos cum *Romanis* prœlio, ab ipſis retruſi ad *Saxa Rubra* ſunt, idque quum hæc intra Agrum ſuum eſſent, & (ex ipſius etiam opinione) novem milliaria a *Roma* diſtarent, *Veji* autem duodecim; Quæ longinquitas hic poterat eſſe? Ex qua fronte negat, illa *Vejis* vicina fuiſſe?

Dicit, pag. 40. me opponere: *Milliaria hodierna non reſpondere, præciſe antiquis.*

Quis hoc in dubium vocat? Et falſam inde concluſionem trahit, quanquam veram aſſumptionem meam exhibeat, &c. Quamobrem ſubjungit: *Et qua ratione Romani vias munientes per clivos illas longiores reddebant?*

Id jam dixi: ut Valles, alioſque tranſitus incommodos vitarent; nonne etiam cernimus, quam tortuoſos giros faciant? Idque demonſtravi teſtimoniis, allegatis in Notis ad *Martyrium quatuor Sanctorum*, a Patribus *Collegii Romani* editis; quas ille etiam in uſus ſuos tranſtulit. Nonne autem pag. 101. contra id, quod hoc loco dixit, fatetur: multo magis ſeſe flexiſſe vias, & in longius extenſas fuiſſe. At hic mox (paulo inferius eadem pag. 40.) in viam redit, & mecum rurſus facit, dicendo: *verum eſt, milliaria antiqua valde diverſa fuiſſe ab hodiernis;* & paulo poſt: *Tantum varians hodie.* Ita ut dicat & retractet quidvis pro lubitu.

27 Opponit pag. 41. *Dionyſium & Plinium vixiſſe temporibus, quibus viæ jam ſtratæ erant.*

Dico verum eſſe; ſed illa diverſoria, quæ memorant, fuere eorum Temporum, quibus non erant ſtratæ: deque his idem, quod de cæteris, judicium fieri poteſt.

Repetit etiam pag. 44. populum *Vejentem Romæ omnium Etruſcorum proximum fuiſſe, ac dici ipſis verbis Livii lib. primo: Proximi Etruſcorum Vejentes.*

Sed *Livius* hoc nunquam de *Roma* dixit, qui ibi de *Sabinis* verba fecit, ſicut viſum eſt ſupra. Dixit quidem *Dionyſius* de *Vejis*, *quæ Civitas Etruſcarum erat ſibi proxima*, id eſt *Romæ*. Sed reſpondi, non abſolute proximam fuiſſe, ſed reſpectu Locorum *Thuſciæ*, ideo ponitur ibi illud *Etruſcarum*, non autem ſimpliciter dicitur: *quæ civitas erat ſibi proxima.*

Idque quod pag. 45. adjungit, exercitum *Etruſcum* præſidio decedentem, una nocte *Roma Vejos* perveniſſe, ob *Dionyſii* illa verba: *Motiſque caſtris nocte Vejos petiit.*

Parum credibile eſt, nam in meo *Dionyſio* non item legitur *petiit* (quod utique ſignificaret, profectam ſc. manum *Etruſcorum* illâ, ſeu viam ingreſſam noctu, ſed non ſtatim eorundem adventum apud *Vejos* ipſum) ſed luculentius hic legitur: *noctuque profecta Vejos petebat:* idque a contextu veriſimilius fit, nimirum: *Manus Etruſcorum, quæ Janiculum montem occupaverat, quoniam domo nulla ſubmittebantur auxilia, decrevit præſidio decedere, noctuque profecta Vejos petebat*, &c. id eſt: *partitiſi di notte ſe ne andava a Vejo:* non autem dicit, illa nocte *Vejos* perveniſſe, ſicuti ex illo alterius Interpretis: *petiit*, cavillatur. 28

Refellere ſtudet pag. 48. IV. meum argumentum de flumine *Allia*, ac diverſis probationibus atque argumentis cupit ab illo flumine *Vejos* magnam deducere vicinitatem, ſed horum nihil ſtringit; imo aliquibus in locis ita ſe ipſum, ut mihi quidem videtur, confundit, ut nequeam illum intelligere, en ejus verba: *Ne ſomniavit quidem ille Hiſtoricus inferre, Romanos milites ab illa ripa Tiberis, in quam enataverant, depoſito omni naturali affectu, ad proximum refugii locum propelli debuiſſe, quod ſicuti ex verbis non poteſt colligi, ob ſcriptoris gravitatem etiam non eſt admittendum.* Hæc mihi in favorem meum dici videntur.

Et inferius: *Quod ſi major vicinitas obtinet, ſtupendum eſt, quod Romam ire neglexerint, ſin æqualis prævalet, aut major diſtantia, & idcirco plus itineris, aut ulterior a domibus propriis diſceſſio, in miſeris iſtis profugis, &c. videro eſt incredibile quid, ac portentoſum.*

Et tamen miratur *Livius*, dicens: *major pars*, &c. Poſtremo ſic argumentatur ille: *Galli erant ad flumen Alliam, & infeſto agmine Romam petebant. Milites Romani debebant adverſus Gallos Romam nuncium mittere & auxilium* (notetur mirifica hæc concluſio) *Ergo milites Romani a Roma aut propius, aut non ita multo longius aberant, quam flumen Allia.* Pergit: *Minor propoſitio ſit: Atqui hi milites Vejis erant. Ergo urbs Veji a Roma aut propius, aut non ita multo longius, aberat, quam flumen Allia.* Atque ita præclaro hoc argumentandi modo, quaſi re bene geſta, exultans, contendit: *Stat ſyllogiſmus: valet concluſio.* 29

Exquiſite, reſpondeo; ſed neſcio, quid velit. Ego recitavi verba *Livii: Major pars Vejos in hoſtium urbem cum Tiberis arceret, quam recto itinere Romam, ad conjuges & liberos, fugerat.* Quæ clare oſtendunt, milites *Romanos*, metuentes ne *Gallorum* prædæ fierent, *Vejos*, ut in locum munitiorem, & ab ipſorum invaſionibus ſecuriorem, ſeſe recepiſſe; idque tanto magis, quod hi victricibus armis *Romam* peterent, illorum autem, *pavor fugaque occupaverat animos.*

Excurſio, quam facit pag. 52. de *Gallorum* tumultibus per tot eorum adventus ac receſſus excitatis, longe major eſt illa ipſa, quam iidem *Galli* per omnem *Italiam*, L. annorum ſpatio, fecerunt. Quamobrem victas do manus; & quamvis mea etiam poſſet ſalvari opinio (per illa quæ pag. 95. a me allegata ſunt) potuiſſe tamen *Gallos* iſtos aliunde, quam a *Campania Romam* venire, ut revera venerunt, omnino tamen ipſi Campum cedo, ut hæc lis hic decidatur; at non tamen illa de *Vejis*. 30

Dicit pag. 55. *Mici jam ſectator eſt Defenſor Pſeudo-Vejorum.*

Reſpondeo: MECUM priorem me fuiſſe, nemo negat: ſed jam anni ſunt xv. quum vellet in *Civitate* argumenta mea videre (ut Cives mei norunt) ego autem ipſius, vel potius (ut ipſe dicebat & notum eſt etiam) parentis ſui argumenta nunquam videre potui, ſe excuſantis, quod *Romæ* illa reliquiſſet, &c. niſi quod tandem occaſione Apologiæ M. S. & hæc & illa in manus meas pervenerint.

Quod autem *Pſeudo-Vejorum* nobis notam impin-

Digitized by Google

pingat, nimis arroganter facit, ac præter id, quod hominem liberalem, qualem profitetur, decet; nam judicem ſimul & Accuſatorem agit.

Livorem ſuum celare nequit pag. 66. dum me, quaſi Magiſtri alicujus partes ſuſcepiſſem, inſimulat.

Quis autem id ipſum iracundius ac majori cum oſtentatione, quam ille ipſe, facit? Qui in animum inducat ſuum, non alterum elegantius quid aſſequi potuiſſe, niſi ex ſuis ipſius argumen-
31 tis? Atque idcirco omnem captat occaſiunculam, ad me inſimulandum; ſed ne dubitet; captator ille & ipſe captabitur. Dicit hoc loco; pag. 66.

Roma habuit quatuor portas tempore Romuli, & hic agitur de tempore Auguſti.

Quis temporum hanc diſtinctionem non agnoſcit? Supra dixi: *Urbes olim ſatis parvas fuiſſe, & Romam primis iſtis temporibus non niſi quatuor portas habuiſſe: ac ſolum Auguſti tempore creſcere cœpiſſe, & ædificiis hoc tempore, ſplendore ac pulcritudine, ant quas longo poſt ſe intervallo reliquiſſe.* Neſcio, quid velit, ſi ſic ſonant verba mea, ab ipſo eodem hoc loco recitata, & a me in *Vejis* meis pag. 89. & 90. prolata.

Sæpius mihi vitio vertit: *Quod laſſus a defendendo, animi cauſa in Adverſarium muter*, ut pag 68. loquitur.

Non muto ſententiam; ſed cui libuerit contrarium defendere, ei iſta ſuppedito argumenta, quæ mihi minus nota videntur, ac majoris efficaciæ; non autem ab ipſo (etiamſi nonnihil eodem recidat) ſumpta, ut videri poterit. Et ubi ille ſe totus diffundit, ac maxima vi in diſtantia milliariorum utitur, inde ego nihil aſſumo, imo in contrarium diſputo.

Quod inſuper aſſerit, *quaſi libere poſtea affirmarem, me revera non aliter ſentire*,

Hoc ipſius commentum eſt, nec unquam in meo libello reperietur.

32 Enimvero ridicula prorſus res eſt: quod iſte homo de argumentis ſuis tantopere glorietur, ac ſi de cœlo illa venire, nec ulli humanæ menti, præterquam ſuæ illabi poſſe putaret; dolens ſæpius, an jactans? neſcio, uti pagg. 28. 66. & 68. *a me ipſi argumenta ſua ablata eſſe.* Ut vera dicam; jam ab anno 1635. illud opus abſolvi (licet poſtmodum illud aliquantulum locupletaverim) ſed aliquamdiu ab edendo abhorrui tamen, quod & fortibus argumentis pro parte contraria repertis, cauſam hanc *per utram* defendere meditarer. Tandem ob ſuperabundantes, quas habebamus, rationes, in favorem noſtrum illam pertrahere conſtitui. inde mox inductus fui, ad exhibenda in fine libri etiam argumenta illa pro parte contraria ſolidiora, quod minus nota, aliiſque minus obſervata eſſent; veluti: *Saxa Rubra nullo modo potuiſſe eſſe Civitatis Caſtellanæ illa*, ob rationes, quas reperi apud multos Auctores, ab *Romæ* vicinitate valde magna: ſicuti pag. 107. & ſeqq. ex *Tacito*, *Cicerone*, *Livio*, *Dionyſio*, *Spartiano*, *Victore*, *Vitruvio*, *Martiale*, & *Cluverio* oſtendi. Multis annis poſtea in manus meas pervenerunt illius manuſcripta, eaque vere miratus ſum (ut ſemper feci) ſed ad corroborandum illud modo dictum argumentum, non niſi *Dionyſius*, *Livius*
33 & *Tacitus* citabantur. imo toto ipſius libro nulli, niſi *Plinius*, *Cato*, & *Solinus* præter modo dictos apparent. Jam vide, an ego ejus opera indiguerim. Idemque de cæteris argumentis judicium eſto, quæ animi cauſa (*per bizzarria*) contra me ipſum protuli; de quorum nonnullis ille *nec verbum quidem*. At ego præter Auctores ſupra allegatos cæteris meis argumentis adjunxi

A *Ovidium*, *Plinium*, *Strabonem*, *Plutarchum*, *Zonaram*, *Sigonium*, *Curſium*, & *Ughelium*, ipſi nequidem nominatos, ſed tantum in impreſſis, poſtquam in *Vejis* meis illos repeiiſſet citatos, ac laudatos. Ita ut ſe ipſe interdum prodat, & palam faciat, rem e contrario, ac præ ſe ferat, comparatam eſſe. Si meam hic detego modeſtiam, ſe ipſum culpet, quod eo me pertraxerit. Quomodo ergo non pudet ipſum dicere: *me fundamentis ſuis inſiſtere, recitatis tanquam meis?*

Quod ad concluſionem tertiam de *Veſtalibus* ſpectat, quas ibi torſiones adhibeat, pag. 72. ſupra viſum eſt.

B *Aurelii Victoris* locus, de certa diſtantia *Saxorum Rubrorum*, valde ſingularis eſt; & quantum videre potui, a nemine allegatus; quare illum a me una cum aliis multis productum ſolummodo poſſum dicere; at ille eo ornari vult: Felix, qui, quem ſequereretur, habuit!

Miror equidem, cur *Cluverius*, Scriptor tam exactus, inter tot alia loca, quæ ſuper *Saxis Rubris* allegat, non & hunc, qui tam probe ad 34
rem faciat, produxerit; quum in viro tam ſtudioſo ac diligente, ejus ignorantia ſupponi nequeat; ſed profecto neglectum ab illo hunc locum puto, tanquam Auctoris ſubleſtæ fidei. At-
C tamen rationibus magis, quam auctoritate contentus, rem ipſam refero ad ea, quæ adduxi in *Vejis* meis pag. 77. 78. 79. 80. 81 & 87.

Quod dicit, *in antiquo illo Sacello, quod paulo plus quam decem milliaria a Roma conſpicitur, Flaminiæ a ſiniſtra, reperta fuiſſe corpora Sanctorum Marciani & Johannis, & inde poſtea in Civitatem tranſportata*,

Falſum eſt. Et Hiſtoriam, ab ipſo pag. 103. citatam hice prorſus contrariam legit; nimirum hoc modo: *eadem nocte* (qua Sancti *Abundius*, *Abundantius*, *Marcianus* & *Johannes* omnes qua-
D tuor martyrium paſſi ſunt) *venit Theodora mater cum pueris ſuis, & poſuit eos in vehiculo ſuo, & deportavit eos in prædium ſuum milliaris ab Urbe Roma vigeſimo octavo*, quod poſtea fuit *Rignano*.

Ibique addit: *ubi Corpora illa Sancta primo reperta ſint.* pag. 103.

Si *Rignani* primo reperta fuerunt, quo modo hic dicit: *in iſto Sacello? Et inde poſtea in Civitatem Caſtellanam tranſportata?*

Imo *Otho III.* Imperator, a *Rignano*, ubi primo condita, ac poſt DCC. circiter annos re- 35
perta fuerunt, *Romam* portanda curavit corpora Sanctorum *Abundii* & *Abundantii*; *Creſcentianus* autem Epiſcopus *Civitatis Caſtellanæ* corpora San-
E ctorum *Johannis* & *Marciani* in Eccleſiam ſuam; ſic dicit Hiſtoria eorundem Martyrum pag. 25. & 28. Et illud Sacellum ſupra nominatum potuit eſſe locus Martyrii, qui fuit *apud Lubras.* Et tamen pag. 172. oblitus, quæ ſcripſerat pag. 103. repetit: *in iſto Sacello reperta fuiſſe Corpora Sanctorum Marciani & Johannis*; bis ſibi ipſe contradicens in Hiſtoria, quam ipſe allegat.

Mirum ei videtur, pag. 77. quod dicam: *Rubras eſſe Lapidicinas illas, quas memorant Martialis & Vitruvius*: quum *Martialis* illas ut Caſtellum quoddam depingat.

F Ego autem dico, eundem illum locum, aut prope illum eſſe Lapidicinas iſtas a *Vitruvio* memoratas: *Sunt circa urbem Rubræ Pallienſes, Fidenates, &c.* Quænam ibi eſt diſcrepantia?

Poſtquam multo cum clamore contendit, *Cremeram* finem fuiſſe inter *Vejentes* ac *Romanos*, quod ego neque negabam prorſus, neque concedebam; tandem pag. 78 ſe reſtringit, his verbis: *Cremera flumen non toto curſu ſuo ab oſtiis ad fontes debebat eſſe finis inter Vejentem & Romanum, ſed per aliquem tantum tractum. quare illo tractu,*

qui erat a latere Urbis, ſtatuendum eſt, non fuiſſe A
36 *finem, quum non ſit veriſimile, Urbi tam ampla hoſtes fines ſuos extendiſſe ad muros uſque.*

Sequitur pag. 79 *Etſi Cremera etiam Caſtellum dicebatur, apud Livium tamen, qui de nomine Caſtelli nuſpiam mentionem facit, & quoties de eo loquitur, præſidium Cremeræ illud appellat, nomine Cremeræ intelligendum eſt flumen, & nihil aliud; etiamſi fictis illis Vejis Deſeaſis id parum bene cedat.*

Reſpondeo (præter illa, quæ jam monui in *Vejis* meis pag. 88.) Et quando *Livius* dixit, *ante deductum Cremera Romanum præſidium*, quid intellexit, aquam an vero Caſtellum? niſi forſan B præſidium illud jumentorum more vadatum ierit.

Fidenas etiam ſtatim extinctas fuiſſe vult pag. 83.

Et tamen multis poſt ſæculis, tempore *Tiberii* (teſtibus *Tacito* & *Suetonio*) florentiſſima civitas erat, feſtis ac ludis, qui ibi celebrabantur; quando Theatri ruina ſupra viginti hominum millia perierunt. Imo *quinquaginta hominum millia* (ut *Tacitus* auctor eſt) *eo caſu debilitata, vel obtrita fuere.*

Pag. 94. & 95. multa producuntur argumenta pro vicinitate *Faliſcorum* cum *Civitate Caſtellana*, & *Veji* conſequenter in mediis collocantur *Faliſcis*, & *Soracti* monti annectuntur, qui tamen C *Faliſcorum* erat.

Reſpondeo: me jam dixiſſe in libro meo pag. 7. & 11. quo modo ſeſe *Vejentanus* ager ad *Faliſcum*
37 habere poſſet; cui autem iſta non ſatisfecerint, ac potius *un' oglia pudrida de Territorii* conficere videantur, is & hæc præterea conſideret, quæ ſequuntur.

Quum *Vejentes*, poſt multas clades a *Romanis* acceptas, primo paulatim Agro ſuo exuti, mox debellati ſint, & Senatus, metuens, ne *Veji* rurſus inhabitarentur, juſſerit, ut *agri Vejentani ſeptena jugera plebi dividerentur;* D poſtremo etiam Urbs ipſa interierit: quis ſcit, an non prorſus ſpoliati fuerint, eorumque vicini iſtius Agri reſiduum deinceps uſurpaverint? Quumque *Faliſci* eſſent amici & Colonia *Romanorum* (apud quos odioſum erat nomen *Vejentium*) an non illis, ut vicinioribus, ac benevolentioribus diviſa & aſſignata fuerit iſta ſoli lacinia, quæ *Soracte* terminatur, atque ita hic poſtea *mons Faliſcorum* dictus fuerit? Qui antea, *Vejorum* tempore, apud neminem hoc nomine appellatur.

Imo *Virgilius* lib. VII. iſta loca deſcribens; prout olim *Æneæ* tempore erant, *Soracte a Faliſcis* E diſtinguit, his verbis:

Hi Feſcenninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva.

Manifeſto indicio, diviſos fuiſſe primis iſtis
38 temporibus, ac diverſas habuiſſe regiones; quarum catalogum (ut *Macrobius* dicit) ibi explicat *Virgilius*. Idemque *Silius Ital.* lib. VIII. (clariore adhuc diſtinctione uſus) nobis oſtendit:

Hos juxta Nepeſina cohors, æquique Faliſci,
Quique ſuos Flavina focos, Sabbatia quique
Stagna tenent, Ciminique lacum, qui Sutria tecta
Haud procul, & ſacrum Phœbo Soracte frequentant. F

Horatius pluribus locis ſimiliter *Soracte* per ſe ponit: idque quod *Plinius* refert de *Hirpis* lib. VII. cap. II. plane nobis favet, quum de familiis illis, quæ agri *Faliſcorum* erant, & *Soracte* frequentabant, verba faciens, ita loquitur: *Haud procul urbe Roma in Faliſcorum agro familiæ ſunt paucæ, quæ vocantur Hirpiæ, quæ ſacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, ſuper ambuſtam ligni ſtruem ambulantes, non aduruntur.* A quo non diſſentit ipſe *Cluverius Ital. Antiq.* lib. II. quando ait: *Feroniæ lucus, & templum conterminum fuit Faliſco agro, & monti Soracti;* idem paulo inferius de *Capena* dicit: *Ex his patet, Capenam cum luco Feroniæ, fuiſſe prope & Faliſcorum, & Vejentium fines, & Soractem montem, &c.*

Adeo ut credere poſſimus, *Soracte* antiquitus non fuiſſe *Faliſcorum;* quumque *Vejentes* præ odio *Romanorum* non amplius nominarentur, accenſitum eſſe illum montem contiguis *Faliſcis*. 39

Porro quod apud *Catonem*, *Strabonem*, alioſque iſtius ſæculi Scriptores mons iſte *Faliſcorum* audiat, nihil mirum eſt; nam hi, prout res ſeſe habebat, ac ſuis temporibus appellabatur, ſcripſere, cæteri autem antiquo ſolummodo nomine, abſque ullo additamento novo, uſi ſunt.

Infiniti fuere *Italiæ* motus; & millies accidit, ut agri, & confinia regionum, & nomen & dominium mutarent; quemadmodum *Livius* (ut exemplo hoc confirmem) in principio libri X. de *Sora* narrat: *Sora agri Volſci fuerat, ſed poſſederant Samnites.* Quin noſtro quoque tempore nonne idem ditioni *Caſtrenſi* (*della ſtato di Caſtro*) accidit? *Sed in rebus tam antiquis, ſi, quæ ſimilia veri ſunt, pro veris accipiantur, ſatis habeam,* dixit *Livius*.

Sequitur pag. 94. *Campi Faliſci, quænam dici poterant, niſi planities illa, quæ Soracte Civitatemque juxta Tiberim interjacent?*

Ego nunquam neque legi, neque fando audivi, *Faliſcos Tiberi* vicinos fuiſſe; ſed probe ſcio, *Vejentes Tiberi* ac *Sabinis* vicinos fuiſſe: ſicuti ſupra in Epiſtola, in *Vejis* meis, ut & in hac Apologia pag. 18. aliquoties oſtendi.

Et in frontiſpicio ſub porticu Eccleſiæ Cathedralis *Civitatis Caſtellanæ* lapis poſitus eſt ante mea tempora, in quo leguntur hæc verba:

CLEMENTI OCTAVO PONT. OPT. MAX. 40

Qui octo præcipuis S. R. E. Cardinalibus comitatus, Pontis molem ſuper Tiberim inter Vejentes, & Sabinos a Sixto V. felic. rec. olim delibatam, modo ſuo juſſu, & ære conſtructam, oculata fide exploraturus ad Vejos divertit, &c.

Quæ confirmant opinionem antiquam, *Vejentes* nimirum, non autem *Faliſcos* ad *Tiberim* conterminos habuiſſe *Sabinos:* Sicuti *Plinius* id clare dixit lib. III. cap. V. *Ubi* (referente Caſtalione) *infra Ocriculum ventum eſt, loca, quæ Tiberis præterfluit, enumerat: Tiberis,* inquit, *per CL. millia paſſuum non procul Tiferno, Peruſia, & Ocriculo Etruriam ab Umbris, ac Sabinis, mox citra XIII. millia paſſuum Urbis Vejentem agrum a Cruſtumino, dein Fidenate Latinumque a Vaticano dirimens, &c.*

Hic juxta *Tiberim* campos *Faliſcos* recenſeri non video.

In deſcriptione *Vejorum*, quam facit *Dionyſius;* his verbis: *Diſtabat Roma centeſimo ſtadio: erat Athenis non minor, fundata in excelſo, & undique prærupto ſcopulo, &c.* Scriptoris iſtius ille miſeretur pag. 97. hoc modo: *Pauper Dionyſius quatuor res duobus verſibus dicit, diſtantiam centum ſtadiorum, æqualitatem cum Athenis, altitudinem ſaxi, & præcipitiam undique abruptum: Prima negatur prorſus, Altera conturbatur ita, ut refutetur, Tertia, quæ altitudo eſt, voluit ut intelligatur potius in ſuperlativo gradu. Quarta, quæ concernit vocabulum* undique, *diſcrete trium tantummodo partium reſpectu explicatur.* 41

Reſpondeo. Quod ad primam: indicavimus

mus cum *Caſtalione* errorem, qui ſubeſſe poteſt. Secunda nuſpiam refutatur, nam iſte itus *Athenis* æqualis poterat eſſe, & major. Tertia falſa eſt, quoniam ſufficit altitudo, quæ ibi eſt, & quam ille 300. *Cannarum hyperbolice ſumptarum* credit eſſe. Quod ad Quartam: verum eſt, opus eſſe diſcretione; inqoe eo conſentit ipſe, quando dicit: *cum grano ſalis*: Verum an non meminit ſe dixiſſe pag. 60: *vocem*, circumſcilſus, *non carere hyperbole, nec intelligendam toto ſuo rigore de ſaxo undique prærupto?* Imo elatius pag. 64. addit: *ſe non intelligere præcipitium ab omni parte abruptum*, ut infra etiam videbimur. Quid igitur de ſeſe pariter ac aliis idque immerito queritur?

Viam inter Nepete & Civitatem, nullius uſus fuiſſe dicit pag. 101. *antiquis temporibus; quia, præterquam quod ne ullum quidem ejus rei ſignum reperiatur; in occurſu Civitatis ſubſidat per rupem tam præcipitem, ut horreas, & quotquot ibi pertranſeant, ab equo deſcendant.*

42 Reſpondeo. Et iſta vis uſus eſt Papa *Julius Secundus* cum omni ſuo Comitatu, ut in Itinerario ſuo narrat Cardinalis *Hadrianus*, & *Paris de Graſſis*, in *Vejis* meis pag. 19. citati. Idemque refert *Johannes Broccardus* (qui ſimul ipſi a Cærimoniis, & *Civitatis Caſtellanæ* Epiſcopus fuit) Diarii ſui libro octavo, his verbis: *Papa ex Nepe veniens introivit Civitatem Caſtellanam per portam Burgienſem, & equitavit uſque ad Eccleſiam Beatæ Mariæ de Arcu, ubi accepit amictum, ſtolam, &c. Poſtea equitavit ad Eccleſiam Civitatis, in qua benedixit populo, & rel. Poſtea ſe recepit ad Caſtrum* (Arcem puta. ab ipſo perfectam, ubi ſeptem dies moratus eſt) &, quod notandum eſt, quo *Bononiæ* iter majori induſtria promoveret, duobus diebus anticipatis (ſic pergit idem *Broccardus*) *tranſtulit Feſtum Sanctorum Johannis, & Marciani, quod celebrare debebat die Martis 16. Septembris, ad Dominicum 14. ejuſdem &c. Interfuit miſſæ majori cum ſex Cardinalibus ſedentibus, &c.*

At quæ via, quæ paulo ſit infrequentior, vel etiam ex frequentiſſimis, non habet ſuas id genus incommoditates, pro locorum, ubi reperiuntur, natura? Tritiſſima via *Italiæ*, uti eſt illa, quæ *Roma Lauretum* fert, plenam huic rei fidem faciet, quoties inter præcipitia, quæ illic occurrunt, vitandi periculi cauſa, e vehiculis deſcen-
43 dendum eſt. Supponere etiam oportet, temporibus debitis vias iſtas reſtaurari, ne incuria prorſus devaſtentur, ut huic noſtræ contingit, qui parvi uſus eſt. Per antiquas autem, ubi in uſu fuere, nonne reperiuntur dumeta, fruticeta, taleſque ſaxorum aſperitates (*ſconvolgimenti*) quæ illas prorſus inutiles reddunt? & quota quæque hodie teritur, quæ omni prorſus antiquitatis veſtigio careat?

Magna circa milliaria ſub judice lis eſt (*è in campagna*) de quibus ille pag. 101. Sed quoniam libri mei pag. 61. & 109. ſatis fuſe egi, nihil aliud dicos mihique ſufficit, quod antiqua ac hodierna differant; & ille id denuo ratum habet pag. 102. quando dicit: *diverſiſſima a noſtris hodiernis ſunt.*

Miror ſolummodo, quod homo tam ſtrenuus ad fucum mendicatorum auxiliorum confugiat, ubi tot exquiſitis probationibus inſtructus eſt; quamobrem ego præ pudore, quo ſuffundor, hoc loco lubens tres falſas hypotheſes annotare ſuperſederem, quas in brevi ſex tantummodo linearum periodo prodit; niſi ipſius veritatis defenſio me ad illas detegendas compelleret, ne ita ad vivum reſectus (*intaccato*) eſſe videar, ac tales notas mihi impingi patiar.

Prima eſt, ubi ille dicit: *Reſtat ultimum De-*

A *fenſoris refugium, quod eſt rixam movere circa diverſitatem milliariorum antiquorum.* Altera: *quæ poſtulat, ne ullius milliariorum, qui legitur apud Scriptores, numeri ratio habeatur.* Tertia: *ſed rixa ſua ſeſe ipſe irretit, quia quotquot exempli cauſa allegat, hodiernis pariter cuncta minora ſunt.* 44

Quod ad primam attinet; Ego nunquam de diverſitate milliariorum antiquorum locutus ſum, ſed, uti videri eſt in libro meo pag. 60. & 109. dixi: *Milliaria hodierna milliariis iſtorum temporum non præciſe reſpondere.* Idque exemplis manifeſtis *Rignani*, *Ameriæ*, & *Sulmonæ* adſtruxi.

B Quod ad alteram: pag. 62. dixi ſolummodo: *juxta ſæcula* (de antiquis & hodiernis loquens) *tantam milliariorum variationem in iiſdem intervallis reperiri*; quemadmodum etiam dixi pag. 10. *Vejorum a Roma diſtantiam tam varie poni apud Hiſtoricos, ut nemini illorum ſecure fides haberi queat*, propter ibi ſubjectas rationes &c. non autem dixi (*generice, nec ſpecifice*, ut ille opponit) *nullius milliariorum numeri rationem habendam eſſe.*

Quod ad tertiam. Ecquis neſcit, milliaria antiqua hodiernis minora eſſe? Eaque adeo adduxi; & ſuppoſui etiam pag. 80. ubi dixi, xxx.
C milliaria hodierna xl. circiter antiqua facere. Exempla item *Rignani*, *Ameriæ*, ac *Sulmonæ*, quid aliud declarant, quam antiqua (in iiſdem intervallis) numero plura, diverſa, & minora hodiernis eſſe. Hoc autem: ſi non præciſius 45
dixi; ut rem notam prætergreſſus fuero; aut ſaltem non contradixero. Quid igitur mihi imputat?

Hæc ſunt arma, quibus digladiatur Adverſarius meus.

Idque quod de *Ponte Centeno* & *Centeſimo* adducit pag. 103. & 104; ut & alia exempla, quibus nobis jugulum petit: cuncta conformia ſunt
D iſtis, quæ ego adduxi: quapropter, quid ſibi cum tam magnifico apparatu (*col tanto ſbragiare*) velit, neſcio.

Quum dixerim: *Tantus terror Tarquinium atque Etruſcos inceſſit* (*obſervandum hic Tarquinium ab Etruſcis diviſum*) docet me pag. 106. *ibi non de Tarquinienſibus, ſed de Tarquinio Rege, agi.*

Idque quum videat me ſtatim ſubjungere: *Ut omiſſa irrita re, nocte ambo exercitus, Vejens, Tarquinienſiſque ſuas quiſque abirent domos.* Quis non intelligit, per iſtum *Tarquinium* intelligi Principem cum ſuis?

Quum dixerim argumento meo quinto: *Ca-*
E *millum adverſus Vejentes cum exercitu Roma profectum, ut eo perveniret, fudiſſe prius in agro Nepeſino Capenates & Faliſcos, &c.* & *Vejos petentem prius obvium habuiſſe hoſtes in agro Nepeſino*; me criminatur, quod *verba Livii adducam, quæ id non dicant, ut & Plutarchi, quæ mihi contraria ſunt*; dicens:

Si Camillus copias duxit adverſus Faliſcos, quomodo igitur verum eſt, Roma eum profectum eſſe 46
adverſus Vejentes? & ut Vejos perveniret?

Reſpondeat *Livius*: *Profectus, cum exercitu ab Urbe*, cum iis, quæ ſequuntur, uſque ad: *Inde ad Vejos exercitus ductus.* Jam de verbo *flectere* non
F illum, ſed *Calepinum* audio, qui clare dicit: *Flectere iter, eſt iter inſtituere* (inviarſi) *& reflectere, eſt retrorſum flectere.*

Sed obſtupeſco, quum Inveſtigatorem, circa profectionem *Camilli* a *Roma*, *Vejentibus* obviam euntis, tam ſtrenue laborare video, ut contrarium evincat, inque eo quatuor ſermonum (*diceriæ*) paginas conſumere: quum ſupra pag. 108. etiam dixerit:

Temere ſupponi, Camillum Roma egreſſum Vejos petiiſſe;

petiiſſe; aliaſque contradictiones, &c.

Ego redarguendo ſimili errori (non opinionis ipſius puto, ſed pervicaciæ) accommodatioribus verbis uti neſcio, quam ſuis ipſius, quæ in me vibrat pag. 52. quamobrem, jam tempus eſſe mihi merito videtur, iſta in illum, & ex vero quidem, retorquere.

Itane vero? hoc dicit? Vide, quam non inſpexerit hiſtoriam, antequam calamum hic arriperet? Quare *Camillus* novum exercitum contraxit? Pro qua expeditione votum fecit, antequam *Roma* 47 proficiſceretur? Profectus, ubi primo commiſit prœlium, ubi deinde victoriam proſecutus eſt? *Mecum eat, neque contentus legiſſe ſolum pauca illa textuum verba, non longe diſcedat*, imo propius accedat, ot paucula ex ſuperioribus etiam legat, *& campos Hiſtoriæ peragrando in rem præſentem veniat.*

Veniat, & inſpiciat hic Livium, eodem lib. v. ubi de bello *Vejente* verba faciens: *Igitur fatalis Dux*, inquit, *ad excidium illius urbis, ſervandæque Patriæ M. Furius Camillus Dictator dictus, &c. Omnium, primum in eos, qui a Vejis in illo pavore fugerant, more militari animadvertit, &c.* Et mox: *ipſe interim Vejos ad confirmandum militum animos intercurrit; inde Romam ad ſcribendum novum exercitum redit, &c. Peregrina etiam juventus, Latini, Hernicique ad id bellum venere: quibus cum gratias in Senatu egiſſet, ludos magnos ex S. C. vovit, Vejis captis, ſe facturum, &c.* Ac deinde ſubjungit: *Profectus cum exercitu ab Urbe, &. in agro primum Nepeſino cum Faliſcis, & Capenatibus ſigna confert, &c. Inde ad Vejos exercitus ductus.* Ex Plutarcho: *Poſt vota*, inquit, *Camillus, &c. Deinde ad Vejorum obſidionem flectit iter.*

Obſerva, quæſo, illud: *Primum in agro Nepeſino*, deinde illud: *Inde ad Vejos*, &c. vel illud: *Deinde ad Vejorum obſidionem, &c.* ubi apparet, illud *Primum* fuiſſe medium accidentale, illud *In-* 48 *de* autem, ſive *Deinde* proprius, ac præcipuus ejus finis. O quum opportune dixit ille: *Hiſtoriæ probe inſiſtendum eſſe.* Et, ſi *Livium* paulo ſuperius legiſſet de *Genutio* ac *Titinnio*, ab ipſo hic allegatis, non ſuperſediſſet, credo, legere verba ſequentia, quæ modo adduxi, cuncta *Vejos* concernentia. Quo nre igitur dicit: *me verba Livii adducere, quæ id non dicunt, & Plutarchi, quæ mihi ſunt contraria?* Sed video, [1] calliditatem nimiam interdum ingenium pervertere.

Inter potiora argumenta, quæ pro *Vejis* habemus, unum eſt Tertium illud de *Sabinorum* cum *Vejentibus* vicinitate (viſum etiam ſupra pag 22. & 27.) alterum Quintum argumentum eſt, de *Camillo*. Et utrumque Adverſarius noſter tam ſtrenue non niſi cum præclaro illo extorſionis ac negationis textuum effugio oppugnat.

Quid hoc aliud eſt, quam *ſcancheggiare* & *ſerpeggiare*; quod mihi exprobrat pag. 121.

Et addit inſuper pag. 110. *Et verba illa: Deinde ad Vejorum obſidionem flectit iter; nonne ſententiæ definitivæ ſunt, Vejos non fuiſſe Civitatem Caſtellanam?*

Neſcio, quæ ſententia definitiva iſta ſit; ſi omnia ſic obtinet, [2] præclare nobiſcum actum eſt.

Ex decem Argumentis a *Mico* adductis tria mihi etiam falſo attribuuntur pag. 112. nempe 49 Quintum de *Cava Fariana*, ſextum de *Campo Fabiali*, & ſeptimum de loco dicto *la Rotta del Campo*, quorum nunquam rationem habui, nec mentionem feci; atque ita etiam Nonum mihi aſſignatur, in quo non ſolum de ſigillo, ſed etiam de Traditione, cæteriſque de rebus, ab A Auctoribus hodiernis in favorem noſtrum memoratis, egi. Et tamen ille

Pag. 129. dicit: *Præcedentia decem argumenta etiam in Vejis Defenſis addacantur.*

Hoc loco patet, ipſi non alium finem eſſe propoſitum, quam exiguum id, quod præſtiti, attenuare, *Mica* me non ſolum inferiorem, ipſiuſque ſectatorem, ſed etiam Exſcriptorem faciens, quo me deprimat. Perluſtrentur Argumenta mea ſerio, certus ſum, tale quid nuſpiam repertum iri, qualia hic homo fingit, & depingit: niſi, quod argumento xi. *de Cremera* per occaſionem obiter *Campum Fabialem* attigerim; B ſed argumenti loco nequaquam recenſui, ut ille ſupponit. Ita ut ſeptem ſolummodo forent rationes, de quibus inter nos convenerit, ac reſtant pluſquam decem aliæ, quas *Micus* ne cogitavit quidem unquam, nedum attigit.

Hæccine autem certamina ac ſermones, inter Bonos agi ſolita ſunt? Vanæ mihi potius impoſturæ videntur. Et legit tamen procul dubio apud *Cic.* de Orat. *Primum eſſe hiſtoriæ legem: ne quid falſi dicere audeat.* Quæ fuſe explicatur ab *Auguſtino Maſcardi* Art. Hiſt. tract. II. cap. III.

Dicit pag. 117. *Si ſupra Arcem ſeſe extendiſſet urbs, ubi ſeſe explicat planities, major ejus pars* 50 C *planitie, ipſo ſitu parum munita, comprehenſa fuiſſet &c.*

Imo, inquam, ſi magnitudinem *Romæ* atque *Athenarum* adæquare potuit, planitie iſta & magna quidem pro parte opus habebat; nec uſui erant montes infauſti ac ſcopuli. eſtque ibi planities ſatis pulcra, & ſitu habitabilis, ſed probe munita, & extremis partibus ac ſcopuli confiniis prærupta, utpote foſſis valde profundis circumdata.

Quia autem ab iſta planitie continua ſola hac Arcis parte ſcopulus non eſt abruptus, dicit, *illum cum verbis Dionyſii, undique prærupta, nihil com-* D *mune habere.* pag. 117.

Nec videt, ſe ſibi ipſi contradicere, qui ſupra pag. 60. voluerit: *Dionyſii vocem illam*, circumciſſus, *non carere hyperbole, nec intelligendam toto rigore de ſaxo undique prærupta.* Imo pag. 64. clare dixit: *Etiamſi Dionyſius fundatam urbem Vejos dicat in ſcopulo celſo, & circumciſſo, non tamen intelligere præcipitium ab omni parte abruptum.*

Oportet eſſe memorem.

Vult, me dicere: *ſupra Arcem reperiri antiquæ ſepulturæ reliquias.* pag. 118.

Quam facile verba mea immutat, & diverſimode adducit? Ego dixi pag 90 *Videri locum il-* 51 E *lum habitatum fuiſſe propter aliquot monumenta antiqua & ſepulcralia, quæ ibi reperiuntur.* Et commodum [3] Primarius noſter Sacerdos *Porphyrius* (nam præter hanc occaſionem illud indicare ſuperſediſſem) litteris mecum communicaverat nuper, Ruſticum quendam ſupra prædictum locum, *Valſiarvſa* appellatum, non longe a monumentis quibuſdam antiquis, quæ poſt vineas occurrunt, arantem, aratro ſuo effodiſſe aliquot aquæductus plumbeos, ad unius duarumve unciarum craſſitudinem: non prorſus rotundos, ſed a parte ſuperiori acutos, cum pulcherrimis characteribus fuſilibus in hanc formam:

F DAPHNVS FEC. AVRELI. LVC

reliqua deſiderabantur, quod aquæductus integer non eſſet, ſed fruſtatim repertus) Referre mihi videntur tempora probatiora *Antoninorum*, ſimiles prorſus iſtis, qui *fuſilibus litteris* in fundamentis Collegii *Romani*, & Sancti *Ignatii* reperti fuere; & quos, ut *Hadriani*, *Narciſſi*, ac *Matidiæ* pag 294. de-

1 *Avvertezza.* 2 *Stiamo freſchi.*

3. *Arciprete.*

Digitized by Google

deſcripſit, & delineavit *Donatus (il Donati)* lib. III. cap. XVIII. dicens eſſe (illos aquæductus) *lato, hiantique, qualis majorum Bombardarum extrinſecus ſolet eſſe, tubo: nec omni ex parte tereti, ac rotundo, ſed paulum acuminato, at latius, qua fluebat in imo aqua, ſpatium eſſet.*

Et ſic quod de *Antiquis monumentis,* non *ſepulcralibus* dixi, conſtat.

Attamen pergit pag. 118. *Nec videt, id potius*
52 *contrarium evincere. Si ibi ſepulturæ locus fuit, ſitu ab urbe diviſus eſſe debuit.*

En alterum, quod me dixiſſe vult: *Poſito uno abſurdo, &c.* Non dixi generaliter, ibi ſepeliri ſolitum fuiſſe, ſed ibi eſſe, ſeu extare *aliquot monumenta antiqua, & ſepulcralia, (alcune anticaglie, e ſepolture.)*

Deinde: aut revera monumenta illa antiqua ac ſepulcralia erant primorum iſtorum temporum: & poterant ita intra urbem extructa eſſe: quoniam nondum extabant leges XII. Tabularum, quæ hoc vetabant. nam illo ſæculo commodum, quo hæ promulgabantur, *Vejentes* debellati ſunt: Sed quid dico? Quid *Etruſcorum* intererat, quibus legibus *Romani* uterentur?

Aut poſtea facta ſunt illa ſepulcra. Et Magnatibus quibuſdam, & illuſtribus, aut in aliqua dignitate conſtitutis hominibus permittebatur ſepeliri intra urbem, ut mos iſte ex multis, quæ *Romæ* erant, ſepulcris intelligi poteſt, atque annotatur a *Thoma Dempſtero* Antiq. Roman. lib. V. cap. XXXIX. & lib. VIII. cap. VI. Quando dicit: *Verum etiam poſt latas* XII. *Tabulas fuerunt quidam in ipſa Urbe ſepulti* (& exempla ejus rei profert) *quos tamen legibus ſolutos virtutis cauſa id conſecutos fuiſſe Cicero exiſtimat.* Sed quid verbis opus eſt? Nonne in ipſa urbe *Vejis* erat ſepulcrum *Glitii Galli?*

Eadem pag. 118. patet nimiam ſubtilitatem illum ad ineptias redigere; ubi ſummo cum ſtu-
53 pore video: illum ab *Orvieto* ſimilem etymologiam trahere, dum illud nomen *idem ſonare* facit, *quod Urbs Vejentum.*

Dicit pag. 120. *Non potuerunt iſti Sancti Roma verſus decimum lapidem ad Martyrium euntes de propinquo Stabiam præterire.*

Potuerunt, inquam. (idque ipſius more aſſevero.) quoniam *Labram* petebant, non autem *Saxa Rubra*, quæ (ut dixi in *Vejis* meis pag. 77. & 78. a *Lubra* diverſa erant.

Addo, quod nullo modo idem eſſe potuerunt, quandoquidem tempore *Diocletiani*, qui circa annum Domini CCLXXXIV. vixit, pariter utrumque floreret; nempe: *Lubra* (ut legitur in hiſtoria quatuor Martyrum) oppidum Viæ *Flaminiæ* vicinum, nominatum etiam a *Frontino*, qui *Nervæ* ac *Trajani* temporibus vixit (ut ſupra dixi pag. 77. & 78) & *Saxa Rubra* locus in ipſa *Flaminia*, qui tum reip. temporibus (ut apud *Ciceronem* & *Livium* citatos in argumento meo decimo videre eſt) tum etiam temporibus Imperatorum *Veſpaſiani*, *Severi*, & *Conſtantini*, nomine iſto appellabatur: ſicuti apud *Tacitum*, *Spartianum*, & *Aurelium Victorem* reperiri notavi in libro meo pag. 108. ubi ex eodem *Victore* oſtendi, *Maxentium*, quum ad *Saxa Rubra* perveniſſet, &c. Inde a *Conſtantino* depulſum, fugaque
54 ſeſe ad *Pontem Milviam* recipientem, ab eodem ibi victum ac ſuperatum eſſe circa annum Domini CCCXII.

Ita ut *Saxa Rubra*, & ante & poſt *Diocletianum*, dicta ſint, quum florerent etiam, urbs *Lubra*, & alter ille locus a *Vitruvio* ac *Martiale Rubræ* dictus. Quare credendum eſt, cuncta a ſe invicem diverſa fuiſſe: vel certe, ſi vel maxime velimus dicere, *Rubras* ac *Lubram* idem fuiſſe, diverſum quid *Lubram* ac *Rubras* a *Saxis Rubris* fuiſſe.

Quæ ratio autem poſtulat, ut loca quædam ejuſdem nominis diſtincta ſint, illa autem, quæ nomine differant, unum idemque ſint.

Pagg. 124. 182. & 192. aliquoties mendacii me inſimulat, ac ipſe ſolus Veridicus vult haberi.

Sed pulcrum illud Sancti *Ambroſii* dictum neſcit: *Morale eſt omnibus, ut, qui fidem exigunt, fidem aſtruant.* Non vult mihi credi illud ferrum acutum armorum haſtilium, miſſiliumve, quod vidi & collegi, ſed ipſe per ſtuporem ſuum in fungos transformavit; & ſibi credi vult glandes illas plumbeas, quas reperit, & ipſe pro olivarum animabus ſalutavit. Si ferri illam a me repertam copiam videre ipſi lubet, Muſæum *Angelonii*, ut & *Civitatem Caſtellanam* adeat. Quæ ille reperit credo, nec me tanta illorum admiratio tenet.

Pag. 129. vitio mihi vertit, quod cum cæteris etiam *Scoppam* & *Galeſinum* commemoraverim. 55

Sic ſane admittit reliquos illos præſtantiſſimos viros, quos nominavi. Mihi animus erat, quam poſſem plurima in favorem noſtrum colligere (quem in finem addere etiam potuiſſem *Franciſcum Stellatium*) quum ſcirem, hac parte potiſſimum nos laborare. Et pondere pariter ac numero Adverſarios longe ſuperavimus.

Pag. 130. *Baronius*, aliique reprehenduntur.

Vellem vel unicum ſaltem monſtrari mihi Auctorem, quocum hic homo, quando ſecum non facit, non, tanquam de injuria ſibi facta, expoſtulet.

Dicit pag. 131. *Tres illas Urbes ſibi invicem contiguas ſeu conterminas fuiſſe, merum eſt mendacium. Contigui ſeu contermini erant populi, ſed de Urbibus eorum principibus, nemo eſt qui dicat.*

Et tamen adducit verba mea (ſuperius hic allegata) quæ non loquuntur de Urbibus, ſed de populis; ubi dixi: *duobus hiſce populis vicini erant Vejentes.* Quæ hæc eſt oſcitantia! vel ut melius dicam, quis ſpiritus contradictionis! qui ubi detrahendi occaſionem non habet, naſci facit; crediderim potius, præ ira illum oculos amiſiſſe.

Quod dixi de vinis tenuioribus, apud antiquos in minori pretio fuiſſe habita, quam gravia, id auctoritate locorum, XIV. argumento allegatorum, probavi, quum reperiantur *Maſſica* generoſiora languidis *Vejentanis* contradiſtingui. Cæterum ille etiam ſuam opinionem probe defendit pag. 132. tantum in *Martialis* diſticho illo:

Vejentana mihi miſces, tibi Maſſica potas: 56
Olfacere hæc malo pocula, quam bibere.

Illum errare video, dum de Vino *Vejentano* poëtam dicit tam parvo contentum fuiſſe. Quum non ſit veriſimile, illum vini iſtius odore (ſi quidem tanto craſſius ac fæculentius fuerit) delectatum fuiſſe, & contempſiſſe *Maſſicum*, quod fragrans ac melius erat. præterquam, quod in verbis: *Olfacere hæc malo pocula*, particula *hæc* juxta regulas Grammaticales ad vicina *Maſſica*, non autem ad *Vejentana* remota referri debeat; idcirco Poeta vina *Vejentana* (quibus Amicus ipſum per jocum excipiebat, reſervatis ſibi bonis *Maſſicis*) reſpuens dixit:

Olfacere hæc malo pocula, quam bibere.

ſcilicet illa. Atque ita etiam Commentatores hunc locum exponunt.

Opponit pag. 135. *Quare ex illo fragmento marmoris SACRÆ JUNONI reperto in Sanctæ Mariæ del Arco, quæ Eccleſia Cathedrali oppoſita eſt, tanquam alteram caput diametri iſtius Urbis, non potius conſequentiam, eamque ſolidam trahit, Civitatem non fuiſſe Vejos?*

Reſpondeo. Eodem plane modo, quo ille ex marmore ſuo VICTORIÆ AUG. colligebat

Inſulam fuiſſe *Vejos*, & nos ex noſtro colligimus, *Civitatem* pariter fuiſſe *Vejos*; & quamvis ipſius illud marmor non obtineret locum proprium, ubi ab initio poſitum fuiſſet, hodie nihilomi-
57 nus transportatum reperitur (ſicut noſtrum) in Eccleſiam iſtius loci, ac vaſis aquæ Sanctæ (ut ipſe refert) uſum præſtat.

Quid, quod & ex monumentis, quæ *Romæ* olim erant, aliquot hodie *Conſtantinopoli* reperiantur?

Sed hac de re preſſius infra, ubi ad pag. 142. reſponſuri ſumus.

Nec mihi quis dicat, marmor illud *Inſulanum* clare de *Vejentibus* loqui, noſtrum non item. Hoc, inquam, non minus clare, quam illud, loquitur, utpote expreſſum continens nomen *Junonis*, quam a *Vejentibus* in templo nobili adoratam, (ut indicavi argumento XV) in eorum excidio *Camillus* victor ſolemniter transportandam *Romam*, & in *Aventino* collocandam curavit, quemadmodum lib. v. *Livius* dixit: *Integramque in Aventinum æternam ſedem ſuam, quo vota Romani Dictatoris vocaverant, perlatam. Ubi templum ei poſtea idem, qui voverat, Camillus dedicavit.*

Eadem pag. 135. dicit: *Vejis, ante expugnationem, nec character, nec idioma Latinum erat.*

Quæri ab ipſo poteſt: unde illud hauſerit, & quomodo probet? Non eſt autem veriſimile ob vicinitatem *Latii*, neque cognitionem, neque uſum Linguæ *Latinæ* apud *Vejos* fuiſſe. Sed (præter mille conjecturas, quæ afferri poſſent) ſenex ille Aruſpex *Vejentanus*, qui poſtquam in agro
58 vaticinatus eſſet: *Priuſquam ex laca Albano aqua emiſſa foret, nunquam potiturum Vejis Romanum*; in Senatum perductus eſt; qua lingua locutus eſt? non *Etruſca*, nam *Livius* clare dicit lib. v. collocutum eſſe cum *Romanis* pariter atque *Etruſcis*, dum in ſtationibus ſuis ac militaribus excubiis ea de re inter ſe contenderent: *Jam per longinquitatem belli commercio ſermonum facta.* Atque adeo *Latine* locutus eſt, & ab omnibus intellectus.

Et quod ad marmor SACRÆ JVNONI attinet, etiamſi *Vejis* iſtius Deæ ſimulacrum non amplius extaret, nonne ibi templum tamen remanere poterat? ſive integrum, ſive ſemirutum? æque ac in *Faliſcis*, ubi ſolemnitatibus eorum tot ſæculis ab ipſorum expugnatione *Ovidius* interfuit.

Dicit pagg. 136. & 140. *Habitata igitur eſt Civitas ſub Romanis, adeoque non fuit urbs Veji.*

Nego conſequentiam; quia utique *Romani Vejos* (ſeu *Civitatem*) inhabitarunt, quum facta eſſet Colonia, &c. Cuncta igitur e contrario ſe habent.

Æſculapii illud PRO VEIENT. inducit: negat omnia, ac plane

Se gradì ſolo, e fuor di ſe in altrui,
Sol qual'h' effetto de' begli occhi ſui.

Sequitur eadem pag. 136. *Profecto oculis Vejorum urbe gravidis, omnia videntur eſſe Veji.*

Dico: Veriſſima ſententia eſt, ipſi approbata,
59 mihi vero plauſibilis; nemo enim majori cum voluptate concipit, ac in mente format *Inſulæ* ac *Formelli* ſecretas illas cavernas ac rubeta, ut aliquos inde *Vejos* tandem edat, quam ipſe facit.

Quodque magis ſtupendum eſt, reperit in illis tractibus, imo parturit mirabiles quoſdam abortus quaternorum quinorumve *Vejorum*, de pulcritudine inter ſe certantium. pagg. 184. & 186.

Præprimis ipſi locus occurit, pagg. 193. & 191. qui, quantumvis *hodie in campos ac ſylvas totus diviſus*, ut ait, portas tamen ac plateas adhuc refert, cum trium palmorum cuniculo, quum ulterius viſu penetrari nequeat.

Idque ipſum Camilli opus eſſe, ad penetrandum in Arcem, quis, inquit, *dubitare poteſt?* pag. 190.

O ſuavis credulitas! Quaſi vero bis mille annorum ſpatium non ſuffeciſſet ad iſtos locorum ſitus transformandos, ne ab ipſo recognoſcerentur, atque ad eorundem deſcriptionem, quæ apud Auctores occurrat, repræſentarentur!

Imo pag. 193. *Ibi*, inquit, *auditur Livius animo intonans verba plebis: cum pulcherrima Urbs Veji, &c.* ac nomina etiam *Fieji*, & *Vieji*, & *Jella* confert pagg. 185. & 193. quæ ſingula ipſi *Vejos* corrupte ſonant.

Quod porro aſſerat, *Inſulam*, tractumve ei vicinum eſſe veram *Vejorum* ſedem; dico, plures illud implicare difficultates, quam ſi *Civitatem Caſtellanam* dicas; nam ſi *Civitas*, ut *Blondo* placet, non poteſt eſſe *Veji*, quia *Tiberis* inde ni- 60
mis longe remotus ſit (qui nondum duo inde milliaria abeſt) quid *Inſulæ* fiet, quæ xii. circiter milliaria a *Tiberi* abeſt? Ut omittam *Sabinos Etruſcis* vicinos fuiſſe, iiſque proximos *Vejentes* (juxta *Livium* ac *Plinium*, quos ſupra vidimus) adeoque *Civitatem*, quantumvis a *Roma* remotiorem, *Tiberi* tamen ac *Sabinis* valde vicinam eſſe; *Inſulam* autem e contrario *Romæ* nimis vicinam, atque a *Sabinis* ac *Tiberi* etiam nimis diſterminatam.

Dicit pag. 138. *Umbricam caſtellum olim fuiſſe tali nomine, quis poteſt dicere?*

Cato, inquam, aliique, & hodierni collatio; & quamquam hic Auctor dubiæ fidei eſt, *antiquitatis tamen non omnino contemnendæ* illum appellat *Panvinus*.

Opponit pag. 139. *Sed quotuquæque Familia antiqua nomen a Patria, at ille dicit, habuit?*

Reſpondeo: Plurimæ, cum a Patria, tum a Provinciis, aut locis expugnatis, ut ſunt familiæ *Tarquiniorum* a patria *Tarquiniis*, *Collatini* a *Collatia*, *Africani*, *Coriolani*, &c. Idem accidit Domibus nonnullis noſtrorum temporum, quæ hodieque florent.

Hic paulo poſt ſubjicitur: *Multa cognomina & agnomina Romæ erant ab Urbibus aut Provinciis derivata*, &c.

Ego vero repono: An cognomina non ſunt 61
familiarum nomina? ergo hæc ſaltem ab Urbibus aut Provinciis derivabantur, ut hic dicit.

Imo, ſi nomen & cognomen omnibus ac ſingulis, qui ſint ejuſdem familiæ, communia ſunt, ac ſpeciatim ſolo prænomine quiſque diſtinguitur; obſervandum eſt, in *C. VMBRICIO VEIENTANO* noſtro, ſive hoc, ſive illud a loco ſit derivatum, conjunctionem illam τῷ *Umbricius* cum τῷ *Vejentanus* omnino facere ad propoſitum noſtrum: quum centum alia ſimilia cognomina derivata ſint (ſicuti dicturi ſumus) a patriis, aut a locis expugnatis, aut ab aliquo alio titulo: quemadmodum exempli gratia in Faſtis legimus: *C. Aquinius Tuſcus*, *A. Claudius Sabinus*, *L. Sergius Fidenas*, *Ser. Sulpitius Camerinus*, & ſimilia.

Eadem pag. 139. me videtur reprehendere, quod *pompam duxerim* (ut ille loquitur) *antiquitatem Patriæ*.

Non ignorat ille, quantum ei debeamus, quibuſque incitemur ſtimulis etiam ad illam amandam. Et quoniam hoc plenæ ſunt chartæ, afferam hic duo tantum teſtimonia, alterum Poëtæ, alterum Oratoris. Prius *Ovidii* eſt, de *Ponto*:

Neſcio qua natale ſolum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non ſinit eſſe ſui.

Alterum eſt *Ciceronis* in Somnio *Scip.* *Omnibus, qui Patriam conſervaverint, adjuverint, auxerint,* 62
certus eſt in cælo, ac definitus locus, ubi beati ævo ſempiterno fruantur.

De

De *ARTI VOLVMNIO* recte dicit, pagg. 139. & 140. Nam Exſcriptor me decepit; non tamen aliquid fundamenti in eo poſui, ut ille ſupponit, ſiquidem obiter tantum per modum conjecturæ illud retuli, nec in argumentorum ſerie collocavi. Sic etiam *Capraceri* illam conſiderationem coronidis tantum loco appoſui, &c.

Cæteras illas varias Inſcriptiones non adduxi ad colligendum, *Civitatem Caſtellanam* fuiſſe *Vejos*: ſed ad evincendam urbis antiquitatem; ſicuti legit in libro meo pag. 40. ubi dixi, me illas producere, *ut mendacii convincerem illos, qui contenderent nullum ibi antiquitatis ſignum occurrere.* uti *Curſius* fecit, &c. Excipit me nihilominus his verbis: *Hæ autem pariter monſtrant, illam non fuiſſe Vejos, nam ex ipſo contextu patet, factas iis temporibus, quibus Veji jacebant jam deſtructi.*

Quis autem hoc neſcit? Sed ecce, quam opportune Captator ille capiatur.

Unam harum Inſcriptionum, dictam *VICTORIÆ AVG.* in ſuum uſum adhibet, pagg. 142. & 187. quam tanto cum clamore apud *Iuſulam* eſſe jactat, idque neomini præterquam ſibi ſoli cognitam eſſe; hæc ipſi *Vejos* digito monſtrare, atque in lucem producere videtur; de qua ipſiſſimis ſuis verbis ei repono:

63 *Et hæc pariter monſtrat, illam non fuiſſe Vejos, nam ex ipſo contextu patet, factam in tempore, quo Veji jacebant jam deſtructi*: ſcilicet (ut ex Conſulibus colligere eſt, qui in ea memorantur, & a me in *Vejis* annotantur) mille annis a *Roma* Condita & CCL. ab nativitate *Chriſti*. Quid ergo?

Sequitur porro, pag. 188. *Hoc autem marmor nonne ſufficiens erit teſtimonium de Vejorum ſitu?*

Reſpondeo: Excellentiſſimum! Sed oblitus eſt, ſe in M. SS. ſuis pag. mihi 5. dixiſſe: *Nullum argumentum infirmius eſt ad probandos locorum ſitus, quam illud, quod a marmoribus petitur, nam tranſportari poſſunt, & revera inde ſemper tranſportantur.*

Per ipſum res deciſa eſt.

Pag. 146. circumſtantias *Vejorum* proprias ad *Feſcennium* etiam vult trahere, quando dicit: *Et quis auctor eſt, Feſcennis non fuiſſe?*

Habemus otique de *Vejis*: *Magnificentia publicorum, privatorumque tectorum*: Et, *Opum, ac deliciarum ſplendore clariſſima*; &, quod ipſe ex *Plutarcho* adjungit: *Urbem omnibus rebus ornatam.* Quod de *Feſcennio* non legimus.

Dicit pag. 149. ſe non credere, *deſtructionem Faleriorum a Zonara ad libitum memoratam eſſe, utpote confirmatam etiam a Floro, Marcellino, & Jornande.*

Repono: hoc inter nos convenit. Sed iſti Auctores non ideo etiam teſtantur, quod nos 64 quærimus, ſcilicet, *aliam in planitie conditam*, ut dixit *Zonaras*. Quem, quum, tuendæ meæ opinionis gratia, oppugnare conor, non ob hanc rem ei omnem fidem adimo. Væ *Cluverio*, *Baronio*, aliis, ſi ob contradictiones ſibi ab ipſo factas, omnem fidem amiſerint! Quotquot autem contra *Ariſtotelem*, *S. Thomam*, & *Virgilium* ſcripſere, numquid de eorum gloria vel hilum detraxerunt? Verbo ſuo. *discreditare* (q. d. *omnem fidem alicui adimere*) cuperet quidem aliis omnem adimere fidem; ſed nihil novi accideret, ſi contrarium aliquando ipſi eveniret; ac ſuo ſolius infortunio ingemiſcens, cantaret hunc verſiculum:

Heu patior telis vulnera facta meis.

Sequitur pag. 150. *Sed Faſtos Conſulares Capitolinos, quos citat, non vidit.*

Faſtos *Capitolinos* nunquam vidi, fateor, neque citavi, at Faſtos Conſulares *Antonii Contii*, & *Caſſiodori*, profecto & apud me habeo, & vi-A di: in quibus multos *T. Manlios Torquatos*, aliosque *A. Manlios Torquatos* reperio, ſed Collegam. *Q. Lutatii* reperio tantum *A. Manlium*, nuſpiam autem *A. Manlium* cum *T.*

Super iſta *Ovidii* Elegia XII. lib. III. *Amorum*, graviſſimas contentiones audias, *ac pro ſuo quemque judicio* (ut ipſius verbis utar) *illam torquere* video; ſed neceſſe eſt proprium hic textum repetere, ut pateat, quid de re tota ſit:

Cum mihi pomiferis Conjux foret orta Phaliſcis:
Mœnia contigimus victa, Camille, tibi. 65
Caſta Sacerdotes Junoni feſta parabant
Per celebres ludos, indigenamque bovem.
B *Grande moræ pretium ritus cognoſcere, quamvis*
Difficilis clivis huc via præbet iter.

Reliqua illius Elegiæ de Feſti illius ritibus agunt.

Ex his verſibus nihil aliud eruetur, niſi quod, quum conjux ejus e *Phaliſcis* eſſet oriunda, utrique placuerit, ad ſpectandum ſumptuoſum illud Feſtum, quod ibi celebraretur in honorem *Junonis*, eo concedere; & quamvis aſcenſus valde incommodus fuiſſet, operæ pretium nihilo minus ipſum ſpectaculum fuerit. Jam vide, quid ille ex hiſce colligat.

Primo: *Verſu ſecundo*, inquit, *omnino loquitur* C *de Faleriis primis, ſed non idcirco inde efficitur, habitatam fuiſſe.*

Attamen, loquam, a populo ibi magnum Feſtum celebrabatur: Quænam inde conſequentia trahi poteſt? Deinde nonne infra ſcripti verſus aſſeverant, habitatam fuiſſe?

Ducuntur niveæ, populo plaudente, juvencæ.
It per velatas annua pompa vias.

Deinde, *oblatam* dicit *ipſi occaſionem eſſe videndi Falerios primos deſtructos.*

Reſpondeo: ſi per *victa* intelligit *Ovidius deſtructa*: do manum Inveſtigatori. Sed quomodo ex illis verſibus *Falerios* veteres, & *Falerios* novos, D primos, & ſecundos eruat, neſcio; ego ibi non 66 niſi unicos *Falerios* recognoſcere poſſum, quo feſtinabant; tum quod patria conjugis eſſet, ubi illa debebat habere ſua bona; tum quod ibi prædictum Feſtum ſpectare vellent; & credo potius *Roma* illos eo perveniſſe, propter vim iſtius verſiculi:

Difficilis clivis huc via præbet iter.

Dicit pag. 151. *Falleriis hodiernis ſedes non eſt in planitie.*

Ego tamen locum vidi, neque magis in plano mihi videtur ſtare poſſe. Ex *Cluverius*, quem pag. 147. citat, nonne illum aperte *poſitum in* E *planitie magna* teſtatur?

Pag 152. *Fallerio* applicat iſta: *Confragoſis circa, & partim arctis, & partim arduis viis.*

Quæ mihi videntur iſti loco applicari non poſſe; ac *Faleriis* antiquis tantum convenire. Nec, unde hauſerit, ſcio: *Si Ovidius Falerio Civitatem Caſtellanam iviſſet, nullum aſcenſum feciſſet.*

Credo: ſed quis illum cogit ad viæ neceſſitatem iſtam? Tota hæc ipſius chimæra eſt, ab omni parte vero diſſimillima.

Pag. 153. *Falerios* in *Bagetti* planitie repoſuit: quod non probatur; nam ſi erat *in Flaminia inter Ocricolos, & Romam*: illud *inter* non bene ad F viæ dimidium, nedum ad portionem aliqualem adaptaretur, quum *Ocricolis* nimis vicina, a *Roma* nimis remota eſt; ita eum ſufficeret dicere: *In Flaminia poſt Ocricolos ultra Tiberim.* 67

Quia dixi: *Si fecero poſcia Colonia de' Romani* h. e. *poſtea facti ſunt Coloniæ Romanorum*; ille pag. 154. *non poterant*, inquit, *populi Coloniæ Romanæ fieri ſuo arbitratu.*

O Critica ſubtilis! ſed tali viro parum digna. Quis illud: *ſi fecero*, pro *effecti ſunt*, & *non ſe fe-*

cerunt, non accipiet? Tribus autem locis, ni fallor, *Coloniæ* mentionem feci; pag. 14. dixi: *e dall' hora in quà ſi fecero ſoggietti, e Colonia de' Romani*: ſecundo: *doppo che i Veji (gia divenuta Colonia) furono ſuperati*: tertio; qui hic eſt de *Faliſcis*, reprehendor, libri mei pag. 105. *e ſi fecero poſcia Colonia de' Romani.* Sed ſi legeret proxime ſequentem verſum, hanc Coloniam *a* tit. *Viris eſſe aſſignatam*; concederet profecto, me primo, atque iterum ac ſemper intellexiſſe Coloniam per ſe ipſam fiere nullam poſſe. Sed ille diſſimulat legiſſe, ne quam occaſionem me reprehendendi amittat. Porro ſi me de idiomate linguæ accuſat: non alio utor, quam Communi illo Aulico, quo ſolemus dicere: *doppo ſi fecero le nozze, li giuochi, li banchetti, e ſimili*: [Latine ad litteram: *deinde ſe fecerunt nuptiæ, ludi, epulæ*] quæ tamen etiam non a ſe ipſis, ſed ab aliis celebrantur ſeu fiunt.

Sed ſi in Cenſorem tam ſeverum incidere ſperaſſem, majori cura operam dediſſem, ut actiones haſce levea effugerem. Quamquam, qui
68 *Vejos* ipſius *Inveſtigatos* perſcrutati voluerit; non unum ſolum, ſed centum, id genus, σφαλματα in iis deprehendet veluti in præcedentibus pag. 79 ubi utitur vocabulo (*mai*) pro negativo; & pag. 143. bis particula (*le*) in dativo maſculino pro (*gli*) pudet me tales minutias obſervare. Et hæc ipſi valde uſitata, non tamen a bonis recepta ſunt.

Dicit pag. 155. *Auguſti tempore Civitas omnino habitabatur, & non Colonia, ſed Municipium erat.*

Unde, inquam, hoc novit? & quomodo appellabatur? Si io Inſcriptione, a me adducta de *Magiſtris Auguſtalibus*, hanc ſuam opinionem fundat: inde nunquam *Civitatem* eruet, quamquam io *Civitate* reperta ſit.

De cujus antiquitate deinceps bene Inveſtigator diſſerit, nec *Maſſæ* ullo modo conſentit, qui dicebat, *non reperiri illic memoriam antiquiorem tempore Adriani IV.* cui contradixi, & io libro meo, pag. 121. multo majorem antiquitatem oſtendi, quam ille credebat. Et hic inſuper etiam addo; quod, quum paucis abhinc annis a Sacerdotibus noſtris neſcio quid foderetur in *S. Gratiliano* (ſub fornicibus ſuggeſti Eccleſiæ Cathedralis) ibi reperta fuerit Baſis, ſive Ara marmorea ſolida (quæ hodie, deficiente ſolummodo particula quadam in latere dextro, omnium conſpectui expoſita reperitur in eadem Eccleſia) & ſicuti ex characteribus colligitur, facta tempore *Con-*
69 *ſtantini Magni*, poſtquam, ille per totum terrarum orbem exſtrui publice Eccleſias juſſiſſet; & *S. Sylveſter* itidem conſtituiſſet, ut cuncta Altaria ex lapide fierent. Quod marmor certiſſime cognoſcitur, non aliud eſſe poſſe, quam Altare iſtorum temporum, nam præter magnam, quam in fronte refert, Crucem, opere anaglypho, & incavatam a parte ſuperiori arculam reponendis reliquiis (ſuper quibus jam antea *Felix Primus* conſtituerat, ut celebraretur) etiam in ſiniſtro latere exhibet verba ſequentia:

DEDICATA IDIBVS APRILIS
DN. N. CONSTANTINO M. AVG.

Ex quibus confirmatur veriſſimum eſſe, quod de *Civitate Caſtellana* dicit *Ugellius*, quodque loco ſupra citato retuli: quanquam interim haud negandum ſit, multo jam ante Epiſcopali dignitate fuiſſe ornatum, &c. & ſicuti Inveſtigator dicit, cum ob ſitum conſpicuum, tum ob copiam tot marmorum, non poteſt non ab antiquis temporibus habitata eſſe.

Quod deinde dicat pag. 156. *Deſtructa urbe Faliero ſedes Epiſcopalis Diœceſios Faliſcæ Civitatem translata eſt, aut ſi hic jam etiam fuerit Epiſcopus (cujus nulla memoria exſtat, quum in nullius Concilii ſubſcriptione amborum nomina appareant) huic alteri commendata & conjuncta fuit.*

Falſa eſt, inquam, parentheſeos hæc ultima periodus, nam præter id, quod jam libri mei pag. 113. commemoravi [1] de ſemel tantum facta harum Eccleſiarum unione &c. obſervare licet in Concilio *Romano*, celebrato ſub *Leone Quarto* anno DCCCLIII. diſtinctas ſubſcriptiones utriuſque Epiſcopi prædictarum Eccleſiarum, eodem tempore factas, nempe *Rodericus Caſtellanæ*, & *Johannes Faleritanæ*, &c. Ex *Baronio* Annal. x. 70

Quum primo dixi, *Civitatem Caſtellanam* nominis ſui originem ducere potuiſſe ab iſtis *Caſtellis*, circum *Vejos* extructis, ac poſtea deſtructis: luſi in vocibus: *Colonos Caſtellanos*, quæ apud *Dionyſium* occurrunt; alterum autem, quod poſui, de *Caſtello*, vera ſententia mea erat, cui & ipſe applaudit, &c.

Quod *Caſtellum* (unde nomen ſuum trahere potuit *Civitas Caſtellana*) ſuum dicit argumentum pag. 159.

Reſpondeo: potuit ipſi de hac opinione mecum convenire; ſed jam annis ab hinc quindecim hoc ſcripſi, neque unquam ab ullo homine audivi; & bene mecum actum exiſtimo, quod id tanquam meum non convicietur, at contradicat; ſed nimirum ſuum etiam eſt.

Volaterranus, inquit pag. 161. *non loquitur de Viano (ſicuti Defenſor Civitatis refert)*

Reſpondeo: Nunquid flagitium eſt, *Viano* pro *Veano* accipere? Nonne etiam hi homines *Volumnium* pro *Tolumnio* accepere? Et quot ille 71
nomina mihi immutavit ac imputavit?

Si hic parvus error meis ſcriptis irrepſit, inde factum eſt, quod crederem, corrupte idem eſſe, ſed non ut ei quicquam derogarem (ut ille mihi imputat) qui nunquam animo tam tetro fui.

Porro nimis quidem rigida cenſura eſt, velle Viro Litterato, uti *Volaterranus* eſt, unica littera *i*, derogari ſtatim fidem.

Dicit pag. 163. *Portam Carmentalem non fuiſſe lateris Trans-Tiberini, ſed a parte Latii.*

Verum eſt; ſed a *Latio* ibant in regionem *Trans-Tiberinam.*

Ubi Palatium Sabellorum eſt, dicit *eſſe Theatrum a Marcello factum (il Theatro fatto di Marcello)*

Bene dixiſſet, & ſuffeciſſet, ibi fuiſſe *Theatrum Marcelli*, ſed quod addat illud *fatto*, [quaſi *Marcellus* ibi Theatrum hoc extruxiſſet] dico errorem eſſe, quia *Marcellus* nunquam aliquod Theatrum fecit, idque, quod de ejus nomine appellatur, omnes a *Ceſare* inchoatum, deinde ab *Auguſto*, in honorem *Marcelli* iſtius Nepotis ſui, inſtructum ſeu abſolutum volunt.

Hic non ignoſcam ei, tanquam parum exercitato, ut ille mihi fecit pag. 150. quod non vidiſſem *Faſtos Capitolinos*, ſed ut parum diligentem ac minus accuratum accuſare poſſem.

Dicit pag. 163. *Pons Sublicius collocatus erat inter Portam Trigeminam & Carmentalem, ubi Ripa magna eſt.* 72

Reſpondeo: Melius dixiſſet *inter Portam Carmentalem & Trigeminam, apud Ripam magnam*: ſed nec etiam exquiſite. Et ſi inter has duas Portas erat, a *Carmentali* ad iſtum Pontem brevis ambitus relinquebatur, adeoque exeuntibus ab illa ob commoditatem publicam debuit etiam alia via eſſe ad redeundum, uti videbimus.

Sed probe perſpicio, illum neſcire, ubi olim fuerit *Porta Trigemina*. Ego longum viæ tractum

[1] *per una ſol volta l'unione di queſte due Chieſe, & prima Creſcenziano ſolo Veſcovo di Civita.*

ctam reperio ab iſta Porta, ad eam ripam Tiberis, quæ eſt e regione Ripæ magnæ, unde haud procul, ſi antiqua veſtigia advertamus, prædictus Pons eſſe potuiſſet; ſed ſi ſcriptorum quorundam auctoritati locus eſſe debet, hi ponunt illum poſt Pontem Senatorium (hodie *Sanctæ Mariæ*) & *Trigeminæ* vicum (quæ hodie eſt Porta *Sancti Pauli*, alio tranſlata primo a *Claudio*, deinde, ubi nunc eſt, reſtaurata a *Beliſario*) ſed olim paulo propius huc accedebat, & juxta communem ſententiam, ubi maxime hodie eſt *Schola Græca*, antequam *Aventinum* aſcendere incipias. Et certum eſt, referente *Livio*: *Ædiles extra portam Trigeminam, in Aventinum, porticum ſtravisſe*. Et *Panvinus*, aliique, & recentior illis *Alexander Donatus*, in *Roma* ſua, accuratiſſime illam
73 ponit *apud Scholam Græcam cis Aventinum*. Si autem hic illius Portæ locus eſt, quomodo inter hanc & *Carmentalem* poterat *Sublicius* ad Ripam magnam ſtare? *Sed* (ut ipſius verbis utar) *quodam pacto hæc omnia in ipſius Idea diſponi poſſunt?*

Rogat porro eadem pag. 163. *Si per Carmentalem egreſſi ſunt Fabii, ubi deinde flumen trajecerunt, ut pervenirent in Thuſciam?*

Dixi: per *Sublicium*, quum iſtis temporibus non alium ibi haberent Pontem. Ille audacter hoc negans, ita pergit:

Qui egrediebatur Carmentali, tergum obvertebat Sublicio, qui intra Romam erat.

Reſpondeo: *Sublicius* erat ad *Ripam magnam* ſub radicibus *Aventini*, ubi ad hæc uſque tempora apud *Salinas hodiernas* ejus fundamenta in *Tiberi* comparent (quemadmodum cum multis aliis *Palladius* & *Marlianus* volunt, & in eorum ſententiam concederem lubens) idque probabile eſt, quia inter illas, ac *Pontem Sanctæ Mariæ* non alia antiquitatis veſtigia conſpiciuntur: nec ab ullo quidem Hiſtorico proditum eſt, ibi alios Pontes aut ædificia, præter illum *Sublicium* fuiſſe (qui poſtea lapideus factus, *Æmilius* etiam dictus eſt) & in hoc caſu non poterat eſſe inter Portam *Carmentalem*, & *Trigeminam*, quoniam neceſſario extra hanc, adeoque extra *Romam*, erat. Quumque *Aventinus* Pomœrio non
74 comprehenderetur uſque ad *Claudium* Imperatorem, Pons etiam, qui illi adjacebat, neceſſario extra Pomœrium erat. Nam ſi *Inſula Tiberina* extra Urbem erat, multo magis *Trans-Tiberina* regio, & *Janiculus* (prout multis teſtimoniis evincit idem ille *Donatus* lib. I. cap. VI.) quæ loca quamvis circumdarentur muris, ut *Aventinus*, non tamen idcirco iſto tempore intra Pomœrium erant; & ſic Pons ille, quum extra illud Pomœrium eſſet, omnino excludebatur, neque ullo modo intra Urbem erat.

Vel, ſi Pons iſte (ut alii volunt) inter ambas has portas erat, non poterat ad *Ripam magnam* eſſe, quia *Trigemina* (ut vidimus) erat apud *Scholam Græcam*, & procul ab illa *Ripa*, ita ut Inveſtigator utrobique intricetur ac toto erret cœlo. Atque hoc modo *Sublicius* etiam prope *Carmentalem* deberet ſtare, quare exeuntibus, quamvis *Sublicio* terga obverterint, commode tamen alia via reſtare debebat ad Pontem illum, uti dictum eſt, & dicetur amplius. *Fabii* igitur per *Carmentalem* egredi potuerunt, ac revertentes brevi poſt, muros ſeu habitatam Urbis regionem propter *Tiberim* deinde *Sublicium* conſcendere, ut in *Thuſciam* pergerent: quandoquidem, niſi volaverint, non alia via reſtaret.

75 Si porro iter ſuum longius fecerunt, id vel ex voto, vel pro lubitu, fecerunt, ut ceu pompam exercitum ſuum circumducerent, qui (ut *Livius* dixit) *admiratione hominum per Urbem inceſſit*. Ac ſi clarius hoc ſibi expoſitum cupit, le-
A gat hæc Feſti verba: *Religioni eſt quibuſdam Porta Carmentali egredi, & in Æde Jani, quæ eſt extra eam, Senatum habere: quod ea egreſſi ſex & trecenti Fabii apud Cremeram omnes interfecti ſunt: cum in Æde Jani S. C. factum eſt, ut proficiſcerentur.*

Certum eſt, inter *Tiberim* ac Urbem Pomœrium fuiſſe, circa quod *Livius* libro primo a *Tullio* mandatum fuiſſe refert: *Ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam conjungunt; & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod
B poſt murum eſt, quam quod murus poſt id Pomœrium Romani appellarunt.* Quum notum etiam ſit ex *M. Meſſalla*, hoc *per totius Urbis circuitum* fuiſſe; adeoque viam eamque facilem ibi neceſſario fuiſſe, quia ab omni parte ad Pontem prædictum perveniri poſſet. Et commodum *Livius* incendium quoddam deſcribit, quod *Punici* belli ſecundi tempore eadem via exarſit, hiſce verbis: *Mox extra Carmentalem per Ripam Tiberis in Fortunæ, ac Matutæ Templa debacchatum eſt uſque ad portam Trigeminam.*

Jam vero per *Ripam Tiberis* non intelliguntur 76
ædificia *Tiberi* annexa, ſed via, quæ hunc inter
C ac domos vicinas, aut muros erat, ut clare nobis oſtendit *Suetonius* in *Tiberio* cap. LXXII. qui *Romam* repetens, *triremi uſque ad proximos Naumachiæ hortos ſubvectus eſt, diſpoſita ſtatione per Ripam Tiberis, quæ obviam prodeuntes ſummoveret.*

Idem *Tacitus* aſſerit, circa finem libri tertii *Hiſt.* ubi dicit: *Tripartito agmine, pars ut aſtiterat Flaminia Via, pars juxta Ripam Tiberis inceſſit, tertium agmen per Salariam Collinæ portæ propinquabat.*

Quum eodem recidant Scriptorum teſtimonia, ſtatuendum eſt, *Sublicios* duos fuiſſe (ſicuti revera
D fuere) ſed unum poſt alterum: hoc eſt, alterum ligneum loco antiquo apud *Scholam Græcam*, factum ab *Anco Martio*, alterum lapideum, factum ab *Æmilio Lepido* Prætore, prope *Ripam magnam*. Sed quia ob viarum commoditatem apud priorem poſtea *Senatorius* exſtructus eſt; *Æmilius*, in reſtaurando priori ex lapidibus, ne tam vicini *Senatorius* ac *Sublicius* eſſent, hunc in locum paulo inferiorem tranſportavit, & ad ſufficientem diſtantiam ab altero collocavit (dictus eſt autem *Sublicius* pariter atque *Æmilius*.) Et hic eſt pons ille, cujus hodieque veſtigia ac fundamenta apud *Ripam magnam* conſpiciuntur. 77
E Sed videamus, in quem ſcopulum Inveſtigator a contradictione impingat, ead. pag. 163. Fingit Pontem, qui ibi nec eſt, nec fuit, nec erit unquam. (Et parum non eſſet, ſi unus ex iſtis, qui deſiderantur, refectus fuiſſet.) nam omnes ſcriptores, veteres ac recentiores, non niſi octo Pontes admittunt, qui omnes, a *P. Victore* recenſiti, plane noti ſunt. Quamobrem ſi illic omnino fuit iſta via temporibus illis primis, quid quæſo chimæris illis, ac præter mentem omnium Hiſtoricorum nove inventis Pontibus opus eſt?

Dicit porro eadem pag. *meis memet verbis me intricare.*

F Neque quicquam hic intricatius quam ipſum video. Non concedit, *ſolum Janiculum fuiſſe portum, qua Romani in Thuſcum exſpatiarentur*; legat *Panvinium* in *Urbe Roma*, ubi ipſo ſtatim principio, quo de iſto monte loquitur, reperiet: *Janiculum (inquit Sex. Pompeius) dictum, quod per eum Romanus Populus primitus tranſierit in agrum Etruſcum.*

Gravis error eſt in eo, qui tam libere campos Hiſtoriæ percurrat, quinquies, ſexies, aut ſepties

ad eundem lapidem offendere. Sed humanitati noſtræ ignoſco; & concedens in ſententiam *Juſti Lipſii*, quam ſcriptam reliquit in fine Diſpunct. Cod. Mirand. his verbis: *Pauca adeo, non omnia, homines ſcire nati ſumus; nec firmiter*
78 *ſcire: humano generi error concomitatur. Fruſtra volumus omnia ad liquidum perducere, & ad unguem exigere: aut homo aut ætas alia aliud ſuggeret, & docebit.* Aſſero veriſſimam eſſe propoſitionem ab Inveſtigatore libri ſui pag. 67. factam: *Examinandis, & impugnandis ac refellendis alicujus dictis requiri multo plus lucis ac ſtudii, quam alii quidem crederent.*

Pergit tamen aſſerere pag. 164. *Sublatis duobus illis Pontibus, quos extra Romam ſuppoſuiſſet, ſuppoſuerat ipſe, non alia via in ullam Etruriæ partem perveniri potuiſſe.*

Falſa eſt hypotheſis, quæ ipſi mentem occæcavit. Nonne ſupererat *Sublicius*, quem diximus, qui in regionem *Trans-Tiberinam*, ac *Janiculum*, quæ in *Etruria* ſunt, ferebat? An non clare dicit *Livius* lib. v. *via, quæ Sublicio ponte ducit ad Janiculum?* Sed ſuæ opinioni inſiſtebat ille, quod non crederet a *Carmentali* retroflecti potuiſſe, ut ſupra oſtendi, per ripam *Tiberis*, quum iſte tractus ad Pontem uſque paulo plus quam tres quatuorve ſclopeti ictos efficere poſſet.

Quod ſi *Fabii* per illam Portam Religionis cauſa exierint, nonne potuere per eandem etiam regredi, ut per *Sublicium* in *Etruriam* tranſirent?

Reprehendit me pag. 169 quaſi *Maſſam* fecerim dicere, *Vejos fuiſſe Rignano.*

Dixi ex mente illius Scriptoris: *Vejos potuiſſe eſſe, ubi hodie ſit Rignano*, quum eſſet *inter Tiberim, maritimam regionem, atque agrum Nepeſinum.*
79 Neque iſtis ipſius verbis: *ubi nunc eſt oppidum Arinianum*, deceptus ſum, ſed *Caſtaliones* illis, quibus *Maſſam* reprehendit, quod *Arignano faveat, & Vejos ibi collocet, quod oppidum ab Urbe viginti abſit paſſuum millia, quot apud Livium Vejos diſtare Appius dicat.* Sed ille in obſervandis rebus alienis, nullis qualibuſcunque minutiis ignoſcens, an talionis pœnam evaſurus ſit, neſcio.

Dicit pag. 175. *Ipſe, qui Doctor utriusque Juris eſt, & hoc tituli prodit.*

Si *Capannaccus* gloriari potuiſſem, ut ille, non

A totum diſſertationi meæ id inſeruiſſem, ſed ipſo ſtatim principio in Tabula Geographica, ac pariter ad finem libri in Indice rerum, locum ipſum collocaſſem, quo omnibus innoteſceret, *Vicum Matrini* meum eſſe patrimonium ſeu poſſeſſionem. Sed quum nec fortuna nec meritis tantum polleam, curte iſte, quæ domi mihi erat, ſupellectile contentus fui. Et quamvis in edendis multis aliis libris nullo unquam titulo me inſignivérim, in hoc tamen iſte pruritus me invaſit, ac titulo ornatus prodii, ut ipſe viciſſim ad idem faciendum invitaretur.

Et hoc titulo *Felix Contilorius* in modo edito
B libro ſuo, qui *Genealogia Fam. Comit. Romanorum* inſcribitur, plus mihi ſuperbire videtur, quam quod *Prælatus* & *Canonicus S. Petri* audiat. Quidni autem & ego hoc titulo gloriarer, quum tot erudita ingenia ſeſe eo ornaverint? an ego id primus, aut uſurpatione falſa id feci?

Dicit pag. 194. *Inter Pontem Milvium ac Portas, quæ ſub Capitolio erant tria ſunt, futura ferè quatuor milliaria, ſi a Columna Fori computationem extendere.* 80

Res valde nova eſt. Cumuli loco integrum milliarium iſti ſpatio, quod eſt a Portis & radicibus *Capitolii*, ad *Campum Vaccinum*, adjicere.
C Bene alio loco ipſe dixit: *O quantus eſt Impoſtor affectus!* Omnia autem Itineraria, ab ipſo adducta, ac toties repetita, non niſi de tribus unquam ab iſta Columna ad Pontem milliariis mentionem faciunt.

Clauſulæ loco hic iſto *Urbani* verſiculo videmur uti poſſe:

O vanas hominum curas & inania vota!

Qui in ſcriptis alienis totus quantus *Argus* videri vult, proprio idem affectu occæcatus ſæpius in Talpam degenerat. Quapropter libere hoc loco ſubſcribere nobis licet: *Non omnia poſſumus omnes. Omnia bene dicere, in aliquo non errare, potius di-*
D *vinitatis, quam humanitatis.*

Ego vero & ipſe confiteor, me tempus meum in hoc negotio nimis inutiliter perdidiſſe: Sed Cœlorum diſpoſitionem non potui non ſequi; nam juxta Eccleſiaſtem: *Hanc occupationem peſſimam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in ea.*

F I N I S.

IN-

Digitized by Google

INDEX
NOMINUM ET RERUM
NOTABILIORUM.

A.

S.S. ABundius & Abundantius *martyrium paſſi.* 10.D

Allia, *flumen, num a Roma & Vejis pari fuerit diſtantia.* 8.A.B

Altaria *a S. Sylveſtro ex lapide fieri juſſa.* 23.E

Antonius *ubi Virgines Veſtales audierit.* 2.E.3.A

Aquæductus *plumbei cum characteribus fuſilibus effoſſi.* 16.E

Aræ Mutiæ *num ſint in Vejente.* 4.F.5.A

B.

BRoccardus (*Johannes*) *Civitatis Caſtellanæ Epiſcopus.* 13.B

C.

CÆrites *num ab Auctore dicti ſint extra Etruriam.* 5.D

Camillus *adverſus Vejos cum exercitu profectus.* 14.E

Caſtellana Civitas *quod ſita ſit, ubi fuerunt Veji, in utramque partem diſputari poteſt.* 9.D.E

—— —— *num tempore Auguſti Colonia an Municipium fuerit.* 23.C

—— —— *de ejus Antiquitate Nardinus bene diſſerit.* 23.D.F

—— —— *num ejus Epiſcopi in Conciliorum antiquorum ſubſcriptione legantur.* 24.A

—— —— *ejus nominis origo.* 24.B

Caſtellani *arroganter a Nardino Pſeudo-Veji dicuntur.* 8.F

Clementis VIII. *Pontificis Maximi, monumentum.* 12.D

Cluverius (*Philippus*) *Tabulas itinerarias valde corruptas cenſet.* 6.F

Conſtantinus *ubi Maxentium ſuperaverit.* 17.E.F

Contilorius (*Felix*) *Doctoratus tanto plus videtur ſuperbire, quam quod Prælatus & Canonicus S. Petri audeat.* 28.B

Cremera, *flumen, num finis fuerit inter Vejentes & Romanos.* 10.F

Creſcentianus, *Epiſcopus Civitatis Caſtellanæ.* 10 D

Cruſtimini *ſunt populi Sabini.* 3.C

Cruſtuminus *campus ubi a Vejente dividatur per Tiberim.* 6.D

D.

DIonyſius *Vejos deſcribens examinatur.* 12.E.F. 13.A

E.

ETruria *Sabinis vicina.* 3.C

Etruſcorum *exercitus num una nocte Roma Vejos perveniſſe dicatur a Dionyſio.* 7.F

F.

FAbii, *contra Vejentes proficiſcentes, num per portam Carmentalem egreſſi.* 25.B F

Falerii *num in Borgetti planitie.* 22.E.F

Faliſci *num Vejentibus Romæ viciniores.* 5.B

—— *non tam propriæ Etruſci ac Vejentes.* 5.C

—— *num ab Auctore dicti ſint non fuiſſe in Etruria.* 5.D

—— *num Civitati Caſtellanæ vicini.* 21.B.C

—— *amici & Coloniæ Romanorum.* 11.D

—— *num Tiberi vicini fuerint.* 12.C

—— Campi *qui dicendi.* 12.C

Fallerium *hodiernum num in plano ſitum.* 22.D

Familiæ *unde nomina habeant.* 20.C

Feſtum *ſumptuoſum apud Faliſcos celebratum.* 22.B

Fidenas *tempore Tiberii adhuc floruiſſe, probatur* 11.B

G.

GAlli *num alio, quam a Campania, Romam venire potuerint.* 8.E

H.

HIrpiæ *familia.* 11.F

Hiſtoriæ *probe inſiſtendum eſt.* 15.A.B.C

—— *ejus prima lex, ne quid falſi dicere audeat.* 16.B

I.

INſcriptiones *in Vejis Defenſis ad Civitatis Caſtellanæ ſolummodo Antiquitatem evincendam ſunt adductæ.* 21.A

Inſula, *vel tractatus ei vicinus, num ſit Vejorum ſedes.* 20.A.B.21.B C.

Inſulanum *marmor num clare de Vejentibus loquatur.* 19.A.B

—— —— *monſtrat, inſulam non fuiſſe Vejos.* 21.C

S. Johannis *corpus ubi inventum, & quo deportatum.* 10.C

—— *ejus Feſtum translatum.* 13.C

Ira *impedit animum, quo minus verum cernere poſſit.* 6.C

Julius II. *Pontifex Maximus, Civitatem Caſtellanam venit.* 13 B.C

M.

S. MArciani *corpus ubi inventum, & quo deportatum.* 10.C

—— —— *Feſtum translatum.* 13.C

Marmora *infirmiſſimum ad probandos locorum ſitus argumentum prabent.* 21.C

Maxentius *ubi a Conſtantino ſuperatus.* 17.E.F

Mazzocchius (*Dominicus*) *ſcripta Nardini ſemper admiratus eſt.* 1.B

—— —— *num Nardini argumentis inſiſtat, tanquam ſuis.* 6.C.D.10.A.

—— —— *num Mœi ſectator.* 8.E.F.16.A

—— —— *num laſſus a defendendo in adverſarium mutetur.* 9.C

—— —— *num affirmet ſe aliter ſentire.* 9.C

—— —— *tres Nardini falſas hypotheſes notat.* 13.F.14.A.

—— —— *Doctoratum ſuum defendit.* 27.D. 28.A.

Menenii *exercitus a Vejentibus invaſus.* 4.A

Micus, *Sacerdos primarius.* 2.C

—— *ex ejus decem argumentis tria Mazzocchio falſo tribuuntur.* 15.F

Milliaria *hodierna num antiquis præciſe reſpondeant.* 7.C.13.E.14.B.C

N.

NArdinus (*Famianus*) *paſſionis in ſcribendo contra Auctorem notatur.* 1.C

—— —— *quæ Auctori objiciat.* 1.D

—— —— *ejus argumentis num Auctor inſiſtat tanquam ſuis.* 6.C.D.10.A

—— —— *ejus tres notantur falſæ hypotheſes.* 13 F.14 A.

Nepeſini *num ab Auctore dicti extra Etruriam.* 5.D

O.

ORvietum *num idem ſonet, quod urbs Vejentum.* 17.D

Otho III. *Imperator.* 10.D

Pa-

Digitized by Google

INDEX NOMINUM ET RERUM NOTABILIORUM.

P.

PAtriæ *quantum debeatur.* 20. F
Peutingeriana *Tabula quanta auctori & Nardino ſit auctoritatis.* 6. E. F. 7. A
Pomœrium *inter Tiberim ac Urbem.* 26. A
Pons Sublicius *Romæ ubi collocatus fuerit.* 24. E. F. 25. B. C
Pontes Sublicii *duo ſtatuuntur.* 26. C. D
Porphyrius, *Primarius Sacerdos.* 16. E
Porta Carmentalis *ubi fuerit.* 24. D

R.

RIgnano *num ſit, ubi fuere Veji.* 27. C
Ripa *Tiberis quid fuerit.* 26. B. C
Roma *tempore Romuli quatuor portas habuit.* 9. B
Rubræ *num Lapidicinæ, quas memorat Martialis & Vitruvius.* 10. E

S.

SAbini *num Vejentibus fuerint contermini.* 3. C. 6. A
—— *iis Etruria erat vicina.* 3. C
Saxa Rubra *num Vejis fuerint vicina.* 7. B
—— —— *non confundenda cum* Lubra, *vel* Lubris. 17. D. 18. A
Sora *agri Volſci fuit, ſed poſſeſſa a Samnitibus.* 12. B
Soracte *a Faliſcis diſtinguitur.* 11. C. D. E. 12. A
S. Sylveſter *conſtituit, ut cuncta altaria ex lapide fierent.* 23. E

T.

THeatri *ruina quinquaginta hominum millia debilitata, vel obtrita.* 11. B
Theatrum *Marcelli num a Marcello factum.* 24. D
Tiberis *ubi Campum Cruſtuminum a Vejente dividat.* 6. D

V.

VAticanus *ager Faliſco quidem vicinus, ſed non contiguus, ut Vejens.* 5 B
Vejens *ager a parte Tiberis Romano conjunctus.* 5. C
Vejens *ager num a Romanis paulatim uſurpatus.* 6. C
—— —— *ubi a Cruſtumino dividatur per Tiberim.* 6. D
Vejentes *num Sabinos habuerint conterminos.* 3. C
—— *poſt Fabiorum Cladem Menenii exercitum ſunt adorti.* 4 A
—— *num Sabinis fuerint contermini.* 6. A
—— *num Romæ omnium Etruſcorum proximi a Livio dicuntur.* 7. E
—— *agro ſuo a Romanis exuti, mox debellati.* 11. C. D. 12. A
—— *ad Tiberim conterminos habuere Sabinos.* 12. D
Veji defenſi *Auctori magna ſunt gloria.* 4. C
Vejorum urbs *num ſubjugata ſimul & diruta.* 5. E
—— —— *num in via Caſſia, an Flaminia fuerit ſita.* 7. A
—— —— *num Romæ adeo vicina fuerit, ut Etruſcorum exercitus una nocte huc illuc pervenire potuerit.* 7. F
—— —— *num ab Allia pari cum Roma diſtantia abfuerit.* 8. A. B. C.
—— —— *quod fuerit, ubi eſt* Civitas Caſtellana, *in utramque partem diſputari poteſt.* 9. D. E
—— —— *num in mediis Faliſcis.* 11. B. C
—— —— *a Dionyſio deſcripta.* 12. E
—— —— *num ibi ante expugnationem, nec character, nec idioma latinum fuerit.* 19. C
Via *inter Nepete & Civitatem an olim uſus.* 15. B
Victoris (*Aurelii*) *locus de Saxis Rubris Cluverio forte Auctoris ſubleſta fides viſus.* 10. B
Vina *tenuiora apud antiquos in minori pretio.* 18. D
Virgines *Veſtales ubi Antonio ſupplicarint.* 2. E. 3. A
Umbricum *Caſtellum tali olim fuiſſe nomine, quis dicat.* 20. C

FINIS.

Digitized by Google

POMPEJI ANGELOTTI,

J. U. D. Romani,

DESCRIPTIO

ET

ANTIQUITATES URBIS REATE,

Sabinorum Antiquiſſimæ,

Saturni & Rheæ quondam Regiæ.

Ex Italo Latine vertit, Notulis, Indicibus atque Capitum Argumentis auxit

SIGEBERTUS HAVERCAMPUS.

Editio nova, priori præſtantior atque emendatior.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER Aa,
Bibliopolæ, Academiæ atque Civitatis Typographus.

Digitized by Google

Digitized by Google

NOVÆ EDITIONIS LECTORIBUS

S. P.

SIGEBERTUS HAVERCAMP.

*Vino vendibili, quod ajunt, non opus eſt ſuſpenſa hedera. Itaque Vos paucis dimittimus. Nam Auctor quis ſit, ex addito ejusdem cognoſcere eſt Elogio. Quæ vero & quanta exiguo hoc contineantur Libello Capitum docebit Elenchus. Hunc enim accuratius perſecuti ſumus, ut & vicem Præfandi expleret, & uno quaſi obtuitu cuncta atque ſingula ante oculos ſimul proponeret. Quod ad cætera, Interpretis, & fidi, officio functi ſumus, nihil addendo, nihil demendo, id enim Interpretationis exigit regula, nec enim (ut opinor) quiſquam aliud, quam quod Interpretis eſt, a nobis exiget. Id de ipſo Libello dictum volumus, nam & Notulas, ubi neceſſe viſum, adjecimus, * Inſcriptiones Veteres, Angelotto*

* *Inſcriptiones Veteres*] Incognitæ ſeu præteritæ *Pompejo Angelotto*, tamen ad memorias *Reatinas* ſpectantes hæ ſunt. Ex *Grutero* pag. CCXLVIII. Num 6.

Romæ.

IMP. CAESARI. DIVI
TRAIANI PARTHICI
FIL. DIVI NERVAE. NEP.
TRAIANO HADRIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB.
POTEST. COS. III. P. P.
IIII. VIR. VIAR.
Q. TAMVDIVS. Q. F. PALAT.
GRAIVS. VIENNA.
L. AVRELIVS. L. F. OVF
TYRANNVS. INTERAMN. NAHAR.
TI. IVLIVS. TI. F. STEL
VERECVNDIANVS BONONIA.
Q. TAMVDIVS. SEX. F. ARRIVS
REATE. PAC. CVR.

Ex eodem pag. CCCLIV. Num. 3.

Reate.

C. ANNAEO C. F.
QVI. PVDENTI
MIL. COH. III. PR. VET.
C. ANNAEVS. C. F. QVI.
PASTOR.
IIII VIR. IVR. DIC. AED.
P. L. MAG. IVV. Q. R. P.
PATRI DVLCISSIMO.

Ex eodem pag MXXX. Num. 5.

Romæ apud S. Agnetis, via Nomentana.

D M.
CASSIANVS HIPPARCHVS. EQ. REAT
HOC MONVMENTVM CONIVGI SVAESIBIE.
FECIT.

Ex eodem *Grutero* pag. MXXXI.

Reate in Cippo.

C. OCTAVIO. C. F. VERO
PAST. PVBL. A. SIG
LEG VIII
DEDVCTVS AB DIVO
AVG. REA....
OCTAVIAE. C. L. RVFAE
SECVM CONIVGI Φ
C. OCTAVIVS. TROG.
OMNI HONORE.....
C. L. R. V. H. S.

Ex *Reineſio* pag. 221.

LVAE SACRVM.
L. ALBANIVS L. F. CLAVDIA
SABINVS RHEAT.
PRAEFECTVS FABRVM
ALETR. VI. VIR. AVGVST.
PATRONVS. COLONIAE
EIVSDEM II. VIR. QVINQ.
TER. D. O.
T. FL. DOMITIAN. AVG. IX. T. VIRGINIO
RVFO COS.

P. Angelottus.

Digitized by Google

to incognitas, notavimus, varias earundem Lectiones indicavimus, Veteris Editionis paginas ad oram adjecimus, Indices collegimus & diſpoſuimus, accurate omnia ut ederentur proſpeximus. Vos valete atque iſtis pluribusque fruamini.

EMINENTISSIMO ET REVERENDISSIMO DOMINO
DOMINO

CARDINALI DE BAGNO, EPISCOPO REATINO.

Pia mea obſervantia erga EMINENTIAM VESTRAM, ſanguine hæreditata, atque cordis affectu creta, amorque Patriæ, qui natus ſimul cum anima, una cum vitæ ordine adolevit, amabili vi atque jucunda neceſſitate coegerunt debitum Tributum, in communi felicitate, afferre PRINCIPI PASTORI vigilantiſſimo, Patriæ benigne conceſſo ab illo, quem Magnum Vicarium ſuum Rex Regum conſtituit.

Hocce Tributum, intimo cordis ſervitio, EMINENTIÆ VESTRÆ præſtando, atque naturali in Patriam affectu abſolvitur. Utrique autem ſatisfaciam parti, EMINENTIÆ VESTRÆ quidem rude Carmen, & pro tenuitate mea accinens Idyllium, quod Patriæ contineat laudes; Patriæ autem ipſi, deſcriptione rerum geſtarum ab Auguſtiſſimis Heroibus progenitoribus EMINENTIÆ VESTRÆ, quæ pluribus etiam Mundis ſufficientes, præclara ſua laude eandem illuſtrarunt.

Gaudebit hæc certe multo multum Regiâ Antiquorum REATINORUM gloriâ in compendium redactâ, felicior jam Paterna EMINENTIÆ VESTRÆ Protectione, quam olim laudatiſſimorum Imperatorum incunabulis.

Triumphabunt Cives mei, Domino gaudentes, qui Caput eſt Nobiliſſimæ Domus COMITUM GUIDORUM, Regiæ illius & fœcundæ Excellentiſſimorum Principum; ſed & inſuper ſuis virtutibus conſpicuum, multa nova Ornamenta Majorum ſuorum adjungens Imaginibus, ſepultosque tanquam honores REATINÆ Urbis excitans virtutibus, quæ ſupra noſtram ſunt commendationem.

Ego quoque præclara ejusdem benignitate, ut & communis Patriæ meritis honoribus incitatus, tanto magis teſtabor obſequii mei promptitudinem, ſicut & nunc perpetuæ EMINENTIÆ VESTRÆ ſervituti, non ſine ſumma humilitate, meipſum devoveo & addico.

Romæ XV. *Julii*, *Anno* MDCXXXV.

REVERENDISSIMÆ EMINENTIÆ VESTRÆ
Multum devotus atque obligatus ſervus

POMPEJUS ANGELOTTUS.

ALL'

E L O G I A.
ALL' EMINENTISSIMO E REVERENDISSIMO
C A R D I N A L E   D I   B A G N O.

I. *VANNE, Sacrato Heroe, dove ti guida*
II. *Del Santiſſimo URBAN l'amica Stella,*
III. *Nel Cor d'Italia, * à quell' antica è bella*
IV.* *Regia, di glorie altrui miniſtro, e fida.*

V. *Se'n quel beato Sen Roſa s'annida,*
Suol ben ſpeſſo acquiſtar pompa novella;
Che'l Serafin terren propitio à quella
Fa, in Vatican che l'Oro all' Oſtro arrida.

VI. *Qui più Sommi Paſtor poſaro il piede,*
VII. *Qui ſtabilì Saturno il ſuo bel Regno,*
Quind' Ugolin, di PIERO bebbe la Sede.

VIII. *Quivi naſcendo bebber tre Auguſti un ſegno.*
IX. *Di Rea queſt' è Città, del nome herede;*
Quivi acquiſto farai tu ancor più degno.

* Perche il mio ſentimento, come racchiuſo in pochi verſi, non ſarà così facilmente da tutti capito, mi è parſo conveniente aggiugner' alcune reſſeſſioni, acciochè meglio s'intenda.

P O M P E J U S   A N G E L O T T U S
L E C T O R I   S A L U T E M.

Mirari haud debes Urbis tam Antiquæ tamque Nobilis Memorias tam anguſto conſtringi volumine. Perſuaſum potius habeas offerri Tibi hic opuſculum, quod
—— *in exiguo corpore magna premit.*

Sed neque conſummatam Tibi hic trado Hiſtoriam, verum *Idyllium* quoddam cum ſimplici ejus explicatione. Animus enim non fuit Annales texere Hiſtoricas, ne ſcilicet devius a ſtudio Legum, cui me addixi, aberrem, verum Notas quaſdam atque Obſervationes ſingulariores Patriæ noſtræ in publicum edere. Neque nego ſatis magna volumini iſtis & ſimilibus impleri poſſe, verum lubens hunc honorem meliori cedo ingenio.

Ante omnia vero precatum Te volo, ut ita hunc meum interpreteris laborem, qualem ipſe haberi volo, conatum ſcilicet, ne Memoriæ hæ, maximam partem induſtria mea ex chartis atque libris MSS. collectæ, perirent atque extinguerentur; excuſatum etiam meipſum, ſi forte quidam in ſcripto hoc inveniantur errores, ſive Orthographiam ſpectantes, ſive Latinitatem Veterum Inſcriptionum paſſim allegatarum, ita enim in Marmoribus atque Inſcriptionibus inveniuntur. Alios vero * errores typothetarum ſeu correctorum admiſſos incuria, ad finem Libri emendatos videbis.

* Erores] *Curavimus ut hi omnes fuerint in ipſo Opere ſublati.*

H Y A C I N T H I   G I L I I
J. U. D. R O M A N I
E L O G I U M.

POMPEJUS ANGELOTTUS U. J. D. Reatinus *hiſtoriarum compendium ſcripſit Civitatis ſuæ, in quo, præter cætera, quæ laudabiliter, copioſeque tractavit, ejuſdem Civitatis Viros Illuſtres, & omni laudum genere cumulatos diligenter recenſuit. Permulti enim ſemper in ea floruerunt Viri, tum admirabiles ob vitæ ſanctimoniam, Chriſtianarumque virtutum incomparabilem obſervantiam: tum multi celebres propter doctrinam, ac litteras, multiplicemque in artium liberalium ſtudiis eruditionem: tum etiam multi, quos Bellicæ Laudis ſtudio gloriaque ab otio, quieteque ſubtractos, inter Hoſtium acies, armorumque tractationem virtus fecit eſſe clariſſimos. Et quidem hoc induſtriæ ſuæ Partu, Pompejus, præſtanti ſe virum ingenio præbuit, virtutiſque ſuæ ſpecimen clariſſimè demonſtravit: cunctiſque inde licet facile exiſtimare, quantum Patriæ ſuæ ſplendoris, ac dignitatis ipſe quoque ſit allaturus; qui majorum ſuorum Nobilitatem, & Gloriam ita ſectatur; ut non minorem familiæ ſuæ ſplendorem, atque amplitudinem; quam ab eadem ipſe naſcendo acceperit, additurus eſſe videatur. Habuit enim* Pompejus *quà Paterni, quà Materni Generis Majores adeo præclaros; ut illorum virtutes, atque memoriam, jamdiu patefacto ad immortalitatem aditu, nulla unquam obſcurare poſſit oblivio. Siquidem Gens* Angelotta, *inter* Reatinas *Familias Illuſtriores non ultimo loco recenſenda, perſæpe viros peperit Domi, Militiæque clariſſimos, quique aliis ubique gentium eſſe poſſint ad rectè, beatèque vivendum ampliſſima documenta: inter quos, ne longum ſit omnium nomina recognoſcere, non reticebo* Angelottum de Angelottis *Juris Utriuſque Doctorem Egregium, cujus prudentia, virtus, atque doctrina, cùm in Patria apud Cives ſuos, tùm apud alias quoque Civitates, ac viros Principes probatiſſima fuit. In condendis enim municipalibus ſanctionibus, atque ſtatutis,* Reatinus *Populus potiorem nullius adhibere maluit diligentiam, atque judicium, quàm* Angelotti. Caliſtus *quoque III. Romanus Pontifex, totius illum Marchiæ* Anconitanæ *Moderatorem fecit: Idem Summus Chriſtianæ Religionis Antiſtes eumdem* Angelottum, *Judicem Provinciæ Patrimonii Generalem, motu proprio declaravit. Renatus autem Rex* Hieruſalem, *atque* Siciliæ *maximopere illum dilexit, ſingularemque illius virtutem amplexatus; Urbis* Neapolitanæ *Tribunalis Præſidem quo ad viveret eſſe voluit. Hæc in viro togato maximarum virtutum argumenta commemorantur. At* Joannes Angelottus *clariſſimus*

ductor Exercitus, ac Bellator glorioſiſſimus, cujus virtus à Carolo V. *Inviętiſſimo Imperatore in* Senarum *Obſidione mirum quantum exiſtimata fuerit, quippe qui ejus fortitudine atque induſtria ſuperatis Hoſtibus feliciſſimè bella confecerit. Neque vero deſunt, vel hodie huic familiæ Viri præſtantiſſimi, qui ſe omni honore digniſſimos ſine dubitatione demonſtrant; quique uno tempore, & familiam, & Patriam ſua laude mirificè amplificant, quorum nomina (eorum mihi vim afferente modeſtia) ſilentio cogor involvere: ſed non ideo eorum ſplendor virtutum noctis tenebris obſtruetur, quippe qui non inter domeſticas ſolùm parietes elucet, quin etiam foris irradiat; Principeſque viri, quique maxime inter cæteros eminent Dignitate, illos ſibi ſuorum numerum miniſtros, atque Participes fieri maxime concupiſcunt. Habet item* Pompejus *noſter in Materno Sanguine, unde maxime glorietur. Avus enim illius* Pompejus Catilina *copiarum Ductor eximius, primùm pro Veneta Republica, tùm pro* Pio V. *Pontifice Maximo in ea, qua de Turcarum Tyranno Claſſe triumphavit: demum Peditum ductor Avenione contra infeſtiſſimos Hæreticorum conatus, ſub* Gregorio XIII. Clemente VIII. & Paulo V. *Romanis Pontificibus, iiſdemque maximis ita ſe geſſit, ut immortali laude, æternaque nominis fama à* Vannozio, *in ſuis miſcellaneis Epiſtolis fol. 799. & 95. univerſoque gentium conſenſu ſit digniſſimus judicatus.*

S O N E T T I D I V E R S I

In Lode dell' Autore.

Del Signor

BULGARINO BULGARINI

ALL' AUTORE.

Lampeggiar, ò Pompeo, veggio immortali
D'illuſtre fama in te gemini albori,
Che duo Numi del Ciel con voglie eguali.
T'arrichiſcon' il ſen de'lor ſplendori;

Orna Aſtrea la tua man d'armi fatali,
Cinge Apollo il tuo Crin di Regii allori,
Tronca quella al furor del Tempo l'ali,
Nutre queſti alla Gloria eterni honori.

Cedon le nubi homai pallide, e meſte,
Mentre giorno felice à te deſtina
Col rivolger de i di Rota Celeſte;

E precorrendo già luce divina.
Vinte del ciec' oblio l'ombre funeſte,
Il Sol de'merti tuoi il Mondo inchina.

Del Signor

GIACINTO GIGLI

ALL' AUTORE.

Scrittor facondo, il cui fiorito ſtile
Di Purpurato Heroe diſpiega il vanto,
E di nobil Città l'inuiti in tanto,
Ancourar nel ſeno alm'e gentile.

Mentre diſcuopri in lei quaſ' un monile
Di gratie, ond' hebbe'l ciel corteſe tanto
O con qual'arte, ò con che dolce incanto
Ciaſcun' deſti à goder gioia ſimile?

Ma la tua penna, ond'hor t'inalzi a volo.
Tal promette di te glorie maggiori,
Ch'andrà'l tuo nome anch' ad eſtranio Polo.

Così dimoſtran gl'odorati fiori,
Che ſeguirà di frutti un vago ſtuolo,
Così l'Alba, del Sol moſtra i ſplendori.

Del Signor

GIUSEPPE SEMPITERNI

ALL' AUTORE.

Le Patrie, amene Valli ammiri *Amſanto*
Inondare'l Velin di Gemme, e d'Ori,
E nuove rifiorir palme, & allori,
Hor che ſaggio Pompeo ne ſpieghi'l vanto.

Che quanto ha'l Cielo entr'al gemmato manto
Fulgide ſtelle, e quanti'l ſuolo hà fior
Tanti della tua Patria eccelſi honori
Celebri à ſacro Heroe con proſa, e canto.

Siegui Angelotti'l vol là vè la Dea
Nemica dell' oblio, ti guid' al monte,
Ch'i ſacri ingegni eternamente bea;

Quinci del tempo l'ali audaci, e pronte
Tarpando fia, che la tua antica Rea
Coronata di Torri il Ciel ſormonte.

Del Signor

OTTAVIO TRONSARELLI

ALL' AUTORE.

Pompeo, col Plettro tuo, che'l Tempo atterra,
Ha la Città di Rhea ſaldi gli honori,
Patria de' Flavii Heroi, cui diede allori
De gli Idumei la trionfata Terra.

Il Velin, che tra balze amante n'erra,
E ſtrepiti, in cader, forma canori,
Perch' à te di corona il crin' honori,
Gemmata in ſen d'argento Iride ſerra.

Ond' homai sò, perche di morte acerba
A l'antico Pompeo, ch'erſe trofei,
Italia non alzaſſe urna ſuperba.

Anco fin'hor contr' i deſtini rei
Generoſa per te l'Europa ſerba
Vivi, in honor d'Italia, i ſuoi Pompei.

Del Signor

VINCENZO MARIA SAVARELLI

ALL' AUTORE.

Pompeo, s'à Thebe, da l'Aonia lira,
Vide l'Iſmeno alzar caduche mura,
A Rhea, dal Plettro tuo, con più ventura,
Ora eterne il Velino ergerle ammira.

Per te la Reggia di Saturno aſpira,
Ch'oda Quirine palme, età futura;
Et al gran BAGNI, onor d'Enotria, in cura
Gli Auguſti Figli ſuoi vivi rimira.

Ceda Beoto à Sabo omai gli onori,
Che ſe già immerſa è la Beotia in pianto,
La Sabina ancor ſerba i bei ſplendori.

Mentre fra Toſchi Cigni ottieni il vanto,
Cedan l'Argive Muſe à te gli allori,
C'hai Celeſte Anfione empireo il canto.

A P P R O B A T I O.

Imprimatur, ſi videbitur Reverendiſſ. P. Magiſt. Sac. Pal. Apoſt.

A. Torniellus Viceſg.

Imprimatur, Fr. Jacinthus Lupus Soc. Reverendiſſ. P. Magiſtri Sac. Pal. Apoſt.

I N-

C A P I T U M
E L E N C H U S.

CAPUT I.

Dom. Cardinalis De Bagno variis de cauſis meritò titulo *SACRATI* ornatur. Supereminentia Cardinalitiæ Dignitatis. quomodo eadem a S. Bernardo appelletur. Cur eundem vocaverit Heroem. Genus ejus referri poteſt ad Othonem Imperatorem, cognomine Magnum. Quomodo per nepotem ejus Guidonem, variorum Guidonum Familiæ deſcenderint, ut & Guidonum de Conte-Bagno, ex qua Familia Cardinalis di Bagno. Accurata Gentis & Familiarum recenſio, ut & rerum ab iisdem præclare geſtarum enumeratio. Pag. 1

CAPUT II.

STELLÆ titulo cur ornetur ab Auctore Cardinalis Franciſcus Barbarinus Protector Urbi Reatinæ. Tribus Franciſcis ejusdem Urbis cura commendata, Franciſco di Bagno, Epiſcopo Reatino, & Cardinali; & Cardinali Franciſco Barbarino, Protectori Reatinæ Urbis atque Ordinis S. Franciſci; & denique ipſi S. Franciſco de Aſſiſio. Pag. 5

CAPUT III.

Reate Cor Italiæ. Id alii dicunt eſſe Campum Penſilem, alii Montem Curgulum, alii ipſam Urbem Reate. Columella in meditullio ejus poſita. Amſanctæ Valles. Servius atque Donatus refutati. Virgilius illuſtratus. Velini Roſea Rura. Amœnitas agri Reatini, ejusdem fertilitas. Quid veteres de illis Auctores prodiderint. Reate in meditullio Italiæ, atque adeo Cor ejusdem. Marmora unde dicta, miraculum ejus quoad lapides in flumine concretos. Aqua ibi primum per M. Curium Conſulem Romanum emiſſa, unde Aqua Curia dicta. Lis ſuper ejus fluxu tempore Ciceronis Reatinorum cum Interamnatibus. Villæ ibidem permultæ & manſiones Nobilium Romanorum. Villa Axia. Piſces in lacubus Reatinis. Aquas has lapidum multitudine concretas emiſit etiam Papa Paulus III. a quo dictæ ſunt Paulinæ. Ultima vice temporibus Papæ Clementis VIII. impenſis Civitatis repurgatæ per Dominicum Fontanam. In lacu Velino nullo non die cœleſtis apparet arcus. Pag. 6

CAPUT IV.

Tribus præcipue rebus pulchra efficitur Civitas. Reate loco pulcherrimo ſita. Non longe a Roma. Fluvius Turanus. Vallis & fluvius Rivana. Gobio piſcis. Colles paſcendis pecoribus. Eremus S. Mariæ Magdalenæ. Circa Turani pontem amœniſſima regio. Suburbium Reatinum. Eccleſia S. Cæciliæ, Reginæ Cœli. Portæ duæ. Monaſterium S. Salvatoris. Eccleſia & Conventus S. Antonii del Monte. Corpora ibidem Beatorum. Bibliotheca antiqua MSS. Apotheca bene inſtructa. Porta di Ponte ſuper Velinum lacum ſeu fluvium exſtructa. Turris portæ impoſita adverſa. Eccleſia S. Franciſci artificio Gothico, immenſæ molis, S. Croce a Crucis figura dicta. Variæ in eadem Capellæ. Corpora Beatorum & Reliquiæ ibidem depoſitæ. Eccleſia S. Nicolai, S. Luciæ. Monaſterium S. Claræ. Eccleſia della Madonna del Ponto. Confraternitatis S. Petri Martyris. Regio illa omnis le Vadi dicta, & unde. Fabricæ antiquæ & novæ. Eccleſia S. Petri. Forum Urbis. Palatium quam amœnum & a quibus inhabitatum. Eccleſia S. Joannis Evangeliſtæ. Palatium novum & Templum a S. Proſdocimo exſtructum, Virgini Mariæ tempore Honorii III. conſecratum. Templum illud Eccleſia eſt Cathedralis Reatina. Varii ejusdem conditores. Epiſcopi Reatini. Catalogus eorum ſecundum ordinem Temporis. Cur tam exiguus illorum numerus, & tam pauca de iisdem ſint cognita. Templum Glorioſi Præcurſoris. Deſcriptio ejus & S. Reliquiæ, ut & Corpora multorum Beatorum. Templum Priapi. Capellæ ſeu Sacella artificioſa in eodem Templo Præcurſoris Auguſtiſſimi Sacramenti & Reginæ Cœli. Chori artificium. Sedes & Palatium Epiſcopale. Vaſta ibi aula & valde vetuſta. Templum ibidem Rheæ Deorum Matris quondam. Palatium Imperatoris Veſpaſiani. Porta Cynthia. Eccleſia S. Dominici. Conventus Patrum Prædicatorum. Eccleſia S. Donati, Monaſterium S. Agnetis. Eccleſia & Monaſterium S. Scolaſticæ. Palatium Poteſtatis. Eccleſia Confraternitatis S. Mariæ. Collegium Artium Liberalium & Militarium. Forum Leonis. Seminarium Cardinalis Amulii. Templum & Conventus S. Auguſtini. Eccleſia Abbatis S. Antonii. Porta Concha. Porta d'Arci. Eccleſia Viſitationis S. Virginis. Fontes ex fluvio Cantaro orti. Monaſterium S. Benedicti. Eccleſia S. Leonardi. Galli ibidem, vel circa illa loca cæſi. Via Nomentana & Salaria. Eccleſia S. Mauritii. Conventus Capucinorum Velinus. Eccleſia S. Eleutherii. Fons ſalutifer. Eccleſia S. Euſanii, Spiritus S. Hoſpitale Romanum Forum. Fluvius Cantarus viam medium ſecans. Eccleſia S. Catharinæ, S. Bartholomæi. Arcuana regio, olim Hercolana, a Templo Herculis. Statua marmorea Ciceronis baſi humili impoſita. Eccleſia S. Leopardi, S. Claræ, SS. Fabiani & Sebaſtiani, S. Georgii, S. Baſilii, S. Vincentii, S. Juvenalis, S. Pauli, S. Rufi. Confraternitas Pietatis Principatæ. Concluſio, & recollectio ſitus Urbis. Aer ſaluberrimus. Incolarum multitudo, præſtantia & bonitas. Ciceronis de illis teſtimonium. Aliorum item de Sabinis. Carreſe, ſeu Curis Colonia Reatina. Numa Pompilius Curitis. Bellica civium laus, vetuſta pariter & nova. Fides Reatinorum in Romam Antiquam & Novam. Privilegia illis conceſſa. Viri clari. Flavius Clemens, Flavia Domitilla, eorundem martyrium. Cardinalis Probinus. Probinorum Familia. Inſcriptio Vetus. Cardinalis Joannes Reatinus, item Petrus Tartari. Multi alii, pietate, literis, armis incliti. Patricius Secuarius. Pompejus Catilina Auctoris avunculus. Variæ Inſcriptiones Antiquæ Reate repertæ. Pag. 10

CAPUT V.

S. Franciſcus ut plurimum in ſolitudinibus Reatinis commoratus. Monaſteria ejus quatuor Crucis figuram dant Urbi. Deſcriptio Monaſterii primi, in Monte Raniero, & Rupis ibidem Miraculoſæ; Deſcriptio ſecundi prope Caſtellum Grecce. Tertii, non longe a Poggio Baſtone, Quarti, prope Caſtellum Franco. Ibi plurimum vitæ tranſegit S. Franciſcus. Zeloſiſſimus ejus Ordinis protector Epiſcopus, Cardinalis Ugolinus de' Conti; Cui & Papatum prædixit S. Franciſcus. Pag. 36

CAPUT VI.

Tres Pontifices ſummi Reate commorati ſunt. Honorius III. qui Ædem Cathedralem reſtauravit & Urbem in Protectionem S. Sedis recepit. Gregorius IX. qui olim ejusdem Epiſcopus, ibi multa notatu digna geſſit: ut & Nicolaus Quartus, & Bonifacius VIII. qui ingentem ibidem Terræ Motum eſt expertus, & excommunicatione Columnenſibus condonata Urbem Peleſtrinam deſtruxit in ſummo monte ſitam, & ad radices ejusdem, ſub nomine Papalis Urbis tranſtulit; multos præterea ibidem creavit Cardinales. Quintus fuit Sixtus S. Franciſci ingens admirator. Sextus Paulus III. qui Marmoræ lacum perlabentis aquæ ſunis concretum aperuit & reſtituit. Pag. 38

CAPUT VII.

Saturnus, ſeu Sabazius Reate condidit. Saturni Ægyptii ſeu Chami filius. Frater Saturni Babylonici. Quare Sa-

CAPITUM ELENCHUS.

Sabazius dictus. Uxorem Rheam habuit, variis nominibus appellatam. Et ex illa duos filios Berzenem Arabum Regem, & Sabum. Bello a Saturno Babylonico ſeu Belo petitus, fugit ad Caſpios, deia ad Bactrianos, hinc in Pontum, denique in Italiam. Janus Italiæ Rex. Ejus laas. Sabinoram in agro Reato habitavit. Saturnus iſta Regni parte ab illo donatus. A Sabo, filio ejas, Sabini dicti. Reate ab illis ex uxoris & matris honorem condita. Idyllium Mariani Victorii. Saturnus etiam Sanctas appellatas. Inſcriptio Vetas. Alia verſibas Ennianis a Lucio Munio ob Victoriam Parthicam poſita. Loca multa in Agro Reatino Conditorum nomen ſervant. Suetonii locas. Hercules idem cum Sanco. Templum Herculis ubi locus, nunc Ancharano dictus. Inſcriptio vetus. Per quot annos ſteterit Reate. Pag 40

CAPUT VIII.

Flavii Veſpaſiani Proſapia ex Reate. Avus Titas Flavius Petroaius. Pater & frater Flavius Sabinus. Filii etiam Reatini. Natus in villa non procul a Reate. Ibidem mortuus. Ut & filius ejus Titus. Templum Pacis. Coloſſeum, Veſpaſiani opera. Ejusdem laus militaris & Civilis, opera & mors. Filii item ejus Titi, perfectiſſimi Principis. Felicitas & laus Reatina. Pag 44

CAPUT IX.

Perperam quidam Etymologiam Urbis a Græco Ῥέω deducunt, ridicule etiam a Rhea, Romuli & Remi matre, tanquam ibi locoram defeſſa. Deduci a Deorum matre Rhea debet. Fuit ante Romam Conditam, & quot annis. Caput Sabinorum. Pomœriam ejus vetas & novum. Præfectura, Municipium, Reſpublica. Veteres Lapides. Inſigne Urbis, unde deductum disquiritur. Agri Reatinas, & Caſtella Urbi ſubjecta. Caſtelfranco. Liſſa, antiquiſſimæ Civitatis, veſtigia. Cantaras fluvias. In ejus medio fons Neminias. Eccleſia S. Nanciatæ, & Conventus P. Franciſcanorum. Palatium ſea Palazzo, Avorigiaum quondam ſedes. Unde Monte Gambaro dictus ille locas. Prædiam Baſtone, & Eccleſia S. Jacobi, a S. Franciſco ſtructa, cujas ibi multa miracaloſa veſtigia. Vedutri. Septem-Aquæ. Puregge, etiam Bernardiſco dicta. Caſtellum Morro, Græcis Marravium. Caſtellum Moggio, ita dictum a Modio Fabio, Reatino. Piè di Luco, unde ita dictus locas. Maſſimo. Inſula Iſſa, ab Aberiginibus inhabitata. Grecco. Iſtoram locoram hagulariis miracula. Monte Calvo Di Alatri. Coatigliano, an antiqua Cotilia, Cotiliæ Colonia. Citta Ducale recens Oppidum. Cotilia antiqua abinam ſita. Lacas ingens, & in eo Inſula parva natans. Cotilia Antiqua olim Diœceſeos Reatina. Antrodocam. Ejus antiquitas, Eccleſia, Monaſterium, Aquæ ſalubres Cottoſcolæ dictæ. Contigliano illuſtratam opera Andreæ Fulvii. Veſtigia Monumenti Sepulchralis Memmii Apollinaris. Rudera Templi Sanci ſeu Sabi. Eccleſia S. Eleutherii. Monaſteriam S. Paſtoris valde vetas. Val Canera, a nobili Canneoram Familia ita dicta. Inſcriptio Vetas. Fluvias Canera. Col Vaccaro aliaque Oppida ſea Caſtella. Enumeratio ſeu Catalogus univerſalis omnium Oppidorum ſea Caſtellorum, vicoram &c. Diœceſeos Reatinæ. Pag. 47

F I N I S.

POM-

POMPEI ANGELOTTI
DESCRIPTIO
URBIS REATE.

Ad Eminentiſſimum atque Reverendiſſimum Dominum

CARDINALEM DI BAGNO,

Epiſcopum REATINUM.

CAPUT I.

2 VANNE SACRATO HEROË.

Dom. Cardinalis de Bagno variis de cauſis merito titulo SACRATI *ornatur. Supereminentia Cardinalitiæ Dignitatis. quomodo eadem a S. Bernardo appelletur. Cur eundem vocet* Heroem. *Genus ejus referri poteſt ad Othonem Imperatorem, cognomine Magnum. Quomodo per nepotem ejus Guidonem, variorum Guidonum Familiæ deſcenderint, ut & Guidonum de Conte-Bagno, ex qua Familia Cardinalis di Bagno. Accurata Gentis & Familiarum recenſio, ut & rerum ab iiſdem præclare geſtarum enumeratio,*

REcte & vere Eminentiſſimus Dominus Cardinalis SACRATUS appellatur, & quoniam conſecratus Archiepiſcopus eſt *Patraſſi*, quem olim ſibi titulum glorioſa morte decorus adſcivis *S. Andreas* Apoſtolus; & quoniam *Cerviæ*, & nuncadeo *Reatinæ* Urbis electus eſt Epiſcopus; Tanto etiam magis, quoniam juveniles annos impendit S. Sedis miniſterio, dum applaudentibus cunctis populis, primarias Eccleſiaſtici Status provincias rexit, a Vicaria *Avenionis* Legatione tranſeuns ad *Flandriæ* Nunciaturam, & dein *Galliæ*; ſicut denique, penſandis tot meritis incomparabilibus, Cardinalitia ornatus eſt Purpura XX. Decembris die, Anno MDCXXIX. dante illam S. Pontifice *Urbano* VIII. magno illo virtutum & gratiſſimo meritorum æſtimatore.

3 Quæ quidem dignitas, poſt Chriſti in terris Vicarium ſuper omnia Sacra eminet, teſte Cardinale *Jacovaccio* in Libro *de Conſilio*, longeque Epiſcopali præſtat, ratione Regiminis Univerſalis Eccleſiæ, prout Eminentiſſimus affirmat *Turrecremata Capitulo* LXXXI. & LXXXIII. & *Bellarminus* in Libro *Controverſiarum*. Hinc *S. Bernardus* Cardinales appellat *Collaterales Coadjutores, ſedulos, & intimos Pontificis Orbisque Judices.* Ex quibus cunctis patet, quam vere ſine ulla vanitate SACRATI titulus Domino Cardinali conveniat.

Neque minori de cauſa HEROEM appellamus. Si enim nomen illud iis conveniat, qui ſuis rebus geſtis gloriam, quæ majoribus jam competebat, auxerunt, Heroem certe Heroum appellare decet Principem noſtrum.

Origo enim ejus ad invictiſſimum Imperatorem *Othonem* refertur, Filium *Henrici Saxoniæ* Regis, coronatum a *Joanne* XII. Anno Adeptæ Salutis DCCCCLXII. quique rebus ſuis magnifice & feliciter geſtis *Magni* acquiſivit nomen, & præterea

A ſplendidiſſima donaria ex argento, auro, & pretioſiſſimis gemmis, magno numero obtulit Eccleſiæ *Romanæ*; reſtituit etiam donata quondam a *Carolo Magno* & *Pipino*, verum rapta a Tyrannis, prout patet ex Aurea Bulla, quæ ſervatur inter Archiva hodieque in Caſtello *S. Angeli*, prout teſtatur Cardinalis *Baronius*.

Ab hoc, inquam, *Othone*, aliisque illo ſimillimis, originem trahens Dominus Cardinalis noſter, ſemper egregiis ſuis factis majorum ampliavit Gloriam. Quod quidem, ne ad lubitum a me effictum 4
videatur, fide dignis adſtruam porro Scriptoribus, S. ſcilicet *Antonino*, Archiepiſcopo *Florentino*,
B *Blondo Ricordano*, *Leandro Alberto*, *Platina*, *Collenuccio*, *Sanſovino*, *Poggio*, *Hieronymo Roſſo*, & *Carolo Sigonio* in *Italiæ Regno*, multiſque aliis, quos brevitatis gratia omitto, qui quidem omnes conveniunt in illis, quæ quidem jam ad decus Illuſtriſſimæ iſtius Domus in compendium contraham.

Veniens itaque in *Italiam* Imperator ille *Otho Magnus*, ex *Saxonia* adduxit ſecum nepotem quendam ſuum, *Guidonem* nomine, fratris ſui *Henrici* Ducis *Bavariæ* Filium. Hic regio præditus animo, & fortitudine excellens, factus a patruo eſt
C Comes *Romaniæ*, atque iſta occaſione remanſit in *Italia*. Ibi paullo poſt uxorem duxit *Englarodam* Comitiſſam *Modiglianæ*, filiam *Martini*, nobiliſſimi & celebratiſſimi Patricii *Ravennatenſis*, accepto in dotem validiſſimo iſto Caſtello. *Ravennas* ubi ſe poſtea contulit, ea morum fuit illi ſuavitas, ut Pater Patriæ ſit appellatus. Atque hoc pacto ex illo fluxit nobiliſſima Gens Comitum *Guidorum di Bagno*. Habuit tres filios, quorum primum ſuo nomine *Guidonem* appellavit, ſecundum *Sampſonem de Saxonia*, quod inde ipſe traxiſſet originem, tertium *Flaminium*, quoniam *Romaniæ* Provincia *Flaminia* appellatur. Vixit itaque feliciter & tran-
D quille ſatis longo temporis ſpatio. Verum, ſicut ſolet inſtabilis Fortuna ima ſummis permutare, accidit, ut unus ex nepotibus ejus, vi quandoque nobili illata virgini, totam propter tam atrox facinus accenderit civitatem ad vindictam, quæ cum Gentis iſtius quæſita fuit internecione. Eva- 5
ſit ſolus puerulus quidam *Guidettus* nomine, qui cum nutrice ſua erat in Caſtello *Modigliona* dicto. Hic quum ad adultam perveniſſet ætatem, tam acerbe parentum ſuorum ultus eſt necem, ut *Guido Buevi ſangue*, id eſt, *Sanguinem Bibens* ſit vocatus.

E Idem quum *Florentiam* dein conceſſiſſet, per longum ibidem tempus eſt commoratus, atque filium procreavit, quem in patris memoriam nominavit

Guidonem Majorem.

Circa illud tempus in *Italiam* venit Imperator *Otho* III. atque per aliquot dies *Florentiæ* eſt com-

Digitized by Google

moratus. Ibi quum *Guido Major* parentelæ fœde-
ra commemoraſſet, pro cognato ab Imperatore
eſt agnitus. Nec multo poſt regiam idem indolem &
nobilem virtutem in illo admiratus, uxorem dedit
Gualdradam, nobiliſſimam virginem *Florentinam*,
filiam *Bellinzoni de gl' Uberti*, ex cujus familia il-
li *Farinata* fuit, vir quondam celeberrimus, & *Gibelli-
næ* factionis caput; pro dote autem dedit *Caſentini*
bonam partem, cum Caſtellis, *Galeata*, *Poppi*,
Bibiena, *Porciano*, *Prato Vecchio*, *Battifolli*, &
Romena.

Excitavit vero ex nobiliſſima hac matrona pro-
lem numeroſiſſimam, habuit enim filios quinque,
quorum hæc ſunt nomina:

Guilhelmus,
Rogerius,
Guido Quartus.
Romeus,
Tigrinus.

Horum primus *Guilhelmus* cunctos ſui temporis
ſcientia rerum urbanarum ſuperavit; ſæpiſſime ita-
que fuit adhibitus magnis in rebus a Republica
6 *Florentina*, & moriens nominis ſui atque Statuum
hæredes reliquit filios,

Guidonem, dictum *Novellum*,
& *Simonem*.

Rogerius autem ſecundus, belli pariter & pacis
eminuit artibus, ſed unum modo reliquit filium,
qui, hæres paternæ laudis, a bellico ſtudio di-
ctus fuit

Guido Guerra.

Tigrinus fortitudine excellens, Summus Impe-
rator fuit exercitus Papæ *Honorii* III. contra *Tan-
credum Guiſcardum*, & ſubegit regiones *di Lecce*
& *Monteſcaglioſo* dictas. Ex uxore ſua, quæ *Frede-
rici* Regis filia fuit, reliquit

Guidonem, dictum *Tigrinettum*, &
Philippum.

Guido ille *Novellus*, pariter bello potens, &
egregius *Gibellinarum* partium Dux, duos reli-
quit filios,

Rogerium &
Manfredum.

Guido Guerra longo tempore *Guelphis* pro Du-
ce fuit, & Apoſtolicæ Sedi acquiſivit *Viterbum*, *Mo-
denam* & *Rhegium*; fuit enim Summus Dux Pa-
pæ *Clementis* IV. & *Caroli Andegavenſis*. Ad me-
7 liorem vitam tranſiit *Florentiæ*, Anno MCCLXXXI.
annis poſt *Guidonem* Primum CCCXX. Reliquit fi-
lios,

Bandinum Epiſcopum *d'Arezzo*, &
Chinolphum Comitem *Romaniæ*.

Simoni, glorioſiſſimo in *Sicilia* Inſula *Caroli
Andegavenſis* Duci, nati ſunt filii duo,

Hugo &
Guido.

Guido ille poſtremus, antiquæ hæres gloriæ,
pariter filios reliquit duos,

Riccardum &
Petrum.

Riccardus, præterquam quod Vice Regis *Si-
ciliæ* præfuerit, multos reliquit ex ſe prognatos,
literis pariter atque armis inclitos, hi fuere

Petrus.
Guido.
Carolus.
Robertus.

Ex *Roberto* prognati ſunt

Ioannes Franciſcus,
Guido Guerra II. &
Nicolaus.

A Quum vero Statibus ſuis dejectus eſſet per vi-
cinos Barones potentiores, primogenitus ejus *Pe-
trus* tranſiit ad aulam Marchionis *Ferraræ*, ſicut
Guido conceſſit *Mantuam* ad *Gonzagas*, ubi com- 8
moratus originem dedit nobiliſſimæ Familiæ Co-
mitum *Guidonum de Bagno*. Ex qua fuit *Camillus*,
elegans juvenis & virtute præſtans. *Robertus* ad
Sforzas ſe contulit; *Carolus* ad *Malateſtas Arimini*;
pater autem iſtorum *Riccardus* ſeſe *Mediolanum*
contulit tempore *Innocentii* VII. Ibi in honore ha-
bitus permanſit uſque ad mortem *Guidonis* filii,
qui *Mantuam* conceſſerat, quo dum hæreditatis
B cauſa proficiſcitur, vitam claudit.

Jo. Franciſcus filius *Roberti*, dum *Mantuæ* com-
moratur, in magno honore a Marchionibus eſt
habitus; a Papa etiam *Sixto* IV. Ducatum acce-
pit ſexcentorum equitum, & quadringentorum
peditum. Quum egregie Apoſtolicæ Sedi inſer-
viiſſet, remuneratus fuit ab *Innocentio* VIII. feu-
dis, *Montebello*, *Gineſtreto*, *Montetiſi*, *Luce*, *la Pietra*,
quæ Caſtella ſunt in Regione *di Monteſeltro*, jun-
cta Caſtellis, quæ acceſſerant illi pro dote, cum
uxore *Armellina Malateſta*, ſcilicet *Giazzuolo*,
Fontana Fredda, *Caſtagneto*, *Bonalta*, *Petrella*,
Mercatio, & *Valle di Pondo*. Habuit idem multos
C filios, inter quos fuerunt

Guido Guerra III.
Nicolaus, &
Rogerius.

Quum per proditionem neſarie a *Pandulpho
Malateſta* occiſus eſſet *Guido Guerra*, juvenili ve-
ro ætate *Romæ* deceſſiſſet *Rogerius*, omnium iſto-
rum Statuum hæreditas ad *Nicolaum* pervenit.
Fuit hic præclarus militiæ Dux. Præmium itaque
illi pro multis in Eccleſiam meritis, *Gatteo* & *Mon-
teſcutolo* aſſignarunt *Leo* X. & *Clemens* VII.

Uxorem habuit *Sylviam di Somma*, neptem
D *Proſperi Columnæ*, Ducis eximii, & filiam *Fabricii*
Baronis *Miranda*, & ex illa duos filios, 9

Jo. Franciſcum Secundum, &
Fabricium.

Jo. Franciſcus primo quidem ſeptingentorum
militum, pro Sede Apoſtolica, Dux fuit, dein
ſub *Carolo* in expeditione *Algerina*, mille pedites
duxit. Ex hoc Principe & Domina *Bianca*, filia
Laurentii Rangoni, naſcitur

Fabricius, Marchio di *Montebello* &
Comes *di Bagno*.

Ex illo autem & *Laura Columna*, filia *Pompeii
E Columnæ*, Ducis *Zagaroli* & Comitis *Cicoli*, pro-
diere Eminentiſſimus & Reverendiſſimus Domi-
nus, Cardinalis *Jo. Franciſcus de Conti Guidi di
Bagno*, Præsbyter titulo *S. Alexii*, & nunc *Reati-
nus* Epiſcopus, & Excellentiſſimus Dominus *Ni-
colaus*, Marchio *di Montebello*, & Comes *di Ba-
gno*, olim Præpoſitus Generalis Rei Bellicæ *Anco-
næ*, nunc vero, pro Sede Apoſtolica, *Ferraræ*,
uterque paterno pariter & materno genere ſplen-
didiſſimi, & Antiquæ Domus ſplendorem ſuis
adaugentes meritis, atque heroicis virtutibus.

Hos quoniam laudibus noſtris majores ſunt, ne-
que illorum ſe modeſtia celebrari pro dignitate
F ſinit, celebrandos poſteritati relinquimus atque 10
admirandos; mihi nunc dicere ſufficiet, dignos
eſſe ramos generoſiſſimæ ſtirpis Comitum *Guido-
num*, atque adeo amplam triumphalibus laureis
materiam; Et ſane affirmare licet hæreditariam eſſe
penes illos religionis ſtudium & bellicam gloriam,
velut olim propria *Piſonum* Familiæ creditur fuiſſe
moderatio, *Læliorum* prudentia, *Metellorum* reli-
gio.

Atque adeo originem ſuam referunt ad invictos
illos Heroas, qui nati ſunt inter prælia, educati
inter victorias, & inter applauſus conſenuerunt.

Qui

A Qui iidem bellicas ſuas virtutes aliorum a ſe proſtratorum ſcripſerunt ſanguine, tropæa vero ſua ex victorum erexerunt manubiis, & rapto hoſtium ære immortalitatis ſibi conflaverunt tubam, qua in omnibus mundi oris rerum geſtarum gloria celebretur. Hiſce Panicus terror pro præcurſore eſſe ſolebat, vigilantia pro cuſtodia, conſilium pro Imperatore, liberalitas pro theſauro, ſilentium a Secretis, promachus exiſtimatio, animus pro armis, honos pro conſultore, & admiratio pro comite.

Filii & Nepotes Principum, qui dextra magis quam læva confiſi manu, ubi id res poſtularet, B ubi prælium eſſet acerrimum, ubi contentio maxime periculoſa, & plurimum funderetur ſanguinis, optime de Statu Eccleſiaſtico & Sede Apoſtolica ſunt meriti.

Ut vero de *Catone* cecinit *Lucanus*, inter horrendos belli ſtrepitus animum & vultum contra varios rerum exitus firmaverunt, contra ſortis inconſtantiam & fortunæ volubilitatem erexerunt.

Verum imponit mihi ſilentium, ne ulterius progrediar, modeſtia illorum, de quibus ſermo inſtitutus eſt, tam inimicorum auſcultationis laudum ſuarum, quam promptorum, ad eaſdem ſibimet vindicandas.

11 C

CAPUT II.

DEL SANTISSIMO URBAN L'AMICASTELLA.

Stellæ titulo cur ornetur ab Auctore Cardinalis Franciſcus Barbarinus Protector Urbi Reatinæ. Tribus Franciſcis ejuſdem Urbis cura commendata, Franciſco di Bagno Epiſcopo Reatino & Cardinali; & Cardinali Franciſco Barbarino, Protectori Reatinæ Urbis atque Ordinis S. Franciſci; & denique ipſi S. Franciſco de Aſſiſiis.

D SUb STELLÆ allegoria comprehendo Eminentiſſimum Dominum Cardinalem *Franciſcum Barbarinum*, hoc tempore *Reatinæ* Urbis Protectorem.

Hic enim, velut STELLA a Solis radiis, ita ab magno *Urbano* VIII. Pontifice Summo, patruo ſuo, clariſſimam mutuatus lucem, influxum habet gratum in Urbem noſtram curæ ſuæ commiſſam. Eaque gratia ornavit eandem tanto Heroë, quantus eſt Eminentiſſimus ille Dominus *Cardinalis di Bagno*. Ut ita conſpicuus ſimul ſit amor paternus, quo Summus Pontifex noſtram dignatur Urbem, dans illi Protectorem tantis conſpicuum E dotibus; & Protectoris ejuſdem benevolentia, quia
12 Paſtorem nacti ſumus illuminatum aſſidue radiis ſupremi Solis Eccleſiæ, influxum recipientem a feliciſſima Stella illi proxima; quæ ſcilicet ſecura ſunt auſpicia felicis eventus; quum tanto felicius omen tres pariter *Franciſci* afferre videantur, Patriarcha *S. Franciſcus* Protector *Reatinæ* Urbis, cui quidem plurimum debemus; utpote qui per alterum *Franciſcum*, Cardinalem *Barbarinum*, magnum Religionis ſuæ Protectorem, ſicut & Urbis noſtræ, conceſſit nobis tertium *Franciſcum*, Dominum Cardinalem *Jo. Franciſcum di Bagno*, F decus & corculum Sancti ipſius, & *Franciſcanæ* pariter familiæ.

CAPUT III. 13

NEL COR D' ITALIA.

Reate Cor Italiæ. Id alii dicunt eſſe Campum Penſilem, alii Montem Gurgulum, alii ipſam Urbem Reate. Columella in meditallio ejus poſita. Amſanctæ Valles. Servius atque Donatus refutati Virgilius illuſtratus. Velini Roſea Rura. Amœnitas agri Reatini, ejuſdem fertilitas. Quid veteres de illis Auctores prodiderint. Reate in meditallio Italiæ, atque adeo Cor ejuſdem. Marmora unde dicta, miraculum ejus quoad lapides in flumine concretos. Aqua ibi primum per M. Curium Conſulem Romanum emiſſa, unde Aqua Curia dicta. Lis ſuper ejus fluxu tempore Ciceronis Reatinorum cum Interamnatibus. Villæ ibidem permultæ & manſiones Nobilium Romanorum. Villa Axin. Piſces in lacubus Reatinis. Aquas has lapidum multitudine concretas emiſit etiam Papa Paulus III. a quo dictæ ſunt Paulinæ. Ultima vice temporibus Papæ Clementis VIII. impenſis Civitatis repurgatæ per Dominicum Fontanam. In lacu Velino nullo non die cæleſtis apparet arcus.

Nullum oriri dubium poteſt, quin [1] Cor Italiæ fas ſit appellari *Reate*, ut enim in medio humani corporis cor eſt, ita in medio *Italiæ* eſt *Reate*. Id quod *Varronis* auctoritate confirmat *Plinius*, & poſt illum *Leander Albertus* in *Italiæ Deſcriptione*, & noviſſime *Merula*, *Cluverius*, multi alii graviſſimi Scriptores, & omnes Geographi. Licet iidem in ejus poſitione præciſa minus conveniant.

Nonnulli enim volunt, eſſe locum, qui a nobis vocatur *Campus Penſilis*, alii Montium noſtrorum *Appenninum*, qui vulgo dicitur *Urolo*, quique a *Latinis* appellatur *Mons Gurgulus*; alii denique ipſam Urbem *Reate*, in cuius meditullo Columella poſita eſt prope Eccleſiam *S. Rufi*.

Dominus *Marianus Victorius*, Epiſcopus & Patricius ejuſdem Urbis, vir ſuo tempore appri- 14
me doctus in Antiquitatibus & variis Linguis, ita ſcribit in initio Carminis cujuſdam quod adhuc eſt ineditum:

„ Siede ſul Cor d' *Italia* honeſta altiera
„ Un' antica Citta, cui la Gran Madre
„ Di tutti i Dei, ſe *Rea* l'alto, e leggiadre
„ Mura, ch' hor ſon di gente ampia e ſevera.

Multi autem cum *Virgilio* ſtatuunt meditullium *Italiæ* eſſe *Amſanctos Valles*, prope Lacum *Velinum*, vulgo *le Marmora*, dicit enim *Æneid. Lib.* VII. *verſu* 563.

Eſt locus Italiæ in medio, ſub Montibus altis,
Amſanctæ Valles, denſis hunc frondibus atrum
Urget utrimque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis & toto vertice torrens.

Videamus itaque hic ſub altis & aſpris Montibus placidiſſimam deſcribi Vallem, undique denſis Sylvis circumdatam, quam permeans *Velinus*, tantum ubique fragorem excitet, ut quaſi ad cœlum ſonitus pertendat.

[2] Scio ego *Servium*, Commentatorem *Virgilii*, agnoſcere locum illum in medio *Italiæ*, prope *Venoſam*, ubi *Hirpini* ſunt, ad latus *Campaniæ* atque *Apuliæ*, quoniam ibi ſint aquæ Sulphureæ & graveolentes umbroſiſſimis Sylvis circumdatæ.

Scio

1 Cor Italiæ] *Plinius Lib.* III. *Cap.* XII. ita Scribit ex auctoritate *Varronis*: *In agro Reatino Cutiliæ Lacum, in quo fluctuet Inſula, Italiæ umbilicum eſſe M. Varro tradit.*

2 *Scio ego Servium*] Verba *Servii* hæc ſunt: *Hunc locum umbilicum Italiæ Coſmographi dicunt. Eſt autem in latere Campaniæ & Apuliæ, ubi Hirpini ſunt, & habet aquas ſulphureas: ideo graviores, quia ambiuntur Sylvis.*

Addit paullo poſt: *Unde etiam Donatus dicit Lucaniæ eſſe, qui deſcribitur locus, circa fluvium qui Calor vocatur.* Ad *Virgilianam* autem deſcriptionem *Plinii* facit locus *Lib.* II. *Cap.* CIII. *In exitu paludis Reatinæ ſaxum creſcit.* qui quum mire Auctoris noſtri Opuſculum illuſtret, prætermitti non potuit, ſicut etiam ſequenti *pag.* ab eodem adducitur.

A Scio etiam *Donatum* velle prope *Canuſium* eſſe locum hunc, circa Fluvium *Calorem* Verum qui ſequentia apud Poetam conſideraverit, inveniet utroſque graviſſime erraſſe, dum collocant in *Apulia*, neque enim ibi terrarum Montes & Valles *Virgiliana* inveniuntur; niſi dicere velimus cum *Blondo*, locos hos Valles eſſe reſpectu Montium,
15 qui in *Italia* ſunt, quæ quidem nimis dura eſt explicatio.

Nihilominus videntur ibi agri fertiles, ut ſunt & illi in territorio *Reatino*. At licet fœcundi ſint *Apuliæ* campi, prope *Venuſiam* & *Cajonam*, non tamen tantæ ſunt fertilitatis, quantæ *Roſſellani*,
B idem enim *Servius* iſta *Virgilii* explicans *Lib.* VII. *verſu* 712.

——— ——— & Roſea rura Velini.

tantam illorum laudat fertilitatem [1] ſecundum *Varronem*, ut cauſam quandam agens *Cæſar Vopiſcus* apud Cenſores, campos *Italiæ* amœnos *Roſeæ*, (qui *Tempe* (ΤΕΜΠΗ *Græcis*) a *Cicerone* dicuntur, & ab eodem *Varrone*, pinguedo *Italiæ*, ſeu ut ipſe dicit *Italiæ Sumen*) dixerit, tantæ eſſe fertilitatis, ut herba reſecta per diem, de nocte tantum accreſcat, ut poſtridie mane ſatis grande lignum
C cooperiat. Concordat id cum aliis quæ ſcribit *Plinius Lib.* XVII. *Cap.* XV. fertilitatem enim *Reatini* agri etiam ad animalia producens ibidem, alio ſimiliter in loco dicere audet, *in Agro Reatino mula peperit.*

Hinc erraſſe mihi *Servius* ſimul atque *Donatus* videntur, alieniorem *Virgilio* appingentes ſententiam, Campus enim *Reatinus* umbilicus eſt *Italiæ*, prout affirmant *Lycurgus*, & allatus a *M. Varrone Cæſar Vopiſcus*, aliique, ſuperius a Nobis adducti.

Verum cur ad auctoritates confugimus, præſentibus rerum teſtimoniis?

D Videre ſane unuſquiſque poteſt, quod quum incluſa Mari *Adriatico* atque *Mediterraneo* ſit *Italia*, inter utrumque autem æquali intervallo diſtet *Reate*, neceſſario eandem *Cor Italiæ* appellari debere, atque in medio ejuſdem ſitam eſſe. Id præterea ſatis evincunt & Montes *Appennini*, ſub quibus *Reate* invenitur, mediam *Italiam* ſecantibus. Quare rectiſſime citato loco *Virgilius* dixit,

Eſt locus Italiæ in medio ſub Montibus altis.

Si itaque *primum vivens*, juxta Philoſophos, Cor ſit in animali, *Italiæ* Cor eſt *Reate*, utpote ab
16 *Aboriginibus*, imo ipſo *Saturno*, primo *Italiæ* Rege ante omnes alias condita.

E Sed quoniam *Marmoræ* ſuperius injecimus mentionem, ejus Etymologiam perſcrutari fas eſt. Vocatur itaque, ſecundum quoſdam, *Marmora*, quaſi *ab aquarum murmure*, tantum enim in cadendo ſtrepitum excitat, ut quaſi omnes circum vicini concutiantur reſonantia Montes.

Ibi flumen *Velinus*, prout elegantiſſime ſcribit *M. Tullius*, *interciſo Monte in Nar defluit.* Iſte inquam *Velinus*, a Nympha quadam ejus regionis *Velia* ita dictus, placide ex duobus fontibus naſcitur, altero prope Oppidum *Reate* dictum, alte-
F
A ro ſupra *Diodocum*, Diœceſeos *Reatinæ*. Serpunt autem ſalutiferæ ejus aquæ, ſulphureas inter venas, per valles amœnas & ſelices agros *Reatinos*, & diſſecta media Urbe, ad *Marmoram* uſque eſt navigabilis. Truttam & Tincam, nobiles piſces gignit, ſine ſpina, niſi media majori. Aqua ejus, ſecundum *Plinium*, contra calculum valet, jumentorum etiam ungulas vadis ſuis indurat. Addit idem Naturæ Interpres, quod, ſi aliquid conjicias in Lacum *Velinum*, imo vel lignum, brevi mutetur in ſaxum. Quod certe Naturæ miraculum ab aqua non procedit, tunc enim *Plinius*, qui virtutem ejus laudat in calculi morbo, ſibi ipſi
B eſſet contrarius; verum ego credo id fieri per alveum illum, per quem permeat aqua, quæ magno & vehementi impetu *Marmoræ* alliſa, talem effectum ſpuma ſua producit, unde & dixerit *Plinius* petram in agro *Reatino* creſcere.

Confirmat idem *Marianus Victorius Cap.* IV. *de* 17
Antiquitatibus Reatinis, civis cujuſdam ſui citans diſtichon, quod ad *Marmoræ* alludit Etymologiam & tale eſt:

Marmora marmoribus foſſis fodiuntur, & inde
Deficiunt nunquam Marmora marmoribus.

C Neque hyperbole eſt in amplificatione, nam ſane ubi concreſcere nimis iſta ſaxa ſolent, neceſſe eſt ferro aperire viam ut in *Nar* defluat, ne obſepta vicinos mergat campos.

Marcus Curius Conſul, primus fuit, qui Anno ante partam Salutem CCLXXIII. concreſcentia illa ſaxa aperuit, unde *Curiana* dicta fuit illa foſſa, prout adnotat curioſus Scriptor *Hyacinthus Lilius* in *Chronologia Romæ*, & prout clariſſime edocet, teſtis oculatus, eloquentiæ pater *Lib.* IV. *Epiſt. ad Atticum Ep.* XIV. ubi narrat quomodo a *Reatinis* contra *Interamnates*, qui prohibere volebant dilatationem oris fluvii *Velini*, fit advocatus. Ver-
D ba ejus hæc ſunt: *Reatini me ad ſuam Tempe duxerunt, ut agerem cauſam contra Interamnates, apud Conſulem, & decem Legatos, quod lacus Velinus a M. Curio emiſſus, interciſo monte in Nar defluit: ex quo eſt Villa ſiccata, ſed humida tamen modice Roſea. Vixi cum Axio, qui etiam me ad Septem Aquas duxit.* Erat ille *Axius*, Eques *Reatinus*, verum Senator *Romanus*, habebat autem in prædicta *Roſea* Villam pulcherrimam *Luculli* parem, quod hodieque ejus rudera teſtantur, quæ adhuc ſuperſunt, quaſque vaſtas ruinas accolæ hodie vocant *Grotte de S. Nicolo.* Magnitudo ejus ducen-
E torum erat jugerum, ibique per æſtatem, ut multi nobiliſſimi *Romanorum*, degere ſolebat. Clara ejuſdem rei ſigna ſunt antiquiſſima marmora, quæ in regione noſtra inveniuntur.

Dionyſius Halicarnaſſeus aperte dicit etiam *Hiſt.* 18
Rom. Lib. I. uſque ad ſuum tempus *Romanos* nobiles in agro *Reatino* habitaſſe, utpote *Coriolanos*, *Coſtas*, *Canneios*, *Cocceios*, *Clodios*, *Munios*, *Oppios*, *Quartios*, *Serenos*, alioſque magno numero, delectatos regionis illius deliciis.

Sed &, prout refert *Columella*, tentarunt in lacubus *Reatinis* conſervare lupos & auratas, ut ita
F

1 *Secundum Varronem*] Ad meliorem intellectum operæ pretium eſſe duxi, utriuſque adſcribere locum. Dicit itaque *Varro*, *Libro de Re Ruſtica* I. *Cap.* VII. in fine: *Cæſar Vopiſcus Ædilitius, cauſſam cum ageret apud Cenſores, Campos Roſea Italiæ dixit eſſe ſumen, in quo relicta pertica poſtridie non appareret propter herbam.* Commentatoris autem in *Virgilium Servii* hæc ſunt verba: *Velinus Lacus eſt circa Reate, juxta agrum, qui Roſulanus vocatur. Varro tamen dicit Lacum hunc a quodam Conſule, in Narren vel Narrem fluvium (nam utrumque dicitur) eſſe diffuſum: poſt quod tanta eſt ea loca ſecuta fertilitas, ut etiam perticæ longitudinem altitudo ſuperarit herbarum: quin etiam quantum per diem demptum eſſet, tantum per noctes creſcebat. Quod Virgilius ad ſuam provinciam tranſtulit, dicens,*

Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet:

Quod autem narrat *Plinius* de mulæ partu, ipſe ad oſtenta refert, dicit enim *Lib.* VIII. *Cap* XLIV. de mula: *eſt & in Annalibus noſtris peperiſſe ſæpe, verum prodigii loco habitum.* Quod & confirmat in *Galba* Vita *Suetonius*, qui ſcribit *Cap.* VIII. nihil æque *Galbam* confirmaſſe in Imperii ſpe, quam mulæ partum; Avus enim ejus aliquando ad ſpem Imperii, quod poſteritati ejus portendi dixerat haruſpex, reſponderat, *Sane, cum mula pepererit.*

Digitized by Google

ita ſine mari marinis fruerentur deliciis, unde magnam in illos piſcium copiam immiſerunt, *lupos & auratas* (inquit) *ſeminarant*.

Verum ut redeamus illuc, unde diverteramus, ſcilicet ad *Marmoram*, dicimus ſingulis centenis annis præ innatorum ſaxorum abundantia occludi ejuſdem oſtium, unde ſemel in ſeculo ferro eorundem vis reſcindi debet. Septem ora inventa ſunt, ſaxis obſtructa ſingula, poſt *Curianum* a *Reatinis* adaperta, prout ex penultimo ore conjectare licet, quod apertum fuit auctoritate Summi Pontificis *Pauli* III. opera *Antonii Sangalli*, celeberrimi iſta ætate Architecti. Ipſe etiam Papa, captus curioſitate tam amirabilis rei, multis Cardinalibus, Prælatis & Principibus comitatus, eo ad videndum & coram examinandum acceſſit, prout animadvertere licet ex Libris Reformationum iſtius anni; unde & hodieque abolito priſtino *Curii* nomine *Paulina* vocatur iſta emiſſio.

Septem horum oſtiorum claram mentionem facit *Papias*, cujus hæc ſunt verba: VELINUS FLUVIUS *Reatinum agrum ſecat, qui paludem in ſublucoa Romanis effectam ingreditur: hinc ſeptem meatibus, ſulphureas petit, quas Naris aquas vocant*. Apparet *Virgilium* coalluſiſſe canentem *Æn. VII. verſu* 517.

Sulphurea Nar albus aqua, fonteſque Velini.

19 Ultima vero vice idem peractum fuit per *Dominicum Fontanam*, celebrem Architectum, ex auctoritate Papæ *Clementis* VIII. qui rurſus *Curianum* iſtud oſtium aperuit, cum maximis Urbis vicinorumque Dominorum expenſis. Ipſe etiam magnus ille *Clemens*, nihil *Paulo* concedens, præſens rem hanc videre voluit, ſicut peregit, dum proficiſceretur ad recuperandam *Ferraram*. Hinc jam rurſus inſignis iſte labor pro antiquo ſuo *Curii & Pauli*, nomen *Clementis* eſt ſortitus; Quare bene *Sabinorum* honor *Stephonus* ita carmine luſit:

Et nomen pertæſa, vetus per Roſea Clemens,
Nunc Clemens, olim Caria dicta means.
Caria Clementis magno molimine Patris
Legitimo curſu ferre coacta pedem.
Amſancti colles, quas florea rura coronant,
Glandiferumque premit lympha Velina ſolum.

Neque ſine juſta curioſitatis ratione magni iſti Paſtores præcipitem hunc fluvium videre cupiverunt, ibidem enim experimentum capere potuerunt horum, quæ dicit *Plinius* Cap. LXII. *in loca Velino nullo non die apparere arcus*, id eſt, Iridem quotidie ibi conſpici, prout per refractionem lucis quotidie etiamnum, non ſine maxima illorum, qui varios ibidem ejus colores admirantur, voluptate cernitur, ut ſit plane ex præſcripto Poëtæ *Æn.* IV. 701.

Mille trahens varios adverſo Sole colores.

20 CAPUT. IV.
A QUELL' ANTICA, E BELLA.

Tribus præcipue rebus pulchra efficitur Civitas. Reate loco pulcherrimo ſita. Non longe a Roma. Fluvius Turanus. Vallis & fluvius Rivana. Gobio piſcis. Colles paſcendis pecoribus. Eremus S. Magdalenæ. Circa Turani pontem amæniſſima regio. Suburbium Reatinum. Eccleſia S. Cæciliæ, Reginæ Cæli. Portæ duæ. Monaſterium S. Salvatoris. Eccleſia & Conventus S. Antonii del Monte. Corpora ibidem Beatorum. Bibliotheca antiqua MSS. Apotheca bene inſtructa. Porta di Ponte ſuper Velinum lacum ſeu fluvium extructa. Turris portæ impoſita adverſæ. Eccleſia S. Franciſci artificio Gothico, immenſæ molis, S. Croce a Crucis figura dicta. Variæ in eadem Capellæ. Corpora Beatorum & Reliquiæ ibidem depoſitæ. Eccleſia S. Nicolai, S. Luciæ. Monaſterium S. Claræ. Eccleſia della Madonna del Pianto, Confraternitatis S. Petri Martyris Regio illa omnis le Vadi dicta, & unde. Fabricæ antiquæ & novæ. Eccleſia S. Petri. Forum Urbis. Palatium quam amœnum & a quibus inhabitatum. Eccleſia S. Joannis Evangeliſtæ. Palatium novum & Templum a S. Proſdocimo extructum, Virgini Mariæ tempore Honorii III. conſecratum. Templum illud Eccleſia & Cathedralis Reatina. Varii ejuſdem Conditores. Epiſcopi Reatini. Catalogus eorum ſecundum ordinem Temporis. Cur tam exiguus illorum numerus, & tam pauca de iiſdem ſint cognita. Templum Glorioſi Præcurſoris. Deſcriptio ejus & S. Reliquiæ, ut & Corpora multorum Beatorum. Templum Priapi. Capellæ ſeu Sacella artificioſa, in eodem Templo Præcurſoris, Auguſtiſſimi Sacramenti & Reginæ Cæli. Chori artificium. Sedes & Palatium Epiſcopale. Vaſta ibi aula & valde vetuſta. Templum ibidem Rheæ Deorum Matris quondam. Palatium Imperatoris Veſpaſiani. Porta Cynthia. Eccleſia S. Dominici. Conventus Patrum Prædicatorum, Eccleſia S. Donati, Monaſterium S. Agnetis. Eccleſia & Monaſterium S. Scolaſticæ. Palatium Poteſtatis. Eccleſia Confraternitatis S. Mariæ. Collegium Artium Liberalium & Militarium. Forum Leonis. Seminarium Cardinalis Amulii. Templum & Conventus S. Auguſtini. Eccleſia Abbatis S. Antonii. Porta Concha. Porta d' Arci. Eccleſia Viſitationis S. Virginis. Fontes ex fluvio Cantaro orti. Monaſterium S. Benedicti. Eccleſia S. Leonardi. Galli ibidem, vel circa illa loca cæſi. Via Nomentana & Salaria. Eccleſia S. Maronis. Conventus Capucinorum. Velinus. Eccleſia S. Eleutherii. Fons ſalutifer. Eccleſia S. Euſanii, Spiritus S. Hoſpitale Romanum. Forum. Fluvius Cantarus viam medium ſecans. Eccleſia S. Catharinæ, S. Bartholomæi. Acaraua regio, olim Herculana, a Templo Herculis. Statua marmorea Ciceronis baſi humili impoſita. Eccleſia S. Leopardi, S. Claræ, SS. Fabiani & Sebaſtiani, S. Georgii, S. Baſilii, S. Vincentii, S. Juvenalis, S. Pauli, S. Rufi. Confraternitas Pietatis Principatæ. Concluſio, & recollectio ſitus Urbis. Aer ſaluberrimus. Incolarum multitudo, præſtantia & bonitas. Ciceronis de illis teſtimonium. Aliorum item de Sabinis. Correſe, ſeu Curis Colonia Reatina. Numa Pompilius Curitis. Bellica civium laus vetuſta pariter & nova. Fides Reatinorum in Romam Antiquam & Novam. Privilegia illis conceſſa. Viri clari. Flavius Clemens, Flavia Domitilla, eorundem martyrium. Cardinalis Probinus. Probinorum Familia, Inſcriptio Vetus. Cardinalis Joannes Reatinus, item Petrus Tartari. Multi alii, pietate, literis, armis incliti. Patricius Secenarius. Pompeius Catalina Auctoris avunculus. Variæ Inſcriptiones Antiquæ Reate repertæ.

TRia quidem, ut videntur mihi, pulchram & laudandam reddunt Civitatem. Ut ſcilicet bene ſita opportunas habeat ædes; ut aeris gaudeat ſalubritate, omnibus, quæ ad vitam faciunt humanam, abundans; & multis uſque virtute præditis exornetur incolis.

Quis autem non videt Urbis *Reatinæ* ſitum multo eſſe pulcherrimum, utpote prope *Romam*, ut adeo vicinum ſibi Mundi illud habeat caput, cui, ſicut in humano corpore, quo propiores, eo nobiliores ſunt partes, ita & noſtra Civitas frequentatiſſimis duabus viis *Salaria* & *Nomentana* juncta fuit. Hæ enim & plurimum fuere magnificæ & valde celebratæ.

Si vero propius ejuſdem ſitum contemplari velimus, ſtatim, ubi deſcenderis a ſublimioribus collibus, via nunc dicta *Romana*, a Meridie ſeu Auſtro, prout dicere lubet, ad primum ingreſſum, dextram verſus manum currit Fluvius *Taranus*, 21

vanut, ita a loco unde oritur dictus; natura ſua amœnus nec magnus, niſi nivium &aquarum delapſu, ſpatio ejus riparum nimis arcto, exundet io vicinos agros, non ſine damno aliquo, quod tamen omne optimorum piſcium captura compenſare ſolet. Facit idem & alter rivus vicinus, qui labitur per Vallem *Rivanam*, unde & nomen ſuum ſortitur, producitque piſcem ſani & boni guſtus, qui a noſtris *Revighone* dicitur, *Gobio* antiquorum tam laudato ſimillimus. Mentionem hujus primus fecit *Juvenalis Satyra* XI. *verſu* 37.

> *Nec Mullum cupias, cum ſit tibi Gobio tantum*
> *In loculis.*

Dein *Martialis Libro* XIII. ſcribens *Ep.*88.

> *In Venetis ſint lauta licet convivia terris,*
> *Principium cœnæ Gobius eſſe ſolet.*

A ſiniſtra manu leniter [1] ſurgunt amœni colles, qui ſerpillo atque aliis bene olentibus herbis ſaporis admodum delicati reddunt carnes pecudum, quæ ibidem paſcuntur, & propter paſtus præſtantiam ex *Apulia* immittuntur. Ad radices earundem ſæpiſſime gelidi erumpunt fontes & rivuli ad ſedandam ſitim peropportuni. Sacer eremus, dicatus *S. Mariæ Magdalenæ*, viæ ſupereminet. Verſus *Turani* pontem tam delectabilis aperitur regio, ut quaſi continuus viatoribus ſit hortus. Cernuntur enim ibi arbores vitibus ſuis jun-
22 ctæ in ordinem diſpoſitis, quem *quincuncem* appellat *Cato* apud *Tallium*, antiquo ſerendi ritu ſervato. Solum ibidem frugibus nitet, & leguminibus, melonibus multiſque aliis ſalutiferis herbis varie diſtinctum, & prout anni tempus eſt virore vel flore oblectatos paſcit oculos viatorum, uſque dum ad portam Suburbii, quæ *Romana* dicitur, venias.

Hic ubi pontem tranſieris foſſæ, quæ ramo *Velini* circumdat Suburbium, quæcunque ibi in vicinia circumquaque viſebantur, complanata ſunt Anno MDLVII. Pontifice *Paulo* IV. ut magis valida *Reate* redderetur, quo tempore ſibi metuebat a *Regnicoli* & Duce *Albano*. Factum id omne fuit ex conſilio Dominorum *Julii Buſalini*, & *Bernardini Savelli*, prout apparet ex Notulis Cancellariæ Prioralis. Plurimæ & ab hac & ab illa parte artificum obſervantur officinæ, propter multitudinem agricolarum ibidem habitantium.

Suburbium io ſeſe continet Eccleſiam *S. Cæciliæ* Collegiatam, novam Eccleſiam a fundamentis excitatam Aono MDCXXXIV. & Reginæ Cœli dedicatam, ſub titulo *Madonna del Soccorſo*, & Præpoſitura *S. Angeli*. Illuc verſus duæ exiſtunt portæ; quarum altera ducit verſus Badiam ſeu Monaſterium *S. Salvatoris*, ejuſque Caſtella, quibus Præpoſitura ſubjacet, quam nunc habet Reverendiſſimus Dominus Cardinalis *Barbarinus*, licet trecentis annis ſub ditione fuerit *Reatina*, prout ex proprio ſtatuto liquet clariſſime, *Libro* I. Capitulo LXXXIX. Altera porta ducit ad *S. Antonium del Monte*, Eccleſiam & Conventum primarium Patrum Reformatorum *S Franciſci*, nobilitatum atque illuſtratum venerabili corpore Beati *Rainaldi Reatini*, Beati *Angeli da Monte Leone*, multiſque aliis Beatorum corporibus, prout legere eſt in Annalibus *Minoritarum P. Lucæ Waddingi Tomo* I. Anno MCCXLI. Num. XV. fol 602.
23 Hic Bibliotheca antiqua eſt MSS. & Apotheca bene inſtructa, ad quam confugiunt, quotquot circa illa loca ex ordine *Franciſcanorum* Obſervantum, aliqua infirmitate laborant. Locus ornatur hortis amœnis, lucis pulcherrimis, frigidiſſimiſque fontibus, qui ſimul & devotionem inſpirant & animum recreant.

Verum ut redeamus ad Portam *di Ponte* dictam, quoniam deſuper Pontem, qui ſuper *Velinum* jacet, fabricata eſt, ſuper eandem Portam ejus oppoſitam parem, immenſæ molis aſſurgit turris, quæ ad ejuſdem tutelam fabricata fuit; recte vero per illam longa via, partim ſaxis partim lateribus ſtrata, & ſolidiſſimis ionixa fornicibus, inſenſibiliter aſcenditur ad Forum Urbis & Curiam. Verum antequam adſcendas, ubi pontem ſuperaveris, dextram verſus ſi deflectas, via te conducet poſt multas ædes privatas, uſque ad Eccleſiam *S. Franciſci*, Minorum Conventualium, haud mediocris magnitudinis, & in crucis formam *Gothico* artificio fabricatam. Appellata hinc fuit *S. Croce*, fuitque priſtinis temporibus Hoſpitale famoſiſſimum, dein vero *S. Franciſco*, vivo Crucifixi imagini conſecratum, & a Reverendis Ordinis iſtius Patribus præterito Anno pavimentum ejus fuit reſtauratum, & præter ſolitum ad duas cannas elevatum, atque ſolidiſſimo fornice ſubſtructum, ne ulterius damnum acciperet a *Velini*, prout quotannis experiabatur, inundationibus.

Multæ in eadem ſunt Capellæ varie exornatæ, pricipue illæ, *della Santiſſima Natività*, *della Concettione di S. Antonia di Padua*, *di S. Bernardino da Siena*, & *del Sagro Cordone*. Verum ante omnia ſuſpici meretur venerabile Corpus Beati *Thomæ Florentini*, ſocii quondam in terris *S. Bernardini*, una enim Angelico more vixeruot. Cœleſte revera Corpus; poſt tot enim ſæcula, & tam frequentes, quibus humectatum fuit, *Velini* inundationes, integrum adhuc remanet.

Præteritis annis, quum pupillam oculi ſancti depoſiti attigiſſet Dominus *Petruccius*, Archiepiſcopus nunc *Senenſis*, non ſolum tenera adhuc reperta fuit, verum impreſſionem, prout hodieque videre licet, ſervavit digiti. 24

Mortuus eſt vir iſte Sanctus *Reate*, ultimo die Octobris, Anno MCCCCXLVII. Legimus autem *Parte* III. *Libro* II. *Capitulo* XXVIII. XXIX. & XXX. *Chronicæ Minoritarum*, Dei hunc ſervum tanta poſt mortem patraſſe miracula, ut impediverit Canoniſationem *S. Bernardini Senenſis*. Motum itaque his, viventem tunc temporis, Beatum *Ja. di Capiſtrano*, & contendiſſe ad Sepulcrum hujus *Thomæ*, precatumque eundem eſſe, ut tantiſper a faciendis Miraculis ceſſaret, quoad Canoniſatus eſſet *S. Bernardinus Senenſis*. Res mira! exaudiit illum Beatus, neque ante Canoniſationem quæſitam ullum fecit Miraculum, verum poſt impletam eandem, prioribus etiam plura, ad devinciendos ſibi devotos, patravit.

Non recenſebo jam Sacras Reliquias, quæ in Eccleſia iſta aſſervantur, nec vaſti Conventus deſcribam amplitudinem, dicam tantum locum eſſe, ubi propter bonam cuſtodiam fiant Capitula Provincialia.

Ne itaque longius divagando aberrem a propoſito, ad Pontem redibo; ibi ad ſiniſtram ſi deflectas, præter ædes Nobilium privatorum, civiumque, invenies Eccleſiam *S. Nicolai*, Parochiam *S. Luciam*, Monaſterium Ordinis *S. Claræ*, raræ obſervantiæ; aliquanto longius Eccleſiam *Della Madonna del Pianta*, Confraternitatem ſatis nobilem, eodem in tractu Eccleſiam Venerabilis Confraternitatis *S. Petri Martyrir*, divitem, numero-

[1] *Surgunt amœni colles*) Agros Reatinos inter præſtantiſſimos celebravit *Cicero Agraria* II. Cap. XXV. his verbis. *Libet agros enu. Primum quæro, quos agros, & quibus in locis? Albanus ager eſt* &c. *Ab alia porta, Capenas, Faliſcus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Alſanus, Trebulanus.*

meroque Fratrum abundantem. Omnis iſta regio uno vocabulo *le Vadi* appellatur, quoniam in decliviori Urbis eſt loco.

25 Jam ad caput rurſus redeuntibus per plateam rectam Pontis, quæ directe ad Palatium conducit, ad dextrum atque ſiniſtrum latus multæ antiquæ atque novæ ſunt fabricæ, quas, tædium fugiens, prætereo. Cernitur ibi antiqua Eccleſia Parochialis *S. Petri* Apoſtoli, ſequuntur dein multa ædificia, infra quæ multæ artificum atque divitum mercatorum ſunt officinæ.

Longa peracta via venitur ad Forum, in cujus medio (eſt autem proportionatæ magnitudinis) antiqua viſitur columna, prope quam ultimis annis civitatis opera limpidus fons eſt excitatus, cujus aqua in varias inde domos, ad habitantium commoditatem derivatur. Æquali magnificentia & amœnitate ſurgit ibidem Palatium, quod partim Illuſtriſſimus Dominus Gubernator, partim Magiſtratus habitant. Situs ſe ipſum amœnitate vincit. Eſt enim in altiſſima Urbis parte, unde libere quatuor gaudet ventis ad placitum inhabitantium, non ſolum Urbi dominans, ſed etiam vicino agro, præſertim verſus Orientem & Aquilonem, opus ſane dignum provida Antiquitate, vincitur enim utilitas delectatione.

In Foro, verſus Occidentem, ſita eſt Eccleſia Parochialis *S. Joannis Evangeliſtæ*, Collegiata, *di Semplici Canonicati* cum ſuo Archipresbytero, antiqua devotione veneranda. Sequuntur duo pulcherrimi ordines fabricæ elegantis, poſt quos novum cernitur Palatium proportionatum ad auguſtius Templum, quod glorioſiſſimum *S. Prosdocimum*, diſcipulum *S. Petri*, fundatorem agnoſcit. Prima vice Anno MXCIX ſub Pontificatu *Paſqualis* II. quaſi a fun-
26 damentis fuit reſtitutum a Domino *Benincaſa*, Epiſcopo tunc Eccleſiæ iſtius, prout conſtat ex Notulis *Victorii*, plurimis vicibus a me citati; poſtea vero Anno MCCXXV. tempore *Honorii* III. reſtauratum fuit, & in honorem Omnipotentis Dei, & Glorioſiſſimæ ſemper Virginis *Mariæ* conſecratum a Pontifice eodem 11. Septembris, aſſiſtentibus multis Dominis Cardinalibus & Prælatis, prout patet ex publica memoria, quæ inter Archiva Canonicorum eſt.

Hæc eſt antiqua Eccleſia Cathedralis *Reatina*, illuſtrata a Sanctiſſimis Epiſcopis, ampliata a zeloſiſſimis Cardinalibus, quorum quidem viſum mihi eſt hoc in loco ſatis opportune contexere catalogum & Chronologiam, in brevem, quantum fieri poteſt, & piam eorundem recordationem.

Primus, ut dixi jam, qui Eccleſiam iſtam fundavit, ex antiqua traditione, Calendario *Reatino*, ex Picturis, & Numiſmate Sancti iſtius imagine ſignato, & a Domino *Laurentio Cicchino* devote ſervato, probatur fuiſſe *S. Proſdocimus*, poſtea Epiſcopus *Patavinus* factus.

Anno CCCLXX. prout ex Martyrologio *Romano* XV. Martii patet, Epiſcopus fuit *S. Probus Reatinus*. Summam uin miraculoſæ ejus vitæ & mortis *S. Gregorius* deſcripſit breviter *Lib.* IV. *Cap.* XII. & noviſſime *Jo. Severanus* in Libro inſcripto, *Pretioſæ mortes juſtorum*. litera P. pag. 454.

Anno CCCCXCIV. eandem Eccleſiam gubernavit ſub *Gelaſio* I. Cardinalis *Probianus*, titulo *S. Euſebii*, prout ex *Gratiano* colligere licet.

Paſtoralem eandem Curam Anno DII. habuit Dominus *Urſus*, prout apparet ex Tomo II. *Conciliorum*, *Parte* I. *Fol* 522. *litt. E.* eumque Prælatum ejuſdem credo fuiſſe familiæ, quæ patrona
27 fuit Caſtelli, quod vocatur *Poggio Perugino*, Urbi noſtræ ſubjecti Anno MCCCXIV. prout fuſius ultimo *Capite* perſequemor.

Anno DL. vel circa illa tempora, Prælatum Cathedralis iſtius Eccleſiæ invenio *Albinum*, cujus meminit *S. Gregorius Lib.* I. *Dialog. Cap.* IV. *vers. Opus Petre* &c. expreſſis hiſce verbis, *Reverendiſſimus vir Albinus Reatinæ Antiſtes Eccleſiæ*, & quæ ſequuntur.

Anno DC. ipſius *S. Gregorii Magni* temporibus, Civitatis iſtius Epiſcopus fuit *Probinus* Cardinalis ſub titulo *S. Cyriaci*, prout *Gratianus* & *Ciacconius* teſtantur.

Gregem rexit Anno DCXLII. *Reatinus Gaudioſus*, ita appellatus *Tomo* II. *Concilior. Parte* II. *fol.* 215. *littera E.*

Anno autem DCCCLIII. Cardinalis *Baronius Tomo* X. *fol.* 102. *litt. D. col.* II. ponit *Reatinum* Epiſcopum *Colonum*, ita etiam appellatum a Papa *Leone* IV. in Epiſtola quadam ſcripta ad *Lotharium* & *Ludovicum* Auguſtos, quæ legi poteſt apud *Gratianum Diſtinct.* LXIII. *C. Reatina*, atque ita ſe habet,

LEO PAPA IV. LOTHARIO ET LUDOVICO AUGUSTIS.

Reatina Eccleſia, quæ per tot temporum ſpatia paſtoralibus curis deſtituta conſiſtit, [1] *dignum eſt, ut brachio Amplitudinis veſtræ ſublevetur, ac gubernationis regimine protegatur. Unde, ſalutationis alloquio præmiſſo, veſtram manſuetudinem deprecamur, quatenus Colono, humili Diacono, eandem Eccleſiam ad regendum concedere dignemini: ut, veſtra licentia accepta, ibidem Deo adjuvante conſecrare valeamus Epiſcopum. Sin autem in prædicta Eccleſia nolueritis, ut præficiatur Epiſcopus; Tuſculanam Eccleſiam, quæ viduata exiſtit, illi Veſtra Serenitas dignetur concedere: ut conſecratus à noſtro Præſulatu, Deo omnipotenti veſtroque Imperio grates peragere valeat.*

Refert dein idem *Gratianus Capite* proxime 28
ſequente, quod incipit, *Nobis Dominus Imperator*, Papam eundem ſcripſiſſe ad Comitiſſam *Ritam* in hæc verba:

Nobis D. Imperator, & Imperatrix per ſuas Epiſtolas dixerunt, ut Colonum in Reatina Eccleſia, quæ paſtoris Officio per longa jam tempora deſtituta videbatur, Epiſcopum facere deberemus: ſicut & fecimus.

Nihil itaque mirari debemus tanto temporis intervallo diſtare a ſe invicem Antiſtites, id enim temporis infelicitati eſt referendum, quo miſera Urbs, imo toto *Italia*, mille modis a Tyrannis fuit vexata, unde prædictus Papa, miſericordia commotus, tantopere Eccleſiæ iſtius curam Imperatori commendavit.

Anno MCIX. Paſtoralis cura Domino *Benincaſæ* fuit commiſſa, quem, prout jam ſuperius hoc Capite diximus, ut reſtauratorem Eccleſiæ Cathedralis hujus laudat *Victorius*.

Anno MCLVI. Pontifice *Adriano* IV. cum zelo Paſtorali præfuiſſe Eccleſiæ Religioſum invenio Antiſtitem, qui *Dodo* appellatur in Marmoribus quibuſdam collocatis in *Monte Leone* (antiquitus *Trebula* dicta) *Sabinorum* loco inſigni, & Diœceſeos *Reatinæ*. Conſervantur Marmora iſta in Eccleſia *S. Victoriæ*, atque hiſce exornantur Inſcriptionibus:

EGO DODO, REATINÆ ECCLESIÆ EPISCOPVS DEDICAVI ECCLESIAM S. VICTORIÆ VIRGINIS, CVM TRIBVS EPISCOPIS, VIDELICET ANSELMO FVLGINATENSI EPISCOPO, ET BERARDO FVRCVNEN. EPISCOPO, ET BEN: MARSIO EPISCOPO, IN OCTAVA DEDICATIONIS SANCTI MICHAELIS ARCHANGELI.

Aliud

1 *Dignum eſt*] Ita in Exemplari meo inveni, ubi an typorum fuerit vitium, pro *digna eſt*, an pro ætatis iſtius locutione ſit accipienda, ambigo. Indicari tamen debuit,

29 Aliud item, quod ſub Altare Majori ejuſdem Eccleſiæ ſervatur, ſequentem habet Inſcriptionem:

EGO DODO, REATINÆ ECCLESIÆ HVMILIS EPISCOPVS, CONSECRAVI HOC ALTARE AD HONOREM B. MARIÆ VIRGINIS, ET S. NICOLAI, ET S. CHRISTOPHORI, ET S. LEONARDI, ET S. BLASII: IN QVO RECONDIDI RELIQVIAS SS. SEBASTIANI, ET FABIANI, S. PAVLINI, PROTI, HYACINTHI, PRIMI, FELICIANI, LAVRENTII, ANNO MCLVI. IND. IV. KAL. IVN. TEMP. ADRIANI IV. P.P.

Anno MCLXXIX. prout ex ejuſdem Cathedralis Archivis apparet, Eccleſiam eandem rexit *Odo*, quem in Notulis ſuis teſtatur *Victorius* conſecraſſe Eccleſiam Abbatiæ SS. *Quirici* & *Julittæ*, propè *Antrodocum*, ejuſdem Anni die Septembris decimo.

Anno MCLXXXV. Pontifice *Lucio* III. *Reatinus* Epiſcopus fuit *Benedictus*, eodem tempore quo in Urbe illa nuptiæ celebratæ ſunt inter *Henricum*, Imperatoris *Friderici* filium, & *Conſtantiam*, filiam *Rogerii*, Regis *Siciliæ*, cujus rei memoriam ſervat hodieque Marmor vicinum portæ majori Domus Epiſcopalis, ita inſcriptum:

ANNO DOMINI MCLXXXV. INDICT. III MENSE AVGVSTI, DIE XXVIII. TEMPORIBVS LVCII PAPÆ III. FEDERICI RONANORVM IMPERATORIS, ET BENEDICTI REATINÆ SEDIS EPISCOPI, ET CONRADI DVCIS SPOLETI, REX HENRICVS FILIVS EIVSDEM IMPERATORIS RECEPIT REATE REGINAM CONSTANTIAM, FILIAM ROGERII REGIS SICVLI, IN VXOREM PER LEGATOS SVOS, CVM MAXIMA MVLTITVDINE PRINCIPVM, ET BARONVM.

30 Anno MCXCVI. Epiſcopus erat *Adinolphus*, quod non tantum conſtat ex *Archivis*, ſed & ex *Baronio Tomo* XII. *fol.* 892. *lit. A. Anno* MCXCVI.

Anno MCXCVIII. vel circiter, Cardinalis *Ugolinus de' Conti*, ſeu *de Comitibus*, Diaconus Cardinalis *S. Euſtachii*, hanc honorabat Eccleſiam, prout conſtat ex Archivis, & præterea ex *Capite* XVIII. *Florum S. Franciſci*. Adeoque & Purpura ejus Civitati noſtræ decori fuit, & quod eſſet Nepos S. illius Paſtoris *Innocentii* III. vitæ prætereatam exemplaris, ut ad unguem obſervaverit regulam P. S. *Franciſci*, quæ hodieque *Reate* invenitur; prout notat *Ciacconius*, & diffuſe demonſtrat *Waddingus*, qui & adjungit, eundem Anno MCCXVII. locumquendam P. S. *Franciſco* conſecraſſe, qui dicitur *La Madonna della Foreſta*.

Anno MCCLI. Epiſcopus fuit *Thomas*, Antiſtes piiſſimus, cujus rei teſtimonium eſt lapis poſitus in magno Cathedralis Campanili, quod ejuſdem temporibus videtur eſſe extructum.

Anno MCCLX. Epiſcopatum accepit *Gotifredus*, prout notat *Jo. Ludovicus Lælius* in Hiſtoria *Montis Regis*, ſeu *Monrealis*, *fol.* 35. qui ſubjungit ibidem, poſt ejus Antiſtitis mortem, ſeptem ex quatuordecim illius Capituli Canonicis elegiſſe *Jacobum*, dictum *Saracenum*, ſex vero reliquos Fratrem *Beneventum*, Ordinis *S. Franciſci*, unde magnæ turbæ inter duos iſtos electos ſint ſecutæ. Quum enim negotium hoc *Gregorius* X commiſiſſet Cardinali *Anchero Pantaleoni* tituli *S. Praſſedis*, nepoti *Urbani* IV. & poſt longas controverſias, evectus interim ad Pontificatum *Nicolaus* III. ex *Urſiniana* Domo eſſet, Papæ huic *Jacobus* res ſuas commendavit, qui, rejecto *Benevenuto*, ut impare votorum numerò, *Jacobum* elexit, & Epiſcopum *Reatinum* fecit.

31 Anno MCCLXXVIII. *Soræ* antea Epiſcopus, poſt hujus Urbis, *Petrus* fuit, tantæ exiſtimationis, ut idem Pontifex Nuncium illum Apoſtolicum declaraverit, in graviſſimis rebus, ad *Alphonſum Sapientem*, Regem *Caſtiliæ*. Anno vero MCCLXXXI. inſtituit eundem Collectorem decimarum *Siciliæ*, inprimis commendata illi cura, quantas poſſet, colligeret eleemoſynas, ad ſubſidium Expeditionis in Terram Sanctam. Quæ cuncta accurate apud *Lælium* recenſentur.

Anno MCCLXXXIII. Papa *Martino* IV. curam Cathedralis geſſit idem Epiſcopus *Petrus*. Cujus rei ſufficiens teſtimonium præbet Marmor poſitum ſuper veſtibulum Palatii Epiſcopalis, quod egregie ex ruinis vicini Amphitheatri *Veſpaſiani* fuit excitatum. Eſt autem hæc ejus Inſcriptio:

IN NOMINE DOMINI AMEN. ANNO
DOMINI M.CC. LXXXIII.
EX QVO PRÆFVERAT MARTINVS
QVARTVS IN VRBE,
AC ORBIS TVRBÆ TERTIVS ANNVS ERAT:
PRÆSVLIS INCOEPTVM FVIT CVM
TEMPORE PETRI,
CRESCAT IN EFFECTVM FACTOR
ADOPTO METRI.
CONSILIO SANI GVILLIELMI FOEDVS INITVR,
IVSSV PISANI, SIC OPVS INCIPITVR.
ANDREAS OPERI PRAEFECTVS,
MENTE PERITVS,
HOC STVDIO FIERI FECIT, ET
ARTE CITVS.

Anno MCCXCII. prout teſtatur Inſcriptio Campanæ majoris quæ in Domo eſt, præſidebat *Andreas* quidam, vir ſanctorum morum. Leguntur in eâdem hi verſus.

Virtutem largire Deus, cum Virgine, miram.
Urbem Reatinam Pater Andreas cathedrabat,
Qui decus Eccleſiæ ſimul & virtutis amabat.

Anno MCCXCIII. prout ex Archivis liquet, *Reatinus* Paſtor fuit Dominus *Berardus*. 32

Apparet clariſſime ex *Ciacconio* Anno MCCXCVIII. *Reatinam* Eccleſiam rexiſſe *Theodoricum Ranieri*, *Orvietanum*, qui eodem Anno in *Reate* Cardinalis fuit factus a *Bonifacio* VIII. die IV. Decembris, ſub titulo *S. Crucis in Hieruſalem*. Antiſtes iſte magnorum meritorum vir fuit; unde pro Collectore in *Germaniam* miſſus eſt a *Martino* IV. & a *Bonifacio*, præter Purpuram, *Cameralegati* titulo fuit exornatus, ut & Legatione ad Provinciam *del Patrimonio*. Ita ut de eodem agens *Ciacconius*, concludat hiſce verbis: *tranquille provinciam & integre rexit*

Succeſſit Cardinali illi Anno MCCCVI. *Joannes*, cujus, ut & reliquorum ejus nominis, cognomen nullo modo in Memoriis reperire potui.

Mortuo *Joanne* hoc, Anno MCCCXVIII. Eccleſiæ hujus Epiſcopatum impetravit *Johannes Muto de Papazurris*, Nobilis *Romanus*, Canonicus *Lateranenſis*, prius *Imolæ* Epiſcopus, prout egregie patere poteſt ex Epitaphio Sepulchrali, quod eſt in loco, ubi oſſa ejus concluſa ſunt, in Baſilica Lateranenſi, atque ita ſeſe habet: 33

D. O. M.
IOANNI MVTO DE PAPAZVRRIS NICOLAI
F. LATERANENSIS SACROSANCTÆ
BASILICAE CANONICO,
IMOLENSI, AC REATINO EPISCOPO,
SACELLI B CONSTANTIAE ERECTI,
LVCEMBRV, TVSCVLANO FVNDO,
VT SACRVM IN EO QVOTIDIE,
QVOTANNIS VERO DVO ANNIVERSARIA
FIERENT, DOTATI
A CLEMENTE PAPA VIII. CANONICIS,
CHORI STRVENDI CAVSA DIRVTI
EGRE-

EGREGIO FVNDATORI
ANNO 1336 VITA FVNCTO
CVRTIVS MVTVS DE PAPASVRRIS EIVSDEM BASILICAE CANONICVS, REI GESTAE IMMORTALITATI CONSVLENS, ANTIQVVM ILLIVS MONVMENTVM HVC E OIRVTO LOCO DEDVCTVM IN HOC VETERIS SACELLI INGRESSV GENTILI SVO POSVIT. A. D. M. DCVII.

Anno MCCCXLIV. Paſtor vivebat *Raimundus*, quod ita docent Antiquæ Scripturæ inter Archiva aſſervatæ.

Anno MCCCXLVIII. eandem Eccleſiam rexit Epiſcopus *Biagius*. Confirmat id *Statutum Reatinum Lib.* III. *fol.* 55. ubi confirmantur certæ conditiones inter Clerum & Urbem in materia Juriſdictionali, Anno MCCCLIII.

Circa Annum MCCCLXXI. florebat in Eccleſia iſta *Petrus Tartarus Reatinus*, Cardinalis S. Eccleſiæ creatus *a Gregorio* XI. orbatus vero Purpura, ob cauſam, quam narrat *Ciacconius*, a Papa
34 *Urbano* VI. Anno MCCCLXXXV. verum quatuor poſt annis reſtituit hanc illi dignitatem *Bonifacius* IX. Licet vero non expreſſe affirmet *Ciacconius* Antiſtitem hunc fuiſſe *Reatinum*, nihilominus citatus ab ipſo *Thomas Waddingias*, & Catalogus *Montis Caſſini* nullam illi litem movent.

Quuniam dignitatibus ſuis Eccleſiaſticis privabatur Cardinalis *Tartarus*, Anno MCCCLXXXVIII. Epiſcopatus ad *Bartholomæum Medivaccam*, Nobilem *Bononienſem*, pervenit, Rotæ Auditorem, poſtea etiam Cardinalem, ſub titulo *S. Marcelli*, de quo teſtatur *Ciacconius*, quod fuerit *ad maxima quæque negotia pertractanda promptus*, qui tamen ſimillimam variæ ſortis cum Cardinali *Tartaro* expertus eſt fortunam, prout legere eſt apud *Ciacconium*.

Anno MCCCXCVII. *Reatinus* nobilis *Lucius Alfanus* eo honore potitus eſt, qui, quum in loco quodam Diœceſeos ſuæ eſſet, nefarie a cognatis ſuis inimicis trucidatus eſt.

Eodem Anno MCCCXCVII. ſucceſſit illi *Ludovicus*.

Anno MCCCCXLVIS. alius cognoſcitur, nomine *Matthias*.

Anno MCCCCLVII. *Angelus* quidam *Eſcalanus*.

Anno item MCCCCLVII. Epiſcopus fuit *Angelus Capranicus Romanus*, & cum in eadem Urbe eſſet Epiſcopus Anno MCCCCLX. *Pius* II. eum creavit Cardinalem, ſub titulo *S. Crucis Hieroſolymitanæ*, propter merita & vitæ innocentiam, cui Pontifici *Pio* in graviſſimis Eccleſiæ rebus operam ſuam navavit. Utque multis parcamus verbis, *Ciacconii* pleniſſimo utemur teſtimonio, cujus haud multis regulis eximia ejus viri laus continetur. Dicit itaque: *Legatus fuit Bononiæ & totius Italiæ: in*
35 *rebus religionis ad Principes Italos fuit ferme Angelus, nomine, moribus atque doctrina: magna memoria, maxime in Theologia, non ſolum teſtimonio Pii II. ſed totius Urbis Romæ.* Adjungit hiſce *Victorellus* & illa: *Solers in Paſtorali creditæ Eccleſiæ cura, annis pluribus conciones ad populum habuit Angelus.* Cernitur adhuc in *Cathedrali* ſacra religioſitatis ejuſdem memoria, Porticus, tam Eccleſiæ quam Sedis Epiſcopalis, cum Capella *S. Catharinæ* ab ipſo exſtructa.

Anno MCCCCLXXIII. honor hic collatus eſt in Dominum *Dominicum*, & licet in Epitaphio ejuſdem non extet cognomen, magnæ tamen apparet fuiſſe auctoritatis prout conjicere licet, & peritus literarum pariter atque armorum, multi vero dicunt fuiſſe ex Domo *Carnaſſalio*, & utpote familiaritate maxima *Capranicæ* familiæ junctum, eadem adoptaſſe inſignia, multi autem ex ipſa *Capranicorum* Domo illum deducunt. Memoria hujus Antiſtitis invenitur ad pedes imaginis ejuſdem, quæ extat in muro quodam prope Sacellum *S. Sacramenti*, atque iſtius fabricæ occaſione cancellis incluſa eſt. Eſt autem talis:

Cernite ſam Pictas miſer hac Imagine Præſul
Dominicus, Populi fama, ſalusque mei.
Te primum rexi ſtabili [1] Themone Rheate,
Mox, & Cæſenæ mœnia lance pari.
Hungariæ Regem preſſi tibi Roma latrantem;
Me Duce perſenſit gens Perusina jugum.
Ad Ceſenates tandem prope fata remiſſus,
Factus ea clauſi languidus Urbe diem.

D. O. M.
DOMINICO EPISCOPO RHEATINO.
B. M. V
VINCENTIVS NEPOS CANONICVS 36
RHEATINVS FACIVNDVM C.

Legitur de eodem alibi: *Dominico propria virtute Epiſcopo Reatino.*

Anno MCCCCXCIII. gubernavit Cathedralem hanc *Joannes Columna*, Cardinalis Diaconus, ſub titulo *S. Mariæ in Aquiro*, creatus a *Sixto* IV. Poſtquam autem ultro dignitati ſuæ renunciaſſet, quum illi cum *Alexandro* VI non conveniret, mortuus eſt die decimo ſexto Septembris anno MDVIII. Cardinalem hunc Epiſcopum *Reatinum* fuiſſe patet ex Epiſtola ejuſdem ſcripta ad Canonicos, quam ſervat penes ſe Dominus *Laurentius Cecchinus*, eſt autem talis.

JO. DIACONVS CARDINALIS } DE COLVMNA

Venerabiles Viri, nobis cariſſimi, ſalut. Inteſo quanto per li voſtri Oratori ci è ſtato eſpoſto della nuova deputatione, che havete fatta con eleggere due Beneficiati Camerlenghi, & un Canonico Depoſitario, la quale coſa non volemo omnino vada innanti, perche non volemo, che tali conſuetudini, quali per lo paſſato non furno mai in queſto Capitolo, che al preſente meno s' innovino, E così havemo ſcritto al noſtro Vicario, che tale coſa non habbia effetto l' havemo hen ſcritto, che veda de raſcione tutte le differentie, che ſono fra li Canonici, & li Beneficiati, e che adminiſtri giuſtitia generale; alla quale ve eſortamo vogliate reſtare patienti, & attendere al ben vivere, 37
& culto Divino. Unde poſſiamo de voi ſempre aſpettare bone relationi, e così v' eſortamo vogliate fare. Nec alia, bene valete. Romæ 18. *Junii* 1507. Hæc propria manus eſt Cardinalis. *Etiam vos, etiam cum veſtris Beneficiatis, & Clero [2] debeatis pacifice, & unite, poſtpoſito odio, & malevolentia, ſemper cum charitate, & bonitate, cum quibus cultum divinum inceſſanter vobis commendo.*

Loco ✠ Sigilli.

JO. CARD. DE COLUMNA.

Anno MDIX. *Sanſovinus* in Libro de *Familiis Illuſtribus Italiæ*, agens de Domo *Columnæ fol.* 93. enumerat ibi *Fabium* filium *Octaviani Columnæ*.

Anno MDXI. uſque ad Pontificatum Julii II. Epiſcopus *Reatinus* fuit *Pompejus Columna*, prout teſtantur *Guicciardinus Lib.* X. & *Ciacconius* in *Vita Julii*, litera B. Cardinalitia dignitate exornatus fuit a *Leone* X. poſtquam autem retento Epiſcopatu uſque ad Annum MDXXXII. illum tradidiſſet titulum *Mario Aligero*, eodem Anno, menſe Auguſto *Neapoli* diem ſuum obiit.

Annum circa MDXXXII. *Marius* iſte *Aligerus Reatinus*, Epiſcopatum, traditum ſibi a Cardinale *Columna*, ut diximus, accepit; fuit autem vir tantæ experientiæ & virtutis, & tantopere adamatus a Cardinale *Columna*, ut ſuæ Domus illum nomine exornare voluerit. Teſtatur illud, ut alia jam mittam, Monumento ejus marmoreo inſculpta indelebilis Inſcriptio. Conſpicitur vero in ejus Sacello in Eccleſia Cathedrali, atque ita ſeſe habet:

D.

1 THEMONE] Puto ſcribendum TEMONE, id eſt, gubernaculo.

2 *Debeatis*] Senſus imperfectior eſt, leg. forte *degatis*.
P. Angeletti.

D. O. M

MARIO ALIGERO DE COLVMNA, RELIGIONE, INTEGRITATE, PRVDENTIA, ET POMPEII COLVMNAE CARDINALIS VICE CANCELLARII LIBERALITATE EPISCOPO REATINO, QVI SVMMAM NOMINIS CELEBRITATEM IN REGENDIS, ANCONA, PICENO, BONONIA, PLACENTIA, PERVSIAQVE SVB PAVLO III. PONTIFICE MAXIMO AVCTAM LEGATIONEM IN HISPANIAM AD CAROLVM V. IMPERATOREM PRO CONCILIANDA INTER CHRISTIANOS PACE ILLVSTRAVIT.

FABRITIVS REAT. ARCHIDIAC. IVR. CONS. FRATRI DE SE OPTIME MERITO POSVIT. VIXIT ANNOS 63. MENSES 3. DIES 20. OBIIT PRIDIE NONAS OCTOBRIS 1555.

Anno MDLIX. Eccleſiam rexit *Joh. Baptiſta Oſius*, *Romanus*, eaque de re interfuit Concilio *Tridentino*, prout videre eſt ex *Tomo V. Conciliorum*. Mortuus eſt *Spoletæ*, redierat enim *Tridento* ad Epiſcopatum ſuum, Anno MDLXII. Novembris die XII.

Anno MDLXIII. huic Eccleſiæ *Pius* IV. præfecit *M. Antonium Amulium*, Nobilem *Venetum*, Sacerdotem titulo *S. Marcelli*. Vir fuit magni ingenii, & eloquio pollens, unde illud elogium
39 ejus apud *Ciacconium* legitur: *Vir ſapiens pariter atque eloquens*. Vivit adhuc ſecretus focus inextinguibilis pietatis magni iſtius Antiſtitis in ſanctis muris Seminarii *Reatini*, ab illo cum ſanctis inſtitutis fundati atque ordinati. Ante alios omnes vero promovit juſſa Concilii *Tridentini*, cui etiam ipſe interfuit.

Anno MDLXX. quum ſubita morte raptus eſſet *Amulius*, ſucceſſor illi datus eſt Dominus *Marinus Victorius*, *Reatinus*, vir eminentiſſimus in omni genere ſcientiarum. Teſtantur id *S. Hieronymi* Opera, doctis Commentariis ab illo illuſtrata, ut & Liber, qui inſcribitur *De Sacramento Confeſſionis & Antiquis Pœnitentiis* contra Hæreticos ſcriptus, tanto cum Zelo & Spiritu Catholico, ante oculos Cardinalis *Moronis*, per quem, utpote Theologus, interfuit S. Concilio *Tridentino*, & a Patribus ibidem congregatis in maximo pretio fuit habitus. Et niſi egregios ejus conatus immatura mors interrupiſſet Anno MDLXXII. non ſolum, per exaltationem in gradu Eccleſiaſtico, majori decori patriæ ſuæ fuiſſet, verum utilitati univerſæ Eccleſiæ Chriſtianæ adhuc magis inſerviiſſet. Conſtituerat enim diverſa alia opuſcula in lucem edere contra inimicos iſtos Eccleſiæ *Romanæ*.

Ut autem tanto magis de ejuſdem meritis atque exemplari vita conſtet, omittere nolui Diſtichon quoddam, quod ſcriptum legitur in fronte paternorum ejus tectorum. Eſt autem hoc:

ROMULIDO, GRAIO, ASSYRIO, SOLYMOQVE, SACRISQVE
FLORVIT ELOQVIIS, AC PROBITATE NITENS.

Anno MDLXXIS. Dominus *Binarini* conſecratus fuit in Epiſcopum Eccleſiæ iſtius, qui eandem incredibili tranquillitate & pace adminiſtravit.

Anno MDLXXVI. vel circa illa tempora, *Gregorius* XIII. ad eundem Epiſcopatum promovit
40 Dominum *Conſtantium Bargelinum*, Nobilem *Bononienſem*, ſuumque affinem, Ordinis *S. Franciſci*, & *Romæ* Gubernatorem, prout in fine Memoriarum *Victorii* legitur.

Anno MDLXXXV. *Julius Cæſar Segni*, Nobilis *Bononienſis*, poſtquam Senator Urbis *Romæ* fuiſſet factus, ab eodem *Gregorio* factus eſt Epiſcopus *Reatinus*, cujus æquum & ſapiens regimen adhuc prædicatur.

Anno MCIII. uſque ſequentem annum, Sedem hanc tenuit Dominus *Deſiderius Jo. de Comitibus da Norcia*, qui niſi repentina morte præventus fuiſſet (obiit enim rupta ſubito in pectore vena) ſatis magnum pro Eccleſia ſua zelum præſtitiſſet.

Anno MDCIV. dignitatem hanc a *Clemente* VIII. accepit Dominus *Gaſparus Paſqualis*, natus *Monte Regis* in *Abruzzo*, Diœceſeos *Reatinæ*, Theologus inſignis Ordinis *Minorum Conventualium S. Franciſci*, quique, propter virtutem ſuam, ante obtinuerat Epiſcopatum *Rubenenſem* in *Calabria*.

Ut autem ab ulteriore ejus laude parcam, facit Epitaphium, quod in honorem ejuſdem erectum legitur in Eccleſia *Reatina* Cathedrali, ubi ille ſepultus jacet, quodque ita concipitur:

D. O. M.

GASPARI PASQVALI DE MONTE REG. ORDIN. MINOR. CONVENT. THEOLOGO INSIGNI. EPISCOPO PRIMVM RVBEN. A SIXTO V. MOX REATINO A CLEMENTE VIII. VIRO PIO AC VITAE INTEGERRIMO.

POST MVLTA RELIGIOSE GESTA, MAXIMEQ. IN PAVPERES, PRAESVLA-
TVS SVI AN. XXIII. AETAT. LXXV. VI- 41
TA FVNCTO IDIBVS IVN. 1612. HERCVLES PASQVALIS, CANONIC. REATIN. FRANCISCVS NEPOS, GASPAR PRONEPOS FRATRI, ET PATRVO OPTIMO MESTISS. P. P.

Anno MDCXII. mortuo *Paſquale*, Eccleſiam hanc *Paulus* V. Sanctæ Memoriæ, tutandam dedit *Petro Paulo Creſcentio*, *Romano*, Sacerdoti Cardinali (tunc quidem) ſub titulo SS. *Nerei & Achillei*, ad eandem dignitatem evecto ab eodem Pontifice die decima ſeptima Auguſti Anno MDCXI. Paſtoralem ejus Eccleſiæ curam toto *Pauli* Pontificatu obtinuit: verum a *Gregorio* XV. Felicis Memoriæ, tranſlatus ad Eccleſiam *Orvieti*, ibi adhuc eandem regit, cum ſatisfactione & fructu omnium illius incolarum, prout Dominus *Cerronius Cerronus* nobilis *Reatinus*, Vicarius ejuſdem, aliique multi concorditer prædicant.

Anno MDCXXI. *Gregorius* XV. quum, ut diximus, *Reate* tranſtuliſſet *Orvietum* Eminentiſſimum Dominum Cardinalem *Creſcentium*, & Eccleſiæ *da Tivoli* præficere volens Em. Cardinalem *Bartholomæum Cæſium*, ſummopere ab illa deſideratum, Eccleſiæ *Reatinæ* Antiſtitem fecit, qui *Tivoli* Epiſcopus erat, *Jo. Baptiſtam Tuſcum Rheginenſem* ex *Lombardia*, Cardinalis *Tuſci* nepotem. Hic ub per duodecim noſtra in Urbe annos vixiſſet, diem clauſit duodecima Decembris, Anno MDCXXXIII.

Anno MDCXXXIII. qui nunc ſedet Pontifex Summus *Urbanus* VIII. Eccleſiam iſtam dedit *Gregorio Nari*, *Romano*, Cardinali titulo *SS. Quiricii & Julittæ*, ab eodem ad Purpuram evecto menſe Decembri, Anno MDCXXIX. qui egregium
ſuum zelum teſtatus tam erga populum ſuum & 42
Eccleſiam, quam erga Monaſteria, & peculiariter erga Cathedralem Eccleſiam, dum ejus fabricæ renovationem animo molitur, ad meliorem vitam tranſiit *Reate*, die ſeptimo Auguſti, Anno MDCXXXIV. inſolabili civium mœrore, cujus corpus poſt anni tempus *Romam* transportatum fuit, ut ſepeliretur in Capella familiæ ſuæ, in Eccleſia *S. Mariæ Supra Minervam*.

Tantorum Virorum inſiſtentem veſtigiis providen-

A videntia Sanctiſſimi Pontificis *Urbani* VIII. *Reatinum* Epiſcopum & tot animarum cuſtodem habemus hodie Eminentiſſimum & Reverendiſſimum Dominum *Joannem Franciſcum* Cardinalem, ex Comitibus *Guidorum di Bagno*, Præsbyterum Titulo *S. Alexis*, Paſtorem tanto zelo procurantem ſalutem animarum ſibi commiſſarum, quanto ſuam quoque propriam vero Dei cultu exornantem; qui varia ſua doctrina, providentia, & aliis B heroicis ſuis virtutibus, egregio Regiminis ſui initio tanta & tam clara omnigenæ virtutis edidit ſpecimina, ut pleniſſime amiſſionem illorum qui præceſſere per ſe compenſet, unde, recte cum Poeta dicas Æn. VI. verſu 143.

—— —— *Uno avulſo non deficit alter*
Aureus.

Si quis vero illorum, qui hæc legerit, nimis ſuccinctam hanc noſtram exiſtimet Chronologiam, tam reſpectu exigui numeri Epiſcoporum, pro tanto, *a* quo cepimus, tempore, quam exiguæ cognitionis majoris illorum partis, & quoad C proſapiam, & quoad mores reſque geſtas, ille hæc ſequentia conſideret.

Eccleſia hæc ſæpe (ut alibi dixi) per integra aliquot ſecula Paſtorali cura caruit, tam ante Pontificatum *Leonis* IV. ut ex ſequentibus ejuſdem verbis patet: *Eccleſia Reatina, quæ per tot temporum ſpatia Paſtoralibus curis deſtituta conſiſtit*; quam
43 *Gregorii* pariter X. prout teſtatur *Jo. Ludovicus Lælius* in Hiſtoria *Montis Regii pag.* 35. Atque adeo (ut opinor) facilis in his venia mihi concedetur. Quod autem multorum Antiſtitum nomina duntaxat, non vero res geſtas & reliqua accurate recenſere potuerim, id inde evenit, quo- D niam perditus eſt *Liber Capitularis*, in quo per Annales digeſti erant omnes ejus Eccleſiæ Antiſtites, quæ res multum mihi laboris creavit, quo cuncta Concilia pervolvere, & multas diſperſas in Urbe hac Memorias inveſtigare & perſcrutari ſum coactus.

Verum tempus eſt, ut ad Eccleſiæ redeamus deſcriptionem. In extremo Atrii angulo cernitur Glorioſi Præcurſoris Templum, cum Baptiſmi ſeu Lavacri fonte in medio, ſuperbo præterea exornatum Campanili, ex lapidibus quadratis, in quo quinque longe maximæ pendent campanæ, E ſuavem concentum concordi ſono efficientes. Eccleſia tota in tres naves ſeu partes diſtincta eſt, cum Cruce ſua, & tecto faſtigiato in rotunditatem ſupra altare, quod altero itidem faſtigiato rotundo tecto, ſed minore, quatuor ſuſtentato columnis, apprime exornatum conſpicitur. Sub eodem aſſervatur pretioſiſſimus theſaurus Corporis *S. Barbaræ* Virginis & Martyris, antiquæ *Reatinæ* Urbis Protectricis. Virgineum hoc depoſitum, olim illuc (ut Eccleſiæ Acta teſtantur) miraculoſe deportatum, a magno Pontifice *Honorio* III. ſub Altari iſto cum honorifico ornatu F fuit collocatum, una cum Corporibus *S. Julianæ* Virginis & Martyris, atque ejuſdem *S. Barbaræ* ſororis, & *S. Probi*, veteris Epiſcopi *Reatini*, & parte Corporis *S. Dionyſii*, patre *S. Pancrati* Martyris, ut & parte Corporis *S. Cornelii*, & brachio *S. Victorini*, fratris *S. Severini* Martyris. Prius ibidem erant repoſitæ Reliquiæ Corporum *S. Hermetis*, *Hyacinthi*, & *Maximi* Martyrum, aliorumque, quæ jam ex auctoritate Papæ *S. Gregorii*
44 (ut patet ad oculum ex *Regiſtro Epiſt.* XII.) repoſitæ ſunt ſupra fornicem ſubterraneæ concamerationis ſeu Grottæ, quæ ſub Cruce ejuſdem eſt Eccleſiæ, nunc dedicatæ Sacro Stemmati Seraphici Patris *S. Franciſci*, cum Confraternitate, quæ ſub vexillo cœleſtis iſtius miniſtri devote militat.

Hic, vigente Idolorum cultu, Templum fuit *Priapi*. Sed recenſebo porro aliis ex multis Reliquias, quæ viſenda cuique in Argenteo Reliquiario aſſervantur. Inter illas brachium eſt *S. Andreæ* Apoſtoli, quod perpetuo miraculo, gummam facit; ut & caput *S. Balduini Reatini*, Abbatis Monaſterii *S. Paſtoris*, cujus Corpus in eadem conſervatur Eccleſia. Caputius *S. Franciſci d'Aſſiſis*, & pars Corporis *S. Eleutherii* & *Antiæ*, Martyrum.

Velut in labyrintho, nullum invenirem exitum, ſi deſcribere inſtituerem amplitudinem & pulchritudinem auguſtiſſimi illius Templi, quod & ab Illuſtriſſimo Sodalitio Sanctiſſimi *Sacramenti*, & devoto Populo duobus Capellis ditatum & ampliatum eſt, artificioſiſſime ad latera ſummi Altaris extructis, quarum altera honori Auguſtiſſimi *Sacramenti*, altera Reginæ Cœli dedicata eſt, ſub titulo *Madonna del Popolo*. Chorum tamen præterire nequeo egregie ex nucis arboris ligno elaboratum, atque in tres ordines ſedium variorum diſtinctum, quorum infimum Clerici, medium Beneficiati, ſupremum occupant Canonici, qui cum Archidiacono ſuo honoratum quadragintorum ordinem efficiunt Virorum Sacratorum, circa Tronum Epiſcopalem. Superfluum eſſet catalogum contexere divitiarum tam temporalium, quam ſpiritualium hujus Eccleſiæ, ſeu (ut *S. Gregorius* appellat in *Regiſtro Lib.* VII. *Ep.* XII.) antiquiſſimæ Baſilicæ; concludo itaque hiſce, dignum eſſe ornamentum Cordis Italiæ pretioſamque gemmulam.

Vaſtiſſima in Epiſcopali Sede aula eſt, ad nu- 45
meroſam Diœceſeos Synodi, quæ ibi congregari ſolet, multitudinem adaptata, verum tota præ nimia vetuſtate nigredine obducta. Palatium, Antiquum magis quam exornatum, plus majeſtatis habet quam pulchritudinis; & tamen ſæpenumero Pontificibus *Romanis* commorationem præbuit, ut ſuo loco oſtendemus.

Eodem plane in loco Templum olim fuit Deæ *Rheæ Matris*, a Gentilibus in iſta Urbe cultæ. Paullo autem antrorſum Amphitheatrum & Palatium Imperatoris *Flavii Veſpaſiani*. Hæc bene habitata regio extendit ſeſe uſque ad *Portum Cynthiam*, quod nomen ab antiquo *Berecynthiæ Rheæ* cognomine adhuc retinet. Verum antequam ulterius pergas, admirari licet Eccleſiam *S. Dominici* Patriarchæ *S. Franciſci* nihilo inferiorem, eodemque fabricatam artificio, & a Sociis S. Nominis *Jeſu* atque *Sanctiſſimi Roſarii* devotione maxima celebratam. Adnectitur illi Conventus Patrum Prædicatorum cum Tirocinii loco atque Monaſterio eleganter illuſtrato ſanctis picturis Beatæ Virginis *Columbæ Reatenſis*, iſtius Ordinis Monachæ & fundatricis Monaſterii *Perugienſis*, quod ex ejus vocatur nomine; prout affirmant (præter *Sebaſtianum Peruginum*, Theologum Ordinis Prædicatorum, qui diſtincte miraculoſam Beatæ iſtius Vitam deſcripſit) elogio conveniente in *Commentariis* ſuis *Raphaël Volaterranus*, titulo *Philologia*, & *de Frugalitate & Abſtinentia*, in fine *Libri* XXXII. ut & *Blondus*, & *Albertus*, multique alii, quos brevitatis gratia miſſos facio.

Jam ſi ab Occidente Orientem verſus reverta- 46
ris, occurret tibi Eccleſia Parochialis S. Epiſcopi *Donati*, poſt quam illa *S. Agnetæ* ſequitur, Monaſterium Religioſorum Ordinis *S. Catharinæ Senenſis*; Paullo longius eſt Eccleſia & Monaſterium *S. Scolaſticæ*, Ordinis Patris *S. Benedicti*. Ab altero latere Palatium Poteſtatis conſpicitur, junctum Eccleſiæ Confraternitatis *S. Mariæ*, omnium antiquiſſimæ atque ditiſſimæ. E regione vero eſt Collegium recens erectum in Urbe opera Eminentiſſimi & Reverendiſſimi Domini Cardinalis *Creſcentii*, Muſis & ingeniis *Reatinis*, pariter A-

pollini & Marti operam ſuam præſtantibus. Sub
illa in aula ampliſſima, dedicata Tragœdiarum
atque Comœdiarum actionibus, majores noſtri
contignationem & ſcenam ſtabilem erexerunt,
cum ingenioſis machinis, ad honeſtam populi
exhilarationem. Ex oppoſito Eccleſia eſt *S. Libe-
ratoris* devote culta a Sociis ſuis, cui e regione
oppoſita eſt in loco eleganti ſubliminori Eccleſia
S. Philippi & *Jacobi*.

Emenſa platea hac, quam permulti habitant ar-
tifices, antequam intres in magnum Forum, quod
Leonis dicitur, Seminarium eſt piiſſimi Cardinalis
Amulii, ad voluntatem S. Concilii *Tridentini* ve-
lut aliorum idea primum ante omnia fundatum. Fo-
rum, quod ibi cernitur, exercitiis militaribus
apertus eſt campus, & *Leonis* dictum, ab animalis
ejus marmorea effigie, quæ ad fontem cernitur.
In vicinia Templum eſt magni iſtius Doctoris,
& Theologorum Principis *S. Auguſtini*, cum
Conventu ſuo, extructum ad formam Templorum
SS. Franciſci & *Dominici*, exornatum Corpore
Joannis Simplicis, *Reatini*, iſtius Ordinis Beato,
prout fidem facit Frater *Joſephus Pamphilus* in *Chro-
47 nica Ordinis Eremitani fol.* 56. & in *Catalogo Bea-
torum Auguſtinianorum*, quem iſti pariter libro
ſubjunxit una cum Beati iſtius vita. Ad dextram
manum Eccleſia eſt Abbatis *S. Antonii*, artificii
recentis, deſcripta ab *Honorio Longo*, Architecto
excellentiſſimo, Societatis Sanctiſſimi Sacramenti,
exornata egregie, & donata Religioſis *Fati ben
Fratelli*, ut ſolita pietate & cura hoſpitalitatis ſtu-
dium adminiſtrent. Sub illam, verſus Aquilonem,
Porta viſitur, a ſitus concavitate *Concha* dicta, a
qua uſque ad Portam *d' Arci*, duæ novæ exten-
duntur viæ, recenter a civibus ædificiis excultæ,
in quarum medio, in commodum regionis iſtius
eſt Eccleſia *Viſitationi S. Virginis* conſecrata, &
frequentata a fratribus Societatis *S. Joſephi*, ibi-
dem ante paucos annos extructa. Aliquanto lon-
gius varii ſcaturiunt fontes aquam ſuam a flumi-
ne *Cantaro* mutuati, pulchrique ibidem virent
horti.

Jungitur ibi publicis Civitatis muris Mona-
ſterium *S. Benedicti*, quod ſpatioſo ſuo ſitu, tan-
quam terreſtri paradiſo, devotas includit virgun-
culas. Juxta ripam fluvii *Cantari* ambulans, per-
venies uſque ad Eccleſiam *S. Leonardi*, a Socie-
tate *Suffragii*, multa cum pietate & devotione
reſtauratam & exornatam. Juncta eidem eſt Porta *d'
Arci*, ita appellata a valida, quæ ibidem olim ex-
ſtructa fuit, Arce. Forum ejuſdem & Ager cœ-
miterium olim extitit rapacium *Gallorum*, qui poſt
Romæ direptionem Urbem deprædantes, ipſi ibi-
dem prædæ facti ſunt.

Hæc antiqua illa *Via Nomentana* eſt, in quam
exit *Salaria*, quæ ducit ad *Aſcolum*, *Aquilam*,
& famoſiſſimas *Amiterni* ruinas. Extra illam Por-
tam, in vertice alti, verum commodiſſimi Montis,
48 antiqua viſitur Eccleſia *S. Maroni*, Martyri *Rea-
tino*, dedicata, ubi ipſe martyrium ſubiit, & Re-
liquiæ ejus aſſervantur, prout facile colligitur ex
Surio in Vita *SS. Nerei* & *Achillei*, *Tom.* III.
die XII. *Maii.* & ex *Baronio*.

Locus iſte recenter in elegantem formam re-
ductus eſt, & Conventus ibi factus, atque Ti-
rocinium Reverendorum Patrum *Capucinorum*,
qui multorum annorum ſudore Montem illum,
per unius milliaris circuitum, pulcherrimum &
amœniſſimum fecerunt hortum, muris bene ex-
ſtructis & maceriis ſtupendis cinctum; cujus ve-
nerandis veſtigiis leni aqua ſubterfluens *Velinus*,
neſcio Divinitatem magis Templi, an Montis
ſtupeat ſtructuram.

In planicie vero *S. Eleutherii* viſitur Eccleſia,
Monaſterium olim Sanctorum Monachorum, in

A quo floruit *S. Stephanus* Abbas *Reatinus*, cujus
ſanctam vitam & mortem feliciſſimam enarrat *S.
Gregorius Lib.* IV. *Moralium Cap.* XIX. *ſuper E-
vangelia.* Prope deſtructum illud Monaſterium
ſalutiferâ aquâ fons ſurgit, quæ debita devotio-
ne ab infirmis guſtata eoſdem ſanos reddit.

Ad *Reatinam* Urbem revertentibus ad ſiniſtram
manum Portæ *d' Arci* Eccleſia eſt Parochialis
S. Euſanii, & infra illam *S. Barnabæ* Eccleſia
Confraternitatis plurimum eximiæ. Regiones illæ
B agricolarum commodis inſerviunt habitationibus,
qui a loci natura natandi arte exercitatiſſimi ſunt.
Hæ ſunt aliæ illæ regiones, quas complanatas
pariter in *Memoriis* ſuis annotat *Victorius* anno
MCCLIX. ut Civitas melius contra hoſtes defendi
poſſet, quæ tum temporis oppreſſionem verieba-
tur a validiſſimo exercitu, qui a parte *Todi* verſus
Reate proficiſcebatur.

Inde ſi regrediaris recta ſemita, quæ ad Pala- 49
tium Magiſtratus ſeu Curiam & Forum ab illa
Porta te conducit, viſuntur vetera atque nova
ædificia, a generoſiſſima Nobilitate inhabitata, un-
de locus iſte varie amœnus eſt. Surgit ibi *Spiri-
C tui S.* dedicata Eccleſia, *Hoſpitali Romano* agglu-
tinata. Juxta eſt Forum, & Fluvius *Cantarus*
curſu ſuo medium viam ſecans, uſque dum per-
venis ad Eccleſiam Parochialem *S. Laurentii*, &
Catharinæ, *Benedictinarum* vetus Monaſterium,
ubi in duo diſpertitur brachia, commodo uſu
molarum, coriariorum, tinctorum, ſimiliumque
officinarum, inſigni Civitatis cum utilitate, tan-
dem in *Velinum* labitur.

Sequitur Eccleſia *S. Bartholomæi*, in Regione,
vocata *Acarana*, olim vero *Herculana*, propter
Templum ibi *Herculis*, ſuperbo ſurgens faſtigio.
Illo in loco, præter continuum variorum edulium
D mercatum, humili impoſita baſi cernitur Statua
marmorea, multum æſtimata, utpote, quæ anti-
quiſſimis temporibus Patri Eloquentiæ *Romanæ
Tullio* erecta fuit a *Reatinis*, grati animi cauſa,
propter ejuſdem patrocinium in *Marmoræ* cauſa
apud Conſulem & X Legatos, ut ſuperius *Cap.*
III. *pag.* 17. demonſtravimus. E regione Eccle-
ſia eſt *S. Leopardi* Parochialis. Dehinc ubi in
altum via ſurgit in plurimas diſpertitur plateas.

Ad lævam ibi manum cernitur Eccleſia recens
S. Claræ, ſupra antiquiſſimæ *S. Stephani* Martyris
fundamenta condita. Adnexum Ordinis ſui Re-
E formati habet Monaſterium, ubi multæ primæ
nobilitatis virgines in ſancta vivunt ſimplicitate.
Adjungitur & Eccleſiæ *SS. Fabiani* & *Sebaſtiani*
ejuſdem Ordinis Monaſterium. Sequitur Eccleſia
S. Georgii, valde dives Confraternitas, & pecu-
liari privilegio deſtinata, pietatis ergo ut adſit
condemnatis ad mortem, indulgentia autem Sum-
morum Pontificum quotannis liberat a morte
unum ex proſcriptis ſeu Banditis.

Ad dextram Eccleſia *S. Baſilii* apparet, Reli- 50
gionis *Melitenſis*, & illa *S. Vincentii* numero ſe-
dium pollens. Poſt domus aliquot, retro illam,
eſt Eccleſia Parochialis *S. Juvenalis*, devota &
F frequentata admodum, quoniam ibi duæ ſunt So-
cietates, *Carminis* & *S. Caroli*. Dein pervenitur ad
S. Paulum, quæ Eccleſia eſt Reverendorum Pa-
trum *Doctrinæ Chriſtianæ*, cui contiguæ ſunt Sco-
læ Publicæ. Prope *Mons Pietatis* eſt, ubi pau-
peres ſubſidium egeſtati ſuæ inveniunt. Retro
poſt aliquot domos ad ſiniſtram manum Parochia-
lis *S. Rufi* eſt, ubi in prioribus meditullium *Ita-
liæ* eſſe diximus. Unita cum illa eſt *Madonna degl'
Angioli*, nationis *Bergamaſcenæ*, Confraternitas il-
la ſub titulo *Pietatis Principatæ*, multa cum ca-
ritate mortuorum attendit ſepulturæ.

Atque hic Urbis, prout nunc eſt, deſcriptio-
nis finis eſto, ex cujus ſitu partim amœnis in val-
libus,

Digitized by Google

libus, partim ſpecioſo in Monte, circumdato hinc validiſſimis propugnaculis, inde *Velino* flumine, quo ſecura & tuta redditur, clariſſime apparet illam longe pulcherrimo in loco eſſe poſitam.

Ex multitudine autem Eccleſiarum & Monaſteriorum, ex ædificiis ſpectandis, amœnis hortis, quæ quidem omnia ſingillatim a me enumerata non ſunt, ne tædioſa forent; ex Officinis præterea omnigenarum artium multitudo incolarum iniri poteſt.

Aer ibidem (primus inter elementa, utpote ſine quo vivi non poteſt) ſummæ eſt perfectionis. Junctus inde cum optima terra, undique copioſis fluminibus & fontibus abundanti, non poteſt non abundantem copiam omnium proferre eduliorum,
51 quorum facile longa enumerari poſſet ſeries, niſi *Reatini* agri fertilitas a *Græcis* pariter & *Latinis* Scriptoribus ſumma laude fuiſſet celebrata. Dicam tantum, quod ſi *Sicilia* vocata fuerit horreum Populi *Romani*, merito *Reate* vocandam eſſe Populorum vicinorum Horreum, & Cellam Vinariam uberrimam circum jacentium Montium, quibus glacialis rigor vites negat. Ab aëris certe bonitate & omnium rerum abundantia allecta civium multitudo illuc confluxit. Unde haud mirum eſt, ſi *S. Gregorius* IX. *valetudinis cauſa reverſus eſt Reate*, prout docent *Ciacconius*, & quicunque Paparum hiſtoriam diligenter compoſuerunt.

Jam ſi ſapientiſſimi Regum verum eſt, ut eſt, dictum, *in multitudini Populi dignitatem eſſe Principis, & in paucitate Plebis ignominiam*; clariſſime ſequitur, non poſſe non glorioſiſſimam eſſe *Reate* atque celeberrimam, utpote Principis antiquæ *Sabinorum* terræ, & ut novam *Berecynthiam* numeroſiſſima prole beatam.

Atque hæc de Urbe *Reate*, prout nunc eſt, dicta ſufficiant, de Antiquitate vero ejuſdem ut & finibus, inferius dicendi locus erit.

Quod ad Incolarum attinet præſtantiam, id modo dicam, quod *M. Tullius* de *Sabinis* ſcribit in quadam ad *Trebatium* Epiſtola, Lib. xv. Ep. xx. *Oratorem meum* (inquit) *Sabino tuo commendavi, Natio me hominis impulit, ut recte putarem, niſi forte candidatorum licentia hic quoque uſus, hoc ſubito cognomen arripuit, etſi modeſtus ejus vultus, ſermoque conſtans, habere quiddam a Curibus videbatur.*

Notiſſima ſunt, quæ de iiſdem ſcripſerunt *Virgilius*, *Ovidius*, *Plinius* aliique, quorum loca videri poſſunt in *Manutii* Epiſtola ad Cardinalem *Amulium* ſcripta. Subjungam modo laudem quam
52 in genere *Sabinis* Scriptores tribuunt, multo magis *Reatinis* in ſpecie deberi, ut illorum quaſi primo mobili, prout uberius *Capite* ix. docebimus.

Quis neſcit *Curim* (vulgo *Correſe* dictam) a *Reatina* Colonia fuiſſe ædificatam, & præſertim a *Modio Fatidio*, religioſorum rituum gnaro, *Reatino*? unde narrans hæc Reverendiſſimus noſter *Victorius*, Coloniam vocat *Reatinam*. Inde natus eſt *Numa Pompilius*, non murorum Urbis *Romæ*, verum pectorum conditor, qui legibus Urbem *Romam* melius firmavit, quam *Romulus* mœnis; unde bene dixit *Livius*, de *Numa* loquens Lib. I. Cap. xviii. *Inſtructus opinor, non tam peregrinis artibus, quam diſciplina tetrica, ac triſti veterum Sabinorum: quo genere nullum quondam incorruptius fuit.*

Huic gloriæ illa militiæ quoque jungitur, de qua *Virgilius*, laudes *Italiæ* recenſens, *Libro* II. *Georg. verſu* 167:

Hoc genus acre virum Marſos, pubemque Sabellam
Extulit.

ut & *Æneid.* vii. *verſu* 706.

Ecce Sabinorum priſco de ſanguine magnum
Agmen agens Clauſus.

Et paullo poſt verſu 712.

Qui Nomentum Urbem, qui Roſea Rura Velini
Qui tetrice horrentes rupes.

Quæ ab interpretibus *Servio* & *Donato* ita explicantur: *Reatini milites Æneæ & Trojanorum armis obſtiterunt.* Sæpenumero etiam recenſet *Livius* prælia inter utrumque populum varia fortuna geſtum, donec *in partem data Roma Sabinis.* Ipſe *Cicero* in *Oratione* pro *Quincto Ligario* Cap. xxxii. eoſdem *robur Reipublicæ* appellat hiſce: *Poſſum fortiſſimos Sabinos, tibi* (ad *Cæſarem* loquitur) *probatiſſimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, & robur Reipublicæ proponere.* & *Libro* ix. *ad Atticum*, quum magno fervore Civilia inter *Cæſarem* & *Pompejum* bella gererentur; ſcribit, intellexiſſe ſe *Reatinorum* multitudinem a præſidio Reipublicæ receſſiſſe, unde (deſtituta eadem tam forti manu militari) angi ſeſe ſupra modum atque cruciari. 53

Maxime autem inde omnium enituit *Reatinorum* in *Romanos* fidelis opera, quod graviſſimis in periculis Pater Patriæ *Cicero* iiſdem ſit uſus, prout affirmat Oratione iii. *in Catilinam* hiſce verbis: *Ex Præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes, quorum opera utor aſſidue in Reipublicæ præſidio, cum gladiis miſeram.* Narrat etiam *Valerius Maximus Lib.* I. *Cap.* viii. ¹ *P. Vatinium* Præfecturæ *Reatinæ* virum, & magnæ experientiæ, prædixiſſe Senatui, Regem *Macedonum Perſen* ab *Æmylio* captum, verum cum Senatus exiſtimaret id magis timore adverſæ quam ſpe proſperæ fortunæ dici, in carcerem eundem fuiſſe conjectum. At, ſicut non conveniebat extingui antiquam erga Imperium *Romanum* fidelitatem *Reatinorum*, non modo verum dixiſſe, ſed & prædixiſſe eundem *Vatinium* adnotat *Valerius Maximus*, unde non tantum vinculis fuit liberatus, ſed & *inſuper agro, ac vacatione donatus eſt.*

Poſtquam vero longis temporibus ſub *Romanæ* Reipublicæ tutela ſtetit *Reate*, prout clarius *Cap. Ultimo* demonſtrabimus, Anno dcclxxiii. quum crudeliter affligeretur *Italia* a *Deſiderio* Rege *Longobardorum*, & contra illum cum *Carolo Magno* ſtetiſſet, miſere ab illo deformata fuit. *Reatini* enim, hæreditaria, qua majores erga Rempublicam *Romanam*, & Imperatores fuerant, fide in *S. Petri* Imperium, primi fuerunt, qui ex cunctis *Italiæ* 54
populis Pontifici *Adriano* obedientiam ſuam præſtiterunt, tributarii facti, capillo præterea barbaque raſa jusjurandum, in ſignum veræ devotionis præſtiterunt. Quorum exemplo, ut in *Adriani* I. *Vita* refert *Platina*, pariter *Oſimani* & *Anconitani* Apoſtolico Throno ſeſe ſubjecerunt.

Nihil itaque mirum, ſi Pontifices, *Innocentius*, *Cæleſtinus*, *Honorius* & *Gregorius* IX. propter eandem fidelitatem infinita privilegia *Reatinis* conceſſerint, quæ opportunius a nobis recenſebuntur *Cap.* vi. unde & multi Pontifices in diſſenſioni-

---

P. *Vatinium*] *Vatinii* ejuſdem (ita enim appellat) & Præfecturæ *Reatinæ* mentio etiam eſt apud Cicer. II. de Nat. Deor. Cap. II. *P. Vatinius cum e Præfectura Reatina, Romam veniens, noctu duo juvenes cum equis albis dixiſſent, Regem Perſen illo die captum, Senatui nunciavit, & primo, quaſi temere de Republica locutus, in carcerem conjectus eſt: poſt, a Paullo litteris allatis, cum idem dies conſtitiſſet; & agro a Senatu, & vacatione donatus eſt.*

ſionibus *Romanis* ad illos, ut ſibi maxime fidos, refugerunt.

Neque antiquiſſimæ huic Civitati defuere, qui illam dignitate, literis atque armis illuſtrem reddiderint. ſuperſedeo jam illos enumerare, qui omnes cœleſtibus curis intenti, vitæ pietate Sanctitatis meruere lauream, quum de hiſce alibi ſuis in locis hoc Opuſculo ſatis egerim, unum tamen *Flavium Clementem* ſilere non poſſum. Hic quum una cum *Trajano* Conſul eſſet ſub *Domitiano*, quoniam *Chriſtianorum* ſecutus erat religionem, morte ab eodem plexus fuit; uxor vero ejus *Flavia Domitilla* una cum nepte, relegata ob eandem cauſam fuit in Inſulam *Pandatariam*, prout non ſolum affirmat *Panvinius Cap.* CCCLX. verum etiam *Baronius* in *Martyrologio*, in Martyrio *S. Flaviæ Domitillæ*, neptis Imperatoris *Flavii Veſpaſiani*, prout probat *Jo. Severanus Parte Prima*, *pag.* 472. *Sacrarum Memoriarum VII. Romæ Eccleſiarum*, Imperatoris autem ejus meritum celebrabimus elogium *Cap.* VIII.
55 Sancta hæc Inſulæ *Pontiæ* a *Domitiano* incluſa fuit, ubi candidis virginitatis liliis adjunxit rubeas Martyrii roſas; quæ itaque inde digno religionis cultu a *Chriſtianis* celebratur.

Ut itaque ordiamur, quis non erit, qui renovari velit memoriam *Probini*, Cardinalis titulo *S. Euſebii*; & *Probiani*, Cardinalis titulo *S. Cyriaci*, Epiſcoporum olim *Reatinorum*, prout ſuperius diximus? Cardinales hi duo ex familia *S. Probi* fuerunt, cujus nepos, inſignis ſanctitatis Monachus, *Probus* vocitatus fuit, prout legimus apud S. Gregorium *Lib.* IV. *Cap.* XII. *Dialogorum*. Reticere itaque hac occaſione nolo virginem *Muſam*, *S. Probi* neptim, cujus miraculoſam memoriam ſervat *S. Gregorius Dialogorum* ſuorum *Libro* IV. *Cap.* XVII. narrans invitatam eandem fuiſſe a Regina Cœli, ingenti Virginum numero comitata, illam vero acceptata hac invitatione XXIII. fere poſt diebus totam puellaris vitæ formam immutaſſe, & dein rurſus inclamatam, reſpondiſſe. *Ecce Domina venio*, *Ecce Domina venio. In qua etiam voce* (concludit Sanctus Pontifex) *Spiritum tradidit*, *quæ virgineo corpore*, *habitatura cum Sanctis Virginibus*, *exivit*. Quæ cuncta, ut clariſſime apparet, nominis, probitate ſua, æquant ſignificationem.

Iſtius familiæ tempore Gentilium extitiſſe hic memoriam teſtatur Inſcriptio, quæ in Urbe viſitur in Marmore, quod ad pedes ſcalarum ſeu graduum Epiſcopalis Palatii, muro eſt inſertum, eſt autem hoc:

[1] M. CORNELIVS FORTVNATVS
SIBI ET M. CORNELIO
PROBO PATRONO
DE SE BENEMERITO
56 ET HOSTILIAE TROPHIMAE
POSTERISQVE SVIS.

Joannem quoque Cardinalem titulo *S. Marci*, ſilere nequeo, *Leonis* IX. creaturam, illud enim apparet ex multis Scripturis inter Archiva *Farfana*.

Ultimus, qui inter *Reatinos* Cardinalitia enituit Purpura, fuit Cardinalis *Petrus Tartari*, Monachus prius *Olivetanus*, poſtea Abbas *S. Laurentii*, extra *Romæ* muros, dignitate iſta ornatus a *Gregorio* XI. ut affirmat *Thomas Valſinguamius* in *Brevi* ſua *Hiſtoria* uſque Annum MCCCLXXXV. Antiſtes iſte multis doctrinis exculptus vir fuit, propter rationes autem, quæ apud *Ciacconium* legi poſſunt, privatus fuit Purpura ab *Urbano* VI. verum in integrum reſtitutus a *Bonifacio* IX. & ut ſuperius diximus, conſtitutus Epiſcopus *Reatinus*.

Jam ſi ad inferiora deſcendimus tempora, non minori gloria patriam exornavit Dominus *Barnabas Secenarius*, & *Bernardus Sanctis*, quorum uterque *Aquileienſis* fuit Epiſcopus. Alter evectus fuit a *Pio* II. & multis Nunciaturis functus, donec tandem in *Germania* eſt mortuus. Alter, hunc honorem adeptus, poſtquam Advocatus Conſiſtorialis fuiſſet *Romæ*, prout apparet ex, *Conſilio* impreſſo in favorem *Catharinæ* Reginæ *Angliæ*, in quo ingenii ſui capacitatem atque vim magnus iſte Vir demonſtravit, in materiis Theologicis pariter & Legalibus, unde, ut diximus, *Aquileienſis* Epiſcopus creatus fuit; poſt etiam Sedi Apoſtolicæ operam ſuam præſtitit, a *Clemente* VII. Gubernator Urbis *Romæ* factus; & a *Paulo* III. miſſus Nuncii titulo in *Flandriam* & *Alemanniam*, prout ex publicis, quæ apud Gentiles ſuos aſſervantur, Memoriis evidenter apparet; ſervaturque ejuſdem ut *Aquileienſis* Epiſco- 57
pi Memoria in magna Epiſcopalis domus ejuſdem Urbis Aula.

Ejus veſtigiis ingreſſus eſt Dominus *Marius Aligerus*, qui poſt *Bononiæ* Vice-Legationem, & *Marcæ* Gubernationem, Anno MDXXXII. factus fuit Epiſcopus *Reatinus*, & ut talis intervenit Sacro Concilio *Tridentino*, de quo jam ſuperius ſatis egimus *Capite* hoc IV.

Nec diſſimilis gloria fuit immortalis, tempore *Pii* IV. Domini *Mariani Victorii*, Sacrarum pariter & Profanarum Literarum ſcientiſſimi, Epiſcopi *Reatini*, egregiæ famæ & ſapientiæ Antiſtitis, quod ſatis ſuperque oſtendunt *S. Hieronymi* Opera labore illius illuſtrata induſtrio, poſt monſtri illius *Eraſmi*, mille erroribus obſcurationem. Sicut & Liber inſcriptus *De Sacramento Confeſſionis & Antiquis Pœnitentiis*; ut & Catalogus *Epiſcoporum Cantuarienſium*: Hiſtoria MS. *de Antiquitatibus Italiæ & Urbis Reatis*, in quatuor diviſa Libros; & ne repetam, quæ de illo jam ſuperius hoc *Capite* diximus, dignus ibidem a nobis ornatus vir encomiis.

Haud inde abit Dominus *Martinus Capelletti*, qui per Rerum Civilium ſcientiam (prout apparere mihi etiam poteſt ex Tractatu quodam ejus MS.) tantæ apud magnum iſtum Pontificem, *Sixtum* V. fuit auctoritatis Cardinalis (& merito) ut graviſſimas quaſque res ab hoc ſuo Auditore tractari voluerit, idem temporibus ſequentibus permultas obtinuit dignitates in Aula *Romana*, & niſi matrimonii alligatus fuiſſet vinculo, quod majoribus illum incrementis excluſit, certiſſime promotus fuiſſet ulterius, non modo a *Sixto* & a *Clemente*, ſed & a *Paulo* V. qui ſatis ſæpe de *Martini* iſto vinculo matrimoniali eſt conqueſtus. Sed & *Clemens* VIII. 58
inſuper, tanta ejus viri merita agnoſcens, multa cum approbatione ejus opera uſus eſt, primo enim illum Conſultationibus fecit a Secretis, dein & Urbis *Romæ* Senatorem. Hic tandem octogenarius *Romæ* ad meliorem vitam tranſiit, die XXVIII. Octobris, Anno MDCXXII. Reſtat autem æternum ejus monumentum in fronte Capitolini Palatii, quod Senatorum eſt conventus, eſt autem tale:

CLEMENTI VIII. PONT. MAX. POST GALLIAE REGNVM RECONCILIATO REGE HENRICO IV. CONSTITVTVM, PANNONIAM ARMIS AVXILIARIBVS SERVATAM, STRIGONIVM A TVRCARVM TIRANNIDE VINDICATVM, RVTHENOS ET ÆGYPTIOS ROMANÆ ECCLESIÆ RESTITVTOS, PACEM, COMPOSITIS REGVM MAXIMORVM DISCORDIIS CHRISTIANÆ REIP. REDDITAM, FERRARIAM PETRI ALDOBRANDINI CARDINALIS DVCTV FERRO INCRVENTO RECEPTAM, SANCTISSIMAQ. PRÆSENTIA CONSTABILITAM, OPTATO REDITV IN VRBEM PV-

1 M. CORNELIVS] Hæc inſcriptio apud *Gruterum* non extat.

PVBLICÆ HILARITATIS, SECVRITATISQ. REDVCTORI.
MARTINVS CAPELLETTVS REATINVS.
VRBIS SENATOR,
OPTIMO PRINCIPI DEVOTVS POSVIT
M. D XC. VIII.

Sobjungeremus hiſce fratres duos Prælatos, *Alexandrum* & *Franciſcum Canales*, niſi crudeles *Parcæ* abrupto vitæ ſtamine, præclaris illorum invidiſſent conatibus.

59 Sed nec Oratoriæ laus *Reatinæ* defuit Civitati, quum Eloquii parens inter excellentes Oratores reponat *Lucium Octavium*, ſcribit enim ita in *Bruto*: *Et Lucius Octavius, Reatinus, qui, cum multas jam cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus.* Huic accedant *Murius* & *Fiſcellus Pavones*, familiares *Varronis*, qui de illis agit *Libro* III. *Cap.* III. *de Re Ruſtica*. Et inter Epiſtolas *Symmachi* in *Secunda*, quæ reſponſoria eſt Patri ſuo, de *Terentio Reatino*, non Comico illo, ſed ejus laudis alio in re æmulo, hæc leguntur: *Scis Terentium non Comicum, ſed Reatinum illum Romanæ eruditionis parentem, Hebdomadon libros, Epigrammatum adjectione, condidiſſe, illud nos, ſi fors tulerit, conabimur imitari.*

Biondus quoque indeſinenter celebrat doctrinam & merita *Thomæ Moronis*, iſtius tempore celeberrimi Oratoris.

Anno MCCCCLXXXII. floruit *Baptiſta Alexander Jacomellus, Reatinus*, qui ea prout tum loquebantur lingua, vertit multa diligentia omnia *Plutarchi* Opera, *Aquileiæ* impreſſa per *Adamum Rotvilum Alemanum*. Ut autem appareat genius loquendi, iſto tempore uſitatus, viſum eſt Idyllium ejuſdem Auctoris, quod in principio Verſionis ſuæ repoſuit, hic collocare, ut de illo ex reliquis judicari poſſit.

Battiſta Aleſſandro Jaconello Reatino in argumento dell' Opera preſente; Ad Meſſer Jacomo de Peccatori de Aquila, Judice della Vicaria Integerrimo.

Lo excelſo ingegno, e fantaſia ſublime
Dell' inclito Plutarcho Cheroneſe,
C' un bel ſchietto judicio hor fa paleſe
Chi fra Greci, e Roman ſue laude ha prime.
60 Lui el fin' ne moſtra di chi virtù eſtime,
Et del contrario ſuo l' acerbe offeſe,
Lui tutte noſtre Hiſtorie, e Greche Impreſe
Quanto tutti altri libri, ſolo exprime.
Se adunqua el viver noſtro è vera norma
L' Hiſtoria. che'l paſſato dimoſtrando,
Et al preſente, & al futur ne informa.
Qui certo ſe dimoſtra, e'l ſpeſſo inganno
Della Dea ceca, e de ſua falſa forma,
Che'l noſtro viver gira in pena, e danno,
Qui tutti exempli ſtanno
D' Impreſe e de' travagli in ogni ſtato,
E como chi li ſugge, e più beato.

Apud Fr. *Lucam Waddingium*, *Tomo* III. Annalium, eminens doctrina & grandis agnoſcitur ſpiritus Fr. *Lucii Antonii*, Minoris Conventualis, Prædicatoris valde celebris iſtis temporibus.

In Civitatis noſtræ *Statutis pag. 66.* Juriſconſultorum quorundam ſervatur memoria, quorum opera enituit in reformandis Legibus Municipalibus, inter iſtos numerantur *Petrus Sanctus Severus*, & *Nicolaus Allegrus*.

Sixtus Senenſis in *Bibliotheca Sancta* diffuſe enarrat laudem *Tullii Criſpolti*, Theologi celebris, qui mortuus eſt *Romæ*, die XXIV. Martii, Anno MDLXXXII. educatus autem ab *Matthæo*, Epiſcopo *Veronenſi*, & Sanctiſſimæ Vitæ fuit. Multa ejus feruntur iſto in genere compoſita, ut *Paſſio Domini*, *Commentarii Vulgares ſuper S. Matthæum*, & multa alia Opera Spiritualia, ita ut de illo ſic concludat *Roſcius Libro* IX. *Roma novi auguſto (ſed ſi dicere fas eſt) beato commanentem cubiculo, ſacris undique libris ſparſo, Tullium Criſpoltam, Reatinum, omni tempore, aut meditantem Res Divinas, aut loquentem, aut legentem, aut ſcribentem.*

Sed neque obliviſci decet *Pamphili Erillacci*, 61
Medici expertiſſimi, cujus eruditionem docent libri duo, alter *de Natura Aquarum*, alter de *Podagra*, docte elaborati. Ut nec *Martii Fagianelli*, in omnibus ſcientiis verſatiſſimi: prout exiſtimare licet ex Latina ejus Explicatione in omnes Hymnos Saſros, quatuor libris diſtinctos, & Libro *de Paſſione Domini*, atque aliis multis Opuſculis MSS. quæ ab hæredibus ejus aſſervantur.

Enumerare autem multos vivos ſuperſedeo, & quoniam id contra inſtitutum noſtrum eſt, & quod vel minimam illorum laudem enumerando aſſequi me poſſe deſperem, certus tamen haud defore talem, qui illorum merita quandoque Æternitati conſecrabit Nomina.

Ut jam a Literis ad Arma tranſeamus, non defuere, qui æmuli antiquæ gloriæ militaris *Veſpaſianorum*, *Titorum*, *Sabinorum* (hos enim ſimul nominare cum laude decet) nomina ſua æterne celebranda fecerunt. Illos inter fuit *Bernardus*, per antonomaſiam ab *Villanio Libro* IV. *Cap.* CXXII. *Reatinus* appellatus. Hic Magnus *Florentinorum* Conneſtabilis, Anno MCCLXXXVIII. per victoriam virtute ſua obtentam contra *Piſanos*, Eques *Corredinus* factus eſt, honoribus magnis, atque ingentibus cumulatus donis.

Haud diſſimilem virtutem oſtendit in S. Sedis ſervitio alter ille Dux magnus *Matthæus Potanus*, qui ideo ab *Nicolao* V. donatus fuit Caſtello *di Pie di Luco*, prout apparet ex Deciſione MCCCLVIII. Eminentiſſimi *Seraphini* Auditoris S. Rotæ *Romanæ*, neque prudentiam ejus reticuit *Platina* in *Vitis Pontificum*, in *Vita Caliſti* III.

Verum paucioribus abhinc annis cognoſci ſeſe fecit *Patricius Secenarius*, hunc enim Magnus 62
Dux *Hetruriæ Ferdinandus* miſit in *Hungaricam* expeditionem *Giavarinam*, contra *Sinam* Baſſam, in qua expeditione quum prudenter, ut in omnibus ſeſe geſſiſſet, in bellis ſcilicet *Italicis* & *Africis*, annuum ab iſto Principe quamdiu vixit ſtipendium obtinuit. *Antonius* idem *Secenarii* prudens imitator. Fuit autem iſte familiaris *Pio* II. & multa ſibi ab illo commiſſa gravia negotia inter Principes *Italiæ* adminiſtravit, ut appparet ex *Breviario*, ſervato a nobili *Coſimo Secenario*.

Hæreditario velut jure in eaſdem vitutes ſucceſſit Colonellus *Pompeius Catilina*, qui revocatus a Summo Pontifice *Pio* V. ex munere quod apud *Venetos*, ut Colonellus, obtinebat, eandem dignitatem pro S. Sede & tota Chriſtianitate obtinuit in bello navali contra *Turcas*. Et quum operam ſuam præclare contuliſſet ſub ductu magni iſtius Archithalaſſi *Marci Antonii Columnæ*, egregia illa, quæ quotannis adhuc celebratur, conſecuta eſt victoria. *Pio* autem ad meritam abeunte gloriam, a *Gregorio* XIII. contra *Hugenotos* eſt miſſus, in defenſionem ſtatus *Avenionis*, & poſt XL. annos fideliter S. Sedi impenſos *Avenione* eſt mortuus, quum ex Reſcripto Summi Pontificis Summus Dux Status *Avenionis* eſſet. Probatus quoque ſummopere idem fuit a *Clemente* VIII. & egregie remuneratus; ut & ab *Henrico* IV. qui ſua ſibi virtute *Galliarum* Regnum acquiſivit, a quo Cruce *S. Michaëlis* donatus eſt, magni iſtis temporibus pretii; maximo autem habitus in pretio a *Ferdinando*, Magno *Hetruriæ* Duce, diem (ut diximus) obiit

obiit ſub Pontificatu *Pauli*, maximo *Reatinorum*
63 damno, ab illo enim militaribus exercitus egregie exculti, & ad honorem provecti fuerunt. Ego quidem non auſus fuiſſem honeſtam hanc ejus viri mentionem injicere, utpote ejus ex Matre Nepos, niſi jam publice innotuiſſet ejuſdem virtus, conſcriptis & celebratis a *Vanatio* laudibus.

Sub ductu autem tanti Ducis multi magni evaſere Capitanei, & inter illos tres cives ejus, Capitaneus ſcilicet *Joannes Mattheucci*, qui ipſi in Colonellatu ſucceſſit, & *Mutius Chiavelloni*, ſicut etiam *Pyrrhus Caccaponi*, omnes magnæ in re militari experientiæ. Neque aliis deficimur, qui bellica gloria & Status ſibi & titulos acquiſiverunt. Sed quoniam adhuc in vivis ſunt, ne moleſtiæ illorum vim afferam, lubens tranſmitto, dignis ſuis laudibus a meliore famæ ſuæ buccinatore aliquando celebrandos.

Atque hæc ſufficiant in tanta caligine vetuſtatis (quæ omnia devorat) quantacunque undique poteram diligentia collecta ad illuſtrationem *Reatinorum* noſtræque Civitatis. Illud certe Urbis eſt infortunium, quantumvis antiquæ & nobilis (*Reatinorum* enim multorum genus mirum in modum nobile aſſerit *Strabo Libro* v. *de Situ Orbis*) quod vicinioribus ſæculis privata fuerit Scriptoribus, qui illam reddiderint parem antiquæ gloriæ, reſpectu nobilium quos produxit filiorum, commemoratis Annalibus rerum præclariſſime geſtarum. Nam certe penuria Scriptorum pereunt multæ heroicæ actiones, & merentur illi qui ingenio aut rebus geſtis famam ſibi peperere, ut a dignis celebrentur laudatoribus, atque poſteritati in exemplum tradantur. Omnis *Achil-*
64 *les* ſuo dignus eſt *Homero*, omnis *Cyrus* ſuo *Xenophonte*. Sudorem miſcet cum ſanguine fortis, ut gloriæ apicem ſummum occupet, verum illa cito perit, deficiente docta manu, quæ poſt fata etiam illi vitam tribuat. Infelices certe! deleta eàdem, nullum æmulationis & imitationis propoſitum ſibi habent exemplum; ut adeo & ipſi Heroes ſuo honore, & poſteritas illorum defraudetur cognitione.

Hoc eſt, quod noſtræ accidit Patriæ, cui licet non defuerint poſt *Natum Chriſtum* aliarum rerum Scriptores, nullus tamen fuit, qui conſervaverit memoriam tot Sanctorum Dei Servorum, tot zeloſorum Eccleſiæ Antiſtitum, & infinitorum Ducum fortiſſimorum. Maxima pars illarum Memoriarum, hiſce pauculis exceptis, quas nos multo cum ſudore collegimus, & breviter in hoc Opuſculo diſpoſuimus, confuſe jam ſepulta jacet ſub tenebris oblivionis. Sed tamen non eſt cur illorum poſteri, ſive qui poſt nos venturi ſunt, animum deſpondeant, quum pauca licet reſpectu perditorum, ſatis tamen multa habeant, unde excitentur ad majorum ſuorum imitationem, atque adeo ipſis certa ſit ſpes propoſita, fore ut & aliquando indelebili monumento æternitati famæque conſecrentur.

Huic ſcopo inſervire poſſunt *Inſcriptiones* ſequentes Antiquiſſimæ, quæ (præter illas quas oblata occaſione ſparſim memoravimus) in variis Urbis Eccleſiis atque privatis inveniuntur Ædibus. Ex hiſce quicunque Vetuſtatem amat & intelligit, Antiquitatem, Nobilitatem, Magnitudinem atque Virtutem *Reatinorum* cognoſcere poteſt, præter illa quæ de iiſdem infiniti Auctores protulerunt.

In Porticu Eccleſiæ Cathedralis hæc exſtat *Inſcriptio*, verum multis literis præ vetuſtate fugientibus. 65

[1]IMP. VESPASIA. . . . . .
ANTISTIO BV. . . . .
QVARVM L. . . . .
SPORTVLAS DI. . . . .
CVRIONIBVS B. . . . .
. . . . NIBVS NS. V
. . . . VI. S. H. S. V.
VRBANAE SV. . . .

In alio *Marmore* ſub Pulpito in eadem Eccleſia hæc inveniuntur

D. VALERIO MARTIALI
Q. HONORIVS HONORATVS
VI. VIR. AVG. PATRI
PIISSIMO POSVIT.

In Crypta ſub Eccleſia Cathedrali, in deſcenſu ſcalarum hæ ſunt literæ:

X X X X I I.
D. D. D. N. N. N. F. F. F. L. L. L.
VALENTINIANO, VALENTI, ET GRATIANO,
PIIS FELICIBVS
AC TRIVMPHATORIBVS SEMPER AVGGG.
VOTIS X. [6]MVLTIS XX.
B. C. N. O. R. P. N. 66

In Suburbio *Reatino* prope Eccleſiam *S. Angeli* hæc exſtant

PITVANIA LL. DELPHIS
FECIT SIBI ET
P. MVCIO [2]NEDYMO VIRO SVO
REDEMPTORI OPER. CÆSARVM
L. PITVANIO ELEGANTI PATRI
VI. VIR. AVG. REATE
PITVANIAE SECVNDAE MATRI.
FRONTIDI SORORI.
PITVANIAE MARCELLAE [3]FIL.
L. PITVANIO AMANDO
L. PITVANIO LATINO
L. PITVANIO REATINO L: SVO ET
[4]LIBERIS LIBERTABVS POSTERISQ. EORVM.

Eodem in loco ſequentes duo *lapides* inveniuntur.

D. M.
[5]VALERIAE IVCVNDAE
QVAE FVIT CORPORE IVV.
VIXIT ANNIS XVII. M. IX.
T. [7]FI. SABINVS
VI VIR. AVG.
MAG. IVV. 67

[8]CORNELIAE DORCADI M. AVRELIVS
PAVLVS CONIVGI INCOMPARABILI
CVM QVA VIXIT ANNIS XXXVII. SINE
VLLA QVERELA.

Pro-

1 IMP. VESP.] Hæc inſcriptio abeſt a *Gruteri* Collectione. Abſunt & ſequentes duæ; aliæ item quædam, quas ſuis locis diligenter adnotavimus.

2 NEDYMO] Ita etiam *Grut.* ſed in nova ejus Editione ex MS. *Pigh.* & *Fabretto* editum NEDIMO.

3 FIL.] *Grut.* FILIAE

4 LIBERIS] *Gruterus* habet LIBERTIS. quod melius ad ſenſum, ut hic putem vitium eſſe a Typothetis. Affertur autem a *Grutero* ex *Aldo* & MS *Pighii*, tanquam *Reate*, in *S. Angelo*. unde patet locum accuratius ex Noſtro poſſe diſtingui.

5 VALERIAE] Hæc *Inſcriptio* non exſtat apud *Gruterum*.

6 MVLTIS] In ipſo lapide forſan eſt MVLTIP. vel MVLTIPLICATIS, niſi dicas abbreviate ſcriptum prout exſtat.

7 FI.] In lapide forſan eſt FL. *Sabinis* enim plurimis *Flavii* nomen hæſit, utpote Gentile.

8 CORNELIAE] Adjungit in initio D. M. *Grut.* pag. DCCLXXV, 9. & in extremo legit QVERELLA.

Prope Eccleſiam Parochialem *S. Petri.*

[1]D. M.
C. CARANTIO
C. FILIO VOLTINIA
VERECVNDO
VIENNE VETERANO
CHO. VII. P. R. DEDVCTO
AB DIVO VESPASIANO REATE, ET
CARANLIO PHOEBO, ET
CARANLIAE ET AENNEIENI
LIBERIS POSTERISQVE SVIS
IN AGRO P. VI. IN F. P. V.

Sequentia duo *Marmora* conſervantur prope Eccleſiam *S. Maronis* Martyris:

[2]POMPONIA P. L.
CLEOPATRA
VOLVMNIA PRISCA
IN AGRO P. XII.

[3]P. VETTIVS
DIPHILLVS
SIBI ET PATRI ET CONLIBER.

In *Monte Pietatis Reatino*:

68 [4]TI CLAVDIO TI.
LI. FAVSTO
TI CLAVDIVS TI.
LIB. VI. VIR. AVG.
PATRI OPTIMO.
P.

[5]C. COMINIO. C. . . . . .
VETERANO MIL.
PR. MARTIALIS MI.
DEDVCTVS REATE A DIVO
VESPASIANO VIX. A.
C. COMINIVS C.
SECVNDVS PATRI BENEMEREN.
COMINIA C. L. F. C.

In Palatio Urbis ſequens hoc legitur:

[6]QVARTA DECIA L. L. SALVE
MERAVIT C. FILIVS.

Sequentes duæ *Inſcriptiones* viſuntur in Ædibus *Cicchinis*,

[7]C. IVLIVS FAVSTVS
RELIQVIT MONVMENTVM
LIBERIS LIBERTABVS POSTERISQ. EORVM
MEMORIA SVA
C. IVLIVS HERMES FECIT
DVAS OLLAS CONSERVAE SVAE.

69 [8]C. IVLIO T. CLAVDIO AVG. L. FELICI
GLICEROTI SCAPVLANO D. III. Q. III.
A QVINQVENNAL. IMMVNI.
FELICIS SCAPIIANIAE TRIPLIPLICARIO BEMEMERENTI, EX CONSENSV DECVRIAE VNIVERSAE.
D. II. Q. SI. NONIS CAVSA ZOTHECAM
PVBLICE DEDERVNT.
ATEMETVS L. SVA PAECVNIA ADORNAVIT.

In Ædibus Colellis in *Marmore* iſta viſitur *Inſcriptio*, cui deſuper inſculpitur corona laurea:

[9]DIS MAN.
CLAVDIAE PRIMAE.

B In Domo *Euſebii* ſequentia duo viſuntur *Marmora*:

D. M.
[10]SERIAE
EXPECTATAE
C. SPELLIVS
FVDIDIANVS
CONIVGI B. D. M.

[11]P. VATINIO. . . . . .
PREF. REAT.
AGRO VACATIONE
C DONATO. . . . . . .
L. AEMILIO PAVLO II. } COSS.
C. L. CINIO CRASSO }

In Ædibus *Fagianellis*:

[12]C. VALERIO EPAPHRE 70
Q. AVRELIVS VERVS POSVIT.

In Ædibus Savarellis hæ duæ ſunt *Lapides*:

[13]DIIS MAN.
CLODIA VITALIS A. CLODIO TACINO
PATRON. BENEMERENTI FECIT ET
SIBI POSTERISQ. SVIS.

D. M.
CARMINI ERMETIS FECIT M.
D VVLPIVS AVG. LIB.
FILETVS ARMINIANVS FRATRI
PIENTISSIMO B. M.

In Domo *Severi*

[14]C. IVLIO C. FILIO
LONGINO
DOMO VOLTINIA
PHILIPPIS MACEDONIA VETERANVS
L. VIII. AVG. DEDVCTVS
AB D. AVGVSTO
VESPASIANO QVIRIN.
REATE SE VIVO FECIT
E SIBI

1 D. M. Apud *Gruterum* pag. DXXXV. Num. 8. hæc *Inſcriptio* ſic concipitur.

C. CARANTIO. C. F.
VOLTINIA.
VERECVNDO.
VIENNA VETERANO.
CHO. VII. PR. DEDVCTO.
AB. DIVO VESP. REATE. ET.
CARANTIO. PHOEBO. ET.
CARANTIAE. EPENALIENI.
LIB. POSTERISQ. SVIS.
IN. AGRO. P. VI. IN. F. R. V.

2 POMPONIA] Abeſt a *Grutero*.
3 P. VETTIVS] Et hæc *Inſcriptio* abeſt a *Grutero*.
4 TI. CLAVDIO] Abeſt a *Grutero*.
5 C. COMINIO] Plenius exhibetur apud *Gruterum* p. DXXXVIII. 2. hoc pacto.

D. M.
C. COMINIO C. F. FAR.
VETERANO. MIL. COH. V. PR.
7. MARTIALIS. DEDVCTO
REATE. AB DIVO VESPASIANO.
VIX. AN. XXXI. M. V. D. III.
MILIT. ANN. XVIII.
L. COMINIVS. C. F. SECVND.
FLAVIA. COMINILLA. FIL.
PAT. . . . . . . B. M.
FECERVNT.

6 QVARTA] Abeſt a *Grutero*.
7 C. IVLIVS] Legitur alia ſcriptura apud *Gruterum* pag. DCCCLXXIV. hoc ſcilicet modo:

D. M.
C. IVLIVS. FAVSTVS. RE
LIQVID MONVMENTVM.
LIB. LIBERTABVS. POSTE
RISQ. EORVM. MEMORIA.
SVA. Q. IVLIVS. HERMES. FECIT.
DVAS. OLLAS. COSERVAE. SVAE.

8 C. IULIO] *Inſcriptio* hæc propter multas Antiquitates admodum eſt notabilis. In Opere *Gruteriano* illam non inveni.
F 9 DIS. MAN] Abeſt a *Grutero*.
10 SERIAE] Et hæc *Inſcriptio* abeſt a *Grutero*.
21 P. VATINIO] Neque inſignem hanc *Inſcriptionem* apud *Gruterum* invenire licet ſed in fine legendum LICINIO. In baſi olim, ut exiſtimo Statuæ ejuſdem *Vatinii*, de quo ſupra pag. 26. lit. C. D. ut jam & de ſcriptura nominis conſtet.
12 C. VALERIO] Abeſt a Collectione *Gruteri*.
13 DIIS. MAN] Etiam hæc abeſt ut & ſequens.
14 C. IVLIO] Exhibet hanc *Gruterus* p. DXLVI. n. 2. ſed in nonnullis diſcrepat.

SIBI, ET IVLIÆ C. LIBERT.
HELPIDI CONIVGI SVÆ
71 ET C. IVLIO C. LIBERT. FELICI
ET POSTERISQ. SVIS FEC.
ET C. IVLIO C. L, DECAMBRO
ET IVLIÆ C. L. VENERIÆ
ET C. IVLIO C. PROSDOXO.

In Domo *Sonantii*:

[1]DIS MANIBVS
C, RVSTICELIO FELICI
AFRO, SIGILLARI/.RIO
VIX. ANN. L. FECIT.
OPPIA.

In Ædibus Vecchiarellis autem multa ſervantur *Marmora*, in quibus & hæc ſunt:

D E Æ T E L L V R I
S A C R V M
M. AVRELIVS THREPTVS FECIT.

D. M.
[2]M. AVRELIVS DOMITIANVS SE VIVVS
EMIT, ET COMPARAVIT LOCVM VIRGINEM
A SOLO FECIT SIBI LIBERTIS LIBERTABVSQ.
POSTERISQ. EORVM.
ITEM BEBIÆ PARTHENOPE CONIVGI
SANCTISSIMÆ IN FRONTE PEDES P. M.
XVI. IN LATVS PEDES XVI.
72 ITEM IN LATVS IN VIA RHEATINA
RESPICIENTE
LONGV PEDES P. M. XXIII. ET LATV
PEDES X.
H. M. M. H. N. S.

D. M.
[3]AELIAE SECVNDAE Q. FABIVS CHRISAVOR AMICAE B. M. ET LIBERTIS LIBERTABVSQ. POSTERISQ. EORVM

D. M.
HOC MONVMENTVM SIVE SEPVLCHRVM COMPARAVIT SIBI RVBRIA, IVLIA, ET M. RVBRIO ZOSIMO PATRONO OPTIMO, ET LIBERTIS LIBERTABVS POSTERISQ. EORVM. IN FRONTE PEDES XX. IN AGRO PEDES XIX. CONCESSV AB M. SCANIANO IANVARIO.

D. M.
HOC MONVMENTVM SIVE SEPVLCHRVM COMPARAVIT T. AVRELIVS
73 ANTIOCHVS SERENO F. DVLCISSIMO, QVI VIXIT ANN. X. MEN. VI. D. XVI. ET SVIS LIBERTIS LIBERTABVSQ. POSTERISQ. EORVM. SI QVIS HOC MONVMENTVM SVPRASCRIPTVM DONAVERIT DABIT POENAE NOMINE AERARIO P. R. HS. XX. M. N.

D. M.
SEX. ANNI IANVARI VEXTIARI, VIXIT ANN. XIX SEX. ANNIVS HILARVS, ET ANNIA HELPIS MATER SCELERATA, QVAE HOC FACINVS VIDIT. FILIO DVLCISSIMO FECERVNT. ET SEXTO ANNIO ANOPTE PATRONO BENEMERENTI.

[4]LIBERTATIS D. N. FLAV. GRATIANO FORTISSIMO, INVICTISSIMOQ.
A PRINCIPI SEMPER AVGVSTO FLAVIVS MAXIMVS V. P. PRAEF. VIG. D. N. M. Q. EIVS.

[5]LEGVM DOMINO ROMANORVM IVSTITIAE, EQVITATISQ. VECTORI, DOMITORI GENTIVM BARBARARVM, CONSTRVCTORI LIBERTATIS D. N. FL. VALENTINIANO FORTISSIMO INVICTISSIMO PRINCIPI SEMPER AVGVSTO FL. MAXIMVS V. P. PRAEF. VIG.
B D. N. M. Q. EIVS.

D. M.
TI. CLAVDIVS TROPHIMVS FEC. SIBI, ET CLAVDIAE PHOTIDI CONIVGI 74
SVAE, ET T. CLAVDIO TROPHIMO, ET, TI. CLAVDIO VICTORINO, ET TI. CLAVDIO [6]EVDEMON FILIIS SVIS, ET LIBERTIS LIBERTABVS POSTERISQ. EORVM.

D. M.
SCANTIA VENVSTA EMIT SIBI, ET
C SCANTIO PROTO CONIVGI SVO, ET TI. CLAVDIO REGILLO AMICO CARISSIMO INTRANTIBVS PARTE DEXTERIORE DIMIDIA LIBERTIS, LIBERTABVSQ. POSTERISQ. EORVM.

In Ædibus *Victorinis*:

[7]AVRELIAE MARCIANAE
AVRELIVS EVPHROSINVS
CONIVGI IN OMNIBVS
CASTISSIMAE.

In fluvio *Velino*, prope Eccleſiam *S. Angeli*
D in Suburbio, inventum fuit *Marmor*, quod indicabat fuiſſe ibi Templum *Neptuni*, quod donatum fuit Eminentiſſimo & Reverendiſſimo Domino Cardinali *Petro Aldobrandino*, Felicis Memoriæ; erat in illo hæc *Inſcriptio*,

[8]NEPTVNDO SACRVM
C. ANNIVS NEPTVNDIALIS
VOTO SACRAVIT.

C A P U T V. 75

S'IN QVEL BEATO SEN ROSÀ S'ANNIDA,
SVOL BEN SPESSO ACQVISTAR POMPA NOVELLA:
CHE IL SERAFIN TERREN, PROPITIO A QVELLA
FA IN VATICAN, CHE L' ORO ALL'OSTRO ARRIDA.

E *S. Franciſcus ut plurimum in ſolitudinibus Reatinis commoratus. Monaſteria ejus quatuor Crucis figuram dant Urbi. Deſcriptio Monaſterii primi, in Monte Raniero, & Rupis ibidem Miraculoſæ; Deſcriptio ſecundi prope Caſtellum Grecce. Tertii, non longe a Poggio Baſtone; Quarti, prope Caſtellum Franco. Ibi plurimum vitæ tranſegit S. Franciſcus, Zeloſiſſimus ejus Ordinis protector Epiſcopus, Cardinalis Ugolinus de' Conti; Cui & Papatum prædixit S. Franciſcus.*

F Seraphinus Terrenus & Seraphicus Pater *S. Franciſcus d' Aſſiſi*, hoc enim glorioſo titulo appellatur

1 DIS MANIBVS] *Inſcriptio* hæc abeſt a *Grutero*; abeſt & illa quæ ſequitur.

2 M. AVRELIVS] Emendata a *Fabretto* exhibetur in nova *Gruteri* Editione pag. MCXXXIX. 12 ubi non tantum legitur ARDEATINA, pro RHEATINA, verum tres etiam in fine adduntur verſus, & quædam aliter ſcribuntur vocabula.

3 ÆLIÆ] Hæc *Inſcriptio* una cum quatuor ſequentibus non invenitur apud *Gruterum*.

4 LIBERTATIS] Citat hanc, ut exſtantem *Romæ* in Impluvio *S. Anaſtaſiæ*, qui verſus alio modo collocat, *Gruterus* pag. MLXXXVI. 10.

5 LEGVM] Citat ibidem N. 10. *Gruterus*, ut *Romæ*, in *S. Anaſtaſia*, in pavimento. Legit ibidem RECTORI pro VECTORI. & CONSERVATORI. pro CONSTRVCTORI. & addit QVE. poſt INVICTISSIMO.

6 EVDEMON] *Gruterus* legit EVDEMONI. pag. DCCLXXII. N. 1. ubi hæc *Inſcriptio* extat una cum ſequenti, tanquam viſenda *Romæ*, ad *Minervam*, in Ædibus *Porcariorum*.

7 AVRELIAE] Simile Cœnotaphium alteri uxori, AEMILIAE, AVITAE idem maritus poſuiſſe videtur apud *Gruterum* pag. DCCLI. 13. nec enim unum eandemque puto eſſe lapidem.

8 NEPTVNDO] Non videtur exſtare apud *Gruterum*.

Digitized by Google

latur vulgo, propter ſacrum Seraphini Stemma, quod accepit, unde & ad majorem ejus Gloriam communis *Seraphici* titulus Ordini ejus acceſſit. Hic, quum exemplari ſua Vita conſacraverit complura ſolitaria circa *Reate* loca, largas ſemper gratias & benignitates a Benigno Numine in illius Urbis commodum expreſſit, nec ceſſat etiamnum intercedere efficaciter apud Deum pro ejuſdem
76 incolis. Paterno certe velut affectu exornat, in Crucis ſpeciem conditis quatuor devotis Eremis una cum Monaſteriis ſui Ordinis annexis, quæ ipſe etiam fabricavit, & præ omnibus, Miraculoſis operibus illuſtravit.

Primum & celeberrimum illud eſt, quod eſt prope *S. Eliam*, Caſtellum *Reatinum*, in alto Monte, olim vocato *Monte Raniero*, dein *Fonte Palomba*, a dominis ſcilicet, in quorum fuit poſſeſſione. Ibi præter Conventum Patrum Reformatorum, Novitiis illorum deſtinatum, eo magis devotum quo ſolitarium eſt maxime, præter varietatem Oratoriorum, partim Sancti iſtius, partim devotarum animarum, quæ iſtis in locis ſolitariam traduxerunt vitam & contemplativam, ſparſim in Sacro iſto Specu admirandorum, ſtuporem ſimul atque devotam admirationem incutit in prærupta maxime Montis parte media diffiſa Rupes, quam Waddingus (qui diffuſe de illa agit *Anno* MCCXVII. *Tomo* 1. *Numero* XIX.) affirmat eandem eſſe, quæ in Paſſione Redemptoris noſtri miraculoſe diſciſſa fuit. Aſcenſus autem in iſtum locum, licet omni opera a Patribus iſtis acceſſus facilior ſit redditus, maxime eſt terribilis.

In iſta igitur Rupe Sanctus Patriarcha, dictante Summo Deo, ſilici quæ ad manum erat, Anno MCCXII. Cœleſtem & Sanctam Regulam Seraphicæ ſuæ Religionis inſcripſit. Locus ſane (liceat illud mihi dicere) non inferior magno Monte *Sinai*; ſi enim ibi a *Moſe* data fuit *Lex Timoris*, hic a *Franciſco* conſcripta fuit *Regula Amoris* & *Renovatio Legis Evangelicæ*. Fervido itaque Spiritu plenus Sanctus Pontifex *Sixtus* IV. viſitans locum iſtum & quidem nudis pedibus, ut reſpectum ſanitatis ſuæ haberet admonitus a Cardinalibus & Antiſtitibus, qui cum illo erant, amare
77 flens prorupit in hæc verba, quæ apportat *Waddingus* ſupracitato loco: *Locus iſte Sanctus eſt.* Atque ingreſſus in Speluncam, addidit: *Hic locus ille eſt, in quo Evangelica renovata eſt vita: hic a Deo data Regula Fratrum Minorum.*

Secundum Monaſterium eſt prope *Grecce*, quod itidem Caſtellum eſt *Reatinum*, multis nominibus celebre; præſertim propter dulcem apparitionem cœleſtis infantis *Jeſu* in amplexu Sancti, & miraculoſam ejuſdem fundationem, de qua acturi ſumus *Cap.* IX.

In tertio, quod non longe eſt a *Poggio Buſtone*, & ipſo Caſtello *Reatino*, velut in Templo Gratiæ, plena culparum obtinetur remiſſio, de illo autem Sancto loco plenius diſſeremus *Capite* IX.

Quartum eſt prope Caſtellum *Franco*, quod pariter ad *Reatinos* pertinet, in regione *della Foreſta*, & miraculum multorum mirandorum. Ibi enim, intercedente Sancto, muſti multiplicatio facta eſt, plenis ad ſtuporem videntium doliis. Verum & hujus Sancti loci recenſionem pleniorem ad ſuum locum ſervabimus.

Hodie omnes iſtæ Eccleſiæ inhabitantur cum religioſa pietate a Minoribus Obſervantibus, atque in illis quidem majorem vitæ ſuæ partem Seraphicus Sanctus tranſegit; præcipue vero illo tempore, quum in Urbe noſtra Epiſcopus eſſet Cardinalis *Ugolinus de' Conti*, admodum dilectus a *S. Franciſco*, qui etiam primus zeloſiſſimus protector fuit Religionis ejuſdem, ut bene probat

A *Ciacconius*. Unde in *Chronicis* & *Floribus Cap* XVIII. legimus, ſæpius ab illo Cardinale *Reatino* fuiſſe invitatum, ut acciperet ſalutare aliquod remedium pro infirmitate, ex quo laborabat Sanctus, oculo- 78
rum. Tantus autem affectus ille fuit, quo in Sanctum iſtum Antiſtes *Reatinus* ille ardebat, ut de illo dicat *Thomas Celanus* hæc verba: *Conformabat ſe moribus fratrum: & in deſiderio ſanctitatis erat cum ſimplicibus ſimplex, cum humilibus humilis, cum pauperibus pauper: erat frater inter fratres, inter minores minimus: & velut unus cæterorum, in quantum licitum erat, vita, & moribus ſe gerere ſtudebat. Erat in Eccleſia Dei lucerna ardens, & lu-*
B *cens, ſagitta electa, parata in tempore opportuno. O quoties depoſitis pretioſis veſtibus, vilibus indutus, diſcalceatis pedibus, quaſi unus ex fratribus incedens rogabat ea, quæ ad pacem ſunt.* Sæpiſſime Sanctus Patriarcha *Franciſcus* prædixit illi Cœlitus deſtinatum ipſi Pontificatum. O loqui ſi poſſent ſilvæ taciturnæ eremorum *Ranieri*, *Grecci*, *Baſtoni*, & *Foreſtæ*, quanto cum ſonitu reboarent repetitas ſæpiſſime prædictiones, quas in ſervitium Eccleſiæ Univerſalis Cardinali fecit Sanctus! Et tandem, ut concludit *Waddingus Anno* MCCXVII. *Num* X. *Tomo* I. publice
C Sanctus iſte per literas illi ſcripſit, *Reverendo Patri, ac Domino Hugoni, totius Mundi Epiſcopo, & Patri Gentium futuro.*

Dicimus itaque Seraphicum Patrem, ut peculiarem Urbis noſtræ Advocatum in *Vaticano* Purpuram mutaſſe in Aurum, id eſt, Epiſcopo iſti *Reatino* ponderoſa Interceſſione ſua Papatum a Deo impetraſſe, prout & impetravit quatuor aliis ſuæ Religionis Pontificibus. Ut ita libere effari liceat:

FA IN VATICÀN, CHE L'ORO ALL' OSTRO ARRIDA.

D

CAPUT VI. 79

QIU PIU SOMMI PASTOR POSARO IL PIEDE.

Tres Pontifices Summi Reate commorati ſunt. Honorius III. qui Ædem Cathedralem reſtauravit & Urbem in Protectionem S. Sedis recepit. Gregorius IX. qui olim ejuſdem Epiſcopus, ibi multa notatu digna geſſit: ut & Nicolaus Quartus, & Bonifacius VIII. qui ingentem ibidem Terræ Motum eſt expertus, & excommunicatione Columnenſibus condonata, Urbem Peleſtrinam deſtruxit in ſummo monte
E *ſitam, & ad radices ejuſdem, ſub nomine Papalis Urbis tranſtulit: multos præterea ibidem creavit Cardinales. Quintus fuit Sixtus S. Franciſci ingens admirator. Sextus Paulus III. qui Marmoræ locum perlabentis aquæ ſaxis concretum aperuit & reſtituit.*

PONTIFICES Summos numero ſex *Reatinam* Urbem commoratione ſua illuſtraſſe invenio. Primus autem qui hoc illi decus attulit, fuit ipſius *Romæ* honor, *Honorius* III. tum, quum multis Cardinalibus comitatus conſecravit Eccleſiam Cathedralem ſub Pontificatu ſuo renovatam, ut ſuperius *Capite* III. diximus. Annum cum dimidio Pontifex iſte *Reate* tranſegit, ſive totum Annum
F MCCXXVI. & partem anni MCCXVII. quo tempore non modo confirmavit Regulam Patrum Carmelitanorum, prout videre eſt apud *Bullarium Tom.* I. (*Datum Reate* III. *Kalend. Febr. Pontif. anno* X.) & canonizavit *S. Laurentium* Archiepiſcopum *Dublinenſem*, filium Regis *Hiberniæ* (*Datum Reate III. Idus Decembris, Pontif. Anno* X. *Tomo* I. *Bullaris*) ſed & ſimul cum Sacro Collegio 80
Cardinalium *Reatinam* Urbem recepit ſub tutela ſeu protectione immediata Sedis Apoſtolicæ, prout eo jure gaudebat *Campania*. Ratio autem, quæ ad id Papam permovit, fuit, prout annotare eſt

P. Angeletti. C 2 ex

ex Bulla quam *Victorius* Notis ſuis inſeruit, propter conſtantiam & fidem, quæ ſervavit eadem Eccleſiæ *Romanæ*, tempore illo, quo obſeſſa fuit ab Imperatore *Othone*. Quæ ſingula ſuſius in Bulla iſta enarrantur.

Secundus autem *Gregorius* fuit IX. dignus nepos *Innocentii* III. & honoratus ſucceſſor laudati modo *Honorii*. Hic propter amorem *Honorii*, qui illum præceſſerat, erga Urbem hanc, & quoniam ipſe prius ejuſdem fuiſſet Epiſcopus, Papa creatus, in priſtinam ſuam Sedem anno MCCXXVII. *valetudinis cauſa profectus eſt Reate*, prout affirmat *Ciacconius*, ubi etiam notandas res peregit; incarceravit enim ibi in Caſtello *Reatino* Dominos *di Miranda*, refugium Banditorum ſeu proſcriptorum, atque hæretitorum; eiſque (ſubjungit *Ciacconius* ibidem) *Arcem illam, inſanorum hominum aſylum, vi eripuit*. Anno autem MCCXXXIII. in eadem Urbe canoniſavit *S. Dominicum*, Patriacham Ordinis Prædicatorum. Paullo item poſt, quaſi illecebris ejuſdem Civitatis allectus, illuc eſt reverſus, ubi ſalutatus fuit a *Frederico* II. qui poſtea ibidem cum illo egit in favorem filii ſui *Henrici* in Eccleſiam rebellis; Poſtquam vero (ut plenius diſſerit & diſtincte narrat *Ciacconius*) ibidem longam traxiſſet moram, variaque gravia peregiſſet negotia, atque cuncta Urbi confirmaſſet privilegia, quondam illi a Papis *Innocentio* III. *Cæleſtino III. & Honorio*, præceſſoribus ſuis conceſſa, *Romam* eſt reverſus, atque ibi, menſe Septembri, Anno MCCXLI. mortuus.

81 Tertius ordine eſt *Nicolaus* IV. *Aſculanus*, *S. Franciſci* olim Diſcipulus, qui nata *Romæ* ſeditione quadam, cum tota ſua Aula in noſtram ſeſe recepit Civitatem, ubi promotionem ſecit ſex Cardinalium, prout legere eſt apud *Lucam Waddingum*, in *Annalibus Minorum Tomo*, II. *Anno* MCCLXXXVIII. *Vigilia Pentecoſtes*. verba ejus hæc ſunt: *Nicolaus* IV. *propter ſeditiones Romanorum, in Reatinam Urbem Sabinorum profectus, in Vigilia Pentecoſtes Cardinales ſex creavit, nullo habito delecta ſtatus aut conditionis, ſed tantum virtutis*. & *Joannes Villanus Libro* VII. *Cap*. CXXIX. narrat Pontificem illum in eadem Urbe *Carolum*, filium Regis *Ludovici Neapolitani*, prima iſtius Regni Nobilitate comitatum, corona ornaſſe.

Quartus autem fuit *Bonifacius* VIII. Hic anno MCCXCVIII. ibidem in Epiſcopali habitavit Palatio, ubi in quibuſdam arcuationibus & pilis adhucdum familiæ ejus conſpiciuntur inſignia. Tantus autem eo tempore Terræ Motus exortus eſt, tamque terribilis, ut non poſſim non *Ciacconii*, *Platinæ*, atque *Panvinii* verbis eundem referre: *Tanto repente terremotu terra tremuit; quanto nunquam antea auditus eſſet: quo multis diebus per intervalla durante, ædificia multa corruere. Pontifex Reate in Sabinis cum Curia erat: qui metuens, ne ruina ædificiorum premeretur, cubiculum ex ſubtilibus aſſeribus in medio Fratrum Prædicatorum Clauſtro, prato admodum lato, ædificari juſſit, eoque in loco (quamquam horrenda hyems eſſet) aliquandiu reſedit: ea enim perturbatio die feſto S. Andreæ fuit. Apparuit ſidus cometes, grandis, magnæ alicujus futuræ calamitatis indicium*, &c.

Ubi ceſſavit idem Terræ motus, anno MCCXCIX. Pontifex ille abſolutionem conceſſit *Columnenſibus*, antea ab illo, occaſione, quam narrat Platina, ſolemniter excommunicatis, iſta tamen conditione,
82 ut cederent ſibi *Peleſtrina*, prout fecerunt; atque ipſe dein Papa non modo ſuperbam iſtam Arcem ſolo æquavit, verum ipſam Urbem, quæ in ſummo montis erat, ad radices ejuſdem traduxit, *Papalis Urbis* indito nomine. Inſuper *Reate* duo publica habuit Conſiſtoria, alterum anno MCCXCV. quatuor Adventus temporibus, ſeptem creatis Cardinalibus, alterum Anno MCCXCVIII. die quarta Decembris, ſex Cardinalibus ad Sacram Purpuram promotis, inter quos, ut ſuperius diximus, fuit & *Theodoricus Ranieri*, Epiſcopus *Reatinus*.

Quintus fuit ordine *Sixtus* IV. qui quum filius eſſet *S. Franciſci*, eo tempore, quo *Joannes Columna*, Cardinalis ab eodem creatus, Urbis noſtræ eſſet Epiſcopus, non ſolum diu in *Reate* eſt commoratus, verum etiam nudis pedibus ſingula viſitavit loca veneranda illa patris ſui *S. Franciſci*. Scribit de eo *Waddingus Tomo* 5. *Num*. XIX. hoc pacto: *Sixtus IV. jam Pontifex, omnia perluſtrare voluit, nudis pedibus; monituſque a quibuſdam Cardinalibus, præcipuiſque ſui comitatus viris, ut ſaluti caveret, reſpondit: locus iſte Sanctus eſt*, & quæ ibidem ſequuntur.

Sextus atque ultimus fuit Pontifex *Paulus* III. qui, quum intellexiſſet immane damnum, quod accepiſſet *Reatinus* ager ab inundatione fluvii *Velini*, concreta ibi ſaxea mole medio in vado, ubi in *Ner* effluere ſolebat (ut ſuperius *Capite* III. diximus) ipſe illuc acceſſit. Omnes enim maxime amœnos, fertiles & præſtantia ſua commendabiles agros iſtius tractus aquæ inundaverant, multæque relatæ & crebræ erant jam olim preces ab Urbe, & præſertim tempore *Leonis* X. anno MDXIV. quando negotium illud Civitas commiſerat *Franciſco Euſebio*, prout conſtat ex Libro Reformationum iſtius anni folio 539. qui de re illa egit cum Cardinale *Bernardo Tarlato*, tituli 83
S. Mariæ in Portica, eo tempore intimæ apud Papam admiſſionis, & Theſaurarii Generalis S. Eccleſiæ, & ad quem ejus rei cura pertinebat. Motus itaque & præcedentibus illis & recentibus querelis atque malis, juſſit (ut ſuperius diximus) aperiri ferro ſaxeam iſtam ibidem in aquis concretam molem, & ipſe etiam, ut inſolitum hoc Naturæ videret miraculum, *Marmorum* ſeſe contulit, & dein *Reate*, ubi Pontificales pompæ apparatus, Arcus Triumphales atque alia lætitiæ ſigna erecta fuerunt. Captus itaque pulchritudine loci, ubi & multi alii habitarant Pontifices, per longum ibi tempus eſt commoratus.

Quæ quidem cuncta ex *Reformationum* apparent Libro, ita ut quum *Reate* ſit locus, ubi ſuperius enumerati Summi Pontifices commorati fuerint, veriſſimum illud appareat a nobis dictum

QUI PIU SOMMI PASTOR POSARO IL PIEDE.

CAPUT VII. 84

QVI STABILI SATURNO IL SUO BEL REGNO.

Saturnus, ſeu Sabazius Reate condidit. Saturni Ægyptii ſeu Chami filius. Frater Saturni Babylonici. Quare Sabazius dictus. Uxorem Rheam habuit, variis nominibus appellatam. Et ex illa duos filios Berzenem Arabum Regem, & Sabum. Bello a Saturno Babylonico ſeu Belo petitus, fugit ad Caſpios, dein ad Bactrianos, hinc in Pontum, denique in Italiam. Janus Italiæ Rex. Ejus laus. Sabinorum in agro & Reate habitavit. Saturnus iſta Regni parte ab illo donatus. A Sabo, filio ejus, Sabini dicti. Reate ab illis in uxoris & matris honorem condita. Idyllium Mariani Victorii. Saturnus etiam Sanctus appellatus. Inſcriptio Vetus. Alia verſibus Ennianis a Lucio Mummio ob Victoriam Parthicam poſita. Loca multa in Agro Reatino Conditorum nomen ſervant. Suetonii locus. Herculis ubi locus, nunc Ancharano dictus. Inſcriptio Vetus. Per quot annos ſteterit Reate.

MAxime evidens, ut & pernotum eſt, Urbis *Reatinæ* conditorem atque auctorem fuiſſe *Saturnum*, etiam *Sabazium* dictum, & *Sabum*, ejuſ-

ejuſdem filium, prout feliciter probat ingenioſa A
penna Domini noſtri *Moriani Victoris*, in *Hiſtoria* ſua MS. quam breviter & ſuccincte jam delibabo, addito ejuſdem Idyllio quodam, quod mox integrum ſuo loco proferemus. Dicit itaque,

Saturno il Gran, che Sabbatio dett'era,
Alti conſorte, e di Sabo Almo Padre &c.

Saturnus ille de quo loquimur *Sabazius* alias dictus, ne erremus ambigui inter tot *Saturnos*, filius fuit *Saturni Æthiopis*, qui *Chus* vocatur in *Sacris Literis*, primus *Æthiopum* Princeps atque progenitor, filius alterius *Saturni Ægyptii*, id eſt B
85 *Chami*, ſeu *Zoroaſtris* (ita enim in *Sacris Literis* vocatur) qui *Africæ* & *Ægypto* originem dedit, verum filius *Noachi*, patris univerſi poſt diluvium generis humani. Habuit *Sabazius* iſte alterum fratrem, *Saturnum Babylonicum* appellatum, a quo deſcendit Regnum Babylonicum, poſt ſe relinquentem *Jovem Belum*, ex quo *Ninus* originem duxit.

Sabazius voce barbara appellatus fuit *Saturnus* noſter, prout narrat *Dionyſius*, a Feſto & Saltationibus *Bacchi*. Idem affirmat *Amphitheus Libro* II. Pontifex fuit & Augur conſummatiſſimus, C
in *Schythia* primum imperavit, Rex *Sacarum*, uxorem habuit *Rheam Phrygiam*, a *Græcis* pariter atque *Barbaris*, propter variam virtutem diverſimode appellatam. Vocatur enim ab illis *Deorum Mater*, *Veſta*, *Cybelo*, *Angidiſta*, *Brinone*, *Syria*, *Magna Dea*, *Idæa*, *Dyndimena*, *Philena*, *Feſtinuntia*, *Berecynthia*, aliiſque inſuper nominibus. Habuit autem *Rhea* duos ex *Sabazio* filios *Berzenen* & *Sabum*.

Saturnum itaque noſtrum *Beroſus* aliique, qui fideliter veteres res geſtas literis conſignarunt, atque Hiſtoriæ *Syriæ*, affirmant regnaſſe ab *Armenia* uſque ad *Bactrianam*, toto iſto terrarum tra- D
ctu, qui *Perſarum* lingua *Scythia Sacra* appellatur. *Arabum* autem Rex appellatus fuit filius ejus *Berzenes*, illoſque populos longa pace cum multa laude omnes rexit. *Saturnus Babylonius* Regnum adeptus *Syriæ*, & naturali regnandi libidine ictus, ad univerſalem adſpiravit Monarchiam. Quum vero illam conſequi non poſſet, niſi ſubjugatis prius vicinis Reguis, inſidias patruo ſuo *Sabazio* tendere cœpit, neſcio quas prætexens cauſas injuriarum. Hic quum ſola ſaluti via fugæ pateret, retroceſſit quanta maxime potuit celeritate clam
86 ad *Caſpios*, ubi aliquantum temporis ſecure vixit.
Verum & ibi ab invidioſa *Beli* ambitione haud E
ulterius tutus, ad *Bactrianos* confugit, ubi ad mortem *Beli* manſit, cui dein in Regno filius *Ninus* ſucceſſit, qui non modo adhortante patre, & propria regnandi aviditate novas infelici *Sabazio* inſidias tetendit, ita ut coactus fuerit, relicto filio ſuo Rege *Berzene*, ut narrat *Diodorus Libro* IV. in *Pontum Sarmaticum* ſeſe recipere, anno Regni *Nini* iſtius XLIII. cum apud *Sicyonios* regnaret *Ægialeus*, ante Redemptoris noſtri Adventum annis circiter MMXV. & poſt novem in *Ponto* transactos annos venit in *Italiam*, anno primo Regni *Semiramidis*, quæ poſt *Ninum* occupavit *Sy-* F
riam.

Regnabat tunc temporis *Janus* in *Italia*, vir vere pius atque religioſus, de quo & *Auguſtinus Libro de Civitate Dei* VII. ſcripta reliquit hæc verba: *De Jano non mihi facile quidquam occurrit, quod ad probrum pertineat.* Apud *Beroſum Babylonium* invenitur, *Janum* eundem cum *Noacho* fuiſſe, & vini inventorem, quod Hæbræis *Jain* dicitur. Confirmant id *Græci*, qui *Janum* vocant *OEnotrium*, a vini pariter inventione. *Joſephus Hebræus*, Scriptor diligentiſſimus, nepotem *Noachi* exiſtimat, *Japheti* filium, quem *Javanem* appellat *Moſes*, qui primus in *Græciam* navigavit, *Hebræis* ab ejus nomine *Javana* dictam.

Hoc jam præſuppoſito, & *Jano* primo *Sabinorum* Rege, prout teſtatur *Cato* in *Originibus*, æquum eſt pulcherrimo ibidem loco reſediſſe, qui nullus alius quam *Reate* eſſe poteſt. Et ne quis violentius id arreptum exiſtimet, evidenter hæc conjectura noſtra nititur fonte quodam prope Civitatem, qui ad hoc uſque tempus non tantum ipſe, ſed cum toto illo tractu, *Fons Jani* di- 87
citur, & vulgari idiomate *Fontiano*.

Ibi itaque *Saturnus* exul ab cognato ſuo *Jano* benigne fuit exceptus, imo brevi poſt etiam in parte Regni locatus, data ei tota hac ditione, quæ poſtea a filio ejus *Sabo* appellata fuit *Sabina*, prout egregie prorſus canit *Silius Lib.* VIII. *verſu* 422.

—— Et læti pars Sancum voce canebant
Auctorem generis. Pars laudes ore ferebant
Sabe tuas, qui de patrio cognomine primus
Dixiſti populos magna ditione Sabinos.

Certo itaque exiſtimo quinque iſtis annis, quibus in *Sabinis* regnavit *Sabazius*, uſque XXII. Annum Regni *Semiramidis*, ſeu ante Adventum Servatoris MCMLXXXIII. totoque iſto tempore, quo privatus, regnante filio *Sabo*, XXV. annis ſcilicet, vixit *Saturnus* (mortuus enim eſt centenarius, ut ſcribit *Porcius Cato*) Certo inquam exiſtimo, eo tempore *Reate* Urbem conditam fuiſſe a *Saturno*, ſeu *Sabazio*, ſi ita appellare maliſmus, atque filio ejus *Sabo*, in honorem uxoris matriſque *Rheæ*, unde canit *Silius* ibid verſu 417.

—— —— Magnæque Reate dicatum
Cælicolum Matri.

Condidit itaque Urbem noſtram *Sabus*, filius *Saturni* atque *Rheæ*, Abnepos *Noachi*, prout ex iſta ſerie apparere poteſt, & affirmat *Marianus Victorius* infraſcripto *Idyllio*, qui illos *Reates* Conditores facit *Silii* aliorumque gravium Scriptorum teſtimonio nixus. Eſt autem tale

IDYLLIUM DOMINI MARIANI VICTORII. 88

Siede ſu'l cor d' Italia, honeſta, altiera,
Vn'antica Città, cui la gran Madre
Di tutt' i Dei ſe Rea l' alto, e leggiadre
Mura, c'hor ſon di gente ampia, e ſevera.
Saturno il gran, che Sabatio dett'era,
A lei conſorte, e di Sabo almo Padre,
Fuggendo con l' alpeſtri Caſpie ſquadre,
Po'ivi la ſua ricca aurea bandiera.
Da Sabo poi Fidio nomato e Santo,
Che di Noè ſi tien vera Abnipote,
Detti fur li Sabini, honeſti tanto.
Tre piu ch' età dopo il Diluvio pote
Primo Rè farlo il Padre al Mondo Santo,
Hor vive a noi ſu le marmoree note.

Præter allatas rationes docet etiam Templum *Saturni*, qui juxta *Silium* omneſque Antiquos etiam *Sancus* appellatus fuit, *Reate* ab illo fuiſſe conditam. Fuit autem id in arduo colle in Campo *Reatino*, prope *Contigliano*, formæ rotundæ ſuperne cœlum verſus apertum. Locus iſte etiamnum *Collo di Santo*, ſeu *Sanci Collis* appellatur. Sed & inſuper Vetus id evincit *Inſcriptio*, in Marmore quodam inventa, atque adhucdum aſſervata in Civitate, in *Pennicherum Ædibus*, licet alicubi mutila, hiſce inſcripta literis:

[1]PATRI REATINO SACRVM.
89 OB HONOREM AVGVST.
VI. VIRI AVGVST.
TITVS BETVLNVS FELIX
AVLVS LICINVIS SVCCESSVS
TITVS POMPONIVS MODERATVS.
PVBLIVS VETIVS MODERATVS.
LVCIVS FLAVIVS HERMEROS
C, ACHORISTVS.
L D.
D D.

Viſitur etiam Antiquus Lapis in *Monte Pietatis*, ſex verſibus *Ennianis* conſcriptus, a *Lucio Munio*, ob Victoriam *Parthicam*, qui prout narrat *Dionyſius Libro* II. ſolitam decimam dedit Deo *Sanco*, id eſt *Sabo*. *Inſcriptio* autem ipſa hæc eſt.

[2]S A N C T E.
DE DECVMA VICTOR TIBEI LVCIVS MUINUS DONUM
MORIBUS ANTIQVEIS PRO VSVRA HAC DARE SESE
C VISVM ANIMO SVO PERFECIT TVA PACE ROGANS TE
COGENDEI, DISSOLVENDEI, TV VT FACILIA FAXEIS
PERFICIAS DECVMAM, VT FACIAT VERÆ RATIONIS,
PROQVE HOC, ATQVE ALIEIS DONIS DES DIGNA MERENTI.

Adjungo hiſce nullibi in *Sabinis*, quantumvis magna regione, tot locos eſſe, qui nomina magnorum ſuorum Conditorum retineant, quot in *Reatino*. In eo enim, præter nominatos jam, eſt locus *Piſtignano* (qui *Latinis* eſt *Piſtivianus*) D dictus a deo *Piſtio*, eodem cum *Sanco*, a quo tres aliæ regiones denominantur, *Valle di Santo*, *Voto di Santo*, *Colle di Santo*. In ipſa etiam
90 Urbe reſtat adhuc Porta *Cynthia*, ita dicta a *Rhea*, matre *Sabi*, quæ etiam *Berecynthia* fuit dicta. Quæ certe omnia clariſſima ſunt indicia *Reate* Regiam fuiſſe *Saturni*, tot habens locos ſanguini ejus atque nomini dicatos.

Infirmari aliquantum hæc veritas videtur ex *Suetonii* loco in Vita *Veſpaſiani Cap.* XII. affirmat enim irriſiſſe magnum Imperatorem illum quoſdam, qui genus ejus ad Conditores *Reatinos*, E & comitem quendam *Herculis* referebant. Verba *Suetonii* hæc ſunt: *Quin & conantes quoſdam originem Flavii generis ad Conditores Reatinos, Comitemque Herculis, cujus Monumentum exſtat Via Salaria, referre, irriſit ultro.* Hinc jam ſequi videtur, plures numero fuiſſe, qui *Reate* condiderunt, atque inter illos *Herculis* quondam comitem, non vero *Saturnum Sabazium* filiumque ejus

A *Sabum*. Verum ſummovet difficultatem hanc *Aldus Manutius*, probans in Epiſtola *Reatina* ad Cardinalem *Amulium*, mille modis iſtum *Sabum* a veteribus fuiſſe appellatum, velut a *Lactantio* quidem *Sancum*, ut & a *Martiano*, ab *Ovidio* autem *Sanctum Fidium* & *Semipatrem*, a *Catone* vero *Dium Fidium*. Subjungit idem inſigniter ad propoſitum noſtrum, *Et putabant hunc eſſe Sanctum ab Sabina lingua, a Græca Herculem*. Pro B *Hercule* certe capit *Propertius*, dicens Lib. IV. El. X. verſu 71.

Sancte Pater, ſalve, cui jam favet aſpera Juno. Et affirmat idem *Feſtus* hiſce verbis: [3]*Proterviam fit ſacrificium, quod eſt proficiſcendi gratia Herculi aut Sanco, qui ſcilicet idem eſt Deus.* Fidemque rei facit Templum in antiquo Urbis loco ſitum, quod hodieque dicitur *Herculanum*, licet corruptum a vulgo in *Acharano*. Legitur inſuper *Inſcriptio* ſequens in Eccleſia Cathedrali, poſita in Sacello *S. Catharinæ*.

[4]LOCVS CVLTORVM HERCVLIS
C RESPVBLICA SVB QVADRIGA 91
IN F. P. XXX.
IN AGRO PEDES XXV.
HVIC LOCO.
Q. OCTAVIVS COMMVN.
T. FVNDILIVS QVARTIO.
IN P. F. XIIII. IN AGRO P. XXV.
D O N A V E R V N T.

Ex hiſce clariſſime colligitur eundem, qui a *Sabinis* fuit dictus *Sanctus*, a *Græcis*, qui *Reate* habitatum venere, *Herculem* fuiſſe appellatum.

Concludimus itaque, a *Saturno*, id eſt *Sabazio*, & a *Sanco* id eſt *Sabo*, filio ejus, *Reate* fuiſſe D conditam, atque *Rheæ* dedicatam Anno a *Mundo Condito*. MCMLXXVII. & CCCXXI. poſt *Diluvium Univerſale*, quod ſcilicet accidit Anno MDCXXXVI. ab *Orbe Condito*, juxta calculum *Philonis Hebræi*, & *Jacobi Saliani*, ante felicem *Romæ* natalem MCCCXXIV. ante *Natum Chriſtum* annis MMMCCXXI. ſecundum *Baronium*, ſecundum *Roſaccium* vero MCMXXXVIS. *Victorium*, MCMLXXXIII. *Salianum* autem MMLXXV. ita ut a prima ejus nativitate uſque ad præſentem annum MDCXXXV. per MMMMDCCCLVI. annos fuerit *Reate*, ſi juxta *Baronium* calculum ponamus, ſi vero, qui *Hebrai-* E *cam* ſequitur Verſionem, juxta *Salianum*, MMMDCCX.

CAPUT VIII.

QUIVI NASCENDO HEBBER TRE AUGUSTI UN SEGNO. 92

Flavii Veſpaſiani Proſapia ex Reate. Avus Titus Flavius Petronius. Pater & frater Flavius Sabinus. Fi-

---

1 PATRI] Apud *Gruterum* pag. XCVI. 8. ita ſcribitur.

PATRI REATINO. SACR.
OB HONOREM. AVGVSTI.
VI. VIRI AVGVST.
TITVS. BETVNIVS. FELIX.
AVLVS. LICINIVS. SVCCESSVS.
TITVS POMPONIVS MODERATVS.
LVCIVS. FLAVIVS HERMEROS.
C. SABINVS. ACHORISTVS.
L. D.
D D.

2 SANCTE] *Inſcriptio* ſeu Carmen votivum ita legitur apud *Gruterum* pag. XCVI. 7.

SANCO. FIDIO. SEMOPATRI.
DE DECVMA. VICTOR. TIBEI. LVCIVS. MVMIVS. DONVM.
MORIBVS ANTIQVEIS. PRO. VSVRA. HOC. DARE. SEMPER.
VISVM ANIMO. SVO. PERFECIT. TVA, OPE. ROGANS. TE.
COGENDEI. DISSOLVENDEI. TV. VT. FACILIA. FAXEIS.
PERFICIASQ. DECVMAM. VT FACIAT. VERAE. RATIONIS.
PROQVE. HOC. ATQVE. ALIEIS. DONIS
F DES. DIGNA. MERENTI.

3 *Proterviam*] Apud Feſtum legitur *Propter viam*. Sed conſule & Notas *Scaligeri*.

4 LOCVS] Immane diſcrepat *Gruterus*, qui ita legit pag. CCCXV. 6.

L O C A
. . . .
CVLTORVM. HERCVLIS.
REATIN. IN. FVNDO. QVADRIGANO.
IN. FR. P. XXX.
IN AGR. P. XXV.
HVIC LOCO AMPLIVS.
C. OCTAVIVS COMINIVS.
T. FVNDILIVS. QVARTIO.
IN. FR. P. XIIII. IN. AGR. P. XXI.
DONAVERVNT.

Digitized by Google

Tilii etiam Reatini. Natus in villa non procul a Reate. Ibidem mortuus. Ut & filius ejus Titus. Templum Pacis, Coliſeum, Veſpaſiani opera. Ejuſdem laus militaris & civilis, opera & mors. Filii item ejus Titi, perfectiſſimi Principis. Felicitas & laus Reatina.

NOn potuere ex nobiliſſima patria, tanquam luciduſſimo Sole, niſi clariſſimi exire radii, qui ſuo ſplendore Regiam & Monarchicam coruſcare fecere coronam. Quis enim non reverebitur glorioſum *Flavii Veſpaſiani* nomen, tantæ exiſtimationis tantæque virtutis Ducis, ut merito bellicum thoracem ſtupendis ſuis victoriis, ex tenebris emergens, purpureo Imperii illuſtraverit paludamento, armataque tempora glorioſo, non tantum Romæ, ſed & univerſi Orbis Imperator cinxerit diademate.

Neque hoc mirum fuit, *Titi* enim *Flavii Petronii*, avi ſui, in *Pompei* olim caſtris Tribuni Militum, prudens imitator, atque *Flaviorum Sabinorum*, quorum alter pater ejus, fortis etiam
93 fuit Tribunus, alter frater, Urbi *Romæ* Præfectus, inſiſtens veſtigiis, parem haud ſibi novit Atlantem *Romanum* ſuſtinendo ponderi univerſalis Monarchiæ.

Neque enim ullum eſt dubium, magnos hos Principes una cum *Tito* atque *Domitiano* fuiſſe *Reatinos*, ut & tota illorum proſapia; id enim clariſſime teſtatur *Suetonius* in *Vita Veſpaſiani*, una cum *Beroaldo* Commentatore ſuo. Statim enim in initio ſcribit: *Titus Flavius Petronius, Municeps Reatinus* &c. & paullo poſt: *Veſpaſianus natus eſt in Sabinis ultra Reate, vico modico, cui nomen eſt Phalacrinæ*. In villam enim ſuam ſeu vicum iſtum nunc deletum (ſed ex cujus ruinis *Civita Reate* dictum Oppidum natum putat *Victorius*) ſeceſſerat *Reate* pater ejus *Flavius Sabinus*, ut ibi cum uxore ſua *Polla Veſpaſia*, quæ ex nobilitate *Nurcina* erat, æſtatem tranſigeret. Ibi dum ad menſem *Decembrem* uſque moratur, natus illi eſt eo menſe filius *Veſpaſianus*. Hanc vero villam idem, Imperator poſtea factus, adeo dilexit, ut etiam mortem ibi obire voluerit. *Cutilias, ac Reatina rura, ubi æſtivare quotannis ſolebat, petiit.* Quod & ipſum primogenitus ejus *Titus* imitari voluit, ſcribit enim in fine *Vitæ* ejus *Suetonius* de eodem, *Exceſſit in eadem, qua pater, villa*. Ipſe vero *Veſpaſianus* morti proximus, dixiſſe ibi fertur: *Imperatorem ſtantem mori oportere.*

Imperium ejus eam gratum fuit, non tantum Reipublicæ *Romanæ*, verum univerſo Mundo, continuis bellis quaſi feſſo & deſtructo, ut in gratiam beneficiorum ejus, *Romæ*, in medio Foro, excitatum fuerit immenſum illud Templum Pacis. Sed neque hoc contentus, ejus quaſi lætus honoribus, in ejuſdem Urbis medio, Via Triumphali, vaſtum illud Theatrum populus excitavit, dedicavitque publicæ lætitiæ, quod *Coloſſeum* præ immenſitate operis merito fuit appellatum. Sed & etiamnum illuſtre cadaver (ut ita dicam)
94 honorem ejus atque famam ſervat, illa, quæ adhuc reſtat parte, teſtante magnam conditoris potentiam. Altitudo enim horrorem incutit, vaſtitas admirationem, artificium dilectationem excitat, & maieſtas reverentiam: artiſque miraculo ita brevi crevit, ut momento quaſi ſuper ſe ipſam excreviſſe *Roma* cerneretur. *Martialis* inde grande illud tribuit illi Epiphonema Lab. 1. Ep. 1:

Omnis Cæſareo cedat labor Amphitheatro:
Unum pro cunctis fama loquatur opus.

Et merito: Neque enim conjurata barbarorum ad delendam *Romam* manus, vetuſtis pariter recentibuſque temporibus; nec ipſa in ſua viſcera, antiqua lanians ædificia novis ſtruendis, crudelis
A *Roma*, poſt tot ſæcula Orbis hoc inſigne miraculum convellere valuit.

Verum ego haud ita admirandam iſtam Machinam, cum tot ab illo reſtitutis Urbibus obſtupeſco, quantumvis magnificis, quam Imperatoris ejuſdem prudentiam, qua reſtituit diſciplinam militarem tantum non exſtinctam. Nec ſumtibus nec operæ pepercit, donec ad eam redegerit formam, qua univerſis magnis parviſque prodeſſe poterat. Modeſtia vero in tanto Imperatore omnem exſuperavit admirationem. Coloſſos ſibi fieri vetuit, titulum *Patris Patriæ*, tot a ſe nominibus meritum, uſque ad extremam ſenectutem recuſa-
B vit. Scurrarum præterea ſprevit dicteria, injurias diſſimulavit, æterniſque tenebris ſepelivit; imo tantæ in tam alto faſtigio fuit clementiæ, tantæque magnanimitatis, ut læſæ etiam maieſtatis reos, verbis modo correctos, dimiſerit. Non nego pecuniæ colligendæ operam dediſſe, verum ſine aliorum injuria, & ut eadem ſumma liberalitate in majeſtatem Imperii *Romani* uteretur. Pri- 95
vata ſæpe commoda contempſit, ut publica procuraret. Quatuor his præclaris cinctus virtutibus ſecure affirmare potuit, aut filios poſt ſeſe regnaturos, aut neminem. Factumque eſt, ut prædixerat.

C Vix mortem obierat *Veſpaſianus*, quum primogenitus ejus *Titus*, paternarum virtutum hæres, & ipſe virtutibus dives, ad Imperium ex omnium voto pervenit. Non opus tot ejus heroicas enumerare res geſtas, quibus merito clarus evaſit. Sufficit duobus illum annis feliciter ad finem perduxiſſe obſidionem *Hieroſolymitanam*, ab Auguſtiſſimo ejus patre duobus ante annis inchoatam. Sufficit reverentia ejus, & per illum militiæ ejus erga regiam *Davidis* ſtirpem. Ante omnia vero teſtatur virtutem ejus elogium illud, quod communi conſenſu nullus Imperatorum, præ-
D ter illum meruit, gratiſſimum ſubditorum præmium, quo dictus fuit *Amor & deliciæ generis humani*. Fuit enim in pace eloquentiſſimus, in bello fortiſſimus, erga delinquentes clementiſſimus, in omnes liberaliſſimus, ita ut negaverit quemquam *a vultu Principis triſtem diſcedere oportere*, & recordatus aliquando nihil eo die quidquam alicui tribuiſſe, aureum illud emiſerit dictum, *Amici diem perdidimus*. Sed neque pares ſibi ante ſe magnificentia habuit. Amphitheatrum & Thermas dedicavit. Venatum quinque ferarum millium exhibuit: inclitum Philoſophum *Muſonium Rufum* ab exilio revocavit, atque amicitia *Aſconii*
E *Pediani*, viri doctiſſimi, admodum fuit delectatus. Mortuus vero eſt anno Imperii ſecundo, perpetua memoria digniſſimus Princeps. Publico dolore, ut Patrem Patriæ, Senatus pariter, atque Populus *Romanus*, flevit, atque ita veri Monarchæ 96
ſummique perfectiſſimum poſteritati exemplar reliquit. Hinc de *Veſpaſiano* filioque ejuſdem *Tito* in *Triumpho Famæ* ita cum ratione cecinit *Petrarcha*:

Poſcia Veſpaſiano col figlio vidi,
Il buono, il bello, e non già il bello e rio.

F *Tito* fratri, ut auguratus pater fuerat, ſucceſſit *Domitianus*. Qui licet virtutis via a gente ſua deflectens, extinguere tamen non potuit funditus clarorum ejuſdem meritorum lumen, imo penitus amor *Flaviorum* pectoribus populorum inhæſit. Hinc factum eſt ut complures excellentes viri *Flaviorum* aſſumſerint nomen, ſive quod revera aliquo modo ad iſtam pertinerent familiam, ut *Flavius Claudius*, prout affirmat *Trebellius Pollio*, & in *Chronologia* ſua *Romana* notat *Hyacinthus Lilius*, ad Annum *Romæ* MXX. & *Nati Chriſti* CCLXIX. atque *Flavius Conſtantinus* Imperator,

tator, prout probat *P. Severanus Parte Prima pag.* 472. VII. *Eccleſiarum Romanarum*; ſive mera eſt ambitione, ut *Flavius Juſtinianus* aliique, nomine quaſi Imperatorum iſtorum famæ ſibi favorem conciliaturi.

Reate igitur magniorum iſtorum Monarcharum eſt patria, *Reate* eſt genetrix. Civitas illa, quæ prima *Sabazii Saturni* fuit Regia. Civitas illa, cujus nati inter primos *Romæ* fuere habitatores, prout affirmat *Varro Libro* IV. *de Lingua Latina*, & *Cato in Originibus*; ita enim ſcribit: *Palatinum Collem Roma, Itali filia, ſed prius Palatinum Aborigenes tenuerunt, qui ex agro Reatino profecti ſunt.* Civitas illa, quæ antiquorum *Sabinorum* primaria, invicta ſemper bello fuit habita. *Reate* illa eſt, quæ magnis & ſuperbis, quales uſquam tellus tulit principibus atque Regibus ob-
97 jectare ſeſe auſa fuit, *Othoni* ſcilicet Imperatori, atque *Neapolit* Regi *Ludovico*, aliiſque, prout in Notis ſuis commemorat *Victorius.* Victorioſa & ſemper felix. Hæc eſt illorum Principum patria.

Nobilis itaque, magna, atque admiranda mihi hæc Civitas videtur, ut mater invictorum iſtorum Imperatorum: magnique mihi & admirandi præclari illi cenſentur Heroes, velut ejus tam claræ Urbis filii, ut ita merito concludere liceat:

QUIVI NASCENDO HEBBER TRE AUGUSTI UN SEGNO.

98

CAPUT IX.

DI REA QUEST'E CITTA DEL NOME HEREDE.

Perperam quidam Etymologiam Urbis a Græco ῥέω *deducunt, ridicule etiam a Rhea, Romuli & Remi matre, tanquam ibi locorum defuſſa. Deduci a Deorum Matre Rhea debet. Fuit ante Romam Conditam, & quot annis. Caput Sabinorum. Pomarium ejus vetus & novum. Præfectura, Municipium, Reſpublica. Veteres Lapides. Inſigne Urbis, unde deductum disquiritur. Ager Reatinus, & Caſtella Urbi ſubjecta. Caſtelfranco. Liſtæ, antiquiſſimæ Civitatis, veſtigia. Cantarus fluvius. In ejus medio fons Nemininus. Eccleſia S. Nunciatæ, & Conventus P. Franciſcanorum. Palatium ſeu Palazzo, Aboriginum quondam ſedes. Unde Monte Gumbaro dictus ſit ille locus. Prædium Baſtone, & Eccleſia S. Jacobi, a S. Franciſco ſtructa, cujus ibi multa miraculoſa veſtigia. Vedutri. Septem-Aquæ. Pareyge, etiam Bernardeſco dicta. Caſtellum Morro, Græcis Marrucium. Caſtellum Moggio, ita dictum a Modio Fabiu, Reatino. Piè di Luco, unde ita dictus locus. Maſſimo. Inſula Iſſa ab Aboriginibus inhabitata. Grecce. Iſtorum locorum ſingularia miracula. Monte Calvo. Di Alatri. Contigliano, a antiqua Cotilia, Cotiliæ Colonia. Citta Ducale recens Oppidum. Cotilia antiqua ubinam ſita. Lacus ingens, & in eo Inſula parva natans. Cotilia Antiqua olim Diœceſeos Reatinæ. Antrodocum. Ejus antiquitas, Eccleſia, Monaſterium, Aquæ ſalubres, Cotioſcolæ dictæ. Contigliano illuſtratum opera Andreæ Fulvii. Veſtigia Monumenti Sepulchralis Memmii Apollinaris. Rudera Templi Sanci ſeu Sabi. Eccleſia S. Eleutherii. Monaſterium S. Paſtoris valde vetus. Val Canera a nobili Cannerorum Familia ita dicta. Inſcriptio Vetus. Fluvius Canera. Col Vaccaro aliaque Oppida ſeu Caſtella. Enumeratio ſeu Catalogus univerſalis omnium Oppidorum ſeu Caſtellorum, vicorum &c. Diœceſeos Reatinæ.*

QUantumvis a nobis ſuperioribus oſtenſum ſit multimode, a Dea *Rhea* nomen *Reate* ſortitam, cum tamen opponi poſſit ita dictam forte a *Græco* verbo ῥέω, quod *fluere* ſignificat, tanto magis, quoniam tanta paſſim in ejus agro fluminum, & lacuum eſt copia, reſpondeo, inventam illam eſſe Etymologiam a recentioribus, qui *Græcæ* Linguæ gnari, cuncta ad ejus trahunt originem. Inſignis certe eſſet ſtultitia propter recentiorum ſomnia a vetuſtis Auctoribus diſcedere, qui prout clariſſime a nobis *Capite* VII. eſt demonſtratum, originem ejus deducunt a *Rhea*, quæ uxor materque fuit *Saturni Zabazii*, atque *Sabi*, Civitatis conditorum.

Atque adeo nullius momenti Etymologia eſt quam dat *Jo. Villanus* in *Hiſtoriis* ſuis, *Libro* I. 99
Capite XXV. ubi dicit *Reate* ita appellatam fuiſſe a *Rhea*, quæ *Romuli* atque *Remi* fuit mater; quoniam ſcilicet patruus *Amulius* propter commiſſum inceſtum (ut ille dicit) vivam eandem defodi curaverit eodem in loco, ubi nunc *Reate* Urbs eſt, quæ ab illo tempore *Reate* fuerit appellata. Quod eſt tam falſum, quam quod eſt falſiſſimum. Oſtendimus enim ſuperius, multis ſeculis ante Conditam *Romam* Urbem ſuam habitaſſe *Reatinos*, quod & *Cato* teſtatur in *Originibus*, & commemorat pariter *Varro Libro* IV. *de Lingua Latina.* Hæc enim ejus ſunt verba: *Aborigenes veniſſe Reatino ex agro, tenuiſſeque Romæ Collem, qui ab ipſis, quod Palatini dicerentur, Palatium ſit poſtea appellatus.* Concludit etiam *Feſtus Reate Sacranos exortos eſſe, qui e Septimontio Ligures Siculoſque ejecerunt.* Urbs certe tam antiqua noſtra eſt *Reate*, ut *Jodocus*, in *Italiæ Deſcriptione*, peculiari de *Sabinis* titulo *Cap.* VI. ad illud releget tempus, quo nondum nati erant conditores Urbis *Romæ*. Scribit enim in hunc modum: *Inter primarias Urbes Sabinorum fuit Reate, cujus vetuſtiſſima eſt origo: quippe quam Aborigines, Urbe ſua Liſta pulſos, intra ſe recepiſſe Dionyſius Libro* I. *teſtatur: quod ante Bellum Trojanum factum eſt.*

Tot itaque adſtipulantibus Auctoribus, *Silio* etiam, *Jodoco*, atque Reverendiſſimo *Victorio* noſtro, *Marmoribus* etiam atque *Inſcriptionibus*, quæ in Urbe noſtra ſuperſunt, tuto affirmare licet, conditam fuiſſe *Reate* annis MCCCXXXIV. ante Reginam Mundi *Romam*.

Tantæ autem fuit potentiæ, ut non modo *Sabinarum* Civitatum caput fuerit, ut & *Jodocus* in 100
Italiæ Deſcriptione probat *Capite* II. *de Italiæ Finibus*, haſce: *Reate Sabinorum quondam caput, Epiſcopali titulo inſigne.* quibus addunt *Merula* & *Cluverius* dominium iſtius Urbis eo tempore extendiſſe ſe a *Mentana*, quæ *Latinis* vocatur *Nomentum*, uſque ad *Amiternum*, prope *Aquileiam*, dicunt enim, *a Nomento uſque ad Amiternum*, & poſt, *uſque ad Interocreum*, prout clare patet ex *Antonini Auguſti Itinerario*, *Strabone* atque *Merula*, unde haud mirum eſt, Eccleſiaſticum *Reatinæ* Eccleſiæ jus eo uſque etiam hodie extendi, quum in Diœceſi *Reatina* CLVIII. circiter Pagi, Caſtella, atque Oppida inveniantur, quorum ſingulorum atque omnium in fine hujus Libelli attexuimus Catalogum. Verum & longe jam ante, & ſub Imperio *Romano* celebris admodum ejus fuit Præfectura, ut colligere licet ex *Cicerone Libro* II. *De Natura Deorum*, & III. *Oratione in Catilinam*, ut & *Livio Libro* XXXVIII. atque *Valerio Maximo Libro* I. *Cap.* VIII. *Aldus Manutius* etiam, ubi *De Quæſitis per Epiſtolam* agit de *Reate*, dicit, *Præfectura fuit ex illo genere, in quas ibant Præfecti a Prætore Urbano Romæ miſſi.* Et *Suetonius* in *Vita Veſpaſiani*, atque *Manutius De Romanis Antiquitatibus*, probant fuiſſe Municipium. *Cicero* etiam alibi in *Libro de Legibus* eam pro Republica habet. Id quod convenit cum verbis illius *Inſcriptionis*, ſuperius allatæ, in qua legitur

Digitized by Google

LOCUS CULTORUM HERCULIS RESPVBLICA.

ut & eom alio *Marmore*, qood extat in Ædibus *Pennicchorum*, in quo legitur

SALLVSTIANVS
REIP. REAT.
L. S. F.

& pariter in alio quodam *Piccatorum* prædio

REATINVS. SALLVSTIANVS.
REIP. REAT.
LIB. S. F.

Ex quibus auctoritatibus colligi poteſt, pro diverſitate temporum fuiſſe Municipium, Præfecturam aut Rempublicam.

Duo adhuodum explicanda atque recenſenda reſtaot. Arma ſcilicet ſeu Ioſigne Urbis *Reate*,
101 quod in fronte Operis locatum a nobis eſt, ut & Agri *Reatini* deſcriptio, eorumque, quæ illi ſubjacent, locorum.

Ioſigne Urbis *Reatinæ* eſt Clypeus æqualiter in medio diviſus. Superiori in parte, in Campo Rubro Virguncula conſpicitur vexillum tradens Eqoiti armato, ex adverſo invecto. Io Inferiori, in Campo Cœruleo Rete conſpicitor, atque incluſi duo Piſciculi, qui cum infra poſito Piſce majori triangulum efficiunt, verum ille extra rete conſpicitur. Sunt autem omnes ejuſdem metalli, id eſt, ex Argento, diſcoloribus, ut diximus, Campis, Ruboo atque Cœrulco.

Varia varii de origine hujus proferunt, mihi per Rete leges ſubintelligi poſſe videntur, quæ anima corporis ſunt civilis, ſeu illud Civitatem, ſeu Provinciam, ſeu Regnum conſtituat. Omnia inter ſe conſtringunt & in ſeſe leges, prout definivit *Demoſtenes* Orator, atque repetit in *Inſtitutionibus* ſuis *Martianus Libro* 1. ejuſdem etiam qui ſuot ſanguinis cum ipſo comprehendit legiſlatore, prout determinat *Pomponius Libro* XXI. *Variarum Lectionum*, atque definitur *Lege fin. §. de Legibus*; unde & *Remo* fraternarum cootemtori legum mors pro pœna fuit:

Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.

prout canit *Lucanus Libro* 1. *verſu* 95.

Subditi itaque ſeu cives duobus iſtis ſignificantur piſciculis, io rete incluſis, binarius enim primus multitudinis apud Arithmeticos eſt oumerus. Maior piſcis Magiſtratum ſignificat, cui & unitas & magnitudinis eminentia convenit. Nam licet a compluribus ſimul geratur, illi tamen omnes unum Reipublicæ caput repræſentant. Jam Magiſtratus ipſe licet rete noo comprehendatur, apparet tamen cum eodem unitus illique agglutina-
102 tus, & velut magiſter diſcipulis ſuis adhærens, legesque exemplo vereri edocens, ſicut ſecundum dictum Poëtæ,

A bove majori diſcit arare minor.

Agnoſco quidem cunctas Civitates rete ſibi vindicare poſſe ut legum Symbolum; unde & illi, qui exprimere voluerunt felicitatem *Timothei*, magni illius *Græcorum* Ducis, io Civitatibus expognandis, ad invidiam ejus depingebant Fortu-

A nam rete captas Urbes in ſinum ejus trahentem: verum ego quidem iotendo id recte dici poſſe de quiete, quam ſecuram carpere poſſunt Magiſtratus & Princeps æquis Legibus devincta Civitate. Quæ quum ita ſint, *Reatinæ* Urbi præſertim conveniunt, quum certe *Reatini* illi ſint, qui *Curim*, unde *Romanorum* Legiſlator *Numa*, ut dictum eſt *Cap.* IV. Leges edocuerint.

Virgo autem illa, quæ vexillum Equiti por- 103
rigit, videtur eſſe *Rhea* mater, cujus ſcilicet honori a marito *Saturno* ſeu *Zabazio* dedicata Urbs *Reate* fuit. Hinc ſcribit *Silius Italicus* Lib. VIII. verſu 417.

B ——— ——— *Magnæque Reate dicatum*
Cœlicolum Matri.

Sicut & noſtro Idiomate Victorius:

——— ——— ——— *Cui le gran Madre*
Di tutt' i Dei fè Rea l'alte e leggiadre
Mura, ch' hor ſon di gente ampia, e ſevera.

Conveniebat enim, ut Urbis regimen viro *Saturno* traderet, forti & bellicoſo, ipſa mulier, nec imperiis apta.

Hinc igitur recte *Saturno* Vexillum tradit *Rhea*, unde idem canit Poeta:

C *Saturno il Gran, che Sabatio dett' era,*
A lei conſorte, e di Sabo almo Padre,
Fuggendo con le Alpeſtri Caſpie ſquadre;
Pos' ivi la ſua ricca aurea Bandiera.

[1] Atque bæe ſunt, quæ ſuper antiquiſſima iſta Inſignia in meotem mihi venerunt, quorum mihi vetuſtas probatur ex æreo Numiſmate *Reate* invento io maxime profundo loco ſundamentorum Palatii Domini *Mariani Petri Vecchiarelli*, Decani Signaturæ *Gratiæ*.

Jam itaque tandem accingor, ad fioiendam operam ooſtram, deſcriptioni atque enumerationi A-
D gri *Reatini* atque Caſtellorum &c. illi ſubjectorum, quum jam ſupra *Cap.* IV. ſatis multis ipſam illuſtraverim Civitatem.

Quum itaque partim in plano condita ſit *Reate*, partim in colle, ad Auſtrale Montium latus, poſt ſpatioſam ſatis planiciem propius a collibus, 104
longius vero a montibus, tanquam corona cingitur.

Ab Oriente in amœno admodum colle *Caſtel-Franco* apparet, quod rupe ſua a quacunque incurſione omnem ſubjectam defendit planiciem, prout & aliquando accidit, unde omnibus telonii oneribus exemtum a *Reatinis*, tritici, vini, olei, cœterarumque frugum valde ferax eſt.

E E regione ejus alter eſt collis, in quo apparent veſtigia antiquiſſimæ Urbis *Liſſæ*, quam *Aborigines* olim habitarunt, verum deſtruxere *Sabini*, quam & ipſam *Liſſam* apellant *Dionyſius* atque *Albertus*.

Amœna in valle medius inter iſtos colles, evicinis deſcendens montibus gelidiſſimà aquà ſurgit ſubterraneis meatibus fluvius, *Cantarus* a *Græcis* vocatus. Ubi autem naſcitur, quaſi ad incunabula ejus, vix per unius manus ſpatium, circumrotatur mola granaria, & dein extra Civitatem atque intus, mediam enim percurrit, ſimiliter ſex
F aliæ agitantur; fluviuſque idem calidiſſimis æſtatis temporibus, ſumma utilitate, ſubjecta prædia ripæ ſuæ recreat. Solet

1 *Atque hæc ſunt*] Quis nobis dicet an non vicinitas retis cum *Reate* Urbi hoc inſigne dederit, ſatis conveniens, utpote lacubus, & piſcatu abundanti. Sæpius autem id accidere ſolet, ut minoribus captis piſcibus majores ſaltu ſupra rete facto juxta oras ejus elabantur. Niſi & illo ipſo, qui foras rete conſpicitur, nobis innuatur, quotcunque captis piſcibus, alios tamen futuræ piſcatui ſupermanere. De vexillo nihil amplius dico, quam veteribus tale forma in uſu non fuiſſe. Verum magna mihi eſt ſuſpicio, innui ſacram aliquam in Terras Sanctas expeditionem; unde facillime tale inſigne nacta fuerit Urbi Statui Eccleſiaſtico devota, illa enim tempora omnino mihi redolere videtur, & forſan plura dici poſſent & certiora, ſi ipſum Numiſma depictum in ære attuliſſet Auctor, quod Medii (ut vocant) Ævi fuiſſe, vix eſt ut dubitem, qualia ſcilicet illa cum inſigni Urbis *Patavii* attulit Doctiſſimus *Pignorius* in *Antiquitatibus* ſuis *Patavinis & Antenore*, cui pariter, ut & aliis ſimilibus huic opuſculo, lubentes operam noſtram addiximus.

P. Angeletti. D

Solet in iſto fluvio ſcaturire a *Plinio* laudatus fons, atque *Neminius* appellatus; qui incrementis ſuis atque decrementis futuræ fertilitatis clariſſima præbet indicia. A noſtris *Acqua Rea* appellatur, atque ita a Patre *Bernardino Stephonio* decantatur:

Fons unus ano promicat loco aanquam,
Neminius vocatas in Reatino,
Uber, ſaluber, puras & fugax humor,
Et hos & illos exitus ſibi quærit.

Non longe inde abeſt Eccleſia Sanctiſſimæ *Nunciatæ*, cum Conventu Patrum *Eremitarum*, atque in vicinia eſt *la Foreſta*, Conventus Patrum *Diſcalceatorum*, nobilitatus ſtupendo iſto vineæ mi-
105 raculo a P. S *Franciſco*, quod pleniſſime enarratur *Florum Cap.* XVIII. & a *Waddingo Tomo* I. *Anno* MCCLVII. *Num.* XVIII. qui inſuper dicit conſecratum fuiſſe a Papa *Gregorio* IX. & Patribus *Clarenis* aliquando inhabitatum, tandem vero ab Epiſcopo quodam *Reatino* reſtitutum Patribus Obſervantibus. Servatur ibi hodie miraculoſa imago Virginis, & ipſum illud vas in quo vinum multiplicatum fuit a P. S. *Franciſco*.

Paullum inde diſtat collis elevatior, antiquitus *Palatinus* dictus, ab ipſis inhabitatus *Aboriginibus*, qui juxta proximam paludem, a *Velino* factam, ſecundum *Varronis* ſupracitati teſtimonium *Libro* IV. *de Lingua Latina*, & *Dionyſii Libro* I. incoluere locum, & nomen impoſuere *Palatio* ſeu *Palazzo*, & Romæ monti *Palatino*. Recentioribus temporibus *Monte Gambaro* appellatur, a familia forſitan *Monte-Gambarorum*, a quibus poſſeſſa fuit. Id quod mihi non tantum conſtat ex traditione, verum & ex Epitaphio unius ex iſta familia, in Cathedrali *Reatina* Eccleſia ſepulti, quod ita ſeſe habet:

HIC REQVIESCIT NOBILIS ET EGREGIVS VIR DOMINVS CHRISTOPHORVS DE MONTE GAMBARO DE REATE SCRIPTOR ET ABREVIATOR APOSTOLICVS, QVI OBIIT ANNO DOMINI MCCCCXXXXV. 30. DECEMBRIS.

Cernitur in illo nunc pulchrum munimentum ſeu arx, communi ſumtu ad defenſionem plani, quod ſubjacet, exædificata.

Ad dextram, Aquilonem verſus, in monte ma-
106 xime ſublimi cernitur prædium *Baſtone*, quod Caſtellum honoratum quondam fuit manſione Protectoris noſtri *S. Franciſci*, & Eccleſia ab eodem ædificata in honorem *S. Jacobi* Apoſtoli, in eo ipſo remiſſionis peccatorum ſuorum a ſupremo Deo certiore facto. Locus iſte cuſtoditur a *Minoribus Obſervantibus*, inque eo adhucdum multa Sancti iſtius miraculoſa ſunt veſtigia. Ubi enim ille ſolebat pœnitentiam agere, adhucdum rupi impreſſæ viſuntur figuræ genuum ejus, capitis, & pedum, ſicut ex regione ejus Dæmonis forma gigantea. Inter Conventum etiam atque Caſtellum, in media via, *Waddingus* ſæpe laudatus, *Tomo* I. *Numero* XXI. *Anno* MCCXVII. ſcribit in concava rupe impreſſam eſſe figuram Breviarii *S Franciſci*, quando ex improviſæ pluviæ timore ſeſe illuc reciperet; ipſaque illa impreſſio reſpondet etiam Breviario iſtius Sancti, quod in *S. Damiano Aſſiſio* ſervatur, licet præ vetuſtate temporis fere evaneſcere jam impreſſionem illam mihi indicaverint in miraculoſo iſto ſaxo devoti ejuſdem Sancti cultores.

Abeſt inde paululum *Vedutri*, Caſtellum ita dictum, ut volunt, *quaſi a duobus rivulis circumdatum*, vel ut alii volunt, *quaſi a Velubris Populis ædificatum*.

Inferius inveniuntur veſtigia Villæ *Axiæ*, ſuperius a me commemoratæ, ubi ad dextram atque ſiniſtram lacus ſunt duo omni generè optimorum piſcium abundantes. Hi undecunque viridibus circumdati arboretis, pulcherrimam, quaſi in lucido ſpeculo, in limpidiſſima aqua, excitant imaginem atque umbram. Viſuntur inter illos Septem-Aquæ, quæ mox ſimul unitæ navigabilem una fluvium faciunt, tructis piſcibus plenum, & tandem in *Velinum* ſeſe exonerant.

Sequitur *Puregge*, Villa medis ſui parte diruta, 107
& regio antiquitus appellata *Bernardeſco*, quum ſub dominio eſſet *Bernardi Arroni*, referta Caſtellis, ut *Meleſe*, *Agneſe*, *Monte Rotondo*, *Miranda*, *Rocchete*, *Cocolone*, aliiſque, quorum major pars (in ruinis autem ſatis multa prolapſa ſunt) ad ditionem *Reatinam* nunc pertinet.

Ubi vero ad aliud veneris Caſtellum, noſtris *Morro*, *Græcis* autem *Marruvium* dictum, Occidentem verſus deflectenti aſcenditur Caſtellum di *Moggio*, ita dictum, quoniam ædificatum fuit a *Monio Fabio*, *Reatino*, qui priſtinis temporibus poſſedit inſuper & *Labrum*, prout ex multis Memoriis patere poteſt, & præſertim ex *Lapide*, qui in Eccleſia Cathedrali eſt, in quo *Nobiles de Alabro* leguntur; quod & a *Godefriducio Anchaiano*, in *Vita* Domini *Baptiſtæ Cantalicii*, Epiſcopi *Atrienſis* atque *Pennenſis*, manifeſte probatur. Iidem Anno MCCXCV. *Reatinis* vendiderunt tribus millibus & trecentis aureis Caſtellum & Montem *Monte Calvo*, cum omni ſua juriſdictione, prout in Notulis ſuis annotat *Victorius*,

In deſcenſu porro obſervatur *Piè di Luco*, locus ita dictus a Caſtello quodam *Luco* dicto, quod olim illi loco ſuperſtetit. Iſtius Caſtelli gratia acris olim pugna orta eſt inter *Reatinos* atque *Spoletinos*. Quum enim lis orta eſſet inter Dominos *di Labro* atque *di Luco*, propter *Montem Capernum*, in quo ædificare cœperant *Odo di Luco* fraterque ejus *Mattheas*, quem montem Domini *di Labro* ad ſeſe pertinere aſſerebant, *Reatini* Dominorum *di Labro* partes amplexi ſunt, *Spoletini* autem contrariæ adhæſerunt. Inde ubi ad arma ventum eſt,
interceſſione *Bonifacii* VIII. anno MCCXCVIII. ab 108
illis temperatum eſt, qui judicium ſuper illa re Cardinali *Sabinenſi*, qui *Petrus* dicebatur, atque *Mattheo Urſino*, Cardinali *S. Mariæ in Porticu* permiſit. Hi tandem juſſerunt, ut ab ædificatione deſiſterent Domini *di Luco*, neque idem quis attentaret ſine permiſſu Pontificis, & ſimiles conventus fecerunt, qui diſtincte enarrantur a *Victorio* in Memoriis ſuis, ubi ſubjungit lites inter *Reatinos* atque *Spoletinos* ſopitos fuiſſe anno MCCCLXXVII. tempore *Urbani* VI. *Petro*, Comite *dell' Anguillara*, Duce *Spoleti*.

Prope Caſtellum illud *Piè di Luco*, erat Caſtellum *Maſſimo*, & Inſula *Iſſa*, ubi habitavere *Aborigines*, undique lacubus circumdatum, prout auctores ſunt *Dionyſius* & *Antonius Auguſtus*.

Ulterius in Monte elevatiori *Grecce* conſpicitur, a *Græcis* conditoribus nomen ſuum adeptum, verum longe celeberrimum propter Oratorium atque Conventum P. S. *Franciſci*, quod ſinu agri ſui amplectitur, Miraculoſum illud, inquam, prout & dicit *Waddingus Tomo* I. *Anni* MCCXVI. *Num.* XII. Quum enim prope *Grecce* exiguum Conventum, inter duas carpinos ædificaſſet, verum fratribus nimis incommodum, præſertim nobili cuidam *Jo. Velitæ*, qui præ nimia pinguedine oneroſo erat corpore, anxie ab eodem rogabatur *Velita*, ut cum ſociis ſuis ad *Grecce* reverteretur, atque ibi novum extrueret Monaſterium. Reſpondit Sanctus, hoc ſeſe illi largiturum ſi in eo Cœli Dominus conſentiſſet, atque ſi ſignum illud conſpiceretur, ut a parvulo puerulo extra *Grecce* in ſublime jacta ardens titio alicubi cecidiſſet, ibi locorum ſeſe Con-

ven-

109 ventum ſuum ſtabiliturum. Evenit autem, ut leviter a puerulo jactata titio ceciderit abinde milliaris ſpatio in ſilveſtri quodam monticulo, cujus dominus erat Nobilis *Velita*, media rupe, ut hodieque cernitur, perforata. Hoc ubi accidit, e veſtigio accolæ Eccleſiam atque Monaſterium Sancto exædificarunt, qui prius illud relinquens Oratorium, ad novum ſeſe contulit. Ibi poſtea infinita ab eodem miracula patrata ſunt, quæ in Ordinis ejus Chronica diſtincte enumerantur. Verum inter omnia illa unum propter eximiam ejus ſingularitatem recenſebo, quod Seraphico Dei ſervo iſto in loco accidit. Hic quum Evangelium Vigiliis Natalis Domini caneret, & ad verba iſta perveniſſet, *Et verbum Caro factum eſt*, ante oculos omnium qui aderant, & præſertim Nobilis *Velitæ*, Verbum illud Incarnatum comparuit in brachiis Sancti, vel ut alii volunt in præſepi inter fœnum, ibidem ad iſtum uſum præparatum. Hinc originem traxit pia iſta & laudabilis conſuetudo præſepia fabricandi, quam ubique terrarum Chriſtiana amplectitur pietas. Ibi Sanctus ille, prout pergit *Waddingus*, prædixit magnas diſcordias inter *Peruſinos* futuras. Illuc ſeſe contulit *Bonaventura*, ut accuratius contemplatione *Seraphici* Doctoris frueretur, ut & Beatus *Joannes Parmenſis*. Illic Beatus *Angelus Tancredus, Reatinus*, primus Vitam S. Patriarchæ ſcripſit, ut & converſionem ſuam, prout legitur in Annalibus *Minoritarum* Fratris *Lucæ Waddingi*, *Tomo* I. *Anno* MCCX. *Num.* III. *pag.* 6. *Suæ converſionis ſeriem* (inquit) *ipſe Angelus adamuſſim humiliter expreſſit, in illo, quod ſcripſit, Opuſculo de Franciſci geſtis in partibus Reatinis.* Socius fuit idem *S. Franciſci*, prout colligitur ex eodem loco, his verbis: *Ob-*
110 *vium habuit Franciſcus nobilem quendam militem, Tancredum nuncupatum.* Idem docet Frater *Franciſcus Gonzaga*, Ordinis *Seraphicæ* Religionis, in *Titulo Beatorum pag.* 92. dicit enim *B. Angelus Tancredus, Reatinus, primo miles, deinde ſocius B. Patris Franciſci: Aſſiſio, in Eccleſia S. Franciſci, non longe a tumulo B. Patris conditus eſt: qui ſigna & miracula vivens atque mortuus edidit.*

Ut jam tandem inſtitutum iter proſequamur, a *Grecce* pervenitur ad *Monte Calvo*, quod eſt Caſtellum ita disjectum anno MCCCCLXXXIV. ab *Andrea di Palombara*, ut ibidem vix ſex homines habitent. Appellatur autem *Calvo*, a montis calvitie, ubi hodie fortiſſima adhuc Arx ſupereſt.

Prope eſt deſtructum Caſtellum *di Alatri*. Vicinum vero magis *Reate* in pulcherrimo colle *Contigliano* eſt, antiquæ *Cetiliæ* colonia, quam *Plinius* nominat, ut & *Dionyſius*, *Cluverius*, aliique permulti, intra Antrodocum & *Reate* ſitæ, prout diſcere eſt ex *Antonino Auguſto*, quam etiam opinionem ſequitur *Victorius Libro* III. & IV. MSS. ſuorum. *Anchaianus* autem, quem & ſuperius nominavimus, in Vita Domini *Cantalicii*, reprehendit *Leandrum Albertum*, qui aſſerit eſſe illum locum, qui nunc dicitur *Contigliano*, quum in deſtructione ejus Urbis a *Gothis* facta, incolæ ejus huc illuc ſint diſperſi, & varias condiderint colonias, atque inter illas *Contigliano*.

Et certe, ut bene argumentatur *Xylander Num.* XIV. & XV. adductus ab *Anchaiano*, antiqua *Cotilia* ſita fuit, ut latius mox demonſtrabimus, intra *Antrodocum* atque *Civita Ducale*, antiquioribus etiam temporibus, inter *Antrodocum* & *Reate*, nondum extructa ſcilicet, ut recte ibidem ſubjungit *Anchaianus*, quæ ſerius excitata eſt, *Civita*
111 *Ducale*. Anno enim MCCCVIII. condita fuit ex auctoritate *Caroli* II. & *Roberti*, primogeniti ſui, Ducis *Calabriæ*, Septembris die XV. & Regni *Caroli* anno XXIV. Apportat Auctor idem pro ſententia ſua Imperatoris Indultum (ut vocant) unde apparet ex filii *Roberti* titulo voluiſſe appellari *Citta Ducale*. Ducentis poſt annis a Pontifice *Julio* II. anno MDVIII. Novembris die XV Epiſcopali dignitate exornata fuit, quum ante Diœceſeos eſſet *Reatinæ*. Primum autem Paſtorem illi dedit *Jacobum Alpharabium*, qui occupavit ſedem illam menſe Januario, anno MDIX. prout liquido omnia iſta certi poſſunt in autentico MS. Domini *Baptiſtæ Cantalicii*, Epiſcopi *Atrienſis* & *Pennenſis*, qui Antiſtes magna eruditionis fama inclaruit tempore *Alexandri* VI. habitus auctor verax, quique magna cum concinnitate Bella *Neapolitana* literis mandavit.

Sed & alia præterea argumenta petere licet ex *Dionyſio Halicarnaſſeo*, quæ plenius examinat *Victorius*. Colligitur autem ex illo, *Cotiliam* ſitam fuiſſe (ut diximus) inter *Antrodocum* & *Civita Ducale*, verum ne longius evagemur, contenti hoc uno erimus. *Cotilia* ſita fuit ad lacum immenſæ profunditatis, tantæque magnitudinis quantæ quatuor alii ſimul conjuncti, in cujus medio erat Inſula parva quinquaginta pedum, quod nunc ad hoc nunc ad illud latus fluctuare ſolebat, locumque illum ſedem amatam Diis ſuis Gentiles credebant, unde appellabant *Sacrum*, prout ex *Dionyſio* non tantum & *Plinio*, ſed & *Blondo*, *Alberto*, aliiſque conſtare poteſt. Jam vero, quoniam iſte lacus non exſtat prope *Cotiliam* recentem, ſeu *Contigliano* (prout appellare lubet) verum inter *Antrodocum* & *Civitatem Ducalem*, neceſſario dicere debemus, antiquam *Cotiliam* juxta lacum illum fuiſſe ſitam, tanto adhuc magis, quoniam tota iſta regio etiamnum deletæ Civitatis nomen 112
retinet. Licet autem hodie parva iſta natans Inſula in iſto lacu non conſpiciatur, attamen, quoniam dimenſio quadrat, dicere cum *Victorio* poſſumus, longinquitate temporis abſorptam & diſſolutam ab aquis fuiſſe Inſulam.

Contra autem inferri nequit, *Cotiliam* in agro fuiſſe *Reatino*, adeoque eandem, quæ hodie vocatur *Contigliano*, quæque in dominio *Reatina* ſita eſt, quum illud non pertingat ad locum illum, qui eſt inter *Antrodocum* & *Civitatem Ducalem*. Si enim quis ad illa attendat, quæ in in initio hujus *Capitis* ſcripſimus, inveniet, priſtinis temporibus jus *Reatinum* uſque ad *Amiternum* & *Antrodocum* porrectum fuiſſe, prout ſuperius ex *Strabone* probavimus. Quod ſane bene intelligens *Torquatus Taſſus*, ubi de Aquarum Mirabilibus in Mundo ſuo Creato agit, ita canit:

Perche tacc' io le meraviglie antiche
De Stagni di Riete, in cui vedevanſi
L' Iſolette ondeggiante, e quaſi à nuoto?

Ciacconius etiam, ubi agit de Fratre *Petro Reinaluccio*, Antipapa, æmulo *Joannis* XXI. illique oppoſito a *Ludovico Bavaro*, anno MCCCXXXI. *Corvaro* nominans patriam ejuſdem Papæ, vitio creati, alias nobilis & literati, prope *Aquiciam*, & in dominio *Reatino* ponit, ſcribens: *Pſeudo-papam deſignavit quendam fratrem Petrum Reinalutii, de vico agri Reatini Corbario, nobili Familia, Ordinis Minorum, Apoſtatam & Sciſmaticum, antea tamen optimæ vitæ & morum habitum.*

At quoniam *Antrodoci* incidit mentio, opportunum videtur brevi digreſſione lucem aliquam illi accommodare, ut loco eminentiori Diœceſeos *Reatinæ*.

Antrodocum itaque antiquiſſimum eſt Oppidum, 113
cujus *Strabo* & *Antonius Auguſtus* crebram faciunt mentionem, ita ut de vetuſtate vel cum deſtructa *Cotilia* certare poſſit. *Antrodocum* vero dicitur Urbs, quaſi condita *inter montium ocreas ac radices*. Radices enim Montium *Ocreæ* appellantur *Latinis*.

Oppidum hoc, ſub titulo Marchionatus varii

poſſedere Barones. Domini *Savelli* illud olim habuerunt, dein Eminentiſſimus Dominus Cardinalis *Bandini*, felicis memoriæ, Protector *Reatinus*, hodie vero poſſidet Dominus Marchio *Giugni*, *Florentinus*.

Eccleſia Oppidi Vetus ædificata fuit anno MXLIX. tempore Papæ *Leonis* IX. & *Henrici* III. Imperatoris. Invenio etiam floruiſſe in Monaſterio *Corporis Chriſti* ſingularis Sanctimoniæ Monacham *Antrodocenſem*, Ordinis *S. Franciſci*, dictam *Bonaventuram*, cujus admirabilem vitam exacte narrat Frater *Marianus Florentinus Libro* V. *Cap.* XXI. *pag.* 133. MSS. ſuorum, quæ conſervantur in Bibliotheca Sereniſſimi Magni Ducis *Hetruriæ*, & ſæpiſſime adducuntur a *Waddingo*. Initium Hiſtoriæ ejus Virginis venerabilis ita incipit: *Fuit olim Soror in ſupradicto Monaſterio Corporis Chriſti, Bonaventura nuncupata, de Oppido, quod Introdoco dicitur, converſione, & vita ſatis admirabilis &c.*

Quod ad ſitum Oppidi attinet, ab altero latere Viæ *Salariæ* inveniuntur certæ aquæ, quæ ab Antiquis, præſertim a *Strabone* appellantur *Cotiſcolæ* nomine. Incolæ etiamnum *Cotiſcoli* appellant. Medici aſſerunt iſtius aquæ mineral eſſe ferrum cum alumine & nitro commixtum, unde
114 admodum conferre dicitur leniendo dolori renum & calculi.

Decus etiam Oppido adfert, quod in proximo eſt, antiquiſſimum Monaſterium SS. *Quiricis* & *Juliettæ*, reſtauratatum anno MCLXXIX. a *Sinibaldo*, Abbate Ordinis *S. Benedicti*, ſub cujus inſtituto vivebant iſti Monachi, & cujus temporibus ruinam (*ſub quo combuſtum fuerat*, dicit *Victorius*) paſſus fuerat. Eccleſia autem ejus eodem anno fuit conſecrata Septembris die X. ab *Odone*, Epiſcopo *Reatino*, poſtea anno MCXCV. *Cæleſtinus* III. illud Monaſterium recepit ſub protectione *S. Petri*, ad exemplum *Innocentii* II. & *Alexandri* II. Anteceſſorum ſuorum. Ex Bulla illa manifeſte apparent ejuſdem Monaſterii annui reditus, juriſdictio atque dominium, Licet vero jam ab aliquot ſæculis deſtitutum fuerit Monachis atque deſtructum, tamen haud periere memoriæ, in quibus ejuſdem dominium continetur. Hinc eſt, quod Summi Pontifices pro tempore ad Commendationem referant, adeo ut morte Cardinalis *Bandini* vacuum, ab eo qui nunc ſedet Summo Pontifice *Urbano* VIII. delatum ſit Eminentiſſimo & Reverendiſſimo Domino Cardinali *Alexandro Cæſarini*, Diacono tituli *S. Coſmi* & *Damiani*, qui ſolita ſua vigilantia, atque diligenti norma, non modo conſervat antiqua dominia, tam Caſtelli *Marigliani*, quam plurimarum Eccleſiarum proprias grancias, magnumque numerum territoriorum, in illa Bulla aliiſque Scripturis comprehenſorum (quæ cuncta oſtendere mihi, felicis memoriæ, *Julius Corona*, *Reatinus*, & *Marcus Antonius de Benedictis*, *Romanus*, Juriſconſulti & Theologi inſignes, ſucceſſivi ejus Auditores) verum etiam ſollicite inquirit modum recuperandi abalienata bona & loca, prout idem *M. Antonius de Benedictis* mihi affirmavit.

115 Verum ut jam in viam, a qua deflexeramus paululum, redeamus, id eſt ad *Contigliano*, Coloniam (ut probavimus) antiquæ *Cotiliæ*, illud tantum mihi dicere reſtat, deſcriptum atque illuſtratum erudita penna *Andreæ Fulvii*, Scriptoris *Antiquitatum Romanarum*, non minus ligata quam ſoluta oratione nobilis, fuiſſe.

In agro ejus reſtant adhuc veſtigia Monumenti Sepulchralis *Memmii Apollinaris*, Summi Ducis Imperatoris *Trajani*, & rudera Templi *Sanco* olim, ſeu *Sabo*, primo *Sabinorum* Regi forma teſtudinea dedicati. Vicina etiam conſpicitur Eccleſia *S. Eleutherii*, quam aliquando adiit etiam *S. Franciſcus*. Verum inter omnia eminet venerabile Monaſterium S. Paſtoris, in Collem iſtum tranſlatum e loco plano, aquis inundato, anno MCCLV. prout in *Lapide* inſcriptæ ſequentes docent literæ:

Anno Domini 1255. tempore Alexandri Papæ IV. vacante Imperio, menſe Maji, Die quinta intrante, fundata fuit Domus iſta ſub Abbate Andrea, & Ruperto Priore, & Subpriore Palmerio, & Domno Angelo Magiſtro operæ, qui primus cæpit fundamenta prædictæ Domus: Animæ quorum requieſcant in pace.

Hoc autem, ut diximus, Monaſterium, primitus, temporibus *S. Bernardi*, inferioribus maxime locis, in plano fuit, conditum a *S. Balduino*, Abbate *Reatino*, & diſcipulo *S. Bernardi*, prout patere poteſt ex Epiſtola CCI. iſtius Sancti ad diſcipulum ſuum ſcripta. Poſſident hodie venerabile illud Monaſterium Canonici Regulares *Lateranenſes* dicti, Commenda autem eſt, ſeu ad rationes & reditus pertinet Illuſtriſſimi & Reverendiſſimi, Domini *Angeli Cæſii*, Epiſcopi *Ariminenſis*, veri imitatoris virtute & ſanctitate prædictorum Antiſtititum veterum. 116

Sequitur *Val Canera*, ita dicta a nobiliſſima Familia *Canneorum*, quorum in Eccleſia *S. Valentini* ſub eadem Valle ſita, antiquiſſimum hoc conſpicitur Epitaphium.

[1] D. M.
CANNEO. C. F. QVI. PVDENTI. MIL. CON. IIII.
PR. VII. CANNEVS. C. F. QVI PASTOR
IIII. VIR. TVR. DIC. A. P. MAG. IVV.
Q. R. P. PATRI DVLCISSIMO.

Vallem iſtam admodum limpidus lambit fluvius, quem probabilius nonnulli a *canoro* murmure, quam a *Canneis* appellant *Caneram*. Coronatur collibus rite pulchreque diſpoſitis, cum Arce *Canera*, & Caſtello deſtructo, cujus in *Statutis* noſtris fit mentio.

Sequuntur *Col Vaccaro*, *S. Martino*, *S. Filippo*, alio nomine *Scarnabebe*, *Cerchiara*, *Poggio Fidoni*, *Latinis* illud *Circularia*, hoc *Podium Filiorum Junonis* dictum, ut & *Poggio Perugino*, quod venditum fuit Civitati *Reatinæ*, anno MCCCXIV. a *Bertholdo* & *Poncello di Urſo* (quos *Urſinæ* Domus fuiſſe exiſtimo ex *Ciacconio* in *Vita Clementis* V. & *Urbani* IV.) una cum arce & agro ſuo centum quinquaginta aureis, tempore, quo vacabat Sedes Apoſtolica, morte *Clementis* V.

Ubi dein ab Occidente reverſus ad Auſtrum fueris, ante omnia occurrunt Caſtella *Santo Elia*, *Catreco*, *S. Benedetto*, *Magliano*, & tandem *Santo Giovanni*, ædificatum a *Reatinis* ante CCCC. circiter annos (prout patet ex *Statutis*, Libro III. *Cap.* LXXXVIII.) ſuperius ad Viam *Romanam*. 117

Poſſidet & præter illa Caſtella etiam *Catino* atque *Poggio Catino*, venditione acquiſita a *Sixto* IV. anno MCCCCLXXVII. pretio ſeptem mille ducatorum. Ad Eccleſiam enim reciderant morte *Ludovici di S. Euſtachio Romano*. Quoniam vero gravi incidente neceſſitate, quam commemorat *Vivius Com. Opin. Lib.* II. *Opin.* CCCCL. magnæ pecuniæ Civitati effeut colligendæ, non modo coacta fuit hæc duo Caſtella Dominis *Capizucchis*, unde actionem juris in illa Marchio *Olgiati* habet, verum etiam ſeſe ipſam mille modis oppignerare.

Hic denique terminatur viride Theatrum Montium diverſicolori veſtitu ornatorum, atque bene cultorum Collium, qui ſpatioſam circumdant planiciem circuitus milliarium XXXIV. a ſupremo qui cuncta fecit, Architecto, ab æterno præparatum

---

[1] D. M.] Præter multas alias in hoc Opuſculo Inſcriptiones, etiam hac augeri poteſt *Gruterus*.

ratum nobiliſſimæ *Reatinæ* Civitati, atque non ſine ſumma prudentia ab ejuſdem Conditoribus primis electum, peculiari ſane *Summæ Sapientiæ* diſpoſitione, quæ *pertingens a fine uſque in finem fortiter, diſponit omnia ſuaviter.*

Quam quidem nos humili voto ſuppliciter oramus, ut, quum nobis inter tot glorioſos Antiſti- A tes, conceſſerit in præſens Eminentiſſimum & Reverendiſſimum Dominum Cardinalem *di Bagno*, per interceſſionem Glorioſiſſimi Patriarchæ *S. Franciſci*, noſtri Protectoris, propter merita ejuſdem dignetur conſervare & complecti eundem favore ſuo in commodum noſtrorum omnium.

118 # C A T A L O G V S

Caſtellorum, ſeu Oppidorum, vicorumque Diœceſeos Reatinæ; illiuſque Epiſcopali Sedi ſubjectorum.

Excerpta ex Cancellaria Epiſcopali.

Caſtella ſeu Oppida dominii Reatini.

Contigliano.
Grecce.
S. Filippo ſeu *Scarnabech.*
Poggio Perugino.
Cerchiara.
Poggio Fidoni
S. Elia.
S. Benedetto.
Magliano.
S. Giovanni.
Caſtel Franco.
Poggio Baſtone.
Rivedutri.
Apulegio.
Cocoione.
Morro.

Caſtella ſeu Oppida Cameræ Apoſtolicæ.

Monte S. Giovanni. Urbs.
Monte Leone in Sabinis. Urbs.
Ornaro.

Sacræ Conſultæ.

119 *Labro.*

120 Domini Marchionis Matthæi.

Bel Monte.
Rocca Sinibalda. Urbs.

Dominis Marchionis Cæſii.

Oliveto.

Domini Ducis Cæſarini.

Torricella.

Domini Marchionis Giugoi.

Antrodoco. Urbs.

Abbatiæ SS. Quiricii & Julettæ, Eminentiſſimi Domini Cardinalis Cæſarini.

Micigliano.

Sereniſſimi Ducis Parmenſis:

Monte Reale.
Poggio Cancello.
Maſicone.
Capitignano.
Mompolino.
Aringo.
S. Lucia.
Ceſariano.
S. Lorenzo.
Favignano.
Colle Cavallaro.
Piede Colle.
Sivignano.
Paterno.
Colle Novero.
Aglione.
Paglio.
Marignano
Caſtiglione Verice.
Colle Verrice.
Santa Vittoria.
Pelleſcritto
Ceſa Proba.
Cabia.
Marano.
Butio.
Paganica.
Fano.
Caſtello.
Colle.
Monte Aviano.

Regni Neapolitani.

Civita Reale. Urbs.

Sereniſſimi Ducis Parmenſis.

Poſta. Urbs.
Sigillo.
Vacugno.
Borbone.

Domini Alexandri Urſini.

Scai.
Configni.
S. Giorgio.
Paviano.
Rocca Salvi.
Alegia.
Turrita.
Colle Gentileſco.
Bagnolo.
Rocca Palli.
Cornellano.
Campotoſto.

Sereniſſimi Ducis Parmenſis.

Leoneſſa. Urbs.
Bleſio.
S. Vito.
Commurata.
Commulato.
Colle Secco.
Velciano.
Vindoli.
Sala.
S. Clemente.
Imagine.
Vall' Impune.
Carpineti.
Albaneto.
Piedi Poggio.
Colle Varo.
Campli.

Domini Ducis Savelli.

Peſculi.

Domini Ducis Cæſarini.

Rocca Ranieri.
Torre di Toglia.

Domini Ducis Savelli.

Macchia Simone.

Domini Pompei Columnæ, Principis di Gallicano.

Girgenti.
S. Pietro.

Domini Ducis Cæſarini

S. Elpidio.
Poggio S. Giovanni.

Domini Ducis Savelli.

Peſchieto.
Civitella.
Neſio.
Vaccareccia.
Pace.
Lofrini.
Caſteliaccio.
S. Lucia.
Tonnicoda
Rocca Bernarda.

Domini Principis di Gallicano.

Taglieto.
Fluminata.
S. Hippolito.
Magna Sede.
Colle.

Domini Conneſtabilis Columnæ.

Corbaro.

Domini Ducis Cæſarini.

Caſtel Manardo.

Dominorum Cæſarini & Marieri.

Colle Fegato.
Borgo di Colle Fegato.
Villa di Colle Fegato.
Spedino.

Domini Conneſtabilis Columnæ.

Latuſcolo.
Turano.
S. Anatolia
Cartorio.

Domini Principis di Gallicano.

Petrella. Urbs.
Staffuli.
Marieri.
Mercato.
Flaminiano.
S. Agapito.
Fonte Fredda.
Orano.
S. Salvatore. 121
Mazzoleno
Bruſciano.
Faggio.
Fornello.
Sambuci.
S. Lucia.
Radicaro.

Dominorum Soderini.

Coll' Alto.

Domini Marchionis Cæſii. 121

Poſtucciola.

Domini Ducis Cæſarini.

Stipes.

Domini Principis Borgheſii.

Colle Piccolo.
Caſtel Vecchio.

Domini Marchionis Matthei.

Autuni.

Dominorum Marieri.

La Serea.

Dominorum Soderini.

Paganica.

Domini Marchionis Palumbaræ.

Pietra Forte.

Dominorum Soderini.

Heſpule.
S. Lorenzo.
Colle Giove,
Ricetti.

Dominorum Marieri.

Marſcetelli.

Dominorum Sacchetti.

Rigatti.

INDEX AUCTORUM,

Qui in hoc Pompei Angelotti Opuſculo citantur illuſtrantur.

A Lbertus (*Leander*) 2.B. 50 E. 53.F. Aldus Manutius, 48. F. Anchaianus (*Godofriducius*) 52.C. 53 E.F. *Antonini Aug.* Itinerarium, 48.E. 54. F. S. Antonius Epiſc. Flor. 2.B. Aquileienſium Epiſcoporum Memoriæ, 27.B. Archiva *Farfana*, 27.E. Archiva *Reatina*, 15. C.D. *Auguſtinus*, 41.F. Baronius (*Cæſar*) 2.A. 27.B. Bellarminus, 2.D. Beroaldus, 45.C. *Beroſus*, 45.C. Blondus (*Flavius*) 7.A. 22.E. 54.C. Bollarius, 28.F. *Cæſar Vopiſcus*, 7.B.C. Cantalicius (*Baptiſta*) 54.A. Celanus (*Thomas*) 38.A. *Cato*, 42.A.C. 47.A. 48.B. Ciacconius (*Petrus*) 17.C.E. 18.E. 19. C.25.B.27.F 38.A. 39.E. 54.E. 56.D *Cicero* 7.E. 8.C. 11. F. 25. D. 26.B.C.F.48.F Cluverius (*Philippus*) 6.C. 48.D Collenuccius, 2.B. *Columella*, 8.E. *Dionyſius Halicarnaſſeus*, 8.E. 50.E. 51.C. 52. E. 54.B. *Donotus*, 26. B. notatus, 7. A.C. *Feſtus*, 44.B. Fulvius (*Andreas*) 55.F. Gonzaga (*Franc.*) 53.C. Gonzaga (*Petrus*) 53.C. *Gratianus*, 14. B.C. *S. Gregorius*, 13.E. 22.C. 24.A.27.C. Iaconellus (*Jo. Bapt.*) 29.C. Jacovaccius *Cardinalis*, 1.D. *Inſcriptiones*, 14.E. 15.C.16.B.F. 17.A. 18.A. 19.A. 20.B. 28.F. 44.C. 49.A. 51.D. 56.A. *Inſcriptiones Antiquæ*, 27.D.32. 33.34.35.36. per totum, 43.F. 44.F. 56.C. *Joſephus*, 42.A. Jodocus, 48.C.D. *Juvenalis*, 11.B. *Lactantius*, 44.A. Lælius (*Jo. Lud.*) 15.E. 41.C. Lilius (*Hyacinthus*) 46.F. *Livius*, 25.F. 48.F. *Lucanus*, 49. D. Marianus *Florentinus*, 55.A. Marianus *Florentinus*, 56.B. *Martianus Capella*, 44.A. *Martiolis*, 11.B.

Merula (*Paulus*) 6.C.D. 48.E. *Ovidius*, 25.D. 44.A. Pamphilus (*Joſephus*) 23.B. Panvinius (*Onuphrius*) 27.B 39.E. *Papirius*, 9.C. Peruginus (*Sebaſt.*) 22.E. Petrarcha (*Franc.*) 46.E. Pignorius (*Laur.*) 50.F. Platina, 2.B. 39.E. *Plinius*, 5.F. 6.C. F.7.C. 8.A F. 54.C. Poggius, 2.B. *Propertius* 44.B. Roſcius, 30.A. Roſſus (*Hier.*) 2.B. Salianus (*Jacobus*) 44.D. *Sanſovinus*, 19.E. *Servius*, 5.F.6.F.7.B.26.A. *Servius notatus* 7.A.C. Severanus (*Jo.*) 13.E. 27.B. Sigonius, 2 A. *Statutæ Reatina*, 27.B. 29.F. *Silius Italicus*, 42.C. 50.B. Sixtus *Senenſis*, 29.F. Stephonius, 9.D. 51.A. *Strabo*, 31.C. 48.E. 54.D.F. *Suetonius*, 8 F. 43.D 45.C. Surius. 23 E. *Symmachus*, 20.B. Taſſus (*Torquatus*) 54.E

Trebellius Pollio, 46.F

Turrecremata, (*Jo.*) 1.D

Valerius Maximus, 26.C. 48.F

Valſinguamius (*Thomas*) 27.F

Varro, 6.C. 7.B.F. 29.B. 48.B. 51.C

Victorellus, 17.E.

Victorius (*Marianus*) 6D. 8.B. 13.C. 14.E. 15. B. 19.F. 24.B. 39.A. 41.A. 42.D. 50.B.C. 53.E. 54.C

Villanius (*Joannes*) 30.C. 48.A

Virgilius, 6.E. 7.B. 7.D. 8.F. 9.C.E. 21.B. 26.A

Vivius, 56.F

Volaterranus (*Raphaël*) 22.E

Waddingus (*Lucas*) 11.F. 17.C. 20.E. 37.B. 39.C. 40.A. 51.B.E. 52.E. 63.B.C. 55.B

Xylander (*Guilhelmus*) 53.F

I N D E X

NOMINUM ET RERUM,

In Pompei Angelotti opuſculum, ſeu Deſcriptionem Reate Urbis, locupletiſſimus.

A Carana *regio*, 24.C

Adinolphus *Epiſc. Reat.* 15.D

Agneſe, 52.B

Alabro (*Nobiles de*) 52.B

Alatri, 53.D.C

Albinus *Epiſc. Reat.* 14.A

Alfanus (Lucius) *Epiſc. Reat.* 17.D

Aligerus (Marius) *Ep. Reat.* 18.F. 28.C.

Amiternum, 54.D.F.

Amphitheatrum & *Palatium Veſpaſiani*, 22.D

Amſancti *Valles*, *an cor Italiæ*, 6.E

Amulius (M. Anton.) *Ep. Reat.* 19.B

Andreas *Ep. Reat.* 16.C

Angelus *Æſculanus Epiſc. Reat.* 17.D.

Antonius (*Lucius*) 29.E

Antrodocum, 53.F. 54.B.C.D

Arcus *cæleſtis quotidie in Velino lacu apparet*, 9.E

Axius *Eques Reatinus*, 8.D

—— *villa ejus*, ibid 51.F

Barbarini (Franciſci) *Cardinalis laus*, 5.D

—— *ex familia illa Urbanus VIII. P.M.* 5.D

Baſtone *Poggio*, 37.E. 51.D

Bargelinus (Conſtantius) *Ep. Reat.* 19.F

Benedictus *Epiſc. Reat.* 15.B

Benevenutus *electus Epiſc. Reat.* 15.E.F

Benincaſa *Epiſc. Reat.* 13.C

Berardus *Ep. Reat.* 16.D

Bernardeſco *Regio*, 52.A

Bernardini *Senenſis conſecratio*, 12.E

Bernardus *Reatinus*, 30.C

Biagius *Epiſc. Reatinus*, 17.B

Bibliotheca *MSS*, 11.F

Binarini, *Ep. Reat.* 19.F

Bonaventura *Monialis*, 55.B

Bonifacius VIII. 39.D

Bufalinus (Julius) 21.D

Campus *Penſilis nonnullis cor Italiæ*, 6.C

Canales (*Alex. & Franciſc.*) 29.A

Canera *fluvius*, 56.D

Canneorum *familia*, 56.C

Cantalicius (*Bapt.*) 52.C. 54.A

Cantarus *fluvius*, 23.D 24.C. 50.E

Capelletti (*Martianus*) 28.D

Carnaſſilia *gens*, 17.F

Catilina (*Pompeius*) 30.C

Catino, 56.F

Chiavelloni (*Mutius*) 31.A

Ciceronis *ſtatua*, 24.D

—— *arx* ibid.

Civita *Ducale*, 53.F. 54.C.D

Clemens VIII. *Carianas aquas emiſit*, 9.D

Cocoione, 52.B

Coccapani (*Pyrrhus*) 31.B

Colle *di Saato*, 43.D

Collegium *Creſcentii*, 22.F

Colonus *Epiſc. Reat.* 14.B

Columbæ *Reatenſis pictura*, 22.E

Columna *gens*, 18.E

Colum-

Digitized by Google

INDEX NOMINUM ET RERUM.

Columna (*Jo.*) *Ep. Reat.* 18. B
—— (*M. A.*) 30. E
—— (*Pomp.*) *Ep. Reat.* 18. E
Conſtantiæ *Rogerii Regis Siciliæ, & Henrici Imp. Nuptiæ*, 15. C
Conti (*Ugolinus de*) 15. D
Conigliano, 53. E. 54. C. 55. F
Cor *Italiæ qui locus*, 6. A. B. C. 7. D
Correſe *ſeu Curis*, *Colonia Reatina*, 25. E
Cotilia, 35. E. F. 54. A. B. C. 55. F
Cotiolcola, 55. B
Creſcentius *Pet. Paulus*) *Ep. Reat.* 20. D
Criſpoltus (*Tullius*) 29. F
Curionis *foſſa*, 8. C. 9. A
Curis *ſeu Correſe*, *Colonia Reatina*, 25. E
DEſiderius *Jo. de Comitibus de Narcia*, 20. A
Diodocum, 8. A
Dodo *Epiſc. Reat. & ejus monumentum*, 14. E. 15. A
Dominicus *Ep. Reat.* 17. F
ECcleſia *ſeu Templum della Madonna del Soccorſo*, 21. E
—— *Patrum Ref. S. Franciſci*, 21. F
—— *Minorum Convent. S. Franciſci*, 12. B. C
—— *S. Nicolai*, 12. F
—— *S. Luciæ*, 12. F
—— *della Madonna del pianto*, 12. F
—— *S. Petri Martyris*, 12. F
—— *S. Petri Parochialis*, 13. A
—— *S. Joannis Evang. Cathedralis*, 13. C. D
—— *Glorioſi Præcurſoris*, 22. D
—— *S. Franciſci*, 21. F. 22. A. B. C
—— *S. Dominici*, 22. C
—— *S. Donati*, 11. F
—— *S. Agatæ*, 22. F
—— *Confraternitatis S. Mariæ*, 22. F
—— *S. Liberatoris*, 23. A
—— *SS. Philippi & Jacobi*, 23. A
—— *S. Auguſtini*, 23. B
—— *S. Antonii*, 23. C
—— *S. Marcini*, 23. E
—— *S. Eleutherii*, 23. F. 55. F
—— *S. Euſanii*, 24. A
—— *S. Barnabæ*, 24. A
—— *Spiritus S.* 24. B.
—— *S. Leopardi*, 24. D
—— *S. Claræ*, 24. D
—— *S. Stephani*, 24. D
—— *SS. Fabiani & Sebaſtiani*, 24. E
—— *S. Georgii*, 24. E
—— *S. Baſilii*, 24. E
—— *S. Vincentii*, 24. E
—— *S. Juvenalis*, 24. E
—— *S. Pauli*, 24. F
—— *S. Ruſi*, 24. F
—— *S. Nunciatæ*, 51. A
—— *S. Jacobi Apoſtoli*, 51. C
—— *SS. Quirici & Julittæ*, 55. C
—— *S. Valentini*, 56. C
S. Elias, *Caſtellum Reat.* 17. B
Epiſcopalis *Sedis aula*, 22. C
Epiſcopi *Reatini*, *S. Probus Reatinus*, 13. E
—— *Probianus Cardinalis*, 13. F
—— *Urſus*, 13. F
—— *Albinus*, 14. A
—— *Probinus Cardinalis*, 14. A
—— *Gaudioſus*, 14. A
—— *Colonus*, 14. B
—— *Benincaſa*, 13. C. 14. E
—— *Dodo*, 14. E
—— *Odo*, 15. B
—— *Benedictus*, 15. B
—— *Adinolphus*, 15. D
—— *Ugolinus de Conti*, 15. D
—— *Thomas*, 15. E
—— *Gotifredus*, 15. E
—— *Jacobus Saracenus*, 15. E. F
—— *Benevenutus*, 15. E. F
—— *Petrus*, 16. A
—— *Andreas*, 16. C
—— *Berardus*, 16. D
—— *Theodoricus Ranieri*, 16. D
—— *Joannes*, 16. E
—— *Jo. Muto de Papazurris*, 16. E. F. 17. A
—— *Raimundus*, 17. A
—— *Biagius*, 17. B
—— *Petrus Tartarus*, 17. B
—— *Lucius Alfanus*, 17. D
—— *Ludovicus*, 17. D
—— *Matthias*, 17. D
—— *Angelus Eſculanus*, 17. D
—— *Dominicus*, 17. F
—— *Joannes Columna*, 18. B
—— *Pompeius Columna*, 18. E
—— *Marius Alegrius*, 18. F
—— *Jo. Bapt. Oſius*, 19. A
—— *M. Antonius Amalius*, 19. B
—— *Marinus Victorius*, 19. D
—— *Bivarini*, 19. F
—— *Conſtantius Bargelinus*, 19. F
—— *Julius Cæſar Segni*, 20. A
—— *Deſiderius Jo. de Comitibus de Narcia*, 20. A
—— *Gaſparus Paſqualis*, 20. B
—— *Petrus Paulus Creſcentius*, 20. D
—— *Jo. Bap. Tuſcus*, 20. E
—— *Gregorius Nari.* 20. E
—— *Jo. Franciſcus ex Comitibus Guidorum di Bagno*, 21. A
—— *ejus laus*, ibid.
Epiſtola *Cardinalis Columnæ*, 18. C
Erillacci (*Pamphilus*) 30. A
Eremus *S. Mariæ Magdalenæ*, 11. C
FAgiatellus (*Marius*) 30. B
Farinata, *Gibellinæ factionis caput*, 3. A
Flavia *Domitilla*, 27. A
Flavii *nomen a quibus aſſumptum*, 46. F. 47. A. B
Flavius *Clemens*, 27. A
—— *Sabinus*, 45. C
Fluvius *Canera* 50. D
—— *Cantarus*, 23. D. 24. C. 50. E
—— *Nar, vel Marmora*, 6. E. F. 7. E. 8. A. B. 9. E. 40. C
—— *Rivana*, 11. A
—— *Turanus*, 10. F
Foreſta, 51. B
Forum *Leonis*, 21. B
Forum *Urbis*, 13. B
Franciſci *tres protectores Urbis Reate*, 5. E
Franciſcus (Sanctus) *Urbis Reatinæ Protector*, 5. E
—— *laus*, 36. F. 37. A. 38. B. C. D
—— *miracula*, 51. E. F. 53. A. B. C
Franco *Caſtell. Reat.* 17. E
GAlli *ubi caſi*, 23. E
Gaudioſus *Reatinus Epiſc. Reat.* 14. A
Gobio *piſcis*, 11. A
Gotifredus *Epiſc. Reat.* 15. E
Grotte *di S. Nicolo*, 8. D
Grecce, *Caſtellum Reat.* 37. B. 53. E
Gregorius *IX. Papa*, 39. A
Guido *Buoniſangue*, 2. B
—— *Guerra*, 3. C. F. 4. C
Guidonum *Conte di Bagno ſtirps*, 2. A. B. C. &c. 5. D. E
—— (*Jo. Franciſci*) *laus*, 5. F. E
—— *ſtirps, domus & origo*, 2. 3. 4. 5.
HEnrici *Imperatoris Frederici Filii & Conſtantiæ, Rogerii, Siciliæ Regis Filiæ, nuptiæ*, 15. C
Herculana *regio*, 24. C
Hercules *idem cum Sanco*, 44. A. C
—— *ſacrificium*, 44. B
—— *Templum*, 24. C
Honorius *III. Pontifex*, 38. E
—— *Longus architectus*, 23. C
JAcobus *Saracenus Ep. Reat.* 15. E. F
Jaconcilus (*Jo. Bapt.*) 29. C
—— *ejus Epigramma*, 29. D
Jani *regnum*, 41. F. 42. A
Inſignia *Reate*, 49. B. C. F
Inſula *natans*, 54. B. C
Joannes *Cardinalis S. Marci*, 27. E
—— *Ep. Reat.* 16. E
Iſſa *Inſula*, 51. E
Italiæ *cor quo in loco*, 6. A. B. C. 7. D
LAbrum 52. E
Leonis *marmorea effigies*, 23. B
—— *Papæ IV. Epiſtola*, 14. B
Liber *Capitularis*, 21. D
Liſſa *Urbs antiqua*, 50. E
Lucius *Oſtanius, Orator*, 29. A
Luco (*Matthæus & Odo di*) 52. C
—— *Caſtellum*, 52. C
Ludovicus *Epiſc. Reat.* 17. D
MAcigliani, 55. E
Marmora, *olim lacus Velinus*, 6. E
—— *unde ita dicta*, 7. E. 8. B
—— *ejus mira*, 8. A. B. C
—— *quoties emiſſa*, 8. C. 9. A. B. C. D. 40. C. D
Marruvium, *nunc Morro*, 52. B
Maſſimo *Caſtellum*, 51. E
Mattheucci (*J.*) 31. A
Matthias *Ep. Reat.* 17. D

Meleſe

Digitized by Google

INDEX NOMINUM ET RERUM.

Meleſe, 52. B
Memmii *Apollinaris Monumentum Sepulchrale*, 55. F
Miranda *Caſtellum*, 52. B
—— (*Dominus de*) 39. B
Modius *Fabius Reatinus* 52. B
Monaſterium *S. Salvatoris*, 12. B
—— *S. Franciſci Minoritarum*, 12. B. E
—— *S. Claræ*, 12. F. 24. D
—— *IV. Ordinis S. Franciſci*, 17. A. B. C. D. E. F
—— *Diſcalceatorum*, 51. B
—— *S. Franciſci*, *Greccæ*, 52. F. 53. A
—— *SS. Quirici & Julittæ*, 55. B. C
—— *Corporis Chriſti*, 55. B
—— *S. Paſtoris*, 56. A. B
Monte *Calvo*, 52. C. 53. C
Monte-Gambaro, 52. C
—— *Rotondo*, 52. B
Mons *Pietatis*, 24. F
Moron (*Thomas*) 29. C
Morro, *olim Marravium*, 52. B
Mulæ *portus*, 7. C. 8. F
NAr *fluvius*, 7. E. 9. C. 40. C
Nari (*Gregor.*) 20. E
Nicolaus *IV. Papa*, 39. C
Numa *Curitis*, 25. E. F.
Numiſma *Reatinum*, 50. C
ODo *Epiſc. Reat.* 15. B
Olgiati *Marchio*, 56. F
Onus (*Jo. Bapt.*) 29. A
Othonis *Magni Imp. ſtirps in Italia*, 1. E. 2. A. B
Palatium *ſeu Palazzo*, 51. C
—— *Epiſcopale*, 22. C
—— *ubi Gubernator habitat & Magiſtratus*, 13. B
—— *Poteſtatis*, 22. F
—— *Veſpaſiani*, 22. D
Palombara (*Andrea di*) 53. D
Pandulphus *Malateſta*, 4. C
Papalis *Urbs*, 39. F
Papazurris (*Jo. Mata de*) *Epiſc. Reat.* 16. E. F. 17. A
Paſqualis (*Gaſp.*) *Ep. Reat.* 20. B
Paulina *emiſſio*, 9. B
Paulus *III. P. M. Marmora aquas emiſit*, 9. B. 40. C
—— *IV. P. R. Reate validum reddidit*, 11. D
Peleſtrina *qua occaſione ſitum mutaverit*, 39. F
Perogino, 13. F
Petrus *Ep. Reat.* 16. A
Pie *di Luco*, 52. C. E
Piſtignano, 43. D
Potanus (*Mattheus*) 30. C
Polla *Veſpaſia*, 45. C
Porta *Cynthia*, 22. D. 43. D
—— *Conca*, 23. D
—— *Arci*, 23. D. E. 24. A
Præſepia *fabricandi mos*, *unde ortus*, 53. B
Priapi *Templum*, 21. F. 22. A
Probianus *Cardinalis Epiſc. Reat.* 13. F
Probina *familia*, 27. D
Probinus *& Probianus*, 27. C
—— *Card. Epiſc. Reat.* 14. A
S. Probus *Epiſcop. Reatinus*, 13. B
Proſdocimus, *Petri diſcipulus*, 13. C. E
Puregge, 52. A
RAimundus *Epiſc. Reat.* 17. A
Ranieri (*Theodericus*) 40. A
Reale *oppidum*, 7. F
Reate *cor Italiæ*, 6. A. C. 7. D. 24. F
—— *agri fertiles*, 7. A. B. C. F. 8. F. 11. C. 25. A. B
—— *a quibus condita*, 7. D. 41. B. C. D. & ſeqq. 43. E. 44. D
—— *Tempe*, 8. C. D
—— *refugium nobilium Romanorum*, 8. F
—— *Variæ ibi antiquitus villæ*, 8. D. E. 52. F
—— *ejus ſitus*, 10. F
—— *pecora & amæni colles*, 11. B. C
—— *ſuburbia*, 11. C. D
—— *munitiones*, 11. D
—— *porta*, 11. C. E. 12. A
—— *Reliquiæ Sanctorum*, 11. F. 12. C. 21. F. 22. A. 23. B
—— *Bibliotheca MSS. & Apotheca*, 11. F
—— *Forum & Curia*, 12. A
—— *Epiſcopali cura aliquamdiu caruit*, 21. C
—— *Epiſcopale Palatium*, 22. C
—— *Amphitheatrum & Palatium Veſpaſiani*, 22. D
—— *Palatium Poteſtatis*, 22. F
—— *Collegium Creſcentii*, 22. F
—— *Seminarium Card. Amulii*, 23. A
—— *Forum Leonis*, 23. B
—— *Porta*, 23. D. 23. E
—— *bonitas aëris*, 25. A. B
—— *incolarum modeſtia*, 25. D
—— *gloria bellica*, 26. A. B. C. 30. D. E
—— *literaria*, 27. A. B. C. 29. B. C. D
—— *fides in P. R. & S. Ap.* 26. D. E
—— *a Deſiderio Longobardorum Rege afflicta*, 26. E
—— *privilegiis multis dotata*, 26. F
—— *Oratores & JCti celebres*, 29. A. B. C. D. E. F
—— *Medici.* 30. A. B
—— *Inſcriptiones Veteres*, 32. D. 31. & ſeqq. 42. A. B. F
—— *Caſtella & oppida &c.* 37. B. E. 50. D. & ſeqq. 56. F. 57. A. B. &c.
—— *ſæx ibi commorati Pontifices*, 38. E
—— *Conſiſtoria ibi habita*, 39. F
—— *Veſtigia antiquarum appellationum*, 41. C. D
—— *Regia Saturni*, 41. D
—— *quando condita*, 44. D. 48. D
—— *nobilis, magna, admiranda*, 47. A. B
—— *etymologia*, 47. F. 48. A
—— *Municipium, præfectura, & Reip.* 49. B
—— *Inſignia Urbis*, 49. B. C. D. F
—— *Diœceſeos loca omnia*, 57. 58. per totum.
Reatinum *Numiſma*, 50. C
Reinaluccius *Antipapa*, 30. E
Rete *cum piſcibus inſigne Reatinum*, 49. C. D. F.
Rhea *habitavit Reate &c.* 41. C
Rheæ *Matris Templum*, 22. C
Rivanus *fluvius & vallis*, 11. A
Rocherte 52. B
Romana, *porta Suburbii*, 11. C
Roſeæ *ager ſumen Italiæ*, 7. B
Roſſellanus *ager*, 7. B
Rovigliano *piſcis*, 11. A
SAnctis (*Barnabas*) 28. A
Sangallus (*Antonius*) 9. B
Saturni *Templum*, 42. F
Saturnus *Babylonius*, 41. C
—— *Sabonius & Sabus*, 40. F. 41. A. B. C. 42. A. B. C. D. 43. E. 44. A
Savelli (*Bernardinus*) 21. D
Secenarius (*Antonius*) 30. C
Secenarius (*Barnabas*) 28. A
—— (*Patricius*) 30. C
Segni (*Jol. Cæſ.*) 20. A
Septem-Aquæ, 52. A
S. Stephanus, *Abbas Reatinus*, 24. A
Statua *Ciceronis*, 24. D
TArtarus (*Petrus*) *Epiſc. Reatinus*, 17. B. 37. E
Tempe *Reatinum*, 8. C. D
Templum *Priapi*, 21. F. 22. A
—— *Rheæ matris*, 22. C
—— *Herculis*, 24. C. D
—— *Saturni*, 42. F
—— *Sancti*, 55. F
Terræ *motus Reate*, 39. D
Theatrum *Veſpaſiani*, 45. E. F
Theodoricus *Ranieri Epiſc. Reat.* 16. D
Thomas *Ep. Reat.* 15. B
—— *Florentinus*, *ejuſque miracula*, 12. C. D. E
Tinca *& trutta piſces*, 8. A
Titi *Veſpaſiani laus &c.* 46. C. D. E
Trutta *& tinca piſces*, 8. A
Turanus *fluvius*, 10. F. 11. A
—— *ejus pons*, 11. C
Tuſcus (*Jo. Bapt.*) *Ep. Reat.* 20. E
VAdi (le) 13. A
Val *Cavera*, 56. C
Valle *di Santo*, 43. D
Vainius (*Publius*) *Reatinus*, 26. D. 34. B. F
Veduti, 51. F
Velia *nympha*, 7. F
Velinus *lacus*, *vulgale Marmora*, 6. E. F. 7. E. 8. A. B. 9. E. 12. A. 51. C
Velita (*Jo.*) 52. F. 53. A
Veſpaſianus *cum filiis in Reatino nati & mortui*, 45. A. B. C. D
—— *laus*, ibid.
Veſpaſiani *amphitheatrum & palatium*, 22. D
Ugolinus *de Contis*, 25. D. 37. F
Via *Nomentana*, 23. E
Victorius (*Marianus*) *Ep. Reat.* 19. D
Victorii (*Mariani*) *laus*, 19. D. 28. C
Villa *Axia*, 51. F
Voto *di Santo*, 43. D
Urolo, *Mons Gurgulus*, *quibuſdam cor Italiæ*, 6. C
Urſus *Epiſc. Reat.* 13. F

F I N I S.

[illegible] by Goo[illegible]

Digitized by Google